

สมนต์ปาสาทิกา นาม วินยฎฐกถา มหาวิงฺควณฺณาย ปฐมภาโค

ปฐมสมนต์ปาสาทิกา ภาค ๑ แปล

สมนต์ปาสาทิกา ภาค ๑ บาลี-ไทย

(๑๖ เม.ย.๖๔)

สารบัญหลัก (คลิกเพื่อไปยังหัวข้อในสารบัญย่อ)

อารมภกถา ๑	เมืองเวรัญชาเกิดทุพภิกขภัย ๓๑๗
พาหิรนิทานวณฺณนา ๒	มหาโมคคัลลานสีหนาทกถา ๓๓๒
เริ่มเรื่องทุติยสังคายนา ๔๙	ปฐมปาราชิกวณฺณนา ๓๗๑
เรื่องระหว่างทุติยตติยสังคายนา ๕๓	สมุฏฐานที่เกิดแห่งอาบัติมี ๖ อย่าง ๕๑๔
เริ่มเรื่องตติยสังคายนา ๕๖	วินิตวัตถุปฐมปาราชิก ๕๑๘
เรื่องนำพระวินัยปิฎกสืบต่อกันมา ๙๔	ทุติยปาราชิกวณฺณนา ๕๔๓
เรื่องส่งพระเถระไปประกาศพระศาสนาในต่างประเทศ ๙๘	เรื่องอนุบัญญัติทุติยปาราชิก ๕๖๙
เริ่มเรื่องจตุตถสังคายนา ๑๖๒	พรณนาบทภาชนีย ๗๑๕
เวรณชกถา ๑๖๘	กถาปรารภเรื่องทั่วไป ๗๓๓
พุทธคุณกถา ๑๘๑	ตติยปาราชิกวณฺณนา ๗๖๑
กถาว่าด้วยปฐมมาน ๒๔๑	ประชุมสงฆ์ ทรงบัญญัติตติยปาราชิกสิกขาบท ๘๒๘
กถาว่าด้วยทุติยมาน ๒๕๔	เรื่องที่ไม่ลับ สำคัญว่าที่ลับ ๘๕๘
กถาว่าด้วยตติยมาน ๒๖๐	วินิตวัตถุในตติยปาราชิก ๘๘๐
กถาว่าด้วยจตุตถมาน ๒๖๗	จตุตถปาราชิกวณฺณนา ๙๐๘
กถาว่าด้วยปุพเพนิวาสญาณ ๒๗๖	[บทสรุปปาราชิก] ๙๖๘
กถาว่าด้วยทิพยจักขุ ๒๘๙	[อธิษฐานศาลาของท่านผู้รจนา] ๙๗๑
กถาว่าด้วยอาสวักขยญาณ ๓๐๑	คำผิดในหนังสือ ๙๗๒

[000] คือ เลขหน้าในหนังสือบาลี (ค้นหาหน้า ใช้ Ctrl+F เช่น 123)

สตถา ประธาน (ปฐมาวิภักติ)

(ข้อความ) ข้อความในวงเล็บที่ควรใส่ หรือต้องใส่ เมื่อแปล ขนาดฟอนต์ 16pt

(ข้อความ) ข้อความในวงเล็บที่อาจใส่เพิ่มเข้ามา เมื่อแปล หรือเป็นเพียงคำอธิบายให้ทราบ) ขนาดฟอนต์ 15pt

สำหรับข้อความที่ยาวมาก มีหลายบรรทัด และ/หรือ ศัพท์บาลีที่ต้องแปลก่อนอยู่สุดท้ายของข้อความยาวๆ นั้น จะแบ่งข้อความเหล่านั้นเป็นช่วงๆ เพื่อสะดวกในการเทียบแปล โดยใช้เครื่องหมาย | ปิดต้น-ท้ายข้อความบาลี เช่น

| ข้อความบาลีข้อความบาลี ฯปะฯ ข้อความบาลีข้อความบาลี. |

คำแปลไทยคำแปลไทย ฯลฯ คำแปลไทยคำแปลไทย.

คลิกที่เลขเชิงอรรถ เพื่อตรงไปยังเชิงอรรถนั้นๆ ได้

สารบัญย่อ

(คลิกเพื่อไปยังหน้าที่ต้องการ)

อารมภกตา.....	๑	ปิฎกเปรียบเทียบเหมือนตะกร้า].....	๓๐
พาหิรนิทานวณณนา.....	๒	[อธิบายยัคัมภีรภาพ ๔ อย่าง].....	๓๒
[พระมหากัสสปะชักชวนทำสังคายนา].....	๘	[อธิบายยัคัมภีรภาพอีกนัยหนึ่ง].....	๓๔
[พระมหากัสสปะคัดเลือกรักษา ๔๙๙ รูป].....	๘	[ปริยัติ ๓ อย่าง].....	๓๖
[ทำสังคายนาจะเว้นพระอานนท์ไม่ได้].....	๘	[ภิกษุผู้ปฏิบัติดีใน ๓ ปิฎกได้ผลดีต่างกัน].....	๓๗
[ภิกษุทั้งหลายขอให้เลือกพระอานนท์].....	๑๐	[ผู้ปฏิบัติไม่ดีใน ๓ ปิฎกได้ผลเสียต่างกัน].....	๓๘
[เลือกกรุงราชคฤห์เป็นที่ทำปฐมสังคายนา].....	๑๐	[พระพุทธพจน์มี ๕ นิกาย].....	๓๙
[พระมหาเถระแยกกันเดินทางไปสู่กรุงราชคฤห์].....	๑๑	[ทีฆนิกาย ๓๔ สูตร].....	๓๙
[พระอานนท์ไปถึงที่ไหนมีเสียงร้องไห้ในที่นั้น].....	๑๑	[มัชฌิมนิกายมี ๑๕๒ สูตร].....	๔๐
[พระอานนท์ปิดกวาดเสนาสนะที่เคยประทับ].....	๑๒	[สังยุตตนิกายมี ๗,๗๖๒ สูตร].....	๔๑
[พระอานนท์ฉันยาระบาย].....	๑๒	[อังคุตตรนิกายมี ๙,๕๕๗ สูตร].....	๔๑
[พระเถระทั้งหลายคิดขอมวิหาร ๑๘ แห่ง].....	๑๒	[ขุททกนิกายมี ๑๕ ประเภท].....	๔๑
[พระเถระไปทูลขอหัตถกรรมจากพระเจ้าอชาตศัตรู].....	๑๓	[พระพุทธพจน์มี ๙ อย่าง].....	๔๒
[พระราชาทรงอุปถัมภ์ภิกษุสงฆ์ทุกอย่าง].....	๑๔	[อธิบายพระพุทธพจน์มีองค์ ๙ ทีละองค์].....	๔๒
[พระราชารับสั่งให้ประดับถ้ำด้วยนิมิตพรหม].....	๑๔	[พระพุทธพจน์มี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น].....	๔๓
[พวกภิกษุเตือนพระอานนท์มิให้ประมาท].....	๑๕	[วิธีคำนวณนับพระธรรมชั้นเฉพาะชั้นหนึ่งๆ].....	๔๓
[พระอานนท์ดำดิ่งไปเข้าประชุมสงฆ์].....	๑๖	[ปฐมสังคายนาจัดพระพุทธพจน์ไว้เป็นหมวดๆ].....	๔๔
[พระเถระเริ่มปรึกษาและสมมติตนเป็นผู้ปุจฉาวิสัชนา].....	๑๗	[พระพุทธศาสนาอาจตั้งอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปี].....	๔๔
[คำสมมติตนปุจฉาวิสัชนาพระวินัย].....	๑๘	[อธิบายความเริ่มต้นแห่งนิทานวินัย].....	๔๕
[ปุจฉาและวิสัชนาพระวินัย].....	๑๘	[พระมหาเถระมีพระอุบาลีเป็นต้นนำพระวินัยปิฎกสืบต่อมา].....	๔๖
[รวบรวมพระวินัยของภิกษุไว้เป็นหมวดๆ].....	๑๙	[พระอุบาลีเถระเรียนพระวินัยปิฎกจากพุทธสำนัก].....	๔๗
[รวบรวมวินัยของภิกษุณีเป็นหมวดๆ].....	๒๐	[พระทาสกเถระเรียนพระวินัยปิฎกจากสำนักพระอุบาลีเถระ].....	๔๗
[เริ่มสังคายนาพระสูตร].....	๒๐	[พระโสณกเถระเรียนพระวินัยปิฎกจากสำนักพระทาสกเถระ].....	๔๘
[คำสวดสมมติปุจฉาวิสัชนาพระสูตร].....	๒๑	[พระสิคควเถระเรียนพระวินัยปิฎกจากสำนักพระโสณกเถระ].....	๔๘
[ปุจฉาและวิสัชนาพระสูตร].....	๒๑	เริ่มเรื่องทุติยสังคายนา.....	๔๙
[นิกาย ๕].....	๒๒	[ภิกษุชาววัชชีบุตรแสดงวัตถุ ๑๐ ประการ].....	๔๙
[พระพุทธพจน์มีจำนวนต่างๆ กัน].....	๒๒	[พระยสเถระได้ทราบเรื่องภิกษุวัชชีบุตรแสดงวัตถุ ๑๐ ประการ].....	๕๐
[พระพุทธพจน์มีอย่างเดียว].....	๒๓	[คัดเลือกพระเถระทำทุติยสังคายนาได้ ๗๐๐ องค์].....	๕๑
[พระพุทธพจน์มี ๒ อย่าง].....	๒๓	เรื่องระหว่างทุติยตติยสังคายนา.....	๕๓
[พระพุทธพจน์มี ๓ อย่าง].....	๒๓	[ติสสมหาพรหมจักแก้ความเสื่อมพระศาสนาในอนาคต].....	๕๓
[ปิฎก ๓].....	๒๕	[พวกพระเถระไปเชิญติสสมหาพรหมให้มาเกิดในมนุษยโลก].....	๕๔
[อรรถาธิบายคำว่าวินัย].....	๒๖	[ติสสมหาพรหมรับปฏิญญามาเกิดในมนุษยโลก].....	๕๔
[อรรถาธิบายคำว่าสูตร].....	๒๗	[พวกพระเถระลงทัณฑ์กรรมแก่พระสิคควะและพระจันทวัชชี].....	๕๔
[อรรถาธิบายคำว่าอภีธรรม].....	๒๘		

เริ่มเรื่องตติยสังคายนา.....๕๖

[ติสสมหาพรหมเกิดในมนุษย์โลก].....๕๖

[พราหมณ์ผู้บิดาของติสสมหาพรหมพบพระสิคควเถระ].....๕๖

[โมคคลีพราหมณ์คอยจับมุสาของพระเถระ].....๕๗

[โมคคลีพราหมณ์เลื่อมใสในพระเถระ].....๕๗

[พระสิคควเถระเริ่มสนทนาปราศรัยกับติสสมาณพ].....๕๘

[ติสสมาณพถามปัญหาเกี่ยวกับพระเถระ].....๕๙

[พระสิคควเถระถามปัญหาเกี่ยวกับมาณพ].....๕๙

[ติสสมาณพขออนุญาตมารดาบิดาบวชเพื่อเรียนมนต์].....๖๐

[พระเถระส่งสามเณรติสสะไปยังสำนักพระจันทวัชชีเถระ].....๖๐

[สามเณรติสสะไปอยู่ในสำนักของพระจันทวัชชีเถระ].....๖๑

[สามเณรติสสะปฏิบัติกิจวัตรตามระเบียบพระวินัย].....๖๑

[พระจันทวัชชีเถระให้สามเณรติสสะเรียนพระพุทธรูป].....๖๒

[สามเณรติสสะเรียนพระพุทธรูปพร้อมทั้งอรรถกถา].....๖๒

[พระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช].....๖๓

[พระราชอำนาจแผ่ไปเบื้องบนเบื้องต่ำประมาณ ๑ โยชน์].....๖๓

[พระเจ้าอโศกรับสั่งพญาภานาคเนรมิตพระพุทธรูปให้ดู].....๖๕

[พระเจ้าอโศกไม่ทรงเลื่อมใสนักบวชนอกศาสนา].....๖๖

[ประวัติโคจรสามเณร].....๖๗

[นิโครธกุมารบวชสำเร็จเป็นพระอรหันต์พระชนม์ ๗ ปี].....๖๘

[พระเจ้าอโศกทรงเลื่อมใสโคจรสามเณร].....๖๙

[พระเจ้าอโศกมหาราชรับสั่งให้นิมนต์สามเณรเข้ามา].....๗๐

[พระเจ้าอโศกมหาราชตรัสถามข้อธรรม].....๗๐

[พระเจ้าอโศกมหาราชถวายนิมิตต์สามเณรเป็นทวิคุณ].....๗๑

[พระเจ้าอโศกมหาราชถวายนิมิตต์แก่ภิกษุทุกแสนรูป].....๗๒

[พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างวัด และเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ แห่ง] ๗๓

[พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทำการฉลองพระวิหาร].....๗๔

[พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเห็นทั่วทั้งชมพูทวีป].....๗๕

[พระเจ้าอโศกยังไม่เป็นทนายแห่งพระศาสนา].....๗๕

[ผู้ที่ให้บุตรบวชชื่อว่าได้เป็นทนายแห่งพระศาสนา].....๗๖

[พระมหินทเถระได้บรรลุพระอรหันต์เวลาอุปสมบท].....๗๗

[พระเจ้าอโศกทรงตั้งมูลนิธิตวายสงฆ์ ๕๐๐,๐๐๐].....๗๘

[พวกเดียรถีย์ปลอมบวชในพระพุทธรูป].....๗๙

[พวกเดียรถีย์แสดงลัทธินอกพุทธรูป].....๘๐

[พระเจ้าอโศกทรงใช้อมาตย์ให้ไประงับอภิรกรรม].....๘๐

[ประวัติของพระติสสะเถระจะออกบวช].....๘๑

[พระติสสะเถระนั่งกันไม่ให้อมาตย์ตัดศีรษะพระ].....๘๔

[พวกภิกษุถวายความเห็นแก่พระราชเป็น ๒ นัย].....๘๔

[พระโมคคลีบุตรติสสะเถระไม่มาเพราะอาราธนาไม่ถูกเรื่อง].....๘๕

[พระเจ้าอโศกมหาราชทรงพระสุบินเห็นช้างเผือกล้วน].....๘๗

[ราชบุรุษถือดาบจะตัดศีรษะพระโมคคลีบุตรติสสะเถระ].....๘๗

[พระเจ้าอโศกทรงสงฆ์ท่านพระโมคคลีบุตรติสสะเถระ].....๘๘

[พระโมคคลีบุตรติสสะเถระอธิษฐานให้แผ่นดินไหว].....๘๙

[พระเจ้าอโศกตรัสถามข้อสงสัยในเรื่องบาป].....๘๙

[พระโมคคลีบุตรติสสะเถระอ้างพระพุทธรูปเล่าอดีตนิทาน].....๙๐

[พระเจ้าอโศกทรงชำระเสี้ยนหนามแห่งพระพุทธรูป].....๙๑

[พระเจ้าอโศกทรงรับสั่งให้สีกพวกที่มีใช้ภิกษุ ๖๐,๐๐๐ รูป].....๙๒

[พระโมคคลีบุตรติสสะเถระเลือกภิกษุพันรูปทำตติยสังคายนา] ๙๓

เรื่องนำพระวินัยปิฎกสืบต่อกันมา.....๙๔

[รายนามพระเถระผู้นำพระวินัยปิฎกสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้] .๙๔

เรื่องส่งพระเถระไปประกาศพระศาสนาในต่างประเทศ.....๙๕

[พระมัชฌันติกเถระไปประกาศพระศาสนาที่กัสมิรคันธารรัฐ] ๙๙

[พญานาคอาราธนาพลึงฤทธิ์ไล่พระเถระ].....๙๙

[พระเถระทรมาณพวคนาคให้คลายพยศแล้ว].....๑๐๐

[พระเถระให้โอวาทพวกยักษ์และรากษสเป็นต้น].....๑๐๑

[พระมหาเทวเถระไปประกาศพระศาสนาที่มหิสสกมณฑล] ๑๐๒

[พระรักขิตเถระไปประกาศพระศาสนาที่แคว้นนวนาสี].....๑๐๓

[พระโยนกธรรมรักขิตเถระไปประกาศพระศาสนาที่อุปรัตนก
ชนบท].....๑๐๓

[พระมหาธรรมรักขิตเถระไปประกาศพระศาสนาที่มหารัฐ] ๑๐๔

[พระมหาธรรมรักขิตเถระไปประกาศพระศาสนาที่รัฐโยนก].....๑๐๔

[พระมัชฌิมเถระไปประกาศพระศาสนาที่หิมวันตประเทศ]...๑๐๕

[พระโสณกะกับพระอุตตระไปประกาศพระศาสนาที่สุวรรณภูมิ
.....๑๐๕

[พระเถระทรมาณพวกรากษสให้หนีไปแล้วป้องกันเกาะไว้]...๑๐๖

[พระมหินทเถระไปประกาศพระศาสนาที่เกาะลังกา].....๑๐๘

[พระมหินทเถระเที่ยวเยี่ยมญาติจนกว่าจะถึงเวลาไปเกาะลังกา] ๑๐๘

[ประวัติย่อของพระมหินทเถระ].....๑๐๙

[พระอินทร์ทรงเล่าเรื่องพระพุทธรูปพยากรณ์ถวายให้พระมหินท
ทราบ].....๑๑๐

[พระมหินทเถระพร้อมกับคณะไปเกาะลังกา].....๑๑๑

[ลำดับราชวงศ์ที่เสวยราชย์ในเกาะลังกาและชมพูทวีป].....๑๑๒

[พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงพบพระมหินทเถระ].....๑๑๔

[ไม้ไผ่ ๓ ลำประมาณค่าไม่ได้ เกิดแก่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ]๑๑๖
[รัตนะคือแก้ววิเศษ ๘ ชนิดเกิดแก่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ].....๑๑๗๑๑๗
[พระเจ้าอโศกส่งเบญจราชกุมารภักดิ์ไปถวายพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ].....๑๑๗๑๑๗
[พระเถระแสดงให้พระราชาทรงเห็นจริงอีก ๖ คน].....๑๒๐๑๒๐
[พระเถระถามปัญหาเพื่อหยั่งทราบพระปัญญาของพระราช]๑๒๑
[พระราชาทพร้อมด้วยข้าราชการดำรงอยู่ในไตรสรณคมน์] ๑๒๒๑๒๒
[สุนนสามเณรประกาศโฆษณาเวลาฟังธรรมทั่วเกาะลังกา]...๑๒๓๑๒๓
[เสียงโฆษณาเวลาฟังธรรมกระฉ่อนไปถึงชั้นพรหมโลก].....๑๒๔๑๒๔
[พระปฐมเจดีย์เมืองอนูราชบุรี].....๑๒๔๑๒๔
[พระราชาทรงรับสั่งให้เตรียมการต้อนรับพระเถระ].....๑๒๕๑๒๕
[พระเถระแสดงธรรมโปรดพระราชและชาวเกาะ].....๑๒๖๑๒๖
[พระราชาทถวายอุทานสร้างวัด].....๑๒๗๑๒๗
[พระเถระแสดงธรรมโปรดชาวเกาะติดต่อกันไป].....๑๒๙๑๒๙
[พระราชาทรงรถติดตามพระเถระไป].....๑๓๐๑๓๐
[อริฎฐอมาตย์ขอพระบรมราชานุญาตบวช].....๑๓๐๑๓๐
[พระเถระแนะนำให้หาสิ่งที่ควรกราบไหว้บูชา].....๑๓๑๑๓๑
[สุนนสามเณรรับจัดหาพระธาตุ].....๑๓๒๑๓๒
[พระเถระสั่งการให้สุนนสามเณรไปเชิญพระธาตุ].....๑๓๒๑๓๒
[สุนนสามเณรไปเชิญพระธาตุมาเกาะลังกาตามเถระบัญชา]...๑๓๓๑๓๓
[พระเถระและราชชาตตลอดถึงชาวเกาะต้อนรับพระธาตุ].....๑๓๔๑๓๔
[ช่างนำพระธาตุไปยังที่จะสร้างพระเจดีย์].....๑๓๕๑๓๕
[ประวัติเกาะลังกาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า].....๑๓๕๑๓๕
[ช่างไม่ยอมให้ยกพระธาตุลงจากกระพอง].....๑๓๙๑๓๙
[พระธาตุแสดงปาฏิหาริย์แก่มหาชน].....๑๔๐๑๔๐
[พระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปเกาะลังกาเมื่อยังทรงพระชนม์อยู่] ๑๔๑๑๔๑
[กุลบุตรชาวเกาะออกบวชในพระศาสนา].....๑๔๒๑๔๒
[พระนางอนุหาเทวีทรงมีพระประสงค์จะบวช].....๑๔๓๑๔๓
[พระราชาส่งทูตไปยังชมพูทวีป].....๑๔๓๑๔๓
[ทูตถวายพระราชสาส์นและเถระสาส์น].....๑๔๔๑๔๔
[พระเจ้าอโศกตั้งพระทัยจะส่งต้นมหาโพธิ์ไปเกาะลังกาอยู่ก่อน]๑๔๕
[มหาอริชฐาน ๕ ชื่อ ของพระผู้มีพระภาค].....๑๔๖๑๔๖
[วิสุกรรมเทพบุตรปลอมตัวเป็นช่างเนรมิตกระถางทอง]....๑๔๗๑๔๗
[พระราชาทพร้อมด้วยเสนาเสด็จไปยังต้นมหาโพธิ์].....๑๔๗๑๔๗

[พระราชาทรงทำสัตยาธิษฐาน].....๑๔๘๑๔๘
[กิ่งต้นมหาโพธิ์ลอยขึ้นไปอยู่บนท้องฟ้า ๗ วัน].....๑๕๐๑๕๐
[ต้นมหาโพธิ์แตกหน่อออกใหม่].....๑๕๑๑๕๑
[พระเจ้าอโศกทรงตั้งตระกูลต่างๆ ไว้เพื่อรักษาต้นมหาโพธิ์]..๑๕๒๑๕๒
[พระเจ้าอโศกทรงลှ่น้ำส่งต้นมหาโพธิ์ไปเกาะลังกา].....๑๕๒๑๕๒
[พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะกรุงลังกาเตรียมต้อนรับต้นมหาโพธิ์] ๑๕๔๑๕๔
[พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะพักต้นมหาโพธิ์ไว้ในปูชนียสถาน ๔ แห่ง]๑๕๔
[ต้นมหาโพธิ์แสดงอิทธิปาฏิหาริย์].....๑๕๕๑๕๕
[ต้นมหาโพธิ์แตกสาขาออกถึง ๘ ต้นและ ๓๒ ต้น].....๑๕๗๑๕๗
[พระนางอนุหาเทวีและอริฎฐอมาตย์ผนวชแล้วสำเร็จพระอรหัต] ๑๕๘๑๕๘
[พระศาสนาจักตั้งมั่นเพราะกุลบุตรชาวเกาะลังกาบวชเรียน] ๑๕๘๑๕๘
[พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะสร้างมณฑปเพื่อทำจุดตถสังคายน]	๑๖๑
เริ่มเรื่องจุดตถสังคายน ๑๖๒ ๑๖๒
[แก้บทมาติกาว่า พระวินัยปิฎกตั้งอยู่แล้วในบุคคลใด].....๑๖๔๑๖๔
[อานิสงส์แห่งการเรียนพระวินัย ๕ ข้อ].....๑๖๔๑๖๔
[วินัยเป็นข้อปฏิบัติให้บรรลุความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นที่สุด]๑๖๖๑๖๖
[คาถาสรูปเรื่อง].....๑๖๗๑๖๗
เวรณชกณพวณณา ๑๖๘ ๑๖๘
[อธิบายบทว่า “เตน” เป็นต้น].....๑๖๘๑๖๘
[อธิบายบทว่า “สมเยน” เป็นต้น].....๑๖๙๑๖๙
[อรรถาธิบายคำว่า เวรณชาย์ วิหริติ].....๑๗๓๑๗๓
[อรรถาธิบายคำว่า นเพรฐปุจิมนทมุเล เป็นต้น].....๑๗๓๑๗๓
[อธิบายคำว่า เวรณชาย์ และ นเพรฐปุจิมนทมุเล].....๑๗๕๑๗๕
[อธิบายคำว่า “มหตา ภิกขุสงเขน สทธิ”].....๑๗๖๑๗๖
[อธิบายคำว่า “อสโสสิ โข” เป็นต้น].....๑๗๘๑๗๘
[อธิบายเรื่องที่พราหมณ์ได้ฟัง].....๑๗๙๑๗๙
พุทธคุณกถา ๑๘๑ ๑๘๑
[อธิบายพุทธคุณบทว่า อรหตี].....๑๘๑๑๘๑
[สังสารวัฏ คือปฏิจจสมุปบาทเป็นปัจจัยกัน].....๑๘๒๑๘๒
[ธัมมัญญิตติญาณ].....๑๘๕๑๘๕
[สังเขปและอัตราในปฏิจจสมุปบาท].....๑๘๕๑๘๕
[วิภูฏะและสนธิ ๓ ในปฏิจจสมุปบาท].....๑๘๕๑๘๕
[อธิบายพุทธคุณบทว่า สมมาสมพุทโธ].....๑๘๗๑๘๗
[อรรถาธิบายพุทธคุณบทว่า วิชชาจรณสมปนโน].....๑๘๙๑๘๙
[อรรถาธิบายพุทธคุณบทว่า สุกโคโต].....๑๙๑๑๙๑

[อรรถาธิบายพุทธคุณบทว่า โลกวิทู].....	๑๙๓	[พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ประเสริฐเพราะบำเพ็ญเพียร].....	๒๓๙
[อรรถาธิบายโลก ๓].....	๑๙๓	กล่าวด้วยปฐมฌาน.....	๒๔๑
[พระผู้มีพระภาคทรงรู้แจ้งโลกทั้ง ๓].....	๑๙๔	[อธิบาย เอว อักขร].....	๒๔๑
[ขนาดพระจันทร์เป็นต้นประมาณ ๔๙ โยชน์].....	๑๙๗	[อรรถาธิบายองค์ ๕ แห่งปฐมฌาน].....	๒๔๖
[อรรถาธิบายพระพุทธรูปบทว่า อนุตตโร].....	๑๙๘	[อรรถาธิบายองค์ฌาน คือ ปีติ และสุข].....	๒๔๘
[อรรถาธิบายพระพุทธรูปบทว่า ปุริสทมมสารถิ].....	๑๙๙	[ฌานย่อมเผาผลาญธรรมที่เป็นข้าศึก].....	๒๕๐
[อรรถาธิบายพระพุทธรูปบทว่า สตุถา].....	๒๐๐	[ฌานมี ๒ นัย].....	๒๕๐
[อรรถาธิบายพระพุทธรูปบทว่า เทวมนุสสานิ].....	๒๐๑	[ความหมายแห่ง อุปสัมปชชคัพพ].....	๒๕๒
[เรื่องกบฟังธรรมของพระพุทธรเจ้าได้เป็นเทพบุตร].....	๒๐๑	กล่าวด้วยทุติยฌาน.....	๒๕๔
[อรรถาธิบายพระพุทธรูปบทว่า พุทโธ].....	๒๐๒	[อรรถาธิบาย อัชฌัตตคัพพ].....	๒๕๔
[อรรถาธิบายพระพุทธรูปบทว่า ภควา].....	๒๐๓	[อรรถาธิบาย สัมปสาทนคัพพ].....	๒๕๔
[ชื่อมี ๔ อย่าง].....	๒๐๓	[อรรถาธิบาย เอโกทิวคัพพ].....	๒๕๕
[พระผู้มีพระภาคทรงหักกิเลสได้ตั้งแสนอย่าง].....	๒๐๖	[อรรถาธิบายทุติยฌานไม่มีวิตกและวิจารณ์เพราะสงบไปแล้ว].....	๒๕๖
[อรรถาธิบาย สเทวะกะ คัพพ เป็นต้น].....	๒๐๘	[ปฐมฌานมีองค์ ๕ ทุติยฌานมีองค์ ๓].....	๒๕๘
[อรรถาธิบาย สย คัพพ เป็นต้น].....	๒๑๐	กล่าวด้วยตติยฌาน.....	๒๖๐
[พระธรรมงามในเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุด].....	๒๑๑	[อุเบกขา ๑๐ อย่าง].....	๒๖๑
[อรรถาธิบายคัพพว่า สาทถิ สพยณชนิ].....	๒๑๓	[อรรถาธิบายลักษณะแห่งอุเบกขา].....	๒๖๒
[อรรถาธิบายวิเสสนสัพพณมาว่า เยน เตน].....	๒๑๕	[อธิบายลักษณะแห่งสติและสัมปชัญญะ].....	๒๖๓
[อรรถาธิบายคัพพว่า สมโหมนียิ และ สาราณียิ].....	๒๑๖	[ทุติยฌานมีองค์ ๔ ตติยฌานมีองค์ ๕].....	๒๖๕
[อรรถาธิบายสองคัพพ เอกมนตํ นิสิติ].....	๒๑๗	กล่าวด้วยจตุตถฌาน.....	๒๖๗
[การนั่งเว้นโทษ ๖ อย่าง].....	๒๑๗	[อรรถาธิบายอุเบกขาในจตุตถฌาน].....	๒๖๗
[อรรถาธิบายคัพพต่างๆ มี เอต คัพพ เป็นต้น].....	๒๑๘	[ตติยฌานมีองค์ ๕ จตุตถฌานมีองค์ ๓].....	๒๖๗
[พระผู้มีพระภาคทรงคัดค้าน].....	๒๒๑	[อรรถาธิบายฌาน ๔ ของบุคคล ๕ ประเภท].....	๒๖๘
[เวรัญชพราหมณ์กล่าวต่อพระพุทธรเจ้าว่าเป็นคนไม่มีรส].....	๒๒๒	กล่าวด้วยปุพเพนิวาสญาณ.....	๒๖๖
[ปริยายคัพพลงในอรรถ ๓ อย่าง].....	๒๒๒	[จิตประกอบด้วยธรรม ๖ อย่าง เป็นจิตไม่หวั่นไหว].....	๒๖๗
[พระผู้มีพระภาคทรงละรสในรูปเป็นต้นได้เด็ดขาด].....	๒๒๔	[อรรถาธิบายวิเคราะห์ ปุพเพนิวาสคัพพ].....	๒๖๙
[อรรถาธิบายคัพพ อนภาวิ กตา-อนภาวิ คตา].....	๒๒๕	[อรรถาธิบายเรื่องกัป].....	๒๘๑
[เวรัญชพราหมณ์กล่าวหาพระพุทธรเจ้าว่าเป็นผู้ไร้โภคะ].....	๒๒๖	[พุทธเขต ๓ พร้อมทั้งอรรถาธิบาย].....	๒๘๒
[เวรัญชพราหมณ์กล่าวหาพระพุทธรองค์ว่าเป็นผู้กล่าวการขาดสูญ].....	๒๒๗	[พวกเดียรฉัตรระลึกชาติได้ ๔๐ กัป].....	๒๘๕
.....	๒๒๗	[พระอสีติมหาสาวกระลึกชาติได้แสนกัป].....	๒๘๖
[เวรัญชพราหมณ์กล่าวหาพระพุทธรองค์ว่าเป็นผู้รังเกียจ].....	๒๒๘	กล่าวด้วยทิพยจักขุ.....	๒๘๙
[เวรัญชพราหมณ์กล่าวหาพระพุทธรเจ้าว่าเป็นผู้กำจัด].....	๒๒๘	[อรรถาธิบายคำว่าทิพยจักขุ เป็นต้น].....	๒๘๙
[เวรัญชพราหมณ์กล่าวหาพระพุทธรองค์ว่าเป็นผู้มีกเผาผลาญ].....	๒๒๙	[ทิพยจักขุของพระผู้มีพระภาคปราศจากอุปกิเลส ๑๑ อย่าง]	
[เวรัญชพราหมณ์กล่าวหาพระพุทธรเจ้าว่าเป็นผู้ปราศจากกรรม] ๒๓๑		๒๙๑
[ไถ่ตัวออกก่อนเรียกว่าไถ่ตัวพี่].....	๒๓๔	[ลำดับความเกิดขึ้นแห่งอภักมมุคตญาณ].....	๒๙๓
[โพธิคัพพหมายความว่าถึง ๔ นัย].....	๒๓๖		
[ข้อเปรียบเทียบการทรงบำเพ็ญอุปัชฌานเหมือนการฟักไข่].....	๒๓๗		

[การตำพระอริยเจ้าห้ามสวรรค์และห้ามมรรค].....	๒๙๕
[เรื่องภิกษุหนุ่มกล่าวใส่ร้ายพระอริยเจ้าชั้นสูง].....	๒๙๕
[วิธีขอมาเพื่อให้ออดโทษให้ในการตำใส่ร้าย].....	๒๙๖
[การกล่าวใส่ร้ายพระอริยเจ้ามีโทษเท่ากับอนันตริยกรรม]....	๒๙๗
[อรรถาธิบายคำว่ารกได้ชื่อว่าอบายเป็นต้น].....	๒๙๘

ภควาด้วยอัสวักขยญาณ.....๓๐๑

[พระผู้มีพระภาคทรงเกิดก่อนใครทั้งหมดด้วยคุณธรรม].....	๓๐๕
[เวรัญชพราหมณ์ได้สติรู้สึกตัว].....	๓๐๖
[อรรถาธิบายอภิกขันตศัพท์ลงในอรรถ ๔ และ ๙ อย่าง].....	๓๐๗
[ปาพจน์มีความดี ๑๘ อย่าง].....	๓๐๘
[เวรัญชพราหมณ์ชมเชยพระธรรมเทศนาด้วยอุปมา ๔ อย่าง].....	๓๐๙
[เวรัญชพราหมณ์แสดงตนถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง].....	๓๑๐
[อรรถาธิบายคำว่าพระธรรม].....	๓๑๑
[อรรถาธิบายคำว่า พระสงฆ์].....	๓๑๒
[อธิบายอัคคะศัพท์ที่ลงในอรรถ ๔ อย่าง].....	๓๑๔
[เวรัญชพราหมณ์ไม่กล่าวล่วงเกินพระรัตนตรัยจนตลอดชีวิต].....	๓๑๕
[พราหมณ์ทูลขอให้พระผู้มีพระภาคจำพรรษา ณ เมืองเวรัญชา]	๓๑๕
[พระผู้มีพระภาคทรงรับการอยู่จำพรรษาเมืองเวรัญชา].....	๓๑๖

เมืองเวรัญชาเกิดทุพภิกขภัย.....๓๑๗

[เมืองเวรัญชามีปันส่วนซื้ออาหารเลี้ยงชีพ].....	๓๑๘
[พ่อค้าม้าถวายเป็นทานหนึ่งแก่ภิกษุรูปหนึ่ง].....	๓๒๐
[อรรถาธิบาย ปุพพินทสมัยศัพท์].....	๓๒๒
[พวกภิกษุได้ข้าวแดงแห้งหนึ่งๆ นำไปจัดการฉันเอง].....	๓๒๓
[พ่อค้าม้าถวายเป็นทานแด่พระผู้มีพระภาค].....	๓๒๔
[พระผู้มีพระภาคตรัสรู้แล้ว ๒๐ ปี ไม่มีผู้อุปัฏฐากประจำ].....	๓๒๔
[พราหมณ์และชาวเมืองไม่ได้ถวายภัตตาหารแด่พระผู้มีพระภาค].....	๓๒๕
[มารไม่สามารถทำอันตรายแก่ปัจจัย ๔ ได้].....	๓๒๖
[พระผู้มีพระภาคตรัสถามสิ่งที่เป็นประโยชน์].....	๓๒๘
[พวกภิกษุจำพรรษาเมืองเวรัญชาขณะความอดอยากได้].....	๓๒๙

มหาโมคคัลลานสีหนาทถา.....๓๓๒

[ท่านพระมหาโมคคัลลานะทูลขออนุญาตพลิกแผ่นดิน].....	๓๓๒
[ภายใต้แผ่นดิน มีง้วนดินที่มีรสโอชา].....	๓๓๓
[พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้พลิกแผ่นดิน].....	๓๓๔
[เรื่องปัญหาของพระสารีบุตร].....	๓๓๖
[พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเพราะบริษัทมีมากหรือน้อยก็ไม่]	๓๓๘

[พระวิปัสสีเป็นต้นหาได้ทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นต้นไม่].....	๓๔๐
[พวกเทวดาบอกวันทำอุโบสถแก่พวกภิกษุ].....	๓๔๑
[โอวาทปาฏิโมกขคาถา].....	๓๔๒
[เหตุที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงทำอุโบสถและปาฏิโมกข์].....	๓๔๓
[เหตุให้พระศาสดาดำรงอยู่ไม่นานและนาน].....	๓๔๓
[ความต่างกันแห่งอายุกาลของพระวิปัสสีพุทธเจ้าเป็นต้น].....	๓๔๘
[เหตุที่พระพุทธเจ้าของเราเกิดในกาลแห่งคนมีอายุน้อย].....	๓๕๐
[พระสารีบุตรทูลให้ทรงบัญญัติสิกขาบท].....	๓๕๐
[พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามท่านพระสารีบุตร].....	๓๕๑
[ข้อที่จะถูกตำหนิในการบัญญัติสิกขาบท].....	๓๕๒
[เปรียบด้วยแพทย์ผู้ไม่ฉลาดทำการผ่าตัด].....	๓๕๓
[อธิบายเหตุที่ให้ทรงบัญญัติสิกขาบท].....	๓๕๕
[อรรถาธิบาย คำว่า นิรพพุโท เป็นต้น].....	๓๕๗
[อาจินณะ ความเคยประพฤตินามี ๒ อย่าง].....	๓๖๐
[พระพุทธเจ้าเสด็จเที่ยวจาริกไปเฉพาะ ๓ มณฑล].....	๓๖๑
[สาวกาจินณะ ความเคยประพฤตินาของพระสาวก].....	๓๖๒
[เวรัญชพราหมณ์ทูลเรื่องที่มีได้ถวายทานตลอดไตรมาส].....	๓๖๔
[เวรัญชพราหมณ์ทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าเพื่อเสวยภัตตาหาร]	๓๖๕
[พระผู้มีพระภาคทรงรับคำอาราธนาของพราหมณ์].....	๓๖๕
[เวรัญชพราหมณ์สั่งให้เตรียมภัตตาหารถวายพรุ่งนี้].....	๓๖๖
[พระผู้มีพระภาคเสด็จไปยังนิเวศน์ของเวรัญชพราหมณ์].....	๓๖๖
[พราหมณ์ถวายไตรจีวรแก่พระผู้มีพระภาคและพระภิกษุสงฆ์]	๓๖๗
[พระผู้มีพระภาคเสด็จจากเมืองเวรัญชาไปประทับที่เมืองไพศาลี]	๓๖๙

ปฐมปราณีคุณณา.....๓๗๑

[เรื่องพระสุทิน].....	๓๗๑
[อรรถาธิบายชื่อบ้านและชื่อบุตรเศรษฐี].....	๓๗๑
[สุทินกลั่นทบุตรไปเพื่อฟังธรรม].....	๓๗๒
[สุทินกลั่นทบุตรได้ฟังธรรมแล้วคิดจะบวช].....	๓๗๓
[สุทินกลั่นทบุตรทูลขอบรรพชาแก่พระผู้มีพระภาค].....	๓๗๕
[มารดาบิดาไม่อนุญาตให้สุทินบวช].....	๓๗๖
[สหายไปห้ามไม่ให้สุทินบวชไม่สำเร็จ].....	๓๗๘
[สหายไปขออนุญาตมารดาบิดาให้สุทินบวช].....	๓๗๙
[มารดาบิดาอนุญาตให้สุทินบุตรชายบวช].....	๓๗๙
[พระพุทธเจ้ารับสั่งภิกษุบวชให้สุทินกลั่นทบุตร].....	๓๘๐
[ญาติของท่านสุทินที่เมืองไพศาลีมีสมบัติมาก].....	๓๘๑

[ญาตินำภัตตาหารไปถวายท่านสุทิน ๖๐ ถาด].....	๓๘๒	[อรรถาธิบายวินัย ๔ อย่าง].....	๔๓๑
[อธิบายเรื่องขนมมุต].....	๓๘๓	[วิธีสอบสวนสูตรและสูตรานุโลมเป็นต้น].....	๔๓๒
[พระสุทินออกบวชได้ ๘ ปี นางทาสีจำอวยวะบางส่วนได้].....	๓๘๕	[พระวินัยธรประกอบด้วยลักษณะ ๓ อย่าง].....	๔๓๘
[พวกบรรพชิตไม่นั่งฉันในที่ที่ไม่สมควร เหมือนคนขอทาน].....	๓๘๖	[อรรถาธิบายลักษณะ ๓ ของพระวินัยธร].....	๔๓๙
[บิดาติเตียนพระสุทินว่าฉันขนมมุตเหมือนคีมน้ำอมฤต].....	๓๘๖	[ลำดับอาจารย์ตั้งแต่พระอุบาลีเถระเป็นต้นมา].....	๔๔๐
[บิดามอบทรัพย์เพื่อให้พระสุทินสึก].....	๓๘๘	[พระวินัยธรจะวินิจฉัยอธิกรณ์ ควรตรวจดูฐานะ ๖ อย่างก่อน].....	๔๔๑
[บิดาสั่งภรรยาเก่าให้ล่อหลอกพระสุทินสึก].....	๓๙๑	[อรรถาธิบายฐานะ ๖ อย่าง].....	๔๔๒
[มารดาขอรับรองให้พระสุทินเพาะพีชพันธุไว้].....	๓๙๒	[วิธีวินิจฉัยอธิกรณ์].....	๔๔๓
[สตรีมีระดูหยุดก็ตั้งครรรจ์].....	๓๙๓	[ภิกษุผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ ธรรมเนียมยอมไม่เจริญ].....	๔๔๕
[พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติปฐุมปาราชิกเมื่อ ๒๐ พระพรรษา].....	๓๙๔	อรรถาธิบายสิกขาบทวิภังค์ปฐุมปาราชิก	๔๔๖
[เหตุที่ให้สตรีตั้งครรรจ์มี ๗ อย่าง].....	๓๙๕	[อรรถาธิบายความหมายแห่งภิกษุศัพท์เป็นต้น].....	๔๔๘
[เทวดาประกาศความชั่วของพระสุทิน].....	๓๙๘	[วิธีอุปสมบท ๘ อย่าง].....	๔๕๒
[บุตรชายของท่านพระสุทินชื่อว่าพีชกะ].....	๓๙๙	[อรรถาธิบายอุปสัมปทา ๘ อย่าง].....	๔๕๒
[มารดาและพีชกาทรงบวชแล้วได้สำเร็จพระอรหัต].....	๓๙๙	[อรรถาธิบายอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา].....	๔๕๗
[ท่านพระสุทินเดือดร้อนใจเพราะประพฤติชั่วหยาบ].....	๓๙๙	[อรรถาธิบายบทว่า สิกขาและสาชีพ].....	๔๖๐
[พวกภิกษุสหายถามท่านพระสุทินถึงความชูปผอม].....	๔๐๒	[อรรถาธิบายวิธีลาสิกขา].....	๔๖๑
[พวกภิกษุสหายเห็นด้วยว่ากรรมนั้นให้เกิดความสำราญได้].....	๔๐๒	[ภิกษุตะโกนบอกลาสิกขาก็ได้].....	๔๗๐
[อรรถาธิบายชื่อพระนิพพาน ๙ บท].....	๔๐๔	[การบอกลาสิกขาพระนามที่เป็นไวยากรณ์ของพระพุทธเจ้า].....	๔๗๒
[ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องพระสุทินเสพเมถุนธรรม].....	๔๐๖	[วิธีลาสิกขาพระนามไวยากรณ์พระธรรม].....	๔๗๓
[พระผู้มีพระภาคทรงตำหนิพระสุทิน].....	๔๐๗	[วิธีลาสิกขาพระนามไวยากรณ์พระสงฆ์].....	๔๗๔
[อรรถาธิบายกรรมที่ไม่ควรแก่สมณะเป็นต้น].....	๔๐๗	[อรรถาธิบายวิธีบอกลาสิกขาทั่วไป].....	๔๗๔
[พระสุทินเป็นคนแรกในการเสพเมถุนธรรม].....	๔๑๑	[ลาสิกขากับคนวิกลจริตเป็นต้นไม่เป็นอันบอกลา].....	๔๘๑
[ผู้ไม่ตั้งอยู่ในสังวรเป็นผู้มักมากในปัจจัย ๔].....	๔๑๒	[อรรถาธิบายความหมายแห่งเมถุนธรรม].....	๔๘๕
[ผู้ตั้งอยู่ในสังวรไม่เป็นผู้มักมากในปัจจัย ๔].....	๔๑๒	[สตรีนิมิตได้ฐาน ๕ บุรุษนิมิตได้ฐาน ๖].....	๔๘๗
[ผู้ตั้งอยู่ในสังวรเป็นผู้ไม่สั่งสมกิเลสทั้งปวง].....	๔๑๓	[ภิกษุเมื่อจะพรรณนามเมถุนถา ควรระลึกถึงพระพุทธคุณ].....	๔๘๘
[ประโยชน์แห่งการบัญญัติสิกขาบท ๑๐ อย่าง].....	๔๑๖	อนุบัญญัติวาร	๔๘๙
[อธิบายประโยชน์ของการบัญญัติสิกขาบท ๑๐ อย่าง].....	๔๑๖	[กำหนดสัตว์ที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิกเป็นต้น].....	๔๘๙
[พระสีทธรรม ๓ อย่าง].....	๔๑๙	[อรรถาธิบายประเภทสัตว์ต่างๆ].....	๔๘๙
[ทรงบัญญัติปฐุมปาราชิกสิกขาบท].....	๔๒๑	[ปาราชิกศัพท์เป็นไปในสิกขาบทเป็นต้น].....	๔๙๐
อนุบัญญัติปฐุมปาราชิกเรื่องทีหนึ่ง	๔๒๓	[อรรถาธิบายความในพระคาถา].....	๔๙๒
[เรื่องลิงตัวเมีย].....	๔๒๓	[มรรคที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิกรวม ๓๐].....	๔๙๔
[ลิงตัวเมียแสดงของลับแก่ภิกษุอาคันตุกะ].....	๔๒๔	[ภิกษุถูกผู้อื่นข่มขืนแล้วยินดีเป็นปาราชิก].....	๔๙๕
[สิกขาบททั้งหมด มีโทษ ๒ อย่าง].....	๔๒๕	กล่าวด้วยจุดกะ ๒๖๙ ทีเหลือ	๔๙๗
อนุบัญญัติปฐุมปาราชิกเรื่องที่สอง	๔๒๗	[มรรคของมนุษย์ผู้หญิงมี ๒๗ จุดกะ].....	๔๙๘
[เรื่องภิกษุชาววัชชีบุตร].....	๔๒๗	[เรื่องพระวินัยธร ๒ รูป].....	๔๙๙
[เรื่องทรงห้ามมิให้ภิกษุชาววัชชีบุตรบรรพชอาอุปสมบท].....	๔๒๙	[เรื่องอันเตวาสิกขามปัญหาวินัยพระเถระ].....	๕๐๐
[วินัย ๔ อย่าง].....	๔๓๐		

กล่าวด้วยองศาตมามีเครื่องลาดและไม่มี.....๕๐๕

เรื่องพระราชและโจรผู้เป็นข้าศึกต่อกษัตริย์เป็นต้น.....๕๐๘

[ข้าศึกสังหารกษัตริย์เช่นไหว้เทวดาเพื่อสำเร็จการงาน].....๕๐๘

เรื่องกษัตริย์เสพเมถุนธรรมทางมรรคและมีไชยมรรค.....๕๑๐

[กษัตริย์เสพเมถุนธรรมในทวารของกษัตริย์ลับไม่พ้นอาบัติ].....๕๑๐

[กษัตริย์ผู้ถูกปฏิบัติผิดไม่รู้ ไม่ยินดี ไม่เป็นอาบัติ].....๕๑๑

[ไม่เป็นอาบัติแก่กษัตริย์บ้าและมีจิตฟุ้งซ่าน].....๕๑๑

สมุฏฐานที่เกิดแห่งอาบัติมี ๖ อย่าง.....๕๑๔

[อธิบายสิกขาบทที่เป็นสัจตกะและอิจตกะ].....๕๑๔

[อธิบายสิกขาบทที่เป็นกายกรรมเป็นต้น].....๕๑๕

วินิตวัตตอุปฐัมปาราชิก.....๕๑๘

[อุทานคาถา].....๕๑๘

[เรื่องนันทมาณพเสพเมถุนธรรมกับนางอุบลวรรณาเถรี].....๕๒๐

[เรื่องเพศชายกลับเป็นเพศหญิง].....๕๒๒

[ต้องอาบัติเพราะนอนร่วมกับกษัตริย์ผู้มีเพศกลับ].....๕๒๔

[วิธีปฏิบัติกับกษัตริย์ผู้มีเพศกลับ].....๕๒๔

[วิธีปฏิบัติในเครื่องบริวารต่างๆ].....๕๒๖

[ขาดประเคนเพราะเหตุ ๗ อย่าง].....๕๒๗

[กษัตริย์เสพเมถุนธรรมทางปากศพเป็นปาราชิก].....๕๓๐

[กษัตริย์เสพเมถุนธรรมในหญิงปรตเป็นต้นเป็นปาราชิก].....๕๓๒

[เรื่องกษัตริย์หันทชาวกัศยครจำวัดลับ].....๕๓๓

[เรื่องกษัตริย์เปิดประตูจำวัด].....๕๓๔

[อธิบายประตูเช่นไรควรปิดและไม่ควรปิด].....๕๓๕

[เรื่องกษัตริย์ฝันได้เสพเมถุนธรรม].....๕๓๙

ทุตติยปาราชิกวณณา.....๕๔๓

[เรื่องพระธนิยะกุมภการบุตร].....๕๔๓

[กษัตริย์จำพรรษาไม่มีเสนาสนะ ปรับอาบัติทุกกฏ].....๕๔๕

[ปรับอาบัติทุกกฏแก่กษัตริย์ผู้สร้างกุฎีด้วยดินล้วน].....๕๕๐

[พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งให้ทำลายกุฎีเป็นอกัปปิยะ].....๕๕๑

[ข้อแนะนำเรื่องการใช้ร่มและจีวร].....๕๕๒

[วิธีซักและข้อมจีวร].....๕๕๓

[บริวารที่ควรใช้และไม่ควรใช้].....๕๕๔

[กล่องยาตาที่ควรใช้และไม่ควรใช้].....๕๕๖

[ฝึกกัญญาแฉและบริวารเบ็ดเตล็ดที่ควรใช้และไม่ควรใช้].....๕๕๖

[เสนาสนะที่ผิดควรทำลายเสีย].....๕๕๘

พระธนิยะเริ่มสร้างกุฎีไม้.....๕๖๐

[วัสสการพราหมณ์ลงโทษเจ้าพนักงานผู้รักษาไม้]?.....๕๖๐

[ประชาชนเพ่งโทษติเตียนเหล่าสมณศายบุตร].....๕๖๓

[ประชุมสงฆ์ทรงบัญญัติสิกขาบท].....๕๖๔

[พระพุทเจ้าทุกองค์ ปรับโทษถึงที่สุดเพียงบาทเดียว].....๕๖๗

เรื่องอนุบัญญัติทุตติยปาราชิก.....๕๖๙

[อรรถาธิบายบ้านที่มีกระท่อมหลังเดียวเป็นต้น].....๕๖๙

[อรรถาธิบายเขตอุปจารบ้านและเรือนเป็นต้น].....๕๗๐

[อรรถาธิบายกำหนดเขตป่า].....๕๗๔

[อรรถาธิบายสิ่งของที่เจ้าของมีกรรมสิทธิ์อยู่].....๕๗๔

[อรรถาธิบายสังเขตศัพท์ลงในอรรถดัตติยาวิภัตติ].....๕๗๕

[อรรถาธิบายบทมาติกา ๖ บท].....๕๗๖

[อรรถาธิบายกิริยาแห่งการลัก ๖ อย่าง].....๕๗๗

[ปัญญา ๕ หมวดๆ ละ ๕ๆ รวมเป็นอาหาร ๒๕].....๕๗๙

[สาเหตุลักปัญญา มีอาหาร ๕ อย่าง].....๕๘๐

[บุพพประโยชน์ปัญญา มีอาหาร ๕ อย่าง].....๕๘๑

[ถยายอาหารปัญญา มีอาหาร ๕ อย่าง].....๕๘๑

[อรรถาธิบายฐานะ ๕ ประการ].....๕๘๒

[เรื่องกษัตริย์ลักจีวร พระวินัยธรตัดสินว่าไม่เป็นอาบัติ].....๕๘๒

[พระวินัยธรควรสอดส่องราคาและการใช้สอย].....๕๘๗

[อรรถาธิบายทรัพย์ที่ควรแก่ทุตติยปาราชิก].....๕๘๙

[อรรถาธิบายอาบัติที่เป็นบุพพประโยชน์แห่งทุตติยปาราชิก].....๕๙๒

[อาบัติทุกกฏ ๘ อย่าง].....๕๙๕

[อรรถาธิบายคำว่า ทุกกฏและอุลลัจจัย].....๕๙๘

[กิริยาที่กษัตริย์ลักทรัพย์ให้เคลื่อนจากฐาน ๖ อย่าง].....๖๐๐

[อรรถาธิบายกษัตริย์ลักดูเอาเนยใส เป็นต้น เป็นปาราชิก].....๖๐๖

[อรรถาธิบายคำว่า กนิทิตวา เป็นต้น].....๖๑๑

กล่าวด้วยทรัพย์ที่อยู่บนบก.....๖๑๔

กล่าวด้วยทรัพย์ที่อยู่ในอากาศ.....๖๑๕

กล่าวด้วยทรัพย์ที่อยู่ในกลางแจ้ง.....๖๒๐

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในน้ำ.....๖๒๖

[สมัยหลังพุทธกาลพวกชนชุดบ่อน้ำใช้เลี้ยง].....๖๓๐

[กษัตริย์จับเอาปลาที่เขาเลี้ยงปรับอาบัติตามราคาปลา].....๖๓๐

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในเรือ.....๖๓๓

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในยาน.....๖๓๗

กล่าวด้วยภาระ.....๖๔๒

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในสวน.....๖๔๕

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในวิหาร.....	๖๔๙	คาถาอนุศาสนี.....	๗๕๙
กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในนา.....	๖๕๐	ตติยปาราชิกกณณา.....	๗๖๑
กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่.....	๖๕๔	[อธิบายเรื่องเมืองไพศาลี].....	๗๖๑
กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในป่า.....	๖๕๕	[พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอสุภกรรมฐานแก่พวกภิกษุ].....	๗๖๒
กล่าวด้วยน้ำ.....	๖๕๙	[ปฐมฌานมีลักษณะ ๑๐ และความงาม ๑๐].....	๗๖๔
กล่าวด้วยไม้ชำระฟัน.....	๖๖๔	[พระผู้มีพระภาคไม่ทรงห้ามภิกษุฆ่ากัน เพราะทรงเห็นกรรมเก่า]	
กล่าวด้วยต้นไม้.....	๖๖๖	๗๖๗
กล่าวด้วยทรัพย์ที่ผู้อื่นนำไป.....	๖๖๘	[พวกภิกษุฆ่ากันเองและวานให้ผู้อื่นฆ่า].....	๗๗๑
กล่าวด้วยสิ่งของที่เขาฝากไว้.....	๖๗๒	[มิลลันทิกะฆ่าภิกษุแล้วเกิดความเสียใจ].....	๗๗๒
[โจรลักของสงฆ์ในเรือนคลัง ปรับสินไหมภิกษุผู้รักษา].....	๖๘๒	[เทวดาช่วยปลอมโยนมิลลันทิกะให้ฆ่าภิกษุต่อไป].....	๗๗๓
กล่าวด้วยท่านภานี.....	๖๘๘	[มิลลันทิกะฆ่าภิกษุต่อไป วันละ ๑ รูปถึง ๕๐๐ รูป].....	๗๗๔
กล่าวด้วยสัตว์มีชีวิต.....	๖๙๓	[พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่ามีภิกษุสงฆ์เบาบางไป].....	๗๗๕
[บุคคลผู้เป็นทาส ๓ จำพวก].....	๖๙๓	[พระอานนท์พูลให้ตรัสบอกกรรมฐานอย่างอื่นแก่พวกภิกษุ].....	๗๗๕
กล่าวด้วยสัตว์ไม่มีเท้า.....	๖๙๖	[พระผู้มีพระภาคตรัสบอกอานาปานัสสติแก่พวกภิกษุ].....	๗๗๖
กล่าวด้วยสัตว์ ๒ เท้า.....	๖๙๘	[อรรถาธิบายวิธีอบรมสติ ๓๒ อย่าง].....	๗๘๕
กล่าวด้วยสัตว์ ๔ เท้า.....	๖๙๙	[มติลมหายใจเข้าและออกตามอรรถถาวิญญ์และพระสูตร].	๗๘๖
กล่าวด้วยสัตว์มีเท้ามาก.....	๗๐๒	[ผู้เจริญอานาปานัสสติกรรมฐานย่อมได้ความปราโมทย์เป็นต้น]	๗๘๗
กล่าวด้วยภิกษุผู้เป็นสาย.....	๗๐๓	[ภิกษุกำหนดกรรมฐานแล้ว กายสังขารจึงสงบ].....	๗๙๑
กล่าวด้วยภิกษุผู้รับของฝาก.....	๗๐๔	[กายสังขารในฌานชั้นสูงขึ้นไปย่อมละเอียดไปตามลำดับ].....	๗๙๒
กล่าวด้วยการชักชวนกันลัก.....	๗๐๕	[กุลบุตรจะเรียนกรรมฐาน ต้องบำเพ็ญศีลให้บริสุทธิ์ก่อน].....	๗๙๗
[ภิกษุหลายรูปชวนกันไปลักทรัพย์ ต้องอาบัติหมดทุกรูป].....	๗๐๕	[กรรมฐาน ๒ พร้อมทั้งอธิบาย].....	๗๙๘
กล่าวด้วยการนัดหมาย.....	๗๐๘	[ควรเรียนกรรมฐานในสำนักพุทธโอรส กระทั่งถึงท่านผู้ได้ฌาน]	๘๐๐
กล่าวด้วยการทำนิมิต.....	๗๑๐	[กรรมฐานมีสนธิที่ต่อ ๕ อย่าง].....	๘๐๐
กล่าวด้วยการสั่ง.....	๗๑๑	[วิธีมณสิการอานาปานัสสติกรรมฐาน ๘ อย่าง].....	๘๐๑
พรรณนาบทภาขินี.....	๗๑๕	[อธิบายวิธีนัลมหายใจเข้าออก].....	๘๐๒
[อาการ ๖ อย่างที่ให้ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก].....	๗๑๕	[อธิบายเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุตลมหายใจเข้าออก].....	๘๐๔
[อรรถาธิบายในอนาปัตติวาร].....	๗๑๖	[ข้ออุปมาเหมือนคนง่อยไล่ชิงช้า].....	๘๐๖
กล่าวด้วยปกิณณะ.....	๗๒๑	[ข้ออุปมาเหมือนคนรักษาประตู].....	๘๐๖
พรรณนาวินิตวัตตฤคาถา.....	๗๒๒	[การกำหนดลมหายใจเปรียบเหมือนล้อ].....	๘๐๗
กล่าวด้วยการสับเปลี่ยนสลาก.....	๗๒๖	[อุปมาเป็นเหตุนำอานาปานัสสติกรรมฐานมา].....	๘๑๑
[อรรถาธิบายอาหาร ๕ อย่าง].....	๗๒๖	[ธรรม ๓ อย่างมีบริบูรณ์ กรรมฐานจึงถึงอัปปนา].....	๘๑๔
[อรรถาธิบายภัณฑปริกัปป].....	๗๒๗	[จิตยอมตั้งมั่นเป็นสมาธิด้วยองค์ ๒].....	๘๑๖
[อรรถาธิบายโอกาสปริกัปป].....	๗๒๘	[อุปมาสำหรับรักษาอานาปานัสสติกรรมฐานไม่ให้เสื่อม].....	๘๑๗
[อรรถาธิบายปฏิจฉันนอาหาร].....	๗๓๐	ประชุมสงฆ์ ทรงบัญญัติตติยปาราชิกกขาบท.....	๘๒๘
[อรรถาธิบายกุสาวหาร].....	๗๓๑	[ภิกษุฉัพพัคคีย์พรรณนาคุณแห่งความตาย].....	๘๒๘
กาปรรณเรื่องทั่วไป.....	๗๓๓	[อธิบาย สัจฉิจจ ศัพท์].....	๘๓๐
		[อธิบายปฐมจิตของมนุษย์ผู้เริ่มลงสู่ครรภ์].....	๘๓๑

[ชีวิตินทรีย์ปัจจุบัน มี ๓ ขณะ].....	๘๓๔
[ประโยคแห่งการฆ่า ๖ อย่าง].....	๘๓๕
[อธิบายวัตถุที่เป็นเครื่องประหาร].....	๘๓๘
[อธิบายมาติกาในบทภาชนีย์].....	๘๔๒
[ภิกษุฆ่าพ่อแม่เป็นต้น เป็นอนันตริยกรรมและปาราชิก].....	๘๔๔
[ภิกษุฆ่าพ่อแม่เป็นต้นในกองฟาง ไม่ต้องปาราชิก].....	๘๔๕
[ภิกษุฆ่าพ่อในสนามรบ เป็นทั้งปาราชิกและปิตุฆาต].....	๘๔๖
[ฐานะ ๕ และ ๖ พร้อมทั้งอรรถอธิบาย].....	๘๔๗
[อธิบายวัตถุที่จะพึงถูกฆ่า].....	๘๔๘
[อธิบายกาลที่สั่งให้ทำการฆ่า].....	๘๔๘
[อธิบายโอกาสที่สั่งให้ทำการฆ่า].....	๘๔๙
[อธิบายอาวุธที่เป็นเครื่องมือใช้ให้ฆ่า].....	๘๔๙
[อธิบายอิริยาบถที่สั่งให้ทำการฆ่า].....	๘๕๐
[อธิบายกิริยาพิเศษที่สั่งให้ทำการฆ่า].....	๘๕๐
กล่าวด้วยคำสั่งทูต.....	๘๕๓
[อาณัติกัปรโยคเรื่องสั่งทูตต่อ].....	๘๕๔
เรื่องที่ไม่ลับ สำคัญว่าที่ลับ.....	๘๕๘
[อธิบายการพรรณนาความตายด้วยกาย].....	๘๕๙
[อธิบายพรรณนาความตายด้วยทูตและหนังสือ].....	๘๖๐
[อธิบายชุดหลุมพรางให้คนตกตาย].....	๘๖๒
[มติพระเถระสองรูป ในการชุดหลุมพราง].....	๘๖๕
[ว่าด้วยการดักบ่วงของภิกษุ].....	๘๖๗
[ว่าด้วยการใช้ฟ้าถล่มดักสัตว์ของภิกษุ].....	๘๖๙
[ลอบวางศัสตราไว้ในวัดอุสุสำหรับฟัง].....	๘๗๐
[ลอบวางยาพิษแทรกไว้ในเภสัช].....	๘๗๑
[ลอบวางอาวุธไว้ใต้เตียงหรือตั่ง].....	๘๗๒
[ว่าด้วยการลอบวางดาบไว้].....	๘๗๓
[ว่าด้วยการลอบวางยาพิษไว้เป็นต้น].....	๘๗๔
[การนำรูปและเสียงเป็นต้นเข้าไป].....	๘๗๕
[การนำธรรมารมณเข้าไป].....	๘๗๖
[ว่าด้วยอนาปัตติวาร].....	๘๗๘
[ตติยปาราชิกสิกขาบท มีสมุฏฐาน ๓].....	๘๗๙
วินิตวัตถุในตติยปาราชิก.....	๘๘๐
[เรื่องพรรณนาคุณความตาย].....	๘๘๐
[เรื่องภิกษุหนึ่งทับเด็กตาย].....	๘๘๑
[เรื่องภิกษุทำสากลัม ฟาดลูกเด็กตาย].....	๘๘๑

[เรื่องภิกษุผู้บุตรผลักภิกษุผู้บิดาล้มตาย].....	๘๘๒
[เรื่องภิกษุฉันทินบิณฑบาตเจือยาพิษตาย].....	๘๘๒
[เรื่องภิกษุทดลองยาพิษ].....	๘๘๔
[เรื่องภิกษุผู้กร่างร้าน].....	๘๘๔
[เรื่องภิกษุโจนลงเหวทับช่างสานตาย].....	๘๘๕
[เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์กลิ้งศิลาเล่นทับคนเลี้ยงโคตาย].....	๘๘๖
[เรื่องภิกษุทำยาให้หญิงมีครรภ์กับชู้ตักไปเป็นต้น].....	๘๘๗
[เรื่องภิกษุทำยาให้หญิงหมั้นมีบุตรตาย].....	๘๘๘
[ภิกษุไม่ควรทำยาแก่คนอื่น แต่ควรทำให้สหธรรมิกทั้ง ๕].....	๘๘๙
[ภิกษุควรทำยาให้คน ๑๐ จำพวก].....	๘๙๐
[ภิกษุควรทำยาให้แก่คน ๕ จำพวก].....	๘๙๒
[เรื่องพระมหาพทุมเถระสนทนาเรื่องยาแก้โรค].....	๘๙๓
[เรื่องสวดพระปริตร].....	๘๙๔
[ว่าด้วยเรื่องอนากัฏฐบิณฑบาต].....	๘๙๕
[ว่าด้วยเรื่องปฏิสังขาร].....	๘๙๖
[เรื่องพระภิกษุเถระทำปฏิสังขารกับบอภักใจ].....	๘๙๗
[พระเถระถูกพวกภิกษุโพนทะนา].....	๘๙๙
[เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์จักภิกษุสังฆตตรสวัคคีย์เป็นต้น].....	๘๙๙
[เรื่องภิกษุฆ่ายักษ์ต้องถูกล้างจัญ].....	๙๐๐
[เรื่องส่งภิกษุไปสู่อัสนัยและยักษ์ดุ].....	๙๐๑
[เรื่องสำคัญว่าเป็นภิกษุคู่เวรแน่จึงฆ่าเสีย].....	๙๐๒
[เรื่องผีเข้าสิงภิกษุ].....	๙๐๒
[เรื่องภิกษุตัดต้นไม้].....	๙๐๓
[เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์เผาป่า].....	๙๐๔
[เรื่องภิกษุสั่งนายเพชฌฆาตให้ประหารหนเดียว].....	๙๐๕
[เรื่องภิกษุสั่งให้บุรุษตัวนตีมเปรียงตาย].....	๙๐๖
[เรื่องยาดองพิเศษชื่อโกลนโสจจรกะ].....	๙๐๗
จตุตถปาราชิกวณณา.....	๙๐๘
[เรื่องภิกษุพวกจำพรรษาริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา].....	๙๐๘
[อธิบายศัพท์กริยาอนาคต].....	๙๐๙
[พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุที่อยู่ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา].....	๙๑๑
[โจรภายนอกศาสนาเที่ยวปล้นบ้านชายแดนเป็นต้น].....	๙๑๑
[มหาโจรในพระศาสนาเที่ยวย่ำยีสิกขาบทน้อยใหญ่].....	๙๑๒
[มหาโจรในพระศาสนา ๕ จำพวก].....	๙๑๔
[แก้อรธนิคมคาถา].....	๙๑๘
[ปฐมบัญญัติจตุตถปาราชิก].....	๙๒๐
[อนุบัญญัติจตุตถปาราชิก].....	๙๒๑

[เหตุที่ให้เชื้อถือนีมีฐานะ ๖ อย่าง].....	๙๒๖	[เรื่องสุจิตโลมเปรตที่ ๒].....	๙๕๙
[อรรถาธิบายฐานะ ๖ อย่าง].....	๙๒๗	[เรื่องอันทนาการเปรต].....	๙๖๐
[เรื่องสอบสวนคูปฏิบัติของภิกษุผู้อ้างตนว่าได้บรรลุธรรม].	๙๒๘	[เรื่องปรทาทริกเปรต].....	๙๖๐
[อธิบายบทภาษานี้].....	๙๓๑	[เรื่องเปรตพราหมณ์ชั่ว].....	๙๖๑
[กล่าวด้วยสุทธกิมหาวาร].....	๙๓๗	[เรื่องมังคูลีหิงเปรต].....	๙๖๑
[กล่าวด้วยผู้มีประสงค์จะกล่าว].....	๙๔๓	[เรื่องโอกินีหิงเปรต].....	๙๖๑
[กล่าวด้วยปัจจัยปฏิสังขตวาร].....	๙๔๔	[เรื่องโจรฆาตเปรต].....	๙๖๒
[จุดตลปาราชิกสิกขาบทมีสมุฏฐาน ๓].....	๙๔๖	[เรื่องพระภิกษุเปรตเป็นต้น].....	๙๖๒
วินิตวัตถุในจุดตลปาราชิก.....	๙๔๗	[เรื่องแม่น้ำตโปทา].....	๙๖๓
[เรื่องสำคัญว่าได้บรรลุ].....	๙๔๗	[เรื่องการรบ].....	๙๖๔
[เรื่องตั้งกติกาลแล้วหนีไป].....	๙๕๑	[เรื่องข้างลงน้ำ].....	๙๖๕
[เรื่องพระมหาโมคคัลลานะเห็นอภิลูกสังขลิกเปรต].....	๙๕๓	[เรื่องพระโสภิตะ].....	๙๖๖
[เรื่องมังสเปสีเปรต].....	๙๕๗	[บทสรุปปาราชิก].....	๙๖๘
[เรื่องมังสปิณฑเปรต].....	๙๕๗	[อธิษฐานคาถาของท่านผู้รจน].....	๙๗๑
[เรื่องนิจฉวีเปรต].....	๙๕๘	คำผิดในหนังสือ.....	๙๗๒
[เรื่องอสีโลมเปรต].....	๙๕๘	ปฐมสมนต์ปาสาทิกา.....	๙๗๒
[เรื่องสัตติโลมเปรต].....	๙๕๘	ปฐมสมนต์ปาสาทิกา แปล เล่ม ๑.....	๙๗๓
[เรื่องอุสุโลมเปรต].....	๙๕๙	ปฐมสมนต์ปาสาทิกา แปล เล่ม ๒.....	๙๗๕
[เรื่องสุจิตโลมเปรต].....	๙๕๙	ปฐมสมนต์ปาสาทิกา แปล เล่ม ๓.....	๙๗๘

อารมภกตา

อารัมภกตา

[1] โย กปป์โกฎฐิหิปี อปป์เมยย์
กาลั กโรนโต อติทุกรานิ
เขต คโต โลกหิตาย นาโถ,
นโม มหาครุณิกสส ตสส.

(ข้าพเจ้าขอถวาย)นมัสการแด่พระผู้เป็นที่พึ่ง ผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา
พระองค์ผู้ทรงกระทำกรรมที่ทำได้ยากยิ่ง ตลอดกาลซึ่งจะนับประมาณมิได้
แม้ด้วยหลายโกฏฐิกับ ทรงถึงความยากลำบาก เพื่อประโยชน์แก่อุศลแก่สัตว์โลก.

อสมพุธั พุทธนิเสวิตั ยั
ภวาวัว คจจติ ชิวโลโก,
นโม อวิชชาทิกิเลสชาล-
วิทธีสินโน ธมมวารสส ตสส.

(ข้าพเจ้าขอถวาย)นมัสการแก่พระธรรมอันประเสริฐ
อันขจัดเสียซึ่งข่ายคือกิเลสมีอวิชาเป็นต้น ที่พระพุทเจ้าทรงเสพออยู่เป็นนิตยั
ซึ่งสัตว์โลกเมื่อไม่หยั่งรู้ต้องท่องเที่ยวไปสู่ภพน้อยและภพใหญ่.

คุณิ โย สีลสมาธิปัญญา-
วิมุตติญาณปภุติหิ ยุตโต,
เขตตถุชนานัน กุสลตถิกานัน
ตมรียสงฆ์ สิริสา นนามิ.

ข้าพเจ้าขอ(ถวาย)นมัสการด้วยเศียรเกล้า ซึ่งพระอรียสงฆ์ ผู้ประกอบด้วยคุณ
มีศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะเป็นค้ำมูล เป็นเนื่อนาบุญ
ของเหล่าชนผู้มีความต้องการด้วยกุศล.

อิจเจวมจจนตมสสนเนยย์
นมสสมาโน รตนตตยั ยั
ปุณญาภิสนทัง วิปุลลั อลตถั,
ตสสานุภาเวน หตุนตราโย.

ข้าพเจ้านมัสการอยู่ ซึ่งพระรัตนตรัยอันควรนมัสการโดยส่วนเดียว
ด้วยประการดังกล่าวมานี้ ได้แล้วซึ่งกุศลผลบุญที่ไพบูล
หลังไหลไม่ขาดสายอันใด,
ด้วยอานุภาพแห่งกุศลผลบุญนั้น ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้ปลอดอันตราย.

[2] ยสมี ฐิตะ [ศาสนมภูตีสส](#)
ปติภูตีสส โหติ สุตตมภูตีสส,
ตํ วณณยิสสํ วินยํ อมิสสํ
นิสสาย ปุพพาจரியานูภาว.

ข้าพเจ้าจักอาศัยอำนาจของท่านบูรพาจารย์
พรรณนาพระวินัยให้ไม่ปะปนกัน ซึ่งเมื่อทรงอยู่แล้ว
ศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้มิได้ทรงตั้งมั่นอยู่ (ในส่วนสุดทั้งสอง)
แต่ทรงดำรงชอบด้วยดี (ในมัชฌิมาปฏิปทา) เป็นอันประดิษฐานอยู่ได้.

กามนจ ปุพพาจรียาสภะ
ญานมพุนิโธตมลาสเว
วิสุทธีวิชาปฏิสมภิตะ
สทตมมสัณณนโกวิทะ
สลลกุชียะ โน สุลลูปเม
มหาวิหารสส ธชูปเม
สัณณโตยํ [วินโย](#) นเย
จิตเตหิ สมพุทธรนวยะ.

แท้ที่จริง พระวินัยนี้ ถึงท่านบูรพาจารย์ผู้องอาจ
ซึ่งขจัดมลทินและอาสวะออกหมดแล้ว ด้วยน้ำคือญาณ
มีวิชาและปฏิสัมภิตาบริสุทธิ์ ฉลาดในการสังวรณนาพระสังฆธรรม
หาผู้เปรียบปานในความเป็นผู้ขัดเกลาได้ไม่ง่าย
เปรียบดังธงชัยของวัดมหาวิหาร ได้สังวรณนาไว้โดยนัยอันวิจิตร
คล้อยตามพระสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ.

[สัณณนา](#) สีหลทีปเคน
วากเยน เอสา ปน สงขตตดา
น กิณจิจิ อตถํ อภิสสมภุณาทิ
ทีปนตเร ภิกขุชนสส ยสมา

กระนั้น เพราะสังวรณนานี้ มิได้อำนวยประโยชน์ไร ๆ แก่ชาวภิกษุในเกาะอื่น
เพราะท่านเรียบเรียงไว้ด้วยภาษาชาวเกาะสิงหล

ตสฺมา อิมํ ปาลินยานุรูป
 สํวณฺณํทานิ สมารภิสฺสํ
 อชฺเณสนํ พุทฺธสิริวิหยสฺส
 เถรสฺส สมมาสมนุสฺสรนฺโต.

ฉะนั้น ข้าพเจ้าผู้รำลึกอยู่ด้วยดีโดยชอบ ถึงคำเชิญของพระเถระนามว่า
 พุทฺธสิริ จึงจักเริ่มด้วยดี ซึ่งการสังวรณานี้ อันควรแก่นัยพระบาลี ณ บัดนี้.

สํวณฺณํ ตถจ สมารภนฺโต
 [3] ตสฺสา มหาอภฺฐกถํ สิริริ
 กตฺวา มหาปจฺจริยํ ตเถว
 กุรฺนฺทินามาทิสฺส วิสฺสุตาสฺส
 วินิจฺฉโย อภฺฐกถาสฺส วุตฺโต
 โย, ยุตฺตมตฺถํ อปฺริจฺจชนฺโต
 ตโตปิ อนฺโตคฺชเถรวาทํ
 สํวณฺณํ สมมสมารภิสฺสํ.

และเมื่อจะเริ่มด้วยดี ซึ่งสังวรณานี้
 จักเอามหาอรรถกถาเป็นโครงของสังวรณานี้
 ไม่ละข้อความอันควรแม้จากวินิจฉัย ซึ่งท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาหาปัจจรี
 และอรรถกถาอันปรากฏด้วยดีโดยชื่อว่ากุรฺนฺทินามาทิสฺส
 กระทำเถรวาทไว้ในภายในแล้ว จึงจักเริ่มด้วยดีโดยชอบซึ่งสังวรณา.

ตมฺเม นิสฺสามนฺตุ ปสนฺนจิตฺตา
 เถรา จ ภิกฺขุ นวมชฺฌิมา จ
 รมฺมปฺปทีปสฺส ตถาคตฺสส
 สกฺกจฺจ รมฺมํ ปฏฺฐิมาณยนฺตา.

ขอภิกษุทั้งหลายปุณเถระ ปุณใหม่ และปานกลาง
 ผู้มีจิตเลื่อมใสเคารพนับถือพระธรรมของพระตถาคตเจ้า
 ผู้มีดวงประทีปคือพระธรรม
 จงตั้งใจฟัง(สังวรณานี้)นั้นของข้าพเจ้า โดยเคารพเถิด.

พุทฺธเชน รมฺโม วินโย จ วุตฺโต
 โย ตสฺส ปุตฺเตหิ ตเถว ญฺาโต
 โส เยหิ เตสํ มติมจฺจชนฺตา
 ยสฺมา ปุเร อภฺฐกถา อภิสุ

พระอรรถกถาจารย์ชาวสิงหล มิได้ละมติ (อธิบาย) ของท่านพุทธบุตรทั้งหลาย
 ผู้รู้ธรรมวินัย เหมือนอย่างทีพระพุทฺธเจ้าตรัสไว้ ได้แต่งอรรถกถาในปางก่อน.

ตสฺมา ทิ ยํ อฏฺฐกถาสฺ วุตฺตํ
ตํ วชฺชยิตฺวาน ปมาทเลขํ
สพฺพมปิ สิกฺขาสฺ สคารวานํ
ยสฺมา ปมาณํ อธิ ปณฺทิตานํ

เพราะเหตุนั้นแล คำที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหมด
ยกเว้นคำที่เขียนด้วยความพลั้งพลาดเสีย
ย่อมเป็นประมาณแห่งบัณฑิตทั้งหลายผู้มีความเคารพในสิกขาในพระศาสนา.

ตโต จ ภาสฺนตฺรเมว ทิตฺวา
วิตถารมคฺคญจ สมาสยิตฺวา
[4] วินิจฺฉยํ สพฺพมเสสยิตฺวา
ตฺนตฺติกมํ กิลฺลิจิ อโวฏฺกมิตฺวา
สฺสฺตตฺนตฺติกานํ วจฺนानมตฺถํ
สฺสฺตตฺตานุรูปํ ปริทีปยฺนตี
ยสฺมา อयํ เหสฺสตี วัฒนฺณนาปิ
สกกฺกจฺจ ตสฺมา อนฺนฺสิกฺขิตฺตพฺพาทิ.

ก็เพราะแม้วรรณานี้ จะแสดงข้อความแห่งคำทั้งหลายที่มาในพระสูตรต้นตะ
ให้เหมาะสมแก่พระสูตร ละทิ้งภาษาอื่นจาก(อรรถกถา)นั้นเสียทีเดียว
และย่นพลความพิสดาร (คำประพันธ์ที่พิสดาร) ให้รัดกุมเข้า
ก็จักไม่ให้เหลือไว้ ซึ่งข้อวินิจฉัยทั้งปวง
ไม่ข้ามลำดับ(พระบาลี)ที่เป็นแบบแผนอย่างใดอย่างหนึ่ง
เพราะฉะนั้น บัณฑิตควรตามศึกษาวรรณานี้โดยเอื้อเพื่อแล.^๑

ตตถ “ตํ วัฒนฺณยิสฺสํ วินยฺนตฺติ วุตฺตตตฺตา วินโย ตาว ววฏฺฐุเปตฺตพฺโพ “โก โส วินโยติ.
เพราะ(ข้าพเจ้า)ได้กล่าวไว้ใน(คาถา)เหล่านั้นว่า “จักพรรณนาพระวินัยนั้น” ดังนี้
(ผู้ศึกษา)ควรกำหนดพระวินัยก่อนว่า “วินัยนั้น คืออะไร?”

เตเนตฺตํ วุจฺจติ “วินโย นาม อธิ สกฺลํ วินยปิฏกํ อธิปฺเปตฺนตฺติ.

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวคำนี้ว่า “ที่ชื่อว่า วินัย ในที่นี้ประสงค์เอาวินยปิฎกทั้งสิ้น.”

สํวัฒนฺณตฺถํ ปนสฺส อयํ มาติกา.

ก็เพื่อจะสังวรรณนา(พระวินัย)นั้น (ข้าพเจ้าจะกล่าว)มาตีกาดังต่อไปนี้ว่า

๑ นย. สารตถทีปนี ๑/๔๓-๔๗ ว่า เพราะแม้วรรณานี้ ซึ่งจะแสดงข้อความแห่งถ้อยคำอันมาในพระสูตรต้นตะให้เหมาะสมกับพระสูตร
ข้าพเจ้าก็จักละภาษาอื่นจากอรรถกถานั้นเสียเลย และย่นพลความที่พิสดารให้รัดกุมเข้า ไม่ละทิ้งข้อวินิจฉัยทั้งปวงให้เหลือไว้
ไม่ข้ามลำดับพระบาลีที่เป็นแบบแผนอะไร ๆ แล้วจักรจนา, เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาควรตั้งใจสำเนียงวรรณานี้แล.

“วุดตี เยน, ยทา, ยสฺมา,	ธาริตี เยน, จาภภู,
ยตถปฺปติฏฺฐิตฺตฺยเจต-	เมตี วตฺวา วิธินฺโต
‘เตนาติอาทิปาฐุสฺส	อตถึ นานปฺปการโต
ทสฺสยฺนโต กริสฺสามิ	วินยสฺสตถวณฺณนฺติ.

“พระวินัยปิฎกนี้ (๑) ผู้ใดกล่าวไว้? (๒) กล่าวไว้ในกาลใด?
 (๓) กล่าวไว้เพราะเหตุใด? (๔) ผู้ใดทรงไว้? (๕) ผู้ใดนำสืบมา?
 และ (๕) ตั้งอยู่แล้วในบุคคลใด?
 ข้าพเจ้ากล่าววิธีนี้แล้ว ภายหลังจักแสดงเนื่อความแห่งปาฐะว่า เตน เป็นต้น
 โดยประการต่างๆ ทำการพรรณนาอรรถแห่งพระวินัย.”

ตตถ “วุดตี เยน ยทา ยสฺมาติ อิทนฺตาว วจนั “เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวยฺยชาเย วิหฺรตีติ เอวมาทิวจันฺนํ สนฺชาย วุดตี.
 บรรดา(มาติกา)เหล่านั้น คำว่า วุดตี เยน ยทา ยสฺมา นี้ ท่านอาจารย์กล่าวหมายเอาคำมีอาทิอย่างนี้ก่อนว่า
 “โดยสมัยนั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ (ณ โคนต้นไม้สะเดาอันนพรัยภัยสังสสิต) ใกล้เมืองเวรัญชา.”

อิทํ ทิ พุทฺธสฺส ภควโต อตฺตปจฺจกฺขวจันฺนํ น โหติ. ตสฺมา วตฺตพฺพเมตี “อิทํ วจนั เกน วุดตี, กทา, กสฺมา จ วุดฺตนฺติ.

เพราะคำนี้ มิใช่เป็นคำที่กล่าวให้ประจักษ์กับพระองค์เอง แห่งพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า.^๑
 เพราะฉะนั้น (บัณฑิต)จึงควรกล่าว(ตั้ง)ปัญหาขึ้นดังนี้ ว่า “คำนี้ใครกล่าวไว้? กล่าวไว้ในกาลไหน? และเพราะเหตุไรจึงกล่าว
 ไว้?”

อายสฺมตา อุปาติเตเรน วุดตี.

(แก้ว่า) “(คำนี้)ท่านพระอุบาลีเถระกล่าวไว้”

ตถจ ปน ปฐฺมมหาสงฺคีติกาเล.

ก็แล คำนั้น (ท่านพระอุบาลีเถระ)กล่าวไว้ในคราวทำปฐมมหาสังคีติ (ในคราวทำสังคายนาใหญ่ครั้งแรก).

ปฐฺมมหาสงฺคีติ นาม เจสา กิจฺจาปิ [5] ปญฺจสตฺติกสงฺคีติกฺขนฺธเก^๓ วุดฺตา,

นิทานโกสลลตฺถึ ปน อธิจาปิ อิมินา นเยน เวทิตพฺพา.

อันชื่อว่า ปฐมมหาสังคีตินี้ (พระธรรมสังคาคหเถระทั้งหลาย)ได้กล่าวแล้วในปัญจสตติกสังคีติขันธ์^๔ แม้ก็จริง,
 ถึงอย่างนั้น เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในนิทาน (บัณฑิต)ควรทราบตามนัยนี้ แม้ใน(อรรถภกถา)นี้

๑ วิ. มห. ๑/๑

๒ นย. สารตถทีปนี ๑/๓๙ ว่า

คือมิใช่เป็นพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ และมิใช่เป็นคำที่ท่านอื่นกล่าวไว้ในเวลาที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่.

๓ วิ. จุล. ๗/๓๗๙.

๔ วิ. จุล. ๗/๓๗๙.

ยลจาหิ ภควตา ‘ธาระสสสิ ปน [๘] เม **ตวิ** กสสป สาณานิ ปัสสุลานิ นิพพสนานีติ^๑ วตวา จิวเร สาธารณปริโภเคน
 ‘**อหิ** ภิกขเว ยาวเทว อากงขามิ วิวิจเจว กามะหิ ฯเปฯ ปฐุมิ ฌานัน อุปสมปชช วิหรามิ
กสสโปปิ ภิกขเว ยาวเทว อากงขติ วิวิจเจว กามะหิ ฯเปฯ ปฐุมิ ฌานัน อุปสมปชช วิหระตีติ^๒ เอวมาทินา นเยน
 นวานุปพุพวิหารณพภิญญาปภะเท อุตตริมนุสสรณเม อตตนา สมสมมภูฏูปเนน จ อนุคคหิโต.
 ตสส เม กิมณญัน อานณญัน ภวิสสติ.

นनु ม **ภควา** ราชา วिय สก กวจอิสสิริยานูปปทาเนน อตตโน กุลวิสปติภูฏูปกั ปุตติ
 ‘สททมมวิสปติภูฏูปโก เม **อัย** ภวิสสติ มนตวา อิมินา อสาธารณน อนุคคเหน อนุคคหะสิติ จินตยโนโต
 ธมมวินยสงคายนตถิ ภิกขุณิ อุตสาหิ ชเนสิ. |

อนึ่ง โดยเหตุที่เราเป็นผู้อันพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘กัสสปะ! เธอจักทรงผ้าบังสุกุลอันทำด้วยป่านของเรา ซึ่งเราใช้นุ่งห่มแล้ว
 หรือ?’ แล้วทรงอนุเคราะห์ด้วยสาธารณบริโภคในจีวร และด้วยการทรงยกย่องไว้เทียบเทียมพระองค์
 ในอุตตริมนุสสรณมีอนุพุพวิหาร ๘ และอภิญญา ๖ เป็นประเภท โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า
 ‘ภิกษุทั้งหลาย! เราจำนงอยู่เพียงใด เราสังัดแล้วจากกามทั้งหลายเที่ยว ฯลฯ ย่อมเข้าถึงพร้อมซึ่งปฐมฌาน อยู่ได้เพียงนั้น
 ภิกษุทั้งหลาย! แม้กัสสปะจำนงอยู่เพียงใด เธอสังัดจากกามทั้งหลาย ฯลฯ ย่อมเข้าถึงพร้อมซึ่งปฐมฌานอยู่ได้เพียงนั้นเหมือนกัน’
 ดังนี้. ความเป็นผู้ไม่มีหนี้เป็นอย่างอื่นอะไร จักมีแก่เรานั้นได้.
 พระผู้มีพระภาคทรงทราบเราว่า ‘กัสสปะนี้จักเป็นผู้ดำรงวงศ์พระสัทธรรมของเรา’ ดังนี้แล้ว
 ทรงอนุเคราะห์ด้วยสาธารณานุเคราะห์นี้ ดุจพระราชาทรงทราบพระราชโอรสผู้จะดำรงวงศ์สกุลของพระองค์แล้ว
 ทรงอนุเคราะห์ด้วยการทรงมอบเกราะของพระองค์และพระอิสริยยศฉะนั้น มิใช่หรือ” ดังนี้
 จึงยังความอุตสาหะให้เกิดแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อสังคายนาพระธรรมวินัย.

ยถาห “อถโข อายสมา **มหากสสโป** ภิกขุ อามนเตสิ
 ‘เอกมิทาหิ อวูโส สมยํ ปาวาย กุสินาริ อทธานมคคปฏิปนโน มหตา ภิกขุสงฆเณ สหธิ ปญจมตเตหิ ภิกขุสเดหิตี^๓
 เหมือนอย่างที(พระธรรมสังคากาจารย์)กล่าวไว้ว่า “ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะ ได้เตือนภิกษุทั้งหลายว่า
 “ผู้มีอายุทั้งหลาย! สมัยหนึ่งเราพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประมาณภิกษุ ๕๐๐ รูป เดินทางไกลจากเมืองปาวา
 มาสู่เมืองกุสินารา” ดังนี้ เป็นต้น.

สพพิ **สุภททณฺฑิ** วิตถารโต เวทิตพพิ.

สุภททณฺฑิทั้งปวง (ผู้ศึกษา)พึงทราบโดยพิสดาร.

๑ ส. นี. ๑๖/๒๖๐.

๒ ส. นี. ๑๖/๒๔๘.

๓ วิ. จุล. ๗/๓๗๙-๓๘๐.

๔ วิ. จุล. ๗/๓๗๙.

[พระมหากัสสปะชักชวนทำสังคายนา]

โต ปรี อาห “หนท มย อวุโส ธมมณจ วินยณจ สงคายาม, ปุเร อธมโม ทิปปติ, ธมโม ปฎิพาหียติ.
อวินโย ทิปปติ, วินโย ปฎิพาหียติ. ปุเร อธมมาทีโน พลวนโต โหนติ, ธมมาทีโน ทุพพลา โหนติ.
อวินยวาทีโน พลวนโต โหนติ, วินยวาทีโน ทุพพลา โหนตีติ^๑.”

เบื้องหน้าแต่นั้น ท่านพระมหากัสสปะได้กล่าวว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย! เอาเถิด เราทั้งหลายจะสังคายนาพระธรรมและพระวินัยกัน
เพราะว่า ในกาลเบื้องหน้า อธรรมจะรุ่งเรือง, ธรรมจะถูกขัดขวาง. อวินัยจะรุ่งเรือง, วินัยจะถูกขัดขวาง.
ในกาลภายหลัง พวกอธรรมวาทีจะมีกำลัง, พวกธรรมวาทีจะหย่อนกำลัง.
พวกอวินยวาทีจะมีกำลัง, พวกวินยวาทีจะหย่อนกำลัง”^๒ ดังนี้.

ภิกขุ อาหุสู “เตนหิ ภนเต เถโร ภิกขุ อุจจินตติ.

ภิกษุทั้งหลายได้เรียนท่านว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! ถ้าอย่างนั้น ขอพระเถระโปรดคัดเลือกภิกษุทั้งหลายเถิด”^๓.”

[พระมหากัสสปะคัดเลือกภิกษุ ๔๙๙ รูป]

เถโร สกลนวงคตตุสาสนปริยตติธเร ปุถุชชนโสตาปน[๗]สทกาคามีอนาคามีสุกขวิปัสสกชีณาสวภิกขุ
อนกสเส อนกสสเส จ วชเชตวา ติปฏิกสพพปริยตติปปเภทธเร ปฏิสสมิทปปตเต มหานุภาเว เขยเยน ภควตา
เอตทคคฺ อโรปิเต เตวิชชาทิเมเท ชีณาสวภิกขุเยว เอกุณปญจสเส ปรีคคฺหสิ, เข สนธาย อิทํ วุตตํ “อลโย อายสฺมา มหากสฺสโป

เอเกนูนปญจอรหนตสทานิ อุจจินตี.

พระเถระเว้นภิกษุผู้เป็นปุถุชน พระโสตาบัน พระสทกาคามี พระอนาคามี และพระชีณาสพสุกขวิปัสสก
ผู้ทรงพระปริยัติคืออนวัคคตตุสาสนทั้งสิ้น จำนวนหลายร้อยและหลายพัน
เลือกเอาเฉพาะพระภิกษุชีณาสพเท่านั้น มีจำนวน ๔๙๙ รูป ผู้ทรงไว้ซึ่งประเภทแห่งสรรพปริยัติคือพระไตรปิฎก
ได้บรรลุปฏิสัมภิมามีอนุภาพมาก แดกฉานในไตรวิชาเป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคทรงยกขึ้นสู่เอตทัคคะโดยมาก
ผู้ซึ่งพระธรรมสังคากาจารย์หมายถึง จึงกล่าวกันว่า “ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะได้คัดเลือกพระอรหันต์ ๔๙๙ รูป^๔”
ดังนี้เป็นต้น.

[ทำสังคายนาจะเว้นพระอานนทไม่ได้]

“กิสฺส ปน เถโร เอเกนูนมกาสติ.

ถามว่า “ก็พระเถระทำให้หย่อนอยู่ ๑ รูป เพื่อใคร?”

อายสฺมโต อานนทตเถรสฺส โอกาสกรณตถิ.

แก้ว่า “เพื่อให้โอกาสแก่ท่านพระอานนทเถระ.

๑ วิ. จุล. ๗/๓๗๙-๓๘๐.

๒ วิ. จุล. ๗/๓๘๐.

๓ วิ. จุล. ๗/๓๘๐.

๔ วิ. จุล. ๗/๓๘๐.

เตน หายสมตาสหป วินาปิ น สกกา **ธมมสังคีติ** กาคู. โส หายสมมา เสกโข สกรณียโย, ตสมมา สห น สกกา.
 จริงอยู่ การสังคายนาธรรมไม่อาจทำ ทั้งร่วมทั้งแยกจากท่านพระอานนที่นั่นได้
 เพราะท่านพระอานนที่นั่น ยังเป็นพระเสขะ มีกิจจำต้องทำอยู่, ฉะนั้น จึงไม่อาจทำร่วมกับท่านได้,

ยสมมา ปนสส ภิกขุ ทสพลเทสิต์ **สุดตเคยยาทิก** ภควโต อสมมุชาปฏิคคหิต นาม นตถิ, ตสมมา วินา น สกกา.
 แต่เพราะนวังคัสตฤศาสน์มีสุดตเคยยะ เป็นต้น อะไรๆ ที่พระทศพลแสดงแล้ว
 ชื่อว่าท่านมิได้รับเฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคไม่มี, เพราะฉะนั้น จึงไม่อาจจะเว้นท่านได้.

“ยทิ เอว, เสกโขปิ สมาน ธมมสังคีติยา พหุการตตา เถเรน อุจจินิตพโพ อสส, อถ กสมมา น อุจจินิตติ.
 ถามว่า “ถ้า(เมื่อไม่อาจทำ)อย่างนั้นได้, ถึงแม้ท่านยังเป็นพระเสขะอยู่ พระเถระก็ควรเลือก
 เพราะเป็นผู้มีอุปการะมากแก่การสังคายนาพระธรรม, เมื่อมี(ความจำเป็นต้องเลือก)อย่างนั้น
 เพราะเหตุไร พระเถระจึงไม่เลือก(ท่าน).”

“ปรูปวาทำ วิวชชนโต.

แก้ว่า “เพราะจะเว้นคำค่อนขอของผู้อื่น.”

เถโร ทิ อายสมนเต อานนเต อติวิย วิสสโตโถ อโหสิ.

ความจริง พระเถระเป็นผู้คุ้นเคยในท่านพระอานนอย่างยิ่งยวด.

ตถาหิ น, สิริสมิ ปลิตเสสุ ชาเตสุปิ, “น วาย **กุมารโก** มตตมณญาสีติ” กุมารกวาเทน วทติ.

จริงอย่างนั้น, แม้เมื่อศิระหงอกแล้ว, ท่านพระมหากัสสปะ ก็ยังเรียกท่านพระอานนที่นั่นโดยใช้กุมารกวาทะว่า
 “เด็กคนนี้ไม่รู้จักประมาณเสียเลย”^๒ ดังนี้.

สกุยกุลปสุโต จายมายสมมา **อานนโท** ตถาคตสส ภาคา จุฬปิตุปุโต.

อนึ่ง ท่านพระอานนที่ประสูติในสากยสกุล เป็นพระภาคาของพระตถาคต เป็นโอรสของพระเจ้าอา,

ตตร ทิ **ภิกขุ** ฉนทาคนน วิย มณญมานา

“พหู อเสกขปฏิสมภิตปตเต ภิกขุ ฐเปตวา อานนท เสกขปฏิสมภิตปตต **เถโร** อุจจินิติ อุพเวทยุ,

จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลายจะสำคัญใน(พระมหากัสสปเถระ)นั้น เหมือนถึงฉันทาคติ

จะพึงกล่าวค่อนขอว่า “พระเถระเว้นภิกษุทั้งหลายผู้ได้บรรลุปฏิสัมภิตาเป็นอเสขะเสียเป็นอันมาก
 ได้เลือกเอาพระอานนที่ผู้บรรลุปฏิสัมภิตาเป็นเสขะ.”

ต ปรูปวาทำ ปริวชชนโต “อานนท วินา **สังคีติ** น สกกา กาคู, ภิกขุเนยว อนุมติยา คหเสสามิติ ต น อุจจินิ.

พระเถระเมื่อจะเว้นคำค่อนขอของผู้อื่นนั้นเสีย คิดว่า

“การสังคายนาไม่อาจทำได้โดยเว้นพระอานนที่เสีย (แต่)เราจักรับเอาพระอานนที่เข้าด้วย ตามอนุมัติของภิกษุทั้งหลายเท่านั้น”
 จึงมิได้เลือกพระอานนที่นั่นเข้าด้วย.

๑ ส. น. ๑๖/๒๕๘.

๒ ส. น. ๑๖/๒๕๘.

[ภิกษุทั้งหลายขอให้เลือกพระอานนท์]

อด สยเมว **ภิกษุ** อานนทสสตาถ เถรียาจิสฺสุ.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงพากันวิงวอนพระเถระ เพื่อต้องการให้เลือกพระอานนท์เสียเองที่เดียว.

[๘] ยถา “**ภิกษุ** อายสมนตฺ มหากสสปิ เอตทโวจฺ

‘อโย ภนฺเต อายสฺมา **อานนโท** กิญจาปี เสกฺโข อภพฺโป ฉนฺทา โทสา โมหา ภยา อคฺคิ คนฺตุํ,
พหุ จาเนน ภควฺโต สนฺติเก **ธมฺโม** จ **วินโย** จ ปรียตฺโต, เตเนหิ ภนฺเต **เถโร** อายสมนตฺปิ อานนทํ อุจฺจินฺตฺติ.

เหมือนอย่างทีพระโบริณาจารย์กล่าวไว้ว่า “พวกภิกษุได้กล่าวคำนี้กะท่านพระมหากัสสปะว่า
‘ท่านผู้เจริญ! ถึงท่านอานนท์นี้จะเป็นเสขะ เป็นผู้ไม่ควรถึงความลำเอียงเพราะความรัก ความชัง ความหลง ความกลัวก็จริง,
ถึงกระนั้น ธรรมและวินัย ที่ท่านได้เล่าเรียนในสำนักของพระผู้มีพระภาคมีมาก,
ท่านผู้เจริญ! ถ้ากระนั้น ขอพระเถระโปรดเลือกพระอานนท์เข้าด้วยเถิด.’”

อลฺโห อายสฺมา **มหากสสปิ** อายสมนตฺปิ อานนทํ อุจฺจินิ.

ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะ จึงได้เลือกท่านอานนท์เข้าด้วย^๑.

เอวํ ภิกษุณิ อนุมฺติยา อุจฺจินิเตน เตนายสมฺตา สทฺธิ ปญฺจ **เถรสฺตานิ** อหฺลฺสุ.

รวมกับท่าน(พระอานนท์)นั้นที่ท่านพระมหากัสสปะเลือก ตามอนุมัติของภิกษุทั้งหลาย^๒
จึงเป็นพระเถระ ๕๐๐ รูป ด้วยประการฉะนี้.

[เลือกกรุงราชคฤห์เป็นที่ทำปฐมสังคายนา]

อลฺโห เถรานิ ภิกษุณิ **เอตทโหสิ** “กตถ นฺุโข **มยิ** ธมฺมณฺจ วินยณฺจ สงฺคาเยยฺยามาติ.

ครั้งนั้นแล ภิกษุเถระทั้งหลายได้มีความปริวิตกอย่างนี้ ว่า

“พวกเราพึงสังคายนาพระธรรมและพระวินัย ณ สถานที่ไหนหนอแล”

อลฺโห เถรานิ ภิกษุณิ **เอตทโหสิ**

“**ราชคหิ** โข มหาโคจรํ ปทุตเสนาสนํ, ยนฺนุน **มยิ** ราชคเห วสฺสํ วสนฺตา ธมฺมณฺจ วินยณฺจ สงฺคาเยยฺยาม,
น อถฺเณ **ภิกษุ** ราชคเห วสฺสํ อุปคฺจเณยฺยุนฺติ.

ครั้งนั้นแล ภิกษุเถระทั้งหลายได้ปรึกษากันอย่างนี้ว่า “กรุงราชคฤห์แล มีที่โคจรกว้างขวาง มีเสนาสนะมากมาย,
อย่ากระนั้นเลย พวกเราพึงอยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ทำสังคายนาพระธรรมและพระวินัยเถิด,
ภิกษุเหล่าอื่นไม่ควรเข้าจำพรรษาในกรุงราชคฤห์.”

กสฺมา ปน เนสํ **เอตทโหสิ**.

ถามว่า “ก็เพราะเหตุไร ท่านเหล่านั้นจึงปรึกษากันดั่งนั้น.”

๑ วิ. จุล. ๗/๓๘๐-๓๘๑.

๒ วิ. จุล. ๗/๓๘๐-๓๘๑.

๓ วิ. จุล. ๗/๓๘๐-๓๘๑.

๔ วิ. จุล. ๗/๓๘๑.

“อิทิ อมหากัมม อวารกมม โภจิ วิสภาคบุคคลุ สงฆมชฌม วิสิตวา อุกโกภเยยยาติ.

แก้วว่า “เพราะจะมีวิสภาคบุคคลบางคนเข้าไปสู่ท่ามกลางสงฆ์ แล้วพึงคัดค้านถวาทกรรมของพวกเราเสีย.”

อถายสมา มหาทสสโป ญตติทุติเยน กมเมเน สาเวสิ.

ครั้งนั้น ท่านพระมหากัสสปะ จึงสวดประกาศด้วยญัตติทุติยกรรม.

ติ สงคฺติกฺขนธเก ๑ วุตตนเยเนว ญาตพพิ.

ญัตติทุติยกรรม^๑ นั้น (ผู้ศึกษา)พึงทราบโดยนัยที่ท่านกล่าวไว้ในสังคิตฺตฺกษณฺธกัณฺณแล.

[พระมหาเถระแยกกันเดินทางไปสู่กรุงราชคฤห์]

อถ “ตถาคตสส ปรีนิพพานโต สดตสฺส สาธุกีนทิวเสสฺส สดตสฺส จ ธาตุปุชาทิวเสสฺส วิตฺตวตเตสฺส, อชฺชมาโส อติกฺกนฺโต.

อิทานิ คิมหานํ ทียทโธ มาโส เสโส, อุปกฏฐา วสฺสุปนายิกาทิ มนตวา

มหาทสสปตเถโร “ราชคหํ อวฺโส คจฺจมาตติ อุปชฺชมฺ ภิกฺขุสงฺฆํ คเหตฺวา เอกํ มคฺคํ คโต.

ครั้งนั้น พระมหากัสสปเถระ ทราบว่า “นับแต่วันที่พระตถาคตปรินิพพานมา, เมื่อวันสาธุกีนทิวเสสและวันบูชาพระธาตุล่วงไปได้อย่างละ ๗ วัน, เป็นอันล่วงไปแล้วถึงเดือน.

บัดนี้ฤดูคิมหันต์ยังเหลืออยู่เดือนครึ่ง. ดิถีที่จะเข้าจำพรรษาใกล้เข้ามาแล้ว”

จึงกล่าวว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย! พวกเราไปยังกรุงราชคฤห์กันเถิด” แล้วได้พาเอาภิกษุสงฆ์ซึ่งหนึ่งเดินทางไปทางหนึ่ง.

อนฺรุทฺตเถโร อุปชฺชมฺ คเหตฺวา เอกํ มคฺคํ คโต.

พระอนรุทเถระก็พาเอาภิกษุสงฆ์ซึ่งหนึ่งเดินไปอีกทางหนึ่ง.

อานนฺตเถโร ภควโต ปตฺตจิวโร ๑ คเหตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปรีวุโต สาวตฺถิ คนฺตฺวา ราชคหํ คนฺตฺกาโม, เยเน สาวตฺถิ, เตน จาริกํ ปกฺกามิ.

ท่านพระอานนท์เถระถือเอาบาตรและจีวรของพระผู้มีพระภาค อันภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประสงค์จะเดินทางผ่านกรุงสาวัตถี ไปยังกรุงราชคฤห์ ก็หลีกจาริกไปทางกรุงสาวัตถี.

[พระอานนท์ไปถึงที่ไหนมีเสียงร้องไห้ในที่นั้น]

อานนฺตเถเรเน คตคตฏฐาเน มหาปริเทโว อโหสิ “ภนฺเต อานนฺท กุหิ สดถารุ ฐูปตฺวา อากโตสิตี.

ในสถานที่ที่พระอานนท์ไปแล้วๆ ได้มีการร้องไห้รำไรมากมายว่า

“ท่านอานนท์ผู้เจริญ! ท่านพักพระศาสดาไว้ที่ไหน จึงมาแล้ว”.

อนฺุพุเพเน ปน สาวตฺถิมนฺุปตฺเต เถเร, ภควโต ปรีนิพพานทิวเส วิย มหาปริเทโว อโหสิ.

ก็เมื่อพระเถระไปถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับ, ได้มีการร้องไห้รำไรมากมาย เหมือนในวันที่พระผู้มีพระภาคเสด็จปรินิพพานฉะนั้น.

๑ วิ. จุล. ๗/๓๗๙.

๒ วิ. จุล. ๗/๓๘๑.

[พระอานนท์ปิดกวาดเสนาสนะที่เคยประทับ]

ตตร สุทธิ อายสุมมา อานนโธ อนิจจตาทีปฏิสยุดตาย ธมมียา กลาย ตั มหาชนิ สยญาเปตวา เขตวนิ ปวิสิตวา
ทสพเลน วสิตคนธกุฎิยา ทวาริ วิวิริตวา มณจปีฐุ นิหริตวา ปปิโฆฏตวา คนธกุฎิ สมนชชิตวา มิลาตมาลากจวริ ฉชเขตวา
มณจปีฐุ อติหริตวา ปุน ยถาฐาเน ฐเปตวา ภควโต ฐิตกาเล วิย กรณียิ วตติ สพพมกาสิ.

ได้ทราบข่าว ในกรุงสาวัตถินั้น ท่านพระอานนท์ได้ปลอมโยนมหาชนนั้นให้เบาใจ ด้วยธรรมีกถาอันปฏิสังยุตด้วยไตรลักษณ์ มีความไม่เที่ยงเป็นต้นแล้ว เข้าไปยังพระเชตวัน เปิดประตูพระคันธกุฎิที่พระทศพลเคยประทับ แล้วนำเตียงและตั้งออกมา เคาะตีปิดกวาดพระคันธกุฎิ เก็บหยากเยื่อดอกไม้ที่เหยวแห้งทิ้งเสีย แล้วนำเอาเตียงและตั้งกลับเข้าไปตั้งไว้ในที่เดิมอีก ได้ทำวัตรทุกอย่างที่เคยทำ เหมือนในเวลาที่มีพระผู้มีพระภาคยังดำรงอยู่นั้น.

[พระอานนท์ฉนยาระบาย]

อถ เถโร ภควโต ปรีนิพพานโต ปฎติ ฐานนิสชชพหุลตตา อุตสนนธาตุกั กายิ สมนสสาเสตุ ทุตติยทิวเส ชีรวีเรจนิ ปวิริตวา
วิหารเวย นิสีทิ, ยั สนธาย สุณน มาณเวน ปหิติ มาณวกิ เอตทโวจ

“อกาลิ โข มาณวก, อตถิ เม อชช เกสชชมตตา ปีตา, อปเปวนาม เสวปิ อุปสงกเมยยามาติ.

ในกาลนั้น พระเถระ เพราะเป็นผู้มากไปด้วยการยืนและการนั่ง จำเดิมแต่กาลที่พระผู้มีพระภาคปรินิพพานมา เพื่อชำระกายที่มีธาตุหนาแน่นให้สบาย ในวันที่สอง จึงนั่งฉนยาระบายที่เจ็ดด้วยน้ำนมอยู่ในวิหารนั่นเอง ซึ่งท่านหมายถึง จึงได้กล่าวคำนี้กะมาณพที่สุกมาณพส่งไปว่า

“มิใช่กาลเสียแล้ว มาณพ! เฝอญวันนีเรตัมยาระบายเสียแล้ว, ถ้ากระไร เอาไว้พุงนี้เถิด เราจึงจะเข้าไป” ดังนี้.

ทุตติยทิวเส เจตกตเถเรน ปจจาสมนเนน คนตวา สุณน มาณเวน ปฎฐู ฐิชนิกายิ สุกสูตติ^๑ นาม ทสมิ สุตตมกาสิ.

ในวันรุ่งขึ้น พระเถระ มีพระเจตกระเป็นปัจจาสมนนะ ได้ไป (ยังนิเวศน์ของสุกมาณพ)

ถูกสุกมาณพถาม จึงได้แสดงพระสูตรที่ ๑๐ ชื่อสุกสูตร ในที่ฆนิกาย.

อถ เถโร เขตวนวิหาริ ชนชพหุลปฏิสังขรณิ การาเปตวา อุปกฏฐาย วสสุปนายิกาย ราชคหิ คโต.

ในกาลนั้น พระเถระสั่งให้นายช่างทำการปฏิสังขรณ์สถานที่ปรักหักพัง ในเชตวันวิหารแล้ว, เมื่อวันวิสาขปุณณิภาใกล้เข้ามา, ได้ไปยังกรุงราชคฤห์.

ตถา มหากัสสปเถโร จ อนรุทธเถโร จ สพพิ ภิกขุสงฆิ คเหตุวา ราชเหมว คโต.

ถึงพระมหากัสสปเถระและพระอนรุทธเถระก็พาเอาภิกขุสงฆ์ทั้งปวงไปสู่กรุงราชคฤห์เหมือนกัน.

[พระเถระทั้งหลายคิดขอมวิหาร ๑๘ แห่ง]

เตน โข ปน สมเยน ราชคเห อฏฐารส มหาวิหารา [10] โหนติ. เต สพเพปิ ฉชตติปตติอุกุปา อเหตุ.

ก็โดยสมัยนั้นแล ในกรุงราชคฤห์มีมหาวิหารอยู่ ๑๘ ตำบล.

มหาวิหารเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ได้รกรู้งด้วยของที่ถูกทิ้งและตกเกลื่อน.

๑ วิ. จุฬ. ๗/๓๘๒.

๒ ที. ส. ๘/๒๕๐.

ภควโต ทิ ปรินิพพาน สัพเพ ภิกขุ อตตโน อตตโน ปตตจิวรี คเหตุวา วิหารเ จ ปริเวณเ จ ฉชเขตวา อคมส์.
จริงอยู่ พวกภิกษุทั้งหมดพากันถือเอาบาตรและจีวรของตนๆ ได้ทอดทิ้งวิหารและบริเวณ
ไปในสถานที่ที่พระผู้มีพระภาคปรินิพพาน.

ตตถ เถรา ภควโต วจนปุชนตถ์ ตติถยวาทปริโมจนตถยจ “ปฐม มาสั ขณขมุผลลปฏิสงขรณั กโรมาติ จินเตสั.
พระเถระทั้งหลายในวิหารเหล่านั้น เพื่อที่จะบูชาพระดำรัสของพระผู้มีพระภาค และเพื่อจะเปลื้องวาทะของพวกเดียรถีย์เสีย
จึงคิดกันว่า “ตลอดเดือนแรก พวกเราจะทำการปฏิสังขรณ์ที่ชำรุดทรุดโทรม.”

ตติถยา ทิ วเทยั “สมณสส โคตมสส สาวกา, สตถริ ฐิตะเยว, วิหารเ ปฏิชคคัส, ปรินิพพุเต, ฉชเขตสุนติ.
ก็พวกเดียรถีย์ฟังกล่าวว่า “เหล่าสาวกของพระสมณโคตม, เมื่อพระศาสดายังดำรงอยู่เท่านั้น, จึงปฏิบัติวิหาร,
เมื่อปรินิพพานแล้ว, ก็พากันทอดทิ้งเสีย.”

“เตสั วาทปริโมจนตถยจ จินเตสุนติ วุตตั โหติ.
ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า “ก็เพื่อจะเปลื้องวาทะของพวกเดียรถีย์เหล่านั้น พระเถระทั้งหลายจึงได้คิดกันเช่นนั้น.”

วุตตมปิ เจต “อลโข เถรานั ภิกขุณั เอตทโหสิ ‘ภควตา โข อาวุโส ขณขมุผลลปฏิสงขรณั วณณิตั,
หนท มยั อาวุโส ปฐม มาสั ขณขมุผลลปฏิสงขรณั กโรม, มขณิมั มาสั สนนิปติตวา ธมมณจ วินยณจ สงคายิสสามาติ.
ข้อนี้สมจริงดัง(พระธรรมสังคากาจารย์)กล่าวไว้ว่า
“ครั้งนั้นแล พระภิกษุเถระทั้งหลาย ได้มีความปริวิตกดังนี้ว่า
“ผู้มีอายุทั้งหลาย! พระผู้มีพระภาคแลทรงสรรเสริญการปฏิสังขรณ์ที่ชำรุดทรุดโทรม.
เอาเถิด ผู้มีอายุทั้งหลาย! พวกเราจะทำการปฏิสังขรณ์ที่ชำรุดทรุดโทรมตลอดเดือนแรก
จักประชุมกันทำสังคายนาพระธรรมและพระวินัย ตลอดเดือนอันมีในท่ามกลาง” ดังนี้.

[พระเถระไปขอลบขอหัตถกรรมจากพระเจ้าอชาตศัตรู]

เต ทุตยทิวเส คนตวา ราชทวารเ อญฐัสสุ.

ในวันที่ ๒ (พระเถระ)เหล่านั้น ได้ไปยืนอยู่ที่ประตูพระราชวัง.

อชาตสตตุ ราชา อาคนตวา วนทิตวา “กั ภนเต อาคตตถาติ อตตนา กตตพพกัจจัน ปฏิปุจฉิ.

พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จมา ไหว้แล้ว รับสั่งถามว่า
“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! พระคุณเจ้าทั้งหลาย พากันมาเพราะเหตุไร” ดังนี้ แล้ว
จึงทรงรับสั่งย้อนถามถึงกิจที่พระองค์เองควรทำ.

เถรา อญฐารสมหาวิหารปฏิสงขรณตถาย หตถกมมัม ปฏิวเทสั.

พระเถระทั้งหลายได้ทูลบอกหัตถกรรมเพื่อประโยชน์แก่การปฏิสังขรณ์มหาวิหารทั้ง ๑๘ ตำบล.

[พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ทุกอย่าง]

“สาธุ ภูมเตติ ราชชา หตถกมมการเก มนุสเส อทาสี.

พระราชพงศาวดารรับว่า “ดีละ เจ้าข้า” แล้วได้พระราชทานพวกมนุษย์ผู้ทำหัตถกรรม.

เถรา ปฐมมาส สัพพวิหาเร ปฏิสงขราเปตวา รณโณ อาโรเจสุ

“นิมิตต์ มหาราช วิหารปฏิสงขรณ, อิทานิ ธมมวินยสงคห กโรมาติ.

พระเถระทั้งหลายสั่งให้ปฏิสังขรณ์วิหารทั้งหมด เสร็จสิ้นเดือนแรก แล้วได้ทูลให้พระราชพงศาวดารว่า

“ขอถวายพระพร มหาบพิตร! การปฏิสังขรณ์วิหารเสร็จสิ้นแล้ว,

บัดนี้เอาตมภาพทั้งหลาย จะทำการสังคายนาพระธรรมและพระวินัย.”

“สาธุ ภูมเต วิสสตถา กโรถ, มยหิ อาณาจกั, ตุมหากั ธมมจกั โทตุ, อาณาเปถ มั ภูมเต, กิ กโรมีติ.

ราชา. ดีละ เจ้าข้า! ขอพระคุณเจ้าทั้งหลายจงหมดความคิดระแวงสงสัยกระทำเกิด,
อาณาจักรจงไว้เป็น(ภาวะ)ของข้าพเจ้า, ธรรมจักรจงเป็น(ภาวะ)ของพระคุณเจ้าทั้งหลาย.
ขอพระคุณเจ้าโปรดใช้ข้าพเจ้าเกิด เจ้าข้า! ข้าพเจ้าจะทำอะไร[ดี]?

“สงคห กโรนทานิ ภิกขุณี สนนิสขชนภูฐานิ มหาราชชาติ.

พระเถระ. ขอถวายพระพร มหาบพิตร! ขอพระองค์โปรดให้สร้างสถานที่ประชุมสำหรับภิกษุทั้งหลายผู้ทำสังคายนา.

“กตถ กโรมี ภูมเตติ.

ราชา. จะให้ข้าพเจ้าสร้าง ณ ที่ไหน เจ้าข้า?

“เวการปพตปสเส สตตปณณคหาทวาเร กาคู ยุตติ มหาราชชาติ.

เถระ. ควรสร้างที่ประตูถ้ำสัตตบรรณ ข้างภูเขาเวการบรรพต ขอถวายพระพร.

[พระราชพงศาวดารรับสั่งให้ประดับถ้ำจุฬามณี]

| “สาธุ ภูมเตติ โข ราชชา อชาตสตุ วิสสกมมุนา [11] นิมิตตสิสิ สุวิภตติภิตติตถกโกสพานิ นานาวิธมาลากมมตถากมมวิจิตติ
อภิกวนตมิว ราชกวนวิภูติ, อวสนตมิว เทววิมานสิริ, สิรียา นิเกตมิว,

เอกนิปาตติตถมิว จ เทวมนุสสนยนิหังคานิ, โลกรามณยยกมิว สมปิณชิตติ, ภูมฐพพสารมณชิ มณทปิ การาเปตวา

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงรับสั่งว่า “ได้ เจ้าข้า!” ดังนี้แล้ว

รับสั่งให้สร้างมณฑปที่มีเครื่องประดับอันเป็นสาระซึ่งควรทศนา เช่นกับสถานที่อันวิสุกรรมเทพบุตรนิรมิตไว้

มีฝาเสาและบันไดอันนายช่างจำแนกไว้ดี วิจิตรด้วยมาลากรรมและลดากรรมนานาชนิด

ราวกะว่าจะครอบงำเสียซึ่งสมบัติแห่งราชมณเฑียรของพระมหากษัตริย์

ดูประหนึ่งว่าจะเยาะเย้ยสิริแห่งเทพวิมาน ปานประหนึ่งว่าเป็นสถานที่อาศัยอยู่แห่งสิริ

ดูจงทำเป็นที่ประชุมชั้นเอกของเหล่าวิหคคือนัยนาแห่งเทพดาและมนุษย์

และประดุจสถานที่รื่นรมย์ในโลกอันเขาประมวลจัดสรรไว้

วิจิตรกุสุมาทามโอลมพกวินิคคณตจากรูจิตาน รตนวิจิตรมณิกโกฏิมถลมิว จ นั นานาบุปผูปहारวิจิตต์ สุปรินิภูตภูมิกมม
พรหมวิมานสทิส อลงกริตวา

ตกแต่งมณฑปนั้นให้เป็นเช่นกับวิมานพรหม มีเพดานงดามรุ่งเรืองดุจสลัดอยู่ซึ่งพวงดอกกุสุมาที่ห้อยย้อยนานาชนิด
วิจิตรด้วยเครื่องบูชาดอกไม้ต่างๆ มีการงานอันควรทำที่พื้นสำเร็จเรียบร้อยดีแล้ว
ประหนึ่งว่ามีพื้นที่บุด้วยแก้วมณีอันวิจิตรด้วยรัตนะ ฉะนั้น

ตสมิ มหามณฑปเป ปลูกสถานิ ภิกษุณิ อนคฆานิ ปลูกปปิยปัจจตถรณสถานิ ปลูกญาเปตวา
ทกขินณาคค นิสสาย อุตตราภิมุขิ เถราสนน, มณฑปมชฌเม ปุรตถาภิมุขิ พุทธสส ภควโต อาสนารหิ ฐมมาสนน ปลูกญาเปตวา
ภายในมหามณฑปนั้น ทรงรับสั่งให้ปลูกเครื่องลาดอันเป็นกับปิยะ ๕๐๐ ที่ซึ่งคำนวณค่ามิได้ สำหรับภิกษุ ๕๐๐ รูป แล้ว
ให้ปลูกเถราสนนพิงข้างด้านทิศทักษิณ ผินหน้าไปทางทิศอุดร
ในท่ามกลางมณฑป ให้ตั้งธรรมาสนอันควรเป็นที่ประทับนั่งของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ผินหน้าไปทางทิศบูรพา

ทนต์ขจิตต์^๑ วิชนิ เจตถ ฐเปตวา ภิกษุสงฆสส อาโรจาเปสิ “นิภูตติ ฆนเต มม กิจจนติ |

และทรงวางพัดวิชนิอันวิจิตรด้วยงาไว้บนธรรมาสนนั้น แล้ว
รับสั่งให้เผด็จแก่ภิกษุสงฆ์ว่า “ท่านผู้เจริญ! กิจของข้าพเจ้าสำเร็จแล้ว” ดังนี้.

[พวกภิกษุเตือนพระอานนท์มิให้ประมาท]

ภิกษุ อายุสมนต อานนท อาหสิ “เสว อาวุโส สนนิปาโต, ตวถจ เสกโข สกรณียโย,
เตน เต น ยุตต สนนิปาต คณต, อปมตโต โหหิติ.

พวกภิกษุได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า
“อาวุโส! การประชุมจะมีในวันพรุ่งนี้, แต่ท่านยังเป็นเสขะบุคคล มีกิจจำต้องทำอยู่,
เพราะเหตุนั้น ท่านไม่ควรไปอยู่ที่ประชุม, ขอท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด” ดังนี้.

ถลโข อายุสมา อานนโท “เสว สนนิปาโต, น โข ปน เม ต ปฏฐูป, ยวาท เสกโข สมาน สนนิปาต คจเจยยนติ
พหุเมว รตตี กายคตาสติยา วิตินาเมตวา รตติยา ปจจุสสมยิ จงกมา โอโรหิตวา วิหาริ ปวิสิตวา
“นิปชชิสสามิติ กายิ อวภูณฺสิ.

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ดำริว่า
“การประชุมจะมีในวันพรุ่งนี้, ก็ข้อที่เรายังเป็นเสขะอยู่ จะพึงไปอยู่ที่ประชุมนั้น ไม่สมควรแก่เราแล”
แล้วให้กาลล่วงไปด้วยกายคตาสติ ตลอดราตรีเป็นอันมากทีเดียว ในเวลารাত্রีกาลรุ่ง ลงจากที่จงกรมแล้ว เข้าไปยังวิหาร
คิดว่า “จักพักผ่อน” ได้เอนกายลง.

เทว ปาธา ภูมิโต มุตตา, อสมปตตถจ สิสสิ พิมโพหน, เอตสมิ อนตเร อนุปาทาย อาสเวหิ จิตต วิมุจจิ.

เท่าทั้งสองพ้นจากพื้น แต่ศีรษะไม่ทันถึงหมอน, ในระหว่างนี้ จิตก็พ้นจากอาสวะทั้งหลายไม่ถ้อยมั่นด้วยอุปาทาน.

๑ “ทนต์ขจิตตนิ ยุตตตร. ขจ พนฺธเนติ ธาตุ.

๒ พิมโพหนนติปิ ปาฐุ.

อัย ที **อายสุม** จงกเมน พหิ วิดีนาเมตวา วิเสสํ นิพพตเตตมสกโกนโต [12] จินเตสิ

“นनु มํ ภควา **เอตท**โวจ ‘กตปุณญฺสึ **ตฺวํ** อานนท, ปธานมฺนุญฺช, จิปปิ โหหสิ อนาสวตติ พุทธานญจ **กถาโทโส** นาม นตฺถิ, มม อจฺจารทฺธํ **วิริยํ**, เตน เม **จิตตํ** อุทฺทจฺจาย สวตฺตติ, หนทาหํ วิริยสมตฺตํ โยเชมิตติ จงกมา โอโรหิตวา ปาทโรวณฺณฺฐาเน ฐตฺวา ปาทโรหิตวา วิหารํ ปวิสิตฺวา มญฺจเก นิสิตฺวา ‘โถกํ วิสสมิสฺสามิตติ กายํ มญฺจเก อุปฺนಾಮสิ.

ความจริงท่านพระอานนท์นี้ให้กาลล่วงไปแล้วในภายนอกด้วยการจงกรม เมื่อไม่สามารถจะยังคุณวิเศษให้เกิดขึ้นได้ จึงคิดว่า “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำนี้แก่เรามิใช่หรือว่า ‘อานนท์! เธอเป็นผู้ได้ทำบุญไว้แล้ว จงหมั่นประกอบความเพียรเถิด จักเป็นผู้หาอาสวะมิได้โดยฉับพลัน’^๑ อันธรรมดาว่าโทษแห่งพระดำรัสของพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่มี, เราปรารถนาความเพียรมากเกินไป, เพราะเหตุนั้น จิตของเราจึงเป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน, เอาเถิด! เราจะประกอบความเพียรให้สม่ำเสมอ” ดังนี้ จึงลงจากที่จงกรม ยืนล้างเท้าในที่ล้างเท้า แล้วเข้าไปสู่วิหาร นั่งบนเตียง ดำริว่า “จักพักผ่อนสักหน่อยหนึ่ง” ได้เอนกายลงบนเตียง.

เทว **ปาทา** ภูมิตฺ มุตฺตา, **สิสฺสํ** พิปฺโพหนมสมฺปตฺตํ, **เอตสฺมิ** อนฺตเร อนฺนฺปาทาย **อาสเวหิ** **จิตตํ** วิมุตฺตํ.

เท้าทั้งสองพ้นจากพื้น ศีรษะยังไม่ถึงหมอน, ในระหว่างนี้ จิตก็พ้นจากอาสวะทั้งหลายไม่ถ้อยมั่นด้วยอุปาทาน.

จตุอิริยาปถวิริทิตํ เถรสฺส **อรหตฺตํ**.

ความเป็นพระอรหันต์ของพระเถระเว้นจากอิริยาบถ ๔.

เตน “อิมสฺมิ สาสเน อนิปนฺโน อนิสินฺโน อญฺฐิตฺโต อจฺงกมฺนโต โโก **ภิกฺขุ** อรหตฺตํ ปตฺโตติ วุตฺเต, “**อานนฺตเถโร**ติ **วตฺตุ** วญฺญิตติ. เพราะฉะนั้น เมื่อมีผู้ถามว่า “ในพระศาสนานี้ ภิกษุรูปไหน ไม่นอน ไม่นั่ง ไม่นอน ไม่นอน ได้บรรลุพระอรหันต์, จะตอบว่า “พระอานนทเถระ” ก็ควร.

[พระอานนท์ดำเนินไปเข้าประชุมสงฆ์]

อถ เถรา **ภิกฺขุ** ทฺติยทิวเส กตภตฺตกิจฺจา ปตฺตจิวโร ปฏฺฐิสฺสามตฺวา ฐมฺมสฺสภายํ สนฺนิปตฺติตา.

ครั้งนั้นในวันที่ ๒ ภิกษุเถระทั้งหลายทำภักติกิจเสร็จ เก็บบาตรและจีวรแล้ว ไปประชุมกันที่ธรรมสภา.

อานนฺตเถโร ปน อตฺตโน อรหตฺตปฺตฺตี ญฺาเปตฺตุกาโม **ภิกฺขุ**หิ สทฺธิ น คโต.

ส่วนพระอานนทเถระ ประสงค์จะให้ผู้อื่นรู้การบรรลุความเป็นพระอรหันต์ของตน มิได้ไปพร้อมกับภิกษุทั้งหลาย.

ภิกฺขุ ยถาวุทฺตมํ อตฺตโน อตฺตโน อาสเน นิสิตฺวา อานนฺตเถรสฺสาสนํ ฐเปตฺวา นิสินฺนา.

ภิกษุทั้งหลายเมื่อจะนั่งบนอาสนะของตนๆ ตามลำดับผู้แก่ ได้นั่งบนอาสนะไว้สำหรับพระอานนทเถระ.

ตตถ เกหิจิ “**เอตฺมาสนํ** กสฺสาติ วุตฺเต, “**อานนฺทสฺสาติ**.

เมื่อภิกษุบางพวกในธรรมสภานั้นถามว่า “นั่นอาสนะใคร” ภิกษุทั้งหลายตอบว่า “ของพระอานนท์”.

“**อานนฺโท** ปน กุหิ คโตติ.

ภิกษุทั้งหลายถามว่า “ก็ท่านอานนท์ไปไหนเล่า?.”

ตสมึ สมเย เถโร จินเตสิ “อิทานิ มยหิ คมนกาโลติ ตโต อตตโน อานุกาวิ ทสเสนโต ปฐมวียิ นิมุชชิตวา อตตโน อาสเนเยว อตตานิ ทสเสสิ.

ในสมัยนั้น พระเถระคิดว่า “บัดนี้เป็นเวลาที่เราจะไป” เมื่อจะแสดงอานุภาพของตน ในลำดับนั้น จึงดำลงในแผ่นดินแล้วแสดงตนบนอาสนะของตนนั่นเอง.

“อากาศเสนาคนตวา นิสีตีติปิ เอเก.

อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า “มาทางอากาศแล้วนั่ง” ก็มี.

[พระเถระเริ่มปรึกษาและสมมติตนเป็นผู้ปุจฉาวิสัยชนา]

เอว นิสินเน ตสมึ อายสมนเต, มหากัสสปเถโร ภิกขุ [13] อามนเตสิ “อาวุโส ก็ ปฐมัม สงคายาม ฌมม วา วินยัม วาติ.

เมื่อพระอานนท์นั้นนั่งแล้วอย่างนั้น พระมหากัสสปเถระจึงปรึกษาภิกษุทั้งหลายว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย! พวกเราจะสังคายนาอะไรก่อน พระธรรมหรือพระวินัย.”

ภิกขุ อาหิสู “ภนเต มหากัสสป วินโย นาม พุทธศาสนสส อายู, วินเย จูเต, พุทธศาสนัน จูตัม โหติ, ตสมา ปฐมัม วินยัม สงคายามาติ.

ภิกษุทั้งหลายเรียนว่า “ข้าแต่ท่านพระมหากัสสปะ! ชื่อว่าพระวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา.

เมื่อพระวินัยยังตั้งอยู่, พระพุทธศาสนาจัดว่ายังดำรงอยู่. เพราะฉะนั้น พวกเราจะสังคายนาพระวินัยก่อน.”

“กัม รุรัม กตวาติ.

พระมหากัสสปะ. จะให้ใครเป็นธุระ?

“อายสมนตัม อุपालินติ.

ภิกษุทั้งหลาย. ให้ท่านพระอุบาลี.

“ก็ อานนุโท นปโปหิตติ.

ถามว่า “พระอานนท์ไม่สามารถหรือ?”

“โน นปโปหิตติ, อปิจ โข ปน สมมาสมพุทโธ ธรรมานเยว วินยปริยตตี นิสสาย อายสมนตัม อุपालี เอตทคเค รุเปสิ

“เอตทคคัม ภิกขเว มม สาวกานัน ภิกขุณัน วินยธรรมานัน ยทิทัม อุपालีติ” ตสมา อุपालิตเถโร ปุจฉิตวา วินยัม สงคายามาติ.

แก้ว่า “ไม่สามารถหามิได้. ก็อีกอย่างหนึ่งแล เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้นเอง ทรงอาศัยวินัยปริยัติ จึงตั้งท่านพระอุบาลีไว้ในเอตทคคคะว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย! บรรดาภิกษุทั้งหลาย สาวกของเราผู้ทรงวินัย อุบาลีเป็นเลิศ’ ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงปรึกษากันว่า “พวกเราจะถามพระอุบาลีเถระสังคายนาพระวินัย” ดังนี้.

ตโต เถโร วินยัม ปุจฉนตถาย อตตนา ว อตตานัน สมมณนิ.

ลำดับนั้นพระเถระก็ได้สมมติตนด้วยตนเองเพื่อต้องการถามพระวินัย.

อุปาลิตเถโรปิ วิสชชนตถาย สมมณนิ.

ฝ่ายพระอุบาลีเถระก็ได้สมมติตนเพื่อประโยชน์แก่การวิสัยชนา.

[คำสมมติตนปุจฉาวิสัยชนาพระวินัย]

ตตรายิ ปาลี:

ในการสมมตินั้น มีพระบาลีดังต่อไปนี้:-

อลโข อายสฺมา มหากสฺสโป สงฺฆิ ญฺาเปสิ

“สุณตฺ เม อาวุโส สงฺโฆ, ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺลลํ, อหํ อุปาสิ วิณฺยํ ปุจฺเจยฺยนฺติ.

ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะ เฝียดึงให้สงฆ์ทราบว่

“ผู้มีอายุทั้งหลาย! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า, ถ้าความพร้อมพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้วไซ้, ข้าพเจ้าพึงถามพระวินัยกะพระอุบาลี.”

อายสฺมาปิ อุปาสิ สงฺฆิ ญฺาเปสิ

“สุณตฺ เม ภนฺเต สงฺโฆ, ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺลลํ, อหํ อายสฺมาตา มหากสฺสเปณ วิณฺยํ ปุฏฺฐุ วิสฺขุเชยฺยนฺติ.

ฝ่ายพระอุบาลีก็เฝียดึงให้สงฆ์ทราบว่ “ท่านผู้เจริญ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า,

ถ้าความพร้อมพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้วไซ้, ข้าพเจ้าผู้อันท่านพระมหากัสสปะถามแล้วพึงวิสัยชนา^๑พระวินัย.

[ปุจฉาและวิสัยชนาพระวินัย]

เอวํ อตฺตานิ สมฺมณฺนิตฺวา อายสฺมา อุปาสิ อฏฺฐายาสฺนา เอกํสิ จิวริ กตฺวา เถเร ภิกฺขุ วฺนทิตฺวา

ธมฺมาสเน นิสิตฺติ ทนฺตขจิตฺตํ วิชนิ คเหตฺวา.

ท่านพระอุบาลีครั้นสมมติตนอย่างนั้นแล้ว ลุกขึ้นจากอาสนะห่มจีวรเฉยงบ่า ไหว้ภิกษุเถระทั้งหลาย แล้วนั่งบนธรรมาสน์จับพัคฺวีชนีอันวิจิตระด้วยงา.

โตโต มหากสฺสโป เถราสเน นิสิตฺติวฺวา อายสฺมณฺตํ อุปาสิ วิณฺยํ ปุจฺฉิ “ปฐฺมํ อาวุโส อุปาสิ ปาราชิกํ กถล ปณฺญตฺตนฺติ.

คราวนั้นพระมหากัสสปะนั่งบนเถราสน์ แล้วถามพระวินัยกะท่านพระอุบาลีว่

“ท่านอุบาลี! ปฐฺมปาราชิก พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ ณ ที่ไหน?”

“เวสาลียํ ภนฺเตติ.

พระอุบาลี. ที่เมืองเวสาลี ขอรับ.

“กํ อารพฺภาติ.

พระมหากัสสปะ. ทรงปรารภใคร?

“สุทฺธินํ กลนฺทปฺตฺตํ อารพฺภาติ.

พระอุบาลี. ทรงปรารภพระสุทฺธินกลนฺทปฺตฺตร.

“[14] กิสฺมี วตฺถุสฺมินฺติ.

พระมหากัสสปะ. ทรงปรารภในเพราะเรื่องอะไร?

๑ วิ. จุล. ๗/๓๘๓.

๒ วิ. จุล. ๗/๓๘๓.

“เมถุนธมเมติ.

พระอุบาลี. ในเพราะเรื่องเมถุนธรรม.

อลโข อายสฺมา มหาภิกขุ อายสฺมณฺโต อุปาลี ปฐมสฺส ปาราชิกสฺส วตถุมปิ ปุจฺฉิ นิทานมปิ ปุจฺฉิ บุคฺคฺลมปิ ปุจฺฉิ
 ปญฺญตฺติมปิ ปุจฺฉิ อนุปฺปญฺญตฺติมปิ ปุจฺฉิ อาปตฺติมปิ ปุจฺฉิ อนาปตฺติมปิ ปุจฺฉิ.

ต่อจากนั้น ท่านพระมหาภิกษุสปะ ถามท่านพระอุบาลีถึงวัตถุบ้าง นิทานบ้าง บุคฺคฺลบ้าง บัญญัติบ้าง อนุบัญญัติบ้าง
 อาบัติบ้าง อนาบัติบ้าง แห่งปฐมปาราชิก.^๑

ยถา จ ปฐมสฺส ตถา ทุตฺติยสฺส, ยถา ตุตฺติยสฺส ตถา จตฺตตฺถสฺส ปาราชิกสฺส วตถุมปิ ปุจฺฉิ ฯเปฯ อนาปตฺติมปิ ปุจฺฉิ.

เหมือนอย่างว่าท่านพระมหาภิกษุสปะ ถามถึงวัตถุบ้าง ฯลฯ ถามถึงอนาบัติบ้าง แห่งปฐมปาราชิกฉันใด ก็ถามถึงวัตถุบ้าง ฯลฯ
 อนาบัติบ้าง แห่งทุติยปาราชิกฉันนั้น, ... แห่งตติยปาราชิกฉันนั้น, ...
 ถามถึงวัตถุบ้าง ฯลฯ อนาบัติบ้าง แห่งจตุตถปาราชิก ก็ฉันนั้น.

ปุฏฺฐโฐ ปุฏฺฐโฐ อุปาลิตเถโร วิสขุเชสิ.

พระอุบาลีเถระอันพระมหาภิกษุสปะถามแล้วๆ ก็ได้วิสัชนาแล้ว.

[รวบรวมพระวินัยของภิกษุไว้เป็นหมวดๆ]

ตโต อิมานิ จตตาริ ปาราชิกานิ “ปาราชิกกณฺฑํ นาม อิทฺหนฺติ สงฺคหํ อารโหเปตฺวา
 เตรส สงฺฆาทิสฺเสสํ “เตรสกณฺฑหนฺติ ฐฺเปสฺสุ, เทว สิกฺขาปทานิ “อนิยตานิตี ฐฺเปสฺสุ,
 ตีส สิกฺขาปทานิ “นิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยานีตี ฐฺเปสฺสุ, เทวนวุติ สิกฺขาปทานิ “ปาจิตฺติยานีตี ฐฺเปสฺสุ,
 จตตาริ สิกฺขาปทานิ “ปาฏฺฐิเทสนิยานีตี ฐฺเปสฺสุ, ปญฺจสฺตตติ สิกฺขาปทานิ “เสกฺขิยานีตี ฐฺเปสฺสุ,
 สตฺต ฐฺมเม “อธิกรณสมณฺณตติ ฐฺเปสฺสุ.

ลำดับนั้น พระเถระทั้งหลาย ยกปาราชิก ๔ เหล่านี้ขึ้นสู่สังคหะ (การสังคายนา) ว่า “นี่ชื่อปาราชิกกัณฐ์”

แล้วได้ตั้งสังฆาทิเสส ๑๓ ไว้ว่า “เตรสกัณฐ์,” ตั้ง ๒ สิกขาบทไว้ว่า “อนิยต,”

ตั้ง ๓๐ สิกขาบทไว้ว่า “นิสสัคคิยปาจิตตีย์,” ตั้ง ๙๒ สิกขาบทไว้ว่า “ปาจิตตีย์,”

ตั้ง ๔ สิกขาบทไว้ว่า “ปาฏฐิเทสนียะ,” ตั้ง ๗๕ สิกขาบทไว้ว่า “เสกขียะ,”

(และ) ตั้งธรรม ๗ ประการไว้ว่า “อธิกรณสมณะ” ดังนี้.

เอวี มหาวิภังค์ สงคหฺ อโรเปตวา ภิกษุณีวิภังคะ อภฺฐ สิกขาปทานิ “ปาราชิกกณฺฑํ นาม อิทฺติ ฐฺเปสฺสุ, สตฺตรส สิกขาปทานิ “สตฺตรสกณฺฑนฺติ ฐฺเปสฺสุ, ตีส สิกขาปทานิ “นิสฺสคฺคิยปาจิตฺตียนีติ ฐฺเปสฺสุ, ฉสฺมฺมฐฺฐิสฺสติกขาปทานิ” ปาจิตฺตียนีติ ฐฺเปสฺสุ อภฺฐ สิกขาปทานิ “ปาฎิเทสนียานีติ ฐฺเปสฺสุ, ปญฺจสตฺตติ สิกขาปทานิ “เสกฺขียนีติ ฐฺเปสฺสุ สตฺต ฐฺเม อธิกรณสมณฺณนํ ฐฺเปสฺสุ.

พระเถระทั้งหลายครั้งนยกมหาวิภังค์ขึ้นสู่สังคหะอย่างนี้แล้ว จึงตั้ง ๘ สิกขาบท ในภิกษุณีวิภังค์ไว้ว่า “นี่ชื่อปาราชิกกัณฺฑํ,” ตั้ง ๑๗ สิกขาบทไว้ว่า “สัตฺตรสกัณฺฑํ,” ตั้ง ๓๐ สิกขาบทไว้ว่า “นิสฺสคฺคิยปาจิตฺตีย์,” ตั้ง ๑๖๖ สิกขาบทไว้ว่า “ปาจิตฺตีย์,” ตั้ง ๘ สิกขาบทไว้ว่า “ปาฎิเทสนีเย,” ตั้ง ๗๕ สิกขาบทไว้ว่า “เสกฺขิเย,” (และ) ตั้งธรรม ๗ ประการไว้ว่า “อธิกรณสมณฺณนํ,” ดังนี้.

[รวบรวมวินัยของภิกษุณีเป็นหมวดๆ]

เอวี ภิกษุณีวิภังค์ สงคหฺ อโรเปตวา เอเตเนว อุปาเยน ขนฺธกปริวารเป อโรเปสฺสุ.

พระเถระทั้งหลาย ครั้งนยกภิกษุณีวิภังค์ขึ้นสู่สังคหะอย่างนี้แล้ว จึงได้ยกแม่ขันธกะและปริวารขึ้น (สู่สังคายนานา) โดยอุบายนั้นนั้นแล.

เอวเมตฺ สุกฺโกโตวิภังคกฺขนฺธปริวาริ วินยปิฎกํ [15] สงคหฺมารุฬหิ.

พระวินัยปิฎกพร้อมทั้งอุกโตวิภังค์ขันธกะและปริวารนี้ พระเถระทั้งหลายยกขึ้นสู่สังคหะแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

สพฺพ มหาทสฺสสฺสเถโร ปุจฺฉิ.

พระมหากัสสปเถระ ได้ถามวินัยปิฎกทั้งหมด.

อุปาติเถโร วิสฺขเขสิ.

พระอุบาลีเถระก็ได้วิสัชนาแล้ว.

ปุจฺฉาวิสฺขชนปริโยสาเน ปญฺจ อรฺหนตฺตทานิ สงคหฺ อโรปิตนเยเนว คณฺสขณฺณายมกฺสุ.

ในที่สุดแห่งการปุจฉาและวิสัชนา พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ได้ทำการสาธยายเป็นคณะ โดยนัยที่ยกขึ้นสู่สังคหะนั้นแล.

วินยสงคฺหาวสาเน อุปาติเถโร ทนฺตขจิตฺตํ วิชนิ นิกฺขิปีตวา

ธมฺมาสนา โอโรหิตวา วุฑฺฒเม ภิกฺขุ วฺนทิตวา อตฺตโน ปตฺตาสเน นิสฺสีทิ.

ในอวสานแห่งการสังคายนาพระวินัย พระอุบาลีเถระวางพัดวิชนีอันขจิตด้วยงาแล้ว ลงจากธรรมาสน์ ไหว้พวกภิกษุผู้แก่แล้วนั่งบนอาสนะที่ถึงแก่ตน.

[เริ่มสังคายนาพระสูตร]

วินยํ สงคายิตวา ธมฺมํ สงคายิตฺกามา อายสฺมา มหาทสฺสโป ภิกฺขุ ปุจฺฉิ

“ธมฺมํ สงคายนฺเตหิ กํ ปุคฺคลํ ฐุรํ กตฺวา ธมฺโม สงคายิตฺพฺโพติ.

ท่านพระมหากัสสปะ ครั้นสังคายนาพระวินัยแล้ว ประสงค์จะสังคายนาพระธรรม จึงถามภิกษุทั้งหลายว่า “เมื่อพวกเราจะสังคายนาพระธรรม ควรจะทำใครให้เป็นธุระ สังคายนาพระธรรม?”

๑ โปราณโปตถเก ฉสฺมฺมฐฺฐิสฺสตานีติปิ ทิสฺสตี.

ภิกษุ “อานนทเถรี กตวาติ อาหิสฺสุ.

ภิกษุทั้งหลายเรียนว่า “ให้ท่านพระอานนทเถระ.”

[คำสวดสมมติปุจฉาวิสัยชนาพระสูตร]

อลโข อายสฺมา มหาสฺสโป สงฺฆิ ญาเปสิ “สุณาตุ เม อาวุโส สงฺโฆ, ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺกลิ, อหิ อานนทํ ฌมฺมิ ปุจฺเจยฺยนฺติ. ลำดับนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะเผด็จให้สงฆ์ทราบว่าเป็น “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า, ถ้าความพร้อมพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้วไซ้, ข้าพเจ้าพึงถามพระธรรมแก่ท่านพระอานนท.”^๑”

อลโข อายสฺมา อานนโท สงฺฆิ ญาเปสิ

“สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ, ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺกลิ, อหิ อายสฺมา มหาสฺสเปเน ฌมฺมิ ปุจฺจฺโฐ วิสฺขุเขยฺยนฺติ. ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท ก็เผด็จให้สงฆ์ทราบว่าเป็น “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า, ถ้าความพร้อมพร้อมของสงฆ์ถึงที่แล้วไซ้, ข้าพเจ้าอันพระมหากัสสปะถามแล้วพึงวิสัยชนา^๒ พระธรรม.”

[ปุจฉาและวิสัยชนาพระสูตร]

อลโข อายสฺมา อานนโท อญฺญาสาสนา เอกสิ จิวริ กตวา เถเร ภิกฺขุ วณฺทิตฺวา ฌมฺมาสนเน นิสิตฺติ ทนฺตขจิตฺตํ วิชนี คเหตฺวา. ลำดับนั้นแล ท่านพระอานนทลุกขึ้นจากอาสนะ ห่มจีวรเฉวียงบ่า ไหว้ภิกษุผู้เถระทั้งหลาย แล้วนั่งบนธรรมาสน์จับพัควีชนีอันขจิตด้วยงา.

มหาสฺสปตฺเถโร อานนทเถรี ฌมฺมิ ปุจฺฉิ “พรหมชาลี อาวุโส อานนท กตถ ภาสิตนฺติ.

พระมหากัสสปเถระ ถามพระธรรม แก่พระอานนทเถระว่า “อานนทผู้มีอายุ! พรหมชาลสูตรพระผู้มีพระภาคตรัส ณ ที่ไหน?”

“อนฺตรา จ ภนฺเต ราชคหิ อนฺตรา จ นาพฺนทํ ราชาคารเก อมฺพลฺลิกฺกายนฺติ.

พระอานนท. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ตรัสที่พระตำหนักหลวงในพระราชอุทยานชื่ออัมพลลิกกา ระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทาต่อกัน.

“กั อารพฺภาติ.

พระมหากัสสปะ. ทรงปรารภใคร?

“สุปฺปิยญฺจ ปรีพฺพาชกํ พฺรหฺมทตฺตญฺจ มาณวณฺติ.

พระอานนท. ทรงปรารภสุปปิยปริพชก และพรหมทัตตมาณพ.

อลโข อายสฺมา มหาสฺสโป อายสฺมนฺตํ อานนทํ พฺรหฺมชาลสฺส นิทานมฺปิ ปุจฺฉิ ปุคฺคลมฺปิ ปุจฺฉิ.

ต่อจากนั้น ท่านพระมหากัสสปะ ถามท่านพระอานนทถึงนิทานบ้าง บุคคลบ้าง แห่งพรหมชาลสูตร.

“สามญฺญผลํ ปนาวุโส อานนท กตถ ภาสิตนฺติ.

พระมหากัสสปะ. ท่านอานนทผู้มีอายุ! กัสามัญญผลสูตร พระผู้มีพระภาคตรัส ณ ที่ไหน?

๑ วิ. จุล. ๗/๓๘๔.

๒ วิ. จุล. ๗/๓๘๔.

[16] ราชคเเห ฆนเต ชีวกมพวเนติ.

พระอานนท์. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! ตรัสที่สวนอัมพวันของหมอชีวก ใกล้กรุงราชคฤห์.

“เคน สทฺธิเนติ.

พระมหากัสสปะ. ทรงปรารภกับใคร?

“อชาตสตตฺตนา เวเทหิปุตฺเตน สทฺธิเนติ.

พระอานนท์. ทรงปรารภกับพระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร.

อลโข อายสฺมา มหากัสสป อายสมนฺต อานนฺทํ สามญฺญผลสฺส นิตานมปิ ปุจฺฉิ ปุคฺคลมปิ ปุจฺฉิ.

เอเตเนว อุปาเยน ปญจ นิกายะ ปุจฺฉิ.

ต่อจากนั้น ท่านพระมหากัสสปะ ถามท่านพระอานนท์ถึงนิตานบ้าง บุคคลบ้าง แห่งสามัญญผลสุตฺร.

ถามนิกายทั้ง ๕ โดยอุบายนั้นนี้แล.

[นิกาย ๕]

ปญจนิกายา นาม “ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สยฺยุตฺตนิกาย อังคุตฺตรนิกาย ชุทฺทกนิกายติ.

ที่ชื่อนิกาย ๕ คือ “ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สยฺยุตฺตนิกาย อังคุตฺตรนิกาย ชุทฺทกนิกาย”.

ตตถ ชุทฺทกนิกาย นาม จตฺตารโ นิกายะ ฐฺเปตฺวา อวเสสํ พุทฺธวจนํ.

บรรดานิกายเหล่านั้น พระพุทธพจน์ที่เปลี่ยยกเว้น ๔ นิกายเสีย ชื่อว่าชุทฺทกนิกาย.

ตตถ วินโย อายสมฺตา อุปาติเถเรน วิสขุชิต.

ในชุทฺทกนิกายนั้น พระวินัย ท่านอุบาลีเถระได้วิสัชนาแล้ว.

เสโส ชุทฺทกนิกาย จตฺตารโ จ นิกายา อานนฺตเถเรน.

ชุทฺทกนิกายที่เหลือ และอีก ๔ นิกาย พระอานนตเถระวิสัชนา.

[พระพุทธพจน์มีจำนวนต่างๆ กัน]

ตเทตํ สพฺพมปิ พุทฺธวจนํ

“รสวเสน เอกวิธํ, ฌมฺมวินยวเสน ทฺวิธํ โหติ, ปฐฺมมชฺฌิมปจฺฉิมวเสน ตฺวิธํ ตถา ปิฎฺฐกวเสน, นิกายวเสน ปญจวิธํ,

องควเสน นววิธํ, ฌมฺมกฺขนธวเสน จตฺราสีตีสหสฺสวริณฺติ เวทิตพฺพํ.

พระพุทฺธพจน์แม้ทั้งหมดนั้นนี้ พึงทราบว่

“มีอย่างเดียว ด้วยอำนาจรส,

มี ๒ อย่าง ด้วยอำนาจธรรมและวินัย,

มี ๓ อย่าง ด้วยอำนาจปฐมะ มัชฌิมะ ปจฺฉิมะ, อนึ่งมี ๓ อย่าง ด้วยอำนาจปิฎก,

มี ๕ อย่างด้วยอำนาจนิกาย, มี ๙ อย่าง ด้วยอำนาจองค์, มี ๘๔,๐๐๐ อย่าง ด้วยอำนาจพระธรรมชั้น.

[พระพุทธรูปมีอย่างเดียว]

กถิ รสวเสน เอกวิธิ.

(พระพุทธรูป) ชื่อว่ามีอย่างเดียว ด้วยอำนาจรสอย่างไร?

ยิ หิ ภควตา อนุตตร สัมมาสมโพธิ อภิสมพุชฌิตวา ยาว อนุปาทิสาย นิพพานธาตุยา ปรินิพพานเตน
เอตถนตเร ปญจจตตาสีสวสสานิ เทวมนุสสนาคยทุกขาทโย อนุสาสนเตน ปจจเวกขณเตน วา วุตติ
สพพนต์ เอกรส วิมุตติรสเมว โหติ.

คือ ตามความเป็นจริง พระผู้มีพระภาคได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนถึงปรินิพพานด้วยอนุปาทิสายนิพพานธาตุ ใน
ระหว่างนี้ทรงพร่ำสอนเทวดา มนุษย์ นาค และยักษ์ หรือทรงพิจารณา ตลอดเวลา ๔๕ ปี ได้ตรัส(พระพุทธรูป)ได้ไว้
(พระพุทธรูป)นั้นทั้งหมดมีรสอย่างเดียว คือมีวิมุตติเป็นรสเท่านั้น.

เอว รสวเสน เอกวิธิ.

(พระพุทธรูป) ชื่อว่ามีอย่างเดียว ด้วยอำนาจรส ด้วยประการฉะนี้.

[พระพุทธรูปมี ๒ อย่าง]

กถิ ธมมวินยวเสน ทูวิธิ.

(พระพุทธรูป) ชื่อว่ามี ๒ อย่าง ด้วยอำนาจธรรมและวินัยอย่างไร?

สพพเมว เจตติ “ธมโม เจว วินโย จาติ สงขยิ คจจติ.

คือ อัน(พระพุทธรูป)ทั้งหมดนั้นนั่นแล ย่อมถึงการนับว่า “พระธรรมและวินัย.”

ตตถ วินยปิฎกั วินโย. อวเสสสิ พุทธรวงนิ ธมโม.

บรรดาธรรมและวินัยนั้น วินยปิฎก ชื่อว่าวินัย. พระพุทธรูปที่เหลือชื่อว่าธรรม.

เตเนวาท “ยณฺฐน มยิ อาวุโส ธมมถจ [17] วินยถจ สงคาเยยยาม, “อหิ อูปาลี วินยิ ปุจเจยยิ อานนทิ ธมมํ ปุจเจยยนติ จ.

เพราะเหตุนี้นั่นนั่นแล (พระมหากัสสปะ)ได้กล่าวไว้แล้วว่า “ผู้มีอายุ! อย่างกระนั้นเลย พวกเราพึงสังคายนาธรรมและวินัย”

และว่า “เราพึงถามพระวินัยกะท่านอุปาลี, พึงถามพระธรรมกะท่านอานนท” ดังนี้.

เอว ธมมวินยวเสน ทูวิธิ.

(พระพุทธรูป) ชื่อว่ามี ๒ อย่าง ด้วยอำนาจธรรมและวินัย ด้วยประการฉะนี้.

[พระพุทธรูปมี ๓ อย่าง]

กถิ ปฐมมชฌิมปจฉิมวเสน ทิวธิ.

(พระพุทธรูป)มี ๓ อย่าง ด้วยอำนาจปฐมะ มัชฌิมะ และปัจฉิมะ อย่างไร?

สพพเมว ทิทิ ปฐมพุทธรวงนิ มชฌิมพุทธรวงนิ ปจฉิมพุทธรวงนติ ติปปเกทหิ โหติ.

คืออันที่จริง (พระพุทธรูป)นี้ทั้งหมดนั้นนั่นแล แบ่งประเภทเป็น ๓ คือ ปฐมพุทธรูป มัชฌิมพุทธรูป (และ) ปัจฉิมพุทธรูป.

ตตถ

“อเนกชาติสัสารี	สนธาวิสสิ อนิพพิสิ
คหการี คเวสนโต.	ทุกขา ชาติ ปุนปุนี.
คหการก ทิฏฐิสสิ.	ปุน เคหิ น กาสสิ.
สพพา เต ผาสูกา ภคคา.	คหุฏฐิ วิสงขติ.
วิสขารคต จิตติ	ตณหานิ ขยมชฌคาคี ^๑

อิทิ ปฐุมพุทธพจน์.

บรรดา(พระพุทธพจน์ ๓ อย่าง)นั้น (พระพุทธพจน์)ว่า

“เราแสวงหาอยู่ซึ่งนายช่างผู้ทำเรือน
เมื่อไม่พบ ได้ท่องเที่ยวไปสู่สงสาร มีความเกิดเป็นอเนก.
ความเกิดเป็นทุกข์รำไป.
แนะนำช่างผู้ทำเรือน! เราพบเจ้าแล้ว.
เจ้าจักสร้างเรือน (คืออรรถภาพของเรา) ไม่ได้อีกต่อไป.
ซึ่งโครงทั้งหมดของเจ้าเราหักเสียแล้ว. ยอดเรือน (คืออวิชา) เรารื้อเสียแล้ว.
จิตของเราได้ถึงพระนิพพานมีสังขารไปปราศแล้ว.
เราได้บรรลุความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลายแล้ว”^๒ ดังนี้

นี้ชื่อว่าปฐุมพุทธพจน์.

เกจิ “ยทา หเว ปาตุภวนติ ธมมาติ”^๓ ขนธเก อุทานคาคถิ อาหุ.

อาจารย์บางพวกกล่าวถึงอุทานคาคถาในชั้นธกะว่า “เมื่อใดแลธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏ”^๔ ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่าปฐุมพุทธพจน์.

เอสา ปน ปาฏิปททิวเส สพพญญภาวปุตตสส โสมนสสมยญาณ ปจจยการี ปจจเวกขนตสส อุปปนา
“อุทานคาคถาติ เวทิตพพา.

ก็คาคถานั้นอันเกิดแก่พระผู้มีพระภาคผู้บรรลุความเป็นพระสัมพันธัญญ ทรงพิจารณาปัจจยการ
ในพระญาณอันสำเร็จด้วยโสมนัส ในวันปาฏิบพท บัณฑิตพึงทราบว่าเป็น “อุทานคาคถา”.

๑ ชุ. ๕. ๒๕/๓๕.

๒ ชุ. ๕. ๒๕/๓๕.

๓ วิ. มหา. ๔/๔.

๔ วิ. มหา. ๔/๔.

ยัม ปน ปรินิพพานกาลเอ อภาสิ “หนุททานิ ภิกขเว อามนตยามิ โว, วยธมมา **สงขาร**, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาติ”
อิทํ ปจฺฉิมพุทฺธวณฺ.

อนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสพระดำรัสใด ในคราวปรินิพพานว่า
“ภิกษุทั้งหลาย เอาเถิด บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นธรรมดา, เธอทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวงให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด”^๑ นี้ชื่อว่าปัจฉิมพุทธรูป.

อุภินฺนมนฺตเร ยัม วุตฺตเมตฺติ มชฺฉิมพุทฺธวณฺ.

(พระพุทธรูป) ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในระหว่างแห่งกาลทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่ามชฉิมพุทธรูป.

เอวํ ปฐฺมมชฺฉิมปจฺฉิมวเสน ติวริธํ.

(พระพุทธรูป) ชื่อว่ามี ๓ อย่าง ด้วยอำนาจเป็นปฐมะ มชฉิมะ และปัจฉิมะ ด้วยประการฉะนี้.

[ปิฎก ๓]

กถํ ปิฎกวเสน ติวริธํ.

(พระพุทธรูป)(ทั้งปวง)เป็น ๓ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งปิฎกอย่างไร?

สพฺพมปิ เหนตฺติ “วินยปิฎกํ สุตตฺตปิฎกํ อภิธมฺมปิฎกนฺติ ติปฺปเภทเมว โหติ.

ก็(พระพุทธรูป)แม้ทั้งปวง มีอยู่ ๓ ประการเท่านั้น คือ “พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก”.

ตตฺถ “ปฐฺมมสงฺคีตฺติยํ สงฺคีตฺตญฺจ อนฺุสงฺคีตฺตญฺจ สพฺพมปิ สโมธานตฺวา อุกฺขยานิ ปาฎิโมกฺขานิ, เทว วิภงฺกานิ, ทฺวาวิสตฺติกฺขนธฺกา, โสฬส ปรีวารธาติ **อิทํ** วินยปิฎกํ [18] นาม.

ใน (๓ ปิฎก)นั้น (พระพุทธรูป)นี้ คือ ประมวล(พระพุทธรูป)แม้ทั้งหมด ทั้งที่ร้อยกรองในปฐมสังคายนา ทั้งที่ร้อยกรองในภายหลัง เป็นปาฏิโมกข์ ๒ ฝ่าย วิภังค์ ๒ ชั้นธกะ ๒๒ ปรีวาร ๑๖ ชื่อวินัยปิฎก.

| “พฺรหมชาลาติ จตฺตตฺติสฺสุตฺตสงฺคโห **ทีฆนิกาย**.

พระพุทธรูปนี้ คือ “ทีฆนิกาย เป็นที่รวบรวมพระสูตร ๓๔ สูตร มีพรมชาลสูตร เป็นต้น.

มฺลปรียายสุตฺตาทิทฺยชฺตมสฺตเทวสุตฺตสงฺคโห **มชฺฉิมนิกาย**.

มชฉิมนิกาย เป็นที่รวบรวมพระสูตร ๑๕๒ สูตร มีมุลปรียายสูตร เป็นต้น.

โอมฺตรณสุตฺตาทิ สุตฺตสุตฺตสทฺสสฺตตฺตทฺวาสมฺมุทฺติสุตฺตสงฺคโห **สังยุตฺตนิกาย**.

สังยุตตนิกาย เป็นที่รวบรวมพระสูตร ๗,๗๖๒ สูตร มีโอมตรณสูตร เป็นต้น.

จิตฺตปรียาทานสุตฺตาทินวสุตฺตสทฺสสฺตปญฺจสฺตตฺตปญฺญาสุตฺตสงฺคโห **อังกุตฺตรนิกาย**.

อังกุตตรนิกาย เป็นที่รวบรวมพระสูตร ๙,๕๕๗ สูตร มีจิตตปรียาทานสูตร เป็นต้น.

๑ ที. มหา. ๑๐/๑๘๐.

๒ ที. มหา. ๑๐/๑๘๐.

ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุเปตวตถุเถรคาถา เถรีคาถา ชาตก นิทเทส ปฏิสัมภิตา อปทาน-
พุทธวิสัจจยาปิฎก วเสน ปณณรเสโท ขุททกนิกายติ อิทํ สุตตตันตปิฎกํ นาม ।

ขุททกนิกาย ๑๕ ประเภท ด้วยอำนาจแห่งขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวตถุ
เถรคาถา เถรีคาถา ชาตก นิทเทส ปฏิสัมภิตา อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก ชื่อสุตตันตปิฎก.

“ธมมสังคณี วิภังโก ชาตุกกา ปุคคัลลปญญัตติ กถาวตถุ ยมกํ ปญฺฐานนติ อิทํ อภิธมมปิฎกํ นาม.

(พระพุทธพจน์)นี้ คือ “ธมมสังคณี วิภังค์ ชาตุกกา ปุคคัลลปญญัตติ กถาวตถุ ยมกํ ปญฺฐาน ชื่ออภิธรรมปิฎก”.

[อรรถาธิบายคำว่าวินัย]

ตตถ

วิวิธวิเสสณยตตา วินยโนโต เจว กายวาจัน
วินยตถวิทฺธิ อโย วินโย “วินโยติ อุกขาโต.

ใน(พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม)นั้น

พระวินัยนี้ อันบัณฑิตผู้รู้รอบรู้แห่งพระวินัยทั้งหลายกล่าวว่า “วินัย”
เพราะมีนัยต่างๆ เพราะมีนัยพิเศษ และเพราะฝึกกายและวาจา.

วิวิธ วิ เอตถ ปญจวิธปาฐิโมกขุทเทส ปาราชิกาทิสตตอาปตติกขณฺมาติกาวิภังคาทูปฺเภทยนยา
วิเสสภูตา จ ทฬทีกมฺมสิลลกรณปฺปโยชนา อญฺอุปญญตฺตินยา.

จริงอยู่ใน(พระวินัย)นี้ มีอย่างต่างๆ คือ มีปาฐิโมกขุทเทส ๕ ประการ กองอาบัติ ๗ มีปาราชิกเป็นต้น มาติกาและนัยมีวิภังค์
เป็นต้นเป็นประเภท และนัยคืออนุบัญญัติเป็นพิเศษ คือมีนัยอันกระทำให้มันและกระทำให้หย่อนเป็นประโยชน์.

กายิกวาจสิกอกฺขณาจารนิเสธนโต เจส กายํ วาจญจ วินยติ.

อนึ่ง (พระวินัย)นี้ย่อมฝึกกายและวาจา เพราะห้ามซึ่งอชฌาจารทางกายและทางวาจา.

ตสฺมา วิวิธนยตตา วิเสสณยตตา กายวาจัน จ วินยโนโต เจส “วินโยติ อุกขาโต.

เพราะฉะนั้น (พระวินัย)นี้ ท่านจึงกล่าวว่า “วินัย” เพราะมีนัยต่างๆ เพราะมีนัยพิเศษ และเพราะฝึกกายและวาจา.

เตเนตเมตสส วจนตถโกสสลตถํ วุตตํ

ด้วยเหตุนี้ เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในอรรถาธิบายคำแห่งวินัยนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวคาถาประพันธ์นี้ไว้ว่า

“วิวิธวิเสสณยตตา วินยโนโต เจว กายวาจัน
วินยตถวิทฺธิ อโย วินโย “วินโยติ อุกขาโตติ.

“พระวินัยนี้ อันบัณฑิตผู้รู้รอบรู้แห่งพระวินัยทั้งหลายกล่าวว่า ‘วินัย’
เพราะมีนัยต่างๆ เพราะมีนัยพิเศษ และเพราะฝึกกายและวาจา” ดังนี้.

[อรรถาธิบายคำว่าสูตร]

อิตรึ ปน [19]

อตถานํ สฺจนโต สฺจตฺตโต สวณโตถ สฺจนโต
 สฺจตตามา สฺจตตสภาคโต จ สฺจตฺตํ “สฺจตฺตนิ อกฺขาตํ.

ส่วนพระสูตรนอกนี้

ท่านกล่าวว่า “สูตร” เพราะบ่งถึงประโยชน์
 เพราะมีอรรถอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว เพราะผลัดประโยชน์
 เพราะหลังประโยชน์ เพราะป้องกันด้วยดี และเพราะมีส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย.

ตํ หิ อตฺตตถปรตถาทิเกเท อตฺเถ สฺจเจติ.

จริงอยู่ (พระสูตร) นั้น ย่อมบ่งถึงประโยชน์ ต่างด้วยประโยชน์มีประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเป็นต้น.

สฺจจตฺตา เจตถ อตฺถา เวนยยชฌมาสยานุโลเมน วุตฺตตฺตา.

อนึ่ง ประโยชน์ทั้งหลายอัน(พระผู้มีพระภาค)ตรัสดีแล้ว ใน(พระสูตร)นี้ เพราะตรัสโดยอนุโลมแก่อัชยาศัยแห่งเวไนย.

สวติ เจตํ อตฺเถ. “สสฺสมิว ผลํ สวตฺติ วุตฺตํ โหติ.

อนึ่ง (พระสูตร) นี้ ย่อมผลัดประโยชน์, ท่านอธิบายว่า “ย่อมผลัดผลดจข้าวกล้ำฉะนั้น.”

สฺจทติ จ เต. “เธนุ วีย ชีริ ปคฺขรตฺติ วุตฺตํ โหติ.

อนึ่ง (พระสูตร) นี้ ย่อมหลัง(ประโยชน์)เหล่านั้น ท่านอธิบายว่า “ย่อมรินดัจแม่โคนมหลังน้ำนมฉะนั้น.”

สฺจจฺจ จ เน ตายติ. “รกฺขตฺติ วุตฺตํ โหติ.

อนึ่ง (พระสูตร) นี้ ย่อมป้องกัน, ท่านอธิบายว่า “ย่อมรักษา”, ด้วยดี ซึ่ง(ประโยชน์)เหล่านั้น.

สฺจตฺตสภาคญฺเจตํ.

อนึ่ง (พระสูตร) นี้ มีส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย.

ยถา หิ ตจฺจกานํ สฺจตฺตํ ปมาณํ โหติ, เอวเมตมปิ วิญญฺณํ.

เหมือนอย่างว่าเส้นบรรทัด ย่อมเป็นประมาณของช่างไม้ฉันใด, แม้(พระสูตร)นี้ ก็ย่อมเป็นประมาณแห่งวิญญูชนฉันนั้น.

ยถา จ สฺจเตน สงคฺคิทานิ ปุปฺพานิ น วิกีริยนฺติ น วิทฺธิสิยนฺติ, เอวเมเตน สงคฺคิตา อตฺถา.

อนึ่ง เหมือนดอกไม้ที่เขาคุมไว้ด้วยเส้นด้าย อันลมให้เรียรายกระจัดกระจายไม่ได้ ฉนใด,
 ประโยชน์ทั้งหลายที่ทรงประมวลไว้ด้วย(พระสูตร)นี้ ย่อมไม่เรียราย ไม่กระจัดกระจาย ฉนนั้น.

เตเนตเมตสส วจนตโกสลลตถั วุตตี

“อตถานั สฺจนโต สฺวตฺตโต สฺวนโต สฺทฺนโต
สฺตฺตนา สฺตฺตสภาคโต จ สฺตฺตตี” สฺตฺตนตี อฺกฺขานตี.

ด้วยเหตุนี้ เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในอรรถาธิบายคำแห่ง(พระสูตร)นี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวคาถาประพันธ์นี้ไว้ว่า

“พระสูตรท่านกล่าวว่า ‘สูตร’ เพราะบังถึงประโยชน์
เพราะมีอรรถอันพระผู้มีภาคีรสดีแล้ว เพราะผลดีประโยชน์
เพราะหลังประโยชน์ เพราะป้องกันด้วยดี
และเพราะมีส่วนเสมอด้วยตาย.” ดังนี้.

[อรรถาธิบายคำว่าภิรรม]

อิโร ปน

ส่วนพระภิรรมนอภินี้

ยํ เอตถ วุฑฺฒิมฺนโต สลฺกฺขณา^๑ ปุชิตา ปริจฺฉินฺนา
วุตฺตาทิกา จ ฌมฺมา, อภิรฺมโม เตน อฺกฺขาโต.

ด้วยเหตุที่ธรรมทั้งหลาย ที่มีความเจริญ ที่มีความกำหนดหมาย
ที่บุคคลบูชาแล้ว ที่บัณฑิตกำหนดตัด และที่ยิ่ง
อัน(พระผู้มีพระภาคีรส)ไว้แล้วใน(พระภิรรม)นี้
ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “ภิรรม”.

อภิ อภิสทโท วุฑฺฒิสลฺกฺขณปุชิตปริจฺฉินฺนาธิเกสุ ทิสฺสติ.

ก็อภิสททนี ย่อมปรากฏ ในอรรถว่าเจริญ ว่ามีความกำหนดหมาย ว่าอันบุคคลบูชาแล้ว
ว่าอันบัณฑิตกำหนดตัดแล้ว และว่ายิ่ง.

ตถา เหส “พาหุหา เม ทุกฺขา เวทนา อภิกฺกมนตีตฺถาทิสฺสุ^๒ วุฑฺฒียํ อาคโต.

จริงอย่างนั้น (อภิสททนี)

มาในอรรถว่าเจริญ ในคำเป็นต้นว่า “ทุกขเวทนากล้า ย่อมเจริญแก่เรา^๓” ดังนี้.

“ยา ตา รตฺติโย อภิญญาตา อภิลกฺขิตาตฺถาทิสฺสุ^๔ สลฺกฺขณ^๕.

มาในอรรถว่ามีความกำหนดหมาย ในคำเป็นต้นว่า “ราตรีเหล่านั้นใด อันท่านรู้จักแล้ว กำหนดหมายแล้ว^๖” ดังนี้.

๑ สลลฺกฺขณาติปิ. เอมฺมุปริปิ.

๒ ส. มหา. ๑๙/๑๑๔.

๓ ส. มหา. ๑๙/๑๑๔.

๔ ม. มุ. ๑๒/๓๖.

๕ สลลฺกฺขณ.

๖ ม. มุ. ๑๒/๓๖.

“ราชาภิราชา มนุชินโหติอาทีสุ^๑ ปุชิตะ.

มาในอรรถว่าอันบุคคลบุชชาแล้ว ในคำมีว่า “พระองค์เป็นพระราชผู้อันพระราชบุชชาแล้ว เป็นจอมมนุษย์^๒” เป็นอาทิ.

“ปฏิพล วิเนตุ อภิธมเม อภิวินยติอาทีสุ^๓ ปริจฉินเน. “อณญมณญสงกรวิริเต ธมเม จ วินย จาติ วุตต โหติ.

มาในอรรถว่าอันบัณฑิตกำหนดตัดแล้ว ในคำเป็นอาทิว่า “ภิกษุเป็นผู้สามารถเพื่อจะแนะนำเฉพาะธรรม เฉพาะวินัย^๔” ท่านอธิบายว่า “เป็นผู้สามารถจะแนะนำในธรรมและวินัย ซึ่งเว้นจากความปะปนกันและกัน.”

“อภิกกนเตน วณณนาติอาทีสุ^๕ [20] อธิเก.

มาในอรรถว่ายิ่ง ในคำเป็นต้นว่า “มีวรรณะงามยิ่ง^๖” ดังนี้.

เอตถ จ “รูปุปตติยา มคคิ ภาเวติ^๗, เมตตาสหคเตน เจตสา เอกิ ทิสสิ ฆริตวา วิหริตีอาทีนา^๘ นเยน วุชตมิมนโตปิ ฐมมา วุตตา.

ก็(พระผู้มีพระภาค)ตรัสธรรมทั้งหลาย ใน(พระอภิธรรม)นี้ มีความเจริญบ้าง โดยนัยมีอาทิว่า “ภิกษุยอมเจริญมรรค เพื่อเข้าถึงรูปภพ^๙, ภิกษุมีจิตประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่ง^{๑๐}อยู่.”

“รูปารมมณิ วา สหุทารมมณิ วาติอาทีนา^{๑๑} นเยน อารมมณาทีหิ สลลขณียตตา สลลขณาปิ.

ชื่อว่ามีความกำหนดหมายบ้าง เพราะเป็นธรรมควรกำหนดได้ ด้วย(กรรมทวารและปฏิปทาที่สัมปยุต)ด้วยอารมณ์เป็นต้น โดยนัยมีอาทิว่า “(จิต ... ปรารถนารมณใดๆ) เป็นรูปารมณก็ดี สหุทารมณก็ดี.^{๑๒}”

“เสกขา ฐมมา, อเสกขา ฐมมา, โลกุตตรา ฐมมาติอาทีนา^{๑๓} นเยน ปุชิตาปิ. “ปุชารหาติ อธิปโปโย.

อันบุคคลบุชชาแล้วบ้าง, อธิบายว่า ควรบุชชา, โดยนัยเป็นต้นว่า “เสขธรรม อเสขธรรม โลกุตตรธรรม.^{๑๔}”

“ผสโส โหติ, เวทนา โหตีติอาทีนา^{๑๕} นเยน สภาวปริจฉินนตตา ปริจฉินนาปิ.

ชื่อว่าอันบัณฑิตกำหนดตัดบ้าง เพราะเป็นธรรมที่ท่านกำหนดตามสภาพ โดยนัยเป็นต้นว่า “(ในสมัยนั้น) ผัสสะมี, เวทนามี^{๑๖}”.

๑ ขุ. สุ. ๒๕/๔๔๔.

๒ ขุ. สุ. ๒๕/๔๔๔.

๓ วิ. มห. ๔/๑๔๒.

๔ วิ. มห. ๔/๑๔๒.

๕ ขุ. วิมาน. ๒๖/๑๓.

๖ ขุ. วิมาน. ๒๖/๑๓.

๗ อภิ. สจ. ๓๔/๔๔.

๘ อภิ. วิ. ๓๕/๓๖๙.

๙ อภิ. ส. ๓๔/๔๔.

๑๐ อภิ. วิ. ๓๕/๓๖๙.

๑๑ อภิ. วิ. ๓๕/๓๖๙.

๑๒ อภิ. วิ. ๓๕/๓๖๙.

๑๓ อภิ. สจ. ๓๔/๓.

๑๔ อภิ. สจ. ๓๔/๓.

๑๕ อภิ. สจ. ๓๔/๙.

๑๖ อภิ. สจ. ๓๔/๙.

“มหัคคตา ฐมา อปฺปมาณา ฐมา^๑ อนฺตฺตรา ฐมาติอาทินา^๒ นเยน อธิกาปิ ฐมา วุตฺตา.
ตฺริสฺสธมฺมํทํหฺลยํทํยํบํงฺกํ โดยนํยํเป็นต้นว่า “มหัคคตฺรธมฺมํ อปฺปมาณธมฺมํ^๓ อนฺตฺตรธมฺมํ^๔.”

เตเนตฺเตตฺสส วจนตฺถโกสฺสลตฺถํ วุตฺตํ

ด้วยเหตุนี้ เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในอรรถาธิบายคำแห่งพระอภิธรรมนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวคาถาประพันธ์นี้ไว้ว่า

ยํ เอตถ วุตฺตมฺมินฺโต สลกฺขณา ปุชิตา ปริจฺฉินฺนา
วุตฺตาทิกา จ ฐมา อภิธมฺโม เตน อทฺธาตฺติ.

ด้วยเหตุที่ธรรมทั้งหลายที่มีความเจริญ ที่มีความกำหนดหมาย
ที่บุคคลบูชาแล้ว ที่บัณฑิตกำหนดตัด และที่ยัง
อันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วในพระอภิธรรมนี้
ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “อภิธรรม.”

ยํ ปเนตถ อวิสิญฺฐํ, ตํ

ปิฏกํ ปิฏกตฺถวิฑู ปริยตฺติภาชนตฺถโต อาหุ
เตน สโมธานตฺวา ตโยปิ วินยาทโย เญยฺยา.

ส่วน(ปิฏกศัพท์)ใด เป็นศัพท์ที่ไม่พิเศษ ใน(พระวินัยพระสูตรและพระอภิธรรม)นี้ (ปิฏกศัพท์)นั้น

อันบัณฑิตทั้งหลายผู้รู้ธรรมแห่งปิฏก กล่าวว่า “ปิฏก”
โดยอรรถว่าปริยัติและภาชนะ.
(ศัพท์ทั้ง ๓) มีวินัยเป็นต้น บัณฑิตพึงให้ประชุมลงด้วย(ปิฏกศัพท์)นั้น
แล้วพึงทราบ.

[ปิฏกเปรียบเทียบตะกร้า]

ปริยตฺติปิ ทิ “มา ปิฏกสมฺปทาเนนาติอาทิสฺสุ” “ปิฏกนฺติ วุจฺจติ.

จริงอยู่ แม้ปริยัติ ท่านก็เรียกว่า “ปิฏก” ในคำทั้งหลายเป็นต้นว่า “อย่าเชื่อโดยการอ้างตำรา^๖.”

“อถ ปริโส อาคฺจเฉยฺย กุฑฺทาลปิฏกมาทายาติอาทิสฺสุ” ยงฺกิลฺลิจิ ภาชนมฺปิ.

แม้ภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่ง (ท่านก็เรียกว่า “ปิฏก”) ในคำเป็นต้นว่า “ลำดับนั้น บุรุษถือจอบและตะกร้ามา.”^๗

๑ อภ. สง. ๓๔/๑.

๒ อภ. สง. ๓๔/๗.

๓ อภ. สง. ๓๔/๑.

๔ อภ. สง. ๓๔/๗.

๕ อภ. จตฺก. ๒๑/๒๕๘.

๖ อภ. จตฺก. ๒๑/๒๕๗.

๗ ส. นิตาน. ๑๖/๑๐๖.

๘ ส. นิตาน. ๑๖/๑๐๖.

ตสฺมา ปิฎกํ **ปิฎกตถวิทู** ปริยตติภาชนตถโต อาหุ.

เพราะเหตุนี้ บัณฑิตทั้งหลายผู้รู้ธรรมแห่งปิฎก กล่าวว่า “ปิฎก” โดยอรรถว่าปริยัติและภาชนะ.

อิทานิ “เตน สโมธานตฺวา ตโยปิ วินยาทโย ญฺเอยยาติ.

บัดนี้ พึงทราบอรรถแห่งบาทคาถาว่า เตน สโมธานตฺวา ตโยปิ วินยาทโย ญฺเอยยา โดยนัยอย่างนี้

เตน เอวํ ทูวิธตเถน ปิฎกสทฺเทน สทฺ สมาสํ กตฺวา

“**วินโย** จ โส ปิฎกญจ ปริยตต[21]ภาวโต ตสฺส ตสฺส อตถสฺส ภาชนโต จาติ วินยปิฎกํ,

ยถาวุตเตเนว นเยน **สุตตญจ** ตํ ปิฎกญจาติ สุตตปิฎกํ,

อภิธมฺโม จ โส ปิฎกญจาติ อภิธมฺมปิฎกนฺติ เอวเมเต **ตโยปิ** วินยาทโย ญฺเอยยา.

(ศัพท์)แม้ทั้ง ๓ มีวินัยเป็นต้นเหล่านั้น อันบัณฑิตพึงย่อเข้าเป็นสมาสักด้วยปิฎกศัพท์ซึ่งมีอรรถเป็น ๒ อย่าง นั้นนั่นแล้ว

พึงทราบอย่างนี้ว่า

“วินัยนั้นด้วย ชื่อว่าปิฎกด้วย เพราะเป็นปริยัติ และเพราะเป็นภาชนะแห่งเนื้อความนั้นๆ เหตุนี้จึงชื่อว่า วินัยปิฎก,

สูตรนั้นด้วย ชื่อว่าปิฎกด้วย โดยนัยตามที่กล่าวแล้วนั่นเอง เหตุนี้จึงชื่อว่า สุตตปิฎก,

อภิธรรมนั้นด้วย ชื่อว่าปิฎกด้วย โดยนัยตามที่กล่าวแล้วนั่นเอง เหตุนี้จึงชื่อว่า อภิธรรมปิฎก.”

เอวํ ญฺตุวํ จ ปุณฺนิ เตเสว ปิฎกเสสุ นานปการโกสลลตถํ

เทศนาสาสนกถา- เกทนฺเตสุ ยถารหํ

สิกขาปทานคมภีร- ภาวญจ ปรีทึปเย.

ปริยตติเกทํ สมฺปตตี วิปตติญจาปิ ยํ ยหี

ปาปุณาติ ยถา **ภิกฺขุ** ตมฺปิ สพฺพํ วิภาวเย.

ก็ครั้นทราบอย่างนี้แล้ว เพื่อความเป็นผู้ฉลาดโดยประการต่างๆ ในปิฎกเหล่านั้นนั่นแลแม้อีก

บัณฑิตพึงแสดงความต่างแห่งเทศนา ศาสนา กถา และสิกขา ปทานะ

คัมภีรภาพ ในปิฎกเหล่านั้น ตามสมควร.

ภิกษุย่อมถึงซึ่งความต่างแห่งปริยัติก็ดี สมบัติและวิบัติก็ดี อันใด

ในปิฎกใด มีวินัยปิฎกเป็นต้น โดยประการใด

บัณฑิตพึงประกาศความต่างแห่งปริยัติ เป็นต้น แม้นั้นทั้งหมด

โดยประการนั้น.

ตตฺรายนํ ปรีทึปนา วิภาวนา จ.

วจาเครื่องแสดงและวจาเครื่องประกาศ ในปิฎกทั้ง ๓ นั้น ดังต่อไปนี้:-

เอตานิ ทิ ตีณิ **ปิฎกานิ** ยถากุมํ

“อาณาโฆหารปรมตถเทศนายถาปราชยถานุโลมยถารมฺมสาสนานิ

สังฺวราสังฺวรทิกฺขุวิวิเวฐน นามรูปปริจฺเจทกถา จาติ วุจฺจนฺติ.

แท้จริง ปิฎกทั้ง ๓ นี้ ท่านเรียกว่า “อาณาเทศนา โฆหารเทศนา ปรมัตถเทศนา และยถาปราชศาสน์ อถานุโลมศาสน์

ยถารมฺมศาสน์ และว่า สังฺวราสังฺวรกถา ทิกฺขุวิวิเวฐนกถา และนามรูปปริจฺเจทกถา” ตามลำดับ.

เอตถ ทิ

วินยปิฎก อาณารهن ภควตา อาณาพาหุลโลโต เทสิตตดา อาณาเทศนา

สูตรปิฎก โวหารกุสเลน ภควตา โวหารพาหุลโลโต เทสิตตดา โวหารเทศนา

อภิธรรมปิฎก ปรมตถกุสเลน ภควตา ปรมตถพาหุลโลโต เทสิตตดา ปรมตถเทศนาติ วุจจติ.

ความจริง บรรดาปิฎกทั้ง ๓ นี้

วินยปิฎก ท่านให้ชื่อว่า อาณาเทศนา เพราะพระผู้มีพระภาคผู้ควรแก่อาณา ทรงแสดงไว้โดยเป็นปิฎกมากด้วยอาณา, สูตรตันตปิฎก ท่านให้ชื่อว่า โวหารเทศนา เพราะพระผู้มีพระภาคผู้ฉลาดในโวหาร ทรงแสดงไว้โดยเป็นปิฎกมากด้วยโวหาร, อภิธรรมปิฎก ท่านให้ชื่อว่า ปรมตถเทศนา เพราะพระผู้มีพระภาคผู้ฉลาดในปรมัตถ์ ทรงแสดงไว้โดยเป็นปิฎกมากด้วยปรมัตถ์.

ตถา **ปฐม** เย เต ปจฺจราปราธา สตฺตทา เต ยถาปรารฺธ เอตฺถ สาสิตาติ ยถาปราธสาสนํ,

ทุติย อเนกชฌมาสยานุสยจริยาธิมุตติกา สตฺตทา ยถานุโลมํ เอตฺถ สาสิตาติ ยถานุโลมสาสนํ,

ตติย ธมฺมปฺลชฺชตเต อหํ มมาติ สยญฺโญ สตฺตทา ยถาธมฺมํ เอตฺถ สาสิตาติ ยถาธมฺมสาสนนฺติ วุจฺจติ.

อนึ่ง ปิฎกแรก ท่านให้ชื่อว่า ยถาปราธสาสน์

เพราะสัตว์ทั้งหลายที่เป็นผู้มีความผิดมากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงสั่งสอนตามความผิดในปิฎกนี้.

ปิฎกที่สอง ท่านให้ชื่อว่า ยถานุโลมสาสน์

เพราะสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีอัธยาศัย อนุสัย จริยา และอธิมุตติ ไม่ใช่อย่างเดียวกัน พระผู้มีพระภาคทรงสั่งสอนตามสมควรในปิฎกนี้,

ปิฎกที่สาม ท่านให้ชื่อว่า ยถาธมฺมสาสน์

เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีความสำคัญในสิ่งสักว่ากองธรรมว่า ‘เรา’ ว่า ‘ของเรา’ พระผู้มีพระภาคทรงสั่งสอนตามธรรมในปิฎกนี้.

ตถา **ปฐม** อชฌมาจารปฏฺธิปฺกขญฺโตะ สํวราสํวโร เอตฺถ กถิตฺติ สํวราสํวรกถา

ทุติย ทวาสนุญฺฐิตฺถิปฺกขญฺโตะ [22] ทิฏฺฐินิเวรฺฐนา เอตฺถ กถิตาติ ทิฏฺฐินิเวรฺฐนกถา

ตติย ราคาทิปฏฺธิปฺกขญฺโตะ นามรูปปริจฺเฉทโท เอตฺถ กถิตฺติ นามรูปปริจฺเฉทกถาติ วุจฺจติ.

อนึ่ง ปิฎกแรก ท่านให้ชื่อว่า สังวราสังวรกถา

เพราะความสำรวมน้อยและใหญ่ อันเป็นปฏิปักษ์ต่อความละเมิด พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในปิฎกนี้,

ปิฎกที่สอง ท่านให้ชื่อว่า ทิฏฺฐินิเวรฺฐนกถา

เพราะการคลี่คลายทิฏฺฐิอันเป็นปฏิปักษ์ต่อทิฏฺฐิ ๖๒ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในปิฎกนี้,

ปิฎกที่สาม ท่านให้ชื่อว่า นามรูปปริจฺเฉทกถา

เพราะการกำหนดนามรูปอันเป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลส มีรากะเป็นต้น พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในปิฎกนี้.

[อธิบายคัมภีรภาพ ๔ อย่าง]

ติสุปิ จ เอเตสุ ติสฺโส **สิกขา** ติณิ **ปหานานิ** จตฺตพฺพิโธ **คัมภีรภาโว** เวทิตพฺโพ.

ก็แล ในปิฎกทั้งสามนี้ บัณชิตพิงทราป สิกขา ๓ ปหานะ ๓ คัมภีรภาพ ๔ ประการ.

ตถาหิ วินยปิฎเก วิเสเสน **อธิสัสสิกขา** วุตตา.

สุตตปิฎเก **อธิจิตตสิกขา**.

อภิธมมปิฎเก **อธิปญญาสิกขา**.

จริงอย่างนั้น อธิสัสสิกขา ท่านกล่าวไว้โดยพิเศษในพระวินยปิฎก,
อธิจิตตสิกขา ท่านกล่าวไว้โดยพิเศษในพระสุตตปิฎก,
อธิปญญาสิกขา ท่านกล่าวไว้โดยพิเศษในพระอภิธรรมปิฎก.

วินยปิฎเก จ **วติกกมปปหานํ** กิเลสานํ วติกกมปฏิกกขตตา สีสสส.

สุตตปิฎเก **ปริยฎฐานปปหานํ** ปริยฎฐานปฏิกกขตตา สสมาธิสส.

อภิธมมปิฎเก **อนุสยปปหานํ** อนุสยปฏิกกขตตา ปญญา.

อนึ่ง ความละวติกกมกิเลส ท่านกล่าวไว้ในวินยปิฎก เพราะศีลเป็นข้าศึกต่อความละเมิดแห่งกิเลสทั้งหลาย,
ความละปริยฎฐานกิเลส ท่านกล่าวไว้ในพระสุตตปิฎก เพราะสมาธิเป็นข้าศึกต่อปริยฎฐานกิเลส,
ความละอนุสยกิเลส ท่านกล่าวไว้ในอภิธรรมปิฎก เพราะปัญญาเป็นข้าศึกต่ออนุสยกิเลส.

ปฐเม จ **ตทงคปปหานํ** กิเลสานํ.

อิตเรสุ **วิกขมภนสมุจเจทปปหานานิ**.

อนึ่ง การละกิเลสทั้งหลายด้วยองค์นั้นๆ ท่านกล่าวไว้ในปิฎกที่หนึ่ง,
การละด้วยการข่มไว้และตัดขาด ท่านกล่าวไว้ใน ๒ ปิฎกนอกนี้.

ปฐเม จ **ทุจจิริตสงกิเลสสส ปหานํ**.

อิตเรสุ **ตณหาทิกฺขุสิสงกิเลสานํ**.

อนึ่ง การละสังกิเลสคือทุจจิริต ท่านกล่าวไว้ในปิฎกที่หนึ่ง,
การละกิเลสคือตณหาและทิกฺขุสิ ท่านกล่าวไว้ใน ๒ ปิฎกนอกนี้.

เอกเมกสมิ เจตถ **จตุพพิโรปี ฐมตถเทสนาปฏิเวธคัมภีระวา** เวทิตพโพ.

ก็บัณฑิตพึงทราบความที่(พระพุทธพจน์)เป็นคุณลักษณะซึ่งโดยธรรม โดยอรรถ โดยเทศนา และโดยปฏิเวธทั้ง ๔ อย่าง
ในปิฎกทั้ง ๓ นี้ แต่ละอย่างๆ.

ตตถ “**ธมโมติ ปาลี**.”

บรรดาคัมภีร์ภาพทั้ง ๔ นั้น พระบาลี ชื่อว่าธรรม.

“**อตโถติ ตสสาเยว อตโถ**.”

เนื้อความแห่งพระบาลีนั้นนั้นแล ชื่อว่าอรรถ.

“**เทสนาติ ตสสา มนสา ววฎฐาปีตาย ปาลิยา เทสนา**.”

การแสดงพระบาลีนั้นที่กำหนดไว้ด้วยใจนั้น ชื่อว่าเทศนา.

“ปฏิเวธติ ปาเลีย ปาเลียตตสส จ ยถาภูตาวโพธ.

การหยั่งรู้พระบาลีและอรรถแห่งพระบาลี ตามเป็นจริง ชื่อว่าปฏิเวธ.

ทีสุปิ เจเตสุ เอเต ธมมตตเทศนาปฏิเวธา

ยสมา สสาทีหิ วิย มหาสมุทโท มนทพุทธิหิ ทุกโขคาพหา อลพกเนยยปติภูฐา จ ตสมา คมภีรา.

ก็เพราะในปิฎกทั้ง ๓ นี้ ธรรม อรรถเทศนา และปฏิเวธเหล่านี้

อันบุคคลผู้มีปัญญาทรมทั้งหลายหยั่งลงได้ยากและมีที่ตั้งอาศัยที่พวกเขาไม่พึงได้

ดุษมหาสมุทรอันสัตว์ทั้งหลาย มีกระต่ายเป็นต้นหยั่งลงได้ยากฉะนั้น,

เพราะฉะนั้น จึงจัดว่าเป็นคุณลักษณะ.

เอวเมกสุมิยเจตถ จตุพพิโซ คมภีรภาโว เวทิตพโพ.

ก็แล บัณฑิตพึงทราบคัมภีร์ภาพทั้ง ๔ ในปิฎกทั้ง ๓ นี้ แต่ละปิฎก ด้วยประการฉะนี้.

[อธิบายคัมภีร์ภาพอีกนัยหนึ่ง]

อปโร นโย.

อีกอย่างหนึ่ง,

“ธมโมติ เหตุ. วุตตํ เหตุ” “เหตุมุหิ ญาณ ธมมปฏิสมภีทาติ”.

เหตุ ชื่อว่าธรรม, สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ความรู้ในเหตุ ชื่อว่าธมมปฏิสมภีทา.”^๑

“อตโถติ เหตุผลิ.

ผลแห่งเหตุ ชื่อว่าอรรถ.

วุตตํ เหตุ” “เหตุผล ญาณ อตถปฏิสมภีทาติ”.

สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ความรู้ในผลแห่งเหตุ ชื่อว่าอตถปฏิสมภีทา.”^๒

“เทศนาติ [23] ปญญตติ. “ยถาธมม ธมมาภีลาโปติ อธิปปาโย.

บัญญัติ, อธิบายว่า “การสนทนาธรรมตามธรรม”, ชื่อว่าเทศนา.

“ปฏิเวธติ อภิสมโย.

การตรัสรู้ชื่อว่า ปฏิเวธ.

๑ อภี. วิ. ๓๕/๓๙๙.

๒ อภี. วิ. ๓๕/๓๙๙.

๓ อภี. วิ. ๓๕/๓๙๙.

๔ อภี. วิ. ๓๕/๓๙๙.

โส จ โลกียโลกุตตโร.

วิสัยโต อสมโหมโต จ อตถานรูป รมเมสุ รมมานรูป อตถสุ ปณฺณตติปถานรูป ปณฺณตติสุ อวโโพ.

ก็(ปฏิเวธ)นั้น เป็นทั้งโลกียะและโลกุตระ

คือ ความรู้รวมลงในธรรมตามสมควรแก่อรรถ ในอรรถตามสมควรแก่ธรรม ในบัญญัติตามสมควรแก่ทางแห่งบัญญัติ โดยวิสัย และโดยความไม่มงาย.^๑

อิทานิ ยสฺมา

เอเตสุ ปิฎกฺสุ (๑) ยํ ยํ **ธมฺมาตมตถชาตํ** วา (๒) โย จายํ ยถา ยถา ญาเปตพโพ **อตฺถ** โสตุณฺญ ญาณสฺส อภิมุโข โหติ ตถา ตถา ตทตฺถโศติกา เทสนา (๓) โย เจตถ อวิปริตาวโพสงฺขาโต **ปฏิเวธ**

สพฺพมเปตํ อนุปจิตกฺสสฺสกาเรหิ ทฺพปณฺเฑหิ สฺสาทีหิ มหาสมฺพุทฺโธ วีย ทฺกฺโขคาพหํ อลพฺภเนยฺยปติฏฺฐณฺจ ตสฺมา เอวมปิ เอกเมกสฺมี เอตถ จตฺพุทฺธิโรปิ **คฺมภีรภาโว** เวทิตพฺโพ.

บัดนี้ ควรทราบคัมภีร์ภาพทั้ง ๔ ประการ ในปิฎกทั้ง ๓ นี้ แต่ละปิฎก

เพราะเหตุที่ (๑) *ธรรมาตมหรืออรรถชาต*ใดๆ ก็ดี อรรถที่พระผู้มีพระภาคพึงให้ทราบ

ย่อมเป็นอรรถมีหน้าเฉพาะต่อญาณของนักศึกษาทั้งหลาย ด้วยประการใดๆ

(๒) *เทศนาอันส่องอรรถนั้นให้กระจ่างด้วยประการนั้นๆ* นี้ได้ก็ดี

(๓) *ปฏิเวธคือความหยั่งรู้ไม่วิปริตในธรรม อรรถและเทศนานี้ได้ก็ดี* ในปิฎกเหล่านี้

ธรรม อรรถ เทศนา และปฏิเวธ ทั้งหมดนี้ อันบุคคลผู้มีปัญญาทราวมทั้งหลาย มิใช่ผู้มีกุศลสมภารได้ก่อสร้างไว้ พึงหยั่งถึงได้ยากและมีที่พึ่งอาศัยไม่ได้ ดุจมหาสมุทรอันสัตว์ทั้งหลายมีกระต่ายเป็นต้นหยั่งถึงได้ยากฉะนั้น.

เอตดาวตา จ

เทสนาสาสนกถา-	เกทฺนเตสุ ยถารหํ
สิกขาปหานคัมภีร์-	ภาวณฺจ ปริทีปเย

อิติ อयํ **คาถา** วุตตตถา โหติ.

ก็พระคาถานี้ว่า:-

“บัณฑิตพึงแสดงความต่างแห่งเทศนา ศาสนา กถา และสิกขา ปหานะ คัมภีร์ภาพ ในปิฎก เหล่านี้ตามสมควร” ดังนี้

เป็นอันข้าพเจ้าขยายความแล้ว ด้วยคำเพียงเท่านี้.

ปริยตติเกทํ สมปตฺตี	วิปตฺติญจาปิ ยํ ยที
ปาปุณาติ ยถา ภิกฺขุ	ตมปิ สพฺพํ วิภาวเย

๑ สารตฺถทีปนี. ๑/๑๒๒. อธิบายว่า ในความตรัสรู้ เป็นโลกียะและโลกุตระนั้น ความหยั่งรู้เป็นโลกียะ มีธรรมมีอวิชาเป็นต้นเป็นอารมณ์ มีสังขารมีอรรถเป็นต้นเป็นอารมณ์ มีการให้เข้าใจธรรมและอรรถทั้งสองนั้นเป็นอารมณ์ ชื่อว่าความรู้รวมลงในธรรมเป็นต้น ตามสมควรแก่ อรรถเป็นต้นโดยวิสัย.

ส่วนความตรัสรู้เป็นโลกุตระนั้นมีนิพพานเป็นอารมณ์ สัมปยุตด้วยมรรคมีการกำจัดความมงายในธรรม อรรถและบัญญัติตามที่กล่าวแล้ว ชื่อว่าความรู้รวมลงในธรรมเป็นต้นตามสมควรแก่อรรถเป็นต้น โดยความไม่มงาย.

อิตี เอตถ ปน ตีสฺส ปิฏฺเฐสุ ติธา ปริยตฺติเกโ ทฏฺฐุทโ.

ส่วนในพระคานานี้ว่า:-

“ภิกษุยอมถึงความต่างแห่งปริยัติกัฏฐิ สมบัติและวิบัติกัฏฐิ อันใด
ในปิฏกใดมีวินัยปิฏกเป็นต้น โดยประการใด
บัณฑิตพึงประกาศความต่างแห่งปริยัติเป็นต้น แม้นั้นทั้งหมด โดยประการนั้น”

บัณฑิตพึงเห็นความต่างแห่งปริยัติ ๓ อย่าง ใน ๓ ปิฏก ดังนี้:-

[ปริยัติ ๓ อย่าง]

ติสฺสโ ทิ ปริยตฺติโย “อลคททุปมา นิสฺสรณตถา ภณฺฑาทาปริยตฺติตี.

จริงอยู่ ปริยัติ ๓ คือ “อลคททุปมาปริยัติ ๑ นิสสรณตถปริยัติ ๑ ภณฑาทาปริยัติ ๑”.

| ตตถ [ยา] ทุคฺคหิตา อุปรามภาทิเหตุปริยาปุตา อลคททุปมา

ยฺ สุนธาย วุตตํ “เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ปุริโส อลคททุตฺถิโก ๆเปฯ โส ปสฺเสยฺย มหนฺตํ อลคททุ
ตเมณฺ โภเค วา นงฺคุฏฺฐุ วา คณฺเหยย,

ตสฺส โส อลคททุท ปริวตฺติตฺวา หตฺเถ วา พาทาย วา อณฺเวยตรสฺมี วา องฺคปจฺจจฺเค ทฺเสยฺย,

โส ตฺโตนิทานํ มรณํ วา [24] นิคฺจฺเจยฺย มรณมตฺตํ วา ทุกฺขํ, ตํ กิสฺสเหตุ, ทุคฺคหิตตฺตา ภิกฺขเว อลคททุสฺส

ในปริยัติ ๓ อย่างนั้น ปริยัติใด อันบุคคลเรียนไม่ได้ คือเรียนเพราะเหตุมีการโต้แย้งเป็นต้น,

ปริยัตินี้ ชื่อว่า ปริยัติเปรียบด้วยงูพิษ ที่พระผู้มีพระภาคทรงหมายตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีความต้องการด้วยงูพิษ เทียวเสาะแสวงหางูพิษ เขาพึงพบงูพิษตัวใหญ่,
พึงจับงูพิษนั้นที่ขนดหรือที่หาง งูพิษนั้นพึงแว้งกัดเขาที่มือหรือที่แขน หรือที่อวัยวะน้อยใหญ่แห่งใดแห่งหนึ่ง
เขาพึงถึงความตายหรือความทุกข์ปางตาย ซึ่งมีการกัดนั้นเป็นเหตุ,
ข้อนั้นเพราะอะไรเป็นเหตุ ภิกษุทั้งหลาย! เพราะงูพิษเขาจับไม่ได้ แม้นั้นใด,

เอวเมว โข ภิกฺขเว อิชฺเชจฺเจ โฆฆปุริสา ฌมฺมํ ปริยาปุณฺณตี สุตตํ ๆเปฯ เวทลฺลํ เต ตํ ฌมฺมํ ปริยาปุณฺณตีว

เตสํ ฌมฺมานํ ปณฺเวยาย อตฺถํ น อุปฺปริกฺขณฺตี, เตสํ เต ฌมฺมา ปณฺเวยาย อตฺถํ อนฺุปฺปริกฺขตํ น นิชฺฌมานํ ชมนฺตี,

เต อุปรามภานิสฺสา เจว ฌมฺมํ ปริยาปุณฺณตี, อิตฺวาทปโปโมกฺขานิสฺสา จ,

ยสฺส จตฺถาย ฌมฺมํ ปริยาปุณฺณตี ตถจฺสส อตฺถํ นานุโณณฺตี,

เตสํ เต ฌมฺมา ทุคฺคหิตา ทิชฺชรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตณฺตี, ตํ กิสฺสเหตุ, ทุคฺคหิตตฺตา ภิกฺขเว ฌมฺมานนฺตี” |

ภิกษุทั้งหลาย! โฆฆบุรุษบางพวกในธรรมวินัยนี้ก็ฉนั้นเหมือนกัน

ยอมเล่าเรียนธรรมคือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัปภูตธัมมะ เวทลละ,

พวกเขาครั้นเรียนธรรมนั้นแล้ว ย่อมไม่พิจารณาอรรถแห่งธรรมเหล่านั้นด้วยปัญญา,

ธรรมเหล่านั้นย่อมไม่ต่อการเพ่งพินิจแก่พวกเขา ผู้ไม่พิจารณาอรรถด้วยปัญญา,

พวกเขาเรียนธรรมมีการโต้แย้งเป็นอันสงส และมิหลีกการบ่นเพ้อว่าอย่างนี้เป็นอันสงส

และยอมไม่ได้รับประโยชน์แห่งธรรมที่พวกกุลบุตรต้องประสงค์เล่าเรียน,

ธรรมเหล่านั้นที่เขาเรียนไม่ได้ ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์ สิ้นกาลนาน แก่โฆฆบุรุษเหล่านั้น, ^๑”

ยา ปน สุขหิตา สีลกขณาภิปริยูปริเยว อากงขมาเนน ปริยาปุตา, น อุปารมภาทิเหตุ, อัย นิสสรณตถา นาม.

ยัม สนธาย วุตตัม “เตสึ เต ธมมา สุขหิตา ทิฆรตตัม หิตาย สุขาย ส่วตตุนติ, ตัม กิสสเหตุ, สุขหิตตตา ภิกขเว ธมมานนติ”.

อนึ่ง ปริยัติอันบุคคลเรียนดีแล้ว คือจำนงอยู่ซึ่งความบริบูรณ์แห่งคุณมีศีลชั้นเป็นต้นนั้นแล เรียนแล้ว

ไม่เรียนเพราะเหตุที่มีความโต้แย้งเป็นต้น, ปริยัตินี้ ชื่อว่า ปริยัติมีประโยชน์ที่จะออกจากวิภูฏะ,

ที่พระผู้มีพระภาคทรงหมายตรัสไว้ว่า

“ธรรมเหล่านั้น อันกุลบุตรเหล่านั้นเรียนดีแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขสิ้นกาลนานแก่กุลบุตรเหล่านั้น ^๒”

ยัม ปน ปริณญาตกขณโธ ปหีนกิลโส ภาวิตมคโค ปฏิวิทธาคุโป สจจิกตนิโรโธ **ชีณาสโว**

เกวลัม ปเวณิपालนตถาย วีสานุรกขณตถาย ปริยาปุณาติ อัย ภณทาคาริกปริยตตีติ.

ส่วนพระชีณาสพผู้มีขั้นอันกำหนดรู้แล้ว มีกิเลสอันละแล้ว มีมรรคอันอบรมแล้ว มีธรรมอันไม่กำเริบแทงตลอดแล้ว

มีนิโรธอันกระทำให้แจ้งแล้ว ย่อมเรียนซึ่งปริยัติใด เพื่อต้องการแก้แค้นดำรงซึ่งประเพณี เพื่อต้องการแก้แค้นตามรักษาซึ่งวงศ์

อย่างเดียว ปริยัตินี้ ชื่อว่าปริยัติของท่านผู้ประดุจขุนคลัง.

[ภิกษุผู้ปฏิบัติใน ๓ ปีฎกได้ผลดีต่างกัน]

วินเย ปน สุปฏิปันโน **ภิกขุ** สีลสมปตตี นิสสาย ติสโส วิชชา ปาปุณาติ ตาสเวย จ ตตถ ปเภทวจนโต.

สุตเต สุปฏิปันโน สมาธิสมปทัม นิสสาย ฉฬภิญญา ปาปุณาติ ตาสเวย จ ตตถ ปเภทวจนโต.

อภิมเม สุปฏิปันโน ปญญาสมปทัม นิสสาย จตสโส ปฏิสมภิทา ปาปุณาติ, ตาสถจ ตตเถว ปเภทวจนโต.

อนึ่ง ภิกษุผู้ปฏิบัติในพระวินัย อาศัยศีลสมบัติ ย่อมได้บรรลुวิชา ๓

ก็เพราะตรัสจำแนกประเภทวิชา ๓ เหล่านั้นนั้นแลไว้ในพระวินัยนั้น.

ผู้ปฏิบัติในพระสูตร อาศัยสมาธิสมบัติ ย่อมได้บรรลुอภิญญา ๖

ก็เพราะตรัสจำแนกประเภทอภิญญา ๖ เหล่านั้นไว้ในพระสูตรนั้น.

ผู้ปฏิบัติในพระอภิธรรม อาศัยปัญญาสมบัติ ย่อมได้บรรลुปฏิสัมภิทา ๔

ก็เพราะตรัสจำแนกประเภทปฏิสัมภิทา ๔ นั้น ไว้ในพระอภิธรรมนั้นนั่นเอง.

[25] เอมเมเตสุ สุปฏิปันโน ยถากกเมณ อิมัม วิชชาตตยฉฬภิญญาจตูปปฏิสมภิทาเภทัม สมปตตี ปาปุณาติ.

ผู้ปฏิบัติในปีฎกเหล่านี้ ย่อมบรรลุสมบัติต่างกัน คือ วิชา ๓ อภิญญา ๖ และปฏิสัมภิทา ๔ นี้ตามลำดับ ด้วยประการฉะนี้.

๑ ม. มุ. ๑๒/๒๖๘-๒๖๙.

๒ ม. มุ. ๑๒/๒๖๘-๒๖๙.

๓ ม. มุ. ๑๒/๒๖๘-๒๖๙.

[ผู้ปฏิบัติไม่ดีใน ๓ ปีฎกได้ผลเสียต่างกัน]

วินเย ปน ทุปปฏิปนโน

อนุญญาตสุขสมผลสอตถธมปาปุรณาทิสมผลสสามณญโต ปฏิกขิตเตสุ อุปาทินนผลสาทีสุ อนวชชสณญี โหติ.

ก็ภิกษุผู้ปฏิบัติไม่ดีในพระวินัย ย่อมมีความสำคัญว่าหาโทษมิได้ ในผัสสะทั้งหลายมีอันสัมผัสซึ่งรูปเป็นอุปาทินกะเป็นต้น อันพระผู้มีพระภาคตรัสห้ามแล้ว โดยความเป็นอาการเสมอกับด้วยอันสัมผัสซึ่งวัตถุมีเครื่องลาดและผ้าห่มเป็นต้น ซึ่งมีสัมผัสเป็นสุข ที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตแล้ว.

วุตตมปิ เหน็ด “ตถาหิ ภควตา ธมมํ เทสิตํ อาชานามิ, ยถา เยเม อนตฺตรายิกา ธมฺมา วุตฺตา ภควตา, เต ปฏิเสวโต นาลํ อนตฺตรายายาติ”^๑. ตโต ทุสสีลภาวํ ปาปุณาติ.

แม้ข้อนี้ ต้องด้วยคำที่(พระอรหันต)กล่าวว่า

“เราย่อมรู้ทั่วถึงซึ่งธรรม อันพระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว โดยประการที่ว่า เป็นธรรมอันทำอันตรายได้อย่างไร (ธรรม)เหล่านั้นไม่สามารถเพื่อกระทำอันตรายแก่บุคคลผู้เสพได้”^๒ ดังนี้.

(ภิกษุนั้น)ย่อมถึงความเป็นผู้ทุศีล เพราะ(ความปฏิบัติไม่ดี)นั้น.

สุตเต ทุปปฏิปนโน “จตฺตารอเม ภิกฺขเว บุคฺคลา สนฺโต สวิขชมานาติอาทีสุ” อธิปายํ อชานนฺโต ทุคฺคหิตํ คณฺหาติ.

ยํ สนฺธาย วุตฺตํ “อตฺตนา ทุคฺคหิตเณ อมฺเห เจว อพฺภาจิกฺขติ, อตฺตนาณฺจ ขนฺติ, พหุณฺจ อปฺยณฺญํ ปสวตีติ”^๓.

ตโต มิจฺฉาทิฎฺฐิตฺตมปาปุณาติ.

ภิกษุผู้ปฏิบัติไม่ดีในพระสูตร ไม่รู้ที่อยู่ซึ่งอธิบายในพระบาลีมีอาทิว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีอยู่ หาได้อยู่”^๔ ดังนี้, ย่อมถือเอาผิด ที่พระผู้มีพระภาคทรงหมายตรัสว่า “บุคคลมีธรรมอันตนถือผิดแล้ว ย่อมกล่าวดูเราทั้งหลายด้วย ย่อมชุดตนเองด้วย ย่อมได้ประสบบาปมิใช่บุญมากด้วย”^๕ ดังนี้, ภิกษุนั้นย่อมถึงความเป็นผู้มีทิฏฐิผิด เพราะการถืออันนั้น.

อภิธมฺเม ทุปปฏิปนโน ธมฺมจินฺตํ อติธาวนฺโต อจินฺเตยยานิปี จินฺเตติ ตโต จิตฺตกฺเขปํ ปาปุณาติ.

ภิกษุผู้ปฏิบัติไม่ดีในพระอภิธรรม เมื่อเล่นเกินไปซึ่งการวิจารณ์ธรรม ย่อมคิดแม้ซึ่งเรื่องที่ไม่ควรคิด

ย่อมถึงความฟุ้งซ่านแห่งจิตเพราะคิดซึ่งเรื่องที่ไม่ควรคิดนั้น.

วุตฺตํ เหน็ด “จตฺตารีมานิ ภิกฺขเว อจินฺเตยยานิ น จินฺเตตฺตพฺพานิ, ยานิ จินฺเตนฺโต อุมฺมาทสฺส วิฆาตสฺส ภาคี อสฺสาตี”

ข้อนี้ต้องด้วย(พระพุทธพจน์)ที่ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคลคิดอยู่ซึ่ง(เรื่องที่ไม่ควรคิด)เหล่านี้ใด

พึงเป็นผู้มีส่วนแห่งความเป็นบ้า แห่งความลำบากใจ, เรื่องที่ไม่ควรคิดเหล่านี้ ๔ ประการ อันบุคคลไม่ควรคิด”^๖ ดังนี้.

๑ วิ. มหา. ๒/๔๓๔

๒ วิ. มหา. ๒/๔๓๔.

๓ ฎีกานเณย อก. จตุก. ๒๑/๑๒๔.

๔ ม. มุ. ๑๒/๒๖๖.

๕ ม. ม. ๑๒/๒๖๖.

๖ อก. จตุก. ๒๑/๑๐๔.

๗ อก. จตุก. ๒๑/๑๐๔.

เอวมเตสุ ทุปปฏิปนโน ยถากกเมน อิมิ ทุสสีลภาวมิจฉาภิภูตฺติจิตฺตฺกฺเขปฺเภทฺ วิปตฺตี ปาปุณาติ.

ภิกษุผู้ปฏิบัติไม่ดีใน ๓ เหล่านี้ ย่อมถึงความวิบัติ

ต่างด้วยความเป็นผู้ทุศีล ความเป็นผู้มีทิฐิผิด และความฟุ้งซ่านแห่งจิตนี้ ตามลำดับ ด้วยประการฉะนี้.

เอตตาวตา

ปริยตติเกทฺ สมปตฺตี	วิปตฺติถยาปิ ยํ ยทฺ
ปาปุณาติ ยถา ภิกฺขุ	ตมฺปิ สพฺพํ วิภาวเย

อิตฺติ อยมฺปิ คธา วุตตตถา โหติ.

ถึงพระคาถาแม่น้ำว่า:-

“ภิกษุยอมถึงซึ่งความต่างแห่งปริยัติก็ดี สมบัติและวิบัติก็ดี อันใด
ในปีภูกใดมีวินัยปีภูกเป็นต้น โดยประการใด
บัณฑิตพึงประกาศความต่างแห่งปริยัติเป็นต้น แม้นั้นทั้งหมด โดยประการนั้น”
ดังนี้.

เป็นอันข้าพเจ้าขยายความแล้วด้วยคำเพียงเท่านี้.

เอวํ นานปฺการโต ปีภูกาณิ ญุตฺวา เตสํ วเสนตํ พุทฺธวณฺํ “ติวิธฺนฺติ ญุตฺตพฺพํ.

บัณฑิตครั้งทราบปีภูกโดยประการต่างๆ อย่างนั้นแล้ว ก็ควรทราบพระพุทฺธพจน์นั้นว่า “มี ๓ อย่าง”
ด้วยอำนาจแห่งปีภูกเหล่านั้น.

[พระพุทฺธพจน์มี ๕ นิกาย]

[26] กลฺ ํ นิกายวเสน ปญจวิธํ.

สพฺพเมว เจตํ “ทีฆนิกายो มชฺฌิมนิกายो สยฺยุตฺตนิกาโย อังคฺตฺตรนิกายो ขุทฺทกนิกายोติ ปญฺจปฺเภทฺ โหติ.

(พระพุทฺธพจน์)มี ๕ ด้วยอำนาจแห่งนิกาย อย่างไร?

จริงอยู่ (พระพุทฺธพจน์)นั้นทั้งหมดนั้นแล ย่อมมี ๕ ประเภท คือ

“ทีฆนิกาย มชฺฌิมนิกาย สยฺยุตฺตนิกาโย อังคฺตฺตรนิกาย (และ) ขุทฺทกนิกาย”.

[ทีฆนิกาย ๓๔ สุตฺร]

ตตฺถ กตฺโม ทีฆนิกายो.

ติวคฺคสงฺคหานิ พุรฺหมชาลาทีนํ จตฺตฺตีสํ สุตฺตานิ.

บรรดานิกายทั้ง ๕ นั้น ทีฆนิกายเป็นไฉน?

พระสุตฺร ๓๔ สุตฺร มีพฺรหมชาลสุตฺรเป็นต้น สงฺเคราะหฺ (รวบรวม) เป็น ๓ วรฺรค (ชื่อทีฆนิกาย).

จตุตตีเสว สุตตนาตา ติวคโค ยสส สงคโ
เอส “ทีฆนิกาโยติ ปฐโม อนุโลมิโก.

นิกายใดมีพระสูตร ๓๔ สูตรถ้วน สงเคราะห์เป็น ๓ วรรค,
นิกายแรกนี้ อนุโลม(ตามเนื้อความ) ชื่อว่า “ทีฆนิกาย”.

กสฺมา ปเนส “ทีฆนิกาโยติ วุจฺจติ.

ก็เพราะเหตุไร นิกายนี้ ท่านจึงเรียกว่า “ทีฆนิกาย?”

ทีฆปฺปมาณานํ สุตตानํ สมฺภูโต นิवासโต จ.

เพราะเป็นที่ประชุม และเป็นที่รวมแห่งสูตรทั้งหลายที่มีขนาดยาว.

สมฺหนิวาสา हि “นิกาโยติ วุจฺจติ.

จริงอยู่ ที่ประชุมและที่รวม ท่านเรียกว่า “นิกาย”.

“นาหิ ภิกฺขเว อถฺญํ เอกนิกายมปิ สมฺนุสฺสามิ เอวฺมจิตฺตํ,

ยถยทิ ภิกฺขเว ตिरจฺจानคตา ปาณา โปณฺณิกายो จิกฺขลลิกนิกาโยติ เอวมาทีนิ เจตถ สาธกานิ สาสนโต จ โลกโต จ.

ก็ใน(ข้อที่)นิกายศัพท์ เป็นศัพท์บอกความประชุมและความรวมนี้ มีอุทาหรณ์ที่ควรสาธกทั้งทางศาสนาทั้งทางโลก

มีอาทิอย่างนี้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราย่อมไม่เล็งเห็นแม้ซึ่งหมู่อันหนึ่งอื่น ซึ่งดงามเหมือนหมู/สัตว์ดิรัจฉานนี้

คือหมู่ปลวก หมู่สัตว์เล็กๆ นะภิกษุทั้งหลาย!”.

เอวํ เสสานมปิ นิกายภาเว วจฺนตฺถो เวทิตฺตโพ.

บัณฑิตพึงทราบวจนตถะ^๑ ในความที่นิกายทั้ง ๔ แม้ที่เหลือ ชื่อว่า นิกาย ด้วยประการฉะนี้.

[มัชฌิมนิกายมี ๑๕๒ สูตร]

กตโม มชฺฌิมนิกาโย.

มชฺฌิมปฺปมาณานิ ปณฺจทสวคฺคสงคฺคหานิ มฺลปฺริยายสุตฺตาทินิ ทิยชฺตมสฺสํ เทว จ สุตฺตานิ.

มัชฌิมนิกายเป็นไฉน?

พระสูตร ๑๕๒ สูตร มีมูลปริยายสูตรเป็นต้น สงเคราะห์เป็น ๑๕ วรรค ซึ่งมีขนาดปานกลาง ชื่อมัชฌิมนิกาย.

ทิยชฺตมสฺสสุตฺตนาตา เทว จ สุตฺตานิ ยตถ, โส
นิกาโย มชฺฌิมโม ปณฺจ- ทสวคฺคปริคฺคโ.

นิกายที่มีพระสูตร ๑๕๒ สูตร จัดเป็น ๑๕ วรรค ชื่อว่ามัชฌิมนิกาย.

[สังยุตตนิกายมี ๗,๗๖๒ สูตร]

กตโม สังยุตตนิกาย.

เทวดาสังยุตตาทิวเสน ฐิตานี โอมตรณสูตรเป็นที่ สดต สุตตสหัสธานี สดต จ สุตตสธานี ทวาสมุญฺหิ เจว สุตตานิ.

สังยุตตนิกายเป็นไฉน?

พระสูตร ๗,๗๖๒ สูตร มีโอมตรณสูตรเป็นต้น ตั้งอยู่ด้วยอำนาจแห่งสังยุตมีเทวดาสังยุตเป็นต้น ชื่อสังยุตตนิกาย.

สดต สุตตสหัสธานี	สดต สุตตสธานี จ
ทวาสมุญฺหิ เจว สุตตนิดา,	เอโส สังยุตตสงคโห.

นิกาย ที่มีพระสูตร ๗,๗๖๒ สูตร ซึ่งรวบรวมหมวดสังยุต นี้(ชื่อว่าสังยุตตนิกาย).

[อังคุตตรนิกายมี ๙,๕๕๗ สูตร]

[27] กตโม อังคุตตรนิกาย.

เอเกกองศาติเรกวเสน ฐิตานี จิตตปริยาทานาทีนีนว สุตตสหัสธานี ปญจ สุตตสธานี สดตปณณาส จ สุตตานิ.

อังคุตตรนิกายเป็นไฉน?

พระสูตร ๙,๕๕๗ สูตร มีจิตตปริยาทานสูตรเป็นต้น ที่ตั้งอยู่ด้วยอำนาจแห่งองค์หนึ่งๆ และเกินหนึ่ง ชื่ออังคุตตรนิกาย.

นว สุตตสหัสธานี	ปญจสุตตสธานี จ
สดตปณณาส สุตตานิ	สงขา อังคุตตเร อย.

ในอังคุตตรนิกาย นับจำนวนพระสูตร ได้ดังนี้ คือ ๙,๕๕๗ สูตร.

[ขุททกนิกายมี ๑๕ ประเภท]

กตโม ขุททกนิกาย.

สกลั วินยปิฎกั อภิธมมปิฎกั ขุททกปาฐาทโย จ ปุพฺเพ นิสสิทา ปญจทสเสทา ฐเปตวา จตตารโ นิกายเ
อวเสสั พุทฺทวจนฺนติ.

ขุททกนิกายเป็นไฉน?

เว้น ๔ นิกายเสีย พระพุทธพจน์ที่เหลือ คือพระวินัยปิฎก พระอภิธรรมปิฎก ทั้งหมด

และ(พระบาลี) ๑๕ ประเภท ที่แสดงไว้แล้วในตอนต้น มีขุททกปาฐะเป็นอาทิ (ชื่อขุททกนิกาย) ด้วยประการฉะนี้.

ฐเปตวา จตฺโรเปเต	นิกายเ ที่ฆอาทิเก
ตทญญั พุทฺทวจนั	นิกายเ ขุทฺทโก มโตติ.

เว้นนิกายแม้ทั้ง ๔ มีที่ขุททกนิกายเป็นต้นนั้นเสีย

พระพุทธพจน์อื่นจากนั้น บัณฑิต เรียกว่า ขุททกนิกาย ฉะนี้แล.

เอวั นิกายวเสน ปญจวิธั.

(พระพุทธพจน์)มี ๕ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งนิกาย ดังพรรณนามาฉะนี้.

[พระพุทธพจน์มี ๙ อย่าง]

กถิ อังควาเสน นววิธิ.

สหพพเมว ทิธี “สุตตํ เคยยิ เวยยากรณิ คาคา อุทานิ อิติวุตตกํ ชาตกํ อพภูตธมฺมิ เวทลลนฺติ นวปฺปภทฺโทติ.

(พระพุทธพจน์)มี ๙ อย่าง ด้วยสามารถแห่งองค์อย่างไร?

จริงอยู่ (พระพุทธพจน์)นี้ทั้งหมดทีเดียว มี ๙ ประเภท คือ

สุตตะ เคยยะ เวยยากรณะ คาคา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธัมมะ เวทลลนะ.

[อธิบายพระพุทธพจน์มีองค์ ๙ ทีละองค์]

ตตถ อุกฺโขวิภังค นิทเทส กฺขนธก ปรีวาริ สุตตนิปาเต มงคฺลสุตฺต รตนสุตฺต นาลกสุตฺต ตฺวฏฺกสุตฺตาทินิ

อณฺณมฺปิ จ สุตตฺตนาทกํ ตถาคตฺตวณฺนิ “สุตตฺตนิ เวทิตพฺพิ.

บรรดา(พระพุทธพจน์ที่มีองค์ ๙) นั้น

อุกโขวิภังค์ นิทเทส ชันธกะ ปรีวาร และพระสูตรมีมงคลสูตร รตนสูตร นาลกสูตร และตวฏกสูตรเป็นต้น ในสุตตนิบาต และพระตถาคตพจน์ ที่มีชื่อว่าสูตร แม้อื่น พึงทราบว่าเป็นว่า “พระสูตร”

สหพมฺปิ สคาคกํ สุตตํ “เคยยนิ เวทิตพฺพิ.

พระสูตรที่มีคาคาแม่ทั้งหมด พึงทราบว่าเป็นว่า “เคยยะ”

วิเสเสน สํยุตฺตเก สกฺโลปิ สคาคกวคฺโค.

สคาคกวรรค (วรรคที่มีคาคา) แม่ทั้งสิ้น ในสังยุตตนิกาย (พึงทราบว่าเป็นว่า “เคยยะ”) โดยพิเศษ.

สกลํ อภิธมฺมปิฏกํ นิคคาคกสุตฺตํ ยถจ อณฺณมฺปิ อฏฺฐทฺธิ องฺเคหิ อสงฺคหิตํ พุทฺทวณฺนิ, ตํ “เวยยากรณฺนติ เวทิตพฺพิ.

พระอภิธรรมปิฎกทั้งสิ้น พระสูตรที่ไม่มีคาคาปน และพระพุทธพจน์แม้อื่นที่ไม่ได้สงเคราะห์เข้าด้วยองค์ ๘ พึงทราบว่าเป็นว่า “เวยยากรณะ”

ธมฺมปทฺเถรคาคาเถรีคาคา สุตตนิปาเต โนสุตตนาทิกิ สุตฺตริกคาคา จ “คาคาทิ เวทิตพฺพิ.”

ธรรมบท เถรคาคา เถรีคาคา และคาคาล้วนๆ ที่ไม่มีชื่อว่าสูตร ในสุตตนิบาต พึงทราบว่าเป็นว่า “คาคา”

โสมนสฺสญาณมยิกคาคาปฏิสํยุตฺตา เทวอสิตฺติ [๒๘] สุตตฺตนา “อุทานนฺติ เวทิตพฺพิ.

พระสูตร ๘๒ สูตร ที่ปฏิสังยุตด้วยคาคาซึ่งสำเร็จด้วยโสมนัสสญาณ พึงทราบว่าเป็นว่า “อุทานะ”

“วุตฺตํ เหนฺติ ภควตฺตาทิ อาทินยปฺปวตฺตา ทสุตฺตรสฺตสุตตฺตนา “อิติวุตตกนฺติ เวทิตพฺพิ.

พระสูตร ๑๑๐ สูตร ที่เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า “ข้อนี้สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว” พึงทราบว่าเป็นว่า “อิติวุตตกะ”

อปฺปนณฺกชาตกาทินิ ปณฺญาสาธิกานิ ปญจชาตกสฺตานิ “ชาตกนฺติ เวทิตพฺพิ.

ชาตก ๕๕๐ มีอปฺปนณฺกชาตกเป็นต้น พึงทราบว่าเป็นว่า “ชาตกะ”

๑ เวทิตพฺพาทิ ภเวยฺย. *

๒ ขุ. อิติวุตตก. ๒๕/๒๒๙.

“จตุตาโรเม ภิกขเว อจฉริยา อพภูตธมมา อานนเทตืออาทินยปฺวตฺตา

สพเพปิ อจฉริยพภูตธมมปฏิสยุตฺตนา สุตฺตนา “อพภูตธมมฺติ เวทิตพฺพิ.

พระสูตร ที่ปฏิสยุตด้วยอจฉริยอพภูตธรรมแม่ทั้งหมด ซึ่งเป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า

“ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อจฉริยอพภูตธรรม ๔ อย่าง เหล่านี้ ย่อมมีในพระอานนท^๑” พึงทราบวา “อพภูตธมมะ”

จฺพเวทลล มหาเวทลล สมมาทิจฺฉิสฺสกุภยฺห สงฺขารภาชนีย มหาปุณณมฺสฺตฺตาทโย

สพเพปิ เวทลจ ตฺถุจฺฉิณฺจ ลทฺธา ลทฺธา ปุจฺฉิตฺตฺตฺตนา “เวทลลนฺติ เวทิตพฺพิ.

พระสูตร ที่มีนุชยเป็นต้นถามแล้ว ได้ความรู้และความยินดี แม่ทั้งหมด มีจฺพเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร

สัมมาทิจฺฉิสฺสกุ สักกปฺยฺหสูตร สงฺขารภาชนียสูตร และมหาปุณณมฺสฺตฺตเป็นต้น พึงทราบวา “เวทลล”

เอวํ อจฺจเวสน นววิธํ.

(พระพุทพจน์)มีองค์ ๙ ด้วยอำนาจแห่งองค์ ดังพรรณนามาฉะนี้.

[พระพุทพจน์มี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น]

ถกั ธรรมกฺขนฺชเวสน จตุราสีตฺติสฺสสฺสวธิ.

(พระพุทพจน์)มี ๘๔,๐๐๐ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งพระธรรมชั้นอย่างไร?

สพพเมว เจตํ พุทฺธวจนํ

ทฺวาสิตี พุทฺธโต คณฺทึ เทว สหสฺसानิ ภิกฺขุโต

จตุราสีตฺติสฺสสฺสานิ เย เม ธรรมา ปวตฺติโนติ

เอวํ ปริทิจิตฺตธรรมกฺขนฺชเวสน จตุราสีตฺติสฺสสฺสปฺเภทํ โทติ.

จริงอยู่ พระพุทพจน์นั้นทั้งหมดเทียว มี ๘๔,๐๐๐ ประเภท ด้วยอำนาจแห่งพระธรรมชั้น

ที่(พระอานนทเถระ)แสดงไว้แล้วอย่างนี้ว่า

“ข้าพเจ้าเรียนเอาพระธรรมจากพุทพสำนัก ๘๒,๐๐๐ จากสำนักภิกษุ ๒,๐๐๐ พระธรรมที่เป็นไป(ในหทัย)ของข้าพเจ้า จึงมีจำนวน ๘๔,๐๐๐” ดังนี้.

[วิธีคำนวณนับพระธรรมชั้นเฉพาะชั้นหนึ่งๆ]

ตตฺถ เอกานุสนธิกํ สุตฺตํ เอโก ธรรมกฺขนฺชเว.

บรรดา(พระธรรมชั้น ๘๔,๐๐๐) นั้น พระสูตรที่มีอนุสนธิเดียว จัดเป็นหนึ่งพระธรรมชั้น.

ยํ อเนกานุสนธิกํ, ตตฺถ อนุสนธิวเสสน ธรรมกฺขนฺชคณฺนา.

ใน(พระสูตร)ที่มีอนุสนธิมาก, นับพระธรรมชั้น ด้วยอำนาจแห่งอนุสนธิ.

คาถาพนธฺสฺส ปุณฺหปุจฺฉนํ เอโก ธรรมกฺขนฺชเว, วิสฺซชฺชนํ เอโก.

ในคาถาพนธ์ทั้งหลาย คำถามปัญหา (ข้อหนึ่ง) จัดเป็นหนึ่งพระธรรมชั้น, คำวิสัชชนา (ข้อหนึ่ง) จัดเป็นหนึ่งพระธรรมชั้น.

อภิธัมเม เอกเมกํ **ติกทุกาษาณํ** เอกเมกญจ **จิตตวาระษาณํ** เอโก ฌมมกฺขนโร.

ในพระอภิธรรม การจำแนกติกะทุกะแต่ละติกะทุกะ และการจำแนกวาระจิตแต่ละวาระจิต จัดเป็นหนึ่งพระธรรมชั้น.

วินเย อตฺถิ **วตฺถุ**, อตฺถิ **มาติกา**, อตฺถิ **ปทภาษณีย์**, อตฺถิ **อนฺตราปตฺติ**, อตฺถิ **อาปตฺติ**, อตฺถิ **อนาปตฺติ**, อตฺถิ **ติกฺกเจโท**.
ตตฺถ เอกเมโก **โกฏฐาโส** “เอกเมโก ฌมมกฺขนโรติ เวทิตพฺโพ.

ในพระวินัย มีวตฺถุ มีมาติกา มีปทภาษณีย์ มีอนฺตราปตฺติ มีอาปตฺติ มีอนาปตฺติ มีกำหนดติกะ
บรรดา(วตฺถุและมาติกาเป็นต้น)เหล่านั้น ส่วนหนึ่งๆ พึงทราบว่ “เป็นพระธรรมชั้นอันหนึ่งๆ.”

เอวํ ฌมมกฺขนฺธวเสน จตุราสีตีสหสฺสวิธิ.

(พระพุทธพจน์ ทั้งหมด) มี ๘๔,๐๐๐ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งพระธรรมชั้น ดังพรรณนามาฉะนี้.

[ปฐมสังคายนาจัตพระพุทธพจน์ไว้เป็นหมวดๆ]

[29] เอวเมตํ อภทโต รสวเสน เอกวิธํ, ภทโต ฌมมวินยาทิวเสน ทฺวิธาทีภทํ **พุทฺธวจนํ**,

สงคายนฺเตน มหากสฺสปปฺมุเขน วสฺสคณฺเณ

“**อํ** ฌมโม, **อํ** วินโย; **อิทํ** ปฐมพุทฺธวจนํ, **อิทํ** มชฺฉิมพุทฺธวจนํ, **อิทํ** ปจฺฉิมพุทฺธวจนํ;

อิทํ วินยปิฎกํ, **อิทํ** สุตตฺตฺตปิฎกํ, **อิทํ** อภิธมฺมปิฎกํ; **อํ** ทีฆนิกายो ฯเปฯ **อํ** ชุทฺทกนิกายो; **อิมานิ** สุตตาทีนํ นวฺงคานิ;

อิมานิ จตุราสีตฺติฌมมกฺขนฺธสฺสทานีตี อิมํ ปภทํ ววฺฐุสฺสเปตฺวา ววฺฐุสฺสเปตฺวา สงฺคีตํ.

พระพุทธพจน์นั้น (โดยนัยดังที่กล่าวมาแล้ว)อย่างนี้ โดยความไม่ต่างกัน มีอย่างเดียว ด้วยอำนาจรส,

โดยความต่างกัน มีประเภท ๒ อย่างเป็นต้น ด้วยอำนาจธรรมและวินัยเป็นอาทิ

(อันพระมหาเถระ)ผู้เป็นคณะที่ชำนาญ มีพระมหากัสสปะเป็นประมุข เมื่อจะสังคายนา จึงกำหนดประเภทนี้ก่อน

แล้วร้อยกรองไว้ว่า “นี้พระธรรม, นี้พระวินัย; นี้ปฐมพุทฺธพจน์, นี้มชฺฉิมพุทฺธพจน์, นี้ปัจฉิมพุทฺธพจน์;

นี้พระวินยปิฎก, นี้พระสุตตฺตปิฎก, นี้พระอภิธมฺมปิฎก; นี้ทีฆนิกาย, นี้มชฺฉินิกาย, นี้สังยุตตฺตนิคาย, นี้อังคุตตรนิกาย,

นี้ชฺุทฺทกนิกาย; นี้องค์ ๘ มีสุตตะ เป็นต้น; นี้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น.”

น เกวลญจ **อิมเมว**, อดฺญมฺปิ อุทานสงคหฺวคฺคสงคฺหเปยฺยาลสงคฺหเอกนิปาตฺตทุกฺนิปาตาทีนิปาตฺตสงคฺห-

สยฺยุตฺตสงคฺหปณฺณาสกฺกสงคฺหาทิมเนกวิธํ ตีสุ ปิฎฺกเกสุ สนฺทิสฺสมานํ สงคฺหปฺปภทํ ววฺฐุสฺสเปตฺวา เอวํ สุตฺตฺติ มาเสหิ สงฺคีตํ.

ก็ท่านร้อยกรองประเภทตามที่กล่าวไว้แล้วนี้เท่านั้น อย่างเดียวหาไม่ได้,

ยังได้กำหนดประเภทที่ควรรวบรวมไว้แม้อื่นๆ ซึ่งมีหลายชนิด

มีอุทานสังคหะ วัคคสังคหะ เปยฺยาลสังคหะ นิปาตสังคหะเช่นเอกนิปาตและทุกนิปาต เป็นต้น

สังยุตตสังคหะ และปณฺณาสกฺกสังคหะเป็นอาทิ

ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ได้ร้อยกรองอยู่ ๗ เดือนจึงสำเร็จ ด้วยประการฉะนี้.

[พระพุทธศาสนาอาจตั้งอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปี]

สงฺคีตฺติปริโยสานเณ จสฺส “อิทํ มหากสฺสปตฺเถเรณ ทสฺพลสฺส **สาสนํ** ปณฺจวสฺสสทฺสสฺสปมาณกาลํ ปวตฺตฺนสมตฺถํ กตฺตฺนติ

สฺสชชาติปฺปโมทา สาธุการํ วิย ททฺมานา อํ **มหาปฺฐวี** อุทกปริยฺนตํ กตฺวา อนฺกปฺปการํ สงฺกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ.

อนฺกานิ จ **อจฺฉริยานิ** ปาตุรฺहेสนฺติ.

ก็ในเวลาจบการร้อยกรอง(พระพุทธพจน์)นั้น มหาปฐพีนี้ เหมือนเกิดความปรามอภัย ให้สาธุการอยู่ว่า “พระมหากัสสปเถระ ทำพระศาสนาของพระทศพลนี้ ให้สามารถเป็นไปตลอดกาลประมาณ ๕,๐๐๐ ปี” ดังนี้ ก็หวั่นไหว เอนเอียง สะเทือนสะท้าน เป็นอเนกประการ จนถึงน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด. และอัศจรรย์ทั้งหลายเป็นอันมากก็ได้ปรากฏมีแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

อยู่ ปฐมมหาสังคีติ นาม, ยา โสเก

สเตหิ ปญจที กตา เตน “ปญจสตาติ จ
เถเรหเว กตตดา จ “เถริกาติ ปวุจจตีติ.

สังคีติใดในโลก

ท่านเรียกว่า “ปญจสตาสังคีติ” เพราะพระธรรมสังคาคหกเถระ ๕๐๐ รูปทำ,
และเรียกว่า “เถริกาสังคีติ” เพราะพระเถระทั้งหลายนั้นแลทำแล้ว.

สังคีตินี้ ชื่อปฐมมหาสังคีติ ด้วยประการฉะนี้.

อิมิสสา ปฐมมหาสังคีติยา วตตมานาย, วินยิ ปุจจนเตน อายสมตมา มหากัสสปเณ

“ปฐม อาวุโส อุปาลี ปาราชิก กตถ ปญญตตนต์ติ เอวมาทิวจนปริโยสาเน

“วตถุมปิ ปุจฉิ นิทานมปิ ปุจฉิ ปุคคผลมปิ ปุจฉิตติ เอตถ นิทานเน ปุจฉิตเต,

ตํ นิทานิ อาทิตโต ปฎุติ [๓๐] วิตถาเรตวา เยน จ ปญญตตํ ยสมมา จ ปญญตตํ สพพเมตํ กเถตุกาเมเน อายสมตมา อุปาลิตเถเรเน วุตตํ.

เมื่อปฐมมหาสังคีตินี้เป็นไปอยู่, ท่านพระมหากัสสปะ เมื่อจะถามถึงพระวินัย (กะท่านพระอุบาลีเถระ)

จึงถามถึงนิทาน ที่ท่านกล่าวไว้ในคำนี้ว่า “ถามถึงวัตถุบ้าง ถามถึงนิทานบ้าง ถามถึงบุคคลบ้าง” ดังนี้เป็นต้น

ซึ่งเป็นที่สุดแห่งคำมีอาทิอย่างนี้ว่า “ดูก่อนอาวุโส อุปาลี! ปฐมปาราชิก พระผู้มีพระภาค ทรงบัญญัติแล้ว ณ ที่ไหน?”

เป็นต้น, คำนิทานนั้นท่านพระอุบาลีเถระ ประสงค์จะให้พิสดารตั้งแต่ต้น

แล้วกล่าวถึงบุคคลเป็นต้นที่บัญญัติวินัยปฏิภน และเหตุที่บัญญัตินั้นทั้งหมด จึงกล่าวไว้แล้ว.

[อธิบายความเริ่มต้นแห่งนิทานวินัย]

“เตเน สมเยเน พุทโธ ภควา เวเรณชาเย วิหระตีติ สพพํ วตตพพํ. เอวมิมิ อายสมตมา อุปาลิตเถเรเน วุตตํ.

คำนิทาน (คำเริ่มต้น) ว่า เตน สมเยเน พุทโธ ภควา เวเรณชาเย วิหระตีติ เป็นอาทิ บัณฑิตควรกล่าวไว้ทั้งหมด.

(เพราะ) (คำเริ่มต้น)นี้ ท่านพระอุบาลีเถระกล่าวไว้ดังนี้.

ตถจ ปน “ปฐมมหาสังคีติกาเล วุตตนต์ติ เวทิตพพํ.

ก็แล (คำเริ่มต้น)นั้น บัณฑิตควรทราบว่ “(ท่านพระอุบาลีเถระกล่าวไว้แล้ว) ในคราวกระทำสังคายนาใหญ่ครั้งแรก.”

เอตตาวตวา จ “อิทํ วจัน เณ วุตตํ, กทา จ วุตตนต์ติ เอเตสํ ปทานิ อตถโถ ปกาสิโต โหติ.

ก็ใจความแห่งบทนี้ว่า “คำนี้ใครกล่าว และกล่าวในกาลไหน” เป็นต้น เป็นอันข้าพเจ้าประกาศแล้ว ด้วยลำดับแห่งคำเพียงเท่านี้.

อิทานิ “กสมมา วุตตนต์ติ เอตถ วุจจเต.

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยในบทว่า กล่าวไว้เพราะเหตุไร นี้ต่อไป:-

ยสฺมา อายมายสฺมา มหาทสฺสปตฺเถเรณ นินฺทานํ ปุณฺโณ ตสฺมา เตน ตํ นินฺทานํ อาทิตฺโต ปญฺติ วิตฺถาเรตฺถํ วุตฺตฺนฺติ.

เพราะท่านพระอุบาลีนี้ ถูกพระมหากัสสปเถระถามถึงนิทานแล้ว

ฉะนั้น ท่านจึงได้กล่าวนิทานนั้นเพื่อให้พิสดารแล้วตั้งแต่ต้น ด้วยประการฉะนี้.

เอวมิํ “อายสมฺมา อุปาลิตฺเถเรณ ปุณฺมมหาสงฺคีติกาเล วทฺนเตนาปี อิมินา การเณน วุตฺตฺนฺติ เวทิตฺพํ.

(คำเริ่มต้น)นี้ บัณฑิตควรทราบว่

“ท่านพระอุบาลีเถระ แม้เมื่อกล่าวในคราวทำสังคายนาใหญ่ครั้งแรก ก็ได้กล่าวแล้วเพราะเหตุนี้” ด้วยประการฉะนี้.

เอตตาวตฺตา จ “วุตฺตํ เยน ยทา ยสฺมาติ อิมสํ มาติกาปทานํ อตฺถโถ ปกาสิโต โหติ.

ก็ใจความแห่งบทมาติกาเหล่านี้ว่า วุตฺตํ เยน ยทา ยสฺมา ดังนี้ เป็นอันข้าพเจ้าประกาศแล้ว ด้วยลำดับแห่งคำเพียงเท่านี้.

อิทานิ “ธาริตํ เยน จาภุญฺญํ ยตฺถ ปติภฺนฺนฺติยเจตฺตเมตฺถํ วตฺวา วิธินฺติ เอเตสํ อตฺถปฺปกาสนตฺถํ อิํ วุจฺจติ.

บัดนี้ เพื่อจะประกาศเนื้อความ แห่ง(บทมาติกา)เหล่านี้ว่า ธาริตํ เยน จาภุญฺญํ ยตฺถ ปติภฺนฺนฺติยเจตฺตเมตฺถํ วตฺวา วิธิ

บัณฑิตจึงกล่าว(คำ)นี้ไว้.

[พระมหาเถระมีพระอุบาลีเป็นต้นนำพระวินัยปิฎกสืบต่อมา]

“ตํ ปเนตฺตํ ‘เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวรณฺชาเย วิหฺรตีติ เอวมาทิวจนฺปฏิมณฺฑิตนินฺทานํ วินยปิฎกํ

เกณ ธาริตํ, เกนาภุญฺญํ, กตฺถ ปติภฺนฺนฺติ.

ถามว่า “ก็พระวินัยปิฎกนี้ซึ่งมีนิทานประดับด้วยคำมีอาทิอย่างนี้ว่า เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวรณฺชาเย วิหฺรตี ดังนี้ ใครทรงไว้? ใครนำสืบมา? (และ) ตั้งมันอยู่แล้วในบุคคลไหน?”

วุจฺจเต.

ข้าพเจ้าจะเฉลยต่อไป:-

อาทิตฺโต ตาว อิํ ภควโต สมมุขา อายสมฺมา อุปาลิตฺเถเรณ ธาริตํ.

พระวินัยปิฎกนี้ ท่านพระอุบาลีเถระจำทรงไว้ ต่อพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค ในเบื้องต้นก่อน.

ตสฺส สมมุขโต, อปรินิพฺพุเตว ตถาคเต, ฉฬภิญญาภิเษเกหิ อนเเกหิ ภิกฺขุสฺสสเสหิ.

เมื่อพระตถาคตเจ้ายังไม่ปรินิพพานนั้นแล, ภิกษุหลายพันรูป ต่างโดยได้อภิญญา ๖ เป็นต้น (จำทรงไว้)ต่อจาก(ท่านพระอุบาลีเถระ)นั้น.

ปรินิพฺพุเต ตถาคเต, มหาทสฺสปปฺมุขเอหิ ธมฺมสงฺคาหกตฺถเอเรหิ.

เมื่อพระตถาคตเจ้าปรินิพพานแล้ว, พระธรรมสังคากเถระทั้งหลาย มีพระมหากัสสปะเป็นประมุข ก็จำทรงกันต่อมา.

“เกนาภุญฺญนฺติ.

(บทมาติกาว่า) เกนาภุญฺญํ (นี้) ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป):-

ชมฺพุทฺธิเป ตาว อุปาลิตฺเถรมาทึ กตฺวา อจาริยปรมฺปราย, ยาว ตติยสงฺคีติ, ตาว อาภุญฺ.

ในชมพูทวีปก่อน (พระวินัยนั้น) นำสืบต่อมาโดยลำดับแห่งอาจารย์ ตั้งต้นแต่พระอุบาลีเถระ จนถึงสังคายนาครั้งที่ ๓.

ตตราย อัจฉริยปรมปรา.

ในชมพทวิปนน มีลำดับอาจารย์ดังต่อไปนี้:-

[31]

อุปาลี ทาสโก เจว	โสณโก สิกคโว ตถา
ติสโส โมคคลิปุตโต จ	ปญเจเต วิชิตาวิโน
ปรมปราย วินย ทีเป	ชมพุสิริวหเย
อจฉิชชมานัน อานะสุ,	ตติโย ยาว สงคโห.

พระเถระ ๕ องค์เหล่านี้คือ พระอุบาลี ๑ พระทาสกะ ๑ พระโสณกะ ๑ พระสิคควะ ๑ พระโมคคลิบุตรติสสะ ๑ ผู้มีชัยชนะพิเศษ ได้นำพระวินัยมาโดยลำดับไม่ให้ขาดสาย ในสิริชมพทวิป^๑ จนถึงสังคายนาครั้งที่ ๓.

[พระอุบาลีเถระเรียนพระวินัยปิฎกจากพุทธสำนัก]

อายุสมา ทิ อุปาลี อิม วิณยวส วิณยตตตี วิณยปปเวณิ ภควโต สมมุชา อุกคเหตุวา พหุณี ททเย ปติฏฐาเปสิ. ความพิสดารว่า ท่านพระอุบาลีเรียนเอาวงศ์ระเบียบประเพณีแห่งพระวินัย ต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาค แล้วให้ตั้งอยู่ในหทัยของภิกษุเป็นอันมาก.

ตสส หายสมโต สนตีกะ วิณยวส อุกคเหตุวา วิเนเย ปกตถญุต ปตเตสุ ปุคคเลสุ ปุชชนโสตาปนนสกทาคามีอนาคามีโน คณนปลัง วิตัตตา. ชีณาสวานัน สหสสมก อโหสิ.

จริงอยู่ บรรดาบุคคลผู้เรียนเอาวินัยวงศ์ ในสำนักของท่านนั้น แล้วถึงความเป็นผู้ฉลาดสามารถในพระวินัย ผู้ที่เป็นปุชชนพระโสตาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี กำหนดนับไม่ถ้วน. ที่เป็นพระชีณาสพ ได้มีจำนวน ๑,๐๐๐ รูป.

[พระทาสกะเถระเรียนพระวินัยปิฎกจากสำนักพระอุบาลีเถระ]

ทาสกตเถโรปิ ตสเสว สทธีวิทริโก อโหสิ.

ฝ่ายพระทาสกะเถระ ได้เป็นสัทธีวิทริกของพระอุบาลีเถระนั้นนั่นเอง.

โส อุปาลีเถรสส สมมุชา อุกคเหตุวา ตเถว วินย วาเจสิ.

ท่านได้เรียนเอา (พระวินัย) ต่อจากพระอุบาลีเถระ แล้วก็บอกสอนพระวินัย (แก่ภิกษุเป็นอันมาก) เหมือนอย่างนั้น.

ตสสาปี อายุสมโต สนตีกะ อุกคเหตุวา วิเนเย ปกตถญุต ปตตา ปุชชนาทโย คณนปลัง วิตัตตา. ชีณาสวานัน สหสสมก อโหสิ.

ปุชชนเป็นต้นผู้เรียนเอา (พระวินัย) ในสำนักของพระเถระเมื่อนั้น แล้วถึงความเป็นผู้ฉลาดสามารถในพระวินัย กำหนดนับไม่ถ้วน. ที่เป็นพระชีณาสพได้มีจำนวนถึง ๑,๐๐๐ รูป.

๑ ในทวิปชื่อชมพทอันเป็นสิริ

[พระโสณกเถระเรียนพระวินัยปิฎกจากสำนักพระทาสกเถระ]

โสณกเถโร ปน ทาสกเถรสส สหวิทารโก อโหสิ.

ส่วนพระโสณกเถระ ได้เป็นสหวิทาริกของพระทาสกเถระ.

โสปี อตตโน อุปขมายสส ทาสกเถรสส สมมุขา อุกคเหตวา ตเถว วินย วาเจสิ.

แม้ท่านก็เรียนเอา (พระวินัย) ต่อจากพระทาสกเถระ ผู้เป็นพระอุปชฌาย์ของตน แล้วก็บอกสอนพระวินัย (แก่ภิกษุเป็นอันมาก) เหมือนอย่างนั้น.

ตสสาปี आयสมโต สนติเก อุกคเหตวา วินเย ปกตถญุตํ ปตตะ ปุชฺชนาทโย คณนปถํ วีติตตะตา.

ชีมาสวานํ สหสสมเว อโหสิ.

ปุชฺชนเป็นต้นผู้เรียนเอา (พระวินัย) ในสำนักของท่านเมื่อนั้น แล้วถึงความเป็นผู้ฉลาดสามารถในพระวินัย กำหนดนับไม่ถ้วน. ที่เป็นพระชีมาสพได้มีจำนวนถึง ๑,๐๐๐ รูปเช่นกัน.

[พระสิคควเถระเรียนพระวินัยปิฎกจากสำนักพระโสณกเถระ]

สิคควเถโรปิ โสณกเถรสส สหวิทารโก เถรสส สนติเก วินย อุกคเหตวา อรหนตสสสสส ชุรคคาโ อโหสิ.

ฝ่ายพระสิคควเถระ เป็นสหวิทาริกของพระโสณกเถระ เรียนเอาพระวินัย ในสำนักของพระเถระ แล้วได้เป็นผู้รับธุระของพระอรหันต์ ๑,๐๐๐ องค์.

ตสส ปนายสมโต สนติเก อุกคเหตวา วินเย ปกตถญุตํ ปตตะ ปุชฺชนโสตาปนสกทาคามีนาคามีนปิ ชีมาสวาปี “เอตตคานิ สตานิตี วา “เอตตคานิ สหสสานิตี วา อปริจฉินนา [32] อโหสิ.

อนึ่ง ปุชฺชน พระโสตาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามีก็ดี พระชีมาสพก็ดี ผู้เรียนเอา (พระวินัย) ในสำนักของท่านนั้น แล้วถึงความเป็นผู้ฉลาดสามารถในพระวินัย ก็กำหนดไม่ได้ว่า “เท่านี้ร้อย” หรือว่า “เท่านี้พัน”.

ตทา กิร ชมพูทีเป อติมหาภิกขุสมุทโย อโหสิ.

ได้ยินว่า เวลานั้น ในชมพูทวีปได้มีการประชุมภิกษุมากมาย.

โมคคลีปุตตติสสเถรสส อานุกาโว ตติยสงคิตยํ ปากโฏ ภาวิสสติ.

อานุกาพของพระโมคคลีบุตรติสสเถระ จักมีปรากฏชัดในตติยสังคายนา (ข้างหน้า).

เอวมิทํ วินยปิฎกํ “ชมพูทีเป ตาว อิมาย อัจฉริยปรมฺปราย ยาว ตติยสงคิตี ตาว อากฺขณตี เวทิตพฺพ.

พระวินัยปิฎกนี้ ฟังทราบมาว่า “ชั้นแรกในชมพูทวีป นำสืบกันมาโดยลำดับแห่งอาจารย์นี้ จนถึงสังคายนาครั้งที่ ๓” ด้วยประการฉะนี้.

เริ่มเรื่องทุติยสังคายนา

ทุติยสงคีติวิชานนตถ์ ปน **อายนุกโกโม** เวทิตพโพ.

ก็เพื่อรู้ทุติยสังคายนาแจ่มแจ้ง ควรทราบลำดับดังต่อไปนี้:-

ยथा हि

จริงอยู่ ในกาลใด

สงคายิตวาน สทรมม	โชตยิตวา จ สพพธิ
ยาวชีวิตปริยนต์ ฐตฺวา	ปญจस्ताปี เต
ชีณาสวา ชุติมนโต	เถรา กสสปอาทโย
ชีณเสนาหา ปทีปาว	นิพพายีสู อนาลยา.

พระเถระทั้ง ๕๐๐ มีพระมหากัสสปะเป็นต้น ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว
มีปัญญาอันรุ่งเรืองเหล่านั้น ครั้นสังคายนาพระสังฆกรรม
และยังพระสังฆกรรมให้รุ่งเรืองในที่ทั้งปวงแล้ว ดำรงอยู่จนถึงที่สุดแห่งชีวิต
ไม่มีอาลัย สิ้นเชื้อดับไป เหมือนประทีปดับไปฉะนั้น.

[ภิกษุชาววัชชีบุตรแสดงวัตถุ ๑๐ ประการ]

อถานุกกเมน คจจนเตสุ รัตตินทีเวสุ, วสสสตปรินิพพุเต ภควติ, เวสาลิกา วชชีบุตรตา **ภิกษุ** เวสาลิย

(๑) กบปติ **สิงคิโลณกบโป**, (๒) กบปติ **ทวงคูลกบโป**, (๓) กบปติ **คามนตรกบโป**, (๔) กบปติ **อวาสกกบโป**,
(๕) กบปติ **อนุมติกบโป**, (๖) กบปติ **อาจิณณกบโป**, (๗) กบปติ **อมถิตกบโป**, (๘) กบปติ **ชโลคี ปาตุ**,
(๙) กบปติ **อทสก นิสีหน**, (๑๐) กบปติ **ชาตฺรุปรชตฺนติ**^๑ อิมานิ ทส วตฺถุนิ ทีเปสุ.

ในกาลนั้น, เมื่อคืนและวันล่วงไปโดยลำดับ, ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเสร็จประนิพพานแล้วได้ ๑๐๐ ปี,

พวกภิกษุวัชชีบุตรชาวเมืองไพศาลี แสดงวัตถุ ๑๐ ประการเหล่านี้ ในเมืองไพศาลี คือ:-

- ๑) กัปปะว่า เก็บเกลือไว้ด้วยเขนง^๒ ฉันทบิณฑบาตที่ไม่เค็ม ก็ควร,
- ๒) กัปปะว่า จะฉันทโภชนะในวิกาล เมื่อเงาคล้อยไป ๒ องคุลี ก็ควร,
- ๓) กัปปะว่า ภิกษุตั้งใจว่าจะไปในละแวกบ้าน ห้ามภัตแล้ว ฉันทโภชนะที่ไม่เป็นเดน ก็ควร,
- ๔) กัปปะว่า จะแยกกันทำสังฆกรรมมีอุโบสถเป็นต้น ในเสนาสนะต่างแห่งในสีมาเดียวกัน ก็ควร,
- ๕) กัปปะว่า เมื่อตั้งใจว่าจะถือเอาอนุมตีในเวลาทีพวกภิกษุผู้ยังไม่มา มาแล้ว
เมื่อเธอเหล่านั้นยังไม่ทันมา สงฆ์เป็นวรรคจะทำกรรมนั้น แล้วอนุมตีภายหลัง ก็ควร,
- ๖) กัปปะว่า ข้อที่อาจารย์และอุปัชฌาย์เคยประพฤติมา ย่อมควร,
- ๗) กัปปะว่า ภิกษุฉันทแล้ว ห้ามโภชนะแล้ว ฉันทนมนสที่ยังไม่เป็นทิส ซึ่งไม่เป็นเดน ย่อมควร,
- ๘) กัปปะว่า ภิกษุจะดื่มสุร่าอย่างอ่อน ที่ยังไม่ถึงเป็นน้ำเมา ก็ควร,

๑ วิ. จุล. ๗/๓๙๖.

๒ เขาสัตว์

๙) กัปปะว่า ผ้านีสีทนะที่ไม่มีชาย ก็ควร,

๑๐) กัปปะว่า ทองและเงินควรแก่ภิกษุ^๑

เตสั สุตุนาคปุตโต กาฬาสโก นาม **ราชา** [[เตสั]] ปกฺโข อโหสิ.

พระราชาทรงพระนามว่า กาฬาสโก ผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุตุนาค

ได้ทรงเป็นฝักฝ่ายของพวกภิกษุวัชชีบุตรเหล่านั้นแล้ว.

[พระยสเถระได้ทราบเรื่องภิกษุวัชชีบุตรแสดงวัตถุ ๑๐ ประการ]

เตน โข ปน สมเยน อายุสสมา **ยโส** กากณชกปุตโต วชชีสุ จาริกถจรมานโน

“เวสาลีกา กิร วชชีปุตตกา **ภิกษุ** เวสาลียํ ทส วตถุณี ที่เปนตีตี สุตวา

“น โข ปน เม **ตํ** ปฏฺฐิรูปิ, ยวาทํ ทสพลสส สาสนวิปตตี สุตวา อปโปสสุโก ภาเวยํ,

หนทาหํ อธมวาทิโน นิคคเหตวา ธมมํ ที่เปมีตี จินเตนโต, เยน [33] **เวสาลี**, ตทวสริ.

ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระยสกาถกชกบุตร เทียวจาริกไปในวัชชีชนบท ได้สดับว่า

“ข่าวว่าพวกภิกษุวัชชีบุตร ชาวเมืองไพศาลี แสดงวัตถุ ๑๐ ประการในเมืองไพศาลี” ดังนี้ จึงดำริว่า

“ข้อที่เราได้ฟังความวิบัติแห่งพระศาสนาของพระศัพทแล้ว จะพึงเป็นผู้มีความขวนขวายน้อยเสีย ไม่สมควรแก่เราเลย

เอาละ เราจะข่มพวกอธรรมวาทีเสีย แล้วจะยกย่องธรรม” ดังนี้ จึงได้ไปทางเมืองไพศาลี.

ตตร สุกฺ อายสสมา **ยโส** กากณชกปุตโต เวสาลียํ วิหริติ มหาวเน ฎฎาการสาลาเย.

ตั้งได้ยินมาว่า ท่านพระยสกาถกชกบุตร พักอยู่ที่ฎฎาการศาลา ในป่ามหารวันใกล้เมืองไพศาลีนั่น.

เตน โข ปน สมเยน เวสาลีกา วชชีปุตตกา **ภิกษุ** ตทหุโปสเถ กัสปาตี อุทเกน ปุเรตวา มชเเม ภิกษุสงฆสส ฐูปेतวา

อาคตาคเต เวสาลีเก อุปาสเก เอวํ วเทนตี

“เทถารุโส สงฆสส กหาปณมปิ อชฺฌมปิ ปาทมปิ มาสกรูปมปิ, ภวิสสติ สงฆสส ปริกขาเรน **กรณียนตี**.

ก็โดยสมัยนั้นแล พวกภิกษุวัชชีบุตร ชาวเมืองไพศาลี ใส่น้ำให้เต็มถาดทองสัมฤทธิ์แล้วตั้งไว้ในท่ามกลางสงฆ์ ในวันอุโบสถนั้น

กล่าวแนะนำอุบาสกอุบาสิกาชาวเมืองไพศาลี ผู้มาแล้วๆ อย่างนี้ว่า

“ผู้มีอายุ! ท่านทั้งหลายจงถวายรูปิยะแก่สงฆ์ กหาปณะหนึ่งก็ได้, กิ่งกหาปณะก็ได้, บาทหนึ่งก็ได้, มาสกหนึ่งก็ได้,

กิจของสงฆ์ที่ต้องทำด้วยบริวาร จักมี” ดังนี้^๒

สพพฺนตาว วตตพฺพ,

ยาว “อิมาย ปน วินยสงคีติยา สตต **ภิกษุสตานิ** อนูนานิ อนธิกาณี อหะสุ, ตสฺมาเย **วินยสงคีติ** “สตตสติกาทิ วุจจตีติ.

(คำ)ทั้งปวงควรเล่าจนถึงคำว่า “ก็วินัยสังคตินี้ ได้มีภิกษุ ๗๐๐ รูป ไม่หย่อนไม่เกิน,

เพราะฉะนั้น วินัยสังคตินี้ท่านจึงเรียกว่า **สตัดตติกา**”

เอตสฺมิถจ สนนิปาเต ทวาทส **ภิกษุสตสทสฺสาณิ** สนนิปตีสุ, อายุสมตวา ยเสน กากณชกปุตเตน สมฺมุสสาหิตานิ.

ก็ภิกษุล้านสองแสนรูป ซึ่งท่านพระยสกาถกชกบุตรชักชวน ได้ประชุมกันในสันนิบาตนี้.

๑ วิ. จุล. ๗/๓๙๖.

๒ วิ. จุล. ๗/๓๙๖.

เตสั มชฺเฌ อายสฺมตา เรวเตน ปุณฺณฺเณ สพฺพกามิตฺเถเรน วินยั วิสขฺเชนฺเตน ตานิ ทสวตฺถุณี วิจิฉิตานิ. อธิกรณั รูปสมิตั.
วัตถุ ๑๐ ประการเหล่านั้น ท่านพระเรวตะเป็นผู้ถาม

พระสัพพกามีเถระ เป็นผู้วิเศษชญาพระวินัย ได้วินิจฉัยแล้ว ในท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น. อธิกรณ์เป็นอันระงับแล้ว.

[คัดเลือกพระเถระทำพุทธสังคายนาได้ ๗๐๐ องค์]

อด เถรา “ปุณ ฌมฺมณฺจ วินยณฺจ สงฺคายิสฺสามาติ ติปิฎฺกธเร ปตฺตปฏฺิสมฺภิเท สตฺตสเต ภิกฺขุ อุจฺฉินฺตวา
เวสาลียั วาฬิการามे สนฺนิสีทิตวา มหากสฺสปตฺเถเรน สงฺคายิตสทิสเมว สพฺพ สาสณมถั โสเธตวา
ปุณ ปิฎฺกวเสน นิกายวเสน องฺควเสน ฌมฺมกฺขนฺชวเสน จ สพฺพ ฌมฺมณฺจ วินยณฺจ สงฺคายิสฺสุ.

ภายหลังพระเถระทั้งหลายปรึกษากันว่า “พวกเราจักสังคายนาพระธรรมและพระวินัยอีก” ดังนี้
จึงได้คัดเลือกภิกษุ ๗๐๐ รูปผู้ทรงพระไตรปิฎก บรรลุปฏิสัมภิทา แล้วนั่งประชุมกันที่วาฬิการาม ใกล้เมืองไพศาลี
ชำระมลทินแห่งพระศาสนาทั้งปวง ได้สังคายนาพระธรรมและวินัยทั้งหมด ด้วยอำนาจปิฎก นิกาย องค์ และธรรมชั้นซ้ำอีก
เช่นเดียวกับที่พระมหากัสสปเถระสังคายนาแล้วนั้นแล.

อัย สงฺคีติ อฏฺฐหิ มาเสหิ นิฏฺฐิตา, ยา โลกเ

สเทหิ สตฺตหิ กตา	เตน “สตฺตสตาติ จ,
ปุพฺเพ กตํ อุปาทาย	“ทุติยาติ จ วุจฺจตีติ.

สังคีติใดในโลก

ท่านเรียกว่า “สัตตสสังคีติ” เพราะพระเถระ ๗๐๐ รูปทำ,
และเรียกว่า “ทุติยสังคีติ” เพราะเทียบสังคีติที่ทำก่อน.

สังคีตินี้ทำอยู่ ๘ เดือนจึงสำเร็จ ด้วยประการฉะนี้.

สา ปนายั [34]

ก็แล สังคีตินั้น

เยหิ เถเรหิ สงฺคีตา	สงฺคีติ, เต ^๑ สุวิสุตฺตา
สพฺพกามิ จ สาฬโห จ	เรวโต ชุชฺชโสภิตो
ยโส จ สาณสมฺภูโต	เอเต สทฺธิวาทริกา
เถรา อานนฺทเถรสฺส	ทิฎฺฐปุพฺพา ตถาคตั.

อันพระเถระเหล่าได้ร้อยกรองไว้แล้ว บรรดาพระเถระเหล่านั้น^๒
พระเถระที่ปรากฏ คือ พระสัพพกามี พระสาฬหะ พระเรวตะ พระชูชชโสภิตะ
พระยส และพระสาณสัมภูตะ เหล่านี้ เป็นสัทธีวาทริกของพระอานนทเถระ
เคยเห็นพระตถาคต.

๑ ฎีกายณฺเจว โยชนาณฺจ เตสุติ ทิสฺสตี สุกาโร วิภตฺติวเสน กโต น อุปสคฺควเสน. [สงฺคีติ เตสุ วิสุตฺตา]

๒ ฎีกาสารตฺถทีปนี เป็น "เตสุ วิสุตฺตา " ๑/๑๗๒. แม้ในอรรถโยชนาก็เป็นเช่นนี้.

สุมน โวสกคามี จ	ญะยยา สหิทธิการิกา
เทว อิมะ อานุรุธสส	ทิมฺมฐุปฺพพา ตถาคตฺ.

พระสุมนะ และพระวอสกคามี ๒ รูปนี้ บัณฑิตพึงทราบ
ว่าเป็นสหิทธิการิกของพระอนุรุธะ (ผู้)เคยเห็นพระตถาคต.

ทุติโย ปน สงคีโต	เยหิ เถเรหิ สงคฺโห,
สพเพปิ ปนฺนภารา	เต กตทิจฺจา อนาสวาทิ.

ก็แล พระเถระทั้งหลายผู้ทำสังคายนาครั้งที่ ๒
ทุกๆ รูปเป็นผู้ปลงภาระแล้ว เสร็จกิจแล้ว หาอาสวะมิได้ ดังนี้แล.

อัยมฺ ทุติยสงคีติ.

จบทุติยสังคีติเท่านี้.

เรื่องระหว่างทุติยตติยสังคายนา

เอวมิมิ ทุติยสงคีตี สงคายิตวา เต เถรา

“อุปัชชิสสตี นุ โข อนาคตปิ สาสนสส เอวรूपิ อพพุทฺติ โอลอกยมานา อิทิ อททสฺสุ

“อิโต วสสสสส อุปริ อฏฐารสเม วสเส ปาฏลิปุตเต ธมมาโสโก นาม **ราชา** อุปัชชิตวา สกลขมพุทีเป รชชํ กาเรสสติ,
โส พุทฺทสาสนे ปสีทิตวา มหนตํ ลากสกการํ ปวตตยิสสตี,

ตโต **ตติถยา** ลากสกการํ ปฏฐยมานา สาสนे ปพพิชิตวา สกํ สกํ ทิฏฐี ปรีทีเปสสนตี.

เอวํ สาสนे มหนตํ **อพพุทฺ** อุปัชชิสสตีตี.

พระเถระทั้งหลายเหล่านั้น ครั้นสังคายนาทุติยสังคีตินี้อย่างนั้นแล้ว จึงตรวจดูว่า

“แม้ในอนาคตเสนียด (เสนยหนาม) เห็นปานนี้ จักเกิดขึ้นแก่พระศาสนาหรือหนอแล?” แล้วได้เห็นเหตุนี้ว่า

“ในปีที่ ๑๘ ต่อจาก ๑๐๐ ปีแต่ปีนี้ไป พระราชาทรงพระนามว่าพระเจ้าธรรมมาโสโก จักทรงอุปบัติขึ้นในพระนครปาฏลีบุตร
ครอบครองราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้น ท้าวเธอจักทรงเลื่อมใสในพระพุทฺทศาสนา ยิ่งลาภและสักการะเป็นอันมากให้เป็ไป,
ในครั้งนั้น พวกเดียรฉัตรผู้ปรารถนาลาภและสักการะ จักบวชในพระศาสนาแล้วแสดงทิฏฐิของตน.

เสนียดใหญ่ จักเกิดขึ้นในพระศาสนา ด้วยอาการอย่างนี้.”

[ติสสมหาพรหมจักแก้ความเลื่อมพระศาสนาในอนาคต]

อด เตสํ **เอตทโหสิ** “กินนุโข **มย**, เอตสมี อพพุเท อุปปนเน, สมมุขา ภวิสสาม น ภวิสสามาตี.

ครั้งนั้น พระเถระเหล่านั้นได้มีความปริวิตกตั้งนี้ว่า “เมื่อเสนียดนั้นเกิดขึ้นแล้ว พวกเราจักทันเห็นหรือไม่หนอ?”

อด **สพฺเพว** ตทา อตตโน อสมมุขีภาว ญตวา “โก นุ โข ตํ อธิกรณํ วุပ္สมेतํ สมตโถ ภวิสสตีตี

สกลํ มนุสสโลกยจ ฉกามาวจรเทวโลกยจ โอลเณตา น กยจิ ทิสวา

พฺรหมโลก ติสสํ นาม มหาพรหมานํ อททสฺสุ [๕] ปรีตตายุกํ อุปริพฺรหมโลกูปตติยา ภาวิตมคคํ.

ลำดับนั้น(พระเถระ)ทั้งหมดคนนั้นแล ทราบความที่ตนเป็นผู้ไม่ทันเห็น (เหตุการณ์) ในเวลานั้น

จึงคิดว่า “ใครเล่าหนอ! จักเป็นผู้สามารถให้อธิกรณ์นั้นระงับได้”

แล้วได้ตรวจดูมนุษย์โลก และเทวโลกชั้นกามาวจรทั้งสิ้น ก็มีได้เห็นใครๆ

ได้เห็นแต่ท้าวมหาพรหมชื่อติสสะในพรหมโลก ผู้มีอายุยังเหลือน้อย ได้อบรมมรรคเพื่อบังเกิดในพรหมโลกชั้นสูงขึ้นไป.

ทิสวาน เนสํ **เอตทโหสิ** “สเจ **มย** เอตสส พฺรหมโน มนุสสโลก นิพพตตนตถาย อุตสาห์ กเรยยาม,

อทธา **เอส** โมคคลีพฺราหมณสส เคเห ปฏิสนธิ คเหสสติ, ตโต จ มนเตหิ ปโลภิตอ นิกขมิตวา ปพพิชิสสติ,

โส เอวํ ปพพิชิตวา สกลํ พุทฺทวจนํ อุกคเหตุวา อธิคตปฏิสมภีโท หุตวา ตติถียे มพพิชิตวา

ตํ อธิกรณํ วินิจฉินิตวา สาสนํ ปคคณหิสสตีตี.

(พระเถระทั้งหลาย)เหล่านั้น ครั้นเห็นแล้ว จึงได้มี(ความดำริ)ตั้งนี้ว่า

“ถ้าพวกเราพึงทำความอดสาหะ เพื่อต้องการให้พรหมนั้นเกิดในมนุษย์โลกไซ้ร,

(พรหม)นั้นก็จักถือปฏิสนธิในเรือนของโมคคลีพฺราหมณ์แน่นอน, และต่อจากนั้นก็จักถูกล่อด้วยมนต์แล้วออกบวช,

ครั้ง(ติสสทวารก)นั้นบวชแล้วอย่างนี้ เล่าเรียนพระพุทฺทพจน์ทั้งสิ้น เป็นผู้ได้บรรลุปฏิสัมภีทา จักย้ายพวกเดียรฉัตร

วินิจฉัยอธิกรณ์นั้นแล้ว เชิดชูพระศาสนา.”

[พวกพระเถระไปเชิญติสสมหาพรหมให้มาเกิดในมนุษย์โลก]

เต พรหมโลกิ คนตวา ติสสิ มหาพรหมานเ อตทโวจ्จิ

“สมม มาริส อีโต วสสตสส อูปริ อฏฐารสเม วสเส สาสเน มหนต อพพุทฺธิ อูปชชิสฺสติ,
มยญจ สกถิ มนุสสลอกิ ฉกามาวจรเทวโลกญจ โอลอกยมานา กญจิจิ สาสนํ ปคฺคเหตุํ สมตถิ อทิสวา
พรหมโลกิ วิจินนตา ภวนตํ อททสาม,
สาธู สปปุริส มนุสสลอกเ นิพพตติตวา ทสพลสฺส สาสนํ ปคฺคเหตุํ ปฏฺฏิญญํ เทหิติ.

(พระเถระ)เหล่านั้นไปยังพรหมโลก แล้วได้กล่าวคำนี้กะท้าวมหาพรหมว่า

“ดูก่อนสหายผู้บริบูรณ์! ในปีที ๑๘ ถัดจาก ๑๐๐ ปี แต่ปีนี้ไป เสนียดอย่างใหญ่จักเกิดขึ้นในพระศาสนา,
และพวกเราได้ตรวจดูมนุษย์โลก และเทวโลกชั้นฉกามาวจรทั้งสิ้น ก็มีได้เห็นใครๆ ผู้สามารถ เพื่อจะเชิดชูพระศาสนาได้,
ค้นดูตลอดพรหมโลก จึงได้พบท่านผู้เจริญ,
ดังพวกข้าพเจ้าขอโอกาส ท่านสัตบุรุษ! ขอท่านจงให้ปฏิญญา (แก่พวกข้าพเจ้า) เพื่อเกิดในมนุษย์โลก
แล้วเชิดชูพระศาสนาของทศพลเถิด.”

[ติสสมหาพรหมรับปฏิญญามาเกิดในมนุษย์โลก]

เอวํ วุตเต, มหาพรหมมา “อหํ กิร สาสเน อูปปนนํ อพพุทฺธิ โสเธตวา สาสนํ ปคฺคเหตุํ สมตถเ ภวิสฺสามิตี
หฏฐูปปฏฺฐโร อุกคฺคทคฺโค หุตวา “สาธูตี ปฏฺฐิสฺสนฺนิตวา ปฏฺฏิญญํ อทาสิ.

เมื่อพระเถระทั้งหลาย กล่าวเชิญอย่างนั้นแล้ว, ท้าวมหาพรหมจึงดำริว่า

“ได้ย็นว่า เราจักเป็นผู้สามารถเพื่อชำระเสนียดซึ่งจะเกิดขึ้นในพระศาสนา แล้วเชิดชูพระศาสนา” ดังนี้
แล้วเป็นผู้สรรษาร่าเริงบันเทิงใจ ได้ให้ปฏิญญารับว่า “ดีละ.”

เถรา พรหมโลกเ ตํ กรณียํ ตีเรตวา ปุน ปจจาคมิสฺสุ.

พระเถระทั้งหลาย พิจารณากิจที่ควรทำนั้นในพรหมโลกเสร็จแล้ว ก็พากันกลับมาอีก.

[พวกพระเถระลงทัณฑ์กรรมแก่พระสิคควะและพระจันทวัชชี]

เตน โข ปน สมเยน สิคควตเถโร จ ฉนทวชชิตเถโร จ เทวปี นวกา โหนติ.

ก็โดยสมัยนั้นแล พระเถระทั้ง ๒ รูป คือ พระสิคควเถระ และพระจันทวัชชีเถระ ยังเป็นพระนวกะอยู่.

เต เถรา ทหฺรภิกฺขุ ติปิฏฺกธฺรา ปตตปฏิสฺมภิกฺขา ชีณาสวา โสณกสฺส สทฺธิวหฺริกา.

พระเถระเหล่านั้น เป็นภิกษุหนุ่ม ทรงพระไตรปิฎก บรรลุปฏิสัมภิกขา สิ้นอาสวะแล้ว เป็นสัทธวิหริกของพระโสณกะ.

เต ตํ อธิกรณํ น สมปาปณฺิสฺสุ.

พระเถระทั้ง ๒ รูปนั้น ไม่ได้มาร่วมระงับอธิกรณ์นั้น.

เถรา “ตุมเห อาวุโส อมหากั อิมสมิ อธิกรณ โน สหายกา อหุตถ, เตน โว อิหิ **ทณทกมม** โหตุ,
 ติสโส นาม **มหาพรหมา** [36] โมคคลีพราหมณสส เคเห ปฏิสนธิ คนทิสสติ,
 ตั ตุมหากั **เอโก** นีหริตวา ปพพาเชตุ, **เอโก** พุทฺธวณฺ อุกคณหาเปตฺติ วตฺวา

พระเถระทั้งหลาย จึงกล่าวว่า “ดูก่อนอาวุโส! พวกท่านหาได้เป็นผู้ร่วมคิดของเราในอธิกรณ์นี้ไม่,
 เพราะเหตุนั้น ทัณฑ์กรรมนี้จึงมีแก่พวกท่าน คือ ท้าวมหาพรหมชื่อติสสะ จักถือปฏิสนธิในเรือนของโมคคลีพราหมณ์,
 บรรดาท่านทั้งสอง รูปหนึ่งจงชักนำท้าวติสสมหาพรหมนั้นมาบวช, รูปหนึ่งจงให้เรียนพระพุทฺธพจน์” ดังนี้

สพเพปิ ยาวตายุก็ ฐตฺวา

สพพกามิปปฏฺโตโย	เตปิ เถรา มหิทฺธิกา
อคคิกฺขนธาว โลกมฺหิ	ชลิตฺวา ปรีนิพฺพตา.

ผู้เป็นพระเถระแม่เหล่านั้นทุกๆ รูป มีพระสัพพกามิเป็นต้น เป็นผู้มีฤทธิ์มาก
 รุ่งเรืองแล้วในโลก ดำรงอยู่จนตลอดอายุแล้วก็ปรินิพพาน
 เหมือนกองไฟลุกโชติช่วง ดับไปแล้วฉะนั้น.

ทฺตฺยสงคฺหิ กตฺวา	วิโสธฺเตวาน สาสนํ
อนาคเตปิ กตฺวาน	เหตุ สทฺธมฺมวฺชฺตฺมฺยา
ซีณาสวา วสิปปตฺตา	ปภินนปฏฺิสมฺภิทา
อนิจฺจดาวสํ เถรา	เตปิ นาม อุปาคตา.

พระเถระชื่อแม่เหล่านั้น ลีนอาสวะแล้ว ถึงความเป็นผู้ชำนาญ
 แดกฉานในปฏิสัมภิทา ครั้นทำทศิตตยสังคายนา ชำระพระศาสนาให้หมดจด
 ทำเหตุเพื่อความเจริญแห่งพระสัทธรรม แม่ในอนาคตแล้ว
 ก็เข้าถึงอำนาจแห่งความเป็นผู้ไม่เที่ยง.

เอวํ อนิจฺจตํ ชมฺมํ	ญตฺวา ทฺรภิสมฺภวํ
ตํ ปตฺตํ วายเม ธีโร	ยํ นิจฺจํ อมตํ ปทฺนติ.

ธีรชนทราบความที่สังขารเป็นของไม่เที่ยง เป็นของลามก ก้าวล่วงได้โดยยาก
 อย่างนี้แล้ว ก็ควรพากเพียร เพื่อบรรลุอมตบพ ที่เป็นบทยั่งยืน ดังนี้แล.

เอตตฺวตฺตา สพฺพากาเรน **ทฺตฺยสงคฺตฺวณฺณนา** นิฏฺฐิตฺวา โหติ.

พรรณนาทศิตตยสังคิตติ เป็นอันจบลงแล้วโดยอาการทั้งปวง ด้วยลำดับคำเพียงเท่านี้.

เริ่มเรื่องตติยสังคายนา

[ติสสมหาพรหมเกิดในมนุษย์โลก]

ติสโสปี โข มหาพรหมมา พรหมโลกา จิตฺวา โมคคลีพรหมณฺสฺส เคเห ปฏฺิสนฺธิ อคฺคฺหสิ.

แม้ติสสมหาพรหมแล เคลื่อนจากพรหมโลกแล้ว ได้ถือปฏิสนธิ ในเรือนของโมคคลีพรหมณ.

สิคฺควตฺเถโรปิ ตสฺส ปฏฺิสนฺธิคฺชนฺโต ปภฺุติ สตฺต วสฺसानิ พรหมณฺสฺส เคหํ ปิณฺฑทาย ปาวีสี.

ฝ่ายพระสิคควเถระ จำเดิมแต่ติสสมหาพรหมนั้นถือปฏิสนธิ ก็เข้าไปบิณฑบาตยังเรือนของพรหมณ ตลอด ๗ ปี.

เอกทิวสมฺปิ อุสุงกมตฺตํ วา ยาคุํ กญฺจจฺมตฺตํ วา ภตฺตํ นาลตฺถ.

แม้วันหนึ่ง ท่านก็ไม่ได้ข้าวต้มสักว่าหนึ่งกระบวยหรือข้าวสวยสักว่าหนึ่งทัพพี.

สฺตตฺนฺนํ ปน วสฺसानํ อจฺจเยน เอกทิวสํ “อดีตฺจฺฉ ฆนฺเตติ วจนมตฺตํ อลตฺถ.

ก็โดยล่วงไปถึง ๗ ปี ในวันหนึ่งท่านได้เพียงคำพูดว่า “นิมนต์โปรดข้างหน้าเถิด เจ้าข้า!”

[พรหมณผู้บิดาของติสสมหาพรหมพบพระสิคควเถระ]

ตฺทิวสเมว พรหมณโณปิ พหิทฺธา กิณฺจิ กรณียํ กตฺวา อาคจฺฉนฺโต ปฏฺิปกฺเถ เถโร ทิสฺวา

“โภ ปพฺพชิตฺ อมฺหากํ เคหํ อาคมิตฺถาติ อาท.

ในวันนั่นเอง แม้พรหมณทำกิจที่ควรทำบางอย่างภายนอกบ้านแล้ว เดินกลับมา ก็พบพระเถระที่ทางสวน

จึงเรียนถามว่า “บรรพชิตผู้เจริญ! ท่านได้มายังเรือนของกระผมแล้วหรือ?”

“อาม พรหมณ อคมิมฺหาติ.

พระเถระ. เออ รูปได้ไปแล้ว พรหมณ!

“อปิ กิณฺจิ ลภิตฺถาติ.

พรหมณ. ท่านได้อะไรบ้างหรือ?

“อาม พรหมณ ลภิมฺหาติ.

พระเถระ. เออ ได้ พรหมณ!

โส เคหํ คนฺตฺวา [37] ปุจฺฉิ “อปิ ตสฺส ปพฺพชิตสฺส กิณฺจิ อทฺตฺถาติ.

(พรหมณ)นั้น ไปถึงเรือนแล้วถามว่า “(ใคร)ได้ให้อะไรๆ แก่บรรพชิตนั้นบ้างหรือ?”

“น กิณฺจิ อทฺมฺหาติ.

(พวกชนในเรือนตอบ)ว่า “ไม่ได้ให้อะไรๆ.”

[โมคคลีพราหมณ์คอยจับมุสาของพระเถระ]

พราหมโณ ทูตยทิวเส ฆรทวารเวยว นิสีทิ “อชช ปพพชิต์ มุสาวาทเทน นิคคเหสสามีติ.

ในวันที่ ๒ พราหมณ์นั่งอยู่ที่ประตูเรือนนั่นเอง ด้วยคิดว่า “วันนี้ เราก็จักข่มขู่บรรพชิตด้วยการกล่าวเท็จ.”

เถโร ทูตยทิวเส พราหมณสส ฆรทวารัง สมปโตโต.

ในวันที่ ๒ พระเถระก็ไปถึงประตูเรือนของพราหมณ์.

พราหมโณ เถร์ ทิสวาว เอวมมาท “**ตุมเห** หียโย อมหากัง เคเห กิลฺลิจิ อลทฐายเวว ‘ลภิมหาติ โอโวจฺจตุถ, วฏฺฐติ นุโข ตุมหากัง **มุสาวาโทติ.**

พราหมณ์พอเห็นพระเถระ ก็พูดอย่างนี้ว่า “วานนี้ ท่านไม่ได้ทำอะไร ในเรือนของกระผมเลย ก็บอกว่า ‘ได้’ การกล่าวเท็จควรแก่ท่านหรือหนอ?”

เถโร อาท “**มยํ** พราหมณ ตุมหากัง เคเห สตต วสฺसानิ ‘อติจฺจนฺตมปี อลภิตฺวา

หียโย ‘อติจฺจนฺตมปี ลภิมหา. อเถตํ ปฏฺฐิสฺสนถาริ^๑ อุปาทาย เอวมโวจฺจมหาติ.

พระเถระ พูดว่า “พราหมณ์! ในเรือนของท่าน ข้าพเจ้าไม่ได้แม้เพียงคำพูดว่า ‘นิมนต์โปรดข้างหน้าเถิด’ ดังนี้ ถึง ๗ ปี วานนี้ได้เพียงคำพูดว่า ‘นิมนต์โปรดข้างหน้าเถิด’. เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้าจึงได้พูดอย่างนี้ หมายเอาการปฏิสันถารนั้น.”

[โมคคลีพราหมณ์เลื่อมใสในพระเถระ]

พราหมโณปิ จินฺตเตสิ “อิมเ ปฏฺฐิสฺสนถารมตฺตมปี ลภิตฺวา ‘ลภิมหาติ ปสฺสสนฺติ.

อณฺณํ กิลฺลิจิ ขาทนียํ โภชนียํ ลภิตฺวา กสฺมา น ปสฺสสนฺตีติ^๒

ฝ่ายพราหมณ์คิดว่า “สมณะเหล่านี้ ได้แม้เพียงการปฏิสันถาร ก็ยังสรรเสริญว่า ‘ได้’.

(ถ้า) ได้ของที่ควรเคี้ยว ควรบริโภคอะไรอย่างอื่นแล้ว ทำไมจักไม่สรรเสริญเล่า.”

เอวํ ปสฺสีทิตฺวา อตฺตโน อตฺตถาย ปฏฺฐียาทิตภตฺโต กฏฺฐจฺจุภิกฺขํ ตพฺปิยญฺจ พยฺยชนํ ทาเปตฺวา

“อิมํ ภิกฺขํ สพฺพกาลํ **ตุมเห** ลภิสฺสเถว อาท.

(พราหมณ์)เลื่อมใสอย่างนี้แล้ว จึงสั่งให้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง และกับข้าวที่ควรแก่ภิกษานั้นจากภัตที่เขาจัดไว้เพื่อตน แล้วเรียนว่า “ท่านจักได้ภิกษาชนิดนี้ทุกๆ เวลา” ดังนี้.

โส ปุนทิวสโต ปญฺติ อุปสงฺกมฺนตฺสส เถรสฺส อุปสมํ ทิสฺวา ภียโยโส มตฺตตาย ปสฺสีทิตฺวา

เถร์ นิจฺจกาลี อตฺตโน ฆเร ภตฺตวิสฺสคฺคกรณตฺถาย ยาจิ.

จำเดิมแต่วันรุ่งขึ้น พราหมณ์นั้น ได้เห็นความสงบเรียบร้อยของพระเถระผู้เข้าไปอยู่ ก็ยิ่งเลื่อมใสขึ้น แล้วขอรับรองพระเถระเพื่อต้องการให้ทำภักตกิจในเรือนของตน ตลอดกาลเป็นนิตย์.

เถโร อธิวาทเสตฺวา ทิวเส ทิวเส ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา คจฺจนฺโต โถกํ โถกํ พุทฺทวจนฺนํ กเถตฺวา คจฺจติ.

พระเถระรับนิมนต์แล้ว ก็ได้ทำภักตกิจทุกวันๆ เมื่อจะกลับ ก็ได้แสดงพระพุทฺทพจนฺบ้างเล็กน้อย จึงกลับไป.

๑ โปราณโปตฺถเกสฺส ปฏฺฐิสฺสนถารนตฺตปิ ลิชฺยติ.

๒ น ปสฺสิสฺสนตฺตีติ.

[พระสิคควเถระเริ่มสนทนาปราศรัยกับติสสมาณพ]

โสปิ โข **มาณวก** โสฬสวสุทเทสิโกเยว ตินฺณํ เวทานํ ปารคู อโหสิ.

มาณพแม้นั้นแล มีอายุได้ ๑๖ ปีเท่านั้น ก็ได้ถึงฝั่งแห่งไตรเพท.

พรหมโลกโต อากตสส สุทฺธสตตสส อาสเน วา สยเน วา อญฺเญ **โกจิ** นิสฺชชิตา วา นิปฺชชิตา วา นตฺถิ.

คนอื่นใครๆ จะนั่งหรือนอนบนอาสนะหรือที่นอนของสัตว์ผู้บริสุทธิ์ซึ่งมาจากพรหมโลก ย่อมไม่ได้.

โส ยทา อางริยฆรํ คจฺจติ, ตทาสส มลฺจปิฐํ [38] เสเตน วตฺเถน ปฏฺิจฺฉาเทตฺวา ลคฺเคตฺวา ฐฺูปเนติ.

เวลาใด (ติสสมาณพ) นั้นไปเรือนของอาจารย์, เวลานั้น (พวกคนใช้) ก็เอาผ้าขาวคลุมเตียงและตั้งของเขาห้อยไว้.

เถโร จินฺเตสิ “สมโยทานิ มาณวกํ ปพฺพาเซตฺถุ, จิรญจ เม อิศาคจฺจนตสส, น จ กาจิ มาณวเกน สทฺธิ **กถา** อุปฺปชฺชติ,

หนุททานิ อิมินา อุปาเยน ปลฺลงกํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชิสฺสติติ.

พระเถระดำริว่า “บัดนี้ เป็นกาลที่จะให้มาณพบวชได้, และเราก็มานั่งนานแล้ว, ทั้งการพูดจาอะไรๆ กับมาณพก็มีได้เกิดขึ้น, เอาเถิด บัดนี้ (การพูด) (กับมาณพนั้น) จักเกิดขึ้นได้ เพราะอาศัยบัลลังก์ (ของเขา) ด้วยอุบายอย่างนี้.”

เคหํ คนฺตฺวา, ยถา ตสฺมี เคเห ฐฺูปเตตฺวา มาณวกสฺส ปลฺลงกํ อญฺเญ น **กิญฺจิ** อาสนํ ทิสฺสติ, ตถา อธิฏฺฐาสฺสิ.

ท่านจึงไปเรือน (ของมาณพนั้น) แล้ว อธิษฐานให้อาสนะอะไรๆ อย่างอื่นในเรือนนั้นไม่ปรากฏ ยกเว้นแต่บัลลังก์ของมาณพ.

พฺรหฺมณฺสส **เคทฺสอินฺ** เถรํ ทิสฺวา อญฺเญ กิญฺจิ อาสนํ อปฺสฺสนนฺโต มาณวกสฺส ปลฺลงกํ อตฺถริตฺวา เถรสฺส อทาสฺสิ.

คนในเรือนของพราหมณ์เห็นพระเถระแล้ว เมื่อไม่เห็นที่นั่งอะไรๆ อย่างอื่น ก็ได้ปลูادتบัลลังก์ของมาณพ ถวายพระเถระ.

นिसฺสีทิ **เถโร** ปลฺลงเก.

พระเถระก็นั่งบนบัลลังก์.

มาณวกปิ โข ตฺฉนฺเวยว อางริยฆฺรา อากมฺม เถรํ อตฺตโน ปลฺลงเก นิสฺสินํ ทิสฺวา กุปีโต อนตฺตมโน

“**โก** มม ปลฺลงกํ สมณฺสส ปญฺญาเปสฺสิติ อาท.

ฝ่ายมาณพแลก็กลับมาจากเรือนของอาจารย์ ในขณะที่นั้นนั่นเอง เห็นพระเถระนั่งอยู่บนบัลลังก์ของตน ก็โกรธ เสียใจ จึงพูดว่า “ใครให้บุบัลลังก์ของข้าพเจ้าแก่สมณะ?”

เถโร ภาตฺตกิจฺจํ กตฺวา, วุปฺสนเต มาณวกสฺส จฺนชฺทิกภาเว, เอวมาท “กี ปน **ตฺว** มาณวก กิญฺจิ มนฺตํ ชานาสฺสิติ.

พระเถระทำภักติกิจเสร็จแล้ว เมื่อมาณพมีความดูร้ายสงบลงแล้ว จึงได้พูดอย่างนี้ว่า

“ดูก่อนมาณพ ก็ท่านรู้มนต์อะไรๆ บ้างหรือ?”

มาณว “โก ปพฺพชิต, มยิทานิ มนฺเต อชานนฺเต, อญฺเญ **เก** ชานิสฺสนฺตีติ วตฺวา เถรํ ปุจฺฉิ “**ตฺม**เห ปน มนฺตํ ชานาถาติ.

มาณพเรียนว่า “ข้าแต่บรรพชิตผู้เจริญ! ในเวลานี้ เมื่อกระผมไม่รู้มนต์, คนอื่นใครเล่าจึงจักรู้ได้” ดังนี้แล้ว

ก็ (ย้อน) ถามพระเถระว่า “ก็ท่านเล่า รู้มนต์หรือ?”

“ปุจฺฉ มาณว, ปุจฺฉิตฺวา สกฺกา ชานิตฺนฺติ.

(พระเถระ พูด)ว่า “จงถามเถิด มาณพ, ท่านถามแล้ว อาจจะมีรู้ได้.”

[ติสสมาณพถามปัญหากับพระเถระ]

อลโซ มาณโว ติสุ เวเทสุ สนิฆณฺฑุเกฏฺฐเณสุ สาภุขรปฺปเณเทสุ อิติหาสปลยจเมสุ ยานิ คณฺฐิฏฺฐานานิ,
เยสํ นยํ เนว อตตนา ปสสตี, นาปิสส อาริโย อทฺทส, เตสุ เถโร ปุจฺฉิ.

ครั้งนั้นแล มาณพได้ถามพระเถระในข้อที่เป็นปม^๑ ซึ่งมีอยู่ในไตรเพทพร้อมทั้งนิฆณฺฑุศาสตร์^๒ เกฏฺฐศาสตร์^๓
พร้อมทั้งอักษรประเภทมีอิติหาส^๔เป็นที่ห้า ซึ่งมาณพเอง แม้ทั้งอาจารย์ของเขา ก็ไม่เห็นนัยด้วยตนเอง.

เถโร ปกตียาปิ ตินฺณํ เวทานํ ปารคฺค, อิทานิ ปน ปฏฺฐิสฺมกฺกิตฺตํ, เตนสฺส นตฺถิ เตสํ ปญฺหานํ วิสฺซุชฺเชน ภาโรตี
ดาวเทว เต ปญฺเฑ วิสฺซุชฺเชตฺวา มาณโว อาท

“มาณว อหํ ตยา พหุ ปุจฺฉิตฺ, อหฺมปิทานิ ตํ เอกํ ปญฺหํ ปุจฺฉามิ, [๑๖] พยากริสฺสสิ เมติ.

พระเถระ แม้ตามปกติก็เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งไตรเพท, และบัดนี้ก็ได้รับบรรลุปฏิสัมภทา,

เพราะเหตุฉะนั้น ในการแก้ปัญหาเหล่านั้น จึงไม่หนักสำหรับท่าน,

ดังนั้น ท่านจึงแก้ปัญหาเหล่านั้น ในขณะที่นั้นนั่นเอง แล้วได้พูดกะมาณพว่า

“ดูก่อนมาณพ ท่านถามเรามากพอแล้ว, คราวนี้ แม้เราก็จะถามปัญหากะเธอสักข้อหนึ่ง, เธอจักพยากรณ์แก่เราไหม?”

“อาม โภ ปพฺพชิต, ปุจฺฉ, พยากริสฺสามิติ.

มาณพเรียนว่า “ข้าแต่บรรพชิตผู้เจริญ! ขอรับ, จงถามเถิด, กระผมจักแก้.”

[พระลิกควเถระถามปัญหากับมาณพ]

เถโร จิตฺตยเมเก อิมํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ “ยสฺส จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ น นฺริชฺชเมติ, ตสฺส จิตฺตํ นฺริชฺชเมสฺสติ นุปฺปชฺชิสฺสติ.

ยสฺส วา ปน จิตฺตํ นฺริชฺชเมสฺสติ นุปฺปชฺชิสฺสติ, ตสฺส จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ น นฺริชฺชเมตีติ.

พระเถระ จึงถามปัญหานี้ในจิตตยมกว่า

“จิตของบุคคลใดเกิดขึ้นอยู่ ไม่ดับ, จิตของบุคคลนั้น จักดับ ไม่เกิดขึ้น,

ก็อีกอย่างหนึ่ง จิตของบุคคลใด จักดับ ไม่เกิดขึ้น, จิตของบุคคลนั้น เกิดขึ้นอยู่ ไม่ดับ?” ดังนี้.

มาณโว อูทฺธํ วา อโร วา หริตฺตํ อสฺกโกนฺโต “กีนฺนาม โภ ปพฺพชิต อิทฺนตี อาท.

มาณพ ไม่สามารถจะกำหนด (ข้อปัญหา) ทั้งเบื้องบนหรือเบื้องต่ำได้ จึงเรียนถามว่า

“ข้าแต่บรรพชิตผู้เจริญ! นี้ชื่อมนต์อะไร?”

“พุทฺธมนฺโต นามายํ มาณวาตี.

พระเถระ. นี่ชื่อพุทธมนต์ มาณพ!

๑ ลีลับซับซ้อน

๒ นิฆณฺฑุศาสตร์ ว่าด้วยชื่อสิ่งของมีต้นไม้เป็นต้น.

๓ เกฏฺฐศาสตร์ ว่าด้วยกิริยาเป็นประโยชน์แก่กวี.

๔ อิติหาส ชื่อหนังสือว่าด้วยพงศาวดารยัตยยาว มีภารตยุทธเป็นต้น อันกล่าววประพันธ์ไว้แต่กาลก่อน.

๕ อภี. ยมก. ๓๙/๑.

“สกุภา ปนาย โภ มยหมีปี ทาตุนตี.

มาณพ. ท่านผู้เจริญ! ก็ท่านอาจให้พุทธมนต์นี้ แก่กระผมได้ไหม?

“สกุภา มาณว อมเหติ คหิตปพพชชฺ คณหนตสส ทาตุนตี.

พระเถระ. อาจให้แก่บุคคลผู้ถือบรรพชาอย่างที่เราถือ มาณพ!

[ติสสมานพขออนุญาตมารดาบิดาบวชเพื่อเรียนมนต์]

โตโต **มาณโว** มาตาปิโตร อุปสงกมิตวา อาห “อโย **ปพพชชิต** พุทธมนเต นาม ชานาติ,
น จ ตตโน สนติเก อปพพชิตสส เทติ, **อห** เอตสส สนติเก ปพพชิตวา มนตํ อุกคณหิสสามิติ.

ต่อจากนั้น มาณพเข้าไปหามารดาบิดาแล้วพูดว่า “บรรพชิตรูปนี้ ย่อมรู้พุทธมนต์,
และท่านก็ไม่ให้แก่ผู้ที่ไม่บวชอยู่ในสำนักของท่าน, กระผมจักบวชในสำนักของท่านนั้น แล้วเรียนเอามนต์.”

อดสส **มาตาปิโตร** “ปพพชิตวาปิ โน **ปุตโต** มนเต คณหาตุ, คเหตวา ปุณาคมิสสตีติ มลญฺญามา “คณห ปุตตาติ อนุชานิสฺสุ.
คราวนั้น มารดาบิดาของเธอ สำคัญอยู่ว่า “ลูกของเราแม้บวชแล้ว จงเรียนมนต์เถิด, ครั้นเรียนแล้ว ก็จักกลับมาบ้านอีก” ดังนี้
จึงอนุญาตว่า “จงเรียนเถิด ลูก!”

เถโร ทารกํ ปพพาเซตวา ทวตตีสาการกมมฺภูฐานํ ตาว อาจิกฺขิ.

พระเถระ บอกกรรมฐาน คืออาการ ๓๒ ก่อนแล้วให้เด็กบรรพชา.

โส ตตถ ปริกมมํ กโรนโต นจิสเสว โสตาปตติผล ปตฺติภูฐานิสฺส.

(ติสสามเณร)นั้น ทำปริกรรมในกรรมฐานนั้นอยู่ ต่อกาลไม่นานนัก ก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล.

[พระเถระส่งสามเณรติสสไปยังสำนักพระจันทวชชีเถระ]

โตโต **เถโร** จินเตสิ “**สามเณโร** โสตาปตติผล ปตฺติภูฐานิสฺส, อภพโพทานิ สาสนโต นีวตติตุํ,
สเจ ปนสสาหํ กมมฺภูฐานํ วพฺพเมตวา กเถยฺย, อรหตตํ ปาปุณเยย, อปโปสสุโก ภาเวยฺย พุทฺธวจนํ คเหตุํ”,
สมโยทานิ นํ จณฺทวชชิตเถรสส สนติกํ เปเสตุนตี.

ลำดับนั้น พระเถระดำริว่า “สามเณร ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว, บัดนี้ เธอไม่ควรจะเคลื่อนจากพระศาสนา,
ก็ถ้าเราจะสอนกรรมฐานแก่เธอให้ยิ่งขึ้นไป, (เธอ)ก็จะพึงบรรลุเป็นพระอรหันต์ จะพึงเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย
เพื่อจะเรียนพระพุทธรูป, บัดนี้ ก็เป็นเวลาที่จะส่งเธอไปยังสำนักของพระจันทวชชีเถระ.”

โตโต นํ อาห “เอहि ตวํ สามเณร, เถรสส สนติกํ คนตวา พุทฺธวจนํ [40] อุกคณห, มม วจเนน อาโรคฺยํ ปุจฺจ,
เอวญจ วเทหิ ‘อุปชฌายโ มํ ภาเนเต ตุมหากํ สนติกํ ปหิณฺตี,
โก นาม เต อุปชฌายติ จ วุตเต, ‘สิคควตเถโร นาม ภาเนเตติ วเทยฺยาสี’,
‘อห โภ นามาติ วุตเต, เอว วเทยฺยาสี ‘มม อุปชฌายโ ภาเนเต ตุมหากํ นาม ชานาตีติ.

ลำดับนั้น พระเถระ ก็พูดกะสามเณรนั้นว่า

“มาเถิด สามเณร!, เธอจงไปยังสำนักของพระเถระ เรียนเอาพระพุทธรูปเถิด, จงถามถึงความไม่มีโรคตามคำสั่งของเรา,

และจงเรียนอย่างนี้ว่า “พระอุปัชฌายะ (ของกรรม) ส่งกรรมมายังสำนักของใต้เท้า ขอรับ! ,
เมื่อท่านถามว่า ‘พระอุปัชฌายะของเธอชื่ออะไร?’ พึงเรียนว่า ‘ชื่อพระสิคควะขอรับ!’ ,
เมื่อท่านถามว่า ‘ข้าพเจ้าชื่ออะไร?’ , พึงเรียนอย่างนี้ว่า ‘พระอุปัชฌายะของกรรม รู้จักชื่อของใต้เท้า ขอรับ!’ ”

[สามเณรตีสสะไปอยู่ในสำนักของพระจันทวัชชีเถระ]

“เอวํ ภนเตติ โข ติสฺโส สามเณโร เถโร อภิวัตเตวา ปทกฺขิณํ กตฺวา
อนุปุพฺพเพน จณฺทวัชชีเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วณฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสี.

สามเณรตีสสะ รับว่า “ดีละ ขอรับ!” แล้วกราบไหว้ทำประทักษิณพระเถระแล้ว
เดินทางไปยังสำนักของพระจันทวัชชีเถระ โดยลำดับ ไหว้แล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

เถโร “สามเณร กุโธ อากโธสึติ อาท.

พระเถระ ถามว่า “สามเณร! เธอมาจากไหน?”

“อุปัชฌาโย มํ ภนเต ตุมฺหากํ สนฺติกํ ปหิณฺตี.

สามเณร. พระอุปัชฌายะส่งกรรมมายังสำนักของใต้เท้า ขอรับ!

“โก นาม เต อุปัชฌาโยติ.

พระเถระ พระอุปัชฌายะของเธอ ชื่ออะไร?

“สิคฺควตฺเถโร นาม ภนเตติ.

สามเณร. ชื่อพระสิคควเถระ ขอรับ!

“อหํ โก นามาติ.

พระเถระ. ข้าพเจ้าชื่ออะไร?

“มม อุปัชฌาโย ภนเต ตุมฺหากํ นามํ ชานาตีติ.

สามเณร. พระอุปัชฌายะของกรรมรู้จักชื่อของใต้เท้า ขอรับ!

“ปตฺตจิวฺรทานิ ปฏฺฐิสาเมหิติ.

พระเถระ. จงเก็บบาตรและจีวรเสีย ในบัดนี้เถิด.

“สาธู ภนเตติ.

สามเณร. ดีละ ขอรับ!

[สามเณรตีสสะปฏิบัติกิจวัตรตามระเบียบพระวินัย]

สามเณโร ปตฺตจิวฺรํ ปฏฺฐิสาเมตฺวา ปุณฺทิวเส ปริเวณํ สมฺมชฺชิตฺวา อุทกทฺนตโปณํ อฏฺฐาเปสิ.

สามเณร เก็บบาตรและจีวรแล้ว ในวันรุ่งขึ้น ก็ปิดกวาดบริเวณแล้วเข้าไปตั้งน้ำฉันและไม่ชำระฟันไว้.

เถโร สมมชชนภูฐานัน ปุน สมมชชชิตี, ตํ อุทกํ ฆทเทตวา อณฺณํ อุทกํ อาหริ,
ตณฺจ ทนตกณฺณํ อปนเตตวา อณฺณํ ทนตกณฺณํ คณฺหิ.

พระเถระปิดกวาดสถานที่ที่สามเนตรกวาด ซ้ำอีก, เท้านั้นทั้งแล้ว นำน้ำอื่นมาไว้,
และนำไม้ชำระฟันนั้นออกไปเสีย แล้วถือเอาไม้ชำระฟันอื่น.

เอวํ สตตํ ทิวสานิ กตฺวา สตตเม ทิวเส ปุน ปุจฺฉิ.

พระเถระทำอยู่อย่างนี้ถึง ๗ วัน ในวันที่ ๗ ถึงยาม (สามเนตร) ซ้ำอีก.

สามเนโร ปุนปิ ปุพฺเพ กถิตสทิสเมว กเถสิ.

สามเนรก็เรียนท่านซ้ำอีก เช่นกับที่กล่าวมาแล้วในก่อนนั้นแล.

[พระจันทวชชีเถระให้สามเนตรตีสสะเรียนพระพุทธพจน์]

เถโร “สุวโจ วตฺยาญํ พุราหฺมณฺณํ สยฺขานิตฺวา “กิมตถํ อากโตสึตี อาห.

พระเถระ รู้ได้ดีว่า “พราหฺมณฺณํคณฺนี้ เป็นผู้ว่าง่ายหนอ” จึงถามว่า “เธอมาเพื่อประสงค์อะไร?”

“พุทฺธวจนฺํ อุกฺคณฺหนตฺถาย ภาเนเตติ.

สามเนรเรียนว่า “เพื่อประสงค์จะเรียนพระพุทธพจน์ ขอรับ!”

เถโร “อุคฺคณฺททานิ สามเนรธาติ วตฺวา ปุนทิวสโต ปฏฺติ พุทฺธวจนฺํ ปฏฺฐเปสิ.

พระเถระสั่งว่า “เธอจงเรียนในบัดนี้เถิด สามเนร!” จึงเริ่มให้เรียนพระพุทธพจน์ ตั้งแต่วันรุ่งขึ้นไป.

[สามเนตรตีสสะเรียนพระพุทธพจน์พร้อมทั้งอรรถกถา]

ติสฺโส สามเนโรว หุตฺวา ฐฺเปตฺวา วินยปิฎกํ สพฺพํ พุทฺธวจนฺํ อุกฺคณฺหิ สทฺธิ อฏฺฐกฺกถาย.

ติสสะ ทั้งที่ยังเป็นสามเนรเที่ยว เรียนเอาพระพุทธพจน์ทั้งหมด พร้อมทั้งอรรถกถา เว้นพระวินัยปิฎก.

อุปสมปนฺนกาเล ปน [41] อวสสิโกว สมานิ ติปิฎกธโร อโหสิ.

ก็ในเวลาอุปสมบทแล้ว ยังไม่ได้พรรษาเลย ได้เป็นติปิฎกธโร (ผู้ทรงไตรปิฎก).

อาจารย์อุปชฌายา โมคคสิปุตฺตติสฺสเถโรสส หตฺถส กลฺลํ พุทฺธวจนฺํ ปติฎฺฐาเปตฺวา ยาวตายุํ ฐฺตฺวา ปรีนิพฺพายีสฺสุ.

พระอาจารย์และพระอุปชฌายะ มอบพระพุทธพจน์ทั้งสิ้นไว้ในมือของพระโมคคสิบุตรติสสะเถระแล้ว
ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุ ก็ปรีนิพพาน.

โมคคสิปุตฺตติสฺสเถโรปิ อปนเรน สมเยน กम्मภูฐานัน วทฺเตตฺวา อรหตฺตํ ปตฺโต พฺหุณฺํ ธมฺมวินยํ วาเจสิ.

ฝ่ายพระโมคคสิบุตรติสสะเถระ เจริญกรรมฐานแล้วบรรลุพระอรหัต ในสมัยต่อมา
บอกสอนพระธรรมและพระวินัยแก่ภิกษุเป็นอันมาก.

[พระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช]

เตน โข ปน สมเยน พินทุสารสส เอกสโต ปุตตา อหสิ.

ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าพินทุสารมีพระราชโอรส ๑๐๑ พระองค์.

เต สพเพ อโสโก อตตนา สทธิ เอกมาตักิ ติสสกุมาริ ฐเปตวา ฆาเตสิ.

พระเจ้าอโศก ทรงสั่งให้สำเร็จโทษพระราชโอรสเหล่านั้นเสียทั้งหมด

ยกไว้แต่เจ้าติสสกุมาร ผู้ร่วมพระมารดาเดียวกันกับพระองค์.

ฆาเตนโต จตตาริ วสฺसानิ อนภิสิตโต ว รชฺช กาทเวตา จตฺนนํ วสฺसानํ อจฺเจยน

ตถาคตสส ปรีนิพพานโต ทฺวินนํ วสฺสสตานํ อฺปรี อญฺญารสเม วสฺเส สกฺลขมฺพทีเป เอกรชฺชาภิสกํ ปาปุณฺนิ.

ท้าวเธอเมื่อสั่งให้สำเร็จโทษ ยังมีได้ทรงอภิเษกเลย ครองราชย์อยู่ถึง ๔ ปี ต่อล่วงไปได้ ๔ ปี

ในปีที่ ๑๘ ถัดจาก ๒๐๐ ปี แต่ปีปรีนิพพานของพระตถาคตมา จึงทรงถึงการอภิเษกเป็นเอกราช ในชมพูทวีปทั้งสิ้น.

[พระราชอำนาจแผ่ไปเบื้องบนเบื้องต่ำประมาณ ๑ โยชน์]

อภิเสกานุกาเวเน จสฺส อีมา ราชิตฺธิโย อาคตา.

ก็ด้วยอำนาจแห่งการทรงอภิเษกของท้าวเธอ พระราชฤทธิ์ทั้งหลายเหล่านี้ ได้มาแล้ว.

มหาปฐวียา เหมฐฺฐา โยชนปฺปมาเณ อาณา ปวตตติ, ตถา อฺปรี อากาเส.

พระราชอำนาจแผ่ไปภายใต้มหาปฐวีประมาณหนึ่งโยชน์, ในอากาศเบื้องบน ก็เหมือนกัน.

อโนตตตททโต^๑ อญฺญูทฺธิ กาเซทฺธิ โสฬส ปานีเยชฺฌเฏ ทิวเส ทิวเส เทวตา อاهرนฺติ,

ยโต สาสเน อฺปฺปนฺนสทฺโธ หุตฺวา อญฺญู ชฺฌเฏ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อทาสี.

พระราชา ทรงมีพระศรัทธาเกิดแล้วในพระศาสนา ได้ทรง (แบ่ง) น้ำ ๘ หม้อ จากน้ำดื่ม ๑๖ หม้อ

ที่พวกเทวดานำมาจากสระอนาคาวันละ ๘ หาบ ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์.

เทว ชฺฌเฏ สญฺญิมิตฺตานํ ตีปิฏกธฺรณํ ภิกฺขุณํ. เทว ชฺฌเฏ อคฺคมเสลียา อสนธิมิตฺตายน.

เทว ชฺฌเฏ โสฬสนนํ นาฏกิตฺถิสทฺสสานํ. เทว ชฺฌเฏ อตตนา ปรีภฺยชิ.

ถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงพระไตรปิฎกประมาณ ๖๐ รูป (วันละ) ๒ หม้อ,

พระราชทานแก่พระนางอสนธิมิตตา ผู้เป็นพระอัครมเหสี (วันละ) ๒ หม้อ,

พระราชทานแก่เหล่าสตรีนักร้อ ๑๖,๐๐๐ พันนาง (วันละ) ๒ หม้อ,

ทรงใช้สอยด้วยพระองค์เอง (วันละ) ๒ หม้อ.

เทวดาเอาว, หิมนวนเต นาคลดาทนต์กฏฐนนาม อตถิ สินิทฺธิ มุฑุกํ รสวณฺต์, ตํ ทิวเส ทิวเส อาหารนฺติ,
เยน รณฺโณ จ มหเสลียา จ โสฬสนนณฺจ นาฏกิตถีสหสฺสานํ สฏฺฐิมิตตานณฺจ ภิกฺขุสหสฺสานํ เทวสิกํ ทนต์โปณกิจฺจํ นิปฺปชฺชติ.

กิจคือการชำระพระหนต์และการชำระพื้นต่างๆ วัน ของพระราชา พระมเหสี ของเหล่าสตรีนั้กฟ้อน ๑๖,๐๐๐ นาง และของภิกษุประมาณ ๖๐,๐๐๐ รูป ย่อมสำเร็จได้ด้วยไม้ชำระพื้นชื่อนาคลดา อันสนิทอ่อนนุ่มมีรส ซึ่งมีอยู่ในป่าหิมพานต์ที่เทวดาทิ้งหลายนั้นเองนำมาถวายทุกๆ วัน.

เทวสิกเมว จสฺส เทวดา อคทามลฺกํ อคทหริตฺกํ สุวณฺณวณฺณณฺจ [42] คนฺธรสสมปฺนํ อมฺพปุกฺกํ อาหารนฺติ.

อนึ่ง เทวดาทิ้งหลาย นำมะขามป้อมที่เป็นพระโอสถ สมอที่เป็นพระโอสถ และมะม่วงสุกที่มีสีเหมือนทอง ซึ่งสมบูรณ์ด้วยกลิ่นและรส มาถวายแต่พระราชาพระองค์นั้นทุกๆ วันเหมือนกัน.

ตถา ฉนฺทนต์ทโหโต ปญฺจวณฺณํ นิवासนปารุปฺนํ ปิตกวณฺณํ หตฺถปฺญณฺณปฺญกํ ทิปฺพณฺจ ปานกํ อาหารนฺติ.

ยังได้นำพระภูษาทรง พระภูษาห่ม มี ๕ สี ผ้าเช็ดพระหัตถ์ที่มีสีเหลือง และน้ำทิพย์ปานะจากสระฉัททันต์ มาถวายทุกวัน เหมือนอย่างนั้น.

เทวสิกเมว ปนสฺส สีสนหานคนฺธํ อนฺุเลปนคนฺธํ ปารุปฺนตถาย อสฺตตมยิกํ สุมฺนปฺุฝปฺญํ มหารทณฺจ อณฺขณํ นาคควานโต นาคราชาโน อาหารนฺติ.

ส่วนพญานาคทั้งหลายก็นำเครื่องพระสุคนธ์สำหรับสนานพระเศียร พระสุคนธ์สำหรับไล่พระวรกาย ผ้ามีสีคล้ายดอกมะลิ ที่มีได้ทอดด้วยด้าย เพื่อเป็นพระภูษาห่ม และยาหยอดพระเนตรที่มีค่ามาก จากนาคพิภพ มาถวายแต่พระราชาพระองค์นั้นทุกๆ วันเช่นกัน.

ฉทนต์ทเทว อญฺญิตสฺส สาลิโน นว วาหสหสฺสานิ ทิวเส ทิวเส สุวกา อาหารนฺติ.

นกแขกเต้าทั้งหลาย ก็คาบข้าวสาลีแก้วพันเกวียนที่เกิดเอง ในสระฉัททันต์นั้นแล มาถวายทุกๆ วัน.

มุสิกา นิตฺถุสกณฺเ กโรนฺติ.

หนูทั้งหลาย ก็เกล็ดข้าวเหล่านั้น ให้หมดเกลบและร่า.

เอโกปิ ขณฺทตณฺฑุโล น โหติ.

ข้าวสารที่หักแม่เมล็ดเดียวก็ไม่มี.

रणฺโณ สพฺพภูฏานสฺส อยเมว ตณฺฑุโล ปริโณคฺคํ คจฺจติ.

ข้าวสารนี้แล ถึงความเป็นพระกระยาหารเสวยแห่งพระราชา ในที่ทุกสถาน.

มรฺมกฺขิกา มรฺจํ กโรนฺติ.

ตัวผึ้งทั้งหลาย ก็ทำน้ำผึ้ง.

กมฺมารสาลาสุ อจฺฉา กญฺฐํ ปทรนฺติ.

พวกหมี ก็ฉ่าพินที่โรงครัว.

กรวิกสกุณา อาคนฺตวา มรฺุรฺสสรฺ วิภูชนฺตา रणฺโณ พลิกมมํ กโรนฺติ.

พวกนกกรเวกก็บินมาร้องส่งเสียงอย่างไรเพราะ ทำพิธีกรรมถวายแต่พระราชา.

[พระเจ้าอโศกทรงสั่งพญากาฬนาครเนรมิตพระพุทธรูปให้ดู]

อิมาทิ อิทธีหิ สมณนาโคโต ราชชา เอกทิวสั สุวณฺณสงฺขลิกพนฺธน^๑ เปเสตวา
จตุณฺนํ พุทฺธานํ อธิคตฺรูปทสสนํ กปฺปาเยกํ กาฬนาคราชาณํ อานยิตฺวา เสตจฺจตตสฺส เหมฐฺฐา มหารเห ปลฺลงเก นิสีทาเปตฺวา
อเนกสวณฺณเณหิ ชลชถลชปฺปุเพหิ จ สุวณฺณปฺปุเพหิ จ ปุชฺชํ กตฺวา
สพฺพาลงการปฏฺิณฺณทิตฺเทหิ จ โสฬสนาฏกิตฺถิสทสเสหิ สมณตโต ปริกฺขิปิตฺวา
“อนนตฺถยาณสฺส ตาว เม สทฺถมมฺวรจกฺกปฺปวตฺตีโน สมมาสมพุทฺธสฺส รูปํ อิเมสํ อกฺขินํ อาปาถํ กโรหิตฺติ วตฺวา
เตน นิมมิตํ สกสสรวิปฺปกิณฺณปฺปญฺญปฺปภาวนิพฺพตฺตาสีตฺยานุพฺยณฺชนปฏฺิณฺณทิตฺทวตฺตีสมหาปุริสลกฺขณสฺสสิริกตฺยา
วิกสิตกมลฺุปลปฺปญฺชริกปฏฺิณฺณทิตฺมิว
สลิตถลํ ตาราคณฺรสีชาลวิสร[43]วิปฺมุริตฺโตสภาสมฺมุชฺชิตฺมิว
คคณฺถลํ นีลปิตฺโตทิตฺตาทิเกทวิจิตฺรณฺณรสีวินทฺพยามปฺปภาวปริกฺเขปฺปวิลาสิตฺยา สชฺฌมปฺปภาวนุรคอินฺทฺรณฺวิชฺชุลตาปริกฺขิตฺตมิว
กนฺกคิริสิชฺรํ นานาวิราควิมลเกตฺมาลาสมฺมุชฺชิตจารุมถลโกโสภํ นยฺนรสาณมิว
พฺรหมเทวมฺนุชฺชานาคยกฺขคณฺณํ พุทฺธรูปํ ปสฺสนโต สตต ทิวสานิ อกฺขิปุชฺชํ นาม อกาสิ.

พระราชผู้ทรงประกอบแล้วด้วยฤทธิ์เหล่านี้

วันหนึ่ง ทรงใช้สังขลิกพันธ์ อันกระทำด้วยทอง ให้นำพญานาคนามว่ากาฬะ มีอายุตลอดกับหนึ่ง
ผู้ได้พบเห็นพระรูปของพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ เชิญให้ขนดเหนือบัลลังก์ อันควรค่ามาก ภายใต้เศวตฉัตร
ทรงกระทำการบูชา ด้วยดอกไม้ทั้งที่เกิดในน้ำ ทั้งที่เกิดบนบก หลายร้อยพรรณและด้วยสุวรรณบุปผา
ทรงแวดล้อมด้วยนางพื่อน ๑๖,๐๐๐ ผู้ประดับแล้วด้วยอสังการทั้งปวงโดยรอบ
ตรัสว่า “เชิญท่านกระทำพระรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงยังจักรคือพระสัทธรรมอันประเสริฐให้หมุนไป
ทรงพระญาณอันหาที่สุดมิได้ ให้ถึงคลองแห่งดวงตาเหล่านี้ของข้าพเจ้าก่อนเถิด” ดังนี้
ทรงแลดูพระพุทธรูป อันพญานาคนามว่า กาฬะ นั้นเนรมิตแล้ว,
ประหนึ่งว่าพื้นน้ำอันประดับแล้วด้วยดอกกมล อุบล และปทุมชริก ซึ่งแย้มบาน
ปานประหนึ่งว่าแผ่นฟ้า อันพรายพรายด้วยความระยิบระยับด้วยการพวยพุ่งแห่งข่ายรัศมีของกลุ่มดารา
เพราะความที่พระพุทธรูปนั้น ทรงมีพระสิริด้วยพระมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ
ประดับแล้วด้วยอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ซึ่งบังเกิดแล้ว ด้วยอำนาจแห่งบุญ อันพรรณรายทั่วพระสรีระทั้งสิ้น
งดงามด้วยจอมพระเศียรอันเฉิดฉายด้วยพระเกตุมาลา ซึ่งปราศจากมลทินสีต่างๆ,
ประหนึ่งยอดแห่งภูเขาทอง อันแวดว้างด้วยสายรุ้งและสายฟ้า อันกลมกลืนกับแสงเงิน
เป็นประหนึ่งจะคูดิ่งดวงตาแห่งคณะพรหมทวยเทพ มวลมนุษย์ผู้งนาคน และหมู่ยักษ์
เพราะพระพุทธรูปนั้นมีความแพรวพราวด้วยความฉวัดเฉวียนแห่งพระรัศมีอันแผ่ออกข้างละวา
วงล้อมรัศมีอันวิจิตรด้วยสีมีสีเขียวเหลืองแดงเป็นต้น
ได้ทรงกระทำการบูชาอันได้นามว่า บูชาด้วยดวงตา ตลอด ๗ วัน.

[พระเจ้าอโศกไม่ทรงเลื่อมใสในนักบวชนอกศาสนา]

ราชา กิร อภิเสก ปาปุนิตวา ตีณิเยว สัจจธราณี พาทิรปาสนฑ์ ปรีคณฺหิ.

ได้ยินว่า พระราชาทรงรับการอภิเสกแล้ว ได้ทรงนับถือลัทธิพาทิรปาสนฑ์^๑ ตลอดเวลา ๓ ปีทีเดียว.

จตุตเถ สัจจธเร พุทธศาสนเ ปสฺสึท.

ในปีที่ ๔ จึงได้ทรงเลื่อมใสในพระพุทศาสนา.

ตสฺส กิร ปีตา พินทุสาโร พราหมณภโต โอลฺล.

ได้ยินว่า พระเจ้าพินทุสารพระชนกของพระราชาพระองค์นั้น ได้ทรงนับถือพราหมณ์.

โส พราหมณานนฺจ พราหมณชาติยปาสนฺทานนฺจ ปณฺทฺรชคปริพฺพชกาทินฺ สฺมฺมฺสฺสสฺมตฺตานิ นิจฺจภตฺตํ ปฏฺฐเปติ.

ท้าวเธอได้ทรงตั้งนิตยภัตไว้ แก่พวกพราหมณ์

และแก่พวกตาปะชาว^๒ และปริพาชกเป็นต้น ผู้ถือลัทธิปาสนฑ์อันเป็นของประจำชาติพราหมณ์ มีประมาณ ๖๐,๐๐๐ คน.

โอสโกปี ปีตฺรา ปวตฺติตํ ทานํ อตฺตโน อนฺเตปุเร ตเถว ทมมานเ เอกทิวสํ สีหปณฺชเร จฺฐิตเ

เต อุปสมปริพาทิเรน อาจาเรน ภูณฺชมาเน อสฺยดินฺทฺริเย อวินิตอิริยาปเถ ทิสฺวา จินฺเตสิ

“อึทิสํ ทานํ อุปปริกฺขิตฺวา ยุตฺตภูฏานเ ทาตุํ ฏฺฐิตฺติ,

เอวํ จินฺเตตฺวา อมฺจเ อาท “คจฺฉน ภาเน อตฺตโน อตฺตโน สาธฺสมฺเมต สมณพฺราหมเณ อนฺเตปุริ อติทรถ ทานํ ทสฺสามาติ.

แม้พระเจ้าอโศก ก็ทรงถวายทานที่พระชนกให้เป็นไปแล้ว ในภายในบุรีของพระองค์ เหมือนอย่างนั้น

ในวันหนึ่ง ได้ประทับยืนอยู่ที่สีหบัญชร ได้ทรงเห็นพวกพราหมณ์เหล่านั้น ผู้กำลังบริโภค(อาหาร) ด้วยมารยาทที่เห็นห่างจาก ความสงบเรียบร้อย ไม่มีควมสำรวมอินทรีย์ ทั้งไม่ได้รับฝึกหัดอิริยาบถ (กิริยามารยาท) จึงทรงดำริว่า

“การที่เราใคร่ครวญเสียก่อนแล้วให้ทานเช่นนี้ในเขตที่เหมาะสม จึงควร”, ครั้นทรงดำริอย่างนี้แล้ว จึงตรัสเรียกพวกอมตย์ว่า “ไปเถิด พนาย! พวกท่านจงนำสมณะและพราหมณ์ของตนๆ ผู้สมมติกันว่าดี มายังภายในพระราชวัง, เราจักถวายทาน.”

อมจฺจา “สาธฺ เทวาทิ รัณฺญเ ปฏฺฐิสฺสุณฺนิตฺวา เต เต ปณฺทฺรชคปริพฺพชกาชีวกนิกคณฺฐาทโย อาเนตฺวา

“อึเม มหาราช อมฺหากํ อรหนฺโตติ อาหํสุ.

พวกอมตย์ทูลรับพระราชโองการว่า “ดีละ พระเจ้าข้า!”

แล้วก็ได้นำนักบวชนอกศาสนามีตาปะชาว ปริพาชก อาชีวก และนิครนถ์เป็นต้นนั้นๆ มา แล้วทูลว่า

“ขอเดชะ! ท่านเหล่านี้เป็นพระอรหันต์ของข้าพระองค์ทั้งหลาย.”

ถล ราชานเ อนฺเตปุเร อฺจฺจาวจานิ อาสนานิ ปณฺญาเปตฺวา “อาคจฺฉนฺตฺตฺติ วัตฺวา อาคตาคเต อาท

“อตฺตโน อตฺตโน ปฏฺฐิรูปเ อาสเน นิสฺสึถาติ.

เวลานั้น พระราชาทรงรับสั่งให้ปลูลาดอาสนะทั้งสูงและต่ำไว้ภายในพระราชวัง แล้วรับสั่งว่า “เชิญเข้ามาเถิด”

จึงทรงเชิญพวกนักบวชผู้มาแล้วๆ ว่า “เชิญนั่งบนอาสนะที่สมควรแก่ตนๆ เถิด” ดังนี้.

๑ ปาสนฑ์ คือลัทธิที่ถือผิด, เจ้าลัทธิผู้ถือผิด. แปลตามรูปศัพท์ว่า ลัทธิขว้างขว้าง คือบ่วงคล้องจิตสัตว์

มีอยู่ ๒ คือ ตัณหาปาสะ บ่วงคือตัณหา และ ทิฏฐิปาสะ บ่วงคือทิฏฐิ.

๒ ตาปะชาว, ชีปะชาว นักบวชนุ่งขาวห่มขาว. (ปะขาว กร่อนมาจาก ผ้าขาว)

เตสฺ เอกจเจ ภาทปฐฺเกสุ, เอกจเจ ผลกปฐฺเกสุ [44] นิสิตฺสู.

บรรดานักบวชเหล่านั้น บางพวกนั่งบนตั่งภัทรปิฐฺ, บางพวกก็นั่งบนตั่งแผ่นกระดาน.

ต้ ทิสฺวา ราชา “นตฺถิ เตสฺ อนฺโตสาโรติ ญฺตฺวา เตสฺ อนฺรูปี ขาพฺนียํ โภชฺนียํ ทตฺวา อฺยโยเชสิ.

พระราชาทรงเห็นกิริยาที่นั่งนั้นแล้ว ก็ทรงทราบได้ว่า “นักบวชเหล่านั้นไม่มีธรรมที่เป็นสาระในภายในเลย”
ได้ถวายของควรเคี้ยวควรบริโภคที่ควรแก่นักบวชเหล่านั้นแล้ว ก็ทรงส่งกลับไป.

เอวํ คจฺฉนฺเต กาเล, เอกทิวสํ สีหฺปณฺชเร ฐฺิตฺ อทฺทส นฺโศรฺธสามเณรํ

ราชจฺคนเณรํ คจฺฉนฺตํ ทนฺตํ คุตฺตํ สฺนตฺตินทฺริยํ อิริยาปถสมฺปนฺนํ.

เมื่อกาลเวลาล่วงไปอยู่อย่างนั้น วันหนึ่ง พระเจ้าอโศกประทับยืนอยู่ที่สีหบัญชร ได้ทรงเห็นนิโครธสามเณร
ผู้ฝึกฝนคุ้มครองตน มีอินทรียัสงบ สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ กำลังเดินผ่านไปทางพระลานหลวง.

[ประวัตินิโครธสามเณร]

โก ปนายํ นฺโศรฺธ นาม.

ถามว่า “ก็ชื่อว่านิโครธนี้ คือใคร?”

พินฺทุสฺสารณฺโณ ฆเณฐฺบุตฺตสฺส สฺมฺนราชกฺุมารสฺส ปุตฺโต.

แก้ว่า “นิโครธนี้เป็นพระโอรสของสมณราชกุมาร ผู้เป็นพระเชษฐโอรสของพระเจ้าพินทุสสาร.”

ตตฺตฺรายํ อนฺนุปฺพุพฺพิกา.

ในเรื่องนั้น มีอนุப்புพิกาดังต่อไปนี้:-

พินฺทุสฺสารณฺโณ กิร ทฺพุพฺพกาเลเยว อโศกกฺุมารो อดฺตนา ลทฺธํ อฺชเชนฺนฺรชฺชํ ปหาย อาคฺนตฺวา

สพฺพํ นครํ อดฺตโน ทตฺถคตฺ กตฺวา สฺมฺนํ ราชกฺุมารํ อคฺคเหสิ.

ดังได้สดับมาว่า ในเวลาที่พระเจ้าพินทุสสาร (ผู้พระชนก) ทรงพุพพภาพ^๑นั้นแล

อโศกกุมาร ได้สละราชสมบัติในกรุงอุชเชนีที่ตนได้แล้ว เสด็จกลับมายึดเอาพระนครทั้งหมดไว้ในเงื้อมมือของตน
แล้วได้จับสมณราชกุมารไว้.

ต้ ทิวสเมว สฺมฺนสฺส ราชกฺุมารสฺส สฺมฺนา นาม เทวฺ ปรีปฺญณฺคพฺภา อโหสิ.

ในวันนั้นเอง พระเทวีชื่อสมนา ของสมณราชกุมาร ได้ทรงพระครรภ์แก่เต็มที่แล้ว.

สา อณฺญาตกเวเสน นิกขมิตฺวา อวิหฺุเร อณฺญตรํ จณฺฑาลคามํ สฺนชาย คจฺฉนฺตี

ฆเณฐฺกจณฺฑาลสฺส เคหฺโต อวิหฺุเร อณฺญตรสมฺมํ นฺโศรฺธรฺกฺุเข อธิวตฺถาย เทวตฺตาย อโโต “เอหิ สฺมฺเนติ วทนฺติยา สพฺพํ สฺตฺวา
ตสฺสา สมฺมํ ปคฺตา.

พระนางสมนาเทวีนั้นปลอมเพศหนี เดินมุ่งไปสู่บ้านคนจัณฑาลแห่งใดแห่งหนึ่งในที่ไม่ไกล

ได้ทรงสดับเสียงของเทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นนิโครธแห่งใดแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลจากเรือนของหัวหน้าหมู่บ้านคนจัณฑาล
ซึ่งกล่าวเชิญอยู่ว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้าสมนา! ขอจงเสด็จเข้ามาทางนี้เถิด” ก็ได้เสด็จเข้าไปใกล้เทวดานั้น.

เทวดา อุตตโน อานุกาเวน เอก์ सालं นิมนิตฺวา “เอตถ วสาหิติ อทาสี.

เทวดาได้นิรมิตศาลาหลังหนึ่ง ด้วยอานุกาพของตน แล้วได้ถวายว่า “ขอพระแม่เจ้า จงประทับอยู่ที่ศาลาหลังนี้เถิด.”

สา ตํ सालं ปาวีสี.

พระเทวีนั่นได้เสด็จเข้าไปสู่ศาลาหลังนั้นแล้ว.

คตทิวเสเยว ปุตตํ วิชายี.

ในวันที่พระนางเสด็จเข้าไปถึงนั่นเอง ก็ประสูติพระโอรส.

สา ตสฺส นิโครธเทวดาย ปรีคคหิตตตฺตา “นิโครธเดว นามํ อทาสี.

เพราะเหตุที่พระโอรสนั้น อันเทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นนิโครธรักษาไว้ พระนางเทวีนั่นจึงทรงขนานพระนามว่า “นิโครธ.”

เชฎฐจณฺหาโล ทิฎฐทิวสโต ปฎฺติ ตํ อุตตโน สามิธิตรํ วิย มณฺญมาโน นิพทฺธวตฺตํ ปฎฺฐเปสิ.

หัวหน้าหมู่บ้านคนจันฑาลได้สำคัญพระเทวีนั่น เป็นดุจธิดาแห่งนายของตน ตั้งแต่วันที่ตนได้พบเห็น จึงได้ตั้งข้อปฏิบัติประจำไว้.

ราชธิดา ตตถ สตฺต วสฺसानิ วลี.

พระราชธิดา ได้ประทับอยู่ ณ สถานที่นั้นสิ้น ๗ ปี.

นิโครธกุมารโรปิ สตฺตวสฺสสิโก ชาโต.

ฝ่ายนิโครธกุมาร ก็มีชนมายุได้ ๗ ปีแล้ว.

[นิโครธกุมารบวชสำเร็จเป็นพระอรหันต์พระชนม์ ๗ ปี]

ตทา มหารูณฺตเถโร นาม เอโก อรทา ทารกสฺส เหตุสมฺปทํ ทิสฺวา วิจฺจรมาโน [45]

“สตฺตวสฺสสิโกทานิ ทารโก กาลो, นํ ปพฺพาเชตฺตุนฺติ จินฺตเตว ราชธิดาย อาโรจาเปตฺวา นิโครธกุมารํ ปพฺพาเชสิ.

ในครั้งนั้น พระเถระรูปหนึ่ง ชื่อมหารูณเถระ เป็นพระอรหันต์ ได้เห็นความถึงพร้อมแห่งเหตุของการก ได้พิจารณาคิดว่า

“บัดนี้ ทารกมีชนมายุได้ ๗ ปี, เป็นกาลสมควรที่จะให้เขาบวชได้” จึงทูลพระราชธิดาให้ทรงทราบ แล้วให้นิโครธกุมารนั้นบวช.

กุมารโร ชุรคฺเคเยว อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ.

ในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง พระกุมารได้บรรลุเป็นพระอรหันต์.

โส เอกทิวสํ ปาโตว สริริํ ปุชฺชคฺคิตฺวา อจฺริยฺปุชฺฌายวตฺตํ กตฺวา ปตฺตจิวรมาทาย

“มาตุ อฺุปาสิกาย เคหทวารํ คจฺฉามิตี นิฏฺขมิ.

วันหนึ่งนิโครธสามเณรนั้น ได้ชำระร่างกายแต่เช้าตรู่ ทำอาจารย์วัตรและอุปัชฌายวัตรเสร็จแล้ว ถือเอาบาตรและจีวร คิดว่า

“เราจะไปยังประตูเรือนของโยมมารดา” แล้วก็ออกไป.

มาตุ นิवासญฺฐานญจสฺส ทกฺขินทฺวารเณ นครํ ปวิสิตฺวา นครมชฌเณน คนฺตฺวา ปาจิณทฺวารเณ นิฏฺขมิตฺวา คนฺตพฺพํ โหติ.

ก็นิวาสสถานแห่งโยมมารดาของนิโครธสามเณรนั้น ต้องเดินเข้าไปยังพระนคร ทางประตูด้านทิศทักษิณ

ผ่านท่ามกลางพระนครไปออกทางประตูด้านทิศปราจีน.

เตน จ สมเยน อโสกโก ฌมมราชา ปาจันทิสากิมุโข สีหปถุชเร จงกมติ.

ก็โดยสมัยนั้น พระเจ้าอโศกธรรมราช ทรงเสด็จจงกรมอยู่ที่สีหบัญชร ผินพระพักตร์ไปทางทิศปราจีน.

ตังณเวย นิโครธ ราชขณณ สมปาปุณิ สนตินทริโย สนตมานโส ยุคคมตตี^๑ เปกขมานโน.

ขณะนั้นเอง นิโครธสามเณร ผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ ทอดสายตาดูประมาณชั่วแฉก เดินไปถึงพระลานหลวง.

เตน วุตตี “เอกทิวส์ สีหปถุชเร ฐิต อทุทส นิโครธสามเณร ราชขณณ คจจนตี ทนตี คุตตี สนตินทริโย อิริยาปถสมปนนตี.

เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวไว้ว่า “วันหนึ่ง พระเจ้าอโศกประทับยืนอยู่ที่สีหบัญชร ได้ทรงเห็นนิโครธสามเณร ผู้ฝึกฝน
คัมครองตน มีอินทรีย์สงบ สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ กำลังเดินผ่านไปทางพระลานหลวง” ดังนี้.

[พระเจ้าอโศกทรงเลื่อมใสในนิโครธสามเณร]

ทิสวานสส เอตทโหสิ “อัย ชโน สพโพปิ วิชิตตจิตโต ฆนตมิคปฏิภาโค, อัย ปน ทารโก อวิกขิตตจิตโต,
อติวิยสส อาโลกิตี วิโลกิตี สมมิถุชิตี ปสารถณจ^๒ โสภติ, อทุธา เอตสส อพฆนตเร โลกุตตรธมโม ภาวิสสตีติ.

ครั้นทรงเห็นแล้ว พระราชาได้ทรงรำพึง ดังนี้ว่า

“ชนแม่ทั้งหมดนี้ มีจิตฟุ้งซ่าน มีส่วนเปรียบเหมือนมฤคที่วิ่งพล่านไป,
ส่วนเด็กคนนี้ ไม่มีจิตฟุ้งซ่าน, การมองดู การเหลียวดู การคู้แขนและการเหยียดแขนของเขางามยิ่งนัก,
ภายในของทารกคนนี้ น่าจักมีโลกุตตรธรรมแน่นอน” ดังนี้.

รณโณ สห ทสสเนเนว สามเณเร จิตตี ปสีทิ, เปมึ สณฐหิ.

พร้อมกับการทรงเห็นของพระราชานั้นเอง พระหทัยก็เลื่อมใสในสามเณร, ความรักก็ได้ตั้งขึ้น.ล

กสมา. ปุพเพปิ กิร ปุณญกรณกาลเ เอส รณโณ เซฎฐภาตา วาณิซโก อโหสิ.

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

แก้ว่า “เพราะได้ยินว่า แม่ในกาลก่อน ในเวลาทำบุญ นิโครธสามเณรนี้^๓ ได้เป็นพ่อค้าผู้เป็นพี่ชายใหญ่ของพระราชา.”

วุตตมปิ เหตุ^๓

[46] ปุพเพว สนนิวาเสน ปจจุปปนนิเตน วา
เอวนตี ชายเต เปมึ อุปลัว ยโถทเกติ.

สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ว่า

“ความรักนั้น ย่อมเกิดเพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ
เพราะการอยู่ร่วมกันในภพก่อน ๑ เพราะการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ๑
เหมือนอุบลและปทุมเป็นต้นที่เหลื่อ เมื่อเกิดในน้ำ
ย่อมเกิดได้เพราะอาศัยเหตุ ๒ ประการ คือ น้ำและเปือกตม ฉะนั้น๑”

๑ ไปราณโปตถเกปิ อีทิสเมว ทิสสตี. ยุคมตตุนตี ปน ยุตตตริ สพพตถ ตเถว ทิสสมานตตา.

๒ ปสชาติถญ.

๓ ชุ. ชา. ๒๗/๙๑. ตทฎฐกถา ๓/๓๑๓.

[พระเจ้าอโศกมหาราชรับสั่งให้นิมนต์สามเณรเข้ามา]

อด ราชา สยชาติเปโม สมพหุมาโน “เอต สามเณร ปุกโกสเถติ อมจเจ เปเสสิ.

ลำดับนั้น พระราชาทรงเกิดความรัก มีความนับถือมาก (ในสามเณรนั้น) จึงทรงสั่งพวกอมาตย์ไปว่า “พวกเธอจงนิมนต์สามเณรนั้นมา.”

“เต อติจิริยานตติ ปุน เทว ตโย เปเสสิ “ตริต อากจจตุติ.

ท้าวเธอทรงรำพึงว่า “อมาตย์เหล่านั้น มัวชักช้าอยู่” จึงทรงส่งไปอีก ๒-๓ นายว่า “จงให้สามเณรนั้นรีบมาเถิด.”

สามเณโร อตตโน ปกตียาเอว อคมาสิ.

สามเณรได้เดินไปตามปกติของตนนั่นเอง.

ราชา “ปฏฐุปมาสนิ ญตวา นิสีเถติ อาห.

พระราชาตรัสว่า “ท่านทราบอาสนะที่ควรแล้ว นิมนต์นั่งเถิด.”

โส อิติจิติ จ วิโลเกตวา “นตถิทานิ อญญเย ภิกขุติ

สมุสสิตเสตจจตุต ราชปลลงกั อุปสงกมิตวา ปตตคคหณตถาย รณญู อาการิ ทสเสสิ.

สามเณรนั้นเหลียวดูข้างโน้นข้างนี้แล้วคิดว่า “บัดนี้ ไม่มีภิกษุเหล่าอื่น”

จึงเดินเข้าไปใกล้บัลลังก์ ซึ่งยกเสวตฉัตรกันไว้ แล้วแสดงอาการแต่พระราชา เพื่อต้องการให้ทรงรับบาตร.

ราชา ตั ปลลงกสมิปี อุปคจจนต์เยว ทิสวา จินเตสิ “อชเชว ทานิ อัย สามเณโร อิมสส เคหสส สามิโก ภวิสสตีติ.

พระราชาทรงทรงเห็นสามเณรนั้นกำลังเดินเข้าไปใกล้บัลลังก์นั้นแล จึงทรงดำริว่า

“วันนี้เอง สามเณรรูปนี้ จักเป็นเจ้าของราชมณฑลนี้ในบัดนี้”.

สามเณโร รณญู หตเถ ปตตึ ทตวา ปลลงกั อภิริหิตวา นิสีทิ.

สามเณรถวายบาตรที่พระหัตถ์พระราชา แล้วขึ้นนั่งบนบัลลังก์.

ราชา อตตโน อตถาย สมปาทิต สัพพิ ยาคุชชกภตตวิกติ อุปนาเมสิ.

พระราชาทรงน้อมถวายอาหารทุกชนิด คือ ข้าวต้ม ของควรเคี้ยว และข้าวสวย ที่เขาเตรียมไว้เพื่อประโยชน์แก่พระองค์ (แก่สามเณรนั้น).

สามเณโร อตตโน ยาปนิยมตตกเมว สมปฏิจฉิ.

สามเณรรับอาหารพอยังอรรถภาพของตนให้เป็นไปเท่านั้น.^๑

[พระเจ้าอโศกมหาราชตรัสถามข้อธรรม]

ภตตทิจจาวสานะ ราชา อาห “สตถารา ตุมหากิ ทินน โอวาทำ ชานาเถติ.

ในที่สุดภตทิจ พระราชา ตรัสถามว่า “พ่อเณรรู้พระโอวาทที่พระศาสดาทรงประทาน แก่พวกพ่อเณรหรือ?”

๑ ขุ. ชา. ๒๗/๘๑. ตพภูฎกถา. ๓/๓๑๓.

“ชานามิ มหาราช เอกเทเสนาติ.

สามเณร ถวายพระพรว่า “มหาบพิตร! อาตมภาพ ย่อมรู้โดยเอกเทศ (เท่านั้น).”

“ตาด มยหมีปี นัง กเถหิตี.

พระราชชา. พ่อเณร! ขอจงแสดงโอวาทที่พ่อเณรรู้นั้น แก่โยมบ้าง.”

“สาธุ มหาราชชาติ รัณโณ อนุรูป ธรรมปะเท อปปมาทวคคัง อนุโมทนตถาย อภาสิ.

สามเณร ทูลรับว่า “ได้ มหาบพิตร!” ดังนี้แล้ว ได้กล่าวอัปปมาทวรรค ในธรรมบท ตามสมควร แต่พระราชชา เพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา.

ราชา “อปปมาโท อมตัง ปทัง, ปมาโท มจจุโน ปทนต์ สุตวา ว “อญญาตัง ตาด ปรีโยสาเปหิตี อาห.

พระราชชาพอได้ทรงสดับว่า

“ความไม่ประมาท เป็นทางไม่ตาย,
ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย^๑” ดังนี้เป็นต้น.

ก็ทรงรับสั่งว่า “พ่อเณร! จงยังธรรมเทศนาที่ข้าพเจ้าได้รู้แล้วให้จบไว้มาก่อน” ดังนี้.

[พระเจ้าอโศกมหาราชถวายนิตยภัตสามเณรเป็นทวีคูณ]

อนุโมทนาวसानะ จ “อญฐ เต ตาด ฐภตตานิ ทมมีติ อาห.

ในอวสานแห่งการอนุโมทนา พระราชาทรงรับสั่งว่า “พ่อเณร! โยมจะถวายธวัภต แก่พ่อเณร ๘ ที.”

สามเณโร อาห “เอตานิ อหัง อูปชฌายสส ทมมี มหาราชชาติ.

สามเณร. มหาบพิตร! อาตมภาพ จะถวายธวัภตเหล่านั้น แก่พระอุปัชฌายะ (ของอาตมภาพ).

“โก อัย ตาด อูปชฌายโย นามาติ.

พระราชชา. พ่อเณร! ผู้ที่ชื่อว่าอุปัชฌายะนี้ ได้แก่คนเช่นไร?

“วชชวชชช ทิสวา โจเทตา สารเตตา [47] จ มหาราชชาติ.

สามเณร. มหาบพิตร! ผู้ที่เห็นโทษน้อยใหญ่ แล้วตักเตือน และให้ระลึก ชื่อว่าพระอุปัชฌายะ.”

“อญญานิปี เต ตาด อญฐ ทมมีติ.

พระราชชา. พ่อเณร! โยมจะถวายภัต ๘ ทีแม่อื่นอีก แก่พ่อเณร.”

“เอตานิ อัจจิสส ทมมี มหาราชชาติ.

สามเณร. มหาบพิตร! อาตมภาพ จะถวายเหล่านั้น แก่พระอาจารย์ (ของอาตมภาพ).”

“โก อัย ตาด อัจจियो นามาติ.

พระราชชา. พ่อเณร! ผู้ที่ชื่อว่าพระอาจารย์นี้ ได้แก่คนเช่นไร?”

“อิมสมิ สาสเน สิกขิตพุทธมเมสุ ปติฏฐาเปตา มหาราชาติ.

สามเณร. มหาบพิตร! ผู้ที่ให้อันเตवासิกและสัทธีวิหาริก ตั้งอยู่ในธรรมที่ควรศึกษา ในพระศาสนา นี้
ชื่อว่า พระอาจารย์.”

“สาธู ตาต อญญาณีปี เต อญฐ ทมมีติ.

พระราชาราช. ดีละ พ่อเณร! โยมจะถวายภัต ๘ ที่แม่อื่นอีก แก่พ่อเณร.”

“เอตานิ ภิกขุสงฆสส ทมมิ มหาราชาติ.

สามเณร. มหาบพิตร! อาตมภาพ จะถวายภัตเหล่านั้น แก่พระภิกษุสงฆ์.”

“โก อัย ตาต ภิกขุสงโฆ นามาติ.

พระราชาราช. พ่อเณร! ผู้ที่ชื่อว่าภิกษุสงฆ์นี้ ได้แก่คนเช่นไร?”

“ย นิสสาย มหาราช อมหากิ อัจริยูปชฌายานนจ มมณจ ปพพชชา จ อุปสมปทา จาติ.

สามเณร. มหาบพิตร! บรรพชาและอุปสมบทของอาจารย์และอุปัชฌายะของอาตมภาพ
และบรรพชาของอาตมภาพ อาศัยหมุ่ภิกษุใด หมุ่ภิกษุนั้น ชื่อว่าภิกษุสงฆ์.”

ราชา ภียโยโส มตตาย ตุฏฐจิตโต อาห “อญญาณีปี เต ตาต อญฐ ทมมีติ.

พระราชาราช ทรงพอพระราชหทัยเป็นอย่างยิ่ง แล้วทรงรับสั่งว่า “พ่อเณร! โยมจะถวายภัต ๘ ที่แม่อื่นอีก แก่พ่อเณร.”

สามเณโร “สาธูติ สมปฏิจฉิตวา ปุนทิวเส ทุตตีส ภิกขุ คเหตุวา ราชนเตปุรี ปริสิตวา ภาตตกิจจ อกาสิ.

สามเณร ทูลรับว่า “ดีละ” ในวันรุ่งขึ้นได้พาเอาภิกษุ ๓๒ รูปเข้าไปยังภายในพระราชวัง ฉันทัดอาหาร.

[พระเจ้าอโศกมหาราชถวายนิติยภัตแก่ภิกษุหกแสนรูป]

ราชา “อญญาณีปี ทุตตีส ภิกขุ ตุมเหหิ สหุธี เสว ภิกขุ คณนตติ

เอเตเนว อุปาเยน ทิวเส ทิวเส วชฎาเปนโต

สญฐิสหสสานัน พราหมณปริพพาชกาทีน ภาตต อญญาณีปี

อนโตนิเวสเน สญฐิสหสสานัน ภิกขุณิ นิจจภตต ปญฐาเปสิ นิโครธเถระคเตเนว ปสาเทน.

พระราชาราช ทรงปวารณาว่า “ภิกษุ ๓๒ รูปแม่อื่น พร้อมทั้งพวกท่าน จงรับภิกษา พรั่งนี้เถิด” ดังนี้แล้ว

ทรงให้เพิ่มภิกษุมากขึ้นทุกวันๆ โดยอุบายนั้นนั่นแล

ได้ทรงตัดภัตของพวกนักรบชนนอกศาสนา มีพราหมณ์และปริพพาชกเป็นต้น ตั้ง ๖๐,๐๐๐ คนเสีย

แล้วได้ทรงตั้งนิติยภัตไว้สำหรับภิกษุ ๖๐,๐๐๐ รูป ในภายในพระราชนิเวศน์

เพราะความเลื่อมใสที่เป็นไปในพระนิโครธเถระ^๑นั่นเอง.

๑ พระนิโครธเถระ ก็คือนิโครธสามเณรนั่นเอง.

นิโครตเถโรปิ ราชานัม สปริสํ ตีสฺ สุรณฺสุ ปญฺจสุ จ สีเสสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา

พุทธสาสนเน โปถุชฺชนิกเน ปสาเทน อจลปฺปสาทํ กตฺวา ปติฏฺฐาเปสิ.

ฝ่ายพระนิโครตเถระ ก็ให้พระราชาร่วมทั้งบริษัทดำรงอยู่ในไตรสรณคมน์และเบญจศีล

ทำให้เป็นผู้มีความเลื่อมใสไม่หวั่นไหว ด้วยความเลื่อมใสอย่างปुरुชชน แล้วให้ดำรงมั่นอยู่ในพระพุทธานุชาสนา.

[พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างวัด และเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ แห่ง]

ปุณ ราชาน อโศการามํ นาม มหาวิหารํ การาเปตฺวา สฺมฺมฺนฺสฺสฺสฺสํ ภิกฺขุณํ ๘๔,๐๐๐ ปฏฺฐาเปสิ.

พระราชารับสั่งให้นายช่างสร้างมหาวิหาร ชื่อว่าอโศการาม แล้วก็ทรงตั้งภัดไว้เพื่อถวายภิกษุ ๘๐,๐๐๐ รูปอีก.

สกลชมฺพุทฺธิเป จ จตุรราสีติยา นครสทฺสเสสุ จตุรราสีติ วิหารสทฺสสาณิ การาเปสิ

จตุรราสีติสทฺสเจติยปฏิมณฺชิตานิ ธมฺเมเนว, โน อธมฺเมเน.

และทรงรับสั่งให้สร้างพระวิหาร ๘๔,๐๐๐ หลัง ซึ่งประดับด้วยพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ ไว้ในพระนคร ๘๔,๐๐๐ แห่ง
ทั่วชมพูทวีปทั้งสิ้น โดยความชอบธรรม นั้นเอง, หาใช่โดยไม่ชอบธรรมไม่.

เอกทิวสํ กิร ราชาน อโศการาเม มหาทานํ ทตฺวา สฺมฺมฺนฺสฺสฺสฺสํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส มชฺเฌ นิสฺซชฺ

สงฺฆํ จตฺตฺหิ ปจฺจเยทฺติ ปวาเรตฺวา อิมํ ปญฺหํ ปุจฺฉิ “ภนฺเต ภควตา เทสิตธมฺโม นาม กิตฺตโก โทหิตฺติ.

ได้ยินว่า ในวันหนึ่ง พระราชาทรงถวายมหาทานที่อโศการาม ประทับนั่งอยู่ในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์

ซึ่งนับได้ประมาณ ๘๐,๐๐๐ รูป ทรงปวารณาสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ แล้วตรัสถามปัญหานี้ว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! ชื่อว่าพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว มีประมาณเท่าไร?”

“องค์โต มหาราช นวฺงคานิ ชนฺธโต จตุรราสีติธมฺมกฺขนฺธสทฺสสาณิตฺติ.

พระสงฆ์ถวายพระพรว่า “มหาบพิตร! ชื่อว่าพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วนั้น

ว่าโดยองค์ มีองค์ ๘, ว่าโดยชั้น มี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น.”

ราชาน ธมฺเม ปสฺสีทิตฺวา “เอเกกํ ธมฺมกฺขนฺธํ เอเกกวิหาเรณ ปุเชสฺสามิตฺติ เอกทิวสเมว ฉนฺนวุตฺติโกฏฺฐิณํ วิสฺซชฺเตตฺวา อมฺจเจ อาณาเปสิ

“เออ ภณ, เอกเมกสมิ นฺคร เอเกกํ วิหารํ การาเปตฺวา จตุรราสีติยา นครสทฺสเสสุ จตุรราสีติวิหารสทฺสสาณิ การาเปลาติ

สยญฺจ อโศการาเม อโศกมหาวิหารตถาย กมฺมํ ปฏฺฐาเปสิ.

พระราชาทรงเลื่อมใสในพระธรรม แล้วทรงรับสั่งว่า “เราจักบูชาพระธรรมชั้นแต่ละชั้นด้วยวิหารแต่ละหลังๆ” ดังนี้

ในวันเดียวเท่านั้น ได้ทรงสละพระราชทรัพย์ถึง ๘๖ โกฏิ แล้วได้ทรงบังคับพวกอมาตย์ว่า

“ไปเถิดพนาย! พวกท่านเมื่อให้สร้างวิหารในนครแต่ละนคร จงให้สร้างพระวิหาร ๘๔,๐๐๐ หลัง

ไว้ในพระนคร ๘๔,๐๐๐ นครเถิด” ดังนี้ ส่วนพระองค์เองได้ทรงเริ่มการงานเพื่อประโยชน์แก่อโศกมหาวิหาร ในอโศการาม.

สงฺโฆ อินฺทคฺคตฺตเถรณนาม มหิตฺธิยํ มหานุกาเว ชินฺดาสวํ นวกมฺมาธิฏฺฐายกํ อทาสิ.

พระสงฆ์ได้ให้พระเถระชื่อว่าอินทคตเถระ ผู้มีฤทธิ์มากมีอาณุภาพมาก สิ้นอาสวะแล้ว เป็นนวกัมมาธิฏฐายี^๑.

เถโร ยํ น นิฏฺฐาติ ตํ ตํ อตฺตโน อาณุภาเวณ นิฏฺฐาเปสิ.

๑ นวกัมมาธิฏฐายี คือผู้ดูแลควบคุมงานก่อสร้างใหม่.

พระเถระได้ยังการงานที่ยังไม่สำเร็จนั้นๆ ให้แล้วเสร็จด้วยอานุภาพของตน.

เอวมปิ ตีหิ สัจจเรหิ วิหารกम्मํ นิฏฐาเปสิ.

พระเถระได้ให้การสร้างพระวิหารสำเร็จลง ๓ ปี แม้ด้วยอานุภาพอย่างนั้น.

[พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทำการฉลองพระวิหาร]

เอกทิวสเมว สพพนครหิ ปณณานิ อาคมัสสุ.

ข่าวสารจากทุกๆ นคร ได้มาถึงวันเดียวกันนั่นเอง.

อมจจา รณโณ อาโรเจสุ “นิฏฐิตานิ เทว จตุราสีติวิหารสทสสานิตี.

พวกอมาตย์ได้กราบทูลแต่พระราชารว่า “ขอเดชะ พระวิหาร ๘๔,๐๐๐ หลังสร้างเสร็จแล้ว.”

ราชา นคร เภริยจาราเปสิ “อิโต สตตณนํ ทิวสานํ อจฺจเยน วิหารมโห ภวิสสติ,
สพเพ อญฺฐ สีสงคานิ สมายิตฺวา อนฺโตนคร พหินคร จ วิหารมํ ปญฺญาเทนตฺติ.

พระราชาร ทรงรับสั่งให้เที่ยวตักลองประกาศทั่วพระนครว่า “ล่วงไป ๗ วันแต่วันนี้ จักมีการฉลองพระวิหาร,
ขอให้ประชาชนทั้งหมด จงสมาทานองค์ศีล ๘ เตรียมการฉลองพระวิหาร ทั้งภายในพระนคร และภายนอกพระนคร.”

โต สตตณนํ ทิวสานํ อจฺจเยน สพพาลงการวิภูสิตาย อนกสทสทสสงฺขา ยจฺตฺรงคินียา เสนาย ปริวุโต ราชา
เทวโลเก อมรวตฺติยา ราชธานียา สิริโต อธิกตรสสสิริกํ วย

นคร กาคุกาเมน อุตสาหชาเตน มหาชเนน อลงกตปฏิยตฺตํ นครํ อนูวิจรนโต วิหารํ คนฺตวา ภิกฺขุสงฺขมฺส มชเณ [49] อญฺฐาสิ.

ล่วงไป ๗ วันแต่การฉลองพระวิหารนั้น

พระราชาร แวดล้อมด้วยหมู่เสนาเมือง ๔ นับได้หลายแสน ซึ่งแต่งตัวด้วยเครื่องอลังการทุกอย่าง

เสด็จเที่ยวชมพระนคร ที่มหาชนผู้มีความอุตสาหะประสงค์จะตกแต่งพระนคร ได้ตกแต่งประดับประดาแล้ว

ให้เป็นเหมือนมีความสง่างามยิ่งกว่าสิริแห่งราชธานีชื่ออมรวตี ในเทวโลก

เสด็จพระราชดำเนินไปยังพระวิหาร ได้ประทับยืนอยู่ ณ ท่ามกลางภิกษุสงฆ์.

ตสมฺมิจจ ขเณ สนนฺปิตฺตา อสีติ ภิกฺขุโกฏฺธิโย อเหสุ.

ก็ภิกษุที่ประชุมกันในขณะนั้นมีประมาณ ๘๐ โกฏิ.

ภิกฺขุเนินฺนจ ปน ฉนฺนวุตฺติสทสสานิ.

ก็แล พวกนางภิกษุณีมีประมาณ ๘,๖๐๐,๐๐๐.

ตตถ ชินฺนาสวภิกฺขุเยว สทสทสสงฺขา อเหสุ.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น เฉพาะภิกษุผู้เป็นพระชีนาสนับได้ประมาณแสนรูป.

เตสํ เอตทโหสิ

“สเจ ราชา อตฺตโน อธิการํ อนวเสสํ ปสเสยฺย, อติวีย พุทฺธสาสนे पसिथेयति ततो लोकाविरम् नम पाण्डित्यं अकसु.

ภิกษุชีณาสพเหล่านั้น ได้มีความวิตกข้อนี้ว่า

“ถ้าพระราชาราชจะพึงทรงเห็นอริการ (ทานอันยิ่ง) ไม่มีส่วนเหลือ ของพระองค์, ก็จักพึงทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง” ต่อจากนั้น จึงได้ทำปาฏิหาริย์ ชื่อว่าโลกวิวรรณ์ (คือ การเปิดโลก).

[พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเห็นทั่วทั้งชมพูทวีป]

ราชา อโศการามเม ฐิตโต ว จตฺตทิสสา อนุวิโลเกนโต สมณโต สมุทฺทปริยนต์ ชมพูทีป ปสฺสตี
จตุรสีตีถย วิหารสทฺสทานิ อุพาราย วิหารมหปุชาย วิโรจมานานิ.

พระราชาราชประทับยืนอยู่ที่อโศการามนั้นแล ทรงเสวยวุดตลอดทั้ง ๔ ทิศ ได้ทรงเห็นชมพูทวีป ซึ่งมีมหาสมุทรเป็นที่สุดโดยรอบ และพระวิหาร ๘๔,๐๐๐ หลัง ที่รุ่งโรจน์อยู่ด้วยการบูชาในการฉลองพระวิหารอย่างโอฬาร.

โส ตํ วิภูตี ปสฺสมานิ อุพารณ ปิติปามุชเชน สมณนาโคโต

“อตฺถิ ปน อดฺญสฺสปี กสฺสจฺจิ เอวรूपิ ปิติปามุชฺชํ อุปฺปนฺนปุพฺพนติ จินฺเตนโต ภิกฺขุสงฺฆํ ปุจฺฉิ

“ภนฺเต อมหากํ โลกนาถสฺส ทสฺพลสฺส สาสเน โก มหาปริจจาคํ ปริจฺจชิ, กสฺส ปริจฺจาโค มหนฺโตติ.

ท้าวเธอ เมื่อทรงแลดูสมบัตินั้น ก็ทรงประกอบด้วยปีติปราโมทย์อย่างโอฬาร ทรงดำริว่า

“ก็มีอยู่หรือที่ปีติปราโมทย์เห็นปานนี้ เคยเกิดขึ้นแก่ใครๆ อื่นบ้าง?” จึงตรัสถามภิกษุสงฆ์ว่า

“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! ในพระศาสนาของพระทศพลโลกนาถเจ้าของเราทั้งหลาย มีใครบ้าง ได้สละบริจจาคอย่างมากมาย, การบริจจาคของใครเล่ายิ่งใหญ่.”

ภิกฺขุสงฺฆโม โมคฺคสิปฺตตฺติสฺสเถรสฺส ภาโร อกาสิ.

ภิกษุสงฆ์ได้มอบการวิสัชชนาปัญหาที่พระราชาราชตรัสถาม ให้เป็นหน้าที่ของท่านโมคคสิบุตรติสสเถระ.

เถโร อาห “มหาราช ทสฺพลสฺส สาสเน ปจฺจยทายโก นาม ตยา สทิสฺโส, ธรรมานปี ตถาคเต, น โกจิ อโหสิ,
ตเวว ปริจฺจาโค มหาคิ.

พระเถระ. มหาบพิตร! ขึ้นชื่อว่าผู้ถวายปัจจัย ในพระศาสนาของพระทศพล เช่นกับพระองค์ ในเมื่อพระตถาคตเจ้าแม้
ยังทรงพระชนม์อยู่ ไม่มีใครเลย, พระองค์เท่านั้น ทรงมีการบริจจาคยิ่งใหญ่.

[พระเจ้าอโศกยังไม่เป็นทนายแห่งพระศาสนา]

ราชา เถรสฺส วจฺนํ สุตฺวา อุพารณ ปิติปามุชเชน นิรฺนตฺโร ผุฏฺฐสฺรีโร หุตฺวา จินฺเตสิ

“นตฺถิ กิร มยา สทิสฺโส ปจฺจยทายโก, มยหิ กิร ปริจฺจาโค มหาคิ, อหิ กิร เทยฺยธมฺเมเน สาสนํ ปคฺคณฺหามิ,
กิ ปนาหิ, เอวํ สติ, สาสนสฺส ทายาทโ ทฺหมิ, น โทหฺมิติ.

ก็ ปนาหิ, เอวํ สติ, สาสนสฺส ทายาทโ ทฺหมิ, น โทหฺมิติ.

พระราชาราชสดับคำของพระเถระแล้ว ได้มีพระวรกายอันปีติปราโมทย์อย่างโอฬารถูกต้องแล้ว หาระหว่างมิได้ จึงทรงดำริว่า

“ได้ยินว่า ผู้ที่ถวายปัจจัยเช่นกับเรา ไม่มี, ได้ยินว่า เรามีการบริจจาคยิ่งใหญ่,

ได้ยินว่า เรากำลังยกย่องเชิดชูพระศาสนา ด้วยไทยธรรม, ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ เราจะได้ชื่อว่า เป็นทนายแห่งพระศาสนาหรือไม่.”

ตโต ภิกฺขุสงฺฆํ ปุจฺฉิ ภาวามิ นุ โข อหิ ภนฺเต สาสนสฺส ทายาทโ ทฺหมิ.

ลำดับนั้น ท้าวเธอจึงตรัสถามภิกษุสงฆ์ว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! โยมเป็นทนายแห่งพระศาสนา หรือยังหนอ?”

โตโต โมคคลีบุตรตติสสเถโร รมณโญ อิทํ วจัน สุตวา ราชปุตตสส มหินทสส อุปนิสสยสมปตตี สมปสสมาโน
“สเจ อัย ราชกุมารโ [50] ปพพชิสสตี สาสนสส อติวिय วุชฺฌมฺ ภาวิสสตีติ จินเตตวา ราชานํ เอตทโวจ
“น โข มหาราช เอตตาวตฺตา สาสนสส ทายาทโ ทฺหิตี, อปิจ โข ‘ปจฺจยทายโกติ วา ‘อุปฏฺฐาโกติ วา สงฺขยํ คจฺฉตี,
โยปิ ติ มหาราช ปฐฺวีโต ยาวพฺรหฺมโลกปริมาณํ ปจฺจยราสี ทฺเหยย, โสปี ‘สาสน ทายาทโติ สงฺขยํ น คจฺฉตีติ.

ในลำดับนั้น ท่านพระโมคคลีบุตรตติสสเถระ ฟังพระราชดำรัสแล้ว

เมื่อเล็งเห็นอุปนิสัยสมบัติ แห่งพระมหินท์ผู้เป็นพระโอรส (ของท้าวเธอ) จึงดำริว่า

“ถ้าพระกุมารนี้ จักทรงผนวชไซ้, พระศาสนาก็จักเจริญอย่างยิ่ง” จึงถวายพระพรเรื่องนี้จะพระราชอาวาทว่า

“มหาบพิตร! ผู้ที่จะเป็นทายาทแห่งพระศาสนา หาใช่ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นไม่,

ก็อีกอย่างหนึ่งแล ผู้ถวายปัจจัยเช่นนั้น ย่อมถึงความนับว่า ‘ปัจจัยทายก’ หรือว่า ‘ผู้อุปฐาก’ (เท่านั้น).

มหาบพิตร! แท้จริง แม้ผู้ใดพึงถวายปัจจัยกองตั้งแต่แผ่นดินขนาดจดถึงพรหมโลก,

แม้ผู้นั้น ก็ยังไม่ถึงความนับว่า “เป็นทายาทในพระศาสนาได้.”

[ผู้ที่ให้บุตรบวชชื่อว่าได้เป็นทายาทแห่งพระศาสนา]

“อถ กถณฺจรฺทึ ฆนฺเต สาสนสส ทายาทโ ทฺหิตีติ.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสถามว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! ถ้าเช่นนั้นทายาทแห่งพระศาสนา จะมีได้อย่างไรเล่า?”

“โย ติ โภจึ มหาราช อทฺโธ วา ทลิตฺทโ ทฺ วา อตฺตโน โอรสํ ปุตฺตํ ปพฺพาเซตี, อัย วุจฺจตี มหาราช ทายาทโ สาสนสสชาติ.

พระเถระถวายพระพรว่า

“มหาบพิตร! บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง จะเป็นผู้มั่งคั่งก็ตาม จะเป็นผู้ยากจนก็ตาม ให้บุตรผู้เป็นโอรสของตนบวช (ในพระศาสนา),

มหาบพิตร! บุคคลนี้ ท่านเรียกว่า “เป็นทายาทแห่งพระศาสนา.”

เอวํ วุตเต, อโสโก ฆมฺมราชา “อหํ ภิรฺ เอวฺรฺูปํ ปริจฺจาคํ กตฺวาปี เนว สาสนสส ทายาทภาวํ ปตฺโตตี

สาสน ทายาทภาวํ ปฏฺฐมาโน อิตฺถิจิตฺจ วิโลเกตฺวา อทฺทส มหินท์ กุมารํ อวิหฺเว สฺฐิตํ.

เมื่อพระโมคคลีบุตรตติสสเถระ ถวายพระพรอย่างนั้นแล้ว, พระเจ้าอโศกธรรมราช ทรงดำริว่า

“ได้ยินว่า เราแม้ทำการบริจาคเห็นปานนี้แล้ว ก็ยังไม่ถึงความนับว่าทายาทแห่งพระศาสนาได้เลย”

ทรงปรารถนาความเป็นทายาท ในพระศาสนาอยู่ จึงทรงเสลียวดู ข้างโน้นและข้างนี้

ได้ทรงเห็นพระมหินท์กุมาร (ผู้เป็นพระราชโอรสของพระองค์) ซึ่งประทับยืนอยู่ในที่ไม่ไกล.

ทิสวานสส เอตทโหสิ

“ภิณฺจาปี อหํ อิมํ กุมารํ ติสฺสกุมารสส ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐิตี อฺปรชเช สฺฐเปตฺกาโม, อถ โข อฺปรชชโตปี ปพฺพชชา ว อุตฺตมาตี.

ครั้นทรงเห็นแล้ว ท้าวเธอก็ทรงรำพึงตั้งน้าว่า

“เราประสงค์จะสถาปนาพระกุมารองค์นี้ไว้ในตำแหน่งอุปราช จำเดิมแต่เวลาตติสสกุมารผนวชแล้ว ก็จริงอยู่,

ถึงอย่างนั้น การบรรพชาแล เป็นคุณชาติอุดมกว่าตำแหน่งอุปราชเสียอีก.

โตโต กุมารํ อาท “สกกสิ ตฺวํ ตาต ปพฺพชิตฺนฺตี.

“ลำดับนั้น ท้าวเธอจึงทรงรับสั่งกะพระกุมารว่า “พ่อ! ลูกจะสามารถบวชได้ไหม?”

กุมารโอร ปกติยาปิ ติสสกุमारสส ปพพชิตกาลโต ปฎติ ปพพชิตุกาโมว

ธณัญญ วจนัน สุตวา อติวีย ปามุชชชาโต หุตวา อาห “ปพพชามิ เทว, มัม ปพพชเชตวา ตุมเห สาสเน ทายาทา โหเถติ.

พระกุมาร แม้ตามปกติ จำเดิมแต่เวลาพระติสสกุमारทรงผนวชแล้ว ก็มีพระประสงค์อยากจะผนวชอยู่ที่เดียว

พอได้ทรงสดับพระราชดำรัสก็เกิดพระปรมาโหมทย์เป็นอย่างยิ่ง แล้วกราบทูลว่า “ขอเดชะสมมติเทพ!

หม่อมฉันจะบวช, ทูลกระหม่อม ทรงอนุญาตให้กระหม่อมฉันบวชแล้ว จะได้เป็นทายาทในพระศาสนา.”

เตน จ สมเยน ราชชิตา สงฆมิตตาปิ ตสมีเยว ฐาเน ฐิตา โหติ.

ก็โดยสมัยนั้นแล แม้พระนางสังฆมิตตา พระราชชิตา (ของท้าวเธอ) ก็ประทับยืนอยู่ในสถานที่นั้นเอง.

ตสสาว สามโก อคคิพรหมา นาม กุมารโอร อุปราเชน ติสสกุมาเรณ สทธิ ปพพชิตโต โหติ.

พระกุมารทรงพระนามว่าอัคคิพรหม ผู้เป็นพระสวามีของพระนางสังฆมิตตานั่นแล

ก็ได้ผนวชร่วมกับพระติสสกุमारผู้เป็นอุปราชแล้ว.

ราชา ตัม ทิสวา อาห “ตวมปิ อมม ปพพชิตุ สุกกสีติ.

พระราชาทรงเห็นพระนางสังฆมิตตานั่นแล้ว จึงรับสั่งว่า “แม่! แม่ลูกสามารถจะบวชได้ไหม?”

“สาธู ตาต สุกโกมีติ.

พระนางทูลตอบว่า “ดีละ ทูลกระหม่อมพ่อ! หม่อมฉันสามารถ.”

ราชา [51] ปุตตานัน มนั ลภิตวา ปหุญญจิตโต ภิกขุสงฆัม เอตทโวจ

“ภนเต อิม ทารเก ปพพชเชตวา มัม สาสเน ทายาทัม โหโรเถติ.

พระราชาทรงขอบใจพระราชโอรสและธิดาแล้ว มีพระราชหทัยเบิกบาน จึงตรัสพระดำรัสนี้กะพระภิกษุสงฆ์ว่า

“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! ขอพระคุณเจ้าทั้งหลาย จงให้ทารกเหล่านี้บวช แล้วกระทำให้ยอมเป็นทายาทในพระศาสนาเถิด.”

สงโฆ ธณัญญ วจนัน สมปฏิจฉิตวา กุมารโอร โมคคลีปุตตติสสเถเรณ อุปชฌายเณ มหาเทวตเถเรณ จ อจาริเณ ปพพชเชปสิ^๑

มชฌนตีกตเถเรณ อจาริเณ อุปสมปาเทสิ.

พระสงฆ์รับพระราชดำรัสแล้ว

ก็ให้พระกุมารบรรพชา โดยมีพระโมคคลีบุตรติสสเถระ เป็นพระอุปชฌายะ และมีพระมหาเทวเถระเป็นอาจารย์

ให้อุปสมบท โดยมีพระมัชฌันตีกเถระ เป็นอาจารย์.

ตทา กิร กุมารโอร ปริปัญณวีสิตวิสโส โหติ.

ได้ยินว่า คราวนั้น พระกุมารมีพระชนมายุได้ ๒๐ ปีบริบูรณ์.

[พระมหินทเถระได้บรรลुพระอรหัตเวลาอุปสมบท]

โส ตสมีเยว อุปสมปทมนชเล สห ปฏิสสมภิทาหิ อรหตตัม ปาปุณนิ.

ท่านได้บรรลुเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ในมณฑลอุปสมบทนั้นนั่นแล.

๑ ปพพชเชสิ.

สงฆมิตตตายปิ ราชธิตาย อาจารย์ยา อายุपालิตเถรี นาม, อุปชฌายา ปน ธรรมपालิตเถรี นาม อโหสิ.

พระอาจารย์แม่ของพระนางสังฆมิตตราชธิตา ชื่อว่าพระอายุपालิตเถรี, ส่วนพระอุปชฌายะ ชื่อพระธรรมपालิตเถรี.

ตทา กิร สงฆมิตตา อฏฐารสวาสสา โหติ.

ได้ยินว่า คราวนั้น พระนางสังฆมิตตา มีพระชนมายุได้ ๑๘ ปี.

ตํ ปพพิชิตมตฺตํ ตสฺมีเยว สีมามณฑลเสสิกขาย ปติภฺฐเปสฺสุ.

ภิกษุสงฆ์ยังพระนางสังฆมิตตานี้ ผู้พอบรรพชาแล้ว ให้ดำรงอยู่ในสิกขา ในโรงสีมานั้นนั่นแล.

อุภินันฺ ปพพิชิตกาเล ราชสา ฉวสสาภิเสโก โหติ.

เวลาที่พระโอรสและพระธิดาทั้ง ๒ องค์ผนวช พระราชาทรงอภิเษกครองราชย์ได้ ๖ ปี.

อถ มหินทเถโร อุปสมบณนกาลโต ปภฺวติ อตฺตโน อุปชฌายสเสว สนฺติเก ธรรมญจ วินยญจ ปริยาปฺณนโต

เทวปิ สงคฺคิตโย อารุฬหํ ติปิฏกสงคฺคิตํ สาภฺฐญฺญํ สพฺพํ เถรวาทํ ติณฺณํ วสฺसानํ อพฺภนฺตเร อุกฺคเหตฺวา

อตฺตโน อุปชฌายสส อนฺเตวาสิกานํ สหสฺสมตฺตานํ ภิกฺขุณฺ ปาโมกฺโข อโหสิ.

ภายหลัง ตั้งแต่เวลาที่ทรงผนวชแล้ว พระมหินทเถระก็ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมและพระวินัย ในสำนักพระอุปชฌาย์ตนนั่นเอง

ได้เรียนเอาเถรวาททั้งหมดพร้อมทั้งอรรถกถา ที่ท่านสงเคราะห์ด้วยพระไตรปิฎก ซึ่งขึ้นสู่สังคิติทั้ง ๒ คราว จบในภาย ๓

พรรษา แล้วได้เป็นปาโมกข์ (หัวหน้า) ของพวกภิกษุประมาณ ๑,๐๐๐ รูป ผู้เป็นอันเตवासิกแห่งอุปชฌายะของตน.

ตทา อโสโก ธรรมราชา นวสสาภิเสโก โหติ.

คราวนั้น พระเจ้าโสภณธรรมราชา ทรงอภิเษกครองราชย์ได้ ๙ ปี.

[พระเจ้าอโศกทรงตั้งมูลนิธิตวายสงฆ์ ๕๐๐,๐๐๐]

ธมฺมญฺญ ปน อฏฐวสสาภิเสกกาเลเยว โภณตฺตปุตฺตติสฺสเถโร พฺยาสิปฺภิกมมตฺถํ ภิกฺขาจารวตฺเตน อาหิณฺชิตฺวา

ปสฺตมตฺตํ สบปี อลภิตฺวา พฺยาสิปฺเลน ปริกฺชีณายฺสงฺฆาโร ภิกฺขุสงฺฆํ อปฺปมาเทน โอวทิตฺวา

อากาเส ปลฺลงฺเกน นิสฺสีทิตฺวา เตโชธาตฺถุํ สฺมาปชฺชิตฺวา [52] ปรีนินฺพพายี.

ก็ในรัชกาลที่พระราชาทรงอภิเษกได้ ๘ ปีนั้นแล พระโณตบุตรติสสเถระ เทียวไปเพื่อต้องการยาบำบัดพยาธิ ด้วยภิกขาจารวัตร

ก็ไม่ได้เนยใสสักว่าพายมือหนึ่ง จึงสิ้นอายุสังขาร เพราะกำลังแห่งพยาธิ ได้โอวาทภิกษุสงฆ์ด้วยความไม่ประมาท

แล้วนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ เข้าเตโชธาตูปรีนินพพานแล้ว.

ราชา ตํ ปวฺตตี สุตฺวา เถรสฺส สกฺกาโร กตฺวา “มยิ นาม รชฺชํ กาเรนฺเต, เหวํ ภิกฺขุณฺ ปจฺจยา พุทฺธภาติ

นฺครสฺส จตุสฺส ทฺวาเรสฺส โปกฺขรณฺนโย กาเรตฺวา เกสฺชชฺส ปุราเปตฺวา ทาเปสิ.

พระราชา ทรงทราบความเป็นไปนั้นแล้ว ได้ทรงทำสักการะแก่พระเถระ แล้วทรงรับสั่งว่า

“ขึ้นชื่อว่า เมื่อเราครองราชย์อยู่ พวกภิกษุยังหาปัจจัยได้ยากอย่างนี้”

แล้วทรงรับสั่งให้สร้างสระโบกขรณีไว้ที่ประตูทั้ง ๔ แห่งพระนคร ให้บรรจุเต็มด้วยเกสัชฌายาไว้.

เตน กิร สมเณ “ปาฏลิกปุตตสส จตุสสุ ทวารสสุ จตตาริ สตสสสทานิ, สภายิ สตสสสสนนติ
ทิวเส ทิวเส ปณจ สตสสสทานิ รณญญ อุปปชชนนติ.

ได้ยินว่า สมัยนั้นเครื่องบรรณาการตั้งห้าแสน เกิดขึ้นแก่พระราชาทูวันๆ คือ
ที่ประตุทั้ง ๔ แห่งพระนครปาตลีบุตร ๔๐๐,๐๐๐, ที่สภา ๑๐๐,๐๐๐.

ตโต ราชา นิโครตเถรสส เทวสิกิ สตสสสส วิสขุเชสิ.

ครั้งนั้น พระราชาทรงสละถวายท่านนิโครตเถระ วันละหนึ่งแสน.

พทุสสส เจติเย คนธมาลาทีหิ ปุชนตถาย สตสสสส,

หนึ่งแสนเพื่อต้องการทรงบูชาด้วยวัตถุมีของหอมและดอกไม้เป็นต้น ที่พทุสสเจติย์,

ธมมสสส สตสสสส. ตัง ธมมธรานัง พทุสสุตทานัง จตูปัจจยตถาย อุปนียติ.

หนึ่งแสนเพื่อต้องการทรงบูชาพระธรรม. คือ ทรงน้อมถวายแสนนั้น เพื่อประโยชน์แก่ปัจจัย ๔ แก่พวกภิกษุผู้ทรงธรรม เป็นพหุ
สุด.

สงฆสสส สตสสสส.

แสนหนึ่งถวายภิกษุสงฆ์.

จตุสสุ ทวารสสุ เกสชชตถิ สตสสสส.

ถวายอีกแสนหนึ่งเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุที่ประตุทั้ง ๔ ด้าน.

เอวั สาสเน อุฬาริ ลากสกกาวโร นิพพตติ.

ลากและสักการะอันโอฬาร เกิดแล้วในพระศาสนาด้วยอาการอย่างนี้.

[พวกเดียรถีย์ปลอมบวชในพระพุทธศาสนา]

ตติยา ปิริหีนลากสกการา อนตมโส ฆาสจฉาพนมตตมปิ อलगนตา

ลากสกการิ ปญญมามา สาสเน ปพพชิตวา สกานิ สกานิ ทิฏฐิตตานิ “อัย ธมโม, อัย วินโยติ ทีเปนติ.

เดียรถีย์ทั้งหลาย เสื่อมลากและสักการะแล้ว ชั้นที่สุดไม่ได้แม้สักวาของกินและเครื่องนุ่งห่ม

เมื่อปรารถนาลากและสักการะ จึงปลอมบวชในพระพุทธศาสนา แล้วแสดงทิฏฐิ (ลัทธิ) ของตนๆ ว่า “นี้ธรรม, นี้วินัย.”

ปพพชช อलगมานาปิ สยเมว มุณเฑตวา กาสายานิ อจฉาเทตวา วิหารสสุ วิจรนตา

อุโปสถมปิ ปวารณมปิ สงฆมมมปิ คณกมมมปิ ปวิสนติ.

พวกเดียรถีย์เหล่านั้น แม้เมื่อไม่ได้บวชก็ปลงผมเสียเอง แล้วนุ่งผ้ากาสาเยเที่ยวไปในวิหารทั้งหลาย เข้าไป (ร่วม) อุโบสถบ้าง
ปวารณาบ้าง สังฆกรรมบ้าง คณะกรรมบ้าง.

ภิกขุ เตหิ สหุธิ อุโปสถัง น โกรนติ.

ภิกษุทั้งหลาย ไม่ยอมทำอุโบสถ ร่วมกับพวกภิกษุเดียรถีย์เหล่านั้น.

ตทา โมคคลีปุตตติสสเถโร

“อุปปนทานิ อธิกรณ์, ตํ นจิรสเสว กกขฬิ ภวิสสตี, น โข ปเนตํ สกกา อิมสํ มชฺเฌ วสนเตน วุปสมตุนตี มหินทเถรสส คณิ นิยยาเทตวา อตตนา ผาสุกวิหารน วิหริตุกาโม อโธคงคํ ปพพตํ อคมาสิ.

คราวนั้น ท่านพระโมคคลีบุตรติสสเถระ ดำริว่า “บัดนี้ อธิกรณ์เกิดขึ้นแล้ว, ไม่นานเลย อธิกรณ์นั้นจักหยาบเข้าขึ้น, ก็เราอยู่ในท่ามกลางแห่งภิกษุเดียรถีย์เหล่านั้น จะไม่อาจระงับอธิกรณ์นั้นได้” ดังนี้ จึงมอบการคณะถวายท่านพระมหินทเถระ ประสงค์จะพักอยู่โดยผาสุกวิหารด้วยตนเอง แล้วได้ไปยังอโธคงคบรรพต.

[พวกเดียรถีย์แสดงลัทธินอกพุทธศาสนา]

เตปิ โข ติตถิยา ภิกขุสงฺฆน ธมฺเมน วินยเนน สตถุ สาสเนน นิคคยหมานาปี

ธมฺวินยานุโลมาเย [53] ปฏิปตติยา อสณฺฐหนตา อเนกรูปิ สาสนสฺส อพพทญฺจ มลญฺจ กณฺณญฺจ สมฺภูตฺธาเปสุ.

พวกเดียรถีย์แม้เหล่านั้นแล ถึงถูกภิกษุสงฆ์ปรามปรามโดยธรรมโดยวินัย โดยสัตตศาสนา

ก็ไม่ยอมตั้งอยู่ในข้อปฏิบัติอันคล้อยตามพระธรรมวินัย

ทั้งได้ให้เสนียดจัญไร มลทิน และเสี้ยนหนาม ตั้งขึ้นแก่พระศาสนา มิใช่ออย่างเดียว.

เกจิ อคฺคิ ปริจฺรณตี. เกจิ ปญฺจาตเป ตปฺปนตี. เกจิ อาทิจฺจํ อนุปริวตฺตตี.

เกจิ ธมฺมญฺจ วินยญฺจ โว ภินฺทิสสามาตี^๑ ปคฺคณฺหิสฺสุ.

บางพวกบ่าเรอไฟ. บางพวกอย่างตนให้ร้อนอยู่ในเครื่องอบตน ๕ อย่าง. บางพวกประพฤติหมุนไปตามพระอาทิตย์.

บางพวกก็ยืนยันพูดว่า “พวกเรา จักทำลายพระธรรมวินัยของพวกท่าน” ดังนี้.

ตทา ภิกขุสงฺฆโม น เตหิ สทฺธิ อุโปสถํ วา ปวารณํ วา อกาสิ.

คราวนั้น ภิกษุสงฆ์ ไม่ได้ทำอุโบสถหรือปวารณา ร่วมกับเดียรถีย์เหล่านั้นเลย.

อโสการาเม สตต วสฺसानิ อุโปสถโถ อุปจฺฉิชิ.

ในวัดอโศการาม อุโบสถขาดไปถึง ๗ ปี.

รณฺโณปี เอตมตฺถํ อาโรเจสุ.

พวกภิกษุ ได้กราบทูลเรื่องนั้นแม้แต่พระราชแล้ว.

[พระเจ้าอโศกทรงใช้อมาตย์ให้ประงับอธิกรณ์]

ราชา เอกํ อมจฺจํ อาณาเปตี “วิหารํ คนฺตวา อธิกรณ์ วุปสมเตวา อุโปสถํ การาเปหิตี.

พระราชฯ ทรงบังคับอมาตย์นายหนึ่งไปว่า “เธอไปยังพระวิหาร ระงับอธิกรณ์แล้ว นิมนต์ภิกษุสงฆ์ให้ทำอุโบสถเถิด” ดังนี้.

๑ โวภินทิสสาม.

อมจโจ ราชานัน ปฏิกุญจิตุ อวิสหนโต อณเณ อมจเจ อุปสงกมิตวา อาห

“ราชานัน ‘วิหารี คนตวา อริกรรม วุปสมตวา อุโปสถ กโรหิตี ปหิณิ, กถนุโข อริกรรม วุปสมมตติ.

อมตย์ไม่อาจจะทูลย้อนถามพระราชานันได้ จึงเข้าไปหาอมตย์พวกอื่น แล้วกล่าวว่า

“พระราชานันส่งข้าพเจ้าไปว่า ‘เธอจงไปยังพระวิหาร ระงับอริกรรมแล้ว ทำอุโบสถเถิด’ ดังนี้ อริกรรมจะระงับได้อย่างไรหนอ?”

เต อาหสิ “มย เอว สลลกุเขม

‘ยถา นาม ปจจนต วุปสมนตวา โจเร ชาเตนติ, เอวเมว เย อุโปสถ น กโรนติ เต มารราเปตุกาโม ราชานัน ภาวิสสตีติ.

อมตย์เหล่านั้นพูดว่า “พวกข้าพเจ้ากำหนดหมายได้ ด้วยอุบายอย่างนี้ว่า

‘พวกราชบุรุษ เมื่อจะปราบปัจฉิมชนบทให้ราบคาบ ก็ต้องฆ่าพวกโจร ชื่อฉันทิ, ภิกษุเหล่าใดไม่ทำอุโบสถ, พระราชานันทรงประสงค์ให้ฆ่าภิกษุเหล่านั้นเสียฉันทิเหมือนกัน.’”

อล โส อมจโจ วิหารี คนตวา ภิกษุสงฆ์ สนนิปาเตตวา อาห

“อห รณญา ‘อุโปสถ การาเปหิตี เปลิตโต, กโรถ ทานิ ภาเนเต อุโปสถกมมนติ.

ลำดับนั้น อมาตย์นายนั้น ไปยังพระวิหาร นัดให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้วเรียนชี้แจงว่า

“พระราชานันส่งข้าพเจ้ามาว่า ‘เธอจงนิมนต์ภิกษุสงฆ์ให้ทำอุโบสถเถิด’, ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! บัดนี้ ขอพวกท่านจงทำอุโบสถเถิด.”

ภิกษุ “น มย ติตถิเยหิ สหธิ อุโปสถ กโรมาติ อาหสิ.

พวกภิกษุพูดว่า “อาตมภาพทั้งหลาย จะไม่ทำอุโบสถร่วมกับเหล่าเดียรฉาย.”

อมจโจ เถรสาสนโต ปฏฐาย อสินา สีسانی ปาเตตุ อารทโธ.

อมตย์เริ่มเอาดาบตัดศีรษะ (ของเหล่าภิกษุ) ให้ตกไป ตั้งแต่นั้นแต่อาสนะของพระเถระลงไป.

อททสา โข ติสสเถโร ตม อมจจ ตถา วิปฏิปนนิ.

ท่านพระติสสเถระได้เห็นอมตย์นั้น ผู้ปฏิบัติผิดอย่างนั้นแล.

[ประวัติของพระติสสเถระจะออกบวช]

ติสสเถโร นาม น โย โส รณเณ เอกมาติโก ภาตา ติสสกุมาโร นาม.

ชื่อว่า พระติสสเถระไม่ใช่คนธรรมดาสามัญ คือพระภาคาร่วมพระราชมารดาเดียวกันกับพระราชานัน มีนามว่าติสสกุมาโร.

ตม กิร ราชานัน ปตตภาสิโก อุปราชเช ฐเปสิ.

ได้ยินว่า พระราชานันอภิเษกแล้ว ได้ทรงตั้งติสสกุมาโรนั้นไว้ในตำแหน่งอุปราช.

โส เอกทิวส วนจโร คโต อททส มหนตม มิคสงฆ์ จิตตยา กิฬิกาย [54] กิฬนต.

วันหนึ่ง ติสสกุมาโรนั้น เสด็จไปเที่ยวป่า ได้ทรงเห็นหมู่มฤคฝูงใหญ่ ซึ่งเล่นอยู่ด้วยการเล่นตามความคิด (ของตน).

ทิสวานสส เอตทโหสิ “อิเม ตาว ตินภกขา มิกา เอวံ กิพนติ,

อิเม ปน สมณา ราชกุเล ปณินานิ โภชนานิ ภูชิตวา มุทกาสุ เสยยาสุ สยมานา กิ ว มนาปิ กิพิตัน กิพิสสนตติ.

ครั้นทรงเห็นแล้ว ตีสสภูมารนั้นได้ทรงมีพระรำพึงดังนี้ว่า “มฤคเหล่านี้มีหญ้าเป็นอาหาร ยังเล่นกันได้แบบนี้ก่อน.

ส่วนพระสมณะเหล่านี้ ฉันทโภชนะอันประณีต ในราชตระกูลแล้ว จำวัดอยู่บนที่นอนอันอ่อนนุ่ม

จักเล่นการเล่นที่น่าชอบใจไม่ได้เที่ยวหรือ.”

โส ตโต อาคนตวา อิมํ อตตโน วิตกกํ รมญญ อารโจะสิ.

ตีสสภูมารนั้น เสด็จกลับมาจากป่านั้นแล้ว ได้กราบทูลความรำพึงของตนนี้แด่พระราชอา.

ราชา “อภูฐาเน กุกุกจายิตํ กุมารเน, หนท นํ เอวํ สณญาเปสสามิติ เอกทิวสํ เกนจิ การณน กุทโธ วิย

“เอหิ, สตต ทิวเส รชชํ สมปฏิจจ, ตโต ตํ ขาเตสสามิติ มรณภเยน ตชเชตวา ตมตถํ สณญาเปสิ.

พระราชอาทรงดำริว่า “พระกุมารระวางสงสัยในที่มีใช้ฐานะ (มีใช้เหตุ), เอาเถอะ เราจักให้เขายินยอมด้วยอุบายอย่างนี้”

ในวันหนึ่ง ทรงทำเป็นเหมือนกริ้วด้วยเหตุการณ์บางอย่าง แล้วทรงขู่ด้วยมรณภัยว่า

“เธอจงมารับเอาราชสมบัติตลอด ๗ วัน, หลังจากนั้นเรจักฆ่าเธอเสีย” ดังนี้ แล้วให้รับรู้คำสั่งนั้น.

โส กิร กุมารโ “สตตเม ทิวเส มํ มาราเปสสตีติ น จิตตรูปํ นหายิ น ภูชิต น สุปี อติวิย ลุขสิโร อโหสิ.

ได้ยินว่า พระกุมารนั้นทรงดำริว่า “ในวันที่ ๗ พระราชาจักให้ฆ่าเราเสีย” ดังนี้

ไม่สร่งสนาน ไม่เสวย ทั้งบรรทมก็ไม่หลับ ตามสมควรแก่พระหทัย ได้มีพระสรีระเศร้าหมองเป็นอย่างมาก.

ตโต นํ ราชา ปุจฉิ “กิสส ตวํ เอวรูโป ชาโตติ.

แต่นั้น พระราชาตรัสถามตีสสภูมารนั้นว่า “เธอเป็นผู้มีรูปร่างอย่างนี้ เพราะเหตุอะไร!”

“มรณภเยน เทวาติ.

พระกุมารทูลว่า “ขอเดชะ! เพราะกลัวความตาย.”

“ออเร ตวํ นาม ปริจฉินนมรณํ สมปสสมาโน วิสสโตถ น กิพสิ, ภิกขุ อสสาสปปสสาสุปนิพทํ มรณํ เปกขมานา กถํ กิพิสสนตติ.

พระราชอาทรงรับสั่งว่า “เฮ้ย! อันตัวเธอเองเล็งเห็นความตายที่ข้าพเจ้าคาดโทษไว้แล้ว หมดสงสัยสั่นคิด ยังจะไม่เล่นหรือ!

พวกภิกษุ เล็งเห็นความตายเนื่องด้วยลมหายใจเข้าและหายใจออกอยู่ จักเล่นได้อย่างไร?”

ตโต ปภูติ กุมารโ สาสเน ปสสิทิ.

จำเดิมแต่นั้นมา พระกุมารก็ทรงเลื่อมใสในพระศาสนา.

โส ปุเนกทิวสํ มิควํ นิกขมิตวา อรณญเณ อนูวิจจมาโน

อททส โยนกมหารธมรชชิตตเถเร อถญุตเรน หตถินาเคน सालसाखि कहेत्वा वीचियमानं निสินनं.

ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พระกุมารนั้นเสด็จออกไปล่าเนื้อ เที่ยวสัจจรไปในป่า

ได้ทรงเห็นพระโยนกมหาธรรมรชชิตเถระ ผู้นั่งให้พญาช้างตัวใดตัวหนึ่งจับกิ่งสาละมัดอยู่.

ทิสวาน ปามุชชชาโต จินเตสิ “กथा नुचो ओम्पि ओयं महादेवो विद्य पपुषेय्यं, लिया नुचो सो तिवोसति.

พระกุมารครั้นทรงเห็นแล้ว ก็เกิดความปราโมทย์ ดำริว่า

“เมื่อไรหนอแล แม้เราจะพึงบวชเหมือนพระมหาเถระนี้, วันนั้นจะพึงมีหรือหนอแล.”

เถโร ตสส อชฺฌมสยํ วิทิตฺวา, ตสส ปสฺสนตฺสเสว, อากาเส อุปฺปตฺติวาทา

โอสถการาม โปกฺขรณินฺยา อุทกตเล ฐตฺวา จีวรณฺจ อุตฺตราสฺงคณฺจ อากาเส ลคฺเคตฺวา นหายิตฺถุ อารทฺโธ.

พระเถระรู้อัธยาศัยของพระกุมารนั้นแล้ว, เมื่อพระกุมารนั้นเห็นอยู่นั้นแล, ได้เหาะขึ้นไปในอากาศ แล้วได้ยืนอยู่บนพื้นน้ำที่สระโบกขรณี ในวัดโศการาม ห้อยจีวรและผ้าอุตราสงค์ไว้ที่อากาศ แล้วเริ่มสร่งน้ำ.

กุมารโธ เถรฺสสาณุกาวั ทิสฺวา อตฺติวีย ปสฺนโน “อชฺเชว ปพฺพชิสฺสามิตฺติ [55] นินฺตติวาทา รมฺโณ อาโรเจสิ “ปพฺพชิสฺสามิตฺติ เทวาทิตฺติ.

พระกุมารทรงเห็นอานุกาของพระเถระนั้นแล้วก็ทรงเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง ดำริว่า “เราจักบวชให้ได้ในวันนี้ทีเดียว” แล้วเสด็จกลับ ได้ทูลลาพระราชอาว่า “ขอเดชะ! หม่อมฉันจักบวช.”

ราชา อเนกปฺปการิ ยาจิตฺวา ตํ นินฺตเตตฺถุ อสฺสโกนฺโต โอสถการามคฺคณียํ มคฺคํ อลงฺการาเปตฺวา กุมาริ ฌณฺเวสิ คาทาเปตฺวา อลงฺกตฺยา เสนาย ปรีวาราเปตฺวา วิหาริ เณสิ.

พระราชาทรงขอร้อง เป็นอเนกประการ เมื่อไม่ทรงสามารถเพื่อจะให้พระกุมารนั้นกลับ (พระหทัย) ได้ จึงทรงรับสั่งให้ตกแต่งมรรคาที่จะไปสู่วัดโศการาม ให้พระกุมารแต่งองค์เป็นเพศมหรสพ ให้แวดล้อมด้วยหมู่เสนา ซึ่งประดับประดาแล้ว ทรงนำไปยังพระวิหาร.

“ยฺวราชา กิริ ปพฺพชิสฺสตีติ สุตฺวา พฺหุ ภิกฺขุ ปตฺตจิวฺรานิ ปฎิยาเทสิ.

ภิกษุเป็นอันมากได้ฟังว่า “ข่าวว่าพระยุพราช จักผนวช” ก็พากันเตรียมบาตรและจีวรไว้.

กุมารโธ ปชานนฺริ คนฺตฺวา มหาธมฺมรฺกชิตฺตเถรฺสเสว สนฺติเก ปพฺพชฺ สทฺธิ ปุริสฺสตฺสทฺสเสน.

พระกุมารเสด็จไปยังเรือนเป็นที่บำเพ็ญเพียร แล้วได้ทรงผนวช พร้อมกับบุรุษแสนหนึ่ง ในสำนักของพระมหาธรรมรฺกชิตเถระนั่นเอง.

กุมารสฺส ปน อนฺุปพฺพชิตกานํ คณฺนปรีจฺเจโท นตฺถิ.

ก็กุลบุตรทั้งหลายผู้ผนวชตามพระกุมาร จะกำหนดนับไม่ได้.

กุมารโธ รมฺโณ จตฺวสฺสาภิสฺเสกกาเล ปพฺพชิตฺโต.

พระกุมารทรงผนวชในเวลาที่พระราชาทรงอภิเษกครองราชย์ได้ ๔ ปี.

อถ อญฺโญ รมฺโณ ภาคินฺเณยโย สงฺขมิตฺตฺยา สามีโก อคฺคิพฺรหฺมา นาม กุมารโธ อตฺถิ.

ครั้งนั้น ยังมีพระกุมารองค์อื่น มีพระนามว่าอัคริพฺรหฺม ผู้เป็นพระสวามีของพระนางสังขมิตตา เป็นพระภาคินยของพระราชา.

สงฺขมิตฺตา ตสฺส เอกเมว ปุตฺตํ วิชฺชาเย.

พระนางสังขมิตตาประสูติพระโอรส ของอัคริพฺรหฺมองค์นั้นเพียงองค์เดียวเท่านั้น.

โสปี “ยฺวราชา ปพฺพชิตฺติ สุตฺวา ราชาณํ อุปลงฺกมิตฺวา “อหฺมปิ เทว ปพฺพชิสฺสามิตฺติ ยาจิ.

อัคริพฺรหฺมเมื่องค์นั้น ได้สดับข่าวว่า “พระยุพราช ทรงผนวชแล้ว”

จึงเข้าไปเฝ้าพระราชอา แล้วทูลขอพระบรมราชานุญาตว่า “ขอเดชะ แม้หม่อมฉัน ก็จักบวช” ดังนี้.

“ปพฺพช ตาตาทิตฺติ จ รมฺณฺยา อนฺุญฺญาโต ตํ ทิวสเมว ปพฺพชฺ.

และอัคริพฺรหฺมองค์นั้นได้รับพระบรมราชานุญาตว่า “จงบวชเถิด พ่อ!” ก็ได้บวชในวันนั้นนั่นเอง.

เอวี่ อนุปปพชิต อูฬารวิภาเวน ขตติยชนเนน “รณโณ กนิษฐภคินี ตีสสเถโรติ วิณญะโย.

พระเถระผู้อันขตติยชน ซึ่งมีสมบัติอย่างโอฬาร บวชตามอย่างนี้

บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นพระกนิษฐภคินีของพระราชา.”

[พระตีสสเถระนั่งกันไม่ให้มาตย์ตัดศีรษะพระ]

โส ตมจจ ตถา วิปฏิปนัน ทิสวา จินเตสิ

“น ราชา เถเร มาเรตุ ปหิณเยย, อทธา อิมสเสเวตุ อมจจสส ทคคหิตุ ภวิสสตีติ คนตวา สย ตสส อาสนเน อาสนเน นิสสิทิ.

ท่านตีสสเถระนั้น ครั้นเห็นมาตย์นายนั้นผู้ปฏิบัติผิดอย่างนั้นแล้ว จึงดำริว่า

“พระราชา คงจะไม่ทรงส่งมาเพื่อให้ฆ่าพระเถระทั้งหลาย, เรื่องนี้ จักเป็นเรื่องที่มาตย์คนนี้เข้าใจผิดแน่นอนทีเดียว” ดังนี้ จึงได้ไปนั่งบนอาสนะใกล้มาตย์นั้นเสียเอง.

โส เถริ สยชานิตวา สตถุ นิปาเตตุ อวิสหนโต คนตวา รณโณ อาโรเจสิ

“อหิ เทว อูโปสถิ กาคู อนิจจนตานิ เอตตกานนนาม ภิกขุณี สีสานิ ปาเตสิ,

อถ อยยสส ตีสสเถรสส ปฏิปาฏิ สมปตตา, กินติ กโรมิติ.

มาตย์นายนั้น จำพระเถระนั้นได้ ก็ไม่อาจฟันศัสตราลงได้ จึงได้กลับไปกราบทูลแต่พระราชาว่า

“ขอเดชะ! ข้าพระองค์ได้ตัดศีรษะของพวกภิกษุผู้มีประมาณเท่านั้น ผู้ไม่ปรารถนาทำอุโบสถให้ตกไป, ขณะนั้น ก็มาถึงลำดับแห่งท่านตีสสเถระผู้เป็นเจ้าของเข้า ข้าพระองค์จะทำอย่างไร?”

ราชา สุตวาว “อเร กิมปน ตว [56] มยา ภิกขุ ฆาเตตุ เปสิโตติ

พระราชา พอได้ทรงสดับเท่านั้น ก็ตรัสว่า “เฮ้ย! ก็ข้า ได้ส่งเธอให้ไปฆ่าภิกษุทั้งหลายหรือ?”

ตาวเทว สริเร อูปนทาโท หุตวา วิหาริ คนตวา เถเร ภิกขุ ปุจฉิ

“อัย ภนเต อมจโจ มยา อนานตโตว เอวี่ อกาสิ, กสส นุโข อิมินา ปาเปเน ภวิตพพนติ.

ทันใดนั่นเอง ก็เกิดความเร่าร้อนขึ้นในพระวรกาย จึงเสด็จไปยังพระวิหาร ตรัสถามพวกภิกษุผู้เป็นพระเถระว่า

“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! มาตย์คนนี้โยมไม่ได้สั่งเลย ได้ทำกรรมอย่างนี้แล้ว, บาบนี้จะมีแก้มแก้ใครหนอแล?”

[พวกภิกษุถวายความเห็นแต่พระราชาเป็น ๒ นัย]

เอกจเจ เถรา “อัย ตว วจเนน อกาสิ, ตยหเมต ปาปนติ อาหิสู.

พระเถระบางพวก ถวายพระพรว่า

“มาตย์นายนี้ได้ทำตามพระดำรัสสั่ง ของมหาบพิตรแล้ว, บาบนั้น จึงมีแก้มมหาบพิตรด้วย.”

เอกจเจ “อุภินนมิปิ โว เอต ปาปนติ อาหิสู.

พระเถระบางพวกถวายพระพรว่า “บาบนั้น ย่อมมีแก้มมหาบพิตรและมาตย์แม่ทั้ง ๒ ด้วย.”

เอกจเจ เอวมาหิสู “กั ปน เต มหาราช อตถิ จิตติ ‘อัย คนตวา ภิกขุ ฆาเตตุติ.

พระเถระบางพวกถวายพระพรอย่างนี้ว่า

“ขอถวายพระพร! ก็มหาบพิตร ทรงมีความคิดหรือว่า “มาตย์นายนี้ จงไปฆ่าภิกษุทั้งหลาย!””

“นตถิ ฆนเต, กุสลาธิปาโย อหิ เปเสสิ ‘สมคโค ภิกขุสงโฆ อุโปสถิ กโรตุติ.

พระราชาทรงรับสั่งว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! ไม่มี,

โยมมีความประสงค์เป็นกุศล จึงได้ส่งเขาไปด้วยสั่งว่า ‘ขอภิกษุสงฆ์จงสามัคคีกันทำอุโบสถเถิด.’”

“สเจ ตวั กุสลาธิปาโย, นตถิ ตฺยหิ ปาปิ, อมจฺจสเสเวตฺติ ปาปนติ.

พระเถระทั้งหลายถวายพระพรว่า

“ถ้าว่า มหาบพิตร มีพระราชประสงค์เป็นกุศลไซ้, บากก็ไม่มีแด่มหาบพิตร, บานั่น ย่อมมีแก่وماتย์เท่านั้น.”

ราชา เทวพหฺกชาโต อาห “อตถิ นฺโฆ ฆนเต โกจิ ภิกขุ มเมตฺติ เทวพหฺก ฆนทิตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิตุํ สมตฺถิเถติ.

พระราชาทรงเกิดความสงสัยเป็นสองจิตสองใจจึงรับสั่งถามว่า

“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! จะมีภิกษุบางรูปบ้างไหม? ผู้สามารถเพื่อจะตัดข้อสงสัยนี้ของโยม แล้วยกย่องพระศาสนา.”

“อตถิ มหาราช, โมคคฺลึปุตฺตติสฺสเถโร นาม, โส เต อิมิ เทวพหฺก ฆนทิตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิตุํ สมตฺถิเถติ.

ภิกษุทั้งหลายถวายพระพรว่า “มี มหาบพิตร! ภิกษุนั้นชื่อพระโมคคฺลึปุตฺตติสฺสเถระ,

ท่านสามารถที่จะตัดข้อสงสัยนี้ของมหาบพิตร แล้วยกย่องพระศาสนาได้.”

ราชา ตทเทว จตฺตาโร ฆมมกฺกิกเ อเเกกํ ภิกขุสฺสสฺสปริวาริํ จตฺตาโร จ อมจฺเจ อเเกกํปฺริสฺสสฺสปริวาริํ

“เถริ ฅณฺทิตฺวา อาคจฺฉณฺธาติ เปเสสิ.

ในวันนั้นเอง พระราชาได้ทรงจัดส่งพระธรรมกถึก ๔ รูป แต่ละรูปมีภิกษุพันหนึ่งเป็นบริวาร,

และอมาตย์ ๔ นาย แต่ละนายมีบุรุษพันหนึ่งเป็นบริวาร ด้วยทรงรับสั่งว่า “ขอท่านทั้งหลาย จงรับเอาพระเถระมาเถิด.”

[พระโมคคฺลึปุตฺตติสฺสเถระไม่มาเพราะอาราธนาไม่ถูกเรื่อง]

เต ฅนตฺวา “ราชา ตุมเห ปกฺโกสตีติ อาหิสฺสุ.

พระธรรมกถึกและอมาตย์เหล่านั้นไปแล้ว ได้เรียน (พระเถระ) ว่า “พระราชารับสั่งให้หาท่าน” ดังนี้.

เถโร น อาคณฺฉิ.

พระเถระ ไม่ยอมมา.

ทฺติยมฺปิโฆ ราชา อภฺฐ ฆมมกฺกิกเ อภฺฐ จ อมจฺเจ สหฺสฺสสฺสปริวารเวยว เปเสสิ

“ราชา ฆนเต ปกฺโกสตีติ วตฺวา ฅณฺทิตฺวา ว อาคจฺฉณฺธาติ.

แม้ครั้งที่ ๒ พระราชาก็ได้ทรงจัดส่งพระธรรมกถึก ๘ รูป และอมาตย์ ๘ นาย ซึ่งมีบริวารคนละพันๆ ไป ด้วยรับสั่งว่า

“ท่านทั้งหลายจงกราบเรียน (พระเถระนั้น) ว่า ‘ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! พระราชารับสั่งให้หา’ แล้วรับเอาพระเถระมา.”

เต ตเถว อาหิสฺสุ.

พระธรรมกถึกและอมาตย์เหล่านั้น ได้กราบเรียน (พระเถระ) เหมือนอย่างที่ท่านรับสั่งนั้นแล.

ทฺติยมฺปิโฆ เถโร นาคณฺฉิ.

ถึงแม้ครั้งที่ ๒ พระเถระก็มีได้มา.

ราชา เถโร ปุจฉิ “อหิ ภนเต ทวิกขตตุ ปิถินิ, กสฺมา เถโร นาคจฺฉิตฺติ.

พระราชชาติรสถามพระเถระทั้งหลายว่า

“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! โยมได้ส่งทูตไปถึง ๒ ครั้งแล้ว เพราะเหตุไร พระเถระจึงมิได้มา?”

“ราชา ปกโกสตีติ วุตตตตฺตา มหาราช [57] นาคจฺฉิตฺติ.

เอวํ ปน วุตเต, อากจฺฉเยย. ‘สาสนํ ภนเต โอสีทติ, อมฺหากํ สาสนํ ปคฺคณฺหนตฺถาย สหายกา โทถาติ.

พระเถระทั้งหลาย ถวายพระพรว่า “มหาบพิตร! ที่ท่านไม่มานั้น เพราะทูตเหล่านั้น กราบเรียนท่านว่า ‘พระราชาสั่งให้หา,’ แต่เมื่อทูตเหล่านั้นกราบเรียนท่านอย่างนี้ว่า ‘ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! พระศาสนาเสื่อมโทรม, ขอพระคุณเจ้าได้โปรดเป็นสหายพวกข้าพเจ้า เพื่อเชิดชูพระศาสนาเถิด’ ดังนี้, พระเถระ จะฟังมา.

อถ ราชา ตถา วตฺวา โสฬส ธมฺมกถิกเ ภสฺส จ อมจฺเจ สหสฺสสหสฺสปริวารเ เปเสสิ.

คราวนั้น พระราชา ทรงรับสั่งเหมือนอย่างนั้นแล้ว

จึงทรงจัดส่งพระธรรมกถิก ๑๖ รูป และอมาตย์ ๑๖ นาย ซึ่งมีบริวารคนละพันๆ ไป.

ภิกฺขุ ปฺน ปฏฺิปุฉฺฉิ “มฺหลลโก นฺุโข ภนเต เถโร, ทฺุโร นฺุโขติ.

ได้ทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายอีกว่า ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! พระเถระเป็นคนแก่, หรือยังหนุ่มแน่น?”

“มฺหลลโก มหาราชชาติ.

ภิกษุ. แก่ มหาบพิตร!

“วฺยหิ วา สฺวิกํ วา อภฺิรฺุหิสฺสตี ภนเตติ.

ราชา. พระเถระนั้น จักขึ้นคานหามหรือวอ เจ้าข้า!

“นาภฺิรฺุหิสฺสตี มหาราชชาติ.

ภิกษุ. ท่านจักไม่ขึ้น (ทั้ง ๒ อย่าง) มหาบพิตร!

“กฺุหิ ภนเต เถโร วสตีติ.

ราชา. พระเถระพักอยู่ ณ ที่ไหน? เจ้าข้า.

“อุปริ คจฺกาย มหาราชชาติ.

ภิกษุ. ที่แม่น้ำคงคาตอนเหนือ มหาบพิตร.

ราชา อห “เตนฺหิ ภเณ นาวาสงฆาภูํ พฺนฺธิตฺวา ตตฺถเว เถโร นิสฺสีทาเปตฺวา ทฺุวิสุปี ติเรสุ อารกฺขํ สฺวิธาย เถโร อานเถาติ.

พระราชชาติ. ดูก่อนพนาย! ถ้าเช่นนั้น พวกท่านจงผูกเรือขนาน แล้วอาราธนาให้พระเถระนั่งบนเรือขนานนั้นนั่นแลจัดการอารักขาที่ฝั่งทั้ง ๒ ด้าน นำพระเถระมาเถิด.”

ภิกษุ จ อมจฺจา จ เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา รณฺโณ สาสนํ อารโจะสุ.

พวกภิกษุและเหล่าอมาตย์ ไปถึงสำนักของพระเถระแล้ว ได้เรียนให้ทราบตามพระราชสาสน์.

เถโร สุตฺวา “ ย โข อหิ มฺลโต ปฏฺฐาย ‘สาสนํ ปคฺคณฺหิสสามิติ ปพฺพชิตฺมฺหิ, อยํ ทานิ เม โส กาโล อนุปฺตโตติ จมฺมฆณฺทํ คเหตฺวา อฏฺฐหิ.

พระเถระได้สดับ (พระราชสาสน์นั้น) แล้วคิดว่า “เพราะเหตุที่เราบวชมาก็ด้วยตั้งใจว่า ‘จักเชิดชูพระศาสนา’ ตั้งแต่ต้น ฉะนั้น กาลนี้นั้นก็มาถึงแก่เราแล้ว” จึงได้ถือเอาที่นอนหนึ่งลุกขึ้น.

[พระเจ้าอโศกมหาราชทรงพระสุบินเห็นช้างเผือกล้วน]

อด “เถโร เสว ปาฏฺฐิปฺตํ สมปาปุณฺนิสฺสตีติ รตฺติภาเค ราชฯ สุปฺนํ อทฺทส.

ครั้งนั้น พระราชาทรงเฝื่อนใจอยู่แล้วว่า “พรุ่งนี้ พระเถระจักมาถึงพระนครปาดลีสบุตร” ดังนี้ ก็ทรงเห็นพระสุบิน ในส่วนราตรี.

เอวรฺอุปฺ สุปฺนํ อโหสิ สพฺพเสโต หตฺถินาโค อาคนฺตฺวา ราชานํ สีสโต ปฏฺฐาย ปรามสิตฺวา ทกฺขินฺหตฺเถ อคฺคเหสิ.

ได้มีพระสุบินเห็นปานนี้ คือพญาช้างเผือกปลอดมาลูบค้ำพระราชา จำเดิมแต่พระเศียร แล้วได้จับพระราชาที่พระหัตถ์ข้าง ขวา.

ปฺนทิวเส ราชฯ สุปฺนํ ฆายเก ปุจฺฉิ “มยา เอวรฺอุปฺ สุปฺนํ ทิฏฺฐฺว, กิ เม ภวิสฺสตีติ.

ในวันรุ่งขึ้น พระราชาได้ตรัสถามพวกโหรผู้ทำนายสุบินว่า “เราฝันเห็นสุบิน เห็นปานนี้ จักมีอะไรแก่เรา?”

“เอโก ตํ มหาราช สมณนาโค ทกฺขินฺหตฺเถ คณฺหิสฺสตีติ.

โหรทำนายสุบินคนหนึ่ง ทูลถวายความเห็น ว่า “ขอเดชะ พระสมณะผู้ประเสริฐ จักจับพระองค์ที่พระหัตถ์ข้างขวา.”

อด ราชฯ ตาวเทว “เถโร อาคโตติ สุตฺวา คจฺจาคีริ คนฺตฺวา นทึ โอตฺริตฺวา อพฺภุคฺคจฺจนฺโต ชานฺมตฺเต อุกฺเก เถริ สมปาปุณฺนิตฺวา เถรสฺส นาวาโต โอตฺรนฺตฺสส หตฺถํ อทาสิ.

ครานั้น พระราชาก็ได้ทรงทราบข่าวว่า “พระเถระมาแล้ว” ในขณะนั้นนั่นเอง จึงเสด็จไปยังริมฝั่งแม่น้ำคงคา แล้วเสด็จลง ลุยแม่น้ำ ท่องขึ้นไปจนถึงพระเถระ ในน้ำมีประมาณเพียงขานู แล้วได้ถวายพระหัตถ์แก่พระเถระผู้กำลังลงจากเรือ.

เถโร ราชานํ [58] ทกฺขินฺหตฺเถ อคฺคเหสิ.

พระเถระได้จับพระราชาที่พระหัตถ์ข้างขวาแล้ว.

[ราชบุรุษถือดาบจะตัดศีรษะพระโมคคัลลิตตสเถระ]

ตํ ทิสฺวา อสิคฺคาหา “เถรสฺส สีสมฺปาเตสฺสามาติ โกสโต อสิ อพฺพาหิสฺสุ.

พวกราชบุรุษถือดาบ เห็นกิริยานั้นแล้ว ก็ชักดาบออกจากฝัก ด้วยคิดว่า “พวกเราจักตัดศีรษะของพระเถระให้ตกไป” ดังนี้.

กสฺมา.

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

“เอตํ กิร จาริตฺตํ ราชกฺุเลสฺสุ ‘โย ราชานํ หตฺเถ คณฺหาติ ตสฺส อสินา สีสมฺปาเตตฺตพฺพนฺติ.

แก้ว่า “เพราะได้ยินว่า ในราชตระกูลมีจาริตนี้ว่า ‘ผู้ใดจับพระราชาที่พระหัตถ์ ราชบุรุษพึงเอาดาบตัดศีรษะผู้นั้นให้ตกไป.’”

ราชฯ ฉายฺเยว ทิสฺวา อาห “ปุพฺเพปิ อหิ ภิกฺขุสฺสุ วิรุทฺธการณฺวา อสฺสาทํ น วินฺทามิ, มา โข เถเร วิรุชฺฌิตฺถาติ.

พระราชาทรงเห็นเงา (ดาบ) เท่านั้น ก็ทรงรับสั่งว่า

“แม้ครั้งก่อน เราไม่ประสบความสำเร็จ เพราะเหตุที่ผิดในภิกษุทั้งหลาย, พวกเธออย่าทำผิดในพระเถระเลย”

“เถโร ปน กสฺมา ราชา น หตฺเถ อคฺคเหสีติ.

ถามว่า “ก็เพราะเหตุไร พระเถระจึงได้จับพระราชาทที่พระหัตถ์?”

“ยสฺมา รณฺญา ปญฺหิ ปุจฺจนตถาย ปกฺโกสาปิโต ตสฺมา ‘อนฺเตวาสิโก เม อยฺนติ อคฺคเหสี.

แก้ว่า “เพราะเหตุที่พระเถระนั้น อันพระราชานำอาหารนามา เพื่อต้องการจะตรัสถามปัญหา, ฉะนั้น พระเถระพอใจอยู่ว่า ‘พระราชานำพระองค์นี้เป็นอันเตวาสิกของเรา’ จึงได้จับ.”

[พระเจ้าอโศกทรงสงสัยท่านพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ]

ราชา เถโร อตฺตโน อุตฺตยานิ เนตฺวา พาหิรโต ติกฺขตฺตํ ปรีวารธาเปตฺวา อารกฺโข ฐฺฐเปตฺวา

สยเมว เถรสฺส ปาเท โธวิตฺวา เตเลน มกฺเขตฺวา เถรสฺส สนฺติเก นิสฺสิตฺวา

“ปฏิพโล นุโข เถโร มม กงฺขิ ฉินฺทิตฺวา อุปฺนํ อธิกรณํ วุปฺสเมตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิตฺตฺนติ

วิมฺสนตถาย ‘อหิ ฆนฺเต เอกิ ปาฏิหาริยํ ทฏฺฐกาโมติ อาห.

พระราชาทรงนำพระเถระไปสู่ราชอุทยานของพระองค์ แล้วทรงรับสั่งให้ตั้งการอารักขา ล้อมไว้จากภายนอกถึง ๓ ชั้น ส่วนพระองค์เองก็ทรงล้างเท้าพระเถระ แล้วทาน้ำมันให้ ประทับนั่งอยู่ในสำนักของพระเถระ แล้วทรงดำริว่า

“พระเถระจะเป็นผู้สามารถไหมหนอเพื่อตัดความสงสัยของเรา ระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น แล้วยกย่องพระศาสนา?” ดังนี้ เพื่อต้องการจะทรงทดลองดู จึงเรียนถามว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! โยมประสงค์ที่จะเห็นปาฏิหาริย์สักอย่างหนึ่ง.”

“กตฺโร ปาฏิหาริยํ ทฏฺฐกาโมสิ มหาราชาติ.

พระเถระ. ขอถวายพระพร มหาบพิตร! ประสงค์ทรงเห็นปาฏิหาริย์ชนิดไหน?

“ปฐฺวีกมฺปนํ ทฏฺฐกาโม ฆนฺเตติ.

พระราชาน. อยากจะเห็นแผ่นดินไหว เจ้าข้า!

“สกลํ ปฐฺวีกมฺปนํ ทฏฺฐกาโมสิ มหาราชา ปเทสปฐฺวีกมฺปนฺนติ.

พระเถระ. ขอถวายพระพร มหาบพิตร! ประสงค์จะทรงเห็นแผ่นดินไหวทั้งหมด หรือจะทรงเห็นแผ่นดินไหวบางส่วน?

“กตฺโร ปเนตฺถ ฆนฺเต ทุกฺกรนฺติ.

พระราชาน. ก็บรรดา ๒ อย่างนี้ อย่างไหนทำยาก? เจ้าข้า.

“กินฺนุโข มหาราชา, กิสฺปาติยา อุทกฺปุณฺณาย, สพฺพํ อุทกํ กมฺเปตฺถํ ทุกฺกริ, อุทาทุ อุปฺทฺตฺนติ.

พระเถระ. ขอถวายพระพร, เมื่อภาดสาริตเต็มด้วยน้ำ, จะทำให้น้ำนั้นไหวทั้งหมด หรือให้ไหวเพียงกึ่งหนึ่ง เป็นของทำได้ยาก.

“อุปฺทฺตฺม ฆนฺเตติ.

พระราชาน. ให้ไหวเพียงกึ่งหนึ่ง เจ้าข้า.

“เอวเมว โข มหาราชา ปเทสปฐฺวีกมฺปนํ ทุกฺกรนฺติ.

พระเถระ. ขอถวายพระพร! ด้วยประการดังถวายพระพรมาแล้วนั้นแล การให้แผ่นดินไหวบางส่วนทำได้ยาก.

“เตนทึ ฆนเต ปเทสปฐวีกมฺปนํ ปสฺสิสฺสามิตี.

พระราชสา. ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! ถ้าเช่นนั้น โยมจักดูแลแผ่นดินไหวบางส่วน (เท่านั้น).

“เตนทึ มหาราช สมณฑโต โยชเน โยชเน

ปุรตถิมาย ทิสาย เอเกน จกฺเกน สีมํ อุกฺกมิตฺวา รโถ ติฏฺฐตุ, ทกฺขินาย ทิสาย ทวีทึ ปาเททึ สีมํ อุกฺกมิตฺวา อสฺโส [59] ติฏฺฐตุ, ปจฺฉิมาย ทิสาย เอเกน ปาเทน สีมํ อุกฺกมิตฺวา ปุริสํ ติฏฺฐตุ, อุตฺตราย ทิสาย อุกฺกมิตฺวา เอกา อุกฺกปาตี ติฏฺฐตุ.

พระเถระ. ขอถวายพระพร! ถ้าเช่นนั้นในระยะแต่ละโยชน์โดยรอบ

รถจงจอดทับแค้นด้วยล้อข้างหนึ่ง ด้านทิศบูรพา, ม้าจงยืนเหยียบแค้นด้วยเท้าทั้งสอง ด้านทิศทักษิณ,

บุรุษจงยืนเหยียบแค้นด้วยเท้าข้างหนึ่ง ด้านทิศปัจฉิม, ถาดน้ำหนึ่งถาดจงวางทาบบนส่วนกึ่งกลาง ด้านทิศอุดร.

ราชา ตถา การาเปสิ.

พระราชารับสั่งให้กระทำอย่างนั้นแล้ว.

[พระเจ้าอโศกตรัสถามข้อสงสัยในแผ่นดินไหว]

เถโร อภิญญาปาทกํ จตฺตถุชฌานํ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย “ราชา ปสฺสตุตฺติ โยชนปฺปมาณํ ปฐวีจลนํ อธิฏฺฐทึ.

พระเถระ เข้าจตุตถฌานอันเป็นบาทแห่งอภิญญา ออกแล้ว ได้อธิษฐานให้แผ่นดินไหว มีประมาณโยชน์หนึ่ง ด้วยความรำพึงว่า “ขอให้พระราชาทรงเห็น” ดังนี้.

ปุรตถิมทิสาย รถสฺส อนฺโตสีมาย ฐิตฺว ปาโท จลฺลิตฺว, อิตโร น จลฺลิตฺว.

ทางทิศบูรพา ล้อรถที่อยู่ภายในเขตแดนนั่นเอง ไหวแล้ว, นอกนี้ไม่ไหว.

เอวํ ทกฺขินปจฺฉิมทิสาย อสฺสปุริสานํ อนฺโตสีมาย ฐิตฺวาปาทาเยว จลฺลิตฺว, อุกฺกมิตฺวา สรรีรจ.

ทางทิศทักษิณและทิศปัจฉิม เท้าของม้าและบุรุษที่เหยียบอยู่ภายในเขตแดนเท่านั้น ไหวแล้ว, และตัว (ของม้าและบุรุษ) ก็ไหวเพียงกึ่งหนึ่งๆ ด้วยประการอย่างนี้.

อุตฺตรทิสาย อุกฺกปาตียาปิ อนฺโตสีมาย ฐิตฺวา อุกฺกมิตฺวา เอกา อุกฺกปาตี, อวเสสํ นิจฺจลนํ โหสิตี.

ทางทิศอุดร น้ำที่ขังอยู่ภายในเขตแม่แห่งถาดน้ำ ไหวกึ่งส่วนเท่านั้น, ที่เหลือไม่มีไหวเลยแล.

[พระเจ้าอโศกตรัสถามข้อสงสัยในเรื่องบาป]

ราชา ตํ ปาฎิหารียํ ทิสฺวา “สกฺกตึ ทานึ” เถโร สาสนํ ปคฺคทิตฺตุนตี นิฏฺฐํ คนฺตฺวา อตฺตโน กุกฺกจฺจํ ปุจฺฉิ

“อหํ ฆนเต เอกํ อมจฺจํ ‘วิหารํ คนฺตฺวา อธิกรณํ วุปฺสเมตฺวา อุโปสถํ การเหตีตี ปทึณิ,

โส วิหารํ คนฺตฺวา เอตฺตเก ภิกฺขุ ชีวิตฺวา โวโรเปสิ, เอตํ ปาปํ กสฺส โหตีตี.

พระราชสา ทรงเห็นปาฎิหาริย์นั้นแล้ว ก็ตกลงพระทัยว่า “บัดนี้ พระเถระจักสามารถเพื่อจะยกย่องพระศาสนาได้”

จึงตรัสถามความสงสัยของพระองค์ว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! โยมได้ส่งอมาตย์นายหนึ่งไป ด้วยสั่งว่า

‘เธอไปยังพระวิหารระงับอธิกรณ์แล้ว นิมนต์ให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถเถิด’ ดังนี้,

เขาไปยังพระวิหารแล้ว ได้ปลงภิกษุเสียจากชีวิตจำนวนเท่านี้รูป, บาบนั้นจะมีแก่ใคร?”

“ก็ ปน เต มหาราช อตถิ จิตตํ ‘อโย วิหารัง คนตฺวา ภิกฺขุ ฆาเตตฺตติ.

พระเถระ ทูลถามว่า “ขอถวายพระพร! ก็พระองค์มีความคิดหรือว่า “อมาตย์นี้ จงไปยังพระวิหารแล้ว ฆ่าภิกษุทั้งหลายเสีย.”

“นตถิ ภาณเตติ.

พระราชชา. ไม่มี เจ้าข้า.

“สเจ เต มหาราช นตถิ เอวรूपิ จิตตํ, นตถิ ตฺยหิ ปาปนติ.

พระเถระ. ขอถวายพระพร! ถ้าพระองค์ไม่มีความคิดเห็นปานนี้ไซ้, บาปไม่มีแต่พระองค์เลย.

[พระโหมคสิบุตรตีสถเถระอ้างพระพุทธพจน์เล่าอดีตนิทาน]

อด เถโร ราชานํ เอตมตถํ อิมินา สุตเตน สญญาเปสิ

“เจตนาหิ ภิกฺขเว กมมํ วทามิ, เจตยิตฺวา กมมํ กโรติ กาเยน วาจาเยน มนสาติ”.

ลำดับนั้น พระเถระ (ถวายวิสัยชญา) ให้พระราชชาทรงเข้าใจเนื้อความนี้ด้วยพระสูตรนี้ว่า

“ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม, บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำความกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”^๑ ดังนี้.

ตเมวตถํ ปริทีเปตฺตุ ติตฺติรชาตกํ^๒ อาทริ:

เพื่อแสดงเนื้อความนั้นนั้นแล พระเถระจึงนำตติรชาตก^๓มา (เป็นอุทาหรณ์ ดังต่อไปนี้).

อตีเต มหาราช ทิปกติตฺติโร ตาปสํ ปุจฺฉิ

ขอถวายพระพร มหาบพิตร! ในอดีตกาล นกกระทาชื่อที่ปีกะ เรียนถามพระดาบสว่า

“‘ญาตโก โน นิสินฺโนติ พหุ อากจฺฉติ ชโน
[๑๐] ปฏฺวิจฺจ กมมํ ผุสฺสตี^๔ ตสฺมี เม สงกตี มโนติ.

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ!

นกเป็นอันมากเข้าใจว่า ‘ญาติของพวกเราจับอยู่แล้ว จึงพากันมา’

นายพรานอาศัยข้าพเจ้าย่อมถูกต้องกรรม.

เมื่อนายพรานอาศัยข้าพเจ้าทำบาปนั้น, ใจของข้าพเจ้า ย่อมสงสัย

(ว่าบาปนั้น จะมีแก่ข้าพเจ้า หรือหนอ?).

ตาปโส อาท “อตถิ ปน เต จิตตํ “มม สทฺเทน จ รูปทสฺสเนน จ อากคนตฺวา เอเต ปกฺขิโน พชฺฌนตฺวา หลยฺญนตฺวา วาติ.

พระดาบส ตอบว่า “ก็ท่านมีความคิด (อย่างนี้) หรือว่า

‘ขอนกทั้งหลายเหล่านั้นมา เพราะเสียง และเพราะเห็นรูปของเราแล้วจึงถูกแล้ว หรือจงถูกฆ่า.’”

๑ อัง. ฉก. ๒๒/๔๖๓.

๒ อัง. ฉก. ๒๒/๔๖๓.

๓ ชา. จตุก. ๔/๓๐๕.

๔ พุ. ชา. ๒๗/๑๔๐-๑. ชาตกฏฐกถา. ๔/๓๐๕.

๕ ปฏฺวิจฺจกมมํ ผุสฺสตีปิ ทิสฺสตี.

“นตถิ ภนเตติ ติตติโร อาห.

นกกระทา เรียนว่า “ไม่มี ท่านผู้เจริญ.”

ตโต น ตาปโส สลญาเปสิ “สเจ เต นตถิ จิตตํ นตถิ, ปาปํ เจตยนตเมว ทิ กมมํ ผุสสติ, นาเจตยนตํ

น ปฏิจจ กมมํ ผุสสติ มโน จ นปปทุสสติ,
อปโปสสุกกุสส ภทรสส น ปาปมฺพลิปปตติ.

ลำดับนั้น ตาปสจึงให้นกกระทานั้นเข้าใจยินยอมว่า

“ถ้าท่านไม่มีความคิดชั่ว, บาปก็ไม่มี, แท้จริง กรรมย่อมถูกต้องบุคคลผู้คิดอยู่เท่านั้น, หาถูกต้องบุคคลผู้ไม่คิดไม่.

ถ้าใจของท่าน ไม่ประทุษร้าย (ในการทำชั่ว) ชั่ว,
กรรมที่นายพรานอาศัยท่านกระทำ ก็ไม่ถูกต้องท่าน,
บาปก็ไม่ติดเปื้อนท่าน ผู้มีความขวนขวายน้อย ผู้เจริญ (คือบริสุทธ์)”

[พระเจ้าอโศกทรงชำระเลี่ยนหนามแห่งพระพุทธศาสนา]

เอว เถโร ราชานํ สลญาเปตวา ตตเถว ราชยุยานे สดต ทิวसानิ วสนโต ราชานํ สมยํ อुकคณาเปสิ.

พระเถระ ครั้น (ถวายเป็นสังฆนา) ให้พระราชาทรงเข้าใจอย่างนั้นแล้ว พักอยู่ในพระราชอุทยานในพระนครนั้นนั้นแล ตลอด ๗ วัน แล้วให้พระราชาทรงเรียนเอาลัทธิสมัย (แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า).

ราชา สดตเม ทิวเส อโสการาเม ภิกขุสงฆํ สนติปาตาเปตวา สาณิปาการํ ปริกชิปาเปตวา สาณิปาการนตเร นิสินโน เอกลทธิเก เอกลทธิเก ภิกขุ เอกโต เอกโต การาเปตวา เอกเมกํ ภิกขุสมุหํ ปกโกสาเปตวา ปุจฉิ “กิวาที สมหาสมพุทโธติ.

ในวันที่ ๗ พระราชาทรงรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ประชุมพร้อมกันที่วัดอโศการาม ให้ซึ่งมานผ้ากันไว้ แล้วประทับนั่งอยู่ภายในม่านผ้า ทรงรับสั่งให้จัดพวกภิกษุ ผู้มีลัทธิเดียวกันให้รวมกันอยู่เป็นพวกๆ แล้วรับสั่งให้มนต์หมู่ภิกษุมาทีละหมู่ แล้วตรัสถามว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปกติตรัสว่าอย่างไร?”

ตโต สสสตวาทีโน “สสสตวาทีติ อาหฺสุ.

ลำดับนั้น พวกภิกษุสัสตวาที ทูลว่า “มีปกติตรัสว่าเพียง.”

เอกจจสสสตติกา,

พวกภิกษุเอกจจสัสตติกา ทูลว่า “มีปกติตรัสว่าบางอย่างเพียง.”

อนตานนตติกา,

พวกภิกษุอนตานนตติกา ทูลว่า “มีปกติตรัสว่าโลกมีที่สุตและไม่มีที่สุต.”

อมราวิกเขปิกา,

พวกภิกษุอมราวิกเขปิกา ทูลว่า “มีปกติตรัสถ้อยคำขัดส่ายไม่ตายตัว.”

อิจจสมฺปนฺนิกา,

พวกภิกษุอิจจสมฺปนฺนิกา ทูลว่า “มีปกติตรัสว่าตนและโลกเกิดขึ้นลอยๆ ไม่มีเหตุ.”

สณณิวาทา,

พวกภิกษุสณณิวาทะ ทูลว่า “มีปกติตรัสว่าตนมีสัญญา.”

อสณณิวาทา,

พวกภิกษุอสณณิวาทะ ทูลว่า “มีปกติตรัสว่าตนไม่มีสัญญา.”

เนวสณณินาสณณิวาทา,

พวกภิกษุเนวสณณินาสณณิวาทะ ทูลว่า “มีปกติตรัสว่าตนมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่.”

อุจเฉทวาทา,

พวกภิกษุอุจเฉทวาทะ ทูลว่า “มีปกติตรัสว่าขาดสูญ.”

ทิฏฐธมฺมนิพพานวาทา “ทิฏฐธมฺมนิพพานวาทิตี อาหิสฺสุ.

พวกภิกษุทิฏฐธมฺมนิพพานวาทะ ทูลว่า “มีปกติตรัสว่าพระนิพพานมีอยู่ในปัจจุบัน (ภพปัจจุบัน^๑).”

[พระเจ้าอโศกทรงรับสั่งให้เลิกพวกที่มีไขภิกษุ ๖๐,๐๐๐ รูป]

ราชา ปฐมเมว สมยสฺส อุคฺคหิตตตฺตา “น อิมเ ภิกฺขุ, อถฺยติตฺติยา อิมฺเต ญฺตฺวา เตสํ เสตกานิ วตฺถานิ ทตฺวา อุปฺปพฺพาเชสิ. พระราชาทรงทราบว่ “เหล่านี้ไม่ใช่ภิกษุ, เหล่านี้เป็นอัญญเดียรถีย์” ก็เพราะพระองค์ได้ทรงเรียนเอาลัทธิมาก่อนนั่นเอง จึงพระราชทานผ้าขาวแก่เธอเหล่านั้น แล้วให้สึกเสีย.

เต สพฺเพปิ สฺภฺจฺฉิสฺสสฺสา อหฺสิ.

เดียรถีย์เหล่านั้นแม้ทั้งหมดมีจำนวนถึง ๖๐,๐๐๐ คน.

อถฺยญฺเ ภิกฺขุ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ “กิวาตี ฆนฺเต สมฺมาสมฺพุทฺโธติ.

ลำดับนั้น พระราชาทรงรับสั่งให้อารธนาภิกษุเหล่านี้มา แล้วตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปกติตรัสว่าอย่างไร?”

“วิภชฺชาวาทิ มหาราชชาติ.

ภิกษุทั้งหลายทูลว่า “มีปกติตรัสจำแนก มหาบพิตร!”

[๖1] เอรํ วุตฺเต ราชา เถรํ ปุจฺฉิ “วิภชฺชาวาทิ ฆนฺเต สมฺมาสมฺพุทฺโธติ.

เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลอย่างนั้นแล้ว พระราชาจึงตรัสถามพระเถระว่า

“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นวิภชชาวาทิ (มีปกติตรัสจำแนก) หรือ?

“อาม มหาราชชาติ.

พระเถระทูลว่า “ขอถวายพระพร มหาบพิตร!”

๑ พวกภิกษุที่แยกออกโดยละเอียดก็ได้แก่ทิฏฐิ ๖๒ นั้นเอง.

(พึงดูพิสดารในพรหมชาลสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธกถา เล่ม ๙ ตั้งแต่หน้า ๑๘ ถึงหน้า ๖๘)

โตโต ราชา “สุทธานิ ภูเต สาสณิ, กโรตุ ภิกขุสงโฆ อุโปสถนติ อารกขิ ทตวา นครี ปาวิลิ.

ลำดับนั้น พระราชาทรงรับสั่งว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! บัดนี้ พระศาสนาบริสุทธิแล้ว, ขอภิกษุสงฆ์จงทำอุโบสถเถิด”
ดังนี้ พระราชทานอารักขาไว้แล้ว เสด็จเข้าไปยังพระนคร.

สมคโค สงโฆ สนนิปตติวา อุโปสถ อกาสิ.

สงฆ์พร้อมเพรียงได้ประชุมกันทำอุโบสถแล้ว.

ตสมิ สนนิปาเต สภุญญิกขุสตสทสสาณิ อเหตุ.

ในสันนิบาตนั้นมีภิกษุจำนวนถึงหกสิบแสนรูป.

[พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเลือกภิกษุพันรูปทำตติยสังคายนา]

ตสมิ สมากเม โมคคัลลีบุตรติสสเถโร ปรปุปวาหิ มทุหนโต กถาวตถูปกรณ์ อกาสิ.

พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เมื่อจะย้ายคำกล่าวเตือนของชนเหล่าอื่น จึงได้แสดง กถาวตถูปกรณ์ในสมาคมนั้น.

โตโต สภุญญิสตสทสสงเขยสุ ภิกขุสุ อุจจินตวา ตปิฏกปริยตติธรรณิ ปภินนปฏิสสมภิทานิ เตวิชชาทิเกทานิ ภิกขุณิ สทสสมกั คเหตุ
วา, ยถา มหากสสปตเถโร จ ยสตเถโร จ รมมณจ วินยณจ สงคายีสุ, เอวมเว รมมณจ วินยณจ สงคายนโต
สพพิ สาสเน มลั วิโสเธตวา ตติยสังคีติ อกาสิ.

ลำดับนั้น พระเถระ ได้คัดเลือกบรรดาภิกษุซึ่งนับได้มีจำนวนหกสิบแสนรูป

เอาเฉพาะภิกษุหนึ่งพันรูป ผู้ทรงปริยัติ คือพระไตรปิฎก แดกฉานในปฏิสัมภิทา ชำนาญในไตรวิชาเป็นต้น

เมื่อจะสังคายนาธรรมและวินัย ได้ชำระมลทินในพระศาสนาทั้งหมด

จึงได้ทำตติยสังคีติเหมือนอย่างพระมหากัสสปเถระ และพระยสเถระ สังคายนาธรรมและวินัยฉะนั้น.

สังคีติปริโยसाने อเนกูปการิ ปฐวี อกมปิถ.

ในที่สุดแห่งสังคีติ ปฐพีก็ได้หวั่นไหว เป็นอเนกประการ.

อัย สังคีติ นวหิ มาเสหิ นิญฐิตา, ยา โลเก

กตา ภิกขุสทสเสน	ตสมา สทสสิกาติ จ
ปุริมา เทว อุปาทาย	ตติยาติ จ วุจจตีติ.

สังคีติใด ในโลก

ท่านเรียกว่า “สหัสสิกสังคีติ” เพราะภิกษุพันรูปกระทำ

และเรียกว่า “ตติยสังคีติ” เพราะเทียบกับสังคีติ ๒ คราว ที่มีมาก่อน

ด้วยประการฉะนี้,

สังคีตินี้ ทำอยู่ ๙ เดือน จึงสำเร็จลง.

อัย ตติยสังคีติ.

จบตติยสังคีติ.

เรื่องนำพระวินัยปิฎกสืบต่อกันมา

เอตตาวตา จ “เกนาภฏฺณติ เอตสส ปญฺหสส วิสขุชนตถิ

ยมโวจุมหา ชมฺพุทีเป ตาว อุปาติเถรี อาทิ กตฺวา อจฺริยปรมฺปราย ยาว ตติยสงฺคีติ ตาว อภฏฺฏิ,
ตตรายํ อจฺริยปรมฺปฺรา

อุปาลี ทาสโก เจว	โสณโก สิกคโว
ตถา ติสโส โมคคฺลิตฺโต จ	ปญฺเจเต วิชิตาวิโน
[62] ปรมฺปราย วินยํ	ทีเป ชมฺพุสิริวเย
อจฺฉิขุฆมานํ อาเนสุํ	ตติโย ยาว สงฺคโหติ

ตสฺสตฺถโถ ปกาสิโต โหติ.

ก็เพื่อจะวิสังขนาปัญหานี้ว่า “พระวินัยปิฎก ผู้ได้นำสืบมา” ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวคำได้ว่า

“พระวินัยปิฎกนี้ นำสืบกันมาตามลำดับอาจารย์ ตั้งต้นแต่ท่านพระอุปาลีเถระ ในครั้งชมพูทวีปก่อน จนถึงตติยสังคีติ, ในครั้งชมพูทวีปนั้น มีการนำสืบกันมาตามลำดับอาจารย์ ดังนี้:-

พระเถระ ๕ รูปเหล่านี้คือ พระอุปาลี ๑ พระทาสกะ ๑ พระโสณกะ ๑
พระสิคควะ ๑ พระโมคคฺลิตฺตฺตสสะ ๑ ผู้มีชัยชนะพิเศษ
ได้นำพระวินัยมา ในทวีปชื่อชมพูอันมีสิริ ไม่ให้ขาดสาย
โดยสืบลำดับแห่งอาจารย์ จนถึงสังคายนาครั้งที่ ๓.”

เนื้อความแห่งคำนั้น เป็นอันข้าพเจ้าประกาศแล้ว ด้วยคำมีประมาณเพียงเท่านี้.

[รายนามพระเถระผู้นำพระวินัยปิฎกสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้]

ตติยสงฺคหโต ปน อุทฺธํ อิมํ ทิปํ มหินฺทาทีหิ อภฏฺฏิ มหินฺทโต อุคฺคเหตุวา กณฺจิ กาลํ อริฏฺฐตฺเถราทีหิ อภฏฺฏิ,
อนึ่ง ต่อจากตติยสังคายนา พระเถระทั้งหลายมีพระมหินทร์เป็นต้น ได้นำพระวินัยปิฎกมาสู่เกาะนี้ (คือเกาะลังกา),
พระเถระทั้งหลายมีพระอริฏฺฐเถระเป็นต้น เรียนเอาจากพระมหินทร์แล้ว ได้นำสืบกันมาชั่วระยะหนึ่ง,

ตโต “ยาว อชฺชตนา เตสฺสเยว อนฺเตวาสิกปรมฺปรภูตฺตาย อจฺริยปรมฺปราย อภฏฺฏนฺติ เวทิตฺตพฺพิ.

ตั้งแต่เวลาที่พระอริฏฺฐเถระเป็นต้นนั้นนำมา บัณฑิตพึงทราบว่ “พระวินัยปิฎกนี้ ได้นำกันสืบมาตามลำดับอาจารย์
ซึ่งจัดว่าเป็นลำดับอันเตวาสิกของท่านพระอริฏฺฐเถระเป็นต้นเหล่านั้นนั่นเอง จนถึงทุกวันนี้”

ยถาหุ โปราณา.

สมดังที่พระโบราณอาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า:-

ตโต มหินโท อิกฺกัฏฺเฐ	อุตฺตโย สมฺพลฺล ตถา
... .. °	ภทฺทนาโม จ ปณฺทิตฺโต
เอเต นาคา มหาปญฺญา	ขมฺพุทฺธิปา อีธาคตา

“ในกาลนั้น พระเถระผู้ประเสริฐ มีปัญญามากเหล่านี้ คือ พระมหินทะ ๑
พระอิกฺกัฏฺเฐ ๑ พระอุตฺตโย ๑ พระสัมพละ ๑
พระเถระผู้เป็นบัณฑิตชื่อภทฺทะ ๑ มาในเกาะสิ่งเหล่านี้ จากขมพุทฺธิปา,

วินยฺ เต วาจยีสฺสุ	ปิฎกํ ตมฺพปณฺณินยา
นิกายเ ปญจ วาเจสฺสุ	สตต เจว ปการเณ.

พวกท่านได้สอนพระวินัยปิฎกในเกาะตมฺพปณฺณิน สอนนิกายทั้ง ๕ และปรกรรม
ทั้ง ๗.

ตโต อริฏฺฐโณ เมธาวิ	ติสฺสทตฺโต จ ปณฺทิตฺโต
วิสาร์โท กาทฺสุมโน	เถโร จ ทีฆนามโก
... .. ๒	ทีฆสุมโน จ ปณฺทิตฺโต

ภายหลังแต่นั้นมา พระอริฏฺฐโณผู้มีปัญญา ๑ พระติสฺสทตฺตผู้ฉลาด ๑
พระกาทฺสุมโนผู้องอาจ ๑ พระเถระผู้มีชื่อว่าทีฆะ ๑
พระทีฆสุมโน ผู้เป็นบัณฑิต ๑,

ปุณเรว กาทฺสุมโน	นาคตเถโร พุทฺธรกฺขิตฺโต
ติสฺสทเถโร จ เมธาวิ	เทวตเถโร จ ปณฺทิตฺโต

ต่อมาอีก พระกาทฺสุมโน ๑ พระนาคเถระ ๑ พระพุทฺธรกฺขิต ๑ พระติสฺสเถระ
ผู้มีปัญญา ๑ พระเทวเถระ ผู้ฉลาด ๑,

ปุณเรว สุมโน เมธาวิ	วินเย จ วิสาร์โท
พหุสฺสุตฺโต จุฬนาโค	คโฆว ทฺุปฺปธฺิสฺสโย
ธมฺมปาติตนาโม จ	โรหเณ สารุบุชฺชิตฺโต
[63] ตสฺส สิสฺโส มหาปญฺโญ	เขมฺมนาโม ติปญฺญโก
ทีเป ตารกราชาว	ปญฺญาเย อติโรจจ

ต่อมาอีก พระสุมโนผู้มีปัญญา และเขี้ยวชาญในพระวินัย ๑
พระจุฬนาคะ ผู้พหุสฺสุตฺตดุจช้างซบมันที่ปราบยาก ๑
พระเถระชื่อธรรมปาติตะ อันสารุชนบุชฺชาแล้วในโรหณชนบท ๑
ศิษย์ของพระธรรมปาติตะนั้น ชื่อเขมะ มีปัญญามาก ทรงจำพระไตรปิฎก
รุ่งเรืองอยู่ในเกาะด้วยปัญญา ดุจพระจันทร์เป็นราชาแห่งหมู่ดาวฉะนั้น ๑

๑ อัย วิสมปาโท นฏฺฐโณ ปญฺญาเยติ.

๒ อัย วิสมปาโท นฏฺฐโณ ปญฺญาเยติ.

อุปติสโส จ เมธาวิ ปุสฺสเทโว มหากวี

พระอุปติสสะผู้มีปัญญา ๑ พระปุสฺสเทวะผู้เป็นมหากวี ๑,

ปุณฺเรว สุมนโน เมธาวิ ปุปฺพนาโม พหุสฺสุโต
มหากวี มหาสีโว ปิฎฺฐเก สพฺพตฺถ โกวีโท

ต่อมาอีก พระสุมนะผู้มีปัญญา ๑ พระเถระชื่อปุปฺพะ (คือพระมหาปทุมเถระ^๑)
ผู้พหุสฺสุโต ๑ พระมหาสีวะ ผู้เป็นมหากวี ฉลาดในพระปิฎกทั้งปวง ๑,

ปุณฺเรว อุปาถิ เมธาวิ วินฺเย จ วิสารโท
มหานาคโค มหาปถฺยโณ สทฺธมมวฺสโกวิท
ปุณฺเรว อภโย เมธาวิ ปิฎฺฐเก สพฺพตฺถ โกวีโท

ต่อมาอีก พระอุปาถิ ผู้มีปัญญาเชี่ยวชาญในพระวินัย ๑
พระมหานาค ผู้มีปัญญามาก ฉลาดในวงศ์พระสังฆกรรม ๑,
ต่อมามี พระอภัยผู้มีปัญญา ฉลาดในปิฎกทั้งปวง ๑

ติสฺสตเถโร จ เมธาวิ วินฺเย จ วิสารโท
ตสฺส สิสิโส มหาปถฺยโณ ปุปฺพนาโม พหุสฺสุโต
สาสนํ อนุรุกฺขนโต ชมพฺพทีเป ปติฎฺฐิติโต

พระติสสเถระผู้มีปัญญาเชี่ยวชาญในพระวินัย ๑
ศิษย์ของพระติสสเถระนั้น ชื่อปุปฺพะ (คือพระสุมนเถระ^๒) มีปัญญามาก
เป็นพหุสฺสุโต ตามรักษาพระศาสนาอยู่ในชมพูทวีป ๑

จูฬภโย จ เมธาวิ วินฺเย จ วิสารโท
ติสฺสตเถโร จ เมธาวิ สทฺธมมวฺสโกวิท
จูฬเทโว จ เมธาวิ วินฺเย จ วิสารโท
สีวตเถโร จ เมธาวิ วินฺเย สพฺพตฺถ โกวีโท

พระจูฬภยะ ผู้มีปัญญา และเชี่ยวชาญในพระวินัย ๑
พระติสสเถระ ผู้มีปัญญา ฉลาดในวงศ์พระสังฆกรรม ๑
พระจูฬเทวะ ผู้มีปัญญา และเชี่ยวชาญในพระวินัย ๑
พระสีวเถระ ผู้มีปัญญาฉลาดในพระวินัยทั้งหมด ๑,

๑ สารัตถทีปนี ๑/๒๒๙ ปุปฺพนาโมติ มหาปทุมตเถโร.

๒ “ปุปฺพนาโมติ สมณฑเถโร.

เอเต นาคา มหาปถญา วินยญญ มคคโกวิทา
วินยํ ทีเป ปกาเสสุ ปิฎกํ ตมพปณณียาติ.

พระเถระผู้ประเสริฐมีปัญญามากเหล่านี้ รู้พระวินัย
ฉลาดในมรรคา (คือฉลาดในทางสวรรค์และทางพระนิพพาน)
ได้ประกาศพระวินัยปิฎกไว้ ในเกาะตัมพปณณิแล้ว。”^๑

เรื่องส่งพระเถระไปประกาศพระศาสนาในต่างประเทศ

ตตรายย์ อนุปุพพิกเถ.

ในการนำพระศาสนาสืบมาตามลำดับอาจารย์นั้น มีอนุปุพพิกเถดังต่อไปนี้:-

โมคคลีบุตรตติสสเถโร กิร อิมํ ตติยสังคีติ กตวา เอวํ จินเตสิ “กตถ นุโข อนาคต สาสนํ สุปฺปติภูมิตํ ภเวยฺยชาติ.

ได้ยินว่า พระโมคคลีบุตรตติสสเถระ ครั้นทำตติยสังคีตินี้แล้ว ได้ดำริอย่างนี้ว่า

“ในอนาคต พระศาสนา จะพึงตั้งมั่นอยู่ด้วยดีในประเทศไหนหนอแล?”

อดสส อุปฺปริกขโต เอตทโหสิ “ปจฺจันติเมสสุ ชนปเทศุ สุปฺปติภูมิตํ ภวิสสตีติ.

ลำดับนั้น เมื่อท่านใคร่ครวญอยู่ จึงได้มีความคิดตั้งนี้ว่า “พระศาสนา จักตั้งมั่นอยู่ด้วยดี ในปัจฉิมชนบททั้งหลาย.”

โส เตสํ ภิกขุณฺํ [64] ภาริ กตวา เต เต ภิกขุ ตตถ ตตถ เปเสสิ.

ท่านจึง(มอบศาสนกิจนั้น) ให้เป็นภาระของภิกษุเหล่านั้น แล้วส่งภิกษุเหล่านั้นๆ ไปในรัฐนั้นๆ

มชฌนตีกเถโร กสมิรคนธารภูมิตํ เปเสสิ “ตวํ เอตํ ภูมิตํ คนตวา เอตถ สาสนํ ปติภูมิตํ เปหิตี.

คือ ส่งพระมชฌนตีกเถระไปยังรัฐกสมิรคนธารด้วยสั่งว่า “ท่านไปยังรัฐนั้นแล้ว จงประดิษฐานพระศาสนาในรัฐนั้น.”

มหาเทวตเถโร ตเถว วตวา มหิสกมณฑลํ เปเสสิ.

ท่านได้ส่งพระมหาเทวเถระอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วส่งไปยังมหิสกมณฑล.

รชิตตเถโร วนวาสี.

โยนกรมมรชิตตเถโร อปรนตกํ.

มหาธมมรชิตตเถโร มหารภูมิตํ.

มหารชิตตเถโร โยนกโลกํ.

ส่งพระรชิตเถระไปยังวนวาสีชนบท.

ส่งพระโยนกรมมรชิตเถระไปยังอปรันตกชนบท.

ส่งพระมหาธมมรชิตเถระไปยังมหารัฐชนบท.

ส่งพระมหารชิตเถระไปยังโลกเป็นที่อยู่ของชนชาวโยนก.

มชฌิมตเถโร หิมวันตปเทศภาคํ.

โสณกตเถรณจ อุตฺตรตเถรณจ สุวณฺณภูมิตํ.

ส่งพระมชฌิมเถระไปยังชนบทอันเป็นส่วนหนึ่งแห่งหิมวันตประเทศ.

ส่งพระโสณกเถระและพระอุตฺตรเถระ ไปยังสุวรรณภูมิชนบท.

อดตโน สหวิหริโก มหินทเถโร อัญญิตเถโรน อุตตยิตเถโรน สมพลตเถโรน ภาททสาตเถโรน สหธิ ตมพปณณิทีปี เปเสสิ
“ตุมเห ตมพปณณิทีปี คนตวา เอตถ สาสนํ ปติฏฐาเปถาติ.

ส่งพระมหินทเถระ ผู้เป็นสหวิหริกของตน กับพระอัญญิตเถระ พระอุตตยเถระ พระสัมพลเถระ พระภททสาตเถระ
ไปยังเกาะตัมพปณณิทีปี ด้วยสั่งว่า “พวกท่านไปยังเกาะตัมพปณณิทีปีแล้ว จงประดิษฐานพระศาสนาในเกาะนั้น.”

สหเพปี ตํ ตํ ทิสากาคํ คจจณตวา อตตปญจมา อคมสิ

“ปัจจนตีเมสุ ชนปเทสุ ปยจวคโค โคน อลํ อุปสมปทกมมายาติ มณญมานา.

พระเถระแม่ทั้งหมด เมื่อจะไปยังทิสากาคันนั้นๆ ก็เข้าใจอยู่ว่า

“ในปัจจุบันติมชนบททั้งหลาย ต้องมีคณะปัญจวรรค จึงสมควรทำอุปสมบทกรรมได้” ดังนี้ จึงไปกันพวกละ ๕ รวมกับตน.

[พระมัจฉันติกเถระไปประกาศพระศาสนาที่กัสมิรคันธารรัฐ]

เตน โข ปน สมเยน กัสมิรคันธารรัฐ สสสปากสมเย อารวาโห นาม นาคราชา กรกวลสิ นาม วสสิ วสสาเปตวา
สสสิ ทราเปตวา มหาสมุทฺธิ ปาเปติ.

ก็โดยสมัยนั้นแล ในแคว้นกัสมิรคันธาระ ในฤดูข้าวกล้าสุก มีพญานาคชื่ออารวาโห ได้บันดาลฝน ชื่อว่าฝนลูกเห็บให้ตกลงมา
ทำข้าวกล้าให้ลอยไปยังมหาสมุทร.

มชฌนติกตเถโร ปาฏลิปุตโต เวหาสิ อพุกคคนตวา หิมวติ อารวาพทสส อุปริ โอตริตวา

อารวาพททปิฏฐิยํ จงกมติปี ติฏฐติปี นิสิตติปี เสยยมปี กปเปติ.

พระมัจฉันติกเถระเหาะขึ้นไปสู่เวหาส จากนครปาตลีบุตร แล้วไปลงเบื้องบนสระอารวาพที่ป่าหิมพานต์
จงกรมอยู่บ้าง ยืนอยู่บ้าง นั่งอยู่บ้าง สำเร็จการนอนอยู่บ้าง บนหลังสระอารวาพ.

นาคมาณวิกา ตํ ทิสวา อารวาพสส นาคราชสส อาโรเจสิ

“มหาราช เอโก ฉินนภินนปฏุโร ภณชฺช กาสาววสนโน อมหากํ อุทกํ ทูเสตีติ.

นางนาคมาณวิกาทั้งหลายเห็นพระเถระนั้นแล้ว จึงบอกแก่พญานาคอารวาพว่า

“ข้าแต่มหาราช! มีสมณะโล้นรูปหนึ่ง ทรงแผ่นผ้าที่ตัดขาดด้วยศัสตรา นุ่งห่มผ้าย้อมฝาด ประทุษร้ายน้ำของพวกเรา.”

[พญานาคอารวาพแผลงฤทธิ์ไล่พระเถระ]

นาคราชา ตํ สุตวา ตาวเทว โกธาภิกุโต นิภขมิตวา เถโร ทิสวา มกฺโข อสهماโน อนตลิกเข อนเนกานิ ภิสนทานิ นิรมินิ.

พญานาคฟังคำนั้นแล้ว ก็ถูกความโกรธครอบงำ ได้ออกไปพบพระเถระในทันใดนั้นเอง เมื่ออดกลั้นความลบหลู่ไม่ได้
จึงได้นิรมิตรูปที่น่าสะพรึงกลัวเป็นอันมาก บนอากาศกลางหา.

ตโต ตโต ภูสา วาตา [65] วายนติ. รุกขา ภิชชนติ.

(บันดาลไฟ) พายุที่กล้าแข็ง พัดฟุ้งไปในที่นั้นๆ. รุกขชาติทั้งหลาย ก็หักโค่นลง.

ปพพตกุฎานิ ปตฺนติ. เมฆา คชชนติ.

เหล่ายอดบรรพตก็พังทลาย, เมฆทั้งหลายก็คำรามลั่น,

วิษณุชุตตา นิจฉรณติ. อสนินโย ฝนนติ.

สายฟ้าทั้งหลายก็แลบแปลบๆ, อสนีบาตก็ผ่าลงมา.

ภินัน วิย คณณ อุกกั ปคฆรติ.

อุทกวารีกี่ไหลนอง เหมือนท้องฟ้าแตกฉนั้น.

ภยานกรูปา นาคกุมมรา สนนิปตนติ.

เหล่าลูกนาคซึ่งมีรูปร่างน่าสะพรึงกลัว ก็ประชุมกัน.

สยมปิ ฐมยติ ปชชลติ ปหรณวุฏฐิโย วิสชเชติ “โก อัย มุณทโก ฉินนภินนปฏฐโรติอาทิตี ผรุสวจเนหิ เถรว สนตชเชติ.

“เอถ คณนถ นนถ, นิตทมถ” อิมั สมนนติ นาคพลั อาณนเปสิ.

ฝ่ายพญานาคเอง ก็บงหวนควัน ลูกโพลง ปล่อยฝนเครื่องประหารคุกคามพระเถระด้วยคำหยาบคายเป็นต้นว่า

“สมณะโธลันผู้นี้ ทรงผ้าที่ตัดขาด (ด้วยศัสตรา) คือใคร?”

ได้บังคับหมู่พญานาคไปว่า “พวกท่านจงมาจับฆ่า, จับใส่สมณะรูปนี้ออกไป.”

[พระเถระทรมาณพญานาคให้คลายพยศแล้ว]

เถโร สพพนตัม ภิสนัง นาคพลั อตตโน อธิธิเพลน ปฏิพาหิตวา นาคราชานัน อาห

พระเถระป้องกันกำลังพญานาคที่น่าสะพรึงกลัวทั้งหมด ด้วยกำลังฤทธิ์ของตน พุดกะพญานาคว่า:-

“สเทวโกปิ เจ โลโก	อาคนตวา ตาสเยยย มั
น เม ปฏิพลโล อสส	ชเนตุ ภัยเถรว.

“ดูก่อนพญานาค! ถ้าโลกแม่ทั้งเทวโลก จะพึงมายังเราให้ครั่นคร้ามได้ไซ้,
ก็ไม่พึงมีผู้สามารถเพื่อจะบันดาลภัยที่น่ากลัวให้เกิดแก่เราได้,

สเจปิ ตวั มหิ สพพิ	สสมุทท สปปพตัม
อุกขิปิตวา มหานาค	ขิเปยยาสี มมุปริ
เนว เม สกุกุณยยาสี	ชเนตุ ภัยเถรว.

ดูก่อนพญานาค! แม้หากท่านจะยกแผ่นดินขึ้นทั้งหมด
พร้อมทั้งสมุทร ทั้งบรรพต แล้วพึงเหวี่ยงไปเบื้องบนของเราได้ไซ้,
ท่านก็ไม่พึงสามารถเพื่อจะบันดาลภัยที่น่ากลัวให้เกิดแก่เราได้เลย.

อณนุทตตุ ตเววสส	วิฆาโต อูรคาริปาติ.
-----------------	---------------------

ดูก่อนพญาอูรคาริบัติ! ท่านเท่านั้น จะพึงมีความแค้นใจอย่างแน่แท้.”

เอว วุตเต, นาคราชานา วิหทานุภาโว นิปลลวยายโม ทุกขี ทุมมโน ปชฌมายนโต อโหสิ.

ครั้นเมื่อพระเถระกล่าวอย่างนั้นแล้ว พญานาค ถูกพระเถระกำจัดอาณภาพแล้ว

เป็นผู้มีความพยายามไร้ผล มีความทุกข์เศร้าใจ ชบเซาอยู่.

ดี เถโร ตัณฑานุรูปาย ฐมมียา กาย สนทสเสตวา สมาทเปตวา สมุตเตเขตวา สมปหเสตวา
ตีสุ สรณสุ ปญจสุ สีเสสุ จ ปติฏฐาเปสิ สหุธิ จตุราสีติยา นาคสทสเสหิ.

พระเถระชี้แจงให้พญานาคนั้นเข้าใจ สมาทาน อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมีกถา อันสมควรแก่ขณะนั้นแล้ว
ให้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์และเบญจศีล พร้อมด้วยนาคจำนวน ๘๔,๐๐๐.

อญญะปี พุทฺธิ มหาวตวาสิโน ยกขา จ คนธพฺพา จ กุมภณฺฑา จ เถรสฺส ฐมมกถํ สุตฺวา สรณสุ จ [๖๖] สีเสสุ จ ปติฏฐหิสุ.
ยักข คณธรรพ และกุมภณฺฑ์ แม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก ที่อยู่ป่าหิมพานต์ ได้ฟังธรรมกถาของพระเถระแล้ว
ก็ได้ตั้งอยู่ในสรณะและศีล.

ปญจโกปิ ยกฺโข สหุธิ หาริตฺติยา ยกฺขินฺนียา ปญจหิ จ ปุตฺตสเสหิ ปฐฺเม ผล ปติฏฐิตฺ.
แม้ปัญจยกยักข พร้อมด้วยนางหาริตียักขิณี และบุตร ๕๐๐ ก็ได้ตั้งอยู่ในปฐมมรรค.

[พระเถระให้โอวาทพวกยักษ์และรากษสเป็นต้น]

อถายสฺมา มชณฺณตฺกตเถโร สพฺเพปิ นาคยกฺขรฺกษเส อามนเตตฺวา เอวมาห

ลำดับนั้น ท่านพระมหัณณตฺกเถระ เรียกพวกนาคและรากษสแม่ทั้งหมดมาแล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ว่า:-

“มา ทานิ โกรธฺ ฌนยิตถ	อิโต อุทฺธํ ยถา ปุเร
สสสชาติตฺถจ มากตถ	สุขกามา ทิ ปาณินฺ
กโรถ เมตตํ สตเตสฺ	‘วสนตุ มนุชา สุขนติ.

“จำเดิมแต่บัดนี้เป็นต้นไป

พวกท่านอย่าให้ความโกรธเกิดขึ้นเหมือนในกาลก่อนเลย

และอย่าทำลายข้าวกล้า (ให้เสียหาย) เพราะ สัตว์ทั้งหลาย ใครต่อความสุข

จงแม่เมตตาไปในสัตว์ทั้งหลายว่า ‘ขอมวลมนุษย์ จงอยู่เป็นสุขเถิด.’”

เต สพฺเพ “สาธฺ ภูณเตติ เถรสฺส ปฐฺสิสุณฺนิตฺวา ยถานุสสิฏฺฐํ ปฐฺปิขชิสฺสุ.

นาคและยักษ์เป็นต้นเหล่านั้นทั้งหมด รับโอวาทของพระเถระว่า “ดีละ ท่านผู้เจริญ!” ได้ปฏิบัติตามที่ท่านพร่ำสอนแล้ว.

ตํทิวสเมว จ นาคราชาสฺส ปุชาสมโย โทหิตฺ.

ก็ในวันนั้นแล เป็นสมัยทำการบูชาพญานาค.

อถ นาคราชา อตฺตโน รตนมยํ ปลลงกํ อาหาราเปตฺวา เถรสฺส ปญญาเปสิ.

เวลานั้น พญานาค สั่งให้นำรัตนบัลลังก์ของตน มาแต่งตั้งถวายพระเถระ.

นिसีทิ เถโร ปลลงเก.

พระเถระ ก็นั่งบนบัลลังก์.

นาคราชาปิ เถโร วิชฺยมาโน สมิปเป อฏฺฐาสี.

ฝ่ายพญานาค ได้ยืนพิงพระเถระอยู่ในที่ใกล้.

ตสมิ ขณ กสมิรคนธารรฐวาลิโน มนุสสา อาคตา เถโร ทิสวา “อมหากิ นาคราชโตปิ เถโร มหิททิกตโรติ เถรเมว วนทิตวา นิสินนา.

ในขณะนั้น มนุษย์ทั้งหลายผู้อยู่ในแคว้นกัสมิรคันธาระมาเห็นพระเถระแล้ว ก็พูดกันว่า “พระเถระมีฤทธิ์มากแม้กว่าพญานาคของเรา” แล้วได้นั่งลงไหว้พระเถระนั้นแล.

เถโร เตสึ อาสิวิโสปมสุตตนต์^๑ กเถสิ.

พระเถระ ก็แสดงอาสิวิโสปมสูตร^๒ แก่มนุษย์เหล่านั้น.

สุตตปริโยसानเ อสิติยา ปาณสทสสานิ ฌมมาภิสมโย อโหสิ.

ในเวลาจบพระสูตร สัตว์ประมาณ ๘๐,๐๐๐ ได้บรรลุธรรมภิสมัย.

กุลสตสทสสิ ปพพชิ.

แสนตระกูลออกบวชแล้ว.

ตโต ปฎติ จ กสมิรคนธารา ยาวชชตนา กาสาวปชโชตา อสิวตปฏิวาตาเอว.

ก็แล จำเดิมแต่กาลนั้น แคว้นกัสมิรคันธาระ ก็รุ่งเรืองไปด้วยผ้ากาสาวพัสดุ์ อบอวลไปด้วยลมพวงกุชิจนตราบเท่าทุกวันนี้.

คนตวา กสมิรคนธาริ	อสิ มชณนติโก ตทา
ทุญฐิ นาคิ ปสาเทตวา	โมเจสิ พนธนา พหุติ.

ในกาลนั้น พระมัชฌันติกะ ผู้ฤๅษี ไปยังแคว้นกัสมิรคันธาระแล้ว ให้พญานาคผู้ดุร้าย เลื่อมใสแล้ว ได้ปลดเปลื้องสัตว์เป็นอันมาก ให้พ้นจากเครื่องผูกแล้ว แล.

[พระมหาเทวเถระไปประกาศพระศาสนาที่มทิสกมณฑล]

มหาเทวตเถโรปิ มทิสกมณฑลล คนตวา เทวทูตสุตต กเถสิ.

ฝ่ายพระมหาเทวเถระ ไปยังมทิสกมณฑลแล้ว ก็แสดงเทวทูตสูตร^๓.

สุตตปริโยसानเ จตตาทิสปาณสทสสานิ ฌมมจกขุ ปฎิลสิสุ.

ในเวลาจบพระสูตร สัตว์ประมาณ ๔๐,๐๐๐ ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว.

[๔๗] จตตาทิสสิเยว ปาณสทสสานิ ปพพชิสุ.

สัตว์ประมาณ ๔๐,๐๐๐ นั้นแล ออกบวชแล้ว.

๑ อลคทพมสุตต กวิตพพิ.

๒ น่าจะเป็นอลคทพมสุตตร. ม. ม. ๑๒/๒๖๑.

๓ ม. อุป. ๑๔/๓๓๔.

คนดูวาน รุญฺญ มหิส
มหาเทโว มหิทธิโก
โจเทตวา เทวทูเตหิ โมเจสิ พนธนา พหุติ.

พระมหาเทวเถระ ผู้มีฤทธิ์มาก ไปยังมหิสสกมณฑลแล้ว โอวาทักเตือน
ด้วยเทวทูตทั้งหลาย ได้ปลดเปลื้องสัตว์ เป็นอันมาก
ให้พ้นจากเครื่องผูกแล้ว แล.

[พระรักขิตเถระไปประกาศพระศาสนาที่แคว้นวนวาสี]

รักขิตตเถโร ปน วนวาสี คนดูวา อากาเส รุตวา อนมตคคปริยายกถาย วนวาสีเก ปสาเทสิ.

ส่วนพระรักขิตเถระ ไปยังแคว้นวนวาสีชนบทแล้ว ยืนอยู่บนอากาศ

ให้ชนชาววนวาสีชนบทเลื่อมใส ด้วยอนมตคคปริยายกถา^๑.

กถาปริโยसानะ ปนสส สกุญฺฐิสหสสานิ ฆมมาภิสสมโย อโหสิ.

ก็ในเวลาจบกถาของพระเถระนั้น สัตว์ประมาณ ๖๐,๐๐๐ ได้บรรลुरुธรรมแล้ว.

สตตตตีสสสสมตตา ปพพชิสฺสุ.

ประชาชนประมาณ ๓๗,๐๐๐ บวชแล้ว.

ปญจ วิหารสถานิ ปติฏฺฐหิสฺสุ.

วิหาร ๕๐๐ หลังก็ประดิษฐานขึ้นแล้ว.

เอวฺ โส ตตถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ.

พระเถระนั้น ได้ประดิษฐานพระศาสนาให้ดำรงมั่นอยู่ในแคว้นวนวาสีชนบทนั้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

คนดูวาน รักขิตตเถโร วนวาสี มหิทธิโก
อนตลิกเข ฐิตโถ ตตถ เทเสสิ อนมตคคิยนติ.

พระรักขิตเถระ ผู้มีฤทธิ์มาก ไปยังวนวาสีชนบทแล้ว
ได้ยืนอยู่บนอากาศกลางหาว
แล้วแสดงอนมตคคิกถา (แก่มหาชน) ในวนวาสี ชนบทนั้น แล.

[พระโยนภรรณรักขิตเถระไปประกาศพระศาสนาที่อปรันตกชนบท]

โยนภมมรักขิตตเถโรปิ อปรนตกํ คนดูวา อคคิกขณรูปมสุตตันตกถาย อปรนตเก ปสาเทตวา

สตตตตีสสาณสหสสานิ ฆมมามตํ ปาเยสิ.

ฝ่ายพระโยนภรรณรักขิตเถระ ไปยังอปรันตกชนบทแล้ว

ให้ชนชาวอปรันตกชนบทเลื่อมใส ด้วยอัคคิขณรูปมสุตตันตกถา^๒แล้ว ก็ให้สัตว์ประมาณ ๓๗,๐๐๐ ตีมอมตธรรม.

๑ ส. นิตาน. ๑๖/๒๑๒-๒๑๘.

๒ อ. สตตค. ๒๓/๑๒๔-๑๓๗.

ขตติยกุลโตเยว ปริสสหัสสํ ปพพชฺ.

บุรุษออกบรพพาแต่ขตติยตระกูลหนึ่งพันคน.

สมธิกานิ จ ฉ อิตถีสหสฺสานิ.

และสตรีออกบรพพาหกพันถ้วน.

เอว โส ตตถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ.

พระเถระนั้น ได้ประดิษฐานพระศาสนาให้ดำรงมั่นอยู่ในอปรันตกชนบทนั้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

อปรนตํ วิคาหิตฺวา โยนโก ธรรมรักขิต
อคคิกขณรูปเมนตถ ปสาเทสิ ชเน พหุติ.

พระโยนกธรรมรักขิตเถระ อย่างเข้าสู่อปรันตกชนบทแล้ว ก็ให้ชนเป็นอันมาก
ในอปรันตกชนบทนั้นเลื่อมใสแล้ว ด้วยอคคิกขณรูปมสูตร^๑ แล.

[พระมหาธรรมรักขิตเถระไปประกาศพระศาสนาที่มหารัฐ]

มหาธรรมรักขิตเถโร ปน มหาภุคฺฉฺ คณฺตฺวา มหานารทกสฺสปชาตกถาย มหาภุคฺฉฺเก ปสาเทตฺวา
จตุราสีติปาณสหสฺสานิ มคคผลสุ ปติฏฺฐาเปสิ.

ส่วนพระมหาธรรมรักขิตเถระ ไปยังมหารัฐชนบทแล้ว ให้ชนชาวมหารัฐชนบทเลื่อมใส ด้วยมหานารทกสฺสปะชาตกถา^๒ แล้ว
ก็ให้สัตว์ประมาณ ๘๔,๐๐๐ ตั้งอยู่ในมรรคและผล.

เตรส สหสฺสานิ ปพพชฺสู.

ประชาชนจำนวน ๑๓,๐๐๐ คนบวชแล้ว.

เอว โส ตตถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ.

พระเถระนั้น ได้ประดิษฐานพระศาสนาให้ดำรงมั่นอยู่ในมหารัฐชนบทนั้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

[๘] มหาภุคฺฉฺ อีสึ คณฺตฺวา โส มหาธรรมรักขิต
ชาตํ กถยิตฺวาน ปสาเทสิ มหาชนนฺติ.

พระมหาธรรมรักขิตเถระ ผู้เถื่อนนั้น ไปยังมหารัฐชนบทแล้ว
ก็แสดงชาต๒ ให้มหาชนเลื่อมใสแล้ว แล.

[พระมหารักขิตเถระไปประกาศพระศาสนาที่รัฐโยนก]

มหาภุคฺฉฺตเถโรปิ โยนภุคฺฉฺ คณฺตฺวา กาฬการามสุตฺตณฺตกถาย โยนโกโลกํ ปสาเทตฺวา
สตตตตีสสหสฺสาธิกสฺส ปาณสสสสสส มคคผลาลงการํ อทาสึ.

ฝ่ายพระมหารักขิตเถระ ไปยังรัฐโยนกแล้ว ให้ชนชาวโลกโยนกเลื่อมใส ด้วยกาฬการามสุตฺตณฺตกถาแล้ว
ได้ให้เครื่องอลังการคือ มรรคและผล แก่สัตว์ประมาณ ๑๓๗,๐๐๐.

๑ อจ. สตตก. ๒๓/๑๒๙-๑๓๗.

๒ ขุ. ชา. ๒๘/๒๘๒. ตพภุคฺฉฺกถา. ๑๐/๑๓๙.

สนธิเก จสส ทส สหสธานี ปพพชีสุ.

ก็ประชาชนประมาณ ๑๐,๐๐๐ บวชแล้วในสำนักของพระเถระนั้น.

เอว โสปี ตตถ สาสนิ ปติภูฐาเปสิ.

แม้พระเถระนั้น ก็ได้ประดิษฐานพระศาสนาให้ดำรงมั่นอยู่ในรัฐโยนกนั้นแล้วด้วยประการฉะนี้.

โยนกรภูฐิ ตทา คนตวา โส มหารกชิต อิติ
กาฬการามสุตเตน เต ปสาเทสิ โยนเกติ.

ในกาลนั้น พระมหารัทธิจิตรเถระ ผู้ฤษีนั้น ไปยังรัฐโยนกแล้ว
ก็ให้ชนชาวโยนกเหล่านั้นเลื่อมใส ด้วยกาฬการามสูตร แล.

[พระมัชฌิมเถระไปประกาศพระศาสนาที่หิมวันตประเทศ]

มชฌิมตเถโร ปน กสสปโคตตเถเรน อพกเทเวตเถเรน ทุนทุกิสสรตเถเรน สหสสเทเวตเถเรน จ สทธิ
หิมวันตปเทศภาคิ คนตวา ธมมจกุกปวัตตณสุตตณตกถาย ติ ปเทสิ ปสาเทตวา
อสีติปาณโกฏิโย มคคผลรตนาณิ ปฎิสทาเกสิ.

ส่วนพระมัชฌิมเถระ กับพระกัสสปโคตตเถระ ๑ พระอพกเทเวเถระ ๑ พระทุนทุกิสสรเถระ ๑ พระสหัสสเทเวเถระ ๑
ไปยังชนบท เป็นส่วนหิมวันตประเทศแล้ว ให้ชาวประเทศนั้นเลื่อมใส ด้วยธัมมจักกัปปวัตตณสูตร^๑
แล้วให้สัตว์ประมาณแปดสิบล้านโคฏิได้รั้ตนะ คือมรรคและผลแล้ว.

ปญจปิ เจเต เถรา ปญจ ฐฐานิ ปสาเทสุ.

ก็พระเถระแม่ทั้ง ๕ รูปนั้น ได้ยังรัฐทั้ง ๕ ให้เลื่อมใสแล้ว.

เอกเมกสส สนธิเก สตสทสสมตตา ปพพชีสุ.

ประชาชนที่บวชในสำนักของพระเถระแต่ละรูป มีประมาณแสนหนึ่ง.

เอว เต ตตถ สาสนิ ปติภูฐาเปสิ.

พระเถระทั้ง ๕ รูป เหล่านี้ ได้ประดิษฐานพระศาสนาให้ดำรงมั่นอยู่ในหิมวันตประเทศนั้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

คนตวาน มชฌิมตเถโร หิมวันต ปสาทยิ
ยกขเสนิ ปกาเสนโต ธมมจกุกปวัตตณติ.

พระมัชฌิมเถระ ไปยังหิมวันตประเทศ แล้วประกาศธัมมจักกัปปวัตตณสูตร^๒
ให้ยักข์และเสนายักข์เลื่อมใสแล้ว แล.

[พระโสณกะกับพระอุตตระไปประกาศพระศาสนาที่สุวรรณภูมิ]

โสณกตเถโรปิ สทธิ อุตตรตเถเรน สุวณณภูมิ อคมาสิ.

ฝ่ายพระโสณกะเถระ กับพระอุตตระเถระ ได้ไปยังแคว้นสุวรรณภูมิ.

๑ วิ. มหา. ๔/๑๗.

๒ วิ. มหา. ๔/๑๗.

เตน จ สมเณน ตตถ เอกา รกขสี สมุทฺทโต นิกขมิตฺวา ราชกุเล ชาเต ชาเต ทารเก ขาทติ.

ก็โดยสมัยนั้น ที่แคว้นสุวรรณภูมินั้น มีนางรากษส คนหนึ่ง ขึ้นมาจากสมุทรวัดกัณพวกทารกที่เกิดในราชตระกูล.

ตํทิวสเมว ราชกุเล เอโก ทารโก ขาโต โหติ.

ในวันนั้นเอง มีเด็กคนหนึ่ง เกิดในราชตระกูล.

มนุสฺสา เถโร ทิสฺวา “รกขสํ สหายโก เอโสติ มณฺญมานา อาวูธา นิ คเหตฺวา เถโร ปหริตฺตูกามา [๑๖] คจฺฉนฺติ.

มนุษย์ทั้งหลายเห็นพระเถระแล้ว สำคัญอยู่ว่า “ผู้นี้จักเป็นสหายของพวกรากษส”

จึงพากันถือเอาอาวุธไป ประสงค์จะประหารพระเถระ.

เถโร “กี ตุมฺเห อาวูธตฺถา อากจฺฉนฺตติ อาท.

พระเถระ พูดว่า “พวกท่านถืออาวุธมาทำไมกัน?”

เต อาหํสู “ราชกุเล ชาเต ชาเต ทารเก รกขสา ขาทนฺติ, เตสํ ตุมฺเห สหายกาติ.

มนุษย์เหล่านั้น พูดว่า

“พวกรากษส ย่อมเลี้ยงดูพวกเด็กที่เกิดแล้วๆ ในราชตระกูล, พวกท่านเป็นสหายของรากษสเหล่านั้น.”

เถโร “น มยํ รกขสสหายกา,

สมณฺา นาม มยํ วิรฺตา ปาณาติปาตา ฯ วิรฺตา มชฺชปาณา เอกภตฺติกา สีลวนฺโต พุทฺทมจฺจริโน กลยาณธมฺมาติ อาท.

พระเถระ พูดว่า “พวกข้าพเจ้า หาได้เป็นสหายของรากษสไม่, พวกข้าพเจ้าชื่อว่า เป็นสมณะ

งดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ จากความประพฤติดิฉันในกาม จากการพูดเท็จ จากการดื่มน้ำเมา เป็นผู้ฉันหนเดียว มีศีล ประพฤติพรหมจรรย์ มีกัลยาณธรรม.”

[พระเถระทรมานพวกรากษสให้หนีไปแล้วป้องกันเกาะไว้]

ตสฺมิเยว จ ขณฺเ สา รกขสี สปฺริวารา สมุทฺทโต นิกขมิ “ราชกุเล ทารโก ขาโต, ตํ ขาทิสฺสามาติ.

ก็ในขณะนั้นเอง นางรากษสคนหนึ่ง พร้อมด้วยบริวาร ขึ้นมาจากสมุทรวัด ด้วยคิดว่า

“เด็กเกิดในราชตระกูล, พวกเราจักเลี้ยงดูเด็กนั้น.”

มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา “เอสา ภาณฺเต รกขสี อากจฺฉนฺตติ ภาตา วิรฺวิสุ.

พวกมนุษย์เห็นนางรากษสคนนั้นแล้ว ก็กลัวร้องเสียงดังว่า “นางรากษสนี้กำลังมา เจ้าข้า!”

เถโร รกฺขเสทฺธิ ทฺวิคฺเชน อตฺตภาเว นิมนฺนิตฺวา เตทฺธิ อตฺตภาเวทฺธิ ตํ รกฺขสี สปฺริสํ มชฺเชน กตฺวา อุโภสุ ปสฺเสสุ ปริกฺขิปี.

พระเถระนิรมิตอตตภาพมากกว่าพวกรากษสเป็นสองเท่า ปิดล้อมข้างทั้งสองด้วยอตตภาพเหล่านั้น

กัณนางรากษสนั้น พร้อมทั้งบริวารไว้ตรงกลาง.

๑ รากษส ยักษ์, ผีเสื้อน้ำ, ปีศาจ, เวตาลหรือค่างขาว เป็นชื่อของพวกอสูรอย่างเลว มีนิสัยดุร้าย ชอบเที่ยวตามป่าทำลายพืชและกินคน สุนัขโลहितของสัตว์เป็นอาหาร, สถานที่ที่อยู่ของพวกนี้ อยู่ในทะเลหรือสระใหญ่.

ตสสา สปริสาย เอตทโหสิ “อชธา อิมะหิ อิทธิ ฐานัน ลหุธิ ภวิสสตี, มย ปน อิมัสสิ ภกขา ภวิสสามาติ.

นางภิกษุตนนั้น พร้อมทั้งบริษัท ได้คิดตั้งนี้ว่า

“สถานที่นี้ จักเป็นของอันภิกษุเหล่านี้ได้แล้วแน่นอน, ส่วนพวกเราก็จักเป็นภิกษาของภิกษุเหล่านี้.”

สพเพ รกขสา เวคสา ปลาयीสุ.

พวกภิกษุทั้งหมดได้รับหนีไปแล้ว.

เถโรปี เต ยาว อทสสนัน ตาว ปลาเปตวา ทีปสส สมมุตโต อารกขั ฐุเปสิ.

ฝ่ายพระเถระ ขับไล่ภิกษุเหล่านั้นให้หนีไปแล้ว จนมองไม่เห็น จึงได้ตั้งอารักขาไว้โดยรอบเกาะ^๑.

ตสมิ ปน สมเย สนนิปิตติ มหาชนกาย พุทธมชาลสตุตตนตกถาย ปสาเทตวา สรณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฐาเปสิ.

อนึ่ง ท่านให้หมู่มหาชน ซึ่งประชุมพร้อมกันอยู่ในสมัยนั้นล้อมใส่ ด้วยพุทธมชาลสตุตตนตกถา^๒

ทั้งให้ตั้งอยู่ในสรณคมน์และศีลแล้ว.

สภูสิสสหาสนัน ปเนตถ ธมมาภิสสมโย อโหสิ.

ก็ในสันนิบาตนี้ ประชาชนประมาณ ๖๐,๐๐๐ ได้บรรลुरुธรรมแล้ว.

กุลทารกานัน อชตตุตตามานิ สหสสาณิ ปพพชชีสุ.

พวกเด็กในตระกูลประมาณสามพันห้าร้อย บวชแล้ว.

กุลธิตานัน ทียชตมสสสสิ.

กุลธิตาประมาณหนึ่งพันห้าร้อยนาง ก็บวชแล้ว.

เอว โส ตตถ สาสนั ปติฏฐาเปสิ.

พระเถระนั้น ได้ประดิษฐานพระศาสนาให้ดำรงมั่นอยู่ในแคว้นสุวรรณภูมิ.

ตโต ปฎติ ราชกุลเล ชาตทารกานัน โสณุตตรานามเมว กโรนติ.

ก็ได้ตั้งชื่อพวกเด็กที่เกิดในราชตระกูลว่า โสณุตตระ สีบมา.

สุวรรณภูมิ คนตวาน

โสณุตตรา มหิทธิกา

ปิสาเจ นิทรมิตวาน

พุทธมชาล อเทสิสุนติ.

พระโสณะและพระอุตตระ ผู้มีฤทธิ์มาก ไปยังแคว้นสุวรรณภูมิ

แล้วขับไล่ปิศาจทั้งหลายให้หนีไป ได้แสดงพุทธมชาลสูตร^๓แล้ว แล.

๑ นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์สันนิษฐานกันว่า ประเทศไทยของเรานี้อยู่ในแหลมทอง คือ แคว้นสุวรรณภูมิ ได้รับพระพุทธศาสนาในคราวที่ พระโสณเถระและพระอุตตเถระถูกส่งให้มาประกาศพระศาสนาในภาคนี้ แต่ถ้าจะสันนิษฐานอีกแห่งหนึ่งแล้ว ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะ ใจความในเรื่องนี้บ่งชัดแล้วว่า สถานที่ท่านทั้งสองไปประกาศนั้นเป็นเกาะไม่ใช่แผ่นดินเชื่อมติดต่อกัน และท่านก็ได้ทำการป้องกันเกาะไว้ โดยรอบ มิให้พวกผีเสื้อน้ำมารบกวนประชาชนได้, อนึ่ง ถ้าแหลมทองนี้รวมทั้งประเทศพม่า ญวน ลาว เขมร และไทย อย่างที่พวกนัก ปราชญ์ทางประวัติศาสตร์เข้าใจแล้ว ก็ยิ่งกว้างใหญ่ไพศาล เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ท่านจะป้องกันได้อย่างไร? ขอได้โปรดพิจารณาเถิด.

๒ ที. สี. ๙/๑.

๓ ที. สี. ๙/๑.

[พระมหินทเถระไปประกาศพระศาสนาที่เกาะลังกา]

[70] มหินทเถโร ปน “ตมพปณฺณทีปํ คนฺตวา สาสนํ ปตฺติภูตฺตาเปหิตฺติ อูปชฺฌมาเยน จ ภิกฺขุสงฺฆเณน จ อชฺฌมฺภุญฺโฐ จินฺตเตสิ “กาโล นฺุโข เม ตมพปณฺณทีปํ คนฺตุํ โหติ.

ส่วนพระมหินทเถระ ผู้อันพระอุปัชฌายะ และภิกษุสงฆ์เชื่อเชิญว่า

“ขอท่านจงไปประดิษฐานพระศาสนาที่ยังเกาะตัมพปณฺณทีปเกิด” ดังนี้ จึงดำริว่า

“เป็นกาลที่เราจะไปยังเกาะตัมพปณฺณทีปหรือยังหนอ?”

อดสส วิมฺสโต “น ตาว กาโลติ อโหสิ.

ครั้งนั้น เมื่อท่านใคร่ครวญอยู่ ก็ได้มีความเห็นว่า “ยังไม่ใช่กาลที่ควรจะไปก่อน.”

ก็ ปนสส ทิสฺวา เอตทโหสิ.

ถามว่า “ก็พระเถระนั้น ได้มีความเห็นดังนี้ เพราะเห็นเหตุการณ์อะไร?”

มฺภูสิวรัญญู มหฺลลภภาวํ.

แก้ว่า “เพราะเห็นว่าพระเจ้ามฺภูสิวะ ทรงชราภาพมาก.”

[พระมหินทเถระเที่ยวเยี่ยมญาติจนกว่าจะถึงเวลาไปเกาะลังกา]

ตโต จินฺตเตสิ “อโย ราชฺวา มหฺลลโก น สกฺกา อิมํ คนฺทิตฺวา สาสนํ ปคฺคเหตฺตุํ, อิทานิ ปนสส ปุตฺโต เทวานํปิยติสฺโส รชฺชํ กาเรสฺสติ ตํ คนฺทิตฺวา สกฺกา ภาวีสฺสติ สาสนํ ปคฺคเหตฺตุํ, หนท ยาว โส สมโย อาคจฺฉติ ตาว ญฺาตเก โอลเกม, ปฺน ทานิ มโย อิมํ ชนปทํ อาคจฺฉเยยาม วา, น วาติ.

ลำดับนั้น พระเถระดำริว่า “พระราชบุตรองค์นี้ ทรงชราภาพมาก เราไม่อาจสมคบพระราชานี้ยกย่องเชิดชูพระศาสนาได้, ก็บัดนี้ พระราชโอรสของพระองค์ ทรงพระนามว่าเทวานํปิยติสสะ จักเสวยราชย์ (ต่อไป), เราจักอาจสมคบพระราชานั้นจะยกย่องเชิดชูพระศาสนาได้.

เอาเถิด เราจักเยี่ยมพวกญาติเสียก่อน จนกว่าเวลานั้นจะมาถึง, บัดนี้ เราจะพึงได้กลับมายังชนบทนี้อีกหรือไม่.”

โส เอวํ จินฺตเตวา อูปชฺฌายญจ ภิกฺขุสงฺฆญจ วฺนทิตฺวา อโสกการามโต นิกฺขมม

เตหิ อิกฺกุภฺยียาทิหิ จตฺตฺติ เถเรหิ สงฺฆมิตฺตตาย ปุตฺเตน สฺมนสามเณเรณ ภาณทฺเถน จ อฺปาสเณน สทฺธิ ราชคฺชนครปริวตฺตเถน ทกฺขิณาคริชนปเทน จาริกญจรมาโน ญฺาตเก โอลเกนโต ฉ มาเส อตฺติกาเมสิ.

พระเถระนั้น ครั้นดำริอย่างนั้นแล้ว จึงให้พระอุปัชฌายะและภิกษุสงฆ์ ออกไปจากวัดโศการาม

เที่ยวจาริกไปทางทักษิณาคริชนบท ซึ่งเวียนรอบนครราชคฤห์ไป พร้อมกับพระเถระ ๔ รูป มีพระอิกฺกุภฺยิเยเป็นต้นนั้น (และ) สฺมนสามเณร ผู้เป็นโอรสของพระนางสังฆมิตตา และภักทกอุบาสก เยี่ยมพวกญาติอยู่จนเวลาล่วงไปถึง ๖ เดือน.

อถานุปฺพุเพน มาตุํ นีวาสนญฺฐานํ เวทิสฺนคฺรณนาม^๒ สมปตฺโต.

ครั้งนั้น พระเถระได้ไปถึงเมืองชื่อเวทิสนคร อันเป็นสถานที่ประทับของพระมารดา โดยลำดับ.

๑ ประโยคนี้ “สกกา” เป็นตัวประธาน.

๒ เวทิสนครนามาติปิ ทิสฺสติ.

[ประวัติย่อของพระมหินทเถระ]

อโสโถ กิร กุมารกาลे ชนปที ลกิตวา อุชเชนี คจฉนโต เวทิสนครี ปตวา เวทิสเสฏฐิสส อีตริ อคคเหสิ.
ได้ยินว่า พระเจ้าอโศกทรงได้ชนบท^๑ ในเวลายังทรงพระเยาว์ เมื่อเสด็จไปกรุงอุชเชนี ผ่านเวทิสนคร
ได้ทรงรับบิดาของเวทิสเศรษฐี (เป็นอัครมเหสี).

สา ตัทิวสเมว คพภี คเหตุวา อุชเชนีย มหินทกุมารัง วิชายี.

ในวันนั้นนั่นเอง พระนางก็ทรงครรภ์ แล้วได้ประสูติมหินทกุมาร ที่กรุงอุชเชนี.

กุมารสส จุททสวสสกาเล ราชา อภิเสกั ปาปุณิ.

ในเวลาที่จะมีการมีพระชนม์ได้ ๑๔ พรรษา พระราชาทรงได้รับการอภิเษกขึ้นครองราชย์.

สา ตสส มาตา เตน สมเยน ญาดิขเว วสติ.

สมัยนั้น พระนางที่เป็นมารดาของมหินทกุมารนั้น ก็ประทับอยู่ที่ตำหนักของพระประยูรญาติ.

เตน วุตตัม “อนุปุพเพน มาตุ นิवासณญฐานัน เวทิสนครนนาม สมปตโตติ.

เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวไว้ว่า “พระเถระได้ไปถึงเมืองชื่อเวทิสนคร อันเป็นสถานที่ประทับของพระมารดาโดยลำดับ.”

สมปตตถจ [71] ปน เถริ ทิสวา เถรมาตา เทวี ปาเท สิริสา วนทิตวา ภิกขุ ทตวา

เถริ อตตนา กตัม เวทิสสิริมหาวิหารัง นาม อาโรเปสิ.

ก็แล พระเทวีผู้เป็นพระมารดาของพระเถระ ทรงเห็นพระเถระผู้มาถึงแล้ว ก็ทรงไหว้ทักทายทั้งสองด้วยเศียรเกล้า
แล้วถวายภิกษา ทรงมอบถวายวัดชื่อ เวทิสสิริมหาวิหาร ที่ตนสร้างถวายพระเถระ.

เถโร ตสมิ วิหาเร นิสินโน จินเตสิ “อมหากัม อธิ กตตพพกิจจัน นิฐฐิตัม, สมโย นุโย อิทานิ ลงกาทีป คนตุนตี.

พระเถระนั่งคิดอยู่ที่วิหารนั้นว่า “กิจที่เราควรกระทำในที่นี้สำเร็จแล้ว, บัดนี้ เป็นเวลาที่ควรจะไปยังเกาะลังกาหรือยังหนอ
แล.”

ตโต จินเตสิ “อนุภวตุ ดาว เม ปิตรา เปสิตัม อภิเสกัม เทวานัมปิยติสโส,

รตนตตยคุณถจ สุนาตุ ฉนตถถจ นครโต นิภขมิตวา มิสสกปพพตัม อภิรุหตุ, ตทา ตัม ตตถ ทกขิสสามาติ.

ลำดับนั้น ท่านดำริว่า “ขอให้พระราชกุมารพระนามว่าเทวานัมปิยติสสะเสวยอภิเษก ที่พระชนกของเราทรงส่งไปถวายเสียก่อน,
ขอให้ได้สดับคุณพระรัตนตรัย และเสด็จออกไปจากพระนคร เสด็จขึ้นสู่มิสสกบรพต มีมหรสพเป็นเครื่องหมาย,
เวลานั้น เราจักพบพระองค์ท่านในที่นั้น.”

อถาปรี เอกมาสสัม ตตถเว วาสัม กปเปสิ.

พระเถระ ก็สำเร็จการพักอยู่ที่เวทิสสิริมหาวิหารนั้นแล สิ้นเดือนหนึ่งต่อไปอีก.

มาสาติกุกเมน จ ฆฎฐุมลมาสปุณณมายุ อูโปสถทิวเส สนฺนิปติตา สพฺเพปิ

“กาลโถ นุโข อมหากั ตมพปณฺณิทีปึ คมนาย อุทาทุ โนติ มนฺตยีสฺสุ.

ก็โดยล่วงไปเดือนหนึ่ง คณะสงฆ์และอุบาสกแม่ทั้งหมด ซึ่งประชุมกันอยู่ในวันอุโบสถ ในดิถีเพ็ญแห่งเดือนแปดต้น^๑ ได้ปรึกษากันว่า “เป็นกาลสมควรที่พวกเราจะไปยังเกาะตัมพปณฺณิทวีปหรือยังหนอ?”

เตนาหุ โปราณา

เพราะเหตุนั้น พระโบราณาจารย์ทั้งหลาย จึงได้กล่าวว่า

มหินโท นาม นามเนน	สงฆตเถโร ตทา อุ
อิฎฐิโย อุตฺตโย เถโร	ภทฺทสาโล จ สมฺพโล
สามเณโร จ สุมน	ฉฬภิญโญ มหิทฺธิโก
ภณฺทโก สตฺตโม เตสํ	ทิกฺขุสจฺโจ อูปาโสโก
อิติ เทเต มหานาคา	มนฺตยีสฺสุ รโหคตฺตติ.

“ในกาลนั้น ได้มีพระสงฆ์เถระ ชื่อมหินท์ โดยนาม ๑ พระอิฎฐิโยเถระ ๑ พระอุตฺตโยเถระ ๑ พระภทฺทสาโลเถระ ๑ พระสมฺพโลเถระ ๑ สุมนสามเณร ผู้ได้ฉฬภิญญา มีฤทธิ์มาก ๑ ภณฺทกอุบาสก ผู้ได้เห็นสัจจะ เป็นที่ ๗ แห่งพระเถระเหล่านั้น ๑, ท่านมหานาคเหล่านั้นนั้นแล พักอยู่ในที่เสียบสังัด ได้ปรึกษากันแล้ว ด้วยประการฉะนี้แล.”

[พระอินทร์ทรงเล่าเรื่องพระพุทฺธพยากรณ์ถวายให้พระมหินท์ทราบ]

ตทา สกโก เทวานมฺินโท มหินฺทเถโร อูปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจ

“กาลโกโต ภนฺเต มุฏฺฐิวราชา, อิทานิ เทวานํปิยติสฺสมหาราชา รชฺชํ การเสสิ, สมฺมาสมพุทฺธเรน จ ตุมฺเห พฺยากตา ‘อนาคเต มหินฺโท นาม ภิกขุ ตมพปณฺณิทีปึ ปสาเทสฺสตีติ ตสฺมาติห โว ภนฺเต กาลโถ ทีปวโร คมนาย, อหฺมปิ โว สหาโย ภวิสฺสามีติ.

เวลานั้น ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งทวยเทพ เสด็จเข้าไปหาพระมหินทเถระ แล้วได้ตรัสคำนี้ว่า

“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! พระเจ้ามุฏฐิวะ สวรรคตแล้ว, บัดนี้ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสมหาราช เสดยราชย์แล้ว, และสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทรงพยากรณ์องค์ท่านไว้แล้วว่า

‘ในอนาคต ภิกษุชื่อมหินท์ จักยังชาวเกาะตัมพปณฺณิทวีปให้เสื่อมใส’

ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! เพราะเหตุตงั้นนั้นแล เป็นกาลสมควรที่ท่านจะไปยังเกาะอันประเสริฐแล้ว, แม้กระผม ก็จักร่วมเป็นเพื่อนท่านด้วย.”

“กสฺมา ปน สกโก เอวมาห.

ถามว่า “ก็เพราะเหตุไร ท้าวสักกะจึงได้ตรัสอย่างนั้น?”

๑ คือวันเพ็ญเดือน ๗

“ภควา กิรสูส โพธิมุเลเอา พุทธจกขุณา โลกั [72] โวลเเกตวา อนาคต อิมสูส ทีปสูส สมปตตี ทิสฺวา เอตมตถึ อารุเจสิ ‘ตทา ตวปี สหาโย ภเวยยาสีติ จ อาณาเปสิ. ตสฺมา เอวมาท.

แก้ว่า “เพราะได้ยินว่า พระผู้มีพระภาค ทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ที่ควงแห่งโพธิพฤกษ์นั่นเอง ได้ทรงเห็นสมบัติแห่งเกาะนี้ในอนาคต จึงได้ตรัสบอกความนั้นแก่ท้าวสักกะนั้น และทรงสั่งบังคับไว้ด้วยว่า ‘ในเวลานั้น ถึงบพิตรก็ควรร่วมเป็นสหายด้วย’ ดังนี้. ฉะนั้น ท้าวสักกะจึงได้ตรัสอย่างนั้น.”

[พระมหินท์เถระพร้อมไปกับคณะไปเกาะลังกา]

เถโร ตสูส วจนํ สมปฏิจฉิตวา อตตสตโตโม เวทิสปพพตา เวหาสํ อุปฺปติตวา
อนุราธปุรสูส ปุรตถิมทิสาย มิสฺสกกปพพเต ปติฏฺฐหิ, ยํ เอตฺรหิ เจตฺยปพฺโตติปิ สณฺชานนติ.

พระเถระ รับคำของท้าวสักกะนั้นแล้ว เป็น ๗ คนทั้งตน เหาะขึ้นไปสู่เวหาส จากเวทิสบรรพต แล้วดำรงอยู่บนมิสสกกบรรพต, ซึ่งชนทั้งหลายในบัดนี้จำกันได้ว่า “เจตยบรรพต” บ้าง ทางทิศบูรพาแห่งอนุราธบุรี.

เตนาหุ โปราณา

เพราะเหตุนั้น พระโบราณจารย์ทั้งหลายจึงได้กล่าวไว้ว่า

เวทิสศิริมहि ราชคเห	วสีตวา ตีสฺรตติโย
กาโลว คมนสูสาติ	คจฺฉาม ทีปมุตฺตมํ

“พระเถระทั้งหลายพักอยู่ที่เวทิสศิริบรรพต ใกล้กรุงราชคฤห์ สิ้น ๓๐ ราตรี ได้ดำริว่า ‘เป็นกาลสมควร ที่จะไปยังเกาะอันประเสริฐ, พวกเราจะพากันไปสู่เกาะอันอุดม’ ดังนี้ แล้ว

ปสีนา ชมพฺุทีปาโต	หีสฺราชาว อมฺพเร
-------------------	------------------

ได้เหาะขึ้นจากชมพูทวีป ลอยไปในอากาศ ดุจพญาหงส์บินไปเหนือท้องฟ้า ฉะนั้น,

เอวมุปฺปติตา เถรา	นิปตีสฺสู นคฺคตฺตเม
ปุโรโต ปุโรเสฏฺฐสูส	ปพฺพเต เมฆสนฺนิเก
ปติฏฺฐทิสฺสู ปิพฺภูมฺมहि	หีสฺวา นคฺมทฺธนฺติ.

พระเถระทั้งหลายเหาะขึ้นไปแล้วอย่างนั้น ก็ลงที่ยอดเขาแล้ว ยืนอยู่บนยอดบรรพต ซึ่งงามไปด้วยเมฆ อันตั้งอยู่ข้างหน้าแห่งบุรีอันประเสริฐ รวากะว่า หมู่หงส์จับอยู่บนยอดเขาฉะนั้น.”

เอวํ อิกฺกุฎฺฐิยาทีหิ สหฺธิ อาคนฺตวา ปติฏฺฐนฺโต จ อายสฺมา มหฺินฺทเถโร

“สมมาสมพุทธสูส ปรีนินฺพานโต ทฺวินนํ วสฺสสตานํ อุปฺริ ฉตฺตีสฺตีเม วสฺเส อิมสูมึ ทีเป ปติฏฺฐทิสฺสู เวทิตพฺโ.

ก็ท่านพระมหินท์เถระ ผู้มาร่วมกับพระเถระทั้งหลาย มีพระอิกฺกุฎฺฐิยะเป็นต้น ยืนอยู่อย่างนั้น

บัณฑิตพึงทราบว่ “ได้ยินอยู่แล้วในเกาะนี้ ในปีที ๒๓๖ พรรษา นับมาแต่ปีที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพาน.”

ลำดับราชวงศ์ที่เสวยราชย์ในเกาะลังกาและชมพูทวีป

อชาตศัตรูส ทิ อัญญเม วสเส สมมาสมพุโธ ปรินิพพายิ.

ความพิสดารว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จปรินิพพานแล้ว ในปีที ๘ แห่ง (รัชกาล) พระเจ้าอชาตศัตรู (เสวยราชย์).

ตสมิเวย วสเส สีหกุมารสส ปุตโต ตมพปณณิทีปสส อาทิราชา วิชยกุมารโ อิมิ ทีปมาคนตวา มนุสสาวาส อากาสิ.

ในปีนั้นนั่นเอง พระราชโอรสของพระเจ้าสีหกุมาร ผู้ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินต้นวงศ์แห่งเกาะดัมพปณณิทวีป ทรงพระนามว่า วิชยกุมาร เสด็จมาสู่เกาะนี้แล้ว ได้ทรงทำเกาะนี้ ให้เป็นที่อยู่ของมนุษย์.

ชมพูทีเป อุทยภททสส จุททสม เวสเส อธิ วิชโย กาลมกาสิ.

พระเจ้าวิชัยกุมาร (เสวยราชย์อยู่ในเกาะนี้ ๓๘ ปี)^๑ แล้ว สวรรคตที่เกาะนี้ ในปีที ๑๔ แห่ง (รัชกาล) พระเจ้าอุทัยภัทท์ ในชมพูทวีป.

อุทยภททสส ปณจทสม เวสเส ปณทวาสุเทโว นาม อิมสมิ ทีเป รชช ปาปุณิ.

พระราชาทรงพระนามว่า บันฑทวาสุเทพ ขึ้นครองราชย์ในเกาะนี้ ในปีที ๑๕ แห่ง (รัชกาล) พระเจ้าอุทัยภัทท์ (ซึ่งเสวยราชย์อยู่ในชมพูทวีป).

ตตถ นาคทสสรณโณ วิสตีเม เวสเส อธิ ปณทวาสุเทโว [73] กาลมกาสิ.

พระเจ้าบันฑทวาสุเทพ ได้สวรรคตที่(เกาะ)นี้ ในปีที ๒๑ แห่ง (รัชกาล) พระเจ้านาคทสสะ (ซึ่งเสวยราชย์อยู่) ใน(ชมพูทวีป)นั้น.

ตสมิเวย เวสเส อภัย นาม ราชกุมารโ อิมสมิ ทีเป รชช ปาปุณิ.

พระราชาทรงพระนามว่า อภัย ขึ้นครองราชย์ในเกาะนี้ ใน(ปี)นั้นนั่นเอง.

ตตถ สุตุนาครณโณ สตตรสม เวสเส อธิ อภयरณโณ วิสตีวสทานิ ปริปุริสุ.

พระเจ้าอภัย (เสวยราชย์อยู่) ใน(เกาะ)นี้ ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ในปีที ๑๗ แห่ง (รัชกาล) พระเจ้าสุสุนาคะ (ซึ่งเสวยราชย์อยู่) ใน(ชมพูทวีป)นั้น

ถ อภยสส วิสตีเม เวสเส ปกุกทกาภโย นาม ทามริโก รชช อคคเทสิ.

คราวนั้น ทามริกา พระนามว่า ปกุกทกาภโย ได้ยึดเอาราชสมบัติ ในปีที ๒๐ แห่ง (รัชกาล) พระเจ้าอภัย (ผู้ครองราชย์อยู่ในคราวนั้น).

ตตถ กาทาโสทสส โสฬสม เวสเส อธิ ปกุกทกสส สตตรส เวสทานิ ปริปุริสุ.

พระเจ้าปกุกทกาภโย (ครองราชย์อยู่) ในเกาะนี้ ครบ ๑๗ ปีบริบูรณ์ ในปีที ๑๖ แห่ง (รัชกาล) พระเจ้ากาฟาโตก (ซึ่งเสวยราชย์อยู่) ในชมพูทวีปนั้น.

ตานิ เหมฐา เอเคน เวสเสน สห อญฐารส โหนติ.

๑๗ ปีเหล่านั้น รวมกันอีก ๑ ปี ถัดมา จึงเป็น ๑๘ ปี

ตตถ จันทคุตตสส จุฑทสเม วสเส อธิ ปกฺกชกกาโย กาลมกาสิ.

พระเจ้าปกฺกชกกาภย ได้สวรรคตในเกาะนี้

ในปีที่ ๑๔ แห่ง (รัชกาล) พระเจ้าจันทรคุต (ซึ่งเสวยราชย์อยู่) ในชมพูทวีปนั้น.

มฺภูสีวราชา รชช ปาปุณิ.

(ต่อจากนั้น) พระเจ้ามฺภูสีวะก็ขึ้นครองราชย์ (ในเกาะนี้).

ตตถ อโศกธมมราชสส สตฺตรสเม วสเส อธิ มฺภูสีวราชา กาลมกาสิ.

พระเจ้ามฺภูสีวะได้สวรรคต ในเกาะนี้

ในปีที่ ๑๗ แห่ง (รัชกาล) พระเจ้าอโศกธรรมราช (ซึ่งเสวยราชย์อยู่) ในชมพูทวีปนั้น.

เทวานปิยติสโส รชช ปาปุณิ.

(ต่อจากนั้น) พระเจ้าเทวานมปิยติสสะก็ขึ้นครองราชย์ (ในเกาะนี้).

ปรินิพฺพุเต จ สมมาสมฺพุทฺเธ, อชาตสตุ จตุวีสติ วสฺसानิ รชช กาลเรสิ.

หนึ่ง เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จปรินิพพานแล้ว, พระเจ้าอชาตศัตรู เสวยราชย์ได้ ๒๔ ปี.

อุทยภทฺโท จ โสฬส.

ส่วนพระเจ้าอุทัยภทท์ เสวยราชย์ได้ ๑๖ ปี.

อนรุทฺโธ จ มุณฺโฑ จ อฏฺฐ.

(ต่อจากนั้น) พระเจ้าอนรุททะและพระเจ้ามุณฑะเสวยราชย์ได้ ๘ ปี.

นาคทสฺสโก จตุวีสติ.

พระเจ้านาคทสสะ เสวยราชย์ได้ ๒๔ ปี.

สุสุนาโค อฏฺฐารส.

พระเจ้าสุสุนาคะ เสวยราชย์ได้ ๑๘ ปี.

ตสเสว ปุตุโต อโสก อฏฺฐวีสติ.

พระเจ้าอโศก^๑ พระราชโอรสของพระเจ้าสุสุนาคะนั้นนั้นแล เสวยราชย์ได้ ๒๘ ปี.

อโสกสส ปุตฺตา ทสภาทูกราชาโน เทววีสติวสฺसानิ รชช กาลเรสิ.

พระราชผู้เป็นพระเจ้าพี่น้องกัน ๑๐ พระองค์^๒ ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอโศก^๓ เสวยราชย์ได้ ๒๒ ปี.

๑ พระนามว่า พระเจ้าอโศก ทั้ง ๒ แห่งนี้ ฐิภาสารัตถทีปนี และอรรถโยชนา แก้วว่า ได้แก่พระเจ้ากาฬโศก หรือกาลาโศกนั่นเอง.

๒ พระราชผู้เป็นพระเจ้าพี่น้องกัน ๑๐ องค์ นั้นคือ

ภทฺทเสน ๑ โกรธมวรรณะ ๑ มังคุระ ๑ สัพพัญญนะ ๑ ชาลิกะ ๑ อุกกะ ๑ สญชัย ๑ โกรัพพะ ๑ นันวัณนะ ๑ และปัญจกมะ ๑.

๓ พระนามว่าพระเจ้าอโศกองค์นี้ คือ พระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าวินทุสารหรือพินทุสารนั่นเอง.

พึงดูบาลีในสมันตาฯ นี้ หน้า ๔๑ และ ๔๔.

เตส ปจฉโต นว นนทา เทววิสติเมว.

ภายหลังแต่กาลแห่งพระราชา ผู้เป็นพระเจ้าพี่น้องกัน ๑๐ องค์นั้น มีพระราชา ๙ พระองค์^๑ ทรงมีพระนามว่า นันทะ (ต่อสร้อยพระนามทุกๆ พระองค์) เสวยราชย์ได้ ๒๒ ปี เท่านั้น.

จนทศุตโต จตุวิสติ.

พระเจ้าจันทรศุต เสวยราชย์ได้ ๒๔ ปี.

วินทุสสาร^๒ อฏฐวิสติ.

พระเจ้าวินทุสสาร เสวยราชย์ได้ ๒๘ ปี.

ตสสาวसानะ อโสโก รชชี่ ปาปุณิ.

ในที่สุด (รัชกาล) แห่งพระเจ้าวินทุสสารนั้น พระเจ้าอโศกก็ขึ้นครองราชย์.

ตสส ปุเร อภิเสกา จตตาริ.

ในกาลก่อนแต่ทรงอภิเษกพระเจ้าอโศกนั้น ครองราชย์อยู่ ๔ ปี.

อภิเสกโต อฏฐารสมเม วสเส อิมสมิ ทีเป มหินทเถโร ปติภูทิตโต.

ในปีที่ ๑๘ จากเวลาที่พระเจ้าอโศกทรงอภิเษกแล้ว พระมเหสีก็มาขึ้นอยู่ที่เกาะนี้.

เอวเมเตน ราชวิสาณูสาเรน เวทิตพพเมตัม

“สมมาสมพุทฺธสฺส ปรีนัพพานโต ทวินัน วสสสตานัน อูปริ ฉตตีสตีเม วสเส อิมสมิ ทีเป ปติภูทิตตี.

คำนี้ว่า “พระมเหสีเถระมาขึ้นอยู่ที่เกาะนี้ ในปีที่ ๒๓๖ พรรษา นับมาแต่ปีที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพาน” ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบ ตามสายราชวงศ์ (ของพระราชานในชมพูทวีป) นั้น ดังพรรณนามา ฉะนี้.

[พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงพบพระมเหสีเถระ]

ตสมิถุจ ทิวเส ตมพปณินทีเป เซฏฐมุลนภชตตุนนาม โหติ.

ก็ในวันนั้น ที่เกาะตัมพปณินทวีป มีงานนักขัตฤกษ์ในเซฏฐมาสตัน (คือเดือน ๗).

[74] ราชานภชตตัม ไชสาเปตวา “ฉณิ กโรธาติ อมจเจ อาณาเปตวา จตตافیสปุริสสทสสปริวาโร นครมหา นิกขมิตวา, เยน มิสสกปพโต, เตน ปายาสี มิคว กิพิตุกาโม.

พระราชาทรงรับสั่งให้โฆษณานักขัตฤกษ์ แล้วทรงบังคับพวกอมาตย์ว่า “พวกท่าน จงเล่นมหรสพเถิด” ดังนี้ มีราชบุรุษจำนวนถึง ๔๐,๐๐๐ เป็นบริวาร เสด็จออกไปจากพระนคร มีพระประสงค์จะทรงกีฬาเล่นเนื้อ จึงเสด็จไปโดยทางที่มีสสกบรรพตตั้งอยู่.

๑ พระราชา ๙ พระองค์ที่มีสร้อยพระนามว่านันทะนั้นคือ อุกคเสนนันทะ ๑ ปันทุกันนันทะ ๑ ปันทุคตินันทะ ๑ ภูตपालนันทะ ๑ รัฏฐपालนันทะ ๑ โควิสาณกนันทะ ๑ ทสสิภูทิกนันทะ ๑ เกวัญญกนันทะ ๑ และธนนันทะ ๑. นัยสารัตถที่ปนี ๑/๒๔๔.

๒ พินทุสสารโรตีปี.

อด ตสฺมี ปพฺพเต อธิวตฺถา เอกา เทวตา “รณฺโณ เถเร ทสฺเสสฺสามิตี โรหิตฺมิกฺรูปํ คเหตฺวา อวิหฺวเร ตินฺปนฺณานิ ขาทมานา วิยจฺรติ.

เวลานั้น มีเทวดาตนหนึ่ง ซึ่งสิ่งอยู่ที่บรรพตนั้น คิดว่า “เราจักแสดงพระเถระทั้งหลาย แก่พระราชา” จึงแปลงเป็นตัวเนื้อละมั่งเที่ยวทำที่กินหญ้าและใบไม้อยู่ในที่ไม่ไกล (จากพระเถระนั้น).

ราชา ตํ ทิสฺวา “อยุตฺตุนฺทานิ ปมตฺตํ วิชฺฌิตฺตุนฺติ ชียํ โปถฺสิ.

พระราชาทรงเห็นเนื้อละมั่งตัวนั้นแล้ว จึงทรงดำริว่า “บัดนี้ ยังไม่สมควรจะยิงเนื้อ ตัวที่ยังเดินเล่ออยู่” จึงทรงติดสายธนู.

มิโค อมฺพตฺถลฺมคฺคํ คเหตฺวา ปลาโยตุํ อารภิ.

เนื้อเริ่มจะหาทางหนีๆ ไปทางที่กำหนดหมายด้วยต้นมะม่วง.

ราชา ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต ออนุพฺนธฺนโต อมฺพตฺถลฺมว อภิรุหิ.

พระราชาสั่งติดตามไปข้างหลังๆ แล้วเสด็จขึ้นสู่ทางที่กำหนดด้วยต้นมะม่วงนั่นเอง.

มิโคปิ เถรานิ อวิหฺวเร อนฺตรธายิ.

ฝ่ายมฤค ก็หายตัวไปในที่ไม่ไกลพระเถระทั้งหลาย.

มหินทเถโร ราชานํ อวิหฺวเร อาคจฺจนฺตํ ทิสฺวา “มมฺเวย ราชา ปสฺสตุ, มา อิตฺเรติ อธิฏฺฐฺหิตฺวา “ติสฺส ติสฺส อีโต เอหิตฺติ อาห.

พระมหินทเถระเห็นพระราชากำลังเสด็จมาในที่ไม่ไกล จึงอธิษฐานใจว่า

“ขอให้พระราชาทรงเห็นเฉพาะเราเท่านั้น อย่าทรงเห็นพวกนอกนี้เลย” จึงทูลทักว่า “ติสสะ ติสสะ ของงเสด็จมาทางนี้.”

ราชา สุตฺวา จินฺตฺสิ “อิมสฺมี ทีเป ชาโต มํ ติสฺโสติ นามํ คเหตฺวา อาลปิตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ,

อัย ปน ฉินฺนภินฺทปฏฺฐโร ภณฺชु กาสาววสฺโน มํ นาเมน อาลปติ, โโก นุไซ อัย ภวิสฺสติ, มนุสฺโส วา อมนุสฺโส วาติ.

พระราชาทรงสดับแล้ว เฉลียวพระหทัยว่า “ขึ้นชื่อว่า ชนผู้ที่เกิดในเกาะนี้ซึ่งสามารถจะเรียกเราระบุชื่อว่า ‘ติสสะ’ ไม่มี, ก็สมณะโล้นรูปนี้ ทรงแผ่นผ้าขาดที่ตัด (ด้วยศัสตรา) นุ่งห่มผ้ากาสาเว เรียกรเราโดยเจาะชื่อ.

ผู้นี้คือใครหนอแล, จักเป็นมนุษย์หรืออมนุษย์?”

เถโร อาห

พระเถระจึงถวายพระพรว่า

สมณฺหา มยํ มหาราช	ธมฺมราชสฺส สวากา
ตเวว อฺนุกมฺปาย	ชมพฺุทีปา อีธาคตฺตาติ.

“ขอถวายพระพร มหาบพิตร!

อาตมภาพทั้งหลายชื่อว่าสมณะ เป็นสาวกของพระธรรมราชา

มาที่เกาะนี้ จากชมพูทวีป ก็เพื่ออนุเคราะห์มหาบพิตรเท่านั้น.”

[ไม้ไผ่ ๓ ลำประมาณค่าไม่ได้ เกิดแก่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ]

เตน สมเณ เทวานัมปิยติสสมหาราชา จ โสภกธมมราชา จ อธิภุสฺสหายกา โหนติ.

โดยสมัยนั้น พระเจ้าเทวานัมปิยติสสมหาราช และพระเจ้าโศภกธมมราชา ทรงเป็นอธิภุสฺสหายกัน^๑.

เทวานัมปิยติสสมหาราชสส จ ปุณฺณานุกาเวณ

ฉาดกปพฺพตปาเท เอกมฺหิ เวฬุคฺคฺมเพ ติสฺโส เวฬุยฺยญฺโญ รถยฺยญฺโญ ปุมาณา อุมฺบชฺชิสฺสุ.

ก็ด้วยพระบุญญาภพ ของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสมหาราช มีไม้ไผ่ ๓ ลำ มีประมาณเท่าคันธรงรถ เกิดขึ้นที่กอไม้ไผ่แห่งหนึ่ง ที่เชิงฉาดกบรพต.

เอกา ลตายญฺญินาม เอกา ปุပ္ผยฺยญฺโญ นาม เอกา สกฺขณยฺยญฺญินาม.

ลำหนึ่งชื่อ ลตายญฺโญ, ลำหนึ่งชื่อ ปุပ္ผยฺยญฺโญ ลำหนึ่งชื่อ สกฺขณยฺยญฺโญ.

ตาสฺสุ ลตายญฺโญ สยํ รชตวณฺณา [75] โหติ.

บรรดาไม้ไผ่ ๓ นั้น ลำที่ชื่อว่า ลตายญฺโญ (คือลำไม้เถา) มีสีเหมือนเงินแท้.

ตํ อลงฺกริตฺวา อุมฺปนฺนลตา กณฺจนวณฺณา ชายติ.

ลตาวลัยที่เกิดพันต้นไม้ไผ่นั้นก็ปรากฏมีสีเหมือนทอง.

ปุပ္ผยฺยญฺโญ ปน นิลปีตโลหิตาทาทากาฉวณฺณานิ ปุပ္ผานิ สุวิภตฺตวณฺณูปตฺตกิลฺลชฺชกฺขานิ หุตฺวา ชายนฺติ.

ส่วนในลำที่ชื่อว่า ปุပ္ผยฺยญฺโญ (คือลำดอกไม้) ก็มีดอกซึ่งมีสีเขียวเหลือง แดง ขาว และดำ ปรากฏมีข้าว ใบ และเกสร ที่จำแนกไว้ดี.

สกฺขณยฺยญฺโญ ปน หํสกฺกุกฺกุชฺชิวลฺลชฺชวาทโย สกฺขณา นานปฺปการานิ จ จตฺตูปทานิ^๒ สชฺชิวานิ วีย ชายนฺติ.

ส่วนในลำที่ชื่อว่า สกฺขณยฺยญฺโญ (คือลำสกฺขณชาติ) ก็มีหมู่สกฺขณาหลายหลากมีหงส์ ไก่ และนกโพรระดก (นกระดก) เป็นต้น และมีสัตว์ ๔ เท่านั้นนาชนิด ปรากฏเป็นเหมือนมีชีวิตอยู่.

วุตฺตมฺปิ เจตํ ทีปฺวเส

แม้สมจริงดังที่พระอาจารย์ชาวสิงหล กล่าวไว้ในคัมภีร์ที่ปวงค์ว่า

ฉาดกปพฺพตปาทมฺหิ	เวฬุยฺยญฺโญ ตโย อหุ
เสตา รชตยฺยญฺโญ จ	ลตา กณฺจนสนฺนิภา
นึลาทึ ยาทิสฺ ปุပ္ผํ	ปุပ္ผยฺยญฺญิมฺหิ ตาทิสฺ
สกฺขณา สกฺขณยฺยญฺญิมฺหิ	สรุเปเนว สณฺฐิตาติ.

“ไม้ไผ่ ๓ ลำ ได้มีแล้วที่เชิงเขาชื่อฉาดกะ ลำที่เป็นเถา มีสีขาว

และงามเหมือนสีทอง ปรากฏอยู่ที่ลำต้น^๓สีเงิน,

๑ สหายที่ยังไม่เคยพบเห็นกัน

๒ อิหํ ปทํ สวิเสสนํ ปุณฺณคิกํ กตฺตพฺพํ.

๓ รชตยฺยญฺโญ เป็นปฐมภววิภตฺติ. ลงในอรรถสัตตมีวิภตฺติ. นัยอรรถโยชนา ๑/๘๐.

ดอกสีเขียวเป็นต้น มีอยู่เช่นใด, ดอกเช่นนั้น ก็ปรากฏอยู่ในลำดอกไม้,
สกุณชาติหลายหลาก ก็จับกันอยู่ที่ลำสกุณชาติ โดยรูปของตนนั่นเอง.”

[รัตนะคือแก้ววิเศษ ๘ ชนิดเกิดแก่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ]

สมุทโทปิสส มุตตามณิเวฑุริยาที อเนกวิหิตี รตนํ อุปปชฺชี่.

รัตนะ (คือแก้ว) มีหลายชนิด มีแก้วมุกดา แก้วมณี และแก้วไพฑูรย์เป็นต้น
เกิดขึ้นแม้จากสมุทฺร แก้วพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะพระองค์นั้น.

ตมฺพปณฺณินิยํ ปน อฏฺฐ มุตตา อุปปชฺชี่สุ

“หยมุตตา คชมุตตา รถมุตตา อามलगมุตตา วलयมุตตา องคุลิเวฐมุตตา กกุธผลมุตตา ปากติกมุตตาติ.

ส่วนในเกาะตัมพปณฺณินิยํ มีแก้วมุกดาเกิดขึ้น ๘ ชนิด คือ

- (๑) แก้วมุกดามีสีฐานเหมือนรูปม้า ๑
- (๒) แก้วมุกดามีสีฐานเหมือนรูปช้าง ๑
- (๓) แก้วมุกดามีสีฐานเหมือนรูปรถ ๑
- (๔) แก้วมุกดามีสีฐานเหมือนผลมะขามป้อม ๑
- (๕) แก้วมุกดามีสีฐานเหมือนกำไลมือ ๑
- (๖) แก้วมุกดามีสีฐานเหมือนวงแหวน ๑
- (๗) แก้วมุกดาที่สีฐานเหมือนผลไม้กุ่ม ๑
- (๘) แก้วมุกดาปกติ ๑.

โส ตา จ ญฺฐึโย ตา จ มุตตา อญฺญจ พหุ รตนํ อโสกสส ธมฺมรณฺโณ ปณฺณาการตถาย เปเสสิ.

ท้าวเธอได้ส่งลำไม้ไผ่ แก้วมุกดานั้นๆ ก็รัตนะมากมาย อย่างอื่นไปถวาย เพื่อเป็นเครื่องบรรณาการแด่พระเจ้าอโศกธรรมราช.

[พระเจ้าอโศกส่งเบญจราชกุธภัณฑ์ไปถวายพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ]

อโสกํ ปสีทิตฺวา ตสส ปญฺจราชกุธภณฺฑานิ ปหิณฺนิ

ฉตฺตํ จามรํ ชคคํ โมลिरตนํ ปาทุกํ อญฺญจ อภิเสกตถาย พหุวิธํ ปณฺณาการํ.

พระเจ้าอโศกทรงเลื่อมใส แล้วทรงส่งเครื่องราชกุธภัณฑ์ ๕ อย่างไปถวายแต่ท้าวเธอ คือ

- ๑) เสวตฉัตร
- ๒) แส้จามร (วาลวีชนี)
- ๓) พระขรรค์
- ๔) รัตนะประดับพระเมาลี (คือ พระอุณหิส ติดพระมหาพิชัยมงกุฏ)
- ๕) ฉลองพระบาท

และเครื่องบรรณาการอย่างอื่นหลายชนิด เพื่อประโยชน์แก่การอภิเษก.

เสยฺยถิติ.

คืออย่างไร.

สงฆ์, คังโคทก^๑, วัฒนมาน, วัฏสังก, ฆิงคาร, นนทิวาภู, ลีวิก, ฅณญ, อโรวิม ทุสสุค, หตถปุณณ, หริจันท, อรุณวณณมตติก, อณชน, หริตก, อามลกนติ.

คือ

- ๑) สังก
- ๒) คังโคทกวารี (น้ำที่แม่น้ำคังคา หรือน้ำที่เกิดจากสระอนดาต)
- ๓) วัฒนมานะ จุณสำหรับสรงสนาน
- ๔) วัฏสังกะ (พระมาลากรองสำหรับประดับพระกรรณ หรือกรรเจียก เครื่องประดับหู)
- ๕) ฆิงคาร พระเต้าทอง
- ๖) นนทิวาภู ภาชนะทอง (ทำไว้เพื่อการมงคล มีลักษณะเหมือนรูปกากบาท)
- ๗) ลีวิกะ (วอหรือเสลียง)
- ๘) ฅณญา ขัตติยกุมารี
- ๙) อโรวิมทุสสุคะ (คู่พระภุษาที่ไม่ต้องชัก)
- ๑๐) หตถปุณณยะ ผ้าสำหรับเช็ดพระหัตถ์
- ๑๑) หริจันทนะ แก่นจันทน์แดง
- ๑๒) อรุณวณณมตติกะ ดินสีอรุณ
- ๑๓) อณชนะ^๒ ยาหยอดพระเนตร
- ๑๔) หริตกะ พระโอสถสมอ ๑
- ๑๕) อามลกะ พระโอสถมะขามป้อม ๑

ฉะนี้แล.

วุตตมปี [76] เจต ที่ปวเส

วาลวีชนี อุนทิสสิ	ฉตตี ขคคณจ ปาทุก
เวฐนุ สारปามงค	ฆิงคาร นนทิวาภู
ลีวิก สงฆ์ วัฏสังก	อโรวิม ฆตถโกฏิก
โสวณณปาตี ฅณจฉฉ	มหคฆ หตถปุณณ
อนตตโตทก กาช	วุตตม หริจันท
อรุณวณณมตติก	อณชน นาคมาหุ
หริตก อามลก	มหคฆ อมโตสธ
สญญิวาหสตี สาลี	สุคณธ สุวกาหุ
ปุณณกมมาภินิพพตตี	ปาเหตี ^๓ อโสกวโทยตี.

แม้คำนี้ก็สมจริงดังคำที่พระอาจารย์ชาวสิงหล กล่าวไว้ในคัมภีร์ที่ปวงศาว่า

๑ อนตตโตทกเมว คังโคทกนติ วุตตมปี สारตถทีปนี.

๒ อณชนะ แปลว่า แร่พลวง ก็ได้, ดอกอัญชันก็ได้, ดอกอังกฤษก็ได้, หรือยาหยอดตาก็ได้ ในที่นี้ได้แปลว่า ยาหยอดตา.

๓ ปาเหตีปี ทิสสตี.

“พระราชาทรงพระนามว่าอโศก ทรงส่งเครื่องบรรณาการ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะบุญกรรม (ของพระองค์) ไป (ถวายแก่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ) คือ

พัทวาลวีชนี ๑ พระอุณ्हิส (พระมหาพิชัยมงกุฎ) ๑ เศวตฉัตร ๑ พระขรรค์ ๑ ฉลองพระบาท ๑ เวฐนะผ้าโพกพระเศียร ๑ สารปามังคะ สร้อยสังวาล ๑ ภัณฑาคาร พระเต้าทอง ๑ นันทิวัญญกะ ภาชนะทอง ๑ สีวิเกะ (วอหรือเสลียง) ๑ สังขะ (สังข์สำหรับรดน้ำในเวลาอภิเษก) ๑

วัญงสะกะ (พระมาลากรอง สำหรับประดับพระกรรณ หรือกรรณเจียก เครื่องประดับหู) ๑ อโธวิมวัตถโกฏิกะ พระภูษาคู่หนึ่งที่ไม่ต้องซักฟอก ๑ โสวัณณปาตี ถาดทอง ๑ กัญจจุ ทัพพี ๑ มหัทคฆหัตถพลุญณะ ผ้าสำหรับเช็ดพระหัตถ์ที่มีค่ามาก ๑ อโนตตโตทกกาชะ หาบน้ำสระอนดาต ๑

อุตตมหรินจันทนะ แก่นจันท์แดงที่ตีเลิศ ๑ อรุณวัณณมัตติกะ ดินสีอรุณ ๑ อัญชนะ ยาหยอดพระเนตรที่นำคนนำมาถวาย ๑ หรีตกะ พระโอสถสมอ ๑ อามลกะ พระโอสถ มะขามป้อม ๑

มหัทคฆอมโตสเถ พระโอสถแก้โรคที่มีค่ามาก ๑

ข้าวสาลิสีมีกลิ่นหอม ๖,๐๐๐ เกวียนที่หนักแบกเต้านำมาถวาย ๑.”

น เกวลญจ เอต์ อามิสปณณาการํ อิมํ กิร ฆมมปณณาการมปิ เปเสสิ

“อหํ พุทฺธญจ ฆมมญจ	สงฺฆญจ สรณํ คโต
อุปาสกตฺตํ เทเสสิ	สกุยฺปุตฺตสฺส สาสเน
อิเมสุ ตีสุ วตฺถุสุ	อุตฺตเมสุ นรุตฺตม
ตวมปิ จิตฺตํ ปสาเทหิ	สทฺธา สรณมฺเปหิติ.

ก็พระเจ้าอโศก ทรงส่งเครื่องบรรณาการ ที่เป็นอามิสนั้นไปถวายอย่างเดียวน่าจะได้, ได้ยินว่า ยังได้ส่งแม้ธรรมบรรณาการนี้ไปถวายอีก ดังนี้คือ:-

“หม่อมฉัน ได้ถึงพระพุทธรเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะที่พึ่งแล้ว, ได้แสดงตนเป็นอุบาสก ในพระศาสนาแห่งศากยบุตร, ข้าแต่พระองค์ผู้สูงสุดกว่านรชน!

แม้พระองค์ท่าน ก็จงยังจิตให้เลื่อมใสในอุดมวัตถุทั้ง ๓ เหล่านี้เถิด ขอให้ทรงเข้าถึงรัตนะทั้ง ๓ นั้น ว่าเป็นสรณะที่พึ่ง ด้วยพระศรัทธาเถิด.”

สุวายํ ราชชา ตํ ทิวสํ อโศกรณญา เปสิเตน อภิเสเกน เอกมาสาภิสิตโต โทติ.

ในวันนั้น พระราชาพระองค์นั้น ทรงรับมูรธาภิเษก ๑ เดือนด้วยเครื่องอุปกรณ์การอภิเษก ที่พระเจ้าอโศกทรงส่งไปถวาย.

วิสาขปุณณมายํ ทิสฺส อภิเสกมกัสุ.

จริงอยู่ เหล่าเสนามายุได้ทำการอภิเษกถวายแต่ท้าวเธอ ในดิถีวันเพ็ญแห่งเดือนวิสาขะ^๑.

๑ คือวันเพ็ญเดือน ๖

โส อจิรสสุตฺตํ ตํ สาสนปฺปวตฺตํ อนุสฺสรมาโน ตํ เถรสฺส “สมณฺหา มยํ มหาราช ธรรมราชาสฺส สาวกาติ วจันฺติ สุตฺวา
“อโยยา นุโข อาคตาติ ตาวเทว อาวูธํ นิกฺขิปปิตฺวา เอกมณฺตํ นิสฺสีทิ [77] สมฺโมทนียํ กถํ กถยมาโน.

ท้าวเธอพระองค์นั้น เมื่อทรงอนุสรณ์ถึงศาสนประวัติที่พระองค์ได้ทรงสดับมาไม่นาน
ครั้งได้ทรงสดับคำนั้น ของพระเถระว่า “ขอถวายพระพร มหาบพิตร! อาตมภาพทั้งหลาย ชื่อว่าสมณะเป็นสาวก ของพระ
ธรรมราชา ดังนี้ เป็นต้นแล้วทรงดำริว่า “พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย มาแล้วหนอแล” จึงทรงตั้งอาวูธในทันใดนั้นเอง แล้วประทับ
นั่งสนทนาสัมโมทนียกถาอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ยถา

“อาวูธํ นิกฺขิปปิตฺวา	เอกมณฺตํ อูปาวิสิ
นิสฺซชฺช ราชา สมฺโมท	พหุ อตฺถุปสฺสํหิตฺตํ.

เหมือนดังที่พระโบราณจารย์ กล่าวไว้ว่า

“พระราชาทรงตั้งอาวูธแล้ว เสด็จประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง
ครั้งประทับนั่งแล้ว ได้ตรัสพระดำรัสประกอบด้วยประโยชน์
เป็นอันมาก ร่าเริงอยู่.”

สมฺโมทนียํ กถญจ กุรุมาเนยฺว ตสฺมี, ตานิปปิ จตฺตาศิสฺสุปริสฺสทสฺสาณิ อาคนฺตฺวา ตํ ปริวารุสฺสํ.

ก็เมื่อท้าวเธอพระองค์นั้น ทรงสนทนาสัมโมทนียกถาอยู่นั้นแล,
ข้าราชการบริวารจำนวน ๕๐,๐๐๐ เหล่านั้น ก็พากันแวดล้อมพระองค์แล้ว.

[พระเถระแสดงให้พระราชาทรงเห็นจริงอีก ๖ คน]

ตทา เถโร อิตเรปิ ๖ ชเน ทสฺเสสิ.

ครานั้น พระเถระ ก็แสดงชน ๖ คนแก่นอกนี้.

ราชา ทิสฺวา “อิเม กทา อาคตาติ อาท.

พระราชาทรงเห็น (ชนทั้ง ๖ นั้น) แล้ว จึงทรงรับสั่ง (ถาม) ว่า “คนเหล่านี้ มาเมื่อไร?”

“มยา สทุธิเยว มหาราชชาติ.

พระเถระ. มาพร้อมกับอาตมภาพนั้นแล มหาบพิตร!

“อิทานิ ปน ชมฺพุทฺธิเป อญฺญเอปิ เอวรูปา สมณฺหา สนฺติตฺติ.

พระราชา. ก็บัดนี้ สมณะแม่เหล่าอื่น ผู้เห็นปานนี้ มีอยู่ในชมพูทวีปบ้างหรือ?

“สนฺติ มหาราช เอตฺรหิ ชมฺพุทฺธิเป กาสาวปฺปชฺโชโต อีสฺวาตปฺภิวาโต, ตสฺมี

พระเถระ. มีอยู่ มหาบพิตร! บัดนี้ ชมพูทวีป รุ่งเรืองไปด้วยผ้ากาสาวพัสตร์ สะบัดบอวลไปด้วยลมฤๅษี,
ในชมพูทวีปนั้น

เตวิชชา อิทธิปัตตา จ เจโตปริยายโกวิทา
ชีณาสวา อรหนโต พหู พุทธสส สาวกาติ.

มีพระอรหันต์พุทธสาวกเป็นอันมาก ซึ่งเป็นผู้มีวิชา ๓
และได้บรรลุฤทธิ์ เชี่ยวชาญทางเจโตปริยญาณ สิ้นอาสวะแล้ว.

“ภนฺเต เกน อาคตตถาติ.

พระราชา. ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! พระคุณเจ้าทั้งหลาย พวกกันมาโดยทางไหน?

“เนว มหาราช อุทเกน น ถเลนาติ.

พระเถระ. มหาบพิตร! อาตมภาพทั้งหลายไม่ได้มาทางน้ำและทางบกเลย.

ราชา อากาเสน อาคตตติ อญญาสิ.

พระราชา ก็ทรงเข้าใจได้ดีว่า “พระคุณเจ้าเหล่านี้มาทางอากาศ.”

[พระเถระถามปัญหาเพื่อหยั่งทราบพระปัญญาของพระราชา]

เถโร “อตฺถิ นุโข รณฺโณ ปญฺญาเวยยตตฺถินฺนํ วิมฺสนตถาย อาสนนํ อมฺพรฺกฺโข อารพฺภ ปญฺหํ ปุจฺฉิ
“กีนํโม อโย มหาราช รุกฺโขติ.

พระเถระ เพื่อจะทดลองดูว่า “พระราชา จะทรงมีความเฉียบแหลมด้วยพระปรีชาหรือหนอแล?”
จึงทูลถามปัญหาปรารภต้นมะม่วง ซึ่งอยู่ใกล้ๆว่า “มหาบพิตร ต้นไม้นี้ชื่ออะไร?”

“อมฺพรฺกฺโข นาม ภนฺเตติ.

พระราชา. ชื่อต้นมะม่วง ท่านผู้เจริญ!

“อิมํ ปน มหาราช อมฺพํ มุญฺจิตฺวา อญฺโณ อมฺโพ อตฺถิ นตฺถิติ.

พระเถระ. ขอถวายพระพร มหาบพิตร! ก็นอกจากต้นมะม่วงนี้แล้ว มะม่วงต้นอื่น มีอยู่หรือไม่?

“อตฺถิ ภนฺเต, อญฺญेषิ พหู อมฺพรฺกฺขาติ.

พระราชา. มีอยู่ ท่านผู้เจริญ! ต้นมะม่วงแม่เหล่านี้มีอยู่มากหลาย.

“อิมฺญจ อมฺพํ เต จ อมฺเพ มุญฺจิตฺวา อตฺถิ นุโข มหาราช อญฺญेष รุกฺขาติ.

พระเถระ. ขอถวายพระพร มหาบพิตร! ยกเว้นมะม่วงต้นนี้ และมะม่วงเหล่านี้เสียแล้ว ต้นไม้ชนิดอื่น มีอยู่หรือหนอ
แล?

“อตฺถิ ภนฺเต เต ปน น อมฺพรฺกฺขาติ.

พระราชา. มีอยู่ ท่านผู้เจริญ! แต่ต้นไม้เหล่านั้น มีใช้ต้นมะม่วง.

“อญฺญेष อมฺเพ จ อนมฺเพ จ มุญฺจิตฺวา อตฺถิ ปน อญฺโณ รุกฺโขติ.

พระเถระ. ยกเว้นต้นมะม่วง และมีใช้ต้นมะม่วงเหล่านี้เสีย ก็ต้นไม้ชนิดอื่น มีอยู่หรือ?

“อโยเมว ภนฺเต อมฺพรฺกฺโขติ.

พระราชาราช. มี คือ มะม่วงต้นนี้แหละ ท่านผู้เจริญ!

“สาธุ มหาราช [78] ปณฺธิโตสิ, อตฺถิ ปน เต มหาราช ญาตกาติ.

พระเถระ. ดิละ มหาบพิตร! พระองค์ทรงเป็นบัณฑิต, ก็พระประยูรญาติของพระองค์ มีอยู่หรือ? มหาบพิตร!

“อตฺถิ เม ฆนเต พหุ ชนาติ.

พระราชาราช. ชนผู้เป็นญาติของข้าพเจ้า มีอยู่มากหลาย ท่านผู้เจริญ!

“เต มุญฺจิตฺวา อญฺเญ เกจิ อญฺญาตกาปิ อตฺถิ มหาราชชาติ.

พระเถระ. ยกเว้นชนผู้เป็นพระประยูรญาติ ของพระองค์เหล่านี้เสียแล้ว
ชนบางพวกเหล่านี้ แม้ผู้ที่มีใช้พระประยูรญาติมีอยู่หรือ? มหาบพิตร!

“อญฺญาตกา ฆนเต ญาตเกหิ พหุตราติ.

พระราชาราช. ชนผู้ที่มีใช้ญาติ มีมากกว่าผู้ที่เป็นญาติ ท่านผู้เจริญ!

“ตว ญาตเก จ อญฺญาตเก จ มุญฺจิตฺวา อตฺถิ อญฺโณ โภจิ มหาราชชาติ.

พระเถระ. ยกเว้นผู้ที่เป็นพระประยูรญาติของพระองค์ และผู้ที่มีใช้พระประยูรญาติเสียแล้ว
ใครๆ คนอื่น มีอยู่หรือ? ขอถวายพระพร!

“อหิ ฆนเตติ.

พระราชาราช. มี คือ ข้าพเจ้าเอง ท่านผู้เจริญ!

“สาธุ มหาราช อตฺตา นาม อตฺตโน เนว ญาตโก น อญฺญาตโกติ.

พระเถระ. ดิละ มหาบพิตร! ขึ้นชื่อว่าตน ไม่จัดว่าเป็นญาติของตน ทั้งจะไม่ใช้ญาติ (ของตน) ก็หาไม่ได้.

[พระราชาราชพร้อมด้วยข้าราชการบริพารดำรงอยู่ในไตรสรณคมน์]

อด เถโร “ปณฺธิโต ราชสา สกฺกิสฺสติ” ฌมฺมํ อญฺญาตุนฺติ จุฬหตฺถิปโทปมฺสฺตุนฺตํ กเถสิ.

ลำดับนั้น พระเถระคิดว่า “พระราชาราชเป็นบัณฑิต จักทรงสามารถรู้ธรรมได้” ดังนี้แล้วจึงแสดงจุฬหตฺถิปโทปมฺสฺตุนฺตํ.

กถาปริโยสาเน ราชสา ตีสฺสุ สรณฺสุ ปติฏฺฐหิ สหฺวี จตฺตาฬีสาย ปาณสฺหสฺเสหิ.

ในเวลาจบกถา พระราชาราช พร้อมด้วยข้าราชการบริพารประมาณ ๔๐,๐๐๐ ดำรงอยู่ในไตรสรณคมน์แล้ว.

ตํ ฆณฺเวย จ รณฺโณ ฆตฺตํ อหฺริยิตถ.

ก็ในขณะนั้นนั่นเอง พนักงานห้องเครื่อง ก็นำพระกระยาหารมาทูลถวายแด่พระราชาราช.

ราชสา จ สุตฺตุนฺตํ สุนฺนโต เอวํ อญฺญาสิ “น อิมฺสํ อิมฺสมิ กเถ โภชนํ กปฺปตีติ.

ส่วนพระราชาราชกำลังทรงสดับพระสูตรอยู่ ได้ทรงเข้าพระหทัยดีแล้วอย่างนี้ว่า “สมณะศากยบุตรเหล่านี้ ไม่ควรจะฉันในเวลานี้.”

๑ สกฺกิสฺสติปิ.

๒ ม. ม. ๑๒/๓๓๖.

“อปุจฉิตวา ปน ภุชิตุ อุตตุนติ จินเตตวา “ภุชิสสธ ภนเตติ ปุจฉิ.

แต่ท้าวเธอ ทรงดำริว่า “ก็การที่เราไม่ถามแล้วบริโศค ไม่ควร” ดังนี้แล้ว จึงตรัสถามว่า “ท่านผู้เจริญ พวกท่านจักฉันหรือ?”

“น มหาราช อมหากั อิมสมิ กาลे โภชนิ กปตตีติ.

พระเถระ. ขอถวายพระพร มหาบพิตร! พวกอาตมภาพ ไม่ควรฉันในเวลานี้.

“กสมิ กาลे ภนเต กปตตีติ.

พระราชาราช. ควรฉันในเวลาไหนเล่า? ท่านผู้เจริญ!

“อรุณुकมนโต ปฐุฎาย ยาว มชุนนตีกสมยา มหาราชชาติ.

พระเถระ. ควรฉันตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นไป จนถึงเวลาเที่ยงวัน ขอถวายพระพร!

“คจฉาม ภนเต นครนติ.

พระราชาราช. พวกเราไปสู่พระนครกันเถิด ท่านผู้เจริญ!

“อลิ มหาราช อีเรว วสิสสามาติ.

พระเถระ. อย่าเลย มหาบพิตร! พวกอาตมภาพจักพักอยู่ในที่นี้แหละ.

“สเจ ภนเต ตุมเห วสธ, อยิ ทารโก อาคจฉตติ.

“พระราชาราช. ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! ถ้าพวกพระคุณเจ้า จะพักอยู่ (ในที่นี้) ไชรั, ขอเด็กคนนี้ จงมาไปกับข้าพเจ้า.

“มหาราช อยิ ทารโก อาคตมโล วิณญูตสาสนิ ปพพชชาเปกโข อิทานิ ปพพชิสสตีติ.

พระเถระ. ขอถวายพระพร มหาบพิตร! เด็กคนนี้บรรลุลผลแล้ว รู้แจ้งพระศาสนาแล้ว เป็นปัพพชชาเปกขะ (คือผู้มุ่งจะบรรพชา) จักบรรพชาในบัดนี้.

ราชาราช “เตนหิ ภนเต เสว รติ เปสิสสามิ, ติ อภิรุหิตวา อาคจเฉยยาถาติ วตวา วุนทิตวา ปกุกามิ.

พระราชาราช. ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น พรุ่งนี้ ข้าพเจ้าจักส่งรถมา (รับพวกพระคุณเจ้า), ขอพระคุณเจ้าทั้งหลายพึงขึ้นรถนั้นมาเถิด” ดังนี้ ถวายบังคมแล้ว ก็เสด็จหลีกไป.

[สุมนสามเณรประกาศโฆษณาเวลาฟังธรรมทั่วเกาะลังกา]

เลโร อจิรปกกนตสสุ รณโณ สุมนสามเณริ อามนเตสิ “เอหิ ตวิ สุมน ธรรมสสวนกาลิ โฆเสหิติ.

พระเถระ เมื่อพระราชาราชเสด็จหลีกไปไม่นานนัก จึงเรียกสุมนสามเณรมาสั่งว่า “สุมนะ เธอจงไปโฆษณาเวลาฟังธรรมเถิด.”

“ภนเต กิตตักิ ฐานิ สาเวนโต โฆเสหิติ.

สุมนสามเณร. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! กระผมจะโฆษณาให้ได้ยินตลอดที่มีประมาณเท่าไร?

“สกล[๗๑]ตมพปณฺธิที่ปนติ.

พระเถระ. จงโฆษณาให้ได้ยินทั่วเกาะตัมพปณฺธิทวีปเถิด.

“สาธุ ฆนเตติ สามเณโร อภิญญาปาทกั จตุตถชฎมานั สมาปชชิตวา วุฏฐาย อธิฏฐหิตวา
สมาหิตเนน จิตเตน สกถตมพปณณิทีปี สาเวเนโต ติกขตตุ้ ธมมสสวนกาลั โฆเสสิ.

สารเณรรับเถระบัญชาว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! ดีละ” แล้วก็เข้าจตุตถฌานอันเป็นบาทแห่งอภิญญา ออก (จากฌาน) แล้ว
อธิษฐานมีจิตตั้งมั่น โฆษณาเวลาฟังธรรมให้ได้ยินทั่วเกาะตัมพปณณิทีปีตลอด ๓ ครั้งแล้ว.

ราชา ตั สทหิ สุตวา เถรานัน สนตีกั เปเสสิ “กั ฆนเต อตถิ โกจิ อุปททโวติ.

พระราชาราช ทรงสดับเสียงนั้นแล้ว จึงทรงส่งข่าวไปยังสำนักของพระเถระทั้งหลายว่า “มีอุปัทวะอะไรๆ หรือ? ท่านผู้เจริญ!”

“นตถมหากั โกจิ อุปททโว, ธมมสสวนกาลั โฆสาปยิมหา, พุทธวจนั กเถตุกามมหาติ.

พระเถระทูลว่า “อาตมภาพทั้งหลาย ไม่มีอุปัทวะอะไร, อาตมภาพทั้งหลาย ได้ให้สามเณรโฆษณาเวลาฟังธรรม,
อาตมภาพทั้งหลาย ประสงค์จะแสดงพระพุทธรูป (เท่านั้น).

[เสียงโฆษณาเวลาฟังธรรมกระฉ่อนไปถึงชั้นพรหมโลก]

ตถจ ปน สามเณรสส สทหิ สุตวา ภูมมา เทวา สททมนุสสาเวสุ.

ก็แล เหล่าภูมมเทวดา ได้ฟังเสียงของสามเณรนั้นแล้ว ก็ได้ประกาศเสียงให้บันลือลั่นแล้ว.

เอเตนูปาเยน ยาว พุทธโลกา สทโท อพุกคคณฉิ.

เสียงได้กระฉ่อนขึ้นไปจนถึงพรหมโลก ด้วยอุบายนั้น.

เตน สทเทเนน มหาเทวดาสนนิปาโต อโหสิ.

เพราะเสียงนั้น ได้มีเทวดามาสนนิบาตกันอย่างมากมาย.

เถโร มหนตัง เทวดาสนนิปาตัง ทิสวา สมจิตตสุตตนตัง กเถสิ.

พระเถระเห็นเทวดามาสนนิบาตกันอย่างมากมาย จึงแสดงสมจิตตสูตร.

กถาปริโยสาเน อสงเขยยานัน เทวานัน ธมมาภิสมโย อโหสิ.

ในเวลาจบกถา เหล่าเทวดาประมาณอสงไขยหนึ่ง ได้บรรลุธรรมแล้ว.

พหู นาคา จ สุปณณวา จ สรเณสุ ปติฏฐหิสุ.

นาคและสุบรรณมากหลาย ก็ได้ตั้งอยู่ในสรณคมน์แล้ว.

ยาทีโส จ, สาริปุตตตเถรสส อิมัง สุตตนตัง กถยโต, เทวดานัน สนนิปาโต อโหสิ, ตาทีโส มหินทเถรสสาปิ ชาโต.

ก็, เมื่อพระสารีบุตรเถระ แสดงพระสูตรนี้อยู่, การสนนิบาตของเหล่าทวยเทพได้มีแล้วเช่นใด,
เทวดาสนนิบาตเช่นนั้น, แม้เมื่อพระมหินทเถระ (แสดงพระสูตรนี้อยู่), ก็ได้เกิดแล้ว.

[พระปฐมเจดีย์เมืองอนูราชบุรี]

อถ ตสสา รตติยา อจเจเยน ราชา เถรานัน รถัง เปเสสิ.

ครั้งนั้น โดยล่องไปแห่งราตรีนั้น พระราชา ก็ทรงส่งรถไปเพื่อ (รับ) พระเถระทั้งหลาย.

สารถิ รณิ เอกมนเต ฐเปตวา เถรานิ อาโรเจสิ “อาคโต ภนเต รโถ, อภิรุทธ, คจฉิสสามาติ.

นายสารถิ พักตร์ไว้ ณ ที่ข้างหนึ่งแล้ว เรียนบอกแก่พระเถระทั้งหลายว่า
“รถมาแล้ว ขอรับ!, โปรดขึ้นรถเถิด, พวกเราจะไปกัน.”

เถรา “น มยิ รณิ อภิรุทฺหม, คจฉ ฉว, ปจฉา มยิ คจฉิสสามาติ วตฺวา เวหาสิ อพฺภุคฺคนตฺวา
อนูราชปุรสส ปุรตถิมทิสาย ปฐมเจตยภูมฺมาน โอตริสุ.

พระเถระทั้งหลายพูดว่า “พวกเราจะไม่ขึ้นรถ, ท่านจงไปเถิด พวกเราจักไปภายหลัง” ดังนี้แล้ว ได้เหาะขึ้นสู่เวหาส
แล้วไปลง ณ ปฐมเจตยสถาน ในด้านทิศบูรพา แห่งเมืองอนูราชบุรี.

ติ ทิ เจตยิ เถเรหิ ปฐม โอติณณภูมฺมาน กตตฺตาเยว “ปฐมเจตยนิติ วุจจติ.

จริงอยู่ พระเจตยนั้น ชาวโลกเรียกว่า “พระปฐมเจตย”

เพราะเป็นเจตยที่ประชาชนสร้างไว้ ในสถานที่พระเถระทั้งหลายลงครั้งแรกนั้นแล.

[พระราชาทรงรับสั่งให้เตรียมการต้อนรับพระเถระ]

ราชาปิ สารถิ เปเสตวา “อนฺโตนินเวสเน มณฺชป ปฏฺยิยาเทธาติ อมจเจ อาณาเปสิ.

ฝ่ายพระราชาทรงรับสั่งนายสารถิไปแล้ว จึงทรงบังคับพวกอมาตย์ว่า “ขอให้พากันตกแต่งมณฑลภายในพระราชานิเวศน์เถิด.”

ตฺวาเทว สพฺเพ [๘๐] ภูมฺมตฺตฺตฺวา อติวิย ปาสาทิกิ มณฺชป ปฏฺยิยาเทสุ.

ในทันใดนั่นเอง อมาตย์ทั้งปวง ก็ยินดีร่าเริง ตกแต่งมณฑลเป็นที่น่าเลื่อมใสยิ่งนัก.

ปุณ ราชา จินเตสิ “หิโย เถโร สีลกชนธึ กถมาโน ‘อฺจจาสนมมหาสนนึ น กปฺปตีติ อาห,
นินฺสีทิสสนฺติ นฺโช อยฺยา อาสเนสุ น นินฺสีทิสสนฺตีติ.

พระราชาทรงดำริอีกว่า “วันวานนี้ พระเถระ เมื่อแสดงหมวดศีลอยู่ ก็กล่าวว่า

‘ที่นอนสูงและที่นอนใหญ่ ย่อมไม่ควร (แก่พวกภิกษุ)’, พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย จักนั่งบนอาสนะทั้งหลาย หรือจักไม่นั่งนอน?’

ตฺสเสว จินตฺยนตฺสเสว, โส สารถิ นครทฺวารึ สมปฺตโต.

เมื่อท้าวเธอ ทรงดำริอยู่อย่างนั้นนั้นแล นายสารถินั้นก็มาถึงประตูพระนคร (พอดี).

ตโต อทฺทส เถเร ปฐมตฺรึ อาคนตฺวา กายพฺนธึ พนฺธิตฺวา จิวริ ปารุปนเต.

เวลานั้นนายสารถิได้เห็นพระเถระทั้งหลาย มารัดประคดเอว ห่มจีวรอยู่ก่อนแล้ว.

ทิสฺวา อติวิย ปสนฺนจิตฺโต หุตฺวา อาคนตฺวา รมฺโณ อาโรเจสิ “อาคตา เทว เถราติ.

ครั้นเธอเห็นแล้ว ก็เป็นผู้มีจิตเลื่อมใสยิ่งนัก แล้วกลับมาทูลแด่พระราชาวา “ขอเดชะ! พระเถระทั้งหลายมาถึงแล้ว.”

ราชา “รณิ อารุพฺหาติ ปุจฺฉิ.

พระราชาทรงถามว่า “พระเถระทั้งหลาย ขึ้นรถมาหรือ?”

น อารุพฺหา เทว, อปิจ มม ปจฉโต นิกฺขมิตฺวา ปฐมตฺรึ อาคนตฺวา ปาจิณทฺวาเร ฐิตาติ.

นายสารถิกราบทูลว่า

“ไม่ขึ้น พระเจ้าข้า! อีกอย่างหนึ่ง พระเถระทั้งหลายออกที่หลังข้าพระองค์ มาถึงก่อนได้ยืนอยู่ที่ประตูด้านทิศปราจีน.”

ราชา “รณปิ นาภิรุหิสูติ สุตฺวา “น ทานิ อยฺยา อุจฺจาสนนํ สาทิยิสฺสนตฺติ จินฺเตตฺวา

“เตนหิ ภณฺเณ เถรานิ ภูมฺมตฺตรณฺสงฺเขปน อาสนานิ ปญฺญาเปถาติ วตฺวา ปฏิปถํ อคฺมาสิ.

พระราชาทรงสดับว่าพระเถระทั้งหลายไม่ขึ้นแม้ซึ่งรณ” จึงทรงดำริว่า “บัดนี้ พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย จักไม่ยินดีอาสนะสูง” แล้วตรัสสั่งว่า “แน่ะพนาย! ถ้าเช่นนั้น พวกท่านจงปูอาสนะ โดยอาการเพียงลาดพื้น เพื่อพระเถระทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว ได้เสด็จสวนทางไป.

อมจฺจา ปฐฺวียํ ตฺถุภิกฺกํ ปญฺญาเปตฺวา อุปริ โภชฺวาทินิ จิตฺตตฺตรณานิ ปญฺญาเปสฺสุ.

พวกอมาตย์ปูเสื่ออ่อนบนพื้นแล้ว ปูเครื่องลาดอันวิจิตรมีผ้าโกเชาว์เป็นต้น (พรม) ข้างบน.

อุปฺปาทปาฐฺกา ทิสฺวา “คหิตาทานิ อิมฺเห อโย ปฐฺวี, อิมฺเ ตมฺพปณฺณทิปสฺส สามิกา ภวิสฺสนตฺติ พฺยากริสฺสุ.

พวกโหรผู้ทำนายนิมิต เห็น (เหตุการณ์นั้น) แล้ว พวกเขากันพยากรณ์ว่า

“แผ่นดินนี้ถูกพระเถระเหล่านี้ ยึดแล้วในบัดนี้, ท่านเหล่านี้ จักเป็นเจ้าของแห่งเกาะตัมพปณณทวิป.”

ราชาปิ คนฺตฺวา เถเร วฺนทิตฺวา มหิฺนทตฺเถรสฺส ทตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา

มฺหติยา ปุชฺชาย จ สกฺกาเรน จ เถเร นครํ ปเวเสตฺวา อนฺโตนิเวสนํ ปเวเสสิ.

ฝ่ายพระราชาก็เสด็จมาถวายบังคมพระเถระทั้งหลายแล้ว ทรงรับเอาบาตรจากหัตถ์ของพระมหินทเถระ แล้วนิมนต์เหล่าพระเถระให้เข้าไปในเมือง ด้วยการบูชาและสักการะใหญ่ ให้เข้าไปสู่ภายในพระราชานิเวศน์.

เถโร อาสนฺนปฺปญฺญตฺตํ ทิสฺวา “อมฺหากํ สาสนํ สกฺลลฺงกาทึเป ปฐฺวี วิย ปตฺถภูํ นิจฺจลฺลจฺ หุตฺวา ปตฺติภฺรฺฐทิสฺสตฺติ จินฺเตนฺโต นิสฺสิทฺติ.

พระเถระเห็นการให้ปูอาสนะแล้ว นิ่งพลางคิดไปว่า “ศาสนาของเราจักแผ่ไปทั่วลังกาทวีป และตั้งมั่นไม่หวั่นไหวดุจแผ่นดิน.

ราชา เถเร ปณฺเฑน ชาทฺนิเยน โภชฺนิเยน สหตฺถา สนฺตปฺเปตฺวา สมฺปวาเรตฺวา อฺนุพฺพาเทวีปฺมุขานิ ปญฺจอิตฺถิสฺตานิ

“เถรานิ อภิวาทนํ ปุชฺสาสกฺการณฺจ [81] กโรนฺตฺติ ปกฺโกสาเปตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสิทฺติ.

พระราชาทรงเล็งดูพระเถระทั้งหลายให้อิ่มหน้า ด้วยขาทนียะโภชนียะอันประณีต ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เรียบร้อยแล้ว ได้รับสั่งให้เรียกสตรี ๕๐๐ คน มีพระนางอนุพาทวีเป็นประมุขมา ด้วยพระดำรัสว่า

“พวกแม่จงกระทำการอภิวาทและบูชาสักการะพระเถระทั้งหลายเถิด” ดังนี้ แล้วได้เสด็จประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

[พระเถระแสดงธรรมโปรดพระราชาและชาวเกาะ]

เถโร ภาตฺตกิจฺจาวสาเน รณฺโณ สปริชฺนสฺส ธมฺมรตฺนวสฺสํ วสฺสนฺโต เปตฺวตฺถุํ วิมานวตฺถุํ สจฺจสิยฺยุตฺตลฺลจฺ กเถสิ.

ในเวลาเสร็จภัตกิจ พระเถระ เมื่อจะให้ฝนรตนะคือพระธรรม ตกแก่พระราชาร่วมทั้งชนบริวาร จึงได้แสดงเปตวัตถุ วิมานวัตถุและสังจสังยุต.

ตํ เถรสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ตานิ ปญฺจปิ อิตฺถิสฺตานิ โสตาปตฺติผลํ สจฺจกํสุ.

สตรีทั้ง ๕๐๐ เหล่านั้น ฟังธรรมเทศนานั้น ของพระเถระ ได้กระทำให้อิ่มซึ่งโสตาปตติผล.

เยปิ เต มนุสฺสา ปุริมทิวเส มิสฺสกปฺพฺพเต เถเร อทฺทสฺสํ เต เตสฺสุ เตสฺสุ ฐฺวานฺสุ เถรานิ คฺุณฺเณ กเถนฺติ.

แม้เหล่ามนุษย์ที่ได้พบเห็นพระเถระบนเขามิสสกบรรพตในวันก่อน ก็พากันกล่าวสรรเสริญคุณของพระเถระในที่นั้นๆ.

เตสั สุตฺวา มหาชนกาโย ราชงคณฺเณ สนฺนิปตฺติวาทิ มหาสทฺทมกาสิ.

พวกมหาชนฟัง (จากสำนัก) ของชนเหล่านั้น ได้ประชุมกันส่งเสียงเอ็ดอึงที่พระลานหลวง.

ราชา “ก็ เอโส สทฺโทธิ ปุจฺฉิ.

พระราชาตรัสถามว่า “นั่นเสียงอะไรกัน.”

นาคธา “เทว เถเร ทฺฐจฺจํ น ลภามาทิ วิรวนตฺติ.

ทวยนครกราบทูลว่า “พวกมหาชนร้องว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ! พวกข้าพระองค์ไม่ได้เห็นพระเถระ.”

ราชา “สเจ อธิ ปวีสิสฺสนฺติ, โอกาโส น ภวิสฺสตีติ จินเตตฺวา “คจฺจนฺน ภณฺเณ, หตฺถิสาลํ ปฏฺิขคฺคิตฺวา วาลุกํ อากิรีตฺวา
ปญฺจวณฺณานิ ปุพฺพานิ วิกีรีตฺวา เจลวิตานํ พนฺธิตฺวา มงฺคลหตฺถิฏฺฐาเน เถรานํ อาสนานิ ปญฺญาเปถาติ อาท.

พระราชาทรงดำริว่า “ถ้าพวกมหาชนจักเข้ามาในที่นี้ไซ้ไร, โอกาสจักไม่มี” จึงตรัสว่า “แน่ะพนาย! พวกเธอจงไป, ชำระโรงช้าง
เกลี้ยทราย โปรดดอกไม้ ๕ สี ผูกพาดนผ้า แล้วปูลาดอาสนะเพื่อพระเถระทั้งหลายบนที่ของช้างมงคล.”

ราชอมจฺจา ตธา อภิสุ.

พวกราชอมมาตย์ได้กระทำอย่างนั้นแล้ว.

เถโร ตตฺถ คนฺตฺวา นิสีทิตฺวา เทวทฺตฺสฺตฺตฺนตฺ กเถสิ.

พระเถระได้ไปนั่งแสดงเทวทตฺตฺสฺตฺตฺนตฺในที่นั้น.

กถาปริโยสาเน ปาณสทฺสสฺ โสตาปตฺติผล ปตฺติฏฺฐิ.

ในเวลาจบกถา คนประมาณหนึ่งพัน ได้ตั้งอยู่ในโสตาปตฺติผล.

ตโต “หตฺถิสาลา อติสมฺพาธาติ ทกฺขินทฺวาเร นนฺทวนฺนุยฺยานเ อาสนํ ปญฺญาเปสุ.

ในเวลานั้น ชนทั้งหลายคิดว่า “โรงช้างแคบเกินไปเสียแล้ว” จึงตกแต่งอาสนะที่อุทยานนั้นทวันใกล้ประตูทิศทักษิณ.

เถโร ตตฺถ นิสีทิตฺวา อาสิวิโสปมฺสฺตฺตฺนตฺ กเถสิ.

พระเถระ (ไป) นั่งแสดงอาสิวิโสปมฺสฺตฺตฺนตฺ ในอุทยานนั้นทวันนั้น.

ตมปิ สุตฺวา ปาณสทฺสสฺ โสตาปตฺติผลํ ปฏฺิถิ.

เพราะฟังอาสิวิโสปมฺสฺตฺตฺนตฺนั้น คนประมาณพันหนึ่ง ได้โสตาปตฺติผล.

เอว อาคตฺทิวสโต ทฺตฺยทิวเส อชฺตมเตยฺยานํ ปาณสทฺสสานํ รมฺมาภิสมโย อโหสิ.

ในวันที่สองแต่วันที่พระเถระมาแล้ว ธรรมาภิสมโย^๑ ได้มีแก่คนประมาณ ๒,๕๐๐ คน.

[พระราชาถวายอุทยานสร้างวัด]

เถรสฺส นนฺทวนฺนุยฺยานเ อาคตาคทาติ กุสิตฺถิที กุสฺสฺนหาที กุสฺสฺนหาที สทฺธิ สมฺมอฺทฺมานสฺเสว, สายณฺทสมโย ชาโต.

เมื่อพระเถระสัมโมทนาอยู่กับพวกกุสฺสฺตฺริ กุสฺสฺนหา กุสฺสฺนหา ผู้มาแล้วและมาแล้ว ในอุทยานนั้นทวันนั้นแล, เวลา ก็ตกเย็น.

๑ การตรัสรู้ธรรม, การบรรลุธรรม

เถโร กาลิ สลลกุเขตวา “คจฉามทานิ มิสสกปพพตนต์ติ อุกฺกุฐิ.

พระเถระสังเกตเห็นเวลาแล้วลุกขึ้นพลางพูดว่า “ได้เวลา พวกเราจะไปยังเขามิสสกบรพต.”

อมจจา “กตถ ภนฺเต คจฉนถาติ.

พวกอมาตย์เรียนถามว่า “พวกท่านจะไปไหนกันขอรับ?”

[82] “อมหากิ นีวาสนกฺกุฐานนฺติ.

พระเถระกล่าวว่า “จะไปยังที่พักของพวกเรา.”

เต รณฺโณ สวีทิตฺ กตฺวา ราชาณุมเตน อาหิสฺสุ

“อกาโล ภนฺเต อิทานิ ตตถ คนฺตุ, อิทมเว นนฺทพพนุญยานิ ออยฺยานิ อวาสาณกฺกุฐานิ โหตุติ.

อมาตย์เหล่านั้นกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ แล้วกราบเรียนตามพระบรมราชานุมัติว่า

“ท่านผู้เจริญ! เวลาไม่ใช่เวลาที่จะไปในที่นั้น, อุทยานนั้นวันนี้แหละ จงเป็นที่พักของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า.”

“อลิ, คจฉามาติ.

พระเถระกล่าวว่า “อย่าเลย, พวกอาตมาจะไป.”

ปุณ รณฺโณ วจเนนาหิสฺสุ “ราชา ภนฺเต อาห

‘เอตฺถ เมฆวณฺนิ นาม ออยฺยานํ มม ปิตุ สนฺตํ นครโต นาติทฺูริ นาจจาสนนํ คมนาคมนสมฺปนฺนํ, เอตถ เถรา วาสํ กปเปนฺตุติ.

พวกอมาตย์กราบเรียนตามพระราชดำรัสอีกว่า “ท่านขอรับ! พระราชาตรัสว่า อุทยานชื่อเมฆวันน์ เป็นของพระชนกเรา อยู่ไม่ไกลไม่ใกล้นัก จากพระนคร สมบูรณ์ด้วยทางไปมา, ขอพระเถระเจ้าทั้งหลาย โปรดสำเร็จการอยู่ในอุทยานเมฆวันน์.’”

วสีสุ เถรา เมฆวณฺญยานเ.

พระเถระทั้งหลาย จึงพักอยู่ที่อุทยานเมฆวัน.

ราชาปิ โข ตสฺสา รตติยา อจฺเจยน เถรสฺส สมปี คนฺตฺวา สุขสยิตถาวุ ปุจฺฉิตฺวา “กปฺปติ ภนฺเต ภิกฺขุสงฺขสฺส อาราโมติ ปุจฺฉิ.

ฝ่ายพระราชาก็ได้เสด็จไปยังสำนักของพระเถระ ต่อเมื่อราตรีนั้นล่วงไป ได้ตรัสถามถึงการจำวัดสบายแล้ว ตรัสถามต่อไปว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อารามนี้สมควรแก่พระภิกษุสงฆ์หรือ?”

เถโร “กปฺปติ มหาราชาติ วตฺวา อิมิ สุตฺตํ อาหริ “อนุชานามิ ภิกฺขเว อารามนฺติ.

พระเถระถวายพระพรว่า “สมควร มหาบพิตร!” แล้วจึงนำพระสูตรนี้มาว่า “ภิกษุทั้งหลาย! เราอนุญาตอาราม” ดังนี้เป็นต้น.

ราชา ตฺถุโฐ สุวณฺณกิงคาริ คเหตุวา เถรสฺส หตฺถเ อุกํ ปาเตตฺวา มหาเมฆวณฺนิ ออยฺยานํ อทาสิ.

พระราชาทรงพ้อพระทัย ทรงจับพระสุวรรณกิงคาร (พระเต้าทอง) ให้นำตักไปที่มือของพระเถระ ได้ถวายอุทยานมหาเมฆวัน.

สท อุกทปาเตน ปฐฺวี กมฺปิ.

พร้อมก็นำตักแผ่นดินก็หว่านไหว.

อัย มหาวิหารเ ปฐฺโม ปฐฺวีกมฺโป อโหสิ.

นี่ เป็นการไหวแห้งแผ่นดินคราวแรกในมหาวิหาร.

ราชา ภิโต เถร์ ปุจฉิ “กสมมา ภนเต ปฐวี กมปตีติ.

พระราชาทรงตกพระทัยกลัว จึงตรัสถามพระเถระว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! เพราะเหตุไร แผ่นดินจึงไหว.”

“มา ภายิมหาราช, อิมสมิ ทีเป ทสพลสส สาสนํ ปติภูทิสสตี,
อิทถจ ปฐมํ มหาวีหารภูฏานํ ภวิสสตี, ตสเสตํ ปุพพนิมิตตุนตี.

พระเถระทูลถวายพระพรว่า “มหาบพิตร! อย่าตกพระทัยเลย,
ศาสนาของพระทศพลจักตั้งมั่นในเกาะนี้, และที่นี่จักเป็นที่ตั้งมหาวิหารแห่งแรก.
แผ่นดินไหวนั้นเป็นบุรพนิมิตแห่งการประดิษฐานพระศาสนา และที่จะสร้างวิหารนั้น.”

ราชา ภียโยโส มตตาย ปสีทิ.

พระราชาทรงเลื่อมใสเหลือประมาณยิ่ง.

[พระเถระแสดงธรรมโปรดชาวเกาะติดต่อกันไป]

เถโร ปุนทิวเสปิ ราชเคเหเวว ภูณชิตวา นนทวนเน อนมตคคิยานิ กเถสิ.

แม้ในวันรุ่งขึ้น พระเถระฉันที่พระราชามณฑิยตามเคยแล้วแสดงอนมตคคิยสูตร ในอุทยานนั้นวัน.

ปุนทิวเส อคคิกขนโรปมสุตตํ กเถสิ.

วันรุ่งขึ้นแสดงอคคิกขนโรปมสูตร.

เอเตเนว อุปาเยน สตตทิวสานิ กเถสิ.

ท่านแสดงโดยอุบายนั้นนั่นแล ตลอด ๗ วัน.

อชตมวมานํ ปาณสทสสานํ ฐมมาภิสสมโย อโหสิ.

ธรรมภิสสมย ได้มีแก่สัตว์ประมาณ ๘,๕๐๐.

โตโต ปฐฎาย นนทวนนํ “สาสนสส โชติปาตุภาวภูฏานนตี กตวา “โชติวันนตี นามํ ลภี.

ตั้งแต่นั้นมา อุทยานนั้นวัน ก็ได้ชื่อว่า “โชติวัน” เพราะอธิบายว่า “เป็นสถานที่พระศาสนาปรากฏความรุ่งเรืองขึ้น.”

สตตเม ปน ทิวเส เถรา อนเตปุเร [๘๓] รัญญู อปุปมาทสุตตํ กถิตวา เจตียคิริเมว อคมัสสุ.

ส่วนในวันที่ ๗ พระเถระแสดงอัปมาทสูตร โปรดพระราชานในภายในพระราชวังแล้ว ก็เลยไปยังเจตียคิริบรรพตทีเดียว.

อถโฆ ราชา อมจเจ ปุจฉิ “เถโร อมเห คาพฺเหเน โอวาเทน โอวาทิ, คจฺเฉยฺย นุโชติ.

ครั้งนั้นแล พระราชาตรัสถามพวกอมาตย์ว่า “พระเถระสั่งสอนพวกเราด้วยโอวาทหนักแล้ว ฟังไปเสียหรือหนอ?”

อมจจา “ตุเมเหหิ เทว เถโร อยาจิติ สยเมว อาคโต, ตสฺมา ตสส อนาปุจฉาว คมนมปี ภเวยฺยาติ อาหัสสุ.

พวกอมาตย์กราบทูลว่า

“ข้าแต่สมมติเทพ! พระเถระพระองค์มิได้นิมนต์มา มาเองแท้ๆ, เพราะฉะนั้น แม้การไม่ทูลลาพระองค์เลยไปเสีย ก็ฟังเป็นได้.”

[พระราชาทรงรถติดตามพระเถระไป]

ตโต ราชารถ อภิรุหิตวา เทว จ เทวีย อาโรเปตวา เจตยคิริ อคมาสิ มหจราชานุกาเวน.

ลำดับนั้น พระราชาเสด็จขึ้นทรงรถและทรงประคองพระเทวีทั้งสองให้ขึ้นแล้ว

ได้เสด็จไปยังเจตยคิริบรรพต ด้วยราชานุกาพใหญ่.

คนตวา เทวีย เอกมนต์ อปกกมาเปตวา สย เถรานํ สมิปํ อุปสงกนโต อติวีย กิลนตรูป หุตวา อุปสงกมิ.

ท้าวเธอครั้นเสด็จไปแล้ว ให้พระเทวีทั้งสองพักอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

พระองค์เองเสด็จเข้าไปยังสำนักของพระเถระทั้งหลาย มีพระวรกายบอบช้ำเหลือเกินเสด็จเข้าไป.

ตโต นํ เถโร อาห “กสฺมา ตวํ มหาราช เหวํ กิลมมานิว อาคโตติ.

ในเวลานั้นพระเถระทูลท้าวเธอว่า “มหาบพิตร เพราะเหตุไร พระองค์จึงทรงลำบากพระวรกายเสด็จมาอย่างนี้.”

“ตุเมเห มม คานฺหํ โอวาทํ ทตฺวา อิทานิ คนฺตุกามา นฺจฺจติ ชานนตฺถํ ภาณเตติ.

พระราชাত্রัสว่า

“ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้ามาเพื่อทราบที่ ‘พวกท่านให้โอวาทอย่างหนักแก่ข้าพเจ้าแล้ว ประสงค์จะไปในบัดนี้หรือหนอ?’”

“น มยํ มหาราช คนฺตุกามา, อปิจ วสฺสุปนายิกกาโล นามายํ มหาราช, ตตฺร สมณฺณ วสฺสุปนายิกํ ฐานํ ญฺาตุํ วมฺมุตฺตีติ.

พระเถระทูลว่า “มหาบพิตร! พวกอาตมภาพ มิใช่ต้องการจะไป, แต่เวลานี้ ชื่อว่าวัสสุปนายิกกาล (กาลเข้าจำพรรษา), มhabพิตร! ในวัสสุปนายิกกาลนั้น สมณะได้ที่จำพรรษา จึงจะสมควร.”

[อริฎฐอมาตย์ขอพระบรมราชานุญาตบวช]

ตํ ทิวสเมว อริฎฐโฐ นาม อมจฺโจ ปฺลจฺปญฺญาสาย เขฎฺฐกนิฎฺฐ ภาตฺตเกหิ สทฺธิ รมฺโณ สมิปเป ฐิตโ ออา

“อจฺฉามหํ เทว เถรานํ สนฺติเก ปพฺพชิตฺตุนฺติ.

ในวันนั้นนั่นเอง อมาตย์ชื่ออริฎฐะกับพี่ชายและน้องชายรวม ๕๕ คน ยืนอยู่ในที่ใกล้พระราชากราบทูลว่า

“ขอเดชะ! ข้าพระองค์อยากบวชในสำนักของพระเถระ.”

“สาธฺ ภาณ ปพฺพชสฺสุติ.

พระราชাত্রัสว่า “ดีละ พนาย! จงบวชเถิด.”

ราชา อนุชานิตฺวา เถโร สมปฺปฏิจฺฉาเปสิ.

พระราชาครัั้นทรงอนุญาตแล้ว ได้มอบถวายให้พระเถระ.

เถโร ตทเทว ปพฺพชาเสสิ.

พระเถระ ก็ให้เขาบวชในวันนั้นนั่นเอง.

สพฺเพ ชุรคฺเคเวว อรหตฺตํ ปาปุณฺสีสุ.

ทั้งหมดได้บรรลุพระอรหัต ในเวลาปลงผมเสร็จเหมือนกัน.

ราชาปิ โข ตั ขณเียว กณฺณเกหิ เจตียงคณฺ ปรักขิปิตฺวา อฏฺฐสฺสฏฺฐิยา เลณฺสุ กมฺมํ ปฏฺฐเปตฺวา นครเมว อคฺมาสิ.
ฝ่ายพระราชาแล ทรงเอาหนามสะ^๑ล้อมลานพระเจดีย์ในขณะนั้นนั่นเอง
แล้วทรงเริ่มตั้งการงานไว้ที่ถ้า ๖๘ ถ้า ได้เสด็จกลับสู่พระนครตามเดิม.

เตปิ เถรา ทสภาทิกสฺมากุลฺ ราชกุลฺ ปสาเทตฺวา มหาชนํ โอวทมาณา เจตยฺคีริมฺหิ วสฺสํ วสฺสํ.
พระเถระแม่เหล่านั้น ยังราชตระกูลประกอบด้วยเจ้าพี่และเจ้าน้อง ๑๐ องค์ ให้เลื่อมใสแล้ว
อยู่จำพรรษาที่เจดีย์คีรีบรรพตสั่งสอนมหาชน.

ตทาปิ เจตยฺคีริมฺหิ ปฐฺมวสฺสํ อุปคฺตา ทฺวาสฺสฏฺฐิ [84] อรฺหนโต อเหสุ.
แม้ในเวลานั้นได้มีพระอรหันต์ ๖๒ รูป เข้าจำพรรษาแรกในเจดีย์คีรีบรรพต.

[พระเถระแนะให้หาสิ่งที่ควรกราบไหว้บูชา]

อถายสฺมา มหามหฺนโท วุฏฺฐวสฺโส ปฺวาเรตฺวา กตฺติกปฺณณฺมาโย อโปสฺสทิวเส ราชานํ เอตทโวจ
“มหาราช อมฺเหหิ จิรํ ธิฏฺฐิสฺส สมฺมาสมฺพุทฺโธ, อนาถวาสํ วสิมฺหา, อิจฺฉาม ชมฺพุทฺธิปํ คนฺตฺนฺติ.
ครั้งนั้น ท่านพระมหามหฺนโท อยู่จำพรรษาปวารณาแล้ว ได้ทูลคํานี้กับพระราชา ในวันอุโบสถ เดือนกัตติกาเพ็ญว่า
“มหาบพิตร! พวกอาตมภาพได้เฝ้าพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้ามานานแล้ว, อยู่อย่างไม่มีที่พึ่ง, อยากจะไปยังชมพุทฺธิป.”

ราชา อาท
“ภนฺเต ตฺมฺเห จตฺุหิ ปจฺจเยหิ อฺปฏฺฐฺหามิ, อยฺยจ มหาชนํ ตฺมฺเห นิสฺสาย ติสฺสุ สฺรณฺสุ ปติฏฺฐิสฺสโต, กสฺมา ตฺมฺเห อุกกณฺฐฺธาติ.
พระราชตรัสว่า “ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้าบำรุงพวกท่านด้วยปัจจัย ๔,
และมหาชนนี้ อาศัยพระคุณท่าน ตั้งอยู่ในสฺรณะทั้งหลาย, เพราะเหตุไรพวกท่านจึงเปื้อน่าย.”

“จิรํ ธิฏฺฐิสฺส โน มหาราช สมฺมาสมฺพุทฺโธ, อภิวาทนฺ ปจฺจกฺกุณฺฐานญฺชลิกมฺมสํมิกมฺมกฺรณฺฐานํ นตฺถิ, เตนฺมหา อุกกณฺฐฺธาติ.
พระเถระ. มหาบพิตร! พวกอาตมภาพได้เฝ้าพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้ามาเป็นเวลานานแล้ว,
สถานที่ควรทำการอภิวาท การลูกรับ อัญชลีกรรม และสํมิจกรรม ไม่มี,
เพราะเหตุนั้น พวกอาตมาภาพจึงเปื้อน่าย.

“นฺนุ ภนฺเต ตฺมฺเห อโวจฺตถ ‘ปฺริณิพฺพุโต สมฺมาสมฺพุทฺโธติ.
พระราชา. ท่านผู้เจริญ! พระคุณเจ้า ได้พูดแล้วมิใช่หรือว่ “พระสัมมาสัมพุทฺธเจ้าปฺริณิพพานแล้ว.”

“กิลฺยาปิ มหาราช ปฺริณิพฺพุโต, อถขวสฺส สฺริรธาตุโย ติฏฺฐนฺตฺติ.
พระเถระ. มหาบพิตร! ปฺริณิพพานแล้ว แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น พระสฺริรธาตุของพระองค์ยังอยู่.

๑ สะ ใส่หรือสุมเพื่อกันไว้ เช่น เอาหนามสะ.

“อัญญาตี ฆนเต, ฐุปติฏฐานัน ตุมเห อากงฆาติ.

“กโรมิ ฆนเต ฐูป, ฐุมิภาคทานิ วิจิณาถ, อปิจ ฆนเต ธาตุโย กุโต ลจจามาติ.

พระราชสา. ข้าพเจ้ารู้ ท่านผู้เจริญ! พระคุณท่านจำนงหวังการสร้างพระสถูป.
ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้าจะสร้างพระสถูป, นิมนต์พระคุณท่านเลือกพื้นที่ ในบัดนี้เกิด,
อนึ่ง ข้าพเจ้า จักได้พระธาตุแต่ที่ไหน ท่านผู้เจริญ!”

“สุมนเนน สหธิ มนเตหิ มหาราชาติ.

พระเถระ. มหาบพิตร! ทรงปรึกษากับสุมนสามเณรดูเถิด.”

[สุมนสามเณรรับจัดหาพระธาตุ]

“สาธู ฆนเตติ ราชา สุมัน อูปสงกมิตวา ปุจฉิ “กุโตทานิ ฆนเต ธาตุโย ลจจามาติ.

พระราชสาทรงรับว่า “ดีละ ท่านผู้เจริญ! แล้วเข้าไปหาสุมนสามเณร ตรัสถามว่า
“ท่านขอรับ! เดียวนี้ พวกเราจักได้พระธาตุจากไหน?”

สุมน อาห “อูปโปสสุกโก ตวั มหาราชา, วีถियो โสธาเปตวา ธชปฎากปุณณฆฎาทีหิ อลงการาเปตวา
สปริชโน อูปสงคานิ สมานิติตวา สพพตลาจเร อูปฐฐเปตวา มงคหตถิ สพพาลงการปฎิมณตตี การาเปตวา
อูปริ จสส เสตจจตตี อุสสาเปตวา สายณหสมเย มหานาควนุยยานาภิมุโข ยาหิ อทธา ตสมิ ฐาน ธาตุโย ลจจสีติ.

สุมนสามเณรทูลว่า “ทรงชวนขวยน้อยเถิด มหาบพิตร! ขอพระองค์ได้ทรงให้ชำระถนนหนทาง
ให้ประดับตกแต่งด้วยเครื่องประดับมีธงชัยธงประฎาก และหม้อน้ำเต็มเป็นต้น แล้วพร้อมด้วยชนบริวารสมาทานองค์อุโบสถ
ให้พวกพนักงานดาลาวจรดนตรี^๑ทั้งปวงประชุมกัน รับสั่งให้ตกแต่งข้างมณฑลประดับประดาด้วยเครื่องอลังการทุกอย่าง
และให้ยกเสวตฉัตรขึ้นเบื้องบนข้างมณฑลนั้นเสร็จแล้ว เวลาเย็น ขอให้เสด็จไปพระพักตร์มุ่งตรงไปยังอุทยานมหานาควัน,
พระองค์จักทรงได้พระธาตุในที่นั้นแน่นอน.”

ราชา “สาธูติ สมปฎิจฉิ.

พระราชสาทรงรับว่า “สาธู.”

เถรา เจตยศิริเมว อคมัสสุ.

พระเถระทั้งหลาย ก็ได้ไปยังเจตยศิริบรรพตนั้นแล.

[พระเถระสั่งการให้สุมนสามเณรไปเชิญพระธาตุ]

ตตรายสมา [85] มหินทตเถโร สุมัน สามเณรมาห

“คจจ ตวั สามเณร, ชมพุทีเป ตว อัยยกั อโสภัง ฆมมาราชาณ อูปสงกมิตวา มม วจเนน เอวั วเทหิ
‘สหาโย เต มหาราชา เทวานัน ปยติสโส พุทสาสนเน ปสนโน ฐูป ปติฏฐาเปตูกาโม, ตุมหากิ กิร หตเถ ธาตุ อตถิ, ตัม เม เทภาติ
ตี คเหตุวา สกัก เทวาราชาณ อูปสงกมิตวา เอวั วเทหิ ‘ตุมหากิ กิร มหาราชา หตเถ เทว ธาตุโย อตถิ,
ทกขินทาฒญจ ทกขินทกขญจ, ตโต ตุมเห ทกขินทาฒัม ปุเสถ, ทกขินทกขกัม ปน มยหิ เทภาติ
เอเวญจ นั วเทหิ ‘กสมา ตวั มหาราชา อมเห ตมพปณณิทีปี ปหิณิตวา ปมชชสีติ.

๑ พนักงานประโคมดนตรี หรือละครรำเท่า.

ณ เจตียคิริบรรพตนั้น ท่านพระมหินทเถระ กล่าวกะสุนสามเณรว่า

“ไปเถิด สามเณร! เธอจงเข้าเฝ้าพระเจ้าอโศกธรรมราช ผู้เป็นพระเจ้าตาของเธอ ในชมพูทวีป ทูลตามคำของเราอย่างนี้ว่า “มหาบพิตร! พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระสหายของพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระศาสนาปรารถนาจะให้สร้างพระสถูป, ได้ยินว่า พระองค์มีพระธาตุอยู่ในพระหัตถ์^๑ (ในครอบครอง), ขอพระองค์ได้ทรงให้พระธาตุนั้นแก่อาตมภาพเถิด” ดังนี้แล้ว รับเอาพระธาตุนั้น จงเข้าไปเฝ้าท้าวสักกเทวราชทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่ महाराज!

ได้ยินว่า พระองค์มีพระธาตุอยู่ในพระหัตถ์^๑ ๒ องค์ คือ พระทันตธาตุเบื้องขวา และพระธาตุรากขวัญเบื้องขวา, เพราะฉะนั้น ขอพระองค์โปรดบูชาพระทันตธาตุเบื้องขวา, แต่พระราชทานพระธาตุรากขวัญเบื้องขวาแก่อาตมภาพ” และจงทูลท้าวสักกะนั้นอย่างนี้ว่า

“ข้าแต่ महाराज! เพราะเหตุไร พระองค์ทรงส่งพวกอาตมภาพไปยังเกาะตัมพปณณิทวีปแล้ว ทรงปล่อยปละละเลยเสีย” ดังนี้.

[สุนสามเณรไปเชิญพระธาตุมาเกาะลังกาทตามเถระบัญชา]

“สาธุ ฆนเตติ โข สุมโน เถรสส วจนํ สมปฏิจิตฺวา ตาวเทว ปตตจิวรมาทาย เวทาสํ อพฺภคฺคนฺตวา ปาฏฺฐลิปฺตตฺวาเร โอรุยฺห รัญญู สนฺติกํ คนฺตวา เอตมตฺถํ อารโจะสิ.

สุนสามเณรรับคำของพระเถระว่า “ดีละ ขอรับ!” ดังนี้แล้ว ถือนาบาตรและจิวรหะขึ้นสู่เวทาส ในขณะนั้นนั่นเอง ลงที่ประตูนครปาดลีบุตร ไปสู่ราชสำนัก ทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ.

มหाराजा तुम्हाला साम्नेरसस हत्ततो पत्तं कहेत्वा कनेहेति उपपण्णत्वा वरमुत्तसत्तिसानि चात्तुं पुत्रेत्वा अहासि.

พระมหाराชา ทรงยินดีรับบาตรจากมือสามเณร อดด้วยของหอม แล้วได้บรรจุพระธาตุเข้ากับแก้วมุกดาอันประเสริฐถวาย.

โส ตं कहेत्वा सकं तेवराजानं उपसंगमि.

สามเณรนั้นรับเอาพระธาตุนั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช.

सकं तेवराजा साम्नेरं तिसुवा “किं णन्ते सुमन आहिण्णसिदि आह.

ท้าวสักกเทวราชเห็นสามเณรแล้วตรัสว่า “พ่อสุนนะผู้เจริญ! เธอเที่ยวมา เพราะเหตุไร?”

“ตว महाराज ओम्हे तम्पण्णत्तिपि पेसेत्वा कस्मा प्मच्छसिदि.

สามเณร. ข้าแต่ महाराज! พระองค์ทรงส่งพวกอาตมภาพไปยังเกาะตัมพปณณิทวีปแล้ว ทรงปล่อยปละละเลยเสีย เพราะเหตุไร?

“नपुपञ्चामि णन्ते, ववहेहि किं कโรมिदि.

ท้าวสักก. ไม่ได้ละเลย ท่านผู้เจริญ! พุดไปเถิด, จะให้ข้าพเจ้าทำอะไร?

“तुम्हाकं किर हत्ते तेव चात्तुयो ओत्ति, त्कखिण्णतात्मज त्कखिण्णकखत्मज, त्तोत्त तुम्हे त्कखिण्णतात्त्वं पुञ्जेत्, त्कखिण्णकखत्मपन मयहि तेहात्ति.

สามเณร. ได้ยินว่า พระองค์มีพระธาตุอยู่ในพระหัตถ์ ๒ องค์ คือ พระทันตธาตุเบื้องขวา และพระธาตุรากขวัญเบื้องขวา, ฉะนั้น ขอให้มหาบพิตรทรงบูชาพระทันตธาตุเบื้องขวา, แต่ทรงให้พระธาตุรากขวัญเบื้องขวาแก่อาตมภาพ.

“สาธุ ภนฺเตติ โข สกโก เทวานมินโท โยชนปฺปมาณํ มณฺธิญฺญํ อุกฺขมาญฺเฐวาทวาทกฺขินกฺขกํ ธาตุํ นีหริตฺวา [86] สุมนสฺส อทาสี. ท้าวสักกะจอมเหล่าเทพตรัสว่า “ดีละ ท่านผู้เจริญ!” แล้วทรงเปิดพระสถูปแก้วมณีประมาณ ๑ โยชน์ ได้นำพระธาตุรากลวงแว้งออกมาแล้ว ถวายแก่สุมนสามเณร.

โส ตํ คเหตฺวา เจตฺยคิริมฺหิเยว ปติภฺรุตฺวา.

สุมนสามเณรนั้น รับเอาพระธาตุนั้นแล้วประดิษฐานไว้ ในเจดีย์บรรพตนั้นแล.

[พระเถระและราชาตลอดถึงชาวเกาะต้อนรับพระธาตุ]

อลโห มหิโนทปฺปมุข สพฺเพปิ เต มหานาคา อโสกธมฺมราเชน ทินฺนธาทูโย เจตฺยคิริมฺหิเยว ปติภฺรุตฺวา

ทกฺขินกฺขกํ อาทาย วฑฺฒมานกฺจฉายาย มหานาควณฺญยานํ อคมฺสุ. ครั้งนั้นแล พระมหานาคเหล่านั้นทั้งหมด มีพระมหินท์เป็นประมุข ประดิษฐานพระธาตุที่พระเจ้าอโศกธรรมราช ทรงให้มาไว้ที่เจดีย์บรรพตนั้นแล แล้วเชิญพระธาตุรากลวงแว้งออกมา ไปยังมหานาควันอุทยานในเวลาบ่าย.

ราชาปิ โข สุมนเนน วุตฺตปฺปการํ ปุชาสกฺการํ กตฺวา หตฺถิกฺขนธวรกฺโต สยํ มงฺคลหตฺถิมตฺถเก เสตฺจจฺจตฺตํ ธารยมาโน

มหานาควณฺญยานํ สมปาปุณฺนิ. ฝ่ายพระราชาแล ทรงทำการบูชาสักการะมีประการดั่งที่สุมนสามเณรกล่าวแล้ว ประทับบนคอช้างตัวประเสริฐ ทรงกั้นเศวตฉัตรด้วยพระองค์เอง บนเศียรของช้างมงคล เสด็จไปถึงมหานาควันอุทยานพอดี.

อลสฺส เอตฺทโหสิ “สเจ อโย สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ธาตุ, ฉตฺตํ อปนมฺตุ, มงฺคลหตฺถิ ชนฺนุกฺเกหิ ภูมฺมียํ ปติภฺรุตฺวา, ธาตุจฺงโกฏฺฏกํ มยฺหํ มตฺถเก ปติภฺรุตฺวาตุติ.

ครั้งนั้น ท้าวเธอได้ทรงมีพระรำพึงดั่งนี้ว่า “ถ้าว่าเป็นพระธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไซ้ไร, เศวตฉัตรจงเบนออกไป, ช้างมงคลจงคุกเข่าลงบนพื้น, ขอให้ผอบบรรจุพระธาตุจงมาประดิษฐานอยู่บนกระหม่อมของเรา.”

สท รมฺโณ จิตฺตฺวาเทเน ฉตฺตํ อปนมิ, หตฺถิ ชนฺนุกฺเกหิ ภูมฺมียํ ปติภฺรุตฺวา, ธาตุจฺงโกฏฺฏกํ รมฺโณ มตฺถเก ปติภฺรุตฺวา.

พร้อมด้วยจิตตฺวาเทเนของพระราชา ฉัตรได้เบนออกไป, ช้างคุกเข่าลงบนพื้น, ผอบบรรจุพระธาตุได้มาประดิษฐานอยู่บนกระหม่อมของพระราชา.

ราชา อมเตเนว อภิสิตฺตคฺคโต วิย ปรเมน ปิตฺติปามุชเชน สมฺนนาโคโต ปุจฺฉิ “ธาตุํ ภนฺเต กิ กโรมาติ.

พระราชา ทรงประกอบด้วยพระปิตฺติปราโมทย์อย่างยิ่ง ดุจมีพระองค์อันน้ำอมฤตนั้นแลโสจรสรงแล้ว จึงตรัสถามว่า “ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้าจะปฏิบัติพระธาตุอย่างไร.”

“หตฺถิกฺกุมภมฺหิเยว ตาว มหาราช ฐฺเปหิตฺติ.

พระเถระทูลว่า “ขอพระองค์ได้ทรงวางไว้ บนกระพองข้างนั้นแหละก่อน มหาบพิตร!”

ราชา ธาตุจฺงโกฏฺฏกํ คเหตฺวา หตฺถิกฺกุมภ ฐฺเปสิ.

พระราชา ได้ทรงยกผอบบรรจุพระธาตุลงวางไว้บนกระพองข้าง.

ปมฺพุทฺโต นาโค โภณฺจนาทํ นทฺติ.

ข้างมีความดีใจ ได้บันลือเสียงดุจเสียงนกกระเรียน.

มหาเมโฆ อุฎฐหิตวา โปกขรวสสํ วสสิ.

มหาเมฆ ตั้งเค้าขึ้นแล้ว ได้ยังฝนโปกขรพรพรให้ตกลงมา.

อุทกปริยนต์ กตวา มหาภูมิจาโล อโหสิ “ปัจจนเตปี นาม สมมาสมพุทฺธสส ธาตุ ปติภูทฺธิสฺสตีติ.

ได้มีแผ่นดินใหญ่ไหวจนถึงที่สุดน้ำ มีอันให้รู้ว่า

“พระธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จักประดิษฐานอยู่ ซื่อแม่ในปัจจุบันบท” ดังนี้เป็นเหตุ.

เทวมนุสสา ปโมทิสฺสุ.

พวกเทวดาและมนุษย์ได้ร่าเริงบันเทิงใจทั่วกัน.

เอวํ อิทธานุภาวสิริยา เทวมนุสสานํ ปิติ ชนยนโต

ปุณณมายํ มหาวิโร

จาตุมมาสินิยา อิศ

อาคนตวา เทวโลกมทา

หตถิกุมภะ ปติภูทฺธิโตติ.

พระมหาวิระ (ผู้มีความเพียรใหญ่) เสด็จมาในเกาะลังกา^๑ จากเทวโลก
ได้ประดิษฐานอยู่บนกระพองช้าง ในคติเพ็ญ เป็นที่เต็มครบ ๔ เดือน
(กลางเดือน ๑๒)

ก่อให้เกิดปิติแก่ทวยเทพและหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ด้วยสิริคืออานุภาพแห่งฤทธิ์ ด้วยประการฉะนี้แล.

[ช่วงนำพระธาตุไปยังที่จะสร้างพระเจดีย์]

อล โส หตถินาโค อนนทาลาวจรปริวาริโต อติวिय อุฬาเรน ปุชาสกุกาเรน สกุกรियมาโน

ปัจฉิมทิสากิมุโข หุตวา อปสกกนโต [๘๗] ยาว นครสส ปุรตถิมทวาริ ตาว คนตวา ปุรตถิมทวารเรน นคริ ปวิสิตวา

สกลนาคเรหิ อุฬาราย ปุชาย กรियมานาย ทกขินทวารเรน นิภขมิตวา, ฐุปารามสส ปัจฉิมทิสากาเค มหะชวตถุ นาม กิร อตถิ,
ตตถ คนตวา ปุน ฐุปารามากิมุโขเยว ปฏินิวตติ.

ครั้งนั้น พญาช้างนั้น อันพวกลาวจรดนตรีมิใช่น้อยแวดล้อมแล้ว มีทวยนครสักการะอยู่ ด้วยการบูชาสักการะอย่างโอฬารยิ่ง
เดินมุ่งหน้าไปทางทิศปัจฉิม ไม่ถอยหลัง จนกระทั่งถึงประตุนครด้านทิศบูรพาแล้วเข้าสู่นครทางประตูด้านทิศบูรพา
มีทวยนครทั่วทั้งเมืองทำการบูชาอย่างโอฬาร ออก (จากเมือง) ทางประตูด้านทิศทักษิณ เดินไปที่เทวาลัย^๑ของเมหชยัภษ
นัยว่ามีอยู่ในด้านทิศปัจฉิมแห่งฐุปาราม แล้วย้อนกลับมุ่งหน้าตรงไปยังฐุปารามนั้นแลอีก.

เตน จ สมเยน ฐุปารามะ ปุริมกานํ ตินณํ สมมาสมพุทฺธานํ ปรีโภคเจติยภูฐานํ โหติ.

ก็สมัยนั้น ฐุปารามเป็นที่ตั้งปรีโภคเจดีย์ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ๓ พระองค์.

[ประวัติเกาะลังกาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า]

อติเต กิร อยํ ทีโป โอชทีโป นาม อโหสิ.

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล ทวีปนี้ (เกาะลังกา) ได้มีชื่อว่า โอชทวีป.

ราชา อภโย นาม.

พระราชามีพระนามว่าอภัย.

นคร อภัยปุรนาม.

เมืองหลวงชื่อว่า อภัยปุระ.

เจติยปพพโต เทวภูฏปพพโต นาม.

เจติยบรรพตมีชื่อว่า เทวภูฏบรรพต.

อุปาราม ปฎิยาราม นาม.

อุปารามมีนามว่า ปฎิยาราม.

เตน โข ปน สมเยน กกุสนโธ ภควา โลเก อูปนโน โหติ.

ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคพระนามว่า กกุสนธะ ทรงอุบัติแล้วในโลก.

ตสส สาวโก มหาเทโว นาม ภิกขุสหสเสน สทธิ เทวภูฏ ปติฏฐาสี มหินทเถโร วีย เจติยปพพเต.

สาวกของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ชื่อว่ามหาเทวะ

ได้ยืนอยู่บนเทวภูฏบรรพตกับภิกษุพันรูป เหมือนพระมหินทเถระยืนอยู่บนเจติยบรรพตฉะนั้น.

เตน สมเยน โอชทีเป สตตะ ปชฺชเรณ อนนยพฺยสนํ อापชฺชนติ.

สมัยนั้น พวกสัตว์บนเกาะโอชทีไปถึงความวิบัติฉิบหายเพราะโรคชื่อปชชเร (โรคไข้เหลือง).

อททสา โข กกุสนโธ ภควา พุทธจกขุณา โลกํ โวลเณโต เต สตเต อนนยพฺยสนมาปชฺชนเต.

พระผู้มีพระภาคพระนามว่า กกุสนธะ ทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ

ได้ทรงเห็นแล้ว ซึ่งสัตว์เหล่านั้นผู้ถึงความวิบัติฉิบหาย.

ทิสวา จตตะพีสาย ภิกขุสหสเสน ปรีวโต อคมาสิ.

ครั้งทรงเห็นแล้ว มีภิกษุ ๔๐,๐๐๐ แวดล้อมได้เสด็จไป (ที่เกาะนั้น).

ตสฺसानุภาเวน ตาวเทว ปชฺชเรโก วูปสนโต.

ด้วยอำนาจของพระผู้มีพระภาคนี้ โรคปชชเรก็ได้สงบลงในขณะนั้นนั้นแล.

โรเค วูปสนเต ภควา ฌมฺมิ เทเสสิ.

เมื่อโรคสงบแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโปรด.

จตุราสีตียา ปาณสหสฺสานํ ฌมมาภิสมโย อโหสิ.

ธรรมภิกษุได้มีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐.

ภควา ฌมมกรกํ ทตฺวา ปกฺกามิ.

พระผู้มีพระภาคได้ประทานธมกรกไว้แล้วเสด็จหลีกไป.

ต้ อนุโต ปกขิปิตวา ปฏิยาราม เจริญ อภิสุ.

ชาวเมืองสร้างพระเจดีย์ที่ปฏิยาราม บรรจุอมกรณนั้นไว้ข้างใน.

มหาเทโว ทิป อนุศาสนโต วิหาลิ.

พระมหาเทวะได้อยู่สั่งสอนชาวเกาะ.

โกนาคนนสส ปน ภควโต กाले อยิ ทิปो वरतिपो नाम ओहलि.

ส่วนในกาลของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า โกนาคนน ทวีปนี้มีชื่อว่า วรทวีป.

ราชา สมिति नाम.

พระราชชาติพระนามว่า สมिति.

นครि वत्तमानि नाम.

เมืองหลวงชื่อว่า วัตตमान.

ปพพโต सुवण्ण[8]गुणो नाम.

บรรพตชื่อว่า สุวรรณกูฏ.

เตน โข ปน สมเยन वरतिपे तुपुण्ड्रिका होदि तुपुण्ड्रिकं तुสसस्सि.

ก็แล สมัยนั้น เกิดมีฝนแล้ง ภิคาษาหายาก ข้าวกล้าเสียหายในวรทวีป.

सतदा घातकरोकेन अनपयसनि आपचुचुदि.

พวกสัตว์ถึงความวิบัติฉิบหาย ด้วยโรคคือความอดอยาก

उतुत्सा हो गोनाकमनो भक्वा पुत्तज्जुणा लोकि वोलकेनोते ते सतेते अनपयसनि आपचुचुदे.

พระผู้มีพระภาคพระนามว่าโกนาคนน ทรงแลดูสัตว์โลกด้วยพุทจักขุ ได้ทรงเห็นสัตว์เหล่านั้นผู้ถึงความวิบัติฉิบหาย.

तिसुवा तीसगिखुसहससपिउते उकमालि.

ครั้นทรงทรงเห็นแล้ว มีภิกษุ ๓๐,๐๐๐ รูปแวดล้อมได้เสด็จไป (ยังเกาะนั้น).

पुत्तानुणावेन तेवो समाचारि अनुपपवेज्जि.

ด้วยพุทธานุภาพ ฝนได้ตกถูกต้องตามฤดูกาล.

सुगिखि ओहलि.

ภิคาษาหาได้ง่าย.

भक्वा रम्मं तेเสलि.

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโปรด (ชาวทวีปนั้น).

जत्तरासिदिया पाणसहससानं रम्मगिसमयो ओहलि.

ธรรมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐.

ภควา ภิกษุสหัสสปริวาร มหาสมณ นาม เถรี ทีเป ฐเปตวา กายพณฺณ ทตฺวา ปกฺกามิ.

พระผู้มีพระภาค พักพระเถระนามว่า มหาสมณ ซึ่งมีภิกษุพันรูปเป็นบริวารไว้ที่เกาะ ได้ประทานพระคตเอวนั้นไว้แล้วเสด็จหลีกไป.

ตํ อนฺโต ปกฺขิปิตฺวา เจตียมกํสุ.

ชนทั้งหลายได้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระคตเอวนั้นไว้ภายใน.

กสฺสปสฺส ปน ภควโต กาเล อโย ทีโป มณฺฑพิโป นาม อโหสิ.

อนึ่ง ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสปะ เกาะนี้มีชื่อว่า มณฑพิป.

ราชา ชยฺนโต นาม.

มีพระราชาทรงพระนามว่า ชยนต์.

นครํ วิสาลํ นาม.

เมืองหลวงนามว่าไพศาล.

ปพฺพโต สุภกฺกุณฺโณ นาม.

บรรพตมีชื่อว่า สุภกฺกุณ.

เตน โข ปน สมเยน มณฺฑพิเป มหาวิวาโท โหติ.

ก็สมัยนั้นแล ได้มีการทะเลาะวิวาทใหญ่ในมณฑพิป.

พหู สตฺตา กลหฺวิคฺคหฺชาตา อนยพฺยสนํ อปาชฺชนฺติ.

สัตว์เป็นอันมากเกิดทะเลาะวิวาทแก่งแย่งกัน ย่อมถึงความวิบัติฉิบหาย.

อทฺทสา โข กสฺสโป ภควา พุทฺธจกฺขุณา โลกํ โวลเณนโต เต สตฺเต อนยพฺยสนํ อปาชฺชนฺเต.

พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปะ ทรงตรวดดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นสัตว์เหล่านั้นผู้ถึงความวิบัติฉิบหาย.

ทิสฺวา วิสฺติภิกฺษุสฺสปริวุโต อาคนฺตฺวา วิวาทํ วุปฺสเมตฺวา ฆมฺมํ เทเสสิ.

ครั้นทรงเห็นแล้ว มีภิกษุ ๒๐,๐๐๐ รูปแวดล้อมเสด็จมาระงับการวิวาท แล้วแสดงธรรมโปรด.

จตุรําสีตฺติยา ปาณสฺสสฺสานํ ฆมฺมาภิสฺมโย อโหสิ.

ธรรมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐.

ภควา ภิกษุสหัสสปริวาร สพฺพพณฺณี นาม เถรี ทีเป ปติฏฺฐาเปตฺวา อุกฺกสาฎฺฐิกํ ทตฺวา ปกฺกามิ.

พระผู้มีพระภาคให้พระเถระนามว่า สัพพพณฺณี ซึ่งมีภิกษุพันรูปเป็นบริวารพักอยู่ที่เกาะ ได้ประทานอุทกสาฎิก (ผ้าสรองน้ำ) ไว้แล้ว เสด็จหลีกไป.

ตํ อนฺโต ปกฺขิปิตฺวา เจตียมกํสุ.

ชาวเกาะได้สร้างพระเจดีย์ บรรจุอุทกสาฎิกนั้นไว้ภายใน.

เอว ภูปารามะ ปุริมกานัง ทิณณัง สมมาสมพุทธานัง ปรีโภคเจตียานิ ปติภูทิสฺสุ.

ปรีโภคเจตีย์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ๓ พระองค์ ได้ประดิษฐานอยู่แล้วในภูปาราม ด้วยประการอย่างนี้.

ตานิ สาสนนตรธานน นสสนติ. ฐานมตตํ อวสิสฺสติ.

เจตีย์เหล่านั้น ย่อมสาบสูญไป เพราะความอันตรายนไปแห่งพระศาสนา, เหลืออยู่แต่เพียงฐานเท่านั้น.

ตสฺมา วุตตํ “เตน จ สมเยน ภูปารามะ ปุริมกานัง [๘๑] ทิณณัง สมมาสมพุทธานัง ปรีโภคเจตียภูฐานัง โทตีติ.

เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวคำนี้ว่า

“ก็สมัยนั้นภูปารามเป็นที่ตั้งแห่งปรีโภคเจตีย์ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ๓ พระองค์.”

ตเทตฺ, วินฺนุสฺสํ เจตียะสุ, เทวตานุกาเวณ กณฺณกสมากิณฺณสาเขทิ นานาคจฺเจทิ ปรีวุตฺ ติภูทิสฺสุ

“มา นํ โภจิจิ อัจฉินฺทาสฺสจิมลกจฺวเรทิ สนฺทุเสสฺสีติ.

ที่นั่น เมื่อพระเจตีย์สาบสูญไปแล้ว ถูกห้อมล้อมอยู่ด้วยพุ่มไม้ต่างๆ ที่มีเรียวกิ่งสะพรั่งไปด้วยหนาม ด้วยอาณาภาพของเทวดา โดยตั้งใจว่า “ใครๆ อย่าได้ประทุษร้ายที่นั่น ด้วยของเป็นเดนของไม่สะอาด มลทินและหยากเยื่อ.”

[ช้างไม่ยอมให้ยกพระธาตุลงจากกระพอง]

อถ ตสฺส หตฺถิโน ปุโรโต คนฺตฺวา ราชนปุริสา สพฺพคจฺเจ ฉินฺทิตฺวา ภูมึ โสเธตฺวา ตํ หตฺถตลสทิสฺสมกัฏฺฐ.

ครั้งนั้น พวกราชบุรุษล่วงหน้าไปก่อนช้างนั้น ถางพุ่มไม้ทั้งหมด ปราบพื้นที่ทำที่นั่นให้ราบเหมือนฝ่ามือ.

หตฺถินาโค คนฺตฺวา ตํ ฐานัง ปุโรโต กตฺวา ตสฺส ปจฉิมทิสภาเค โปธิรุกขภูฐานเณ อฏฺฐาสฺสิ.

พญาช้างเดินบ่าหน้าไปยังที่นั่น ได้ยืนอยู่ที่ฐานต้นโพธิ์ทางทิศปัจฉิมแห่งที่นั่น.

อถสฺส มตถกโต ธาตุํ โอรเปตฺตุ อารภิสฺสุ.

ครั้งนั้น พวกราชบุรุษปรารถนากจะยกพระธาตุลงจากกระพองช้างนั้น.

นาโค โอรเปตฺตุ น เทติ.

พญาช้างไม่ยอมให้ยกลง.

ราชา เถรํ ปุจฺฉิ “กสฺมา ภนฺเต นาโค ธาตุํ โอรเปตฺตุ น เทตีติ.

พระราชา ตรัสถามพระเถระว่า “ท่านผู้เจริญ! เพราะเหตุไร ช้างจึงไม่ยอมให้ยกพระธาตุลง.”

“อารุฬฺหํ มหาราช โอรเปตฺตุ น วฏฺฐตีติ.

พระเถระถวายพระพรว่า “มหาบพิตร! พระธาตุที่ยกขึ้นแล้วจะยกลงไม่สมควร.”

ตสฺมิณฺจ กาลเณ อภยวาปียา อุทกั ฉินฺนํ โหติ.

ก็ในกาลนั้น น้ำในบึงอภัยวาปีแห้งขาดไป.

สมนฺตา ภูมึ ผลิตา โหติ.

พื้นดินโดยรอบแตกกระแหง.

สุกฤษดา มตติกาปิณฑา.

ก่อนดินเหนียว ยกขึ้นได้ง่าย

โตโต มหาชนโน สีฆิ สีฆิ มตติกา อหริตวา หตถิกุมภูปมาณ วตถุมกาสิ.

มหาชนเร่งรีบช่วยกันนำดินจากบึงอภัยวาปีนั้นมาทำพื้นที่ (ฐาน) ประมาณเท่ากระฆังช่าง.

ดาวเทว ภูปกรณตถิ อัญญา กาคู อารภิส.

ในขณะนั้นนั่นเอง ชนทั้งหลายเริ่มปั้นอิฐ เพื่อสร้างพระสถูป.

ยาว อัญญา ปริณญฺฐนติ ดาว หตถินาโค กติปาหิ ทิวา โพธิรุกขมูลฐานเน หตถิสาลายํ ตัญญาติ รตตี ภูปติญฺฐานญฺมิ ปริยายติ.

พญาช่างยืนในโรงช่างใกล้ฐานของต้นโพธิ์ในเวลากลางวัน

กลางคืนรักษาพื้นที่ที่จะสร้างพระสถูป ๒-๓ วัน จนกว่าอิฐจะสำเร็จ.

อถ วตถุ จินาเปตวา ราชา เถริ ปุจฺฉิ “กิติโส ฆนเต ภูโป กาทพโพติ.

ครั้งนั้น พระราชารับสั่งให้ก่อพื้นที่ (ฐาน, ที่ตั้ง) แล้วตรัสถามพระเถระว่า

“ข้าพเจ้าพึงสร้างพระสถูปมีรูปลักษณะเช่นไร ท่านผู้เจริญ?”

“วีหิราสิสทิสो महाराजाति.

พระเถระถวายพระพรว่า “เช่นกับกองข้าวเปลือก มหาบพิตร!”

“สาธุ ฆนเตติ ราชา ชงฆูปมาณ ภูโป จินาเปตวา ธาตุโ ओโรปนตถาย महासुकारि कारेसि.

พระราชาทรงรับสั่งว่า “ดีละ ท่านผู้เจริญ!” รับสั่งให้ก่อพระสถูปขนาดฐานชุกชีแล้ว

ให้กระทำสักการะใหญ่ เพื่อต้องการยกพระธาตุขึ้น.

[พระธาตุแสดงปาฏิหาริย์แก่มหาชน]

สกลนครยจ ชนปโท จ ธาตุมหตฺสสนตถิ สนนิปติ.

ทวยนครทั้งสี่และชาวชนบทกันแล้ว เพื่อชมการฉลองพระธาตุ.

สนนิปติเต จ ตสฺมิ มหาชนกาเย, ทสพลสฺส ธาตุ หตถิกุมภโธ สดตตาลูปมาณ เวหาสิ อพฺภุคฺคฺนตฺวา ยมกปาฏิหาริยํ ทสเสสิ.

ก็เมื่อหมู่มหาชนนั้นประชุมกันแล้ว พระธาตุของพระศตพล ได้เหาะขึ้นสู่เวหาสประมาณชั่วตาล ๗ ต้น จากกระฆังช่าง

แสดงยมกปาฏิหาริย์.

เตหิ เตหิ ธาตุปฺเทเสหิ ฉนนํ ฆณณานํ [๑๐] อุตฺถารธา จ อคฺคิกฺขนธา จ ปวตฺตฺนติ.

ธารน้ำและเปลวไฟมีรัศมี ๖ สี ย่อมพวยพุ่งออกจากองค์พระธาตุทั้งหลายนั้นๆ.

สาวตถิยํ คณฺหามพฺมุเล ภควโต^๑ ทสฺสิตปาฏิหาริยสทิสเมว ปาฏิหาริยํ อโหสิ.

ได้มีปาฏิหาริย์คล้ายกับปาฏิหาริย์ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง ณ โคนต้นคันทามพุกษ์ ใกล้กรุงสาวัตถี.

๑ ภควตาติปิ ทิสฺสติ.

ตลจ โข เนว เถรานุกาเวน น เทวตานุภาเวน, อปิจ โข พุทธานุภาเวนเนว.

ก็แล ปฏิหาริย์นั้น ไม่ใช่ด้วยอำนาจของพระเถระ ไม่ใช่ด้วยอำนาจของเทวดาเลย, แต่ที่จริง เป็นด้วยพุทธานุภาพเท่านั้น.

ภควา กิร ธรรมานิว อธิฐฐาสี “มยิ ปรินิพพุเต, ตมพปณณิทีเป อนุรธาปุรสส ทกขินภาเค
ปุริมกานํ ตินณํ พุทธานํ ปริโภคเจตยญฺฐาเน มม ทกขินกขกธาตูปติญฺฐานทิวเส ยมกปาฏิหาริย์ โหตุติ.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาค เมื่อยังทรงพระชนม์อยู่นั้นแล ได้ทรงอธิษฐานว่า

“เมื่อเราปรินิพพานแล้ว ยมกปาฏิหาริย์จะมีในวันประดิษฐานพระธาตุรากขวัญเบื้องขวาของเรา

เหนือที่ตั้งบริโภคเจตีย์ของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ๓ องค์ ด้านทิศทักษิณแห่งอนุรธาบุรี ในเกาะดัมพปณณิทวีป” ดังนี้.

เอว อจินตียา พุทธา	พุทธธมมา อจินตียา
อจินตียะ ปสนนानิ	วิปาโก โหตุยจินตียอตี.

พระพุทธเจ้าเป็นอจินไตย พระธรรมของพระพุทธเจ้า ก็เป็นอจินไตย

วิบากของเหล่าชนผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า และพระคุณของพระพุทธเจ้า

ซึ่งเป็นอจินไตย ก็เป็นอจินไตย โดยนัยดังกล่าวมาฉะนี้แล.

[พระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปเกาะลังกาเมื่อยังทรงพระชนม์อยู่]

สมมาสมพุทโธ กิร อิมํ ทีปํ ธรรมานกาเลปิ ติกขตตุํ อคมาสิ.

ได้ทราบข่าว พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เสด็จไปสู่เกาะนี้ (เกาะลังกา) ถึง ๓ ครั้ง แม้ในคราวยังทรงพระชนม์อยู่.

ปฐมํ ยกขทมนตถํ เอกโกว อาคนตวา ยกเช ทเมตวา

“มยิ ปรินิพพุเต, อิมสมิํ ทีเป มม สาสนิํ ปติญฺฐหิสสตีติ ตมพปณณิทีเป รกขิํ กโรนโต ติกขตตุํ ทีปิ อาวิชมิ.

คือ คราวแรกเสด็จมาพระองค์เดียวเท่านั้น เพื่อทรงมานัยกั ครั้นทรงมานัยกัแล้ว ทรงตั้งอารักขาที่เกาะดัมพปณณิทวีป
เสด็จรอบเกาะ ๓ รอบ ตั้งพระทัยว่า “เมื่อเราปรินิพพานแล้ว ศาสนาของเรา จักประดิษฐานอยู่บนเกาะนี้.”

ทุติยํ มาตุลภาคิเนยยานิํ นาคราชุนิํ ทมนตถาย เอกโกว อาคนตวา เต ทเมตวา อคมาสิ.

ครั้งที่สอง เสด็จมาพระองค์เดียวเหมือนกัน เพื่อต้องการทรงมานพญานาคผู้เป็นลูกและหลานกัน,

ครั้นทรงมานาคเหล่านั้นแล้ว ได้เสด็จไป.

ตติยํ ปญจสตภิกขุปริวารโ อาคนตวา มหาเจตยญฺฐาเน จ ญฺปารามเจตยญฺฐาเน จ มหาโพธิปติญฺฐานาเน จ
มุติงคณเจตยญฺฐาเน จ ทิววาปีเจตยญฺฐาเน จ กลยาณียเจตยญฺฐาเน จ นิโรธสมาปตตี สมาเป็นชิตวา นิสีทิ.

ครั้งที่สาม เสด็จมามีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นปริวาร ประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติ ณ ที่ตั้งมหาเจตีย์ ที่ตั้งญฺปารามเจตีย์ ที่ประดิษฐาน
ต้นมหาโพธิ์ ที่ตั้งมุติงคณเจตีย์ ที่ตั้งทิววาปีเจตีย์ และที่ตั้งกลยาณียเจตีย์.

อิทมสส จตฺตถํ ธาตุสรีเรน อาคมนิ.

การมาโดยพระสรีรธาตุคราวนี้ เป็นครั้งที่ ๔ ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น.

ชาตสุรโรโต จ ปนสส นิกขนตอทุกมุสสีเตหิ สกเล ตมพปณณิตถเล น โกจิ มุฏฐุโกกาโส^๑ นาม อโหสิ.

ก็แล ขึ้นชื่อว่า โอกาสน้อยหนึ่งบนพื้นเกาะตัมพปณณิตถวิป

ที่เมล็ดน้ำอันพุ่งออกจากพระสรীরธาตุของพระผู้มีพระภาคนั้น ไม่ถูกต้อง หาได้มีไม่.

เอวมสส ตัม ชาตสุรโร อทุกมุสสีเตหิ ตมพปณณิตถลสส ปริหาหัง วุสเมตวา [๑๖]

มหาชนสส ปาฏิหาริย์ ทสเสตวา โอตริตวา รณโณ มตถเก ปติฏฐาสี.

พระสรীরธาตุนั้น ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ยังความเร่าร้อนของภาคพื้นเกาะตัมพปณณิตถวิปให้สงบลงด้วยเมล็ดฝน แสดงปาฏิหาริย์แก่มหาชนแล้วลงประดิษฐานอยู่บนกระหม่อมของพระราชา ด้วยประการอย่างนี้.

ราชา สพล มนุสสปฏิลาภ มณญมาโน มหนตัม สกการัม กริตวา ธาตุ ปติฏฐาเปสิ.

พระราชาทรงสำคัญการได้อัตถภาพเป็นมนุษย์ซึ่งมีผลตรงทำสักการะใหญ่ ให้บรรจพระธาตุแล้ว.

สท ธาตุปติฏฐาเนน มหาภูมิจาโล อโหสิ.

พร้อมด้วยการบรรจพระธาตุ ได้เกิดมีแผ่นดินหวั่นไหวใหญ่.

[กุลบุตรชาวเกาะออกบวชในพระศาสนา]

ตสมิมิจ ปน ธาตุปาฏิหาริเย จิตตัม ปสาเทตวา รณโณ ภาตา อภโย นาม ราชกุมารโ ปุริสสทสเสน สทธิ ปพพิ.

ก็แล ราชกุมารพระนามว่าอภัยเป็นพระกนิษฐภคานาของพระราชา

ยังพระหทัยให้เลื่อมใสในปาฏิหาริย์แห่งพระธาตุนั้นแล้ว ทรงผนวชพร้อมกับบุรุษประมาณพันหนึ่ง.

เวตาลิคามโต ปญจ ทารกสตานิ ปพพิสิสุ.

พวกทารก ๕๐๐ คน ออกบวชจากหมู่บ้านเวตาลิ.

ตถา ทวารมณฑลาคาหิ คามเกหิ นิกขมิตวา ปญจ ปญจ ทารกสตานิ.

จากหมู่บ้าน เช่นหมู่บ้านทวารมณฑลเป็นต้น พวกทารกออกบวชหมู่บ้านละ ๕๐๐ คน เช่นเดียวกัน.

สพพานิปี อนโตนครโต จ พหินครโต จ ปพพิชิตานิ तीस गिखुसहस्रानि ओहसु.

พวกทารกหลายร้อยคน ออกบวชจากภายในเมืองและภายนอกเมือง รวมทั้งหมดเป็นภิกษุ ๓๐,๐๐๐ รูป.

นิฏฐิตเต ปน ญปสมิ, ราชา จ ราชภตติกา จ เทวियो จ เทวนาคยยกขานมปี วิมหายกริ ปจเจกัม ปจเจกัม ปุชมกัมสุ.

ก็เมื่อพระสฤสำเร็จแล้ว, พระราชา ราชอมาตย์และพระเทวี ได้กระทำการบูชา อย่างนำพิศวงคนละแผนกๆ แม้แก่พวกเทวดานาคและยักษ์.

นิฏฐิตาย ปน ธาตุปุชชาย, ปติฏฐิตเต ธาตุเว, มหิณฑตเถโร เมฆวนุชยานเมว คนตวา วาสัม กปเปสิ.

อนึ่ง เมื่อการบูชาพระธาตุสำเร็จแล้ว, (และ) พระธาตุเจดีย์ประดิษฐานแล้ว^๒,

พระมหินทเถระไปสำเร็จการอยู่ยังอุทยานเมฆวันนั้นแล.

๑ “อมุฏฐุโกกาโสติ โยชนาปาโฐ.

๒ ในหนังสือแปลว่า “เมื่อการบูชาพระธาตุ (และ) พระธาตุเจดีย์สำเร็จแล้ว”

[พระนางอนุหาเทวีทรงมีพระประสงค์จะบวช]

ตสมึ โข ปน สมเย อนุหา เทวี ปพพชิตุกามา หุตวา รณโณ อาโรเจสิ.

ก็สมัยนั้นแล พระนางอนุหาเทวี มีพระประสงค์จะบวช กราบทูลแด่พระราชอา.

ราชา ตสสา วณฺเณ สุตวา เถรเมตทโวจ “อนุหา ภนฺเต เทวี ปพพชิตุกามา, ปพพาเชถ นนฺติ.

พระราชาทรงสดับคำของพระนางแล้ว ได้ตรัสพระดำรัสขึ้นกะพระเถระว่า

“ท่านผู้เจริญ! พระนางอนุหาเทวีมีพระประสงค์จะบวช, ขอพระคุณท่านให้พระนางบวชเถิด.”

“น มหาราช อมหากั มาตุคามั ปพพาเชตุ กปปติ, ปาฐลิปุตเต ปน มยหิ ภคินี สงฆมิตตเตเรี นาม อตถิ, ตั ปกโกสาเปหิ, อิมสมึ จ ปน มหาราช ทีเป ปุริมกานั ตินฺณํ สมมาสมพุทธานั โพธิ ปติฏฐาสสิ, อมหากปิ ภควโต สรสรสิชาลวิสขณเคน โพธินา อธิ ปติฏฐาตพฺพิ, ตสฺมา ตถา สาสนั ปหิณฺเวยยาสิ ยถา สงฆมิตตา โพธิ คเหตุวา อาคจฺเจยยาติ.

พระเถระถวายพระพรว่า “มหาบพิตร! การให้มาตุคามบวช ไม่สมควรแก่พวกอาตมภาพ, แต่ในนครปาตลีบุตร มีพระเถรี นามว่าสังฆมิตตา เป็นน้องสาวของอาตมภาพ, ขอพระองค์ได้ทรงโปรดให้นิมนต์พระเถรีนั้นมา,

มหาบพิตร! ก็แล โพธิพฤกษ์ (ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้) ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ทั้ง ๓ พระองค์ ได้ประดิษฐานอยู่ที่เกาะนี้, โพธิพฤกษ์อันแปลงช้ายคือรัศมีใหม่ๆ ของพระผู้มีพระภาคแม่ของเรา ก็ควรประดิษฐานอยู่บนเกาะนี้, เพราะฉะนั้น พระองค์พึงส่งพระราชสาสน์ไปโดยวิธีที่พระเถรีสังฆมิตตาจะพึงเชิญแม่โพธิ์มาด้วย.

[พระราชาส่งทูตไปยังชมพูทวีป]

“สาธุ ภนฺเตติ ราชา เถรสส [๑๒] วณฺเณ สมปฏิจฉิตวา อมจเจหิ สหฺธิ มนฺเตตวา อริฏฺฐัน นาม อตตโน ภาคินฺเวยย อหา

“สกกิสสสิ ตวํ ปาฐลิปุตตํ คนฺตวา มหาโพธินา สหฺธิ ออยฺย สงฆมิตตเตเรี อาเนตฺนฺติ.

พระราชาทรงคำของพระเถระว่า “ดีละ เจ้าข้า!” ดังนี้ ทรงปรึกษากับพวกอมาตย์แล้ว

ตรัสกะอมาตย์ผู้เป็นหลานของพระองค์ นามว่าอริฏฐะว่า

“เธอจักอาจไปยังนครปาตลีบุตร นิมนต์พระแม่เจ้าสังฆมิตตาเถรีพร้อมกับแม่โพธิ์หรือ?”

“สกกิสสามิ เทว, สเจ เม ปพพชฺชํ อนุชานิสสสิติ.

อริฏฐอมาตย์กราบทูลว่า “อาจ สมมติเทพ! ถ้าพระองค์จักทรงอนุญาตให้หม่อมฉันบวช.”

“คจฺจ ตาต, เถรี อาเนตฺวา ปพพชาหิติ.

พระราชตรัสว่า “ไปเถิดพ่อ! เจ้านำพระเถรีมาแล้ว จงบวชเถิด.”

โส รณโณ จ เถรสส จ สาสนั คเหตุวา เถรสส อธิฏฐานพเลน เอกทิวเสเนว ชมพูโกลปฏฺฐนั คนฺตวา

นาวี อภิรุหิตวา สมุททํ อติกกมิตวา ปาฐลิปุตตเมว อคมาสิ.

อมาตย์นั้นถือเอาพระราชสาสน์และเถรสาสน์แล้ว ไปยังท่าเรือชื่อชมพูโกลปฏฐนะ โดยวันเดียวเท่านั้น ด้วยกำลังการอธิษฐานของพระเถระ ลงเรือข้ามสมุทรไปยังเมืองปาตลีบุตรทีเดียว.

อนุฬาปิ โข เทวี ปณฺจติ กณฺญาสเดหิ ปณฺจติ จ อนุเตปุริกาสเดหิ สหฺธิ ทส สีลานิ สมาพิตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวานครสฺส เอกเทเส อุปสฺสยํ การาเปตฺวา นิवासํ กปเปสิ.

ฝ่ายพระนางอนุฬาเทวีแล พร้อมด้วยหญิงสาว ๕๐๐ คน และหญิงชาววังอีก ๕๐๐ คน สมาทานศีล ๑๐ ครองผ้ากาสาวพัสตร์ ให้สร้างสำนักอาศัย ในส่วนหนึ่งแห่งพระนคร แล้วสำเร็จการอยู่อาศัย.

[ทูตถวายพระราชสาสน์และเถรสาสน์]

อริฏฺฐโฐปิ ตํทิวสเมว คนฺตฺวา รณฺโณ สาสนํ อปเปสิ เอวณฺจ อโวจ

“บุตุโต เต เทว มหิณฑเถโร เอวมาห ‘สหยภกฺสฺส กิร เต เทวานํปิยติสฺสสฺส ภาตฺ ขายา อนุฬา นาม เทวี ปพฺพชิตฺตุกามา, ตํ ปพฺพาเซตฺถํ ออยฺย สงฺฆมิตฺตเตเถรี ปหิณฺถ อยฺยาเยว จ สหฺธิ มหาโพธิณฺติ.

ฝ่ายอริฏฐอมาตย์ก็ไปถึงในวันนั้นนั่นแล ได้ทูลเกล้าถวายพระราชสาสน์และกราบทูลอย่างนี้ว่า

“ข้าแต่สมมติเทพ! พระมหินทเถระพระโอรสของพระองค์ ทูลอย่างนี้ว่า ‘ได้ยินว่า พระเทวีพระนามว่าอนุฬา พระชายาของพระกนิฏฐภาคาแห่งพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พระสหยของพระองค์ มีพระประสงค์จะบวช, เพื่อให้พระนางได้บวช ขอพระองค์ได้ทรงส่งพระแม่เจ้าสงฆมิตตาเถรี และต้นมหาโพธิ์ไปกับพระแม่เจ้าด้วย.’”

เถรสฺส สาสนํ อาโรเจตฺวา สงฺฆมิตฺตเตเถรี อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห “ออยฺเย ตุมหากํ ภาตา มหิณฑเถโร มํ ตุมหากํ สนฺติเก เปเสสิ ‘เทวานํปิยติสฺสรณฺโณ ภาตฺ ขายา อนุฬา เทวี ปณฺจติ กณฺญาสเดหิ ปณฺจติ จ อนุเตปุริกาสเดหิ สหฺธิ ปพฺพชิตฺตุกามา, ตํ กิร อาคนฺตฺวา ปพฺพาเซธาติ.

อริฏฐอมาตย์ ครั้นทูลถวายเถรสาสน์แล้ว เข้าเฝ้าพระเถรีสงฆมิตตา กราบเรียนอย่างนี้ว่า

“ข้าแต่พระแม่เจ้า! พระมหินทเถระ หลวงพี่ของพระแม่เจ้า ส่งข้าพเจ้ามาในสำนักของพระแม่เจ้า โดยสั่งว่า ‘พระนางอนุฬาเทวี พระชายาของพระกนิฏฐภาคาแห่งพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ พร้อมกับหญิงสาว ๕๐๐ คน และหญิงชาววัง ๕๐๐ คน ประสงค์จะบวช, นัยว่า พระแม่เจ้าจงมาให้พระนางอนุฬาเทวีนั้นบวช.’”

สา ตาวเทว ตฺริตฺตฺริตา รณฺโณ สนฺติกํ คนฺตฺวา เอวมาห “มหาราช มยฺหํ ภาตา มหิณฑเถโร เอวํ ปหิณฺติ ‘รณฺโณ กิร ภาตฺ ขายา อนุฬา นาม เทวี ปณฺจติ กณฺญาสเดหิ ปณฺจติ จ อนุเตปุริกาสเดหิ สหฺธิ [๑๖] ปพฺพชิตฺตุกามา, มยฺหํ อากมนํ อุทิกฺขติ, อิจฺฉามหํ มหาราช ตมพปณฺณิทีปี คนฺตฺนฺติ.

ในทันใดนั้นนั่นเอง พระเถรีนั้นรีบตัวนไปยังราชสำนัก แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า

“ข้าแต่มหาบพิตร! พระมหินทเถระ หลวงพี่ของหม่อมฉันส่งข่าวมาอย่างนี้ว่า ‘ได้ยินว่า พระนางอนุฬาเทวี พระชายาของพระกนิฏฐภาคาแห่งพระราชา พร้อมด้วยหญิงสาว ๕๐๐ คน และหญิงชาววัง ๕๐๐ คน ประสงค์จะบวช, คอยทำการมาของหม่อมฉันอยู่, ข้าแต่มหาราชา! หม่อมฉันปรารถนาจะไปยังเกาะตัมพปณณิทวีป.’”

ราชา อาห “อมม ปุตุโตปี เม มหินทตเถโร นตตา จ สุมนสามเถโร ม ฉินนหตถ์ วีย กโรนตา ตมพปณณิทีปี คตา, ตสส มยห เตปี อปสสนตสส อุปปโน โสโก, ตว มุขิ ปสสนตสส วูปสมติ อล อมม มา อคมาสีติ.

พระราชชาตรัสว่า “ดูก่อนแม่! พระมหินทเถระแม่ผู้เป็นลูกของเราและสุมนสามเถรหลานของเรา ก็ไปสู่เกาะตัมพปณณิทีวีป ทำให้เราเป็นเหมือนคนแขนขาด, เรานั้นเมื่อไม่เห็นลูกและหลานแม่เหล่านั้น ก็เกิดความเศร้าโศก, เมื่อเห็นหน้าท่านก็หายโศก, อย่าเลยแม่! แม่อย่าไป.”

“ภาริย เม มหาราช ภาตุโน วจัน, อนุหาปี ขตติยา อิตถีสหสสปริวุตา ปพพชชาปุเรกขารา ม ปฎิมาเนติ, คจฉามห มหาราชาติ. พระเถรีทูลว่า “ข้าแต่มหาราช! คำของหลวงพี่แห่งหม่อมฉันหนักแน่น, แม่พระนางอนุหาขัตติยานี อันสตรีพันคนแวดล้อมแล้ว มุ่งหน้าต่อบรรพชา รอคอยหม่อมฉันอยู่, หม่อมฉันจะต้องไปมหาบพิตร!”

“เตนหิ อมม มหาโพธิ คเหตุวา คจฉาหิติ.

พระราชชาตรัสว่า “แม่! ถ้าเช่นนั้น ท่านเชิญต้นมหาโพธิ์ไปด้วยเถิด.”

[พระเจ้าอโศกตั้งพระทัยจะส่งต้นมหาโพธิ์ไปเกาะลังกาทูก่อน]

“กุโต รณญา ลทโธ มหาโพธิติ.

ถามว่า “พระราชชาติต้นมหาโพธิ์มาจากไหน?”

“ราชา กิร ตโต ปุพเพ เอว ธาตุคคณตถาย อนาคต สุมเน, ลงกาทีปี มหาโพธิ เปเสตุกาโม “กถนุโข อสตถฆาตารห มหาโพธิ เปเสตสสามิติ อุปายิ อปสสนโต มหาเทโว นาม อมจจ ปุจฉิ.

แก้วว่า “ได้ทราบมา พระราชาทรงมีพระประสงค์จะส่งต้นมหาโพธิ์ไปยังเกาะลังกา เมื่อสุมนสามเถรยังไม่มา เพื่อต้องการรับเอาพระธาตุ ก่อนแต่พระสังฆมิตตาเถรีจะไปในนั้นแล ก็ทรงดำริว่า

‘เราจักส่งต้นมหาโพธิ์ ซึ่งไม่ควรจะตัดด้วยศัสตราไปได้อย่างไรหนอแล’ เมื่อไม่เป็นอุปาย จึงตรัสถามอมตย์ซึ่งมหาเทพ.”

โส อาห “สนติ เทว พหู ปณชิตา ภิกขุติ.

อมตย์นั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ! มีภิกษุบัณฑิตเป็นอันมาก.”

ต สุตวา ราชา ภิกขุสงฆสส ภตติ ปฎิยาเทตวา ภตตกิจจาวสาเน สงฆิ ปุจฉิ

“คนตพพิ นุ โข ฆนเต ภควโต มหาโพธินา ลงกาทีปโนติ.

พระราชชาตรัสตอบค่านันแล้ว รับสั่งให้ตระเตรียมภักดิ์ เพื่อภิกษุสงฆ์ ในที่สุดภักดิ์ ได้ตรัสถามพระสงฆ์ว่า

“ท่านผู้เจริญ! ต้นมหาโพธิ์ของพระผู้มีพระภาค ควรไปยังเกาะลังกาหรือไม่หนอ?”

สงโฆ โมคคลีปุตตติสสเถรสส ภาริ อกาสิ.

พระสงฆ์มอบให้เป็นภาระของพระโมคคลีบุตรติสสเถระ.

๑ นนะแม่

๒ กับพระเถรี ใช้สรรพนามว่า “ท่าน” น่าจะเหมาะกว่า “เจ้า”

เถโร “คนุตพพิ มหาราช มหาโพธินา ลงกาทีปนติ วตฺวา ภควโต ปญจ มหาอริยฐานาติ กเถสิ.

พระเถระถวายพระพรว่า “ต้นมหาโพธิ์ ควรไปยังเกาะลังกา มหาบพิตร!” ดังนี้แล้ว

ได้ทูลบอกมหาอริยฐาน ๕ ข้อ ของพระผู้มีพระภาค.

[มหาอริยฐาน ๕ ข้อ ของพระผู้มีพระภาค]

กตมานิ ปญจ.

มหาอริยฐาน ๕ ข้อเป็นไฉน?

ภควา กิร ปรินิพพานมฺเญ นิปนฺโน “ลงกาทีเป มหาโพธิปติฐานฺนตถาย อโศกมหาราช มหาโพธิ์ คหณตถํ คมิสฺสตี, ตทา มหาโพธิสฺส ทกฺขินสาขา สยเมว ฉิขฺชิตฺวา สุวณฺณกฺกฺกาเห ปติฐานฺนตฺติ อธิฐานฺนสึ.

อิทเมกมธิฐานํ.

คือได้ทราบ ว่า พระผู้มีพระภาค ทรงบรรทมบนพระแท่นปรินิพพาน ได้ทรงอริยฐานว่า

“เพื่อต้องการให้ต้นมหาโพธิ์ประดิษฐานอยู่ในลังกาทวีป พระเจ้าอโศกมหาราชจักเสด็จมารับเอาต้นมหาโพธิ์, ในเวลานั้น กิ่งมหาโพธิ์ด้านทิศทักษิณ จงขาดเองที่เดียว แล้วประดิษฐานอยู่ในกระถางทอง.”

นี่เป็นอริยฐานข้อที่หนึ่ง.

“ตตถ [94] ปติฐานฺนกาเล จ มหาโพธิ ทิมวลาหคคพฺภํ ปวิสิตฺวา ติฐานฺนตฺติ อธิฐานฺนสึ.

อิทํ ทุตติยมธิฐานํ.

ทรงอริยฐานว่า “ก็ในเวลาประดิษฐานอยู่ในกระถางทองนั้น มหาโพธิ์จึงลอยเข้าไปสู่ห้องหิมวลาหที่ตั้งอยู่.”

นี่เป็นอริยฐานข้อที่สอง.

“สตุตฺเต ทิวเส ทิมวลาหคคพฺภโต โอรุยฺห สุวณฺณกฺกฺกาเห ปติฐานฺนโต ปตฺเตหิ จ ผลฺเลหิ จ ฉพฺพณฺณรฺสีโย มฺเญจตุตฺติ อธิฐานฺนสึ.

อิทํ ตติยมธิฐานํ.

ทรงอริยฐานว่า “ในวันคาร์บ ๗ ต้นมหาโพธิ์จึงลอยลงมาจากกลีบหิมวลาห ตั้งอยู่ในกระถางทอง เปล่งฉัพพรรณรังสีจากใบและผลทั้งหลาย.”

นี่เป็นอริยฐานข้อที่สาม.

“อฺฐปารามฺเม ทกฺขินกฺขกฺธาตุ เจตติยมฺหิ ปติฐานฺนทิวเส ยมกปาฏิหาริยํ กโรตฺตุติ อธิฐานฺนสึ.

อิทํ จตุตถมธิฐานํ.

ทรงอริยฐานว่า “พระธาตุรากขวัญเบื้องขวา จงทำยมกปาฏิหาริย์ในวันประดิษฐานอยู่ที่พระเจดีย์ในอูปราม.”

นี่เป็นอริยฐานข้อที่สี่.

“ลنگาทิปมทิเยว เม โทณมตตา ธาตุโย มหาเจติยมหิ ปติภูฏานกาเล พุทฺธเวสฺสึ คเหตฺวา อากาสึ อพฺภุคฺคณฺตฺวา ยมกปาฏิหาริย์ กโรนฺตุติ อธิภูฏาสึ.

อิทํ ปญจมมธิภูฏานํ.

ทรงอริยฐานว่า “พระธาตุของเราประมาณโถงหนึ่ง ในเกาะลังกานี้แล ในเวลาประดิษฐานอยู่ในมหาเจดีย์ จงแปลงเพศเป็นพระพุทธรเจ้า แล้วเหาะขึ้นสู่เวหาส ท้ายมกปาฏิหาริย์.”

นี่เป็นอริยฐานข้อที่ห้า.

[วิสสุกรรมเทพบุตรปลอมตัวเป็นช่างเนรมิตกระถางทอง]

ราชา อิมานิ ปญจ มหาอริยฐานานิ สุตฺวา ปสนฺนจิตฺโต ปาฏฺลিপุตฺโต ยาว มหาโพธิ ตาว มคฺคํ ปฏฺิขคฺคาเปตฺวา สุวณฺณกฺฎาหตฺถาย พุํ สุวณฺณํ นีหฺราเปสิ.

พระราชาทรงสดับมหาอริยฐาน ๕ ข้อนี้แล้ว มีพระหทัยเลื่อมใส รับสั่งให้จัดการชำระหนทาง ตั้งแต่เมืองปาตลีบุตรจนถึงต้นมหาโพธิ์ แล้วให้นำทองคำเป็นอันมากออกมา เพื่อต้องการให้สร้างกระถางทองคำ.

ตาวเทว รมโณ จิตฺตํ ญตฺวา วิสสุกมมเทวปุตฺโต กมมารวณฺณํ นิมนฺนิตฺวา ปุโรโต อภูฏาสึ.

ในขณะนั้นนั่นแล วิสสุกรรมเทพบุตร ทราบพระราชหทัย ได้นิรมิตเป็นช่างทอง ยืนอยู่ตรงพระพักตร์ (ของพระราช).

ราชา ตํ ทิสฺวา “ตาด อิมํ สุวณฺณํ คเหตฺวา กฺฎาหํ กโรหิตี อาห.

พระราชาทรงเห็นเขาแล้ว จึงตรัสว่า “พ่อ เจ้าจงเอาทองนี้ไปทำกระถาง.”

“ปมาณํ เทว ชานาถาติ.

เขาทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ! ขอพระองค์ทรงบอกขนาดให้ทราบ.”

“ตวเมว ตาด ญตฺวา ปมาณํ กโรหิตี.

พระราชตรัสว่า “พ่อ เจ้านั้นแหละ ทราบและจงทำให้ได้ขนาด.”

“สาธุ เทว กริสฺสามิตี สุวณฺณํ คเหตฺวา อตฺตโน อานุภาเวน หตฺเถน ปริมฺขชิตฺวา สุวณฺณกฺฎาหํ นิมนฺนินฺนาวหตฺถปริกฺเขปํ ปญฺจหตฺถุเพธึ ตีหตฺถวิกฺขมํ อภูฏฺงคฺคฺลพฺหฺลํ หตฺถิสฺสณฺทมูลปฺปมาณมุขวภูฏึ.

เขารับว่า “ดีละ สมมติเทพ! ข้าพระองค์จักกระทำ” จึงถือทองเอามือลูบคลำ ด้วยอานุภาพของตน นิรมิตกระถางทอง วัดโดยรอบประมาณ ๙ ศอก สูง ๕ ศอก กว้าง ๓ ศอก หนา ๘ นิ้ว ขอบปากมีขนาดเท่าโคนวงช้าง.

[พระราชาร่วมด้วยเสนาเสด็จไปยังต้นมหาโพธิ์]

อล ราชา สตฺตโยชนายามาย ตโยชนวิตถาราย มหฺตฺยา เสนาย ปาฏฺลিপุตฺโต นิภฺขมิตฺวา อริยสงฺฆํ อาทาย มหาโพธิสมิปี อคฺมาสิ.

ครั้งนั้น พระราชา เสด็จออกจากนครปาตลีบุตรด้วยเสนาใหญ่ ยาวประมาณ ๗ โยชน์ กว้างประมาณ ๓ โยชน์ พาเอาพระอริยสงฆ์ ได้เสด็จไปยังที่ใกล้ต้นมหาโพธิ์.

เสนา สมุสสิตทุชชภูวกั นานารตนวิจิตต์ อนเณกลางการปฏิมณชิตต์ นานาวิธกุสมสมาภินันน์ [95]

อนเณคตริยสงฆฐันน์ มหาโพธิ์ ปริกขิปิ.

เสนาล้อมต้นมหาโพธิ์ ซึ่งมีธงชัยและธงแผ่นผ้ายกขึ้นไว้แล้ว วิจิตรด้วยรัศมีต่างๆ ประดับด้วยเครื่องอลังการมากมาย เกลือ่นกล่นไปด้วยดอกไม้ธูปเทียนนานาชนิด ประโคมด้วยเครื่องดุริยางค์หลายหลาก.

ราชา สหสสมตเต คณปาโมกเข มหาเถเร คเหตุวา

สกลขมพูทีเป ปตตาทิสากัน ราชนัน สหสเสน อตตทานนจ มหาโพธิณจ ปริวาราเปตวา มหาโพธิมุเล ฐตวา มหาโพธิ์ โอโลเกสิ.

พระราชานิมิตต์เอาพระมหาเถระผู้เป็นคณปาโมกข์ ประมาณพันรูป

แล้วให้พระราชารู้ได้รับการอภิเษกทั่วชมพูทวีป จำนวนพันองค์ แวดล้อมพระองค์ และต้นมหาโพธิ์

ได้ประทับยืนที่โคนต้นมหาโพธิ์ ทรงแลดูต้นมหาโพธิ์.

มหาโพธิ์สสุ ขนธนจ ทกขินมหาสาขาย จตฺตหตฺตปฺปมาณํ ปเทสนจ ฐเปตวา อวเสสํ อทสสนํ อคมาสิ.

ส่วนที่เหลือ เว้นลำต้นของมหาโพธิ์ และส่วนแห่งกิ่งใหญ่ด้านทิศทักษิณประมาณ ๔ ศอก ไม่ปรากฏให้เห็น

ราชา ตํ ปาฏิหาริยํ ทิสวา อุปฺปนฺนปิตฺตปามฺชฺโช

“อหิ ภนเต อิมิ ปาฏิหาริยํ ทิสวา ตฺถุสฺส มหาโพธิ์ ทีปฺรชฺเชน ปุเชมิตฺติ ภิกขุสงฆสฺส วตฺวา อภิสกํ อทาสิ.

พระราชาทรงเห็นปาฏิหาริย์นั้น เกิดพระปิติปราโมทย์ ตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ว่า “ท่านผู้เจริญ! ข้าพเจ้าเห็นปาฏิหาริย์นี้แล้วยินดี จะบูชาต้นมหาโพธิ์ ด้วยราชสมบัติในทวีป” จึงได้ถวายการอภิเษก.

[พระราชาทรงทำสัตยาธิษฐาน]

ตโต ปุပ္ผคนธาทีหิ ปุเชตวา ติกฺขตฺตํ ปทกฺขินํ กตฺวา อฏฺฐสฺส ฐฺวานเสสุ วณฺทิตฺวา อฏฺฐาย อณฺชลิ ปคคยฺห ฐตฺวา

สจฺจวจนฺกิริยาย มหาโพธิ์ คณฺหิตฺตกาโม

ภุมฺมิตฺโต ยาว มหาโพธิสฺส ทกฺขินสาขาย ตาว อุจฺจํ กตฺวา ฐฺพิตสฺส สพฺพรตฺนมยปฺปิสฺส อฺปฺริ สุวณฺณภฺภูมา ฐฺปาเปตวา

รตฺนปฺปิสฺส อารุยฺห สุวณฺณตฺตลิกํ คเหตุวา มโนสฺสิลาย เลหํ กตฺวา

“ยถิ มหาโพธินา ลงกาทีเป ปตฺติฐฺฐาตฺตพฺพํ, ยถิ จาหํ พุทฺธสาสนเน นิพฺพेमตฺติโก ภเวยฺย,

มหาโพธิ สยเมว อิมสฺสมิ สุวณฺณภฺภูมาเห ปตฺติฐฺฐาตฺตติ สจฺจวจนฺกิริยมกาสิ.

ครั้งนั้น พระราชาทรงบูชา (ต้นมหาโพธิ์) ด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้น กระทำประทักษิณ ๓ ครั้ง ถวายบังคมในที่ทั้ง ๘

เสด็จลุกขึ้นแล้วประทับยืนประคองอัญชลี มีพระประสงค์จะเชิญเอาต้นมหาโพธิ์ด้วยการทำคำสัตย์

รับสั่งให้ตั้งกระถางทองข้างบนตั้งที่สำเร็จด้วยรัศมีทุกอย่าง ซึ่งตั้งหนุนให้สูงขึ้น ตั้งแต่พื้นดินจนถึงกิ่งด้านขวาของมหาโพธิ์แล้ว

เสด็จขึ้นบนรัตนบัลลังก์ ทรงถือพระสุวรรณตฺตลิกา (พู่กันทองคำ) ทำรอยขีดด้วยมโนสฺสิลาย แล้วได้ทรงทำสัจพจน์กิริยาว่า

“ถ้าต้นมหาโพธิ์ควรประดิษฐานอยู่ในเกาะลังกา และหากว่า ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้หมดความสงสัยในพระพุทธศาสนาไซ้,

ขอให้ต้นมหาโพธิ์จงประดิษฐานอยู่ในกระถางทองเสียเองทีเดียว.”

สท สจฺจวจนฺกิริยาย โพธิสาขาย มโนสฺสิลาย ปฺริจฺฉินฺนภฺภูมาเน นิชฺชิตฺวา คณฺธกฺลปฺปิสฺส สุวณฺณภฺภูมาสฺส อฺปฺริ อฏฺฐาสฺสิ.

พร้อมกับการทรงทำสัจพจน์ กิ่งโพธิ์ขาดตรงที่ทรงเอามโนสฺสิลายกำหนดหมายไว้ แล้วตั้งอยู่ในเบื้องบนกระถางทอง

อันเต็มด้วยโคลนผสมด้วยของหอม.

ตสฺส อุพฺเพเชน ทสฺสทโถ ขนฺโธ โหติ.

ต้นโพธิ์นั้นมีลำต้นสูงได้ ๑๐ ศอก

จตุหตุถา ปญฺจมหาสาขา ปญฺจทิวเว ผลฺลทิว ปฏิมณฺชิตา.

กิ่งใหญ่ ๕ กิ่ง ประมาณ ๔ ศอก ประดับด้วยผล ๕ ผลเท่าๆ กัน.

ขุทฺททสาขานํ ปน สหสฺสํ.

ส่วนกิ่งเล็กๆ มีจำนวนพันกิ่ง.

อถ ราชา มุลฺเลชย อุปริ ทิวงฺกุเล ปเทเส อณฺเฏ เลขํ ปริจฺฉินฺทิตฺติ.

ครั้งนั้น พระราชาทรงกำหนดตัดรอยขีดในประเทศประมาณ ๓ องคุลี ข้างบนรอยขีดเดิม.

ตโต ตาวเทว พุพฺพุชกา หุตฺวา [๑๖] ทสฺ มหามูลานิ นิกฺขมิสฺสุ.

ขณะนั้นนั่นเอง รากใหญ่ ๑๐ ราก งอกเป็นต่อมคล้ายต่อมน้ำออกจากรอยขีดนั้น.

ปฺน อุปรุปริ ทิวงฺกุเล ทิวงฺกุเล อณฺเฎ นว เลขา ปริจฺฉินฺทิตฺติ.

พระราชาทรงกำหนดตัดรอยขีดอื่นๆ อีก ๙ แห่งในระยะต่อไป แต่ละ ๓ องคุลี.

ตาทิปี ทสฺ ทสฺ พุพฺพุชกา หุตฺวา นวุตฺติมูลานิ นิกฺขมิสฺสุ.

ราก ๙๐ ราก งอกเป็นปุ่มคล้ายต่อมน้ำ ออกจากรอยขีดแม่เหล่านั้ รอยละ ๑๐ ราก.

ปฐฺมกา ทสฺ มหามูลา จตุรงฺกุลมตฺตํ นิกฺขนฺตา.

รากใหญ่ ๑๐ รากแรก งอกออกมาประมาณ ๔ นิ้ว.

อิตฺเรปี ควฺกฺขชาลสฺทิสฺ อนุสิพฺพนฺตา นิกฺขนฺตา.

ราก ๙๐ ราก แม้นอกนี้ กิ่งอกเกี่ยวประสานกัน คล้ายตาข่ายขวัญโค.

เอตฺตํ ปาฏิหาริยํ ราชา รตนปีฐฺมตฺถเก ฐฺโถเยว ทิสฺวา อณฺชลิ ปคฺคยฺห มหานาทํ นทิตฺติ.

พระราชฯ ประทับยืนอยู่เหนือสุดตั้งรัตนปฐมนั้นแล ทรงเห็นปาฏิหาริย์ประมาณเท่านี้ ได้ทรงประคองอัญชลีบันลือลั่น.

อเนกานิ ภิกฺขุสฺสทฺธานิ สาธุการมกํสุ.

ภิกษุจำนวนหลายพันรูป ก็ได้สร้างสาธุการ.

สกลราชเสนา อุนฺนาทินิ อโหสิ.

ราชเสนาทั้งสิ้นก็ได้บันลือกันอึงมี.

เจลกฺเขปสฺตสฺสทฺธานิ ปวตฺตีสฺสุ.

ธงผ้าที่ยกขึ้นไว้ตั้งแสนธง ได้โบกสะบัดพริ้ว.

ภุมมภูฏกฺเทเว อาทิ กตฺวา ยาว พุพฺพมกฺกายิกา เทวา ตาว สาธุการํ ปวตฺตยีสฺสุ.

พวกทวยเทพตั้งต้นภุมมภูฏกเทวดา ได้ให้สาธุการเป็นไป จนกระทั่งถึงเหล่าเทพพรหมกายิกา.

รณโณ อิมิ ปาฏิหาริย์ ปัสสนุตตส ปิติยา นิรุตตริ มุจฺจฺจสิริสส อณฺชลิ ปคฺคเหตฺวา ฐิตฺสเสว,
มหาโพธิ มุสสเตน สุวณฺณกฺกฺกาเห ปติฏฺฐาสึ.

เมื่อพระราชาทรงเห็นปาฏิหาริย์นี้ มีพระวรกายอันปิติถูกต้องหาระหว่างมิได้ ประทับยืนประคองอัญชลีอยู่นั้นแล,
ต้นมหาโพธิ์ก็ได้ประดิษฐานอยู่ในกระถางทอง ด้วยจำนวนรากตั้งร้อย.

ทส มหามูลา สุวณฺณกฺกฺกาหตฺล อหาจจ อญฺฺจิสฺสุ.

รากใหญ่ ๑๐ ราก ได้หยั่งลงจดพื้นกระถางทอง.

อวเสสา นวุติ อนุปฺพุเพน วฑฺฒนกา หุตฺวา คนฺธกลเล โอรุยฺห ฐิตา.

รากที่เหลือ ๙๐ ราก ก็เจริญงอกงามขึ้นโดยลำดับ หยั่งลงแช่อยู่ในเปือกตมที่ผสมด้วยของหอม.

เอวํ สุวณฺณกฺกฺกาเห ปติฏฺฐิตมตฺเต มหาโพธิมฺหิ มหาปฺฐวี จลึ.

เมื่อต้นมหาโพธิ์ สักว่าประดิษฐานอยู่ในกระถางทองอย่างนั้นแล้ว มหาปฐพีก็หวั่นไหว.

อากาศ เทวทูนฺทุภฺโย^๑ ผลึสฺสุ.

เหล่าเอกริชของทวยเทพ บันลือลั่นไปในอากาศ.

ปพฺพदानํ นจเจติ เทวตานํ สาธฺคาเรติ ยกฺขานํ หิงฺกาเรติ อสุรานํ ฤติชฺขเปติ พรหมานํ อปฺโฝฏฺเณติ

เมฆานํ คชชิตฺเตติ จตฺตฺปทานํ รเวติ ปกฺขินํ วิรุเตติ สพฺพตฺตลาจฺจรานํ สกสกปฺปฏิภาเณติ

ปฐฺวีตฺลโต ยาว พรหมโลกา ตาว เอกโกลาหฺลเมกนินฺนาทํ อโหสิ.

ความโกลาหลเป็นอันเดียวกัน ตั้งแต่พื้นปฐพีจนถึงพรหมโลก ได้กึกก้องเป็นอันเดียวกัน

เพราะความโน้มเอนไปมาแห่งเหล่าบรรพต เพราะเสียงสาธการแห่งทวยเทพ เพราะการทำเสียงหึ่งๆ แห่งเหล่ายักษ์

เพราะการกล่าวชมเชยแห่งพวกอสูร เพราะการปรบมือแห่งพวกพรหม เพราะความคำรามแห่งหมู่เมฆ

เพราะความร้องแห่งหมู่สัตว์สี่เท้า เพราะความชันงูแห่งเหล่าปักษี (และ)

เพราะความว่องไวเฉพาะตนๆ แห่งพนักงานตลาจจรตนตรีทั้งปวง.

ปญฺจสุ สาขาสฺสุ ผลโต ผลโต ฉพฺพณฺณรึสิโย นิกฺขมิตฺวา

สกลจกฺกวาฬํ รตนโคปานสิวินฺทุธํ วิย กุรุมาณา ยาว พรหมโลกา อพฺภุคฺคจฺฉิสฺสุ.

ฉัพฺพรณฺรังสีพฺยุ่งออกจกจากแต่ละผลในกิ่งทั้ง ๕ แล้ว ก็พุ่งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก

เหมือนทำจักรวาลทั้งสิ้น ให้ต่อเนื่องกันดุจกลอนเรือนแก้ว ฉะนั้น.

[กิ่งต้นมหาโพธิ์ลอยขึ้นไปอยู่บนท้องฟ้า ๗ วัน]

ตํ ขนฺโต จ ปน ปฏฺติ สตฺต ทิวสานิ มหาโพธิ [๑๗] หิมวลาหคคพภํ ปวิสิตฺวา อญฺฐาสึ.

ก็แล จำเดิมแต่ขณะนั้นไป ต้นมหาโพธิ์ก็เข้าไปสู่กกลีบเมฆ ซึ่งเต็มไปด้วยหิมะ แล้วดำรงอยู่สิ้น ๗ วัน.

น โภจึ มหาโพธิ ปสฺสตี.

ใครๆ ก็ไม่เห็นต้นมหาโพธิ์.

๑ เทวทูนฺทุภฺโยติปิ. ???

ราชา รตนปฐิวโต โอริยห สดต ทิวธานี มหาโพธิ์ชู กอารสิ.

พระราชาราชเสด็จลงจากรัตนปฐิวแล้ว ทรงรับสั่งให้ทำการบูชามหาโพธิ์สิ้น ๗ วัน.

สดตเม ทิวเส สพพทิสาทิ หิมณจ รสิโย จ อวตติตวา มหาโพธิ์เมว ปวิสิสุ.

ในวันที่ ๗ หิมะและรัศมีทั้งหลายก็หมุนกลับจากทิศทั้งปวงเข้าไปสู่ต้นมหาโพธิ์นั้นแล.

วิคตหิมวลาหเก วิปสนเน จกกวาพคพภ, มหาโพธิ์ ปริบุญณชนธสาชาปสาโข ปณจผลปฐิวณทิตโต
สุวณณภฎาเห ปติภูฐิตโตว ปณณายิตถ.

เมื่อห้องจักรวาลปราศจากหิมวลาหแจ่มใสแล้ว, ต้นมหาโพธิ์ที่มีลำต้น กิ่งใหญ่ และกิ่งน้อยบริบูรณ์
ซึ่งประดับไปด้วยผลทั้ง ๕ ได้ปรากฏตั้งอยู่ในกระถางทองนั้นแล.

ราชา มหาโพธิ์ ทิสวา เตหิ ปาฐิวาหริเยหิ สณชนิตปีติปามุชโช

“สกลชมพู่ที่ประชชน ตรุณมหาโพธิ์ ปุเชสสามิติ อภิเสกั ทตวา สดต ทิวธานี มหาโพธิ์ฐานเนเว อฐฐาสิ.

พระราชาราชทรงเห็นต้นมหาโพธิ์แล้ว มีพระปริดาปราโมทย์อันปาฐิวาหริเยเหล่านั้นให้เกิดแล้ว จึงทรงดำริว่า

“เราจักบูชาต้นมหาโพธิ์หนุ่ม ด้วยราชสมบัติในสากลชมพู่ทวีป” ดังนี้แล้ว ได้ทรงประทานการอภิเชก (แก่ต้นมหาโพธิ์นั้น) แล้ว
ได้ประทับยืนอยู่ที่ฐานต้นมหาโพธิ์นั้นแล สิ้น ๗ วัน.

มหาโพธิ์ ปุพพคตติคปวารณทิวเส สายณหสมเย ปฐุมิ สุวณณภฎาเห ปติภูฐิติ.

ในวันปวารณาเดือนกัตติกาต้น เวลาเย็น ต้นมหาโพธิ์ก็ประดิษฐานอยู่ในกระถางทองก่อน.

ตโต หิมคพภสดตทาห อภิเสกสดตทาหจ วิตินาเมตวา กภาพกขสส อุโปสททิวเส ราชา เอกทิวเสเนว ปาฐิวลิปุตติ ปวิสิตวา
กตติคชุนหพกขสส ปาฐิวทิวเส มหาโพธิ์ ปาฐินมหาสาลมุเล ฐเปสิ.

หลังจากนั้นมา พระราชาราชทรงให้กาลล่วงไปตลอดสัปดาห์ที่มหาโพธิ์อยู่ในกลีบเมฆ และสัปดาห์ที่พระราชทานอภิเชก
จึงเสด็จเข้าไปสู่พระนครปาดลีบุตร ในวันอุโบสถ แห่งภาพกษโดยวันเดียวเท่านั้น,

ในวันปาฐิวท (แรมค่ำหนึ่ง) แห่งชุนหพกษของเดือนกัตติกา ทรงพักต้นมหาโพธิ์ไว้ที่โคนต้นสาละใหญ่ด้านปราจีนทิศ.

[ต้นมหาโพธิ์แตกหน่อออกใหม่]

สุวณณภฎาเห ปติภูฐิตทิวสโต สดตรสเม ทิวเส มหาโพธิ์สส อภินวงกุรา ปาตุรหเส.

ในวันที่ ๑๗ ตั้งแต่วันที่ต้นมหาโพธิ์ประดิษฐานอยู่ในกระถางทอง หน่อใหม่ๆ แห่งต้นมหาโพธิ์ก็ได้ปรากฏขึ้น.

เต ทิสวาปี ปสนโน ราชา ปุน มหาโพธิ์ รชชน ปุเชนโต สกกลชมพู่ที่ปาฐิวเสกมหาสิ.

พระราชาราชแม้ทรงเห็นหน่อเหล่านั้นแล้ว ก็ทรงเลื่อมใส เมื่อจะทรงบูชาต้นมหาโพธิ์ด้วยราชสมบัติอีก
ได้ทรงถวายการอภิเชกในสากลชมพู่ทวีป.

สุมนสามณโร กตติคปฐิวณมีทิวเส ธาตุคคหณตถิ คโต มหาโพธิ์สส กตติคจณณภูติ ปุช อททส.

สุมนสามณโรไปเพื่อรับเอาพระธาตุ ในวันเพ็ญเดือนกัตติกมาส (คือ วันเพ็ญเดือน ๑๒)

ได้เห็นการบูชาแก่ต้นมหาโพธิ์เป็นมหรสพเดือนกัตติกมาส.

เอว มหาโพธิ์มณฑลโต อาเนตวา ปาฏลิกปุเต รฐปิต มหาโพธิ์ สนธาย อาท “เตนทอ มม มหาโพธิ์ คเหตุวา ยาหิตี.

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงหมายถึงต้นโพธิ์ที่นำมาจากมหาโพธิ์มณฑลแล้วชำไว้ที่นครปาตลีบุตร โดยนัยดังกล่าวมานี้ จึงตรัส (กะพระนางสังฆิตตาเถรี) ว่า “แม่! ถ้าเช่นนั้นขอให้ลูกรับเอาต้นมหาโพธิ์ไปด้วยเถิด.”

สา “สาธติ สมปฏิจฉิ.

พระนางสังฆิตตาเถรีนั้น พูลรับว่า “สาธ.”

[พระเจ้าอโศกทรงตั้งตระกูลต่างๆ ไว้เพื่อรักษาต้นมหาโพธิ์]

ราชา มหาโพธิ์ธิรกษณตถาย อฏฐารส เทวตากลานี อฏฐ อมจกุลานี อฏฐ พราหมณกุลานี อฏฐ [98] กุฎุมพียกุลานี อฏฐ โคปกกุลานี อฏฐ ตรจกุลานี อฏฐ จ กาลิงคกุลานี ทตวา อุทกาสถิตจณตถาย อฏฐ สุวณณฆเฏ อฏฐ จ รชตฆเฏ ทตวา อิมินา ปรีวารณ มหาโพธิ์ คงคาย นาวี อาโรเปตวา สยปี นครโต นิกขมิตวา วิชฎาภูวี สมตีกุมม อนุปุพเพน สดตทิต ทิวเสหิต ตามพลิตตี อนุปปโต.

พระราชทานตระกูลเทวดา ๑๘ ตระกูลอมตย์ ๘ ตระกูลพราหมณ์ ๘ ตระกูลกุฎุมพี ๘ ตระกูลเลี้ยงโค ๘ ตระกูลเสือดาว ๘ และตระกูลชาวกาลิงคะ ๘ ไว้เพื่อรักษาต้นมหาโพธิ์, และพระราชทานหม้อทอง ๘ หม้อเงิน ๘ ใบ ไว้เพื่อรดน้ำ (ต้นมหาโพธิ์)

แล้วทรงให้ยกต้นมหาโพธิ์ขึ้นสู่เรือ พร้อมด้วยบริวารนี้ที่แม่น้ำคงคา,

ฝ่ายพระองค์เองเสด็จออกจากพระนคร ข้ามดงชื่อวิชฎาภูวี แล้วเสด็จไปถึงท่าชื่อตามพลิตตี โดย ๗ วัน โดยลำดัด.

อนตรามคเค เทวนาคมนุสสา อุหาร มหาโพธิ์ปุช อังสุ.

ในระหว่างทาง พวกทวยเทพ นาค และมนุษย์ ได้พากันบูชาต้นมหาโพธิ์อย่างมโหฬาร.

ราชาปี สมุททิตเร สดต ทิวสานี มหาโพธิ์ รฐเปตวา สกถชมุพทิตเป มหารชช อทาสี.

ฝ่ายพระราชทานทรงพักต้นมหาโพธิ์ไว้ที่ริมฝั่งสมุทร ๗ วัน แล้วได้ทรงถวายราชสมบัติอย่างใหญ่ในสากลทวีป.

อิทมสส ตติยัม ชมุพทิตปรชชสมปทานัง โทหิตี.

คราวนี้ เป็นการทรงถวายราชสมบัติในชมพูทวีปครั้งที่ ๓ แก่ต้นมหาโพธิ์นั้น.

[พระเจ้าอโศกทรงลุน้ำส่งต้นมหาโพธิ์ไปเกาะลังกา]

เอว มหารชชชเนา ปุเชตวา มิคสิรสส ปฐมปาฏิปทิวเส อโสโก ธมมราชา มหาโพธิ์ อุกชิปีตวา คลปปมาณ อุก อโรยห

นาวาย ปติฏฐเปตวา สงฆมิตตเถริมปี สปริวารี นาวี อาโรเปตวา อริฏฐ อมจจ เอตทโวจ

“อหิ ตาต มหาโพธิ์ ติกขตตุ สกถชมุพทิตปรชชเนา ปุเชตวา คลปปมาณ อุก อโรยห มม สหายสส เปเสสี,

โสปี เอวเมว มหาโพธิ์ ปุเชตติ.

พระเจ้าอโศกธรรมราชา ครั้นทรงบูชา (ต้นมหาโพธิ์) ด้วยราชสมบัติอย่างใหญ่อย่างนั้นแล้ว

ในวันปาฏิบแรก (คือแรม ๑ ค่ำ) แห่งเดือนมิกสิรมาส (คือ เดือนอ้าย) จึงทรงยกต้นมหาโพธิ์ขึ้น

เสด็จลุน้ำไปประมาณเพียงพระศอ ทรงวางไว้บนเรือ แล้วทรงรับสั่งให้แม่พระนางสังฆิตตาเถรี พร้อมด้วยบริวารขึ้นเรือ

จึงได้ตรัสคำนี้กะอริฏฐอมตย์ว่า “พ่อ! ข้าพเจ้าบูชาต้นมหาโพธิ์ ด้วยราชสมบัติ ในสากลชมพูทวีปถึง ๓ ครั้ง

ต้องลุนน้ำไปประมาณเพียงคอ ส่ง (ต้นมหาโพธิ์) ไปให้พระสหายของข้าพเจ้า,
แม้พระสหายของข้าพเจ้านั้น ก็จงทรงบูชาต้นมหาโพธิ์เหมือนอย่างนี้แหละ.”

เอวี สหายสสุ สาสนิ ทตวา “คจฉติ วัต เร ทสพลสสุ สรสรสิชาลั วิมุญจมาโน มหาโพธิรุกโขติ กนทิตวา
อลุชลี ปคคเหตวา อสสุนิ ปวตตยมาโน อฏฐาสี.

ท้าวเธอ ครั้นพระราชทานข่าวสาสน์แก่พระสหายอย่างนั้นแล้ว ทรงคร่ำครวญประคองอัญชลี ประทับยืนหลังพระอัสสุชลอยู่
ว่า “ต้นมหาโพธิ์ของพระทศพล ซึ่งฉายชื่อพระรัศมีดุจมีชีวิตอยู่ ไปละหนอ” ดังนี้.

สาปิ โข มหาโพธิสมารุพหา นาวา, ปสสโต ปสสโต มหาชนสส, มหาสมุทตลั ปกขนตา.

นาวาที่ต้นมหาโพธิ์ขึ้นประดิษฐานอยู่เมื่อนั้นแล เมื่อมหาชนจ้องมองแลดูอยู่ ก็ออกวิ่งไปสู่ท้องทะเลหลวง.

มหาสมุทเท สมนตา โยชนั วิจิโย วุปสนตา.

เหล่าระลอกคลื่นในมหาสมุทรสงบเสียบประมาณโยชน์หนึ่งโดยรอบ.

ปญจวณณานิ ปทุมานิ ปุปผิตานิ.

เหล่าปทุมชาติเบญจพรรณก็แย้มบาน.

อนตลิกเข ทิพพานิ ตูรียนิ ปวชชีสุ.

ทิพยดุริยางค์ดนตรีทั้งหลายก็บันลือลั่นอยู่บนอากาศกลางหา.

อากาศชลลรุกรุขาทิสนนิสสิตาหิ เทวตาหิ ปวตติตา อติวิย อุพารา ปุชา อโหสิ.

ได้มีการบูชาอันโอฬารยิ่งนัก ซึ่งพวกทวยเทพผู้อาศัยอยู่ในอากาศ ทางน้ำ บนบกและที่ต้นไม้เป็นต้น บันดาลให้เป็นไปแล้ว.

สงฆมิตตเถรี สุปนณรูปเณ [๑๑] มหาสมุทเท นาคกุลานิ สนตาเสสิ.

พระนางสังฆมิตตาเถรี ทำให้ตระกูลนาคทั้งหลายในมหาสมุทรสะดุ้งกลัวแล้ว ด้วย (จำแลงเป็น) รูปสุบรรณ^๑.

เต จุตรสตรูปา นาคา อาคนตวา ตั วิภูตี ปสสิตวา เถรี ยาจิตวา มหาโพธิ์ นาคภวนั อติหริตวา

สตัด ทิวสานิ นาครชเชน ปุเชตวา ปุน นาวาย ปติฏฐาเปสุ.

ก็นาคเหล่านั้นสะดุ้งกลัว มาเห็นสมบัตินั้นเข้า จึงทูลขอกะพระเถรี แล้วนำต้นมหาโพธิ์ไปสู่ นาคพิภพ
บูชาด้วยราชสมบัติแห่งนาคตลอด ๗ วันแล้ว (นำกลับมา) ให้ประดิษฐานอยู่บนเรืออีก.

ตัมทิวสเมว นาวา ชมพูโกภปฏภูณัน อคมาสิ.

นาวาได้แล่นไปถึงท่าชมพูโกภปฏภูณะในวันนั้นนั่นเอง.

อโสกมหาราชาปิ มหาโพธิวิโยคทุกโขติ กนทิตวา โรทิตวา ยาว ทสสนวิสัย โอลเอกตวา ปฏินิวตติ.

ฝ่ายพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงระทมทุกข์เพราะวิโยคจากต้นมหาโพธิ์ ทรงคร่ำครวญกันแสง
จ้องพระเนตรดูจนสุดที่สนวิสัย แล้วก็เสด็จกลับ.

๑ คือนิรมิตเป็นรูปครุฑ

[พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะกรุงลังกาเตรียมต้อนรับต้นมหาโพธิ์]

เทวานัมปิยติสโส มหาราชาปิ โข สุมณสามเณรสส วจเนน มิคสิรมาสสส ปฐมปาฏิปทิวสโต ปฎติ
อุตตรทวารโต ปฎฐาย ยาว ชมพูโกฬปฎฐาน์ ดาว มคค์ โสธาเปตวา อลงการาเปตวา
นครโต นิกขมนทิวเส อุตตรทวารสมิเป สมุททสาลวตถุสมิ ฐิตเยว
ตาย วิภูติยา มหาสมุทเท อากจณตฺเถว มหาโพธิ์ เณรสส อานูภาเวน ทิสวา ตุมฐมานโส หุตวา นิกขมิตวา
สพพ์ มคค์ ปถจวณเถหิ ปุเปหิ โอگیرาเปนโต อนตรนตรา ปุผลอคชียานิ ฐูเปนโต เอกาเทเนว ชมพูโกฬปฎฐาน์ คนตวา
สพพตาลาวจรปริวุต ปุผลฐุคณธาทีหิ ปุชยมาโน คลบปมาณํ อุทกํ โอรูปุห
“อากโต วต เร ทสพลสส สรสรสิขาลวิสขชนโก มหาโพธิ์รุกโขติ ปสนนจิตโต มหาโพธิ์ อุกขิปิตวา อุตตมจเค สิริสมิ ปติฎฐูปेत
วา มหาโพธิ์ ปริวารेतวา อากเตหิ โสฬสหิ ชาติสมปนนกุลหิ สหิ สมุททโต ปจจตุตริตวา สมุททเทเร มหาโพธิ์ ฐูเปตวา
ตีณิ ทิวสานิ สกถตมพปณณิทีปรชเชน ปุเชสิ.

ฝ่ายพระเจ้าเทวานัมปิยติสสมหาราชแล จำเดิมแต่วันปาฏิบแรกแห่งเดือนมิกสิรมาส (คือเดือนอ้าย)
ทรงรับสั่งให้ข้าราชการแต่งมรรคา ตั้งแต่ประตูด้านทิศอุดร (แห่งอนูราชบุรี) จนถึงท่าชมพูโกฬปฎฐานะ ตามคำของสุมณสามเณร,
ในวันที่เสด็จออกจากพระนคร ได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่ตั้งศาลา อันมีอยู่ที่ฝั่งสมุทรใกล้กับประตูด้านทิศอุดรนั่นเอง
ได้ทรงเห็นต้นมหาโพธิ์ ที่กำลังมาอยู่ในมหาสมุทรนั้นแล โดยสมบัตินั้น เพราะอาณูภาพของพระเถระ
ทรงปลื้มพระหทัยเสด็จออกไป รับสั่งให้เอาดอกไม้เบญจพรรณไปรยลงตลอดทางทั้งหมด
ทรงตั้งเครื่องบูชาดอกไม้ อันมีค่าไว้ในระหว่างทางเป็นระยะแล้ว เสด็จไปท่าชมพูโกฬปฎฐานะโดยวันเดียวเท่านั้น
อันพวกพนักงานศาลาวจรดนตรีทั้งปวงแวดล้อมแล้ว
ทรงบูชา (ต้นมหาโพธิ์) อยู่ด้วยเครื่องสักการะทั้งหลาย มีดอกไม้ ฐูปและของหอมเป็นต้น
เสด็จลุยน้ำไปประมาณเพียงพระศอ แล้วทรงรับสั่งว่า “ต้นมหาโพธิ์ของพระทศพล ซึ่งฉายช่อพระรัศมีดุจมีชีวิตอยู่มาแล้วหนอ”
มีพระหทัยเลื่อมใสแล้ว จึงทรงยกต้นมหาโพธิ์ขึ้นแล้ว วางลงบนพระเศียร อันเป็นอวัยวะสูงสุด
พร้อมด้วยเหล่าตระกูลที่สมบุรณ์ด้วยชาติ ๑๖ ตระกูล ผู้แวดล้อมต้นมหาโพธิ์มา
เสด็จขึ้นจากสมุทร แล้วทรงพักต้นมหาโพธิ์ไว้ที่ริมฝั่งมหาสมุทร ทรงบูชาด้วยราชสมบัติในเกาะตัมพปณณิทีปรชชิต์ ๗
วัน.

โสฬสนน ชาติสมปนนกุลานํ รชชํ วิจารสิ.

ท้าวเธอทรงให้ตระกูลที่สมบุรณ์ด้วยชาติ ๑๖ ตระกูลสำเร็จราชการแทน.

อด จตุตเถ ทิวเส มหาโพธิ์ อาทาย อุฬารํ ปุชํ กุรุมาโน อนุปุพเพน อนูราชบุรี [100] สมปตโต.

ภายหลัง ต่อมาในวันที่ ๔ ท้าวเธอทรงรับเอาต้นมหาโพธิ์แล้ว ทรงทำการบูชาอยู่อย่างโอฬาร เสด็จถึงกรุงอนูราชบุรีโดยลำดับ.

[พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะพักต้นมหาโพธิ์ไว้ในปูชนียสถาน ๔ แห่ง]

อนูราชปุเรปิ มหาสกุการํ กตวา จาตุททสีทิวเสเยว วชตมมานกจฉายาย มหาโพธิ์ อุตตรทวารเ ปเวเสตวา
นกรมชฎเนน อติทรนโต ทกขินทวารเ นิกขมิตวา ทกขินทวารโต ปถจณฐติเก ฐานเ
ยตถ อมหากํ สมมาสมพุทโธ นิโรธสมาปตตี สમાปชชิตวา นิสสิที, ปุริมกา จ ตโย สมมาสมพุทธา สમાปตตี อปเปตวา นิสสิทีสุ,

๑. ผู้กาสารัตถ์ที่ปนี แก้ว ให้ทำเจดีย์ดอกไม้ไว้ในระหว่างทางทั้ง ๒ ข้าง น่าจะได้แก่ พุ่มดอกไม้ที่นั่นเอง.

ยตถ กกุสนฺธสฺส ภควโต มหาสิริสโพธิ โกนาคมนสฺส ภควโต อุทุมฺพรโพธิ กสฺสปสฺมมาสมฺพุทฺธสฺส จ นิโครธโพธิ ปติฏฺฐาสฺสิ,
ตสฺมิ มหาเมฆวนุญฺยานสฺส ติลกภูเต สุมฺนสามเณรสฺส วจเนน ปฐฺมเมว กตฺถุมิปริกฺกเม ราชวตฺถุวารโกฏฺฐกฺกุฏฺฐานเ มหาโพธิ
ปติฏฺฐาเปสิ.

พระราชา ครั้นทรงทำสักการะอย่างใหญ่ แม้ในกรุงอนูราชบุรี

ในวันจาทุฬสีนึ่งเอง รับสั่งให้ส่งต้นมหาโพธิ์ เข้าไปทางประตูด้านทิศอุดร ในเวลาตะวันบ่าย

แห่ไปโดยท่ามกลางพระนคร ออกทางประตูด้านทิศทักษิณ

แล้วทรงให้ตั้งต้นมหาโพธิ์ไว้บนฐานซุ้มพระทวารแห่งราชอุทยาน ที่ทำบริกรรมพื้นไว้แต่แรกทีเดียว

ตามคำของสุมนสามเณร ซึ่งเป็นใจกลาง (จุดเด่น) แห่งราชอุทยานมหาเมฆวัน,

อันเป็นสถานที่ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลายทรงนั่งเข้านิโรธสมบัติ

และสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ๓ พระองค์ เคยประทับนั่งเข้าสมาบัติ,

ทั้งเป็นสถานที่มีต้นซีกใหญ่ ซึ่งเป็นต้นไม้ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค ทรงพระนามว่ากุกุสันธะ,

ต้นอุทุมพร (ต้นมะเดื่อ) ซึ่งเป็นต้นไม้ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค ทรงพระนามว่าโกนาคมน์

และต้นนิโครธ (ต้นไทร) ซึ่งเป็นต้นไม้ตรัสรู้ของสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ประดิษฐานอยู่

ในที่ประมาณ ๕๐๐ ชั่วธนู วัดจากประตูด้านทิศทักษิณ.

ถถ.

ถามว่า “พระราชาทรงรับสั่งให้ตั้งต้นมหาโพธิ์นั้นไว้อย่างไร?”

กตานิ กิร โพธิ ปริวารेतฺวา อาคตานิ โสฬส ชาติสมฺปนฺนกุลานิ ราชเวสฺ คณฺหิสฺสุ.

ราชา โทวาริกเวสฺ คณฺหิ.

โสฬส กุลานิ มหาโพธิ คเหตุวา โอโรปยิสฺสุ.

แก้ว่า “ทรงรับสั่งให้ปักไว้อย่างนี้ คือ:-

ได้ยินว่า ตระกูลที่สมบุรณ์ด้วยชาติทั้ง ๑๖ ตระกูล ที่แวดล้อมต้นโพธิ์มาเหล่านั้น ถือเอาเพศเป็นพระราชา.

พระราชาก็ทรงถือเอาเพศเป็นนายทวารบาล.

ตระกูลทั้ง ๑๖ ตระกูลเอาต้นมหาโพธิ์ลงปลูกแล้ว (ที่ปูชนียสถาน ๔ แห่งดังกล่าวแล้วนั้น).

[ต้นมหาโพธิ์แสดงอิทธิปาฏิหาริย์]

มหาโพธิ เตสฺ หตฺถโต มุตฺตสมนฺตรเมว อสฺติหตฺถปฺปมาณํ เวหาสํ อพฺกุกฺคนฺตฺวา ฉพฺพณฺณรสิโย มุญฺจิ.

ในขณะที่พ้อพันจากมือของตระกูลทั้ง ๑๖ เหล่านั้นนั่นแล ต้นมหาโพธิ์ก็ลอยขึ้นไปสู่เวหาสสูงประมาณ ๘๐ ศอก
แล้วเปล่งรัศมีซึ่งมีพรรณณะ ๖ ประการออก.

รสิโย สกฺลทีป ปตฺถริตฺวา อุปฺริ พฺรหฺมโลกํ อาหจฺจ อฏฺฐิสฺสุ.

รัศมีทั้งหลายก็แผ่ปกคลุมไปทั่วเกาะ ได้ตั้งอยู่จดถึงพรหมโลกเบื้องบน.

มหาโพธิ์ปาฏิหาริย์ ทีสุวา สยชาติปุปสาทานิ ทส ปุริสสหสธานี อนุบุพพิปัสสนิ ปฏฐเปตวา อรหตต์ ปตวา ปพพชีสุ.
บุรุษประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน เห็นปาฏิหาริย์ต้นมหาโพธิ์แล้วเกิดความเลื่อมใส เริ่มเจริญอนุบุพพิปัสสนา
ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วบวช.

ยาว สุริยสสตถงคมา มหาโพธิ อนุตลิกเข อฏฐาสี.

ต้นมหาโพธิ์ได้ประดิษฐานอยู่บนอากาศ จนพระอาทิตย์อัสดงคต.

อตถมิเต^๑ ปน สุริเย โรหิณีนกขตเตน ปฐวิยิ ปติฏฐหิ.

ก็เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว จึงกลับ (ลงมา) ประดิษฐานอยู่บนปฐพี โดยโรหิณีนกขัตตฤกษ์.

สท มหาโพธิปติฏฐานา อุทกปริยन्द กตวา มหาปฐวี อกมปิ.

พร้อมกับด้วยต้นมหาโพธิ์ประดิษฐานอยู่ (นั่นแล) มหาปฐพีได้ไหวจนถึงที่สุดน้ำ (รองแผ่นดิน).

ปติฏฐหิตวา จ ปน มหาโพธิ สดต ทิวसानิ ทิมคพเภ สนนิสีทิ.

ก็แล ต้นมหาโพธิ์ ครั้นประดิษฐานอยู่แล้ว ก็นิ่งเงียบอยู่ในกลีบเมฆ (กลุ่มหมอก) ตลอด ๗ วัน.

โลกสส อทสสนํ อคมาสิ.

ต้นมหาโพธิ์ได้ถึงความมองไม่เห็นของชาวโลก (คือชาวโลกมองไม่เห็นต้นมหาโพธิ์).

สทตเม ทิวเส วิคตวลาหํ นภํ อโหสิ.

ในวันที่ ๗ นภาภาคได้ปราศจากเมฆหมอกแล้ว.

ฉพพณณรสิโย [101] ชลนตา วิปพณนตา นิจจรีสุ.

รัศมีซึ่งมีพระณะ ๖ ประการ ก็พวยพุ่งกระจายออก.

มหาโพธิสส ขนฺโธ จ สาขาโย จ ปตตานิ จ ปญจ ผลานิ จ ทสสีสุ.

ลำต้น กิ่ง ใบ และผลทั้ง ๕ แห่งต้นมหาโพธิ์ก็ปรากฏให้เห็น.

มหินทเถโร จ สงฆมิตตเถรี จ ราชา จ สปริวารา มหาโพธิฏฐานเมว อคมฺสุ.

พระมหินทเถระ พระนางสังฆมิตตาเถรี และพระราชา พร้อมด้วยข้าราชการ
ได้เสด็จไปถึงสถานที่ตั้งแห่งต้นมหาโพธิ์นั่นแล.

เยภุยน จ สพเพ ทิปวาสิโน สนนิปตีสู.

และประชาชนชาวเกาะทั้งหมด ก็ประชุมกันแล้ว โดยส่วนมาก.

เตสํ ปสสนตานเวยว อุตตรสาขโต เอกํ ผลํ ปจิตวา สาขโต มุจฺจิ.

เมื่อชนเหล่านั้นมองดูอยู่นั่นเอง ผลหนึ่งจากกิ่งด้านทิศอุดรสุกแล้วก็หล่นจากกิ่ง.

เถโร หตถํ อูปนาเมสิ.

พระเถระน้อมหัตถ์เข้ารับไว้.

๑ อตถกมิตเตปิ ทีสสตี.

ผล เถรสส หตเถ ปติภูฐาสี.

ผลก็ได้ตั้งอยู่บนหัตถ์ของพระเถระ.

ต้ เถโร โรปย มหาราชาติ รณโณ อทาสี.

พระเถระได้ถวายผลนั้นแก่พระราชชา โดยถวายพระพรว่า “ขอพระองค์ทรงปลูกเถิด มหาบพิตร!”

[ต้นมหาโพธิ์แตกสาขาออกถึง ๘ ต้นและ ๓๒ ต้น]

ราชา คเหตุวา สุวณณกणाเห มจรุปัสสิ อากิริตวา คนธกกลล ปุเรตวา โรเปตวา มหาโพธิอาสนนภูฐาเน ฐเปสิ.

พระราชชาทรงรับแล้ว ก็ทรงโปรยปุ๋ยที่มีรสดีลงที่กระถางทอง ใส่โคลนที่ผสมด้วยของหอมให้เต็ม แล้วเพาะปลูกไว้ในที่ใกล้ต้นมหาโพธิ์.

สพเพสิ ปสสนตานเวย จตุหตถูปมาณา อภูฐ ตรณโพธิรุกขา อภูฐหีส.

เมื่อชนทั้งหมดคุดูอยู่นั้นเอง ต้นโพธิ์อ่อนๆ ๘ ต้น ซึ่งมีประมาณ ๔ ศอก ได้งอกขึ้นแล้ว.

ราชา ต อจจริยิ ทิสวา อภูฐ ตรณโพธิรุกเข เสตจจตเตน ปุเชตวา อภิเสกั อทาสี.

พระราชชาทรงเห็นอัศจรรย์นั้นแล้ว ก็ทรงบูชาต้นโพธิ์อ่อนๆ ๘ ต้นด้วยเศวตฉัตร แล้วถวายการอภิเชก (แก่ต้นโพธิ์อ่อนๆ ทั้ง ๘ ต้นนั้น).

ตโต เอกั โพธิรุกขั อาคมนกาเล มหาโพธินา ปฐมปติภูฐิตอกาเส ชมพูโกพภูฏาเน โรปยีส.

ประชาชนปลูกต้นโพธิ์ต้นหนึ่ง (ซึ่งแยกออก) จากต้นโพธิ์อ่อนๆ ทั้ง ๘ ต้นนั้น ไว้ที่ท่าชื่อชมพูโกปภูฏาเน ในโอกาสที่ต้นมหาโพธิ์ประดิษฐานอยู่ครั้งแรกใน ในคราวมาถึง.

เอกั ควกุกพราหมณสส คามทวาเร, เอกั ฐุปาราม, เอกั อีสสรนิมมานวิหาร, เอกั ปฐมเจติยภูฏาเน,

เอกั เจติยปพพเต, เอกั โรหมชนปทมหิ กาชรคาม, เอกั โรหมชนปทมหิเวย จนทนคาม.

ปลูกต้นหนึ่งไว้ที่หน้าประตูบ้านของควักกพราหมณ์^๑, อีกต้นหนึ่งที่ฐุปาราม, อีกต้นหนึ่งที่อิสสรนิมมานวิหาร^๒, อีกต้นหนึ่งใกล้ที่ตั้งพระปฐมเจติย์, อีกต้นหนึ่งที่เจติยบรรพต, อีกต้นหนึ่งที่บ้านกาชรคาม ในโรหมชนบท, อีกต้นหนึ่งที่บ้านจันทนคาม ในโรหมชนบทนั่นเอง.

อิตเรสิ จตุนนั ผลานั พีเชหิ ชาเต ทวตติส โพธิตรุณเ โยชนียอาราเมสุ ปติภูฐเปสิ.

ประชาชนทั้งหลายได้ปลูกต้นโพธิ์อ่อน ๓๒ ต้น ซึ่งเกิดจากพืชแห่งผลทั้ง ๔ นอกนี้ไว้ในอารามที่ตั้งอยู่ในระยะโยชน์หนึ่ง.

๑ ฎีกาสารตติที่ปนีเป็นตวักกพราหมณ์.

๒ คำว่า อิสสรนิมมานวิหาร ได้แก่ กัสสปคิริวิหาร คือวิหารที่อิสสรชนสร้างไว้ สารตถ. ๑/๒๘๖/๗.

[พระนางอนุหาเทวีและอริฏฐูมาตย์ผนวชแล้วสำเร็จพระอรหันต์]

เอวี ปุตตนตตปรมปราย สมนตา ทีปวาสนี ทิตาย สุขาย ปติภูจฺจิตะ ทสพลสฺส สทฺธมมทฺธชฎูเต มหาโพธิมฺหิ, อนุหา เทวี ปญฺจทฺธิ กณฺณาสเตทฺธิ ปญฺจทฺธิ จ อนุเตปุริกาสเตทฺธิตี มาตุคามสทฺสเสน สทฺธิ สงฺฆมิตตตเถรียา สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา นจิริสเสว [102] สปริวารา อรหฺตเต ปติภูจฺจาสี.

เมื่อต้นมหาโพธิ์ อันเป็นธงชัยแห่งพระสัทธรรมของพระทศพล ประดิษฐานอยู่แล้ว เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนชาวเกาะโดยรอบ ด้วยการสืบต่อลำดับแห่งลูกหลานอย่างนี้แล้ว, พระนางอนุหาเทวี พร้อมกับมาตุคามพันหนึ่ง คือ หญิงสาว (ผู้เป็นบาทบริจาริกาของตน) ๕๐๐ คน และหญิงสาววังอีก ๕๐๐ คน ผนวชในสำนักของพระนางสังฆมิตตาเถรี ไม่นานนักพร้อมด้วยบริวารก็ดำรงอยู่ในความเป็นพระอรหันต์.

อริฏฺฐูปิ โข รมฺโณ ภาคิเนยฺโย ปญฺจทฺธิ ปุริสสเตทฺธิ สทฺธิ เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา นจิริสเสว สปริวารโ อรหฺตเต ปติภูจฺจาสี. ฝ่ายพระราชภาคิไนยชื่ออริฏฐุแล พร้อมกับบุรุษ ๕๐๐ คน บวชในสำนักของพระเถระ พร้อมด้วยบริวาร ได้ดำรงอยู่ในความเป็นพระอรหันต์ ต่อกาลไม่นานเช่นเดียวกัน.

[พระศาสนาจักตั้งมั่นเพราะกุลบุตรชาวเกาะลังกาบวชเรียน]

อเล็กทิวส์ ราชา มหาโพธิ์ วนทิตฺวา เถเรน สทฺธิ ญฺูปารามํ คจฺฉติ.

ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาถวายบังคมต้นมหาโพธิ์แล้ว เสด็จไปยังญูปารามพร้อมกับพระเถระ.

ตสฺส โลหปาสาทภูจฺจานํ สมปตตสฺส ปุริสา ปุปฺพานิ อภิหริสฺสุ.

เมื่อท้าวเธอเสด็จไปถึงสถานที่ที่จะสร้างโลหปราสาท พวกราชบุรุษก็ได้นำดอกไม้ทั้งหลายมาทูลถวาย.

ราชา เถรสฺส ปุปฺพานิ อทาสี.

พระราชาได้ถวายดอกไม้ทั้งหลายแก่พระเถระ.

เถโร ปุปฺเพทฺธิ โลหปาสาทภูจฺจานํ ปุเชสิ.

พระเถระก็เอาดอกไม้บูชาที่จะสร้างโลหปราสาท.

ปุปฺเพสฺสุ ญฺุมิยํ ปตติมตเตสฺสุ มหาญฺุมิจาโล อโหสิ.

พอเมื่อดอกไม้ทั้งหลาย สักว่าตกลงที่พื้นได้เกิดมีแผ่นดินไหวใหญ่.

ราชา “กสฺมา ฆนฺเต ญฺุมิ จลิตฺถาติ ปุจฺฉิ.

พระราชาตรัสถามว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! เพราะเหตุไร แผ่นดินจึงไหว?”

“อิมสฺมิ มหาราช โອกาเส สงฺฆสฺส อนาคเต อุโปสถาคารํ ภาวิสฺสติ, ตสฺเสตํ ปุพฺพนิมิตฺตนฺติ.

พระเถระทูลว่า “มหาบพิตร! ในอนาคต โรงพระอุโบสถจักมีแก่สงฆ์ในโอกาสนี้, นี้จักเป็นบุรพนิมิตแห่งโรงพระอุโบสถนั้น.”

ราชา ปุน เถเรน สทฺธิ คจฺฉนฺโต อมพฺงคณฺภูจฺจานํ สมปตฺโต.

พระราชาเสด็จต่อไปพร้อมกับพระเถระ ได้เสด็จไปถึงอัมพวงคณสถาน.

ตตถสส วณณคนธสมปนฺนํ อติมธฺรฺรสมกํ อมฺพปุกกํ อาหริยิตถ.

ที่อัมพังคนสถานนั้น ราชบุรุษได้นำผลมะม่วงสุกผลหนึ่ง ซึ่งสมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่น มีรสอร่อยยิ่ง มาทูลถวายแด่พระราชอาพระองค์นั้น.

ราชา ตํ เถรสส ปรีโภคตถาย อทาสี.

พระราชอาได้ถวายผลมะม่วงนั้นแก่พระเถระเพื่อขบฉัน.

เถโร ตตถเวว ปรีภุชชิตวา “อิทํ เอตถเวว โรเปถาติ อาห.

พระเถระก็ฉันในที่นั้นนั่นเอง แล้วทูลว่า “ขอพระองค์ทรงปลูกเมล็ดมะม่วงนี้ไว้ ในที่นี้นั่นแล.”

ราชา ตํ อมพฺภุชฺฐี คเหตุวา ตตถเวว โรเปตวา อุกกํ อาสิญฺจ.

พระราชอา ทรงรับเอาเมล็ดมะม่วงนั้นแล้ว ทรงเพาะปลูกไว้ในที่นั้นนั่นเอง แล้วทรงรดน้ำ.

สห อมพพิชโรปนเนน ปฐวี สงกมปี.

พร้อมกับการทรงเพาะปลูกเมล็ดมะม่วง ปฐพีหวั่นไหวแล้ว.

ราชา “กสฺมา ภนเต ปฐวี กมปีตถาติ ปุจฺฉ.

พระราชอาตรัสถามว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! เพราะเหตุไร ปฐพีจึงไหว?”

“อิมสฺมี มหาราช โอกาเส สงฆสส อนาคเต อมพฺกณณนาม สนฺนิปาตภูฏานํ ภวิสฺสติ, ตสฺเสตํ ปุพฺพนิมิตตฺนติ.

พระเถระทูลว่า “มหาบพิตร! ในอนาคตที่ประชุมสงฆ์ ซึ่งอัมพังคนะ จักมีในโอกาสนี้, นี้จักเป็นบุรพนิมิตแห่งสนธิปาตสถานนั้น.”

ราชา ตตถ อภุชฺฐ ปุพฺพมฺภุชฺฐิโย โอกีริตวา วนฺทิตวา ปุณฺ เถเรน สทฺธิ คจฺฉนฺโต มหาเจตียภูฏานํ ปตฺโต.

พระราชอา ทรงไปรดดอกไม้ ๘ กำลงในที่นั้น ทรงไหว้แล้ว ก็เสด็จต่อไปอีกพร้อมกับพระเถระ ได้เสด็จไปถึงสถานที่ที่จะสร้างมหาเจตีย์.

ตตถสส จมปฺกปุพฺพานิ อภิหริสฺสุ.

ในสถานที่นั้น พวกราชบุรุษ ได้นำดอกจัมปาทั้งหลายมาทูลถวายแด่พระราชอาองค์นั้น.

ตานิ ราชา เถรสส อทาสี.

พระราชอา ได้ถวายดอกจัมปาเหล่านั้นแก่พระเถระ.

เถโร มหาเจตียภูฏานํ ปุพฺเพหิ ปุเชตวา วนฺทิต.

พระเถระก็เอาดอกไม้บูชาที่จะสร้างมหาเจตีย์แล้วไหว้.

ตาวเทว [103] มหาปฐวี สงกมปี.

ในทันใดนั้นเอง มหาปฐพีก็หวั่นไหว.

ราชา “กสฺมา ภนเต ปฐวี กมปีตถาติ ปุจฺฉ.

พระราชอา. ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! เพราะเหตุไร ปฐพีจึงไหว.

“อิมสมิ มหาราช โอกาส อนาคเต พุทฺธสฺส ภควโต อสทิสฺส มหาอุโป ภวิสฺสตี, ตสฺเสตํ ปุพฺพนิมิตฺตนิตี.

พระเถระ. มหาบพิตร! ในอนาคต พระมหาสฤป ซึ่งไม่มีที่ไหนเหมือนของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าจักมีในโอกาสนี้, นี้จักเป็นบุรพนิมิต แห่งมหาสฤปนั้น.

“ราชา อหเมว กโรมิ ฆนเตติ.

พระราชา. ข้าพเจ้าเอง จะสร้าง ท่านผู้เจริญ!”

“อลิ มหาราช, ตุมหากํ อณญํ พหุ กम्मํ อตฺถิ, ตุมหากํ ปน นตฺตา ทุณฺณคฺคณฺณิ อภโย นาม กาเรสฺสตีตี.

พระเถระ. อย่าเลย มหาบพิตร! พระองค์ ยังมีการงานอื่นอยู่มาก, แต่พระนัตตาของพระองค์ พระนามว่า ทุณฺณคฺคณฺณิอภย จักทรงให้สร้าง.

อล ราชา “สเจ ฆนเต มยหํ นตฺตา กริสฺสตี, กตฺเตว มยาตี ทฺวาทสฺสทถฺถิ ปาสานตถมมํ ออาหาราเปตฺวา

“เทวานปิยติสฺสรณญฺเณ นตฺตา ทุณฺณคฺคณฺณิ อภโย นาม อิมสมิ ปเทเส ฐปํ กโรตฺตุตี อภฺขรานิ ลิขาเปตฺวา ปติฏฺฐาเปตฺวา เถรี ปุจฺฉิ “ปติฏฺฐิตํ นุ โฆ ฆนเต ตมพฺพลณฺณิทีเป สาสนนฺตี.

ครานั้น พระราชา ทรงรับสั่งว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! ถ้าพระนัตตาของข้าพเจ้าจักสร้างไซ้, ก็จักสร้างสิ่งที่ข้าพเจ้าสร้างไว้แล้วนั่นเอง” ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งให้นำเสาทินมีประมาณ ๑๒ ศอกมา แล้วให้จารึกอักษรไว้ว่า “พระนัตตาของพระเจ้าเทวานปิยติสสะพระนามว่า ทุณฺณคฺคณฺณิอภย จงสร้างพระสฤปไว้ในประเทศนี้เถิด” ดังนี้ รับสั่งให้ประดิษฐานไว้แล้ว จึงตรัสถามพระเถระว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! พระศาสนา ตั้งมั่นแล้วในเกาะลังกาทวีปหรือยัง?”

“ปติฏฺฐิตํ มหาราช สาสนํ, มุลานิ ปนสฺส น ตาว โอตฺรนฺตีตี.

พระเถระ. ขอถวายพระพร มหาบพิตร! พระศาสนาตั้งมั่นแล้ว, แต่ว่า รากเหง้าแห่งพระศาสนานั้น ยังไม่หยั่งลงก่อน.

“กทา ปน ฆนเต มุลานิ โอตฺถินฺณานิ นาม ภวิสฺสนฺตีตี.

พระราชา. ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! ก็เมื่อไร รากเหง้า (แห่งพระศาสนานั้น) จักชื่อว่าเป็นอันหยั่งลงแล้ว?

“ยทา มหาราช ตมพฺพลณฺณิทีปกาณํ มาตาปีตุนํ ตมพฺพลณฺณิทีเป ชาโต ทารโก ตมพฺพลณฺณิทีเป ปพฺพชิตฺวา ตมพฺพลณฺณิทีปมฺหิเวว วินยํ อุกฺคเหตฺวา ตมพฺพลณฺณิทีเป วาเจสฺสตี, ตทา สาสนสฺส มุลานิ โอตฺถินฺณานิ นาม ภวิสฺสนฺตีตี.

พระเถระ. มหาบพิตร! ในกาลใด เด็กผู้เกิดในเกาะตัมพปณณิทวีป มีมารดาบิดาเป็นชาวเกาะตัมพปณณิทวีป จักออกบวชในเกาะตัมพปณณิทวีป แล้วเรียนพระวินัยในเกาะตัมพปณณิทวีปนั้นเอง ออกสอน (พระวินัย) ในเกาะตัมพปณณิทวีปได้, ในกาลนั้นรากเหง้าแห่งพระศาสนา จักชื่อว่าเป็นอันหยั่งลงแล้ว.

“อตฺถิ ปน ฆนเต อิทิสฺส อิกฺขุตี.

พระราชา. ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! ก็ภิกษุเช่นนี้ มีอยู่หรือ?

“อตฺถิ มหาราช, มหาอรិฏฺฐุ อิกฺขุ ปฏฺฐิโถ เอตฺสมี กมฺเมตี.

พระเถระ. มีอยู่ มหาบพิตร! พระมหาอริฏฐุภิกษุเป็นผู้สามารถในกรรมนั้น.

“มยา เอตฺถ ฆนเต ก็ กตฺตพฺพนฺตี.

พระราชา. ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ! ข้าพเจ้าควรทำอะไบบ้าง ในกรรมนี้.

“มณฑป มหาราช กาคู วัฏฏตีติ.

พระเถระ. ควรสร้างมณฑป มหาบพิตร!

[พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะสร้างมณฑปเพื่อทำจตุตถสังคายนา]

“สาธู ฆนเตติ ราชา เมฆวณณากยสส อมจจสส ปรีเวณฐฐาเน มหาสงคีติกาเล อชาติสตุตุมหาราเชน กตมณฑปปุปการี
ราชานุกาเวณ มณฑป กาคูเวตา สพพตาลาวจเร สกสกลิปเปสุ [104] ปโยเชตวา สาสนสส มุลานิ โอตฺรณตานิ ปสสิสสามิติ
อเนกปฺริสสสพริวโต ฐูปารามิ ออนุปตโต.

พระราช ทรงแรับว่า “ดีละ เจ้าข้า!” แล้วรับสั่งให้สร้างมณฑปด้วยราชานุกาพ ซึ่งเป็นเช่นกับมณฑปที่พระเจ้าอชาตศัตรู
มหาราช ทรงสร้างในคราวทำมหาสังคีติ (คือสังคายนาครั้งแรก) ไว้ ในเนื้อที่ของอมาตย์ ชื่อเมฆวรรณาภย
(ของพระเจ้าเมฆวรรณาภย) แล้วทรงรับสั่งให้พวกพนักงานตาลาวจรดนตรี^๑ ทั้งปวง ฝึกซ้อมในศิลปะของตนๆ ไว้
(สั่งให้เตรียมซ้อมดนตรีไว้ให้ชำนาญ) แล้วทรงรับสั่งว่า “ข้าพเจ้า จักดูรากเหง้าแห่งพระศาสนา ที่หยั่งลงแล้ว” ดังนี้
มีบุรุษจำนวนหลายพันแวดล้อมแล้ว ได้เสด็จไปถึงฐูปาราม.

๑ พนักงานประโคมดนตรี, หรือละครรำเท่า.

เริ่มเรื่องจตุตถสังคายนา

เตน โข ปน สมเยน ญูปารามे อภฺรฺฐสฺสญฺญิ ภิกขุสทฺสทานิ สมนิปตฺตีสุ.

โดยสมัยนั้นแล ภิกษุ ๖๘,๐๐๐ รูป ประชุมกันที่ญูปาราม.

มหามหินทตเถรสส อาสนํ ทกฺขินาภิมฺขํ ปญฺญตฺตํ โหติ.

อาสนะของพระมหามหินทเถระ เขาปูหันหน้าไปทางด้านทิศทักษิณ.

มหาอรฺหฺฐตฺเถรสส ฐมาสนํ อุตฺตราภิมฺขํ ปญฺญตฺตํ โหติ.

ธรรมาสน์ของพระมหาอรฺหฺฐเถระ เข้าจัดตั้งหันหน้าไปทางด้านทิศอุดร.

อลฺโข มหาอรฺหฺฐตฺเถโร มหินทตเถเรณ อชฺฌินฺโฐ อตฺตโน อนูรูเปณ ปตฺตานุกฺกเมณ ฐมาสนเณ นิสฺสีทิ.

ครั้งนั้นแล พระมหาอรฺหฺฐเถระ อันพระมหินทเถระ เชื้อเชิญแล้ว ก็นั่งบนธรรมาสน์ โดยลำดับอันถึงแก่ตน ตามสมควร.

มหินทตเถรปฺมุขา อภฺรฺฐสฺสญฺญิ มหาเถรา ฐมาสนํ ปรีวาเรตฺวา นิสฺสีทิสุ.

พระมหาเถระ ๖๘ รูป ซึ่งมีพระมหินทเถระเป็นประมุข ก็นั่งล้อมธรรมาสน์.

รณฺโญปี กนิฏฺฐภาตา มตฺตาภยตฺเถโร นาม ฐุคฺคาคาโห หุตฺวา

“วินยํ อุกฺคณฺหิสฺสามิติ ปญฺจหิ ภิกขุสเทหิ สทฺธี มหาอรฺหฺฐตฺเถรสส ฐมาสนเมว ปรีวาเรตฺวา นิสฺสีทิ.

พระกนิฏฐภาตา แม่ของพระราชา พระนามว่ามตฺตาภยเถระ เป็นผู้เอาธุระการงาน^๑

ร่วมกับภิกษุ ๕๐๐ รูป นั่งล้อมธรรมาสน์ของพระมหาอรฺหฺฐเถระนั้นแล ด้วยตั้งใจว่า “จักเรียนเอาพระวินัย.”

อวเสสาปี ภิกขุ สราชิกา จ ปรีสา อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตาสเน นิสฺสีทิสุ.

พวกภิกษุแม่ที่เหลื่อ และบริษัทพร้อมด้วยพระราชา ก็ได้นั่งบนที่นั่งอันถึงแก่ตนๆ แล้ว.

อถายสฺมา มหาอรฺหฺฐตฺเถโร “เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวรฺถชยํ วิหฺรติ นเพรฺบุจิมฺนทฺมุเลติ วินยนิทานํ อภาสิ.

ครั้งนั้น ท่านพระมหาอรฺหฺฐเถระ ได้แสดงนิทานแห่งพระวินัยว่า

“โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ประทับอยู่ที่โคนต้นสะเดาอันนเพรฺยักษฺสิง ใกล้เคียงเมืองเวรฺถชยา” ดังนี้ เป็นต้น.

ภาสิเต จ ปนายสฺมตา อริฏฺฐตฺเถเรณ วินยนิทานे, อากาสํ มหาวิรวํ วิรวิ.

ก็แล เมื่อท่านพระอรฺหฺฐเถระ แสดงนิทานแห่งพระวินัยแล้ว, อากาศก็ร้องคำรามดังสนั่น.

อกาลวิชฺชุลตา นิจฺฉริสุ.

สายฟ้าอันมิใช่ฤดูกาลก็แลบแปลบปลาบ.

เทวดา สาธุการิ อทฺสู.

พวกเทวดาได้ถวายสาธุการแล้ว.

๑ คือตั้งใจศึกษาเล่าเรียน

มหาปฐวี อุทกปริยนต์ กตวา สงกมปิ.

มหาปฐพีไหวหวั่น จนถึงที่สุดน้ำรองแผ่นดิน.

เอว อเนกสุ ปาฏิหาริเยสุ วัตตมานนสุ, อายุสมา อริฏฐตเถโร

มหามหินทปมุขเท อฏฐสฏฐิยา ปจเจกคณิหิ ซีณาสวมหาเถเรหิ ตทถเยหิ จ สฏฐิสทสเสหิ ภิกขุหิ ปริวุโต

ปฐมกตติกวารณาทิวเส ฐุปารามมหาวิหารมชเม สตถุกรุณาทีคุณปริทีปกั ภควโต อนุสฏฐิกรานั

กายกมมวจิมมวิปพนทิตวินยน์ วินยปิฎกั ปกาเสสิ.

เมื่อปาฏิหาริย์หลายอย่างเป็นไปอยู่อย่างนั้น, ท่านพระอริฏฐเถระ ซึ่งมีพระมหาเถระซีณาสพ ผู้เป็นเจ้าของคณะแต่ละคณะ ๖๘ รูป
อันมีพระมหามหินท์เป็นประมุข และภิกษุ ๖๐,๐๐๐ รูปนอกจากนั้น ห้อมล้อมแล้ว

ได้ประกาศพระวินัยปิฎก อันแสดงซึ่งคุณมีพระกรุณาของพระศาสดาเป็นต้น ซึ่งกำจัดความตึ้นรันทนทางกายกรรมวจีกรรม
ของเหล่าชนผู้ทำตามคำพราสสอนของพระผู้มีพระภาค ในท่ามกลางแห่งมหาวิหารฐุปาราม ในวันปวารณาเดือนกัตติกาแรก.

ปกาเสตวา [105] จ ยาวตายุกั ติฏฐมาโน พหุญ วาเจตวา พหุญ ททเย ปติฏฐาเปตวา

อนุปาทิสาย นิพพานธาตุยา ปรินิพพายิ.

ก็ท่านพระอริฏฐเถระ ครั้นประกาศแล้ว บอกสอนแก่ภิกษุเป็นอันมาก คือ ให้ตั้งอยู่ในหทัยของภิกษุมากมาย
ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุ แล้วก็ปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิสายนิพพานธาตุ.

เตปิ โข มหามหินทปมุขา ตสมิ สมากเม

อฏฐสฏฐิ มหาเถรา ชุรคคาหา สมากตา

ปจเจกคณิโน สพเพ ธรรมราชสส สาวกา

พระมหาเถระ ๖๘ รูป แม้เหล่านั้นแล อันมีพระมหามหินท์เป็นประมุข

ผู้เอาธุระการงานมาประชุมพร้อมกันแล้วในสมาคมนั้น,

ทั้งหมดเป็นเจ้าของคณะแต่ละคณะ เป็นสาวกของพระธรรมราชา

ซีณาสวา วสิปปตตา เตวิชชา อิทธิโกวิทา

อุตตมตถมภิญญา อนุสาสิสุ ราชีโน.

มีอาสวะสิ้นแล้ว ได้บรรลุสูสี มีวิชชา ๓ ฉลาดในฤทธิ์ รู้แจ้งอุดมมรรค

อนุสาสน์พระราชา.

อาโลกั ทสสยิตวาน โอภาเสตวา มหิ อิมั

ชลิตวา อคคิชนธาว ปรินิพพิสุ มเสโย.

พระเถระผู้แสวงหาคุณใหญ่ แสดงแสงสว่าง^๑ให้เห็นชัด

ยังแผ่นดิน (คือเกาะลังกา) นี้ ให้รุ่งเรืองแล้ว

ก็ปรินิพพาน เหมือนกองไฟ ลูกโพลงแล้วดับไปฉะนั้น.

๑ คือความสว่างแห่งญาณ

เตสั ปรีนิพพานโต อปรภาเค “อญญะปิ เตสั เถรานัน อเนตวาสิกา, ติสสทตตกาฬสมณทีฆสมณาทโย จ มหาอริยัญญุเตเถรสส อเนตวาสิกาณัน อเนตวาสิกา จาติ เอวั ปุฬเพ วุตตปการา **อาจารย์ปรมปรา** อิมั วินยปิฎกั ยาว อชชตนา อาเนสุ.

จำเนียรกาลต่อมาแต่กาลปรีนิพพานแห่งพระมหาเถระเหล่านั้น

ลำดับสืบต่อกันมาแห่งอาจารย์ ซึ่งมีประการดังกล่าวแล้วในตอนต้น อย่างนี้ คือ “พระมหาเถระแม่เหล่าอื่น ผู้เป็นอันเตวาสิกแห่งอันเตวาสิก พระเถระเหล่านั้น และพระเถระทั้งหลาย มีพระติสสทัตตะ พระกาฬสมณะ และพระทีฆสมณะเป็นต้น ผู้เป็นอันเตวาสิกแห่งอันเตวาสิกทั้งหลาย ของพระมหาอริยัญญุเถระ” ได้นำพระวินัยปิฎกนี้มา จนถึงทุกวันนี้.

เตน วุตตัม “ตติยสงคหโต ปน อุทุม อิมั ทีปึ มหินทาทีหิ อาภภูมึ, มหินทโต อุกคเหตวา กณจิ กาลั อริยัญญุเตเถราทีหิ อาภภูมึ, ตโต ยาว อชชตนา เตสัเยว อเนตวาสิกาปรมปรภูตยา อาจารย์ปรมปรา ย อาภภูมตี.

เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวไว้ว่า

“ก็ถัดจากตติยสังคายนามา พระเถระทั้งหลาย มีพระมหินท์เป็นต้น ได้นำพระวินัยปิฎกมาสู่เกาะนี้,

พระเถระทั้งหลาย มีพระอริยัญญุเถระเป็นต้น เรียนจาก (สำนัก) พระมหินท์แล้ว

ได้นำมาตลอดเวลาระยะหนึ่งตั้งแต่เวลาพระอริยัญญุเถระเป็นต้นนั้นนำมา,

(พระวินัยปิฎกนั้น พึงทราบว่าเป็น) ‘ได้นำสืบมาโดยลำดับอาจารย์ ซึ่งเป็นการสืบลำดับอันเตวาสิกของพระอริยัญญุเถระเป็นต้น เหล่านั้นนั่นเอง จนถึงทุกวันนี้.’”

[แก้บทมาติกาวา พระวินัยปิฎกตั้งอยู่แล้วในบุคคลใด]

“กตถ ปติญญิตนตี.

บทมาติกาวา “พระวินัยปิฎกตั้งอยู่แล้วในบุคคลใด.”

เยสั ปาลีโต จ อตถโต จ อนุน วุตตตี มณิฆมฺเฏ ปกขิตตเตลมิว อีสกมปิ น ปคฺขรตี,

“เอวรูเปสุ อิมิตตสตีคตีธิมเนเตสุ ลชชีสุ กุกุกจจเกสุ สิฏกาเกมส ปุคฺคเลสุ ปติญญิตนตี เวทิตพพิ.

ข้าพเจ้าจะเฉลยต่อไป:-

พระวินัยปิฎกของบุคคลเหล่าใด ย่อมเป็นไปไม่พร่อง ทั้งโดยบาลี ทั้งโดยอรรถ ถ้อยไม่เลอะเลือนแม้หน่อยหนึ่ง

เหมือนน้ำมันงาที่ใส่ไว้ในหม้อแก้วมณี ย่อมไม่ซึมออกฉะนั้น, พึงทราบว่า “พระวินัยปิฎกตั้งอยู่แล้วในบุคคลเห็นปานนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสติ คติ และอธิมึประมาณยิ่ง ผู้เป็นลัทธิ มักมีความรังเกียจใคร่ต่อการศึกษา.”

[อานิสงส์แห่งการเรียนพระวินัย ๕ ข้อ]

ตสฺมา วินยปติญญาปนตถั วินยปริยตติยา อานิสส์ สลลภเขตวา [106] สิฏกาเกมน ภิกขุณา **วินโย** ปรียาปณิตพโพ.

เพราะฉะนั้น เพื่อให้พระวินัยตั้งมั่น อันภิกษุผู้กำหนดรู้อานิสงส์แห่งวินัยปริยตี^๑ ใคร่ต่อการศึกษา ก็ควรเรียนพระวินัย.

ตตรายั วินยปริยตติยา อานิสส์โส.

ในอธิการว่าด้วยพรรณานาทานัน มีอานิสงส์แห่งวินัยปริยตี ดังต่อไปนี้:-

วินยปริยตติกุสโล หิ ปุคฺคโล สาสเน ปฏิลทสทธานัน กุลปุตตานัน มาตาปิตุญญาณิโย โหตี.

จริงอยู่ บุคคลผู้ฉลาดในวินัยปริยตี ย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในฐานะเป็นมารดาบิดาของเหล่ากุลบุตร ผู้ได้ศรัทธาในพระศาสนา.

๑ การเรียนพระวินัย

ตหายตดา หิ เนสํ ปพพชา อุปสมบทา วตตานวุตตปฏิปัตติ อจารโคจรกุสลตา.

เพราะว่า บรรพชา อุปสมบท ข้อปฏิบัติวัตรใหญ่น้อย ความเป็นผู้ฉลาดในอาจาระและโคจร ของกุลบุตรเหล่านั้น เนื่องด้วยความฉลาดในวินัยปริยัตินั้น.

อปัจส วิณยปริยตตี นิสาย อตตโน สีลกขนโร สุกุตโต โหติ สุรกขิตโต กุกุกัจจปฏกตานํ ปฏิสสรณํ โหติ
วิสาร์โท สงฆมขณเณ โวรติ ปจจตถิเก สหธมเมเน สุนิคคหิตํ นิคคณหาติ สหธมมฏฐิตยา ปฏิปนโน โหติ.

อีกประการหนึ่ง เพราะอาศัยวินัยปริยัติ กองศีลของตน ย่อมเป็นของอันบุคคลนั้น คุ่มครองรักษาดีแล้ว
ย่อมเป็นที่พึงพิงของเหล่ากุลบุตร ผู้ถูกความสงสัยครอบงำ ย่อมกล้าพูดในท่ามกลางสงฆ์
ย่อมข่มขี่พวกข้าศึกได้ด้วยดี โดยสธรรม ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม.

เตนาท ภควา “ปณจิเม ภิกขเว อานิสฺสา วิณยธเร ปุคฺคเล อตตโน สีลกขนโร สุกุตโต โหติ สุรกขิตโต ฯเปฯ สหธมมฏฐิตยา
ปฏิปนโน โหตีติ”.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ ๕ เหล่านี้ (มีอยู่) ในบุคคลผู้ทรงพระวินัย คือ:-

- (๑) กองศีลของตน ย่อมเป็นของอันบุคคลนั้น คุ่มครองรักษาไว้ดีแล้ว
- (๒) ย่อมเป็นที่พึงพิงของเหล่ากุลบุตร ผู้ถูกความสงสัยครอบงำ
- (๓) ย่อมเป็นผู้กล้าพูดในท่ามกลางสงฆ์
- (๔) ย่อมข่มขี่พวกข้าศึกได้ด้วยดี โดยสธรรม
- (๕) ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม.”^๒

๑ นย. วิ. ปวิวาร. ๘/๔๕๓.

๒ นย. วิ. ปวิวาร. ๘/๔๕๓.

[วินัยเป็นข้อปฏิบัติให้บรรลุความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นที่สุด]

เย จาปี สัรวมุลกา กุสลลา ธมมา วุตตา ภควตา วินยโร ปุคฺคโลเวสฺสึ ทายาโท วินยมูลกตฺตา เตสฺส ธมมานิ.

ก็อีกประการหนึ่ง กุศลธรรมเหล่านี้ ซึ่งมีสังวรเป็นมูล อันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว, บุคคลผู้ทรงวินัยนั้นแล ชื่อว่าเป็นทายาทแห่งกุศลธรรมเหล่านั้น เพราะธรรมเหล่านั้น มีวินัยเป็นมูล.

วุตฺตมปิ เหนฺติ ภควตา

- “วินโย สัรวตถาย,
- สัวโร อวิปฺปฏิสารถาย,
- อวิปฺปฏิสโร ปามุชฺชตถาย,
- ปามุชฺชํ ปิตตถาย,
- ปิตฺติ ปสฺสทตถาย,
- ปสฺสทฺธิ สุขตถาย,
- สุขํ สมารตถาย,
- สมาริ ยถาภูตญานทสฺสนตถาย,
- ยถาภูตญานทสฺสนํ นิพพิทตถาย,
- นิพพิทา วิราคตถาย,
- วิราโค วิมุตตตถาย,
- วิมุตฺติ วิมุตฺติญานทสฺสนตถาย,
- วิมุตฺติญานทสฺสนํ อนุปาทาปรินิพพานตถาย,

เอตทตถา กถา เอตทตถา มนฺตนา เอตทตถา อุปนิสา เอตทตถํ โสดาวธานํ ยทิทํ อนุปาทา จิตฺตสฺส วิโมกฺโขติ.

สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า:-

- “วินัย ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่สังวร (ความสำรวม),
- สังวรย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่อวิปปฏิสาร (ความไม่เดือดร้อน),
- อวิปปฏิสาร ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ความแก่ปราโมทย์,
- ปราโมทย์ ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ปิติ (ความอิ่มใจ),
- ปิติ ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ปัสสัทธิ (ความสงบ),
- ปัสสัทธิ ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่สุข,
- สุข ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่สมาธิ (ความตั้งใจมั่น),
- สมาธิ ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ยถาภูตญานทัสสนะ (ความรู้เห็นตามเป็นจริง),
- ยถาภูตญานทัสสนะ ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่อนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย),
- นิพพิทา ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่วิราคะ (ความสำรอกกิเลส),
- วิราคะ ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่วิมุตติ (ความหลุดพ้น),
- วิมุตติ ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่วิมุตติญานทัสสนะ (ความรู้เห็นความหลุดพ้น),
- วิมุตติญานทัสสนะ ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่อนุปาทาปรินิพพาน (ความดับสนิทหาเชื่อกันได้),

การกล่าว การปรึกษา กิริยานั่งใกล้ ความเงี้ยวโศดลงสดับ แต่ละอย่างๆ มีอนุปาทาปรินิพพาน คือ ความพ้นพิเศษแห่งจิต ไม่ถือมั่น นั้นเป็นผล.”

ตสฺมา วินยปริยตฺติยา อาโยโค [107] กรณียोติ.

เพราะฉะนั้น ควรทำความพยายามโดยเอื้อเพื่อในการเล่าเรียนพระวินัย ดังนี้แล.

[คาถาสรูปเรื่อง]

เอตตาวตา ยา สา วินยสัณณตถิ มาติกา ฐปีตา ตตถ

วุตติ เยน ยทา ยสมา ธาริติ เยน จาภุมิ
ยตถ ปติภูฐิตยเจต- เมตํ วตฺวา วิธินตโตติ

อิมีสสา ตาว คากาย อตฺโถ ปกาสิโต.

ด้วยลำดับแห่งคำเพียงเท่านั้น เป็นอันข้าพเจ้าประกาศใจความแห่งคาถานี้ว่า

“พระวินยปิฎกนี้ ผู้ใดกล่าวไว้ กล่าวไว้เมื่อใด กล่าวไว้ทำไม ผู้ใดทรงไว้
ผู้ใดนำสืบมา และประดิษฐานอยู่แล้วในผู้ใด ข้าพเจ้ากล่าววิธีดังนี้แล้ว
ภายหลัง (จักพรรณนาอรรถแห่งพระวินย)” ดังนี้

ในมาติกา ที่ข้าพเจ้าตั้งไว้ เพื่อสังวรรณนาพระนัยนั้นก่อน.

วินยสส จ พาทรินิทานสัณณนา ยถาธิปปายิ สัณณิตา โหตีติ.

และการสังวรรณนาพาทรินิทานแห่งพระวินย ก็เป็นอันข้าพเจ้าวรรณมาแล้ว ตามที่ได้อธิบายมา ดังนี้แล.

จบ พาทรินิทานวรรณนา.

เวรยชกณทวณณนา

เวรยชกณทวณณนา

อิทานิ

เตนาติอาทิปาฐุสส อตถ นานปการโต
ทสสยโนโต กริสสามิ วินยสสตถวณณนติ

วุดตตดา “เตน สมเยน พุทโธ ภควาติอาทินิ อตถวณณนํ กริสสามิ.

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักทำการพรรณนาเนื้อความแห่งบททั้งหลาย มีบทว่า เตน สมเยน พุทโธ ภควา เป็นอาทิ เพราะได้กล่าวไว้แล้วว่า

“จักทำการพรรณนาอรรถแห่งวินัย แสดงเนื้อความแห่งปาฐะว่า เตน เป็นอาทิ โดยประการต่างๆ.”

เสยยถิติ.

ข้าพเจ้าจักทำอรรถวรรณนาอย่างไรเล่า.

[อธิบายบทว่า “เตน” เป็นต้น]

“เตนาติ อนิยมนิทเทสวณณ.

บทว่า เตน เป็นคำแสดงออกโดยไม่เจาะจง.

ตสส สรุเพน อวุดเตนาปิ อปรภาเค อตถโต สิทธเณ “เยนาติ อิมินา วจเนน ปฏินิทเทโส เวทิตัพโพ.

บัณฑิตพึงทราบปฏินิเทศแห่งบทว่า เตน นั้น ด้วยคำว่า เยน นี้ ซึ่งเป็นคำสรูป แม้ไม่กล่าวไว้ แต่สำเร็จได้โดยใจความในกาลภายหลัง.

อปรภาเค ทิ วินยปปลยญตติยาจนเหตุญโต आयสมโต สาริปุตตสส ปริวิตกโก สิทธิโ.

จริงอยู่ ความรำพึงของท่านพระสารีบุตร ซึ่งเป็นเหตุแห่งการทูลวิงวอนให้บัญญัติพระวินัย สำเร็จได้ในกาลภายหลัง.

ตสมา “เยน สมเยน โส ปริวิตกโก อุทปาติ, เตน สมเยน พุทโธ ภควา เวรยชกณทวณณนํ วิหระตีติ เอวเมตถ สมพนฺโธ เวทิตัพโพ.

เพราะเหตุนี้ พึงทราบสัมพันธ์ในคำว่า เตน สมเยน เป็นต้นนี้ อยู่นี้ว่า

“ความรำพึงนั้นเกิดขึ้น โดยสมัยใด, โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเสด็จประทับที่เมืองเวรยชกณทวณณนา.”

อโย ทิ สพฺพสมฺมปี วินเย ยุตติ. ยทิทํ ยตถ ยตถ “เตนาติ วุจจติ,

ตตถ ตตถ ปุพฺเพ วา ปจฺฉา วา อตถโต สิทธเณ “เยนาติ อิมินา วจเนน ปฏินิทเทโส กาทัพโพติ.

จริงอยู่ วิธีนี้เป็นวิธีที่เหมาะสมในวินัยทั้งหมด คือคำว่า เตน ท่านกล่าวไว้ในที่ใดๆ

ในทีนั้นๆ บัณฑิตพึงทำปฏินิเทศด้วยคำว่า เยน นี้ ซึ่งสำเร็จโดยใจความ (๑) ในกาลก่อน (๒) หรือภายหลัง.

ตตริทํ มุขมตตนิทสสนิ.

อุทาหรณ์พอเป็นทาง ใน(วิธีที่เหมาะสมตามที่กล่าว)นั้น ดังนี้

เตน ทิ ภิกขเว ภิกขุณฺโณ สิกขาบทํ ปญญาเปสสามิ, เยน สุทินโน เมถุนํ ฌมมํ ปฏิเสวี.

“ยสฺมา ปฏิเสวี ตสฺมา ปญญาเปสสามิติ วุตตํ โหติ.

(๑) ภิกษุสุทินเสพเมถุนธรรม เพราะเหตุใด ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุนั้นแล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย, มีคำอธิบายว่า “ภิกษุสุทินเสพเมถุนธรรม เพราะเหตุใด เพราะเหตุนั้น เราจักบัญญัติ.”

เอวณตาว ปุพฺเพ อตฺถโต สิทธฺเณ เยนาคิ อิมินา วจนเนน ปฏินิทเทโส ยุชฺชติ.

ปฏินิเทศ ย่อมเหมาะด้วยคำว่า เยน นี้ ซึ่งสำเร็จโดยใจความในกาลก่อน อย่างนี้ก่อน.

เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา ราชคเห วิหริติ เยน สมเยน ฌนियो กุมภการปฺตโต ฌณฺโณ ทารุณิ^๑ อทินนํ อาทียิติ

เอวํ ปจฺฉา อตฺถโต สิทธฺเณ เยนาคิ อิมินา วจนเนน ปฏินิทเทโส [109] ยุชฺชติติ.

(๒) ปฏินิเทศ ย่อมเหมาะด้วยคำว่า เยน นี้ ซึ่งสำเร็จโดยความในภายหลัง อย่างนี้ว่า

“พระธนิยะ บุตรนายช่างหม้อ ได้ถือเอาของที่เจ้าของเขาไม่ให้ คือไม้ทั้งหลายของพระราชบิดา โดยสมัยใด โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเสด็จอยู่ที่กรุงราชคฤห์.”

วุตฺโต “เตนาคิ วจนสฺส อตฺถโต.

เนื้อความแห่งคำว่า เตน เป็นอันข้าพเจ้ากล่าวแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

[อธิบายบทว่า “สมเยน” เป็นต้น]

“สมเยนาคิ เอตฺถ ปน สมยสทฺโท ตาว

สมวาเย ชเณ กालเ

สมฺมุเห เหตุทิฏฺฐิสฺสุ

ปฏิลลาเก ปหานเ จ

ปฏิวเระ จ ทิสฺสติ.

ส่วน สมยศัพท์ ซึ่งมีในบทว่า สมเยน นี้

ย่อมปรากฏในอรรถ (๔ อย่าง) คือ สมวาเย ชเณ กาลเ

สมฺมุเห เหตุทิฏฺฐิ ปฏิลลาเก ปหานเ และปฏิวเระ

ก่อน.

ตถาหิสฺส “อปฺเปว นาม เสวปิ อุปสงฺกเมยฺยาม กาลณฺจ สมยณฺจ อุปาทายาติ^๒ เอวมาทิสฺสุ สมวาโย อตฺถโต.

จริงอย่างนั้น สมยศัพท์มีสมวาเยเป็นอรรถ ในคำทั้งหลายมีอาทิตอย่างนี้ว่า

“ชื่อแม่ไฉน แม้พຸ່งนี้ เราทั้งหลายพึงเข้าไปให้เหมาะกาลและความพร้อมกัน.”^๓”

“เอโโก จ โข ภิกขเว ชเณ จ สมโย จ พรหมจิริยวาสาयाติ^๔ เอวมาทิสฺสุ ชเณ อตฺถโต.

มีชเณเป็นอรรถในคำทั้งหลายมีอาทิตอย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย! ก็ชเณและสมัยเพื่ออยู่พรหมจรรย์มีหนึ่งแล^๕.”

๑ โปราณอาจารย์กมตียา ทารณิติ ปทํ สรฺูปวิเสสนนติปิ วุจฺจติ.

๒ ที. สี. ๘/๒๕๑.

๓ ที. สี. ๘/๒๕๑.

๔ อจ. อฎฺฐก. ๒๓/๒๓๐.

๕ อจ. อฎฺฐก. ๒๓/๒๓๐.

“อุณหสมโย ปริพาหสมโยติ” เอวมาทีสุ กาลโ.

มีกาละเป็นอรรถในคำทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า “ครารวร้อน ครารวกระวนกระวาย”.

“มหาสมโย ปวนสมินติ” เอวมาทีสุ สมุโ.

มีสมุหะเป็นอรรถในคำทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า “ประชุมใหญ่ในปามหาวัน.”

“สมโยปิ โข เต ภททาลี อปฏิวิทโร อโหสิ ‘ภควาปิ โข สาวตถิย วิหริติ, โสปิ มํ ชานิสสติ

‘ภททาลี นาม ภิกขุ สตถุ สาสเน สิกขาย อปริปุรีการิตี อยมปิ โข เต ภททาลี สมโย อปฏิวิทโร อโหสิติ” เอวมาทีสุ เหตุ.

มีเหตุเป็นอรรถ ในคำทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า “ดูก่อนภททาลี! แม้เหตุแล ได้เป็นของอันท่านไม่ได้แห่งตลอดแล้วว่า ‘แม้พระผู้มีพระภาคแล เสด็จอยู่ในกรุงสาวัตถี, แม้พระองค์จัดทรงทราบเราว่า ‘ภิกษุชื่อว่าภททาละ มีใช้ผู้มีปกติทำให้บริบูรณ์ด้วยสิกขาในศาสนาของพระศาสดา’ ดูก่อนภททาละ! เหตุแม้นี้แล ได้เป็นของอันท่านไม่ได้แห่งตลอดแล้ว.”

“เตน โข ปน สมเยน อุกคหามาโน ปริพพาชโก สมณมฺมุณฑิกาปุตโต

สมยปฺปวาทเก ตินฺชุกาจิเร เอกสาลเก มลลิกาย อารามे ปฏิวสตีติ” เอวมาทีสุ ธิฏฐ.

มีธิฏฐเป็นอรรถในคำทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า “ก็โดยสมัยนั้นแล ปริพพาชกชื่ออุคคหมานะ บุตรของสมณมฺมุณฑิกาอาศัยอยู่ในอารามของนางมัลลิกา ศาลาหลังเดียว ใกล้แถวต้นมะพลับเป็นที่สอนธิฏฐเป็นที่เรียน.”

ธิฏฐู ฐมเมว โย จตโถ

โย จตโถ สมปรายิโก

อตถาภิสมายา ธีโร

“ปณฺชิตตติ ปุจฺจตตีติ”

เอวมาทีสุ ปฏิลลาโก.

มีปฏิลลาหะเป็นอรรถ ในคำทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า

“ประโยชน์ใด ในธิฏฐุธรรมนั้นแลด้วย ประโยชน์ใดเป็นไปในสัมปรายภพด้วย
นักปราชญ์ ท่านเรียกว่า “บัณฑิต” เพราะได้เฉพาะซึ่งประโยชน์นั้น.”

“สมมามาณาภิสมายา อนตมกาสี ทุกขสสาตี” [110] เอวมาทีสุ ปหาน.

มีปหานะเป็นอรรถ ในคำทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า “(ภิกษุนี้)ได้กระทำที่สุดทุกข์ เพราะละมานะโดยชอบ.”

๑ วิ. มหาวินย. ๒/๓๙๙.

๒ วิ. มห. ๒/๓๙๙.

๓ ที. มห. ๑๐/๒๘๗.

๔ ที. มห. ๑๐/๒๘๗.

๕ ม. ม. ๑๓/๑๖๕.

๖ ม. ม. ๑๓/๑๖๕.

๗ ม. ม. ๑๓/๓๔๒.

๘ ม. ม. ๑๒/๓๔๒.

๙ ส. ส. ๑๕/๑๒๖ ธิฏฐู ฐมเมว จ โย อตโถติ ปาลิยํ ติสฺสตี.

๑๐ ส. ส. ๑๕/๑๒๖.

๑๑ อัง. จตุกก. ๒๑/๒๒๓.

๑๒ อัง. จตุกก. ๒๑/๒๒๓.

ทุกขสส ปิพนฏฐโฐ สงขตฏฐโฐ สนตาปฏฐโฐ วิปริณามฏฐโฐ อภิสมยฏฐโฐ^{๓๓} เหวมาทีสุ ปฏิวเโธ อตโธ.

มีปฏิเระเป็นอรรถ ในคำทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า “อรรถคือความบีบคั้นแห่งทุกข อรรถคือข้อที่ทุกขเป็นสังขตธรรม อรรถคือความแผดเผาแห่งทุกข อรรถคือความแปรปรวนแห่งทุกข เป็นอรรถที่ควรแทงตลอด.”^{๓๔}”

อิธ ปนสส กาโล อตโธ.

แต่ในที่นี้ สมยศัพท์นั้นมีกาละเป็นอรรถ.

ตสมา เยน กาเลน आयสมโต สาริปุตตสส วินยปปลญญตติยาจนเหตุฎโฐ ปริวิตโก อุทปาติ เตน กาเลนาติ เหวเมตถ อตโธ
ทฎฐโพ.

เพราะเหตุนี้ เห็นเนื้อความในบทว่า เตน สมเยน นี้ อย่างนี้ว่า

“ความรำพึง เป็นเหตุทูลวิงวอนให้ทรงบัญญัติวินัยเกิดขึ้นแก่ท่านพระสารีบุตร โดยกาลใด โดยกาลนั้น.”

เอตถาห อถ กสมา ยถา สุตตนะเต เอกิ สมยนิ อุโปยควจเนน นิทเทโส กโต

อภิธมเม จ ยสมิ สมเย กามาวจรณติ ฎุมมวจเนน ตถา อกตวา อิธ “เตน สมเยนาคิ กรณวจเนน นิทเทโส กโตติ.

ในบทว่า เตน สมเยน นี้ โจทก์ท้วงว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไร ในวินัยนี้ จึงทำนิตเทศด้วยตติยวิภัตติว่า เตน สมเยน ไม่ทำด้วยตติยวิภัตติว่า เอกิ สมย เหมือนในสุดตันตะ และด้วยสัตตมวิภัตติว่า ยสมิ สมเย กามาวจริ เหมือนในอภิธรรมเล่า?”

ตตถ ตถา อิธ จ อญญา อตถสมภาโต.

เฉลยว่า “เพราะความสมกับใจความโดยประการอย่างนั้น ในสุดตันตะและอภิธรรมนั้น และเพราะสมกับใจความโดยประการอื่น ในวินัยนี้.”

กถิ. สุตตนะเต ตาว อจจนตสโยคตโธ สมภาติ.

สมกับใจความอย่างไร? สมยศัพท์มีัจจันตสังโยคเป็นอรรถ เหมาะในสุดตันตะก่อน.

ยิ หิ สมยิ ภควา พรหมชลาทีสุ สุตตนะทานิ เทเสสิ อจจนตเมว ติ สมยิ กรณวิหาเรณ วิหาสิ.

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเสด็จอยู่ ด้วยกรณวิหารตลอดที่สุดสมัยที่ทรงแสดงพระสุดตันตะทั้งหลาย มีพรหมชลาสูตรเป็นต้นทีเดียว.

ตสมา ตทตถโชตนะตถิ ตตถ อุโปยคินิทเทโส กโต.

เพราะเหตุนี้ ในสุดตันตะนั้นท่านจึงทำอุปโยคินิตเทศ เพื่อส่องเนื้อความนั้น.

อภิธมเม จ อธิกรณตโธ ภาเวณ ภาวลกขณตโธ จ สมภาติ.

ก็แล สมยศัพท์มีอธิกรณะเป็นอรรถ และความกำหนดภาวะด้วยภาวะเป็นอรรถ ย่อมเหมาะ ในอภิธรรม.

๑๓ ขุ. ปฏี. ๓๑/๔๕๔.

๑๔ ขุ. ปฏี. ๓๑/๔๕๔.

อิธิกรณฺ์ หิ กาลตฺโถ สฺมุหตฺโถ จ สฺมโย ตตฺถ วุตฺตานิ ผสฺสาพิธมฺมานิ,
ขณสมวายเหตุสงฺขาตสฺส สฺมยสฺส ภาเวน เตสํ ภาโว ลกฺขียติ.

จริงอยู่ สมยศัพท์มีกาละเป็นอรรถและมีสมุหะเป็นอรรถ เป็นอิทธิกรณแห่งธรรมทั้งหลายมีผัสสะ เป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคตรัส
ในอิทธิกรณนั้น, ภาวะแห่งธรรมเหล่านั้น อันท่านย่อมกำหนดด้วยความมีแห่งสมัย กล่าวคือ ขณะ สมวายะ และเหตุ.

ตสฺมา ตตฺถลโชนตฺถํ ตตฺถ ภูมฺมวจนฺน นินฺทเทโส กโต.

เพราะเหตุฉะนั้น ในอิทธิกรณนั้น ท่านจึงทำนเทศด้วยสัตตมวิวัฏติ เพื่อส่องเนื้อความนั้น.

อิธิ ปน เหตุตฺโถ กรณตฺโถ จ สฺมภาวติ.

ส่วนในวินัยนี้ สมยศัพท์มีเหตุเป็นอรรถและมีกรณะเป็นอรรถจึงสมกัน.

โย หิ โส ลิกฺขาปทฺตปฺปญฺญตฺติสฺมโย สาริปุตฺตาทีหิ ทฺวิญญฺเยโย,
เตน สฺมเยน เหตุภูเตน กรณภูเตน จ ลิกฺขาปทานิ ปญฺญาปยฺนโต ลิกฺขาปทฺตปฺปญฺญตฺติเหตุญฺจ อเวกฺขมาโน
ภควา ตตฺถ [111] ตตฺถ วิหาลิ.

ก็สมัยบัญญัติสิกขาบทนั้นใด เป็นสมัยที่พระสารีบุตรเป็นต้นรู้ได้ยาก,
โดยสมัยนั้น อันเป็นเหตุและกรณะ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบททั้งหลาย
และทรงพิจารณาเหตุแห่งการบัญญัติสิกขาบท ได้เสด็จประทับอยู่ในที่นั้นๆ.

ตสฺมา ตตฺถลโชนตฺถํ อิธิ กรณวจนฺน นินฺทเทโส กโตติ เวทิตฺตฺโพ.

เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่่า “ท่านทำนเทศด้วยตติยาวิวัฏติในวินัยนี้ เพื่อส่องเนื้อความนั้น.”

โหติ เจตถ

ก็ในที่นี้ มี(คาถา (ด้วยสามารถแห่งการสงเคราะห์เนื้อความตามที่กล่าวแล้ว) ดังต่อไปนี้ว่า

อุปฺโยเคน ภูมฺเมน	ตี ตํ อตฺถมเวกฺขีย
อญฺญตฺถ สฺมโย วุตฺโต	กรณฺเนว โส อิธาติ.

“เพราะพิจารณาเนื้อความนั้นๆ (ท่านพระเถระทั้งหลาย) จึงกล่าวสมย(ศัพท์)
ใน(พระสูตรและพระอิทธิกรณ)แห่งใดแห่งหนึ่ง ด้วยตติยาวิวัฏติและสัตตมวิ
วัฏติ, (สมยศัพท์)นั้นท่านกล่าวใน(พระวินัย)นี้ ด้วยตติยาวิวัฏติเท่านั้น.”

โปรานา ปน วณฺณยฺนติ “ตํ สฺมยฺนติ วา ‘ตสฺมี สฺมยฺติ วา ‘เตน สฺมยฺนติ วา อภิลาปมตฺตเกโท เอส, สพฺพตฺถ ภูมฺมเมว อตฺโถติ.

ส่วนพระโอรณาจารย์พรรณนาไว้ว่า “ความต่างกันนี้ว่า ‘ตลอดสมัยนั้น’ ก็ดี ว่า “ในสมัยนั้น’ ก็ดี ว่า ‘โดยสมัยนั้น’ ก็ดี
แปลกกันแต่เพียงถ้อยคำ, ในทุกๆ บทมีสัตตมวิวัฏติเท่านั้นเป็นอรรถ.”

ตสฺมา เตสํ ลทฺธิยา “เตน สฺมยฺนาติ วุตฺเตปิ “ตสฺมี สฺมยฺติ อตฺโถ เวทิตฺตฺโพ.

เพราะฉะนั้น ตามลัทธิของพระโอรณาจารย์นั้น แม้เมื่อท่านกล่าวคำว่า เตน สฺมยฺน (โดยสมัยนั้น)
ก็พึงเห็นความว่า ตสฺมี สฺมยฺ (ในสมัยนั้น).

“พุทฺโธ ภควาติ อิมํสํ ปทานํ ปฺรโต อตฺถํ วณฺณยฺสฺสามิ.

ข้าพเจ้าจักพรรณนาอรรถแห่งบทเหล่านี้ว่า พุทฺโธ ภควา ดังนี้ เป็นต้นข้างหน้า.

[อรรถาธิบายคำว่า เวรณชาย์ วิหริติ]

“เวรณชาย์ วิหริตติ เอตถ ปน “เวรณชาติ อณฺฺยตรสฺส นครสเสตฺ อธิวจฺนํ. ตสฺสํ เวรณชาย์.

ก็พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า เวรณชาย์ วิหริติ นี้ ดังต่อไปนี้:-

คำว่า เวรณชา นี้ เป็นชื่อเมืองใดเมืองหนึ่ง. ในเมืองเวรณชานั่น.

สมิปีตเถ ภูมมวจฺนํ.

(คำว่า เวรณชาย์ นี้) เป็นสัทตมวิภัตติลงในอรรถว่าใกล้.

“วิหริตติ อวิเสเสน อิริยาปถทิวพฺพหฺมอริยวิหฺาเรสุ อณฺฺยตรวิหฺารสมงฺคิปริทีปนเมตฺ.

คำว่า วิหริติ นี้ เป็นการแสดงถึงความเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยธรรมเครื่องอยู่ อย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาธรรมเครื่องอยู่คืออิริยาบถวิหาร ทิวพวิหาร พรหมวิหาร และอริยวิหาร โดยไม่แปลกกัน.

อิธ ปน ฐานคมนาสนสยนบฺปกฺเทเสสุ อิริยาปเถสุ อณฺฺยตรอิริยาปถสมาโยคปริทีปนี.

แต่ในที่นี้แสดงถึง การประกอบด้วยอิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาอิริยาบถมีประเภท คือ การยืน การเดิน การนั่ง และการนอน.

เตน ฐิตฺปิ คจฺฉนฺโตปิ นิสินฺโนปิ สยาโนปิ ภควา “วิหริตฺติจฺเจว เวทิตฺตฺโพ.

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคประทับยืนอยู่ก็ดี เสด็จดำเนินไปก็ดี ประทับนั่งอยู่ก็ดี บรรทมอยู่ก็ดี บัณฑิตพึงทราบว่ “เสด็จประทับอยู่” ทั้งนั้น.

โส หิ เอกํ อิริยาปถพาทนํ อณฺฺยณฺ อิริยาปถนํ วิจฺฉินฺทิตฺวา อปริพฺตนตฺ อตฺตภาวํ หริติ ปวตฺเตติ ตสฺมา วิหริตฺติ จุจฺจติ.

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงบำบัดความลำบากแห่งอิริยาบถอย่างหนึ่ง ด้วยอิริยาบถอีกอย่างหนึ่ง ทรงนำ คือทรงยังอัตตภาพให้เป็นไป มิให้ทรุดโทรม เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า “เสด็จประทับอยู่.”

[อรรถาธิบายคำว่า นเพรฺพฺจิมฺนทฺมฺลเ เป็นตัน]

“นเพรฺพฺจิมฺนทฺมฺลเติ เอตถ

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า นเพรฺพฺจิมฺนทฺมฺลเ นี้ ดังต่อไปนี้:-

นเพรฺ นาม ยกฺโข.

ยักฺษชื่อ นเพรฺ.

“ปุจิมฺนโทติ นิมฺพฺรฺกฺโข.

ต้นสะเดาชื่อว่า ปุจิมันทะ.

“มฺลนฺติ สมิปี.

บพว่ มฺลํ แปลว่ ทีใกล้.

อຍ် หิ มฺลสฺสทฺโ “มฺลนํ อฺุทฺเรยย อฺนตฺมโส อฺุสิรฺนาหฺมตฺตานิปีตฺอาทิสฺ มฺลมฺลเ ทิสฺสติ.

จริงอยู่ มลศัพท์นี้ ย่อมปรากฏในรากเหง้า ในคำทั้งหลายมีอาทิว่า “พึงชูดรากเหง้าทั้งหลาย โดยที่สุดแม้เพียงแฝกและอ้อ.”

“โลโก อุกุสลมุลนติอาทีสุ อสาธารณเหตุมทิ.

(ปรากฏ)ในเหตุอันไม่ทั่วไป ในคำมีอาทิวา “ความโลก เป็นอกุศลมูล.”

“ยาว มชมนติเก [112] กาล ฉายา พรติ, นิวาเต ปณณานิ ปตนติ เอตดาวตา รุกขมุลนติอาทีสุ สมิเป.

(ปรากฏ)ในที่ใกล้ ในคำทั้งหลายมีอาทิวา “เงาย่อมแผ่ไปในเวลาเที่ยง, ไปไม้ทั้งหลายย่อมตกไปในเวลาปราศจากลม ได้เพียงใด ด้วยที่เพียงเท่านั้น ชื่อว่ารุกขมูล (โคนต้นไม้)”.

อิธ ปน สมิเป อธิปเปโต.

แต่(ในบทว่า มุเล) นี้ ท่านประสงคเอาที่ใกล้.

ตสมา “นพเรยุกเขน อธิคิตตสส ปุจิมนทสส สมิเปติ เอวเมตถ อตโถ ทฎฐัพโพ.

เพราะฉะนั้น พึงเห็นใจความในคำนี้ อย่างนี้ว่า “ที่ใกล้ต้นไม้สะเดาอันนพเรยุกษิงแล้ว.”

โส กิร ปุจิมนโท รมนณีย ปาสาทิกโก อนเนกส รุกขาน อธิปัจจ วิย กุรุมาน

ตสส นครสส อวิทุเร คมนาคมนสมปนเน ธฺวาน อโหสิ.

ได้ยินว่า ต้นสะเดานั้นนำร้นรมย์ นำเลื่อมใส ทำท่าเหมือนเป็นเจ้าใหญ่แห่งต้นไม้มากมาย มีอยู่ในที่ซึ่งถึงพร้อมด้วยทางไปมาไม่ไกลเมื่อนั้น.

อลโข ภควา เวรรณช คนตวา ปฎิรูเป ธฺวาน วิหรนโต ตสส รุกขสส สมิเป เหมฐฐาภาเค วิหาลิ.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จไปเมืองเวรัญชา เมื่อจะประทับอยู่ในสถานอันสมควร จึงประทับอยู่ ณ ที่ใกล้ คือ ส่วนภายใต้แห่งต้นไม้.

เตน วุตตํ เวรรณชาย วิหริติ นพเรปูจิมนทมูลติ.

เพราะเหตุนี้ ท่านพระอุบาลีจึงกล่าวว่า “เสด็จประทับอยู่ที่โคนต้นสะเดาที่นพเรยุกษิงอยู่ ใกล้เมืองเวรัญชา.”

ตตถ ลียา “ยทิ ตาว ภควา เวรรณชาย วิหริติ ‘นพเรปูจิมนทมูลติ น วุตตพพิ

อถ ตตถ วิหริติ ‘เวรรณชายนฺติ น วุตตพพิ น ทิ สกกา อุกยตถ เตเนว สมเยน อปุพพิ อจริม วิหริตฺนติ.

หากจะมีคำทักท้วงในข้อนี้ว่า

“ถ้าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่เมืองเวรัญชาก่อน, คำว่า “ที่โคนต้นสะเดาซึ่งนพเรยุกษิงอยู่” อันพระอุบาลีเถระไม่ควรกล่าว, ถ้าเสด็จประทับอยู่ที่โคนต้นสะเดา ซึ่งนพเรยุกษิงอยู่นั้น, คำว่า “ที่เมืองเวรัญชา” ท่านก็ไม่ควรกล่าว, เพราะว่า พระผู้มีพระภาค ไม่อาจเสด็จประทับอยู่ในสองตำบลพร้อมๆ กันโดยสมัยเดียวกันั้นได้.

นโฆปนนต์ เอว ทฎฐพพ นนุ อโวจุมหา “สมิปตเถ ฎุมมวจนนติ

ตสมา ยถา คงคายมุนาทีน สมิเป โคยูถานิ จรณตานิ ‘คงคาย จรณติ ยมุนาย จรณตีติ วุจจนติ

เอวมิธาปิ ยทิท เวรณชาย สมิเป นพเรูปุจิมนทมูล ตตถ วิหรนโต วุจจติ “เวรณชาย วิหรติ นพเรูปุจิมนทมูลเถติ.

แต่คำว่า เวรณชาย วิหรติ นพเรูปุจิมนทมูล นั้น บัณฑิตไม่พึงเห็นอย่างนั้นเลย,

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วมิใช่หรือว่า บทว่า เวรณชาย เป็นสัตตมวิวิภัตติลงในอรรถว่าใกล้เคียง.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อเสด็จประทับอยู่ที่โคนต้นสะเดา ซึ่งนพเรูปุจิมนทมูล ในที่ใกล้เคียงเมืองเวรณช

พระอุบาลีเถระจึงกล่าวว่า “เสด็จประทับอยู่ที่โคนต้นสะเดา ซึ่งนพเรูปุจิมนทมูล ใกล้เมืองเวรณช” แม้ในพระบาลีประเทศนี้

เหมือนอย่างฝูงโคทั้งหลาย เมื่อเที่ยวไปในที่ใกล้แห่งแม่น้ำคงคาและยมนา เป็นต้น

ชนทั้งหลายย่อมกล่าววว่า ‘เที่ยวไปใกล้แม่น้ำคงคา เที่ยวไปใกล้แม่น้ำยมนา’ ฉะนั้น.

[อธิบายคำว่า เวรณชาย และ นพเรูปุจิมนทมูล]

โคจรคามนิทสสนตถ์ ทิสส เวรณชชาวจน.

ในคำว่า เวรณชาย วิหรติ นพเรูปุจิมนทมูล นี้ บัณฑิตพึงทราบอรรถโยชนา โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า

“จริงอยู่ คำว่า เวรณช มีอันแสดงโคจรคามของพระผู้มีพระภาคนั้นเป็นประโยชน์.

ปพพชิตานุรูปนิवासณฐานนิทสสนตถ์ นพเรูปุจิมนทมูลวจน.

คำว่า นพเรูปุจิมนทมูล มีอันแสดงสถานเป็นที่อยู่อันสมควรแก่บรรพชิต เป็นประโยชน์.

ตตถ เวรณชากิตตเนน आयสमा อุปาลิตเถโร ภาควตา^๑ คหณฐานนุคคหกรณ์ ทสเสติ.

นพเรูปุจิมนทมูลกิตตเนน ปพพชิตานุคคหกรณ์.

ท่านพระอุบาลีเถระแสดงการที่พระผู้มีพระภาคทรงทำการอนุเคราะห์พวกคฤหัสถ์ ในบรรดาคำระบุทั้งสองนั้น

ด้วยคำระบุวว่า เวรณช. แสดงการที่ทรงอนุเคราะห์บรรพชิต ด้วยคำระบุวว่า นพเรูปุจิมนทมูล.

ตถา ปุริเมน ปจจยคคหนโต อตตกิลมถานุโยควิวชชนิ ปจฉิเมน วตถุกามปพทานโต กามสุขลลิกานุโยควิวชชนูปายนิทสสน.

อนึ่ง แสดงความเว้นอัตตกิลมถานุโยค เพราะการรับปัจจัย ด้วยคำระบุต้น,

แสดงอุทาหรณ์^๒แห่งอุบาย ในการเว้นกามสุขลลิกานุโยค เพราะละวัตถุกามเสีย ด้วยคำระบุหลัง.

ปุริเมน [113] จ ฐมมเทสนาภิโยค ปจฉิเมน วิเวกาธิมุตตี.

อนึ่ง แสดงการที่พระผู้มีพระภาคทรงประกอบยิ่งด้วยธรรมเทศนา ด้วยคำระบุต้น,

แสดงการที่พระผู้มีพระภาคทรงน้อมไปเพื่อวิเวก ด้วยคำระบุหลัง.

ปุริเมน กรุณาย อุปคมนิ ปจฉิเมน ปญญาย อุปคมนิ.

แสดงข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยพระกรุณา ด้วยคำระบุต้น.

แสดงข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยพระปัญญา ด้วยคำระบุหลัง.

๑ ภาควโตติปิ ทิสสติ.

๒ ฎีกาและโยชนาปาฐะ ๑/๓๒๐-๑๐๓ เป็น ... ทสสน, แสดงการชี้อุบายในการเว้น ...

ปุริเมน สตตานัน หิตสุชนิปพาทนาธิมุตตตํ ปจฉิเมน พรหิตสุชกรณ นรูปลปนํ.

แสดงข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงน้อมพระทัยไป ในอันยังหิตสุให้สำเร็จแก่สัตว์ทั้งหลาย ด้วยคำระบุดัน.

แสดงข้อที่พระผู้มีพระภาคไม่เข้าไปติดในการทำหิตสุแก่สัตว์อื่น ด้วยคำระบุหลัง.

ปุริเมน ธมมิกสุชาปริจจาคานิमितตํ ฬาสุวิหารํ ปจฉิเมน อุตตริมนุสสรธมมานุโยคานิमितตํ.

แสดงการที่พระผู้มีพระภาค ทรงอยู่สำราญ มีการไม่สละสุข ซึ่งประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องหมาย ด้วยคำระบุดัน,

แสดงข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงอยู่สำราญ มีความตามประกอบในอุตตริมนุสสรธมเป็นเครื่องหมาย ด้วยคำระบุหลัง.

ปุริเมน มนุสสานัน อูปการพหุลลํ ปจฉิเมน เทวตานัน.

แสดงข้อที่พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มากด้วยอุปการะแก่มนุษย์ทั้งหลาย ด้วยคำระบุดัน,

แสดงข้อที่พระองค์เป็นผู้มากด้วยอุปการะแก่เทวดาทั้งหลาย ด้วยคำระบุหลัง.

ปุริเมน โลเก ชาตสส โลเก ส่วทตมภาวํ ปจฉิเมน โลเก อนุปลิตตตํ.

แสดงข้อที่พระผู้มีพระภาค เสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้วเจริญพร้อมในโลก ด้วยคำระบุดัน,

แสดงข้อที่พระผู้มีพระภาคไม่เข้าไปติดอยู่ในโลก ด้วยคำระบุหลัง.

ปุริเมน เอกปุคคโล ภิกขเว โลเก อูปชชมาโน อูปชชติ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานัน กตโม เอกปุคคโล ตถาคโต อรหํ สมมาสมพุทโธติ^๑ วจนโต ยทตถํ ภควา อูปปนโน ตทตถปรินิปพาทนํ ปจฉิเมน ยตถ อูปปนโน ตทนุรูปุ วิหารํ.

ด้วยคำระบุดัน แสดงการที่พระองค์ทรงยังประโยชน์เป็นที่เสด็จอุบัติให้สำเร็จเรียบร้อย ตามพระบาลีว่า ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บุคคลเอก เมื่ออุบัติขึ้นในโลก ย่อมอุบัติ เพื่อเกื้อกูลแก่ชนมาก เพื่อความสุขแก่ชนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย, บุคคลเอก คือบุคคลชนิดไหน คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า^๒,’ ด้วยคำระบุหลัง แสดงความอยู่สมควรแก่สถานที่เสด็จอุบัติ.

ภควา หิ ‘ปฐมํ ลุมพินีวัน พุติยํ โพธิมณฑลํ โลกียโลกุตตราย อูปตติยา วเนยว อูปปนโน

เตนสส วเนยว วิหารํ ทสเสตีติเอวมาทีนา นเยเนตถ อตถโยชนา เวทิตพพา.

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเสด็จอุบัติในป่าเท่านั้น ด้วยความอุบัติทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระ คือ

‘ครั้งแรกที่ลุมพินีวัน ครั้งที่สองที่โพธิมณฑล’ ด้วยเหตุนี้ ท่านพระอุบาลีเถระจึงแสดงที่อยู่ของพระองค์ ในป่าทั้งนั้น.”

[อธิบายคำว่า “มหตา ภิกขุสงเขน สหธิ”]

มหตา ภิกขุสงเขน สหธิเนติ เอตถ

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า มหตา ภิกขุสงเขน สหธิ นี้ ต่อไป.

“มหตาทิ คุณมหตเตนปี มหตา สงขยามมหตเตนปี มหตา.

บทว่า มหตา มีความว่า ใหญ่ด้วยความเป็นผู้มีคุณใหญ่บ้าง ใหญ่ด้วยความเป็นผู้มีจำนวนมากบ้าง.

๑ อจ. ติก. ๒๐/๒๘.

๒ อจ. ติก. ๒๐/๒๘.

โส หิ ภิกษุสงฆเณ คุณะหิปี มหา อโหสิ ยสฺมา โย ตตถ ปจฺฉิมโก โส โสตาปนโน.

สงฺขยาปิ มหา ปณฺจสตสงฺขยตฺตา.

จริงอยู่ ภิกษุสงฆ์นั้น ได้เป็นใหญ่ด้วยคุณทั้งหลายบ้าง

เพราะเหตุว่า ภิกษุผู้มีคุณล้ำหลัง ในภิกษุสงฆ์นั้น ได้เป็นพระโสตาบันบุคคล ได้เป็นใหญ่ด้วยจำนวนบ้าง เพราะมีจำนวนห้าร้อย.

ภิกษุณฺ์ สงฺโฆ ภิกษุสงฺโฆ. เตน ภิกษุสงฆเณ.

หมู่แห่งภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า ภิกษุสงฆ์. ด้วยภิกษุสงฆ์นั้น.

ทิฏฐิสีลสามณฺยสงฺขาตสงฺฆาณฺณ สมณคณฺนาติ อตฺถโ.

อธิบายว่า “ด้วยหมู่สมณะผู้ตัดเทียมกันด้วยคุณ กล่าวคือความเป็นผู้มีทิฏฐิและศีลเสมอกัน.”

“สหธินฺติ เอกโต.

บทว่า สหธิ คือโดยความเป็นพวกเดียวกัน.

ปณฺจมตฺเตหิ ภิกษุสฺเตหิ ปณฺจ[114]มตฺตา เอเตสนฺติ ปณฺจมตฺตา.

คำว่า ปณฺจมตฺเตหิ ภิกษุสฺเตหิ มีวิเคราะห์ว่า จำนวน ๕ เป็นประมาณของภิกษุเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ปณฺจมตฺตา.

“มตฺตาติ ปมาณํ วุจฺจติ.

ประมาณท่านเรียกว่า มตฺตา.

ตสฺมา “ยถา ‘โกขเณ มณฺตณฺณติ วุตฺเต โภขเณ มตฺตํ ชานาติ ปมาณํ ชานาตีติ อตฺถโ โหติ

เอวมิธาปิ เตสํ ภิกษุสฺตานํ ปณฺจ มตฺตา ปณฺจ ปมาณนฺติ เอวมตฺถโ ทฏฺฐพฺโพ.

เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงเห็นเนื้อความแม้ในบาลีประเทศนี้ว่า “ร้อยแห่งภิกษุเหล่านี้ มีจำนวน ๕ คือมีประมาณ ๕ เหมือนอย่างเมื่อท่านกล่าวว่า โภขเณ มตฺตณฺณติ ย่อมมีอรรถว่า รู้จำนวน คือรู้จักประมาณในโภชนะฉะนั้น.

ภิกษุณฺ์ สฺตานิ ภิกษุสฺตานิ.

ร้อยแห่งภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า ภิกษุสฺตานิ.

เตหิ ปณฺจมตฺเตหิ ภิกษุสฺเตหิ.

ด้วยร้อยแห่งภิกษุ ซึ่งมีประมาณห้าเหล่านั้น.

เอเตน ยํ วุตฺตํ มหตา ภิกษุสงฆเณ สหธินฺติ เอตถ ตสฺส มหโต ภิกษุสงฆสฺส สงฺขยามตฺตํ ทสฺสิโต โหติ.

ในคำที่พระเถระกล่าวว่า มหตา ภิกษุสงฆเณ สหธิ นี้

เป็นอันท่านแสดงความที่ภิกษุสงฆ์ใหญ่นั้น เป็นผู้ใหญ่ด้วยจำนวน ด้วยคำว่า ปณฺจมตฺเตหิ ภิกษุสฺเตหิ นี้.

ปรโต ปนสฺส “นिरพฺพุโท หิ สาริปฺพุตฺต ภิกษุสงฺโฆ นีราทินโว อปคตกาฬโก สุทฺโร สาเร ปติฏฺฐิตโ

อิเมสํ หิ สาริปฺพุตฺต ปณฺจณฺ์ ภิกษุสฺตานํ โย ปจฺฉิมโก โส โสตาปนโนติ วจฺเณน คุณมตฺตํ อาริวิสฺสติ.

ส่วนความที่ภิกษุสงฆ์นั้น เป็นผู้ใหญ่ด้วยคุณ จักมีแจ้งข้างหน้าด้วยคำว่า

“ตูก่อนสาริปุตร! ก็ภิกษุสงฆ์ไม่มีเสี้ยนหนาม หมดโทษปราศจากความต่างด่า หมดจตตี ตั้งอยู่แล้วในธรรมอันเป็นสาระ, เพราะว่ามีบรรดาภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านี้ ภิกษุผู้มีคุณล้ำหลัง ก็ได้เป็นพระโสตาบันบุคคล” ดังนี้.

[อธิบายคำว่า “อสุสสิ โข” เป็นต้น]

“อสุสสิ โข เวรณโซ พราหมโณติ

พิงทราบวินิจฉัยในคำว่า อสุสสิ โข เวรณโซ พราหมโณ ดังต่อไปนี้:-

“อสุสสิตี สุนิ อุปลภี โสตทวารสมปตตวจนนิคโฆसानุสาเรณ อณญาสิ.

บทว่า อสุสสิ ความว่า ฟัง คือ ได้ฟัง ได้แก่ ได้ทราบตามทำนองแห่งเสียงของคำพูดที่ถึงโสตทวาร.

“โซติ ปทปุรณมตเต อวธารณตเถ วา นิปาโต.

ศัพท์ว่า โข เป็นนิบาต ลงในอรรถเพียงทำบทให้เต็ม หรือลงในอรรถแห่งอวธารณะ.

ตตถ อวธารณตเถน “อสุสสิเอว นาสส โกจิ สวณนตราโย อโหสีตี อยมตโถ เวทิตพโพ.

บรรดาอรรถทั้งสองนั้น ด้วยอรรถแห่งอวธารณะ พิงทราบใจความดังนี้ว่า

“ได้ฟังจริงๆ, อันตรายแห่งการฟังอะไรๆ มิได้มีแก่พราหมณ์นั้น.”

ปทปุรณน ปทพยุชนสิสิญฐตามตตเมว.

ด้วยอรรถว่าทำบทให้เต็ม พิงทราบว่า เป็นเพียงความสละสลวยแห่งบทและพยัญชนะเท่านั้น.

เวรณชาย ชาโต เวรณโซ.

พราหมณ์ผู้เกิดในเมืองเวรณชชา ชื่อว่าเวรณชชะ.

เวรณชาย ภโว เวรณโซ.

พราหมณ์มีในเมืองเวรณชชา ชื่อว่าเวรณชชะ.

เวรณชชา วา อสส นิวาโสตี เวรณโซ.

อีกอย่างหนึ่ง เมืองเวรณชชาเป็นที่อยู่ของพราหมณ์นั้น เพราะฉะนั้น พราหมณ์นั้น จึงชื่อว่า เวรณชชะ.

มาตาปิตุหิ กตนามวเสน ปนายิ “อุทโยตี วุจจติ.

แต่ว่าพราหมณ์นี้ ชาวเมืองเรียกว่า “อุทัย” ด้วยอำนาจชื่อที่มารดาบิดาตั้งให้.

พรหมิ อณตีตี พราหมโณ. “มนเต สขฌายตีตี อตโถ.

ผู้ใดย่อมสาธยายพระเวท. อธิบายว่า สาธยายมนต์ทั้งหลาย เหตุฉะนั้น ผู้นั้นชื่อว่าพราหมณ์.

อิทเมว हि ชาติพราหมณานิ นิรุตติวจนิ.

จริงอยู่ คำว่า “พราหมณ์” นี้แล เป็นคำเรียกพวกพราหมณ์โดยชาติ.

อริยา ปน พาหิตปาปตตา “พราหมณาตี วุจจติ.

แต่พระอริยเจ้าทั้งหลาย ท่านเรียกว่า “พราหมณ์” เพราะความเป็นผู้มีบาปอันลอยเสียแล้ว.

[อธิบายเรื่องที่พราหมณ์ได้ฟัง]

อิทานิ ยมตถ เวรณช พราหมโณ อสโสลี, ตํ ปกาเสนโต [115] “สมโณ ชลฺ โภ โคตโมติอาทิมาห.

บัดนี้ (พระอุบาลีเถระ) เมื่อจะประกาศเนื้อความที่เวรณชพราหมณ์ได้ฟัง จึงได้กล่าวคำมีว่า สมโณ ชลฺ โภ โคตโม เป็นต้น.

ตตถ สมิตปาปตตา “สมโณติ เวทิตพโพ.

ในคำนั้น บัณฑิตพึงทราบว่ พระผู้มีพระภาคชื่อว่าสมณะ เพราะเป็นผู้มีบาปสงบแล้ว.

วุดตํ เหน้ “พาหิตปาโปติ พราหมโณ สมิตตตา สมโณติ วุจจตีติ.

ข้อนี้ สมจริงดังคำที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

“เราเรียกบุคคลว่าเป็นพราหมณ์ เพราะมีบาปอันล่อยเสียแล้ว ว่าสมณะ เพราะความเป็นผู้มีบาปอันสงบแล้ว.”

ภควา จ อนุตตเรน อริยมคฺเคน สมิตปาโป.

ก็พระผู้มีพระภาค จั้ดว่า เป็นผู้มีบาปอันอริยมรรคอย่างยอดเยี่ยมให้สงบแล้ว.

เตนสส ยถาภุจฺจคุณฺยาธิคตเมตํ นามํ ยทิทํ สมโณติ.

เพราะฉะนั้น พระนาม คือ สมณะนี้ พระองค์ทรงบรรจุแล้ว ด้วยคุณตามเป็นจริง.

“ชลฺลุตติ อนุสฺสวตเถ นิปาโต.

บทว่า ชลฺ เป็นนิบาต ลงในอรรถว่า ได้ฟังมา.

“โภติ พราหมณชาติกานํ ชาติสมุทาคตํ อาลปนมตตํ.

คำว่า โภ เป็นเพียงคำร้องเรียกที่มาแล้วโดยชาติ แห่งเหล่าชนผู้มีชาติเป็นพราหมณ์.

วุดตมปิ เหน้ โภวาที นาม โส โหติ สเว โหติ สกิลฺจโนติ.

แม้ข้อนี้ ก็สมจริงดังคำที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “ผู้นั้นย่อมเป็นผู้ชื่อว่า โภวาที (ผู้มีวาทะว่าเจริญ) ผู้นั้นแล ยังมีกิเลสเครื่องกังวล.”

“โคตโมติ ภควนตํ โคตตวเสน ปริกิตเตติ.

ด้วยคำว่า โคตโม” นี้ เวรณชพราหมณ์ ทูลเรียกพระผู้มีพระภาค ด้วยอำนาจแห่งพระโคตร.

ตสฺมา สมโณ ชลฺ โภ โคตโมติ เอตถ สมโณ กิร โภ โคตมโคตโตติ เอวมตฺโถ ทฎฺฐพโพ.

เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงเห็นใจความ ในคำว่า สมโณ ชลฺ โภ โคตโม นี้ อย่างนี้ว่า “ได้ยินว่าพระสมณโคตมโคตร ผู้เจริญ.”

“สกุยฺปฺตโตติ อิทํ ปน ภควโต อุจฺจากุลปริทีปนี.

ส่วนคำว่า สกุยฺปฺตโต นี้ แสดงถึงตระกูลอันสูงส่งของพระผู้มีพระภาค.

“สกุยฺกุลา ปพฺพชิตโตติ สทฺธาปพฺพชิตภาวปริทีปนี.

คำว่า สกุยฺกุลา ปพฺพชิตโต แสดงความที่พระผู้มีพระภาคทรงผนวชด้วยศรัทธา.

เกนจิ ปาริชฺฌณฺเณน อนภิภูโต อปฺริกฺขิณฺเณว ตํ กุลํ ปหาย สทฺธาย ปพฺพชิตโตติ วุดตํ โหติ.

มีคำอธิบายว่า “พระองค์มิได้ถูกความเสื่อมอะไรๆ ครอบงำ ทรงละตระกูลนั้น อันยังไม่สิ้นเนื้อประดาตัวเลยแล้ว ทรงผนวชด้วยศรัทธา.”

ตโต ปรี วุตตตถเมว.

คำอื่นจากนั้น มีอรรถอันข้าพเจ้ากล่าวแล้วแล.

“ตโโข ปนาติ อิตถมภูตาชยานตเถ อุปิโยควจนี.

ทฤติยาริภัตติอันมีอยู่ในบทว่า ตโโข ปน นี้ ย่อมเป็นไปในอรรถที่กล่าวถึงอิตถัมภูต.

“ตสส โข ปน โภโต โคตมสสาติ อตโถ.

ความว่า “ก็ (กิตติศัพท์อันงาม) ของพระโคตม ผู้เจริญนั้นแล (ฟังไปแล้วอย่างนี้ว่า...)

“กลยาโนติ กลยาณคุณสมนนาโคโต. เสฏฐโฐติ วุตตโต โหติ.

บทว่า กลยาโนติ คือประกอบด้วยคุณอันงาม. อธิบายว่า ประเสริฐ.

“กิตติสทโหติ กิตติเยว ฤติโฆโส วา.

เกียรตินั่นเอง หรือเสียงกล่าวชมเชย ชื่อว่า “กิตติศัพท์.”

พุทธคุณภคา

อิตติปิ โส ภควาติอาทิสู ปน อัย ตาว โยชนา

ก็ในคำทั้งหลายมีอาทิว่า อิตติปิ โส ภควา เป็นต้น มีโยชนาดังต่อไปนี้ก่อนว่า

“โส ภควา อิตติปิ อรหิ, อิตติปิ สมมาสมพุทโธ, ฯเปฯ, อิตติปิ ภควาติ.

“พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ เพราะเหตุนี้, เป็นสัมมาสัมพุทธะ เพราะเหตุนี้.

เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เพราะเหตุนี้, เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เพราะเหตุนี้, เป็นผู้รู้แจ้งโลก เพราะเหตุนี้,

เป็นผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกอย่างยอดเยี่ยม เพราะเหตุนี้, เป็นครูสอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะเหตุนี้,

เป็นผู้เบิกบานแล้ว เพราะเหตุนี้, เป็นผู้จำแนกแจกธรรม เพราะเหตุนี้.”

อิมินา จ อิมินา จ การณนาติ วุตตํ โหติ.

มีอธิบายที่ท่านกล่าวไว้ว่า “เพราะเหตุนี้และเหตุนี้.”

อิทานิ วินยธรรณํ สุตตนตยโกสลลตถํ วินยสัณณนารมเก พุทธคุณปฏิสยุตตาย ธมมียา กลาย จิตตสมปหังสนตถลจ
เอเตสํ ปทานํ วิตถารนเยน [116] วณณนํ กริสสามิ.

บัดนี้ จักกระทำการพรรณนาโดยนัยพิสดารแห่งบทเหล่านั้น เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในสุดต้นตย และเพื่อรีนเริงแห่งจิต
ด้วยธรรมภคา อันประกอบด้วยพุทธคุณ ในวาระเริ่มต้นแห่งการสังวรธรรณาพระวินัยแห่งพระวินัยธรรทั้งหลาย.

ตสฺมา, ยํ วุตตํ “โส ภควา อิตติปิ อรหฺนติอาทิ, ตตถล

เพราะเหตุนี้ พึงทราบวินิจฉัย ในคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า “พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ แม้เพราะเหตุนี้” ดังนี้
เป็นต้น.

[อธิบายพุทธคุณบทว่า อรหิ]

“อารกตตา อรีนํ อรณณจ หตตตา ปจจยาทีนํ อรหตฺตา ปาปกรณเ รหาภาวติ อิเมหิ ตาว การณเห

โส ภควา “อรหฺนติ เวทิตพโพ.

พระผู้มีพระภาคนี้ บัณฑิตพึงทราบว่ “เป็นพระอรหันต์ เพราะเหตุเหล่านี้ก่อน คือ

เพราะเป็นผู้ไกล เพราะทรงทำลายข้าศึกทั้งหลาย และทรงหักกัจกรทั้งหลาย เพราะเป็นผู้ควรแก้ปจจยเป็นต้น

เพราะไม่มีความลับในการทำบาป.

อารกา ทิ โส สพุทฺทิกเลเสหิ สุวิฑูรวีฑูเร ฐิต มคฺเคน สวาสนานํ กิเลสานํ วิฑูสิตตตติ อารกตตา อรหิ.

ความจริง พระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ไกล คือทรงดำรงอยู่ในพระคุณอันไกลแสนไกล จากสรรพกิเลส

เพราะทรงกำจัดเสียซึ่งกิเลสทั้งหลายพร้อมทั้งวาสนา ด้วยมรรค เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า “อรหิ” เพราะเป็นผู้ไกล.

เต จาเนน กิเลสาร์โย มคฺเคน หตตติ อรีนํ หตตตปิ อรหิ.

อนึ่ง ข้าศึกคือกิเลสทั้งหลายเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคนี้ทรงทำลายเสียแล้วด้วยมรรคนี้

เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า “อรหิ” แม้เพราะทรงทำลายข้าศึกทั้งหลายเสีย.

ยี่ เจต อวิชาภาวตณหามยนาภี ปุณญาทอภิสงขาราริ ชรามรณเนมิ

อาสวสมุทยมเยน อกเขน วิชฌิตวา ติถาวรเถ สมายอชิติ อนาทิกาลปวัตตติ **สังสารจกั**

ตสสาเนน โพธิมณเฑ วิริยปาเทหิ สีลปฐวิยิ ปติฏฐาย สทธาหตเถน กมมกขยกริ ญาณผรสู คเหตวา สพเพ **อร**า หตาทิ
อรานิ หตตตปิ อรหิ.

อนึ่ง ซึ่งกัทั้งหมดแห่งสังสารจกั มีคัมอันสำเร็จด้วยอวิชาและภวตณห มีกักล่าวคืออภิสงขารมีบุญเป็นต้น มีกัคือชรามรณะ
อันร้อยไว้ด้วยเพลทที่สำเร็จด้วยอาสวสมุทัย คุมเข้าไว้ในรถกล่าวคือภพสาม อันเป็นไปแล้ หมดอกาลหาเบื่องต้นมิได้
อันพระผู้มีพระภาคนั้น ทรงยืนหยัดอยู่แล้บนปฐพีคือศีล ด้วยพระยุคลบาทคือพระวิริยะ ทรงถือผรสคือญาณ
อันกระทำซึ่งความสิ้นไปแห่งกรรม ด้วยพระหัตถ์คือศรัทธา ทรงหักเสียได้แล้ ในพระโพธิมณเฑ
เพราะฉนั้น จึงทรงพระนามว่า “อรห” แม้เพราะทรงหักกัจกัเสีย

[สังสารวัฏ คือปฏิจจสมุปบาทเป็นปัจจยกัน]

อถวา “สังสารจกณติ อนมตคคสังสารวัฏฏ วิจจติ.

อีกอย่างหนึ่ง สังสารวัฏมีเบื่องต้นและเบื่องปลายรู้ไม่ได้ พระผู้มีพระภาค ตรัสเรียกวว่า “สังสารจกั.”

ตสส จ อวิชา นาภี มุลกตตวา, ชรามรณิ เนมิ ปริโยสานตตวา, เสสา ทส ธมมา อรา อวิชามุลกตตวา ชรามรณปริญตตตวา จ.

กัอวิชาเป็นคัมของสังสารจกันั้น เพราะเป็นมุลเหตุ, มีชรามรณะเป็นกง เพราะเป็นที่สุด,
ธรรม ๑๐ อย่างที่เหลือเป็นกั เพราะมีอวิชาเป็นมุลเหตุ และเพราะมีชรามรณะเป็นที่สุด.

ตตถ ทุกขาทีสุ อญญาณิ อวิชา.

บรรดาธรรมมีอวิชาเป็นต้นนั้น ความไม่รู้ในอริยสังมิทุกข์เป็นต้น ชื่อว่าอวิชา.

กามภเว จ อวิชา กามภเว สงขารานิ ปจจโย โหติ.

กัอวิชาในกามภพ ย่อมเป็นปัจจยแก่สังขารทั้งหลายในกามภพ.

รูปภเว อวิชา รูปภเว สงขารานิ ปจจโย โหติ.

อวิชาในรูปภพ ย่อมเป็นปัจจยแก่สังขารทั้งหลายในรูปภพ.

อรูปภเว อวิชา อรูปภเว สงขารานิ ปจจโย โหติ.

อวิชาในอรูปภพ เป็นปัจจยแก่สังขารทั้งหลายในอรูปภพ.

กามภเว สงขารา กามภเว ปฏิสนธิวิญญาณสส ปจจยา โหนติ.

สังขารในกามภพ ย่อมเป็นปัจจยแก่ปฏิสนธิวิญญาณในกามภพ.

เอส นโย อิตเรสุ.

ในรูปภพและอรูปภพ กันี้.

กามภเว ปฏิสนธิวิญญาณิ กามภเว นามรูปสส ปจจโย โหติ.

ปฏิสนธิวิญญาณในกามภพ ย่อมเป็นปัจจยแก่นามรูปในกามภพ.

ตถา รูปภเว. อรูปภเว นามสเสว ปจจโย โหติ.

ในรูปภพ ก็อย่างนั้น. ย่อมเป็นปัจจยแก่นามอย่างเดียว ในอรูปภพ.

กามภเว นามรูปปี กามภเว สฬายตนสส ปจจโย โหติ.

นามรูปในกามภพ เป็นปัจจยแก่อายตนะ ๖ ในกามภพ.

[117] รูปภเว นามรูปปี รูปภเว ตินณิ อายตทานิ ปจจโย โหติ.

นามรูป ในรูปภพ ย่อมเป็นปัจจยแก่อายตนะทั้ง ๓ ในรูปภพ.

อรูปภเว นามิ อรูปภเว เอกสสายตนสส ปจจโย โหติ.

นามในอรูปภพ ย่อมเป็นปัจจยแก่อายตนะอย่างเดียว ในอรูปภพ.

กามภเว สฬายตนิ กามภเว ฉฬพิธสส ผสสสส ปจจโย โหติ.

อายตนะ ๖ ในกามภพเป็นปัจจยแก่ผัสสะ ๖ อย่าง ในกามภพ.

รูปภเว ตินิ อายตทานิ รูปภเว ตินณิ ผสทานิ.

๓ อายตนะในรูปภพ เป็นปัจจยแก่ ๓ ผัสสะในรูปภพ.

อรูปภเว เอกมายตนิ อรูปภเว เอกสส ผสสสส ปจจโย โหติ.

๑ อายตนะในอรูปภพ ย่อมเป็นปัจจยแก่ ๑ ผัสสะในอรูปภพ.

กามภเว ฉ ผสสา กามภเว ฉนนิ เวทานนิ ปจจยา โหนติ.

ผัสสะ ๖ ในกามภพ ย่อมเป็นปัจจยแก่เวทนา ๖ ในกามภพ.

รูปภเว ตโย ตตเถว ติสสนนนิ.

๓ ผัสสะในรูปภพ เป็นปัจจยแก่ ๓ ผัสสะในรูปภพนั้นนั่นเอง.

อรูปภเว เอโก ผสโส ตตเถว เอกิสสา เวทานาย ปจจโย โหติ.

ผัสสะ ๑ ในอรูปภพ ย่อมเป็นปัจจยแก่เวทนา ๑ ในอรูปภพนั้นนั่นเอง.

กามภเว ฉ เวทนา กามภเว ฉนนิ ตณหากายานิ ปจจยา โหนติ.

เวทนา ๖ ในกามภพ ย่อมเป็นปัจจยแก่ตัณหากาย ๖ ในกามภพ.

รูปภเว ติสโส ตตเถว ตินณิ.

เวทนา ๓ ในรูปภพ เป็นปัจจยแก่ตัณหากาย ๓ ในรูปภพนั้นนั่นเอง.

อรูปภเว เอกา เวทนา อรูปภเว เอกสส ตณหากายสส ปจจโย โหติ.

เวทนา ๑ ในอรูปภพ ย่อมเป็นปัจจยแก่ตัณหากาย ๑ ในอรูปภพ.

ตตถ ตตถ สา สา ตณหา ตสส ตสส อุปาทานสส.

ตัณหานันๆ ในกามภพเป็นต้นนันๆ ย่อมเป็นปัจจยแก่อุปาทานนันๆ.

อุปาทานาทโย ภาวทินิ.

อุปาทานเป็นต้น ย่อมเป็นปัจจุแก้ภเป็นต้น.

กถิ.

คืออย่างไร.

อิเธกัจโจ “กาเม ปริภุชชิสสามิติ กามุปาทานปจฺจยา กาเยน ทุจฺจริตฺ จรติ วาจาเยน ทุจฺจริตฺ จรติ มนสา ทุจฺจริตฺ จรติ
ตุจฺจริตฺปาริปุริยา อปาเย อุปฺปชฺชติ.

คือว่า คนบางคนในโลกนี้คิดว่า “จักบริโภคมกาม” ย่อมประพฤติกุศลด้วยกาย ประพฤติกุศลด้วยวาจา ประพฤติกุศลด้วยใจ
เพราะกามุปาทานเป็นปัจจุ เพราะความเต็มรอบแห่งกุศล เขาจึงเกิดในอุบาย.

ตตถสฺส อุปฺปตฺติเหตุภูตํ กมฺมํ กมฺมกโว ฆนฺธานํ นิพฺพตฺติ ชาตี ปริปาโก ชรา เภโท มรณํ.

กรรมเป็นเหตุเกิดในอุบายนั้นของบุคคลนั้น เป็นกรรมภ,
ความเกิดขึ้นแห่งขั้นทั้งหลาย เป็นชาติ, ความแก่แห่งอมเป็นชรา, ความแตกทำลาย เป็นมรณะ.

อปโร “สคฺคสมฺปตฺตี อนฺุภวิสสามิติ ตเถว สุจฺริตฺยจฺรติ สุจฺริตฺปาริปุริยา สคฺเค อุปฺปชฺชติ.

อีกคนหนึ่งคิดว่า “จักเสวยสมบัติในสวรรค์” ประพฤติสุจริตอย่างนั้นเหมือนกัน
เพราะความบริบูรณ์แห่งสุจริต เขาจึงเกิดในสวรรค์.”

ตตถสฺส อุปฺปตฺติเหตุภูตํ กมฺมํ กมฺมกโวติ โสเอว นโย.

คำว่า “กรรมเป็นเหตุเกิดในสวรรค์นั้นของเขา เป็นกรรมภเป็นต้น” ก็มีนัยเหมือนกันนั้น.

อปโร ปน “พรหมโลก สมฺปตฺตี อนฺุภวิสสามิติ กามุปาทานปจฺจยา เมตตํ ภาเวตี กรุณํ มุทิตํ อุเปกฺขิ ภาเวตี
ภาวนาปาริปุริยา พรหมโลก นิพฺพตฺติ.

ส่วนอีกคนหนึ่งคิดว่า “จักเสวยสมบัติในพรหมโลก” ย่อมเจริญเมตตา เจริญกรุณา มุทิตา อุเบกขา เพราะกามุปาทานเป็นปัจจุ
เขาจึงเกิดในพรหมโลก เพราะความบริบูรณ์แห่งภาวนา.

ตตถสฺส นิพฺพตฺติเหตุภูตํ กมฺมํ กมฺมกโวติ โสเอว นโย.

คำว่า “กรรมเป็นเหตุเกิดในพรหมโลกนั้นของเขา เป็นกรรมภเป็นต้น” ก็มีนัยเหมือนกันนั้น.

อปโร [118] อรุภเว สมฺปตฺตี อนฺุภวิสสามิติ ตเถว อากาसानญฺจายตนาทิสมาปตฺติโย ภาเวตี
ภาวนาปาริปุริยา ตตถ ตตถ นิพฺพตฺติ.

อีกคนหนึ่งคิดว่า “จักเสวยสมบัติในอรุภพ” จึงเจริญสมาบัติทั้งหลายมีอากาसानญายตนะเป็นต้น อย่างนั้นนั่นแล
เพราะความบริบูรณ์แห่งภาวนา เขาจึงเกิดในอรุภพนั้นๆ.

ตตถสฺส นิพฺพตฺติเหตุภูตํ กมฺมํ กมฺมกโว กมฺมนิพฺพตฺตา ฆนฺธา อุปฺปตฺติโกโว ฆนฺธานํ นิพฺพตฺติ ชาตี ปริปาโก ชรา เภโท มรณนฺติ.

กรรมเป็นเหตุเกิดในอรุภพนั้นของเขา เป็นกรรมภ, ขั้นทั้งหลายที่เกิดแต่กรรม เป็นอุบัติภ, ความเกิดแห่งขั้นทั้งหลาย
เป็นชาติ, ความแก่แห่งอม เป็นชรา, ความแตกทำลายเป็นมรณะแล.

เอส นโย เสสุปาทานมุสิกาสูปี โยชนาสู.

ในโยชนาทั้งหลาย แม้มือปาทานที่เหลือเป็นมูล ก็นัยนี้.

[ธัมมฐิติญาณ]

เอวมยิ อวิชา เหตุ, สงขาร เหตุสมุขปนนา, อุโฆเปเต เหตุสมุขปนนาติ ปจยปริคคเห ปญญา ธัมมฐิติญาณ.

ปัญญาในการกำหนดปัจจย (โดยนัยที่ท่านกล่าวไว้)อย่างนี้ว่า “อวิชา นี้ เป็นตัวเหตุ, สงขารทั้งหลายเกิดมาจากเหตุ, อวิชาและสงขารแม้ทั้งสองนี้ ก็เป็นเหตุสมุขปนนธรรม (ธรรมที่เป็นเหตุและเกิดจากเหตุ)” ชื่อธรรมฐิติญาณ.

อตีตมปี อทธานิ อนาคตมปี อทธานิ อวิชา เหตุ, สงขาร เหตุสมุขปนนา, อุโฆเปเต เหตุสมุขปนนาติ ปจยปริคคเห ปญญา ธัมมฐิติญาณนติ.

ปัญญาในการกำหนดปัจจย (โดยนัยที่ท่านกล่าวไว้)อย่างนี้ว่า

“อวิชาทั้งที่เป็นอดีตตธา (อดีตกาล) ทั้งที่เป็นอนาคตตธา (อนาคตกาล) เป็นตัวเหตุ, สงขารทั้งหลายเกิดมาจากเหตุ, อวิชาและสงขารแม้ทั้งสองนี้ ก็เป็นเหตุสมุขปนนธรรม (ธรรมที่เป็นเหตุและเกิดจากเหตุ)” ชื่อธรรมฐิติญาณแล.

เอเตน นเยน สพพทานิ วิตถาเรตพพานิ.

ทุกๆ บท (ผู้ศึกษา)พึงให้พิสตารโดยนัยนี้.

[สังเขปและอทธาในปฏิจสมุขปาท]

ตตถ อวิชาสงขาร เอโก สงเขโป.

บรรดา(องค์แห่งปฏิจสมุขปาท)นั้น อวิชาและสงขารเป็นสังเขปหนึ่ง.

วิญญานนามรูปสหายตนผลสเวทนา เอโก. ตณหูปาทานภาวา เอโก.

วิญญาน นามรูป สหายตนะ ผัสสะ และเวทนา เป็นสังเขปหนึ่ง. ตัณหาอุปาทานและภพ เป็นสังเขปหนึ่ง.

ชาติชรามรณ เอโก.

ชาติและชรามรณะเป็นสังเขปหนึ่ง.

ปริมสงเขโป เจตถ อตีโต อทธา. เทว มชฌิมา ปจจุปนโน. ชาติชรามรณ อนาคต.

ก็ในสังเขป ๔ นั้น สังเขปต้น เป็นอดีตตธา. สองสังเขปกลาง เป็นปัจจุปนนตธา. ชาติและชรามรณะเป็นอนาคตตธา.

[วิญญะและสนธิ ๓ ในปฏิจสมุขปาท]

อวิชาสงขารคคหณเจตถ ตณหูปาทานภาวา คคิตาว โหนตติ อิม ปญจ ธมมา อตีเต กมมวญญิ.

อนึ่ง ในสังเขปต้นนั้น ตัณหาอุปาทานและภพ ย่อมเป็นอันท่านถือเอาแล้ว ด้วยศัพท์คืออวิชาและสงขารนั้นแล เพราะฉะนั้น ธรรม ๕ เหล่านี้ จัดเป็นกรรมวิญญะในอดีต.

วิญญานาทโย ปญจ เอตริหิ วิปากวญญิ.

ธรรม ๕ อย่าง มีวิญญาน เป็นต้น จัดเป็นวิปากวิญญะ ในปัจจุบัน.

ตณฺหุปาทานภวคคฺคเณน อวิชชาสงฺขารรา คหิตาว โหนฺติติ อิมํ ปญฺจ ฌมฺมา เอตฺรหิ กมฺมวณฺณํ.
อวิชชาและสังขาร เป็นอันท่านถือเอาแล้วด้วยศัพท์คือต้นหาอุปาทานและภพนั่นเอง
เพราะฉะนั้น ธรรม ๕ เหล่านี้ จัดเป็นกรรมวิภูในกาลบัดนี้.

ชาติชรามรณาปเทเสน วิญญาณาทีนํ นิตฺทิกฺกุสฺสุตตา อิมํ ปญฺจ ฌมฺมา อายตฺติ วิปាកวณฺณํ.
ธรรม ๕ เหล่านี้ จัดเป็นวิปากวิภูต่อไป (ในอนาคต) เพราะ(องค์ปฏิจจสมุปบาท) มีวิญญาณ เป็นต้น
(ท่านแสดงไข)โดยอ้างถึงชาติ ชรา มรณะ.

เต อาการโต วิสตีวิธา โหนฺตติ.
(ปฏิจจสมุปบาท มีอวิชชาเป็นต้นนั้น) ว่าโดยอาการมี ๒๐ อย่าง.

สงฺขารวิญญาณานนฺเจตถ อนฺตรา เอโก สนฺธิ.
อนึ่ง ใน(องค์ปฏิจจสมุปบาทมีสังขารเป็นต้น)นี้ ระหว่างสังขารกับวิญญาณ เป็นสนธิหนึ่ง.

เวทนาตณฺหามนฺตรา เอโก.
ระหว่างเวทนาจับต้นหา เป็นสนธิหนึ่ง.

ภวชาติมนฺตรา เอโกติ.
ระหว่างภพกับชาติ เป็นสนธิหนึ่ง ฉะนั้นแล.

อิติ ภควา เอตํ จตฺตฺสขเป [119] ตียทฺธํ วิสตาการํ ติสฺนํ ปฏิจจสมุปบาทํ สพฺพาการโต ชานาติ ปสฺสตี อญฺญาตี ปฏิวิชฺฌตี.
พระผู้มีพระภาค ทรงรู้ทรงเห็น ทรงทราบ ทรงแทงตลอด ปฏิจจสมุปบาทนี้
ซึ่งมีสังขเป ๔ อัทธา ๓ อาการ ๒๐ สนธิ ๓ โดยอาการทุกอย่าง ด้วยประการฉะนี้.

ตํ ญฺาตฺตฺสขเป ญฺาณํ ปชานนญฺาณํ ปญฺญา.
ความรู้นั้น ชื่อว่าญาณ เพราะอรรถว่ารู้ (โดยสภาพตามเป็นจริง), ชื่อว่าปัญญา เพราะอรรถว่ารู้ชัด.

เตน วุจฺจตี “ปจฺจยปริคคฺคเห ปญฺญา ฌมฺมกฺกุสฺสิตฺติญฺาณนฺตี.
เพราะเหตุฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “ปัญญาในการกำหนดปัจจัย ชื่อธรรมฐิติญาณ.”

อิมินา ฌมฺมกฺกุสฺสิตฺติญฺาณเณน ภควา เต ฌมฺเม ยถากุตฺตํ ญฺุตวา เตสุ นิตฺทิกฺกุสฺสุตโต วิรชชฺนโต วิมฺจจฺนโต
วุตฺตปฺปการสฺส อิมสฺส สํสารจกฺกสฺส อเร หนฺนิ วิหฺนิตฺติ วิทฺธเสสิ.

พระผู้มีพระภาค ทรงรู้ธรรมเหล่านั้น ตามเป็นจริง ด้วยธรรมฐิติญาณนี้แล้ว ทรงเพื่อบรรเทาคลายความพอใจจะพ้นไปในธรรมมี
อวิชชาเป็นต้นนั้น จึงได้หัก ทำลาย กำจัดเสีย ซึ่งซึ่งก้ำกั้วทั้งหลาย แห่งสังสารจักร มีประการดังกล่าวแล้วนี้.

เอวมปิ ออรานํ หตฺตตฺตาปี อรหํ.
พระองค์ทรงพระนามว่า “อรห” แม้เพราะทรงหักกำจักรเสีย แม้ด้วยประการอย่างนี้.

อคคฺคทกฺขิณฺนยตฺตวา จ จีวรธาปิจฺจเย อรหตี ปุชฺชาวิเสเส จ.
อนึ่ง พระผู้มีพระภาคนั้น ย่อมควรซึ่งจีวรทาบปัจจัย และบุชชาพิเศษทั้งหลาย เพราะพระองค์เป็นผู้ควรซึ่งทักษิณอันเลิศ.

เตเนว อุขปนเน ตถาคเต เยเกจิ มหเสกขา เทวมนุสสา น เต อณญตถ ปุขั กโรนติ.

เพราะฉะนั้น ในเมื่อพระตถาคตเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว เทพและมนุษย์ผู้มเหสักข์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง จึงไม่ทำการบูชาในที่อื่น.

ตถาหิ พุรหมา สหมปติ สีเนรุมตเตน รตนทาเมน ตถาคตํ ปุเชสิ.

จริงอย่างนั้น ท้าวสหัมบดีพรหม ทรงบูชาพระตถาคต ด้วยพวงแก้วเท่าเขาสิเนรุ.

ยถาพลญจ อญญเเวา มนุสสา จ พิมพิสารโกสลราชาทโย.

อนึ่ง เทพและมนุษย์เหล่าอื่น มีเจ้าพิมพิสาร และพระเจ้าโกศลเป็นต้น ก็ทรงบูชาแล้วตามกำลัง.

ปรินิพพุตมปิ จ ภควนตํ อุททิสส ฉนนวุติโกฏิธนํ วิสสชเชตวา อโสคมหาราชา

สกลขมพุทูปเป จตุราสีตีวิหารสทธานิ ปติภูฐาเปสิ.

อนึ่ง พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสละพระราชทรัพย์ถึง ๙๖ โกฏิ ทรงสร้างพระวิหาร ๘๔,๐๐๐ หลัง ในสกลขมพุทวิป ทรงอุทิศพระผู้มีพระภาค แม้เสด็จปรินิพพานแล้ว.

โก ปน วาโท อญญเสํ ปุชาวิเสสานนติ ปจจายาทีนํ อรหตตปาปี อรหํ.

ก็จะกล่าวอะไร ถึงบูชาพิเศษเหล่าอื่น. เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า “อรห” แม้เพราะเป็นผู้ควรซึ่งปัจจัยเป็นต้น.

ยถา จ โลก เกจิ ปณตติมานินโน พาลา อสิโลกภเยน รโห ปาปี กโรนติ

เอวเมส น กทาจิ กโรตีติ ปาปกรณ รหาภาวโตปี อรหํ.

อนึ่ง เหล่าคนพาลผู้ถือตัวว่าเป็นบัณฑิตพวกใดๆ ในโลก ย่อมทำบาปในที่ลับ เพราะกลัวแต่ความตีเียน ฉันใด พระผู้มีพระภาคนั้น ย่อมทรงกระทำดั่งนั้น ในบางครั้งก็หาไม่ เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า “อรห” แม้เพราะไม่มีความลับในการกระทำบาป.

โหติ เจตถ

“อารกตตา จ หตตตา	กิลสาริน โส มุณี
หตสสารจกกาโร	ปจจายาทีนมารโห
น รโห กโรตี ปาปานิ	อรหนเตน วุจจตีติ.

ก็ในพระนามนี้ มีคาถาประพันธ์นี้เพื่อความดั่งนี้ว่า

“พระมุณีนั้น เพราะความที่พระองค์เป็นผู้ไกลและทรงทำลายข้าศึกคือกิเลส
ทั้งหลาย พระองค์เป็นผู้หักกำแห่งสังสารจักร เป็นผู้ควรปัจจัยเป็นต้น
ย่อมไม่ทรงทำบาปในที่ลับ เพราะเหตุนี้ บัณฑิต จึงถวายพระนามว่า “อรห.””

[อธิบายพุทธคุณบทว่า สมมาสมพุทโธ]

สมมา สามญจ สพุทหมมานํ พุทตตปา ปน [120] สมมาสมพุทโธ.

อนึ่ง (พระผู้มีพระภาคนั้น) เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ เพราะตรัสรู้ธรรมทั้งปวง โดยชอบ และด้วยพระองค์เอง.

ตถาเทส สพุททเม สมมาสมพุทโธ, อภิญญเยเย ฐเมเย อภิญญเยเยโต พุทโธ, ปริญญเยเย ฐเมเย ปริญญเยเยโต พุทโธ,
ปหาตพุเพ ฐเมเย ปหาตพุโต พุทโธ, สจฉิกาทพุเพ ฐเมเย สจฉิกาทพุโต พุทโธ, ภาเวตพุเพ ฐเมเย ภาเวตพุโต พุทโธ.

จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคนั้น ตรัสรู้ชอบเองซึ่งธรรมทั้งปวง คือ ตรัสรู้ธรรมที่ควรรู้อย่างนี้ โดยความเป็นธรรมที่ควรรู้อย่างนี้,
ตรัสรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ โดยความเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้, ตรัสรู้ธรรมที่ควรละ โดยความเป็นธรรมที่ควรละ,
ตรัสรู้ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง โดยความเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง, ตรัสรู้ธรรมที่ควรทำให้เจริญ โดยความเป็นธรรมที่ควรทำให้เจริญ.

เตเนวาท

“อภิญญเยเย อภิญญาโต ภาเวตพุพจร ภาวิต
ปหาตพุพิ ปหีนมเม ตสมา พุทโธสมิ พราหมณาตี”.

ด้วยเหตุนี้แหละ พระองค์จึงตรัสว่า

“สิ่งที่ควรรู้อย่างนี้ เราได้รู้อย่างนี้แล้ว สิ่งที่เราควรให้เจริญ เราก็ให้เจริญแล้ว
และสิ่งที่ควรละ เราก็ละได้แล้ว เพราะเหตุนี้แหละ พราหมณ์ เราจึงเป็น
พระพุทธเจ้า”.

อปิจ “จกขุ ทุกขสจจ, ตสส มุลการณภาเวเน ตสมมฐฐาปิกา บุริมตณหา สมุทยสจจ, อุภินนหมปวัตติ นิโรธสจจ,
นิโรธปชานนา ปฏิปทา มคคสจจจติ เอเว เอเกกปพุทธาเรนาปิ สพุททเม สมมา สามญจ พุทโธ.

อีกอย่างหนึ่ง (พระผู้มีพระภาคนั้น) ตรัสรู้ซึ่งธรรมทั้งปวง โดยชอบ และด้วยพระองค์เอง แม้ด้วยการยกขึ้นทีละบทย่างนี้ว่า
“จักขุเป็นทุกขสัง, ตณหาในภพก่อน อันยังจักขุนั้นให้เกิด โดยความเป็นมูลเหตุแห่งจักขุนั้น เป็นสมุทัยสัง,
ความไม่เป็นไปแห่งจักขุและเหตุเกิดแห่งจักขุทั้งสอง เป็นนิโรธสัง, ข้อปฏิบัติเป็นเหตุให้รู้นิโรธ เป็นมรรคสัง.”

เอส นโย โสตฆานชิวหากายมเนส.

ใน โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย และมณะ ก็มีนัยเช่นนี้.

เอเตเนว นเยน รูปาทีนิ ฉ อายตนาณิ, จกขุวิญญาณาทโย ฉ วิญญาณกายา, จกขุสมพสสาทโย ฉ ผสสา,
จกขุสมพสสาเวทนาทโย ฉ เวทนา, รูปสญญาทโย ฉ สญญา, รูปสญเจตนาทโย ฉ เจตนา, รูปตณหาทโย ฉ ตณหากายา,
รูปวิตกทโย ฉ วิตกกา, รูปวิจารณ์ทโย ฉ วิจารณ์, รูปกชนธาทโย ปญจกชนธา, ทส กสิณานิ, ทส อสุภานิ, ทส อนุสสติโย,
อุทฐมาตกสญญาทิวเสน ทส สญญา, เกสาทโย ทวัตตีสาการา, ทวาทสายตานิ อฏฐารส ธาตุโย, กามภวาทโย นว ภวา,
ปฐมาทีนิ จตตารี ฆานานิ, เมตตาทภาวาทโย จตสโส อปป์มญญาโย, อากาसानญจายตนาทิกา จตสโส [121] อรูปสมาปัตติโย,
ปฏิโลมโต ชรามรณาทินี อนุโลมโต อวิชชาทีนิ ปฏิจจสมุปปาทงคานิ จ โยเซตพพานิ.

บัณฑิตพิงประกอบอายตนะ ๖ มีรูปเป็นต้น, วิญญาณกาย ๖ มีจักขุวิญญาณเป็นต้น, ผัสสะ ๖ มีจักขุสัมผัสเป็นต้น,
เวทนา ๖ มีจักขุสัมผัสสชาเวทนาเป็นต้น, สัญญา ๖ มีรูปสัญญาเป็นต้น, เจตนา ๖ มีรูปสัญญาเจตนาเป็นต้น,
ตณหากาย ๖ มีรูปตณหาเป็นต้น, วิตก ๖ มีรูปวิตกเป็นต้น, วิจารณ์ ๖ มีรูปวิจารณ์เป็นต้น, ชันธ ๕ มีรูปชันธเป็นต้น,
กสิณ ๑๐, อสุภะ ๑๐, อนุสสติ ๑๐, สัญญา ๑๐ ด้วยอำนาจอุทฐมาตกสัญญาเป็นต้น, อากา ๓๒ มีผมเป็นต้น,
อายตนะ ๑๒, ธาตุ ๑๘, ภพ ๙ มีกามภพเป็นต้น, ฆาน ๔ มีปฐมฆานเป็นต้น, อปัปป์มญญา ๔ มีเมตตาทภาวาทเป็นต้น

๑ พุ. ส. ๒๕/๔๔๔.
๒ พุ. ส. ๒๕/๔๔๔.

อรุปสมาบัติ ๔ มีอากาสาณัญญาตนะเป็นต้น, และองค์แห่งปฏิจจสมุปบาท โดยปฏิโลมมีชรามรณะเป็นต้น โดยอนุโลมมีอวิชาเป็นต้น โดยนัยนี้นั้นแล.

ตตราย โลกปทโยชนา.

ในชรามรณะเป็นต้นนั้น มีการประกอบบทเดียดังต่อไปนี้:-

“ชรามรณํ ทุกขสจฺจํ, ชาติ สมุทยสจฺจํ, อุกิณฺณมปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา ปฏิปทา มคฺคสจฺจนฺติ เอวํ เอเกกปทฺพุทธาเรน สพฺพธมฺเม สมมา สามญฺจ พุทฺโธ อนุพุทฺโธ ปฏิวิทฺโธ.

พระผู้มีพระภาคนั้น ตรัสรู้ คือตรัสรู้ตามสมควร ได้แก่แห่งตลอดซึ่งธรรมทั้งปวง โดยชอบและด้วยพระองค์เอง ด้วยการยกขึ้นทีละบท อย่างนี้ว่า “ชรามรณะ เป็นทุกขสัจ, ชาติ เป็นสมุทัยสัจ, การสลัดออกเสียซึ่งชรามรณะและเหตุเกิดแห่งชรามรณะนั้น แม้ทั้งสองเป็นนิโรธสัจ, ข้อปฏิบัติเป็นเหตุให้รู้นิโรธ เป็นมรรคสัจ.

เตน วุตฺตํ “สมมา สามญฺจ สพฺพธมฺมานํ พุทฺธตฺตา ปน สมมาสมพุทฺโธติ.

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวว่า “อนึ่ง พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ เพราะตรัสรู้ธรรมทั้งปวง โดยชอบและด้วยพระองค์เอง.”

[อรรถาธิบายพุทธคุณบทว่า วิชาจรณสมปนโน]

วิชาหิ จ ปน จรณน จ สมปนฺนตฺตา วิชาจรณสมปนฺโน.

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่าผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ก็เพราะทรงเพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ.

ตตฺถ “วิชาติ ติสฺโสปี วิชา อญฺญูปิ วิชา.

ในวิชาและจรณะนั้น วิชา ๓ ก็ดี วิชา ๘ ก็ดี ชื่อว่าวิชา.

ติสฺโส ภาเยวรสฺสุตเต วุตฺตนเยเนว เวทิตฺตพฺพา.

วิชา ๓ พึงทราบตามนัยที่ตรัสไว้ในภาเยวรสฺสุตฺตรนํแล.

อญฺญ อมพญฺญุตเต.

วิชา ๘ ในอัมพญฺญุตฺตร.

ตตร หิ วิปสฺสนาญฺญาณน มโนมยิทฺธิยา จ สห ฉ อภิญญา ปรีคฺคเหตุวา อญฺญ วิชา วุตฺตา.

ก็ในวิชา ๓ และวิชา ๘ นั้น วิชา ๘ พระองค์ตรัสประมวลอภิญญา ๖ กับวิปัสสนาญาณและมโนมยิทธิเข้าด้วยกัน.

“จรณนฺติ “สีลสํวร, อินฺทริเยสุ คฺคตฺตพฺวารตา, โภชน มตฺตตฺถญฺจ, ชาคริยานุโยโค, สตฺต สทฺธมฺมา, จตฺตารี ฌานานีติ อิเม ปณฺณรส ธมฺมา เวทิตฺตพฺพา.

ธรรม ๑๕ นี้ คือ สีลสังวร, ความเป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้ว ในอินทรีย์ทั้งหลาย, ความเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ, ชาคริยานุโยค, สัทธรรม ๗, ฌาน ๔ พึงทราบว่า ชื่อว่าจรณะ.

อิเมเวว ทิ ปณฺณรส ฐมา, ยสฺมา เอเตหิ จรติ อริยสาวโก คจฺฉติ อมตํ ทิสฺส, ตสฺมา “จรณนฺติ วุตฺตา. จริงอยู่ ธรรม ๑๕ นี้แหละ พระองค์ตรัสเรียกว่า “จรณะ”

เพราะเหตุที่เป็นเครื่องดำเนินคือเป็นเครื่องไปสู่ทิศ คืออมตธรรม ของพระอริยสาวก.

ยถา “อิธ มหานาม อริยสาวโก สีลวา โหตีติ”.

เหมือนอย่างที่ว่า(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนมหานาม! พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีศีล” ดังนี้เป็นต้น^๑.
วิตถาโร.

(ผู้ศึกษา)พึงทราบความพิสดาร.

ภควา อิมาทิ วิชาหิ อิมินา จ จรณน สมฺนาคโต เตน วุจฺจติ “วิชาจรณสมปนฺนติ.

พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยวิชาเหล่านี้ และด้วยจรณะนี้
เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า “ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ”

ตตถ วิชาสมปทา ภควโต สพฺพญตุํ ปุเรตฺวา จิตฺตา.

ใน(ความถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ)นั้น ความถึงพร้อมด้วยวิชา ยังความที่พระผู้มีพระภาคเป็นพระสัมพัญญให้เต็มอยู่.

จรณสมปทา มหาคารุณิกตํ.

ความถึงพร้อมด้วยจรณะ ยังความที่พระองค์เป็นผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณาให้เต็มอยู่.

โส สพฺพญตฺยา สพฺพสฺตตานํ [122] อตฺถานตฺถํ ญตฺวา มหาคารุณิกตฺยา อนตฺถํ ปรีชเชตฺวา อตฺเถ นินฺยเชตี
ยถาตํ วิชาจรณสมปนฺนโน.

พระผู้มีพระภาคนั้นทรงรู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีใช้ประโยชน์แก่สรรพสัตว์ ด้วยความเป็นสัมพัญญ
แล้วทรงเว้นสิ่งที่มีใช้ประโยชน์เสีย ด้วยความเป็นผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา
ทรงชักนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมือนอย่างผู้ที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ฉะนั้นแล.

เตนสฺส สวากา สุปฏิปนฺนา โหนตี โน ทฺวปฏิปนฺนา, วิชาจรณวิปนฺนํ สวากา อตฺตนตฺปาทย วิย.

เพราะเหตุฉะนั้น เหล่าสาวกของพระผู้มีพระภาคนั้น จึงเป็นผู้ปฏิบัติดี หาเป็นผู้ปฏิบัติชั่ว
เหมือนอย่างเหล่าสาวกของพวกบุคคลผู้มีวิชาและจรณะวิบัติ ทำตนให้เดือดร้อนเป็นต้นฉะนั้นไม่.^๓

๑ ม. ม. ๑๓/๒๖.

๒ ม. ม. ๑๓/๒๖.

๓ เพราะเหตุฉะนั้น เหล่าสาวกของพระผู้มีพระภาคนั้น จึงเป็นผู้ปฏิบัติดี หาเป็นผู้ปฏิบัติชั่วไม่.

พวกสาวกของพระผู้มีพระภาคนั้น หาเป็นผู้ปฏิบัติชั่วเหมือนอย่างเหล่าสาวกของพวกบุคคลผู้มีวิชาและจรณะวิบัติ ทำตนให้เดือดร้อน
เป็นต้นฉะนั้นไม่. (ซ้ำ)

[อรรถาธิบายพระพุทธรูปคุณบทว่า สุกโต]

โสภณคมนตรีดา สุนทร ฐานัน คตตดา สสมา คตตดา สสมา จ คตตดา สุกโต.

สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า สุกโต เพราะภาวะที่ทรงดำเนินไปงาม เพราะภาวะที่เสด็จไปยังสถานที่ดี เพราะภาวะที่เสด็จไปโดยชอบ และเพราะภาวะที่ตรัสไว้โดยชอบ.

คมนตรีปิ ทิ “คตตติ วุจจติ.

ก็ แม้ คมนิ จะกล่าวว่า คตติ ก็ได้.

ตถจ ภควโต โสภณิ ปริสุทรมนวชชี.

และการทรงดำเนินนั้น ของพระผู้มีพระภาค งดงาม บริสุทธิ หาโทษมิได้.

“ก็ ปน ตนติ. อริยมคโค.

“ก็การทรงดำเนินนั้น ได้แก่อะไร?” ได้แก่ ทางอันประเสริฐ.

เตน เหส คมนเนน เขมิ ทิส อสขขมาโน คโตติ โสภณคมนตรีดา สุกโต.

ก็พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เสด็จไปได้อย่างที่ศอันเกษม ไม่ข้องขัดด้วยการเสด็จไปนั้น เพราะเหตุนั้น จึงทรงพระนามว่า สุกโต เพราะภาวะที่ทรงดำเนินไปงาม.

สุนทรภเจส ฐานัน คโต อมต นิพพานนติ สุนทร ฐานัน คตตดาปิ สุกโต.

อนึ่ง พระองค์เสด็จไปยังสถานที่ดี คือ อมตนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า สุกโต แม้เพราะเสด็จไปยังสถานที่ดี.

สสมา จ คโตติ สุกโต เตน เตน มคเคน ปหิเน กิเลส ปุน อปจจากจฉนโต.

อนึ่ง พระองค์เสด็จไปโดยชอบ เพราะเหตุนั้น จึงทรงพระนามว่า สุกโต เพราะไม่กลับมาหาเหล่ากิเลสที่มรรคนั้นๆ ละได้แล้ว.

วุดตถเจตติ “โสตาปตติมคเคน เย กิเลส ปหิเน เต กิเลส น ปุนเต น ปจเจติ น ปจจากจฉตติ สุกโต ฯเปฯ

อรหตตมคเคน เย กิเลส ปหิเน เต กิเลส น ปุนเต น ปจเจติ น ปจจากจฉตติ สุกโตติ.

สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“พระองค์ทรงพระนามว่า สุกโต เพราะอรรถว่าไม่กลับมา ไม่คืนมา ไม่หวนกลับมาหาเหล่ากิเลสที่โสตาปตติมรรคละได้แล้ว ฯลฯ พระองค์ทรงพระนามว่า สุกโต เพราะอรรถว่าไม่กลับมา ไม่คืนมา ไม่หวนกลับมาหาเหล่ากิเลสที่อรหตตมรรคละได้แล้ว.”

สสมา วา คโต ทีปงกรปาทมูลโต ปญติ ยาว โพรธมณทา ตาว สมตติสปารมิปุริตยา สสมาปฏิปัตติยา สพพโลกสส หิตสุขเมว กโรนโต ‘สสสตี อจฺเจท กามสุขี อตตติกลมณติ อิเม จ อนเต อนุปคจฉนโต คโตติ สสมา คตตดาปิ สุกโต.

อีกประการหนึ่ง พระองค์เสด็จไปโดยชอบ คือ

เสด็จไปทรงกระทำประโยชน์แก่กุลและความสุขแก่โลกทั้งหมดอย่างเดียว ด้วยการปฏิบัติชอบที่ทรงบำเพ็ญมา ด้วยอำนาจพระบารมี ๓๐ ทัศ กำหนดจำเดิมตั้งแต่แทบพระบาทของพระพุทธที่ปงกรจนถึงควงไม้โพธิ์ และไม่เสด็จเข้าไปใกล้ส่วนสุดเหล่านี้คือ ‘เรื่องเที่ยง เรื่องขาดสูญ ความสุขในกาม ความทำตนให้ลำบาก’ เพราะเหตุนั้น จึงทรงพระนามว่า สุกโต แม้เพราะเสด็จไปโดยชอบ.

สมมา เจส คหติ ยุตตภูฏาเน ยุตตเมว วาจิ ภาสตีติ สมมา คหตตปิ สุคโต.

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ตรัสไว้โดยชอบ คือตรัสพระวาจา ที่ควร ในฐานะที่ควรเท่านั้น เพราะเหตุนี้ จึงทรงพระนามว่า สุคโต แม้เพราะตรัสโดยชอบ.

ตตริทึ สาธกสุตต,

ในข้อนี้มีพระสูตรเป็นเครื่องสาธกดังต่อไปนี้ว่า

“ยิ ตถาคโต วาจิ ชานาติ อภูตึ อตจจัน อตถสสิหิตึ, สา จ ปเรสสิ อปปิยา อมนาปา, น ตึ ตถาคโต วาจิ ภาสตี

“พระตถาคตทรงรู้ว่าจาใด ไม่จริง ไม่แท้ ไม่เป็นประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของคนพวกอื่น พระตถาคตย่อมไม่ตรัสพระวาจานั้น,

ยมปิ ตถาคโต วาจิ ชานาติ ภูตึ [123] ตจจัน อตถสสิหิตึ, สา จ ปเรสสิ อปปิยา อมนาปา, ตมปิ ตถาคโต วาจิ น ภาสตี

พระตถาคตทรงรู้ว่าจาใด จริง แท้ แต่ไม่เป็นที่รัก และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนพวกอื่น วาจาแม้นั้น พระตถาคตก็ไม่ตรัส.

ยถจ โข ตถาคโต วาจิ ชานาติ ภูตึ ตจจัน อตถสสิหิตึ, สา จ ปเรสสิ อปปิยา อมนาปา,

ตตร กาลญญ ตถาคโต โหติ ตสสา วาจาย เวยยากรณาย

ก็แล พระตถาคตทรงรู้ว่าจาใด จริง แท้ เป็นประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของคนพวกอื่น, ในวาจานั้น พระตถาคตก็ทรงเป็นกัลญญ (ผู้รู้กาล) เพื่อพยากรณ์วาจานั้น.

ยมปิ ตถาคโต วาจิ ชานาติ อภูตึ อตจจัน อตถสสิหิตึ, สา จ ปเรสสิ ปิยา มนาปา, น ตึ ตถาคโต วาจิ ภาสตี

พระตถาคตทรงรู้ว่าจาแม่ใด ไม่จริง ไม่แท้ ไม่เป็นประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนเหล่าอื่น, พระตถาคตไม่ตรัสวาจานั้น.

ยมปิ ตถาคโต วาจิ ชานาติ ภูตึ ตจจัน อตถสสิหิตึ, สา จ ปเรสสิ ปิยา มนาปา, ตมปิ ตถาคโต วาจิ น ภาสตี

พระตถาคตทรงรู้ว่าจาแม่ใด จริง แท้ แต่ไม่เป็นที่รัก และวาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนเหล่าอื่น, วาจาแม้นั้น พระตถาคตก็ไม่ตรัส.

ยถจ โข ตถาคโต วาจิ ชานาติ ภูตึ ตจจัน อตถสสิหิตึ, สา จ ปเรสสิ ปิยา มนาปา,

ตตร กาลญญ ตถาคโต โหติ ตสสา วาจาย เวยยากรณายาติ^๑.

ก็แล พระตถาคตทรงรู้ว่าจาใด จริง แท้ เป็นประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนเหล่าอื่น, ในวาจานั้น พระตถาคตก็เป็นกัลญญ (ผู้รู้กาล) เพื่อพยากรณ์วาจานั้น^๒.”

เอวึ สมมา คหตตปิ สุคโต เวทิตพโพ.

พระผู้มีพระภาคองค์นั้น บัญญัติพึงทราบวว่า สุคโต แม้เพราะตรัสพระวาจาชอบด้วยประการฉะนี้.

๑ ม. ม. ๑๓/๙๑.

๒ ม. ม. ๑๓/๙๑.

[อรรถาธิบายพุทธคุณบทว่า โลกวิทู]

สพพลา วิทิตโลกตตา ปน โลกวิทู.

อนึ่ง พระผู้มีพระภาค ชื่อว่า โลกวิทู เพราะพระองค์ทรงรู้อะไรในโลก โดยประการทุกอย่าง.

โส ทิ ภควา สภาวโต สมุทยโต นิโรธโต นิโรธูปายโตปิ สพพลา โลกั อเวทึ อณฺญาสิ ปฏฺวิริชฌิ.

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคนั้น ทรงรู้อะไร คือ ทรงรู้อะไรถึง ทรงแทงตลอดโลก

โดยประการทั้งปวง โดยสภาพบ้าง โดยสมุทัยบ้าง โดยนิโรธบ้าง โดยอุบายเป็นเหตุถึงนิโรธบ้าง.

ยถาห “ยตถ โข อาวุโส น ชายติ น ชียยติ น มียยติ น จวติ น อุปฺปชชติ,

นาหนตฺ คมเนน โลกสฺสนตฺ ญาเตยฺยํ ทิฏฺฐุญฺญํ ปตเตยฺยนติ วทามิ.

น จาหิ อาวุโส อุปฺปตฺตวาว โลกสฺสนตฺ ทุกฺขสฺส อนตฺทิกิริยํ วทามิ.

อภิจาหิ อาวุโส อิมสมิเยว พยามมตเต กเลวเร สสณฺณุมหิ สมเนเก โลกณฺจ ปณฺญาเปมิ โลกสมฺมุทยณฺจ โลกนิโรธณฺจ

โลกนิโรธคามินิณฺจ ปฏฺวิปทึ [124] คมเนน น ปตตพฺโพ โลกสฺสนโต กุทาจนํ น จ อุปฺปตฺตวา โลกสฺสนตฺ ทุกฺขา อตฺถิ ปโมจนํ.

เหมือนอย่างที่เราองค์ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนอาวุโส! ใน(ที่สุดแห่งโลก)ใดแล ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่เคลื่อน ไม่อุบัติ, เราไม่กล่าว(ที่สุดแห่งโลก)นั้นว่า อันบุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงถึง ด้วยการไป (ด้วยกาย).

ดูก่อนอาวุโส! และเราไม่กล่าวว่า การยังไม่ถึง(ที่สุดแห่งโลก)เลยจะทำได้(ที่สุดแห่งทุกข์)ได้.

ดูก่อนอาวุโส! อีกอย่างหนึ่ง เราย่อมบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับโลก ที่กเลวระประมาณวาหนึ้นนี้แล ซึ่งมีสัญญา มีใจ. ที่สุดแห่งโลก บุคคลไม่พึงถึงได้(ด้วยกาย) ในกาลไหนๆ และจะไม่มี(การพ้น)จากทุกข์ได้ เพราะยังไม่ถึง(ที่สุดแห่งโลก).

ตสฺมา หเว โลกวิทู สุขฺเมโธ

โลกนตฺตคุ วุสิตพฺรหฺมจริโย

โลกสฺส อนตฺ สมิตา วิญฺญาตา

นาสิสตี โลกมิมิ ปฺรณฺญาตา^๑.

เพราะเหตุนี้แล ท่านผู้รู้อะไรในโลก มีปัญญาดี ถึง(ที่สุดแห่งโลก)

อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นผู้สงบ รู้(ที่สุดแห่งโลก)แล้ว

ย่อมไม่ปรารถนาโลกนี้และโลกอื่น.^๒”

[อรรถาธิบายโลก ๓]

อปิจ ตโย โลกา สงฺขารโลโก สตฺตโลโก โอกาสโลโกติ.

อีกอย่างอนึ่ง โลกมี ๓ คือสังขารโลก (โลกคือสังขาร) สัตวโลก (โลกคือหมู่มสัตว์) โอกาสโลก (โลกคือแผ่นดิน).

๑ อัง. จตฺก. ๒๑/๖๒. ปาฬิมปน วุสิตพฺรหฺมจริโย, สมิตาวิ ญฺตฺวาติ ทิสฺสติ.

๒ อัง. จตฺก. ๒๑/๖๒.

ตตร “เอโก โลก สัพเพ สตตา อาหารภูฏิติกาติ^๑ อากตภูฏานะ สงขารโลก เวทิตพโพ.

บรรดาโลกทั้ง ๓ นั้น โลกในอากตสถานว่า “โลก ๑ คือ สรรพสัตว์ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร^๒” ดังนี้ พึงทราบว่าเป็นสังขารโลก.

“สสสโต โลกโกติ วา “อสสสโต โลกโกติ” วา อากตภูฏานะ สตตโลก.

โลกในอากตสถานว่า “โลกเที่ยง” หรือว่า “โลกไม่เที่ยง^๓” ดังนี้เป็นต้น พึงทราบว่าเป็นสัตว์โลก.

ยาวตา จนมิมสุรียาปริหรนติ ทิสสา ฆนติ วิโรจนา
ตาว สหสสธา โลกโก เอตถ เต วตตเต วโสติ^๔.

อากตภูฏานะ โอภาสโลก.

โลกในอากตสถานว่า

“พระจันทร์และอาทิตย์ รุ่งโรจน์ ย่อมเวียนส่องทิศทั้งหลาย ให้สว่างไสว
ตลอดที่มีประมาณเพียงใด, โลกมีประการตั้งพัน ก็ย่อมสว่างไสว ตลอดที่มี
ประมาณเพียงนั้น, อำนาจของท่าน ย่อมเป็นไปในโลกตั้งพันจักรวาลนี้^๕” ดังนี้

พึงทราบว่าเป็นโอกาสโลก.

[พระผู้มีพระภาคทรงรู้แจ้งโลกทั้ง ๓]

ตมปิ ภควา สัพพธา อเวทิต.

พระผู้มีพระภาค ได้ทรงรู้แจ้งโลกแม้ทั้ง ๓ นั้น โดยประการทั้งปวง.

ตถาหิสส “เอโก โลก สัพเพ สตตา อาหารภูฏิติกา, เทว โลกา นามณจ รูปณจ, ตโย โลกา ติสโส เวทนา,
จตตารโ โลกา จตตารโ อาหารา, ปณจ โลกา ปณจูปาทานกฺขนธา, ฉ โลกา ฉ อชมตติกาณิ आयตनानि,
สตต โลกา สตต วิญญานภูฏิตโย, อภูฏ โลกา อภูฏ โลภธมมา, นว โลกา นว สตตาวาสา, ทส โลกา ทสાયตनानि,
ทวาทส โลกา ทวาทสાયตनानि, อภูฏารส [125] โลกา อภูฏารส ธาตุโยติ” อัย สงขารโลกปิ สัพพธา วิทิต.

จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ได้ทรงรู้แจ้งแม้สังขารโลกนี้ โดยประการทั้งปวง คือ:-

“โลก ๑ คือสรรพสัตว์ ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร,

โลก ๒ คือ นาม ๑ รูป ๑,

โลก ๓ คือ เวทนา ๓,

โลก ๔ คือ อาหาร ๔,

โลก ๕ คือ อุปาทานชั้น ๕,

๑ พุ. ปฎิ. ๓๑/๑๗๙.

๒ พุ. ปฎิ. ๓๑/๑๗๙.

๓ ม. ม. ๑๓/๑๔๓.

๔ ม. ม. ๑๒/๑๔๓.

๕ ม. ม. ๑๒/๕๙๔.

๖ ม. ม. ๑๒/๕๙๔.

๗ พุ. ปฎิ. ๓๑/๑๗๙.

โลก ๖ คือ อายตนะภายใน ๖,
 โลก ๗ คือ วิญญาณฐิติ ๗,
 โลก ๘ คือ โลกธรรม ๘,
 โลก ๙ คือ สัตตवास ๙,
 โลก ๑๐ คือ อายตนะ ๑๐,
 โลก ๑๑ คือ อายตนะ ๑๑,
 โลก ๑๒ คือ อายตนะ ๑๒,
 โลก ๑๘ คือ ธาตุ ๑๘.”

ยสมา ปเนส สพเพสมปิ สตตานํ อาสยํ ชานาติ อนุสยํ ชานาติ จริตํ ชานาติ อธิมุตตี ชานาติ
 อปรชกเข มหารชกเข, ติกขินทริเย มุทินทริเย, สุวาการเ ทวาการเ, สุวิญญาปเย ทูวิญญาปเย, ภพเพ อภพเพ สตเต ชานาติ
 ตสฺมาสส สตตโลโกปิ สพพลา วิทิต.

อนึ่ง เพราะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงทราบ อาสยะ (ฉันทะเป็นที่มานอน)
 อนุสย (กิเลสที่ตามนอนอยู่ในสันดาน) จริต (ความประพฤติ) อธิมุตติ (อหยาตัย) ของเหล่าสัตว์แม่ทั้งปวง,
 (และ) ย่อมทรงทราบสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีธุลีคือกิเลสในปัญญาจักขุน้อย ผู้มีธุลีคือกิเลสในปัญญาจักขุมาก,
 ผู้มีอินทรีย์กล้า ผู้มีอินทรีย์อ่อน, ผู้มีอาการดี ผู้มีอาการชั่ว, ผู้จะพึงให้รู้ได้ง่าย ผู้จะพึงให้รู้ได้ยาก,
 ผู้ควร (จะตรัสรู้) ผู้ไม่ควร (จะตรัสรู้) เพราะฉะนั้น แม้อันโลกอันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้แจ้งแล้วโดยประการทั้งปวง.

ยถา จ สตตโลโก เอว โอกาสโลโกปิ.

เหมือนอย่างว่า พระองค์ทรงรู้แจ้งสัตว์โลก ฉันท, แม้ออกาสโลก (โลกคือแผ่นดิน) ก็ทรงรู้แจ้งแล้ว ฉันทนั้น.

| ตถาหเส “เอกํ จกฺกวาหํ อายามโต จ วิตถารโต จ

โยชนานํ ทฺวาทสสทสฺสทานิ ตีณิ สทสฺสทานิ จตตาริ สตานิ ปญญาสญจ โยชนานิ ปริกฺเขปโต

จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

ได้ทรงรู้แจ้ง คือได้ทรงทราบ ได้แก่ทรงแทงตลอดแล้ว ซึ่งโลกธาตุอันไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยพระพุทธานันไม่มีที่สิ้นสุด
 ตลอดอนันตจักรวาล อย่างนี้ คือ

“จักรวาลหนึ่ง ว่าโดยส่วนยาวและส่วนกว้าง มีประมาณ ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์,

ท่านกล่าวประมาณไว้โดยรอบ,

สรรพ สตสทสฺสทานิ	ฉตตีส ปริมณฑลํ
ทสญเจว สทสฺสทานิ	อหตุตฺตมานิ สตานิ จ

จักรวาลมีปริมาณทั้งหมด ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์.

๑ ขุ. ปฎิ. ๓๑/๑๗๙.

๒ คำแปลตั้งแต่ “ได้ทรงรู้แจ้ง” จนถึง “อย่างนี้ คือ” มาจากคำว่า

เอว อนนฺตานิ จกฺกวาหํ อนนฺตา โลกธาตฺวเ ภควา อนนฺเตน พุทฺธญาณเ อเวทิ อมฺญาสิ ปฏฺวิชฺฌิ. ซึ่งอยู่ท้ายเลขใน นี้ (คลิก)

ตตถ

ทุเว สตสหสสานิ	จตตาริ นหุตานิ จ
เอตตกั พหตเตน	สงขาทายิ วสุณธรา.

แผ่นดินนี้ในจักรวาลนั้น บัณฑิตกล่าวไว้โดยความหมายประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์.

ตสสาเอว^๑ สนธารกั

จตตาริ สตสหสสานิ	อฏฐเวว นหุตานิ จ
เอตตกั พหตเตน	ชลั วาเต ปติฏฐิติ.

น้ำสำหรับรองแผ่นดิน ซึ่งมีประมาณ ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์นั้นนั่นแลไว้ โดยความหมายก็มีประมาณเท่านั้น ตั้งอยู่บนลม.

ตสสาปิ สนธารโก

นว สตสหสสานิ	มาลุต นภมคคโต
สภูฏฐิเจว สหสสานิ	เอสา โลกสส สณฐิติ.

ลมสำหรับธารน้ำแม้นั้นไว้ พุ่งขึ้นจดท้องฟ้าสูง ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์, ความตั้งอยู่แห่งโลกเป็นดังนี้.

เอว สณฐิตเอ เจตถ โยชนานั

จตุราสีตีสหสสานิ	อชโฆคัพโท มหณณเว
อจจุคคโต ตาวเทว	สิเนรุ ปพพตตโตม.

ก็ในจักรวาลนี้ ที่ตั้งอยู่แล้วอย่างนี้ มีภูเขาสิเนรุ เยี่ยมกว่าบรรดาภูเขาทั้งหลาย หยั่งลงในห้วงมหารณพ ถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์, สูงขึ้นไป (เบื้องบน) ก็มีประมาณ เท่านั้นเหมือนกัน.

[126] ตโต อุตตมุตตม	ปมาณน ยถากกม
อชโฆคัพทคคตา ทิพพา	นानารตนจิตติตา ^๒
ยคุนธโร อสิณธโร	กรวิโก ^๓ สหสสน
เนมิณธโร วินตโตโก	อสสกณโณ คิริพราหา
เอเต สตต มหาเสลา	สิเนรุสส สมนตโต
มหาราชานมาวาสา	เทวยกขนิเสวิตา
โยชนานั สตานุจโจ	หิมวา ปญจ ปพพโต
โยชนานั สหสสานิ	ตีณิ อายตวิตถโต

๑ ตสสาเอวาคปิ ทิสสตี.

๒ นานารตนจิตตาคปิ ทิสสตี.

๓ กรวิโกคปิ ทิสสตี.

จตุราสีตีสหเสหิ	ภูมฺหิ ปฏิมณฺหิตฺโต.
ติปณฺจโยชนกฺขนฺธ-	ปริกฺเขปา นคฺวหยา
ปณฺญาโสโยชนกฺขนฺธ-	สาขายามา สมฺนตฺโต
สตโยชนวิตถินฺณา	ดาวเทว จ อุกฺคตา
ชมพฺพฺยสฺसानุภาเวน	ชมพฺพฺทึโป ปกาสิโต.
เทว อสีตีสหเสหิ	อชฺโณคาคาฬโห มหณฺณเว
อจฺจุคฺคโต ดาวเทว	จกฺกวาฬสิลฺลจฺโย
ปริกฺขิปีตฺวา ตํ สพฺพํ	โลกธาตุมยํ ลฺหิตฺโต.

มหาบรรพตใหญ่ทั้ง ๗ เหล่านี้ คือ เขายุคันธร ๑ เขาอิสินธร ๑ เขากรวิเกะ ๑ เขาสุทฺตสนะ ๑ เขาเนมินธร ๑ เขาวิเนตตะกะ ๑ เขาอัสนกัณณะ ๑ เป็นของทิพย์ วิจิตรด้วยรัตนะต่างๆ หยั่งลง (ในห้วงมรรณพ) และสูงขึ้นไป (เบื้องบน) ตามลำดับโดยประมาณกึ่งหนึ่งๆ จากประมาณแห่งสิเนรุที่กล่าวแล้ว ทั้งเบื้องล่างและเบื้องบนนั้น เป็นสถานที่อยู่ของท้าวมหาราช (ทั้ง ๔) มีเทวดา และยักษ์อาศัยอยู่แล้ว ตั้งเรียงรายอยู่โดยรอบภูเขาสิเนรุ ด้วยอำนาจเป็นเครื่อง ล้อม.

หิมวันตบรรพต สูงห้าร้อยโยชน์ โดยส่วนยาวและกว้างสามพันโยชน์ ประดับ ด้วยยอด ๘๔,๐๐๐ ยอด.

ชมพฺพฺทึปาท่านประกาศแล้ว ด้วยอนุภาพแห่งต้นชมพฺพฺโต, ต้นชมพฺพฺทึที่ชื่อว่า นคะ นั้น วัดโดยรอบลำต้นประมาณ ๑๕ โยชน์^๑ ความยาวของลำต้นและกิ่งประมาณ ๕๐ โยชน์ ความกว้างโดยรอบประมาณ ๑๐๐ โยชน์ และสูงขึ้นไป (เบื้องบน) ก็มีประมาณเท่านั้นนั่นแล.

จักรวาลบรรพต หยั่งลงในห้วงมรรณพ ๒๘,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไป (เบื้องบน) ก็มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน, จักรวาลบรรพตนี้ตั้งล้อมรอบโลกธาตุทั้งหมดนั้นอยู่.

[ขนาดพระจันทร์เป็นต้นประมาณ ๔๙ โยชน์]

ตตถ จนฺทมนฺทลํ เอกฺขนฺปณฺญาโสโยชนํ.

ในโลกธาตุนั้น ดวงจันทร์ (วัดโดยตรงโดยส่วนยาวส่วนกว้างและส่วนสูง) ๔๙ โยชน์,

สุริยมณฺทลํ ปณฺญาโสโยชนํ.

ดวงอาทิตย์ประมาณ ๕๐ โยชน์,

ดาวตีสภวานํ ทสสทสโสโยชนํ.

ภพดาวดิงส์ประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์,

๑ ฎีกาสารตลทีปนี แก้เป็น ปณฺณรสโยชนปฺปมาณกฺขนฺธปริกฺเขปา ๑/๔๐๑.

ตถา อสุรภานํ อวีจิมหานิรโย ชมพูทวีป จ.

ภพอสุร อวีจิมหารก และชมพูทวีปก็มีประมาณเท่านั้น,

อมรโคยานํ สดตสหัสสโยชนํ. ตถา ปุพเพวิทเท.

อมรโคยานทวีป ประมาณ ๗ พันโยชน์, ปุพเพวิทเททวีปก็มีประมาณเท่านั้น,

อุตตรกรู อภูสสหัสสโยชนํ.

อุตตรกรูทวีป ประมาณ ๘ พันโยชน์,

เอกเมโก เจตถ [127] มหาทีป ปญจสตปญจสตปริตตทีปปริวาร.

ตํ สพพมปิ เอกํ จกกวาหิ เอกา โลกธาตุ, ตทนต์เรสุ โลกนตริกนิรโย” [อิติ]^๑

ก็แล ทวีปใหญ่ๆ ในโลกธาตุนั้น แต่ละทวีปๆ มีทวีปเล็กๆ เป็นบริวาร ทวีปละห้าร้อยๆ,

จักรวาลหนึ่งแม้ทั้งหมดนั้น ชื่อว่าโลกธาตุนั้น, ในระหว่างแห่งจักรวาลนั้น เป็นโลกนตริกนรก...”

เอวํ อนนตานิ จกกวาพานิ อนนตา โลกธาตุโย ภควา อนนเตน พุทธญาเณน อเวทิ อณญาสิ ปฏิวิชฌิ. |

[ได้ทรงรู้แจ้ง คือได้ทรงทราบ ได้แก่ทรงแห่งตลอดแล้ว ซึ่งโลกธาตุนั้นไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยพระพุทธานันไม่มีที่สุด ตลอดอนันตจักรวาล อย่างนี้ คือ]

เอวมสส โอกาสโลกปิ สพพธา วิทิต.

แม้โอกาสโลก (โลกคือแผ่นดิน) อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้แจ้งแล้วโดยประการทั้งปวง ด้วยประการอย่างนี้.

เอวมปิ สพพธา วิทิตโลกตตา โลกวิฑู.

พระผู้มีพระภาคนั้นทรงพระนามว่า โลกวิฑู เพราะความที่พระองค์ทรงรู้แจ้งโลก โดยประการทั้งปวง

แม้ตั้งพรรณนามาด้วยประการฉะนี้.

[อรรถาธิบายพระพุทธคุณบทว่า อนุตตโร]

“อนุตตโรติ อตตโน ปน कुณเหति วิสิฐฐตสส กสสจि อภาวา นตถิ เอตสส อุตตโรติ อนุตตโร.

บทว่า อนุตตโร ความว่า บุคคลผู้ยิ่งกว่า ชื่อว่าย่อมไม่มีแก่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

เพราะไม่มีใครๆ ที่จะพิเศษกว่าพระองค์โดยคุณของตน เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงทรงพระนามว่า “อนุตตระ” (ไม่มีผู้ยิ่งกว่า).

ตถาเฮส สีลคฺเณนาปิ สพพโลกํ อภิวาติ สสมาธิปญญาวิมุตติวิมุตติญาณทสสนคฺเณนาปิ.

จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ย่อมครอบงำโลกทั้งหมด ด้วยพระคุณคือศีลบ้าง

ด้วยพระคุณคือสมาธิ ปัญญาวิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะบ้าง.

สีลคฺเณนาปิ อสโม อสมสโม อปฏิโม อปฏิภาโค อปฏิปุคฺคโล ฯเปฯ วิมุตติญาณทสสนคฺเณนาปิ.

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ไม่มีผู้เสมอ หาผู้เสมอเหมือนมิได้ หาผู้เปรียบมิได้ ไม่มีผู้เปรียบเทียบ หาบุคคลผู้ทัดเทียมมิได้

ด้วยพระคุณคือศีลบ้าง ด้วยพระคุณคือสมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะบ้าง.

๑ โลกนตริกนรชาติปิ.

ยถา “นโข ปนาหิ ภิกขเว สมณุปัสสามิ สเทวเก โลเก ฯเปฯ” สเทวมนุสฺสาย อดตนา สีลสมฺปนฺนตรนฺติ^๒.

เหมือนอย่างที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็เรายังไม่เล็งเห็นสมณะหรือพราหมณ์คนอื่นเลย ผู้จะสมบูรณ์ด้วยศีลยิ่งกว่าเรา ในโลก กับทั้งเทวดา มาร พรหม และในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ และเทวดา มนุษย์^๓.”

วิตถาโร.

ควรทราบความพิสดาร (แห่งพระสูตรนั้น).

เอวํ อคฺคปฺปสาทสุตฺตานิ “น เม อจฺริโย อตฺถิติ” อาทิกา คาถาโย จ วิตถาเรตพฺพา.

พระสูตรทั้งหลายมีอัคคปฺปสาทสุตฺตเป็นต้น และคาถามีอาทิวา “อาจารย์ของเราไม่มี^๔” ดังนี้ ก็ควรให้พิสดารตามนัยที่กล่าวมาแล้วนั้น.

[อรรถาธิบายพระพุทธรูปคุณบทว่า ปุริสทมมสารถิ]

ปุริสทมเม สาเรตฺติ ปุริสทมมสารถิ. “ทเมติ วิเนตฺติ วุตฺตํ โหติ.

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงพระนามว่า ปุริสทมมสารถิ เพราะอรรถวิเคราะหว่า ยังบุรุษผู้พอจะฝึกได้ให้เล่นไป. มีอธิบายไว้ว่า “ย่อฝึก คือแนะนำ.”

ตตถ “ปุริสทมมาติ อทฺนตา ทเมตฺถึ ยุตฺตา ตฺริจฺฉานปุริสาปิ มนุสฺสปุริสาปิ อมนุสฺสปุริสาปิ.

สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ก็ดี มนุษย์ผู้ชายก็ดี อมนุษย์ผู้ชายก็ดี ผู้ที่ยังมิได้ฝึก ควรเพื่อจะฝึกได้ ชื่อว่า ปุริสทมมา ในคำว่า ปุริสทมมสารถิ นั้น.

ตถาหิ ภควตา ตฺริจฺฉานปุริสาปิ “อปลาลโล นาคราชา จุโฬทโร มโหทโร อคฺคิสิโข ฐมฺสิโข อาลาวาโฬ นาคราชา ฐนปาลโก หตฺถิติเอวมาทโย ทมิตา นิพฺพิสา กตา สรณฺสุ จ สีเลสุ จ ปติภฺฐาปิตา.

จริงอย่างนั้น แม้สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ มีอาทิวาอย่างนี้ คือ “อปลาลนาคราช จุโฬทรนาคราช มโหทรนาคราช อัคคิสิชนาคราช ฐมสิชนาคราช อาลาวาหนาคราช (และ) ช้างชื่อชนบาลก์ อันพระผู้มีพระภาคทรงฝึกแล้ว คือทรงทำให้สิ้นพยศแล้ว ให้ตั้งอยู่ในสรีระและศีลทั้งหลาย.

มนุสฺสปุริสาปิ สจจกนิคฺคณฺฐปุตฺตอมภฺฐมาณวโปกฺขรสาติโสณทณฺฑกุฏทนฺตาทโย.

แม้มนุษย์ผู้ชายมีสัจจกนิคฺคณฺฐบุตร อัมภฺฐมาณวโปกฺขรสาติพราหมณ์ โสณทณฺฑพราหมณ์ และกุฏทณฺฑพราหมณ์เป็นต้น อันพระผู้มีพระภาคทรงฝึกแล้ว.

อมนุสฺสา [128] ปุริสาปิ อาพวกฺสุจิโลมฺขรโลมยกฺขสกกเทวราชาทโย ทมิตา วินิตา วิจิตฺเรหิ วินยฺนูปาเยหิ.

แม้มนุษย์ผู้ชาย มีอาพวกยักข์ สุจิโลมยักข์ ขรโลมยักข์ และท้าวสักกเทวราชเป็นต้น อันพระผู้มีพระภาคทรงฝึกแล้ว คือทรงแนะนำแล้ว ด้วยอุบายเครื่องแนะนำอย่างวิจิตร.

๒ สมารเก สพรหมเก สสสมณพราหมณียา ปชาย

๓ ส. ส. ๑๕/๒๐๔.

๓ ส. ส. ๑๕/๒๐๔.

๔ ม. ม. ๑๒/๓๒๙.

๕ ม. ม. ๑๒/๓๒๙.

“อหิโข เกสิ ปุริสทมเม สณฺเหนปี วิเนมิ ฆรฺุเสนปี วิเนมิ สณฺหฆรฺุเสนปี วิเนมิติ” อิทฺยเจตฺถ สุตฺตํ วิตฺถาเรตฺตพฺพ.

ก็แล ในอรรถนี้ควรยั้งพระสูตรนี้ให้พิสดารดังนี้

“ดูก่อนนายเกสิ! เราแล ย่อมฝึกบรูษผู้พอจะฝึกได้ ด้วยอุบายละเอียดบ้าง หยาบบ้าง ทั้งละเอียดทั้งหยาบบ้าง”.

ถวาท “อนุตฺตโร ปุริสทมมสารถิติ เอกเมวิทฺ อตฺถปทํ.

อีกอย่างหนึ่ง สองบทว่า อนุตฺตโร ปุริสทมมสารถิ นี้ รวมเป็นอรรถบทเดียวกันก็ได้.

ภควา ทิ ตถา ปุริสทมเม สาเรติ, ยถา เอกปลลฺงเกเนว นิสินฺนา อฏฺฐ ทิสา อสฺซชฺฆมานา ธาวนฺติ,

ตสฺมา “อนุตฺตโร ปุริสทมมสารถิติ วุจฺจติ.

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงยั้งบรูษผู้ควรจะฝึกได้ให้แล่นไป

เหมือนอย่างพระพุทธรเจ้าทั้งหลายประทับนั่งอยู่โดยบัลลังก์เดียวเท่านั้น ทรงแล่นไปได้ไม่ติดขัดตลอดทิศทั้ง ๘ ฉะนั้น เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค บัญญัติจึงเรียกว่า อนุตฺตโร ปุริสทมมสารถิ (เป็นสารถิผู้ฝึกบรูษที่พอจะฝึกได้ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า).

“หตฺถิทมฺเกน ภิกฺขเว หตฺถิทมโม สาริโต เอกเวย ทิสํ ธาวตฺตีติ” อิทฺยเจตฺถ สุตฺตํ วิตฺถาเรตฺตพฺพ.

ก็แล ในอรรถนี้ ควรยั้งพระสูตรนี้ให้พิสดารดังนี้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ช้างตัวควรฝึกได้ อันนายควาญช้างไล่ไปแล้ว ย่อมวิ่งไปสู่ทิศเดียวเท่านั้น”.

[อรรถาธิบายพระพุทธรูปคุณบทว่า สตถา]

ทีฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกปรมตฺเถหิ ยถารทํ อนุสาสตฺตีติ สตถา.

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงพระนามว่า สัตถา (พระศาสดา) เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า

ทรงสั่งสอน (สรรพสัตว์) ด้วยประโยชน์ปัจจุบัน ด้วยประโยชน์ภายหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง ตามสมควร.

อปิจ

“สตถาติ ภควา สตถวาโห.

ยถา สตถวาโห สตฺเถ กนฺตารํ ตาเรติ โจรกนฺตารํ ตาเรติ วาฬกนฺตารํ ตาเรติ

ทฺพภิกฺขกนฺตารํ ตาเรติ นิสฺสทกนฺตารํ ตาเรติ อุตฺตาราเรติ นิตฺตาราเรติ ปตฺตาราเรติ เขมนฺตภูมิมิ สมฺปาเปติ

เอวเมว ภควา สตถา สตถวาโห สตฺเต กนฺตารํ ตาเรติ ชาติกนฺตารํ ตาเรตฺตีอาทินา” นิตฺเตสนฺเยน เจตฺถ อตฺถโถ เวทิตฺตพฺพ.

อีกอย่างหนึ่ง ก็ในบทว่า สตถา นี้ พึงทราบใจความโดยนิตเทศน์ยมีอาทิตั้งนี้ว่า

คำว่า สตถา ได้แก่ พระผู้มีพระภาคทรงเป็นคุณนายพวก.

เหมือนอย่างว่า พอค้ำเกวียน^๑ ย่อมพาเกวียนให้เวียนข้ามทางกันดาร คือให้เวียนข้ามทางกันดารเพราะโจร

กันดารเพราะสัตว์ร้าย กันดารเพราะข้าวแพง กันดารเพราะไม่มีน้ำ คือยอมให้ข้ามพัน ให้ข้ามไป ให้ข้ามถึง

๑ อัง. จกฺก. ๒๑/๑๕๑.

๒ อัง. จตฺก. ๒๑/๑๕๑.

๓ ม. อ. ๑๔/๔๐๗.

๔ ม. อ. ๑๔/๔๐๗.

๕ พุ. จุ. ๓๐/๓๑๓.

๖ นายพวก

ได้แก่ให้บรรลุถึงถิ่นที่เกษม ฉันทิ, พระผู้มีพระภาค ก็ฉันทินั้นเหมือนกัน ทรงเป็นพระศาสดา
คือทรงเป็นดุจพ่อค้าเกวียน ทำเหล่าสัตว์ให้เวียนข้ามทางกันดาร ได้แก่ให้เวียนข้ามทางกันดารคือชาติ^๑ (เป็นต้น).”

[อรรถาธิบายพระพุทธรูปว่า เทวมนุสสาน]

“เทวมนุสสานนติ เทวานญจ มนุสสานญจ.

บทว่า เทวมนุสสานัน แปลว่า ของเทวดาทั้งหลายด้วย ของมนุษย์ทั้งหลายด้วย.

อุกกุฏฐปริจเฉทวเสนต์ วุตตัม ภพพบุคคลปริจเฉทวเสน จ.

คำว่า เทวมนุสสานัน นั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ ด้วยอำนาจกำหนด(สัตว์)ชั้นสูง
และด้วยอำนาจการกำหนดบุคคลผู้ควรตรัสรู้(มรรคผล).

ภควา ปน ตีระจฉานคตานิ อุนุสาสนปทาเนน สดถาเยว.

อนึ่ง พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นพระศาสดา แม้ของพวกสัตว์ดิรัจฉาน เพราะทรงประทานอนุสาสนีให้เหมือนกัน.

เตปิ ทิ ภควโต ธมมสสวเนน อุปนิสสยสมปตตี ปตวา

ตายเอว อุปนิสสยสมปตติยา ทุตติเย วา ตติเย วา อตตภาเว มคคผลภาคิน โหนติ.

จริงอยู่ สัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้น บรรลุอุปนิสัยสมบัติ ก็เพราะได้ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาค
ยอมเป็นผู้มีส่วนแห่งมรรคและผล ในอรรถภาวที่ ๒ หรือที่ ๓ เพราะอุปนิสัยสมบัตินั้นนั่นแล.

มณชุกเทวปุตตาทโย [129] เจตถ นิทสสน.

ก็ในความเป็นพระศาสดาของพวกสัตว์ดิรัจฉานนี้ มีมณชุกเทวบุตรเป็นต้น เป็นอุทาหรณ์.

[เรื่องกบฟังธรรมของพระพุทธเจ้าได้เป็นเทพบุตร]

ภควติ กิร คคฺคราย โปกฺกขรณียา ตีเร จมฺปานครวาสินี ธมฺมํ เทสยมาเน, เอโก มณชุกโก ภควโต สเร นิमितฺตํ อคฺคเหสี.

ได้ยินว่า เมื่อพระผู้มีพระภาค ทรงแสดงธรรมแก่ชนชาวนครจัมปา อยู่ที่ริมฝั่งสระโปกขรณี ชื่อคคฺครา
ยังมีกบตัวหนึ่งได้ถือเอานิมิตในพระสุรเสียงของพระผู้มีพระภาค (ซึ่งกำลังทรงแสดงธรรมอยู่).

ตํ เอโก วจฺจปาลโก ทณฺฑโมลฺลพฺภ ติฏฺฐนฺโต สีเส สนฺนิรุมฺหิตวา^๒ อฏฺฐาสี.

(ขณะนั้น) มีคนเลี้ยงโคคนหนึ่ง เมื่อจะยึนยั้นไม้เท้าได้ (ยึน) กดลงที่ศีรษะกบนั้น.

โส ตาวเทว กาลํ กตวา ตาวตีสภาเวน ทวาทสโยชนิกะ กนกวิมาเน นิพฺพตฺติ สุตฺตปฺปพฺพุโธ วีย.

กบตัวนั้นก็ตายในทันใดนั้นนั่นเอง แล้วเกิดในวิมานทองประมาณ ๑๒ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ เหมือนนอนหลับแล้วตื่นขึ้น
ฉะนั้น.

๑ พุ. จุ. ๓๐/๓๑๓.

๒ สนฺนิรุมฺหิตวาตีปี.

ตตถ อจณราสงขปริวตฺ อตตานํ ทิสวา “อเร อหมีปี นาม อธิ นิพพตฺโต, กิณฺนุโข กมฺม อกาสิเนติ อวชฺเชนโต น อณฺญํ กิณฺจิจิ อททส อณฺญตร ภควโต สเร นิमितตคคาหา.

ในภพดาวดึงส์นั้น มัณชุกเทพบุตร เห็นตนเองอันหมุ่นางฟ้าแวดล้อมแล้ว ใคร่ครวญอยู่ว่า

“เว้ย ชื่อแม่เรา มาเกิดในที่นี้ ได้กระทำการอะไรหนอแล?”

ก็มีได้เห็นกรรมอะไรๆ อย่างอื่น นอกจากการถือเอาานิमितในพระสุรเสียง ของพระผู้มีพระภาค (เท่านั้น).

โส ดาวเทว สห วิมานเนน อาคนุตวา ภควโต ปาเท สิริสา วนฺทิ.

มัณชุกเทพบุตร จึงมาพร้อมทั้งวิมานในทันใดนั้นนั่นเอง แล้วถวายบังคมพระบาทบุคคลของพระผู้มีพระภาค ด้วยเศียรเกล้า.

ภควา ชานนโตว ปุจฺฉิ

“โก เม วนฺทติ ปาทานิ อิทฺธิยา ยสสา ชลํ
อภิกฺกนฺเตน วณฺเณน สพฺพา โอภาสยํ ทิสฺวาติ.

พระผู้มีพระภาค ทั้งที่ทรงทราบอยู่แล้ว (แต่) ตรัสถามว่า

“ใครช่างรุ่งเรื่องด้วยฤทธิ์ (และ) ยศ มีพรรณงดงามยิ่งนัก
ยังทศทั้งปวงให้สว่างอยู่กำลังไหว้เท้าของเรา?”

“มณฺชุกโกหํ ปุเร อาสี อุกฺเก วาริโคจโร
ตว ธมฺมํ สฺถนฺนตสฺส อวธิ วจฺจปาลโกติ.

มัณชุกเทพบุตร กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ในชาติปางก่อน ข้าพระองค์ได้เป็นกบอยู่ในน้ำ
มีน้ำเป็นที่เที่ยวไป, เมื่อข้าพระองค์กำลังฟังธรรมของพระองค์อยู่
คนเลี้ยงโค ได้ฆ่าข้าพระองค์แล้ว.”^{๑)}

ภควา ตสฺส ธมฺมํ เทเสสิ.

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่มัณชุกเทพบุตรนั้นแล้ว.

จตุราสีติยา ปาณสทฺสสานํ ธมฺมาภิสฺมโย อโหสิ.

สัตว์จำนวน ๘๔,๐๐๐ ได้บรรลุนิพพาน.

เทพบุตรโคปี โสตาปัตติผล ปติฏฺฐาย สิตํ กตฺวา ปกฺกามีติ.

ฝ่ายเทพบุตรก็ดำรงอยู่ในพระโสตาปัตติผล ได้ทำการแยมแล้วก็หลีกไปแล.

[อรรถาธิบายพระพุทธรูปทว่า พุทฺโธ]

ยํ ปน กิณฺจิจิ อตฺถิ เญยฺยํ นาม, สพฺพสฺส พุทฺตตฺตา วิโมกฺขนฺติกณฺญาณวเสน พุทฺโธ.

ก็พระผู้มีพระภาค ทรงพระนามว่า พุทฺโธ ด้วยอำนาจพระญาณอันเกิดในที่สุดแห่งวิโมกข์
เพราะขึ้นชื่อว่า เญยฺยธรรมอะไรๆ ที่มีอยู่ อันพระองค์ตรัสรู้แล้วทั้งหมด.

ยสมา วา จตตารี สจฺจานิ อตตนาปิ พุชฺฌิ อญฺเญปิ สุตเต โโพเธสิ ตสมา เอวมาทิจิปี การณเหติ พุทโธ.
อีกอย่างหนึ่ง เพราะพระองค์ตรัสรู้ริยสัจ ๔ ด้วยพระองค์เองบ้าง ทรงยังสัตว์เหล่าอื่นให้ตรัสรู้บ้าง,
ฉะนั้น พระองค์จึงทรงพระนามว่า พุทโธ เพราะเหตุมีอาทิอย่างนี้บ้าง.

อิมสฺสปิตถสฺส วิญญาปนตฺถิ “พุชฺฌิตา [130] สจฺจานีติ พุทโธ, โโพเธตา ปชายาติ พุทโธติ”
เอวํ ปวตฺโต สพฺโพปิ นิทฺเทสนโย ปฏิสมฺภิทานโย วา วิตถาเรตพฺโพ.

เพื่อจะให้ทราบเนื้อความแน่ชัดแจ่มแจ้ง บัณฑิตควรขยายนิเทศนัย หรือปฏิสัมพันธ์นัย แม้ทั้งหมดที่กันไปแล้ว
ให้พิสดาร อย่างนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงพระนามว่า พุทโธ เพราะตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย,
ทรงพระนามว่า พุทโธ เพราะทรงยังประชาสัตว์ให้ตรัสรู้” ดังนี้.

[อรรถาธิบายพระพุทธรูปคุณบทว่า ภควา]

“ภควาติ อิทํ ปนสฺส คุณวิสิญฺฐสฺส ตตฺตตมครุคารวาวิจจนิ.

ก็คำว่า ภควา นี้เป็นคำร้องเรียกพระองค์ ด้วยความเป็นผู้วิเศษด้วยพระคุณ เป็นผู้สูงสุดกว่าสัตว์ และด้วยความเคารพโดยฐานครู.

เตนาหุ โปราณา

“ภควาติ วจันฺ เสฏฺฐํ, ‘ภควาติ วจนมุตฺตมํ,
ครุคารวายุตฺโต โส ‘ภควา’ เตน วุจฺจตีติ.

ด้วยเหตุนี้ พระโบราณจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า
“คำว่า ภควา เป็นคำประเสริฐสุด, คำว่า ภควา เป็นคำสูงสุด,
เพราะเหตุที่พระองค์ควรแก่ความเคารพโดยฐานครู บัณฑิตจึงเรียกว่า ภควา.”

[ชื่อมี ๔ อย่าง]

จตุพฺพิธํ ทิ นาม “อาวตฺถิกํ ลิงคิกํ เนมิตฺตกํ อธิจฺจสมุปฺปนฺนตฺติ.

จริงอยู่ นามมี ๔ อย่าง คือ “อาวตถิกนาม ลิงคิกนาม เนมิตถิกนาม อธิจจสมุปปันนนาม.”

“อธิจฺจสมุปฺปนํ นาม โลกียโวหารเณ ยาทิจฺจนฺติ วุตฺตํ โหติ.

มีคำอธิบายว่า “นามที่ตั้งตามความปรารถนาตามโวหารของโลก ชื่อว่า อธิจจสมุปปันนนาม.”

ตตถ “วจฺโณ ทโม พลิวทฺโหติ เอวมาทิ อาวตฺถิกํ.

ในนาม ๔ อย่างนั้น

คำมีอาทิอย่างนี้คือ “ลูกโค โคหนุ่ม โคกำลัง” เป็นอาวตถิกนาม (นามที่บัญญัติอาศัยความกำหนด).

“ทณฺที ฉตฺตี สีขี กรีติ เอวมาทิ ลิงคิกํ.

คำมีอาทิอย่างนี้คือ “มีไม้เท้า มีร่ม มีหงอน มีวง” เป็นลิงคิกนาม (นามที่เรียกตามเหตุหรือลักษณะ).

๑ พุ. จุ. ๓๐/๒๗๑. พุ. ปฎิ. ๓๑/๒๖๑.

๒ พุ. จุ. ๓๐/๒๖๑. พุ. ปฎิ. ๓๑/๒๖๑.

“เตวิชโซ ฌฬภิญโญติ เอวมาทิ เนमितถกั.

คำมีอาทิอย่างนี้คือ “มีวิชา ๓ มีภิญญา ๖” เป็นเนमितถกนาม (นามที่เกิดขึ้นโดยคุณนิมิต).

“สิริวฑฒโก ธนวฑฒโกติ เอวมาทิ วจนตถมนเปกขิตวา ปวตต์ อธิจจสมุปปนน์.

คำมีอาทิอย่างนี้คือ “เจริญศรี เจริญทรัพย์” ซึ่งเป็นไปไม่คำนึงถึงเนื้อความของคำ เป็นอธิจจสมุปปนนาม (นามที่ตั้งตามใจชอบ).

อิทฺ ปน “ภควาติ นามํ เนमितถกั น มหามายาย น สุทฺโททนมหาราเซน น อสตีถญาตีสหเสหิ กตํ
น สกุกสนตุลิตาทีหิ เทวตาวิเสเสหิ.

ก็แต่ว่า พระนามว่า ภควา นี้ เป็นเนमितถกนาม พระนางมหายายาก็มิได้ทรงขนาน พระเจ้าสุทโททนมหาราชก็มิได้ทรงขนาน พระญาติ ๘๐,๐๐๐ ก็มิได้ทรงขนาน เทวดาวิเศษทั้งหลายมีท้าวสักกะและท้าวสันดุสิตเป็นต้นก็มิได้ทรงขนาน.

วุดตํ เจตํ ธรรมเสนาปตินา “ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ ๒เปฯ วิโมกฺขนตีกเมตํ,

พุทธานํ ภควนตานิ โพธิยา มูเล สห สพพญญตถญาณสส ปฎิลาภา สจฉิกา ปญญตติ ยทิทํ ภควาติ”.

จริงอยู่ คำนี้ พระธรรมเสนาบดีกล่าวแล้วว่า “พระนามว่า ภควา นี้ พระมารดามีได้ทรงขนาน ฯลฯ เกิดในที่สุดแห่งความพันพิเศษ เป็นบัญญัติที่แจ่มใสแก่พระผู้มีพระภาคพระพุทเจ้าทั้งหลาย พร้อมกับได้เฉพาะซึ่งพระสัพพัญญุตญาณที่โค่นพระโพธิพฤกษ์”

ยํ คุณเนमितถกเจตํ นามํ เตสํ คุณนํ ปกาสนตถํ อิมํ คากํ วทนติ

ภคิ ภขี ภาคี วิภตตวา อิติ

อกาสี ภคคณติ ครุติ ภากยวา

[131] พุทธิ ญาเยหิ สุภาวิตตโน

ภวานตโค โส “ภควาติ วุจจตีติ.

ก็เพื่อจะประกาศพระคุณที่เกิดจากคุณเนमितถกนามนั้น พระสังคีตกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวคาถานี้ไว้ว่า

“พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ทรงมีพระอิสริยยศ ทรงเสพ (อริยคุณ)

มีส่วน (แห่งจตุปัจจัย) ทรงจำแนก (ธรรมรัตน์)

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น บัญญัติจึงเฉลิมพระนามว่า ภควา,

พระผู้มีพระภาค พระองค์ใด ได้ทรงทำการหักกิเลส,

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น บัญญัติจึงเฉลิมพระนามว่า ภควา,

พระผู้มีพระภาค พระองค์ใด ทรงเป็นครู

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น บัญญัติจึงเฉลิมพระนามว่า ภควา,

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด เป็นผู้มิใช่ค

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นบัญญัติจึงเฉลิมพระนามว่า ภควา,

พระผู้มีพระภาค พระองค์ใด มีพระองค์อบรมดีแล้ว ด้วยญาจรธรรมเป็นอันมาก
เสด็จถึงที่สุดแห่งภพ,
เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น บัณฑิตจึงเฉลิมพระนามว่า ภควา.”

นิทเทเส วุตตนเยเนว เจตถ เตสึ เตสึ ปทานมตโถ ทฎฐุโพ.

อนึ่ง ในพระคานานี้ บัณฑิตพึงเห็นใจความแห่งบทเหล่านั้นๆ ตามนัยที่กล่าวแล้วในนิเทศนั้นแล.

อัย ปน อปโร นโย.

ส่วนนัยอื่นอีก มีดังนี้คือ:-

ภคยวา ภคควา ยุตโต	ภคเคหิ จ วิภตตวา
ภตตวา วนตคฺมโน	ภเวสุ ภควา ตโตติ.

“พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด เป็นผู้มิใช่ชค (คือมีส่วนแห่งบารมีธรรม)
ทรงหักกิเลส ทรงประกอบด้วยภักคธรรม ทรงจำแนก ทรงเสพ
และทรงคลายการไปในภพทั้งหลายเสียแล้ว, เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น บัณฑิตจึงเฉลิมพระนามว่า ภควา.”

ตตถ “วณฺณาคโม วณฺณวิปริยาโยติ เอตํ นิรุตฺติลกฺขณํ คเหตุวา สทฺทนเยน วา ปีโสทราทีปฺกฺเขปฺลกฺขณํ คเหตุวา
ยสฺมา โลกียโลกุตฺตรสุขาภินิพฺพตฺตํ ทานสึลาทีปารูปตตํ **ภคยมฺสส อตฺถิ** ตสฺมา “ภคยวาตี วตฺตพฺเพ ภควาตี วุจฺจตีตี
ญาตพฺพิ.

พึงทราบวินิจฉัยในพระคานานั้นต่อไป,

(ผู้ศึกษา)พึงทราบอรรถรูปว่า “เพราะภคยธรรม (คือกุศล) อันถึงซึ่งฝั่งแห่งพระบารมี มีทานและศีลเป็นต้น

อันยังสุขทั้งที่เป็นโลกียะทั้งที่เป็นโลกุตตระ ให้บังเกิดมีแต่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น.

ฉะนั้น ในเมื่อควรจะเฉลิมพระนามว่า ภคยวา แต่ท่านถือเอาลักษณะแห่งนิรุตติว่า ‘ลงตัวอักษรใหม่ แปลงตัวอักษร’ เป็นต้น

หรือถือเอาลักษณะคือรวมเข้าในชุดศัพท์ มี ปีโสทรศัพท์เป็นต้น ตามนัยแห่งศัพท์ จึงเฉลิมพระนามว่า ภควา ดังนี้.

[พระผู้มีพระภาคทรงหักกิเลสได้ตั้งแสนอย่าง]

ยสฺมา ปน โลกโทสโมหวิปริตมนสิการ อหิริกาโนตตปโปฐุปนาหมกข ปลาส อิสฺสामจฺฉริยมายา สาถะยย ฌมก สारมก-
 มานาติมาน มทปฺปมาท ตณฺหา วิชชา ตวิธากุสลมูล ทุจฺจริต สงกิลเสสมลวิสม สณฺญา วิตกฺก ปปฺยจ จตุพฺพิชฺชวิปริเยส อาสว คณฺฐ-
 โอมโยคาคติ ตณฺหุปาทาน ปฺยจเจโตซีล วินิพฺนช นีวรณฺา ภินนฺทน ฉวิวาทมฺล ฉตณฺหากาย สตตานุสฺย อญฺญมิจฺฉตต-
 นวตณฺหามูลก ทสากุสลกมมปถ ทวาสนฺธุทิกฺกุณฺฑิต อญฺญสฺตตณฺหา วิปริตปฺปเกท"สพฺพทรรถ ปรีฟาท กิลเสสสทสทสสาณิ
 สงฺเขปโต วา ปฺยจกิลเสสกฺขนธ อภิสงฺขาร มจฺจุเทวปฺตตมาเร อภณฺชิ
 ตสฺมา ภคฺคตฺตา เอเตสํ ปรีสฺสยानํ ภคฺควาติ วตฺตพฺเพ "ภคฺควาติ วุจฺจติ.

อนึ่ง เพราะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ได้ทรงหักกิเลสเครื่องเร้าร้อนกระวนกระวายทุกอย่าง ตั้งแสนอย่าง มีประเภทคือ
 โลภะ โทสะ โมหะ วิปริตมนสิการ อหิริกะ อโนตตปปะ โภชะ อุปนาหะ มกฺกะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถะยยะ
 ฌมกะ สารัมมะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ ตณฺหา อวิชชา, อกุศลมูล ๓ ทุจฺจริต ๓ สังกิลเสส ๓ มลทิน ๓ วิสมะ ๓ สัณฺญา ๓
 วิตก ๓ ปปฺยจจะ ๓, วิปริเยส ๔ อาสวะ ๔ คณฺฐะ ๔ โอมะ ๔ โยคะ ๔ อคติ ๔ ตณฺหุปาทาน ๔, เจโตซีละ ๕ วินิพฺนชะ ๕ นีว
 รณฺ์ ๕ อภินนฺทนะ ๕, วิวาทมฺล ๖ ตณฺหากาย ๖, อนุสัย ๗, มิจฉตตะ ๘, ตณฺหามูลกะ ๙, อกุศลกรรมบถ ๑๐, ทิฏฺฐิ ๖๒, และ
 ตณฺหาวิปริต ๑๐๘, หรือโดยย่อ ได้ทรงหักมาร ๕ คือ กิเลสมาร ชนฺธมาร อภิสงฺขารมาร มัจจุมาร และเทวบุตรมาร,
 ฉะนั้น ในเมื่อควรจะเฉลิมพระนามว่า ภคฺควา แต่ท่านเฉลิมพระนามว่า ภควา เพราะพระองค์ทรงหักอันตรายเหล่านั้นได้แล้ว.

อาห เจตถ

อนึ่ง ในตอนนี้ท่านกล่าวไว้ว่า

“ภคฺคราโค ภคฺคโทโส ภคฺคโมโห อนาสโว
 [132] ภคฺคสุส ปาปาการมฺมา ภควา เตน วุจฺจตีติ.

“พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงหักราคะได้แล้ว ทรงหักโทสะได้แล้ว
 ทรงหักโมหะได้แล้ว หาอาสวะมิได้, ธรรมอันเป็นบาปทั้งหลาย
 พระองค์ก็ทรงหักเสียแล้ว, เพราะเหตุนี้ จึงเฉลิมพระนามว่า ภควา.

ภากฺควตฺตาย จสฺส สตปฺยญฺญลกฺขณธฺรสฺส รุกฺกายสมฺปตฺติ ทิปิตา โทติ.

ก็ความถึงพร้อมด้วยรูปร่าง ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้ทรงบุญลักษณะนบรื้อย ย่อมเป็นอันท่านแสดงแล้ว
 ด้วยความที่พระองค์ทรงมีพระกายสมส่วน.

ภคฺคโทสฺตาย ฌมฺมกายสมฺปตฺติ.

ความถึงพร้อมด้วยพระธรรมกาย ย่อมเป็นอันท่านแสดงแล้วด้วยความที่พระองค์ทรงหักโทสะได้แล้ว.

ตถา โลกียปริกฺขกานํ พหุมนฺทภาโว คหฺนฺนฺรูปพฺพิชฺเตหิ อภิกฺคมนียตา อภิกฺคตานุจ เตสํ กายจิตตทฺกฺขาปนยเน ปฏฺิพฺลภาโว
 อามิสทานธมฺมทานเหติ อุกฺการิตา โลกียโลกุตฺตรสุเขหิ จ สญฺญูชนสมฺตถตา ทิปิตา โทติ.

ความที่พระองค์ทรงเป็นผู้อันหมั่นพิจารณาฝ่ายโลกีย์นบรื้อยมาก ความที่พระองค์เป็นผู้อันคฤหัสถ์และบรรพชิตพึงเข้าเฝ้า
 ความที่พระองค์ทรงเป็นผู้สามารถในการบำบัดทุกข์กายและจิต ของคฤหัสถ์และบรรพชิตเหล่านั้นผู้เข้าเฝ้าแล้ว

ความที่พระองค์ทรงมีพระอุปการะด้วยอามิสทานและธรรมทาน และความที่พระองค์ทรงสามารถ ในการชักชวน ด้วยความสุขทั้งที่เป็นโลกิยะทั้งที่เป็นโลกุตตระ ย่อมเป็นอันท่านแสดงแล้วเช่นเดียวกัน.

ยสฺมา จ โลก อีสฺสรียธมฺมยสฺสิริกาเมปฺปยตฺเตสุ ฉสุ ธมฺเมสุ **ภคสทฺโท** วตฺตติ.

อนึ่ง เพราะ ภค ศัพท์ ย่อมเป็นไปในธรรม ๖ ประการ คือ ความเป็นใหญ่ ธรรม ยศ สิริ กามะ และความเพียร ในโลก.

ปรมณฺยจฺจสฺส สกจฺจิตฺเต **อิสฺสรีย** อณฺิมาลงฺฆิมาทิกิ วา โลกิยสมฺมตฺ สพฺพการปฺริปุริ อตฺถิ.

ก็แล ความเป็นใหญ่ในจิตของพระองค์ ของพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น ยอดเยี่ยม

หรือความเป็นใหญ่ที่สมมติกันทางโลกิยะ มีการทำกายให้เล็กละเอียดและทำกายให้ลอยไปได้ (มีการหายตัวและล่องหน) เป็นต้น ก็ทรงมีอยู่อย่างบริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง.

ตถา โลกุตฺตรธมฺโม.

พระโลกุตตรธรรม ก็เช่นเดียวกัน คือทรงมีอยู่อย่างบริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง.

โลกตฺตยพฺยาปโก ยถาภุจฺจคุณฺธาธิคฺโต อตฺตวิย ปฺริสุทฺโธ ยโส

พระยศอันแผ่คลุมโลกสาม ซึ่งทรงบรรลุด้วยพระคุณตามที่เป็นจริง บริสุทธิ์ยิ่งนัก.

รูปกายทสฺสนพฺยาภุจฺชนนยมนนปฺปสาทชนนสมตฺถา สพฺพการปฺริปุรา สพฺพคปฺจจฺจคฺสิริ

พระสิริแห่งพระอังกายพหุใหญ่ทุกส่วน บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง

สามารถยังความเลื่อมใสแห่งดวงตาและดวงใจของชนผู้ชวนชวายในการดูพระรูปกายให้บังเกิด.

ยํ ยํ เอเตน อิจฺฉิตํ ปฏฺฐิตํ อตฺตทิตํ ปฺริทิตํ วา ตสฺส ตสฺส ตเถว อภินิพฺพนนตฺตา อิจฺฉิตตฺถนินฺนปฺตติสฺถณฺญิตฺ **กาโม**

สพฺพโลกครุภาวุปฺตติเหตุภูโต สมมาวายามสงฺขาโต **ปยตฺโต** วา อตฺถิ.

กามะที่ชนทั้งหลายหมายรู้กันว่า ความสำเร็จแห่งประโยชน์ที่ปรารถนา (ก็มีอยู่) เพราะความที่แห่งความปรารถนา ที่พระองค์ทรงตั้งไว้ เป็นประโยชน์แก่กุลแก่พระองค์ หรือเป็นประโยชน์แก่กุลแก่ผู้อื่นนั้นๆ สำเร็จแล้วอย่างนั้นทีเดียว

หรือว่าความเพียร กล่าวคือความพยายามโดยชอบ อันเป็นเหตุแห่งความบังเกิดขึ้นของความเป็นครูแห่งโลกทั้งปวง ก็ทรงมีอยู่

ตสฺมา อิเมหิ ภคฺเหหิ ยุตฺตตฺตาปี “ภคา อสฺส สนฺตติ อิมินา อตฺเถน “ภควาติ วุจฺจติ.

เหตุฉะนั้น แม้เพราะพระองค์ทรงประกอบแล้วด้วยภคธรรมเหล่านี้ ก็เฉลิมพระนามได้ว่า **ภควา**

ด้วยอรรถนี้ว่า “ภคธรรมทั้งหลายของพระองค์มีอยู่” ดังนี้.

ยสฺมา ปน กุสลาทีหิ เภเทหิ สพพธมฺเม

ขนธายตนธาดุสจจอินทริยปฏิจจสมุปปาทาทีหิ วา กุสลาทีธมฺเม

ปีพนสงฺขตสนฺดาปวิปริณามภูฏฺเฐน วา ทุกฺขมริยสจจํ

อายุหนิทานสํโยคปฺลิโพธภูฏฺเฐน สมฺมุทํ

นิสฺสรณวิเวกา สงฺขตอมตฺตภูฏฺเฐน นิโรธํ

นียยานิกเหตุทสฺสนาธิปเตยฺยภูฏฺเฐน มคฺคํ วิภตฺตวา, “วิภชิตฺวา วิวริตฺวา เทสิตฺวาตี วุตฺตํ โหตี,

ตสฺมา [133] “วิภตฺตวาตี วุตฺตพฺเพ “ภควาตี วุจฺจตี.

อนึ่ง เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้จำแนก, มีอธิบายว่า “ทรงแจก คือ เปิดเผย แสดง”, ซึ่งธรรมทั้งปวง โดยประเภทมีกุศลเป็นต้น หรือซึ่งธรรมมีกุศลเป็นต้น โดยประเภทมีขั้นชั้น อย่างตนะ ธาตุ สังขะ อินทริย และปฏิจจสมุปปาทาเป็นต้น หรือซึ่งอริยสังข์ คือ ทุกข์ ด้วยอรรถว่าเป็นสิ่งบีบคั้น เป็นสิ่งถูกปรุงแต่ง เป็นสิ่งแผดเผา และเป็นสิ่งแปรผัน, ซึ่งสมุทย์ ด้วยอรรถว่าหอบทุกข์มาให้ เป็นต้นเค้า เป็นเครื่องพัวพัน และเป็นเครื่องห่วงเหนี่ยว, ซึ่งนิโรธ ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องสลัดออก เป็นสภาพสงบ ไม่ถูกปรุงแต่ง และเป็นอมตะ, ซึ่งมรรค ด้วยอรรถว่าเป็นธรรมนำออกจากทุกข์ เป็นเหตุ เป็นเครื่องชี้ และเป็นความเป็นใหญ่, ฉะนั้น ในเมื่อควรเฉลิมพระนามว่า วิภตฺตวา ก็เฉลิมพระนามได้ว่า ภควา.

ยสฺมา จ เอส ทิพฺพพรหมอริยวิหारे กายจิตตอุปฺปวิเวเก สฺสญฺญาตูปฺปนิหิตานิमितฺตวิโมกฺখে

อญฺเญ จ โลกียโลกุตฺตเร อุตฺตริมนุสฺสธมฺเม ภชิ เสวิ พหุลมกาสิ ตสฺมา “ภตฺตวาตี วุตฺตพฺเพ “ภควาตี วุจฺจตี.

อนึ่ง เพราะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงคบ คือทรงเสพ หมายหมายความว่า ได้ทรงทำให้มาก ซึ่งทิพพิหาร พรหมวิหาร และอริยวิหาร ซึ่งกายวิเวก จิตตวิเวก และอุปฺปวิเวก ซึ่งสฺสญฺญาตวิโมกข์ อธิปฺปนิหิตวิโมกข์ และอนิมิตตวิโมกข์ และซึ่งอุตฺตริมนุสฺสธรรมเหล่าอื่น ทั้งที่เป็นโลกียะทั้งที่เป็นโลกุตฺตระ, ฉะนั้น ในเมื่อควรเฉลิมพระนามว่า ภตฺตวา ก็เฉลิมพระนามได้ว่า ภควา.

ยสฺมา ปน ตีสุ ภเวสุ ตณฺหาสงฺขาตํ คมนนฺเนน วนฺตํ

ตสฺมา “ภเวสุ วนฺตคฺมโนตี วุตฺตพฺเพ ภวสทฺทโต ภการํ คมนสทฺทโต คการํ วนฺตสทฺทโต วการญฺจ ทีฆํ ภควา อาทาย “ภควาตี วุจฺจตี.

อนึ่ง เพราะความไป กล่าวคือค้นหาในภพทั้ง ๓ อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงคายเสียแล้ว, ฉะนั้น ในเมื่อควรเฉลิมพระนามว่า ภเวสุ วนฺตคฺมโน (ผู้มีความไปในภพทั้งหลายอันคายแล้ว) แต่ถวายเป็นพระนามว่า ภควา เพราะถ้อยอา ภ อักษรแต่ ภว ศัพท์ ค อักษรแต่คมนศัพท์ และ ว อักษรแต่ วันต ศัพท์ ทำให้เป็นที่ขะ

ยถา โลกเก “เมหนสฺส ขสฺส มาลาตี วุตฺตพฺเพ เมขลาตี วุจฺจตี.

เปรียบเหมือนถ้อยคำในทางโลก เมื่อควรจะกล่าวว่า เมหนสฺส ขสฺส มาลา (ระเบียบแห่งโอกาสอันลับ) เขากล่าวว่า เมขลา ฉะนั้น.

[อรรถาธิบาย สทฺทกะ ศัพท์ เป็นต้น]

“โส อิมํ โลกนฺตี โส ภควา อิมํ โลกํ.

หลายบทว่า โส อิมํ โลกํ ความว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงทำโลกนี้ (ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง).

อิทานิ วุตฺตพฺพํ นิสฺเสตี.

บัดนี้ จะชี้แจงคำที่ควรกล่าวต่อไป:-

“สเทวกนฺติ สห เทเวหิ สเทวกิ.

บทว่า สเทวกิ คือพร้อมด้วยเทวดาทั้งหลาย ชื่อ สเทวกะ.

เอวํ สห มาเรณ สมารกํ สห พุรหมุณา สพุรหมกํ สห สมณพราหมณเหิ สสสมณพราหมณิ.

(พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น) (ทรงทำโลกนี้) พร้อมด้วยมาร ที่ชื่อว่า สมารกะ พร้อมด้วยพรหม ที่ชื่อว่า สพุรหมกะ พร้อมด้วยสมณะและพราหมณ์ ที่ชื่อว่า สสสมณพราหมณิ (ให้แจ้งชัด) ด้วยอาการอย่างนี้.

ปชาตตฺตา ปชา. ตํ ปชํ.

ที่ชื่อว่า ปชา เพราะความเป็นผู้เกิด (จากกรรมกิเลสของตน). ซึ่งหมู่สัตว์นั้น.

สห เทวมนุสฺเสหิ สเทวมนุสฺสํ.

พร้อมด้วยเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อว่า สเทวมนุสสะ.

ตตฺถ สเทวทวจนฺนํ ปญฺจกามาวจรเทวคฺคหณํ เวทิตพฺพิ.

บรรดาคำว่า สเทวกะ เป็นต้น ฟังทราบการถือเอาเทวดาชั้นกามาวจร ๕ ชั้น ด้วยคำว่า สเทวกะ (พร้อมด้วยเทวดา).

สมารทวจนฺนํ ญฺญูฐกามาวจรเทวคฺคหณํ เวทิตพฺพิ.

ฟังทราบการถือเอาเทวดาชั้นกามาวจรชั้นที่ ๖ ด้วยคำว่า สมารกะ.

สพุรหมทวจนฺนํ พุรหมกายิกาทีพุรหมคฺคหณํ.

ฟังทราบการถือเอาพรหมมีพรหมชั้นพรหมกายิกาเป็นต้น ด้วยคำว่า สพุรหมกะ.

สสสมณพราหมณิํวจนฺนํ สาสนสฺสํ ปจฺจตฺถิกปจฺจามิตตสมณพราหมณคฺคหณํ สมิตปาปวาหิตปาปสมณพราหมณคฺคหณญจ.

ฟังทราบการถือเอาสมณะและพราหมณ์ผู้เป็นข้าศึกศัตรูต่อพระศาสนา

และการถือเอาสมณะและพราหมณ์ผู้มีบาปอันสงบแล้ว และผู้มีบาปอันลอยแล้ว ด้วยคำว่า สสสมณพราหมณิ.

ปชาวจนฺนํ สตฺตโลภคฺคหณํ.

ฟังทราบการถือเอาสัตว์โลก ด้วยคำว่า ปชา.

สเทวมนุสฺสวจนฺนํ สมฺมตฺเตวอวเสสมนุสฺสคฺคหณํ.

ฟังทราบการถือเอาสมมติเทพและมนุษย์ที่เหลือ ด้วยคำว่า สเทวมนุสสะ.

เอวเมตฺถ “ตฺถิ ปเทหิ โอบาสโลภ, ทฺวิหิ ปชาวเสน สตฺตโลภ คหิตฺตติ เวทิตพฺพิ.

บรรดาบททั้ง ๕ นี้ ตั้งพรรณนามานี้ โอบาสโลก ฟังทราบว่า “ท่านถือเอาแล้วด้วยบททั้ง ๓ (คือ สเทวกะ สมารกะ สพุรหมกะ), สัตว์โลก ฟังทราบว่า ท่านถือเอาแล้วด้วยบททั้ง ๒ (คือ สสสมณพราหมณิ และสเทวมนุสสะ) ด้วยอำนาจแห่งหมู่สัตว์.”

อปโร นโย. สเทวคคฺคหณนํ อรูปาวจรโลภ คหิตฺโต.

อีกนัยหนึ่ง. อรูปาวจรโลก ท่านถือเอาแล้วด้วย สเทวศัพท์.

สมารคคฺคหณนํ [134] ญกามาวจรเทวโลภ.

กามาจรเทวโลก ๖ ชั้น ท่านถือเอาแล้วด้วย สามารถศัพท์.

สพฺรหมกคฺคหณฺณ รุปีพฺรหมโลก

พฺรหมโลกที่มีรูป ท่านถือเอาแล้วด้วย สพฺรหมกศัพท์,

สสสมณพฺรหฺมณาทิกคหณฺณ จตฺตปฺริสวเสน สมฺมตฺเตเวหิ วา สห มนุสฺสโลก อวเสสพฺพสตฺตโลก วา คหิตโต.

มนุษย์โลกกับเหล่าสมมติเทพหรือสัตว์โลกที่เหลือ ท่านถือเอาแล้วด้วยศัพท์ มี สสสมณพฺรหฺมณี เป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งบริษัท ๔.

อปิเจตฺต สเทวกวจเนน อุกฺกภูฏฺฐปฺริจเฉทโต สพฺพสสาปิ โลกสฺส สจฺฉิกตภาวํ สาเวเนโต ตสฺส ภควโต กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต.

อีกอย่างหนึ่ง ใน(คำทั้งหลาย มีคำว่า สเทวกะ เป็นต้น)นี้ พระกิตติศัพท์ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ประกาศความที่แห่งโลกแม้ทั้งปวง อันพระองค์ทรงกระทำให้แจ้งแล้ว โดยกำหนดอย่างอุกฤษฏ์ ด้วยคำว่า สเทวกะ ฟุ้งขจรไปแล้ว.

ตโต เยสํ สฺยิยา “มาโร มหฺนุภาโว ฌกามาจริสฺสโร วสวตฺตี, กิ โสปี เอเตน สจฺฉิกโตติ

เพราะเหตุฉะนั้น ชนเหล่าใด ฟังมีความสงสัยว่า “มารชื่อ วสวัตตี ผู้มีอำนาจมาก เป็นใหญ่กว่าเทวดาชั้นฌกามาจร, แม้มารนั้น อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงทำให้แจ้งได้อย่างไร?”

เตสํ วิมตี วิธเมนโต “สมฺมรณฺติ อพฺภุคฺคโต.

พระกิตติศัพท์ฟุ้งขจรไปทำลายความสงสัยของชนเหล่านั้น ด้วยคำว่า สมฺมรณฺ (พร้อมด้วยมาร).

เยสํ ปน สฺยิยา “พฺรหฺมา มหฺนุภาโว เอกงฺคฺลฺยิยา เอกสฺมี จกฺกวาพฺสสเส อาโลกํ ฝรตี ทฺวิหิ ฯปา

ทสฺสิ อองฺคฺลฺยิ ทสฺสุ จกฺกวาพฺสสเส อาโลกํ ฝรตี, อนุตฺตรณจ ฌานสมฺมาปตฺติสฺสํ ปฏฺฐิสฺสเวเทติ, กิ โสปี สจฺฉิกโตติ

อนึ่ง ชนเหล่าใดฟังมีความสงสัยว่า “พฺรหฺมผู้มีอำนาจมาก ย่อมส่องแสงสว่างไปในหนึ่งพันจักรวาลด้วยองคฺลฺยิหนึ่ง ในสองพันจักรวาล ด้วยสององคฺลฺยิ ฯลฯ ย่อมส่องแสงสว่างไปใน ๑๐,๐๐๐ จักรวาล ด้วยสิบองคฺลฺยิ, และได้เสวยสุขอันเกิดจากฌานสมาบัติอย่างเยียมอยู่, แม้พฺรหฺมนี้ อันพระผู้มีพระภาค ทรงทำให้แจ้งได้อย่างไร?”

เตสํ วิมตี วิธเมนโต “สสสมณพฺรหฺมณี ปชนฺติ อพฺภุคฺคโต.

พระกิตติศัพท์ฟุ้งขจรไปทำลายความสงสัยของชนเหล่านั้น ด้วยคำว่า สสสมณพฺรหฺมณี ปชนฺติ (ซึ่งหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพฺรหฺมณี).

เอวํ อุกฺกภูฏานานํ สจฺฉิกตภาวํ ปกาเสตฺวา อถ สมฺมตฺเตเว อวเสสมนุสฺสเส จ อฺปาทาย

อุกฺกภูฏฺฐปฺริจเฉทวเสน เสสสตฺตโลกสฺส สจฺฉิกตภาวํ ปกาเสนโต “สเทวมนุสฺสนฺติ อพฺภุคฺคโต.

(พระกิตติศัพท์ ของพระผู้มีพระภาค) ครั้นประกาศความที่ฐานะอย่างอุกฤษฏ์ทั้งหลาย อันพระองค์ทรงกระทำให้แจ้งแล้วอย่างนั้น ในลำดับนั้น เมื่อจะประกาศความที่สัตว์โลกซึ่งยังเหลือ อันพระองค์ทรงกระทำให้แจ้งแล้วด้วยอำนาจการกำหนดอย่างอุกฤษฏ์ จนกระทั่งถึงสมมติเทพและพวกมนุษย์ที่ยังเหลือ ฟุ้งขจรไปแล้ว ด้วยคำว่า สเทวมนุสฺส (พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์).

ออยเมตฺถ อฺนุสนฺธิกโม.

ใน(บททั้งหลายมีบทว่า สเทวกํ เป็นต้น)นี้ มีลำดับอนุสนธิเท่านี้.

[อรรถาธิบาย สยั ศัพท์ เป็นต้น]

“สยั อภิณฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทตีติ เอตฺถ ปน

อนึ่ง ในคำว่า สยัม อภิญญา สจฉิกตวา ปเวเทติ นี้ (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):-

“สยมนุติ สามมี. อปรเนยโย หุตวา.

บทว่า สยัม แปลว่า ด้วยพระองค์เอง. (สยัม คัมภีร์นี้) เป็นศัพท์มีใจความที่คนอื่นจะฟังนำไปหาไม่ได้.

“อภิณฺญาตี อภิณฺญาเย อธิเกณ ญานเณน ญุตวาตี อตฺถโธ.

บทว่า อภิณฺญา ความว่า ทรงรู้ ด้วยความรู้ยิ่ง คือด้วยพระญาณอันยิ่ง.

“สจฺฉิกตฺวาตี ปจฺจกฺขํ กตฺวา.

บทว่า สจฺฉิกตฺวา คือทรงทำให้ประจักษ์.

เอเตน อนุมมานาติปฏิกฺเขโป กโต โหติ.

ด้วย(บทว่า สจฺฉิกตฺวา)นั้น เป็นอันท่านทำการห้ามกิมมีการอนุมมานเป็นต้นเสีย.

“ปเวเทตีติ โฟเรตี ญูปเตติ ปกาเสตี.

บทว่า ปเวเทตี ความว่า คือทรงยังหมู่สัตว์ ให้ตรัสรู้ คือให้รู้ ได้แก่ ทรงประกาศให้รู้.

[พระธรรมงามในเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุด]

“โส ฐมมํ เทเสตี อาทิกฺลยาณํ ๖เปฯ ปรีโยสานกฺลยาณนฺติ [135]

โส ภควา สตเตสุ การุณญตํ ปฏิจฺจ ทิตฺวาปิ อนุตฺตรํ วิเวกสุขํ ฐมมํ เทเสตี.

ข้อว่า โส ฐมมํ เทเสตี อาทิกฺลยาณํ ๖เปฯ ปรีโยสานกฺลยาณนฺติ มีอธิบายว่า “พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น แม้ต้องสละสุขอันเกิดแต่วิเวกอย่างยอดเยี่ยมแล้ว ทรงแสดงธรรมอยู่ ก็เพราะทรงอาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย.

ตถฺจโย อปฺปิ วา พหุํ วา เทเสนฺโต อาทิกฺลยาณาติติปฺการเมว เทเสตี.

ก็แล พระองค์เมื่อทรงแสดงธรรมนั้น จะน้อยหรือมากก็ตาม

ทรงแสดงครบถ้วนทั้ง ๓ ประการ มีความงามในเบื้องต้นเป็นอาทิเท่านั้น.”

ภคิ.

คืออย่างไร?

เอกคาถาปิ ทิ สมฺนตภทฺรทตฺตา ฐมฺมสฺส ปฐฺมปาเทน อาทิกฺลยาณา

ทฺติยตฺติยปาเทติ มชฺฌกฺลยาณา ปจฺฉิมปาเทน ปรีโยสานกฺลยาณา.

คืออย่างนี้ ความพิสดารว่า แม้พระคาถาเดียว ก็มีความงามในเบื้องต้น ด้วยบาทที่แรก,

มีความงามในท่ามกลาง ด้วยบาทที่สองและที่สาม, มีความงามในที่สุด ด้วยบาทที่สุด เพราะพระธรรมมีความงามรอบด้าน.

เอกานุสนธิกํ สุตตํ นิทานเณน อาทิกฺลยาณํ นิคมเณน ปรีโยสานกฺลยาณํ เสเสน มชฺฌกฺลยาณํ.

พระสูตรมีอนุสนธิเดียว มีความงามในเบื้องต้นด้วยคำนิทาน, มีความงามในที่สุดด้วยคำนิคม, มีความงามในท่ามกลางด้วยคำที่เหลือ.

นนานุสนธิกํ สุตตํ ปฐฺมานุสนธินา อาทิกฺลยาณํ ปจฺฉิมเณน ปรีโยสานกฺลยาณํ เสเสตี มชฺฌกฺลยาณํ.

พระสูตรที่มีอนุสนธิต่างๆ มีความงามในเบื้องต้นด้วยอนุสนธิแรก, มีความงามในที่สุดด้วยอนุสนธิในที่สุด,

มีความงามในท่ามกลาง ด้วยอนุสนธิที่เหลือ.

สกลโลปิ สาสนธมโม

อตตโน อตถภูเตน สีเสน อาทิกถยาโณ สมถวิปัสสนามคฺคผลเลหิ มชฺเฌกถยาโณ นิพฺพานานิ ปริโยสานกถยาโณ.

ศาสนธรรมแม้ทั้งสิ้น มีความงามในเบื้องต้น ด้วยศีลอันเป็นอรรถของตนบ้าง,

มีความงามในท่ามกลาง ด้วยสมถะวิปัสสนา มรรคและผลบ้าง, มีความงามในที่สุด ด้วยพระนิพพานบ้าง.

สีลสมาธิหิ วา อาทิกถยาโณ วิปัสสนามคฺคเลหิ มชฺเฌกถยาโณ ผลนิพฺพานานิ ปริโยสานกถยาโณ.

อีกอย่างหนึ่ง มีความงามในเบื้องต้น ด้วยศีลและสมาธิ, มีความงามในท่ามกลาง ด้วยวิปัสสนาและมรรค,

มีความงามในที่สุดด้วยผลและพระนิพพาน.

พุทฺธสุโพธิตาย วา อาทิกถยาโณ ธมฺมสุธมฺมตาย มชฺเฌกถยาโณ สงฺขสุปฏิปตฺติยา ปริโยสานกถยาโณ.

อีกอย่างหนึ่ง มีความงามในเบื้องต้น ด้วยความตรัสรู้ดีของพระพุทธเจ้า,

มีความงามในท่ามกลาง ด้วยความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม, มีความงามในที่สุด ด้วยการปฏิบัติดีของพระสงฆ์

ดี สุตฺวา ตถตตาย ปฏิปนฺเนน อธิคฺนตพฺพาย อภิสมโพธิยา วา อาทิกถยาโณ

ปจฺเจกโพธิยา มชฺเฌกถยาโณ สวากโพธิยา ปริโยสานกถยาโณ.

อีกอย่างหนึ่ง มีความงามในเบื้องต้น ด้วยพระอภิสมโพธิญาณ อันผู้สวดศาสนธรรมนั้นแล้ว ปฏิบัติโดยความเป็นเช่นนั้นจะพึง

บรรลุ, มีความงามในท่ามกลาง ด้วยปัจเจกโพธิญาณ, มีความงามในที่สุด ด้วยสาวกโพธิญาณ.

สุยฺยมาโนเปส นีวณฺณวิกฺขมภฺนโต สวเนนปิ กถยาณเมว อวาทิตฺติ อาทิกถยาโณ

ปฏิปชฺชียมาโน สมถวิปัสสนาสฺขาวหนโต ปฏิปตฺติยาปิ กถยาณเมว อวาทิตฺติ มชฺเฌกถยาโณ

ตถา ปฏิปนฺโน จ ปฏิปตฺติผล นิฏฺฐิตฺเต ตาทิกถาววหนโต ปฏิปตฺติผลเนนปิ กถยาณเมว อวาทิตฺติ ปริโยสานกถยาโณ.

อนึ่ง ศาสนธรรมนั้น เมื่อสาธุชนสวดบอญ์ ย่อมนำมาแต่ความงามฝ่ายเดียวแม้ด้วยการสวด

เพราะจะข่มนิวรณ์ธรรมไว้ได้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีความงามในเบื้องต้น,

เมื่อสาธุชนปฏิบัติอยู่ ก็ย่อมนำมาแต่ความงามฝ่ายเดียว แม้ด้วยการปฏิบัติ

เพราะจะนำมาแต่ความสุขอันเกิดแต่สมถะและวิปัสสนา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีความงามในท่ามกลาง,

และเมื่อสาธุชนปฏิบัติแล้ว โดยประการนั้น ก็ย่อมนำมาแต่ความงามเช่นเดียวกัน แม้ด้วยผลแห่งการปฏิบัติ

เพราะจะนำความเป็นผู้คงที่มาให้ ในเมื่อได้สำเร็จผลแห่งการปฏิบัติแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีความงามในที่สุด.

นาถปฺปภาตตา จ ปภาวสุทฺธิยา อาทิกถยาโณ [136] อตถสุทฺธิยา มชฺเฌกถยาโณ กิจฺจสุทฺธิยา ปริโยสานกถยาโณ.

อนึ่ง มีความงามในเบื้องต้น ด้วยความบริสุทธิ์แห่งแดนเกิด เพราะศาสนธรรมมีที่พึงเป็นแดนเกิด,

มีความงามในท่ามกลางด้วยความบริสุทธิ์แห่งอรรถ, มีความงามในที่สุดด้วยความบริสุทธิ์แห่งกิจ.

ตสฺมา เอโส ภควา อปฺป วา พหุ วา เทเสนโต “อาทิกถยาณาทิตฺติปการเมว เทเสตฺติ เวทิตฺตพฺโพ.

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เมื่อทรงแสดงธรรมจะน้อยหรือมากก็ตาม

พึงทราบบว่า “ทรงแสดงครบถ้วนทั้ง ๓ ประการ มีความงามในเบื้องต้นเป็นอาทิ.”

[อรรถาธิบายศัพท์ว่า สาดถึ สพยณชน]

“สาดถึ สพยณชนนติ เอวมาทีสุ ปน

ก็ในคำเป็นต้นอย่างนี้ว่า สาดถึ สพยณชน ดังนี้ (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):-

ยสมมา อิมั ฌมมึ เทเสนโต สาสนพรมจรริยั มคคพรมจรริยจจ ปกาเสติ นานานเยหิ ทีเปติ.

เพราะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เมื่อทรงแสดงพระธรรมนี้

ชื่อว่าทรงประกาศ คือทรงแสดงศาสนพรมจรรย์และมรรคพรมจรรย์ด้วยนัยต่างๆ.

ตลจย ยถานรูปุ อตถสมปตติยา สาดถึ สพยณชนสมปตติยา สพยณชน.

ก็(ศาสนพรมจรรย์และมรรคพรมจรรย์)นั้น

ชื่อว่าพร้อมด้วยอรรถ เพราะถึงพร้อมด้วยอรรถ,

ชื่อว่าพร้อมด้วยพยัญชนะ เพราะถึงพร้อมด้วยพยัญชนะ ตามสมควร.

สงกาสนปปกาสนวิวรณ วิภจน อุตตานีกรณ ปปญญตติอตถปทสมาโยคโต สาดถึ

อกขร ปทพยณชนาการ นินฺรุตตินิทเทสสมปตติยา สพยณชน.

ชื่อว่าพร้อมด้วยอรรถ เพราะประกอบพร้อมด้วยอรรถบทที่แสดง ประกาศ เปิดเผยจำแนก ทำให้ตื่น และบัญญัติ,

ชื่อว่าพร้อมด้วยพยัญชนะ เพราะถึงพร้อมด้วยอักษร บท พยัญชนะ อากาการ นินฺรุตติ และนิเทศ,

อตถคณภีรตาปฏิเวธคณภีรตาหิ สาดถึ

ฌมมคณภีรตาเทสนาคณภีรตาหิ สพยณชน.

ชื่อว่าพร้อมด้วยอรรถ เพราะความที่ศาสนพรมจรรย์เป็นต้นนั้น ลึกโดยอรรถ และลึกโดยปฏิเวธ,

ชื่อว่าพร้อมด้วยพยัญชนะ เพราะความที่ศาสนพรมจรรย์นั้น ลึกโดยธรรม และลึกโดยเทศนา,

อตถปฏิภาณปฏิสมภิทาวิสยโต สาดถึ

ฌมมินฺรุตติปฏิสมภิทาวิสยโต สพยณชน.

ชื่อว่าพร้อมด้วยอรรถ เพราะความเป็นวิสัย (คืออารมณ์) แห่งอรรถปฏิสมภิทา และปฏิภาณปฏิสมภิทา,

ชื่อว่าพร้อมด้วยพยัญชนะ เพราะความเป็นวิสัย (คืออารมณ์) แห่งอรรถปฏิสมภิทาและนินฺรุตติปฏิสมภิทา.

ปนทิตเวทนิยโต ปริกขกชนปปสาทกนติ สาดถึ

สทเธยโยโต โลภิกชนปปสาทกนติ สพยณชน.

พรมจรรย์นั้น ชื่อว่าพร้อมด้วยอรรถ เพราะเหตุว่า เป็นที่เลื่อมใสแห่งชนผู้เป็นนักปราชญ์ เพราะเป็นสิ่งอันบัณฑิตพึงรู้,

ชื่อว่าพร้อมด้วยพยัญชนะ เพราะเหตุว่า เป็นที่เลื่อมใสแห่งโลกิชน เพราะเป็นสิ่งควรเชื่อ,

คณภีรธาธิปายโต สาดถึ

อุตตานปทโต สพยณชน.

ชื่อว่าพร้อมด้วยอรรถ เพราะมีความอธิบายลึก, ชื่อว่าพร้อมด้วยพยัญชนะ เพราะมีบทต้น,

อุปเนตพพสส อภาวโต สกมลปริปัญณณาเวน เกวลปริปัญณณิ

อุปเนตพพสส อภาวโต นิทโทสภาเวน ปริสุทธี

ชื่อว่าปริสุทธีสิ้นเชิง เพราะมีความบริบูรณ์เต็มที่ เหตุไม่มีสิ่งที่จะต้องเพิ่มเข้า,

ชื่อว่าปริสุทธี เพราะเป็นของหาโทษมิได้ เหตุไม่มีสิ่งที่จะต้องนำออก,

สิกขาตตยปริคคหิตตดา พรหมญูเตหิ เสฏฐุเทหิ จริตพพโต เตสญจ จริยภาวโต พรหมจิริยิ

ชื่อว่าพรหมจรรยิ เพราะอันบุคคลผู้เป็นใหญ่ คือผู้ประเสริฐพึงปฏิบัติ

เหตุที่พรหมจรรยิ นั้นอันท่านกำหนดด้วยไตรสิกขา และเพราะเป็นจริยาของท่านเหล่านั้น,

ตสฺมา สาคถ์ สพยณชนิ ๖เปฯ พรหมจิริยิ ปกาเสตีติ วุจฺจติ.

ฉะนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวว่า

“พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงประกาศพรหมจรรยิ พร้อมด้วยอรรถ พร้อมด้วยพยัญชนะ ปริสุทธีบริบูรณ์สิ้นเชิง.”

อปิจ ยสฺมา สนิทานิ สอุปตติกญจ เทเสนโต อาทิกุลยาณิ เทเสตี

เวเนยยานิ อนุรูปโต อตถสส อวิปริตตาย จ เหตุทาทรณยุตโต จ มชฺเฌกุลยาณิ

โสตุณิ สทธาปฏิลาเกน นิคมนน จ ปริโยสานกุลยาณิ เทเสตี.

อีกอย่างหนึ่ง เพราะพระผู้มีพระภาค เมื่อทรงแสดงธรรมมีเหตุและเรื่องที่เกิดขึ้น ชื่อว่าทรงแสดง (ธรรมนั้น) มีความงามในเบื้องต้น และ (ชื่อว่าทรงแสดง) (ธรรมนั้น) มีความงามในท่ามกลาง เพราะเนื้อความไม่วิปริต และเพราะประกอบด้วยเหตุและอุทาหรณ์ โดยสมควรแก่เวไนยสัตว์

และชื่อว่าทรงแสดง (ธรรมนั้น) มีความงามในที่สุด เพราะทำให้พวกนักฟังได้ศรัทธาและความมั่นใจ.

เอว เทเสนโต จ พรหมจิริยิ ปกาเสตี.

ก็เมื่อทรงแสดงธรรมอยู่อย่างนั้น ชื่อว่าทรงประกาศพรหมจรรยิ.

[137] ตถจ ปฏิปตติยา อธิคมพยตติโต สาคถ์ ปริยตติยา อาคมพยตติโต สพยณชนิ

สีลาทิปถจธมมกษณยุตโต เกวลปริปัญณณิ นิรุปกกิลเสโต นิตถรณตถาย ปวตติโต โลกามิสนिरเปกขโต จ ปริสุทธี

เสฏฐุญฺเฐน พรหมญูตานิ พุทธปัจเจกพุทธพุทธสาวกานิ จิริยโต “พรหมจิริยนิติ วุจฺจติ.

ก็พรหมจรรยิ ชื่อว่าพร้อมด้วยอรรถ เพราะทราบชัดในธรรมที่ควรบรรลุได้ ก็ด้วยการปฏิบัติ,

ชื่อว่าพร้อมด้วยพยัญชนะ เพราะเชี่ยวชาญในพระคัมภีร์ ก็ด้วยปริยัติ,

ชื่อว่าบริบูรณ์สิ้นเชิง เพราะประกอบด้วยธรรมชั้น ๕ มีศีลชั้นเป็นต้น,

ชื่อว่าปริสุทธี เพราะไม่มีเครื่องเศร้าหมอง เพราะเป็นไปเพื่อประโยชน์จะสละทุกขในวิภว

และเพราะไม่มีความมุ่งหมายโลกามิส,

เรียกว่า “พรหมจรรยิ” เพราะเป็นจริยาของท่านผู้ใหญ่ โดยอรรถว่าเป็นผู้ประเสริฐ

คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระพุทธสาวก.

ตสม่าปี โส รมมึ เทเสติ อาทิกถยาณึ ๗เป๗ พุรหมจริยึ ปกาเสตีติ วุจจติ.

แม็เพราะฉะนั้น สมเด็จ็พระผู้มีพระภาคพระองคึนั้น จึงกล่าวได้ว้า

“ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด
ทรงประกาศพรหมจรรยึ บริสุทธี บริบูรณึสิ้นเชิง พร้อมด้วยอรรถ พร้อมด้วยพยัญชนะ.

“สาธึ โข ปนาติ สุนทรึ โข ปน. “อตถาวหึ สุขาวหนติ วุตตึ โหติ.

ข้อว้า สาธึ โข ปน ความว้า อนึ้ง (การเห็นพระอรหันตึทั้งหลายผู้เห็นปานนั้น) เป็นความดีแล.

มีคำอธิบายว้า “นำประโยชน์มาหึ นำความสุขมาให้.”

“ตถารูปานึ อรหตฺตนิ ยถารูป โส ภวึ โคตมึ เอวรูปานึ ยถากุจจคฺคณาธิคฺคเมน โลกึ อรหนตฺตนิ ลทฺตสทฺธานึ อรหตฺตนิ.

ข้อว้า ตถารูปานึ อรหตฺตนิ ความว้า (การเห็น) พระอรหันตึทั้งหลายผู้ซึ่งได้ความเช็วว้า “เป็นพระอรหันตึในโลก”
เพราะได้บรรลุคฺคณตามเป็นจริง เห็นปานพระโคตมผู้เจริญนั้น (เป็นความดี).

“ทสสนึ โหตีติ ปสาทโสสมมานึ อกฺขินึ อุมมิเสตว้า ทสสนมตฺตมปี สาธึ โหตีติ เอวึ อชฌาสยึ กตว้า.

ข้อว้า ทสสนึ โหตีติ ความว้า เจริญพรหมณึ ทำอธยาศยึไว้ อย่างนี้ว้า

“แม็เพียงสักว่าการสึมตาทั้งสอง อันใสแจ้ว ด้วยประสาทแลวมองดู ย่อมเป็นความดี” ดังนี้ (จึงเข้าไปเฝ้าในภายหลัง).

[อรรถาธิบายวิเสสนสัพพนามว้า เยน เตน]

“อลฺโฆ เวรณฺโฆ พุรหมโณ เยน ภคว้า เตนุปลสงกมึตี “เยนาคิ ภูมมตฺเถ กรณวจณึ.

คำว้า เยน ในข้อว้า อลฺโฆ เวรณฺโฆ พุรหมโณ เยน ภคว้า เตนุปลสงกมึ นี้ เป็นตติยาวิภตติ ลงในอรรถแห่งสัดตมึวิภตติ.

ตสม้า “ยตถ ภคว้า ตตถ อุปสงกมึตี เอวเมตถ อตถโถ ทฎฐุพฺโพ.

เพราะฉะนั้น ในสองบทว้า เยน เตน นี้ พึงทราบใจความอย่างนี้ว้า

“พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ที่ใด, เจริญพรหมณึ ได้เข้าไปเฝ้า ณ ที่นั้น.”

“เยน ว้า การณึน ภคว้า เทวมนุสเสหิ อุปสงกมึตฺตโพ เตน การณึน อุปสงกมึตี เอวเมตถ อตถโถ ทฎฐุพฺโพ.

อีกอย่างหนึ่ง ในสองบทว้า เยน เตน นี้ พึงทราบใจความอย่างนี้ว้า

“พระผู้มีพระภาค อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพึงเข้าไปเฝ้า ด้วยเหตุใด, เจริญพรหมณึ ก็เข้าไปเฝ้าด้วยเหตุนั้น.”

เกน จ การณึน ภคว้า อุปสงกมึตฺตโพ.

ก็พระผู้มีพระภาค อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพึงเข้าไปเฝ้าเพราะเหตุไร?”

นนานปฺปการคฺคณวิเสสาธิคฺคาธิปฺปาเยน สาธึผลุปฺปกาธิปฺปาเยน ทิชคณฺเหหิ นิจฺจผลิตฺตมารุกฺโข วิย.

พึงเข้าไปเฝ้า เพราะมีความประสงค์ ในการบรรลุคฺคณวิเสหมีประการต่างๆ เหมือนต้นไม้ใหญ่ซึ่งผลิตผลเป็นนิตยึ
อันหมู่ทึชาชาติทั้งหลาย พึงบินเข้าไปหา เพราะมีความประสงค์ในการจิกกินผลที่ตี ฉะนั้น.”

“อุปสงกมึตี จ คโตตี วุตตึ โหตี.

อนึ้ง บทว้า อุปสงกมึ มีอธิบายว้า “ไปแล้ว”.

“อุปสงกมิตวาติ อุปสงกมนปริโยสานปริทีปนี.

คำว่า อุปสงกมิตวา เป็นคำแสดงปริโยสานกาลกิริยาแห่งการเข้าไปเฝ้า.

อถวา เอว คโต ตโต อาสนนตรี ฐานิ ภควโต สมิปสงฆาติ คนตวาติปิ วุตติ โหติ.

อีกอย่างหนึ่ง ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า “เวรัญชพราหมณ์” ไปแล้วอย่างนั้น คือไปยังสถานที่ใกล้ชิดกว่านั้น ได้แก่ที่นับว่าใกล้ต่อพระผู้มีพระภาค ดังนี้บ้าง.

[138] “ภควา สหธิ สมโมทิตี ยถา คมนียาทีนินิ” ปุจฉนโต ภควา เตน เอว โสปี ภควตา สหธิ สมปวัตตโมโท อโหสิ สิตาทกั วีย อุณโหเทเกน สมโมทิตี เอกิภาว อคมาสิ.

หลายบทว่า ภควตา สหธิ สมโมทิตี ความว่า

พระผู้มีพระภาค เมื่อตรัสถามถึงความสุขทุกข์เป็นต้น^๒ ได้ทรงมีความรื่นเริงเป็นไปกับพราหมณ์นั้นแล้ว ฉันท, ถึงแม้พราหมณ์นั้น ก็ฉันทนั้น ได้มีความรื่นเริงเป็นไปกับพระผู้มีพระภาค คือได้ถึงความเป็นผู้รื่นเริง ได้แก่ความเป็นพวกเดียวกัน ดุจน้ำเย็นกับน้ำร้อนผสมเป็นอันเดียวกันฉันทนั้น.

[อรรถาธิบายศัพท์ว่า สมโมทนีย และ สาราณีย]

ยาย จ กจจิ โภ โคตม ขมนียิ กจจิ ยาปนียิ

กจจิ โภโต โคตมสส สาวกานนจ อุปปาพาร์ อุปปาตงกั ลหุฏฐานัน พลั ผาสวิหาโรติอาทิกาย กถาย สมโมทนี.

ก็เวรัญชพราหมณ์ ได้รื่นเริง (กับพระผู้มีพระภาค) ด้วยถ้อยคำมีอาทิว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! พระองค์พออดทนได้หรือ? พอยังอดทนภาพให้เป็นไปได้หรือ? และพระสาวกทั้งหลายของพระโคตมผู้เจริญ ไม่มีอาพาธหรือ? ไม่มีทุกข์หรือ? ยังยืนคล่องแคล่วอยู่หรือ? ยังมีกำลังอยู่หรือ? ยังอยู่ผาสุกหรือ?” ดังนี้ อันใด.

ติ ปิติปาโมชชสงฆาตสมโมทชนนโต สมโมทิตู ยุตตภาวโต จ สมโมทนียิ

อตถพยณชนมธูตาย สุจิมปิ กาลิ สาเรตุ นิรนตรี ปวตเตตุ อรหรูปโต สริตพพภาวโต จ สาราณียิ.

ถ้อยคำอันนั้น ชื่อว่า สมโมทนีย (คือถ้อยคำเป็นที่ตั้งแห่งความรื่นเริง) เพราะให้เกิดความรื่นเริงกล่าวคือปิติและปราโมทย์ และเพราะเป็นถ้อยคำสมควรเพื่อความรื่นเริง,

ชื่อว่า สาราณีย (คือถ้อยคำเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน) เพราะเป็นถ้อยคำที่สมควร และเพราะเป็นถ้อยคำที่ควรระลึกถึง เพื่อให้ระลึกถึงตลอดกาลแม้นานด้วยดี คือเพื่อให้เป็นไปหาระหว่างมิได้ เหตุเป็นถ้อยคำอ่อนหวานด้วยอรรถและพยัญชนะ.

สุขยमानสุขโต จ สมโมทนียิ อนุสสรียमानสุขโต สาราณียิ.

อนึ่ง ชื่อว่า สมโมทนีย เพราะฟังอยู่ก็เป็นสุข, ชื่อว่า สาราณีย เพราะตามระลึกถึงอยู่ก็เป็นสุข.

ตถา พยณชนปริสุทธตาย สมโมทนียิ อตถปริสุทธตาย สาราณียินติ.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า สมโมทนีย เพราะเป็นถ้อยคำบริสุทธิ์ด้วยพยัญชนะ

ชื่อว่า สาราณีย เพราะเป็นถ้อยคำบริสุทธิ์ด้วยอรรถ ด้วยประการฉะนี้แล.

๑ “ขมนียาทีนินิ ภาเวย.

๒ สารัตถทีปนีก็ติ อรรถโยชนากีติ เป็น ขมนียาทีนินิ. ได้แปลตามนั้น.

[อรรถาธิบายสองศัพท์ เอกมณฑ์ นิสีทิ]

เอว อเนเกทิ ปริยาเยทิ สมโหมทนีย กถิ สาราณีย วิตีสาราเรตวา ปริโยสาเปตวา นิฐฐาเปตวา
เยนตเถน อาคโต ตํ ปุจฉิตุกาโม เอกมณฑ์ นิสีทิ.

เวรัญชพราหมณ์ ยังถ้อยคำอันเป็นที่ตั้งแห่งความรื่นเริง คือถ้อยคำเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ให้ผ่านไป คือให้จบลง
ได้แก่ ให้สำเร็จลง ด้วยบรรยายมิใช่น้อยอย่างนั้นแล้ว ประสงค์จะทูลถามถึงประโยชน์ที่เป็นเหตุให้ตนมา
จึงนั่งแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

“เอกมณฑนติ ภาวนปุสกนิตุเทโส. วิสมิ จนุทิมสุริยา อนุปริวัตตุนตีตืออาทิสู วิย.

ศัพท์ว่า เอกมณฑ์ นี้ เป็นศัพท์แสดงภาวนปุสกกลิงค์.

(ศัพท์ว่า เอกมณฑ์ นี้เป็นทุตติยวิวัตติ ลงในอรรถแห่งสัตตมวิวัตติ)

เหมือนในคำทั้งหลายเป็นต้นว่า “พระจันทร์และพระอาทิตย์ ย่อมเดินเวียนรอบไปในที่อันไม่เสมอ” ดังนี้.

ตสฺมา ยถา นิสินโน เอกมณฑ์ นิสินโน โหติ ตถา นิสีทิตฺติ เอวเมตถ อตฺถิ ทฏฐุพโพ.

เพราะเหตุนั้น ในคำว่า เอกมณฑ์ นิสีทิ นี้ พึงเห็นใจความอย่างนี้ว่า

“เวรัญชพราหมณ์นั้นนั่งแล้ว จะชื่อว่า เป็นผู้นั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง โดยประการใด, ก็นั่งแล้วโดยประการนั้น.”

ภุมมตเถ วา เอตํ อุโปยควจัน.

อนึ่ง คำว่า เอกมณฑ์ นั้น เป็นทุตติยวิวัตติ ลงในอรรถแห่งสัตตมวิวัตติ.

“นิสีทิตฺติ อุปาวิลิ.

บทว่า นิสีทิ แปลว่า เข้าไปใกล้แล้ว.

ปณฺชิตา ทิ ปุริสา ครุญฺฐานิยํ อุปสงกมิตวา อาสนกุสลตาย เอกมณฑ์ นิสีทนต์.

จริงอยู่ บุรุษทั้งหลายผู้ฉลาด เข้าไปหาครุญานียบุคคล (คือบุคคลผู้ตั้งอยู่ในฐานครู)

ชื่อว่ายอมนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เพราะความเป็นผู้ฉลาดในการนั่ง.

อยถจ เตสํ อถญฺตโร ตสฺมา เอกมณฑ์ นิสีทิ.

ก็บรรดาบุรุษผู้ฉลาดเหล่านั้น เวรัญชพราหมณ์นี้เป็นคนใดคนหนึ่ง, เพราะฉะนั้น พราหมณ์นั้นจึงนั่งแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[การนั่งเว้นโทษ ๖ อย่าง]

กถิ นิสินโน ปน เอกมณฑ์ นิสินโน โหตีติ.

ถามว่า “ก็บุคคลนั้นอยู่อย่างไร จึงชื่อว่า เป็นผู้นั่งแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง?”

ฉ นิสชชโทเส วชเชตวา.

แก้วว่า “ต้องนั่งเว้นโทษแห่งการนั่ง ๖ อย่าง จึงชื่อว่า เป็นผู้นั่งแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.”

เสยยถิทิ.

โทษแห่งการนั่ง ๖ อย่างเป็นไฉน?

อติหุรมจจาสนนํ อุปริวาทมนุนตปฺปเทสํ อติสมมุขา อติปจฉาติ.

โทษแห่งการนั่ง ๖ อย่างนั้นคือ นั่งไกลนัก ๑ นั่งใกล้กันนัก ๑ นั่งเหนื่อลม ๑ นั่งที่สูง ๑ นั่งตรงหน้าเกินไป ๑ นั่งข้างหลังเกินไป ๑.

อติหุเร นิสินฺโน ทิ สเจ กเถตุกาโม [139] โหติ อจจาสทฺเทเน กเถตพฺพํ โหติ.

จริงอยู่ บุคคลนั่งอยู่ในที่ไกลกันนัก ถ้าประสงค์จะพูดจะต้องพูดเสียงดัง.

อจจาสนเน นิสินฺโน สงฆฎฺฐานํ กโรติ.

นั่งในที่ไกลกันนัก ย่อมทำความเบียดเสียดกัน.

อุปฺริวาท นิสินฺโน สรฺริคนฺเรน พาธติ.

นั่งในที่เหนื่อลม ย่อมรบกวน (คนอื่น) ด้วยกลิ่นตัว.

อนุนตปฺปเทเส นิสินฺโน อคารวํ ปกาเสติ.

นั่งในที่สูง ย่อมประกาศความไม่เคารพ.

อติสมมุขา นิสินฺโน สเจ ทฏฺฐกาโม โหติ จกฺขุณา จกฺขุํ อหาจฺจ ทฏฺฐพฺพํ โหติ.

นั่งในที่ตรงหน้าเกินไป ถ้าประสงค์จะดู, จะต้องจ้องดูตาต่อตากัน.

อติปจฉา นิสินฺโน สเจ ทฏฺฐกาโม โหติ คีวํ ปสาเรตฺวา ทฏฺฐพฺพํ โหติ.

นั่งข้างหลังเกินไป ถ้าประสงค์จะดู, จะต้องยื่นคอออกไปดู.

ตสฺมา อยมฺปิ เอเต ฉ นิสฺซุชฺโทเส วฺชเชตฺวา นิสฺสีติ.

เพราะฉะนั้น เจริญชพรหมณ์แม้นี้ จึงนั่งเวียนโทษแห่งการนั่ง ๖ อย่างเหล่านั้นแล.

เตน วุตฺตํ เอกมนฺตํ นิสฺสีติ.

เหตุตั้งนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวไว้ว่า “พราหมณ์นั้น นั่งแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.”

[อรรถาธิบายศัพท์ต่างๆ มี เอตํ ศัพท์ เป็นต้น]

เอกมนฺตํ นิสินฺโน โช เวรณฺโซ พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ เอตทฺโวจ.

เจริญชพรหมณ์ นั่งแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล จึงได้กราบทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาค.

“เอตฺนติ อิทานิ วตฺตพฺพมตฺถํ ทสฺเสติ.

ด้วยบทว่า เอตํ เป็นต้น พระอาจารย์แสดงใจความที่ควรจะกล่าวในบัดนี้.

ทกาโร ปทสนฺธิโกโร.

ท อักษร ทำการต่อบท.

“อโวจติ อภาสิ.

บทว่า อโวจ แปลว่า ได้กราบทูลแล้ว.

“สุตมเมตุนติ สุตม์ เม ตัม.

ประชุมบทว่า สุตมเมตัม (ตัดบทเป็น) สุตม์ เม ตัม (ข้อนั้น ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว).

“เอตม์ มยา สุตุนติ อิทานิ วตตพพมตถัม ทสเสติ.

พระอาจารย์แสดงในความที่ควรกล่าวในบัดนี้ด้วยคำว่า เอตม์ มยา สุตม์ เป็นต้น.

“โก โคตมาติ ภควนตัม โคตเตน อาลปติ.

เวรัญชพราหมณ์ ย่อมทูลเรียกพระผู้มีพระภาค ด้วยพระโคตรว่า โก โคตม (ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ).

อิทานิ ยัม เตน สุตม์ ตัม ทสเสนโต น สมโณ โคตโมติ เอวมาทิมาย.

บัดนี้ ท่านพระอุบาลีเถระ เมื่อจะแสดงข้อความที่เวรัญชพราหมณ์นั้นได้ฟังแล้ว จึงได้กล่าวคำมีอาทิอย่างนี้ว่า น สมโณ โคตม.

ตตรายัม อนุตตทานปทวณณนา.

ใน(คำว่า สมโณ โคตโม เป็นต้น)นั้น มีการพรรณนาบทที่ไม่ง่าย ดังต่อไปนี้:-

“พราหมณเถติ ชาตีพราหมณ.

บทว่า พราหมณเถ ได้แก่ พราหมณ์โดยชาติ.

“ชินฺณเถติ ชชชรีฎเต ชราย ชนฺติจจาทิภาวํ อาปาทิต.

บทว่า ชินฺณเถ ได้แก่ เป็นคนแก่คร่ำคร่า คือถูกขราส่งให้ไป ถึงความเป็นผู้มีอวัยวะหักเป็นท่อน เป็นต้น.

“วุฑฺฒเถติ อญฺคปจฺจกานํ วุฑฺฒิมิริยาทปฺตเต.

บทว่า วุฑฺฒเถ ได้แก่ ผู้เข้าเขตแห่งความเจริญแห่งอวัยวะน้อยใหญ่.

“มหลฺลเกติ ชาตีมหลฺลกตาย สมฺนาคเต. “จิริกาลปฺปสุเตติ วุฑฺฒํ โหติ.

บทว่า มหลฺลเก คือผู้มาตามพร้อมแล้ว ด้วยความเป็นคนแก่โดยชาติ. มีคำอธิบายว่า “ผู้เกิดมานานแล้ว.”

“อทฺธคเตติ อทฺธานํ คเต. เทว ตโย ราชปรีฎญฺเฐ อตีเตติ อธิปฺปาโย.

บทว่า อทฺธคเต ได้แก่ ผู้ผ่านกาลมานานแล้ว. อธิบายว่า “ผู้ล่วงเลยมา ๒-๓ ชั่วรัชกาลแล้ว.”

“วโยอนุปฺตเตติ ปจฺฉิมวโย สมฺปตเต.

บทว่า วโยอนุปฺตเต ได้แก่ ผู้ย่างเข้าปุนปัจฉิมวัยแล้ว.

ปจฺฉิมวโย นาม วสสสสสส ปจฺฉิมโม ตติยภาโค.

ส่วนที่ ๓ อันมีในที่สุดแห่งร้อยปี ชื่อว่า ปจฺฉิมวโย (คือวัยสุดท้าย).

อปิจ “ชินฺณเถติ โปราณ. จิริกาลปฺปวตฺตกุลนเวติ วุฑฺฒํ โหติ.

อีกอย่างหนึ่ง (ในบททั้งหลายมีบทว่า ชินฺณเถ เป็นต้นนี้ ฟังทราบโดยชนาอย่างนี้ว่า)

บทว่า ชินฺณเถ ได้แก่ ผู้เกิดก่อน. มีอธิบายว่า “ผู้คล้อยตามตระกูลที่เป็นไปตลอดกาลนาน.”

“วุฑฺฒเถติ สีลาจาราทิกุลวุฑฺฒิยุตเต.

บทว่า วุฑฺฒเถ ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความเจริญแห่งคุณมีศีลและมารยาท เป็นต้น.

[140] “มหลลเกติ วิภวมนตตตาย สมณนาคเต มหทฐเน มหาโกเค.

บทว่า มหลลลเก คือผู้มาตามพร้อมแล้ว ด้วยความเป็นผู้มีสมบัติมาก คือผู้มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก.

“อทฐคเตติ มคคปฏิปนเน พราหมณานัน วตตจริยาติมริยาทำ อวีติกกมม จรมาเน.

บทว่า อทฐคเต ได้แก่ ผู้ดำเนินไปตลอดทางแล้ว คือผู้ประพฤติไม่ก้าวล่วงเขตแห่งคุณมีวัตรจริยาเป็นต้น ของพวกพราหมณ์.

“วโยอนุปปตเตติ ชาติวุฑฒภาวํ อนติมวยํ อนุปปตเตติ เอวมตถ โยชนา เวทิตพพา.

บทว่า วโยอนุปปตเต ได้แก่ ผู้ย่างเข้าถึงความเป็นคนแก่โดยชาติ คือวัยที่สุุดโต่ง.

อิทานิ “อภิวาเทตติ เอวมาทีนิน “น สมโณ โคตโมติ เอตถ วุตตนาการเน โยเชตวา เอวมตถโต เวทิตพพานิน

“น วนทติ, นาสนา วุฏฐติ, นาปิ ‘อิธ โภณโต นิสินทตุติ เอวํ อาสเนน อุปนิมนเตตติติ.

บัดนี้ บัณชิตพึงประกอบบททั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า “อภิวาเทติ” ด้วย น อักษร ที่ท่านกล่าวไว้ในคำว่า น สมโณ โคตโม นี้ แล้วทราบตามเนื้อความอย่างนี้ว่า “พระสมณโคตมไม่กราบไหว้, ไม่ลูจากจากอาสนะ(รับ), ทั้งไม่เชื่อเชิญด้วยอาสนะอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จงนั่งบนอาสนะนี้.”

เอตถ ทิ วาสทโท วิภวเน นาม อตถ รูปํ นิจจํ วา อนิจจํ วาติอาทิสู วिय.

จริงอยู่ ว่า ศัพท์ซึ่งมีอยู่ในบทเป็นต้นว่า “อภิวาเทติ” นี้ ย่อมเป็นไปในอรรถชื่อว่า วิภวณะ (คือคำประกาศตามปกติของชาวโลก) ดุจ วา ศัพท์ในประโยคเป็นต้นว่า “รูปเที่ยง หรือไม่เที่ยง.”

เอวํ วตวา อถ อตตโน อภิวาทนาทีนิน อกรโณตํ ภควนตํ ทิสวา อาท

“ตยิทํ โภ โคตม ตเถวาทิ ยนตํ มยา สุตํ ตํ ตเถว ตํ สวณญจ เม ทสสนญจ สัสสนทติ สเมติ อตถโต เอกภิวา คจจติ.

เวรัญชพราหมณ์ ครั้นกราบทุกอย่างนั้นแล้ว ลำดับนั้น เห็นพระผู้มีพระภาคผู้ไม่ทรงทำสามิจักรมมีการกราบไหว้เป็นต้นแก่ตน จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระโคตม ผู้เจริญ! คำที่ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วนี้นั้น เป็นเช่นนั้นจริง”

อธิบายว่า “คำนั้นใด ที่ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว, คำนั้น ย่อมเป็นเช่นนั้นจริง คือข้อที่ข้าพเจ้าได้ฟังมาและได้เห็นมานั้น ย่อมสมกัน คือเสมอกัน ได้แก่ถึงความเป็นอย่างเดียวกันโดยความหมาย.”

“น ทิ ภวํ โคตโม ๒เป๒ อาสเนน วา นิมนเตตติติ เอวํ อตตนา สุตํ ทิฏฐเนน นิคเมตวา นินทนโต อาท

“ตยิทํ โภ โคตม น สมปนนเมวาทิ

เวรัญชพราหมณ์ กล่าวย้าเรื่องที่ตนได้ฟังมา พร้อมทั้งที่ตนได้เห็นมา อย่างนี้ว่า “ท่านพระโคตม ผู้เจริญ ไม่กราบไหว้ ไม่ลูกรับ พวกพราหมณ์ ผู้แก่ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ ผู้ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ หรือไม่เชื่อเชิญด้วยอาสนะเลย” เมื่อจะตำหนิ (พระพุทธรองค์) จึงกราบทูลว่า ตยิทํ โภ โคตม น สมปนนเมว ดังนี้.

ตํ อภิวาทนาทีนิน อกรณํ น ยุตตเมว.

มีอธิบายว่า “การที่พระองค์ไม่ทรงทำสามิจักรมมีการกราบไหว้เป็นต้นนั้น ไม่สมควรเลย.

[พระผู้มีพระภาคทรงคัดค้าน]

อถสส ภควา อตตูกักสนปรวมภนโทส ออนุคคम्म กรุณาสีตลททเยน ต อญญาณ วิธมิตวา ยุตตภาวิ ทสเสตกาโม อาห
“นาหนตฺ พราหมณ ๒เปฯ มุทธาปี ตสส วิปเตยยาติ.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ไม่ทรงเข้าไปอาศัยโทษคือการกล่าวยกตนข่มท่าน แต่มีพระประสงค์จะทรงกำจัดความไม่รู้นั้น ด้วยพระหทัยที่เยือกเย็นเพราะกรุณา แล้วแสดงความเหมาะสมแก่พราหมณ์นั้น จึงตรัสว่า “ดูก่อนพราหมณ์! ในโลก ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทพดาและมนุษย์ เราไม่เล็งเห็นบุคคลผู้ที่เราควรกราบไหว้ ควรลูกรับ หรือควรเชื่อเชิญด้วยอาสนะ, เพราะว่าตถาคตพึงกราบไหว้ พึงลูกรับ หรือพึงเชื่อเชิญบุคคลใดด้วยอาสนะ, แม้ศิระษะของบุคคลนั้น ก็พึงตกไป.”

ตตรายํ สงเขปโตโ.

ในคำว่า นาหนตฺ เป็นต้นนั้น มีเนื้อความสังเขปดังนี้คือ:-

“อหิ พราหมณ อปฏิทเตน สพพญญตญญาณจกขุณา โอลเณนโตปี ตํ ปุคคํ เอตสมิ สเทวกาทิเกเท โลเก น ปสสามิ
ยํ อหิ อภิวาเทยยํ วา ปจจกญญายํ วา อาสเนน วา นิมนเตยยํ.

“ดูก่อนพราหมณ์! เราแม้ตรวจดูอยู่ด้วยจักขุคือสหัพพญญตญญาณ ซึ่งไม่มีอะไรขัดขวางได้ ก็ไม่เล็งเห็นบุคคลที่เราควรกราบไหว้ ควรลูกรับ หรือควรเชื่อเชิญด้วยอาสนะ ในโลกต่างโดยประเพณีเทวโลกเป็นต้น นี้แล,

[141] อนจจริยํ วา เอตํ ยวาทํ อชช สพพญญตปโตโต เอรูปี นิปจการารหํ ปุคคํ น ปสสามิ.

อีกอย่างหนึ่ง ข้อที่เราได้บรรลุความเป็นสหัพพญญในวันนี้ ไม่เล็งเห็นบุคคลผู้ที่ควรทำการอบน้อมเห็นปานนั้น ไม่น่าอัศจรรย์เลย,

อปิจ โข ยทาปาหํ สมบัติชาโตว อุตตเรนาภิมุโข สตตปทวิททาเรณ คนตวา สกล์ ทสสทสสโลกธาตุ โอลเเกสี
ตทาปี เอตสมิ สเทวกาทิเกเท โลเก ตํ ปุคคํ น ปสสามิ ยมหํ อภิวาเทยยํ วา ปจจกญญายํ วา อาสเนน วา นิมนเตยยํ.

อีกประการหนึ่งแล แม้ในกาลใด เราเกิดได้ครู่หนึ่งเท่านั้น ก็มิหนำซ้ำไปทางด้านทิศอุดร เดินไปได้ ๗ ก้าว แล้วได้ตรวจดูหิมนโลกธาตุดั่งสิ้น, แม้ในกาลนั้น เราก็มิได้เล็งเห็นบุคคลที่เราควรกราบไหว้ ควรลูกรับหรือควรเชื่อเชิญด้วยอาสนะ ในโลกต่างโดยประเพณีเทวโลกเป็นต้นนี้เลย,

อถโฆ มํ โสฬสภปสทสสาโย ชีมาสวมหาพรหมาปี อญชลิ ปคคเหตุวา

“ตวํ โลเก มหาปุริโส ตวํ สเทวกสส โลกสส อคโค จ เชฏโฐ จ เสฏโฐ จ นตถิ ตยา อุตตริตโรติ สญชาตโสมนสโส ปฎิมาเนสิ.

คราวนั้นแล ถึงทำวมหาพรหมผู้เป็นพระชีนาสพ ซึ่งมีอายุได้หนึ่ง ๑๖,๐๐๐ กัป ก็ได้ประครองอัญชลี เกิดความโสมนัส ต้อนรับเราว่า ท่านเป็นมหาบุรุษในโลก, ท่านเป็นผู้เลิศ เจริญที่สุด และประเสริฐที่สุดแห่งโลก พร้อมทั้งเทวโลก, บุคคลผู้เยี่ยมกว่าท่าน ย่อมไม่มี,

ตทาปีจาทํ อตตนา อุตตริตโร อปสสนโต อาสสิ วาจํ นิจจาเรสิ “อคโคหมสมิ โลกสส เชฏโฐหมสมิ โลกสส เสฏโฐหมสมิ โลกสสา
ติ.

อนึ่ง แม้ในกาลนั้น เราเมื่อไม่เล็งเห็นบุคคลผู้เยี่ยมกว่าตน จึงได้เปล่งอาสภิวาจาว่า
“เราเป็นยอดแห่งโลก เราเป็นผู้เจริญที่สุดแห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐที่สุดแห่งโลก”^๑ ดังนี้,

เอว สมบัติชาติตสสาปิ มยหํ อภิวัตนาทิวโร ปุคฺคโล นตฺถิ.

บุคคลผู้ที่ควรแก่สามิจักรมมีการกราบไหว้เป็นต้น ของเราแม้ผู้เกิดได้ครู่เดียว ยังไม่มี ด้วยประการฉะนี้,

สวาทํ อิทานิ สพฺพญตฺตปตฺโต กํ อภิวาเทยฺยํ วา ๑เป๑ อาสเนน วา นิมนเตยฺยํ
ตสฺมา ตฺวํ พฺราหฺมณ มา ตถาคตา เอวรूपํ นิปจฺจการํ ปญฺญยิตถ.

บัดนี้ เรานั้นได้บรรลุความเป็นสัพพัญญแล้ว จะพึงกราบไหว้ พึงลูกรับ หรือพึงเชื่อเชิญใครด้วยอาสนะเล่า?
ดูก่อนพราหมณ์! เพราะเหตุฉะนั้น ท่านอย่าได้ปรารถนาการทำความนอบน้อมเห็นปานนั้น จากตถาคตเลย,

ยํ ทิ พฺราหฺมณ ตถาคโต อภิวาเทยฺย วา ๑เป๑ อาสเนน วา นิมนเตยฺย

มฺหุชฺชาปิ ตสฺส ปุคฺคตสฺส รตฺติปริโยสาเน ปรีปากสิถิลพฺนธฺนํ วนฺณา ปมุตฺตํ ตาลผลมิว คิวโต ปจฺฉิขิตฺวา สหสฺวา ภูมียํ วิปเตยฺย.

ดูก่อนพราหมณ์! เพราะว่า ตถาคตพึงกราบไหว้ พึงลูกรับ หรือพึงเชื่อเชิญบุคคลใดด้วยอาสนะ,
แม้ศรัทธาของบุคคลนั้น พึงขาดจากคอตกลงไปบนพื้นดิน โดยเร็วพลันทีเดียว ดุจผลตาลที่มีเครื่องผูกหย่อนเพราะแก่งอมน
หล่นจากหัวในที่สุดแห่งราตรี ฉะนั้น.”

[เวรัญชพราหมณ์กล่าวต่อพระพุทธเจ้าว่าเป็นคนไม่มีรส]

เอวํ วุตฺเตปิ พฺราหฺมโณ ทฺพปญฺญตฺตาย ตถาคตสฺส โลกเชฏฺฐกฺกาโร อสฺสลฺกฺเขนโต เกวลํ ตํ วจฺนํ อสฺมาโน อาห

“อรสฺรูปํ ภาวํ โคตโมติ.

แม้เมื่อพระผู้มีพระภาค ตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์ก็กำหนดไม่ได้ถึงข้อความที่พระตถาคตเจ้าเป็นเชฏฐบุรุษในโลก
เพราะทรมปัญญา ไม่ยอมอดกลั้นพระดำรัสนั้นถ่ายเดียว จึงกล่าวว่า “พระโคตมผู้เจริญ! เป็นคนไม่มีรส.”

อโย กิรสฺส อธิปฺปาโย “ยํ โลกํ อภิวัตนา^[142]ปจฺจจฺญฺฐานนฺชฺลิกมฺมสามิจักรมฺมํ ‘สามคฺคิรฺสฺสํ วุจฺจติ ตํ โภโต โคตมสฺส นตฺถิ
ตสฺมา อรสฺรูปํ ภาวํ โคตโม อรสชาติโก อรสสภาโวติ.

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นมีความประสงค์ดังนี้ว่า “สามิจักรมคือการกราบไหว้ การลูกรับ และประณมมือไหว้อันใด
ที่ประชาชนเรียกอยู่ในโลกว่า ‘สามคคิรส’ สามิจักรมมีการกราบไหว้เป็นต้นนั้น ของพระโคตม ผู้เจริญ ย่อมไม่มี,
เพราะฉะนั้น พระโคตม ผู้เจริญ จึงเป็นคนไม่มีรส คือมีพระชาติไม่มีรส มีสภาพไม่มีรส.”

อถสฺส ภควา จิตฺตมฺหุชฺชาวชนนตฺถํ อฺชฺชวิปจฺจนิกฺกาโร ปริหรนฺโต อญฺญา ตสฺส วจฺนสฺสตฺถํ อตฺตนิ สนฺทสฺเสนโต

“อตฺถิ เขวส พฺราหฺมณ ปริยาโยติอาทิมาท.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค เพื่อให้พราหมณ์นั้นเกิดใจอ่อน จึงทรงหลีกหนีความเป็นข้าศึกโดยตรงเสีย
ทรงรับสมเนื่อความแห่งคำนั้นโดยประการอื่นในพระองค์ จึงตรัสว่า “พราหมณ์! บรรยายนี้ มีอยู่แล ดังนี้เป็นต้น

[ปริยาโยศัพท์ลงในอรรถ ๓ อย่าง]

ตตฺถ “ปริยาโยติ การณํ.

ในคำว่า ปริยาโย เป็นต้นนั้น (พึงทราบวินิจฉัย)ดังนี้.

การณะ ชื่อว่า ปริยาโย.

อัย ทิ **ปริยายสทโท** เทสนาวารการณสุ วตตติ.

จริงอยู่ ปริยายศัพท์นี้ ย่อมเป็นไปในเทศนา วาระและการณะ.

“มรุปณทิกปริยาโยเตว น ธาเรหิติอาทิสู ทิ **เอส** เทสนาย วตตติ.

ความจริง ปริยายศัพท์นั้น ย่อมเป็นไปในเทศนา

ในคำทั้งหลายมีอาทิวาว่า “ท่านจงทรงจำพระสูตรนั้นไว้ว่า ‘มรุปณทิกเทศนา’” ดังนี้เช่นเดียว.

“กสส นุโข อานนท **อชช** ปริยาโย ภิกขุณิโย โอวาทิตุนติอาทิสู วาเร.

เป็นไปในวาระ ในคำทั้งหลายมีอาทิวาว่า “ดูก่อนอานนท! วันนี้เป็นวาระของใครหนอแล เพื่อโอวาทนางภิกษุณีทั้งหลาย.”

“สาธู ภนเต **ภควา** อณญั ปริยาโย อัจจิกขตุ ยถาย **ภิกขุสงฆ** อณญาย สณฐุเหยยาติอาทิสู การณ.

เป็นไปในการณะ ในคำทั้งหลายมีอาทิวาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ดังข้าพระองค์ขอโอกาส

ขอพระผู้มีพระภาค โปรดตรัสบอกปริยาย (เหตุ) อื่น โดยอาการที่ภิกษุสงฆ์ จะพึงดำรงอยู่ในความเป็นพระอรหันต์.”

สวาย อธิ การณ วตตติ.

ในที่นี้ ปริยายศัพท์นั้นนั้น ย่อมเป็นไปในการณะ (เหตุ).

ตสมา เอตถ **เอวมตถ** ทฎฐุทโพ “อตถิ โข พราหมณ **เอต** การณ

เยน การณน ม ‘อรธรูโป ภว **โคตโม**ติ วทมาโน ปุคคโล สมมา วเทย ‘อวิตถวาทีติ สงขิ คจเจย.

เพราะฉะนั้น ในบทว่า ปริยาโย นี้ พึงทราบใจความอย่างนี้ว่า “ดูก่อนพราหมณ์! บุคคลกล่าวหาเราอยู่ว่า

‘พระโคตม ผู้เจริญ เป็นคนไม่มีรส’ ดังนี้ พึงพุดถูก คือพึงถึงความนับว่า ‘เป็นผู้พุดไม่ผิด’ เพราะเหตุใด เหตุนั้น มีอยู่จริงแล.”

กตโม ปน **โส**ติ.

ถามว่า “ก็ปริยาย (เหตุ) นั้น เป็นไฉน?”

“เย เต พราหมณ **รูปรสา** ๗เปฯ โฝฎฐุทพรสา **เต** ตถาคตสส ปหีนาคิ.

แก้ว่า “ดูก่อนพราหมณ์! รสในรูป เสียง กลิ่น รส โฝฎฐุทพะ เหล่านั้นใด, รสในรูปเป็นต้นเหล่านั้น ตถาคตละได้แล้ว.”

กั วุตต โหติ.

ถามว่า “พระผู้มีพระภาค ตรัสอธิบายไว้อย่างไร?”

เย เต ชาตีวเสน วา อุปตติวเสน วา เสฏฐสมมตานิ ปุณฺณชานานิ รุปรามมณาทินิ อสสาเทณฑานานิ อภินนทนต์านานิ รชชนตานิ
 อุปุชชนติ กามสุขสสาทสงฆาตา **รูปรสา สททรสา คนธรสา รสรสา โฝฏฐัพพรสา**

เย อิมิ โลเก คีวายิ พนฺธิตวา วิย อาวิณฺณติ วตถารมมณาทิสามคฺคิยญจ สติ อุปฺปนฺนตตา [143] **‘สามคฺคิรสาติ วุจฺจนติ**
เต สพเพปิ ตถาคตสส ปหีนา.

แก้ว่า “ตรัสอธิบายไว้อย่างนี้ คือ รสในรูป เสียง กลิ่น รส โฝฏฐัพพะ กล่าวคือความยินดีในกามสุข เหล่านั้นใด
 ย่อมเกิดขึ้นแก่ปุณฺณทั้งหลาย แม้ผู้ที่ชาวโลกสมมติว่า เป็นผู้ประเสริฐ ด้วยอำนาจชาติ หรือด้วยอำนาจความอับดี
 ผู้ยังยินดี เพลิดเพลิน กำหนดในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปารมณเป็นต้น,

รสเหล่านี้ย่อมอุตุรังโลกนี้ไว้ เหมือนผู้ที่คอ และบัณฑิตเรียกว่า ‘สามคฺคิร’

เพราะเมื่อมีความพร้อมเพรียงกันแห่งวัตถุและอารมณ์เป็นต้น ก็เกิดขึ้นได้ รสเหล่านั้นแม้ทั้งหมด พระตถาคตละได้แล้ว。”

“มยหิ ปหีนาติ วตตพเพปิ มมิกาเรน อตตานิ อนุกฺขิปนฺโต ธมฺมิ เทเสติ.

แม้เมื่อพระผู้มีพระภาคควรจะตรัสว่า “อันเราละได้แล้ว” ก็ทรงแสดงธรรม ไม่ยกพระองค์ขึ้นข่มด้วยมมังการ.

เทศนาวิลาโส วา **เอส ภควโต.**

อีกนัยหนึ่ง นั้นเป็นความวิลาสแห่งเทศนาของพระผู้มีพระภาค.

[พระผู้มีพระภาคทรงละรสในรูปเป็นต้นได้เด็ดขาด]

ตตถ “ปหีนาติ จิตตสนฺตานิโต วิคตา ชหิตา วา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปหีนา** ความว่า

“รสในรูปเป็นต้น ปราศไปจากจิตตสันตานิ (ของพระตถาคต) หรืออันพระตถาคตทรงละได้แล้ว。”

เอตสฺมิ ปนฺตเถ กรณเณ **สามิวจฺนํ ทุมฺมัพฺพิ.**

แต่ในอรรถนี้ พึงเห็นฉุฉฐีวิภคฺติ ลงในอรรถตติยาวิภคฺติ.

อริยมคฺคสฺตเถน อฺจฉินฺนํ ตณฺหาวิชฺชามยํ **มุลเมเตสนฺติ อฺจฉินฺนมุลา.**

รสในรูปเป็นต้น ชื่อว่ามีรากเหง้าอันพระผู้มีพระภาคทรงตัดขาดแล้ว เพราะอรรถว่า รากเหง้าแห่งความเยื่อใยในรูปเป็นต้น
 เหล่านั้น อันสำเร็จมาจากตัณหาและอวิชชา อันพระองค์ทรงตัดขาดแล้ว ด้วยศัสตราคืออริยมรรค.

ตาลวตฺถุ วิย เนสํ **วตฺถุ** กตฺนติ ตาลาวตฺถุกตา.

ชื่อว่าอันพระองค์ทรงทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน

เพราะอรรถว่า วัตถุแห่งรูปรสเป็นต้นเหล่านั้น อันพระองค์ทรงทำให้เป็นเหมือนตอลขณะนั้น.

ยถา หิ, ตาลรูกฺขํ สมุลํ อฺทฺธริตวา ตสฺส วตฺถุมตเต ตสฺมิ ปเทเส กเต, น ปุณฺ ตสฺส ตาลสฺส **อุปฺตติ** ปญฺญายติ.

เอวํ, อริยมคฺคสฺตเถน สมุเล รุปาทิสเส อฺทฺธริตวา เตสํ ปุพฺเพ อุปฺปนฺนปุพฺพภาเวว วตฺถุมตเต จิตตสนฺตานิ กเต,
 สพเพปิ **เต** “ตาลาวตฺถุกตาติ วุจฺจนติ.

เหมือนอย่างว่า, เมื่อบุคคลถอนต้นตาลขึ้นพร้อมทั้งรากแล้ว กระทบประเทศนั้นให้เป็นสีกว่าต่อแห่งต้นตาลนั้น,
 ความเกิดขึ้นแห่งต้นตาลนั้น ย่อมปรากฏไม่ได้อีกอันใด.

เมื่อพระผู้มีพระภาค ทรงถอนรสในรูปเป็นต้นขึ้นพร้อมทั้งราก ด้วยศัสตราคืออริยมรรคแล้ว

ทรงทำจิตตสันดานให้เป็นเพียงที่ตั้งแห่งรสในรูปเป็นต้นนั้น โดยความเป็นสถานที่เคยเกิดมาในกาลก่อน, รสในรูปเป็นต้นเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ท่านเรียกว่า “ตลาวัตถุกตา” (ทำให้เหมือนตาลยอดด้วน) ฉะนั้น.

อวิรุฬหิธมมตา วา มตถกจฉินนตาโล วีย กตาติ ตาลาวัตถุกตา.

อีกอย่างหนึ่ง (รูปาทิรสเป็นต้นเหล่านั้น) มีอันไม่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา อันพระผู้มีพระภาค ทรงทำให้เหมือนตาลยอดด้วนฉะนั้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า “ตลาวัตถุกตา” (อันพระองค์ทรงทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว).

ยสมา ปน เอว ตาลาวัตถุกตา อนภาวํ กตา โหนติ ยถา เนสํ ปจฉาภาโว น โหติ ตถา กตา โหนติ ตสมา อาห อนภาวํ กตาติ.

อนึ่ง เพราะรูปาทิรสเป็นต้น พระองค์ทรงทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน โดยนัยที่กล่าวแล้วอย่างนั้น ชื่อว่าเป็นอันพระองค์ ทรงทำไม่ให้มีในภายหลัง คือทรงทำโดยอาการที่รูปาทิรสเป็นต้นเหล่านั้น จะมีในภายหลังไม่ได้, ฉะนั้น พระองค์จึงตรัสว่า อนภาวํ กตา (กระทำให้ไม่มีในภายหลัง).

อัย เหตุถ ปทจเจโท “อนุภาวํ กตา อนภาวํ กตาติ.

ใน(บทว่า อนภาวํ กตา) นี้ ตัดบทดังนี้ คือ “อนุ ภาวํ กตา (เชื่อมบทเป็น) อนภาวํ กตา” (ทำไม่ให้มีในภายหลัง).

“อนภาวํ คตาติปี ปาโร. ตสส “อนุภาวํ คตาติ อตโต.

ปาฐะว่า อนภาวํ คตา ดังนี้ก็มี. ความแห่งปาฐะนั้นว่า “ถึงแล้วซึ่งความไม่มีในภายหลัง.”

[อรรถาธิบายศัพท์ อนภาวํ กตา-อนภาวํ คตา]

ตตถ ปทจเจโท “อนุภาวํ คตา อนภาวํ คตาติ ยถา “อนุจฉริยา อนจฉริยาติ.

ใน(บทว่า อนภาวํ คตา) นั้น ตัดบทดังนี้ คือ “อนุภาวํ คตา (เชื่อมบทเป็น) อนภาวํ คตา” (ถึงแล้วซึ่งความไม่มีในภายหลัง) เหมือน(การตัดบทในประโยค)ว่า “อนุจฉริยา (เชื่อมบทเป็น) อนจฉริยา” (พระคาถาเหล่านี้มีความอัศจรรย์ในภายหลัง แจ่มแจ้งแล้วแต่พระผู้มีพระภาค^๑)

อายตี อนุปปาทมมาติ อนาคต อนุปุชชนกสภาวา.

สองบทว่า อายตี อนุปปาทมมา แปลว่า มีอันไม่เกิดขึ้นในอนาคตเป็นสภาพ.

เย หิ ภาวํ คตา เต ถลํ อุปุชชิสสนติ.

จริงอยู่ รุปรสเป็นต้นเหล่าใด ที่ถึงความไม่มีแล้ว รุปรสเป็นต้นเหล่านั้น จักเกิดขึ้นได้อย่างไรเล่า?

เตนาห อนภาวํ คตา อายตี อนุปปาทมมาติ.

เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า “ถึงแล้วซึ่งความไม่มีในภายหลัง มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป.”

อัย โข พุราหมณ ปริยาโยติ อิห โข พุราหมณ การณํ เยน มํ สมมา วทมาโน วเทยย อรสรูป สมโณ โคตโมติ.

หลายบทว่า อัย โข พุราหมณ ปริยาโย ความว่า “ดูก่อนพราหมณ์! บุคคลกล่าวหาเราอยู่ว่า ‘พระสมณโคตม เป็นคนไม่มีรส’ ดังนี้ ชื่อว่าฟังพูดถูก ด้วยเหตุใด, เหตุนี้ มีอยู่จริงๆ.”

“โน จ [144] โข ยํ ตวํ สนธาย วเทสีติ ยถจ โข มํ สนธาย ตวํ วเทสี โส ปริยาโย น โหติ.

หลายบทว่า โน จ โข ยํ ตวํ สนธาย วเทสี ความว่า “ก็แล เหตุที่ท่านกล่าวมุ่งหมายเอากะเราไม่มี.”

“กสฺมา ปน ภควา เอวมาห, นนุ เอวํ วุตเต โย พุราหมเณน วุตโต สามคฺคีรสฺ ตสฺสตตฺนึ วิชฺขมานตา อนุญญาตา โหตีติ.

ถามว่า เพราะเหตุใด พระผู้มีพระภาค จึงตรัสอย่างนั้น? เมื่อพระองค์ตรัสอย่างนั้น ย่อมเป็นอันทรงรับรองความที่สามัคคีรส ซึ่งพราหมณ์กล่าวนั้นมีอยู่ในพระองค์มิใช่หรือ?”

วจฺจเต.

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป:-

น โหติ.

สามัคคีรสที่พราหมณ์กล่าวหาไม่มี.

โย หิ ตํ สามคฺคีรสํ กาคํ ภาโว หุตฺวา น กโรติ โส ตทภาเวน อรฺสฺรูปตี วตตฺโว ภาเวย.

แท้จริง ผู้ใด เป็นผู้ควรเพื่อทำสามัคคีรสนั้น แต่ไม่ทำ, ผู้นั้น พึงเป็นผู้ถูกกล่าวหาว่า “เป็นคนมีรูปไม่มีรส เพราะไม่มีการทำสามัคคีรสนั้น.”

ภควา ปน อภโว ตํ กาคํ เตนสฺส กรเณ อภพฺพตํ ปกาเสนโต อาห “โน จ โข ยํ ตวํ สนธาย วเทสีติ ยํ ปริยาโย สนธาย ตวํ มํ อรฺสฺรูปตี วเทสี โส อมฺหเสฺ นว วตตฺโวติ.

ส่วนพระผู้มีพระภาค ไม่ควรเพื่อทรงทำสามัคคีรสนั้น เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงประกาศข้อความที่พระองค์เป็นผู้ไม่ควร ในการทำสามัคคีรสนั้น จึงได้ตรัสว่า โน จ โข ยํ ตวํ สนธาย วเทสี อธิบายว่า “ท่านมุ่งหมายถึงเหตุอันใด จึงกล่าวกะเราว่า ‘เป็นคนไม่มีรส’ เหตุอันนั้น ท่านไม่ควรพูดในเราเลย.”

[เวรัญฺชพราหมณ์กล่าวหาพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ไร้ภคะ]

เอวํ พุราหมโณ อตตนา อธิปเปตํ อรฺสฺรูปตํ อโรเปตํ อสฺกโกนโต อถาปรี นิพฺโโกโค ภวนฺตีอาทิมหา.

พราหมณ์ ไม่สามารถจะยกความที่พระผู้มีพระภาค เป็นคนไม่มีรส (ขึ้นก่อนขอด) ตามที่ตนประสงค์อย่างนั้น จึงกล่าวคำอื่นต่อไปอีกเป็นต้นว่า “พระโคตม ผู้เจริญ เป็นผู้ไร้ภคะ.”

สพฺพปริยาเยสุ เจตถ วุตฺตนเยเนว โยชนากุภมํ วิทิตฺวา สนธาย ภาสีตมตถ เอวํ เวทิตฺวํ.

อนึ่ง บัณฑิตครั้งทราบลำดับโยชนา โดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแหละ ในปริยายทั้งปวงในพระบาลีนี้ ก็ควรทราบใจความตามที่พราหมณ์มุ่งกล่าวไว้ โดยนัยดังจะกล่าวต่อไปนี้:-

พุราหมโณ ตเมว วโยวฺชฺชานํ อภิวาทนภมมาที “โลเก สามคฺคีปริโกโคติ มญฺญมาโน ตทภาเวน ภควนฺตํ “นิพฺโโกโคติ อาห.

พราหมณ์ สำคัญสามิจกรรมมีการกราบไหว้เหล่าชนผู้เจริญวัยเป็นต้นนั้นนั่นแล้วว่า “เป็นสามัคคีปริโภคในโลก”

จึงได้กล่าวกะพระผู้มีพระภาคว่า “เป็นผู้ไร้ภคะ” เพราะความไม่มีสามิจกรรมมีการกราบไหว้เป็นต้นนั้น.

ภควา ยวายํ รูปาทีสุ สตตานิ ฉนฺทราคปริโกโคติ ตทภาวํ อตตนิ สมฺปสฺสมาโน อปรี ปริยาโย อนุชานาติ.

พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาเห็นความไม่มีการบริโภคด้วยอำนาจฉันทราคะ (ดูจ) ของสัตว์ทั้งหลาย ในรูปารมณเป็นต้น ในพระองค์ จึงทรงรับรองบรรยายอื่นอีก.

ปุณ พราหมโณ ย โลก เวโยชุตทานิ อภิวัตนาทิกุลสมุทาทจารกมม โลกียา กโรนติ ตสส อภิริย สมนปสสมาโน
ภควนติ “อภิริยวาโทติ อาห.

พราหมณ์พิจารณาเห็นการไม่กระทำกรรมคือมารยาทสำหรับสกุล มีการกราบไหว้เหล่าชนผู้เจริญวัยเป็นต้น
ที่ประชาชนชาวโลก ทำกันอยู่ในโลก จึงกล่าวกะพระผู้มีพระภาคอีกว่า “พระโคตมผู้เจริญ เป็นผู้กล่าวการไม่กระทำ.”

ภควา ปน ยสมา กายทุจจริตาทินิ อภิริย วทติ ตสมา ต อภิริยวาท อตตนิ สมนปสสมาโน อปริ ปริยาย อนุชานาติ.
แต่พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาเห็นการกล่าวการไม่กระทำนั้น (มีอยู่) ในพระองค์
เพราะพระองค์ตรัสการไม่กระทำกายทุจจริตเป็นต้น จึงทรงรับรองบรรยายอื่นอีก

ตตถ จ “กายทุจจริตติ ปาณาติปาทอทินานาทานมิจจาจารเจตนา เวทิตพพา.

ก็เจตนาในการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป ในการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้และในมิจจาจาร ฟังทราบว่าเป็น
ในบรรดาบทเหล่านั้น.

[145] “วจิทุจจริตติ มุสาวาทปิสุณาวาจมฺรฺสวาทสมณฺพลาปเจตนา เวทิตพพา.

เจตนาในการพูดเท็จ การพูดส่อเสียด พูดคำหยาบและพูดเพ้อเจ้อ ฟังทราบว่า วจิทุจจริต.

“มโนทุจจริตติ อภิขณาพยาปาทมิจฉาทิภูริโย เวทิตพพา.

ความโลภอยากได้ ความปองร้าย ความเห็นผิด ฟังทราบว่า มโนทุจจริต.

ฐเปตวา เต ฐเม อวเสสา อกุสลา ฐมา “อเนกวิหิตา ปาปกกา อกุสลา ฐมาติ เวทิตพพา.

อกุศลธรรมทั้งหลายที่เหลือ เว้นธรรมเหล่านั้นเสีย ฟังทราบว่า “อกุศลธรรมอันลามกมีส่วนมิใช่น้อย.”

[เวรัญชพราหมณ์กล่าวหาพระพุทของค์ว่าเป็นผู้กล่าวการขาดสุญ]

ปุณ พราหมโณ ตเมว อภิวัตนาทิกมม ภควติ อปสสนโต

“อิมิ อากมม อย โลกตนติ โลกปปเวณิ อุจฉิซชตีติ มณญฺมาโน ภควนติ อุกฺเขทวาโทติ อาห.

พราหมณ์ไม่เห็นกรรมมีการกราบไหว้เป็นต้นนั้นแล ในพระผู้มีพระภาค เข้าใจว่า “อาศัยพระผู้มีพระภาคนี้
แบบแผนประเพณีของโลกนี้ ก็จักขาดสูญ” จึงกล่าวกะพระผู้มีพระภาคอีกว่า “พระโคตมผู้เจริญ เป็นผู้กล่าวการขาดสูญ.”

ภควา ปน ยสมา

อภูฐ โลกสทคตจิตตูปปาเทสุ ปญจกามคฺฉนิกราตสส ทวีสุ อุกฺลจิตเตสุ อุปฺปชฺชมานกโทสสส จ อนาคามิมคเคน อุกฺเขท วทติ
สพพากุสสสมภวสส ปน นิรวเสสสส โมหสส อรหตตมคฺเคน อุกฺเขท วทติ

ฐเปตวา เต ตโย อวเสसानิ ปาปกานิ อุกฺลลานิ ฐมานิ ยถานูรูปิ จตฺติ มคฺเคทิ อุกฺเขท วทติ

ตสมา ต อุกฺเขทวาท อตตนิ สมนปสสมาโน อปริ ปริยาย อนุชานาติ.

แต่พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาเห็นการกล่าวการขาดสูญนั้น (มีอยู่) ในพระองค์

เพราะพระองค์ (๑) ตรัสการขาดสูญแห่งราคะอันเป็นไปในกามคุณ ๕ ในจิตตูปบาทอันสทรคตด้วยโลภะ ๘ ดวง

และโทสะอันบังเกิดขึ้นในอกุศลจิต ๒ ดวง ด้วยอนาคามิมรรค (๒) อนึ่ง ตรัสการขาดสูญแห่งโมหะอันเกิดแต่อกุศลทั้งหมด

ไม่มีเหลือ ด้วยอหัตตมรรค (๓) ตรัสการขาดสูญแห่งอกุศลธรรมอันลามกที่เหลือ นอกจากโลภะ โทสะ โมหะ ทั้ง ๓ นั้น

ด้วยมรรค ๔ ตามสมควร จึงทรงรับรองบรรยายอื่นอีก.

[เวรัญชพรหมณ์กล่าวหาพระพุทธรองค์ว่าเป็นผู้รังเกียจ]

ปุณ พราหมโณ “ซิคฺจฉติ มณฺเญ สมโณ โคตโม อิทํ วิยวุชฺฌมานํ อภิวัตนาทิกุลสมุททาจารกมฺนเตน น ตํ กโรตฺติ มณฺญมาโน ภควนตํ “เซฺจฉติ อาท.

พราหมณ์เข้าใจว่า

“พระสมณโคตม ชะรอยจะทรงรังเกียจกรรมคือมารยาทสำหรับสกุลมีการกราบไหว้เหล่าชนผู้เจริญวัยเป็นต้นนี้ เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงไม่ทรงกระทำการนั้น” จึงกล่าวกะพระผู้มีพระภาคอีกว่า “(พระโคตม ผู้เจริญ) เป็นผู้รังเกียจ.”

ภควา ปน ยสฺมา ซิคฺจฉติ กายทฺจจริตาทิทิ.

แต่พระผู้มีพระภาค (ทรงพิจารณาเห็นความรังเกียจนั้น (มีอยู่) ในพระองค์) เพราะพระองค์ทรงรังเกียจแต่กายทุจริตเป็นต้น.

กิตฺ วุตตํ โหติ.

พระองค์ตรัสอธิบายไว้อย่างไร?

ยณฺจ ติวริํ กายทฺจจริตํ ยณฺจ จตฺตฺพิริํ วจิทฺจจริตํ ยณฺจ ติวริํ มโนทฺจจริตํ

ยา จ ฐฺเปตฺวา ตานิ ทฺจจริตานิ อวเสสํ ลามกฺกุญฺเณ ปาปกานํ อโกสลลสมฺภูตฺกุญฺเณ อุกุสลานํ ธมฺมานํ สฺมาปตฺติ สฺมาปชฺชนา สมฺจคฺคาโว, ตํ สพฺพมฺปิ कुณํ วิย มณฺชนกชาติโย ปุริโส ซิคฺจฉติ หิริยติ.

ตสฺมา ตํ เซฺจฉติ อตฺตนิ สมฺปสฺสฺมาโน อปรํ ปริยายํ อนุชานาติ.

ตรัสอธิบายไว้ว่า “ทรงรังเกียจ ทรงละอาย กายทุจริต ๓ วจิตฺจจริต ๔ มโนทุจริต ๓

และความเข้าถึง ความถึงพร้อม ความเป็นผู้มีความพร้อม ด้วยธรรมทั้งหลาย ที่เหลือ เว้นทุจริตเหล่านั้น ที่ชื่อว่าชั่วช้า เพราะอรรถว่าเลวทราม ที่ชื่อว่าอกุศล เพราะอรรถว่าเป็นความไม่ฉลาด

แม้ทั้งหมด เหมือนบุรุษผู้มีชาติคนประดับ รังเกียจคุณะนั้น

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงพิจารณาเห็นความเป็นผู้รังเกียจนั้น (มีอยู่) ในพระองค์ จึงทรงรับรองบรรยายอื่นอีก.”

[146] ตตฺถ กายทฺจจริเตนาติ อุกฺโยคตเถ กรณฺวจฺนํ ทฺกฺฐทฺพิ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กายทฺจจริเตน เป็นต้น พึงเห็นตติยาวิภัตติ ลงในอรรถแห่งทุติยาวิภัตติ.

[เวรัญชพรหมณ์กล่าวหาพระพุทธรเจ้าว่าเป็นผู้กำจัด]

ปุณ พราหมโณ ตเมว อภิวัตนาทิกมฺมํ ภควติ อปสฺสนโต “อโย อิมํ โลกเชฏฺฐกมฺมํ วิเนติ วินาเสติ.

อถวา ยสฺมา เอตํ สามิจิกมฺมํ น กโรติ ตสฺมา อโย วิเนตฺตโป นิคฺคณฺหิตฺตโปติ มณฺญมาโน ภควนตํ “เวณยิกเกติ อาท.

พราหมณ์ เมื่อไม่เล็งเห็นกรรมมีการกราบไหว้เป็นต้นแล ในพระผู้มีพระภาค เข้าใจว่า

“(พระโคตม)นี้ ย่อมทรงกำจัด คือทรงทำการที่ควรทำแก่ผู้ประเสริฐในโลกนี้ ให้พินาศ,

อีกอย่างหนึ่ง เพราะไม่ทรงทำสามิจกรรมนั้น ฉะนั้น (พระโคตม)นี้ จึงควรถูกกำจัด คือ ควรถูกข่มขี่”

จึงกล่าวกะพระผู้มีพระภาค(อีก)ว่า “พระโคตมผู้เจริญ เป็นผู้กำจัด.”

ตตฺรายํ ปทฺตโธ.

ใน(บทว่า เวณยิกโก) นั้น มีใจความเฉพาะบท ดังต่อไปนี้:-

วินยตีติ วินโย. “วินาเสตีติ วุตต์ โหติ.

(อุบาย) ที่ชื่อว่า วินัย เพราะอรรถว่า ย่อมกำจัด. อธิบายว่า “ย่อมทำให้พินาศ.”

วินโยเอว เวนโยโก.

วินยนั้นแล ชื่อ เวนยิกะ.

วินย วา อรหตีติ เวนโยโก. “นิกคห อรหตีติ วุตต์ โหติ.

อีกอย่างหนึ่ง บุคคลย่อมควรซึ่งการกำจัด เหตุนี้ จึงชื่อว่า เวนยิกะ (ผู้ควรกำจัด). มีอธิบายว่า “ย่อมควรซึ่งอันข่มขี่.”

ภควา ปน, ยสฺมา รากาทีน วินยาย วูปสมาย รมม เทเสตี, ตสฺมา เวนโยโก โหติ.

แต่พระผู้มีพระภาค ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าทรงกำจัด

เพราะพระองค์ทรงแสดงธรรมเพื่อกำจัด คือเพื่อความสงบ กิเลสทั้งหลายมีรากะเป็นต้น.

อยเมว เอตถ ปทตฺโถ.

ใน(บทว่า เวนโยโก) นี้ มีใจความเฉพาะบทเท่านั้นแล.

วินยาย รมม เทเสตีติ เวนโยโก.

(พระผู้มีพระภาค) ทรงพระนามว่า เวนยิกะ เพราะอรรถว่า ย่อมทรงแสดงธรรมเพื่อกำจัด (กิเลสทั้งหลายมีรากะเป็นต้น).

วิจิตฺรา หิ ตทฺธิตฺตฺตฺติ.

จริงอยู่ วิธีพุทธแห่งศัพทัตถิต เป็นของวิจิตร.

สวายนตฺ เวนยิกภาวํ อตตนิ สมปฺสฺมาโน อปรํ ปริยายํ อนุชานาตี.

(พระผู้มีพระภาค)พระองค์นั้น ทรงพิจารณาเห็นความเป็นผู้กำจัดนั้น (มีอยู่) ในพระองค์ จึงทรงรับรองบรรยายอื่นอีก.

[เวรอุชพรหมณ์กล่าวหาพระพุทเจ้าว่าเป็นผู้มักเผาผลาญ]

ปน พฺราหฺมโณ “ยสฺมา อภิวาทนาทีน สามิจิกฺมมานิ กโรนฺตา วโยจฺจุฆเฒ โตเสนฺติ หาเสนฺติ,

อกโรนฺตา ปน ตาเปนฺติ วิเทเสนฺติ โทมนสฺส เนสํ อูปปาเทนฺติ, ภควา จ ตานิ น กโรตี

ตสฺมา อัย วโยจฺจุฆเฒ ตปฺปตีติ มณฺญมาโน

พราหมณ์เข้าใจว่า

“พระผู้มีพระภาคนี้ ย่อมเผาผลาญเหล่าชนผู้เจริญวัย เพราะ(ชนทั้งหลาย) เมื่อกระทำสามิจิกรรมมีการกราบไหว้เป็นต้น ย่อมทำเหล่าชนผู้เจริญวัยให้ยินดี ให้ร่าเริง, แต่เมื่อไม่กระทำ ย่อมทำให้เดือดร้อน ให้ขัดเคือง ให้เกิดโทมนัสแก่พวกเขา, และพระผู้มีพระภาค ย่อมไม่กระทำ(สามิจิกรรม)เหล่านั้น.”

“สปปุริสาจารวิริตตตฺตา วว กปณฺปุริโส อายนฺติ มณฺญมาโน ภควนฺตํ “ตปฺสฺตีติ อาท.

อีกอย่างหนึ่ง เข้าใจว่า “(พระผู้มีพระภาค)นี้เป็นคนกำพไร เพราะเป็นผู้เว้นจากมารยาทของคนดี”

จึงกล่าวกะพระผู้มีพระภาค(อีก)ว่า “พระสมณโคดม ผู้เจริญ เป็นผู้มักเผาผลาญ.”

ตตรายํ ปทตฺโถ.

ใน(อรรถวิกับแรก)นั้น มีใจความเฉพาะบทดังต่อไปนี้:-

ตปตตีติ ตโป. “โรเสติ วิเสตตีติ วุตตํ โหติ.

ธรรมที่ชื่อว่า ตบะ เพราะอรรถว่า เผาผลาญ. มีคำอธิบายว่า “ยอมรบกวน คือยอมเบียดเบียน.”

สามีจิกมมารณสเสตํ นามิ.

(คำว่า ตบะ) นี้ เป็นชื่อแห่งการทำสามีจิกกรรม.

ตโป อสส อตถิติ ตปสสี.

พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า ตปสสี เพราะอรรถว่า ทรงมีตบะ.

หุติเย อตถวิกปเป พยณชนานิ อวิจาเรตวา โลก กปมปุริโส “ตปสสีติ วุจจติ.

ในอรรถวิภักที่สอง (บัณฑิต) ไม่ต้องพิจารณาถึงพยัญชนะ เรียกคนกำพร้าในโลกว่า ตปสสี.

ภควา ปน เย อกุสลา ธมมา โลกํ ตปนโต ตปนิยาติ วุจจติ เตสํ ปหีนตตา ยสฺมา ตปสสีติ สงฺขํ คโต ตสฺมา ตํ ตปสสีตํ อตตนิ
สมปสฺสมาโน อปรํ [147] ปริยายํ อนุชานาติ.

แต่พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาเห็นความมักเผาผลาญนั้น (มีอยู่) ในพระองค์ เพราะพระองค์ถึงการนับว่าเป็นผู้เผาผลาญ
เพราะทรงละเหล่าอกุศลธรรมที่เรียกว่า เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน เพราะเผาผลาญชาวโลก จึงทรงรับรองบรรยายอื่นอีก.

ตตรายํ ปทตโถ.

ในบทว่า ตปสสี นั้น มีใจความเฉพาะบท ดังต่อไปนี้.

ตปนตตีติ ตปา.

คำว่า (อกุศลธรรมทั้งหลาย) ชื่อว่า ตบะ เพราะอรรถว่า เผาผลาญ.

อกุสลานํ ธมมานเมตํ อธิวจัน.

คำว่า ตบะ นั้น เป็นชื่อแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย.

วุตตมปิ เหตํ อธิ ตปติ เปจฺจ ตปตตีติ คากาย.

แม้ข้อนี้ ก็สมจริงดังพระดำรัสที่พระองค์ตรัสไว้ในคาถาว่า

“บุคคลผู้ทำบาป เดือดร้อนอยู่ในโลกนี้ ละไปแล้ว ย่อมเดือดร้อน”^๑ ดังนี้เป็นต้น.

เต ตเป อสฺสิ นิสฺสสิ ปหาลิ วิหุเสสสีติ ตปสสี.

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่า ตปสสี เพราะอรรถว่า ทรงเหวี่ยง ทรงสลัด ทรงละ คือทรงกำจัดตบะธรรมเหล่านั้นเสีย.

[เวรัญชพรหมณ์กล่าวหาพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ปราศจากกรรม]

ปุณ พราหมณ์ “ดี อภิวัตนาทิกมมฺ เทวโลกคพสมปตติยา เทวโลกปฏิสนธิปฏิลาภาย ส่วตตติติ มณญฺมาโน ภควติ จสฺส อภาวํ ทิสฺวา ภควนฺตํ “อปคฺพโภติ อาห.

พราหมณ์เข้าใจว่า “กรรมมีการกราบไหว้เป็นต้นนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความเข้าถึงพร้อมแห่งกรรมในเทวโลก เพื่อได้เฉพาะ ซึ่งปฏิสนธิในเทวโลก” และเห็นกรรมนั้นไม่มีในพระผู้มีพระภาคจึงกล่าวกะพระผู้มีพระภาคอีกว่า “พระโคตมผู้เจริญ เป็นผู้ปราศจากกรรม.”

โกธวเสน วา ภควโต มาตุ กุจฺฉิสฺมี ปฏิสนฺธิคฺคฺหณฺเณ โทสํ ทสฺเสนโตปิ เอวมอาห.

อีกอย่างหนึ่ง พราหมณ์ แม้เมื่อแสดงโทษ เพราะการถือปฏิสนธิในท้องแห่งมารดาของพระผู้มีพระภาค ด้วยอำนาจความโกรธ จึงกล่าวอย่างนั้น.

ตตฺรารยํ ปทตฺโถ.

ในบทว่า อปคฺพโภ นั้น มีใจความเฉพาะบท ดังต่อไปนี้:-

คพฺโภโต อปคฺโตนฺติ อปคฺพโภ.

พระสมณโคตม ชื่อว่า อปคัพพะ เพราะอรรถว่า ปราศจากกรรม

อภพฺโพ เทวโลกูปตติ ปาปฺณิตฺตฺนฺติ อธิปฺปาโย.

อธิบายว่า “พระสมณโคตม ไม่สมควรถึงความบังเกิดยังเทวโลก.”

หิโน วา คพฺโภ อสฺสาติ อปคฺพโภ.

อีกอย่างหนึ่ง กรรมของพระสมณโคตมนั้นแล้ว เหตุนั้น ท่านจึงชื่ออคัพพะ.

เทวโลกคพฺปริพาหิตฺตา อายตี หินคพฺปฏิลาภภาคีติ หิโน วาสฺส มาตุ กุจฺฉิสฺมี คพฺภวาโส อโหสีติ อธิปฺปาโย.

อธิบายว่า “พระสมณโคตม ชื่อว่าเป็นผู้มีส่วนได้แต่กรรมที่เลวทรามต่อไป เพราะเป็นผู้เห็นห่าง จากกรรมในเทวโลก,

ภควโต ปน ยสฺมา อายตี คพฺภเสยฺยา อปคฺตา ตสฺมา โส ตํ อปคฺพฺภตํ อตฺตนิ สมปฺสฺสฺมาโน อปรํ ปริยายํ อนุชานาติ.

เพราะเหตุนั้น ความอยู่ในกรรม ในท้องแห่งมารดาของพระสมณโคตมนั้น จึงเป็นการเลวบ้าง,

ก็เพราะความนอนในกรรมต่อไปของพระผู้มีพระภาคปราศจากไปแล้ว

ฉะนั้น พระองค์เมื่อทรงพิจารณาเห็นความปราศจากกรรมนั้น (มีอยู่) ในพระองค์ จึงทรงรับรองบรรยายอื่นอีก.

ตตร จ “ยสฺส โข พฺราหฺมณ อายตี คพฺภเสยฺยา ปุณฺพภวาภินิพฺพตฺติ ปหิณาติ เอเตสํ ปทานํ เอวมตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ.

ก็บรรดาบทเหล่านั้น ใจความแห่งบทเหล่านี้ว่า “ยสฺส โข พฺราหฺมณ อายตี คพฺภเสยฺยา ปุณฺพภวาภินิพฺพตฺติ ปหิณา”

พึงทราบอย่างนี้:-

พฺราหฺมณ ยสฺส ปุคฺคฺลสฺส อนาคเต คพฺภเสยฺยา ปุณฺพภเว จ อภินิพฺพตฺติ อนุตฺตเรณ มคฺเคน วิหิตการณตฺตา ปหิณา.

ดูก่อนพราหมณ์! ความนอนในกรรมในอนาคต และความเกิดในภพใหม่ ของบุคคลใด ชื่อว่า ละได้แล้ว เพราะมีเหตุอันมรรค ยอดเยี่ยมกำจัดเสียแล้ว.

คพภเสยยาคคณน เจตถ ชลาพุชาโยนิ คคิตา.

ก็ในอธิการนี้ ชลาพุชะกำเนิด พระผู้มีพระภาค ทรงถือเอาด้วยคพภเสยยศัพท์.

ปุณพภวาภินิพพตติคคณน อิตธา ติสโสปี.

กำเนิดนอกนี้อีก ๓ ทรงถือเอาด้วย ปุณพภวาภินิพพตติศัพท์.

อปัจจ คพภสส เสยยา คพภเสยยา “ปุณพภโวเอว อภินิพพตติ ปุณพภวาภินิพพตติติ เอวเมตถ อตโถ ฏฐุพโพ.

อีกอย่างหนึ่ง พึงเห็นเนื้อความในสองบทว่า คพภเสยยา ปุณพภวาภินิพพตติ นี้ หมายความว่า

ความนอนแห่งสัตว์ผู้เกิดในครรรพ์ ชื่อว่า คพภเสยยา ความบังเกิด คือภพใหม่ ชื่อว่า ปุณพภวาภินิพพตติ.

ยถา จ “วิญญานภูตติตติ วุตเตปิ น วิญญานโต อญญา ฐิตติ อตถิ [148] เอวมิธาปิ น คพภโต อญญา เสยยา เวทิตพพา.

เหมือนอย่างว่า แม้เมื่อกล่าววว่า “วิญญานฐิตติ” ที่ตั้งอื่นจากวิญญานไป ย่อมไม่มี ฉันท

แม้ในที่นี้ ก็ฉันทนั้น ไม่พึงเข้าใจความนอนอื่นจากสัตว์ผู้เกิดในครรรพ์ต่อไป.

อภินิพพตติ จ นาม ยสมา ปุณพภวาภินิพพตติ อปุณพภวาภินิพพตติ อตถิ อธิ จ ปุณพภวาภินิพพตติ อธิปะเตตา

ตสมา วุตตติ ปุณพภโวเอว อภินิพพตติ ปุณพภวาภินิพพตติติ.

ก็ขึ้นชื่อว่า ความบังเกิดที่เป็นภพใหม่ก็มี ที่ไม่ใช่ภพใหม่ก็มี แต่ในที่นี้ประสงค์เอาที่เป็นภพใหม่

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าววว่า “ความบังเกิด คือภพใหม่ ชื่อ ปุณพภวาภินิพพตติ.”

เอว อาคตกาลโต ปฐฐาย อสรรูปตาทิ อญฐุทธิ อุกโกสวตถุทธิ อุกโกสนตมปิ พราหมณ ภควา

ธมมิสสร ธมมราชา ธมมสามี ตถาคโต อนุกมปาย สิตเลเนว จกขุณา โอลเณโต

ย ธมมธาดุ ปฐฐิวิชฌิตวา เทสนาวิลาสปตโต โหติ ตสสา ธมมธาดุยา สุปฐฐิวิทตตตา

วิคตพลาหเก อนตถิกเข สมพภคคโต ปุณณจนาโท วิย สรทกาล สุริโย วิย จ พราหมณสส ททยนธการ วิธมนโต

ตานิเยว อุกโกสวตถุณี เตน เตน ปรียาเยน อญญธา ทสเสตวา

ปุณปิ อตตโน กรุณาวิปหาร อญฐุทธิ โลกธมเมทธิ อกมปิยาเวน ปฐฐิลทธ ตาทิคณลกขณัม ปฐฐิวีสมจิตตต อุกุปฐฐมตถยจ ปกาเสนา

โต “อัย พราหมโณ เกวลล ปลิตสิทธชณชทนต์วตติตจตาทิ อตตโน วุชฐมการ สลขานาติ โน จ โช ชานาติ อตตนา ชชาติยา อน

คคต ชราย อญฐุทธิ พยาธินา อภิกุต มรเณน อพภาทต วญญชานญุต อชช มริตวา ปุณ เสวว อุตตนาสนทการภวคณนีย

มหนเตน โช ปน อสุสาเหน มม สนติก อาคโต ตทสส อาคมน สาทถก โหตุติ จินเตตวา

อิมสมิ โลเก อตตโน อปฐฐิสัม ปุเรชาตการ ทสเสนโต “เสยยธาปิ พราหมณาตาทินา นเยน พราหมณสส ธมมเทสน วชฌเสสิ.

พระผู้มีพระภาค พระองค์ผู้เป็นพระธรรมิศร พระธรรมราชา พระธรรมสวามี พระตถาคต ทรงแลดูพราหมณ

แม้ผู้ด่าอยู่ด้วยอักโกสวตถุ ๘ มีความที่พระองค์ไม่มีรสเป็นรูปเป็นตัน จำเดิมแต่กาลที่มาถึง โดยประการฉะนี้

ด้วยพระจักขุอันเยือกเย็น ด้วยพระกรุณาอย่างเดียว

ทรงกำจัดความมืด ในหทัยของพราหมณ ดูจพระจันทร์เพ็ญและดูจพระอาทิตย์ ในสรทกาล ลอยอยู่ในอากาศ อันปราศจากเมฆ

ฉะนั้น เพราะพระองค์ทรงแทงตลอดธรรมธาดุอันใดแล้ว ถึงความงามแห่งเทศนา ธรรมธาดุนั้นพระองค์แทงตลอดดีแล้ว

ทรงแสดงอักโกสวตถุเหล่านั้นนั่นเอง โดยประการอย่างอื่นจากปริยายนั้นๆ แล้ว

เมื่อจะประกาศความแผ่ไปแห่งพระกรุณาของพระองค์ ลักษณะแห่งตาทิคณอันพระองค์ทรงได้แล้ว โดยความที่พระองค์มิได้

ทรงหวั่นไหว เพราะโลกธรรม ๘ ความที่พระองค์มิจิตเสมอด้วยแผ่นดิน และความที่พระองค์มิอันไม่กำเรบเป็นธรรมซ้ำอีก

ทรงพระดำริว่า “พราหมณ์นี้ ย่อมทราบความที่ตนเป็นใหญ่ ด้วยเหตุที่มีความเป็นผู้มีมโหฬารบศรัทธา มีพินทัก มีหนังสือ เป็นต้นอย่างเดียว แต่หาไม่รู้ไม่แล ซึ่งตนอันชาติติดตาม ชราวีรังรัด พยาธิครอบงำ มรณะกำจัด เป็นดุจหลักตอในวิญญูะ อันจะพึงตายในวันนี้แล้ว ถึงความเป็นทารกนอหนายในพຽงนี้ก็อีก ก็พราหมณ์นี้มาสู่สำนักของเราด้วยความอุตสาหะใหญ่แล, ขอให้การมาของพราหมณ์นั้นจงเป็นไปกับด้วยประโยชน์เถิด” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะแสดงความเป็นผู้เกิดก่อน ซึ่งหาผู้เทียมถึงพระองค์มิได้ในโลกนี้ จึงยังพระธรรมเทศนาให้เจริญแก่พราหมณ์โดยนัยว่า “เสยยถาปี พราหมณ” เป็นต้น.

ตตถ “เสยยถาติ โอปมมตเถ นิปาโต.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เสยยถา เป็นนิบาต ลงในอรรถคืออุปมา.

[149] “ปีติ สมภวานตเถ.

ปีติศัพท์ เป็นนิบาต ลงในอรรถ คือสัมภวานะ.

อุภเยนาปี ยถา นาม พราหมณาติ ทสเสติ.

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า “ยถา นาม พราหมณ” ด้วยนิบาตทั้งสอง.

กุกกุฎิยา อณฺทานิ อญฺฐ วา ทส วา ทฺวาทส วาติ เอตถ ปน กิจจาปี กุกกุฎิยา วุตตปฺการโต อุนาธิกาณิปี อณฺทานิ โหนติ อถโฆ วจนสิสิญฺฐตาย เอวํ วุตตฺนติ เวทิตพฺพ.

ก็ในคำว่า ฟองไข่แห่งแม่ไก่ ๘ ฟอง ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง นี้

ฟองไข่แห่งแม่ไก่ ถึงจะมีจำนวนหย่อนหรือเกินไป จากประการดังที่กล่าวแล้วแม่ก็จริง, ถึงกระนั้น ก็ควรทราบว่ พระผู้มีพระภาคตรัสคำอย่างนี้ เพราะเป็นความสละสลวยแห่งถ้อยคำ.

เอวํ ทิ โลเก สิสิญฺฐวจนํ โหติ.

จริงอยู่ ถ้อยคำเช่นนั้น จัดว่าเป็นคำสละสลวย ในทางโลก.

“ตานิสสุติ ตานิ อสสุ. ภเวยฺยุนฺติ วุตตํ โหติ.

บทว่า ตานิสสุ (ตัดบทเป็น) ตานิ อสสุ. อธิบายว่า “(ไข่เหล่านั้น)พึงมี.”

กุกกุฎิยา สมมา อธิสยิตานิ ตาย ชเนตฺติยา กุกกุฎิยา ปกฺเข ปสาเรตฺวา เตสํ อุปฺริ สยนฺติยา สมมา อธิสยิตานิ.

หลายบทว่า กุกกุฎิยา สมมา อธิสยิตานิ ความว่า

“ฟองไข่ทั้งหลายอันแม่ไก่ตัวให้กำเนิดนั้น กางปีกออกนอนกอยู่ข้างบนแห่งฟองไข่เหล่านั้น ชื่อว่านอนกอยู่โดยถูกต้อง.”

“สมมา ปริเสทิตานิ กาลเณ กาลํ อตุํ คณฺหาเปนฺติยา สฺสุญฺจ สมฺนโต เสทิตานิ.

สองบทว่า สมมา ปริเสทิตานิ ความว่า

“เมื่อแม่ไก่ให้ฟองไข่ได้รับอนุภุมิตตามกาลเวลาอันสมควร ชื่อว่าให้อบอุ่นโดยทั่วถึงด้วยดี.”

“อุสมิกตานิ วุตตํ โหติ.

มีคำอธิบายว่า “ทำให้มีไออุ่น.”

“สมมา ปริภาวิตานีติ กาเลน กาลิ์ สฎฐจ สมนตโต ภาวิตานี.

สองบทว่า สมมา ปริภาวิตานี ความว่า ฟองไข่ทั้งหลายอันแม่ไก่ฟักถูกต้องโดยทั่วถึง ตามกาลเวลาอันสมควร.

กุกกุฏีคนธ คาหาปิตานีติ วุตต โหติ.

อธิบายว่า “ให้ได้รับกลิ่นตัวแม่ไก่.”

[ไก่ตัวออกก่อนเรียกว่าไก่ตัวพี]

อิทานิ ยสมมา ตาย กุกกุฏียา เอว ดีหิ ปกาเรหิ ตานี อนฺทานิ ปริปาลียมานานี น ปูตีนิ โหนติ

โยปี เนส อลลสิเนโ ส ปริยาทานิ คจจติ กปาลิ์ ตนุกิ์ โหติ ปาทนขสิขา จ มุขตุณฺทกถจ ขริ์ โหติ

บัดนี้ เพราะฟองไข่เหล่านั้น อันแม่ไก่นั้นบริบาลอยู่ ด้วยวิธีทั้ง ๓ อย่างนี้ จึงเป็นไข่ไม่เนา

แม้ยางเมือกแห่งฟองไข่เหล่านั้น ที่มีอยู่ ก็จะถึงความสิ้นไป, กระทบฟองไข่จะบาง, ปลายเล็บเท้าและจะงอยปากจะแข็ง.

กุกกุฏโปตกา ปริณามิ์ คจจนฺติ กปาลสฺส ตนฺตดา พหิทฺธา อาโลโก อนฺโต ปญฺญาติ

ลูกไก่ทั้งหลาย (ที่อยู่ข้างในกระเปาะฟอง) ย่อมถึงความแก่ตัว, แสงสว่างข้างนอก ย่อมปรากฏถึงข้างใน เพราะกระทบฟองไข่บาง,

อด เต กุกกุฏโปตกา “จิริวัต มยิ์ สงฺกุกฺกิตฺตตฺตปาธา สมพาธา สยิมหา, อยถจ พหิ อาโลโก ทิสฺสตี,

เอตถ ทานี โน สุขวิหาโร ภวิสฺสตีติ นิคมิตฺตกา มา หุตฺวา กปาลิ์ ปาเทน ปหรนฺตี คีว ปสาเรนฺตี.

เวลาแสงสว่างปรากฏอยู่นั้น ลูกไก่เหล่านั้นเฝฝืนอยู่ว่า “น่านแท้หนอ พวกเรานอนงอปีกและเท้าอยู่ในที่คับแคบ

และแสงสว่างข้างนอก ก็กำลังปรากฏ, บัดนี้ ความอยู่อย่างสบาย จักมีแก่พวกเราในแสงสว่างนี้” ดังนี้

ประสงคจะออกมา จึงเอาเท้ากะเทาะกระเปาะฟองไข่นอกออกมา.

ตโต ตํ กปาลิ์ เทวธา ภิชฺชตี.

ต่อจากนั้นกระเปาะฟองไข่นั้น ก็แตกออกเป็นสองเสียง.

กุกกุฏโปตกา ปกฺเข วิฐนฺนตา ตํขณานฺรूपิ์ วิรวนฺตา นิคมมนฺตี.

ลูกไก่ทั้งหลาย ก็ออกมาสดับปีกพลาจ ร้องพลาจ ตามสมควรแก่ขณะนั้น.

เอว นิคมมนฺตานถจ เนส โย ปฐฺมตริ์ นิคมมติ โส “เชฎฺฐโฐติ วุจจติ ตสมมา ภควา ตาย [150] อุปมาย อตฺตโน เชฎฺฐภาวึ สาเธตฺกา

โม พฺราหมณิ์ ปุจจตี “โย นุโข เตสึ กุกกุฏจฺฉापกาณิ์ ๆเปฯ กินฺตี สฺวาสฺส วจฺนีโยตี.

ก็บรรดาลูกไก่เหล่านั้น ที่ออกมาอยู่อย่างนั้น ตัวโตออกมาก่อนกว่าเขา ตัวนั้นเขาเรียกกันว่า “ตัวพี”

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค มีพระประสงค์จะยังความที่พระองค์เป็นผู้ใหญ่กว่าเขาให้สำเร็จด้วยอุปมานี้

จึงตรัสถามพราหมณ์ว่า “บรรดาลูกไก่เหล่านั้น ลูกไก่ตัวใด ฟังเอาปลายเล็บเท้าหรือจะงอยปากกะเทาะกระเปาะฟองไข่

ออกมาได้ โดยความสวัสดิก่อนกว่าเขา, ลูกไก่อันนั้นควรเรียกว่าอะไร?”

ตตถ “กุกกุฏจฺฉापกาณฺตี กุกกุฏโปตกาณิ์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุกกุฏจฺฉापกาณิ์ คือบรรดาลูกไก่ทั้งหลาย.

“กินฺตี สฺวาสฺส วจฺนีโยตี โส กินฺตี วจฺนีโย อสฺส ก็ วุตตพฺโพ ภเวยฺย “เชฎฺฐโฐ วา กนิฐโฐ วาตี.

หลายบทว่า กินฺตี สฺวาสฺส วจฺนีโย ความว่า ลูกไก่อันนั้นควรเรียกว่าอะไร? คือ ควรเรียกว่า “พี หรือ น้อง” เล่า?

เสส อุตตานตถเมว.

คำที่เหลือมีใจความง่ายทั้งนั้น.

ตโต พรหมณโณ อาห เชฏฐิสส โภ โคตม วจนีโยติ โภ โคตม โส เชฏฐิ อิติ อสส วจนีโยติ.

ลำดับนั้น พรหมณ กราบทูลว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ควรเรียกว่า พี”

มีอธิบายว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ลูกไก่อตัวนั้น ควรเรียกว่า พี.”

“กสฺมา อิติ เจ.

หากจะมีคำถามว่า “เพราะเหตุไร จึงเรียกว่า พี?”

“โส ทิ เนสฺ เชฏฐิ. “ยสฺมา โส เนสฺ วุฑฒตโรติ อตโถ.

แก้ว่า “เพราะลูกไก่อตัวนั้น มันแก่กว่าเขา” อธิบายว่า “เพราะลูกไก่อตัวนั้น เติบโตกว่าบรรดาลูกไก่อที่ออกมาภายหลังเหล่านั้น.”

อถสส ภควา โอปมมฺ ปฏฺฐิปาเทนโต อาห “เอวเมว โข พรหมณ ยถา โส กุกกุฏจฉาปโก เอว อหฺมปิ อวิชชาคตฺตาย ปชายาติ.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงเทียบเคียงข้ออุปมาแก่พรหมณนั้น จึงตรัสว่า

“ฉันนั้นนั่นแล พรหมณ แม้เราก็เหมือนลูกไก่อตัวนั้น ในบรรดาหมู่มสัตว์ผู้ตกอยู่ในอวิชชา ...

“อวิชชาคตฺตายติ อวิชชา วุจฺจติ อญฺญาณํ. ตตถ คตฺตาย.

ความไม่รู้ ท่านเรียกว่า อวิชชา ในบทว่า อวิชชาคตฺตาย นี้. บรรดาหมู่มสัตว์ผู้ตกอยู่ในอวิชชานั้น.

“ปชายาติ สตฺตาริวนเมตฺ.

คำว่า ปชาย นั้น เป็นชื่อของสัตว์.

ตสฺมา เอตถ อวิชชณฺชโกสสฺส อนโต ปวิฏฺฐสฺส สตฺเตสฺสุติ เอว อตโถ ทญฺญุทฺโพ.

เพราะฉะนั้น ในคำว่า อวิชชาคตฺตาย ปชาย นี้ พึงทราบใจความอย่างนี้ว่า

“บรรดาสัตว์ทั้งหลาย ผู้ตกเข้าไปในภายในแห่งกระเปาะฟองคืออวิชชา.”

“อณฺทญฺญตฺตายติ อณฺทญฺญตฺตาย ชาตฺตาย สณฺชตฺตาย.

บทว่า อณฺทญฺญตฺตาย ความว่า ผู้เป็นแล้ว ผู้เกิดแล้ว คือผู้เกิดพร้อมแล้วในฟองไข่,

ยถา ทิ อณฺทญฺญตฺตานิ พุทฺตานิ เอกจฺเจ สตฺตานิ “อณฺทญฺญตฺตานิ วุจฺจติ

เอวเมยฺ สพฺพปิ ปชา อวิชชณฺชโกสฺส นิพฺพตฺตตฺตานิ “อณฺทญฺญตฺตานิ วุจฺจติ.

เหมือนอย่างว่า สัตว์บางพวกผู้เกิดในฟองไข่เขาเรียกว่า “อณฺทญฺญตฺตานิ” ฉนั้นใด,

หมู่มสัตว์แม้ทั้งหมดนี้ ก็ฉนั้นนั่น ท่านเรียกว่า “อณฺทญฺญตฺตานิ” เพราะความที่ตนเกิดในกระเปาะฟองไข่คืออวิชชา.

“ปริโยนฺทญฺญตฺตายติ เตน อวิชชณฺชโกสฺส สมนฺตโต โอนฺทญฺญตฺตานิ พทฺทญฺญตฺตานิ เวฐิตฺตานิ.

บทว่า ปริโยนฺทญฺญตฺตานิ ความว่า ผู้อันกระเปาะฟองคืออวิชชานั้นริงรัด คือ ผูกมัด พันไว้โดยรอบ.

อวิชชณฺชโกสฺส สมนฺตตฺตานิ ตํ อวิชชามยฺ อณฺทญฺญตฺตานิ ภินฺทิตฺตานิ.

บทว่า อวิชชณฺชโกสฺส สมนฺตตฺตานิ ความว่า เราได้ทำลายกระเปาะฟองที่สำเร็จมาจากอวิชชานั้นแล้ว.

“เอโกว โลเกติ สกเลปิ โลกสนนิวาเส อหเมว เอโก อพุติโย.

สองบทว่า เอโกว โลเก ความว่า ในโลกสนนิวาสมั้งทั้งสิ้น เราผู้เดียวเท่านั้น คือไม่มีคนที่สอง.

อนุตตร สมมาสมโพธิ อภิสมพุทโธติ อนุตตรนติ อุตตรวิริทิต สัพพะเสฎฐี.

บทว่า อนุตตร ในคำว่า อนุตตร สมมาสมโพธิ อภิสมพุทโธ นี้ ความว่า

“เว้นจากอริยมรรคอันเยี่ยมเสียแล้ว ประเสริฐกว่าธรรมทุกอย่าง.”

“สมมาสมโพธิ นติ สมมา สามญจ โพธิ.

บทว่า สมมาสมโพธิ แปลว่า ซึ่งความตรัสรู้โดยชอบและด้วยพระองค์เอง.

อถวา [151] ปสฎฐี สุนทรณจ โพธิ.

อีกอย่างหนึ่ง แปลว่า ซึ่งความตรัสรู้ ที่ปราษฎ์สรรเสริญด้วย ดีด้วย.

[โพธิศัพท์หมายความว่าถึง ๔ นัย]

“โพธิติ รุกโขปิ มคโคปิ สัพพะญตถญญานมปิ นิพพานมปิ วุจจติ.

ต้นไม้ก็ดี มรรคก็ดี สัพพะญตถญญานก็ดี นิพพานก็ดี ท่านเรียกว่า “โพธิ.”

โพธิรุกขมุเล ปฐมาภิสมพุทโธติ จ อนตรา จ โพธิ อนตรา จ คยนติ จ อาคตฎฐาเนสุ หิ รุกโข โพธิติ วุจจติ.

จริงอยู่ ท่านเรียกต้นไม้ว่า โพธิ ในอาคตสถานทั้งหลายว่า “ตรัสรู้ครั้งแรก ที่โคนโพธิพฤกษ์”

และว่า “ในระหว่างแห่งต้นโพธิ์ในระหว่างแห่งแม่น้ำคยา.

สตตตติสโพธิปกุขิยานิ ฌมมานิ จตุสุ มคเคสุ ญญานนติ อาคตฎฐาเน มคโค.

มรรค ท่านเรียกว่า โพธิ ในอาคตสถานว่า “ความรู้โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ในมรรคทั้ง ๔.”

ปปโปติ โพธิ วรฎฐิเมธโสติ อาคตฎฐาเน สัพพะญตถญญานนิ.

สัพพะญตถญญาน ท่านเรียกว่า โพธิ ในอาคตสถานว่า

“พระสิทธัตถโพธิสัตว์ มีพระปัญญาประเสริฐดุจแผ่นปฐพี ทรงบรรลุพระโพธิญาณ.”

ปตวาน โพธิ อมต อสงขตนติ อาคตฎฐาเน นิพพาน.

พระนิพพาน ท่านเรียกว่า โพธิ ในอาคตสถานว่า “พระสิทธัตถโพธิสัตว์ ทรงบรรลุโพธิ อันเป็นอมตะเป็นอสังขตะ.”

อิธ ปน ภควโต อรหตตมคคญญานนิ อธิปปเต.

แต่ในบทว่า สมมาสมโพธิ นี้ ท่านประสงค์เอาอรหัตมรรคญาณ ของพระผู้มีพระภาค.

สัพพะญตถญญานนติปิ วทนติ.

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า “ประสงค์เอาสัพพะญตถญญาน” บ้าง.

อถญญสิ อรหตตมคโค อนุตตรโร โพธิ โหติ น โหตีติ. น โหติ.

ถามว่า “พระอรหัตมรรค ของคนเหล่าอื่น จัดเป็นโพธิ (ความตรัสรู้) อย่างยอดเยี่ยมหรือไม่?”

แก้ว่า “ไม่เป็น.”

กสฺมา. อสพฺพคุณทายกตฺตา.

ถามว่า “เพราะเหตุไร จึงไม่เป็น?”

แก้ว่า “เพราะพระอรหันต์มรรคของคนเหล่านั้นนั้น อำนาจคุณให้ไม่ได้ทุกอย่าง.”

เตสํ ทิ กสฺสจฺจि อรหตฺตมคฺโค อรหตฺตผลเมว เทติ.

จริงอยู่ พระอรหันต์มรรคของบรรดาคนเหล่านั้น บางคนให้เฉพาะพระอรหันต์ตผลเท่านั้น.

กสฺสจฺจิ ติสฺโส วิชฺชา. กสฺสจฺจิ ฉ อภิญญา. กสฺสจฺจิ จตฺสฺโส ปฏฺฐิสฺสภิทา.

ของบางคน ให้เฉพาะวิชา ๓. ของบางคน ให้เฉพาะอภิญญา ๖. ของบางคน ให้เฉพาะปฏิสัมภิทา ๔.

กสฺสจฺจิ สวากปารมีญาณํ.

ของบางคน ให้เฉพาะสาวกบารมีญาณ.

ปจฺเจกพุทฺธานมปิ ปจฺเจกโพธิญาณเมว เทติ.

ถึงของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ให้เฉพาะปัจเจกโพธิญาณเท่านั้น.

พุทฺธานํ ปน อรหตฺตมคฺโค สพฺพคุณสมปตฺตี เทติ อภิเสโก วิย รมฺโญ สพฺพโลกิสฺสรียภาวํ.

ส่วนพระอรหันต์มรรคของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมให้คุณสมบัติทุกอย่าง

คุณการอภิเษกของพระราชาให้ความเป็นใหญ่ในโลกทั้งหมด ฉะนั้น.

ตสฺมา อณฺณสฺส กสฺสจฺจิปี อนุตฺตโร โพธิ น โหติตี.

เพราะฉะนั้น พระอรหันต์มรรค แม้ของคนอื่นบางคน จึงไม่จัดเป็นโพธิ (ความตรัสรู้) อย่างยอดเยี่ยม ด้วยประการฉะนี้.

“อภิสมพุทฺโธติ อภิญญาสึ ปฏฺฐิวินฺนํ ปตฺโตมฺหิ อธิคฺโตมฺหิติ วุตฺตํ โหติ.

บทว่า อภิสมพุทฺโธ ความว่า เราได้รู้ยิ่งแล้ว คือได้แห่งตลอดแล้ว, อธิบายว่า “เราได้บรรลุแล้ว คือได้ถึงขั้นแล้ว.”

[ข้อเปรียบเทียบการทรงบำเพ็ญอุปัชฌายาเหมือนการฟักไข่]

อิทาณิ ยเทตฺ ภาควตา เอวเมว โข อหํ พฺราหฺมณาตฺธาทีนา นเยน วุตฺตํ โอปมฺมสมปฏฺฐิปาหนํ

ตํ เอวํ อตฺเถน สํสนฺเตตฺวา เวทิตฺตพฺพํ.

บัดนี้ บัณฑิตควรเทียบเคียงคำอุปมาอุปไมย ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยนัยเป็นต้นว่า เอวเมว โข อหํ พฺราหฺมณ
แล้วพึงทราบโดยใจความ โดยนัยดังที่จะกล่าวต่อไปนี้:-

ยถา ทิ ตสฺสา กุกฺกุฏฺฐิยา อตฺตโน อณฺเฑสุ อธิสฺยิตาตีตฺตวิกริยากรณํ

เอวํ โพธิปลฺลงฺเก นิสฺสินฺสสุ โพธิสฺตตฺถุตฺสส ภาควโต อตฺตโน จิตฺตสนฺตฺตาเน อนิจฺจํ ทุกฺขมนตฺตาตี ตฺตวิธานุปฺชฌานกรณํ.

เหมือนอย่างว่า ไข่ที่แม่ไก่ฟักนั้น ทำกิริยาทั้ง ๓ มีนอนกอกอยู่บนฟองไข่ทั้งหลายเป็นต้นของตน ฉนั้นใด,

ข้อที่พระผู้มีพระภาคผู้ยังเป็นผู้เป็นพระโพธิสัตว์ ประทับนั่งบนโพธิบัลลังก์ แล้วทรงบำเพ็ญอุปัชฌายาทั้ง ๓ คือ

“ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา” ในจิตสันดานของพระองค์ ก็ฉนั้น.

กุกกุฎิยา [152] ติวธิกริยาสมปาทเนน อดุชานํ อปุติภาโว วีย

โพธิสตุตถุตสส ภควโต ติวธิชานุปัสสนาสมปาทเนน วิปัสสนาญาณสส อปริหานิ.

ความไม่เสื่อมไปแห่งวิปัสสนาญาณ ก็เพราะพระผู้มีพระภาคผู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญอุปัชฌายาทั้ง ๓ ให้ถึงพร้อม เปรียบเหมือนฟองไข่ทั้งหลายไม่เน่า ก็เพราะแม่ไก่ทำกิริยาทั้ง ๓ ให้ถึงพร้อมฉะนั้น.

กุกกุฎิยา ติวธิกริยากรณน อดุชานํ อลลสิเนหปริยาทานํ วีย

โพธิสตุตถุตสส ภควโต ติวธิชานุปัสสนาสมปาทเนน ภาตตยานุกตนิกนตสิเนหปริยาทานํ.

ความสิ้นไปแห่งความเสนาหา คือความตั้งใจไปตามไตรภพ ก็เพราะพระผู้มีพระภาค ผู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญอุปัชฌายาทั้ง ๓ ให้ถึงพร้อม เปรียบเหมือนความสิ้นไปแห่งยางเมือกแห่งฟองไข่ทั้งหลาย ก็เพราะแม่ไก่ทำกิริยาทั้ง ๓ ฉะนั้น.

กุกกุฎิยา ติวธิกริยากรณน อดุชานํ อวิชชชโกสสส ตนุภาโว วีย

โพธิสตุตถุตสส ภควโต ติวธิชานุปัสสนาสมปาทเนน อวิชชชโกสสส ตนุภาโว.

ความที่กระเปาะฟองคืออวิชชา เป็นธรรมชาติบาง ก็เพราะพระผู้มีพระภาค ผู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญอุปัชฌายาทั้ง ๓ ให้ถึงพร้อม เปรียบเหมือนภาวะที่กระเปาะฟองไข่เป็นของบาง ก็เพราะแม่ไก่ทำกิริยาทั้ง ๓ ฉะนั้น.

กุกกุฎิยา ติวธิกริยากรณน กุกกุฎจฉापकसस पाथनखत्तुणखगानं ฤत्तरภาโว วีย

โพธิสตุตถุตสส ภควโต ติวธิชานุปัสสนาสมปาทเนน วิปัสสนาญาณสส ติกขชรวิปสนนสุรภาโว.

ความที่วิปัสสนาญาณเป็นคุณชาติกล้าแข็ง ผ่องใสและองอาจ ก็เพราะพระผู้มีพระภาค ผู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญอุปัชฌายาทั้ง ๓ ให้ถึงพร้อม เปรียบเหมือนภาวะที่เล็บเท้า และจะงอยปากของลูกไก่เป็นของหยาบและแข็ง ก็เพราะแม่ไก่ทำกิริยาทั้ง ๓ ฉะนั้น.

กุกกุฎิยา ติวธิกริยากรณน กุกกุฎจฉापकसस परिणामกาโล วีย

โพธิสตุตถุตสส ภควโต ติวธิชานุปัสสนาสมปาทเนน วิปัสสนาญาณสส परिणामกาโล วชตติกาโล คพภคหมกาโล เวทิตพโพ.

ควรทราบเวลาที่วิปัสสนาญาณแก่เต็มที่ เวลาเจริญ (และ) เวลาถือเอาห้อง ก็เพราะพระผู้มีพระภาค ผู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญอุปัชฌายาทั้ง ๓ ให้ถึงพร้อม เปรียบเหมือนเวลาที่ลูกไก่แก่เต็มที่ ก็เพราะแม่ไก่ทำกิริยาทั้ง ๓ ฉะนั้น.

โตโต กุกกุฎิยา ติวธิกริยากรณน กุกกุฎจฉापकसस पाथनखलिया वा मुखत्तुणखेन वा อดุชโกสมปาทาเลตวา

पकुषे पपिमेण्णेतवा सोत्थिना ओगिनिपพิथाकाโล^๑ विय तसस भक्वतो तิวथिचानुपससनासमपाथनेन

विपससनायानं कपภं कन्हापेतवा अनुपुपพथिकेतेन ओरहतत्मकेतेन ओविชชชโกสมปาทาเลตวา ओगिणियापकुषे पपिमेण्णेतवा सोत्थिना सकलपुत्तुकुณसज्जिकतालो वेทितपपो.

เพราะเหตุฉะนั้น ควรทราบเวลาที่พระผู้มีพระภาค ทรงให้วิปัสสนาญาณถือเอาห้อง แล้วทำลายกระเปาะฟองคืออวิชชา ด้วยพระอรหัตมรรค ที่พระองค์ได้ทรงบรรลุโดยลำดับ แล้วทรงปรบปีกคืออภิญญา จึงทรงทำให้แจ้งซึ่งพระพุทธานุภาพทั้งหมด โดยความสวัสดี ก็เพราะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงบำเพ็ญอุปัชฌายาทั้ง ๓ ให้ถึงพร้อม เปรียบเหมือนเวลาที่ลูกไก่เอาปลายเล็บเท้า และจะงอยปากกะเทาะกระเปาะฟองไข่ แล้วปรบปีกออกมาได้ โดยความสวัสดี ก็เพราะแม่ไก่ทำกิริยาทั้ง ๓ ฉะนั้น.

๑ อภิญญา ... อธิปิ.

“สวาทิ พราหมณ เชฏฐโฐ เสฏฐโฐ โลกสสาติ โส อหิ พราหมณ

ยถา เตสึ กุกกุฏโปกทานิ ปฐุมตริ อณทโกสมปทาเลตวา อภินิพพตโต กุกกุฏโปกโก เชฏฐโฐ โหติ

เอวี อวิชชาคตตาย ปชาย ตัง [153] อวิชชณทโกสมปทาเลตวา ปฐุมตริ อริยาย ชาติยา ชาตตตา “เชฏฐโฐ วุฑฒตโมติ สงขิ คโต สพพคณเหติ ปน อปฏิสมตตา “เสฏฐโฐติ.

หลายบทว่า สวาทิ พราหมณ เชฏฐโฐ เสฏฐโฐ โลกสส ความว่า

“ดูก่อนพราหมณ์! บรรดาหมู่สัตว์ผู้ตกอยู่ในอวิชชา เรานั้นได้ทำลายกระเปาะฟอง คือ อวิชชานั้น

แล้วถึงความนับว่า ‘เป็นผู้ที่เจริญที่สุด คือเจริญอย่างสูงสุด’ เพราะเป็นผู้เกิดแล้วโดยอริยชาติก่อนกว่าเขา

เปรียบเหมือนบรรดาลูกไก่เหล่านั้น ลูกไก่ตัวที่กะเทาะกระเปาะฟองไข่ ออกมาได้ก่อนกว่าเขา ย่อมเป็นไก่ตัวพี ฉะนั้น,

ส่วนพระผู้มีพระภาค ชื่อว่าถึงความนับว่า “เป็นผู้ประเสริฐที่สุด” เพราะไม่มีใครทัดเทียมได้ด้วยพระคุณทั้งปวง.”

[พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ประเสริฐเพราะบำเพ็ญเพียร]

เอวี ภควา อตตโน อนุตตริ เชฏฐเสฏฐภาวึ พราหมณสส ปกาเสตวา

อิทานิ ยาย ปฏิปทาย ตัง อธิคโต ตัง ปฏิปทึ ปุพพภาคโต ปญฺติ ทสเสตฺติ “อารทริ โข ปน เม พราหมณาติอาทิมาห.

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงประกาศความที่พระองค์ เป็นผู้เจริญที่สุดและประเสริฐที่สุด อย่างยอดเยี่ยมแก่พราหมณ์อย่างนั้นแล้ว

บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงปฏิปทา ที่เป็นเหตุให้พระองค์ทรงบรรลุความเป็นผู้เจริญที่สุดเป็นต้น จำเดิมแต่ส่วนเบื้องต้น

จึงตรัสว่า อารทริ โข ปน เม พราหมณ เป็นต้น.

อิมี วา ภควโต อนุตตริ เชฏฐเสฏฐภาวึ สุตวา พราหมณสส จิตตเมวี อุปปนนิ “กาย นุโข ปฏิปทาย อิมี ปตโตติ.

อีกอย่างหนึ่ง เพราะได้สดับข้อที่พระผู้มีพระภาค เป็นผู้เจริญที่สุดและประเสริฐที่สุด อย่างยอดเยี่ยมนี้แล้ว

พราหมณ์จึงเกิดความคิดอย่างนี้ว่า

“พระผู้มีพระภาค ได้ทรงบรรลุความเป็นผู้เจริญที่สุดและประเสริฐที่สุดด้วยปฏิปทา อะไรหนอแล?” ดังนี้.

ตสส จิตตมถญาย “อิมายาหิ ปฏิปทาย อิมี อนุตตริ เชฏฐเสฏฐภาวึ ปตโตติ ทสเสนโต เอวมาห.

พระผู้มีพระภาค ทรงทราบความคิดของพราหมณ์นั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงว่า

“เราได้บรรลุความเป็นผู้เจริญที่สุดและประเสริฐที่สุด อย่างยอดเยี่ยมนี้ ด้วยปฏิปทานี้” จึงได้ตรัสอย่างนั้น.

ตตถ “อารทริ โข ปน เม พราหมณ วิริยิ อโหสิตี

“พราหมณ น มยา อัย อนุตตโร เชฏฐเสฏฐภาวึ กุสีเตน มุญฺฐสฺสตีนา สารทฺธกาเยน วิกฺขิตตจิตเตน อธิคโต,

อปิจ โข ตพฺธิคมาย อารทริ โข ปน เม วิริยิ อโหสิ โปธิมณฺเฑ นิสินฺเนน มยา จตฺรุงคสมนฺนาคตฺ วิริยิ อารทริ อโหสิ”.

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า อารทริ โข ปน เม พราหมณ วิริยิ อโหสิ ความว่า

“ดูก่อนพราหมณ์! ข้อที่เราเป็นผู้เจริญที่สุดและประเสริฐที่สุด อย่างยอดเยี่ยมนี้ เราหาได้บรรลุด้วยความเกียจคร้าน

ด้วยความหลงลืมสติ ด้วยความมีกายกระสับกระส่าย (และ) ด้วยความเป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่านไม่.

อีกอย่างหนึ่งแล เพราะเราได้ปรารภความเพียรแล้วแล เพื่อบรรลุความเป็นผู้เจริญที่สุดและประเสริฐที่สุดนั้น

คือเรานั่งอยู่แล้ว ณ โพธิมณฑล ได้ปรารภความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔.”

ปคฺคหิตํ อสิลิลปวตฺติตนฺติ วุตตํ โหติ.

มีคำอธิบายว่า “ได้ประคอง คือให้เป็นที่ไปไม่ย่อหย่อน.”

อารทตตตาเยว จ เม ตํ อสลินี อโหสิ.

ก็แล ความเพียรนั้น ได้ชื่อว่าเป็นคุณชาติไม่ย่อหย่อนเพราะเราได้ปรารถนาแล้วอย่างแท้จริง.

น เกวลยจ วิริยเมว สติปิ เม อารมณณากิมุชชีภาเวน อุกฺกุฐิตา อโหสิ อุกฺกุฐิตตตาเยว จ อปฺปมฺภูฐา.

ทั้งมีใจแต่ความเพียรอย่างเดียวเท่านั้น แม้สติเราก็ได้เข้าไปตั้งไว้เฉพาะแล้ว โดยความเป็นคุณธรรมบ่าหน้าตรงต่ออารมณ์ และชื่อว่าเป็นความไม่หลงลืม เพราะปรากฏอยู่เฉพาะหน้าที่เดียว.

“ปสฺสทฺโธ กาโยติ กายจิตตปฺปสฺสทฺธิวเสน กาโยปิ เม ปสฺสทฺโธ อโหสิ.

สองบทว่า ปสฺสทฺโธ กาโย ความว่า “แม้กายของเราก็เป็นของสงบแล้ว ด้วยอำนาจแห่งความสงบกายและจิต.

ตตถ ยสฺมา นามกายเย ปสฺสทฺเธ รูปกาโยปิ ปสฺสทฺโธเอว โหติ ตสฺมา นามกาโย รูปกาโยติ อวิเสเสตวาว ปสฺสทฺโธ กาโยติ วุตฺตํ.

เพราะเมื่อนามกาย สงบแล้ว แม้รูปกาย ก็เป็นอันสงบแล้วเหมือนกัน,

ฉะนั้น ในพระบาลีนั้น พระผู้มีพระภาคไม่ตรัสให้พิเศษเลยว่า ‘นามกายรูปกาย’ ตรัสเพียงว่า ‘กายสงบ’ เท่านั้น.”

“อสารทฺโธติ โส จ [154] โข ปสฺสทฺตตตาเยว อสารทฺโธ.

บทว่า อสารทฺโธ ความว่า “ก็กายนั้น ชื่อว่าหาความกระสับกระส่ายมิได้ เพราะเป็นกายอันสงบแล้วนั้นแล,”

“วิคตฺทโรติ วุตฺตํ โหติ.

มีคำอธิบายว่า “เป็นกายที่ปราศจากความกระวนกระวายแล้ว.”

สมาหิตํ จิตฺตํ เอกคฺคนฺติ จิตฺตปิ เม สมฺมา อาหิตํ สุกฺกุฐํ ฐูปิตํ อปฺปิตํ วिय อโหสิ สมาหิตตตตาเยว จ เอกคฺคํ อจลํ นิปณฺหนนฺติ.

หลายบทว่า สมาหิตํ จิตฺตํ เอกคฺคํ ความว่า “ถึงจิตของเรา ก็ตั้งอยู่แล้วโดยชอบ คือดำรงมั่นดีแล้ว ได้เป็นราวกะว่าแน่นแฟ้นแล้ว, และจิตของเรานั้น ชื่อว่ามีอารมณ์เป็นหนึ่ง, คือไม่หวั่นไหว ได้แก่ไม่มีความดิ้นรน เพราะเป็นจิตตั้งมั่นดีนั้นแล.”

เอตตวตฺตา ฆานสฺส ปุพฺพภาคปฺปฏิปทา กถิตา โหติ.

ข้อปฏิบัติเป็นส่วนเบื้องต้นแห่งฌาน เป็นอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว ด้วยลำดับเพียงเท่านี้.

กล่าวด้วยปฐมฌาน

อิทานิ อิมาย ปฏิปทาย อธิคตัม ปฐมฌานัง อาทิ กตวา วิชชาตตยปริโยสานัง วิเสสํ ทสฺเสนโต “โสโข อหฺนติอาทิมาท ฯ”

บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงคุณวิเศษ ตั้งต้นแต่ปฐมฌาน มีวิชา ๓ เป็นที่สุด
ที่พระองค์ได้บรรลุแล้ว ด้วยปฏิปทานี้ จึงตรัสว่า โส โข อหฺ ดังนี้เป็นต้น.

ตตถ “วิวิจฺเจว กามเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ฌมเมหิตีอาทินิ กิญฺจาปิ

“ตตถ กตเม กามา, ฉนฺโท กามิ, ราโค กามิ, ฉนฺทราโค กามิ, สงกปโป กามิ, ราโค กามิ, สงกปฺปราโค กามิ, อิเม วุจฺจนฺติ กามา.

ตตถ กตเม อกุสลา ฌมมา, กามฉนฺโท ฯเปฯ วิจิจฺฉา อิเม วุจฺจนฺติ อกุสลา ฌมมา

อิตฺติ อิเมหิ จ กามเมหิ อิเมหิ จ อกุสเลหิ ฌมเมหิ วิวิตโต โหติ ปวิวิตโต,

เตน วุจฺจติ ‘วิวิจฺเจว กามเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ฌมเมหิตีอาทินา นเยน วิภังเกเยว อตฺถิ วุตฺโต

ตถาปิ อภฺรูกถานยํ วินา น สฺมฺมจฺจ ปากฺโข โหติ

ในบรรดาบทเหล่านั้น ใจความแห่งบทเป็นต้นว่า “วิวิจเจว กามเมหิ วิวิจจ อกุสเลหิ ฌมเมหิ”

พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้แล้วในวิภังคินันแด โดยนัยเป็นต้นว่า

“บรรดากามและอกุศลธรรมเหล่านั้น กามเป็นไฉน? คือ ความพอใจ ชื่อว่า กาม, ความหนัดด้วยชื่อว่า กาม,

ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ ชื่อว่า กาม, ความดำริ ชื่อว่า กาม, ความกำหนด ชื่อว่า กาม,

ความกำหนดด้วยอำนาจความดำริ ชื่อว่า กาม, เหล่านี้ เราเรียกว่า กาม,

บรรดากามและอกุศลธรรมเหล่านั้น อกุศลธรรมเป็นไฉน? คือ ความพอใจด้วยอำนาจแห่งความใคร่ ความพยายาม

ความหตู่และเคลิบเคลิ้ม ความฟุ้งซ่านและรำคาญ ความล่งเลสงสัย, เหล่านี้เราเรียกว่า อกุศลธรรม,

พระโยคาวจร เป็นผู้สงบแล้ว คือเจียบแล้วจากกามเหล่านี้ และจากอกุศลธรรมเหล่านี้ ดังกล่าวมาฉะนี้,

เพราะเหตุฉะนั้น พระโยคาวจรนั้นเราเรียกว่า สงบแล้วเที่ยงจากกามทั้งหลาย สงบแล้วจากอกุศลธรรมทั้งหลาย” ดังนี้ แม้ก็จริง,

ถึงกระนั้น ใจความ (แห่งบทเหล่านั้น) เว้นอรรถกถานัยเสีย จะปรากฏด้วยดีไม่ได้

อภฺรูกถานเยเนว นํ ปกาสะยิสสามิ ฯ

ข้าพเจ้าจักประกาศใจความนั้น ตามอรรถกถานัยนั้นแล (ต่อไป):-

เสยฺยถิทํ ฯ

ข้อนี้อย่างไรเล่า?

“วิวิจฺเจว กามเมหิติ กามเมหิ วิวิจฺจิตฺวา, วินา หุตฺวา อปสฺสกิตฺวา ฯ”

อย่างนี้คือ สองบทว่า วิวิจเจว กามเมหิ แปลว่า สงบแล้ว คือหลักเว้นออกจากกามทั้งหลาย.

[อธิบาย เอว อักษร]

โย ปนายเมตถ เอวกาโร, โส “นियมตฺถิติ เวทิตพฺโพ ฯ”

ก็ เอว อักษรนี้ ในบทว่า วิวิจเจว นี้ พึงทราบว่าเป็นนอร์ธ.

ยสฺมา จ นิยมตฺโถ,

ตสฺมา ตสฺมี ปฐมฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรณสมเย อวิชฺชมานานมปิ กามานํ ตสฺส ปฐมฌานสฺส ปฏิปทฺษภาวํ
กามปริจจาเคนเว จสฺส อธิคมํ ทีเปติ ฯ

ก็เพราะ เอ อักษร มีความกำหนดเป็นอรรถนั้น,

ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงทรงแสดงความที่กามทั้งหลาย แม้ไม่มีอยู่ในเวลาเข้าปฐมฌานนั้น ก็เป็นข้าศึกแก่ปฐมฌานนั้น
และการและบรรลุปฐมฌานนั้นได้ ก็ด้วยการสลละกามนั้นแล.

ถลั ฯ

ถามว่า “ข้อนั้น คืออย่างไร?”

“วิวิจฺเจว กามเมหิตี

“เอวํ หิ นิยม กริยามาน, [155] อิทํ ปณฺญายติ นฺนิมสฺส ฌานสฺส กามา ปฏิปทฺษภูตา,
เยสุ สติ, อิทํ นปฺพวตฺตติ, อนฺธกาเร สติ, ปทึโป วีย, เตสํ ปริจจาเคนเว จสฺส อธิคมํ โหติ โอริมตีรปริจจาเคน ปาริมตีรเสว
ตสฺมา นิยมํ กโรตีติ ฯ

แก้ว่า “คือ สงัดแล้วเที่ยว จากกามทั้งหลาย”

อธิบายว่า “จริงอยู่ เมื่อทำความนิยมไว้อย่างนั้น, คำนี้ ย่อมปรากฏชัดว่า กามทั้งหลาย ย่อมเป็นข้าศึกต่อฌานนี้ อย่างแน่นอน,
เมื่อกามเหล่าใดยังมีอยู่ ปฐมฌานนี้ ย่อมเป็นไปไม่ได้ ดุจเมื่อมีมืด แสงประทีปก็ไม่มีฉะนั้น
และการบรรลุปฐมฌานนั้น จะมีได้ก็ด้วยการสลละกามเหล่านั้นเสียได้ เปรียบเหมือนการไปถึงฝั่งโน้นได้ ก็ด้วยการละฝั่งนี้ฉะนั้น,
เพราะฉะนั้น ท่านจึงทำความกำหนดไว้.”

ตตฺถ สียา “กสฺมา ปเนส ปุพฺพปเทเวว วุตฺโต, น อุตฺตรปเท. ก็ อุกฺสเลหิ ธมฺเมหิ อวิวิจฺจาปิ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรเวยยติ ฯ

ในคำว่า วิวิจฺเจว กามเมหิตี นั้น

พึงมีคำถามว่า “ก็เพราะเหตุไร? พระผู้มีพระภาคจึงตรัส เอ อักษรนั้น ไว้เฉพาะบทต้นเท่านั้น ไม่ตรัสไว้ในบทหลังเล่า,
พระโยคาวจรแม้ไม่สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ก็พึงได้บรรลุฌานอยู่หรือ?”

น โข ปเนตฺ อเอวํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ตนฺนิสฺสรณโต หิ ปุพฺพปเท เอส วุตฺโต ฯ

แก้ว่า “ก็แล (เอ อักษร ที่เป็นอวธารณะ)นั้น บัณฑิตไม่ควรเห็นอย่างนั้น.

เพราะว่า เอ อักษรนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในบทต้น ก็เพราะฌานเป็นเครื่องสลัดเสียซึ่งกามนั้น.

กามธาตฺสมตฺกมฺนโต หิ กามราคปฏิปทฺษโต จ อิทํ ฌานํ กามานเมว นิสฺสรณํ ฯ

แท้จริง ฌานนี้ชื่อว่าสลัดเสียซึ่งกามทั้งหลายทีเดียว เพราะก้าวล่วงกามธาตุเสียได้ และเพราะเป็นข้าศึกต่อกามราคะ.

ยถา “กามานเมตฺ นิสฺสรณํ ยทิตํ เนกขมฺมนฺติ ฯ

เหมือนดังที่(พระสารีบุตร)กล่าวไว้ว่า “ฌาน คือเนกขัมมะนี้นั้น สลัดเสียซึ่งกามทั้งหลาย” ดังนี้.

อุตรรูปเทปิ ปเนส, ยถา “อิเธว ภิกขเว ปฐโม สมโณ อธิ ทุติโย สมโณติ เอตถ **เอวกาโร** อาเนตวา วุจจติ, เอวํ วตตพโพ ๑
 อัน เอว อักษรนั้น บัณฑิตควรกล่าวไว้แม้ในบทหลัง เหมือนอย่าง เอว อักษร ที่พระผู้มีพระภาคทรงนำมาตรัสไว้ในคำนี้ว่า
 “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะที่ ๑ มีอยู่ในศาสนานี้ทีเดียว, สมณะที่ ๒ มีอยู่ในศาสนา^๑นี้” ดังนี้เป็นต้น ฉะนั้น.

น ทิ สกกา อีโต อญญะหิปี นีวรรณสงขาเตหิ อุกุสลธมเมหิ อวิวิจจ ฉานํ อุปสมปชช วิหริตุ
 ตสฺมา “วิวิจเจว กามะหิ วิวิจเจว อุกุสเลหิ ธมเมหิตี เอวํ ปททวยะปิ **เอส** ทฏฐพโพ ๑

จริงอยู่ ใครๆ ไม่สังกัดแล้วจากอกุศลธรรมทั้งหลาย กล่าวคือนิรณัน แม้อื่นจากกามฉันทน์^๒ ไม่อาจจะบรรลุมานอยู่ได้เลย,
 เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงเห็นความนิยมนี้ แม้ในบททั้งสองอย่างนี้ว่า

“พระโยคาวจร สังกัดแล้วเที่ยวกจากกามทั้งหลาย สังกัดแล้วเที่ยวกจากอกุศลธรรมทั้งหลาย” ดังนี้.

ปททวยะปิ จ กิญจาปี “วิวิจจาติ อิมินา สาธารณวจเนน ตทงควิเวกาทโย กายวิเวกาทโย จ สพเพปิ **วิเวกา** สงคหํ คจฺจนฺติ,
 ตถापि “กายวิเวโก จิตตวิเวโก วิกขมณวิเวโกติ **ตโย**เอว อธิ ทฏฐพพา ๑

อนึ่ง วิเวกแม้ทั้งหมด มีตทงควิเวก และกายวิเวกเป็นต้น ย่อมถึงความสงเคราะห์เข้าแม้ในบททั้งสอง ด้วยคำที่เป็นสาธารณะนี้
 ว่า “วิวิจจ” แม้ก็จริง, ถึงกระนั้น ในอธิการนี้ ก็ควรเห็นวิเวกเพียง ๓ เท่านั้น คือ “กายวิเวก จิตตวิเวก วิกขมณวิเวก”.

“กามะหิตี อิมินา ปน ปเทน

เย จ นิตฺเตเส “กตเม วตฺตูกามา มนาปียา รูปาตืออาทินา นเยน วตฺตูกามา วุตฺตา

เย จ ตตฺเถว วิภงฺเก จ “ฉนฺโท กาโมตืออาทินา นเยน กิเลสกามา วุตฺตา

เต สพเพปิ สงคหิตา อิจฺเจว ทฏฐพพา ๑

ก็พวกวัตตุกาม (ที่พระสารีบุตรเถระ) กล่าวไว้ในนิเทศ โดยนัยเป็นต้นว่า “วัตตุกามเป็นไฉน? คือรูปอันเป็นที่ชอบใจ^๓”
 และพวกกิเลสกาม (ที่พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ในวิภังคินิเทศนั้นนั่นแล โดยนัยเป็นต้นว่า “ความพอใจ ชื่อว่า กาม”^๓
 แม้ทั้งหมดเหล่านั้น บัณฑิตพึงเห็นว่า ท่านสงเคราะห์เข้าด้วยบทว่า **กามะหิ** นี้แล.

เอวํ ทิ สติ, “วิวิจเจว [156] กามะหิตี วตฺตูกาเมหิปี วิวิจเจวาติ อตฺถโถ ยุชฺชติ ๑

ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น สองบทว่า **วิวิจเจว กามะหิ** ความหมายว่า “สังกัดแล้วเที่ยว แม้จากวัตตุกามทั้งหลาย” ดังนี้ ก็ใช้ได้.

เตน **กายวิเวโก** วุตฺโต โหติ ๑

กายวิเวกย่อมเป็นอันท่านกล่าวแล้ว ด้วยความสังกัดจากวัตตุกามนั้น.

“วิวิจจ อุกุสเลหิ ธมเมหิตี กิเลสกาเมหิ สพพากุสเลหิ วา วิวิจจาติ อตฺถโถ ยุชฺชติ ๑

หลายบทว่า **วิวิจจ อุกุสเลหิ ธมเมหิ** ความหมายว่า “สังกัดแล้วจากกิเลสกามทั้งหลาย หรือจากอกุศลธรรมทั้งปวง” ดังนี้ ก็ใช้ได้.

เตน **จิตตวิเวโก** วุตฺโต โหติ ๑

จิตตวิเวก ย่อมเป็นอันท่านกล่าวแล้ว ด้วยความสังกัดจากกิเลสกามหรือจากอกุศลธรรมทั้งปวงนั้น.

๑ อจ. จตุกก. ๒๑/๓๒๓.

๒ ขุ. มหา. ๙๑/๑.

๓ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๖.

ปุริเมน เจตถ วตถุกาเมหิ วิเวกวจนโตเยว กามสุขปริจจาโค
ทุดิเยน กิเลสกาเมหิ วิเวกวจนโต เนกขมมสุขปริคคโห วิภาวิต โหติ ฯ

ก็บรรดากายวิเวกและจิตตวิเวก ๒ อย่างนี้

ความสละกามสุขเป็นอันท่านประกาศแล้ว ด้วยกายวิเวกข้อต้น เพราะกล่าวถึงความสังัดจากวัตถุกามทั้งหลายนั่นเอง, ความระครองเนกขัมมสุข เป็นอันท่านประกาศแล้ว ด้วยจิตตวิเวกข้อที่ ๒ เพราะกล่าวถึงความสังัดจากกิเลสกาเมทั้งหลาย.

เอว วตถุกาเมกิเลสกาเมวิเวกวจนโตเยว จ
เอเตส ปฐเมน สงกิเลสวตถุปปหานํ ทุดิเยน สงกิเลสปปหานํ
ปฐเมน โลลาภาสส เหตุปริจจาโค ทุดิเยน พาลภาสส
ปฐเมน จ ปโยคสุทธิ ทุดิเยน อาสยโปสนํ วิภาวิต โหติติ วิญญาตัพพ ฯ

อนึ่ง บรรดาบททั้ง ๒ ตามที่กล่าวแล้วนั้น

การละสังกิเลสวัตถุ พึงรู้ว่า ท่านประกาศแล้ว ด้วยบทแรก,

การละสังกิเลส พึงรู้ว่า ท่านประกาศแล้ว ด้วยบทที่ ๒.

การละเหตุแห่งความอยาก พึงรู้ว่า ท่านประกาศแล้ว ด้วยบทแรก,

การละเหตุแห่งความโง่เขลา พึงรู้ว่า ท่านประกาศแล้ว ด้วยบทที่ ๒,

ความบริสุทธิ์แห่งการประกอบความเพียร พึงรู้ว่า ท่านประกาศแล้ว ด้วยบทแรก,

และความกลม่อมเกล่าอภัยาศัย พึงรู้ว่า ท่านประกาศแล้ว ด้วยบทที่ ๒

เพราะกล่าวถึงความสังัดจากวัตถุกามและกิเลสกาเมนั้นแล ดังพรรณนามาฉะนี้.

เอส ตาว นโย “กาเมหิติ เอตถ วตถุกาเมสุ วตถุกาเมปกเข ฯ

บรรดากามตามที่กล่าวในบทว่า กาเมหิ นี้ ในฝ่ายวัตถุกาม มีนัยเท่านั้นก่อน.

กิเลสกาเมปกเข ปน “ฉนโหติ จ “ราโคติ จ เอวมาทีหิ อเนกเกโท กามจจนโทเยว “กาโมติ อธิเปโต ฯ

ส่วนในฝ่ายกิเลสกาเม กามฉันทน์นั่นเอง ซึ่งมีประเภทยากมาย ท่านประสงค์ว่า “กาม” โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า “ฉันทะชื่อว่า กาม” และว่า “ราคะ ชื่อว่า กาม.”

โส จ อกุสลปริยาปนโนปิ สมาน “ตตถ กตโม กามจจนโท กาโมติอาทีนา นเยน วิภงเค ฆานปฏิกขโต วิสุ วุตโต ฯ

ก็กามฉันทน์นั้น ถึงเป็นของนับเนื่องในอกุศลก็ตาม พระผู้มีพระภาค ก็ตรัสไว้ในคัมภีร์วิภังค์แผนกหนึ่ง เพราะเป็นข้าศึกต่อฆาน โดยนัยเป็นต้นว่า “บรรดากามและอกุศลธรรมเหล่านั้น ความพอใจด้วยอำนาจแห่งความใคร่ เป็นไฉน? คือ กาม^๑” ดังนี้.

กิเลสกาเมตตา วา ปุริมปเท วุตโต ฯ อกุสลปริยาปนตตา ทุดิเยน ฯ

อีกอย่างหนึ่ง (กามฉันทน์นั้น พระผู้มีพระภาค) ตรัสไว้ในบทต้น เพราะเป็นกิเลสกาเม.

ตรัสไว้ในบทที่ ๒ เพราะเป็นกามนับเนื่องในอกุศล.

อเนกเกโท จสส “กามโตติ อวตวา “กาเมหิติ วุตติ ฯ

อนึ่ง ไม่ได้ตรัสว่า “กามโต” แต่ตรัสว่า “กาเมหิ” เพราะกามฉันทน์นั้นมีประเภทยากมาย.

อญญสมปิ จ ฌมมานํ อุกุสลาเว วิชชมาเน,

“ตตถ กตเม อุกุสลา ฌมมา กามจจนฺโทติอาทิมา นเยน วิภงเค อุปริมาณํคานํ ปจจนีกปฏิปกฺขภาวทสสนโต นีวรณานเว วุตตานิ ๑

ก็เมื่อความที่ธรรมทั้งหลาย แม้เหล่าอื่นซึ่งเป็นอุกุศล ยังมีอยู่, นีวรณทั้งหลายเท่านั้น พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ในคัมภีร์วิภังค์ เพราะทรงแสดงความที่นีวรณเป็นข้าศึกโดยตรงต่อองค์ฌานชั้นสูงขึ้นไป โดยนัยเป็นต้นว่า “บรรดา กามและอุกุศลธรรมเหล่านั้น อุกุศลธรรม เป็นไฉน? คือความพอใจด้วยอำนาจแห่งความใคร่^๑” ดังนี้.

นีวรณานิ หิ ฌานจกปจจนีกานิ ๑ “เตสํ ฌานจกานเมว ปฏิปกฺขานิ วิทฺธสกาณิตี วุตฺตํ โหติ ๑

จริงอยู่ นีวรณทั้งหลาย ย่อมเป็นข้าศึกโดยตรงต่อองค์ฌาน.

มีคำอธิบายว่า “องค์ฌานทั้งหลายเท่านั้นเป็นปฏิปักษ์ คือเป็นเครื่องกำจัดนีวรณเหล่านั้น.”

ตถา หิ “สมาธิ กามจจนฺทสส ปฏิปกฺโข, ปิติ พยาบาทสส, วิตกโก [157] ถินมิทฺธสส, สุขํ อุตฺธจกุกุกุจจสส, วิจาโร วิจิกิจฉายาติ เปฏฺเฏ วุตฺตํ ๑

จริงอย่างนั้น พระมหากัจจายนเถระ ก็ได้กล่าวไว้ในเปฏุกปกรณว่า

“สมาธิ เป็นปฏิปักษ์ต่อกามฉันท, ปิติ เป็นปฏิปักษ์ต่อพยาบาท, วิตก เป็นปฏิปักษ์ต่อถินมิทระ, สุข เป็นปฏิปักษ์ต่ออุทธจกุกุกุจจะ, วิจาร เป็นปฏิปักษ์ต่อวิจิกิจฉา.”

เอวเมตถ

“วิวิจเจว กามเมหิตี อิมินา กามจจนฺทสส วิภงฺกนวิเวโก วุตฺโต โหติ ๑

“วิวิจจ อุกุสเลหิ ฌมเมหิตี อิมินา ปญจนนฺปิ นีวรณานิ ๑

บรรดาบททั้ง ๒ นี้

ความสังัดด้วยอำนาจการข่มกามฉันทไว้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว ด้วยบทนี้ว่า “วิวิจเจว กามเมหิ.”

ความสังัดด้วยอำนาจการข่มนีวรณแม่ทั้ง ๕ ไว้ เป็นอันพระองค์ตรัสด้วยบทนี้ว่า “วิวิจจ อุกุสเลหิ ฌมเมหิ” โดยนัยดังกล่าวมาฉะนี้.

อคฺคหิตคฺคหณฺน ปน ปฐฺเมน กามจจนฺทสส, ทฺติเยน เสสนีวรณานิ ๑

อนึ่ง ความสังัดด้วยอำนาจการข่มกามฉันทไว้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ด้วยบทแรก ด้วยศัพท์ที่ท่านมิได้ถือเอา, ความสังัดด้วยอำนาจการข่มนีวรณที่เหลือไว้ เป็นอันตรัสด้วยบทที่ ๒.

ตถา ปฐฺเมน ตีสุ อุกุสลมุเลสุ ปญจกามคุณภทฺทวิสยสส โลภสส, ทฺติเยน อาฆาตวตฺตฤเกทาทีวีสยานํ โทสโมหานํ ๑

อนึ่ง บรรดาอุกุศลมูลทั้ง ๓

ความสังัดด้วยอำนาจการข่มโลภะอันมีความต่างแห่งปัญจกามคุณเป็นอารมณ์ เป็นอันตรัสไว้ด้วยบทแรก,

ความสังัดด้วยอำนาจการข่มโทสะและโมหะ อันมีชนิดแห่งอาฆาตวัตตฤเป็นต้นเป็นอารมณ์ เป็นอันตรัสไว้ด้วยบทที่ ๒.

โอฆาทีสุ วา ฌมเมสุ

ปฐมเมณ กามโฆกามโยค กามาสว กามุปาทาน อภิขฌากายคณฐู กามราคะ สโยชนานัน,
ทุดิเยน อวเสสโอฆโยคาสวอุปาทานคณฐูสโยชนานัน ฯ

อีกอย่างหนึ่ง บรรดาธรรมทั้งหลาย มีโอฆะเป็นต้น

ความสังัดด้วยอำนาจการข่มสังโยชนัน คือ กามโอฆะ กามโยคะ กามาสวะ กามุปาทาน อภิขฌากายคณฐู และกามราคะไว้
เป็นอันพระผู้มีพระภาคตรัสด้วยบทแรก,

ความสังัดด้วยอำนาจการข่มสังโยชนัน คือ โอฆะ โยคะ อาสวะ อุปาทาน และคณฐูที่เหลือไว้ ย่อมเป็นอันตรัส ด้วยบทที่ ๒.

ปฐมเมณ จ ตณฺหยา ตสมฺปยุตฺตกาณฺณจ, ทุดิเยน อวิชฺชาเย ตสมฺปยุตฺตกาณฺณจ ฯ

อนัน ความสังัดด้วยอำนาจการข่มตัณหา และกิเลสที่สัมปยุตด้วยตัณหานันไว้ เป็นอันพระองค์ตรัสด้วยบทแรก,
ความสังัดด้วยอำนาจการข่มอวิชชา และกิเลสที่สัมปยุตด้วยอวิชชานันไว้ เป็นอันพระองค์ตรัสด้วยบทที่ ๒.

อปิจ ปฐมเมณ โลกสมฺปยุตฺตอภฺภูจิตฺตูปปาทานัน,

ทุดิเยน เสสาณัน จตฺตุนัน อุกุสลจิตฺตูปปาทานัน วิภฺขมฺภานวิเวโก วุตฺโต โทตีติ เวทิตฺตพฺโพ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง

ความสังัดด้วยอำนาจการข่มจิตตูปปาต ๘ ดวง ที่สัมปยุตด้วยโลภะไว้ พึงทราบว่าเป็นอันพระองค์ตรัสด้วยบทแรก,

ความสังัดด้วยอำนาจการข่มอกุศลจิตตูปปาต ๔ ดวงที่เหลือไว้ พึงทราบว่าเป็นอันพระองค์ตรัสด้วยบทที่ ๒.

อัย ตาว “วิวิจฺเจว กามเมหิ วิวิจฺจ อุกุสเลหิ ฌมฺเมหิตี เอตถ อตฺตปฺปกาสนา ฯ

การประกาศเนื้อความในคำว่า วิวิจเจว กามเมหิ วิวิจจ อุกุสเลหิ ฌมเมหิ นี้ มีเพียงเท่านี้ก่อน.

[อรรถาธิบายองค์ ๕ แห่งปฐมฌาน]

เอตตาวตา จ ปฐมสฺส ฌานสฺส ปทานงคฺ ทสเสตวา อิทานิ สมฺปิโยคงคฺ ทสเสนโต “สวิตกฺกํ สวิจฺจารนฺตืออาทิมาท ฯ

ก็พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงองค์สำหรับละแห่งปฐมฌาน ด้วยคำมีประมาณเพียงเท่านี้แล้ว

คราวนี้ เมื่อจะทรงแสดงองค์ประกอบ จึงตรัสคำมีอาทิว่า “เป็นไปกับด้วยวิตก เป็นไปกับด้วยวิจาร์.”

ตตถ

ใน(พากย์ว่า เป็นไปกับด้วยวิตก เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

วิตกฺกนํ วิตกฺโก. “โอหนนฺตึ^๑ วุตฺตํ โหติ ฯ

ความตรีก ชื่อว่า วิตก. ท่านอธิบายว่า “ความดำริ.”

สวายํ อารมฺมเณ จิตฺตสฺส อภินิโรปนลกฺขโณ อาหนนฺปฺริยาหนนฺโรโส ฯ

วิตกนั้น มีความกตเฉพาะซึ่งจิตในอารมณ์เป็นลักษณะ มีการจดและจดโดยรอบเป็นรส.

ตถา ทิ เตน โยคาวจโร “อารมฺมณํ วิตกฺกาหตํ วิตกฺกปฺริยาหตํ กโรตีติ วุจฺจติ ฯ

จริงอย่างนั้น พระโยคาวจร ท่านเรียกว่า “ทำอารมณ์ให้เป็นธรรมชาติอันวิตกจดแล้วและจดโดยรอบแล้ว” ด้วยวิตกนั้น.

๑ อุหนนฺตึปิ ทิสฺสติ ฯ

อารมณ์ณ จิตตสส อานยนปจจุปฐฐานโน ๑

วิตกนั้น มีอันนำมาซึ่งจิตในอารมณ์เป็นปัจจุปฐฐาน.

วิจารณ์ วิจาโร, “อนุสยจรณนติ วุตต์ โหติ ๑

ความตรอง ชื่อว่า วิจาร, ท่านอธิบายว่า “การที่จิตท่องเที่ยวเรื่อยไป.”

สวาย อารมมณานุมชชน[158]ลกขโณ, ตตถ สหชาตานุโยชนโรส, จิตตสส อนุปปนฺธนปจจุปฐฐานโน ๑

วิจารณ์นั้น มีการเคล้าอารมณ์เป็นลักษณะ, มีอันประกอบเนื่องๆ ซึ่งสหชาตธรรมในอารมณ์นั้นเป็นรส, มีการตามผูกพันแห่งจิตเป็นปัจจุปฐฐาน.

สนฺเตปิ จ เนสํ กตถจิ อวิโยเค,

โอสาริกตเถน ปุพฺพคมตเถน จ ฆณฺฑาทภิมฺมาตสทฺโธ ๑ วิย เจตโส ปฐฺมาภินิปาโต วิตกโก

สุชฺชมตเถน อนุโร วิย อนุปปนฺธโร วิจาโร ๑

ก็เมื่อความไม่พราวจากกันแห่งวิตกวิจารณ์เหล่านั้นในจิตตูปบาทบางขณะ แม้มีอยู่,

วิตก ก็คือการตกไปเฉพาะอารมณ์ครั้งแรกของใจ ดุจเสียงเคาะระฆัง

เพราะหมายความว่า เป็นสภาพที่หายาบ และเพราะความหมายว่าเป็นสภาพเริ่มก่อน.

วิจารณ์ ก็คือการที่จิตตามผูกพันติดต่อกัน ดุจเสียงครวญของระฆัง เพราะหมายความว่า เป็นสภาพที่ละเอียด.

วิปฺพารวา เจตถ วิตกโก ปริปฺพนฺทภาโว

จิตตสส อากาเส อุปฺปตฺติคฺคาสมสส ปกฺขิโน ปกฺขวิกฺเขโป วิย ปฐฺมาภิมุขปาโต วิย จ คนฺธานุปฺพนฺธเจตโส ฆมฺมรสฺส

สนฺตวุตฺติ วิจาโร นาติปริปฺพนฺทภาโว

จิตตสส อากาเส อุปฺปตฺติคฺคาสมสส ปกฺขิโน ปกฺขปฺปสฺสาร์ณ วิย ปริพฺภมฺน วิย จ ปฐฺมาภิมุขปตฺติคฺคาสมสส ฆมฺมรสฺส ปฐฺมสฺส อุปฺปรีภาเค ๑

ก็ในวิตกวิจารณ์เหล่านี้

วิตก มีการแผ่ไป (หรือสั่นสะเทือน) เป็นความไหวตัวของจิต (ในเวลาที่เกิดความคิดขึ้นครั้งแรก)

ดุจการกระพือปีกของนก ซึ่งต้องการจะบินขึ้นไปในอากาศ และดุจการโผล่ตรงดอกบัวหลวงของแมลงผึ้ง ซึ่งมีใจจดจ่ออยู่ที่กลิ่น,

วิจารณ์ มีความเป็นไปสงบ มิใช่ความไหวตัวอย่างแรงของจิต ดุจการกางปีกของนกซึ่งบินไปแล้วในอากาศ

และดุจการบินร่อนอยู่ในส่วนเบื้องบนดอกบัวหลวงของแมลงผึ้ง ซึ่งโผล่บ่ายหน้าสู่ดอกบัวหลวง ฉะนั้น.

โส ปน เตสํ วิเสโส ปฐฺมทุติยฌานเนสฺ ปากโฏ โหติ ๑

ส่วนความแปลกกันแห่งวิตกวิจารณ์เหล่านั้น จะปรากฏในปฐมฌานและทุติยฌาน.

อิตฺติ อิมินา จ วิตกเถน อิมินา จ วิจาเรณ สห วตฺตติ รุกฺโข วิย ปุพฺพเณน จ ผลเณน จาติ อิทํ ฌานํ “สวิตกํ สวิจารนฺติ วุจฺจติ ๑

ฌานนี้ ย่อมเป็นไปกับด้วยวิตกนี้ และด้วยวิจารณ์นี้ ดุจต้นไม้ ย่อมเป็นไปกับด้วยดอกและผลฉะนั้น ด้วยประการฉะนี้

เพราะฉะนั้น ฌานนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “เป็นไปกับด้วยวิตก เป็นไปกับด้วยวิจารณ์.”

วิงเค ปน “อิมินา จ วิตกเกน อิมินา จ วิจาเรน อุเปโต โหติ สมุเปโตติอาทินา นเยน ปุคฺคลาธิฏฐานา **เทสนา** กตา ฯ
แต่ในคัมภีร์วิงค์ พระองค์ทรงทำเทศนาเป็นบุคคลาธิษฐาน โดยนัยเป็นต้นว่า
“ภิกษุเป็นผู้เข้าถึงแล้ว เข้าถึงพร้อมแล้ว ด้วยวิตกนี้ และด้วยวิจารณ์^๑”

อตโถ ปน ตตฺตราปิ เอวเมว ทญฺฐทโพ ฯ

ถึงเนื้อความแม่ในคัมภีร์วิงค์นั้น ก็พึงเห็นเหมือนอย่างนี้แหละ.

“วิเวกชนติ เอตถ **วิวิตติ** วิเวโก, “นึวฺรณวิคโมติ อตโถ ฯ

ในบทว่า **วิเวกชฺ** นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ความสังัด ชื่อว่า วิเวก. อธิบายว่า “ความปราศจากนิรวณ.”

วิวิตโตติ วา วิเวโก **นึวฺรณวิวิตโต**, “ฌานสมปยุตฺตมฺมราสีติ อตโถ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมที่สังัดจากนิรวณ ชื่อว่า วิเวก เพราะอรรถว่า สังัดแล้ว, อธิบายว่า “กองแห่งธรรมอันสัมปยุตด้วยฌาน.”

ตสฺมา วิเวกา ตสฺมี วา วิเวเก ชาตฺนติ วิเวกชฺ ฯ

(ปีติและสุข) เกิดจากวิเวกนั้น หรือเกิดในวิเวกนั้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า วิเวกชง.

[อรรถาธิบายองค์ฌาน คือ ปีติ และสุข]

“ปีติสุขฺชนติ เอตถ ปินยตฺติ ปีติ ฯ

ในบทว่า **ปีติสุขฺ** นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ธรรมชาติที่ชื่อว่า ปีติ เพราะอรรถว่า ทำให้เอิบอิม.

สา สมปิยายนลกฺขณา กายจิตตป็นรสา, ผรณรสา วา โอทคฺยปจฺจุปฺภูฏานา ฯ

ปีตินั้น มีความปลาบปล้มเป็นลักษณะ มีความอิมกายและจิตเป็นรส,

อีกอย่างหนึ่ง มีความแผ่ไปเป็นรส มีความเบิกบานใจเป็นปัจจุปฐฐาน.

สุขฺนํ สุขํ ฯ

ความสบาย ชื่อว่า ความสุข.

สุฏฺฐุ วา ชาทติ ชนติ จ กายจิตตาทาพฺรณติ สุขํ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติที่ชื่อว่า ความสุข เพราะอรรถว่า ย่อมเคียงกิน และชุดเสียดด้วยดี ซึ่งอาพาธทางกายและจิต.

ตํ สาทลฺกฺขณํ ตํสมปยุตฺตานํ อุปพฺรหฺนรสี อนุคฺคหปจฺจุปฺภูฏานํ ฯ

ความสุขนั้น มีความสำราญเป็นลักษณะ

มีอันเข้าไปพอกพูนซึ่งธรรมที่สัมปยุตด้วยความสุขนั้นเป็นรส มีความอนุเคราะห์เป็นเครื่องปรากฏ.

สติปิ จ เนสํ กตถจิ อวิโยเค, อัญญา[15]จรम्मณปฏิลาภตฺถุจฺจि ปิติ, ปฏิลทฺธรสาณฺณวํ สุขํ ฯ
ก็เมื่อความไม่พรากจากกันแห่งปิติและสุขเหล่านั้นในจิตตูปบาทบางขณะ แม้มีอยู่,
ปิติ คือ ความยินดีด้วยการได้อิฏฐารมณ์, สุข คือ ความเสวยรสแห่งอารมณ์ที่ตนได้แล้ว.

ยตถ ปิติ, ตตถ สุขํ ฯ

ปิติ มีอยู่ในจิตตูปบาทใด สุข ก็มีอยู่ในจิตตูปบาทนั้น.

ยตถ สุขํ, ตตถ น นิยมโต ปิติ ฯ

สุข มีอยู่ในจิตตูปบาทใด, ในจิตตูปบาทนั้น โดยความนิยม ไม่มีปิติ.

สงฺขารกฺขนฺธสงฺคหิตา ปิติ, เวทนาภกฺขนฺธสงฺคหิตํ สุขํ ฯ

ปิติ ท่านสงเคราะห์เข้าเป็นสังขารชั้นธ,
สุข ท่านสงเคราะห์เข้าเป็นเวทนาชั้นธ.

กนฺตารชินฺนสฺส วณฺณตฺถุทกนฺตทสฺสนสฺสวเนสุ วिय ปิติ,
วณฺจฉายปฺปเวสนอุทกปริโภเคสุ วिय สุขํ ฯ

ปิติ เปรียบเหมือนความอึดใจ ของบุคคลผู้เหน็ดเหนื่อยในทางกันดาร เพราะได้เห็นและได้ฟังว่ามีป่าไม้และมีน้ำ,
สุข เปรียบเหมือนความสบายใจของบุคคลผู้เหน็ดเหนื่อยในทางกันดาร เพราะได้เข้าไปสู่ร่มเงาแห่งป่าไม้ และได้บริโภคน้ำ ฉะนั้น.

“ตสฺมี ตสฺมี สมเย ปากฺกาวโต เจตํ วุตฺตุนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

บัณฑิตพึงทราบสันนิษฐานว่า

“ก็คำที่พระอาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า(ปิติ คือ ความยินดีด้วยการได้อิฏฐารมณ์เป็นต้น) นั้น
ก็เพราะมีปิติปรากฏอยู่ในสมัยนั้นๆ.”

อยมฺจ ปิติ อิทฺถจ สุขํ อสฺส ฌานสฺส อสฺมี วา ฌาเน อตฺถิติ อิทํ ฌานํ “ปิติสฺขนฺติ วุจฺจติ ฯ

ปิตินี้ด้วย สุขนี้ด้วย มีอยู่แก่ฌานนั้น หรือมีอยู่ในฌานนั้น เพราะเหตุนั้น ฌานนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า ปิติสฺขํ.

อถวา ปิติ จ สุขมฺจ ปิติสฺขํ ธรรมวินยาทโย วिय ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ปิติด้วย สุขด้วย ชื่อว่า ปิติและสุข เหมือนธรรมและวินัยเป็นต้นฉะนั้น.

วิเวกฺขํ ปิติสฺขมฺสฺส ฌานสฺส อสฺมี วา ฌาเน อตฺถิติ เอวํปิ วิเวกฺขํ ปิติสฺขํ ฯ

ปิติและสุข เกิดแต่วิเวก มีอยู่แก่ฌานนั้น หรือมีอยู่ในฌานนั้น
เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าปิติและสุข เกิดแต่วิเวก แม้ตั้งพรรณนามาฉะนี้.

ยเถว हि ฌานํ, เอวํ ปิติสฺขํ เจตถ วิเวกฺขเมว โทติ ฯ

เหมือนอย่างว่า ฌานเกิดแต่วิเวกฉันใด, ก็ในฌานนี้ ปิติและสุข ย่อมเป็นของเกิดแต่วิเวกเหมือนกันฉะนั้น.

ตฺถจสฺส อตฺถิติ ตสฺมา เอกปเทเนว “วิเวกฺขปิติสฺขนฺติปิ วุตฺตํ ยฺยชฺชติ ฯ

อนึ่ง ปิติและสุขนั้น มีอยู่แก่ฌานนั้น เพราะเหตุดังนี้^๑ จะกล่าวรวมด้วยบทเดียวกันเลยว่า วิเวกฺขปิติสฺขํ ดังนี้บ้าง ก็ใช้ได้.

๑ วิสุทฺธิมรรค. ๑/๑๘๕. ไม่มี อิติ.

วิงเค ปน “อิหฺ สฺขํ อิมาย ปิตฺติยา สหคตฺตออาทินา นเยเนตฺ วุตฺตํ ฯ”

แต่ในคัมภีร์วิงค์ พระผู้มีพระภาค ตรัสปิตฺตุนั้นไว้ โดยนัยเป็นต้นว่า “สุขนี้ สหคตด้วยปิตินี้” ดังนี้

อตฺโถ ปน ตตฺตราปิ เอเวเมว ทฎฺฐุทฺโฬ ฯ

ก็เนื้อความแม้ในคัมภีร์วิงค์นั้น พึงเห็นเหมือนอย่างนี้แล

[ฌานย่อมเผาผลาญธรรมที่เป็นข้าศึก]

“ปฐมนฺติ คณฺณานุปฺพุทฺโต ปฐมํ ฯ”

บทว่า ปฐมํ คือเป็นที่แรก เพราะเป็นลำดับแห่งการคำนวณ

อิหฺ ปฐมํ สฺมาปชฺชตีติ ปฐมํ ฯ

ฌานนี้ ชื่อว่า ที่แรก เพราะอรรถว่า พระโยคาวจรบรรลุเป็นครั้งแรก

ปจฺจนีกฺธมฺเม ฉาเปตีติ ฉานํ ฯ

คุณธรรม ชื่อว่า ฌาน เพราะอรรถว่า เผาธรรมที่เป็นข้าศึก (มีนิวรณ์เป็นต้น)

อิมินา โยคิโน ฉายนฺตฺตีปิ ฉานํ ฯ “ปจฺจนีกฺธมฺเม ทฺหนฺติ โคจฺรํ วา จินฺเตนฺตฺตีติ อตฺโถ ฯ”

พระโยคีทั้งหลาย ย่อมเผา (ธรรมที่เป็นข้าศึกมีนิวรณ์เป็นต้นนั้น) ด้วยฌานนี้ แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ฌาน

อธิบายว่า “พระโยคีทั้งหลาย ย่อมเผาธรรมที่เป็นข้าศึกหรือย่อมคิดถึงโคจร (คืออารมณ์สำหรับห้วงมิกสิณเป็นต้น)”

สยํ วา ตํ ฉายตี อุปฺนิชฺฌายตีติ ฉานํ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ฌาน เพราะอรรถว่า เฟ้ง คือเข้าไปเฟ้งอารมณ์นั้นเสียเอง

เตเนว ตํ “อุปฺนิชฺฌายนฺลกฺขณฺนฺติ วุจฺจตี ฯ”

เพราะเหตุนี้แน่แล ฌานนั้น ท่านจึงเรียกว่า “มีอันเข้าไปเฟ้งเป็นลักษณะ”

[ฌานมี ๒ นัย]

ตฺเทตฺ อารมฺมณฺูปนิชฺฌานํ ลกฺขณฺูปนิชฺฌานนฺติ ทฺวิธํ โหตี ฯ

ฌานนี้นั้น มีอยู่ ๒ อย่างคือ อารัมมณฺูปนิชฺฌาน (เข้าไปเฟ้งอารมณ์) ลกฺขณฺูปนิชฺฌาน (เข้าไปเฟ้งลักษณะ)

ตตฺถ “อารมฺมณฺูปนิชฺฌานนฺติ สห อุปฺจาเรณ อฎฺฐสฺมาปตฺตฺติโย วุจฺจนฺติ ฯ”

บรรดาฌานทั้ง ๒ นั้น สมบัติ ๘ พร้อมด้วยอุปจาร ท่านเรียกว่า “อารัมมณฺูปนิชฺฌาน”

กสฺมา ฯ กสิณารมฺมณฺูปนิชฺฌายนฺโต ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร?” แก้วว่า “เพราะเข้าไปเฟ้งอารมณ์คือกสิณ”

“ลกฺขณฺูปนิชฺฌานนฺติ วิปฺสฺสนามคฺคผลานิ วุจฺจนฺติ ฯ”

วิปฺสฺสนามรรคและผล ท่านเรียกว่า “ลกฺขณฺูปนิชฺฌาน”

กสฺมา ฯ ลกฺขณฺปิณฺชฌายนฺโต ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร?” แก้วว่า “เพราะเข้าไปเพ่งลักษณะ.”

เอตถ ทิ [160] **วิปัสสนา** อนิจฺจลกฺขณาทีนึ อฺปนฺชฌายตี ฯ

จริงอยู่ บรรดาวิปัสสนามรรคและผลเหล่านี้ วิปัสสนา ย่อมเข้าไปเพ่งไตรลักษณ์ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น.

วิปัสสนาย **อฺปนฺชฌายนฺทิจฺจํ** ปน มคฺเคน สิชฺมตีตี มคฺโค “ลกฺขณฺปิณฺชฌานนฺติ วุจฺจตี ฯ

ก็กิจคือการเข้าไปเพ่ง ด้วยวิปัสสนา ย่อมสำเร็จด้วยมรรค เพราะเหตุนี้ มรรคท่านเรียกว่า “ลักขณฺปิณฺชฌาน.”

ผล ปน นิโรธสฺส ตถลกฺขณํ อฺปนฺชฌายตีตี “ลกฺขณฺปิณฺชฌานนฺติ วุจฺจตี ฯ

ส่วนผล ท่านก็เรียกว่า “ลักขณฺปิณฺชฌาน” เพราะอรรถว่า เข้าไปเพ่งลักษณะที่แท้จริงแห่งนิโรธ.

อิมสฺมี ปน อตเถ **อารมฺมณฺญปิณฺชฌานเมว** “ฌานนฺติ อธิปฺเปตํ ฯ

แต่ในอรรถนี้ ท่านประสงค์เอาอารมฺมณฺญปิณฺชฌานเท่านั้นว่า “ฌาน.”

เอตถาท “กตมํ ปน ตํ **ฌานํ** นาม, ยํ สวิตกฺกํ สฺวิจาร์ ๖เปฯ ปิตฺติสุขนฺติ เอวํ อปฺเทสํ อรหฺตตีตี ฯ

ในอธิการว่าด้วยฌานนี้ พระอาจารย์ผู้เฒ่าทักท้วงว่า

“ชื่อว่าฌาน ที่ควรจะพึงอ้างถึงอย่างนี้ว่า เป็นไปกับด้วยวิตก เป็นไปกับด้วยวิจาร์ ฯลฯ มีปีติและสุข ดังนี้ นั้น เป็นไฉนเล่า?

วุจฺจเต ฯ

ข้าพเจ้า จะกล่าวเฉลยต่อไป:-

ยถา “สรฺโณ สปริชฺโนติอาทิสฺสุ ฐฺฐเปตฺวา ธนฺนญฺจ ปริชฺชนญฺจ **อณฺโณ** อปฺเทสาร์โห น โหตี,

เอวํ ฐฺฐเปตฺวา วิตฺกกาทิมเม **อณฺญํ** อปฺเทสาร์หํ นตฺถิ ฯ

เปรียบเหมือนบุรุษคนอื่น เว้นทรัพย์และปรีชนเสีย ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรภาวะที่พึงอ้างถึง ในประโยคมีอาทิว่า “ผู้มีทรัพย์ ผู้มีปรีชน” ฉะนั้น, ฌานอื่น เว้นธรรมมีวิตกเป็นต้นเสีย ควรจะพึงอ้างถึง ย่อมไม่มี ฉะนั้น.

ยถา ปน “สรธา สปัตติกา เสนาติ วุตเตสุ เสนงฺเคสุเอว **เสนาสมฺมตี,**

เอวมิธ ปณฺจสุ องฺเคสุเอว **ฌานสมฺมตี** เวทิตพฺพา ฯ

เหมือนอย่างว่า การสมมติว่าเสนา ในองค์เสนาทั้งหลายที่ชาวโลกกล่าวว่า “เสนา มีพลธ มีพลเดินเท้า” นั้นแล บัณฑิตพึงทราบฉันท,

ในอธิการนี้ ก็ควรทราบ การสมมติว่าฌาน ในองค์ ๕ นั้นแล ฉันทนั้น.

กตเมสุ ปณฺจสุ ฯ วิตฺกโก วิจาร์ ปิตฺติ สุขํ จิตฺเตกคฺคตาตี เอเตสุ ฯ

ควรทราบในองค์ ๕ เหล่าไหน?

ในองค์ ๕ เหล่านี้ คือ วิตก (ความตรึก) วิจาร์ (ความตรอง) ปิตฺติ (ความอึดใจ) สุข (ความสบายใจ) จิตฺเตกคฺคตา (ความที่จิตมีอารมณ์เดียว).

เอตาเนว หิสฺส “สวิตกฺกํ สฺวิจาร์นฺติอาทินา นเยน องฺคภาเวน วุตตานิ ฯ

จริงอยู่ องค์ ๕ เหล่านี้แหละ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยความเป็นองค์แห่งฌานนั้น

โดยนัยมีอาทิว่า “เป็นไปกับด้วยวิตก เป็นไปกับด้วยวิจาร์.”

“อวุตตตตา เอกคคตา องคฺ น โหตีติ เจ ฯ”

ถ้าหากพระอาจารย์ผู้โจทก์พึงท้วงว่า

“เอกคคตา (ความที่จิตมีอารมณ์เดียว) จัดเป็นองค์ (แห่งฌาน) ไม่ได้ เพราะพระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสไว้ (ในบาลีแห่งฌาน) มิใช่หรือ?

ตถจ น ฯ”

แก้ว่า “ก็คำที่ท่านกล่าวนั้น ย่อมไม่ถูก.”

กสฺมา ฯ วุตตตตา เอว ฯ”

ถามว่า “เพราะเหตุไร?” แก้ว่า “เพราะ(จิตแตกคคตาแต่นั้น พระผู้มีพระภาค) ตรัสไว้ (ในบาลีแห่งฌาน) นั้นเอง.”

สาปิ ทิ วิมฺเณ “ฌานนติ วิตกโก วิจาโร ปิติ สุขํ จิตตสเสกคคตาติ เอวํ วุตตาเยว

ตสฺมา ยถา “สวิตกํ สวิจารนติ

เอวํ “สจิตเตกคคตฺนติ อิศ อวุตเตปิ, อิมินา วิมฺเณจฺจเนน จิตเตกคคตาปิ “องคฺเมวาติ เวทิตพฺพา ฯ”

จริงอยู่ จิตแตกคคตาแต่นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แน่นอน ในคัมภีร์วิภังค์อย่างนี้ว่า “วิตก วิจาร์ ปิติ สุข จิตเตกคคตา ชื่อว่า ฌาน”.

เพราะฉะนั้น คำที่ท่านกล่าวไว้ว่า “เป็นไปกับด้วยวิตก เป็นไปกับด้วยวิจาร์” ดังนี้ ฉันทใด,

แม้เมื่อพระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสไว้ในอธิการนี้ว่า “สจิตเตกคคตา”,

แม้จิตแตกคคตา ก็ควรทราบว่าเป็นองค์ (แห่งฌาน) ที่เดียว” ตามพระบาลีในคัมภีร์วิภังค์นี้ ฉันทนั้น.

เยน ทิ อธิปฺปาเยน ภควตา อุตฺเทโส กโต, โสเอว เตเน วิมฺเณปิ ปกาสิโตติ ฯ”

จริงอยู่ อุเทศ พระผู้มีพระภาคทรงทำไว้แล้วด้วยพระประสงค์ใด,

อุเทศนั้นนั่นเอง ก็เป็นอันพระองค์ทรงประกาศไว้แล้ว แม้ในคัมภีร์วิภังค์ ด้วยพระประสงค์นั้นแล.

[ความหมายแห่ง อุปสัมปชชศัพท์]

“อุปสมฺปชชาติ อุปคฺนตฺวา. “ปาปุณฺตีวติ วุตตํ โหตี ฯ” “อุปสมฺปาทยิตฺวา วา นิปฺพาเตวติ วุตตํ โหตี ฯ”

บทว่า อุปสมฺปชช แปลว่า เข้าไปใกล้แล้ว. ท่านอธิบายว่า “บรรลุแล้ว.”

อีกอย่างหนึ่ง ท่านอธิบายว่า “ให้เข้าถึงพร้อมแล้ว คือให้สำเร็จแล้ว.”

วิมฺเณ ปน [161] “อุปสมฺปชชาติ ปฐฺมสฺส ฌานสฺส ลาภो ปฏฺฐิลาภो ปตฺติ สมฺปตฺติ ผุสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทาติ วุตตํ ฯ”

แต่ในคัมภีร์วิภังค์ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“บทว่า อุปสมฺปชช คือ ความได้ ความกลับได้ ความถึง ความถึงพร้อม ความถูกต้อง ความทำให้แจ้ง ความบรรลุ ซึ่งปฐมฌาน”.

ตสฺสาปิ เอวเมวตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ”

เนื้อความแห่งคำแต่นั้น ก็พึงทราบเหมือนอย่างนั้นแล.

๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๗.

๒ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๗.

“วิหาสินติ โพรธมณเฑ นิสชชาสงขาเตน อิริยาบถวิหาเรน อิติวุตตปการชฌานสมงคิ หุตวา
ออตถาวสส อิริยน์ วุตตี ปาลนั ยปนั ยาปนั จารั วิหารั อภินิปลาเทสินติ อตโถ ๑

บทว่า วิหาสินติ ความว่า เรา เป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยฌานมีประการดังกล่าวแล้วอย่างนี้
จึงยังการสืบเนื่องกัน การประพฤติเป็นไป การรักษา การเป็นไป การให้เป็นไป การเที่ยวไป การพักอยู่ แห่งอรรถภาพ
ให้สำเร็จ ด้วยอิริยาบถวิหาร กล่าวคือการนั่งอยู่ ณ โพรธมณเฑ.

วุตตัม เหน็ด วิภงเค “วิหริตตี อิริยติ วตตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหริติ เตน วุจจติ วิหริตตี ๑

ข้อนี้ สมจริงดังที่พระองค์ตรัสไว้ในคัมภีร์วิภังคัว่า

“บทว่า วิหริติ ความว่า สืบเนื่องกันอยู่ ประพฤติเป็นไปอยู่ รักษาอยู่ เป็นไปอยู่ ให้เป็นไปอยู่ เที่ยวไปอยู่ พักอยู่.
ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า พักอยู่.”

“ก็ ปน กตวา ภควา อิมั ฌานั อุปสมปชช วิหาสินติ ๑ กम्मภูฐานั ภาเวตวา ๑

ถามว่า “ก็พระผู้มีพระภาค ทรงทำอะไร จึงทรงเข้าฌานนี้อยู่?

แก้ว่า “ทรงเจริญกัมมัฏฐาน.”

กตรั ๑ อานาปานสสติกम्मภูฐานั ๑

ถามว่า “ทรงเจริญกัมมัฏฐานอะไร?”

แก้ว่า “ทรงเจริญอานาปานัสสติกัมมัฏฐาน.”

“อญญเณ ตทตถิเกณ ก็ กาทพพนติ ๑ อญญเณปิ เอตัง วา กम्मภูฐานั ปฐวีกสิณาทินัง วา อญญตรัง ภาเวตพพัง ๑

ถามว่า “คนอื่น ผู้มีความต้องการอานาปานัสสติกัมมัฏฐานนั้น ควรทำอย่างไร?”

แก้ว่า “แม้คนอื่น ก็ควรเจริญกัมมัฏฐานนั้น หรือบรรดากรรมฐานทั้งหลายมีปฐวีกสิณเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง.”

เตสั ภาวนานโย วิสุทฺธิมคฺเค วุตตนเยเนว เวทิตพโพ ๑

นัยแห่งการเจริญ(อานาปานัสสติกรรมฐานเป็นต้น)เหล่านั้น พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในวิสุทฺธิมรรคนั้นแล.

อิธ ปน วุจจมาเน, อติภาริยั วินยนิทานัง โหติ ๑

ก็เมื่อข้าพเจ้าจะกล่าวนัยแห่งการเจริญ ไว้ในอธิการนี้, นิทานแห่งพระวินัยก็จะเป็นภาระหนักยิ่ง.

ตสฺมา ปาลิยา อตถปปกาสนมตตเมว กโรมาติ ๑

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้า จะทำเพียงการประกาศเนื้อความแห่งพระบาลีเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

ปฐมฌานกถา นิฎฐิตา ๑

กล่าวด้วยปฐมฌาน จบ.

กล่าวด้วยทุติยมาน

“วิตกกถิจารานํ วุปสมมาติ “วิตกกุสส จ วิจารกุสส จาติ อิมสํ ทวินนํ วุปสมมา สมตีกกมา ฯ

“ทุติยชฌมานกขณ อปาตฎาภาวติ วุตตํ โหติ ฯ

สงบพบว่า วิตกกถิจารานํ วุปสมมา ความว่า เพราะเข้าไปสงบ คือเพราะก้าวล่วงองค์ทั้ง ๒ เหล่านี้ คือ วิตกและวิจาร. มีอธิบายว่า “เพราะ(วิตกวิจาร)ไม่ปรากฏในขณะแห่งทุติยมาน.”

ตตถ กิญจาปี ทุติยชฌมาน สพเพปิ ปฐมชฌมานธมมา น สนติ, อณญเฐ ทิ ปฐมชฌมานะ ผสสาทโย อณญเฐ อธิ,

“โอฬาริกกุสส ปน โอฬาริกกุสส องคกุสส สมตีกกมา ปฐมชฌมานโต ปเรสํ ทุติยชฌมานาทีนํ อธิคโม โหตติ ทีปนตถ

“วิตกกถิจารานํ วุปสมมาติ เอวํ วุตตุนติ เวทิตัพพํ ฯ

พึงทราบสันนิษฐานว่า “ในบรรดาภานทั้ง ๒ นั้น ธรรมในปฐมมณแม้ทั้งหมด ไม่มีอยู่ในทุติยมาน, ด้วยว่า ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้น มีอยู่ในปฐมมณเป็นอย่างหนึ่ง ในทุติยมานนี้ ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง แม้ก็จริง, ถึงกระนั้น พระผู้มีพระภาคก็ตรัสอย่างนี้ว่า “เพราะเข้าไปสงบวิตกวิจาร” เพื่อจะทรงแสดงว่า “การบรรลุมณอื่นจากปฐมมณ มีทุติยมานเป็นต้น จะมีได้ เพราะก้าวล่วงองค์ที่หยาบๆ ได้.

[อรรถาธิบาย อัชฌัตตศัพท์]

“อชฌตตุนติ อธิ นียกชฌตตํ [162] อธิปุเปตํ ฯ

ในอธิการนี้ บัณฑิตประสงคเอา นียกัชฌัตตัง ชื่อว่า อัชฌัตตัง.

วิภงฺเก ปน “อชฌตตํ ปจฺจตตุนติ” เอตตกเมว วุตตํ ฯ

แต่ในคัมภีร์วิภงฺกั พระผู้มีพระภาคตรัสไว้เพียงเท่านี้ว่า “อัชฌัตตัง ปจฺจตตัง” เท่านั้น.

ยสมมา ปน นียกชฌตตํ อธิปุเปตํ ตสมมา “อตตนิ ชาตํ อตตโน สนตานะ นินพพตตุนติ ออยเมตถ อตโถ ฯ

ก็เพราะบัณฑิตประสงคเอานียกัชฌัตตัง (ชื่อว่า อัชฌัตตัง)

ฉะนั้น ในบทว่า อชฌตตํ นี้ บัณฑิตพึงเห็นเนื้อความดังนี้ว่า “เกิดแล้วในตน คือเกิดแล้วในสันดานของตน.”

[อรรถาธิบาย สัมปสาหนศัพท์]

“สัมปสาหนนติ สัมปสาหนํ วุจฺจติ สทธา

สัมปสาหนโยคโต ฌานนํปิ สัมปสาหนํ นิลลณณโยคโต นิลลํ วตถํ วิย ฯ

ศรัทธา พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า สัมปสาหนะ ในบทว่า สัมปสาหนํ นี้

แม้ฌาน ก็ตรัสเรียกว่า สัมปสาหนะ เพราะประกอบด้วยความผ่องใส เหมือนผ้าสีเขียว เพราะประกอบด้วยสีเขียวฉะนั้น,

ยสมมา วา ตํ ฌานํ สัมปสาหนสมนฺนาคตตตธา วิตกกถิจารกฺโขภวุปสมเนน เจโต สัมปสาทยติ ตสมมาปิ “สัมปสาหนนติ วุตตํ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง เพราะฌานนั้น ย่อมยังใจให้เลื่อมใสด้วยดี เพราะประกอบด้วยศรัทธาที่เป็นเครื่องยังใจให้ผ่องใส

(และ) เพราะสงบระงับความกำเริบแห่งวิตกและวิจารเสียได้ เพราะเหตุฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า สัมปสาหน.

๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๘.

๒ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๘.

อิมสมิณจ อตถวิกปเป “สมปสาหน เจตโสติ เอว **ปทสมพฺนโร** เวทิตพฺโพ ฯ

ก็ในอรรถวิกปนี้ พึงทราบสัมพันธเฉพาะบทย่างนี้ว่า สมปสาหน เจตโส (เป็นความผ่องใสแห่งใจ).

ปุริมสมิ ปน อตถวิกปเป “เจตโสติ **เอต** เอโกทิกภาเวน สทธี โยเขตพฺพ ฯ

แต่ในอรรถวิกปต้น พึงประกอบบทย่างนี้ว่า เจตโส นั้น เข้ากับ เอโกทิกภาเว.

[อรรถาธิบาย เอโกทิกภาวศัพท์]

ตตฺรายํ **อตถโยชนา** ฯ

ในบทว่า เอโกทิกภาว นั้น มีอรรถโยชนาดังต่อไปนี้:-

เอโก อุเทตติ เอโกทิก. “วิตกกวจิอารเท อณชฌารุพฺพหตฺตา อคฺโค เสฏฺฐโฐ หุตฺวา อุเทตติ อตถโ”

(สมาธิ) ชื่อว่า เอโกทิก เพราะอรรถว่า เป็นธรรมเอกผุดขึ้น.

อธิบายว่า “ชื่อว่าเป็นธรรมที่เลิศ คือธรรมประเสริฐที่สุด ผุดขึ้น เพราะวิตกกวจิอารไม่ผุดขึ้น”.

เสฏฺฐโฐปิ ทิ “โลเก เอโกติ วุจจติ ฯ

จริงอยู่ แม้คนที่ประเสริฐที่สุด เขาก็เรียกว่า “เป็นเอก ในโลก.”

“วิตกกวจิอารวิริทิตฺวา เอโก อสหาโย หุตฺวา อิติปิ วฏฺฏติ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง จะกล่าวว่า “(สมาธิ)ที่เว้นจากวิตกและจิอาร ชื่อว่าเป็นธรรมเอก คือไม่มีสหาย” ดังนี้บ้าง ก็ควร.

อถวา สมปยุตฺตธมฺเม อุทยตฺติ อุทิก. “อุฏฺฐาเปตฺติ อตถโ”

อีกบรรยายหนึ่ง (สมาธิ) ชื่อว่า อุทิก เพราะอรรถว่า ย่อมยังสัมปยุตธรรมให้ผุดขึ้น, อธิบายว่า “ให้ตั้งขึ้น.”

เสฏฺฐญฺเฐน เอโก จ **โส** อุทิก จาติ เอโกทิก ฯ

สมาธินั้น เป็นเอก เพราะอรรถว่า ประเสริฐและผุดขึ้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า เอโกทิก.

สมาธิสเสตํ อธิวจนํ ฯ

คำว่า เอโกทิก นั้น เป็นชื่อของสมาธิ.

อิตติ อิมํ เอโกทิก ภาเวติ วทฺตมยตฺติ อิทํ **ทฺติยชฌานํ** เอโกทิกภาวํ ฯ

ทฺติยชฌาน ย่อมยังสมาธิที่ชื่อว่า เอโกทิก นี้ ดังกล่าวนี้ให้เกิด คือให้เจริญ เหตุนี้ ทฺติยชฌานนี้ จึงชื่อว่า เอโกทิกภาพ.

โส ปนายํ เอโกทิก ยสฺมา เจตโส น สดตฺสส น ชิวสส ตสฺมา **เอต** “เจตโส เอโกทิกภาวนติ วุตฺตํ”

ก็เพราะ(สมาธิ)ที่ชื่อว่า เอโกทิก นี้ (ย่อมมี)แก่ใจ หา(มี)แก่สัตว์ แก่ชีวะไม่

ฉะนั้น (ทฺติยชฌาน)นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า เจตโส เอโกทิกภาว (เป็นเอโกทิกภาพแห่งใจ).

นนุ จายํ **สทฺธา** ปฐมชฌานเป อตถิ อยญจ เอโกทินามโก **สมาธิ**, อถ กสฺมา **อิทฺเมว** “สมปสาหน เจตโส เอโกทิกภาวญจาติ วุตฺตํ”

ฯ

มีคำถามว่า “ก็ครั้นทานี้ และสมาธิที่มีชื่อว่าเอโกทิกนี้ มีอยู่ในปฐมชฌาน มิใช่หรือ? เมื่อเป็นเช่นนั้น

เพราะเหตุไร (ทฺติยชฌาน)นี้เท่านั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “เป็นเครื่องยังใจให้ผ่องใสและว่า เป็นเอโกทิกภาพเล่า?”

วุจเจเต ฯ

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป:-

อทุ ทิ **ปฐมชฌาน** วิตถกวิจาร์โกโฆเณ วิจิตตงค[163]สมากุลมิม ชล น สุปฺปสนนํ โทติ
ตสฺมา สติยาปิ สทฺธา, “สมปสาทนนติ น วุตตํ ฯ

ด้วยว่า ปฐมชฌานนั้น ชื่อว่า ยังไม่ฟังใสดี เพราะวิตกและวิจารณ์ยังไม่กำเริบได้ ดุจน้ำที่ขุ่นเพราะคลื่นและระลอกฉะนั้น, เพราะเหตุฉะนั้น, แม้เมื่อศรัทธามีอยู่, ก็พึงทราบว่ (ปฐมชฌานนั้น) พระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสว่า “เป็นเครื่องยังใจให้ฟังใส”.

น สุปฺปสนนตฺตาเยว เจตถ **สมาธิ**ปิ น สฺกุฏฺฏ ปากโฏ ตสฺมา “เอโกธิภาวนติปิ น วุตตํ ฯ

อนึ่ง เพราะความที่ปฐมชฌานยังไม่ฟังใสด้วยดีนั้นแล แม้สมาธิในปฐมชฌานนี้ ก็ยังหาเป็นธรรมปรากฏด้วยดีไม่, เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ ปฐมชฌานนั้น พระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสว่า “เป็นเอโกธิภาว” บ้าง.

อิมสมิ ปน ฌานเน วิตถกวิจาร์ปฺลิโพธาภาเวณ ลทฺโธกาสา พลวตี **สทฺธา**, พลวสทฺธาสาหายปฏฺฐิลาเณเนว **สมาธิ**ปิ ปากโฏ
ตสฺมา “**อิทเมว** เอวํ วุตตนนติ เวทิตพฺพํ ฯ

ส่วนศรัทธามีกำลังได้ออกาสแล้ว เพราะในชานนี้ไม่มีเหตุเครื่องกั่วงวลคือวิตกวิจารณ์, แม้สมาธิก็ปรากฏ เพราะกลับได้สหายคือศรัทธามีกำลัง, เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ เหตุยถาภูมิตถานี้เท่านั้น พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสไว้อย่างนี้.

วิภังเก ปน “สมปสาทนนติ ยา สทฺธา สทฺทหนฺนา โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท ฯ

“เจตโส เอโกธิภาวนติ ยา จิตตสส ฐิติ ฯเปฯ สมาธิติ” **เอตตกเมว** วุตตํ ฯ

แต่ในคัมภีร์วิภังค์ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้เพียงเท่านั้นนั่นแล้ว

“ที่ชื่อว่า สมปสาทนนัน ได้แก่ศรัทธา ความเชื่อถือ ความปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง, ที่ชื่อว่า เจตโส เอโกธิภาว นั้น ได้แก่ ความตั้งอยู่แห่งจิต ฯลฯ ความตั้งใจมั่นชอบ” ดังนี้.

เอวํ วุตเตน ปเนเตน สทฺธี อัย **อตถวณฺณนา** ยถา น วิรุชฺชติ อญฺญทตฺถุ สฺสนฺทติ เจว สเมติ จ, เอวํ เวทิตพฺพฯ ฯ

ก็อรรถวรรณนานี้ ร่วมกับปาฐะในคัมภีร์วิภังค์นั้น ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างนั้น

ย่อมไม่ผิด ย่อมเทียบเคียง และเสมอกันได้โดยแท้ ฉันท, บัณฑิต พึงทราบอรรถวรรณนานี้ ฉันทัน.

[อรรถาธิบายเหตุยถาภูมิตถาไม่มีวิตกและวิจารณ์เพราะสงบไปแล้ว]

“อวิตถกํ อวิจารณ์ติ

ภาวนาย ปหีนตฺตา เอตสมิ เอตสส วา วิตถโก นตฺถิติ อวิตถกํ ฯ

(ในคำว่า อวิตถกํ อวิจารณ์ นี้ มีวินิจฉัยดังนี้):-

(เหตุยถา) ชื่อว่าไม่มีวิตก เพราะอรรถว่ วิตกไม่มีในเหตุยถาภูมิตถานี้ หรือแก่เหตุยถาภูมิตถานี้ เพราะละวิตกได้ด้วยภาวนา.

อิมินา นเยน อวิจารณ์ ฯ

(เหตุยถา) ชื่อว่าไม่มีวิจารณ์ ก็โดยนัยนี้แล.

๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๘.

๒ อภ. วิ. ๓๕/๓๔๘.

วิภังคะปิ วุตตํ “อิตติ อยญจ **วิตกโก** อยญจ **วิจารณ์** สนตา โหนติ สมิตา วุปสนตา อตถงคตา
อพภตถงคตา อปปิตา พยปปิตา โสสิตา วิโสสิตา พยยนตีกตา เตน วุจจติ อวิตกํ อวิจารณ์ติ ฯ

แม้ในคัมภีร์วิภังค์ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้วว่า

“วิตกนี้และวิจารณ์นี้ สงบ ระวัง เข้าไปประจบ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบ ถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้งไปด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุดปราศไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ‘ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ ด้วยประการฉะนี้’.”

เอตถาห “นनु จ ‘วิตกวิจารณ์ วุปสมมาติ อิมินาปิ อัย **อตโถ** สิทธิ, อถ กสมา ปุน วุตตํ ‘อวิตกํ อวิจารณ์ติ ฯ

ในอธิการนี้ พระอาจารย์ผู้จกท้วงว่า “ก็เนื้อความนี้ สำเร็จแล้วแม้ด้วยบทว่า เพราะสงบระงับวิตกและวิจารณ์” ดั่งนี้มีใช้หรือ? เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาค จึงตรัสไว้อีกว่า ‘ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ ดั่งนี้เล่า?’”

วุจจเต ฯ

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป:-

เอวเมว สิทธิธวาม**ตโถ**, น **ปนต** ตทตถทีปํ ฯ

เนื้อความนี้สำเร็จแล้วอย่างนั้น จริตทีเดียว,
แต่(คำ)ว่า เพราะสงบระงับวิตกและวิจารณ์นี้ แสดงอรรถ(กล่าวคือความไม่มีวิตกวิจารณ์)นั้น.

นनु อโวจุมห “โอฬาริกสส ปน โอฬาริกสส องคสส สมตีกมา ปฐมชฌานโต ปเรสํ ทุติยชฌานาทีนํ สมาริคม โหตติ
ทีปนตถ ‘วิตกวิจารณ์ วุปสมมาติ เอว วุตตนติ ฯ

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วมิใช่หรือว่า “ถึงกระนั้น พระผู้มีพระภาค ก็ตรัสไว้อย่างนี้ว่า ‘เพราะสงบระงับวิตกและวิจารณ์’
เพื่อจะทรงแสดงว่า การบรรลุฌานเป็นต้นอื่นจากปฐมฌาน ย่อมมีได้ เพราะก้าวล่วงองค์ที่หยาบๆ ได้”

อปิจ [164] วิตกวิจารณ์ วุปสมมา **อิท** สมปสาทนํ น กิเลสกาลุสสัยสส,

วิตกวิจารณ์ วุปสมมา จ เอโกทิภาวํ, น อุچارชฌานมิว นีวรณปปหานา, ปฐมชฌานมิว จ องคปาตุภาวาติ
เอว สมปสาทนเอโกทิภาวานํ เหตุปริทีป**กมิท** วจัน ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ทุติยฉนนี้ ชื่อว่า สัมปสาทนนะ เพราะสงบวิตกและวิจารณ์เสียได้

หาใช่เพราะเข้าไปสงบความฟุ้งซันแห่งโทษกล่าวคือกิเลสไม่,

และทุติยฉนนี้ ชื่อว่า เอโกทิภาพ เพราะสงบวิตกและวิจารณ์

และทุติยฉนนี้ ชื่อว่า เอโกทิภาพ เพราะละนิวรณ์เสียได้ ไม่เหมือนอุچارฌาน,

และทุติยฉนนี้ ชื่อว่า เอโกทิภาพ เพราะมีองค์ปรากฏไม่เหมือนปฐมฌาน.

เพราะเหตุนี้ คำว่า เพราะสงบวิตกวิจารณ์ นี้ ย่อมเป็นคำแสดงถึงเหตุแห่งความที่ทุติยฉนเป็นเครื่องยังใจให้ผ่องใส และเป็นธรรมเอกยังสมาธิให้ผุดขึ้น ดังกล่าวมาแล้วนี้.

ตถา วิตกกวจิหารานํ วูปสมมา **อิทํ** อวิตกกํ อวิจารณ์

น ตติยจตุตถชฎานานิ วिय จกขุวิญญาณาทีนิ วिय จ อภาวาทิ

เอวํ อวิตกกอวิจารณ์ภาวสสุ เหตุปริทีปกณจ น วิตกกวจิหาราภาวตตปริทีปกํ ฯ

อนึ่ง (เหตุยถาภิธาน)นี้ ชื่อว่าไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะสงบวิตกและวิจารณ์เสียได้,

(เหตุยถาภิธานนี้ชื่ออวิตกกวจิหาร) เพราะไม่มีทั้งวิตกและวิจารณ์ หาเหมือนตติยชฎานจตุตถชฎาน

และเหมือนวิญญาณมีจักขุวิญญาณเป็นต้นฉะนั้นไม่

เพราะเหตุฉะนั้น (คำว่า เพราะสงบวิตกวิจารณ์) ย่อมเป็นคำแสดงถึงเหตุแห่งความที่เหตุยถาภิธานไม่มีทั้งวิตก ไม่มีทั้งวิจารณ์

และหาใช้เป็นคำแสดงเพียงสักว่าความไม่มีแห่งวิตกและวิจารณ์ไม่ ดังกล่าวมาฉะนี้.

วิตกกวจิหาราภาวตตปริทีปกเมว ปน “อวิตกกํ อวิจารณ์นติ **อิทํ** วจันํ ตสมมา ปุริมํ วตวาปี วตตพพเมวาทิ ฯ

แต่คำว่า ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ นี้ ก็เป็นคำแสดงเพียงสักว่า ความไม่มีแห่งวิตกและวิจารณ์เท่านั้น

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค แม้ตรัสคำต้นแล้ว ก็ควรตรัสคำหลังอีก.

“สมาธิชนติ ปฐมชฎานสมาธิโต วา สมပ္ยุตตสมาธิโต วา ชาตุนติ อตเถ ฯ

บทว่า สมาธิชนิ ความว่า เกิดจากปฐมชฎานสมาธิ หรือจากสมาธิที่สัมปยุตกัน.

ตตถ กิลจาปี ปฐมมปี สมပ္ยุตตสมาธิโต ชาตํ

อถโข **อโยเมว** “สมาธิติ วตตพพตํ อรหติ วิตกกวจิหารกโฆภวิเรน อติวिय อจลตตา สุปสนนตตา จ

ตสมมา อิมสส วณณภณนตถํ **อิทเมว** “สมาธิชนติ วุตตํ ฯ

ในพระบาลีนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเหตุยถาภิธานนี้เท่านั้นว่า “เกิดจากสมาธิ” เพื่อสรรเสริญเหตุยถาภิธานนี้

เพราะถึงแม้ปฐมชฎาน จะเกิดจากสมาธิที่สัมปยุต แม้ก็จริง,

ถึงกระนั้น สมาธินี้เท่านั้น ควรเรียกได้ว่า “สมาธิ” เพราะเป็นสมาธิที่ไม่หวั่นไหวและผ่องใสอย่างยิ่ง

เหตุเว้นจากความกระเพื่อมแห่งวิตกวิจารณ์.

“ปีติสุขุนติ **อิทํ** วุตตนยเมว ฯ

คำว่า ปีติสุขุ นี้ มีนัยดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง.

“เหตุยถาภิธานติ คณนานุปุพพโต เหตุยถาภิธานิ ฯ

บทว่า เหตุยถาภิธานิ คือเป็นที่ ๒ โดยลำดับแห่งการคำนวณ.

อิทํ เหตุยถาภิธานิ สมาปชชตติปิ เหตุยถาภิธานิ ฯ

ชฎานนี้ ชื่อว่า ที่ ๒ เพราะอรรถว่า พระโยคาวจรบรรลุเป็นครั้งที่ ๒ ดังนี้บ้าง.

[ปฐมชฎานมีองค์ ๕ เหตุยถาภิธานมีองค์ ๓]

“ชฎานนติ เอตถ ปน “ยถา **ปฐมชฎานํ** วิตกกาทิที ปณจจกิกํ โหติ เอวมิทํ สมปสทาทีที จตฺตุงคิกนติ เวทิตพพํ ฯ

ก็ในคำว่า ชฎาน นี้ ฟังทราบว่าเป็นปฐมชฎานมีองค์ ๕ เพราะองค์ทั้งหลายมีวิตกเป็นต้น ฉะนั้น,

(เหตุยถาภิธาน)นี้ ก็มีองค์ ๔ เพราะองค์ทั้งหลายมีสัมปสทาเป็นต้น ฉะนั้น.

ยถาห “ฉานนติ สมฺปสาทโท ปิติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตาติ” ๑ ปรียาโยเยว เจโส ๑

เหมือนอย่างที่(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ว่า “สัมปสาทะ (ความผ่องใส) ปิติ (ความอิ่มใจ) สุข (ความสบายใจ) เอกคคตาแห่งจิต ชื่อว่า ฉาน”^๑. อันนั้นเป็นนัยทางอ้อมเท่านั้น.

สมฺปสาทนํ ปน ฐเปตฺวา นิปฺปรียาเยน ติวํคิกเมเวตฺ โหติ ๑

แต่โดยนัยทางตรง (ทุติยฉาน) นั้น เว้นองค์คือสัมปสาทะเสียแล้ว มีเพียงองค์ ๓ เท่านั้น.

ยถาห “กตมํ ตสฺมี สมเย ติวํคิกํ ฉานํ โหติ ปิติ สุขํ จิตฺตสฺส เอกคฺคตาติ” ๑

เหมือนอย่างที่(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ว่า “ฉาน มืองค์ ๓ คือ ปิติ สุข เอกคคตาแห่งจิต มีอยู่ในสมัยนั้น เป็นฉาน^๑”

[165] เสสํ วุตฺตฺนยเมวาติ ๑

คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

ทุติยฉานกถา นิฎฐิตา ๑

กล่าวด้วยทุติยฉาน จบ.

๑ อภี. วิ. ๓๕/๓๔๙.

๒ อภี. วิ. ๓๕/๓๔๙.

๓ อภี. วิ. ๓๕/๓๕๕.

๔ อภี. วิ. ๓๕/๓๕๖.

กถาวาด้วยตติยฌาน

“ปิตียา จ วิราคาติ เอตถ วุตตตถาเยว ปิติ ฯ

ปิติในคำว่า ปิตียา จ วิราคา นี้ มีเนื้อความดั่งกล่าวแล้วนั้นแล.

“วิราโคติ ตสสา ชิคฺขณฺณ วา สมตฺกโก วา ฯ

ความเกลียดชัง หรือความก้าวล่วงปิตินั้น ชื่อว่า วิราคะ (ความสำรอก).

อุภินนมนตรา จสทโท สมปิณฑนตฺโถ ฯ

จ ศัพท์ ในระหว่างบททั้ง ๒ มีการประมวลมาเป็นอรรถ.

โส วูปสมํ วา สมปิณฑเตติ วิตกฺกวิจฺจรวูปสมํ วา ฯ

จ ศัพท์นั้น ประมวลมาซึ่งความสงบ หรือความเข้าไปสงบวิตกวิจารณ์.

“ตตฺถ ยทา วูปสมเมว สมปิณฑเตติ ตทา ปิตียา วิราคา จ กิณฺจ ภิโยโย วูปสมมา จาติ เอว โยชฺนา เวทิตพฺพา ฯ

พึงทราบโยชนาอย่างนี้ว่า “ในการประมวลทั้งสองอย่างนั้น ในกาลใด ประมวลความสงบมาอย่างเดียว ในเวลานั้น เพราะสำรอกปิติ และเพราะสงบได้เพิ่มเติมอีกเล็กน้อย.”

อิมิสฺสา จ โยชฺนาย วิราโค ชิคฺขณฺนตฺโถ โหติ ตสฺมา “ปิตียา ชิคฺขณฺนา จ วูปสมมา จาติ อยมตฺโถ ทฎฺฐุพฺโพ ฯ

ก็ในโยชนา นี้ วิราคะ ศัพท์ มีความเกลียดชังเป็นอรรถ

เพราะฉะนั้น พึงเห็นใจความดั่งนี้ว่า “เพราะเกลียดชัง และเพราะระงับปิติ.”

ยทา ปน วิตกฺกวิจฺจรวูปสมํ สมปิณฑเตติ ตทา ปิตียา จ วิราคา กิณฺจ ภิโยโย วิตกฺกวิจฺจรานญจ วูปสมมาติ เอว โยชฺนา เวทิตพฺพา ฯ

พึงทราบโยชนาอย่างนี้ว่า “ก็ในเวลาใด ประมวลความสงบระงับวิตกวิจารณ์ มา ในเวลานั้น เพราะสำรอกปิติ และเพราะเข้าไปสงบวิตกวิจารณ์เพิ่มขึ้นอีกเล็กน้อย.

อิมิสฺสา จ โยชฺนาย วิราโค สมตฺกกมนตฺโถ โหติ ตสฺมา “ปิตียา จ สมตฺกกมา วิตกฺกวิจฺจรานญจ วูปสมมาติ อยมตฺโถ ทฎฺฐุพฺโพ ฯ

และในโยชนา นี้ วิราคะ ศัพท์ มีความก้าวล่วงเป็นอรรถ

เพราะฉะนั้น พึงเห็นใจความดั่งนี้ว่า “เพราะก้าวล่วงปิติ และเพราะสงบระงับวิตกวิจารณ์.”

กามญฺเจเต วิตกฺกวิจฺจรา หุตฺติยชฺฌาเนเยว วูปสนฺตา อิมิสฺส ปน ฌานสฺส มคฺคปริทีปนตถิ วณฺณภณนตถญฺเจตํ วุตฺติ ฯ

อนึ่ง วิตกและวิจารณ์เหล่านี้ สงบแล้วในหุติยฌานที่เดียว ก็จริง ถึงกระนั้น คำว่า เพราะเข้าไปสงบวิตกวิจารณ์ นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว ก็เพื่อจะทรงแสดงอุปายเครื่องบรรลุมานนี้ และเพื่อกล่าวสรรเสริญ (มานนี้).

“วิตกฺกวิจฺจรานญจ วูปสมมาติ หิ วุตฺเต, อิหํ ปญฺญาติ นฺน ‘วิตกฺกวิจฺจรานํ วูปสโม มคฺโค อิมิสฺส ฌานสฺสาติ ฯ

ถามว่า “จริงอยู่ เมื่อพระองค์ตรัสว่า ‘และเพราะความสงบระงับวิตกวิจารณ์’,

คำนี้ ย่อมปรากฏว่า ‘ความสงบระงับวิตกวิจารณ์ก็เป็นอุปายเครื่องบรรลุมานนี้’ มีใช้หรือ?”

ยถา จ ตติเย อริยมคฺเช “อปปทีนนานมปิ สกฺกายทิจฺฐฐาทีนํ ปญฺจนํ โอรมภาคิยานํ สลฺโยชนานํ ปหานาติ เอวํ ปหานํ วุจฺจมานํ วนฺณภณฺนํ โหติ ตทริคฺคมา ย อุตฺตฺสูกานํ อุตฺตฺสาหชนนตฺถิ

เอวเมว อิท อวุปสนฺตานมปิ วิตฺถกฺวิจฺจารานํ วุปฺสโม วุจฺจมาโน วนฺณภณฺนํ โหติ ฯ

แก้ว่า “เหมือนอย่างว่าในอริยมรรคที่ ๓ ท่านกล่าวการละไว้ อย่างนี้ว่า

‘เพราะละอริยมภาคิยสังโยชนทั้ง ๕ มีสักกายทิจฺฐฐาเป็นต้น แม้ที่ยังละไม่ได้’ ย่อมเป็นการกล่าวสรรเสริญ (อริยมรรคที่ ๓)

เพื่อจะให้เกิดความอุตสาหะ แก่เหล่าชนผู้มีความขวนขวาย เพื่อบรรลุ(อริยมรรคที่ ๓) นั้น ฉันทใด,

ใน(ตติยฌาน)นี้ ท่านกล่าวความสงบระงับวิตกวิจารณ์ แม้ที่ยังไม่สงบราบคาบไว้ เป็นการกล่าวสรรเสริญ (ฌานนี้) ฉันทนั้นเหมือนกัน.”

เตนายมตฺโถ [166] วุตฺโต “ปีติยา จ สมตฺติกฺกมา วิตฺถกฺวิจฺจารานญจ วุปฺสมาติ ฯ

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวใจความนี้ไว้ว่า “เพราะก้าวล่วงปีติ และเพราะความสงบระงับวิตกวิจารณ์” ดังนี้.

“อุเปกฺขโก จ วิหาสิฺนฺติ เอตถ

อุปฺตติโต อิกฺขตฺติติ อุเปกฺขา. สมํ ปสฺสตี อปฺกฺขปฺตติตา หุตฺวา ปสฺสตีติ อตฺโถ ฯ

ในคำว่า อุเปกฺขโก จ วิหาสิฺนฺติ นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ธรรมชาติที่ชื่อว่า อุเบกขา เพราะอรรถว่า เพ่งโดยอุบัติ. อธิบายว่า “ยอมเห็นเสมอ คือยอมเห็นไม่ตกไปเป็นฝักเป็นฝ่าย.”

ตาย วิสหาย วิปฺลว ยถา คตตาย สมฺนนาคตตฺตา ตติยฌานสมฺงคฺติ “อุเปกฺขโกติ วุจฺจติ ฯ

บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยตติยฌาน ท่านเรียกว่า “ผู้มีอุเบกขา”

เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยอุเบกขานั้น อันสละสลวย ไพบุล มีกำลัง.

[อุเบกขา ๑๐ อย่าง]

อุเปกฺขา ปน ทสฺวิธา โหติ ฉฬงฺคฺอุเปกฺขา พรหมวิหารูเปกฺขา โปชฌงฺคฺอุเปกฺขา วิริยฺอุเปกฺขา สังขารูเปกฺขา

เวทฺนุเปกฺขา วิปฺสสนฺอุเปกฺขา ตตฺตรมฺชฌตฺตุเปกฺขา ฌานูเปกฺขา ปาริสฺสุทฺธิอุเปกฺขาติ ฯ

ก็อุเบกขา มีอยู่ ๑๐ อย่าง คือ

- ๑) ฉฬงคฺอุเปกฺขา อุเบกขาในองค์ (คืออารมณ์) ๖.
- ๒) พรหมวิหารูเปกฺขา อุเบกขาในพรหมวิหาร.
- ๓) โปชฌงคฺอุเปกฺขา อุเบกขาในโปชฌงคฺ.
- ๔) วิริยฺอุเปกฺขา อุเบกขาในวิริยะ.
- ๕) สังขารูเปกฺขา อุเบกขาในสังขาร.
- ๖) เวทฺนุเปกฺขา อุเบกขาในเวทนา.
- ๗) วิปฺสสนฺอุเปกฺขา อุเบกขาในวิปฺสสนา.
- ๘) ตตฺตรมฺชฌตฺตุเปกฺขา อุเบกขาในความวางตนเป็นกลางในธรรมนั้นๆ.
- ๙) ฌานูเปกฺขา อุเบกขาในฌาน.
- ๑๐) ปาริสฺสุทฺธิอุเปกฺขา อุเบกขาในความบริสุทธิ์.

เอวมยฺ ทสฺวิธาปิ ตตฺถ ตตฺถ อาคตฺนยโต ภูมิปุคฺคจิตตารมฺมณฺขนุสฺสํคหเอกฺกขณฺกุสลตฺติกสงฺเขปวเสน จ ปญฺจสุทฺตนิยา มชฺฌิมภฺรูกฺกถาย ภายเภาวสุตฺตวณฺณนํย อตฺตสาลินิยา วา ธมฺมสงฺคหฺรูกฺกถาย วุตฺตนเยน เวทิตพฺพา ฯ

อุเบกขาแม้ทั้ง ๑๐ อย่าง ดังกล่าวมานี้ พึงทราบตามนัยที่ท่านกล่าวไว้แล้ว

ในวรรณนาแห่งภยเวราสุตฺต ในอรรถกถาัมชฺฌิมนิกาย ชื่อ *ปญฺจสุทฺตนิ* หรือในอรรถกถาธรรมสังคห ชื่อ *อตฺตสาลินิ* โดยนัยอันมาแล้วในทั้นั้นๆ และด้วยสามารถแห่งสังเขป คือ ภูมิ บุคฺค จิต อารมณฺ์ ชันธสังคหะ เอกขณจิต และกุสลตติกะ.

อิธ ปน วุจฺจมานา วินยฺนินํ อติภาริยํ กโรตฺติ น วุตฺตา ฯ

ก็ อุเบกขา เมื่อข้าพเจ้าจะกล่าวไว้ในอธิการนี้ ย่อมทำนิทานแห่งพระวินัย ให้เป็นภาระหนักยิ่ง, เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่กล่าว.

[อรรถธิบายลักษณะแห่งอุเบกขา]

ลกฺขณาทีโธ ปน อิธ *อุปัเปตฺตูปฺเภกฺขา* “มชฺฌตฺตลกฺขณา อนาโภครสา อพฺยาปารปจฺจุปฺภูฏานา ปิตฺติวิราคปฏฺฐานาติ ฯ

ส่วนอุเบกขาที่ประสงค์เอาในอธิการนี้ โดยลักษณะเป็นต้น พึงทราบว่า “มีความมัธยัสถ์ (ความเป็นกลาง) เป็นลักษณะ มีความไม่ค้ำนึ่งเป็นรส มีความไม่ชวนชวายเป็นปัจจุปฺภูฏาน มีความสำรอกปิตติเป็นปฏฺฐาน.”

เอตฺถาห “นฺนุ จายํ อตฺถโต ตฺตรมชฺฌตฺตูปฺเภกฺขา วโหติ *สา* จ ปฐฺมทฺตฺติยชฺฌมานสุปิ อตฺถิ ตฺสฺมา ตฺตฺราปิ ‘อุเปกฺขโก จ วิหาสิ นฺติ เอวมยฺ วตฺตพฺพา สียา สา กสฺมา น วุตฺตาติ ฯ

ในอธิการว่าด้วยตติยฌานนี้ พระอาจารย์ผู้โจทก์ท้วงว่า

“ก็(มานุเบกขา)นี้ โดยอรรถก็คือ ตตรมชฺฌตฺตูปฺเภกฺขานั่นเอง และมานุเบกขานั้นก็มีอยู่แม้ในปฐฺมฌานและทฺตฺติยฌาน เพราะฉะนั้น (มานุเบกขา)นี้ พระผู้มีพระภาคก็ควรจะตรัสไว้แม้ใน(ปฐฺมฌานและทฺตฺติยฌาน)นั้น อย่างนี้ว่า ‘อุเปกฺขโก จ วิหาสิ’ ดังนี้ มิใช่หรือ? เพราะเหตุไร จึงไม่ตรัส(มานุเบกขา)นั้นไว้เล่า?”

อปฺริพฺยตฺตกิจฺจโต ฯ

เฉลยว่า “เพราะมีกิจยังไม่ปรากฏชัด.”

อปฺริพฺยตฺตํ ทิ ตฺสฺสา ตตฺถ *กิจฺจํ* วิตฺกฺกาทีหิ อภิกฺกตฺตฺตา ฯ

จริงอยู่ กิจแห่ง(มานุเบกขา)นั้น ใน(ปฐฺมฌานและทฺตฺติยฌาน)นั้น ชื่อว่ายังไม่ปรากฏชัด เพราะถูกปฏิบัติขจรธรรม มีวิตกเป็นต้นครอบงำ.

อิธ ปนํ วิตฺกฺกวิจฺจารปิตฺติหิ อนภิกฺกตฺตฺตา อุกฺขิตฺตฺสึรา วิย หุตฺวา ปฺริพฺยตฺตกิจฺจา ชาตา ตฺสฺมา วุตฺตาติ ฯ

ส่วนในตติยฌานนี้ (มานุเบกขา)นี้ เกิดมีกิจปรากฏชัด เป็นดุจยกศิระขึ้นได้แล้ว เพราะวิตกวิจจารและปิตติครอบงำไม่ได้, เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัส(มานุเบกขา)นั้นไว้แล.

นิกฺกฺขิตฺตา “อุเปกฺขโก จ วิหาสิ นฺติ เอตฺสฺส สพฺพโส อตฺตวณฺณนา ฯ

การพรรณนาอรรถ โดยประการทั้งปวง แห่งบทว่า *อุเปกฺขโก จ วิหารสิ* นี้ จบแล้ว.

[อธิบายลักษณะแห่งสติและสัมปชัญญะ]

อิทานิ “สโต จ สมปะชาโนติ เอตถ สรตตีติ สโต ฯ”

บัดนี้จะวินิจฉัยในบาลีนี้ว่า “สโต จ สมปะชาโน”

ชื่อว่า สตะ เพราะอรรถว่า ระลึกได้.

สมปะชานาตีติ [167] สมปะชาโน ฯ

ชื่อว่า สัมปะชาโน เพราะอรรถว่า รู้ชัดโดยชอบ.

ปุคฺคเลน สติ จ สมปะชฌญญจ วุตฺตํ ฯ

สติและสัมปชัญญะตรัสโดยบุคคล.

ตตถ สรณลกฺขณา สติ อปฺปมฺสนรสา อารกฺขปจฺจุปฺภูฏานา ฯ

อสมโมหลกฺขณํ สมปะชฌญญํ ตีรณรสํ ปวิจยปจฺจุปฺภูฏานํ ฯ

ในสติและสัมปชัญญะนั้น

สติ มีความระลึกได้เป็นเครื่องกำหนด มีความไม่หลงลืมเป็นกิจ มีการควบคุมเป็นเหตุเครื่องปรากฏ.

สัมปชัญญะ มีความไม่หลงเป็นเครื่องกำหนด มีความพิจารณาเป็นกิจ มีความสอดส่องเป็นเครื่องปรากฏ.

วิตถารโต ปเนตํ มชฺฌิมิภูฏกถายํ สติปฺภูฏานวณฺณนายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ ฯ

ก็สติและสัมปชัญญะนี้ พึงทราบโดยพิสดาร ตามนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว

ในวรรณนาแห่งสติปฐฐานสูตร ในอรรถกถามัชฌิมนิกายนั้นแล.

ตตถ กิณฺจาปี อิหํ สติสมปะชฌญญํ ปุริมชฺฌมานสุปี อตฺถิ ฯ

มฺภูฏสฺสตีสุสฺสํ หิ อสมปะชานสฺส อฺปะจารมตฺตปี น สมปะชชติ, ปเคว อฺปะปนา ฯ

บรรดา(ธรรมในตติยมาน)นั้น สติและสัมปชัญญะนี้มีอยู่แม้ในมานก่อนๆ โดยแท้

เพราะว่า แม้คุณชาติเพียงอุจจาร ย่อมไม่สำเร็จแก่พระโยคาวจรผู้มีสติหลง ไม่มีสัมปชัญญะ, จะกล่าวไปถึงอปปนา.

โอฬาริกตฺตา ปน เตสํ ฌานานํ ภูมียํ วีย ปุริสสฺส จิตฺตสฺส คฺติ สุฯ โหติ, อพฺยตฺตํ ตตถ สติสมปะชฌญญกิจฺจํ ฯ

ถึงกระนั้น เพราะความที่ฌานเหล่านั้นหยาบ

การดำเนินไปของจิตจึงมีความสะตวก เหมือนการดำเนินไปบนภาคพื้นของบุรุษฉะนั้น,

กิจแห่งสติและสัมปชัญญะในฌานเหล่านั้น จึงยังไม่ปรากฏชัด.

โอฬาริกนคฺปปหาเนน ปน สุขุมตฺตา อิมสฺส ฌานสฺส ปุริสสฺส ชุรธารายํ วีย สติสมปะชฌญญกิจฺจปรีคฺคหิตาเยว จิตฺตสฺส คฺติ

อิจฺฉิตพฺพาติ อิเธว วุตฺตํ ฯ

ก็เพราะความที่ฌานนี้ละเอียด เพราะละองค์ที่หยาบได้ การดำเนินไปของจิต อันกิจแห่งสติและสัมปชัญญะกำกับแล้วทีเดียว

จำปรารถนา เหมือนการเดินใกล้คมมีดโกนของบุรุษฉะนั้น เพราะเหตุนี้ จึงตรัสไว้ในตติยมานนี้ทีเดียว.

กิญฺจิ กิโยโย ฯ

ยังมีข้อที่จะพึงกล่าวเพิ่มเติมอีกสักเล็กน้อย.

“ยถาปิ เชนูปโก วจฺโฉ เชนฺโต อปนีโต อรกฺขิยามานํ ปุนเรว เชนํ อุปคจฺฉติ
เอวมิทํ ตติยชฺฌมานสุํ ปิตีโต อปนีโต สติสมปชฌญารกฺเขน อรกฺขิยามานํ ปุนเรว ปิตี อุปคจฺฉเวยย ปิติสมปยุตฺตเมว สียา ฯ
สุเข จาปิ สตฺตา สารชฺชนฺติ อิทฺลจ อติมรฺรํ สุํ ตโต ปรี สุขาภาวา,
สติสมปชฌญานฺภาเวน ปนตถ สุเข อสารชฺชนา โหติ โน อณฺญาติ อิมมปิ อตถวิเสสํ ทสฺเสตุํ อิทํ อีหเว วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ
นักปราชญ์พึงทราบ(สันนิษฐาน)ว่า คำนี้(ว่า สโต จ สมปชาโน) ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ใน(ตติยมาน)นี้เท่านั้น
ก็เพื่อแสดงเนื้อความพิเศษแม้ที่ว่า

“ลูกโคที่ยังติดแม่โค ถูกพรากจากแม่โค เมื่อไม่คอยควบคุมไว้ ย่อมเข้าหาแม่โคอีกนั่นเองฉันใด
ความสุขในตติยมานนี้ก็ฉันนั้น ถูกพรากจากปิติแล้ว ความสุขนั้นเมื่อไม่คอยควบคุมด้วยเครื่องควบคุมคือสติและสัมปชัญญะ
จึงเข้าหาปิติอีกทีเดียว พึงเป็นสุขที่สัมปยุตด้วยปิตินั่นเอง.

ถึงแม้ว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมกำหนดนึกในความสุข และความสุขนี้ก็สุขหวานยิ่งนัก เพราะไม่มีสุขยิ่งไปกว่านั้น
แต่ความไม่กำหนดนึกในความสุข ย่อมมีในตติยมานนี้ ด้วยอานุภาพแห่งสติและสัมปชัญญะ มิใช่มีด้วยประการอื่นดังนี้.”

อิทานิ สุขญจ กาเยน ปฏิสฺเวเทสินฺติ เอตถ
กิลฺยาปิ ตติยชฺฌมานสมงฺคิโน สุขปฏิสฺเวทนาโมโค นตฺถิ เอวํ สนฺเตปิ
ยสฺมา ตสฺส นามกาเยน สมปยุตฺตํ สุํ ยํ วา ตํ นามกายสมปยุตฺตํ สุํ ตํสมฺภูฏฺฐานนสฺส
ยสฺมา อติปณฺเฑน รุเปณ รุปกายो ผุฏฺฐโฐ [168] ยสฺส ผุฏฺฐตฺตา ฌานา วุฏฺฐิตฺตปิ สุํ ปฏิสฺเวเทยฺย
ตสฺมา เอตมตฺถํ ทสฺเสนฺโต “สุขญจ กาเยน ปฏิสฺเวเทสินฺติ อาห ฯ

บัดนี้ พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า สุขญจ กาเยน ปฏิสฺเวเทสิ นี้ต่อไป:-

พระโยคีผู้ร่าพร้อมด้วยตติยมาน ไม่มีความรำพึงในการเสวยความสุข แม้ก็จริง
ถึงเมื่อเป็นเช่นนั้น พระโยคินั้น แม้ออกจากฌานแล้ว ก็พึงเสวยสุขได้ เพราะเหตุที่รูปรกายของท่าน อันรูปที่ประณีตยิ่ง
ซึ่งมีความสุขที่สัมปยุตด้วยนามกายของท่าน หรือความสุขที่ประกอบนามกายนั้นเป็นสมภูฏฐาน ถูกต้อง ชิมซาบแล้ว.
เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า สุขญจ กาเยน ปฏิสฺเวเทสิ ดังนี้.

อิทานิ “ยฺนตํ อริยา อาจิกฺขณฺติ อุปฺเภขโก สติมา สุขวิหารีติ เอตถ
ยํมานเหตุ ยํมานการณา ตตติยชฺฌมานสมงฺคิปกุคฺคํ พุทฺธาทโย อริยา
อาจิกฺขณฺติ เทเสนฺติ ปณฺญาเปเนติ ปฏฺฐเปเนติ วิวรณฺติ วิภชฺชนฺติ อุตฺตานิกโรนฺติ. “ปกาสเนติ ปสฺสนฺตีติ อธิปฺปาโย ฯ

บัดนี้ จะวินิจฉัยในคำว่า ยฺนตํ อริยา อาจิกฺขณฺติ อุปฺเภขโก สติมา สุขวิหารี นี้ต่อไป:-

พระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมบอก คือย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมแต่งตั้ง ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนก
ย่อมกระทำให้ตื่น, อธิบายว่า ย่อมประกาศ คือย่อมสรรเสริญ, ซึ่งบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยตติยมานนั้น
เพราะเหตุแห่งฌานใด คือเพราะฌานใดเป็นเหตุ.

กินฺติ ฯ “อุปฺเภขโก สติมา สุขวิหารีติ ฯ

“ย่อมสรรเสริญว่าอย่างไร?”. ย่อมสรรเสริญว่า “เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” ดังนี้.

ตํ ตติยชฺฌมานํ อุปสมปชฺช วิหาสินฺติ เอวเมตถ โยชฺนา เวทิตพฺพา ฯ

เราเข้าถึงตติยมานนั้นอยู่แล้ว, โยชฺนาในคำว่า ยฺนตํ อริยา เป็นต้นนี้ พึงทราบดังพรรณนามาอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

“กสฺมา ปน ตํ เต เอวํ ปสฺสนตฺตีติ ฯ”

ถามว่า “ก็เพราะเหตุใด (พระอริยเจ้า)เหล่านั้น จึงสรรเสริญ(บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยตติยฌาน)นั้นไว้อย่างนั้น?”

ปสฺสสารทโต ฯ

แก้ว่า “เพราะเป็นผู้ที่ควรสรรเสริญ.”

อัยํ หิ ยสฺมา อติมธฺรฺสุเข สุขปารมฺปิปตฺเตปิ ตติยฌานเณ อุเปกฺขโก น ตตฺถ สุขากิสงฺเคน อากทฺตมฺยติ,

ยถา จ ปิตฺติ น อุปฺปชฺชติ, เอวํ อุภฺภูตฺตสฺสตีตาย สติมา,

ยสฺมา จ อริยกันตํ อริยชนเสวิตเมว จ อสฺงกิลฺลิตฺตํ สุขํ นามกาเยน ปฏฺฐิสฺสเวเทติ ตสฺมา ปสฺสสารทโต ฯ

จริงอยู่ เพราะพระโยคีนี้ เป็นผู้มีความวางเฉยในตติยฌาน ซึ่งมีความสุขอันหวานใจยิ่งนัก ที่ถึงฝั่งแห่งความสุขแล้วก็ตาม หากถูกความใคร่ในสุขคร่าไปในตติยฌานนั้นได้ไม่ และชื่อว่าเป็นผู้มีสติเพราะเป็นผู้มีสติตั้งมั่น โดยอาการที่ปิดจะเกิดขึ้นไม่ได้, และเพราะท่านได้เสวยความสุขอันไม่เศร้าหมอง ที่เป็นอริยกันต์ และอันอริยชนส้องเสพแล้วนั่นเอง ด้วยนามกาย. ฉะนั้น จึงเป็นผู้ที่ควรสรรเสริญ.

“อิตฺติ ปสฺสสารทโต. นํ อริยา เต เอวํ ปสฺสสารทเหตุภูเต कुณเณ ปกาเสนตา ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหาริตฺติ เอวํ ปสฺสนตฺตีติ เวทิตพฺพํ ฯ”

พึงทราบ(สันนิษฐาน)ว่า “เพราะเป็นผู้ที่ควรสรรเสริญ.

พระอริยเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะประกาศคุณที่เป็นเหตุอันสมควรสรรเสริญเหล่านั้น จึงสรรเสริญ(บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยตติยฌาน)นั้น อย่างนี้ว่า ‘เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข’ ดังพรรณนามาฉะนี้.

“ตติยนฺติ คณฺณานุปฺพพโต ตติยํ ฯ”

บทว่า ตติยํ คือเป็นที่ ๓ ตามลำดับแห่งการคำนวณ.

อิทํ ตติยํ สสมาปชฺชตฺตีปิ ตติยํ ฯ

ฌานนี้ ชื่อว่าที่ ๓ เพราะอรรถว่า พระโยคาวจรบรรลุครั้งที่ ๓ ดังนี้บ้าง.

[ทุติยฌานมีองค์ ๔ ตติยฌานมีองค์ ๕]

“ฌานนฺติ เอตถ

ยถา ทุติยํ สสมาปชฺชตฺตีปิ จตฺตฺตํ เอวํ อุเปกฺขาทิ ปญฺจกิกํ ฯ”

ในคำว่า ฌานํ นี้ พึงทราบวินิจฉัยว่า

ทุติยฌานมีองค์ ๔ ด้วยองค์ทั้งหลายมีสัมปสทาหะเป็นต้น ฉันฺโต, ตติยฌานนี้ก็มีองค์ ๕ ด้วยองค์ทั้งหลายมีอุเบกขาเป็นต้น ฉันฺตํ.

ยถาห “ฌานนฺติ อุเปกฺขา สติ สสมาปชฺชตฺตีปิ สุขํ จิตตสฺส เอกคคฺคตาติ ฯ”

เหมือนอย่าง(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ว่า “อุเบกขา (ความวางเฉย) สติ (ความระลึกได้) สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว)

สุข (ความสบายใจ) เอกคคฺคตาแห่งจิต (ความที่จิตมีอารมณ์เดียว) ชื่อว่า ‘ฌาน^๑’ ดังนี้.

ปริยาโยเยว เจโส ฯ

อันนั้น เป็นนัยทางอ้อมเท่านั้น.

อุเบกขาสติสมปชฌญาณิ ปน ฐูปเตวา นิปปริยาเยน ทวงคิกเมเวตฺ โหติ ฯ

แต่โดยนัยทางตรง ตติยฌานนั้น เว้นองค์ คือ อุเบกขา สติ และสัมปชัญญะเสีย ย่อมประกอบด้วยองค์ ๒ เท่านั้น.

ยถา “กตมํ ตสฺมี สมเย ทวงคิกํ ฌานํ โหติ สุขํ จิตตสเสกคคตาทิ ฯ

เหมือนอย่าง(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ว่า “ฌานมีองค์ ๒ คือสุข และเอกัคคตาแห่งจิต มีอยู่ในสมัยนั้น เป็นไฉน?”

[169] เสสํ วุตตนยเมวาติ ฯ

คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวมาแล้วนั้นแล.

ตติยฌานกถา นิฎฐิตา ฯ

ถ้าวัดด้วยตติยฌาน จบ.

กล่าวด้วยจตุตถฌาน

“สุขสส จ ปหانا ทุกขสส จ ปหานาติ กายิกสุขสส จ กายิกทุกขสส จ ปหانا ฯ”

คำว่า เพราะละสุขและเพราะละทุกข์เสียได้ คือ เพราะละสุขทางกายและทุกข์ทางกาย.

“ปุพฺพเวทิตฺตญฺ โข ปุพฺพเว น จตุตถฌานกฺขณฺ ฯ”

คำว่า ในก่อนเที่ยว ความว่า ก็(การละสุขและทุกข์)นั้นแล (ได้มีแล้ว)ในก่อนแท้ มีใช่(มี)ในขณะจตุตถฌาน.

“โสมนสฺสโทมนสฺसानํ อตถกฺมาติ “เจตสิกสุขสส เจตสิกทุกขสส จาติ อิมสฺสมปี ทฺวินนํ ปุพฺพเว อตถกฺมา.

“ปหانا อิจฺเจว วุตฺตํ โหติ ฯ”

คำว่า เพราะถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งโสมนัสและโทมนัส ดังนี้ ความว่า เพราะถึงความตั้งอยู่ไม่ได้.

มีคำอธิบายว่า “เพราะละได้” นั้นแล, ซึ่งธรรม ๒ ประการเหล่านี้ คือ “สุขทางใจและทุกข์ทางใจ” ในก่อนเที่ยว.

“กทา ปน เนสํ ปหานํ โหติติ ฯ”

ถามว่า ก็ละสุขและทุกข์โสมนัสและโทมนัสเหล่านั้นได้เมื่อไร?

จตุณฺนํ ฌานานํ อุปจารกฺขณฺ ฯ”

แก้ว่า “ในขณะแห่งอุปจารแห่งฌานทั้ง ๔”

โสมนสฺสํ ทิ จตุตถสฺส ฌานสฺส อุปจารกฺขณฺเยว ปหียติ ฯ”

จริงอยู่ โสมนัสอันพระโยคาวจรละได้ในขณะแห่งอุปจารแห่งฌานที่ ๔ นั้นแล.

ทุกฺขโทมนสฺสสุขานิ ปฐฺมทฺตฺยตฺตฺยานิ อุปจารกฺขณฺสุ ฯ”

ทุกข์โทมนัสและสุข ละได้ในขณะแห่งอุปจารแห่งฌานที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓.

เอวเมเตสํ ปหานกฺกเมน อวุตฺตานํ”

อินทริยวิภังเก ปน อินทริยานํ อุกฺกเทสฺกฺกเมเนว อิธาปี วุตฺตานํ สุขทุกฺขโสมนสฺสโทมนสฺसानํ ปหานํ เวทิตพฺพํ ฯ”

ด้วยประการดังกล่าวมานี้ พึงทราบการละสุขทุกข์โสมนัสและโทมนัสเหล่านี้ ที่พระผู้มีพระภาค

มิได้ตรัสไว้โดยลำดับแห่งการละทีเดียว แต่ก็ได้ตรัสไว้แม้ในที่นี้โดยลำดับอุเทศแห่งอินทริยทั้งหลาย ในอินทริยวิภังคินั้นแล.

“ยทิ เปนตานิ ตสส ตสส ฆานสส อุปจารกขณเยว ปหีนติ, อถ กสมา

‘กตถ จุปปนันิ **ทุกชินทริย** อปริเสสํ นิรุชฌติ

อิธ ภิกขเว **ภิกขุ** วิวิจเจว กามเมหิ ๆเปฯ ปฐมํ ฆานันิ อุปสมปชช วิหริติ, เอตถุปปนันิ **ทุกชินทริย** อปริเสสํ นิรุชฌติ

กตถ จุปปนันิ **โทมนสสินทริย** **สุชินทริย** **โสมนสสินทริย** อปริเสสํ นิรุชฌติ

อิธ ภิกขเว **ภิกขุ** สุขสส จ ปหานา ๆเปฯ จตฺตถ ฆานันิ อุปสมปชช วิหริติ เอตถุปปนันิ **โสมนสสินทริย** อปริเสสํ นิรุชฌติ^๑
เอว ฆานเนเสว นโรโร วุตฺตติ ๆ

มีคำถามว่า “ก็ถ้าสุขทุกข์เป็นต้นเหล่านี้ พระโยคาวจรจะได้ในขณะแห่งอุปจารแห่งฆานนั้นๆ ใช่, เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร จึงตรัสการดับ (สุขทุกข์เป็นต้น) ไว้ในฆานทั้งหลายนั้นแลอย่างนี้ว่า

“ก็ทุกชินทริย เกิดขึ้นแล้ว ดับหาเศษมิได้ในฆานไรเล่า?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สงัดแล้วจากกามทั้งหลาย ๆลาฯ เข้าถึงปฐมฆานอยู่, ทุกชินทริยเกิดขึ้นแล้ว ดับหาเศษมิได้ในฆานนี้,

ก็โทมนสสินทริย ... สุชินทริย ... โสมนสสินทริย ... เกิดขึ้นแล้ว ดับหาเศษมิได้ในฆานไรเล่า?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะละสุขเสียได้ ๆลาฯ เข้าถึงจตุตถฆานอยู่, โสมนสสินทริย เกิดขึ้นแล้ว ดับหาเศษมิได้ในฆาน^๒นี้ ดังนี้เล่า.”

อติสยนิโรธตตา ๆ

มีคำแก้ว่า “เพราะเป็นความดับอย่างประเสริฐ”

อติสยนิโรธ ทิ เนสํ ปฐมชฆานาทีสุ [170] **นิโรธ** ๆ

จริงอยู่ ความดับทุกข์เป็นต้นเหล่านั้น ในฆานทั้งหลายมีปฐมฆานเป็นต้น เป็นความดับอย่างประเสริฐ.

นิโรธเยว ปน อุปจารกขณ นาทิสยนิโรธติ ๆ

แต่ความดับในขณะแห่งอุปจารเท่านั้น หาเป็นความดับอย่างประเสริฐไม่.

ตถา ทิ นานาวชชเน ปฐมชฆานูปจारे **นิรุทฺสสาปิ** **ทุกชินทริยสส** ชํสมกสาทิสมผลเสน วา วิสมาสนูปตาเปน วา สिया **อุปฺตติ**,
น เตวว อนฺโตอุปฺนายิ ๆ

จริงอย่างนั้น ทุกชินทริย แม้ดับแล้วในอุปจารแห่งปฐมฆาน ซึ่งมีอวัชชนะต่างๆ กัน แต่พึงเกิดขึ้นได้อีก เพราะสัมผัสมีเหลือบและยังเป็นต้น หรือเพราะความเดือดร้อนอันเกิดจากการนั่งไม่สม่ำเสมอ, แต่จะเกิดในภายในอัปนาไม่ได้เลย.

อุปจारे วา **นิรุทฺสมเปต** น **สุฏฺฐ** **นิรุทฺธ** โหติ ปฏฺฐิกฺขเณ อวิหตฺตตา ๆ

อีกอย่างหนึ่ง ทุกชินทริยนั้น แม้ดับแล้วในอุปจาร ยังดับไม่สนิท เพราะธรรมที่เป็นข้าศึกยังกำจัดไม่ได้.

อนฺโตอุปฺนายิ ปน ปิตฺติรณฺเณน สพฺโพ **กาโย** **สุโขกฺกนฺโต** โหติ ๆ

ส่วนภายในอัปนา ภายทั้งสิ้นหยั่งลงสู่ความสุข เพราะมีปิตติชาบชาน.

สุโขกฺกนฺตกายสส จ **สุฏฺฐ** **นิรุทฺธ** โหติ **ทุกชินทริย** ปฏฺฐิกฺขเณ วิหตฺตตา ๆ

๑ ส. มหาวาร. ๑๙/๒๘๓.

๒ อภ. วิ. ๓๕/๓๕๗.

และทุกขินทรีย์ของพระโยคาวจรผู้มีกายหยังลงสู่ความสุข จัดว่าดับไปแล้วด้วยดี เพราะธรรมที่เป็นข้าศึกถูกกำจัดเสียได้.

นानาวชชเนอว จ ทุตติชฌมานูปจาเร ปหีนสส โทมนสสินทริยสส

ยสมา **เอต**, วิตกกวจิหารปจยเยปี กายกิลมเถ จิตตูปขมาเต จ สติ, อุปปชชติ, วิตกกวจิหาราภาเว จ เนว อุปปชชติ

ยตถ ปน อุปปชชติ ตตถ วิตกกวจิหาราเว,

อปปหีนาเอว ทุตติชฌมานูปจาเร วิตกกวจิหาราติ ตตถสส สिया **อุปปตติ** อปปหีนปจยตตา,

น เตวว ทุตติชฌมานे ปหีนปจยตตา ฯ

ก็โหมนัสสินทรีย์ที่พระโยคาวจรละได้แล้ว ในอุปจารแห่งทุตติชฌมานซึ่งมีอวัชชนะต่างๆ กันนั้นแล แต่พึงเกิดขึ้นได้อีก เพราะโหมนัสสินทรีย์นั้น เมื่อมีความลำบากกายและความคับแค้นใจแม้ที่มีวิตกกวจิหารเป็นปัจจัยอยู่ ย่อมบังเกิดขึ้นได้ แต่จะเกิดไม่ได้เลยในเพราะไม่มีวิตกกวจิหาร,

แต่โหมนัสสินทรีย์จะเกิดใน(จิตตูปบาท)ใด เพราะมีวิตกกวจิหาร จึงเกิดขึ้นใน(จิตตูปบาท)นั้น,

วิตกกวจิหารในอุปจารแห่งทุตติชฌมานท่านยังละไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้น โหมนัสสินทรีย์นั้น พึงเกิดได้ใน(อุปจารแห่งทุตติชฌมาน)นั้น เพราะมีปัจจัยที่ยังละไม่ได้.

แต่ในทุตติชฌมานจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย เพราะมีปัจจัยอันละได้แล้ว.

ตถา ตติชฌมานูปจาเร ปหีนสสาปี สุขินทริยสส ปีติสมุฏฐานปณินทรูปมูฏฐกายสส สिया **อุปปตติ**, น เตวว ตติชฌมานे ฯ

อนึ่ง สุขินทรีย์ แม้ที่ละได้แล้วในอุปจารแห่งตติชฌมาน ก็พึงบังเกิดขึ้นแก่พระโยคาวจรผู้มีกายอันรูปที่ประณีต

ซึ่งมีปีติเป็นสมุฏฐานถูกต้องแล้ว, แต่ในตติชฌมานเกิดขึ้นไม่ได้เลย

ตติชฌมานे हि सुखसस पजยญุตตา **ปีติ** สพพโส นิรุทธาติ ฯ

จริงอยู่ ปีติอันเป็นปัจจัยแห่งความสุขในตติชฌมาน ดับไปแล้วโดยประการทั้งปวงแล.

ตถา จตตถชฌมานูปจาเร ปหีนสสาปี โสมนสสินทริยสส ปีติอาสนนตตา

อปปนาปตตาย อูปเกุขาย อภาเวณ สมมา อนตีกกนตตตา จ สिया **อุปปตติ**, น เตวว จตตถชฌมานे ฯ

อนึ่ง โสมนัสสินทรีย์ แม้ที่ละได้แล้วในอุปจารแห่งจตตถชฌมาน ก็พึงเกิดขึ้นอีกได้ เพราะใกล้ต่อปีติ และเพราะยังไม่ผ่านไปด้วยดี เพราะยังไม่มีอุเบกขาที่ถึงอัปปนา, แต่ในจตตถชฌมานจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย.

ตสมา เอวณจ “เอตถูปปนนิ ทุกขินทริยิ อปริเสสสิ นิรุชฌตีติ ตตถ ตตถ **อปริเสสคคหณิ** กตนติ ฯ

เพราะเหตุตั้งที่กล่าวมานั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคจึงทรงทำอปริเสสศัพท์ไว้ในที่นั้นๆ ว่า

“ทุกขินทรีย์เกิดขึ้นแล้ว ดับหาเศษมิได้ในมานนี้” ดังนี้แล.

เอตถาถ “อเถวึ ตสส ตสส ฌมานสสุปปจาเร ปหีนาปี เอตา **เวทนา** อิธ กสฺมา สมมาหริตี ฯ

ในอธิการแห่งจตตถชฌมานนี้ พระอาจารย์ผู้โจทก์ท้วงว่า

“ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้น เวทนาเหล่านั้น แม้ที่ละได้แล้วในอุปจารแห่งมานนั้นๆ

เพราะเหตุไร ในจตตถชฌมานนี้ พระผู้มีพระภาค จึงทรงประมวลมาไว้อีกเล่า?”

สุขคคหณตถิ ฯ

แก้ว่า “เพื่อให้ถือเอาสะดวก” (เพื่อเข้าใจง่าย).

[171] ยา หิ อัย “อทุกขมสุขนติ เอตถ อทุกขมสุขา เวทนา วุตตา सा सुขुमा อติวิญญेयยา न सकกา सुखेन คเหตุตฺตสฺมา ยถา นาม พุทฺธสฺส ยถา วา ตถา วา อุปสงกมิต्वा คเหตุ อสกุญเญยสฺส โคณสฺส คหณตฺถํ โคโป เอกสฺมิ วเช สพฺพา คาโว สมหาตฺติ อเถเกกํ นีหฺรนฺโต ปฏฺฐิปาฏฺฐิยา อาคตฺ “อัย โส, คณฺหาถ นนฺติ ตมฺปิ คาหยติ เอวเมว ภควา สุขคคหณตฺถํ สพฺพา เอตา สมหาหริ ๑

จริงอยู่ อทุกขมสุขเวทนา ที่พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ในองค์ฌานนี้ว่า อทุกขมสุข (ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข) นี้ เป็นของละเอียด รู้ได้โดยยาก ไม่สามารถจะถือเอาได้โดยสะดวก, เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงทรงประมวลเวทนาเหล่านั้นมาไว้ทั้งหมด เพื่อให้ถือเอาสะดวก เปรียบเหมือนเพื่อจะจับโคดุ ซึ่งใครๆ ไม่สามารถจะเข้าไปจับใกล้ๆ ได้ โดยประการใดประการหนึ่ง คนเลี้ยงโคจึงต้องนำโคทุกตัวมาไว้ในคอกเดียวกัน ภายหลังจึงปล่อยออกมาทีละตัวๆ ให้จับเอาโคแม่ตัวนั้น ซึ่งผ่านออกมาตามลำดับ โดยสั่งว่า “นี่ คือโคตัวนั้น, พวกท่านจงจับมัน” ฉะนั้น.

เอวํ หิ สมหาภูยา เอตา ทสเสตฺวา “ยํ เนว สุขํ น ทุกขํ น โสมนสฺสํ น โทมนสฺสํ อัย อทุกขมสุขา เวทนาติ सकगा षोढि एसा คหยित्तु, จริงอยู่ พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงเวทนาเหล่านั้น ที่พระองค์ประมวลมาแล้วอย่างนั้น ย่อมทรงสามารถ เพื่ออันให้ถือเอาเวทนาที่ว่า “ธรรมชาติที่มีสุขมิใช่ทุกข์ มีใจโสมนัส มีใจโทมนัส นี้ คือ อทุกขมสุขเวทนา,”

อปิจ “อทุกขมสุขาย เจโตวิมุตติยา ปจฺจยทสฺสนตฺถญจปิ เอตา วุตฺตาทิ เวทิตฺตพฺพา ๑

อนึ่ง เวทนาเหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบว่ พระองค์ตรัสไว้ ก็เพื่อจะทรงแสดงปัจจัยแห่งอทุกขมสุขเจโตวิมุตติ.

สุขขฺปปหานาทยो หิ ตสฺสา ปจฺจยา ๑

จริงอยู่ (ธรรมทั้งหลาย)มีการละสุขเป็นต้น^๑ เป็นปัจจัยแห่ง(เจโตวิมุตติ)นั้น.

ยถาห “จตฺตารो षो आवुसो पज्जया अทุกखमसुखाय जेतोविमुत्तिया समापत्तिया, อิธาวुसो भिक्षु सुखसฺส ज पหाना १ पे १ जत्तुत्ถं णानं อุปสมपชช विहृति อิมे षो आवुसो जत्तारो पज्जया अทุกखमसुखाय जेतोविमुत्तिया समापत्तियाติ ๑

เหมือนดังที่(พระธรรมทินนาเถรี)กล่าวไว้ว่า “ดูก่อนผู้มีอายุ! ปัจจัยแห่งสมาบัติที่เป็นอทุกขมสุขเจโตวิมุตติ มี ๔ อย่างแล, ดูก่อนผู้มีอายุ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเข้าถึงจตุตถฌาน (อันเป็นอทุกขมสุข มีสติ เป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ อันอุเบกขาให้เกิดแล้ว) เพราะละสุขและ(ทุกข์เสียได้ เพราะถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อนเที่ยว), ดูก่อนผู้มีอายุ! ปัจจัยแห่งสมาบัติที่เป็นเจโตวิมุตติ อันเป็นอทุกขมสุข มี ๔ อย่างเหล่านั้นแล.”^๒

ยถา วา อญฺญตฺถ ปหีนํปิ सकायतिग्गुฐिआयो ตติยมคคฺสส วณฺณภณฺนตฺถํ ตตฺถ “ปหีนํติ วุตฺตทา

เอวํ วณฺณภณฺนตฺถมฺเปตฺตสฺส ฌานสฺเสตฺตา อิธ วุตฺตาทิ เวทิตฺตพฺพา ๑

อีกอย่างหนึ่ง (สังโยชน์ทั้งหลาย)มีสักกายทิฏฐิเป็นต้น แม้ที่ละได้แล้ว ใน(มรรค)อื่น(มีเสดาปตติมรรคเป็นต้น)

พระองค์ตรัสว่า “ละได้แล้ว” ใน(มรรคที่ ๓) นั้น เพื่อตรัสสรรเสริญมรรคที่ ๓ ฉันใด

(เวทนามีสุขเป็นต้น)เหล่านั้น ควรทราบว่ พระองค์ตรัสไว้ใน(จตุตถฌาน)นี้ แม้เพื่อตรัสสรรเสริญฌานนั้น ฉันนั้น.

๑ วิสุทฺธิมรรค. ๑/๒๑๓ เป็นต้น ทุกขฺปปหานาทยो. ฎีกาสารัตถทีปนี ๑/๕๕๐ ก็เหมือนกัน.

๒ ม. มุ. ๑๒/๕๕๓.

ไปจยจขมาเตน วา เอตถ รากโทสานนํ อติทุรภาวํ ทสเสตุมเปตา วุตตาคติ เวทิตพพา ฯ

อีกนัยหนึ่ง เวทนามีสุขเป็นต้นเหล่านั้น ฟังทราบวา พระองค์ตรัสไว้ในจตุตถฌานนี้ แม้เพื่อจะทรงแสดงข้อที่ราคะและโทสะเป็นธรรมชาติที่อยู่ไกลยิ่ง เพราะสังหารปัจจัยเสียได้.

เอตาสฺ ทิ สุขํ โสมนสสสส ปจฺจโย, โสมนสฺสํ รากสส, ทุภฺชํ โทมนสสสส ปจฺจโย, โทมนสฺสํ โทสสส,

[172] สุขาทิฆมาเตน จ สปจฺจยา รากโทสา หตาคติ อติทุเร โหนตติ ฯ

จริงอยู่ บรรดา(เวทนามีสุขเป็นต้น)เหล่านั้น สุข เป็นปัจจัยแห่งโสมนัส, โสมนัส เป็นปัจจัยแห่งราคะ, ทุภช เป็นปัจจัยแห่งโทมนัส, โทมนัส เป็นปัจจัยแห่งโทสะ, และราคะโทสะพร้อมทั้งปัจจัย เป็นอัน(จตุตถฌานนั้น)กำจัดแล้ว เพราะสังหารความสุขเป็นต้นเสียได้ เพราะเหตุนั้น (ราคะและโทสะ) จึงมีอยู่ในที่ไกลยิ่ง ฉะนั้นแล.

[อรรถาธิบายอุเบกขาในจตุตถฌาน]

“อทุกขมสุขนติ ทุกขาภาเวน อทุกฺขํ สุขภาเวน อสุขํ ฯ

บทว่า อทุกขมสุขํ ความว่า ชื่อว่า อทุกข เพราะไม่มีทุกข ชื่อว่า อสุข เพราะไม่มีสุข.

เอเตเนตถ ทุกขสุขขปฏิปกฺขญฺตํ ตตฺตियเวทนํ ทีเปติ ฯ น ทุกขสุขาภาวมตฺตํ ฯ

ในคำว่า อทุกขมสุขํ นี้ พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงเวทนาที่ ๓ อันเป็นปฏิปักษ์ต่อทุกขและสุข ด้วย(พระดำรัส)นี้หาทรงแสดงเพียงสักว่าความไม่มีแห่งทุกขและสุขไม่.

ตตฺตियเวทนา นาม อทุกฺขาสฺสุขา “อุเปกฺขาติปิ วุจฺจติ ฯ

อทุกขและอสุข ชื่อว่าเวทนาที่ ๓ ท่านเรียกว่า “อุเบกขา” บ้าง.

สา อิกฺกฺขณานิกฺกฺขวิปริตฺตานุกฺกวนลกฺขณา มชฺฌตฺตรสา อวิภูตฺตปจฺจุปฺกฺกฺขณานา สุขนโรธปฏฺกฺกฺขณานาติ เวทิตพพา ฯ

อุเบกขานั้น บัณฑิตฟังทราบวา “มีการเสวยอารมณ์ที่ผิดแปลกจากอารมณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนาเป็นลักษณะมีความเป็นกลางเป็นรส มีอารมณ์ไม่แจ่มแจ้งเป็นเครื่องปรากฏ มีความดับสุขเป็นปทัฏฐาน.”

“อุเปกฺขาสติปาริสฺสุทฺธินติ อุเปกฺขาย ชนิตสสฺสตีปาริสฺสุทฺธี ฯ

บทว่า อุเปกขาสติปาริสุทธิ ความว่า มีสติเป็นธรรมชาติบริสุทธิอันอุเบกขาให้เกิดแล้ว.

อิมสฺมี ทิ ฌาเนน สุปริสุทฺธา สติ, ยา จ ตสฺสา สติยา ปาริสฺสุทฺธิ, สา อุเปกฺขาย กตา, น อญฺเฌน.

ตสฺมา เอตํ “อุเปกฺขาสติปาริสฺสุทฺธีตี วุจฺจติ ฯ

จริงอยู่ ในฉานนี้ สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิด้วยดี และความบริสุทธิแห่งสตินั้น อันอุเบกขาทำแล้ว หาใช้ธรรมอย่างอื่นทำไม่, เพราะเหตุนั้น (ฉาน)นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกว่า “มีสติบริสุทธิอันอุเบกขาให้เกิดแล้ว” ดังนี้.

วิภงฺเกปิ วุตฺตํ “อโย สติ อิมาย อุเปกฺขาย วิวฺภา โหตี ปริสุทฺธา ปริโยทตา เตน วุจฺจติ ‘อุเปกฺขาสติปาริสฺสุทฺธีตี’ ฯ

แม้ในคัมภีร์วิภังค์ พระองค์ก็ได้ตรัสไว้ว่า

“สตินี้ ย่อมเป็นธรรมชาติเปิดเผย บริสุทธิ ผ่องแผ้ว เพราะอุเบกขานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า มีสติบริสุทธิเพราะอุเบกขา.”^๑

๑ อภี. วิ. ๓๕/๓๕๒.

๒ อภี. วิ. ๓๕/๓๕๒.

ยาย จ อุเบกขาย เอตถ สติยา **ปารีสฺสุทฺธิ** โหติ, **สา** อตถโต “ตตฺรรมชฺฌตฺตตฺตาติ เวทิตพฺพา ฯ
ก็ความบริสุทธิ์แห่งสติใน(จตุตถฌาน)นี้ ย่อมมีเพราะอุเบกขาใด,
(อุเบกขา)นั้น โดยอรรถ พึงทราบว่่า “มีความเป็นกลางในธรรมนั้นๆ”

น เกวลํ เจตถ ตาย **สติ**เยว ปริสุทฺธา, อปิจ โข สพฺเพปิ **สมปยุตฺตรมมา** ฯ
อนึ่ง ใน(จตุตถฌาน)นี้ สติเท่านั้น เป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เพราะ(อุเบกขา)นั้นอย่างเดี๋ยวก้ห้ามได้,
อีกอย่างหนึ่งแล แม้สมปยุตตรมทั้งหมด (ก็บริสุทธิ์เพราะอุเบกขานั้น) (เหมือนกัน).

สติสีเสณ ปน **เทสนา** วุตฺตา ฯ

แต่เทศนา พระองค์ตรัสไว้ โดยยกสติขึ้นเป็นประธาน.

ตตถ กิณฺจาปิ อัย **อุเบกฺขา** เหมฐฺฐาปิ ตีสุ ฌาเนสุ วิชฺชติ,
ยถา ปน ทิวา สุริยปฺปภาภิกฺวา โสมนภาเวน จ อตฺตโน อุปการกตฺเตน วา สภาคาย รตฺติยา อลาภา
ทิวา วิชฺชมานาปิ **จันทฺเลขา** อปริสุทฺธา โหติ อปริโยทาทา
เอวมยฺมปิ **ตตฺรรมชฺฌตฺตฺเพกฺขาจันทฺเลขา** วิตฺกกาทิจฺจจนีถมฺมเตชาภิกฺวา สภาคาย จ อุเบกฺขาเวทนารตฺติยา อลาภา
วิชฺชมานาปิ ปฐฺมาทิจฺฌานเกเท อปริสุทฺธา โหติ ฯ

บรรดาธรรมใน(จตุตถฌาน)นั้น อุเบกขานี้ มีอยู่ในฉานทั้ง ๓ แม้ในหนหลัง ก็จริง,
ถึงกระนั้น จันทเลขา กล่าวคือ ตตฺรรมชฺฌตฺตฺเพกฺขาแม้นี้ ถึงแม้มีอยู่ในความต่างแห่งฉานมีปฐมฉานเป็นต้น
ย่อมชื่อว่่าเป็นธรรมชาติไม่บริสุทธิ์ เพราะถูกเดชแห่งธรรมที่เป็นข้าศึกมีวิตกเป็นต้นครอบงำไว้
และเพราะไม่ได้ราตรีกล่าวคืออุเบกขาเวทนา ที่เป็นสภาคกัน
เปรียบเหมือนจันทเลขา (ดวงจันทร์) ถึงแม้มีอยู่ในกลางวัน ก็ชื่อว่่าเป็นของไม่บริสุทธิ์ ไม่ส่องใส
เพราะถูกรัศมีพระอาทิตย์ครอบงำในกลางวัน หรือเพราะไม่ได้กลางคืนที่เป็นสภาคกัน โดยความเป็นของที่มีอุปการะแก่ตน
โดยความเป็นของสวयงามฉะนั้น.

ตสฺสา จ [173] อปริสุทฺธาย, ทิวา อปริสุทฺธจฺจจนฺทเลขาย ปภา วิย สหชาตาปิ **สติอาทโย** อปริสุทฺธาว โหนติ ฯ
ก็เมื่อ(ตตฺรรมชฺฌตฺตฺเพกฺขา)นั้นไม่บริสุทธิ์, ธรรมทั้งหลายมีสติเป็นต้น แม้ที่เกิดร่วมกัน ก็เป็นธรรมชาติไม่บริสุทธิ์แท้
เหมือนรัศมีแห่งดวงจันทร์ที่ไม่บริสุทธิ์ในกลางวัน ฉะนั้น.

ตสฺมา เตสุ เอกมฺปิ “อุเบกฺขาสติปารีสฺสุทฺธิติ น วุตฺติ” ฯ

เพราะเหตุฉนั้น (ฉาน)แม้อย่างหนึ่ง ในบรรดา(ปฐมฉานเป็นต้น)เหล่านั้น
พระผู้มีพระภาคก็ไม่ตรัสว่่า “มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา”.

อิธ ปน วิตฺกกาทิจฺจจนีถมฺมเตชาภิกฺวาภาวา สภาคาย จ อุเบกฺขาเวทนารตฺติยา ปฐฺวีลาภา
อัย **ตตฺรรมชฺฌตฺตฺเพกฺขาจันทฺเลขา** อติวิย ปริสุทฺธา ฯ

ส่วนใน(จตุตถฌาน)นี้ ดวงจันทร์กล่าวคือตตฺรรมชฺฌตฺตฺเพกฺขานี้ เป็นธรรมชาติบริสุทธิ์อย่างยิ่ง
เพราะไม่ถูกเดชแห่งธรรมที่เป็นข้าศึกมีวิตกเป็นต้นครอบงำ และเพราะได้กลางคืน คืออุเบกขาเวทนาที่เป็นสภาคกัน.

ตสสา ปริสุทฺตตา ปริสุทฺตจนาทเลขาปภา วีย สหชาตานิ สติอาทโย ปริสุทฺธา โหนติ ปริโยทตา ฯ

เพราะความที่(ตัดรณขันธ์ตูปอกขา)นั้นเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ ธรรมทั้งหลายมีสติเป็นต้น แม้ที่เกิดร่วมกัน ก็เป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ดุจรัศมีแห่งดวงจันทร์ที่บริสุทธิ์ฉะนั้น.

ตสมา อิทมเว “อุเปกขาสติปาริสฺสูทิตี วุตตนติ เวทิตพฺพํ ฯ

เพราะเหตุนี้ จตุตถฌานนี้เท่านั้น บัณฑิตพึงทราบว่ “พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ‘มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา.’”

“จตุตถนติ คณนานุปุพฺพโต จตุตถํ ฯ

บทว่า จตุตถํ คือ เป็นที่ ๔ ตามลำดับแห่งการคำนวณ.

อิทํ จตุตถํ สมาเป็นชชิตติ จตุตถํ ฯ

ฌานนี้ ชื่อว่าที่ ๔ เพราะอรรถว่า พระโยคาวจรบรรลุเป็นครั้งที่ ๔.

[ตติยฌานมีองค์ ๕ จตุตถฌานมีองค์ ๓]

“ฌานนติ เอตถ ยถา ตติยํ อุเปกขาทีหิ ปญจจกิกํ เอวมิทํ อุเปกขาทีหิ ติวจกิกํ ฯ

ในคำว่า ฌานํ นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้) คือ:-

ตติยฌานมีองค์ ๕ ด้วยองค์ทั้งหลายมีอุเบกขาเป็นต้นฉนั้นใด,

(จตุตถฌาน)นี้ ก็มีองค์ ๓ ด้วยองค์ทั้งหลายมีอุเบกขาเป็นต้นฉนั้นนั้น.

ยถา “ฌานนติ อุเปกขา สติ จิตตสเสกคคตาทิ ฯ

เหมือนอย่างที่มีพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“อุเบกขา (ความวางเฉย) สติ (ความระลึกได้) เอกัคคตาแห่งจิต (ความที่จิตมีอารมณ์เดียว) ชื่อว่า ฌาน” ดังนี้.

ปริยาโยเอว เจโส ฯ

อันนั้นเป็นนัยทางอ้อมเท่านั้น.

ฐเปตวา ปน สตี อุเปกขาเวทนมเวว คเหตุวา นิปปริยาเยน ทุงจกิกเมตํ โหติ ฯ

แต่โดยนัยทางตรง จตุตถฌานนี้ เว้นองค์คือ สติเสีย เพราะถือเอาองค์คืออุเบกขาเวทนานั้นแล จึงประกอบด้วยองค์ ๒.

ยถา “กตมํ ตสมิ สมเย ทุงจกิกํ ฌานํ โหติ อุเปกขา จิตตสเสกคคตาทิ ฯ

เหมือนอย่างที่มีพระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ว่า

“ฌานประกอบด้วยองค์ ๒ คือ อุเบกขา และเอกัคคตาแห่งจิต มีอยู่ในสมัยนั้น เป็นไฉน?”

เสสํ วุตตนยเมวาทิ ฯ

คำที่เหลือมีนัยดังที่กล่าวมาแล้วนั้นแล.

จตุตถชฌานกลา นิฏฐิตา ฯ

กล่าวด้วยจตุตถฌาน จบ.

๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๕๒.

๒ อภ. วิ. ๓๕/๓๕๗.

[อรรถาธิบายฌาน ๔ ของบุคคล ๕ ประเภท]

อิตติ อิมานิ จตตาริ ฌานานิ เกสณจิ จิตเตกคตตถานิ โหนติ, เกสณจิ วิปัสสนาปาทกานิ, เกสณจิ อภิญญาปาทกานิ, เกสณจิ นิโรธปาทกานิ, เกสณจิ ภาวกกมตถานิ ฯ

ฌาน ๔ อย่างเหล่านี้ ดังพรรณนามานี้ ของบุคคลบางพวก มีความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง เป็นประโยชน์, ของคนบางพวก เป็นบาทแห่งวิปัสสนา, ของคนบางพวก เป็นบาทแห่งอภิญญา, ของคนบางพวก เป็นบาทแห่งนิโรธ, ของคนบางพวก มีการก้าวลงสู่ภพเป็นประโยชน์.

ตตถ ชีณาสวานํ จิตเตกคตตถานิ โหนติ ฯ

บรรดา(บุคคล ๕ ประเภท)เหล่านั้น (ฌานทั้ง ๔) ของพระชีณาสพทั้งหลาย มีความที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเป็นประโยชน์.

เต ทิ “สมาปชชิตวา เอกคจิตตา สุขํ ทิวสํ วิหริสสามาติ อิจเจว กสิณปริกมมํ กตวา อภฺฐ สฺมาปตฺติโย นิพฺพตฺเตนฺติ ฯ
จริงอยู่ พระชีณาสพเหล่านั้นตั้งใจไว้ว่า “เราเข้าฌานแล้ว มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง จักอยู่เป็นสุขตลอดวัน” ดังนี้ แล้วทำบริกรรมในกสิณให้สมาบัติทั้ง ๘ เกิดขึ้น.

เสกขปฺลุชฺชนานํ สฺมาปตฺติโต วุฏฺฐาย “สมาหิตฺเตน [174] จิตฺเตน วิปสฺสิสสามาติ นิพฺพตฺเตนฺตานิ วิปสฺสนาปาทกานิ โหนติ ฯ
(ฌานทั้งหลาย)ของเหล่าพระเสขและปลุชนผู้ออกจากสมาบัติแล้ว ตั้งใจไว้ว่า “เรามีจิตตั้งมั่นแล้ว จักเห็นแจ้ง” แล้วให้เกิดขึ้น จิตว่าเป็นบาทแห่งวิปัสสนา.

เย ปน อภฺฐ สฺมาปตฺติโย นิพฺพตฺเตตฺวา อภิญญาปาทกํ ฌานํ สฺมาปชชิตวา สฺมาปตฺติโต วุฏฺฐาย

“เอโกปิ หุตฺวา พหุชา โหตฺติ” วุตตนยา อภิญญาโย ปฏฺฐเนตฺตา นิพฺพตฺเตนฺติ, เตสํ อภิญญาปาทกานิ โหนติ ฯ

ส่วนบุคคลเหล่าใด ให้สมาบัติทั้ง ๘ เกิดขึ้นแล้ว จึงเข้าฌานอันเป็นบาทแห่งอภิญญา แล้วออกจากสมาบัติ
ปรารถนาอภิญญา มีนัยดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “แม้เป็นคนๆ เดียว กลับเป็นมากคนก็ได้” ดังนี้ จึงให้เกิดขึ้น,
(ฌานทั้งหลาย)ของบุคคลเหล่านั้น ย่อมเป็นบาทแห่งอภิญญา.

เย ปน อภฺฐ สฺมาปตฺติโย นิพฺพตฺเตตฺวา นิโรธสฺมาปตฺติ สฺมาปชชิตวา

“สตฺตาหํ อจิตฺตกา หุตฺวา ทิฏฺฐว ฌมฺเม นิโรธํ นิพฺพานํ ปตฺวา สุขํ วิหริสสามาติ นิพฺพตฺเตนฺติ, เตสํ นิโรธปาทกานิ โหนติ ฯ

ส่วนบุคคลเหล่าใด ให้สมาบัติทั้ง ๘ เกิดขึ้นแล้ว จึงเข้านิโรธสมาบัติ แล้วตั้งใจไว้ว่า

“เราจักเป็นผู้ไม่มีจิตบรรลุนิโรธนิพพาน อยู่เป็นสุขในทิวสุธรรมเทียว ตลอดเจ็ดวัน” แล้วให้ฌานเกิดขึ้น,
(ฌานทั้งหลาย)ของบุคคลเหล่านั้น ย่อมเป็นบาทแห่งนิโรธ.

เย ปน อภฺฐ สฺมาปตฺติโย นิพฺพตฺเตตฺวา “อปฺริหิณฺชฌานา หุตฺวา พฺรหฺมโลเก อฺปชฺชิสสามาติ นิพฺพตฺเตนฺติ

เตสํ ภาวกกมตถานิ โหนติ ฯ

ส่วนบุคคลเหล่าใด ให้สมาบัติทั้ง ๘ เกิดขึ้นแล้ว ตั้งใจไว้ว่า “เราเป็นผู้มีฌานไม่เสื่อม จักเกิดขึ้นในพรหมโลก”
แล้วให้(ฌาน)เกิดขึ้น, (ฌานทั้งหลาย)ของบุคคลเหล่านั้น มีการก้าวลงสู่ภพเป็นประโยชน์.

๑ อจ. ติก. ๒๐/๒๑๗.

๒ อจ. ติก. ๒๐/๒๑๗.

ภควดา ปนินท์ **จตุตถฌาน** โพธิรุกขมูล นิพพตติต, **ตี** ตสส วิปัสสนาปาทกญเจว อโหสิ อภิญญาปาทกญจ นิโรธปาทกญจ
สพพกิจจสารกญจ “สพพโลกียโลกุตตรคุณทายกนติ เวทิตพพ์ ฯ

ก็จตุตถฌานนี้ พระผู้มีพระภาคทรงให้เกิดขึ้นแล้ว ณ โคนต้นโพธิพฤกษ์,
(จตุตถฌาน)นั้น ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ได้เป็นบาทแห่งวิปัสสนาด้วย เป็นบาทแห่งอภิญญาด้วย
เป็นบาทแห่งนิโรธด้วย, บันดาลกิจทั้งปวงให้สำเร็จด้วย,
บัณฑิตพึงทราบว่ “อำนวยการทั้งที่เป็นโลกียะทั้งที่เป็นโลกุตระทุกอย่าง.”

กล่าวด้วยบุพเพนิวาสญาณ

เยสภจ คุณานํ ทายกํ อโหสิ, เตสํ เอกเทสํ ทสเสนโต “เอวํ สมหิตเต จิตเตตถิอาทิมาท ฯ”

ก็พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงเอกเทศแห่งคุณทั้งหลาย ที่จตุตถฌานเป็นเหตุอันวยให้เหล่านั้น จึงตรัสว่า เอวํ สมหิตเต จิตเต ดังนี้ เป็นต้น.

ตตถ “โสติ โส อหํ ฯ”

ในคำว่า โส เอวํ เป็นต้นเหล่านั้น มีวินัจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า โส คือ โส อหํ (เรานั้น).

“เอวนนติ จตุตถฌานกมณิสสนเมตํ ฯ” “อิมินา กเมณ จตุตถฌานํ ปฏิภิตวาติ วุตตํ โหติ ฯ”

บทว่า เอวํ นั้น เป็นบทแสดงลำดับแห่งจตุตถฌาน. มีอธิบายว่า “เราได้เฉพาะจตุตถฌาน ด้วยลำดับนี้.”

“สมหิตเตตติ อิมินา จตุตถฌานสมานินา สมหิตเต ฯ”

บทว่า สมหิตเต ความว่า (เมื่อจิตของเรา) ตั้งมั่นแล้ว ด้วยสมาธิในจตุตถฌานนี้.

“ปริสุทเธตถิอาทิสฺ ปน อุกุขาสติปริสุทธีภาเวน ปริสุทเธ ฯ” “ปริสุทเธตถาเยว ปริโยทาเต ปภสฺสเรติ วุตตํ โหติ ฯ”

ส่วนในคำว่า ปริสุทเธ เป็นต้น มีวินัจฉัยดังต่อไปนี้:-

ชื่อว่า ปริสุทธี เพราะมีสติเป็นธรรมชาติปริสุทธี อันอุเบกขาให้เกิดแล้ว.

มีคำอธิบายไว้ว่า “ชื่อว่า ผุดผ่อง คือใสสว่าง เพราะความเป็นธรรมชาติปริสุทธีนั่นเอง.”

สุขาทีนํ ปจฺจยानํ ขาเตน วิหิตราคาทิงคณตฺตา อนนฺคเณ ฯ”

ชื่อว่า ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน เพราะความที่กิเลสเพียงดั่งเนิน มีรากะเป็นต้น อันมรรคกำจัดแล้ว

เพราะฆ่าซึ่งปัจจัยมีสุขเป็นต้นเสียได้.

อนนฺคณตฺตาเยว วิคตฺตูปกฺกิลเส ฯ”

ชื่อว่า มีอุปกิเลสปราศไปแล้ว เพราะความไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนินนั่นเอง.

[175] อนฺคเณน ทิ จิตฺตํ อุกฺกิลิสฺสติ ฯ”

จริงอยู่ จิตย่อมเศร้าหมอง เพราะกิเลสเพียงดั่งเนิน.

สุภาวิตตฺตา มุทฺตฺเต “วสีภาวปฺตเตตติ วุตตํ โหติ ฯ”

ชื่อว่า เป็นธรรมชาติอ่อน เพราะอบรมดีแล้ว, มีคำอธิบายว่า “ถึงความชำนาญ.”

วเส วตฺตมานํ ทิ จิตฺตํ “มุทฺติ วุจฺจติ ฯ”

แท้จริง จิตที่เป็นไปอยู่ในอำนาจ ท่านเรียกว่า มุทฺ (อ่อน).

มุทฺตฺตาเยว จ กมฺมณิเย, “กมฺมกฺขเม กมฺมโยคเคตติ วุตตํ โหติ ฯ”

อนึ่ง ชื่อว่าควรแก่การงาน เพราะความเป็นจิตอ่อนนั่นเอง, มีคำอธิบายว่า “เหมาะแก่การงาน คือควรประกอบในการงาน.”

มุกุ ทิ จิตต์ กมมนิย โหติ สุนิธนมิว สุวณฺณิ ฯ

จริงอยู่ จิตที่อ่อน ย่อมเป็นของควรแก่การงาน ดุจทองคำที่โล่มลทินออกดีแล้ว ฉะนั้น.

ตทุภยมปิ จ สุภาวิตตตาเอว ฯ

ก็(จิต)แม้ทั้ง ๒ (คือจิตอ่อนและจิตที่ควรแก่การงาน) นั้น(จะมีได้) ก็เพราะเป็นจิตที่ได้รับอบรมดีแล้วนั่นเอง.

ยถา “นาหิ ภิกฺขเว อณฺเฏ อเภชฺชมมปิ สมฺนุสฺสามิ, ยิ เอว ภาวิตฺ พหุสฺสีกตฺ มุกุ จ โหติ กมฺมนิยญจ, ยถยทฺ ภิกฺขเว จิตฺตฺนติ” ฯ

เหมือนอย่างที่มีพระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เรายังไม่เล็งเห็นแต่ธรรมอย่างหนึ่งอื่นที่อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นของอ่อนและควรแก่การงานเหมือนจิตนี้เลย นะภิกษุทั้งหลาย!”

เอเตสุ ปริสุทฺธภาวาทีสุ ฐิตตฺตา ฐิตฺเต ฐิตตฺตาเอว อาเนญชฺชปฺตเต, “อจเล นิริยฺชเนติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ชื่อว่า ตั้งมั่นแล้ว เพราะตั้งอยู่ในธรรมทั้งหลายมีความบริสุทธิ์เป็นต้นเหล่านั้น

ชื่อว่า ถึงความไม่หวั่นไหว เพราะความเป็นจิตตั้งมั่นนั่นเอง, มีอธิบายว่า “เป็นจิตไม่หวั่นไหว คือหมดความหวั่นไหว.”

มุกุ กมฺมณฺเฏภาเวน วา อตฺตโน วเส ฐิตตฺตา ฐิตฺเต ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ตั้งมั่นแล้ว เพราะความเป็นจิตตั้งอยู่แล้วในอำนาจของตน โดยความเป็นจิตอ่อนและควรแก่การงาน.

สทฺธาทีหิ ปรีคฺคหิตตฺตา อาเนญชฺชปฺตเต ฯ

ชื่อว่า ถึงความไม่หวั่นไหว เพราะความเป็นจิตอันธรรมทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้น ประคองไว้แล้ว.

[จิตประกอบด้วยธรรม ๖ อย่าง เป็นจิตไม่หวั่นไหว]

สทฺธาปรีคฺคหิตฺ ทิ จิตฺตํ อสทฺธิเยน น อิญฺชติ, วิริยฺปรีคฺคหิตํ โกสฺชเชน น อิญฺชติ,

สตีปรีคฺคหิตํ ปมาเทน น อิญฺชติ, สมฺมาธิปรีคฺคหิตํ อุทฺทจฺเจน น อิญฺชติ, ปญฺญาปรีคฺคหิตํ อวิชฺชาเยน น อิญฺชติ,

โอภาสคตํ กิเลสฺนุชฺคาเรน น อิญฺชติ, อิมฺหิ ฉหิ ฌมฺเมหิ ปรีคฺคหิตํ อาเนญชฺชปฺตตํ โหติ ฯ

จริงอยู่ จิตอันศรัทธาประคองไว้แล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว เพราะอัสติยะ (ความไม่มีศรัทธา),

อันวิริยะประคองไว้แล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว เพราะโกสัชชะ (ความเกียจคร้าน),

อันสติประคองไว้แล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว เพราะความประมาท (ความเลินเล่อ),

อันสมาธิประคองไว้แล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว เพราะอุทฺทจฺจะ (ความฟุ้งซ่าน),

อันปัญญาประคองไว้แล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว เพราะอวิชชา (ความไม่รู้),

ที่ถึงความสว่าง ย่อมไม่หวั่นไหว เพราะความมืดคือกิเลส,

จิตอันธรรม ๖ อย่างเหล่านี้ประคองไว้แล้ว เป็นจิตถึงความไม่หวั่นไหว.

๑ อจ. เอก. ๒๐/๑๑.

๒ อจ. เอก. ๒๐/๑๑.

๓ วิสุทฺธิมรรค. ๒/๒๑๕ เป็น โอภาสคตํ จิตฺตํ อวิชฺชนุชฺคาเรน น อิญฺชติ แปลว่า

จิตที่ถึงความสว่าง ย่อมไม่หวั่นไหว เพราะความมืดคืออวิชชา.

เอว อภิญญาคสมนนาคตฺ **จิตตํ** อภินิหารกขมฺ โหติ อภิญญาสจฺฉิกรณียานํ ฌมฺมานํ อภิญญาสจฺฉิกริยาย ๑

จิตที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ดังพรรณนามาแล้วนี้

ย่อมเป็นของควรแก่อภินิหาร เพื่อการทำให้แจ้งด้วยอภิญญา ซึ่งธรรมทั้งหลายที่ควรทำให้แจ้งด้วยอภิญญา.

อปโรปิ **นโย** ๑

แม้อีกหนึ่ง.

จตุตถชฺฌมานสมฺมาธินา สมฺมาหิตเต, นีวรณทฺฐีภาเวเน ปรีสุทฺเธ, วิตฺถกาทิสฺมตฺถิกเกเมเน ปรีโยทาเต,

เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วด้วยสมาธิในจตุตถฌมาน,

ชื่อว่าเป็นจิตบริสุทธิ์ เพราะเป็นจิตไกลจากนิวรณ์, ชื่อว่าผุดผ่อง เพราะก้าวล่วงองค์ฌมานมีวิตกเป็นต้น,

ฌมานปฏิลาภจฺจยยานํ^๑ ปาปกานํ อิจฺฉาวจฺจรานํ อภาเวเน อนนฺจคเณ,

“อิจฺฉาย อวจฺจรานํ อิจฺฉาวเสน โอตฺถินฺณานํ ปวตฺตานํ นานปฺปการานํ กามราคปฺปจฺจยยานนฺติ อตฺถโถ,

อภิขมาทึนํ [176] จิตฺตูปฺกกิเลสานํ วิคเมเน วิคตฺตูปฺกกิเลส ๑

อุภยมปิ **เจต** อนนฺจคณวตฺถุสฺสุตฺตานุสาเรเน เวทิตพฺพํ ๑

ชื่อว่ามีกิเลสเพียงตั้งเนิน เพราะไม่มีความประพหุติดำ ด้วยความปรารถนาอันลามก ซึ่งเป็นข้าศึกต่อการกลับได้ฌาน^๒,

อธิบายว่า “ชื่อว่ามีกิเลสเพียงตั้งเนิน เพราะไม่มีความประพหุติดำ ด้วยความปรารถนา

คือเพราะไม่มีปัจจัยแห่งกามราคะมีประการต่างๆ อันยังลงแล้ว คือเป็นไปแล้ว ด้วยอำนาจความปรารถนา.”

ชื่อว่า มีอุปกิเลสปราศไปแล้ว เพราะความปราศไปแห่งความเศร้าหมองของจิต มีอภิขมาเป็นต้น.

ก็แม้ธรรมทั้ง ๒ (คือความไม่มีกิเลสเพียงตั้งเนิน และมีกิเลสปราศไป) นั้น บัณฑิตพึงทราบ ตามแนวแห่งอรรถสูตรและวัตถุสูตร^๓.

วสฺสิปฺปตฺติยา มุทฺธุเต, อิทธิปาทภาวูปคฺมเนเน กมฺมนิเย,

ภาวนาปารีปุริยา ปณฺีตภาวูปคฺมเนเน สฺฐิตเต อาเนนฺชปฺปตฺเต. “ยถา อาเนนฺชปฺปตฺตํ โหติ เอว สฺฐิตเต อตฺถโถ ๑

ชื่อว่า เป็นจิตอ่อน เพราะถึงความชำนาญ.

ชื่อว่า ควรแก่การงาน เพราะเข้าถึงความเป็นบาทแห่งฤทธิ์,

ชื่อว่า ตั้งมั่น ถึงความไม่หวั่นไหว เพราะเข้าถึงความเป็นธรรมชาติประณีต ด้วยความเต็มบริบูรณ์แห่งภาวนา.

อธิบายว่า “จิตย่อมถึงความไม่หวั่นไหว ฉันทฺ, ตั้งมั่นแล้ว ฉันทฺนํ.”

เอวมปิ อภิญญาคสมนนาคตฺ **จิตตํ** อภินิหารกขมฺ โหติ

อภิญญาสจฺฉิกรณียานํ ฌมฺมานํ อภิญญาสจฺฉิกริยาย ปาทกํ ปทฺฐานฺนญฺตฺนติ ๑

จิตที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ แม้ดังพรรณนามาแล้วนี้ ย่อมเป็นของควรแก่อภินิหาร เป็นบาท เป็นปทัฏฐาน

แห่งการทำให้แจ้งด้วยอภิญญา ซึ่งธรรมทั้งหลายที่ควรทำให้แจ้งด้วยอภิญญา ด้วยประการฉะนี้.

๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๒๐๓. เป็น ฌานปฏิลาภจฺจยนิทานํ.

๒ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๒๐๓. เป็น ฌานปฏิลาภจฺจยนิทานํ. เห็นว่าถูก จึงแปลตามนั้น.

๓ ม. มุ. ๑๒/๔๒-๖๔.

“ปุพเพนิวาสานุสสติญาณายาติ เอว อภิญญาปาทเก ชาเต เอตสมี จิตเต, ปุพเพนิวาสานุสสติมี ยัญญานิ, ตทตถาย ฯ
บทว่า ปุพเพนิวาสานุสสติญาณาย ความว่า เมื่อจิตนั้น อันเป็นบาทแห่งอภิญญา เกิดแล้วอย่างนั้น,
(เราได้น้อมจิตไป) เพื่อประโยชน์แก่ปุพเพนิวาสานุสสติญาณนั้น.

[อรรถาธิบายวิเคราะห์ ปุพเพนิวาสศัพท์]

ตตถ “ปุพเพนิวาสติ

ปุพเพ อตีตชาติสุ นิรุฏฐกขณา ฯ

ในบรรดาบทว่า ปุพเพนิวาส เป็นต้นนี้ พึงทราบวิเคราะห์ศัพท์ดังนี้:-

ชั้นที่ตนเคยอยู่แล้วในกาลก่อน คือในอดีตชาติ ชื่อว่า ปุพเพนิวาส (ชั้นที่ตนเคยอยู่แล้วในกาลก่อน).

นิรุฏฐาติ อชฌามารุฏฐา อนุฎฐา อตตโน สนตนาเน อุปปชชิตวา นิรุทธา ฯ นิรุฏฐธมา วา ฯ

(ชั้นที่ตนเคยอยู่ทับแล้ว คือที่ตนตามเสวยแล้ว ได้แก่ ที่เกิดขึ้นในสันดานของตนแล้วดับไป หรือธรรมที่ตนเคยอยู่แล้ว
ชื่อว่า นิรุฏฐา (ชั้นหรือธรรมที่ตนเคยอยู่ทับแล้ว).

นิรุฏฐาติ โคจรวินาเสน นิรุฏฐา อตตโน วิญญาณเน วิญญาตา ปริจฉินนา ปรวินญาณวิญญาตาปิ วา ฉินนวมุฏฐกขณานุสรณาทิสฺสุ ฯ
(ธรรมทั้งหลาย)ที่ตนเคยอยู่ ด้วยการอยู่โดยความเป็นโคจร คือที่ตนรู้แจ้ง ได้แก่ที่ตนกำหนดแล้ว ด้วยวิญญาณของตน
หรือแม้ที่ตนรู้แจ้งแล้วด้วยวิญญาณของผู้อื่น ในญาณทั้งหลายมีการตามระลึกถึงสังสารวัฏที่ตนตัดได้ขาดแล้ว ชื่อว่า นิรุฏฐา.

“ปุพเพนิวาสานุสสติ ยาย สติยา ปุพเพนิวาส อานุสสติ ปุพเพนิวาสานุสสติ ฯ

(พระโยคาวจร)ย่อมน้อมตามระลึกได้ถึง(ชั้น)ที่ตนเคยอยู่ในกาลก่อน ด้วยสติใด,
(สตินั้น)^๑ ชื่อว่า ปุพเพนิวาสานุสสติ ในคำว่า ปุพเพนิวาสานุสสติ (นี้).

ญาณนติ ตาย สติยา สมปยุตตี ญาณิ ฯ

ญาณที่สัมปยุตด้วยสตินั้น ชื่อว่า ญาณ.

เอวมิมสส ปุพเพนิวาสานุสสติญาณสส อตถาย.

“ปุพเพนิวาสานุสสติญาณาย เอตสส ญาณสส อธิคมาย ปตติยาติ วุตตี โหติ ฯ

เพื่อประโยชน์แก่ปุพเพนิวาสานุสสติญาณนี้,

มีคำอธิบายว่า “(เราได้น้อมจิตไป) เพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือเพื่อบรรลุ ได้แก่เพื่อถึงญาณนั้น” ด้วยประการฉะนี้.

“อภินินนาเมสินติ อภินิหรี ฯ

บทว่า อภินินนาเมสิ แปลว่า (เรา)ได้น้อมไปเฉพาะแล้ว.

“โสติ โส อหิ ฯ

บทว่า โส คือ โส อหิ แปลว่า เรานั้น.

“อเนกวิหิตนติ อเนกวิธึ. “อเนเกหิ วา ปกาเรหิ ปวตติตัม สัณณินตุนติ อตโถ ๑

บทว่า อเนกวิหิตัม แปลว่า มีเชื้อชาติเดียว.

อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า “อันเราให้เป็นไปแล้ว คือพรรณนาไว้แล้ว โดยอเนกประการ.”

“ปุพเพนิวาสนติ สมณนตราตัม ภว อาทิ กตวา ตตถ ตตถ นิวัฏฐสูตทานิ ๑

บทว่า ปุพเพนิวาสัม ได้แก่ (สันดาน)อันเราเคยอยู่ประจำใน(ภาพ)นั้นๆ ตั้งต้นแต่(ภาพ)ที่ล่วงแล้วเป็นลำดับไป.

“อนุสสรามิตี “เอกัปี ชาตี เทวปี ชาติโย ติสโสปี ชาติโยติ เอว ชาติปฏิปาฐี อนุคนตวา [177] อนุคนตวา สรามิ. อนุเอว” ๑ สรามิ จิตเต อภินินนามิตมตเตเอว, สรามิตี ทสเสตี ๑

(ด้วยบท)ว่า อนุสสรามิ นี้ พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงแสดงว่า

“เราได้ตามระลึกไปๆ ถึงลำดับแห่งชาติได้ดังนี้ คือ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้างเป็นต้น, อีกอย่างหนึ่ง เราระลึกตามได้จริงๆ คือเมื่อจิตสักว่าเราได้น้อมไปเฉพาะแล้วเท่านั้น เราก็ระลึกได้.”

ปุริตปารมีนึ หิ มหาปุริसानิ ปริกมมกรณิ นตถิ, เตน เต จิตตัม อภินินนามิตวาว สรณตี ๑

จริงอยู่ พระมหาบุรุษทั้งหลายผู้มีบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว ไม่มีการทำกรรม.

เพราะเหตุฉะนั้น (มหาบุรุษ)เหล่านั้น พอน้อมจิตมุ่งตรงไปเท่านั้น ก็ย่อมระลึก (ชาติ) ได้.

อาทิกมมิกกุลปุตตา ปน ปริกมมัม กตวา สรณตี ๑

ส่วนกุลบุตรผู้เป็นอาทิกกรรมิกทั้งหลาย ต้องทำกรรมจึงระลึก (ชาติ) ได้.

ตสฺมา เตสํ วเสน ปริกมมัม วตตพฺพํ สียา ๑

เพราะเหตุฉะนั้น การกรรมด้วยสามารถแห่งกุลบุตรเหล่านั้น จึงควรกล่าวไว้ด้วย.

ตัม ปน วุจฺจมานัน อติการียัน วินยนิทานัน กโรติ, ตสฺมา ตัม น วทาม ๑

แต่เมื่อข้าพเจ้าจะกล่าวการกรรมนั้น จะทำนิทานแห่งพระวินัยให้เป็นภาระหนักยิ่ง, เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวการกรรมนั้นไว้.

อตถิเกหิ ปน วิสุทฺธิมคฺเค วุตตนเยน คเหตุพฺพํ ๑

แต่(นักศึกษา)ผู้มีความต้องการควรถือเอากรรมนั้น ตามนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว ในปรกณวิเศษชื่อวิสุทฺธิมรรค^๒.

อิธ ปน ปาลีเมว วณฺณยิสฺสาม ๑

ก็ใน(นิทานแห่งพระวินัย)นี้ ข้าพเจ้าจักพรรณนาไว้เฉพาะบาลีเท่านั้น.

“เสยฺยเถทฺตนิ อารทฺธปการทสฺสนตฺเถ นิปาโต ๑

บทว่า เสยฺยเถตี เป็นนิบาต ลงในอรรถแห่งการแสดงประการที่พระองค์ทรงเริ่มไว้แล้ว.

๑ อนุทเววติปิ ทิสฺสติ ๑

๒ วิสุทฺธิมรรค. ๒/๒๕๑-๒๕๓.

เตเนว ยวายิ **ปุพเพนิวาส** อารทโธ, ตสส ปการปโปภทํ ทสเสนโต “เอกมปิ ชาตินตืออาทิมาท ๓

เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงประการที่ต่างกันแห่งปุพเพนิวาส ที่พระองค์ทรงเริ่มไว้แล้วนั้น จึงตรัสคำมีอาทิว่า “เอกมปิ ชาตี” เป็นต้น.

ตตถ “เอกมปิ ชาตินตือ เอกมปิ ปฏิสนธิมุลํ จุติปริโยสานํ เอกภวปริยาปนํ ฆนธสนทานํ ๓

ใน(คำว่า **เอกมปิ ชาตี** เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

สองบทว่า **เอกมปิ ชาตี** ความว่า ชาตินหนึ่งบ้าง ได้แก่ ฆนธสนทานอันนับเนื่องในภพหนึ่ง ซึ่งมีปฏิสนธิเป็นมูล มีจุติเป็นที่สุด.

เอส นโย “เทวปิ ชาตีโยติอาทิสฺ ๓

บทว่า **เทวปิ ชาตีโย** เป็นต้น ก็นัยนี้.

[อรรถาธิบายเรื่องกัปป]

“อเนกปิ สัฏฐกัปปเตติอาทิสฺ ปน “ปริหายมานอ กปโป สัฏฐกัปปอ วชตมมานอ วิวุกกัปปติ เวทิตพโพ ๓

อนึ่ง ในบทว่า **อเนกปิ สัฏฐกัปป** เป็นต้น พึงทราบว่

“กัปปที่กำลงเชื่อมลง ชื่อว่าสังวัฏฐกัปป, กัปปที่กำลงเจริญขึ้น ชื่อ วิวุกกัปป.”

ตตถ สัฏฐกัปป สัฏฐกัปปายกัปปอ คหิตโต โทติ ตมุลกตตทา ๓ วิวุกกัปปน จ วิวุกกัปปายิ ๓

บรรดา(สังวัฏฐกัปปและวิวุกกัปปทั้ง ๒)นั้น

สังวัฏฐกัปป ชื่อว่าเป็นอันท่านถือเอาแล้วด้วยสังวัฏฐกัปป เพราะ(สังวัฏฐกัปป)เป็นมูลเดิมแห่ง(สังวัฏฐกัปป)นั้น.

และวิวุกกัปป ก็เป็นอันท่านถือเอาแล้วด้วยวิวุกกัปป.

เอวํ ทิ สติ, **ยานิ** ตานิ “จตตาริมานิ ภิกขเว กปปสส อสงเขยยานิ กตมานิ จตตาริ สัฏฐกัปป สัฏฐกัปปายิ วิวุกกัปป วิวุกกัปปายิติ” ๓
ตานิ **ตานิ** สพพานิ ปริคคหิตานิ โหนติ ๓

จริงอยู่ เมื่อถือเอาเช่นนั้น (กัปปทั้งหลาย) ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อสงไขยกัปป ๔ อย่างเหล่านี้, ๔ อย่างเป็นไฉน? คือสังวัฏฐกัปป ๑ สังวัฏฐกัปปายิ ๑ วิวุกกัปป ๑ วิวุกกัปปายิ ๑.” ทั้งหมด ย่อมเป็นอันท่านถือเอาแล้ว.

ตตถ ตโย **สัฏฐกัปป** “เตโชสัฏฐกัปปอ อาโปสัฏฐกัปปอ วาโยสัฏฐกัปปอติ ๓

บรรดากัปปเหล่านั้น สังวัฏฐกัปปมี ๓ คือ เตโชสังวัฏฐกัปป (คือกัปปที่พินาศไปเพราะไฟ)

อาโปสังวัฏฐกัปป (คือกัปปที่พินาศไปเพราะน้ำ) วาโยสังวัฏฐกัปป (คือกัปปที่พินาศไปเพราะลม).

ติสโส **สัฏฐกัปปายิ** “อาภสสรธา สุกกัณหา เวหปผลาติ ๓

เขตแดนแห่งสังวัฏฐกัปปมี ๓ คือ ชั้นอาภัสสระ ๑ ชั้นสุกกัณหา ๑ ชั้นเวหปผละ ๑.

ยทา **กปโป** เตเสน สัฏฐกัปปอ อาภสสรโต เหมฐธา อคคินา ทยหติ ๓

ในกาลใด (กัปป)ย่อมพินาศไปเพราะไฟ, (ในกาลนั้น โลก)ย่อมถูกไฟเผา ภายใต้งตั้งแต่ชั้นอาภัสสระลงมา.

๑ อจ. จตฺก. ๒๑/๑๙๐.

๒ อจ. จตฺก. ๒๑/๑๙๐.

ยथा [178] อุทเคน สัมภูติ สุกกิมโตะ เหมฐา อุทเคน วิลียติ ฯ

ในกาลใด (กัป) ย่อมพินาศไปเพราะน้ำ, (ในกาลนั้น โลก) ย่อมถูกน้ำทำลายให้แหลกเหลวไป ภายใต้งตั้งแต่ชั้นสุกกิมทะลงมา.

ยथा วาเตน สัมภูติ เวหปผลโตะ เหมฐา วาเตน วิทธีลียติ ฯ

ในกาลใด (กัป) ย่อมพินาศไปเพราะลม, (ในกาลนั้น โลก) ย่อมถูกลมพัดให้กระจัดกระจายไป ภายใต้งตั้งแต่ชั้นเวหัพผละลงมา.

วิทถารโตะ ปน สทาปิ เอกัง พุทธเขตต์ วินัสสติ ฯ

ก็โดยส่วนมาก^๑ พุทธเขต (เขตของพระพุทธเจ้า) อย่างหนึ่ง ย่อมพินาศไป แม้ในกาลทุกเมื่อ.

[พุทธเขต ๓ พร้อมทั้งอรรถาธิบาย]

พุทธเขตตนนาม ติวริโตะ ชาตีกเขตต์ อาณกเขตต์ วิสยเขตต์ตถจ ฯ

ขึ้นชื่อว่า พุทธเขต มี ๓ คือ ชาตีกเขต (เขตที่ประสูติ) ๑ อาณาเขต (เขตแห่งอำนาจ) ๑ วิสยเขต (เขตแห่งอารมณ์ หรือความหวัง) ๑.

ตถจ ชาตีกเขตต์ ทสสทสสจกกวาพปริยนต์ โหติ ยัม ตถาคตสส ปฐิสนธิอาทิสู กมปติ ฯ

ใน(พุทธเขต ๓ อย่าง) นั้น สถานเป็นที่หวั่นไหวแล้ว เพราะเหตุทั้งหลายมีการถือปฏิสนธิเป็นต้น ของพระตถาคต ชื่อ ชาตีกเขต ซึ่งมีหมื่นจักรวาลเป็นที่สุด.

อาณกเขตต์ โภกิสตทสสจกกวาพปริยนต์

ยตถ “รัตนปริตต์ เมตตปริตต์ ขนธปริตต์ ธชคคปริตต์ อาณานาฎิยปริตต์ โมรปริตตนติ อิมสั ปริตตานัง **อานุกาโว** ปวตตติ ฯ

สถานที่อานุกาพแห่งพระปริตรเหล่านี้ คือ รัตนปริตร เมตตปริตร ขันธปริตร ธชคคปริตร อาณานาฎิยปริตร โมรปริตร เป็นไป ชื่อว่า อาณาเขต ซึ่งมีแสนโกฏิจักรวาลเป็นที่สุด.

วิสยเขตต์ อนนตมปริมาณัม ยัม “ยาวตา วา ปน อากงเขยยาติ วุตต์ ยตถ ยัม ยัม อากงขติ ตัม ตัม อนุสสรติ ฯ

เขตเป็นที่พึงซึ่งพระองค์ทรงระลึกจำนงหวัง ที่พระองค์ทรงหมายถึง

ตรัสไว้ว่า “ก็หรือว่า ตถาคตพึงหวังโลกธาตุมีประมาณเพียงใด” ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า วิสยเขต ซึ่งมีประมาณหาที่สุดมิได้.

เอวเมเตสุ ตีสู พุทธเขตเตสุ เอกัง **อาณกเขตต์** วินัสสติ ฯ

บรรดาพุทธเขตทั้ง ๓ เหล่านั้น อาณาเขตอย่างหนึ่ง ย่อมพินาศไป ดังพรรณนามาฉะนี้.

ตสมิ ปน วินัสสนเต, **ชาตีกเขตต์** วินัสสนเมว โหติ ฯ

ก็เมื่ออาณาเขตนั้นพินาศอยู่, ชาตีกเขตก็ย่อมเป็นอันพินาศไปด้วยเหมือนกัน.

วินัสสนตถจ เอกโตวินัสสติ ฯ

และชาตีกเขตเมื่อพินาศไป ก็ย่อมพินาศโดยรวมกันไปที่เดียว.

สนนุหนตมปี เอกโต สนนุหติ ฯ

แม้เมื่อดำรงอยู่ ก็ย่อมดำรงอยู่โดยรวมกัน.

๑ วิทถารโตะติ ปุถุกโต. โยชนา ๑/๑๖๖.

ตสฺส วินาโส จ สณฺฐนฺนญจ วิสุทฺธิมคฺเค วุตฺตํ ฯ

ความพินาศไป และความดำรงอยู่แห่งเขตนั่น ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทฺธิมรรค.^๑

อตฺถิเกหิ ตโต คเหตุพฺพํ ฯ

(นักศึกษาทั้งหลาย)ผู้มีความต้องการ ฟังถือเอา จากปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทฺธิมรรคนั้น.

เย ปน เต สํวณฺณวิวิญฺญา วุตฺตา เอเตสุ ภควา โปธิมณฺเฑ สมนาสมโโพธิ อภิสมพฺพชฺฌนตถาย นิสินฺโน

อนเณกปิ สํวณฺณกฺกเป อนเณกปิ วิวิญฺณกฺกเป อนเณกปิ สํวณฺณวิวิญฺณกฺกเป สริ ฯ

ก็บรรดาสังวัฏฏกัปปและวิวัฏฏกัปป ที่พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้แล้วอย่างนั้น

พระผู้มีพระภาค ประทับนั่งอยู่ ณ โพธิมณฑลเพื่อต้องการตรัสรู้อย่างซึ่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงระลึก (บุพเพนิวาสได้) ตลอดสังวัฏฏกัปปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปปและวิวัฏฏกัปปเป็นอันมากบ้าง.

ภถิ ฯ “อมุตฺราสินฺติอาทินา นเยน ฯ

“ทรงระลึกได้ โดยนัยอย่างไร?”

“คือทรงระลึกได้โดยนัยว่า ‘อมุตฺตราสี’ ดังนี้ เป็นต้น.”

ตตถ “อมุตฺราสินฺติ อหํ อมฺมฺหิ สํวณฺณกฺกเป

อหํ อมฺมฺหิ ภเว วา โยนิยา วา คติยา วา วิญญานญฺฐิตฺติยา วา สตฺตาวาเส วา สตฺตนิกาเย วา อโหสี ฯ

บรรดาทเหล่านั้น บทว่า อมฺตฺตราสี ความว่า ในสังวัฏฏกัปปชื่อโน้น เราได้มีแล้ว

คือ ในภพก็ดี ในกำเนิดก็ดี ในคติก็ดี ในวิญญานญฺฐิตีก็ดี ในสตัดาวาสก็ดี ในสตัดนิกายก็ดี ชื่อโน้น เราได้มีแล้ว.

“เอวนฺนาโมติ เวสฺสนฺตโร วา โชติปาโล วา ฯ

บทว่า เอวนฺนาโม ความว่า (ในภพเป็นต้นชื่อโน้น) (เรา) มีชื่อว่าเวสสันดร หรือมีชื่อว่า โชติปาละ.

“เอวโคตฺโตติ ภควโ วา โคตโม วา ฯ

บทว่า เอวโคตฺโต ความว่า (เรา) เป็นภควโคตรหรือโคตมโคตร.

[179] “เอวฺวณฺโณติ โอทาทฺ วา สาโม วา ฯ

บทว่า เอวฺวณฺโณ ความว่า (เรา) เป็นผู้ผู้มีผิวขาว หรือดำคล้ำ.

“เอวมฺมาหาโรติ สาสิมฺโสหนาหาโร วา ปวตฺตผลโกชนฺ วา ฯ

บทว่า เอวมฺมาหาโร ความว่า (เรา) มีอาหารคือข้าวสุกแห่งข้าวสาสีที่ปรุงด้วยเนื้อ หรือมีผลไม้ที่หล่นลงเองเป็นของบริโภค.

“เอวฺสุขทุกฺขปฏฺฐิสฺสเวทฺติ อนเณกปฺปการณ กายิกเจตฺติกานํ สามิสฺสนิรามิสฺสาทฺธิปฺภะทานํ วา สุขทุกฺขานํ ปฏฺฐิสฺสเวทฺติ ฯ

บทว่า เอวฺสุขทุกฺขปฏฺฐิสฺสเวทฺติ ความว่า (เรา) ได้เสวยสุขและทุกข์ต่างโดยประภทมิสามิสสุขและนิรามิสสุขเป็นต้น ที่เป็นไปทางกายและทางจิต โดยอเนกประการบ้าง.

“เอวมายุปริยโนโตติ เอวรัสสสตปริมาณายุปริยโนโต จตุราสีติกปสทสสปริมาณายุปริยโนโต วา ฯ”

บทว่า เอวมายุปริยโนโต ความว่า

(ในภพเป็นต้นชื่อนั้น) (เรา) มีที่สุดแห่งอายุที่กำหนดได้ร้อยปี หรือมีที่สุดแห่งอายุที่กำหนดได้ ๘๔,๐๐๐ กัป อย่างนั้น.

“โส ตโต จูโต อมฺตร อฺทฺปาทีนติ โส อิหิ ตโต ภวโต โยนิโต คติโต วิญญานญฺฐิติโต สตตาวาสโต สตตนิกายโต วา จูโต
ปุณ อมฺกสมิ นาม ภเว โยนิยา คติยา วิญญานญฺฐิตียา สตตาวาเส สตตนิกาเย วา อฺทฺปาที ฯ”

หลายบทว่า โส ตโต จูโต อมฺตร อฺทฺปาที ความว่า เรานั้น จุติจากภพ กำเนิด คติ วิญญานญฺฐิติ สัตตาวาส หรือสัตตนิกายนั้น
แล้ว จึงได้เกิดขึ้นในภพ กำเนิด คติ วิญญานญฺฐิติ สัตตาวาส หรือในสัตตนิกาย ชื่อนั้นอีก.

“ตตฺรปาสิเนติ อล ตตฺรปิ ภเว วา โยนิยา วา คติยา วา วิญญานญฺฐิตียา วา สตตาวาเส วา สตตนิกาเย วา ปุณ อโหสิ ฯ”

บทว่า ตตฺรปาสิ ความว่า ภายหลัง เราได้มีแล้ว ในภพกำเนิด คติ วิญญานญฺฐิติ สัตตาวาส หรือในสัตตนิกายเมื่อนั้น ช้าอีก.

“เอวฺนาโมติอาทิ วุตตนยเมว ฯ”

คำว่า เอวฺนาโม เป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

อถวา ยสฺมา “อมฺตราสินติ อิหิ อนุพุเพน อาโรหนตสฺส ยาวทิจจกอนุสฺสรณิ

“โส ตโต จูโตติ ปฏินิวตตนตสฺส ปจฺจเวกฺขณิ

ตสฺมา “อิฐูปนฺโนติ อิมิสฺสา อิฐูปตติยา อนนฺตรํ ‘อมฺตร อฺทฺปาทีนติ ตฺสิตถวณิ สนฺธายาหาติ เวทิตฺตฺโพ ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง

เพราะ(การระลึก)นี้ว่า อมฺตราสิ เป็นการทรงระลึกตามที่ต้องการ(ของพระผู้มีพระภาค) ผู้ทรงระลึกขึ้นไปตามลำดับ,

(การระลึกนี้)ว่า โส ตโต จูโต เป็นการพิจารณา(ของพระผู้มีพระภาค) ผู้ทรงระลึกถอยหลังกลับ,

เพราะฉะนั้น พึงทราบใจความว่า “(พระผู้มีพระภาค) ทรงหมายเอาภพดุสิต จึงตรัสคำนี้ว่า อมฺตร อฺทฺปาที

ในลำดับแห่งการทรงอุบัติขึ้นในภพนี้ๆ ว่า อิฐูปนฺโน”.

“ตตฺรปาสิ เอวฺนาโมติ ตตฺรปิ ตฺสิตถวเน เสตฺเตเกตุ นาม เทวปฺตโต อโหสิ ฯ”

หลายบทว่า ตตฺรปาสิ เอวฺนาโม ความว่า เราได้เป็นเทวบุตร มีนามว่า เสตฺเตเกตุ ในดุสิตพิภพเมื่อนั้น.

“เอวฺโคตฺโตติ ตาหิ เทวตาหิ สหฺธิ เอกโคตฺโต ฯ”

บทว่า เอวฺโคตฺโต ความว่า เรามีโคตรอย่างเดียวกันกับเทวดาเหล่านั้น.

“เอวฺวณฺโณติ สุวณฺณวณฺโณ ฯ”

บทว่า เอวฺวณฺโณ ความว่า เรามีผิวพรรณดุจทอง.

“เอวมหาโรติ ทิปฺพสุธาหาโร ฯ”

บทว่า เอวมหาโร ความว่า เรามีอาหารขาวสะอาดเป็นทิพย์.

“เอวฺสุขทุกฺขปฏิสฺสเวทิตฺติ เอวฺ ทิปฺพสุขํ ปฏิสฺสเวทิตฺติ ฯ”

บทว่า เอวฺสุขทุกฺขปฏิสฺสเวทิตฺติ ความว่า เราได้เสวยสุขอันเป็นทิพย์อย่างนี้.

ทุกข์ ปน สงขารทุกขมตตเมว ฯ

ส่วนทุกข์ เป็นเพียงทุกข์ประจำสังขารเท่านั้น.

“เอวมายุปริยโนติ เอว สตตปญญาสวสสโกฏฐิสฐิวสสสสสสสายุปริยโนติ ฯ

บทว่า เอวมายุปริยโนติ ความว่า (เรา) มีที่สุดแห่งอายุ ๕๗ โกฏฐิกับ ๖๐ แสนปี อย่างนี้.

“โส ตโต จโตติ โส อหิ ตโต ตฺสิตถวนโต จโต ฯ

หลายบทว่า โส ตโต จโตติ ความว่า เรานั้น จุติจากดุสิตพิภพนั้นแล้ว.

“อิฐุปนโนติ อธิ [180] มหามายาย เทเวีย กุจฉิมิ นิพพตโต ฯ

ชุมนุมบทว่า อิฐุปนโนติ ความว่า (เรา) เกิดแล้วในพระครรภ์ของพระนางมหามายาเทวีในภพนี้.

“อิติติ เอว ฯ

บทว่า อิติติ แปลว่า ด้วยประการฉะนี้.

“สาการิ สอุทเทสนติ นามโคตตวเสน สอุทเทสั วณณาทิวเสน สาการิ ฯ

สองบทว่า สาการิ สอุทเทสั คือพร้อมด้วยอุเทศ ด้วยอำนาจชื่อและโคตร, พร้อมด้วยอาการ ด้วยอำนาจผิวพรรณ เป็นต้น.

นามโคตเตน हि สโตโต นโร “ติสโส” โคตโมติ อุททิสยติ ฯ

จริงอยู่ สัตว์ คน อันชาวโลกย่อมแสดงขึ้น ด้วยชื่อและโคตรว่า “ติสสะ โคตมะ” ดังนี้.

วณณาทิจิ “โอทาโต สาโมติ นานตตโต ปญญายติ ฯ

(สัตว์) ย่อมปรากฏโดยความเป็นต่างๆ กัน ด้วยผิวพรรณเป็นอาทิว่า “ขาว ดำคล้ำ” ดังนี้ เป็นต้น.

ตสฺมา นามโคตตํ อุทเทโส, อิตเร อาการา ฯ

เพราะเหตุานั้น ชื่อและโคตร ชื่อว่าอุเทศ, ผิวพรรณเป็นต้นนอกนี้ ชื่อว่าอาการ.

[พวกเดียรฉัตรระลึกชาติได้ ๔๐ กัปป]

“กั ปน พุทธาเยว บุพเพนิวาสั สรณตติ ฯ

ถามว่า “ก็พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงระลึกบุพเพนิวาสได้พวกเดียวเท่านั้นหรือ?”

วุจฺจเต ฯ

ข้าพเจ้าจะเฉลยต่อไป:-

น พุทธาเยว, ปจฺเจกพุทฺธสวาทิตถียาปิ โน จ ไซ วิเสเสน ฯ

พระพุทธเจ้าทั้งหลาย(ย่อมทรงระลึกได้)พวกเดียว ก็หาไม่,

ถึงแม้พระปัจเจกพุทธ พระสาวก และเดียรฉัตร (ก็ระลึกได้), แต่ว่า(ระลึกได้)โดยไม่วิเศษเลย^๑.

๑ อโธ ปรี กตถจि ทตโตติปิ ทิสฺสติ ฯ

๒ สารัตถทีปนี ๑/๖๑๓ เป็น ... อวิเสเสน.

ติตติยา หิ จตตาสีเสว กปะเป สรณติ น ตโต ปรี ๓

จริงอยู่ พวกเดียรถีย์ ย่อมระลึกได้เพียง ๔๐ กัณฑ์เท่านั้น เลยจากนั้นไป ระลึกไม่ได้.

กสมา ๓

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

ทพพลปปญตดา ๓

แก้ว่า “เพราะมีปัญญาหย่อนกำลัง.”

เตสึ หิ นามรูปปริจเฉทวิริทิตา ทพพลา **ปญญา** โหติ ๓

แท้จริง ปัญญาของเดียรถีย์เหล่านั้น จัดว่าหย่อนกำลัง เพราะเว้นจากการกำหนดนามและรูป.

[พระอสีติมหาสาวกระลึกชาติได้แสนกัณฑ์]

สาวเกสุ ปน **อสีติมหาสาวกา** กปะสตสทสสุ สรณติ ๓

ก็บรรดาพระสาวกทั้งหลาย พระมหาสาวก ๘๐ รูป ระลึกได้แสนกัณฑ์.

เทว **อคคสาวกา** เอกมสงเขยย กปะสตสทสสญจ ๓

พระอัครสาวกทั้ง ๒ องค์ ระลึกได้หนึ่งอสงไขยและแสนกัณฑ์.

ปัจเจกพุทธา เทว อสงเขยยานิ กปะสตสทสสญจ ๓

พระปัจเจกพุทธทั้งหลาย ระลึกได้สองอสงไขยและแสนกัณฑ์.

เอตตโก หิ เตสึ **อภินิหารโ** ๓

จริงอยู่ อภินิหารของพระมหาสาวก พระอัครสาวกและพระปัจเจกพุทธเหล่านั้นมีประมาณเท่านี้.

พุทธานํ ปน **ปริจเฉโท** นตถิ, ยาว อิจฉนติ ตาว สรณติ ๓

ส่วนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่มีกำหนด, (พระพุทธเจ้าทั้งหลาย) ย่อมระลึกได้ตราบเท่าที่ทรงปรารภณา.

ติตติยา จ ขนธปฎิปาฎิเมว สรณติ, ปฎิปาฎี มุญจิตวา จุตปิฎิสนธิวเสน สริตุํ น สกโกนติ ๓

แต่พวกเดียรถีย์ ย่อมระลึกได้ตามลำดับขั้นเท่านั้น

พ้นลำดับ (ขั้น) ไป ย่อมไม่สามารถจะระลึกได้ ด้วยอำนาจจติและปฏิสนธิ.

เตสึ หิ อนุชานํ วिय **อิฉิตตูปเทโสภกมณํ** นตถิ ๓

เพราะว่าการก้าวลงสู่ประเทศ (แห่งญาณ) ที่ตนปรารภณา ย่อมไม่มีแก่เดียรถีย์เหล่านั้น ผู้เป็นเหมือนคนบอด.

สาวกา อุกยถาปี สรณติ ๓ ตถา ปัจเจกพุทธา ๓

พระสาวกทั้งหลาย ย่อมระลึกได้แม้โดยประการทั้ง ๒.

พระปัจเจกพุทธทั้งหลาย ก็เหมือนอย่างนั้น.

พุทธา ปน ขนธปฏิปาฏิยาปิ จุติปฏิสนธิวเสนปิ สีโหกนตวเสนปิ อเนกาสุ กปปโกฏิสุ เหมฐา วา อูปริ วา ยั ยั ฐานั อากงขนติ ตั ตั สพพิ สรณติเยว ฯ

ส่วนพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงระลึกได้ตลอดสถานที่ๆ ทรงมุ่งหวังนั้นๆ ทั้งหมดทีเดียว ในเบื้องต้นหรือเบื้องบน ในภพภูมิก็เป็นอันมาก ด้วยลำดับขั้นบ้าง ด้วยอำนาจจุติและปฏิสนธิบ้าง ด้วยอำนาจการก้าวไปดุจราชสีห์บ้าง.

“อัย โข เม พราหมณาตอาทิสู ฯ

ในคำว่า อัย โข เม พราหมณ เป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“เมติ มยา ฯ

บทว่า เม คือ มยา แปลว่า อันเรา.

วิชาติ วิทิตกรณตเถน วิชา ฯ

ความรู้แจ้ง ท่านเรียกว่า วิชา เพราะอรรถว่า ทำให้รู้แจ้ง.

ก็ วิทิต กโรติ ฯ บุพเพนิวาส ฯ

ถามว่า “ย่อมทำให้รู้แจ้งอะไร?” แก้วว่า “ย่อมทำให้รู้แจ้ง ซึ่งบุพเพนิวาส.”

[181] อวิชาติ ตสเสว บุพเพนิวาสส อวิทิตกรณตเถน ตปฏิจจาทกโมโห วุจจติ ฯ

โมหะที่ปกปิดวิชานั้น ท่านเรียกว่า อวิชา เพราะอรรถว่าเป็นเหตุทำให้ไม่รู้แจ้งซึ่งบุพเพนิวาสนั้นนั่นแล.

“ตโมติ เสว โมโห ปฏิจจาทกตเถน “ตโมติ วุจจติ ฯ

โมหะนั้นนั่นเอง ท่านเรียกว่า ตมะ (ความมืด) ในบทว่า ตโม เพราะอรรถว่าปกปิด.

“อาโลโกติ สาเยว วิชา โอภาสกรณตเถน “อาโลโกติ วุจจติ ฯ

วิชานั้นนั่นเอง ท่านเรียกว่า อาโลกะ ในบทว่า อาโลโก เพราะอรรถว่าทำแสงสว่าง.

เอตถ จ “วิชา อธิคตาติ อัย อตถโถ ฯ

ก็บรรดาบทเหล่านี้ ในบทว่า วิชา อธิคตา นี้ มีอธิบายเท่านี้.

เสส สีสสาวจัน ฯ

คำที่เหลือ เป็นคำกล่าวสรรเสริญ.

โยชณา ปเนตถ “อัย โข เม วิชา อธิคตา, ตสส เม อธิคตวิชชส อวิชา วิหตา. ‘วินฐฐาติ อตถโถ ฯ

ส่วนใน(บททั้ง ๒ ว่า วิชา อธิคตา อวิชา วิหตา) นี้

มีโยชณาว่า “วิชานี้แล เราได้บรรลุแล้ว อวิชา อันเราผู้ได้บรรลุวิชานั้น กำจัดได้แล้ว. อธิบายว่า ‘ให้พินาศแล้ว.’”

กสมา ฯ ยสมา วิชา อุปปนนา ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร?” แก้วว่า “เพราะเหตุที่วิชาเกิดขึ้นแล้ว.”

เอส นโย อิตรสมีปิ ปททเว ฯ

ในบททั้ง ๒ (คือ ตโม วิหโต อาโลโก อุปปนโน) แม้นอกนี้ ก็มีนัยนี้.

“ยถาตณฺติ เอตถ “ยถาติ โอบมฺเม ฯ

ศัพท์ว่า ยถา ในคำว่า ยถาติ นี้ เป็นนิบาต ลงในความอุปมา.

“ตณฺติ นิปาโต ฯ

ศัพท์ว่า ตฺ เป็นนิบาต.

สตฺยฺยา อวิปฺวาเสณ อปฺมตฺตสฺส, วิริยาตาเพน อาตฺวาปิโน,

กาเย จ ชีวฺเต จ อนเปกฺขตฺยา ปหิตตฺตสฺส. “เปสฺติจิตฺตสฺสาติ อตฺถโถ ฯ

(วิชาเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว) แก่บุคคลผู้ซึ่งไม่ประมาท เพราะความไม่อยู่ปราศจากสติ,

ผู้ซึ่งว่ามีความเพียรเพากิเลส เพราะยังกิเลสให้เร่าร้อนด้วยความเพียร,

ผู้ซึ่งว่ามีตนส่งไปแล้ว. อธิบายว่า “ผู้ส่งจิตไปแล้ว” เพราะเป็นผู้ไม่มีความเยื่อใยในกายและชีวิต.

อิทฺมํ วุตฺตํ โหติ ฯ

“ยถา อปฺมตฺตสฺส อาตฺวาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหโรตฺ อวิชฺชา วิหฺลญฺเอยฺย, วิชฺชา อฺปฺชฺเชยฺย, ตฺโม วิหฺลญฺเอยฺย, อาโลโก อฺปฺชฺเชยฺย
เอวเมว มม อวิชฺชา วิหฺตา, วิชฺชา อฺปฺปฺนฺนา, ตฺโม วิหฺโต, อาโลโก อฺปฺปฺนฺโน, เอตฺสฺส เม ปชานานฺนุโยคสฺส อนฺรูปรฺเมว ผลํ ลทฺทฺนฺติ
ฯ

พระผู้มีพระภาค ตรัสคำอธิบายไว้ว่า

“อวิชชา เรากำจัดได้แล้ว, วิชชา เกิดขึ้นแล้ว (แก่เรา), ความมืด เรากำจัดได้แล้ว, แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว (แก่เรา),

ผลอันสมควรแก่การประกอบความเพียรเนื่องๆ นั้น เราได้แล้ว

เหมือนอย่างอวิชชา อันพระโยคาวจรพึงกำจัด, วิชชาพึงเกิดขึ้น, ความมืด พึงถูกกำจัด, แสงสว่าง พึงเกิดขึ้น

แก่พระโยคาวจรผู้ไม่ประมาท ผู้มีความเพียรเพากิเลส ผู้มีตนส่งไปแล้วอยู่ ฉะนั้นเหมือนกัน.”

“อโย โข เม พฺราหฺมณ ปฐฺมา อภินิพฺพิทา^๑ อโหสิ กุกฺกุฏจฺฉาปกฺสเสว อณฺทโกสมฺหาติ

อโย โข มม พฺราหฺมณ ปุพฺเพนิวาสานุสฺสตีถฺยญาณมฺขตฺถนฺทเกน ปุพฺเพนิวาสานุสฺสตีถฺยญาณํ อวิชฺชนฺทโกสมฺปทาเลตฺวา

ปฐฺมา อภินิพฺพิทา ปฐฺมา นิภฺชนฺติ ปฐฺมา อริยา ชาติ อโหสิ

กุกฺกุฏจฺฉาปกฺสเสว มฺขตฺถนฺทเกน วา ปาทฺนฺชฺลฺย วา อณฺทโกสมฺปทาเลตฺวา

ตฺมหา อณฺทโกสมฺหา อภินิพฺพิทา นิภฺชนฺติ กุกฺกุฏนิกาเย ปจฺจชาตฺตีติ^๒ ฯ

หลายบทว่า อโย โข เม พฺราหฺมณ ปฐฺมา อภินิพฺพิทา อโหสิ กุกฺกุฏจฺฉาปกฺสเสว อณฺทโกสมฺหา ความว่า

พฺราหฺมณ! ความชำแรกออกครั้งที่หนึ่ง คือความออกไปครั้งที่หนึ่ง ได้แก่ความเกิดเป็นอริยะครั้งที่หนึ่ง นี้แล ได้มีแล้วแก่เรา

เพราะทำลายกระเปาะฟองคืออวิชชา อันปกปิดชั้นซึ่งเรายู่อาศัยในภพก่อน ด้วยจะงอยปากคือปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

ดูจความชำแรกออก คือความออกไป ได้แก่ความเกิดในภายหลัง ในหมู่ไก่ จากกระเปาะฟองไข่นั้น แห่งลูกไก่

เพราะทำลายกระเปาะฟองไข่นั้น ด้วยจะงอยปาก หรือด้วยปลายเล็บเท้าฉะนั้น ด้วยประการฉะนี้.

ปุพฺเพนิวาสกถา นิภฺชฺชิตฺตา ฯ

กล่าวด้วยปุพเพนิวาส จบ.

๑ ปาฬิมฺปน อภินิพฺพิธาติ ทิสฺสตี ฯ กตฺถจฺจ อภินิพฺพิทาติปิ ทิสฺสตี ฯ

๒ ปจฺจชาตฺตีติ ภวฺยฺย ฯ

กล่าวด้วยทิพยจักขุ

[182] “โส เอว ๑เปฯ จตุปปาตณญาณายาติ จุตติยา จ อุปปาเต จ ญาณาย ๑

หลายบทว่า โส เอว ๑เปฯ จตุปปาตณญาณาย ความว่า (เราได้น้อมจิตไปแล้ว) เพื่อญาณ (ความรู้) ในจุตติและอุบัติ (ของสัตว์ทั้งหลาย).

“เยน ญาณน สตตานัน จุตติ จ อุปปาโต จ ญาณติ ตทตถนตติ วุตตํ โหติ ๑

มีคำอธิบายว่า “(เราได้น้อมจิตไปแล้ว) เพื่อญาณที่เป็นเครื่องรู้ความเคลื่อนไหวและความบังเกิด ของสัตว์ทั้งหลาย.”

“จิตตํ อภินินนาเมสินติ ปริกมมจิตตํ นีหรี ๑

สองบทว่า จิตตํ อภินินนาเมสินติ ความว่า เราได้น้อมบริกรรมจิตไป.

โส ทิพเพน ๑เปฯ ปสสามีติ เอตถ ปน

ปฐิตปารมีน มหาสตตานัน ปริกมมกรณํ นตถิ, เต หิ จิตเต อภินินนามิตมตเต เอว ทิพเพน จกขุณา ๑เปฯ สตเต ปสสนติ ๑

ส่วนในคำว่า โส ทิพเพน ๑เปฯ ปสสามี นี้ (มีวินัยฉัยดังนี้):-

พระมหาสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว ย่อมไม่มีการทำกรรม,

จริงอยู่ พระมหาสัตว์เหล่านั้น พอเมื่อน้อมจิตไปเท่านั้น ย่อมเห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้กำลังจุตติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต

มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่องจักขุของมนุษย์.

อาทิมมิกกุลปุตตา ปริกมมํ กตวา ๑ ตสฺมา เตสํ วเสน ปริกมมํ วตตพฺพํ ลียา ๑

กุลบุตรผู้เป็นอาทิมมิกทั้งหลาย ต้องทำกรรม (จึงเห็นได้).

เพราะเหตุฉะนั้น การกรรม ด้วยสามารถแห่งกุลบุตรเหล่านั้น จึงควรกล่าวไว้ด้วย.

ตํ ปน วุจฺจมานัน อติภาริยํ วินยนิทานัน กโรติ ตสฺมา ตํ น วทาม ๑

แต่เมื่อข้าพเจ้า จะกล่าวการกรรมนั้นด้วย จะทำนิทานแห่งพระวินัย ให้เป็นภาระหนักยิ่ง,

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวการกรรมนั้นไว้.

อตถิเกหิ ปน วิสุทฺธิมรรคเค วุตตนเยน คเหตุพฺพํ ๑

ส่วน(นักศึกษาทั้งหลาย) ผู้มีความต้องการ ควรถือเอาการกรรมนั้น ตามนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในปรกณวิเสสชื่อ วิสุทฺธิมรรค.^๑

อิธ ปน ปาลีเมว วณฺณยิสสาม ๑

แต่ใน(นิทานแห่งพระวินัย)นี้ ข้าพเจ้าจักพรรณนาไว้เฉพาะบาลีเท่านั้น.

[อรรถาธิบายคำว่าทิพยจักขุเป็นต้น]

“โสติ โส อหํ ๑

บทว่า โส คือ โส อหํ แปลว่า เรานั้น.

๑ วิสุทฺธิมรรค ๒/๒๕๑-๒๕๓.

“ทิวเพนาตีอาทิสฺ ทิวพสทิสตฺตา ทิวพฺ ๑

ในคำว่า ทิวเพน เป็นต้น (มีวินัจฉัยดังนี้):- (จักขุประสาท) ชื่อว่าทิว เพราะเป็นเช่นกับด้วยจักขุทิว.

เทวดานํ ทิ สุจริตกมฺมิพพตฺตํ ปิตตเสมฺหฺรฐิราทฺทิ อปฺลิตฺพุทฺธํ อุกฺกิกิเลสฺวิมุตตตาย ทูเรปิ อารมฺมณสมฺปฏฺธิจฺจนสมตฺถํ ทิวพฺ
ปสาทจกฺขุ โทติ ๑

จริงอยู่ จักขุประสาทของเทวดาทั้งหลายที่เกิดเพราะสุจริตกรรม อันน้ำดี เสด และเลือด เป็นต้นมิได้พัวพัน
ซึ่งสามารถรับอารมณ์แม้ในที่ไกลได้ เพราะเป็นธรรมชาติที่พ้นจากอุปกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ชื่อว่าเป็นทิว.

อิทฺถจฺจาปิ วิริยภาวนาพฺลนฺนิพพตฺตํ ญฺาณจกฺขุ ตฺสทิสเมวาทิ ทิวพสทิสตฺตา ทิวพฺ ๑

ก็อีกอย่างหนึ่ง ญาณจักขุนี้ ที่เกิดเพราะกำลังแห่งวิริยภาวนา ก็เป็นเช่นจักขุประสาทนั้นเหมือนกัน
เพราะเหตุนั้น (ญาณจักขุนั้น) จึงชื่อว่าเป็นทิว เพราะเป็นเช่นกับด้วยจักขุทิว.

ทิวพฺวิหารวเสน ปฏฺฐิตฺตฺตา อตฺตนา จ ทิวพฺวิหารสนฺนิสฺสิตตฺตาปิ ทิวพฺ ๑

(ญาณจักขุนั้น) ชื่อว่าเป็นทิว เพราะเป็นจักขุอันพระองค์ได้แล้วด้วยอำนาจทิววิหาร และเพราะแม้ตนก็อาศัยทิววิหาร.

อาโลกปริคฺคฺเคน มหาชุตฺติตฺตาปิ ทิวพฺ ๑

ชื่อว่าเป็นทิว แม้เพราะมีความรุ่งเรืองมาก ด้วยการกำหนดแสงสว่าง.

ติโรกฺขทฺทาติคฺตรูปทสฺสเนน มหาชุตฺติตฺตาปิ ทิวพฺ ๑

ชื่อว่าเป็นทิว แม้เพราะมีคติ (ทางไป) มาก ด้วยการเห็นรูปที่อยู่ภายนอกฝาเรือนเป็นต้น.

ตํ สทฺพิ สทฺทสฺตถฺานุสาเรณ เวทิตฺทพิ ๑

(หมวด ๕ แห่งอรรถ)ทั้งหมดนั้น บันชิตพึงทราบ ตามแนวแห่งคัมภีร์ศัพทศาสตร์.

ทสฺสณฺณฺฐเณ จกฺขุ จกฺขุกิจจกรเณน จกฺขุมิวาทิปี จกฺขุ ๑

ชื่อว่จักขุ เพราะอรรถว่าเห็น เป็นเหมือนจักขุ เพราะทำกิจแห่งจักขุ แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่จักขุ.

จตุปฺปาตทสฺสเนน ทิฏฺฐิวิสฺสุทฺธิเหตุตฺตา วิสฺสุทฺธิ ๑

ชื่อว่บวิสฺสุทฺธิ เพราะความเป็นเหตุแห่งทิฏฺฐิวิสฺสุทฺธิ ด้วยการเห็นความจติและความอุบัติ (แห่งสัตว์ทั้งหลาย).

โย ทิ จุตฺมตฺตเมว ปสฺสตี น อุปฺปาตํ โส อจฺเจททิฏฺฐิ คณฺหาตี ๑

จริงอยู่ ผู้ใด ย่อมเห็นเพียงความจติเท่านั้น ไม่เห็นความอุบัติ (แห่งสัตว์ทั้งหลาย) ผู้นั้นย่อมยึดเอาอจฺเจททิฏฺฐิ (ความเห็นว่ขาด
สูญ).

โย อุปฺปาตมตฺตเมว ปสฺสตี น จุตฺติ โส นวสฺตตฺปาตฺถาวทิฏฺฐิ [183] คณฺหาตี ๑

ผู้ใดยอมเห็นเพียงความอุบัติเท่านั้น ไม่เห็นความจติ (แห่งสัตว์ทั้งหลาย) ผู้นั้น ย่อมยึดเอาทิฏฺฐิคือความปรากฏขึ้นแห่งสัตว์ใหม่ ๆ.

โย ปน ตทฺภยํ ปสฺสตี โส ยสฺมา ทฺวิรมฺปิ ตํ ทิฏฺฐิคตํ อตีวตฺตตี ตสฺมาสฺส ตํ ทสฺสนํ ทิฏฺฐิวิสฺสุทฺธิเหตุ โทติ ๑

ส่วนผู้ใดยอมเห็นทั้งสองอย่างนั้น ผู้นั้นย่อมล่วงเลยทิฏฺฐิทั้งสองอย่างนั้นไป

เพราะเหตุนี้ ทสฺสนะนั้น ของผู้นั้นจึงชื่อว่เป็นเหตุแห่งทิฏฺฐิวิสฺสุทฺธิ.

ตฤทยณจ ภควา อททส ฯ

ส่วนพระผู้มีพระภาค ได้ทรงเห็นทั้งสองอย่างนั้นแล้ว.

เตเนตฺ วุตตํ “จตุปปาททสเสนน ทิฏฐิวิสฺสุทฺธิเหตุตฺตา วิสฺสุทฺถนฺติ ฯ

เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวคำนี้ว่า

“ชื่อว่าบรืสุทฺธิ เพราะความเป็นเหตุแห่งทิฏฐิวิสฺสุทฺธิ ด้วยการเห็นความจืดและความอุบตี (แห่งสัตว์ทั้งหลาย)” ดังนี้.

[ทิพยจักขุของพระผู้มีพระภาคปราศจากอุปกิเลส ๑๑ อย่าง]

เอกาทสอุปฺกิลฺเลสวิริทโต วา วิสฺสุทฺธิ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าบรืสุทฺธิ เพราะเว้นจากอุปกิเลส (เครื่องเศร้าหมองจิต) ๑๑ อย่าง.

ภควโต ทิ เอกาทสอุปฺกิลฺเลสวิริทโต ทิพฺพจักขุ ฯ

จริงอยู่ ทิพยจักขุของพระผู้มีพระภาค เว้นแล้วจากอุปกิเลส ๑๑ อย่าง.

ยถา “โส โข อหํ อนฺรุทฺธา ‘วิจิจฺฉา จิตฺตสฺส อุปฺกิลฺโสติ อิติ วิทิตฺวา วิจิจฺฉํ จิตฺตสฺส อุปฺกิลฺโส ปชฺหี อมนสิกาโร จิตฺตสฺส, ถินมิทฺธํ จิตฺตสฺส, ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส, อุพฺพิลลํ จิตฺตสฺส, ทฏฺฐุลฺลํ จิตฺตสฺส, อจฺจารทฺธวิริยํ จิตฺตสฺส, อตฺตสินฺวิริยํ จิตฺตสฺส, อภิชฺปฺปา จิตฺตสฺส, นานตฺตสฺสญฺญา จิตฺตสฺส,

‘อตฺตนิชฺฌายิตตฺตํ รูปานํ จิตฺตสฺส อุปฺกิลฺโสติ อิติ วิทิตฺวา อตฺตนิชฺฌายิตตฺตํ รูปานํ จิตฺตสฺส อุปฺกิลฺโส ปชฺหี โส โข อหํ อนฺรุทฺธา อปฺปมตฺโต อาตฺตปิ ปหิตฺตโต วิหรนฺโต โอภาสํ ทิ โข สญฺชานามิ น จ รูปานิ ปสฺสามิ รูปานิ ทิ โข ปสฺสามิ น จ โอภาสํ สญฺชานามิติ’ เอวมาทึ ฯ

เหมือนอย่างทีพระองค์ตรัสไว้แบบนี้ว่า “ดูก่อนอนฺรุทฺธะนันนทึยะและกิมพิละทีงหฺลหาย! เรานันแล

๑. รู้แล้วว่ วิจิจฉา ความล่งเลสงสัย เป็นเครื่องเศร้าหมองจิต จึงละวิจิจฉาเครื่องเศร้าหมองจิตเสียได้.
๒. รู้แล้วว่ อมนสิการ ความไม่สัใจ เป็นเครื่องเศร้าหมองจิต จึงละอมนสิการเครื่องเศร้าหมองจิตเสียได้.
๓. รู้แล้วว่ ถินมิทฺธะ ความหตฺหู่่งเวงหา เป็นเครื่องเศร้าหมองจิต จึงละถินมิทฺธะเครื่องเศร้าหมองจิตเสียได้.
๔. รู้แล้วว่ ฉมฺภิตตฺตะ ความหวาดเสียว เป็นเครื่องเศร้าหมองจิต จึงละฉมฺภิตตฺตะเครื่องเศร้าหมองจิตเสียได้.
๕. รู้แล้วว่ อุพฺพิลละ ความตึนตึน เป็นเครื่องเศร้าหมองจิต จึงละอุพฺพิลละเครื่องเศร้าหมองจิตเสียได้.
๖. รู้แล้วว่ ทฏฺฐุลฺละ ความชั้วหยาบ เป็นเครื่องเศร้าหมองจิต จึงละทฏฺฐุลฺละเครื่องเศร้าหมองจิตเสียได้.
๗. รู้แล้วว่ อจฺจารทฺธวิริยะ ความเพียรทีปรารภเกินไป เป็นเครื่องเศร้าหมองจิต จึงละอจฺจารทฺธวิริยะเครื่องเศร้าหมองจิตเสียได้.
๘. รู้แล้วว่ อตฺตสินฺวิริยะ เป็นเครื่องเศร้าหมองจิต จึงละอตฺตสินฺวิริยะเครื่องเศร้าหมองจิตเสียได้.
๙. รู้แล้วว่ อภิชฺปฺปา ตัณหาทีคอยกระชึบ เป็นเครื่องเศร้าหมองจิต จึงละอภิชฺปฺปาเครื่องเศร้าหมองจิตเสียได้.
๑๐. รู้แล้วว่ นานตฺตสฺสญฺญา ความสัคัญสภาวะเป็นตางๆ กัน เป็นเครื่องเศร้าหมองจิต จึงละนานตฺตสฺสญฺญาเครื่องเศร้าหมองจิตเสียได้.

๑ ม. อุปฺริ. ๑๔/๓๐๖.

๒ ในอุปฺกิลฺเลสสูตร มีพระอนฺรุทฺธะ พระนันนทึยะ และพระกิมพิละ ๓ ท่านเข้าไปเฝ้า, แต่พระผู้มีพระภาคตรัสออกชื่อท่านอนฺรุทฺธะรูปเดียวทีเป็นหัวหน้า ในพหุวจนะ เช่น สาริปุตฺตา เป็นต้น.

๑๑. รู้แล้วว่า อตินิชฌายิตตตะ รูปานัง กิริยาที่เพ่งดูรูปเกินไป เป็นเครื่องเศร้าหมองจิต

จึงละอตินิชฌายิตตตะ รูปานัง เครื่องเศร้าหมองจิตเสียได้.

ดูก่อนอนุรุทธะนั้นทีละและกิมพิละทั้งหลาย! เรานั้นแล เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียรเผากิเลส มีตนส่งไปแล้วอยู่ ย่อมรู้สึกแสงสว่างอย่างเดียวกับเทียวแล แต่ไม่เห็นรูปทั้งหลาย เห็นแต่รูปอย่างเดียวกับเทียวแล แต่ไม่รู้สึกแสงสว่าง” ดังนี้ เป็นต้น.

ตเทวี เอกาทสอุปกิเลสวิรโหโต วิสุทธฺิ ๖

(ญาณจักขุ) นั้น (ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น) ชื่อว่าบริสุทธิ์ เพราะเว้นจากอุปกิเลส ๑๑ อย่าง ดังพรรณนามาฉะนี้.

มนุสฺสุปจาร์ อติกกมิตวา รูปทสฺสเนน อติกกนตมานุสฺสกา ๖

ชื่อว่า ล่วงจักขุของมนุษย์ เพราะเห็นรูปล่วงเลยอุปจารแห่งมนุษย์ไป.

“มานุสฺสกา วา มํสจกฺขุ อติกกนตตตา อติกกนตมานุสฺสกนฺติ เวทิตพฺพ ๖

อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบว่าเป็น ชื่อว่าอติกนตมานุสกะ เพราะล่วงเลยมัจฉจักขุของมนุษย์ไป.

เตน ทิพฺเพน จกฺขุณา วิสุทฺเธน อติกกนตมานุสฺสเกน ๖

ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงเลยซึ่งจักขุของมนุษย์.

“สตเต ปสฺสามิติ มนุสฺโส มํสจกฺขุณา วีย สตเต ปสฺสามิ ทกฺขามิ โอลฺลเกมิ ๖

สองบทว่า สตเต ปสฺสามิ ความว่า เราย่อมดู คือย่อมเห็น ได้แก่ตรวจดูสัตว์ทั้งหลาย (ด้วยทิพยจักขุ)

เหมือนมนุษย์ ดูด้วยมัจฉจักขุฉะนี้

“จวมานเน อุปฺปชฺชมานเนติ เอตถ

จฺตฺติกฺขณเณ อุปฺปตฺตฺติกฺขณเณ วา ทิพฺพจกฺขุณา ทฺวํจฺจ น สกฺกา

เย ปน อาสนนฺจฺตฺติกา “อิทานิ จวิสฺสนตฺติติ, เต “จวมานา”

เย จ คหิตปฺภิสฺสนธิกา สมฺปตฺตินิพฺพตฺตา [184] วา, เต “อุปฺปชฺชมานาติ อธิปฺเปตา ๖

ในคำว่า จวมานเน อุปฺปชฺชมานเน เป็นต้นนี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ใครๆ ไม่สามารถเพื่อจะเห็น(สัตว์ทั้งหลาย)ได้ ด้วยทิพยจักขุ ในขณะที่จติหรือในขณะที่อุบัติ,

แต่สัตว์เหล่าใด ผู้ใกล้ต่อจติอยู่ว่า “จักจติเตยฺวณิ,” สัตว์เหล่านั้น (ท่านประสงคว่า) “กำลังจะจติ”

และสัตว์เหล่าใด ผู้ถืออุปฺภิสฺสนธิแล้ว หรือผู้เกิดแล้วบัดเตยฺวณิ, สัตว์เหล่านั้น ท่านก็ประสงคว่า “กำลังจะอุบัติ.”

“เต เอวรูเป จวมานเน อุปฺปชฺชมานเน จ ปสฺสามิติ ทสฺเสติ ๖

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า “เราย่อมแลเห็นสัตว์เหล่านั้น คือเห็นปานนั้น ผู้กำลังจติและผู้กำลังอุบัติ” ดังนี้.

“ทีเนติ โมหนิสฺสนทฺยตฺตตฺตา หีนานํ ชาตฺติกุลฺโลคาทินํ วเสน ทิพฺพิเต โอลฺญาเต อวณฺญาเต ๖

บทว่า ทีเน ความว่า ผู้ถูกเขาตีเตียน คือดูหมิ่นเหยียดหยาม ด้วยอำนาจชาติตระกูลและโคคะ เป็นต้น

ที่ชื่อว่าเลวทราม เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งโมหะ.

“ปณฺเฑติ อโมหนิสฺสนทฺยตฺตตฺตา ตพฺพิปริเต ๖

บทว่า ปณฺเฑ ความว่า ผู้ตรงกันข้ามจากบุคคลเหล่านั้น เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งอโมหะ.

“สุวณฺเณติ อโทสนิสฺสนทฺยตฺตตฺตา อธิฏฺฐกนฺตมฺนาปวณฺณยฺตฺเต ๗

บทว่า สุวณฺเณ ความว่า

ผู้ประกอบด้วยผิวพรรณ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ และน่าชบใจ เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งอโทสะ.

“ทุพพณณเถติ โทสนิสสนทยุตตตตตา อนิฏฐอุกนตอมนาปวณณยุตเต ฯ “อภิวูปริวูปิตปี อดโถ ฯ

บทว่า ทุพพณณเถติ ความว่า

ผู้ประกอบด้วยผิวพรรณที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ และไม่น่าชอบใจ เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งโทสะ. อธิบายว่า “ผู้มีรูปร่างแปลกประหลาดจากผู้มีรูปร่างสวย” ดังนี้บ้าง.

“สุคเตติ สุคตคเต ฯ

บทว่า สุคเต ได้แก่ ผู้ไปสู่สุคติ.

อโลภนิสสนทยุตตตตตา วา อชฺเฌ มหฺทฺธเน ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ผู้มั่งคั่ง คือมีทรัพย์มาก เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งโลภะ.

“ทุกคเตติ ทุกคตคเต ฯ

บทว่า ทุกคเต ได้แก่ ไปสู่ทุกคติ.

โลภนิสสนทยุตตตตตา วา ทลิตฺเท อปฺปนฺนปาเน ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ผู้ยากจน คือมีข้าวและน้ำน้อย เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยผลวิบากแห่งโลภะ.

“ยถากมฺมุเปเตติ ยํ ยํ กมฺมํ อุปฺจิตํ เตเน เตเน อุเปเต ฯ

บทว่า ยถากมฺมุเปเต ได้แก่ ผู้เข้าถึงตามกรรมที่ตนเข้าไปสั่งสมไว้แล้ว.

ตตถ ปฺริเมหิ “จวมาเนติอาทิตฺติ ทิพฺพจกฺขุกิจฺจํ วุตฺตํ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคตรัสกิจแห่งทิพยจักขุด้วยบทต้นๆ ว่า “จวมาเน” เป็นอาทิ.

อิมินา ปน ปเทเน ยถากมฺมุเปคณฺณญาณกิจฺจํ ฯ

อนึ่ง กิจแห่งยถากมฺมุเปคณฺณ (ญาณเครื่องสัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรม) ก็เป็นอันตรัสแล้วด้วยบทนี้.

[ลำดับความเกิดขึ้นแห่งยถากมฺมุเปคณฺณ]

ตสฺส จ ญาณสฺส อยมฺุเปตติกกโม ฯ

ก็ลำดับความเกิดขึ้นแห่งญาณนั้น มีดังต่อไปนี้:-

เหตุฐา นิริยาภิมุขํ อาโลกํ วชฺเฌตฺวา เนรยิกสฺสเต ปสฺสตี มหฺนตํ ทุกฺขมนฺุภวามาเน ฯ

(ภิกษุในพระศาสนา^๑) เจริญอาโลกกสิณ มุ่งหน้าต่อจนรกเบื้องต่ำแล้ว ย่อมเห็นสัตว์นรกทั้งหลาย ผู้ตามเสวยทุกข์อย่างใหญ่อยู่.

ติ ทสฺสนํ ทิพฺพจกฺขุกิจฺจเมว ฯ

การเห็นนั้น จัดเป็นกิจแห่งทิพยจักขุโดยแท้.

โส เอวํ มนสิโรตี “กินฺนุโข กมฺมํ กตฺวา อิเม สตฺตา เอวํ ทุกฺขมนฺุภวานฺตีติ ฯ

เธอนั้นใส่ใจอยู่อย่างนี้ว่า “สัตว์เหล่านี้ ทำกรรมอะไรหนอแล จึงได้ตามเสวยทุกข์อยู่อย่างนี้?”

๑ ฎีกาปรมัตถมัชฺฐสฺสา ๒/๓๓๐ อิมานิ ศัพท์นี้เป็น อิมินา ในวิสุทธิมรรคก็เป็น อิมินา.

อถสฺส “อิทฺทนาม กตฺวาติ ตํกมมารมมณํ **ญาณํ** อุปฺปชฺชติ ฯ

ลำดับนั้น ญาณอันมีกรรมนั้นเป็นอารมณ์ ก็เกิดขึ้นแก่เธอนั้นว่า “เพราะทำกรรมชื่อนี้.”

ตถา อุปฺริ เทวโลกาภิมุขํ อาโลกํ วชฺเชตฺวา นนฺทนวนมิสฺสกวณฺ ปารุสกวณาทีสุ สุตเต ปสฺสตี มหาสมฺปตฺตี อนุกฺวามาเน ฯ

อนึ่ง (เธอนั้น) เจริญอาโลกกสิณ มุ่งหน้าต่อเทวโลกเบื้องบนแล้ว

ย่อมเห็นสัตว์ทั้งหลายในสวนนั้นทวัน มิสสกวัน และปารุสกวันเป็นต้น ผู้เสวยสมบัติอย่างใหญ่อยู่.

ตมฺปิ **ทสฺสนํ** ทิพฺพจกฺขุกิจฺจเมว ฯ

การเห็นแม่นั้นจัดเป็นกิจแห่งทิพยจักขุโดยแท้.

โส เอวํ มนสิกรโธติ “กินฺนุโข กมฺมํ กตฺวา อิเม **สฺตฺตา** เอวํ สมฺปตฺติมนุกฺวณฺตีติ ฯ

เธอนั้นใส่ใจอยู่อย่างนี้ว่า “สัตว์เหล่านี้ทำกรรมอะไรหนอแล จึงได้เสวยสมบัติอย่างนี้?”

อถสฺส “อิทฺทนาม กตฺวาติ ตํ กมมารมมณํ **ญาณํ** อุปฺปชฺชติ ฯ

ลำดับนั้น ญาณอันมีกรรมนั้นเป็นอารมณ์ก็เกิดขึ้นแก่เธอนั้นว่า “เพราะทำกรรมชื่อนี้.”

อิทํ ยถากัมมุปกฎญาณํ นาม ฯ

นี้ชื่อว่า ยถากัมมุปกฎญาณ (ญาณเครื่องรู้สัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรม).

อิมสฺสปิ วิสุํ **ปริกฺกมฺม** นนาม นตฺถิ ฯ

ชื่อว่าการบริกรรมแผนกหนึ่ง แม้แห่งยถากัมมุปกฎญาณนี้ก็ไม่มี.

[185] ยถापिमสฺส เอวํ อนาคตฺสญฺญาณสฺสาปี ฯ

(ยถากัมมุปกฎญาณ)นี้ (ไม่มีการบริกรรมไว้แผนกหนึ่ง) แม้ฉันใด แม่อนาคตังสญาณ (ก็ไม่มี) ฉันนั้น.

ทิพฺพจกฺขุปาทกาเนว ทิ **อิมานิ** ทิพฺพจกฺขุณา สหฺเว อิชฺฉนฺติ ฯ

จริงอยู่ ญาณเหล่านี้^๑ ที่เป็นบาทแห่งทิพยจักขุนั้นแล ย่อมสำเร็จพร้อมกับทิพยจักขุนั้นเอง.

“กายทฺวจฺจริเตนาตีอาทีสุ

ทฺฏฺฐจฺ จริตํ ทฺฏฺฐจฺ วา **จริตํ** กิเลสฺปฺตฺติกตฺตาติ ทฺวจฺจริตํ ฯ

ในคำว่า กายทฺวจฺจริเตน เป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ความประพตติชั่ว หรือความประพตติเสียหาย เพราะมีกิเลสเป็นความเสียหาย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ทฺวจฺจริต.

กาเยน **ทฺวจฺจริตํ** กายโต วา อุปฺปนฺนํ **ทฺวจฺจริตฺตฺน**ติ กายทฺวจฺจริตํ ฯ

ความประพตติชั่วทางกาย หรือความประพตติชั่วที่เกิดจากกาย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า กายทฺวจฺจริต.

เอวํ **วจิมฺโนทฺวจฺจริตานิ**ปิ ทฺฏฺฐทฺพพานิ ฯ

แม้วจิทฺวจฺจริต และมโนทฺวจฺจริต ก็ควรทราบดังอธิบายมานี้.

๑ วิสุทฺธิมรรค /๒๖๙ มีศัพท์ว่า “อิชฺ ภิกฺขุ” จึงได้แปลไว้ตามนั้น เพราะความชัดดี.

“สมนาคตาติ สมงคิฎฐา ฯ

บทว่า สมนาคตา แปลว่า เป็นผู้พร้อมเพรียง.

[การดำพระอริยเจ้าห้ามสวรรค์และห้ามมรรค]

“อริยานํ อุปวาทกาติ พุทธปัจเจกพุทธพุทธสาวกานํ อริยานํ อนตมโส คิหิโสตาปนนานมปิ อนตถกามา หุตวา
อนติมวตถุณา วา คุณปริทิสเนน วา อุปวาทกา. “อกโกสกา ครหกาติ วุตตํ โหติ ฯ

สองบทว่า อริยานํ อุปวาทกา ความว่า สัตว์ทั้งหลาย (ผู้มีความเห็นผิด) เป็นผู้ใคร่ซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ กล่าวใสร้าย,
มีคำอธิบายว่า “คำทอ ตีเตียน”, พระอริยเจ้าทั้งหลาย คือพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกของพระพุทธรเจ้า
โดยที่สุด แม้คฤหัสถ์ ผู้เป็นพระโสดาบัน ด้วยอันติมวัตถุ หรือด้วยการกำจัดเสียซึ่งคุณ.

ตตถ “นตถิ อิมสํ สมณธมโม, อสสมณา เอเตติ วทนโต “อนติมวตถุณา อุปวทติ,

“นตถิ อิมสํ ฆานํ วา วิโมกข์ วา มคโค วา ผลํ วาติ วทนโต “คุณปริทิสเนน อุปวทิตติ เวทิตพโพ ฯ

ใน(การกล่าวใสร้าย ๒ อย่าง)นั้น

บุคคลผู้กล่าวอยู่ว่า “สมณธรรมของท่านเหล่านี้ ไม่มี, ท่านเหล่านั้น ไม่ใช่สมณะ” ดังนี้

พึงทราบว่าเป็นการกล่าวใสร้าย ด้วยอันติมวัตถุ,

บุคคลผู้กล่าวอยู่ว่า “ฆานกัฏฐิ วิโมกข์กัฏฐิ มรรคกัฏฐิ ผลกัฏฐิ ของท่านเหล่านี้ ไม่มี” ดังนี้

พึงทราบว่าเป็นการกล่าวใสร้าย ด้วยการกำจัดเสียซึ่งคุณ”.

โส จ ชานํ วา อุปวเทยย อชานํ วา อุกยถาปิ อริยูปวาโท ว โหติ ฯ

ก็ผู้นั้นพึงกล่าวใสร้าย ทั้งที่รู้ตัวอยู่ หรือไม่รู้ก็ตาม ย่อมชื่อว่า เป็นผู้กล่าวใสร้ายพระอริยเจ้าแท้ แม้โดยประการทั้งสอง.

ภาริยํ กम्मํ สคคาวรณํ มคคาวรณญจ ฯ

กรรม (คือการกล่าวใสร้ายพระอริยเจ้า) เป็นกรรมหนัก เป็นทั้งสัคคาวรณ (ห้ามสวรรค์) ทั้งมคคาวรณ (ห้ามมรรค).

[เรื่องภิกษุหนุ่มกล่าวใสร้ายพระอริยเจ้าชั้นสูง]

ตสส จ อาวิภาวตถิ อิทํ วตถุมทาหรนติ ฯ

ก็เพื่อประกาศข้อที่(การดำเป็นกรรมที่หนัก)นั้นให้แจ้งชัด (พระโบราณาจารย์ทั้งหลาย) จึงนำเรื่องนี้มาเป็นอุทาหรณ์ (ดังต่อไปนี้):-

อณฺฏตรสมี กิร คาเม เอโก เถโร จ ทหริกขุ จ ปินฺชทาย จรณติ ฯ

ได้ยินว่า พระเถระรูปหนึ่ง และภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง เทียวไปบิณฑบาตในบ้านแห่งใดแห่งหนึ่ง.

เต ปฐมฆเรเวว อุฬุงกมตตํ อุนฺหยาคุ ลภิสฺสุ ฯ

ท่านทั้ง ๒ นั้น ได้ข้าวยาครุร้อนประมาณกระบวยหนึ่ง ในเรือนหลังแรกนั่นเอง.

เถรสส จ กุจฉิวาโต อตถิ ฯ

แต่พระเถระเกิดลมเสียดท้องขึ้น.

โส จินเตสิ “อัย ยาคู มยหํ สปปายา ยาว น สีตลา โหติ ตาว นํ ปิวามีติ ฯ”

ท่านคิดว่า “ข้าวยาคูนี้ เป็นของสบายแก่เรา เราจะดื่มข้าวยาคูนี้ก่อนที่มันจะเย็นเสีย”

โส มนุสเสสิ อุมมารตถาย อาหฤ ทารุขณเต นิสีทิตวา ตํ ปิวิ ฯ

ท่านจึงได้นั่งดื่มข้าวยาคูนั้นบนขอนไม้ ซึ่งพวกมนุษย์เข็นมาไว้ เพื่อต้องการทำกรรมีประตุ.

อิตโร ตํ ชิกฺขุจฺฉิ “อติจฺฉาโต วตายํ มหลลโก อมหากํ ลชชิตพฺพตํ อกาสิตี ฯ”

ภิกษุหนุ่มนอกนี้ ได้รังเกียจพระเถระนั้น ด้วยคิดว่า “พระเถระแก่รูปนี้หิวจัดหนอ กระทำให้เราได้รับความอับอาย.”

เถโร คาเม จริตวา วิหารํ คนฺตวา ทหฺรภิกฺขุํ อาห “อติ เต อาวุโส อิมสฺมี สาสเน [186] ปติฏฺฐาตี ฯ”

พระเถระเที่ยวไปในบ้านแล้วกลับไปยังวิหาร ได้พูดกะภิกษุหนุ่มว่า “อาวุโส ที่พึงในพระศาสนานี้ ของคุณมีอยู่หรือ?”

“อาม ฆนฺเต, โสตาปนฺโน อหนฺติ ฯ”

ภิกษุหนุ่ม เรียนว่า “มีอยู่ ขอรับ! กระผมเป็นพระโสตาบัน.”

เตนหาวุโส อุปริมคฺคตถาย วายามํ มา อกาสิ ชีณาสโว ตยา อูปวทิตฺติ ฯ

พระเถระ พูดเตือนว่า “อาวุโส! ถ้ากระนั้น คุณไม่ได้ทำความพยายาม เพื่อต้องการมรรคเบื้องสูงขึ้นไปหรือ?”

เพราะพระชีณาสพ คุณได้กล่าวใส่ร้ายแล้ว.”

โส ตํ ขมาเปสิ ฯ เตนสฺส ตํ ปากตํ อโหสิ ฯ

ภิกษุหนุ่มรูปนั้น ได้ให้พระเถระนั้นอดโทษแล้ว.

เพราะเหตุนั้น กรรมนั้นของภิกษุหนุ่มรูปนั้น ก็ได้กลับเป็นปกติเดิมแล้ว.

[วิธีขอขมาเพื่อให้อดโทษให้ในการตำใส่ร้าย]

ตสฺมา โย อญฺญปิ อริยํ อูปวทิตฺติ

เตน คนฺตวา, สเจ อตฺตนา วุฑฺฒโตร โหติ, “อหํ อายสมฺนตํ อิทฺถจฺตีถฺยจ อวจํ, ตํ เม ขมาหิติ ขมาเปตฺทโพ ฯ”

เพราะฉะนั้น ผู้ใดแม่อื่น กล่าวใส่ร้ายพระอริยเจ้า,

ผู้นั้นไปแล้ว, ถ้าท่านแก่กว่าตนไซ้, ก็พึงให้ท่านอดโทษให้ ด้วยเรียนท่านว่า “กระผมได้กล่าวคำนี้และคำนี้กะพระคุณเจ้าแล้ว,

ขอพระคุณเจ้าได้อดโทษนั้นให้กระผมด้วยเถิด.”

สเจ นวกฺตโร โหติ, วนฺทิตฺวา อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา อญฺชลิ ปคฺคเหตฺวา “อหํ ฆนฺเต ตุมฺहे อิทฺถจฺตีถฺยจ อวจํ, ตํ เม ขมาถาตี ขมาเปตฺทโพ

ฯ”

ถ้าท่านอ่อนกว่าตนไซ้ ไหว้ท่านแล้ว นั่งกระโหย่งประคองอัญชลี พึงขอให้ท่านอดโทษให้ ด้วยเรียนท่านว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! กระผมได้กล่าวคำนี้และคำนี้กะท่านแล้ว, ขอท่านจงอดโทษนั้นให้แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด.”

๑ ในวิสุทธิมรรค ภาค ๒/๒๗๐ มีดังนี้คือ

เตนหาวุโส อุปริมคฺคตถาย วายามํ มา อกาสิตี. กสฺมา ฆนฺเตตี. ชีณาสโว ตยา อูปวทิตฺติ. แปลว่า

“พระเถระ พูดเตือนว่า “อาวุโส ถ้ากระนั้น คุณไม่ได้ทำความพยายาม เพื่อต้องการมรรคเบื้องสูงขึ้นไปหรือ?”

ภิกษุหนุ่มเรียนว่า “เพราะเหตุไร ขอรับ! “พระเถระพูดว่า “เพราะพระชีณาสพ คุณได้กล่าวใส่ร้ายแล้ว”

คำว่า กสฺมา ฆนฺเตตี ในสามนต์นี้ น่าจะตกไป.

สเจ โส นกขมตี ทิสapakกนโต วา โหตี, เย ตสมี วิหารเ ภิกขุ วสนตี, เตส สนตีกิ คนตวา,
สเจ อตตนา วุฑฒโตร โหตี, จิตฺเตเนว, สเจ นวตโร, อุกกุฏิกิ นิสิติตวา อญชลี ปคฺคเหตุวา ขมาเปตพพิ ฯ
ถ้าท่านไม่ยอมอดโทษให้ หรือท่านหลีกเลี่ยง (อื่น) เสีย ฟังไปยังสำนักของภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในวิหารนั้น,
ถ้าท่านแก่กว่าตนไซ้ ฟังยื่นขอมาโทษทีเดียว, ถ้าท่านอ่อนกว่าตนไซ้ ก็ฟังนั่งกระโห่งประคองอัญชลี ให้ท่านช่วยอดโทษให้.

“อหิ ภาเต อสุกนนาม आयस्मन्त् इत्यजिण्णज् ओव्, ขมตุ เม โส आयस्มาติ เอว วทนฺเตน ขมาเปตพพิ ฯ
ฟังกราบเรียนให้ท่านอดโทษอย่างนี้ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! กระผมได้กล่าวคำนี้ และคำนี้กะท่านผู้มีอายุชื่อนั้นแล้ว,
ขอท่านผู้มีอายุรูปนั้น จงอดโทษให้แก่กระผมด้วยเถิด.”

สเจ โส ปรีนินพฺพุโต โหตี, ปรีนินพฺพตมณฺญจฺฐานํ คนตวา ยาว สีวตีกิ คนตวาปิ ขมาเปตพพิ ฯ
ถ้าพระอริยเจ้ารูปนั้นปรีนินพพานแล้วไซ้, ควรไปยังสถานที่ตั้งเสียบที่ท่านปรีนินพพาน แม้ไปจนถึงป่าช้าแล้ว ฟังให้อุดโทษให้.

เอว กเต, สคฺคาวรณฺณจ มคฺคาวรณฺณจ น โหตี ปากตีกเมว โหตี ฯ
เมื่อตนได้กระทำแล้วอย่างนี้,
กรรมคือการใส่ร้ายนั้น ก็ไม่เป็นที่สัคคาวรณ มัคคาวรณ (ไม่ห้ามทั้งสวรรค์ทั้งมรรค) ย่อมกลับเป็นปกติเดิมทีเดียว.

[การกล่าวใส่ร้ายพระอริยเจ้ามีโทษเท่ากับอนันตริยกรรม]

“มิจฺฉาทิฏฺฐิกาติ วิปรีตทสฺสนา ฯ

บทว่า มิจฺฉาทิฏฺฐิกา แปลว่า มีความเห็นวิปรีต.

“มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานาติ มิจฺฉาทิฏฺฐิวเสณ สมาทินนนานาวิธกมฺมา,
เย จ มิจฺฉาทิฏฺฐิมูลเกสุ กายกมฺมาทิสฺสุ อญญेषิ สมาทเปนฺติ ฯ

บทว่า มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา ความว่า

“ก็คนเหล่าใด ให้ชนแม่เหล่าอื่นสมาทาน บรรดากรรมมีกายกรรมเป็นต้น ซึ่งมีมิจฉาทิฏฐีเป็นมูล,
คนเหล่านั้น ชื่อว่ามีกรรมนานาชนิดอันตนสมาทานถือเอาแล้ว ด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐี.”

ตตถ จ วจิจฺจจฺริตคฺคหณฺเนว อริยุปวาเท มโนทฺวจฺจฺริตคฺคหณฺเนว จ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สงฺคหิตายปิ
อิมสฺส ทวินนํ ปุนวจฺจํ มหาสวชฺชภาวทสฺสนตฺถนฺติ เวทิตพฺพิ ฯ

ก็บรรดา(อริยุปวาทและมิจฉาทิฏฐี)เหล่านั้น

แม้เมื่อท่านสงเคราะห์อริยุปวาทเข้าด้วยวจิจจริตศัพท์นั่นเอง และมิจฉาทิฏฐีเข้าด้วยมโนทุจริตศัพท์เช่นกันแล้ว
การกล่าวถึงกรรมทั้ง ๒ เหล่านี้ซ้ำอีก ฟังทราบว่ามีกรรมแสดงถึงข้อที่กรรมทั้ง ๒ นั้นมีโทษมาก เป็นประโยชน์.

มหาสวชฺช โห อริยุปวาโท อนนฺตริย[187]สทิสโส ฯ

จริงอยู่ อริยุปวาท มีโทษมากเท่ากับอนันตริยกรรม.

ยถา “เสยยถาปิ สารีปุตฺต ภิกขุ สีลสมฺปนฺโน สมานิสมฺปนฺโน ปญฺญาสมฺปนฺโน ทิฏฺฐเวว ธมฺเม อณฺเฑ อาราเชยฺย
เอวํ สมฺปทฺมิตํ สารีปุตฺต วทามิ. ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐินํ อปฺปนิสฺสชฺชิตฺวา ยถาภฺภูํ นิกฺขิตฺโต เอวํ นิริเยตี ๑
เหมือนอย่างที่เราผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

“ดูก่อนสารีบุตร! เปรียบเหมือนภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ถึงพร้อมด้วยปัญญา
พึงได้ลิ้มรสชาติผล ในภพปัจจุบันนี้แล แม้ฉันใด, ดูก่อนสารีบุตร! เรากล่าวข้ออุปไมยนี้ ฉะนั้น
บุคคลนั้น ไม่ละวาจากันเสีย ไม่ละความคิดนั้นเสีย ไม่ละคตินทิฏฐินั้นเสียแล้ว ต้องถูกโยนลงในนรก (เพราะอริยุบาท)
เหมือนถูกนายนิรยบาลนำมาโยนลงในนรกฉะนั้น”.

มิจฉาทิฏฺฐิตฺโต จ มหาสาวชฺชตฺรณนาม อณฺเฑ นตฺถิ ๒

ก็กรรมอย่างอื่น ชื่อว่ามีโทษมากกว่ามิจฉาทิฏฐิย่อไม่มี.

ยถา “นาหํ ภิกขเว อณฺเฑ เอกธมฺมปิ สมฺนุสฺสสามิ เอวํ มหาสาวชฺชตฺรํ ยถียํ มิจฉาทิฏฺฐินํ,
มิจฉาทิฏฺฐิปฺรมาณี ภิกขเว วชฺชานีตี” ๓

เหมือนอย่างที่เราผู้มีพระภาค ตรัสไว้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เรายังไม่เล็งเห็นแม้ธรรมอย่างหนึ่งอื่น ซึ่งมีโทษมากกว่าเหมือนอย่างมิจฉาทิฏฐินี้เลย
ภิกษุทั้งหลาย! โทษทั้งหลายนี้มีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างยิ่ง” ดังนี้.

“กายสฺส เกทาติ อุปาทินฺนกุณฺธปริจฺจาคา ๔

สองบทว่า กายสฺส เกทาติ ความว่า “เพราะสละอุปาทินนกันธ์ (กันธ์ที่ยังมีกิเลสเข้าไปยึดครองอยู่) เสีย .”

“ปรมฺมรณฺดาติ ตทฺนนฺตรํ อภินิพฺพุตฺตกุณฺธคฺคหฺณา ๕

บทว่า ปรมฺมรณฺดา ความว่า “แต่การถือเอากันธ์ที่เกิดขึ้นในลำดับแห่งการสละนั้น.”

อลฺวา “กายสฺส เกทาติ ชีวิตินฺทริยสฺสุปฺจเฉทา ๖

อีกอย่างหนึ่ง สองบทว่า กายสฺส เกทาติ คือ เพราะความขาดสูญแห่งชีวิตินทริย์.

“ปรมฺมรณฺดาติ จุตฺติจิตฺโต อุทฺธํ ๗

บทว่า ปรมฺมรณฺดา คือ ต่อจากจตุตฺติจิต.

[อรรถาธิบายคำว่านรกได้ชื่อว่าอบายเป็นต้น]

“อปาณฺติเอวมาทิ สทฺทํ นิริยเววจฺนํ ๘

คำทั้งหมดมีอาทิอย่างนี้ว่า อปาณฺติ เป็นไวพจน์แห่งคำว่า นิริยะ.

นิริโย ทิ สคฺคโมกฺขเหตุกฺกฺตา ปุณฺญสมฺมตา อया อเปตฺตตา สุขานํ วา อายสฺส อภาวา อปาโย ๙

จริงอยู่ นิริยะ ชื่อว่า อบาย เพราะไปปราศจากความเจริญ ที่สมมติว่าเป็นบุญ อันเป็นเหตุแห่งสวรรค์และนิพพาน
หรือเพราะไม่มีความเจริญขึ้นแห่งความสุข.

๑ ม. มุ. ๑๒/๑๔๕.

๒ อจ. ติก. ๒๐/๔๔.

๓ อจ. ติก. ๒๐/๔๔.

ทุกขสส คติ ปฏิสรณนติ ทุคคติ ฯ

ที่ชื่อว่า ทุคคติ เพราะอรรถว่า มีคติแห่งทุกข์เป็นที่พึง.

โทสหุคตตาย วา ทฎฐณ กมมุนา นิพพตตา คตติ ทุคคติ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ทุคคติ เพราะอรรถว่า มีคติที่เกิดเพราะกรรมที่ชั่วร้ายเพราะมีโทษมาก.

วิวสา นิปตตติ ตตถ ทุกกฏการินติ วินิปาโต ฯ

ที่ชื่อว่า วินิปาต เพราะอรรถว่า เป็นสถานที่ที่พวกสัตว์ผู้ชอบทำชั่วตกไปไร้อำนาจ.

วินสสนตา วา เอตถ นิปตตติ สมภชชมานงคปจจจศาติ^๑ วินิปาโต ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า วินิปาต เพราะอรรถว่า เป็นสถานที่ที่พวกสัตว์ผู้กำลังพินาศ มีอวัยวะใหญ่หน่อยแตกกระจายตกไปอยู่.

นตถิ เอตถ อสสาทสญญโต อาโยติ นิรโย ฯ

ที่ชื่อว่า นิรยะ เพราะอรรถว่า เป็นสถานที่ที่ไม่มีความเจริญที่รู้กันว่าความยินดี.

อถวา อปายคคหณน ตีรจฉานโยนิ ทีเปติ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ด้วยอบายศัพท์.

ตีรจฉานโยนิ หิ อปาโย สุกตโต อเปตตตา น ทุคคติ มเสกขานัน นาคราชาทินัน สมภวโต ฯ

จริงอยู่ กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานจัดเป็นอบาย เพราะปราศจากสุคติ

แต่ไม่จัดเป็นทุคคติ เพราะเป็นสถานที่เกิดแห่งสัตว์ทั้งหลายมีพญานาคเป็นต้น ผู้มีศักตมาก.

ทุคคตติคคหณน ปีตติวิสัย ทีเปติ ฯ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเปตวิสัย ด้วยทุคคติศัพท์.

โส หิ อปาโย เจว ทุคคติ จ สุกตโต [188] อเปตตตา ทุกขสส จ คติภูตตตา, น ตู วินิปาโต อสุรสทิสัน อวินิปาตติตตตา ฯ

จริงอยู่ (เปตวิสัย)นั้นจัดเป็นอบายด้วย เป็นทุคคติด้วย เพราะปราศไปจากสุคติ และเพราะเป็นคติแห่งทุกข์,

แต่ไม่เป็นวินิปาต เพราะไม่มีความตกไป เช่นกับพวกอสุร.

เปตมททธิกันน หิ **วิมานานิปี** นิพพตตติ ฯ

แท้จริง แม้วิมานทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้นแก่พวกเปรตผู้มีฤทธิ์มาก.

วินิปาตคคหณน อสุรกายัน ทีเปติ ฯ

พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงอสุรกาย ด้วยวินิปาตศัพท์.

โส หิ ยถาวุตเตนตเถน อปาโย เจว ทุคคติ จ

สพพสมุสเสยหิ จ วินิปาตติตตตา “วินิปาโตติ วุจจติ” ฯ

ความจริง อสุรกายนั้น ท่านเรียกว่า เป็นอบายด้วย เป็นทุคคติด้วย เพราะอรรถตามที่กล่าวมาแล้ว

และว่า “เป็นวินิปาต” เพราะเป็นผู้มีความตกไปจากความเกิดขึ้นแห่งสมบัติทั้งปวง.

นิริยคฺคหณน อวีจฺจาทิมเนกปฺการํ นิริยเมว ทีเปติ ฯ

พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงนิริยะนั้นแล ซึ่งมีอเนกประการมีอเวจีเป็นต้น ด้วยนิริยศัพท์.

“อุปฺปนฺนาติ อุปฺคตา. “ตตถ อภินิพฺพตฺตาติ อธิปฺปาโย ฯ

บทว่า อุปฺปนฺนา แลว่า เข้าถึงแล้ว. อธิบายว่า “เกิดขึ้นแล้วในนรกนั้น.”

วฺุตตวิปริยาเยน สุกฺกปฺกโข เวทิตฺโพ ฯ

ศุกฺลปฺกษฺ (ฝ่ายขาว) พึงทราบโดยบรรยายที่แปลกกันจากที่กล่าวแล้ว.

อโย ปน วิเสโส ฯ

ส่วนความแปลกกันมีดังต่อไปนี้:-

เอตถ สฺคตฺคคฺคหณน มนุสฺสคฺคตฺปิ^๑ สงฺคยฺหติ ฯ

แม้คติแห่งมนุษย์ ท่านก็สงเคราะห์เอาด้วยสุคติศัพท์ ในศุกฺลปฺกษฺนี้.

สคฺคคคฺคหณน เทวคฺคตฺยิว ฯ

เทวคฺคตฺยีนํท่านสงเคราะห์เข้าด้วยสคคศัพท์.

ตตถ สุนฺทรา คตฺตี สฺคตฺติ ฯ ฐปาทีหิ วิสเยหิ สฺฐฐฺ อคฺโคติ สคฺโค ฯ

โส สพฺโพปิ ลุชฺชนปฺลลุชฺชนฐฺนฺน โลโกติ อโย วจนตฺโถ ฯ

ใน ๓ บทว่า สฺคตฺตี สคคํ โลกํ นั้น มีใจความเฉพาะคำดังนี้คือ:-

ชื่อว่า สฺคตฺติ เพราะอรรถว่าเป็นคตฺตี.

ชื่อว่า สคคะ เพราะอรรถว่า เลิศด้วยดี ด้วยอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น.

(สุคติและสวรรค์)ทั้งหมดนั้น ชื่อว่า โลก เพราะอรรถว่าพินาศและแตกสลายไป.

วิชฺชาติ ทิพฺพจฺกฺขุญฺญามวิชฺชา ฯ

วิชชาคือทิพยจักขุญาณ ชื่อว่า วิชชา.

อวิชฺชาติ สตฺตทานํ จุติปฺปฏิสนฺธิปฺปฏิจฺฉาทิกา อวิชฺชา ฯ

อวิชชา อันเป็นเครื่องปกปิดจุดติและปฏิสนธิ ของสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่า อวิชชา.

เสสํ วฺุตตฺนยเมวาทิ ฯ

คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแหละ ด้วยประการฉะนี้.

ทิพฺพจฺกฺขุญฺญา นิฏฺฐิตา ฯ

กล่าวด้วยทิพยจักขุ จบ.

กล่าวด้วยอัสวัคชญาณ

อโยเมว เหตุถ วิเสโส ฯ

จริงอยู่ในกล่าวด้วยทิพยจักษุญาณนี้ มีความแปลกกันดังต่อไปนี้แล.

ยถา ปุพเพนิวาสกาลาย “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณมุขตุนทเคน ปุพเพนิวาสานุสสติญาณมุขตุนทเคน อวิชชณฺชโกสมปทาเลตฺวาติ วุตฺตํ เอวมิธ “จตุปปาตญาณมุขตุนทเคน จตุปปาตปฏิจฺฉาทกํ อวิชชณฺชโกสมปทาเลตฺวาติ วุตฺตพฺพํ ฯ

ในกล่าวด้วยปุพเพนิวาส ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วว่า “เพราะทำลายกระเปาะฟองคืออวิชาอันปกปิดชั้นที่ตนเคยอยู่แล้วในกาลก่อน ด้วยจะงอยปากคือปุพเพนิวาสานุสสติญาณ” ดังนี้ ฉนใดในกล่าวด้วยทิพยจักษุญาณนี้ ก็ควรกล่าวว่า “เพราะทำลายกระเปาะฟองคืออวิชาอันปกปิดความจืดและอุบัตติ (ของสัตว์ทั้งหลาย) ด้วยจะงอยปากคือจตุปปาตญาณ” ดังนี้ ฉนนัน.

“โส เอวํ สมหิตเต จิตฺเตติ อธิ วิปัสสนาปาถกํ จตฺตถฺชฺฌมานจิตฺตํ เวทิตพฺพํ ฯ

ในคำว่า โส เอวํ สมหิตเต จิตฺเต นี้ ควรทราบจิตในจตฺตถฺชฺฌมาน อันเป็นบาทแห่งวิปัสสนา (ต่อไป).

“อัสวานํ ขยณฺญาณายาติ อรหตฺตมคฺคณฺญาณตฺถาย ฯ

สองบทว่า อัสวานํ ขยณฺญาณาย ความว่า เพื่อประโยชน์แก่อรหัตตมรรคญาณ.

อรหตฺตมคฺคํ ติ อัสววินาสนโต “อัสวานํ ขโยติ [189] วุจฺจติ ฯ

จริงอยู่ อรหัตตมรรค ท่านเรียกว่า “ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอัสวะทั้งหลาย” เพราะทำอัสวะให้พินาศไป.

ตตฺร เจตํ ญาณํ ตตฺถ ปริยาปนฺนตฺตาติ ฯ

ก็ญาณนี้ ใน(อรหัตตมรรค)นั้น (ท่านเรียกว่า “ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอัสวะทั้งหลาย”) เพราะความที่ญาณนั้นเป็นธรรมนับเนื่องแล้วใน(มรรค)นั้น ด้วยประการฉะนี้.

“จิตฺตํ อภินินฺนาเมสฺสินฺติ วิปัสสนาจิตฺตํ อภินีหริ ฯ

สองบทว่า จิตฺตํ อภินินฺนาเมสฺสินฺติ ความว่า เราได้น้อมวิปัสสนาจิตไปเฉพาะแล้ว.

“โส อิหิ ทุกฺขนฺติเอวมาทิสฺสุ

- ๑) “เอตตํ ทุกฺขํ น อีโต ภิชฺยเอ ทุกฺขนฺติ สพฺพมปิ ทุกฺขสจฺจํ สรสลกฺขณปฏิเวเรน ยถาภูตํ อพฺภณฺญาสี ฆานี ปฏิวิชฺฌี
- ๒) ตสฺส จ ทุกฺขสฺส นิพฺพตฺติกํ ตณฺหํ ‘อัยํ ทุกฺขสมฺมุทโยติ
- ๓) ตฺพฺภยมปิ ยํ ฐานํ ปตฺวา นิรุชฺฌติ, ตํ เตสํ อปฺปวตฺตี นิพฺพานํ ‘อัยํ ทุกฺขนิโรธติ
- ๔) ตสฺส จ สมฺปาปํ อริยมคฺคํ ‘อัยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ สรสลกฺขณปฏิเวเรน ยถาภูตํ อพฺภณฺญาสี ฆานี ปฏิวิชฺฌนฺติ

เอวมตฺถเถ เวทิตฺตฺโพ ๑

ในคำมีอาทิอย่างนี้ว่า โส อิหิ ทุกฺขํ พึงทราบใจความอย่างนี้ว่า

- ๑) “เราได้รู้ คือทราบ ได้แก่แห่งตลอดแล้ว ซึ่งทุกขสังขแมทั้งหมด ตามความเป็นจริง ด้วยการแห่งตลอดลักษณะตามที่เป็นจริงว่า ‘ทุกขมีประมาณเท่านี้ ไม่มีทุกขยิ่งขึ้นไปกว่านี้’
- ๒) และ(เราได้รู้ คือทราบ ได้แก่แห่งตลอดแล้ว) ซึ่งตัณหา อันยังทุกขนั้นให้เกิด (ตามความเป็นจริง ด้วยการแห่งตลอดลักษณะตามที่เป็นจริงว่า) ‘นี้ ทุกขสมุทัย’
- ๓) แม้(ทุกขและตัณหา)ทั้ง ๒ นั้น ไปถึงสถานที่โดยย่อดับไป, (เราก็ได้รู้ คือได้ทราบ ได้แก่แห่งตลอดแล้ว) ซึ่งสถานที่นั้น คือพระนิพพาน อันเป็นไปไม่ได้แห่งทุกขและตัณหา (ตามความเป็นจริง ด้วยการแห่งตลอดลักษณะตามที่เป็นจริงว่า) ‘นี้ทุกขนิโรธ’
- ๔) และเราก็ได้รู้ คือได้ทราบ ได้แก่แห่งตลอดแล้ว ซึ่งอริยมรรค อันเป็นเหตุให้บรรลู่ทุกขนิโรธนั้น ตามเป็นจริง ด้วยการแห่งตลอดลักษณะตามที่เป็นจริงว่า ‘นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติ’” ดังนี้.

เอวํ สรฺูปโต สจฺจานี ทสฺเสตฺวา อิหานิ กิเลสฺวเสน ปริยายโต ทสฺเสนโต “อิเม อาสฺวาติอาทิมาท ๑

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงสัจจะทั้งหลาย โดยสรุปลักษณะแล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงด้วยอำนาจกิเลสโดยบรรยาย จึงตรัสคำมีอาทิว่า อิเม อาสฺวา ดังนี้.

“ตสฺส เม เอวํ ฆานโต เอวํ ปสฺสโตติ ตสฺส มยฺหิ เอวํ ฆานนฺตสฺส เอวํ ปสฺสนฺตสฺส ๑

หลายบทว่า ตสฺส เม เอวํ ฆานโต เอวํ ปสฺสโต ความว่า เมื่อเรานั้นรู้้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้.

สท วิปสฺสนาย โภภฺปิปปตฺตํ มคฺคํ กเถสิ ๑

พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสมรรค อันถึงที่สุดพร้อมกบวิปัสสนาไว้ (ในบทเหล่านั้น).

“กามาสฺวาติ กามาสฺวาโต ๑

บทว่า กามาสฺวา แปลว่า จากกามาสวะ.

“วิมฺจุจฺจิตฺถาติ อิมินา ผลกฺขณํ ทสฺเสติ ๑

พระองค์ทรงแสดงขณะแห่งผลไว้ด้วยคำว่า หลุดพ้นแล้ว นี้.

มคฺคกฺขณเณ หิ จิตฺตํ วิมฺจุจฺจติ, ผลกฺขณเณ วิมฺุตตํ โหติ ๑

แท้จริง จิตย่อมหลุดพ้น ในขณะที่แห่งมรรค, ในขณะที่แห่งผลจึงว่าหลุดพ้นแล้ว.

“วิมุตตสมิ วิมุตตมิติ” ญาณนติ อิมินา ปัจจเวกขณญญาณํ ทสเสติ ฯ

ทรงแสดงปัจจเวกขณญาณไว้ด้วยคำนี้ว่า “เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็ได้มีญาณรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว” ดังนี้.

“ชีณา ชาตีตืออาทีหิ ตสส ภูมึ ฯ

ทรงแสดงภูมิแห่งปัจจเวกขณญาณนั้นไว้ ด้วยคำเป็นต้นว่า “ชาติสิ้นแล้ว.”

เตน หิ ญาณน ภควา ปัจจเวกขณโต “ชีณา ชาตีตืออาทีหิ อพภณญาสิ ฯ

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงพิจารณาอยู่ด้วยพระญาณนั้น ก็ได้ทรงรู้แล้วซึ่งทุกขสัจเป็นต้นว่า “ชาติสิ้นแล้ว.”

“กตมา ปน ภควโต ชาตี ชีณา, กถญจ น อพภณญาสิตี ฯ

ถามว่า “ก็ชาติไหนของพระผู้มีพระภาค ชื่อว่า สิ้นแล้ว และพระองค์ทรงรู้ชาตินั้นได้อย่างไร?”

วจุจเต ฯ

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป:-

น ตาวสส อตีตา ชาตี ชีณา ปุพเพว ชีณตตา

น อนาคตา อนาคเต วายามาภาวโต

น ปัจจุปปนนา วิชขมานตตา ฯ

ชาติที่เป็นอดีต ของพระองค์ ชื่อว่ายังไม่สิ้นไปก่อน (ด้วยมรรคภาวนา) เพราะชาตินั้นสิ้นไปแล้ว ในกาลก่อน, (ชาติ)ที่เป็นอนาคต (ของพระองค์) ชื่อว่ายังไม่สิ้นไป เพราะไม่มีความพยายาม ในอนาคต, (ชาติ)ที่เป็นปัจจุบัน (ของพระองค์) ก็ชื่อว่าจะยังไม่สิ้นไป เพราะชาติยังมีอยู่.

[190] ยา ปน มคคสส อภาวิตตตา อุปปชเชยย เอกจตุปปยจโวการภเวสุ เอกจตุปปยจกขนรปปเภทา ชาตี
สา มคคสส ภาวิตตตา อนุปปาทธมมต อापชชเนน ชีณา ฯ

ส่วนชาติใด อันต่างโดยประเภท คือชั้น ๑ ชั้น ๒ และชั้น ๕ ที่จะพึงเกิดขึ้นในเอกโวการภพ จตุโวการภพ และปัญจโวการภพ เพราะยังมีได้อบรมมรรค

ชาตินั้นจัดว่าสิ้นไปแล้ว เพราะถึงความไม่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา เหตุมีมรรคอันได้อบรมแล้ว.

ตํ โส มคคภาวนาย ปทีนภิเสเส ปัจจเวกขิตฺวา “ภิเสสาภาเว วิชขมานมปิ กम्मํ อายตี อปภิสนฺธิกํ โหตีตี ชานนโต อพภณญาสิ ฯ

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ครั้นทรงพิจารณาถึงภิเสสที่พระองค์ทรงละด้วยมรรคภาวนาแล้ว

ทรงทราบว่ “เมื่อไม่มีภิเสส กรรมแม้ยังมีอยู่ ก็ไม่มีภวิสฺนธิต่อไป” จึงชื่อว่า ได้ทรงรู้ชาตินั้นแล้ว.

“วุสิตฺนติ วุญฺญํ ปริวุญฺญํ. “กตํ จริตํ นิฏฺฐิตฺนติ อตฺถโธ ฯ

บทว่า วุสิตฺ ความว่า (พรหมจรรย์) อันเราอยู่แล้ว คืออยู่จบแล้ว, อธิบายว่า “อันเรากระทำ ประพฤติ ให้เสร็จสิ้นแล้ว.”

“พรหมจริยนฺติ มคคพรหมจริยํ ฯ

บทว่า พรหมจริยํ ได้แก่ มรรคพรหมจรรย์.

ปุถุชนกल्याณเคน ทิ สทุธิ สตต **เสกขา** พรหมจริยวาส วสนติ นาม ฯ

จริงอยู่ พระเสขบุคคล ๗ จำพวก รวมกับกัลยาณปุถุชน ที่ชื่อว่า ย่อมอยู่อบรมพรหมจรรย์.

ชีนาสโว วุฏฐวาโส ฯ

พระชีนาสพมีการอยู่พรหมจรรย์จบแล้ว.

ตสมา **ภควา** อตตโน พรหมจริยวาส ปจจเวกชนโต “วุสิตฺติ พรหมจริยนิติ อพภณญาสิ ฯ

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงพิจารณาถึงพรหมจริยวาส ของพระองค์ ก็ได้ทรงรู้แล้วว่า “พรหมจรรย์ อันเราอยู่จบแล้ว.”

“กตฺติ กรณียนติ จตุสสุ สจเจสุ จตุหิ มคเคหิ ปริณญาปหานสจฉิกิริยาภาวนาเวสเสน โสฬสวิธมปิ **กิจจํ** นิฏฐาปิตนติ อตฺโถ ฯ

สองบทว่า กตฺติ กรณียํ ความว่า กิจแม้ ๑๖ อย่าง เราให้จบลงแล้ว

ด้วยอำนาจแห่งการกำหนดรู้ การละ การกระทำให้แจ้ง และการอบรมให้เจริญ ด้วยมรรค ๔ ในสังขจะทั้ง ๔.

ปุถุชนกल्याณกาทโย ทิ ตํ กิจจํ กโรนติ ฯ

จริงอยู่ พระเสขบุคคล ๗ จำพวก มีกัลยาณปุถุชนเป็นต้น ยังทำกิจนั้นอยู่.

ชีนาสโว กตกรณียโย ฯ

พระชีนาสพมีกิจที่ควรทำ อันตนทำสำเร็จแล้ว.

ตสมา **ภควา** อตตโน กรณียํ ปจจเวกชนโต “กตฺติ กรณียนติ อพภณญาสิ ฯ

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงพิจารณาถึงกิจที่ควรทำของพระองค์ ก็ได้ทรงรู้ว่า “กิจที่ควรทำเราก็ทำเสร็จแล้ว.”

“นาปรํ อิตถตตยาติ “อิทานิ ปุน อิตถถาวาย เอวํ โสฬสกิจจถาวาย กิเลสกุขาย วา มคคภาวนากิจจํ เม นตถิติ อพภณญาสิ ฯ

หลายบทว่า นาปรํ อิตถตตยาติ ความว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงรู้แล้วว่า ‘บัดนี้ กิจคือการอบรมด้วยมรรค

เพื่อความเป็นอย่างนี้ก็คือเพื่อความเจริญแห่งโสฬสกิจ หรือเพื่อความสิ้นไปแห่งกิเลสอย่างนี้’ ของเราอย่าอย่าไม่มี.”

อิทานิ เอวํ ปจจเวกชนญญาณปริคคหิตํ ตํ อาสวานํ ขยญญาณาธคัม พราหมณสส ทสเสนโต “อโย โข เม พราหมณาตอาทิมาท ฯ

บัดนี้ พระองค์เมื่อจะทรงแสดงการบรรลุญาณ อันเป็นเหตุสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายนั้น

อันปัจจเวกชนญาณประคองแล้วอย่างนั้น แก่พราหมณ์ จึงตรัสพระดำรัสว่า อโย โข เม พราหมณฺ ดั่งนี้เป็นต้น.

ตตถ วิชชาติ **อรหตตมคคณญาณวิชชา** ฯ

ในบทเหล่านั้น ความรู้อันสัมปยุตด้วยอรหัตตมรรคญาณ ชื่อว่า วิชชา.

อวิชชาติ จตุสสจจปฏิจฉาทิกา **อวิชชา** ฯ

ความไม่รู้อันปกปิดสังขจะ ๔ ชื่อว่า อวิชชา.

เสสิ วุตตนยเมว ฯ

คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

[พระผู้มีพระภาคทรงเกิดก่อนใครทั้งหมดด้วยคุณธรรม]

[191] อัย ปน วิเสโส ฯ

ส่วนความแปลกกัน มีดังต่อไปนี้-

“อัย โข เม พุราหมณ ตติยา อภินิพพิทา อโหสีติ เอตถ

“อัย โข มม พุราหมณ อาสวานํ ขยณญาณมุขตุนทเคน จตุสสจจปฏิจฉาทกํ อวิชชณทโกสํ ปทาเลตวา
ตติยา อภินิพพิทา ตติยา นิภขนติ ตติยา อริยา ชาติ อโหสิ

กุกกุฏจฉापสเสว มุขตุนทเคน วา ปาทนชลีชาย วา อณทโกสํ ปทาเลตวา

ตมहा อณทโกสมहा อภินิพพิทา นิภขนติ กุกกุฏนิกายเ ปจฉาชาตีติ” ฯ

ในคำว่า อัย โข เม พุราหมณ ตติยา อภินิพพิทา อโหสี นี้ มีอธิบายว่า

“ดูก่อนพราหมณ์! ความซ้ำแรกครั้งที่ ๓ คือ ความออกครั้งที่ ๓ ได้แก่ความเกิดเป็นอริยะครั้งที่ ๓ นี้แล ได้มีแล้วแก่เรา
เพราะได้ทำลายกระเปาะฟองคืออวิชชา อันปกปิดสัจจะ ๔ ด้วยจะงอยปากคืออัสวักขยญาณ
จุดความซ้ำแรกออก คือความออกไป ได้แก่ความเกิดในภายหลังในหมู่ไก่ จากกระเปาะฟองไข่นั้นแห่งลูกไก่
เพราะได้ทำลายกระเปาะฟองไข่นั้น ด้วยจะงอยปาก หรือด้วยปลายเล็บเท้าฉะนั้น.”

“เอตตาวตา ก็ ทสเสสีติ ฯ

ถามว่า “พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงพระประสงค์อะไรไว้ ด้วยพระดำรัสมีประมาณเท่านี้!”

“โส ทิ พุราหมณ กุกกุฏจฉापโก อณทโกสมปทาเลตวา ตโต นิภขมนโต สกิวเว ชายติ

อหิ ปน ปุพเพนิวาสานุสสติญาณกํ อวิชชณทโกสํ ภินทิตวา ปฐมนตาว ปุพเพนิวาสานุสสติญาณวิชชชย ชาโต

ตโต สตตทานํ จุตติปฏิสนธิปฏิจฉาทกํ อวิชชณทโกสมปทาเลตวา ทุตติยํ ทิพพจกขุณญาณวิชชชย ชาโต

ปุณ จตุสสจจปฏิจฉาทกํ อวิชชณทโกสมปทาเลตวา ตติยํ อาสวานํ ขยณญาณวิชชชย ชาโต

เอวํ ตีหิ วิชชชย ทิกขตตุํ ชาโตมहि.

สา จ เม ชาติ อริยา สุนทรสา ปรีสุทธาติ อิทํ ทสเสสีติ ฯ

แก้ว่า “ทรงแสดงพระประสงค์นี้ไว้ดังนี้ว่า

“ดูก่อนพราหมณ์! ก็ลูกไก่ตัวนั้น ได้ทำลายกระเปาะฟองไข่นั้น ออกไปจากกระเปาะฟองไข่นั้น ย่อมชื่อว่าเกิดครั้งเดียวเท่านั้น
ส่วนเราได้ทำลายกระเปาะฟองคืออวิชชา อันปกปิดขั้นที่เรเคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนแล้ว

ชื่อว่า เกิดแล้วครั้งแรกทีเดียว เพราะวิชชาคือปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

ต่อจากนั้นได้ทำลายกระเปาะฟองคืออวิชชา อันปกปิดจติและปฏิสนธิ ของสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าเกิดแล้วครั้งที่ ๒ เพราะอวิชชา
คือทิพยจักขุญาณ

ต่อมาอีก ได้ทำลายกระเปาะฟองคืออวิชชา อันปกปิดสัจจะ ๔ ชื่อว่าเกิดแล้วครั้งที่ ๓ เพราะวิชชาคืออัสวักขยญาณ

เราเป็นผู้ชื่อว่าเกิดแล้ว ๓ ครั้ง เพราะวิชชาทั้ง ๓ ดังพรรณนามาฉะนี้

และชาติของเรานั้นจึงเป็น อริยะ คือดีงาม บริสุทธ์ิ.”

เอวํ ทสฺเสนโต จ ปุพฺเพนิวาสญฺญาณน อตีตฺสญฺญาณํ ทิพฺพจกฺขุณา ปจฺจุปฺปนฺนาขนาดตฺสญฺญาณํ

อาสวกฺขเยน สกฺลโลกิยโลกุตฺตรคฺคณฺนติ

เอวํ ตีหิ วิชฺชาหิ สพฺเพปิ สพฺพญฺญคฺคเณ ปกาเสตฺวา อตฺตโน อริยาย ชาตียา เขมฺมฺมฺสฺสญฺญภาวํ พฺราหฺมณสฺส ทสฺเสสิ ฯ

อนึ่ง พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงแสดงอย่างนี้ ทรงประกาศอดีตตั้งสญาณ ด้วยบุพเพนิวาสญาณ

ปัจจุปฺปนํสญฺญาณ และอนาคตตั้งสญาณ ด้วยทิพยจักขุ

พระคุณที่เป็นโลกิยะและโลกุตระทั้งสิ้น ด้วยอัสวักขยญาณ

ครั้นทรงประกาศคุณคือพระสัพพัญญู แม้ทั้งหมดด้วยวิชา ๓ ดังที่กล่าวมาแล้ว

จึงได้ทรงแสดงข้อที่พระองค์เป็นผู้เจริญและประเสริฐที่สุดด้วยอริยชาติ แก่พราหมณ์ ด้วยประการฉะนี้.

(กล่าวด้วยอัสวักขยญาณ จบ^๑)

[เวรัญชพราหมณ์ได้สติรู้สึกตัว]

“เอวํ วุตเต เวรณฺโฆ พฺราหฺมโณติ

“เอวํ ภควตา โลกานุกมฺปกเณ พฺราหฺมณํ อนุกมฺปมาเนน วินิคุหิตพฺเพปิ อตฺตโน อริยาย ชาตียา เขมฺมฺมฺสฺสญฺญภาเว

วิชฺชาตตยปฺปกาสิตาย รมฺมเทสฺนายน วุตเต,

[192] ปีติวิพฺวารปริปุณฺณคตฺตจิตฺโต เวรณฺโฆ พฺราหฺมโณ ตํ ภควโต อริยาย ชาตียา เขมฺมฺมฺสฺสญฺญภาวํ วิทิตฺวา

“อิทิสํ นามานํ สพฺพโลกเสฏฺฐํ สพฺพคฺคณฺสนนาคตํ สพฺพญฺญํ ‘อญฺเญสํ อภิวาทนาทิกมฺมํ น กโรตฺติ อวจํ,

อิรตฺถ วุต เร อญฺญาณนฺติ อตฺตानํ ครหิตฺวา

“อโย ทานิ โลก อริยาย ชาตียา ปุเรชาตญฺญเณน เขมฺมฺมฺสฺสญฺญ สพฺพคฺคเณหิ อปฺปฏิสมฺมญฺญเณน เสฏฺฐนฺติ นิฏฺฐํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ “เซ

ญฺญโณ ภวํ โคตโม, เสฏฺฐโณ ภวํ โคตโมติ ฯ

ในคำว่า เอวํ วุตเต เวรณฺโฆ พฺราหฺมโณ นี้ มีอธิบายว่า

“เมื่อพระผู้มีพระภาค ผู้ทรงอนุเคราะห์แก่โลก จะทรงอนุเคราะห์พราหมณ์ ได้ตรัสความที่พระองค์

เป็นผู้เจริญและประเสริฐที่สุด ด้วยอริยชาติ แม้ที่ควรปกปิด ด้วยธรรมเทศนาอันประกาศวิชา ๓ โดยนัยดังกล่าวมาอย่างนี้”

เวรัญชพราหมณ์ มีกายและจิตเต็มเปี่ยมไปด้วยความแผ่ซ่านไปแห่งปีติ รู้ความที่พระผู้มีพระภาค เป็นผู้เจริญและประเสริฐที่สุด

ด้วยอริยชาตินั้น จึงดำห็นตนเองว่า “เราได้กล่าวกะพระสัพพัญญูผู้ประเสริฐกว่าโลกทั้งหมด ทรงประกอบด้วยพระคุณทั้งปวง

ชื่อเช่นนี้ว่า ‘ไม่ทรงทำกรรมมีการกราบไหว้เป็นต้น แก่ชนเหล่าอื่น’ เฮ้ย! น่าดีใจความไม่รู้อะไรเสียจริงๆ หนอ” ดังนี้

จึงตกลงใจว่า “บัดนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้ ชื่อว่าเป็นผู้เจริญที่สุดในโลก เพราะอรรถว่าเป็นผู้เกิดก่อน ด้วยอริยชาติ

ชื่อว่า เป็นผู้ประเสริฐที่สุด เพราะอรรถว่า ไม่มีผู้เสมอด้วยพระคุณทั้งปวง”

แล้วได้กราบทูลคำนึงกะพระผู้มีพระภาคว่า “ท่านพระโคตม เป็นผู้เจริญที่สุด ท่านพระโคตม เป็นผู้ประเสริฐที่สุด.”

เอวณฺจ วุตฺวา ปุน ตํ ภควโต รมฺมเทสฺนํ อพฺภานุโมทฺมานโน “อภิกกนฺตํ โภ โคตมาตฺตอทิมาท ฯ

ก็แล ครั้นกราบทูลอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะชมเชยพระธรรมเทศนา ของพระผู้มีพระภาคนั้นอีก จึงได้กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! พระดำรัสของพระองค์ น่าชมเชยยิ่งนัก” ดังนี้ เป็นต้น.

๑ ได้แปลเพิ่มเติมไว้ภายในปีกกาสารัตถ์ที่ปี ๑/๖๔๑.

[อธิบายอภิกกัณฑ์ตศัพทลงในอรรถ ๔ และ ๙ อย่าง]

ตตถาย

อภิกกนตศทโท ขยสนุทธอภิกุโปพณโมทเนสุ ทิสสตี ฯ

ใน(คำว่า อภิกกนต เป็นต้น)นั้น ((มีวินิจฉัยดังนี้)):-

อภิกกัณฑ์ตศัพท ย่อมปรากฏในอรรถ คือ ขยะ (ความสิ้นไป) สนุทธะ (ความดี) อภิกุโป (รูปงาม) และอภิกุโปทนะ (ความขมเขย).

“อภิกกนตา ฆนเต รตติ, นิขนโต ปฐโม ยาโม, จิริ นิสินโน ภิกขุสงฆโตอาทิสู หิ ขเย ทิสสตี ฯ

จริงอยู่ (อภิกกัณฑ์ตศัพท) ปรากฏในความสิ้นไป ใน(ประโยค)ทั้งหลายเป็นต้นว่า

“พระเจ้าข้า! ราตรีล่วงไปแล้ว, ปฐมยามผ่านไป, ภิกขุสงฆนังรอนานแล้ว.”^๑

“อัย อิเมส จตุนนํ ปุคคลานํ อภิกกนตโตโร จ ปณิตโตโร จาติอาทิสู สนุทธเร ฯ

(อภิกกัณฑ์ตศัพท ปรากฏในความดี ใน(ประโยค)ทั้งหลาย)เป็นต้นว่า “คนนี่ ดีกว่า และประณีตกว่า ๔ คนเหล่านี้.”^๒

“โก เม วนทติ ปาทานิ อธิยา ยสสา ชลํ
อภิกกนเตน วณณเนน สพพา โอภาสยํ ทิสสตี-

อาทิสู อภิกุโป ฯ

(อภิกกัณฑ์ตศัพท ปรากฏ)ในรูปงาม ใน(ประโยค)ทั้งหลาย)เป็นต้นว่า

“ใคร ช่างรุ่งเรื่องด้วยฤทธิ์ ด้วยยศ มีพรรณงดงามยิ่งนัก
ยังทิศทั้งปวงให้สว่างอยู่ กำลังไหว้เท้าของเรา?”

“อภิกกนตํ ฆนเตติอาทิสู อพณโมทเน ฯ

(อภิกกัณฑ์ตศัพท) ปรากฏในความขมเขย ใน(ประโยค)ทั้งหลาย)เป็นต้นว่า “พระเจ้าข้า! (ภาชิตของพระองค์) นำขมเขยยิ่งนัก.”^๓

อิธปิ อพณโมทเนเยว ฯ

แม้ใน(อิธการ)นี้ (อภิกกัณฑ์ตศัพท ก็ปรากฏ)ในความขมเขยทีเดียว.

ยสฺมา จ อพณโมทเน ตสฺมา “สาธุ สาธุ โภ โคตมาติ วุตฺตํ โหตีติ เวทิตพฺพํ ฯ

พึงทราบ(สันนิษฐาน)ว่า “ก็เพราะ(อภิกกัณฑ์ตศัพท ปรากฏ)ในความขมเขย

ฉะนั้น (เวรัญชพราหมณ์) จึงกล่าว(อธิบาย)ไว้ว่า ‘ดีละๆ ท่านพระโคตมผู้เจริญ!’”

๑ วิ. จุลล. ๗/๒๘๓.

๒ อง. จตุกก. ๒๑/๙๓๓.

๓ ชุ. วิมาน. ๒๖/๘๙.

๔ ที. สี. ๙/๑๑๒.

ภเย โภเช ปลัสายิ ตุริเต โภตุลจจเร
หาเส โสเก ปสาเท จ กเร อาเมชิติ^๑ พุโรติ

อิมินา จ ลกขณน อิช ปสาทวเสน ปลัสาวเสน จายิ ทวิภขตตุ^๑ [193] วุตโตติ เวทิตพโพ ๗

ก็ใน(อธิการ)นี้ (อภิกัมตศัพท์)นี้ พึงทราบว่ “ท่านกล่าวไว้ ๒ ครั้ง”

ด้วยอำนาจแห่งความเลื่อมใสและด้วยอำนาจแห่งความสรรเสริญ ด้วยลักษณะนี้ คือ:-

“บัณฑิตผู้รู้ พึงทำการกล่าวซ้ำๆ ไว้ (ในอรรถ ๙ อย่างเหล่านี้) คือ
ในภเย (ความกลัว) ในโภเช (ความโกรธ) ในปลัสา (ความสรรเสริญ)
ในตุริเต (ความรีบด่วน) ในโภตุลจ (ความตื่นเต้น) ในอจจเร (ความอัศจรรย์)
ในหาเส (ความร่าเริง) ในโสเก (ความโศก) และในปสาเท (ความเลื่อมใส).”

อถวา “อภิกกนตนติ อติกนต อติอิฐฐิ อติมนาปี. “อติสุนทรนติ วุตตุ โหติ ๗

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อภิกกนตฺ แปลว่า นำใครยิ่งนัก นำปรารณายิ่งนัก นำชอบใจยิ่งนัก. มีคำอธิบายไว้ว่า “ดียิ่งนัก.”

ตตถ เอเกน อภิกกนตสทเทน เทสนิ โภเมติ เอเกน อตตโน ปสาทิ ๗

บรรดา(อภิกัมตศัพท์ ๒ อย่าง)นั้น เจริญชพรหมณ์ ย่อมชมเชยเทศนา ด้วยอภิกัมตศัพท์อย่างหนึ่ง
ย่อมชมเชยความเลื่อมใสของตน ด้วยอภิกัมตศัพท์อย่างหนึ่ง.

อัยิ หิ เอตถ อธิปายิ “อภิกกนตฺ โภ โคตม ยทิตฺ โภโต โคตมสส ฐมมเทศนา,
อภิกกนตฺ ยทิตฺ โภโต โคตมสส ฐมมเทศนํ อากมม มม ปสาทิโหติ ๗

จริงอยู่ ในความชมเชยนี้ มีอธิบายดังนี้ว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ!

พระธรรมเทศนาของท่านพระโคตมผู้เจริญนี้ น่าชมเชยยิ่งนัก.

ความเลื่อมใสของข้าพระองค์ อาศัยพระธรรมเทศนาของท่านพระโคตมผู้เจริญ ดียิ่งนัก.”

ภควโตเยว ปาวจันิ เทว เทว อตเถ สนธาย โภเมติ ๗

เจริญชพรหมณ์ ชมเชยปาพจน์ของพระผู้มีพระภาคนั้นแล มุ่งใจความเป็นสองอย่างๆ.

[ปาพจน์มีความดี ๑๔ อย่าง]

“โภโต โคตมสส วจันิ อภิกกนตฺ โทสนาสนโต, อภิกกนตฺ คุณาธิคมนโต, ตถา สทฐาชนนโต, ปญญาชนนโต, สาทถโต,
สพยณชนโต, อุตตทานปทโต, คมภีรตถโต, กณณสุขโต, ททงคมโต, อนตตุกกัสนโต, อปรวมภนโต, กรุณาสีตลโต,
ปญญาวาทโต, อาปาลรณมณียโต, วิมททุกขมโต, สุขยมานสุขโต, วิมสิยมานหิตโตติเอวมาทิติ โยเซตพพิ ๗

บัณฑิต พึงประกอบปาพจน์ ด้วยเหตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ:-

พระดำรัสของพระโคตมผู้เจริญ ชื่อว่าดียิ่งนัก เพราะยังโทษให้พินาศ ๑

ชื่อว่าดียิ่งนัก เพราะให้บรรลुकุณ ๑ อนึ่ง เพราะให้เกิดศรัทธา ๑ เพราะให้เกิดปัญญา ๑ เพราะเป็นไปกับด้วยอรรถ ๑

เพราะเป็นไปกับด้วยพยัญชนะ ๑ เพราะมีบทอันดี ๑ เพราะมีเนื้อความลึกซึ้ง ๑ เพราะไพเราะสอ ๑

เพราะเข้าถึงหทัย ๑ เพราะไม่ยกตนขึ้นอวดอ้าง ๑ เพราะไม่ชมผู้อื่น ๑ เพราะเย็นด้วยพระกรุณา ๑

๑ อาเมชิตินตปิ ทิสสติ ๗

เพราะทรงตรัสด้วยพระปัญญา ๑ เพราะเป็นที่รื่นรมย์แห่งคลอง ๑ เพราะทนต่อความย่ำยีได้อย่างวิเศษ ๑ เพราะฟังอยู่ก็เป็นสุข ๑ เพราะใคร่ครวญอยู่ก็มีประโยชน์ ๑ ดังนี้.

[เวรัญชพรหมณ์ชมเชยพระธรรมเทศนาด้วยอุปมา ๔ อย่าง]

โตโต ปรมปิ จตุหิ อุปมาหิ เทสนเวย โธเมติ ฯ

แม้เบื้องหน้าแต่นั้นไป (เวรัญชพรหมณ์) ย่อมชมเชยเทศนานั้นแล ด้วยอุปมา ๔ ข้อ.

ตตถ “นิกุชชิตนติ อโรมุขภูฏูปิต์ เหมฐฐามุชชาติ วา ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิกุชชิต์ คือ ภาชนะที่เขาวางคว่ำปากไว้ หรือมีที่ปากอยู่ภายใต้.

“อุกกุชเชยยาติ อูปริมุขิ กรเวย ฯ

บทว่า อุกกุชเชย คือ ฟังหงายปากขึ้น.

“ปฏิจจนนติ ตินปนณนาทิจฉาทิต์ ฯ

บทว่า ปฏิจจนน คือ ที่เขาปิดไว้ด้วยวัตถุมีหญ้าและใบไม้เป็นต้น.

“วิเวเรยาติ อุกุชชาญเวย ฯ

บทว่า วิเวเรย คือ ฟังเปิดขึ้น.

“มุพหสสชาติ ทิสามุพหสส ฯ

บทว่า มุพหสส คือ คนหลงทิศ.

“มคคิ อากิจเขยยาติ หตเถ คเหตุวา “เอส มคโคติ วเทย ฯ

สองบทว่า มคคิ อากิจเขย ความว่า ฟังจับที่มีอยู่แล้วบอกว่า “นี้ทาง.”

“อนุทธการติ กภาพกขจาทุททสือทตมตตชนวนสนชเมชปฏุเลหิ จตุรงเค ตมสิ ฯ

บทว่า อนุทธาเร ความว่า ในความมีตม้องค์ ๔ (คือ)

เพราะวันแรม ๑๔ ค่ำในกาฬปักข์ ๑ กลางคืน ๑ ไพรสนชที่ที่หน้าทีบ (ตงทีบ) ๑ กลีบเมฆ ๑.

อัย ตาว อนุตตานปทตโล ฯ

ความหมายแห่งบทที่ยังไม่กระจ่าง มีเท่านี้ก่อน.

อัย ปน อธิปพายโยชนา ฯ

ส่วนการประกอบความอธิบาย มีดังต่อไปนี้:-

- ยถา โภจิ นิคุชิต์ อุกกุชเชย เอว สทมมมิวัชชี อสทมมปติตัม มํ อสทมมา วุฏฐาเปเนเตน
- [194] ยถา ปฏิจจนัน วิวเรย เอว กสสปสส ภควโต สาสนนตธานา ปภุติ มิจฉาทิฏฐิคทหนปฏิจจนัน สาสน วิวรนเตน
- ยถา มุพฺพหสส มคคํ อาจิกเขย เอว กุมมคคมิฉามคคปฏิปนนสส เม สคคโมกขมคคํ อาจิกขนเตน
- ยถา อนธกาเร เตลปฺปชิตฺ ธาเรย เอว โมหนธการนิมคคสส เม พุทฺธาทิตนรูปานิ อปสฺสโต ตปฺปฏิฉาทกโมหนธการวิทฺธสทเสนาปชิตฺ ธาเรนเตน
- มยหํ โภตา โคตเมน เอเตหิ ปริยาเยหิ ปกาสิตตทา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต ฯ

(เวิร์ชพราหมณ์ ชมเชยพระผู้มีพระภาคว่า)

“ท่านพระโคตมผู้เจริญ

- ทรงยังเราผู้เบื่อนหน้าหนีจากพระสัทธรรม ตกไปในอสังธรรมแล้ว ให้ออกจากอสังธรรม เหมือนใครๆ พึงหายภษาณะที่คว่ำขึ้นไว้ฉะนั้น
- ทรงเปิดเผยพระศาสนาที่ถูกรกซึ้งคือมิจฉาทิฏฐิปกปิดไว้ ตั้งต้นแต่พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคัสสปะอันตรธานไป เหมือนใครๆ พึงเปิดของที่ปิดไว้ออกฉะนั้น
- ทรงตรัสบอกทางสวรรค์และนิพพานให้แก่เรา ผู้ดำเนินไปสู่ทางชั่วและทางผิด เหมือนใครๆ พึงบอกทางให้แก่คนหลงทางฉะนั้น
- ทรงส่องแสงสว่างคือเทศนา อันเป็นเครื่องกำจัดความมืด คือโมหะอันปกปิดรูป คือพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้า เป็นต้นนั้น แก่เรา ผู้จมอยู่ในความมืดคือโมหะ ซึ่งไม่เห็นรูป คือพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น เหมือนใครๆ พึงส่องประทีปน้ำมันในที่มืดให้ฉะนั้น
- ได้ทรงประกาศพระธรรมแก่เรา โดยอเนกปริยาย เพราะทรงประกาศ ด้วยบรรยายทั้งหลายเหล่านี้.

[เวิร์ชพราหมณ์แสดงตนถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึง]

เอวํ ธมฺมเทสนํ โถเมตวา อิมาย เทสนาย รตนตเตย ปสนนจิตโต ปสนนาการํ กโรนโต “เอสาหนติอาทิมาท ฯ

เวิร์ชพราหมณ์ ครั้นชมเชยพระธรรมเทศนาอย่างนั้นแล้ว มีจิตเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เพราะพระธรรมเทศนา นี้ เมื่อจะทำอาการอันผู้มีความเลื่อมใสพึงกระทำ จึงได้กราบทูลว่า เอสาหํ ดังนี้ เป็นต้น.

ตตถ “เอสาหนติ เอโส อหํ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอสาหํ ตตเป็น เอโส อหํ (ข้าพเจ้านี้).

“ภวนตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิติ ภวนตํ โคตมํ “สรณนติ คจฺฉามิ

“ภวํ เม โคตโม สรณํ ปฺรายนํ อหฺสส ตาตา^๑ หิตสฺส จ วิธาทาติ อิมินา อธิปฺปาเยน

ภวนตํ โคตมํ คจฺฉามิ ภขามิ เสวามิ ปยิริปาสามิ, เอวํ ชานามิ พุชฺฉามิติ ฯ

หลายบทว่า ภวนตํ โคตมํ สรณํ คจฺฉามิ ความว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระโคตมผู้เจริญว่า “เป็นที่พึง”

คือข้าพเจ้าขอถึง ขอคบ ขอสงสเสพ ได้แก่ขอเข้าไปนั่งใกล้พระโคตมผู้เจริญ

ด้วยความประสงค์นี้ว่า “พระโคตมผู้เจริญ ทรงเป็นที่พึงแก่ข้าพเจ้า คือทรงเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ทรงเป็นผู้ป้องกันความทุกข์ และทรงทำประโยชน์แก่กุล (แก่ข้าพเจ้า)”, ข้าพเจ้าย่อมทราบ คือย่อมรู้สึก ดังกราบทูลมาแล้วนั้นแล.

เยสํ หิ ธาตุณํ คติ อตฺถโถ, พุทธิปิ เตสํ อตฺถโถ ฯ

จริงอยู่ คติ (ความถึง) เป็นความหมายแห่งธาตุเหล่าใด, แม้พุทธิ (ความรู้) ก็เป็นความหมายแห่งธาตุเหล่านั้น.

ตสฺมา “คจฺฉามิตี อิมสฺส “ชานามิ พุชฺฉามิตี อยฺปิ อตฺถโถ วุตฺโต ฯ

เพราะฉะนั้น บทว่า คจฺฉามิ นี้ ท่านก็กล่าวความหมายแม้นี้ไว้ตั้งนี้ว่า ชานามิ พุชฺฉามิ (ย่อมทราบ คือย่อมรู้ลึก).

[อรรถาธิบายคำว่าพระธรรม]

ธมฺมณฺจ ภิกฺขุสงฺฆณฺจ จาติ เอตถ ปน

อหิตมคฺเค สจฺฉิกตนิโรเธ ยถานุสสิญฺฐํ ปฏิปชฺชมาเน จ อปาเยสุ อปตฺมาเน ธาเรตีติ ธมฺโม ฯ

ก็ในคำว่า ธมฺมณฺจ ภิกฺขุสงฺฆณฺจ นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

สภาพที่ชื่อว่า ธรรม เพราะอรรถว่า ทรงไว้ซึ่งบุคคล ผู้ได้บรรลุมรรค ผู้ทำให้แจ้งนิโรธแล้ว และผู้ปฏิบัติอยู่ตามคำพร่ำสอน มิได้ตกไปในอบาย.

โส อตฺถโถ อริยมคฺโค เจว นิพพานณฺจ ฯ

(ธรรม)นั้น โดยอรรถ ได้แก่อริยมรรคและนิพพาน.

วุตฺตํ เหตุ “ยาวตา ภิกฺขเว ธมฺมา สงฺขตา วา อสงฺขตา วา อริโย อญฺญํคิโก มคฺโค เตสํ อคฺคมกฺขายตีติ ฯ

สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ธรรมทั้งหลายที่ปัจจัยปรุงแต่งได้ก็ดี ที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ก็ดี มีประมาณเพียงไร อริยมรรคมีองค์ ๘ เราเรียกว่า ประเสริฐกว่าธรรมเหล่านั้น.”^๑

วิตถารโ

ควรกล่าวให้พิสดาร.

น เกวลํ อริยมคฺโค เจว นิพพานณฺจ อปิ จ โข [195] อริยผลเสถ สทฺธิ ปริยตฺติธมฺโมปิ ฯ

(ธรรมนั้น) ได้แก่อริยมรรคและนิพพานอย่างเดียว ก็หาไม่ได้, ถึงแม้ปริยัติธรรม รวมกับอริยผล (ก็ชื่อว่าธรรม).

วุตฺตมปิ เหตุ ฉตฺตมาณวภิมาเน^๒

สมจริงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในฉัตตมาณวภิมานว่า

๑ ขุ. อิติวุตฺตก. ๒๕/๒๙.

๒ ขุ. วิ. ๒๖/๙๔.

“ราควิวิราคมเนญชฌมโสภ
ธมมมสงขตมปปฏิภูถ
มจรุมิมิ ปคณิ สุวิภตติ
ธมมิมิ สรณตถมุเปหิติ ฯ

“ท่านจงเข้าถึงพระธรรม อันเป็นธรรมคลายความกำหนด เป็นธรรมไม่หวั่นไหว
ไม่มีความเศร้าโศก อันปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ ไม่ปฏิภูถ เป็นธรรมไพเราะ
คล่องแคล่ว อันเราจำแนกดีแล้ว เพื่อเป็นที่พึงเถิด^๑ ดังนี้.

เอตถ ทิ “ราควิวิราโคติ มคโค กลิตโต ฯ

แท้จริง ใน(พระคาถา)นี้ (พระผู้มีพระภาค) ตรัสบรรพว่า “เป็นธรรมคลายความกำหนด”.

“อเนญชฌมโสภณติ ผลิ ฯ

ตรัสผลว่า “เป็นธรรมไม่หวั่นไหว ไม่มีความเศร้าโศก”.

“ธมมมสงขตมปปฏิภูถ นิพพานิ ฯ

ตรัสพระนิพพานว่า “เป็นธรรมอันปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้”.

“อปฏิภูถ มจรุมิมิ ปคณิ สุวิภตตติ ปฎกตตเยน วิภตตสพพธมมกขณาติ ฯ

ตรัสธรรมชั้นทั้งหมดที่ทรงจำแนกโดยปิฎก ๓ ว่า “ไม่ปฏิภูถ เป็นธรรมไพเราะ คล่องแคล่ว เป็นธรรมอันเราจำแนกดีแล้ว”.

[อรรถาธิบายคำว่า พระสงฆ์]

ทิภูถิสลสงฆาณ สหโตติ สงโฆ ฯ

ชื่อว่า พระสงฆ์ เพราะอรรถว่า รวมกันด้วยธรรมที่ตัดเทียมกัน คือ ทิภูถิสลและศีล.

โส อตถโต อภุจจิริยปุกคผลสมุโห ฯ

พระสงฆ์นั้นโดยอรรถ ได้แก่ประชุมพระอริยบุคคล ๘.

วุดติ เหนติ ตสมิเยว วิมานเ

สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในวิมานวัตถุนั้นเหมือนกัน^๒ว่า

“ยตถ จ ทินนึ มหปผลมาหุ
จตุสุ สุจิสสุ ปุริสยุเคสุ
อภุจจ ปุกคผลธมมทสา^๓ เต
สงฆมิมิ สรณตถมุเปหิติ

๑ ขุ. วิมาน. ๒๖/๙๔.

๒ ขุ. วิมาน. ๒๖/๙๔.

๓ ปาลียมปน ปุกคผลธมมทสาติ ทิสสติ ฯ

“บัณฑิตทั้งหลายกล่าว ทาน อันบุคคลให้แล้วในพระอริยสงฆ์ ผู้สะอาด เป็นคู่แห่งบุรุษ ๔ เป็นบุรุษบุคคล ๘ ผู้เห็นธรรมว่า ‘มีผลมาก’ ท่านจงเข้าถึง พระสงฆ์นี้ เพื่อเป็นที่พึงเกิด. ดังนี้.”

ภิกษุหนึ่ง **สงฺโฆ** ภิกษุสงฺโฆ ฯ

หมู่ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า ภิกษุสงฆ์.

เอตตาวตา จ **พราหมโณ** ตีณิ สรณคมนา นิ ปฏิวเทสิ ฯ

ก็พราหมณ์ประกาศสรณคมน์ ๓ ด้วยคำเพียงเท่านี้.

อิทานิ เตเสว **ตีสู** สรณคมนา โกสลลตถ์

“สรณิ สรณคมนิ โย สรณิ คจจติ สรณคมนาปปเกโท สรณคมนาผลัง สงฺกิลโส เกโทติ อัย **วิธิ** เวทิตัพโป ฯ

บัดนี้ เพื่อความเป็นผู้ฉลาด ในไตรสรณคมน์เหล่านั้นนั้นแหละ ควรทราบวิธีนี้ ดังนี้คือ:-

“สรณะ สรณคมน์ ผู้ถึงสรณะ ประเภทแห่งสรณคมน์ ผลแห่งสรณคมน์

สังกิลโส (ความเศร้าหมอง) เกทะ (ความแตก) (แห่งสรณคมน์)

โส ปน อธิ วุจจมาโน อติการิย วิณยนิทานิ กโรตติ น วุตโต ฯ

ก็วิธีนั้น เมื่อข้าพเจ้าจะกล่าวไว้ในอธิการนี้ ก็ยอมทำนิทานแห่งพระวินัย ให้เป็นภาระหนักเกินไป เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่กล่าว.

อตถิเกหิ ปน ปปลยจสุทนิย วา มชฺฉิมมัญญุกถาย ภัยเกรวสุตตวณณนาโต

ปรมตลโชติกาโย [196] วา ขุททกัญญุกถาย

สมงควลวิลาสินิโย วา ทีฆนิกายัญญุกถาย สรณวณณนาโต คเหตุทโพติ ฯ

ส่วน(นักศึกษาทั้งหลาย) ผู้มีความต้องการ ฟังถือเอาวิธีนั้น

จากวรรณนาแห่งภัยเกรวสุต ในอรรถกถาแห่งมชฺฉิมนิกาย ชื่อว่าปปลยจสุทนิ

จากวรรณนาสรณะ ในอรรถกถาขุททกนิกาย ชื่อปรมตลโชติกา

หรือในอรรถกถาทีฆนิกาย ชื่อสมงควลวิลาสินิ ฉะนั้นแล.

“อุปาสกั มั ภว โคตโม ธาเรตุติ “มั ภว โคตโม ‘อุปาสโก อยนติ เอวั ธาเรตุติ อตโถ ฯ

ชื่อว่า อุปาสกั มั ภว โคตโม ธาเรตุ อธิบายว่า “ท่านพระโคตมผู้เจริญ จงทรงจำข้าพเจ้าไว้อย่างนี้ว่า ‘ข้าพเจ้านี้เป็นอุปาสกั’ ดังนี้เถิด.”

อุปาสกวิธีกอสลลตถ์ ปเนตถ “โก อุปาสโก, กสมมา อุปาสโกติ วุจจติ, กิมสส สีลั, โก อาชีโว, กา วิปตติ, กา สมปตติติ

อิทํ ปกิณณกั เวทิตัพโป ฯ

ก็ในอธิการนี้ เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในวิธีแสดงตนเป็นอุปาสก ควรทราบปกิณณกะนี้ดังนี้ว่า “ใคร ท่านเรียกว่า อุปาสก, เพราะเหตุไรจึงเรียกว่าอุปาสก, อุปาสกนั้น มีศีลอย่างไร, มีอาชีพอย่างไร, มีอะไรเป็นวิบัติ, มีอะไรเป็นสมบัติ”

ติ อติการกรณโต อธิ น วิภตติ ฯ

(ข้าพเจ้า)ไม่ได้จำแนกปกิณณกะนั้น ไว้ใน(อธิการว่าด้วยนิทาน)นี้ เพราะจะทำให้เป็นภาระหนักเกินไป.

อดีตเกติ ปน ปญจสุทธานิย มชฌิมภุคคาถาย วุตตนเยเนว เวทิตพพิ ฯ

แต่(นักศึกษาทั้งหลาย) ผู้มีความต้องการ ฟังทราบโดยนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว ในอรรถกถามชฌิมนิกายชื่อปญจสุทธานิยนั้นแล.

[อธิบายอัคคศัพท์ที่ลงในอรรถ ๔ อย่าง]

“อชชตคเคติ เอตถ อัย อคคสทโท อาทิโกฏิโกฏฐาสเสฏฐุสิ ทิสสติ ฯ

อัคคศัพท์นี้ ในบทว่า อชชตคเค นี้ ย่อมปรากฏในอรรถคือ

อาทิ (เบื้องต้น) โกฏิ (เบื้องปลาย) โกฏฐาสะ (ส่วน) และ เสฏฐุ (ประเสริฐ).

“อชชตคเค สมม โทวาริก อวารามิ ทวาริ นิคณฐานํ นิคณฐีนนตีอาทิสฺส ทิ อาทิมหิ ทิสสติ ฯ

จริงอยู่ (อัคคศัพท์) ย่อมปรากฏในอรรถคือเบื้องต้น ในประโยคทั้งหลายมีอาทิว่า

“ดูก่อนนายประคตเพื่อนรัก! ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เราปิดประตูแก่พวกนิครนถ์ แก่พวกนางนิครนถ์.”^{๑)}

“เตเนว องคฺคคเคน ตํ องคฺคคคํ ปรามเสยฺย อจฺจคฺคํ เวฬุคฺคณตีอาทิสฺส โภภฺยิ ฯ

(อัคคศัพท์ ย่อมปรากฏ)ในอรรถคือเบื้องปลาย ในประโยคทั้งหลายมีอาทิว่า

“ฟังแต่ต้องปลายแห่งนิ้วมือนั้น ด้วยปลายแห่งนิ้วมือนั้นนั่นเอง ฟังแต่ต้องยอดอ้อย ยอดไผ่.”

“อมพลคฺคํ วา มจฺจคฺคํ วา ติตติคคฺคํ วา อนุชานามิ ภิกฺขเว วิหารคเคน วา บริเวณคเคน วา ภาเชตฺตุนตีอาทิสฺส โภภฺยาสเ ฯ

(ย่อมปรากฏ)ในอรรถคือส่วน ในประโยคทั้งหลาย มีอาทิว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราอนุญาตเพื่อให้แจกส่วนของที่มีรสเปรี้ยว ส่วนของที่มีรสหวาน หรือส่วนของที่มีรสขม ด้วยส่วนแห่งวิหาร หรือส่วนแห่งบริเวณ.”

“ยาวตา ภิกฺขเว สุตฺตา อปทา วา ทวิปทา วา ฯเปฯ ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายตีอาทิสฺส เสฏฐุ ฯ

(ย่อมปรากฏ)ในอรรถคือประเสริฐ ในประโยคทั้งหลาย มีอาทิว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สัตว์ทั้งหลาย มีประมาณเพียงไร ไม่มีเท่าก็ดี มี ๒ เท่าก็ดี ฯลฯ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เราเรียกว่า ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น”^{๒)}.

อิธ ปนายิ อาทิมหิ ทฏฐพฺโพ ฯ

แต่(อัคคศัพท์)นี้ ใน(อธิการ)นี้ ฟังเห็นว่าลงในอรรถคือเบื้องต้น.

ตสฺมา “อชชตคเคติ อชชคคิ^{๓)} อาทึ กตฺวาติ เอวเมตถ อตฺถิ เวทิตพฺโพ ฯ

เพราะฉะนั้น ในบทว่า อชชตคเค นี้ ฟังทราบใจความอย่างนี้ว่า “ตั้งต้นตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.”

“อชชคคณตี^{๔)} อชชภาวนตี วุตตํ โหตี ฯ

ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ว่า “บทว่า อชชคคิ ก็คือ อชชภาว (มีในวันนี้)”

๑ ม. มุ. ๑๓/๖๘.

๒ ชุ. อิติวุตตก. ๒๕/๑๙๘.

๓ อชชตคคิ ภาวเยย ฯ

๔ อชชตคคิ ภาวเยย ฯ

“อชชทศเค อิจเจว วา ปาฐุ ๑

อีกอย่างหนึ่ง ปาฐุว่า อชชทศเค ดังนี้ก็มี.

ทกาโร ปทสนธิโกโร ๑ “อชช อคค กตวาติ วุตต โหติ ๑

ท อักษร ทำการต่อบท. มีคำอธิบายว่า “ตั้งต้นแต่วันนี้.”

[เวรัญชพราหมณ์ไม่กล่าวล่วงเกินพระรัตนตรัยจนตลอดชีวิต]

“ปาณุปเตนติ ปาณเหติ อุเปตฺติ.

บทว่า ปาณุปเตติ ความว่า ผู้เข้าถึง (พระรัตนตรัย) ด้วยปราณ (คือชีวิต).

“ยาว เม ชีวิตฺ ปวตตติ, ตาว อุเปตฺติ อนนญสตุฏฺกํ ตีหิ สรณคมเนหิ สรณํ คตํ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ [197] ชานาตุ ๑

อหฺนฺหิ, สเจปิ เม ติจิณฺเณน อสิเน สีสํ ฉินฺทเยยฺยํ,

เนว พุทฺธํ “น พุทฺโธติ วา, ธมฺมํ “น ธมฺโมติ วา, สงฺฆํ “น สงฺฆโหติ วา วเทยฺยนฺติ ๑

(เวรัญชพราหมณ์ กราบทูลว่า)

“ชีวิตของข้าพเจ้ายังเป็นไปอยู่เพียงใด, ท่านพระโคตมผู้เจริญ จงทรงจำ คือทรงทราบข้าพเจ้าว่า (เป็นอุบาสก)

ผู้เข้าถึง ผู้ถึงสรณะอันไม่มีศาสดาอื่น ด้วยไตรสรณคมน์ เพียงนั้น.

ข้าพเจ้าแล แม้หากว่าใครๆ จะพึงเอามืดที่คมกริบตัดศีรษะของข้าพเจ้าไซ้,

ก็จะไม่พึงกล่าวถึงพระพุทธรูปว่า “ไม่ใช่พระพุทธรูป” พระธรรมว่า “ไม่ใช่พระธรรม” หรือพระสงฆ์ว่า “ไม่ใช่พระสงฆ์” ดังนี้เลย.”

เอตถ จ “พฺรพฺราหมฺโณ ‘ปาณุปเตติ สรณํ คตฺนฺติ ปุณฺ สรณคมฺนํ วทฺนฺโต อตฺตสนฺนินฺยยาตฺนํ ปกาเสตฺติติ เวทิตฺตํ ๑

ส่วนใน(อธิการ)นี้ พึงทราบ(อธิบาย)ว่า

“พราหมณ์ เมื่อกล่าวถึงสรณคมน์ซ้ำอีกว่า ‘ผู้ถึงสรณะจนตลอดชีวิต’ ชื่อว่า ประกาศมอบถวายตน (แก่พระรัตนตรัย).”

[พราหมณ์ทูลขอให้พระผู้มีพระภาคจำพรรษา ณ เมืองเวรัญชา]

เอวํ อตฺตานํ นินฺยาเทตฺวา ภควนฺตํ สปริสํ อุปฺภูตฺตํ กามุ ออาห

“อธิวาเสตุ จ เม ภวํ โคตโม เวเรนฺชายํ วสฺสวาสาํ สหฺธิ ภิภุชฺสงฺเขนาติ ๑

(เวรัญชพราหมณ์) ครั้นมอบถวายตนอย่างนั้นแล้ว มีความประสงค์จะอุปฐากพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งบริษัท

จึงกราบทูลว่า “และขอท่านพระโคตมผู้เจริญ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ จงทรงรับการอยู่จำพรรษาที่เมืองเวรัญชา ของข้าพเจ้าเถิด.”

ก็ วุตต โหติ ๑

พราหมณ์ กราบทูลความประสงค์ไว้อย่างไร.

“อุปาสกนฺนจ มํ ภวํ โคตโม ธาเรตุ,

อธิวาเสตุ จ เม เวเรนฺชายํ วสฺสวาสาํ, ตโย มาเส เวเรนฺชํ อุปฺนิสฺสาย มม อนฺนคฺคหตฺถํ วสฺสวาสาํ สมฺปฺภิจฺจตุติ ๑

(กราบทูลไว้อย่างนี้ว่า) “ขอท่านพระโคตมผู้เจริญ จงทรงจำข้าพเจ้าว่า เป็นอุบาสก

และขอจงรับการอยู่จำพรรษาที่เมืองเวรัญชา ของข้าพเจ้าเถิด

คือขอให้ทรงรับการอาศัยเมืองเวรัญชาอยู่จำพรรษาตลอดไตรมาส เพื่ออนุเคราะห์ข้าพระองค์เถิด.”

[พระผู้มีพระภาคทรงรับการอยู่จำพรรษาเมืองเวรัญชา]

“อธิวาเสสิ ภควา ตุนฺหิภาเวนาติ อถสฺส วณฺเณ สุตฺวา ภควา กายงคํ วา วาจงคํ วา อโใจเปตฺวา
อพฺภนฺตเรเวว ขนฺตี ธาเรตฺวา ตุนฺหิภาเวเน อธิวาเสสิ ฯ”

หลายบทว่า อธิวาเสสิ ภควา ตุนฺหิภาเวเน ความว่า
ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงสดับคำของพราหมณ์นั้นแล้ว ก็ไม่ทรงยังองค์คือกาย หรือองค์คือวาจาให้ไหวเลย
ทรงไว้ซึ่งพระขันติในภายในนั้นแล ทรงรับ (คำอาราธนา) โดยพระคุณภาพ.

“พฺราหมณสฺส อนุกฺคหตฺถํ มนฺสาว สมฺปฏฺิจฺฉิตฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ”

ท่านอธิบายไว้ว่า “พระผู้มีพระภาค ทรงรับด้วยพระหทัยทีเดียว เพื่อทรงอนุเคราะห์พราหมณ์.”

“อถโข เวรณฺโฆ พฺราหมโณ ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวาติ

อถโข เวรณฺโฆ พฺราหมโณ “สเจ เม สมโณ โคตโม นาธิวาเสยฺย กาเยน วา วาจาย วา ปฏิกุขิเปยฺย
ยสมมา ปน อปฏิกุขิปีตฺวา อพฺภนฺตเร ขนฺตี ธาเรสิ ตสมมา เม มนฺสาว อธิวาเสสิติ

เอวํ อาการสลลฺกขณกฺุสลตฺยา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา

อตฺตโน นิสินฺนาสนโต อฏฺฐาย จตุสฺส ทิสาสฺส ภควนฺตํ สกฺกจฺจํ อภิวาเทตฺวา ติกฺขตฺตํ ปทกฺขิณฺณํ กตฺวา
อาคตฺกาลโต ปฏฺุติ “ชาติมฺหฺลลฺกพฺราหมณานํ อภิวาทนาทีนํ กโรตฺติ วิครหิตฺวาปี

อิทานิ วิญญาตพฺุทฺทคฺุณฺณ กาเยน วาจาย มนฺสาว จ อนเกกฺขตฺตํ วนฺทนฺโตปี [198] อติตฺโตยเว หุตฺวา

ทสนฺขสโมธานสมฺมุขลํ อถชลิมฺปคฺคยฺห สิริสมี ปตฺติฏฺฐาเปตฺวา ยาว ทสฺสนวิสโย ตาว ปฏฺิมุโขยเว อปฺกมิตฺวา

ทสฺสนวิสยํ วิชฺชนฏฺฐาเน วนฺทิตฺวา ปกฺกามิ ฯ”

หลายบทว่า อถโข เวรณฺโฆ พฺราหมโณ ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา ความว่า

“ครั้งนั้นแล เวรัญชพราหมณ์ คิดว่า ‘ถ้าท่านพระสมณโคดม ไม่พึงทรงรับ (คำอาราธนา) ของเรา
จะพึงทรงคัดค้านด้วยกายหรือด้วยวาจา, แต่เพราะพระองค์ไม่ทรงคัดค้าน ทรงพระขันติไว้ในภายใน,
ฉะนั้น พระองค์ก็ทรงรับ (คำอาราธนา) ของเรา ด้วยพระหทัยนั่นเอง’ ดังนี้

ครั้งทราบการทรงรับคำอาราธนาของพระผู้มีพระภาค เพราะความที่ตนเป็นผู้ฉลาดในการกำหนดรู้อาการดังพรรณนามาแล้วนั้น
จึงลุกจากอาสนะที่ตนนั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคในทิศทั้ง ๔ ด้วยความเคารพ แล้วทำประทักษิณ ๓ รอบ

แม้ได้ตีเตือนจำเดิมแต่เวลาที่ตนมาว่า ‘พระสมณโคดมไม่ทรงทำสามิยกรรมมีการกราบไหว้เป็นต้น แก่พวกพราหมณ์ผู้แก่กว่า
โดยชาติ’ เป็นต้น บัดนี้ ได้รู้พระพุทฺธคุณอย่างซาบซึ้งแล้ว ถึงไหว้อยู่ด้วยกายวาจาและใจ หลายครั้งหลายหน

ก็ยังคงเป็นผู้ไม่อ้อมน่อง จึงได้ประคองกระพุ่มมือ อันรุ่งเรืองด้วยความประชุมพร้อมแห่งนี้ทั้ง ๑๐ แล้วยกชูขึ้นไว้บนเศียร
เดินถอยหลังหันหน้าไปทาง (พระผู้มีพระภาค) จนพันทสสนวิสย ได้ถวายบังคมในที่พันทสสนวิสยแล้วหลีกไป.”

เมืองเวรัญชาเกิดทุพภิกขภัย

“เตน โข ปน สมเยน เวรัญชา ทุพภิกขา โหติติ ยสมึ เวรัญเชน พรหมณเณน ภควา เวรัญชั อุนิสสาय วสสาวาสั ยาจิโต เตน สมเยน เวรัญชา ทุพภิกขา โหติ ฯ”

หลายบทว่า เตน โข ปน สมเยน เวรัญชา ทุพภิกขา โหติ ความว่า “โดยสมัยที่เวรัญชพรหมณท์ูลขอให้พระผู้มีพระภาค ทรงอาศัยเมืองเวรัญชาจำพรรษานั้น เมืองเวรัญชา เป็นเมืองมีภิกษาหาได้ยาก.”

“ทุพภิกขาติ ทุลลภิกขา ฯ”

บทว่า ทุพภิกขา แปลว่า มีภิกษาหาได้โดยยาก.

สา ปน ทุลลภิกขตา ยตถ มนุสสา อสสทธา โหนติ อปปสนนา ตตถ สุตสสกาเลปิ อติสมคฺเขปิ ปุพฺพณฺณาปรณฺเณ โหติ.

ก็(ความมีภิกษาหาได้ยาก)นั้น ย่อมมีในถิ่นที่พวกมนุษย์ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส

ในเวลาที่ข้าวกล้าสมบูรณ์ดีก็ตาม ในเวลาบุพพณเณและอปรรณเณมีราคาถูก็ก็ตาม (มีราคาตกต่ำ).

เวรัญชาय ปน ยสฺมา น ตถา อโหสิ อปิจ โข ทุสฺสสตาย ฉตทโกเสน อโหสิ,

แต่ในเมืองเวรัญชา หาได้เป็นอย่างนั้นไม่ โดยที่แท้ ได้มี เพราะโทษคือความอดอยาก เหตุที่มีข้าวกล้าเสียหาย.

ตสฺมา ตมตถุ ทสฺเสนโต “ทวิหิติกาทิอาทิมาท ฯ”

เพราะฉะนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ เมื่อจะแสดงความข้อนั้น จึงกล่าวว่า ทวิหิติกา ดังนี้ เป็นต้น.

ตตถ “ทวิหิติกาทิ ทวิธา ปวตตอิหิติกา ฯ”

ใน(คำว่า ทวิหิติกา เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

บทว่า ทวิหิติกา ได้แก่ ความพยายามที่เป็นไปแล้ว ๒ อย่าง.

อิหิตินนาม อิริยา. ทวิธา ปวตตทา จิตตอิริยา จิตตอิทา ฯ

ความเคลื่อนไหว ชื่อว่า อิหิตะ (ความพยายาม).

(ความพยายามนี้) เป็นไปแล้ว ๒ อย่างคือ จิตตอิริยา (ความเคลื่อนไหวแห่งจิต) ๑ จิตตอิทา (ความพากเพียรแห่งจิต) ๑.

“เอตถ ลจฺฉาม นุโข กิลฺลิจิ ภิกขมานา น ลจฺฉามาติ, “ชีวิตุ วา สกฺขิสฺสาม นุโข โนติ อยเมตถ อธิปฺปาโย ฯ”

ในบทว่า ทวิหิติกานี้ มีอธิบายดังนี้ว่า

“(ความเคลื่อนไหวแห่งจิตที่เป็นไปแล้ว ๒ อย่างนี้ คือ) ‘พวกเราอดวอดอะไรๆ อยู่ในที่นี่ จักได้หรือจักไม่ได้หนอแล’,

อีกอย่างหนึ่ง ‘พวกเราจักอาจเพื่อเป็นอยู่ หรือจักไม่อาจหนอแล’”

อถวา “ทวิหิติกาทิ ทุชชีวิกา ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ทวิหิติกานี้ แปลว่า เป็นผู้อยู่อย่างผืดเคือง.

“อิหิติ อิทา อิริยนํ ปวตตณํ ชีวิตนติอาทินิ ทิ ปทานิ เอกตถานิ ฯ”

จริงอยู่ บททั้งหลายเป็นต้นคือ “อิหิติ (ความพยายาม) อิทา (ความพากเพียร) อิริยนํ (ความเคลื่อนไหว)

ปวตตณํ (ความเป็นไป) ชีวิติ (ความเป็นอยู่)” มีใจความอย่างเดียวกัน.

ตสฺมา “ทุกฺเขน อีหิตํ เอตถ ปวตฺตตีติ ทฺวิหิติกาทิ อยเมตถ ปทฺโต โหติ ๑

เพราะฉะนั้น ในบทว่า ทฺวิหิติกา นี้ จึงมีใจความเฉพาะบทดังนี้ คือ

“ความพยายามด้วยความเป็นทุกข์ ย่อมเป็นไปได้ในเมืองเวรัญชา^๑ เพราะเหตุ^๒นั้น เมืองเวรัญชา^๑ จึงชื่อว่า ทฺวิหิติกา”.

“เสตฺถฏฺฐิกาทิ เสตฺถกานิ อฏฺฐินี เอตฺถาติ เสตฺถฏฺฐิกา ๑

บทว่า เสตฺถฏฺฐิกา ความว่า

“เมืองเวรัญชา^๑ ชื่อว่ามีกระดูกคนตายขาวเกลื่อน เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ที่เมืองเวรัญชา^๑นี้มีกระดูกขาวเกลื่อน.”

“ทิวสปี ยาจิตฺวา กิลฺลิจิ อลฺลทฺธา มตฺตานํ กปณมานุสฺสกาณํ อหิจจตฺตกวางฺเณหิ อฏฺฐิเกหิ ตฺตฺร ตฺตฺร ปรีกัณณาติ วุตฺตํ โหติ ๑

มีอธิบายว่า “ซากศพของพวกมนุษย์กำพร้า ผู้ขอแม่ตลอดวันก็ไม่ได้อะไรๆ ตายแล้ว

มีกระดูกสีเหมือนเห็ดหัวงูเกลื่อนกลาดอยู่ในที่นั้นๆ.”

“เสตฺถฏฺฐิกาทิปิ ปาโฐ ๑ ตสฺสโต “เสตฺธา อฏฺฐิ เอตฺถาติ เสตฺถฏฺฐิกา ๑

ปาฐะว่า เสตฺถฏฺฐิกก ดังนี้บ้าง.

ความหมายแห่งปาฐะนั้นว่า “โรคตายขาว มีอยู่ในเมืองเวรัญชา^๑ เหตุ^๒นั้น เมืองเวรัญชา^๑ จึงชื่อว่า มีโรคตายขาว.”

“อฏฺฐิตี อาตุรฺตา พยาธิโรโค ๑

ความอาตุร คือความเสียดแทงเพราะความเจ็บไข้ ชื่อว่า อฏฺฐิ.

ตตฺถ จ สฺสสาณํ คพฺภคฺคหณฺนกาเล [199]

เสตฺถโรเคน อุปฺทเมว ปจฺฉินฺนชรี อคฺคหิตตฺถนฺทูลํ ปณฺทฺรปณฺทฺรํ สาลิสฺสํ วา ยวโศรฺมสฺสํ วา นิภฺขมตี

ตสฺมา “เสตฺถฏฺฐิกาทิ วุจฺจติ ๑

ก็ในเมืองเวรัญชานั้น ในเวลาที่ข้าวกล้ามีท้องมาน^๑ รวงข้าวสาลีก็ดี รวงข้าวเหนียวและข้าวละมานก็ดี มีสีเขียวๆ

ถูกโรคตายขาว^๒นั้นเองทำให้เสีย ก็ขาดน้ำนมไม่มีเมล็ดข้าวสารงอกออกมา (คือตกเป็นรวงออกมา)

เพราะฉะนั้น เมืองเวรัญชานั้น ท่านจึงเรียกว่า “เสตฺถฏฺฐิกา” (เมืองมีโรคข้าวกล้าตายขาว).

[เมืองเวรัญชามีปันส่วนซื้ออาหารเลี้ยงชีพ]

วปฺปกาลे सुग्गु अगिसखरिवापि वुत्तसस्सํ ตตฺถ สลากา เอว สมฺปชฺชตีติ สลากาवुत्ता ๑

ในเวลาหว่าน ข้าวกล้าที่ประชาชนแม่ผสมพันธุ์หว่านไว้ดีแล้ว ย่อมสำเร็จเป็นสลากเท่านั้น ในเมืองเวรัญชานั้น

เพราะเหตุ^๒นั้น เมืองเวรัญชานั้น จึงชื่อว่า มีข้าวกล้าที่หว่านแล้วสำเร็จเป็นสลาก.

สลากาย วา ตตฺถ ชีวิตํ ปวตฺเตนตีติ สลากาवुत्ता ๑

อีกอย่างหนึ่ง ประชาชนทั้งหลาย ย่อมให้ชีวิตเป็นไปในเมืองเวรัญชานั้นด้วยสลาก (คือการแจกบัตร)

เพราะฉะนั้น เมืองเวรัญชานั้น จึงชื่อว่า มีชีวิตเป็นไปด้วยสลาก.

ก็ วุत्ตํ โหติ ๑

มีคำกล่าวอธิบายไว้อย่างไร?

๑ ท้องมาน ชื่อโรคจำพวกหนึ่งมีอาการให้ท้องโตอย่างหญิงมีครรภ์

“ตตถ กิร ธณญวิกกยกาณิ สนติกิ กยเกสุ คเตสุ, ทุพพลมณฺสุเส อภิภวิตฺวา พววมณฺสุสา ธณฺญู กิณฺติวา คจฺจนฺติ ฯ”
มีคำกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ คือ

ดังได้สดับมา ใน(เมืองเวรัญชา)นั้น เมื่อประชาชนผู้ซื้อทั้งหลาย ไปยังสำนักของพวกเขาพ่อค้าผู้ขายข้าวเปลือก,
พวกมณฺษุย์มีกำลัง (ทรัพย์) กตฺซีพวกมณฺษุย์ไม่มีกำลัง (ทรัพย์) แล้วซื้อเอาข้าวเปลือกไป (หมด).

ทุพพลมณฺสุสา อลภมานา มหาสทฺทํ กโรนฺติ ฯ

พวกมณฺษุย์ผู้ไม่มีกำลัง (ทรัพย์) เมื่อไม่ได้ (ข้าวเปลือก) ย่อมส่งเสียงดัง.

ธณญวิกกยกา “สพเพสํ สงคหํ กิริสสามาติ ธณญกรณฺณฐาเน ธณญมาปกํ นิสีทาเปตฺวา เอกปสฺเส วณฺณชมกฺโข^๑ นิสีทาเปสฺสุ ฯ”

พวกเขาพ่อค้าผู้ขายข้าวเปลือก ประทับใจกันว่า “พวกเราจักทำการสงเคราะห์ประชาชนทั้งหมด”

จึงสั่งให้ช่างผู้ตวงข้าวเปลือกนั่งในสำนักงานที่ๆ ตวงข้าวเปลือก แล้วให้ผู้ชำนาญการดูหาปณะ นั่งอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

ธณญตฺติกา วณฺณชมกฺขสฺส สนติกิ คจฺจนฺติ ฯ

พวกมณฺษุย์ผู้มีความต้องการข้าวเปลือก ก็ไปยังสำนักของผู้ชำนาญการดูหาปณะ.

โส อาคตฺปฏิปาฏิยา มฺลํ คเหตฺวา “อิตถนนามสฺส เอตตํ ทาทพฺพนฺติ สลากํ ลีขิตฺวา เทติ ฯ”

(ผู้ชำนาญการดูหาปณะ)นายนั้นถือเอามูลค่า โดยลำดับแห่งชนผู้มาแล้ว จึงเขียนสลาก (คือบัตร) ให้ไปว่า
“ควรให้แก่ชนอื่นนี้ มีประมาณเท่านี้.”

เต ตํ คเหตฺวา ธณญมาปกสฺส สนติกิ คนฺตฺวา ทินฺนปฺปฏิปาฏิยา ธณฺญู คนฺหนฺติ ฯ

พวกมณฺษุย์ผู้มีความต้องการข้าวเปลือกเหล่านั้น รับเอาสลากนั้นแล้ว

ไปยังสำนักของช่างผู้ตวงข้าวเปลือก แล้วรับเอาข้าวเปลือก โดยลำดับที่เขาตวงให้.

เอวํ สลากาย ตตถ ชีวิตํ ปวตฺเตนฺตฺติ สลากาวุตฺตา ฯ

ประชาชนทั้งหลาย ย่อมให้ชีวิตเป็นไป ในเมืองเวรัญชานั้นด้วยสลาก

เพราะเหตุนั้น เมืองเวรัญชานั้น จึงชื่อว่า มีชีวิตเป็นไปได้ด้วยสลาก ดังพรรณนามาฉะนี้.

“น สุกรา อุณฺเณน ปคฺคเหน ยาเปตฺนฺติ ปคฺคเหน โย อุณฺโฆ เตน ยาเปตฺุ น สุกรา ฯ”

หลายบทว่า น สุกรา อุณฺเณน ปคฺคเหน ยาเปตฺุ ความว่า

ภิกษุสงฆ์จะยังอัตตภาพให้เป็นไป ด้วยการถือบาตรแสวงหา ก็ทำไม่ได้ง่าย.

“ปตฺตํ ปคฺคเหตฺวา ยํ อิริยา อุณฺจํ กโรนฺติ ภิกฺขาจิริยํ จรณฺติ เตน อุณฺเณน ยาเปตฺุ น สุกราติ วุตฺตํ โหติ ฯ”

มีคำอธิบายว่า “ใครๆ ถือบาตรแล้ว จะยังอัตตภาพให้เป็นไปด้วยการแสวงหาที่อย่างที่ว่าพวกเขาพระอริยเจ้าทำการแสวงหา
คือเที่ยวภิกขาจารนั้น ก็ทำไม่ได้ง่ายๆ เลย.”

ตทา กิร ตตถ สตฺตมฺฐุคฺคาเม ปิณฺชทาย จริตฺวา เอกทิวสมฺปิ ยาปนฺมตฺตํ น ลภณฺติ ฯ

ได้ยินว่า คราวนั้น ในเมืองเวรัญชานั้น (พวกภิกษุ)เที่ยวไปบิณฑบาต ตลอด ๗-๘ หมู่บ้าน

ก็ไม่ได้อาหารพอสักว่ายังอัตตภาพให้เป็นไป แม้ในวันหนึ่ง.

๑ วณฺณชมกฺขนฺติ กหาปณฺปริกขณฺติ ฐีกา ฯ

[พ่อค้าม้าถวายเป็นทานหนึ่งแก่ภิกษุรูปหนึ่ง]

“เตน โข ปน สมเยน อุตตราปถกา อสสพณินา ฯเปฯ อสโสสิ โข ภควา อุทกุลสททนต์ิ ฯ

ชื่อว่า เตน โข ปน สมเยน อุตตราปถกา อสสพณินา ฯเปฯ อสโสสิ โข ภควา อุทกุลสททนต์ิ (พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้):-

“เตนาติ ยสมิ สมเย ภควา เวรณชฺ อุนิสสาย วสสาวาส อุกคโต,

เตน สมเยน [200] อุตตราปถวาสิกา อุตตราปถโต วา อาคตตตา เอวฺลทฺธโวหารา อสสพณินา

อุตตราปถอ อสสานํ อฏฺฐานฏฺฐานเน ปถจ อสสสทานิ คเหตุวา ทิคุณติคุณํ สากํ ปฏฺฐยมานา เทสนนฺตรํ คจจณฺตา

เตหิ อตฺตโน วิภกฺกายิกภณฺฑญฺเตหิ ปถจมตฺเตหิ อสสสเตหิ เวรณชฺายํ วสสาวาส อุกคตา โหนฺติ ฯ

บทว่า เตน ความว่า “โดยสมัยที่พระผู้มีพระภาค ทรงอาศัยเมืองเวรัญชาจำพรรษานั้น

พวกพ่อค้าม้า ผู้อยู่ในอุตตราปถชนบท หรือผู้ได้ซื้ออย่างนั้น เพราะมาจากอุตตราปถชนบท

รับ (ซื้อ) เอามา ๕๐๐ ตัว ในสถานที่เป็นถิ่นเกิดของม้าทั้งหลายในอุตตราปถชนบทแล้ว

เมื่อปรารภนารายได้ (ผลกำไร) ๒-๓ เท่า ก็ไปยังต่างประเทศแล้ว

เข้าพักฤดูฝนอยู่ในเมืองเวรัญชา พร้อมด้วยฝูงม้ามามีประมาณ ๕๐๐ ซึ่งเป็นสินค้าที่ตนจะต้องขายเหล่านั้น.”

กสมมา ฯ น ทิ สกกา ตสมิ เทเส วสสิเก จตฺตาโร มาเส อทฺธานํ ปฏิปชฺชิตฺติ ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร จึงต้องพักอยู่เช่นนั้น?”

แก้ว่า “เพราะว่าในประเทศนั้น ใครๆ ไม่อาจเดินทางไกลตลอด ๔ เดือนในฤดูฝนได้...”

อุปกจจณฺตา จ พหิณฺคร อุกฺเคน อนชฺโณตฺถรณฺนิเย ฐฺานเ อตฺตโน จ วาสาคารานิ อสสานนฺจ มนฺทิริ การาเปตฺวา
วติยา ปริกฺขิปฺปีสุ ฯ

ก็(พวกพ่อค้าม้า)เหล่านั้น เมื่อจะเข้าพัก(ฤดูฝน) จึงได้สั่งให้นายช่างสร้างเรือนพักสำหรับตน และโรงม้าสำหรับพวกม้าไว้
ในสถานที่น้ำจะท่วมไม่ได้ ในภายนอกพระนครแล้ว กันรั้วไว้.

ตานิ เตสํ วสนฏฺฐานานิ “อสสมณฺทลิกายติ ปถญฺายีสุ ฯ

สถานที่พักของพวกพ่อค้าเหล่านั้นๆ ปรากฏว่า อัสสมณฺทลิก (คอกม้า).

เตนาท “เตหิ อสสมณฺทลิกาสฺ ภิภฺชุนิ ปตฺถปตฺถปฺลฺกํ ปถญฺตฺตํ โหตีติ ฯ

เพราะเหตุนั้น (ท่านพระอุบาลีเถระ) จึงกล่าวไว้ว่า

“พวกพ่อค้าม้าเหล่านั้น ได้ตกแต่งข้าวแดงแฉ่งหนึ่งๆ สำหรับภิกษุทั้งหลายไว้ที่คอกม้า” ดังนี้.

“ปตฺถปตฺถปฺลฺกนฺติ เอกเมกสฺส” ภิภฺชุนเ ปตฺถปตฺถปฺปมาณํ ปฺลฺกํ ฯ

บทว่า ปตฺถปตฺถปฺลฺกํ ได้แก่ ข้าวแดงมีประมาณแฉ่งหนึ่งๆ สำหรับภิกษุรูปหนึ่งๆ.

ปตฺถปฺลฺกํ นาม นาฬิมตฺตํ โหตี เอกสฺส ปุริสสฺส อลฺล ยานาย ฯ

ชื่อว่าแฉ่งหนึ่ง มีประมาณเท่าทะนานหนึ่ง เพียงพอเพื่อเลี้ยงอัตตภาพให้เป็นไป สำหรับคนคนหนึ่ง.

วุดตมปิ เหน็ด “ปตโถทโน นาลมยํ ทูวินนุนติ ฯ”

สมจริงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ข้าวสุกแ่งหนึ่งนี้ ไม่เพียงพอเพื่อเลี้ยงอัตตภาพให้เป็นไปสำหรับคน ๒ คน^๑.”

ปลุกนนาม นิตถุสํ กตวา อุตเสเทตวา คหิตยวตณฺฑุลา วุจจนติ ฯ

ข้าวสารเหนียว ที่บุคคลทำให้หมดเกลบแล้วหนึ่งให้สุกจึงถือเอา เขาเรียกชื่อว่า ข้าวแดง.

ยทิ ทิ สตุสา โหนติ, ปาณกา วิชณฺณติ, อทธานกฺขมา น โหนติ

ตสฺมา เต พาณิชา อทธานกฺขมํ กตวา ยวตณฺฑุลา อาทาย อทธานํ ปฏิปชฺชนติ

“ยตถ อสฺसानํ ขาพินียํ ตินฺนํ ทูลลภํ ภวิสสตี ตตเถว ตํ อสฺสภตฺตํ ภวิสสตีติ ฯ”

จริงอยู่ ถ้าข้าวสารเหนียวนั้น ยังมีเกลบอยู่ สัตว์จำพวกตัวแมลง ย่อมเจาะไชได้ ย่อมไม่ควรเก็บไว้นาน, เพราะฉะนั้น พวกพ่อค้าเหล่านั้น ได้ทำให้เป็นของควรเก็บไว้ได้นาน แล้วถือเอาข้าวสารเหนียว จึงเดินทางไกล ด้วยคิดว่า “ในสถานที่ใดที่ได้อันเป็นอาหารที่พวกม้ากิน จักเป็นของหาได้ยาก ในสถานที่นั้นนั่นแล ข้าวสารเหนียวนั้น จักเป็นอาหารของม้า.”

กสฺมา ปน เตหิ ตํ ภิกฺขุณฺโณ ปญฺญตฺตุนติ ฯ

ถามว่า “ก็เพราะเหตุไร พวกพ่อค้าเหล่านั้น จึงได้ตกแต่งข้าวสารเหนียวนั้นไว้สำหรับภิกษุทั้งหลาย?”

วุจฺจเต ฯ

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป:-

น ทิ เต ทกฺขินาปถมนุสฺสา วิย อสฺสทฺธา อปฺปสนฺนา ฯ

จริงอยู่ พวก(มนุษย์ชาวอุตตราปลชนบท)เหล่านั้น จะเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส เหมือนอย่างพวกมนุษย์ชาวทักขินาปลชนบท ห้ามได้.

เต ปน สทฺธา ปสนฺนา พุทฺธมามกา ธรรมมามกา สงฺฆมามกา ฯ

ความจริง พวกมนุษย์ชาวอุตตราปลชนบทเหล่านั้น เป็นผู้มีศรัทธา มีความเลื่อมใส เป็นพุทธมามกะ ธรรมมามกะ สังฆมามกะ.

[201] เต ปุพฺพณฺหสมฺมํ เกนจิเทว กรณฺนิเยน นนฺครํ ปวิสฺนตา เทว ตโย ทิวเส อทฺทสฺสํ

สฺตตฺถฺนุสฺสํ ภิกฺขุ สฺนินฺวตฺเต สฺปารุเต อิริยาปถสมฺปนฺเน สกฺลฺมปิ นนฺครํ ปินฺทาย จริตฺวา กิณฺจิจิ อลภฺมาเน ฯ

พวก(พ่อค้า)เหล่านั้น ในเวลาเช้า เมื่อเข้าไปยังเมืองด้วยกรณียกิจบางอย่างนั่นเอง ได้พบภิกษุ ๗-๘ รูป ผู้นุ่งห่มเรียบร้อย สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ เทียวไปปินทบาทแม่ทัพเมือง ก็ไม่ได้วัดถูอะไรๆ ตั้ง ๒-๓ วัน.

๑ พุ. ขา. ๒๗/๓๓๓. ชาตกฺกฺกฺกฺก. ๘/๒๙๑.

ทิสวาน เตส เอตโทหสิ “อัยยา อิมิ นครี อุปนิสสาย วสสิ อุปคตา, ฉาดกญจ วตตติ, น จ กิญจิ ลภนติ อติวิย กิลมนติ, มยญจมหา อาคนตุกา น สกโกม เนสิ เทวสิกิ ยาคุญจ ฆตตญจ ปฏियाเทตุ, อมหากิ ปน อสสา สายญจ ปาโต จ ทวิกขตตุ ฆตติ ลภนติ, ยนฺนุน มยิ เอกเมกสส อสสสส ปาตราสภตโต เอกเมกสส ภิกขุโน ปตลปตลปุลกิ ทเพยยาม, เอวิ อัยยา น จ กิลมิสสนติ, อสสา จ ยาเปสสนตีติ ฯ”

ครั้งเห็นแล้ว พวกพ่อค้าเหล่านั้น ได้มีความคิดดังนี้ว่า

“พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย อาศัยเมืองนี้อยู่จำพรรษา, ฉาดกภัยก็กำลังเป็นไป, และท่านเหล่านี้ก็ไม่ได้วัดอะไรๆ ย่อมลำบากเป็นอย่างยิ่ง, ทั้งพวกเราเป็นอาคันตุกะ ย่อมไม่อาจตระเตรียมข้าวต้มและข้าวสวยถวายพระผู้เป็นเจ้าของเหล่านั้น ทุกวันๆ ได้, แต่มาทั้งหลายของพวกเราได้อาหารสองมือ คือในเวลาเย็นและเวลาเช้า, ไฉนหนอ พวกเราพึงแบ่งถวายข้าวแดงแฉ่งหนึ่งๆ แก่ภิกษุรูปหนึ่งๆ จากอาหารมือเช้าของม้าตัวหนึ่งๆ, เมื่อเป็นเช่นนี้ พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย จักไม่ลำบาก ทั้งม้าก็จักพอมีชีวิตให้เป็นไปได้.”

เต ภิกขุณิ สนตีกิ คนตวา เอตมตถิ อาโรเจตวา “ภนเต ตุมฺเห ปตลปตลปุลกิ ปฏิกคเหตวา ยิ วา ติ วา กตวา ปริภุชถาติ ยาจิตวา เทวสิกิ ปตลปตลปุลกิ ปญญาเปสุ ฯ”

พวกพ่อค้าเหล่านั้น จึงไปยังสำนักของภิกษุทั้งหลาย เรียนบอกข้อความนั้นให้ทราบ แล้วเรียนขอว่า

“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ขอพระคุณเจ้าทั้งหลาย จงได้รับข้าวแดงแฉ่งหนึ่งๆ แล้วทำให้เป็นอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งฉันเถิด” ดังนี้แล้ว จึงได้ตกแต่งข้าวแดงแฉ่งหนึ่งๆ ไว้ทุกวันๆ.

เตน วุตติ “เตหิ อสสมณฺหฺลิกาสุ ภิกขุณิ ปตลปตลปุลกิ ปญญตติ โหตีติ ฯ”

เพราะเหตุนี้ ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวไว้ว่า

“พวกพ่อค้าม้าเหล่านั้น ได้ตกแต่งข้าวแดงแฉ่งหนึ่งๆ สำหรับภิกษุทั้งหลายไว้ที่คอกม้า.”

“ปญญตตฺนติ นิจจกตตสงเขเปน ฐูปิติ ฯ”

บทว่า ปญญตตฺ แปลว่า ได้ตั้งไว้แล้ว โดยสังเขปอย่างนิตยภัต.

[อรรถาธิบาย ปุพพหสมยัศัพท์]

อิทานิ “ภิกขุ ปุพพหสมยั นิวาเสตวาติอาทิสู ฯ”

บัดนี้ ควรทราบวินิจฉัยในคำว่า ภิกขุ ปุพพหสมยั นิวาเสตวา เป็นต้นต่อไป:-

“ปุพพหสมยฺนติ ทิวสสสุ ปุพพภาคสมยั ฯ” “ปุพพหสมยฺนติ อตฺโถ ฯ”

บทว่า ปุพพหสมยั แปลว่า สมัยอันเป็นส่วนเบื้องต้นแห่งวัน. อธิบายว่า “ในปุพพหสมยั.”

ปุพพหสมยฺนติ วา สมยั ปุพพหสมยั ฯ “ปุพพหสมยฺนติ เอกั ขณฺนติ วุตติ โหตีติ ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง สมัยในตอนเช้า ชื่อว่า ปุพพหสมยั, ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ว่า “ขณะหนึ่งในเวลาเช้า.”

เอวิ อจฺจนตฺสียเค อุปโยคฺวณิ ลพภติ ฯ”

เมื่ออธิบายอย่างนี้ ทูตยาวิภตติ ย่อมได้ในอรรถแห่งัจจันตสังโยค.

“นิวาเสตวาติ ปริทิตตวา ฯ”

บทว่า นิวาเสตวา แปลว่า นุ่งห่มแล้ว.

วิหารนิวาสนปริวตตนวเสเนต เวทิตัพพี ฯ

บทว่า นิวาเสตวา นั้น พึงทราบ ด้วยสามารถแห่งการผลัดเปลี่ยนการนุ่งห่มในวิหาร.

น ที เต ตโต ปุพเพ อนิวตถา อหสิ ฯ

ในกาลก่อนแต่เวลาที่ยาวินิบาตนั้น ภิกษุเหล่านั้น จะไม่ได้นุ่งห่ม ก็หาไม่ได้เลย.

“ปตตจิวรมาทายาติ [202] ปตตํ หตฺเถหิ จิวริ์ กาเยน อาทียิตฺวา. “สมปฏิจฺจิตฺวา ชาเรตฺวาติ อตฺถิ ฯ”

บทว่า ปตตจิวรมาทาย ความว่า เขามือทั้ง ๒ อ้อมบาตร เอาจีวรคล้องกาย. อธิบายว่า “รับไว้ คือพาดไว้.”

เยน วา เตน วา หิ ปกาเรน คณฺหนฺตา “อาทาย อิจฺเจว วุจฺจนฺติ ฯ” “ยถา สมมาทายเว ปกฺกมตีติ ฯ”

จริงอยู่ พวกภิกษุ เมื่อถือเอา (บาตรและจีวร) ด้วยประการใดๆ ก็ตาม ท่านก็เรียกว่า “ถือเอา” เหมือนกัน.

(เหมือนในประโยคที่ว่า) “พอถือเอาได้เท่านั้น ก็หลีกไป” ดังนี้.

“ปิณฺฑํ อลภมานาติ สกลมฺปิ เวรณฺชํ จริตฺวา ติฏฺฐตุ ปินฺโท อนตฺมโส “อติจฺฉนฺตาติ วาจฺมฺปิ อลภมานา ฯ”

สองบทว่า ปิณฺฑํ อลภมานา ความว่า “เที่ยวไปทั่วทั้งเมืองเวรวิญชา

อย่างไรว่าแต่ก่อนข้าวเลย ไม่ได้โดยที่สุดแม้เพียงคำว่านิมนต์โปรดสัตว์ข้างหน้าเกิด.”

[พวกภิกษุได้ข้าวแดงแล่งหนึ่งๆ นำไปจัดการฉนเอง]

“ปตฺถปตฺถปฺลุกํ อารามํ หริตฺวาติ คตคตฺตฺถฐาเน ลหฺธํ เอกเมกํ ปตฺถปตฺถปฺลุกํ คเหตุวา อารามํ เนตฺวา ฯ”

หลายบทว่า ปตฺถปตฺถปฺลุกํ อารามํ หริตฺวา ความว่า ถือเอาข้าวแดงแล่งหนึ่งๆ ที่ตนได้ในที่ที่ไปแล้วๆ นำไปยังอาราม.

“อุทฺทุกฺขเล โภจฺญเฐตฺวา ปริภุญฺชนตีติ เถรณํ โภจฺจิ กปฺปิยการฺโก นตฺถิ โย เตสํ ตํ คเหตุวา ยาคุ วา ภตฺตํ วา ปเจยฺย ฯ”

หลายบทว่า อุทฺทุกฺขเล โภจฺญเฐตฺวา ปริภุญฺชนตี ความว่า ใครๆ ผู้ที่จะเป็นกบปิยการกรับเอาข้าวแดงแล่งหนึ่งๆ นั้น

ไปหุงต้มเป็นข้าวต้มหรือข้าวสวย ถวายแก่พระเถระเหล่านั้น ย่อมไม่มี.

สามปี ปจฺนํ สมณสารูปํ น โหตี น จ วฏฺฐตี ฯ

การหุงต้มตัวเอง ย่อมไม่เป็นสมณสารูป ทั้งไม่สมควร.

เต “เอวํ โน สลฺลหฺกุวฺตฺติตฺตา จ ภวิสฺสติ สามปากปรีโมจฺนญจาทิ อฏฺฐฏฺฐ ชนา วา ทส ทส ชนา วา เอกโต หุตฺวา

อุทฺทุกฺขเล โภจฺญเฐตฺวา โภจฺญเฐตฺวา สกํ สกํ ปฏฺวิสี” อุทฺเทน เตเมตฺวา ปริภุญฺชนตี ฯ”

ภิกษุเหล่านั้นรวมเป็นพวกๆ พวกละ ๘ รูปบ้าง พวกละ ๑๐ รูปบ้าง ปรีษากันว่า

“ความเป็นผู้มีมีความประพฤติเบา และเปลื้องจากการหุงต้มให้สุกเอง จักมีแก่พวกเรา ด้วยวิธีอย่างนี้” ดังนี้

จึงโขลกตำในครกแล้วเอาน้ำซุบส่วนของตนๆ ให้ชุ่มแล้วก็นั่น.

เอว ปริภุชชิตวา อปโปสสุกกา สมณธมม กโรนติ ฯ

ครั้งเธอเหล่านั้นฉันแล้ว ก็เป็นผู้มีขวนขวายน้อย บำเพ็ญสมณธรรมอยู่ ด้วยประการฉะนี้

[พ่อค้าม้าถวายข้าวแดงแด่พระผู้มีพระภาค]

ภควโต ปน เต อสสวานิชา ปตถปุสกถจ เทนติ ตทปิยถจ สปิรมรุสสุขริ ฯ

ส่วนพวกพ่อค้าม้าเหล่านั้น ก็ถวายข้าวแดงแห้งหนึ่ง และเนยใส น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวด ที่ควรแก่ข้าวแดงนั้น แด่พระผู้มีพระภาค.

ตี อายสฺมา อานนโท อหริตวา สิลายํ ปีสติ ฯ

ท่านพระอานนท์ นำเอาข้าวแดงนั้นมาบดที่ศิลา.

ปุณณฺวตา ปณฺทิตปุริเสน กตํ มนาปเมว โหติ ฯ

ข้าวแดงนั้นอันบุรุษบัณฑิตผู้มีบุญทำแล้ว ย่อมเป็นที่ชอบใจทีเดียว.

ถนํ ปีสิตฺวา สปิอาทิตฺติ สมมาโยเซตฺวา ภควโต อุปนาเมติ ฯ

คราวนั้น ท่านพระอานนท์ ครั้นบดข้าวแดงนั้น ก็ปรุงด้วยเครื่องปรุงมีเนยใสเป็นต้นน้อมเจ้าไปถวายแด่พระผู้มีพระภาค.

อถตถ เทวตา ทิพฺโพชํ ปกฺขิปนฺติ ฯ

ขณะนั้น พวกเทวดา ได้แทรกทิพโอสกลงในข้าวแดงที่ปรุงนี้.

ตี ภควา ปริภุชชิตฺติ ฯ

พระผู้มีพระภาค ก็เสวยพระกระยาหารที่บดถวายนั้น.

ปริภุชชิตฺวา ผลสมปาตติยา กาลํ วิตินาเมติ ฯ

ครั้งเสวยแล้วก็ทรงยังกาลให้ผ่านไปด้วยผลสมาบัติ.

น ตโต ปุณฺณาย ปิณฺฑาย จรติ ฯ

จำเนียรกาลตั้งแต่นั้นมาก็ไม่เสด็จเที่ยวทรงบาตร.

[พระผู้มีพระภาคตรัสรู้แล้ว ๒๐ ปี ไม่มีผู้อุปัฏฐากประจำ]

“ก็ ปนนานนฺตเถโร ตทา ภควโต อุปฏฺฐาโก โหติติ ฯ

ถามว่า “ก็คราวนั้น พระอานนฺตเถระ ยังไม่ได้เป็นผู้อุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคหรือ?”

น โหติ โน จ โช อุปฏฺฐาโกภูฏานํ ลทฺโธ ฯ

แก้วว่า “ยังไม่ได้เป็น ทั้งท่านก็ไม่ได้รับตำแหน่งผู้อุปัฏฐากเลย.

ภควโต [203] ทิ ปุณฺณมโหติยํ วิสตีวสฺสพภนฺตเร นิพฺพุตฺตูปฏฺฐาโก นาม นตฺถิ ฯ

ความจริง ในครั้งปฐมโพธิกาล ชื่อว่าภิกษุผู้อุปัฏฐากประจำ ของพระผู้มีพระภาค ในภายใน ๒๐ พรรษา ย่อมไม่มี.

กทาจิ นาคสมาลเถโร ภควนต์ อุปัฏฐาเปสิ, กทาจิ นาคิตเถโร, กทาจิ เมฆียเถโร, กทาจิ อุปวณเถโร, กทาจิ สาคตเถโร, กทาจิ สุนกขตโต ลิจฉวิปุตโต ฯ

บางคราว พระนาคสมาลเถระ อุปัฏฐากพระผู้มีพระภาค, บางคราว พระนาคิตเถระ, บางคราว พระเมฆียเถระ, บางคราว พระอุปวณเถระ, บางคราว พระสาคตเถระ, บางคราว พระเถระผู้เป็นโอรสของเจ้าลิจฉวิ ชื่อสุนักขตตะ อุปัฏฐากพระผู้มีพระภาค.

เต อตตโน รุจिया อุปัฏฐหิตวา ยทา อิจฉนติ ตทา ปกกมนติ ฯ

พระเถระเหล่านั้น อุปัฏฐากตามความพอใจของตนแล้ว ก็หลีกไป ในเวลาที่ตนปรารถนา (จะหลีกไป).

อานนทเถโร เตสุ อุปัฏฐหนเตสุ อปโปสสุโก โหติ, ปกกนเตสุ สยเมว วตตปฏิปัตตี กโรติ ฯ

พระอานนทเถระ เมื่อท่านเหล่านั้นอุปัฏฐากอยู่ ก็เป็นผู้มีความชวนชวายน้อย เมื่อท่านเหล่านั้นหลีกไปแล้ว ก็ทำวัตรปฏิบัติเสียเอง.

ภควาปี “กิลจาปี เม ญาตีเสฏฐโฐ อุปัฏฐากภูฐานัน น ตาว ลภติ, อลโฆ เอวรูเปสุ ฐาเนสสุ อยเมว ปฏฐิโป” อธิวาเสสิ ฯ

ถึงพระผู้มีพระภาค ก็ทรงเฝ้พระทัยอยู่ว่า “พระญาติผู้ใหญ่ของเรา ไม่ได้รับตำแหน่งเป็นผู้อุปัฏฐากก่อน แม้ก็จริงถึงกระนั้น พระอานนทนี่แหละ เป็นผู้สมควรในฐานะทั้งหลายเห็นปานนี้” ดังนี้ จึงทรงนั่งเงียบไว้.

เตน วุตตํ “อายุสมา อานนโท ปตถปตถปลุกํ สีลาโย ปีสิตวา ภควโต อุปนาเมติ, ตํ ภควา ปริภุชชิตีติ ฯ

เพราะเหตุนี้ ท่านพระอุบาลีเถระจึงกล่าวไว้ว่า

“ท่านพระอานนท บดข้าวแดงแล่งหนึ่งๆ ที่ศิลาแล้ว น้อมเข้าไปถวายแด่พระผู้มีพระภาค, พระผู้มีพระภาค ก็เสวยพระกระยาหารที่บดถวายนั้น.”

[พราหมณ์และชาวเมืองไม่ได้ถวายภัตแด่พระผู้มีพระภาค]

“นनु จ มนุสสา พุทธิกาเล อติวिय อุตสาหชาตา ปุณญานิ กโรนติ อตตนา อภุชชิตวาปี ภิกขุณํ ทาทพพํ มณญนติ?

เต ตทา กสฺมา กุญฺจกุกฺขมปี น อทฺสุ?

อยมจ เวรฺยโซ พฺราหฺมโณ มหตา อุตสาเหเน ภควนต์ วสสาวาสํ ยาจิ, โส กสฺมา ภควโต อตถิกาวมปี น ชานาตีติ ฯ

ถามว่า “ก็ในเวลาข้าวยากมากแพง มนุษย์ทั้งหลายเกิดความอดสาหะทำบุญกันอย่างเหลือเกิน

ถึงตนเองก็ไม่บริโภคน ย่อมสำคัญของที่ตนควรถวายแก่พวกภิกษุมิใช่หรือ?

เพราะเหตุไร ในคราวนั้น พวกมนุษย์เหล่านั้น จึงไม่ได้ถวายแม้ภิกษาสักทัพพีเล่า?

และเวรัญชพราหมณ์นี้ ก็ได้ทูลขอพระผู้มีพระภาคให้อยู่จำพรรษา ด้วยความอดสาหะเป็นอย่างมาก,

เพราะเหตุไร พราหมณ์นั้น จึงไม่รู้แม้ความที่พระผู้มีพระภาคมีอยู่?”

วุจฺเจเต ฯ

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป:-

มาราวภูณาย ฯ

ตอบว่า เพราะถูกมารดลใจ.

เวรณฺหิ พฺราหมณฺ ภควโต สนติกา ปกฺกนตมตฺตเมว สกฺลณฺจ นคฺรํ
สมนตํ^๑ โยชนมตฺตํ ยตฺถ สกฺกา ปุเรภตฺตํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺจาคนตฺ,
ตํ สพฺพํ **มาโร** อวภูญฺเฐตฺวา โมเหตฺวา สพฺเพสํ อสฺสลฺกฺขณภาวํ กตฺวา ปกฺกามิ,
ตสฺมา น **โกจิ** อนตฺมโส สามิจิกมมฺปิ กตฺตพฺพํ มณฺญิตฺถ ๑

จริงอยู่ มารได้ตั้งใจ คือทำเวรัญชพราหมณ์ ผู้พอสีกว่าหลีกไปจากสำนักพระผู้มีพระภาคเท่านั้น และชาวนครทั้งสิ้น ให้ลุ่มหลงทั้งหมด ตลอดสถานที่ที่มีประมาณโยชน์หนึ่งโดยรอบ(เมืองเวรัญชา) อันเป็นสถานที่พวกภิกษุอาจเที่ยวไปปณิพาท ในเวลาก่อนฉันแล้วกลับมา ได้ทำให้พวกมนุษย์ทั้งหมดกำหนดไม่ได้แล้วก็หลีกไป เพราะฉะนั้น ใครๆ จึงไม่ได้ใส่ใจถึงกิจที่ตนควรทำ โดยที่สุตแม้สามิจิกรรม.

ก็ ปน **ภควาปิ** มาราวภูญฺณ อชานิตฺวา ตตฺถ วสฺสํ อุกฺโคตฺติ ๑

ถามว่า “ก็แม้พระผู้มีพระภาคไม่ทราบมารจะตั้งใจหรือ? จึงทรงเข้าจำพรรษาในเมืองเวรัญชานั้น.”

โน อชานิตฺวา ๑

แก้ว่า “ไม่ทรงทราบ ก็หาไม่ได้.”

อถ กสฺมา จมฺปาสาวตฺถิราชคหาทีนํ อณฺญตรสมิ น อุกฺโคตฺติ ๑

ถามว่า “เมื่อทรงทราบเช่นนั้น

เพราะเหตุไร จึงไม่ทรงเข้าจำพรรษา ในบรรดาพระนครแห่งใดแห่งหนึ่ง มีนครจัมปา สาวตถิและราชคฤห์เป็นต้น?”

[204] **ติฏฺฐนฺตุ จมฺปาสาวตฺถิราชคหาทีนํ.**

สเจปิ **ภควา** ตสมิ สํวฺจณเร อุตฺตรกฺรฺุ วา ติสฺสปุริ วา คนฺตฺวา วสฺสํ อุกฺกเจยฺย, ตปิ **มาโร** อวภูญฺเอย ๑

แก้ว่า “พระนครทั้งหลาย มีนครจัมปา สาวตถิ และราชคฤห์เป็นต้น จงยกไว้,

แม้ถ้าว่าพระผู้มีพระภาค ถึงเสด็จไปยังอุตรกฺุทวีปหรือไตรทศบุรี แล้วเข้าจำพรรษาในปีนั้นไซ้,

มารก็พึงตั้งใจชาวอุตรกฺุทวีปหรือไตรทศบุรีแม้มันได้.

โส กิร ตํ สํวฺจณํ อติวिय อาฆาเตน ปริยฺญฐิตฺจิตฺโต อโหสิ ๑

ได้ยินว่า มารนั้น ได้เป็นผู้มีจิตถูกความอาฆาตเข้ากลุ้มรุมอย่างยิ่ง ตลอดศกนั้น,

อิธ ปน **ภควา** อิมํ อติเรกํ การณํ อทฺทส “**อสฺสวาณิชา** ภิกฺขุณํ สงคฺหํ กิริสฺสนตฺติ ตสฺมา เวรณฺชายนเมว วสฺสํ อุกฺคณฺธิ ๑

ส่วนในเมืองเวรัญชานี้ พระผู้มีพระภาค ก็ได้ทรงเห็นเหตุการณ์นี้ ได้เป็นอย่างดีว่า

‘พวกพ่อค้าม้า จักทำการสงเคราะห์ภิกษุทั้งหลาย’ เพราะฉะนั้น จึงทรงเข้าพรรษาในเมืองเวรัญชานั่นแล.”

[มารไม่สามารถทำอันตรายแก่ปัจจัย ๔ ได้]

“ก็ ปน **มาโร** วาณิขเก อวภูญฺเฐตฺ น สกฺโกตฺติ ๑

ถามว่า “ก็มาร ไม่สามารถจะตั้งใจพวกพ่อค้าได้หรือ?”

โน น สกโกติ, เต ปน อวภูฏิตปริโยसान อคมีสุ ฯ

แก้วว่า “จะไม่สามารถ ก็หามิได้ แต่เพราะพ่อค้าเหล่านั้น ได้มาในเมื่อประชาชนถูกมารดลใจ เสร็จสิ้นลงแล้ว.”

“ปฏิณิวัตติตวา กสมมา น อวภูฏีสีติ ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร มารจึงไม่กลับมาดลใจอีกเล่า?”

อวิสยหตาย ฯ

แก้วว่า “เพราะไม่เป็นวิสัย จึงไม่กลับมา.”

น ทิ โส ตถาคตสส อภิหฏฐิกขาเย นิพพทานสส อปปิตวตตสส อนตรายํ กาคํ วิสทธิ ฯ

จริงอยู่ มารนั้น ย่อมไม่อาจเพื่อทำอันตราย แก่ภิกษาที่บุคคลนำไปเฉพาะพระตถาคต แก่นิพพทาน แก้ววัตถุทานที่บุคคลกำหนดถวายไว้แล้ว.

จตุณฺนํ ทิ น สกกา อนตรายโย กาคํ ฯ

ความจริง ใครๆ ไม่สามารถจะทำอันตรายแก่ปัจฉัย ๔ ได้.

กตเมสํ จตุณฺนํ ฯ

แก่ปัจฉัย ๔ เหล่าไหน?

(๑) ตถาคตสส อภิหฏฐิกขาสงเขเปน วา นิพพทานสส

อปปิตวตตสงเขเปน วา ปริจจตตานํ จตุณฺนํ ปจจยานํ น สกกา เกนจิ อนตรายโย กาคํ,

(๒) พุทธานํ ชีวิตสส น สกกา เกนจิ อนตรายโย กาคํ,

(๓) อสีติยา ออนุพยณชนานํ พยามปปกาย วา น สกกา เกนจิ อนตรายโย กาคํ

จณทิมสุริยเทวพรหมานมปิ ทิ ปภา ตถาคตสส ออนุพยณชนพยามปปกายปเทสํ ปตวา วิหิตานุกา วา โหนติ

(๔) พุทธานํ สพพณญตถญญานสส น สกกา เกนจิ อนตรายโย กาคุนฺติ

อิมสํ จตุณฺนํ น สกกา เกนจิ อนตรายโย กาคํ ฯ

ใครๆ ไม่สามารถจะทำอันตรายแก่ปัจฉัย ๔ เหล่านี้ คือ:-

(๑) ใครๆ ไม่สามารถจะทำอันตรายแก่นิพพทาน โดยสังเขปว่า ภิกษาที่บุคคลนำไปเฉพาะพระตถาคต

หรือแก่ปัจฉัย ๔ ที่บุคคลบริจาคแล้วแต่พระตถาคตโดยสังเขปว่าวัตถุทานที่บุคคลกำหนดถวายไว้แล้ว ๑,

(๒) ใครๆ ไม่สามารถจะทำอันตรายแก่พระชนมชีพ ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ ๑,

(๓) ใครๆ ไม่สามารถจะทำอันตรายแก่พระอนุพยัญชนะ ๘๐ หรือแก่พระรัศมี ที่ชานออกข้างละวาได้.

จริงอยู่ รัศมีแม่แห่งพระจันทร์ พระอาทิตย์ เทวดาและพรหม

พอไปถึงประเทศแห่งพระอนุพยัญชนะ และพระรัศมีที่ชานออกข้างละวา ของพระตถาคตแล้ว ก็หมดอำนาจไป ๑,

(๔) ใครๆ ไม่สามารถจะทำอันตรายแก่พระสัพพัญญุตญาณ ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ ๑

(รวมเป็น ๔ อย่าง ด้วยประการฉะนี้).

ตสมมา มาเรณ อกตณตรายภิกขํ ภควา สสาวกสงฆโม ตทา ปริภุชชิตี เวทิตพโพ ฯ

เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่

“พระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกเสวยและฉันภิกษา ที่มารทำอันตรายไม่ได้ในคราวนั้น.”

[พระผู้มีพระภาคตรัสถามสิ่งที่เป็นประโยชน์]

เอว ปริภูณชนโต จ เอกทิวส์ ฯ

ก็พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงเสวยอยู่อย่างนั้น วันหนึ่ง (ได้ทรงสดับเสียงครกแล).

“อัสโสสิ โข ภควา อุทฺถุขลสทฺทนฺติ ภควา ปตฺถปตฺถปฺลกํ โภจฺจฺญานทานํ ภิกฺขุณฺโณ [205] มุสฺสสงฆมฺภฺนฺนินฺตํ อุทฺถุขลสทฺทํ สุณฺนิ ฯ

หลายบทว่า อัสโสสิ โข ภควา อุทฺถุขลสทฺทํ ความว่า

พระผู้มีพระภาค ได้ทรงสดับเสียงครก ที่เกิดเพราะสาภกกระทบ (ครก) ของพวกภิกษุผู้เผลอตำข้าวแดงแล่งหนึ่งๆ อยู่.

ตโต ปรี “ชานนฺตปิ ตถาคตฺตํ อเวมาทึ, ยํ ปรีตํ “กัณฺฐุโช โส อานนฺท อุทฺถุขลสทฺทโถติ ปุจฺฉิ, ตสฺส ปรีหารทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ ฯ

พระธรรมสังคหาคารยทั้งหลาย กล่าวคำเป็นต้น ซึ่งมีต่อจากคำนั้นไปอย่างนี้ว่า “พระตถาคตทั้งหลาย แม้ทรงทราบอยู่”

ดังนี้ ก็เพื่อแสดงการเฉลยพระดำรัส ที่พระผู้มีพระภาค ตรัสถามข้างหน้าว่า “ดูก่อนอานนท! นั้นเสียงครกหรือหนอแล?”

ตตฺรํ ยํ สงฺเขปวณฺณนา ฯ

ในคำเหล่านั้น มีการพรรณนาโดยสังเขปดังต่อไปนี้:-

ตถาคตา นาม ชานนฺตปิ สเจ ตาทิสํ ปุจฺฉาการณํ โหติ ปุจฺฉนฺติ, สเจ ปน ตาทิสํ ปุจฺฉาการณํ นตฺถิ ชานนฺตปิ น ปุจฺฉนฺติ ฯ

ธรรมดว่า พระตถาคตทั้งหลาย แม้เมื่อทรงทราบอยู่ ถ้าเหตุแห่งการถามเช่นนั้น มีอยู่ไซ้ จึงตรัสถาม,

แต่ถ้าเหตุแห่งการถามเช่นนั้น ไม่มีไซ้, ถึงทรงทราบอยู่ ก็ไม่ตรัสถาม.

ยสฺมา ปน พุทฺธานํ อชานนํ นาม นตฺถิ ตสฺมา “อชานนฺตปิตี น วุตฺตํ ฯ

ก็เพราะขึ้นชื่อว่า สิ่งที่พระพุทเจ้าทั้งหลายไม่ทรงทราบ ไม่มี. เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่กล่าวคำว่า “แม้เมื่อไม่รู้.”

“กาลํ วิทิตฺวา ปุจฺฉนฺตฺติ

สเจ ตสฺสา ปุจฺฉาย โส กาลो โหติ เอวํ ตํ กาลํ วิทิตฺวา ปุจฺฉนฺติ,

สเจ น โหติ เอวํปิ กาลํ วิทิตฺวา น ปุจฺฉนฺติ ฯ

หลายบทว่า กาลํ วิทิตฺวา ปุจฺฉนฺติ ความว่า

ถ้าเวลาแห่งการตรัสถามนั้นๆ มีอยู่ไซ้, ทรงทราบกาลนั้นอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสถาม

ถ้าเวลาแห่งการตรัสถามนั้นๆ ไม่มีไซ้, ทรงทราบกาลแม้อย่างนั้นแล้ว ก็ไม่ตรัสถาม.

เอวํ ปุจฺฉนฺตปิ จ อตฺถสํหิตํ ตถาคตา ปุจฺฉนฺติ, ยํ อตฺถนินฺตํ การณนินฺตํ ตเทว ปุจฺฉนฺติ, โน อนตฺถสํหิตํ ฯ

อนึ่ง พระตถาคตทั้งหลาย แม้เมื่อจะตรัสถามอย่างนั้น ย่อมตรัสถามแต่คำที่ประกอบด้วยประโยชน์

คือ ย่อมตรัสถามเฉพาะแต่คำที่อิงอาศัยประโยชน์ อิงอาศัยเหตุเท่านั้น, หาตรัสถามคำที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ไม่.

กสฺมา ฯ

เพราะเหตุไร?

ยสฺมา อนตฺถสํหิตเต เสตฺถมาโต ตถาคตานํ ฯ

เพราะพระตถาคตทั้งหลาย ทรงขจัดคำที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์เสียได้ด้วยมรรคชื่อว่า เสตฺ.

เสตุ วุจจติ มคโค ฯ “มคเคนเว ตาทิสสส วจนสส มาโต สมุจเฉโหติ วุตต์ โหติ ฯ
มรรคทานเรียกว่า เสตุ.

มีคำอธิบายไว้ว่า “การขจัด คือ การตัดขาดด้วยดี ซึ่งคำเช่นนั้นด้วยมรรคนั่นเอง.”

อิทานิ “อตถสัหิตนติ เอตถ ยั อตถนิสสิตัง วจนัง ตถาคตา ปุจจนติ ตัง ทสเสนโต “ทวิหิ อากาเรหิติอาทิมหา ฯ
บัดนี้ ท่านพระอุบาลีเถระ เมื่อจะแสดงถึงพระดำรัส ที่อิงอาศัยประโยชน์ซึ่งพระตถาคตทั้งหลายตรัสถามนั้น
ในบทว่า อตถสณฺหิตัง นี้ จึงกล่าวคำมีอาทิว่า ทวิหิ อากาเรหิ ดังนี้.

ตถถ “อากาเรหิติ การเนหิ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อากาเรหิ คือ ด้วยเหตุทั้งหลาย.

“ธมฺมํ วา เทเสสสามาติ อตถูปตติยุตฺตํ สุตฺตํ วา ปุพฺพจริตการณยุตฺตํ ชาตกํ วา กถยิสสาม ฯ

สองบทว่า ธมฺมํ วา เทเสสสาม ความว่า เราจักแสดงพระสูตรที่ประกอบด้วยอรรถอุปตติเหตุ (คือเรื่องที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า)
หรือชาดกที่ประกอบด้วยเหตุแห่งบุรพจริต (คือความประพฤตินาชาติก่อน).

“สาวกานํ วา สิกฺขาปทํ ปญญาเปสสามาติ

สาวกานํ วา ตาย ปุจฺฉาย วิตีกกมํ ปากกั กตฺวา ครุํ วา ลหุํ วา สิกฺขาปทํ ปญญาเปสสาม อานํ ฐเปสสามาติ ฯ

หลายบทว่า สาวกานํ วา สิกฺขาปทํ ปญญาเปสสาม ความว่า หรือเราจักทำโทษที่ล่วงเกินให้ปรากฏ ด้วยการถามนั้น
แล้วจักบัญญัติสิกขาบท คือตั้งข้อบังคับหนักหรือเบาไว้แก่สาวกทั้งหลาย.

“อถฺโข ภควา ฯเปฯ เอตมตถํ อโรเจสฺสิติ เอตถ นตฺถิ กิณฺจิจ วุตตพฺพํ ฯ

ในคำว่า อถฺโข ภควา ฯเปฯ เอตมตถํ อโรเจสฺสิติ นี้ ห้ามคำอะไรๆ ที่ควรกล่าวไว้ไม่.

ปุพฺเพ วุตตเมว หิ ภิกฺขุณฺโณ ปตฺถปตฺถปฺลุกํ ปฏฺฐิลานํ สลฺลหุวตฺตติตํ [206] สามปากปริโมจนญจ อโรเจเนโต

“เอตมตถํ อโรเจสฺสิติ วุจจติ ฯ

เพราะว่า ท่านพระอานนท์เมื่อทูลบอกการได้ข่าวแดงแล่งหนึ่งๆ ความเป็นผู้มีความประพฤติเบา

และเปลื้องจากการหุงต้มให้สุกเอง ของพวกภิกษุ ที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วในตอนต้นนั้นแล เรียกว่า “ได้ทูลบอกข้อความนั้นแล้ว.”

[พวกภิกษุจำพรรษาเมืองเวรัญชาชนะความอดอยากได้]

“สาธุ สาธุ อานนทาติ อิหํ ปน ภควา อายุสมนตํ อานนทํ สมปทํ เสนโต อาห ฯ

ส่วนพระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงทำให้ท่านพระอานนท์รื่นเริง จึงได้ตรัสพระดำรัสที่ว่า “ดีละ ดีละ อานนท์!”

สาธุการํ ปน ทตฺวา ทวิสฺสุ อากาเรสุ เอกํ คเหตุวา ธมฺมํ เทเสเนโต อาห

“ตุมเหหิ อานนท สปริเสหิ วิชิตัง, ปจฺฉิมา ชนตา สาลิมฺโสทนํ อติมณฺญิสสตีติ ฯ

ก็แล ครั้นทรงประทานสาธุการแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมยอมรับเอาอาการอย่างหนึ่ง ในบรรดาอาการทั้ง ๒ จึงได้ตรัสว่า

“อานนท์! พวกเธอเป็นสัตบุรุษ ชนะวิเศษแล้ว, พวกเพื่อนสหพรหมจารีชั้นหลัง จักดูหมิ่นข้าพเจ้าและข้าพเจ้าที่ระคนด้วยเนื้อ.”

ตตราย อธิปาโย

“ตุมเหติ อานนท สปฺปริเสหิ เอวํ ทพภิกฺเข ทลลภปิณฺเส อิมาย สลลทฺทวฺตติตฺตาย อิมินา จ สลฺเลเชน วิชิตํ ฯ

ในคำว่า ตุมเหติ เป็นต้นนั้น มีอธิบายดังต่อไปนี้-

(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า) ” อานนท! ในคราวทพภิกขภัย คือ ในคราวที่มีก้อนข้าวอันหาได้ยากอย่างนี้ พวกท่านเป็นสัตบุรุษชนะวิเศษแล้ว ด้วยความเป็นผู้ประพฤติเบาใจ และด้วยธรรมอันเป็นเครื่องขุดเกลานี้.”

“ก็ วิชิตนฺติ ฯ

ถามว่า “พวกเธอชนะอะไร?”

ทพภิกขุ วิชิต, โลโภ วิชิต, อิจฺฉาจาโร วิชิต ฯ

แก้ว่า “ชนะทพภิกขภัยได้ ชนะความโลภได้ ชนะความประพฤติด້วยอำนาจแห่งความปรารถนาได้.”

กถิ ฯ

ถามว่า “ชนะอย่างไร?”

“อโย เวรุธา ทพภิกฺขา, สมฺนตโต ปน อนนฺตรา คามนิคฺมา ผลการณมิตสฺสสา สุภิกฺขา สุลภปิณฺสา, หนฺท มโย ตตฺถ คนฺตวา ปริภุณฺชิสฺสาม, เอวํ สนฺเตปิ ภควา อิวฺหา อมฺเห คนฺทิตฺวา วสตีติ เอกภิกฺขุสฺสาปิ จินฺตา วา วิฆาโต วา นตฺถิ.

แก้ว่า “แม้ภิกษุรูปหนึ่ง ย่อมไม่มีความคิด หรือความคับแค้นใจว่า

‘เมืองเวรุธานี้ มีภิกษาหาได้ยาก แต่บ้านและนิคมในระหว่างโดยรอบ (แห่งเมืองเวรุธานี้) มีข้าวกล้าโน้มลงด้วยความหนักคือผล คือว่ามีภิกษาดี มีก้อนข้าวหาได้โดยง่าย, เอาเถิดพวกเราไปที่บ้านและนิคมนั้นแล้ว จึงจักฉัน, แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น พระผู้มีพระภาค ก็คงทรงรับเอาพวกเราอยู่ในเมืองนี้ทีเดียว’ ดังนี้,

เอวํ ตาว ทพภิกฺขุ วิชิตํ อภิกฺกตํ อตฺตโน วเส วตฺตติ ฯ

ทพภิกขุอันภิกษุเหล่านั้นชนะได้แล้ว คือครอบงำได้แล้ว ได้แก่ ให้เป็นไปในอำนาจของตนแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้ก่อน.”

กถิ โลโภ วิชิต ฯ

ถามว่า “ชนะความโลภได้อย่างไร?”

“อโย เวรุธา ทพภิกฺขา, สมฺนตโต ปน อนนฺตรา คามนิคฺมา ผลการณมิตสฺสสา สุภิกฺขา สุลภปิณฺสา, หนฺท มโย ตตฺถ คนฺตวา ปริภุณฺชิสฺสามาติ โลภวเสน เอกภิกฺขุนาปิ รตฺติจฺเฉโท วา

‘ปัจฉิมิกาย ตตฺถ วสฺสํ อุปคฺฉมาติ วสฺสจฺเฉโท วา น กโต, เอวํ โลโภ วิชิตํ ฯ

แก้ว่า “แม้ภิกษุรูปหนึ่ง ไม่ได้ทำให้ราตรีขาดด้วยอำนาจแห่งความโลภว่า ‘เมืองเวรุธานี้ มีภิกษาหาได้ยาก, ส่วนบ้านและนิคมในระหว่างโดยรอบ (แห่งเมืองเวรุธานี้) มีข้าวกล้าโน้มลงด้วยความหนัก คือผล ได้แก่มีภิกษาดี มีก้อนข้าวหาได้โดยง่าย, เอาเถิด พวกเรา จักพากันไปฉันที่บ้านและนิคมนั้น

หรือไม่ได้ทำให้พรรษาขาด ด้วยคิดว่า ‘พวกเราจะเข้าพรรษา ในบ้านและนิคมนั้นในพรรษาหลัง’ ดังนี้,

ความโลภอันภิกษุเหล่านั้นชนะได้แล้วด้วยอาการอย่างนี้.”

กถิ อิจฺฉาจาโร วิชิต ฯ

ถามว่า “ชนะความประพฤติด ด้วยอำนาจแห่งความปรารถนาได้อย่างไร?”

“อัย เวรัญชา ทุพภิกขา, อิเม จ มนุสสา อมเห เทว ตโย มาเส วสนเตปี น กิสมิณฺจิจิ มณฺญนฺติ, ยนฺนุน มยฺ คุณวณฺชิชฺชํ กตฺวา ‘อสุโก ภิกขุ ปฐฺมสฺส ฆานสฺส ลาภี ฯเปฯ อสุโก ฉพฺภิณฺโณติ เหวํ มนุสฺसानํ อณฺญมณฺญํ [207] ปกาเสตฺวา กุจฺฉิ ปฺปฺพิชฺชคฺคิตฺวา ปจฺฉา สีลํ อธิภฺรฺชฺชเหยฺยามาติ เอกภิกขุณาปี เหวรฺรูปา อิจฺฉา น อุปฺปาทิตา, เหวํ อิจฺฉาจาโร วิชิโต อภิภูโต อตฺตโน วเส วตฺติตฺตติ ฯ”

แก้วว่า “แม้ภิกษุรูปหนึ่ง ไม่ได้ให้ความปรารถนาเห็นปานนี้เกิดขึ้นเลยว่า ‘เมืองเวรัญชานี้ ภิกษุหาได้ยาก และมนุษย์ทั้งหลายนี้ ย่อมไม่สำคัญพวกเรา แม้ผู้พักอยู่ตั้ง ๒-๓ เดือน ในคุณอะไรเลย, ไฉนหนอ! พวกเรา ทำการค้าคุณธรรม (อวดอุตตริมนุสสรธรรม) คือ ประกาศ ซึ่งกันและกัน แก่มนุษย์ทั้งหลายอย่างนี้ว่า ‘ภิกษุรูปโน้น ได้ปฐมฆาน ฯลฯ รูปโน้นได้อภิญญา ๖’ ดังนี้ แล้วปรนปรือท้องภายหลัง จึงค่อยอธิษฐานศีล’ ดังนี้, ความประพตติด้วยอำนาจแห่งความปรารถนา อันภิกษุเหล่านั้นชนะได้แล้ว คือครอบงำได้แล้ว เป็นไปในอำนาจของตนแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้.”

อนาคเต ปน ปจฺฉิมา ขนฺตา วิหารเ นิสินฺนา อปฺปกสิเรเนว ลภิตฺวาปี

“ก็ อิทํ อุตฺตณฺชุลํ อตฺทิกิลินฺนํ อโลณฺ อตฺทิลอนฺ อนมฺพิลํ อจฺจมฺพิลํ, โก อิมินา อตฺทิตฺวาทินา นเยน สาสิมฺโสทฺนํ อติมณฺญิสฺสตี โอลฺญาตํ อวณฺญาตํ กริสฺสตี ฯ”

ส่วนในอนาคต เพื่อนพรหมจารีชั้นหลัง นั่งอยู่ในวิหารแล้ว แม่ได้ (ภัตตาหาร) โดยความยากลำบากเพียงเล็กน้อย ก็จะดูหมิ่นข้าวสาลีและข้าวสุกที่ระคนด้วยเนื้อ คือ จักทำให้เป็นของดูหมิ่น น่าติเตียนโดยนัยเป็นต้นว่า “ข้าวสุกนี่อะไรกัน? เป็นท้องเส้น และไป ไม่เค็ม เค็มจัด ไม่เปรี้ยว เปรี้ยวจัด จะมีประโยชน์อะไรด้วยข้าวสุกนี้?” ดังนี้.

อถฺวา ขนฺบโท นาม น สพฺพกาลํ ทุพฺภิกโข โหติ, เอกทา ทุพฺภิกโข โหติ, เอกทา สุภิกโข โหติ, สฺวายํ ยทา สุภิกโข ภวิสฺสตี ตทา ตุมหากํ สบฺบุริสานํ อิมาย ปฺปฺพิชฺชิตฺยา ปสนฺนา มนุสฺสา ภิกขุณฺเ ยาคฺชชฺชกาทิจฺจปฺเภเทเน อเนกปฺปการํ สาสิวิกฺคิตํ มโสทฺนญจ ทาทพฺพํ มณฺญิสฺสนฺตี

ตํ ตุมเห นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ สกฺการํ ตุมหากํ สพรหมจารีสงฺฆาตา ปจฺฉิมา ขนฺตา ตุมหากํ อนฺตเร นิสฺสิตฺวา อนุภวมาเนา อติมณฺญิสฺสตี ตปฺปจฺจยํ มานญจ กริสฺสตี ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง (พระผู้มีพระภาค ตรัสอธิบายไว้ว่า)

“ขึ้นชื่อว่าชนบทจะมีรักษาหาได้ยากตลอดกาล ก็หาไม่ได้ คือ บางคราว ก็มีรักษาหาได้ยาก บางคราว ก็มีรักษาหาได้ง่าย ในกาลใด ชนบทนั้น จักมีรักษาหาได้ง่าย ในกาลนั้น มนุษย์ทั้งหลายเลื่อมใสต่อข้อปฏิบัตินี้ ของพวกท่านผู้เป็นสัตบุรุษแล้ว จักสำคัญข้าวสาลีวิกิตีและข้าวสุกที่ระคนด้วยเนื้อ อันมีประการหลายอย่าง โดยประภทมิข้าวต้มและของขบฉันเป็นต้น ที่ตนพึงถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย, ปจฺฉิมฺชนตาชน กล่าวคือ เพื่อนพรหมจารี ของพวกท่าน นั่งอยู่ในระหว่างพวกท่านแล้ว เสวยอยู่ซึ่งสักการะ ที่อาศัยพวกท่านเกิดขึ้นแล้วนั้นแล จักดูหมิ่น และจะทำความดูถูก อันมีการเสวยสักการะนั้นเป็นปัจจัย.”

ถลํ ฯ”

ถามว่า “จักทำความดูถูกอย่างไร?”

“กสมฺมา เอตฺตํ ปกฺกํ, ก็ ตุมหากํ ภาษนา น นตฺถิ ยตฺถ อตฺตโน สนตํ ปกฺกชฺชิตฺวา ฐฺเปยฺยาถาตี ฯ”

แก้วว่า “จักทำความดูถูกอย่างนี้ว่า ‘เพราะเหตุไร พวกท่านจึงหุงต้มภัตมีประมาณเท่านี้เล่า? ภาชนะของพวกท่าน ซึ่งเป็นที่ที่พวกท่านจะพึงใส่ของๆ ตนเก็บไว้ ไม่มีหรือ?’”

มหาโมคคัลลานสีหนาทกถา

“อโห อายสมา มหาโมคคัลลานโตอาทีสุ ฯ”

ในบททั้งหลายเป็นต้นว่า อโห อายสมา มหาโมคคัลลาน (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“อายสมาตี ปิยวจนเมตฺ, ครุการวสปปตีสสาธิวจนเมตฺ ฯ”

บทว่า อายสมา นี้ เป็นคำกล่าวด้วยความรัก, บทนี้เป็นชื่อแห่งความเคารพและความยำเกรงโดยฐานครู.

“มหาโมคคัลลานโต มหา จ โส คุณมहतเตน โมคคัลลาน จ โคตเตนาตี มหาโมคคัลลาน ฯ”

บทว่า มหาโมคคัลลาน ความว่า พระเถระนั้นชื่อว่า มหา โดยความเป็นผู้มีคุณใหญ่ และชื่อว่า โมคคัลลานะ โดยโคตร เพราะเหตุนั้น พระเถระนั้น จึงชื่อว่า มหาโมคคัลลานะ.

“เอตทโวจาตี เอตฺ อโวจ อิทานิ วตตพพฺ “เอตฺรหิ ฆนุเตตฺตอาทิวจัน ทสฺเสตี ฯ”

บทว่า เอตทโวจ ความว่า (ท่านพระมหาโมคคัลลานะ) ได้กราบพูลคำนี้ (กะพระผู้มีพระภาค)

คือแสดงคำเป็นต้นว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! บัดนี้ (เมืองเวรัญชามีภิกษาหาได้ยาก) ดังนี้. ที่ตนควรกราบพูลในบัดนี้

[ท่านพระมหาโมคคัลลานะพูลขออนุญาตพลิกแผ่นดิน]

กสฺมา อโวจ ฯ”

ถามว่า “(ท่านมหาโมคคัลลานะ) ได้กราบพูล (คำนี้) เพราะเหตุไร?”

เถโร กิร [208] ปพพชิตฺวา สตตเม ทิวเส สวากปารมีญานสส มตถกํ ปตฺโต สตถาราปี มหิทฺทิกตยา เอตทคฺเค ฐูปิตฺโต ฯ”

แก้ว่า “เพราะ ได้ยินว่า พระเถระบวชแล้ว ในวันที่ ๗ จึงได้ถึงที่สุดแห่งสวากบารมีญาณ ทั้งพระศาสดา ก็ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเอตทคคะ เพราะความที่ท่านเป็นผู้มีฤทธิ์มาก.

โส ตํ อตฺตโน มหิทฺทิกตํ นิสฺสาย จินฺเตสิ”

“อโย เวรัญชา ทฺพภิกฺขา ภิกฺขุ จ กิลมนตี, ยนฺนุนาหํ ปฐวี ปวิตเตตฺวา ภิกฺขุ ปปฏฺฐโกชฺ โภเชยยนตี ฯ”

พระเถระนั้น อาศัยความที่ตนเป็นผู้มีฤทธิ์มากนั้น จึงดำริว่า “เมืองเวรัญชานี้ มีภิกษาหาได้ยาก และภิกษุทั้งหลาย ก็ยอมลำบาก, ถ้าไฉนหนอ เราจะพลิกแผ่นดิน แล้วให้ภิกษุทั้งหลายฉันจวันดิน.”

อถสฺส เอตทโหสิ “สเจ ปนาหํ ภาควโต สนฺติเก วิหรนฺโต ภาควนฺตํ อยาจิตฺวา เอวํ กเรยฺยํ, น เม ตํ อสฺส ปฏฺฐูปิ, ยุคคฺคาโห วิย ภาควตา สทฺธิ กโต ภาเวยยาตี ตสฺมา ยาจิตฺกาโม อาคนฺตฺวา ภาควนฺตํ เอตทโวจ ฯ”

ครวณฺนั้นท่านได้มีความรำพึงดังนี้ว่า

“ก็ถ้าว่า เมื่อเราอยู่ในสำนักของพระผู้มีพระภาค จะไม่พูลขอกะพระผู้มีพระภาค แล้วพึงทำอย่างนั้นไซ้ไร.

ข้อนั้นจะไม่พึงเหมาะแก่เรา จะพึงเป็นเหมือนการแข่งดี ที่เราทำกับพระผู้มีพระภาค”

เพราะฉะนั้น พระเถระมีความประสงค์จะพูลขอ จึงมากราบพูลกล่าวคำนั้นกะพระผู้มีพระภาค.

[ภายใต้แผ่นดิน มีจวนดินที่มีรสโอชา]

“เหตุจิมตล สมปนฺนติ ปฐวียา กิร เหตุจิมตล ปฐวีณโต ปฐวีโซ ปฐวีปปภูโก อตถิ, ตํ สนฺธาย วทติ ฯ

สองบทว่า เหตุจิมตล สมปนฺนติ ความว่า

ได้ยินว่า พระเถระกล่าวหมายเอาฟองดิน โอชาดิน จวนดิน ซึ่งมีอยู่ในพื้นเบื้องล่างแห่งแผ่นดิน.

ตตถ “สมปนฺนติ มจฺรํ. “สาธฺรสนฺติ อตฺถโธ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมปนฺนติ แปลว่า มีรสหวาน. อธิบายว่า “มีรสดี.”

ยถา ทิ “ตตฺรสนฺ รุกฺโข สมปนฺนโผล จ อุปปนฺนโผล จาติ เอตถ “มจฺรโผลติ อตฺถโธ.

เอวมิธาปิ “สมปนฺนติ “มจฺรํ สาธฺรสนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

เหมือนอย่างในประโยคนี้นี้ว่า “ต้นไม่มีผลสมบูรณ์ และมีผลเกิดแล้ว พึงมีในสถานที่นั้น” ดังนี้

(พึงทราบ)ความหมายว่า “มีผลร่อย” ฉนั้นใดแล

แม้ในอธิการนี้ ก็ฉนั้น บัณฑิตพึงทราบความหมายแห่งบทว่า สมปนฺนติ นี้ว่า มีรสหวาน คือรสดี.

“เสยฺยถาปิ ขุทฺทกมฺรฺ อณีลกนฺติ อิทํ ปนฺสส มจฺรตฺยา โอปมฺมนิทฺสสนฺตลํ วุตฺตํ ฯ

ส่วนคำว่า เสยฺยถาปิ ขุทฺทกมฺรฺ อณีลกํ นี้ พระเถระกล่าวแล้ว ก็เพื่อแสดงข้ออุปมา

เพราะ(พื้นเบื้องล่างแห่งแผ่นดิน)นั้น เป็นธรรมชาติมีรสหวาน.

“ขุทฺทกมฺรฺติ ขุทฺทกมฺกฺชิกาทิ กตฺมฺรฺ ฯ

น้ำหวาน ที่ตัวแมลงผึ้งเล็กๆ ทำไว้แล้ว ชื่อว่า ขุทฺทกมฺรฺ (น้ำผึ้งหิว).

“อนีลกนฺติ นิมนฺกฺชิกํ นิมนฺกฺชิกนฺทกํ ปรีสุทฺธิํ ฯ

บทว่า อนีลกํ แปลว่า ไม่มีตัว คือไม่มีตัวอ่อน ได้แก่(น้ำผึ้ง)ที่ปรีสุทฺธิ.

เอตํ กิร มจฺรํ สพฺพมฺรฺติ อคฺคณฺจ เสฏฺฐณฺจ สุรฺสณฺจ โอลฺลวณฺตณฺจ ฯ

ได้ยินว่า น้ำผึ้งนั้นเป็นของเลิศ ประเสริฐ มีรสดี และมีโอชากว่าน้ำหวานทั้งหมด.

เตนาท “เสยฺยถาปิ ขุทฺทกมฺรฺ อณีลกํ เอวมฺสฺสาทฺนติ ฯ

เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงได้กล่าวว่า

เสยฺยถาปิ ขุทฺทกมฺรฺ อณีลกํ เอวมฺสฺสาทฺ (เป็นที่ชอบใจ เหมือนน้ำผึ้งหิว ที่ไม่มีตัวฉนั้น) ดังนี้ เป็นต้น.

“สาธาหํ ฆนฺเตติ สาธฺ อหํ ฆนฺเต ฯ

ประชุมหลายบทว่า สาธาหํ ฆนฺเต (ตัดบทว่า) สาธฺ อหํ ฆนฺเต.

(ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์) (จะพึงพลิกแผ่นดิน).

เอตถ จ “สาธฺติ อายาจณฺจณฺเมตํ ฯ

ก็บทว่า สาธฺ นั้น (ซึ่งมีอยู่)ใน(บทว่า สาธาหํ) นี้ เป็นคำกราบทูลขอ.

ปฐวีปรีวตฺตนิ อายาจณฺโต ทิ เถโร ภาควนฺตํ เอวมาท ฯ

จริงอยู่ พระเถระ เมื่อจะทราบทูลขออนุญาตการพลิกแผ่นดิน จึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคอย่างนั้น.

“ปริวัตเตยยนติ อุกกุชเชยย์ เหมฐิมิตล์ อูปริมฺ กเรยย์ ฯ”

บทว่า ปริวัตเตยย์ ความว่า ฟิงหยาจัน คือฟิงทำพื้นข้างล่างให้กลับขึ้นข้างบน.

กสฺมา ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร (พระเถระจึงต้องทำอย่างนั้น)?”

“เอวํ หิ กเต, สุเขน ภิกฺขุ ปปฺปกฺโกชฺ ปรุวิมณฺฑํ ปรีภุชฺชิสฺสนฺตีติ ฯ”

แก้ว่า “เพราะว่า เมื่อพระเถระทำอย่างนั้นแล้ว ภิกษุทั้งหลาย จักได้ฉันฉนวนดิน คือฟองดิน โดยสะดวก.”

อด [209] ภควา อนนฺถญาตฺกามาปิ เถรํ สีหนาทํ นทาเปตฺ ุจฺฉิ “เย ปน เต โมคคฺลลาน ปฐฺวินิสฺสีตา ปาณา เต ถลํ กริสฺสสีตี ฯ”

คราวนั้น พระผู้มีพระภาค แม้มีพระประสงค์จะไม่ทรงอนุญาตก็ตาม

แต่เพื่อให้พระเถระบันลือสีหนาท จึงตรัสถามว่า ‘โมคคัลลานะ! ก็เธोजักทำเหล่าสัตว์ผู้อาศัยแผ่นดินไว้อย่างไรเล่า?’

“เย ปฐฺวินิสฺสีตา คามนิคฺมาทีสุ ปาณา เต, ปฐฺวียา ปริวัตเตยฺมานาย, อากาเส สณฺฐาตุ อสฺกโกนฺเต ถลํ กริสฺสสี กถฺถ ฐฺเปสฺสสีตี ฯ”

ตรัสอธิบายไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลายในบ้านและนิคมเป็นต้นเหล่าใดผู้อาศัยแผ่นดินอยู่, เมื่อเธอพลิกแผ่นดิน, เธोजักทำสัตว์เหล่านั้นผู้ไม่สามารถจะดำรงอยู่ในอากาศได้อย่างไร? คือจักปักไว้ในสถานที่ไหนเล่า?”

อด เถโร ภควตา เอตทคฺเค ฐฺปิถวานุรูปฺ อตฺตโน อิถฺธานุภาวํ ปกาเสนฺโต “เอกาหํ ภนฺเตติอาทิมาห ฯ”

คราวนั้น พระเถระ เมื่อจะประกาศอิทธานูภาพของตนอันสมควรแก่ความที่ตนอันพระผู้มีพระภาค

ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทคคะ จึงได้กราบทูลว่า เอกาหํ ภนฺเต เป็นต้น.

ตสฺสสตฺถโธ “เอกํ อหํ ภนฺเต หตฺถํ, ยถา อยํ มหาปฐฺวี, เอวํ อภินิมฺมิสฺสามิ. ปฐฺวีสีทิสํ กริสฺสามิ.”

เอวํ กตฺวา, เย ปฐฺวินิสฺสีตา ปาณา, เต เอกสฺมี หตฺถตฺเต ฐฺิตฺเต ปาณฺเฑ ทฺุติยหตฺถตฺเต สฺงกาเมนฺโต วิย ตตฺถ สฺงกาเมสฺสามีตี ฯ”

ใจความแห่งคำว่ เอกาหํ ภนฺเต เป็นต้นนั้นว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้าพระองค์ จักนิรมิตมือข้างหนึ่ง เหมือนแผ่นดินใหญ่นี้ คือจักทำให้เป็นเช่นกับแผ่นดิน, ครั้นข้าพระองค์ทำอย่างนั้นแล้ว จักทำเหล่าสัตว์ผู้อาศัยแผ่นดินให้ก้าวไปบนมือนั้น เหมือนทำให้สัตว์ผู้ดำรงอยู่แล้วบนพื้นฝ่ามือข้างหนึ่งนั้น ก้าวไปบนพื้นฝ่ามือข้างที่สองฉะนั้น.”

[พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตให้พลิกแผ่นดิน]

อดสฺส ภควา อายาจนฺ ปฏิกฺขิปนฺโต “อลํ โมคคฺลลานาติอาทิมาห ฯ”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงคัดค้านการทูลขอของพระเถระนั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า “อย่าเลย โมคคัลลานะ!”

ตตฺถ “อลนฺติ ปฏิกฺเขปฺวจนํ ฯ”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลํ เป็นพระดำรัสที่ตรัสคัดค้าน.

“วิปลาสฺมปิ สตฺตา ปฏฺิลเภยฺยุนฺตี วิปริตคฺคาหฺมปิ สตฺตา สฺมปาปุณฺเณยฺยํ ฯ”

หลายบทว่า วิปลาสฺมปิ สตฺตา ปฏฺิลเภยฺยํ ความว่า สัตว์ทั้งหลายฟิงเข้าถึงแม้การถือคลาดเคลื่อนไป.

ถลํ ฯ

ถามว่า “ฟิงถึงการถือคลาดเคลื่อนอย่างไร?”

“อายนุ โข ปฐวี, อุทาหุ น อายนติ ฯ”

แก้ว่า “อย่างนี้ คือ ‘นี่เป็นแผ่นดิน หรือนี่มิใช่แผ่นดินหนอ’”

อถวา “อมหากั นุโช อัย คาโม, อุทาหุ อญญะสนติ ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง (ฟังถึงการถือเคล็ดเคลื่อนที่ตรงกันข้ามอย่างนี้คือ) “นี่เป็นหมู่บ้านของพวกเรา หรือเป็นหมู่บ้านของคนเหล่าอื่นหนอ.”

เอวี่ นิคมชนปทกเขตตารามาทีสุ ฯ

ในนิคม ชนบท นา และสวน เป็นต้น ก็มีนัยดังกล่าวมาแล้วนั้น.

น วา เอส วิปลลาโส ฯ อจินเตโย หิ อธิธิมโต อธิริวิโส ฯ

อีกอย่างหนึ่ง นั่นมิใช่วิปลลาส. แต่อธิริวิสัยของท่านผู้มีฤทธิ์ เป็นอจินไตย.

เอวี่ ปน วิปลลาสั ปฏิลเภยั “อิทฺ ทุพฺภิกขั นาม น อิทาเนว โหติ อนาคเตปิ ภวิสสติ.

ตทา ภิกขุ ตาทิสั อธิธิมนตฺ สพรหมจารี กุโธ ลภิสสนติ.

เต โสตาปนฺนสททาคามิอนาคามิสุกฺขวิปัสสกฺขมานลาภี ปฏิสสมภิตฺตปา ชิณฺสาวาปี สมานา

อิทธิพลาภาวา ปรกฺกลาณี ปิณฺชทาย อุปสงกมิสสนติ.

ส่วนมนุษย์ทั้งหลาย ฟังได้รับความเข้าใจผิด อย่างนี้ว่า

“ขึ้นชื่อว่า ทุพภิกขภัยนี้ หากจะมีในบัดนี้เท่านั้นไม่, แม้ในอนาคต ก็จักมี,

ในกาลนั้น ภิกษุทั้งหลาย จักได้เพื่อพรหมจารีผู้มีฤทธิ์เช่นนั้นแต่ที่ไหนเล่า?

ท่านเหล่านั้น เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระสุกฺขวิปัสสก ท่านผู้ได้ฌาน และผู้บรรลุปฏิสัมภิตา

แม้เป็นพระชินาสพกมี จักเข้าไปบิณฑบาตยังตระกูลอื่น เพราะไม่มีกำลังฤทธิ์.

ตตร มนุสฺसानั เอวี่ ภวิสสติ “ทุพฺพธกาเล ภิกขุ [210] สิกฺขาสู ปรีปรีการีโน อหฺลสุ.

เต คุณะ นิพพตเตตวา ทุพฺภิกขกาเล ปฐวี ปรีวตเตตวา ปปฺปฏโกชั ปรีภุญชิสฺสุ.

อิทานิ ปน สิกฺขาย ปรีปรีการีโน นตฺถิ. ยทิ สियั, ตเถว กเรยยั. น อมหากั ยงฺกิลฺลิจิ ปกฺกั วา อามั วา ขาทิดุํ ทเทยฺยุนฺติ.

(ความวิตก)อย่างนี้ ของมนุษย์ทั้งหลาย จักมีขึ้นใน(ภิกษุเหล่านั้น)ว่า

“ในครั้งพุทธกาล ภิกษุทั้งหลายได้เป็นผู้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ ในสิกขาทั้งหลายแล้ว,

ท่านเหล่านั้นได้ให้คุณทั้งหลายเกิดขึ้นแล้ว ทั้งในคราวมีทุพภิกขภัย ก็ได้พลิกแผ่นดิน แล้วฉันทวันดิน,

แต่บัดนี้ ท่านผู้บำเพ็ญให้บริบูรณ์ในสิกขาอย่างไม่มี,

ถ้าจะฟังมีไซ้ (ท่านเหล่านั้น)ก็ฟังจะทำเหมือนอย่างนั้นทีเดียว

ด้วยคิดว่า ‘มนุษย์ทั้งหลาย ไม่ฟังถวายบิณฑบาตที่สุกหรือดิบอย่างใดอย่างหนึ่ง แก่พวกเรา เพื่อขบฉัน’ ดังนี้,

เอวี่ เต สนฺเตสุเยว อริยบุคคลेषุ “นตฺถิ อริยบุคคลาติ อิมั วิปลลาสั ปฏิลเภยั ฯ”

เพราะความวิตกอย่างว่ามานี้ มนุษย์เหล่านั้นฟังได้วิปลลาส (ความเข้าใจเคลื่อนคลาด) นี้

ในพระอริยบุคคลทั้งหลาย ซึ่งมีตัวอยู่นั้นแหละว่า ‘พระอริยบุคคลทั้งหลาย ไม่มี’.

วิปลลาสวเสน จ อริเย ครหนฺตา อุปวทฺหนฺตา อปาญฺยคา ภเวยฺยั.

ก็แล มนุษย์ทั้งหลายผู้ได้ยินว่าร้ายอยู่ซึ่งพระอริยบุคคลด้วยอำนาจวิปลลาส (ความเข้าใจผิด) จะฟังเป็นผู้เข้าถึงอบาย.

ตสฺมา “มา เต รุจฺจิ ปฐฺวี ปรีวตเตตฺตุนฺติ ฯ

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “การพลิกแผ่นดิน เธออย่าขบใจเลย” ดังนี้.

อด เถโร อิมิ อายาจนิ อลภฺมานิ อณฺเฑยฺ ยาจฺนฺโต “สาธฺ ฆนฺเตตฺติอาทิมาทฺ ฯ

ลำดับนั้น พระเถระเมื่อทูลขอเรื่องนี้ไม่ได้ จะทูลขอเรื่องอื่น (ต่อไป) จึงได้กราบทูลคำมีอาทิว่า “ดีละ พระเจ้าข้า!”

ตมฺปิสฺส ภควา ปฏิกฺขิปนฺโต “อลิ โมคฺคัลลานาตฺติอาทิมาทฺ ฯ

พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงคัดค้านคำทูลขอเช่นนั้น ของพระเถระนั้น จึงตรัสพระดำรัส มีอาทิว่า “อย่าเลย โมคคัลลานะ!”

ตตถ ภิกฺขวาปิ น วุตฺตํ “วิปลาสมฺปิ สตฺตา ปฏฺลิเกยฺยุนฺติ, อถ โข ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว คเหตุพฺพํ ฯ

คำว่า “สัตว์ทั้งหลาย พึงได้รับแม้ซึ่งวิปลาส” ดังนี้

(พระผู้มีพระภาค)ไม่ได้ตรัสไว้ใน(คำว่า “อย่าเลย โมคคัลลานะ!” ดังนี้เป็นต้น)นี้ แม้ก็จริง,

ถึงกระนั้น บัณฑิตก็ควรถือเอา โดยนัยดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นนั้นแหละ.

อตฺถปิ จสฺส วุตฺตสฺสทิสฺเสว เวทิตพฺโพ ฯ

อนึ่ง แม้ใจความแห่ง(คำ)นั้น ก็ควรทราบเช่นกับที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง.

“ยทิ ปน ภควา อานุชานเยยฺย, เถโร ก็ กเรยฺยาทิ ฯ

ถามว่า “ก็ถ้าพระผู้มีพระภาค พึงทรงอนุญาตไซ้, พระเถระจะพึงทำอย่างไร?”

“มหาสมุทฺทํ เอเกน ปทวิทฺทาเรน อติกฺกมิตพฺพํ มาติกามตฺตํ อธิฏฺฐหิตฺวา นเพรฺบุจิมนฺทโต อุตฺตรกฺรุํ อภิมุขํ มคฺคํ นีหริตฺวา
อุตฺตรกฺรุํ คมนาคมนสมฺปนฺเน ฐฺาเน กตฺวา ทสฺเสยฺย ยถา ภิกฺขุ โคจรคามํ วิย ยถาสฺสุํ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา นิภฺขเมยฺยุนฺติ ฯ

แก้ว่า “พระเถระพึงอธิษฐานมหาสมุทฺทให้ขนาดเท่าเหมืองที่จะพึงข้ามด้วยอย่างเท้าก้าวเดียว

แล้วชักหนทางจากต้นสะเดาที่นเพรย์กษสิ่งอยู่ มุ่งหน้าตรงไปยังอุตฺตรกฺรุทวิป

แล้วแสดงอุตฺตรกฺรุทวิปไว้ในที่อันสมบูรณ์ด้วยการไปและการมา ให้ภิกษุทั้งหลายเข้าไปบิณฑบาตแล้วออกไปได้ตามสบาย
เหมือนเข้าไปสู่โคจรคามฉะนั้น.”

นิฏฺฐิตฺวา มหาโมคฺคัลลานสฺส สีหนาทกถา ฯ

สีหนาทกถา ของพระมหาโมคคัลลานะ จบ.

เรื่องปัญหาของพระสารีบุตร

อิทานิ อายสฺมา อุปาลิ วินยปฺพลญฺตติยา มุลโต ปฏฺติ นิทานํ ทสฺเสตฺถุ

สารีบุตรตตเถรสฺส สิกฺขาปทปฏฺฐิสฺสุตฺตํ วิตกฺกุปฺปาทํ ทสฺเสนฺโต “อถ โข อายสมฺโต สารีบุตรตสฺสชาติอาทิมาทฺ ฯ

บัดนี้ ท่านพระอุบาลี เมื่อจะแสดงการที่พระสารีบุตรเถระเกิดความรำพึง ที่ปฏิสังขตด้วยสิกขาบท

เพื่อแสดงนิทานตั้งต้นแต่เค้าเดิมแห่งการทรงบัญญัติพระวินัย จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า อถ โข อายสมฺโต สารีบุตรตสฺส ดังนี้.

ตตถ “รโห คตฺสฺสาติ รหฺสิ คตฺสฺส ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รโห คตฺสฺส แปลว่า “ไปแล้วในที่สงัด.”

“ปฏิสกลีนสชาติ ปฏิสกลีนสส เอภิภาวํ คตสส ฯ”

บทว่า ปฏิสกลีนสส แปลว่า หลีกเร้นอยู่ คือถึงความเป็นผู้โดดเดี่ยว.

[211] “กตเมसानนติ อตีเตสุ วิปสสิอาทิสฺสุ พุทฺเธสุ กตเมสํ ฯ”

บทว่า กตเมसानนํ ความว่า บรรดาพระพุทเจ้าทั้งหลาย มีพระวิปัสสีเป็นต้น ที่ล่วงไปแล้ว ของพระพุทเจ้าพระองค์ไหน?

จิรํ อสส จูติ จิรา วา อสส จูตีติ จิรญฺญูติกํ ฯ”

(พรหมจรรย์)ชื่อว่าดำรงอยู่นาน เพราะอรรถว่า พรหมจรรย์นั้นดำรงอยู่ตลอดกาลนาน หรือมีการดำรงอยู่นาน.

เสสเมตถ อุตฺตานปทตฺถเมว ฯ”

คำที่ยังเหลือใน(บทว่า อถ โหน อายสมฺโมโต เป็นต้น)นี้ มีใจความเฉพาะบทต้นทั้งนั้น.

“กึ ปน เถโร อิมํ อตฺตปริวิตกํ สยํ วินิจฺฉินฺตุํ น สกโกตีติ ฯ”

ถามว่า “ก็พระเถระ ไม่สามารถจะวินิจฉัยความปริวิตกของตนนี้ ด้วยตนเองหรือ?”

วูจฺจเต ฯ”

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป:-

สกโกติ จ น สกโกติ จ ฯ”

พระเถระ ทั้งสามารถ ทั้งไม่สามารถ.

อํ ติ “อิมํ นาม พุทฺธานํ สาสนํ น จิรญฺญูติกํ อโหสิ, อิมํ จิรญฺญูติกนฺติ เอตฺตํ สกโกติ วินิจฺฉินฺตุํ.”

“อิมินา ปน การณน น จิรญฺญูติกํ อโหสิ, อิมินา จิรญฺญูติกนฺติ เอตํ น สกโกติ ฯ”

จริงอยู่ พระสารีบุตรเถระนี้ ย่อมสามารถวินิจฉัยเหตุมีประมาณเท่านี้ได้

คือ “ธรรมดา ศาสนาของพระพุทเจ้าเหล่านี้ ดำรงอยู่ไม่ได้มานาน, ของพระพุทเจ้าเหล่านี้ ดำรงอยู่ได้นาน”

แต่ท่านไม่สามารถจะวินิจฉัยเหตุนี้ว่า “ศาสนาดำรงอยู่ไม่ได้มานานเพราะเหตุนี้ ดำรงอยู่ได้นานเพราะเหตุนี้” ดังนี้.

มหาปทุมตเถโร ปนาห “เอตมปิ โสฬสฺวิชาย ปญฺญา ย มตถกปฺปตฺตสส อคฺคสาวกสฺส น ภาริยํ.”

สมมาสมพุทฺเธน ปน สทฺธิ เอกญฺฐาเน วสนตฺสส สยํ วินิจฺฉยกรณํ ตฺลํ ฉฯฯเตตฺวา หตฺถเนน ตฺลนสทิสํ โหตีติ

ภควนฺตํเยว อุปสงกมิตฺวา ปุจฺฉิ ฯ”

ส่วนพระมหาปทุมเถระ กล่าวไว้ว่า

“เหตุการณ์เมื่อนั้น ก็เป็นของไม่หนักแก่พระอัครสาวก ผู้ได้บรรลุที่สุดยอดแห่งปัญญา ๑๖ อย่างเลย,

ส่วนการที่พระอัครสาวก ผู้อยู่ในสถานที่เดียวกันกับพระสัมมาสัมพุทเจ้า ทำการวินิจฉัยเสียเอง

ก็เป็นเช่นกันการที่ตรงซ้งแล้ว กลับซ้งด้วยมือ. เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงเข้าไปเฝ้าทูลถามพระผู้มีพระภาคเสียทีเดียว.

อถสส ภควา ปุจฺฉํ วิสฺขเขนฺโต “ภควโต จ สารีปุตฺต วิปสสิสฺสชาติอาทิมาย ฯ”

ถัดจากนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงวิสัชนาคำทูลถามของพระเถระนั้น

จึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า ภควโต จ สารีปุตฺต วิปสสิสฺส ดังนี้.

ตี อุตุตตานตถเมว ฯ

คำนั้นมีเนื้อความตั้งทั้งนั้น.

ปุณ เถโร การณ์ ปุจฉนโต “โก นุโข ฆนเต เหตุติอาทิมาห ฯ

พระเถระ เมื่อจะทูลถามถึงเหตุการณ์ต่อไปอีก จึงได้กราบทูลคำมีอาทิว่า โก นุ โข ฆนเต เหตุ. (อะไรหนอแลเป็นเหตุ พระเจ้าข้า!)

ตตถ “โก นุโข ฆนเตติ การณปุจฉา ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โก นุ โข ฆนเต เป็นคำทูลถามถึงเหตุการณ์.

ตสส “กตโม นุโข ฆนเตติ อตโถ ฯ

ใจความแห่งบทนั้นว่า “เหตุเป็นไฉนหนอแล พระเจ้าข้า!”

“เหตุ ปจฺจโยติ อุกฺขเมตฺติ การณาธิวณฺณิ ฯ

คำทั้งสองนี้คือ “เหตุ ปจฺจโย” เป็นชื่อแห่งการณ.

การณฺ หิ, ยสฺมา เตน ตสฺส ผลํ หิโนติ ปวตตติ, ตสฺมา “เหตุติ วุจฺจติ ฯ

จริงอยู่ การณ ท่านเรียกว่า “เหตุ” เพราะเป็นเครื่องไหลออก คือเป็นไปแห่งผล ของการณนั้น.

ยสฺมา ตํ ปฏฺิจฺจ เอติ ปวตตติ ตสฺมา “ปจฺจโยติ วุจฺจติ ฯ

เพราะ(ผล)อาศัย(การณ)นั้นแล้วจึงดำเนิน คือจึงเป็นไปได้ ฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า “ปัจจัย”

เอวํ อตฺถโต เอกมปิ โวหารวเสน วจนสิลฺลิกฺขฺฐตฺยา ย จ ตตฺร ตตฺร เอตํ อุกฺขมปิ วุจฺจติ ฯ

บทแม้ทั้งสองนี้ในที่นั้นๆ แม้เป็นอันเดียวกันโดยใจความ

พระเถระก็กล่าวไว้ ด้วยอำนาจแห่งโวหาร และด้วยความสละสลวยแห่งถ้อยคำ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น.

เสสเมตถ อุตุตตานตถเมว ฯ

คำที่เหลือ ใน(คำว่า โก นุ โข เป็นต้น)นี้ ก็มีเนื้อความตั้งทั้งนั้น.

[พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเพราะบริษัทมีมากหรือน้อยก็หาไม่]

อิทานิ ตํ เหตุญจ ปจฺจยญจ ทสฺเสตฺถุ ภควา จ “สารีปุตฺต วิปสฺสีติอาทิมาห ฯ

ก็เพื่อจะแสดงเหตุและปัจจัยนั้น ในบัดนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า “สารีปุตฺต วิปสฺสี.”

ตตถ “กิลาสฺุโน อหฺสฺนฺติ [212] น อาลสิยกิลาสฺุโน ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กิลาสฺุโน อหฺสฺุ ความว่า

(พระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระวิปสฺสีเป็นต้น) ได้ทรงท้อพระทัยเพราะความเกียจคร้าน ก็หาไม่ได้.

น หิ พุทฺธานํ อาลสิยํ วา โอสฺนฺนวิริยตา วา อตฺถิ ฯ

จริงอยู่ ความเกียจคร้านก็ดี ความมีพระวิริยภาพย่อนหย่อนก็ดี ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย หาไม่มี.

พุทธา หิ เอกสส วา ทูวินฺนํ วา สกลจกฺกฺวาฬสฺส วา ฌมฺมํ เทเสฺนตา สมเกเนว อุสฺสาเหฺน เทเสฺนติ.

น ปริสาย อปฺปภาวํ ทิสฺวา โอสฺสนวิริยา โหนฺติ, นาปิ มหฺนตภาวํ ทิสฺวา อุสฺสนวิริยา ฯ

เพราะว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่จักรวาลหนึ่งก็ดี สองจักรวาลก็ดี จักรวาลทั้งสิ้นก็ดี ย่อมทรงแสดงด้วยพระอุตสาหะเสมอกันทีเดียว. ครั้นทรงเห็นบริษัทมีจำนวนน้อยแล้ว ทรงลดพระวิริยาภาพลงก็หาไม่, ทั้งทรงเห็นบริษัทมีจำนวนมากแล้ว ทรงมีพระวิริยาภาพมากขึ้นก็หาไม่.

ยถา หิ สีโห มิคฺราชา สตฺตณฺณํ ทิวสํ อจฺจเยน โคจฺราย ปกฺกมฺนฺโต ชุทฺทเก วา มหฺนเต วา ปาเณ ทิสฺวา

เอกสฺทิสฺเสเนว เวเคน ปตฺติ. ตํ กิสฺส เหตุ. “มา เม ชโว ปริหาเยตี.

เอวํ พุทฺธา อปฺปกาย วา มหฺติยา วา ปริสาย สมเกเนว อุสฺสาเหฺน ฌมฺมํ เทเสฺนติ. ตํ กิสฺส เหตุ. “มา โน ฌมฺมครุกา” ปริหาเยตี ฯ

เหมือนอย่างว่า พญาสีหิมิคฺราช ล่วงไป ๗ วัน จึงออกไปเพื่อหากิน

ครั้นพบเห็นสัตว์ เล็กหรือใหญ่ก็ตาม ย่อมวิ่งไปโดยเขว้าอันเร็วเช่นเดียวกันเสมอ,

ข้อนั้น เพราะเหตุแห่งอะไร? เพราะเหตุ(แห่งความใส่ใจ)ว่า “ความเร็วของเราอย่าได้เสื่อมไป” ดังนี้ ฉนฺใด

พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ฉนนั้น ย่อมทรงแสดงธรรมแก่บริษัท จะมีจำนวนน้อยหรือมากก็ตาม ก็ด้วยพระอุตสาหะเสมอกันทั้งนั้น,

ข้อนั้น เพราะเหตุไร? เพราะเหตุ(แห่งความใส่ใจพระทัย)อยู่ว่า “เหล่าชนผู้หนักในธรรมของเรา อย่าได้เสื่อมไป” ดังนี้.

ฌมฺมครุโน หิ พุทฺธา ฌมฺมคารวติ ฯ

จริงอยู่ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงหนักในธรรม ทรงเคารพพระธรรมแล.

ยถา ปน อุมหากํ ภควา มหาสมุทฺทํ ปูริยมาโน วีย วิตฺถาเรน ฌมฺมํ เทเสฺสิ. เอวํ เต น เทเสฺสุ ฯ

เหมือนอย่างว่า พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลาย ได้ทรงแสดงธรรมโดยพิสดาร

ดฺจ (วลาหกเทวดา) ยังมหาสมุทฺทสาครให้เต็มเปี่ยมอยู่ ฉนฺใด.

(พระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระวิปัสสีเป็นต้น)เหล่านั้น หาได้แสดงธรรมฉนนั้นไม่.

กสฺมา ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

สฺตฺตานิ อปฺปรชฺชกฺขตาย ฯ

แก้ว่า “เพราะความที่สัตว์ทั้งหลาย มีธุลีคือกิเลสในปัญญาจักขุน้อยเบาบาง.”

เตสํ กิร กाले ทีฆายุกา สฺตฺตา อปฺปรชฺชกา อहेสุ ฯ

ดังได้สดับมาว่า ในกาลแห่ง(พระพุทธเจ้า)เหล่านั้น สัตว์ทั้งหลายมีอายุยืนนาน ได้เป็นผู้มีธุลีคือกิเลสในปัญญาจักขุน้อยเบาบาง.

เต จตุสฺสจฺจปฏฺฐิสฺยุตฺตํ เอกคาถมฺปิ สฺตฺวา ฌมฺมํ อภิสฺเมเนติ. ตสฺมา น วิตฺถาเรน ฌมฺมํ เทเสฺสุ ฯ

สัตว์เหล่านั้น พอได้สดับแม้พระคาถาเดียว ที่ประกอบด้วยสัจจะ ๔ ย่อมบรรลุธรรมได้.

เพราะเหตุฉนนั้น พระพุทธเจ้าเหล่านั้น จึงไม่ทรงแสดงธรรมโดยพิสดาร.

เตเนว การณน อปฺปกณฺจ เนสํ อโหสิ สุตตํ ๑เปฯ เวทลฺลนฺติ ๑

ก็เพราะเหตุนี้แหละ นวักศัตถุศาสน์ของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น

คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัပ္ภุตธรรม เวทลละ จึงได้มีน้อย.

ตตถ สุตตาทีนํ นานตตํ ปฐมฺสงคีติวณฺณนายํ วุตตเมว ๑

ความที่(นวักศัตถุศาสน์)มีสุตตะเป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ใน(คำว่า อปฺปกณฺจ เป็นต้น)นั้น เป็นต่าง ๆ กัน
ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้ว ในวรรณนาปฐมสังคีตินั้นแล.

[พระวิปัสสีเป็นต้นหาได้ทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นต้นไม่]

“อปฺปญฺญตฺตํ สวากานํ สิกขาปทฺนฺติ สวากานํ นิทฺโทยสฺตาย โทสฺยานุรูปตฺตาย ปญฺญาเปตพฺพํ

สฺตตฺวาปตฺติกฺขนฺธวเสน อาณาสิกขาบทํ อปฺปญฺญตฺตํ ๑

หลายบทว่า อปฺปญฺญตฺตํ สวากานํ สิกขาปทํ ความว่า สิกขาบทคือข้อบังคับด้วยอำนาจอาบัติ ๗ กอง ที่ควรทรงบัญญัติ
โดยสมควรแก่โทษ อันพระพุทธเจ้ามีพระวิปัสสีเป็นต้นเหล่านั้น ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้แก่พระสาวกทั้งหลาย เพราะเป็นผู้ไม่มีโทษ.

“อนุทฺธิกฺขํ ปาฏิโมกฺขนฺติ” [213] อนุทตฺตมาสํ อาณปาฏิโมกฺขํ อนุทฺธิกฺขํ อโหสิ ๑

สองบทว่า อนุทฺธิกฺขํ ปาฏิโมกฺขํ ความว่า พระปาฏิโมกข์คือข้อบังคับ ก็มีได้ทรงแสดงทุกกึ่งเดือน.

โหวาทปาฏิโมกฺขเมว เต อุทฺทิสฺสุ ๑

(พระพุทธเจ้า)เหล่านั้น ได้ทรงแสดงเฉพาะโหวาทปาฏิโมกข์เท่านั้น.

ตมปิ จ โน อนุทตฺตมาสํ ๑

และแม้(โหวาทปาฏิโมกข์)นั้น ก็มีได้(แสดง)ทุกกึ่งเดือน.

ตถา ทิ วิปสฺสี ภควา ฉนฺนํ ฉนฺนํ วสฺसानํ สกึ สกึ โหวาทปาฏิโมกฺขํ อุทฺทิสฺสุ ๑

จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาควิปัสสี ทรงแสดงโหวาทปาฏิโมกข์ ๖ เดือนต่อครั้งๆ.

ตถฺยจฺโฆ สามเยว ๑

ก็แล โหวาทปาฏิโมกข์นั้น ทรงแสดงด้วยพระองค์เองทั้งนั้น.

สวากา ปนสฺส อตฺตโน อตฺตโน วสนฺภูฏาเนสุ น อุทฺทิสฺสุ ๑

ส่วนพวกสาวกของพระองค์มิได้แสดง ในที่อยู่ของตนๆ.

สกลขมฺพทีเป เอกสมิเยว ฐาเน พนฺธุมติยา ราชธานียา เขเม มิคทาเย วิปสฺสีสส ภควโต วสนฺภูฏาเน สฟฺโพนฺติ ภิกฺขุสงฺฆโม อุโปสฺถํ อกาสิ ๑

ภิกษุสงฆ์แม้ทั้งหมดในสกลขมพทวีป กระทำอุโบสถ ในที่แห่งเดียวเท่านั้น

คือในอุทยานเขมมิคทายวันใกล้ราชธานี ชื่อพันธุมติ อันเป็นที่เสด็จประทับของพระผู้มีพระภาควิปัสสี.

ตยจโย สงฆุโปสถเมว น คณฺโสปสฺสํ น ปุคฺคฺลฺโสปสฺสํ น ปาริสฺสุทฺธิอุโปสฺสํ น อธิฏฺฐานฺโสปสฺสํ ๗
ก็แล อุโปสถนั้น ได้กระทำเป็นสังฆอุโปสถอย่างเดียว
หาได้กระทำเป็นคณะอุโปสถ บุคคลอุโปสถ ปาริสฺสุทฺธิอุโปสถ อธิฏฺฐานอุโปสถไม่.

ตทา กิร ชมฺพฺพีเป จตฺราสีติวิหารสทฺสทานิ โหนติ ๗

ได้ทราบว่าเป็นเวลานั้น ในชมพูทวีป มีวิหาร ๘๔,๐๐๐ ตำบล.

เอกเมกสมิ^๑ วิหารเ อพฺโพกนิณฺณานิ ทสฺสปี วิสฺสปี ตีสฺสปี ภิกฺขุสทฺสทานิ วสนฺติ ภิกฺขุโยปี วสนฺติ ๗

ในวิหารแต่ละตำบลมีภิกษุอยู่เคลื่อนไป วิหารละ ๑๐,๐๐๐ รูปบ้าง ๒๐,๐๐๐ รูปบ้าง ๓๐,๐๐๐ รูปบ้าง เกินไปบ้าง.

[พวกเทวดาบอกวันทำอุโบสถแก่พวกภิกษุ]

อุโปสธาโรจิตกา เทวตา ตตถ ตตถ คนฺตวา อาร์เจนฺติ “มาริสสา เอกํ วสฺสํ อติกฺกนฺตํ เทว ตีณิ จตฺตาริ ปณฺจ วสฺसानิ อติกฺกนฺตานิ,
อิทํ ญฺญฺหฺมฺว สฺสํ. อาคมินิยา ปุณฺณมาสิณิยา, พุทฺธสฺสนตฺถํ อุโปสทกฺกณฺตถฺถยฺจ คนฺตพฺพํ. สมฺปตฺโต โว สนนฺิปาตกาโลติ ๗

พวกเทวดาผู้บอกวันอุโบสถ เทียวไปบอกในที่นั้นๆ ว่า

“ท่านผู้มีนिरทุกข์ทั้งหลาย! ล่วงไปแล้วปีหนึ่ง ล่วงไปแล้ว ๒ ปี ๓ ปี ๔ ปี ๕ ปี,

นี่ปีที่ ๖ เมื่อดีเถิดเอนเพี้ยมาถึง, พวกท่านควรไปเพื่อเฝ้าพระพุทธเจ้าและเพื่อทำอุโบสถ. กาลประชุมของพวกท่านมาถึงแล้ว.”

ตโต สานฺนภาวา ภิกฺขุ อตฺตโน อานฺนภาเวน คจฺจนฺติ ๗

ในเวลานั้น พวกภิกษุผู้มีอานุภาพ ก็ไปด้วยอานุภาพของตน.

อิตเร เทวตานฺนภาเวน ๗

พวกนอกนี้ไปด้วยอานุภาพของเทวดา.

กถํ ๗ เต กิร ภิกฺขุ ปาจิณฺสมุทฺทนฺเต ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณฺสมุทฺทนฺเต วา ฐิตา

คฺมียวตฺตํ ปุเรตฺวา ปตฺตจิวฺรมาทาย “คจฺฉามาติ จิตฺตํ อุปฺปาเทนฺติ ๗

ถามว่า “พวกนอกนี้ไปด้วยอานุภาพของเทวดาได้อย่างไร?”

ตอบว่า “ได้ทราบว่า ภิกษุเหล่านั้นผู้อยู่ใกล้สมุทรทางทิศปราจีน หรือใกล้สมุทรทางทิศปัจฉิมอุตรและทักษิณ

บำเพ็ญกัมมียวัตร แล้วถือเอาบาตรและจีวร ยังความคิดให้เกิดขึ้นว่า “จะไป.”

สทฺ จิตฺตฺอุปฺปาทา อุโปสทคฺคํ คตฺวา โหนฺติ ๗

พร้อมด้วยจิตตอุปบาท พวกเธอก็เป็นผู้ไปสู่โรงอุโบสถทีเดียว.

เต วิปสฺสีสมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา นิสินฺหนฺติ ๗

พวกเธอลวยอภิวาทพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วนั่งอยู่.

[โอวาทปาฏิโมกขคาถา]

ภควาปี สุนนินินนาย [214] ปริสาย อิมิ โอวาทปาฏิโมกข์ อุททิสติ.

แม้พระผู้มีพระภาค ก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์นี้ ในบริษัทผู้นั่งประชุมกันแล้วว่า

ชนตี ปรหม์ ตโป ตีติกขา

นิพพานิ ปรหม์ วทนติ พุทธา

น ทิ ปพพชิตโต ปรูพชาติ

สมโณ โหติ ปรี วิเรชฺชยนฺโต

สพพปาปสส อกรรม

กุสลสุสุมปทา

สจิตตปริโยทปน

เอตํ พุทธาน สาสน

อนุปวาโท อนุปฆาโต

ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร

มตตถญฺตา จ ภาตตสมิ

ปนตถญจ สยนาสน

อริจิตเต จ อาโยโค

เอตํ พุทธาน สาสนนฺติ^๑ ฯ

ความอดทน คือความอดกลั้น เป็นธรรมเผาบาปอย่างยิ่ง

ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมกล่าวพระนิพพานว่าเป็นเยี่ยม

ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่เชื่อว่าเป็นบรรพชิตเลย

ผู้เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ ไม่เชื่อว่าเป็นสมณะ.

ความไม่ทำบาปทั้งสิ้น ความยังกุศลให้ถึงพร้อม ความทำจิตของตนให้ผ่องใส

นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

ความไม่กล่าวร้าย ความไม่ทำร้าย ความสํารวมในพระปาฏิโมกข์

ความเป็นผู้รู้ประมาณในภัตตาหาร ที่นอนที่นั่งอันสงัด และ

ความประกอบโดยเอื้อเพื่อในอริจิต นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

เอเตเนว อุปาเยน อิตเรสมปิ พุทธานํ ปาฏิโมกฺขุทเทโส เวทิตพฺโพ ฯ

พึงทราบปาฏิโมกข์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย แม้นอกนี้ โดยอุบายนี้นั้นแล.

สพพพุทธานํ ทิ อิมา ติสฺโสว โอวาทปาฏิโมกฺขคาถาย โหนติ ฯ

จริงอยู่ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ มีพระโอวาทปาฏิโมกขคาถาเพียง ๓ คาถานี้เท่านั้น.

ตา ทีฆายุกพุทธานํ ยาว สาสนปริยฺนตา อุทเทสมาคจฺฉนฺติ ฯ

คาถาเหล่านั้น ย่อมมาสู่อุเทศ จนถึงที่สุดแห่งพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้มีพระชนมายุยืนยาวนานทั้งหลาย.

อปฺปายุกพุทธานํ ปน ปฐฺมโทยิเยว ฯ

แต่สำหรับพระพุทธเจ้าผู้มีพระชนมายุน้อยทั้งหลาย คาถาเหล่านั้นมาสู่อุเทศเฉพาะในปฐมโทยิกาลเท่านั้น.

สิกขาปทบัญญัติกาลโต ปน ปญฺติ อาณาปาฏิโมกขเมว อุททิสฺยติ ฯ

ด้วยว่า จำเดิมตั้งแต่เวลาทรงบัญญัติสิกขาบทมา ก็แสดงเฉพาะอาณาปาฏิโมกข์เท่านั้น.

ตถจฺโจ ภิคุชฺเชว อุททิสฺนติ, น พุทฺธา ฯ

ก็แล อาณาปาฏิโมกข์นั้น พวกภิกษุเท่านั้นแสดง พระพุทธเจ้าทั้งหลายหาทรงแสดงไม่.

ตสฺมา อมหากมปิ ภควา ปฐฺมโพรฺธิย วิสฺตวสฺสมตฺตเมว อิห โโอวาทปาฏิโมกข์ อุททิสฺสิ ฯ

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค แม่ของพวกเรา ก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์นี้

ตลอดเวลาเพียง ๒๐ พรรษา ในปฐมโพธิกาลเท่านั้น.

[เหตุที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงทำอุโบสถและปาฏิโมกข์]

อถกทิวสํ ปุพฺพาราม มิคฺรมาตุปาสาเท นิสฺสินโน ภิคุชฺ อามนฺเตสิ

“น ทานาหํ ภิคุชฺเว อิโต ปรี อุโปสถํ กริสฺสามิ, ปาฏิโมกข์ อุททิสฺสามิ.

ตุมฺเหว ทานิ ภิคุชฺเว อิโต ปรี อุโปสถํ กรเยยฺยถ, ปาฏิโมกข์ [215] อุททิสฺเสยฺยถ.

อภฺรฺฐานเมตํ ภิคุชฺเว อนวกาโส, ยํ ตถาคโต อปริสุทฺธาย ปริสฺสาย อุโปสถํ กรเยยฺย ปาฏิโมกข์ อุททิสฺเสยฺยชาติ” ฯ

ต่อมาวันหนึ่ง (พระผู้มีพระภาค) ประทับนั่งอยู่ที่ปราสาทของมิกคารมารดา ในบุพพาราม ได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า

“ภิกษุทั้งหลาย! ตั้งแต่บัดนี้ไป เราจักไม่ทำอุโบสถ จักไม่แสดงปาฏิโมกข์,

ภิกษุทั้งหลาย! ต่อแต่นี้ไปพวกเธอเท่านั้น พึงทำอุโบสถ พึงแสดงปาฏิโมกข์,

ภิกษุทั้งหลาย! มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ที่พระตถาคตจะพึงทำอุโบสถ พึงแสดงปาฏิโมกข์ ในบริษัทผู้ไม่บริสุทธิ์”.

ตโต ปญฺญาย ภิคุชฺ อาณาปาฏิโมกข์ อุททิสฺนติ ฯ

ตั้งแต่นั้นมา พวกภิกษุก็แสดงอาณาปาฏิโมกข์.

อิหิ อาณาปาฏิโมกข์ เตสํ อนฺุทฺทิจฺฉํ อโหสิ ฯ

อาณาปาฏิโมกข์ นี้เป็นของอันพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ มีพระวิปัสสีเป็นต้น ไม่ทรงยกขึ้นแสดงแก่ภิกษุเหล่านั้น.

เตน วุตฺตํ “อนฺุทฺทิจฺฉํ ปาฏิโมกฺขนติ ฯ

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำว่า อนฺุทฺทิจฺฉํ ปาฏิโมกข์.

[เหตุให้พระศาสดาทรงอยู่ไม่นานและนาน]

“เตสํ พุทฺธานนฺติ เตสํ วิปสฺสีอาทินํ ตินฺณํ พุทฺธานํ ฯ

คำว่า เตสํ พุทฺธานํ ความว่า แห่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ มีพระวิปัสสีเป็นต้นเหล่านั้น.

“อนฺุตรธานนาติ ขนฺุตรธานนํ ฯ “ปรินิพฺพานนาติ วุตฺตํ โหติ ฯ

บทว่า อนฺุตรธานนํ คือ เพราะชั้นอันตรธานไป, มีอธิบายว่า “เพราะปรินิพพาน”.

๑ วิ. จุลลวคค. ๗/๒๙๒.

๒ วิ. จุลลวคค. ๗/๒๙๒.

“พุทธานุพุทธานุติ เย เตสํ พุทธานํ อนุพุทธา สมมุขสาวกา เตสญจ ขนฺธนฺตรธานเนน ฯ”

บทว่า พุทธานุพุทธานุติ ความว่า และเพราะความอันตรายอันไปแห่งชั้นของเหล่าพระสาวกผู้ได้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าเหล่านั้น คือพระสาวกผู้ยังทันเห็นพระศาสดา.

“เย เต ปจฺฉิมา สาวกาติ เย เต สมมุขสาวกานํ สนฺติเก ปพฺพชิตา ปจฺฉิมา สาวกา ฯ”

คำว่า เย เต ปจฉิมา สาวกา ความว่า เหล่าปัจฉิมสาวก ผู้บวชในสำนักของพวกสาวกผู้ทันเห็นพระศาสดา.

“นนานานามาติ “พุทฺธรกฺขิต ธรรมรกฺขิต สงฺฆรกฺขิตโตอาทินามวเสน วิวิธนามา ฯ”

บทว่า นานานามา ความว่า มีชื่อต่างๆ กัน ด้วยอำนาจชื่อมีอาทิว่า “พุทธรักษิต ธรรมรักษิต สังฆรักษิต.”

นนานาโคตตาทิ โคตโม โมคคัลลาโนติอาทิกอตตวเสน วิวิธโคตตา ฯ”

บทว่า นานาโคตตาทิ ความว่า มีโคตมต่างๆ กัน ด้วยอำนาจโคตมมีอาทิว่า “โคตมะ โมคคัลลานะ.”

“นนานาขจฺจาติ “ขตฺติโย พฺราหฺมณฺโณติอาทิตวเสน นานาขจฺจา ฯ”

บทว่า นานาขจจาทิ คือ มีชาติต่างๆ กัน ด้วยอำนาจชาติมีอาทิว่า “กษัตริย์ พราหมณ์.”

“นนานากุลา ปพฺพชิตาติ ขตฺติยกุลาทิวเสน วา อจฺจณฺีจฺจุพารานุพารโภคาทิกุลวเสน วา วิวิธกุล นิกขมม ปพฺพชิตา ฯ”

สองบทว่า นานากุลา ปพพชิตา ความว่า ออกบวชจากตระกูลต่างๆ กัน ด้วยอำนาจตระกูลกษัตริย์เป็นต้น หรือด้วยอำนาจตระกูลมีตระกูลสูง ตระกูลต่ำ ตระกูลมีโภคะโอฬารและไม่โอฬารเป็นต้น.

“เต ตํ พฺรหฺมจฺริยนฺติ

เต ปจฺฉิมา สาวกา ยสฺมา “เอกานามา เอกโคตตาทิ เอกชาติยา เอกกุลาทิ ปพฺพชิตา, อมหากํ สาสนํ ตนฺติ ปเวณฺีติ อตฺตโน ภาวํ กตฺวา พฺรหฺมจฺริยํ รกฺขนฺติ จิรํ ปริยตฺตธมฺมํ ปรีหฺรณฺติ, อิมํ จ ตาทิสานํ โหนฺติ.

ตสฺมา อถญฺญมญฺญํ วิเหฐฺนฺตา วิโลมํ คณฺหนฺตา “อสุโก เถโร ชานิสฺสตี, อสุโก เถโร ชานิสฺสตีตี สิลฺลํ กโรนฺตา

ตํ พฺรหฺมจฺริยํ ขิปฺปญฺญเฐว [216] อนุตรธาเปสฺสุ สงฺคหํ อโรเปตฺวา น รกฺขิสฺสุ ฯ”

คำว่า เต ตํ พหฺมจริยํ ความว่า เพราะปัจฉิมสาวกเหล่านั้น ทำในใจว่า “พวกเรามีชื่อเดียวกัน มีโคตมเดียวกัน มีชาติเดียวกัน

บวชจากตระกูลเดียวกัน, ศาสนาเป็นแบบแผนประเพณีของพวกเรา” จึงช่วยกันรักษาพรหมจรรย์ทำให้เป็นภาระของตน

บริหารพระปริยัตติธรรมไว้ให้นาน, แต่ปัจฉิมสาวกเหล่านี้ไม่เป็นเช่นนั้น, เพราะฉะนั้น พวกเขาจึงเบียดเบียนกัน

ถือความเห็นขัดแย้งกัน ทำย่อหย่อน ด้วยถือเสียว่า “พระเถระโน้นจักรู้ พระเถระโน้นจักทราบ”

พึงยังพรหมจรรย์นั้นให้อันตรายไปพลันทีเดียว คือไม่ยกขึ้นสู่การสังคายนา รักษาไว้.

“เสยฺยถาปีติ ตสฺสตถสฺส โอปมฺมนิทสฺสนํ ฯ”

คำว่า เสยฺยถาปี เป็นการแสดงไขเนื้อความนั้นโดยข้ออุปมา.

“วิกิรฺตตี วิกฺขิปตี ฯ”

บทว่า วิกิรตติ แปลว่า ย่อมพัดกระจาย.

“วิธมฺตีติ ฐานนฺตรํ เนติ ฯ”

บทว่า วิธมตติ แปลว่า ย่อมพัดไปสู่ที่อื่น.

“วิฑฐเสตีติ ฐิตฐฐานโต อปเนติ ฯ

บทว่า วิฑฐเสตีติ แปลว่า ย่อมพัดออกไปจากที่ที่ตั้งอยู่.

“ยถา ตํ สุตเตน อสงคหิตตตาทิ ยถา สุตเตน อคณฐิตตตาทิ อพทตตาทิ เอวํ วิกีรติ ฯ

คำว่า ยถา ตํ สุตเตน อสงคหิตตตาทิ ความว่า

ลมย่อมพัดกระซอกไป เหมือนพัดดอกไม้เรียวยาว เพราะไม่ได้ร้อย เพราะไม่ได้ผูกด้วยด้ายฉะนั้น.

“ยถา สุตเตน อสงคหิตตานิ วิกีรียนติ เอวํ วิกีรตีติ วุตตํ โหติ ฯ

มีคำอธิบายว่า “(ดอกไม้ทั้งหลาย) ที่มีได้ควบคุมด้วยด้าย ย่อมถูกลมพัดกระจัดกระจายไปฉับใด ย่อมเรียวยาวไปฉับนั้น.”

“เอวเมว โขติ โอปมมสมปฐิปาหนํ ฯ

คำว่า เอวเมว โขติ เป็นการยังข้ออุปมาไม่ถึงพร้อม.

“อนตรธาเปสนฺติ วคคสงคหปณณาสสงคหาทิ อสงคณหนตทา, ยํ ยํ อตตโน รุจจติ, ตํ ตเทว คเหตุวา เสสํ วินาสสํ. อทสสนํ นยีสํ ฯ

บทว่า อนตรธาเปสนฺติ ความว่า (พวกสาวกภายหลัง) เมื่อไม่สงเคราะห์ (คือสังคายนาเป็นหมวดหมู่)

ด้วยวัคคสังคหะและปณณาสสังคหะเป็นต้น ถือเอาแต่พรหมจรรย์กล่าวคือปริยัติธรรมที่ตนชอบใจเท่านั้น

ส่วนที่เหลือก็ปล่อยให้พินาศไป คือนำไปสู่ความไม่ปรากฏ.

“กิลาสฺโน จ เต ภควนโต อหฺลํ สวากนํ เจตสา เจโต ปริจจ โววิทฺตุนติ

อปิจ สาริปุตฺตเต พุทฺธา อตตโน เจตสา สวากนํ เจโต ปริจจ ปริจจฺฉินฺทิตฺวา โววิทฺตํ กิลาสฺโน อหฺลํ

ปรจิตตํ ญุตฺวา อนุสาสนํ น ภารียโต น ปปญฺจโต อททสฺสีสุ ฯ

ชื่อว่า อกิลาสฺโน จ เต ภควนโต อหฺลํ สวากนํ เจตสา เจโต ปริจจ โววิทฺตํ มีความว่า

ดูก่อนสาริปุตฺร! อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ทรงท้อพระทัย เพื่อจะทรงกะ

คือกำหนดใจของพวกสาวกด้วยพระทัยของพระองค์ แล้วทรงสั่งสอน คือทรงทราบจิตของผู้อื่นแล้ว

ทรงแสดงการแนะนำพร้าสอน โดยไม่เป็นภาระหนัก โดยไม่ชักช้า.

“ภูตฺพุพฺพํ สาริปุตฺตตาทิอาทิ เตสํ กิลาสฺภาวปปกาสนตถํ วุตตํ ฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสเป็นต้นว่า ภูตฺพุพฺพํ สาริปุตฺตตํ ดังนี้ เพื่อประกาศความที่พระพุทฺธเจ้าเหล่านั้นทรงท้อพระทัย.

“ภีสนเกติ ภยานเก ภยชนเก ฯ

บทว่า ภีสนเก คือ นำสะพริงกลัว ได้แก่ ให้เกิดความน่าสยดสยอง.

“เอวํ วิตฺกเถถาติ เนกขมมวิตฺกาทโย ตโย กุสลวิตฺกเก วิตฺกเถถ ฯ

คำว่า เอวํ วิตฺกเถถาติ ความว่า พวกเขาจงตรีกุสลวิตก ๓ มีเนกขัมมวิตกเป็นต้น.

“มา เอวํ วิตฺกยิตฺถาติ กามวิตฺกาทโย ตโย อกุสลวิตฺกเก มา วิตฺกยิตฺถ ฯ

คำว่า มา เอวํ วิตฺกยิตฺถาติ ความว่า พวกเขาอย่าได้ตรีกอกุสลวิตก ๓ มีกามวิตกเป็นต้น.

“เอวํ มนสิ กโรถาติ “อนิจฺจํ ทุกขมนตฺตา อสุภนฺติ มนสิ กโรถ ฯ

คำว่า เอวํ มนสิ กโรถาติ ความว่า พวกเขา จงกระทำไว้ในใจว่า “ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่สวยไม่งาม.”

“มา เอวี่ มนสาเกตตถาติ “นิจจึ สุขิ อตตทา สุภนฺติ มา มนสิ อกตถ ๗

ชื่อว่า มา เอวี่ มนสาเกตตถ ความว่า พวกเธออย่ากระทำในใจว่า “เที่ยง เป็นสุข เป็นอิตตทา สวยงาม.”

“อิทึ ปชถถาติ อกุสลึ ปชถ ๗

คำว่า อิทึ ปชถ คือจงละอกุศล.

“อิทึ อุปสมปชช วิหระถาติ กุสลึ อุปสมปชช ปฏิลภิตวา นิปพาเทตวา วิหระถ ๗

คำว่า อิทึ อุปสมปชช วิหระถ ความว่า พวกเธอ จงเข้าถึง กลับได้ คือให้กุศลสำเร็จอยู่เกิด.

“อนุปาทาย อาสเวหิ จิตตานิ วิมุจฺจิสฺสูติ [217] อคคเหตวา วิมุจฺจิสฺสู ๗

ชื่อว่า อนุปาทาย อาสเวหิ จิตตานิ วิมุจฺจิสฺสู คือ หลุดพ้นแล้ว เพราะไม่ถือมัน.

เตสึ ทิ จิตตานิ เยหิ อาสเวหิ วิมุจฺจิสฺสู, น เต ตานิ คเหตวา วิมุจฺจิสฺสู ๗

จริงอยู่ จิตของพระสาวกเหล่านั้น หลุดพ้นจากอาสวะเหล่าใด, จิตเหล่านั้นหลุดพ้นแล้ว เพราะไม่ถือมันอาสวะเหล่านั้น.^๑

อนุปาทานิโรธเณ ปน นิรุชฺชมานา^๒ อคคเหตวา วิมุจฺจิสฺสู ๗ เตน วุตตึ “อนุปาทาย อาสเวหิ จิตตานิ วิมุจฺจิสฺสูติ ๗

ก็(อาสวะทั้งหลาย)ดับไปอยู่ ด้วยความดับ คือความไม่เกิดขึ้น ชื่อว่าหลุดพ้นแล้ว เพราะไม่ถือมัน.”

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า อนุปาทาย อาสเวหิ จิตตานิ วิมุจฺจิสฺสู.

สพเพปิ เต อรหตฺตึ ปตฺตา สุริยริสฺสมณฺณมฺว ปทุมวนํ วิกสิตจิตฺตา อหฺลฺสุ ๗

ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว เป็นผู้มึจิตเบิกบาน เหมือนปทุมวัน อันต้องแสงพระอาทิตย์ฉะนั้น.

“ตตฺร สุทึ สาริปฺพุตฺต ภิสนฺนกุสฺส วนฺสนฺนทสฺส ภิสนฺนทตฺสมี โหตีติ “ตตฺรธาติ ปุริมวจฺณาเปกฺขณึ ๗

ในชื่อว่า ตตฺร สุทึ สาริปฺพุตฺต ภิสนฺนกุสฺส วนฺสนฺนทสฺส ภิสนฺนทตฺสมี โหติ นี้ คำว่า ตตฺร เป็นคำกล่าวเพ่งถึงคำตัน.

“สุทฺหนฺติ ปทฺปุรณฺมตเต นิปาโต ๗

คำว่า สุทึ เป็นนิบาต ลงในอรรถเพียงทำบทให้เต็ม.

“สาริปฺพุตฺตาติ อาลปนึ ๗

บทว่า สาริปฺพุตฺต เป็นอालปนะ.

อัยํ ปเนตถ อตฺถโยชฺนา ๗

ก็ใน(คำว่า ตตฺร สุทึ เป็นต้น)นี้ มีอรรถโยชนาดังต่อไปนี้:-

๑ สารตฺถทีปนี. ๑/๖๙๗. แนะนำให้แปลว่า จริงอยู่ จิตทั้งหลายของพระสาวกเหล่านั้น อันอาสวะเหล่าใดหลุดพ้นไปแล้ว อาสวะเหล่านั้นชื่อว่า หลุดพ้นไปแล้ว เพราะไม่ยึดถือจิตเหล่านั้นด้วยสามารถแห่งอารมณ์.

๒ นิรุชฺชมานาเนติ โยชฺนาปาโล ๗

๓ โยชฺนาปาโล ๑/๑๙๖ เป็น อนุปาทานิโรธเณ ปน อนุปาทาสงฺขาทนิโรธวเสน นิรุชฺชามาเน อาสเว อคคเหตวา จิตตานิ วิมุจฺจิสฺสู. แปลว่า ก็จิตทั้งหลายหลุดพ้นแล้ว เพราะไม่ยึดถืออาสวะทั้งหลายที่ดับไปอยู่ด้วยความดับ กล่าวคือ ความไม่เกิดขึ้นอีก.

“ตตฺราติ ยํ วุตฺตํ “อญฺญตรสฺมี ภิสฺนเก วนสฺนฺเจติ, ตตฺร โย โส “ภิสฺนโกติ วนสฺนฺโท วุตฺโต, ตสฺส ภิสฺนกสฺส วนสฺนฺชสฺส
“ภิสฺนกภาโว ภิสฺนกตา ภิสฺนกตสฺมี ภิสฺนกกริยาย โหติติ อตฺถโ ๖

บทว่า ตตฺร ความว่า แห่งไพรสมณฺท์ อันน่าสะพรึงกลัว ที่พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ว่า “ภิสฺนกะ”

ในพระดำรัสที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “อญฺญตรสฺมี ภิสฺนเก วนสฺนฺเจ.”

อธิบายว่า “ภาวะอันน่าสะพรึงกลัว ชื่อว่า ความน่าสยดสยอง มีในภาวะน่าสยดสยอง คือในการทำให้หวาดกลัว.”

ก็ โหติ ๖

ถามว่า เป็นอย่างไร?

“อิทฺ โหติ โยโกจิ อวิตฺราโค ๖ เปฯ โลมานิ หฺสนฺตฺติ ๖

ตอบว่า เป็นอย่างนี้ คือ ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งยังไม่ปราศจากราคะ (เข้าไปสู่ไพรสมณฺท์นั้น โดยมาก) โลมชาติย่อมชูชัน.

ถวว่า “ตตฺราติ สามิตฺเต ภูมฺมิ ๖

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ตตฺร เป็นสํตตฺมวิภักฺติ ลงในอรรถแห่งฉฺฉฺฐวิภักฺติ.

“สุ อิติ นิปาโต. “กิสฺสู นาม เต โภณฺโต สมณฺพราหมณาติอาทิสฺสู วีย ๖

ศัพท์ว่า สู เป็นนิบาต ดุจในประโยคทั้งหลายมีอาทิวา กิสฺสู นาม เต โภณฺโต สมณฺพราหมณา (สมณฺพราหมณฺ์ผู้เจริญเหล่านั้น ชื่ออย่างไร).

“อิทฺนฺติ อธิปฺเตตฺตํ ปจฺจกฺขํ วีย กตฺวา ทสฺสนวณฺํ ๖

บทว่า อิทฺ บัณฺชิตฺตํพินฺหา เป็นคำแสดงความหมายตามที่ประสงค์ ดุจทำให้เห็นได้ชัด.

“สุ อิทฺนฺติ สฺสุทฺ ๖

คำว่า สฺสุ อิทฺ (สนธิเข้าเป็น) สฺสุทฺ.

สนธิวเสน อิกฺการโลโป เวทิตฺตํ “จกฺขุนฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ อนญฺญตฺตญฺญสฺสามิตฺนฺทฺริยํ กิสฺสู วิตฺตฺนฺติอาทิสฺสู วีย ๖

พินฺหาว่า ลปอิกฺษร ด้วยอำนาจแห่งสนธิ เหมือนในประโยคทั้งหลายมีอาทิวา

จกฺขุนฺทฺริยํ อิตฺถินฺทฺริยํ อนญฺญตฺตญฺญสฺสามิตฺนฺทฺริยํ กิสฺสู วิตฺตํ

(อินฺทฺริยํคือจักขุ อินฺทฺริยํคือหู อินฺทฺริยํคือความตั้งใจว่าจกฺรู้พระอรหันต์ที่ไม่รู้ อะไรเป็นทรัพย์เครื่องปลื้ใจในโลกนี้.)

อัย ปเนตฺถ อตฺถโยชฺนา ๖

ก็ในคำนี้มีอรรถโยชนาดังต่อไปนี้:-

“ตสฺส สารีปฺตฺต ภิสฺนกสฺส วนสฺนฺชสฺส ภิสฺนกตสฺมี อิทฺ สฺสุ โหติ ๖

ดูก่อนสารีปฺตฺร! ในเพราะความที่ไพรสมณฺท์อันน่าสะพรึงกลัวนั้นเป็นถิ่นน่าสยดสยอง จึงมีคำพูดกันดังนี้แล.

“ภิสฺนกตสฺมินฺติ ภิสฺนกภาเวติ อตฺถโ ๖

บทว่า ภิสฺนกตสฺมี ความว่า ในเพราะไพรสมณฺท์เป็นถิ่นที่น่ากลัว.

เอกสฺส ตการสฺส โลโป ทญฺฐพฺโพ ๖

พินฺหาว่าลปตะอิกฺษรไปตัวหนึ่ง.

“ภีสนกตตสมินติเยว วา ปาฐุ ๑

อนึ่ง พระบาลีว่า “ภีสนกตตสมิ.” ดังนี้ก็มี

“ภีสนกตตาย อิติ วา วตตพเพ **ลิงควิปလာโส** กโต ๑

อนึ่ง ในเมื่อควรจะกล่าวเป็นอิตถิลิงค์ว่า “ภีสนกตตาย” ท่านก็ทำให้เป็นลิงควิปလာส.

นิมิตตตเถ เจตถ ภูมมวณ ๑

ก็ใน(คำว่า **ภีสนกตสมิ**) นี้เป็นสัตตมวิภัตติ ลงในอรรถแห่งนิมิต.

ตสฺมา [218] เอว สมฺพนฺโธ เวทิตพฺโพ

ภีสนกภาเว อิทํ สุ โหติ ภีสนกภาวนิมิตตํ ภีสนกภาเวเหตุ ภีสนกภาวปจฺจยา อิทํ สุ โหติ

เพราะฉะนั้น พึงเห็นสัมพันธ์อย่างนี้ว่า คำนี้แลย่อมมีในเพราะความที่ไพรสมณชน่าสะพรึงกลัว

เป็นถิ่นที่มีความสยดสยองเป็นนิมิต คือมีคำพูดนี้แล เพราะมีความสยดสยองเป็นเหตุ เพราะมีความสยดสยองเป็นปัจจัย

“โยโกจิ อวิตราโค ตํ วณฺสณฺฑํ ปวิสติ เภภฺยฺเยน โลมานิ หฺสนฺตฺติ

พหุตรานิ **โลมานิ** หฺสนฺตฺติ อุทฺมฺขานิ สุจิสฺทิสานิ กณฺฏกสฺทิสานิ จ หุตฺวา ติฏฺฐนฺติ, อปฺปานิ น หฺสนฺตฺติ,

พหุตรานํ วา สตฺตานํ หฺสนฺตฺติ, อปฺปกานํ อติสุรฺปุริสานํ น หฺสนฺตฺติ ๑

ชื่อว่า ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งยังไม่ปราศจากราคะเข้าไปสู่ไพรสมณชนั้น โดยมาก โลมชาติย่อมชูชัน ความว่า

ขนเป็นอันมากกว่ามาก ย่อมชูชัน คือตั้งปลายขึ้น เป็นเช่นกับเข็ม และเป็นเช่นกับหนาม, จำนวนน้อยไม่ชูชัน,

อนึ่ง โลมชาติของสัตว์จำนวนมากกว่ามากย่อมชูชัน. แต่ของคนที่กล้าหาญยิ่งน้อยคน ย่อมไม่ชูชัน.

อิทานิ “อโย โข สาริปุตฺต เหตุติอาทิ นิคมํ ๑

บัดนี้ คำมีว่า อโย โข สาริปุตฺต เหตุ เป็นต้น เป็นคำกล่าวย่อ.

ยถฺเจตฺถ อนฺตรนฺตราน น วุตฺตํ, ตํ อุตฺตานตฺถเมว. ตสฺมา ปาลิกฺกเมเนว เวทิตพฺพํ ๑

ส่วนคำที่ข้าพเจ้ามิได้กล่าวไว้ในระหว่างๆ ใน(พระบาลี)นี้ มีอรรถตั้งทั้งนั้น,

เพราะฉะนั้น (ผู้ศึกษา)พึงทราบตามลำดับแห่งพระบาลีนั้นแล.

ยํ ปน วุตฺตํ “น จิรฺภูตฺติโก อโหสิตฺติ, ตํ “ปุริสยฺควเสน วุตฺตฺนฺติ เวทิตพฺพํ ๑

แต่พระดำรัส ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ไม่ดำรงอยู่นาน” บัณฑิตพึงทราบว่า “พระองค์ตรัสด้วยอำนาจแห่งยุคของคน”

[ความต่างกันแห่งอายุกาลของพระวิปัสสีพุทธเจ้าเป็นต้น]

วสฺสคณฺนาย ทิ วิปสฺสิสฺส ภควโต **อสีตฺวสฺสสฺสทานิ** อายุ, สมฺมุขสวากานมฺปิสฺส ตตฺตกเมว ๑

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาควิปัสสี โดยการนับปี มีพระชนมายุ ๘๐,๐๐๐ ปี,

แม้พวกสาวกที่พร้อมหน้าของพระองค์ ก็อายุประมาณเท่านั้นปีเหมือนกัน.

เอว ยวาสฺส สพฺพปจฺจิมิโก สวาวโก, เตน สห ขมฺภูตฺวา สตฺสหสฺสํ สภฺภูมิตฺตานิ จ วสฺสสฺสทานิ **พรหมจริยํ** อภฺฐาสฺสิ ๑

พรหมจรรย์ (คือศาสนา) สืบต่อกันด้วยสาวกของพระผู้มีพระภาคนั้น ซึ่งเป็นองค์สุดท้ายเขาทั้งหมด

ตั้งอยู่ได้ตลอด ๑๖๐,๐๐๐ ปี ด้วยประการอย่างนี้.

ปุริสยควเสน ปน ยุคปรมปราย อาคนตวา เทเวเยว ปุริสยคานิ อฏฐาสี ฯ

แต่โดยอำนาจแห่งยุคคน (พรหมจรรย์)ได้ตั้งอยู่ต่อมา ด้วยความสืบต่อกันแห่งยุค ตลอดยุคคน ๒ ยุคเท่านั้น.

ตสมา “น จิรฐฐิติกนติ วุตตํ ฯ

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ไม่ดำรงอยู่นาน.”

สิขิสส ปน ภควโต สตตติวสสสทสทานิ อายุ, สมมุขสาวกานมปิสส ตตตกเมว ฯ

ก็พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี มีพระชนมายุ ๗๐,๐๐๐ ปี,
แม้พวกสาวกพร้อมหน้าของพระองค์ ก็มีอายุประมาณเท่านั้นเหมือนกัน.

เวสสภุสส ภควโต สฏฐิวสสสทสทานิ อายุ, สมมุขสาวกานมปิสส ตตตกเมว ฯ

พระผู้มีพระภาคพระนามว่า เวสภู มีพระชนมายุ ๖๐,๐๐๐ ปี,
แม้พวกสาวกพร้อมหน้าของพระองค์ ก็มีอายุประมาณเท่านั้นปีเหมือนกัน.

เอว เตสมปิ เย สพพปจฉิมสาวกา เตหิ สห ขณฺเฏตวา สตสทสสโต อุกฺกัรํ
จตตานิ สมตตานิ วิสตีตตานิ จ วสสสทสทานิ พรหมจริยํ อฏฐาสี ฯ

พรหมจรรย์ สืบต่อด้วยสาวกองค์สุดท้ายเขาทั้งหมด แห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขีและเวสภูเมื่อนั้น
ตั้งอยู่ต่อมาได้ประมาณ ๑๔๐,๐๐๐ ปี และประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ ปี.

ปุริสยควเสน ปน ยุคปรมปราย อาคนตวา เทว เทเวเยว ปุริสยคานิ อฏฐาสี ฯ

แต่ว่าโดยอำนาจแห่งยุคคน พรหมจรรย์ตั้งอยู่ต่อมาได้ด้วยการสืบต่อแห่งยุค ตลอดยุคคน ๒ ยุคเท่ากันๆ.

ตสมา “น จิรฐฐิติกนติ วุตตํ ฯ

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ดำรงอยู่ไม่นาน”

เอว อายสมา สาริปุตโต ตินฺณํ [219] พุทฺธานํ พรหมจริยสส น จิรฐฐิติการณํ สุตวา

อิตเรสํ ตินฺณํ พรหมจริยสส จิรฐฐิติการณํ โสตุกาโม ปุน ภควนฺตํ “โก ปน ภนฺเต เหตุติอาทินา นเยน ปุจฺฉิ ฯ

ท่านพระสารีบุตร ฟังเหตุแห่งการดำรงอยู่ไม่นานแห่งพรหมจรรย์ของพระพุทธรเจ้า ๓ พระองค์อย่างนี้แล้ว
มีความประสงค์จะฟังเหตุแห่งการดำรงอยู่ได้นาน แห่งพรหมจรรย์ของพระพุทธรเจ้า ๓ พระองค์นอกนี้
จึงได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคอีก โดยนัย มีอาทิว่า “ก็ อะไรเป็นเหตุ พระเจ้าข้า!”

ภควาปิสส พยาภาสิ ฯ

แม้พระผู้มีพระภาคก็ได้ทรงพยากรณ์แก่ท่าน.

ตํ สพฺพํ วุตตปฏิปกฺขเสน เวทิตพฺพํ ฯ

คำ(พยากรณ์)นั้นแม้ทั้งหมด ฟังทราบด้วยอำนาจนัยที่ตรงกันข้ามจากที่กล่าวแล้ว.

จิรฐฐิติกภาเวปิ เจตถ เตสํ พุทฺธานํ อายุปริมาณโตปิ ปุริสยคโตปิ อุกฺกยถา จิรฐฐิติกตา เวทิตพฺพา ฯ

และแม้ในความดำรงอยู่นาน ใน(คำพยากรณ์)นั้น บัณฑิตพึงทราบความดำรงอยู่นาน โดยเหตุทั้งสอง
คือโดยประมาณแห่งพระชนมายุของพระพุทธรเจ้าเหล่านั้นบ้าง โดยยุคแห่งคนบ้าง.

กกุสนธสฺส หิ ภควโต จตฺตาทิสวสฺสสทฺสทานิ อายุ, โจนาคมนสฺส ภควโต ติสวสฺสสทฺสทานิ, กสฺสปสฺส ภควโต วิสตีวสฺสสทฺสทานิ, สมมุขสาวากานมปิ เตสํ ตตฺตกเมว ฯ

ความพิสดารว่า พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า กกุสันธะ มีพระชนมายุ ๔๐,๐๐๐ ปี, พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า โจนาคมน มีพระชนมายุ ๓๐,๐๐๐ ปี, พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า กัสสปะ มีพระชนมายุ ๒๐,๐๐๐ ปี, แม้พระสาวกพร้อมหน้าทั้งหลายของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ก็มีอายุเท่ากันปีเหมือนกัน.

พหูนิ จ เนสํ สวากุคฺคานิ ปรมปราย พุทฺทมจฺริยํ ปวตฺเตสุ ฯ

และยุคแห่งสาวกเป็นอันมากของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ยังพระมหจรรย์ให้เป็นไป โดยความสืบต่อกันมา.

เอวํ เตสํ อายุปริมาณโตปิ สวากุคฺคโตปิ อุกฺยถา พุทฺทมจฺริยํ จิรญฺญูติกํ อโหสิ ฯ

พระมหจรรย์ดำรงอยู่นานโดยเหตุทั้งสอง คือโดยประมาณแห่งพระชนมายุของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นบ้าง โดยยุคแห่งสาวกบ้าง ด้วยประการฉะนี้.

[เหตุที่พระพุทธเจ้าของเราเกิดในกาลแห่งคนมีอายุน้อย]

อมหากํ ปน ภควโต กสฺสปสฺส ภควโต อุปฺปตฺตมาเยปฺปมาเณ ทสฺสสทฺสสทฺสายุคกาเล อุปฺปชฺชิตพฺพํ สียา ตํ อสมญฺญนฺเตน ปญฺจวสฺสสทฺสายุคกาเล เอกวสฺสสทฺสายุคกาเล ปญฺจวสฺสสทฺสายุคกาเลปิ วา อุปฺปชฺชิตพฺพํ สียา ยสฺมา ปนสฺส พุทฺตตการเก ธมฺเม เอสนตสฺส ปรีเยสนตสฺส ญฺญานํ ปรีปาเจนตสฺส คพฺภํ คนฺหาเปนตสฺส วสฺสสทฺสายุคกาเล ญฺญานํ ปรีปากมคฺมาสิ ตสฺมา อติปริตตายุคกาเล อุปฺปนโน

เตนสฺส สาวกปรมปราวเสน จิรญฺญูติกมปิ พุทฺทมจฺริยํ อายุปริมาณวเสน วสฺสคณฺนาย อจิรญฺญูติกเมวาทิ วตฺตํ วญฺญูติ ฯ

ก็พระผู้มีพระภาคของพวกเรา ควรจะเสด็จอุบัติขึ้นในกาลแห่งคนมีอายุ ๑๐,๐๐๐ ปี ซึ่งเท่ากับอายุกึ่งหนึ่ง แห่งพระชนมายุของพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า กัสสปะ, ไม่ถึงกาลคนมีอายุ ๑๐,๐๐๐ ปีนั้น ก็ควรจะเสด็จอุบัติขึ้น ในกาลแห่งคนมีอายุ ๕,๐๐๐ ปี หรือในกาลแห่งคนมีอายุ ๑,๐๐๐ ปี, หรือแม้ในกาลแห่งคนมีอายุ ๕๐๐ ปี,

แต่เพราะเมื่อพระองค์ทรงเสาะหา คือแสวงหาธรรมอันกระทำความเป็นพระพุทธเจ้า ทรงยังญาณให้แก่กล้า

ให้ตั้งครุภ (เพื่อคลอดคุณพิเศษ) ญาณได้ถึงความแก่กล้า ในกาลแห่งคนมีอายุ ๑๐๐ ปี

เพราะฉะนั้น พระองค์จึงเสด็จอุบัติขึ้น ในกาลแห่งคนมีอายุน้อยเหลือเกิน,

เพราะฉะนั้น ควรกล่าวได้ว่า “พระมหจรรย์แม้ดำรงอยู่ได้นาน ด้วยอำนาจความสืบต่อกันแห่งพระสาวกของพระองค์ แต่ก็ดำรงอยู่ได้ไม่นานโดยการนับปี ด้วยอำนาจปริมาณแห่งอายุเหมือนกัน.”

[พระสารีบุตรทูลให้ทรงบัญญัติสิกขาบท]

“อโฆ อายุสฺมา สารีปฺตโตติ โโก อนุสนฺธิ ฯ

ถามว่า ในคำว่า อโฆ อายุสฺมา สารีปฺตโต มีอะไรเป็นอนุสนธิ.

เอวํ ติณฺณํ พุทฺธานํ พุทฺทมจฺริยสฺส จิรญฺญูติการณํ สุตฺวา “สิกขาบทปฺปญฺญตฺติเยว [220] จิรญฺญูติกภาวเหตุติ นิฏฺฐํ คนฺตฺวา ภควโตปิ พุทฺทมจฺริยสฺส จิรญฺญูติกภาวํ อิจฺฉนฺโต อายสฺมา สารีปฺตุโต ภควนฺตํ สิกขาบทปฺปญฺญตฺติ ยาจิ ฯ”

ตอบว่า คือ ท่านพระสารีบุตร ครั้นได้ฟังเหตุการณ์ดำรงอยู่นานแห่งพรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์อย่างนี้แล้ว ถึงความตกลงใจว่า “การบัญญัติสิกขาบทเท่านั้น เป็นเหตุแห่งความดำรงอยู่ได้นาน” เมื่อปรารถนาความดำรงอยู่นานแห่งพรหมจรรย์แม้ของพระผู้มีพระภาค จึงทูลวิงวอนขอการบัญญัติสิกขาบท กะพระผู้มีพระภาค.

ตสฺสา ยาจนฺวิธิทสฺสนตฺถเมตํ วุตฺตํ “อภฺโข อายสฺมา สารีปฺตุโต อญฺญายาสฺนา ฯเปฯ จิรญฺญูติกนฺติ ฯ”

พระอุบาลีเถระกล่าว คำว่า อภฺโข อายสฺมา สารีปฺตุโต อญฺญายาสฺนา ฯเปฯ จิรญฺญูติกํ นี้ เพื่อแสดงวิธีทูลวิงวอนขอ(การบัญญัติสิกขาบท)นั้น.

ตตฺถ “อทฺธนินฺยติ อทฺธานกฺขมํ ฯ” “ทีฆกาลิกนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อทฺธนินฺยํ คือ ควรแก้กาลนาน. มีคำอธิบายว่า “มีกาลยาวนาน.”

เสสํ อุตฺตฺวานตฺถเมว ฯ”

คำที่เหลือมีอรรถตั้งทั้งนั้น.

[พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามท่านพระสารีบุตร]

อถสฺส ภควา “น ตาวายํ สิกขาบทปฺปญฺญตฺติกาโลติ ปกาเสนฺโต “อาคเมหิ ตวํ สารีปฺตุตฺตาติอาทิมาท ฯ” ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงประกาศแก่พระสารีบุตรนั้นว่า “เวลานี้ ยังไม่เป็นกาลแห่งอันบัญญัติสิกขาบทก่อน” จึงตรัสว่า อาคเมหิ ตวํ สารีปฺตุตฺตํ ดังนี้ เป็นต้น.

ตตฺถ “อาคเมหิ ตวณฺติ ติญฺญู ตาว ตวํ ฯ” “อธฺวาเสหิ ตาว ตวณฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ”

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า อาคเมหิ ตวํ ความว่า เธอจงรอก่อน, มีคำอธิบายว่า “เธอจงยับยั้งก่อน.”

อาทฺรเวสเณ เจตํ ทฺวิกฺขตฺตํ วุตฺตํ ฯ”

ก็คำนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสซ้ำสองครั้ง ด้วยอำนาจความเอื้อเพื่อ.

เอเตน ภควา สิกขาบทปฺปญฺญตฺติยา สาวกานํ วิสยภาวํ ปฏิกฺขิปปิตฺวา “พุทฺธวิสโย สิกขาบทปฺปญฺญตฺติติ อาวิกโรนฺโต “ตถาคโถวติอาทิมาท ฯ”

ด้วย(คำว่า อาคเมหิ เป็นต้น)นี้ พระผู้มีพระภาคทรงห้ามความที่การบัญญัติสิกขาบท เป็นวิสัยของพระสาวก เมื่อจะทรงทำให้แจ้งว่า “การบัญญัติสิกขาบทเป็นพุทฺธวิสัย” จึงตรัสคำว่า ตถาคโถว เป็นต้น.

เอตฺถ จ “ตตฺถาติ สิกขาบทปฺปญฺญตฺติยาจนาเปกฺขํ ญมฺมวจฺนํ ฯ”

ก็ใน(คำว่า ตถาคโถว) นี้ คำว่า ตตฺถ เป็นสัตตมวิภักติ เฟ่งถึงการอ้อนวอน ขอให้ทรงบัญญัติสิกขาบท.

ตตฺรายนํ โยชนา

ยํ วุตฺตํ ตยา “สิกขาบทํ ปญฺญาเปยฺยาติ, ตตฺถ ตสฺสา สิกขาบทปฺปญฺญตฺติยา ตถาคโถเวว กาลํ ขานิสฺสตีติ ฯ”

ใน(คำว่า ตถาคโถว) นั้น มีโยชนาดังต่อไปนี้:-

ในคำที่เธอกล่าวว่า “(พระผู้มีพระภาค)พึงบัญญัติสิกขาบท” นั้น พระตถาคตเท่านั้นจักรู้กาลแห่งอันบัญญัติสิกขาบทนั้น.

เอว วัตวา อกาลิ ตาว ทสเสตุ “น ตาว สารีบุตรตาตีอาทิมาห ฯ

พระผู้มีพระภาคครั้งตรัสอย่างนี้แล้ว เพื่อจะแสดงสมัยมิใช่กาลก่อน จึงตรัสคำมีอาทิว่า น ตาว สารีบุตร ตังนี้

ตถล อาสวา ติฏฐันติ เอเตสุติ อาสเวหิ ฐาตพพา น โวกกมิตพพาติ วา อาสวภูฐานิยา ฯ

ใน(คำว่า น ตาว สารีบุตร) เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยว่า

อาสวะทั้งหลายย่อมตั้งอยู่ในธรรมเหล่านี้ เพราะเหตุนี้ ธรรมเหล่านี้จึงชื่อว่า เป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ, อีกอย่างหนึ่ง ธรรมทั้งหลายอันอาสวะพึงตั้งอยู่ คือไม่พึงผ่านเลยไป เพราะเหตุนี้ ธรรมเหล่านี้จึงชื่อว่า เป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ.

“เยสุ ทิฏฐธมมิกสมปรายิกา ทุกขาสวา จ กิเลสสวา จ

ปรูปวาหวิปฏิสสารวณนาทโย เจว อปายทุกขวิเสสภูตา จ อาสวา ติฏฐันติเยว, ยสมา เนส เต การณ โหนตตี อตโธ ฯ

อธิบายว่า “อาสวะคือทุกข์ และอาสวะคือกิเลส อันเป็นไปในทิฏฐธรรมและในสัมปรายภพ

อาสวะ มีการค่อนขอของคนอื่น ความวิปฏิสสาร การฆ่าและการจงจำ เป็นต้น และอาสวะอันเป็นทุกข์พิเศษในอบาย ย่อมตั้งอยู่นั้นเทียว ในวิติกมธรรมเหล่าใด,

เพราะวิติกมธรรมเหล่านั้น เป็นเหตุแห่ง(อาสวะมีอาสวะอันเป็นไปในทิฏฐธรรมเป็นต้น)เหล่านั้น.”

เต อาสวภูฐานิยา วิติกมธมมา ยาว น สงเข ปาตุกานติ, น ตาว สตถา สวากานิ สิกขาปทึ ปญญาเปตตี อยเมตล โยชนา ฯ

วาจาสำหรับประกอบใน(คำว่า น ตาว) เป็นต้นนี้ ดังนี้ว่า

“วิติกมธรรมทั้งหลาย ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะเหล่านั้น ยังไม่มีปรากฏในสงฆ์เพียงใด,

พระศาสดาจะไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายเพียงนั้น.”

[221] ยทิ ทิ ปญญาเปยย ปรูปวาทา ปรูปารมภา ครหโธสา น ปริมุจเจยย ฯ

ก็ถ้าพึงบัญญัติไซ้ ไม่พึงพ้นจากความค่อนขอของผู้อื่น จากความคัดค้านของผู้อื่น จากโทษคือความติเตียน.

[ข้อที่จะถูกตำหนิในการบัญญัติสิกขาบท]

กถิ ฯ ปญญาเปนเตน ทิ “โย ปน ภิกขุ เมถุนิ ธมมิ ปฐิวเสเวยยาตีอาทิ สพพิ ปญญาเปตพพิ ภเวยย ฯ

ถามว่า ไม่พึงพ้นอย่างไร?

ตอบว่า จริงอยู่ สิกขาบททั้งปวง มีอาทิว่า โย ปน ภิกขุ เมถุนิ ธมมิ ปฐิวเสเวยย ดังนี้ พึงเป็นสิกขาบทอันพระศาสดาผู้จะบัญญัติ.

อทิสวา จ วิติกมโทส อิมิ ปญญตตี ญตวา ปเร เอว อูปวาทถจ อูปารมถจ ครถถจ ปวตเตยยุ

“กถิ ทิ นาม สมโณ โคตโม ‘ภิกขุสงโฆ เม อนูวายโก วจนกโรติ เอตตาวตา สิกขาปเทหิ ปลิวเรฐสสติ ปาราชิกิ ปญญาเปสสติ.

นनु อิเม กุลปุตตา มหนตถจ โภคกขณิ มหนตถจ ญาตีปริวัญญิ หตถคตานิ จ รชชานิปี ปหาย ปพพชิตา

ฆาสดจาทนปรมตตาย สนตตุฏฐา สิกขาย ติพพการวา กาเย จ ชิวเต จ นิรเปกขา วิหรนติ

เตสุ นาม โภ โลกามิสสุต เมถุนิ วา ปฐิวเสวิสสติ ปรมณพิ วา หริสสติ ปรสส วา อัญญิ กนต อติมจรุ ชิวติ อุปจฉินทิสสติ

อภูตคุณถาย วา ชิวติ กปเปสสติ. นनु ปาราชิกเอ อปปญญตเตปี, ปพพชชาสงเขเปเนเวตี ปากัญ กตนติ ฯ

ฝ่ายชนเหล่าอื่น ไม่เห็นวิติกมโทษ แต่รู้พระบัญญัตินี้ จะพึงยังความค่อนขอ ความคัดค้าน และความติเตียน

ให้เป็นไปอย่างนี้ว่า ‘นี่อย่างไรกัน พระสมณโคตมจักผูกมัดด้วยสิกขาบททั้งหลาย จักบัญญัติปาราชิก ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นว่า

‘ภิกขุสงฆ์ยอมตามเรา ทำตามคำของเรา’

กุลบุตร เหล่านี้ละกองโกศใหญ่ละเครื่องญาติใหญ่ และละแม่ซึ่งราชสมบัติอันอยู่ในเงื้อมมือบวช

เป็นผู้สันโดษด้วยความเป็นผู้มีอาหารและเครื่องนุ่งห่มเป็นอย่างดี มีความเคารพจัดในสิกขา ไม่หวั่นไหวในร่างกายและชีวิตอยู่ มิใช่ หรือ

ในกุลบุตรเหล่านั้น ใครเล่า จักเสพเมถุน ซึ่งเป็นโลกามิส หรือจักลักของๆ ผู้อื่น

หรือจักเข้าไปตัดชีวิตของผู้อื่นซึ่งเป็นของปรารถนารักใคร่ หวานยิ่งนัก หรือจักสำเร็จการเลี้ยงชีวิตด้วยอวดคุณที่ไม่มี

เมื่อปาราชิกแม่ไม่ทรงบัญญัติไว้, สิกขาบทนั้นเป็นอันพระองค์ทรงทำให้ปรากฏแล้ว โดยสังเขป ในบรรพชาอันเองมิใช่หรือ?”

ตถาคตสสปี ภาษณญจ พลญจ สุตตา น ชานะยฺย, ปญญุตตมปี สิกขาบทํ กุปเปยฺย น ยถาฐาเน ติฏฐุญฺย ฯ

ชนทั้งหลายไม่ทราบเรี่ยวแรง และกำลังแม่แห่งพระตถาคต, สิกขาบทแม่ที่ทรงบัญญัติไว้ จะพึงกำเริบ คือไม่คงอยู่ในสถานเดิม.

[เปรียบด้วยแพทย์ผู้ไม่ฉลาดทำการผ่าตัด]

เสยยถาปี นาม อกุสโล เวชโช กลจิจิ อนุปปนฺนคณฺฑํ ปุริสํ ปกโกสิตฺวา

“เอหมโภ ปุริส, อิมสมิ เต สริริปปเทเส มหาคณฺโฑ อุปฺปชฺชิตฺวา อนนฺนพฺยสนํ ปาเปสฺสตี, ปฏิกฺกเจว นํ ติกฺกฉาเปหิตี วตฺวา

“สาธาจริย ตฺวเวยว นํ ติกฺกฉสฺสุตี วุตฺโต ตสฺส อโรคํ สริริปปเทสํ ผาเลตฺวา โลหิตํ นีหริตฺวา

อาเลปนพฺนธฺนโรวณาทิหิ ตํ ปเทสํ สญฺฉวี กตฺวา ตํ [222] ปุริสํ วเทยฺย “มหาโรโค เต มยา ติกฺกฉนฺโฑ, เทหิ เม เทยฺยธมฺมนฺตี ฯ

แพทย์ผู้ไม่ฉลาด เรียกบุรุษบางคน ซึ่งหัวผิวยังไม่เกิดขึ้นมา แล้วบอกว่า

“มานี้แน่ะ พ่อมหาจำเริญ! หัวผิที่ใหญ่จักเกิดขึ้นในสรีระประเทศตรงนี้ของท่าน จักยังความเสื่อมฉิบหายให้มาถึงท่าน,

ท่านจงรีบให้หมอเยียวยามันเสียเถิด” ดังนี้ ผู้อันบุรุษนั้นกล่าวว่า “ดีละ ท่านอาจารย์! ท่านนั้นแหละจงเยียวยามันเถิด”

จึงผ่าสรีระประเทศซึ่งหาโรคมิได้ของบุรุษนั้น คัดเลือดออกแล้ว ทำสรีระประเทศตรงนั้นให้กลับมีชีวิต ด้วยยาทาและพอกและการชะล้างเป็นต้นแล้ว จึงกล่าวกะบุรุษนั้นว่า “โรคใหญ่ของท่าน เราได้เยียวยาแล้ว ท่านจงให้บำเหน็จแก่เรา.”

โส ตํ “กิมยํ พาลเวชโช วตฺติ, กตโร กิร เม อิมินา โรโค ติกฺกฉนฺโฑ, นนฺ เม อยํ ทุกฺขญจ ชเนสิ โลหิตฺกฺขยญจ มํ ปาเปสีตี

เอวํ อุกฺวเทยฺย เจว อฺปรามฺเภยฺย จ ครเหยฺย จ. น จาสฺส คณฺม ชานะยฺย.

เอวเมว ยทิ อนุปปนเน วิตฺติกมฺโทะเส, สุตถา สวากานํ สิกขาบทํ ปญญาเปยฺย ปฺรูปฺวาทาหิหิ จ น ปริมุจเจยฺย

น จาสฺส ภาษํ วา พลํ วา สุตตา ชานะยฺย. ปญญุตตมปี สิกขาบทํ กุปเปยฺย น ยถาฐาเน ติฏฐุญฺย ฯ

บุรุษนั้น พึงค่อนขอต พึงคัดค้าน และพึงติเตียนหมอนั้นอย่างนี้ว่า

“หมอโง่งนี่พูดอะไร, ได้ยินว่า โรคชนิดไหนของเรา ซึ่งหมอโง่งนี้ได้เยียวยาแล้ว, หมอโง่งนี้ทำทุกขให้เกิดขึ้นแก่เรา

และทำให้เราต้องเสียเลือดไปมิใช่หรือ” ดังนี้ และไม่พึงรู้คุณของหมอนั้น (ข้อนี้) ชื่อแม่ฉันใด,

ถ้าเมื่อวิตติกมโทะยังมิเกิดขึ้น, พระศาสดาพึงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกไซ้

ก็ไม่พึงพ้นจากอนิภูมผลมีความค่อนขอตของผู้อื่นเป็นต้น. และชนทั้งหลายจะไม่พึงรู้กำลังพระปริชาสามารถของพระองค์ ฉะนั้นนั่นแล และสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้ว จะพึงกำเริบ คือไม่ตั้งอยู่ในสถานเดิม.

ตสฺมา วุตฺตํ “น ตาว สาริปฺพุตฺต สุตถา สวากานํ ฯเปฯ ปาตุภวณฺตีตี ฯ

เพราะเหตุนี้ (พระผู้มีพระภาค) จึงตรัสว่า น ตาว สาริปฺพุตฺต สุตถา สวากานํ ฯเปฯ ปาตุภวณฺตี.

เอวํ อกาลํ ทสฺเสตฺวา ปุณ กาลํ ทสฺเสตฺสุ “ยโต จ โข สาริปฺพุตฺตาตีอาทิมาห ฯ

(พระผู้มีพระภาค) ครั้นทรงแสดงกาลอันไม่ควรอย่างนี้แล้ว จึงตรัสคำว่า ยโต จ โข สาริปฺพุตฺต เป็นอาทิ เพื่อแสดงกาลอีก.

ตตถ “ยโตติ ยทา ฯ “ยสมิ กालติ วุตตํ โหติ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยโต คือเมื่อใด. มีคำอธิบายว่า “ในกาลใด.”

เสสิ วุตตานุสาเรเนว เวทิตพฺพ ฯ

คำที่เหลือ ฟังทราบโดยทำนองที่กล่าวแล้วนั้นแล.

อัย วา เอตถ สงเขปตฺโถ ฯ

อีกนัยหนึ่ง ใน(คำว่า ยโต เป็นต้น)นี้ มีความสังเขปดังต่อไปนี้:-

ยสมิ นาม กाल “อาสวภูฏานินยา ฐมมาติ สงขํ คตฺวา วิติกมฺโทสา สงเข ปาตุภวณฺติ,
ตทา สตถา สวากานํ สิขขาปทํ ปญญาเปติ อุทฺทิสติ ปาฏิโมกฺขํ.

กสฺมา. เตสํเยว “อาสวภูฏานินยา ฐมมาติ สงขํ คตฺวานํ วิติกมฺโทसानํ ปฏฺฐิตาย ฯ

วิติกมฺโทษอันถึงซึ่งการนับว่า “ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ” ย่อมมีปรากฏในสงฆ์ ในกาลชื่อใด,

ในกาลนั้น พระศาสดา ย่อมทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พวกสาวก ย่อมทรงแสดงปาฏิโมกข์,

เพราะเหตุไร? เพราะเพื่อกำจัดวิติกมฺโทษเหล่านั้นนั้นแล อันถึงซึ่งการนับว่า “ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ.”

เอวํ ปญญาเปนฺโต ยถา นาม กุสโล เวชฺโซ อุกฺกปณฺนํ คณฺทํ ฆาลนาเลปนพฺพนธฺนโรวนาทิหิ ติกิจฺจนฺโต โรเปตฺวา สยฺฉวี กตฺวา
น เตวว อุกฺวาทาทโร โหติ สเก จ อางฺริเยเก วิทิตานุกาโว หุตฺวา สกฺกาโร ปาปฺณาติ.

เอวํ น จ อุกฺวาทาทโร โหติ สเก จ สพฺพญฺญูวิสเย วิทิตานุกาโว หุตฺวา สกฺกาโร ปาปฺณาติ [223]

ตถจสฺส สิขขาปทํ อุกฺกปโป โหติ ยถาสฺมาเน ติฏฺฐุตฺติติ ฯ

พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงบัญญัติอย่างนั้น ย่อมเป็นผู้ไม่ควรก่อนขอเป็นต้น และเป็นผู้มีอำนาจปรากฏในสัพพัญญูวิสัยของ
พระองค์ ย่อมถึงสักการะ. และสิกขาบทของพระองค์นั้นย่อมไม่กำเริบ คือตั้งอยู่สถานเดิม,

เปรียบเหมือนนายแพทย์ผู้ฉลาดเยียวยาหัวฝีที่เกิดขึ้นแล้ว ด้วยการผ่าตัดพอกยาพันแผลและชะล้างเป็นต้น ทำให้สบายมีผิวดี
เป็นผู้ไม่ควรก่อนขอเป็นต้นเลย และเป็นผู้มีอำนาจปรากฏในเพราะกรรมแห่งอาจารย์ของตน ย่อมประสบสักการะนั้น.

เอวํ อาสวภูฏานินยานํ ฐมมานํ อนุปฺปตฺตี สิขขาปทฺตฺตฺยา อากาลํ อุกฺกปตฺตฺยจ กาลนฺติ วตฺวา

อิทานิ เตสํ ฐมมานํ อนุปฺปตฺตฺกัลยจ ทสฺเสตฺถ “น ตาว สารีปฺตฺต อึเรกฺกเจตฺตฺยาทิมาท ฯ

พระผู้มีพระภาค ครั้นตรัสความไม่เกิดขึ้น และความเกิดขึ้น แห่งธรรมเป็นที่ตั้งอาสวะ

อกาลและกาลแห่งอันบัญญัติสิกขาบทอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้แล้ว

บัดนี้ เพื่อแสดงกาลยังไม่เกิดขึ้นแห่งธรรมเหล่านั้นแล จึงตรัสคำว่า น ตาว สารีปฺตฺต อึเรกฺกเจ เป็นต้น.

ตตถ อุตฺตานตถานิ ปทานิ ปาลิวเสเนว เวทิตพฺพานิ ฯ

ใน(คำว่า ตาว เป็นต้น)นั้น บททั้งหลายที่มีอรรถดั้น ฟังทราบด้วยอำนาจพระบาลีนั้นแล.

อัย ปน อนุตฺตานปทวณฺณา ฯ

ส่วนการพรรณนาบทที่ไม่ตั้งดังต่อไปนี้:-

[อธิบายเหตุที่ให้ทรงบัญญัติสิกขาบท]

รตติโย ชานนตีติ รตตณฺญู ๑ อตตโน ปพพิชิตทิวสโต ปฏฐาย ปหุตา รตติโย ชานนตี. “จิริปปพิชิตาติ วุตฺตํ โหติ ๑
 ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า รตตณฺญู เพราะอรรถว่า รู้ราตรีนาน.

คือรู้ราตรีเป็นอันมาก ตั้งแต่วันที่ตนบวชมา. มีอธิบายว่า “บวชมานาน.”

รตตณฺญูมิ มหตฺตํ รตตณฺญุมหตฺตํ ๑ “จิริปปพิชิตเทหิ มหนตภาวนตี อตฺถโ ๑

ความเป็นหมู่ด้วยพวกภิกษุผู้รู้ราตรีนาน ชื่อว่า รตตณฺญุมหตฺตะ.

อธิบายว่า “ความเป็นหมู่ใหญ่ด้วยพวกภิกษুবวชมานาน.”

ตฺตร “รตตณฺญุมหตฺตํ ปตฺเต สงฺฆे อุปเสนํ วงฺคนตฺตํ อารพฺภ สิกขาปทํ ปญฺญตฺตนตี เวทิตพฺพํ ๑

ในบรรดาความเป็นหมู่ใหญ่เหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบว่

“สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภพระอุปเสนวังคันตบุตรบัญญัติ เพราะสงฆ์ถึงความใหญ่ด้วยภิกษุผู้รู้ราตรีนาน”

โส หายสฺมา อุททสฺสเส ภิกฺขุ อุปสมฺปาเทเนเต ทิสฺวา เอกวสฺโส สทฺธิวិหาริยํ อุปสมฺปาเทสิ ๑

จริงอยู่ ท่านผู้มีอายุนั้น ได้เห็นภิกษุทั้งหลาย ผู้มีพรรษาหย่อนสิบให้อุปสมบทอยู่

ตนมีพรรษาเดียว จึงให้สัทธวิหาริกอุปสมบทบ้าง.

อลฺโข ภควา สิกขาปทํ ปญฺญาเปสิ “น ภิกฺขเว อุททสฺสเสน อุปสมฺปาเทตพฺโพ, โย อุปสมฺปาเทยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ” ๑

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

“ภิกษุทั้งหลาย! กุลบุตรอันภิกษุผู้มีพรรษาหย่อนสิบ ไม่พึงให้อุปสมบท, ภิกษุใดพึงให้อุปสมบท ปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุนั้น.”

เอวํ ปญฺญตฺเต สิกขาปเท, ปุณฺ ภิกฺขุ “ทสฺสสมฺมา ทสฺสสมฺมาติ พาลา อพฺยตฺตา อุปสมฺปาเทเนติ ๑

เมื่อสิกขาบทอันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้วอย่างนั้น,

ภิกษุทั้งหลายผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด คิดว่า “เราได้สืบพรรษา เรามีพรรษาครบสิบ” จึงให้อุปสมบทอีก.

อล ภควา อปรฺมฺปิ สิกขาปทํ ปญฺญาเปสิ

“น ภิกฺขเว พาเลน อพฺยตฺเตน ทสฺสเสน อุปสมฺปาเทตพฺโพ, โย อุปสมฺปาเทยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส,

อนุชานามิ ภิกฺขเว พยตฺเตน ภิกฺขุนา ปฏฺิพฺเลน ทสฺสเสน วา อติเรกทสฺสเสน วา อุปสมฺปาเทตฺตุนตี” ๑

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค จึงทรงบัญญัติสิกขาบทแม้ซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย! กุลบุตรอันภิกษุผู้มีพรรษาครบสิบ แต่เป็นผู้โง่ ไม่ฉลาด ไม่พึงให้อุปสมบท,

ภิกษุใดพึงให้อุปสมบท ปรับอาบัติทุกกฏ แก่ภิกษุนั้น,

ภิกษุทั้งหลาย! เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาด สามารถ มีพรรษาสิบหรือเกินกว่าสิบ ให้อุปสมบทได้.”

๑ วิ. มหาวคค. ๔/๑๐๘.

๒ วิ. มหาวคค. ๔/๑๐๘.

๓ วิ. มหาวคค. ๔/๑๑๐.

๔ วิ. มหาวคค. ๔/๑๑๐.

รตตถมฺมุตตํ ปตฺตกาเล เทว สิกขาปทานิ ปญฺญุตตานิ ฯ

ในกาลที่สงฆ์ถึงความเป็นหมู่ใหญ่ด้วยภิกษุผู้รัตราตรีนาณ ได้ทรงบัญญัติสองสิกขาบท.

“เวปุลลมหตฺตนฺติ [224] วิปุลภาเวน มหตฺตํ ฯ

บทว่า เวปุลลมหตฺตํ มีความว่า ความเป็นหมู่ใหญ่ ด้วยความเป็นหมู่แพร่หลาย.

สงฺโฆ หิ ยาว น เถรณวมชฌิมา นํ วเสน เวปุลลมหตฺตํ ปตฺโต โหติ,
ดาว เสนาสนานิ ปโหนติ, สาสเน เอกจเจ อาสวณฺฐานิยา ธมฺมา น อุปฺปชฺชนฺติ.
เวปุลลมหตฺตํ ปตฺเต, ปน เต อุปฺปชฺชนฺติ ฯ อถ สตฺถา สิกขาปทํ ปญฺญาเปติ ฯ

จริงอยู่ สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นหมู่ใหญ่ ด้วยความเป็นหมู่แพร่หลาย
ด้วยอำนาจภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระผู้ใหม่และผู้ปานกลางเพียงใด เสนาสนะย่อมเพียงพอกัน,
อาสวณฺฐานิยธรรมบางเหล่า ก็ยังไม่เกิดขึ้นในศาสนาเพียงนั้น,
แต่เมื่อสงฆ์ถึงความเป็นหมู่ใหญ่ ด้วยความเป็นหมู่แพร่หลายแล้ว อาสวณฺฐานิยธรรมเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้น.
ที่นั่น พระศาสดาย่อมทรงบัญญัติสิกขาบท.

ตตถ เวปุลลมหตฺตํ ปตฺเต สงฺเข ปญฺญุตตสิกขาปทานิ

“โย ปน ภิกฺขุ อนุปสมฺปนฺเนน อุตฺตริทฺวิรตฺตติรตฺตํ สหเสยฺยํ กปฺเปยฺย ปาจิตฺติยํ,
ยา ปน ภิกฺขุณี อนุวสฺสํ วุณฺณาเปยฺย ปาจิตฺติยํ, ยา ปน ภิกฺขุณี เอกํ วสฺสํ เทว วุณฺณาเปยฺย ปาจิตฺติยนฺติ
อิมินา นเยน เวทิตพฺพานิ ฯ

สิกขาบทที่ทรงบัญญัติในเพราะสงฆ์ถึงความเป็นหมู่ใหญ่ ด้วยความเป็นหมู่แพร่หลาย
ในบรรดา(ความเป็นหมู่ใหญ่)เหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบตามนัยนี้ว่า
“อนึ่ง ภิกษุใด พึงสำเร็จการนอนร่วมกันกับอนุปสมฺบันเกินสองสามคืน ภิกษุนั้นต้องปาจิตติย.
อนึ่ง ภิกษุณีใดพึงให้นางสิกขมานาอนุปสมบตตามปี นางภิกษุณีนั้น ต้องปาจิตติย.
อนึ่ง นางภิกษุณีใด พึงให้นางสิกขมานาอนุปสมบตปีละ ๒ รูป นางภิกษุณีนั้น ต้องปาจิตติย.”

“ลาภคฺคมหตฺตนฺติ ลาภสฺส อคฺคมหตฺตํ ฯ “โย ลาภสฺส อคฺโค อุตฺตโม มหนตฺตภาโว, ตํ ปตฺโต โหติติ อตฺถโ ๑

บทว่า ลาภคฺคมหตฺตํ มีความว่า ความเป็นใหญ่เป็นยอดแห่งลาภ.

อธิบายว่า “ความเป็นใหญ่ใด เป็นยอด ถือสูงสุด แห่งลาภ, สงฆ์เป็นผู้ถึงความเป็นใหญ่นั้น.”

ลาเภณ วา อคฺคมหตฺตมฺปิ. “ลาเภณ เสณฺฐุตฺตถจ มหนตฺตตถจ ปตฺโตติ อตฺถโ ๑

อีกอย่างหนึ่ง ถึงความเป็นหมู่ใหญ่ เลิศด้วยลาภก็ได้,
อธิบายว่า “ถึงความเป็นหมู่ประเสริฐ และความเป็นหมู่ใหญ่ด้วยลาภ.”

สงฺโฆ หิ ยาว น ลาภคฺคมหตฺตํ ปตฺโต โหติ ดาว น ลาภํ ปฏฺิจฺจ อาสวณฺฐานิยา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ, ปตฺเต ปน อุปฺปชฺชนฺติ ฯ

จริงอยู่ สงฆ์ยังไม่ถึงความเป็นหมู่ใหญ่เลิศด้วยลาภเพียงใด อาสวณฺฐานิยธรรมอาศัยลาภก็ยังไม่เกิดขึ้นเพียงนั้น,
แต่เมื่อถึงแล้ว ย่อมเกิดขึ้น.

อล **สตถา** สิกขาบท ปณญาเปติ

“โย ปน **ภิกขุ** อเจลกสส วา ปริพพาชกสส วา ปริพพาชิกาย วา สหตถา ขาหนียี วา โภขณียี วา ทเทยย, ปาจิตตियนติ ฯ
 ที่นั่น พระศาสดา ย่อมทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “อนึ่ง ภิกษุใด พึงให้ของควรเคี้ยว หรือของควรบริโภค ด้วยมือของตน
 แก่อเจลกก็ดี แก่ปริพพาชกก็ดี แก่ปริพพาชิกาก็ดี ภิกษุนั้นต้องปาจิตตีย์.”

อิทฺถิ ทิ ลากคคมหตฺตํ ปตเต สงฺฆเอ **สิกขาบท** ปณญุตฺตํ ฯ

จริงอยู่ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาค ทรงบัญญัติ เพราะสงฆ์ถึงความเป็นหมู่ใหญ่เลิศด้วยลาภ.

“พาหุสัจจมหตตนิ พาหุสัจจสส มหนตถาวํ ฯ

บทว่า **พาหุสัจจมหตต** มีความว่า ความที่พาหุสัจจะเป็นคุณใหญ่.

สงฺโฆ ทิ ยาว น พาหุสัจจมหตฺตํ ปตฺโต โหติ ตาว น อาสวภูฏานินยา **ธมฺมา** อูปฺปชฺชนติ,
 พาหุสัจจมหตฺตํ ปตเต ปน ยสมฺมา เอกมฺปิ นิกายํ เทวปิ ฯเปฯ ปญฺจปิ นิกายเ อคฺคเหตุวา
 อโยนิโส อุมฺมุชฺชมานา **บุคฺคลา** รเสน รสํ สํสนฺเตตวา [225] อุตฺถมฺมํ อุกฺกพิณฺยํ สตฺถุสสาสนํ ทิเปนฺติ ฯ

จริงอยู่ สงฆ์ยังไม่ถึงความที่พาหุสัจจะเป็นคุณใหญ่เพียงใด อาสวภูฏานियธรรม ก็ยังไม่เกิดขึ้นเพียงนั้น.
 แต่เมื่อถึงความที่พาหุสัจจะเป็นคุณใหญ่แล้ว (ย่อมเกิดขึ้น),
 เพราะเหตุว่า บุคคลทั้งหลายเรียนพุทธวจนะ นิกายหนึ่งบ้าง สองนิกายบ้าง ฯลฯ ทำนิกายบ้างแล้ว
 เมื่อใคร่ครวญโดยไม่แยบคาย เทียงเคียงรสด้วยรสแล้ว ย่อมแสดงสัตตสุศาสนนอกธรรมนอกวินัย.

อล **สตถา** “โย ปน ภิกขุ เอวํ วเทยย ‘ตถาหํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตฺถํ อาขานามิ ฯเปฯ สมณฺหุเทโสปี เจ เอวํ วเทยฺยาตีอาทินา
 นเยน สิกขาบทํ ปณญาเปตฺตีติ ฯ

ที่นั่น พระศาสดา ย่อมทรงบัญญัติสิกขาบท โดยนัยเป็นต้นว่า “อนึ่ง ภิกษุใด พึงกล่าวอย่างนี้ว่า
 ‘ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วอย่างนั้น ฯลฯ ถ้าแม้สมณฺหุเทสพึงกล่าวอย่างนี้ไซ้.’”

เอวํ **ภควา** อาสวภูฏานินยานํ ธมฺมานํ อุนฺอุปฺตติกาลญจ อุนฺอุปฺตติกาลญจ ทสฺเสตฺวา ตสฺมี สมเย สพฺพโสปี เตสํ อถาวํ ทสฺเสนโต
 “นिरพฺพุโท ทิ สารีปฺตุตฺตาตีอาทิมาย ทิ ฯ

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงกาลไม่เกิดและกาลเกิดขึ้นแห่งธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะอย่างนี้แล้ว
 เมื่อจะทรงแสดงความไม่มีแห่งอาสวภูฏานियธรรมเหล่านั้น แม้โดยประการทั้งปวง ในสมัยนั้น
 จึงตรัสคำมีว่า “นिरพฺพุโท ทิ สารีปฺตุตฺ” เป็นต้น.

[อธิบายเหตุ คำว่า **นिरพฺพุโท** เป็นต้น]

ตตฺถ “นिरพฺพุโทติ อพฺพุทฺวิริทฺโต ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นिरพฺพุโท** คือเว้นจากเสนียด.

“อพฺพุทฺทาติ วุจฺจนฺติ โจรา ฯ “นิจฺโจโรติ อตฺโถ ฯ

พวกโจรท่านเรียกว่า “เสนียด”. อธิบายว่า “หมดโจร.”

“โจโรติ จ อิมสมิ อตเถ **ทุสสีลา** อธิเปตยา ฯ

ก็ในอรรถนี้ พวกภิกษุผู้ทูล ท่านประสงค์เออว่า “เป็นโจร.”

เต หิ อสสมณา หุตวา สมณปฏิญญตาย ปเรสํ ปจเจย โจรเนติ ตสมา นิรพพุโท นิจโจโร. “นิทุสสีโลติ วุตตํ โหติ ฯ
จริงอยู่ ภิกษุผู้ทูลเหล่านั้น ย่อมลักปัจจัยของคนเหล่านี้ เพราะเป็นผู้มิใช่สมณะ แต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ
เพราะเหตุนี้ ภิกษุสงฆ์ไม่มีเสียด ไม่มีโจร. มีอธิบายว่า “ไม่มีคนทูล.”

“นิราทีนโวติ นิรูปททโว นิรูปสโคโค ฯ “**ทุสสีลา**ทีนวิวิทโตเยวาติ วุตตํ โหติ ฯ

บพว่า นิราทีนโว ได้แก่ ไม่มีอุปทวะ คือไม่มีอุปสรรค.

มีคำอธิบายว่า “เว้นจากโทษของผู้ทูลทีเดียว.”

“อปคตกาฬโกติ กาฬกา วุจจนติ **ทุสสีลา**เยว ฯ

ผู้ทูลแล ท่านเรียกว่า คนดำ ในคำว่า อปคตกาฬโก นี้.

เต หิ สุวณฺณวณฺณาปิ สมานา กาฬกมฺมสมาโยคา “กาฬกาเตว เวทิตพฺพา ฯ

จริงอยู่ ผู้ทูลเหล่านั้น แม้เป็นผู้มีวรรณะดุจทองคำ ฟังทราบว่าเป็นคนดำทีเดียว” เพราะประกอบด้วยธรรมดำ.

เตสํ อภาวา อปคตกาฬโก ฯ

เพราะไม่มีคนมีธรรมดำเหล่านั้น จึงชื่อว่า อปคตกาฬก.

“อปคตกาฬโกติปิ ปาฐุ ฯ

ปาฐะว่า อปคตกาฬก ก็มี.

“สุทฺโธติ อปคตกาฬกตฺตาเยว สุทฺโธ ฯ

บพว่า สุทฺโธ คือ ชื่อว่าบริสุทธิ์ เพราะมีคนดำปราศไปแล้วนั่นเอง.

“ปริโยทาโตติ ปภสฺสโร ฯ

บพว่า ปริโยทาโต คือผุดผ่อง.

“สาเร ปติภูตฺติโตติ “สาโรติ วุจจนติ **สีลสมาธิปญญาวิมุตติวิมุตติญาณทสฺสนคฺฆา** ฯ

ตสมิ สาเร ปติภูตฺติตฺตา สาเร ปติภูตฺติโต ฯ

คุณคือศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทสสนะ ท่านเรียกว่า “สาระ” ในคำว่า สาเร ปติภูตฺติโต นี้.

เพราะตั้งอยู่แล้วในสาระนั้น จึงชื่อว่า ตั้งอยู่ในสาระคุณ.

เอว สาเร ปติภูตฺติภาวํ วุตวา ปุน “โส จสฺส สาเร **ปติภูตฺติภาโว** เอว เวทิตพฺโพติ ทสฺเสนโต “อิมสํ หิ สาริปุตฺตาตฺตาทิมาท ฯ

พระผู้มีพระภาค ครั้นตรัสความที่(ภิกษุสงฆ์)ตั้งอยู่ในสาระคุณอย่างนี้แล้ว

เมื่อจะทรงแสดงอีกว่า “ก็ความที่ภิกษุสงฆ์นั้น ตั้งอยู่ในสาระคุณนั้น ฟังทราบอย่างนี้” จึงตรัสคำมีอาทิว่า อิมสํ หิ สาริปุตฺต.

ตตรายํ **สงฺเขปนฺณนา**.

ในคำนั้น มีการพรรณนาโดยสังเขปดังต่อไปนี้:-

ยานีมานิ เวรมชชาຍံ วสสาวาสံ อุกคตานิ ปณจ **ภิกขุสตานิ**,

อิเมสံ โย कुณวเสน ปจฉิมโก สพพปริตตคุณ [226] **ภิกขุ** โส โสตาปนโนติ ฯ

บรรดาภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ผู้เข้าพรรษา ณ เมืองเวรัญชา

ภิกษุที่ต่ำต้อยด้วยอำนาจคุณ คือมีคุณต่ำกว่าภิกษุทุกรูป ก็เป็นพระโสดาบัน.

“โสตาปนโนติ โสโต อาปนโน ฯ

คำว่า โสตาปนโน คือ ผู้ตกถึงกระแสน.

“โสโตติ จ มคคสเสโต อธิวจนํ ฯ “โสตาปนโนติ เตน สมณนาคตสส ปุคคสส ฯ

ก็คำว่า โสโต นี้ เป็นชื่อของมรรค.

คำว่า โสตาปนโน เป็นชื่อของบุคคลผู้ประกอบด้วย(มรรค)นั้น.

ยถา “โสโต โสโตติ **ฮี** สารีปุตต วุจจติ. กตโม นุโข สารีปุตต **โสโต**ติ ฯ

“อยมเว หิ ภาเน อริโย อฏฐุงคิโก **มคโค** เสยยถิ สัมมาทิฏฐิ ฯเปฯ สัมมาสมาธิติ ฯ

เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า) “สารีบุตร! ที่เรียกว่า โสตะ โสตะ นี้. โสตะ เป็นไฉนหนอแล สารีบุตร?

(พระสารีบุตรกราบทูลว่า) “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ก็ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ (ชื่อว่า โสตะ).

“โสตาปนโน โสตาปนโนติ **ฮี** สารีปุตต วุจจติ. กตโม นุโข สารีปุตต **โสตาปนโน**ติ ฯ

“โย หิ ภาเน อิมินา อริเยน อฏฐุงคิเกน มคเคน **สมณนาคโต** อโย วุจจติ โสตาปนโน. โสยมายสฺมา เอวณนาโม เอวโคโตติติ ฯ

(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า) “สารีบุตร! ที่เรียกว่าโสดาบัน โสดาบัน นี้. โสดาบันเป็นไฉนหนอแล สารีบุตร?

(พระสารีบุตรกราบทูลว่า) “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ก็บุคคลผู้ซึ่งประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ เรียกว่า ‘โสดาบัน’

ท่านผู้มีอายุนั้น มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้.”^๑

อิธ ปน “มคเคน ผลสส **นาม** ทินนํ ตสฺมา **ผลฐุ** โสตาปนโนติ เวทิตพโพ ฯ

ก็ในบทนี้พึงทราบว่ “มรรคให้ชื่อแก่ผล เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผล ชื่อว่า โสดาบัน.

“อวินิปาตธมฺโมติ วินิปาเตตตีติ วินิปาโต ฯ

บทว่า อวินิปาตธมฺโม มีวิเคราะหว่า ธรรมที่ชื่อว่าวินิบาต เพราะอรรถว่า ให้ตกไป.

นาสส วินิปาโต ธมฺโมติ อวินิปาตธมฺโม ฯ “น อตตานิ อปาเยสุ วินิปาตนาสกาโวติ วุตตํ โหติ ฯ

พระโสดาบันชื่อว่า อวินิปาตธรรม เพราะอรรถว่า ท่านไม่มีวินิปาตธรรม.

มีคำอธิบายว่า “ท่านไม่มีการยังตนให้ตกไปในอบายเป็นสภาพ.”

กสฺมา ฯ เย **ธมฺมา** อปายคฺมนิยา, เตสํ ปริกฺขยา ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะความสิ้นไปแห่งธรรมเป็นเหตุนำไปสู่อบาย.

วินิปาตน์ วา วินิปาโต ฯ

อีกอย่างหนึ่ง การตกไป ชื่อว่าวินิปาต.

นาสสุ วินิปาโต ธมโมติ อวินิปาตธมโม ฯ “อปาเยสุ วินิปาตนาสกาโว อสสุ นตถิติ วุตต์ โหติ ฯ

(พระโสดาบัน) ชื่อว่า อวินิปาตธรรม เพราะอรรถว่า ท่านไม่มีธรรมที่ตกไป.

มีคำอธิบายว่า “ความตกไปในอบายเป็นสภาพ ไม่มีแก่ท่าน.”

สมมตตนิยาเมน มคเคน นียตตตา นียโต ฯ

ชื่อว่า เป็นผู้เที่ยง เพราะเป็นผู้แน่นอนด้วยมรรค ที่กำหนดด้วยความเป็นธรรมถูก.

สมโพธิ ปรี อยนิ ปรา คติ อสสาติ สมโพธิปรายโน ฯ อุปริมคตตย อวสสํ สมปาปิโกติ อตโถ ฯ

ชื่อว่า เป็นผู้ที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า เพราะอรรถว่า พระโสดาบันนั้นมีความตรัสรู้ไปเบื้องหน้า คือเป็นคติข้างหน้า.

อธิบายว่า “พระโสดาบันนั้น จะทำตนให้ได้บรรลุถึงมรรค ๓ เบื้องบนแน่นอน.”

กสฺมา ฯ ปฏฺฐิตทฐปฐฺมมคคตตาทิ ฯ

เพราะเหตุไร? “เพราะท่านได้ปฐมมรรคแล้วแล.”

เอวํ ธมฺมเสนาปตี สลฺยาเปตฺวา เวรฺลชยาํ ตํ วสฺสวาสํ วิตฺตินาเมตฺวา วุฏฺฐวสฺโส มหาปวารณาย ปวาเรตฺวา

อลฺโข ภควา อายสมฺนตํ อานนทํ อามนเตสิ ฯ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงยังพระธรรมเสนาปตี ให้อินยอมอย่างนั้นแล้ว

ทรงยังยังอยู่ตลอดพรรษานั้น ในเมืองเวรัฏฐา เสด็จออกพรรษาปวารณาในวันมหาปวารณาแล้ว จึงตรัสเรียกท่านพระอานนท์มา.

“อามนเตสิตี อาลปิ อภาสิ [227] สมโพเธสิ ฯ

บทว่า อามนเตสิ ความว่า “ได้ทรงเรียก คือได้ทรงตรัสเรียก ได้แก่ ทรงเตือนให้รู้.”

กินฺติ ฯ “อาจิณฺณ โข ปเนตฺนติเอวมาที ฯ

ถามว่า “ทรงเตือนให้รู้ได้อย่างไร?”

แก้ว่า “ทรงเตือนให้รู้เรื่องมีอาทิอย่างนี้ว่า อาจิณฺณ โข ปเนตฺ.

“อาจิณฺณนฺติ จริตํ วตฺตมฺนุชฺมตฺตา ฯ

บทว่า อาจิณฺณ คือเป็นความประพฤติ เป็นธรรมเนียม ได้แก่ เป็นธรรมดา.

[อาจิณฺณ ความเคยประพฤติมี ๒ อย่าง]

ตํ โข ปเนตํ อาจิณฺณํ ทฺวิธํ โหติ “พฺพุธาจิณฺณํ สวาภาจิณฺณนฺติ ฯ

ก็ความเคยประพฤติมานั้นนั้นแล มี ๒ อย่าง คือ

พฺพุธาจิณฺณ (ความเคยประพฤติมาของพระพุทธเจ้า) ๑ สวาภาจิณฺณ (ความเคยประพฤติมาของพระสาวก) ๑.

กตมํ พฺพุธาจิณฺณํ ฯ

พฺพุธาจิณฺณ เป็นไฉน?

อิทนต์าว เอกิ. เยหิ นิมนติตา วสสั วสนติ, น เต อนปโลเกตวา อนาปุจจิตวา ชนปทจาริกิ ปุกกมนติ ฯ
นี่(เป็นพุทธานุชาตินะ)ข้อหนึ่งก่อน.

พระตถาคตทั้งหลายยังมีได้บอกลา คือยังมีได้อำลาผู้ที่นิมนต์ให้อยู่จำพรรษาแล้ว จะไม่หลีกไปสู่ที่จาริกในชนบท.

สาวกา ปน อปโลเกตวา วา อนปโลเกตวา วา ยถาสุขิ ปุกกมนติ ฯ

ส่วนพระสาวกทั้งหลาย จะบอกลาหรือไม่บอกลาก็ตาม ย่อมหลีกไปได้ตามสบาย.

อปรมปิ พุทธานุชาติน. วุฏฐวสสา ปวาเรตวา ชนสงคหตถาย ชนปทจาริกิ ปุกกมนติเยว ฯ

ยังมีพุทธานุชาตินะแม่อื่นอีก คือ:-

พระพุทธเจ้าทั้งหลายเสด็จอยู่จำพรรษาปวารณาแล้ว ย่อมเสด็จไปสู่ที่จาริกในชนบททีเดียว เพื่อทรงสงเคราะห์ประชาชน.

[พระพุทธเจ้าเสด็จเที่ยวจาริกไปเฉพาะ ๓ มณฑล]

ชนปทจาริกิ จรนต์า จ “มหามณฑลั มชฌิมมณฑลั อนติมมณฑลนติ อิมสั ตินณั มณฑลนั อญญตรสมิ มณฑลเ จรนต์ิ ฯ

ก็พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะเสด็จเที่ยวจาริกไปในชนบท ย่อมเสด็จเที่ยวไปในมณฑลใดมณฑลหนึ่ง

บรรดามณฑลทั้ง ๓ เหล่านี้ คือ มหามณฑล (มณฑลใหญ่) ๑ มชฌิมมณฑล (มณฑลปานกลาง) ๑ อนติมมณฑล (มณฑลเล็ก) ๑.

ตตถ มหามณฑลั นวโยชนสติกิ ฯ มชฌิมมณฑลั ฉโยชนสติกิ ฯ อนติมมณฑลั ตโยชนสติกิ ฯ

บรรดามณฑลทั้ง ๓ นั้น มหามณฑล ประมาณ ๙๐๐ โยชน์,

มชฌิมมณฑล ประมาณ ๖๐๐ โยชน์, อนติมมณฑล ประมาณ ๓๐๐ โยชน์.

ยทา มหามณฑลเ จาริกิ จริตูกามา โหนติ มหาปวารณาย ปวาเรตวา ปาฏิปททิวเส มหาภิกขุสงฆปริวารา นิกขमितวา

คามนิคมาทิสู มหาชนั อามิสปฏิคเคน อนุคคหนตา ฐมมทาเนน จสส วิวัญญปนิสสิตี กุสลั วทฒเนตวา

นวทิ มาเสหิ ชนปทจาริกิ ปริโยสาเปนต์ิ ฯ

ในกาลใด พระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระประสงค์จะเสด็จเที่ยวจาริกไปในมหามณฑล

(ในกาลนั้น) ทรงปวารณาในวันมหาปวารณาแล้ว มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวาร เสด็จออกในวันปาฏิปท

เมื่อจะทรงอนุเคราะห์มหาชนในบ้านและนิคมเป็นต้น ด้วยการทรงรับอำมิส

และเมื่อจะทรงเพิ่มพูนกุศล อันอาศัยวิวิญญคามินี แก่มหาชนนั้น ด้วยธรรมทาน

ทรงยังการเสด็จเที่ยวจาริกไปในชนบท ให้เสร็จสิ้นลงโดย ๙ เดือน.

สเจ ปน อนโตวสเส ภิกขุณิ สมถวิปัสสนา ตรุณา โหนติ, มหาปวารณาย อปปวาเรตวา ปวารณาสงคหิ ทตวา

กตติกปุณณมาย ปวาเรตวา มิคสิรสส ปฐมทิวเส มหาภิกขุสงฆปริวารา นิกขमितวา

วุตตนเยเนว มชฌิมมณฑลเ อญฐทิ มาเสหิ จาริกิ ปริโยสาเปนต์ิ ฯ

ก็ถ้าภายในพรรษา สมณะและวิปัสสนาของภิกษุทั้งหลาย ยังอ่อนอยู่, พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ทรงปวารณาในวันมหาปวารณา

ทรงประทานปวารณาสงเคราะห์ ไปปวารณาในวันเพ็ญเดือนกัตติกา (กลางเดือน ๑๒) เสร็จแล้ว มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวาร

เสด็จออกไปในวันต้นแห่งเดือนมิกสิระ (เดือนอ้าย) แล้วยังการเสด็จเที่ยวจาริกไปในมชฌิมมณฑล ให้เสร็จสิ้นลงโดย ๘ เดือน

ตามนัยดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง.

สจ ปน เนสั วุฏฐวสสานั อปริกกิณทริยา เวเนยยสตตา โหนติ, เตสั [228] อินทริยปริปากั อากมนตทา มิคสิรมาสมปิ ตตเถว วสิตฺวา ปุสฺสมาสสส ปฐมทิวเส มหาภิกขุสงฆปริวารา นิภขมิตฺวา วุตตนเยเนว อนติมมณฑลเส สุตตฺถิ มาเสหิ จาริกั ปริโยสาเปนฺติ ฯ

ก็ถ้าเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ของ(พระพุทธเจ้า)ผู้เสด็จออกพรรษาแล้วเหล่านั้น ยังมีอินทริยไม่แก่กล้า, พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ทรงรอคอยให้เวไนยสัตว์เหล่านั้นมีอินทริยแก่กล้า เสด็จพักอยู่ในสถานที่นั้นนั่นเอง แม้ตลอดเดือนมิถุนายนแล้ว มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวารเสด็จออกไปในวันต้นแห่งเดือนปุสสะ (เดือนยี่) แล้ว ทรงยังการเสด็จเที่ยวจาริกไปในอันติมมณฑล ให้เสร็จสิ้นลงโดย ๗ เดือน ตามนัยดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง.

เตสฺ จ มณฑลเส ยตถ กตถจิ จรณตปิ เต เต สุตเต กิเลสฺหิ วิโยเชนตา โสตาปตติผลาที่หิ สโยเชนตา เวเนยฺยวเสเนว นานาวณณานิ ปุพฺพานิ โอจिनฺนตา วิย วิจรณฺติ ฯ

อนึ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย แม้เมื่อเสด็จเที่ยวไปในบรรดามณฑลเหล่านั้นแห่งใดแห่งหนึ่ง ทรงปลดเปลื้องสัตว์เหล่านั้นๆ ให้พ้นจากกิเลสทั้งหลาย ทรงประกอบสัตว์เหล่านั้นๆ ไว้ ด้วยอริยผลมีโสภาปตติผลเป็นต้น เสด็จเที่ยวไปอยู่ด้วยอำนาจแห่งเวไนยสัตว์เท่านั้น ดุจทรงเก็บดอกไม้เบญจพรรณนานาชนิดอยู่นั้น.

อปรมฺปิ พุทฺธานิ อัจฉินฺนิ. เทวสิกั ปจฺจุสสมเย สนตํ สุขั นิพพานํ อารมฺมณํ กตฺวา ผลสมาปตติสมาปชฺชนิ ผลสมาปตติยา วุฏฐทิตฺวา มหากรฺรณาสมาปตติยา สมาปชฺชนิ ตโต ทสฺสทสฺสจกฺวาเพ โทชเนยฺยสฺตตสโมโลกนึ ฯ

ยังมีพุทธาจิณณะแม่อื่นอีก คือ ในเวลาจวนรุ่งสว่างทุกๆ วัน การทำพระนิพพานอันเป็นสุขสงบให้เป็นอารมณ์ เสด็จเข้าผลสมาบัติ ออกจากผลสมาบัติแล้ว ทรงเข้าสมาบัติอันประกอบด้วยพระมหากรณา ภายหลังจากนั้น ก็ทรงตรวจดูเวไนยสัตว์ผู้จะแนะนำให้ตรัสรู้ได้ ใน همینจักรวาล.

อปรมฺปิ พุทฺธานิ อัจฉินฺนิ. อาคนฺตุเกหิ สทฺธี ปฐมฺตรึ ปฐิสฺนถารกรณึ อตฺถุปฺตติวเสเนว ธมฺมเทสนา. โอตฺถินฺเนว โทเส, สิขฺขาปทฺทปฺลญฺญาปนฺนติ อิหิ พุทฺธาจิณฺณึ ฯ

ยังมีพุทธาจิณณะแม่อื่นอีก คือ การทรงทำปฏิสันถารกับพวกอากันตฺตะเสียก่อน. ทรงแสดงธรรม ด้วยอำนาจเรื่องที่เกิดขึ้น ครั้นโทษเกิดขึ้น, ทรงบัญญัติสิกขาบท. นี้เป็นพุทธาจิณณะ ดังพรรณนามาฉะนี้แล.

[สาวกาจิณณะ ความเคยประพฤติมาของพระสาวก]

กตมึ สาวกาจิณฺณึ ฯ พุทฺทสฺส ภควโต กาลเ ทฺวิภฺขตฺตํ สฺนนิปาโต ปุเร วสฺสุปฺนายิกาย จ กมฺมฏฺฐานคฺคหฺนตฺถิ วุฏฐวสฺสานญจ อธิคฺตคฺคณาโรจนตฺถิ อฺุปริกมฺมฏฺฐานคฺคหฺนตฺถญจ ฯ อิหิ สาวกาจิณฺณึ ฯ

สาวกาจิณณะ เป็นไฉน? คือ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาค (ยังทรงพระชนม์อยู่)

มีการประชุม (พระสาวก) ๒ ครั้ง คือ เวลาก่อนเข้าพรรษาและวันเข้าพรรษา

เพื่อเรียนเอากรรมฐาน ๑ เพื่อบอกคุณที่ตนได้บรรลุแก่ภิกษุผู้ออกพรรษามาแล้ว ๑ เพื่อเรียนเอากรรมฐานที่สูงๆ ขึ้นไป ๑. นี้เป็นสาวกาจิณณะ.

อิธ ปน พุทฺธาจิณฺณึ ทสฺเสนโต อาท “อัจฉินฺนิ โข ปเนตํ อานนฺท ตถาคตฺตานนฺติ ฯ

ส่วนใน(อธิการ)นี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงถึงพุทธาจิณณะ

จึงตรัสพระดำรัสเป็นต้นว่า อัจฉินฺนิ โข ปเนตํ อานนฺท ตถาคตฺตานํ ดังนี้.

“อายามาตี อากจถยาม ฯ

บทว่า อายามาตี แปลว่า เรามาไปกันเถิด.

“อปโลเกสสามาตี จาริกถจรณตถาย อปุจฉิสสาม ฯ

บทว่า อปโลเกสสามาตี แปลว่า เราจักบอกลา (เวรัญชพราหมณ์) เพื่อต้องการเที่ยวไปสู่ที่จาริก.

“เอวนติ สมปฏิจฉนตเถ นิปาโต ฯ

ศัพท์ว่า เอวํ เป็นนินาต ลงในอรรถว่ายอมรับ.

“ภนเตติ คารวาทิวจนเมตํ ฯ “สตถุโน ปฎิวจนทานนติปิ วฏฏติ ฯ

คำว่า ภนเต นั้น เป็นชื่อเรียกด้วยความเคารพ. จะพูดว่า “ถวายคำทูลตอบแด่พระศาสดา” ดังนี้บ้าง ก็ใช้ได้.

“ภควโต ปจจสโสสิตี ภควโต วจนํ ปฎิวสโสสิ อภิมุโข หุตวา สุณิ สมปฏิจฉิ ฯ “เอวนติ อิมินา วจเนน ปฏิคคเหสิตี วุตตํ โหติ ฯ

สองบทว่า ภควโต ปจจสโสสิตี ความว่า ท่านพระอานนทฺ์ทูลรับฟัง คือตั้งหน้าฟัง ได้ทูลรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคด้วยดี.

มีคำอธิบายว่า “ทูลรับด้วยคำว่า เอวํ นี้.”

[229] “อถโข ภควา นิวาเสตวาตี อธิ “ปุพพณสมยนิติ วา “สายณสมยนิติ วา น วุตตํ ฯ

ในคำว่า อถโข ภควา นิวาเสตวา นี้ ท่านพระอุบาลีได้กล่าวไว้ว่า “เป็นเวลาเช้า” หรือ “เป็นเวลาเย็น.”

เอวํ สนตปิ, ภควา กตภตตกิจโจ มชฌนตฺกํ วิตตินาเมตวา อายสมนตํ อานนทํ ปจฉาสมณํ กตวา

นกรทวารโต ปฎฐาย นกรวิถีย สวณณรสปิยชราหิ พุทธรสฺหิ สมุชฺชิตยมาโน, เยน เวรณชสส พราหมณสส นิเวสนํ, เตนูปสงกมิ

ฯ

แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงทำภตฺกกิจเสร็จแล้ว ทรงยับยั้งอยู่ตลอดเวลาเพียงวัน

ให้ท่านพระอานนทฺ์เป็นปัจฉาสมณะ ทรงให้ถนในพระนกร ตั้งต้นแต่ประตูพระนกรไป รุ่งเรืองไปด้วยพระพุทธรศฺหิ

ซึ่งมีช่อจุกสายทอง เสด็จเข้าไปโดยทางที่นิเวศน์ของเวรัญชพราหมณ์นั้นตั้งอยู่.

ชรทวารเอ ฐิตมตตเมว จสส ภควนตํ ทิสวา ปริชโน อโรเจสิ ฯ

ส่วนปริชนเห็นพระผู้มีพระภาคผู้ประทับยืนอยู่ที่ประตูเรือนของเวรัญชพราหมณ์เท่านั้น ก็ได้แจ้งข่าวแก่พราหมณ์.

พราหมโณ สตี ปฏิลภิตวา สํเวชชาโต สหสา วุฏฐาย มหารหํ อาสนํ ปญญาเปตวา ภควนตํ ปจจคคम्म

“อิโต ภควา อุปสงกมตฺตติ อาห ฯ

พราหมณ์หวนระลึกได้ แล้วก็เกิดความสังเวช จึงรีบลุกขึ้น สั่งให้จัดปูอาสนะที่ควรแก่ค่ามาก ออกไปต้อนรับพระผู้มีพระภาค

กราบทูลว่า “ขอพระผู้มีพระภาค จงเสด็จเข้ามาทางนี้เถิด.”

ภควา อุปสงกมิตวา ปญญุตเต อาสเน นิสฺหิ ฯ

พระผู้มีพระภาค ได้เสด็จเข้าไปประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดปูไว้แล้ว.

อถโข เวรณช พราหมโณ ภควนตํ อุปนีสิตฺตกาโม อตตนา ฐิตปฺปเทสโต, เยน ภควา, เตนูปสงกมิ ฯ

ลำดับนั้นแล เวรัญชพราหมณ์มีความประสงค์จะเข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระภาค

จึงได้เข้าไปเฝ้าโดยทางที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ จากที่ๆ ตนยืนอยู่.

อิโต ปรี อุตตทานตถเมว ฯ

คำเบื้องหน้าแต่นี้ไป มีใจความกระจ่างแล้วทั้งนั้น.

[เวรัญชพราหมณ์ทูลเรื่องที่มีได้ถวายทานตลอดไตรมาส]

ยัม ปน พราหมโณ อาห “อปิจ โย เทยยธมโม โส น ทินโนติ, ตตฺตรายมริปปาโย .

ก็ในคำที่พราหมณ์กราบทูลว่า “อนึ่ง ไทยธรรมที่ควรจะถวายข้าพเจ้ามิได้ถวาย” มีคำอธิบายดังต่อไปนี้:-

มยา นิมนติตานัน วสสํ วุฏฺฐานัน ตุมหากํ “เตมาสํ ทิวเส ทิวเส ปาโต ยาคุชชกํ, มชฺฌนฺติเก ชาพนียํ โภชนียํ, สายณฺทกาเล อนนฺทวิธปานวิกิตินฺธรูปฺพาทีหิ ปุชฺสาสกฺกาโรติ เอวมาทีโก โย เทยยธมโม ทาทพฺโพ อสฺส, โส น ทินโนติ ฯ

ข้าพเจ้ายังไม่ได้ถวายไทยธรรมที่ควรจะถวาย มีอาทิอย่างนี้คือ

“ทุกๆ วัน ตลอดไตรมาส เวลาเช้าควรถวายยาคุณและของควรเคี้ยว, เวลาเที่ยงควรถวายชาพนียะโภชนียะ, เวลาเย็นควรถวายบุชสาสักการะ ด้วยวัตถุมีน้ำปานะที่ปรุงชนิดต่างๆ มากมาย ของหอมและดอกไม้เป็นต้น”

แก่พระองค์ผู้ซึ่งข้าพเจ้านิมนต์ให้อยู่จำพรรษาแล้ว.

“ตถจ โข โน อสนฺตฺนฺติ เอตถ ปน ลิงฺควิปฺลลาโส เวทิตพฺโพ ฯ

ก็ในคำว่า ตถจ โข โน อสนฺตฺนฺติ นี้ พึงทราบว่าเป็นลิงควิปัสลาส.

“โส จ โข เทยยธมโม อมฺหากํ โน อสนฺโตติ อโยฺ เหตุถ อตฺโถ ฯ

ก็ในคำนี้มีใจความดังนี้ว่า “ก็แล ไทยธรรมนั้น ไม่มีอยู่แก่ข้าพเจ้าก็หาไม่ได้.”

อลว “ยโย มยฺ ตุมหากํ ทเทยยาม, ตถจ โข โน อสนฺตฺนฺติ เอวเมตถ อตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง พึงเห็นใจความในคำนี้ว่า “ข้าพเจ้าพึงถวายของใดๆ แก่พระองค์ ก็แล ของนั้นมิใช่จะไม่มี.”

“โนปิ อทาตุกมฺยตาติ อทาตุกมฺตาปิ โน นตฺถิ, ยถา ปหฺตฺวิตฺตูปฺกรณานํ [230] มจฺฉริณํ ฯ

คำว่า โน ปิ อทาตุกมฺยตา ความว่า แม้ความไม่อยากถวายของข้าพเจ้า

เหมือนของเหล่าชนผู้มีความตระหนี่ซึ่งมีอุปกรณ์แก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจมากมาย ไม่อยากถวายฉะนั้น ก็ไม่มี.

ตํ กุเตตถ ลพฺภา พหุกิจฺจา ชฺรราวาสาติ ฯ

ภายใน(ไตรมาส)นี้ พระองค์จะพึงได้ไทยธรรมนั้นจากไหน เพราะชรวาสมีกิจมาก มีกรณียะมาก.

ตตฺตรายํ โยชนา ฯ

ใน(คำว่า ตํ กุเตตถ ลพฺภา พหุกิจฺจา ชฺรราวาสา) นั้น มีการประกอบความดังต่อไปนี้:-

“ยสฺมา พหุกิจฺจา ชฺรราวาสา, ตสฺมา เอตถ สนฺเตปิ เทยยธมฺเม ทาทุกมฺยตาย จ,

ตํ กุโต ลพฺภา กุโต ตํ สกฺกา ลหฺจฺจํ ยโย ตุมหากํ เทยยธมฺมํ ทเทยยามาติ ชฺรราวาสํ ครฺหนฺโต อาห ฯ

พราหมณ์ เมื่อจะตำหนิการอยู่ครองเรือน จึงได้กราบทูลว่า

“เพราะการอยู่ครองเรือนมีกิจมาก ฉะนั้นภายในไตรมาสนี้, เมื่อไทยธรรม และความประสงค์จะถวายแม้มีอยู่, พระองค์พึงได้ไทยธรรม ที่ข้าพเจ้าจะพึงถวายแก่พระองค์ แต่ที่ไหน คือ พระองค์อาจได้ไทยธรรมนั้น จากที่ไหน.”

โส กिर มาเรน อวภูฏิตถาวํ น ชานาติ “ขรราวาสปลิโพเรน เม สติสมโมโส ชาโตติ มณฺญี ฯ ตสฺมา เอวมาท ฯ
ได้ยินว่า เวรัญชพราหมณ์นั้น ย่อมไม่รู้ความที่ตนถูกมารดลใจ จึงได้สำคัญว่า
“เราเกิดเป็นผู้มีสติหลงลืม เพราะกังวลอยู่ ด้วยการครองเรือน.” เพราะฉะนั้น พราหมณ์จึงได้กราบทูลอย่างนั้น.

อปิจ “ตํ กุเตตถ ลพฺภาติ “อิมสมิ เตมาสพฺภนฺตเร ยมहि ตุมหากํ ทเพยฺย, ตํ กุโต ลพฺภา, พหุกิจฺจา ทิ ขรราวาสาติ
เอวเมตถ โยชนา เวทิตพฺพา ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ในคำว่า ตํ กุเตตถ ลพฺภา นี้ พึงทราบการประกอบความอย่างนี้ว่า
“ภายในไตรมาสนี้ ข้าพเจ้าจะพึงถวายไทยธรรมอันใด แต่พระองค์,
ไทยธรรมอันนั้น ข้าพเจ้าจะพึงได้จากไหน? เพราะว่า การอยู่ครองเรือนมีกิจมาก.”

[เวรัญชพราหมณ์ทูลอาราธนาพระพุทเจ้าเพื่อเสวยภัตตาหาร]

ถล พฺราหมโณ “ยณฺฐุนาหิ, ยํ เม ตีหิ มาเสหิ ทาทพฺพิ ลียา, ตํ สพฺพิ เอกทิวเสเนว ทเพยฺยนฺติ จินฺเตตฺวา
“อริวาเสตุ เม ภวํ โคตโมติอาทิมาท ฯ

ครั้งนั้น พราหมณ์ดำริว่า

“โฉนหนอ ไทยธรรมอันใด เป็นของอันเราจะพึงถวาย โดย ๓ เดือน, เราควรถวายไทยธรรมอันนั้นทั้งหมด โดยวันเดียวเท่านั้น”
จึงได้กราบทูลคำเป็นต้นว่า “ขอพระโคตมผู้เจริญ ทรงรับภัตตาหารของข้าพเจ้าเถิด” ดังนี้.

ตตถ “สุวตฺตนาयाติ ยํ เม ตุมฺหเสสุ สกฺกาเร กเต เสว ภวิสฺสติ ปุณฺณญฺเจว ปิติปามุชฺชยจ, ตทตถาย ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุวตฺตนาเย ความว่า

เพื่อประโยชน์แก่บุญกุศล และปิติปราโมทย์ ซึ่งจะมีในวันพรุ่งนี้ ในเมื่อข้าพเจ้าได้กระทำสักการะในพระองค์.

[พระผู้มีพระภาคทรงรับคำอาราธนาของพราหมณ์]

ถล ตถาคโต “สเจ อหิ นาธิวาเสยฺย,

‘อโย เตมาสิ กิจฺจ อลฺลทฺธา กุปีโต มณฺญเ เตน เม ยาจิยามาโน เอกภตฺตมปี น ปฏิกุคฺคฺหาติ.

นตถิ อิมสมิ อริวาสนกฺขนฺติ. อสพฺพญฺญู อยนฺติ เอวํ พฺราหมโณ จ เวรณฺชาวาสิโน จ ครหิตฺวา พหุํ อปุณฺญํ ปสเวยฺย.

ตํ เตสํ มา อโหสีติ เตสํ อนุกมฺปาย อริวาเสสิ ภควา^๑ ตฺถุณีภาเวน ฯ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตถาคต ทรงรำพึงว่า

“ถ้าเราจะไม่รับคำอาราธนาไซ้ พราหมณ์และชาวเมืองเวรัญชา จะพึงติเตียน อย่างนี้ว่า

‘พระสมณะองค์นี้ ไม่ได้ทำอะไร ตลอดไตรมาส ชะรอยจะพึงโกรธกระมัง?

เพราะเหตุนี้ เราอ่อนวอนอยู่ ก็ไม่ทรงรับแม้ภัตตาหารครั้งหนึ่ง,

ในพระสมณะองค์นี้ ไม่มีอริวาสนาขันติ. พระสมณะองค์นี้ ไม่ใช่สัตบุรุษ’ ก็พึงประสพสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก,

(การประสพสิ่งที่มีโทษ)นั้น อย่าได้มีแก่ชนเหล่านั้นเลย” ดังนี้ จึงทรงรับคำอาราธนา เพื่ออนุเคราะห์แก่ชนเหล่านั้น โดยคุณภาพ.

อริวาเสตฺวา จ ถลโข ภควา เวรณฺชํ พฺราหมณฺ “อลิ ขรราวาสปลิโพเรนจินฺตยาติ สยฺญาเปตฺวา

ตํ ขณฺนารูปรูปาย รมฺมียา กถาย (๑) ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปราชิกํ อตถิ [231] สนฺทสฺเสตฺวา (๒) กุสฺเล รมฺเม สมาทเปตฺวา คณฺหาเปตฺวา

๑ ตถาคโตติ ปทํ ภควาติ ปทสฺส วิเสสนนฺติ โยชนา ฯ

(๓) ตตถ จ นํ สมุตเตเขตฺวา สอุสุสาหํ กตฺวา (๔) ตาย สอุสุสาหตฺย อญฺเญหิ จ วิชฺชมานคฺเณหิ สมฺปหํเสตฺวา
ธมฺมรตนวสฺสํ วสฺสิตฺวา อญฺญายาสนา ปกฺกามิ ฯ

ก็ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงรับอาราธนาแล้ว

ได้ทรงเตือนเวรัญชพราหมณ์ ให้สำนึกตัวว่า “ไม่ควรคิดถึงความกังวลด้วยการอยู่ครอบครองเรือนเลย” แล้วทรง

(๑) ชี้แจงให้เวรัญชพราหมณ์ เห็นประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ภายภาคหน้า (๒) ให้สมาทาน คือให้รับเอากุศลธรรม
และ (๓) ให้เวรัญชพราหมณ์นั้นอาจหาญ คือทำให้มีความอดสาหะในกุศลธรรมตามที่ตนสมาทานแล้วนั้น
และ (๔) ทรงปลอบให้รำเริง ด้วยความเป็นผู้มีอดสาหะนั้น และด้วยคุณธรรมที่มีอยู่อย่างอื่น
ด้วยธรรมีกถาอันสมควรแก่ขณะนั้น ได้ทรงยังฝนคือพระธรรมรัตนะให้ตกลงแล้ว ก็เสด็จลุกจากอาสนะกลับไป.

[เวรัญชพราหมณ์สั่งให้เตรียมภัตตาหารถวายพรุ่งนี้]

ปกฺกนฺเต จ ปน ภควติ, เวรณฺโช พฺราหฺมโณ ปุตฺตทาร์ อามนฺเตสิ

“มยฺ ภณฺเณ ภควนฺตํ เตมาสํ นิมนฺเตตฺวา เอกทิวสํ เอกภตฺตมฺปิ นาทมฺหา,

หนฺท ทานิ ตถา ทานํ ปฏฺยิยาเทถ, ยถา เตมาสิโกปิ เทยฺยธฺมโม เสว เอกทิวเสเนว ทาตุํ สกฺกา โหตีติ ฯ

ก็แล เมื่อพระผู้มีพระภาค เสด็จกลับไปแล้ว เวรัญชพราหมณ์ได้เรียกบุตรและภรรยาว่า “แน่พนาย
เราได้นิมนต์พระผู้มีพระภาค (ให้อยู่จำพรรษา) ตลอดไตรมาสแล้ว ในวันหนึ่ง ก็ได้ถวายภัตตาหารสักก่อนเดียวเลย.
เอาเถิด บัดนี้ พวกท่านจงตระเตรียมทาน ให้เป็นเหมือนไทยธรรมแม้ที่ควรถวายตลอดไตรมาส
เป็นของอาจถวายในวันพรุ่งนี้ได้ โดยวันเดียวเท่านั้น.”

ตโต ปณฺีตทานํ ปฏฺยิยาทาเปตฺวา, ยํ ทิวสํ ภควา นิมนฺตีโต, ตสฺสา^๑ รตฺติยา อจฺจเยน อาสนญฺฐานํ อลงฺการาเปตฺวา
มหารทานิ อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา คนฺธรูปวาสกุสุมิวิจิตฺรํ มหาปุชฺชํ สุขฺชิตฺวา ภควโต กาลํ อารโจาเปสิ ฯ

ต่อจากนั้น เวรัญชพราหมณ์ สั่งให้ตระเตรียมทานที่ประณีต โดยล่องไปแห่งราตรีของวันที่ตนนิมนต์พระผู้มีพระภาคไว้^๒
ก็ได้สั่งให้ประดับที่ตั้งอาสนะ ให้ปูอาสนะทั้งหลาย ที่ควรค่ามากไว้ จัดแจงการบูชาอย่างใหญ่
อันวิจิตรด้วยของหอมรูปเครื่องอบและดอกโกสุมเสร็จแล้ว จึงสั่งให้เจ้าพนักงานไปกราบทูลกาลแก่พระผู้มีพระภาค.

เตน วุตฺตํ “อถโฆ เวรณฺโช พฺราหฺมโณ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ฯเปฯ นิฏฺฐิตํ ภตฺตนฺติ ฯ

เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวว่า อถโฆ เวรณฺโช พฺราหฺมโณ ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ฯเปฯ นิฏฺฐิตํ ภตฺตํ.”^๓

[พระผู้มีพระภาคเสด็จไปยังนิเวศน์ของเวรัญชพราหมณ์]

ภควา ภิกฺขุสงฺฆมฺปรีวฺโต ตตถ อคฺมาสิ, เตน วุตฺตํ “อถโฆ ภควา ฯเปฯ นิสฺสีทิ สฺทฺธิ ภิกฺขุสงฺฆนฺติ ฯ

พระผู้มีพระภาค มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว ได้เสด็จไปที่(นิเวศน์ของพราหมณ์)นั้น,

เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวว่า อถโฆ ภควา ฯเปฯ นิสฺสีทิ สฺทฺธิ ภิกฺขุสงฺเณ.”^๔

๑ ตสฺส อิติ ภเวยฺย ฯ

๒ .. ตลอดวันที่ตนนิมนต์พระผู้มีพระภาคไว้ โดยล่องไปแห่งราตรีนั้น ...

๓ วิ. มห. ๑/๑๘.

๔ วิ. มห. ๑/๑๘.

“อลโข เวรรณโซ พราหมโณ พุทธปมฺขํ ภิกขุสงฺฆนฺติ “พุทฺธปมฺขนฺติ พุทฺธปริณายกํ ฯ
“พุทฺธิ สงฺฆตเถโร กตฺวา นิสินฺนนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

บพว่า พุทธปมฺขํ ในคำว่า อลโข เวรรณโซ พราหมโณ พุทธปมฺขํ ภิกขุสงฺฆํ นี้ แปลว่า มีพระพุทธเจ้าเป็นปริณายก.
มีคำอธิบายว่า “ผู้หนึ่งให้พระพุทธเจ้าเป็นพระสังฆเถระ.”

“ปณฺเฑนาคิ อุตฺตเมน ฯ

บพว่า ปณฺเฑน แปลว่า อันดีเยี่ยม.

“สทฺถถาติ สทฺถเถน ฯ

บพว่า สทฺถถา แปลว่า ด้วยมือตนเอง.

สนฺตปฺเปตฺวาติ สฺกุฏฺ ตปฺเปตฺวา ปริปุณฺณํ สุหิตํ ยาวทตฺถํ กตฺวา ฯ

บพว่า สนฺตปฺเปตฺวา ความว่า ให้ม้หน้าด้วยดี คือให้บริบูรณ์ ได้แก่ เกื้อกูลด้วยดีจนพอแก่ความต้องการ.

“สมฺปวาเรตฺวาติ สฺกุฏฺ ปฺวาเรตฺวา “อลํ อลนฺติ ทตฺถสณฺญา ย จ มฺขสณฺญา ย จ วจฺเภิเทน จ ปฏฺิกฺขิปาเปตฺวา ฯ

บพว่า สมฺปวาเรตฺวา ความว่า ให้ทรงห้ามเสียด้วยดี คือให้ทรงคัดค้าน ด้วยหัตถสัจญา มุขสัจญา และวจีเภท ว่า “พอละ พอละ.”

“ภฺตุตฺตาวินฺติ ภฺตุตฺตวนฺตํ ฯ

บพว่า ภฺตุตฺตาวี แปลว่า ผู้เสวยเสร็จแล้ว.

[232] “โอนิตปตฺตปาณินฺติ ปตฺตโต โอนิตปาณิ. “อปนิตทตฺถนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

บพว่า โอนิตปตฺตปาณิ แปลว่า ทรงนำพระหัตถ์ออกจากบาตร. มีคำอธิบายว่า “ทรงชักพระหัตถ์ออกแล้ว” (ทรงล้างพระหัตถ์แล้ว).

[พราหมณ์ถวายไตรจีวรแก่พระผู้มีพระภาคและพระภิกษุสงฆ์]

“ติจิวเรน อจฺฉาเทสีติ ติจิวโร ภควโต อทาสี ฯ อิํ ปน โวหารวจนมตฺตํ โหติ “ติจิวเรน อจฺฉาเทสีติ ฯ

สองบพว่า ติจิวเรน อจฺฉาเทสีติ ความว่า (พราหมณ์) ได้ถวายไตรจีวรแก่พระผู้มีพระภาค.

ก็คำว่า ติจิวเรน อจฺฉาเทสีติ นี้ เป็นเพียงโวหารพจน์.

ตสมิ จ ติจิวเร เอกเมโก สภาฏฺโก สหสฺสํ อคฺขติ ฯ

ก็ในไตรจีวรนั้น ผ้าสภาฏกแต่ละผืน มีราคาผืนละพันหนึ่ง.

อิติ พฺราหมโณ ภควโต ติสหสฺสคฺชนกํ ติจิวรมทาสี อุตฺตมํ กาสียวตฺถสทิสํ ฯ

พราหมณ์ได้ถวายไตรจีวรชั้นดีเยี่ยม เช่นกับผ้าแคว้นกาสิ มีราคาถึงสามพันแต่พระผู้มีพระภาค ด้วยประการฉะนี้.

“เอกเมภฺยจ ภิกขุํ เอกเมเกน ทฺสุสฺสุเคนาคิ เอกเมเกน ทฺสุสฺสุคฺเลน ฯ

หลายบพว่า เอกเมภฺยจ ภิกขุํ เอกเมเกน ทฺสุสฺสุเคน ความว่า พราหมณ์ได้ให้ภิกษุรูปหนึ่งๆ ครองด้วยผ้าคู่หนึ่งๆ.

ตตร เอกสภาฏฺโก ปฺยจ สตานิ อคฺขติ ฯ

บรรดาผ้าเหล่านั้น ผ้าสภาฏกผืนหนึ่งๆ มีราคาห้าร้อย.

เอวํ ปณฺจนํ ภิกขุสตานํ ปณฺจสทสสคฺชนกานิ ทุสฺसानิ อทาสิ ฯ

พราหมณ์ได้ถวายผ้ามีราคา ๕๐๐,๐๐๐ แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ด้วยประการฉะนี้.

พราหมโณ เอตตกมปิ ทตฺวา อตุกฺกุโร ฺปน สตตฺถุสฺสทสสคฺชนเก อนเเก รตตกมพลเ จ ปตฺตฺถณฺณปฏฺฐปฺณฺเ จ ผาเลตฺวา ผาเลตฺวา อาโยคํ อสฺวทฺธกกายพฺนฺชนปฺริสฺสาวนาทินํ อตฺถาย อทาสิ ฯ

พราหมณ์ถวายแล้วถึงเท่านั้นยังไม่พอแก่ใจ ได้แบ่งผ้ากำพลแดง และผ้าปัตตฺถณฺณะ และผ้าห่มมากมาย มีราคาเจ็ดแปดพัน ถวายเพื่อประโยชน์แก่บริวาร มีผ้ารัดเข่า ผ้าสไบเฉียง ประคดเอว และผ้ากรองน้ำ เป็นต้นอีก.

สทฺปากสทสฺสปากานญฺจ เกสชฺชเตลาณํ ตุมพานิ ปุเรตฺวา เอกเมกฺกสฺส ภิกขุโน อพฺภยฺชนตฺถาย สทสฺสคฺชนกํ เตลมทาสิ ฯ
และได้ตวงน้ำมันยาซึ่งหุงต้มร้อยครั้งพันครั้ง ให้เต็มทะนาน ถวายน้ำมันมีราคาพันหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่การทา แก่ภิกษุรูปหนึ่งๆ.

กี พหุณา จตฺตฺปฺปจฺเจยฺสุ ฯ

จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการกล่าวมากในปัจจุบันนี้.

น โภจิ ปฺริกฺขารุ สมณปฺริโภโค อทินฺโน นาม อโหสิ ฯ

บริวารอะไรๆ ซึ่งเป็นเครื่องใช้ของสมณะ ชื่อว่าพราหมณ์มิได้ถวายแล้วมิได้มี.

ปาลิยํ ปน **จิวรฺมตฺตเมว** วุตฺตํ ฯ

แต่ในพระบาลีกล่าวแต่เพียงจีวรเท่านั้น.

เอวํ มหายาคํ ยชิตฺวา สฺปฺตฺตทวารํ วนทิตฺวา นิสินฺนํ อลฺโข **ภควา** เวรณฺชํ พฺราหมณํ
เตมาสํ มาราวกฺกุณฺเณน ฌมฺมสฺสวานามตฺรสปฺริโภคปฺริทินํ เอกทิวเสเนว ฌมฺมามตฺวสฺสํ วสฺสิตฺวา ปฺริปฺุณฺณสฺงกปฺปิ กุรฺมาโน
ฌมฺมिया กถาย สนทสฺเสตฺวา ฯเปฯ อุกฺกุรฺฐายาสนา ปกฺกามิ ฯ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค จะทรงยังฝนคืออมตธรรมให้ตก ทำเวรัญชพราหมณ์
ผู้เสื่อมสิ้นจากการบริโภครสแห่งอมตะคือการฟังธรรม ด้วยถูกมารตลใจให้เคลิบเคลิ้มเสียสามเดือน
ผู้ทำการบูชาใหญ่อย่างนั้นแล้ว พร้อมด้วยบุตรและภรรยา ถวายบังคมแล้วนั่ง
ให้เป็นผู้มีความคิดเต็มที โดยวันเดียวเท่านั้น
จึงยังพราหมณ์ให้เล็งเห็นสมาทานอาจหาญ ให้รื่นเริงด้วยธรรมีกถา แล้วเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป.

พฺราหมโณปิ สฺปฺตฺตททาโร ภควนฺตถฺยจ ภิกขุสฺงฆญฺจ วนทิตฺวา

“ปฺนปิ ภนฺเต อมฺหากํ อณฺุคฺคหํ กเรยฺยาถาติ [233] เอวมาทินิ วนฺโท อนฺุวชิตฺวา อสฺสูนิ ปวตฺตยมาโน นินฺวตฺติ ฯ

ฝ่ายพราหมณ์ พร้อมทั้งบุตรและภรรยา ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์แล้ว
ตามไปส่งเสด็จ พลาถกล่าวคำมีอาทิอย่างนี้ว่า “พระเจ้าข้า! พระองค์ฟังทำความอนุเคราะห์แก่ข้าพระองค์ทั้งหลายแม่อีก”
แล้วปล่อยให้น้ำตาไหลกลับมา.

[พระผู้มีพระภาคเสด็จจากเมืองเวรัญชาไปประทับที่เมืองไพศาลี]

“อโห โภควา เวรณชายั ยถาภินนตัง วิหริตวาติ ยถาอชฌาสมยั ยถารุจิจตัง วาสัง วสิตวา เวรณชาย นิกุขมิตวา มหามณฑลจาริกจรณกาลา คนตพพัพ พุทธรวิถิ ปหาย พุทฺธิกขโทเสน กิลนตัง ภิกขุสงฆัง อุชุนา มคเคน คเหตุวา คนตุกาโม โสเรยยาทีนิ อนุปคมม ปยาคปติภูฐานัน คนตวา ตตถ คจคัง นที อุตตริตวา, เยน พาราณสี, ตทวสริ ฯ”

หลายบทว่า อโห โภควา เวรณชายั ยถาภินนตัง วิหริตวา มีความว่า

พระผู้มีพระภาคเสด็จอยู่ตามพระอัยยาศัย คือตามความพอพระทัยแล้ว ออกจากเมืองเวรัญชา มีพระประสงค์จะทรงละพุทธรวิถิที่จะพึงเสด็จไป ในกาลเป็นที่เสด็จเที่ยวจาริกในมณฑลใหญ่ จะทรงพาภิกษุสงฆ์ผู้ลำบากด้วยพุทฺธิกขโทเสน เสด็จไปโดยตรง จึงไม่ทรงแวะเมืองทั้งหลาย มีเมืองโสเรยยะเป็นต้น เสด็จไปยังเมืองปยาคประดิษฐาน ข้ามแม่น้ำคงคาที่เมืองนั้น แล้วเสด็จไปโดยทิสภาคทางเมืองพาราณสี.

เตน อวสริติ ตทวสริ ฯ ตตรูปิ ยถาอชฌาสมยั วิหริตวา เวสาลี อคมาสิ ฯ

พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปโดยทิสภาคานั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตทวสริ.

พระองค์ประทับอยู่ตามพระอัยยาศัย แม้ในเมืองพาราณสีนั้นแล้ว ได้เสด็จไปยังเมืองไพศาลี.

เตน วุตตัง “อนุปคมม โสเรยยั ฯเปฯ เวสาลิยั วิหริต มทาวเน กุฎาคารสาलयนติ ฯ”

เพราะเหตุนี้ พระธรรมสังคหาคารยั จึงกล่าวว่า “ไม่ทรงแวะเมืองโสเรยยะ เมืองสังกัสสะ เมืองกัณณกุชชะ เสด็จไปทางเมืองปยาคประดิษฐาน แล้วเสด็จข้ามแม่น้ำคงคาที่เมืองปยาคประดิษฐาน ไปโดยทิสภาคทางเมืองพาราณสี. ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคประทับแรมในเมืองพาราณสีตามพอพระทัย แล้วทรงหลีกจาริกไป ทางเมืองไพศาลี เมื่อเสด็จจาริกไปโดยลำดับ ได้ทรงแวะเมืองไพศาลี.

ได้ยืนยันว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลาในป่ามหาวัน ใกล้เมืองไพศาลีนั้น.”

สมนตปาสาทิกาย วินยสัณฺณนาย เวรณชกณทวณณนา นิฏฐิตา ฯ

จบ เวรณชกัณทวณณนา ในอรรถกถาวินัย ชื่อสมันตปาสาทิกา.

ตตริทํ สมณตปาสาทิกาย สมณตปาสาทิกตตสมิ

“อาจารย์ปรหมปรโต นิตานวตถุปปเภททีปนโต

ปรสมยวิวชุนโต สกสมยวิสุทธิโต เจว

พยณชนปริโสธนโต ปทตถโต ปาลีโยชนากมโต

สิกขาปทวินิจฉยโต วิงคณยเภททสสนโต

สมปสสต้ น ทิสสติ กิยจิจิ อปาสาทิกิ ยโต เอตถ วิญญูนมยํ

ตสมา ‘สมณตปาสาทิกาเดว **สํวณณา** ปวตตา วินยสส

เวเนยยทมนกุสเลน วุตตสส โลกนาเถน โลกมณุกมปมานนาติ ฯ

ในข้อที่อรรถกถาชื่อสมันตปาสาทิกาในวินัยนั้น

ชวนให้เกิดความเลื่อมใสโดยรอบด้าน มีคำอธิบายดังจะกล่าวต่อไปนี้ว่า

“เมื่อวิญญูชนทั้งหลายสอดส่องอยู่

โดยลำดับแห่งอาจารย์ โดยการแสดงประเภทแห่งนิทานและวัตถุ

โดยความเว้นลัทธิอื่น โดยความหมดจดแห่งลัทธิของตน

โดยการชำระพยัญชนะให้เรียบร้อย โดยใจความเฉพาะบท

โดยลำดับแห่งบาลีและโยชนาแห่งบาลี โดยการวินิจฉัยสิกขาบท และ

โดยการชี้แจงความต่างแห่งนัยในวิงค์

ค่าน้อยหนึ่งซึ่งไม่ชวนให้เกิดความเลื่อมใส ย่อมไม่ปรากฏในสมันตปาสาทิกานี้,

เพราะเหตุนั้น สังวรธรรณาแห่งวินัยที่พระโลกนาถผู้ทรงอนุเคราะห์โลก

ฉลาดในการฝึกเวไนย ได้ตรัสไว้นี้ จึงเป็นไปโดยชื่อว่า ‘สมันตปาสาทิกา’ แล.”

ปฐมปราชิกวณณา

ปฐมปราชิก วรรณนา

[เรื่องพระสุทิน]

อิโต ปริ “เตน โข ปน สมเยน เวสาลียา อวิหเรติอาทิ เภยกุเยน อุตตานตลั ๗

เบื้องหน้าแต่(เวรัญชกัณฑ์)นี้ไป คำว่า เตน โข ปน สมเยน เวสาลียา อวิหเร เป็นต้น มีเนื้อความกระจำงโดยมาก,

ตสฺมา อนุปทวณณนั ปหาย, ยตถ ยตถ วตตพพิ อตถิ, ตั ตเวท วณณยิสสาม ๗

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะงดการพรรณนาตามลำดับบทเสีย จักพรรณนาแต่เฉพาะบทที่มีคำสมควรจะกล่าวเท่านั้น.

[อรรถาธิบายชื่อบ้านและชื่อบุตรเศรษฐี]

“กลนทคาโมติ, กลนทกา วุจจุนติ กาลกา, เตสั วเสน ลทธนาโม คาโม ๗

บ้านที่ได้ชื่อว่า “กลันทคาม” ก็ด้วยอำนาจแห่งกระแด่ทั้งหลาย ที่เรียกว่า กลันทกะ.

“กลนทปุตโตติ ความว เสน ลทธนามสส ราชสมมตสส จตตาทิสโกฏฐิวิภวสส กลนทเสฏฐิโน ปุตโต ๗

บทว่า กลนทปุตโต ความว่า (สุทิน) เป็นบุตรของกลันทเศรษฐี ผู้มีทรัพย์ ๔๐ โภฏฐิ

ซึ่งได้ชื่อด้วยอำนาจแห่งบ้าน ที่พระราชทานสมมติให้.

ยสฺมา ปน ตสฺมิ คาเม อญญेषิ กลนทนามกา มนุสสา อตถิ, ตสฺมา “กลนทปุตโตติ วตวา ปุน “เสฏฐิปุตโตติ วุตตั ๗

ก็เพราะมนุษย์แม่เหล่านี้ ที่มีชื่อว่ากลันทกะ มีอยู่ในบ้านตำบลนั้น,

ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “กลันทบุตร” แล้วกล่าวย้าไว้อีกว่า “เศรษฐีบุตร.”

“สมพหุเลหิติ พหุเกหิ ๗

บทว่า สมพหุเลหิ แปลว่า มากหลาย.

“สหยาเกหิติ สุขทุกขานิ สห อายนติ อุปคจจุนตติ สหยา ๗

บทว่า สหยาเกหิ ความว่า คนผู้ชื่อว่าสหยา เพราะอรรถว่าไปพร้อมกัน คือเข้าถึงสุขและทุกข์ด้วยกัน.

สหยาเอว สหยาภา ๗ เตหิ สหยาเกหิ ๗

สหยานั่นเอง ชื่อว่า สหยาภา. (สุทินกลันทบุตร ได้ไปเมืองไพศาลี) กับด้วยสหยาเหล่านั้น.

“สทฐินติ เอกโต ๗

บทว่า สทฐิ แปลว่า เป็นพวกเดียวกัน.

“เกนจิตเวท กรณียเณนาติ เกนจิตเวท ฆณทปโปยชนอุทธารสารณาทีนา กิจเจเน ๗

สองบทว่า เกนจิตเวท กรณียเณ ความว่า ด้วยกิจบางอย่าง มีประกอบการซื้อขายสินค้า การให้กู้ยืม และการทวงหนี้ เป็นต้น.

“กตติกนทกตติกา กิจเจเนนาติปี วทนติ ๗

(อาจารย์บางพวก) กล่าวว่า “ด้วยกิจคือการเล่นกีฬาอันเป็นนันทกตติกาในเดือนกัตติกมาส (คือเดือน ๑๒)” ดังนี้บ้าง.

ภควา ทิ กตติกชุนฺหปฺกฺเข เวสาลี สมฺปาปฺณิ ฯ

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเสด็จไปถึงนครไพศาลี ในชุมชนหีบักข์ (ข้างขึ้น) แห่งเดือนกัตติกมาส.

กตติกชุนฺหปฺกฺเข เจตฺถ อุพฺพารา โหนฺติ, “ตทตฺถ คโธติ เวทิตฺตํ โฟ ฯ

อนึ่ง ในนครไพศาลี มีการเล่นกีฬาอันเป็นนักชกตฤกษ์ประจำเดือนกัตติกมาสอย่างโอฬาร, สุนิถกัณฺทบุตรนั้น พึงทราบว่ “ไป (ยังนครไพศาลี) เพื่อเล่น(กีฬานักชกตฤกษ์)นั้น.”

[สุนิถกัณฺทบุตรไปเพื่อฟังธรรม]

“อทฺทสา โชติ กถํ อทฺทส ฯ

บทว่า อทฺทสา โช ความว่า สุนิถกัณฺทบุตรนั้น ได้เห็นอย่างไร? ได้เห็นอย่างนี้คือ:-

โส กิร นครโต ภูตฺตปาตฺราสํ สุตฺตฺตฺราสํคํ มาลาคนฺธวิเลปนฺหตฺถํ พุทฺทสฺสนตฺถํ ฌมฺมสฺสวณฺตถฺยจฺจ นิกฺขมณฺต์ มหาชนํ ทิสฺวา

“กุหิ คจฺฉณฺธาติ ปุจฺฉิ ฯ

ได้ยินว่า สุนิถกัณฺทบุตรนั้น ได้เห็นมหาชนผู้บริโภคอาหารเข้าเสร็จแล้วท่มผ้าขาว มีมือถือดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ออกจากพระนครไป เพื่อเฝ้าพระพุทธเจ้าและเพื่อฟังธรรม จึงถามว่า “พวกท่านจะไปที่ไหนกัน?”

“พุทฺทสฺสนตฺถํ ฌมฺมสฺสวณฺตถฺยจฺจาทิ ฯ

มหาชน ตอบว่า “(จะไป) เพื่อเฝ้าพระพุทธเจ้า และเพื่อฟังธรรม.”

“เตนฺหิ อหฺมปิ คจฺฉณฺมีติ คนฺตฺวา จตฺตฺพุทฺธิยา ย ปริสาย ปริวฺตุตฺ พฺรหฺมสฺสเรณ ฌมฺมํ เทเสณฺตํ ภควนฺตํ อทฺทส ฯ

สุนิถกัณฺทบุตรกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น แม่ข้าพเจ้าก็จะไป” แล้วไป

ได้เห็นพระผู้มีพระภาคผู้อันบริษัททั้ง ๔ แวดล้อมแล้ว ทรงแสดงธรรมอยู่ ด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะดังเสียงพรหม.

เตน วุตฺตํ “อทฺทสา โช ฯเปฯ เทเสณฺตฺนฺติ ฯ

เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า

“สุนิถกัณฺทบุตร ได้แลเห็นพระผู้มีพระภาคผู้อันบริษัทหมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว ประทับนั่งแสดงธรรมอยู่.”

“ทิสฺวานสฺสาติ ทิสฺวาน [235] อสฺส ฯ

บทว่า ทิสฺวานสฺส (ตัดบทเป็น) ทิสฺวาน อสฺส. (เพราะได้เห็น (ความรำพึงนี้ได้มี) แก่เขา).

“เอตฺทโหสิติ ปุพฺเพกตฺปุณฺญตาย โจทฺธิยมาณสฺส ภพฺพกุลฺปุตฺตสฺส เอตํ อโหสิ ฯ

บทว่า เอตฺทโหสิ ความว่า ความรำพึงนี้ได้มีแก่สุนิถกัณฺทบุตร ผู้เป็นภพพกุลบุตร (ผู้ควรตรัสรู้) ผู้อันปุพเพกตปุณฺญตาตักเตือนอยู่.

ก็ อโหสิ ฯ

ถามว่า “ความรำพึงนี้ได้มีแล้วอย่างไร?

“ยณฺนุนาหฺมปิ ฌมฺมํ สฺสณฺยยนฺติ ฯ

แก้ว่า “ได้มีว่า โฉนหนอ เราจะพึงได้ฟังธรรมบ้าง.”

ตตถ “ยมนุนาติ ปรีวิตกทสสนเมตฺ ๑

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยมนุน นั้น เป็นบทแสดงถึงความรำพึง.

เอวํ กิรสส ปรีวิตกโก อุปปโน “ยมยํ ปรีสา เอกคจิตตา ธมมํ สุณาติ. โห วตทหปิ ตํ สุณนยยนติ ๑

ได้ยินว่า สุทินนั้น ได้เกิดความรำพึงขึ้นอย่างนี้ว่า “บริษัทนี้มีจิตตั้งลงเป็นหนึ่ง ฟังธรรมไต่อยู่, โอหนอ! แม้เราก็อ้างฟังธรรมนั้น.”

“อลโข สุทินโน กลนทปุตโต เยน สา ปรีสาติ อธิ กสฺมา ‘เยน ภควาติ อวตฺวา ‘เยน สา ปรีสาติ วุตตนติ เจ ๑

หากจะมีอาจารย์ผู้โจทก์ท้วงว่า “ในคำว่า ครั้งนั้นแล สุทินกลันทบุตรเข้าไปโดยทางบริษัทนั้น นี้ เพราะเหตุไร ท่านพระอุบาลีเถระ จึงไม่กล่าวไว้ว่า ‘เข้าไปเฝ้าโดยทางที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่?’ แต่กลับกล่าวว่า ‘เข้าไปโดยทางที่บริษัทนั้นอยู่?’”

ภควนตํ ทิ ปรีวาเรตฺวา อุฬารูฬารชฺชา มหตี ปรีสา นิสินฺนา.

ตตร น สกกา อิมินา ปจฉา อากเตน ภควนตํ อุปสงกมิตฺวา นิสิตฺตํ, ปรีสาย ปน เอกสฺมี ปเทเส สกกาติ
โส ตํ ปรีสยฺเว อุปสงกมนโต ๑

เฉลยว่า “จริงอยู่ บริษัทใหญ่ อันมีชนผู้ยิ่งใหญ่ นั่งห้อมล้อมพระผู้มีพระภาคอยู่แล้ว, สุทินกลันทบุตรนี้ มาภายหลัง ไม่สามารถจะเข้าไปนั่งเฝ้าพระผู้มีพระภาคใน(บริษัท)นั้นได้, แต่ก็(สามารถจะเข้าไปนั่ง)ในที่แห่งหนึ่งใกล้บริษัทได้. เพราะฉะนั้น สุทินกลันทบุตรนั้นก็เข้าไปหาบริษัทนั้นนั้นแล.

เตน วุตตํ “อลโข สุทินโน กลนทปุตโต เยน สา ปรีสาติ ๑

เพราะเหตุานั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวว่า ครั้งนั้นแล สุทินกลันทบุตรเข้าไปโดยทางที่บริษัทนั้นนั่งอยู่.”

[สุทินกลันทบุตรได้ฟังธรรมแล้วคิดจะบวช]

“เอกมนตํ นิสินฺนสฺส โข สุทินนสฺส กลนทปุตฺตสฺส เอตทโหสีติ น นิสินฺนมตฺตสฺเสว อโหสี.

อลโข ภควโต สิกขาตตฺตยฺสฺสทิตฺโต โภกํ ธมฺมกถํ สุตฺวา ตํ ปนสฺส ยสฺมา เอกมนตํ นิสินฺนสฺสเสว อโหสี

เตน วุตตํ “เอกมนตํ นิสินฺนสฺส โข สุทินนสฺส กลนทปุตฺตสฺส เอตทโหสีติ ๑

หลายบทว่า เอกมนตํ นิสินฺนสฺส โข สุทินนสฺส กลนทปุตฺตสฺส เอตทโหสีติ ความว่า

ความรำพึงนี้ หาได้มีแก่สุทินกลันทบุตร ผู้สักว่านั่งแล้วเท่านั้นไม่,

โดยที่แท้ ก็ความรำพึงนั้น ได้มีแก่สุทินกลันทบุตรนั้น ผู้นั่งแล้ว ณ ที่สมควรข้างหนึ่งนั้นแล

เพราะได้ฟังธรรมกาหน่อหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยไตรสิกขา ของพระผู้มีพระภาค,

เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวไว้ว่า ความรำพึงนี้ ได้มีแก่สุทินกลันทบุตรผู้นั่งอยู่แล้ว ณ ที่สมควรข้างหนึ่งแล.”

“กึ อโหสีติ ๑ “ยถา ยถา โขติอาทิ ๑

ถามว่า “ความรำพึงนี้ ได้มีแล้วอย่างไร?”

แก้ว่า “ได้มีว่า ‘ด้วยอาการใดๆ แล (เราจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว)’ ดังนี้ เป็นต้น.”

๑ วิ. ๑/๑๙.

๒ วิ. ๑/๑๙.

ตตราย **สงเขปกถา** ๓

ใน(คำว่า **ยถา** เป็นต้น)นั้น มีการกล่าวโดยสังเขปดังต่อไปนี้:-

อหิ โข เยน เยน อากาเรน ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ, เตน เตน เม อุปปริกฺขโต เอว โหติ ๓

เราแลจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วด้วยอาการใดๆ, ความรำพึงอย่างนี้ ย่อมมีแก่เรา ผู้ใคร่ครวญอยู่ด้วยอาการนั้นๆ.

ยเทตํ สีกฺขาตตยพฺรหฺมจฺริยํ เอกทิวสํปี อชณฺทํ กตฺวา จริมกจิตฺตํ ปาเปตพฺพตฺยา เอกนตปริปฺปณฺณํ จริตพฺพํ.

เอกทิวสมปี จ กิเลสมเลน อมลินํ กตฺวา จริมกจิตฺตํ ปาเปตพฺพตฺยา เอกนตปริสฺสุทฺธํ ๓

พรมจรรย์คือไตรสิกขา ชื่อว่าอันบุคคล (ผู้อยู่ครองเรือน) จะพึงประพตฺให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว เพราะจะต้องทำให้ขาดเป็นท่อน แม้ตลอดวันหนึ่ง จวบจนถึง จริมกจิต^๑ (คือจิตที่เคลื่อนจากภพ) และชื่อว่าอันบุคคล (ผู้อยู่ครองเรือน) จะพึงประพตฺให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียว เพราะจะต้องทำให้เศร้าหมองด้วยมลทินคือกิเลสแม้ตลอดวันหนึ่ง จวบจนถึง จริมกจิต.

“สงฺขลิจิตฺตนิ ลิจิตฺตสงฺขสทิสํ [236] โธตฺตสงฺขสปาฎิภาคํ จริตพฺพํ ๓

บทว่า **สงฺขลิจิตฺตํ** ความว่า จะพึงปฏิบัติให้เป็นดุจสังข์ที่ขัดแล้ว คือให้มีส่วนเปรียบด้วยสังข์ที่ขัดสีแล้ว.

“อิทํ น สุภฺรํ อคฺคาริ อชฺฌาวสตาติ อคฺคารมชฺฌเณ วสนฺเตน เอกนตปริปฺปณฺณํ ๓เป๓ จริตฺ ๓

หลายบทว่า **อิทํ น สุภฺรํ อคฺคาริ อชฺฌาวสตา** ความว่า อันบุคคลผู้ยังอยู่ในท่ามกลางแห่งเรือน จะประพตฺิพรมจรรย์นี้ให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียว ดุจสังข์ที่ขัดแล้วเป็นของทำไม่ได้ง่าย.

ยณฺณนาหิ เกเส จ มสฺสุจฺจ โโอหาเรตฺวา กาสายรสปีตตฺยา กาสายานิ พฺรหฺมจฺริยํ จรฺนตฺวานํ อนฺุจฺฉวิกานิ อจฺฉาเทตฺวา ปรีทหิตฺวา อคฺคารมทา นิภฺขมิตฺวา อนคฺคาริยํ ปพฺพเชยฺยํ ๓

ไฉนหนอ! เราจะพึงปลงผมและหวด ครองคือนุ่งห่มผ้ากาสาเย เพราะเป็นของย้อมแล้วด้วยรสแห่งน้ำฝาด อันเป็นของสมควรแก่ผู้ประพตฺิพรมจรรย์ แล้วออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต

เอตถ จ ยสฺมา อคฺคารสฺส หิตํ **กสิณฺวิชฺชาทิกมฺมํ** “อคฺคาริยฺนติ วุจฺจติ. ตถฺยจ ปพฺพชฺชาย นตฺถิ.

ก็เพราะกสิกรรมและพาณิชยกรรมเป็นต้น ที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เรือน ท่านเรียกว่า **อคฺคาริยะ** ใน(บทว่า **อนคฺคาริยํ**) นี้. และ กสิกรรมพาณิชยกรรมเป็นต้นนั้น ย่อมไม่มีในบรรพชา.

ตสฺมา ปพฺพชฺชา “อนคฺคาริยาติ ญฺาตพฺพา ๓ ตํ อนคฺคาริยํ ปพฺพชฺชํ ๓

เพราะเหตุนั้น บรรพชา บัณฑิตพึงรู้ว่า “อนคฺคาริยา”. ซึ่งการบรรพชาที่ไม่มีกิจเกื้อกูลแก่เรือนนั้น.

“ปพฺพเชยฺยฺนติ ปฏฺิปปชฺเชยฺยํ ๓

บทว่า **ปพฺพเชยฺยํ** แปลว่า พึงเข้าถึง.

๑ จริมกจิต หมายถึงจิตจิต คือจิตเคลื่อนจากภพ หมายถึงจนสิ้นชีวิต. ฎีกาสารัตถทีปนี ๒/๔.

[สุทินกลันทบุตรทูลขอบรรพชาแก่พระผู้มีพระภาค]

“อจิรวุณฺณิตาย ปริสาย เยน ภควา เตนุปลสงกมิตี **สุทินโน**, อวิรวุณฺณิตาย ปริสาย, น ภควนฺตํ ปพพชฺชํ ยาจิ ฯ

หลายบทว่า อจิรวุณฺณิตาย ปริสาย เยน ภควา เตนุปลสงกมิตี ความว่า

สุทิน เมื่อบริษัทยังไม่ลุกไป ก็ยังไม่ได้ทูลขอบรรพชาแก่พระผู้มีพระภาค.

กสฺมา ฯ ตตรสฺส พหุ **ญาดิสาลโหิตา มิตรตามจจา** สนฺติ. เต “ตฺวํ มาตาศิปิตฺตํ เอกปุตฺตโก, น ลพฺภา ตยา ปพพชิตฺตุนฺติ พาทายมปิ คเหตุวา อากทฺตฺเตยฺยํ. ตโต “ปพพชชาย อนุตฺราโย ภวิสสตีติ สเหว ปริสาย อวิรวุณฺณิตวา โลกํ คนฺตวา ปุน เกนจิ สรีริกัจจเลเสน นีวตฺติตฺตวา ภควนฺตํ อุปสงกมม ปพพชฺชํ ยาจิ ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะใน(บริษัท)นั้น ญาดิสาลโหิต มิตรและอมาตย์ของสุทินนั้น มีอยู่มาก,

พวกญาติเป็นต้นเหล่านั้น จะพึงพูดว่า “ท่านเป็นบุตรน้อยคนเดียวของมารดาบิดา, ท่านไม่ได้เพื่อจะบวช” ดังนี้แล้ว พึงตั้งแม่ที่แขน ถูตออกไป,

ในเวลานั้น สุทิน คิดว่า “อันตราย จักมีแก่บรรพชา” จึงลุกขึ้นเดินไปได้หน่อยหนึ่ง พร้อมกับบริษัทนั่นเอง แล้วหวนกลับมาอีก ด้วยการอ้างเลสแห่งสรีริกัจจบางอย่าง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค แล้วทูลขอบรรพชา.

เตน วุตฺตํ “อถโข สุทินโน กลนทปุตฺโต อจิรวุณฺณิตาย ปริสาย ฯเปฯ ปพพชเชตฺ มํ ภควาติ ฯ

เพราะเหตุฉะนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวไว้ว่า

“ครั้งนั้นแล สุทินกลันทบุตร เมื่อบริษัทลุกไปแล้วไม่นานนัก ก็เข้าไปเฝ้า โดยทางที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่, ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ก็ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค นั่งอยู่ ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง.

สุทินกลันทบุตร นั่งอยู่ ณ ที่สมควรข้างหนึ่งแล ได้กราบทูลคำนีแก่พระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ด้วยอาการใดๆ ข้าพระองค์ จึงรู้ทั่วถึงธรรมพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว

ให้บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ดุจสังข์ที่ขีดแล้ว เป็นของทำไม่ได้ง่าย, ข้าพระองค์ปรารถนาจะปลงผมและหนวด ครองผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต, ขอพระองค์ทรงให้ข้าพระองค์บวชเถิด พระเจ้าข้า!”^๑

ภควา ปน ยสฺมา ราหุลกุมารสฺส ปพพชชโต ปญฺติ มาตาศิปิตฺตฺหิ อนุญญาตํ ปุตฺตํ น ปพพชเชติ

ตสฺมา ตํ ปุจฺฉิ “อนุญญาตฺสึ ปน ตฺวํ สุทินน มาตาศิปิตฺตฺหิ ฯเปฯ ปพพชชชยาคิ ฯ

ก็เพราะจำเดิมแต่ราหุลกุมารบรรพชามา พระผู้มีพระภาคก็ไม่ทรงบวชให้บุตรผู้ที่มารดาบิดาไม่อนุญาติ,

เพราะฉะนั้น จึงตรัสถามสุทินนั้นว่า “ดูก่อนสุทิน! ก็เธออันมารดาบิดาอนุญาติให้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้วหรือ?”^๒

อิโต ปรี ปาฐานุสาเรเนว คนฺตวา “ตํ กรณียํ ตีเรตฺวาติ เอตถ **เอวมตฺโต** เวทิตพฺโพ ฯ

เบื้องหน้าแต่พระพุทธดำรัสขึ้นไป บันดาลพิงทราบเนื้อความไปตามแนวพระบาลีนั้นแล อย่างนี้

ในบทว่า ตํ กรณียํ ตีเรตฺวาติ^๓ นี้.

จรุณิกฺเขเปเนว ตํ กรณียํ นิฏฺฐาเปตฺวา ฯ

(สุทินกลันทบุตรนั้น) ให้กรณียกิจนั้นเสร็จลง ด้วยการทอดทิ้งธุระนั่นเอง.

๑ วิ. มหา. ๑/๒๐.

๒ วิ. มหา. ๑/๒๐.

๓ วิ. มหา. ๑/๒๐.

น หิ ปพพชชาย ติพพจฉนทสฺส ฌณชบปโยชนอุทธารสารถาทีสุ วา นกขตตกีฬาย วา จิตฺตํ นมตี ฯ

จริงอยู่ น้ำใจของสุทินกลันทบุตร ผู้มีฉันทะแรงกล้าในการบรรพชา

หาได้น้อมไปในธุรกิจทั้งหลายมีประกอบการซื้อขายสินค้า การให้กู้ยืมและทวงหนี้เป็นต้น หรือในการเล่นกีฬาหนักขัดถูกข่มไม่.

[มารดาบิดาไม่อนุญาตให้สุทินบวช]

“อมมตาตาดิ เอตถ ปน

[237] “อมมาติ มาตริ อาลปติ. “ตาดาดิ ปิตริ ฯ

ก็ในบทว่า อมม.ตาด. นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

สุทินกลันทบุตร เรียกมารดาว่า อมม (แม่) (และ) เรียกบิดาว่า ตาด (พ่อ).

“ตฺว โขสฺสตี ตฺว โข อสฺสิ ฯ

สองบทว่า ตฺว.โขสฺสิ (ตัดบทเป็น) ตฺว โข อสฺสิ. ((ลูกสุทิน) เจ้าเท่านั้นแล เป็น ...)

“เอกปุตตโกติ เอโกว ปุตตโก อญญเเต เซฎฺฐโฐ วา กนิฎฺฐโฐ วา นตฺถิ ฯ

บทว่า เอกปุตตโก ความว่า เป็นบุตรคนเดียวแท้ๆ คือพี่ชายหรือน้องชายคนอื่นของเจ้าไม่มี.

เอตถ จ “เอกปุตฺโตติ วตตพเพ อนุกมปาวเสน “เอกปุตฺตโกติ วุตฺตํ ฯ

อนึ่ง ใน(บทว่า เอกปุตตโก) นี้ เมื่อมารดาบิดาควรจะกล่าวว่ เอกปุตฺโต แต่กล่าวว่า เอกปุตฺตโก ก็ด้วยอำนาจความเอ็นดู.

“ปิโยติ ปิตินโก ฯ

บทว่า ปิโย แปลว่า ผู้ให้เกิดปิตี.

“มณาโปติ มนวทตฺตโก ฯ

บทว่า มณาโป แปลว่า ผู้เจริญใจ.

“สุเขธิตฺติ สุขเขน เอธิโก^๑. “สุขสํวทตฺติตฺติ อตฺถโถ ฯ

บทว่า สุขเขธิตฺติ แปลว่า ผู้เจริญมาด้วยความสุข. อธิบายว่า “ผู้เติบโตมาด้วยความสุข.”

“สุขปริหฺนฺนํ สุขเขน ปริหฺนฺนํ ชาตกาลโต ปญฺจติ ธาตีหิ องฺกโต องฺกํ หริตฺวา ธาริยาโน

อสฺสกรรทกาทีหิ พาลกัฬนเกหิ กัฬมาโน สาธฺรฺสโกชนํ โภชียมาโน สุขเขน ปริหฺนฺนํ ฯ

บทว่า สุขปริหฺนฺนํ ความว่า ผู้อันเหล่าชนประคบบประหงมมาด้วยความสุข คือ ตั้งแต่เวลาเกิดมา

พี่เลี้ยงนางนมทั้งหลายก็ผลัดเปลี่ยนสละเอวกันอุ้ม เล่นอยู่ด้วยเครื่องเล่นสำหรับเด็กเล็กๆ มีม้าและรถน้อยๆ เป็นต้น

อันพี่เลี้ยงเป็นต้นให้บริโภคโภชนาหารที่มีรสอร่อยดี ชื่อว่าผู้อันเหล่าชนประคบบประหงมด้วยความสุข.

๑ สุขเขน เอธิตฺติ ยุตตตฺร ฯ สุขเขธิตฺติ สุขเขธิตฺติ จ เทว ปาฐา เยภฺยเยน ทิสฺสนตี ฯ ฐฺฐปาลสฺสฺเตปิ สุขเขธิตฺติ ปาฐฺฐ ทิสฺสนตี ฯ

ตตฺถ ปน ยฺ. สุขเขธิตฺติ เหมฐฺฐาอตฺถปาเท ลิชฺยตี ฯ ตพพณฺณนายํ สุขเขน เอว ฐฺฐิตฺติ วุตฺตํ ฯ ตถฺยหิ เอว ฐฺฐิตฺติ วจฺนํ เอธิตฺติ ปทํ ภาเวยยาตี

มณฺญามิ ฯ สุขเขธิตฺติ ปเนตฺถ เอธ วุฑฺฒิยํ ลาเภ จาตี ธาตุ ฯ เอธิตฺติ อาขยตปทํ ยถา ตํ กุลํ สุขเขธิตฺติ

คมภีเร คารเมธิตฺติ จ ฯ

“น ตว์ ตาต สุทินน กิณจิ ทุกขสส ชานาสีติ ตว์ ตาต สุทินน กิณจิ อปฺมตตกมฺปิ กลภาคฺ์ ทุกขสส น ชานาสี ๑
หลายบทว่า น ตว์ ตาต สุทินน กิณจิ ทุกขสส ชานาสี ความว่า
แน่ะลูกสุทิน เจ้ายอมไม่รู้ส่วนเสี้ยวแห่งทุกข์อะไรๆ แม้เพียงเล็กน้อยเลย.

อลวา “กิณจิ ทุกฺเชน นานุโภสีติ **อตฺโถ** ๑

อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า “เจ้ายอมไม่ได้เสวยอะไรๆ ด้วยความทุกข์.”

กรณตฺเถ สามิวจฺน์ ๑ อนุภวนตฺเถ จ **ชานนา** ๑

(คำว่า ทุกขสส นี้) เป็นฉฺฐฐีวิภตฺติ ลงในอรรถตติยาวิภตฺติ. ก็ความรู้ เป็นไปในอรรถคือความเสวย.

อลวา “กิณจิ ทุกฺชํ น สรสีติ **อตฺโถ** ๑

อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า “เจ้ายอมระลึกถึงทุกข์อะไรๆ ไม่ได้.”

อุปฺโยคตฺเถ สามิวจฺน์ ๑ สรณตฺเถ จ **ชานนา** ๑

(คำว่า ทุกขสส นี้) เป็นฉฺฐฐีวิภตฺติ ลงในอรรถทุติยาวิภตฺติ. ก็ความรู้ เป็นไปในอรรถคือความระลึก.

วิกฺขปทฺเวยฺปิ ปุริมฺปทฺสส อุตฺตรปเทน **สมานวิภตฺติโลโป** ทฺถุทฺทฺโพ ๑

แม้ในวิกฺขปทฺทั้งสอง พึงเห็นการลบบิภตฺติแห่งบทเบื้องต้นที่เสมอกัน กับด้วยบทเบื้องปลายเสีย.

ตํ สทฺทฺพิ สทฺทฺสตฺถานุสาเรณ ญฺาตฺทฺพิ ๑

คำตามที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนั้น (ผู้ศึกษา) ควรทราบตามแนวคัมภีร์ศัพทศาสตร์.

“มรณฺเณปิ มยฺนเต อกามกา วินา ภวิสฺสามาติ สเจปิ ตว, อมฺहेสุ ชีวฺมาเนสุ, **มรณฺ** ภเวยฺย,

เตน เต มรณฺเณปิ **มยฺ** อกามกา อนิจฺจกา. น อตฺตโน รุจฺยา วินา ภวิสฺสาม. “ตยา วิโยคํ ปาปฺณิสฺสามาติ **อตฺโถ** ๑

หลายบทว่า มรณฺเณปิ มยฺนเต อกามกา วินา ภวิสฺสาม ความว่า

แม้ถ้าเมื่อเราทั้งสอง ยังมีชีวิตอยู่ เจ้าจะพึงตายไซ้, แม้ด้วยความตายของเจ้านั้น เราทั้งสอง ก็ไม่ต้องการ คือไม่ปรารถนา
ชื่อว่า จักไม่ยอมเว้น (ให้เจ้าตาย) ตามความพอใจของตน, อธิบายว่า “เราทั้งสองจักประสบความพลัดพรากจากเจ้าไม่ได้.”

“กิ ปน มยฺ ตนฺติ เอวฺ สนฺเต, [238] กิ ปน กิณฺนาม ตํ **การณฺ**, เยน **มยฺ** ตํ ชีวฺนตํ อนุชานิสฺสาม ๑

หลายบทว่า กิ ปน มยฺ ตํ ความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น, ก็เหตุอะไรเล่า จักเป็นเหตุให้เราทั้งสองอนุญาตให้เจ้าผู้ยังมีชีวิตอยู่
(ออกบวชเป็นบรรพชิต).

อลวา “กิ ปน มยฺ ตนฺติ เกน ปน การณฺ **มยฺนตํ** ชีวฺนตํ อนุชานิสฺสามาติ เอวฺเมตฺถ **อตฺโถ** ทฺถุทฺทฺโพ ๑

อีกอย่างหนึ่ง ในบทว่า กิ ปน มยฺ ตํ นี้ พึงเห็นใจความอย่างนี้ว่า

“ก็เพราะเหตุไรเล่า เราทั้งหลาย จึงจักยอมอนุญาตให้เจ้าผู้ยังมีชีวิตอยู่.”

“ตตฺถเวตฺติ ยตฺถ นํ ฐิตํ **มาตาปิโตร** นานุชานิสฺสุ, ตตฺถเว ฐฺาเน ๑

บทว่า ตตฺถเว ความว่า “สุทินกัณฺทบุตรนั้น (นอนลง) ในสถานที่ที่เขาเ็นอยู่ ซึ่งมารดาบิดาไม่อนุญาตให้เขาบวชนั้นนั่นเอง.

“อนนฺตรหิตายาติ เกนจิ อตฺถรณฺเณ อนตฺถตาย ๑

บทว่า อนนฺตรหิตาย ความว่า บนพื้นที่อันมิได้ลาดด้วยเครื่องปูลาดอะไรๆ.

“ปริจาเรหิติ คนธพพณฎาฎาทีนิ ปจจุปฏฐาเปตวา ตถ สหายเกหิ สหธิ ยถาสุขิ อินฺทริยานิ จาเรหิ สยจาเรหิ.
“อิโตจิจโตจ อุปเนหิติ วุตตํ โหติ ฯ”

บทว่า ปริจาเรหิ ความว่า เจ้าจงให้พวกนักช้บร็องนักเดินรำและนักฟ้อนเป็นต้น บำรุงบำเรอเฉพาะตนแล้ว
จงให้อินทริย์ (คือร่างกายทุกส่วน) เทียวไป คือให้สัญญาไป ตามสบาย ร่วมกับสหายทั้งหลาย ใน(หมูนักช้บร็องเป็นต้น)เหล่านั้น,
อธิบายว่า “เจ้าจงนำนักช้บร็องเป็นต้น เข้ามาทางนี้และทางนี้เถิด.”

อถวา “ปริจาเรหิติ คนธพพณฎาฎาทีนิ ปจจุปฏฐาเปตวา สหายเกหิ สหธิ ลล อุปลล รม. “กีฬสสุติปิ วุตตํ โหติ ฯ”
อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ปริจาเรหิ ความว่า เจ้าจงให้พวกนักช้บร็องนักเดินรำและนักฟ้อนเป็นต้น บำรุงบำเรอเฉพาะตนแล้ว
จงเล่น คือจงหยอกล้อกัน ได้แก่ จงรื่นรมย์ ร่วมกับสหายทั้งหลายเถิด. มีคำอธิบายไว้ว่า “จงสนุกสนานเถิด” ดังนี้บ้าง.

“กาเม ปริภุชชโตติ อตตโน ปุตตทาเรหิ สหธิ โภเค ภุชชโตติ ฯ”

สองบทว่า กาเม ปริภุชชโตติ ความว่า เจ้าบริโภคโภคะทรัพย์ทั้งหลายร่วมกับบุตรและภรรยาของตนเถิด.

“ปุณฺณานิ โกรนโตติ พุทธมจจ ธมฺมมจจ สงฺฆมจจ อารพฺภ ทานปฺปทานาทินิ สุกตมคฺคส์โสธกานิ กุสลกมฺมานิ กโรนโตติ ฯ”

สองบทว่า ปุณฺณานิ โกรนโตติ ความว่า เจ้าจงปรารภพระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์แล้ว บำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลาย
อันเป็นเครื่องชำระทางสุคติให้บริสุทธิ์ด้วยดี มีการเพิ่มให้ทานเป็นต้นเถิด.

“ตุณฺหิ อโหสิตี กถานุปฺปนฺนวิจฺเจทนตลํ นิราลาปสลลาโป อโหสิตี ฯ”

สองบทว่า ตุณฺหิ อโหสิตี ความว่า สุทินกัณฑ์บุตร เพื่อตัดความเกี่ยวข้องด้วยการพูดจา จึงได้งดการสนทนาปราศรัยเสีย.

[สหายไปห้ามไม่ให้สุทินบวชไม่สำเร็จ]

อถสฺส มาตาปิโตรฺ ติกฺขตฺตํ วตฺวา ปฎิวจฺจนมฺปิ อลภมฺานา สหายเก ปกโกสาเปตวา

“เอส โว สหายโก ปพฺพชิตฺกามิ, นิวาเรถ นนฺติ อาหํสุ ฯ”

คราวนั้น มารดาบิดาของสุทิน พูด (ล่อหลอก) ถึง ๓ ครั้ง เมื่อไม่ได้แม้เพียงคำตอบ จึงสั่งให้เรียกพวกสหาย (ของเขา) มา
แล้วสั่งว่า “สุทินผู้เป็นสหายของพวกเธอนั้น มีความประสงค์จะบวช, พวกเธอจงช่วยห้ามเขาด้วย.”

เตปิ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ติกฺขตฺตํ อโวจฺจํ ฯ”

แม้สหายเหล่านั้นเข้าไปหาเขาแล้ว ก็ได้พูด (อ้อนวอน) ถึง ๓ ครั้ง.

เตสมฺปิ ตุณฺหิ อโหสิตี ฯ”

แต่สุทินก็ได้นิ่งเงียบม้ต่อ (หน้า) สหายเหล่านั้น.

เตน วุตตํ “อถโข สุทินนสฺส กลนฺทปุตฺตสฺส สหายกา ฯเปฯ ตุณฺหิ อโหสิตี ฯ”

เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า อถโข สุทินนสฺส กลนฺทปุตฺตสฺส สหายกา ฯเปฯ ตุณฺหิ อโหสิตี.^๑

[สหายไปขออนุญาตมารดาบิดาให้สูตินบวช]

อดสส สหายกานัน เอตทโหสิ “สเจ อัย ปพพชช อลภมาโน มริสสติ, น โภจิจิ คุโณ ภวิสสติ,
ปพพชิต ปน น มาตาปิตโรปิ กาเลน กาลัง ปสสิสสนติ, มยมปิ ปสสิสสาม.

ปพพชชปิ จ นามเสสา ภาริยา. ทิวเส ทิวเส มตติกาปตติ คเหตุวา [239] ปินุทาย จริตพพิ.

เอกเสยย เอกภตติ พรหมจริย อติทุกกริ. อยญจ สุขุมาลो नाक्रिकातीयो. โส ต จริตุ อสโกโกโต ปนุ อิเชว อาคมิสสติ
หนทสส มาตาปิตโร อนุชานาเปมาติ ฯ

ครั้งนั้น พวกสหายของสูตินั้น ได้มีความรำพึงตั้งนี้ว่า “หากว่าสูตินี้ เมื่อไม่ได้บวช จักตาย, จักไม่มีคุณอะไร,

แต่มารดาบิดาจักได้เห็นเขาผู้บวชแล้วเป็นครั้งคราว, ถึงพวกเราก็จักได้เห็น,

อนึ่ง ขึ้นชื่อว่าบวชนั้น เป็นภาระที่หนัก, ผู้บวชจะต้องถือบาตรเดินเที่ยวบิณฑบาตทุกวันๆ.

พรหมจรรย์ มีการนอนคนเดียว ฉันทคนเดียว เป็นกิจที่ทำได้ยากอย่างยิ่ง, และสูตินี้เป็นผู้ละเอียดอ่อน เป็นชาติชนชาวเมือง,

เขา เมื่อไม่สามารถจะประพฤติพรหมจรรย์นั้นได้ ก็จักกลับมาที่เรือนนี้อีกทีเดียว,

เอาเถิด พวกเรา จักขอให้มารดาบิดาของเขาอนุญาตให้บวช,

เต ตถา อภิสุ ฯ

สหายเหล่านั้น ก็ได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว.

[มารดาบิดาอนุญาตให้สูตินบวช]

มาตาปิตโรปิ น อนุชานิสฺสุ ฯ

ฝ่ายมารดาบิดา ก็ได้อนุญาตให้เขาบวช.

เตน วุตติ “อโฆ สูตินนสส กลนทปุตตสส สหายกา เยน สูตินนสส กลนทปุตตสส มาตาปิตโร ฯเปฯ อนุญญาโตสิ

มาตาปิตุหิ อคารสมา อนคาริยํ ปพพชชชชาติ ฯ

เพราะเหตุนั้น พระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า อโฆ สูตินนสส กลนทปุตตสส สหายกา เยน สูตินนสส กลนทปุตตสส มาตา

ปิตโร ฯเปฯ อนุญญาโตสิ มาตาปิตุหิ อคารสมา อนคาริยํ ปพพชชชชาติ”

“หฺมฺโฐติ ตฺมุโฐ ฯ

บทว่า หฺมฺโฐ แปลว่า ผู้ยินดีแล้ว.

“อุทฺทโคติ ปีติวเสน อพฺภฺนนตกายจิตโต ฯ

บทว่า อุทฺทโค แปลว่า ผู้มีกายและจิตพูนขึ้นด้วยอำนาจปีติ.

“กติปาหนติ กติปยานิ ทิวसानิ ฯ

บทว่า กติปาหน แปลว่า สิ้นวันเล็กน้อย.

“พลั คาเหตุวาทิ สปปายโภชนานิ ภูณชนโต อัจฉาทนนหานาทิหิ จ กายั ปริหรนโต กายพลั ชเนตวา
 มาตาบิดโร วนทิตวา อสสุมุขั ญาติปริวณฺณั ปหาย, เยน ภควา, เตนูปสงกมิ ฯเปฯ “ปพพาเซตฺ มั ฆนเต ภควาติ ฯ
 สองบทว่า พลั คาเหตุวาทิ ความว่า

สุทินกลันทบุตรนั้น เมื่อบริโภคโภชนาหารที่สบาย และบริหารร่างกายด้วยกิจมีการอบและอาบน้ำเป็นต้น ให้เกิดกำลังกายแล้ว
 ไห้วมารดาบิดา ละเครื่องญาติผู้มีหน้าเต็มด้วยน้ำตา และเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับ ฯลฯ
 ได้กราบทูลคำนึงกะพระผู้มีพระภาคว่า “พระพุทธเจ้าข้า! ขอพระองค์ได้โปรดให้ข้าพระองค์บวชเถิด พระพุทธเจ้าข้า!”

[พระพุทธเจ้ารับสั่งภิกษুবวชให้สุทินกลันทบุตร]

ภควา สมเป ฐิตั อณฺญตรั ปินฺทจาริกั ภิกขุ อามนฺเตสิ “เตนหิ ภิกขุ สุทินนั ปพพาเซหิ เจว อุปสมปาเทหิ จาติ ฯ
 พระผู้มีพระภาค ตรัสเรียกภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ซึ่งยืนเฝ้าอยู่ในที่ใกล้มาว่า
 “ดูก่อนภิกษุ! ถ้าเช่นนั้น เธอจงให้สุทินบรรพชาและอุปสมบทเถิด.”

“สาธุ ฆนเตติ โข โส ภิกขุ ภควโต ปฏิสฺสุณฺติว สุทินนั กลนทปฺพุตตํ ชินทตฺติยํ สหวิหริทิกํ ลทฺธา ปพพาเซสิ เจว อุปสมปาเทสิ จ ฯ
 ภิกษุรูปนั้น ทูลรับแต่พระผู้มีพระภาคว่า “ดีละ พระพุทธเจ้าข้า!”
 แล้วได้สุทินกลันทบุตร ที่พระชินเจ้าทรงประทานเป็นสหวิหริก ให้บรรพชาและอุปสมบทแล้ว.

เตน วุตตํ “อลตถ โข สุทินโน กลนทปฺพุตโต ภควโต สนฺติเก ปพพชชั อลตถ อุปสมปทนฺติ ฯ
 เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวไว้ว่า สุทินกลันทบุตรได้รับบรรพชาอุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระภาคแล้ว.”

เอตถ ปน ฐุตวา สพพอฏฺฐกถาสฺ ปพพชชา จ อุปสมปาทา จ กถิตา ฯ
 มยั ปน ยถาฐิตปาสิวเสเนว ขนฺธเก กถยิสฺสาม ฯ

น เกวลณฺจ. ตั อณฺญมปิ ยั ขนฺธเก วา ปริวาระ วา กเถตพพิ อฏฺฐกถาจริเยหิ วิภงฺเค กถิตั ตั สพพิ ตตถ ตตเถว กถยิสฺสาม ฯ
 เอว หิ กถียมาเน, ปาลิกฺกเมเนว [240] วณฺณา กตา โหติ ฯ

อนึ่ง ยกเว้นใน(อธิการว่าด้วยท่านสุทินได้รับบรรพชาอุปสมบท)นี้เสีย
 การบรรพชาและอุปสมบท พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย ก็ได้กล่าวไว้แล้วในอรรถกถาทั้งปวง.
 ส่วนข้าพเจ้าจักกล่าว (บรรพชาและอุปสมบทนั้น) ในชั้นธกะ ด้วยอำนาจแห่งพระบาลีตามที่ตั้งไว้แล้วนั้นแล.
 และหาใช่(จักกล่าวแต่บรรพชาและอุปสมบทในชั้นธกะ)อย่างเดียวกับท่านนั้นไม่,
 คำแม่อื่นใด ที่ควรกล่าวในชั้นธกะก็ดี ในคัมภีร์บริวารก็ดี อันพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้แล้วในวิภังค์
 ข้าพเจ้าจักกล่าวค่านั้นไว้ในที่นี้ๆ แล ทั้งหมด.
 แท้จริง เมื่อ(ข้าพเจ้า)กล่าว(ตามที่อธิบายมา)อย่างนี้, การพรรณนา ย่อมเป็นอัน(ข้าพเจ้า)ทำแล้ว โดยลำดับแห่งพระบาลีทีเดียว.

ตโต เตน เตน วินิจฺฉเยน อตฺถิกานั ปาลิกฺกเมเนว อิมิ วินยสัวณฺณนั โอลเเกตวา เสโส วินิจฺฉโย สุวิญญฺเยโย ภวิสฺสติติ ฯ
 เพราะเหตุนี้ (นักศึกษาทั้งหลาย) ผู้มีความต้องการด้วยการวินิจฉัยนั้นๆ ตรวจดูวินัยสังวรณานี้ โดยลำดับพระบาลีนั้นแล
 ก็จักรู้การวินิจฉัยที่ยังเหลือได้ดี ฉะนั้นแล.

๑ วิ. มห. ๑/๒๕.
 ๒ วิ. มห. ๑/๒๕.

“อจิรูปสมปนโนติ อจิโร อุปสมปนโน หุตวา ฯ “อุปสมปทโต นจिरกาเลเนวาติ วุตตํ โหติ ฯ

บทว่า อจิรูปสมปนโน คือท่านสุทินนั้น เป็นผู้อุปสมบทแล้วไม่นาน.

มีคำอธิบายว่า “โดยกาลไม่นานนักแต่อุปสมบทมานั่นเอง.”

“เอวรูเปติ เอววิเธ เอวชาติเก ฯ

บทว่า เอวรูเป คือ มีส่วนอย่างนี้ ได้แก่ มีชาติอย่างนี้.

“ธุดคฺคฺเณติ กิเลสฺนิตฺฐนฺนเก คฺคฺเณ ฯ

บทว่า ธุดคฺคฺเณ ได้แก่ คุณอันเป็นเครื่องกำจัดกิเลส.

“สมาทาย วตตตีติ สมาทยิตฺวา คณฺหิตฺวา วตตตี จรตี วิหฺรตี ฯ

สองบทว่า สมาทาย วตตตี ความว่า (ท่านสุทินนั้น) สมาทาน คือรับเอา ประพฤติ เทียบไป อยู่.

“อารณฺญโก โหตีติ คามนฺตเสนาสนํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อารณฺญิรุตฺตงฺควเสน อารณฺญวาสีโก โหตี ฯ

สองบทว่า อารณฺญโก โหตี ความว่า ห้ามเสนาสนะแดนบ้านเสียแล้ว เป็นผู้ชอบอยู่ป่าเป็นวัตร ด้วยอำนาจสมาทานอารณฺญิรุตฺตงฺคฺ.

“ปิณฑฺพาทิโกติ อติเรกฺลาภปฏิกฺเขเปน จุทฺทส ฆตฺตานิ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปิณฑฺพาทิรุตฺตงฺควเสน ปิณฑฺพาทิโก โหตี ฯ

บทว่า ปิณฑฺพาทิโก ความว่า ห้ามภัต ๑๔ อย่าง ด้วยการห้ามอติเรกฺลาภเสียแล้ว

เป็นผู้ชอบเที่ยวบิณฑฺพาทเป็นวัตร ด้วยอำนาจสมาทานปิณฑฺพาทิรุตฺตงฺคฺ.

“ปัสสุกฺลิโกติ คหฺปติจิวโร ปฏิกฺขิปิตฺวา ปัสสุกฺลิรุตฺตงฺควเสน ปัสสุกฺลิโก โหตี ฯ

บทว่า ปัสสุกฺลิโก ความว่า ห้ามคฤหบดีจิวโรเสียแล้ว เป็นผู้ชอบทรงผ้าบังสุกุล เป็นวัตร ด้วยอำนาจสมาทานปัสสุกฺลิรุตฺตงฺคฺ.

“สปทานจาริโกติ โลลฺอุปจาร์ ปฏิกฺขิปิตฺวา สปทานจาริรุตฺตงฺควเสน สปทานจาริโก โหตี ฆรฺปฏฺฐิปาฏิยา ภิกฺขาย ปวิสตี ฯ

บทว่า สปทานจาริโก ความว่า ห้ามการเที่ยวโลเลเสียแล้ว เป็นผู้ชอบเที่ยวตามลำดับตรอกเป็นวัตร

คือเข้าไปเพื่อภิกษาตามลำดับเรือน ด้วยอำนาจสมาทานสปทานจาริรุตฺตงฺคฺ.

“วชฺชิตฺคามนฺติ วชฺชินํ วา คามํ วชฺชิสฺสุ วา คามํ ฯ

บทว่า วชฺชิตฺคามํ ความว่า (ท่านสุทินนั้นเข้าอาศัย) หมูบ้านชาววชชี หรือหมู่บ้านในแคว้นวชชี.

[ญาติของท่านสุทินที่เมืองไพศาลีมีสมบัติมาก]

“อชฺชมา มหฺทฺธนาติอาทิสฺสุ

อุปฺโปคฺคปริโฆคฺคฺปรณฺมหนฺตตาย อชฺชมา ฯ

ในคำเป็นต้นว่า อชฺชมา มหฺทฺธนา (มีวินิจัยดังนี้):-

(ญาติทั้งหลายของเราในเมืองไพศาลี) ชื่อว่าเป็นผู้มั่งคั่ง เพราะมีเครื่องอุปโภคและอุปกรณ์แห่งเครื่องบริโภคมาก.

“เย หิ เตสํ อุปฺโปคฺคา ยานิ จ อุปฺโปคฺคฺปรณฺmani, ตานิ มหฺนฺตานิ พหฺลานิ สารกานีติ วุตตํ โหตี ฯ

มีคำอธิบายว่า “จริงอยู่ เครื่องอุปโภค และอุปกรณ์แห่งเครื่องอุปโภค ของญาติเหล่านั้นๆ มีมาก คือมีหนาแน่น ทั้งเป็นวัตถุมีสาระ.”

นิเรตวา ฐูปิตธนมหนตตาย มหัทธนา ฯ

ชื่อว่า ผู้มีทรัพย์มาก เพราะมีทรัพย์ที่ฝังไว้มาก.

“มหาโกคาคติ ทิวสปริพพยสงฆาตโกคมหนตตาย มหาโกคา ฯ

บทว่า มหาโกโค ชื่อว่า ผู้มีโกคะมาก เพราะมีโกคะคือวัตถุที่เป็นเสปียง (สำหรับจ่าย) ประจำวันมาก.

อณญเอหิ อุโปโกเคหิ ชาตुरुปรชตสเสว ปหุตตาย ปหุตชาตुरुปรชตา ฯ

ชื่อว่า ผู้มีทองและเงินมาก เพราะนอกจากเครื่องอุปโภคอย่างอื่น ก็ยังมีทองและเงินนั้นแหละมากมาย

อลงการภูตสส วิตตุปรกรณสส ปิติปามุชชกรณสส ปหุตตาย ปหุตวิตตุปรกรณา ฯ

ชื่อว่า ผู้มีอุปกรณ์แห่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจมาก เพราะอุปกรณ์แห่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันเป็นเครื่องประดับ ซึ่งทำความปิติปราโมทย์ให้ มีมากมาย.

โหวหารวเสน ปริวตเตนตสส ธนธญญสส ปหุตตาย “ปหุตธนธญญาติ เวทิตพพา ฯ

พึงทราบว่าเป็นผู้มีทรัพย์และข้าวเปลือกมากมาย”

เพราะทรัพย์และข้าวเปลือกอันแลกเปลี่ยนกันด้วยอำนาจการซื้อขาย มีจำนวนมาก.

[241] เสนาสนํ สํสาเมตวาติ เสนาสนํ ปฏิสาเมตวา. “ยถา น วินสสติ, ตถา นํ สุกฺกุจฺจ ฐูปेतวาติ อตฺถโถ ฯ

สองบทว่า เสนาสนํ สํสาเมตวา ความว่า เก็บจำเสนาสนแล้ว.

อธิบายว่า “จัดตั้งเสนาสนะนั้นไว้อย่างเรียบร้อย โดยประการที่เสนาสนะจักไม่เสียหาย.”

[ญาตินำภัตตาหารไปถวายท่านสุทิน ๖๐ ถาด]

“สกุจฺจิมตเต ธาลิปาเกติ คณนปริจฺเจทโต สกุจฺจํ ธาลิปาเก ฯ

สองบทว่า สกุจฺจิมตเต ธาลิปาเก ความว่า

(ญาติทั้งหลายของท่านสุทินนำภัตตาหารไปถวายท่านสุทิน) มีประมาณ ๖๐ หม้อ โดยกำหนดแห่งการคำนวณ.

เอกเมโก เจตถ ธาลิปาโก ทสนนํ ภิกฺขุณํ ฆตฺตํ คณฺหาติ. ตํ สพฺพมปี ฉนฺนํ ภิกฺขุสฺตานํ ฆตฺตํ โหติ ฯ

ก็บรรดา(ภัต ๖๐ หม้อ)นี้ เฉพาะหม้อหนึ่งๆ จุกัดพอแก่ภิกษุ ๑๐ รูป, ภัตแม้ทั้งหมดนั้น ภิกษุ ๖๐๐ รูปพอฉัน.

“ภตตาทิหารํ อภิหริสฺสูติ เอตถ

อภิหริยตีติ อภิหาโร ฯ ก็ อภิหริยติ ฯ ฆตฺตํ ฯ

ในสองบทว่า ภตตาทิหารํ อภิหริสฺสูติ นี้ มีวิเคราะห์ดังนี้:-

อาหารที่ชื่อว่า อภิหาร เพราะอรรถว่า อันบุคคลนำไปเฉพาะ. นำอะไรไป? นำภัตไป.

ภตตเมว อภิหาโร ภตตาทิหาโร ฯ ตํ ภตตาทิหารํ ฯ

อภิหาร คือภัตนั่นเอง ชื่อภัตตาทิหาร. ซึ่งภัตตาทิหารนั้น.

“อภิหริสฺสูติ อภิมุขา หริสฺสู ฯ “ตสฺส สนฺตํกํ คเหตวา อคฺมํสฺสูติ อตฺถโถ ฯ

บทว่า อภิหริสฺสู ความว่า (ญาติทั้งหลาย)นำภัตตาหารไปไว้เฉพาะหน้า.

อธิบายว่า “ถือเอาแล้ว ได้ไปยังสำนักของท่านพระสุทินนั้น.”

เอตสส กิมปมาณนติ ฯ สฎฐิ ถาลิปากา ฯ

ถามว่า “ภัตนั้น มีประมาณเท่าไร?”

แก้ว่า “มี ๖๐ หม้อ.”

เตน วุตตํ “สฎฐิมตเต ถาลิปาเก ภตตาทิหารํ อภิริสูติ ฯ

เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงกล่าวไว้ว่า ญาติทั้งหลาย นำภัตตาหารมีประมาณ ๖๐ หม้อ ไปถวายท่านพระสุทิน^๑.

“ภิกขุณฺ วิสสชฺเชตฺวาติ สยํ อุกกฏฐฺปิณฑปาตีกตฺตา สปทานจาริกํ จริตฺกามา ภิกขุณฺ ปรีโภคตฺถาย ปริจจชิตฺวา ทตฺวา ฯ

สองบทว่า ภิกขุณฺ วิสสชฺเชตฺวา ความว่า ท่านพระสุทินนั้น

มีความประสงค์จะเที่ยวจาริกไปตามลำดับตรอกด้วยตนเอง เพราะเป็นผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรอย่างอุกฤษฏ์ จึงได้สละ คือถวาย (ภัตตาหารมีประมาณ ๖๐ หม้อนั้น) เพื่อเป็นของฉันแก่ภิกษุทั้งหลาย.

อัยฺ ทิ อายสฺมา “ภิกฺขุ จ ลาภํ ลจฺจนฺติ. อหฺลจฺ ปิณฑเกณ น กิลมิสฺสามิตี เอตตตฺถเมว อาคโต ฯ

จริงอยู่ ท่านผู้มีอายุนี้ ใฝ่ใจว่า “ภิกษุทั้งหลายจักได้ลาภ และเราก็จักไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต” แล้วจึงมา เพื่อประโยชน์นั้นนั่นเอง.

ตสฺมา อตฺตโน อาคมนานุรูปิ กโรนฺโต ภิกฺขุณฺ วิสสชฺเชตฺวา สยํ ปิณฑาย ปาวิสฺสิ ฯ

เพราะฉะนั้น ท่านพระสุทินนั้น เมื่อทำกิจที่สมควรแก่การมาของตน จึงได้สละแก่ภิกษุทั้งหลาย ส่วนตนเองก็เข้าไปบิณฑบาต.

“ญาติทาสีติ ญาติกานํ ทาสี ฯ

นางทาสีของพวกญาติ ชื่อ ญาติทาสี.

[อธิบายเรื่องขนมบุด]

“อาภิโทสิกนฺติ ปารีวาสิกํ เอกรตฺตาทิกนฺตํ ปูติภูตํ ฯ

บทว่า อาภิโทสิกํ ได้แก่ (ขนมกุมมาส) ที่เก็บไว้นาน คือล่วงไปได้คืนหนึ่งแล้ว เป็นของบุด.

ตตฺรายํ ปทตฺโถ ฯ

ในบทว่า อาภิโทสิกํ นั้น มีใจความเฉพาะบทดังต่อไปนี้:-

ปูติภาวโทเสน อภิวุตฺติ อภิวุสฺโส ฯ

(ขนมกุมมาส) ที่ชื่อว่าอภิวุสเส เพราะอรรถว่า ถูกโทษคือความบุดครอบงำ.

อภิวุสฺโสเอว อภิวุสฺสิโก ฯ

อภิวุสเสนเอง ชื่ออภิวุสสิกะ.

เอกรตฺตาทิกนฺตสฺส วา นามสญฺญา เอสา ยทฺธิทํ อภิวุสฺสิโกติ ฯ ตํ อภิวุสฺสิกํ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง สัญญา คืออภิวุสสิกะนี้ เป็นสัญญาคือชื่อ แห่งขนมกุมมาสที่ล่วงไปได้คืนหนึ่งแล้ว.

ซึ่งขนมกุมมาส ชื่ออภิวุสสิกะนั้น.

“กุ่มมาสุนติ ยวกุ่มมาสี่ ฯ

บทว่า กุ่มมาสี่ ได้แก่ ขนมกุ่มมาส ที่เขาทำด้วยข้าวเหนียว.

“ฉชุตตูกามา โหตีติ ยสฺมา อนตมโส ทาสกมฺมกรานมปิ โครูปานมปิ อปริโศการโห ตสฺมา ตํ กจจรร วีย พหิ ฉชุตตูกามา โหตี ฯ

สองบทว่า ฉชุตตูกามา โหตี ความว่า ขนมกุ่มมาสนั้น เป็นของไม่ควรบริโภค โดยที่สุดแม้พวกทาสและกรรมกร กระทั่งถึงฝูงโค, เพราะฉะนั้น นางทาสีจึงมีความมุ่งหมายจะเทขนมกุ่มมาสนั้นทิ้งเสียภายนอก ดุจเทพยดาเยื้องที่งั้น.

“สเจ ตนฺติ สเจ เอตํ ฯ

บทว่า สเจ ตํ (ตัดบทเป็น) สเจ เอตํ. (ถ้าของนั้น)

“ภคินีติ [242] อริยโฆหาเรน ญาตีทาสี อาลปติ ฯ

พระสุทิน เรียกทาสีของญาติว่า “แฉะน้องหญิง” ด้วยอำนาจอริยโฆหาร.

“ฉชุตฺตนิยธมฺนติ ฉชุตฺตพฺพสกาวั ฯ อิหํ วุตฺตํ โหตี “ภคินี เอตํ สเจ พหิ ฉชุตฺตนิยธมฺมํ นิสฺสฏฺฐปริคฺคหํ, อิชฺ เม ปตฺเต อากีราติ ฯ

บทว่า ฉชุตฺตนิยธมฺมํ แปลว่า มีอันจะต้องทิ้งเป็นสภาพ.

มีคำอธิบายไว้ว่า “แฉะน้องหญิง ถ้าของนั้น มีอันจะต้องทิ้งในภายนอกเป็นธรรมดา คือเป็นของที่เขาสละความหวงแหนแล้ว ไซ้, เธอจึงเกลี้ยลงในบาตรของเรานี้เถิด.

“กึ ปน เหวํ วตฺตํ ลพฺภติ. วิญญฺตติ วา ปยุตฺตวาจา วา น โหตีติ ฯ น โหตี ฯ

ถามว่า “ก็(บรรพชิต)ยอมได้ เพื่อจะพูดอย่างนี้หรือ? ไม่เป็นวิญญูติ (การออกปากขอ) หรือปยุตตวาจา (วาจาพูดขอเกี่ยวกับปัจจัย) หรือ?”

แก้ว่า “ไม่เป็น (ทั้งสองอย่าง).”

กสฺมา ฯ นิสฺสฏฺฐปริคฺคหตฺตา ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร จึงไม่เป็น?”

แก้ว่า “เพราะเป็นของที่เขาสละความหวงแหนแล้ว.”

“ยํ ทิ ฉชุตฺตนิยธมฺมํ นิสฺสฏฺฐปริคฺคหํ, ยตถ สามิกา อนาลยา โหนฺติ, ตํ สพฺพํ เทถ ออาหารถ อิชฺ อากีราติ วตฺตํ วมฺภูติ ฯ

จริงอยู่ จะพูดว่า “ท่านจงให้ คือ จงนำ สิ่งของซึ่งมีอันจะต้องทิ้งเป็นธรรมดา คือเป็นของที่เขาสละความหวงแหนแล้ว ที่พวกเจ้าของไม่มีความเสียดาย ทั้งหมด มาเกลี้ยลงในบาตรนี้เถิด” ดังนี้ก็ควร.

ตถาหิ อคฺคอรียวิสิโก आयสฺมา รมฺภูปาโลปิ “ฉชุตฺตนิยธมฺมํ กุ่มมาสี่ อิชฺ เม ปตฺเต อากีราติ อวจ ฯ

จริงอย่างนั้น แม้ท่านพระรัฐบาล ผู้ประพุดิอริยวงศ์อย่างตึเลิศ ก็ได้พูดว่า

“เธอจงเกลี้ยขนมกุ่มมาสี่ ซึ่งมีอันจะต้องทิ้งเป็นธรรมดาลงในบาตรของเรานี้เถิด.”

ตสฺมา ยํ เหวรูปิ ฉชุตฺตนิยธมฺมํ อณฺญํ วา อปริคฺคหิตํ วนมฺลผลเภสชฺชาทิ,

ตํ สพฺพํ ยถาสฺสุขํ ออาหาราเปตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพํ น กุกฺกจฺจายิตพฺพํ ฯ

เพราะฉะนั้น ของสิ่งใด มีอันจะต้องทิ้งเป็นธรรมดาเห็นปานนี้ก็ดี ของสิ่งอื่นมีรากไม้ผลไม้และเภสัชในป่าเป็นต้น

อันไม่มีใครหวงแหนก็ดี, ภิกษุควรให้นำสิ่งของนั้นทั้งหมดมาแล้ว ฉันได้ตามสบายไม่ควรจะรังเกียจ.

[พระสุทินออกบวชได้ ๘ ปี นางทาสีจำอวัยวะบางส่วนได้]

“หัตถานนติ ภิกขาคคณตถิ ปตตํ อุปนามยโต มณิพฺนธโต ปฏฺติ ทฺวินนฺมปี หตฺถานํ ฯ”

บทว่า หัตถานํ ความว่า (นางทาสีของญาติ ได้ถือเอา) แคร่มือทั้งสอง ของ(พระสุทิน)ผู้น้อมบาตรเข้าไปเพื่อรับภิกษา ตั้งแต่ข้อมือไป.

“ปาทานนติ นิวาสนนตโต ปฏฺฐาย ทฺวินนฺมปี ปาทานํ ฯ”

บทว่า ปาทานํ ความว่า (นางทาสีของญาติ ได้ถือเอา) แคร่เท้าทั้งสอง จำเดิมแต่ชายผ้าถุงไป.

“สรสฺสชาติ “สเจ ตํ ภคินีตี วาจํ นิจฺจอารยโต สรสฺส จ ฯ”

บทว่า สรสฺส ความว่า เมื่อพระสุทิน เปล่งวาจาว่า “แน่ะน้องหญิง! ถ้าของนั้น” ดังนี้เป็นต้น (นางทาสีของญาติก็จำแคร่)แห่งเสียง (ของท่าน) ได้.

“นิมิตฺตํ อคฺคเหสีตี คีทิกาลเ สลลฺกขิตฺตปฺพุทฺธิ อาการํ อคฺคเหสี สยฺขานี สลลฺกเขสี ฯ”

สองบทว่า นิมิตฺตํ อคฺคเหสีตี ความว่า

(นางทาสีของญาติ)ได้ถือเอา คือจำได้ หมายความว่า กำหนด อาการที่ตนเคยสังเกตได้ในคราวที่ท่านยังเป็นคฤหัสถ์.

สุทินโน หิ ภควโต ทฺวาทสเม วสเส ปพฺพชิตโต, วิสตีเม วสเส ญฺาติกุลํ ปิณฺทาย ปวิญฺโฐ, สยํ ปพฺพชฺชาย อฏฺฐวสฺสีโก หุตฺวา ฯ”

จริงอยู่ พระสุทินบวชในพรรษาที่ ๑๒ ของพระผู้มีพระภาค,

ในพรรษาที่ ๒๐ ของพระผู้มีพระภาค ได้เข้าไปบิณฑบาตยังตระกูลญาติ, ตนเองมีพรรษาได้ ๘ ตั้งแต่บวชมา.

เตน นํ สา ญฺาติทาสี ทิสฺวาว น สยฺขานี, นิมิตฺตํ ปน อคฺคเหสีตี ฯ”

เพราะเหตุนั้น นางทาสีของญาติคนนั้น เห็นท่านแล้วจึงจำไม่ได้, แต่ถือเอาแคร่ (นิมิต) ได้ ด้วยประการฉะนี้.

“สุทินนสฺส มาตฺรํ เอตทโวจาทิ อติครฺณา ปพฺพชฺชูปคเตน สามิปฺตเตน สทฺธิ

“ตฺวํ นุโย เม ภนฺเต อโยโย สุทินโนติอาทิวจันํ วตฺตํ อวิสหนตี เวเคน ฆริํ ปวีสิตฺวา สุทินนสฺส มาตฺรํ เอตทโวจ ฯ”

หลายบทว่า สุทินนสฺส มาตฺรํ เอตทโวจ ความว่า (นางทาสีของญาติ) ไม่อาจจะพูดคำเป็นต้นว่า

“ท่านเจ้าข้า! ท่านหรือหนอ คือ พระสุทินผู้เป็นนายของฉัน?” ดังนี้ กับบุตรชายผู้เป็นนาย (ของตน) ซึ่งเข้าบวชแล้ว ด้วยความเคารพยิ่ง จึงรีบกลับเข้าไปในเรือน แล้วได้แจ้งข่าวนี้กะมารดาของพระสุทิน.

[243] “ยคฺเขติ อารโจนตเถ นิปาโต ฯ”

ศัพท์ว่า ยคฺเข เป็นนินบาต ลงในอรรถแห่งคำบอกเล่า.

“สเจ เข สจฺจนตี เอตถ “เขตี อาลปนฺเน นิปาโต ฯ”

ศัพท์ว่า เข ที่อยู่ใบบทว่า สเจ เข สจฺจ นี้ เป็นนินบาต ลงในอรรถแห่งคำร้องเรียก.

เอวํ หิ ตสฺมี ปเทเส ทาสีชนํ อาลปนฺติ ฯ”

ความจริง (ชนทั้งหลาย)ในประเทศนั้น ย่อมร้องเรียกหญิงสาวใช้ ด้วย(ภาษา)อย่างนั้น.

ตสฺมา “หมโภ ทาสี สเจ สจฺจ ภณฺสีตี เอวเมตถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ ฯ”

เพราะเหตุนั้น ใน(คำว่า สเจ เข สจฺจ) นี้ พึงทราบใจความอย่างนี้ว่า “แม่ทาสีผู้เจริญ! ถ้าเจ้าพูดจริงไซ้ไร.”

[พวกบรรพชิตไม่นั่งฉันในที่ไม่สมควร เหมือนคนขอทาน]

“อณฺฺฏตรํ กุฑฺฑมฺลนฺติ ตสฺมี กิร ปเทเส ทานปตฺนํ ฆเรสุ สาธา โหนฺติ.

อาสนานิ เจตถ ปณฺญตฺตานิ โหนฺติ, อุปฏฺฐาปิตํ อุทกกณฺธิยํ ฯ

สองบทว่า อณฺฺฏตรํ กุฑฺฑมฺลนฺติ ความว่า ได้ยินว่า ในประเทศนั้น ในเรือนของเหล่าชนผู้เป็นทานบตี มีหอฉันไว้, และในหอฉันนั้น เขาก็จัดปูอาสนะไว้, ทั้งได้จัดตั้งน้ำฉันและน้ำสัมน้ำพร้อม.

ตตถ ปพฺพชิตา ปิณฺฑทาย จริตฺวา นิสิตฺติวาทา ภูณฺชนฺติ ฯ สเจ อิจฺฉนฺติ ทานปตฺนํปิ สนฺตํ คณฺหนฺติ ฯ

บรรพชิตทั้งหลาย ครั้นเที่ยวไปบิณฑบาตแล้ว (กลับมา) นั่งฉันที่(หอฉัน)นั้น.

ถ้าปรารถนา ก็รับเอาของที่มีอยู่ แม่ของเหล่าชนผู้เป็นทานบตีไป.

ตสฺมา ตมฺปิ “อณฺฺฏตรสฺส กุลสฺส อีทิสาย สาถาย อณฺฺฏตรํ กุฑฺฑมฺลนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

เพราะฉะนั้น แม้สถานทีนั้น ควรทราบว่ “ได้แก่ พระไลผาเรือนแห่งใดแห่งหนึ่ง ใกล้หอฉันนี้ แห่งตระกูลในตระกูลหนึ่ง.”

น ทิ ปพฺพชิตา กปณฺมนุสฺสา วิย อสารูปเป ฐาเน นิสิตฺติวาทา ภูณฺชนฺตฺติ ฯ

จริงอยู่ บรรพชิตทั้งหลาย ย่อมไม่นั่งฉันในสถานที่ไม่สมควร เหมือนพวกมนุษย์ก้าพรำฉะนั้นแล.

“อตฺถิ นาม ตาตาทิ เอตถ “อตฺถิตฺติ วิชฺชมานตเถ

“นามาติ ปุจฺฉนตเถ มณฺญนตเถ จ นิปาโต ฯ

ศัพท์ว่า อตฺถิ ที่มีอยู่ในบทว่า อตฺถิ นาม ตาต นี้ (เป็นนิบาต) ลงในอรรถว่า มีอยู่,

และศัพท์ว่า นาม (ที่มีอยู่ในบทนั้น) ก็เป็นนิบาต ลงในอรรถแห่งคำถาม และในอรรถแห่งความดูหมิ่น.

[บิดาติเตยนพระสุทินว่าฉันขนมมุดเหมือนตีมน้ำอมฤต]

อิทํ ทิ วุตฺตํ โหติ

| “อตฺถิ นุโข ตาต สฺทินน อมหากํ ฌนฺ,

นนุ มยฺ” นิทฺธนาติ วตตพฺพา, เยสฺ โน ตวฺ อีทิสเ ฐาเน นิสิตฺติวาทา อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ ปริภุชฺชิสฺสสิ ฯ

จริงอยู่ ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า “(บิดาพูดกับพระสุทินผู้เป็นบุตรชายว่า) พ่อสุทิน! ทรัพย์ของเรา ก็มีอยู่มิใช่หรือ?

พวกเราซึ่งมีเจ้า(ผู้เป็นบุตรชาย) มานั่งฉันขนมมุดที่เก็บไว้ค้างคืนอยู่ในที่เช่นนี้ พึงถูกผู้คนตำหนิว่า ‘เป็นผู้ไม่มีทรัพย์’ มิใช่หรือ?

ตถา “อตฺถิ นุโข ตาต สฺทินน อมหากํ ชิวิตฺ.

นนุ มยฺ” มตาติ วตตพฺพา, เยสฺ โน ตวฺ อีทิสเ ฐาเน นิสิตฺติวาทา อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ ปริภุชฺชิสฺสสิ ฯ

อนึ่ง พ่อสุทิน! พ่อแม่ก็ยังมีชีวิตอยู่ มิใช่หรือ? พ่อแม่ซึ่งมีเจ้า(ผู้เป็นบุตรชาย) ผู้มานั่งฉันขนมมุดที่เก็บไว้ค้างคืนอยู่ในที่เช่นนี้ จะถูกประชาชนเขาตำหนิว่า ‘ตายแล้ว’ มิใช่หรือ?

ตถา “อตฺถิ มณฺญเ ตาต สฺทินน ตว อพฺภนฺตเร สาสนํ นิสาย ปภฺลิทฺโธ สมณฺคฺโณ,

ยํ ตวฺ สุโฆชนรสฺสวฑฺฒิตฺตปี อิมํ ชิคฺฉนฺนยฺยํ อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ อมตฺมิว นิพฺพิกาโร ปริภุชฺชิสฺสสิตฺติ ฯ

อนึ่ง พ่อสุทิน! สมณคุณที่เจ้าได้เพราะอาศัยศาสนา เห็นจะมีอยู่ในภายในจิตใจของเจ้า

ผู้ซึ่งแม่เจริญเติบโตมาด้วยรสแห่งอาหารที่ดี ไม่มีความรังเกียจฉันทมนมบูดเหมือนดื่มน้ำอมฤต ซึ่งเป็นของน่าสะอิดสะเอียนนี้ เหมือนดื่มน้ำอมฤตฉะนั้น...”

โส ปน **คหปติ** ทุกขาภิตุนนตาย เอตมตถ์ ปริปุณณิ กตวา วตตุมสกโกนโต

“อตถิ นาม ตาต สุทินน อากิโหสิโก กุมมาสั ปริภูยชิสสสีติ เอตตกเมว [244] อโวจ ฯ

ก็คหบดีนั้น เพราะถูกความทุกข์บีบคั้น เมื่อไม่สามารถจะพูดแต่งใจความนั้นให้บริบูรณ์ได้ จึงได้กล่าวคำเพียงเท่านั้นว่า

“มีอยู่หรือ พ่อสุทิน! ที่พ่อจักฉันทมนมบูดเหมือนดื่มน้ำอมฤต?”

อภขรจินตกา ปเนตถ อิมิ ลกขณิ วทนติ ฯ

ส่วนใน(คำว่า อตถิ นาม ตาต เป็นต้น)นี้ อาจารย์ผู้คิดอักษรทั้งหลาย ย่อมกล่าวลักษณะนี้ไว้ดังนี้คือ:-

อโนกปปนามริสนตถวเสเนต อตถิสทเท อุปเพเท ปริชยุชิสสสีติ อนาคตวจนิ กตํ ฯ

เมื่อมีอรรถศัพท์เป็นบทใกล้ บัณฑิตทั้งหลายจึงได้แต่งคำอนาคตกาลนั้นไว้ดังนี้ว่า “ปริชยุชิสสสี”

ด้วยอำนาจเนื้อความที่ไม่น่าเชื่อและทนไม่ได้.

ตสสายมตโถ

“อตถิ นาม ฯเปฯ ปริชยุชิสสสีติ อิทํ ปจจกขมปิ **อหิ** น สททหามิ น มริสยามีติ ฯ

ใจความแห่งคำอนาคตกาลนั้น มีดังนี้คือ:-

ชื่อว่า อตถิ นาม ฯเปฯ ปริชยุชิสสสี มีความหมายว่า พ่อไม่เชื่อ ทั้งทนไม่ได้ ซึ่งการฉันทมนมบูดนี้ แม้ที่เห็นประจักษ์อยู่.

“ตตาย อากิโหสิโกติ ตโต ตว เคหโต อยิ อากิโหสิโก **กุมมาโส** ลทโรติ **อตโถ** ฯ

สองบทว่า ตตาย อากิโหสิโก ความว่า ขนมนมบูดที่เก็บไว้ค้างคืนนี้ รูปได้มาแต่เรื้อนของคุณโยมนั้น.

“ตโตยนติปิ **ปาโร** ฯ

ปาฐะว่า ตโตยิ บ้าง.

“ตทายนติปิ ปฐนติ ฯ **ต** น สุนทรํ ฯ

อาจารย์บางพวกสวดกันว่า ตทายิ บ้าง. คำนั้นไม่งาม.

“เยน สกปีตุ นิเวสนนติ เยน สกสส ปีตุ อตตโน ปีตุ **นิเวสนนติ** **อตโถ** ฯ

หลายบทว่า เยน สกปีตุ นิเวสนน ความว่า นิเวศน์แห่งบิดาของตน คือ แห่งบิดาของอาตมา (มีอยู่)โดย(สถานที่)ใด.

เถโร ปีตริ เปเมเนว สุวโจ หุตวา อคมาสิ ฯ

พระเถระเป็นผู้ว่าง่าย จึงได้ไป (ยังนิเวศน์นั้น) เพราะความรักในบิดานั้นเอง.

“อธิวาเสสีติ **เถโร** อุกกุฏฐูปินชปาติโกปิ สมานो “สเจ เอกภตตมปิ น คเสสสามิ, อติวिय เนสํ **โทมนสสํ** ภาวิสสตีติ

ญาตีนิ อนุกมปาย อธิวาเสสิ ฯ

บพว่า อธิวาเสสิ ความว่า พระเถระถึงจะเป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรอย่างเคร่งครัดก็ตาม แต่ก็ยังใฝ่ใจว่า “ถ้าเราไม่รับแม่ภัตตอาหารครั้งเดียวไซ้ร้, พวกญาติเหล่านั้น ก็จักเสียใจอย่างยิ่ง” จึงได้รับคำอาราธนา เพื่ออนุเคราะห์พวกญาติ.

“โอปุณณเปตวาติ อุลิมปาเปตวา ฯ

บพว่า โอปุณณเปตวา แปลว่า สั่งให้ไล่ทา.

“ติโรกรณียนติ กรณตเถ ภูมมึ ฯ “สาณิปากาเรน ปริกขิปิตวาติ **อตโถ** ฯ

บพว่า ติโรกรณียี เป็นสัตตมีวิภัตติ ลงในอรรถตติยาวิภัตติ. ความว่า “แวดล้อม (กองทรัพย์นั้น) ไว้ด้วยกำแพงม่าน.”

อถวา ติโร กรโธนติ เอเตนาติ ติโรกรณียี ฯ “ตํ ปริกขิปิตวา สมทนโต กตวาติ **อตโถ** ฯ

อีกอย่างหนึ่ง (ชนทั้งหลาย) ย่อมทำกันไว้ภายนอก ด้วยกำแพงม่านนั้น เหตุนั้น กำแพงม่านนั้น จึงชื่อว่า ติโรกรณียะ. ความก็ว่า “จัดวงล้อมกำแพงม่านนั้นไว้โดยรอบ.”

“เอกั หิรณญสสาติ เอตถ “หิรณญนติ **กหาปโณ** เวทิตพโพ ฯ

ในสองบพว่า เอกั หิรณญสส นี้ กหาปณะ ควรทราบว่ “เงิน.”

“ปุริโสติ นาติทีโฆ นาติรสโส มขณิมปปมาโณ เวทิตพโพ ฯ

(ชาย) ไม่สูงนัก ไม่เตี้ยนัก ขนาดปานกลาง พึงทราบว่ “บุรุษ”

“เตน หิติ ยสฺมา อชฺช **สุทินโน** อาคมิสฺสติ, เตน การณน ฯ

บพว่า เตน หิ ความว่า เพราะเหตุที่ลูกสุทินจักมาในวันนี้.

“หิอิติ ปทปุณมตเต นิปาโต ฯ

ศัพท์ว่ หิ เป็นนิบาต ลงในอรรถสักว่าทำบพให้เต็ม.

“เตนาติ **อยมปิ** วา อโยชนตเถ นิปาโตเยว ฯ

อีกนัยหนึ่ง ศัพท์ว่ เตน แม้นี้ เป็นนิบาต ลงในอรรถแห่งคำเชื้อเชิญนั่นเอง.

“ปุพพณหสมยนติ เอตถ กิจจาปิ ปาลิยั **กาลาโรจนั** น วุตตํ, อถโฆ “อาโรจิตเยว กाले, อคมาสีติ เวทิตพโพ ฯ

ในบพว่า ปุพพณหสมย นี้ ท่านมิได้กล่าวคำบอกกาลไว้ในพระบาลี แม้ก็จริง, ถึงกระนั้น ก็ควรทราบอธิบายว่ “เมื่อเขาบอกกาลแล้วนั้นแล, พระเถระก็ได้ไป.”

[บิดามอบทรัพย์เพื่อให้พระสุทินสีก]

“อิทํ เต ตาตาติ เทว ปุณฺเช ทสเสนโต อาห ฯ

โยมบิดาของท่านสุทิน ชี้บอกกองทรัพย์ทั้ง ๒ กองว่ “พ่อสุทิน! นี้ทรัพย์มารดาของพ่อ” เป็นต้น.

“มาตุอิตติ ชเนตติยา ฯ

บพว่า มาตุ ได้แก่ แห่งหญิงผู้ให้เกิด.

[245] มตติกนติ มาติโต อาคตํ ฯ “อิทนเต มาตามหติยา มาตุ อิมึ เคะหิ อาคจฺจนติยา ทินนั **ธนนติ** **อตโถ** ฯ

บทว่า มตติกั ได้แก ทรัพย์ที่มีมาแต่ฝ่ายมารดา. อธิบายว่า “ทรัพย์ส่วนนี้คุณย่าได้มอบใ้มารดาของเจ้าผู้มาสู่เรือนนี้.”

“อิตถิกาย อิตถีนนติ ี่เพนโต อาห ะ

โยมบิดากล่าวตำหนิ (ทรัพย์เป็นสินเดิมฝ่ายหญิง) ด้วยคำว่า อิตถิกาย อิตถีน.

อิตถิกาย นาม อิตถิปริโภคานเวยว นหานจฺณณาทีนํ อตถาย ลหฺธํ ๑ กิตตํ ๑ ภูเวย ๑ ตสฺสาปิ ตาว ปริมาณํ ปสฺส ๑
ทฺรพฺยํ ชื่อว่าอันฝ่ายหญิงได้มา เพื่อประโยชน์แก่เครื่องจุนสำหรับอาบน้ำเป็นต้น อันเป็นเครื่องใช้สอยของหญิงนั่นเอง
มีประมาณเท่าไร, เจ้าจงตรวจดูปริมาณทฺรพฺยํฝ่ายหญิง แม้นั้นก่อน.

อลว “อิตถเต ตาต สุทินน มาตุ ธนํ, ตถจฺจ มตฺตํ, น มยา ทินนํ, ตว มาตุเวย สนตกนฺติ วุตตํ โหติ ๑
อีกอย่างหนึ่ง มีคำอธิบายว่า “พ่อสุทิน! นี้ทฺรพฺยํมารดาของพ่อ, ก็แล ทฺรพฺยํนั้นเป็นสินเดิมฝ่ายมารดา,
พ่อมิได้ให้ไว้ คือเป็นของมารดาของเจ้าเท่านั้น.”

ตํ ปเนตํ น กสิยา น วณฺชิชชา ย สมภตํ.

ก็ทฺรพฺยํนั้นรวบรวมมาได้ด้วยกสิกรรม (และ) พาณิชยกรรมก็หาได้

“อปัจ โข อิตถิกาย อิตถิธนํ.

ยํ อิตถิกาย ญฺาติกุลโต สามิกุลํ คจฺจนฺติยา ลหฺธพฺพํ นหานจฺณณาทีนํ อตถาย อิตถิธนํ, ตํ ตาว เอตตกนฺติ
เอวเมตถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ ๑

ในบทว่า อิตถิกาย อิตถิธนํ นี้ พึงทราบใจความอย่างนี้ว่า อีกอย่างหนึ่งแล ทฺรพฺยํอันฝ่ายหญิงพึงได้มา ชื่อว่า อิตถิธนํ (ทฺรพฺยํฝ่ายหญิง),

คือว่า ทฺรพฺยํฝ่ายหญิงส่วนใด อันฝ่ายหญิงผู้ไปสู่ตระกูลสามีจากตระกูลญาติ พึงได้มา
เพื่อประโยชน์แก่เครื่องจุนสำหรับอาบน้ำเป็นต้น, ทฺรพฺยํส่วนนั้น ก็มีประมาณเท่านั้นก่อน.”

“อลญฺ เปตตํ ออลญฺ ปิตามหนฺติ ยํ ปน เต ปิตุ จ ปิตามหานญจ สนตํ ตํ ออลญฺเวว, นินิตถจฺจ ปยุตตถจฺจ อติวีย พหุํ ๑
หลายบทว่า ออลญฺ เปตตํ ออลญฺ ปิตามหนํ ความว่า ก็ทฺรพฺยํส่วนใดอันเป็นสินเดิมของบิดาและปู่ทั้งหลายของพ่อ,
ทฺรพฺยํส่วนนั้นก็เป็นส่วนอื่นต่างหาก, ที่เขาฝังไว้ และที่ประกอบการค้าขาย ก็มีอยู่มากมายนัก.

เอตถ จ “ปิตามหนฺติ ตทฺธิตโลปํ กตฺวา เวทิตพฺพํ ๑

อนึ่ง บทว่า ปิตามหนํ (ที่มีอยู่)ใน(สองบทว่า เปตตํ ปิตามหนํ) นี้ ควรทราบว่า ทำการลบบังคับแห่งตฺทฺธิตเสย.

“เปตตามหนฺติ วา ปาโร ๑

อีกอย่างหนึ่ง ปาโรว่า เปตตามหนํ ดังนี้ก็มี.

“ลพฺภา ตาต สุทินน นินายาวตฺติตฺวาติ

ตาต สุทินน อุตฺตมํ อริยทฺรชฺชํ ปพฺพชิตฺตํ ปหาย นินาย คิหิภาวาย อวตฺติตฺวา ลพฺภา โภคา ภูณฺชิตุํ ลพฺภนฺติ ภูณฺชิตุํ.
น ตฺวํ ราชภีโต ปพฺพชิตฺโต น อินายเกหิ ปลิพฺพุโร หุตฺวาติ ๑

หลายบทว่า ลพฺภา ตาต สุทินน นินายาวตฺติตฺวา ความว่า พ่อสุทิน! พ่อควรละเพศบรรพชิตอันสูงส่ง
ซึ่งเป็นธงชัยแห่งพระอริยเจ้าเสีย แล้วกลับมาเพื่อความเป็นภคหุสฺสํ อันเป็นเพศที่ต่ำทราม
จะพึงได้ใช้สอย คือจะได้เพื่อปริโภคโภคสมบัติ, พ่อกลัวต่อราชอาณาจักร จึงบวชก็หาได้ ทั้งถูกเจ้าหน้ทวงก็หาได้แล.

“ตาต น อุสฺสหาเมตี เอตถ ปน “ตาตติ วจฺนํ เคหสิตเปเมน อาห น สมณเตเชน ๑

ก็คำว่า ตาต ที่มีอยู่ในบทว่า ตาต น อุสฺสหาเมตี นี้ พระสุทิน พุต (กับบิดา) เพราะความรักอาศัยเรือน มิใช่พูดเพราะเดชแห่งสมณะ.

“น อุสฺสหาเมตี น สกโกมิ ๑

บทว่า น อุสสามิ แปลว่า รูปไม่อาจ.

“น วิสหาเมตี นปโปหมิ น สมตโณมติ ฯ”

บทว่า น วิสหาเมตี แปลว่า รูปไม่พร้อม คือไม่สามารถ.

“วเทยยาม โข ตํ คหปตตี อิทํ ปน วจนํ สมณเตเชนาห ฯ”

ก็คำว่า วเทยยาม โข ตํ คหปตตี นี้ พระสุทินพูด (กับบิดา) เพราะเดชแห่งสมณะ.

“นาตีกขเมยยาสิตี ตํ เต มยิ เปมํ ปติภูริตํ, [246] ตํ โกธวเสน น อตีกขเมยยาสิ ฯ” “สเจ น กุขเมยยาสิตี วุตตํ โหติ ฯ”

บทว่า นาตีกขเมยยาสิ ความว่า ความรักอันใดของคุณโยมที่ตั้งอยู่แล้วในรูป, คุณโยม ไม่ควรตัดรอนความรักอันนั้นออก ด้วยอำนาจความโกรธ. มีคำอธิบาย “ถ้าว่าคุณโยมไม่พึงโกรธไซ้ไร.”

ตโต เสฏฐิ “บุตโต เม สงคหํ มณเณ กตตุกาโมติ อุทคคจิตโต อาห “วเทหิ ตาต สุทินนาติ ฯ”

ลำดับนั้น ท่านเศรษฐี มีจิตเบิกบานด้วยนึกในใจว่า “บุตรชายเหมือนจะประสงค์ทำการสงเคราะห์เรากรรมง?” จึงได้พูดว่า “พูดเถิด พ่อสุทิน!”

“เตนหิติ อโยชนตเถ วิภตติปฏิรูปโก นิปาโต ฯ”

ศัพท์ว่า เตนหิ เป็นนิบาต มีรูปคล้ายวิภตติ ลงในอรรถแห่งคำเชื้อเชิญ.

“ตโตนิทานนติ “ตนิทานํ ตเหตุกนติ ปจจตตวจนสส โตอาเทโส เวทิตพโพ ฯ” สมาสเส จสส โตโลปาภาโว ฯ”

บทว่า ตโตนิทานํ พึงทราบการอาเทศ ตปฐมาวิภตติ อย่างนี้คือ ตนิทานํ ตเหตุกํ (มีทรัพย์นั้นเป็นต้นเรื่อง, มีทรัพย์นั้นเป็นเหตุ) เป็น โต. และในสมาสบทนั้น ไม่มีการลบโตปัจจัย.

“ภยํ วาติ กินติ เม โภเค เนว ราชาโน หเรยยุนติอาทินา นเยน วุตตํ ราชาทิภยํ ฯ” “จิตตตุตราโสติ อตโต ฯ”

ภยมีราชภยเป็นต้น ที่ท่านกล่าวไว้โดยนัยมีอาทิว่า “พวกพระราชาจะไม่พึงทรงริบโภคสมบัติของเราหรืออย่างไร? ชื่อว่า “ภยก็ตี”. อธิบายว่า “จิตสะคั่ง.”

“ฉมกิตตตตติ ราชูหิ วา โจเรหิ วา ธนํ เทหิติ กมมกรณํ การิยามานสส กายิณชนํ กายกมโป หทยมสจลนํ ฯ”

การสิ้นเทา (กัตี) การสะทกสะท้าน (กัตี) เนื้อหัวใจป่วนปั่น (กัตี) ของบุคคลผู้ถูกพระราชาหรือโจรลงกรรมกรณ์ ด้วยสิ่งบังคับว่า “เอ็งจงให้ทรัพย์” ดังนี้ ชื่อว่า ฉมกิตตตตะ (ความหวาดเสียว).

“โลมห์โสติ อุปปนเน ภเย โลมานํ หंसํ อุทคคภาโว ฯ”

ขนชูชัน คือมีปลายงอนขึ้นข้างบน ในเมื่อมีภัยเกิดขึ้น ชื่อว่า โลมห์หังสะ (ขนพองสยองเกล้า).

“อารกฺโขติ อนฺโต จ พหิ จ รตตี จ ทิวา จ อารกฺขณํ ฯ”

การรักษาอย่างกวัดข้น ทั้งภายในและภายนอก ทั้งกลางคืนและกลางวัน ชื่อว่า อารักขะ (การเฝ้ารักษา).

[บิดาสั่งภรรยาเก่าให้ล่อหลอกพระสุทินสีก]

“เตนที วฐุติ เสฏฐี **คหปติ** ธนั ทสเสตวา ปุตตํ อตตนา คิทิภาวตถาย ปีลเกตุ อสกโกนโต

“มาตุคามสทิสํ ทานี ปุริสานํ พนธน์ นตถิติ มณญุตวา ตสส ปุราณหุติยิกํ อามนเตสิ “เตนที วฐุติ ฯ

สองบทว่า **เตนที วฐุ** ความว่า เศรษฐีคหปติ ครั้นแสดงทรัพย์แล้ว ก็ไม่สามารถจะล่อหลอกบุตรชาย เพื่อให้สีกด้วยตนเองได้ จึงสำคัญว่า “บัดนี้ เครื่องผูกพวกผู้ชาย เช่นกับมาตุคาม เป็นไม่มี” จึงได้เรียกปุราณหุติยิกาภรรยา ของพระสุทินนั้นมา สั่งว่า “เตนที วฐุ” เป็นต้น.

“ปุราณหุติยิกนติ ปุราณํ หุติยิกํ ปุพเพ คิทิกาเล หุติยิกํ ฯ “เคหสิตสุขุโปโกศหายิกํ ภูตปุพพํ ภริยนติ **อตโถ** ฯ

บทว่า **ปุราณหุติยิก** ได้แก่ หญิงคนที่สองซึ่งเป็นคนดั้งเดิม คือหญิงคนที่สองในกาลก่อน คือในคราวที่ยังเป็นคฤหัสถ์.

อธิบายว่า “ได้แก่ ภรรยาผู้เคยเป็นหญิงผู้ร่วมในการเสพสุขที่อาศัยเรือนมาแล้ว.”

“เตน **หิตี** เยน การณน มาตุคามสทิสํ **พนธน์** นตถิ ฯ

บทว่า **เตนที** ความว่า เพราะเหตุที่ไม่มีเครื่องผูก (อย่างอื่น) เช่นกับมาตุคาม.

“ปาเทสุ คเหตุวาติ ปาเท คเหตุวา ฯ

สองบทว่า **ปาเทสุ คเหตุวา** ความว่า ภรรยาเก่าได้จับเท้าทั้งสอง (ของท่านสุทิน).

อุปโยคตเถ ภูมมวจนํ ฯ ปาเทสุ วา ตํ คเหตุวา ฯ

(บทว่า **ปาเทสุ**) เป็นสัตตมีภัตติ ลงในอรรถหุติยิกวิภัตติ.

อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ภรรยาเก่า ได้จับพระสุทินนั้นที่เท้าทั้งสอง.

“กีทิสานาม ตา อยฺยปุตต **อจฺจรายิ**ติ กสมมา เอวมาห ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร ภรรยาเก่า จึงได้กล่าวกะพระสุทินอย่างนี้ว่า

“ข้าแต่ลูกนาย! นางเทพอัปสร (ผู้เป็นเหตุให้ท่านประพตติพรหมจรรย์) เหล่านั้น ชื่อเป็นเช่นไร?”

ตทา กिर สมพหุเล ขตติยกุมารปี พราหมณกุมารปี เสฏฐิปุตเตปี มหาสมปตติโย ปหาย ปพพชนเต ทิสวา

ปพพชชาย คุณิ อชานนตา กลํ สมภูฏฐาเปนติ กสมมา “เอเต [247] ปพพชนตติ ฯ

แก้ว่า “เพราะได้ยินว่า ในกาลครั้งนั้น หมูชนผู้ไม่รู้จักคุณแห่งบรรพชา

ครั้นเห็นขัตติยกุมารบ้าง พราหมณกุมารบ้าง เศรษฐีบุตรบ้างมากมาย ซึ่งพากันละมหาสมบัติแล้วออกบวช

จึงสนทนากันขึ้นว่า ‘เพราะเหตุไร ขัตติยกุมารเป็นต้นเหล่านั้นจึงออกบวช?’”

อถญญเ วทนติ “เทวจฺจรานํ เทวนาฏฺเฏกาณํ การณาติ ฯ

คราวนั้น คนเหล่านั้นก็พูดกันว่า ขัตติยกุมารเป็นต้นเหล่านั้นออกบวช เพราะเหตุแห่งนางเทพอัปสรทั้งหลาย ผู้เป็นเทพนาฎกา.

สา **กลา** วิตถาริตา อโหสิ ฯ

ถ้อยคำนั้น เป็นอันชนเหล่านั้นได้ให้แผ่กระจายไปแล้ว.

ดี เหตุว่า **อัย** เอวมาหาดี ๆ

ภรรยาเก่าของท่านสุทินนี้ ได้ถือเอาถ้อยคำนั้น จึงได้กล่าวอย่างนั้น.”

เถโร ดี ปฏิภินโต “น โข อหิ ภคินีติ อาห ๆ

พระเถระ เมื่อจะคัดค้านถ้อยคำของภรรยาเก่า นั้น จึงได้กล่าวว่า

น โข อหิ ภคินี (น้องหญิง ฉันไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ เพราะเหตุแห่งนางเทพอัปสรเลย) เป็นต้น^๑

“สมุทาจรตีติ โวหริติ วทติ ๆ

บทว่า **สมุทาจรติ** ความว่า ย่อมเรียก คือย่อมกล่าว.

“ตตเถว มุจฉิตา ปปตติ น ภคินีวาเทน สมุทาจรนต์ ทิสวา

“อนตลโก ทานิ มยา **อัย**, **โย** ม ปชาปตี สมาน อตตนา สหธิ เอกมาตุกัจฉยา สยิตทาริกิ วีย มณญูตีติ

สมุปนพนพลวโสกา หุตวา ตสมิเยว ปเทเส มุจฉิตา ปปตา ปติตติ **อตโต** ๆ

หลายบทว่า **ตตเถว มุจฉิตา ปปตา** ความว่า (ภรรยาเก่า)เห็น(ท่านสุทิน)นั้นเรียกตนด้วยวาทีน้องหญิง จึงคิดว่า

“บัดนี้ท่านสุทินนี้ ไม่ต้องการเรา, ได้สำคัญเราผู้เป็นภรรยาจริงๆ เหมือนเด็กหญิงผู้นอนอยู่ในท้องมารดาเดียวกันกับตน” ก็เกิดความโศกเป็นกำลังแล้วสลบล้มลงฟูบอยู่ที่ตรงนั้นนั่นเอง.

“มา โน วิหฺรฺยิตถาติ มา อมเห ธนํ ทสเสตวา มาตุคามญจ อโยเชตวา วิหฺรฺยิตถ, วิหเสสา **หเสสา** ปพพิชิตานนฺติ ๆ

หลายบทว่า มา โน วิหฺรฺยิตถ ความว่า ท่านสุทินกล่าวว่ากะโยมบิดาว่า

“คุณโยม อย่าซื่อบอกทรัพย์และส่งมาตุคามมาเบียดเบียนรูปเลย” จริ่งอยู่ วาจา นั้นทำความลำบากให้แก่พวกบรรพชิต.

[มารดาขอร้องให้พระสุทินเพาะพืชพันธุ์ไว้]

“เตนหิ ตาต สุทินน พิชกมปิ เทหิติ เอตถ “เตนหิติ อภริตยิ อโยเชติ ๆ

สเจ ตว อภริโต พรหมจริยิ จรสิ จร, อากาเส นิสีทิตวา ปรีนิพพายิตา โหหิ, อมหากํ ปน กุลวสีพิชกํ เอกํ ปุตตํ เทหิ ๆ

(มารดาของท่านสุทิน) ได้เชื้อเชิญท่านสุทินไว้ในความอภิมรย์ ด้วยคำว่า ถ้าเช่นนั้น ดังนี้

ที่มีอยู่ในบทนี้ว่า พ่อสุทิน! ถ้าเช่นนั้น พ่อจงให้พืชพันธุ์ไว้บ้าง.

(คือ มารดาได้พูดว่า) ถ้าพ่อยังยินดีจะประพฤติพรหมจรรย์ไซ้, ขอพ่อจงประพฤตินั่ง ปรีนิพพานอยู่บนอากาศเถิด, แต่ว่า พ่อจงให้บุตรชายคนหนึ่งผู้จะเป็นพืชพันธุ์สำหรับดำรงสกุลของเราไว้.

“มา โน อปุตตํ สาปเตยยํ ลิจฉวโย อติหฺราเปสนฺติ **มย** หิ ลิจฉวินิ คณราชุนิ รชเช วสาม,

เต เต ปิตฺโน อจฺเจเนน อิมิ สาปเตยยํ เอว มหนตํ อมหากํ วิภวํ อปุตตํ กุลชนรกขเกน ปุตเตน วิรหิตํ อตตโน ราชนเตปุริ อติหฺราเป
สนฺติ **ตฺนเต** มา อติหฺราเปสุํ มา อติหฺราเปนฺตฺติ ๆ

หลายบทว่า มา โน อปุตตํ สาปเตยยํ ลิจฉวโย อติหฺราเปสุํ ความว่า มารดาของท่านสุทินพูดว่า

“เพราะเหตุที่พวกเราอยู่ในรัชสมัยแห่งเจ้าลิจฉวีผู้เป็นคณราช,

โดยกาลล่วงลับไปแห่งบิดาของพ่อ เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น จะสั่งให้รับทรัพย์มรดกนี้ คือทรัพย์สมบัติของพวกเรา ซึ่งมีมากมายอย่างนี้

อันหาบุตรมิได้ คือที่เว้นจากบุตรผู้จะรักษาทรัพย์ของตระกูลไว้ นำไปสู่ภายในพระราชวังของพระองค์เสีย, ฉะนั้น เจ้าถิฉฉวีเหล่านั้น อย่าได้สั่งให้รีบ คือจงอย่าสั่งให้รีบ ทรัพย์สมบัตินั้นไปเลย.”

“เอตฺ โข เม อมม สกกา กาทุนฺติ กสฺมา เอวมหา ฯ”

ถามว่า “เพราะเหตุไร ท่านสุทิน จึงได้กล่าวอย่างนี้ว่า “คุณโยม เฉพาะเรื่องนี้แล รูปอาจทำได้?”

“โส กิร จินฺตสิ ‘เอเตสฺ สุปเตยฺยสฺส อหเมว สามิ, อญฺญู นตฺถิ, เตปิ มํ สุปเตยฺยํ รกฺขณฺตถาย นิจฺจํ อนุพฺนฺธิสฺสฺสนฺติ, เตนาหํ น ลจฺฉามิ อปฺโปสฺสุกโก สมณธมฺมํ กาคฺตุํ, ปุตฺตํกํ ปน ลกฺกิตฺวา โอรสฺสฺสนฺติ, ตโต อหํ ยถาสฺมุ [248] สมณธมฺมํ กริสฺสามิตี อิมํ นยํ ปสฺสนฺโต เอวมหาตี ฯ”

แก้ว่า “ได้ยินว่า ท่านสุทินนั้น คิดว่า ‘เราเท่านั้นจักเป็นเจ้าของทรัพย์มรดกของมารดาเป็นต้นเหล่านั้น, คนอื่นย่อมไม่มี, มารดาเป็นต้นแม่เหล่านั้น ก็จักตามผูกพันเราเป็นนิตย์ เพื่อต้องการให้รักษาทรัพย์มรดก, เพราะเหตุนี้ เราจักไม่ได้เพื่อเป็นผู้มีความชวนชวนน้อยบ่าเพ็ญสมณธรรม, ส่วนท่านเหล่านี้ ครั้นได้บุตรชายแล้วก็จักดเว้น (การตามผูกพันเรา), ต่อแต่นั้น เราก็จักได้บ่าเพ็ญสมณธรรมตามสบาย’, (ท่าน) เล็งเห็นนัยนี้อยู่ จึงได้กล่าวอย่างนั้น.”

[สตรีมีระดูหยุดก็ตั้งครรภ์]

“ปุพฺพนฺติ อุตฺตุกาเล อูปฺปนฺนโลหิตสฺส นามิ ฯ”

คำว่า ปุพฺฝํ นี้เป็นชื่อ แห่งโลหิตที่เกิดขึ้น ในเวลาที่(มาตุคาม)มีระดู.

มาตุคามสฺส หิ อุตฺตุกาเล คพฺภปฺปติฏฺฐานฺนฺฐานเณ โลหิตวณฺณา ปิพฺภา สณฺฐหิตฺวา สตฺต ทิวสฺยานิ วฑฺฒิตฺวา ภิชฺชนฺติ ฯ
จริงอยู่ในเวลาที่มาตุคามมีระดู ต่อมีสีแดงตั้งขึ้นในสถานที่ที่ตั้งครรภ์ (ในมดลูก) แล้วเจริญขึ้นถึง ๗ วันก็สลายไป.

ตโต โลหิตํ ปคฺขรฺติ ฯ ตสฺเสตํ นามิ “ปุพฺพนฺติ ฯ”

โลหิตก็ไหลออกจากต่อมเลือดที่สลายไปแล้วนั้น. คำว่า ปุพฺฝํ นั้น เป็นชื่อแห่งโลหิตนั้น.

ตํ ปน ยาว พลวํ โหติ พหุํ ปคฺขรฺติ, ตาว ทินฺนาปิ ปฏฺฐิสฺสนฺธิ น ติฏฺฐติ. โทเสเนว สทฺธิ ปคฺขรฺติ.

โทเส ปน ปคฺขรฺติเต, สทฺเธ วฑฺฒมฺหิ ทินฺนา ปฏฺฐิสฺสนฺธิ ชิปปิ ปติฏฺฐาตี ฯ

อนึ่ง โลหิตนั้นเป็นของมีกำลัง ยังไหลออกอยู่มากเพียงใด,

ปฏฺฐิสฺสนฺธิ (ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์) แม้ที่(บิดา)ให้ไว้แล้ว ก็ตั้งอยู่ไม่ได้เพียงนั้น, คือยอมไหลออกพร้อมกับโทษ (มลทินแห่งโลหิต) นั้นเอง.

ก็เมื่อโทษ ไหลออกแล้ว, ปฏฺฐิสฺสนฺธิ ที่(บิดา)ให้ไว้แล้วในวัตถุ (รังไข่) ที่บริสุทธิ์ ก็ตั้งขึ้นได้โดยเร็วพลัน.

“ปุพฺฝํสา อูปฺปชฺชตีติ ปุพฺฝํ อสฺสา อูปฺปชฺชิ ฯ”

สองบทว่า ปุพฺฝํสา อูปฺปชฺชตีติ ความว่า ต่อมเลือดเกิดขึ้น แก่(ภรรยาเก่าของท่านสุทิน)นั้นแล้ว.

อการโลเปเน สทฺธิ สโยคฺโลโป ฯ

พึงทราบการลบบทสังโยค พร้อมกับการลบ อ อักษรเสีย.^๑

๑ บทว่า ปุพฺฝํสา นี้ ตัดบทเป็น ปุพฺฝํ อสฺสา ลบ อ อักษรตัวต้น และลบ ส ที่เป็นตัวสะกดเสีย จึงสมาธิกันเข้าเป็น ปุพฺฝํสา.

“ปุราณทุติยิกาย พาหาย คเหตวาติ ปุราณทุติยิกาย ยา พาหา, ตตร น คเหตวาติ **อตโถ** ๗

หลายบทว่า ปุราณทุติยิกาย พาหาย คเหตวา ความว่า ท่านพระสุทินจับภรรยาแก่นั้นที่แขนทั้งสองนั้น.

“อปปถญุตเต สิกขาปเทติ ปฐมปาราชิกสิกขาปเท อฏฐปิเต ๗

สองบทว่า อปปถญุตเต สิกขาปเท ความว่า เพราะปฐมปาราชิกสิกขาบทยังมีได้ทรงตั้งไว้.

[พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติปฐมปาราชิกเมื่อ ๒๐ พระพรรษา]

ภควโต กิร ปฐมโพธิย์ วิสตีวสสานิ **ภิกขุ** จิตต์ อารายีสฺสู น เอวรूपิ อชมาจามกิสฺสู ๗

ได้ยินว่า ในปฐมโพธิกาลแห่งพระผู้มีพระภาค ภิกษุทั้งหลายได้ประคองพระหทัยให้ทรงยินดีแล้วตลอด ๒๐ ปี
มิได้ทำอชมาจาม (ความประพฤติล่วงละเมิด) เห็นปานนี้ (ให้เกิดขึ้นเลย).

ตํ สนธาเยว อิทํ สุตตมาห “อารายีสฺสู วต เม ภิกขเว **ภิกขุ** เอกํ สมยํ จิตตุนตี ๗

(พระผู้มีพระภาค) ทรงหมายเอา(อชมาจาม)นั้นนั่นเอง จึงตรัสพระสูตรนี้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สมัยหนึ่ง พวกภิกษุได้ประคองจิตของเราให้ยินดีแล้วหนอ.”

อถ **ภควา** อชมาจาม อปสสนโต ปาราชิกิ สงฆาทีเสสสิ วา น ปถญญาเปสิ,

ตสมิ ตสมิ ปน วตถุสมิ อวเสเส ปถจ ชุททกาปตติกชนธเอว ปถญญาเปสิ ๗

คราวนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อไม่ทรงเล็งเห็นอชมาจาม (ของภิกษุทั้งหลาย) จึงมิได้ทรงบัญญัติปาราชิกหรือสังฆาทีเสส,
แต่ได้ทรงบัญญัติกองอาบัติเล็กน้อย ที่เหลือ ไว้เพียง ๕ กองเท่านั้น ในเพราะเรื่องนั้นๆ.

เตน วุตตํ “อปปถญุตเต สิกขาปเทติ ๗

เพราะเหตุนี้ ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า “เพราะสิกขาบท ยังมีได้ทรงบัญญัติไว้.”

“อนาทินวทสโสติ ยํ **ภควา** อิทานิ สิกขาปทํ ปถญญาเปนโต อาทินว ทสเสสสติ, ตํ อปสสนโต อนวชชสญญี หุตวา ๗

บทว่า อนาทินวทสโสติ ความว่า (ท่านสุทิน) เมื่อไม่เล็งเห็นข้อที่พระผู้มีพระภาคจักทรงบัญญัติสิกขาบทซึ่งโทษไว้ในบัดนี้
จึงเป็นผู้มีความสำคัญ (ในการเสพเมถุนธรรมนั้น) ว่าไม่มีโทษ.

สเจ ทิ **อัย** “อิทํ น กรณียนตี วา “มุลจเฉชชยา วา สิวตตตีติ ชานะยย,

สทธาปพพิโต **กุลปุตโต** ตโต นิทานํ ชีวิตกขยํ ปาปุณนโตปิ น กระยย. เอตถ ปน [249] อาทินว อปสสนโต นิตทสสญญี อโหสิ ๗

จริงอยู่ ถ้าท่านพระสุทินนี้ พังรู้ว่า “สิ่งนี้ไม่ควรทำ” หรือว่า “สิ่งที่ทำนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อมูลเฉท” ดังนี้ไซ้,

กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา แม้จะถึงความสิ้นชีวิตไป อันมีกรรมนั้นเป็นเหตุก็จะไม่พึงทำ,

แต่ท่านเมื่อไม่เล็งเห็นโทษในการเสพเมถุนธรรมนี้ จึงได้เป็นผู้มีความสำคัญว่าไม่มีโทษ.

เตน วุตตํ “อนาทินวทสโสติ ๗

เพราะเหตุนี้ ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า “เป็นผู้มีความเห็นว่าไม่มีโทษ.”

“ปุราณทุติยิกายาติ ภูมวจนํ ๗

บทว่า ปุราณทุติยิกาย นี้ เป็นสัจตมวิรัตติ.

“อภิวินญาเปสตี ปวตเตสิ ฯ **ปวตตนา**ปิ หิ กายวินญุตติโจปนโต “วินญาปนาติ วุจจติ ฯ

บทว่า อภิวินญาเปสตี คือ ให้เป็นไปแล้ว.

จริงอยู่ แม้การให้เป็นไป ท่านเรียกว่า “วินญาปนา” เพราะยังกายวินญุตติให้เคลื่อนไหว.

“ติภขตตํ อภิวินญาปนํ **เจส** คพภสณฺฐานสณฺนิฏฺฐานตมกาสีติ เวทิตพฺโพ ฯ

ก็ท่านพระสุทินนี้ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็น “ได้ทำการยังกายวินญุตติให้เคลื่อนไหวถึง ๓ ครั้ง เพื่อความตกลงใจจะให้ตั้งครรรค์.”

“สา เตน คพภํ คณฺหีติ **สา**ปิ เตเนว อชฺฌาจาเรณ คพภํ คณฺหิ, น อญฺญา ฯ

หลายบทว่า สา เตน คพภํ คณฺหิ ความว่า แม้ภรรยาเก่าของท่านพระสุทินนั้น ก็ตั้งครรรค์เพราะอชฌาจารย์นั้นนั่นเอง, หาได้ตั้งครรรค์โดยประการอื่นไม่.

[เหตุที่ให้สตรีตั้งครรรค์มี ๗ อย่าง]

“ก็ ปน อญฺญาปิ คพภคฺคหณฺ โหตีติ ฯ โหติ ฯ

ถามว่า “ก็การตั้งครรรค์ ย่อมมีได้ แม้โดยประการอย่างอื่นหรือ?”

แก้ว่า “ย่อมมีได้.

ถลํ ฯ กายสํสฺสเคน โฉลคฺคหณฺน อสุจิปาเนน นาภิปรามสเนน ทสฺสเนน สทฺเทน คนฺเธน ฯ

ถามว่า “ย่อมมีได้อย่างไร?”

แก้ว่า “ย่อมมีได้ (เพราะเหตุ ๗ อย่าง) เพราะการเคล้าคลึงกาย ๑ เพราะการใช้ผ้า ๑

เพราะการดื่มน้ำอสุจิ ๑ เพราะการลูบคลำสะดือ ๑ เพราะการจ้องดู (รูป) ๑ เพราะเสียง ๑ เพราะกลิ่น ๑.”

อติโย หิ เอกจา อุตฺตสมเย ฉนฺทราครตฺตา ปุริสานํ หตฺถคฺคาหเวณิคฺคาหองคฺปจฺจคฺปรามสนํ สาทียนฺติโยปิ คพภํ คณฺหนฺติ ฯ

จริงอยู่ สตรีทั้งหลาย บางพวกเป็นผู้มีความกำหนัดยินดีด้วยฉันทราคะในเวลาที่ตนมีระดู

แม้เมื่อยินดีการที่บุรุษจับมือ จับข้อข้อม และการลูบคลำอวัยวะน้อยใหญ่ (ของตน) ย่อมตั้งครรรค์ได้.

เอวํ กายสํสฺสเคน **คพภคฺคหณฺ** โหตีติ ฯ

การตั้งครรรค์ย่อมมีได้เพราะการเคล้าคลึงกาย ด้วยอาการอย่างนี้.

อุทายิตฺเถรสฺส ปน ปุราณทฺติยิกา **ภิกฺขุณี** ตํ อสุจึ เอกเทสํ มุขเณ อคฺคหสิ เอกเทสํ โฉลเกเนว สทฺธี องฺคชาเต ปกฺขิปิ ฯ

อนึ่ง นางภิกษุณี ผู้เป็นภรรยาเก่าของพระอุทายีเถระ เอาปากอมน้ำอสุจินั้นไว้ส่วนหนึ่ง ใส่อีกส่วนหนึ่งเข้าในองชาตรวมกับฝ้านั่นเอง.

สา เตน คพภํ คณฺหิ ฯ

นางก็ตั้งครรรค์ได้เพราะเหตุนี้.^๑

เอวํ โฉลคฺคหณฺน **คพภคฺคหณฺ** โหตีติ ฯ

การตั้งครรรค์ ย่อมมีได้เพราะการใช้ผ้า ด้วยอาการอย่างนี้.

มิกสิงคดาปสส มาตา **มิกิ** อุตฺตสมเย ตาปสสส ปสฺสาวภูฏานํ อาคนฺตวา สสมภวํ ปสฺสาวํ ปิวิ ฯ

แม่เนื้อ ผู้เป็นมารดาของมิกสิงคดาปส ได้มายังสถานที่ถ่ายปัสสาวะของดาปส ในเวลาที่ตนมีระดู แล้วได้ดื่มน้ำปัสสาวะ ซึ่งมีน้ำสมภพเจือปนอยู่.

สา เตน คพฺภํ คณฺหิตฺวา มิกสิงคํ วิชายี ฯ

แม่เนื้อนั้น ก็ตั้งครรภ์ แล้วออกลูกเป็นมิกสิงคดาปส เพราะเหตุที่ตนดื่มน้ำปัสสาวะนั้น.^๑

เอวํ อสุจิปาเนน **คพฺภคฺคหณฺ** โหติ ฯ

การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะการดื่มน้ำอสุจิ ด้วยอาการอย่างนี้.

สามสส ปน โพรสิตตสส มาตาปิตุณฺ ญชฺชุปริทานิ ญตฺวา **สโก** ปุตฺตํ ทาทุกาโม ทุกฺกปณฺชิตฺตํ อาท “วภูฏติ ตุมหากํ เมถุนธมฺเมติ ฯ”
อนึ่ง ท้าวสักกะทรงทราบข้อที่บิดามารดาของพระสามดาปสโพรสิตต์เสียดจักษุ มีพระประสงค์จะประทานบุตร (แก่ท่านทั้งสอง) จึงทรงรับสั่งกะทูกุลกบัณฑิต (บิดาของพระสามดาปสโพรสิตต์) ว่า “เมถุนธรม ควรแก่ท่านทั้งสองหรือ?”

“อนตฺถิกา **มยํ** เอเตน อีสิปพพชฺชํ ปพฺพชิตฺมหาติ ฯ”

ทูกุลกบัณฑิต ทูลว่า “อาตมภาพทั้งสอง บวชเป็นฤๅษีแล้ว ไม่มีความต้องการด้วยเมถุนธรมนั้น.”

“เตนที อิมิสฺสา อุตฺตสมเย อญฺญูฏฺเฐน นาภี ปรามเสยฺยาถาติ ฯ”

ท้าวสักกะ ทรงรับสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้น ในเวลาที่(นางปาริกาตาปสินี)นี้มีระดู ท่านพึงเอาน้ำลูบคลำสะดือ (ของนาง) เกิด.”

โส ตถา อกาสิ ฯ

ทูกุลกบัณฑิตนั้น ได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว.

สา เตน [250] คพฺภํ คณฺหิตฺวา สามตาปสฺทารกํ วิชายี ฯ

นางปาริกาตาปสินีนั้น ก็ตั้งครรภ์ แล้วคลอดทารกชื่อสามดาปส เพราะเหตุที่ลูบคลำสะดือนั้น.^๒

เอวํ นาภีปรามสเนน **คพฺภคฺคหณฺ** โหติ ฯ

การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะการลูบคลำสะดือ ด้วยอาการอย่างนี้.

เอเตเนว นเยน มณฺฑพฺยสฺส จ จณฺฑปฺปชฺชโชตสฺส จ **วตฺถุ** เวทิตพฺพํ ฯ

โดยนัยนี้นั้นแล ควรทราบเรื่องมณฑัพยมาณพ^๓ และเรื่องพระเจ้าจันฑปชโชต.

“กถํ ทสฺสเนน โหตีติ ฯ”

ถามว่า “การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะการจ้องดู (รูป) อย่างไร?”

อิเธกจฺจา **อิตฺถิ** อุตฺตสมเย ปุริสฺสํสคฺคํ อลภมาณา ฉนฺทราควเสน อนฺโตเคหคฺคา ปุริสํ อุปนิชฺฌายตี ราไซโรธา วิย ฯ

แก้ว่า “สตรีบางพวกในโลกนี้ ในเวลาที่ตนมีระดู เมื่อไม่ได้รับการเคล้าคลึงกับชาย

จึงเข้าไปในเรือน จ้องดูชาย ด้วยอำนาจความกำหนัดพอใจ (แล้วก็ตั้งครรภ์) เหมือนนางสนมชาววัง ฉะนั้น.

๑ ขาดกัฏฐกถา. ๘/๑. ๗/๓๙๖.

๒ นัยขาดกัฏฐกถา. ๙/๑๒๓-๔.

๓ ขาดกัฏฐกถา. ๗/๕-๗.

สา เตน คพภ คณหาติ ฯ

นางยอมตั้งครรภ์ เพราะการจ้องดูชายนั้น.”

เอวี่ รูปทสเสน คพภคคณห์ โหติ ฯ

การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะการจ้องดูรูป ด้วยอาการอย่างนี้.

พลาภาสุ ปน ปุริโส นาม นตถิ ฯ

อนึ่ง บรรดานกยาง^๑ ชื่อว่านกยางตัวผู้ ย่อมไม่มี.

ตา อุตฺสมเย เมฆสทท์ สุตฺวา คพภ คณหฺนติ ฯ

นางนกยางเหล่านั้น ในเวลาที่ตนมีระดู ครั้นได้ฟังเสียงเมฆ (คำราม) แล้ว ย่อมตั้งครรภ์.

กุกฺกุฏีโยปี กทาจิ เอกสฺส กุกฺกุฏสฺส สทท์ สุตฺวา พหุภาปี คพภ คณหฺนติ ฯ

ถึงแม่ไก่ทั้งหลายจะมากตัวก็ตาม ในกาลบางครั้ง ครั้นได้ฟังเสียงไก่ผู้ตัวเดียว (ขัน) ก็ยอมตั้งครรภ์ได้.

ตถา คาวี อฺสภสฺส ฯ

ถึงแม่โคทั้งหลาย ครั้นได้ฟังเสียงโคอุสภะ (โคตัวผู้) แล้ว ก็ยอมตั้งครรภ์เหมือนอย่างนั้น.

เอวี่ สทฺเทน คพภคคณห์ โหติ ฯ

การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะเสียง ด้วยอาการอย่างนี้.

คาวีเยว จ กทาจิ อฺสภคฺนฺเชน คพภ คณหฺนติ ฯ

อนึ่ง แม่โคทั้งหลายนั่นเอง ในกาลบางครั้ง ย่อมตั้งครรภ์ได้เพราะกลิ่นของโคตัวผู้.

เอวี่ คฺนฺเชน คพภคคณห์ โหติ ฯ

การตั้งครรภ์ ย่อมมีได้เพราะกลิ่น ด้วยอาการอย่างนี้.

อิธ ปนายิ อชฺฌาจาเรน คพภ คณหิ, ยิ สฺนธาย วุตฺติ “มาตาปีตโร จ สฺนนิปติตา โหนติ, มาตา จ อุตฺุณี โหติ,

คฺนฺธพฺโพ จ ปจฺจุปฺภูจฺฐิโต โหติ. เอวี่ ตินฺณํ สฺนนิปตา คพภสฺสาวกฺนฺติ โหติติ ฯ

ส่วนในเรื่องนี้ (ภรรยาเก่าของท่านพระสุทิน)นี้ ย่อมตั้งครรภ์เพราะอชฌาจาร

ดังที่พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอาตรัสไว้ว่า “มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน ๑ มารดามีระดู ๑ สัตว์ผู้เกิดในครรภ์ปรากฏ ๑.

เพราะความประชุมพร้อมแห่งปัจจัย ๓ ประการอย่างนี้ ความก้าวลงแห่งสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ จึงมีได้.”^๒

๑ เวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาพนว่า พกา พลาภา นชชูหา ... นกยางโตน นกยางกรอก นกโพระดก ... จึงแปลว่า นกยาง ไว้กลางๆ.

๒ ม. ม. ๑๒/๒๔๗. ปัญจสุทนี. ๒/๔๑๗-๘

[เทวดาประกาศความชั่วของพระสุทิน]

“ภุมมา เทวา สหทมฺนุสสาเวสุณฺติ ยสฺมา นตฺถิ โลเก รัโห นาม ปาปกมมํ ปกฺกพฺโต.
สหพฺปฐฺมํ หิสฺส ตํ ปาปํ อตฺตา ชานาติ, ตโต อารกฺขเทวดา, อถญฺญาปิ ปรจิตฺตวิทฺธิโย เทวดา,
ตสฺมาสฺส ปรจิตฺตวิทฺธิ สกฺลวนสณฺทสนฺนิสฺสีตา ภุมมา เทวา ตํ อชฺฌาจาโร ทิสฺวา สหทมฺนุสสาเวสุํ ยถา อถญฺญาปิ เทวา สุณฺนติ
ตถา นิจฺฉาเรสุํ ๑

หลายบทว่า ภุมมา เทวา สหทมฺนุสสาเวสุํ ความว่า ชื่อว่า ที่ลับของชนผู้กระทำความชั่ว ย่อมไม่มีในโลก.^๑
จริงอยู่ ตนของ(ชนผู้กระทำความชั่ว)นั้น ย่อมรู้ความชั่ว (ที่ตนทำ) นั้น ก่อนกว่าคนอื่นทั้งหมด,
ต่อจากนั้น เหล่าอารักขเทวดา ย่อมรู้, ต่อมา เทวดาผู้จิตของบุคคลอื่น แม้เหล่าอื่น ก็ย่อมรู้,
เพราะเหตุนี้ เหล่าภุมมเทวดา ผู้อาศัยอยู่ในพรสวรรค์ทั้งสิ้น ผู้รู้จิตของบุคคลอื่น พบเห็นอชฌาจารย์ของท่านพระสุทินนั้น
ก็ได้กระจายเสียงให้บันลือลั่นแล้ว คือได้เปล่งเสียงออก โดยอาการที่เทวดาแม้เหล่าอื่นจะได้ยิน.

กินติ ๑ “นिरพฺพุโท วต โภ ๑เปฯ อาทินโว อุปฺปาทีโตติ ๑

ถามว่า “ได้ยินว่าอย่างไร?”

แก้ว่า “ได้ยินดังนี้: ท่านผู้เจริญ! โอหนอ ภิกษุสงฆ์ ไม่มีเสนียด หาโทษมิได้,
(แต่) พระสุทินกลับทบุตร ก่อเสนียดขึ้นแล้ว ก่อโทษขึ้นแล้ว.”^๒

ตสฺสโต เวรณชกณฺเฑ วุตฺตนเยเนว เวทิตฺตโพ ๑

ใจความแห่งคำว่า ไม่มีเสนียด เป็นต้นนั้น บัณฑิตพึงทราบ โดยนัยดังที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในเวรณชกณฺฑนํนั้นแล.

[251] ภุมมานํ เทวานํ สหฺทํ สุตฺวา จาตุम्मหาราชิกาติ เอตถ ปน

ภุมมานํ เทวานํ สหฺทํ อากาสญฺญูเทวดา อสฺโสสุ. อากาสญฺญานํ จาตุम्मหาราชิกาติ อยมฺนุกโกโม เวทิตฺตโพ ๑

อนึ่ง ในคำว่า ภุมมานํ เทวานํ สหฺทํ สุตฺวา จาตุम्मหาราชิกา นี้ พึงทราบลำดับดังนี้ว่า

“อากาสญฺญูเทวดาทั้งหลายได้สดับเสียงเหล่าภุมมเทวดาแล้ว,
เทวดาชั้นจาตุम्मหาราชทั้งหลายได้สดับเสียงเหล่าอากาสญฺญูเทวดาแล้ว” ดังนี้ เป็นต้น.

“พรหมกายิกาติ อสฺสญฺยิสฺส เต จ อรุปาวัจเร จ ฐฺเปตฺวา สหฺเพปิ พรหมาโน “อสฺโสสุ สุตฺวา จ สหทมฺนุสสาเวสุณฺติ เวทิตฺตพฺพา ๑

บทว่า พรหมกายิกา ความว่า พรหมแม่ทั้งหมด ยกเว้นเหล่าอัสสนุสัตฺว์และเหล่าอรูปาวัจระสัตฺว์เสีย พึงทราบ
“ได้สดับแล้ว และครั้งนี้ได้สดับแล้ว ก็ได้กระจายเสียงให้บันลือลั่นแล้ว.”

“อิตฺติห เตน ขณฺเณนาติ เอวํ เตน สุทินฺนสฺส อชฺฌาจารกฺขณฺเณ ๑

หลายบทว่า อิตฺติห เตน ขณฺเณ ความว่า ชั่วขณะเดียวแห่งอชฌาจารย์ของท่านพระสุทินนั้น ด้วยอาการอย่างนี้.

“เตน มุหุตฺเตนาติ อชฺฌาจารมุหุตฺเตเนว ๑

สองบทว่า เตน มุหุตฺเตน ความว่า ชั่วครู่เดียวแห่งอชฌาจารย์นั่นเอง.

๑ ชุ ขา. ๒๗/๑๓๑. ชาตกัณฺฐ ๔/๒๔๘.

๒ วิ. มหา. ๑/๓๒.

“ยาว พรหมโลกาติ ยาว อภิภูฏพรหมโลกา ฯ

สองบทว่า ยาว พรหมโลกา ความว่า (เสียงได้กระฉ่อนขึ้นไปแล้ว) จนถึงพรหมโลกชั้นอภิภูฏะ.

“อพภูคคณฉีติ อภิภูคคณหิ อพภูฏฐาสี ฯ “เอกโกลาหลมโหสีติ อตโต โ”

บทว่า อพภูคคณฉีติ แปลว่า ได้กระฉ่อนขึ้นไปแล้ว คือได้ตั้งขึ้นแล้ว. ความว่า “ได้มีเสียงระเบ็งเซ็งแซ่เป็นอันเดียวกันแล้ว.”

[บุตรชายของท่านพระสุทินชื่อว่าพีชกะ]

“ปุตต์ วิชยียีติ สุณณพิมพสิทิส ปจฉิมภวิกสตุตต์ ชเนสิ ฯ

สองบทว่า ปุตต์ วิชยียีติ ความว่า (ภรรยาเก่าของท่านพระสุทิน)ได้ให้ปัจฉิมภวิกัสตว์ ผู้เช่นกับพิมพทอง เกิดแล้ว.

“พีชโกติ นามิ อภิภูตติ น อณญิ นาม กาคุมทิสฺ

‘พีชกมปิ เทหิตติ ปิตามหิยา วุตตภาวสส ปากภูตตา พีชโกเตวสส นามิ โหตุติ “พีชโกติ นามมกิสฺ ฯ

หลายบทว่า พีชโกติ นามิ อภิภูตติ ความว่า (พวกสหายของท่านพระสุทิน)ไม่ยอมให้ตั้งชื่อเป็นอย่างอื่น

คือได้พากันตั้งชื่อว่า พีชกะ (เจ้าพีชก) (โดยลงความเห็นกันว่า

“ทารกนั้นจึงมีชื่อว่า เจ้าพีชก เท่านั้น เพราะเหตุแห่งคำที่ย่าได้กล่าวขอไว้ว่า ‘พ่อจงให้พีชพันธุไว้บ้าง’ นี้ ปรากฏชัดแล้ว.

ปุตตสส นามวเสนเนว มาตาปิตุณปีสส นามมกิสฺ ฯ

(พวกสหาย) ก็ได้ตั้งชื่อให้แก่มารดาบิดาแห่งพีชกทารกนั้น ด้วยอำนาจชื่อบุตรชายเหมือนกัน.

“เต อปเรน สมเยนาติ พีชกญจ พีชกมาตรญจ สนุชาย วุตต์ ฯ

คำว่า เต อปเรน สมเยน นี้ ท่านกล่าวหมายเอาเจ้าพีชกและมารดาของเจ้าพีชก.

[มารดาและพีชกทารกบวชแล้วได้สำเร็จพระอรหันต์]

พีชกสส กิร สตุตฏฐวสสกาเล ตสส มาตา ภิกขุณีสฺ โส จ ภิกขุสฺ ปพพิชิตวา กลยาณमितเต อุนิสสาย อรหตเต ปติภูฏหีสฺ ฯ

ได้ยินว่า ในเวลาที่พีชกะมีอายุได้ ๗-๘ ขวบ มารดาของเธอได้บวชในสำนักนางภิกษุณี

และพีชกทารกนั้น ก็ได้บวชอยู่ในสำนักของภิกษุ ได้อาศัยเพื่อนพรหมจารีผู้เป็นกัลยาณมิตร ก็ได้ดำรงอยู่ในพระอรหันต์แล้ว.

เตน วุตต์ “อุโ ภ อคารสฺมา อนคาริยิ ปพพิชิตวา อรหตต์ สจฉากิสฺติ ฯ

เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวไว้ว่า เขาทั้งสองได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ได้ทำให้แจ้งซึ่งพระอรหันต์แล้ว”.

เอว มาตาปุตตานิ ปพพิชิตวา สผลา อโหสิ ฯ

บรรพชาของมารดาและบุตรได้มีผลแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

[ท่านพระสุทินเดือดร้อนใจเพราะประพฤติชั่วหยาบ]

ปิตา ปนสส วิปฏิสสาราภิกูโต วิหาสี ฯ

ส่วนบิดาของพีชกทารกนั้น ถูกความวิปฏิสสารครอบงำอยู่,

เตน วุตต์ “อถโฆ อายสมโต สุทินนสส อหุเทว กุกกัจจนติอาทิ ฯ

เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ จึงได้กล่าวคำว่า อถโฆ อายสมโต สุทินนสส อหุเทว กุกกัจจันต์นี่เป็นต้น.

ตตถ “อหุเทวาติ อหุเอว ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหุเทว แปลว่า ได้มีแล้วนั้นเทียว.

ทกาโร ปทสนธิโกโร ฯ “อโหสิเอวาติ อตโถ ฯ

ทอักษรทำการเชื่อมบท. ความว่า “ได้มีแล้วนั้นเทียว.”

“กุกกัจจนติ อชมาจารเหตุโก ปจฉานุตตาโป ฯ

ความตามเดือดร้อนในภายหลัง อันมีอชมาจารเป็นเหตุ ชื่อว่า ความรำคาญ.

[252] “วิปฏิสาโรติปิ ตสเสว นามิ ฯ

แม้คำว่า วิปฏิสาโร ก็เป็นชื่อแห่ง(ความตามเดือดร้อนในภายหลัง)นั้นนั่นเอง.

โส ทิ วิญญูทิ อกตตพพตตาย กุจฉิตกิริยาภาวโต กุกกัจจัน,

กต อชมาจารี นินตเตตุ อสมตตตาย ตํ ปฏิจจ วิรูปสรณภาวโต “วิปฏิสาโรติ วุจจติ ฯ

จริงอยู่ (ความตามเดือดร้อนในภายหลัง)นั้น

(ท่านเรียกว่า) กุกกัจจัน (ความรำคาญ) โดยความเป็นกิริยาที่บัณฑิตพึงเกลียด เพราะความเป็นกรรมอันผู้รู้ทั้งหลายไม่พึงทำ,

ท่านเรียกว่า วิปฏิสาโร (ความเดือดร้อน) โดยเป็นความระลึกผิดรูปไป เพราะอาศัยอชมาจารนั้น

เพราะไม่สามารถจะห้ามอชมาจารที่ตนทำแล้วได้.

“อลาภา วต เมติ มยหิ วต อลาภา ฯ “เย ฉานาทีนึ คุณานึ อลาภา นาม เต มยหิ น อญญสสาติ อธิปปาโย ฯ

หลายบทว่า อลาภา วต เม ความว่า ไม่ใช่ลาภของเราหนอ.

มือธิบายว่า “ขึ้นชื่อว่า ความไม่ได้คุณทั้งหลาย มีฉานเป็นต้นเหล่านั้น ไม่ใช่ลาภของเรา ทั้งไม่ใช่ลาภของผู้อื่น.”

“น วต เม ลากาติ เยปิ เม ปฏิลทธา ปพพชชาสรณคมนาสิกขาสมาทานคณา เตปิ เนว มยหิ ลากา อชมาจารมลิตตา ฯ

หลายบทว่า น วต เม ลากา ความว่า คุณคือบรรพชา สรณคมนา และการสมาทานสิกขาแม้เหล่าใด ที่เราได้เฉพาะแล้ว,

คุณคือบรรพชาเป็นต้นแม้เหล่านั้น ชื่อว่าไม่ใช่ลาภของเราเลย เพราะมีอชมาจารเศร้าหมอง.

“ทุลลทธี วต เมติ อิหิ สาสันิ ลทธมปิ เม ทุลลทธี ฯ

หลายบทว่า ทุลลทธี วต เม ความว่า พระศาสนานี้ แม้ที่เราได้แล้ว ก็ชื่อว่าเราได้ชั่ว.

“น วต เม สุลทธานิ ยถา อญญเอสึ กุลปุตตานิ เอวึ น วต เม สุลทธี ฯ

หลายบทว่า น วต เม สุลทธี ความว่า พระศาสนานี้ เราได้ไม่ดีเหมือนอย่างกุลบุตรเหล่าอื่นเขาได้กำหนด.

กสมา ฯ โยหิ เอวึ สุวาทุกาเต ธมมวินเย ฯเปฯ พรหมจริยึ จริตุนติ ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุเราบวชในพระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วอย่างนี้

ยังไม่สามารถจะประพฤดิพรหมจริยให้บริบูรณ์บริสุทธีได้จนตลอดชีวิตแล.

“พรหมจริยนิติ ลิกขาตตยสงคหิต มคคพรหมจริย ๑

บทว่า พรหมจริย ได้แก่ มรรคพรหมจรรย์ ที่ท่านสงเคราะห์ด้วยไตรสิกขา.

“กิโส อโหสิตี ขาทิตุ วา ภูยชิตุ วา อสกุโกนโต ตนุโก อโหสิ อปฺปมัสโลหิตโต ๑

สองบทว่า กิโส อโหสิ ความว่า (ท่านพระสุทินนั้น) เมื่อไม่สามารถจะเคี้ยวกินหรือฉันอาหาร จึงได้เป็นผู้ชুবวม ค่อมเนื้อและโลหิตน้อย.

“อุปปณฺหุปปณฺหุขาทิตติ สยฺขาทุปปณฺหุปปณฺหุภาโว ปณฺหุปลาสปฏิภาโค ๑

บทว่า อุปปณฺหุปปณฺหุขาทิต ได้แก่ ความเป็นผู้มีผิวเหลืองๆ เกิดขึ้น คือเป็นผู้มีส่วนเปรียบดูไปไม่เหลือง.

“ธมนิสฺสนฺนตคฺคโตติ” ปริยาทินนมัสโลหิตตตทา สิริขาลเลนฺว สฺนถริตคฺคโตติ ๑

บทว่า ธมนิสฺสนฺนตคฺคโตติ ได้แก่ ผู้มีตัวสะพรั่งด้วยแถวเส้นเอ็นนั่นเอง เพราะความเป็นผู้มีเนื้อและโลหิตสิ้นไป.

“อนฺโตมฺโนติ อนฺโสจฺจนวเสน อพฺภนฺตเรเวว ฐิตจิตฺโต ๑

บทว่า อนฺโตมฺโน ได้แก่ ผู้มีความคิดตั้งอยู่ภายในนั่นเอง (ผู้มีเรื่องในใจ) ด้วยอำนาจความระทมถึง.

หทยวตฺถุ นิสฺสาย วตฺตนวเสน ปน สพฺเพปิ อนฺโตมฺนาเยว ๑

อนึ่ง สัตว์โลกแม้ทั้งหมด ชื่อว่าเป็นผู้มีใจอยู่ในภายในนั่นเอง (คิดอยู่แต่ในใจ) ด้วยอำนาจความเป็นไปอาศัยหทัยวัตถุ.

“สินฺมโนติ อุกฺเทศฺ ปริปฺจฉาย กมฺมฏฺฐานเณ อธิสีเล อธิจิตฺเต อธิปฺลญาเย วตฺตปฏฺวิวตฺตปุรฺเณ จ นิกฺขิตฺตฺธโร อวิปฺฬาริโก ๑

บทว่า สินฺมโน ได้แก่ ผู้ทอดทิ้งธุระ คือผู้ไม่มีความชวนชวายนในอุเทศ ปริปฺจฉาย กรรมฐาน อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา และการบำเพ็ญวัตรและระเบียบวัตร.

อถฺยทตฺถุ โกสฺขชวเสนว ลีโน สงฺกฺกฺกฺโต มโน อสฺสาติ ลินฺมโน ๑

ชื่อว่า ผู้มีใจหดหู่ เพราะอรรถว่าใจของผู้นั้นหดหู่ คืองอกกลับด้วยอำนาจความเกียจคร้าน โดยแท้ทีเดียว.

“ทุกฺขิตฺติ เจโตทุกฺเขน ทุกฺขี ๑

บทว่า ทุกฺขี ได้แก่ ผู้มีทุกข์ เพราะทุกข์ทางใจ.

“ทุมฺมโนติ โทเสน ทุมฺมโน วิรูปฺมโน วา โทมนสฺสาภิปฺตตาย ๑

บทว่า ทุมฺมโน ได้แก่ ผู้มีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว หรือผู้มีใจผิดรูป เพราะความเป็นผู้ถูกโทมนัสครอบงำ.

“ปชฺฌายีติ [253] วิปฺภิสารวเสน วหจฺฉินฺโน วีย คทรฺโก ตตฺ จินฺตยิ ๑

บทว่า ปชฺฌายี ความว่า ท่านพระสุทิน คิดถึงความชั่วที่ตนทำแล้วนั้นๆ ด้วยอำนาจความเดือดร้อน (ชบเซา) ดูฉลาดตัวที่เขาตัดออกจากภาระแล้ว (ชบเซาอยู่) ฉะนั้น.

[พวกภิกษุสหายถามท่านพระสุทินถึงความชอบอม]

“สหายกา ภิกษุตี ตั เอวิภูติ คณสงคณิกาปญฺเจน วิตินาเมเนตฺ ติสวา ยสฺส วิสสาสิกา กถาผาสฺกา ภิกฺขุ เต นฺ เอตทโวจฺ ๑
สองบพว่า สหายกา ภิกษุ ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้คั่นเคยของท่านพระสุทิน ผู้ถามถึงความผาสฺกา
เห็นพระสุทินนั้น ผู้เป็นแล้วอย่างนั้น ซึ่งปล่อยให้วันคืนผ่านไปอยู่ ด้วยธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำ คือการคลุกคลีอยู่ด้วยหมู่
จึงได้กล่าวคำนี้กะท่านพระสุทินนั้น.

“ปีนินทริโยติ ปสาทปปติภูฏาโนกาสสส สมฺปฺณณตฺตา ปรีปฺณณจกฺขาทีอินทริโย ๑

บพว่า ปีนินทริโย ความว่า ผู้มีอินทริยมีจักขุเป็นต้นเต็มเปี่ยม เพราะโอกาสซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งประสาทสมบุรณ์.

“โส ทานิ ตฺวณฺติ เอตถ “ทานิตี นิปาโต ๑ “โส ปน ตฺวณฺติ วุตฺตํ โหตี ๑

ศัพท์ว่า ทานิ (ที่มีอยู่)ในคำว่า โสทานิ ตฺว นี้ เป็นนิบาต.

ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า โส ปน ตฺว (ก็คุณนั้น (ดูชอบอม)).

“กจฺจि โน ตฺวณฺติ กจฺจि นฺ ตฺว ๑

หลายบพว่า กจฺจิ โน ตฺว คือ กจฺจิ นฺ ตฺว (คุณ (จะไม่ยินดีประพตติพรหมจรรย์) หรือหนอ?)

“อนภริโตติ อุกฺกณฺฐิตฺโต. “คิหิภาวํ ปฏฺฐยฺมาโนตี อตฺถโ ๑

บพว่า อนภริโต แปลว่า ผู้มีความกระสัน. อธิบายว่า “ผู้ปรารถนาความเป็นคฤหัสถ์.”

ตสฺมา” ตเมว อนภริตี ปฏฺฐิขิปฺนโต อาท “น โข อหิ อวฺุโส อนภริโตตี ๑ “อภิกุสลาณํ ปน รมฺมานํ ภาวนาย อภริโตวาทฺหฺนตี” ๑

เพราะเหตุนี้ (ท่านพระสุทิน) เมื่อจะคัดค้านความไม่ยินดีนั้นนั้นแล จึงกล่าวว่า

“อวฺุโสทั้งหลาย! ความจริง ไม่ใช่ว่าผมจะไม่ยินดี (ประพตติพรหมจรรย์).”

อธิบายว่า “ก็ผมยินดีทีเดียว ในการเจริญกุศลธรรมอันยิ่ง.”

“อตฺถิ เม ปาปกมฺมํ กตฺนตี มยา กตฺ เอกํ ปาปกมฺมํ อตฺถิ อฺุปลพฺภติ สฺวิขฺชติ นิจฺจกาลี อภิมฺขํ วิย เม ติฏฺฐตี ๑

หลายบพว่า อตฺถิ เม ปาปกมฺมํ กตฺ ความว่า

บาปกรรมอย่างหนึ่งที่ผมทำไว้ มีอยู่ คือผมได้รับอยู่ ได้แก่ มีปรากฏแก่ผมอยู่เป็นนิตยกาล ดุจมีอยู่เฉพาะหน้าฉะนั้น.

ถ นฺ ปกาเสนโต “ปุราณทฺตฺติยิกายาตีอาทิมาท ๑

ถัดจากนั้น ท่านพระสุทิน เมื่อจะประกาศ (เปิดเผย) บาปกรรมที่ตนทำแล้วนั้น (แก่เหล่าภิกษุสหาย)

จึงได้กล่าวคำเป็นต้นว่า “ปุราณทฺตฺติยิกาย” ดังนี้.

[พวกภิกษุสหายเห็นด้วยว่ากรรมนั้นให้เกิดความสำราญได้]

“อลฺ หิ เต อวฺุโส สฺุทินฺน กุกฺกจฺจายาตี อวฺุโส สฺุทินฺน ตฺยเหตุํ ปาปกมฺมํ อลฺ สมตฺถํ กุกฺกจฺจาเย ๑

หลายบพว่า อลฺ หิ เต อวฺุโส สฺุทินฺน กุกฺกจฺจาเย ความว่า อวฺุโส สฺุทิน! บาปกรรมนั้นของคุณ พอที่จะ คือสามารถจะให้คุณรำคาญ
ได้.

๑ อิติ ปทํ ยสฺมา โส กุกฺกจฺจการณา ตถารูโป โหตี น อนภริตฺวเสนาตี เอวมาทิกํ อตฺถํ โขเตตี ๑ โส นฺภูโฐ โหตี มณฺเญ ๑

๒ อธิปฺปาโยตี ปเทน ภวิตพฺพํ ๑

“ปฏิพลี กุกุกจุมปูปาเทตุนติ วุตติ โหติ ฯ”

มีคำอธิบายว่า “เป็นของสามารถจะให้เกิดความรำคาญได้.”

“ยั ตวนตืออาทิมหิ “เณน ปาเปณ **ตวั** นาสกุกิสสสิ พรหมจิริยั จิริตุ, ตั เต **ปาปิ** อลั กุกุกจายาติ เอวั **สมพฺนโร** เวทิตฺตโป ฯ”

ในคำว่า ยั ตวั เป็นต้น ฟังทราบการเชื่อมความดังนี้ว่า

“คุณจักไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ เพราะความขี้ด, ความขี้ฉ้อของคุณ พอที่จะให้คุณรำคาญได้.”

อด นั อนุสาสนตา “นनु อาวุโส ภควตาติอาทิม่าหุสุ ฯ”

ต่อจากนั้น (เหล่าภิกษุสหาย) เมื่อจะพร่ำสอนพระสุทินนั้น จึงได้กล่าวคำเป็นต้นว่า นनु อาวุโส ภควตา ดังนี้.

ตตถ “นनुติ อนุมติครทเถ นิปาโต ฯ”

บรรดาบทเหล่านั้น ศัพท์ นनु เป็นนิบาต ลงในอรรถอนุมติและตำหนิ.

“อเนกปริยาเยนาติ อเนกการเณน ฯ”

บทว่า อเนกปริยาเยน แปลว่า โดยเหตุมิใช่อ่างเดียว.

“วิราคายาติ วิราคตถาย ฯ”

บทว่า วิราคาย แปลว่า เพื่อคลายความกำหนัด.

“โน สรคายาติ [254] โน ราเคน รณชนตถาย ฯ”

สองบทว่า โน สรคาย ความว่า ไม่ใช่เพื่อความกำหนัดด้วยราคะ.

“ภควตา หิ ‘อิมั เม ฌมมัสสุตวา **สตตา** สพพภาวโกเคสุ วิรัชชิสสนติ โน รณชิสสนตติ เอตทตถาย **ฌมโม** เทลิตติ **อธิปปายो** ฯ”

อธิบายว่า “จริงอยู่ ธรรมอันพระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์แห่งการคลายความกำหนัดนั้นว่า ‘สัตว์ทั้งหลายได้ดับธรรมของเราแล้ว จักคลายความกำหนัด คือจักไม่ยินดีในภพและโภคสมบัติทั้งปวง.’”

เอส นโย สพพเทสุ ฯ”

ในบททั้งปวง ก็มีนัยนั้น.

อิหิ ปเนตถ ปริยายวจนมตติ ฯ”

ก็(คำว่า วิสโยคาคติ กิเลสหิ วิสยุชชนตถาย) นี้ (ที่มีอยู่)ใน(บทว่า วิสโยคาย เป็นต้น)นี้ เป็นเพียงการกล่าวโดยนัยทางอ้อม.

“วิสโยคายาติ กิเลสหิ วิสยุชชนตถาย ฯ”

บทว่า วิสโยคาย ความว่า เพื่อปราศจากความประกอบด้วยกิเลสทั้งหลาย.

“โน สโยคายาติ น สยุชชนตถาย ฯ”

สองบทว่า โน สโยคาย ความว่า ไม่ใช่เพื่อความประกอบ (ด้วยกิเลสทั้งหลาย).

“อนุปาทานายาติ อคคณฑตถาย ฯ”

บทว่า อนุปาทานาย ความว่า เพื่อความไม่ถึอมนั้น.

“โน สอุปาทานายาติ น สงคณหตถาย ฯ”

สองบทว่า โน สอุปาทานาย ความว่า ไม่ใช่เพื่อความยึดมั่น.

“ตตถ นาม ตวนติ ตสมี นาม ตวั ฯ”

หลายบทว่า ตตถ นาม ตวั ความว่า

เมื่อธรรมนั้น (อันพระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว เพื่อคลายความกำหนัด) คุณ (ยังจักคิดเพื่อความกำหนัดอีกหรือ?).

“สรากาย เจเตสสสีติ สห ราเคน วุตตมานาย เมถุนธมมาย เจเตสสสี กปเปสสสี ฯ “เอตทตถ วายมิสสสีติ อตุโถ ฯ”

สองบทว่า สรากาย เจเตสสสี ความว่า

คุณยังจักมาคิด คือ ยังจักมาดำริ เพื่อเมถุนธรรม อันเป็นไปอยู่ พร้อมด้วยความกำหนัดหรือ?

อธิบายว่า “คุณจักมาพยายาม เพื่อต้องการเมถุนธรรมนั้นหรือ?”

เอส นโย สพพตถ ฯ”

ในบททั้งปวง ก็มีนัยนั้น.

[อรรถาธิบายชื่อพระนิพพาน ๙ บท]

ปุณ รากวิราคาทิ นวปทานิ นิพพณฺณิตโลกุตตรนิพพานเมว สนธาย วุตตานิ ฯ”

อีก ๙ บท มีรากวิราคะเป็นต้น พระผู้มีพระภาค^๑ ตรัสหมายเอาพระนิพพานซึ่งเป็นโลกุตตรธรรมที่มีพีชอันปลี่ยนแล้วนั้นแล.

ตสฺมา “รากวิราคายาติ วา “มทนิมมทนายาติ วา วุตเตปิ, “นิพพานตถายาติ เอวเมว อตุโถ ทุมฺมรุพฺโพ ฯ”

เพราะเหตุนั้น แม้เมื่อพระองค์ตรัสว่า “รากวิราคาย” ก็ดี “มทนิมมทนาย” ก็ดี

บัณฑิตพึงเห็นความอย่างนี้เท่านั้นว่า “เพื่อประโยชน์แก่พระนิพพาน.”

นิพพานํ หิ, ยสฺมา ตํ อากมฺม อารพฺก สนธาย ปฏิจฺจ ราโค วิรชชติ น โหติ, ตสฺมา “รากวิราโคติ วุจฺจติ ฯ”

จริงอยู่ พระนิพพาน พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า “ธรรมเป็นที่สํารอกราคะ”

เพราะเหตุว่า รากะมาถึง คือปรารถน หมาย อาศัย พระนิพพานนั้นแล้ว ย่อมคลายไป คือไม่มี.

ยสฺมา ปน, ตํ อากมฺม มานมทปฺริสมทาทโย มทา นิมมทา อมทา โหนติ วินสฺสนติ, ตสฺมา “มทนิมมทนนฺติ วุจฺจติ ฯ”

อนึ่ง (พระนิพพาน) ทรงเรียกว่า “ธรรมเป็นที่สร้างเมา”

เพราะเหตุว่า ความเมาทั้งหลาย มีความเมาด้วยอำนาจมานะและความเมาว่าเป็นบุรุษเป็นต้น มาถึงพระนิพพานนั้นแล้ว

ย่อมเป็นอันสร้างไป หายเมา คือสาบสูญไป.

ยสฺมา จ, ตํ อากมฺม สพฺพาปิ กามปิปาสา วินยํ อพฺกตถํ ยาติ, ตสฺมา “ปิปาสวินโยติ วุจฺจติ ฯ”

อนึ่ง (พระนิพพาน) ทรงเรียกว่า “ธรรมเป็นที่หมดสิ้นความกระหาย”

เพราะเหตุว่า ความกระหายในกามแม้ทั้งปวง มาถึงพระนิพพานนั้นแล้ว ย่อมถึงความหมดสิ้นไป คือความสิ้นสูญไป.

๑ นี้แปลตามโยชนา แต่น่าจะเป็นภิกษุสหายพระสุทินกล่าว.

ยสฺมา ปน, ตํ อคฺคมม **ปญฺจกามคฺคณาถา** สฺมฺมุคฺชาตํ คจฺจนฺติ, ตสฺมา “**อาลยสฺมุคฺชาโตติ** วุจฺจติ ฯ”
 หนึ่ง (พระนิพพาน) ทรงเรียกว่า “ธรรมเป็นที่เพิกถอนอาลัย”

เพราะเหตุว่า อาลัยคือเบญจกามคุณ มาถึงพระนิพพานแล้ว ย่อมถึงความเพิกถอนไป.

ยสฺมา ปน, ตํ อคฺคมม **เตฏฺฐมิทฺถวณฺณํ** อุกฺกฉิขฺชติ, ตสฺมา “**วณฺณฺญปจฺเฉโหติ** วุจฺจติ ฯ”

หนึ่ง (พระนิพพาน) ทรงเรียกว่า “ธรรมเป็นที่ขาดสูญแห่งวิภวัญญะ”

เพราะเหตุว่า วิภวัญญะมี ๓ ภูมิ มาถึงพระนิพพานนั้นแล้ว ย่อมขาดสูญไป.

ยสฺมา ปน, ตํ อคฺคมม สพฺพโส **ตณฺหา** ขยํ คจฺจติ วิรชฺชติ นีรुชฺชติ จ, ตสฺมา [255] “**ตณฺหกฺขโย วิราโค นีโรโหติ** วุจฺจติ ฯ”

หนึ่ง (พระนิพพาน) ทรงเรียกว่า “ธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา ธรรมเป็นที่ปราศจากราคะ ธรรมเป็นที่ดับ”

เพราะเหตุว่า ตัณหา มาถึงพระนิพพานนั้นแล้ว ย่อมถึงความสิ้นไป ย่อมบาราศไป และย่อมดับไปโดยประการทั้งปวง.

ยสฺมา ปน, ตํ อคฺคมม โยนิโย ปญฺจ คติโย สตฺต วิญฺญาณภูมิจฺฉิตฺติโย นว สตฺตาวาเส อปฺราปรภาวาย วินฺนโต อาพฺนรณโต
 สีสัพฺพนโต “**วานฺนติ** สทฺธโวหาราย ตณฺหาเย นิกฺขนฺตํ นิสฺสํ วิสยฺยุตฺตํ, ตสฺมา “**นิพฺพานนฺติ** วุจฺจติติ ฯ”

หนึ่ง (พระนิพพาน) นั้น ทรงเรียกว่า “นิพพาน” เพราะเหตุว่า ออกไป คือพ้นไป พრაภไป จากตัณหา ซึ่งได้ไวยาหารว่า วานะ
 เพราะร้อยรัด คือผูกมัด เกี่ยวประสาน กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญานฉลิตี ๗ สัตตาวาส ๙ ไว้ เพื่อความมีความเป็นสืบๆ ไป ฉะนั้นแล.

“**กามานํ ปหานํ** อุกฺขาตฺนติ **วตฺถุกามานํ** กิเลสกามานญจ **ปหานํ** วุตฺตํ ฯ”

หลายบทว่า กามานํ ปหานํ อุกฺขาตํ มีความว่า การละวตฺถุกามและกิเลสกามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วมิใช่หรือ?

“**กามสฺสญฺยานํ** ปริญฺญาตี สพฺพาสมฺปิ **กามสฺสญฺยานํ** ญาตฺตึรณฺปหานวเสน ติวิธา **ปริญฺญา** อุกฺขาตา ฯ”

สองบทว่า กามสฺสญฺยานํ ปริญฺญา มีความว่า การกำหนดรู้กามสฺสญฺยานแม้ทั้งหมด มี ๓ อย่าง

ด้วยอำนาจญาตปริญฺญา (กำหนดรู้ด้วยการรู้) ตึรณฺปหานวเสน (กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา)

และปหานปริญฺญา (กำหนดรู้ด้วยการละเสีย) พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วมิใช่หรือ?

“**กามปิปาसानนฺติ** กามेषุ ปาตพฺยตฺตานํ กามเ วา ปาตุมิจฺฉานํ ฯ”

บทว่า กามปิปาसानนํ มีความว่า (การกำจัด)ความกระหายในกามทั้งหลาย หรือความอยากดื่มกามทั้งหลาย

(พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วมิใช่หรือ?)

“**กามวิตกฺกานนฺติ** กามุปฺสํหิตานํ **วิตกฺกานํ** ฯ”

บทว่า กามวิตกฺกานนํ มีความว่า (ความเพิกถอน)วิตกทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกาม (พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วมิใช่หรือ?)

“**กามปริฬาหานนฺติ** ปญฺจกามคฺคณิกฺราควเสน อุกฺกปฺนฺนปริฬาหานํ อนฺโตทาหานํ ฯ”

บทว่า กามปริฬาหานนํ มีความว่า (ความสงบ)ความเร่าร้อน ซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจความกำหนัด ที่ประกอบด้วยเบญจกามคุณ

ได้แก่ ความรุ่มร้อนภายใน (พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วมิใช่หรือ?)

อิมेषุ ปญฺจสุ ฐานेषุ กิเลสกฺขยโก **โลกุตฺตรมคฺโค** กลฺหิตํ ฯ”

โลกุตฺตรมรรค เครื่องทำความสิ้นกิเลสแล (พระผู้มีพระภาค)ตรัสได้แล้วในสถาน ๕ เหล่านี้.

“สหพปฐมเมสุ ปน ตีสู ฐาเนสุ โลภียโลกุตตรมัสสโก **มคโค** กถิตติ เวทิตโพ ๗

แต่มีบรรคที่เจอกันทั้งโลกียะและโลกุตตระ บัณฑิตพึงทราบว่ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วใน ๓ สถานเบื้องต้นทั้งหมด.

“เนต อวฺโสติ เอต อวฺโส ตว **ปาปกมม** อปฺปสนฺนํ วา ปสาทาย เอวฺรูปานํ ปสาทตถาย น โหติ ๗

คำว่า เนต อวฺโส เป็นต้น มีความว่า ดูก่อนผู้มีอายุ! กรรมลามกนั้นของท่าน ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสแห่งชนทั้งหลาย ผู้ยังไม่เลื่อมใส คือเพื่อประโยชน์แก่ความเลื่อมใสของชนทั้งหลายผู้เห็นปานนั้น.

“อถเขตนติ อถโย เอต ๗ “อถ เขตนติปิ ปาฐุ ๗

บทว่า อถเขต (ตัดบทเป็น) อถโย เอต. ปาฐุว่า อถเขต ก็มี.

“อถญฺญตตถายติ ปสาทญฺญตถาย วิปฏิสํสํสํ โหติ ๗

บทว่า อถญฺญตตถาย มีความว่า (กรรมลามกนั้นของท่าน) ย่อมเป็นไป เพื่อความเป็นโดยประการอื่น จากความเลื่อมใส คือ เพื่อความเดือดร้อน.

เย มคเคน อนาคตสทฺธา, เตสํ วิปฏิสํสํสํ กโรติ “อิทิสสิปี นาม ฌมมวินเย **มย** ปสนฺนา, ยตเถว ทฺวปฺปฏิปฺนนา **ภิกฺขุ**ติ ๗

(อธิบาย)ว่า “ยอมทำความเดือดร้อนแก่ชนทั้งหลาย ผู้มีศรัทธาอันยังมีได้มาด้วยบรรคว่า ‘เราทั้งหลายเลื่อมใสแล้วในพระธรรมวินัย ชื่อแม่เช่นนี้ ซึ่งมีพวกภิกษุผู้ปฏิบัติเลวทราม.’”

เย ปน มคเคนาคตสทฺธา, เตสํ สินฺนํ วาเตหิ อจฺโจะ **ปสาโท** อิทิสสิหิ วตฺถุหิ อิโต วา ทารุณตเรหิ ๗

ฝ่ายความเลื่อมใสของชนทั้งหลายผู้มีศรัทธามาแล้วด้วยบรรค เป็นของไม่หวั่นไหว ด้วยเรื่องเช่นนี้ หรือด้วยเรื่องที่ย้ำแรงยิ่งกว่านี้ เหมือนภูเขาสินฺนํ ไม่หวั่นไหวด้วยลมฉะนั้น.

เตน วุตฺตํ “เอกจฺจํ อถญฺญตตถายติ ๗

เพราะเหตุนี้ ภิกษุสหายเหล่านั้นจึงกล่าวว่า “เพื่อความเป็นโดยประการอื่นแห่งชนบางพวก”.

[ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องพระสุทินเสพเมถุนธรรม]

“ภควโต เอตมตฺถํ อโรเจสุตฺติ ภควโต เอตมตฺถํ อจฺจิกฺขิสฺสุ ปฏฺวีเยหิสฺสุ.

อารอยมํนา [256] จ เนว ปิยกมยตถาย น เกทฺพุเรกฺขารตถาย น ตสฺสายสมฺมโต อวณฺณํ ปกาสนตถาย

น กสิสํสนํ อโรจนตถาย นํปิ “อิทํ สุตฺวา **ภควา** อิมสฺส สาสเน ปติฏฺฐานํ น ทสฺสติ, นิกฺกทฺตมาเปสฺสติ นนฺติ มณฺญมํนา อโรเจสุ.

อถโย “อิมํ สาสเน อฺปฺปนํ อพฺพุทํ ญตฺวา **ภควา** สิกฺขาบทํ ปญฺญาเปสฺสติ เวลํ มริยาทํ อถ ฐฺเปสฺสตีติ อโรเจสุ ๗

ชื่อว่า ภควโต เอตมตฺถํ อโรเจสุ มีความว่า (ภิกษุสหายเหล่านั้น) ได้กราบทูล คือได้แจ้ง เนื้อความนั้น แต่พระผู้มีพระภาค, ก็แล เมื่อกราบทูล หาได้กราบทูลเพื่อปรารถนาความเป็นผู้ที่ทรงโปรดปรานไม่, หาได้ทูลเพื่อมุ่งจะทำความแตกร้างไม่, หาได้ทูลเพื่อต้องการประจานโทษของท่านผู้มีอายุนั้นไม่, หาได้ทูลเพื่อแจ้งข่าวตำหนิโทษไม่, หมายใจอยู่ว่า “พระผู้มีพระภาค ทรงสดับเนื้อความนี้แล้ว

จักไม่ให้พระสุทินนี้คงอยู่ในพระศาสนา จักให้หลุดคร่าเธอออกไปเสีย” จึงได้ทูลก็หาไม่,

อันที่จริง ได้ทูล (ด้วยทำในใจ)ว่า “พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงทราบความเสียหายนี้ ซึ่งเกิดขึ้นในพระศาสนาแล้ว

จักทรงบัญญัติสิกขาบท จักทรงตั้งเขตแดนอาชญาไว้.”

[พระผู้มีพระภาคทรงดำหนิพระสุทิน]

“เอตสมี นิทานเน เอตสมี ปกรณติ เอตถ

“สุทินนสส อชมาจารวดีกโกม ‘สิขาปทปญญุตติยา การณตตา นิทานญเจว ปกรณญจาติ วุตโตติ เวทิตพโพ ๓

พิงทราบวินิจฉัยในคำว่ เอตสมี นิทานเน เอตสมี ปกรณ นี้ ต่อไปนี้-

ความละเมิดอชมาจารของพระสุทิน พิงทราบว่ “ท่านกล่าวว่เป็นนิทานและเป็นปกรณ เพราะเป็นเหตุแห่งการบัญญัติสิขาปท”

การณ หิ, ยสมา นิเทติ อตตโน ผล ‘หนท คณหาถ นนติ ทสเสนต์ วิย อปเปติ ปกโรติ จ น กตตุ อารภติ กโรติเยว วา, ตสมา “นิทานญเจว ปกรณญจาติ วุจจติ ๓

จริงอยู่ เหตุ ท่านเรียกว่ “นิทานและปกรณ” เพราะเป็นที้นำออกให้ คือมอบให้ ซึ่งผลของตน

เหมือนซึว่ “เชยถึอเอาผลนั้นเกิด” และเพราะเป็นเหตุเริ่มทำ คือปรารภเพื่อจะทำผลนั้น หรือว่กระทำผลนั้นทีเดียว.

“วิครหิ พุทโธ ภควาติ พุทโธ ภควา วิครหิ นินทิต ยถาต์ วณณาวณณรห่าน วณณญจ อวณณญจ ภณนโต อคคปุคคโล ๓

หลายบทว่ วิครหิ พุทโธ ภควา มีความว่ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ทรงติ คือทรงดำหนิ (พระสุทินนั้น)

เหมือนอย่างบุคคลผู้เลิก เมื่อจะแสดงคุณและโทษของชนทั้งหลายผู้สมควรแก่คุณและโทษ (กัติและขม) ฉะนั้น.

น หิ ภควโต สีสวดีกมการกั ปุคคลั ทิสว

“อัย ชาติยา วา โคตเตน วา โกลปุตติเยน วา คณฐเณ วา ธตุงเคน วา ญาโต ยสสสี. อีทิสั ปุคคลั รกขิตุ วณณุตติ จิตต์ อูปชชติ. นาปี เปสลั คณวณต์ ทิสว ตสส คณั ปฏิจฉาเหตุ จิตต์ อูปชชติ.

อลโข ครหิตพพั ครหติเยว ปสัสิตพพญจ ปสัสิตเยว. อยญจ ครหิตพโพ.

ตสมา ตั ตาทิลกขณ ฐิตโต อวิกกมปมาเนน จิตเตน วิครหิ พุทโธ ภควา “อนนุจฉวินุตติอาทีหิ วจเนหิ ๓

จริงอยู่ เพราะทรงเห็นบุคคล ผู้ทำการล่วงละเมิดศีล ความคิดย่อม่เกิดขึ้นแต่พระผู้มีพระภาคว่

“ผู้นี้เป็นคนปรากฏโดยชาติ หรือโดยโคตร หรือโดยความเป็นบุตรของคนมีสกุล หรือโดยคณฐะ (คันถะ พระคัมภีร์)

หรือโดยธุดงค์วัตร เป็นผู้มียศ, เราสมควรที่จะรักษาบุคคลเช่นนี้ไว้”

เพราะทรงเห็นบุคคลผู้มีคุณ ผู้มีศีลเป็นที่รัก จิตทีคิดจะปิดบังคุณของเขา จะได้เกิดขึ้นหามีได้เลย.

อันทีจริง (พระองค์) ย่อมทรงติบุคคลซึ่งควรตีเท่านั้น ย่อมทรงชมบุคคลซึ่งควรชมเท่านั้น, และพระสุทินนี้เป็นผู้สมควรตี,

เพราะเหตุฉนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ผู้ทรงดำรงอยู่ในลักษณะของผู้คงที มีพระหทัยม่ลำเอียง

ได้ทรงติพระสุทินนั้น ด้วยพระพุทธดำรัสว่ อนนุจฉวินิ เป็นอาทิ.

[อรรถาธิบายกรรมทีม่ควรแก่สมณะเป็นต้น]

ตตถายั อตถวณณณา

“ยทิตั ตยา โมฆปุริส [257] ตุจฉมนุสส กम्म กต, ตั สมณกรณานั ฆมมานั มคคผลนิพพานสาสนานั วา น อนุจฉวิก.

เตสั ฉวี ฉายั สุนทรภาวัน อเนวติ นานุคจฉติ, อลโข อารภว เตหิ ฆมเมหิ.

ในคำว่ อนนุจฉวินิ เป็นต้นนั้น มีการพรรณนาเนือความดังต่อไปนี้-

“ดูก่อนโมฆบุรุษ (คือคนเปล่า)! กรรมทีเธอทำแล้วนั้น ไม่สมควรแก่ธรรมอันทำความเป็นสมณะ หรือแก่มรรคผลนิพพานและคำ

สอน คือไม่เป็นไปตาม ได้แก่ ไม่คล้อยไปตาม ผิด คือความเปล่งปลั่ง ได้แก่ความงดงาม แห่ง(ธรรม)เหล่านั้น, โดยที่แท้ เป็น(กรรม)ไกลจากธรรมเหล่านั้นทีเดียว,

อนนุจฉวิกตตาเอว จ อนนุโลมิกิ เตสึ น อนุโลเมติ, อถโข วิโลมึ ปจฺจนิกภาเว จิตฺติ.

ก็เพราะความเป็นของไม่สมควรนั่นเอง (กรรมนั้น)จึงชื่อว่าเป็นของไม่ถูกต้อง คือไม่อนุโลม แก่(ธรรม)เหล่านั้น, โดยที่แท้ เป็น(กรรม)ตรงกันข้าม คือตั้งอยู่ในความเป็นข้าศึกกัน.

อนนุโลมิกตตาเอว จ อปฺปฏิรูปิ ปฺปฏิรูปิ สทิสฺสึ ปฺปฏิภาคํ น โหติ, อถโข อสทิสสมปฺปฏิภาคเมว.

เพราะความเป็นของไม่ถูกต้องนั้นแล (กรรมนั้น)จึงจัดเป็นกรรมไม่เหมาะ คือเป็นกรรมสมกัน คล้ายกัน ถูกส่วนกัน ห้ามมิได้, โดยที่แท้ เป็นของไม่คล้ายกัน ไม่ถูกส่วนกันทีเดียว.

อปฺปฏิรูปตตาเอว จ อสสามณกํ สมณานํ กมมํ น โหติ.

ก็เพราะความเป็นของไม่เหมาะสมนั้นแล (กรรมนั้น)จึงจัดว่าไม่ใช่กรรมของสมณะ คือไม่เป็นกรรมของพวกเขา,

อสสามณกตตา อกฺกปิยํ. ยํ ทิ สมณกมมํ น โหติ, ตํ เตสึ น กปฺปติ

เพราะข้อที่ไม่เป็นของสำหรับสมณะ (กรรมนั้น)จึงจัดเป็นอกัปปิยะ.

จริงอยู่ (กรรม)ใดไม่ใช่กรรมของสมณะ, (กรรม)นั้น ย่อมไม่สมควรแก่(สมณะ)เหล่านั้น,

อกฺกปิยตตา อกรณียํ. น ทิ, สมณานํ ยํ น กปฺปติ, ตํ กโรนฺติ. ตถฺยเจตํ ตยา กตํ.

เพราะข้อที่กรรมเป็นอกัปปิยะ (กรรมนั้น)จึงจัดว่าไม่ควรทำ.

แท้จริง (กรรม)ใด ไม่สมควรแก่เหล่าสมณะ, (สมณะทั้งหลาย) ย่อมไม่ทำ(กรรม)นั้น. แต่(กรรม)นี้นั้น อันเธอทำแล้ว,

ตสฺมา อนนุจฉวิกิ เต โมฆปุริส กตํ ฯเปฯ อกรณียนฺติ ฯ

ดูก่อนโมฆบุรุษ! เพราะเหตุนั้น กรรมอันไม่สมควร ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะ ไม่ใช่กิจของสมณะ เป็นอกัปปิยะ ไม่ควรทำ ชื่อว่าอันเธอทำแล้วแล...”

“กถิ ทิ นามาติ เกน นาม การณน ฯ “กีนฺนาม การณํ ปสฺสนโตติ วุตตํ โหติ ฯ

ชื่อว่า กถิ ทิ นาม มีความว่า เพราะเหตุซึ่งอะไรเล่า?

มีคำอธิบายว่า “(ท่าน)เล็งเห็นเหตุซึ่งอะไรเล่า?”

ตโต การณาภาวํ ทสฺเสนโต ปฺรโต “นฺนุ มยา โมฆปุริสชาติอาทิมาย ฯ

ลำดับนั้น (พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงแสดงความไม่มีเหตุ จึงตรัสว่า นฺนุ มยา โมฆปุริส เป็นต้นข้างหน้า.

ตํ สพฺพํ วุตตตถฺยเมว ฯ

คำทั้งหมดมีเนื้อความดังกล่าวแล้วนั้นแล.

อิทานิ ยสฺมา ยํ เตน ปาปกมมํ กตํ, ตํ วิปจฺจมานํ อติวีย ทฺกฺขวิปากํ โหติ.

ตสฺมาสฺส ตํ วิปากํ ทสฺเสตฺตํ กตาปราริ วีย ปุตฺตํ อนุกมฺปกาย มาตาปิตโร ทยาจูเกน จิตฺเตน สุทินฺนํ ปรีภาสนฺโต

“วรนฺเต โมฆปุริสชาติอาทิมาย ฯ

กรรมลามก ที่(พระสุทิน)นั้นทำแล้ว เมื่อให้ผล ย่อมเป็นกรรมมีวิบากเป็นทุกข์อย่างยิ่ง เพราะเหตุนี้ บัดนี้ เมื่อจะทรงว่ากล่าวพระสุทิน ด้วยพระหทัยประกอบด้วยความเอ็นดู ดูจรรยาบิดาผู้มีความเอ็นดูว่ากล่าวบุตร ผู้ทำความผิดแล้วฉะนั้น จึงตรัสคำว่า วรรณเต โมฆปุริส เป็นอาทิ เพื่อแสดงวิบากนั้นแก่พระสุทินนั้น.

ตตถ

อาสุ สีม์ เอตสส วิส อากจตติ อาสีวิโส ฯ

ใน(คำว่า วรรณเต โมฆปุริส เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

พิษของ(งู)นั้น ย่อมแล่น เร็ว คือไฉ เหตุนี้ งูนั้น จึงชื่อว่า อาสีวิสะ (มีพิษแล่นเร็ว)

โฆริ จณทมสส วิสนติ โฆรวิโส ฯ ตสส อาสีวิสสส โฆรวิสสส ฯ

พิษของ(งู)นั้น กล้า คือร้ายแรง เหตุนี้ งูนั้น จึงชื่อว่า โฆรวิสสะ (มีพิษกล้า). ของงู ที่มีพิษแล่นเร็ว มีพิษกล้านั้น.

“ปกฺกิตตฺตนิ เอตสส “วรรณติ อิมินา สมพฺนุโร ฯ

(พึง)เชื่อบทนี้ว่า ปกฺกิตต ด้วยบทว่า วร นี้.

อีทิสสส อาสีวิสสส มฺเข องคชาต วริ ปกฺกิตต

องคชาต (อันเธอ)สอดเข้าไปในปากแห่งงูมีพิษแล่นเร็วเช่นนี้ ประเสริฐกว่า.

“สเจ ปกฺกิตต

อธิบายว่า “ถ้า(เธอ)จะพึงสอดเข้าแล้วไซ้, (ข้อนี้)จะพึงเป็นความประเสริฐ คือพึงเป็นความดี ความงาม ความชอบแท้.

“น เตววาติ น เตว วริ น สุนทรเมว น สาธุเอว น สฺกุญฺเวยว ฯ

บทว่า น เตว มีความว่า ไม่ประเสริฐเลย คือไม่เป็นความงามเลย ได้แก่ไม่เป็นความดีเลย ไม่เป็นความชอบทีเดียว.

เอส นโย สพพตถ ฯ

ในทุกๆ บทก็เช่นนี้.

“กณฺหสปปสฺสชาติ กาทสปปสฺส ฯ

บทว่า กณฺหสปปสฺส แปลว่า งูเห่า.

“องฺคารกาสุยาติ องฺคารปฺณณฺญเป องฺคารราสิมฺหิ วา ฯ

บทว่า องฺคารกาสุยา แปลว่า ในหลุมที่เต็มไปด้วยถ่านเพลิง หรือในกองถ่านเพลิง.

“อาทิตฺตยาติ ปทิตฺตยา คหิตตคฺคิวนฺณมาภย ฯ

บทว่า อาทิตฺตยา แปลว่า อันไฟติดทั่วแล้ว คือมีแสงสีไฟจับแล้ว.

“สมฺปชฺชลิตยาติ สมฺนตโต ปชฺชลิตยา อจฺจโย มฺญจฺนติยา ฯ

บทว่า สมฺปชฺชลิตยา แปลว่า ลูกโพล่ง คือพุ่งออกซึ่งเปลว โดยรอบด้าน.

“สณฺเชตฺติฏฺฏยาติ สบฺปภาย ฯ “สมฺนตโต อฺภูจฺจิตฺตาทิ ซาลาหิ เอกฺปฺปภาย สมฺทฺยภูตยาติ วุตฺต

บพว่า สณโขติฎฏตาย แผลว่า มีแสงสว่าง.

มีคำอธิบายว่า “มีความเกิดขึ้นแห่งแสงสว่างเป็นอันเดียวกันจากเปลวไฟ ที่ลุกโดยรอบด้าน.”

“ตํ กิสฺส เหตุติ ยํ มยา วุตฺตํ “วณฺติ, ตํ กิสฺส เหตุ. กตเรณ การณนาติ เจ ฯ”

ในคำว่า ตํ กิสฺส เหตุ นี้ หากจะมีผู้ถาม ถามว่า “คำที่เรากล่าวไว้ว่า ‘ยังประเสริฐกว่า’ เพราะเหตุอะไร คือเพราะเหตุไหน?”

“มรณํ วา นิคฺจเฉยยาติ โย ตตฺถ องฺคชาตํ ปกฺขิเปยฺย, โส มรณํ วา นิคฺจเฉยฺย ฯ”

แก้ว่า เพราะพึงประสบความตาย. (อธิบายว่า) ผู้ใด พึงสอดดงค์กำเนิดเข้าไปในปากงูเป็นต้นนั้น, ผู้นั้นพึงประสบความตาย.

“อิโตนิทานญ โข ฯเปฯ อุปฺปชฺชเยยฺยาติ”

ยํ อิํ มาตุคามสฺส องฺคชาเต องฺคชาตฺตํ ปกฺขิปนํ, อิโตนิทานํ ตสฺส การโก ปุคฺคโล นิริยํ อุปฺปชฺชเยยฺย ฯ”

หลายบพว่า อิโตนิทานญ โข ฯเปฯ อุปฺปชฺชเยยฺย มีความว่า

บุคคลผู้ทำการสอดดงค์กำเนิด เข้าในองค์กำเนิดของมาตุคามนั้น พึงเข้าถึงนรก มีการทำนี้เป็นเหตุ.

เอวํ กมฺมสฺส มหาสาวชฺชตํ ทสฺเสนโต ตํ วิครหิ, น ตสฺส ทุกฺขาคมนํ อิจฺจมาโน ฯ”

(พระผู้มีพระภาค) เมื่อทรงแสดงถึงข้อที่กรรมเป็นของมีโทษมากอย่างนั้น

แล้วจึงทรงตำหนิพระสุทินนั้น หาได้ทรงต้องการให้พระสุทินนั้นประสบความทุกข์ไม่.

“ตตฺถ นาม ตฺวนฺติ ตสฺมี นาม เอวรูเป กมฺเม เอวํ มหาสาวชฺเช สมานเป, ตฺวํ ฯ”

หลายบพว่า ตตฺถ นาม ตฺวํ ความว่า เมื่อกรรมอันนั้น คือ เห็นปานนั้น แม้เป็นของมีโทษมากอย่างนี้,

เธอ (ก็ชื่อว่าได้ถึงอสังกรรม อันเป็นเรื่องชาวบ้าน...)

“ยํ ตฺวนฺติ เอตฺถ “ยฺนฺติ หิพนฺตเถ นิปาโต ฯ”

ศัพท์ว่า ยํ ซึ่งมีอยู่ในคำว่า ยํ ตฺวํ นี้ เป็นนิบาต ลงในอรรถแห่งความดูหมิ่น.

“ตฺวนฺติ ตํสทฺทสฺส เวจฺจํ ฯ”

บพว่า ตฺวํ เป็นไวพจน์แห่ง ตํ ศัพท์.

ทฺวิหิปี “ยํ วา ตํ วา หิพิตมวณฺญาตฺนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ”

ท่านกล่าวอธิบายไว้แม้ด้วยบพทั้งสองว่า “ต่ำช้า คือเขาดูหมิ่น ดูถูก”

“อสุทฺถมฺนฺติ อสฺตํ นิจฺชนานํ รมฺมํ ฯ” “เตหิ เสวิตพฺพนฺติ อตฺถโธ ฯ”

บพว่า อสุทฺถมฺมํ ได้แก่ ธรรมของอัสตบุรุษ คือคนชั้นต่ำ. อธิบายว่า “อันคนชั้นต่ำเหล่านั้น พึงเสพ.”

“คามธฺมฺนฺติ คามานํ รมฺมํ ฯ” “คามวาสิกมฺนุสฺसानํ รมฺมฺนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ”

บพว่า คามธฺมฺมํ ได้แก่ เรื่องของชาวบ้าน. มีคำอธิบายว่า “เป็นธรรมของพวกชนชาวบ้าน.”

“วสฺสธฺมฺนฺติ ปาปธฺมฺเม วสฺสนฺติ ปคฺขรฺนฺตฺติ วสฺลา เตสํ วสฺลานํ หินฺปุริสานํ รมฺมํ ฯ”

บพว่า วสฺสธฺมฺมํ ความว่า เป็นธรรมของเหล่าชนผู้เป็นคนชั้นต่ำ เพราะอรรถว่า หลั่งออก คือเทออก ซึ่งบาปธรรม

ได้แก่ของพวกบุรุษเลวทราม.

วสล์ วา กิเลสปคฺขรณกธมฺมํ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง เป็นวสลธรรม ก็คือเป็นธรรมเป็นเหตุไหลออกแห่งกิเลส.

“ทฎฺฐจฺจลนฺติ ทฎฺฐจฺจ กิเลสสนฺทิสฺสิตํ ฤคฺคณฺจ. “อสุขุมฺ อนิปุณฺณติ วุตฺตํ [259] โหติ ฯ

บทว่า ทฎฺฐจฺจลนฺติ ได้แก่ เป็นของชั่ว คือถูกกิเลสประทุษร้าย และเป็นของหยาบ.

มีคำอธิบายว่า “เป็นของไม่สุขุม คือไม่ละเอียด.”

“โอทกนฺติกนฺติ อุทกกิจจํ อนฺตีกมวสานํ อสฺสาติ โอทกนฺติโก ฯ ตํ โอทกนฺติกํ ฯ

บทว่า โอทกนฺติกํ ความว่า (เมถุนธรรม) ชื่อว่ามีน้ำเป็นที่สุด เพราะอรรถว่า กิจเนื่องด้วยน้ำเป็นที่สุด คือเป็นอวสาน แห่งเมถุนธรรมนั้น. ซึ่งเมถุนธรรมอันมีน้ำเป็นที่สุดนั้น.

“รหฺสฺสนฺติ รโหภาวํ ปฏฺิจฺฉนฺเน โอกาเส อุปฺปชฺชนกํ ฯ

บทว่า รหฺสฺสํ ได้แก่ เป็น(กรรม)มีในที่ลับ คือเกิดขึ้นในโอกาสอันปิดบัง.

อัยฺ หิ ธมฺโม ชิกฺขณฺนียตฺตา น สกฺกา อาวิกาตุํ อดฺเณสฺสํ ทสฺสนฺวิสเย กาคุํ ฯ เตนฺ วุตฺตํ “รหฺสฺสนฺติ ฯ

จริงอยู่ ธรรมนี้ใครๆ ไม่อาจจะทำให้เปิดเผย คือไม่อาจจะทำในวิสัยที่บุคคลเหล่านี้จะเห็นได้ เพราะเป็นกรรมน่าเกลียด. เพราะเหตุนี้ (พระผู้มีพระภาค) จึงตรัสว่า เป็นกรรมลับ.

“ทวยทวยสฺมาปตฺตินฺติ ทฺวิหิ ทฺวิหิ สฺมาปชฺชิตพฺพํ ฯ

บทว่า ทวยทวยสฺมาปตฺติ แปลว่า อันบุคคลถึงร่วมกันเป็นคู่ๆ.

“ทวยํ ทวยํ สฺมาปตฺตินฺติปิ ปาโฐ ๑ ทวยทวยสฺมาปตฺตินฺติปิ ปฐฺนฺติ ๑ ตํ น สฺนฺทริ ๑

บาลีว่า ทวยํ ทวยํ สฺมาปตฺติ ก็มี. อาจารย์บางพวกสวดกันว่า “ทวยทวยสฺมาปตฺติ” ดังนี้บ้าง. คำนั้น ไม่ดี.

“สฺมาปชฺชิสฺสตี เอตํ “ตตฺถ นาม ตวนฺติ เอตถ วุตฺตนามสทฺเทน โยเชตพฺพํ “สฺมาปชฺชิสฺสตี นามาติ ๑

พึงประกอบบทว่า สฺมาปชฺชิสฺสตี นั้น เข้าด้วยนามศัพท์ที่ท่านกล่าวไว้ในบทว่า ตตฺถ นาม ตวฺ นี้ ว่า สฺมาปชฺชิสฺสตี นาม (เธอก็ชื่อว่าได้ถึงอัสัทธิธรรม).

[พระสุทินเป็นคนแรกในการเสพเมถุนธรรม]

“พหฺนํ โข ๑เป๑ อาทิกตฺตา” ปุพฺพกฺโมติ สาสนํ สนฺธาย วทติ ๑

(พระผู้มีพระภาค) ทรงมุ่งหมายเอาพระศาสนา จึงตรัสว่า

“ดูก่อนโมฆบุรุษ! ท่านเป็นคนแรก เพราะเป็นคนต้นแห่งอกุศลธรรมทั้งหลายมากแล.”

“อิมสฺมี สาสเน ตวฺ พหฺนํ ปุคฺคลานํ อุกฺกลานํ” ธมฺมานํ อาทิกตฺตา สพฺพปฐฺมํ กรณฺโต ปุพฺพกฺโม

สพฺพปฐฺมํ เอตํ มคฺคํ ปฏฺิจฺฉนฺตฺตา ทวารทโท อุปายทสฺสโกติ วุตฺตํ โหติ ๑

มีคำอธิบายว่า “ท่านนับว่าเป็นคนแรก เพราะเป็นคนต้นแห่งบุคคลทั้งหลาย หรืออกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นอันมาก

ในพระศาสนา นี้ ก็เพราะทำก่อนใครทั้งหมด คือเป็นผู้ให้ช่องทาง ได้แก่ ชี้อุบาย เพราะเป็นผู้เดินทางนั้นก่อนใครทั้งหมด.”

๑ พหฺนํ โข ตวฺ โมฆบุรุษ อุกฺกลานํ ธมฺมานํ อาทิกตฺตา ปุพฺพกฺโม.

๒ อิตฺ ปรี วาสทฺเทน ภาวิตพฺพํ ๑

อิมิ ทิ “เลสิ ลทธา ตว อนุสิกขมานา พหุ **บุคคล** นานบปการเก มกฐิยา เมถุนปฎิเสวนาทิเก อุกุสลธมเม กริสสนุติติ
อยเมตถ **อธิปาโย** ๑

จริงอยู่ใน(คำว่า พหุ **บุคคล** โข เป็นต้น)นี้ มีอธิบายดังนี้ว่า

“บุคคลเป็นอันมาก ได้เลศนี้แล้ว สำเนียง(ตามกิริยา)ของท่าน จักกระทำอุกศลธรรม มีประการต่างๆ
มีเสพเมถุนธรรมกับนางถึง เป็นต้น.” กก

“อเนกปริยาเยนาติ อิมิเท “อนนุจฉวิกนติอาทินา นเยน วุตเตหิ พหุหิ การณหิ ๑

บทว่า **อเนกปริยาเยน** คือ โดยเหตุเป็นอันมาก ซึ่งตรัสแล้วโดยนัยเป็นต้นว่า **อนนุจฉวิก** นี้

[ผู้ไม่ตั้งอยู่ในสังวรเป็นผู้มักมากในปัจจุบัน ๔]

“ทพฺรตตาย ๑เป๑ โกสชชสส อวณณิ ภาสิตวาติ ทพฺรตาทินิ วตถุญตสส อสัรสส อวณณิ นินท์ ครทฺ ภาสิตวาติ **อตโถ** ๑

หลายบทว่า **ทพฺรตตาย ๑เป๑ โกสชชสส อวณณิ ภาสิตวา** มีความว่า

ตรัสโทษ คือข้อที่น่าตำหนิ ได้แก่ข้อที่น่าติเตียน แห่งอสังวร ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งโทษทั้งหลาย มีความเป็นผู้เลี้ยยากเป็นต้น.

ยสฺมา ทิ อสัรเว รุทิสส ปุคฺคสส **อตตา** ทพฺรตตยเจว ทุโปสตตยจ อาปชชติ

ตสฺมา **อสัโร** “ทพฺรตทา ทุโปสตตติ จ วุจจติ ๑

จริงอยู่ ตนของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในความไม่สำรวม ย่อมถึงความเป็นสภาพที่เลี้ยยาก และบำรุงยาก,

เพราะเหตุ นั้น อสังวร ท่านจึงเรียกว่า “ความเป็นผู้เลี้ยยาก และความเป็นผู้บำรุงยาก.”

ยสฺมา ปน อสัรเว รุทิสส **อตตา** จตุสฺ ปจฺจเยสฺ มหิจฉตฺ [260] สีนรูปปมาณปิ จ ปจฺจเย ลทธา อสนตฺถุญฺติ อาปชชติ

ตสฺมา **อสัโร** “มหิจฉตทา อสนตฺถุญฺติตติ จ วุจจติ ๑

อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในความไม่สำรวม (ย่อมถึง)ความเป็นผู้มักมากในปัจจุบัน ๔

และได้ปัจจัยทั้งหลาย แม้มีประมาณเท่าเขาสิ้นแล้ว ก็ยังถึงความเป็นผู้ไม่สำนโตษ,

เพราะเหตุ นั้น อสังวร ท่านจึงเรียกว่า “ความเป็นผู้มักมาก และความเป็นผู้ไม่สำนโตษ.”

ยสฺมา จ อสัรเว รุทิสส **อตตา** คณสงคณิกาย เจว กิเลสสงคณิกาย จ สัวตตติ โกสชชชานุกโต จ โหติ อฏฺฐกุสิตวตฺตูปาริปุริยา สัวตตติ

ตสฺมา **อสัโร** “สงคณิกา เจว โกสชชชยจติ วุจจติ ๑

อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในความไม่สำรวม ย่อมเป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่ และเพื่อความหมักหมมด้วยกิเลส

ทั้งย่อมเป็นสภาพเป็นไปตามความเกียจคร้าน คือเป็นไปเพื่อยังวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความเกียจคร้าน ๘ อย่างให้บริบูรณ์,^๑

เพราะเหตุ นั้น อสังวร ท่านจึงเรียกว่า “ความคลุกคลี และความเกียจคร้าน.”

[ผู้ตั้งอยู่ในสังวรไม่เป็นผู้มักมากในปัจจุบัน ๔]

“สุภรตตาย ๑เป๑ วิริยารมภสส วณณิ ภาสิตวาติ สุภรตาทินิ วตถุญตสส สัรสส จ วณณิ ภาสิตวาติ **อตโถ** ๑

หลายบทว่า **สุภรตตาย ๑เป๑ วิริยารมภสส วณณิ ภาสิตวา** มีความว่า

ทรงสรรเสริญคุณแห่งสังวร อันเป็นที่ตั้งแห่งคุณทั้งหลาย มีความเป็นผู้เลี้ยง่ายเป็นต้น.

๑ อัง. อฎฺฐก . ๒๓/๓๔๓.

ยสมา หิ อสวรํ ปหาย สํเว รุตฺตสฺส อตฺตา สุภโร โหติ สุโปโส จตุสฺส ปจฺจเยสฺส อปฺปิจฺจตํ นิตฺตณฺหกา วํ อาปชฺชติ
 เอกเมกสมิณฺจ ปจฺจเย ยถาลาภยถาพลยถาสารูปวเสน ทิปฺปะเกทาย สนฺต
 ตสฺมา สํวรํ “สุภรตา เจว สุโปสตฺตา จ อปฺปิจฺจโน จ สนฺต
 ๑”

จริงอยู่ ตนของบุคคลผู้ละอสังวร แล้วตั้งอยู่ในสังวร ย่อมเป็นสภาพที่เลี้ยงง่าย บำรุงง่าย
 ย่อมถึงความเป็นผู้มักน้อย คือหมดความทะยานอยากในปัจจุบัน ๔ และ
 ย่อมเป็นไปเพื่อความสันโดษ ๓ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งยถาลาภสันโดษ ยถาพลสันโดษ และยถาสารูปสันโดษ ในปัจจุบันแต่ละ
 อย่าง เพราะเหตุนี้ สังวร ท่านจึงเรียกว่า “ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย ความเป็นผู้บำรุงง่าย ความมักน้อย และความสันโดษ.”

ยสมา ปน อสวรํ ปหาย สํเว รุตฺตสฺส อตฺตา กิเลสํ สลฺเลชฺชตา ย เจว นินฺทฺต
 ตสฺมา สํวรํ “สลฺลฺเลชฺ จ ฐฺโถ จาติ วุจฺจติ ๑”

อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ละอสังวร ตั้งอยู่ในสังวร ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้ขัดเกลากิเลส และความเป็นผู้กำจัดกิเลสออก
 เพราะเหตุนี้ สังวร ท่านจึงเรียกว่า “ความขัดเกลา และความกำจัด.”

ยสมา จ อสวรํ ปหาย สํเว รุตฺตสฺส อตฺตา กายวาจันนํ อปฺปาสาทิกํ อปฺปสาทนียํ อสนฺตมสสารูปํ กายวชิทฺตจฺจริตํ
 จิตฺตสฺส อปฺปาสาทิกมฺปฺปสาทนียํ อสนฺตมสสารูปํ อกุสลวิตกฺกตฺตยญฺจ อนฺุคฺคมม
 ตพฺพิปริตฺตสฺส กายวชิสุจฺจริตฺตสฺส กุสลวิตกฺกตฺตยสฺเสว จ ปาสาทิกสฺส ปสาทนียสฺส สนฺตสฺส สารูปสฺส ปารีปุริยา สํวตฺตติ
 ตสฺมา สํวรํ “ปาสาทิกโกติ วุจฺจติ ๑”

อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ละอสังวร แล้วตั้งอยู่ในสังวร
 (ไม่เข้าไปใกล้)กายทุจริตและวจีทุจริต อันไม่ชวนให้เกิดความเลื่อมใส คือไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ไม่สงบ ไม่เรียบร้อย แห่งกายและ
 วาจา และไม่เข้าไปใกล้อกุศลวิตก ๓ อันไม่ชวนจิตให้เกิดความผ่องใส คือไม่เป็นที่ตั้งแห่งความผ่องใสแห่งจิต ไม่สงบ ไม่
 เรียบร้อย
 ย่อมเป็นไปเพื่อความบริบูรณ์แห่งกายสุจริตวจีสุจริต และกุศลวิตก ๓ ซึ่งผิดจาก(กายทุจริตเป็นต้น)นั้นนั่นแล
 อันชวนให้เกิดความเลื่อมใส คือเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส สงบ เรียบร้อย
 เพราะเหตุนี้ สังวร ท่านจึงเรียกว่า “อาการให้เกิดความเลื่อมใส.”

[ผู้ตั้งอยู่ในสังวรเป็นผู้ไม่สังสมกิเลสทั้งปวง]

ยสมา ปน อสวรํ ปหาย สํเว รุตฺตสฺส อตฺตา สพฺพกิเลสํ ปจฺยญฺจตา ย วิภูทกฺกาย อภฺฐวิริยารมภวตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 ตสฺมา สํวรํ “อปฺจโยเจว วิริยารมโภา จาติ วุจฺจตีติ ๑”

อนึ่ง ตนของบุคคลผู้ละอสังวร ตั้งอยู่ในสังวร ย่อมเป็นไปเพื่อความปราศจากวิภวอันเป็นความไม่สังสมกิเลสทั้งปวง
 และเพื่อความบริบูรณ์แห่งวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งวิริยารม ๘ อย่าง^๑،
 เพราะเหตุนี้ สังวร ท่านจึงเรียกว่า “ความไม่สังสมและการปรารถนาความเพียร” ฉะนั้นแล.

๑ อัง. อภฺฐว. ๒๓/๓๔๕.

“ภิกขุณี ตทณฺจฉวิกิ ตทณฺโลมิภนติ [261] ตตถ สนนฺปิติดานํ ภิกขุณี,
ยํ อิทานิ สิกขาปทํ ปญญาเปสสติ, ตสส อนฺจฉวิกญเจว อนฺโลมิภญ,
โย จายํ สุภรตาทีหิ **สั้วโร** วุตโต, ตสส อนฺจฉวิกญเจว อนฺโลมิภญเจว
สั้วรปปหานปฏิสัย์ตตํ อสฺตตณตนิพทฺธํ ปาลิวินิมุตตํ โอกกนตติภมมเทสนํ กตวาติ **อตโถ** ฯ”

ชื่อว่า ภิกขุณี ตทณฺจฉวิกิ ตทณฺโลมิภิกิ ความว่า
ทรงทำพระธรรมเทศนานอกท้องเรื่อง ซึ่งพ้นจากบาลี ไม่เนื่องด้วยสุดตันตะ ที่ประกอบด้วยสังวรปหานะ
อันสมควรและอนุโลมแก่สิกขาบท ที่จักทรงบัญญัติในบัดนี้
ทั้งสมควรและอนุโลมแก่สังวร ที่ตรัสด้วยธรรมทั้งหลาย มีความเป็นผู้เลี้ยงง่ายเป็นต้น
แก่ภิกษุทั้งหลายผู้ประชุมกันแล้วในสถานที่นั้น.

ภควา กิริ อิติเสสุ ฐาเนสสุ ปญจวณณกุสมมาลํ กโรนโต วิย รตนทามํ สุขเซนโต วิย
เย ปฏิกิชิปนาริปปายา อัสวารภริตา, เต สมปรายิเกน วฏฏภยเนน ตชเซนโต อนนฺกปฺปการํ อาทินวํ ทสเสนโต,
เย สิกขากามา สั้วเร จูฑิตา, เต อปฺเปกฺจเจ อรหตเต ปติฏฐาเปนโต,
อปฺเปกฺจเจ อนาคามีสกทาคามีโสตาปตติผลเสสุ, อุปนีสสยวิริหิตเปปี สคฺคมคฺเค ปติฏฐาเปนโต
ทีฆนิกายปฺปมาณมปิ มชฺฉิมนิกายปฺปมาณมปิ รมมเทสนํ กโรติ ฯ”

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาค ดุจ(ช่างดอกไม้)กระทำระเบียบดอกไม้ห้าสี ดุจ(ช่างแก้ว)ผู้จัดพวงแก้ว (ในดังตาม)
เมื่อจะทรงคุกคามบุคคลทั้งหลายผู้พอใจในสังวรซึ่งประสงค์จะคัดค้าน ด้วยวิญญูภัยซึ่งมีในสัมปรายภาพ
จะทรงแสดงโทษมีประการมากมาย
จะทรงยังบุคคลผู้ใคร่ต่อการศึกษาผู้ตั้งอยู่ในสังวร บางพวกให้ประดิษฐานอยู่ในพระอรหัต,
บางพวกให้ตั้งอยู่ใน อนาคามีผล สกทาคามีผล และโสตาปตติผล,
จะทรงยังบุคคลทั้งหลายแม้ผู้ปราศจากอุปนิสัย ให้ประดิษฐานในทางสวรรค์
จึงทรงทำธรรมเทศนา ให้มีที่ฆมนิกายเป็นประมาณบ้าง มีมีชฉฉมนิกายเป็นประมาณบ้าง ในสถานที่ทั้งหลายเช่นนี้.

ตํ สนธาเยตํ วุตตํ “ภิกขุณี ตทณฺจฉวิกิ ตทณฺโลมิภิกิ รมมี กถํ กตวาติ ฯ”

พระอุบาลีเถระ หมายถึงเอาธรรมเทศนานั้น จึงกล่าวคำนี้ว่า
“ทรงทำธรรมมีกถา ซึ่งสมควรแก่สิกขาบทและสังวรนั้น ซึ่งอนุโลมแก่สิกขาบทและสังวรนั้น แก่ภิกษุทั้งหลาย.”

“เตน หิติ เตน สุทินนสฺส อชฺฉมาจาเรน การณญฺเตน ฯ”

บพว่า เตน หิ มีความว่า เพราะอชฉมาจาร ของพระสุทิน อันเป็นเหตุหนึ่ง.

“สิกขาปทนติ เอตถ
สิกขิตพพาติ สิกขา ฯ”

ในบพว่า สิกขาปทํ นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

ที่ชื่อว่า สิกขา เพราะอรรถว่าเป็นคุณชาติอันบุคคลพึงศึกษา.

ปชฺชเต อิมินาติ ปทํ ฯ”

ที่ชื่อว่า บท เพราะอรรถว่าเป็นทางเป็นเครื่องอันบุคคลพึงถึง.

สิกขา **ปหิ** สิกขาปทฺ ๑ “สิกขา **อธิคฺมฺปาโยติ** อตฺถโ ๑ อถว “มฺลํ นิสฺสโย ปติภฺฐาติ วุตฺตํ โหติ ๑

ทางเป็นเครื่องอันบุคคลพึงถึงแห่งสิกขา ชื่อว่า สิกขาบท.

ความว่า “อุบายแห่งความได้สิกขา (ชื่อว่า สิกขาบท).”

อีกอย่างหนึ่ง มีคำอธิบายว่า “ธรรมชาติเป็นมฺล คือ เป็นที่อาศัย เป็นที่ตั้ง (แห่งสิกขา) (ชื่อว่า สิกขาบท).

เมถุนวิรติยา เมถุนสํวรส**เสตํ** อธิวจัน ๑

คำว่า สิกขาบท นั้น เป็นชื่อแห่งความสำรวมจากเมถุน เพราะเว้นจากเมถุน.

เมถุนสังวร หิ ตทญญเสถ สิกขาสงฆาตานิ สิวีสสนาฆานามคคธมมานิ วุตตตถวเสณ ปทตตา อธิ “สิกขาปทนต์ อธิปะโต ฯ”
จริงอยู่ เมถุนสังวร ท่านประสงค์เอาว่า “สิกขาปท” ใน(บทว่า สิกขาปท) นี้
เพราะเป็นทางเครื่องถึงแห่งธรรม คือ ศีล วิปัสสนา ฌาน และมรรค กล่าวคือสิกขา อื่นจาก(เมถุนสังวร)นั้น
ด้วยอำนาจแห่งเนื้อความดังกล่าวแล้ว.

ออยถ อตโถ สิกขาปทวิภังเก วุตตนเยน เวทิตพโพ ฯ

ก็แล เนื้อความนี้ ฟังทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในวิภังค์แห่งสิกขาปท.

อปิจ ตทตถทีปิกิ **วจนมปิ** “สิกขาปทนต์ เวทิตพโพ ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง แม้คำที่แสดงวิภังค์แห่งสิกขาปทนต์ ก็ฟังทราบว่า “เป็นสิกขาปท.”

วุตตมปิ เจต “สิกขาปทนต์ โย ตตถ **นามกาโย ปทกาโย นิจุตติกาโย พยญชนกาโยติ** ฯ”

จริงอยู่ (ในมหาอรธกถา พระอรธกถาจารย์) ก็กล่าวคำนี้ว่า

“บรรดา(หมวด)เหล่านั้น หมวดนาม หมวดปท หมวดภาษา หมวดพยัญชนะ อันใด, (อันนั้น)ชื่อว่าสิกขาปท.”

ถวา ยถา “อนภิชฌา ธมมปทนต์ วุตเต, [262] “อนภิชฌา เอโก ธมมโกฏฐาสติ **อตโถ** โหติ

เอวมิชาปี “สิกขาปทนต์, “สิกขาโกฏฐาสติ สิกขาย เอโก ปเทโสตีปี **อตโถ** เวทิตพโพ ฯ”

อีกประการหนึ่ง (เมื่อพระผู้มีพระภาค)ตรัสว่า “อนภิชฌา เป็นธรรมปท”

ย่อมมีเนื้อความว่า “อนภิชฌา เป็นส่วนธรรมอันหนึ่ง” ซ้อนฉันใด,

แม้ในที่นี้ก็ฉันนั้น, (เมื่อท่านกล่าว)ว่า “สิกขาปท”,

ฟังทราบเนื้อความว่า “ส่วนแห่งสิกขา คือประเทศอันหนึ่งแห่งสิกขา” ดังนี้ ก็ได้.

[ประโยชน์แห่งการบัญญัติสิกขาปท ๑๐ อย่าง]

“ทส อตถวเส ปฏิจจาติ ทส การณวเส สิกขาปทปปลญตติเหตุอริคณินเย หิตวิเสเส ปฏิจจ อากम्म อารพภ ฯ”

หลายบทว่า ทส อตถวเส ปฏิจจ มีความว่า จักอาศัย คือ มุ่งหมาย ปราบปรามอำนาจแห่งเหตุ

คือประโยชน์เกื้อกูลพิเศษ ๑๐ อย่าง ที่จะพึงได้รับ เพราะเหตุบัญญัติสิกขาปท.

“ทสนนํ หิตวิเสसानํ นิปปตตี สมปสสมาโนติ วุตตํ โหติ ฯ”

มีคำอธิบายว่า “เล็งเห็นความสำเร็จแห่งประโยชน์พิเศษ ๑๐ อย่าง.”

อิทานิ เต ทส อตถวเส ทสเสนโต “สงฆสสุฏฐายาติอาทิมาห ฯ”

บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงอำนาจประโยชน์ ๑๐ อย่างนั้น จึงตรัสคำว่า สงฆสสุฏฐาย เป็นต้น.

[อธิบายประโยชน์ของการบัญญัติสิกขาปท ๑๐ อย่าง]

ตตถ สงฆสสุฏฐตา นาม สงฆสสุ สสุฏฐาโว ฯ

บรรดา(อำนาจประโยชน์ ๑๐ อย่าง)นั้น ที่ชื่อว่า ความเห็นชอบของสงฆ์ ได้แก่ข้อที่สงฆ์ยอมรับว่าดี.

“สุฎฐุ เทวาติ อาคตฎฐาเน วีย สุฎฐุ ฆนเตติ วจนสมปฏิจฉภาโว ฯ”

คือข้อที่สงฆ์รับพระดำรัสว่า “ติละ พระเจ้าข้า” เหมือนในอาคตสถานที่ว่า “ติละ สมมติเทพเจ้า!”

โย จ ตถาคตสส วจนั สมปฏิจฉติ, ตสส ตั ทีฆรตตํ ทิตาย สุขาย โหติ ฯ

จริงอยู่ ภิกษุใด ยอมรับพระดำรัสของพระตถาคตเจ้า,

(การยอมรับพระดำรัส)นั้นของ(ภิกษุ)นั้น ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ตลอดกาลนาน.

ตสฺมา “สงฆสส ‘สุฎฐุ ฆนเตติ มม วจนสมปฏิจฉนตถํ ปญญาเปสฺสามิ อสมปฏิจฉเน อาทินว สมปฏิจฉเน จ อานิสํสํ ทสฺเสตฺวาน พลกาเรน อภิกวิตฺวาติ เอตมตถํ อาวิกโรนโต อาท “สงฆสุฎฐุตฺยาติ ฯ”

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงทำให้แจ้งซึ่งเนื้อความนี้ว่า

“เราจักแสดงโทษในความไม่ยอมรับ และอานิสงส์ในความยอมรับ แล้วจึงบัญญัติ (สิกขาบท)

เพื่อให้สงฆ์ยอมรับคำของเราว่า ‘ติละ พระเจ้าข้า!’ จักไม่ข่มขืนบัญญัติ โดยกดขี่” จึงตรัสคำว่า สงฆสุฎฐุตฺยาติ เป็นต้น.

“สงฆฆาสุตฺยาติ สงฆสส ฆาสุภาวาย. “สหชีวิทฺยาติ สุขวิหารตฺยาติ **อตฺโถ** ฯ”

บทว่า สงฆฆาสุตฺยาติ คือ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์. อธิบายว่า “เพื่อประโยชน์แก่ความอยู่เป็นสุข ด้วยความเป็นอยู่ร่วมกัน.”

“ทุมมงฺกุนิ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายาติ ทุมมงฺกุนาม **ทุสฺสีลปุคฺคลา**.

เย มงฺกุตํ อาปาทียมานาปิ ทุกฺเคน อาปชฺชนติ, วิตฺติกมํ กโรนฺตา วา กตฺวา วา น ลชฺชนติ. เตสํ นิคฺคหตฺถาย ฯ”

หลายบทว่า ทุมมงฺกุนิ ปุคฺคลานํ นิคฺคหาย ความว่า บุคคลผู้ทุศีล ชื่อว่าบุคคลผู้เก้อยาก.

ภิกษุเหล่าใด แม้อันภิกษุทั้งหลายจะให้ถึงความเป็นผู้เก้อ ย่อมถึงได้โดยยาก, กำลังกระทำการละเมิดหรือกระทำแล้ว ย่อมไม่ละอาย. เพื่อประโยชน์แก่อันข่มภิกษุเหล่านั้น.

เต หิ, สิกฺขาปเท อสฺติ, กิ ตุมฺเหติ ทิฏฺฐิ, กิ สุตํ, กิ อมฺเหติ กตํ, กตมฺสมิ วตฺถุสมิ กตมํ อาปตฺตี อาโรเปตฺวา อมฺเห นิคฺคณฺหาถาติ สงฺฆํ วิเหฐฺสฺสนฺติ.

สิกฺขาปเท ปน สติ, เต **สงฺโฆ** สิกฺขาปทํ ทสฺเสตฺวา รมฺเมน วินฺเยน สตฺถุ สาสเนน นิคฺคเหสฺสนฺติ ฯ”

เตน วุตฺตํ “ทุมมงฺกุนิ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายาติ ฯ”

จริงอยู่ ภิกษุเหล่านั้น เมื่อสิกขาบทไม่มี จักเบียดเบียนสงฆ์ด้วยถ้อยคำว่า

“เรื่องอะไรที่พวกท่านเห็นมาแล้ว, เรื่องอะไรที่พวกท่านได้ฟังมาแล้ว, สิ่งอะไรที่พวกข้าพเจ้าทำแล้ว,

พวกท่านยกอาบัติไหนในเพราะวัตถุอะไร ข้นข่มพวกข้าพเจ้า.”

ก็เมื่อสิกขาบทมีอยู่, สงฆ์จักอ้างสิกขาบทแล้วข่มภิกษุพวกนั้น โดยธรรม โดยวินัย โดยสัตตสุตฺตศาสนา.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “เพื่อข่มเหล่าบุคคลผู้เก้อยาก.”

“เปสฺลานํ ภิกฺขุณิ ฆาสุวิหารายาติ [263] เปสฺลานํ ภิกฺขุณิ ฆาสุวิหารตฺยาติ ฯ”

หลายบทว่า เปสฺลานํ ภิกฺขุณิ ฆาสุวิหารายาติ คือ เพื่อประโยชน์แก่ความอยู่ผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก.

ปิยสีลา ทิ ภิกขุ กตตพพากตตพพํ สวชชานาวชชํ เวลํ มริยาทํ อชานนตา สิกขาตตยปาริปุริยา ฆฎมานา สนนทิกฐมานา^๑ กิลมนติ อุพพาพหา โหนติ.

กตตพพากตตพพํ ปน สวชชานาวชชํ เวลํ มริยาทํ ญตวา สิกขาตตยปาริปุริยา ฆฎนตา น กิลมนติ น อุพพาพหา โหนติ ฯ
จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก ไม่รู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สิ่งที่มีโทษและไม่มีโทษ ขัดค้นเขตแดน พยายามอยู่ เพื่อความบริบูรณ์แห่งไตรสิกขา เมื่อสงสัยอยู่ ย่อมลำบาก ย่อมรำคาญ.
แต่ครั้นรู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สิ่งที่มีโทษและไม่มีโทษ ขัดค้นเขตแดนแล้ว พยายามอยู่เพื่อความสมบูรณ์แห่งไตรสิกขา ย่อมไม่ลำบาก ย่อมไม่รำคาญ.

เตน เนสํ สิกขาปทปญญาปนา ผาสุวิหาราย สํวตตติ ฯ

เพราะเหตุฉะนั้น การบัญญัติสิกขาบท จึงเป็นไปเพื่อความอยู่ผาสุกของภิกษุเหล่านั้น.

โย วา ทุมมงฺกุนํ นิคฺคโห เสว เอเตสํ ผาสุวิหารโ

อีกอย่างหนึ่ง ความข่มบุคคลผู้เก้อยากทั้งหลายนั้นนั่นแล เป็นความอยู่ผาสุกแห่งภิกษุเหล่านั้น.

ทุสสีลปุกฺคเล นิสสาย ทิ อุโปสโถ น ติกฺขุติ, ปวารณา น ติกฺขุติ, สงฺขมฺมานิ นปฺวตตฺนติ, สามคฺคิ น โหติ ฯ

ด้วยว่า อุโบสถ ย่อมดำรงอยู่ไม่ได้, ปวารณาย่อมดำรงอยู่ไม่ได้, สังฆกรรมทั้งหลายย่อมเป็นไปไม่ได้, ความสามัคคีย่อมมีไม่ได้, เพราะอาศัยเหล่าบุคคลผู้ทุศีล.

ภิกขุ อนนฺกคฺคา อุทฺเทสปริปุจฺจาภมฺมฐานาทีนํ อนฺยุยฺยชิตฺตํ น สกฺโกนฺติ ฯ

ภิกษุทั้งหลายมีอารมณ์เป็นหนึ่งไม่ได้ ย่อมไม่สามารถประกอบตามซึ่งอุเทศ ปฏิจฺจนา และกรรมฐานเป็นต้น.

ทุสสีเลสุ ปน นิคฺคหิตฺเตสุ, สพฺโพปิ อยํ อุพฺททโว น โหติ. ตโต เปสฺลา ภิกขุ ผาสุ วิหรนฺติ ฯ

ก็เมื่อเหล่าบุคคลผู้ทุศีลถูกข่มเสียแล้ว อุปุทฺทเวแม้ทั้งหมดนี้หาไม่. เมื่อนั้นพวกภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักย่อมอยู่เป็นผาสุก.

เอวํ “เปสฺลानํ ภิกขุณํ ผาสุวิหารายาติ เอตถ ทฺวิธา อตฺโถ เวทิตฺตพฺโพ ฯ

ในคำว่า เพื่อความอยู่เป็นผาสุกของภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก นี้ บัณฑิตพึงทราบอธิบายโดย ๒ นัย ด้วยประการฉะนี้.

“ทีฏฺฐมฺมิกานํ อาสวานํ สํวรายาติ ทีฏฺฐมฺมิกา อาสวา นาม อสํเว ฐิตฺเตน ตสฺมีเยว อตตภาเว ปตตพฺพา

ปาณิปฺปหาร ทนฺทปฺปหาร หตฺตจฺเฉท ปาทจฺเฉท อกิตฺตอยสฺวิปฏิสาราทโย ทฺกฺขวิเสสา ฯ

อิตติ อิมํสํ ทีฏฺฐมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย ปิชาณาย อาคมนมคฺคกณายาติ อตฺโถ ฯ

คำว่า เพื่อป้องกันอาสวะทั้งหลาย อันเป็นไปในปัจจุบัน อธิบายว่า

ทุกขพิเศษ มีการประหารด้วยฝ่ามือ ประหารด้วยท่อนไม้ ตัดมือตัดเท้า ความเสียชื่อเสียง ความเสื่อมยศ และความเดือดร้อนเป็นต้น อันบุคคลผู้ตั้งอยู่ในความไม่สังวร จะพึงถึงในอิตตภาวนี้นั้นเทียว ชื่อว่า อาสวะอันเป็นไปในปัจจุบัน.

เพื่อป้องกัน คือปิดกั้นทางมาแห่งอาสวะ อันเป็นไปในปัจจุบันเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้.

๑ สนนทิกฐมานาติ ภเวยฺย ทิทฺถ สํเสยฺยติ ธาตุโต นิปฺพนนฺตตา ปรีโยนทฺธตฺตีอาทิสฺส นหธาตุ วิย ฯ

“สมปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิจาตยาติ สมปรายิกา อาสวา นาม อสฺวเร ฐิตฺเตน กตปาปกมมุลกา

สมปราเย นรกาทีสุ ปตตพพา **ทุกขวิเสสา** เตสํ ปฏิจาตตถาย ฯ “ปฏิบัติปสมนตถาย วูปสมนตถายาติ วุตตํ โหติ ฯ

คำว่า เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลาย อันเป็นไปในสัมปรายภพ มีความว่า ทุกข์พิเศษ มีบาปกรรมที่ตนกระทำแล้วเป็นมูล

อันบุคคลผู้ตั้งอยู่ในความไม่สังวร จะพึงถึงในนรกเป็นต้นในสัมปรายภพ ชื่อว่าอาสวะ อันเป็นไปในสัมปรายภพ.

เพื่อประโยชน์แก่การกำจัด.

มีคำอธิบายว่า “เพื่อประโยชน์แก่การระงับ คือเพื่อประโยชน์แก่การเข้าสงบ (อาสวะอันเป็นไปในสัมปรายภพเหล่านี้).

“อปฺปสนฺนํ [264] วา ปสาทายาติ สิกขาบทปฺปญฺญตฺติยา ทิ สติ,

สิกขาบทปฺปญฺญตฺติ ญตฺวา วา ยถาปญฺญตฺตํ ปฏิปชฺชมาเน ภิกขุ ทิสฺวา วา เยปิ อปฺปสนฺนา **ปณฺทิตมนุสฺสา**

“เต, **ยานิ** วต โลก มหาชนสฺส รชชนทฺสสนฺมยุหนฺนุสฺสาณานิ, เตหิ อิม **สมณฺา** สกฺยปฺตฺติยา อารกา วิรตา วิหรนฺติ,

ทุกกรํ วต กโรนฺติ, ภาริยํ วต กโรนฺตีติ ปสาทํ อापชฺชนฺติ, วินยปิฎกเก โปตถกํ ทิสฺวา มิจฺฉาทิฎฺฐิตฺเวทํ พฺราหฺมโณ วิย ฯ

เตน วุตตํ “อปฺปสนฺนํ วา ปสาทายาติ ฯ

ชื่อว่า อปฺปสนฺนํ วา ปสาทาย มีความว่า

เมื่อมีสิกขาบทบัญญัติ, มนุษย์ผู้บัณฑิตทั้งหลาย แม้ไม่เลื่อมใส

ได้ทราบสิกขาบทบัญญัติ หรือได้เห็นภิกษุทั้งหลายปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติ ย่อมถึงความเลื่อมใสว่า

“(อารมณฺ์)เหล่าใดหนอ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ความขัดเคือง และความลุ่มหลง ของมหาชน ในโลก, สมณศากยบุตรเหล่านี้ ย่อมเป็นผู้เว้นไกลจาก(อารมณฺ์)เหล่านั้นอยู่ได้. พวกเขาทำกิจที่ทำได้ยากหนอ ทำกิจที่หนักหนอ” ดังนี้

ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า อปฺปสนฺนํ วา ปสาทาย.

“ปสนฺนํ วา ภฺยโยภาวยาติ เยปิ สาสเน ปสนฺนา **กุลปฺตฺตา**, เตปิ สิกขาบทปฺปญฺญตฺติ วา ญตฺวา

ยถาปญฺญตฺตํ ปฏิปชฺชมาเน ภิกขุ วา ทิสฺวา

“อโห อยฺยา ทฺกกรการิโน, **เย** ยาวชีวํ เอกภตฺตํ พฺรหฺมจริยํ วินยสํวรํ อนุปาเลนฺตีติ ภฺยโย ภฺยโย ปสฺสีทนฺติ ฯ

เตน วุตตํ “ปสนฺนํ วา ภฺยโยภาวยาติ ฯ

ชื่อว่า ปสนฺนํ วา ภฺยโยภาวยา มีความว่า กุลบุตรทั้งหลายแม้เลื่อมใสในพระศาสนา ได้ทราบสิกขาบทบัญญัติ

หรือได้เห็นภิกษุทั้งหลายปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้ ย่อมเลื่อมใสยิ่งๆ ขึ้นไปว่า

“พระผู้เป็นเจ้าของเหล่าใด ตามรักษาวินัยสังวรอันเป็นพรหมจรรย์ มีกัฏฐเวลาเดียว ตลอดชีวิต

พระผู้เป็นเจ้าของเหล่านั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้ยาก น่าชื่นชม”.

ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ปสนฺนํ วา ภฺยโยภาวยา.

[พระสังฆกรรม ๓ อย่าง]

“สทฺธมฺมญฺฐิตฺติยาติ ติวโร **สทฺธมฺโม** “ปริยตฺติสทฺธมฺโม ปฏิตฺติสทฺธมฺโม อธิคมสทฺธมฺโมติ ฯ

ชื่อว่า สทฺธมฺมญฺฐิตฺติยา มีความว่า สังฆกรรมมี ๓ อย่าง คือ “ปริยตฺติสังฆกรรม ๑ ปฏิตฺติสังฆกรรม ๑ อธิคมสังฆกรรม ๑”

ตตฺถ ปิฎกตฺตยสงฺคหิตํ สทฺทปิ **พฺุทฺทวณฺํ** ปริยตฺติสทฺธมฺโม นาม ฯ

บรรดาสังฆกรรม ๓ อย่างนั้น พระพุทธพจน์ แม้ทั้งสิ้น ที่ท่านรวบรวมไว้ว่าพระไตรปิฎก ชื่อว่าปริยตฺติสังฆกรรม.

“เตรส ชุตตคคณา, จุททส ขนชกวัตตานิ, เทวอสีติ มหาวตตานิ, สีลสมาธิวิปัสสนาติ **อัย** ปฏิปัตติสททมโม นาม ฯ (พระสังฆธรรม)นี้ คือ “ชุตตคคณ ๑๓, ขันชกวัตร ๑๔, มหาววัตร ๘๒, สีลสมาธิและวิปัสสนา” ชื่อว่าปฏิบัติสังฆธรรม.

“จตตารโ อริยมคคา, จตตาริจ สามณญผลานิ, นิพพานญจาติ **อัย** อธิคมสททมโม นาม ฯ พระสังฆธรรมนี้ คือ “อริยมรรค ๔ สามัญผล ๔ นิพพาน ๑” ชื่อว่าอธิคมสังฆธรรม.

โส สฟโพปิ, ยสมา สิกขาปทปญญตติยา สติ, **ภิกขุ** สิกขาปทญจ ตสส วิงคญจ ตทตลโชนตถ์ อณญญจ พุททวจนั ปริยาปุณนติ. ยถาปญญตตถจ ปฏิปชชมานา ปฏิปัตติ ปุเรตวา ปฏิปัตติยา อธิคนตพพ์ โลกุตตรธมม์ อธิคจณนติ. ตสมา สิกขาปทปญญตติยา [265] จิรฐฐิติโก โหติ ฯ เตน วุตตํ “สททมมฐฐิตติยาติ ฯ

เมื่อมีสิกขาบทบัญญัติ, ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเล่าเรียนสิกขาบทและวิภังค์แห่งสิกขาบทนั้น และเล่าเรียนพระพุทธรวจนะอื่น เพื่อส่องความแห่งสิกขาบทและวิภังค์นั้นให้กระจ่าง

และเมื่อปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้ ยิ่งความปฏิบัติให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมบรรลุโลกุตตรธรรมที่ตนจะพึงบรรลุได้ด้วยความปฏิบัติ,

เพราะเหตุนั้น (สังฆธรรม)แม้ทั้งสิ้นนั้น จึงชื่อว่าเป็นสภาพมีความตั้งอยู่ยั่งยืน ก็ด้วยสิกขาบทบัญญัติ.

ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า สททมมฐฐิตติยา.

“วินยานุคคหยาติ สิกขาปทปญญตติยา หิ สติ,

“สังวรวินโย จ ปหานวินโย จ สมถวินโย จ ปญญตติวินโย จาติ จตฺพุทฺธิโรปิ **วินโย** อนุคคหิตโต โหติ อุปตถมภิตโต สุตถมภิตโต ฯ เตน วุตตํ “วินยานุคคหยาติ ฯ

ชื่อว่า วินยานุคคหาย มีความว่า จริงอยู่ เมื่อมีสิกขาบทบัญญัติ,

วินัยทั้ง ๔ อย่าง คือ “สังวรวินัย ปหานวินัย สมถวินัย และบัญญัติวินัย” ย่อมเป็นอันได้อนุเคราะห์ คืออุปถัมภ์ค้ำชูเป็นอันดี.

ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า วินยานุคคหาย

สพพาเนว เจตานิ **ปทานิ** “สิกขาปทํ ปญญาเปสสามิติ อิมินา วจเนน สทธี โยเชตพพานิ ฯ

กับเหล่านั้นทั้งหมดแล พึงประกอบกับคำนี้ว่า “เราจักบัญญัติสิกขาบท.”

ตตรายิ **ปฐมปจฉิมปทโยชณา** “สงฆสสุฏฺฐตย สิกขาปทํ ปญญาเปสสามิ ฯเปฯ วินยานุคคหาย สิกขาปทํ ปญญาเปสสามิติ ฯ

ประกอบบทต้นและบทสุดท้าย ในบรรดา(บท)เหล่านั้นดังนี้ว่า

“เราจักบัญญัติสิกขาบท เพื่อความเห็นชอบของสงฆ์ ฯลฯ เราจักบัญญัติสิกขาบท เพื่อความอนุเคราะห์วินัย.”

อปิเจตถ “ยิ **สงฆสสุฏฺฐ** ตํ สงฆฆาสุ, ยิ **สงฆฆาสุ** ตํ ทุมมงฺกุนิ ปุคคลานิ นิคคหยาติ เอวํ สงขลิกนยิ

“ยิ **สงฆสสุฏฺฐ** ตํ สงฆฆาสุ, ยิ **สงฆสสุฏฺฐ** ตํ ทุมมงฺกุนิ ปุคคลานิ นิคคหยาติ เอวญจ เอเกกปทมูลกํ ทสภขตตุํ โยชนํ กตวา **ยิ** วุตตํ ปริวาเร”

อีกประการหนึ่ง (พระผู้มีพระภาค)(ทรงทำ)สังขลิกนัยอย่างนี้ว่า

“ความเห็นชอบแห่งสงฆ์อันใด อันนั้นเป็นความสำราญแห่งสงฆ์, ความสำราญแห่งสงฆ์อันใด อันนั้นเพื่อข่มบุคคลทั้งหลายผู้เกื้ออก” และทรงทำวิธีประกอบ มีบทหนึ่งๆ เป็นหลัก บทละ ๑๐ หน อย่างนี้ว่า

“ความเห็นชอบแห่งสงฆ์อันใด อันนั้นเป็นความสำราญแห่งสงฆ์, ความเห็นชอบแห่งสงฆ์อันใด อันนั้นเพื่อข่มบุคคลทั้งหลายผู้เกื้อ
ยาก” แล้วตรัสคำใดไว้ในคัมภีร์บริวารว่า

“อตถสโต ธรรมสโต เทว นินฺนิตฺตานิ จ
จตตารี จ ญาณสทานิ อตถวเส ปกรณติ

“ในปกรณ์ว่าด้วยอำนาจประโยชน์ มีอรรถ (ผล) ๑๐๐
มีธรรม (เหตุ) ๑๐๐ มีนินฺนิตฺต (ภาษา) สำหรับกล่าว ๒๐๐
และมีญาณ ๔๐๐”

ติ สัพพ เวทิตัพพ ๑

คำนั้นทั้งหมด พึงทราบ ในบทว่า สงฺฆสฺสภูตฺตํ เป็นต้น.

ติ ปเนตฺ ยสฺมา ปริวาเรเว อวิภวิสสตี ตสฺมา อิธ น วณฺณิตฺตตี ๑

แต่คำนั้นแหละ จักมีแจ้งในคัมภีร์บริวารนั่นเอง เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่พรรณนาไว้ในที่นี้แล้ว.

[ทรงบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบท]

เอวํ สิกขาปทฺตฺตํ อานิสฺสํ ทสฺเสตฺวา ตสฺมี สิกขาปเท ภิกฺขุเท กตฺตพฺพกิจฺจํ ทีเปโนโต

“เอวณฺจ ปน ภิกฺขเว อิมํ สิกขาปทํ อุกฺกมฺมิตฺตํ อาท ๑

(พระผู้มีพระภาค) ครั้นทรงแสดงอานิสฺสํแห่งการบัญญัติสิกขาบทไว้เช่นนั้นแล้ว เมื่อจะทรงชี้แจงกิจที่ภิกษุทั้งหลายควรทำ
ในสิกขาบทนั้น จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็แล พวกเธอพึงแสดงสิกขาบทนี้ขึ้นอย่างนี้.”

กิตฺติ วุตฺตํ โหตี ๑

“พระองค์ตรัสอธิบายไว้อย่างไร?”

“ภิกฺขเว อิมํ ปน มยา อิติ สนฺทสฺสิตานิสฺสํ สิกขาปทํ เอวํ ปาฎิโมกฺขทฺตํ

[266] อุกฺกมฺมิตฺตํ จ ปริยาปุณฺณียาย จ ธาเรยฺยาย จ อณฺเวยสฺสจ วาเจยฺยาย ๑

ตรัสอธิบายไว้ดังนี้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็แล พวกเธอพึงแสดง พึงเล่าเรียน พึงทรงจำ และพึงบอก
แก่บุคคลเหล่านั้น ซึ่งสิกขาบทนี้ คือที่มีอานิสฺสอันเราแสดงอย่างนี้ ในปาฎิโมกฺขทฺตํอย่างนี้.”

อตฺตเรกานยนฺตฺโต หิ เอตฺถ จสทฺโท, เตนายนฺตฺโต อานีโต โหตีติ ๑

จริงอยู่ จ ศัพท์ในคำว่า เอวณฺจ ปน นี้ มีการนำเนื้อความเกินมาเป็นอรรถ, เพราะฉะนั้น เนื้อความนี้ ย่อมเป็นอันท่านนำมา
แล้ว.

อิทานิ ยํ วุตฺตํ “อิมํ สิกขาปทฺตํ ตํ ทสฺเสนโต “โย ปน ภิกฺขุ เมถุนํ รมฺมํ ปฏฺฐิสฺสเวยฺย, ปาราชิกโก โหตี อสฺวาโสตี อาท ๑

บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงแสดงคำที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “สิกขาบทนี้” จึงตรัสว่า

“อนึ่ง ภิกษุใด พึงเสพเมถุนธรรม, (ภิกษุนี้) ย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.”

เอวํ มุลฺลจฺเจชฺชวเสน ทพฺหํ กตฺวา ปฐมปาราชิกเก ปณฺณุตฺเต, อปรมฺปิ อนฺุปฺปณฺณุตฺตตฺตํ มกฺกภูวิตฺตํ อุกฺกมฺมิตฺตํ ๑

เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติปฐมปาราชิก ให้มันเข้า ด้วยอำนาจมุลเฉทอย่างนี้แล้ว,
เรื่องถึงตัวเมีย แม่อื่นอีก ก็เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์แก่อนุบัญญัติ.

ตสฺสอุปตฺติทีปนตถเมตํ วุตฺตํ “เอวณจิทํ ภควตา ภิกฺขุณฺโณ สิกฺขาบทํ ปณฺญตฺตํ โหติติ ฯ

เพื่อแสดงเรื่อง(สิ่งตัวเมีย)ที่เกิดขึ้นนั้น (พระธรรมสังคาคหเถระทั้งหลาย) จึงได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า
“ก็สิกขาบทนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้วแก่ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้.”

ตสฺสโต “ภควตา ภิกฺขุณฺโณ อิทํ สิกฺขาบทํ เอว ปณฺญตฺตํ โหติ จ อิทยจ อณฺเณ วตฺถุ อุกฺกปาทีติ ฯ

อธิบายความแห่งคำนี้ว่า “สิกขาบทนี้ย่อมเป็นอัน(พระผู้มีพระภาค)ทรงบัญญัติแล้วอย่างนี้ แก่ภิกษุทั้งหลาย
และเรื่องอื่นนี้ ก็ได้เกิดขึ้นแล้ว.”

ปฐมปณฺญตฺติกา นิฏฺฐิตา ฯ

จบ ปฐมบัญญัติกา.

อนุบัญญัติปฐมปาราชิกเรื่องทีหนึ่ง

[เรื่องลึงตัวเมีย]

อิทานิ, ยนต์ อถณ วตถุ อุปปนน์, ตํ ทสเสตุํ “เตน โข ปน สมเยนาติอาทิมหา ฯ

บัดนี้ เพื่อแสดงเรื่องอื่นที่เกิดขึ้น พระธรรมสังคาคหเถระทั้งหลาย จึงได้กล่าวคำเป็นต้นว่า เตน โข ปน สมเยน.

ตตรายํ อนุตตานปทวณณา ฯ

ในคำว่า เตน โข ปน สมเยน เป็นต้นนั้น มีการพรรณนาบทที่ยังไม่กระจ่างดังต่อไปนี้:-

“มกกุฏี อามิเสนาติ

มหาวเน ภิกขุณฺเฑ ขนติเมตตาทิคุณฺณภาเวน นิราสงกจิตตา พหุ มิคโมรกุฏกุฏมกกุฎาทโย **ติรัจฉานา** ปธานาคารภูฐานิสฺสู วิจรนติ ฯ

สองบทว่า มกกุฏี อามิเสน ความว่า จำพวกสัตว์ติรัจฉานเป็นอันมาก มีเนื้อ นกยูง ไก่ และลิง เป็นต้น ไม่มีความคิดระแวงรังเกียจ เพราะอาณาภาพแห่งคุณมีขันติและเมตตาเป็นต้น ของภิกษุทั้งหลาย ในป่ามหาวัน ย่อมเที่ยวไป ณ ที่เรือนบำเพ็ญเพียรเพียร.

“ตตถ เอกํ มกกุฏี อามิเสน ยาคุภตตชชชกาทินา อุปลาเปตวา สงคณฺหิตวาติ วุตตํ โหติ ฯ

มีคำอธิบายว่า “(ภิกษุใดรูปหนึ่ง) เอาอามิส มีข้าวต้ม ข้าวสวย และของเคี้ยว เป็นต้น ล่อ คือสงเคราะห์นางลิงตัวหนึ่ง ในบรรดา(สัตว์ติรัจฉานเป็นต้น)เหล่านั้น.”

“ตสฺสาติ ภูมมวณฺเฑ ฯ

บทว่า ตสฺสา เป็นสัตว์มีวิภัตติ.

“ปฏฺฐิสฺวาติ ปจฺจปฏฺฐิสฺวาโน โหติ ฯ

บทว่า ปฏฺฐิสฺวาติ ความว่า ย่อมเป็นผู้เสพมาก.

ปจฺจตเถ วตตมานวณฺเฑ ฯ

วัตตมานาวินภัตติ ย่อมลงในอรรถว่า ปจฺจ (คือมาก).

“โส ภิกขุติ โส เมถุนธมฺมปฏฺฐิสฺวานโก ภิกขุ ฯ

สองบทว่า โส ภิกขุ ได้แก่ ภิกษุผู้เสพเมถุนธรรมนั้น.

“เสนาสนจาริกํ อาหิณฺชนตาติ เต **ภิกขุ** อาคนตุกา พุทฺทสฺสนาย อาคตา ปาโตว อาคนตุภตตานิ ลภิตวา กตภตตกิจจา

“ภิกขุณฺเฑ นิवासณฺฐานานิ ปสฺสิสฺสามาติ วิจฺจิสฺสุ ฯ

สองบทว่า เสนาสนจาริกํ อาหิณฺชนตา ความว่า ภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้น มาเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้อาคันตุกภัตแต่เข้าตรูทำภัตกิจเสร็จแล้ว ชักชวนกันว่า “พวกเราจักดูสถานที่อยู่ภิกษุทั้งหลาย” แล้วก็เที่ยวไป.

เตน วุตตํ “เสนาสนจาริกํ [267] อาหิณฺชนตาติ ฯ

เพราะเหตุนี้ พระธรรมสังคาคหเถระทั้งหลายจึงกล่าวว่า เสนาสนจาริกํ อาหิณฺชนตา.

[ลิงตัวเมียแสดงของลับแก่ภิกษุอาคันตุกะ]

“เอน เต ภิกขุ เตนุปลสงกมิตี **ตริจฉานคตา** นาม เอกภิกขุณา สหธิ วิสสาสึ กตวา อญญेषุปี ตาทิสญญเวว จิตตํ อุปปาเทนติ ฯ
หลายบทว่า เอน เต ภิกขุ เตนุปลสงกมิตี มีความว่า ธรรมดา สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ครั้นได้ทำความคุ้นเคยกับภิกษุรูปหนึ่งแล้ว
ก็ยังคงความคิดเช่นนั้นนั่นเอง ให้เกิดขึ้น แม้ในภิกษุเหล่าอื่นด้วย.

ตสมมา สา **มกกุฏี**, เอน เต ภิกขุ, เตนุปลสงกมิตี. อุปสงกมิตวา อตตโน วิสสาสิภิกขุสเสว เตสมปิ ตํ วิการํ ทสเสสิ ฯ
เพราะฉะนั้น ลิงตัวเมียนั้น จึงได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น จนถึงที่อยู่,
ครั้นแล้ว ก็ได้แสดงวิการนั้นแก่ภิกษุเหล่านั้น เหมือนกับแสดงแก่ภิกษุที่ตนคุ้นเคยฉะนั้น.

“เฉปปนติ นงคภูฏี ฯ

บทว่า **เฉปปี** แปลว่า หาง.

“โอททิสิตี” อภิมุขํ ฐเปสิ ฯ

บทว่า **โอททิสิตี** แปลว่า วางไว้ตรงหน้า.

“นิमितตมปิ อกาสิตี เอน นียาเมน ยาย กิริยาย เมถุนาธิปปายํ เต ชานนติ, ตํ อกาสิตี **อตโถ** ฯ

สองบทว่า **นิमितตมปิ อกาสิตี** ความว่า (ภิกษุอาคันตุกะ)เหล่านั้น ย่อมรู้ความต้องการเมถุน
ด้วยความกำหนดอย่างไร ด้วยกิริยาอย่างไร, (ลิงตัวเมียนั้น) ก็ได้ทำ(นิमित)นั้น (ด้วยความกำหนดและกิริยานั้นๆ).

“โส ภิกขุติ ยสสายํ วิหาโร ฯ

สองบทว่า **โส ภิกขุ** ความว่า นี่เป็นวิหาร (ที่อยู่) ของ(ภิกษุ)ใด, (ภิกษุนั้น) ย่อมเสพเมถุนธรรมในลิงตัวเมียนี้ ไม่ต้องสงสัยแล.

“เอกมนตํ นิลียีสูติ เอกสมิ โอกาเส ปฏิจฉนนา อจฉิสฺสุ ฯ

สองบทว่า **เอกมนตํ นิลียีสูติ** ความว่า (ภิกษุอาคันตุกะ)เหล่านั้น ได้แอบซ่อน ณ โอกาสแห่งหนึ่ง.

“สจจํ อาวุโสติ สโหมคหิโต” โจโร วีย ปจจกขํ ทิสวา โจทิตตตา “กึ วา มยา กตุนติอาทีนิ วตตุํ อสกโกนโต “สจจํ อาวุโสติ อาห ฯ

สองบทว่า **สจจํ อาวุโส** ความว่า

(ภิกษุรูปนั้น) เพราะ(ถูกพวกภิกษุอาคันตุกะ)เห็น(กรรมที่เธอทำนั้น)อย่างประจักษ์ตาแล้วทักท้วงขึ้น

เหมือนจับใจได้พร้อมกับของกลาง เมื่อไม่สามารถจะพูดคำเป็นต้นว่า “ผมทำกรรมชั่วอะไรหรือ?” จึงพูดรับว่า “จริง ขอรับ!”

“นनु อาวุโส ตเถว ตํ โหตีตี อาวุโส ยถา มนุสสิตติยา นनु ตริจฉานคตติถียาปี ตํ **สิกขาบทํ** ตเถว โหตี ฯ

หลายบทว่า **นनु อาวุโส ตเถว ตํ โหตี** ความว่า

คุณ! แม้ในเพราะสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย สิกขาบทนั้น ย่อมเป็นเหมือนในหญิงมนุษย์มิใช่หรือ.^๔

๑ ปาฬิมปน โอททิตติ ทิสสตี ฯ

๒ บาลีเป็น โอททิตติ แปลว่า แอน, แต่ง.

๓ โอฒ ทรัพย์

๔ คุณ! เมื่อภิกษุสุทินเสพเมถุนธรรมในหญิงมนุษย์ สิกขาบท ย่อมมีฉันใด,

เมื่อคุณเสพเมถุนธรรมแม้ในสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย สิกขาบทนั้น ก็ย่อมเป็นเหมือนกันฉันนั้น มิใช่หรือ?

มนุสฺสิตฺติยาปิ ทิสฺสนมฺปิ คหณมฺปิ อามสนมฺปิ ผุสนมฺปิ ขมฺภูณมฺปิ ทุฏฺฐุลลเมว.

จริงอยู่ การมองดูก็ดี จับต้องก็ดี ลูบคลำก็ดี แตะต้องก็ดี กระทบก็ดี แม้ซึ่งหญิงมนุษย์ เป็นความชั่วหยาบทั้งนั้น.

ติรจฉานคตติยาปิ ตํ สพฺพํ ทุฏฺฐุลลเมว.

กิริยามีการมองดูเป็นต้นนั้นทั้งหมด แม้ซึ่งสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย เป็นความชั่วหยาบเหมือนกัน.

โก เอตถ วิเสโส, อเลสฺฐฐาเน ตวฺ เลสํ โอทฺเทสีติ ฯ

ในหญิงมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียนี้ จะมีความแปลกกันอะไร? ท่านได้อ้างเลสในฐานที่มีใช้เลส แล.

“อนตมฺโส ติรจฉานคตยาปิ ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโสติ

“ติรจฉานคตยาปิ เมถุนํ รัมมํ ปฏฺิเสวิตฺวา ปาราชิกโกเอว โหติติ ทพฺพตฺรํ สีกขาปทมกาสิ ฯ

หลายบทว่า อนตมฺโส ติรจฉานคตยาปิ ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโส ความว่า (พระผู้มีพระภาค) ได้ทรงทำสิกขาบทให้มันขึ้นอีกว่า

“ภิกษุเสพเมถุนธรรม แม้ในสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน.”

[สิกขาบททั้งหมด มีโทษ ๒ อย่าง]

ทฺวิริํ ทิ สีกขาปทํ โลกวชฺชํ ปณฺณตฺติวชฺชณฺจ ฯ

จริงอยู่ สิกขาบทมี ๒ อย่าง คือ โลกวัชชะ (มีโทษทางโลก) และ ปณณตติวัชชะ (มีโทษทางพระบัญญัติ).

ตตถ ยสฺส สจิตตกปกฺเข จิตฺตํ อุกฺสุลเมว โหติ, ตํ โลกวชฺชนนาม ฯ เสสํ ปณฺณตฺติวชฺชํ ฯ

บรรดา(โทษ ๒ อย่าง)นั้น สิกขาบทใด ในฝ่ายสจิตตกะ มีจิตเป็นอกุศลล้วนๆ,

สิกขาบทนั้นชื่อว่า เป็นโลกวัชชะ. ที่เหลือเป็นปณณตติวัชชะ.

ตตถ โลกวชฺเช อุนุปฺปญฺญตฺติ อุนุปฺชฆมานา รุณฺหนตี ทฺวารํ ปิทหนตี โสตํ ปจฉินฺทมานา คพฺพตฺรํ กโรนฺตี [268] อุนุปฺชชตี ฯ

บรรดา(โทษ ๒ อย่าง)นั้น อุนุบัญญัติในสิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะ เมื่อเกิดขึ้น กั้น ปิดประตู ตัดกระแส ทำให้ตั้งขึ้นกว่าเดิม ย่อมเกิดขึ้น.

“อญฺญตฺร อธิมานา อญฺญตฺร สฺปิบนฺดาติ อຍံ ปน วิตฺติกฺมาภาวา อพฺโพหาริกตฺตา จ วุตฺตา ฯ

ส่วนอุนุบัญญัตินี้ว่า “เว้นไว้แต่สำคัญว่าได้บรรลุ” เว้นไว้แต่ฝัน”

(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ เพราะไม่มีการล่วงละเมิด และเพราะเป็นอัพโพหาริก.

ปณฺณตฺติวชฺเช, อกฺเต วิตฺติกฺมา, อุนุปฺชฆมานา สีลิลํ กโรนฺตี โมเจนตี ทฺวารํ ททมานา อปราปรํ อนาปตตี กุรฺมมานา อุนุปฺชชตี
คณฺโถชนปรมฺปรโภชนาทีสุ อุนุปฺปญฺญตฺติโย วีย ฯ

ในสิกขาบทที่เป็นปณณตติวัชชะ, เมื่อภิกษุยังไม่ได้ทำการล่วงละเมิด,

(อุนุบัญญัติ) เมื่อเกิดขึ้น ทำให้เพลาลง ปลดเปลื้องออกเปิดประตูให้ ทำให้ไม่ให้เป็นอาบัติต่อๆ ไป ย่อมเกิดขึ้น

เหมือนอุนุบัญญัติในคณโถชนสิกขาบทและปรัมปรโภชนสิกขาบท ฉะนั้น.

๑ วิ. มหา. ๑/๑๗๒.

๒ วิ. มหา. ๑/๒๒๔.

“อนตมโส ตังณิกายปีติ **เอวรูปา** ปน กต วิติกกเม อุปปนตตา ปณญตติคตีกาว โหติ ฯ

ส่วน(อนุบัญญัติ)เห็นปานนี้ว่า “โดยที่สุด (บอก) แม่(แก้หญิงแพศยา)อันจะพึงอยู่ร่วมชั่วขณะ”^๑

ซึ่งว่ามีคติเหมือนพระบัญญัติทีเดียว เพราะเกิดขึ้นในเมื่อภิกษุทำการล่วงละเมิดแล้ว.

อิทํ ปน **ปฐมสิกขาบท** ยสฺมา โลกวชฺชํ น ปณฺณตติวชฺชํ,

ตสฺมา อยมนุ**ปณญตติ** รุณฺณตี ทวารํ ปิทหนตี โสตํ ปจฺฉินทมนานา คาฬหตฺรํ กโรนตี อุปฺปชฺชตี ฯ

ก็เพราะปฐมสิกขาบทนี้เป็นโลกวัชชะ ไม่ใช่เป็นปณณตติวัชชะ,

เพราะฉะนั้น อนุบัญญัตินี้ ก็กั้น ปิดประตู ตัดกระแส ได้แก่ทำให้ตั้งขึ้นกว่าเดิมอีก ย่อมเกิดขึ้น.

เอวํ เทวปี วตฺถุณี สมนฺปิณฺเฑเตวา มุจฺจเฉชชวเสน ทฬหตฺรํ กตฺวา ปฐมปาราชิกเ ปณญตเต,

อปรมฺปิ อนุปณญตตตถาย **วชฺชชฺชิตฺตกตฺถ** อุทปาตี ฯ

ครั้นเมื่อ(พระผู้มีพระภาค)ทรงประมวลเรื่องแม่ทั้งสองมาแล้ว บัญญัติปฐมปาราชิก ทำให้ตั้งขึ้นกว่าเดิม ด้วยอำนาจมูลเหตุอย่างนั้น, เรื่องภิกษุชาววัชชชชิตฺตกตฺถแม่อื่นก็เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์แก่อนุบัญญัติ.

ตสฺสฺสปตฺติทสฺสนตฺถ**เมตํ** วุตฺตํ “เอวณฺจิทํ ภควตา ภิกฺขุณฺํ สิกขาบทํ ปณญตฺตํ โหตีตี ฯ

เพื่อแสดงความเกิดขึ้นแห่งเรื่องภิกษุวัชชชชิตฺตกตฺถนั้น (พระธรรมสังคาคหกเถระทั้งหลาย) จึงได้กล่าวคำนี้ว่า

“ก็สิกขาบทนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้วแก้ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้.”

ตสฺส**ตโถ** “ภควตา ภิกฺขุณฺํ อิทํ **สิกขาบท** เอวํ ปณญตฺตํ โหตี จ อิทยจ อณฺณมฺปิ **วตฺถ** อุทปาตีตี ฯ

อธิบายความแห่งคำนี้ว่า

“สิกขาบทนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้วอย่างนี้ แก่ภิกษุทั้งหลาย และเรื่องแม่อื่นนี้ ก็ได้เกิดขึ้น.”

มกฺกภูวตฺถุกถา นิฎฺฐิตา ฯ

จบมกฺกภูวตฺถุกถา.

อนุบัญญัติปฐมปาราชิกเรื่องที่สอง

[เรื่องภิกษุชาววัชชีบุตร]

อิทานิ, ยนต์ อณุมปิ วตถุ อุปปนฺนํ, ตํ ทสเสตุ “เตน โข ปน สมเยนาตีอาทิมาห ฯ

บัดนี้ เพื่อแสดงเรื่องแม้อันที่เกิดขึ้นแล้ว (พระธรรมสังคาคหกเถระทั้งหลาย) จึงได้กล่าวคำเป็นต้นว่า เตน โข ปน สมเยน.

ตตฺราปิ อยมนุตตานปทวณณา ฯ

ในคำว่า เตน โข ปน สมเยน เป็นต้นแม้นั้น มีการพรรณนาบทที่ยังไม่กระจ่าง ดังต่อไปนี้:-

“เวสาลิกาติ เวสาลิวาสีโน ฯ

บทว่า เวสาลิกา ได้แก่ ผู้ที่ปักติอยู่เมืองไพศาลี.

“วชชีบุตรกาติ วชชีรฎฐ เวสาลียํ กุลานํ ปุตตา ฯ

บทว่า วชชีบุตรกา ได้แก่ ผู้เป็นบุตรของตระกูลในเมืองไพศาลี ในแคว้นวัชชี.

สาสนเ กิโร โส อุปททโว อาทีนโว อพฺพุทฺมุปฺปชฺชิ, สพฺพนตํ วชชีบุตรเก นิสฺสาย ฯ

ได้ยินว่า อุปทวะ โทษ เสนียดจัญไร ที่ได้เกิดขึ้นในพระศาสนา, ทั้งหมดนั้น (ได้เกิดขึ้นแล้ว) เพราะอาศัยภิกษุชาววัชชีบุตร.

ตถาหิ เทวทตฺโตปิ วชชีบุตรเก ปกฺเข ลภิตฺวา สงฺฆํ ภินฺทิ ฯ

จริงอย่างนั้น แม้พระเทวทัต ได้พวกภิกษุชาววัชชีบุตรเป็นฝักฝ่าย แล้วจึงทำลายสงฆ์.

วชชีบุตรกาเอว จ, [269] วสฺสสตํ ปรีนิจฺจเต ภควติ, อุทฺธมมํ อุปฺพิณฺยํ สตฺถุสาสนํ ทีปฺสุ ฯ

ก็พวกภิกษุชาววัชชีบุตรนั้นแล ได้แสดงสัตถุศาสนา นอกธรรมนอกวินัย ในเมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี.

อิมปิ เตสํเยว เอกจฺจา, เอวํ ปญฺญตฺเตปิ สิกฺขาปเท, ยาวทตฺถํ นหายีสุ ฯเปฯ เมณฺฑํ ฌมมํ ปฏฺฐีเสวีสุติ ฯ

บรรดาภิกษุชาววัชชีบุตรเหล่านั้นนั้นแล แม้ภิกษุเหล่านี้ บางพวก, แม้เมื่อทรงบัญญัติสิกขาบทแล้วอย่างนี้,

ก็ได้สรรงน้ำตามความต้องการ ฯลฯ ได้เสพเมถุนธรรมตามความต้องการ ด้วยประการฉะนี้.

“ญาตีพฺยสเนนปีติ เอตถ

“วีสนํ พฺยสนํ วิกฺเขโป วิทฺธสฺนํ วินาสิตี สพฺพเมตํ เอกตถํ ฯ

ในบทว่า ญาตีพฺยสเนนปีติ นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้)

คำว่า “ความพินาศ ความย่อยยับ ความกระจัดกระจาย ความทำลาย ความฉิบหาย” ทั้งหมดนี้ มีความหมายอย่างเดียวกัน.

ญาตีนํ พฺยสนํ ญาตีพฺยสนํ ฯ เตน ญาตีพฺยสเนน ฯ “ราชทนต์พฺยาธิมรณ วิปฺปวาส นิมิตฺเตน ญาตีวินาสเณนาตี อตฺถโถ ฯ

ความย่อยยับแห่งเหล่าญาติ ชื่อว่า ญาตีพฺยสเนน. อันความย่อยยับแห่งญาตินั้น (ถูกต้องแล้ว).

อธิบายว่า “อันความพินาศแห่งญาติ ซึ่งมีการลงราชอาณาจักร ถูกโรคเปียดเบียน ความตายและความพลัดพรากเป็นเครื่องหมาย (ถูกต้องแล้ว).”

เอส นโย ทฺตฺติยปเทปิ ฯ

แม้ในบททั้ง ๒ ก็นัยนี้.

ตติยปเท ปน อาโรคยวินาสโก **โรโคเอว** โรคพยสนํ ๑

ส่วนในบทที่ ๓ โรคที่ทำความไม่มีโรคให้พินาศไปนั่นเอง ชื่อว่า โรคพยสนะ.

โส ทิ อาโรคยํ พยสตี วิกชิปตี วินาสเตตี พยสนํ ๑

จริงอยู่ โรคนี้ ย่อมทำความไม่มีโรคให้ย่อยยับไป คือกระจายไป ได้แก่ให้พินาศไป เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า พยสนะ.

โรโคเอว พยสนํ โรคพยสนํ ๑ เตน โรคพยสนเนน ๑

ความย่อยยับคือโรค ชื่อว่า โรคพยสนะ. อันความย่อยยับคือโรคนั้น (ถูกต้องแล้ว).”

“**ผู้ภูธาติ อธิปนนา อภิภูตา.** “สมนนาคตาติ อตโถ ๑

บทว่า **ผู้ภูธาติ** คือ ท่วมทับ ได้แก่ครอบงำ. อธิบายว่า “ผู้ประกอบพร้อมแล้ว.”

“**น มยํ ฆนเต อานนท พุทธครหิโนติ ฆนเต อานนท มยํ พุทฺธํ น ครหาม น พุทฺธสฺส โทสํ วเทม น ธมฺมครหิโน น สงฺฆครหิโน ๑**

หลายบทว่า **น มยํ ฆนเต อานนท พุทธครหิโน** มีความว่า ท่านอานนทเจ้าข้า! พวกกระผมมิได้ติเตียนพระพุทธเจ้า คือมิได้กล่าวโทษพระพุทธเจ้า มิได้ติเตียนพระธรรม มิได้ติเตียนพระสงฆ์.

“**อตฺตครหิโน มยฺหติ อตฺตานเมว มยํ ครหาม อตฺตโน โทสํ วเทม ๑**

สองบทว่า **อตฺตครหิโน มยํ** ความว่า พวกกระผมติเตียนตนเองเท่านั้น คือกล่าวโทษของตน.

“**อลกฺขิกาทิ นิสฺสิริกา ๑**

บทว่า **อลกฺขิกา** แปลว่า ผู้หมดสิริ.

“**อปปฺปญฺญาติ ปริตตฺปญฺญา ๑**

บทว่า **อปปฺปญฺญา** แปลว่า ผู้มีบุญน้อย.

“**วิปฺสสกา กุสฺसानํ ธมฺมานนฺติ เย อญฺฐตฺตีสารมฺมเณสุ วิภตฺตา กุสฺลา ธมฺมา, เตสํ วิปฺสสกา ๑**

หลายบทว่า **วิปฺสสกา กุสฺसानํ ธมฺมานํ** มีความว่า

(พวกกระผมจะพึง)เป็นผู้เห็นแจ้งซึ่งกุศลธรรมทั้งหลาย (ที่พระผู้มีพระภาค)ทรงจำแนกไว้แล้ว ในอารมณฺ์ ๓๘ ประการ.

“**ตโต ตโต อารมฺมณโต วุฏฺฐาย เตว ธมฺเม วิปฺสสมานาติ อตโถ ๑**

อธิบายว่า “ออกจากอารมณฺ์นั้นๆ แล้ว จะเห็นแจ้งธรรมเหล่านี้ที่เดียว.”

“**ปุพฺพปรตฺตาปรตฺตนาติ รตฺติยา ปุพฺพํ ปุพฺพปรตฺตํ, รตฺติยา อปรํ อปรปรตฺตํ ๑**

บทว่า **ปุพฺพปรตฺตาปรตฺตํ** ความว่า เบื้องต้นแห่งราตรี ชื่อ ปุพฺพราตรี, เบื้องปลายแห่งราตรี ชื่อ อปรราตรี.

“**ปฐฺมยามลฺจ ปจฺฉิมยามลฺจาติ วุตฺตํ โหติ ๑**

มีคำอธิบายว่า “ปฐฺมยามและปัจฉิมยาม.”

“**โพธิปฺกฺขิกานนฺติ โพธิสฺส ปกฺเข ภาวนํ ๑ “อรหตฺตมคฺคณฺญาณสฺส อุปการกานนฺติ อตโถ ๑**

บทว่า **โพธิปฺกฺขิกานํ** คือ มีในฝ่ายแห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้. อธิบายว่า “เป็นอุปการะแก่อรหตฺตมรรคญาณ.”

“ภวานานุโยคนติ วุฒนานุโยคํ ฯ

บทว่า ภวานานุโยค แปลว่า ความประกอบเนื่องๆ ในการเจริญ (โพธิปักขิยธรรม).

“อนุยตุตา วิหเรยยามาติ คิหิปลิโพธ อวาสปลิโพธญจ ปหาย วิวิตเตสุ [270] เสนาสเนสสุ ยุตตปยุตตา อนณญกัจจา วิหเรยยาม ฯ

สองบทว่า อนุยตุตา วิหเรยยาม ความว่า

พวกพระภิกษุคิหิปลิโพธ และอวาสปลิโพธแล้ว จะพึงเป็นผู้ประกอบชวนชวาย ไม่มีกิจอื่น อยู่ในเสนาสนะอันสงัด.

“เอวมาวุโสติ เถโร เอเตสํ อาสยํ อชานนโต อิหํ เนสํ มหาคชชิตํ สุตวา “สเจ อิเม อีทิสา ภวิสสนติ, สาธูติ มณญมาโน

“เอวมาวุโสติ สมปฏิจฉิ ฯ

บทว่า เอวมาวุโส ความว่า พระเถระ เมื่อไม่ทราบอัยยาคัยของเธอเหล่านั้น ได้ฟังคำอวดอ้างมากมายนี้ ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว จึงสำคัญอยู่ว่า “ถ้าเธอเหล่านี้ จักเป็นผู้เช่นนี้ไซ้, ก็เป็นการดี” แล้วรับคำว่า “ได้ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย!”

[เรื่องทรงห้ามมิให้ภิกษุชาววัชชีบุตรบรรพชาอุปสมบท]

“อภูฐานํ อนวกาโสติ อุกยเมเปตํ การณปฏิกเขปจณํ ฯ

แม้สองบทว่า อภูฐานํ อนวกาโส นี้ เป็นคำตรัสห้ามเหตุ.

การณํ หิ, ยสมา ตตถ ตทายตตวุตติภาเวณ ผลํ ติญฺจตุติ, ยสมา จสฺส ตํ โอภาโส โหติ ตทายตตวุตติภาเวณ,

ตสฺมา “ฐานญจ อวกาโส จาติ วุจฺจติ ฯ

จริงอยู่ เหตุ ท่านเรียกว่า “ฐานะ และโอกาส” เพราะเป็นที่ตั้งแห่งผล โดยความที่(ผล)นั้นเป็นไปเนื่องด้วย(เหตุ)นั้น และเพราะ(เหตุ)นั้นก็เป็โอกาสแห่งผลนั้น โดยความที่(เหตุ)นั้นเป็นไปเนื่องด้วย(ผล)นั้น.

ตํ ปฏิกฺขิปนฺโต อาห “อภูฐานเมตํ อานนท อนวกาโสติ ฯ เอตํ ภูฐานํ วา โอภาโส วา นตฺถิ ฯ

(พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงห้าม(เหตุ)นั้น จึงตรัสว่า อภูฐานเมตํ อานนท อนวกาโส เป็นต้น ความว่า ฐานะหรือโอกาสนี้ไม่มี.

“ยํ ตถาคโตติ เยน ตถาคโต วุชฺชินํ วา ฯเปฯ สมฺมุหนฺเนยฺย, ตํ การณํ นตฺถิติ อตฺโถ ฯ

สองบทว่า ยํ ตถาคโต ความว่า พระตถาคตจะพึงถอนปาราชิกสิกขาบทที่บัญญัติแล้วแก่สาวกทั้งหลาย

เพราะเหตุแห่งพวกวัชชีหรือพวกภิกษุชาววัชชีบุตร ด้วยเหตุใด, เหตุนั้น ไม่มี.

ยถิ หิ ภควา เอเตสํ “ลเภยยาม อุปสมปทนฺติ ยาจนฺตานํ อุปสมปทํ ทเทยฺย,

เอวํ สนฺเต, “ปาราชิกโ โหติ อสฺวาโสติ ปญฺญตฺตํ สมฺมุหนฺเนยฺย ฯ

ความจริง ถ้าพระผู้มีพระภาคจะพึงประทานอุปสมบทแก่(ภิกษุชาววัชชีบุตร)เหล่านี้ ผู้ทูลขอยู่ว่า

“ข้าพระองค์ทั้งหลาย พึงได้อุปสมบท” ดังนี้ไซ้.

เมื่อเป็นเช่นนั้น, (พระองค์)ก็จะพึงถอน(ปาราชิกสิกขาบท)ที่ทรงบัญญัติไว้ว่า “ยอมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.”

ยสฺมา ปน ตํ น สมฺมุหนฺติ ตสฺมา “อภูฐานเมตฺนตฺวาทิมาท ฯ

แต่เพราะเหตุที่พระองค์ไม่ทรงถอน(สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว)นั้น ฉะนั้น จึงตรัสว่า “นั่น ไม่ใช่ฐานะ” เป็นต้น.

“โส อากโต น อุปสมปาเทตพโพติ “ยทิ ทิ เอว อากโต อุปสมบพิ ลภยย, สาสเน อคารโว ภเวยย, สามณेरภูมิมิ ปน ฐิต สคารโว ภวิสสติ, อตตตถญจ กริสสติติ ญตวา อนุกมปมานโนว ภควา อาห
 “โส อากโต น อุปสมปาเทตพโพติ ฯ”

หลายบทว่า โส อากโต น อุปสมปาเทตพโพ ความว่า พระผู้มีพระภาค ทรงมีความอนุเคราะห์เทียว ทรงทราบว่
 “ก็ถ้าภิกษุนั้นมาแล้วอย่างนี้ พึงได้รับอุปสมบทไซ้, เธอพึงเป็นผู้ไม่มีความเคารพในศาสนา,
 แต่เธอดั่งอยู่ในภูมิของสามเณรแล้ว จักเป็นผู้มีความเคารพ และจักทำประโยชน์ตนได้” จึงตรัสว่า
 “เธอมาแล้ว ไม่ควรให้อุปสมบท.”

“โส อากโต อุปสมปาเทตพโพติ “เอว อากโต ภิกษุภาเว ฐตวา อวิปนนสีลตาย สาสเน สคารโว ภวิสสติ,
 โส, สติ อุปนัสสเย, น จิสเสว อุตตมตถ ปาปญิสสติติ ญตวา “อุปสมปาเทตพโพติ อาห ฯ”

หลายบทว่า โส อากโต อุปสมปาเทตพโพ ความว่า (พระผู้มีพระภาค)ทรงทราบแล้วว่า
 “ภิกษุนั้นมาแล้วอย่างนี้ ยังดำรงอยู่ในภาวะเป็นภิกษุ จักเป็นผู้มีความเคารพในศาสนา เพราะความที่เธอมีศีลยังไม่วิบัติ,
 เธอ เมื่อยังมีอุปนิสัยอยู่ จักบรรลุประโยชน์สูงสุด ต่อกาลไม่นานนักแล” จึงตรัสว่า “เธอนั้นมาแล้ว ควรให้อุปสมบท.”

เอว เมถุนิ ธมมิ ปฏิเสวิตวา อากเตสฺ อนุปสมปาเทตพพญจ อุปสมปาเทตพพญจ ทสเสตวา
 ตินิ วตถุนิ สโมธานตวา [271] ปริปฺณณํ กตวา สิกขาปทํ ปญญาเปตฺกามา

“เอวญจ ปน ภิกฺขเว อิมิ สิกขาปทํ อุตฺทิสยยาถาติ วตวา “โย ปน ภิกฺขุ ฯเปฯ อสฺวาโสติ ปริปฺณณํ สิกขาปทํ ปญญาเปสิ ฯ”
 (พระผู้มีพระภาค) ครั้นทรงแสดง(ภิกษุชาววัชชีบุตร) ผู้ไม่ควรให้อุปสมบท และผู้ควรให้อุปสมบท
 ในบรรดา(เหล่าภิกษุชาววัชชีบุตร)ผู้เสพเมถุนธรรม มาแล้วอย่างนี้ มีพระประสงค์จะประมวลเรื่องทั้ง ๓ มา
 แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทให้บริบูรณ์ จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็แล พวกเธอพึงแสดงสิกขาบทนี้ขึ้นอย่างนี้”
 แล้วได้ทรงบัญญัติสิกขาบทให้บริบูรณ์อย่างนี้ว่า โย ปน ภิกฺขุ ฯเปฯ อสฺวาโส แปลว่า
 “อนึ่ง ภิกษุใด ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาขีของภิกษุทั้งหลายแล้ว ไม่กล่าวคินสิกขา ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุพพล
 พึงเสพเมถุนธรรม โดยที่สุแม่ในดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนี้เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.”^๑”

[วินัย ๔ อย่าง]

อิทานิ ตสฺส อตถํ วิชฺชนโต “โย ปนาติ โย ยาติโสติอาทิมาท ฯ”

บัดนี้ (พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงจำแนกเนื้อความแห่ง(สิกขาบท)นั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า โย ปนาติ โย ยาติโส.

ตสมิ ปน สิกขาปเท จ สิกขาปทวิภังเก จ สกเล จ วินยวินิจฺฉเย โกสลลํ ปฏฺฐยฺนเตน จตฺพุทฺธิโร วินโย ขานิตพฺโพ ฯ

ก็(พระวินัยธร) ผู้ปรารธนาความเป็นผู้ฉลาดในสิกขาบท วิภังค์แห่งสิกขาบทนั้น และวินยวินิจฉัยทั้งสิ้น พึงทราบวินัย ๔ อย่าง.

จตฺพุทฺธิโร หิ วินโย มหาเถรา มหิทฺธิกา นีหริตวา ปกาเสสิ ธรรมสงคาหกา ปุรา ฯ

จริงอยู่ พระธรรมสังคาหมหาเถรทั้งหลาย ผู้มีฤทธิ์มาก ในปางก่อน ได้นำวินัย ๔ อย่างออกเปิดเผยแล้ว.

กตมํ จตฺพุทฺธิโร ฯ

(วินัย) ๔ อย่าง เป็นไฉน?

“สุดตํ์ สุดตานุโลมํ์ อัจฉริยวาทํ์ อตตโน มตฺตี, ยํ์ สนุชาย วุตตํ์ “อาหจฺจปเทน โข มหาราช รเสน อัจฉริยวีสตา อธิปฺปาโยติ ฯ (วินัย ๔ อย่าง) คือ “สูตร สุดตานุโลม อัจฉริยวาท อตตโนมตฺตี” ซึ่ง(พระนาคเสนเถระ)หมายเอา กล่าวไว้ (ในมิลินทปัญหา) ว่า “มหาบพิตร! เนื้อความอันกุลบุตรพึงรับรอง ด้วยบทตั้งเดิมแล ด้วยรส ด้วยความเป็นวงศ์แห่งอาจารย์ ด้วยความอธิบาย”.”

[อรรถาธิบายวินัย ๔ อย่าง]

เอตถ ทิ “อาหจฺจปทนต์ สุตตํ์ อธิปฺเปตํ์ ฯ

จรงฺอยู่ บรรดา(คำ)เหล่านี้ คำว่า อาหจฺจปทนต์ ท่านประสงคฺ์เอาสูตร.

“รโสตี สุตตานุโลมํ์ ฯ

คำว่า รุส ท่านประสงคฺ์เอาสูตรานุโลม.

“อฉริยวโสตี อฉริยวาทํ์ ฯ

คำว่า อฉริยวงศํ์ ท่านประสงคฺ์เอาอฉริยวาท.

“อธิปฺปาโยติ อตตโน มตฺตี ฯ

คำว่า อธิบาย ท่านประสงคฺ์เอาอตตโนมตฺตี.

ตตถ สุตตณฺนาม สกฺลวินยปิฎกํ ปาลี ฯ

บรรดา(วินัย ๔ อย่าง)นั้น ที่ชื่อว่า สูตร ได้แก่บาลีในวินัยปิฎกทั้งมวล.

สูตรานุโลมณนาม จตฺตารอ มหฺาปเทศา^๑, เย ภควตฺตา เอวํ วุตฺตา

ที่ชื่อว่า สูตรานุโลม ได้แก่ มหาประเทศ ๔ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดังนี้:-

- (๑) ยํ์ ภิกฺขเว มยา อิทํ “น กปฺปตฺตีติ อปฺปฏิกฺขิตตํ, ตถฺยเจ อกปฺปิยํ อนฺุโลเมติ กปฺปิยํ ปฏฺิพาทติ, ตํ โว น กปฺปติ
- (๒) ยํ์ ภิกฺขเว มยา อิทํ น กปฺปตฺตีติ อปฺปฏิกฺขิตตํ, ตถฺยเจ กปฺปิยํ อนฺุโลเมติ อกปฺปิยํ ปฏฺิพาทติ, ตํ โว กปฺปติ
- (๓) ยํ์ ภิกฺขเว มยา อิทํ กปฺปตฺตีติ อนนฺุญญาตํ, ตถฺยเจ อกปฺปิยํ อนฺุโลเมติ กปฺปิยํ ปฏฺิพาทติ, ตํ โว น กปฺปติ
- (๔) ยํ์ ภิกฺขเว มยา อิทํ กปฺปตฺตีติ อนนฺุญญาตํ, ตถฺยเจ กปฺปิยํ [272] อนฺุโลเมติ อกปฺปิยํ ปฏฺิพาทติ, ตํ โว กปฺปตฺตีติ ฯ

- (๑) “ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สิ่งใด เรามิได้ห้ามไว้ว่า ‘สิ่งนี้ไม่ควร’ ถ้าสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่เป็นอกัปปิยะ ชัดกัณกับสิ่งที่เป็นกัปปิยะ’ สิ่งนั้น ไม่ควรแก่ท่านทั้งหลาย.
- (๒) ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สิ่งใด เรามิได้ห้ามไว้ว่า ‘สิ่งนี้ไม่ควร’ ถ้าสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่เป็นกัปปิยะ ชัดกัณกับสิ่งที่เป็นอกัปปิยะสิ่งนั้น ควรแก่ท่านทั้งหลาย.
- (๓) ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สิ่งใด เรามิได้อนุญาตไว้ว่า ‘สิ่งนี้ควร’ หากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่เป็นอกัปปิยะ ชัดกัณกับสิ่งที่เป็นกัปปิยะ, สิ่งนั้น ไม่ควรแก่ท่านทั้งหลาย.
- (๔) ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สิ่งใด เรามิได้อนุญาตไว้ว่า ‘สิ่งนี้ควร’ หากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่เป็นกัปปิยะ ชัดกัณกับสิ่งที่เป็นอกัปปิยะ, สิ่งนั้น ควรแก่ท่านทั้งหลาย.”

๑ นย. มิลินทปัญหา. ๒๐๓.

๒ วิ. มหาวคค. ๕/๓๒๑.

๓ วิ. มหาวคค. ๕/๓๒๑.

อาจารย์วาโท นาม ธรรมสังคาคาเทหิ ปณจหิ อรหนตสเสหิ ฐปีตา ปาลีวินิมุตตา โอกกนตักวินิจฉยปวัตตตา **อฏฐกาตนต์** ๗
ที่ชื่อว่า อาจารย์วาท ได้แก่แบบอรรถกา ซึ่งวางไว้สำหรับวินิจฉยนอกท้องเรื่อง นอกพระบาลี
ซึ่งพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ผู้เป็นธรรมสังคาคาหะตั้งไว้.

อตตโน มติ นาม สุตตสูตตานุโลมอาจารย์วาเท มุณจิตวา อนุมาเนน อตตโน อนุพุทธิยา นยคคาเหน **อุปฏฐิตาการกณ** ๗
ที่ชื่อว่า อตตโนมติ^๔ ได้แก่ คำที่พ้นจากสูตร สุตตานุโลม และอาจารย์วาท กล่าวตามอาการที่ปรากฏ
ด้วยอนุमान คือด้วยความตามรู้แห่งตน ด้วยการถือเอาณัย (คือด้วยการถือเอาใจความ).

อปิจ สุตตุนตาทิธมมวินยฎฐกาสา อาคโต สัพโพปิ **เถรวาท** อตตโน มติ นาม.

อีกนัยหนึ่ง เถรวาทแม้ทั้งหมด ที่มาในอรรถกาแห่งพระสูตร พระอภิธรรม และพระวินัย ชื่อว่า อตตโนมติ.

[วิธีสอบสวนสูตรและสุตตานุโลมเป็นต้น]

ต้ ปน อตตโน มติ คเหตุวา กเถนเตน น ทพหคคาหิ คเหตุวา โวหริตัพพิ
การณ สลลกเขตวา อตเถน ปาลี ปาลียา จ อตถิ สันเทตวา กเถตัพพิ ๗
แต่(กุลบุตร) ผู้อ้างอตตโนมตินั้นกล่าว ไม่ควรจะยึดถือให้แน่นแฟ้นกล่าว
ควรกำหนดเหตุ เทียบเคียงบาลีกับเนื้อความ และเนื้อความกับบาลี แล้วจึงกล่าว.

อตตโน **มติ** อาจารย์วาเท โอตาเรตัพพา ๗
สเจ ตตถ โอตตติ เจว สเมติ จ, คเหตุตัพพา ๗ สเจ เนว โอตตติ น สเมติ, น คเหตุตัพพา ๗
อยิ หิ อตตโน **มติ** นาม สัพพตัพพลา ๗ อตตโน มติโต **อาจารย์วาโท** พลวตโร ๗

อตตโนมติ ควรสอบสวนดูในอาจารย์วาท.

ถ้าลงกันและสมกันในอาจารย์วาทนั้นไซ้, จึงควรถือเอา. ถ้าไม่ลงกันไม่สมกัน, ไม่ควรถือเอา.

จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่า อตตโนมตินี้ เพลากว่าทุกอย่าง.

อาจารย์วาท มีกำลังกว่าอตตโนมติ.

อาจารย์วาโทปิ สุตตานุโลม โอตาเรตัพโพ ๗

ตตถ โอตตติโต สเมนโตเอว คเหตุตัพโพ, อิตโร น คเหตุตัพโพ ๗

อาจารย์วาทโต หิ **สุตตานุโลม** พลวตโร ๗

แม้อาจารย์วาทก็ควรสอบสวนดู ในสุตตานุโลม.

เมื่อลงกัน สมกันแท้ ใน(สุตตานุโลม)นั้น จึงควรถือเอา, ฝ่ายนอกนี้(ที่ไม่ลงกัน ไม่สมกัน) ไม่ควรถือเอา.

เพราะว่าสุตตานุโลม มีกำลังกว่าอาจารย์วาท.

๔ อตตโนมติ ความเห็นของตน. แปลงเป็นไทยว่า อตตโนมติ. แต่ไทยใช้คำว่า อตตโนมติ ในความหมายว่า เป็นไปได้ด้วยตนเอง
เช่น รถวิ่งได้เองโดยอัตโนมัติ (automatic). (แต่ศัพท์ว่าเป็นไป คือ วตติ/วัติ)

สูตรานุโลมปิ สุตเต โอตารตพพิ ฯ

ตตถ โอตรนตี สเมนตเมว คเหตุพพิ, อิตริ น คเหตุพพิ ฯ

สูตรานุโลมโต หิ สุตตเมว พลวตรี ฯ

แม้สูตรานุโลม ก็ควรสอบสวนดูในสูตร.

เมื่อลงกัน สมกันแท้ ใน(สูตร)นั้น จึงควรถือเอา, ฝ่ายที่ไม่ลงกันไม่สมกัน ไม่ควรถือเอา.

เพราะว่าสูตรเท่านั้น เป็นของมีกำลังกว่าสูตรานุโลม.

สูตรดี หิ อปปฏิวตติยิ การกสงขสทิสสิ พุทธานํ ฐิตกาลสทิสสิ ฯ

จริงอยู่ สูตรเป็นของอันใครๆ คัดค้านไม่ได้ เป็นเหมือนสงฆ์ผู้ทำ (สังคายนา)

เป็นเหมือนกาลที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายยังทรงพระชนม์อยู่.

ตสมา ยทา เทว ภิกขุ สากจณฺตี.

สกวาหิ สุตตี คเหตุวา กเถติ. ปรวาหิ สูตรานุโลมํ ฯ

เตหิ อญญมณฺญิ เขปี วา ครหํ วา อกตวา สูตรานุโลมํ สุตเต โอตารตพพิ ฯ

สเจ โอตรติ สเมติ, คเหตุพพิ. โน เจ, น คเหตุพพิ. สุตตสมิเยว ฐาตพพิ ฯ

เพราะฉะนั้น เมื่อใดภิกษุสองรูป สากัจฉากัน.

สกวาหิอ้างสูตรกล่าว. ปรวาหิอ้างสูตรานุโลมกล่าว.

เมื่อนั้น (ทั้งสองรูป)นั้น ไม่ควรทำการเพ็ดเพี้ย หรือติเตียนกันและกัน ควรสอบสวนสูตรานุโลมในสูตร.

ถ้าลงกัน สมกัน, ควรถือเอา. ถ้าไม่ลงกัน ไม่สมกัน, ไม่ควรถือเอา. ควรตั้งอยู่ในสูตรเท่านั้น.

อถายํ สุตตี [273] คเหตุวา กเถติ. ปโร อัจริยวาหิ

เตหิปี อญญมณฺญิ เขปี วา ครหํ วา อกตวา อัจริยวาโท สุตเต โอตารตพพิ ฯ

สเจ โอตรติ สเมติ, คเหตุพพิ ฯ

อโนตรนโต อสมนโต จ คารยโห อัจริยวาโท, น คเหตุพพิ.

สูตรตสมิเยว ฐาตพพิ ฯ

ถ้า(สกวาหิ)นี้ อ้างสูตรกล่าว, ปรวาหิ(อ้าง)อัจริยวาท(กล่าว)ไซ้,

แม้(ทั้งสองรูป)นั้น ก็ไม่ควรทำการเพ็ดเพี้ย หรือติเตียน กันและกัน ควรสอบสวนอัจริยวาทในสูตร.

ถ้าลงกัน สมกัน, ควรถือเอา. เมื่อ(อัจริยวาท)ไม่ลงกันและไม่สมกัน ทั้งเป็นข้อที่น่าตำหนิ, ก็ไม่ควรถือเอา.

ควรตั้งอยู่ในสูตรเท่านั้น.

อถาย สุตต์ คเหตุวา กเถติ. ปโร อตตโน มติ.

เตหิปี อณญมณญ์ เขปี วา ครหี วา อกตวา อตตโน มติ สุตเต โอตาระตพพา ฯ

สเจ โอตระติ สเมติ, คเหตุพพา. โน เจ, น คเหตุพพา.

สุตตสมิเยว ฐาตพพิ ฯ

ถ้าสกวาที่นี้ อ่างสูตรกล่าว. ปรวาที่ อ่างอตตโนมติกกล่าวไซรั.

แม้(ทั้งสองรูป)นั้น ก็ไม่ควรทำการเพ็ดพัย หรือติเตียนกันและกัน ควรสอบสวนอตตโนมติในสูตร.

ถ้าลงกัน สมกัน, ควรถือเอา. ถ้าไม่ลงกันไม่สมกัน, ไม่ควรถือเอา.

ควรตั้งอยู่ในสูตรเท่านั้น.

อถาย สุตตานุโลม คเหตุวา กเถติ. ปโร สุตต์.

สุตตานุโลเม โอตาระตพพิ ฯ

สเจ โอตระติ สเมติ ติสโส สงคีติโย อารุหหิ ปาลิอาคต ปณญายติ, คเหตุพพิ.

โน เจ ตถา ปณญายติ, น โอตระติ น สเมติ

พาหิรกสุตต์ วา โหติ สีโลก วา อณญ์ วา คารยหสุตต์ คุพฺหเวสสนตรคุพฺหวินยเวทลลาทีน อณญตรโต อาคต, น คเหตุพพิ.

สุตตานุโลมสมิเยว ฐาตพพิ ฯ

ถ้าสกวาที่นี้ อ่างสูตรานุโลมกล่าว. ปรวาที่ อ่างสูตรกล่าวไซรั.

ควรสอบสวน(สูตร)ในสูตรานุโลม.

ถ้าลงกัน สมกัน. ปรากฏาในบาลี ขึ้นสู่สังคีติทั้ง ๓ ครั้ง, จึงควรถือเอา.

ถ้าไม่ปรากฏเหมือนอย่างนั้น ไม่ลงกัน ไม่สมกัน, เป็นพาหิรกสูตร สีโลกโศลก, หรือสูตรที่น่าตำหนิอื่นๆ

ซึ่งมาจากบรรดาสูตรทั้งหลาย มีคุพฺหเวสสนตรคุพฺหวินย และคุพฺหเวทลละเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง, ไม่ควรถือเอา.

ควรตั้งอยู่ในสูตรานุโลมเท่านั้น.

อถาย สุตตานุโลม คเหตุวา กเถติ. ปโร อัจริยวาทำ ฯ

อัจริยวาโท สุตตานุโลเม โอตาระตพโพ ฯ

สเจ โอตระติ สเมติ, คเหตุพโพ. โน เจ, น คเหตุพโพ.

สุตตานุโลเมเยว ฐาตพพิ ฯ

ถ้าสกวาที่นี้ อ่างสูตรานุโลมกล่าว. ปรวาที่ อ่างอัจริยวาทกล่าวไซรั.

ควรสอบสวนอัจริยวาท ในสูตรานุโลม.

ถ้าลงกัน สมกัน, ควรถือเอา. ถ้าไม่ลงกัน ไม่สมกัน, ไม่ควรถือเอา.

ควรตั้งอยู่ในสูตรานุโลมเท่านั้น.

อถาย สุตตานุโลม คเหตุวา กเถติ. ปโร อตตโน มติ.

อตตโน มติ สุตตานุโลเม โอตาระตพพา ฯ

สเจ โอตระติ สเมติ, คเหตุพพา. โน เจ, น คเหตุพพา.

สุตตานุโลเมเยว ฐาตพพิ ฯ

ถ้าสกวาทินั้น อ้างสูตรานุโลมกล่าว, พรวาทิ อ้างอัตตโนมติกกล่าวไซรั,
ควรสอบสวนอัตตโนมติ ในสูตรานุโลม.

ถ้าลงกัน สมกัน, ควรถือเอา. ถ้าไม่ลงกัน ไม่สมกัน, ไม่ควรถือเอา.
ควรตั้งอยู่ในสูตรานุโลมเท่านั้น.

ถล ปนายิ อัจริยวาทิ คเหตุวา กเถติ. ปโร สูตรติ.

สูตรติ อัจริยวาทเ โอตาเรตพพิ ฯ

สเจ โอตรติ สมติ, คเหตุพพิ ฯ อิตริ คารยหสูตรติ น คเหตุพพิ.

[274] อัจริยวาทเเยว ฐาตพพิ ฯ

ก็ถ้าสกวาทินี้ อ้างอัจริยวาทกล่าว. พรวาทิ อ้างสูตรกล่าวไซรั.

ควรสอบสวนสูตรในอัจริยวาท.

ถ้าลงกัน สมกัน, ควรถือเอา. สูตรที่น่าตำหนินอกนี้ไม่ควรถือเอา.

ควรตั้งอยู่ในอัจริยวาทเท่านั้น.

ถลายิ อัจริยวาทิ คเหตุวา กเถติ. ปโร สูตรานุโลมิ.

สูตรานุโลมิ อัจริยวาทเ โอตาเรตพพิ ฯ

โอตรนติ สเมนตเมว, คเหตุพพิ ฯ อิตริ, น คเหตุพพิ.

อัจริยวาทเเยว ฐาตพพิ ฯ

ถ้าสกวาทินี้ อ้างอัจริยวาทกล่าว. พรวาทิ อ้างสูตรานุโลมกล่าวไซรั.

ควรสอบสวนสูตรานุโลมในอัจริยวาท.

เมื่อลงกัน สมกันแท้, จึงควรถือเอา. นอกนี้ไม่ควรถือเอา.

ควรตั้งอยู่ในอัจริยวาทเท่านั้น.

ถลายิ อัจริยวาทิ คเหตุวา กเถติ. ปโร อตตโน มติ ฯ

อตตโน มติ อัจริยวาทเ โอตาเรตพพิ ฯ

สเจ โอตรติ สมติ, คเหตุพพิ. โน เจ, น คเหตุพพิ.

อัจริยวาทเเยว ฐาตพพิ ฯ อตตโน คณเมว พลियิ กาทพพิ ฯ

ถ้าสกวาทินี้ อ้างอัจริยวาทกล่าว. พรวาทิ อ้างอัตตโนมติกกล่าวไซรั.

ควรสอบสวนอัตตโนมติในอัจริยวาท.

ถ้าลงกัน สมกัน, ควรถือเอา. ถ้าไม่ลงกัน ไม่สมกัน, ไม่ควรถือเอา.

ควรตั้งอยู่ในอัจริยวาทเท่านั้น. การถือเอา (มติ) ของตนนั้นแล ควรทำให้มีกำลัง (ให้มีหลักฐาน).

อด ปนาย โอตโน มตี คเหตุวา กเถติ. **ปโร** สุตต์.

สุตต์ โอตโน มตีย โอตารेतพพ์ ๑

สเจ โอตติ สเมติ, คเหตุพพ์ ๑

อิตรฺ **คารยหสุตต์** น คเหตุพพ์. โอตโน มตียเยว ฐาตพพ์ ๑

อนึ่ง ถ้าสกวาที่นี้ อ่างออตโนมติกกล่าว. ปรวาที่ อ่างสูตรกล่าวไซร์.

ควรสอบสวนสูตรในออตโนมตี.

ถ้าลงกัน สมกัน, ควรถือเอา. สูตรที่น่าตำหนินอกนี้ ไม่ควรถือเอา.

ควรตั้งอยู่ในออตโนมตีเท่านั้น.

อถาย โอตโน มตี คเหตุวา กเถติ. **ปโร** สุตตานุโลม.

สุตตานุโลม โอตโน มตีย โอตารेतพพ์ ๑

โอตเรนตฺ สเมนตเมว, คเหตุพพ์ ๑

อิตรฺ, น คเหตุพพ์. โอตโน มตียเมว ฐาตพพ์ ๑

ถ้าสกวาที่นี้ อ่างออตโนมติกกล่าว. ปรวาที่ อ่างสุตตานุโลมกล่าวไซร์.

ควรสอบสวนสุตตานุโลมในออตโนมตี.

เมื่อลงกัน สมกันแท้, ควรถือเอา. นอกนี้, ไม่ควรถือเอา.

ควรตั้งอยู่ในออตโนมตีเท่านั้น.

อถาย โอตโน มตี คเหตุวา กเถติ. **ปโร** อัจริยวาท.

อัจริยวาท โอตโน มตีย โอตารेतพโพ ๑

สเจ โอตติ สเมติ, คเหตุพโพ ๑. อิตรฺ คารยโ **อัจริยวาท** น คเหตุพโพ.

โอตโน มตียเมว ฐาตพพ์ ๑. โอตโน **คถณเมว** พลีย กาดพพ์ ๑

สพพฐฐาเนสุ จ **เขโป** วา **ครหา** วา น กตตพพาทิ ๑

ถ้าสกวาที่นี้ อ่างออตโนมติกกล่าว. ปรวาที่ อ่างอัจริยวาทกล่าวไซร์.

ควรสอบสวนอัจริยวาทในออตโนมตี.

ถ้าลงกัน สมกัน, ควรถือเอา. อัจริยวาทที่น่าตำหนินอกนี้ ไม่ควรถือเอา.

ควรตั้งอยู่ในออตโนมตีเท่านั้น. การถือเอา (มติ) ของตนนั้นแล ควรทำให้มีกำลัง (ให้มีหลักฐาน).

อนึ่ง ไม่ควรทำการเพ็ดเพี้ย หรือตำหนิในที่ทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้.

อด ปนาย “กบปิยนติ คเหตุวา กเถติ. **ปโร** “อกบปิยนติ.

สุตเต จ สุตตานุโลม จ โอตารेतพพ์ ๑

สเจ กบปิย โหติ, กบปิเย ฐาตพพ์ ๑. สเจ **อกบปิย**, **อกบปิเย** ฐาตพพ์ ๑

อนึ่ง ถ้าสกวาที่นี้ กล่าวอ้างว่า “เป็นกบปิยะ”. ปรวาที่ กล่าวอ้างว่า “เป็นอกบปิยะ”.

ควรสอบสวนสิ่งนั้นๆ ในสูตรและสูตรานุโลม.

ถ้าสิ่งนั้นเป็นกบปิยะ, ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่ เป็นกบปิยะ. ถ้าสิ่งนั้น เป็นอกบปิยะ, ก็ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่ เป็นอกบปิยะ.

ถ้าย **ตสส** กบปิยภาวสารกั สุตโต พหุ การณณจ วินิจฉยณจ [275] ทสเสติ.

ปโร การณ น วินทติ. กบปิเย ฐาตพพ ๑

ถ้าสกวาที่นี้ ชี้แจงเหตุและคำวินิจฉัยมากมาย จากสูตร เป็นเครื่องสารกสิ่งที่เป็นกบปิยะ แก่(ฝ่ายปรวาที่)นั้นไซ้, ปรวาที่ไม่พบเหตุ, ก็ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกบปิยะ.

อด **ปโร** ตสส อกบปิยภาวสารกั สุตโต พหุ การณณจ วินิจฉยณจ ทสเสติ.

อนน “อตตโน **คหณน**ติ กตวา ทพหิ อาทาย น ฐาตพพ ๑

“สาธูติ สมปฏิจฉิตวา อกบปิเยเวว ฐาตพพ ๑

ถ้าปรวาที่ ชี้แจงเหตุ และคำวินิจฉัย มากมาย จากสูตรเป็นเครื่องสารกสิ่งที่เป็นกบปิยะ แก่(ฝ่ายสกวาที่)นั้นไซ้. สกวาที่นั้น ไม่ควรถือมั่นตั้งอยู่ว่า “การถือเอามติของตน” (ถูกฝ่ายเดียว). ควรยอมรับว่า “ดีละ” แล้วตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกบปิยะเท่านั้น.

อด **ทวินน**มปิ การณจฉายา ทิสสติ, **ปฏิจฉิตภาโว**เวว สาธู. อกบปิเย ฐาตพพ ๑

วินยิ ทิ ปตวา กบปิยา กบปิยวิจาร์ณิ อาคมม รุณธิตพพ, คาพหิ กตตพพ, โสตี ปจฉินทิตพพ, ครุกภาเวเวว ฐาตพพ ๑

ถ้าว่า เงามแห่งเหตุแม้ของทั้งสองฝ่าย ย่อมปรากฏชัดไซ้, ข้อที่ทั้งสองฝ่ายคัดค้านนั้นแล เป็นการดี. แต่ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกบปิยะ.

เพราะว่า ครั้นมาถึงวินยแล้ว (อันภิกษุบริษัท) ควรอาศัยการวิจาร์ณสิ่งทีควรและไม่ควร ป้องกันไว้, ควรทำการยึดถือให้มั่นคง, ควรตัดกระแสเสีย, ควรตั้งอยู่ในความเป็นผู้หนักแน่นแล.

อด **ปนายิ** “อกบปิยนติ คเหตุวา กเถติ. **ปโร** “กบปิยนติ.

สุตเต จ สุตตานุโลเม จ โอตารตพพ ๑

สเจ กบปิยิ โหติ, กบปิเย ฐาตพพ ๑ สเจ อกบปิยิ, อกบปิเย ฐาตพพ ๑

อนึ่ง ถ้าสกวาที่นี้ กล่าวอ้างว่า “เป็นกบปิยะ”. ปรวาที่ กล่าวอ้างว่า “เป็นกบปิยะ”.

ควรสอบสวนสิ่งนั้นๆ ในสูตรและสูตรานุโลม.

ถ้าสิ่งนั้นเป็นกบปิยะ, ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกบปิยะ. ถ้าสิ่งนั้นเป็นกบปิยะ, ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกบปิยะ.

ถ้าย **พหุ**ติ สุตตวินิจฉยการณเหติ อกบปิยภาว ทสเสติ. **ปโร** การณ น วินทติ อกบปิเย ฐาตพพ ๑

ถ้าสกวาที่นี้ ชี้แจงถึงสิ่งที่เป็นกบปิยะ ด้วยสูตรคำวินิจฉัยและเหตุ มากมายไซ้, ปรวาที่ไม่ได้พบเหตุ ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกบปิยะ.

อด **ปโร** พหุติ สุตตวินิจฉยการณเหติ กบปิยภาว ทสเสติ. **อัย** การณ น วินทติ กบปิเย ฐาตพพ ๑

ถ้าปรวาที่ ชี้แจงถึงสิ่งเป็นกบปิยะ ด้วยสูตรคำวินิจฉัยและเหตุ มากมายไซ้, สกวาที่นั้น มิได้พบเหตุ ควรตั้งอยู่ในสิ่งที่เป็นกบปิยะ.

อด ทวิณนมปิ การณจฉายา ทิสสติ. อตตโน **คหณ** น วิสสุชเขตพุทฺ ๓

ยถา จายํ กบปิยากบปิเย จ อกบปิยกบปิเย จ **วินิจฉโย** วุตโต

เอวํ อนาปตติอาปตติวาเท จ อาปตตนาปตติวาเท จ ลหุภคฺรูกาปตติวาเท จ ครุกลหุภคฺรูกาปตติวาเท จาปิ **วินิจฉโย** เวทิตพุทฺ ๓

ถ้าว่า เงามแห่งเหตุแห่งทั้งสองฝ่าย ย่อมปรากฏชัดไซ้, ไม่ควรสละการถือเอา (มติ) ของตน.

เหมือนอย่างว่า ในสิ่งที่เป็นกับปิยะและอกับปิยะ และในสิ่งที่เป็นอกับปิยะและกับปิยะ ท่านกล่าววินิจฉัยนี้ไว้แล้ว ฉันทใด.

ในวาทะว่าเป็นอนาบัติก็ดี ในวาทะว่าเป็นอาบัติและอนาบัติก็ดี ในวาทะว่าเป็นลหุกาบัติและครุกาบัติก็ดี

ในวาทะว่าเป็นครุกาบัติและลหุกาบัติก็ดี ก็ควรทราบวินิจฉัย ฉันทนั้น.

นามมตเตเวยฺหิ เอตถ **นान**, โยชนานเย **นान** นตฺถิ. ตสฺมา น วิตถาริตํ ๓

จริงอยู่ ใน(วาทะที่ว่า)เป็นอนาบัติและอาบัติเป็นต้น)นี้ มีความต่างกันเพราะเหตุสักว่าชื่อเท่านั้น,

ในนัยแห่งการประกอบความ หามีความต่างกันไม่,

เพราะฉะนั้น (การประกอบความ) ท่านจึงไม่ทำให้พิสดาร.

เอวํ กบปิยากบปิยาทวิวินิจฉเย อุปปนเน, **โย** สุตตสูตรานุโลมอาจริยวาทอตตโนมตีสุ อติเรกการณํ ลภติ, ตสฺส วาเท ฐาตพุทฺ ๓

เมื่อเกิดคำวินิจฉัยถึงสิ่งที่ เป็นกับปิยะและอกับปิยะเป็นต้น อย่างนี้แล้ว,

ฝ่ายใด ได้พบเหตุมากมาย ในสูตร สูตรานุโลม อาจริยวาท และอตตโนมติ, ควรตั้งอยู่ในวาทะของฝ่ายนั้น.

สพฺพโส ปน การณวินิจฉโย อลภนเตน **สุต** [276] น วิชิตพุทฺ. สุตตสมิเยว ฐาตพุทฺนติ ๓

อนึ่ง (ทั้งสองฝ่าย) เมื่อไม่ได้พบเหตุและคำวินิจฉัย โดยประการทั้งปวง ไม่ควรละทิ้งสูตร, ควรตั้งอยู่ในสูตรเท่านั้น ฉันทนี้แล.

เอวํ ตสมิ สิฏฺขาปเท จ สิฏฺขาปทวิงฺเก จ สกเล จ วินยวินิจฉเย โภสฺสลํ ปฏฺฐนฺเตน อโย จตฺพุทฺธิโร **วินโย** ชานิตพุทฺ ๓

(พระวินัยธร) ผู้ปรารถนาความเป็นผู้ฉลาดในสิกขาบท วิงค์แห่งสิกขาบทนั้น และวินัยวินิจฉยทั้งสิ้น

ควรทราบวินัย ๔ อย่าง ดังพรรณนามาฉนี้.

[พระวินัยธรประกอบด้วยลักษณะ ๓ อย่าง]

อิมฺลจ ปน จตฺพุทฺธิโร วินโย ญตฺวาปิ วินยธเรน ปุคฺคเลน ติลกฺขณสมนฺนาคเตน ภวิตพุทฺ ๓

ก็แล บุคคลผู้ทรงวินัย แม้ครั้งทราบวินัย ๔ อย่างนี้แล้ว ก็ควรเป็นผู้ประกอบด้วยลักษณะ ๓.

ตีณิ ทิ วินยธรสฺส **ลกฺขณานิ** อิจฺฉิตพุทฺพานิ ๓

จริงอยู่ ลักษณะแห่งพระวินัยธร ๓ อย่าง ควรปรารถนา.

กตฺมานิ ตีณิ ๓

ลักษณะ ๓ อย่าง เป็นไฉน? ลักษณะ ๓ อย่าง คือ:-

“**สุตตยจสฺส** สวาคตํ โหติ สุปฺวาตตตี สุวินิจฉิตํ สุตตโต อนุพฺยณฺชนโสติ **อิทเมกํ** ลกฺขณํ ๓”

คำว่า “ก็สูตรของพระวินัยธรนั้น เป็นพุทธพจน์ที่มาถูกต้อง คล่องแคล่วดี วินิจฉัยดี โดยสูตร โดยพยัญชนะ”^๑ นี้เป็นลักษณะอันหนึ่ง.

“วินเย โข ปน ฐิตโต โหติ อสฺหิโรติ **อิทํ** ทุตฺติยํ ฯ”

คำว่า “ก็พระวินัยกรนั้น เป็นผู้มั่นคง ไม่ง่อนแง่นในวินัยแล” นี้เป็นลักษณะที่สอง.

“**อาจริยปรมปฺรา** โข ปนสฺส สุกฺคหิตา โหติ สุมฺนสิกฺตา สุปราริตาติ **อิทํ** ตุตฺติยํ ฯ”

คำว่า “ก็ลำดับอาจารย์แล เป็นลำดับที่พระวินัยกรนั้นจำได้ถูกต้อง ทำให้ขึ้นใจได้ดี ใคร่ครวญถูกต้องดีแล้ว” นี้เป็นลักษณะที่สาม.

[อรรถาธิบายลักษณะ ๓ ของพระวินัยกร]

ตตถ “สุดตฺนนาม สกฺล **วินยปิฎกํ**, **ตทสฺส** สวาคตํ โหติ, **สุฏฺฐุ** อาคตํ ฯ”

ใน(คำว่า สุดตฺนจ เป็นต้นนั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

วินยปิฎกทั้งสี่ ชื่อว่าสูตร, สูตรนั้นของพระวินัยกรนั้น เป็นพุทธพจน์ที่มาถูกต้อง คือมาด้วยดี.

“**สุปฺปวตฺติตฺตนิ** **สุฏฺฐุ** ปวตฺตํ ปคฺคณํ วาจคฺคตํ ฯ”

บทว่า **สุปฺปวตฺติตฺต** ได้แก่ เป็นไปด้วยดี คือชำนาญ คล่องปาก.

“**สุวินิจฺฉิตํ** **สุดตโต** **อนุพฺยณฺชนโส**ติ **ปาลีโต** จ **ปริปุจฺฉาโต** จ **อฏฺฐกฺกาโต** จ **สุวินิจฺฉิตํ** โหติ **กฺงขาจฺเจทํ** **กตฺวา** **อุคฺคหิตํ** ฯ”

หลายบทว่า **สุวินิจฺฉิตํ** **สุดตโต** **อนุพฺยณฺชนโส** ได้แก่

ที่วินิจฉัยเรียบร้อย คือที่ตนตัดความสงสัย เรียบเอาไว้ โดยบาลีปริปุจฺฉาและอรรถกถา.

“**วินเย** โข **ปน ฐิตโต** โหติ **วินเย** **ลชฺชชิกฺขา**เวน **ปติฏฺฐิตโต** โหติ ฯ”

หลายบทว่า **วินเย** **ฐิตโต** **โหติ** ความว่า พระวินัยกรนั้นเป็นผู้ตั้งมั่นในพระวินัย ด้วยความเป็นลชฺชชิกฺษุ.

อลชฺชชี ทิ **พหุสฺสุโต**ปิ **สมาโน** **ลาภครุ**กตยา **ตนตี** **วิสฺวาเท**ตฺวา **อุทฺธมมํ** **อุพฺพิณยํ** **สตุฏฺฐา**สนํ **ทีเป**ตฺวา

สาสนน **ม**หฺนตํ **อุ**ปทฺทวํ **กโร**ติ **สงฺฆ**เภทมฺปิ **สงฺฆ**ราชมฺปิ **อุ**ปฺปาเทติ ฯ”

จริงอยู่ อลชฺชชิกฺษุ แม้เป็นพหุสฺสุต เพราะความที่ตนเป็นผู้หนักในลาภ ก็แกลังกล่าวให้ผิดแบบแผน

แสดงสตุฏฺฐาสนา นอกธรรมเนียมวินัย ย่อมทำอุปทวะมากมายในพระศาสนา คือ ก่อให้เกิดสังฆเภทบ้าง สังฆราชิบ้าง.

ลชฺชชี ปน **กุกฺกุจฺจโก** **สิ**กฺขากาโม **ชี**วิตฺเหตุปิ **ตนตี** **อวิ**สฺวาเทตฺวา **ธม**เมว **วิน**ยเมว **ที**เปติ **สตุ**ฏฺฐาสนํ **ครุ** กตฺวา **ฐ**ูเปติ ฯ”

ฝ่ายภิกษุลชฺชชช เป็นผู้มักรังเกียจ ใคร่การศึกษา แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต ก็ไม่แกลังกล่าวให้ผิดแบบแผน

ย่อมแสดงเฉพาะธรรม เฉพาะวินัยเท่านั้น คือทำสตุฏฺฐาสนาให้เป็นทีเคารพตั้งอยู่.

ตถาหิ **ปุ**พฺเพ **ม**หา**เถ**รา **ติ**กฺขตฺตํ **ว**าจํ **นิ**จฺฉาเรสุ “**อน**าคเต **ลชฺชช**ี **ร**กฺขิสฺสตี **ลชฺชช**ี **ร**กฺขิสฺสตีติ ฯ”

จริงอย่างนั้น พระมหาเถระทั้งหลายในปางก่อน เปล่งวาจา ๓ ครั้งว่า

“ในอนาคตกาล ภิกษุลชฺชชช จักรักษาไว้, ภิกษุลชฺชชช จักรักษาไว้” ดังนี้ เป็นต้น.

เอวํ โย จ **ลชฺชช**ี **โส** **วิน**ยํ **อ**หฺนโต **อ**โวกฺกมฺนโต [277] **ลชฺชช**ิกฺขาเวน **วิน**เย **ฐิตโต** โหติ **ปติ**ฏฺฐิตโตติ ฯ”

ก็ภิกษุรูปใด เป็นลชฺชชช ดังกล่าวมาแล้วนั้น ภิกษุรูปนั้น เมื่อไม่ละ ไม่ฝ่าฝืนวินัย ย่อมเป็นผู้ตั้งมั่น คือมั่นคงอยู่ในวินัย ด้วยความเป็นลชฺชชชิกฺษุ ฉะนั้นแล.

“อัสสิโรติ สสิโร นาม โย ปาลิยา เหฏฐโต วา อูปริโต วา ปทปฏิปาฎิยา วา อฏฐกถาย วา ปุจฉิยมาโน วิตถุนาติ วิปณนทติ สนนติภูตฺติ น สกโกติ, ยํ ยํ ปเรน วุจจติ, ตํ ตํ อนุชานาติ สกวาหิ ฉชฺเตตวา พรวาหิ คณหาติ ฯ”

บทว่า อัสสิโร ความว่า บุคคลใด ถูกผู้อื่นถามด้วยบาลี โดยเบื่องต่ำ หรือเบื่องสูง ด้วยลำดับบทหรืออรรถกถา ย่อมทรนทรายกระสับกระส่าย ไม่อาจตั้งมั่นอยู่ได้ ย่อมคล้อยตามคำที่ผู้อื่นกล่าว ทั้งวาหะของตนเสีย ถือเอาวาหะของผู้อื่น ผู้นั้น ชื่อว่าผู้อ่อนแอ.

โย ปน ปาลิยํ วา อฏฐกถายํ วา เหฏฐปริเยน วา ปทปฏิปาฎิยา วา ปุจฉิยมาโน น วิตถุนาติ น วิปณนทติ เอเกกโลมํ สนนทาเสน คณหนโต วีย เอวํ “มยํ วทาม, เอวํ โน อัจริยา วทนตีติ วิสสชฺเซติ.

ฝ่ายบุคคลใด ถูกผู้อื่นถามด้วยบทเบื่องต่ำและสูง หรือด้วยลำดับบท ในบาลีก็ดี ในอรรถกถาก็ดี ย่อมไม่ทรนทราย ไม่กระสับกระส่าย เปรียบเหมือนเอาแหนบจับขนทีละเส้นๆ ฉะนั้น
ชี้แจงกะเขาว่า “ข้าพเจ้ากล่าวอย่างนี้, อาจารย์ทั้งหลายของข้าพเจ้า ก็กล่าวอย่างนี้.”

ยมทึ ปาลิ จ ปาลิวิจฉโย จ สุวณณภาชเน ปกชิตตสีหฺวสา วีย ปริกขยํ ปริยาทานํ อคฺจณฺโต ติฏฐติ, อยํ วุจจติ “อัสสิโรติ ฯ” อนึ่ง บาลีและวินัยบาลี ตั้งอยู่ในบุคคลใด ไม่ถึงความไปสิ้นไปหมดไป เหมือนน้ำมันราชสีห์ที่ใส่ไว้ในภาชนะทองคำ ไม่ถึงความสิ้นไปหมดไปฉะนั้น, บุคคลนี้ ท่านเรียกว่า “ผู้ไม่อ่อนแอ.”

“อัจริยปรมฺปรา โข ปนสฺส สฺสคฺคหิตา โหตีติ เถรปรมฺปรา วสฺปรมฺปรา อสฺส สฺสุฏฺฐ คฺคหิตา โหติ ฯ”

หลายบทว่า อัจริยปรมปฺรา โข ปนสฺส สฺสคฺคหิตา โหติ ความว่า ลำดับแห่งพระเถระ คือลำดับวงศ์ เป็นลำดับที่พระวินัยธรนั้นจำได้อย่างถูกต้อง.

“สุมนสิกตาติ สฺสุฏฺฐ มนสิกตา, อาวชชิตมตเต, อุชชลิตปฺปทีโป วีย โหติ ฯ”

บทว่า สุมนสิกตา ได้แก่ ทำให้ชื่นใจอย่างดี แคพอนึก ก็ปรากฏได้ คล้ายประทีปที่ลุกโชนฉะนั้น.

“สุปฺจาริตาติ สฺสุฏฺฐ อูปฺจาริตา ปุพฺพาปราณฺสนฺธิโต อตถโต การณฺโต จ อูปฺจาริตา ฯ”

บทว่า สุปจาริตา ได้แก่ ใคร่ครวญเป็นอย่างดี คือ ใคร่ครวญโดยเบื่องต้นเบื่องปลายและอนุสนธิ โดยผล และโดยเหตุ.

[ลำดับอาจารย์ตั้งแต่พระอุบาลีเถระเป็นต้นมา]

อตตโน มตี ปหาย อัจริยสุทธิยา วตฺตา โหติ

“มยหํ อัจริโย อสุกาจริยสฺส สนนติเก อุกคณฺหิ โส อสุกฺสฺสาติ เอวํ สพฺพํ อัจริยปรมฺปรี เถรตรงฺคํ หริตฺวา ยาว “อุปาลิตเถโร สมนฺนาสมพฺพุทฺทสฺส สนนติเก อุกคณฺหิติ ปาเปตฺวา ฐูเปติ ฯ”

(บุคคล) ละมตของตนแล้ว เป็นผู้กล่าวความบริสุทธิ์แห่งอาจารย์

คือ นำลำดับอาจารย์ ได้แก่ถ่องแถว (ระเบียบ) แห่งพระเถระทั้งหมดอย่างนี้ คือ

“พระอาจารย์ของข้าพเจ้าเรียนเอาในสำนักของอาจารย์ชื่อนั้น, อาจารย์นั้นเรียนเอาในสำนักอาจารย์ชื่อนั้น”

ไปตั้งไว้ จนให้ถึงคำว่า “พระอุบาลีเถระเรียนเอาในสำนักของพระพุทธเจ้า.”

โตปิ อหริตวา “อุปาลิตเถโร สมนาสมพุทธสส สนติเก อุกคณฺหิ, ทาสกตเถโร อตตโน อุปชฌายสส อุปาลิตเถรสส, โสณกตเถโร อตตโน อุปชฌายสส ทาสกตเถรสส, สิกควตเถโร อตตโน [278] อุปชฌายสส โสณกตเถรสส, โมคคลฺปิุตตติสสเถโร อตตโน อุปชฌายสส สิกควตเถรสส จณฺทวชฺชิตเถรสส จ เอวํ สพฺพ อัจฉริยปรมฺปรํ เถรตฺรํคํ อหริตวา อตตโน อัจฉริยํ ปาเปตฺวา ฐฺเปติ ฯ

(พระอาจารย์รูปต่อๆ มา) ได้นำแม่จาก(พระอุบาลีเถระ)นั้น(มา)

คือ ได้นำลำดับแห่งพระอาจารย์ ได้แก่ถ่องแถว แห่งพระเถระทั้งหมด จนให้ถึงพระอาจารย์ของตน แล้วตั้งไว้แบบนี้ว่า

“พระอุบาลีเถระ เล่าเรียนมาในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า,
พระทาสกเถระ เล่าเรียนมาในสำนักของพระอุบาลีเถระ ผู้เป็นอุปัชฌายะของตน,
พระโสณกเถระเล่าเรียนมาในสำนักของพระทาสกเถระ ผู้เป็นอุปัชฌายะของตน,
พระสิกควเถระ เล่าเรียนมาในสำนักของพระโสณกเถระ ผู้เป็นอุปัชฌายะของตน,
พระโมคคัลลปิบุตรติสสเถระ เล่าเรียนมาในสำนักของพระสิกควเถระ และพระจันทวชชีเถระ ผู้เป็นอุปัชฌายะของตน.”

เอวํ อุกคฺคหิตา ทิ อัจฉริยปรมฺปฺรา สุกคฺคหิตา โหติ ฯ

แท้จริง ลำดับแห่งพระอาจารย์ (อันพระวินัยธร)เรียนเอาแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นอันเธอจำได้อย่างถูกต้อง.

เอวํ อสฺสโกนฺเตน ปน อวสฺสํ เทว ตโย ปริวณฺณฺวา อุกคฺคเหตุพฺพา ฯ

แต่เมื่อไม่สามารถจะเรียนเอาอย่างนั้น ก็ควรเรียนเอาเพียง ๒-๓ ลำดับก็พอ.

สพฺพปจฺฉิเมน ทิ นเยน, ยถา อัจฉริโย จ อัจฉริยาจฺฉริโย จ ปาลิณฺจ ปฺริปุจฺฉณฺจ วทนฺติ, ตถา ญฺาตุํ วมฺมฺภูติ ฯ

จริงอยู่โดยนัยอย่างต่ำที่สุด ก็ควรทราบเหมือนอย่างพระอาจารย์ และอาจารย์ของอาจารย์ กล่าวบาลีและปริปุจฉาฉะนั้น.

[พระวินัยธรจะวินิจฉัยอธิกรณ์ ควรตรวจดูฐานะ ๖ อย่างก่อน]

อิเมหิ จ ปน ตีหิ ลกฺขณฺเห สมนฺนาคเตน วินยฺธเรณ, วตฺถุวินิจฺฉยตฺถํ สนฺนิปฺตเต สงฺเข, โอตินฺณเณ วตฺถุสมฺมํ,

โจทฺทเกน จ จูทิตเกน จ วุตฺเต, วตฺตพฺเพ. สหสา อวินิจฺฉินิตฺวา ฆณฺฐานานิ โอลฺลเกตฺพฺพานิ ฯ

ก็แล พระวินัยธร ผู้ประกอบพร้อมด้วยลักษณะ ๓ อย่างนี้แล้ว, เมื่อสงฆ์ประชุมกันเพื่อวินิจฉัยเรื่อง, และเรื่องก็หยั่งลงแล้ว, ทั้งโจทก์และจำเลยก็ให้การแล้ว, ควรพูดได้. (แต่) ไม่ควรด่วนตัดสินทีเดียว ควรตรวจดูฐานะทั้ง ๖ เสียก่อน.

กตฺมานิ ฆ ฯ

ฐานะ ๖ อย่างเป็นไฉน? ฐานะ ๖ อย่างนั้น คือ:-

วตฺถุ โอลฺลเกตฺพฺพํ มาติกา โอลฺลเกตฺพฺพา ปทฺทภาชนียํ โอลฺลเกตฺพฺพํ ติกฺกปฺริจฺเฉทฺโ ออลฺลเกตฺพฺโพ

อนฺตราปฺตติ โอลฺลเกตฺพฺพา อนฺปาปฺตติ โอลฺลเกตฺพฺพา ฯ

ควรตรวจดูเรื่อง ตรวจดูมาติกา ตรวจดูบทภาชนีย์ ตรวจดูตักกปริจเฉท ตรวจดูอันตราปัติ (และ) ตรวจดูอนาปัติ.

[อรรถาธิบายฐานะ ๖ อย่าง]

วตถุ โอลิเกนโตปิ ทิ “ติเณน วา ปณเณน วา ปฏิจณาเทตวา อาคนตพพิ,
น เตวว นคเคน อาคนตพพิ, โย อาคจเฉย, อาปตติ ทุกกกุสสาติ เอวิ เอกจจ อาปตติ ปสสติ ฯ”

จริงอยู่ (พระวินัยธร) แม้เมื่อตรวจดูเรื่อง ย่อมเห็นอาบัติบางอย่าง อย่างนี้ คือ

“(ภิกษุผู้มีจีวรหาย) ควรเอาหญ้าหรือใบไม้ปกปิด(กาย)จึงมา, แต่ไม่ควรเปลือยกายมาเลย,
ภิกษุใดพึงเปลือยกายมา, ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกกุ^๑”

โส ตํ สุตตํ อาเนตวา ตํ อธิกรณํ วุปสมเสสสติ ฯ

พระวินัยธรนั้น ครั้นนำสูตรนั้นมาอ้างแล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

มาติกั โอลิเกนโตปิ “สมปชานมุสสาวาท ปาจิตติยนติอาทินา นเยน ปณจณนํ อาปตตินํ อณญตรํ อาปตติ ปสสติ ฯ”

(เธอ) แม้เมื่อตรวจดูมาติกา ย่อมเห็นบรรดาอาบัติ ๕ กอง กองใดกองหนึ่ง

โดยนัยมีอาทิว่า “เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะสัมปชานมุสสาวาท.”^๒

โส ตํ สุตตํ อาเนตวา ตํ อธิกรณํ วุปสมเสสสติ ฯ

เธอ ครั้นนำสูตรนั้นมา(อ้าง)แล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

ปทภาชนียํ โอลิเกนโตปิ “อกขยิต เสรีเร เมถุนํ ฌมมํ ปฏิเสวติ, อาปตติ ปาราชิกสส,

เยภยเยน ขยิต เสรีเร [279] เมถุนํ ฌมมํ ปฏิเสวติ อาปตติ อุลลจยสสาติอาทินา นเยน สตตณนํ อาปตตินํ อณญตรํ อาปตติ ปสสติ
ฯ”

(เธอ) แม้เมื่อตรวจดูปทภาชนีย ย่อมเห็นบรรดาอาบัติ ๗ กอง กองใดกองหนึ่ง โดยนัยมีอาทิว่า

“ภิกษุเสพเมถุนธรรมในสรีระที่สัตว์ยังมีได้กักกิน ต้องอาบัติปาราชิก,^๓

เสพเมถุนธรรมในสรีระที่สัตว์กักกินแล้วโดยมาก ต้องอาบัติอุลลัจจัย.”^๔

โส ปทภาชนียโต สุตตํ อาเนตวา ตํ อธิกรณํ วุปสมเสสสติ ฯ

เธอ ครั้นนำสูตรจากปทภาชนียมา(อ้าง)แล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

ติกปริจเฉทํ โอลิเกนโตปิ ติกสงฆาทิเสสํ วา ติกปาจิตตियํ วา ติกทุกกกุ วา อณญตรํ วา อาปตติ ปริจเฉเท ปสสติ ฯ”

(โส) ตโต สุตตํ อาเนตวา ตํ อธิกรณํ วุปสมเสสสติ ฯ

(เธอ) แม้เมื่อตรวจดูติกปริจเฉท ย่อมเห็นการกำหนดตักสังฆาทิเสสบ้าง ตักปาจิตตีย์บ้าง ตักทุกกกุบ้าง อาบัตินั้นใดอย่างหนึ่ง
บ้าง. เธอ ครั้นนำสูตรมาจาก(บาลีติกปริจเฉท)นั้นมา(อ้าง)แล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

๑ วิ. มหา. ๒/๓๘.

๒ วิ. มหา. ๒/๑๕๔.

๓ วิ. มหา. ๑/๖๗-๘

๔ วิ. มหา. ๒/๓๔๗.

อนตราปตติ โอลิเกนโตปิ, “ปฏิลาตํ อุกชิปติ, **อาปตติ** ทุกกฐสชาติ เอวํ สิกขาปทนต์เรสุ **อนตราปตติ** โหติ, ตํ ปสฺสตี ฯ
โส ตํ สุตตํ อาเนตฺวา ตํ อธิกรณํ วุปสมเสสฺสตี ฯ

(เธอ) แม้เมื่อตรวจดูอนตราปติ จะเห็นอนตราปติ ในระหว่างแห่งสิกขาบทอย่างนี้ว่า

“ภิกษุ ยกขึ้นซึ่งตุนไฟ (ตกไปคืนไว้ตามที่) ต้องอาบัติทุกกฐ.” เธอ ครั้นนำสูตรนั้นมา(อ้าง)แล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

อนาปตติ โอลิเกนโตปิ “**อนาปตติ** ภิกขุ อสาทิยนตฺสส อถยยจิตตฺสส นมรณานิปปายสฺส อนุลลปนาธิปปายสฺส
นโมจนานิปปายสฺส อสณฺจิจฺจ อสตียา อชานนตฺสสชาติ เอวํ ตสฺมี ตสฺมี สิกขาปเท นิทฺธิกฺขฺมฺหิ อนาปตฺตี ปสฺสตี ฯ
โส ตํ สุตตํ อาเนตฺวา ตํ อธิกรณํ วุปสมเสสฺสตี ฯ

(เธอ) แม้เมื่อตรวจดูอนาปติ จะเห็นอนาปติที่ท่านแสดงไว้แล้วในสิกขาบทนั้นๆ อย่างนี้ว่า

“ดูก่อนภิกษุ! ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่ยินดี ไม่มีโดยจิต ไม่มีความประสงค์จะให้ตาย ไม่มีความประสงค์จะอวด
ไม่มีความประสงค์จะให้เคลื่อน ไม่แก่ลั้ง^๑” “ไม่รู้ เพราะไม่มีสติ.” เธอ ครั้นนำสูตรนั้นมา(อ้าง)แล้ว จักระงับอธิกรณ์นั้นได้.

โย ทิ **ภิกขุ** จตฺตฺพิริวณฺยโกวิโท ติลกฺขณสมปนฺโน อิมานิ ญฺฐานานิ โอลิเกตฺวา อธิกรณํ วุปสมเสสฺสตี.
ตฺสส **วินิจฺฉโย** อปฺปฏิวตฺติโย พุทฺเธน สยํ นิสฺสิทฺวา วินิจฺฉิตฺสทิสฺโส โหติ ฯ

จริงอยู่ ภิกษุใด เป็นผู้ฉลาดในวินัย ๔ อย่าง สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ๓ ได้ตรวจดูฐานะ ๖ อย่างนี้แล้ว จักระงับอธิกรณ์ได้.

การวินิจฉัย (อธิกรณ์) ของภิกษุนั้น (ใครๆ) จะพึงคัดค้านไม่ได้ ย่อมเป็นเช่นกับวินิจฉัยที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งวินิจฉัยเอง.

[วิธีวินิจฉัยอธิกรณ์]

ตมฺเจ เอวํ วินิจฺฉยฺกฺกุสลํ ภิกขุํ โภจิ กตฺสิกขาปทวิตฺตฺกโม **ภิกขุ** อฺุปสงกมิตฺวา อตฺตโน กุกฺกุจฺจํ ปุจฺเจยฺย,
ถ้าภิกษุบางรูป ผู้ทำล่วงละเมิดสิกขาบทแล้ว เข้าไปหาภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัยนั้น อย่างนั้นแล้ว
พึงถามถึงข้อรังเกียจสงสัยของตนไฉไร,

เตน สาธุกํ สลฺลกฺเขตฺวา, สเจ อนาปตฺติ โหติ, “อนาปตฺตีติ วตฺตพฺพํ ฯ

(ภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัย)นั้น ควรกำหนดให้ดี, ถ้าเป็นอนาปติ, ก็ควรบอกว่า “เป็นอนาปติ.”

สเจ ปนาปตฺติ โหติ, “อาปตฺตีติ วตฺตพฺพํ ฯ” สา เทสนาคามินี เจ, “เทสนาคามินีติ วตฺตพฺพํ ฯ

แต่ถ้าเป็นอาบัติ, ก็ควรบอกว่า “เป็นอาบัติ.” ถ้าอาบัตินั้น เป็นเทสนาคามินี, ก็ควรบอกว่า “เป็นเทสนาคามินี.”

วฺุฏฺฐานคามินี เจ, “วฺุฏฺฐานคามินีติ วตฺตพฺพํ ฯ

ถ้าเป็นวฺุฏฺฐานคามินี, ก็ควรบอกว่า “เป็นวฺุฏฺฐานคามินี.”

อถสฺส [280] **ปาราชิกจฉายา** ทิสฺสตี, “ปาราชิกาปตฺตีติ น วตฺตพฺพํ ฯ

ถ้าฉายापาราชิกปรากฏแก่ภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัยนั้นไฉไร, ไม่ควรบอกว่า “เป็นอาบัติปาราชิก.”

กสฺมา ฯ **เมถุนมมวิตฺกโม** ทิ อุตฺตริมฺนุสฺสรณมวิตฺกโม จ โหฬาริโก ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า การล่วงละเมิดเมถุนธรรม และการล่วงละเมิดอุตฺตริมฺนุสฺสรณธรรม เป็นของหยาบ.

๑ ไม่ได้ตั้งใจ ไม่ได้เจตนา (ภาษาเก่า)

อทินนาทานมนุสสวิคหวิติกกมา ปน สุขุม่า จิตตลหุกา, เต สุขุเมเนว อาปชชติ สุขุเมเน รกชติ ฯ

ส่วนการละเมิดอทินนาทานและมนุสสวิคหะเป็นของสุขุม เป็นการรวดเร็วตั้งใจ, ภิกษุย่อมต้องวิติกกมะทั้ง ๒ นั้น ด้วยอาการสุขุมทีเดียว (และ) ย่อมรักษาไว้ด้วยอาการสุขุม (เหมือนกัน).

ตสมา วิเสเสน ตํ วตถุกํ กุกุกัจจํ ปุจฉิยาโม “อาปตตีติ อวตวา, สจสส อัจจริโย ธรติ, ตโต เตเน โส ภิกขุ” “อมหากํ อัจจริยํ ปุจฉาติ เปเสตพโพ ฯ

เพราะเหตุนั้น (ภิกษุ)ผู้ถูกถามความรังเกียจสงสัย ซึ่งมีความละเมิดนั้นเป็นที่ตั้ง โดยพิเศษ ไม่ควรพูดว่า “ต้องอาบัติ”, ถ้าอาจารย์ของเธอยังมีชีวิตอยู่ไซ้, หลังจากนั้น ภิกษุ(ผู้ฉลาดในการวินิจัย)นั้น ควรส่งภิกษุนั้นไปว่า “เธอจงถามอาจารย์ของข้าพเจ้าดูเถิด.”

สเจ โส ปุนาคนตวา “ตุมหากํ อัจจริโย สุตตนต์โต วินยโต โอลเกตวา ‘สเทกิจโฉติ มํ อาหาติ วทติ, ตโต เตเน โส” “สาธุ สุกฺขุ, ยํ อัจจริโย ภณติ, ตํ กโรหิติ วตตพโพ ฯ

ถ้าเธอกลับมาอีก บอกว่า “อาจารย์ของท่าน คั้นดูจากพระสูตรพระวินัยแล้วบอกผมว่า ‘เป็นสเทกิจฉา’ (ยังพอแก้ไขได้),” ในกาลนั้น ภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจัยนั้น ควรพูดกะเธอว่า “ดีละๆ, เธอจงทำให้ดี อย่างที่อาจารย์พูด.”

อถ ปนสส อัจจริโย นตถิ, สทฺธิอฺคฺคหิตตเถโร ปน อตถิ, ตสส สนตํกํ เปเสตพโพ “อมเหหิ สทฺธิอฺคฺคหิตตเถโร คณปาโมกโข, ตํ คนตวา ปุจฉาติ ฯ

ก็ถ้าอาจารย์ของเธอไม่มีไซ้, แต่พระเถระผู้เล่าเรียนร่วมกัน มี(ตัว)อยู่, พึงส่งเธอไปยังสำนักของ(พระเถระ)นั้น ด้วยสั่งว่า “พระเถระผู้เล่าเรียนร่วมกับข้าพเจ้า เป็นคนปาโมกข์ (มีตัวอยู่), เธอจงไปถามท่านดูเถิด.”

เตนาปิ “สเทกิจโฉติ วินิจฉเต, “สาธุ สุกฺขุ, ตสเสว วจันํ กโรหิติ วตตพโพ ฯ

แม้เมื่อพระเถระนั้นวินิจฉยว่า “เป็นสเทกิจฉา” ก็ควรบอกกะเธอว่า “ดีละ, เธอจงทำตามคำของพระเถระนั้นให้ดีทีเดียว.”

อถสส สทฺธิอฺคฺคหิตตเถโรปิ นตถิ, อนฺตเววาสิกอ ปณฺชิตโต อตถิ, ตสส สนตํกํ เปเสตพโพ “อสุกํ ทหฺรํ คนตวา ปุจฉาติ ฯ

ถ้าแม้พระเถระผู้เล่าเรียนร่วมกัน ของเธอไม่มีไซ้, มีแต่ภิกษุบัณฑิตผู้เป็นอันตเววาสิก, พึงส่งเธอไปยังสำนักของ(ภิกษุ)นั้น ด้วยสั่งว่า “เธอจงไปถามภิกษุหนุ่มรูปนั้นดูเถิด.”

เตนาปิ “สเทกิจโฉติ วินิจฉเต, “สาธุ สุกฺขุ, ตสเสว วจันํ กโรหิติ วตตพโพ ฯ

แม้เมื่อภิกษุผู้เป็นอันตเววาสิกนั้น วินิจฉยว่า “เป็นสเทกิจฉา” ก็ควรพูดกะเธอว่า “ดีละ, เธอจงทำตามคำของภิกษุนั้นให้ดี”.

อถ ทหฺรสสาปิ ปาราชิกจฉายาว อุกฺกุฐาติ, เตนาปิ “ปาราชิกโศตีติ น วตตพโพ ฯ

ถ้าฉายาปาราชิกนั้นแล ปรากฏแม้แก่ภิกษุหนุ่มไซ้, แม้อันภิกษุนั้น ก็ไม่ควรบอก(ภิกษุผู้ต้องอาบัติ)ว่า “เธอเป็นปาราชิก.”

[ภิกษุผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ ธรรมเนียมยอมไม่เจริญ]

ทูลโลกี ทิ พุทฺธรูปปาโท, ตโต ทูลลภตรา ปพพชชา จ อุปสมปทา จ ฯ

เอวํ ปน วตตพฺพ “วิวิตโต โอภาสํ สมมชชิตฺวา ทิวาวิหารํ นิสิติตฺวา สีลานิ โสเธตฺวา ทฺวตฺตีสากาโร ตาว มนสิ กโรหิติ ฯ

จริงอยู่ ความบังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า เป็นของได้ด้วยยาก, การบรรพชาและการอุปสมบท เป็นของได้ด้วยยากยิ่งกว่านั้น. แต่(พระวินัยธร) ควรพูดอย่างนี้ว่า “เธอ จงปัดกวาดโอกาสที่เสียบสัจ แล้วนั่งพักกลางวัน ชำระศีลให้บริสุทธิ์ จงมนสิการอาการ ๓๒ คู่ก่อน.”

สเจ ตสส อโรคํ สีลํ, กम्मฏฺฐานํ ฌฎฺฎิตฺติ. สงฺขารา ปากฺกา [๒๘๑] หุตฺวา อุปฏฺฐหนฺติ.

อุปจารูปปนาปตตํ วย จิตฺตํ เอกคคฺ โหติ. ทิวสํ อติกฺกนตฺมปิ น ชานาติ ฯ

ถ้าศีลของภิกษุนั้น ไม่เศร้าหมองต่างพร้อยไซ้, ธรรมเนียมยอมสืบต่อ. สังขารทั้งหลาย ก็เป็นของปรากฏชัดขึ้น. จิตก็เป็นเอกัคคตา ดุจได้บรรลุปุจาระและอัปนาสมาธิฉะนั้น. ถึงวันจะล่วงเลยไปแล้วก็ตาม เธอก็ไม่ทราบ.

โส ทิวสาดิกฺกเม อุปฏฺฐานํ อากโต เอวํ วตตพฺพ “กิตฺติโส เต จิตฺตปฺวตฺติตฺติ ฯ

ในเวลาวันล่วงเลยไป เธอมาสู่ที่อุปัฏฐากแล้ว ควรพูดอย่างนี้ว่า “ความเป็นไปแห่งจิตของเธอ เป็นเช่นไร?”

อาโรจิตาย จ จิตฺตปฺวตฺติตฺยา, วตตพฺพ “ปพพชชา นาม จิตฺตวิสุทฺตธา, อปฺปมตฺโต สมณธมฺมํ กโรหิติ ฯ

ก็เมื่อเธอบอกความเป็นไปแห่งจิตแล้ว, ควรพูดกะเธอว่า

“ขึ้นชื่อว่าบรรพชา มีความบริสุทธิ์แห่งจิตเป็นประโยชน์, เธออย่าประมาท บำเพ็ญสมณธรรมเถิด.”

ยสส ปน สีลํ ภินฺนํ โหติ, ตสส กम्मฏฺฐานํ น ฌฎฺฎิตฺติ. ปโฏทาภิตฺตุนํ วย จิตฺตํ วิกมฺปติ วิปฏิสสารคฺคินา ทยฺหติ, ตตฺตปาสาเณ นิสินฺโน วย ตํขณฺเวย วุฏฺฐาติ ฯ

ส่วนภิกษุใด มีศีลขาด, ธรรมเนียมของภิกษุนั้น ย่อมไม่สืบต่อ, จิตย่อมปั่นป่วน ถูกไฟคือความเดือดร้อนแผดเผาอยู่ ดุจถูกทิ่มแทงด้วยปฏัก ฉะนั้น. ภิกษุนั้น ย่อมลุกขึ้นในขณะที่เดียว เหมือนนั่งอยู่บนก้อนหินที่ร้อนฉะนั้น,

โส อากโต “กา เต จิตฺตปฺวตฺติตฺติ ปุจฉิตฺพโ พ ฯ

เธอมาแล้ว พึงถามว่า “ความเป็นไปแห่งจิตของท่านเป็นอย่างไร?”

อาโรจิตาย จิตฺตปฺวตฺติตฺยา, “นตฺถิ โลเก รโห นาม ปาปกมฺมํ ปุกฺกพฺโต, สพฺพปฐมํ ทิ ปาปิ กโรนฺโต อตฺตนาเว ชานาติ,

อถสส อารกฺขเทวตา, ปฺรจิตฺตวิฑู สมณพฺราหมณา อญฺเวย จ เทวตา ชานนฺติ, ตวฺเวย ทานิ ตว โสตฺถิ ปฺริเยสชาติ วิตฺตพฺพโ พ ฯ

เมื่อเธอบอกความเป็นไปแห่งจิตแล้ว ควรพูดว่า “ขึ้นชื่อว่าที่ลับของผู้กระทำความชั่ว ย่อมไม่มีในโลก”,

แท้จริง บุคคลผู้กระทำความชั่ว ย่อมรู้ด้วยตนเอง ก่อนคนอื่นทั้งหมด, ต่อจากนั้น อารักขเทวตาทั้งหลาย สมณพราหมณ์และ เทวตาเหล่าอื่น ผู้รู้จิตของบุคคลอื่น ย่อมรู้ (ความชั่ว) ของเธอ, บัดนี้ เธอนั้นแล จงแสวงหาความสวัสดิ์แก่เธอเองเถิด.”

นิฏฺฐิตา จตฺตพฺพิชวินยฺกธา วินยฺธสส จ ลกฺขณาติกฺกา ฯ

กล่าวด้วยวินัย ๔ อย่าง และกล่าวด้วยลักษณะเป็นต้นของพระวินัยธร จบ.

อรรถาธิบายสิกขาบทวิภังค์ปฐมปาราชิก

อิทานิ สิกขาบทวิภังคสส อตถั วณณยิสสาม ฯ

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักพรรณานาเนื้อความวิภังค์แห่งสิกขาบทต่อไป

ยั วุตตัม “โย ปนาติ โย ยาติโสติอาทิ เอตถ

“โย ปนาติ วิภจิตตพพหัม ฯ

ในคำว่า โย ปนาติ โย ยาติโส เป็นต้น ที่(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ (มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้):-

สองบทว่า โย ปน เป็นบทที่ควรจำแนก.

“โย ยาติโสติอาทินิ ตสส วิภจนปทานิ ฯ

บทเป็นต้นว่า “โย ยาติโส” เป็นบทจำแนกแห่งบทว่า โย ปน นั้น.

เอตถ จ ยสมา “ปนาติ นิปาตมตตัม, “โยติ อตถปทัม. ตถจ อนนิเมณ ปุคฺคัลลัม ทีเปติ.

ก็ใน(สองบทว่า โย ปน) นี้ ศัพท์ว่า ปน สักว่าเป็นนิบาต.

บทว่า โย เป็นบทบอกเนื้อความ. และ(บทว่า โย) นั้น แสดงบุคคลโดยไม่กะตัว.

ตสมา ตสส อตถั ทสเสนโต อนนิเมณ ปุคฺคัลลัม ทีปํ โยสททเมว อาห ฯ

เพราะเหตุนี้ (พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงแสดงอรรถแห่ง(บทว่า โย) นั้น

จึงตรัสเฉพาะ โยศัพท์ ซึ่งแสดงบุคคลโดยไม่กำหนดลงไป.

ตสมา เอตถ เอวมตถโถ เวทิตตพโพ ฯ

เพราะเหตุนี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความใน(บทว่า โย ปน) นี้ดังนี้.

“โย ปนาติ “โยโกจิติ วุตตัม โหติ ฯ

บทว่า โย ปน มีคำอธิบายว่า “โยโกจิ” (ผู้ใดผู้หนึ่ง)

ยสมา ปน โย โส โยโกจิ นามโส อวสสํ ลิงฺคยุตตชาตินามโคตตสสิล วิหารโคจร วเยสุ [282] เอเกนาการณ ปญญายติ.

ตสมา ตัม ตถา ญาเปตุ ตัม ปเภทัม ปกาเสนโต “ยาติโสติอาทิมาห ฯ

ก็บุคคลที่ชื่อว่า ผู้ใดผู้หนึ่งนั้น ย่อมปรากฏด้วยอาการอันหนึ่ง

ในเพศ ความประกอบ ชาติ ชื่อ โคตร สีล ธรรมเครื่องอยู่ โคจร และวัย แน่แท้.

เพราะเหตุนี้ (พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงประกาศประเภทนั้น เพื่อให้รู้จักบุคคลนั้น โดยอาการอย่างนั้น

จึงตรัสคำว่า ยาติโส เป็นต้น.

ตถจ “ยาติโสติ ลิงฺควเสน ยาติโส วา ตาติโส วา โหตุ ทีโฆ วา รสโส วา

กาโฬ วา โอทาโต วา มงฺครจจวิ วา กิโส วา ภูโล วาติ อตถโถ ฯ

ใน(คำว่า ยาติโส เป็นต้น)นั้น มีวินิจฉัย ดังนี้:-

บทว่า ยาติโส มีความว่า ว่าด้วยอำนาจเพศ จะเป็นบุคคลเช่นใดหรือเช่นนั้นก็ตามที คือจะเป็นคนสูงหรือคนเตี้ย

คนดำหรือคนขาว หรือคนมีผิวเหลือง คนผอมหรือคนอ้วน ก็ตามที.

“ยถายุตโตติ โยควเสณ เยน วา เตน วา ยุตโต โหตุ นวกम्मยุตโต วา อุทเทสยุตโต วา วาสธูรยุตโต วาติ **อตโถ** ๗
บทว่า ยถายุตโต มีความว่า ว่าด้วยอำนาจกิจที่ประกอบ จะเป็นคนประกอบด้วยการทำงานเช่นใดเช่นหนึ่งก็ตามที
คือจะเป็นคนประกอบด้วยนวักรรม หรือจะประกอบด้วยอุเทศ หรือประกอบด้วยฐานะคือการอบรม (คือวิปัสสนาฐานะ) ก็ตามที.

“ยถาขจโจติ ขาติวเสณ ยชจโจ วา ตัง ขจโจ วา โหตุ ขตติโย วา พุราหมโณ วา เวสโส วา สุโท วาติ **อตโถ** ๗
บทว่า ยถาขจโจ มีความว่า ว่าด้วยอำนาจชาติ จะเป็นคนมีชาติอย่างใด หรือเป็นคนมีชาติอย่างนั้นก็ตามที
คือจะเป็นกษัตริย์ หรือเป็นพราหมณ์ หรือเป็นแพทย์ เป็นศูทร ก็ตามที.

“ยถานาโมติ นามวเสณ ยถานาโม วา ตถานาโม วา โหตุ พุทธรกชิตโต วา ธมมรกชิตโต วา สงฆรกชิตโต วาติ **อตโถ** ๗
บทว่า ยถานาโม มีความว่า ว่าด้วยอำนาจชื่อ จะเป็นคนที่ชื่ออย่างใด หรือมีชื่ออย่างนั้นก็ตามที
คือชื่อว่า พุทธรักชิต หรือชื่อธรรมรักชิต หรือชื่อว่าสังฆรักชิต ก็ตามที.

“ยถาโคตโตติ โคตตวเสณ ยถาโคตโต วา ตถาโคตโต วา เยน วา เตน วา โคตเตน โหตุ กจจาโน วา วาเสฏฐโณ วา โกสิโย วาติ **อตโถ** ๗
บทว่า ยถาโคตโต มีความว่า ว่าด้วยอำนาจโคตร จะเป็นผู้มีโคตรอย่างใด หรือมีโคตรอย่างนั้น
หรือว่าด้วยโคตรเช่นใดเช่นหนึ่ง ก็ตามที คือจะเป็นกัจจानโคตร หรือวาเสฏฐโคตร หรือโกสิโยโคตร ก็ตามที.

“ยถาสีโลติ สีเลสุ ยถาสีโล วา ตถาสีโล วา โหตุ นวกम्मสีโล วา อุทเทสสีโล วา วาสธูรสีโล วาติ **อตโถ** ๗
บทว่า ยถาสีโล มีความว่า ในปรกติทั้งหลาย จะเป็นผู้มีอย่างใดเป็นปกติ หรือว่าเป็นผู้มีอย่างนั้นเป็นปกติก็ตามที
คือว่าจะเป็นผู้มีนวักรรมเป็นปกติ หรือมีอุเทศเป็นปกติ หรือมีฐานะคือการอบรม (คือวิปัสสนาฐานะ) เป็นปกติก็ตามที.

“ยถาวิหริติ วิหารเสสุปี ยถาวิหริ วา ตถาวิหริ วา โหตุ นวกम्मวิหริ วา อุทเทสวิหริ วา วาสธูรวิหริ วาติ **อตโถ** ๗
บทว่า ยถาวิหริ มีความว่า แม้นในธรรมเครื่องอยู่ทั้งหลาย จะเป็นผู้มีอย่างใดเป็นเครื่องอยู่ หรือว่าเป็นผู้มีอย่างนั้นเป็นเครื่องอยู่
ก็ตามที คือว่าจะเป็นผู้มีนวักรรมเป็นเครื่องอยู่ หรือมีอุเทศเป็นเครื่องอยู่ หรือว่ามีฐานะคือการอบรม (คือวิปัสสนาฐานะ) ก็ตามที.

“ยถาโคจโรติ โคจเรสุปี ยถาโคจโร วา ตถาโคจโร วา โหตุ นวกम्मโคจโร วา อุทเทสโคจโร วา วาสธูรโคจโร วาติ **อตโถ** ๗
บทว่า ยถาโคจโร มีความว่า ถึงในโคจรทั้งหลายแล้ว จะเป็นผู้มีอย่างใดเป็นโคจร หรือว่ามีอย่างนั้นเป็นโคจรก็ตามที
คือว่าจะเป็นผู้มีนวักรรมเป็นโคจร หรือมีอุเทศเป็นโคจร หรือมีฐานะคือการอบรมเป็นโคจร ก็ตามที.

“เถโร วาติอาทิสฺส จ วโยวุฑฒาทิสฺส โย วา โส วา โหตุ ปริบุญณทสวสสตาย เถโร วา อุนปถจวสสตาย นโว วา
อติเรกปถจวสสตาย มชฌิมโ วาติ **อตโถ** ๗

ส่วนในบทว่า เถโร วา เป็นต้น (มีวินิจัยดังนี้):-
จะเป็นผู้ใด หรือว่าเป็นผู้หนึ่ง ในบรรดาผู้เจริญโดยวัยเป็นต้นก็ตามที, คืออธิบายว่า จะเป็นพระเถระ เพราะมีพรรษาครบสิบ
หรือว่าเป็นผู้ใหม่ เพราะมีพรรษาหย่อนห้า หรือว่าจะเป็นผู้ปานกลาง เพราะมีพรรษาเกินกว่าห้าก็ตามที.

อทฺโฆ สพฺโพ ว [283] อิมสมิ อตฺเถ เอโส วุจฺจติ “โย ปนาติ ๗

โดยที่แท้ บุคคลนั้นทั้งหมด พระผู้มีพระภาคตรัสในอรรถนี้ว่า “โย ปน.”

สุจิตลาทีหิ **วณณเกโท** เวทิตพโพ ฯ

พึงทราบการทำสี่ให้เสียไป เพราะหม่นหมองด้วยสนิมเข้มเป็นต้น.

สุปริสุทโธปี หิ **ปณฺเฑ** สุจิตมโต ปฏฺฐาย สุจิตเลน หตถเสทมลชลิกาหิ อวसाने รชนกปกรณหิ จ ภินฺนวณฺโณ โหติ ปกตฺวณฺณ วิชหติ ฯ

แท้จริง ผืนผ้าแม้ที่บริสุทธิ์ดี ตั้งแต่ทำการด้วยเข็มไปแล้ว ย่อมมีสีเสียไป คือย้อมละสีเดิมไป เพราะสนิมเข้ม และเพราะน้ำที่เป็นมลทินอันเกิดจากเหงื่อมือ และเพราะการย้อมและทำกัปะปะในที่สุด.

เอวํ ตีหากาเรหิ ภินฺนํ ปณฺเฑ ธารณโต ภินฺนปฏฺฐโรติ ภิกฺขุ ฯ

ผู้ใด ชื่อว่า ผู้ทรงผืนผ้าที่ถูกทำลายแล้ว เพราะทรงผืนผ้าที่ถูกทำลายด้วยอาการ ๓ อย่าง ดังอธิบายมาแล้วนั้น เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ภิกษุ.

คิหิตฺตวิสภาคานํ กาสาวานํ วา ธารณมตเตเนว ภินฺนปฏฺฐโรติ ภิกฺขุ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใด ชื่อว่า ผู้ทรงผืนผ้าที่ถูกทำลายแล้ว เพราะสักว่าทรงผ้ากาสาอะทั้งหลาย ซึ่งไม่เหมือนกับผ้าของคฤหัสถ์ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ภิกษุ.

“สมณฺญาตฺติ ปณฺญตฺติยา โวหาเรนาติ [284] **อตฺโถ** ฯ

บทว่า สมณฺญา ความว่า โดยบัญญัติ คือโดยโวหาร.

สมณฺญา เอว หิ **เอกฺจโจ** “ภิกฺขุติ ปณฺญาตฺติ ฯ

จริงอยู่ บุคคลบางคนย่อมปรากฏว่า “เป็นภิกษุ” โดยสมัญญาเท่านั้น.

ตถา หิ นิมนตนาทิมหิ, ภิกฺขุสุ คณฺยมาเนสุ, สามเณเรปิ คเหตุวา “สโต ภิกฺขุ, สหสฺสํ ภิกฺขุติ วทนฺติ ฯ

จริงอย่างนั้น ในกิจนิมนต์เป็นต้น มนุษย์ทั้งหลาย, เมื่อนับจำนวนภิกษุอยู่, นับเอากระทั่งพวกสามเณรเข้าด้วยแล้ว พูกว่า “ภิกษุจำนวนร้อยรูป, ภิกษุจำนวนพันรูป.”

“ปณฺญญาตฺติ อตฺตโน ปณฺนิชานเนน ฯ

บทว่า ปณฺญญาตฺติ คือ โดยความปณฺญญาของตนเอง.

ปณฺญญาตฺติ หิ **เอกฺจโจ** “ภิกฺขุติ ปณฺญาตฺติ ฯ

จริงอยู่ บุคคลบางคน ย่อมปรากฏว่า “เป็นภิกษุ” แม้โดยความปณฺญญา.

ตสฺส “โก เอตถาติ “อหํ อาวุโส ภิกฺขุติเอวมาทิสฺส **สมภโว** ทฏฺฐพโพ ฯ

พึงทราบ(ความปณฺญญาว่า “เป็นภิกษุ” นั้น) เกิดมิได้

(ดังใน(ประโยค)เป็นต้นอย่างนี้ว่า “(ถามว่า ‘ใครในที่นี้?’ (ตอบว่า ‘คุณ! ข้าพเจ้า(เอง) เป็นภิกษุ.”

อัย ปน อานนทตเถเรน วุตฺตา ธมฺมิกา ปณฺญญา ฯ

ก็ความปณฺญญานี้ เป็นความปณฺญญาที่ชอบธรรม ซึ่งพระอานนทเถระได้กล่าวไว้แล้ว.

รตฺติกาเคน ปน **ทุสฺสีลา**ปิ ปณฺนิปลํ อาคจฺจนฺตา, “โก เอตถาติ วุตฺเต, ธมฺมิกาย ปณฺญญาตฺติ อภุตฺตถาย “มยํ ภิกฺขุติ วทนฺติ ฯ

อนึ่ง โดยส่วนแห่งราตรี แม้พวกภิกษุผู้ทุกศีล เดินสวนทางมา, เมื่อถูกถามว่า “ใครในที่นี้?”,

ตอบว่า “พวกข้าพเจ้า เป็นภิกษุ” ดังนี้ เพื่อประโยชน์แก่ปณฺญญาที่ไม่ชอบธรรม ไม่เป็นความจริง.

“เอหิภิกขุติ ภิกขุ นาม ภควโต “เอหิ ภิกขุติ เอว วจนมตเตน ภิกขุภาวเ อเอหิภิกขุอุปสมปท ปโตโต ๗

บทว่า เอหิภิกขุ ความว่า ผู้ถึงความเป็นภิกษุ คือ อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุ ด้วยเพียงพระดำรัสของพระผู้มีพระภาค
อย่างนี้ว่า “เธอ จงมาเป็นภิกษุเถิด” ชื่อว่าภิกษุ.

ภควา ทิ เอหิภิกขุภาวาย อุปนิสสยสมปนัน ปุคคัลล ทิสวา รตตปัสสุกฺกนฺตรโต สุวณฺณวณฺณํ ทกฺขินฺหตฺถํ นีหริตฺวา

พรหมโฆสํ นิจฺฉาเรนโต “เอหิ ภิกขุ, จร พรหมจริยํ สมมา ทฺกฺขสฺส อนตฺกิริยาเยติ วทติ ๗

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เพื่อเป็นเอหิภิกขุ จึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวา
ซึ่งมีสีดุดจทอง ออกจากระหว่างบังสุกุลจีวรอันมีสีแดง เปล่งพระสุรเสียงกังวานดังเสียงพรหม
ตรัสเรียกว่า “เธอ จงมาเป็นภิกษุเถิด, จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด.”

ตสฺส สเหว ภควโต วจเนน **คิหิสังคิ** อนฺตรธาเยติ. **ปพฺพชฺชา** จ **อุปสมปทา** จ รุหติ.

ภณฺฑุ กาสาววสโน โหติ เอกํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปีตฺวา เอกํ อํเส ฐฺเปนฺตฺวา วามํสฺกุญฺเณ อาลคฺคนีลุปฺพลวณฺณมตฺติกาปโตโต ๗

พร้อมกับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคนั้นนั่นเอง

เพศคฤหัสถ์ (ของผู้เฝ้าอุปสมบทนั้น) อันตรธานไป, บรรพชาและอุปสมบทก็สำเร็จ,

ผู้นั้นก็เป็นผู้มีศีระชะโล้น นุ่งห่มผ้ากาสาอะ คีอนุ่ง (ผ้าอันตราวาสก) ผืนหนึ่ง ห่ม (ผ้าอุตราสงค์) ผืนหนึ่ง

พาด (ผ้าสังฆาฏิ) ไว้บนป่าผืนหนึ่ง มีบาตรดินที่มีสีเหมือนดอกอุบลเขียวคล้อยไว้ที่จะงอยป่าข้างซ้าย.

ติจิวรณฺจ ปโตโต จ

วาสิ สุจิ จ พนฺธนํ

ปริสฺสวาเนนฺนญฺฐฺเต

ยุตฺตโยคสฺส ภิกฺขุโนติ

เอวํ วุตฺเตหิ อญฺฐฺหิ ปริกฺขาเรหิ สรีเร ปฏิมฺกุเกหิเยว วสฺสสตฺติกฺเถโร วีย อิริยาปถสมปนโน

พฺพุธาจจริยโก พฺพุธูปชฌายโก สมมาสมฺพุทฺธํ วนฺทมาโนเยว ติญฺฐฺหิติ ๗

(ภิกษุนั้น) (ท่านกำหนด)^๑ ด้วยบริวาร ๘ ที่สวมสอดเข้าที่ร่างกาย (อันพระโหราณาจารย์)กล่าวไว้ว่า

“บริวารเหล่านี้ คือ ไตรจิวร บาตร มีदन้อย เข็ม และผ้ารัดประคดเอว

เป็น ๘ ทั้งผ้ากรองน้ำ ย่อมควรแก่ภิกษุผู้ประกอบความเพียร”

เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ เหมือนพระเถระตั้งร้อยพรรษา

มีพระพุทธรเจ้า เป็นพระอาจารย์ มีพระพุทธรเจ้าเป็นพระอุปชฌายะ ยืนถวายบังคมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ที่เดียว.

ภควา ทิ ปฐมโพธิยํ เอกสมฺมึ กาลเ [285] เอหิภิกขุอุปสมปทายเอว อุปสมปาเทติ ๗

จริงอยู่ ครั้งปฐมโพธิกาล พระผู้มีพระภาค ทรงให้(กุลบุตร)อุปสมบท ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทานั้นแล ในกาลชั่วระยะหนึ่ง.

เอวํ อุปสมปนฺนานิ จ สหสฺสุปริ เอกจตฺตาทิสฺสุตฺตฺรานิ ติณฺนิ **ภิกฺขุสตานิ** อเหตุ ๗

และภิกษุผู้อุปสมบทด้วยวิธีอย่างนี้ มีจำนวน ๑,๓๔๑ รูป.

๑ โยชนาให้เติมคำว่า อุปลกฺขิตโต เข้ามา.

เสยยถิติ ๓ ปณจ **ปณจวคคิยเถระ**, ยโส **กุลบุตโต**, ตสส ปริวารา จตูปณณาส **สหายกา**, **ติสภทวคคิยา**, **สทสสปุราณชฎิล**, สทธี ทวีหิ อคคสาวเกหิ อชฒเตยยสตา **ปริพพาชกา**, เอโก **องคฺลิมาตเถโรติ** ๓

คืออย่างไร? คือมีจำนวนดังนี้:- พระปัญจวคคิยเถระ ๕, ยสกุลบุตร ๑, สหายผู้เป็นบริวารของท่าน ๕๔, ภัททวคคิย ๓๐, ปุราณชฎิล ๑,๐๐๐, ปริพพาชก รวมกับพระอัครสาวกทั้งสอง ๒๕๐, พระอังคฺลิมาเถระ ๑. (รวมเป็น ๑,๓๔๑ รูป)

วุตตยเจตํ อฏฐกถาย

สมจริงดังคำที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า

ตีณิ สตํ สทสสณจ จตตافیสิ ปุณาปเร
เอโก จ เถโร สปปญโญ สพเพ เต ‘เอหิภิกขุกาติ ๓

“ภิกษุ ๑,๓๐๐ รูป และเหล่าอื่นอีก ๔๐ รูป ทั้งพระเถระผู้มีปัญญาอีก ๑ รูป, ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด ท่านกล่าวว่า เป็นเอหิภิกษุ.”

น เกวลณจ **เอเต**, **อญญะปิ** พหุ สนติ ๓

(ภิกษุ)เหล่านั้น (เป็นเอหิภิกษุ) จำพวกเดียว ก็หาไม่ได้, แม้เหล่าอื่นก็ยังมีอีกมาก.

เสยยถิติ ๓

คืออย่างไร?

ติสสปริวารโร เสโล **พราหมโณ**, สทสสปริวารโร **มหากบปิโน**, ทสทสสา กปิลวตฺถวาสิโน **กุลบุตฺตา**, โสทสทสสา **ปารายนิคพราหมณาติเอวมาทโย** ๓

คือมีจำนวนเป็นต้นอย่างนี้ว่า “เสลพราหมณ์ทั้งบริวารมีจำนวน ๓๐๐, พระมหากบปิณะทั้งบริวารมีจำนวน ๑,๐๐๐, กุลบุตรชาวเมืองกบิลพัสดุ์มีจำนวน ๑๐,๐๐๐, พวกปารายนิคพราหมณ์ (พราหมณ์บริวารกับมาณพ ๑๖ หัวหน้าที่พึงปารายนธรรมปริยาย) มีจำนวน ๑๖,๐๐๐” (รวม ๒๗,๓๐๐ รูป).

เต ปน วินยปิฎเก ปาลิยํ น นิตฺติภูตฺตา น วุตฺตา ๓

แต่(ภิกษุ)เหล่านั้น (พระอรรถกถาจารย์)ไม่ได้กล่าวไว้ เพราะ(ท่านพระอุบาลีเถระ)มิได้แสดงไว้ในบาลีพระวินยปิฎก.

อิเม ตตถ นิตฺติภูตฺตา วุตฺตา ๓

ภิกษุเหล่านี้ (พระอรรถกถาจารย์)กล่าวไว้ ก็เพราะ(ท่านพระอุบาลีเถระ)แสดงไว้ใน(บาลีพระวินยปิฎก)นั้นแล้ว.

สตตวีสทสสาณิ ตีณิเยว สตานิ จ
เอเตปิ สพเพ สงฆาตา, สพเพ เต “เอหิภิกขุกาติ ๓

(พระอรรถกถาจารย์กล่าวคำไว้ในอรรถกถา^๑) ว่า

“ภิกษุทั้งหมดแม้เหล่านี้ คือ ๒๗,๐๐๐ รูป และ ๓๐๐ รูป, ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด (ท่านกล่าวว่า) “เป็นเอหิภิกษุ.”

๑ แปลตามนโยบายนาสอนให้เดิม.

[วิธีอุปสมบท ๘ อย่าง]

“ตีฬิ สรณคมเนหิ อุปสมปนโนติ “พุทธี สรณิ คจฉามิตีอาทีนา นเยน ติกขตตุ วาจัง ภินทวา วุตเตหิ ตีฬิ สรณคมเนหิ อุปสมปนโน
 ๗

หลายบทว่า ตีฬิ สรณคมเนหิ อุปสมปนโน มีความว่า

ผู้อุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ ซึ่งลั่นว่าจากกล่าว ๓ ครั้ง โดยนัยเป็นต้นว่า พุทธี สรณิ คจฉามิ.

อัย หิ อุปสมปทา นาม อญฺฐวิธา เอหิกฺขุอุปสมปทา สรณคมฺนอุปสมปทา โฉวาทปฏิกฺคหณอุปสมปทา

ปฺลหพฺยากรณอุปสมปทา ครุธรรมปฏิกฺคหณอุปสมปทา พุเตนอุปสมปทา อญฺฐวฺจาจิกฺกา อุปสมปทา ฉุตฺติจตฺตถกมฺมอุปสมปทา

๗

จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่า อุปสัมปทา นี้ มี ๘ อย่าง คือ

เอหิกฺขุอุปสมปทา ๑ สรณคมฺนอุปสมปทา ๑ โฉวาทปฏิกฺคหณอุปสมปทา ๑ ปัญญาพฺยากรณอุปสมปทา ๑

ครุธรรมปฏิกฺคหณอุปสมปทา ๑ พุเตนอุปสมปทา ๑ อญฺฐวฺจาจิกฺกาอุปสมปทา ๑ ฉุตฺติจตฺตถกมฺมอุปสมปทา ๑.

[อรรถาธิบายอุปสัมปทา ๘ อย่าง]

ตตฺถ เอหิกฺขุอุปสมปทา สรณคมฺนอุปสมปทา จ วุตฺตา เอว ๗

ใน(อุปสัมปทา ๘ อย่าง)นั้น เอหิกฺขุอุปสมปทา และสรณคมฺนอุปสมปทา ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วแล.

โฉวาทปฏิกฺคหณอุปสมปทา นาม

ตสฺมา ตีฬิ เต กสฺสป เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ‘ตีฬิ เม ทิโรตตปฺปิ ปจฺจุปญฺญิตํ ภวิสฺสติ เถเรสุ นเวสุ มชฺฉิมฺเมสุ จาติ

เอวํ หิ เต กสฺสป สิกฺขิตพฺพํ.

ตสฺมา ตีฬิ เต กสฺสป เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ‘ยงฺกิลฺลิจิ ฌมฺมํ โสสฺสามิ กุสลฺลุปฺสฺสฺหิตํ,

สพฺพนตํ อญฺฐิกฺกตฺวา มนสิคฺกตฺวา สพฺพํ เจตฺโส สมฺนนาหริตฺวา โฉหิตฺโสโต ฌมฺมํ โสสฺสามิติ เอวํ หิ เต กสฺสป สิกฺขิตพฺพํ.

ตสฺมา ตีฬิ เต กสฺสป เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ‘สาตฺสหคฺตา จ เม กายคฺตาสฺติ มํ น วิชฺหิสฺสตีติ เอวํ หิ เต กสฺสป สิกฺขิตพฺพนฺติ

อิมินา โฉวาทปฏิกฺคหณเณน มหากสฺสปตฺเถรสฺส อญฺญตฺตอุปสมปทา ๗

ที่ชื่อว่า โฉวาทปฏิกคหณอุปสัมปทา ได้แก่ อุปสัมปทาที่ทรงอนุญาตแก่พระมหากัสสปเถระ ด้วยการรับโอวาทนี้ว่า

“เพราะเหตุนี้แล กัสสปะ! เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า ‘เราจักเข้าไปตั้งความละเอียดและความเกรงไว้ในภิกษุ

ทั้งที่เป็นผู้เฒ่า ทั้งที่เป็นผู้ใหม่ ทั้งที่เป็นผู้ปานกลาง อย่างแรงกล้า,’ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล กัสสปะ!

เพราะเหตุนี้แล กัสสปะ! เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า ‘เราจักฟังธรรมอันใดอันหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยกุศล,

เราจักเงี่ยหูลงฟังธรรมนั้นทั้งหมด ทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ รวบรวมไว้ทั้งหมดด้วยใจ,’ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล กัสสปะ!

เพราะเหตุนี้แล กัสสปะ! เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า ‘กัสดิที่เป็นไปในกายของเรา ซึ่งประกอบด้วยความสุข จักไม่ละเราเสีย,’

เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล กัสสปะ!”

ปฺลหพฺยากรณอุปสมปทา นาม โสปากสฺส อญฺญตฺตอุปสมปทา ๗

ที่ชื่อว่า ปัญญาพฺยากรณอุปสัมปทา ได้แก่ อุปสัมปทาที่ทรงอนุญาตแก่โสปากสามเณร.

ภควา กिर पुष्पवारा मे अनुजगमन्तं सोपाकं सामनेरं “उत्तुमात्कस्युयाति वा सोपाकं “रुपस्युयाति वा इमे **ธम्मा** नानत्ता नानापययचना उताहु ऐकत्ता पययचनमेव नानन्ति तसोसुग्निसिเต प्यहे पुज्जि १

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาค ตรัสถามปัญหาเนื่องด้วยอสุภะ ๑๐ กะโสปากสามเณร ผู้จึงกรมตามเสด็จอยู่ในบุพพารามว่า “โสปากะ! ธรรมเหล่านี้คือ อุत्ตมาตกสัญญาก็ดี รูปสัญญาก็ดี มีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น?”

โส เต พยากาสี ๑

(โสปากสามเณร)นั้น ทูลแก้(ปัญหา)เหล่านั้นได้.

ภควา ตสฺส สาธุการं ทत्त्วา “กติวสฺโสสิ ตวํ सोपाकати पुज्जि ๑

พระผู้มีพระภาคทรงประทานสาธุการแก่เธอ แล้วตรัสถามว่า “เธอได้ก็พรรษาละ โสปากะ?

“สตตวสฺโสหิ ภควาติ ๑

สามเณร ทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! หม่อมฉันได้ ๗ พรรษา.”

“โสปาก **ตวํ** มม สพพญญุตถญาเณน สหิ สันนเทตฺวา ปยहे พยากาสีติ อารทจิจิตโต^๑ อุปสมปทํ อุนุชานาติ ๑

พระผู้มีพระภาค มีพระหทัยอันโสปากสามเณรให้ยินดีว่า “โสปากะ เธอแก้ปัญหาคัดเทียบกับสัพพัญญุตญาณของเรา” แล้ว จึงทรงอนุญาตให้อุปสมบท.

อัย ปญฺหพยากरणอุปสมปทา ๑

นี้ชื่อว่า ปัญหพยากरणอุปสมปทา.

ครุธรรมปฏิคคหนอุปสมปทา นาม มหาปชาปติยา อฏฺฐครุธรรมปฏิคคทเณน **อนุญญาตอุปสมปทา** ๑

ที่ชื่อว่า ครุธรรมปฏิคคหนอุปสมปทา^๒ ได้แก่ อุปสมปทาที่ทรงอนุญาตแก่พระนางมหาปชาปติ ด้วยการรับครุธรรม ๘.

ทฺูเตน [287] อุปสมปทา นาม อชฺฏกาสียา คณิกาย **อนุญญาตอุปสมปทา** ๑

ที่ชื่อว่า ทฺูเตน อุปสมปทา^๓ ได้แก่ อุปสมปทาที่ทรงอนุญาตแก่นางอัฏกาสีคณิกา.

อฏฺฐวาจิกา อุปสมปทา นาม ภิกฺขุณียา “ภิกฺขุณีสงฺฆโต ญฺุตติจตฺตเถน ภิกฺขุสงฺฆโต ญฺุตติจตฺตเถนาติ

อิมเหติ ทฺูวิหิ กมเมหิ **อุปสมปทา** ๑

ที่ชื่อว่า อฏฺฐวาจิกา อุปสมปทา^๔ ได้แก่ อุปสมปทาของนางภิกษุณี ด้วยกรรม ๒ พวกนี้ คือ

“ญฺุตติจตฺตถกรรมฝายภิกฺขุณีสงฺฆํ ญฺุตติจตฺตถกรรมฝายภิกฺขุสงฺฆํ.

ญฺุตติจตฺตถกมมอุปสมปทา นาม ภิกฺขุณี เอตฺรหิ **อุปสมปทา** ๑

ที่ชื่อว่า ญฺุตติจตฺตถกมมอุปสมปทา^๕ ได้แก่ อุปสมปทาของภิกษุทั้งหลายในทุกวันนี้.

๑ อารทํ โสปาเกน อารวธิตํ จิตฺตํ เอตสสาติ อารทจิจิตโตติ โยชนาวิคคโท ๑

๒ วิ. จุลล. ๗/๓๒๓-๔.

๓ วิ. จุลล. ๗/๓๖๕-๗

๔ วิ. จุลล. ๗/๓๕๔-๓๕๔

๕ วิ. มหา. ๔/๑๙๑.

“อิมาสุ อฏฐสุ อุปสมปทาสุ, ยา อัย ‘อนุชานามิ ภิกขเว อิเมหิ ตีหิ สรณคมเนหิ ปพพชฺช อุปสมปทนต์’ เอว อนุญญาตา, อิมาย อุปสมปทาย อุปสมปทนต์ วุตตํ โหติ ฯ”

มีคำกล่าวอธิบายว่า “ผู้อุปสมบทแล้ว ในบรรดาอุปสัมปทา ๘ อย่างเหล่านี้ ด้วยอุปสัมปทานี้ ที่ทรงอนุญาตแล้วอย่างนี้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราอนุญาตซึ่งบรรพชา อุปสมบท ด้วยไตรสรณคมน์เหล่านี้.””

“ภโทรติ อปาปโก ฯ”

บทว่า เจริญ คือ ไม่ทราวม.

กल्याณปุถุชนาโท ยี ยาว อรหา ตาว ภเทรณ สีเลน สมာธินา ปญญา ยิมุตติยา วิมุตติญาณทสเสน จ สมนาคตตตา

“ภโทร ภิกขุติ สงขยํ คจฉนติ ฯ”

จริงอยู่ (เสกบุคคลทั้งหลาย) มีกल्याณปุถุชนเป็นต้น จนถึงเป็นพระอรหันต์ ย่อมถึงความนับว่า “ภิกษุผู้เจริญ” เพราะประกอบด้วยศีล สมာธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทสเสน อันเจริญ.

“สาโรติ เตหิเยว สีลสาราหิที สมนาคตตตา นิลวณณสมนาคเมน นีโล ปญฺญ วีย “สาโร ภิกขุติ เวทิตพฺโพ ฯ”

บทว่า สาโร มีความว่า (เสกกल्याณปุถุชนนั้น) พึงทราบว่าเป็น “ภิกษุผู้มีสาระ” เพราะประกอบด้วยสาระทั้งหลาย มีศีลสาระเป็นต้นเหล่านั้นนั่นเอง เปรียบเหมือนผ้าสีเขียว เพราะประกอบด้วยสีเขียวฉะนั้น.

วิคตภิกเกสเสคคฺภาวโต วา ชินาสโว “สาโรติ เวทิตพฺโพ ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง พระชินาสพเท่านั้น พึงทราบว่าเป็น “ผู้มีสาระ” เพราะเป็นผู้ปราศจากกระพี้คือกิเลส.

“เสกฺโขติ ปุถุชนกल्याณเกน สหฐี สตต อริยา ติสโส สิกฺขา สิกฺขนต์ติ เสกฺขา ฯ”

บทว่า เสกฺโข มีความว่า พระอริยบุคคล ๗ จำพวก กับทั้งกल्याณปุถุชน ย่อมศึกษาสิกขาบท ๓ เพราะเหตุนี้ จึงจัดเป็นเสกบุคคล.

เตสุ โยเกจิ “เสกฺโข ภิกขุติ เวทิตพฺโพ ฯ”

ใน(เสกบุคคล)เหล่านั้น คนใดคนหนึ่งพึงทราบว่าเป็น “เป็นภิกษุเสกษะ”.

น สิกฺขตฺติ อเสกฺโข ฯ”

ที่ชื่อว่า อเสกบุคคล เพราะไม่ต้องศึกษา.

เสกฺขธมฺเม อติกกมฺม อคฺคผล ฐิตโต ตโต อุตฺตริ สิกฺขิตพฺพาภาวโต ชินาสโว “อเสกฺโขติ วุจจติ ฯ”

พระชินาสพ ท่านเรียกว่า “อเสกบุคคล” เพราะล่วงเสกธรรมเสีย ตั้งอยู่ในผลเลิศ ไม่มีสิกขาที่จะต้องศึกษาให้ยิ่งกว่านั้น.

๒ วิ. มหาวคค. ๔/๔๒.

๓ วิ. มห. ๔/๔๒.

๔ น่าจะว่า ย่อมถึงความนับว่า ผู้เจริญ เพราะประกอบด้วย ... อันเจริญ ก็เป็นภิกษุ แม้อัปก็ไม่น่าจะนับนี้.

“สมคเคน สงเขนาติ สพพนติเมเน ปรียาเยเน ปญจวคคกรณียะ กมเม ยาวติกา **ภิกขุ** กมมปุตตา, เตสึ อาคตตดา
ฉนทธานัน ฉนทสส อาหุตตดา สมมุชชีภูตทานถจ อปฏิกโกสนโต เอกสมมี กมเม สมคคภาวึ อุปคเตเน [288] สงเขเน ฯ

สองบทว่า สมคเคน สงเขเน มีความว่า ด้วยสงฆ์ ซึ่งเข้าถึงความเป็นผู้พร้อมเพรียงกันในกรรมอันหนึ่ง เพราะภิกษุผู้เข้ากรรม ในกรรมที่จะพึงทำด้วยสงฆ์ปัญจวรรค โดยปริยายอย่างต่ำที่สุด มาครบจำนวน เพราะได้นำฉันทะของภิกษุผู้ควรฉันทะมาแล้ว และเพราะพวกภิกษุผู้พร้อมหน้ากันไม่คัดค้าน.

“ญตติจตุตเถนาติ ตีหิ อนุสสาวนาหิ เอกาย ญตติยา กตตพเพเน ฯ

บทว่า ญตติจตุตเถเน มีความว่า อันจะพึงทำด้วยอนุสาวนา ๓ ครั้ง ญตติ ๑ ครั้ง.

“กมเมนาติ ฌมมิเกเน วินยกมเมเน ฯ

บทว่า กมเมเน คือ วินัยกรรมอันชอบธรรม.

“อกุเปเนาติ วตถุญตติอนุสสาวนาสีมาปรีสสมปตติสมปนุนตตา อโกเปตพพตฺ อปฏิกโกสิตพพตฺ อุปคเตเน ฯ

บทว่า อกุเปเน ความว่า เข้าถึงความเป็นกรรมอันใครๆ พึงให้กำเริบไม่ได้ คืออันใครๆ พึงคัดค้านไม่ได้ เพราะถึงพร้อมด้วยวัตถุสมบัติ ญตติสมบัติ อนุสาวนาสมบัติ สีมาสมบัติ และปรีสสมบัติ.

“ฐานารเหนาติ การณารเหเน สตุถุสาสนารเหเน ฯ

บทว่า ฐานารเหเน คือ ควรแก่เหตุ ได้แก่ ควรแก่สัตตศาสนา.

อุปสมปนโน นาม อุปริภาวึ สมาเป็นโน. “ปตโตติ **อตถ** ฯ

ชื่อว่า อุปสัมบัน คือ มาถึง. อธิบายว่า “บรรลุซึ่งภาวะอันสูง”.

ภิกขุภาโว หิ อุปริภาโว ฯ

อันความเป็นภิกษุ เป็นภาวะในเบื้องบน (คือสูง).

ตถเจส ยถาวุตเตเน กมเมเน สมาเป็นนตตา “อุปสมปนโนติ วุจจติ ฯ

จริงอยู่ (บุคคลนั้น) ท่านเรียกว่า “อุปสัมบัน” เพราะมาถึงความเป็นภิกษุนั้น ด้วยกรรมตามที่กล่าวแล้ว.

เอตถ จ ญตติจตุตถกมมึ เอกเมว อาคตฺ ฯ

ก็ใน(อธิการ)นี้ มาแต่ญตติจตุตถกรรมอย่างเดียวเท่านั้น.

อิมสมมี ปน ฐานเ ฐตวา จตตารี **สงฆกมmani** นีหริตวา วิตถารโต กเถตพพานิ ฯ

แต่ในที่นี้ ควรนำสังฆกรรมทั้ง ๔ มากล่าวไว้โดยพิสดาร.

ตํ สพพิ อฏฐกถาสู วุตตํ ฯ

คำนั้นทั้งหมดท่านกล่าวแล้วในอรรถกถาทั้งหลาย.

ทานิ จ “อปโลกนกมมึ ญตติกมมึ ญตติหุติยกมมึ ญตติจตุตถกมมณติ ปฏิปาฏิยา ฐเปตวา

วิตถาเรน ขนธกโต ปรีวาราวसानะ กมมวิภังคโต จ ปาลี อหริตวา กถิตานิ ฯ

และ(สังฆกรรม)เหล่านั้น คือ อปโลกนกรรม ญตติกรรม ญตติหุติยกรรม ญตติจตุตถกรรม บัณฑิตพึงเรียงไว้ตามลำดับ แล้วชักบาสิมากล่าวโดยพิสดาร จากคัมภีร์ชั้นธกะ และกัมมวิภังค์ ในที่สุดแห่งคัมภีร์ปริวาร.

ตานี มย ปริวาราวสาเน กम्मวิภังคะเยว วณณยิสสาม ฯ

ข้าพเจ้าจักพรรณาสังฆกรรมเหล่านั้นในกัมมวิภังค์ ในที่สุดแห่งคัมภีร์ปริวารนั้นแล.

เอวํ ทิ สติ, ปฐมปาราชิกวณณา น ภาริยา ภวิสสตี ฯ

เพราะว่า เมื่อมีการพรรณาอย่างนั้น ปฐมปาราชิกวณณา จักไม่เป็นการหนักไป.

ยถาสุตาย จ ปาลิยา วณณา สุวิญญะยา ภวิสสตี ฯ

และการพรรณาพระบาลีตามที่ตั้งไว้ ก็จักเป็นวรรณนาที่รู้จักได้ง่าย.

ตานี จ ฐานานิ อสุณฺยานิ ภวิสสนตี ฯ

ทั้งฐานะเหล่านั้น จักเป็นของไม่ว่างเปล่า.

ตสฺมา อนุปทวณณนเมว กโรม ฯ

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะทำการพรรณาไปตามบทเท่านั้น.

“ตตฺราติ เตสุ “ภิกขโกติอาทินา นเยน วุตเตสุ ภิกขุสุ ฯ

บทว่า ตตฺร มีความว่า บรรดาภิกษุทั้งหลาย ซึ่งกล่าวโดยนัยมีคำว่า “ผู้ขอ” เป็นต้นเหล่านั้น.

“ยวายํ ภิกขุติ โย อยํ ภิกขุ ฯ

สองบทว่า ยวายํ ภิกขุ (ตัดบทเป็น) โย อยํ ภิกขุ (ภิกษุนี้ใด).

“สมคเคน สงฺเขน ฯเปฯ อุปสมปนฺโนติ อฏฺฐสุ อุปสมปทาสุ ญุตติจตุตเถเนว กมฺเมน อุปสมปนฺโน ฯ

ชื่อว่า สมคเคน สงฺเขน ฯเปฯ อุปสมปนฺโน มีความว่า บรรดาอุปสัมปทา ๘ ผู้อุปสมบทแล้วด้วยญุตติจตุตถกรรมเท่านั้น.

“อยํ อิมสฺมี อตเถ อธิปเปโต ภิกขุติ อยํ [289] อิมสฺมี “เมถุนํ รมมํ ปฏฺวีเสวิตวา ปาราชิกโก โทสติ อตเถ “ภิกขุติ อธิปเปโต ฯ

ชื่อว่า อยํ อิมสฺมี อตเถ อธิปเปโต ภิกขุ มีความว่า ภิกษุนี้ ประสงค์เอาว่า ภิกษุ ในอรรถว่า “เสพเมถุนธรรมแล้ว ย่อมเป็นผู้พ่ายแพ้” นี้.

อิตเร ปน “ภิกขโกติอาทโย อตฺถุทธารวเสน วุตตา ฯ

ส่วน(ภิกษุศัพท์)นอกนี้ว่า ภิกขโก เป็นต้น ตรีสด้วยอำนาจการขยายความ.

เตสุ จ “ภิกขโกติอาทโย นิรุตฺติวเสน วุตตา ฯ

และใน(คำว่า ภิกขโก เป็นต้น)นั้น ศัพท์มีอาทิว่า “ผู้ขอ” ตรีสด้วยอำนาจภาษา.

“สมณญาย ภิกขุ ปฏฺวีญาย ภิกขุติ อิม เทว อภิลापวเสน วุตตา ฯ

สองบทนี้ว่า เป็นภิกษุโดยสมัญญา, เป็นภิกษุโดยความปฏฺวีญญา ตรีสด้วยอำนาจการร้องเรียก.

“เอหิภิกขุติ พุทฺเธน อุปชฌายเณ ปฏฺวีลทอุปสมปทาวเสน วุตตา ฯ

บทว่า เอหิภิกขุ ตรีสด้วยอำนาจ(วิธี)อุปสมบทที่กุลบุตรได้แล้ว โดยมีพระพุทเจ้าเป็นอุปชฌายะ.

สรณคฺมนภิกขุ อนุปฺปนนาย กมฺมวาจาย อุปสมปนฺนวเสน วุตโต ฯ

สรณคฺมนภิกขุ ตรีสด้วยอำนาจผู้อุปสมบทแล้ว ในเมื่อกรรมวาจายังไม่เกิดขึ้น.

“ภโฑรติอาทโย “คุณวเสน วุตตาทิ เวทิตพพา ฯ

ศัพท์เป็นต้นว่า “ผู้เจริญ” พึงทราบว่า “ตรัสด้วยอำนาจคุณ”.

อิทานิ “ภิกขุชนนติ อิมํ ปทํ วิเสตถากาวัต อวิภชิตวา ว,

ยํ สิกขณจ สาสิวณจ สમાปนนตตา ภิกขุณํ สิกขาสาสีวสมาปนโน โหติ, ตํ ทสเสนโต “สิกขาติอาทิมาท ฯ

พระผู้มีพระภาค มิได้ทรงจำแนกบทนี้ว่า ภิกขุณํ ไว้ในบัดนี้เลย เพราะไม่มีใจความที่แปลก,

เมื่อจะทรงแสดงสิกขาและสาชีพ เพราะเป็นเหตุให้ภิกษุถึงพร้อมแล้ว

จึงเป็นผู้ซึ่งอ้างถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย จึงตรัสว่า “สิกขา” เป็นต้น.

ตตถ สิกขิตพพาติ สิกขา ฯ

ใน(คำว่า สิกขา เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ที่ชื่อว่า สิกขา เพราะอรรถว่า อันกุลบุตรพึงศึกษา.

“ติสฺโสติ คณนปริจเภา ฯ

บทว่า ติสฺโส เป็นสังขยากำหนดจำนวน.

“อธิสฺลสิกขาติ อธิกํ อุตตมํ สีนฺติ อธิสฺลํ ฯ

บทว่า อธิสฺลสิกขา มีอรรถวิเคราะหฺว่า ศีลยิ่ง คือสูงสุด เหตุนี้ จึงชื่อว่า อธิศีล.

อธิสฺลณจ ตํ สิกขิตพพาโต สิกขา จาติ อธิสฺลสิกขา ฯ

อธิศีลนั้นด้วย เป็นสิกขา เพราะอันกุลบุตรพึงศึกษาด้วย เหตุนี้ จึงชื่อว่า อธิศีลสิกขา.

เอส นโย อธิจิตตอริปัญญาสิกขาสู ฯ

ในอธิจิตตสิกขาและอริปัญญาสิกขา ก็นั้นนั้น.

[อรรถาธิบายอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา]

“กตมํ ปเนตถ สีสํ, กตมํ อธิสฺลํ, กตมํ จิตตํ, กตมํ อธิจิตตํ, กตมา ปญญา, กตมา อธิปัญญาติ ฯ

ถามว่า “ก็ใน(อริการ)นี้ ศีลเป็นไฉน? อธิศีลเป็นไฉน? จิตเป็นไฉน? อธิจิตเป็นไฉน? ปัญญาเป็นไฉน? อธิปัญญาเป็นไฉน?”

วจฺจเต ฯ

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไปนี้:-

ปญจกตทสงคฺสีลนตาว สีสเมว ฯ

ศีลมีองค์ ๕ และองค์ ๑๐ ชื่อว่าศีล เท่านั้นก่อน.

ตํ หิ, พุทฺเธ อุปปนเนปิ อนุปนเนปิ, โลเก ปวตตติ ฯ

จริงอยู่ (ศีล)นั้น, เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วก็ตาม ยังมีได้อุบัติขึ้นก็ตาม, เป็นไปอยู่ในโลก.

อุปปนเน พุทฺเธ, ตสมิํ สีเล พุทฺธาปิ สวากาปิ มหาชนํ สમાทปนติ ฯ

เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ดี พระสาวกทั้งหลายก็ดี ย่อมชักชวนมหาชนให้สมาทานในศีลนั้น.

อนุปปนเน พุทธ, ปุจเจกพุทธา จ กมฺมาทีโน ธมฺมิกา สมณพราหมณา จ จกฺกวัตตี จ มหาราชา มหาโพธิสฺตฺตา จ สมหาปนฺตี ฯ
เมื่อพระพุทธเจ้ายังมีได้อุบัติขึ้น, พระปัจเจกพุทธเจ้า สมณพราหมณ์พวกกรรมวาที ประพฤติชอบธรรม
พระเจ้าจักรพรรดิมหाराช และพระมหาโพธิสัตว์ ย่อมชักชวนมหาชนให้สมาทาน (ในศีลนั้น).

สามมปี ปณฺชิตา สมณพราหมณา สมหาปนฺตี ฯ

พวกสมณพราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิตก็สมาทาน (ศีลนั้น) แม้ด้วยตนเอง.

เต ตํ กุสลกมฺมํ ปริปุเรตฺวา [290] เทเวสุ จ มนุสฺเสสุ จ สมฺปตฺตี อนุโณนฺตี ฯ

(สมณพราหมณ์เป็นต้น)เหล่านั้น ครั้นบำเพ็ญกุศลกรรมนั้นให้บริบูรณ์แล้ว ย่อมเสวยสมบัติในหมู่เทวเทพและในหมู่มนุษย์.

ปาฏิโมกฺขสํวรสีลํ ปน “อริศีลนฺติ วุจฺจติ ฯ”

ส่วนปาฏิโมกข์สังวรศีล ท่านเรียกว่า “อริศีล.”

ตํ หิ สุริโย วีย ปชฺโชตฺตานํ สีเนรุ วีย ปพฺพตฺตานํ สพฺพโลเกยฺยสีลาณํ อธิกฺกฺเจว อุตฺตมณฺจ

พุทฺธูปปาเท เอว จ ปวตฺตติ, น วินา พุทฺธูปปาทา ฯ

น หิ ตํ ปญฺญตฺตี อุตฺตริตฺวา อญฺเญ สตฺโต ฐฺเปตฺ สกฺโกติ ฯ

จริงอยู่ (ปาฏิโมกข์สังวรศีล)นั้น เป็นศีลที่ยิ่งและสูงกว่าบรรดาโลกียศีลทั้งหมด ดุจพระอาทิตย์ยิ่งกว่าแสงสว่างทั้งหลาย
ดุจภูเขาสิเนรุสูงกว่าบรรพตทั้งหลายฉะนั้น ย่อมเป็นไปได้เฉพาะในพุทฺธูปปาทกาลเท่านั้น นอกพุทฺธูปปาทกาลหาเป็นไปไม่.
ด้วยว่า สัตว์อื่นไม่สามารถยกบัญญัติขึ้นขึ้นตั้งไว้ได้.

พุทฺธา เอว ปน สพฺพโส กายวชิทวารอชฺมาจารโส ตํ ฉินฺทิตฺวา ตสฺส ตสฺส วิตฺติกมฺสฺส อนุจฺฉวิกํ ตํ สีลสํวรํ ปญฺญาปนฺตีติ ฯ

ก็เพราะพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น ทรงตัดกระแสทางแห่งความประพฤติเสียหายทางกายทวารและวจีทวารได้เด็ดขาด
โดยประการทั้งปวงแล้ว จึงทรงบัญญัติศีลสังวรนั้นไว้ อันสมควรแก่ความล่งละเมียดนั้นๆ.

ปาฏิโมกฺขสํวรโตปิจ มคฺคผลสมฺปยุตฺตเมว สีลํ อริศีลํ ฯ

อนึ่ง ศีลที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลเท่านั้น ชื่อว่าศีลที่ยิ่ง แมกว่าปาฏิโมกข์สังวร.

ตํ ปน อธิ อนธิปเปตํ ฯ น หิ ตํสมาปนฺโน ภิกฺขุ เมณฺณํ ธมฺมํ ปฏฺิเสวติ ฯ

แต่(ศีลที่สัมปยุตด้วยมรรคและผล)นั้น ท่านมิได้ประสงค์เอาใน(อริการ)นี้ เพราะว่าภิกษุผู้ถึงพร้อมศีลนั้น หาเสพเมถุนธรรมไม่.

กามาวจรานิ อญฺฐ กุสลจิตฺตานิ โลกียอญฺฐสมาปตฺติจิตฺตานิ จ เอกชฺฉํ กตฺวา “จิตฺตเมวาทิ เวทิตพฺพานิ ฯ”

กามาวจรกุสลจิต ๘ ดวง และสมาบัติจิต ๘ ดวงฝ่ายโลกีย์ ร่วมเข้าเป็นอันเดียวกัน พึงทราบว่าเป็น “จิตเท่านั้น.”

พุทฺธูปปาทานุปปาเท จสฺส ปวตฺตติ.

และในกาลที่พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นหรือไม่อุบัติขึ้น (จิต)นั้นก็เป็นไปอยู่.

สมฺมาทปฺนํ สมหาทณฺจ สึเล วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ ฯ

การชักชวนและการสมาทาน ก็พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในศีลนั้นแล.

วิปสฺสนาปาทกํ อญฺฐสมาปตฺติจิตฺตํ ปน “อริจิตฺตนฺติ วุจฺจติ ฯ”

ส่วนสมาบัติจิต ๘ ดวง ที่เป็นบาทแห่งวิปัสสนา ท่านเรียกว่า “อริจิต”.

ตี อริศีล วิย สีลานํ สัพพโลกียจิตตานํ อธิกญฺเจว อุตตมณฺจ พุทฺธูปปาเท เอว จ โหติ, น วิณา พุทฺธูปปาทา ฯ
จริงอยู่ (อัญญาสมบัติจิต) นั้น เป็นจิตที่ยิ่งและสูงสุด กว่าโลกียจิตทั้งหมด ดุจอริศีลยิ่งกว่าบรรดาศีลทั้งหลายขณะนั้น
และมีอยู่เฉพาะในพุทฺธูปปาทกาลเท่านั้น นอกพุทฺธูปปาทกาล หามีไม่.

ตีโตปิ จ มคฺคผลจิตตเมว อริจิตตํ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง จิตที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้นแล เป็นจิตที่ยิ่งแม้กว่า(อัญญาสมบัติจิต)นั้น.

ตี ปน อธิ อนธิเปตํ ฯ น หิ ตสฺมาปนโน ภิกฺขุ เมณฺหํ ฌมฺมํ ปฏฺวีเสวติ ฯ

แต่(จิตที่สัมปยุตด้วยมรรคและผล)นั้น ท่านมิได้ประสงค์เอาในอธิการนี้.

เพราะว่า ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยจิตนั้น หาเสพเมถุนธรรมไม่.

“อติ ทินฺนํ อติ ยินฺนํ ตฺวาติ นยฺยปฺวตฺตํ ปน กมฺมสฺสกาญาณํ ปณฺญา ฯ

อนึ่ง ก็มีสสกาญาณ (ญาณรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน)

ซึ่งเป็นไปโดยนัยมีอาทิว่า “ผลทานที่ให้แล้วมีอยู่, ผลบูชาที่บูชาแล้วมีอยู่” ชื่อว่าปัญญา,

สา หิ, พุทฺเธ อุปฺปนฺเนปิ อนฺุปฺปนฺเนปิ, โลเก ปวตฺตติ ฯ

จริงอยู่ ปัญญา นั้น, เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วก็ตาม มิได้อุบัติขึ้นก็ตาม, เป็นไปอยู่ในโลก.

อุปฺปนฺเน พุทฺเธ, ตสฺสา ปณฺญาย พุทฺธาปิ สาวกาปิ มหาชนํ สმაทเปตฺติ ฯ

เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว, พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ดี พระสาวกทั้งหลายก็ดี ย่อมชักชวนมหาชนให้สมาทานในปัญญานั้น.

อนฺุปฺปนฺเน พุทฺเธ, ปจฺเจกพุทฺธา กมฺวาทีโน จ ฌมฺมิกา สมณพฺราหฺมณา [291] จกฺกวตฺตี จ มหาราชา มหาโพธิสฺตฺตา จ

สฺมาทเปตฺติ ฯ

เมื่อพระพุทธเจ้ายังมีได้อุบัติขึ้น พระปัจเจกพุทธเจ้า สมณพราหมณ์ พวกกรรมวาทีประพฤติชอบธรรม

พระเจ้าจักรพรรดิมหाराชา และพระมหาโพธิสัตว์ ย่อมชักชวนมหาชนให้สมาทาน (ในปัญญานั้น).

สามมฺปิ ปณฺชิตา สุตฺตา สฺมาทียนฺติ ฯ

สัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็นบัณฑิต ก็สมาทานแม้ด้วยตนเอง.

ตถา หิ อํกุโร ทสฺสสสฺสหาสนิ มหาทานํ อทาสิ ฯ

จริงอย่างนั้น อังคุรเทพบุตรได้ถวายมหาทานสิ้น ๑๐,๐๐๐ ปี.

เวลาโม เวสสันดร โอณฺเญ จ พหุ ปณฺชิตมนุสฺสา มหาทานานิ อทิสฺสุ ฯ

เวลามพราหมณ์ พระเวสสันดร และมนุษย์บัณฑิตเหล่าอื่นมากมาย ก็ได้ถวายมหาทานแล้ว.

เต ตํ กุสฺลธมฺมํ ปริปุเรตฺวา เทเวสุ จ มนุสฺเสสุ จ สมฺปตฺตี อนฺุภาวีสฺสุ ฯ

(เวลามพราหมณ์เป็นต้น)เหล่านั้น ครั้นบำเพ็ญกุศลธรรมนั้นให้บริบูรณ์แล้ว ก็ได้เสวยสมบัติในหมู่เทพและในหมู่มนุษย์.

ติลกฺขณาการปริจฺเฉทกํ ปน วิปฺสสนาญาณํ “อธิปฺปณฺญาตี วุจฺจติ ฯ

ส่วนวิปัสสนาญาณ ที่เป็นเครื่องกำหนดอาการคือไตรลักษณ์ ท่านเรียกว่า “อธิปัญญา”.

สา หิ อริศีลอริจิตตานิ วิย สิลจิตตานัง สัพพโลกิยปญญาณัง อธิกาเจว อุตตมา จ น วินา พุทฺธูปาทา โลเก ปวตฺตติ ฯ
 จริงอยู่ (อริปัญญา) นั้น เป็นปัญหาที่ยิ่งและสูงสุดกว่าบรรดาโลกิยปัญญาทั้งหลาย
 ดุจอริศีลและอริจิต ยิ่งและสูงสุดกว่าบรรดาศีลและจิตทั้งหลายฉะนั้น นอกพุทธบาทกาล หาเป็นไปในโลกไม่.

ตโตปิ จ มคฺคผลปญญา ว อธิปญญา ฯ

ก็ปัญหาที่สัมปยุตด้วยมรรคและผลนั้นแล เป็นปัญหาที่ยิ่งแม้กว่าวิปัสสนาญาณนั้น.

สา ปน อธิ อนธิปเตตา ฯ

แต่(ปัญหาที่สัมปยุตด้วยมรรคและผล)นั้น ท่านมิได้ประสงค์เอาในอธิการนี้.

น หิ ตสมานโน ภิกฺขุ เมถุนํ ฌมฺมํ ปฏิเสวตฺติติ ฯ

เพราะว่า ภิกษุผู้ถึงพร้อมปัญญานั้น หาเสพเมถุนธรรมไม่ ฉะนั้นแล.

“ตตฺราติ ตาสฺ ตีสฺ สิกฺขาสฺ ฯ

บทว่า ตตฺร คือ บรรดาสิกขาทั้ง ๓ เหล่านั้น.

“ยา อยฺ อริสฺสสิกฺขาติ ยา อยฺ ปาภฺวิโมกฺขสฺสสฺสงฺขาตา อริสฺสสิกฺขา ฯ

หลายบทว่า ยา อยฺ อริสฺสสิกฺขา ได้แก่ อริสฺสสิกฺขานี้ใด กล่าวคือปาภฺวิโมกฺขศีล.

[อรรถาธิบายบทว่า สิกขาและสาชีพ]

“เอตํ สาชีวนนามาติ เอตํ สัพพมปิ ภควตา วินเย ฐฺปิโต สิกฺขาปทํ ยสฺมา เอตถ

นानาเทศชาติโคตตาทิเกทภินฺนา ภิกฺขุ สห ชีวนฺติ เอกชีวิกา สภาคชีวิกา สภาควุตฺติโน โทหนฺติ ตสฺมา “สาชีวนฺติ วุจฺจติ ฯ”
 สองบทว่า เอตํ สาชีวนนาม มีความว่า สิกขาบทนั้นแม้ทั้งปวงที่พระผู้มีพระภาคทรงตั้งไว้ในพระวินัย ที่เรียกว่า “สาชีพ”
 เพราะเหตุว่าเป็นที่อยู่ร่วมกัน คือเป็นอยู่อย่างเดียวกัน เป็นอยู่ถูกส่วนกัน ประพฤติถูกส่วนกัน แห่งภิกษุทั้งหลาย
 ผู้ต่างกันโดยชนิดมีประเทศชาติและโคตรต่างๆ กันเป็นต้น.

“ตสฺมี สิกฺขตฺติ ตํ สิกฺขาปทํ จิตตสฺส อธิกรณํ กตฺวา “ยถาสิกฺขาปทํ นฺุโย สิกฺขามิ น สิกฺขามิตฺติ จิตฺเตน โอลฺเกนโต สิกฺขติ ฯ”

สองบทว่า ตสฺมี สิกฺขติ มีความว่า ภิกษุทำสิกขาบทนั้นให้เป็นที่พำนักแห่งจิตแล้ว สำเนียงพิจารณาด้วยจิตว่า

“เราศึกษาสมควรแก่สิกขาบทหรือไม่หนอ?”

น เกวลญฺจายเมตสฺมี สาชีวสงฺขาเต สิกฺขาปเทยฺว สิกฺขติ, สิกฺขายปิ สิกฺขติ ฯ

ก็ภิกษุนี้ จะชื่อว่าศึกษาอยู่ในสิกขาบท กล่าวคือสาชีพนั้นอย่างเดียวกันนั้น ก็หามิได้, แม้นสิกขา ก็ชื่อว่าศึกษาด้วย.

“เอตํ สาชีวนนามาติ อิมสฺส ปน อนนฺตรสฺส ปทสฺส วเสน “ตสฺมี สิกฺขตฺติ วุตฺตํ ฯ”

ส่วนสองบทว่า ตสฺมี สิกฺขติ พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยอำนาจบทที่เรียงเป็นลำดับกันว่า เอตํ สาชีวนนาม นี้.

กัญจาปี ตั เอวั วุตตัง, อถโย เอวเมตถ **อตโถ** ทฏฐุโพ

“ตสสา จ สิกขาย สิกข์ [292] ปริปุเรนโต สิกขติ, ตสมิมจ สิกขาปเท อวิตกกมฺนโต สิกขตีติ ฯ

บทว่า ตสมิ สิกขติ นั้น พระองค์ตรัสอย่างนั้น ก็จริงแล, แต่ทว่า เนื้อความในบทว่า ตสมิ สิกขติ นี้

พึงเห็นอย่างนี้ว่า “เมื่อยังสิกขาให้บริบูรณ์ ชื่อว่าศึกษาอยู่ในสิกขานั้น และเมื่อไม่ล่วงละเมิด ชื่อว่าศึกษาอยู่ในสิกขาบทนั้น.”

“เตน วุจจติ สาชีวสมาปนโนติ **อิทมปิ** อนนตรสส สาชีวปทสเสว วเสน วุตตัง ฯ

ถึงบทว่า เตน วุจจติ สาชีวสมาปนโน นี้ ก็ตรัสด้วยอำนาจแห่งบทว่าสาชีพ ซึ่งเป็นลำดับเหมือนกัน.

ยสมา ปน **โส** สิกขมปิ สมาปนโน ตสมา “สิกขาสมาปนโนติปิ อตถโต เวทิตัพโพ ฯ

เอวั หิ สติ, “สิกขาสาชีวสมาปนโนติ เอตสส ปทสส **ปทภาชนั** ปริปุณณ โหติ ฯ

อนึ่ง ภิกษุนี้ถึงพร้อมแม้ซึ่งสิกขาเพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงทราบโดยอรรถาธิบายแม้ว่า “ถึงพร้อมด้วยสิกขา” ด้วยว่า เมื่ออรรถาธิบายอย่างนั้น บทภาชนะแห่งบทว่า สิกขาสาชีวสมาปนโน นี้ ก็เป็นอันบริบูรณ์.

[อรรถาธิบายวิธีลาสิกขา]

“สิกข์ อปจจกขาย ทุพพลยั อนาวิกตวาติ สิกขณจ อปฏิกฺขิปิตวา ทุพพลภาวณจ อปปกาสเสตวา ฯ

หลายบทว่า สิกข์ อปจจกขาย ทุพพลยั อนาวิกตวา มีความว่า ไม่บอกคืนสิกขาด้วย ไม่ประกาศความเป็นผู้ทุรพลด้วย.

ยสมา ทุพพลย เอวิกเตปิ, **สิกขา** อปจจกขาทาว โหติ. สิกขาย ปน ปจจกขาทาย, **ตุพพลยั** อวิกตเมว โหติ.

ตสมา “ตุพพลยั อนาวิกตวาติ อิมินา ปเทน น โภจ **วิเสสโต** ลพฺภติ ฯ

แม้เมื่อทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลแล้ว, สิกขา ก็ยังไม่เป็นอันบอกลาเที่ยว.

แต่เมื่อบอกลาสิกขาแล้ว, ความเป็นผู้ทุรพล ก็ย่อมเป็นอันทำให้แจ้งด้วย.

เพราะเหตุนี้ ด้วยบทว่า **ตุพพลยั อนาวิกตวา** นี้ จึงไม่ได้เนื้อความพิเศษอะไร.

ยถา จ ปน “ทิตตตติรตตัง สหเสยยั กปเปยยาติ วุตเตน ทิตตตวจนเนน น โภจ **วิเสสโต** ลพฺภติ.

ก็เหมือนอย่างว่า ด้วยคำว่าสองคืน ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า พึงสำเร็จการนอนร่วม สองสามคืน ดังนี้ บัณฑิตก็ไม่ได้เนื้อความพิเศษอะไร.

เกวลั โลกโวหารวเสน พยณฺชนสสิสิฏฺฐตฺตาย มุขารุหฺตตาย **เอตัง** วุตตัง.

เอวมิทมปิ “โวหารสฺขตฺตาย พยณฺชนสสิสิฏฺฐตฺตาย มุขารุหฺตตาย วุตตฺตนฺติ เวทิตัพพิ ฯ

คำว่า สองคืน นี้ พระองค์ตรัสโดยความเป็นคำสละสลวยด้วยพยัญชนะ

โดยความเป็นคำติดปากโลก ด้วยอำนาจโลกโวหารอย่างเดียว ข้อนี้ฉันใด,

แม้คำว่า ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล นี้ ก็ฉันนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า

“(พระผู้มีพระภาค)ตรัสโดยความเป็นคำกล่าวสะดวก โดยความเป็นคำสละสลวยด้วยพยัญชนะ โดยความเป็นคำติดปากโลก.”

ยสฺมา วา **ภควา** สาดถึ สพยณฺชนึ ฌมฺมึ เทเสติ

ตสฺมา “สิกฺขิ อปฺจกฺกขายาติ อิมินา อตถึ สมฺปาเทตฺวา “ทุพฺพลยํ อนาวิกิตฺวาติ อิมินา พยณฺชนึ สมฺปาเทติ ฯ

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงแสดงธรรมพร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะ,

เพราะฉะนั้น จึงทรงยังอรรถให้ถึงพร้อมด้วยบทว่า “ไม่บอกคืนสิกขา” นี้

ยังพยัญชนะให้ถึงพร้อมด้วยบท “ไม่ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล” นี้.

ปริวาริกปทวิริหิตึ ทิ เอกเมว **อตฺถปทํ** วุจฺจมานํ ปริวารวิริหิตํ ราชา วีย วตถาลงฺการวิริหิตํ วีย จ ปุริโส น โสภติ ฯ

จริงอยู่ บทใจความเมื่อกล่าวเฉพาะบทเดียว ปราศจากบทแวดล้อมเสียแล้ว (ย่อมไม่ไพเราะ)

เปรียบเหมือนพระราชผู้ปราศจากบริวาร และบุรุษผู้ปราศจากผ้าและอลังการ ย่อมไม่งดงามฉะนั้น.

ปริวารเกณ ปน อตถานุโลเมน สหายปเทน สทุธิ ตํ โสภติ ฯ

อันบทใจความนั้น ย่อมไพเราะ ก็ต่อเมื่อพร้อมด้วยบทข้างเคียง ห้อมล้อม เหมาะแก่ใจความ.

ยสฺมา วา สิกฺขาปฺจกฺกขานสฺส เอกจฺจ **ทุพฺพลยาวิกมฺมํ** อตฺถโ โหติ

ตสฺมา ตํ สนฺธาย “สิกฺขิ อปฺจกฺกขายาติ ปทสฺส อตถึ วิวรณฺโต [293] “ทุพฺพลยํ อนาวิกิตฺวาติ อาห ฯ

อีกประการหนึ่ง ความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลบางอย่าง ย่อมเป็นใจความแห่งการบอกลาสิกขา.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอาความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลบางอย่างซึ่งเป็นใจความได้นั้น

เมื่อจะทรงไขความบทว่า ไม่บอกลาสิกขา จึงตรัสว่า “ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล.”

ตตฺถ สียา “ยสฺมา น สพฺพิ **ทุพฺพลยาวิกมฺมํ** สิกฺขาปฺจกฺกขานํ ตสฺมา “ทุพฺพลยํ อนาวิกิตฺวาติ ปฐฺมํ วตฺวา

ตสฺส อตฺถนियมนตถึ “สิกฺขิ อปฺจกฺกขายาติ วตฺตพฺพนฺติ ฯ

ใน(คำว่า ไม่บอกลาสิกขา ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล) นั้น

หากจะพึงมีคำท้วงว่า “การทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลทั้งหมดยังไม่เป็นการบอกลาสิกขา:

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคควรตรัสบทว่า ‘ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล’ ดังนี้เสียก่อน

แล้วจึงตรัสบทว่า ‘ไม่บอกลาสิกขา’ เพื่อจำกัดใจความแห่ง(บทว่า ‘ไม่ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล’) นั้น.”

ตถฺยจ น ฯ

เฉลยว่า “ก็(คำ)นั้น หา(ควรกล่าว)ไม่”

กสฺมา ฯ อตถานุกฺกมาภาวโต ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะไม่มีลำดับแห่งเนื้อความ.

“สิกฺขาสาชีวสฺมาปฺนโนติ ทิ วุตฺตตฺตา “ยํ สิกฺขิ สฺมาปฺนโน ตํ อปฺจกฺกขายาติ วุจฺจมาเน อนุกฺกเมเน **อตฺถโ** วุตฺโต โหติ น อณฺญถา ฯ

ตสฺมา อิทฺเมว ปฐฺมํ วุตฺตนฺติ ฯ

จริงอยู่ เพราะพระผู้มีพระภาคตรัสว่า สิกขาสาชีวสมาปโน ดังนี้ เนื้อความ ย่อมเป็นอันพระองค์ตรัสแล้วตามลำดับ

ในเมื่อตรัสว่า “ตนถึงพร้อมซึ่งสิกขาใด, ไม่บอกลาสิกขานั้น” หาใช้ตรัส (ตามลำดับ) โดยประการอื่นไม่

เพราะเหตุนี้ (คำว่า สิกขิ อปฺจกฺกขาย) นี้แล (พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสก่อน.

อปิจ อนุปฎิภาฎิยาปิ เอตถ อตถิ เวทิตัพโพ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ฟังทราบเนื้อความใน(สองบทว่า ไม่บอกลาสิกขา, ไม่ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล) นี้ ตามสมควรแก่ลำดับข้าง.

กถิ ฯ

(ฟังทราบ)อย่างไร?

“สิกขาสาชีวะสมาปนโนติ เอตถ ยิ สิกขิ สมาปนโน ติ อปจจกขาย ยถ สาสีวะสมาปนโน ตตถ ทุพพลยิ อนาวิกตวาติ ฯ

(ฟังทราบอย่างนี้) ในบทว่า ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพ นี้

(ภิกษุ)ถึงพร้อมซึ่งสิกขาใด, ไม่บอกคืนสิกขานั้น และถึงพร้อมซึ่งสาชีพใด, ไม่ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลในสาชีพนั้น.”

อิทานิ สิกขาปจจกขานตุพพลยาวิกมมานิ วิเสสวีสสิ สิกขาปจจกขานลกขณณจ ทสเสนโต “อตถิ ภิกขเวติอาทิมาห ฯ

บัดนี้ (พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงแสดงความแปลกกัน และความไม่แปลกกันแห่งการบอกลาสิกขา

และความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพล และลักษณะแห่งการบอกสิกขา จึงตรัสคำว่า อตถิ ภิกขเว เป็นอาทิ.

ตตถ “อตถิ ภิกขเวติอาทิเน เทว มาติกาปทานิ ฯ

ในคำนั้น สองบทว่า อตถิ ภิกขเว เป็นต้น เป็นบทมาติกา.

ตานิ วิภชนโต “กถณจ ภิกขเวติอาทิมาห ฯ

(พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงจำแนก(บทมาติกา ๒) นั้น จึงตรัสคำว่า กถณจ ภิกขเว เป็นต้น.

ตตรายิ อนุตตานปทวณณา ฯ

ใน(คำว่า กถณจ เป็นต้น)นั้น มีการพรรณนาบทที่ยังไม่ชัดเจนดังต่อไปนี้:

“กถนติ เกนากาเรน ฯ

บทว่า กถิ ได้แก่ ด้วยอาการไร?

“ทุพพลยาวิกมมณจติ ทุพพลยสส อาวิกมมณจ ฯ

บทว่า ทุพพลยาวิกมมณจ ได้แก่ ความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุรพลด้วย.

“อิธาติ อิมสมิ สาสเน ฯ

บทว่า อิธ คือ ในศาสนานี้.

“อุกุกณฐิตติ อนภริตยา อิมสมิ สาสเน กิจจชิวักปตโต ฯ

บทว่า อุกุกณฐิตติ ความว่า ผู้ถึงความเป็นผู้อยู่ยากในศาสนานี้เพราะความเบื้อหน่าย.

อถวา “อชช ยามิ, เสว ยามิ, อิตโต ยามิ, เอตถ ยามิติ อุทธี กถณฐิ กตวา วิหรรมาโน วิกขิตโต อนนคโคคติ วุตตโต โหติ ฯ

อีกประการหนึ่ง มีคำอธิบายว่า “ผู้มีจิตฟุ้งซ่าน ไม่มีอารมณ์แน่วแน่ ชะเง้อ (ซुकอขึ้น) อยู่ ด้วยคิดว่า

‘เราจะไปวันนี้, เราจะไปพรุ่งนี้, เราจะไปจากนี้, เราจะไป ณ ที่นี้.’”

“อนภริโตติ สาสเน อภริตวิริทโต ฯ

บทว่า อนภริโต ได้แก่ ผู้ปราศจากความยินดียิ่งในศาสนา.

“สามณญา จวิตุกาโมติ สมณภาวโต อปคนตุกาโม ฯ

สองบทว่า สามณญา จวิตุกาโม ได้แก่ ผู้อยากจะหลีกออกไปจากความเป็นสมณะ.

“ภิกขุภวานติ ภิกขุภาเวน ฯ

บทว่า ภิกขุภาวํ คือ ด้วยความเป็นภิกษุ.

กรณตเถ อุปโยค[294]วจนํ ฯ

(บทว่า ภิกขุภาวํ นี้) เป็นเหตุยาริวัตติ เป็นไปในอรรถแห่งตติยาริวัตติ.

“กณฐ อาลคเคน อภฺภิเยยยาตีอาทิสฺ ปน ยถาลกฺขณํ กรณวจนเนน วุตตํ ฯ

ส่วนลักษณะที่สมควรเป็นตติยาริวัตติ (พระผู้มีพระภาค)ก็ตรัสด้วยตติยาริวัตติทีเดียว ในคำว่า “พึงสะอิดสะเอียนด้วยซากศพ คลั่งติดที่คอ” ดังนี้เป็นต้น.

“อภฺภียมาโนติ อภฺภํ ปิฬิตํ ทุกฺขิตํ วย อตฺตานํ อจฺจมาโน ฯ

บทว่า อภฺภียมาโน มีความว่า ประพฤติตน เหมือนระอา คือถูกบีบคั้น ถึงความลำบาก.

“เตน ว ภิกฺขุภาเวน อภฺภียมาโน ปิฬียมาโนติ อตฺถโธ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า “ผู้อันความเป็นภิกษุนั้นรบกวนอยู่ บีบคั้นอยู่.”

“หฺรายนมาโนติ ลชฺชมาโน ฯ

บทว่า หฺรายนมาโน ได้แก่ กระทบกายอยู่.

“ชฺชิจฺจมาโนติ อสุจํ วย ตํ ชฺชิจฺจณฺโตะ ฯ

บทว่า ชฺชิจฺจมาโน ได้แก่ ผู้เกลียดชังความเป็นภิกษุนั้น เหมือนเกลียดของสกปรกฉะนั้น.

“คฺคิภาวํ ปฐฺฐยมาโนติอาทินิ อุตฺตานตฺถานิเยว ฯ

บทว่า คฺคิภาวํ ปฐฺฐยมาโน เป็นต้น มีใจความชัดเจนทีเดียว.

“ยฺนฺนุนาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยนติ เอตถ “ยฺนฺนุนาติ ปรีวิตกฺกทสฺสเน นิปาโต ฯ

ศัพท์ว่า ยฺนฺนุน ในคำว่า ยฺนฺนุนาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ นี้เป็นนิบาต แสดงความรำพึง.

อิทํ วุตตํ โหติ “สจฺหาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, สาธฺ วต เม สียาติ ฯ

มีคำอธิบายดังนี้ว่า “หากเราพึงบอกคืนพระพุทธเจ้าเสีย, (การบอกคืนพระพุทธเจ้านี้) พึงเป็นความดีของเราหนอ.”

“วทติ วิญญาเปตฺติ อิมมตฺถํ เอตฺเทหิ วา อญฺเญหิ วา พยฺยชฺเนหิ วจฺจเภาทํ กตฺวา วทติเจว ยสฺส จ วทติ ตํ วิญญาเปตฺติ ชานาเปตฺติ ฯ

สองบทว่า วทติ วิญญาเปตฺติ มีความว่า (ภิกษุมีความกระสันนั้น) ถิ่นวจากกล่าวเนื้อความนี้ ด้วยพยัญชนะเหล่านี้ หรือเหล่านี้ และยังบุคคลซึ่งตนบอก ให้รู้แจ้ง คือให้เข้าใจ.

“เอวมปีติ อุปริ อตฺถํ สมฺปิณฺชนตฺถโธ ปิกาโร ฯ

ปิอักษรในบทว่า เอวมปี นี้ มีอันประมวลเนื้อความข้างบนมาเป็นอรรถ.

เอวมปิ **ทุพฺพลยาวิกมฺมญฺเจว โหติ สิกฺขา** จ อปจฺจกฺขาตา, อณฺเฎถาปิ ฯ

การทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุพพล และสิกขาไม่เป็นอันบอกลา ย่อมมีแม้ด้วยประการอย่างนี้, (การทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุพพลและสิกขาไม่เป็นอันบอกลา) แม้ด้วยประการอื่น (ก็ยังมีอีก).

อิทานิ ตํ อณฺเฎถาปิ **ทุพฺพลยาวิกมฺมํ สิกฺขาย** จ อปจฺจกฺขานํ ทสฺเสนโต “อถวา ปนาติอาทิมาห ฯ

บัดนี้ (พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะแสดงความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุพพล และการไม่บอกลาสิกขา แม้ด้วยประการอย่างอื่นนั้น จึงตรัสคำว่า **อถวา ปน** เป็นอาทิ.

ตี สพฺพํ อตฺถโต อุตฺตานเมว ฯ

คำนั้นทั้งหมด โดยเนื้อความชัดเจนทีเดียว

ปทโต ปเนตถ อาทิตฺ ปฏฺฐาย “พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ ฌมฺมํ สงฺขมํ สิกฺขํ วินยํ ปาฎิโมกฺขํ อุทฺเทสํ อุพฺชฌายํ อัจฉริยํ สทฺธิวิหริกํ อนฺเตวาสิกํ สมานุพฺชฌายกํ สมานาจริยกํ สพรหมจารี ปจฺจกฺเขยฺยนติ อิมานิ จุทฺทส **ปทานิ** ปจฺจกฺขานากาเรน วุตฺตานิ ฯ แต่(พึงทราบวินิจฉัย)โดยบท (ดังนี้):-

ตั้งแต่ต้นไป ๑๔ บทเหล่านี้ คือ “ข้าพเจ้าพึงบอกคือน พระพุทธเจ้า, ... พระธรรม, ... พระสงฆ์, ... สิกขา, ... วินัย, ... ปาติโมกข์, ... อุเทศ, ... พระอุปัชฌายะ, ... พระอาจารย์, ... พระสัททวิหริก, ... พระอันเตवासิก, ... พระผู้ร่วมอุปัชฌายะ, ... พระผู้ร่วมอาจารย์, ข้าพเจ้าพึงบอกคือนพระเพื่อนพรหมจรรย์.”

(พระผู้มีพระภาค)ตรัสใน(วาระว่าด้วยทำให้แจ้งความผู้ทุพพล)นี้ ด้วยอาการคือการบอกลา.

“คิหิ อสฺสนติอาทินิ “คิหิ อุปาสกโก อารามิกโก สามเณโร ติตฺถิโย ติตฺถิยสาวโก อสฺสมโณ อสฺสกุยฺปุตฺติโย อสฺสนติ อิมานิ อญฺญ **ปทานิ** อสฺสนติ อิมินา ภาววิกปฺปากาเรน วุตฺตานิ ฯ

๘ บทเหล่านี้ คือ: “ข้าพเจ้าพึงเป็นคฤหัสถ์, ... อุปาสก, ... อารามิก, ... สามเณร, ... เดียรเถียร, ... สาวกเถียรเถียร, ... ผู้มิใช่สมณะ, ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้มิใช่เชื้อสายศากยบุตร”

(พระผู้มีพระภาค)ตรัสด้วยอาการคือกำหนดภาวะ ด้วยบทว่า **อสุสฺสํ** นี้ แห่งบรรดาบททั้งหลายมีบทว่า **คิหิ อสุสฺสํ** เป็นต้น.

เอวํ “ยฺนฺนุนาหนติ อิมินา ปฏฺฐิสฺสุตฺตานิ [295] ทฺวาวิสติ **ปทานิ** ฯ

๒๒ บทที่ประกอบด้วยบทว่า **ยฺนฺนุนาหนํ** นี้ (พระองค์ตรัสแล้ว)ตั้งพรรณนามาฉะนี้.

ยถา จ **เอตานิ**, เอว “ยทิ ปนาหํ, อถาหํ, หนทาหํ, โหติ เมติ อิมสุ เอกเมเกน ปฏิสํยุตตานิ **ทวารีสตี**
สพฺพาเนว **สตถจ** ทส **ปทานิ** โหนติ ฯ

เหมือนอย่างว่า (๒๒ บท ที่ประกอบด้วยบทว่า ยนฺนุนาหํ นี้ พระองค์ตรัสแล้ว)ฉันใด,

๒๒ บท ที่ประกอบด้วยบทหนึ่งๆ ในบรรดาบทเหล่านี้คือ:

ก็ถ้าว่า ข้าพเจ้า(พึงบอกคืนพระพุทเจ้า ฯลฯ)^๑

หากว่า ข้าพเจ้า(พึงบอกคืนพระพุทเจ้า ฯลฯ)^๑

ฉิว่า ข้าพเจ้า(พึงบอกคืนพระพุทเจ้า ฯลฯ)^๑

ข้าพเจ้ามี(ความดำริว่า “ข้าพเจ้าพึงบอกคืนพระพุทเจ้า ฯลฯ”)^๒ (พระองค์ก็ตรัสแล้ว)ฉันนั้น,

รวมทั้งหมด จึงเป็น ๑๑๐ บท ด้วยประการฉะนี้.

ตโต ปรี สริตพพตถุทฺทสสนนเยน ปวตตานิ “มาตริ สรามิตีอาทีนิ **สตตรส** **ปทานิ** ฯ

ต่อจาก(บทว่า โหติ เม เป็นต้น)นั้นไป มี ๑๗ บท มีอาทิว่า มาตริ สรามิ (ข้าพเจ้าระลึกถึงมารดา)

ซึ่งเป็นไปโดยนัยแสดงวัตถุที่ตนควรระลึกถึง.

ตถล “เขตตุนติ สาลิเขตตาที ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เขตตํ ได้แก่ ไร่ข้าวสาลีเป็นต้น.

“วตถุนติ ตินปณฺณสากผลาผลสมฺภูฐานฺฐานํ ฯ

บทว่า วตถุ ได้แก่ สถานที่เกิดขึ้นแห่งหญ้า ไม้ ผัก และผลไม้ไม่น้อยใหญ่.

“สิปปนฺติ กุมภการเปสการสิปปาทิกํ ฯ

บทว่า สิปปํ ได้แก่ ศิลปะของช่างหม้อและช่างหูกเป็นต้น,

ตโต ปรี สกิญจนสปลิโพธภาวทสสนนเเสน ปวตตานิ “**มาตา** เม อตฺถิ, **สา** มया โปเสตพฺพาตีอาทีนิ **นว** **ปทานิ** ฯ

ต่อจาก (๑๗ บท)นั้นไป มี ๙ บท มีอาทิว่า มาตา เม อตฺถิ, สา มया โปเสตพฺพา

(มารดาของข้าพเจ้ามีอยู่, มารดานั้น ข้าพเจ้าต้องเลี้ยงดู) ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจแสดงความเป็นผู้มีกังวลและมีความเกี่ยวข้อง.

๑ ที่เปยยาลไวนั้น ให้เติมเหมือนในบาลีวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ๑/๔๔-๔๕. ดังนี้คือ:-

ยทิปนาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, ยทิ ปนาหํ ฐมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง ยทิ ปนาหํ อสฺกยฺปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท)

อถาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, อถาหํ ฐมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง อถาหํ อสฺกยฺปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท)

หนทาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, หนทาหํ ฐมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง หนทาหํ อสฺกยฺปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท)

โหติ เม พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, โหติ เม ฐมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง โหติ เม อสฺกยฺปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท).

๒ ที่เปยยาลไวนั้น ให้เติมเหมือนในบาลีวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ๑/๔๔-๔๕. ดังนี้คือ:-

ยทิปนาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, ยทิ ปนาหํ ฐมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง ยทิ ปนาหํ อสฺกยฺปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท)

อถาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, อถาหํ ฐมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง อถาหํ อสฺกยฺปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท)

หนทาหํ พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, หนทาหํ ฐมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง หนทาหํ อสฺกยฺปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท)

โหติ เม พุทฺธํ ปจฺจกฺเขยฺยํ, โหติ เม ฐมฺมํ ปจฺจกฺเขยฺยํ จนถึง โหติ เม อสฺกยฺปุตฺติโย อสฺสํ (๒๒ บท).

โตโต ปริ สนิสสยสปปติฏฐภาวทสสนวเสน ปวตตานิ “มาตา เม อตถิ, สา มํ โปเสสสตีตืออาทีนิ โสฬส ปทานิ ฯ”

ต่อจาก (๙ บท)นั้นไป มี ๑๖ บท มีอาทิว่า มาตา เม อตถิ, สา มํโปเสสสตี (มารดาของข้าพเจ้ามีอยู่, มารดานั้น จักเลี้ยงดูข้าพเจ้า) ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจแสดงถึงบุคคลผู้เป็นที่อาศัยและผู้เป็นที่พำนัก.

โตโต ปริ เอกภตตเอกเสยยพรหมจรรย์นํ ทุกกรภาวทสสนน ปวตตานิ “ทุกกรนตืออาทีนิ อฏฐ ปทานิ ฯ”

ต่อจาก (๑๖ บท)นั้นไป มี ๘ บท มีอาทิว่า ทุกกรํ (พรหมจรรย์เป็นภาวะที่ทำได้ยาก) ซึ่งเป็นไปด้วยการแสดงถึงความที่พรหมจรรย์มีการฉันทนเดียวนอนคนเดียว^๑ เป็นภาวะที่ทำได้ยาก.

ตตถ “ทุกกรนตือ เอกภตตาทินี กรณเ ทูกรตํ ทสเสตี ฯ”

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า ทุกกรํ (ภิกษุกระสันนั้น) ย่อมแสดงความที่พรหมจรรย์ทำได้ยาก เพราะทำกิจวัตรทั้งหลาย มีการฉันทนเดียวเป็นต้น.

“น สุกรนตือ สุกรภาวํ ปฏิกฺขิปตฺติ ฯ”

ด้วยบทว่า น สุกรํ ย่อมค้ำความที่พรหมจรรย์เป็นภาวะที่ทำได้ง่าย.

เอวํ “ทฺวจจฺรํ น สุจฺรนตฺติ เอตถ ฯ”

ในสองคำว่า ทฺวจจฺรํ น สุจฺรํ นี้ พึงทราบนัยอย่างนี้.

“น อุสฺสหาเมตฺติ ตตถ อุสฺสหาภาวํ อสฺสกฺกณเณยยตํ ทสเสตี ฯ”

ด้วยบทว่า น อุสฺสหาเมตฺติ ย่อมแสดงความที่ตนไม่มีความอดสาหะคือ ข้อที่ตนไม่มีความสามารถ ใน(การทำกิจวัตรมีการฉันทนเดียวเป็นต้น)นั้น.

“น วิสฺหาเมตฺติ อสยหตํ ทสเสตี ฯ”

ด้วยบทว่า น วิสฺหาเมตฺติ ย่อมแสดงถึงข้อที่ตนไม่มีความอดทน (ในเพราะทำกิจวัตรมีการฉันทนเดียวเป็นต้นนั้น).

“น รมาเมตฺติ รตฺติยา อภาวํ ทสเสตี ฯ”

ด้วยบทว่า น รมาเมตฺติ ย่อมแสดงความไม่มีแห่งความยินดียิ่ง.

“นาภฺริรมาเมตฺติ อภฺริรตฺติยา อภาวํ ทสเสตี ฯ”

ด้วยบทว่า นาภฺริรมาเมตฺติ ย่อมแสดงความไม่มีแห่งความยินดี.

เอวํ “อิมานิ จ ปญฺญาส ปุริมานิ จ ทสฺสุตฺตรสตนตฺติ สฏฺฐิสฺสตํ ปทานิ “ทุพฺพลยาวิกมมวาเร วุตตานิตี เวทิตฺตฺตฺพานิ ฯ”

ก็ ๕๐ บทเหล่านี้ และ ๑๑๐ บทเบื้องต้น รวมเป็น ๑๖๐ บท

พึงทราบว่า “พระผู้มีพระภาคตรัส ในวาระว่าด้วยทำให้แจ้งความเป็นผู้ทุพพล โดยนัยดังกล่าวมาแล้วนั้น”.

สิกขาปัจจกฺขานวาเรปิ “กถณฺจ ภิกฺขเวตืออาที สพฺพํ อตฺถโต อุตฺตตานเมว ฯ”

คำว่า กถณฺจ ภิกฺขเว เป็นต้นทั้งหมด แม้ในวาระว่าด้วยการบอกลาสิกขา โดยเนื้อความ ชัดเจนแล้วทีเดียว.

๑ โยชนาแยกเป็นอย่างๆ ว่า ฉันทนเดียว นอนคนเดียว และประพฤติพรหมจรรย์.

ปทโต ปเนตถาปิ “พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ ธมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขิ ฌินยํ ปาฎิโมกฺขํ อุทฺเทสํ อุปฺชฌายํ อจฺจริยํ สทฺธิวิหาริกํ อนฺตเววาสิกํ สมานูปฺชฌายกํ [296] สมานาจฺริยกํ สพรหมจาริํ ปจฺจกฺขามิติ อิมานิ จุทฺทส ปทานิ สิกฺขาปจฺจกฺขานวจนสมฺพนฺเรน ปวตฺตานิ ฯ แต่ควรทราบวินิจฉัยโดยบทดังนี้:

๑๔ บทที่เป็นไปเกี่ยวกับความสัมพันธ์คำบอกลาสิกขาเหล่านี้คือ:

“ข้าพเจ้าบอกคือนพระพุทฺธเจ้า, ... พระธรรม, ...พระสงฆ์, ...สิกขา, ...วินัย, ...ปาติโมกข์, ...อุทฺเทส, ...พระอุปัชฌายะ, ...พระอาจารย์. ข้าพเจ้าบอกคือนพระสัทธิวิหาริก, ...พระอันตเววาสิก, ...พระผู้ร่วมอุปัชฌายะ, ...พระผู้ร่วมอาจารย์, ข้าพเจ้าบอกคือนพระเพื่อนพรหมจรรย์”

(พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว แม้ในวาระว่าด้วยการบอกลาสิกขา)นี้.

สพฺพปเทสุ จ “วทติ วิญญาเปตฺติ วจนสฺส อยมตฺโถ ฯ

อนึ่ง คำว่า วทติ วิญญาเปติ ในทุกๆ บท มีเนื้อความดังต่อไปนี้:

วจีเภาทํ กตฺวา วทติ ยสฺส จ วทติ ตํ เตเนว วจีเภาเทน

“อัย สาสนํ ชหิตฺตุกาโม สาสนโต มุญฺจิตฺตุกาโม ภิกฺขุภาวํ ชหิตฺตุกาโม อิมํ วากฺยเภาทํ กโรตฺติ วิญญาเปติ สาเวติ ชานาเปติ ฯ

(ภิกษุผู้กระสันนั้น) ลั่นวาจาก้าว และยังบุคคลซึ่งตนบอกให้รู้แจ้ง คือ ประกาศให้ได้ยิน ได้แก่ ให้เข้าใจ

ด้วยการลั่นวาจากนั้นนั่นเองว่า “ภิกษุนี้ มีความประสงค์จะละศาสนา จะพ้นจากศาสนา จะละความเป็นภิกษุ จึงเปล่งถ้อยคำนี้.”

สเจ ปนายิ

“พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิติ วตฺตุกาโม ปทปจฺจาภฺนุจฺจํ กตฺวา “ปจฺจกฺขามิ พุทฺธนฺตํ วา วเทยฺย

มิลกฺขภาสาสุ วา อณฺญตรภาสาเย ตมตถํ วเทยฺย,

“พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิติ วตฺตุกาโม อุปฺปฏิปาฎิยา “ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิติ วา

“สพรหมจาริํ ปจฺจกฺขามิติ วา วเทยฺย

ก็ถ้าภิกษุนี้ มีความประสงค์จะกล่าววว่า พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ แต่ทำบทกลับกันเสียแล้ว ฟังกล่าววว่า ปจฺจกฺขามิ พุทฺธํ

หรือฟังกล่าววเนื้อความนั้น ด้วยบรรดาภาษาของชนชาวมีลักษณะภาษาใดภาษาหนึ่ง,

หรือมีความประสงค์จะกล่าววว่า พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ แต่ฟังกล่าววโดยผิดลำดับวว่า ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ

หรือวว่า สพรหมจาริํ ปจฺจกฺขามิ

เสยฺยถาปิ อุตฺตรมฺนุสฺสธมฺมวิงฺเก “ปฐฺมํ ฌานํ สฺมาปชฺชามิติ วตฺตุกาโม “ทฺติยํ ฌานนฺตํ วทติ.

เหมือนอย่างในวิภังค์แห่งอุตฺตรมฺนุสฺสธมฺม (ภิกษุ)ผู้มีความประสงค์จะกล่าววว่า

ปฐฺมํ ฌานํ สฺมาปชฺชามิ (ข้าพเจ้าเข้าปฐฺมฌาน) แต่กล่าวเสียวว่า ทฺติยํ ฌานํ สฺมาปชฺชามิ (ข้าพเจ้าเข้าทฺติยฌาน) ดังนี้.

สเจ ยสฺส วทติ, โส “อัย ภิกฺขุภาวํ ชหิตฺตุกาโม เอตมตถํ วทตฺติ เอตฺตกมตฺตมปิ ชานาติ,

วิรุทฺธนฺนาม นตฺถิ. เขตฺตเมว โอตินฺณํ. ปจฺจกฺขาทา โหติ สิกฺขา ฯ

สกกตฺตา วา พรหมตฺตา วา จุตฺสโต วิย จุโธว โหติ สาสนา ฯ

ถ้าภิกษุผู้กระสันนั้น จะบอกแก่ผู้ใด, ผู้นั้นย่อมรู้คำพูดแม้มีประมาณเท่านี้วว่า

“ภิกษุนี้มีความประสงค์จะละความเป็นภิกษุจึงได้กล่าววเนื้อความนี้,”

ขึ้นชื่อว่ากรกล่าวผิดพลาด ย่อมไม่มี, เป็นอันหยั่งลงสู่เขตที่เดียว,

สิกขา ก็ยอมเป็นอันบอกลาแล้ว. ภิกษุนั้นยอมเป็นผู้เคลื่อนจากศาสนาทีเดียว เหมือนสัตว์ผู้เคลื่อนจากความเป็นท้าวสักกะหรือจากความเป็นพรหมฉะนั้น.

สจเจ ปน “พุทฺธํ ปจฺจกฺขินฺติ วา “พุทฺธํ ปจฺจกฺขิสฺสามิตี วา “พุทฺธํ ปจฺจกฺขเยยฺยนฺติ วา อตีตนาคตปริกฺขปฺปจฺจเนหิ วทฺติ, ทฺตฺวา ปหิณฺติ สาสนํ เปเสตี อกฺขรํ วา ฉินฺทตี หตฺถมฺมุทฺธา ย วา ตมตฺถํ อารโจะตี อปจฺจกฺขชาตา โหตี สิกฺขา ฯ”

อนึ่ง ถ้า(ภิกษุ)กล่าวคำกำหนดอดีตกาล และอนาคตกล่าวว่า พุทฺธํ ปจฺจกฺขี กิตี พุทฺธํ ปจฺจกฺขิสฺสามิ กิตี พุทฺธํ ปจฺจกฺขเยยฺย กิตี ส่งทูตไปก็ดี ส่งชาวสาสน์ไปก็ดี สลัก (เขียน) อักษรไว้ก็ดี บอกใจความนั้นด้วยหัวแม่มือก็ดี^๑ สิกขา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

อุตฺตรินฺนุสฺสธฺมาโรจนํ ปน หตฺถมฺมุทฺธา ยปิ สีลํ เอตี ฯ

สิกขาปจฺจกฺขานํ มนุสฺสชาติยสฺตตฺสส สนฺตึเก จิตฺตสมปยุตฺตํ วจีเกทํ กโรนฺตสฺเสว สีลํ เอตี ฯ

ส่วนการอวดอุตฺตรินฺนุสฺสธฺรรม ย่อมถึงที่สุดแม้ด้วยหัวแม่มือ.^๒

การบอกลาสิกขา ย่อมถึงที่สุด ก็ต่อเมื่อภิกษุผู้ลั่นวาจา ซึ่งสัมปยุตด้วยจิต ในสำนักของสัตว์ผู้เป็นชาติมนุษย์เท่านั้น.

วจีเกทํ [297] กตฺวา วิญญาเปนฺโตปิจ, ยถิ “**อฺยเมว** ชานาตุตี เอกํ นียเมตฺวา อารโจะตี, ตถฺยจ **โส**เยว ชานาตี, ปจฺจกฺขชาตา โหตี สิกฺขา ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุ เมื่อลั่นวาจาประกาศให้คนอื่นรู้ ถ้าเจาะจงบอกเฉพาะบุคคลหนึ่งว่า “บุคคลนี้เท่านั้นจงรู้” และบุคคลนั้นนั่นเอง รู้(ความประสงค์ของเธอ)นั้นไซ้, สิกขา ย่อมเป็นอันบอกลา.

อถ **โส** น ชานาตี, **อฺยโณ** สมิเป ฐิตฺวา ชานาตี, อปจฺจกฺขชาตา โหตี สิกฺขา ฯ

ถ้าบุคคลนั้นไม่รู้, แต่คนอื่นซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้รู้, สิกขา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

อถ ทฺวินนํ ฐิตฺวฺฐฺฐาเน ทฺวินนฺมปิ นียเมตฺวา “เอเตสํ อารโจะมิตี วทฺติ เตสฺสุ เอกสฺมิ ชานนฺเตปิ ทฺวิสฺสุ ชานนฺเตสฺสุปิ, ปจฺจกฺขชาตา โหตี สิกฺขา ฯ”

ถ้าว่า ภิกษุนั้น เจาะจงบอกเฉพาะแม้บุคคลสองคน ในที่ที่คนสองคนยืนอยู่ ว่า “ข้าพเจ้าบอกแก่คนสองคนนี้” ดังนี้, บรรดาคนทั้งสองนั้น เมื่อคนหนึ่งรู้ก็ตาม รู้ทั้งสองคนก็ตาม, สิกขา ย่อมเป็นอันบอกลา.

เอวํ สมฺพหุเสสุปิ เวทิตฺตพฺพํ ฯ

(การบอกลาสิกขา) แม้ในบุคคลมากหลาย (บัณฑิต)ก็ควรทราบ ดังอธิบายมาแล้วนั้น.

๑ ศัพท์ว่า หตฺถมฺมุทฺธา นี้ แปรกันต่างๆ แต่ฉบับต่างประเทศเป็น หตฺถมฺมุทฺธา ทั้งนั้น. ฎีกาสารัตถทีปนีแก้ หตฺถมฺมุทฺธา ว่า ได้แก่ หัตถวิการ.

๒ ศัพท์ว่า หตฺถมฺมุทฺธา นี้ ฉบับอื่นๆ เป็น หตฺถมฺมุทฺธา.

มุทฺธา นอกจากแปลว่า แหวน แล้ว ยังแปลว่า เครื่องหมายก็ได้. หตฺถมฺมุทฺธา ยจึงหมายความว่า ด้วยใช้มือเป็นเครื่องหมายให้รู้.

[ภิกษุตะโกนบอกลาสิกขาก็ได้]

สเจ ปน อนภริตยา ปีฬิโต สภาเค ภิกขุ ปริสงกมาโน “โยโกจิ ชานาตุติ อจจาสทท์ กโรนโต “พุทฺธํ ปจจกขามิตี วทติ, ตถเจ อวิทุเร ฐิตो วณกมมิโก วา อณโณ วา สมยณญ ปุริโส สุตวา “อุกกณฐิตอ อัย สมโณ คิทธิภาวํ ปฏฐะติ สาสนโต จุโตติ ชานาติ. ปจจกขาทา วโหติ สิกขา ฯ”

อนึ่ง ถ้าว่าภิกษุผู้ถูกความไม่ยินดีถึง ปีบคั้น เกรงภิกษุทั้งหลายผู้คั้นเคยกัน (จะห้าม) กล่าวว่า พุทฺธํ ปจจกขามิ ตะโกนเสียงดัง ด้วยหวังว่า “ใครๆ จงรู้”, ถ้าว่ามีคนทำงานอยู่ในป่า หรือบุรุษคนอื่นผู้รู้ลัทธิศาสนา ยืนอยู่ในที่ไม่ไกล ได้ยินเสียงของภิกษุนั้น ก็เข้าใจว่า “สมณะผู้กระสันรูปนี้ ปรารถนาความเป็นคฤหัสถ์ เคลื่อนจากศาสนาแล้ว” ดังนี้. สิกขา ย่อมเป็นอันบอกลาแท้.

ตํขณณญิว ปน อปุพฺพํ อจริมํ พุชชานํ ฯ

สเจ อวชชนสมเยน ชานาติ, ยถา ปกตिया โลก มนุสสา วจนํ สุตวา ชานนติ, ปจจกขาทา วโหติ สิกขา ฯ

แต่ว่าในขณะที่นั้นเอง (การบอกลาสิกขา)ไม่ก่อนไม่หลัง เป็นข้อที่รู้ได้ยาก, เหมือนเหล่ามนุษย์ในโลก โดยปกติธรรมดา ฟังคำพูดแล้ว ย่อมรู้ได้ฉับใด, ถ้าว่า(คนที่ทำงานอยู่ในป่าเป็นต้นนั้น) ย่อมรู้ได้ในสมัยที่คิดนึกอยู่ชั่ว, สิกขา ก็ย่อมเป็นอันบอกลาแล้วฉับนั้น.

อล อปรภาเค “กี อิมินา วุตตนติ กงชนโต จิเรน ชานาติ, อปจจกขาทา วโหติ สิกขา ฯ”

ถ้าในกาลภายหลัง เขาสงสัยอยู่ว่า “ภิกษุรูปนี้ พูดอะไร?” คิดอีกนาน จึงเข้าใจ, สิกขา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

อิทํ ทิ สิกขาปจจกขานญจ อฺปริ อภูตาโรจนทฺฐุลลวาจอตตคามทฺฐุสฺสโรสภูตาโรจนสิกขาปทานิ จ เอกปริจเฉทานิ

อวชชนสมเยน ญาเตเอว สีสํ เอนติ ฯ

“กี อัย ภณตติ กงชตา จิเรน ญาเต, สีสํ น เอนติ ฯ”

จริงอยู่ การบอกลาสิกขานี้ด้วย อภูตาโรจนสิกขาบท ทฺฐุลลวาจสิกขาบท อตตคามสิกขาบท ทฺฐุสฺสโรสิกขาบท และ ภูตาโรจนสิกขาบททั้งหลาย ข้างหน้าด้วย มีกำหนดความอย่างเดียวกัน ย่อมถึงที่สุด ในเมื่อผู้ฟังรู้ใจความได้ ในสมัยที่นึกคิด นั้นเอง. เมื่อคนฟังสงสัยอยู่ว่า “ภิกษุรูปนี้ พูดอะไร? คิดอีกนาน จึงเข้าใจความได้, (สิกขาบททั้ง ๕ นั้น) ยังไม่ถึงที่สุด.

ยถา จายํ “พุทฺธํ ปจจกขามิตี ปเท วินิจฺฉโย วุตโต เอวํ สพฺพปเทสุ เวทิตพฺโพ ฯ”

เหมือนอย่างว่า วินิจฉยนี้ท่านกล่าวไว้ในบทว่า พุทฺธํ ปจจกขามิ ฉนใด, ในทุกๆ บทก็ควรทราบวินิจฉยฉับนั้น.

ยสฺมา จ ยทา สิกขา ปจจกขาทา วโหติ, ตทา “ยณฺณนาหํ พุทฺธํ ปจจกขเยยฺยนติอาทีนิ อวทตาปี ทฺพฺพลยํ อาวิกตํ โหติ ตสฺมา [298] สพฺพสมฺปิ ปทานํ อวसानะ วุตตํ “เอวมปิ ภิกขเว ทฺพฺพลยาวิกมมญฺเจว โหติ สิกขา จ ปจจกขาทาติ ฯ”

ก็เพราะสิกขาย่อมเป็นอันบอกลาในกาลใด, ในกาลนั้นแม้ภิกษุไม่กล่าวคำเป็นต้นว่า ยณฺณนาหํ พุทฺธํ ปจจกขเยย ความเป็นผู้ทรพล ก็ย่อมเป็นอันทำให้แจ้งแล้ว.

เหตุฉะนั้น ในที่สุดแห่งบทแม้ทั้งหมด (พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสว่า

“ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ความทำให้แจ้งความเป็นผู้ทรพล และสิกขาเป็นอันบอกลา ย่อมมีแม้ด้วยอาการอย่างนี้.”

ตโต ปรี “คิหิตี มํ ชาเรหิตี เอตถ

สเจ “คิหิ ภวิสสามิตี วา “คิหิ โหมีติ วา “คิหิ ชาโตมหิตี วา “คิหิมหิตี วา วทติ, อปจจกขาทา โหติ สิกขา ฯ

สเจ ปน “อชช ปฏฐาย คิหิตี มํ ชาเรหิตี วา “ชานาหิตี วา “สญชานาหิตี วา “มนสิกรโหติ วา วทติ

อริยกเน วา วทติ มิลกชกเน วา, เอเวตตสมิ อตเถ วุตเต, ยสส วทติ สเจ โส ชานาติ, ปจจกขาทา โหติ สิกขา ฯ

ถัดจาก (๑๔ บท)นั้นไป ในบทว่า คิหิตี มํ ชาเรหิตี นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ถ้าภิกษุผู้กระสันนั้นกล่าวว่า “ข้าพเจ้าจักเป็นคฤหัสถ์” ดังนี้ก็ดี “ข้าพเจ้าจะเป็นคฤหัสถ์” ดังนี้ก็ดี

“ข้าพเจ้าเกิดเป็นคฤหัสถ์แล้ว” ดังนี้ก็ดี “ข้าพเจ้าย่อมเป็นคฤหัสถ์” ดังนี้ก็ดี สิกขา ย่อมเป็นอันไม่บอกลา.

ก็ถากล่าวว่า “ตั้งแต่วันนี้ไป ขอท่านจงทรงจำข้าพเจ้าว่าเป็นคฤหัสถ์” ดังนี้ก็ดี

“ตั้งแต่วันนี้ไป ขอท่านจงรู้ข้าพเจ้าว่าเป็นคฤหัสถ์” ดังนี้ก็ดี

“ตั้งแต่วันนี้ไป ขอท่านจงจำ” ดังนี้ก็ดี “ตั้งแต่วันนี้ไป ขอท่านจงทำในใจ ข้าพเจ้าว่าเป็นคฤหัสถ์” ดังนี้ก็ดี

หรือกล่าวโดยโวหารของชาวอริยกะ (คือชาวมคธ) หรือโวหารของชาวมิลกษะก็ดี

เมื่อเธอกล่าวเนื้อความนั้นอย่างนี้แล้ว ถ้าผู้ที่ตนบอกเข้าใจ, สิกขา ก็ย่อมเป็นอันบอกลา.

เอส นโย เสเสสุปิ อุปาสโกติอาทิสู สตตสุ ปเทสุ ฯ

ใน (๗ บท) มีว่า “อุปาสโก” เป็นต้น แม้ที่เหลือ ก็นัยนั้น.

เอวํ “อิมานิ จ อฏฐุ ปริมาณิ จ จุททสาติ ทวาวิสติ ปทานิ โหนติ ฯ

ก็ ๘ บทเหล่านี้ และ ๑๔ บทเบื้องต้น จึงรวมเป็น ๒๒ บท ฉะนั้นแล.

อิโต ปรี ปริมาณเว จุททส ปทานิ “อลมเม กิณนุเม น มมตโถ สุมุตตาหนติ อิมเหิ จตุหิ โยเซตวา วุตตานิ ฌปปญญาส โหนติ ฯ

ถัดจาก (๘ บท)นั้นไป ท่านกล่าวประมวล ๑๔ บทเบื้องต้นนั้นแล เข้าด้วย ๔ บทเหล่านี้ คือ

อลมเม, กิณนุเม, น มมตโถ, สุมุตตาหํ จึงเป็น ๕๖ บท.

ตตถ “อลนติ โหตุ. “ปริยตตนติ อตโถ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลํ แปลว่า ช่างเถิด. อธิบายว่า “พอละ”.

“กิณนุเมติ ก็ มยหํ กิจจํ, ก็ กรรมิยํ. “ก็ สาเรตทพพนติ อตโถ ฯ

บทว่า กิณนุเม ความว่า กิจอะไรของข้าพเจ้า? คือกิจอะไรที่ข้าพเจ้าควรทำ?

อธิบายว่า “กิจอะไรที่ข้าพเจ้าจะพึงทำให้สำเร็จ?”

“น มมตโถติ นตถิ มม อตโถ ฯ

บทว่า น มมตโถ ความว่า ข้าพเจ้าไม่มีความต้องการ.

“สุมุตตาหนติ สุมุตโต อหํ ฯ

บทว่า สุมุตตาหํ ตัดเป็น สุมุตโต อหํ. (ข้าพเจ้าพ้นดีแล้ว (จากพระพุทธรเจ้า)).

เสสเมตถ วุตตนยเมว ฯ

คำที่เหลือใน ๕๖ บทนี้ มีนัยกล่าวมาแล้วทีเดียว.

เอว “อิมานิ จ อปฺปญฺญาส ปุริมานิ จ ทวาวิสตีติ อญฺฐสฺสตีติ **ปทานิ** สฺรุเปเนว วุตฺตานิ ฯ

ก็ ๕๖ บทเหล่านี้ และ ๒๒ บทข้างต้น รวมเป็น ๗๘ บท ท่านกล่าวไว้โดยสรุปเท่านั้น ด้วยประการอย่างนี้.

ยสฺมา ปน เตสํ เวจฺจนหิปี **สิกขาปจฺจกฺขานํ** โหติ ตสฺมา “ยานิ วาปนญฺญานิปิตฺติอาทิมาท ฯ

ก็เพราะการบอกลาสิกขา ย่อมมีได้แม้ด้วยคำไวพจน์แห่ง(บทอันเป็นเขต)เหล่านั้น.

เพราะฉะนั้น (พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสคำว่า ยานิ วาปนญฺญานิปิ เป็นต้น.

ตตฺถ “ยานิ วาปนญฺญานิปิตฺติ ปาลิยํ “พุทฺธนฺตฺติอาทินิ อาคตฺปทานิ ฐฺเบตฺวา **ยานิ** อญฺญานิ อตฺถิ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยานิ วาปนญฺญานิปิ ความว่า

ยกเว้นบทซึ่งมาในบาลีว่า พุทฺธํ เป็นต้นเสียแล้ว, คำไวพจน์เหล่าอื่นใดเล่า ยังมีอยู่อีก.

“พุทฺธเวจฺจนานิ” วาติ พุทฺธสฺส วา ปริยายนามานิ ฯเปฯ อสฺกยปฺุตฺตฺติยสฺส วา ฯ

บทว่า พุทฺธเวจฺจนานิ วา ได้แก่ พระนามโดยปริยายแห่งพระพุทธเจ้า ฯลฯ หรือนามโดยปริยายแห่งผู้มีใช้เชื้อสายพระศากยบุตร.

ตตฺถ วณฺณปฏฺฐานเณ อาคตํ [299] **นามสฺสทสฺสํ**, อุปาติคคาถาสฺ **นามสฺตํ**,

อญฺญานิ จ คุณโต ลพฺภมานานิ **นามานิ** “พุทฺธเวจฺจนานินิ เวทิตฺตฺพพานิ ฯ

บรรดา(พระนามที่เป็นไวพจน์แห่งพระพุทธเจ้าเป็นต้น)เหล่านั้น พระนามตั้งพันมาแล้วในวรรณปฏฺฐาน,^๒

พระนามร้อยหนึ่ง(มาแล้ว)ในอุปาติคคาถา^๓, และพระนามอย่างอื่นที่ได้โดยพระคุณ

พึงทราบว่าเป็นไวพจน์แห่งพระพุทธเจ้า.”

สพฺพานิปิ ฐมฺมสฺส **นามานิ** “ฐมฺมเวจฺจนานินิ เวทิตฺตฺพพานิ ฯ

ชื่อแห่งพระธรรมแม้ทั้งหมด พึงทราบว่า “เป็นไวพจน์แห่งพระธรรม.”

เอส นโย สพฺพตฺถ ฯ

ใน(ไวพจน์แห่งพระสงฆ์เป็นต้น)ทั้งหมด ก็นั้นน.

[การบอกลาสิกขาพระนามที่เป็นไวพจน์ของพระพุทธเจ้า]

อโย ปเนตฺถ **โยชนา** ฯ

ก็ใน(พระนามที่เป็นไวพจน์แห่งพระพุทธเจ้าเป็นต้น)นี้ มีโยชนาดังต่อไปนี้:

“พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิตฺติ น เวจฺจนน **ปจฺจกฺขานํ** ยถารุตฺตเมว ฯ

การบอกลาด้วยคำว่า พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยไวพจน์ตามที่กล่าวเลย.

“สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ, อนนฺตพุทฺธํ อโนมพุทฺธํ โโพธิปฺปญฺญาณํ ธีรํ วิคตฺโมหํ ปภินฺนซีลํ วิชิตฺวิขยํ ปจฺจกฺขามิตฺติเอวมาทิ

พุทฺธเวจฺจนน **สิกขาปจฺจกฺขานํ** ฯ

๑ วิวัธฺ อิกฺสมีเยว อตฺถเณ วจฺนํ วิวจฺนเมว เวจฺจนนฺติ โยชนาวิคคฺโห.

๒ ฎีกาว่าวรรณปฏฺฐาน เป็นสูตรหนึ่งซึ่งแสดงพุทธคุณของฝ่ายมหาสังฆิกะ.

๓ อุปาติคคาถาสฺ ม. ม. ๑๓/๗๗-๘.

จัดเป็นไวพจน์แห่งธรรมแท้ทีเดียว.

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งพระธรรม ดังพรรณนามาฉะนี้.

[วิธีลาสิกขาระบุคำไวพจน์พระสงฆ์]

“สงฆ์ ปจจกขามิติ น เวจเณน ปจจกขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า สงฆ์ ปจจกขามิ ไม่ใช่การบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“สุปฏิปันนํ สงฆ์ ปจจกขามิ อชุปฏิปันนํ ญายปฏิปันนํ สามีจิปฏิปันนํ สงฆ์ จตูปุริสยุคํ สงฆ์ อฏฐปุริสบุคคลํ สงฆ์ อาหุเนยฺยํ ปาหุเนยฺยํ ทกฺขิเณยฺยํ อณฺชลิกรณียํ อนุตฺตํ ปุณฺณกุเขตต์ สงฆ์ ปจจกขามิติ เอวํ สงฆเวจเณน สิกขาปจจกขานํ โหติ ฯ”

การบอกลาสิกขาย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งพระสงฆ์อย่างนี้ คือ:

ข้าพเจ้าบอกคือนพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี

ข้าพเจ้าบอกคือนพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตรง

ข้าพเจ้าบอกคือนพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติเป็นธรรม

ข้าพเจ้าบอกคือนพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติสมควร

ข้าพเจ้าบอกคือนพระสงฆ์ผู้บริสุทธิ์

ข้าพเจ้าบอกคือนพระสงฆ์คือบุรุษบุคคลแปด

ข้าพเจ้าบอกคือนพระสงฆ์ผู้ควรคำนับ

ข้าพเจ้าบอกคือนพระสงฆ์ผู้ควรของต้อนรับ

ข้าพเจ้าบอกคือนพระสงฆ์ผู้ควรของทำบุญ

ข้าพเจ้าบอกคือนพระสงฆ์ผู้ควรทำอัญชลี

ข้าพเจ้าบอกคือนพระสงฆ์เป็นนาบุญ (ของโลก) ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

[อรรถาธิบายวิธีบอกลาสิกขาทั่วไป]

“สิกฺขํ ปจจกขามิติ น เวจเณน [300] ปจจกขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า สิกฺขํ ปจจกขามิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“ภิกฺขุสิกฺขํ ปจจกขามิ ภิกฺขุณีสิกฺขํ อธิสึลสิกฺขํ อธิจิตตสิกฺขํ อธิปัญญาสิกฺขํ ปจจกขามิติ เอวํ สิกฺขาเวจเณน สิกขาปจจกขานํ โหติ ฯ”

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งสิกขาอย่างนี้ คือ:

ข้าพเจ้าบอกคือนสิกขาของภิกษุ.

ข้าพเจ้าบอกคือนสิกขาของภิกษุณี.

ข้าพเจ้าบอกคือนอธิสึลสิกขา.

ข้าพเจ้าบอกคือนอธิจิตตสิกขา.

ข้าพเจ้าบอกคือนอธิปัญญาสิกขา.

“วินัย ปจจกขามีติ น เวจจนน ปจจกขานํ ฯ

การบอกลาด้วยคำว่า วินัย ปจจกขามี ไมใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“ภิกขุวินัย ปจจกขามี ภิกขุณีวินัย ปฐมํ ปาราชิกํ ทุตติยํ ตติยํ จตุตถํ ปาราชิกํ สงฆาติเสสํ อุตถจจยํ ปาจิตติยํ ปาฏิเทสนียํ
ทุกกภูํ ทุพภาสิตํ ปจจกขามีติเอวมาทิ วินยเวจจนน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งวินัย มีอาทิอย่างนี้ คือ:

ข้าพเจ้าบอกคืนวินัยของภิกษุ.

ข้าพเจ้าบอกคืนวินัยของนางภิกษุณี.

ข้าพเจ้าบอกคืนปฐมปาราชิก.

ข้าพเจ้าบอกคืนทุตติยปาราชิก.

ข้าพเจ้าบอกคืนตติยปาราชิก.

ข้าพเจ้าบอกคืนจตุตถปาราชิก.

ข้าพเจ้าบอกคืนสังฆาติเสส.

ข้าพเจ้าบอกคืนอุตถจจย.

ข้าพเจ้าบอกคืนปาจิตติย.

ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิเทสนีเย.

ข้าพเจ้าบอกคืนทุกกภู.

ข้าพเจ้าบอกคืนทุพภาสิต.

ปาฏิโมกข์ ปจจกขามีติ น เวจจนน ปจจกขานํ ฯ

การบอกลาด้วยคำว่า ปาฏิโมกข์ ปจจกขามี ไมใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“ภิกขุปาฏิโมกข์ ปจจกขามี. ภิกขุณีปาฏิโมกข์ ปจจกขามีติ เอวํ ปาฏิโมกฺขเวจจนน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งปาฏิโมกข์อย่างนี้ คือ:

“ข้าพเจ้าบอกคืนภิกขุปาฏิโมกข์. ข้าพเจ้าบอกคืนภิกขุณีปาฏิโมกข์.”

อุทเทสํ ปจจกขามีติ น เวจจนน ปจจกขานํ ฯ

การบอกด้วยคำว่า อุทเทสํ ปจจกขามี ไมใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“ภิกขุปาฏิโมกฺขอุทเทสํ ปฐมํ ปาฏิโมกฺขอุทเทสํ ทุตติยํ ตติยํ จตุตถํ ปณจมํ ปาฏิโมกฺขอุทเทสํ
สมมาสมพุทฺธอุทเทสํ อนนตพุทฺธิอุทเทสํ อโนมพุทฺธิอุทเทสํ โโพธิปญญาณอุทเทสํ อธิอุทเทสํ วิคตโมหอุทเทสํ
ปภินนชิลอุทเทสํ วิชิตวิษุทฺธอุทเทสํ ปจจกขามีติเอวมาทิ อุทเทสเวจจนน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอุทเทสอย่างนี้ คือ:

ข้าพเจ้าบอกคืนภิกขุปาฏิโมกข์อุทเทส

ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิโมกข์อุทเทสที่ ๑

ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิโมกข์อุทเทสที่ ๒

ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิโมกข์อุทเทสที่ ๓

ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิโมกข์อุทเทสที่ ๔

ข้าพเจ้าบอกคืนปาฏิโมกข์อุทเทสที่ ๕

ข้าพเจ้าบอกคืนอุทเทสแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ข้าพเจ้าบอกคืนอุทเทสแห่งพระอนันตพุทธิเจ้า

ข้าพเจ้าบอกคืนอุทเทสแห่งพระอนอมพุทธิเจ้า

ข้าพเจ้าบอกคืนอุทเทสแห่งพระโพธิปัญญาณเจ้า

ข้าพเจ้าบอกคืนอุทเทสแห่งพระธีรเจ้า

ข้าพเจ้าบอกคืนอุทเทสแห่งพระวิคตโมหเจ้า

ข้าพเจ้าบอกคืนอุทเทสแห่งพระปภินนชิลเจ้า

ข้าพเจ้าบอกคืนอุทเทสแห่งพระวิชิตวิชัยเจ้า.

อุปชฌายํ ปจจกขามีติ น เวจจนน ปจจกขานํ ฯ

การบอกลาด้วยคำว่า อุปชฌายํ ปจจกขามี ไมใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

โย มํ ปพพาเสสิ โย มํ อุปสมปาเทสิ

ยสส มูเลนาคํ ปพพชิตโต ยสส มูเลนาคํ อุปสมปนโน ยสส มูลิกา มยหํ ปพพชชา ยสส มูลิกา มยหํ อุปสมปทา
 ตาหํ ปจจกขามิตติ เอวํ อุปชฌายเววจเนน **สิกขาปจจกขานํ** โทติ ฯ

การบอกกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอุปชฌายะอย่างนี้ คือ:

ภิกษุใด ให้ข้าพเจ้าบรรพชา, ภิกษุใด ให้ข้าพเจ้าอุปสมบท,

ข้าพเจ้าบรรพชาแล้วโดยภิกษุใดเป็นประธาน,

ข้าพเจ้าอุปสมบทแล้วโดยภิกษุใดเป็นประธาน.

บรรพชาของข้าพเจ้ามีภิกษุใดเป็นประธาน,

อุปสมบทของข้าพเจ้ามีภิกษุใดเป็นประธาน,

ข้าพเจ้าบอกคั้นภิกษุนั้น.

“อาจารย์ ปจจกขามิตติ น เววจเนน ปจจกขานํ ฯ

การบอกลาด้วยคำว่า อาจารย์ ปจจกขามิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“โย มํ ปพพาเสสิ, โย มํ อนุสสาเวสิ, ยาหํ นิสสาย วสामी, ยาหํ อุททิสาเปมิ, ยาหํ ปริปุจฉามิ, โย เม [301] อุททิสติ,

โย มํ ปริปุจฉาเปติ, ตาหํ ปจจกขามิตติ เอวํ อาจารย์เววจเนน **สิกขาปจจกขานํ** โทติ ฯ

การบอกกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอาจารย์อย่างนี้ คือ:

ภิกษุใดให้ข้าพเจ้าบรรพชา, ภิกษุใดสวดประกาศข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าอาศัยภิกษุใดอยู่,

ข้าพเจ้าให้ภิกษุใดแสดงอุเทศให้, ข้าพเจ้าสอบถามอุเทศกะภิกษุใด, ภิกษุใดแสดงอุเทศแก่ข้าพเจ้า,

ภิกษุใดอนุญาตให้ข้าพเจ้าถามอุเทศ, ข้าพเจ้าบอกคั้นภิกษุนั้น.

“สทธีวิหาริกํ ปจจกขามิตติ น เววจเนน ปจจกขานํ ฯ

การบอกลาด้วยคำว่า สทธีวิหาริกํ ปจจกขามิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“ยาหํ ปพพาเสสิ, ยาหํ อุปสมปาเทสิ, มยหํ มูเลน โย ปพพชิตโต, มยหํ มูเลน โย อุปสมปนโน, มยหํ มูลิกา ยสส ปพพชชา,

มยหํ มูลิกา ยสส อุปสมปทา, ตาหํ ปจจกขามิตติ เอวํ สทธีวิหาริกเววจเนน **สิกขาปจจกขานํ** โทติ ฯ

การบอกกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งสทธีวิหาริกอย่างนี้ คือ:

ข้าพเจ้าให้สามเณรใดบรรพชา, ข้าพเจ้าให้ภิกษุใดอุปสมบท,

สามเณรใดบรรพชาแล้ว โดยข้าพเจ้าเป็นประธาน, ภิกษุใดอุปสมบทแล้ว โดยข้าพเจ้าเป็นประธาน,

บรรพชาของสามเณรใด ข้าพเจ้าเป็นประธาน, อุปสมบทของภิกษุใด มีข้าพเจ้าเป็นประธาน,

ข้าพเจ้าบอกคั้นสามเณรและภิกษุนั้น.

“อนุตวาสิกํ ปจจกขามิตติ น เววจเนน ปจจกขานํ ฯ

การบอกลาด้วยคำว่า อนุตวาสิกํ ปจจกขามิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“ยาห์ ปพพาเชสี, ยาห์ อนุสสาเวสี, โย มํ นิสสาย วสติ, โย มํ อุททิสสาเปติ, โย มํ ปริปุจฉติ, ยสสาห์ อุททิสสามี, ยาห์ ปริปุจฉาเปมิ, ตํ ปจจกขามิติ เอวํ อนเตवासิกเวจเณน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ”

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอันเตวาสิกอย่างนี้ คือ:

ข้าพเจ้าให้สามเณรใดบรรพชา, ข้าพเจ้าสวดประกาศให้ภิกษุใด,
ภิกษุใดอาศัยข้าพเจ้าอยู่, ภิกษุใดให้ข้าพเจ้าแสดงอุเทศให้ ภิกษุใดสอบถามอุเทศกะข้าพเจ้า,
ข้าพเจ้าแสดงอุเทศแก่ภิกษุใด, ข้าพเจ้าอนุญาตให้ภิกษุใดสอบถามอุเทศ,
ข้าพเจ้าบอกคืนภิกษุนั้น.

“สมานุปชฌายกํ ปจจกขามิติ น เวจเณน ปจจกขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า สมานุปชฌายกํ ปจจกขามิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“มยห์ อุปชฌายโย, ยํ ปพพาเชสี, ยํ อุปสมปาเทสี, โย ตสส มูเล^๑ ปพพิโต, โย ตสส มูเล^๒ อุปสมปนโน,
ยสส ตมฺมุติกา ปพพชชา, ยสส ตมฺมุติกา อุปสมปทา, ตํ ปจจกขามิติ เอวํ สมานุปชฌายกเวจเณน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ”

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งพระผู้ร่วมอุปชฌายะอย่างนี้ คือ:

อุปชฌายะของข้าพเจ้าให้สามเณรใดบรรพชาแล้ว ให้ภิกษุใดอุปสมบทแล้ว,
สามเณรใดบรรพชาแล้วในสำนักของอุปชฌายะนั้น,
ภิกษุใดอุปสมบทแล้วในสำนักของอุปชฌายะนั้น, บรรพชาของสามเณรใด มีอุปชฌายะนั้นเป็นประธาน,
อุปสมบทของภิกษุใด มีอุปชฌายะนั้นเป็นประธาน,
ข้าพเจ้าบอกคืนภิกษุนั้น.

“สมานาจริยกํ ปจจกขามิติ น เวจเณน ปจจกขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า สมานาจริยกํ ปจจกขามิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“มยห์ อาจริโย ยํ ปพพาเชสี, ยํ อนุสสาเวสี, โย ตํ นิสสาย วสติ, โย ตํ อุททิสสาเปติ ปริปุจฉติ,
ยสส เม อาจริโย อุททิสติ, ยํ ปริปุจฉาเปติ, ตํ ปจจกขามิติ เอวํ สมานาจริยกเวจเณน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ”

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งพระผู้ร่วมอาจารย์อย่างนี้ คือ:

อาจารย์ของข้าพเจ้าให้สามเณรใดบรรพชา สวดประกาศให้ภิกษุใด,
ภิกษุใดอาศัยอาจารย์นั้นอยู่, ภิกษุใดให้อาจารย์นั้นแสดงอุเทศ ให้สอบถามอุเทศ,
อาจารย์ของข้าพเจ้า แสดงอุเทศแก่ภิกษุใด, อนุญาตให้ภิกษุใดสอบถามอุเทศ,
ข้าพเจ้าบอกคืนภิกษุนั้น.

“สพฺพหมจาร์ ปจจกขามิติ น เวจเณน ปจจกขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า สพฺพหมจาร์ ปจจกขามิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

๑ เหฏฐา กรณวจนํ กตํ.

๒ เหฏฐา กรณวจนํ กตํ.

“เยนาหิ [302] สหุธิ อธิสึลลํ สิกขามิ, อธิจิตตํ, อธิปญญํ สิกขามิ, ตํ ปจจกขามิตี เอวํ สพุรหมจาริเวจเณน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ”
การบอกกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งพระเพื่อนพรหมจรรย์อย่างนี้ คือ:

ข้าพเจ้า ศึกษาอธิศีล ศึกษาอธิจิต ศึกษาอธิปัญญา ร่วมกับภิกษุใด,

ข้าพเจ้าบอกคึนพระเพื่อนพรหมจรรย์นั้น.

“คิหิตติ มํ ธาเรหิตติ น เวจเณน ปจจกขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า คิหิตติ มํ ธาเรหิตติ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

““อาคาริโกติ มํ ธาเรหิตติ, กสโก วาณิโซ โครกโข โอคคลโก โมลิตพฺโธ ‘กามคุณิโกติ มํ ธาเรหิตติ เอวํ คิหิเวจเณน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ”

การบอกกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งคฤหัสถ์อย่างนี้ คือ:

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้ครองเรือน,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นชานา,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นพ่อค้า,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้เลี้ยงโค,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นคนกำพร้า,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นคนไฉฉู้,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นคนเสพกามคุณ,’

“อุปาสโกติ มํ ธาเรหิตติ น เวจเณน ปจจกขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า อุปาสโกติ มํ ธาเรหิตติ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

““เทววาจิโก อุปาสโกติ มํ ธาเรหิตติ, เตวาจิโก, พุทฺธํ สรณคฺคณิโก, ธมฺมํ สงฺฆํ สรณคฺคณิโก, ปญจสิกขาปทีโก, ทสสิกขาปทีโก, ‘อุปาสโกติ มํ ธาเรหิตติ เอวํ อุปาสกเวจเณน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ”

การบอกกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอุบาสกอย่างนี้ คือ:

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นอุบาสกผู้เปล่งวาจา ๒.’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นอุบาสกผู้เปล่งวาจา ๓,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นอุบาสกผู้เข้าถึงพระพุทฺธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นอุบาสกผู้ถึงพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นอุบาสกผู้ถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นอุบาสกผู้รักสิกขาบท ๕’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นอุบาสกผู้รักษาสิกขาบท ๑๐.’

“อารามิโกติ มํ ธาเรหิตติ น เวจเณน ปจจกขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า อารามิโกติ มํ ธาเรหิตติ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“กบปิยการโกติ มํ ธาเรหิ, เวยยาวจจโร อปหริตการโก ยาคุภาชโก ผลภาชโก ‘ชชชกภาชโกติ มํ ธาเรหิติ เอวิ อารามิกเวจเนน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ”

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งอารามิกะ (ผู้รักษาวัดหรือผู้รักษาสวน) อย่างนี้ คือ:

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นกบปิยการก,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นไวยาวัจจร.’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้ตายหญ้า,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้แจกข้าวต้ม,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้แจกผลไม้,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้แจกของขบเคี้ยว,’

“สามเณโรติ มํ ธาเรหิติ น เวจเนน ปจจกขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า สามเณโรติ มํ ธาเรหิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“กุมารโกติ มํ ธาเรหิ, เญโก^๑ เปญโก โมณิคลโล ‘สมณุตเทโสติ มํ ธาเรหิติ เอวิ สามเณรเวจเนน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ”

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งสามเณรอย่างนี้ คือ:

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นสามเณรน้อย,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นสามเณรเล็ก,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นสามเณรปานกลาง,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นสามเณรโค้ง,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นสมณุตเทส,’^๒

“ติตถิโยติ มํ ธาเรหิติ น เวจเนน ปจจกขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า ติตถิโยติ มํ ธาเรหิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“นิคคณโรติ มํ ธาเรหิติ อาชีวกो तापोसि परिपพชको ‘ปนุत्तरังโกติ มํ ธาเรหิติ เอวิ ติตถियเวจเนน **สิกขาปจจกขานํ** โหติ ฯ”

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้คำไวพจน์แห่งเตียรถีย้อย่างนี้ คือ:

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นนิครนถ์,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นอาชีวก,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นตาบส,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นปริพาชก,’
ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นตาปะขาว,’

“ติตถियสาวโกติ มํ ธาเรหิติ น เวจเนน ปจจกขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า ติตถियสาวโกติ มํ ธาเรหิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

๑ สัพพตถ เจลโกติ ลิขียติ.

๒ คือสามเณรมีอายุครบอุปสมบทแล้ว แต่ยังมีได้อุปสมบท

“นิคคณฐสาวโกติ มํ ชาเรหิ, ‘อาชีวกตาบสปริพพชกปณฺชรงคสาวโกติ มํ ชาเรหิติ
เอวํ ติตถียสาวกเวจเณน [303] **สิกขาปจฺจกฺขานํ** โหติ ฯ”

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งสาวกเดียรอย่างนี้ คือ:

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นสาวกของนิครนถ์,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นสาวกของอาชีวกตาบสปริพพชกและตาปะขาว,’

“อสสมโณติ มํ ชาเรหิติ น เวจเณน ปจฺจกฺขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า อสสมโณติ มํ ชาเรหิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“ทุสสีโลติ มํ ชาเรหิ, ปาปชฺมโม, อสุจิสงกสสรสมาจาโร, ปฏฺิจฉนฺนงมฺมนฺโต, อสสมโณ สมณปฏฺิณฺโณ, อพฺรหฺมจาริ
พฺรหฺมจาริปฏฺิณฺโณ, อนโตปฺพุติ, อวสสุโต, กสมพฺพชฺาโต, โโกณฺโฑติ มํ ชาเรหิติ เอวํ อสสมณเวจเณน **สิกขาปจฺจกฺขานํ** โหติ ฯ”

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งผู้มีใช้สมณะอย่างนี้ คือ:

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้ทุศีล,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้มีธรรมลามก,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้ไม่สะอาดและมีสมาจารที่ตามระลึกด้วยความรังเกียจ,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้มีงานปกปิด,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้มีใช้สมณะ แต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้ประพฤติน่าประเสริญ ก็ปฏิญญาว่า เป็นผู้ประพฤติน่าประเสริญ,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้เน่าภายใน,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้อันราคะชุ่มแล้ว,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นผู้ดูจหยากเยื่อ,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘เป็นคนชั่ว,’

“อสฺกยปฺพุตฺติโยติ มํ ชาเรหิติ น เวจเณน ปจฺจกฺขานํ ฯ”

การบอกลาด้วยคำว่า อสฺกยปฺพุตฺติโยติ มํ ชาเรหิ ไม่ใช่เป็นการบอกลาด้วยคำไวพจน์.

“น สฺมมาสมพฺพุตฺตโยติ มํ ชาเรหิ, น อนนฺตพฺพุตฺโต, น อนมพฺพุตฺโต, น โโพธิปฺปญฺญาณปฺพุตฺโต, น อธิปฺพุตฺโต,
น วิคตโมหปฺพุตฺโต, น ปภินฺนชิลปฺพุตฺโต, น วิชิตฺวิชยปฺพุตฺติ มํ ชาเรหิติ เอวมาหิ อสฺกยปฺพุตฺติยเวจเณน **สิกขาปจฺจกฺขานํ** โหติ ฯ”

การบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยคำไวพจน์แห่งผู้มีใช้ชื่อสายพระศากยบุตร มีอาทิอย่างนี้ คือ:

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘ไม่เป็นบุตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘ไม่เป็นบุตรของพระอนันตพุทธเจ้า,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘ไม่เป็นบุตรของพระอนอมพุทธเจ้า,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘ไม่เป็นบุตรของโพธิปัญญาณเจ้า,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘ไม่เป็นบุตรของพระอริเจ้า,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘ไม่เป็นบุตรของพระวิคตโมหเจ้า,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘ไม่เป็นบุตรของพระปภินนชิลเจ้า,’

ท่านจงทรงจำข้าพเจ้าไว้ว่า ‘ไม่เป็นบุตรของพระวิชิตวิชัยเจ้า,’

“เตหิ อากาเรหิ เตหิ ลิงเคหิ เตหิ นิमितเตหิติ เตหิ “พุทฺธเวจฺจนานิ วาติอาทินา นเยน วุตเตหิ พุทฺธาทีนํ เวจฺจนเหติ ฯ”
หลายบทว่า เตหิ อากาเรหิ เตหิ ลิงเคหิ เตหิ นิमितเตหิ ความว่า
(ภิกษุยอมกล่าวให้ผู้อื่นรู้) ด้วยคำไวพจน์แห่งพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเหล่านั้น
คือที่ตรัสไว้โดยนัยมีอาทิว่า “คำไวพจน์แห่งพระพุทธเจ้าก็ดี.”

เวจฺจนานิ หิ สิกขาปจฺจกฺขานสฺส การณตฺตา “อาการาคติ
พุทฺธาทีนํ สณฺฐานทีปนตฺตา สิกขาปจฺจกฺขานสณฺฐานตฺตา เอว วา “ลิงคานีติ
สิกขาปจฺจกฺขานสฺส สยฺขานนเหตุโต มนุสฺसानํ ติลกาทีนํ วิย “นิมิตฺตานิติ วุจฺจนติ ฯ”
จริงอยู่ คำไวพจน์ทั้งหลาย ท่าน (เรียกว่า) “อาการ” เพราะเป็นเหตุแห่งการบอกลาสิกขา,
(เรียกว่า) “เพศ” เพราะแสดงทรวดทรงแห่งพระพุทธเจ้าเป็นต้น หรือ เพราะสมควรแก่การบอกลาสิกขานั้นเอง,
เรียกว่า “นิमित” เพราะเป็นเหตุให้รู้การบอกลาสิกขา เหมือนจุดดำทั้งหลายมีไฟ^๑ เป็นต้นของพวกมนุษย์ ฉะนั้น.

“เอวํ โข ภิกฺขเวติ อีโต ปรี อณฺเวยสฺส สิกขาปจฺจกฺขานการณสฺส อภาวโต นิยเมนนโต อาห ฯ”
(พระผู้มีพระภาค) ตรัสกำหนดแน่นอนลงไปว่า เอวํ โข ภิกฺขเว ดังนี้เป็นต้น
เพราะเหตุแห่งการบอกลาสิกขาอย่างอื่น นอกจากเหตุที่กล่าวแล้วนี้ไม่มี.

อัย เหตุถ อตฺถโถ “เอวเมว พุทฺพฺพลยาวิกมฺมญฺเจว โหติ สิกขาปจฺจกฺขานญจ, น อีโต ปรี การณมตฺถีติ ฯ”
จริงอยู่ใน(คำว่า เอวํ โข) นี้ มีอธิบายดังนี้ว่า
“ความทำให้แจ้งความเป็นผู้บรรลุ และการบอกลาสิกขา ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้แล, เหตุอื่นนอกจากนี้ ห้ามไม่.”

[ลาสิกขากับคนวิกลจริตเป็นต้นไม่เป็นอันบอกลา]

เอวํ สิกขาปจฺจกฺขานลกฺขณํ ทสฺเสตฺวา อปจฺจกฺขานเ อสมโมหตฺถํ ตสฺเสว จ สิกขาปจฺจกฺขานลกฺขณสฺส ปุคฺคลาทิวเสน วิปตฺติ
ทสฺสนตฺถํ “กถญจ ภิกฺขเว อปจฺจกฺขาทาติอาทิมหา ฯ”
พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงลักษณะแห่งการบอกลาสิกขาอย่างนี้แล้ว เพื่อความไม่เลอะเลือนในการไม่บอกลา
และเพื่อแสดงความวิบัติแห่งลักษณะการบอกลาสิกขานั้นนั่นเอง ด้วยอำนาจแห่งบุคคลเป็นต้น จึงตรัสคำว่า
กถญจ ภิกฺขเว อปจฺจกฺขาทา ดังนี้เป็นต้น.

ตตถ “เยหิ อากาเรหิติอาทิ [304] วุตตนยเมว ฯ”
ใน(คำว่า อปจฺจกฺขาทา เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):
คำว่า เยหิ อากาเรหิ เป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นเอง.

“อุมฺมตฺตโกติ ยกฺขุมมตฺตโก วา ปิตตุมมตฺตโก วา โยโกจิ วิปริตฺสณฺโณ ฯ”
บทว่า อุมฺมตฺตโก ได้แก่ (ภิกษุ)บ้าเพราะถูกยักษ์เข้าสิง หรือบ้าเพราะตีกำเร็บ คือ ภิกษุผู้มีสัญญาวิปริตรูปใดรูปหนึ่ง.

โส สเจ ปจฺจกฺขาคติ, อปจฺจกฺขาทา โหติ สิกขา ฯ
ภิกษุบ้านั้น ถ้าบอกลา (สิกขา) ไช้, สิกขา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

๑ ชี้แมลงวัน จุดดำเล็กๆ ที่ขึ้นตามร่างกาย

“อุมมตตกสฺสาติ ตาทิสฺสเสว อุมมตตกสฺส ฯ”

บทว่า อุมมตตกสฺส ได้แก่ ภิกษุบ้าเช่นนั้นเหมือนกัน.

ตาทิสฺสสฺส หิ สนฺติเก สเจ ปกตโต สิกฺขิ ปจฺจกฺขาติ, อุมมตโต น ชานาติ, อปจฺจกฺขาทา โหติ สิกฺขา ฯ

จริงอยู่ ถ้าปกติตตภิกษุ บอกลาสิกขาในสำนักของภิกษุบ้าเช่นนั้นไซ้, ภิกษุบ้าไม่เข้าใจ, สิกขา ย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

“ชิตฺตจิตฺโตติ ยกฺขุมมตโต วุจฺจติ ฯ”

ภิกษุบ้าเพราะถูกยักษ์เข้าสิง ท่านเรียกว่า “ภิกษุผู้มีจิตฟุ้งซ่าน.”

บุริมปะเท ปน อุมมตตกสามณฺเณน วุตฺตํ “ยกฺขุมมตโต วา ปิตฺตุมมตโต วาติ ฯ”

อนึ่ง คำว่า “ภิกษุบ้าเพราะถูกยักษ์เข้าสิง หรือภิกษุบ้าเพราะตีกำเร็บ” ท่านกล่าวไว้แล้วในบทต้น โดยความเป็นภิกษุบ้าเสมอ

อุภินนมปิ วิเสโส อนาปตติวาเร อาวิวิสฺสตี ฯ

ความแปลกกันแห่ง(ภิกษุบ้า)แม้ทั้งสองจักมีแจ้งในอนาปัตติวาร.

เอวํ ชิตฺตจิตฺโต ปจฺจกฺขาติ. อปจฺจกฺขาทา ว โหติ ฯ

ภิกษุผู้มีจิตฟุ้งซ่านอย่างนั้น บอกลา (สิกขา). สิกขาย่อมไม่เป็นอันบอกลาเลย.

ตสฺส สนฺติเก ปจฺจกฺขาทาปิ, ตมฺหิ อชานนฺเต, อปจฺจกฺขาทา โหติ ฯ

(สิกขา) แม้(อันปกติตตภิกษุบอกลาแล้ว)ในสำนัก(ภิกษุบ้าเพราะถูกยักษ์เข้าสิง)นั้น,

เมื่อ(ภิกษุบ้า)นั้นไม่เข้าใจ, ก็ไม่เป็นอันบอกลา.

“เวทณฺเฏภูติ พลวติยา ทุกฺขเวทนาย ฌญฺโฐ มุจฺฉาปรโต ฯ”

บทว่า เวทณฺเฏภูติ ได้แก่ ภิกษุผู้อันทุกขเวทนาที่มีกำลังถูกต้องแล้ว คือ ผู้ถูกความสลบไสลครอบงำแล้ว.

เตน วิปฺปลปนฺเตน ปจฺจกฺขาทาปิ อปจฺจกฺขาทา โหติ ฯ

(สิกขา)ที่(ภิกษุผู้ถูกเวทนาเบียดเบียน)บนเพ้ออยู่นั้น แม้บอกลาแล้ว ก็ย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

ตสฺส สนฺติเก ปจฺจกฺขาทาปิ ตมฺหิ อชานนฺเต อปจฺจกฺขาทา โหติ ฯ

(สิกขา)แม้อันภิกษุบอกลาแล้วในสำนักของ(ภิกษุผู้ถูกเวทนาครอบงำ)นั้น,

เมื่อ(ภิกษุผู้ถูกเวทนาครอบงำ)นั้น ไม่เข้าใจ, ก็ไม่เป็นอันบอกลา.

“เทวดาย สนฺติเกติ ภูมฺมเทวตํ อาที กตฺวา ยาว อภินฺนฺตฺเทวตาย สนฺติเก ปจฺจกฺขาทา อปจฺจกฺขาทา โหติ ฯ”

สองบทว่า เทวดาย สนฺติเก ความว่า (สิกขา)ที่ภิกษุบอกลาแล้วในสำนักของเทวดา เริ่มต้นแต่ภูมฺมเทวตาไปจนถึงอภินฺนฺตฺเทวตาย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

“ตฺริจฺฉานคตสฺสาติ นาคมาณวกสฺส วา สุปฺณณฺมาณวกสฺส วา กิณฺนรหตฺถิมกฺกฺภาทีนํ วา ยสฺส กสฺสจฺจ สนฺติเก ปจฺจกฺขาทา อปจฺจกฺขาทาว โหติ ฯ”

บทว่า ตฺริจฺฉานคตสฺส ความว่า (สิกขา) ที่ภิกษุบอกลาแล้วในสำนักของนาคมาณพก็ดี สุปฺณณฺมาณพก็ดี

หรือในสำนักของเทวดาเหล่ากินนร ช้าง และลิงเป็นต้น พวกใดพวกหนึ่งก็ดี ย่อมไม่เป็นอันบอกลาเลย.

ตตร อุตมตตกาทีนั สนติเก อชานนภาเวน อปัจจกขาทา ว ฯ

(สิกขา) ที่ภิกษุบอกลาในสำนักของ(บรรดาภิกษุบำเพ็ญเป็นต้น)เหล่านั้น ย่อมไม่เป็นอันบอกลาแท้ เพราะ (ภิกษุบำเพ็ญเป็นต้นนั้น) ไม่เข้าใจ.

เทวดาย สนติเก อติชิปปิ ชานนภาเวน ฯ

ที่บอกลาในสำนักของเทวดา ก็ย่อมไม่เป็นอันบอกลา (เหมือนกัน) เพราะ (เทวดา) รู้เรื่องเร็วเกินไป.

เทวดา นาม มหาปณฺญา ตีเหตุกปฏิสนธิกา อติชิปปิ ชานนติ ฯ

ชื่อว่าเทวดาพวกที่มีปฏิสนธิเป็นไตรเหตุ มีปัญญามาก ย่อมรู้อะไรเร็วเกินไป.

จิตตยจ นามเต ลหุปริวตตี ตสฺมา “จิตตลหุคฺคสฺส ปุคฺคคฺคสฺส จิตตวเสเนว มา อติชิปปิ วินาสี อโหสีตี เทวดาย สนติเก สิกขาปัจจกขานํ ปฏิชิปิ ฯ

ก็ขึ้นชื่อว่าจิตนี้ ย่อมเป็นธรรมชาติเป็นไปรวดเร็ว. เพราะเหตุนี้ (พระผู้มีพระภาค)จึงทรงหมายพระทัยว่า “ความพินาศของบุคคล (ภิกษุ) ผู้มีจิตกัลบกโลก อย่าได้มีเร็วไปนัก เพราะอำนาจจิตนั้นเลย” จึงทรงห้ามการลาสิกขาในสำนักของเทวดาไว้.

มนุสฺเสสุ [305] ปน นิยม นตฺถิ.

ยสฺส กสฺสจฺจ สภาคสฺส วา วิสภาคสฺส วา คหฺนุสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา วิณฺญสฺส สนติเก ปจฺจกขาทา ปจฺจกขาทาว โหตี ฯ

ส่วนในหมู่มนุษย์ ไม่มีกำหนดไว้. (สิกขา) ที่ภิกษุบอกลาในสำนักของคนใดคนหนึ่ง ผู้เป็นสภาคกัน (คือบุรุษ) ก็ตาม ผู้เป็นวิสภาคกัน (คือมาตุคาม) ก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ซึ่งเข้าใจ (คือรู้เตยงสา) ย่อมเป็นอันบอกลาลแล้วแท้.

สเจ ปน โส น ชานาตี อปัจจกขาทา ว โหตี ฯ

ถ้าว่าคนนั้นไม่เข้าใจในไซ้, (สิกขา) ก็ย่อมไม่เป็นอันบอกลาเลย.

เอตมตฺถํ ทสฺเสนโต “อริยเกนาตีอาทิมาห ฯ

พระผู้มีพระภาค จะทรงแสดงใจความนั้น จึงตรัสคำว่า อริยเกน เป็นต้น.

ตตถ อริยกณฺนาม อริยโวหารो मकरासा ฯ

ใน(คำว่า อริยเกน เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

โวหารของชาวอริยะ ชื่อว่าอริยะะ ได้แก่ ภาษาของชาวมคร.

มิลกฺขกํ นาม โยโกจิ อนริยโก อนรฺทมฺพิทาตี ฯ

(โวหาร) ที่ไม่ใช่ของชาวอริยะ อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อมิลกฺขกะ ได้แก่ โวหารของชาวอันธมพิ เป็นต้น.

“โส เจ น ปฏฺวิชานาตีตี ภาสนฺตเร วา อนภินฺญตฺยา พุทฺธสมเย วา อโกวิทฺยา “อิมฺนนาม อตฺถํ เอส ภณฺตีตี น ปฏฺวิชานาตี ฯ

หลายบทว่า โส เจ น ปฏฺวิชานาตี ความว่า (ถ้าชนชาวมีลักษณะนั้น) ไม่เข้าใจว่า “ภิกษุนั้น พุทธเนื้อความชื่อนี้”

เพราะความที่ตนไม่รู้ในภาษาอื่น หรือเพราะความที่ตนไม่ฉลาดในพุทธสมัยสิกขาต ย่อมไม่เป็นอันบอกลา.

“ทวยาติ สหสา อณญ์ ฅณตูกาโม สหสา “พุทฺธํ ปจจกขามิตี ฅณตติ ๑

บทว่า ทวยาติ” ความว่า ภิกษุผู้มีความประสงค์จะพูดอย่างหนึ่งโดยเร็ว แต่พูดไปโดยเร็วว่า “ข้าพเจ้าบอกคีนพระพุทธรเจ้า” ดังนี้ (ซึ่งว่า ภิกษุบอกคีนสิกขา โดยกล่าวเร็ว).

“รวายาติ รวากณณเณน ๑

บทว่า รวาย แผลว่า โดยการพูดพลาด.

“อณญ์ ฅณตีสสามิตี อณญ์ ฅณนโต ปุริเมน โก วิเสโสติ เจ ๑

หาก(จะมีผู้ถาม ถาม) ว่า “ภิกษุคิดว่ ‘เรากจกพูดอย่างหนึ่ง’ ดังนี้ แต่พูดไปอีกอย่างหนึ่ง (คือพูดว่ ‘เรากบอกคีนพระพุทธรเจ้า’)” คำพูดที่พูดนี้ กับคำพูดที่มีอยู่ก่อน” มีความเปลลกกันอย่างไร?”

ปุริมํ ปณชิตตสสาปี สหสาวเสน อณญ์ ฅณนํ ๑

อิทํ ปน มนทตดา โมมทตดา ปกขลนตสส “อณญ์ ฅณตีสสามิตี อณญ์ ฅณนํ ๑

แก้ว่ “แม้นลาดพูดค้ก่อนพลาดไปเป็นค้อื่น ก็ด้วยอำนาจความเร็ว.”

แต่บุคคลผู้พล้พลาด ตั้งใจว่ “เรากจกพูดอย่างหนึ่ง” พลาดไปพูดอย่างหนึ่งนี้ ก็เพราะความที่ตนเป็นคนทีบ เป็นคนหลงไหล.

“อสสาเวตูกาโม สากเวติตี อิมสส สิกขาปทสส ปาลี วาเจติ ปุริปุจจติ อุกคณหาติ สชฅายํ กโรติ วณณเณติ

อัย วุจจติ “อสสาเวตูกาโม สากเวติตี ๑

สองบทว่า อสสาเวตูกาโม สากเวติ ความว่ ภิกษุบอก สอถามเล้าเรียน ทำการสาธยาย พรรณนาบาลีแห่งสิกขาบทนี้, ภิกษุนี้ เรียกว่ “ผู้ไม่ประสงค์จะประกาศ แต่ประกาศให้ไต้ยิน.”

“สากเวตูกาโม น สากเวติตี พุทพลภาวํ อากวิกตวา สิกข์ ปจจกขนโต วจิจเกทํ น กโรติ อัย วุจจติ “สากเวตูกาโม น สากเวติตี ๑

หลายบทว่า สากเวตูกาโม น สากเวติ ความว่ ภิกษุผู้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ทูลแล้วบอกคีนสิกขา แต่ไม่ลั่นวาจา, ภิกษุนี้ เรียกว่ “ผู้ประสงค์จะประกาศ แต่ไม่ประกาศให้ไต้ยิน.”

“อวิณญสส สากเวติตี มหลลกสส วา โปตถกรุปสทิสสส ครุเมธสส วา สมเย อโกวิทสส

คากมทารกานํ วา อวิณญตํ ปตตานํ สากเวติ ๑

สองบทว่า อวิณญสส สากเวติ ความว่ ประกาศแก่คนชราผู้เป็นเซนกับด้วยรูปปั้นหรือผู้มีปัญญาทีบ ซึ่งไม่ฉลาดในลัทธิ (ศาสนา) หรือพวกเด็กชาวบ้าน ผู้ยังไม่บรรลุล้ยงสา.

“วิณญสส น สากเวติตี ปณชิตตสส ญาคูํ สมตถสส น สากเวติ ๑

สองบทว่า วิณญสส น สากเวติ ความว่ ไม่ประกาศแก่ผู้ฉลาดซึ่งสามารถจะเข้าใจไต้.

๑ ฐีกาสารตถทีปนี. ๒/๑๒๕. แก้ไว้ว่ ทวาติ สหสา แผลว่ บทว่า ทวา แผลว่โดยเร็ว.

๒ อณญ์ ฅณตีสสามิตี อณญ์ ฅณนโต “พุทฺธํ ปจจกขามิตี ฅณตติ. สารตถทีปนี. ๒/๑๒๕.

๓ ปุริเมน ฅณเนน สทฺธิ อิมสส ฅณตีสส โก วิเสโสติ ปุจจโก เจ ปุจจติ อตถโยชนา๑/๒๕๓.

“สพฺพโส วา ปนาติ “พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิตฺตํอาทิสฺส เยน ปริยาเยน **สิกฺขา** ปจฺจกฺขาทา โหติ
ตโต เอกมปิ วจีเภาทํ [306] กตฺวา น สาเวติ ฯ”

หลายบทว่า สพฺพโส วา ปน ความว่า สิกขา ย่อมเป็นอันบอกลาแล้ว โดยปริยายใด ในบรรดาคำว่า พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ เป็นต้น,
แต่เธอหาได้ทำแม้ปริยายอย่างหนึ่งจากปริยายนั้น คือลั่นวาจาประกาศให้ได้ยินไม่.

“เอวํ โขติ อปจฺจกฺขานลกฺขณํ นิยมเมติ ฯ”

พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงกำหนดลักษณะแห่งการไม่บอกลาไว้ ด้วยคำว่า เอวํ โข เป็นต้น.

อัยํ หิ เอตถ **อตฺถ** “เอวเมว **สิกฺขา** อปจฺจกฺขาทา โหติ, น อญฺเญน การณนาติ ฯ”

จริงอยู่ใน(คำว่า เอวํ โข เป็นต้น)นี้ มีอธิบายดังนี้ว่า

“สิกขา ย่อมเป็นอันภิกษุไม่บอกลา ด้วยอาการอย่างนี้แล ห้ามมิได้ด้วยเหตุอย่างอื่นไม่.”

[อรรถาธิบายความหมายแห่งเมถุนธรรม]

อิทานิ “เมถุนํ ธรรมํ ปฏิเสเวยยาติอาทินํ อตฺถทสฺสนตฺถ” “เมถุนธมฺโม นามาติอาทิมาท ฯ”

บัดนี้ เพื่อทรงแสดงใจความแห่งบทว่า เมถุนํ ธรรมํ ปฏิเสเวยย เป็นต้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสคำว่า เมถุนธมฺโม นาม เป็นต้น.

ตตถ “เมถุนธมฺโม นามาติ **อิทํ** นิทฺทิสิตพฺพสฺส เมถุนธมฺมสฺส อุกฺกเทสปทํ ฯ”

ในคำว่า เมถุนธมฺโม นาม เป็นต้นนั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

คำว่า เมถุนธมฺโม นาม นี้ เป็นบทอุเทศแห่งเมถุนธรรมที่ควรอธิบาย.

“อสทฺธมฺโมติ อสตี นิจฺชนานํ **ธมฺโม** ฯ”

ธรรมของพวกอัสตบุรุษทั้งหลาย คือคนต่ำช้า ชื่อว่าอัสทธรรม.

“คามธมฺโมติ คามวาสินี เสวนธมฺโม ฯ”

ธรรมที่จะพึงเสพของพวกชาวบ้าน ชื่อว่าคามธรรม.

“วสธมฺโมติ วสลาณํ **ธมฺโม** ฯ”

ธรรมของพวกคนถ้อย ชื่อว่าวสธรรม.

กิลฺเสวสฺสนโต วา “สยเมว วสโล **ธมฺโม**ติ วสธมฺโม ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชื่อว่า ถ้อยเองนั้นแล เพราะเป็นที่ไหลออกแห่งกิลเส เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วสธรรม.

“ทฺฏฺฐลฺลนฺติ ทฺฏฺฐลฺลจ กิลฺเสหิ ทฺฏฺฐตฺตา อุตฺถลฺลจ อนิปฺปนภาวโตติ ทฺฏฺฐลฺลํ ฯ”

บทว่า ทฺฏฺฐลฺลํ มีความว่า ชื่อว่าเป็นธรรมชั่ว เพราะเป็นธรรมอันกิลเสทั้งหลายประทุษร้ายแล้ว และชื่อว่าเป็นธรรมหยาบ
เพราะเป็นธรรมไม่ละเอียด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าธรรมชั่วหยาบ.

อิโต ปฏฺฐาย จ ติสฺส ปเทสฺ “โย โสตี อิทํ ปรีวตเตตฺวา “ยฺนตฺนติ กตฺวา โยเชตพฺพิ”

“ยฺนตํ ทฺฏฺฐลฺลํ, ยฺนตํ โอทกนฺติกํ, ยฺนตํ รหฺสสนฺติ ฯ”

อนึ่ง ตั้งแต่นี้ไป พึงเปลี่ยนสองบทว่า โย โสตี นี้ ทำให้เป็น ยฺนตํ ประกอบใน ๓ บทว่า ยฺนตํ ทฺฏฺฐลฺลํ ยฺนตํ โอทกนฺติกํยฺนตํ รหฺสสนฺติ.

เอตถ จ “ยสฺมา ตสฺส กम्मสฺส ปริวารญฺติ ทสฺสนมฺปิ คหณมฺปิ อามสนมฺปิ ผุสนมฺปิ ฆฏฺฏณมฺปิ ทุฏฺฐลฺลํ.

ตสฺมาปิ ตํ กम्मํ ทุฏฺฐลฺลํ, ยนฺตํ ทุฏฺฐลฺลํ โส เมถุนธมฺโม,

อุทกํ อสฺส อนฺเต สฺสุทฺตํ อาทียตีติ อุทกนฺตํ,

อุทกนฺตเมว โอทกนฺตํ, ยนฺตํ โอทกนฺตํ โส เมถุนธมฺโม.

รโห ปฏฺิจฉนฺเน โอบาเส กตตพฺพตาย รหสฺสํ. ยนฺตํ รหสฺสํ โส เมถุนธมฺโมติ เอวํ โยชนา เวทิตพฺพา ฯ

ก็แล พึงทราบโยชนาใน (๓ บท)นี้ อย่างนี้ว่า

การเห็นก็ดี การจับก็ดี การลูบคลำก็ดี การถูกต้องก็ดี การเสียดสีก็ดี ซึ่งเป็นบริวารของกรรมนั้น จัดเป็นกรรมชั่วหยาบ, แม้เพราะเหตุนั้น กรรมนั้นจึงจัดเป็นกรรมชั่วหยาบ กรรมชั่วหยาบนั้น ชื่อว่าเมถุนธรรม, น้ำอันบุคคลย้อมถือเอา เพื่อความสะอาดในที่สุดแห่งกรรมนั้น เหตุนั้น กรรมนั้น จึงชื่อว่ามีน้ำเป็นที่สุด, กรรมมีน้ำเป็นที่สุดนั้นแล ชื่อว่า โอทกนฺตํ, กรรมมีน้ำเป็นที่สุดนั้น ชื่อว่าเมถุนธรรม, (กรรมนั้น) ชื่อว่า เป็นกรรมลับ เพราะความเป็นกรรมที่ต้องทำในที่ลับ คือในโอกาสอันปิดบัง, กรรมลับนั้น ชื่อว่าเมถุนธรรม.”

ทฺวเยน ทฺวเยน สฺมาปชฺชิตพฺพโต ทฺวยทฺวยสฺมาปตฺติ^๑ ฯ

(กรรมนั้น) ชื่ออันคนเป็นคู่ๆ พึงถึงร่วมกัน เพราะความเป็นกรรมอันบุคคลพึงร่วมกันเป็นคู่ๆ.

ตตถ โยชนา “ยา สา ทฺวยทฺวยสฺมาปตฺติ โส เมถุนธมฺโม นามาติ ฯ

ใน(บทว่า ทฺวยทฺวยสฺมาปตฺติ) นั้น พึงทราบโยชนาว่า “กรรมอันคนเป็นคู่ๆ พึงถึงร่วมกันนั้น ชื่อว่าเมถุนธรรม.”

อิธ ปน ตํ สพฺพํ เอกขณฺนิ นิคฺคเมนโต [307] อาห “เอโส เมถุนธมฺโม นามาติ ฯ

ก็แล ใน(อิธการ)นี้ (พระผู้มีพระภาค) จะทรงกล่าวซ้ำธรรมทั้งปวงมีอัสัทธิธรรมเป็นต้นนั้นในที่เดียวกัน จึงตรัสว่า “นี้ ชื่อว่าเมถุนธรรม.”

“ก็การณา วุจฺจติ ‘เมถุนธมฺโมติ ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร (อัสัทธิธรรม) จึงเรียกว่า ‘เมถุนธรรม?’”

อุภินฺนํ รตตํ สารตตํ อวสุตฺตํ ปรียญฺฐิตํ อุภินฺนํ สทิสานํ ธมฺโมติ ตํการณา วุจฺจติ “เมถุนธมฺโมติ ฯ

แก้ว่า (อัสัทธิธรรมนั้น) เป็นของคนคู่ ผู้กำหนดแล้ว ผู้กำหนดจัดแล้ว ผู้อันราคะชุ่มแล้ว คือผู้อันราคะกุ่มรุ่มแล้ว ได้แก่เป็นธรรมของคนคู่ผู้ปานกัน เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า “เมถุนธรรม.”

“ปฏฺิวเสวติ นามาติ อิทํ “ปฏฺิวเสวยาติ เอตถ เยนากาเรน “ปฏฺิวเสวยาติ วุจฺจติ ตสฺสการสฺส ทสฺสนตฺถํ มาติกาปทํ ฯ

บทว่า ปฏฺิวเสวติ นาม นี้ เป็นบทมาติกา เพื่อแสดงอาการซึ่งเป็นเหตุอันพระองค์ตรัสเรียกบุคคลว่า “พึงเสพเฉพาะ” ในบทว่า ปฏฺิวเสวยาติ นี้.

๑ ทฺวยนทฺวยสฺมาปตฺติตีปิ ลิชฺชิตี ฯ วิสุทฺธิมคฺคกฺกัฏฺเฐ ทฺวยทฺวยสฺมาปตฺตินฺติ ทฺวีทึ ทฺวีทึ สฺมาปชฺชิตพฺพํ เมถุนนฺติ วุจฺจติ ฯ
มโนเรณุปุณฺณียมฺปิ ทฺวยทฺวยสฺมาปตฺตินฺติ ทฺวีทึ ทฺวีทึ สฺมาปชฺชิตพฺพาวนฺติ วุจฺจติ ฯ

“โย นิมิตเตน นิมิตตนาตีอาทิสฺ โย **ภิกขุ** อิตถียา นิมิตเตน อตตโน นิมิตตํ อิตถียา องคชาเตน อตตโน องคชาตํ สพพตฺติเมเนน ปมาเณน เอกตฺติลพีชมตตมปิ วาเตน อสมมุญฺเฐ อลฺโลกาเส ปเวเสติ, **เอโส** ปฏฺิเสวติ นาม ฯ
เอตตเคน สีสฺเลทํ ปาปุณาติ ปาราชิกโ โหติ ฯ

ในบทว่า โย นิมิตเตน นิมิตตํ เป็นต้น (มีวินิจัยดังนี้): ภิกษุใดให้นิมิตของตนเข้าไปทางนิมิตของหญิง คือให้องคชาตของตนเข้าไปทางองคชาตของหญิง ในโอกาสอันซุ่ม ซึ่งลมถูกต้องไม่ได้โดยประมาณอย่างต่ำที่สุด แม้เพียงเมล็ดงาหนึ่ง, ภิกษุนั้น ชื่อว่าย่อมเสพเฉพาะ, ด้วยอาการเพียงเท่านั้น เธอย่อมถึงความทำลายแห่งศีล คือเป็นปาราชิก.

[สตรีนิมิตได้ฐาน ๕ บุรุษนิมิตได้ฐาน ๖]

เอตถ จ อิตถีนิมิตเต “จตตารี ปสฺसानี เวมชฺฌณฺจาติ **ปญฺจภูฏานานิ** ลพฺภณฺติ ฯ

ก็บรรดา(นิมิตของสตรีและบุรุษ)นี้ ในนิมิตของสตรี ได้ฐาน ๕ คือ “ข้างทั้ง ๔ และท่ามกลาง”.

ปุริสนิมิตเต “จตตารี ปสฺसानี มชฺฌํ อุปรฺติ ฉ ฯ

ในนิมิตของบุรุษ(ได้ฐาน) ๖ คือ ข้างทั้ง ๔ ตรงกลาง ปลาย.

ตสฺมา อิตถีนิมิตเต เภฏฺฐา ปเวเสนฺโตปิ ปาราชิกโ โหติ

อุปรฺโต ปเวเสนฺโตปิ อุภฺทิ ปสฺเสหิ ปเวเสนฺโตปิ จตตารี ฐานานิ มุญฺจิตฺวา มชฺฌเนน ปเวเสนฺโตปิ ปาราชิกโ โหติ ฯ

เพราะเหตุนี้ ในนิมิตของสตรี แม้สอดองคชาตเข้าไปทางใต้ ย่อมเป็นปาราชิก, สอดเข้าไปจากข้างบนก็ดี สอดเข้าไปทางข้างทั้งสองก็ดี สอดเข้าไปตรงกลาง พื้นฐานทั้ง ๔ ก็ดี ย่อมเป็นปาราชิก (ทั้งนั้น).

ปุริสนิมิตตํ ปน เภฏฺฐาภาเคน ฉุปนฺตํ ปเวเสนฺโตปิ ปาราชิกโ โหติ.

อุปรฺภาเคน ฉุปนฺตํ ปเวเสนฺโตปิ อุภฺทิ ปสฺเสหิ ฉุปนฺตํ ปเวเสนฺโตปิ มชฺฌเนน ฉุปนฺตํ ปเวเสนฺโตปิ สมฺมิยฺชิตองคฺลึ วีย มชฺฌิมปพฺพิญฺญฺฐิยา สงฺโกเปตฺวา อุปรฺภาเคน ฉุปนฺตํ ปเวเสนฺโตปิ ปาราชิกโ โหติ ฯ

ส่วนนิมิตแห่งบุรุษ แม้ภิกษุสอดเข้าไปให้ถูกทางส่วนล่าง ย่อมเป็นปาราชิก, สอดเข้าไปให้ถูกทางส่วนบนก็ดี สอดเข้าไปให้ถูกทางเข้าทั้งสองก็ดี สอดเข้าไปให้ถูกเฉพาะตรงกลางก็ดี งอ^๑ (นิมิตตรงกลาง) เหมือนนิ้วมือหงายหลังข้อกลางแล้ว สอดเข้าไปให้ถูกทางส่วนบนก็ดี ย่อมเป็นปาราชิก (ทั้งนั้น).

ตตถ ตฺลาทณฺทสทิสฺ ปเวเสนตฺสสาปิ “จตตารี ปสฺसानี มชฺฌณฺจาติ **ปญฺจภูฏานานิ** ฯ

บรรดา(นิมิตของสตรีและบุรุษ)นั้น แม้เมื่อภิกษุสอดองคชาตเข้าไปให้เหมือนกับคันชั่ง ได้ฐาน ๕ คือ ข้างทั้ง ๔ และตรงกลาง.

สงฺโกเปตฺวา ปเวเสนตฺสสาปิ “จตตารี ปสฺसानี อุปรฺภากมชฺฌณฺจาติ **ปญฺจภูฏานานิ** ฯ

แม้เมื่อสอดให้งอเข้าไป ก็ได้ฐาน ๕ คือ ข้างทั้ง ๔ ส่วนปลายและตรงกลาง.

เอวํ [308] สพฺพานิปี ปุริสนิมิตเต **ทสฺสภูฏานานิ** โหนฺติ ฯ

ฐานแม้ทั้งหมดในนิมิตของบุรุษมี ๑๐ ด้วยประการฉะนี้.

นิมิตเต ชาตํ อนฺนภูฏากายบฺปสาทํ จมฺมชิลฺลํ วา ปิฬกํ วา ปเวเสติ **อาปตฺติ** ปาราชิกสฺส ฯ

นฺนภูฏากายบฺปสาทํ มตฺตจมฺมํ วา สุกฺขปิฬกํ วา ปเวเสติ **อาปตฺติ** ทฺกุกฺกสฺส ฯ

๑ ฎีกาสารัตถทีปนี และฎีกาวิมติวิโนทนี เป็น สงฺโกเจตฺวา.

ภิกษุสอดตั่ง^๑ หรือปม (หรือปุม) ซึ่งมีกายประสาทยังดี ที่เกิดอยู่ในนิมิต (ของตน) เข้าไป (ในนิมิตของสตรี), เป็นอาบัติปาราชิก. สอดตั่งที่ตายแล้ว หรือปมที่แห้ง ที่มีกายประสาทเสียแล้ว เข้าไป (ในนิมิตของสตรี), เป็นอาบัติทุกกฏ.

เมณฺฐสสาเทน โลมํ วา อํคฺลือองคฺกุณฺฐพีชานี วา ปเวเสนตสสาปี **ทุกกฏเมว** ๓

แม้เมื่อสอดขน หรือปลายนิ้วมือและนิ้วหัวแม่มือเข้าไป (ในนิมิตของสตรี) ด้วยความยินดีในเมณฺฐ เป็นทุกกฏเหมือนกัน.

[ภิกษุเมื่อจะพรรณนามณฺฐนกลา ควรระลึกถึงพระพุทธคุณ]

อวยถจ **เมณฺฐนกลา** นาม ยสฺมา ทุฏฺฐจฺจลา กถา อสพฺภิกถา

ตสฺมา เอตํ วา อถฺยํ วา วินยฺเย อีทิสฺส ฐานํ กถเนตฺเตน ปฏฺิกุณฺมนสิการถจ สมณฺสถถฺยถจ ทิโรตตปฺปถจ ปจฺจปฏฺฐเปตฺวา

สมมาสมพุทฺเธ คารวํ อุปปาเทตฺวา อสมกรฺณสฺส โลกนาถสฺส **กรฺณาคุณํ** อวาชฺชิตฺวา กถेतฺทพฺ ๓

ก็ขึ้นชื่อว่า เมณฺฐนกลานี้ ก็คือกถาที่ชั่วหยาบ อันเป็นกถาของพวกอัสตบุรุษ,

เพราะฉะนั้น ภิกษุเมื่อจะกล่าวถึงฐานะนั้นก็ดี ฐานะอื่นก็ดี หรือฐานะเช่นนี้ในพระวินัย ก็ควรให้ปฏิกุณฺมนสิการ

สมณฺสถถฺยถจ และทิริโอดตปฺปะ ตั้งขึ้นเฉพาะหน้า แล้วให้ความเคารพเกิดขึ้นในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

รำพึงถึงพระกรุณาของพระโลกนาถ ผู้มีพระกรุณาหาผู้เสมอมิได้ แล้วกล่าวเถิด.

“โส ทิ นาม **ภควา** สพฺพโส กาเมหิ วินิวตฺตมานโสปี

สฺตตานุทฺยาย โลกานุกมฺปาย สฺตเตสฺส การุณฺญตํ ปฏฺิจจ สิกขาปทฺปถฺยญาปนตถาย อีทิสฺส กถํ กถเอสิ.

อโห สฺตถุ **กรฺณาคุณํ** เหวํ โลกนาถสฺส **กรฺณาคุณํ** อวาชฺชิตฺวา กถेतฺทพฺ ๓

ควรรำพึงถึงพระกรุณาคุณของพระโลกนาถ อย่างนี้ว่า

“อันที่จริง พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น แม้มีพระมนัสหันกลับแล้วจากกามทั้งหลาย โดยประการทั้งปวง

ทรงอาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เพื่อความเอ็นดูเหล่าสัตว์ เพื่อความอนุเคราะห์แก่โลก

ได้ตรัสกถาเช่นนี้ไว้ เพื่อต้องการบัญญัติสิกขาบท, พระศาสดาทรงมีพระกรุณาคุณจริงหนอ!” ดังนี้แล้ว พึงกล่าวเถิด.

อปิจ ยถิ **ภควา** สพฺพากาเรน อีทิสฺส กถํ น กถเอย,

โก ชาเนยฺย เอตตเกสฺส ฐานสฺส ปาราชิกํ เอตตเกสฺส ฤคฺคจฺจยํ เอตตเกสฺส ทฺกกฏฺนติ ๓

อีกประการหนึ่ง ถ้าพระผู้มีพระภาค จะไม่พึงตรัสกถาเช่นนี้โดยประการทั้งปวงไซ้,

ใครเล่าจะพึงรู้ได้ว่า “ในฐานะประมาณเท่านั้นเป็นปาราชิก, ในฐานะประมาณเท่านั้น เป็นฤคฺคจฺจย, ในฐานะประมาณเท่านั้น เป็นทฺกกฏ.”

ตสฺมา สฺสุนฺเตนปี กถเนตฺเตนปี วิชนฺเกน มุขํ อปฺชาย ทนฺตวิทฺสํ หสมานน น นิสีทิตฺทพฺ ๓

เพราะเหตุนั้น เมื่อสดับอยู่ก็ดี เมื่อกล่าวอยู่ก็ดี (ซึ่งเมณฺฐนกลานั้น) หากควรเอาพัดปิดปากนั่งหัวเราะจนเห็นฟันกันอยู่ไม่,

“สมมาสมพุทฺเธนาปี อีทิสฺส กถิตฺนติ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ตพฺภีเตน ทิโรตตปฺปสมฺปนฺเนน สฺตถุปฏิภาเคน หุตฺวา กถेतฺทพฺนติ ๓

พึงใคร่ครวญว่า “ถึงฐานะเช่นนี้ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังได้ตรัสแล้ว” ดังนี้

เป็นผู้ไม่ย่อท้อต่อเหตุเช่นนั้น ถึงพร้อมด้วยทิริและโอดตปฺปะมีส่วนเปรียบดังพระศาสดา แล้วกล่าวเถิด ฉะนั้นแล.

มุลปฺปถฺยตฺติสิกขาปทํ นิฏฺฐิตํ ๓

๑ จมมชิลนต นิมิตเต อุฏฺฐิตจมมเมว. อุณฺณคณฺโทติปี วทฺนติ. สारตถทีปนี. ๒/๑๒๙. หมายเหตุตั้งหรือตมฺหน่ง ซึ่งเกิดที่องคฺชาต.

จบมูลบัญญัติสิกขาบท.

อนุบัญญัติวาร

[กำหนดสัตว์ที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิกเป็นต้น]

อนุบัญญัติวาร

ในวาระแห่งอนุบัญญัติ (มีวินิจัยดังนี้):

“อนตมโสติ สพพนติเมน ปริจเฉเทน ฯ

บทว่า อนตมโส แปลว่า โดยกำหนดอย่างต่ำที่สุดทั้งหมด.

“ติรจฉานคตตายปีติ ปฏิสนธิวเสน ติรจฉานเนสฺ คตตาย ฯ

บทว่า ติรจฉานคตตายปีติ ความว่า ในประชาสัตว์ผู้ไปแล้ว (คือผู้เกิดแล้ว) ในเหล่าสัตว์ติรจฉาน ด้วยอำนาจปฏิสนธิ.

“ปกเว [309] มนุสสิตถิยาติ ปฐมตรํ มนุสสชาติกาย อิตถิยา ฯ

สองบทว่า ปกเว มนุสสิตถิยา ความว่า (ภิกษุเสพเมถุนธรรมในสัตว์ติรจฉานตัวเมียยังมีใช้สมณะ)

(ภิกษุเสพเมถุนธรรม) ในหญิงผู้เป็นชาติมนุษย์ ก็ย่อมมิใช่สมณะก่อนว่า.

ปาราชิกภูตาเอว เจตถ ติรจฉานคตติ “ติรจฉานคตติ คเหตุพพา, น สพพา ฯ

ก็สัตว์ติรจฉานตัวเมียซึ่งเป็นวัตถุแห่งปาราชิกนั้นแล ควรถือเอาว่า “สัตว์ติรจฉาน” ใน(ปฐมปาราชิก)นี้, ไม่ใช่สัตว์ติรจฉานตัวเมียทั้งหมด. (สัตว์ติรจฉานตัวเมีย ไม่ใช่เป็นวัตถุแห่งปาราชิกทั้งหมด).

ตตรายํ ปริจเฉโท

ใน(คำว่า สัตว์ติรจฉาน) นั้น มีกำหนด (ประเภทสัตว์) ดังนี้

อปาทานํ อหิมจฉา

ทิปทานญจ กุกกุฏี

จตุปปทานํ มชชารี

วตถุ ปาราชิกสสิมาติ ฯ

“บรรดาพวกสัตว์ไม่มีเท้า ได้แก่ งู และปลา,
และบรรดาพวกสัตว์มีสองเท้า ได้แก่ แม้ไก่,
บรรดาพวกสัตว์มีสี่เท้า ได้แก่ แมวตัวเมีย,
สัตว์ติรจฉานตัวเมียเหล่านี้ เป็นวัตถุแห่งปาราชิก.”

[อธิบายประเภทสัตว์ต่างๆ]

ตตถ อหิคคหณณ สพพาปิ อชครโคณสาทิเกทา ทิฆชาติ สงคหิตา ฯ

บรรดา(สัตว์มีงูเป็นต้น)นั้น ทิฆชาติต่างโดยประเภท มีงูเหลือมและงูขี้เหล็กเป็นต้นแม่ทั้งหมด ท่านสงเคราะห์เข้าด้วย อหิ คัพพ.

ตสมา ทิฆชาติสุ ยตถ ตินณํ มคคานํ อญญตรสมี สกกา ติลผลมตต์ ปเวเสตุ, สา ปาราชิกวตถุ.

อวเสสา “ทุกกภูวตถุติ เวทิตพพา ฯ

เพราะฉะนั้น บรรดาทิฆชาติทั้งหลาย ทิฆชาติที่ภิกษุอาจสอดองคชาตเข้าไปบรรดามรรคทั้ง ๓ มรรคในมรรคหนึ่ง ประมาณเท่าเมล็ดงา เป็นวัตถุแห่งปาราชิก. ที่เหลือพึงทราบว่าเป็นวัตถุแห่งทุกกภูว

มัจฉคคหณน สพพาปิ มัจฉกจณปมณชุกาภิเกทา **อุทกชาติ** สงคหิตา ฯ

สัตว์ที่เกิดในน้ำ ต่างโดยประเภที่มี ปลา เต่า และกบเป็นต้น แม้ทั้งหมด ท่านสงเคราะห์เข้าด้วย มัจฉะ ศัพท์.

ตตฺราปิ ทีฆชาติยํ วุตตนเยเนว **ปาราชิกวตฺถุ** จ **ทุกกฏวตฺถุ** จ เวทิตพฺพํ ฯ

ใน(สัตว์ที่เกิดในน้ำ)นั้น ฟังทราบว่าเป็นวัตถุแห่งปาราชิก และเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ โดยนัยดังกล่าวไว้แล้วในทิวชาตินั้นเอง.

อัยํ ปน **วิเสโส**

ขรกมฺขมณชุกา นาม โทหนฺติ. เตสํ มุขสณฺฐานํ มหนฺตํ ฉิทฺทํ อปฺปกํ. ตตฺถ ปเวสนํ นบฺปโหติ. มุขสณฺฐานํ ปน วณฺสงฺเขปํ คจฺฉติ ตสฺมา ตํ “ถุลลจฺจยวตฺถุติ เวทิตพฺพํ ฯ”

ส่วนความแปลกกัน มีดังต่อไปนี้:

ขึ้นชื่อว่ากบเป็นสัตว์มีปากแข็ง, กบเหล่านั้น มีสัณฐานปากกว้างแต่มีช่องปากแคบ.

ในสัณฐานปากนั้น จึงไม่เพียงพอที่จะสอดองคชาตเข้าไปได้, แต่สัณฐานปาก ย่อมถึงความสงเคราะห์ว่าแผล, เพราะฉะนั้น ฟังทราบมุขสัณฐานนั้นว่า “เป็นวัตถุแห่งถุลลจัจย.”

กุกฺกุฏิกคหณน สพพาปิ กากกโปตาภิเกทา **ปุกฺชีชาติ** สงคหิตา ฯ

ปีกชีชาติ ต่างโดยประเภที่มี กาและนกพิราบเป็นต้น แม้ทั้งหมดท่านสงเคราะห์เข้าด้วย กุกกุฏี ศัพท์.

ตตฺราปิ วุตตนเยเนว **ปาราชิกวตฺถุ** จ **ทุกกฏวตฺถุ** จ เวทิตพฺพํ ฯ

ใน(ปีกชีชาติ)นั้น ฟังทราบว่าเป็นวัตถุแห่งปาราชิกและวัตถุแห่งทุกกฏ โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั้นแล.

มฺขชาริกคคหณน สพพาปิ รุกฺขสุนฺขมฺงคฺสโคธาภิเกทา **จตุปฺปชาติ** สงคหิตา ฯ

จตุปฺปชาติ (สัตว์มีเท้าสี่) ต่างโดยประเภที่มีกระแต ฟังพอนและเหยี่ยวเป็นต้น แม้ทั้งหมด ท่านสงเคราะห์เข้าด้วย มัชชารี ศัพท์.

ตตฺถาปิ วุตตนเยเนว **ปาราชิกวตฺถุ** จ **ทุกกฏวตฺถุ** จ เวทิตพฺพํ ฯ

ใน(จตุปฺปชาติ)นั้น ฟังทราบว่าเป็นวัตถุแห่งปาราชิก และเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั้นแล.

[ปาราชิกศัพท์เป็นไปในสิกขาบทเป็นต้น]

“ปาราชิโกติ ปราชิโต ปราชยํ อาปนโน ฯ”

บทว่า ปาราชิโก แปลว่า ฟ่ายแพ้แล้ว คือถึงแล้ว ซึ่งความฟ่ายแพ้.

อัยํ ทิ **ปาราชิกสทฺโท** สิกฺขาปทาปตฺติปฺคฺคฺเลสุ วตฺตติ ฯ

จริงอยู่ ปาราชิก ศัพท์นี้ ย่อมเป็นไปทั้งในสิกขาบท อาบัติและบุคคล.

๑ นัยฎีกาสารัตถทีปนีที่ว่า รุกฺขสุนฺขา นาม กลนฺทกาตฺปิ วทฺหนฺติ. ในอรรถกถาเวสสันดรชาดก กัณฺทมหาพนกัมีกล่าวถึงว่า โสณา สิงคาลาติ โกกฺกสุนฺขา จ รุกฺกสุนฺขา จ สิงคาลา จ. สิบถามกรมป่าไม้ ได้ความว่า เรียกว่า หม่าไม้ Yellow-throated Marten (Martes flavigula). เป็นสัตว์กินเนื้อ อยู่ในตระกูลเดียวกับนาก ลูกไม้ก็ชอบ มีในป่าสูงตั้งแต่เทือกเขาหิมาลัยลงมาผ่านไทยไปจนสุมาตรา ชาวแล บอร์เนียว. Wikipedia

ตตถ “อภฺรฐานเมตฺ อานนท อนวกาโส ยํ **ตถาคโต** วชฺชินฺ ฺวา วชฺชิปุตฺตกาณํ ฺวา การณา สาวกาณํ [310] ปาราชิกสิกขาปทํ
ปญฺญตฺตํ สมฺมุหนฺนฺยยาติ เอวํ สิกขาปเท วตฺตมาโน เวทิตฺตพฺโพ ๑

ใน (๓ อย่าง)นั้น (ปาราชิกศัพท์) ที่เป็นไปในสิกขาบท พึงทราบ (ในที่มา) อย่างนี้ว่า

“ดูก่อนอานนท! มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ที่ตถาคตจะพึงถอนปาราชิกสิกขาบทที่ได้บัญญัติไว้แล้ว เพื่อสาวกทั้งหลาย
เพราะเหตุแห่งพวกภิกษุชาววัชชี หรือพวกวัชชีบุตรเลย.”^๑”

“อาปตตี **ตฺวํ** ภิกฺขุ อาปนฺโน ปาราชิกนฺติ เอวํ อาปตฺติยา ๑

(ที่เป็นไป)ในอาบัติ (พึงทราบ) (ในที่มา) อย่างนี้ว่า “ภิกษุ! เธอต้องอาบัติปาราชิกแล้ว”^๒.”

“น **มยํ** ปาราชิกา. **โย** อวทฺโธ, **โส** ปาราชิโกติ เอวํ ปุคฺคเล วตฺตมาโน เวทิตฺตพฺโพ ๑

ที่เป็นไปในบุคคล พึงทราบ (ในที่มา) อย่างนี้ว่า “พวกเรามีได้เป็นปาราชิก. ผู้ใดสัก, ผู้นั้น เป็นปาราชิก.”

“ปาราชิเกน ธมฺเมเน อนฺนุทฺธเสยฺยาติอาทิสฺส ปน “ธมฺเม วตฺตตีติ วทฺนตี ๑

แต่(อาจารย์บางพวก)กล่าวว่า “ปาราชิกศัพท์นี้ ยังเป็นไปในธรรมได้อีก เช่นในที่มามีคำว่า

“(ภิกษุ) ตามกัจจัต (ภิกษุ) ด้วยธรรมอันมีโทษถึงปาราชิก ดังนี้ เป็นต้น.”^๓”

ยสฺมา ปน ตตถ “ธมฺโมติ กตฺถจि **อาปตฺติ** กตฺถจิ **สิกขาปทเมว** อธิปฺเปตํ ตสฺมา **โส** วิสุํ น วตฺตพฺโพ ๑

แต่เพราะเหตุที่ใน(อาบัติและสิกขาบททั้ง ๒) นั้น ในที่บางแห่ง(พระผู้มีพระภาค)ทรงประสงค์อาบัติว่า “ธรรม”
บางแห่งก็ทรงประสงค์สิกขาบททีเดียว เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรจะกล่าวธรรมนั้นไว้อีกแผนกหนึ่ง.

ตตถ **สิกขาปทํ**, โย ตํ อติกกฺกมตี ตํ ปราเชติ, ตสฺมา “ปาราชิกนฺติ วุจฺจตี ๑

อาปตฺติ ปน, โย ตํ อชฺชมาปชฺชตี ตํ ปราเชติ, ตสฺมา “ปาราชิกาติ วุจฺจตี ๑

ปุคฺคโล, ยสฺมา ปราชิโต ปราชยมาปนฺโน, ตสฺมา “ปาราชิโกติ วุจฺจตี ๑

บรรดา(สิกขาบท อาบัติ และบุคคล)นั้น

สิกขาบท (พระผู้มีพระภาค)ตรัสว่า “ปาราชิก” เพราะเหตุที่ยังบุคคลผู้ละเมิดให้พ่าย,

ส่วนอาบัติตรัสว่า “ปาราชิก” เพราะเหตุที่ยังบุคคลผู้ต้องให้พ่าย,

บุคคลตรัสว่า “เป็นปาราชิก” เพราะเหตุที่เป็นผู้พ่าย คือถึงความแพ้.

เอตเมว हि อตถํ สนฺธาย ปริวาเรปิ

จริงอยู่ แม้ในคัมภีร์บริวาร (พระผู้มีพระภาค) ทรงหมายเนื้อความนี้ ตรัสว่า

๑ วิ. มหา. ๑/๔๑.

๒ วิ. มหา. ๑/๖๒.

๓ วิ. มหา. ๑/๓๗๖.

“ปาราชิกนติ ยํ วุตตํ ตํ สุณาหิ ยถากถํ.
จฺโต ปฺรทฺโธ ภฺภูโฐ จ สทฺธมฺมา ทิ นิรฺจกฺโต.
สํวาโสปี ตทฺหิ นตฺถิ. เตเนตํ อิติ วุจฺจตีติ วุตตํ ฯ

“อาบัติใด เราเรียกว่าปาราชิก, ท่านจงฟังอาบัตินั้นตามที่กล่าว.
เพราะบุคคลผู้ต้องปาราชิก ย่อมเป็นผู้เคลื่อน ผิด ตกไป และเห็นห่างจาก
สังฆกรรม. แม้ธรรมเป็นที่อยู่ร่วมกันในบุคคลนั้น ย่อมไม่มี.
เพราะเหตุนั้น อาบัตินั้น เราจึงเรียกอย่างนั้น^๑ (ว่าปาราชิก).”

[อรรถาธิบายความในพระคาถา]

อัย เหตุถ **อตฺโต** “ตํ สิกขาบทํ วิตฺถกฺกมนฺโต อาบตฺตติณฺจ อาปนฺโน ปุคฺคโล จฺโต โหตีติ. สพฺพํ โยเชตพฺพํ ฯ

กัใน(ปริวารคาถา)นี้ มีเนื้อความดังต่อไปนี้:-

“บุคคล ผู้ละเมิดสิกขาบทนั้น และต้องอาบัตินั้น ย่อมเป็นผู้เคลื่อน (จากสังฆกรรม). คำทั้งปวงอันบัณฑิตพึงประกอบอย่างนี้.

“เตน วุจฺจตีติ เยน การณฺณ อสฺสมโณ โหติ อสฺสยปฺตฺตํ โย ปริภฺภูโฐ ฉินฺโน ปฺราชิโต สาสนฺโต เตน วุจฺจติ ฯ

สองบทว่า เตน วุจฺจติ มีความว่า บุคคล ย่อมเป็นผู้ไม่ใช่สมณะ ไม่ใช่เหล่ากอแห่งศากยบุตร
พลัดจากไป ขาดไป คือพ่ายแพ้จากศาสนา เพราะเหตุใด, เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น เราจึงกล่าว.

กินติ ฯ “ปาราชิกโก โหตีติ ฯ

ถามว่า “กล่าวอย่างไร?” แก้วว่า “กล่าวว่าเป็นผู้พ่าย.”

สห วสนฺติ เอตฺถาติ สํวาโส ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ย่อมอยู่ร่วมกันในธรรมนี้ เหตุนี้ ธรรมนี้จึงชื่อว่าสังวาส.

ตํ ทสฺเสตฺถุ “สํวาโส นามาติ วตฺวา “เอกกมฺมนฺตอฺทิมาท ฯ

(พระผู้มีพระภาค)ตรัสว่า สํวาโส นาม ดังนี้แล้ว จึงตรัสคำเป็นต้นว่า เอกกมฺม ก็เพื่อแสดง(สังวาส)นั้น.

ตตฺรารํ สทฺธิ โยชนาย **สํวณฺณา** ฯ

ใน(คำว่า เอกกมฺม เป็นต้น)นั้น มีคำอธิบายพร้อมทั้งโยชนาดังต่อไปนี้:-

จตฺตพฺพิธิปี **สงฺกมฺมํ** สึมาปริจฺฉินฺเนติ ปกตตฺเตหิ [311] ภิกฺขุหิ เอกโต กตฺตพฺพตฺตา เอกกมฺมํ นาม ฯ

สังฆกรรมทั้ง ๔ อย่าง ชื่อว่ากรรมอันเดียวกัน เพราะความเป็นธรรมที่ภิกษุทั้งหลายผู้ปกติตตะ กำหนดด้วยสึมา จะพึงทำร่วมกัน.

ตถา ปญฺจวิโรปี **ปาฏฺโหมกฺขุทเทโส** เอกโต อุทฺทิสิตพฺพตฺตา เอกุทฺเทโส นาม ฯ

อนึ่ง ปาฏฺโหมกฺขุทเทสทั้ง ๕ อย่าง ชื่อว่าอุเทสเดียวกัน เพราะความเป็นอุเทสที่จะพึงสวดด้วยกัน.

ปญฺญตฺตํ ปน **สิกฺขาปทํ** สพฺเพหิปี ลขฺชึปฺคฺคเลหิ สมํ สิกฺขิตพฺพภาวโต สมสิกฺขาตา นาม ฯ

ส่วนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้วชื่อว่า สมสิกขาตา เพราะความเป็นสิกขาบทที่ลัชชึบุคคลแม้ทั้งปวงจะพึงศึกษาเสมอกัน.

เอตถ ยสฺมา สพฺเพปิ ลชฺชिโน เอเตสุ กมฺมาทิสฺสุ สห วสนฺติ, น เอโกปิ ตโต พหิทฺธา สนฺทิสฺสติ,
ตสฺมา ตานิ สพฺพานิปี คเหตฺวา “เอโส สํวาโส นามาติ อาท ฯ”

ลชชชบุคคลแม้ทั้งปวง ย่อมอยู่ร่วมกันในกรรมเป็นต้นเหล่านี้, บุคคลแม้ผู้เดียวจะปรากฏในภายนอกจากกรรมเป็นต้นนั้นหามิได้.
เพราะเหตุนั้น (พระผู้มีพระภาค) จึงทรงรวมเอาสิ่งเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ตรัสว่า “นี่ชื่อว่าสังวาส” ในพระบาลีนี้.

โส จ วุตตปฺปกโร สํวาโส เตน ปุคฺคเลน สทฺธิ นตฺถิ, เตน การณฺณน ปาราชิกโก ปุคฺคโล “อสงฺวาโสติ วุจฺจตีติ ฯ”
ก็แล สังวาสมีประการดังกล่าวแล้วนั้น ไม่มีกับบุคคลนั้น,
เพราะเหตุนี้ บุคคลผู้พ่าย พระองค์จึงตรัสว่า “ผู้หาสังวาสมิได้” ฉะนี้แล.

เอวํ อุทฺทิสฺสุสิขขาปทํ ปทานุยกฺกเมณ วิภิชิตฺวา

อิทานิ ยนฺตํ “ปฏิเสเวยยาติ เอตถ เยนากาเรน “ปฏิเสเวยยาติ วุจฺจติ, ตสฺสาการสฺส ทสฺสนตฺถํ
“ปฏิเสวติ นามาติ อิทํ มาติกาปทํ ฐเปตฺวา “นิมิตฺเตน นิมิตฺตํ องฺคชาเตน องฺคชาตฺนฺติ วุตฺตํ ฯ”

ตตถ ยสฺมา น เกวลํ อิตฺถิยาเอว นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถุ, น จ มนุสฺสิตฺถิยาเอว, สุวณฺณรชตาทิมยานญจ อิตฺถินฺมปี นิมิตฺตํ วตฺถุเอว น
โหติ,

ตสฺมา ยํยํ วตฺถุ โหติ ตตฺตํ ทสฺเสตฺตํ “ติสฺโส อิตฺถิโยติอาทินา นเยน, เยสํ นิมิตฺตานิ วตฺถุณี โหนฺติ, เต สตฺเต วตฺวา
“มนุสฺสิตฺถิยา ตโย มคฺเคติอาทินา นเยน ติณฺนิ วตฺถุณี อาท ฯ”

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงจำแนกสิกขาบทที่อุเทศอย่างนั้นตามลำดับบทแล้ว

บัดนี้ จึงตรัสถึงสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งมีนิमितเป็นวัตถุแห่งปาราชิก โดยนัยมีคำว่า “หญิง ๓ จำพวก” เป็นต้น
แล้วตรัสวัตถุ ๓ โดยนัยมีคำว่า “มรรค ๓ แห่งหญิงมนุษย์” เป็นอาทิ เพื่อแสดงนิमितที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก
เพราะเหตุที่นิमितหญิงอย่างเดียวเท่านั้น จึงเป็นวัตถุแห่งปาราชิกหามิได้ นิमितหญิงมนุษย์เท่านั้นจึงเป็นวัตถุหามิได้
ทั้งนิमितแม่แห่งหญิงทั้งหลาย ซึ่งตกแต่งด้วยทองและเงินเป็นต้นจึงเป็นวัตถุเท่านั้นหามิได้

ในคำว่า นิมิตฺเตน นิมิตฺตํ องฺคชาเตน องฺคชาตํ ซึ่งพระองค์ทรงตั้งบทมาตีกานี้ว่า ปฏิเสวติ นาม
เพื่อแสดงอาการเป็นเหตุตรัสว่า “พึงเสพเฉพาะ” ในบทว่า ปฏิเสเวยฺย นี้ ตรัสไว้แล้ว.

ตตถ “ติสฺโส อิตฺถิโย, อุโกโตพยญฺชนกา, ตโย ปณฺชกา, ตโย ปุริสาติ ปาราชิกวตฺถุณํ นิมิตฺตานิ นิสฺสยา ทฺวาทส สตฺตา โหนฺติ ฯ”

ใน(คำว่า “หญิง ๓ จำพวก” เป็นอาทิ)นั้น มีสัตว์ ๑๒ จำพวกซึ่งเป็นที่อาศัยแห่งนิमित อันเป็นวัตถุแห่งปาราชิก
คือ “สตรี ๓ จำพวก อุโกโตพยัญชนก ๓ จำพวก บัณเฑาะก์ ๓ จำพวก บุรุษ ๓ จำพวก”.

เตสุ อิตฺถิปุริสา ปากฺกฺวา เอว ฯ

ใน(สัตว์ ๑๒ จำพวก)นั้น สตรีและบุรุษปรากฏชัดแล้ว.

ปณฺชกาอุโกโตพยญฺชนกเกโ ท ปพฺพชฺชาขณฺธกฺวณฺณนํ ปากฺกฺโว ภาวิสฺสติ ฯ

ชนิดของบัณเฑาะก์และอุโกโตพยัญชนก จักมีปรากฏในวรรณนาแห่งบรรพชาชั้นธกะ.

“มนุสฺสิตฺถิยา ตโย มคฺเค [312] เมถุนํ ฌมฺมํ ปฏิเสวณฺตสฺสชาติ เอตถ จ “มนุสฺสิตฺถิยา ติสฺสุ มคฺเคสุติ อตฺถิโ เวทิตฺโพ ฯ”

ส่วนในคำว่า ผู้เสพเมถุนธรรมเฉพาะมรรค ๓ แห่งหญิงมนุษย์ นี้ พึงทราบใจความว่า “ในมรรค ๓ แห่งหญิงมนุษย์”.

เอวํ สพฺพตถ ฯ

พึงทราบอย่างนี้ทุกๆ บท.

[มรรคที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิกรวม ๓๐]

สหเพเว เจเต “มนุสฺสิตฺถิยา ตโย มคฺคา, อมนุสฺสิตฺถิยา ตโย, ตีรจฺฉานคตฺถิยา ตโยติ นว มนุสฺสสุภโกตฺถยญฺชนกาทีนํ นว, มนุสฺสสปลนฺทกาทีนํ เทว เทว กตฺวา ฉ, ตถา มนุสฺสปุริสาทีนนฺติ สมตฺตีส มคฺคา โหนฺติ ฯ”

ก็มรรคเหล่านั้นทั้งหมดทีเดียว มี ๓๐ ถ้วน คือ

“ของหญิงมนุษย์มี ๓ มรรค, ของหญิงอมมนุษย์มี ๓ มรรค, ของสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียมี ๓ มรรค, รวมเป็น ๙, ของมนุษย์อุภโตพยัญชนกเป็นต้นมี ๙ ของมนุษย์บัณฑิตเป็นต้นมี ๖ เพราะแบ่งเป็นพวกละ ๒ มรรคๆ ของมนุษย์ผู้ชายเป็นต้นมี ๖ เหมือนกัน”

เอเตสุ นิमितฺตสณฺญาเตสุ ยตถ กตถจि อตฺตโน องฺคชาตํ ติลผลมตฺตมปิ ปเวเสตฺวา เมณฺฑํ ธมฺมํ ปฏฺฐิเสวนฺโต ปาราชิกํ อาปชฺชติ ฯ ภิขุ เมื่อเสพเมถุนธรรม สอดคล้องของตนเข้าไปในบรรดา(มรรค)ที่รู้กันว่าเป็นนิमितเหล่านั้น มรรคใดมรรคหนึ่ง แม้เพียงเมล็ดงาเดียว ย่อมต้องปาราชิก.

อาปชฺชนฺโต ปน ยสฺมา เสวนจิตฺเตเนว อาปชฺชติ, น วินา เตน, ตสฺมา ตํ ลกฺขณํ ทสฺเสนฺโต ภควา “ภิขุสฺส เสวนจิตฺตํ อุกฺกุฏฺติเตติอาทิมาห ฯ”

แต่เพราะเมื่อจะต้อง ย่อมต้องด้วยเสวนจิตเท่านั้น เว้นจากเสวนจิตนั้นหาต้องไม่.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงแสดงลักษณะนั้น จึงตรัสพระดำรัสว่า ภิขุสฺส เสวนจิตฺตํ อุกฺกุฏฺติเต ตังนี้เป็นต้น.

ตถ “ภิขุสฺสชาติ เมถุนเสวนกสฺส ภิขุสฺส ฯ”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภิขุสฺส ได้แก่ ภิขุผู้เสพเมถุน.

“เสวนจิตฺตํ อุกฺกุฏฺติเตติ ภูมฺมตฺเต ปจฺจตฺตวจฺจํ ฯ” “เสวนจิตฺเต ปจฺจุกฺกุฏฺติเตติ อตฺถโถ ฯ”

(บทว่า เสวนจิตฺตํ) (ใน)คำว่า เสวนจิตฺตํ อุกฺกุฏฺติเต (นี้) เป็นปฐมาวีภัตติ ลงในอรรถสัตตมวิภัตติ.

อธิบายว่า “เมื่อเสวนจิตปรากฏแล้ว.”

“วจฺจมคฺคํ องฺคชาตํ ปเวเสนตฺสชาติ เยน มคฺเคน วจฺจํ นิกฺขมฺติ, ตํ มคฺคํ อตฺตโน องฺคชาตํ ปุริสนิมิตฺตํ ติลผลมตฺตมปิ ปเวเสนตฺสส ฯ”

หลายบทว่า วจฺจมคฺคํ องฺคชาตํ ปเวเสนตฺสส ความว่า เมื่อภิขุสอดส่องสอด คือปุริสนิมิตของตนเข้าไปทางมรรคที่อุจจาระ ออกไปนั้น แม้เพียงเมล็ดงาเดียว.

“อาปตฺติ ปาราชิกสฺสชาติ อาปตฺติ ปาราชิกา อสฺส โหตีติ อตฺถโถ ฯ”

สองบทว่า อาปตฺติ ปาราชิกสฺส ความว่า อาบัติปาราชิก ย่อมมีแก่ภิขุเท่านั้น.

ถววา “อาปตฺติติ อาปชฺชนฺ โหตี ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อาปตฺติ แปลว่า ย่อมมีการต้อง.

“ปาราชิกสชาติ ปาราชิกธมมสส ฯ

บทว่า ปาราชิกสส ได้แก่ ธรรมคือปาราชิก.

เอเสว นโย สัพพตถ ฯ

ในทุกๆ บทก็ย่นยั้นแล.

[ภิกษุถูกผู้อื่นข่มขืนแล้วยินดีเป็นปาราชิก]

เอวํ เสวนจิตเตเนว ปเวเสนตสส อาปตตี ทสเสตวา อิทานิ,

ยสมา ตํ ปเวสนํ นาม น เกวลํ อตตูปกุกเมน ปรุปกุกเมนปิ โหติ, ตตฺราปิ จ สาทิยนตเสว **อาปตติ** ปฏิเสวนจิตตสมงคิสส, น อิต

รสส ตสมา, เย สหุธาปพพิตา **กุกปุตตา** สมมาปฏิปนฺนกา ปรรูปกุกเมน ปเวสเนปิ สติ น สาทิยนติ, เตสํ [313] รุกขณตถํ

“ภิกษุปัจจตถิกา มนุสสิตถินตืออาทิมาท ฯ

(พระผู้มีพระภาค) ครั้นทรงแสดงอาบัติของผู้สอด (องคชาตของตน) เข้าไปด้วยเสวนจิตอย่างเดียว อย่างนั้นแล้ว

บัดนี้ เพื่อจะทรงรักษาเหล่าภุคบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา เป็นผู้ปฏิบัติชอบ ไม่ยินดีแม้ในเมื่อมีการสอดเข้าไป ด้วยความพยายามของผู้

อื่น เพราะเหตุที่ ชื่อว่าการสอด เข้าไปนั้นไม่ใช่จะมีได้ด้วยความพยายามของตนอย่างเดียวเท่านั้น

ย่อมมีได้แม้ด้วยความพยายามของผู้อื่น และเมื่อภิกษุยินดีในการสอดเข้าไปด้วยความพยายามของผู้อื่นแม้นั้น ก็เป็นอาบัติ, คือเมื่อภิกษุมีความพร้อมเพรียงด้วยปฏิเสวนจิตก็เป็นอาบัติ นอกนี้ไม่เป็นอาบัติ จึงตรัสว่า “ภิกษุปัจจตถิกา มนุสสิตถิ” เป็นต้น.

ตตถ “ปฏิปุกข์ อตถยนติ อิจฉนตตีติ ปจจตถิกา ฯ

ใน(คำว่า ปจจตถิกา เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

เหล่าชนผู้ชื่อว่า เป็นข้าศึก เพราะอรรถว่า ต้องการ คือปรารถนาเป็นปฏิปักษ์.

ภิกษุเอว **ปจจตถิกา** ภิกษุปัจจตถิกา ฯ

ข้าศึกทั้งหลาย คือพวกภิกษุ ชื่อว่า ภิกษุปัจจตถิกา (ภิกษุผู้เป็นข้าศึก).

วิสภาคานํ เวริภิกขุน**เมต** อธิวจนํ ฯ

คำว่า ภิกษุปัจจตถิกา นั้น เป็นชื่อของภิกษุผู้ก่อเวร ซึ่งเป็นวิสภาคกัน.

“มนุสสิตถิ ภิกษุโน สนตเถ อาเนตวาติ **อิสสาปคตา** ตํ ภิกษุํ นาเสตูกามา อามิเสน วา อุปลาเปตวา

मितตสนถวเสน วา “อิหํ อมหากํ กิจจํ กโรหิติ วตวา กถจิ มนุสสิตถิ รตติภาเค ตสส ภิกษุสส วสโนกาสิ อาเนตวา ฯ

หลายบทว่า มนุสสิตถิ ภิกษุโน สนตเถ อาเนตวา ความว่า พวกภิกษุผู้มีความริษยาปรารถนาจะทำให้ภิกษุนั้นฉิบหาย

เอาอาภิสหลอกล่อ หรือพูดด้วยอำนาจमितสนถวว่า “ท่านจงทำกิจนี้ของพวกเราเถิด”

แล้วพาเอาหญิงมนุษย์บางคนมายังโอกาส ซึ่งเป็นที่อยู่ของภิกษุนั้น ในเวลารাত্রี.

“วจจมคเคน องคชาตํ อภินิสึเทนตตีติ ตํ ภิกษุํ หตถปาทสีสาทิสสุ สุกคหิตํ นิปปริณนทํ คเหตุวา

อิตถิยา วจจมคเคน ตสส ภิกษุโน องคชาตํ อภินิสึเทนติ สมปิเยชนตตีติ **อตโถ** ฯ

หลายบทว่า วจจมคเคน องคชาตํ อภินิสีเทนติ ความว่า จับภิกษุรูปนั้นที่อวัยวะมี มือ เท้า และศีรษะเป็นต้น ไว้มนั้น คือให้ตีรันรนไม่ได้ แล้วให้หนึ่งคร่อม คือให้ประกอบองคชาตของภิกษุรูปนั้นด้วยวัจจมรรคของหญิง.

“โส เจตอาทีสุ โส เจ ภิกขุ วจจมคคพณนตริ อตตโน องคชาตสส ปเวสนํ สาทียติ อธิวาเสติ

ตสมิ ขณ เสวนจิตตํ อุปฏฐเปติ ปวิภูตฺถ สาทียติ อธิวาเสติ

ปวิภูตฺถกาเล เสวนจิตตํ อุปฏฐเปติ ฐิตํ สาทียติ อธิวาเสติ

ฐานปตตกาเล สุกกวิสสุตฺถสมเย เสวนจิตตํ อุปฏฐเปติ อุทธรณํ สาทียติ อธิวาเสติ

นีหรรณกาเล ปฏิสเสวนจิตตํ อุปฏฐเปติ.

เอวํ จตฺตุสฺส ฐาเนสุ สาทียนโต “มม เวรฺริสมเณหิ อิหํ กตฺตนิ วตฺตุนํ ลภติ. ปาราชิกาปตฺติเมว อาปชฺชติ ฯ”

ในคำว่า โส เจ เป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ถ้าภิกษุรูปนั้นยินดี คือยอมรับการสอดองคชาตของตนเข้าไปในร่วมในแห่งวัจจมรรค(ของหญิง)

คือ เธอให้เสวนจิตปรากฏขึ้นในขณะนั้น ยินดี คือยอมรับ การเข้าไปแล้ว,

ในเวลาที่เขาไปแล้ว เธอก็ให้เสวนจิตปรากฏขึ้น ยินดีคือยอมรับการหยุดอยู่,

ในเวลาที่ยังคงคชาตถึงที่ เธอก็ให้เสวนจิตปรากฏขึ้นในเวลาที่ยังน้ำสูกะ ยินดี คือยอมรับถอนออก,

ในเวลาที่ยังชักออก เธอก็ให้เสวนจิตปรากฏขึ้น.

ภิกษุเมื่อยินดีในฐานะ ๔ อย่างดังอธิบายมาแล้วนี้ ย่อมไม่ได้เพื่อจะพูด (แก้ตัว) ว่า

“อันสมณะผู้ก่อเวรทั้งหลาย ทำกรรมนี้แก่เราแล้ว,” ย่อมต้องอาบัติปาราชิกทีเดียว,

ยถา จ อิมานิ จตตาริ สาทียนโต อาปชฺชติ. เอวํ ปุริมํ เอกํ อสาทียิตฺวา ตีณิ สาทียนโตปิ

เทว อสาทียิตฺวา เทว สาทียนโตปิ ตีณิ อสาทียิตฺวา เอกํ สาทียนโตปิ อาปชฺชติเยว ฯ

เหมือนอย่างว่า ภิกษุเมื่อยินดีในฐานะทั้ง ๔ เหล่านี้ ย่อมต้องอาบัติฉันใด,

เธอไม่ยินดีในฐานะข้อหนึ่งซึ่งเป็นข้อแรก แต่ยินดี ๓ ในฐานะอยู่ก็ดี, ไม่ยินดี ๒ ในฐานะ แต่ยินดี ๒ ในฐานะอยู่ก็ดี,

ไม่ยินดี ๓ ในฐานะ แต่ยินดีฐานะเดียวอยู่ก็ดี ย่อมต้องอาบัติเหมือนกันฉนั้น.

สพฺพโส ปน อสาทียนโต อาสีวิสมขํ วยิ องคฺการากุํ วยิ จ ปวิภูตฺถ องคชาตํ มณฺญมาโน นาปชฺชติ ฯ

ส่วนภิกษุ เมื่อไม่ยินดีโดยประการทั้งปวง สำคัญองคชาตเหมือนเข้าไปยังปากอสรพิษ หรือเข้าไปที่หลุมถ่านเพลิง หาต้องอาบัติไม่.

เตน วุตตํ “ปเวสนํ น [314] สาทียติ ฯเปฯ อุทธรณํ น สาทียติ อนาปตฺติติ ฯ”

เพราะเหตุนี้ (พระผู้มีพระภาค) จึงตรัสว่า

“ภิกษุไม่ยินดีการเข้าไป ไม่ยินดีการเข้าไปถึงที่แล้ว ไม่ยินดีการหยุดอยู่ ไม่ยินดีการถอนออก ไม่เป็นอาบัติ.”

อิมํ ทิ เอวรूपิ อารทฺธิวิปสฺสํ กายे จ ชีวิตे จ อนเปกขํ

เอกาทสฺหิ อคฺคิหิ สมปชฺชติตานิว สพฺพายตฺตนาณิ อุกฺขิตตาสิเก วยิ จ วรเก ปญฺจกามคฺเณ ปสฺสนตํ ปุคฺคลํ รกฺขณฺโต

ภควา ปจฺจตฺถิกานํ จสฺส มโนรถวิฆาตํ กโรนฺโต อิมํ “ปเวสนํ น สาทียติติอาทิกํ จตฺกํ นีหริตฺวา ฐฺเปตฺติติ ฯ”

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงรักษาบุคคล ผู้เจริญวิปัสสนาเห็นปานนี้ ไม่มีความห่วงใยในกายและชีวิต

ผู้เล็งเห็นอายตนะทั้งปวง ดุจถูกไฟ ๑๑ กอง ให้ลุกโพล่งทั่วแล้ว

และเล็งเห็นเบญจกามคุณเป็นเหมือนเพชรฆาตผู้เฝ้าดาบขึ้นแล้วฉนั้น

และเมื่อจะทรงทำการกำจัดมโนรถแห่งพวกที่เป็นข้าศึกของ(บุคคลผู้ไม่ยินดี)นั้น จึงทรงนำจตุกกะมีอาทิวา
“ภิกษุผู้ไม่ยินดีการเข้าไป” นี้มาตั้งไว้ขณะนี้แล.

ปฐมจตุกกกถา นิฎฐิตา ฯ

จบกถาว่าด้วยจตุกกะแรก.

ถ้าวาดด้วยจตุกกะ ๒๖๙ ที่เหลือ

| เอรุ ปฐุมิ จตุกกิ ทสเสตวา อิทานิ,

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงปฐมจตุกกะอย่างนั้นแล้ว บัดนี้

เมื่อจะทรงแสดงจตุกกะแม้อย่างอื่น ด้วยอำนาจมรรคทั้ง ๓ เหล่านั้น

ยสมา ภิกขุปัจจตติกา อิตถิ อาเนตวา น เกวลิ วจจมคเคนเว อภินิสีเทนติ อถโข ปสสาวมคเคนปิ มุขเนปิ ฯ

เพราะเหตุที่ภิกษุเป็นข้าศึก นำหญิงมาแล้ว ให้นั่งทับโดยทางวัจจมรรคอย่างเดียวนั้นหาไม่ได้

โดยที่แท้ ให้นั่งทับโดยทางปัสสาวมรรคบ้าง โดยทางปากบ้าง,

อิตถิ อาเนตวาปิ จ เกจิ ชาครนตี อาเนนติ, เกจิ สุตตัง, เกจิ มตตัง, เกจิ อุมมตตัง, เกจิ ปมตตัง. “อถญาวิหิตัง วิกขิตตุนติ อตโถ ฯ”

และแม้เมื่อภิกษุผู้เป็นข้าศึก นำหญิงมา บางพวกรนำหญิงผู้ตั้งอยู่มา บางพวกรนำหญิงผู้กลับมา บางพวกรนำหญิงผู้เข้ามา บางพวกรนำหญิงผู้เป็นบ้ำมา บางพวกรนำหญิงผู้ประมาทมา. อธิบายว่า “นำหญิงผู้ส่งใจไปในอารมณ์อื่น คือผู้ฟุ้งซ่านมา,”

เกจิ มตัง อกขยิตัง. “โสณสิคาลาทีหิ อกขยิตนิมิตตุนติ อตโถ ฯ”

บางพวกรนำหญิงผู้ตายแล้วที่สัตว์ยังมีได้กัถกินมา.^๑

อธิบายว่า “นำหญิงผู้ตาย ซึ่งมีนิมิตอันสุขนซ์และสุขนซ์จึงจอกเป็นต้นยังมีได้กัถกินมา”.

เกจิ มตัง เยภุยน อกขยิตัง.

บางพวกรนำหญิงผู้ตายแล้วที่สัตว์มีได้กัถกินโดยมากมา.

เยภุยน อกขยิตา นาม, ยสสา นิมิตเต วจจมคเค วา ปสสาวมคเค วา มุখে วา พหุโร โอภาโส อกขยิตโ ไหติ ฯ

หญิงตายที่ชื่อว่าสัตว์ยังมีได้กัถกินโดยมาก คือที่วัจจมรรคก็ดี ปัสสาวมรรคก็ดี ปากก็ดี อันเป็นนิมิต

มีโอกาสที่สัตว์ยังมีได้กัถกิน มากกว่า.

เกจิ มตัง เยภุยน ขยิตัง ฯ เยภุยน ขยิตา นาม ยสสา วจจมคคาทีเก นิมิตเต พหุ ขยิตัง ไหติ อปปิ อกขยิตัง ฯ

บางพวกรนำหญิงผู้ตายที่สัตว์กัถกินแล้วโดยมากมา.

หญิงตายที่ชื่อว่าสัตว์กัถกินแล้วโดยมาก คืออวัยวะที่นิมิต มีวัจจมรรคเป็นต้นถูกสัตว์กัถกินเป็นส่วนมาก ที่ยังมีได้กัถกินมีน้อย.

น เกวลยจ มนุสสิตติเมว อาเนนติ อถโข อมนุสสิตติเมปิ ตีรจฉานคตติตติเมปิ ฯ

และจะนำมาแต่หญิงมนุษย์อย่างเดียวนั้นหาไม่ได้ โดยที่แท้ นำหญิงอมนุษย์บ้าง สัตว์ดิรัจฉานตัวเมียบ้างมา.

น เกวลยจ วุตตปปลการิ อิตถิเมว อุกโถพยชชนกเมปิ ปณทกเมปิ ปุริสมปิ อาเนนติ ฯ

ทั้งจะนำมาเฉพาะหญิงมีประการดังกล่าวแล้วอย่างเดียวนั้นหาไม่ได้. นำอุกโถพยชชนกบ้าง บัณเฑาะก์บ้าง ผู้ชายบ้างมา

ตสมา เตสั วเสน อถญานิปิ จตุกกานิ ทสเสนโต “ภิกขุปัจจตติกา มนุสสิตถิ ชาครนตตินติอาทิมาห ฯ” |

จึงตรัสคำเป็นต้นว่า “ภิกษุผู้เป็นข้าศึกนำหญิงมนุษย์ผู้ตั้งอยู่มา.”^๒

๑ อกขยิตนิมิตตา กล่าวเพียง อกขยิตา เพราะลบบทเบื่องปลายเสีย ท่านจึงได้อธิบายให้เห็น.

๒ วิ. มหา. ๑/๕๗.

[มรรคของมนุษย์ผู้หญิงมี ๒๗ จตุกกะ]

ตตถ ปาลียา [315] อสมโหมตถิ วุตตจตุกกานิ เอวิ สงขยาโต เวทิตพพานิ ฯ

ใน(คำว่า ชาครนตี เป็นต้น)นั้น เพื่อความไม่มลายในพระบาลี บัณฑิตพึงทราบจตุกกะดังที่กล่าวแล้ว โดยการคำนวณ ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้:

มนุสฺสิตฺติยา ตินฺณํ มคฺคานํ วเสน

ด้วยอำนาจมรรคทั้ง ๓ ของมนุษย์ผู้หญิงมี ๒๗ จตุกกะ คือ

“ตีณิ สุทธิจตุกกานิ	จตุกกะว่าด้วยมรรคล้วนๆ ๓,
ตีณิ ชาครนตีจตุกกานิ	จตุกกะว่าด้วยหญิงที่ตื่นอยู่ ๓,
ตีณิ สุตตจตุกกานิ	จตุกกะว่าด้วยหญิงหลับ ๓,
ตีณิ มตตจตุกกานิ	จตุกกะว่าด้วยหญิงเมา ๓,
ตีณิ อุมมตตจตุกกานิ	จตุกกะว่าด้วยหญิงบ้า ๓,
ตีณิ ปมตตจตุกกานิ	จตุกกะว่าด้วยหญิงประมาท ๓,
ตีณิ มตอกขยิตจตุกกานิ	จตุกกะว่าด้วยหญิงตายมีนิมิตที่สัตว์ยังมีได้กักกิน ๓,
ตีณิ เขญฺยุเณน ออกขยิตจตุกกานิ	จตุกกะว่าด้วยหญิงตายมีนิมิตที่สัตว์ยังมีได้กักกินโดยมาก ๓,
ตีณิ เขญฺยุเณน ขยิตจตุกกานินิตี	จตุกกะว่าด้วยหญิงตายมีนิมิตที่สัตว์กักกินโดยมาก ๓.
สตุตวิสฺสติ จตุกกานิ ฯ	

ตถา อมนุสฺสิตฺติยา, ตถา ตริจฺฉานคตฺติยาตี อิตฺถิวาเร เอกาสีตี จตุกกานิ ฯ

(ด้วยอำนาจมรรคทั้ง ๓) ของอมนุษย์ผู้หญิง (ก็มี ๒๗ จตุกกะเหมือนกัน), ของสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย(ก็มี ๒๗ จตุกกะเหมือนกัน). ในอิตถิวาระมี ๘๑ จตุกกะ ด้วยประการฉะนี้.

ยถา จ อิตฺถิวาเร เอวิ อุกฺโกตฺตพฺยชนกวาเร ฯ

และในอุกโกตตพยชนกวาระ (ก็มี ๘๑ จตุกกะ) เหมือนในอิตถิวาระ.

ปณฺชกปฺริสวารเรสุ ปน ทฺวินฺนํ มคฺคานํ วเสน จตุปฺปณฺณาส จตุปฺปณฺณาส โหนตี ฯ

ส่วนในปณชกปริสวาระ ด้วยอำนาจมรรคทั้ง ๒ จึงมีจตุกกะพวกละ ๕๔ จตุกกะ.

เอวิ สพฺพานิปี เทว สตานิ สตุตติ จ จตุกกานิ โหนตี ฯ

รวมแม้ทั้งหมด มี ๒๗๐ จตุกกะ ด้วยประการฉะนี้.

ตานิ อุตฺตานตถานิเวย ฯ

จตุกกะเหล่านั้น มีเนื้อความชัดเจนทีเดียว.

สพฺพวาเรสุ ปเนตถ “มตี เขญฺยุเณน ออกขยิตฺ เขญฺยุเณน ขยิตฺนตี เอตสฺมี ฐาเน อัย วินิจฺฉโย ฯ”

ก็ทุกๆ วาระ บรรดา(ฐานะ)เหล่านั้น ในฐานะนี้ว่า “หญิงตายที่สัตว์ยังมีได้กักกินโดยมาก และที่สัตว์กักกินแล้วโดยมาก” มีวินิจฉัยดังนี้:

[เรื่องพระวินัยธร ๒ รูป]

ตมพปณฺธิทีเป กิร เทว **วินยธรา** สมานาจริยกตเถรา อหสิ์ อุปติสฺสเถโร จ ปุสฺสเทวเถโร จ ฯ

ได้ยินว่า ที่เกาะตัมพปณฺธิทวีป มีพระวินัยธร ๒ รูป เป็นพระเถระร่วมอาจารย์เดียวกัน คือ พระอุปติสฺสเถระ และพระปุสฺสเทวเถระ.

เต มหาภเย วินยปิฎกั ปริหรนฺตา รกฺขีสุ ฯ

พระเถระทั้งสองรูปนั้น ในคราวมีมหาภัย ได้บริหารรักษาพระวินยปิฎกไว้,

เตสุ อุปติสฺสเถโร พยตฺตโร ฯ

บรรดาพระเถระทั้ง ๒ รูปนั้น พระอุปติสฺสเถระเป็นผู้ฉลาดกว่า.

ตสฺสาปิ เทว **อนฺเตวาลิกา** อหสิ์ มหาปทุมเถโร จ มหาสุมเถโร จ ฯ

แม้(ท่านอุปติสฺสเถระ)นั้น ได้มีอันเตวาลิกายู่ ๒ รูป คือพระมหาปทุมเถระ และพระมหาสุมเถระ,

เตสุ มหาสุมเถโร นวกฺขตฺตํ วินยปิฎกั อสฺโสสิ ฯ

บรรดาพระเถระ ๒ รูปนั้น พระมหาสุมเถระ ได้สดับพระวินยปิฎก ๙ ครั้ง.

มหาปทุมเถโร “เตน สทุธิ นวกฺขตฺตํ วิสุจฺจ เอกโก นวกฺขตฺตุนฺติ อญฺญารสฺกฺขตฺตํ อสฺโสสิ ฯ

พระมหาปทุมเถระได้สดับถึง ๑๘ ครั้ง คือ ได้สดับร่วมกับท่านมหาสุมเถระนั้น ๙ ครั้ง และได้สดับเฉพาะรูปเดียวต่างหากอีก ๙ ครั้ง.

อยเมว เตสุ พยตฺตโร ฯ

บรรดา(ท่านทั้ง ๒ รูป)นั้น (พระมหาปทุมเถระ)นี้แหละ เป็นผู้ฉลาดกว่า.

เตสุ มหาสุมเถโร นวกฺขตฺตํ วินยปิฎกั สุตฺวา อจริยํ มุญฺจิตฺวา อปรคฺงคํ อคฺมาสิ ฯ

บรรดา(ท่านทั้ง ๒ รูป)นั้น พระมหาสุมเถระ ครั้นสดับพระวินยปิฎกถึง ๙ ครั้งแล้ว ก็ละทิ้งอาจารย์ ไปยังแม่น้ำคงคาปากโน้น.

โตโต มหาปทุมเถโร อาห “สุโร วต เร เอส **วินยธโร** , โย ธรรมานกัเยว อจริยํ มุญฺจิตฺวา อญฺญุตล [316] วสิตฺทพฺพํ มญฺญติ.

นฺนุ อจริเย ธรรมานเ วินยปิฎกญจ อญฺญกถญจ อนเกกฺขตฺตํ คเหตุวาปิ น วิสฺสชฺเซตพฺพํ

นิจฺจกาลํ โสตพฺพํ อนุสฺวจฺจณฺรํ สชฺฌายิตพฺพนฺติ ฯ

คราวนั้น พระมหาปทุมเถระ กล่าวว่

“พระวินัยธรผู้ละทิ้งอาจารย์ซึ่งยังมีชีวิตที่เดียว สำคัญข้อที่ตนพึงพักอยู่ในที่อื่น นี้ เป็นผู้กล้าจริงหนอ!

เมื่ออาจารย์ยังมีชีวิต, เธอแม้เรียนเอาพระวินยปิฎก และอรรถกถาหลายครั้งแล้วก็ตาม ก็ไม่ควรสลัดทิ้งเสีย

ควรพึงเป็นนิตยกาล ควรสาธยายทุกกึ่งปี.”

เอว วินยครุگانํ ภิกฺขุณํ กาลเ เอกทิวสํ **อุปติสฺสเถโร**

มหาปทุมเถรปมุขานํ ปณฺจนนํ อนฺเตวาลิกสฺตานํ ปฐมปาราชิกสิกฺขาปเท อิมํ ปเทสํ วณฺณนฺโต นิสินฺโน โทติ ฯ

ในกาลแห่งภิกษุทั้งหลาย ผู้หนักในพระวินยอย่างนั้น วันหนึ่ง พระอุปติสฺสเถระ

นั่งพรรณนา(บาลี)ประเทศนี้ ในปฐมปาราชิกสิกขาบท แก่เหล่าอันเตวาลิก ๕๐๐ รูป ซึ่งมีพระมหาปทุมเถระเป็นประมุขอยู่.

[เรื่องอันเตวาลิกถามปัญหาวินัยพระเถระ]

ดี **อนเตวาลิกา** ปุจฉิสฺส “ภนเต เยภุยเณน อุกขยิต **ปาราชิก**, เยภุยเณน ขยิต **อุลลัจฉย**, อุปชฏมกขยิต เกณ ภาวิตพพนติ ฯ
พวกอันเตวาลิกถามพระอุปัชฌาย์เถระนั้นว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! ในเพราะชกศพที่สัตว์ยังมีได้กักกินโดยมาก เป็นปาราชิก, ในเพราะชกศพที่สัตว์กักกินโดยมาก เป็นอุลลัจฉย, ในเพราะชกศพที่สัตว์กักกินกึ่งหนึ่ง ฟังเป็นอาบัติอะไร?”

เถโร อาท “อาวุโส **พุทฺธา** นาม ปาราชิกํ ปณฺญาเปนฺตา น สวาเสสํ กตฺวา ปณฺญาเปนฺติ อนฺวเสสํ กตฺวา สพฺพํ ปริยาทิยิตฺวา
โสถํ ฉินฺทิตฺวา ปาราชิกวตฺถุสฺมี ปาราชิกเมว ปณฺญาเปนฺติ.

อิทํ ทิ **สิทฺธาปท** โลกวชฺชํ น ปณฺณตฺตวชฺชํ, ตสฺมา, ยทิ อุปชฏมกขยิต **ปาราชิก** ภาเวยฺย, ปณฺญาเปยฺย **สมฺมาสมฺพุทฺโธ**.

ปาราชิกจฉายา ปเนตถ น ทิสฺสติ **อุลลัจฉยเมว** ทิสฺสตีติ ฯ

พระเถระ กล่าวว่า “อาวุโส! ธรรมดาว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเมื่อจะทรงบัญญัติปาราชิก หากทรงบัญญัติให้มีส่วนเหลือไว้ไม่
ทรงรวบเอาเขตปาราชิกทั้งหมดไม่ให้มีส่วนเหลือเลย ทรงตัดช่องทาง แล้วบัญญัติปาราชิกในวัตถุแห่งปาราชิกทีเดียว,
จริงอยู่ สิกขาบทนี้ เป็นโลกวัชชะ ไม่ใช่เป็นปณณตตวัชชะ! เพราะเหตุนั้น
ถ้าว่า ในเพราะชกศพที่สัตว์กักกินกึ่งหนึ่ง ฟังเป็นปาราชิกไซ้, พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็จะฟังทรงบัญญัติปาราชิกไว้,
แต่ในเพราะชกศพที่สัตว์กักกินหนึ่งนี้ ฉายาปาราชิก ย่อมไม่ปรากฏ ปรากฏเฉพาะแต่อุลลัจฉยเท่านั้น.”

อปิจ มตฺสรีเร ปาราชิกํ ปณฺญาเปนฺโต **ภควา** เยภุยเณน อุกขยิต ฐฺเปสิ.

ตโต ปรี “ปาราชิกํ นตฺถิติ ทสฺเสตฺถุ **อุลลัจฉย** ปณฺญาเปนฺโต เยภุยเณน ขยิต ฐฺเปสิ.

ตโต ปรี “**อุลลัจฉย** นตฺถิติ ทสฺเสตฺถุนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงบัญญัติปาราชิกไว้ในเพราะสรีระที่ตายแล้ว

ก็ทรงตั้งปาราชิกไว้ในเพราะชกศพที่สัตว์ยังมีได้กักกินโดยมาก,

ต่อจาก(ชกศพที่สัตว์ยังมีได้กักกินโดยมาก)นั้นไป ทรงบัญญัติอุลลัจฉย เพื่อแสดงว่า “ไม่มีปาราชิก”

จึงทรงตั้ง(อุลลัจฉย)ไว้ในเพราะชกศพที่สัตว์กักกินแล้วโดยมาก.

ถัดจาก(ชกศพที่สัตว์กักกินแล้วโดยมาก)นั้นไป ฟังทราบว่าเป็น เพื่อแสดงว่า “ไม่มีอุลลัจฉย.”

ขยิตาขยิตถจ นามเต มตฺสรีรสฺมีเยว เวทิตพฺพํ น ชีวมาเน ฯ

ก็ขึ้นชื่อว่า ชกศพที่สัตว์กักกินและยังได้กักกินนั้น ควรเข้าใจเฉพาะในสรีระที่ตายแล้วเท่านั้น ไม่ควรเข้าใจในสรีระที่ยังเป็นอยู่.

ชีวมาเน ทิ นขปิภฺฐิสฺสูปฺมาณฺปิ มเส วา นหารุมฺหิ วา สติ, **ปาราชิกเมว** โทติ ฯ

เพราะว่า ในสรีระที่ยังเป็นอยู่ เมื่อเนื้อหรือเอ็น แม้มีประมาณเท่าหลังเล็บยังมีอยู่, ย่อมเป็นปาราชิกทีเดียว,

ยทิปิ **นิมิตฺต** สพฺพโส ขยิตํ, ฉวิจฺจมมํ นตฺถิ, **นิมิตฺตสณฺฐาน** ปณฺญายติ. **ปเวสน** ชายติ. **ปาราชิกเมว** ฯ

แม้หากว่า นิมิตตูกสัตว์กักกินแล้วโดยประการทั้งปวง, ผิวหนังไม่มี, แต่สณฐานนิมิต ยังปรากฏอยู่,

สำเร็จการสอด (องคชาต) เข้าไป, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

นิมิตตสนฺฐานํ ปน อนวเสเสตวา สพฺพสมิ นิมิตเต ฉินฺทิตฺวา [317] สมฺนโต ตจฺเจตฺวา อุปฺปาฎิเต, วนฺสงฺเขปวเสน **ถูลจฺจยิ**.
นิมิตโต ปตฺติตาย มํสเปสียา อุปกฺกมฺนตฺส, **ทุกฺกฏ** ๓

ก็เมื่อนิมิตทั้งหมดถูกตัดออก ไม่ให้มีสัณฐานนิมิตเหลือเลย ถี้ออกข้าแหละออกโดยรอบ,
ย่อมเป็นถูลัจจย ด้วยอำนาจการสงเคราะห์ว่าเป็นแผล.
เมื่อภิกษุพยายามที่ขึ้นเนื้อ ซึ่งตกไปจากนิมิตนั้น, เป็นทุกกฏ.

มตฺสรีเร ปน, ยทิปิ สพฺพํ สรีริ ขยิตํ โหติ, ยทิปิ อกฺขยิตํ, ตโย ปน **มคฺคา** อกฺขยิตา. เตสุ อุปกฺกมฺนตฺส, **ปาราชิก** ๓

ส่วนในสรีระที่ตายแล้ว หากว่าสรีระทั้งหมด ถูกสัตว์กัดกินแล้วบ้าง, ยังมิได้กัดกินบ้าง, แต่มรรคทั้ง ๓ สัตว์ยังมิได้กัดกิน.
เมื่อภิกษุพยายามในมรรคทั้ง ๓ นั้น, ย่อมเป็นปาราชิก.

เยภฺยูเยน อกฺขยิต **ปาราชิกเมว**. อุปฺทมฺกฺขยิต จ เยภฺยูเยน ขยิต จ **ถูลจฺจยิ** ๓

ในเพราะสรีระที่สัตว์ยังมิได้กัดกินโดยมาก เป็นปาราชิกทีเดียว.

ในเพราะสรีระที่สัตว์กัดกินกึ่งหนึ่งและที่กัดกินแล้วโดยมาก เป็นถูลัจจย.

มนุสฺसानํ ชิวฺมานสรีเร อภฺจินาสกณฺณฉิทฺทวตฺถิโกเสสุ สตฺถกาทีหิ กตฺวณฺ วา

เมณฺุราเคน ติลผลมตฺตมปิ องฺคชาตํ ปเวเสนตฺส **ถูลจฺจยเมว** ๓

เมื่อภิกษุสอดคองคชาตเข้าไปที่ตา จมูก ช่องหู หัวไ้^๑ และฝักองคชาต หรือที่บาดแผลซึ่งถูกฟันด้วยศัสตราเป็นต้น
ในสรีระที่ยังเป็นอยู่ของมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยความกำหนดในเมณฺุ แม้เพียงเมล็ดงาเดียว ก็เป็นถูลัจจยเหมือนกัน.

อวเสสฺสรีเร อุปกฺจจกาทีสุ **ทุกฺกฏ** ๓

เมื่อสอดเข้าไปในอวัยวะทั้งหลายมีรักแร้เป็นต้น ในสรีระที่เหลือ เป็นทุกกฏ.

มเต อลลสรีเร ปาราชิกฺกเขตเต **ปาราชิก**, ถูลจฺจยกเขตเต **ถูลจฺจยิ**, ทุกฺกฏกเขตเต **ทุกฺกฏ** ๓

เมื่อสอดเข้าไปในซากศพที่สรีระยังสดอยู่ในเขตแห่งปาราชิก เป็นปาราชิก, เขตแห่งถูลัจจย เป็นถูลัจจย,
ในเขตแห่งทุกกฏ เป็นทุกกฏ..

ยทา ปน **สรีริ** อุทฺธุมาทกํ โหติ กุถิตํ นีลฺมกฺขิกสมากิณฺณํ กิมิกุลสมากุลิ

นฺวหิ วนฺมุขฺเหหิ ปคฺขลิตปฺพุพฺพกฺณปภาเวน อุปกฺนตฺมปิ อสฺกกฺเณยฺยิ.

ตทา ปาราชิกวตฺถุจฺจ ถูลจฺจยวตฺถุจฺจ วิชฺหติ. ตาทิเส สรีเร ยตถ กตฺถจฺจิ อุปกฺกมโต, **ทุกฺกฏเมว** ๓

แต่ในกาลใดสรีระเป็นของขึ้นพองเน่าเฟะ มีแมลงวันหัวเขียวไต่ตอม มีหมู่นอนคราคร้า

ใครๆ ไม่อาจแม้จะเข้าไปใกล้ได้ เพราะเป็นซากศพที่มีหนองไหลทั่วไปจากปากแผลทั้ง ๙ แห่ง,

ในกาลนั้น (สรีระนั้น)ย่อมละความเป็นวัตถุแห่งปาราชิกและความเป็นวัตถุแห่งถูลัจจย.

เมื่อภิกษุพยายามในสรีระเช่นนั้น แห่งใดแห่งหนึ่ง, เป็นทุกกฏอย่างเดียว.

๑ หัวไ้ กระเพาะปัสสาวะ; ดาก; หัวริดสีดวงทวาร.

ติรจฉานคตานิ ทตถิสสโคคทรมโธฏฐุมหิสาทินิ นาสาย **อุลลัจฉย** ๑

เมื่อพยายามในจุมุกของสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย (ที่ตายแล้ว) มีช้าง ม้า โค แพะ อูฐ และกระบือ เป็นต้น เป็นอุลลัจฉย.

วตถิโกเส **อุลลัจฉยเมว** ๑

เมื่อพยายามในหัวไส้^๑ และฝักองคชาต เป็นอุลลัจฉยเหมือนกัน.

สพเพสมปิ ตีรจฉานคตานิ อกขิกณณวณเส **ทุกกฏ**, อวเสสสรีเรปิ **ทุกกฏเมว** ๑

เมื่อพยายามในตา หู และบาดแผลของสัตว์ดิรัจฉานแม่ทั้งหมด (ที่ตายแล้ว) เป็นทุกกฏ, แม่ในสรีระที่เหลือนี้ ก็เป็นทุกกฏเหมือนกัน.

มตานิ อลลสรีเร ปาราชิกกเขตเต **ปาราชิก**, อุลลัจฉยกเขตเต **อุลลัจฉย**, ทุกกฏกเขตเต **ทุกกฏ** ๑

เมื่อพยายามในสรีระที่ยังสดของสัตว์ดิรัจฉานที่ตายแล้ว ในเขตแห่งปาราชิก เป็นปาราชิก, ในเขตแห่งอุลลัจฉย เป็นอุลลัจฉย, ในเขตแห่งทุกกฏเป็นทุกกฏ.

กุกิตกุกนเป ปุพเพ วุตตนเยเนว สพพตถ **ทุกกฏ** ๑

เมื่อพยายามในซากศพที่เน่าพะะ เป็นทุกกฏ ในที่ทุกแห่ง โดยนัยดังกล่าวแล้วในเบื้องต้นนั่นเอง.

กายสัสคราเคน วา เมณฺฐราเคน วา ชิวมานกปฺริสสส วตถิโกสํ อปปเวเสนโต นิमितเต นิमितฺตํ **อุปติ** **ทุกกฏ** ๑

เมณฺฐราเคน อิตถิยา อปปเวเสนโต นิमितเตน นิमितฺตํ **อุปติ** [318] **อุลลัจฉย** ๑

ภิกษุเมื่อไม่ได้สอดหัวไส้และฝักองคชาตของบุรุษผู้ยังเป็นอยู่เข้าไป

ด้วยความกำหนดในอันเคล้าคลึงกาย หรือด้วยความกำหนดในเมณฺฐน แต่ทำนimitถูกตองที่nimit เป็นทุกกฏ.

เมื่อไม่ได้สอด (องคชาตของตน) เข้าไปในnimitของหญิง ด้วยความกำหนดในเมณฺฐน แต่ทำnimitกับnimitถูกตองกัน เป็นอุลลัจฉย.

มหออฏฐกถายํ ปน “อิตถินิมิตฺตํ เมณฺฐราเคน มุขเนน **อุปติ** **อุลลัจฉยนติ** วุตตํ ๑

ส่วนในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวว่า “ภิกษุผู้ถูกตองnimitของหญิงด้วยปาก ด้วยความกำหนดในเมณฺฐน เป็นอุลลัจฉย.”

จम्मกฺขนฺธเก “ฉพฺพคคิยา **ภิกฺขุ** อจิริวติยา นทียา คาวินิ ตรนตินิ วิสาณฺเสสุปิ คณฺหนติ กณฺเณสุปิ คณฺหนติ คีวายปิ คณฺหนติ

เฉปายปิ คณฺหนติ ปิฏฺฐิมปิ อภิรฺุหนติ รตตจิตฺตปิ องคชาตํ อุปนฺตตี อิมิสฺสา อตฺถุปฺตติยา อวิเสเสน วุตตํ

“น จ ภิกฺขเว รตตจิตฺเตน **องคชาตํ** อุปิตพฺพํ, โย อุเปยฺย, **อาปตติ** **อุลลัจฉยสฺสาติ** ๑

เพราะความไม่แปลกกันแห่งเรื่องที่เกิดขึ้นนี้ว่า “ภิกษุฉัพพคคิย จับแม่โคทั้งหลายกำลังข้ามแม่น้ำจิริวติ ที่เขาบ้าง ที่คอบ้าง ที่หูบ้าง ที่หางบ้าง ขึ้นขึ้นหลังบ้าง มีจิตกำหนดถูกตององคชาตโคบ้าง”^๒ ดังนี้

(พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสในจัมมขันธกะว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อนึ่ง องคชาตอันภิกษุมีจิตกำหนด ไม่พึงถูกตอง, ภิกษุใดพึงถูกตอง, ภิกษุนั้นต้องอาบัติอุลลัจฉย”.

ตํ สพพมปิ สัสเสนเตวา, ยถา น วิรุชฺหมติ, ตถา คเหตุพฺพํ ๑

บัณฑิตควรเทียบเคียงคำนั้นแม่ทั้งหมดดูแล้ว ถือเอาโดยอาการที่ไม่ผิดเกิด.

๑ หัวไส้ กระเพาะปัสสาวะ; ดาก; หัวริดสีดวงทวาร.

๒ วิ. มหา. ๕/๒๓-๒๔.

๓ วิ. มหา. ๕/๒๓-๒๔.

กถญจ น วิรุชฌติ ฯ

ก็คำนั้น ไม่ผิดอย่างไร?

ยี่ ตาว มหาอภุชฌกายั วุตตัม “เมถุนราเคน มุเชน ฉุปตีติ, ตตฺร กิร นิमितตมุขั “มุชุนติ อธิปเปตัม ฯ

ไม่ผิดอย่างนี้ คือ:-

ได้ยินว่า ในคำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรคกถาก่อนว่า “ถูกต้องด้วยปาก ด้วยความกำหนดในเมถุน”.

ปากคืออนิมิต ท่านประสงค์ว่า “ปาก”.

“เมถุนราเคนาติ จ วุตตตตปิ อยเมว ตตถ อธิปปาโย เวทิตัพโพ ฯ

ก็เนื้อความนี้แล บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นอธิบายใน(มหาอรรคกถา)นั้น แม้เพราะท่านกล่าวว่า “ด้วยความกำหนดในเมถุนนั้น.”

น ทิ อิตถินิมิตเต ปกติมุเชน เมถุนูปกโกโม โหติ ฯ

จริงอยู่ ความพยายามในเมถุน ด้วยปากธรรมดา ในนิमितของหญิงหาไม่.

“ขนฺธเกปิ, เย ปิฎฐี อภิรุหนตา เมถุนราเคน องคชาเตน องคชาตัม ฉุปีสสุ, เต สนฺธาย ฤๅลลจฺจยั วุตตุนฺติ เวทิตัพพั ฯ

บัณฑิตพึงทราบ(สันนิษฐาน)ว่า “(พระผู้มีพระภาค) ทรงหมายเอา(ภิกษุฉัพพัคคีย์)ผู้ซึ่งหลัง (แม่โค) แล้วถูกต้ององคชาต(โค) ด้วยองคชาต(ของตน) ด้วยความกำหนดในเมถุน จึงตรัสฤๅลลจฺจยัไว้ แม้ในชั้นธกะ.”

อิตรถา ทิ ทุกกฏั สียา ฯ

อันที่จริงเมื่อถูกต้องโดยประสงค์อย่างอื่น เป็นทุกกฏ.

เกจิ ปนาหุ “ขนฺธเกปิ มุเชเนว ฉุปนั สนฺธาย โหฬาริกิตตา กम्मสฺส ฤๅลลจฺจยั วุตตัม.

อภุชฌกายมปิ ตัม สนฺธาย ภาสีตัม คเหตุวาว “เมถุนราเคน มุเชน ฉุปตี ฤๅลลจฺจยุนฺติ วุตตุนฺติ ฯ

ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า

“แม้ในชั้นธกะ พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอาการถูกต้องด้วยปากธรรมดา จึงตรัสว่าเป็นฤๅลลจฺจยั เพราะความเป็นกรรมที่หยาบ,

แม้ในอรรคกถา ท่านก็ถือพระสูตรที่ตรัสหมายถึง(กรรมหยาบ)นั้น จึงกล่าวว่า

‘ภิกษุถูกต้องด้วยปากธรรมดา ด้วยความกำหนดในเมถุน เป็นฤๅลลจฺจยั’” ดังนี้.

ตสฺมา สฎฺฐจฺจ สลลกเขตฺวา อุโภสุ วินิจฺฉเยสุ, โย ยุตตตโร, โส คเหตุตัพโพ ฯ

เพราะเหตุฉะนั้น ในคำวินิจฉัยทั้งสอง ควรกำหนดให้ดี แล้วเชื่อถือแต่คำวินิจฉัยที่ถูกต้องกว่า.

วินยถญฺญ ปน ปุริมํ ปสฺสฺสนฺติ ฯ

แต่นักปราชญ์ทั้งหลายผู้รู้พระวินัย ย่อมสรรเสริญคำวินิจฉัยข้อแรก.

กายสัศศุคราเคน ปน ปกติมุเขน วา นิมิตตมุเขน วา อิตถีนิมิตต์ ฉุปนตสส **สงฆาทีเสโส,**
ติริจฉานคตติถียา ปสสาวมคค์ นิมิตตมุเขน ฉุปนตสส วุตตนเยเนว **ถุลลัจจย,**
กายสัศศุคราเคน [319] **ทุกกฏนติ** ฯ

ก็เมื่อภิกษุผู้ต้องนิมิตของหญิง ด้วยปากธรรมดาก็ดี ด้วยปากคือนิมิตก็ดี ด้วยความกำหนดในอันเคล้าคลึงกาย เป็นสังฆาทีเสส,

เมื่อถูกต้องปัสสาวมรรค ของสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ด้วยปากคือนิมิต เป็นถุลลัจจย โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั้นแล, เมื่อถูกต้องด้วยความกำหนดในอันเคล้าคลึงกาย เป็นทุกกฏ ฉะนี้แล.

อวเสสเอภูนสตตติจตุกกถา นิฎฐิตา ฯ

จบกถาว่าด้วยจตุกกะ ๒๖๙ จตุกกะที่เหลือ.

ถ้าวาดด้วยองคชาตมีเครื่องลาดและไม่มี

เอวี ภควา ปฏิปนนภสส ภิกขุโน รกขณตถ สัตตติทวิสตจตุกกานิ นีหริตวา อิทานิ,

“เย อนาคต ปาปภิกขุ สนถติ”

อิมิ น กิลลิจิ อุปาทินนัง อุปาทินนเกน ผุสตี, โก เอตถ โทโสติ สลวจิจจ เลสิ โอเทศสนติ

เตสิ สาสเน ปติฏฐา เอวี น ภวิสสตีติ ทิสวา

เตสุ สัตตติทวิสตจตุกเกสุ เอกเมกัม จตุกกัม จตุทิจิ สนถตาภิเกเทหิ ภินทิตวา ทสเสนโต

“ภิกขุปัจจตติกา มนุสสิตถิ ภิกขุสส สนติเก อาเนตวา วจจมคเคน ปัสสาวมคเคน มุขเน องคชาตัม อภินิสีเทนติ

สนถตาย อสนถตสสาตืออาทิมาย ๑

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงนำ ๒๗๐ จตุกกะมาแล้ว เพื่อรักษาภิกษุผู้ปฏิบัติ ด้วยประการอย่างนี้ บัดนี้ ได้ทรงเห็นว่า

“บาปภิกษุเหล่าใดในอนาคต จักแก่งอ้างเสสว่า ‘อุปาทินนกะอะไรๆ จะถูกต้อง(องคชาตที่ลาดแล้ว)นี้ ด้วยอุปาทินนกะ หาได้ไม่,’^๑ ในการที่ไม่ถูกต้องนี้จะมีโทษอย่างไรเล่า? บาปภิกษุเหล่านั้น จักไม่มีที่พึงในศาสนาอย่างนี้” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงแยกแแสดง บรรดาจตุกกะ ๒๗๐ จตุกกะเหล่านั้น แต่ละจตุกกะ โดยความต่างแห่งองคชาตที่ลาดแล้วเป็นต้น ๔ อย่าง จึงตรัสคำว่า “พวกภิกษุผู้เป็นข้าศึก พามนุษย์ผู้หญิงมาในสำนักของภิกษุแล้ว ให้นั่งทับองคชาตด้วยวัจจมรรค ปัสสาวมรรค มุขมรรค ของหญิงที่มีเครื่องลาด ของภิกษุไม่มีเครื่องลาด” ดังนี้เป็นต้น.

ตตถ “สนถตาย อสนถตสสาตืออาทิสู

สนถตาย อิตถิยา วจจมคเคน ปัสสาวมคเคน มุขเน อสนถตสส ภิกขุสส องคชาตัม อภินิสีเทนติติ อิมินา นเยน โยชานา เวทิตพพา ๑

บรรดา(บทเหล่านี้ ในสองบทเป็นต้น)ว่า สนถตาย อสนถตสส พิงทราบโยชานาโดยนัยนี้ว่า

“ให้นั่งทับองคชาตของภิกษุที่ไม่มีเครื่องลาด ด้วยวัจจมรรค ปัสสาวมรรค มุขมรรค ของหญิงที่มีเครื่องลาด.”

ตตถ สนถตา นาม, ยสสา ตีสู มคเคสุ โยโกจิ มคโค, ปลิวเรฐตวา อนโต วา ปเวเสตวา

เยน เกนจิ วตเถน วา ปณเณน วา วากปญฺเณน วา จมเมเนน วา ติปุสีสาทีนํ ปญฺเณน วา ปฏิจจนฺโน ๑

บรรดา(หญิงชายที่มีนิมิตลาดและไม่ลาด)เหล่านั้น หญิงชื่อว่านิมิตลาด ก็คือ มีมรรคใดมรรคหนึ่งในมรรคทั้ง ๓

เขาเอาผ้าหรือใบไม้ เปลือกปอหรือหนัง หรือแผ่นดีบุก และตะกั่วเป็นต้น วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง พ้นหรือสอดเข้าไปภายในสวมไว้.

สนถโต นาม, ยสส องคชาตัม, เตสิเยว วตถาทินิ เยน เกนจิ ปฏิจจนฺนํ ๑

ชายชื่อว่านิมิตลาด ก็คือมีองคชาต เขาเอาวัตถุเป็นต้นว่าผ้าเหล่านั้นนั้นแล มาสอดสวมไว้.

๑ ปุราณไปตถเกสุ สมนฐตุนติ ลิจิยติ ๑

๒ คือกายินทริย์ที่มีชีวิต

๓ อีกนัยหนึ่ง เมื่อทำองคชาตนี้เป็นของลาดแล้ว ก็จะไม่ถูกต้อง อุปาทินนกะอะไรๆ ด้วยอุปาทินนกะ. เดิม กโรนโต เข้ามา.

ตตถ อุปาทินนเกน วา **อนุปาทินนัง** ฆฎฎิยตุ, อนุปาทินนเกน วา **อุปาทินนัง**,
 อนุปาทินนเกน วา **อนุปาทินนัง**, อุปาทินนเกน วา **อุปาทินนัง**. สเจ ยตตเก “ปวิฐฐุ ปาราชิกั โหติตี วุตตัง, ตตตักัง ปวิสตี.
 [320] สพพตถ สาทิยนตสส ปาราชิกกเขตเต **ปาราชิกั**, ฤลลจยยกเขตเต **ฤลลจยั**, ทุกกฏกเขตเต **ทุกกฏเมว** โหติ ฯ
 ใน(มรรคทั้ง ๓) เหล่านั้น

อนุปาทินนกะ กับอนุปาทินนกะ^๑ จะกระทบกันก็ตาม, อุปาทินนกะ กับอนุปาทินนกะจะกระทบกันก็ตาม,
 อนุปาทินนกะ กับอนุปาทินนกะจะกระทบกันเองก็ตาม, อุปาทินนกะ กับอนุปาทินนกะจะกระทบกันเองก็ตาม,
 ถ้าองค์ชาติเข้าไปตลอดประเทศที่พระอาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า “เมื่อองค์ชาติเข้าไปแล้ว เป็นปาราชิก” ดังนี้ไซ้,
 เมื่อภิกษุยินดีในทุกๆ วาระ ในเพราะเขตแห่งปาราชิก เป็นปาราชิก, ในเพราะเขตแห่งฤลลัจจัย เป็นฤลลัจจัย,
 ในเพราะเขตแห่งทุกกฏ เป็นทุกกฏทีเดียว.

สเจ **อิตถินิมิต्तัง** ชาณัง กตวา สนถตัง, ชาณัง ฆฎฎณตสส **ทุกกฏั** ฯ

สเจ **ปฐิมินิมิต्तัง** ชาณัง กตวา สนถตัง, ชาณัง ปเวเสนตสส **ทุกกฏั** ฯ

ถ้านิมิตของหญิงเขาสวมปลอกกันไว้,^๒ เมื่อภิกษุกระทบปลอก เป็นทุกกฏ,
 ถ้านิมิตของชายเขาสวมปลอกกันไว้, เมื่อภิกษุสอดปลอกเข้าไป เป็นทุกกฏ.

สเจ **อุภยั** ชาณัง กตวา สนถตัง. ชาณูนา ชาณัง ฆฎฎณตสส **ทุกกฏั** ฯ

ถ้านิมิตทั้งสองเขาสวมปลอกกันไว้, เมื่อภิกษุกระทบปลอกกับปลอก เป็นทุกกฏ.

สเจ อิตถินิมิตเต เวฬุนหพพพาพินิ **ภิกขุ** ปกขิตตัง, ตสส เหมฐฐาภาคญเจปิ ฝุสนโต ติลลผลมตตัง ปเวเสตี **ปาราชิกั** ฯ

ถ้าเขาเอาบรรดาวัตถุมีปล้องไม้ไผ่และไม่อ้อเป็นต้นใดๆ ใส่ไว้ในนิมิตของหญิง,
 แม้หากภิกษุสอด (องค์กำเนิด) เข้าไปถูกส่วนภายใต้แห่งวัตถุที่ใสไว้นั้น เพียงเท่าเมล็ดงาเดียวเป็นปาราชิก.

อุปริภาคญเจปิ, อุโภสุ ปสเสสุ เอกัง ปสสั เจปิ ฝุสนโต ปเวเสตี **ปาราชิกั** ฯ

หากสอดเข้าไปถูกส่วนเบื้องต้นก็ดี ถูกข้างๆ หนึ่งบรรดาข้างทั้งสองก็ดี เป็นปาราชิก.

จตตาริปี ปสสานิ อฝุสนโต ปเวเสตวา ตสส ตลญเจปิ ฝุสติ **ปาราชิกั** ฯ

เมื่อสอดเข้าไปไม่ให้ถูกข้างทั้ง ๔ แม้หากถูกพื้น(ภายในแห่งไม้ไผ่และไม่อ้อเป็นต้น)นั้น ก็เป็นปาราชิก.

ยทิ ปน ปสเสสุ วา ตเล วา อฝุสนโต อากาสคตเมว กตวา ปเวเสตวา นิหริตี **ทุกกฏั** ฯ

ก็ถ้าสอดเขาไปไม่ให้ถูกที่ข้างหรือที่พื้น ให้เขิดไปในอากาศอย่างเดียวแล้วชักออก เป็นทุกกฏ.

พหิทธา ชาณูเก ฝุสติ **ทุกกฏเมว** ฯ

ถูกต้องปลอกในภายนอก เป็นทุกกฏเหมือนกัน.

ยถา จ อิตถินิมิตเต วุตตัง, เอวั สพพตถ **ลกขณั** เวทิตพพุนตี ฯ

บัณฑิตพึงทราบลักษณะ ในทุกๆ มรรคมีวัจจมรรคเป็นต้น เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ในนิมิตหญิง ฉะนั้นแล.

๑ อนุปาทินนกะ คือกาอินทรีย์ที่ไม่มีใจครอง กับอนุปาทินนกะ คือกาอินทรีย์ที่มีใจครอง

๒ ชาณุศัพท์ในตอนนี้นักศัพท์น่าจะจะเป็นหมุดหรือเดือย ตรงนี้จึงน่าจะว่า ถ้านิมิตหญิงเขาลาดทำหมุดไว้
 ต่อไปก็อาจจะนับนี้ เพราะถ้าเป็นปลอกแล้ว ย่อมไม่พ้นอาบัติปาราชิก.

สนธตจตุกกปปเภทกถา นิฎฐิตา ฯ

จบสนธตจตุกกปะเภทกถา.

เอวี่ สนธตจตุกกปปเภททำ วตวา อิทานิ,

ยสฺมา น เกวลั มนุสฺสิตฺตืออาทิเก ภิกฺขุสฺส สนฺติเก อาเนนฺติ, อถโฆ ภิกฺขุมฺปิ ตาสั สนฺติเก อาเนนฺติ

ตสฺมา ตั ปเภททำ ทสฺเสนโต “ภิกฺขุปรจจตฺติกา ภิกฺขุ มนุสฺสิตฺติยา สนฺติเกตฺติอาทิโน นเยน

สพฺพานิ ตานิ จตุกกานิ ปุนปิ นีหริตวา ทสฺเสสิ ฯ

(พระผู้มีพระภาค) ครั้นตรัสประเภทแห่งสนธตจตุกกะอย่างนั้นแล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงประเภทนั้น (ซ้ำอีก)

เพราะเหตุที่ (พวกภิกษุผู้เป็นข้าศึก) หาใช่จะนำชนมีมนุษย์ผู้หญิงเป็นต้นมาในสำนักของภิกษุอย่างเดียวไม่,

โดยที่แท้ ยังนำแม่ภิกษุมาในสำนักของมนุษย์ผู้หญิงเป็นต้นเหล่านั้น

จึงทรงนำจตุกกะเหล่านั้นทั้งหมดมาแสดงซ้ำอีก โดยนัยมีอาทิว่า “พวกภิกษุผู้เป็นข้าศึกนำภิกษุมาในสำนักของมนุษย์ผู้หญิง”

เตสุ วินิจฺจโย วุตฺตนเยเนว เวทิตฺพโฑติ ฯ

ในจตุกกะเหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัย โดยนัยดังที่กล่าวมาแล้วนั้นเทียวแล. ดังนี้.

ภิกฺขุปรจจตฺติกวเสน จตุกกเภทวณฺณา นิฎฐิตา ฯ

จบการพรรณนาความต่างแห่งจตุกกะ ด้วยอำนาจภิกษุผู้เป็นข้าศึก.

เรื่องพระราชโอรสและโอรสผู้เป็นข้าศึกต่อภิกษุเป็นต้น

ยสฺมา ปน ภิกษุปัจจตติกา เอวเมว กโรนติ, ราช[๓๒๑]ปัจจตติกาทโยปี กโรนติ,
ตสฺมา ตมฺปะเกทํ ทสฺเสนโต “ราชปัจจตติกาตืออาทิมาท ๑

ก็เพราะพวกภิกษุผู้เป็นข้าศึกยอมกระทำ (อย่างที่กล่าวมาแล้ว) อย่างนั้นนั่นแล,
แม้อิสฺรชนมีพระราชโอรสผู้เป็นข้าศึกเป็นต้น ก็กระทำ.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงประเภทข้าศึกนั้น จึงตรัสคำว่า ราชาปัจจตติกา เป็นต้น.

ตตฺถ ราชายะ ปัจจตติกา ราชปัจจตติกา ๑

ใน(คำว่า ราชาปัจจตติกา เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

ข้าศึกทั้งหลาย คือพระราชโอรส ชื่อว่าราชปัจจตติกา (พระราชโอรสผู้เป็นข้าศึก).

เต จ สยํ อาเนนตปิ อณฺเฎหิ อานาเปนตปิ “อาเนนตียะวติ เวทิตพฺพา ๑

ก็พระราชโอรสนั้น ทรงนำมาเองบ้าง ให้คนเหล่านั้นนำมาบ้าง (ซึ่งมนุษย์ผู้หญิงเป็นต้น) พึงทราบทั่วว่า “ทรงนำมาทั้งนั้น.”

โจราเอว ปัจจตติกา โจรปัจจตติกา ๑

ข้าศึกทั้งหลาย คือโจร ชื่อว่า โจรปัจจตติกา (โจรผู้เป็นข้าศึก).

“ธุตตาทิ เมถุนุสฺสํหิตชิตฺททาปสุตา นาคฺริยเกราชียปฺริสา^๑ อิตฺถิธุตตสุราธุตตาทโย วา ๑

บุรุษผู้ทำการหลอกลวงอยู่ในเมือง ผู้ชวนชวยในการเล่นเนืองด้วยเมถุนก็ดี นักเลงหญิงและนักเลงสุราเป็นต้นก็ดี ชื่อว่านักเลง.

ธุตตาเอว ปัจจตติกา ธุตตปัจจตติกา ๑

ข้าศึกทั้งหลาย คือนักเลง ชื่อว่า ธุตตปัจจตติกา (นักเลงผู้เป็นข้าศึก).

“คนธนฺติ หทยํ วุจฺจติ.

หทยํวํ ทานํเรียกวํ คันธะ.

ตํ อุปลานฺตํทีติ อุปลคฺนธา^๑ ๑

พวกข้าศึก ชื่อว่า อุปลคันธะ เพราะอรรถว่า เพิกขืนซึ่งหทัยนั้น.

อุปลคฺนธาเอว ปัจจตติกา อุปลคฺนธปัจจตติกา ๑

ข้าศึกทั้งหลาย คือผู้ตัดหัวใจ ชื่อว่า อุปลคันธปัจจตติกา.

[ข้าศึกสังหารภิกษุเช่นไหว้เทวดาเพื่อสำเร็จการงาน]

เต กิร น กสิณฺชิตฺทาทิชีวินฺติ ปนฺธฆาตาทินิ กตฺวา ปุตฺตทาร์ โปเสนฺติ ๑

ได้ยินว่า (ข้าศึกผู้ตัดหัวใจ)เหล่านั้น หาได้เป็นอยู่ด้วยกสิกรรมและพาณิชย์กรรมเป็นต้นไม่

พากันทำโจรกรรมมีการปล้นคนเดินทางเป็นต้น เลี้ยงบุตรและภรรยา.

๑ เกรวณฺทิก ... อิติปี ๑

๒ อุปลคฺนติ วุจฺจติ หทยํ ๑ ตํ อุปลานฺตํทีติ อุปลคฺนธา ๑ คนฺธสฺสทโท หิ ธนฺทเน วตฺตติ ๑ อวชาตํ น อิจฺฉนฺติ โย โหติ กุลคนฺธโนติ สาธกํ ๑

เต กम्मสิทธี ปฏฐยมาณา เทวตานํ อายาจิตฺวา ตาสํ พลิกมมตถํ มนุสฺसानํ ททํ อูปปาณฺณติ ฯ
เขาเหล่านั้น เมื่อต้องการความสำเร็จแห่งการงาน ได้บนบานเหล่าเทวดาไว้
จึงได้ควักหทัยของพวกมนุษย์ไปเพื่อบวงสรวงแก่เทวดาเหล่านั้น.

สพฺพกาลญจ มนุสฺสา ทฺลลภา, ภิกฺขุ ปน อรณฺญเญ วิหรนฺตา สฺลลภา โหนฺติ ฯ
ก็พวกมนุษย์ เป็นผู้หาได้ยากตลอดกาลทุกเมื่อ, ส่วนพวกภิกษุผู้พำนักอยู่ในป่า ย่อมหาได้ง่าย.

เต สีลวณฺฺติ ภิกฺขุ คเหตุวา “สีลวโต วิโธ นาม ภาริโย โหติตี มณฺญมาณา
ตสฺส สีลวินาสนตถํ มนุสฺสสิตฺถิอาทิกเก วา อาเนนฺติ ตํ วา ตตฺถ เนนฺติ ฯ
เขาเหล่านั้นจับเอาภิกษุผู้มีศีลแล้ว ได้สำคัญอยู่ว่า “ชื่อว่าภิกษุผู้มีศีล ย่อมเป็นของหนัก” เพื่อจะทำลายศีลของภิกษุนั้น
ให้พินาศไป จึงนำมนุษย์ผู้หญิงเป็นต้นมา หรือนำภิกษุนั้นไปในสำนักของมนุษย์ผู้หญิงเป็นต้นนั้น.

ออยเมตถ วิเสโส ฯ
ในเรื่องว่าด้วยพระราชาผู้เป็นข้าศึกเป็นต้นนี้ มีความแปลกกันเท่านี้.

เสถ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพิ ฯ
เรื่องที่เหลือฟังทราบโดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั้นแหละ.
ภิกษุปัจจตถิกวาเร วุตฺตนเยเนว จ อิเมสุ จตุสุปิ วาเรสุ จตฺตุกานิ เวทิตพฺพานิ ฯ
แลฟังทราบจตุกกะทั้งหลาย ในวาระแม่ทั้ง ๔ เหล่านี้ โดยนัยดังที่กล่าวแล้ว ในภิกษุปัจจตถิกาวาระนั่นเอง.

पालิยํ ปน สงฺขิตฺเตน วุตฺตานิ ฯ
แต่ในพระบาลี พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วโดยย่อ.

สพฺพากาเรน จตฺตุกปฺปเภทถา นิฏฺฐิตา ฯ
จบกถาว่าด้วยประเภทแห่งจตุกกะ โดยอาการทั้งปวง.

เรื่องภิกษุเสพเมถุนธรรมทางมรรคและมีใช้มรรค

อิทานิ ยัม วุตตัม “มนุสฺสิตฺติยา ตโย มคฺเค เมถุนํ ธมฺมํ [322] ปฏฺิเสวนตฺสชาติอาทิ เอตถ อสมโฆหตถํ “มคฺเคน มคฺคนฺติอาทิมหา ฯ
บัดนี้ เพื่อความไม่ม่งมายในคำที่(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ว่า “เมื่อภิกษุเสพเมถุนธรรมในมรรคทั้ง ๓ ของมนุษย์ผู้เป็นหญิง”
เป็นต้น (พระอุบาลีเถระ)จึงกล่าวคำว่า มคฺเคน มคฺคํ เป็นอาทิ.

ตตถ “มคฺเคน มคฺคนฺติ อิตฺติยา ตีสฺส มคฺเคสุ อถฺยตฺเรน อตฺตโน องฺคชาตํ ปเวเสติ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบว่า มคฺเคน มคฺคํ ความว่า ภิกษุสอดองคชาตของตน เข้าไปทางมรรคทั้ง ๓ ของหญิง มรรคใดมรรค
หนึ่ง.

อถฺวา สมภินฺนํสุ ทวีสุ มคฺเคสุ ปสฺสาวมคฺเคน วจฺจมคฺคํ วจฺจมคฺเคน วา ปสฺสาวมคฺคํ ปเวเสติ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง บรรดามรรคทั้ง ๒ ที่ระคนกัน ภิกษุสอดอวจจมรรคเข้าไปทางปัสสาวมรรค หรือสอดปัสสาวมรรคเข้าไปทางวัจจม
รรค.

“มคฺเคน อมคฺคนฺติ ปสฺสาวาทิมคฺเคน ปเวเสตฺวา ตสฺส สามนฺตา วณฺณ นีหฺรติ ฯ

สอนบว่า มคฺเคน อมคฺคํ ความว่า ครั้นสอดเข้าไปทางปัสสาวมรรคเป็นต้นแล้ว จึงชักออกมาทางแผล โดยรอบแห่งมรรคนั้น.

“อมคฺเคน มคฺคนฺติ สามนฺตา วณฺณ ปเวเสตฺวา มคฺเคน นีหฺรติ ฯ

สอนบว่า อมคฺเคน มคฺคํ ความว่า ครั้นสอดเข้าไปทางแผลโดยรอบแล้ว จึงชักออกทางมรรค.

“อมคฺเคน อมคฺคนฺติ ทวีสุ สมภินฺนํวณฺณํสุ เอเกณ วณฺณ ปเวเสตฺวา ทฺติเยณ นีหฺรติ ฯ

สอนบว่า อมคฺเคน อมคฺคํ ความว่า บรรดาแผลทั้ง ๒ ที่ระคนกัน ครั้นสอดเข้าไปทางแผลที่หนึ่งแล้ว จึงชักออกทางแผลที่สอง.

อิมฺสฺส สุตตสฺส อนฺโถมวเสน สพฺพตถ วณฺสงฺเขเป **ถุลลจฺจยํ** เวทิตพฺพํ ฯ

ในการกำหนดว่าเป็นแผล พึงทราบว่าเป็นถุลลจฺจยํ ในที่ทุกแห่ง ด้วยอำนาจอนุโลมตามพระสูตรนี้.

[ภิกษุเสพเมถุนธรรมในทวารของภิกษุหลับไม่พ้นอาบัติ]

อิทานิ ยัม ปโรต วกฺขติ “อนาปตฺติ อชานนตฺสส อสาทิยนตฺสชาติ ตตถ อสมโฆหตถํ “ภิกฺขุ สุตตภิกฺขุเมหิตฺติอาทิมหา ฯ

บัดนี้ เพื่อความไม่ม่งมายในพระดำรัสที่จักตรัสไว้ข้างหน้าว่า “เมื่อภิกษุไม่รู้ ไม่ยินดี ไม่เป็นอาบัติ”

(พระอุบาลีเถระ)จึงกล่าวคำว่า ภิกฺขุ สุตตภิกฺขุเมหิตฺติ เป็นต้น.

ตตรายํ **อธิปฺปาโย**

โย ปฏฺิพฺพุโธ สาทิยติ, **โส** “สุตตมฺหิ มยฺ **เอโส** วิปฺปฏิปฺขชฺชิ, **นาหํ** ชานามิตฺติ น มุจฺจติ ฯ

ใน(คำว่า ภิกฺขุ เป็นต้น)นั้น มีอธิบายดังต่อไปนี้:-

ภิกษุรูปใด ตื่นขึ้นแล้วยินดี, ภิกษุรูปนั้น พูคว่า “เธอรูปร่างนี้ ปฏิบัติผิดในข้าพเจ้าผู้หลับ, ข้าพเจ้าไม่รู้สีกตัว” ย่อมไม่พ้น (จากอาบัติ).

“อุโฆ นาเสตพฺพาติ เจตถ เทวปี ลิงฺคนาสเนน นาเสตพฺพา ฯ

ก็ในสองบว่า อุโฆ นาเสตพฺพา นี้ ความว่า พระวินัยธรพึงให้นาสนะเสียแม้ทั้ง ๒ รูป ด้วยลิงคนาสนะ.

ตตร ทูสกสฺส **ปฏฺิณฺญากรณํ** นตฺถิ, **ทฺุสฺสโต** ปุจฺฉิตฺวา ปฏฺิณฺญาเย นาสตพฺโพ ฯ

บรรดา(ผู้ประทุษร้ายและผู้ถูกประทุษร้ายทั้ง ๒ รูป)นั้น ผู้ประทุษร้ายไม่มีการทำปฏิกุญา, แต่ผู้ถูกประทุษร้าย พระวินัยธรสอบถามแล้ว พึงให้นาสนะเสียด้วยคำปฏิกุญา.

สเจ น สาทียติ, น นาเสตพโพ ฯ เอโส นโย สามเณรวาเรปิ ฯ

ถ้าเธอไม่ยินดี, ไม่ควรให้นาสนะ แม้ในวารสามเณร ก็นัยนี้.

[ภิกษุผู้ถูกปฏิบัติผิดไม่รู้ ไม่ยินดี ไม่เป็นอาบัติ]

เอวํ ตตถ ตตถ ตํ อปาตติยจ อนาปาตติยจ ทสเสตวา อิทานิ อนาปาตติเมว ทสเสนโต “อนาปาตติ อชานนตสสาตีอาทิมาท ฯ (พระผู้มีพระภาค) ครั้นทรงแสดงอาบัติและอนาปัตตินั้นๆ ในวาระนั้นๆ อย่างนั้นแล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงอนาปัตติอย่างเดียว จึงตรัสคำว่า อนาปาตติ อชานนตสส เป็นต้น.

ตตถ อชานนโต นาม โย มหานิทฺโท โอกกนโต ปเรน กตํ อุกกมมปิ น ชานาตี, เวสาลียํ มหาวเน ทิวาวิหารํ คโต ภิกขุ วีย เอวรูปสส อนาปาตติ ฯ

ใน(คำว่า อชานนตสส เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ภิกษุที่ชื่อว่า ผู้ไม่รู้สีกตัวนั้น ได้แก่ ผู้ที่ยังลงสู่ความหลับอย่างมาก ย่อมไม่รู้สีกแม้ความพยายามที่คนอื่นทำแล้ว, ภิกษุเห็นปานนั้น ไม่เป็นอาบัติเหมือนภิกษุผู้ไปพักกลางวัน ในป่ามหาวัน ใกล้เมืองไพศาลีฉะนั้น.

วุตตมปิ เจตํ “นาหํ [323] ภควา ชานาตีติ, ‘อนาปาตติ ภิกขุ อชานนตสสาตี ฯ

สมจริงดังคำที่(พระธรรมสังคากาจารย์)กล่าวไว้ว่า

“ภิกษุกราบทูลว่า ข้าพระองค์ไม่รู้สีกตัว พระพุทธเจ้าข้า!’, พระองค์ตรัสว่า ‘ดูก่อนภิกษุ! เมื่อภิกษุไม่รู้สีกตัว ไม่เป็นอาบัติ’ ”.

อสาทียนโต นาม โย ชานิตวาปิ น สาทียติ, ตตถเอว สหสา วุญฺฐิตภิกขุ วีย ฯ

ภิกษุที่ชื่อว่าไม่ยินดีนั้น ได้แก่ ผู้ที่แม้รู้สีกตัวแล้ว ก็ไม่ยินดี,

(ภิกษุเห็นปานนั้น ไม่เป็นอาบัติ) เหมือนภิกษุผู้รับลูกชิ้นทันทีในป่ามหาวัน ใกล้เมืองไพศาลีนั้นนั่นเองฉะนั้น.

วุตตมปิ เจตํ “นาหํ ภควา สาทียนตีติ ‘อนาปาตติ ภิกขุ อสาทียนตสสาตี ฯ

สมจริงดังคำที่พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวไว้ว่า

“ภิกษุกราบทูลว่า ข้าพระองค์ไม่ยินดีพระพุทธเจ้าข้า!’, พระองค์ตรัสว่า ‘ดูก่อนภิกษุ! เมื่อไม่ยินดีไม่เป็นอาบัติ’ ”.

[ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุบ้าและมีจิตฟุ้งซ่าน]

อุมมตตโก นาม ปิตตุมมตตโก ฯ

ภิกษุเป็นบ้าเพราะดี (กำเริบ) ชื่อว่า เป็นบ้า.

ทิวริํ ทิ ปิตตํ พุทฺธิปิตตํ อพฺพุทฺธิปิตตญจ ฯ

จริงอยู่ ตีมี ๒ อย่าง คือ ตีที่มีฝัก และตีที่ไม่มีฝัก.

อพฺพุทฺธิปิตตํ โลหิตํ วีย สพฺพคคตํ ฯ

ตีที่ไม่มีฝัก ชิมซาบไปทั่วสรรพางค์ ดุจโลหิตฉะนั้น.

ตมฺหิ กุปิตะ, สตฺตทานํ **กณฺหุจฺจสุรียมปาทีน** โหนฺติ ฯ

เมื่อตีที่ไม่มีฝักนั้นกำเร็บ พวกสัตว์ย่อมเกิดมีหิตด้านหิตเปื่อย และเนื้อตัวสั้นเป็นต้น.

ตานิ เกสชชกิริยาย วุปสมนฺติ ฯ

หิตด้านเป็นต้นเหล่านั้น จะหายได้เพราะประกอบยา.

พฺทฺรปิตฺต ปน ปิตตโกสเก รุฑฺติ ฯ

ส่วนติที่มีฝัก ตั้งอยู่ในฝักของติ.

ตมฺหิ กุปิตะ, **สตฺตา** อุมมตฺตกา โหนฺติ ฯ

เมื่อตีที่มีในฝักนั้นกำเร็บ พวกสัตว์ย่อมเป็นบ้า.

วิปลตฺตถสฺสญฺญา หิโรตฺตปปี ฉชฺเตตฺวา อสารถุปรจาร์ จรณฺติ ฯ

ภิกษุผู้มีสัญญาวิปลาส ละทิ้งหิริและโอตตปปะแล้ว เทียวประพฤติกรรมที่ไม่สมควร.

ลหุคฺคฺรฺกานิ สิขฺขาปทานิ มทฺทนฺตานิ น ชานนฺติ ฯ

แม้ย่ำยีสิกขาบททั้งเบาและหนักอยู่ ก็ไม่รู้สึกตัว.

เกสชชกิริยายปิ อเตกิจฉา โหนฺติ. เอวรฺอุปฺสส อุมมตฺตกสฺส **อนาปตฺติ** ฯ

ชื่อว่าเป็นผู้แก้ไขไม่ได้ แม้เพราะการเหยียวยา. ภิกษุผู้เป็นบ้าเห็นปานนั้นไม่เป็นอาบัติ.

ชิตฺตจิตฺโต นาม **วิสฺมฺมฺมฺจิตฺโต**. ยกฺขุมมตฺตโก วุจฺจติ ฯ

ภิกษุชื่อว่า มีจิตฟุ้งซ่าน ได้แก่ ผู้ปล่อยจิต (ไปตามอารมณ์).

ท่านเรียกว่า เป็นบ้าเพราะยักษ์เข้าสิง.

ยฺกฺขา กิร เภรวานิ วา อารมฺมณานิ ทสฺเสตฺวา มุเชน หตฺถํ ปเวเสตฺวา หทยฺรูปิ วา มทฺทนฺตานิ สตฺเต **วิปลตฺตถสฺสญฺญา** กโรนฺติ ฯ

เอวรฺอุปฺสส ชิตฺตจิตฺตสฺส **อนาปตฺติ** ฯ

ได้ยินว่า พวกยักษ์แสดงอารมณ์ทั้งหลายที่น่ากลัว หรือสอดมือเข้าทางปากแล้ว บีบคั้นหทัยรูป กระทำพวกสัตว์ให้มีสัญญาวิปลาส.

ภิกษุผู้มีจิตฟุ้งซ่านเห็นปานนั้นไม่เป็นอาบัติ.

เตสํ ปน อุภินฺนํ อัย **วิเสโส** ฯ

ส่วนความแปลกกันแห่งภิกษุผู้เป็นบ้าสองพวกนั้น มีดังต่อไปนี้:

ปิตฺตุมมตฺตโก นิจฺจเมว อุมมตฺตโก โหติ. ปกติสฺสญฺญํ น ลภติ ฯ

ภิกษุผู้เป็นบ้าเพราะตี (กำเร็บ) จัดว่าเป็นบ้าตลอดกาลเป็นนิตย์ทีเดียว ไม่ได้สัญญาตามปกติ.

ยฺกฺขุมมตฺตโก อนฺตรนฺตรา ปกติสฺสญฺญํ ปฎิลภติ ฯ

ผู้เป็นบ้าเพราะยักษ์เข้าสิง ยังกลับไปสัญญาตามปกติในบางครั้งบางคราวบ้าง.

อิธ ปน **ปิตตุมมตตโก** วา โหตุ **ยฺกขุมมตตโก** วา

โย สพฺพโส มุฏฐุสสติ กิณฺจि น ชานาติ อคฺคิมปิ สุวณฺณมปิ คุณฺมปิ จนฺทนมปิ เอกสทิสฺส มทฺทนฺโต วิจฺรติ.

เอวรฺอุปฺสส **อนาปตติ** ฯ

แต่ใน(ปฐมปาราชิกสิกขาบท)นี้ ผู้เป็นบ้าเพราะดี (กำเริบ) ก็ดี ผู้เป็นบ้าเพราะยักษ์เข้าสิงก็ดี จะยกไว้.

ภิกษุรูปใด หลงลืมสติโดยประการทั้งปวง. วัตถุอะไรๆ จะเป็นไฟก็ตาม ทองก็ตาม คุณก็ตาม แก่นจันทน์ก็ตาม ก็ไม่รู้จัก ย่อมเที่ยวฆ่าเหยียบเป็นเช่นเดียวกันหมด. ภิกษุบ้าเห็นปานนั้น ไม่เป็นอาบัติ.

อนฺตรนฺตฺรา สลฺยญฺ ปฏฺลิภิตฺวา ญฺตฺวา กโรนฺตสฺส ปน **อาปตติ**เยว ฯ

แต่เมื่อกลับได้สัญญาขึ้นในบางครั้งแล้วทำทั้งที่รู้ เป็นอาบัติทีเดียว.

[324] เวทณฺฏโณ นาม โย อธิมตฺตตาย ทุกฺขเวทนาย อาตุโร กิณฺจิ น ชานาติ, เอวรฺอุปฺสส **อนาปตติ** ฯ

ภิกษุชื่อว่า กระสับกระส่ายเพราะเวทนานั้น ได้แก่ ผู้ที่ทุรนทุรายเพราะทุกข์เวทนาเกินประมาณ ย่อมไม่รู้สึกละอะไรๆ, ภิกษุเห็นปานนั้นไม่เป็นอาบัติ.

อาทิกมฺมิโก นาม โย ตสฺมี ตสฺมี กมฺเม อาทิกฺกุโต ฯ

ภิกษุชื่อว่า อาทิกัมมิคนั้น ได้แก่ ผู้เป็นต้นเดิมในกรรมนั้นๆ.

อิธ ปน **สุทินนตเถโร** อาทิกมฺมิโก. ตสฺส **อนาปตติ** ฯ

ส่วนใน(ปฐมปาราชิกสิกขาบท)นี้ พระสุทินนเถระ เป็นอาทิกัมมิเก. พระเถระนั้น ไม่เป็นอาบัติ.

อวเสนานํ มกฺกภูสิสมณฺวชฺชิปฺุตตาทีนํ **อาปตติ**เยวาทิ ฯ

ภิกษุทั้งหลายที่เหลือ มีสมณะผู้เสพเมถุนกับนางถึง และภิกษุชาววัชชีบุตรเป็นต้น เป็นอาบัติทีเดียว ฉะนั้นแล.

ปทภาชนียวณณา นิฏฐิตา ฯ

พรรณนาบทภาชนีย์ จบ.

สมุฏฐานที่เกิดแห่งอาบัติมี ๖ อย่าง

อิมสมิ ปน สิกขาปเท โกสลุตถํ อิทํ ปกิณณกํ เวทิตัพพํ ฯ

สมุฏฐานนญจ กิริยา อโถ สญญา สจิตตกํ
โลกาชชญจ กम्मญจ กุสลํ เวทนาย จาติ ฯ

อนึ่ง เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในสิกขาบทนี้ พึงทราบปกิณณกะนี้ว่า

“สมุฏฐาน ๑ กิริยา ๑ สัญญา ๑ สจิตตกะ ๑ โลกวัชชะ ๑
กรรมและกุศลพร้อมด้วยเจตนา ๑.”

ตตถ สมุฏฐานนติ สัพพสงคาหิยวเสน ฉ สิกขาปทสมุฏฐานานิ ฯ

ในบรรดา(สมุฏฐานเป็นต้น)เหล่านั้น ที่ชื่อว่าสมุฏฐาน ได้แก่ สมุฏฐานแห่งสิกขาบท ๖ สมุฏฐาน ด้วยอำนาจประมวลทั้งหมด.

ตานิ ปริวาเร อาวิภวิสสนติ ฯ

สมุฏฐาน ๖ เหล่านั้น จักมีแจ้งในคัมภีร์ปริวาร.

สมาสโต ปน สิกขาปทนาม อตถิ ฉสสมุฏฐานํ, อตถิ จตฺสสมุฏฐานํ, อตถิ ทิสสมุฏฐานํ, อตถิ กจฺจิสสมุฏฐานํ,
อตถิ เอพฺภโลมสมุฏฐานํ, อตถิ ชฺรณิกเขปาทิสสมุฏฐานํ ฯ

แต่เมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว ชื่อว่าสิกขาบทมีสมุฏฐาน ๖ ก็มี มีสมุฏฐาน ๔ ก็มี มีสมุฏฐาน ๓ ก็มี
มีสมุฏฐานอย่างกจฺจิสสิกขาบทก็มี มีสมุฏฐานอย่างเอพฺภโลมสิกขาบทก็มี มีสมุฏฐานอย่างชฺรณิกเขปสิกขาบทก็มี.

ตตราปิ กิณฺจิ กิริยโต สมุฏฐาติ, กิณฺจิ อกิริยโต สมุฏฐาติ,
กิณฺจิ กิริยากิริยโต สมุฏฐาติ,
กิณฺจิ สียา กิริยโต สียา อกิริยโต สมุฏฐาติ,
กิณฺจิ สียา กิริยโต สียา กิริยากิริยโต สมุฏฐาติ ฯ

แม้ใน(สิกขาบท)นั้นเล่า บางสิกขาบท เกิดเพราะทำ

บางสิกขาบทเกิดเพราะไม่ทำ

บางสิกขาบทเกิดเพราะทำและไม่ทำ

บางสิกขาบท บางคราวเกิดเพราะทำ บางคราวเกิดเพราะไม่ทำ

บางสิกขาบท บางคราวเกิดเพราะทำ บางคราวเกิดเพราะทั้งทำและไม่ทำ.

[อธิบายสิกขาบทที่เป็นสจิตตกะและอจิตตกะ]

ตตราปิ อตถิ สญญาวิโมกข์ อตถิ โน สญญาวิโมกข์ ฯ

แม้บรรดา(สิกขาบท)เหล่านั้น (สิกขาบท)ที่เป็นสญญาวิโมกข์ก็มี ที่เป็นโนสญญาวิโมกข์ก็มี.

ตตถ ยํ จิตตงคํ ลภติเยว ตํ สญญาวิโมกข์, อิตฺรํ โน สญญาวิโมกข์ ฯ

ใน(สิกขาบทที่เป็นสญญาวิโมกข์และโนสญญาวิโมกข์)เหล่านั้น (สิกขาบท)ใด ได้องค์คือจิตด้วย,
(สิกขาบท)นั้น เป็นสญญาวิโมกข์, นอกนั้น เป็นโนสญญาวิโมกข์.

ปูน อตฺถิ อจิตฺตกํ อตฺถิ สจิตฺตกํ ฯ

(สิกขาบท) ที่เป็นอจิตตกะก็มี ที่เป็นสจิตตกะก็มีอีก.

ยํ สหเว จิตฺเตน อาปชฺชติ ตํ สจิตฺตกํ ฯ

(สิกขาบท)ใด ต้องพร้อมด้วยจิตเท่านั้น (สิกขาบท)นั้น เป็นสจิตตกะ.

ยํ วินาปิ จิตฺเตน อาปชฺชติ ตํ อจิตฺตกํ ฯ

(สิกขาบท)ใด แม้เว้นจากจิตก็ต้อง (สิกขาบท)นั้น เป็นอจิตตกะ.

ตํ สพฺพมปิ โลกวชฺชํ ปณฺณตฺติวชฺชนฺติ ทฺวาริ ฯ

(สิกขาบท)นั้นแม้ทั้งหมดเป็น ๒ อย่าง คือ เป็นโลกวัชชะ ๑ เป็นปณณตติวัชชะ ๑.

เตสํ ลกฺขณํ วุตฺตเมว ฯ

ลักษณะแห่ง(สิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะและปณณตติวัชชะ)นั้น ได้กล่าวแล้ว.

[อธิบายสิกขาบทที่เป็นกายกรรมเป็นต้น]

กมฺมกุสล[๓25]เวทฺถนาเวทนาปิ เจตฺถ อตฺถิ สิกฺขาปทํ กายกมฺมํ อตฺถิ วจฺจิกมฺมํ ฯ

อนึ่ง เมื่อว่าแม้ด้วยอำนาจกรรม กุศล และเวทนาแล้ว บรรดา(สิกขาบท)เหล่านี้ สิกขาบทที่เป็นกายกรรมก็มี ที่เป็นวจีกรรมก็มี.

ตตฺถ ยํ กายทฺวาริกํ ตํ กายกมฺมํ. ยํ วจฺจิทฺวาริกํ ตํ วจฺจิกมฺมนฺติ เวทิตฺตพฺพํ ฯ

ใน(กายกรรมและวจีกรรม)เหล่านั้น (สิกขาบท)ใด เป็นไปทางกายทวาร (สิกขาบท)นั้น พึงทราบว่าเป็นกายกรรม.

(สิกขาบท)ใด เป็นไปทางวจีทวาร (สิกขาบท)นั้น พึงทราบว่าเป็นวจีกรรม.

อตฺถิ ปน สิกฺขาปทํ กุสลํ, อตฺถิ อกุสลํ, อตฺถิ อพฺยากตํ ฯ

อนึ่ง สิกขาบทที่เป็นกุศลก็มี, ที่เป็นอกุศลก็มี, ที่เป็นอัพยาगतก็มี.

ทวตฺตตีเสว ทิ อาปตฺตติสมุฏฺฐานูปกจิตฺตานิ “อภฺฐ กามาวจรกุสลจิตฺตานิ ทฺวาทส อกุสลานิ ทส กามาวจรกิริยาจิตฺตานิ กุสลโต จ กิริยาโต จ เทว อภฺยญาจิตฺตานีติ ฯ

จริงอยู่ จิตที่ให้เกิดอาบัติ มี ๓๒ ดวงเท่านั้น คือ กามาวจรกุสลจิต ๘ อกุสลจิต ๑๒ กามาวจรกิริยาจิต ๑๐

อภฺยญาจิต ๒ โดยกุศลและกิริยา.

เตสํ ยํ กุสลจิตฺเตน อาปชฺชติ ตํ กุสลํ, อิตฺเรหิ อิตฺรํ ฯ

ในจิตเหล่านั้น (สิกขาบท)ใด ต้องด้วยกุสลจิต (สิกขาบท)นั้นเป็นกุศล,

(สิกขาบท)ใด ต้องด้วยจิตนอกนี้ (สิกขาบท)นั้น เป็นฝ่ายนอกจากนี้.

อตฺถิ จ สิกฺขาปทํ ทิวเวทฺถนํ, อตฺถิ ทฺวิเวทฺถนํ, อตฺถิ เอกเวทฺถนํ ฯ

อนึ่ง สิกขาบทมีเวทนา ๓ ก็มี, มีเวทนา ๒ ก็มี, มีเวทนาเดียวก็มี.

ตตถ ยํ อาปชชนโต ตีสฺส เวทนาสุ อญฺญตรเวทนาสมงฺคิ หุตฺวา อาปชชติ,
ตี ติเวทนี ๑

ใน(สิกขาบท)เหล่านั้น เมื่อต้อง(สิกขาบท)ใด เป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยบรรดาเวทนา ๓ อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงต้อง,
(สิกขาบท)นั้น พึงทราบว่ามีเวทนา ๓.

ยํ อาปชชนโต สุขสมงฺคิ วา อุเปกขสมงฺคิ วา อาปชชติ ตี ทุวิเวทนี ๑

เมื่อภิกษุจะต้อง(สิกขาบท)ใด เป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยสุข หรือเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยอุเบกขา จึงต้อง,
(สิกขาบท)นั้นพึงทราบว่า มีเวทนา ๒.

ยํ อาปชชนโต ทุกขเวทนาสมงฺคิเยว อาปชชติ ตี เอกเวทนนฺติ เวทิตพฺพํ ๑

เมื่อภิกษุจะต้อง(สิกขาบท)ใด เป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยทุกขเวทนาเท่านั้น จึงต้อง,
(สิกขาบท)นั้น พึงทราบว่า มีเวทนาเดียว.

| เอิ

สมุฏฐานนจ กิริยา	อโถ สญญา สจิตตํ
โลกวชชนจ กम्मนจ	กุสลํ เวทนาย จาติ

อิมํ ปกิณณกํ วิทิตวา

ครั้งได้ทราบปกิณณกะนี้ว่า

“สมุฏฐาน ๑ กิริยา ๑ สัญญา ๑ สจิตตกะ ๑ โลกวัชชะ ๑
กรรมและกุศลพร้อมด้วยเวทนา ๑.”

อย่างนี้แล้ว พึงทราบว่า

“เตสุ สมุฏฐานานาที่สุ อิทํ สิกขาปทํ สมุฏฐานโต เอกสมุฏฐานํ,
องควเสน ทุกสมุฏฐานํ กายจิตตโต สมุฏฐาติ กิริยาสมุฏฐานนจ

“บรรดาสมุฏฐานเป็นต้นเหล่านั้น (สิกขาบท)นี้ ว่าโดยสมุฏฐาน มีสมุฏฐานเดียว,
ว่าด้วยอำนาจองค์ เกิดด้วยองค์ ๒ คือเกิดเพราะกายกับจิต และ(สิกขาบท)นี้เกิดเพราะทำ.

กโรนโตเยว ทิ เอตํ อาปชชติ ๑

จริงอยู่ เมื่อทำอยู่เท่านั้น จึงต้องอาบัตินั้น.

เมถุนปฏิสยฺยุตตาย กามสญญาย อภาเวน มุจฺจนโต สญญาวิโมกฺขํ ๑

เป็นสัญญาวิโมกข์ เพราะพ้นด้วยไม่มีกามสัญญา ซึ่งปฏิสังยุตด้วยเมถุน.

“อนาปตติ อชานนตสส อสาทิยนตสสาติ ทิ วุตฺตํ ๑

จริงอยู่ (พระผู้มีพระภาค)ได้ตรัสว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่รู้ไม่ยินดี.

เมถุนจิตเตเนว นํ อาปชชติ น วินา จิตเตนาติ สจิตตํ ๑

เป็นสจิตตกะ เพราะภิกษุต้องอาบัตินั้น ด้วยจิตปฏิสังยุตด้วยเมถุนเท่านั้น เว้นจากจิตไม่ต้อง.

สราควเสเนว ตํ อาปชชิตพฺพโต โลกวชฺชํ ฯ

เป็นโลกวัชชะ เพราะจะพึงต้องอาบัตินั้น ด้วยอำนาจราคะกล้าเท่านั้น.

กายทวารเนว สมุฏฐานโต กายกมฺมํ ฯ [326] จิตฺตํ ปเนตถ องฺคมตฺตํ โหติ ฯ
น ตสฺส วเสณ กมฺมภาโว ลพฺภติ ฯ โลกจิตฺเตน อาปชชิตพฺพโต อุกฺสฺลจิตฺตํ ฯ

เป็นกายกรรม เพราะเกิดทางกายทวารเท่านั้น, ส่วนจิตสักว่าเป็นองค์ใน(สิกขาบท)นี้, จะจัดเป็นกรรมด้วยอำนาจ(จิต)นั้นไม่ได้. เป็นอกุศลจิต เพราะจะพึงต้องด้วยโลกจิต.

สุขสมงฺคิ วา อุเปกฺขาสมฺงคิ วา ตํ อาปชชิตฺติ ทฺวิเวทฺหนนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ |

มีเวทนา ๒ เพราะว่ามีสุขมีความพร้อมเพรียงด้วยสุข หรือมีความพร้อมเพรียงด้วยอุเบกขา จึงต้องอาบัตินั้น.”

สพฺพญเจตฺ อาปตฺติยํ ยฺชชติ ฯ

ก็แล (ปกิณณกะ)ทั้งปวงมีสมุฏฐานเป็นต้นนี้ ย่อมสมในอาบัติ,

สิกขาบทสี่เสน ปน สพฺพอฏฺฐกฺกาสุ เทสนา อารุฬฺหา. ตสฺมา เอวํ วุตฺตนฺติ ฯ

แต่ในอรรถกถาทั้งปวง ท่านยกขึ้นแสดงด้วยหัวข้อสิกขาบท.

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าว(สิกขาบท)โดยนัยอย่างนี้ ฉะนั้นแล.

วินิตวัตถุปฐมปาราชิก

[อุทานคาถา]

“มกฏฐี วชชิปุตตา จ	(คิหิ นคโค จ ติตถิยา
ทาทริกุปลลวณณา จ	พยณชเนหิปเร ทูเว
มาตา ธิตา ภคินี จ	ชายา จ มุทุลมพินา
เทว วณา เลปจิตตณจ	ทาทริฐิตลิกาย จ
สุนทเรน สห ปณจ	ปณจ สิวถิกภูฏิกกา
นาคี ยกชี จ เปตี จ	ปณทโกปโทโต จูเป
ภทเทเย อรหิ สุตโต	สาวตถิยิ จตุโรปเร
เวสาลิยา ตโย มลลา	สุปิโน ภารุกจณโก
สุปพพา สทธา ภิกขุณี	สิขขมานา สามณเริ จ
เวสียา ปณทโก คิหิ	อณณมณณ) ^๑ วุฑฒปพพชิต มิโคติ

อิหิ กิ ฯ

ปูจฉาว่า “คำประพันธ์เป็นพระคาถาว่า

“เรื่องลิงตัวเมีย ๑ เรื่อง, เรื่องภิกษุวัชชีบุตร ๑ เรื่อง,
เรื่องปลอมเป็นคฤหัสถ์ ๑ เรื่อง, เรื่องเปลือยกาย ๑ เรื่อง,
เรื่องปลอมเป็นเดียรถีย์ ๗ เรื่อง, เรื่องเด็กหญิง ๑ เรื่อง,
เรื่องภิกษุณีชื้ออุบลวรรณา ๑ เรื่อง, เรื่องเพศกลับ ๒ เรื่อง,
เรื่องมารดา ๑ เรื่อง, เรื่องธิดา ๑ เรื่อง, พี่น้องหญิง ๑ เรื่อง,
เรื่องภรรยา ๑ เรื่อง, เรื่องภิกษุมิหลังอ่อน ๑ เรื่อง,
เรื่องภิกษุมือองคชาตยาว ๑ เรื่อง, เรื่องบาดแผล ๒ เรื่อง, เรื่องรูปปั้น ๑ เรื่อง,
เรื่องตุ๊กตาไม้ ๑ เรื่อง, เรื่องภิกษุชื้อสุนทร ๑ เรื่อง, เรื่องสตรี ๕ เรื่อง,
เรื่องป่าช้า ๕ เรื่อง, เรื่องกระดูก ๑ เรื่อง, เรื่องนาคตัวเมีย ๑ เรื่อง,
เรื่องนางยักษิณี ๑ เรื่อง, เรื่องหญิงเปรต ๑ เรื่อง, เรื่องบัณฑิต ๑ เรื่อง,
เรื่องภิกษุมิอินทริยพิการ ๑ เรื่อง, เรื่องจับต้อง ๑ เรื่อง,
เรื่องพระอรหันต์ในเมืองภัทททียะหลับ ๑ เรื่อง, เรื่องภิกษุเมืองสาวดี ๔ เรื่อง,
เรื่องภิกษุชาวมลละเมืองไพศาลี ๓ เรื่อง, เรื่องเปิดประตูนอน ๑ เรื่อง,
เรื่องภิกษุชาวมืองภารุกัจฉะผิน ๑ เรื่อง, เรื่องอุบาสิกาชื้อว่าสุปพพา ๙ เรื่อง,
เรื่องอุบาสิกาชื้อว่าสัทธา ๙ เรื่อง, เรื่องนางภิกษุณี ๑ เรื่อง,
เรื่องนางสิขขมานา ๑ เรื่อง, เรื่องนางสามณเริ ๑ เรื่อง,
เรื่องหญิงแพศยา ๑ เรื่อง, เรื่องบัณฑิต ๑ เรื่อง,

๑ บาลีในวงเล็บ จากมหาวิภังค์ วินัยปิฎก

เรื่องสตรีคฤหัสถ์ ๑ เรื่อง, เรื่องให้ปลัดกัน ๑ เรื่อง,
เรื่องภิกษุผู้เฒ่า ๑ เรื่อง, เรื่องลูกเนื้อ ๑ เรื่อง” ดังนี้^๑

นี่เป็นไฉน?”

อิมิ วินีตวัตถุณี ภควตา สยัม วิจิฉิตานัม เตสํ เตสํ วัตถุณัม อุทานคาถา นาม,
“ตานิ วัตถุณิ สุขัม **วินยธรา** อุกคณหิสสนตตีติ ธมมสงคาหคเถเรหิ ฐูปิตา ฯ

วิสัชชนาว่า “(พระคาถา)เหล่านี้ ชื่ออุทานคาถาแห่งวินีตวัตถุ คือเรื่องนั้นๆ ที่พระผู้มีพระภาคทรงวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง พระธรรมสังคาหเถระทั้งหลายตั้งใจไว้ว่า ‘พระวินัยธรทั้งหลาย จักเรียนเอาเรื่องเหล่านั้นได้สะดวก’ ตั้งไว้แล้ว.

วัตถุคาถา ปน ธรมาเนเวว ภควติ อุปาลิตเถเรน ฐูปิตา “อิมินา ลกขณเณ อายุตี **วินยธรา** วินยัม วิจิฉินิสสนตตีติ ฯ
ส่วนวัตถุคาถา พระอุบาลีเถระได้ตั้งใจว่า ‘พระวินัยธรทั้งหลาย จักวินิจฉัยวินัยต่อไป (ในอนาคต) ด้วยลักษณะนี้’ จึงได้ตั้งไว้ ในเมื่อพระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์อยู่นั่นเอง.

ตสฺมา เอตถ วัตถุตลกขณัม สาธุกัม สลลฺกเขตฺวา **ปฐมสิกขาบท**ัม วิจิฉินิตพพัม ฯ

เพราะฉะนั้น (พระวินัยธร)ควรกำหนดลักษณะที่ตรัสไว้ในวินีตวัตถุนี้ให้ได้ แล้วจึงวินิจฉัยปฐมสิกขาบท.

ทุตฺติยาทีนถฺจ วินีตวัตถุสุ วัตถุตลกขณเณน **ทุตฺติยาทีน**ัม ฯ

อนึ่ง ทุตติยปาราชิกเป็นต้น ก็ควรวินิจฉัยด้วยลักษณะที่ตรัสไว้แล้วในวินีตวัตถุทั้งหลายแห่งทุตติยปาราชิกเป็นต้น.

วินีตวัตถุณิ หิ สิปฺปิกานันฺ ปฏฺิจฺจนนกรูปานิ วิย วินยธรานันฺ ปฏฺิจฺจนนกวตฺถุณิ โหนตตีติ ฯ

จริงอยู่ วินีตวัตถุทั้งหลาย ย่อมเป็นเรื่องสำหรับเทียบเคียง (หรือเปรียบเทียบ) ของพระวินัยธรทั้งหลาย
จตุรูปสำหรับเทียบเคียง (หรือเป็นแบบอย่าง) ของพวกนักศีลป็นฉะนั้น.”

ตตถ ปุริมานิ เทว **วัตถุณิ** อนุปฺปถฺยตฺติยเวยว วัตถุตตถานิ ฯ

บรรดา(เรื่อง)เหล่านั้น สองเรื่องข้างต้น มีเนื้อความดังที่ตรัสไว้แล้วในอนุบัญญัตินั่นเอง.

ตติเย วัตถุณฺหิ ฯ

ในเรื่องที่ ๓ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“คิหฺลิ่งเคนาติ คิหฺวเสน โอทาทวตฺโถ หุตฺวา ฯ

บทว่า คิหฺลิ่งเคน คือ เป็นผู้นุ่งห่มผ้าขาวอย่างคฤหัสถ์.

จตฺตเถ นตฺถิ **กิลฺย** วิตฺตพพัม ฯ

ในเรื่องที่ ๔ ไม่มีคำอะไร ที่ควรกล่าวไว้.

ตโต ปเรสุ สตฺตสุ ฯ

ใน(ผ้า) ๗ ชนิด ถัดจาก(เรื่อง)ที่ ๔ นั้นไป(มีวินิจฉัยดังนี้):

กฺุสจฺจิรฺนติ กฺุเส คณฺฐิตฺวา กตฺจิริ ฯ

๑ อุทานคาถานี้ ได้แปลไว้เต็มบริบูรณ์ ตามมหาวิทยาลัยวันชัย ๑/๖๒ เพื่อเรื่องปัญญาของผู้ใคร่ต่อการศึกษา.

ผ้าที่เขากรองหญ้าคาทำขึ้น ชื่อว่าผ้าคากรอง.

วากจिरุนติ ตาปसानํ วกฺกลํ ฯ

ผ้าเปลือกไม้ของพวกเขาตาปส ชื่อว่าผ้าเปลือกไม้^๑.

ผลกจिरุนนาม ผลกสณฺฐานานิ ผลกานิ สิพฺเพตฺวา กตจิริ ฯ

ผ้าที่เขาเย็บแผ่นไม้ (กระดาน) มีสัณฐานเหมือนโล่ทำขึ้น ชื่อว่าผ้าแผ่นไม้.

เกสกมฺพโลติ เกเสหิ ตนฺเต วายิตฺวา กตกมฺพโล ฯ

ผ้ากัมพลที่เขาทอเส้นด้าย รวมกับเส้นผมทำขึ้น ชื่อว่าผ้ากัมพลผมคน.

วาลกมฺพโลติ จามริวเลหิ วายิตฺวา กตกมฺพโล ฯ

ผ้ากัมพลที่เขาทอด้วยขนหางสัตว์จามรี ชื่อว่าผ้ากัมพลขนหางสัตว์.

อุลกปกฺขนฺติ อลกสฺกฺณสฺส ปกฺเขหิ กตนิวาสนํ ฯ

ผ้านุ่งที่ทำด้วยขนปีกนกเค้า ชื่อว่าผ้าขนปีกนกเค้า.

[327] อชินกฺชิปนฺติ สโลมํ สขุริ อชินมิกจมนํ ฯ

หนังเนื้อชนิดหนึ่งซึ่งเรียกว่าอชินะ พร้อมด้วยขน พร้อมด้วยกีบ ชื่อว่าผ้าหนังสัตว์ (อชินะ).

ทฺวาทสเม วตฺถุมหิ ฯ

ในเรื่องที่ ๑๒ (มีวินิจฉัย ดังนี้):

“สารตฺโตติ กายสํสฺศฺคราเคน สารตฺโต ฯ

บทว่า สารตฺโต ได้แก่ ผู้มีความกำหนด ด้วยความกำหนดในอันเคล้าคลึงกาย.

ตี รากึ ญฺตฺวา ภควา “อาปตฺติ สงฆาติเสสฺสชาติ อาห ฯ

พระผู้มีพระภาคทรงทราบความกำหนดนั้นแล้ว จึงตรัสว่า “เป็นอาบัติสังฆาติเสส.”

[เรื่องนันทมาณพเสพเมถุนธรรมกับนางอุบลวรรณาเถรี]

เตรสเม วตฺถุมหิ ฯ

ในเรื่องที่ ๑๓ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“อุปลลวณฺณาติ สา เถรี สวตฺถิยํ เสฏฺฐิธีตา สตสฺหสฺสกฺปเป อภินิหารสมฺปนฺนา ฯ

พระเถรีนั้น ชื่ออุบลวรรณา^๒ เป็นธิดาของเศรษฐีในเมืองสาวัตถี สมบูรณ์ด้วยอภินิหารตั้งแสนกัป.

ตสฺสา ปกฺติยาปิ อติทสฺสนียา นีลุปฺปลวณฺณา กายจฺฉวี ฯ

แม้โดยปกติ พระเถรีนั้น มีผิวกาย สีคล้ายดอกอุบลเขียว น่าดูนัก.

๑ ผ้าเปลือกปอ ก็ว่า

๒ จะเอาคำว่า อุปลลวณฺณา เป็นบทตั้งก็ไม่ถนัด. ถ้าเป็นบทตั้ง เป็น อุปลลวณฺณาชาติ.

อพภนตเร ปน กิเลสสนตาปัสส อภาเวน อติวีย วิโรจติ ฯ

ก็พระเถรีนั้น ย่อมรุ่งเรืองนัก เพราะไม่มีความเร่าร้อนด้วยกิเลสในภายใน.

สา ตาเยว วณณโปกขรตาย “อุปปลวณณชาติ นามิ ลภติ ฯ

นางได้ชื่อว่า “อุบลวรรณา” เพราะความที่นางมีผิวางดงามนั่นเอง.

“ปฏิพทจติโตติ คิหิกาลโต ปฏฐาย รตตจติโต ฯ

บทว่า ปฏิพทจติโต ความว่า (มาณพนั้น) มีใจรักใคร่ตั้งแต่เวลาพระเถรียังเป็นคฤหัสถ์

โส กิร ตสสา ญาดิตทารโก โหติ ฯ

ได้ยินว่า (นันทมาณพ) นั้นเป็นชายหนุ่ม ซึ่งเป็นญาติของพระเถรีนั้น.

“อถโขติ อนนตตรตเถ นิปาโต ฯ “มถจเก นิสินนานนตเรวาทิ วุตตํ โหติ ฯ

ศัพท์ว่า อถโข เป็นนิบาต ลงในอรรถว่าลำดับ.

มีคำอธิบายว่า “ในลำดับแห่งพระเถรีนั่งบนเตียงนั้นแล.”

ทิวา พาทิโร อาคนตวา ทวาริ ปิธาย นิสินนานํ ทิ **อนุการิ** โหติ ฯ

จริงอยู่ เวลากลางวัน เมื่อบุคคลมาจากภายนอกปิดประตูแล้วนั่ง, ความมืดจะมีขึ้น.

“โส, ยาวสสา ตํ **อนุการิ** น นสสติ, ตาวเทว เอวมกาสีติ **อตถิ** ฯ

อธิบายว่า “มาณพนั้น ได้ทำอย่างนั้น ตลอดเวลาที่ความมืดนั้นของพระเถรีนั้น ยังไม่หายไปนั่นเอง”.

“ทุเสสีติ ปทธีเสสิ ฯ

บทว่า ทุเสสิ แปลว่า ได้ข่มขืนแล้ว.

เถรี ปน อนวชชา อตตโน สมณสญญํ ปจจุปฏฐเปตวา อสาทิยนุตติ นิสีทิ

อสมทุมมาธิปปาเยน ปรามญฐา อคคิกขนุสสิลาถมภทิสารขานุกา วีย ฯ

ส่วนพระเถรีเป็นผู้หาโทษมิได้ ตั้งสมณสัญญาไว้แล้ว นั่งเฉยไม่ยินดี

ถูก(นันทมาณพ)ลบล้างแล้วด้วยประสงค์อสังกรรม ก็เป็นดุจกองเพลิง เสาหิน และต่อแก่นไม้ตะเคียนฉนั้น.

โสปี อตตโน มโนรถํ ปูเรตวา คโต ฯ

ฝ่าย(นันทมาณพ)นั้น ครั้นให้ความพอใจของตนสำเร็จบริบูรณ์แล้วก็ไป.

ตสสา เถรียา ทสสนปลํ วิขหนตสเสว, อยํ **มหาปฐวิ** สีนรูปพพตํ ธาเรตุํ สมตถาปี

ตํ ปาปปุริสํ พยามมตตกลเลวริ ธาเรตุํ อสกุโกนติ วีย ภิชชิตวา วิวรมทาสี ฯ

เมื่อ(นันทมาณพ) ละคลองแห่งการเห็นของพระเถรีนั้น, มหาปฐพีนี้ ถึงจะสามารถธารภูเขาสีเนรุไว้ได้ก็ตาม

ก็เป็นเหมือนไม่อาจจะธารบุรุษชั่วช้านั้น ซึ่งมีร่างกายเพียงวาหนึ่งไว้ได้ จึงแยกช่องให้เขาแล้ว.

โส ตังณเวย อวิจิจาลานํ อินทนภาวํ อคมาสี ฯ

ขณะนั้นนั่นเอง เขาได้ถึงความเป็นเชื้อเพลิงแห่งเปลวไฟในอเวจีแล้ว.

ภควา ตั สุตวา “อนาปัตติ ภิกขเว อสาทิยนตียาติ วตวา เถรี สนธาย ธมมปะเท อิมั คาลมภาสี [328]

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อไม่ยินดีไม่เป็นอาบัติ”
ทรงหมายเอาพระเถรี ได้ตรัสพระคาถานี้ในธรรมบทว่า

วาริ โปกฺขรปะตเตว อารคเคริว สาสโป
โย น ลิปฺปติ กาเมสุ ตมห์ พฺรุมิ พฺราหมณฺนติ ฯ

“เราเรียกบุคคลผู้ไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เหมือนน้ำไม่ติดอยู่ในใบบัว
เหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาดไม่ตั้งอยู่บนปลายเหล็กแหลมฉะนั้น
ว่าเป็นพราหมณ์.”^๑

[เรื่องเพศชายกลับเป็นเพศหญิง]

จุททสเม วตถุมหิ ฯ

ในเรื่องที่ ๑๕ (มีวินิจฉัยดังนี้):

“อิตถิลิงค์ ปาตุภูตฺตติ รตติภาเค นิทท์ โอกกมฺนตฺสส, ปุริสสณฺฐานั มสสุทาตฺมิภาทิ สพพ์ อนฺตรหิตั, อิตถีสณฺฐานั อุปฺปนฺนั ฯ
สองบทว่า อิตถิลิงค์ ปาตุภูตฺตติ ความว่า เมื่อภิกษุนั้น หยั่งลงสู่ความหลับในเวลากลางคืน
ทรวดทรงของบุรุษมีหมวดและครောเป็นต้น หายไปทั้งหมด ทรวดทรงของสตรีเกิดขึ้นแทนที่.

“ตถฺญเวย อุชฺฌมฺ ตั อุสฺสมปฺทนฺติ ปุพฺเพ คหิตฺตฺอุชฺฌมฺเมว ปุพฺเพ กตฺตฺอุสฺสมปฺทเมว อนฺุชานามิ ฯ
“ปุณ อุชฺฌมา น คเหตุพฺพา, อุสฺสมปฺทา น ทาทพฺพาติ อตฺโถ ฯ

หลายบทว่า ตถฺญเวย อุชฺฌมฺ ตั อุสฺสมปฺท ความว่า เราอนุญาตอุปัชฌายะที่เธอเคยถือมาแล้วในกาลก่อนนั่นเอง
(และ) การอุปสมบทที่สงฆ์ทำไว้ในกาลก่อนเช่นกัน.

อธิบายว่า “ไม่ต้องถืออุปัชฌายะใหม่, ไม่ต้องให้อุปสมบทใหม่.”

“ตานิ วสฺसानิทิ ภิกฺขุสฺสมปฺทโต ปภฺวติ ยา วสฺสคณฺนา, ตเวย วสฺสคณฺนั อนฺุชานามิ ฯ
“น อีโต ปภฺวฺฐาย วสฺสคณฺนา กาทพฺพาติ อตฺโถ ฯ

สองบทว่า ตานิ วสฺसानิ ความว่า เราอนุญาตให้นับพรรษาจำเดิมแต่อุปสมบทเป็นภิกษุมานั้นนั่นแล.
อธิบายว่า ไม่ต้องทำการนับพรรษาตั้งแต่เพศกลับนี้ไปใหม่.

“ภิกฺขุณีหิ สงฺกมิตฺตฺนฺติ ภิกฺขุณีหิ จสฺสา สทฺธิ สงฺกมิตฺตุํ สงฺคนฺตุํ สมงฺคิภฺวิตฺตุํ อนฺุชานามิทิ อตฺโถ ฯ

สองบทว่า ภิกฺขุณีหิ สงฺกมิตฺตุํ ความว่า ทั้งเราอนุญาตให้ภิกษุณีนั้นไปด้วยกัน คือ สมาคมกัน พร้อมเพรียงกัน กับภิกษุณีทั้งหลาย.

อิทํ วุตตํ โหติ “อปภฺวิรูปํ ทานิสฺสา ภิกฺขุณิ มขฺเฒ วสฺสิตุ. ภิกฺขุณีอุปฺสสยฺ คนฺตวา ภิกฺขุณีหิ สทฺธิ วสฺสุติ ฯ
มีคำอธิบายตรัสไว้ดังนี้ว่า

“บัดนี้ นางภิกษุณีนั้น ไม่ควรอยู่ในท่ามกลางภิกษุทั้งหลาย. จงไปยังสำนักนางภิกษุณี แล้วอยู่ร่วมกับนางภิกษุณีเถิด.

“ยา อาปตติโย ภิกขุณฺโณ ภิกขุณีหิ สาธารณาติ

ยา เทสนาคามินีโย वा วุฏฐานคามินีโย वा **อาปตติโย** ภิกขุณฺโณ ภิกขุณีหิ สหฺวี สาธารณา ฯ

หลายบทว่า ยา อาปตติโย ภิกขุณฺโณ ภิกขุณีหิ สาธารณา ความว่า

อาบัติเหล่านี้ เป็นเทสนาคามินีก็ตาม เป็นวุฏฐานคามินีก็ตาม ที่ทั่วไปแก่ภิกษุ กับนางภิกษุณีทั้งหลาย.

“ตา อาปตติโย ภิกขุณฺโณ สนฺติเก วุฏฐาตุณฺติ

ตา สพฺพหิ, ภิกขุณีหิ กาทพฺพ วนฺยกมฺมํ กตฺวา ภิกขุณฺโณ สนฺติเก วุฏฐาตุํ อนุชานาเมตี **อตฺโถ** ฯ

หลายบทว่า ตา อาปตติโย ภิกขุณฺโณ สนฺติเก วุฏฐาตุํ ความว่า

เราอนุญาตให้ทำวินัยกรรม ซึ่งเหล่าภิกษุณีพึงทำ แล้วออก(จากอาบัติเหล่านั้น)แม้ทั้งหมด ในสำนักของนางภิกษุณีทั้งหลาย.

“ตาหิ อาปตตีหิ อนุปตตีติ

ยา ปน ภิกขุณฺโณ ภิกขุณีหิ อสาธารณา สุกฺกวิสสุตฺตฺวา **อาปตติโย**, ตาหิ **อนุปตติ** ลิงฺคปริวตฺเตน ตา **อาปตติโย** วุฏฐิตาว โหนฺติ ฯ

หลายบทว่า ตาหิ อาปตตีหิ อนุปตติ ความว่า ส่วนอาบัติเหล่านี้ มีสุกกวิสสุตเป็นต้น ของพวกภิกษุ ซึ่งไม่ทั่วไปด้วยพวก

ภิกษุณี, ไม่เป็นอาบัติด้วยอาบัติเหล่านั้น คือ อาบัติเหล่านั้นเป็นอันเธอออกเสร็จแล้วแล เพราะเพศกลับ.

ปุณฺ ปกตฺติลฺลเ ค อฺปฺนเนปิ, ตาหิ อาปตตีหิ ตสฺส **อนุปตติ**เยวาทิ ฯ

ถ้อยเมื่อเพศเดิมกลับเกิดขึ้นอีก คงเป็นอนาบัติแก่เธอด้วยอาบัติเหล่านั้นเหมือนกัน.

อยนฺตาเวตถ **ปาลีวินิจฺฉโย** ฯ

วินิจฉัยบาลีใน(เรื่องที่ ๑๔) นี้ มีเท่านี้ก่อน.

[329] อยมฺปน ปาลีมฺตโต **โอกฺกนตฺกวินิจฺฉโย** ฯ

ส่วนวินิจฉัยนอกท้องเรื่องพ้นจากพระบาลี มีดังต่อไปนี้:

อิเมสุ ตาว ทฺวีสุ ลิงฺเคสุ **ปุริสลิงค์** อุตฺตมํ **อิถิลิงค์** หินฺ.

ตสฺมา **ปุริสลิงค์** พลวอกุสเลน อนุตฺรธายติ. **อิถิลิงค์** ทพฺพลอกุสเลน ปตฺติภูฏาติ ฯ

เริ่มแรก ในสองเพศนี้ เพศชาย เป็นอุดมเพศ เพศหญิง เป็นหินเพศ.

เพราะเหตุนี้ เพศชายจึงชื่อว่า ันตรธานไป เพราะอกุศลมีกำลังรุนแรง, เพศหญิงปรากฏขึ้นแทน เพราะกุศลมีกำลังเพลาลง.

อิถิลิงค์ ปน อนุตฺรธายนฺติ ทพฺพลอกุสเลน อนุตฺรธายติ. **ปุริสลิงค์** พลวอกุสเลน ปตฺติภูฏาติ ฯ

ส่วนเพศหญิง จะอันตรธานไป ชื่อว่าอันตรธานไป เพราะอกุศลมีกำลังเพลาลง.

เพศชายปรากฏขึ้นแทน เพราะกุศลมีกำลังรุนแรง.

เอวํ **อุภยเม**ปิ อุกุสเลน อนุตฺรธายติ กุสเลน ปฏฺฐิตพฺภติ ฯ

เพศทั้งหลายสองอันตรธานไปเพราะอกุศล, กลับได้คืนเพราะกุศลด้วยประการฉะนี้.

[ต้องอาบัติเพราะนอนร่วมกับภิกษุผู้มีเพศกลับ]

ตตถ สเจ, ทวินัน ภิกขุณเ อเอกโต สุขฌายี วา ธมมสากจณฺี วา กตฺวา เอกาคาเร นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกกนฺตานิ, เอกสฺส อิตถิลิงคํ ปาตุภวติ. อุภินนฺมปิ สหเสยฺยาปตฺติ โหติ ฯ

บรรดา(เพศหญิงและเพศชาย)นั้น ถ้าภิกษุสองรูป ทำการสาธยายหรือสนทนาธรรมด้วยกัน จำวัดหลับไปในเรือนหลังเดียวกัน, เพศหญิงปรากฏแก่ภิกษุรูปหนึ่ง เป็นอาบัติเพราะนอนร่วมกัน แม้แก่เธอทั้งสอง.

โส เจ พุชฺฌิตฺวา อตฺตโน ตํ วิปการํ ทิสฺวา ทุกฺขี ทุมฺมโน รตฺติภาเคเยว อิตฺรสฺส อาโรเจยฺย.

เตน สมสฺสาเสตฺตฺวา โหตุ “มา จินฺตยิตถ, วฏฺฐสฺเสวโส โทโส,

สมฺมาสมฺพุทฺเธน ทวารํ ทินฺนํ ‘ภิกฺขุ วา โหตุ ภิกฺขุณี วา, อนาวญฺเฐ ธมฺโม, อวาริโต สคคฺมคฺโคติ ฯ

ถ้า(ภิกษุผู้มีเพศกลับ)นั้นตื่นขึ้น เห็นประการเปลี่ยนนั้นของตนแล้ว มีความทุกข์เสียใจ

พึงบอกแก่ภิกษุอีกรูปหนึ่งในกลางคืนทีเดียว, เธอจึงเป็นผู้อันภิกษุนั้นควรปลอบว่า

“อย่าเสียใจไปเลย, นี่เป็นโทษของวิญญูะต่างหาก, พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้ประทานช่องทางไว้แล้วว่า

‘จะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีก็ตามที, ธรรมอันธรรมตามิได้จำกัด, ทางสวรรค์อันธรรมตามิได้ห้าม.’”

[วิธีปฏิบัติกับภิกษุณีผู้มีเพศกลับ]

สมสฺสาเสตฺวา จ เอวํ วตฺตพฺพํ “ตุมฺเหติ ภิกฺขุณีอุปสฺสยํ คนฺตุ วฏฺฐติ. อตฺถิ โว กาจิ สนฺทิจฺฐานํ ภิกฺขุณีโยติ ฯ

ก็แล ครั้นปลอบแล้ว ควรกล่าวอย่างนี้ว่า

“สมควรท่านจะไปยังสำนักนางภิกษุณี. ภิกษุณีบางเหล่า ซึ่งเป็นเพื่อนเคยเห็นกันของท่านมีอยู่หรือ?”

สจฺสฺสา โหนฺติ ตาทิสฺวา ภิกฺขุณีโย, “อตฺถิติ.

โน เจ โหนฺติ, “นตฺถิติ วตฺวา โส ภิกฺขุ วตฺตพฺพํ “มม สงฺคหํ กโรถ, อิทานิเยว มํ ภิกฺขุณีอุปสฺสยํ เนถาติ ฯ

ถ้าเธอมีเหล่าภิกษุณีเช่นนั้น, พึงบอกว่า “มี”.

ถ้าไม่มี พึงบอกว่า “ไม่มี” แล้วพึงบอกภิกษุนั้นว่า “ท่านโปรดสงเคราะห์ข้าพเจ้าเถิด, จงนำข้าพเจ้าไปยังสำนักนางภิกษุณีเดี๋ยวนี้แหละ.”

เตน ภิกฺขุณา ตํ คฺहेตฺวา ตสฺสา วา สนฺทิจฺฐานํ อตฺตโน วา สนฺทิจฺฐานํ ภิกฺขุณีนํ สนฺติกํ คนฺตพฺพํ ฯ

ภิกษุนั้น พึงพาเธอไปยังสำนักของนางภิกษุณีทั้งหลาย ซึ่งเป็นเพื่อนเคยเห็นกันของเธอ หรือเป็นเพื่อนเคยเป็นกัน ของตนก็ได้.

คจฺจนฺเตน จ เอเกน น คนฺตพฺพํ.

จตุทฺธิ ปถจฺจทฺธิ ภิกฺขุทฺธิ สทฺธิ โชตฺกถจฺจ กตฺตรยญฺฐิลฺลจฺจ คฺहेตฺวา สฺวิทฺทหนํ ปรีโมเจตฺวา “มยํ อมฺกนฺนามญฺฐานํ คจฺจามาติ คนฺตพฺพํ ฯ

เมื่อจะไป ไม่ควรไปรูปเดียว.

ควรถือเอาตะเกียงและไม้เท้า เปลื้องการชักชวนเสีย ไปร่วมกับภิกษุ ๔-๕ รูป ด้วยพูดว่า “พวกเราจะไปยังสถานที่ชื่อโน้น.”

สเจ พหิตฺคาเม ทูเร วิหารโ [330] โหติ, อนฺตรามคฺเค คามนฺตรนฺทึปารรตฺติวิปฺวาสนคณโหฺทึยนาปตฺติทึ อนาปตฺติ ฯ

ถ้าภายนอกบ้าน มีวัดอยู่ไกล ก็ไม่เป็นอาบัติ ในระหว่างทาง

เพราะคามันตราบัติ (อาบัติเพราะเดินทางข้ามระยะบ้านหนึ่ง) นทีปราบัติ (อาบัติเพราะข้ามฟาก)

รัตติวิปวาสนาบัติ (อาบัติเพราะอยู่ปราศจากไตรจีวรราตรีหนึ่ง) และคณโหฺทึยนาบัติ (อาบัติเพราะอยู่รูปเดียวไม่ครบคณะ).

ภิกษุณีอุปสสย คนตวา ตา **ภิกษุณีโย** วตตพพา “อสุกนนาม ภิกขุ อาชานเถติ ฯ

ครั้นไปถึงสำนักของนางภิกษุณีแล้ว พึงกล่าวกะนางภิกษุณีเหล่านั้นว่า “ท่านทั้งหลาย รู้จักภิกษุชื่อนั้นหรือ?”

“อาม อยยาติ ฯ

ภิกษุณีทั้งหลาย ตอบว่า “เจ้าคะ (รู้จัก) พระคุณเจ้าข้า!”

“ตสส **อิตถิลิงค** ปาตุภูต. สงคห ทานิสส กโรเถติ ฯ

ภิกษุเหล่านั้นพึงกล่าวว่า “ภิกษุรูปนั้น ปรากฏเป็นเพศหญิงขึ้น, ขอได้โปรดสงเคราะห์เธอเดี๋ยวนี้เถิด.”

ตา เจ “สาธ อยยา, อิทานิ **มยมิ**ปิ สขมายิสสาม ธมม โสสสาม, คจจถ **ตุเม**หติ วตวา สงคห กโรนติ

อาราธิกา จ โหนติ สงคาทิกา ลชชินโย. ตา โกเปตวา อญญุตถ น คนตพพิ ฯ

ถ้านางภิกษุณีเหล่านั้น กล่าวว่า “ดีละ พระคุณเจ้าข้า! บัดนี้ แม้พวกดิฉัน ก็จักสาธยาย จักสดับธรรม ขอพระคุณเจ้าทั้งหลาย จงไปเถิด” ดังนี้แล้ว ทำความสงเคราะห์ และให้รางวัลยินดี ทั้งเป็นลัชชินีผู้มีความสงเคราะห์ด้วย.

เธอไม่ควรละทิ้งนางภิกษุเหล่านั้นไปในสถานที่อื่น.

คจจติ เจ, ความนตฺร นทีปาร รตติวิปวาส คณโหียนาปตตีหิ น มุจจติ ฯ

ถ้าไป, ก็ไม่พ้นจากคามันตราบัติ นทีปราบัติ รัตติวิปวาสาบัติ และคณโหียนาบัติ.

สเจ ปน ลชชินโย โหนติ น สงคาทิกาโย, อญญุตถ **คนตุ** ลพภติ ฯ

อนึ่ง ถ้านางภิกษุณีเหล่านั้น เป็นลัชชินี แต่ไม่มีความสงเคราะห์, ย่อมได้เพื่อจะไปในสถานที่อื่น.

สเจปิ อลชชินโย โหนติ, สงคห ปน กโรนติ. ตापि ปริจจชิตวา อญญุตถ **คนตุ** ลพภติ ฯ

แม้ถ้าเป็นลัชชินี (ทั้งหมดวัด) แต่ทำความสงเคราะห์ ย่อมได้เพื่อจะละทิ้งแม้นางภิกษุณีเหล่านั้นแล้วไปเสียในที่อื่น.

สเจ “ลชชินโย จ สงคาทิกา จ ญาติกา น โหนติ อาสนนคาเม ปน **อญญา** ญาติกา โหนติ ปฐิขคคินิกา,

ตาสมปิ สนตีก **คนตุ** วภูตตีติ วทนติ ฯ

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า “ถ้าเป็นทั้งลัชชินี ทั้งมีความสงเคราะห์ แต่ไม่เป็นญาติ,

และในบ้านใกล้ ภิกษุณีเหล่าอื่นที่เป็นญาติมีอยู่ ทั้งเป็นผู้ประคับประคอง, ควรไปยังสำนักของภิกษุณีแม่เหล่านั้น.”

คนตวา สเจ ภิกขุภาเวปิ นิสสยปฏิปนโน, ปฏิวุบาย ภิกขุณิยา สนติเก **นิสสโย** คเหตุพโพ ฯ

ครั้นไปแล้ว ถ้าตนปฏิบัตินิสัย (ยังถือนิสัย) แม้นในคราวเป็นภิกษุ, ก็ควรถือนิสัยในสำนักของนางภิกษุณีผู้สมควร.

มาติกา วา วินโย วา อุกคหิตโต สุกคหิตโต. ปุน **อุกคทณการณ** นตถิ ฯ

มาติกาก็ดี วินัยก็ดี ที่เรียนมาแล้ว ก็เป็นอันเรียนแล้วด้วยดี. ไม่มีเหตุที่จะต้องเรียนซ้ำอีก.

สเจ ภิกขุภาเว ปริสาวจโร, ตสส สนติเกเยว อุปสมปนนา สุปสมปนนา, อญญสส สนติเก **นิสสโย** คเหตุพโพ ฯ

ถ้าในคราวยังเป็นภิกษุ (ภิกษุรูปนั้น) เป็นผู้ปกครองบริษัท,

(กุลบุตรทั้งหลาย)ผู้อุปสมบทแล้วในสำนักของอาจารย์รูปนั้นนั้นแล ก็เป็นอันอุปสมบทชอบแล้ว,

แต่ต้องถือนิสัยในสำนักของ(อาจารย์)รูปอื่น.

บุพเพ ตั นิสสาเย วสนเตหิปี อญญสส สนติเก **นิสสัย** คเหตุพโพ ฯ

แม้พวกอันเตวาลิกผู้อาศัยเธอนั้นอยู่ในกาลก่อน ก็ต้องถือนิสัยในสำนักของอาจารย์รูปอื่น.

ปริปัญณวสสสามเณรนาปี อญญสส สนติเก **อุปัชฌา** คเหตุพพา ฯ

ถึงแม้สามเณรผู้มีอายุเต็มบริบูรณ์ ก็ต้องถืออุปัชฌายะ ในสำนักของภิกษุรูปอื่น.

[วิธีปฏิบัติในเครื่องบริขารต่างๆ]

ยํ ปนสส ภิกขุภาเว อธิฐฐิตํ **ติจิวรจ** **ปโตโต** จ, ตํ อธิฐฐานํ วิชหติ, ปุณ อธิฐฐาตพพิ ฯ

อนึ่ง ไตรจิวรและบาตร ที่ภิกษุนั้นอธิฐฐานไว้แล้วในคราวยังเป็นภิกษุ, ย่อมขาดอธิฐฐานไป, ต้องอธิฐฐานใหม่.

สงกจจิกา จ [331] **อุทกสาฎิกา** จ คเหตุพพา ฯ

ภิกษุณี ควรให้ใช้ผ้ารัดถันและผ้าอาบหน้า.

ยํ **อติเรกจิวร** วา **อติเรกปโตโต** วา วินยกมมํ กตวา ฐูปิโต โหติ, ตํ สพพมปี วินยกมมํ วิชหติ, ปุณ กาดพพิ ฯ

อติเรกจิวรก็ดี อติเรกบาตรก็ดี ที่ภิกษุนั้น ทำวินยกรรมเก็บไว้แล้ว แม้ทั้งหมด ย่อมละวินยกรรมไป, ต้องทำใหม่.

ปฏิกคหิตเตลมรุผาณิตาทีนปี ปฏิกคคหณํ วิชหนติ ฯ

แม้เภสัชมีน้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ที่เธอประเคนไว้เป็นต้น ย่อมขาดประเคนไป.

สเจ ปฏิกคคหณโต สตตเม ทิวเส **ลึงค์** ปริวตตติ, ปุณ ปฏิกคคเหตุวา, สตตาทํ วตตติ ฯ

ถ้าเพศเปลี่ยนกลับในวันที่ ๗ แต่วันที่รับประเคนไป, ควรรับประเคนใหม่, ฉนได้ ๗ วัน.

ยํ ปน ภิกขุกาเล อญญสส ภิกขุโน สนตํ ปฏิกคคหิตํ, ตํ ปฏิกคคหณํ น วิชหติ ฯ

ส่วนสิ่งใดเป็นของภิกษุรูปอื่น เธอรับประเคนไว้ในเวลาเป็นภิกษุ, สิ่งนั้นไม่ขาดประเคน.

ยมปี อุภินันํ สาธารณํ อวิภชิตวา ฐูปิตํ, ตํ **ปกตตโต** รกขติ ฯ

แม้สิ่งใดที่เป็นของทั่วไปแก่ภิกษุสองรูป ยังมีได้แบ่งปันกัน ปกตตตภิกษุ ย่อมรักษาสิ่งนั้นไว้.

ยํ ปน วิภตตํ เอตสเสว สนตํ, ตํ ปฏิกคคหณํ วิชหติ ฯ

ส่วนสิ่งใด ได้แบ่งกันแล้วเป็นของเธอเอง, สิ่งนั้น ย่อมขาดประเคนไป.

วุตตมปี **เจต** ปริวาเร

จริงอยู่ แม้พระผู้มีพระภาค ก็ตรัสคำนี้ไว้ในคัมภีร์บริวารว่า

“เตลมธฺมาณิตฺ วาปี สบปี
สามิ คเหตุวาน นิกฺขิเปยฺย ฯ
อวิตฺตเต สตฺตาเห, สติ ปจฺจเย, ปริภุญฺชนตฺสส **อาปตฺติ** ฯ
ปญฺหาเมสา กุสเลหิ จินฺติตาติ ฯ

“ภิกษุรับประเคนน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย หรือเนยใสเอง แล้วเก็บไว้เอง
เมื่อยังไม่ล่วง ๗ วัน เป็นอาบัติแก่เธอผู้ฉัน เพราะมีปัจจัย,
ปัญหานี้ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว。”^๑

[ขาดประเคนเพราะเหตุ ๗ อย่าง]

อิหิ หิ ลิงคปริวตฺตํ สนฺชาย วุตฺตํ ฯ

จริงอยู่ (พระพุทธพจน์)นี้ (พระผู้มีพระภาค)ตรัสหมายเอาเพศกลับ.

ปฏิกุคฺคณฺ นาม ลิงคปริวตฺเตน, กาลกิริยาย, ลิงฺขาปจฺจกฺขาเนน, หีนายาวตฺตเนน, อนุปสมฺปนฺนสฺส ทาเนน,
อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนน, อจฺฉินฺทิตฺวา คาเนน จ วิชฺหติ ฯ

ขึ้นชื่อว่า การรับประเคน ย่อมขาดไป เพราะเพศกลับ เพราะมรณภาพ เพราะลาสิกขา
เพราะหันไปเป็นคนแล้ว เพราะให้แก่อนุสัมบัน เพราะไม่เสียดายสละเสีย และเพราะถูกชิงเอาไป.

ตฺสฺมา สเจปี หริตฺกขณฺทมปิ ปฏิกุคฺคเหตุวา **ฐูปิตฺมตฺถิ, สพฺพมฺสส** ปฏิกุคฺคณฺ วิชฺหติ ฯ

เพราะฉะนั้น แม้ถ้ามีสิ่งของที่รับประเคนเก็บไว้ จะเป็นขึ้นสมอก็ตาม, สิ่งทั้งหมดของเธอย่อมขาดประเคนไป.

ภิกฺขุวิหาเร ปน **ยงฺกิลฺลิจฺจิสฺสา** สนฺตํ ปฏิกุคฺคเหตุวา วา อปฏิกุคฺคเหตุวา วา **ฐูปิตํ,**

สพฺพมฺสส **สาว** อิสฺสรา, อาหาราเปตฺวา คเหตุพฺพํ ฯ

อนึ่ง สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นของนางภิกษุณีนั้น เธอรับประเคนหรือยังมิได้รับประเคนก็ตาม ซึ่งเก็บไว้ในวิหารของภิกษุ,
ภิกษุณีรูปนั้นแล เป็นใหญ่แห่งสิ่งของทั้งหมด, ควรให้เธอขนเอาไปเสีย.

ยํ ปเนตฺถ ถาวโร ตฺสฺสา สนฺตํ เสนาสนํ วา อุโปโรปกฺวา วา, เต, ยสฺสิจฺฉติ, ตฺสฺส [332] ทาทพฺพา ฯ

ส่วนสิ่งใดเป็นของถาวรซึ่งเป็นของส่วนตัวของเธอใน(วิหารของภิกษุ)นี้ จะเป็นเสนาสนะ หรือต้นไม้ที่ปลูกไว้ก็ตาม,
เธอปรารถนาจะให้สิ่งของเหล่านั้นแก่บุคคลใด ก็พึงให้แก่บุคคลนั้น.

เตรสฺสุ สมฺมตฺติสฺสุ, ยา ภิกฺขุกาเล ลทฺธา **สมฺมตฺติ, สพฺพา** ปฏฺธิปฺปสฺสมฺมตฺติ ฯ

บรรดาสมมติ ๑๓ อย่าง สมมติที่เธอได้ในเวลาเป็นภิกษุ ย่อมระงับไปทั้งหมด.

ปุริมิกาย **เสนาสนคฺคาโห** ปฏฺธิปฺปสฺสมฺมตฺติ ฯ

การถือเสนาสนะในวันเข้าพรรษาแรก ย่อมระงับไป.

สเจ, ปจฺฉิมิกาย เสนาสนเน คหิตฺเต, **ลิงคํ** ปริวตฺตติ, **ภิกฺขุสงฺฆ** จสฺสา อุปฺปนฺนํ ลากํ ทาทุกาโม โหติ, อปฺโลเกตฺวา ทาทพฺโพ ฯ

ถ้าเพศกลับในเมื่อเธอถือเสนาสนะในวันเข้าพรรษาหลังแล้ว และภิกษุสงฆ์ปรารถนาจะให้ลาภที่เกิดขึ้นแก่เธอ, ควรอุปโลกน์ให้.

สเจ ภิกขุณีหิ สาธารณาย ปฏิจจนนาย อาปตติยา ปวิรสตสส **ลึงค์** ปวิรสตติ, **ปกขมานตตเมว** ทาทพพ์ ๑
ถ้าเพศกลับเมื่อกำลังอยู่ปวิวาสเพื่ออาบัติที่ปิดไว้ทั่วไปกับนางภิกษุณี, สงฆ์พึงให้ปักขมานัตทีเดียว.

สเจ มานตต์ จรุตสส ปวิรสตติ, ปุน **ปกขมานตตเมว** ทาทพพ์ ๑
ถ้าเพศกลับกำลังประพฤติมานัต, ควรให้ปักขมานัตซ้ำอีก.

สเจ จินณมานตตสส ปวิรสตติ, ภิกขุณีหิ **อพภานกมม** กาทพพ์ ๑
ถ้าเพศกลับเมื่อประพฤติมานัตแล้ว, พวกภิกษุณีควรทำอัพภานกรรม.

สเจ อกุสลวิปาเก ปริกชีเณ ปกขมานตตกาเล ปุนเรว **ลึงค์** ปวิรสตติ, ฉารตต์ **มานตตเมว** ทาทพพ์ ๑
ถ้าเมื่อออกุสลวิปาก หมดสิ้นแล้ว เพศกลับใหม่อีกในกาลแห่งปักขมานัต พึงให้มานัต ๖ ราตรีเท่านั้น.

สเจ จินเณ ปกขมานตเต ปวิรสตติ, ภิกขุหิ **อพภานกมม** กาทพพฺหติ ๑
ถ้าประพฤติปักขมานัตเสร็จแล้ว เพศจึงกลับ, พวกภิกษุพึงอัพภานกรรม ฉะนั้นแล.

อนนตเร ภิกขุณียา ลิงคปวิรสตตนาตถุมหิ อิศ วุตตนเยเนว สพฺโพ **วินิจฺฉโย** เวทิตพฺโพ ๑
ในเรื่องเพศกลับของนางภิกษุณีในลำดับต่อไป พึงทราบวินิจฉัยทั้งปวง ตามนัยที่กล่าวแล้ว ใน(เรื่อง)นี้นั้นแล.

อัย ปน **วิเสโส** ๑

ส่วนเนื้อความที่แปลกกันมีดังต่อไปนี้:

สเจปิ ภิกขุณีกาเล อาปนนา **สญฺจริตทาปตติ** ปฏิจจนนา โหติ, **ปวิวาสทาน** นตถิ, ฉารตต์ **มานตตเมว** ทาทพพ์ ๑
แม้ถ้าในเวลาเป็นภิกษุณี มีสญฺจริตอาบัติที่ต้องแล้วปิดไว้, ไม่มีการให้ปวิวาส, พึงให้มานัต ๖ ราตรีทีเดียว.

สเจ ปกขมานตต์ จรุตติยา **ลึงค์** ปวิรสตติ, น **เตนตถ**, ฉารตต์ **มานตตเมว** ทาทพพ์ ๑
เพศกลับเมื่อกำลังประพฤติปักขมานัต, ไม่ต้องการด้วยปักขมานัตนั้น. พึงให้มานัต ๖ ราตรีเหมือนกัน.

สเจ จินณมานตตาย ปวิรสตติ, ปุน มานตต์ อทตวา ภิกขุหิ **อพภาทพฺโพ** ๑
ถ้าเพศกลับเมื่อประพฤติมานัตเสร็จแล้ว, ไม่ต้องให้มานัตซ้ำอีก ภิกษุทั้งหลายพึงอัพภาน.

อถ ภิกขุหิ มานตเต อทินเน ปุน **ลึงค์** ปวิรสตติ, ภิกขุณีหิ **ปกขมานตตเมว** ทาทพพ์ ๑
ถ้าเมื่อภิกษุทั้งหลายยังไม่ให้มานัต เพศกลับคืนใหม่, พวกภิกษุณีพึงให้ปักขมานัตนั่นเอง.

อถ ฉารตต์ มานตต์ จรุตสส ปุน ปวิรสตติ, **ปกขมานตตเมว** ทาทพพ์ ๑
ถ้ากำลังประพฤติมานัต ๖ ราตรี เพศกลับคืนใหม่, พึงให้ปักขมานัตเหมือนกัน.

จินณมานตตสส ปน, ลิงคปวิรสตเต ชาเต, ภิกขุณีหิ **อพภานกมม** กาทพพ์ ๑
แต่เมื่อประพฤติมานัตเสร็จแล้ว เพศกลับคืนตามเดิม พวกภิกษุณีพึงทำอัพภานกรรมให้.

[333] ปุน ปวิรสเต จ ลิงเค ภิกขุณีภาเว ฐิตายปิ, ยา **อาปตติโย** ปุพเพ ปฏิปสสทธา **ตา** สุปฺปฏิปสสทธาเอวาติ ๑

อนึ่ง แม้เมื่อภิกษุณีนั้น คงตั้งอยู่ในความเป็นภิกษุณี ในเมื่อเพศกลับคืนตามเดิมแล้ว, อาบัติเหล่าใดที่ระงับไปแล้วในกาลก่อน, อาบัติเหล่านั้น เป็นอันระงับด้วยดีทีเดียวแล.

อิโต ปราณิ “มาตุยา เมณฺหิ ฌมมฺนติอาทีนิจิตตาริ **วตฺถุณี** อุตฺตฺตานตฺถานิเยว ฯ

เรื่องทั้ง ๔ เรื่อง ต่อจากเรื่องเพศกลับนี้ไป มีอาทิว่า มาตุยาเมณฺหิ ฌมฺมํ ดังนี้ มีเนื้อความชัดเจนแล้วทั้งนั้น.

มฺหุปฏิภูวิตฺตุมฺหิ ฯ

ในเรื่องภิกษุมีหลังอ่อน (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โส กิริ **ภิกฺขุ** นฺนุพุพฺพโก. ตสฺส สิปฺโปสฺสลตฺถํ ปริกมฺมกตา **ปิภูริ** มฺหุภา อโหสิ ฯ

ได้ยินว่า ภิกษุรูปนั้นเคยเป็นคนพอน.

หลังของเธอได้ทำการฝึกหัดมาแล้ว เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในศิลปะ จึงได้เป็นอวัยวะที่อ่อน.

ตสฺมา เอวํ กาคํ อสฺสภิกฺขิ ฯ

เพราะฉะนั้น เธอจึงได้อาจทำการอย่างนั้น.

ลมฺพิตฺตุมฺหิ ฯ

ในเรื่องภิกษุมือองคชาตยาว (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ตสฺส ภิกฺขุสฺส **องคชาตํ** ทีฆํ โหติ ตสฺมา “ลมฺพิตฺติ วุตฺโต ฯ

ภิกษุรูปนั้นมีองคชาตยาว เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า “ลัมพี ผู้มีองคค์ำเนียดยาว”

อิโต ปราณิ เทว **วณฺวตฺถุณี** อุตฺตฺตานตฺถาเนว ฯ

เรื่องแปล ๒ เรื่อง ต่อจากเรื่องภิกษุมือองคชาตยาวนี้ไป มีเนื้อความชัดเจนแล้วทีเดียว.

เลปจิตตวตฺตุมฺหิ เลปจิตตุนนาม **จิตตกมฺมรูปํ** ฯ

ในเรื่องรูปภาพ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

รูปจิตตรกรรม ชื่อว่าเลปจิตร^๑ (คือ รูปภาพ).

ทารุชิตฺติกวตฺตุมฺหิ ทารุชิตฺติกา นาม **กมฺมรูปํ** ฯ

ในเรื่องตุ๊กตาไม้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

รูปที่เขาทำด้วยไม้ ชื่อว่าตุ๊กตาไม้.

ยถา จ อิมฺสฺสุ ทวีสุ,

เอวํ อญฺญฺสฺสปี ทนฺตรูปโปตฺถกรูปโลหฺรฺพาทีสุ อนุปาทีนฺนเกสุ อิตฺถิรฺุเปสุ นิमितฺเต เมณฺรธาเคน อุกฺกมฺนตสฺส,

อสฺสุจิ มฺจจตุ วา มา วา, **ทกฺกภูเมว** ฯ

เหมือนอย่างว่า (เมื่อภิกษุพยายาม)ใน(รูปจิตตรกรรมและรูปตุ๊กตาไม้)ทั้ง ๒ นี้ (เป็นทุกกฏ)ฉันใด,

เมื่อพยายามด้วยความกำหนดในเมณฺร ที่นิमितในรูปหญิง ซึ่งเป็นอนุปาทีนนกะ^๒ มีรูปทำด้วยงาช้าง รูปปั้นและรูปโลหะเป็นต้นแม่เหล่า

อื่น, อสฺสุจิจะเคลื่อนออกหรือไม่ก็ตาม เป็นทุกกฏทีเดียวฉันนั้น.

๑ เลปจิตต ท่านแปลโดยพยัญชนะว่า รูปภาพอันบุคคลในวิจิตรด้วยน้ำยาเป็นเครื่องทา.

๒ รูปที่ไม่มีใจครอง

กายสัสคราเคน อุปกกมนตสสาปี ตเถว **ทุกกภู** ฯ

ถึงเมื่อจะพยายามด้วยความกำหนดในอันเคล้าคลึงกาย ก็เป็นทุกกภูเหมือนอย่างนั้นแล.

โมจนราเคน ปน อุปกกมนตสส มุตเต **สงฆาทิเสส** อมุตเต **ถุลลจยณติ** ฯ

แต่เมื่อพยายามด้วยความกำหนดในอันปล่อย เมื่ออสุจิเคลื่อนออก เป็นสังฆาทิเสส, เมื่อไม่เคลื่อนออก เป็นถุลลจยณติ ณะนี้แล.

สุนทรวตถุมหิ ฯ

ในเรื่องพระภิกษุชื่อสุนทร (มีวินิจัยดังนี้):-

อัย สุนทรโร นาม ราชคเห กุลทวารโก สทชาย ปพพิชิต อตตมาราสส อภิรูปตยา “สุนทรโรติ นาม ลภี ฯ

พระภิกษุรูปนี้ชื่อสุนทร เป็นเด็กหนุ่มของตระกูลในกรุงราชคฤห์ บวชด้วยศรัทธา

เพราะความที่ท่านมีอัธยาศัยสวยงาม จึงได้นามว่า “สุนทร.”

ตี รถิยา คจจนตี ทิสวา สมุปปนจนนทราคา สา **อิตถิ** อิม วิปการ อกาสิ ฯ

สตรีนางนั้น พบเห็นท่านกำลังเดินไปตามถนน ก็เกิดฉันทราคะขึ้น แล้วได้กระทำอาการที่แปลกนี้.

เถโร ปน อนาคามี ตสมา **โส** น สาทียิ ฯ

ส่วนพระเถระเป็นพระอนาคามี เพราะเหตุนั้น ท่านจึงไม่ยินดี.

อญญส ปน อวิสโย **เอโส** ฯ

(อันสภาพคือความไม่ยินดี)นี้ ไม่ใช่วิสัยของ(บุรุษ)เหล่าอื่น.

อิโต ปเรสุ จตุสุ วตถุสุ เต **ภิกขุ** ชหา ทุมเมธา มาตุคามสส วจัน คเหตุวา ตถา กตวา ปจฉา กุกุกจายีสู ฯ

ใน ๔ เรื่อง ถัดจากเรื่องพระสุนทรนี้ไป (มีวินิจัยดังนี้):

ภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้เซอะโง่เขลา รับคำมาตุคามแล้วทำตามอย่างนั้น ภายหลังจึงรังเกียจขึ้น.

อกขยิตาทีนิ ตีณิ วตถุณิ อุตตานตถาเนว ฯ

๓ เรื่อง มีเรื่อง(ซากศพที่สัตว์)ยังมิได้กัดกินเป็นต้น มีเนื้อความชัดเจนแล้วทั้งนั้น.

[ภิกษุเสพเมถุนธรรมทางปากศพเป็นปาราชิก]

ทวิสุ ฉินนสีสวตถุสุ อัย **วินิจฉโย** ฯ

ในเรื่องซากศพที่มีศีระษะขาด ๒ เรื่อง มีวินิจฉัยดังนี้:

“**วฏฏุกเต** มุเขตติ **วิวฏเฐ** ฯ

สองบทว่า **วฏฏุกเต** มุเขตติ คือ ในปากที่อ้า.

องคชาต [334] ปเวเสนโต สเจ **เหฏฐา** วา **อุปริ** วา **อุภยปสเสหิ** วา **ฉุปนตี** ปเวเสติ, **ปาราชิก** ฯ

ภิกษุเมื่อสอดองคชาตเข้าไป (ในปากที่อ้า) ถ้าสอดเข้าไปให้ถูกข้างล่างก็ดี ข้างบนก็ดี ข้างทั้งสองก็ดี เป็นปาราชิก.

จตุหิ ปสเสหิ **อจจุปนตี** ปเวเสตวา **อพภนตเร** ตาลุกิ **ฉุปติ**, **ปาราชิกเมว** ฯ

ครั้งสอดเข้าไปไม่ถูกทั้ง ๔ ข้าง แต่ถูกเพดานข้างใน เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

จตตารี ปัสสานิ ตาลุกญจ อจฺจุปนฺโต อากาสคตเมว กตฺวา ปเวเสติ จ นีหริติ จ, **ทุกกฏ** ฯ
เมื่อไม่ถูกทั้ง ๔ ข้างและเพดาน สอดให้เข็ดไปบนอากาศเท่านั้น และชักออก เป็นทุกกฏ.

ยถิ ปน **ทนต์** สุมุสฺสิตา, อนฺโตมุข **โอภาโส** นตฺถิ, **ทนต์** จ พหิ โยภูมฺมฺเสน ปฏิจฺจนฺนา,
ตตถ วาเตน อสมฺมุญฺหํ อลฺโลกาสํ ติลผลมตฺตมฺปิ ปเวเสนตฺสส, **ปาราชิกเมว** ฯ

อนึ่ง ถ้าฟันปิดแนบสนิท, ภายในปาก ไม่มีช่อง, และฟันถูกเนื้อริมฝีปากภายนอกปิด,
เมื่อภิกษุสอดเข้าไปยังโอกาสที่เปียกชุ่ม ซึ่งลมไม่ถูกต้อง ในปากที่มีเนื้อปากปิดไว้แล้ว แม้ชั่วเมล็ดงาเดียว เป็นปาราชิกเหมือน
กัน.

อุปาปฏิเต ปน โยภูมฺมฺเส ทนต์เยว อุปกฺกมฺนตฺสส, **ถุลลจฺจย** ฯ

แต่เมื่อพยายามเฉพาะที่ฟัน เมื่อเนื้อริมฝีปากเขาเพิกออกไปแล้ว เป็นถุลลจัจย.

โยปิ **ทนต์** พหิ นิภฺขมิตฺวา ติฏฺฐติ, น สกฺกา โยภูมฺมฺเส ปิพฺพิตุ,
ตตถ อุปกฺกมฺนตฺปิ พหิ นิภฺขนตฺชิวฺหาย อุปกฺกมฺนตฺปิ, **ถุลลจฺจยเมว** ฯ

แม้ฟันซี่ใด ที่ยื่นออกไปข้างนอก, ริมฝีปากไม่อาจจะปิดได้,
เมื่อภิกษุพยายามที่(ฟัน)นั้นก็ดี พยายามที่ลิ้นซึ่งยื่นออกไปข้างนอกก็ดี เป็นถุลลจัจยเหมือนกัน.

ชีวฺมานสรีเรปิ พหิ นิภฺขนตฺชิวฺหาย, **ถุลลจฺจยเมว** ฯ

แม้ในสรีระที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อพยายามที่ลิ้นซึ่งยื่นออกไปข้างนอก เป็นถุลลจัจยเหมือนกัน.

ยถิ ปน พหิ ชิวฺหาย ปฺลิเวเรตฺวา อนฺโตมุขํ ปเวสยติ, **ปาราชิกเมว** ฯ

แต่ถ้าฟันลิ้นซึ่งยื่นออกไปภายนอก (เสียก่อน) แล้วจึงสอดองคชาตเข้าไปภายในปาก เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

อุปริศิวาย ฉินฺนสีสฺสสาปิ อโรภาเคน องฺคชาตํ ปเวเสตฺวา ตาลุกํ จฺปนฺตฺสส, **ปาราชิกเมว** ฯ

เมื่อสอดองคชาตเข้าไปบนคอ ทางส่วนล่าง แม้แห่งซากศพที่มีศีรษะขาด ถูกเพดาน เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

อฏฺฐิกวตฺตุมฺหิ ฯ

ในเรื่องกระดูก (มีวินิจฉัยดังนี้):-

สุสานํ คจฺจนตฺสสาปิ, **ทุกกฏ** ฯ

แม้เมื่อภิกษุกำลังเดินไปยังสุสาน เป็นทุกกฏ.

อฏฺฐิกานิ สงฺกทฺตฺนตฺสสาปิ สมนฺฐเปฺนตฺสสาปิ นิमितฺเต เมถุนราเคน อุปกฺกมฺนตฺสสาปิ
กายสํสฺสคฺราเคน อุปกฺกมฺนตฺสสาปิ, **อสุจิ** มุจฺจตุ วา มา วา, **ทุกกฏเมว** ฯ

เมื่อรวบรวมกระดูกมาไว้ก็ดี กองไว้ก็ดี พยายามที่นิมิตด้วยความกำหนดในเมถุนก็ดี
พยายามด้วยความกำหนดในอันเคล้าคลึงกายก็ดี, อสุจิจะเคลื่อนออกหรือไม่ก็ตาม เป็นทุกกฏทั้งนั้น.

โมจฺนราเคน ปน อุปกฺกมฺนตฺสส, มุจฺจนเต, **สงฺฆาติเสโส**, อมุจฺจนเต, **ถุลลจฺจย** ฯ

แต่เมื่อพยายามด้วยความกำหนดในอันปล่อย เมื่ออสุจิเคลื่อนออก เป็นสังฆาติเสส, เมื่อไม่เคลื่อนออก เป็นถุลลจัจย.

นาควิตฺตุมฺหิ ฯ

ในเรื่องนาคตัวเมีย (มีวินิจฉัยดังนี้):-

นาคมาณวิกา ว่า โหตุ กิณรีอาทีนั ว่า อญญตรา, สพพตถ **ปาราชิก** ฯ

จะเป็นนางนาคมาณวิกาหรือบรรดานางกิณรีเป็นต้น นางใดนางหนึ่งก็ตาม,
(เมื่อภิกษุเสพเมถุนธรรม) ใน(สัตว์จำพวกนี้)ทั้งหมด เป็นปาราชิก.

ยกชีวิตตุมหิ

ในเรื่องนางยักษิณี (มีวินิจฉัยดังนี้):-

สพพาปิ **เทวดา** ยกชีเอว ฯ

เทวดาแม่ทั้งหมด ก็คือนางยักษิณีนั่นเอง.

[ภิกษุเสพเมถุนธรรมในหญิงเปรตเป็นต้นเป็นปาราชิก]

เปตีวตุมหิ ฯ

ในเรื่องหญิงเปรต (มีวินิจฉัยดังนี้):-

นิชฌามตตุมหิกาปิเปตีโย อลลียิตุมปิ น สกกา ฯ

เปรตทั้งหลายมีนิชฌามตตุมหิเปรตเป็นต้น ใครๆ ไม่สามารถแม้จะแตะต้องได้.

วิมานเปตีโย ปน อตถิ, ยาส์ กาฬปกฺเข **อกุสล** [335] วิปจฺจติ, ชุณฺหปกฺเข เทวดา วิย สมฺปตฺตี อนุโณนฺติ ฯ

แต่นางวิมานเปรตทั้งหลาย มีอยู่, อกุศลธรรมของนางวิมานเปรตเหล่าใด ให้ผลอยู่ในข้างภาพักษ์,
นางวิมานเปรตเหล่านั้นย่อมได้เสวยสมบัติในข้างชุกหภาพักษ์ เหมือนเทวดาฉะนั้น,

เอวรूपาย เปติยา ว่า ยกฺขิยา ว่า สเจ **ทสฺสนคฺคหฺมานิ** ปณฺญายนฺติ, **ปาราชิก** ฯ

ถ้าการเห็น การจับ การลูบคลำ การถูกต้อง และการกระทบ ของหญิงเปรต หรือของนางยักษิณี ผู้เห็นปานนั้น ปรากฏได้,
เป็นปาราชิก.

อถาปิ **ทสฺสน** นตฺถิ, **อิตรานิ** ปณฺญายนฺติ, **ปาราชิก**เมว ฯ

ถ้าแม้ไม่มีการเห็น, แต่(กิจ)นอกนี้ปรากฏ, ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

อถ ว่า **ทสฺสนคฺคหฺมานิ** น ปณฺญายนฺติ,

อามสฺนคฺคหฺมานเหติ ปณฺญายมาเนหิ ตํ ปุคฺคํ วิสฺสนํ กตฺวา อตฺตโน มโนเรถํ ปุเรตฺวา คจฺจติ, อยํ **อวิสโย** นาม
ตสฺมา เอตถ **อวิสยตฺตา** **อนาปตฺติ** ฯ

อีกอย่างหนึ่ง การเห็น และการจับ ไม่ปรากฏ, แต่(เปรต)ทำบุคคลนั้น (คือภิกษุ) ให้ปราศจากสัญญา (หมดสติ) ด้วยการลูบคลำ
ถูกต้องและกระทบ ที่ปรากฏอยู่ ให้สำเร็จมโนรถของตนแล้วก็ไป, (ความพยายาม)นี้ ชื่อว่าไม่ใช่วิสัย.
เพราะฉะนั้น ใน(ข้อ)นี้ จึงไม่เป็นอาบัติ เพราะไม่ใช่วิสัย.

ปณฺทกฺวตฺตุ ปากฺกเมว ฯ

เรื่องบัณฑิตก็ ปรากฏชัดแล้วแล.

อุพหตินทริยวตถุมหิ ฯ

ในเรื่องภิกษุมิอินทริยพิการ (มีวินัจฉัยดังนี้):

“อุพหตินทริโยติ อุพหตกายปปลาโท ชาณฺขณฺทมิว สุขํ วา ทุกฺขํ วา น เวทียติ ฯ

บทว่า อุพหตินทริโย ความว่า เธอมีกายประสาทถูกโรคกำจัดแล้ว ย่อมไม่รู้สุขหรือทุกข์ เหมือนก่อนต่อไม่ฉะนั้น.

อเวทียนตสสาปิ เสวนจิตตวเสน อาปตติ ฯ

แม้เมื่อเธอไม่รู้สุข ก็เป็นอาบัติ เพราะอำนาจเสวนจิต.

อุปีตมตตวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องเพียงถูกต้องกาย (มีวินัจฉัยดังนี้):

โย “เมถุนธมฺมํ ปฏฺวีเสวิสสามิตี มาตุคามํ คณฺหิตฺวา เมถุเน วิรชชิตฺวา วิปฏิสาริ โหติ ทุกฺกฏฺเมวสฺส โหติ ฯ

ภิกษุรูปใด คิดในใจว่า “เราจักเสพเมถุนธรรม” จึงจับมาตุคาม คลายกำหนดในเมถุนแล้วเป็นผู้มีความวิปฏิสาร, ภิกษุรูปนั้น เป็นทุกกฏเท่านั้น.

เมถุนธมฺมสฺส หิ ปุพฺพปโยคา หตฺถคคาหาทโย, ยาว สีสํ น ปาปุณาติ, ตาว ทุกฺกฏฺ ติฏฺฐนฺติ, สีเส สมฺปตฺเต, ปาราชิกํ โหติ ฯ

เพราะว่า (กิจทั้งหลาย)มีการจับมือเป็นต้น เป็นปุพพประโยคแห่งเมถุนธรรม ย่อมตั้งอยู่ในทุกกฏ トラบเท่าที่ยังไม่ถึงที่สุด, เมื่อถึงกิจที่สุดแล้ว จึงเป็นปาราชิก.

ปฐฺมปาราชิกสฺส หิ ทุกฺกฏฺเมว สามนฺตํ ฯ

จริงอยู่ ทุกกฏเท่านั้น ไกลต่อปฐมปาราชิก.

อิตรสํ ติณฺณํ ฤลลจฺจยํ ฯ

ฤลลจฺจยํไกลต่อปาราชิก ๓ สิกขาบทนอกนี้.

อโย ปน ภิกฺขุ “เมถุนธมฺเม วิรชชิตฺวา กายสํสคฺคํ สาทียีตี เวทิตฺตฺวา ฯ

เตนาห ภควา “อาปตติ สงฺฆาทิสเสสสาติ ฯ

ส่วนภิกษุรูปนี้ พึงทราบว่า “คลายกำหนดในเมถุนธรรมแล้วยินดีเฉพาะการเคล้าคลึงกาย.”

เพราะเหตุฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “เป็นอาบัติสังฆาทิเสส.”

[เรื่องภิกษุอรหันต์ชาวภัททियนครจำวัดหลับ]

ภทฺทियวตถุมหิ ฯ

ในเรื่องภิกษุชาวเมืองภัททियะ (มีวินัจฉัยดังนี้):

ภทฺทियํ นาม นครํ ฯ

นครชื่อว่าภัททियะ.

ชาตฺยา วณฺํ นาม ชาตฺยปฺปคฺคฺมฺพานํ อุตฺตสนฺนตฺยา เอวํ ลทฺธนามํ ฯ

ป่าชื่อว่าชาตยาวัน ได้ชื่ออย่างนี้ ก็เพราะมีพุ่มดอกมะลิหนาแน่น.

ตี ตสส นครสส อุปจาเร วณิ ฯ

ปานนั้นมีใกล้อุปจารแห่งพระนครนั้น.

โส ตตถ นิปนโน เตน วาตุปตถมเกณ มหานิพทโ อโกกมิ ฯ

ภิกษุรูปนั้นพักจำวัดอยู่ที่ปานนั้น แล้วก้าวลงสู่ความหลับสนิท เพราะถูกลมช่วยรำเพยพัดนั้น.

เอกรสั กวางคเมว วตตติ ฯ

ภวังคจิตมีกิจอย่างเดียวเท่านั้น (ไม่เจือปนด้วยวิถิจิต) เป็นไป.

“กิลินนั ปสสิตวาติ อสุจิกิลินฐั ปสสิตวา ฯ

สอบทว่า กิลินนั ปสสิตวา ความว่า เห็นองคชาตเประอะเปื่อนด้วยอสุจิ.

อิโต ปราณี “สาทियนปฏิสัยุดตานิ [336] จตตารี วตถุณี อชานนวัตถุ จาติ ปญจ อุตตานตถาเนว ฯ

๕ (เรื่อง) ถัดจาก(เรื่องภิกษุชาวเมืองภัททियะ)นี้ไป คือ

“เรื่องที่ปฏิสังขตด้วยความยินดีมี ๔ เรื่อง และเรื่องไม่รู้สีกตัวมี ๑ เรื่อง” มีเนื้อความชัดเจนแล้วทีเดียว.

ทวิสสุ อสาทियนวัตถุสสุ ฯ

ในเรื่องไม่ยินดีอีก ๒ เรื่อง (มีวินิจฉัยดังนี้):

“สหสา วุฏฐาสีติ อาสิวิเสน ทญัฐฐุ วีย อคคินา ททโฒ วีย จ ตูริตัม วุฏฐาสี ฯ

สอบทว่า สหสา วุฏฐาสี ความว่า ภิกษุรูปนั้นรีบลุกขึ้นทันที เหมือนถูกอสรพิษกัด และเหมือนถูกไฟไหม้ฉะนั้น.

“อกกมิตวา ปวภูณเฐสีติ อปปมตโต ภิกขุ อารทรวิปสสโก อุกุฏฐิตสสตี ชิปปิ วุฏฐหนโต ว

อกกมิตวา ภูมียัม ปวภูณเฐโต โลเลนโต ปาเตสิ ฯ

สอบทว่า อกกมิตวา ปวภูณเฐสีติ ความว่า ภิกษุ (นั้น) เป็นผู้ไม่ประมาท ปรรภาวิปัสสนา มีสติอยู่เฉพาะหน้า รีบลุกขึ้นทันที ถีบให้กิ้งหมุนตกไปบนพื้นดิน.

ปุกุชชนกถยานเกที เอวรูเปสสุ ฐานะสุ จิตตัม รกขิตัพพัม ฯ

อันกถยานปุกุชชนทั้งหลาย ควรรักษาจิตไว้ในฐานะเห็นปานนี้.

อญญจ เตสั อญญุตโร สงคามสีสโยโธ ภิกขุ ฯ

ก็ภิกษุรูปนี้ เป็นภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในบรรดา(ภิกษุที่เป็นกถยานปุกุชชน) (แต่ทว่า) เป็นเช่นยอดนักรบในสงคราม.

[เรื่องภิกษุเปิดประตูจำวัด]

ทวารั วิวริตวา นิปนวัตถุมหิ ฯ

ในเรื่องเปิดประตูจำวัด (มีวินิจฉัยดังนี้):

“ทิวา ปฏิสลลियนเตนาตี ทิวา นิปชชนเตน ฯ

สอบทว่า ทิวา ปฏิสลลियนเตน ความว่า ผู้จะพักจำวัดในกลางวัน.

“ทวารั สัวริตวา ปฏิสลลियิตุนตี ทวารั ปิทหิตวา นิปชชิตุัม ฯ

หลายบพว่า ทวารี่ สัรวิตวา ปฏิสลลิตฺตํ ความว่า เพื่อให้ปิดประตูก่อนจึงจำวัดได้.

เอตถ จ ภิกขจาปี ปาลิยํ “อยนฺนาม อาปตฺติตฺติ น วุตฺตา,

วิวริตฺวา นิปฺปนฺนโทเสน ปน อฺปฺปนฺเนน วตฺตฺสฺมึ “อนฺุขานามิ ภิกฺขเว ทิวา ๆเปฯ ปฏิสลลิตฺตุนฺติ” วุตฺตตฺตา

ทวารี่ อสัรวิตวา ปฏิสลลิตฺตสฺส **ทุกฺกมฺ** วุตฺตํ ฯ

ก็ในเรื่องเปิดประตูจำวัดนี้ ในพระบาลี (พระผู้มีพระภาค)มิได้ปรับอาบัติไว้ว่า “เป็นอาบัติชื่อนี้” แม้ก็จริง,

ถึงกระนั้น (พระเถระทั้งหลาย)ก็ปรับเป็นทุกกมฺ แก่ภิกษุผู้ไม่ปิดประตูเสียก่อนพักผ่อน

เพราะเมื่อเรื่องเกิดขึ้น เพราะโทษที่เปิดประตูนอน (พระผู้มีพระภาค)ตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราอนุญาตให้ภิกษุผู้จะพักผ่อนในกลางวัน ปิดประตูเสียก่อนจึงพักผ่อนได้.”

ภควโต ทิ อธิปฺยาโย อุตฺวา อฺปาลิตฺเถราทึทึ อฏฺฐกฺกา ฐฺปิตา ฯ

จริงอยู่ (พระเถระทั้งหลาย) มีพระอุบาลีเถระเป็นต้น ทราบพระประสงค์ของพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงได้ตั้งอรรถกถาไว้.

อตฺถาปตฺติ ทิวา อาปชฺชติ โน รตฺตินฺติ อิมินาปี **เจตํ** สิทฺธํ ฯ

ก็คำที่ว่า “เป็นทุกกมฺแก่ภิกษุผู้ไม่ปิดประตูเสียก่อนจึงพักผ่อน” นี้สำเร็จแล้ว

แม้ด้วยคำนี้ว่า “มีอาบัติอยู่ (ที่) ภิกษุต้อง ในกลางวัน ไม่(ต้อง)ในกลางคืน.”

[อธิบายประตูเช่นไรควรปิดและไม่ควรปิด]

กัทิสํ ปน ทวารี่ สัรวิตพฺพํ, กัทิสํ น สัรวิตพฺพํ ฯ

ถามว่า “ก็ประตูเช่นไรควรปิด? เช่นไรไม่ควรปิด?”

รูกฺขปฺทรวेषุ ปฺทริกิลฺลชฺปนฺณาทินิ เยน เกนจิ กวาภูํ กตฺวา เหมฐฺฐา อฺุทฺทฺขเล อฺุปริ อุตฺตรปาสเก จ ปเวเสตฺวา กตฺ

ปฺริวตฺตกทวารเมว สัรวิตพฺพํ ฯ

แก้ว่า “ประตูหมุนได้ที่เขาเอาบรรดาวัตถุ มีกระดาน ซี่ไม้ไผ่ ลำแพน และใบไม้เป็นต้น วัตถุชนิดใดชนิดหนึ่ง

ทำเป็นบานประตูแล้วข้างล่างสอดไว้ในครก ข้างบนสอดไว้ในห้วงบน นั้นแล ควรปิด.

อถฺนุ “โครูปานํ วชฺเชสุ รูกฺขสุจิกฺกณฺฏกทวารี่, คาเม คาเมตฺถกนฺกํ, จกฺกลกฺกยฺตฺตทวารี่,

ผลเกสุ วา กิฏฺฐิกาสฺ วา เทว ตินฺนิ จกฺกลกานิ โยเชตฺวา กตฺ สัสรณฺกิฏฺฐิกทวารี่, อาปณฺเส วีย กตฺ [337] อฺุคฺชานฺนิกิฏฺฐิกทวารี่,

ทฺวิสุ ติสฺ ฐฺนเนสุ เวณฺุสลาภา โคเปตฺวา ปณฺณกฺกิสฺ กตฺ สลาภตฺถกทวารี่, ทฺสสฺสาณิทวารฺนติ เอวรูปิ **ทวารี่** น สัรวิตพฺพํ ฯ

ประตูชนิดอื่นเห็นปานนี้ คือ ประตูลิ้มสลักไม้ และประตูเรียวหนาม ที่คอกฝูงโค, ประตูล้อเลื่อนสำหรับกันบ้านในบ้าน,

ประตูแตะเลื่อนที่เขาประกอบลูกล้อ ๒-๓ อันไว้ที่แผ่นกระดานหรือที่แตะ ทำขึ้น, ประตูแตะค้ำขึ้นได้ที่เขาทำไว้อย่างในร้านตลาด,

ประตูซี่ไม้ (ลูกกรง) ที่เขาควบคุมซี่ไม้ไว้ในที่ ๒-๓ แห่ง ทำไว้ที่บรรณกฐิ (กระท่อมใบไม้), ประตูผ้ามาน ไม่ควรปิด.”

ปตฺตทตฺถสฺส กวาภูปฺปณฺณเมเน ปน เอกํ **ทฺสสฺสาณิทวารฺเมว** อนาปตฺติกริ ฯ

ก็ประตูผ้ามานชนิดเดียวเท่านั้น ไม่ทำให้ต้องอาบัติ ในเวลาที่ภิกษุมีบาตรในมือผลักบานประตู.

อวเสสานิ ปณฺณเมนฺตสฺส **อาปตฺติ** ฯ

๑ อนฺุขานามิ ภิกฺขเว ทิวา ปฏิสลลิตฺตุนฺเตน ทวารี่ สัรวิตวา ปฏิสลลิตฺตุนฺติ

เมื่อผลักประตู่ที่เหลือ ต้องอาบัติ.

ทิวา ปฏิสสลียนตสส ปน **ปริวตตกทวาร**เมว อาปัตติกริ ฯ

แต่ประตู่หมุ่นได้นั้นแล ทำให้ต้องอาบัติแก่ภิกษุผู้พักผ่อนในกลางวัน.

เสธานี สัรวริตวา วา อสัรวริตวา วา นิปชชนตสส **อาปัตติ** นตฺถิ ฯ สัรวริตวา ปน นิปชชิตพฺพิ ฯ **เอตํ** วุตตํ ฯ

ประตู่ที่เหลือ เมื่อภิกษุปิดก็ตาม ไม่ปิดก็ตามแล้วจำวัด อาบัติหาไม่มี. แต่ควรปิดเสียก่อน จึงจำวัด. ข้อนี้เป็นธรรมเนียม.

ปริวตตกทวาร ปน กิตตเคน สุตํ โหติ ฯ สฺวจิฆฺฎิกาสฺ ทินฺนาสุ, สฺสุวุตเมว โหติ ฯ

ถามว่า “ก็ประตู่หมุ่นไว้ ย่อมเป็นอันปิดดีแล้ว ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร?”

แก้ว่า เมื่อใส่สลักและลิ่มแล้ว ก็เป็นอันปิดด้วยดีทีเดียว.”

อปิจ โข สฺวจิมตเตปิ ทินฺเน, วฏฺฏติ

อีกประการหนึ่ง แม้เมื่อใส่เพียงสลักแล้ว (จะปักจำวัด)ก็ควร.

ฆฏิกามตเตปิ ทินฺเน, วฏฺฏติ. ทวารพาหุ มุเสตฺวา ปิทฺทิตมตเตปิ, วฏฺฏติ. อีสกํ อมุสิเตปิ, วฏฺฏติ.

แม้เมื่อใส่เพียงลิ่มแล้ว (จะปักจำวัด)ก็ควร. แม้เมื่อปิดพอให้บานประตู่จกดกันแล้ว (จะปักจำวัด)ก็ควร,

แม้เมื่อปิดแน่นไว้เล็กน้อยแล้ว (จะปักจำวัด)ก็ควร.

สพฺพนตฺติเมเน วิธินา, ยาวตา **สีส** นปฺปริสฺติ, ตาวตา อมุสิเตปิ, วฏฺฏตีติ ฯ

ด้วยวิธีอย่างหลังที่สุด แม้เมื่อปิดประตู่แน่นไว้ ขนาดพอศีรษะลอดเข้าไม่ได้ จะปักจำวัดก็ควร ฉะนั้นแล.

สเจ พฺหุณํ วลฺลชนฏฺฐานํ โหติ, ภิกฺขุ วา สามเณรํ วา “ทวารํ อาวุโส ชคคาคีติ วตฺวาปิ **นิปชชิตุ** วฏฺฏติ ฯ

ถ้าสถานที่นั้น เป็นที่ใช้ของคนหมู่มาก, แม้จะพูดกะภิกษุหรือสามเณรว่า “อาวุธ! จงช่วยกันรักษาประตู่” แล้วจำวัดก็ควร.

อด “**ภิกษุ** จีวรกมมํ วา อถฺยํ วา กิลฺยจิ กโรนฺตา นิสินฺนา โหนฺติ, เอตํ ทวารํ ชคคิสฺสนตีติ อาโณคํ กตฺวาปิ **นิปชชิตุ** วฏฺฏติ ฯ

ถ้าแม้จะทำความผูกใจไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายผู้นั่งทำจีวรกรรม หรือก็จะทำอะไรอย่างอื่นอยู่, เธอเหล่านั้น จักช่วยรักษาประตู่ฉัน”

ดังนี้ แล้วจำวัด ก็ควร.

กฺรุณฺทฏฺฐกถายํ ปน “อุปาสมกฺปิ อาปุจฺฉิตฺวา ‘เอส ชคคิสฺสนตีติ อาโณคํ กตฺวา วา **นิปชชิตุ** วฏฺฏติ.

เกวลํ ภิกฺขุณี วา มาตุคามํ วา **อาปุจฺฉิตุ** น วฏฺฏตีติ วุตตํ ฯ

ส่วนในอรรถกถากุณฺที ท่านกล่าวว่า “จะบอกแม้กะอุปาสกหรือจะทำความผูกใจไว้ว่า ‘อุปาสกนี้จะช่วยรักษา’ แล้วจำวัดก็ควร.

จะบอกภิกษุณี หรือมาตุคามอย่างเดียว ไม่ควร.”

อด ทวารสส อุทกขลฺ ภา อุตฺตรปาสโก ภา ภินโน โหติ อฏฺฐปิโต ภา สํวริตุํ น สกโกติ
นวกมมตฺถิ ภา ปน อฏฺฐกฺกุปฺโป ภา มตฺติกาทีนํ ภา ราสิ อนฺโตทฺวาเร กโต โหติ
อฏฺฐํ ภา พนฺธนฺติ, ยถา สํวริตุํ น สกโกติ”.

เอวรูป [338] อนฺตราเย อสํวริตฺวาปิ นิปฺชฺชิตฺวํ ฎฺฎฺติ ฯ

ถ้าครกหรือห้วงบนประตูละครหายไป หรือเขายังไม่ได้ตั้งประกอบไว้ จึงไม่อาจจะปิดได้,
ก็อีกอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่นวกรรม เขาทำกองอิฐ หรือกองดินเหนียวเป็นต้น ไว้ภายในประตูละคร
หรือผูกนั่งร้านไว้ โดยที่ไม่อาจจะปิด (ประตูละคร) ได้, ในอันตรายเห็นปานนั้น แม้จะไม่ปิดประตูละคร พักจำวัดก็ควร.

ยทิ ปน กวณฺฑํ นตฺถิ สทฺธกฺปฺปเมว ฯ

ก็ถ้าไม่มีบานประตูละคร เป็นอันได้ข้ออ้างแท้.

อุปริ สยนฺเตน นิสฺเสถนิ อโรเปตฺวา นิปฺชฺชิตฺพพฺ ภา

เมื่อจะจำวัดข้างบน ควรชักบันไดเสียก่อนแล้วจึงจำวัด.

สเจ นิสฺเสถนิมตฺถเก ถกนํ โหติ, ถเกตฺวา นิปฺชฺชิตฺพพฺ ภา

ถ้าข้างบนบันได มีแผ่นกระดานสำหรับปิด ฟังปิดเสียก่อนแล้วจึงจำวัด.

คพฺเภ นิปฺชฺชนฺเตน คพฺภทฺวารํ ภา ปมุขทฺวารํ ภา ยํภิญฺจิ สํวริตฺวา นิปฺชฺชิตฺวํ ฎฺฎฺติ ฯ

เมื่อจะจำวัดในห้อง จะปิดประตูละครหรือประตูหน้าต่างอย่างใดอย่างหนึ่งไว้แล้วจำวัดก็ควร.

สเจ เอกกฺขทฺเท เกเห ทวีสุ ปสฺเสสุ ทฺวารานิ กตฺวา วลฺลนฺเตน, เทวปิ ทฺวารานิ ชคฺคิตฺพพานิ ภา

ถ้าในเรือนฝาเดียวกันเขาทำประตูละครไว้ทั้ง ๒ ข้างใช้สอย ควรรักษาทั้ง ๒ ประตู.

ติฎฺฐิมิเกปิ ปาสาทฺเต ทฺวารํ ชคฺคิตฺพพเมว ภา

ในปราสาทแม้ ๓ ชั้น ก็ต้องรักษาประตูเป็นแท้.

สเจ ภิกฺขุจาจารา ปฏิกฺกมฺม โลหปาสาทสทิสฺสํ ปาสาทํ พนฺธุ ภิกฺขุ ทิวาวิหารตฺถํ ปวิสฺสนติ

สงฆตฺถเรน ทฺวารปาลสส “ทฺวารํ ชคฺคาหิติ วตฺวา ภา “ทฺวารชคฺคณิ เอตฺสส ภารโธติ อาโภคํ กตฺวา ภา ปวิสิตฺวา นิปฺชฺชิตฺพพํ ภา

ถ้าภิกษุมารูป กลับจากเที่ยวภิกขาจาร เข้าไปยังปราสาท เช่นโลหปราสาท เพื่อพักผ่อนกลางวัน,

พระสังฆเถระ ควรสั่งผู้รักษาประตูว่า “จงช่วยกันรักษาประตู”

หรือจะทำความผูกใจไว้ว่า “การรักษาประตูเป็นภาระของ(ผู้รักษาประตู)นั้น” แล้วพึงเข้าไปจำวัดเถิด.

ยาว สงฺฆนวกนฺ เอวเมว กาทพฺพํ ภา

ภิกษุทั้งหลายควรทำอย่างนั้นเหมือนกันจนถึงพระสังฆนวกะ,

ปุเร ปวิสฺสนตฺวานิ “ทฺวารชคฺคณิ นาม ปจฺฉิมาณิ ภารโธติ เอว อาโภคํ กาทุมฺปิ ฎฺฎฺติ ฯ

ผู้ที่เข้าไปก่อน แม้จะทำความผูกใจไว้ว่า “ขึ้นชื่อว่าการรักษาประตู เป็นภาระของผู้มาภายหลัง” ดังนี้ ก็ควร.

๑ สกโกติคือปี ภา

อนาปจฺฉา วา อาโภคฺ วา อกตฺวา อนโตคฺพฺเภ วา อสฺวุตฺทฺวาเร พฺทฺติ วา นิปฺชฺชนฺตานิ **อาปตฺติ** ฯ

เมื่อภิกษุไม่ทำการบอกลา หรือความผูกใจไว้ แล้วพักจำวัดภายในห้องที่ไม่ได้ปิดประตูหรือภายนอกห้อง เป็นอาบัติ.

คฺพฺเภ วา พฺทฺติ วา นิปฺชฺชนกาเลปิ “**ทวารชคฺคนิ** นาม มหาทฺวาเร ทวารปาลสฺส ภาโรติ อาโภคฺ กตฺวา **นิปฺชฺชิตฺ** วุฏฺฐติเยว ฯ

แม้ในเวลาจำวัดในห้องหรือในภายนอกห้อง

ทำความผูกใจไว้ว่า “ขึ้นชื่อว่าการรักษาประตุ เป็นภาระของผู้รักษาประตุ ที่ประตุใหญ่” ดังนี้แล้วจำวัด ควรเหมือนกัน.

โลหฺปาสาทาทีสุ อากาสเตเล นิปฺชฺชนฺเตนาปิ **ทวารํ** สํวริตฺทฺพฺเมว ฯ

ภิกษุผู้จะจำวัดที่พื้นแจ้ง ในโลหปราสาทเป็นต้น ควรปิดประตูแท้ทีเดียว.

อภัย เหตุถ **สงฺเขโป** ฯ

ก็ในเรื่องเปิดประตูจำวัดนี้ มีความสังเขปดังต่อไปนี้:-

อิทํ ทิวา **ปฏฺิสถลฺยนิ** เยน เกณฺจฺ ปริกฺขิตฺเต สทฺวารพฺนธฺฏฺฐานเณ กถิตํ ฯ

การพักผ่อนในกลางวัน ท่านกล่าวไว้ในสถานที่ที่มีระเบียบ ซึ่งล้อมด้วยกำแพงหรือรั้วอย่างใดอย่างหนึ่ง.

ตสฺมา อพฺโภกาเส วา รุกฺขมฺมูลเ วา มณฺฑปเ วา ยตฺถ กตฺถจฺจ สทฺวารพฺนธฺ นิปฺชฺชนฺเตน ทฺวารํ สํวริตฺทฺวา นิปฺชฺชิตฺทฺพํ ฯ

เพราะฉะนั้น อันภิกษุผู้จะจำวัดในที่กลางแจ้ง โคนต้นไม้ หรือมณฑปที่ใดที่หนึ่ง ซึ่งมีระเบียบ ควรปิดประตูเสียก่อน จึงจำวัด.

สเจ มหาปริเวณฺเณ โหติ มหาโพธิงฺคณฺโลหฺปาสาทองคฺณสทฺทิสฺ พฺหุณฺ [339] โอตฺรณฺฏฺฐานํ

ยตฺถ **ทฺวารํ** สํวุตฺมปิ สํวุตฺฏฺฐานเณ น ตฺมิฏฺฐติ. ทฺวารํ อลภฺนตา ปาการํ อภิรุหิตฺวาปิ วิจฺรณฺติ. ตตฺถ **สํวณฺกิจฺจํ** นตฺถิ ฯ

ถ้าเป็นบริเวณใหญ่ ซึ่งเป็นสถานที่ชุมนุมของคนหมู่มาก เช่นลานมหาโพธิ์ และลานโลหปราสาท,

ใน(สถานที่)ใด ประตูแม้ที่เขาปิดแล้ว ก็ไม่ตั้งอยู่ในที่ที่ปิด (คือปิดๆ เปิดๆ).

คนทั้งหลายเมื่อไม่ได้ประตู ถึงต้องปีนกำแพงขึ้นไปเที่ยว, ใน(สถานที่)นั้น ไม่มีกิจที่จะต้องปิด (ประตู).

รตฺตี ทฺวารํ วิวริตฺทฺวา นิปฺนฺโน, อรุณเณ อุกฺคเต, อุกฺกฺฐหฺติ, **อนาปตฺติ** ฯ

ภิกษุเปิดประตูจำวัดตลอดคืน ลุกขึ้นแล้วในเวลารุ่งอรุณ ไม่เป็นอาบัติ.

สเจ ปน ปพฺพชฺฉิตฺวา ปฺน สฺสุตฺติ, **อาปตฺติ** ฯ

แต่ถ้าตื่นแล้วหลับซ้ำอีกเป็นอาบัติ.

โย ปน “อรุณเณ อุกฺคเต, วุฏฺฐทฺทิสฺสามิตฺติ ปฺริจฺฉินฺทิตฺทฺวา ทฺวารํ อสํวริตฺทฺวา รตฺตี นิปฺชฺชติ,

ยถาปฺริจฺฉเทเมว วุฏฺฐาติ, ตสฺส **อาปตฺติเยว** ฯ

ส่วนภิกษุรูปใดกำหนดไว้ทีเดียวว่า “เมื่อรุ่งอรุณแล้วจักลุกขึ้น” ไม่ได้ปิดประตู จำวัดตลอดคืน,

แต่ลุกขึ้นตามกำหนดนั่นเอง, ภิกษุรูปนั้น เป็นอาบัติทีเดียว.

มหาปจฺจจริยํ ปน “เอวํ นิปฺชฺชนฺโต อนาทฺริยทฺทฺกฺกฺภา น มุจฺจตฺติ วิตฺตํ ฯ

ส่วนในอรรถกถาหาปจจรี ท่านกล่าวไว้ว่า “เมื่อจำวัด(ด้วยอาการ)อย่างนั้น ไม่พ้น จากทุกกฎเพราะไม่เอื้อเฟื้อ.”

โย ปน พหุเมว รตตี ชคคิตวา อทธานํ วา คนตวา ทิวา กิลนตรูปโ

มณเจ นิสินโน ปาเท ภูมิตอ โมเจตวาว นิตทาวเสน นิปชชติ, ตสส **อนาปัตติ** ฯ

ส่วนภิกษุใด รักษา (พยาบาล) ภิกษุอาพาธเป็นต้น หลายราตรีทีเดียว หรือเดินทางไกล มีร่างกายอิดโรยทั้งวัน นั่งบนเตียงแล้ว มีทันยกเท้าพ้นจากพื้นดินเลย ก็จำวัดหลับ เพราะอำนาจความหลับ (ครอบงำ), ภิกษุนั้นไม่เป็นอาบัติ.

สเจ โอกกนตนิโท อชานนโตปี ปาเท มณจกํ อโรเปติ, **อปัตติ**เยว ฯ

ถ้าเธอก้าวลงสู่ความหลับ แม้ไม่รู้สีกตัว พอยกเท้าขึ้นเตียง ก็เป็นอาบัติทีเดียว.

นีสีทิตวา อปสสาย สุปนตสส, **อนาปัตติ** ฯ

เมื่อนั่งพึงหลับไปไม่เป็นอาบัติ.

โยปิง “นิตทํ วินเทสสามิติ จงกมนโต ปติตวา สหสา วุฏฐาติ, ตสสาปี **อนาปัตติ** ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุรูปใด เดินจงกรมด้วยตั้งใจว่า “จักบรรเทาความง่วง” แล้วล้มลง รีบลุกขึ้นทันที, ภิกษุรูปนั้นก็ไม่ใช่อาบัติ.

โย ปน ปติตวา ตตเถว สยติ น วุฏฐาติ, ตสส **อปัตติ** ฯ

ส่วนภิกษุรูปใด ล้มลงแล้ว นอนอยู่ในสถานที่นั้นนั่นเอง ไม่ยอมลุกขึ้น, ภิกษุรูปนั้น เป็นอาบัติ.

โก มุจจติ, โก น มุจจตีติ ฯ

ถามว่า “ใครพ้น (จากอาบัติ)? ใครไม่พ้น?”

“มหาปจจริยํ ตาว ‘เอกภงเคน นิปนนโกเอว มุจจติ,

ปาเท ปน ภูมิตอ โมเจตวา นิปนโน ยกชคหิตโกปี วิสณณญโตปี น มุจจตีติ วุตตํ ฯ

แก้ว่า “ในอรรถกถาหาปัจจัย ท่านกล่าวไว้ก่อนว่า ‘ผู้ที่จำวัดโดยพับไปข้างเดียนั้นแล ย่อมพ้น,

ส่วนที่ยกเท้าพ้นจากพื้นดินแล้วจำวัด จะเป็นผู้ที่ถูกยักษ์เข้าสิงก็ตาม เป็นผู้ปราศจากสัญญา(หมดสติ) ก็ตาม ย่อมไม่พ้น.’

กฺรฺนทภูฏกถาย ‘พนธิตวา นิปชชาปีโตว มุจจตีติ วุตตํ ฯ

ในอรรถกถากฺรฺนท ที่ ท่านกล่าวไว้ว่า ‘ผู้ที่ถูกมัดให้นอนเท่านั้น ย่อมพ้น.’

มหาอฏฐกถาย ปน ‘โย จงกมนโต มุจจิตวา ปติโต ตตเถว สุปติ,

ตสสาปี อวสตตา **อปัตติ** น ทิสสตี. **อจริยา** ปน น กถยณติ. ตสมา **อปัตติ**เยวาติ มหาปทุมตเถเรน วุตตํ ฯ

ส่วนในมหาอรรถกถา พระมหาปทุมเถระ กล่าวไว้ว่า ‘ภิกษุรูปใดเดินจงกรมอยู่สลบล้มลง แล้วหลับอยู่ในสถานที่นั้นนั่นเอง, อาบดีย่อมไม่ปรากฏแก่ภิกษุรูปนั้น เพราะเธอไม่มีอำนาจ. แต่พระอาจารย์ทั้งหลายมิได้กล่าวไว้. เพราะฉะนั้น จึงเป็นอาบัติทีเดียว.’

เทว ปน **ชนา** อปัตติโต [340] มุจจนติเยว, โย จ ยกชคหิตโก โย จ พนธิตวา นิปชชาปีโตติ ฯ

ส่วนภิกษุ ๒ รูป คือ ผู้ที่ยักษ์เข้าสิง และผู้ที่ถูกมัดให้นอน ย่อมพ้นจากอาบัติแท้แล...”

[เรื่องภิกษุฝันได้เสพเมถุนธรรม]

การุจจวตถุมหิ ฯ

ในเรื่อง(ภิกษุ)ชาวเมืองการุจจะ (มีวินัยฉัยดังนี้):

“อนาปตติ สุปินนเตนาติ ยสมา สุปินนเต อวิสยตตา เอว โหติ

ตสมา **อุปาลิตเถโร** ภควตา อวินิจฉิตปุพพมปิ อิมํ วตถุํ นยคคาเหน วินิจฉินิ ฯ

สองบทว่า อนาปตติ สุปินนเตนาติ ความว่า (ชื่อว่าเป็นอาบัติ)ด้วยอาการอย่างนี้ เพราะความฝัน เพราะไม่ใช่วิสัย.

เหตุตั้งนั้น พระอุบาลีเถระจึงได้วินิจฉัยเรื่องนี้ แม้ซึ่งพระผู้มีพระภาคยังไม่เคยทรงวินิจฉัยเลย โดยความถือเอาตามนัย.

ภควาปิ จ สุตวา “สุกถิตํ ภิกขเว อุปาลินา อปเท ปทํ กโรนโต วิย อากาเส ปทํ ทสเสนโต วิย อุปาลิ อิมํ ปณฺหํ กเถสีติ วตวา
เถโร เอตทคฺเค ฐเปสิ “**เอตทคฺคํ** ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ วินยธรานํ **ยทิทํ** อุปาลิติ ฯ

และแม้พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงสดับ (เรื่องที่ท่านพระอุบาลีเถระวินิจฉัยนั้น)แล้ว ตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อุบาลีกล่าวไว้ชอบแล้ว,

อุบาลีกล่าวแก้ปัญหานี้ ดุจทำรอยเท้าไว้ในที่ไม่มีรอยเท้า ดุจแสดงรอยเท้าไว้ในอากาศฉะนั้น” ดังนี้แล้ว

จึงทรงตั้งพระเถระไว้ในเอตทคฺเคว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บรรดาภิกษุสาวกของเรา ผู้ทรงวินัย อุบาลีนี้เป็นเยี่ยม.”^๑

อิโต ปรานิ สุปวาสาทีนึ^๒ อุตตานตถาเนว ฯ

(เรื่องทั้งหลาย)มีเรื่องนางสุปวาสาเป็นต้น^๓ ถัดจาก(เรื่องภิกษุชาวเมืองภารุกัจฉะ)นี้ไป มีเนื้อความชัดเจนแล้วทีเดียว.

ภิกษุนี้สมโภชนาทีสุ ฯ

ในเรื่องทั้งหลาย มีเรื่องชักนำให้ภิกษุขึ้นเสพเมถุนธรรมในนางภิกษุณีเป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

เต **ลิจฉวิกรมารกา** ชิทฺทาปสุตา อตตโน อนาจาเรน เอว อํกํสุ ฯ

เจ้าลิจฉวิกรมารเหล่านั้น เป็นผู้ทรงชวนชวยในการเล่น ได้ทำอย่างนั้น เพราะอนาจารของตน.

ตโต ปฏฐาย ลิจฉวินิ **วินาโส** เอว อุตปาติ ฯ

ตั้งแต่กาลนั้นมา ความพินาสจึงได้เกิดมีขึ้นแก่เจ้าลิจฉวิทั้งหลาย (เพราะทรงทำเหตุอย่างนั้น).

วฺจฺจปพฺพชิตวตฺถุมหิ ฯ

ในเรื่องภิกษุผู้บวชเมื่อแก่ (มีวินิจฉัยดังนี้):

“**ทสสนํ** อคฺมาสีติ อนุกมฺปาย “ตํ ทกฺขิสสามีติ เคหํ อคฺมาสีติ ฯ

สองบทว่า ทสสนํ อคฺมาสีติ ความว่า ภิกษุผู้เฒ่านั้นคิดว่า “จักเยี่ยมภรรยาเท่านั้น” จึงได้ไปยังเรือน เพราะความอนุเคราะห์.

อถสฺส **สา** อตตโน จ ทารกานญจ นานปฺปกारेหิ อนาถภาวํ สํวณฺเณสิ.

อนเปกขญจ นํ ญตฺวา กุปีตา “เอหิ วิพฺภมาหิติ พลกฺกาเรน อคฺคเหสี ฯ

ขณะนั้น นางได้ชี้แจงถึงข้อที่ตนและพวกเด็กๆ ไม่มีที่พึ่ง ให้ท่านฟังโดยประการต่างๆ

และทราบว่ภิกษุผู้เฒ่านั้นไม่มีความไยดี จึงโกรธ แล้วพูดว่า “ท่านจงมาสึกเสียเถิด” จึงได้จับท่านโดยพลการ.

โส อตตานํ โมเจตุํ ปฏิกฺกมนฺโต ชราทุพฺพลตาย อตตโน ปรีปติ ฯ

ท่านผู้เฒ่าได้ถอยกลับเพื่อให้ตนพ้นไป จึงได้ล้มลงตาย เพราะความชราทุพพลภาพ.

๑ อจ. เอก. ๒๐/๓๒.

๒ สุพฺพทาทีนึติ ภเวยฺย เตน โข ปน สมเยน ราชคเห สุพฺพทา นาม อุปาลิกาทิ วุตตตฺตา ฯ

๓ บาลีเดิมเป็น สุพฺพทา.

ตโต **สา** อุตตโน มนํ อกาสิ ฯ

ขณะนั้น นางได้ทำตามใจของตนแล้ว.

โส ปน **ภิกขุ** อนาคามี สมุจฉินนคามราโค ตสฺมา น สาทียีติ ฯ

แต่ภิกษุรูปนั้นเป็นพระอนาคามี ตัดกามราคะได้เด็ดขาดแล้ว. เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่ยินดี ฉะนั้นแล.

มิกโปตกวตถุ อุตตานตถเมวาติ ฯ

เรื่องลูกเนื้อ มีเนื้อความชัดเจนแล้วทีเดียว ฉะนั้นแล.

สมนตปาสาทิกาย วินยสํวณณาย **ปฐมปาราชิกวณณา** นิฎฐิตา ฯ

ปฐมปาราชิกวณณา ในวินยสังวรณนา ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

[341] ตตฺรึทํ สมฺนตปาสาทิกาย สมฺนตปาสาทิกตสฺมึ^๑

อจาริยปรมฺปรโต นิทานวตฺตูปฺเภททีปนโต

ปรสมยวิสฺซชนโต^๒ สกสมยวิสุทฺธิโต เจว

พยฺยชนปรีโสธฺนโต ปทตฺถโต ปาลีโยชนกฺกมโต^๓

สิกขาปทวินิจฺจยโต วิงฺกคนยเภททสฺสนโต

สมปฺสฺสตํ น ทิสฺสติ กิจฺจิจิ อปาสาทิกํ ยโต เอตถ

วิญฺญนฺมยํ ตสฺมา สมฺนตปาสาทิกาเตว

สํวณฺณนา ปวตฺตา วินยสฺส วินยทมนกฺุสเลน^๔

วุตฺตสฺส โลกนาเถน โลกานุกฺกมฺปมาเนนาติ^๕ ฯ

ในข้อที่อรรถกถาชื่อสมันตปาสาทิกา (ที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว)

ในคำว่า ในวินัยสังวรณนาชื่อสมันตปาสาทิกา ดังนี้

ชวนให้เกิดความเลื่อมใสโดยรอบด้าน มีคำอธิบายดังจะกล่าวต่อไปดังนี้ว่า

“เมื่อวิญญูชนทั้งหลายสอดส่องอยู่

โดยลำดับแห่งอาจารย์ โดยการแสดงประเภทแห่งนิทานและวัตถุ

โดยความเว้นลัทธิอื่น โดยความหมัดจดแห่งลัทธิของตน

โดยการชำระพยัญชนะให้เรียบร้อย โดยใจความเฉพาะบท

โดยลำดับแห่งบาลีและโยชนาแห่งบาลี โดยการวินิจฉัยสิกขาบท และ

โดยการชี้แจงความต่างแห่งนัยในวิงค์

ค่าน้อยหนึ่งซึ่งไม่ชวนให้เกิดความเลื่อมใส ย่อมไม่ปรากฏในสมันตปาสาทิกานี้,

เพราะเหตุนี้ สังวรณนาแห่งวินัยที่พระโลกนาถผู้ทรงอนุเคราะห์โลก

ฉลาดในการฝึกเวไนย ได้ตรัสไว้นี้ จึงเป็นไปโดยชื่อว่า ‘สมันตปาสาทิกา’ แล.”

[342]

๑ ท้ายเวรัชุกัณฐาวรรณนา เป็น สมฺนตปาสาทิกตตสฺมึ

๒ ท้ายเวรัชุกัณฐาวรรณนา เป็น ปรสมยวิวฺชชนโต

๓ ท้ายเวรัชุกัณฐาวรรณนา เป็น ปาลีโยชนกฺกมโต

๔ ท้ายเวรัชุกัณฐาวรรณนา เป็น เวเนยทมนกฺุสเลน

๕ ท้ายเวรัชุกัณฐาวรรณนา เป็น โลกมฺนุกฺกมฺปมาเนนาติ

ทุติยปราชิกวณณา

ทุติยปราชิกวณณา

ทุติย อทุติเยน	ย ชินเนน ปกาสิตี
ปราชิกนุตสส ทานิ	ปตโต สัณณนากโกโม
ยสมา ตสมา สุวิญญะยั	ย ปุพเพ จ ปกาสิตี
ตี สัพพ วุชชิตวาสส	โหติ สัณณนา อัย ฯ

บัดนี้ ถึงลำดับสังวรณณาทุติยปราชิก ซึ่งพระชินเจ้าผู้ไม่มีที่สอง ทรงประกาศแล้ว, เพราะเหตุนี้ คำใดที่จะพึงรู้ได้ง่าย และได้ประกาศไว้แล้วในเบื้องต้น, การสังวรณณา(ทุติยปราชิก)นั้น จะเว้นคำนั้นเสียทั้งหมด ดังต่อไปนี้:

[เรื่องพระธนิยะกุมภการบุตร]

“เตน สมเยน พุทโธ ภควา ราชคเห วิหริติ คิच्चกุญ्ญ ปพพเตติ ฯ”

นิกเขปบทว่า เตน สมเยน พุทโธ ภควา ราชคเห วิหริติคิच्चกุญ्ญ ปพพเต ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป.

“ราชคเหติ เอวํ นามเก นคเร ฯ”

บทว่า ราชคเห ได้แก่ เมืองที่มีชื่ออย่างนั้น.

ตี ทิ มนธาตุมหาโควินทาทิหิ ปริคคหิตตตทา “ราชคหนติ วุจจติ ฯ”

จริงอยู่ เมืองนั้นเรียกว่า “ราชคฤห์”

เพราะเป็นเมืองที่พระราชาทรงหลายมีพระเจ้ามัตถธาตุ และพระเจ้ามหาโควินทจะเป็นต้น ทรงปกครอง.

อถญเฑตถ ปกาเร วณณยนติ ฯ”

ใน(คำว่า ราชคฤห์) นี้ (พระอาจารย์ทั้งหลาย) พรรณณาประการอย่างอื่นบ้าง.

กินเตหิ. นามเมตํ ตสส นครสส ฯ”

จะมีประโยชน์อะไร ด้วยประการเหล่านั้นเล่า? (คำว่า ราชคฤห์) นี้ เป็นชื่อของเมืองนั้น.

ตี ปเนตํ พุทธกาลे जगुवत्तिकाले ज नक्रं โหति ฯ”

แต่เมืองนี้ เป็นเมืองในครั้งพุทธกาล และจักรพรรดิกาล.

เสสกาลे सुणुं โหति यक्षप्रिकคหิตं ฯ तेसं वसनवं हुत्वा तिष्ठति ฯ”

ในกาลที่เหลือ เป็นเมืองร้าง ถูกยักษ์หวงห้าม. เป็นป่าเป็นที่อยู่ของพวกยักษ์เหล่านั้น.

เอวํ โคจรคามं ทสเสตวา นิवासनุฐานมาห ฯ”

(ท่านพระอุบาลีเถระ) ครั้นแสดงโคจรคามอย่างนั้นแล้ว จึงแสดงสถานเป็นที่เสด็จประทับ.

“คิซมกุญเฏ ปพพเตติ โส จ, คิซมวา วาสส กุญเฏ วสิสุ, คิซมสทิสานิ วาสส กุญเฏ, ตสมา “คิซมกุญเฏติ วุจจติ ฯ”
สองบทว่า คิซมกุญเฏ ปพพเต มีความว่า ก็ภูเขานั้น เขาเรียกกันว่า “คิซมกุญเฏ”
เพราะเหตุว่า มีฝูงแร้งอยู่บนยอด หรือมียอดคล้ายแร้ง.

“สมพหุลาติ วินยปริยาเยน ตโย ชนา “สมพหุลาติ วุจจนติ. ตโต ปริ สงโฆ ฯ”
บทว่า สมพหุลา มีความว่า โดยบรรยายแห่งพระวินัย ภิกษุ ๓ รูป เรียกว่า “ภิกษุเป็นอันมาก”. เกินกว่านั้นเรียกว่า สงฆ์.

สุดตนตปริยาเยน ตโย ตโย เอว, ตโต ปญญาเย สมพหุลา ฯ

โดยบรรยายแห่งพระสูตร ภิกษุ ๓ รูป คงเรียกว่า “๓ รูป” นั้นเอง, ตั้งแต่ ๓ รูปขึ้นไป จึงเรียกว่า “ภิกษุเป็นอันมาก.”

อิธ สุดตนตปริยาเยน “สมพหุลาติ เวทิตพพา ฯ”

ภิกษุเป็นอันมาก ใน(ที่)นี้ พึงทราบว่าเป็น “มากด้วยกัน” โดยบรรยายแห่งพระสูตร.

“สนทิกุฐาติ นาติวิสสาสิกา น ทพหิมิตตา วุจจนติ ฯ”

ชนทั้งหลาย ที่ไม่คุ้นเคยกันนัก คือไม่ใช่มิตรที่สนิท ท่านเรียกว่า เพื่อนเห็น.

ตตถ ตตถ สงคมม ทิกุฐตตา ทิ เต “สนทิกุฐาติ วุจจนติ ฯ”

จริงอยู่ ภิกษุเหล่านั้น ท่านเรียกว่า “เพื่อนเห็น” เพราะได้พบเห็นกันในที่นั้นๆ.

“สมภตตาทิ วิสสาสิกา ทพหิมิตตา วุจจนติ ฯ”

ชนทั้งหลายที่คุ้นเคยกัน คือเป็นเพื่อนสนิท ท่านเรียกว่า “เพื่อนคบ”.

เต ทิ สุกฺกุ ฆตฺตา ฆขมานา เอกสมโภคปริโภคานิ กตฺวา “สมภตตาทิ [343] วุจจนติ ฯ”

จริงอยู่ ภิกษุเหล่านั้น คบกันแล้ว คือกำลังคบกันเป็นอย่างดี ท่านเรียกว่า “เพื่อนคบ”

เพราะทำความสมโภคและปริโภคเป็นอันเดียวกัน.

“อิสสิคิลิปลสเสติ อิสสิคิลิ นาม ปพพโต. ตสส ปลสเส ฯ”

บทว่า อิสสิคิลิปลสเส มีความว่า ภูเขาชื่ออิสสิคิลิ. ที่ข้างภูเขานั้น.

ปพเพ กิร ปญจสตมตตา ปจเจกสมพุทธา กาสีโกสลาทิสฺสุ ชนปเทสุ ปิณฑาย จริตฺวา

ปจจภตตํ ตสมฺมิ ปพพเต สนฺนิปตฺติวาทฺ สฺมาปตฺติยา วิตฺตินาเมเนติ ฯ”

ได้ยินว่า ครั้งตีกดาบรพ พระปัจเจกพุทธเจ้าประมาณ ๕๐๐ องค์ เทียวบิณฑบาตในชนบททั้งหลาย มีกาสิและโกสลาเป็นต้น
เวลาภายหลังภัตร ประชุมกันที่ภูเขานั้น ยังกาลให้ล่วงไปด้วยสมบัติ.

มนุสฺสา เต ปวิสฺนเตเยว ปลสฺสนติ, น นิกขมนเต. ตโต อาหฺสุ “อโย ปพพโต อิเม อิสสิ คิลตีติ ฯ”

มนุษย์ทั้งหลาย เห็นท่านเข้าไปเท่านั้น ไม่เห็นท่านออก. เพราะเหตุนั้น จึงพูดกันว่า “ภูเขานี้ กลืนฤๅษีเหล่านี้.”

ตพฺพาทาย ตสฺส “อิสสิคิลิเตว สมนฺณฺยา อุทฺปาตี ฯ”

เพราะอาศัยเหตุนี้ ชื่อภูเขานั้น จึงเกิดขึ้นว่า “อิสสิคิลิ” ที่เดียว.

ตสส ปสเส ปพพตปาเท ฯ

ที่ข้างภูเขานั้น คือที่เชิงบรรพต.

“ติณกุฎิกาย โกรธาติ ติณกุฎิโย ติณจจนนา สทวารพนา กุฎิโย กตวา ฯ

สองบทว่า ติณกุฎิกาย โกรธาติ มีความว่า กระทำกุฎิหญ้า ได้แก่ กุฎิทั้งหลายพร้อมทั้งระเบียงมีหญ้าเป็นเครื่องมุง.

[ภิกษุจำพรรษาไม่มีเสนาสนะ ปรับอาบัติทุกกฏ]

วสสํ อุปคจจนเตน ทิ นาลกปฏิบัติ ปฏิปนเนนาปี ปณจณนํ ฉนทานํ อณฺณตเรน ฉนเนเยว สทวารพเน เสนาสนเณ อุปคนตพพิ ฯ

อันภิกษุผู้จะจำพรรษา แม้ปฏิบัติตามปฏิปทาของพระนาลกะ ก็ต้องจำพรรษาในเสนาสนะพร้อมทั้งระเบียง ซึ่งมุงด้วยเครื่องมุง ๕ อย่างๆ ในอย่างหนึ่งเท่านั้น.

วุตตํ เหน็ด “น ภิกขเว อเสนาสนิเกน วสสํ อุปคนตพพิ, โย อุปคจเจยย, อาปตติ ทุกกฏสสาติ ฯ

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำนี้ไว้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุผู้ไม่มีเสนาสนะ ไม่พึงจำพรรษา, ภิกษุใดจำ ภิกษุนั้น ต้องทุกกฏ.”^๑

ตสฺมา วสสกาเล สเจ เสนาสนํ ลภติ, อิจเจตํ กุสลํ. โน เจ ลภติ, หตถกมมํ ปริเยสิตวาปี กาทพพิ ฯ

เพราะฉะนั้น ในฤดูฝน ถ้าได้เสนาสนะ, การที่ได้อย่างนั้น นั้นเป็นการดี. ถ้าไม่ได้, ต้องแสวงหาหัตถกรรมทำ.

หตถกมมํ อลภนเตน สามมปี กาทพพิ ฯ

เมื่อไม่ได้หัตถกรรม ควรทำเอาแม่เอง.

น เตวว อเสนาสนิเกน วสสํ อุปคนตพพิ ฯ

ส่วนภิกษุผู้ไม่มีเสนาสนะ ไม่ควรเข้าจำพรรษาเลย.

อยมฺนุชฺชมมตา ฯ

ข้อนี้เป็นธรรมดอันสมควร.

ตสฺมา เต ภิกขุ ติณกุฎิโย โกรธาติ รตติภูฐานทิวาภูฐานาทินิ ปริจฉินฺทิตวา

กตีกวตตานิ จ ขนฺธกวตตานิ จ อธิฐฺฐาย ตีสฺส สิกขาสฺส สิกขมานา วสสํ อุปคณฺธิสฺส ฯ

เพราะเหตุฉะนั้น ภิกษุเหล่านั้น จึงทำกุฎิหญ้า กำหนดที่พักกลางคืนและกลางวันเป็นต้นไว้แล้ว อธิษฐานกตีกาวัตรและขันธกาวัตร ศึกษาในไตรสิกขา อยู่จำพรรษา.

“อายสมมาปี ธนียโยติ น เกวลํ เต เถธา, อิมสส สิกขาปทสส อาทิกมมโก อายสมมา ธนียโยปี ฯ

สองบทว่า อายสมมาปี ธนียโย มีความว่า ไม่ใช่แต่พระเถระเหล่านั้นอย่างเดียว.

แม้ท่านพระธนิยะ ซึ่งเป็นต้นบัญญัติแห่งสิกขาบทนี้ (ก็ได้ทำเหมือนกัน).

“กุมภการปุตโตติ กุมภการสส ปุตโตติ ฯ

บทว่า กุมภการปุตโตติ คือ เป็นบุตรของช่างหม้อ.

ตสส หิ นามั “ธนินโยติ. ปิตา กุมภกาโร. เตน วุตตัม “ธนินโย กุมภการปุตโตติ ๑

จริงอยู่ คำว่า ธนินยะ เป็นชื่อของเธอ. แต่บิดาของเธอ เป็นช่างหม้อ. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “พระธนินยะ บุตรช่างหม้อ.”

“วสสั อุกคณฉิตี เตหิ เถเรหิ สหุธี [344] เอกกฐาเนเยว ตินกุกฺกิกิ กริตวา วสสั อุกคณฉิ ๑

สองบทว่า วสสั อุกคณฉิ ความว่า พระธนินยะ ทำกฐิ์แล้วก็อยู่จำพรรษาในที่แห่งเดียวกันกับพระเถระเหล่านั้นนั่นเอง.

“วสสั วุคฺคธาติ ปุริมิกาย อุกคตา มหาปวารณาย ปวาริตา ปาฏิปทิวสโต “ปฏฐาย วุคฺคฐาสธาติ วุจจนติ. เอวั วสสั วุคฺคธา หุตวา ๑

สองบทว่า วสสั วุคฺคธา ความว่า ภิคุษาเหล่านั้นเข้าจำพรรษาในวันปฐมพรรษา แล้วปวารณาในวันมหาปวารณา ตั้งแต่วันปาฏิปท (แรม ๑ ค่ำ) ไป ท่านเรียกว่า “ผู้ออกพรรษาแล้ว.” เป็นผู้ออกพรรษาแล้วด้วยวิธีอย่างนั้น.

“ตินกุกฺกियो ภินทิตวาติ น มุคฺครูปหาราทีหิ จุณณวิจุณณั กตวา วตตสีเสน ปน ตินณจ ทารุวลลืออาทีนิจ โอรเปตวาติ อตโถ ๑

สองบทว่า ตินกุกฺกियो ภินทิตวา มีความว่า ภิคุษาเหล่านั้นหาได้ทำลายกฐิ์ให้เป็นจุณวิจุณด้วยการประหารด้วยไม้ค้อนเป็นต้นไม่ แต่ได้รื้อหญ้า ไม้ และเถาว์ลัยเป็นต้นออกเสีย ด้วยระเปียบวัตร.

เยน หิ วิหารปจฺจนเต กุกฺกึ กตา โหติ. เตน, สเจ อาวาสิกา ภิกฺขุ โหนติ, เต อาปุจฉิตพฺพา.

“สเจ อิมั กุกฺกึ ปฏิชคคิตวา โกจิ วสิตุ อุตสหติ, ตสเสว เทหาติ วตวา ปกุกมิตพพิ ๑

จริงอยู่ ภิคุษาใด ได้ทำกฐิ์ไว้ในที่สุดแดนวิหาร, ภิคุษานั้น ถ้าพวกภิคุษาเจ้าถิ่นมีอยู่ ก็ควรบอกลา(ภิคุษาเจ้าถิ่น)เหล่านั้น, ฟังกล่าวว่า “ถ้าภิคุษาบางรูปสามารถจะดูแลกฐิ์นี้ได้อยู่ได้, ขอท่านจงมอบให้แก่เธอรูปร่างนั้นแหละ” ดังนี้แล้วจึงหลีกไป.

เยน อรณญเเว วา กตา โหติ ปฏิชคคณกั วา น ลภติ. เตน “อรณญสมปิ ปรีโภคั ภวิสสตีติ ปฏิสาเมตวา คนตพพิ ๑

ถ้าภิคุษาใด ทำ(กฐิ์)ไว้ในป่า หรือไม่ได้ผู้รักษา.

ภิคุษานั้นคิดว่า “(เสนาสนะ)จักเป็นของบริโภคแก่ภิคุษาแม่เหล่าอื่น” ควรเก็บงำเสีย จึงไป.

เต ปน ภิกฺขุ อรณญเเว กุกฺกึโย กตวา ปฏิชคคณกั อลภนตา ตินณจ กฐฺฐณจ ปฏิสาเมตวา สงโคปิตวาติ อตโถ ๑

อธิบายว่า “ก็ภิคุษาเหล่านั้นสร้างกฐิ์ไว้ในป่าแล้ว เมื่อไม่ได้ผู้รักษาก็ฟังเก็บงำ คือรวบรวมหญ้าและไม้ไว้แล้ว (จึงไป).”

ยถา จ รุปิตั อุกจิกาทิหิ น ขชชติ อนิวสสกณจ โหติ ตถา ฐเปตวา

“อิมั ฐานั อาคนตวา วสิตุกาแมน สพฺรหมจารินิ อุกการาย ภวิสสตีติ คมียวตตัม ปุเรตวา ๑

อนึ่ง (หญ้าและไม้)ที่เก็บไว้แล้ว สัตว์ทั้งหลายมีปลวกเป็นต้นจะกัดไม้ได้ ทั้งฝนก็จะร่วรดไม้ได้ โดยประการใด ก็ควรเก็บไว้โดยประการนั้น, ควรบำเพ็ญคณิยวัตรให้บริบูรณ์ ด้วยคิดว่า

“(หญ้าและไม้นั้น) จักเป็นอุปการะแก่เพื่อนสหพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มาถึงสถานที่นี้ แล้วประสงคจะอยู่” ดังนี้ จึงควรหลีกไป.

“ชนปทจาริกิ ปกุกมีสูติ อตตโน อตตโน จิตตานุกุลิ ชนปทอ อคมสิสุ ๑

สองบทว่า ชนปทจาริกิ ปกุกมีสูติ มีความว่า ภิคุษาเหล่านั้นได้ไปยังชนบท ตามความชอบใจของตนๆ.

“อายสฺมา ธนินโย กุมภการปุตโต ตตเถว วสสั วสตีอาทิ อุตตานตถเมว ๑

คำเป็นต้นว่า “ท่านพระธนินยะ กุมภการบุตร อยู่จำพรรษาที่เชิงเขาคิซมกุกฺกุนั้นนั่นเอง” มีเนื้อความชัดเจนทีเดียว.

“ยวตตียกนติ ยวตตียกั วาริ ๑

บทว่า ยวตตียกั แปลว่า ถึง ๓ ครั้ง.

“อนวโยติ อนุวโย ฯ

บทว่า อนุวโย แปลว่า เป็นผู้ไม่มีความบกพร่องเนื่องๆ (คือชำนาญ, เจนจบ).

สนธิวเสน อุการโลโป ฯ

ลป อุ อักษรเสียด ด้วยอำนาจสนธิ.

อนุวโย. “ย ยี่ กุมภกาเรหิ กตตพพุนนาม อตถิ, สพพตถ อนุโน ปริปฺณณสิโปติ อตโถ ฯ

เป็นผู้ชำนาญ. อธิบายว่า “เป็นผู้มีศิลปะบริบูรณ์ ไม่บกพร่องในการทำงานทุกอย่าง ที่พวกช่างหม้อจะพึงทำ.”

“สเกติ อตตโน สนตเก ฯ

บทว่า สเก แปลว่า ของของตน.

“อาจริยเกติ อาจริยกมเม ฯ

บทว่า อาจริยเก แปลว่า ในการทำงานแห่งอาจารย์.

“กุมภการกมเมติ กุมภการานํ กมเม ฯ “กุมภกาเรหิ กตตพเพติ [345] อตโถ ฯ

บทว่า กุมภการกมเม แปลว่า ในการทำงานของพวกเขาช่างหม้อ.

อธิบายว่า “ในการทำงานอันพวกเขาช่างหม้อจะพึงทำ.”

เอเตน สกํ อาจริยํ สรูปโต ทสฺสิตํ โหติ ฯ

ด้วย(บทว่า กุมภการกมเม) นั้น เป็นอันท่านธนิยะแสดงถึง(การงาน)อันเป็นของอาจารย์ของตน โดยสรุป.”

“ปริโยทาสสิโปติ ปริสุทฺทสิโป ฯ “อนวยตเตปิ สติ, อณฺเฎหิ อสทิสสิโปติ วุตตํ โหติ ฯ

บทว่า ปริโยทาสสิโปติ คือ เป็นผู้สำเร็จศิลปะ. (เป็นผู้มีศิลปะหมดจด)

มีคำอธิบายว่า “แม้เมื่อเราไม่มีความบกพร่อง, เราก็เป็นผู้มีศิลปะจะหาคนอื่นทัดเทียมไม่ได้.”

“สพพมตติกามยนิ ปิฏฺฐิสงฆาภู กวาภู สุจฺฉิกฺกวาทปานกวาภูมตตํ ฐเปตวา

อวเสสํ ภูติตฺตจฺจน กภูฏกมมาทิเกทํ สพพํ เคหสมภารํ มตติกามยเมว กตฺวาติ อตโถ ฯ

บทว่า สพพมตติกามยํ มีความว่า

ท่านธนิยะนั้น ทำเครื่องเรือนที่เหลื่อทั้งหมด มีประเภทคือฝา อิฐมุง และเครื่องไม้เป็นต้น ให้สำเร็จด้วยดินทั้งนั้น ยกเว้นแต่เพียงกรอบเช็ดหน้า ประตุ ลืมสลัก และบานหน้าต่าง.

“ติณฺณจ กภูฏญจ โคมยญจ สงกทตฺติวา ตํ กุกฺกํ ปจฺจติ

สพพมตติกามยํ กตฺวา ปาณิกาย ฆสิตฺวา สุกฺขาเปตฺวา เตสฺสทมพมตติกาย ปริมชฺชิตฺวา

อนฺโต จ พหิ จ ตินาทีหิ ปูเรตฺวา, ยถา ปกฺกา สุปฺกกา โหติ, เอวํ ปจฺจิ ฯ

หลายบทว่า ตินฺณจ กภูฏญจ โคมยญจ สงกทตฺติวา ตํ กุกฺกํปจฺจิ มีความว่า

ท่านธนิยะทำเครื่องเรือนให้สำเร็จด้วยดินล้วน แล้วขัดด้วยเกรียง^๑ ทำให้แห้ง แล้วเอาดินแดงผสมด้วยน้ำมันโบกทา (ให้เกลี้ยงเกลา) ครั้นแล้วจึงบรรจุทั้งภายในและภายนอกให้เต็มด้วยหญ้าเป็นต้นแล้วสุมกุกฺกุนั้น โดยวิธีที่ดินจะเป็นของสุกๆ ได้ที่.

๑ ปาณิกา แปลกันว่า เกรียง แต่โยชนาแก้ว่า ปาณิกายาติ ปาณินา.

เอวํ ปกกา สา อโหสิ **กุฎิกา** ฯ

ก็แล กุฎิฉันั้น ได้เป็นของเผาแล้วด้วยอาการอย่างนั้น.

“**อภีรูปาติ** **สุรูปา** ฯ

บทว่า **อภีรูปา** แปลว่า มีรูปสวยงาม.

“**ปาสาทิกาติ** **ปาสาทชนิกา** ฯ

บทว่า **ปาสาทิกา** แปลว่า ชวนให้เกิดความเลื่อมใส.

“**โลहितกาติ** **โลहितวณณา** ฯ

บทว่า **โลहितกา** แปลว่า มีสีแดง.

“**กิกิณิกสหุโหติ** **กิกิณิกซาลสส** **สหุโ** ฯ

บทว่า **กิกิณิกสหุโ** ได้แก่ เสียงข่ายกระดิ่ง.

ยถา กิร นานารตเนหิ กตสส **กิกิณิกซาลสส** **สหุโ** โหติ

เอวํ ตสสา กุฎิยา วาตปานนตริกาทีหิ ปวิฏฐเณ วาเตน สมာหตาย **สหุโ** อโหสิ ฯ

ได้ยินว่า ข่ายกระดิ่งที่เขาทำด้วยรัตนะต่างๆ ย่อมมีเสียง ฉั้นไค,

กุฎิฉันั้น ถูกลมที่พัดเข้าไปโดยช่องบานหน้าต่างเป็นต้น กระทบแล้ว ก็มีเสียง ฉั้นฉันั้น.

เอเตนสสา อนโต จ พหิ จ **สุปกกภาโว** ทสสิโต โหติ ฯ

ด้วยบทว่า **กิกิณิกสหุโ** นั้น เป็นอันท่านแสดงถึงข้อที่กุฎิฉันั้นสุกด้วยดีทั้งภายในและภายนอก.

มหาอภุทธกาถาย ปน “**กิกิณิกาติ** **กัสมภาชนิ**. ตสมา **อภีหตสส** **กัสมภาชนสส** **สหุโ** **เอวมสสา** **วาตาหตาย** **สหุโ** **อโหสิตี** **วุตตํ** ฯ

ส่วนในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า “ภาชนะสำริด ชื่อว่า กิกิณิกะ.

เพราะฉะนั้น ภาชนะสำริดที่ถูกคนเคาะแล้ว มีเสียง ฉั้นไค, กุฎิฉันั้น ถูกลมกระทบแล้ว ได้มีเสียงฉั้นฉันั้น.”

“**กิ** **เอตํ** **ภิกขเวตี** **เอตถ** **ชานนโต** **ภควา** **กถาสมมุตฺถา** **ปนตถํ** **ปุจฺฉิ** ฯ

ในคำว่า **กิ** **เอตํ** **ภิกขเว** นี้ (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):

พระผู้มีพระภาค ทรงทราบอยู่ที่เดียว แต่เพื่อจะทรงตั้งเรื่องนั้น จึงได้ตรัสถาม.

“**ภควโต** **เอตมตถํ** **อาโรเจสนฺติ** **สพฺพมตฺติกา** **มย** **กุฎิกาย** **กรณภาวํ** **อาทีโต** **ปฏฺฐาย** **ภควโต** **อาโรเจสุ** ฯ

หลายบทว่า **ภควโต** **เอตมตถํ** **อาโรเจสุ** ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย ได้กราบทูลข้อที่พระธนิยะทำกุฎิสำเร็จด้วยดินล้วน แต่พระผู้มีพระภาคตั้งแต่ต้น.

“**กถํ** **หิ** **นาม** **โส** **ภิกขเว** ฯเปฯ **กุฎิกํ** **กริสฺสตีติ**” **อิทํ** **อตีตฺตเถ** **อนาคตฺวจนํ** ฯ

(คำว่า **กริสฺสตีติ**) นี้ ในประโยคว่า “ภิกษุทั้งหลาย! ไฉนโมฆบุรุษนั้น จึงได้ขยำโคลนทำกุฎิสำเร็จด้วยดินล้วนเล่า?”

เป็นคำอนาคตลงในอรรถอดีต.

“อภัสสิตี วุตตํ โหติ ฯ”

มีคำอธิบายว่า “ได้ทำแล้ว”.

[346] ตสฺส ลกขณํ สทฺทสฺสโต ปริเยสิตพฺพํ ฯ

ลักษณะ(แห่งการกล่าว)กิริยาอนาคตลงในอรรถอดีต)นั้น (ผู้ศึกษา)ควรแสวงหาจากคัมภีร์ศัพทศาสตร์.

“น หิ นาม ภิกฺขเว ตสฺส โมฆปริณิสฺส ปาณิสฺส อุนฺทยา อุนฺกมปา อวิหฺเสสา ภวิสฺสตีติ เอตถ

ในคำว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียน มิได้มีแก่โมฆบุรุษนั้นเลย นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):

“อุนฺทยาติ อุนฺกรุขณา ฯ”

ความตามรักษา ชื่อ อุนฺทยา.

เอเตน เมตตวาปฺพุพฺพาคํ ทสฺเสตีติ ฯ

พระผู้มีพระภาค ย่อมแสดงธรรมส่วนเบื้องต้นแห่งเมตตา ด้วย(บทว่า อุนฺทยา) นั้น.

“อุนฺกมปาติ ปฺรทฺทุกฺเขน จิตฺตมฺปนฺนา ฯ”

จิตไหวตาม เพราะทุกข์ของผู้อื่น ชื่อว่า อุนฺกมปา.

“อวิหฺเสชาติ อวิหฺสีนา ฯ”

ความไม่เบียดเบียน ชื่อว่า อวิหฺเสสา.

เอเตหิ กรุณฺวาปฺพุพฺพาคํ ทสฺเสตีติ ฯ

พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงแสดงธรรมส่วนเบื้องต้นแห่งกรุณา ด้วยสองบทว่า อุนฺกมปา และ อวิหฺเสสา นั้น.

อิทํ วุตตํ โหติ

“ภิกฺขเว ตสฺส โมฆปริณิสฺส ปฺรวิขณน จิกฺขุสฺสทฺททฺทน อคฺคิทาเนสฺส พฺหุ ชุทฺทาทนุชฺททเก ปาณฺเ พยาพาเนนตสฺส วินาเสนตสฺส, เตสฺส ปาณิสฺส เมตตวากรุณฺวานํ ปฺพุพฺพาคมตตวาปี อุนฺทยา อุนฺกมปา อวิหฺเสสา น หิ นาม ภวิสฺสตีติ อปฺมตตกาปี นาม น ภวิสฺสตีติ ฯ”

พระองค์ตรัสคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย!

เมื่อพระนริยะโมฆบุรุษนั้นเบียดเบียน คือทำสัตว์เล็กน้อยเป็นอันมากให้พินาศไปอยู่ เพราะขุดดิน ขยำโคลน และตีตีไฟเผา, ความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียน แม้เป็นเพียงส่วนเบื้องต้นแห่งเมตตาและกรุณา ในสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า มิได้มีเลย คือความเอ็นดูเป็นต้นนั้น ชื่อแม้มีประมาณน้อยก็มีได้มี.”

“มา ปจฺฉิมา ชนตา ปาณิสฺส ปาตพฺยตํ อาปชฺชตีติ ปจฺฉิโม ชนสมฺมุโห ปาณิสฺส ปาตพฺยภาวํ มา อาปชฺชิ ฯ”

หลายบทว่า มา ปจฺฉิมา ชนตา ปาณิสฺส ปาตพฺยตํ อาปชฺชตีติ มีความว่า หมู่ชนชั้นหลัง อย่าถึงความทำให้พินาศในสัตว์ทั้งหลายเลย.

“พุททกาเลปี ธิกษุหิ เอวิ กตํ. อีทิสเสสุ ฐาเนสุ ปาเนสุ ปาณาติปาทํ กโรจนทานํ, นตถิ โทโสติ มณญีติวา อิมสส ธิภูฐานุคฺคิ อापชชมานา ปจฉิมา ชนตา มา ปาเนสุ ปาตพเพ ชสิตพเพ เอวิ มณญีติ วุตตํ โหติ ฯ”

มีคำอธิบายว่า “หมู่ชนชั้นหลัง สำคัญว่า ‘แม้ในครั้งพุททกาล ธิกษุทั้งหลายได้ทำกรรมอย่างนี้แล้ว, เมื่อพวกธิกษุทำปาณาติบาตอยู่ในสัตว์ทั้งหลาย ในฐานะเช่นนี้, ก็ไม่มีโทษ’ ดังนี้ เมื่อจะเจาะจงเอา(พระเถระ)นี้เป็นธิภูฐานุคฺคิ อย่านํได้สำคัญในอันที่จะเปียดเบียน คือในอันที่จะทรมาณ ในหมู่สัตว์ อย่าง(พระเถระทำแล้ว)นั้นเลย.”

[ปรับอําบัติทุกกฎแก่ธิกษุผู้สร้างกุฎีด้วยดินล้วน]

เอวิ ธนียํ ครหิตวา “น จ ธิกษเว สพพมตติกา มยา กุฎีกา กาทพพาติ อายตี ตาทิสาย กุฎีกาย กรณํ ปฏิกฺขิปี ฯ” พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงตำหนิพระธนิยะอย่างนั้นแล้ว จึงทรงห้ามการทำกุฎีเช่นนั้นต่อไปว่า “ดูก่อนธิกษุทั้งหลาย! อันธิกษุไม่ควรทำกุฎีสำเร็จด้วยดินล้วน.”

ปฏิกฺขิปีติวา จ “โย กระยะ, อาปตติ ทุกกฏสสาติ สพพมตติกามยกุฎีกากระณ อาปตติ ฐเปสิ ฯ” ก็แล ครั้นทรงห้ามแล้ว จึงทรงปรับอําบัติไว้ เพราะการทำกุฎีสำเร็จด้วยดินล้วนว่า “ธิกษุใด พึงทำธิกษุนั้น ต้องอําบัติทุกกฎ.”

ตสมา โยปี ปฐวีชนนาทีนา ปาเนสุ ปาตพยตํ อนาปชชนโต ตาทิสํ กุฎีกํ กโรติ, โสปี ทุกกฏํ อापชชติ ฯ” เพราะเหตุนั้น ธิกษุแม้รูปใด เมื่อยังไม่ถึงความทำให้พินาศในหมู่สัตว์ เพราะกิจมีการขุดดินเป็นต้น ทำกุฎีเช่นนั้น, ธิกษุแม้รูปนั้น ย่อมต้องทุกกฎ.

ปฐวีชนนาทีที ปน ปาเนสุ ปาตพยตํ อापชชนโต, ยํยํ วตถุํ วิตติกมตติ, ตตถ ตตถ วุตตเมว อาปตติ อापชชติ ฯ” แต่ธิกษุผู้ถึงความทำให้พินาศในหมู่สัตว์ เพราะกิจมีการขุดดินเป็นต้น ย่อมต้องอําบัติที่ท่านปรับไว้เพราะวัตถุที่ตนล่วงละเมิดทีเดียว.

อิธ [347] ธนียตเถระสส อาทิกมมิกตตา อนาปตติ ฯ”

พระธนิยะเถระ ชื่อว่าไม่เป็นอําบัติ เพราะเป็นต้นบัญญัติ ใน(สิกขาบท)นี้.

เสสานํ สิกขาบทํ อติกกมิตวา กโรจนทานมปี กตํ ลภิตวา ตตถ วสนทานมปี ทุกกฏเมว ฯ”

ธิกษุที่เหลือ ผู้ล่วงละเมิดสิกขาบททำกตํ ได้(กุฎี)ที่ผู้อื่นทำแล้วอยู่ใน(กุฎี)นั้นก็ดี เป็นทุกกฎแท้แล.

ทพพสมการมัสสกา ปน ยถา ตถา วา มิสสา โหตุ, วฏฏติ ฯ”

ส่วน(กุฎี)ที่สร้างผสมด้วยทพพสมการะ จะเป็นของผสมด้วยอาการใดๆ ก็ตาม ย่อมควร.

สุทรมตติกามยาว น วฏฏติ ฯ”

(กุฎี)ที่สำเร็จด้วยดินล้วนนั้นแล ไม่ควร.

สาปี อธิฐฐกาหิ คิลชกาวัสถสงเขเปน กตา วฏฏติ ฯ”

ถึงแม้กุฎีนั้น ที่ก่อด้วยอิฐ โดยอาการเช่นกับที่อยู่ทำด้วยอิฐ ก็ควร.

[พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งให้ทำลายกุกีเป็นอกัปปิยะ]

“เอวมภนเตติ โข ฯเปฯ ตํ กุกี กิณทีสูติ ภควโต วจัน สมปฏิจฉิตวา กุกีเรหิ จ ปาสาณเหติ จ ตํ กุกี วิกรินตา กิณทีสู ฯ
หลายบทว่า เอวมภนเตติ โข ฯเปฯ ตํ กุกี กิณทีสู ความว่า ภิกษุเหล่านั้น รับพระพุทธานัตติแล้ว
ก็เอาไม้และหิน ทำลายกุกีนั้นให้กระจัดกระจายแล้ว.

“อลโข อายสมา ธนียโตอาทิมหิ อโย สงเขปตโถ ฯ

ในคำว่า อลโข อายสมา ธนียโต เป็นต้น มีความสังเขปดังต่อไปนี้:

ธนียโต เอกปสเส ทิวาวิหารํ นิสินโน เตน สหเทเน อาคนตวา

เต ภิกขุ “กิสส เม ตุมเห อวสุโส กุกี กิณทถาติ ปุจฉิตวา “โน^๑ ภควา เกทาเปตตี สุตวา สุจตาย สมปฏิจฉิ ฯ

พระธนิยะ นั่งพักกลางวันอยู่ที่ข้างๆ หนึ่ง จึงได้มาเพราะเสียงนั้นแล้วถามภิกษุเหล่านั้นว่า

“อวสุโส! พวกท่านทำลายกุกีของผม เพราะเหตุอะไร?” แล้วได้ฟังว่า “พระผู้มีพระภาครับสั่งให้พวกกระผมทำลาย”
จึงได้ยอมรับ เพราะเป็นผู้ว่าง่าย.

กสมา ปน ภควา อิมินา อติมหนเตเน อุตสาเหเน อตตโน วสนตถํ กตํ กุกี เกทาเปสิ, นนุ เอตสเสตถ วยคมมปิ อตถิติ ฯ

ถามว่า “ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาค จึงรับสั่งให้ทำลายกุกีที่พระเถระนี้ทำด้วยอุตสาหะอย่างใหญ่ยิ่ง เพื่อเป็นที่อยู่ของตน,
แม้การใช้จ่ายสิ้นเปลืองไป ใน(กุกีนี้ของพระเถระ)นั้น มีอยู่มิใช่หรือ?” (คือจะเป็นสินใช้แก่ผู้ทำลาย).

กิลจาปิ อตถิ, อลโข ตํ ภควา “อกปิยาติ กิณฑาเปสิ “ติตถิยทุชโชติ กิณฑาเปสิ ฯ

แก้ว่า “มีอยู่ แม้ก็จริง, ถึงกระนั้น พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า ‘(กุกีที่พระธนิยะทำนี้) เป็นของไม่สมควร’

จึงรับสั่งให้ทำลาย(กุกีนั้น)เสีย รับสั่งให้ทำลายเสีย ก็เพราะทรงเห็นว่า เป็นชง (คือเครื่องหมาย) ของเดียรฉัตร.”

อโยเมตถ วินิจจโย ฯ

ใน(อธิการว่าด้วยทำลายกุกี)นี้ (มีวินิจฉัยเท่านี้).

อภุชฌายมปน อณฺเณนิปิ การณานิ วุตตานิ “สตตานุทยาย ปตตจิวรคุดตตถาย เสนาสนพาหุลลปฏิเสธนตถายาติอาทีนิ ฯ

ส่วนในอรรถกถา (พระอาจารย์ทั้งหลาย)กล่าวเหตุหลายอย่างแม้อื่น มีอาทิว่า

“(รับสั่งให้ทำลาย) เพื่อความเอ็นดูสัตว์ เพื่อต้องการรักษาบาตรและจีวร เพื่อป้องกันความเป็นผู้มีเสนาสนะมาก.”

ตสมา อิทานิปิ

โย ภิกขุ พหุสสุโต วินยณฺณ อณฺเณ ภิกขุ อุกปิยปริภิกขารํ คเหตวา วิจรณตํ ทิสฺวา ตํ ฉินฺทาเปยฺย วา กิณฺทาเปยฺย วา.

อนุปวชฺโซ โส เนว โจเทตพฺโพ น สาเรตพฺโพ น ตํ ลพฺภา วตฺตุ “มม ปริภิกขาโร ตยา นาสีโต, ตํ เม เทหิตี ฯ

เพราะฉะนั้น แม้นบัดนี้ ภิกษุรูปใดเป็นพระพหุสสุต รู้พระวินัย พบเห็นภิกษุรูปอื่น ผู้ถือบริขารที่เป็นอกัปปิยะเที่ยวไปอยู่
ควรให้เรอตัด หรือให้ทำลายบริขารที่ไม่ควรนั้นเสีย,

ภิกษุรูปนั้นอันใครๆ จะยกโทษขึ้นว่ากล่าวไม่ได้ จะพึงท้วงไม่ได้ จะพึงให้เธอรละลิกความผิดไม่ได้

ทั้งใครๆ ไม่ได้เพื่อจะว่ากล่าวเธอว่า “ท่านทำให้บริขารของผมฉิบหายแล้ว, จงให้(บริขาร)นั้นแก่พระผม.”

[ข้อแนะนำเรื่องการใช้ร่มและจิวร]

[348] ตตรายย์ ปาติมุตตโก กบปิยากบปิยปริกขารวินิจโย ฯ

ใน(อธิการว่าด้วยหุติยปาราชิก)นั้น มีวินิจัยบริขารที่เป็นกัปปิยะและอักษัปปิยะ นอกจากบาสิ ดังต่อไปนี้:

เกจิ ตาลปณณจจตต์ อนโต วา พหิ วา ปญจวณณเนน สุตเตน สิพเพตวา วณณมณฺฐั กโรนติ, ตั น วณฺฐติ ฯ

ชนบางพวกเอาด้ายเบญจพรรณ เย็บร่มใบตาลติดกันทั้งภายในภายนอก แล้วทำให้มีสีเกลี้ยงเกลา, ร่มเช่นนั้นไม่ควร.

เอกวณณเนน ปน นิเลน วา ปีเตน วา เยน เกนจิ สุตเตน อนโต วา พหิ วา สิพพิตุ

จตตทณฺฑคคาหณกั สลากปญฺชรั วา วินทิตฺติ วณฺฐติ ฯ

แต่จะเอาด้ายเขียวหรือเหลืองอย่างใดอย่างหนึ่งสีเดียว เย็บติดกันทั้งภายในและภายนอก หรือจะมัดซี่กรงตรึงยึดค้ำร่วมไว้ ควรอยู่.

ตยจ โข ธิรกรณตถั, น วณณมณฺฐตถาย ฯ

ก็แล (การเย็บและการมัดรวมกันไว้)นั้น เพื่อให้พันทาน (จึงควร), เพื่อจะให้มีสีเกลี้ยงเกลา (ไม่ควร).

จตตปณณเสสุ มกรทนต์กั วา อชตมจนทกั วา ฉินทิตฺติ น วณฺฐติ ฯ

ในใบร่ม จะตัดรูปฟันมังกร หรือรูปพระจันทร์ครึ่งซีก ไม่ควร.

จตตทณฺฑเท เคหตถมเกสุ วิย ฆณฺโโก วา พาพรุปกั วา น วณฺฐติ ฯ

ที่ค้ำร่มจะมีรูปหม้อน้ำ หรือรูปสัตว์ร้าย เหมือนที่เขาทำไว้ในเสาเรือน ไม่ควร.

สเจปิ สพฺพตถ อารคเคน เลขา ทินนา โหติ, สปิ น วณฺฐติ ฯ

แม้หากว่าที่ค้ำร่มทั้งหมด เขาเอาเหล็กจาร เขียนสลักลวดลายไว้ไซ้, แม้ลวดลายนั้น ก็ไม่ควร.

ฆณฺณมปิ พาพรุปกมปิ กิณฑิตวา ธาเรตพพิ ฯ

รูปหม้อน้ำก็ดี รูปสัตว์ร้ายก็ดี ควรทำลายเสียก่อนจึงใช้.

เลขาปิ ฆสิตวา วา อปนตพพา สุตเตเกน วา ทณฺโฆ เวเรตพโพ ฯ

ควรชูดลวดลายเมื่อนั้นออก หรือเอาด้ายพันด้ามเสีย.

ทณฺฑพุนฺธะ ปน อหิจจตตคสมณฺฐานั วณฺฐติ ฯ

แต่ที่โคนด้าม จะมีสัณฐานเหมือนเห็นหัวงู ควรอยู่.

วาตปฺปหาเรน อจจนตถั จตตมณฺฑลิกั รชชุกเกหิ คาเหตุวา ทณฺฑเท พนฺธนติ ฯ

ตสมิ พนฺธนณฺฐานเ วलयมิว อุกกิริตวา เลขั ฐปนติ, สวา วณฺฐติ ฯ

(พวกช่างทำร่ม) เอาเชือกมัดวงกลมของร่ม^๑ ผูกมัดไว้ที่ค้ำ เพื่อกันมิให้โยกเยก เพราะถูกลมพัด.

ในที่ที่ผูกมัดไว้เวลานั้น เขายกลดลวดลายไว้เหมือนนวล, ลวดลายนั้น ควรอยู่.

๑ กำพูกี่ว่า

จีวรมณฑลนตถาย นานาสุตตเกหิ สตปทีสทิสฺ สัพพนตา อากนฺตฺกปณฺฑิ ฐฺเปนติ
อณฺณมปิ ยงกิลฺลิจิ สฺวจิกมมวิการิ กโรนติ

ปฏุมฺเข วา ปริยนเต วา เวณิ วา สงฺขลิกิ วา เอวมาทิ สพฺพํ น วฏฺฏติ ฯ

พวกภิกษุเอาด้ายสีต่างๆ เย็บเป็นรูป เช่นรูปตะขาบ ติดผ้าตามกัฏฐิ

ทำวิการด้วยเชิงเข็มอย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่นไว้ก็ดี

(ทำ)รูปช่องผมหรือรูปโซ่ ไว้ที่ริมตะเข็บหรือที่ชายผ้า (อนุวตจีวร) กัฏฐิ เพื่อต้องการประดับจีวร.

วิธีที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นต้นทั้งหมด ย่อมไม่ควร.

ปกติสฺวจิกมมเมว วฏฺฏติ ฯ

การเย็บด้วยเข็มตามปกตินั้นแหละ จึงควร.

คณฺฐิกปฏกณฺจ ปาสกปฏกณฺจ อณฺฐโกณมปิ โสฬสโกณมปิ กโรนติ.

ตตถ อคฺขิยคยมฺคฺคราทีนํ^๑ ทสฺเสนติ. กกฺกฏกฺกชฺชินิ อุกฺกิรนติ. สพฺพํ น วฏฺฏติ ฯ

เขาทำผ้าลูกคุดและผ้าห้วงลูกคุดไว้ ๘ มุมบ้าง ๑๖ มุมบ้าง.

ที่(ลูกคุดและรังคุด)นั้น ก็แสดงรูปต่างๆ มีรูปสัณฐานเจดีย์ รูปคทา และรูปไม้ค้อน เป็นต้นไว้. เย็บยก เป็นรูปตาปูไว้.

วิธีทำทั้งหมด ไม่ควร.

จตุกโกณเมว วฏฺฏติ ฯ

(จะทำผ้าลูกคุดและห้วงลูกคุด)ไว้เพียง ๔ มุมเท่านั้น จึงควร.

[วิธีซักและย้อมจีวร]

โกณสฺตตกปิฟกา, จิวเร รตเต, ทูวิญญฺเยยฺยรฺูปา วฏฺฏนฺติ ฯ

ด้ายมุมและปมเทียว เป็นของที่รู้ได้ยากในเมื่อย้อมจีวรแล้ว สมควรอยู่.

กณฺฐิก[349]ปิฏฐฺฐชฺลิตาทีสุ จิวริ ปกฺขิปิตุํ น วฏฺฏติ ฯ

จะใส่จีวรลงในน้ำต่างๆ มีน้ำส้มมะขาม แปะ และน้ำข้าวเป็นต้น ไม่ควร.

จีวรมมกาเล ปน หตถมลสฺวจิมลาทีนํ โธวณฺตลํ กิลฺลิสฺฐกาเล จ โธวณฺตลํ วฏฺฏติ ฯ

แต่ในเวลาทำจีวร (จะใส่ลง) เพื่อซักเหงื่อมือและสนิมเข็มเป็นต้น และในเวลาทำจีวรสกปรก (จะใส่ลง) เพื่อซักฟอก ก็ควร.

คณฺธิ วา ลาขิ วา เตลลํ วา รขเนน ปกฺขิปิตุํ น วฏฺฏติ ฯ

จะใส่ของหอม ครั่ง หรือน้ำมัน ลงในน้ำย้อม ไม่ควร.

จิวริ รชิตฺวา สงฺเขน วา มณฺนินา วา เยน เกนจิ น ฆฏฺฏตพฺพํ ฯ

อันภิกษุย้อมจีวรแล้ว ไม่ควรเอาสังข์หรือแก้วมณีอย่างใดอย่างหนึ่งขัดจีวร.

ภุมิยํ ชานุกานิ นิหนตฺวา หตฺเทหิ คเหตุวา โทณฺนิมปิ น ฆสิตพฺพํ ฯ

ไม่ควรคุกเข่าทั้งสองลงที่พื้นดิน แล้วเอามือทั้งสองจับจีวรขยี้ แม้ที่วางย้อม.

๑ อคฺขิย มีคำ คย=? มุคฺคร ค้อน

โทณียิ วา ผลเก วา ฐูปเตวา อนเต คาหาเปตวา หตเถน **ปหริตุ** ปน วฏฺฏติ ๑

แต่จะวางจีวรไว้ที่รางย้อมหรือบนแผ่นกระดาน แล้วให้จับชายทั้งสองรวมกันไว้ เอามือทาบ สมควรอยู่.

ตมปี มุฏฐินา น กาดพพิ ๑

แม้การทาบนั้น ก็ไม่ควรเอากำปั่นทาบ.

โพรณกตเถรา ปน โทณียมปี น ฐูปสิ **เอโก** หตเถน คเหตุวา ติฏฐติ, **อปโร** หตเถ กตวา หตเถน ปหริติ ๑

แต่พระเถระในปางก่อนทั้งหลาย ไม่ได้วางจีวรไว้ แม้ที่รางย้อมเลย

(คือ) รูปหนึ่งเอามือจับจีวรยื่นอยู่ อีกรูปหนึ่งวางจีวรไว้บนมือ แล้วจึงเอามือทาบ.

จีวรสส กณณสุดตกั น วฏฺฏติ ๑ รชิตกาลे ฉินทิตพพิ ๑

ด้ายที่มุ่มจีวร ไม่ควร. ในเวลาที่ย้อมเสร็จแล้ว ควรตัดทิ้งเสีย.

ยิ ปน “อนุชานามิ ภิกขเว กณณสุดตกนติ เอวั อนุญญาตึ, **ติ** อนุวาเต ปาสกั กตวา พนชิตพพิ รชนกาลे ลคคนตถาย ๑

ส่วนด้ายมุ่มจีวรที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้อย่างนี้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราอนุญาตด้ายที่มุ่มจีวร” ดังนั้นนี้ ควรทำให้เป็นบ่วงผูกไว้ที่อนุวาต เพื่อคล้องจีวรไว้ในเวลาที่ย้อม.

คณฐิเกปี โสภากธมตถึ **เลขา** วา **ปิพกา** วา น วฏฺฏติ. นาเสตวา ปริภุชิตพพิ ๑

แม้ที่ลูกตุ้ม จะมีลวดลายหรือปมไว้ เพื่อให้สวยงามไม่ควร. ต้องทำลายเสียก่อน จึงควรใช้สอย.

[บริขารที่ควรใช้และไม่ควรใช้]

ปตเต วา ถาลเก วา อารคเคน เลขั กโรนติ อนโต วา พหิ วา น วฏฺฏติ ๑

ที่บาตรหรือโอ^๑ จะเอาปลายเหล็กแหลมชูดเขียนลวดลายไว้ภายในหรือภายนอกก็ตาม, ลวดลายนั้น ไม่ควร.

ปตต รัม อาโรเปตวา มชชิตวา ปจนติ “มณิวณณั กริสสามาติ น วฏฺฏติ ๑

จะยกบาตรขึ้นสู่ภุมร^๒ ชัดให้เกลี้ยงเงลา แล้วจึงระบม^๓ ด้วยคิดว่า “จักทำให้มีสีดจแก้วมณี” ไม่ควร.

เตลวณโณ ปน วฏฺฏติ ๑

ส่วนบาตรที่มีสีเหมือนน้ำมัน ควรอยู่.

ปตตมณทเล **ภตติกมม** น วฏฺฏติ ๑

ลวดลายประดับ^๔ ที่บังเวียน^๕ ร่องบาตรไม่ควร.

มกรทนต์กั ปน วฏฺฏติ ๑

แต่รูปปั้นมังกร ควรอยู่.

๑ โอ ภาชนะคล้ายขัน. เช่น ปาณียถาลก โอน้ำ.

๒ เครื่องกลิ้ง

๓ ระบมบาตร รมบาตรให้ดำเป็นมันเพื่อกันสนิมด้วยกรรมวิธีต่างๆ เช่น เอากำมะถันและน้ำมันทาบาตร แล้วรมไฟให้ร้อน.

๔ ที่มาเดิมใน วิ. จุลลวรรค. ๗/๑๗-๑๘ ว่า ปตตมณทลานิ ... ภตติกมมกตานิ (ภตติกมมกตานิ?).

๕ บังเวียน ก. หมุนรอบ, เวียนรอบ.

ธมกรกจฉตตส อปุริ วา เหมฐา วา ธมกรกกุจฉิย วา **เลขา** น วฏฺฐติ ฯ

ฉัตรธมกรก จะมีลวดลายไว้ข้างบนหรือข้างล่าง หรือในกระพุ่มธมกรกก็ตาม ไม่ควร.

ฉตตมุขวฏฺฐิย ปนสส **เลขา** วฏฺฐติ ฯ

แต่ธมกรกนั้น จะมีลวดลายไว้ที่ขอบปาก มีอาการตั้งฉัตร ควรอยู่.

กายพนธสส โสภนตลํ ตีหิ ตีหิ ทิคุณํ สุตตํ โภฏฺฐนติ กกกกุกกชินิ อฏฺฐเพนติ น วฏฺฐติ ฯ

เพื่อจะให้ประคดเอวงดงาม จะตรึงด้ายเป็นสองเท่าในที่นั้นๆ ยกหรือคัดขึ้นเป็นลวดลายตาม ข้อนั้น ไม่ควร.

อุโภสุ ปน อนเตสุ ทสามุขสส ธิรภาวาย ทิคุณํ **โภฏฺฐนตุ** วฏฺฐติ ฯ

แต่ที่สอดทั้งสองข้าง จะตรึงด้ายเป็นสองเท่า เพื่อความทนทานแห่งปากชายผ้า ควรอยู่

[350] ทสามุข ปน ฆฏฺฐํ วา มกรมุขํ วา เททฺทสุสีลํ วา ยงกิลฺลิจิ วิการรูปํ **กาตุ** น วฏฺฐติ ฯ

ส่วนที่ปากชายผ้า จะทำรูปแปลกๆ อย่างใดอย่างหนึ่งไว้ จะเป็นรูปหมอนน้ำก็ตาม รูปปากมังกรก็ตาม รูปศิระษะงูน้ำก็ตาม ไม่ควร.

ตตถ ตตถ อจฉินิ ทสเสตวา มาลากมมาทีนิจิ วา กตวา **โภฏฺฐิตกายพนธนปิ** น วฏฺฐติ ฯ

แม้ประคดเอว ที่ตรึง ปักเป็น(สัญญาณ)นัยน์ตา(ข้าง) หรือทำเป็นรูปลวดลายระเบียบ(ดอกไม้)เป็นต้น ไว้ในที่นั้นๆ ไม่ควร.

อุชุกเมว ปน มจฉกณฺณกํ วา ชชชुरิปตตกํ วา มฏฺฐุปฺภิกํ วา กตวา **โภฏฺฐิตุ** วฏฺฐติ ฯ

แต่จะตรึงปักให้ตรงไป ทำเป็นเงี่ยงปลา หรือใบเป้ง หรือทำเป็นแผ่นเกลี้ยง ควรอยู่.

กายพนธสส **ทสา** เอกา วฏฺฐติ เทว ตีณิ จตตาริปี วฏฺฐนติ ฯ ตโต ปรี น วฏฺฐนติ ฯ

ชายแห่งประคดสายเดียวควร. ๒ สาย ๓ สาย แม้ ๔ สาย ก็ควร. เกินกว่านั้นไปไม่ควร.

รชชุกกายพนธน เอกเมว วฏฺฐติ ฯ

ประคดเอวที่ทำด้วยด้ายเส้นเดียวเท่านั้น จึงควร.

ปามงคสณฺฐานํ ปน เอกมปิ น วฏฺฐติ ฯ **ทสา** ปน ปามงคสณฺฐานาปี วฏฺฐติ ฯ

ส่วนที่มีสัญญาณดุษายสังวาล แม้เส้นเดียวก็ไม่ควร. แต่ชายแม้จะมีสัญญาณดุษายสังวาลก็ควร.

พหู รชชุก เอกโต กตวา เอกน นิรนฺตรํ เวฐฺฐตฺวา กตํ พหุรชชุกนฺติ น วตตพพิ. **ตุ** วฏฺฐติ ฯ

(ประคดเอว)ที่เขาเอาเชือกมากเส้น รวมกันเข้าแล้ว เอาเชือกเส้นหนึ่งพันเนื่องกันไป ทำขึ้น ไม่พึงกล่าวว่า “(ประคด)มีเชือกมากเลย”. (ประคดเอวที่มีเชือกมากเส้น)นั้น ควรอยู่.

กายพนธนวิเถ อฏฺฐมจฺฉลาทิกํ ยงกิลฺลิจิ **วิการรูป** น วฏฺฐติ ฯ

ที่ลูกถวิน^๑ของประคดเอว จะมีรูปแปลกๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง มีรูปมงคล ๘^๒ เป็นต้น ไม่ควร.

ปริจฺเจทเลขามตฺต วฏฺฐติ ฯ

จะมีเพียงรอยพอเป็นเครื่องหมาย (ที่ผูก) ควรอยู่.

๑ ถวิน ห่วงร้อยสายรัดประคด เรียกว่า ลูกถวิน, กระจวิน ก็ว่า.

๒ รูปมงคล ๘ ดู สารัตถที่ปณี ๒/๑๘๘.

วิถกสสุ อุโกลสุ อนนเตสุ ธิกรณตถาย ฆฎกมปิ กโรนติ. **อยมปิ** วมุฏติ ฯ

ในที่สุดทั้งสองของลูกถวิน เขาทำแม่เป็นรูปหม้อน้ำไว้ เพื่อให้ท่านทาน, รูปหม้อนี้ ก็ควร.

[กล่องยาตาที่ควรใช้และไม่ควรใช้]

อลชนินย อิตถิปุริส จตูปปทสกุณรูปุ วา มาลากมม ลตาทกมม มกรทนต์ก โคมุตตก อทตมจกนทกาทิเกท วา วิกักรรูปุ น วมุฏติ ฯ

ที่กล่องยาตา จะมีรูปสตรี บุรุษ สัตว์ ๔ เท้า และรูปนกก็ตาม

จะมีรูปแปลกๆ ต่างประเภทเป็นต้นว่า ลายดอกไม้ ลายเครือวัลย์ ฟันมังกร มูตรโค และรูปพระจันทร์ครึ่งซีกก็ตาม ไม่ควร.

ขลิตวา วา ฉินทิตวา วา, ยถา วา น ปญญาติ, ตถา สุตตเคน เวฐุตวา วลยเซตพพา ฯ

(รูปที่กล่องยาตา) ควรชุดหรือตัดออกเสีย หรือเอาด้ายพันปิดไว้ โดยอาการที่รูปจะปรากฏไม่ได้ ฟังใช้สอยเถิด.

อุชุกเมว ปน จตุรสสา วา อฏฐัสสา วา โสฬัสสา วา **อลชนิน** วมุฏติ ฯ

ส่วนกล่องยาตา ๔ เหลี่ยม ๘ เหลี่ยมหรือ ๑๖ เหลี่ยมตรงๆ เท่านั้น จึงควร.

เหฏฐโตปิสสา เทว วา ติสโส วา **วมุฏเลขาโย** วมุฏติ ฯ

แม้ข้างล่างกล่องยาดานั้น จะมีลวดลายกลมๆ ไข่เพียง ๒ หรือ ๓ แห่ง ก็ควร.

คิวยมปิสสา ปิธานกพนธนต์ถ อเกา **วมุฏเลขา** วมุฏติ ฯ

ถึงแม้ที่คอกกล่องยาดานั้น จะมีลวดลายกลมๆ ไข่เพียง ๑ แห่ง เพื่อผูกฝาปิด ก็ควร.

อลชนินีสลากายมปิ **วณณมฏฐกมม** น วมุฏติ ฯ

แม้ที่ไม้ป้ายยาตา จะแต่งให้มีสีเกลี้ยงเงา ไม่ควร.

อลชนินวิกายมปิ ยงกิลยจิ นานาวณณน สุตเตน **วณณมฏฐกมม** น วมุฏติ ฯ

ถึงแม้ถ่วงกล่องยาตา จะทำให้สีเกลี้ยงเงาอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยด้ายมีสีต่างๆ ไม่ควร.

[ฝักกุญแจและบริขารเบ็ดเตล็ดที่ควรใช้และไม่ควรใช้]

เอเสว **นโย** กุลยจิกโกสเกปิ ฯ

แม้ฝักกุญแจ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

[351] กุลยจิกาย **วณณมฏฐกมม** น วมุฏติ ฯ

ที่ตัวกุญแจ จะแต่งให้มีสีเกลี้ยงเงาไม่ควร.

ตถา สิปาฎิกาย ฯ

ที่ฝักมีดโกนก็เหมือนกัน.

เอกาวณณสุตเตน ปเนตถ เยน เคนจิ ยงกิลยจิ **สิพพิตุ** วมุฏติ ฯ

อนึ่ง ที่ฝักมีดโกนนี้จะเย็บอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยด้ายสีเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง ควรอยู่.

อารกณณูปิ วณณมณิกิ วา อณณิ วา วณณมณณิ น วณณติ ฯ

แม้ที่เหล็กลมมาต จะมีปุ่มแก้วกลมๆ หรือ(วัตถุ)อย่างอื่น ที่มีสีเกลี้ยงเงาก็ตาม ไม่ควร.

คิวยายิ ปน ปริจเฉทเลขา วณณติ ฯ

ส่วนที่คอ จะมีลวดลายพอบเป็นเครื่องกำหนด (คือเป็นที่สังเกตุ) ควรอยู่.

ปิผลลเกปิ มณิกิ วา ปิพกั วา ยงกัญญา รุเปตุ น วณณติ ฯ

แม้ที่มีดทับหรือมีदन้อย จะติดปุ่มแก้วหรือปุ่มชนิดใดชนิดหนึ่งไว้ก็ตาม ไม่ควร.

ทณทเก ปน ปริจเฉทเลขา วณณติ ฯ

ส่วนที่ด้าม จะมีลวดลายพอบเป็นเครื่องกำหนด ควร,

นขจเฉทนิ วลิตกิเยว กโรนติ ตสมา ตั วณณติ ฯ

มีดตัดเล็บ เขาทำเป็นเกลียวไว้ (เพื่อจับมัน) นั้นเทียว. เพราะฉะนั้น (การทำให้มีเกลียวไว้)นั้น ย่อมควร.

อตุตตรารณิยิ วา อรณิยิ วา ธนุเก วา อปุริเปเลททณทเก วา มาลากมมาทิกิ ยงกัญญา วณณมณณิ น วณณติ ฯ

ที่ไม่มีสีไฟตัวผู้ก็ดี ที่ไม่มีสีไฟตัวเมียก็ดี ที่ลูกธนูก็ดี ที่บนคันลึง (ไม้คันชัก) ก็ดี จะมี(ลวดลาย)อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นลวดลายดอกไม้เป็นต้น ที่มีสีเกลี้ยงเงา ไม่ควร.

เปเลททณททสส ปน เวมชเชม มณชลั โหติ. ตตถ ปริจเฉทเลขามตตัม วณณติ ฯ

ส่วนตรงกลางไม้คันชัก มีวงกลม. ที่(ตัววงกลม)นั้น จะมีเพียง(ลวดลาย)พอบเป็นเครื่องกำหนด ก็ควร.

สูจิสนทาสั กโรนติ เยน สูจึ จัสาเปตวา ฆัสนติ ฯ

เขาทำคีม สำหรับคีบเข็มฝนไว้.

ตตถ มกรมุขาทิกิ ยงกัญญา วณณมณณิ น วณณติ ฯ

ที่(คีมสำหรับคีบเข็มฝน)นั้น จะมี(ลวดลาย)อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นกับปากมังกรเป็นต้น ที่มีสีเกลี้ยงเงา ไม่ควร.

สูจิจัสนตถั ปน มุขมตตัม โหติ ตั วณณติ ฯ

แต่ทำเป็นปากเพื่อจะคีบเข็มนั้น ควรอยู่.

ทนตกณณจเฉททวาสियมปิ ยงกัญญา วณณมณณิ น วณณติ ฯ

แม้ที่มีดสำหรับตัดไม้สีฟัน จะมี(ลวดลาย)อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่มีสีเกลี้ยงเงา ไม่ควร.

อชุกเมว กปิยิโยเลहन อโกลสุ วา ปสเสสุ จตุรสสิ วา อณณิสสิ วา พนริตุ วณณติ ฯ

ที่ข้างทั้งสอง หรือข้างหนึ่ง (ของมีดนั้น) จะเอาโลหะที่เป็นกับปิยะ ผูกไว้เป็น ๔ เหลี่ยม หรือ ๘ เหลี่ยมตรงๆ นั้นแหละ จึงควร.

กตตรทณเทปิ ยงกัญญา วณณมณณิ น วณณติ ฯ

แม้ที่ไม้เท้า จะมี(ลวดลาย)อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่มีสีเกลี้ยงเงาไม่ควร.

เหมฐฐา เอกา วา เทว วา วณณเลขา อปุริ อหิจตตกมกมลตตถจ วณณติ ฯ

โคนข้างล่าง จะมีลวดลายกลมๆ ไว้ ๑ แห่ง หรือ ๒ แห่ง และปลายข้างบนจะมีเพียงรูปเห็ดหัวงุ้มไว้ ก็ควร.

เตลภาชเนสุ วิสาณ นพียี วา อลาพุเก วา อามณฑสารเก วา ฐเปตวา อิติฐีรูปุ ปุริสรูปยจ อวเสสั สพพมปิ **วณณมฏฐกมม** วณณติ ๑

บรรดาภาชณะน้ำมัน รูปที่เหลื่อแม่ทั้งหมด ที่มีลวดลายเกลี้ยงเกลา เว้นรูปภาพสตรีและบุรุษเสย ที่ภาชณะเขา(สัตว์)ก็ดี ษะนาก็ดี กะโหลกน้ำเต้าก็ดี ภาชณะทำด้วย(กาก)มะขามป้อมก็ดี ย่อมควร.

มณจปีฐู ภิสีพิมโพทเน ภูมมตถรณ ปาทปุณณเน จงกมนภิสียั สมมณชนิยั กจรรณชทนเก รชนโทณิกาย ปานียอุหุงเก ปานียชณู ปาทกณฐลิกาย ผลกปีฐูเก วลายาธารเก ทณฐาธารเก ปตตปิธาน [352] ตาลวณณู จ วิชเน เอเตสุ สพพ **มาลากมมาทิวณณมฏฐกมม** วณณติ ๑

ในบรรดาเครื่องใช้ต่างๆ เหล่านี้ คือ เตียง ตั่ง ฟูก หมอน เครื่องลาดพื้น ผ้าเช็ดเท้า ฟูกสำหรับจงกรม ไม้กวาด กระเช้าเทหยากเหยื่อ รวงย้อมผ้า กระบวยตักน้ำดื่ม หม้อน้ำดื่ม กระเบื้องเช็ดเท้า ตั่งกระดาน เชิงบาตรตั้งวลัย เชิงบาตรทำด้วยท่อนไม้ ฝาบาตร ตาลปัตร และพัคัชนี จะมีลวดลายที่มีสีเกลี้ยงเกลา มีลายดอกไม้เป็นต้น ทั้งหมดก็ควร.

เสนาสนเน ปน ทวารกวางวาทปานกวางวาทิสู สพพรตนมยมปิ **วณณมฏฐกมม** วณณติ ๑

ส่วนในเสนาสนะ ที่บานประตูและหน้าต่างเป็นต้น จะมีลวดลายที่มีสีเกลี้ยงเกลา แม้ที่สำเร็จด้วยแก้วทั้งหมด ก็ควร.

เสนาสนเน **ภิกยจิ** ปฏิสะเรตพพิ นตถิ. อณณุตระ วิรุทธเสนาสนา ๑

ในเสนาสนะ ไม่มีอะไร ที่ควรห้ามไว้ เว้นแต่เสนาสนะที่ผิด.

[เสนาสนะที่ผิดควรทำลายเสย]

วิรุทธเสนาสนนนาม อณณูเสสั สีมาย ราชवलลเกหิ กต **เสนาสน** วุจจติ ๑

เสนาสนะ ที่พวกภิกษุผู้เป็นราชวัลลภ สร้างไว้ในเขตสีมาของเจ้าของเขตสีมาเหล่านี้ เรียกชื่อว่า เสนาสนะที่ผิด.

ตสมา **เย** ตาทิสั เสนาสนั กโรนติ, **เต** วตตพพา “มา อมหากั สีมาย เสนาสนั กโรธาติ ๑

เพราะฉะนั้น พวกภิกษุผู้สร้างเสนาสนะเช่นนั้น อันภิกษุผู้เป็นเจ้าของเขตสีมาพึงตักเตือนว่า “พวกท่านอย่าสร้างเสนาสนะไว้ในเขตสีมาของพวกข้าพเจ้า.”

อนาทิยิตวา กโรนติเยว, ปุนปิ วตตพพา “มา เอวั อกตถ, มา อมหากั อุโปสถปวารณานั อนตรายมกตถ, มา สามคคิ ภินทิตถ, ตุมหากั **เสนาสน** กตมปิ กตมฐาเน น ฐสสตีติ ๑

(ถ้า) ไม่เชื่อฟัง ยังขึ้นสร้างอยู่นั่นเอง, พึงตักเตือนซ้ำอีกว่า

“พวกท่านอย่าได้ทำอย่างนี้, อย่าได้ทำอันตรายแก่อุโบสถและปวารณาของพวกข้าพเจ้า, อย่าได้ทำลายความสามัคคี, เสนาสนะแม้ที่พวกท่านสร้างไว้แล้ว จักไม่ตั้งอยู่ในสถานที่ที่พวกท่านสร้างไว้แล้ว”.

สเจ พลกกาเรน กโรนติเยว, ยทา เตสั **ลชชปิรริสา** อุสสนนา โหติ, สกกา โหติ ลทฐุ ฐมมิโก **วินัจฉโย,**

ตทา เตสั เปเสตพพิ “ตุมหากั อวาสาสิ หรธาติ ๑

ถ้ายังขึ้นสร้างอยู่โดยพลการนั่นเอง, เวลาใด เจ้าของเขตสีมาเหล่านั้น มีลชชปิบริษัทหนาแน่นขึ้น ทั้งอาจได้คำวินิจฉัยที่ชอบธรรม, เวลานั้น ควรส่งข่าวแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า “จงชนเอาที่อยู่ของพวกท่านไปเถิด.”

สเจ ยาวตติย เปสิดเต, ทรนติ สาธ. โน เจ ทรนติ, ฐเบตวา โพธิณจ เจตียณจ **อวเสสเสนาสนานิ** ฆินทิตพพานิ.

โน จ โข อปริโภคํ กโรนเตหิ ฯ

ถ้าเมื่อสงฆ์ไปถึง ๓ ครั้งแล้ว เธอเหล่านั้นรื้อถอนไป ซ่อนนั้นเป็นการดี, ถ้ายังไม่รื้อถอนไปไซ้, เสนาสนะที่เหลือ ควรทำลายเสีย ยกไว้แต่ต้นโพธิ์ และเจตีย์. และอย่าทำลายให้เป็นของที่ใช้งานได้.

ปฏิกุฎฐา ปน ฉทนโคปานสีฏฐกาทีนิ อปนเตวา เตสํ เปเสตพพิ “ตุมหากํ ทพพสมภาเร ทรธาติ ฯ

อนิงฺ ฆนนำวัตตตุตํมฺ มีเครื่องมุงหลังคา กลอนเรือน และอิฐเป็นต้น ออกไปตามลำดับ

แล้วควรสงฆ์แก่เธอเหล่านั้นว่า “จงชนทัตพสมภาเรของพวกท่านไปเถิด.”

สเจ ทรนติ, สาธ. โน เจ ทรนติ,

อถ เตสํ สมภาเรสุ ทิมวสสาตปาทีหิ ปุติญเตสํ วา โจเรหิ วา หญญสุ อคคินา วา ททเตสํ,

สีมสามิกา **ภิกขุ** อนุปวชชา น ลพภา โจเทตุ “ตุมเหหิ อมหากํ **ทพพสมภารา** นาสิตาติ วา “ตุมหากํ **คิวดา**ติ วา ฯ

ถ้ารื้อถอนไปไซ้, ซ่อนนั้นเป็นการดี,

ถ้ายังไม่รื้อถอนไปไซ้ หากว่าเมื่อสัมภาระเหล่านั้นผุพังไปเพราะหิมะ ฝน และแดดเป็นต้นก็ดี พวกโจรลักเอาไปก็ดี ถูกไฟไหม้ก็ดี,

พวกภิกษุผู้เป็นเจ้าของเขตสีมา ใครๆ จะกล่าวโทษไม่ได้

ทั้งไม่ได้เพื่อจะทักท้วงว่า “พวกท่านทำให้ทัตพสมภาเรของพวกเราฉิบหายแล้ว” หรือว่า “ต้องปรับสินไหมพวกท่าน” ดังนี้.

ยํ ปน สีมสามิเกหิ ภิกขุหิ กตํ, ตํ สุกตเมว โหตีติ ฯ

ก็กิจใด ที่ภิกษุผู้เป็นเจ้าของเขตสีมาทำแล้ว กิจนั้นเป็นอันพอเธอทำชอบแล้วทีเดียว ฉะนั้นแล.

ปาสิมุตตกวินิจจโย นิฐฐิตโต ฯ

จบปาสิมุตตกวินิจจโย.

พระธนิยะเริ่มสร้างกุฏิไม้

[353] เอรวิ ภินนาย ปน กุฎิกาย ธนิยสส ปรีวิตกถญจ ปุนเรว กุฎิกถนตถาย อุตสาหญจ ทสเสตุ “อถโข อายสมโตติอาทิ วุตตัม ฯ”
ก็เพื่อแสดงถึงความร่าเริงและความอุตสาหะ เพื่อสร้างกุฏิอีกนั้นแล ของพระธนิยะ ในเมื่อกุฏิถูกทำลายแล้วอย่างนั้น
(พระธรรมสังคากาจารย์) จึงได้กล่าวคำว่า อถโข อายสมโต เป็นต้น.

ตตถ “ทารุคเหคนโกติ รณญอ ทารุณทาคาเร ทารุโคปโก ฯ”

ใน(คำว่า อายสมโต เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

บทว่า ทารุคเหคนโก ได้แก่ เจ้าพนักงานผู้รักษาไม้ในเรือนคั้งไม้ของหลวง.

“คหณทารุณิเต เทเวณ คหิตทารุณิ. “ราชปริคคหุทานิ ทารุณิเต อตุโล ฯ”

บทว่า คหณทารุณิ^๑ ได้แก่ ไม้ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงหวงแหนแล้ว. อธิบายว่า “ไม้ที่พระราชทานสงวนไว้.”

“นครปฏิสงขาริกานิเต นครสส ปฏิสงขารูปกรณานิ ฯ”

บทว่า นครปฏิสงขาริกานิ ได้แก่ ไม้ที่เป็นเครื่องอุปกรณ์การปฏิสังขรณ์พระนคร.

“อาปทตถาย นิกขิตตานิเต

อคคิทาเหน วา ปุราณภาเวณ วา ปฎิราชูปรุณธนาทินา วา โคปุรฎฎาลก ราชนเตปุร หตถิสาลาทีน วิปตติ “อาปทาติ วุจจติ.

ตตถถถ นิกขิตตานิเต วุตตัม โหติ ฯ”

สองบทว่า อาปทตถาย นิกขิตตานิ มีคำอธิบายว่า

“ได้แก่ ไม้ที่เก็บไว้ เพื่อป้องกันความวิบัติแห่งวัตถุทั้งหลาย มีขุมประตูป้อม พระราชวังหลวง และโรงช้าง เป็นต้น

เพราะถูกไฟไหม้ เพราะความเก่าแก่ หรือเพราะการรุกรานของพระราชอาชู้เป็นข้าศึก เป็นต้น ที่ท่านเรียกว่า ‘อันตราย’.”

“ขณฑชาขณฑทิกเก เณทาเปตวาติ อตตโน กุฎิกาย ปมาณ สลลทกเขตวา

กิลยจิ อคเค กิลยจิ มชเณ กิลยจิ มูเล ขณฑชาขณฑทิกเก โกรนโต เณทาเปสิ ฯ”

สองบทว่า ขณฑชาขณฑทิกเก เณทาเปตวา ความว่า พระธนิยะกำหนดประมาณกุฏิของตนแล้ว สั่งให้ทำการตัดไม้บางท่อนที่ปลาย
บางท่อนที่ตรงกลาง บางท่อนที่โคน เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ (บรรทุกเกี่ยวไปสร้างกุฏิไม้แล้ว).

[วัสสการพราหมณ์ลงโทษเจ้าพนักงานผู้รักษาไม้?]

“วัสสกาโรติ ตสส พราหมณสส นาม ฯ”

คำว่า วัสสการ เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น.

“มคธมหาสโตติ มคธรัฐ มหามตโต มหิตยา อีสสิริยมตตาย สมณนาคโต มคธรณญอ วา มหามตโต. “มหามจโจติ วุตตัม โหติ ฯ”

บทว่า มคธมหาสโตติ ได้แก่ มหาอมาตย์ คือผู้ประกอบด้วยชั้นอิสริยยศอย่างใหญ่ ในมคธรัฐ

หรือมหาอมาตย์ของพระเจ้าแผ่นดินมคธ. มีอธิบายว่า “อมาตย์ผู้ใหญ่.”

๑ บาลีเดิมเป็น เทวคหณทารุณิ.

“อนุสณญายมาโนติ ตตถ ตตถ คนตฺวา ปจฺจเวกฺขมาโน ฯ”

บทว่า อนุสณญายมาโน ความว่า วัสสการพราหมณ์ ไปตรวจดูในที่นั้นๆ.

“ภณฺเถติ อีสฺสรานํ นิจฺจภูฏานิกปริสาลปนํ ฯ”

คำว่า ภณฺเถ เป็นคำของอิสสรชน เรียกคนผู้ดำรงอยู่ในฐานะต่ำ.

“พนฺธํ อาณาเปสฺสตี พฺราหมโณ ปกฺติยาปิ ตสฺมี อีสฺสาปกโตว. โส รมฺโณ “อาณาเปหฺตี วจฺนํ สุตฺวา, ยสฺมา “ปกฺโกสาเปหฺตี รมฺญา น วุตฺตํ, ตสฺมา นํ หตฺถสฺสุ จ ปาเทสฺสุ จ พนฺธํ กตฺวา “อาณาเปสฺสามีติ พนฺธํ อาณาเปสฺสิ ฯ” สองบทว่า พนฺธํ อาณาเปสฺสิ ความว่า พราหมณ์ แม้โดยปกติ ก็เป็นผู้มีความริษยา ใน(เจ้าพนักงานผู้รักษาไม้)นั้นอยู่เทียว, เขาได้ฟังพระราชดำรัสว่า “จงให้คนเอาตัวมา” ดังนี้, แต่เพราะพระราชามีได้ทรงรับสั่งว่า “จงให้เรียกมันมา”, ฉะนั้น จึงทำการจองจำเจ้าพนักงานผู้รักษาไม้ที่มือและเท้าทั้งสอง แล้วคิดว่า “จักสั่งให้ลงโทษ” จึงสั่งให้จองจำไว้.

“อทฺทสา โข อายสฺมา ธนินฺโยติ กถํ อทฺทส ฯ”

ในคำว่า อทฺทสา โข อายสฺมา ธนินฺโย นั้น ถามว่า

“ท่านพระธนิยะ ได้เห็น(เจ้าพนักงานผู้รักษาไม้ ถูกเจ้าหน้าที่จองจำไป) (ด้วยอาการ)อย่างไร?”

“โส กิร อตฺตโน เลเสน ทารุณํ ภูฏานํ ญตฺวา “นิสฺสํสยํ เอส ทารุณํ การณา ราชกุลโต วรํ วา พนฺธํ วา ปาปฺุณิสฺสตีติ ตทา “นํ อหเมว [354] โมเจสฺสามีติ นิจฺจกาลํ ตสฺส ปวฺตตี สฺสุนฺโตเยว วิจฺรติ. ตสฺมา ตํขณฺเวยว คนตฺวา อทฺทส ฯ” เตน วุตฺตํ “อทฺทสา โข อายสฺมา ธนินฺโยติ ฯ”

แก้ว่า “ได้ยินว่า ท่านพระธนิยะนั้น ทราบว่าไม้ที่นำไปก็ด้วยเลสของตน

คิดว่า ‘เจ้าพนักงานคนนั้นจักถูกฆ่า หรือจองจำ จากราชตระกูล เพราะเหตุแห่งไม้ทั้งหลาย โดยไม่สงสัย’

จึงคิดขึ้นได้ ในเวลานั้น ว่า ‘เราคนเดียวเท่านั้น จักปลดปล่อยเจ้าพนักงานคนนั้น’

แล้วเที่ยวคอยฟังข่าวของเขาอยู่เป็นนิตยกาลนั่นเอง เพราะฉะนั้น ท่านพระธนิยะ จึงได้ไปเห็น ในขณะนั้นนั่นแหละ เพราะเหตุนั้น (พระธรรมสังคากาจารย์) จึงกล่าวไว้ว่า อทฺทสา โข อายสฺมา ธนินฺโย ดังนี้ เป็นต้น.”

“ทารุณํ กิจฺจาติ ทารุณํ การณา ฯ”

สองบทว่า ทารุณํ กิจฺจาติ ความว่า เพราะเหตุแห่งไม้ทั้งหลาย.

“ปุราหํ หนฺญามิ อหํ ปุรา หนฺญามิ ฯ” “ยาว อหํ น หนฺญามิ, ตาว ตฺวํ เอยฺยาสฺสตี อตฺโถ ฯ”

หลายบทว่า ปุราหํ หนฺญามิ ความว่า ก่อนแต่กระผมจักถูกฆ่า.

อธิบายว่า “พระคุณท่าน ควรไปตราบเท่าที่กระผมยังมีได้ถูกฆ่า.”

“อิงฺข ฆนฺเต สฺราเปหฺตี เอตฺถ “อิงฺฆาติ โจทฺนตฺถ นินฺปาโต ฯ”

ศัพท์ว่า อิงฺข ในคำว่า อิงฺข ฆนฺเต สฺราเปหฺตี นี้เป็นนินบาตลงในอรรถว่าเตือน.

“ปฐฺมาภิสฺสโตติ” อภิสฺสโต หุตฺวา ปฐฺมํ ฯ”

บทว่า ปฐฺมาภิสฺสโต ความว่า แรกราชาภิเษก.

“เอวรूपी วาจํ ภาสิตาติ

“ทินนถญเฐว สมณพราหมณานํ **ติณกฎฐุทกํ**, ปริภุชชุตฺติ อิมํ เอวรूपी วาจํ อภิสิตโต หุตฺวา ปฐุมเมว ยํ **ตฺวํ** อภาสิ. ตํ สยเมว ภาสิตฺวา อิทานิ สรสี น สรสีติ วุตฺตํ โหติ ฯ

หลายบทว่า เอวรूपี วาจํ ภาสิตา มีคำอธิบายว่า

“พระองค์ราชาภิเชกแล้ว ได้ตรัสพระวาจานี้ได้ เห็นปานนี้เป็นครั้งแรกทีเดียวว่า

‘หญ้าไม้และน้ำ (ข้าพเจ้า)ถวายแก่สมณพราหมณ์ทั้งหลายละ ขอ(สมณพราหมณ์ทั้งหลาย)โปรดบริโภคใช้สอยเถิด’ พระวาจานั้นพระองค์ก็ได้ตรัสเอง บัดนี้ยังทรงระลึกได้หรือมิได้?”

ราชาโน กิร อภิสิตตมตฺตาเยว ธมฺมเกริยจาราเปนติ “ทินนถญเฐว สมณพราหมณานํ **ติณกฎฐุทกํ**, ปริภุชชุตฺติ.

ตํ สนฺธาย **เอส** วทติ ฯ

ได้ยินว่า พระราชาทั้งหลาย พوراภิเชกแล้วเท่านั้น ก็ทรงรับสั่งให้เที่ยวติกลองธรรมเกร็ดประกาศว่า

“หญ้าไม้และน้ำ (ข้าพเจ้า)ถวายแก่สมณพราหมณ์ทั้งหลายละ ขอ(สมณพราหมณ์ทั้งหลาย)โปรดบริโภคใช้สอยเถิด” ดังนี้. (พระธนิยเถระ)นี้ กล่าวหมายเอาพระดำรัสนั้น.

“เตสํ มยา สนฺธาย ภาสิตนฺติ เตสํ อปฺปมตฺตเกปิ กุกฺกัจจายนฺตานํ สมิตฺพาหิตปาปานํ สมณพราหมณานํ **ติณกฎฐุทก**ทฺรณํ สนฺธาย มยา เอวํ ภาสิตํ, น ตุมฺหาทิสานนฺติ **อธิปฺปาโย** ฯ

หลายบทว่า เตสํ มยา สนฺธาย ภาสิตํ มีอธิบายว่า “โยมได้กล่าวคำอย่างนั้น

หมายถึงการนำหญ้าไม้และน้ำไปของสมณพราหมณ์เหล่านั้น ผู้มีความรังเกียจแม้ในวัตถุเล็กน้อย

ซึ่งเป็นผู้สงบและลอยบาปแล้ว, หาได้หมายถึงการนำไปของบุคคลผู้เช่นพระคุณเจ้าไม่.”

“ตถจ โข อรณฺเฐ อปริคฺคหิตนฺติ “ตถจ **ติณกฎฐุทกํ**, ยํ อรณฺเฐ อปริคฺคหิตํ โหติ, เอตํ สนฺธาย มยา ภาสิตนฺติ ทีเปติ ฯ

ด้วยคำว่า ตถจ โข อรณฺเฐ อปริคฺคหิตํ นี้ พระเจ้าพิมพิสารทรงแสดงความหมายว่า

“ก็หญ้าไม้และน้ำนั้น โยมกล่าวหมายเอาหญ้าไม้และน้ำ อันใครๆ มิได้หวงแหน ในป่าต่างหาก.”

“โลเมน ตฺวํ มุตฺโตสฺสีติ เอตถ **โลมมิ**ว โลมํ ฯ

ในคำว่า โลเมน ตฺวํ มุตฺโตสฺสี นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):

คุณชาตเพียงดั่งชน ชื่อว่า คุณชาตเพียงดั่งชน.

ก็ ปน ตํ ฯ ปพฺพชฺชาลิจฺจํ ฯ

ก็(คุณชาตเพียงดั่งชน)นั้น คืออะไร? คือ บรรพชาเพศ.

ก็ วุตฺตํ โหติ ฯ

พระเจ้าพิมพิสาร ตรัสอธิบายไว้อย่างไร?

ยถา นาม **รุตตา** “มัสฺ ขาทิสสามาติ มหคฺขโลมกํ เอเฟกํ คณฺเหยฺยํ, ตเมนนํ อนุโย **วิญญฺปุริโส** ทิสฺวา
“อิมสฺส เอเฟกสฺส **มัสฺ** กหาปณมตฺตํ [355] อคฺขติ, **โลมานิ** ปน โลมวาเร โลมวาเร อนเเก กหาปณเ อคฺชนตีติ
เทว อโลมเก เอเฟเก ทตฺวา คณฺเหยฺย. เอวํ โส **เอเฟโก** วิญญฺปุริสฺสามคฺคม โลมเมน มุจฺเจยฺย
เอวเมว **ตฺวํ** อิมสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา วรพฺนธฺนารโห,
ยสฺมา ปน อรหฺตฺตฺส สพฺพิ อวชฺฌรฺูป **ตฺวญฺจ** สาสเน ปพฺพิชิตตฺตา ปพฺพิชฺชาลฺิงคฺกุตฺตํ อรหฺตฺตฺส ธารสฺสิ
ตสฺมา **ตฺวํ** อิมินา ปพฺพิชฺชาลฺิงคฺโลเมน เอเฟโก วิย วิญญฺปุริสฺส อาคมฺม มุตฺโตสฺสิ ฯ

ตรัสอธิบายไว้ดังนี้:

เปรียบเทียบ พวกนักเลงปรึกษากันว่า “พวกเราจักเกี่ยวกินเนื้อ” แล้ว พึงจับแพะตัวมีขนซึ่งมีราคาแพงไว้,
บุรุษผู้รู้คนหนึ่ง พบเห็นแพะตัวที่ถูกจับไว้เช่นนั้น จึงคิดว่า “เนื้อแพะตัวนี้ มีราคาแพงกหาปณะเดียว,
แต่ขนของมันทุกๆ เส้นมีราคาตั้งหลายกหาปณะ” จึงได้ให้แพะเขาไป ๒ ตัว ซึ่งไม่มีขน และพึงรับเอาแพะตัวที่มีขนนั้นไป,
ด้วยอาการอย่างนี้ แพะตัวอาศัยบุรุษผู้รู้ พึงรอดตายด้วยขน ฉันท,
พระคุณเจ้าก็เป็นฉันทนั้นเหมือนกัน เป็นผู้ควรถูกฆ่าและจองจำ เพราะทำกรรมนี้,
แต่เพราะพระคุณเจ้า ทรงไว้ซึ่งธงชัยแห่งพระอรหันต์ มีสภาพอันสัดบุรุษไม่พึงฆ่าได้
และเพราะพระคุณเจ้าบวชในพระศาสนา ทรงไว้ซึ่งธงชัยแห่งพระอรหันต์ อันเป็นบรรพชาเพศ.
เหตุฉันทนั้น พระคุณเจ้า จึงรอดตัว ด้วยคุณชาตเพียงตั้งว่าขน คือบรรพชาเพศนี้ เหมือนแพะอาศัยบุรุษผู้รู้ รอดตายด้วยขนฉันทนั้น.

[ประชาชนเพ่งโทษติเตียนเหล่าสมณศายบุตร]

“มนุสฺสา อฺชฌายนฺตีติ รมฺโญ ปริสฺติ ภาสฺมานสฺส, สมฺมุชา จ ปรมฺมุชา จ สุตฺวา ตตฺถ ตตฺถ **มนุสฺสา** อฺชฌายนฺติ อวชฺฌายนฺติ
อวชฺชานนฺตา ตํ ฉายนฺติ โอลเณนฺติ ฯ “ลามกโต วา จินฺเตนฺตีติ **อตฺโถ** ฯ

สองบทว่า มนุสฺสา อฺชฌายนฺติ ความว่า เมื่อพระราชาทรงรับสั่งอยู่ในบริษัท,
มนุษย์ทั้งหลายในสถานทีนั้นๆ ครั้นได้ฟังพระดำรัส ทั้งต่อพระพักตร์และลับพระพักตร์แล้ว ย่อมเพ่งโทษ คือดูหมิ่น
ได้แก่ เมื่อดูหมิ่นก็เพ่ง คือจ้องดู พระเถระนั้น. อนึ่ง หมายความว่า “ย่อมคิดไปทางความลามก.”

“ชฺยิณฺตีติ ตสฺส อวณฺณํ กเณนฺติ ปกาเสนฺติ ฯ

บทว่า ชฺยิณฺตีติ ความว่า ย่อมพุด คือประจานโทษของพระเถระนั้น.

“วิปาเจนฺตีติ วิตถาริกํ กโรนฺติ สพฺพตฺถ ปตฺถรณฺติ ฯ

บทว่า วิปาเจนฺตีติ ความว่า แต่งเรื่องให้กว้างขวางออกไป คือกระจายข่าวให้แพร่สะพัดไปในสถานทีทุกแห่ง.

ออยฺจ **อตฺโถ** สทฺทสฺตถานูสาเรน เวทิตฺตฺโพ ฯ

ก็แล (ผู้ศึกษา)ควรทราบเนื้อความนี้ ตามแนวคัมภีร์ศัพทศาสตร์.

อัย ปเนตถ โยชนา “อลุชชีโน อิเม สมณา สกยปุตติยาติอาทีนิ จินเตนตา อุชฌายนติ.

“นตถ อิเมส สามณญฺญติอาทีนิ ภณนตา ชียนติ. “อปคตา อิเม สามณญฺญติอาทีนิ ตตถ ตตถ วิตถาเรนตา วิปาเจนตีติ ฯ

อนึ่ง ในคำว่า อุชฌายนติ เป็นต้นนี้ มีโยชนาดังนี้ คือ

(มนุษย์ทั้งหลาย) เมื่อคิดถึงเรื่องราวเป็นต้นว่า “พระสมณศายบุตรเหล่านี้ เป็นผู้ไม่มีความละอาย” ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมเพ่งโทษ, เมื่อกล่าวคำเป็นต้นว่า “พระสมณศายบุตรเหล่านี้ ไม่มีคุณเครื่องเป็นสมณะ” ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมติเตียน, เมื่อกระจายข่าวกว้างขวางออกไปในสถานที่นั้นๆ เป็นต้นว่า “พระสมณศายบุตรเหล่านี้ปราศจากความเป็นสมณะแล้ว” ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมโพนทนาข่าว.

เอเตน นเยน อิเมส ปทานิ อีโต ปรมปี ตตถ ตตถ อาคตปทานุรูปเณ โยชนา เวทิตพฺพา ฯ

แม้ต่อจากนี้ไป ก็ควรทราบโยชนาแห่งบทเหล่านี้ ตามควรแก่บทที่มาแล้วในที่นั้นๆ โดยนัยนี้.

ตตถ “พรหมจารีโนติ เสฏฺฐจารีโน ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พรหมจารีโน คือ ผู้ประพฤติประเสริฐ.

“สามณญฺญติ สมณภาโว ฯ

ความเป็นสมณะ ชื่อ สามณญฺญะ.

“พรหมณญฺญติ เสฏฺฐภาโว ฯ

ความเป็นผู้ประเสริฐ ชื่อ พรหมณญฺญะ.

เสส อุตตตานตถเมว ฯ

คำที่เหลือ มีเนื้อความต้นแล้วทั้งนั้น.

“รณฺโณ ทารุณีติอาทีมहि “อทินนํ อาทียิสสตีติ อัย อุชฌายนตฺถิ ฯ

ในคำว่า รณฺโณ ทารุณี เป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

ความนี้ว่า “ได้ถือเอาของที่เรามิได้ให้” ดังนี้ มีความเพ่งโทษเป็นนอรธ.

ยํ ปน อทินนํ อาทียิ, ตํ ทสเสตฺถุ “รณฺโณ ทารุณีติ วุตตํ ฯ

อนึ่ง เพื่อแสดงของที่เรามิได้ให้ ซึ่งพระธนิยะได้ถือเอาแล้วนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “ไม่ทั้งหลายของหลวง” ดังนี้.

[356] อิติ วจนภเท อสมมุยนเตหิ อตฺถิ เวทิตพฺโพ ฯ

อัน(ผู้ศึกษาทั้งหลาย) ผู้ไม่หลงในความต่างแห่งวจนะ (คือคำเป็นเอกพจน์และคำเป็นพหูพจน์) พึงทราบเนื้อความดังอธิบายมาฉะนี้แล.

[ประชุมสงฆ์ทรงบัญญัติสิกขาบท]

“ปุราณโวหาริโก महामत्तตีติ गिक्खुवात्ते पुराणे किकिकाले विनิจ्जयिवाहारे नियुत्तत्ता “โวหาริโกति संखं คโต महामจ्โจ ฯ

สองบทว่า ปุราณโวหาริโก महामत्तो มีความว่า มหาอมาตย์ผู้ถึงการนับว่า “ผู้พิพากษา”

เพราะพระราชาทรงแต่งตั้งไว้ในโวหารคือการตัดสินความ ในกาลก่อนแต่เป็นภิกษุ คือในเวลาเป็นคฤหัสถ์.

“อโฆ ภควา ตํ ภิกขุ เอตทโวจาติ

ภควา สามณเณว โลกโฆหารมปิ ชานาติ อติตพุทธานํ ปณฺณตตมปิ ชานาติ

“ปุพเพปิ พุทธา เอตตเคน ปาราชิกํ ปณฺญาเปเนติ เอตตเคน ฤลลจจยํ เอตตเคน ทุกกฺกนฺนติ

เอวํ สนฺเตปิ, สเจ อญฺเญหิ โลกโฆหารณฺณหิ สหฺธิ อสฺสสนฺเตตวา ปาทมตเตน ปาราชิกํ ปณฺญาเปยฺย.

เตนสฺส สियํ วัตตารอ “สีลสํวรํ นาม เอกภิกขุสฺสปิ อปฺเปเมยฺโย อสงฺเขยฺโย มหาปฐฺวีสมฺมุททอากาสาณิ วิย อติวิตฺถินฺณ,

ตํ นาม ภควา ปาทมตเตน นาสเสตีติ

ตโต ตถาคตสฺส ญฺาณพลํ อชานนฺตา สิกขาบทํ โภเปยฺย. ปณฺณตตมปิ สิกขาบทํ ยถาฐฺาเน น ติฏฺฐเยยฺย.

หลายบทว่า อโฆ ภควา ตํ ภิกขุ เอตทโวจ ความว่า พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงทราบแม้ซึ่งบัญญัติ (โฆหาร) แห่งโลก

ย่อมทรงทราบแม้ซึ่ง(สิกขาบท)ที่พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย ทรงบัญญัติแล้ว ด้วยพระองค์เองว่า

“พระพุทธเจ้าทั้งหลายแม้ในปางก่อน ย่อมทรงบัญญัติปาราชิกด้วย(ทรัพย์)เท่านั้น

ฤลลจจยด้วย(ทรัพย์)เท่านั้น ทุกกฏด้วย(ทรัพย์)เท่านั้น” แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น

ถ้าพระองค์ไม่ทรงเทียบเคียงกับคนที่รู้บัญญัติแห่งโลกทั้งหลายอื่นแล้ว พึงทรงบัญญัติปาราชิกด้วยทรัพย์เพียงบาทหนึ่ง.

ก็จะพึงมีผู้กล่าวแก่พระองค์เพราะเหตุนั้นว่า “ชื่อว่าศีลสังวรแม้ของภิกษुरुูปหนึ่ง ก็ประมาณไม่ได้ นับไม่ได้ กว้างขวางยิ่งนัก

คจุมหาปฐฺวี สมุทฺร และอากาศ, พระผู้มีพระภาค มายัง(ศีลสังวร)นั้นให้พินาศเสียแล้ว ด้วยทรัพย์เพียงบาทหนึ่ง,”

แต่นั้น (ภิกษุทั้งหลาย) เมื่อไม่รู้กำลังพระญาณของพระตถาคต ก็จะไม่พึงยังสิกขาบทให้กำเริบ.

สิกขาบทแม้ที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ก็จะไม่พึงตั้งอยู่ในที่อันควร,

โลกโฆหารณฺณหิ ปน สหฺธิ อสฺสสนฺเตตวา ปณฺณตเต, โส อฺปฺวาโท น โหติ

อญฺญตตถุ เอวํ วัตตารอ โหนติ “อิมํ หิ นาม อคาริกปิ ปาทมตเตน โจรํ หนนฺตปิ พนฺธนฺตปิ ปพฺพาเซนฺตปิ

กสมฺมา ภควา ปพฺพชิตํ น นาสสฺสตี, เยน ปฺรสนฺตํ ตินฺนสลากมตตมปิ น คเหตุพฺพนฺติ

ตถาคตสฺส จ ญฺาณพลํ ชานิสฺสนฺติ, ปณฺณตตมปิ จ สิกขาบทํ อกฺุปปิ ภวิสฺสตี ยถาฐฺาเน ฐฺุสฺสตี ฯ

แต่เมื่อทรงเทียบเคียงกับคนที่รู้บัญญัติ (โฆหาร) ของโลกแล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบท,

การดำเนินดีเดียนั้นย่อมไม่มี. ย่อมมีแต่ผู้กล่าวอย่างนี้โดยแท้ว่า

“แม้คนครองเรือนเหล่านี้ ก็ยังฆ่าโจรเสียบ้าง จองจำไว้บ้าง เนรเทศเสียบ้าง เพราะทรัพย์เพียงบาทหนึ่ง,

เหตุไฉนเล่า พระผู้มีพระภาคจักไม่ทรงยังบรรพชิตให้ฉิบหายเสีย เพราะบรรพชิตไม่ควรลักทรัพย์ของผู้อื่นแม้เพียงหญ้าเส้นหนึ่ง”

(ภิกษุทั้งหลาย)ก็จักรู้กำลังพระญาณของพระตถาคต และสิกขาบทแม้ที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ก็จักไม่กำเริบ จักตั้งอยู่ในที่อันควร.

ตสฺมา โลกโฆทวารณฺหฺมฺหิ สทฺธิ สํสนฺนเตตฺวา ปณฺญาเปตฺกาทฺโม สพฺพาวนฺตํ ปริสํ อานุวฺโลเกนฺโต

อลฺโข ภควา อวิหฺวเร นิสินฺนํ ทิสฺวา ตํ ภิกฺขุํ “เอตทฺโฆจาทิ เอตํ อโฆจ ๑

“กิตตฺเกน นุโข [357] ภิกฺขุ ราชฺา มาคฺโธ เสนิโย พิมฺพิสฺสโร โจริ คเหตุวา หนฺติ วา พนฺชติ วา ปพฺพาเซติ วาติ ๒

เพราะฉะนั้น ทรงมีพระประสงค์จะทรงเทียบเคียงกับคนผู้รู้บัญญัติของโลก แล้วจึงทรงบัญญัติ จึงทรงขำเสียดูบริษัททุกหมู่เหล่า.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ทรงทรงเห็นภิกษุหนึ่งผู้นั่งอยู่ในที่ไม่ไกล ได้ตรัสคำนี้กะภิกษุหนึ่ง

สองบทว่า เอตทฺโฆจ^๑ (ตัดบทเป็น) เอตํ อโฆจ^๒ ความว่า ได้ตรัสคำนี้ว่า “ดูก่อนภิกษุ! พระราชาผู้เป็นใหญ่แห่งมคธรัฐ

เพียบพร้อมด้วยเสนา ทรงพระนามว่า พิมพิสสาร จับโจรได้แล้ว ทรงฆ่าเสียบ้าง จองจำเสียบ้าง เนรเทศเสียบ้าง

เพราะทรัพย์ประมาณเท่าไรหนอ” ดังนี้.

ตตฺถ “มาคฺโธติ มคฺชานํ อิสฺสโร ๑

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า มาคฺโธ ได้แก่ เป็นใหญ่แห่งชาวมคธ.

“เสนิโยติ เสนาย สมฺปนฺโน ๑

บทว่า เสนิโย ได้แก่ ผู้ถึงพร้อมด้วยเสนา.

“พิมพิสฺสโรติ ตสฺส นามํ ๑

คำว่า พิมพิสฺสโร เป็นพระนามของพระราชพระองค์นั้น.

“ปพฺพาเซติ วาติ รฏฺฐโต นิกฺขามาติ ๑

บทว่า ปพฺพาเซติ วา มีความว่า ทรงให้ออกไปเสียจากแคว้นแคว้น.

เสสฺเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมว ๑

บทที่เหลือในคำนี้ มีเนื้อความตั้นทั้งนั้น.

“ปญฺจมาสโก ปาโทติ ตทา ราชคฺเห วิสฺติมาสโก กหาปฺโณ โหติ ตสฺมา ปญฺจมาสโก ปาโท ๑

สองบทว่า ปญฺจมาสโก ปาโท ความว่า

ครั้งนั้น ในกรุงราชคฤห์ กหาปณะหนึ่งเท่ากับ ๒๐ มาสก เพราะฉะนั้น บาทหนึ่งจึงเท่ากับ ๕ มาสก,

เอเตน ลกฺขณฺเณน สพฺพชนฺปเทสฺสุ กหาปณฺสฺส จตฺตุโถ ภาโค “ปาโทติ เวทิตฺโพ ๑

โดยลักษณะนี้ ส่วนที่สี่ของกหาปณะพึงทราบว่าเป็นบาทหนึ่ง ในชนบททั้งปวง.

โส จ โข โปราณฺสฺส นิลกหาปณฺสฺส วเสน, น อิตเรสํ รุทฺรทามกาทีนํ ๑

ก็(บาท)นั้นแล (พึงทราบ)ด้วยอำนาจแห่งนิลกหาปณะของโบราณ, ไม่(พึงทราบ ด้วยอำนาจ)แห่ง(กหาปณะ)นอกนี้ มีรุทรทามกหาปณะ (คือกหาปณะที่พระเจ้ารุทรทามกะทรงทำให้เกิดมีขึ้น) เป็นต้น.

๑ ยกขึ้นเป็นบทตั้งอีกครั้งหนึ่ง.

๒ ไม่น่าจะต้องตัดบทอีกเพราะเป็นแก้อรรถ.

[พระพุทธเจ้าทุกองค์ ปรับโทษถึงที่สุดเพียงบาทเดียว]

เตน ปาเทน อตีตา **พุทฺธาปิ** ปาราชิกิ ปญญาเปสฺสุ. อนาคตาปิ ปญญาเปสฺสนฺติ ฯ

แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงไปแล้ว ก็ทรงบัญญัติปาราชิกด้วยบาทนั้น.

ถึง(พระพุทธเจ้าทั้งหลาย)ที่จะมีในอนาคต ก็จักทรงบัญญัติ(ปาราชิกด้วยทรัพย์บาทหนึ่งนั้น).

สพฺพพุทฺธานิ हि ปาราชิกวตฺถุมहि वा पाराशिके वा **नानत्तं** नत्ति ฯ

จริงอยู่ ความเป็นต่างกัน ในวัตถุปาราชิก หรือในปาราชิก ของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ย่อมไม่มี.

อิมานเว จตตาริ **ปาราชิกวตฺถุनि**. อิมานเว จตตาริ **ปาราชิกานि**. อีโต อุณฺโณ वा อตีริตฺตं वा นत्ति ฯ

วัตถุแห่งปาราชิก ก็ ๔ อย่างนี้แหละ ปาราชิกก็ ๔ อย่างนี้แหละ ไม่มีหย่อนหรือยิ่งกว่านี้.

ตสฺมา **ภควา**ปิ ธนียิ วิครหิตฺวา ปาเทเนว ทุติยิ ปาราชิกิ ปญญาเปนฺโต “โย ปน ภิกฺขุ อทินฺนํ เถยฺยสงฺฆาตฺนติอาทิมาห ฯ

เพราะเหตุนี้ แม้พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงติเตียนพระธนียะแล้ว เมื่อจะทรงบัญญัติทุติยปาราชิก ด้วย(ทรัพย์)บาทหนึ่งนั้น เทียว จึงตรัสคำว่า โย ปน ภิกขุ อทินนํ เถยยสงฆาตํ เป็นต้น.

เอวํ มฺลจฺเจชฺชวเสน ทพฺหิ กตฺวา ทุติยปาราชิกे पण्युत्ते, अप्रमपि अनुपपण्युत्तत्तया **रखगणजिक्वत्तु** อุทฺปาति ฯ

เมื่อทุติยปาราชิกอันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ ทำให้มั่นคง ด้วยอำนาจเป็นมุลเฉท อย่างนี้แล,

เรื่องภิกษุลักห่อทรัพย์ของช่างย้อม แม้อื่นอีกก็ได้เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์แก่อนุบัญญัติ.

ตสฺสฺสปฺตติปิปนตฺถเมตฺตํ วุตฺตํ “เอวณฺจิทิ ภควตา ภิกฺขุณฺโณ **สิกฺขาบพฺ** ปญฺญุตฺตํ โหตีติ ฯ

เพื่อแสดงความเกิดขึ้นแห่งเรื่องนั้น (พระธรรมสังคหาคารย) จึงได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า

“ก็แล สิกขาบพนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้ว แก่ภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้.”

ตสฺสฺสโต จ **อนุปฺปณฺญุตติสมฺพนโร** จ ปฺฐมฺปาราชิกวณฺณนายิ วุตฺตนเยเนว เวทิตฺตโพ ฯ

ใจความแห่งเรื่องนั้น และความสัมพันธ์กันแห่งอนุบัญญัติ ฟังทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้ว ในปฐมปาราชิกวณณานั้นแหละ,

ยถา จ อธิ เอวํ อีโต ปรี สพฺพสิกฺขาบเทสุ ฯ

ทุกๆ สิกขาบพ ถัดจาก(สิกขาบพ)นี้ไป ก็(ฟังทราบ)เหมือนอย่างในสิกขาบพนี้.

ยํ हि पुष्वे वृत्तं, तं तं सप्व वष्वेतवा उपरुप्री उपुष्वेमे वण्णयिससाम ฯ

จริงอยู่ คำใดๆ ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น,

ข้าพเจ้าจักละเว้นคำนั้นๆ ทั้งหมด แล้วพรรณนา เฉพาะคำที่ยังไม่เคยมี ในหนหลัง ยิ่งๆ ขึ้นไปเท่านั้น.

ยทิ हि, [358] **ยํ** วุตฺตนยิ, ตํตํ ปุณฺนปิ วณฺณยिससाम. กทา วณฺณนายิ อนตฺตํ คมิสฺสสาม ฯ

ก็ถ้าว่า ข้าพเจ้าจักพรรณนาคำซึ่งมีนัยดังที่กล่าวไว้แล้วนั้นๆ ซ้ำอีก, เมื่อไร ข้าพเจ้าจักถึงการจบลงแห่งการพรรณนาได้เล่า?

ตสฺมา, **ยํ** पुष्वे वृत्तं, तं तं सप्व सासुकि उप्लกखेतवा तत्तत्त **อตโต** จ **โยचना** จ เวทित्त्वा ฯ

เพราะฉะนั้น (ผู้ศึกษาทั้งหลาย) ควรกำหนดคำที่กล่าวไว้แล้วในก่อนนั้นๆ ทั้งหมดให้ดี แล้วทราบเนื้อความและโยชนาในคำนั้นๆ.

อปุพพ์ ปน **ยงฺกิลฺลิจิ** อนุตฺตทานตฺถิ สพฺพํ **มยฺเมว** วณฺณยิสฺสาม ฯ

อนึ่ง คำอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งยังไม่เคยมี ทั้งมีเนื้อความยังไม่กระจ่าง ข้าพเจ้าเองจักพรรณนาคำนั้นทั้งหมด.

จบปฐมบัญญัติทุติยปราชิก.

เรื่องอนุบัญญัติทุติยปาราชิก

“รชกตถรรณิ คนตวาติ รชกตติถั คนตวา ฯ

สองบทว่า รชกตถรรณิ คนตวา ความว่า ไปสู่ท่า(ที่ตากผ้า)ของช่างย้อม.

ตี หิ, ยสฺมา ตตถ รชกา วตถานิ อตถรรนติ, ตสฺมา “รชกตถรรณติ วุจจติ ฯ

จริงอยู่ ท่านั้น เรียกว่า “ลานตากผ้าของช่างย้อม” เพราะที่ท่านั้น เป็นที่พวกช่างย้อมตากผ้าไว้.

“รชกภณชิกนติ รชกานิ ภณชิกิ ฯ

บทว่า รชกภณชิกิ ได้แก่ ท่อสิ่งของ ของพวกช่างย้อม.

รชกา สายณหสมเย นคริ ปวิสฺนตา พหฺนึ วตถานิ เอเกกั ภณชิกิ พนฺธนติ.

ตโต เอกิ ภณชิกิ, เตสึ ปมาเทน อปฺสสนฺตานิ, อวหริตฺวา, “เถเนตฺวาติ อตฺถโถ ฯ

เวลาเย็นพวกช่างย้อม เมื่อจะกลับเข้าไปยังเมือง มัดผ้ามากผืนรวมเป็นท่อๆ ไว้,

(พวกภิกษุฉัพพัคคีย์) เมื่อช่างย้อมเหล่านั้นไม่เห็น เพราะความเลินเล่อ ก็ได้ลัก, อธิบายว่า “ขโมย”, เอาท่อหนึ่งจากท่ออื่นไป.

[อรรถาธิบายบ้านที่มีกระท่อมหลังเดียวเป็นต้น]

“คาโม นามาติเอวมาหิ “คามา วา อรณฺญา วาติ เอตถ วุตฺตสฺส คามสฺส จ อรณฺญสฺส จ ปภทฺทสฺส นตฺถิ วุตฺตํ ฯ

คำมีอาทิอย่างนี้ว่า คาโม นาม พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว เพื่อแสดงประภทแห่งบ้านและป่า

ที่พระองค์ตรัสไว้แล้วในคำนี้ว่า “จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี.”

ตตถ ยสฺมี คามเ อกาเอว กุฎฺฐิ เอกิ เคหิ เสยฺยถาปิ มลฺยชนปเท อโย เอกกุฎฺฐิกเ คามิ นาม ฯ

ใน(คำว่า บ้านแม้มีกระท่อมหลังเดียว เป็นต้น)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

ในบ้านใดมีกระท่อมหลังเดียวเท่านั้น ชื่อว่ามีเรือนหลังเดียว เหมือนในมัลลชนบท บ้านนี้ ชื่อว่าบ้านมีกระท่อมหลังเดียว.

เอเตน นเยน อปฺเร เวทิตฺพพา ฯ

บ้านเหล่าอื่น ก็ควรทราบโดยนัยนั้น.

อมฺนุสฺโส นาม โย สพฺพโส วา มนุสฺसानิ อภาเวน ยกฺขปริคฺคหฺภูโต ฯ

ยโต วา มนุสฺสา เกนจิ การณฺเนน ปุณฺปิ อาคนฺตุกามา เอว อปกฺกนฺตา ฯ

บ้านใดเป็นถิ่นที่ยักษ์หวงแหน เพราะไม่มีพวกมนุษย์ โดยประการทั้งปวง

หรือพวกมนุษย์อยากจะทำกลับมาแม้สัก ด้วยเหตุบางอย่างทีเดียว จึงไม่หลีกไปเสียเลย จากบ้านใด, บ้านนั้น ชื่อว่าไม่มีมนุษย์.

ปริกฺขิตฺโต นาม อิกฺกุฏฺฐปกาโร อาทิ กตฺวา อนตฺมโส กณฺฏกฺสาขาทิปิ ปริกฺขิตฺโต ฯ

บ้านใด ที่เขาทำกำแพงก่อด้วยอิฐเป็นต้นไว้โดยที่สุด แม้ล้อมไว้ด้วยเรียวหนาม บ้านนั้น ชื่อว่ามีเครื่องล้อม.

โคณิสาทินิวิฐฐุ นาม วิถีสนนิเวสาทิวเสณ อนิวิฐิตวา, ยถา คาโว ตตถ ตตถ เทว ติสโส นิสีทนต์,
เอว ตตถ ตตถ เทว ตีณิ ฆรานิ กตวา นิวิฐฐุ ฯ

(บ้านใด)ที่พวกมนุษย์ไม่ได้ตั้งอาศัยอยู่ ด้วยอำนาจเป็นสถานที่อยู่ร่วมกันใกล้ถนนเป็นต้น แต่สร้างเรือนไว้ ๒-๓ หลัง แล้วเข้าอาศัยอยู่ในที่นั้นๆ ดุจโคหมอบอยู่ในที่นั้นๆ ๒-๓ ตัว ฉะนั้น. (บ้านนั้น) ชื่อว่าที่อยู่อาศัยดุจเป็นที่โคจ่อมเป็นต้น.

“สตโถติ ชงฆสตถสทฏสทถาทิสู โยโกจิ ฯ

บรรดาหมู่ต่าง^๑และหมู่เกี่ยวกันเป็นต้น หมู่ใดหมู่หนึ่ง ชื่อว่าสัตถะ.

อิมสมิ จ สิกขาบท นิคมกัฏฐิ เมื่อกัฏฐิ พิงทราบวา ท่านถือเอาด้วยคามศัพท์ ทั้งนั้น.

อนึ่ง ในสิกขาบทนี้ นิคมกัฏฐิ เมื่อกัฏฐิ พิงทราบวา ท่านถือเอาด้วยคามศัพท์ ทั้งนั้น.

[อรรถาธิบายเขตอุปจารบ้านและเรือนเป็นต้น]

[359] “คามุปจาโรติอาทิ อรรถญฺปิรจเฉทสสนตถํ วุตตํ ฯ

คำว่า อุปจารบ้าน เป็นต้น พระองค์ตรัสเพื่อแสดงการกำหนดป่า.

“อินทขีเล ฐิตสสาติ ยสส คามสส อนุรารปฺรสุเสว เทว อินทขีลา, ตสส อพณฺตริเม อินทขีเล ฐิตสส ฯ

สองบทว่า อินทขีเล ตสส ความว่า ได้แก่บุรุษผู้ยืนอยู่ที่เสาเขื่อน ร่วมในแห่งบ้านที่มีเสาเขื่อน ๒ เสา ดุจอนุรารบุรีฉะนั้น.

ตสส ทิ พาหิโร อินทขีโล อภิธมฺมิกนเยน อรรถญฺสงเขป คจจติ ฯ

จริงอยู่ เสาเขื่อนภายนอก แห่งอนุรารบุรีนั้น โดยอภิธรรมนัย ย่อมถึงการนับว่าเป็นป่า.

ยสส ปน เอโก, ตสส วา^๒ คามทวารพาหานํ เวมฺขณฺเม ฐิตสส ฯ

อนึ่ง ได้แก่บุรุษผู้ยืนอยู่ที่ท่ามกลางแห่งบ้านที่มี(เสาเขื่อน)เสาเดียว หรือผู้ยืนอยู่ที่ท่ามกลางแห่งบานประตูบ้าน.^๓

ยตร ทิ อินทขีโล นตถิ, ตตร คามทวารพาหานํ เวมฺขณฺเมว “อินทขีโลติ วุจจติ ฯ

เตน วุตตํ “คามทวารพาหานํ เวมฺขณฺเม ฐิตสสาติ ฯ

แท้จริง ในบ้านใด ไม่มีเสาเขื่อน, ตรงกลางแห่งบานประตูบ้าน ในบ้านนั้นแลเรียกว่า “เสาเขื่อน”.

เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า “ได้แก่บุรุษผู้ยืนอยู่ที่ท่ามกลางแห่งบานประตูบ้าน.”

“มชฺฉิมสสาติ ฐามมชฺฉิมสส, โน ปมาณมชฺฉิมสส, เนว อปฺปตถามสส, น มหาถามสส. “มชฺฉิมตถามสสาติ วุตตํ โหติ ฯ

บทว่า มชฺฉิมสส ความว่า ได้แก่บุรุษมีกำลังปานกลาง หาใช่บุรุษขนาดกลางไม่

คือ หาใช่บุรุษผู้มีกำลังน้อยไม่ ทั้งไม่ใช่บุรุษมีกำลังมาก. มีคำอธิบายว่า “ได้แก่บุรุษผู้มีกำลังอย่างกลาง.”

๑ หมู่ต่าง หมายถึง หมู่สัตว์ที่ใช้บรรทุกของ เรียกว่า โคต่าง ลาต่าง.

ต่าง หมายถึง ภาชนะบรรทุกสิ่งของ ยึดไว้กับปลาย ๒ ข้างของคานซึ่งพาดบนหลังโค ม้า ลา นั้น

๒ วาสทฺไทย อติเรโก โหติ มณฺญะ ฯ

๓ ถ้า วา ศัพท์เกินมา ก็จะแปลได้ว่า อนึ่ง ได้แก่บุรุษผู้ยืนอยู่ที่ท่ามกลางแห่งบานประตู(หมู่)บ้านที่มี(เสาเขื่อน)เสาเดียว. (วาโท บานประตู)

“เลขฑูปาโตติ

ยถา มาตุคาม โภคาเก อภูฐาเปนโต อุกุมเมว หตถ์ อุกชิปิตวา เลขฑู ชิปติ ยถา จ อุกุกุเขเป อุกกั ชิปนติ เอว อชิปิตวา
ยถา ตรุณมนุสสา อตตโน พลั ทสเสนาตา พาหุ ปสาเรตวา เลขฑู ชิปนติ เอว ชิตตสส เลขฑุสส ปตนภูฐานัน ๓
ปติโต ปน ลูถิตวา ยตถ คจฉติ, ตัน คเหตุพพิ ๓

บทว่า เลขฑูปาโต ความว่า ได้แก่สถานที่ตั้งแห่งก่อนดิน ที่เขาไม่ได้ข้างไป
เหมือนอย่างมาตุคาม จะให้พวกกาบินหนีไป จึงยกมือ ขึ้นโยนก่อนดินไปตรงๆ เท่านั้น
และเหมือนอย่าง(พวกภิกษุ)วกน้ำสาตไป ใน(โอกาส)ที่กำหนดเขตอุททุกเขป
แต่ข้างไปเหมือนคนหนุ่มๆ จะแสดงกำลังของตน จึงเหยียดแขนออก ข้างก่อนดินไป ฉะนั้น.
แต่ไม่ควรกำหนดเอาที่ซึ่ง(ก่อนดิน)ตกแล้วลิ่งไปถึง.

“อปริกชิตตสส คามสส ฆรูปจาเร ฐิตสส มชฌิมสส ปุริสสส เลขฑูปาโตติ เอตถ ปน
นิมพโกสสส อุกกปาตภูฐานเน ฐิตสส มชฌิมสส ปุริสสส สุปปาโต วา มุสลาปาโต วา ฆรูปจาโร นาม ๓

ก็ในคำว่า บุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนแห่งบ้านที่ไม่ได้ล้อม ข้างก่อนดินไปตก นี้ (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):-
(ประเทศ)ที่บุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่น้ำตกลงแห่งชายคา โยนกระดิ่งหรือสากไปตก ชื่อว่าอุปจารเรือน.

“ตสมิ ฆรูปจาเร ฐิตสส เลขฑูปาโต คามูปจาโรติ คุรุณทภูฏกาถาย วุตต ๓

ในอรรถกถากรุณที่ ท่านกล่าวไว้ว่า
“(ประเทศ)ที่บุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนนั้น ข้างก่อนดินไปตก ชื่อว่าอุปจารบ้าน.”

มหาปัจจจริยมิปี ตาทิสเมว ๓

ถึงในอรรถกถามหาปัจจรี (ท่านก็กล่าวไว้)เช่นนั้นเหมือนกัน.

| มหาอภุฎกาถาย ปน “ฆรณนาม ฆรูปจาโร นาม คาโม นาม คามูปจาโร นามาติ มาติกั ฐูเปตวา
นิมพโกสสส [360] อุกกปาตภูฐานพภนตรี ฆรณนาม ๓

อนึ่ง ในมหาอรรถกถา ท่านตั้งมาติกาไว้ว่า “ชื่อว่าเรือน ชื่อว่าอุปจารเรือน ชื่อว่าบ้าน ชื่อว่าอุปจารบ้าน” แล้วกล่าวว่า
ภายในที่น้ำตกลงแห่งชายคา ชื่อว่า เรือน.

ย ปน ทวารเร ฐิตโต มาตุคาม โภคาชโนวณอุกกั ฉชเตติ, ตสส ปตนภูฐานณจ
มาตุคามเนว อนโตเคเห ฐิตเตน ปกตिया พหิ ชิตตสส สุปปสส วา สมมุขนิยา วา ปตนภูฐานณจ
ฆรสส ปุโรโต ทวีสุ โกณสุ สมพนธิตวา มชฌเม รุกขสูจิตวาร ฐูเปตวา โครูปานัน ปเวสนนิวารณตถ์ กตปริกเขไป จ
อัย สโพพิ ฆรูปจาโร นาม ๓

ส่วนที่ตกแห่งน้ำล้างภาชนะ ซึ่งมาตุคาม ผู้ยืนอยู่ที่ประตูสาตทั้งลงมา
และที่ตกแห่งกระดิ่ง หรือไม้กวาด ที่มาตุคามเหมือนกัน ซึ่งยืนอยู่ภายในเรือนโยนออกไปข้างนอกตามปกติ
และเครื่องล้อมที่เขาต่อที่มุมสองด้าน ข้างหน้าเรือน ตั้งประตูกลอนไม้ไว้ตรงกลาง ทำไว้สำหรับกันพวกโคเข้าไป
แม้ทั้งหมดนี้ ชื่อว่า อุปจารเรือน.

ตสมิ ฆรูปจาเร ฐิตสส มชฌิมสส ปุริสสส เลขฑูปาตพภนตรี คาโม นาม ๓

ภายในเลขฑูปาตของบุรุษมีกำลังปานกลาง ผู้ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนนั้น ชื่อว่า บ้าน.

โต อัญญาส เลหตุปาตส อพภนตรี คามุปจาโร นามาติ วุตต์ ฯ |

ภายในเลหตุปาตอื่นจากนั้น ชื่อว่า อุปจารบ้าน.”

อิทเมตถ ปมาณิ ฯ

คำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถานี้ ย่อมเป็นประมาณ.

ยถา จ เอตถ. เอว สพพตถ, โย โย อฏฐกถาวาโท วา เถรวาโท วา ปจฉา วุจจติ, โส ปมาณโต ทฎฐุโพ ฯ

ใน(คำนี้ว่า “บุรุษมีกำลังปานกลาง ผู้ยืนอยู่ที่อุปัชฌาย์เรือนแห่งบ้านที่ไม่ได้ล้อม ขวางกั้นดินไปตก”^๑)

เหมือนอย่างว่า (คำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถานี้) (ย่อมเป็นประมาณ)ใน(ที่)นี้ ฉันใด,

อรรถกถาวาทะกัตี เถรวาทะกัตี ที่ข้าพเจ้าจะกล่าวในภายหลัง ก็พึงเห็นโดยความเป็นประมาณ ในที่ทั้งปวง ฉันนั้น.

ยถเจตฺ มหออฏฐกถาย วุตต์, ตํ ปาลิยา วิรุฑุมิว ทิสสตี.

ปาลิยํ ทิ ‘ฆรูปจาเร ฐิตสส มชฌิมสส ปุริสสส เลหตุปาโตติ เอตตกเมว วุตต์.

อฏฐกถายมปน ตํ เลหตุปาตํ คามสงเขป กตวา ตโต ปริ คามุปจาโร วุตโตติ ฯ

ถามว่า “ก็คำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถานี้ นั้น ปรากฏเหมือนขัดแย้งพระบาลี

เพราะในพระบาลี พระองค์ตรัสไว้เพียงเท่านั้นว่า ‘บุรุษมีกำลังปานกลางผู้ยืนอยู่ที่อุปัชฌาย์เรือน ขวางกั้นดินไปตก.’^๒

แต่ใน(มหา)อรรถกถา ท่านทำเลหตุปาตนั้นให้ถึงการนับว่าบ้าน แล้วกล่าวอุปัชฌาย์บ้านถัดเลหตุปาตนั้นออกไป?”

วุจจเต ฯ

ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉลยต่อไป:-

สพพเมว ปาลิยํ วุตต์ ฯ อธิปฺปาโย ปเนตถ เวทิตฺโพ ฯ

คำทั้งหมดนั้นแล ท่านกล่าวไว้ในพระบาลีแล้ว. ส่วนความอธิบายใน(พระบาลี)นี้ (ผู้ศึกษา)ควรทราบ.

โส จ อฏฐกถาจรียนเมว วิทิตฺ ฯ

ก็แล ความอธิบายนั้น พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายท่านนั้นเข้าใจแจ่มแจ้ง.

ตสฺมา ยถา “ฆรูปจาเร ฐิตสสตี ฆรูปจารลกขณิ ปาลิยํ อวุตตมปิ อฏฐกถาย วุตตวเสน คหิตํ เอว สนนฺเตปิ” คเหตุพพิ ฯ

เพราะเหตุนี้ ลักษณะแห่งอุปัชฌาย์เรือน แม้มีได้ตรัสไว้ในพระบาลีว่า “ผู้ยืนอยู่ที่อุปัชฌาย์เรือน” ดังนี้

ท่านก็ถือเอาด้วยอำนาจแห่งลักษณะที่กล่าวไว้ในอรรถกถาฉันใด, แม้(ลักษณะแห่งอุปัชฌาย์เรือน)ที่เหลือ ก็ควรถือเอาฉันนั้น.

ตตฺตฺรายํ นโย ฯ

ใน(ศัพท์ว่า คามุปจาร) นั้น (ก็ควรทราบ)นัยดังต่อไปนี้:

อิธ คามิ นาม ทฺวิโร ปริกฺขิตโต จ อปริกฺขิตโต จ ฯ

ชื่อว่าบ้าน ในสิกขาบทนี้ มี ๒ ชนิด คือ บ้านที่มีเครื่องล้อม และบ้านที่ไม่มีเครื่องล้อม.

๑ วิ. มหา. ๑/๘๕.

๒ วิ. มหา. ๑/๘๕.

๓ เสสมปี

ตตถ ปริกขิตตสส ปริกขโไปเยว ปริกเจโท ฯ

ใน(บ้าน ๒ ชนิด)นั้น เครื่องล้อมนั่นเอง เป็นเขตกำหนด(ของบ้าน)ที่มีเครื่องล้อม.

ตสมา วิสุ ปริกเจโท อวตวา “คามุปจาโร นาม ปริกขิตตสส คามสส อินทชีเล ฐิตสส มชฌิมสส [361] ปุริสสส เลททุปาโตติ ปาลิย์ วุตต์ ฯ

เพราะเหตุนั้น ในพระบาลี พระองค์จึงไม่ตรัสเขตกำหนดไว้เป็นแผนกหนึ่ง แต่ได้ตรัสไว้ว่า

“ประเทศที่บุรุษผู้มีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่เสาเชื่อมแห่งบ้านที่มีเครื่องล้อม ขว้างก้อนดินไปตก ชื่อว่าอุปจารบ้าน.”^๑

อปริกขิตตสส ปน คามสส คามุปริกเจโท วตตพโพ ฯ

ส่วนเขตกำหนดบ้าน แห่งบ้านที่ไม่ได้ล้อม ก็ควรกล่าวไว้ด้วย.

ตสมา ตสส คามุปริกเจททสสนตถิ “อปริกขิตตสส คามสส ฆรูปจาเร ฐิตสส มชฌิมสส ปุริสสส เลททุปาโตติ วุตต์ ฯ

เพราะฉะนั้น เพื่อแสดงเขตกำหนดบ้านแห่งบ้านที่ไม่ได้ล้อมนั้น พระองค์จึงตรัสไว้ว่า

“ประเทศที่บุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนแห่งบ้านที่ไม่ได้ล้อม ขว้างก้อนดินไปตก (ชื่อว่า อุปจารบ้าน).”^๒

คามุปริกเจเทว ทสสิเต, คามุปจารลกขณิ ปุพเพ วุตตนเยเนว สกกา ญาตุนติ

ปุณ “ตตถ ฐิตสส มชฌิมสส ปุริสสส เลททุปาโตติ น วุตต์ ฯ

เมื่อแสดงเขตกำหนดของบ้านไว้แล้วนั้นแล้ว ลักษณะแห่งอุปจารบ้าน ใครๆ ก็อาจทราบได้ โดยนัยดังกล่าวไว้แล้วในก่อนทีเดียว

เพราะฉะนั้น พระองค์จึงไม่ตรัสซ้ำอีกว่า “บุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนนั้น ขว้างก้อนดินไปตก.”

โย ปน ฆรูปจาเร ฐิตสส เลททุปาโตเยว “คามุปจาโรติ วทติ, ตสส ฆรูปจาโร “คาโมติ อาปชชติ ฯ

ฝ่ายอาจารย์เดกกล่าวเลขทุบาทของบุรุษมีกำลังปานกลาง ยืนอยู่ที่อุปจารเรือนนั่นเองว่า “เป็นอุปจารบ้าน” ดังนี้, อุปจารเรือนของ(อาจารย์)นั้น ย่อมพ้องกับคำว่า “บ้าน”.

ตโต “ฆริ ฆรูปจาโร คาโม คามุปจาโรติ เอส วิภาโค สงกริยติ ฯ

เพราะเหตุนี้ วิภาคนี้ คือ เรือน อุปจารเรือน บ้าน อุปจารบ้าน ย่อมปะปนกัน.

อสงกรโต เจตถ วินิจจโย เวทิตพโพ วิกาเล คามุปเวสนาที่สุ ฯ

ส่วนข้อวินิจฉัยใน(เรือน อุปจารเรือน บ้าน และอุปจารบ้าน)นี้

(ผู้ศึกษา)ควรทราบโดยความไม่ปะปนกัน (ดังที่ท่านกล่าวไว้) ในวิกาเลคามุปเวสนาสิกขาบทเป็นต้น.

ตสมา ปาลิยจ อฏฐกถณจ สัสสนเทตวา วุตตนเยเนวตถ คามิ จ คามุปจาโร จ เวทิตพโพ ฯ

เพราะฉะนั้น บ้านและอุปจารบ้าน ใน(อทินนาทานสิกขาบท)นี้ (ผู้ศึกษา)ควรเทียบเคียงบาลีและอรรถกถาแล้ว ทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วนั้นแหละ.

โยปิ จ คามิ ปุพเพ มหา หุตวา ปจฉา, กุเลสฺ นฏฺฐสฺ, อปปโก โทติ, โส ฆรูปจาโร เลททุปาเตเนว ปริกฉินฺทิตพโพ ฯ

อนึ่ง แม้บ้านใด แต่ก่อนเป็นหมู่บ้านใหญ่ ภายหลัง เมื่อสกุลทั้งหลายสาบสูญไป กลายเป็นหมู่บ้านเล็กน้อย,

บ้านนั้น ควรกำหนดด้วยเลขทุบาทแต่อุปจารเรือนเหมือนกัน.

๑ วิ. มหา. ๑/๘๕.

๒ วิ. มหา. ๑/๘๕.

ปริมปริจเฉท ปนสส ปริกขิตตสสาปิ อปริกขิตตสสาปิ อปฺปมาณเมวาทิ ฯ

ส่วนกำหนดเขตเดิมของ(บ้าน)นั้น ทั้งที่มีเครื่องล้อม ทั้งที่ไม่มีเครื่องล้อม จะถือเป็นประมาณไม่ได้เลย ฉะนั้นแล.

[อรรถาธิบายกำหนดเขตป่า]

“อรรถณฺญํ นาม ฐฺเปตฺวา คามญจ คามุปจารญจาทิ อิทํ ยถาวุตตลกฺขณํ คามญจ คามุปจารญจ ฐฺเปตฺวา อิมสฺมึ อทินนาทานสิกฺขาปเท อวเสสํ “อรรถณฺญํ นามาติ เวทิตพฺพํ ฯ

ป่าที่เหลือ ในอทินนาทานสิกขาปทนี้ เว้นบ้านและอุปจารบ้าน ซึ่งมีลักษณะตามที่ท่านกล่าวไว้ตั้งนี้ว่า “ที่ชื่อว่าป่า คือ เว้นบ้านและอุปจารบ้านเสีย” พึงทราบว่าเป็น “ชื่อว่า ป่า”.

อภิธมฺเม ปน “อรรถณฺญนฺติ นิกฺขมิตฺวา พหิอินทชฺีลา สพฺพเมตํ อรรถณฺญนฺติ วุตฺตํ ฯ

แต่ในคัมภีร์อภิธรรม (พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ว่า “คำว่า ‘ป่า’ นั้น ได้แก่ ที่ภายนอกจากเสาเขื่อนออกไปนั้นทั้งหมด ชื่อว่าป่า”.

อรรถณฺญกสิกฺขาปเท “อรรถณฺญกนฺนาม เสนาสนํ ปญจธนุสติกํ ปจฉิมฺนติ วุตฺตํ ฯ

(พระองค์)ตรัสไว้ในอรรถณฺญกสิกขาปทว่า “เสนาสนะที่สุด ไกลประมาณ ๕๐๐ ชั่วธนู ชื่อว่าเสนาสนะป่า.”^๑

“ตํ อินทชฺีลโต ปญฺญาย อาโรปีเตน อจาริยธฺนุนา ปญจธนุสฺตปฺปมาณนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

พึงทราบว่าเป็น “(เสนาสนะป่า)นั้น นับแต่เสาเขื่อนออกไป มีระยะไกลประมาณ ๕๐๐ ชั่วธนู โดยธนูของอาจารย์ที่ท่านยกขึ้นแล้ว.”

เอวํ ภควตา “คามา วา อรรถณฺญา วาติ [362] เอตสฺส อตถํ วิภชฺนเตน

“ขรํ ขรุปจฺจาโร คาโม คามุปจฺจาโร อรรถณฺญนฺติ ปาปภิกฺขุนํ เลโสกาสนิเสธฺนตถํ ปญจ โภกฺกฐาสฺสา ทสฺสีตา ฯ

พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงจำแนกเนื้อความแห่งคำนี้ว่า “จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี” (โดยนัยตั้งที่กล่าวไว้แล้วในพระบาลี)อย่างนั้น จึงทรงแสดงส่วนทั้ง ๕ ไว้ เพื่อป้องกันความอ้างเลศและโอกาสของเหล่าปาปิกษุว่า

“เรือน อุปจารเรือน บ้าน อุปจารบ้าน (และ) ป่า.”

ตสฺมา “ขเร วา ขรุปจฺจาเร วา คามे วา คามุปจฺจาเร วา อรรถณฺญे วา ปาทคฺชนกโต ปญฺญาย สสฺสามิกํ ภณฺฑํ อวทรนตสฺส,

ปราชิกเมวาทิ เวทิตพฺพํ ฯ

เพราะฉะนั้น พึงทราบว่าเป็น “เมื่อภิกษุสักสิ่งของที่มีเจ้าของ ตั้งแต่มีราคาบาทหนึ่งขึ้นไป

ในเรือนก็ดี อุปจารเรือนก็ดี บ้านก็ดี อุปจารบ้านก็ดี ป่าก็ดี เป็นปราชิกเหมือนกัน.”

[อรรถาธิบายสิ่งของที่เจ้าของมีกรรมสิทธิ์อยู่]

อิทานิ “อทินนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิเยยฺยชาติอาทินํ อตถทสฺสนตถํ “อทินนํ นามาติอาทิมาท ฯ

บัดนี้ เพื่อแสดงเนื้อความแห่งคำเป็นต้นว่า “พึงถือเอาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย” ตั้งนี้

พระองค์จึงตรัสว่า อทินนํ นาม เป็นต้น.

ตตถ “อทินนุนติ ทนตโปณสิกขาบท อตตโน **สนตกมปิ** อปฏิกคหิตกั กบปิยั อนชโฆหรณียั วุจจติ ฯ

ในคำว่า อทินนุนิ นาม เป็นต้นนั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ในทันตโปณสิกขาบท แม้สิ่งของๆ ตนที่ยังไม่รับประเคน ซึ่งเป็นกบปิยะ แต่เป็นของที่ไม่ควรกลืนกิน เรียกว่า “ของที่เขายังไม่ได้ให้”.

อิธ ปน ยงกิญจิ ปรปริคคหิตั สสสามิกิ **ภณขั** ฯ

แต่ใน(สิกขาบท)นี้ สิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งที่ผู้อื่นหวงแหน ซึ่งมีเจ้าของ (เรียกว่า “สิ่งของอันเจ้าของไม่ได้ให้”).

ตเทตี เตหิ สามิกเกหิ กาเยน วา วาจา ย วา น ทินนุนติ อทินนุนิ ฯ

สิ่งของนั้นนั้น อันเจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยกายหรือวาจา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสิ่งของอันเจ้าของไม่ได้ให้.

อตตโน ทตถโต วา ยถาฐิตถุฐานโต วา น นิสสถุฐานติ อนิสสถุฐานิ ฯ

ชื่อว่าอันเขายังไม่ได้ละวาง เพราะว่าเจ้าของยังไม่ได้สละพ้นจากมือของตน หรือจากที่ที่ตั้งอยู่เดิม.

ยถาฐาเน ฐิตมปิ อนเปกขตาย น ปริจจตตุนติ อปริจจตตัม ฯ

ชื่อว่า อันเจ้าของก็ยังไม่ได้สละทิ้ง เพราะแม้ทรัพย์ตั้งอยู่ในที่เดิม แต่เจ้าของก็ยังไม่ได้สละทิ้ง เพราะยังไม่หมดความเสียดาย.

อารกขสัวิธาเนน รกขิตตตา รกขิตัม ฯ

ชื่อว่า อันเจ้าของรักษาอยู่ เพราะเป็นของที่เจ้าของยังรักษาไว้ โดยจัดแจงการอารักษาอยู่.

มณชุสาทีสุ ปกขิปิตวา โคปิตตตา โคปิตัม ฯ

ชื่อว่า อันเขายังคุ้มครองอยู่ เพราะเป็นของที่เจ้าของใส่ไว้ในที่ทั้งหลายมีผู้เป็นต้น แล้วปกครอบไว้.

“มม **อิทฺนุติ** ตณฺหามมตเตน มมายิตตตตา มมายิตัม ฯ

ชื่อว่า อันเขายังถือว่าเป็นของเรา เพราะเป็นของที่เจ้าของยังถือกรรมสิทธิ์ว่าเป็นของเรา โดยความถือว่าเป็นว่า ด้วยอำนาจตัดสินหาว่า “ทรัพย์นี้ ของเรา.”

ตาทิ อปริจจาครกขณโคปนาทีหิ เตหิ ภณชสามิกเกหิ ปเรหิ ปริคคหิตนุนติ ปรปริคคหิตัม ฯ **เอตัม** อทินนุนิ นาม ฯ

ชื่อว่า ผู้อื่นหวงแหน เพราะว่า เป็นของอันชนเหล่าอื่นเป็นผู้เป็นเจ้าของทรัพย์เหล่านั้นยังหวงแหนไว้ ด้วยก็มีอันยังไม่ละทิ้งยังรักษาคุ้มครองไว้เป็นต้น. นี้ชื่อว่า ของที่เขาไม่ได้ให้.

[อรรถาธิบายสังเขตศัพท์ลงในอรรถดัตติยาวิภัตติ]

“เถยยสงขาตุนติ เอตถ “**เถโนติ โจรโร** ฯ

ในบทว่า เถยยสงขาตัม นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โจร ชื่อว่า ขโมย.

เถนสส **ภาโว** เถยยัม ฯ อวหรณจิตตสเสตัม อธิวจนัม ฯ

ความเป็นแห่งขโมย ชื่อว่า เถยยะ ฯ บทว่า เถยยัม นี้เป็นชื่อแห่งจิตคิดจะลัก.

“สงขา สงขาทนติ อตถโต เอกิ ๑

สองบทว่า สงขา สงขาทัน นั้น โดยเนื้อความ ก็เป็นอันเดียวกัน.

โกฏฐาสสุเสถ อธิวณํ สลยญานิทานา ทิ **ปลยจสงขาทิอาทิสู วีย ๑**

บทว่า สงขาทัน เป็นชื่อแห่งส่วน

เหมือน(สังขาคศัพท์ในอุททากรรมทั้งหลาย)ว่า “ก็ส่วนแห่งกรรมเครื่องเนิ่นช้าทั้งหลาย มีสัญญาเป็นเหตุ” ดังนี้ เป็นต้น.

ลยยลยจ ตํ สงขาทลยจาทิ ลยยสงขาทํ ๑ “ลยยจิตตสงขาทอ เอโก จิตตโกฏฐาสติ อตถโล ๑

ส่วนนั้นด้วย ความเป็นขโมยด้วย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ลยยสงขาทัน ๑

อธิบายว่า “ส่วนแห่งจิตส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนแห่งจิตเป็นขโมย”.

กรรมตเถ **เจตํ** ปลยจตตวณํ ๑

ก็คำว่า ลยยสงขาทัน นี้ เป็นปฐมวิภัติ ลงในอรรถตติยาวิภัติ.

[363] ตสฺมา “ลยยสงขาทนาคิ อตถโต ทฏฐัพพํ ๑

เพราะเหตุฉะนั้น บัณฑิตพึงเห็นโดยเนื้อความว่า ลยยสงขาทน (ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย) ดังนี้.

โย จ ลยยสงขาทน อาทียติ โส ยสฺมา ลยยจิตโต โหติ,

ตสฺมา พยลยชนํ อนาทียิตวา อตถเมว ทสฺเสตํ “ลยยจิตโต อวทรณจิตโตติ เอวมสส ปทภาชนียํ วุตตนติ เวทิตัพพํ ๑

ก็ภิกษุใด ย่อมถือเอา (ทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้) ด้วยส่วนแห่งความเป็นขโมย, ภิกษุนั้น ย่อมเป็นผู้มีจิตแห่งความเป็นขโมย.

เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ “เพื่อไม่ทรงคำนึงถึงพยัญชนะ แสดงเฉพาะแต่ใจความเท่านั้น

(พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสบทภาชนะแห่ง(บทว่า ลยยสงขาทัน)นี้ไว้อย่างนี้ว่า ‘ผู้มีจิตแห่งความเป็นขโมย คือผู้มีจิตคิดลัก’.

[อรรถาธิบายบทมัตถิกา ๖ บท]

“อาทียเยย ๑เปฯ สงเกตํ วิตินาเมยยาติ เอตถ ปน

ปฐมปทํ อภิโยควเสน วุตตํ

ทุติยปทํ อณญเอสํ ภาณํ ทรนตสส คจจโต วเสน

ตติยปทํ อุปนิกขิตตภาณวเสน

จตุตถํ สวิญญานกวเสน

ปลยจมํ ภาเล นิกขิตตาทิวเสน

ฉฏฐํ ปริกปลวเสน วา สุกฆาภูวเสน วา วุตตนติ เวทิตัพพํ ๑

ก็ในคำว่า อาทียเยย ๑เปฯ สงเกตํ วิตินาเมยยาติ นี้บัณฑิตพึงทราบว่า

“บทที่ ๑ พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยอำนาจการต่อเอา.

บทที่ ๒ (ตรัส)ด้วยอำนาจแห่ง(ภิกษุ)ผู้นำเอาทรัพย์ของบุคคลเหล่าอื่นไป.

บทที่ ๓ (ตรัส)ด้วยอำนาจแห่งทรัพย์ที่เขาฝากไว้.

บทที่ ๔ (ตรัส)ด้วยอำนาจแห่งทรัพย์ที่มีวิญญาน.

บทที่ ๕ (ตรัส)ด้วยอำนาจแห่งทรัพย์ที่เขาเก็บไว้บนบกเป็นต้น.

บทที่ ๖ ตรัสด้วยอำนาจแห่งความกำหนดหมาย หรือด้วยอำนาจแห่งคำภาษา.”

โยชนา ปเนตถ เอกภนทวเสนปี นานาภนทวเสนปี โหติ ฯ

อนึ่ง ใน(คำว่า อาภิเยยฺย เป็นต้น)นี้ การประกอบความ ย่อมมีด้วยอำนาจสิ่งของสิ่งเดียวบ้าง ด้วยอำนาจสิ่งของต่างๆ บ้าง.

เอกภนทวเสน จ สวิญญานเกเนว ลพภติ ฯ

ก็แล (ความประกอบ)ด้วยอำนาจสิ่งของสิ่งเดียว ย่อมใช้ได้ ด้วยทรัพย์ที่มีวิญญานเท่านั้น.

นานาภนทวเสน สวิญญานกาวิญญานกมิสสเกน ฯ

(ความประกอบ)ด้วยอำนาจสิ่งต่างๆ ย่อมใช้ได้ ด้วยทรัพย์ที่ปนกันทั้งที่มีวิญญานทั้งที่ไม่มีวิญญาน.

[อรรถาธิบายกิริยาแห่งการลัก ๖ อย่าง]

ตตถ นานาภนทวเสน ตาว เอว เวทิตพพา ฯ

บรรดา(ความประกอบ) ด้วยอำนาจสิ่งของต่างๆ บัณฑิตควรทราบโดยนัยอย่างนี้ก่อน.

“อาภิเยยฺยาติ อารามํ อภิชฺยติ, **อาปตฺติ** ทุกฺกภูสฺส ฯ สามิกสฺส วิมตี อุปปาเทติ, **อาปตฺติ** ฤลลจฺจยสฺส ฯ

สามิโก “น มยหํ ภวิสฺสตีติ ฐุํ นิกฺขิปติ, **อาปตฺติ** ปาราชิกสฺส ฯ

บทว่า อาภิเยยฺย ความว่า ภิกษุผู้เอาที่สวน ต้องอาบัติทุกกฏ, ยังความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่เจ้าของ ต้องอาบัติฤลลจฺจย. เจ้าของทอตรุระว่า “สวนนี้จักไม่เป็นของเราละ” ต้องอาบัติปาราชิก.

“หเรยฺยาติ อถฺยสฺส ภณฺฑํ ทรนโต สีเส ภาริ เอยฺยจิตฺโต อามสฺติ, **อาปตฺติ** ทุกฺกภูสฺส ฯ

พฺนทาเปติ, **อาปตฺติ** ฤลลจฺจยสฺส ฯ ฆนฺธํ โอรโรเปติ, **อาปตฺติ** ปาราชิกสฺส ฯ

บทว่า หเรยฺย ความว่า ภิกษุมิไถยจิตนำทรัพย์ของผู้อื่นไปลูบคลำภาระบนศีรชะ ต้องอาบัติทุกกฏ.

ทำให้ไหว ต้องอาบัติฤลลจฺจย. ปลงลงมาสู่คอ ต้องอาบัติปาราชิก.

“อวหเรยฺยาติ อุปนิกฺขิตฺตํ ภณฺฑํ “เทหิ เม ภณฺฑนฺติ วุจฺจมาโน “นาหํ คณฺหาเมตี ภณฺติ, **อาปตฺติ** ทุกฺกภูสฺส ฯ

สามิกสฺส วิมตี อุปปาเทติ, **อาปตฺติ** ฤลลจฺจยสฺส ฯ **สามิโก** “น มยหํ ทสฺสตีติ ฐุํ นิกฺขิปติ, **อาปตฺติ** ปาราชิกสฺส ฯ

บทว่า อวหเรยฺย ความว่า เมื่อเจ้าของทวงของที่เขาฝากไว้ว่า “ท่านจงคืนทรัพย์ให้แก่ข้าพเจ้า”

ภิกษุกล่าวปฏิเสธว่า “ฉันไม่ได้รับไว้ ต้องอาบัติทุกกฏ. ยังความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่เจ้าของ ต้องอาบัติฤลลจฺจย.

เจ้าของทอตรุระว่า “ภิกษุรูปนี้ จักไม่คืนให้แก่เรา” ต้องอาบัติปาราชิก.

[364] อิริยาปลํ วิโกเปยฺยาติ “สหภนฺทวารกํ เนสฺสามิตี ปฐฺมํ ปาหํ สงฺกาเมติ, **อาปตฺติ** ฤลลจฺจยสฺส,

ทุติยํ ปาหํ สงฺกาเมติ, **อาปตฺติ** ปาราชิกสฺส ฯ

สองบทว่า อิริยาปลํ วิโกเปยฺย ความว่า ภิกษุคิดว่า “เราจักนำของไปพร้อมทั้งคนทีนำไปด้วย” ให้ย่างเท้าที่แรก ต้องอาบัติฤลลจฺจย, ให้ย่างเท้าที่สอง ต้องอาบัติปาราชิก.

“ฐานา จาเวยยาติ ฤๅณฐั ฤๅณฐั เถยยจิตโต อามสติ, **อาปตติ** ทุกกฐสส ฯ
พนาพาเปติ, **อาปตติ** ฤๅลลจยสส ฯ ฐานา จาเวติ, **อาปตติ** ปาราชิกสส ฯ

สองบทว่า ฐานา จาเวยยาติ ความว่า ภิกษุมีโถยจิต ลูบคลำของที่ตั้งอยู่บนบก ต้องอาบัติทุกกฐ.
ทำให้ไหว ต้องอาบัติฤๅลลจย, ให้เคลื่อนจากที่ ต้องอาบัติปาราชิก.

“สงเกตั วิตินาเมยยาติ ปริกปิตถฐานั ปฐมัม ปาหิ อติกกาเมติ, **อาปตติ** ฤๅลลจยสส ฯ
ทุติยัม ปาหิ อติกกาเมติ, **อาปตติ** ปาราชิกสส ฯ

สองบทว่า สงเกตั วิตินาเมยยาติ ความว่า

ภิกษุยังเท้าที่แรกให้ก้าวล่วงเลยที่กำหนดไว้ไป ต้องอาบัติฤๅลลจย. ให้เท้าที่สองก้าวล่วงไป ต้องอาบัติปาราชิก.

อถวา ปฐมัม ปาหิ สุกกขาณั อติกกาเมติ, **อาปตติ** ฤๅลลจยสส ฯ ทุติยัม ปาหิ อติกกาเมติ, **อาปตติ** ปาราชิกสสชาติ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ยังเท้าที่แรกให้ก้าวล่วงด้านซ้ายไป ต้องอาบัติฤๅลลจย. ยังเท้าที่สองให้ก้าวล่วงไป ต้องอาบัติปาราชิก ฉะนั้นแล.

อยมตถ นานาภณทวเสน โยชนา ฯ

นี่เป็นความประกอบด้วยอำนาจนากัณฐะ ใน(บทว่า **อาทียะย** เป็นต้น)นี้.

เอกภณทวเสน ปน “สสสามิกัม ทาสัม วา ตีระจณานัม วา ยถาวุตเตน อภิโยคาทินา นเยน อาทียติ วา หรติ วา อวหริติ วา
อิริยาปลัม วา วิโกเปติ ฐานา วา จาเวติ ปริกเจทัม วา อติกกาเมติ ฯ

ส่วน(ความประกอบ)ด้วยอำนาจเอกภณฐะ (พึงทราบดังนี้):-

ทาสกัตี สัตว์ตีระจณากัตี ซึ่งมีเจ้าของ ภิกษุคู่เอกกัตี ลักไปกัตี ฉ้อไปกัตี ให้อิริยาปลกัตีเรบกัตี ให้เคลื่อนจากฐานกัตี
ให้ก้าวล่วงเลยที่กำหนดไปกัตี โดยนัยมีคู่เอกเป็นต้น ตามที่กล่าวแล้ว.

อยมตถ เอกภณทวเสน โยชนา ฯ

นี่เป็นความประกอบด้วยอำนาจเอกภณฐะ ใน(บทว่า **อาทียะย** เป็นต้น)นี้.

อปิจ อิมานิ วณณยนเตน ปญจ ปญจเก สโมธานตวา ปญจวิสติ **อวหารา** ทสเสตพพา ฯ

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อบ้นชิตพรรณนา(บททั้งหลาย ๖) เหล่านี้ พึงประมวลปัญจกะ ๕ หมวดมา แล้วแสดงอาหาร ๒๕ อย่าง.

เอวั วณณยตา ทิ อิทิ **อทินนาทานปาราชิกัม** สุวณณิตัม โหติ ฯ

เพราะเมื่อพรรณนาอย่างนี้ ย่อมเป็นอันพรรณนาอทินนาทานปาราชิกนี้แล้วด้วยดี.

อิมสมิ จ ฐานเณ **สพพอฏฐกา** อากุลา ลูติตา ทูริยญเยยวินิจจยา ฯ

แต่ในที่นี้ อรรถกถาทั้งปวง ยุ่งยากพิ้นเพื่อ มีวินิจฉัยเข้าใจยาก.

ตถา ทิ **สพพอฏฐกา**สุ, **ยานิ** ตานิ ปาลียัม “ปญจหากาเรหิ อทินนัม อาทียนตสส, **อาปตติ** ปาราชิกสส ปรรคคหิตถจ โหตีติ
อาทินา นเยน อวหารังคานิ วุตตานิ, ตานิปี คเหตุวา กตถจิ เอกัม **ปญจกัม** ทสสีติ ฯ

ความจริงเป็นดั่งนั้น ในบรรดาอรรถกถาทั้งปวง

(ท่านพระอรรถกถาจารย์)รวมองค์แห่งอาหารทั้งหลาย แม้(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้แล้ว ในพระบาลี โดยนัยว่า

“ภิกษุถือเอาสิ่งของที่เขามาไม่ได้ให้ ด้วยอาการ ๕ อย่าง คือ กัณฐะที่ผู้อื่นหวงแหนแล้ว ๑ ต้องอาบัติปาราชิก” ดั่งนี้เป็นต้น
แสดงไว้ในปัญจกะเดียว ในที่บางแห่ง.

กตลจ “ฉหากาเรหิติ อาคเตหิ สหฺธิ เทว **ปญฺจกานิ** ทสฺสิตานิ ฯ”

ในที่บางแห่ง แสดงไว้สองปัญจกะ รวมกับองค์แห่งอาหารทั้งหลายที่มาแล้วว่า ฉหากาเรหิ (ด้วยอาการ ๖) ดังนี้

เอตานิ จ [365] ปญฺจกานิ น โหนติ ฯ ยตถ ทิ เอเกเคน ปเทน **อวหาโร** สิขมฺติ, ตํ ปญฺจกนฺนาม วุจฺจติ ฯ

แต่ปัญจกะเหล่านี้ ย่อมหาเป็นปัญจกะไม่

เพราะในปัญจกะใด อาหารย่อมสำเร็จได้ด้วยบพหนึ่งๆ ปัญจกะนั้น ท่านเรียกชื่อว่าปัญจกะ

เอตถ ปน สพฺเพหิปี ปเทหิ เอโกเยว **อวหาโร** ฯ

ก็ใน(คำว่า ปญฺจหากาเรหิ เป็นต้น)นี้ อาหารอย่างเดียวกันเท่านั้น ย่อมสำเร็จได้ด้วยบพแม่ทั้งหมด

ยานิ จ ตตฺถ ลพฺภมานานิเยว **ปญฺจกานิ** ทสฺสิตานิ, เตสมฺปิ น สพฺเพสํ **อตฺโต** ปกาลิโต ฯ

แต่ข้าพเจ้ายังมีได้ประกาศอรรถ แม่แห่งปัญจกะทั้งหมด ที่ข้าพเจ้าแสดงไว้ ซึ่งได้อยู่ใน(๖ บพ)นั้นนั่นแล

เอวมิมสฺมี ฐานเ **สพฺพอฏฺฐกฺกา** อากฺสา ลฺลิตา ทฺวิญญฺเวยยวินิจฺฉยา ฯ

ในที่นี้ อรรถกถาทั้งปวงยุ่งยากพันเผื่อ มีวินิจฉัยเข้าใจยาก ด้วยประการฉะนี้

ตสฺมา ปญจ ปญจเก สโมธานตฺวา ทสฺสียมานา อิมเ ปญจวิสติ **อวหารา** สาธุํ สลฺลกฺเขตฺตพฺพา ฯ

เพราะฉะนั้น พึงกำหนดอาหาร ๒๕ ประการเหล่านี้ ที่ข้าพเจ้าแสดงรวมไว้เป็น ๕ หมวดๆ ละ ๕ ให้ดี

[ปัญจกะ ๕ หมวดๆ ละ ๕ๆ รวมเป็นอาหาร ๒๕]

ปญจ ปญจกานิ นาม นานาภณฺชปญจกํ เอกภณฺชปญจกํ สาหตฺถิกปญจกํ ปุพฺพปฺปโยคปญจกํ เถยฺยวหารปญจกนฺติ ฯ

ที่ชื่อว่า ปัญจกะ ๕ คือ

หมวดแห่งอาหาร ๕ ที่กำหนดด้วยภณชต่างกันเป็นข้อต้น ๑

หมวดแห่งอาหาร ๕ ที่กำหนดด้วยภณชชนิดเดียวเป็นข้อต้น ๑

หมวดแห่งอาหาร ๕ ที่กำหนดด้วยอาหารที่เกิดแล้วด้วยมือของตนเป็นข้อต้น ๑

หมวดแห่งอาหาร ๕ ที่กำหนดด้วยบุพพประโยคเป็นข้อต้น ๑

หมวดแห่งอาหาร ๕ ที่กำหนดด้วยการลักด้วยอาการขโมยเป็นข้อต้น ๑

ตตฺถ **นानาภณฺชปญจกญฺจ** **เอกภณฺชปญจกญฺจ**

“อาทิเยยฺย, หเรยฺย, อวหเรยฺย, อิริยาปลํ วิโกเปยฺย, ฐานา จาเวยฺยาติ อิมสํ ปทานํ วเสน ลพฺภนฺติ ฯ”

บรรดา(ปัญจกะทั้ง ๕) นั้น นานาภณชปัญจกะ และเอกภณชปัญจกะ ย่อมได้ด้วยอำนาจแห่งบพเหล่านี้ คือ

“พึงตู่เอา พึงลักไป พึงฉ้อเอา พึงยังอิริยาบถให้กำเริบ และพึงให้เคลื่อนจากฐาน”

ตานิ ปุพฺเพ โยเซตฺวา ทสฺสิตนฺเยเนว เวทิตฺตพฺพานิ ฯ

(ปัญจกะทั้ง ๒)นั้น (ผู้ศึกษา)พึงทราบโดยนัยดังที่ข้าพเจ้าประกอบแสดงไว้แล้วในเบื้องต้นนั้นนั่นแล

ยํ ปเนตํ “สงฺเกตํ วิตฺตินาเมยฺยาติ ฉฺฉนฺตํ **ปทํ** ตํ ปริกฺกปฺปาวหารสฺส จ นิสฺสคฺคิยาวหารสฺส จ สาธารณํ ฯ”

ส่วนบทที่ ๖ ว่า สงฺเกตํ วิตฺตินาเมยฺย (พึงให้ล่วงเลยเขตกำหนดหมาย) นั้น เป็นของทั่วไปแก่ปริกักปาวหาร และนิสสัคคิยาวหาร

ตสมา ตํ ตติยปณจเมสุ ปณจเกสุ ลพภมานปทวเสน โยเชตพพํ ฯ

เพราะฉะนั้น ฟังประกอบ(บทที่ ๖) นั้น เข้า ด้วยอำนาจบทที่ได้อยู่ในบัญญัติที่ ๓ และที่ ๕.

วุตตํ นานาภณทปณจกณจ เอกภณทปณจกณจ ฯ

นานาภณทปณจกะ และเอกภณทปณจกะ (ข้าพเจ้า)ได้กล่าวไว้แล้ว.

[สาหตถิกบัญญัติ มีอาหาร ๕ อย่าง]

กตมํ สาหตถิกปณจกํ ฯ

สาหตถิกบัญญัติ เป็นไหน?

ปณจ อวหารา สาหตถิกโก อาณตติโก นิสสคคิโย อตถสารโก ชุรณิกเขโปติ ฯ

คือ สาหตถิกบัญญัติ มีอาหาร ๕ อย่าง ดังนี้ คือ

“ถือเอาด้วยมือของตนเอง สั่งบังคับ ชัดขวางสิ่งของไป ยังอรรถให้สำเร็จ เจ้าของทอดธุระ”.

ตตถ สาหตถิกโก นาม ปรสสุ ภณทํ สหตถา อวหารติ ฯ

บรรดา(อาหาร ๕ อย่าง)นั้น ที่ชื่อว่า สาหตถิกะ ได้แก่ ภิกษุสิ่งของของผู้อื่น ด้วยมือของตนเอง.

อาณตติโก นาม “อสุกสสุ ภณทํ อวหารติ อณญํ อาณาเปติ ฯ

ที่ชื่อว่า อาณตติกะ ได้แก่ ภิกษุสิ่งบังคับผู้อื่นว่า “จงสิ่งของของคนอื่นโน้น.”

นิสสคคิโย นาม “อนโตสุกขมาญฺหุ จูโต พหิสุงกขมาตํ ปาเตติ, **อาปตติ** ปาราชิกสสาติ อิมินา สพธิ “สงเกตํ [366] วิดีนาเมยยาติ อิทํ ปทโยชนํ ลภติ ฯ

ที่ชื่อว่า นิสสคคิยะ ย่อมได้การประกอบบทนี้ว่า “พึงให้ล่วงเลยเขตที่กำหนดหมาย”

รวมกับคำนี้ว่า “ภิกษุยืนอยู่ในด้านภาชี โยนทรัพย์ให้ตกนอกด้านภาชี ต้องอาบัติปาราชิก” ดังนี้.

อตถสารโก นาม “อสุกํ ภณทํ, ยทา สกโกสิ, ตทา อวหารติ อาณาเปติ ฯ

ที่ชื่อว่า อตถสารกะ ได้แก่ภิกษุบังคับว่า “ท่านอาจสิ่งของอื่นโน้นมาได้ ในเวลาใด, จงกลับมาในเวลานั้น.”^๑

ตตถ สเจ **ปิโร** อนนตราโยโก หุตฺวา ตํ อวหารติ, **อาณาโป** อาณตติกขณเยว ปาราชิกโก โหติ ฯ

อาหารโก ปน อวหฺกกาเล ฯ **อัย** อตถสารโก ฯ

บรรดา(ภิกษุผู้สั่งบังคับและภิกษุผู้ลัก)

ถ้าภิกษุผู้รับสั่ง ไม่มีอันตราโยในระหว่าง ลักของนั้นมาได้, ภิกษุผู้สั่งบังคับ ย่อมเป็นปาราชิกในขณะที่สั่งนั่นเอง.

ส่วนภิกษุผู้ลัก (เป็นปาราชิก)ในเวลาลักได้แล้ว. นี้ชื่อว่าอตถสารกะ.

ชุรณิกเขโป ปน อุปนิกขิตตภณทวเสน เวทิตพฺโพติ ฯ

ส่วนชุรณิกเขปะ พึงทราบด้วยอำนาจทรัพย์ที่เขาฝากไว้ ฉะนั้นแล.

อิทํ สาหตถิกปัญจกํ ฯ

(คำที่อธิบายมา)นี้ ชื่อว่า สาหตถิกปัญจกะ.

[บุพพประโยชน์ปัญจกะ มีอาหาร ๕ อย่าง]

กตมํ **บุพพประโยชน์ปัญจกํ** ฯ

บุพพประโยชน์ปัญจกะ เป็นไฉน?

อปเรปิ ปลูก อวหารา บุพพประโยชน์ สหประโยชน์ สวีธาวาหาโร สงเกตกมมํ นิमितตกมมุนติ ฯ

คือ (บุพพประโยชน์ปัญจกะ) มีอาหาร แม้อื่นอีก ๕ อย่าง ดังนี้ คือ

“ประกอบในเบื้องต้น, ประกอบพร้อมกัน, การชักชวนไปลัก, การนัดหมายกัน การทำนิमित”.

ตตถ อาณตติวเสน **บุพพประโยชน์** เวทิตัพโพ ฯ

บรรดา(อาหารทั้ง ๕) เหล่านั้น บุพพประโยชน์ พึงทราบด้วยอำนาจสั่งบังคับ.

ฐานา จาวนเสน **สหประโยชน์** ฯ

สหประโยชน์ (พึงทราบ)ด้วยอำนาจการให้เคลื่อนจากฐาน.

อิเตร ปน **ตโย** ปาลิยํ อาคตนเยเนว เวทิตัพพาทิ ฯ

ส่วน(อาหาร)ทั้ง ๓ นอกนี้ พึงทราบโดยนัยที่มาแล้วในพระบาลีนั้นแล.

อิทํ บุพพประโยชน์ปัญจกํ ฯ

(คำอธิบายมา)นี้ ชื่อว่า บุพพประโยชน์ปัญจกะ.

[ถยายอาหารปัญจกะ มีอาหาร ๕ อย่าง]

กตมํ **ถยายอาหารปัญจกํ** ฯ

ถยายอาหารปัญจกะ เป็นไฉน?

อปเรปิ ปลูก อวหารา ถยายวาหาโร ปสยหาวาหาโร ปริกปาวาหาโร ปฏิจจนนาวาหาโร กุสาวาหาโรติ ฯ

คือ (ถยายอาหารปัญจกะ) มีอาหารแม้อื่นอีก ๕ อย่าง ดังนี้ คือ

“ลักด้วยความเป็นขโมย ลักด้วยความกดขี่ ลักตามความกำหนดไว้ ลักด้วยกิริยาปกปิด ลักด้วยการสับเปลี่ยนสลาก”.

เต ปลูกปี “อณุตโร **ภิกขุ**, สงฆสสุ จิวเร ภาชียมาเน, ถยายจิตโต กุสํ สงกาเมตวา จิวโร อคคเหสีติ เอกสมิ กุสสงกมนวตตุสมิ วณณยิสสาม ฯ

อาหารทั้ง ๕ เหล่านั้น ข้าพเจ้าจักพรรณนาในเรื่องการสับเปลี่ยนสลาก เรื่องหนึ่ง (ข้างหน้า) ว่า

“ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เมื่อจิวรของสงฆ์ (อันภิกษุจิวรภาชกะ)แจกออยู่ มีโดยจิตสับเปลี่ยนสลาก แล้วรับเอาจิวรไป” ดังนี้.

อิทํ ถยายอาหารปัญจกํ ฯ

(คำที่อธิบายมา)นี้ ชื่อว่า ถยายอาหารปัญจกะ.

เอวมิมานี ปณจกานี สโมธานตวา อิเม ปณจวิสติ **อาหารา** เวทิตพพา ฯ

พึงประมวลบัญญัติทั้งหลายเหล่านี้ แล้วทราบอาหาร ๒๕ ประการเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้

อิเมสุ จ ปน ปณจสุ ปณจเกสุ กุสเลน วินยธเรน โอตินณวตถุ สหสา อวินิจฉินิตวา ว ปณจ **ฐานานี** โอลเกตพพานิ, ยานี สนธาย **โปราณา** อาหุ

ก็แล พระวินัยธรผู้ฉลาดในบัญญัติ ๕ เหล่านี้ ไม่พึงด่วนวินิจฉัยอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว พึงตรวจสอบฐานะ ๕ ประการ ซึ่งพระโบราณจารย์ทั้งหลาย มุ่งหมายกล่าวไว้ว่า

วตถุ กาลณจ เทสณจ	อคณิ ปริโกคปณจมิ
ตุลยิตวา ปณจ ฐานานี	ธาเรยตถุ วิจกขโณติ ฯ

“(พระวินัยธร)ผู้ฉลาด พึงสอบสวนฐานะ ๕ ประการคือ วตถุ กาละ เทสสะ ราคะ และการใช้สอยเป็นที่ ๕ แล้วพึงทรงอรรถคดีไว้” ดังนี้

[อรรถาธิบายฐานะ ๕ ประการ]

[367] ตตถ “วตถุนติ ภาณนํ ฯ

บรรดา(ฐานะทั้ง ๕) นั้น ฐานะว่า วตถุ ได้แก่ภัณฑะ

อาหารเกน หิ “มยา **อิทํ** นาม อวภฺณนติ วุตเตปิ, อาปตติ อนาโรเปตวา ว ตํ **ภาณนํ** สสสามิกํ วา อสสามิกํ วา อุปปริกฺขิตพพํ ฯ”

(พระวินัยธร) อย่าเพึ่งยกอาบัติขึ้นปรับทันที พึงพิจารณาว่า ภัณฑะนั้นมีเจ้าของหรือหาเจ้าของมิได้

สสสามิกเปปี สามิกานํ **สาละยาโว** วา **นิราละยาโว** วา อุปปริกฺขิตพโพ ฯ

แม้ในภัณฑะที่มีเจ้าของ ก็พึงพิจารณาว่า เจ้าของยังมีอาลัยอยู่ หรือไม่มีอาลัยแล้ว

สเจ เตสํ สาละยาลเ อวภฺณํ, ภาณนํ อคฺฆาเปตวา **อาปตติ** กาทตพพา ฯ

ถ้าภิกษุลักในเวลาที่มีเจ้าของเหล่านั้นยังมีอาลัย พระวินัยธรพึงตีราคาปรับอาบัติ

สเจ นิราละยาลเ, น ปาราชิกเณ กาทตพโพ ฯ

ถ้า(ลัก)ในเวลาที่มีเจ้าของหาอาลัยมิได้, ไม่พึงปรับอาบัติปาราชิก

ภณฺทสามิกเส ปน ภาณนํ อาหาราเปเนตฺสุ, **ภาณนํ** ทาทพพํ ฯ

แต่เมื่อเจ้าของภัณฑะให้นำภัณฑะมาคืน พึงให้ภัณฑะคืน

อยมตถ สามิจิ ฯ

อันนี้เป็นความชอบในเรื่องนี้

[เรื่องภิกษุลักจีวร พระวินัยธรตัดสินว่าไม่เป็นอาบัติ]

อิมสส ปน อตถสส ทิปนตถมิทํ **วตถุ** ฯ

ก็เพื่อแสดงเนื้อความนี้ (ควรนำ)เรื่องนี้อมา(สารกตั้งต่อไปนี้):-

ภคิยราชกาเล กิร มหาเจติยปูชาย ทกขิมทิสโต เอโก **ภิกษุ** สดตหตถ์ ปณฺฑกาสาว์ อสเส กิริตฺวา เจติยงคณฺ์ ปาวีสี ๗
ได้ยินว่า ในรัชกาลแห่งพระเจ้าภคิยราช ภิกษุรูปหนึ่ง พาดผ้ากาสาวะสีเหลือง ยาว ๗ ศอก ไว้ที่จะงอบ่า
แล้วเข้าไปยังลานพระเจดีย์ จากทิศทักษิณ เพื่อบูชาพระมหาเจดีย์.

ตฺขณเมว **ราชา**ปิ เจติยวทนตถ์ อากคโต ๗

ขณะนั่นเอง แม้พระราชก็เสด็จมา เพื่อถวายบังคมพระเจดีย์.

ตโต, อุตฺสธารณาย วตตมานาย, **มหาชนสมมโท** อโหสิ ๗

เวลานั้น เมื่อกำลังไล่ต้อนหมู่ชนไป, ความอลหม่านแห่งมหาชน ก็ได้มีขึ้นแล้ว.

อลโข โส **ภิกษุ** มหาชนสมมทปีฬิต อสโต ปตนตฺ กาสาว์ อทิสฺวาว นิกฺขนโต ๗

คราวนั้นแล ภิกษุรูปนั้น ถูกความอลหม่านแห่งมหาชนเบียดเสียดแล้ว

ไม่ทันได้เห็นผ้ากาสาวะ ซึ่งพลัดตกไปจากจะงอบ่าเลย ได้เดินออกไป.

นิกฺขมิตฺวา จ กาสาว์ อปสฺสนโต “โก อีทิสฺเส ชนสมมเท กาสาว์ ลภติ, น ทานิ ตํ มยฺหนติ ชฺรณิกฺเขปํ กตฺวา คโต ๗

ก็แล ครั้นเดินออกไปแล้ว เมื่อไม่เห็นผ้ากาสาวะ ก็ทอดธุระว่า

“ใครจะหาผ้ากาสาวะได้ในเมื่อฝูงชนชุมนุมอยู่เช่นนี้, บัดนี้ ผ้ากาสาวะนั้น ไม่ใช่ของเรา” ดังนี้แล้วก็เดินออกไป.

อลญฺญ **ภิกษุ** ปจฺฉา อากฺคณฺโต ตํ กาสาว์ ทิสฺวา เถยฺยจิตฺเตน คเหตุวา ปุณฺ วิปฏิสํวารี หุตฺวา

“อสสมฺโณ ทานิมฺหิ, วิพฺภมฺสํสํมิตฺติ จิตฺเต อูปฺปนฺเน, “วินยฺเธ ปุจฺฉิตฺวา ชานิสฺสํมิตฺติ จินฺเตสิ ๗

คราวนั้น มีภิกษุรูปอื่นเดินมาภายหลัง ได้เห็นผ้ากาสาวะนั้นแล้ว ก็ถือเอาด้วยไถยจิต แต่กลับมีความเดือดร้อนขึ้น,

เมื่อเกิดความคิดขึ้นว่า “บัดนี้ เราไม่เป็นสมณะ, เราจักสึก” แล้วจึงคิดว่า “จักถามพระวินัยธรทั้งหลายดู จึงจักรู้ได้”.

เตน จ สมเยน จุฬสมฺนตเถโร นาม **สพฺพปริยตฺติโร** วินยฺจาริยปาโมกฺโข มหาวิหารเ ปฏิวสตี ๗

ก็โดยสมัยนั้น มีภิกษุผู้ทรงพระปริยัติทั้งปวง ชื่อจุฬสมนเถระ เป็นปาโมกขาจารย์ทางพระวินัย พักอยู่ในมหาวิหาร.

โส **ภิกษุ** เถโร อุปสงกมิตฺวา วนฺทิตฺวา โอภาสํ กาทเรตฺวา อตตโน กุกฺกจฺจํ ปุจฺฉิ ๗

ภิกษุรูปนั้นเข้าไปหาพระเถระแล้ว ไหว้ขอโอกาสแล้ว จึงได้เรียนถามข้อสงสัยของตน.

เถโร เตน ภฺภูธฺเร [368] ชนกาเย ปจฺฉา อากฺคนฺตฺวา คหิตฺถาวํ ญฺตฺวา “อตฺถิ ทานิ เอตฺถ **โอภาส**ติ จินฺเตตฺวา อาท

“สเจ กาสาวสฺสํมิกํ ภิกฺขุ อานเยยาสี, สกฺกา ภาเวยฺย ตว ปตฺติฏฺฐา กาทฺตฺนฺติ ๗

พระเถระทราบความที่ผ้ากาสาวะอันภิกษุผู้มีภายหลังรูปนั้นถือเอา ในเมื่อฝูงชนแยกกันไปแล้ว คิดว่า

“คราวนี้ ก็พอมีโอกาสใน(การถือเอาผ้ากาสาวะ)นี้” จึงได้กล่าวว่า

“ถ้าคุณพึงนำภิกษุผู้เป็นเจ้าของผ้ากาสาวะมาได้ไซ้, ข้าพเจ้าอาจทำที่พึงให้แก่คุณได้.”

“กถาหิ ภาณเต ตํ ทกฺขิสฺสํมิตฺติ ๗

ภิกษุรูปนั้นเรียนว่า “กระผมจักเห็นท่านรูปนั้นได้อย่างไร? ขอรับ!”

“ตฺทึ ตฺทึ คณฺตฺวา โอลฺลเกหิตฺติ ๗

พระเถระสั่งว่า “คุณจงไปค้นหาในที่นั้นๆ เกิด.”

โส ปณจปี มหาวิหาร โอโลเกตวา เนว อทุกขิ ฯ

เธอรูปร่าง คั่นคูมหาวิหารทั้ง ๕ แห่ง ก็มีได้พบเห็นเลย.

โตโต นั เถโร ปุจฉิ “กตฺราย ทิสาย พหุ ภิกขุ อากจณฺตติ ฯ

ที่นั่น พระเถระถามเธอรูปร่างว่า “พวกภิกษุพวกนั้นมาจากทิศไหนมาก?”

“ทุกขินาย ทิสาย ฆนฺเตติ ฯ

เธอรูปร่างเรียนว่า “จากทิศทักษิณ ขอรับ!”

“เตนทึ กาสาวุ ทิชฺโต จ ติริยญจ มินิตฺวา ฐฺเปทฺทึ. ฐฺเปตฺวา ททุกฺขินทิสาย วิหารปฏฺิปาฏฺิยา วิจฺจิตฺวา ตํ ภิกขุ อานทฺิติ ฯ

พระเถระสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้นเธอจงวัดผ้ากาสาวะ ทั้งโดยส่วนยาวและโดยส่วนกว้าง แล้วเก็บไว้.

ครั้นเก็บแล้ว จงค้นหาตามลำดับวิหารทางด้านทิศทักษิณ แล้วนำภิกษुरुปร่างนั้นมา.”

โส ตถา กตฺวา ตํ ภิกขุ ทิสฺวา เถรสฺส สนฺตํ อานสิ ฯ

เธอรูปร่าง ทำตามคำสั่งนั้นแล้ว ก็ได้พบภิกษुरुปร่าง แล้วได้นำมายังสำนักพระเถระ.

เถโร ปุจฉิ “ตเวทึ กาสาวนฺติ ฯ “อาม ฆนฺเตติ ฯ

พระเถระถามว่า “นี่ผ้ากาสาวะของเธอหรือ?” ภิกษุเจ้าของผ้าเรียนว่า “ใช่ขอรับ!”

“กุกฺหินฺเต ปาติตฺนฺติ ฯ โส สพฺพํ อจฺจิกฺขิ ฯ

พระเถระถามว่า “เธอทำให้ตก ฆนฺ ทึไหน.” เธอรูปร่างก็เรียนบอกเรื่องทั้งหมดแล้ว.

เถโร เตน กตฺ ฐฺรณิกฺเขปํ สุตฺวา อิตฺรํ ปุจฉิ “ตฺยา อิทํ กุกฺ ทิสฺวา คหิตฺนฺติ ฯ

พระเถระได้ฟังการทอดธุระที่เธอนั้นทำแล้ว จึงถามรูป(ที่ถือเอาผ้า)นอกนี้ว่า “เธอได้เห็นผ้าผืนนี้ที่ไหน จึงได้ถือเอา?”

โสปี สพฺพํ อโรเจสิ ฯ

แม้เธอนั้น ก็เรียนบอกเรื่องทั้งหมด.

โตโต นั เถโร อาท “สเจ เต สุกฺกจิตฺเตน คหิตํ อภวิสฺส, อนาปตฺติเยว เต อสฺส. เถยฺยจิตฺเตน ปน คหิตตฺตา ทุกฺกํ อปนฺโนสิ,

ตํ ทสฺเสตฺวา อนาปตฺติโก โหทฺติ, อิทญจ กาสาวุ อตฺตโน สนฺตํ กตฺวา เอตฺสเสว ภิกขุโน เททฺติ ฯ

ต่อจากนั้น พระจึงกล่าวกะภิกษุ(รูปที่ถือเอาผ้า)นั้นว่า “ถ้าเธอจักได้ถือเอาด้วยจิตบริสุทธิ์แล้วไซ้, เธอก็ไม่พึงเป็นอาบัติเลย.

แต่เพราะถือเอาด้วยโลภจิต เธอจึงต้องอาบัติทุกกฏ, ครั้นเธอแสดงอาบัติทุกกฏนั้นแล้ว จักเป็นผู้ไม่มีอาบัติ.

อนึ่ง เธอจงทำผ้ากาสาวะผืนนี้ให้เป็นของตน แล้วถวายคืนแก่ภิกษुरुปร่างนั้นเถิด.”

โส ภิกขุ อมเตเนว อภิสิตฺโต ปรมสฺสาสมปฺตฺโต อโหสิ ฯ

ภิกษुरुปร่าง นั้น ได้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างยิ่ง เหมือนกับได้รดด้วยน้ำอมฤตขณะนั้น.

เอวํ วตฺถุ โอโลเกตพฺพํ ฯ

พระวินัยธรพึงสอดส่องถึงวัดอยู่อย่างนี้.

“กาลโติ อวหารกาลโ ๖

ฐานะว่า กาล คือ กาลที่ลัก.

ตเทว ทิ ภณฺฑํ กทาจิ สมคฺขํ โหติ กทาจิ มหคฺขํ ๖

ด้วยว่า ภณฺฑะนั้นเอง บางคราว มีราคาพอสมควร บางคราวมีราคาแพง.

ตสฺมา ตํ ภณฺฑํ, ยสฺมี กาลเ อวหฺมฺ, ตสฺมีเยว กาลเ โย ตสฺส อคฺโข โหติ, เตน อคฺเชน อาปตฺติ [369] กาเรตพฺพา ๖

เพราะฉะนั้น ภณฺฑะนั้น (พระวินัยธร)พึงปรับอาบัติตามราคาของในกาลที่ภิกษุลัก.

เอวํ กาลโ โอลเเกตพฺโพ ๖

พึงสอดส่องถึงกาลอย่างนี้.

“เทโสติ อวหารเทโส ๖

ฐานะว่า ประเทศ คือ ประเทศที่ลัก.

ตํ ทิ ภณฺฑํ, ยสฺมี เทเส อวหฺมฺ, ตสฺมีเยว เทเส โย ตสฺส อคฺโข โหติ, เตน อคฺเชน อาปตฺติ กาเรตพฺพา ๖

ก็ภณฺฑะนั้น ภิกษุลักในประเทศใด, พระวินัยธรพึงปรับอาบัติตามราคาของในประเทศนั้นนั่นแหละ.

ภณฺฑณฺฐานเทเส ทิ ภณฺฑํ สมคฺขํ โหติ, อถยตุถ มหคฺขํ โหติ ๖

ด้วยว่า ในประเทศที่เกิดของภณฺฑะ ภณฺฑะย่อมมีราคาพอสมควร, ในประเทศอื่นย่อมมีราคาแพง.

อิมสฺสาปิ จ อตฺถสฺส ทิปนตฺถมิมิ ๖

ก็เพื่อแสดงเนื้อความนี้ ควรสาธกเรื่องดังต่อไปนี้:-

อนฺตรสมฺมุเท กิร เอโก ภิกฺขุ สฺสณฺฐานํ นาฬิเกเร ลภิตฺวา ฆมํ อาโรเปตฺวา

สงฺฆถาลกสฺทิสํ มโนรมํ ปานียถาลกํ กตฺวา ตตฺถเวย รฐเปตฺวา เจตฺยคิริ อคฺมาสิ ๖

ได้ยินว่าในประเทศคาบฝั่งสมุทร มีภิกษุรูปหนึ่ง ได้มะพร้าวมีสัณฐานดี

จึงให้ลิงทำเป็นไอ้ที่นำพอใจ เช่นกับกระดองสังข์ แล้ววางไว้ที่ประเทศนั้นนั่นเอง ได้ไปยังเจตียคิริวิหาร.

อถยโณ ภิกฺขุ อนฺตรสมฺมุทํ คนฺตฺวา ตสฺมี วิหารเ ปฏฺวีสนฺโต ตํ ถาลกํ ทิสฺวา เถยยจิตฺเตน คเหตฺวา เจตฺยคิริเมว อาคโโต ๖

คราวนั้น มีภิกษุรูปอื่นได้ไปยังประเทศคาบฝั่งสมุทร พักอยู่ที่วิหารนั้น เห็นไอ้นั้น จึงได้ถือเอาด้วยเถยจิต

แล้วก็มายังเจตียคิริวิหารนั่นเอง.

ตสฺส ตตฺถ ยาคุ ปิวนตฺสส, ตํ ถาลกํ ทิสฺวา ถาลกสฺสามิโก ภิกฺขุ อาห “กุโธ เต อิทํ ลพฺพณฺติ ๖

เมื่อเธอรูปร่างดีมีข้าวยาอยู่เจตียคิริวิหารนั้น, ภิกษุเจ้าของโอ ได้เห็นไอ้นั้นเข้า จึงกล่าวว่า “คุณได้ไอ้นี้มาจากไหน?”

“อนฺตรสมฺมุทโโต เม อานิตฺนฺติ ๖

(ภิกษุรูปที่ถือมานั้น ตอบว่า) “ผมนำมาจากประเทศคาบฝั่งสมุทร.”

โส “เนตฺ ตว สนตฺกํ, เถยยาย เต คหิตฺนฺติ สงฺฆมฺขณฺนิ อากขฺตฺมิ ๖

ภิกษุ(เจ้าของโอ)นั้น กล่าวว่า “ไอ้ไม่ใช่ของคุณ, คุณถือเอาด้วยความเป็นขโมย” ดังนี้แล้ว จึงได้ฉุดคร่าไปยังท่ามกลางสงฆ์.

ตตถ วินิจฉัย อลภิตวา มหาวิหาร อาคมีสุ ฯ

ใน(เจตยคีรีวิหาร)นั้น ภิกษุทั้งหลายก็ไม่ได้รับความชี้ขาด จึงได้พากันกลับมายังมหาวิหาร.

ตตถ เภรี ปหฺราเปตฺวา มหาเจตยสมิเป สนฺนิปาตํ กตฺวา วินิจฉัย อารภีสุ ฯ

เธอทั้งหลายให้ตีกลองประกาศใน(มหาวิหาร) แล้วทำการประชุมใกล้มหาเจตีย์ เริ่มวินิจฉัยกัน.

วินยธรรตเถรา อวหาริ ปณฺญาเปสฺสิ ฯ

พระเถระผู้ทรงพระวินัยทั้งหลาย ก็ได้บัญญัติอวหารไว้แล้ว.

ตสมิมิจฺจ สนฺนิปาเต อภิธมฺมิกโคทตตเถโร นาม วินยฺกฺุสโล โหติ ฯ

ก็แล ภิกษุผู้ฉลาดในพระวินัยชื่ออภิธรรมิกโคทตเถระ ก็อยู่ในสนธิบัญชานั้นด้วย.

โส เอวมาห “อิมินา อิหิ ฏาลกํ กุหิ อวภูณฺติ ฯ

พระเถระนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ภิกษุรูปนี้ลักไอ้ไหนในที่ไหน?”

“อนฺตรสมุทฺเท อวภูณฺติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย. เธอลักที่ประเทศคาบฝั่งสมุทร.

“ตฺตริหิ กิ อคฺขตฺติ ฯ

พระเถระ. ที่(ประเทศ)นั้น ไอ้ไหน มีค่าเท่าไร?

“น กิลฺลิจิ อคฺขตฺติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย. ไม่มีค่าอะไรๆ.

“ตฺตร หิ นาฬิเกริ ภินฺทิตฺวา มิณฺชิ ขาทิตฺวา กปาลํ ฉพฺเพนฺติ. ทารุอดถํ ปน ผรตฺติ ฯ

พระเถระ. ความจริง ที่(ประเทศ)นั้น (พวกประชาชน)ต๋อยมะพร้าว เคี้ยวกินเยื่อข้างใน แล้วก็ทิ้งกะลาไว้. ก็กะลานั้นสำเร็จประโยชน์เป็นพิน (เท่านั้น).

“อิมสฺส ภิกฺขุโน [370] เอตถ หตฺถกมฺมํ กิ อคฺขตฺติ ฯ

พระเถระ. หัตถกรรมใน(ไอ้)นี้ ของภิกษุรูปนี้ มีค่าเท่าไร?

“มาสกํ วา อุณฺมาสกํ วาติ ฯ

ภิกษุทั้งหลาย. มีค่าหนึ่งมาสก หรือหย่อนกว่าหนึ่งมาสก.

“อตฺถิ ปน กตฺถจฺจิ สมฺมาสมฺพุทฺเธน มาสเก วา อุณฺมาสเก วา ปาราชิกํ ปณฺญตฺตนฺติ ฯ

พระเถระ. ก็มีในที่ไหนบ้าง ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบัญญัติปาราชิกไว้ เพราะทรัพย์หนึ่งมาสก หรือเพราะทรัพย์หย่อนกว่าหนึ่งมาสก?

เอวํ วุตฺเต, “สาธุ สาธุ, สุกฺกิตฺ สฺวินิจฉิตฺนฺติ เอกสาธุกาโร อโหสิ ฯ

เมื่อพระเถระกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็ได้มีสาธุการเป็นอันเดียวกันว่า “ดีละๆ, พระคุณท่านกล่าวชอบแล้ว. วินิจฉัยถูกต้องดีแล้ว”.

เตน จ สมเยน **ภาติยราชา**ปิ เจติยวณฺหนตถํ นครโต นิกฺขนโต ตํ สทฺทํ สุตฺวา “กึ อิทฺนติ ปุจฺฉิตฺวา สทฺทํ ปฏฺฐิปาฏฺฐิยา สุตฺวานครเ เกริญจาราเปสิ “มยิ สนฺเต, ภิกฺขุณฺมปิ ภิกฺขุณฺนฺมปิ คิหิณฺมปิ **อธิกรณ** อภิธมฺมิกโคทตตเถเรน วินิจฺฉิตํ สุวินิจฺฉิตํ, ตสฺส วินิจฺฉเย อติฏฺฐมฺนํ ราชานาย ฐฺเปมิตี ฯ

ก็คราวนั้น แม้พระเจ้าภาติยราช ก็เสด็จออกจากพระนครเพื่อถวายบังคมพระเจดีย์ ได้สดับเสียงนั้น จึงตรัสถามว่า “นี่เรื่องอะไรกัน” ครั้นได้สดับเรื่องทั้งหมดตามลำดับแล้ว จึงทรงรับสั่งให้เที่ยวตักลองประกาศในพระนครให้รู้ว่า “เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่, อธิกรณ์ของพวกภิกษุบ้าง พวกภิกษุณีบ้าง พวกคฤหัสถ์บ้าง ที่พระอภิธรรมิกโคทตเถระตัดสินแล้ว เป็นอันตัดสินถูกต้องดี, เราจะลงราชอาณาจักรคนผู้ไม่ตั้งอยู่ในคำตัดสินของท่าน.”

เอวํ **เทโส** โอลเกตฺพุโพ ฯ

พึงสอดส่องถึงประเทศอย่างนี้.

[พระวินัยธรสอดส่องราคาและการใช้สอย]

“**อคฺโฆติ** ภาณฺทคฺโฆ ฯ

ฐานะว่า **ราคา** คือ ราคาของ.

นวมณฺทสฺส หิ โย **อคฺโฆ** โหติ, **โส** ปจฺฉา ปรีหายติ ฯ

ด้วยว่า ภัณฑะใหม่ ย่อมมีราคา ภายหลัง ราคาย่อมลดลงได้.

ยถา นวโรโต **ปตฺโต** อฏฺฐ วา ทส วา อคฺฆติ, **โส** ปจฺฉา นิหฺนฺโต วา อาณิคฺฉนฺทิกาทโต วา อปฺปคฺโฆ โหติ ฯ

เหมือนบาตรที่ระบมใหม่ ย่อมมีราคาถึง ๘ หรือ ๑๐ กหาปณะ, ภายหลัง บาตรนั้น มีช่องทะลุ หรือถูกหมุดและปมทำลาย ย่อมมีราคาน้อย ฉะนั้น.

ตสฺมา น สทฺทฺทา **ภาณฺท** ปกฺตฺตฺคฺเคเนว กาทฺพุพนฺติ ฯ

เพราะฉะนั้น (พระวินัยธร)ไม่พึงตีราคาของ ด้วยราคาตามปกติเสมอไป ที่เดียวแล.

เอวํ **อคฺโฆ** โอลเกตฺพุโพ ฯ

พึงสอดส่องถึงราคาอย่างนี้.

“**ปรีโภโคติ** ภาณฺทปรีโภโค ฯ

ฐานะว่า **การใช้สอย** คือ การใช้สอยภัณฑะ.

ปรีโภเคนาปิ หิ วาสีอาทิมณฺทสฺส **อคฺโฆ** ปรีหายติ ฯ

ด้วยว่า ราคาของภัณฑะมีมีดเป็นต้น ย่อมลดราคาลง แม้เพราะการใช้สอย.

ตสฺมา เอวํ อุปฺปรีกฺขิตฺพุทฺธิ ฯ

เพราะฉะนั้น (พระวินัยธร)ควรพิจารณาอย่างนี้.

สเจ **โภจ** กสฺสจฺจ ปาทคฺชนกํ วาสี หริติ, ตตฺร **वासिसामิก** ปุจฺฉิตฺพุโพ “ตยา อยํ **वासि** กิตฺตเกน กิตฺตติ ฯ

คือ ถ้าภิกษุบางรูปลักมีดของใครๆ มาซึ่งมีราคาได้บาทหนึ่ง, บรรดา(เจ้าของและผู้มิใช่เจ้าของมีด)เหล่านั้น พระวินัยธรพึงถามเจ้าของมีดว่า “ท่านซื้อมีดนี้มาด้วยราคาเท่าไร?”

“ปาเทน ภาณเตติ ฯ

เจ้าของมิดเรียนว่า “บาทหนึ่งขอรับ!”

“ก็ ปน เต ก็ณิตวาว ฐูปิตา อุทาหุ นั วลยเชสีตี ฯ

พระวินัยธรรถามว่า “ก็ท่านซื้อมาแล้วเก็บไว้ หรือใช้มิดนั้นบ้าง?”

สเจ วทติ “เอกทิวสั เม ทนตคภูฐั วา รชนจฉลลั วา ปตตปจนกทารุ วา [371] ฉินนา ฆัสติวา วา นิสิตาติ

อถ[“]สส โปราโณ **อคโฆ** ภาณฐูติ เวทิตพโพ ฯ

ถ้าเจ้าของมิดเรียนว่า “ในวันหนึ่ง ผมใช้ตัดไม้สีฟันบ้าง สะเก็ดน้ำย้อมบ้าง ฟันระบมบาตรบ้าง ชัดถูลับแล้วบ้าง” ดังนี้ไซ้, คราวนั้น พระวินัยธรพึงทราบว่า “ราคาเดิมแต่ก่อนของมิดนั้นตกไปแล้ว.”

ยถา จ วาสียา, เอวั อณขนิยา วา อณขนิสลากาย วา กุณจิกาย วา

ปลาเสน วา ฤเสหิ วา อัญญจกณณน วา เอกวารั ฆัสติวา โธวมตเตนาปี **อคโฆ** ภสสตี ฯ

มิด(ย้อมมีราคาตกไป) ฉันใด, ยาหยอดตาก็ดี ไม้ป้ายยาหยอดตาก็ดี กุญแจก็ดี ย้อมมีราคาตกไป ฉันนั้น แม้เพราะเหตุเพียงถูขัดทำให้สะอาด ด้วยใบไม้ แกลบ หรือด้วยผงอิฐ เพียงครั้งเดียว.

ติปุณณชุลสส มกรทนต์จเฉเทนนาปี มชชนมตเตนาปี.

ก้อนดีบุก(ย้อมมีราคาตกไป) เพราะการตัดด้วยฟันมังกรบ้าง เพราะเพียงการขัดถูบ้าง.

อุทกสภาฎิกาย สกั นิवासนปารูปเนนาปี ปรีโภคสีเสน อัสเส วา สีสเส วา ฐูปนตเตนาปี

ผ้าอาบน้ำ (ย้อมมีราคาตกไป)

เพราะการนุ่งห่มเพียงครั้งเดียวบ้าง เพราะเพียงพาดไว้บนจะงอยป่าหรือบนศีรษะ โดยมุ่งถึงการใช้สอยบ้าง,

ตณฐุลาทีนั ปปโผฏเฐเนนาปี ตโต เอกัง วา เทว วา อปนยเนนาปี อนตมโส เอกัง ปาสาณสกขุรึ อุทธริตวา ฉพทิตตตเตนาปี

วัตถุทั้งหลายมีข้าวสารเป็นต้น (ย้อมมีราคาตกไป) เพราะการฝัดบ้าง

เพราะการคัดออกที่ละเมล็ดหรือสองเมล็ดจาก(ข้าวสารเป็นต้น)นั้นบ้าง

โดยที่สุด เพราะการเก็บก้อนหินและก้อนกรวดทิ้งที่ละก้อนบ้าง.

สปปิตเลลาทีนั ภาชนนตปรวิวตเตเนนาปี อนตมโส ตโต มกขิกัง วา กิปีลิกัง วา อุทธริตวา ฉพทิตตตเตนาปี.

วัตถุทั้งหลายมีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น (ย้อมมีราคาตกไป) เพราะการเปลี่ยนภาชนะอื่นบ้าง

โดยที่สุด เพราะเพียงเก็บแมลงวันหรือมดแดงออกทิ้งจากเนยใสเป็นต้นนั้นบ้าง.

คุพปีณชกสส มธูรภาวชานนตถัน เชน วิชฌิตวา อนุมตตคคหิตตตเตนาปี **อคโฆ** ภสสตี ฯ

งบน้ำอ้อยย้อมมีราคาตกไป แม้เพราะเพียงเอาเล็บเจาะดูเพื่อรู้ความมีรสหวาน แล้วถือเอาเพียงหน่อยหนึ่ง.

ตสฺมา **ยงฺกิลฺลิจิ** ปาทคชนนัง วุตตนเยเนว สามิเกหิ ปรีโภเคน อุณั กตัง โหติ, น ตัง อวทโฆ **ภิกขุ** ปาราชิกเณ กาเรตพโพ ฯ

เพราะฉะนั้น สิ่งของชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่มีราคาถึงบาท ซึ่งเจ้าของทำให้มีราคาหย่อนไป

เพราะการใช้สอย โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั้นแหละ, พระวินัยธร ไม่ควรปรับภิกษุผู้ลักภณะนั้น ถึงปาราชิก.

เอว ปริโกโค โอลเกตพโพ ฯ

พึงสอดส่องถึงการใช้สอยอย่างนี้.

เอว อิมานิ ตุลยิตวา ปญจ ฐานานิ ธาเรยยตถ วิจกขโณ อาปตตี वा अनापตตี वा क्रुकि वा लहुकि वा อาपตตี यถาฐานे ऋपेयाति ฯ

พระวินัยธรผู้ฉลาด พึงสอบสวน(ฐานะ ๕) เหล่านี้ อย่างนี้แล้ว พึงทรงไว้ซึ่งอรรถคดี

คือ พึงตั้งไว้ซึ่งอาบัติ หรืออนาบัติ ครุกาบัติ หรือลहुกาบัติ ในสถานที่ควรแล.

นิฎฐิตो “อาทียะย ๗เปฯ สงเกต วิดีนาเมยยาติ อิมส ปทาน วิวินิจฉัย ๗

วินิจฉัยยบทเหล่านี้ คือ ตู ลัก ฉ้อ ให้อริยาบถกำเริบ ให้เคลื่อนจากฐาน ให้ล่วงเลยเขตกำหนดหมาย จบแล้ว.

[อรรถาธิบายทรัพย์ที่ควรแก่ทุติยปาราชิก]

อิทานิ ยมัท “ยถารูป อทินนาทานาเนติอาทินิ วิฆนเตน “ยถารูปนนามาติอาทิ วุตต

บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงจำแนกบหมิว่า ยถารูป อทินนาทานา เป็นต้น จึงตรัสคำว่า ยถารูปนนาม เป็นต้นนี้.

ตตถ “ยถารูปนติ ยถาชาตักิ ฯ

จะวินิจฉัยในคำว่า ยถารูป เป็นต้นนั้น:-

(ทรัพย์)มีตามกำเนิด ชื่อว่า(ทรัพย์)เห็นปานใด.

ติ [372] ปน ยสมา ปาทโต ปฏฐาย โหติ, ตสมา ปาทิ वा पाथरहि वा ओदरेकपाथि वाति आह ॥

ก็(ทรัพย์มีตามกำเนิด)นั้น ย่อมมีตั้งแต่บาทหนึ่งขึ้นไป,

เพราะเหตุนี้ (พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสว่า “บาทหนึ่งก็ดี ควรแก่บาทหนึ่งก็ดี เกินกว่าบาทหนึ่งก็ดี”.

ตตถ ปาเทन กथापณसस जटुत्तगार्क ओकपियगणधमेव तससेति ॥

ใน(ศัพท์ว่า ปาทะ เป็นต้น)นั้น (พระผู้มีพระภาค)ทรงแสดงเฉพาะอกบปิยภณธ์เท่าส่วนที่ ๔ แห่งกหาปณะด้วยปาทศัพท์.

पाथरहेन पाथकधनकि गपियगणध ॥

(ทรงแสดง)กบปิยภณธ์ได้ราคาบาทหนึ่ง ด้วยปาथรหศัพท์.

ओदरेकपाथेन ओगयमपि ॥

(ทรงแสดง)กบปิยภณธ์และอกบปิยภณธ์) แม้ทั้งสองอย่าง ด้วยยอติเรกปาทศัพท์.

ऐतदवाता सपवाकारेन तुदियपाराधिकपिहेनगवदु तससिदि ओहि ॥

วัตถุพอแก่ทุติยปาราชิก เป็นอันทรงแสดงแล้ว โดยอาการทั้งปวง ด้วยศัพท์เพียงเท่านี้.

“ปถพยาราชาติ สกลปฐวिया राजा तिपजगवदुति ओसगतिसो, ओ वा पनणुणुपि ऐकतिपे राजा सीलरासति सो ॥

พระราชาแห่งปฐพที่ทั้งสิ้น คือเป็นจักรพรรดิในทวีป เช่นพระเจ้าอโศก ชื่อพระราชาทั่วทั้งแผ่นดิน,

ก็หรือว่า ผู้ใดแม้อื่น ซึ่งเป็นพระราชาในทวีปอันหนึ่ง เช่นพระราชาสิงหล (ผู้นั้น ก็ชื่อพระราชาทั่วทั้งแผ่นดิน).

“ปเทศราชาติ เอกทีปสส **ปเทสิสโร** พิมพิสารปเสนทืออาทโย วีย ฯ

(พระราชาราช)ผู้เป็นใหญ่เฉพาะประเทศ แห่งทวีปอันหนึ่ง ดังพระเจ้าพิมพิสารและพระเจ้าปเสนทิเป็นต้น
ชื่อพระราชาราชเฉพาะประเทศ.

มณฑลิกา นาม, **เย** ทีปปเทเสปี เอกเมกั มณฑลั ภูณชนติ ฯ

ชนเหล่าใด ปกครองมณฑลอันหนึ่งๆ แม้ในประเทศแห่งทวีป ชนเหล่านั้นชื่อผู้ครองมณฑล.

“อนตรโภคิกา นาม ทวินัน ราชนัน อนตรา **กตปิยคามสสามิกา** ฯ

เจ้าของแห่งบ้านตำบลน้อยๆ ในระหว่างแห่งพระราชาสองพระองค์ ชื่อผู้ครองระหว่างแดน.

“อกขทสชาติ ฐมวินิจฉนกา ฯ

(อมาตย์)ผู้วินิจฉัยคดี ชื่อผู้พิพากษา.

เต ฐมสภายัน นิสีทิตวา อปราธานรูปุ โจรานัน หตลปาทจเฉชชาติ อนุสาสนติ ฯ

(ผู้พิพากษา)เหล่านั้น นั่งในศาล (ธรรมสภา) แล้ว ย่อมสั่งการลงโทษมีดมือและเท้าของพวกโจรเป็นต้น ตามสมควรแก่ความผิด.

เย ปน ฐานนตรปตตตา อมจจา วา ราชกุมารวา วา กตาปราชธา โหนติ, เต รณโณ อาโรเจนติ ครุกัน ฐานัน สยัน วินิจฉินนติ ฯ

ส่วนชนเหล่าใดเป็นอมาตย์ผู้ถึงฐานันดร หรือราชบุตร เป็นผู้ทำความผิด,
(ผู้พิพากษาเหล่านั้น) ย่อมกราบทูลชนเหล่านั้นแต่พระราชาราชหาได้วินิจฉัยคดีที่หนักด้วยตนเองไม่.

“มหามตตตติ ฐานนตรปตตตา **มหาอมจจา** ฯ

อมาตย์ผู้ใหญ่ซึ่งได้ฐานันดร ชื่อว่ามหาอมาตย์.

เตปี ตตถ ตตถ คาเม วา นิคเม วา นิสีทิตวา ราชกิจจัน กโรนติ ฯ

แม้มหาอมาตย์เหล่านั้น ย่อมนั่งทำราชกิจในคามหรือในนิคมนั้นๆ.

“เย วา ปนาติ อณญेषี **เย** ราชกุลนิสสิตา วา สกิสสรียนิสสิตา วา หุตวา เฉชชเภชช อนุสาสนติ,

สพเพปี **เต** อิมสมิ อตเต “ราชานนติ ทสเสติ ฯ

ด้วยบทว่า เย วา ปน (นี้) พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า

“ชนเหล่าใดแม้อื่น เป็นผู้อาศัยราชสกุล หรืออาศัยความเป็นใหญ่ของตนเอง ย่อมสั่งการได้เด็ดขาด
ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมดทรงแสดงว่า **ราชานน** ในอรรถนี้ (ด้วย).”

“**หเนยยุนติ** โปเถยยุญเจว ฉินเทยยุญจ ฯ

บทว่า **หเนยยุ** ได้แก่ ฟังโบายและฟังตัด.

“**ปพพาเชยยุนติ** นีหเรยยุ ฯ

บทว่า **ปพพาเชยยุ** ได้แก่ ฟังนเรทศเสย.

“**โจโรสตีเอวมาทีนิ** จ วตวา ปริภาเสยยุ ฯ

และ (พระราชาราชทั้งหลาย)ฟังกล่าวบริภาษอย่างนี้ว่า “เจ้าเป็นโจร” ดังนี้เป็นต้น.

๑ แปลว่า และพระราชาราชทั้งหลายตรัสคำเป็นต้นว่า.... ดังนี้ ชื่อว่าฟังบริภาษ ก็มี.

เตเนวาท “ปริภาโส เอโสติ ฯ”

เพราะเหตุนี้แล (พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสว่า “นั่นเป็นการบริภาษ.”

“ปุริมุ อูปาทายาติ เมณฺหิ ธมฺมํ ปฏิเสวิตวา ปาราชิกํ อาปตตี อาปนฺนํ [373] ปุคฺคลํ อูปาทาย ฯ”

สองบทว่า ปุริมุ อูปาทาย มีความว่า เทียบบุคคลผู้เสพเมถุนธรรม ต้องอาบัติปาราชิก.

เสสฺสํ ปุพฺเพ วุตตนยตฺตา อุตฺตานปทตฺตตฺตา จ ปากฺกเมวาทิ ฯ

คำที่เหลือนี้ว่าแจ่มแจ้งแล้วทั้งนี้ เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในก่อน และเพราะมีเนื้อความเฉพาะบ่งท้าย ฉะนั้นแล.

เอวํ อุกฺกฤษฺฐสิขาปทํ ปทานุกฺกเมน วิภิชิตฺวา

อิทานิ, ยนฺตํ “อาทิเยยยาติอาทินิ ฉฺหิ ปเทหิ สงฺเขปโต อาทานํ ทสฺเสตฺวา

สงฺเขปโตเยว “ปาทํ วา ปาทารหํ วา อติเรกปาทํ วาติ อาทาตพฺพํ ภาณํ ทสฺสิตุํ,

ตุํ, ยตฺถ ยตฺถ ฐิตํ, ยถา ยถา อาทานํ คจฺฉติ อนาคเต ปาปภิกฺขุณฺโณ เลโสกาสนิรฺรुณฺชนตฺถํ, ตถา ตถา วิตฺถารโต ทสฺเสตุํ

“ภุมฺมภฺรฺฐํ ฤถฺภฺรฺฐนฺติอาทินา นเยน มาตีกํ ฐเปตฺวา

“ภุมฺมภฺรฺฐนฺนาม ภาณํ ภูมียํ นิภิชิตฺตํ โหตีติอาทินา นเยน ตสฺส วิภงฺคํ อาท ฯ”

(พระผู้มีพระภาค) ครั้นทรงจำแนกสิกขาบทที่ทรงแสดงขึ้นแล้ว ตามลำดับบทอย่างนั้นแล้ว

บัดนี้ จึงทรงตั้งมาติกา โดยนัยเป็นต้นว่า ภุมฺมภฺรฺฐํ ฤถฺภฺรฺฐํ

แล้วตรัสวิภังค์แห่งบทมาติกา นั้น โดยนัยมีคำว่า ภุมฺมภฺรฺฐํ นาม ภาณํ ภูมียํ นิภิชิตฺตํ โหตี เป็นต้น

เพื่อทรงแสดงการถือเอา โดยสังเขป ด้วยหกบทมีบทว่า อาทิเยย เป็นต้นแล้ว

แสดงลักษณะที่จะพึงถือเอา โดยสังเขปเหมือนกันว่า ‘บาทหนึ่งก็ดี ควรแก่บาทหนึ่งก็ดี เกินกว่าบาทหนึ่งก็ดี’ โดยพิสดาร

โดยอาการที่ลักษณะนั้นตั้งอยู่ในที่ใดๆ จึงถึงความ (เป็นของจะพึง)ถือเอา เพื่อปิดโอกาสแห่งเลสของบาปภิกษุทั้งหลายในอนาคต.

ตตรายํ อนุตฺตานปทวณฺณนาย สทฺธิ วินิจฺฉยกฺกา ฯ

วินิจฺฉยกฺกา พร้อมด้วยวรรณนาบทที่ไม่ขึ้น ใน(คำว่า นิภิชิตฺตํ เป็นต้น)นั้น (พึงทราบ)ดังนี้:

“นิภิชิตฺตฺนติ ภูมียํ นิภุชิตฺวา ฐูปิตํ ฯ”

บทว่า นิภิชิตฺตํ ได้แก่ ที่ฝังเก็บไว้ในแผ่นดิน.

“ปฏิจฺฉนฺนติ ปัสสูภฺรฺฐกาทินิ ปฏิจฺฉนฺนํ ฯ”

บทว่า ปฏิจฺฉนฺนํ ได้แก่ ที่เขาปกปิดไว้ ด้วยวัตถุมีดินร่วนและอิฐ เป็นต้น.

“ภุมฺมภฺรฺฐํ ภาณํ ฯเปฯ คจฺฉติ วา อาปตตี ทฺถกฺกสฺสาติ

ตุํ เอวํ นิภุชิตฺวา วา ปฏิจฺฉาเทตฺวา วา ฐูปิตตฺตา ภูมียํ ฐิตํ ภาณํ โย ภิกฺขุ เกนจิเทว อูปาเยน ญุตฺวา

“อาหริสสามิติ เถยยจิตฺโต หุตฺวา รตฺติภาเค อุกฺกฺฐาย คจฺฉติ ฯ”

ชื่อว่า ภุมฺมภฺรฺฐํ ภาณํ ฯเปฯ คจฺฉติ วา อาปตตี ทฺถกฺกสฺส มีความว่า

ภิกษุได้รู้ด้วยอุบายบางอย่างนั้นเทียว ซึ่งลักษณะนั้น ที่ชื่อว่าตั้งอยู่ในแผ่นดิน เพราะเป็นของที่ฝัง หรือปกปิดตั้งไว้อย่างนั้น

เป็นผู้มีใจคิดว่า “เราจักลัก” แล้วลุกขึ้นไปในราตรีภาค.

โส อนุชฎฐาน์ อปปตวาปี สัพพกายวจีวิกาเรสุ ทุกกภูมฺ อापชชติ ฯ

ภิกษุหนึ่ง แม้ไปไม่ถึงที่แห่งภันฑะ ย่อมต้องทุกกภู เพราะกายวิการและวจีวิการทั้งปวง.

[อรรถาธิบายอาบัติที่เป็นบุพพประโยคแห่งทุติยปาราชิก]

กถิ ฯ

ถามว่า “ต้องอย่างไร?”

โส หิ ตสส อاهرณตถาย อฏฐหนโต ยยํ องคปจจงค์ ผนทาเปติ, สัพพตถ ทุกกภูเมว ฯ

แก้ว่า “ต้องอย่างไร คือ:-

จริงอยู่ (ภิกษุ) นั้น เมื่อลุกขึ้น เพื่อต้องการจะลักทรัพย์นั้น ให้อวัยวะน้อยใหญ่ใดๆ เคลื่อนไหว (ย่อมต้อง) ทุกกภู ในเพราะ (อวัยวะเคลื่อนไหว) ทุกครั้งไป.

นิวาสนปารุปนํ สณฺฐเปติ หตถวาเร หตถวาเร ทุกกภูมฺ ฯ

จัดผ้าถุงและผ้าห่ม (ก็ต้อง) ทุกกภูทุกๆ ครั้งที่มีมือเคลื่อนไหว.

มหนตํ นิธานํ น สกกา เอเกน นีหริตุํ “ทุติยํ ปริเยสสิสสามีติ กสสจฺจิ สหายสฺส สนฺติกํ คนฺตุกาโม ทวารํ วิวริติ

ปทวาเร หตถวาเร จ ทุกกภูมฺ ฯ

เธอรูประเดี๋ยวไม่อาจนำทรัพย์ที่ฝังไว้ซึ่งมีจำนวนมากออกไป จึงคิดว่า “เราจักแสวงหาเพื่อน” ดังนี้แล้ว ต้องการไปยังสำนักของสหายบางรูป เปิดประตู[ออกไป] (ก็ต้อง) ทุกกภูทุกๆ อย่างเท่า และทุกๆ ครั้งที่มีมือเคลื่อนไหว.

ทวารปีทหน [374] ปน อณฺญสมิ ฺวา คมนสฺส อนุปกาเร อนापตติ ฯ

แต่ไม่ใช่อาบัติ เพราะปิดประตู หรือเพราะกายกรรมและวจีกรรมอย่างอื่น ซึ่งไม่เป็นการอุดหนุนแก่การไป.

ตสส นิปนฺโนกาสํ คนฺตวา “อิตถนฺนามาติ ปกโกสตี ตมตถํ อารโจะตวา “เอหิ คจฺจามาติ วทตี. วาจาเย วาจาเย ทุกกภูมฺ ฯ

เธอเดินไปยังไปโอกาสที่ภิกษุรูปนั้นนอน แล้วเรียกภิกษุรูปนั้นว่า “ท่านผู้มีชื่อนี้” แจ้งความประสงค์นั้นให้ทราบ จึงกล่าวชักชวนว่า “ท่านมาไปกันเถิด”. (ย่อมต้อง) ทุกกภูทุกๆ คำพูด.

โส ตสส วจเนน อฏฐหตี. ตสสาปี ทุกกภูมฺ ฯ

ภิกษุรูปนั้นลุกขึ้นตามคำ(ชักชวน)ของเธอ, แม้เธอรูปรูปนั้น ก็เป็นทุกกภู.

อฏฐหตีวา ตสส สนฺติกํ คนฺตุกาโม นิวาสนปารุปนํ สณฺฐเปติ ทวารํ วิวริตวา ตสส สมปี คจฺจตี หตถวารปทวาเรสุ สัพพตถ ทุกกภูมฺ ฯ

ครั้งเธอลุกขึ้นแล้วประสงค์จะเดินไปยังสำนักของภิกษุรูป(ต้นคิด)นั้น จัดผ้าถุงและผ้าห่ม ปิดประตูแล้ว เดินไปใกล้ภิกษุรูป(ต้นคิด)นั้น (ก็ต้อง) ทุกกภู เพราะขยับมือและย่างเท้าทุกๆ ครั้งไป.

โส ตํ ปุจฺจตี “อสฺสุโก จ อสฺสุโก จ กุหิ, อสฺสุกญจ อสฺสุกญจ ปกโกสาหิตี วาจาเย วาจาเย ทุกกภูมฺ ฯ

เธอรูปรูปนั้นถามภิกษุรูป(ต้นคิด)นั้นว่า “ภิกษุชื่อนั้นและนั้นอยู่ที่ไหน? ท่านจงเรียกภิกษุชื่อนั้นและนั้นมาเถิด” ดังนี้ (ต้อง) ทุกกภูทุกๆ คำพูด.

สพเพ สมาคเต ทิสวา “มยา อสุกสมิ นาม ฐาเน เอวรูปโป นิธิ อุปลทโธ. คจฉาม,
ตํ คเหตุวา ปุณฺณานิ จ กริสสาม สุขณจ ชีวีสสามาติ วทติ. วาจาเย วาจาเย ทุกกฺกฺเมว ฯ”

ครั้งเห็นทุกๆ รูปมาพร้อมกันแล้ว ก็กล่าว(ซักชวน)ว่า “ผมพบชุมชนทรัพย์เห็นปานนี้ อยู่ในสถานที่ที่ชื่อนั้น,
พวกเราจึงมา ไปเอาทรัพย์นั้น แล้วจักบำเพ็ญบุญ และจักเป็นอยู่อย่างสบาย” ดังนี้, (ก็ต้อง)ทุกกฏทุกๆ คำพูดทีเดียว.

เอวํ ลทฺธสหาโย กุทฺทาลํ ปรีเยสตี. สเจ ปนสส อตฺตโน กุทฺทาลอ อตฺถิ, “ตํ อาหริสสามิติ
คจฉนโต จ คณฺหนโต จ อาหฺรฺนโต จ สพฺพตฺถ หตฺถวารปทฺวาเร ทุกกฺกฺ อปาชฺชติ ฯ”

เธอได้สหายอย่างนั้นแล้ว จึงแสวงหาจอบ ก็ถ้าเธอรู้นั้น มีจอบสำหรับตนอยู่ไซ้, จึงกล่าวว่า “เราจักนำจอบนั้นมา”
ขณะเดินไป ถือเอา และนำมา ย่อมต้องทุกกฏ เพราะขยับมือและย่างเท้าทุกๆ ครั้งไป.

สเจ นตฺถิ, อดฺญํ ภิกฺขุํ วา คหฺนฺจฺจํ วา คนฺตฺวา ยาจตี. ยาจฺนโต จ “กุทฺทาลํ เม เทหิ, กุทฺทาลเณ เม อตฺถโธ. กิณฺจิจิ กาทพฺพมตฺถิ.
ตํ กตฺวา ปจฺจาหริสสามิติ มฺสา ภณฺนโต ยาจตี. วาจาเย วาจาเย ทุกกฺกฺ ฯ”

ถ้าจอบไม่มี ก็ไปขอกิษุหรือคฤหัสถ์คนอื่น. และเมื่อขอ จะพูดเท็จขอว่า “จงให้จอบแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องการจอบ,
ข้าพเจ้ามีกิจอะไรๆ ที่จะต้องทำ, ทำกิจนั้นเสร็จแล้ว จักนำคืนให้” ดังนี้ (ต้อง)ทุกกฏทุกๆ คำพูด.

สเจ มาติกา โสเธตพฺพา อตฺถิ, “วิหาเร ภูมิกมฺมํ กาทพฺพํ อตฺถิติ มฺสาปิ ภณฺติ.

ถ้ามีเหมือง (ถ้ำแร่) ที่จะต้องชำระให้สะอาด มีอยู่ไซ้, เธอจะพูดแม้คำเท็จว่า “งานดินในวัดที่จะต้องทำมีอยู่”.

ยํยํ วจฺนํ มฺสา, ตตฺถ ตตฺถ ปาจิตฺตียํ ฯ”

คำพูดใดๆ ที่เป็นคำเท็จ, ย่อมเป็นปาจิตตีย์ เพราะ(คำพูด)นั้นๆ.

มหาวอฏฺฐกฺกถายมฺปน สจฺเจปิ อลิเกปิ ทุกกฺกฺเมว วุตฺตํ ฯ”

ในมหาอรรถกถา ท่านปรับทุกกฏทั้งนั้น ทั้งเพราะคำจริง ทั้งเพราะคำเหลวไหล.

ตํ “ปมาทฺลิจิตฺนติ เวทิตพฺพํ ฯ”

คำ(ที่กล่าวไว้ในมหาอรรถกถา)นั้น พึงทราบว่าเป็นความพลั้งเผลอ.

น หิ อทินฺนาทานสฺส ปุพฺพปโปเยเค ปาจิตฺตียฐฺฐาเน ทุกกฺกฺ นาม อตฺถิ ฯ”

ขึ้นชื่อว่าทุกกฏในฐานแห่งปาจิตตีย์ ซึ่งเป็นบุพพประโยคแห่งอทินนาทานไม่มีเลย.

สเจ ปน กุทฺทาลสฺส ทณฺโฑ [375] นตฺถิ, “ทณฺฑํ กริสสามิติ วาสี วา ผรฺสุํ วา นิฆฺเสตี ตพฺพตฺถาย คจฉตี.

คนฺตฺวา สุขขกฺกฺจฺจํ ฉินฺทตี ตจฺฉตี อาโกฏฺเฏตี สพฺพตฺถ หตฺถวารปทฺวาเรสุ ทุกกฺกฺ ฯ”

ก็ถ้าจอบไม่มีด้าม, กิษุพูดว่า “จักทำด้าม” แล้วกลับมีดหรือขวานออกเดินไป เพื่อต้องการ(ไม้ด้ามจอบ)นั้น.

ครั้งไปแล้ว ก็ตัดไม้แห้ง ถาก ตอก (ย่อมต้อง)ทุกกฏ เพราะขยับมือและย่างเท้าทุกๆ ครั้งไป.

อลฺลรฺกฺขํ ฉินฺทตี ปาจิตฺตียํ ฯ ตโต ปรี สพฺพปโปเยเคสุ ทุกกฺกฺ ฯ”

เธอตัดไม้ที่ยังสด (ต้อง)ปาจิตตีย์. ถัดจากนั้นไป (ก็ต้อง)ทุกกฏในทุกๆ ประโยค.

สงเขปฏฐกถาย ปน มหาปัจจริยณจ ตตถ ชาตกกฎฐลตาเถทนตถ วาสีฆรสุ ปริเยสนตานมปิ **ทุกกฏ** วุตตัม ฯ
แต่ในสังเขปอรรถกถา และมหาปัจจรี ท่านปรับทุกกฏไว้แม้แก่พวกภิกษุผู้แสวงหามิตและชวาน
เพื่อการตัดไม้และเถาว์ลัยซึ่งเกิดอยู่ในที่นั้น.

“สเจ ปน เนส เอว โหติ “วาสีฆรสุกุกุทาเล ยาจนตา อสงกิตา ภวิสสาม,
โลหิ สมภูฐาเปตวา กโรมาติ ตโต อากร์ คนตวา โลหพิชตถ ปฐวี ขนนติ ฯ
อกปิยปฐวี ขนนทานัน ทุกกฏเหติ สหธิ ปาจิตตियานิติ มหาปัจจริย วุตตัม ฯ

ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า “ก็ถ้าภิกษุเหล่านั้น มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘พวกเราเมื่อขอมิตชวานและจอบอยู่ จักถูกสงสัย’
พวกเราคนให้พบแร่เหล็กแล้วจึงทำ’ ดังนี้แล้ว ภายหลังนั้น จึงเดินไปยังบ่อแร่เหล็ก แล้วขุดแผ่นดิน เพื่อ(ต้องการ)แร่เหล็ก.
เมื่อพวกเธอขุดแผ่นดินที่เป็นอกปิยะ (ก็ต้อง)ปาจิตตีย์ พร้อมทั้งทุกกฏหลายตัว”

ยถา จ อิธ, เอว สพพตถ ปาจิตตियฎฐาเน ทุกกฏา น มุจจติ ฯ

เหมือนอย่างว่า ใน(บาลีประเทศ)นี้ (ปาจิตตีย์พร้อมทั้งทุกกฏหลายตัว ย่อมมีได้) ฉนใด,
ใน(บาลีประเทศ)ทุกแห่งก็ฉนนั้น ในฐานะแห่งปาจิตตีย์ ย่อมไม่พ้นไปจากทุกกฏ.

กปิยปฐวี ขนนทานัน, **ทุกกฏานิ**เยว ฯ

เมื่อพวกเธอขุดแผ่นดินที่เป็นกปิยะอยู่, ก็เป็นทุกกฏหลายตัวทีเดียว.

พิชมปน คเหตุวา ตโต ปรี สพพกิริยาสุ ปโยเค ปโยเค ทุกกฏ ฯ

ก็ครั้งถือเอาแร่แล้ว ต่อจากนั้น (ก็ต้อง)ทุกกฏทุกๆ ประโยค เพราะกิริยา(ที่ทำ)ทุกอย่าง.

ปิฎกปริเยสนนปิ หตถวารปทวาเรสุ วุตตนเยเนว ทุกกฏ ฯ

ถึงแม้ในการแสวงหาตะกร้า (ก็ต้อง)ทุกกฏ เพราะขยับมือและย่างเท้า ตามนัยดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง.

มุสวาเว ปาจิตตियิ ฯ

(ต้อง)ปาจิตตีย์เพราะพูดเท็จ

ปิฎก กาทุกามตาย วลลิจเจเทน ปาจิตตियนติ สพพ ปุริมเนเนว เวทิตพพิ ฯ

เพราะมีความประสงค์จะทำตะกร้า (ต้อง)ปาจิตตีย์ ในเพราะตัดเถาว์ลัย.

(คำ)ทั้งหมด ดังพรรณนามาฉนนี้ พึงทราบโดยนัยก่อนนั้นแล.

“คจจติ วา อาปตติ ทุกกฏสสาติ เอว ปริยฎฐสหายกุกุทาลปิฎโก นิธิฎฐานัน คจจติ ปทวาเร ปทวาเร ทุกกฏ ฯ

หลายบทว่า คจจติ วา อาปตติ ทุกกฏสส มีความว่า

(ภิกษุ)ผู้แสวงหาสหาย จอบ และตะกร้า ได้แล้วอย่างนั้น เดินไปยังที่ชุมทรัพย์ (ย่อมต้อง)ทุกกฏทุกๆ อย่างแท้.

สเจ ปน คจฉนโต “อิมํ นิธิ ลทฐา พุทธบุชฺชํ วา ธมฺมบุชฺชํ วา สงฆภตฺตํ วา กริสสามิติ กุสลํ อูปปาเทติ.

กุสลจิตเตน คมเน **อนาปัตติ** ๖

ก็ถ้าว่า เมื่อเธอเดินไป เกิดกุสลจิตขึ้นว่า “เราได้ขุมทรัพย์นี้แล้ว จักทำพุทธานุชา ธรรมบูชา หรือสังฆภัต. ดังนี้แล้ว
ไม่เป็นอาบัติ เพราะการเดินไปด้วยกุสลจิต.

กสฺมา ๖

ถามว่า “เพราะเหตุไร จึงไม่เป็นอาบัติ.”

เถยยจิตโต หุติยํ วา ๖เป๖ คจฉนติ วา **อานาปัตติ** ทุกกุสฺสชาติ วุตตตดา ยถา อธิ เอวํ สพฺพผล อเถยยจิตตสฺส **อนาปัตติ** ๖

แก้ว่า “เพราะ(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้แล้วว่า ‘ภิกษุผู้มีโยยจิต เทียวแสวงหาเพื่อนก็ตาม แสวงหาจอบ หรือตะกร้าก็ตาม
เดินไปก็ตาม เป็นอาบัติทุกกฏ’ ดังนี้ จึงไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่มีโยยจิตในที่ทั้งปวง
เหมือนในการเดินไปยังที่ขุมทรัพย์นี้ ฉะนั้น.”

มคฺคโต โอกกมฺม นิธานกฺุณฺฐานคฺมณตถาย มคฺคํ โกรนฺโต ภตคามํ [376] ฉินฺหติ ปาจิตฺตียํ, สุกฺขกฺุณฺฐํ ฉินฺหติ ทุกฺกฏํ ๖

ภิกษุแฉะออกจากทาง แล้วทำทางไว้ เพื่อต้องการเดินไปยังขุมทรัพย์ ตัดกุตคาม ตัดปาจิตตีย์, ตัดไม้แห้ง ตัดทุกกฏ.

“ตตถ ชาตกนฺติ จิรนิหิตาย กุมฺภิยา อุปริ ชาตกํ ๖

สองบทว่า ตตถ ชาตกํ คือ ที่เกิดอยู่บนหม้อ ซึ่งฝังไว้นานแล้ว.

“กฺุณฺฐํ วา ลตํ วาติ น เกวลํ กฺุณฺฐลตเมว, ยงฺกิลฺลิจิ อลลํ วา สุกฺขํ วา ตินฺรูกฺขลตาทิ ฉินฺหนตสฺส, สหปฺปโยคตดา **ทุกฺกฏเมว** โหติ ๖

สองบทว่า กฺุณฺฐํ วา ลตํ วา ความว่า หาใช้ตัดเฉพาะไม้และเถาว์ลยอย่างเดียวเท่านั้นไม่,
เมื่อภิกษุตัดรุกขชาติมีหญ้าต้นไม้และเถาว์ลยเป็นต้น ชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่ยังสดก็ตาม แห้งก็ตาม,
เป็นทุกกฏเหมือนกัน เพราะเป็นไปกับด้วยความพยายาม.

[อาบัติทุกกฏ ๘ อย่าง]

อฺุณฺฐวิริ เทตํ **ทุกฺกฏ**นฺนาม อิมสฺมิ ฐฺานเ สโมธานตวา เถเรหิ ทสฺสิตํ ๖

จริงอยู่ พระเถระทั้งหลายประมวลชื่อทุกกฏ ๘ อย่างนั้นมาแสดงไว้ในที่นี้แล้ว

บุพพปโยคทุกฺกฏํ สหปฺปโยคทุกฺกฏํ อนามาสทุกฺกฏํ พุรุพฺจินฺณทุกฺกฏํ วินยทุกฺกฏํ ญฺาตทุกฺกฏํ ญฺุตติทุกฺกฏํ ปฺฏิสฺสวทุกฺกฏนฺติ ๖

คือ บุพพประโยคทุกกฏ สหประโยคทุกกฏ อนามาสทุกกฏ พุรุพจินณทุกกฏ วินยทุกกฏ ญฺาตทุกกฏ ญฺุตติทุกกฏ (และ) ปฺฏิสฺสวทุก
กฏ.

ตตถ เถยยจิตโต หุติยํ วา กุฑฺทาลํ วา ปิฏกํ วา ปริเยสตี คจฉนติ วา, **อานาปัตติ** ทุกฺกฏสฺสชาติ **อิหํ** บุพพปโยคทุกฺกฏนฺนาม ๖

บรรดา(ทุกกฏ ๘ อย่าง)นั้น ทุกกฏที่(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ดังนี้ว่า

“ภิกษุผู้มีโยยจิต เทียวแสวงหาเพื่อน จอบ หรือตะกร้าก็ตาม เดินไปก็ตาม ตัดอาบัติทุกกฏ” นี้ ชื่อ บุพพประโยคทุกกฏ.

เอตถ หิ ทุกฺกฏกฺุณฺฐานเ **ทุกฺกฏ**ํ ปาจิตฺตียกฺุณฺฐานเ **ปาจิตฺตียเมว** โหติ ๖

จริงอยู่ ใน(พระดำรัสที่ตรัสไว้)นี้ ในฐานะแห่งทุกกฏก็เป็นทุกกฏ ในฐานะแห่งปาจิตตีย์ก็เป็นปาจิตตีย์ โดยแท้.

“ตตถ ชาตกํ กฺุณฺฐํ วา ลตํ วา ฉินฺหติ, **อานาปัตติ** ทุกฺกฏสฺสชาติ **อิหํ** สหปฺปโยคทุกฺกฏนฺนาม ๖

ทุกกฏ ที่ตรัสไว้ตั้งนี้ว่า “ภิกษุตัดไม้ หรือเถาว์วัลย์ ที่เกิดอยู่บน(พื้นดิน)นั้น เป็นอาบัติทุกกฏ” นี้ ชื่อ สหประโยชน์ทุกกฏ.

เอตถ **ปาจิตติยวตถุ จ ทุกกฏวตถุ จ** ทุกกฏฐาเนเยว ติฏฐติ ฯ

ใน(พระดำรัสที่ตรัสไว้)นี้ วัตถุแห่งปาจิตติยและวัตถุแห่งทุกกฏ ก็ตั้งอยู่ในฐานะแห่งทุกกฏเหมือนกัน.

กสมา ฯ อวหารสส สหปโยคตตา ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะการลักเป็นไปกับด้วยความพยายาม.

ยัม ปน ทสริธัม รตนัม สตตวิธัม ธณญัม สพพญจ อวรุณณาหาที่ อามสนตสส **ทุกกฏัม** วุตตัม, **อิทัม** อนามาสทุกกฏนนาม ฯ

อนึ่ง ทุกกฏ ที่พระองค์ปรับไว้ แก่ภิกษุผู้จำเป็นต้องรัทธนะ ๑๐ อย่าง^๑ ข้าวเปลือก ๗ อย่าง^๒ และเครื่องศัตราวุธเป็นต้นทั้งหมด (นี้) ชื่อ อนามาสทุกกฏ.

ยัม กทลีนานิเกราอาทีนัม ตตถ ชาตถกผลานิ อามสนตสส **ทุกกฏัม** วุตตัม, **อิทัม** ทุรุปะจิญญทุกกฏนนาม ฯ

ทุกกฏ ที่พระองค์ปรับไว้แก่ภิกษุผู้จำเป็นต้องผลไม้ทั้งหลายที่เกิดในที่นั้น แห่งกล้วยและมะพร้าวเป็นต้น (นี้) ชื่อ ทุรุปะจิญญทุกกฏ.

ยัม ปน ปิญญาเย จรณตสส, ปตเตเต เรข ปติเต, ปตตัม อปฏิกคเหตวา วา อโธวิตวา วา ตตถ ภิกขัม คณหนตสส **ทุกกฏัม** วุตตัม, **อิทัม** วินยทุกกฏนนาม ฯ

อนึ่ง ทุกกฏ ที่พระองค์ปรับไว้แก่ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต, เมื่อมีผงฐีสกลงไปในบาตร ก็ไม่รับประเคนหรือไม่ล้างบาตร แล้วรับภิกษาในบาตรนั้น (นี้) ชื่อ วินยทุกกฏ.

“สุตวา น วทนต์, **อาปตติ** ทุกกฏสสาติ อิทัม ญาตทุกกฏนนาม ฯ

(ทุกกฏ) ที่ว่า “พวกภิกษุได้ฟัง (เรื่องตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์) แล้วไม่พูด, เป็นอาบัติทุกกฏ”, (นี้) ชื่อ ญาตทุกกฏ.

ยัม “เอกาทสสุ [377] สมณูภาสนาสสุ ญุตติยา ทุกกฏนติ วุตตัม, **อิทัม** ญุตติทุกกฏนนาม ฯ

(ทุกกฏที่ตรัสไว้)ว่า “เป็นทุกกฏเพราะญัตติ ในบรรดาสมณูภาสน์ ๑๑ อย่าง”, (นี้) ชื่อ ญัตติทุกกฏ.

“ตสส ภิกขเว ภิกขุโน **ปุริมิกา** จ น ปถญายติ, ปฏิสสเว จ **อาปตติ** ทุกกฏสสาติ, **อิทัม** ปฏิสสวทุกกฏนนาม ฯ

(ทุกกฏที่ตรัสไว้)ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! วันจำพรรษาดันของภิกษุนั้น ไม่ปรากฏ และเป็นอาบัติทุกกฏแก่เธอ เพราะรับคำ^๓” (นี้) ชื่อ ปฏิสสวทุกกฏ.

อิทัม ปน **สหปโยคทุกกฏัม** ฯ

ส่วนสหประโยชน์ทุกกฏ (คือต้องทุกกฏพร้อมด้วยความพยายาม) ดังต่อไปนี้ :-

เตน วุตตัม “ยงกิลลิจิ อลลัม วา สุกขัม วา ตินรูกขลตาที่ ฉินทนตสส สหปโยคตตา ทุกกฏเมว โหตีติ ฯ

เพราะเหตุนี้ (ข้าพเจ้า)จึงกล่าวว่า “เมื่อภิกษุตัดรุกขชาติ มีหญ้า ต้นไม้ และเถาว์วัลย์เป็นต้น ชนิดใดชนิดหนึ่งที่ยังสดก็ตาม แห้งก็ตาม เป็นทุกกฏเหมือนกัน เพราะเป็นไปกับด้วยความพยายาม.”

๑ รัทธนะ ๑๐ อย่าง คือ แก้วมุกดา ๑ มณี แก้วมณี ๑ เวหุริยะ ๑ สังขะ หอยสังข์ ๑ ศิลา ๑ ปวาพะ แก้วประพาฬ ๑ รชตะ เงิน ๑ ชาตรุปะ ทองคำ ๑ โลหิตังคะ ทับทิม ๑ มสาคัลล และ แก้วลาย ๑.

๒ ข้าวเปลือก ๗ อย่าง คือ สาลี ข้าวสาลี ๑ วิหิ ข้าวเปลือก ๑ ยวะ ข้าวเหนียว ๑ กังคข้าวฟ่าง ๑ กุทรุสกะ หญ้ากับแก๊ ๑ วรรกะ ลูกเดือย ๑ โครุมะ ข้าวละมาน ๑. นัยสารัตถที่ปณี. ๒/๒๐๕-๖.

๓ วิ. มหาวรรค. ๔/๓๐๒.

สเจ ปนสส ตตถ ชาตเก ตินรูกขลตาทิมหิ ฉินเนปิ, **ลชชิมโม** โอกกมติ **สัวโร** อุปชชติ. เหนปนจจยา ทุกกฏ เทเสตวา มุจจติ ฯ
ก็ถ้าแม่เมื่อภิกษุนั้น ตัดรุกขชาติ มีหญ้า ต้นไม้ และเถาวัลย์เป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นในที่นั้น,
ลชชธรรม ย่อมหยั่งลง, ความสังวรเกิดขึ้น. เธอแสดงทุกกฏ เพราะการตัดเป็นปัจจัยแล้ว ย่อมพ้น (จากอาบัติ) ได้.

อล ชุณิกเขปี อทวา สอุสสาโหว ปัสสู ขนติ, **เลทนทุกกฏ** ปฏิปสสมกติ. ขนนทุกกฏ ปติฏฐาติ ฯ
ถ้าเธอไม่ทอดธุระ ยังมีความขะมักเขม้นขุดดินอยู่ที่เดียว, ทุกกฏเพราะการตัด ย่อมระงับไป.
เธอย่อมตั้งอยู่ในทุกกฏเพราะการขุด.

อกปิยปฐวี ขนโนโตปี หิ อิศ สหปโยคตตทา ทุกกฏเมว อาปชชติ ฯ

ด้วยว่า ภิกษุแม่เมื่อขุดแผ่นดินเป็นอกปิยะ ย่อมต้องทุกกฏนั้นแล ใน(อธิการว่าด้วยการขุดดิน)นี้ เพราะมีความพยายาม.

สเจ ปนสส สพพาทิสาสู ขนติวา กุมภิมูลิ ปตตสสาปิ, **ลชชิมโม** โอกกมติ. ขนนปนจจยา ทุกกฏ เทเสตวา มุจจติ ฯ
ก็ถ้าเธอขุดในพุทธเสรีจสรพแล้วแม้จนถึงที่ตั้งหม้อทรัพย์, ลชชธรรมหยั่งลง.
เธอแสดงทุกกฏเพราะการขุดเป็นปัจจัยแล้ว ย่อมพ้น (จากอาบัติ) ได้.

“วิยูหติ วาติ อถ ปน สอุสสาโหว ปัสสู วิยูหติ เอกปสเส ราสี โกโรติ, **ขนนทุกกฏ** ปฏิปสสมกติ, วิยูहनทุกกฏ ปติฏฐาติ ฯ
ตถจ ปัสสู ตตถ ตตถ ปุณช โกรโนโต ปโยเค ปโยเค ทุกกฏ อาปชชติ ฯ

สเจ ปน ราสี กตวา ชุณิกเขปี โกโรติ, **ลชชิมม** อาปชชติ, **วิยูहनทุกกฏ** เทเสตวา มุจจติ ฯ

บทว่า วิยูหติ วา มีความว่า ก็ถ้าภิกษุยังมีความขะมักเขม้นอยู่อย่างเดิม ค่อยดินร่วน ทำเป็นกองไว้ในส่วนข้างหนึ่ง,
ทุกกฏเพราะการขุดย่อมระงับไป, เธอย่อมตั้งอยู่ในทุกกฏเพราะการค่อย.

ก็เมื่อเธอทำดินร่วนนั้นให้เป็นกองไว้ในที่นั้นๆ ย่อมต้องทุกกฏทุกๆ ประโยค.

แต่ถ้าเธอทำเป็นกองไว้แล้ว ทอดธุระเสีย, ถึงลชชธรรม แสดงทุกกฏเพราะการค่อยเสียแล้ว ย่อมพ้น (จากอาบัติ) ได้.

“อุทธรติ วาติ อถ ปน สอุสสาโหว ปัสสู อุทธรติวา พหิ ปาเตติ, **วิยูहनทุกกฏ** ปฏิปสสมกติ. อุทธรณทุกกฏ ปติฏฐาติ ฯ

บทว่า อุทธรติ วา มีความว่า ก็ถ้าภิกษุยังมีความขะมักเขม้นอยู่ โภยดินร่วนขึ้นให้ตกไปในภายนอก,
ทุกกฏเพราะการค่อยย่อมระงับไป, เธอย่อมตั้งอยู่ในทุกกฏเพราะการโยยขึ้น.

ปัสสู ปน กุททาเลน วา หตเถหิ วา ปจฉิยา วา ตหิ ตหิ ปาเตนโต ปโยเค ปโยเค ทุกกฏ อาปชชติ ฯ

ก็เมื่อเธอใช้จอบก็ตาม มือทั้งสองก็ตาม บุ่งก็^๑ก็ตาม สาดดินร่วนให้ตกไปในที่นั้นๆ ย่อมต้องทุกกฏทุกๆ ประโยค.

สเจ ปน สพพปัสสู นิหริตวา กุมภี ถลลฐิ กตวาปิ **ลชชิมม** อาปชชติ, [378] **อุทธรณทุกกฏ** เทเสตวา มุจจติ ฯ

แต่ถ้าเธอนำดินร่วนทั้งหมดออกไปเสียแล้ว จนทำหม้อทรัพย์ให้ตั้งอยู่บนบก แล้วถึงลชชธรรม,
แสดงทุกกฏเพราะการโยยขึ้น ย่อมพ้นได้.

อล ปน สอุสสาโหว ว กุมภี อามสติ, **อุทธรณทุกกฏ** ปฏิปสสมกติ. อามสนทุกกฏ ปติฏฐาติ ฯ

แต่ถ้าเธอยังมีความขะมักเขม้นอยู่นั้นแหละ จำต้องหม้อทรัพย์, ทุกกฏเพราะการโยยขึ้น ย่อมระงับไป.

เธอย่อมตั้งอยู่ในทุกกฏเพราะการจับต้อง.

๑ เครื่องสานรูปคล้ายเปลือกหอยแครง สำหรับโยยดินเป็นต้น, บุ่งก็ ก็ว่า

อามลิตวาปิ จ ลชชิตมม อापชชโนโต อามสนทุกกฏ เทเสตวา มุจจติ ฯ

ก็แล ครั้นจับต้องแล้ว ถึงลัชชิตธรรม แสดงทุกกฏเพราะการจับต้องเสียแล้ว ย่อมพ้นได้.

อด สอสุสาโหว กุมภี ฝนทาเปติ, อามสนทุกกฏ ปฏิปัสสมภติ.

“ฝนทาเปติ **อาปตติ** ฤทธจยสชาติ วุตตฤทธจยเย ปติภูฐาติ ฯ

ถ้าเธอยังมีความขม้มักเหม็นอยู่ต่อไป ทำหม้อทรัพย์ให้เหว, ทุกกฏเพราะการจับต้อง ย่อมระงับไป.

เธอย่อมตั้งอยู่ในฤทธจยดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “ทำให้เหว เป็นอาบัติฤทธจย” ดังนี้.

[อรรถาธิบายคำว่า ทุกกฏและฤทธจย]

ตตราย ทุกกฏฤทธจยยาน ทวินนมปิ **วจนตโ** ฯ

ทุกกฏและฤทธจยแม้ทั้งสอง ที่ตรัสไว้ใน(พระบาลี)นั้น มีเนื้อความเฉพาะคำดังต่อไปนี้

ปฐมนตาเวตถ.

บรรดา(ทุกกฏและฤทธจยทั้งสอง)นี้ (พึงทราบทุกกฏ)ข้อต้นก่อน.

ทฎฐ กต สตถารา วุตตกิจจ วิราเชตวา กตนิ ทุกกฏ ฯ

ความกระทำชั่ว คือ ความทำให้ผิดกิจที่พระศาสดาตรัส เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าทุกกฏ.

อถวา “ทฎฐ กต วิรูปา सा กิริยา ภิกขุกิริยาน มชเณ น โสภตติ เอวมปิ ทุกกฏ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่าทุกกฏ เพราะอรรถวิเคราะห์เป็นอย่างนี้ว่า

“ความกระทำชั่ว คือกิริยามีรูปผิด ย่อมไม่งามในท่ามกลางแห่งกิริยาของภิกษุ”.

วุตตปิ เจต

“ทุกกฏนติ จ ย วุตต	ต สุโณทติ ยถากถ
อปรทฐ วิรทญจ	ขลิต ยญจ ทุกกฏ
ย มนุสโส กเร ปาปี	อาวิ วา ยทิ วา รโ
‘ทุกกฏนติ ปเวเทนติ	เตเนต อิติ วุจจตีติ ฯ

จริงอยู่ แม้(พระผู้มีพระภาค) ก็ได้ตรัสคำนี้ไว้ว่า

“ก็(โทษ)ใด ที่กล่าวว่า ‘ทุกกฏ’ ท่านจงฟังโทษนั้น ตามที่กล่าว,
(กรรม)ใดเป็นความผิดด้วย เป็นความเสียด้วย เป็นความพลาดด้วย
เป็นความชั่วด้วย และมนุษย์พึงทำกรรมลามกใด ในที่แจ้ง หรือว่าในที่ลับ,
(บัณฑิตทั้งหลาย) ย่อมประกาศ(กรรม)นั้นว่า ‘ทุกกฏ’
เพราะเหตุนั้น (โทษ)นั้น เราจึงกล่าวอย่างนั้น.”^๑

อิตริ ปน ฤทธตตา อจจยตตา จ ฤทธจยิ ฯ

ส่วน(เวติกัมมะ)นอกนี้ ชื่อว่าฤทธจย เพราะเป็นกรรมหยาบ และเพราะความเป็นโทษ.

“สมปฺรายนฺ จ ทฺคคฺคิตฺ ตํ โทหิตํ กุฏฺฏกฺปฺผลนฺตฺอิอาทิสฺสู วฺย เจตถ **สํโยคภาโว** เวทิตพฺโพ ๗

ก็ความเป็นสังโยค (คือซ้อน ล) ใน(คำว่า อุลลัจจัย) นี้ (ผู้ศึกษา)ควรทราบ เหมือนในคำว่า สมปฺรายนฺ จ ทฺคคฺคิตฺ โทหิตํ กุฏฺฏกฺปฺผลํ (และทุกคติในสัมปรายภพ กรรมนั้นเป็นของมีผลเผ็ดร้อน) เป็นต้น.

เอกสฺส สฺนฺตฺิเก เทเสตพฺเพสุ ธี อจฺจเยสุ เตน สโม ญฺโโล **อจฺจโย** นตฺถิ, ตสฺมา วฺตุตํ “อุลลตฺตา อจฺจยตฺตา จ อุลลจฺจยฺนฺตฺิ ๗
จริงอยู่ บรรดาโทษที่จะพึงแสดงในสำนักของภิกษุรูปเดียว โทษที่หยาบเสมอด้วย(อุลลัจจัย)นั้น ย่อมไม่มี.
เพราะเหตุนั้น (ข้าพเจ้า)จึงกล่าวว่า “ที่ชื่อว่าอุลลัจจัย เพราะเป็นกรรมหยาบ และเพราะความเป็นโทษ”.

วฺตุตฺถยเจตํ

จริงอยู่ คำนี้ (พระผู้มีพระภาค)ได้ตรัสแล้วว่า

“อุลลจฺจยฺนฺตฺิ ยํ วฺตุตํ ตํ สฺสุณฺทฺิ ยถากถํ
เอกสฺส มฺเเล **โย** เทเสตฺติ **โย** จ ตํ ปฏฺิกณฺหนฺตฺิ
[379] **อจฺจโย** เตน สโม นตฺถิ **เตเนตํ** อิติ วฺจฺจตฺิ

“(โทษ)ใด ที่เรากล่าวว่า ‘อุลลัจจัย’ ท่านจงฟัง(โทษ)นั้น ตามที่กล่าว,
ภิกษุใดยอมแสดง(โทษ)นั้นในสำนักของภิกษุรูปเดียว และภิกษุใดยอม
รับ(โทษ)นั้น, โทษที่เสมอด้วย(โทษ)นั้น ของภิกษุนั้นย่อมไม่มี.
เพราะเหตุนี้ (โทษ)นั้น เราจึงกล่าวอย่างนั้น.”

พฺนฺทาเปนฺตสฺส จ ปโยเค ปโยเค **อุลลจฺจยํ** ๗

ก็เมื่อภิกษุทำให้ (หม้อ) ไหวอยู่ เป็นอุลลัจจัยทุกๆ ประโยค.

พฺนฺทาเปตฺวาปิ จ ลชฺชิธมฺมํ โอกฺกนฺโต อุลลจฺจยํ เทเสตฺวา มฺจฺจติ ๗

แต่ว่าเธอแม้ให้ไหวแล้ว หยั่งลงสู่ลัชชีธรรม แสดงอุลลัจจัยเสียแล้วย่อมพ้นได้.

สพฺปโยคโต ปฏฺฐายเมว เจตถ ปุริมา ปุริมา **อาปตฺติ** ปฏฺิปปสฺสมภฺติ ๗

ก็อาบัติที่เกิดก่อนๆ ใน(เพราะให้ไหว)นี้ ย่อมระงับไป จำเดิมแต่สหประโยคทีเดียว.

| สหปฺปโยคํ ปน เทเสตฺวา ลชฺชิธมฺมํ โอกฺกนฺเตน ยา ปุพฺพปฺปโยเค **ทุกกฎปาจิตติยา** อาปนฺนา, สพฺพา **ตา** เทเสตฺพฺพา ๗

ในอรรถถาชื่อกรุนท์กล่าวว่า “ก็แล ทุกกฎและปาจิตตีย์เหล่านี้ ในบุพพประโยค เธอแสดงสหประโยคแล้วยังลงสู่ลัชชี
ธรรมแล้วต้องไว้, ทุกกฎและปาจิตตีย์เหล่านั้นทั้งหมดควรแสดง.

สพฺปโยเค จ ตตถ ชาตกฺจเฉทเน พหุภานฺนํ **ทุกกฎานํ** ปสฺุชนนํ ปตฺวา ปฏฺิปปสฺสมภฺนฺติ. เอกํ **ขนนทุกกฎเมว** โทหิตํ ๗

ส่วนทุกกฎแม้มาก ในเพราะตัดหญ้าต้นไม้และเถาวัลย์เป็นต้นที่เกิดขึ้นแล้ว ในที่นั้น ในสหประโยค ย่อมระงับไป
เพราะถึงการชุดดิน. อาบัติทุกกฎเพราะเหตุชุดดินตัวเดียวเท่านั้นคงมีอยู่.

ขนเน พหุทานปิ วิยฺหณํ, วิยฺหเน พหุทานปิ อุทฺธรณํ, อุทฺธรเณ พหุทานปิ อามสนํ,
อามสเน พหุทานปิ ฝนทาปนํ ปตฺวา ปฏิปฺปสสมภฺนติ ฯ

(ทุกกฎ)แม้มาก ในเพราะการชุด (ย่อมระงับไป) ในเพราะถึงการคู้ย,
(ทุกกฎ)แม้มาก ในเพราะการคู้ย (ย่อมระงับไป) เพราะถึงการโกยขึ้น,
(ทุกกฎ)แม้มาก ในเพราะการโกยขึ้น (ย่อมระงับไป) เพราะถึงการจับต้อง,
(ทุกกฎ)แม้มาก ในเพราะการจับต้อง ย่อมระงับไป เพราะถึงการให้ห้วนไหว.

ปัสฺสนนาทิสฺสุ จ ลชฺชิตฺตมเม อุปฺปนเน, พหุทานปิ^๑ อาปตฺติโย โหนตุ. เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตีติ กุรฺนทฺฐกฺกถายํ วุตฺตํ ฯ |
ก็แล ครั้นเมื่อลชชิตธรรมเกิดขึ้นในขณะชุดดินเป็นต้น อาบัติแม้จะมีมาก(ก็ตามที) เธอแสดงเพียงตัวเดียวเท่านั้น ย่อมพ้นได้.”

ปริมาปตฺติปฏิปฺปสสฺสทฺธิ จ นามเสสา “อฺนุตฺติยา ทุกฺกฏํ, ทฺวีทฺธิ กมฺมวาจาทฺธิ อฺลลจฺจยา ปฏิปฺปสสมภฺนตีติ เอวํ
อนุสฺสาวนาสุเยว สฺสุดเต อาคตา ฯ

จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่าความระงับแห่งอาบัติที่เกิดขึ้นก่อนนี้ มาแล้วในสูตร ในอนุสาวนาทั้งหลายนั้นแล อย่างนี้ว่า
“ทุกกฎ เพราะอฺนุตฺติ, อฺลลจฺจย เพราะกรรมวาจาสองครั้ง ย่อมระงับไป.”

อิธ ปน ทศตยปราชิกเ อฏฺฐกฺกถาจรียปฺปมาเณน คเหตุพฺพาติ ฯ

แต่(ความระงับแห่งอาบัติที่เกิดขึ้นก่อน) ในทศตยปราชิกนี้ (ผู้ศึกษา)ควรถือเอาโดยประมาณแห่งพระอรรถกถาจารย์ ฉะนั้นแล.

[กิริยาที่ภิกษุลักทรัพย์ให้เคลื่อนจากฐาน ๖ อย่าง]

“ฐานา จาเวติ อาปตฺติ ปราชิกสฺสาติ

โย ปน ฝนทาเปตฺวาปิ ลชฺชิตฺตมํ อโนกฺกมิตฺวา ว ตํ กุมภิกฺกุฐานโต อนตฺมโส เกสคฺคมตฺตมฺปิ จาเวติ, ปราชิกเมว อาปชฺชตีติ อตฺโถ ฯ

หลายบทว่า ฐานา จาเวติ อาปตฺติ ปราชิกสฺส มีความว่า ก็ภิกษุใดแม้ยัง(หม้อ)ให้ไหวแล้ว ไม่หยั่งลงสู่ลชชิตธรรมเลย
ยังหม้อนั้นให้เคลื่อนจากฐานแห่งหม้อ โดยที่สุด แม้เพียงเส้นผมเดียว, (ภิกษุนั้น)ต้องปราชิกทีเดียว.

ฐานา จาวนญฺเจตฺถ ฉนฺทิ อากาเรทฺธิ เวทิตพฺพํ ฯ กถํ ฯ

ก็การยังทรัพย์ให้เคลื่อนจากฐาน ใน(คำว่า ฐานา จาเวติ) นี้ ฟังทราบโดยอาการ ๖. อะไรบ้าง?

กฺมภิมฺขวภูฏิกฺยํ คเหตุวา อตฺตโน อภิมุขํ อากทฺพนฺโต อิมินา อนเตน ฆฺนุโรกาสํ [380] เกสคฺคมตฺตมฺปิ ปาริมนเตน อติกฺกาเมติ ปราชิกํ.

(๑) ภิกษุจับปากหม้อรั้งมาตรงหน้าของตน ยิ่งที่สุดข้างโน้นให้เลยโอกาสที่ที่สุดข้างนี้ถูกต้องแล้ว แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปราชิก.
ตเถว คเหตุวา ปุโรโต เปเลนฺโต ปาริมนเตน ฆฺนุโรกาสํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ อิมินา อนเตน อติกฺกาเมติ ปราชิกํ ฯ

(๒) ภิกษุจับอย่างนั้นแล้ว ไล่ไปข้างหน้า ยิ่งที่สุดข้างนี้ ให้เลยโอกาสที่ที่สุดข้างโน้นถูกต้องแล้ว แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปราชิก.
วามโต วา ทกฺขินฺโต วา อปนาเมนฺโต วามนเตน ฆฺนุโรกาสํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ ทกฺขินฺนเตน อติกฺกาเมติ ปราชิกํ.

(๓) ภิกษุผลักไปข้างซ้ายก็ดี ข้างขวาก็ดี ยิ่งที่สุดข้างขวาให้เลยโอกาสที่ที่สุดข้างซ้ายถูกต้องแล้ว แม้เพียงปลายเส้นผม ต้อง
ปราชิก.

ทกฺขินฺนเตน ฆฺนุโรกาสํ เกสคฺคมตฺตมฺปิ วามนเตน อติกฺกาเมติ ปราชิกํ ฯ

(๔) ภิกษุให้ที่สุดข้างซ้ายเลยโอกาสที่ที่สุดข้างขวาถูกต้องแล้ว แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปราชิก.

อุทฺธ อุกฺขิปนฺโต เกสคฺคตตมปิ ภูมิตฺโต โมเจติ ปาราชิกํ ฯ

(๕) ภิกษุยกขึ้นข้างบน ให้พ้นจากพื้น แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก.

ขนิตฺวา เหมฐฺฐโต โอสีหนฺโต พุณฺเณน ญฺญูโรกาสํ เกสคฺคตตมปิ มุขฺวภูมฺมิกฺขา อติกกฺกเมติ ปาราชิกนฺติ เอวํ เอกภูมฺมฺมาเน ฐฺฐิตาย ภูมฺมิกฺขา ฯ

(๖) ภิกษุขุดดิน กดลงข้างล่าง ยังขอบปากหม้อให้เลยโอกาสที่กั้นหม้อถูกต้องแล้ว แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก.

(การให้เคลื่อนจากฐาน) สำหรับหม้ออันตั้งอยู่ในฐานเดียว (พึงทราบโดยอาการ ๖) อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

ยฺยติ ปน ภูมฺมิกฺขมฺมุขฺวภูมฺมิกฺขา ปาสํ กตฺวา โลหฺขานํ วา ขฺทิสฺสราธาขานํ วา ปฐฺวิยํ อาโกภูมฺมฺมฺมาเน ตตฺถ สงฺขลิกฺกาย พฺนฺธิตฺวา ฐฺฐเปฺนฺติ ฯ

ก็ถ้าเขาทำบ่วงที่ขอบปากหม้อ แล้วตอกหลักโลหะ หรือหลักไม้แก่นไม้มีไม้ตะเคียนเป็นต้น ลงในแผ่นดิน แล้วเอาโซ่ล่ามที่หลักนั้นตั้งไว้.

เอกิสฺสา ทิสาย เอกาย สงฺขลิกฺกาย พฺพฺธา เทว ฐฺฐานานิ ลมฺมิติ ฯ

(หม้อ) ที่ล่ามด้วยโซ่เส้นหนึ่ง ในทิศหนึ่ง ย่อมได้ฐาน ๒.

ทฺวิสฺสุ ตีสฺสุ จตฺตฺสุ ทิสาสฺสุ สงฺขลิกฺกาหิ พฺพฺธา ปญฺจภูมฺมฺมานานิ ลมฺมิติ ฯ

ที่ล่ามด้วยโซ่หลายเส้น ใน ๒-๓-๔ ทิศ ย่อมได้ฐาน (๓-๔-๕).

ตตฺถ เอกขานฺนุเก พฺพฺทฺภุมฺมิกฺขา ปฐฺมํ ขานํ วา อุทฺธฺรติ สงฺขลิกํ วา ฉินฺหติ ฤฺลลจฺจยํ ฯ

บรรดา(หม้อที่ล่ามไว้ที่หลักเดียวเป็นต้น)นั้น (ภิกษุ) ยกหลักแรกแห่งหม้อที่ล่ามไว้ที่หลักเดียวขึ้นก็ดี ตัดโซ่ก็ดี ต้องฤลลัจจัย.

ตโต ภูมฺมิกฺขา ยถาวุตฺเตน นยฺเนน เกสคฺคตตมปิ ฐฺฐานา จาเวติ ปาราชิกํ ฯ

ภายหลัง ให้หม้อเคลื่อนจากฐาน แม้เพียงปลายเส้นผม โดยนัยตามที่กล่าวแล้วนั้นแล ต้องปาราชิก.

อถ ปฐฺมํ ภูมฺมิกฺขา อุทฺธฺรติ ฤฺลลจฺจยํ ฯ ตโต ขานํเก เกสคฺคตตมปิ ฐฺฐานา จาเวติ สงฺขลิกํ วา ฉินฺหติ ปาราชิกํ ฯ

ถ้ายกหม้อขึ้นที่แรก ต้องฤลลัจจัย. ภายหลัง ให้หลักเคลื่อนจากฐาน แม้เพียงปลายเส้นผมก็ดี ตัดโซ่ก็ดี ต้องปาราชิก.

เอเตน อุปาเยน ทฺวิสฺสุ ตีสฺสุ จตฺตฺสุ ขานฺนุเกสุ พฺพฺทฺภุมฺมิกฺขาปิ ปจฺฉิเม ฐฺฐานา จาเวเน ปาราชิกํ .

ในการยังที่สุดแม้แห่งหม้อที่ล่ามไว้ที่หลัก ๒-๓-๔ หลัก ให้เคลื่อนจากฐาน ก็ต้องปาราชิกโดยอุบายนั้น.

เสเสสุ ฤฺลลจฺจยํ เวทิตฺตฺตํ ฯ

ในหลักที่เหลือทั้งหลาย พึงทราบว่าเป็นฤลลัจจัย.

สเจ ขานํ นตฺถิ, สงฺขลิกฺกาย อคฺเค วลฺยํ กตฺวา ตตฺถ ซาตฺเท มูเล ปเวสีตํ โหติ ฯ

ถ้าไม่มีหลัก, เขาทำวลัยไว้ที่ปลายโซ่ แล้วจึงสอดเข้าไป ที่รากไม้ซึ่งเกิดอยู่ในที่นั้น.

ปฐฺมํ ภูมฺมิกฺขา อุทฺธฺรติวฺวา ปจฺฉา [๓๘๑] มุลฺลํ เจตฺวา วลฺยํ นีหฺรติ ปาราชิกํ ฯ

ภิกษุยกหม้อขึ้นก่อน ภายหลังจึงตัดรากไม้ แล้วนำวลัยออก ต้องปาราชิก.

อถ มุลฺลํ อจฺเจตฺวา วลฺยํ อิตฺถิจิตฺตจฺจ สฺวาเรติ, รกฺขติ ฯ

ถ้าไม่ตัดรากไม้ แต่รู้ดให้วลัยเลื่อนไปข้างโน้นและข้างนี้, ยังรักษาอยู่.

สเจ ปน มุลฺลโต อนีหฺรติวฺวาปิ หตฺถเณน คฺเคตฺวา อากาสคฺคํ กโรติ ปาราชิกํ ฯ

แต่ถ้าแม้ยังไม่นำออกจากรากไม้ เป็นแต่เอามือจับทำให้ไปในอากาศ ก็ต้องปาราชิก.

อยมตถ วิเสโส ฯ

ความพิเศษในอธิการว่าด้วยหม้อที่เขาสอดเข้าไว้ที่รากไม้นี้ มีเท่านี้.

เสส วุตตนยเมว ฯ

คำที่เหลื่อมนี้ยังกล่าวแล้วนั้นแล.

เกจิ ปน นิमितตตถาย กุมภิมตถเก นิโครธรุกขาทีนิ โรเปเนติ ฯ

ก็ชนบางพวก ปลุกต้นไทรเป็นต้นไว้เบื้องบนหม้อ เพื่อต้องการเป็นเครื่องหมาย.

มูลานิ กุมภี วินทิตฺวา ฐิตานิ โหนติ ฯ “มูลานิ ฉินทิตฺวา กุมภี คหเสสสามิติ ฉินทนตสส ปโยเค ปโยเค ทุกกภู ๑

รากไม้เกี่ยวรดหม้อตั้งอยู่. ภิกษุคิดว่า “จักตัดรากไม้ ลักหม้อไป” กำลังตัด, ต้องทุกกภูทุกๆ ประโยค.

ฉินทิตฺวา โอกาสํ กตฺวา กุมภี เกสคคมตตมปิ ฐานา จาเวติ ปาราชิกํ ฯ

ตัดแล้ว ทำโอกาสให้หม้อเคลื่อนจากฐาน แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก.

มูลานิ ฉินทโตว, ลุทิตฺวา กุมภี นินนฐฐานํ คตา, รุกขติ ตาว. คตฐฐานโต อุทธรติ ปาราชิกํ ๑

เมื่อกำลังตัดรากไม้อยู่แล หม้อพลัดลิ่งไปสู่ที่ลุ่ม, ยังรักษาอยู่ก่อน. ยกขึ้นจากฐานที่หม้อลิ่งไป ต้องปาราชิก.

สเจ, ฉินเนสุ มุเลสฺ, เอกมุลมตเตน กุมภี ติฏฐติ,

โส จ “ตํ อิมสมี มุเล ฉินเน ปติสสตีติ ฉินทติ, ฉินนมตเต ปาราชิกํ ๑

ถ้าเมื่อตัดรากไม้ทั้งหลายแล้ว หม้อยังตั้งอยู่ได้ด้วยรากเพียงรากเดียว

และภิกษุนั้น(มั่นใจ)ว่า “เมื่อตัดรากไม้นี้แล้ว หม้อจักตกไป” จึงตัดรากไม้นั้น. พอตัดเสร็จ, ต้องปาราชิก.

สเจ ปน เอกมุเลเนว ปาเส พทฺฐสุโร วีย ฐิตา โหติ, อญญํ กิณฺจิ ลคฺคนกํ นตฺถิ,

ตสมีปิ มุเล ฉินนมตเต, ปาราชิกํ ๑

ก็ถ้า(หม้อ)ตั้งอยู่ได้ด้วยรากเดียวเท่านั้น เหมือนสุกรติดอยู่ในบ่วงฉะนั้น, สิ่งอะไรๆ อื่นที่จะเกี่ยวไว้ไม่มี,

แม้เมื่อรากนั้นพอตัดขาดแล้ว, ก็ต้องปาราชิก.

สเจ กุมภิมตถเก มหาปาสาโณ ฐูปโต โหติ, ตํ ทณฺเฑน อุกฺขิปิตฺวา อปนตฺกาโม กุมภิมตถเก ชาตฺรุกฺขํ ฉินทติ ทุกกภู ๑

ตสสา สมีเป ชาตกํ เฉตฺวา อahrti, น ตตฺถ ชาตกตฺตา. ตํ ฉินทโต ปาจิตฺตีย์ ๑

ถ้าเขาวางก้อนหินแผ่นใหญ่ทับไว้บนหม้อ,

ภิกษุประสงค์จะเอาท่อนไม้จัด(ก้อนหิน)นั้นออก จึงตัดต้นไม้ที่เกิดอยู่บนหม้อ ต้องทุกกภู.

ภิกษุตัดต้นไม้อันเกิดอยู่ที่ใกล้(หม้อ)นั้นนำมา ไม้(ต้องทุกกภู) เพราะเป็นต้นไม้เกิดในที่นั้น.

(แต่) เมื่อตัดไม้เช่นนั้น ต้องปาจิตตีย์.

“อุตตโน ภาชนคตนต์ิ สเจ ปน กุมภี อุทริตุ อสกโกนโต กุมภีคตภณทคคณฑถถิ อุตตโน ภาชนิ ปเวเสตวา
อนโตกุมภีญิ ปญจมาสกั วา อติเรกปญจมาสกั วา อคชนกั เถยยจิตโต อามสติ, **อาปตติ** ทุกกฏสส ฯ”

สองบทว่า **อุตตโย** **ภาชนคต** มีความว่า

ก็ถ้าภิกษุไม่สามารถจะยกเอาหม้อขึ้นได้ จึงสอดภาชนะของตนเข้าไป เพื่อรับเอาทรัพย์ที่อยู่ในหม้อ
มีโดยจิต จำต้องทรัพย์ภายในหม้อ ควรแก้ค่า ๕ มาสกกัตาม เกินกว่า ๕ มาสกกัตาม เป็นอาบัติทุกกฏ.

ปริจเฉท เจตถ ปาราชิกนิยมถถิ วุตโต ฯ

ก็การกำหนด ที่ท่านกล่าวไว้แล้วใน(พระบาลี)นี้ เพื่อกำหนดอาบัติปาราชิก.

เถยยจิตเตน อุณปญจมาสกมปิ [382] อามสนโต ทุกกฏุ อาปชชติเยว ฯ

เมื่อภิกษุจำต้องทรัพย์ แม้หย่อนกว่า ๕ มาสกา ด้วยโดยจิต ก็ต้องทุกกฏเหมือนกัน.

“**พญาเปตีติ** เอตถ ยาว เอกาพทธี กตวา อุตตโน ภาชนิ ปเวเสตี ตาว “**พญาเปตีติ** วุจจติ ฯ”

ภิกษุรวมทรัพย์ให้เนื่องเป็นอันเดียวกัน แล้วสอดภาชนะของตนเข้าไปอยู่เพียงใด,
ภิกษุนั้น ท่านเรียกว่า “ทำให้ห้วนไหว” เพียงนั้น ในคำว่า **พญาเปตี** นี้

อปิจ อิติจิติโตจ อปพยุหนโตปิ พญาเปตีเยว ฯ **โส** อุลลัจจยิ อาปชชติ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง แม้เมื่อคู้เขี่ยไปทางโน้นและทางนี้ ชื่อว่าทำให้ห้วนไหวเหมือนกัน. ภิกษุนั้น ย่อมต้องอุลลัจจย.

ยथा ปน **เอกาพทฐภาโว** ฉินโน. กุมภีคต กุมภีญเมว. ภาชนคตมปิ ภาชนเยว โหตี. ตथा อุตตโน ภาชนคตณนาม โหตี ฯ

ในกาลใด ภิกษุตัดความที่ทรัพย์เนื่องอันเดียวกันขาดแล้ว. ทรัพย์ที่อยู่ในหม้อ ก็มีอยู่ในหม้อนั้นเอง.

แม้ที่อยู่ในภาชนะ ก็มีอยู่ในภาชนะเท่านั้น. ในกาลนั้น ทรัพย์ชื่อว่ามีอยู่ในภาชนะของตนแล้ว.

เอว กตวา, กุมภีโต อนินฺหฺเนปิ ภาชน, ปาราชิกิ อาปชชติ ฯ

ครั้งเธอทำอย่างนั้นแล้ว, แม้เมื่อไม่ได้นำภาชนะออกจากหม้อก็ตาม, ต้องปาราชิก.

“**มฺฐฐิ** วา ฉินฺทตีติ เอตถ ยถา องคฺลนฺตเรตี **นิภฺชนฺตททาปณฺนา** กุมภีคเต ททาปณฺเน น สฺมพฺสนฺตี

เอว **มฺฐฐิ** กโรนโต **มฺฐฐิ** ฉินฺทตี นาม ฯ **โส**ปิ ปาราชิกิ อาปชชติ ฯ”

ททาปณะที่ลอดออกทางช่องนิ้วมือแล้ว จะไม่กระทบททาปณะที่อยู่ในหม้อโดยวิธีใด

ภิกษุทำการกำเอาโดยวิธีนั้น ชื่อว่าตัดกำเอา ในคำว่า **มฺฐฐิ** วา ฉินฺทตี นี้. แม้ภิกษุนั้น ก็ต้องปาราชิก.

“**สุตฺตารุพฺพหฺนตี** สุตเต อารุพฺพหฺ ฯ”

บทว่า **สุตฺตารุพฺพหฺ** ได้แก่ ทรัพย์ที่ร้อยไว้ในด้าย.

“**สุตเต** อวฺตสฺสปี สุตตมยสฺสปี **เอต** อธิวจฺนํ ฯ”

(คำว่า **สุตฺตารุพฺพหฺ**) นั้น เป็นชื่อ(ของเครื่องประดับ) ที่ร้อยไว้ในด้ายบ้าง ที่สำเร็จด้วยด้ายบ้าง.

ปามงฺคาทีนึ โสวณฺณมยานิปี โหนตี รุปีมยานิปี สุตตมยานิปี, **มุตฺตาวลืออาทโย**ปี เอตฺเถว สงฺคหฺ คตา ฯ

(เครื่องประดับทั้งหลาย)มีสังวาลเป็นต้น ที่สำเร็จด้วยทองบ้างก็มี ที่สำเร็จด้วยรูปียะบ้างก็มี ที่สำเร็จด้วยด้ายบ้างก็มี,
ถึงแม้สร้อยไข่มุกเป็นต้น ก็ถึงการสงเคราะห์เข้าไปใน(สังวาลเป็นต้น)นี้นั้นแล.

“เวฐนนฺติ สีสเวฐนปโฏ วุจจติ ฯ”

ผ้าสำหรับโปกศีรชะท่านเรียกว่า เวฐนนะ.

เอเตสุ ยงกิลฺลิจิ เถยยจิตฺโต อามสฺติ ทุกฺกภู ฯ ฆนทาเปติ อุลลจฺจยฺ ฯ

ภิกษุมีเถยยจิต จับต้องบรรดา(ทรัพย์ที่ร้อยไว้ในด้ายเป็นต้น)เหล่านั้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องทุกกฎ.

ทำให้ห้วนไหว ต้องอุลลัจจัย.

ปามงฺคโกฏฺฐิยํ คเหตฺวา อากาสภูตฺตํ อุกฺโรนฺโต อุกฺธาเรติ อุลลจฺจยฺ ฯ

จับที่สุดสัจแล้ว ไม่ได้ทำให้ลอยอยู่ในอากาศ เพียงแต่ยกขึ้น (เท่านั้น) ต้องอุลลัจจัย.

| “ฆิสฺนฺโต นิหฺรติติ เอตถ ปน

“ปริบุญฺณาย กุมฺภิยา อุกฺริ สมตติตฺติกํ กุมฺภี กตฺวา ฐูปิตํ วา

เอกํ โภฏฺฐิ พฺนฺเช เอกํ โภฏฺฐิ มฺขวภูฏฺฐิยํ กตฺวา ฐูปิตํ วา ฆิสฺนตฺสส นิหฺรโต อุลลจฺจยฺ ฯ กุมฺภิมฺขวา โมเจนตฺสส ปาราชิกํ ฯ

ก็ในบทว่า ฆิสฺนฺโต นิหฺรติ นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ในสังเขปอรรถกถาและมหาปจจรีเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ว่า

“เมื่อภิกษุชักออกอยู่ ซึ่งภัณฑะที่เขากระทำหม้อเต็มเสมอแล้ว ตั้งไว้บนหม้ออันเต็มแล้วก็ดี

หรือซึ่งภัณฑะที่เขากระทำเจือ (ปลาย) อันหนึ่งไว้ที่ก้นหม้อ เจืออันหนึ่งไว้ที่ขอบปากหม้อ ตั้งไว้แล้วก็ดี เป็นอุลลัจจัย.

เมื่อให้พ้นจากปากหม้อ เป็นปาราชิก.

ยํ ปน อุกฺพตฺตมฺภิยํ วา ริดตฺตมฺภิยํ วา ฐูปิตํ, ตฺสส อตฺตนา ฆุฏฺฐิกาโส ว ฐฺวานํ. น สกฺลา กุมฺภี.

ตฺสฺมา ตํ ฆิสฺนตฺสสาปิ นิหฺรโต, ปติภูฏฺฐิโตกาสโต เกสคฺคฺมตฺเต มุตเต, ปาราชิกเมว ฯ

ส่วน(ภัณฑะ)ใดที่เขาใส่ไว้ในหม้ออันพร้อม หรือในหม้อเปล่า,

เฉพาะโอกาสที่ตน (คือภัณฑะ) ถูกต้อง เป็นฐานของ(ภัณฑะ)นั้น, หม้อทั้งหมด หาได้เป็นฐานไม่.

เพราะเหตุนั้น แม้เมื่อภิกษุชัก(ภัณฑะ)นั้นออกไป ครั้นประมาณเส้นผมหนึ่งพันไป จากโอกาสที่(ภัณฑะนั้น)ตั้งอยู่ เป็นปาราชิกทันที.

กุมฺภิยา ปน [383] ปริบุญฺณาย วา อุนาย วา อุกฺขเมว อุกฺทรนตฺสส, เภฏฺฐิมฺภิยํ ปติภูฏฺฐิโตกาสา มุตตมตฺเต, ปาราชิกํ ฯ

แต่เมื่อภิกษุยกขึ้นตรงๆ จากหม้อที่เต็มหรือพร้อม เมื่อภัณฑะนั้นพอฟ้นจากโอกาส อันที่สุดหม้อเปื้อนต่ำตั้งอยู่แล้ว เป็นปาราชิก.

อนฺโตกุมฺภิยํ ฐูปิตํ ยงกิลฺลิจิ ปาราชิกปโหนกํ ภาณํ สกฺลกุมฺภิยํ จาเลนตฺสส

ปามงฺคาคานิ จ ฆิสฺสิตฺวา นิหฺรนตฺสส, ยาว มฺขวภูฏฺฐิ นาทิกุมฺภิติ, ตาว อุลลจฺจยเมว ฯ

ภัณฑะอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่พอจะเป็นปาราชิก ซึ่งเขาตั้งไว้ภายในหม้อ เมื่อภิกษุให้ไหวอยู่ในหม้อทั้งสิ้น

และเมื่อชัก(เครื่องประดับ)มีสัจเป็นต้นออกไป ยังไม่เลยขอบปากเพียงใด, คงเป็นอุลลัจจัยเพียงนั้นนั่นแล.

ตฺสส หิ สพฺพปิ กุมฺภี ฐฺวานนฺติ สงฺเขปฺมหาปจฺจริยาทีสุ วุตฺตํ ฯ |

เพราะว่า หม้อแม้ทั้งหมด เป็นฐานของ(ภัณฑะ)นั้น.”

มหาอรรถกถายมปน “ฐปิตถฐานเมว ฐานํ, โน สกลา กุมภี. ตสฺมา ยถาฐิตถฐานโต เกสคฺคมตตมปิ โมเจนตสฺส, ปาราชิกเมวาติ วุตตํ ๑

ส่วนในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า “ที่แห่งหม้อที่ตั้งไว้เท่านั้นเป็นฐาน, หม้อทั้งหมดหาได้เป็นฐานไม่. เพราะเหตุนั้น เมื่อภิกษุให้พ้นไปจากฐานที่ซึ่งเขาตั้งไว้เดิม แม้เพียงปลายเส้นผม ก็ต้องพาราชิกทีเดียวแล.”

ติ ปมาณิ ๑

(คำแห่งมหาอรรถกถา)นั้น เป็นประมาณ.

อิตรํ ปน อากาศคฺคํ อภิโรตสฺส จีวรวิเส ฐปิตจีวรเวฐกนเยน วุตตํ ๑

ส่วน(คำอรรถกถา)นอกนี้ ท่านกล่าวตามนัยแห่งการม้วนจีวรที่พาดอยู่บนราวจีวรของภิกษุที่ไม่ได้ทำให้ไปในอากาศ.

ติ น คเหตุพพิ ๑

(คำที่กล่าวไว้ในสังเขปอรรถกถา เป็นต้น)นั้น ไม่ควรถือเอา.

วินยวินิจฺฉเย ทิ อาคเต, ครุเก ฐาตพพิ ๑

เพราะ(พระวินัยชร)ควรอยู่ใน(วินิจฉัย)ที่หนัก ในเมื่อการวินิจฉัยวินัยมาถึงแล้ว.

เอสา วินยธมมตา ๑

(การปฏิบัติ)นี้ เป็นธรรมตาในวินัย.

อปิจ “อตฺตโน ภาชนคฺคํ วา กโรติ มุฏฐี วา ฉินฺทิตฺติ วจนโต เจตฺ เวทิตพพิ,

ยถา อนโตกุมภียํ ฐิตสฺส น สพฺพา กุมภี ฐานนฺติ ๑

อีกอย่างหนึ่ง หม้อทั้งหมด ไม่เป็นฐานแห่ง(ภณฺฑะ)ที่ตั้งอยู่ภายในหม้อ ฉนฺใด,

(คำแห่งสังเขปอรรถกถา เป็นต้น)นั้น บัณฺฑิตพิงฺทราบ ฉนฺนํ

เพราะ(บาลี)ว่า “ภิกษุทำทรัพย์ให้เข้าไปในภาชนะของตนก็ดี ตัดกำเอาก็ดี” ดังนี้แล.

[อรรถาธิบายภิกษุลักตูดเอาเนยใส เป็นต้น เป็นปาราชิก]

“สปปิอาทิสฺย ฌงกิลฺลิจิ ปิวโต เอกปปโยเคน ปีตมตเต ปาราชิกนติ มหาอฏฐกถาย วุตฺตํ ฯ”

ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า “เมื่อภิกษุดื่ม(ของที่เป็นน้ำ)อย่างใดอย่างหนึ่ง มีเนยใส เป็นต้น, เมื่อ(เนยใส เป็นต้น)นั้น มาตราว่าเธอดื่มแล้ว ด้วยประโยชน์อันเดียว, ก็เป็นปาราชิก.”

| มหาปจฺจริยาทิสฺส ปน อัย วิภาโค ทสฺสโต

“มุขํ อนุปนตฺวา อากทฺฆนตฺสส ปิวโต, สเจ ปน คลคตฺ ปาท์ น อคฺขติ, มุขคเตน สทฺธิ อคฺขติ, รกฺขติ ตาว.

กณฺฐเณ ปน ปริจฺฉินฺนกาเลเยว ปาราชิกํ โหติ ฯ”

แต่ในอรรถกถาทั้งหลายมีมหาปจฺจริเป็นต้น ท่านแสดงวิภาคนีไว้ว่า

“เมื่อภิกษุคร่ำมาดื่ม ไม่ซັกปากออก, ถ้าเนยใส เป็นต้นที่เข้าไปในลำคอ ยังไม่ได้บาท, รวมกับที่อยู่ในปาก จึงได้บาท, ยังรักษาอยู่ก่อน, แต่ในเวลา(ที่เนยใส เป็นต้น) อันตนกำหนดตัดด้วยตนเอง ย่อมเป็นปาราชิก.

สเจปิ โฏฏฐฺเหติ ปริจฺฉินฺนทฺโต โฏฏฐฺเณ ปิทฺทติ ปาราชิกเมว ฯ”

ถ้าแม้ภิกษุกำหนดตัดด้วยริมฝีปากทั้งสองข้าง หุริมฝีปาก ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

อุปฺพลทฺฆนทฺเวหฺนุณาฬินฺนนาฬีอาทิตฺติ ปิวฺนตฺสสาปิ, สเจ ปน คลคตเมว ปาท์ อคฺขติ, ปาราชิกํ ฯ”

แม้เมื่อดื่มด้วยกำนอุบล หลอดไม้ไผ่ และหลอดอ้อ เป็นต้น, ถ้าที่อยู่ในลำคานั้นแล ได้ราคาบาทหนึ่ง, เป็นปาราชิก.

สเจ สห มุขคเตน อคฺขติ, อุปฺพลทฺฆนทฺทิกเตน สทฺธิ เอกาทฺทธฺภาวํ โโกเปตฺวา โฏฏฐฺเหติ ปริจฺฉินฺนมตเต, ปาราชิกํ ฯ”

ถ้ารวมกับที่อยู่ในปาก จึงได้บาทหนึ่ง, เมื่อเนยใส เป็นต้นนั้น สักว่าภิกษุกำหนดตัดด้วยริมฝีปากทั้งสองข้าง

ให้ความเนื่องเป็นอันเดียวกันกับที่อยู่ในกำนอุบล เป็นต้น ขาดตอนกัน, เป็นปาราชิก.

สเจ อุปฺพลทฺฆนทฺทิกเตน [384] สทฺธิ อคฺขติ, อุปฺพลทฺฆนทฺทินิ พฺนฺเช อญฺคฺลฺยา ปิทฺทิตฺมตเต, ปาราชิกํ ฯ”

ถ้ารวมกับที่อยู่ในกำนอุบล เป็นต้นจึงได้ราคาบาทหนึ่ง เป็นปาราชิก ในเมื่อมาตราภิกษุเอานิ้วมืออุดกันแห่งกำนอุบล เป็นต้น เสีย.

ปาทคฺชนเก ปน คลเ อปฺปวิฏฺฐฺเณ, อุปฺพลทฺฆนทฺทิสฺส จ เมฺข จ อติเรกปาทมปิ เอกาทฺทธฺ หุตฺวา ติฏฺฐฺติ, รกฺขติเยวาติ ฯ |

แต่เมื่อ(เนยใส เป็นต้น)ซึ่งมีราคาได้บาทหนึ่ง ยังไม่ไหลเข้าไปในลำคอ, ทั้งในกำนอุบล เป็นต้น ทั้งในปาก แม้มีค่าเกินกว่าบาทหนึ่ง แต่เป็นของเนื่องเป็นอันเดียวกันตั้งอยู่, ยังรักษาอยู่ก่อนแล...”

ติ สพฺพมฺปิ ยสฺมา “อตฺตโน ภาชนคตฺ วา กโรติ มุฏฺฐฺเณ วา ฉินฺทิตฺติ อิมํ นยํ ภชติ, ตสฺมา สฺทสฺสิตเมว ฯ”

คำแม้ทั้งหมด (ที่กล่าวในมหาปจฺจริเป็นต้น)นั้น ย่อมต้องกับนัยนี้ว่า

“ภิกษุทำทรัพย์ให้ไปในภาชนะของตนก็ดี ตัดเอาเป็นกำก็ดี” ดังนี้

เพราะเหตุนี้ (คำที่กล่าวไว้ในอรรถกถามีมหาปจฺจริเป็นต้นนั้น) เป็นอันท่านแสดงไว้ชอบแล้วแล.

เอส ตาว เอกาทฺทธฺ นโย ฯ”

ในภักทษะที่ติดเนื่องเป็นอันเดียวกัน มีนัยเท่านั้นก่อน.

สเจ ปน หตฺเถน วา ปตฺเตน วา ถาลกาทินา วา เยน เกณจิ ภาชนน คเหตุวา ปิวติ,
ยมฺหิ ปโยเค ปาทคฺชนกํ ปุริติ, ตมฺหิ กเต, ปาราชิกํ ฯ

ก็ถ้าภิกษุเอาเมื่อก็ตี บาตรก็ตี ภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งมีโอเป็นต้นก็ตี ตักตี,
(เนยใส เป็นต้น) จะครบราคาบาทหนึ่งในประโยคใด, เมื่อทำประโยชน์นั้นแล้ว ต้องปาราชิก.

อถ มหคฺฆํ โหติ, สิปฺปิกายปิ เอกปฺปิโยเคนว ปาทคฺชนกํ คเหตุํ สกฺกา โหติ. เอกุทฺธาเรยว **ปาราชิกํ** ฯ

ถ้า(เนยใส เป็นต้น) เป็นของมีราคามากไซ้, ภิกษุอาจถือเอาได้ราคาบาทหนึ่ง ด้วยเพียงประโยคเดียวแล แม้ด้วยกาบหอย.
ในเมื่อยกขึ้นครั้งเดียวเท่านั้น เป็นปาราชิก.

ภาชนํ ปน นิมุชฺซาเปตฺวา คณฺหนตฺสส, ยาว เอกาพฺพุชฺ โหติ, ตาว รกฺขติ ฯ

อนึ่ง เมื่อภิกษุกดภาชนะให้จมลงแล้วตักเอา, เนยใส เป็นต้นนั้นยังเนื่องเป็นอันเดียวกันเพียงใด, ยังรักษาอยู่เพียงนั้น.

มุขวภูฏิปฺริจฺเจเทน วา อุทฺธาเรน วา **ปาราชิกํ** ฯ

เป็นปาราชิก ด้วยการกำหนดตัดแห่งขอบปาก หรือด้วยการยกขึ้น.

ยทา ปน สปิปี วา เถลํ วา อจฺฉํ เถลสฺทิสเมว มธฺผาณิตํ วา กุมฺภี อวภูฏิตฺวา อตฺตโน ภาชนน ปเวเสติ
ตทา เถสํ อจฺฉตฺยา เอกาพฺพุชฺตา นตฺถิติ ปาทคฺชนเก มุขวภูฏิตฺวา คฺลิตมตฺเต **ปาราชิกํ** ฯ

ก็ เนยใส หรือน้ำมัน หรือน้ำผึ้งและน้ำอ้อยที่ใสเช่นกับน้ำมันนั้นแล ภิกษุเอียงหม้อให้ไหลเข้าภาชนะของตนเมื่อใด,
เมื่อนั้น ความเนื่องเป็นอันเดียวกันย่อมไม่มี เพราะเหตุที่สิ่งเหล่านั้นเป็นของใส.
เพราะฉะนั้น เมื่อ(เนยใส เป็นต้น)ซึ่งได้ราคาบาทหนึ่ง สักว่าล้นออกจากขอบปาก, เป็นปาราชิก.

ปจฺจิตฺวา ฐฺปิโต ปน **มธฺผาณิตํ** สฺลฺโส วิย จิกฺกนํ อากทฺฒนวิกทฺฒนโยคฺคํ โหติ,
อุปฺปนเน กุกฺกจฺเจ, เอกาพฺพุชฺเมว หุตฺวา ปฏฺฐินิหริตฺุํ สกฺโกติ ฯ

ส่วนน้ำผึ้งและน้ำอ้อยที่เขาเคี้ยวตั้งไว้ เหนียวคล้ายยางไม้ เป็นของควรดึงไปมาได้,
เมื่อความรังเกียจเกิดขึ้น, ภิกษุอาจนำกลับคืนได้ เพราะเป็นของติดกันเป็นอันเดียวมันเอง.

เอตํ มุขวภูฏิยา นิคมิตฺวา ภาชนน ปวิภูฏุมฺปิ พาหิเรน สทฺธิ เอกาพฺพุชฺตฺตา รกฺขติ ฯ
มุขวภูฏิตฺวา ฉินฺนมตฺเต, ปน **ปาราชิกํ** ฯ

(น้ำผึ้งและน้ำอ้อย)ชนิดนั้น แม้ออกจากขอบปากเข้าไปในภาชนะแล้ว ก็ชื่อว่ายังรักษาอยู่
เพราะเป็นของติดเนื่องเป็นอันเดียวกันกับส่วนข้างนอก. แต่พอเมื่อสักว่าขาดจากขอบปากแล้ว, จึงเป็นปาราชิก.

โยปิ เถยยจิตฺเตน ปฺรสฺส กุมฺภิยา ปาทคฺชนกํ สปิปี วา เถลํ วา อวสฺสํ ปิวนกํ
ยงฺกิลฺลิจิ ทฺกุลสฺสาฎกํ วา จมฺมขณฺหาทินํ วา อณฺณตฺรํ ปกฺขิปติ. หตฺถโต [๒๘๕] มุตฺตมตฺเต, **ปาราชิกํ** ฯ

แม้ภิกษุใด ใส่ผ้าเปลือกไม้อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือของอื่นมีท่อนหนึ่งเป็นต้นชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งจะตีเมเนยใสหรือน้ำมัน
ได้ราคาบาทหนึ่งอย่างแน่นอน ลงในหม้อของผู้อื่น ด้วยไถยจิต. พอหลุดจากมือ, ภิกษุนั้นก็ต้องปาราชิก.

“ริตตกมุภิกษา ‘อิทานิ เตลล์ อากีริสสนุตีติ ญุตวา ยงกิลยจิ ภณฺฑํ เถยยจิตโต ปกฺขิปติ.

ตฺยเจ ตตถ เตเล อากิณฺเณ ปญจมาสกคคฺชนกํ ปิวติ. ปิวิตมตเต **ปาราชิกนฺติ** มหาอฏฐกถาย วุตฺตํ ๑

ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า “ภิกษุรู้ว่า ‘บัดนี้ เขาจักใส่น้ำมัน’ มีโดยจิตใส่ภัณฑะอย่างใดอย่างหนึ่งลงในหม้อเปล่า, ถ้า(ภัณฑะ)นั้นจะเต็มได้ราคา ๕ มาสก ในเมื่อน้ำมันเขาใส่ใน(หม้อ)นั้นแล้ว เมื่อ(น้ำมัน)สักว่าภัณฑะนั้นเต็มแล้ว, เป็นปาราชิก.”

ตํ ปน ตตเถว สุกฺขตพาทเก สุกฺขมาติกาย อุชฺฐกรณวินิจฺจนเยน วิรุชฺฌติ,

แต่(คำ)นั้นย่อมแย้งกับคำวินิจฉัยว่าด้วยการทำลารางแห่งให้ตรงในบึงที่แห่ง ใน(มหาอรรถกถา)นั้นนั่นเอง,

อาหารลกฺขณํ เจตถ น ปญฺญายติ. ตสฺมา น คเหตุทพฺ ๑

จริงอยู่ ลักษณะแห่งอาหารในคำนี้ ไม่ปรากฏ. เพราะเหตุนั้น จึงไม่ควรเชื่อถือ.

มหาปจฺจริยาทีสุ ปน ตสฺส อุทฺธาเร **ปาราชิกํ** วุตฺตํ ๑ ตํ ยุตฺตํ ๑

ส่วนในอรรถกถาหาปจจรีเป็นต้น ท่านปรับเป็นปาราชิก ในเมื่อยกภัณฑะนั้นขึ้น. (คำ)นั้นใช้ได้.

ปรสฺส ริตตกมุภิกษา สงฺโคปนตถาย จมฺมาทีภณฺฑํ ฐฺเปตฺวา, ตตถ เตเล อากิณฺเณ, “สเจ **อฺยํ** ขานิสฺสตี มํ ปลิพฺพุตฺติสฺสตีติ ภิโต ปาทคฺชนกํ เตลปิตํ ภณฺฑํ เถยยจิตเตน อุทฺธรตี ปาราชิกํ ๑

ภิกษุวางภัณฑะมีหนึ่งเป็นต้น ในหม้อเปล่าของผู้อื่น เพื่อต้องการจะเก็บซ่อนไว้, เมื่อเขาใส่น้ำมันลงในหม้อนั้นแล้ว, กล่าวว่า “ถ้าผู้นี้จักทราบ, เขาก็จักขัดขวางเรา” จึงยกภัณฑะที่เติมน้ำมันไว้แล้วได้ราคาบาทหนึ่ง ด้วยโดยจิต, ต้องปาราชิก.

สุทฺธจิตเตน อุทฺธรตี. ปเร^๑ ออาหาราเปเนเต, **ภณฺฑทฺเทยยํ** ๑

ยกขึ้นด้วยจิตบริสุทธิ์. เมื่อผู้อื่นให้นำมา, เป็นภัณฑไทย.

ภณฺฑทฺเทยยนนาม **ยํ** ปรสฺส นนฺตุ^๑, ตสฺส **มุลํ** วา ตเทว วา **ภณฺฑํ** ทาทพฺพนตี **อตฺโถ** ๑

อธิบายว่า “สิ่งของใดของผู้อื่นหายไป, ต้องใช้ราคา(สิ่งของ)นั้น หรือใช้(สิ่งของ)นั้นนั่นเอง ชื่อว่าภัณฑไทย.”

โน เจ เทติ, สามิกสฺส ฐฺนิกฺเขเป ปาราชิกํ ๑

ถ้าไม่ใช่ให้ ต้องปาราชิก ในเมื่อเจ้าของทอดธุระ.

สเจ ปนสฺส กุมฺภิยํ **อฺยโณ** สປปี วา เตลล์ วา อากีริตี, ตตฺรปายํ เถยยจิตเตน เตลปิวณกํ ภณฺฑํ ปกฺขิปติ, วุตฺตนเยเนว **ปาราชิกํ** ๑

แต่ถ้าผู้อื่นใส่น้ำมัน หรือใส่น้ำมันลงในหม้อของ(ภิกษุ)นั้น,

(ภิกษุผู้เจ้าของหม้อ)นี้ก็ใส่ภัณฑะที่จะเติมน้ำมันได้ ลงในหม้อนั้น ด้วยโดยจิต, เป็นปาราชิกตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล.

อตฺตโน ริตตกมุภิกษา ปรสฺส สປปี วา เตลล์ วา อากิณฺณภาวํ ญุตวา เถยยจิตเตน ภณฺฑํ ปกฺขิปติ, ปุพฺพนเยเนว อุทฺธาเร **ปาราชิกํ** ๑

ภิกษุรู้ว่าเนยใสหรือน้ำมันที่ผู้อื่นใส่ไว้ในหม้อเปล่าของตน จึงใส่ภัณฑะลงไปด้วยโดยจิต,

เป็นปาราชิก ในขณะที่ยกขึ้น ตามนัยก่อนเหมือนกัน.

สุทฺธจิตโต นิกฺขิปิตฺวา ปจฺฉา เถยยจิตเตน อุทฺธรตี, **ปาราชิกเมว** ๑

มีจิตบริสุทธิ์ใส่ลงไป ภายหลังจึงยกขึ้นด้วยโดยจิต, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

สุทฺธจิตโตว อุทฺธรติ. เนว อวหาโร น คีวา ฯ

มีจิตบริสุทธิ์แท้ ยกขึ้น. ไม่เป็นอาหาร ไม่เป็นสินใช้.

มหาปจฺจจริยํ ปน อนาปตฺติมตฺตเมว วุตฺตํ ฯ

แต่ในมหาปจฺจจริ กล่าวไว้แต่เพียงอนาบัติเท่านั้น.

“กิสฺส มม กุมภิยํ เตลํ อาภิรสีตี [386] กุปีโต อนตฺตมโน ภณฺทํ อุทฺธริตฺวา ฉทฺเขตฺติ, โน ภณฺทฺเทยฺยนฺติ กุรฺนฺทียํ วุตฺตํ ฯ

ในกรุนที่ ท่านกล่าวไว้ว่า “ภิกษุเคืองขัดใจว่า ‘ท่านใส่น้ำมันลงในหม้อของเราทำไม’ ดังนี้แล้ว ยกภัณฑะขึ้นเททิ้งเสีย, ไม่เป็นภัณฑไทย.”

เถยฺยจิตฺเตน มุขวณฺณิยํ คเหตุวา กุมภิ อาวิณฺชติ เตลํ คเลตฺตกาโม, ปาทคฺชนเก คฺลิตฺเต, ปาราชิกํ ฯ

ภิกษุใครจะให้น้ำมันไหล จึงจับที่ขอบปากเอียงหม้อด้วยไถยจิต, เมื่อ(น้ำมัน)ไหลไปได้ราคาถึงบาท, ต้องปาราชิก.

เถยฺยจิตฺเตเนว ชฺชชฺรํ กโรตี “สวิตฺวา คมิสฺสตีตี. ปาทคฺชนเก สวิตฺวา คเต, ปาราชิกํ ฯ

ภิกษุมิไถยจิตแท้ ทำให้หม้อร้าวด้วยคิดว่า “น้ำมันจักไหลไปเสีย”.

เมื่อน้ำมันไหลไปได้ราคาถึงบาท, ต้องปาราชิก.

เถยฺยจิตฺเตเนว ฉิทฺทํ กโรตี โอมณฺณํ วา อุมมณฺณํ วา เวมณฺณํ วา ฯ

ภิกษุมิไถยจิตนั้นแล กระทำหม้อให้เป็นช่องทะลุ ครว้า หงาย หรือตะแคง.

อิทํ ปน สมฺโมหณฺฐานํ ตสฺมา สฺกุญฺจ สลลกฺเขตฺตพฺพิ ฯ

ก็แล (คำ)นี้เป็นฐานะแห่งความฉงน. เพราะฉะนั้น ควรสังเกตให้ดี.

อัยฺยํ เหตุถ วิวินิจฉัยโย ฯ

โอมณฺณฺนนาม อโรมุขจฺฉิทฺทํ ฯ อุมมณฺณฺนนาม อุทฺธํ มุขจฺฉิทฺทํ ฯ เวมณฺณฺนนาม อุพฺงกสฺเสว อุชฺชุดจฺฉิทฺทํ ฯ

ก็ใน(คำว่า ครว้า เป็นต้น)นี้ (มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้):-

ช่องปากกลางข้างล่าง ชื่อว่า ช่องครว้า. ช่องปากขึ้นข้างบน ชื่อว่า ช่องหงาย.

ช่องปากไปตรงๆ เหมือนกระบวย ชื่อว่า ช่องตะแคง.

ตตฺถ โอมณฺณฺสฺส พฺพิ ปณฺณาย กตฺสส อพฺภนฺตรนฺโต ปาทคฺชนเก เตเล คฺลิตฺเต, พฺพิ อนิกฺขนฺเตปิ, ปาราชิกํ ฯ

บรรดา(ช่องครว้า เป็นต้น)นั้น เมื่อน้ำมันได้ราคาถึงบาท ไหลออกจากที่สุตภายในช่องครว้า ซึ่งตนทำไว้จำเดิมแต่ภายนอก ถึงจะไม่ไหลออกไปภายนอก, ก็เป็นปาราชิก.

กสฺมา ฯ ยสฺมา ตโต คฺลิตฺตมตฺตเมว พฺพิ คตํ นาม โหตี น กุมภิ คตฺตสฺงฺขํ ลภตี น กุมภิยํ สณฺฐาตี ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า (น้ำมัน)พอไหลออกไปจาก(ที่สุตภายใน)นั้นเท่านั้น ก็ชื่อว่าไหลออกไปภายนอก จะนับว่าอยู่ภายในหม้อไม่ได้ คือไม่ตั้งอยู่ในหม้อ.

อนฺโต ปณฺณาย กตฺสส พฺพิ รนฺโต ปาทคฺชนเก คฺลิตฺเต, ปาราชิกํ ฯ

เมื่อน้ำมันได้ราคาถึงบาท ไหลออกไปจากที่สุตภายนอกแห่ง(ช่องครว้า) ที่ตนทำไว้ จำเดิมแต่ภายใน, เป็นปาราชิก.

อมมฏฐสฺส ยถา ตถา วา กตสฺส พาหิรนต์โต คฺลิตฺเต, **ปาราชิกิ** ฯ

เมื่อ(น้ำมัน)ได้ราคาถึงบาท ไหลออกไปจากที่สุตภายนอกของช่องหงาย ที่ตนทำไว้โดยอาการใดๆ ก็ตาม, เป็นปาราชิก.

“**ตํ** ทิ ยาว พาหิรนต์โต น คฺลติ, ตาว กุมภีคตเมว โหติ ฯ

เวมฏฐสฺส กปาลมชฌโต คฺลิตฺวเสน กาทเรตพฺโพติ อฏฐกฺกาสุ วุตฺตํ ฯ

ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านกล่าวไว้ว่า

“แท้จริง (น้ำมัน)นั้น ยังไม่ไหลจากที่สุตภายนอกเพียงใด, ก็ชื่อว่ายังอยู่ภายในหม้อเพียงนั้นนั่นแล.

(พระวินัยธร)พึงปรับ (อาบัติปาราชิก) ด้วยอำนาจน้ำมันที่ไหลออกจากตรงกลางกระเบื้อง แห่งช่องตะแคง.”

ตํ ปน อนฺโต จ พหิ จ ปฏฺฐาย มชฺเฌ ฐฺเปตฺวา กตฺติทฺเท ตพากสฺส มรียาทเภทเนน สเมติ ฯ

ก็คำที่กล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลายนั้นย่อมสมกับการทำลายคันของสระ

ในเมื่อภิกษุกระทำช่องตั้งแต่ภายในและภายนอก เว้นตรงกลางไว้.

อนฺโต ปฏฺฐาย กเต ปน พาหิรนต์เนน. พหิ ปฏฺฐาย กเต อพฺพนตรนต์เนน กาทเรตพฺโพติ **อิทฺเมตถ** ยุตฺตํ ฯ

แต่เมื่อภิกษุกระทำ(ช่อง) จำเดิมแต่ภายในแล้ว (พระวินัยธร)ควรปรับอาบัติด้วยที่สุตภายนอก.

เมื่อทำ(ช่อง)จำเดิมแต่ภายนอกแล้ว ควรปรับด้วยที่สุตภายใน.

คำที่ท่านกล่าวไว้ในช่องตะแคงนี้ ดังพรรณนามานี้ ใช้ได้.

โย ปน “วฏฺเฏตฺวา คจฺฉิสฺสตีติ เถยฺยจิตฺเตน กุมภียา อาธารกํ วา อุปตฺถมฺภนเลทฺทฺเก วา อปเนติ,

วฏฺเฏตฺวา [387] คตฺตาย, **ปาราชิกิ** ฯ

ก็ภิกษุใด นำออกซึ่งเชิงรองหรือก้อนเส้า แห่งหม้อ ด้วยโดยจิตว่า “(หม้อ)จักกลับไป”, เมื่อหม้อกลับไป, เป็นปาราชิก.

เตลาภิรณภาวํ ปน ญตฺวา ริดตฺกุมภียา ชชฺชรภาเวสุ วา ฉิทฺเทสุ วา กเตสุ, ปจฺฉานิกฺขนตเตลปฺปมาเฌน **ภณฺฑทฺเหยยํ** โหติ ฯ

อนึ่ง เมื่อภิกษุรู้ความที่เขาจะรินน้ำมันใส ทำความรั่วหรือช่องแห่งหม้อเปล่าไว้ เป็นภณฑไทย

โดยประมาณแห่งน้ำมันที่รั่วออกในภายหลัง.

อฏฐกฺกาสุ ปน กตฺถจฺจิ “**ปาราชิกนตีปิ** ลีขิตํ ฯ **ตํ** ปมาทฺลิขิตํ ฯ

แต่ในอรรถกถาทั้งหลาย ในอรรถกถาบางแห่ง ท่านเขียนไว้ว่า “เป็นปาราชิก” ดังนี้ก็มี. นั้นเขียนไว้ด้วยความปลั่งพลาด.

ปุณฺณาย กุมภียา อุปฺริ กฏฺฐํ วา ปาสาณํ วา “ปติตฺวา ภินทิสฺสตี. ตโต **เตลํ** ปคฺขริสฺสตีติ

เถยฺยจิตฺเตน ทฺพทฺพฺทํ วา กโรติ ทฺพฺฐปิตํ วา ฐฺเปติ ฯ อวสฺสํ ปตฺนํ. ตถา กโรนฺตสฺส, กตฺมตฺเต **ปาราชิกิ** ฯ

(ภิกษุ)ทำไม้หรือหินให้เป็นของอันตนผูกไว้ไม่ดี หรือตั้งไม้หรือหินให้เป็นของอันตนตั้งไว้ไม่ดี ในเบื้องบนแห่งหม้อเต็ม

ด้วยโดยจิตว่า “มันจักตกไปทำลาย. น้ำมันจักไหลออกจาก(หม้อ)นั้น.”

ไม้หรือหินนั้น จะต้องตกอย่างแน่นอน. เมื่อภิกษุทำอย่างนั้น, เป็นปาราชิก ในขณะที่ทำเสร็จ.

ริดตฺกุมภียา อุปฺริ กโรติ, **ตํ** ปจฺฉา ปุณฺณกฺกาเล ปติตฺวา ภินทิตฺติ, **ภณฺฑทฺเหยยํ** ฯ

ทำอย่างนั้น ในเบื้องบนแห่งหม้อเปล่า. (ไม้หรือหิน)นั้น ตกไปทำลายในกาลที่หม้อนั้นเต็มในภายหลัง, เป็นภณฑไทย.

อิทฺิเสสุ ทิ ฐฺาเนสุ ภณฺฑสฺส นตฺถิกฺกาเล กตฺปโยคตฺตา อาทิโถว **ปาราชิกิ** น โหติ ฯ

จริงอยู่ในฐานะเช่นนี้ ยังไม่เป็นปาราชิกในเบื้องต้นทีเดียว เพราะประโยคอันภิกษุทำแล้วในกาลที่ช่องไม่มี.

ภณทวินาสนสส ปน กตตตา **ภณทเทยย์ โหติ** ฯ

แต่เป็นภณทไทย เพราะทำของให้เสีย.

อาหาราปนเตสุ, อททโต, สามิกานํ ฐุณิกเขปน **ปาราชิก** ฯ

เมื่อเขาให้นำมาให้, ไม่ให้เขา, เป็นปาราชิก เพราะการทอดธุระแห่งเจ้าของทั้งหลาย.

ถยยจิตเตน มาตีกํ อุขุํ กโรติ “วฏฏุตวา คมิสสติ, เตลํ วา อุตตราเปสสติติ

วฏฏุตวา วา คจจตุ **เตลํ** วา อุตตรตุ, อุชุกรณกาเล **ปาราชิก** ฯ

ภิกษุทำเหมืองให้ตรงด้วยโดยจิตว่า “(หม้อ)จักกลิ้งไป หรือ(น้ำ)จักย้งน้ำมันให้ล้นขึ้น” .

(หม้อ)กลิ้งไปก็ตาม น้ำมันล้นขึ้นก็ตาม. เป็นปาราชิก ในเวลาที่ทำให้ตรง.

อิทิสสา ทิ **ปิโยคา** ปุพฺพปิโยคาวหาเร สงฺคหํ คจจนฺติ ฯ

จริงอยู่ ประโยคเช่นนี้ๆ ถึงความสงเคราะห์ได้ ในบุพพประโยคอาหาร.

สุกฺขมาติกาย อุชุกตาย, ปจฺจนา อุทเท อาคเต, วฏฏิตฺวา วา คจจตุ **เตลํ** วา อุตตรตุ, **ภณทเทยย์** ฯ

เมื่อเหมืองแห่งอันภิกษุทำให้ตรงไว้แล้ว, น้ำไหลมาทีหลัง, หม้อกลิ้งไปก็ตาม น้ำมันล้นขึ้นก็ตาม, เป็นภณทไทย.

กสฺมา ฯ ฐฺานาจาจนฺปิโยคสฺส อภาวา ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะไม่มีประโยค คือการให้เป็นเคลื่อนจากฐาน.

ตสฺส **ลกฺขณํ** นาวฏฺฐฺ อวิภวิสฺสติ ฯ

ลักษณะ(แห่งประโยคคือการให้เคลื่อนการฐาน)นั้น จักมีแจ้งในของที่ตั้งอยู่ในเรือ.

[อรรถาธิบายคำว่า ภินทิตวา เป็นต้น]

“ตตเถว ภินฺทิต วาติอาทิสฺ

พิงฺทราภินิจฉัยในบททั้งหลายมีบทว่า ตตเถว ภินฺทิต วา เป็นต้น.

อฏฺฐกฺกถายํ ตาว วุตฺตํ

ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา ดังนี้ก่อน.

“ภินฺทิต วาติ มุคฺเรน โปเถตฺวา ภินฺทิต ฯ

บทว่า ทำลายก็ดี นั้น โดยอรรถว่า ทุบทำลายด้วยไม้ค้อน.

“ฉทฺเทติ วาติ อุทกํ วา วาลิกํ วา อากิริตฺวา อุตตราเปติ ฯ

บทว่า เทก็ดี นั้น โดยอรรถว่า เทน้ำหรือทรายลงให้น้ำมันล้นขึ้น.

“ฉาเปติ วาติ ทารุณิ อหริตฺวา ฉาเปติ วา ฯ

บทว่า ยังไฟให้ไหม้ก็ดี นั้น โดยอรรถว่า นำฟืนมาแล้วยังไฟให้ไหม้.

“อปริโภาคฺ วา กโรตฺติ อชาติตพฺพํ [๓๘๘] อปาทพฺพํ วา กโรตฺติ อจฺจารํ วา ปสฺสาวํ วา วิสํ วา อจฺฉินฺนํ วา กุณฺปิ วา ปาเตติ ฯ
บพฺวา ใ้เป็นของบริโภาคไม่ได้ นั้น โดยอรรถว่า ทำให้เป็นของพึงเคี้ยวกินไม่ได้ หรือพึงดื่มไม่ได้
คือยังอจฺจาระ หรือปสฺสาวะหรือยาพิช หรือของเป็นเดน หรือซากศพให้ตกลงไป.

“อาปตฺติ ทุกฺกณฺสสาติ ฐานา จาวนสฺส นตฺถิตาย ทุกฺกณฺ” ฯ

บพฺวา ต้องอบัติทุกฺกณฺ นั้น โดยอรรถว่า เป็นทุกฺกณฺเพราะไม่มีการให้เคลื่อนจากฐาน.

พฺทฺทวิสโย นามโส ฯ

ญาณพิเศษนี้ ชื่อว่า พฺทฺทวิสย.

กิลฺยาปี ทุกฺกณฺ, อหฺราเปเนเต, ภาณฺชเตยฺยนฺติ ฯ

แม้จะเป็นทุกฺกณฺ ก็จริง, แต่เมื่อเจ้าของให้นำมาให้, เป็นภินทิตวาไทย.

ตตฺถ ปุริมทวํ น สเมติ ฯ

ใน (๔ บท) นั้น สองบทเบื้องต้นไม่สม.

ตํ ทิ กุมฺภิชฺชชฺรณฺ เจ มาตिकाชฺชชฺรณฺ เจ สทฺธิ เอกฺกขณฺ” ฯ

เพราะ(สองบท) นั้น มีลักษณะอย่างเดียวกันกับการทำความร้าวของหม้อและการทำเหมืองให้ตรง.

ปจฺฉิมํ ปน ทวํ ฐานา จาเวเนตนาปี สกฺกา กาคํ ฯ

ส่วนสองบทเบื้องปลาย แม้ยังวัตถุให้เคลื่อนจากฐาน ก็อาจทำได้.

ตสฺมา เอตฺถ เอวํ วินิจฺฉยํ วทฺนฺติ ฯ

เพราะฉะนั้น (อาจารย์พวกหนึ่ง) จึงกล่าววินิจฉัยใน(คำ)นี้ไว้อย่างนี้.

อภฺฐกฺถายํ กิร “ฐานา จาวนสฺส นตฺถิตาย ทุกฺกณฺนฺติ อิทํ ปจฺฉิมทวํ สนฺธาย วุตฺตํ” ฯ

ได้ยินว่า ในอรรถกถา คำว่า “เป็นทุกฺกณฺ เพราะไม่มีการให้เคลื่อนจากฐาน” นี้ ท่านกล่าวหมายเอาสองบทเบื้องปลาย.

ฐานา จาวนํ อภิโรนฺโตเยว ทิ เถยฺยจิตฺเตน วา วินาสตฺกามตาย วา ฌาเปยฺยปี อปฺริโคมฺปิ กรายฺย.

จริงอยู่ ภิกษุไม่ทำการให้เคลื่อนจากฐานเลย พึงเผาเสียก็ดี พึงทำให้เป็นของใช้สอยไม่ได้ก็ดี
ด้วยไถยจิต หรือเพราะต้องการจะให้เสียหาย.

ปุริมทวเย ปน, วุตฺตนเยน ภินฺทิตสฺส วา ฉชฺเตนตสฺส วา, ฐานา จาวนํ อตฺถิ.

แต่ในสองบทเบื้องต้น เมื่อภิกษุทำลายหรือเทโดยนัยที่กล่าวแล้ว, การให้เคลื่อนจากฐาน ย่อมมิได้.

ตสฺมา ตถา กโรนฺตสฺส, วินาสตฺกามตาย ภาณฺชเตยฺยํ, เถยฺยจิตฺเตน ปาราชิกนฺติ ฯ

เพราะฉะนั้น เมื่อทำอย่างนั้น, เป็นภินทิตวาไทย เพราะใครจะให้เสียหาย, เป็นปราชิกด้วยไถยจิต ดังนี้แล.

“ปาลิยํ ‘ทุกฺกณฺนฺติ วุตฺตตฺตา อุตฺตฺนฺติ เจ’” ฯ

หากมีผู้แย้งว่า “(คำนั้น) ไม่ชอบ เพราะท่านกล่าวไว้ในพระบาลีว่า ‘เป็นทุกฺกณฺ’”.

น อญญา คเหตุพตโต ๓

จึงเฉลยว่า “(จะเป็นคำไม่ชอบ)หามิได้ เพราะมีอรรถที่จะพึงถือเอาโดยประการอื่น.”

ปาลี ยี ติ เถยยจิตตปกุเข

“กิณฑิต วาติ อุทเคน สัณฑิต, ‘ฉชเตติ วาติ ตตถ วมนั วา อัจจาร์ วา ปสสาวั วา ฉชเตตีติ เอวเมเก วทนต์ ๓

จริงอยู่ ในฝักฝ่ายแห่งโดยจิต ในพระบาลี (อาจารย์พวกหนึ่ง)กล่าวอย่างนี้ว่า

“บทว่า ทำลายก็ดี นั้น โดยอรรถว่า ‘เจือด้วยน้ำ’.

บทว่า เทก็ดี นั้น โดยอรรถว่า ‘เท อาเจียน อัจจาระ หรือปัสสาวะ ลงใน(เกสขมีน้ำมัน เป็นต้น)นั้น” ดังนี้.

อัย ปเนตถ สาโร ๓

ส่วนสาระใน(คำ)นี้ ดังต่อไปนี้:

วินิตวตถุมหิ ติณชฌาปกโก วีย ฐานา อัจจาเวตูกาโมว เกวลั กิณฑิต ๓ กิณฑิตตา ปน เตลาทีนิ นิกขมนนติ ๓

ภิกษุไม่ประสงค์จะให้เคลื่อนจากฐานเลย ทำลายอย่างเดียว ดุจภิกษุเผาหญ้าในวินิตวตถุ.

แต่(เกสข)มีน้ำมัน เป็นต้น ย่อมไหลออกได้ เพราะ(หม้อ)ทำลายแล้ว.

ยั วา ปเนตถ ปตถินนั ตั เอกภาพุชเมว ติฐฐิตี.

อฉชเตตูกาโมเยว จ เกวลั ตตถ อุทกวาติกาทีนิ อากีร์ติ ๓ อากิณฑิตตา ปน เตลั ฉชชิตติ ๓

ก็หรือว่า ใน(เกสข)เหล่านั้น (เกสข)ใด เป็นของแห้งแข็งกระด้าง (เกสข)นั้น ยังยึดกันตั้งอยู่ได้เทียว.

อนึ่ง (ภิกษุ)ไม่ประสงค์จะเทน้ำมันเลย เทน้ำหรือทราย เป็นต้น ลงใน(หม้อ)นั้นอย่างเดียว.

แต่น้ำมันก็เป็นอันภิกษุนั้นเท เพราะได้เท(น้ำหรือทราย เป็นต้น)นั้นลงไป.

ตสมา โวหารวเสน “กิณฑิต วา ฉชเตติ [389] วาติ วุจจตีติ ๓

เพราะฉะนั้น ด้วยอำนาจโวหาร ท่านจึงเรียกว่า “ทำลายก็ดี เทก็ดี”

เอวเมเตลั ปทานั อตุโล คเหตุพโพ ๓

(ผู้ศึกษา)พึงถือเอาใจความแห่ง(บท)เหล่านี้ ดังกล่าวมาฉะนี้.

นาเสตูกามตาปกุเข ปน อิตรธาปิ ยุชชติ ๓

ส่วนในฝ่ายแห่งความเป็นผู้ใคร่จะให้ฉิบหาย (เป็นทุกกฎ) ถูกต้อง แม้โดยประการนอกนี้.

เอวั หิ กถิยมาเน, ปาลี จ อญฐกถา จ ปุพพาปเรน สัสนทิตวา สุกถิตา โหติ ๓

เอตตาวตปิ จ สนโตลั สอกตวา อัจริเย ปยิรุปาสิตวา วินิจจโย เวทิตพโพติ ๓

จริงอยู่ เมื่อท่านกล่าวอธิบาย(ความ)อยู่อย่างนี้,

บาลีและอรรถกถา ย่อมเป็นอันท่านสอบสวนโดยเบื้องต้นและเบื้องปลายกล่าวดีแล้ว.

แต่ไม่ควรทำพอใจแม้ด้วยคำอธิบายเพียงเท่านี้ พึงเข้าไปนั่งใกล้อาจารย์ทั้งหลาย แล้วทราบข้อวินิจฉัยแล.

ภุมมฏฐกถา นิฐฐิตา ๓

จบกล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในแผ่นดิน.

กล่าวด้วยทรัพย์ที่อยู่บนบก

ถลัญฐ์ ๖

(พึงทราบวินิจฉัยในทรัพย์)ที่ตั้งอยู่บนบก.

“ถล นิกขิตตุนติ ภูมิตเล วา ปาสาทปพพตตลาที่สุ วา ยตถ กตถจิ ปฏิจจนเน วา อปฏิจจนเน วา ฐปิต์ “ถลัญฐติ เวทิตพพ์ ๖ สองบทว่า ถล นิกขิตตติ ความว่า ได้แก่ ทรัพย์ที่เขาวางไว้บนพื้นก็ดี บนพื้นปราสาทและบนภูเขาเป็นต้น แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งปกปิดหรือไม่ปกปิดก็ดี พึงทราบว่า “ทรัพย์ที่ตั้งอยู่บนบก”.

ติ, สเจ ราสิคตํ โหติ, อนุโตกมุภิชิ ภาชนคตกรรมมุญฐิจเฉทวินิจจนเยน วินิจฉินิตพพ์ ๖

(ทรัพย์)นั้น, ถ้าเขาทำเป็นกองไว้,

พึงตัดสินตามคำวินิจฉัยที่กล่าวไว้ในการทำทรัพย์ให้ไปในภาชนะ และการตัดกำเอาในภายในหม้อ.

สเจ เอกาพทฺธํ สีเสสนนิยยาสาทิ, ปกกรมธฺมาณิตวินิจจนเยน วินิจฉินิตพพ์ ๖

ถ้า(ทรัพย์นั้น)ติดเนื่องเป็นอันเดียวกัน มียางไม้เหนียวจับกันเป็นต้น,

พึงตัดสินตามคำวินิจฉัยที่กล่าวไว้ในน้ำผึ้งและน้ำอ้อยที่เคี้ยวสุกแล้ว.

สเจ ครุกํ โหติ ภารพทฺธํ โลหปิณฐิ คุฬปิณฐิ เตลมธฺฐฎาทิ วา, กุมภิชยา ฐานา จาวนวินิจจนเยน วินิจฉินิตพพ์ ๖

ถ้า(ทรัพย์)เป็นของหนัก จะเป็นแห่งโลหะก็ตาม งบน้ำอ้อยก็ตาม วัตถุมีน้ำมันน้ำผึ้งและเปรียงเป็นต้นก็ตาม ซึ่งเนื่องด้วยภาระ (มัดเป็นของแบกหาม), พึงตัดสินตามคำวินิจฉัยที่กล่าวไว้ในที่ยังหม้อให้เคลื่อนจากฐาน.

สงขลิกพทฺธสส จ ฐานเกโท สลลกเขตพพ์ ๖

และพึงกำหนดความต่างของฐานแห่งสิ่งของที่ผูกไว้ด้วยโซ่.

ปตฺถริตฺวา ฐปิตํ ปน ปาวารตฺถกรสาฎกาทิ อชุกํ คเหตุวา อากทฺตติ, ปาริมนเต โอริมนเตน มุญฺฐโรกาสิ อติกกนเต, ปาราชิกํ ๖

ส่วนภิกษุถือเอาวัตถุมีผ้าปาวาร^๑ ผ้าลาดพื้น และผ้าสาฎกเป็นต้น ที่เขาปูลาดไว้ ฉุกเฉินมาตรงๆ, เมื่อชายผ้าข้างโน้นล่วงเลยโอกาสที่ชายผ้าข้างนี้ถูกต้องไป, เป็นปาราชิก.

เอวิ สพพทิสาสฺ สลลกเขตพพ์ ๖

ในทุกๆ ทิศ ก็ควรกำหนดด้วยอาการอย่างนี้.

เวฐุตฺวา อุทฺธติ, เกสคฺคตตํ อากาสคตํ กโรนตฺสส, ปาราชิกํ ๖

ภิกษุห่อแล้วยกขึ้น, เมื่อทำให้ลอยไปในอากาศ เพียงปลายเส้นผม, เป็นปาราชิก.

เสสิ วุตฺตณยเมวาติ ๖

คำที่เหลือนี้นัยดังกล่าวแล้วนั่นเอง ฉะนั้นแล.

ถลัญฐฎา นิฐิตา ๖

จบกล่าวด้วยทรัพย์ที่อยู่บนบก.

๑ ผ้าห่มใหญ่.

กถาวาด้วยทรัพย์ที่อยู่ในอากาศ

อากาศสภูฐะ ๖

(พืงทราบวินิจฉัยในของ)ที่อยู่ในอากาศ.

โมรสส ฉหิ อากาเรหิ **ฐานปริจเฉท** เวทิตพโพ

“ปุโรโต มุขตุณทเกน, ปจฉโต กลาปคเคน, อุภยปสเสสุ ปกขปริยนเตหิ, [390] อโธ ปาทนขสิขาย, อุทฺธ สิชคเคนาติ ๖

สำหรับนกยง พืงทราบการกำหนดฐานโดยอาการ ๖ อย่าง คือ

(๑) ข้างหน้า กำหนดด้วยจะงอยปาก (๒) ข้างหลัง กำหนดด้วยปลายลำแพนหาง (๓-๔) ข้างทั้ง ๒ กำหนดด้วยปลายปีก (๕) เบื้องต่ำ กำหนดด้วยปลายเล็บเท้า (๖) เบื้องบน กำหนดด้วยปลายหงอน.

ภิกขุ “สสสามิกิ อากาสภูฐั โมริ คหเสสามิติ ปุโรโต วา ติฏฐติ หตถิ วา ปสาเรติ ๖

ภิกษุคิดว่ “จักจับนกยง ซึ่งมีเจ้าของ อัน (บิน) อยู่ในอากาศ” ยืนอยู่ข้างหน้า หรือเหยียดมือออก.

โมโร อากาเสเยว ปกฺเข ปสาเรติ วาตี คากาเปตววา คมนิ อุจฉินทิตววา ติฏฐติ ๖ ตสส ภิกขุโน **ทุกกฏ** ๖

นกยงกางปีกอยู่ในอากาศนั้นแหละ ยังปีกให้จับลมแล้วเข้าไปตัดการไป (คือหยุดบิน) ยืนอยู่. เป็นทุกกฏแก่ภิกษุนั้น.

ตี อผนเทนโต หตเถน อามสติ **ทุกกฏเมว** ๖

ไม่ให้นกยงนั้นไหว เอามือลูบคลำ เป็นทุกกฏเหมือนกัน.

ฐานา อจจาเวนโต ผนทาเปติ **ถุลลจจย** ๖

ไม่ให้เคลื่อนจากฐาน ให้ไหวอยู่ เป็นถุลลจจย.

หตเถน ปน คเหตุวา วา อคคเหตุวา วา มุขตุณทเกน ผุฏฐุฏากาสิ กลาปคคิ

กลาปคเคน วา ผุฏฐุฏากาสิ มุขตุณทกิ อติกกาเมติ, สเจ ปาทิ อคฺชติ, **ปาราชิกิ** ๖

ส่วนจะเอามือจับ หรือไม่จับก็ตาม ให้ปลายลำแพนหาง ล่วงเลยโอกาสที่จะงอยปากถูก

หรือให้จะงอยปากล่วงเลยโอกาสที่ปลายลำแพนหางถูก, ถ้า(นกยงนั้น) ได้ราคาบาทหนึ่งไซ้, เป็นปาราชิก.

ตถา วามปกฺขปริยนเตน ผุฏฐุฏากาสิ ทกฺขินปกฺขปริยนตี

ทกฺขินปกฺขปริยนเตน วา ผุฏฐุฏากาสิ วามปกฺขปริยนตี อติกกาเมติ, **ปาราชิกิ** ๖

อนึ่ง ให้ปลายปีกข้างขวา ล่วงเลยโอกาสที่ปลายปีกข้างซ้ายถูก

หรือให้ปลายปีกข้างซ้าย ล่วงเลยโอกาสที่ปลายปีกข้างขวาถูก, ก็เป็นปาราชิก.

ตถา ปาทนขสิขาย ผุฏฐุฏากาสิ สิชคคิ สิชคเคน วา ผุฏฐุฏากาสิ ปาทนขสิขิ อติกกาเมติ, **ปาราชิกิ** ๖

อนึ่ง ให้ปลายหงอน ล่วงเลยโอกาสที่ปลายเล็บเท้าถูก หรือให้ปลายเล็บเท้า ล่วงเลยโอกาสที่ปลายหงอนถูก, ก็เป็นปาราชิก.

อากาเสน คจฉนโต **โมโร** สีสาทิสฺส ยสมิ องเค นิลียติ, **ตี** ตสส ฐานัน ๖

นกยงบินไปทางอากาศ จับที่บรรดา(อวัยวะ)มีศีรษะเป็นต้นอันใด, (อวัยวะ)อันนั้น เป็นฐานของ(นกยง)นั้น.

ตสมา ต่ หตเถ นิลินิ อิติจิจโตจ กโรนโตปิ ฆนทาเปติเยว ฯ

เพราะเหตุฉะนั้น ภิกษุนั้น แม้เมื่อทำ(นกยุง)ตัวนั้น ซึ่งเกาะอยู่ที่มือ ให้ส่ายไปข้างโน้นและข้างนี้ ชื่อว่าทำให้ไหวแท้.

ยทิ ปน อิตเรณ หตเถน คเหตุวา ฐานา จาเวติ **ปาราชิก** ฯ

และถ้าเธอเอามืออีกข้างหนึ่งจับ ให้เคลื่อนจากฐาน, เป็นปาราชิก.

อิตรํ หตถํ อูปเนติ. **โมโร** สยเมว โอทเขตฺตวา ตตถ นิลียติ, **อนาปตติ** ฯ

ภิกษุยื่นมืออีกข้างหนึ่งเข้าไปใกล้, นกยุงบินลง (โผ-ลง) จับที่(มือ)นั้นเสียเอง ไม่เป็นอาบัติ.

องเค นิลินภาวํ ญตฺวา เถยยจิตฺเตน เอกปทวารํ คจฺฉติ **กฺลลจฺจย**. ทุติยํ **ปาราชิก** ฯ

ภิกษุมีใจจิต รู้ว่า(นกยุง)จับที่อวัยวะ อย่างเท้าก้าวแรก, เป็นกฺลลจฺจย. ก้าวที่สอง, เป็นปาราชิก.

ภุมิยํ **ฐิตโมโร** ทฺวินนิ ปาทานํ กลาปสฺส จ วเสน ตินิ ฐานานิ ลภติ ฯ

นกยุงจับอยู่บนพื้นดิน ย่อมได้ฐาน ๓ ด้วยอำนาจเท้าทั้ง ๒ และลำแขนทาง.

ตํ อุกฺขิปนตสฺส, ยาว เอกมปิ **ฐาน** ปฐวี ฆุสฺติ, ตาว **กฺลลจฺจย** ฯ

เมื่อภิกษุยก(นกยุง)นั้นขึ้น เป็นกฺลลจฺจย ตลอดเวลาที่ฐานแม้เพียงฐานเดียวยังถูกแผ่นดิน.

เกสคคมตฺตมปิ ปฐวียา โมจิตมตฺเต, **ปาราชิก** ฯ

เมื่อนกยุงนั้น สักว่าอันภิกษุให้พ้นจากแผ่นดิน แม้เพียงปลายเส้นผม ก็เป็นปาราชิก.

ปณฺชเร ฐิตํ สห ปณฺชเรน อุกฺกธฺรติ, **ปาราชิก** ฯ

[391] ยทิ ปน ปาทํ น อคฺชติ, สพฺพตฺถ อคฺฆวเสน กาทพฺพิ ฯ

ภิกษุยก(นกยุง)ซึ่งอยู่ในกรงขึ้น พร้อมทั้งกรง, ต้องปาราชิก.

แต่ถ้า(นกยุง)ตัวนั้น ไม่ได้ราคาถึงบาทไซ้, ฟังปรับตามราคาทุกๆ แห่ง.

อนโตนฺตถุมฺหิ จรณตํ โมโร เถยยจิตฺเตน อุตฺตราเสตฺวา ปทสา ว พหิตถุํ นีหรนฺโต ทฺวารปริจฺเจทํ อติกฺกามาติ, **ปาราชิก** ฯ

ภิกษุมีใจจิต ทำนกยุงที่เกี่ยวอยู่ภายในที่อยู่ ให้ตกใจ

นำออกไปนอกที่อยู่ด้วยเท้าเดียว ให้ล่วงเลยเขตที่กำหนดแห่งประตู ต้องปาราชิก.

วเซ ฐิตสฺส พลิวทฺทสฺส ทิ วไซ วิย **อนโตนฺตถุ** ตสฺส ฐานํ ฯ

เพราะว่า ภายในที่อยู่ เป็นฐานของ(นกยุง)นั้น เหมือนคอกเป็นฐานของโคที่อยู่ในคอกฉะนั้น.

หตเถน ปน คเหตุวา อนโตนฺตถุสฺสมิปิ อากาสคตํ กโรนตสฺส, **ปาราชิกเมว** ฯ

แต่เมื่อภิกษุเอามือจับ ทำให้มันบินไปในอากาศ แม้ภายในที่อยู่นั้น, ก็ต้องปาราชิกเหมือนกัน.

อนโตนฺตคาเม จรณตฺมปิ คามปริกฺเขปํ อติกฺกามาเนตฺส **ปาราชิก** ฯ

เมื่อภิกษุยัง(นกยุง)แม้เกี่ยวอยู่ภายในบ้าน ให้ล่วงเลยเครื่องล้อมแห่งบ้านไป ต้องปาราชิก.

สยเมว นิกขมิตวา คามุปจาเร วา วตฺตูปจาเร วา จรนต์ ปน เถยยจิตฺโต กฏฺฐเนน วา กถลาย วา อุตฺตราเสตฺวา อฏฺฐวีมุขํ กโรติ ฯ
อนึ่ง (นกยูง)ตัวที่ออกไปเที่ยวอยู่ในอุปัจารบ้าน หรืออุปัจารที่อยู่
ภิกษุมีไถยจิต ทำให้ตกใจ ด้วยท่อนไม้หรือด้วยกระเบื้องแล้ว ทำให้มันป่ายหน้าเข้าดง.

โมโร อุทฺเทตฺวา อนฺโตคามา เวา อนฺโตวตฺตุมฺหิ วา ฉทนปิฏฺฐเน วา นิสฺยติ รกฺขติ ฯ

นกยูงบินขึ้น (โผขึ้น) จับอยู่ภายในบ้าน หรือภายในที่อยู่ หรือบนหลังคา, ยังรักษาอยู่.

สเจ ปน อฏฺฐวีมุโข อุทฺเทติ วา คจฺจติ วา “อฏฺฐวี ปเวเสตฺวา คเสสสามิติ ปริกฺกเป อสติ,
ปฐฺวีโต เกสคคมตฺตมฺปิ อุปฺปติตฺตเต ทฺติยปทฺวาเร วา **ปราชิกํ** ฯ

แต่ถ้ามันป่ายหน้าเข้าดง บินไปก็ดี เดินไปก็ดี, เมื่อไม่มีความกำหนดใจว่า “เราให้มันเข้าดงไปแล้ว จักจับเอา”
เป็นปราชิก ในขณะที่สักว่ามันบินขึ้นพ้นแผ่นดิน แม้เพียงปลายเส้นผม หรือในวาระอย่างเท่าก้าวที่สอง.

กสฺมา ฯ ยสฺมา คามโต นิกฺขนตฺสส **ฐิตฺถฐานเมว** ฐานํ โหติ ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า ที่ที่ยืนเท่านั้น เป็นฐานของนกยูงซึ่งออกไปจากบ้านแล้ว.

กปิณฺชราทีสุปิ อยเมว **วินิจฺฉโย** ฯ

แม้ใน(นกทั้งหลาย)มีนกค้ำแค^๑เป็นต้น ก็พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้แล.

“สาฎกํ วาติ วาตเวคฺคฺกฺขิตฺตํ ปฐฺวีตฺเล ปตฺถริตฺวา ฐูปิตฺมิว อากาเส คจฺจนต์ ชลิตฺถทฺธํ สาฎกํ อภิมุขาคตฺ ฺหตฺเถน
เอกสฺมี อนฺเต คณฺหาติ อิตฺถิจิตฺจ ฐานํ อวิโกเปนฺโตเยว คมนฺุปจฺเจเท ทุกฺกฏฺ.

บทว่า สาฎกํ วา มีความว่า ภิกษุเอามือจับผ้าสาฎกที่แขึงเพราะน้ำข้าว ถูกกำลังลมหอบ กำลังลอยไปในอากาศ
ดูเขาปูลาดไว้บนพื้นดิน ซึ่งมาตรงหน้า ที่ชายผ้าข้างหนึ่ง ไม่ได้ทำฐานให้ไหวไปข้างโน้นและข้างนี้เลย
ต้องทุกกฎ เพราะเข้าไปตัดการลอยไป,

ฐานา จานํ อกรฺโรนฺโต ปาเลติ. ฆนฺทาปน, **อุลลจฺจยํ**. ฐานา จาเวติ **ปราชิกํ** ฯ

เมื่อไม่ทำให้เคลื่อนจากฐานก็ยังรักษาอยู่. เป็นอุลลัจจย เพราะทำให้ไหว. ให้เคลื่อนจากฐาน, ต้องปราชิก.

ฐานปริจฺเจโท จสฺส โมรสฺเสว ฉหิ อากาเรหิ เวทิตฺทโพ ฯ

ก็การกำหนดฐานแห่ง(ผ้าสาฎก)นั้น พึงทราบด้วยอาการ ๖ อย่าง เหมือน(การกำหนดฐาน)แห่งนกยูงฉะนั้น.

อตฺถทฺธสาฎกโก ปน, เอกสฺมี อนฺเต คหิตฺตเตว, ทฺติเยนฺนเตน ปตฺติตฺวา ฐุมิยํ ปติฏฺฐาติ.

ตสฺส เทว **ฐานานิ** [392] โหนฺติ หตฺถโถ เจว ฐุมิ จ ฯ

ส่วนผ้าสาฎกที่ไม่แขึง, พอภิกษุจับที่ชายผ้าข้างหนึ่งเท่านั้น, ก็ตกลงไปกองอยู่บนพื้นดินด้วยชายที่สอง.
ผ้าสาฎกนั้น มีฐาน ๒ คือ มือ และ พื้นดิน.

ตํ ยถาคหิตฺตเมว ปฐฺมํ คหิตฺตกาสปฺปเทสโต จาเลติ **อุลลจฺจยํ** ฯ

ภิกษุทำ(ผ้าสาฎก)นั้น ตามที่จับเอาแล้วนั้นแล ให้เคลื่อนไปจากประเทศแห่งโอกาสที่ตนจับเอาครั้งแรก, ต้องอุลลัจจย.

๑ วินัยคำแปลฉบับต่างประเทศว่า Francolin partridge. ฎีกาวิมติวินทนีว เป็นนกชนิดหนึ่ง เขาเลี้ยงไว้สำหรับให้ตักัน.

ปจฉา ภูมิต ทุติยเหตุเถน วา ปาเทน วา อุกุชิปติ ปาราชิกํ ฯ

ภายหลัง เอามือที่สอง หรือเท้ายกขึ้นพ้นจากพื้นดิน ต้องปาราชิก.

ปฐมัม วา ภูมิต อุกุชฺรติ อุกุชฺจยํ ฯ

อนึ่ง ครั้งแรก ยกขึ้นจากพื้นดิน ต้องอุลลัจจัย.

ปจฉา คหิตกาสปฺปเทสโต จาเวติ ปาราชิกํ ฯ

ภายหลังให้เคลื่อนจากประเทศแห่งโอกาสที่ตนจับเอา ต้องปาราชิก.

คหณัม วา อมฺภจฺจนฺโต อุกุชฺเมว หตฺถํ โอนเมตฺวา ภูมิตํ กตฺวา เตเนว หตฺเถน อุกุชิปติ ปาราชิกํ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุเมื่อไม่ปล่อยการจับ ยืนมือลงไปตรงๆ ทำ(ผ้า)ให้อยู่ที่พื้นดิน แล้วเอามือนั้นนั่นเองยกฝ่าขึ้น ต้องปาราชิก.

เวฏฐเนปิ ออยเมว **วินิจฺฉโย** ฯ

แม้ในผ้าโพก ก็พึงทราบวินิจฉัยดังนี้แหละ.

“หิริณญํ วา สุวณฺณํ วา ฉิชฺชมานนฺติ มนุสฺसानํ อลงฺกโรนฺตานิ คีเวยยกาทิ ปิลนฺธนํ วา

สุวณฺณสลาภํ ฉินฺทนฺตานิ สุวณฺณการานํ สุวณฺณชนฺทํ วา ฉิชฺชมานํ ปตฺติ ฯ

หลายบทว่า หิริณญํ วา สุวณฺณํ วา ฉิชฺชมานํ มีความว่า

เครื่องประดับมีสร้อยคอเป็นต้น ของพวกมนุษย์ผู้ตกแต่งอยู่ที่ดี ท่อนทองของพวกช่างทองผู้ตัดชี้ทองอยู่ที่ดี ขาดตกไป.

ตยเจ **ภิกฺขุ** อากาเสน อาคจฺจนฺตํ เถยยจิตฺโต หตฺเถน คณฺหาติ. **คหณเมว** ฐานํ. คหิตปฺปเทสโต หตฺถํ อปเนติ ปาราชิกํ ฯ

ถ้าภิกษุมีไถยจิต เอามือจับเอา(เครื่องประดับหรือท่อนทองที่ขาดตก)ลอยมาทางอากาศนั้น,

การจับเอานั้นแหละ เป็นฐาน, เอามือออกจากประเทศที่ตนจับเอา ต้องปาราชิก.

จิวเร ปตฺติํ หตฺเถน อุกุชิปติ ปาราชิกํ ฯ

เอามือยก(เครื่องประดับมีสร้อยคอเป็นต้น) ที่ตกลงไปในจิวรขึ้น ต้องปาราชิก.

อนุกุชฺริตฺวา ว ยาทิ หุตฺติเย ปทฺวาเร ปาราชิกํ ฯ

ไม่ได้ยกขึ้นเลย (แต่)เดินไป ต้องปาราชิกในอย่างเท้าที่สอง.

ปตฺเต ปตฺเตปิ เอสฺว **นโย** ฯ

ถึงใน(เครื่องประดับมีสร้อยคอเป็นต้น) ที่ตกลงไปในบาตร ก็มีนัยอย่างนี้แล.

สีเส วา มุขฺเข วา ปาเท วา ปตฺติํ หตฺเถน คณฺหาติ ปาราชิกํ ฯ

เอามือจับเอา(เครื่องประดับมีสร้อยคอเป็นต้น) ที่ตกลงที่ศีรษะ ที่หน้า หรือที่เท้า ต้องปาราชิก.

ออคฺคเหตุวา ว ยาทิ หุตฺติเย ปทฺวาเร ปาราชิกํ ฯ

ไม่ได้จับเอาเลย แต่เดินไป ต้องปาราชิกในอย่างเท้าที่สอง.

ยตถ ยตถ จ ปตติ. ตสส ปติภูจฺโติกาโสว ฐานํ. น สพพํ อํคปจจํคํ ปตตจิวํ วาติ ฯ

อนึ่ง (เครื่องประดับมีสร้อยคอเป็นต้น)นั้นตกไปในที่ใดๆ.

เฉพาะโอกาสที่เครื่องประดับเป็นต้นตั้งอยู่ในที่นั้นๆ เป็นฐานของเครื่องประดับเป็นต้นนั้น.

อังกापพทังหมตกัตี บาตรและจิวรก็ตี หาได้เป็นฐานไม่ ฉะนี้แล.

อากาศภูฏกถา นิภูจฺติตา ฯ

จบกล่าวด้วยทรัพย์สินที่อยู่ในอากาศ.

กล่าวด้วยทรัพย์ที่อยู่ในกลางแจ้ง

เวหาสภูริ ๑

(พึงทราบวินิจฉัยในภคชะ)ที่ตั้งอยู่ในกลางแจ้ง.

มถจปีฐาทีสุ ฐปิต ภูณท์ อามาส์ วา โหตุ อนามาส์ วา. เถยยจิตเตน อามสนตสส, ทุกกภู ๑

ภคชะที่เขาวางไว้บนเตียงและตั้งเป็นต้น จะเป็นของควรจับต้อง หรือไม่ควรจับต้องก็ตาม เมื่อภคชะจับต้องด้วยไถยจิต เป็นทุกกภู.

มถจปีฐุส ฐปิตภคชะ เจตถ ถลภูริ วุตตนเยน วินิจจโย เวทิตพโพ ๑

ก็แล ใน(ภคชะที่เขาวางไว้บนเตียงและตั้ง)นี้ ควรทราบวินิจฉัยตามนัยที่กล่าวไว้ในภคชะที่ตั้งอยู่บนบก.

อัย ปน วิเสโส ๑

ส่วนความแปลกกัน พึงทราบดังนี้:

สเจ ขลिया ทธสาภูโก มถเจ วา ปีฐุ [393] วา ปตถภู มชฌเนน มถจตลัน มุสตี มถจปาเทเยว มุสตี.

เตสั วเสน ฐานั เวทิตพพิ ๑

ถ้าผ้าสาฎกที่แข็งเพราะน้ำข้าว ซึ่งเขาปูไว้ที่เตียงหรือตั้ง ตรงกลางไม่ถูกพื้นเตียง ถูกแต่เท้าเตียงเท่านั้น.

พึงทราบฐานด้วยอำนาจแห่ง(เท้าทั้ง ๔) ของเตียงนั้น.

ปาทานั อูปริ มุฏฐุฏกาสมเว หิ อติกกามิตมตเต, ตตถ ปาราชิกั โหติ ๑

จริงอยู่ เมื่อผ้าสาฎกนั้น สักว่าอันภคชะให้ล่วงเลยโอกาสที่ถูกเบื่องบนแห่งเท้าเตียงเท่านั้น,

ย่อมเป็นปาราชิก ในเพราะ(เหตุให้ก้าวล่วง)นั้น.

สท มถจปีฐุที หรตสส, ปน มถจปีฐุปาทานั ปติภูริโตกาเสว ฐานั เวทิตพพิ ๑

แต่เมื่อภคชะลักไปพร้อมทั้งเตียงและตั้ง, พึงทราบฐานด้วยอำนาจโอกาสที่เท้าเตียงและตั้งตั้งจดอยู่.

“จิวรวเส วาติ จิวรวฐปนตถาย พนธิตวา ฐปิต วิเส วา กฐฐทณชเก วา ๑

บทว่า จิวรวเส วา มีความว่า บนราวหรือบนท่อนไม้ที่เขาผูกตั้งไว้ เพื่อประโยชน์แก่การพาดจิวรว.

ตตถ สหริตวา ปารโต อนตัง โอรโต โภคัง กตวา ฐปิตจิวรวสส ปติภูริโตกาเสน มุฏฐุฏกาเสว ฐานั. น สพโพ จิวรวโส ๑

เฉพาะโอกาสที่ถูกกับโอกาสที่ตั้งอยู่ เป็นฐานของจิวรวที่พาดไว้บน(ราว)นั้น ซึ่งเอาชายไว้ข้างนอก เอาขนดไว้ข้างใน.

ราวจิวรวทั้งหมด หาได้เป็นฐานไม่.

ตสมา เถยยจิตเตน ตัง โภเค คเหตุวา อากทณนตสส ปารโต วิเส ปติภูริโตกาเสว โอรโต จิวรวสส มุฏฐุฏปเทสั อติกกามนตสส,

เอกทวงคูลมตตากทณเนนเว ปาราชิกั ๑

เพราะเหตุนี้ เมื่อภคชะจับ(จิวรว)นั้นที่ขนด ดึงมาด้วยไถยจิต ให้โอกาสที่ตั้งอยู่บนราวด้านนอก ล่วงเลยประเทศที่ราวจิวรวถูกด้าน

ใน, เป็นปาราชิก ด้วยการดึงมาเพียงนิ้วเดียวหรือสองนิ้วเท่านั้น.

อนเต คเหตุวา กทณนตสสาปี เอสเว นโย ๑

แม้ยแห่งภคชะผู้จับที่ชายดึงมา ก็เหมือนกันนี้.

ตตเถว ปน จีวรวิเส วามโต วา ทกขินโต วา โอสาระนตสส,

วามนเตน ทกขินนตมฺหฺฐานํ ทกขินนเตน วา วามนตมฺหฺฐานํ อติกนตมตเต, ทสทวาทสงฺคฺมตตสารณเนว **ปาราชิก** ๓

แต่เมื่อภิกษुरुุดลงข้างซ้าย หรือข้างขวา บนราวจีวรนั้นนั่นเอง,

ครั้งเมื่อจีวรนั้น สักว่าล่วงเลยฐานแห่งชายข้างขวาทางชายข้างซ้ายไป หรือสักว่าล่วงเลยฐานแห่งซ้ายทางชายข้างขวาไป, เป็นปาราชิก ด้วยการรูดไปเพียง ๑๐ นิ้ว หรือ ๑๒ นิ้วเท่านั้น.

อุทฺธํ อุทฺธิปนตสส, เกสคคตตฺกฺเขปนเนน **ปาราชิก** ๓

เมื่อภิกษุกยกขึ้นข้างบน, เป็นปาราชิก ด้วยการยกขึ้นเพียงปลายเส้นผม.

จีวรวิสํ ผุสนตํ วา อผุสนตํ วา รชชฺเคน พนฺธิตฺวา ฐฺปิตฺจีวรํ โมเจนตสส, **อุลลัจจัย**. มุตเต, **ปาราชิก** ๓

เมื่อภิกษุแก้จีวรที่เขาเอาเชือกผูกแขวนไว้ จะถูกราวจีวร หรือไม่ถูกก็ตาม, เป็นอุลลัจจัย. เมื่อแก้ได้แล้ว, เป็นปาราชิก.

มุตตมตเตเมว ทิ ตํ “ฐานา มุตตฺนติ สงฺขยํ คจฺฉติ ๓

จริงอยู่ (จีวร)นั้น พอสักว่าแก้ออกเท่านั้น ย่อมถึงการนับว่า “พ้นจากฐาน”.

วิเส เวฐฺเตว ฐฺปิตํ นิพเพฐฺเนตสส, **อุลลัจจัย**. นิพเพฐฺติมตเต **ปาราชิก** ๓

เมื่อภิกษุคลายจีวรที่เขาพันไว้ที่ราวออก, เป็นอุลลัจจัย. ครั้งเมื่อจีวรนั้นสักว่าคลายออกเสร็จแล้ว, เป็นปาราชิก.

วลยํ กตฺวา ฐฺปิเต, วลยํ ฉินฺหติ วา โมเจติ วา เอกํ วา วิสโกฏฺฐิ โมเจตฺวา นิหฺรติ, **อุลลัจจัย**.

ฉินฺนมตเต มุตตมตเต นิหฺมฺมตเต จ, **ปาราชิก** ๓

เมื่อ(จีวร)ที่เขาทำเป็นห่วงเก็บไว้, ภิกษุตัดห่วงออกก็ดี แก้ออกก็ดี ปลดปลายราวข้างหนึ่งแล้วรูดออกก็ดี, ต้องอุลลัจจัย.

ครั้งเมื่อ(ห่วง)นั้น สักว่าขาดก็ดี สักว่าแก้แล้วก็ดี สักว่ารูดออกแล้วก็ดี, ต้องปาราชิก.

ตถา อกตฺวาว จีวรวิเส อิตฺถิโตจฺจ สาเรติ, รกฺขติ [394] ตาว ๓

ภิกษุไม่ได้ทำอย่างนั้นเลย รูดไปรูดมาบนราวจีวร, ยังรักษาอยู่ก่อน.

วลยสส ทิ สพฺโพปิ **จีวรวิเส** ฐานํ ๓

จริงอยู่ ราวจีวรแม้ทั้งหมดเป็นฐานของห่วง.

กสฺมา ๓ ตตถ สํสฺรณฺธมฺมตฺยา ๓

เพราะเหตุไร? เพราะความที่(จีวร)มีการขดเลื่อนไปบน(ราวจีวร)นั้นเป็นธรรมดา.

ยทิ ปน นํ หตฺเถน คเหตุวาท อากาสคตํ กโรติ, **ปาราชิก** ๓

แต่ถ้าภิกษุเอามือจับจีวรนั้น ทำให้ไปในอากาศ, ต้องปาราชิก.

ปสาเรตฺวา ฐฺปิตสส ปติภฺฐฺฐิโตกาเสน **มุฏฺฐฺฐฺฐกาโสว** ฐานํ ๓

เพียงโอกาสที่ถูกกับโอกาสที่ตั้งอยู่ เป็นฐานของ(จีวร)ที่เขาคลี่พาดไว้.

ตตถ สํหฺริตฺวา ฐฺปิเต วุตฺตฺนเยน **วินิจฺฉโย** เวทิตฺโพ ๓

วินิจฉัยใน(จีวรชนิด)นั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วใน(จีวร)ที่พบบาดไว้.

ยี่ ปน เอเกนนเตน ภูมี ผุสตีวา ฐิต์ โหติ. ตสส จีวรวิเส ภูมียณจ ปติภุชฺฐิโตกาสวเสน เทว ฐานานิ ฯ

ส่วน(จีวร)ใด เป็นของถูกพินด้วยชายข้างหนึ่ง. ฐานจีวรนั้นมี ๒ ฐาน ด้วยอำนาจโอกาสที่ตั้งอยู่บนราวจีวรและที่พื้น.

ตตถ ภูมียี่ เอเกนนเตน ปติภุชฺฐิเต อตถทสสาฎเก วุตตนเยเนว วินิจจโย เวทิตพโพ ฯ

บรรดา(จีวรที่ตั้งอยู่บนราวจีวรและที่พื้น)นั้น ใน(จีวร)ที่จดพินด้วยชายข้างหนึ่ง

พึงทราบวินิจฉัยตามนัยที่กล่าวแล้วในผ้าสาฎกไม่แข็งนั้นแหละ.

จีวรระชชยาปิ อยเมว วินิจจโย ฯ

แม้ในสายระเดียง^๑จีวร ก็พึงทราบวินิจฉัยดังนี้แล.

องกุสเก ลคเคตวา ฐูปิตถณชํ ปน เกสชชฆโฏ วา เกสชชตถวิกา วา,

สเจ ภิตตี วา ภูมี วา อผุสตีวา ฐิต์, ลคคณํ ฆंसนตสส นีหโรโต, องกุสโกฎฺฐิโต นิกขนตมตเต ปาราชิกํ ฯ

ส่วนภณชะที่เขาวางแขวนไว้บนขอ จะเป็นหม้อยาหรือถุงยากก็ตาม, ถ้าตั้งอยู่ไม่ถูกฝาหรือพื้น,

เมื่อภิกษุรดเชือกสำหรับคล้องปลดออก, เมื่อ(ภณชะ)นั้น สักว่าออกจากปลายขอไป, เป็นปาราชิก.

ลคคณํ ถทโร โหติ, พุนเรน อุกขิปิตวา อากาสคตํ กโรนตสส, องกุสโกฎฺฐิโต อนิกขนเตปิ, ปาราชิกํ ฯ

(เชือก)สำหรับคล้อง เป็นของแข็ง, เมื่อภิกษุยกขึ้นทางกันหม้อ ทำให้ลอยไปในอากาศ,

ถึงเมื่อเชือกที่คล้องนั้น ยังไม่หลุดออกจากปลายขอ, ก็เป็นปาราชิก.

ภิตตินิสสิตํ โหติ, ปฐมํ องกุสโกฎฺฐิโต นีหโรติ, ฤตถจจยํ. ปจฉา ภิตตี โมเจติ, ปาราชิกํ ฯ

ภณชะ เป็นของติดอยู่กับฝา, ภิกษุดึงภณชะนั้นออกจากปลายขอครั้งแรก, ต้องฤตถจจย. ปลดให้พ้นฝาทิ้ง, ต้องปาราชิก.

ปฐมํ ภิตตี โมเจตวา ปจฉา องกุสโต นีหโรตสสาปิ เอเสว นโย ฯ

นัยแม่แห่งภิกษุผู้ปลดให้พ้นฝาก่อนแล้ว ภายหลังจึงนำออกจากขอ ก็เหมือนกัน.

สเจ ปน ภาริยํ ภณชํ นีหริตุมสกุโณโต สยํ ภิตตินิสสิตํ กตวา องกุสโต นีหโรติ.

ปุน ภิตตี อโมเจตวาปิ องกุสโต นีหรัมตเตเยว ปาราชิกํ ฯ

ก็ถ้าภิกษุไม่อาจปลดภณชะที่หนกออกได้ ตนเองจึงทำให้พ้นฝาลแล้วปลดออกจากขอ.

เมื่อภณชะนั้น แม่ภิกษุไม่ให้พ้นฝา สักว่าปลดออกจากขอเท่านั้น, เป็นปาราชิก.

อตตนา กตฐฐานํ หิ ฐานํ น โหติ ฯ

เพราะว่า ฐานที่ตนทำ ไม่จัดเป็นฐาน.

ภูมี ผุสตีวา ฐิตสส ปน เทว เอว ฐานานิ ฯ

แต่สำหรับภณชะที่ตั้งถูกพิน มี ๒ ฐานเท่านั้น.

ตตถ วุตโตเยว วินิจจโย ฯ

วินิจฉัยใน(ภณชะที่ตั้งถูกพิน)นั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วแล.

๑ สายระเดียง สายราวตากผ้า ของภิกษุสามเณร

ย ปน สิกกาย ปกจิปีตวา ลคคิต โหติ. ต สิกกาโต นิหรนตสสาปิ สห สิกกาย องกุสโต นิหรนตสสาปิ, **ปราชิก** ๑
ก็แล ภัณฑะใด เขาใส่สาแหรกแขวนไว้,

เมื่อภิกษุนำภัณฑะนั้นออกจากสาแหรกก็ดี ปลดภัณฑะนั้นทั้งสาแหรกออกจากขอกก็ดี, เป็นปราชิก.

ภิตติภูมิสนนิสสิตวเสน เจตถ [395] **ฐานเกโทปี** เวตติโพ ๑

และถึงความต่างกันแห่งฐาน ใน(ภัณฑะที่เขาใส่สาแหรกแขวน)นี้ ก็พึงทราบอย่างภัณฑะที่ติดฝาและพื้น.

“ภิตติชีโลติ อชุก กตวา ภิตติย อโกภูฏิตโต วา ตตถ ชาตโก เอว วา ๑

(หลัก)ตอกที่ฝาตรงๆ หรือเตี้ยเกิดที่(ฝา)นั้นนั่นเอง ชื่อว่า **ภิตติชีโล**^๑.

นาคทนต์ ปน วงโก อโกภูฏิตโต เอว ๑

ส่วน นาคทนต์^๒ งอๆ เขาตอกไว้ที่ฝาเหมือนกัน.

เตสุ ลคคตวา ฐปีโต องกุสเก วุตตนเยน วินิจฉินิตัพพิ ๑

(ภัณฑะ)ที่เขาแขวนไว้ที่หมุดข้างฝาและนาคทนต์นั้น พึงวินิจฉัยตามนัยที่กล่าวแล้ว ใน(ภัณฑะที่แขวนไว้)บนขอ.

ทวิสุ ตีสู ปน ปฏิปาฎิยา ฐิตเส อโรเปตวา ฐปีโต กุนโต วา ภินทิต วา วาล วา^๓ อคเค วา พุนเช วา คเหตุวา อากทตติ.

เอกเมกสส ผุฏฐากาสมตเต อติกกนเต, ปราชิก ๑

ก็หอกหรือหลาว^๔ หรือทวน ซึ่งเขายกขึ้นพาดไว้ ที่(หมุดข้างฝาหรือนาคทนต์) ๒-๓ อัน ซึ่งติดเรียงกันเป็นลำดับ
ภิกษุจับที่ปลาย หรือที่โคนลากมา. เพียงแต่โอกาสที่(หมุดข้างฝาหรือนาคทนต์)อันหนึ่งๆ ถูกล่วงเลยไปเท่านั้น, ต้องปราชิก.

ผุฏฐากาสมตเต เมว हि तेस् ฐาน โหติ, न सप्पे **ชีลา** วา **นาคทนต์** วา ๑

เพราะว่า เพียงโอกาสที่ถูกเท่านั้น ย่อมเป็นฐานของ(หอกหลาวและทวน)เหล่านั้น.

หมุดข้างฝาหรือนาคทนต์ทั้งหมด ไม่จัดเป็นฐาน.

ภิตติอภิมุโข ฐุตวา มชเฒ คเหตุวา อากทตติ. โอริมนเตน ผุฏฐากาส ปาริมนเตน อติกกนตมตเต, ปราชิก ๑

ภิกษุยื่นหันหน้าเข้าฝา จับตรงกลางลากมา. เพียงแต่ส่วนด้านนอก ล่วงเลยโอกาสที่ส่วนด้านในถูก, ต้องปราชิก.

ปรโต เปเลนตสสาปิ เอเสว **นโย** ๑

แม้เมื่อภิกษุเสือกไปข้างหน้า ก็มีนัยเหมือนกัน.

๑ ภิตติชีโล หมุดหรือเตี้ยข้างฝา.

๒ นาคทนต์ หลักมีสัณฐานเหมือนงาช้าง โบราณเรียกว่า บันไดแก้ว (เขมรว่า ไคแก้ว เป็นที่แขวนหมวกเป็นต้น)

๓ คำว่า ... กุนโต วา ภินทิต วา วาล วา ... ซึ่งหน้า ๓๙๖ กล่าวเท้าความถึงว่า ... นาคทนต์สุ ฐปีโตภินทิตวาเล ...

น่าจะเป็นศัพท์เดียวกันว่า ... กุนโต วาภินทิตวาส วา ... เพราะในตติยสมันตปาสาทิกา หน้า ๓๘๕ ก็เป็นภินทิตวาโล ซึ่งแปลกันว่า ส่วน

ในอภิมุขปทปีปกาคาธา ๓๙๔ ว่า กณโย ภินทิตวาโห จ ว่าเป็น ภินทิตวาโล ก็มี แปลว่า หอกชนิดหนึ่ง

ทางสัสกฤตเป็น ภินทิตปาละ A small javelin thrown from the hand. หมายความว่า หอกชนิด ที่แปลไว้นั้นก็แปลตามนัยของท่านผู้หนึ่ง

จึงใคร่ขอฝากเพื่อนนักศึกษาไว้ให้ช่วยสอบสวนต่อไปด้วยเทอญ.

๔ ฉมวก ก็ว่า

หตุเถน คเหตุวา อุกฺขิปนโต เกสคฺคตฺตมฺปิ อากาสคฺตํ กโรติ, ปาราชิกํ ฯ

เมื่อภิกษุเอามือจับยกขึ้น ทำให้ไปในอากาศ แม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก.

ภิตฺตี นิสฺสาย ฐูปิตํ ภิตฺตี ฆฺสนฺโต กชฺตมฺติ. อคฺเคน ฌฺญโรฺฐกาสิ พฺนฺธํ พฺนฺธเนน วา ฌฺญโรฺฐกาสิ อคฺคํ อติกกามาเนตฺสส, ปาราชิกํ ฯ

ภิกษุลากหอกเป็นต้นนั้นที่เขาวางไว้ขีดฝาครดฝาไป.

เมื่อเธอให้โคนล่องเลยโอกาสที่ปลายถูก หรือให้ปลายล่องเลยโอกาสที่โคนถูกไป, ต้องปาราชิก.

ภิตฺตือภิมุโข ฐุตฺวา อากชฺตมฺนโต เอเกนฺนเตน ฌฺญโรฺฐกาสิ อปรนฺตํ อติกกาเมติ, ปาราชิกํ ฯ

ภิกษุยื่นหน้าเข้าฝา ลากมาให้ส่วนที่สุตข้างหนึ่งล่องเลยโอกาสที่ส่วนอีกข้างหนึ่งถูกไป, ต้องปาราชิก.

อุชุกํ อุกฺขิปนโต เกสคฺคตฺตํ อากาสคฺตํ กโรติ, ปาราชิกํ ฯ

เมื่อยกขึ้นตรงๆ ทำให้ไปในอากาศ เพียงปลายเส้นผม, ต้องปาราชิก.

“รูกฺเข วา ลคฺคิตฺนติ ตาลรูกฺขาทีสุ อโรเปตฺวา ลคฺคิตํ ฯ

สองบทว่า รูกฺเข วา ลคฺคิตํ ได้แก่ (ภณฺฑะ)ที่เขายกขึ้นแขวนไว้ที่ต้นตาลเป็นต้น.

องฺกุสกาทีสุ วุตฺตฺนเยน วิวินิจฉัยโย เวทิตฺโพ ฯ

พึงทราบวินิจฉัย ตามนัยที่กล่าวแล้วใน(ภณฺฑะ)ที่แขวนไว้บน)ขอเป็นต้น.

ตตฺถ ชาตํ ปน ตาลปิณฺสี จาเลนตฺสส, ยสฺมี ฌฺล ปาราชิกวตฺถุ ปุริตี^๑, ตสฺมี พฺนฺธนา มุตฺตมฺเต, ปาราชิกํ ฯ

ก็แล เมื่อภิกษุเขย่าทะเลายตาลที่เกิดอยู่บนต้นตาลนั้น วัตถุแห่งปาราชิกจะเต็มในผลใด,

เมื่อผลนั้น สักว่าหลุดจากขั้ว, ต้องปาราชิก.

ปิณฺสี ฉินฺหติ, ปาราชิกํ ฯ

ภิกษุตัดทะเลายตาล, ต้องปาราชิก.

อคฺเคน ปน ปณฺณนฺตรํ อโรเปตฺวา ฐูปิตา เทว ฐานานิ ลภติ ฐูปิตฺถฺฐานญจ [396] วณฺณฐฺฐานญจ ฯ

ส่วน(ทะเลายตาล)ที่เขายกขึ้น เอาปลายพาดไว้ในระหว่างใบ ได้ ๒ ฐาน คือ ฐานที่พาดไว้ และฐานคือขั้ว.

ตตฺถ วุตฺตฺนเยน วิวินิจฉัยโย เวทิตฺโพ ฯ

วินิจฉัยใน (๒ ฐาน)นั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว.

โย ปน “ฉินฺนมตฺตา ปตฺมานา สทฺทํ กเรยยาติ ภเยน สยํ อคฺเคน ปณฺณนฺตรํ อโรเปตฺวา ฉินฺหติ. ฉินฺนมตฺเต, ปาราชิกํ ฯ

ส่วนภิกษุใด ยกปลายพาดที่ระหว่างใบเองแล้วจึงตัด เพราะกลัวว่า “พอดัดขาดตกลงมา จะทำเสียงดัง”,

สักว่าตัดเสร็จ, ภิกษุนั้นต้องปาราชิก.

อตฺตนา กตฺถฺฐานํ ทิ ฐานํ น โหติ ฯ

เพราะว่า ฐานที่ตนทำ ไม่จัดเป็นฐาน.

๑ วตฺถุ ปุริตีติปิ ทิสฺสติ. เหตุกตฺตฺวาจกํ อาชฺยาตฺปํ.

เอเตน อุปาเยน สพพรุกขานํ ปุพผเลสุ **วินิจฉโย** เวทิตพโพ ฯ

ในดอกและผลของต้นไม้ทั้งปวง พึงทราบวินิจฉโยโดยอุบายนี้.

“ปตตาคารเกปีติ เอตถ

รูกขาธารโก วา โหตุ วลยาธารโก วา ทนุทาธารโก วา ยงกิลยจิ **ปตตภูฏฐปนํ** ปจฉิกาปิ โหตุ “ปตตาคารโกเตวว สงข์ คจฉติ ฯ

ในคำว่า **ปตตาคารเกปี** นี้ (มีวินิจฉโยดังนี้):-

ที่ตั้งบาตรชนิดใดชนิดหนึ่ง จะเป็นเชิงไม้ก็ตาม เชิงวัลย์ก็ตาม เชิงท่อนไม้ก็ตาม แม้เป็นกระช้ำก็ตามที่ (ทุกอย่าง) ถึงความนับว่า “เชิงรองบาตร” ทั้งนั้น

ตตถ ฐิปตตตสส ปตเตน **พุกุฏฐกาโส** เอว ฐานํ ฯ

โอกาสที่บาตรถูกนั้นเอง เป็นฐานของบาตรที่เขาตั้งไว้บน(เชิงรองบาตร)นั้น.

ตสส รูกขาธารเก ปญจหากาเรหิ **ฐานปริจเฉโท** โหติ ฯ

ในเชิงไม้ของบาตรนั้น มีกำหนดฐานโดยอาการ ๕ อย่าง.

ตตถ ฐิตปตตํ มุขวฏฐิยํ คเหตวา จตุสุ ทิสาสุ ยโต กุโตจิ กชทมนโต เอเกนนเตน **พุกุฏฐกาสิ** อปรนตํ อติกุกาเมติ, ปาราชิกํ ฯ

ภิกษุจับบาตรที่ตั้งอยู่บน(เชิงไม้)นั้น ที่ขอบปาก แล้วลากไปข้างใดข้างหนึ่ง ในทิศทั้ง ๔

ให้ส่วนข้างอื่นล่วงเลยโอกาสที่ส่วนข้างหนึ่งถูกไป, ต้องปาราชิก.

อุทุธํ เกสคคมตตํ อุกชิปโต, ปาราชิกํ ฯ

เมื่อยกขึ้นข้างบน เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก.

สพพตถ จ ภณชํ อคฺขาเปตวา กาเรตพพํ ฯ

แต่พึงให้ศีรษะของ ปรับอบัติ ทุกๆ แห่ง.

สหาธารเกน หรณตสสาปิ เอเสว **นโยติ** ฯ

แม้เมื่อภิกษุลักบาตรไปพร้อมทั้งเชิงรอง ก็มีนัยนี้เหมือนกัน ฉะนั้นแล.

เวหาสมุฏฐกา นิฎฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในกลางแจ้ง.

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในน้ำ

อุทกฏฐะ ๓

(พึงทราบวินิจฉัยในทรัพย์)ที่ตั้งอยู่ในน้ำ:-

“อุทเก นิกขิตตํ โหตีติ ราชภยาทีหิ ภีเตหิ อุทเกน อวินสสนธมเมสุ ตมพโลหาชานาทีสุ สุปฺภิจฉนฺนํ กตฺวา โปกฺขรณีนอาทีสุ อสนฺทเนก อุทเก นิกขิตตํ ๓

หลายบทว่า อุทเก นิกขิตตํ โหตีติ ความว่า (ภันตะ)อันพวกชนผู้กลัวแต่ราชภัยเป็นต้น ทำให้เป็นของที่ปกปิดดีแล้ว ในบรรดาภษณะทั้งหลายมีภษณะทองแดงและโลหะเป็นต้น ซึ่งจะไม่เสียหายไปด้วยน้ำเป็นธรรมดา แล้วเก็บไว้ในน้ำหนึ่ง ในสระโบกขรณีเป็นต้น.

ตสฺส ปติภฺภูจฺจโถกาโสเยว ธฺวานํ. น สพฺพํ อุทกํ ๓

โอกาสที่(ภันตะ)นั้นตั้งอยู่เท่านั้นเป็นฐาน. น้ำทั้งหมด ไม่จัดเป็นฐาน.

“คจฺฉติ วา อาปตฺติ ทุทกฏสฺสชาติ อคฺมภีเร อุทเก ปทสา คจฺฉนตสฺส, ปทวาเร ปทวาเร ทุทกฏํ ๓

หลายบทว่า คจฺฉติ วา อาปตฺติ ทุทกฏสฺส ความว่า เมื่อภิกษุเดินไปด้วยเท้า ในน้ำที่ไม่ลึก เป็นทุทกฏทุกๆ ก้าว.

คฺมภีเร หตฺถเอหิ วา ปาทะหิ วา ปโยคํ กโรนตสฺส หตฺถปาเทหิ วา, ปโยเค ทุทกฏํ ๓

ในน้ำลึก เมื่อทำความพยายามด้วยมือหรือด้วยเท้าก็ดี ทำความพยายามทั้งมือและเท้าก็ดี, เป็นทุทกฏทุกประโยค.

เอเสว นโย กุมภีคฺคหณตถํ [๓๗] นิมุชฺชนุมมุชฺชนเสุปี ๓

ถึงในการดำลงและผุดขึ้น เพื่อลักเอาหม้อ ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

สเจ ปน อนุตฺรา กิลฺยจฺจิ อุทกสฺสปิ วา วาพฺมจฺฉํ วา ทีสฺวา ภีโต ปลายติ, อนุปตฺติ ๓

แต่ถ้าภิกษุเห็นภัยบางอย่าง จะเป็นงูน้ำ หรือปลาร้ายก็ตาม กลัวแล้วหนีไปเสียในระหว่าง, ไม่เป็นอาบัติ.

อามสฺนาทีสุ ภูมิกตฺยา กุมภียา วุตฺตนเยเนว วิวินิจฉัยโย เวทิตพฺโพ ๓

ใน(อาการ)มีจับต้องเป็นต้น พึงทราบวินิจฉัย โดยนัยที่กล่าวแล้วในหม้อ ซึ่งอยู่ในแผ่นดินนั้นแล.

อัย ปน วิเสโส ๓

ส่วนความแปลกกันมีดังต่อไปนี้:-

ตตถ ภูมียํ ขนิตฺวา กทฺตติ.

ใน(กล่าวด้วยภันตะที่อยู่ในแผ่นดิน)นั้น ภิกษุขุดลากไปบนแผ่นดิน.

อิธ กทฺทเม โอสาทะติ ๓

ใน(กล่าวด้วยภันตะที่อยู่ในน้ำ)นี้ ภิกษุกดให้จมลงในโคลน.

เอวํ ฉหากาเรหิ ฐานปริจฺเจโท โหตีติ ๓

ความกำหนดฐาน ย่อมมีได้ ด้วยอาการ ๖ ด้วยประการฉะนี้.

อุบลปลาทีสุ ยสมิ ปุพเผ **วตถุ** ปุรติ, ตสมิ ฉินนมตเต, ปาราชิกิ ฯ

บรรดาดอกอุบลเป็นต้น วัตถุ(แห่งปาราชิก) จะครบในดอกใด, เมื่อดอกนั้นสักว่าภิกษุเด็ดแล้ว, ต้องปาราชิก.

อุบลชาติกานญเจตถ ยาว เอกสมิปี ปสเส **วาโก** น ฉิซชติ, ตาว รกขติ ฯ

ก็บรรดาชาติดอกบัวเหล่านี้ เปลือกบัว แม้ที่ข้างข้างหนึ่งแห่งอุบลชาติทั้งหลาย ยังไม่ขาดไปเพียงใด, ยังรักษาอยู่เพียงนั้น.

ปทุมชาติกานํ ปน ทณเต ฉินเน, อพณตเร สุตตํ อจฉินนมปี, น รกขติ ฯ

แต่เมื่อก้านแห่งปทุมชาติทั้งหลายขาดแล้ว, ใยข้างในแม้ยังไม่ขาด, ก็รักษาไว้ไม่ได้.

สามิเกหิ ฉินทิตวา ฐูปิตานิ **อุบลปลาทีนิ** โหนติ. ยํ วัตถุํ ปุเรติ, ตสมิ อุตฺถณฺเณ, **ปาราชิกิ** ฯ

ดอกอุบลเป็นต้นที่เจ้าของตัดวางไว้. ดอกใดจะยังวัตถุ(ปาราชิก)ให้เต็มได้, เมื่อดอกนั้น อันภิกษุยกขึ้นแล้ว, ก็เป็นปาราชิก.

หตถกพทธานิ โหนติ, ยสมิ หตถเก **วตถุ** ปุรติ, ตสมิ อุตฺถณฺเณ, ปาราชิกิ ฯ

(ดอกอุบลเป็นต้น) เป็นของที่เขามัดเป็นกำ^๑ไว้, วัตถุ(ปาราชิก)จะเต็มได้ในกำใด, เมื่อกำนั้น อันภิกษุยกขึ้น, ก็ต้องปาราชิก.

ภารพทธานิ โหนติ. ตํ ภาริ ฉนฺนํ อาการานํ เยนเคนจิ อากาเรน ฐานา จาเวนตสฺส, ภูมมฐฐุมภิยํ วุตตนเยน ปาราชิกิ ฯ

(ดอกอุบลเป็นต้น) เป็นของมัดเป็นกำใหญ่ไว้, เมื่อภิกษุให้กำใหญ่นั้นเคลื่อนจากฐาน

ด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งแห่งอาการ ๖, ต้องปาราชิก ตามนัยที่กล่าวแล้ว ในหม้อที่ตั้งอยู่บนแผ่นดิน.

ทีฆนาพานิ อุบลปลาทีนิ ปุพเผสุ วา นาเพสุ วา เวณิ กตวา อุกทปิฏฐู รชชุกเสสุ ตินานิ สนถริตวา ฐูปเนติ วา พนฺธนติ วา

ดอกอุบลเป็นต้น มีก้านยาว เขาทำเชือก^๒ไว้ที่ดอกหรือที่ก้าน ลาดหญ้าไว้ที่เชือกบนหลังน้ำ วางไว้หรือผูกไว้,

เตสํ “ทีฆโต ปุพฺผคฺเคน จ นาพนฺเตน จ, ติริยํ ปริยยนฺเตหิ, เภฏฐา ปติฏฐิตฺกาเสน, อุกทํ อุปริฏฐิมสฺส ปิฏฐิยาติ

ฉหิ อากาเรหิ ฐานา **จาวนปริจเฉโท** เวทิตพฺโพ ฯ

กำหนดการให้เคลื่อนจากฐานแห่ง(ดอกอุบลเป็นต้น)เหล่านั้น ฟังทราบโดยอาการ ๖ อย่าง คือ

- (๑) ด้านยาว กำหนดด้วยปลายดอกและที่สุดก้าน
- (๒) ด้านขวาง กำหนดด้วยที่สุด(สองข้าง)
- (๓) เบื้องล่าง กำหนดด้วยโอกาสที่ตั้ง
- (๔) เบื้องบน กำหนดด้วยหลัง(แห่งดอก)ที่อยู่ข้างบน.

โยปี อุกทปิฏฐิยํ ฐูปิตปุพฺผกลาปํ อุกทํ จาเลตฺวา วิจิ อุกฺฐาเปตฺวา เกสคคมตฺตมปี ยถาฐิตฺถฐานโต จาเวติ, ปาราชิกิ ฯ

แม้ภิกษุใดทำน้ำให้ไหว ให้เกิดระลอก ยังกำดอกไม้ที่เขาวางไว้บนหลังน้ำ ให้เคลื่อนจากฐานที่ตั้งเดิม แม้เพียงปลายเส้นผม, ภิกษุนั้น ต้องปาราชิก.

อล ปน ปริกฺกเปติ “เอตถ คตํ คหเสสสามิติ, รกขติ ตาว ฯ

แต่ถ้าเธอกำหนดหมายไว้ว่า “ถึงที่นี่แล้ว เราจักถือเอา” ดังนี้ ยังรักษาไว้อ่อน.

๑ ฎีกาว่า มัด ๑๐ ดอก เป็นกำเรียก หตถก. มัดเป็นกำใหญ่เรียก ภารพทธ.

๒ เช็น็ด ชะเน็ด ฟางที่ทำเป็นเชือกมัดพอนข้าว

คตภูฐานเน อุทธรโต, **ปาราชิก** ๑

เมื่อเธอยกขึ้นในที่(ซึ่งกำดอกไม้)ลอยไปถึงแล้ว, เป็นปาราชิก.

[398] อุทโกโต อจจุคคตสส ปุพสส **สกลมุก** ฐาน ๑

น้ำทั้งสิ้น เป็นฐานของดอกไม้ที่ขึ้นพ้นน้ำแล้ว.

ดี อุปปาภูตวา อุชุก อุทธรนตสส, นาพเนเต เกสคคตตี อุทโกโต อติกุกนเต, **ปาราชิก** ๑

เมื่อภิกษุถอน(ดอกไม้)นั้น ยกขึ้นตรงๆ เมื่อที่สุดของกำนพ้นจากน้ำเพียงปลายเส้นผม เป็นปาราชิก.

ปุพฝ คเหตุวา อปนาเมตวา ปสสโต อากทฒนโต อุปปาภูติ. น **อุทก** ฐาน อุปปาภูติมตเต, **ปาราชิก** ๑

ภิกษุจับดอกไม้ให้โน้มไป แล้วอุตมาข้างๆ ถอนขึ้น, น้ำไม่เป็นฐาน. เมื่อดอกไม้นั้นสักว่าภิกษุถอนขึ้นแล้ว, ก็เป็นปาราชิก.

“กลาปพทธานิ **ปุพพานิ** อุทกภูฐานเน วา รุกเข วา คจเฉ วา พนธิตวา ฐเปนติ ๑

พนธนี อโมเจตวา อิโตจีโตจ กโรนตสส, **ถุลลจจย** ๑ พนธเน มุตตมตเต, **ปาราชิก** ๑

ปฐมฺ พนธนี โมเจตวา ปจฉา หรติ. เอตถ ฉหากาเรหิ **ฐานปริจเฉโห**ติ อิทิ อุภยฺ มหาปจจิริยาทีสุ วุตตํ ๑

ในอรรถกถาหาปัจจัยเป็นต้น ท่านกล่าว(คำวินิจฉัย) ๒ ข้อนี้ไว้

“ดอกไม้ที่มัดเป็นกำๆ เขาผูกวางไว้ในที่น้ำ หรือที่ต้นไม้ หรือที่กอไม้.

เมื่อภิกษุไม่แก้มือออก^๑ เป็นแต่ทำให้เลื่อนไปข้างโน้นและข้างนี้, เป็นถุลลัจจย.

เมื่อเครื่องมือเพียงหลุดออก, ต้องปาราชิก.

ภิกษุแก้มือออกก่อน แล้วนำไปที่หลัง.

ใน(ดอกไม้ที่เขาผูกไว้)นี้ กำหนดฐานโดยอาการ ๖ อย่าง.”

ปทุมินิยํ ปุพพานิ สห ปทุมินิยา คณหิตุกามสส

ปุพพนาเพหิ ปตตนาเพหิ จ ผุฏฐอุทกวเสน อุทธรณเจว ติริยณจ **ฐานปริจเฉโห** เวทิตพโพ ๑

สำหรับภิกษุผู้ใคร่จะถือเอาดอกปทุม ในกองปทุมพร้อมทั้งกอ

พึงทราบกำหนดฐานเบื้องต้นและเบื้องขวาง (ด้านกว้าง) ด้วยอำนาจแห่งน้ำ ที่กำนดอกและกำนใบถูก.

ดี ปนสส ปทุมินี อนุปปาภูตวา ปุพพานิ วา ปตตานิ วา อตตโน อภิมุขํ อากทฒนตสส, **ถุลลจจย**. อุปปาภูติมตเต, **ปาราชิก** ๑

และเมื่อเธอยังไม่ได้ถอนกอปทุมนั้นขึ้น แต่เห็นยอดดอกหรือใบมาเฉพาะหน้าตน, เป็นถุลลัจจย. พอถอนขึ้น, เป็นปาราชิก.

ปุพพปตตนาเพ ฐานโต อจจาเวตวาปิ ปฐมฺ ปทุมินี อุปปาภูนตสส, **ถุลลจจย** ๑

เมื่อเธอ แม้ยังไม่ยกกำนดอกและกำนใบให้เคลื่อนจากฐาน ถอนกอปทุมขึ้นก่อน, เป็นถุลลัจจย.

ปจฉา ปุพพปตตนาเพสุ ฐานา จาวิเตสุ, **ปาราชิก** ๑

เมื่อกำนแห่งดอกและใบ เธอให้เคลื่อนจากฐานในภายหลัง, ต้องปาราชิก.

๑ ผู้กำหนดอธิบายไว้ว่า คำว่า “เมื่อภิกษุไม่แก้มือออก แต่ทำให้เลื่อนไปข้างโน้นและข้างนี้ เป็นถุลลัจจย.

เมื่อเครื่องมือสักว่าหลุดแล้ว ก็เป็นปาราชิก” นี้เป็นคำวินิจฉัยข้อที่ ๑.

คำว่า “ภิกษุแก้มือออกก่อนแล้ว จึงนำไปที่หลัง, ในดอกไม้ที่เขาผูกไว้นี้ กำหนดฐานโดยอาการ ๖” นี้เป็นคำวินิจฉัยข้อที่ ๒.

อุปปาฏิตาย ปทุมินิยา ปุฬผิ คณหนโต ปน ภณชํ อคฺฆาเปตฺวา กาเรตฺโพ ๑

ส่วนภิกษุผู้ถือเอาดอกในกอบปทุมที่เขาถอนขึ้นไว้แล้ว ฟังให้ตราคาถาภณฑะปรับอาบัติ.

พหิ ฐูปิเต ราสิกตฺทลาปพฺทธารพฺทฺฐปฺเปปิ เอเสว นโย ๑

แม้ในดอกที่ทำเป็นกองไว้ ที่มัดไว้เป็นกำเล็กๆ และที่มัดเป็นกำเป็นมัดใหญ่ ซึ่งวางไว้นอก(สระ) ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

ภิสํ วา มุฬาลํ วา. เยน วตฺถุ ปุริติ, ตํ อุปปาฏฺเณตฺสส, ปาราชิกํ ๑

เหง้าบัวหรือรากบัว. วัตถุ(ปาราชิก)จะครบ ด้วยเหง้าหรือรากอันใด, เมื่อภิกษุถอนเหง้าหรือรากอันนั้นขึ้น, ต้องปาราชิก.

ททเมน ญฺญูโรกาสฺวเสน เจตฺถ ฐฺวานํ ปริจฺฉินฺทิตฺทพฺ ๑

ก็ใน(เหง้าและรากบัว)นี้ ฟังกำหนดฐานด้วยอำนาจโอกาสที่เปือกตมถูก.

“ตานิ อุปปาฏฺเณตฺสส, สุขุมํ มุลฺปิ อจฺฉินฺนํ โหติ, รกฺขติ ตาว.

ภิสปพฺเพ ชาตํ ปตฺตํ วา ปุฬผิ วา โหติ. ตํปี รกฺขติติ มหาอฏฺฐกฺกายเมว [399] วุตฺตํ ๑

ในมหาอรรถกถานั้นเอง ท่านกล่าวไว้ว่า “เมื่อภิกษุถอน(เหง้าหรือรากบัว)เหล่านั้นขึ้น แม้รากผวยยังไม่ขาด ก็ยังรักษาอยู่ก่อน. ใบก็ดี ดอกก็ดี เกิดที่ข้อเหง้าบัว มีอยู่, แม้ใบและดอกนั้น ก็ยังรักษาอยู่” ดังนี้,

ภิสคณฺฐิมฺหิ ปน กณฺฐโก โหติ โยพฺพนปตฺตานํ มุขฺปิพฺกา วิย. อโย อตีฆตฺตา น รกฺขติ ๑

ก็แล ที่ปุ่มเหง้าบัว มีหนาม เหมือนตุ่มสิ่วที่ใบหน้าของพวกคนเป็นหนุ่มสาวฉะนั้น.

หนามนี้รักษาไม่ได้ เพราะไม่ใช่เป็นของยาว.

เสสํ อุปลลาทิสฺสุ วุตฺตณฺยเมว ๑

คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวไว้แล้วในดอกอุบลเป็นต้นนั่นเอง.

มจฺฉกจฺฉปานํ สสสามิกานํ วาปีอาทิสฺสุ สกฺลมุทกํ ฐฺวานํ ๑

น้ำทั้งสี่ ในชลาถัยทั้งหลายมีบึงเป็นต้น เป็นฐานของปลาและเต่าที่มีเจ้าของ.

ตสฺมา โย ปฏฺิขคฺคนฺฐฺวานเณ สสสามิกํ มจฺฉํ พฺลิเสน วา ชาเลน วา กุมฺมิเนน วา หตฺเถน วา คณฺหาติ.

ตสฺส เยน มจฺฉเณน วตฺถุ ปุริติ, ตสฺมิ เกสคฺคฺมตฺตํปี อุทกโต อุทฺธมฺมตฺเต, ปาราชิกํ ๑

เพราะเหตุนั้น ภิกษุใด เอาเบ็ดก็ดี ข่ายก็ดี ไช้ก็ดี มือก็ดี จับเอาปลาที่มีเจ้าของ ในที่ที่เลี้ยงไว้,

วัตถุปาราชิก จะครบด้วยปลาตัวใด, เมื่อ(ปลา)ตัวนั้นสักร่างภิกษุยกขึ้นจากน้ำ แม้เพียงปลายเส้นผม, ภิกษุนั้น ต้องปาราชิก.

โกจิ มจฺฉโณ คยฺหมานโน อิติจฺจิโตจ ฐาวติ. อาภาสํ อุปฺปตฺติ ตีเร ปตฺติ. ตํ อาภาเส วา ฐฺฐิตํ ตีเร วา ปตฺติ คณฺหโตปี, ปาราชิกเมว ๑

ปลาบางตัวเมื่อถูกจับ ว่ายไปทางโน้นและทางนี้ กระโดดขึ้นไปยังอากาศ ตกกลับไปตลิ่ง,

แม้เมื่อภิกษุจับเอาปลาตัวที่อยู่ในอากาศหรือที่ตกลงไปที่ตลิ่งนั้น, ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

กจฺฉปปี พหิ โคจฺรตฺถํ คตํ คณฺหโต, เอเสว นโย ๑

เมื่อภิกษุจับเอาแม่เต่าที่คลานไปหาอาหารกินภายนอกของสระ, ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

อุทกฏฺฐํ ปน อุทกา โมจฺยโต, ปาราชิกํ ๑

ก็เมื่อภิกษุให้สัตว์น้ำพ้นจากน้ำ, เป็นปาราชิก.

[สมัยหลังพุทธกาลพวกชนชุดบ่อน้ำใช้เลี้ยง]

เตสุ เตสุ ชนปเทสุ สัพพสาธาธณสส มหาตพากสส นิทมนตุมพ์ นิสสาย สัพพสาธาธณเมว กุณนทีสทิส อุกทวาหกั ชนนติ ฯ
(ชนทั้งหลาย)ใน(ชนบท)นั้นๆ อาศัยที่สำหรับไข่น้ำของสระใหญ่ที่ทั่วไปแก่ชนทั้งปวง
ชุดเหมือนใหญ่^๑ เช่นกับแม่น้ำน้อย อันทั่วไปแก่ชนทั้งปวงเหมือนกัน.

ตโต ชุททกมาติกาย นิหริตวา มาติกาโกฏิย อตตโน อตตโน วลลชนตถาย อวาภาณ ชนนติ ฯ
(พวกเขา)ได้ชักลำรางเล็กๆ จาก(เหมือนใหญ่)นั้นไป แล้วชุดเป็นบ่อไว้ เพื่อประโยชน์แก่การใช้สอยของตนๆ ที่ปลายลำราง.

เตสึ ปน ยทา อุทเกณ อตโถ โหติ ตทา อวาภาณ ชุททกมาติกาย อุทกวาหกัจ โสเธตวา นิทมนตุมพ์ อุกขมาณนติ ฯ
และชนเหล่านั้นมีความต้องการน้ำในเวลาใด ในเวลานั้นจึงชำระลำรางเล็กในบ่อและเหมือนใหญ่ให้สะอาด แล้วก็เปิดท่อไข่น้ำ.

ตโต อุทเกณ สหธิ มจจา นิทมิตวา อนุพุพเพน อวาภาณ ปตวา วสนติ ฯ
ปลาทั้งหลายออกจาก(ท่อไข่น้ำ)นั้นพร้อมกับน้ำ ไปถึงบ่อโดยลำดับแล้วอยู่.

ตตถ ตพากะ จ อุทกวาหเก จ มจเจ คนฺหนเต น วาเรนติ ฯ
ในบรรดา(สระใหญ่เป็นต้น)เหล่านั้น (ชนทั้งหลาย)ไม่ห้ามผู้ที่จับปลาในสระและเหมือนใหญ่.

ชุททกาสุ ปน อตตโน อตตโน มาติกาสุ อุทกาวาภาณสุ จ ปวิภูมฺมจเจ คนฺหิตุ น เทนติ วาเรนติ ฯ
แต่ห้ามไม่ยอมให้จับปลาทั้งหลายที่เข้าไปในลำรางและบ่อน้ำเล็กๆ ของตนๆ.

[ภิกษุจับเอาปลาที่เขาเลี้ยงปรับอาบัติตามราคาปลา]

ตตถ โย ตพากะ วา นิทมนตุมเพ วา อุทกวาหเก วา มจเจ คนฺหาติ. อวหาเรน การตพโพ ฯ
ในบรรดา(สระเป็นต้น)เหล่านั้น ภิกษุใด จับปลาในสระ หรือในท่อไข่น้ำ หรือในเหมือนใหญ่,
ภิกษุนั้น (อันพระวินัยธร)พึงปรับอาบัติด้วยอาหาร.

ชุททกมาติกาสุ ปน อวาภาณ [400] วา ปวิภูมฺมจจฺญ คนฺหนโต คหิตสส อคฺขวเสน การตพโพ ฯ
แต่เมื่อจับปลาที่เข้าไปในลำรางเล็กๆ หรือในบ่อแล้ว, พึงปรับอาบัติ ด้วยอำนาจแห่งราคาปลาที่จับได้.

สเจ ตโต คยหมาโน มจโจ อากาเส วา อุปฺปตติ ตีเร วา ปตติ. ตํ อากาสญฺญํ ตีรญฺญํ วา อุทกวินิมฺุตตํ คนฺหโต, อวหาโร นตฺถิ ฯ
ถ้าปลาที่กำลังถูกจับจากลำรางเล็กๆ และบ่อน้ำนั้น กระโดดขึ้นไปในอากาศ หรือตกลงมาที่ตลิ่ง,
เมื่อภิกษุจับเอาปลานั้น ซึ่งอยู่ในอากาศ หรือที่อยู่บนตลิ่ง พ้นจากน้ำแล้ว, ไม่เป็นอาหาร.

กสฺมา ฯ ยสฺมา อตตโน ปรีคฺคหฺนฺฐาเน ลฺลิตสเสว เต สามิกา ฯ
เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า ชนเหล่านั้นเป็นเจ้าของปลา ซึ่งอยู่ที่หวงห้ามของตนเท่านั้น.

เอวรูปา หิ ตตถ กตฺติกา ฯ
จริงอยู่ (กตฺติกา)เห็นปานนี้ เป็นกตฺติกาใน(ชนบท)เหล่านั้น.

๑ อุทกวาหกั ฎีกาแก้ว่า มหามาติกั.

กจณเปปี เอสเว นโย ฯ

แม้ในเต่า ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

สเจ ปน มจโฉ คยหมาโน อวาวุโตะ ชุททกมาติกั อารุหติ, ตตถ นั คณหโตปี, **อวหาโร**เยว ฯ

ก็ถ้าว่า ปลาที่กำลังจะถูกจับว่ายขึ้นจากบ่อไปลงลำรางเล็ก, แม้เมื่อภิกษุจับปลานั้นในลำรางเล็กนั้น, เป็นอาหารแท้.

ชุททกมาติกาทโต ปน อุททวาหัง ตโต จ ตพากั อารุหัง คณหโต **อวหาโร** นตถิ ฯ

แต่ไม่เป็นอาหาร แก่ภิกษุผู้จับปลาที่ว่ายขึ้นจากลำรางเล็กไปลงเหมืองใหญ่ และที่ว่ายขึ้นจากเหมืองใหญ่นั้นไปลงสระ.

โย อวาวุโตะ ภตตสิตเตหิ ปโลเกตวา มาติกั อโรเปตวา คณหติ, **อวหาโร** ฯ

ภิกษุเอาเมล็ดข้าวสุกก่อก่ปลาจากบ่อ ไปขึ้นลำรางแล้วจับเอา, เป็นอาหารแก่ภิกษุนั้นแท้.

ตโต ปน ปโลเกตวา อุททวาหัง อโรเปตวา คณหนตสส **อวหาโร** นตถิ ฯ

แต่ไม่เป็นอาหาร แก่ภิกษุผู้ล่อจากลำรางนั้นไปขึ้นเหมืองใหญ่แล้วจับเอา.

เกจิ กุโตะจิวเว สพพสาธาธณฐานโต มจเจ อาเนตวา ปจฉิมวตถุภาเค อุททอวาเว ชิปิตวา โปเสตวา

ทิวเส ทิวเส เทว ตีณิ อุตตริภังคตถาย มาเรนติ ฯ

ชนบางพวก นำเอาปลาจากที่สาธณะแก่ชนทั้งปวง บางแห่งนั้นแล ใส่เลี้ยงไว้ในบ่อที่หลังบ้าน แล้วฆ่าเสียวันละ ๒-๓ ตัว เพื่อประโยชน์แก่แกงอ่อม.

เอวรूपิ มจฉิ อุทเท วา อากาเส วา ตีเร วา ยตถกตถจิ ฐิตัง คณหโต **อวหาโร** เอว ฯ

เมื่อภิกษุจับปลาเห็นปานนั้น ซึ่งอยู่ในน้ำ หรือบนอากาศ หรือริมตลิ่ง แห่งใดแห่งหนึ่ง เป็นอาหารแท้.

กจณเปปี เอสเว นโย ฯ

แม้ในเต่า ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

นิทาฆกาเล ปน, นทिया โสเต ปจฉินเน, กตถจิ นินนฐานเน **อุทกั** ติฐฐติ ฯ

ก็ในฤดูแล้ง, เมื่อกระแสน้ำในแม่น้ำขาดสาย, น้ำอ่อมซึ่งอยู่ในที่ลุ่มบางแห่ง.

ตตถ มนุสสา มจฉานัง วินาสาย มทนผลวิสาทีนึ ปกขิปิตวา คจฉนติ ฯ

มนุษย์ทั้งหลายไปรยผลไม้เปื้อนมาและยาพิษเป็นต้น ลงใน(น้ำ)นั้น เพื่อความรอดวายแห่งปลาทั้งหลาย แล้วไป.

มจฉา ตานิ ขาหนตา มริตวา อุตตานา อุทเท ปลวนตา ติฐฐนติ ฯ

ปลาทั้งหลายกิน(ผลไม้เปื้อนมาและยาพิษเป็นต้น)เหล่านั้น แล้วตายหงายท้องลอยอยู่บนน้ำ.

โย ตตถ คนตวา “ยาว **สามิกา** นาคจฉนติ, ตาวิเม มจเจ คณหิสสามิติ คณหติ, อคฆวเสน กาเรตพโพ ฯ

ภิกษุใดไปในที่นั้นแล้ว จับเอาด้วยทำใจว่า “เจ้าของยังไม่มาเพียงใด, เราจักจับเอาปลาเหล่านี้เพียงนั้น” ภิกษุนั้น (พระวินัยธร)พึงปรับอาบัติตามราคา.

ปัสกุลสญญาเย คณหโต **อวหาโร** นตถิ ฯ ออาหาราเพนเต ปน **ภณชเทยย์** ฯ

เมื่อเธอถือเอาด้วยบังสกุลสัญญา ไม่เป็นอาหาร. แต่เมื่อเจ้าของให้นำมา, เป็นภณชไทย.

[401] มจฉวิสี ปกขิปิตวา คตมณฺสุสา ภาชนานิ อหริตฺวา ปุเรตฺวา คจฉนฺติ ฯ

(มนุษย์ทั้งหลาย) ไปรยยาพิชเปือปลา^๑ แล้วพากัน(กลับ)ไป นำภาชนะมาบรรจุให้เต็มแล้วไป.

ยาว “ปุณฺปิ อาคจฉิสสามาติ สาหลยา โหนฺติ, ตาว เต สสุสามิมจฉาว ฯ”

พวกเขายังมีอาลัยอยู่ว่า “พวกเราจักกลับมาแม่อีก” เพียงใด, (ปลา)เหล่านั้นยังจัดว่าเป็นปลาที่มีเจ้าของเพียงนั้น.

ยทา ปน เต “อลํ อมหากนฺติ นีราหลยา ปกุกมนฺติ, ตโต ปฏฐาย เถยยจิตฺเตน คณฺหนตฺสส, ทุกฺกภูํ, ปัสสุกฺลสณฺณิสฺส, อนาปตฺติ ฯ”

แต่เมื่อใด พวกเขาสิ้นอาลัย หลีกไปเสียด้วยปลงใจว่า “เราพอละ”, จำเดิมแต่นั้นไป เป็นทุกกฎ แก่ภิกษุผู้ถือเอาด้วยไถยจิต, ไม่เป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้มีบังสุกุลสัญญา.

ยถา จ มจฉจจฉเปสุ เอวํ สพพายปิ อุกฺกชาตฺติยา วินิจฺฉโย เวทิตพฺโพ ฯ

พึงทราบวินิจฉัยในชาติสัตว์น้ำแม่ทุกชนิดเหมือนในปลาและเต่า.

อุทกฏฐกฺกา นิฏฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยทรัพย์สินตั้งอยู่ในน้ำ.

๑ ยาเปือ ยาพิชที่ทำให้เมาหรือตาย

กลาวว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในเรือ

นาวาภูฐะ ๖

(พึงทราบวินิจฉัยในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในเรือ:-

ปฐม ดาว นาวุ ทสเสนโต “นาวา นาม ยาย ตรตีติ อาห ๖

(พระผู้มีพระภาค)เมื่อทรงแสดงเรือเป็นอันดับแรกก่อน จึงตรัสว่า นาวา นาม ยาย ตรตี ดังนี้

ตสมา อธิ อนตมโส **รชนโณณิกปิ เวณุกลาปโกปิ** “นาวาเดว เวทิตพโพ ๖

เพราะฉะนั้น ใน(อริการว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในเรือ)นี้ โดยที่สุด แม้ร่างข้อมผ้า แม้มัดไม้ไผ่ พึงทราบว่าเป็น “เรือ” ทั้งนั้น

สีมาสมนนเน ปน **ธูนาวา** อนโต ขนิตวา วา ผลเกหิ พนธิตวา วา กตา สพพุนติเมน ปริจเจเทน ตินณั วหนิกาเอว วภูฏติ ๖

ส่วนในการสมมติสีมา เรือประจำที่เขาขุดข้างใน หรือต่อด้วยแผ่นกระดานจัดทำไว้

โดยกำหนดอย่างต่ำที่สุด บรรทุกคนได้ ๓ คนเท่านั้น จึงใช้ได้

อธิ ปน เอกสสาปิ วหนิกา “นาวาเดว วุจจติ ๖

แต่ใน(อริการว่าด้วยทรัพย์อยู่ในเรือ)นี้ บรรทุกคนได้แม้คนเดียว ท่านก็เรียกว่า “เรือ” เหมือนกัน

“นาวาย นิภชิตตุนติ ยงกิลจิจิ อินุทริยพพธึ วา อนินุทริยพพธึ วา ๖

สองบทว่า นาวาย นิภชิตตุนติ ความว่า ภัณฑะอย่างใดอย่างหนึ่งเนื่องด้วยอินทรีก็ตาม ไม่เนื่องด้วยอินทรีก็ตาม (เป็นของที่เก็บไว้ในเรือ)

ตสส **อวารลขณ** ถลภูฐะ วุตตนเยเนว เวทิตพพิ ๖

ลักษณะการลัก(ภัณฑะที่เก็บไว้ในเรือ)นั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ในภัณฑะที่ตั้งอยู่บนบกนั้นแล

“นาวุ อวาริสสามิตอาทิมหิ **ทุติยปริยเสนคมนาสนพนาปนา** วุตตนยาเนว ๖

การแสวงหาเพื่อน การเดินไป การจับต้อง และการทำให้ไหว ในคำเป็นต้นว่า นาวุ อวาริสสามิ มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล

“พนธัน โมเจตติ เอตถ ปน

ส่วนในคำว่า พนธัน โมเจตติ นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ยา พนธเน มุตเต ฐานา น จวติ, ตสสา **พนธัน**, ยาว น มุตตโต โหติ, ตาว **ทุกกภู**. มุตเต ปน, **ถุลลจยเม** ปิ **ปราชิกเม** โหติ ๖

เรือลำใด เมื่อแก้เครื่องผูกแล้ว ก็ยังไม่เคลื่อนจากฐาน, เครื่องผูกของเรือลำนั้น ภูมิภาคยังไม่ออกเพียงใด, เป็นทุกกภูเพียงนั้น, แต่ครั้นแก้ผูกแล้ว เป็นถุลลจยเมก็มี เป็นปราชิกก็มี

ติ ปรัต อาวิภวิสสติ ๖ **เสสิ** วุตตนเยเนว ๖ **อโย** ดาว **ปาลิณณนา** ๖

คำนั้น จักมีแจ้งข้างหน้า. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแหละ. พรรณนาเฉพาะบาลีเท่านั้นก่อน

ออยมปเนตถ **ปาลิมุตตกวิจโย** ๖

ส่วนวินิจฉัยนอกบาลี ใน(เรื่องภัณฑะอยู่ในเรือ)นี้ มีดังต่อไปนี้:

จณทโสเต พนธิตวา [402] ฐูปิตนาวาย เอกิ ฐานัน พนธนมเว ๑

สำหรับเรือที่ผูกจอดไว้ในกระแสน้ำเชี่ยว มีฐานเดียว คือ เครื่องผูกเท่านั้น.

ตสมิ มุตตมตเต, ปาราชิกิ ๑

เมื่อเครื่องผูกนั้น สักว่าแก้ออกแล้ว, ต้องปาราชิก.

ตตถ ยุตติ ปุพเพ วุตตาเยว ๑

ความผูกติใน(เครื่องผูก)นั้น ได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นนั้นแล.

วิปนฏฐา นาวา ปน ยํ ยํ อุกทปฺพเทสํ ผริตวา ฐิตา โหติ, สุวาสสา ฐานัน ๑

ส่วนในเรือที่จม ตั้งอยู่แผ่ไปตลอดประเทศแห่งน้ำใดๆ ประเทศแห่งน้ำนั้นๆ เป็นฐานของเรือนั้น.

ตสมา ตํ อุทธี วา อุกจาเรนตสส อโธ วา โอปิลาเปนตสส จตุสุ วา ทิสาสุ ผฏฐูกาสํ อติกกาเมนตสส, อติกกนตมตเต ปาราชิกิ ๑

เพราะเหตุนั้น เมื่อภิกษุ(เรือ)นั้นขึ้นข้างบนก็ดี กดให้จมลงในเบื้องต่ำก็ดี

ให้ล่วงเลยโอกาสที่เรือถูกในทิศทั้ง ๔ ไปก็ดี ก็เป็นปาราชิกในขณะที่พอเลยไป.

นิจจเล อุทเท อพนธนํ อตตโน ธมมตาย ฐิตนาวํ ปุโรโต วา ปจจโต วา วามทกฺขิมปสฺสโต วา กทฺฒนตสส,

เอเกนนเตน ผฏฐูกาสํ อปรน อุทเท ปติฏฐิตนเตน อติกกนตมตเต, ปาราชิกิ ๑

เรือไม่ได้ผูก จอดอยู่ตามธรรมดาของเรือ ในน้ำนิ่ง เมื่อภิกษุหลุดลาก ไปข้างหน้าก็ดี ไปข้างหลังก็ดี ข้างซ้ายและข้างขวาก็ดี ครั้นเมื่อสักว่าส่วนที่ตั้งอยู่ในน้ำอีกข้างหนึ่ง ล่วงเลยโอกาสที่ส่วนข้างหนึ่งถูกไป เป็นปาราชิก.

อุทธี เกสคฺคตตํ อุทโท โมจิตเต, อโธ นาวาตเลน ผฏฐูกาสํ มฺขวภูฏิ อติกกนตมตเต, ปาราชิกิ ๑

เมื่อยกขึ้นข้างบนให้พ้นจากน้ำ เพียงปลายเส้นผม, เป็นปาราชิก.

เมื่อตกลงข้างล่างให้ขอบปากล่วงเลยโอกาสที่พื้นท้องเรือถูกต้องไป, เป็นปาราชิก.

ตีเร พนธิตวา นิจจเล อุทเท ฐูปิตนาวาย “พนธณญจ ฐูโตกาโส จาติ เทว ฐานานิ ๑

สำหรับเรือที่ผูกไว้ริมตลิ่ง จอดอยู่ในน้ำนิ่ง มีฐาน ๒ คือ เครื่องผูก และโอกาสที่จอด.

ตํ ปฐุมิ พนธนา โมเจติ, ฤลลจจยํ ๑

ภิกษุแก่เรือนั้นออกจากเครื่องผูกก่อน, ต้องถูกล้างจัย.

ปจจฉา ฉนฺนํ อาการานํ อณฺณตเรน ฐานา จาเวติ, ปาราชิกิ ๑

ภายหลังให้เคลื่อนจากฐาน โดยอาการอันใดอันหนึ่ง แห่งอาการ ๖ อย่าง, ต้องปาราชิก.

ปฐุมิ ฐานา จาเวตวา ปจจฉา พนธนมจเนปิ เอเสว นโย ๑

แม้ในการให้เคลื่อนจากฐานก่อน แก่เครื่องผูกที่หลัง ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

ถเล อุกฺสาเทตวา อุกฺกุชฺชิตวา ฐูปิตนาวาย ผฏฐูกาสิว ฐานัน ๑

โอกาสที่ถูกเที่ยว เป็นฐานของเรือที่ยกขึ้นวางหงายไว้บนบก.

ตสสา ปญจหากาเรหิ **ฐานปริจเฉโท** เวทิตพโพ ฯ

กำหนดฐานของเรื่อนั้น พึงทราบโดยอาการ ๕ อย่าง.

นิกุชชิตวา ฐปิตนาวาย ปน มุขวภูฏิยา **มุฏฐุภาโสเยว** ฐานํ ฯ

แต่โอกาสที่ขอบปากถูกเท่านั้น เป็นฐานของเรือที่เขาวางคว่ำไว้.

ตสสาปิ ปญจหากาเรหิ ฐานปริจเฉโท ญตวา ยโต กุโตจิ **มุฏฐุภาโส** อุทถณจ เกสคคตตํ อติกนตมตเต **ปราชิกิ** เวทิตพโพ ฯ

(ผู้ศึกษา)พึงทราบการกำหนดฐานของเรือแม้นั้นไป โดยอาการ ๕ อย่าง

แล้วทราบว่าเป็นปราชิก ในเมื่อเรือสักรว่าล่วงเลยโอกาสที่ถูกข้างใดข้างหนึ่ง และเบี่ยงเบนไป เพียงปลายเส้นผม.

ถลํ ปน อุตสาเทตวา ทวินนํ ทารุฆฎิกานํ อุปริ ฐปิตนาวาย ทารุฆฎิกานํ **มุฏฐุภาโสเยว** ฐานํ ฯ

ก็แล โอกาสที่ไม้หมอน (ขอนไม้) ถูกเท่านั้น เป็นฐานของเรือที่เขาเข็นขึ้นบก แล้ววางบนไม้หมอนสองอัน.

ตสมา ตตถ มถจปาทมตถเกสุเยว ปติฏฐิตตถทสสาฎเก นาคทนต์สุ [403] ฐปิตถินชิวาเล จ วุตตนเยน **วินิจฉโย** เวทิตพโพ ฯ

เพราะฉะนั้น วินิจฉัย ใน(เรือที่เขาวางบนไม้หมอน)นั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว

ในผ้าสาฎกเนื้อแข็งที่ (ปูไว้ แต่) ตั้งอยู่เฉพาะตอนบนเท้าเพียงเท่านั้น และในหลาวและทวนที่วางพาดไว้บนนาคทนต์.

โยตตพทชาย ปน นาวาย สฎฐิสตตติพยามปปมาณํ โยตตํ อโมเจตวา ว อากขุเมตวา

ปฐวีลคคํ กตวา สห โยตเตน ถเล ฐปิตาย นาวาย น **มุฏฐุภาสมตตเมว** ฐานํ,

แต่ว่าเมื่อเรือผูกเชือกไว้ ไม่ใช่เพียงแต่โอกาสที่ถูกตองเท่านั้น เป็นฐาน แห่งเรือที่เขายังมีได้แก่เชือกซึ่งยาวประมาณ ๖๐-๗๐ วา แล้วดึงมาทำให้เกยติดแผ่นดินตั้งไว้บนบกพร้อมกับเชือก,

อลโช “โยตตโกฏิโต ปฐฐาย ยาว นาวาย ปฐฐวียํ ปติฏฐิตกาสสส ปจฉิมนโต ตาว ทิมโต

ติริยํ ปน นาวาย จ โยตตสส จ ปฐฐวียํ ปติฏฐิตปริยนตปปมาณํ ฐานนติ เวทิตพโพ ฯ

โดยที่แท้ พึงทราบว่า

“ด้านยาว เพียงที่ส่วนเบื้องหลังของโอกาสที่เรือตั้งอยู่บนแผ่นดิน ตั้งแต่ปลายเชือกมา เป็นฐาน ส่วนด้านขวาง ประมาณที่สุรอบที่เรือและเชือกตั้งอยู่บนแผ่นดิน เป็นฐาน”

ตํ ทิมโต วา ติริยโต วา กขตมตสส, เอเกนนเตน **มุฏฐุภาโส** อปเรน ปฐฐวียํ ปติฏฐิตนเตน อติกนตมตเต,

อุทถิ เกสคคตตํ สห โยตเตน ปฐฐวโต โมจิตเต **ปราชิกิ** ฯ

เมื่อภิกษุจุดลากเรื่อนั้นไปตามยาวก็ดี ตามขวางก็ดี,

พอสักว่าให้ส่วนที่จดดินอีกข้างหนึ่งเลยโอกาสที่ส่วนข้างหนึ่งถูก, เป็นปราชิก,

เมื่อยกขึ้นข้างบนให้พ้นจากแผ่นดินพร้อมทั้งเชือก เพียงปลายเส้นผม, เป็นปราชิก.

โย ปน ติมฐุ ฐิตนาวํ อภิรหิตวา เถยยจิตโต อริตเตน วา ผิเยน วา ปาเชติ, **ปราชิกิ** ฯ

อนึ่ง ภิกษุใด มีไถยจิต ขึ้นไปยังเรือที่จอดอยู่ที่ท่า ใช้อ้อหรือพายให้แล่นไป, ภิกษุนั้น ต้องปราชิก.

สเจ ปน ฉตต์ วา ปณาเมตวา จีวร วา ปาเทหิ อุกกมิตวา หตฺเถหิ อุกฺขิปิตวา ลงฺการสทิสฺสํ กตฺวา วา ตํ คณฺหาเปติ,
พลวา **วาโต** อาคมม นาวํ หรติ, วาเตเนว **สา** หฺญา โหติ ฯ

แต่ถ้าภิกษุกางร่ม หรือเอาเท้าทั้งสองเหยียบจีวร แล้วเอามือทั้งสองยกชูขึ้นทำต่างใบเรือ ให้กินลม,
ลมแรงพัดมาพาเรือไป, (เรือ) นั้นเป็นอันนำไปด้วยลมนั้นแล.

บุคฺคสฺส นตฺถิ **อวหาโร** ฯ **ปิโยโค** อตฺถิ ฯ **โส** ปน ฐานา จาวนปฺปิโยโค น โหติ ฯ

อาหารไม่มีแก่บุคคล. มีแต่ความพยายาม. แต่ความพยายามนั้น หาใช่เป็นความพยายามในการให้เคลื่อนจากฐานไม่.

ยถิ ปน ตํ นาวํ เอวํ คจฺฉนฺตํ ปกฺติคฺมณํ ปจฺฉินฺทิตฺวา อณฺเฏ ทิสฺสาภาคํ เนติ, ปาราชิกํ ฯ

ก็ถ้าเรื่อนั้นแล่นไปอยู่อย่างนั้น ภิกษุขุดไม่ให้แล่นไปตามปกติเสีย นำไปยังที่สาภาคส่วนอื่น, ต้องปาราชิก.

สยเมว ยงฺกิลฺลิจิ คามตฺถิภูมฺมํ สมฺปตฺตํ ฐานา อจฺจาเวณฺโตว วิกฺกิตฺตวา คจฺฉนฺติ,

เนวตฺถิ **อวหาโร**, **ภณฺฑทฺเทยฺม** ปน โหตีติ ฯ

เรือที่แล่นไปถึงท่าแห่งบ้าน ทำใดทำหนึ่งเอง ภิกษุไม่ให้เคลื่อนจากฐานเลย ขายเสียแล้วก็ไป.

ไม่เป็นอาหารเลย, แต่เป็นภัณฑไทย ฉะนั้นแล.

นาวภูฏุกถา นิฏฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยทรัพย์สินที่ตั้งอยู่ในเรือ.

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในยาน

[404] ยานภูฐะ ๓

(พึงทราบวินิจฉัยในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในยาน:-

ยานํ ดาว ทสเสนโต “ยานํ นาม วยหนตืออาทิมาท ๓

พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงยานก่อน จึงตรัสว่า ยานํ นาม วยหํ เป็นต้น.

ตตถ อุปริ มณฑปสทิสํ ปทรจณนํ สพพปริคณฐิมิ วา ฉาเทตวา กตํ วยหํ ๓

ในคำว่า วยหํ เป็นต้นนั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

(ยาน)ที่ปิดด้วยแผ่นกระดานข้างบน คล้ายกับมณฑปก็ตาม ที่เขาทำปิดคลุมไว้ทั้งหมดก็ตาม ชื่อว่า วอ.

อุโภสุ ปสเสสุ สุวณณรชตาทิมยา โคปานสิโย ทตวา ครุพปกชนเยน กตา สนทมานิกา ๓

คานหาม (นั่น) เขาใส่ไม้กลอน ซึ่งสำเร็จด้วยทองและเงิน เป็นต้นไว้ ที่ข้างทั้งสอง แล้วทำไว้โดยนัยดังปีกครุฑ.

รโถ จ สกฏฏจ ปากฏฏเมว ๓

รถและเกวียนปรากฏชัดแล้วแล.

เตสุ ยตถกตถจิ สวิญญานกํ วา อวิญญานกํ วา ราสีอาทิวเสน ฐูปิตํ ภณชํ เถยยจิตเตน ฐานา จาเวนตสส,

นาวาภูฐะ ถลลฐะ จ วุตตนเยน ปาราชิกํ เวทิตพพิ ๓

ภณะที่มีวิญญานหรือไม่วิญญาน ซึ่งเขาเก็บไว้ด้วยอำนาจเป็นกอง เป็นต้น ในบรรดา(วอ เป็นต้น)เหล่านั้น แห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่อภิกษุให้เคลื่อนจากฐานด้วยโดยจิต พึงทราบว่าเป็นปาราชิก โดยนัยดังที่กล่าวไว้แล้วในที่ตั้งอยู่ในเรือและที่ตั้งอยู่บนบก.

อัย ปน วิเสโส ๓

ส่วนความแปลกกันมีดังต่อไปนี้:-

ยานภูฐํ ตณฺฑุลาทิมณฺฑํ ปิฏฺเฐ คนฺโหโต ปิฏฺเฐ อนุกฺขิตเตปิ, ปิฏฺกํ ปหริตวา ตณฺฑุลาทินํ เอกาทศภาเว วิโกปีเต, ปาราชิกํ ๓

ภณะมีข้าวสาร เป็นต้น อยู่ในยาน ภิกษุถือเอาในตะกร้า^๑ แม้เมื่อไม่ยกตะกร้าขึ้น

เมื่อตบตะกร้าแล้วทำความติดเนื่องเป็นอันเดียวกันแห่งข้าวสาร เป็นต้น ให้กำเร็บขาดจากกันเท่านั้น, ก็เป็นปาราชิก.

ถลลฐาทิสฺสปี อัย นโย ลพภติ ๓

นัยนี้ย่อมใช้ได้แม้ในสิ่งของที่ตั้งอยู่บนบก เป็นต้น.

“ยานํ อวหริสสามิตืออาทิมหิ หุติยปริเยสนาทีนํ วุตตนยาเนว ๓

กิจทั้งหลายมีการแสวงหาเพื่อน เป็นต้น ในคำว่า เราจักลักยาน มีนัยดังที่กล่าวไว้แล้วนั้นแล.

๑ โยชนาว่าเป็น ปิฏกน ก็มี ถ้าเช่นนั้นก็น่าจะหมายความว่า เอาตะกร้าโดยให้ข้าวสาร เป็นต้น ขาดต่อกัน.

“ฐานา จาเวตีติ เอตถ ปน

ทุกยุคตสส ยานสส “ทวินัน โคนาน อฏฐ ปาทา เทว จ จกกาณิตี **ทสฏฐานานิ** ๗

ก็ในคำว่า ฐานา จาเวตี นี้ (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):-

สำหรับยานที่เทียมด้วยโคคู่ มี ๑๐ ฐาน คือ เท้าทั้ง ๘ ของโคทั้ง ๒ และ ล้อ ๒.

ดี เถยยจิตตสส อารุทิตวา ชูเร นิสีทิตวา ปาชายโต โคนาน ปาทุทธาเร อุลลจจย ๗

เมื่อภิกษุมิได้ยจิต ขึ้น(เกวียน)นั้น นั่งบนแอก ขับไป, เป็นอุลลจจย ในเมื่อโคทั้ง ๒ ยกเท้าขึ้น.

จกกาณ ปน ปฐวียิ ปติฏฐิตูปปเทศโต เกสคคตเต อติกกนเต, **ปาราชิก** ๗

และเมื่อโอกาสเพียงปลายเส้นผมล่วงเลยไปจากประเทศที่ล้อทั้ง ๒ จดแผ่นดิน เป็นปาราชิก.

สเจ ปน **โคณา** “นาย อมหาก สามีโกติ ญตวา ชูริ ฉทเทตวา อกทตมุตตา ติฏฐนติ วา มนทนติ วา, รกขติ ตาเว ๗

แต่ถ้าโคทั้ง ๒ รู้ว่า “ผู้นี้มีใจเจ้าของของเรา” แล้วสลัดแอกทิ้ง ไม่ยอมขึ้นไป หยุดอยู่ที่ตาม

ดินรน (พยศ) อยู่ที่ตาม, ยังรักษาอยู่ก่อน.

โคณ ปน อชุกิ ปฐิปาทตวา ชูริ อโรเปตวา ทพหิ โยเซตวา ปาจนเน วิชฌิตวา ปาเชนตสส,

วุตตนเยเนเว เตส ปาทุทธาเร อุลลจจย. จกกาติกกเม ปาราชิก ๗

เมื่อภิกษุจัดโคทั้ง ๒ ให้ยืนเคียงกันตรงๆ แล้วพาดแอกเทียมให้มัน แหงด้วยปะชุก ขับไปอีก,

เป็นอุลลจจย ในเมื่อโคเหล่านั้นยกเท้าขึ้น ตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล, เป็นปาราชิก ในเมื่อล้อเคลื่อนที่ไป.

สเจปี สกททเม มคเค เอกิ **จกั** กททเม ลคค โหติ, ทุตติยิ จกั **โคณา** [405] ปริวตเตนตา ปวฏฐนติ ๗

ถ้าแม้ในทางที่มีโคลนตม ล้อข้างหนึ่งติดในโคลน, โคหมุนล้อข้างที่ ๒ วนเวียนอยู่.

เอกสส ฐิตตตนา น ตาเว **อวหารโ** โหติ ๗

อวหารยังไม่มีก่อน เพราะล้อข้างหนึ่งยังคงตั้งอยู่.

โคณ ปน ปน อชุกิ ปฐิปาทตวา ปาเชนตสส, ฐิตจกเก เกสคคตตติ มุฏฐโฐกาสิ อติกกนเต, ปาราชิก ๗

แต่เมื่อภิกษุจัดโคทั้ง ๒ ให้ยืนเคียงกันตรงๆ อีกแล้วขับไป,

เมื่อล้อข้างที่ตั้งอยู่ เลยโอกาสที่ถูกไป เพียงปลายเส้นผม, เป็นปาราชิก.

“จตุยุดตกสส ปน อฏฐารส **ฐานานิ**, อฏฐยุดตกสส จตุตตีสาตี เอเตนูปาเยน ยุดตยานสส **ฐานเกโท** เวทิตัพโพ ๗

และพึงทราบความต่างกันแห่งฐานของยานที่เทียม^๑ โดยอุบายนี้ คือ “ยานที่เทียม ๔ มีฐาน ๑๘, ยานที่เทียม ๘ มีฐาน ๓๔”.

ย ปน อยุดตติ ชูเร เอกาย ปจจโต จ ทวีหิ อุปตถมณินิหิ อุปตถมเกตวา ฐูปิต,

ตสส ตินณิ อุปตถมณินินิ จกกาณญจ วเสน **ปลยจฏฐานานิ** ๗

ส่วน(ยาน)ใดที่มีได้เทียม เขาใช้ไม้ค้ำ ค้ำที่ตรงแอกอันหนึ่ง และค้ำข้างหลัง ๒ อัน จอดไว้,

ยานนั้น มีฐาน ๕ ด้วยอำนาจแห่งไม้ค้ำ ๓ อัน และล้อทั้ง ๒.

๑ เทียม ผูกสัตว์พาหนะเข้ากับยานหรือคราดไถเป็นต้น เช่น เทียมเกวียน เทียมรถ เทียมแอก.

สเจ ชุเร อุปตถมณินิ เหมฐฐาเค กปปกตา โหติ. **ฉฐฐานานิ** ฯ

ถ้าไม้ค้ำที่ตรงแอก เขาบากเป็นง่ามที่ตอนล่าง มีฐาน ๖.

ปจจโต ปน อนุตถมณเถวา ชุเร อุปตถมณิตสเสว อุปตถมณินิวเสสน ตินิ วา จตตาริ วา **ฐานานิ** ฯ

ส่วน(ยาน)ที่ไม่ได้ค้ำไว้ข้างหลัง ค้ำที่แอกเท่านั้น มีฐาน ๓ บ้าง ๔ บ้าง ด้วยอำนาจแห่งไม้ค้ำ.

ชูเรน ผลกสส วา ทารุกสส วา อูปริ ฐูปิตสส ตินิ **ฐานานิ** ฯ

สำหรับ(ยาน)ที่เขาตั้งไว้บนแผ่นดินกระดานหรือท่อนไม้ทางแอก มีฐาน ๓.

ตถา ปฐวียิ ฐูปิตสส ฯ

(ยาน)ที่เขาตั้งไว้ที่แผ่นดิน ก็เหมือนกัน.

ตํ กทตติวา วา อุกุชิตติวา วา ปุโรโต จ ปจจโต จ ฐานา จาเวเนตสส **ถุลลจจยิ** ฯ

เมื่อภิกษุหลุดลากหรือยก(ยาน)นั้น ให้เคลื่อนฐานไปข้างหน้าและข้างหลัง, เป็นถุลลจจยิ.

จกกาณํ ปติฐฐิตฐฐานเณ เกสคคमतตํ อติกกนเต, **ปาราชิกิ** ฯ

เมื่อเลยฐานที่ลื้อทั้ง ๒ จดอยู่ไป เพียงปลายเส้นผม, ก็เป็นปาราชิกิ.

จกกาณิ อปนตวา ทวีหิ อุกุชิสเสหิ ทารุนํ อูปริ ฐูปิตสส เทว **ฐานานิ** ฯ

สำหรับ(ยาน)ที่เขาถอดล้อออก แล้วเอาหัวเพลาทิ้ง ๒ พาดไว้บนไม้ มีฐาน ๒.

ตํ กทตตโนโต วา อุกุชิตตโนโต วา ฆุญญฐากาสํ อติกกาเมติ, **ปาราชิกิ** ฯ

ภิกษุเมื่อหลุดลากหรือยก(ยาน)นั้น ให้ล่วงเลยไปโอกาสที่ถูกไป เป็นปาราชิกิ.

ภุมิยา ฐูปิตสส ชุเรน จตฺหิ จ อุกุชุตฺถิหิ ปติฐฐิตตวเสสน ปณจฐฐานานิ ฯ

ยานที่เขาตั้งไว้บนแผ่นดิน มีฐาน ๕ ด้วยอำนาจแห่งที่ตั้งไว้ด้วยแอก และด้วยไม้ค้ำเพลา ๔ อัน.

ตํ ชุเร คเหตุวา กทตโต อุกุชิตฺนํ ปจจิมนเตหิ ปุริมนเต อติกกนเต, **ปาราชิกิ** ฯ

ภิกษุจับ(ยาน)นั้นที่แอก หลุดลากไป เมื่อที่สุดข้างหลังไม้ค้ำเพลา เลยที่สุดข้างหน้าไป, เป็นปาราชิกิ.

อุทฺธิสุ คเหตุวา กทตโต อุกุชิตฺนํ ปุริมนเตหิ ปจจิมนเต อติกกนเต, **ปาราชิกิ** ฯ

ภิกษุจับที่ไม้ค้ำเพลาหลุดลากไป เมื่อที่สุดข้างหน้าไม้ค้ำเพลา เลยที่สุดข้างหลังไป, เป็นปาราชิกิ.

ปสเส คเหตุวา กทตโต อุกุชิตฺนเวย ติริยิ ปติฐฐิตฐฐานสส อติกกเม **ปาราชิกิ** ฯ

ภิกษุจับข้างๆ หลุดลากไป เมื่อเลยฐานที่ไม้ค้ำเพลานั้นแหละตั้งขวางอยู่, เป็นปาราชิกิ.

มชฺเชม คเหตุวา อุกุชิตโต เกสคคमतเต [406] ปฐวितฺต มุตเต, **ปาราชิกิ** ฯ

ภิกษุจับตรงกลางยกขึ้น เมื่อพ้นแผ่นดิน เพียงปลายเส้นผม, เป็นปาราชิกิ.

อด อุทธิชาณุกา น โหนติ, สมเมว พาหิ กตวา มชเฆ วิชฌิตวา อภขสีสานิ ปเวสิตานิ โหนติ ฯ
ถ้าไม่มีไม้ค้ำเพลลา^๑ เขาก็ทำแปรง^๒ให้เท่ากันทีเดียว แล้วเจาะตรงกลาง สอดหัวเพลลาเข้าไป.

ติ เภฏฐิมตลสส สมนตา สพพิ ปฐวี ผุสิตวา ติฏฐติ ฯ
ยานนั้น ตั้งอยู่ถูกแผ่นดินทั้งหมด โดยรอบพื้นเบื้องต่ำ.

ตตถ จตุส ทิสาสู อุทธยจ ผุฏฐฐานาติกกมวเสน ปาราชิกิ เวทิตพพิ ฯ

ในยานนั้น พึงทราบว่าเป็นปาราชิก ด้วยอำนาจเลยฐานที่ถูกใน ๔ ทิศ และเบื้องบน.

ภูมियิ นาภียา ฐูปิตจกสส เอกเมว ฐานิ ฯ

ล้อที่เขาวางเอาคุมตั้งบนภาคพื้น มีฐานเดียวเท่านั้น.

ตสส ปณจหากาเรหิ ปริจเฉโท ฯ

การกำหนดล้อนั้น พึงทราบโดยอาการ ๕ อย่าง.

เนมิปสเสน จ นาภียา จ ผุสิตวา ฐิตสส เทว ฐานานิ ฯ

ล้อที่ตั้งให้ข้างกงและคุมถูก (ดิน) มีฐาน ๒.

เนมียา อุฏฐิตภาคิ ปาเทน อภกมิตวา ภูมियิ ผุสาเปตวา อเรสุ วา เนมียา วา คเหตุวา อุกชิปนตสส,
อตตนา กตฐฐานิ ฐานิ น โหติ ฯ

เมื่อภิกษุเอาเท้าเหยียบส่วนที่ตั้งขึ้นแห่งกงให้ถูกที่พื้นแล้ว จับที่กำหรือที่กงยกขึ้น, ที่ที่ตนทำ ไม่จัดเป็นฐาน.

ตสฺมา ตสฺมิ ฐิตะปิ อวเสสฐฐานเณ อติกกนตมตเต, ปาราชิกิ ฯ

เพราะเหตุนั้น เมื่อส่วนที่ตั้งขึ้นนั้น แม้ยังตั้งอยู่ แต่พอเลยฐานที่เหลือ (จากส่วนนั้น) ไป, ก็เป็นปาราชิก.

ภิตตี นิสาย ฐูปิตจกสสปี เทว ฐานานิ ฯ

แม้ล้อที่เขาวางพึงฝ่าไว้ ก็มีฐาน ๒.

ตตถ ปฐุมิ ภิตติโต โมเจนตสส, ฤลลจจยิ. ปจฉา ปฐูวิโต เกสคคตตตุทธาเร ปาราชิกิ ฯ

บรรดาฐานทั้ง ๒ นั้น เมื่อภิกษุทำให้พ้นจากฝาครั้งแรก เป็นฤลลจจยิ.

ภายหลัง ในเมื่อยกขึ้นจากแผ่นดิน เพียงปลายเส้นผม เป็นปาราชิก.

ปฐุมิ ภูมิโต โมเจนตสส ปน, สเจ ภิตตियิ ปติฏฐิตฐฐานิ น กุปปติ. เอเสว นโย ฯ

แต่เมื่อภิกษุทำให้พ้นจากแผ่นดินที่แรก ถ้าฐานอันตั้งอยู่ที่ฝ่ายไม่กำเร็บ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

อด อเรสุ คเหตุวา เภฏฐา กทตมตสส, ภิตตี ผุสิตวา ฐูโตกาสสสุ อูปริโม อนโต เภฏฐิมิ อนตติ อติกกมติ, ปาราชิกิ ฯ

ถ้าเมื่อภิกษุจับที่กำ^๓ ฤตลากไปข้างล่าง ส่วนสุดข้างบนแห่งโอกาสที่ตั้งถูกฝา เลยส่วนข้างล่างไป เป็นปาราชิก.

๑ ฎีกาวิมตติโนทนิว่า อุทธิโยว อุทธิชาณุกาติ วุตตา.

๒ แปรง [ปะแหรก] ไม้ยาวประกบหัวเพลลาทั้ง ๒ ข้างของเกวียน กันไม่ให้ล้อเลื่อนหลุด

๓ ซี่ล้อ

มคคปฏิปนเน ยานะ **ยานสสามิโก** เกนจิเทว กรณิเยน โอโรหิตวา มคคา โอกกนโต โหติ ฯ

เจ้าของยานในยานที่กำลังดำเนินไปตามทาง ลงจากยานด้วยกรณีะบางอย่าง แวะออกจากทางไป.

อถณโณ **ภิกขุ** ปฏิปถ์ อากจณโต อารกขสุณญ์ ปสสิตวา “ยานั อวหริสสามิติ อโรหติ ฯ

ถ้าภิกษุรูปอื่นเดินสวนทางมา เห็นยานว่างจากการอารักขา คิดว่า “เราจักลัถยานไป” แล้วจึงขึ้นยานนั้น.

ตสส ปโยคั วินาเยว **โคณา** คเหตุวา ปกุกนตา ฯ **อวหาโร** นตถิ ฯ

โคทั้งหลายพาหลักไปเอง เว้นความพยายามของภิกษุนั้นนั้นเทียว ไม่เป็นอาหาร.

เสสั นาวาย วุตตสทิสนติ ฯ

คำที่เหลือ เป็นเช่นดังที่กล่าวไว้แล้วในเรือ ฉะนี้แล.

ยานภูฏกถา นิฏฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในยาน.

“หตเถ ภารนติ เอตถ ปน

หตเถน คหิตตตา โอลมพโก “หตถภาโรติ วุตโต ฯ

ส่วนในคำว่า หตเถ ภารนี้ (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):-

(ภาระ)ที่หิ้วไป เรียกว่า “ภาระในมือ” เพราะเป็นของที่ถือไปด้วยมือ.

โส ปฐมฺเวย ภูมิตฺวา คหิตโต โหตุ สุตฺตจิตฺเตน สีสาทิหิ วา “หตถภาโรเตว สงฺขํ คจฺจติ ฯ

(ภาระ)นั้น จะเป็นของที่ถือเอาจากพื้นดินก่อนที่เดิน หรือจะเป็นของ(ที่ถือเอา)จากศีรษะเป็นต้น ด้วยจิตบริสุทธิ์ก็ตามที่ย่อมถึงความนับว่า “ภาระในมือ” ทั้งนั้น.

ตํ เถยฺยจิตฺเตน ตาทิสํ คหณฺณฐานํ ทิสฺวา ภูมียํ วา คจฺจาทิสฺสุ วา นิกฺขิปนฺตสฺส, หตถโต มุตฺตมตฺเต, **ปาราชิกํ** ฯ

เมื่อภิกษุมิได้ยจิตเห็นที่รกชัฏเช่นนั้น (คือพอจะซ่อนของได้) ปลงภาระนั้นลงที่พื้นดิน หรือที่ถือไม่เป็นต้น, เมื่อภาระนั้นพอฟ้นจากมือ, ก็เป็นปาราชิก.

“ภูมิตฺวา คณฺหาตฺติ เอตถ ปน

เตสํ ภารานํ ยงฺกิลฺลิจิ ปาตฺราสาทิการณฺา สุตฺตจิตฺเตน ภูมียํ นิกฺขิปิตฺวา ปุณฺ เถยฺยจิตฺเตน เกสคฺคมตฺตปิ อุตฺตรนฺตสฺส, **ปาราชิกนฺติ** ฯ

ก็ในคำว่า ภูมิตฺวา คณฺหาตฺติ นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

เมื่อภิกษุปลงภาระเหล่านั้น อย่างไม่อย่างหนึ่ง ลงบนพื้นดิน ด้วยจิตบริสุทธิ์ เพราะเหตุมีอาหารเข้าเป็นต้น แล้วมิได้ยจิตยกขึ้นอีก แม้เพียงเส้นผมเดียว, ก็เป็นปาราชิก ฉะนั้นแล.

การอุทฺถกา นิฏฺฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยภาระ.

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในสวน

อารามภูฐีปี^๑ ๖

(พึงทราบวินิจฉัย)แม่(ในทรัพย์)ที่ตั้งอยู่ในสวน(ต่อไป):-

อาราม ดาว ทสเสนโต “อาราโม นาม ปุพพาราโม ผลาราโมติ อาห ๖

(พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงแสดงสวนก่อน จึงตรัสว่า “สวนดอกไม้ สวนผลไม้ ชื่อว่า สวน” ดังนี้.

เตสุ วสสิกาทินิ ปุพพนโก ปุพพาราโม ๖

บรรดา(สวน)เหล่านั้น (สวน)เป็นที่บานแห่งดอกไม้ทั้งหลาย มีดอกมะลิเป็นต้น ชื่อว่า สวนดอกไม้.

อมพผลาทินิ ผลนโก ผลาราโม ๖

(สวน)เป็นที่ผลัดแห่งผลไม้ทั้งหลาย มีผลมะม่วงเป็นต้น ชื่อว่า สวนผลไม้

อาราเมปิ จตุหิ ฐาเนหิ นิกขิตตสส วินิจจโย ภูมมฐฐาทีสุ วุตตนโยเอว ๖

วินิจฉัยลักษณะที่เขาเก็บไว้โดยฐาน ๔ แม่ในสวน มีนัยดังกล่าวแล้วในลักษณะที่ตั้งอยู่ในแผ่นดินเป็นต้นนั้นแล.

ตตถ ชาตเก ปน ๖

สวน(วินิจฉัย)ในของซึ่งเกิดใน(สวน)นั้น (พึงทราบดังนี้):-

“มุลนติ อูสิริหิรเวราทิกิ ยงกิลจิจิ มุลิ ๖

บทว่า มุลิ ได้แก่ รากไม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง มีแฝงและตะไคร้เป็นต้น.

ติ อูปปาฐตวา วา อูปปาฐิติ วา คณหโต, เยน มูเลน วตถุ ปูริติ, ตสมี คหิตเต, ปาราชิกิ ๖

เมื่อภิกษุถอน(ราก)นั้น ถือเอาก็ตี ถือเอา(ราก)ที่เขาถอนไว้แล้วก็ตี, วัตถุแห่งปาราชิกจะเต็มด้วยรากใด, ครั้นเมื่อ(ราก)นั้น อันเธอถือเอาแล้ว, เป็นปาราชิก.

กนโทปี มูเลนเว สงคหิตโต ๖

แม่แห่ง้ำมัน ก็สงเคราะห์เข้าด้วยรากเหมือนกัน.

[409] อูปปาฐนตสส, เจตถ อูปมตตเกปิ อจฉินเน, ฤลลจจยเมว ๖

ก็เมื่อภิกษุถอนขึ้น, เมื่อ(แห่ง)นั้นแม่มีประมาณน้อยยังไม่ขาด, เป็นฤลลจจยเท่านั้น.

เสสิ ภิส วุตตนเยเนว เวทิตัพพิ ๖

คำที่เหลือ พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในแห่งฉบับนั้นแล.

“ตจนติ เกสชชตถาย วา รชนตถาย วา อูปโยคคมนกั ยงกิลจิจิ ฤกขตตจ ๖

บทว่า ตจ ๖ ได้แก่ เปลือกไม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่ถึงความเป็นของควรประกอบ เพื่อเป็นเกสัช หรือเพื่อเป็นเครื่องย้อม.

๑ ปิสทโท อติเรโก ขายติ ๖ เอว อิตฺ ปเรสุปี ๖

ตี อุปปาฎตวา วา อุปปาฎิต์ วา คณหนตสส, มุเล วุตตนเยเนว ปาราชิกิ ฯ

เมื่อภิกษุลอก(เปลือกไม้)นั้น แล้วถือเอา หรือถือเอา(เปลือกไม้)ที่เขาลอกไว้แล้ว, เป็นปาราชิก โดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในรากไม้ นั้นแล.

“ปุพฺพนติ วสฺสิกมฺลลิกาติ ยงฺกิลฺลิจิ ปุพฺผิ ฯ”

บทว่า ปุพฺผิ ได้แก่ ดอกไม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง มีมะลิลาและมะลิซ้อนเป็นต้น.

ตี โอจฺจินิตฺวา วา โอจฺจิต์ วา คณหนตสส อุปฺพลปทุเมสุ วุตตนเยเนว ปาราชิกิ ฯ

เมื่อภิกษุเก็บเอา(ดอกไม้)นั้น หรือถือเอา(ดอกไม้)ที่เขาเก็บไว้แล้ว, เป็นปาราชิก โดยนัยดังที่กล่าวไว้แล้วในดอกอุบลและดอกปทุมนั้นแล.

ปุพฺผานมฺปิ ทิ วณฺณํ วา พนฺธํ วา อจฺฉินฺนํ, รกฺขติ ฯ

จริงแล ก้านก็ดี ขั้วก็ดี แม่ของดอกไม้ทั้งหลาย ยังไม่ขาด, ก็ยังรักษาอยู่.

วณฺณพฺภนฺตเร ปน เกสฺสจฺจิ สุจฺจิกา โหติ, สา น รกฺขติ ฯ

แต่สำหรับ(ดอกไม้)บางเหล่า มีแกนอยู่ภายในก้าน, แกนนั้น รักษาไม่ได้.

“ผลนฺติ อมฺพผลตฺตาลผลาติ ยงฺกิลฺลิจิ ฯ”

บทว่า ผลิ ได้แก่ ผลไม้ชนิดใดชนิดหนึ่ง มีผลมะม่วงและผลตาลเป็นต้น.

ตี รุกฺขโตะ คณหนตสส วิญฺจโย รุกฺเข ลคฺคิตกถายํ วุตโต ฯ

วินิจฉัยสำหรับภิกษุผู้ถือเอาผลไม้ที่ตัดจากต้นไม้ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในกล่าวด้วยภณชะที่คล้องไว้บนต้นไม้.

อปเนตฺวา ฐฺปิต์ ภูมฺมมฺภฺฐาติสงฺคหิตเมว ฯ

(ผลไม้)ที่เขาเอาออกไปวางไว้ สงเคราะห์เข้าด้วยภณชะที่ตั้งอยู่บนพื้นดินเป็นต้นนั้นแล.

“อารามํ อภฺยฺยุชฺชิตฺติ ปฺรสนฺตํ “มม สนฺตโก อฺยฺนติ มุสา ภณฺตีวา อภฺยฺยุชฺชติ, อทินฺนาทานสฺส ปโยคตฺตา ทุกฺกฏํ” ฯ

สองบทว่า อารามํ อภฺยฺยุชฺชติ ความว่า ภิกษุกล่าวเท็จต่อเอาสวนซึ่งเป็นของคนอื่นว่า “นี่เป็นสวนของข้าพเจ้า” ดังนี้ เป็นทุกกฏ เพราะเป็นประโยคแห่งอทินนาทาน.

“สามิกสฺส วิมตี อุปฺปาเทตฺติ วิญฺจยฺกฺสฺลตฺตาย พฺลวณฺสีตาทิภาเวเนว วา อารามสฺสามิกสฺส สํสยํ ชนฺเตติ ฯ”

หลายบทว่า สามิกสฺส วิมตี อุปฺปาเทติ มีความว่า

ภิกษุยังความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่เจ้าของสวน เพราะความเป็นผู้ฉลาดในการวินิจฉัย หรือเพราะอาศัยคนที่มีกำลังเป็นต้น.

ถึ ๑ ตี ทิ ตถา วิญฺจยฺปฺปสุตฺติ ทิสฺวา สามิโก จินฺเตสิ “สฺกฺกิสฺสามิ นุโฆ อหิ อิมิ อารามํ อตฺตโน กาทู, น สฺกฺกิสฺสามิ นุโฆติ.

เอวํ ตสฺส วิมตี อุปฺปชฺชมานา เตน อุปฺปาทิตา โหติ ฯ ตสฺมา ฤลลจฺจยํ อปาชฺชติ ฯ”

คืออย่างไร? คือตามความจริง เจ้าของเห็น(ภิกษุ)นั้น ซึ่งเป็นผู้ชวนชวยในการวินิจฉัยอยู่อย่างนั้น จึงคิดว่า

“เราจักอาจทำสวนนี้ให้เป็นของตน หรือไม่อาจหนอ?”

ความสงสัย เมื่อเกิดขึ้นแก่(เจ้าของ)นั้นอย่างนี้ ย่อมชื่อว่า เป็นอันภิกษุนั้นให้เกิดขึ้นแล้ว เพราะเหตุนั้น ภิกษุนั้น ย่อมต้องถูกล้างจัย.

“ธูร์ นิกชิปตีติ

ยทา ปน สามิโก “อัย ฤทโธ กฤชโห ซีวิตพหรมจเรียนทรายปี เม กเรยย, อลั ทานี มยหิ อิมินา อาราเมนาติ ธูร์ นิกชิปตี.

อภิญญชโก ปาราชิกิ อापชชติ สเจ สยมปี กตธูร์นิกเชโป โหติ ฯ

สองบทว่า ธูร์ นิกชิปตี มีความว่า

ก็เมื่อใด เจ้าของทอดธุระเสียด้วยคิดว่า “(ภิกษุ)นี้ หยาบช้ำทารุณ พึ่งทำแม่ซึ่งอันตรายแก่ชีวิตและพหรมจรรย์ของเรา, บัดนี้ เราไม่ต้องการสวนนี้ละ,” เมื่อนั้น (ภิกษุ)ผู้ต่ ย่อมต้องปาราชิก หากแม่ตนจะเป็นผู้ทำการทอดธุระเสียเองก็ตาม.

อล ปน สามิเกน ธูเร นิกชิตเตปิ, อภิญญชโก ธูร์ อนิกชิปิตวา [410]

“อิมิ สฎฐุ ปีเพตวา มม อาณาปวตตี ทสเสตวา กิการปฏิสสาวาเว นั ฐเปตวา ทสสามิติ ทาทพพาเว สอัสสาโห, รกชติ ตาว ฯ

แต่ถ้าเมื่อเจ้าของทอดธุระแล้ว, (ภิกษุ)ผู้ต่ไม่ทอดธุระ ยังมีความอดสาหะในความเป็นของจะพึงให้คืนทีเดียว ด้วยคิดว่า

“เราจักบีบคั้นเจ้าของสวนนี้ให้หนัก แล้วแสดงการใช้อำนาจของเรา ตั้ง(เจ้าของสวน)นั้นไว้ในความเป็นผู้ยอมรับฟัง แล้วจึงจักให้คืน” ดังนี้ ยังรักษาอยู่ก่อน.

อลापि อภิญญชโก อจฉินทิตวา “น ทานี อิมสส ทสสามิติ ธูร์ นิกชิปตี.

สามิโก ปน น นิกชิปตี ปกขิ ปริเยสตี กาลั อาคเมติ “ลชชิปริสั ตาว ลภามิ, ปจฉา ซานิสสามิติ ปุน คพณเวย สอัสสาโห โหติ, รกชติเยว ฯ

ถ้าแม่(ภิกษุ)ผู้ต่ ครั้นช่วงชิงเอามาแล้ว ก็ทอดธุระเสีย ด้วยคิดว่า “บัดนี้ เราจักไม่คืนสวนนั้นให้แก่(เจ้าของ)นี้”.

ส่วนเจ้าของยังไม่ทอดธุระ ยังแสวงหาพรรคพวก ยังรอคอยเวลาอยู่ ด้วยคิดว่า “เราได้ลัชชิบริษัทเสียก่อน ภายหลังจึงจักรู้”

ดังนี้ ยังเป็นผู้มีความอดสาหะในการเอาคืนนั้นทีเดียว, ก็ยังรักษาอยู่เหมือนกัน.

ยทา ปน โสปี “น ทสสามิติ. สามิโกปี “น ลจฉามิติ. เอวั อูโธ ธูร์ นิกชิปนตี. ตทา อภิญญชกสส ปาราชิกิ ฯ

แต่เมื่อใด แม่ภิกษุผู้ต่ นั้นทอดธุระเสีย ด้วยคิดว่า “เราจักไม่คืนให้”.

ทั้งเจ้าของก็ทอดธุระเสีย ด้วยคิดว่า “เราจักไม่ได้คืน”. ทั้งสองฝ่ายทอดธุระเสียดังกล่าวมานี้. เมื่อนั้น ภิกษุผู้ต่ เป็นปาราชิก.

อล ปน อภิญญชิตวา วินิจฉยั กุรมาโน, อนิฏฐิตะ วินิจฉเย, สามิเกนปี ธูร์นิกเชเป อกเต, อตตโน อสสามิกภาวั ซานนโตเยว

ตโต กิลจิ ปุปฬิ วา ผลั วา คณหาติ. ภณชคเขน กาทะตพโพ ฯ

แต่ถ้าภิกษุ ครั้นต่แล้ว ก็ทำการวินิจฉัยความ(เสียเอง), เมื่อวินิจฉัยยังไม่เสร็จ, ทั้งเจ้าของก็ได้ทำการทอดธุระ,

รู้อยู่ที่เดียวว่าตนมิใช่เป็นเจ้าของ ถือเอาดอกไม้ หรือผลไม้บางอย่าง จาก(สวน)นั้น. (พระวินัยธร)พึงปรับ(อาบัติ)ตามราคาสิ่งของ.

“ธมมณจรรนโตติ ภิกษุสงฆะ วา ราชกุเล วา วินิจฉยั กโรนโต ฯ

บทว่า ธมมณจรรนโต ได้แก่ (ภิกษุผู้ต่) ทำการตัดสิน ในภิกษุสงฆ์ หรือในราชตระกูล.

“สามิกิ ปราเชตีติ วินิจฉยกานัน อุกโกจัน ทตวา กุฏฐกชชี โอตาทเรตวา อารามสสามิกิ ชินาตีติ อตโธ ฯ

สองบทว่า สามิกิ ปราเชตีติ ความว่า ตัดสินบนพวกผู้พิพากษา แล้วอ้างพยานโกง ย่อมชนะเจ้าของสวน.

๑ ฎีกาก็เป็น กตธูร์นิกเชโป. แต่โยชนา ว่า อกโต ธูร์นิกเชโป เอเตนาติ อกตธูร์นิกเชโป.

“อาบัติ ปาราชิกสชาติ น เกวลี ตสเสว. สณจิจจ ตสส อตถสาธเน ปวตตานิ ภูฏวินิจฉยกานมปิ ภูฏสกุชินมปิ สหเพสํ ปาราชิกํ ฯ”
สองบทว่า อาบัติ ปาราชิกสส ความว่า มิใช่(จะเป็นปาราชิก) เฉพาะ(ภิกษุผู้ฟ้องร้อง)นั้นอย่างเดียวก็น่าได้.
(พวกภิกษุ) ผู้พิพากษาโกงก็ดี ผู้เป็นพยานโกงก็ดี ผู้แก่งดำเนินคดีในการให้สำเร็จประโยชน์แก่(ภิกษุผู้ฟ้องร้อง)นั้น
ก็เป็นปาราชิกทั้งหมด.

เอตถ จ สามิกสส ชุรนิเกเขปเวเสเนว **ปราชโย** เวทิตพโพ ฯ

ก็ใน(คำว่า ธรรมฉจรนโต) นี้ ฟังทราบความพ่ายแพ้ ด้วยอำนาจเจ้าของทอดธุระเท่านั้น.

อนิกขิตตธโร หิ อปราชิโตว โหติ ฯ

จริงอยู่ (เจ้าของ)ผู้ยังไม่ทอดธุระ ชื่อว่าอันผู้อื่นให้พ่ายแพ้ไม่ได้เลย (คือยังไม่จัดว่าแพ้).

“ธรรมฉจรนโต พรชชตีติ สเจปิ ธมฺเมน วินยเนน สตถุสสาธเนน วินิจฉยสส ปวตตตตา สยํ ปราชย์ ปาปุณฺณติ ฯ”

หลายบทว่า ธรรมฉจรนโต พรชชตีติ ความว่า

แม้ถ้า(ภิกษุ)ถึงความพ่ายแพ้เอง เพราะคำพิพากษาเป็นไปโดยธรรม โดยวินัย โดยสัตตสุศาสน์.

เอวมปิ มุสาวาเทน สามิกานํ ปิฬากรณปจฺจยา ถุลลจฺจยํ อาปชชตีติ ฯ

แม้อย่างนี้ เธอก็ต้องถูกล้างจัย เพราะทำการบีบคั้นเจ้าของด้วยการกล่าวเท็จเป็นปัจจัย ฉะนั้นแล.

อารามภุฏฐกา นิภูฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในสวน.

ถิ่นว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในวิหาร

[411] วิหารฐฐฐฐฐ ๖

(พึงทราบวินิจฉัย)แม่(ในทรัพย์)ที่ตั้งอยู่ในวิหาร(ต่อไป):-

จตุหิ ฐฐฐฐฐ นิกขิตตํ วุตตนยเมว ๖

(ทรัพย์)ที่เก็บไว้โดยฐาน ๔ มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

อภิโยเคปิ เจตถ จาตุหิสงฆํ อุกุทิสส ภิกขุณฺณํ ทินฺนํ วิหารํ วา ปริเวณํ วา อาวาสํ วา มหนตฺตมฺปิ ชุททกมฺปิ อภิยุชฺชโต,
อภิโยโค น รุหติ. อจฉินฺทิตฺวา คณฺหิตุมฺปิ น สกโกติ ๖

ก็(วินิจฉัย) แม่ในการเอา(ในทรัพย์)ที่ตั้งอยู่ในวิหารนี้ (พึงทราบดังนี้):-

เมื่อภิกษุเอาวิหารก็ดี บริเวณก็ดี อาวาสก็ดี ทั้งใหญ่ ทั้งเล็ก ซึ่งเขาถวายพวกภิกษุอุทิศสงฆมาจากทิศทั้ง ๔,
ดูไม่ขึ้น. ทั้งไม่อาจเพื่อจะช่วงชิงถือเอาได้.

กสฺมา ๖ สพฺเพสํ ฐฐฐฐฐปาภาวโต ๖

เพราะเหตุไร? เพราะไม่มีการทอดธุระ แห่ง(ภิกษุ)ทั้งปวง.

น เหตุถ สพฺเพ จาตุหิสฺสา ภิกขุ ฐฐฐฐฐ กโรนฺตีติ ๖

จริงอยู่ ภิกษุทั้งหมดผู้อยู่ในทิศทั้ง ๔ จะทำการทอดธุระ ใน(วิหารเป็นต้นที่เป็นของสงฆ)นี้ ไม่ได้แล.

ที่ฆภณกาภิเภทสส ปน คณสส วา เอกบุคฺคสส วา สนตํ อภิยุชฺชิตฺวา คณฺหนโต สกโกติ เต ฐฐฐฐฐ นิกขิปาเปตฺติ ๖

แต่ (ภิกษุ) ผู้ถือเอาสิ่งของของคณะ อันต่างด้วยคณะผู้กล่าวที่ขนิกายเป็นต้น หรือของเฉพาะบุคคลหนึ่ง
ยอมอาจทำ(คณะและเฉพาะบุคคลหนึ่ง)เหล่านั้น ให้ทอดธุระได้,

ตสฺมา ตตถ อารามे วุตตนยเมว วินิจฺฉโย เวทิตฺตโป ๖

เพราะฉะนั้น ในสิ่งของของคณะและเฉพาะบุคคลคนหนึ่งนั้น พึงทราบวินิจฉัยโดยนัยดังที่กล่าวไว้แล้วในสวน.

วิหารฐฐฐฐฐ นิกขิตฺตา ๖

จบถิ่นว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในวิหาร.

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในนา

เขตตมฐีปี ๖

(พึงทราบวินิจฉัย)แม่ในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในนา(ต่อไป):-

เขตต์ ดาว ทสเสโนโต “เขตตมฐีปี ๖ ว่า **ปุพพณฺ** ว่า **อปฺรณฺ** ว่า ชายตีติ อาห ๖

(พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงแสดงนาก่อน จึงตรัสว่า “ที่ซึ่งปุพพพัฒนาชาติ หรืออปฺรณฺพัฒนาชาติเกิด ชื่อว่า นา.

ตตถ “ปุพพณฺนติ สาลิอาทีนิ สตต **ธณฺญา** ๖

บรรดา(ปุพพพัฒนาชาติเป็นต้น)นั้น ข้าวเปลือก ๗ ชนิด มีข้าวสาลีเป็นต้น ชื่อว่า ปุพพพัฒนาชาติ.

“อปฺรณฺนติ มุคฺคมาสาทีนิ ๖

(พืชทั้งหลาย)มีถั่วเขียวและถั่วราขมาสเป็นต้น ชื่อว่า อปฺรณฺพัฒนาชาติ.

อุจฺจุกเขตตาทิกมปี เขตเถว สงฺคหิตํ ๖

แม่ไร่อยู่เป็นต้น ก็สงเคราะห์เข้าใน(บทว่า **อปฺรณฺพัฒนาชาติ**) นี้เหมือนกัน.

อิธาปี จตฺตฺติ ฐฺาเนหิ นิกฺขิตตํ วุตตนยเมว ๖

(ภคฺษะ)ที่เขาเก็บไว้โดยฐาน ๔ แม่ใน(ทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในนา)นี้ ก็มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

ตตถ ชาตเก ปน

สาลีสีสาทินี นิรูปิตวา วา เอกเมกํ หตเถเนว ฉินฺทิตวา วา อสิเตน ลายิตวา วา พหุณี เอกโต อุปฺปาญฺจตวา วา คณฺหนตสฺส, ยสฺมี พีเช วา สีสฺเส วา มุจฺจฺญี ยํ วา มุคฺคมาสาทีนฺเล วา **วตฺถุ** ปุริติ, ตสฺมี พนฺธนา โมจิตมตฺเต, **ปาราชิก** ๖

ก็ใน(ทรัพย์ที่เกิดขึ้นในนา)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

เมื่อภิกษุรู้ตัวว่ารวงข้าวสาลีเป็นต้นเอา (เมล็ดข้าว) ก็ดี เอามือเด็ดเอาทีละ(รวง)ๆ

หรือใช้เคียวเกี่ยวเอาก็ดี หรือถอนรวมกันเอาทีละหลายๆ ๒ ก็ดี,

วตฺถุ(ปาราชิก)จะครบ ในเมล็ด ในรวง ในกำ หรือในผลมีถั่วเขียวและถั่วราขมาสเป็นต้นใดๆ,

เมื่อ(เมล็ดเป็นต้น)นั้นๆ สักว่าเธอให้หลุดจากขั้ว, ก็เป็นปาราชิก.

อจฺฉิขมาโน ปน ทนฺชโก วา วาโก วา ตโจ วา อปฺมตฺตโกปี รกฺขติ ๖

ส่วนก้านก็ดี ใบก็ดี เปลือกก็ดี ที่ยังไม่ขาด แม้มีประมาณน้อย ก็ยังรักษาอยู่.

วิหิณานํ ทิมฺปิ โหติ ยาว อนฺโต นาทโต วิหิสฺสทนฺชโก น นิกฺขมฺติ, ดาว รกฺขติ ๖

ลำต้นข้าวเปลือกแม่เป็นของยาว ก้านของรวงข้าวเปลือก ยังไม่หลุดออกไปจากลำต้นข้าวเพียงใด, ก็ยังรักษาอยู่เพียงนั้น.

[412] เกสคฺคมตฺตมปี นาทโต ทนฺชกสฺส เหมจฺจิมตฺเต นิกฺขนฺเต, ภาณฺชคฺชวเสน กาเรตฺตโพ ๖

เมื่อพื้นล่างของก้านหลุดออกไปจากลำต้นข้าวแล้ว แม้เพียงปลายเส้นผม, (พระวินัยธร)พึงปรับอาบัติด้วยอำนาจราคาสิ่งของ.

๑ นัยฎีกาสารตถทีปนี ภาค ๒ /๒๒๓.

๒ ฎีกาว่า ถอนถั่วเขียวและถั่วราขมาสเป็นต้น.

อลิตเนน ลายิตวา คณหโต ปน, มุฏฐิตเตสุ เหมฐฐา ฉินเนสุปี, สเจ สีสานิ ชฎิตานิ, รกขนติ ตาว ฯ
 วิชฎุตวา ปน เกสคคตมปี อุกชิปโต, สเจ **วตถุ** ปุริติ, **ปาราชิก** ฯ

ก็เมื่อ(ภิกษุ)ใช้เคียวเกี่ยวธ้อเอา, ครั้นเมื่อ(ลำต้นข้าว)อยู่ในกำมือ แม้ขาดแล้วในตอนล่าง,
 ถ้าวางทิ้งหลายยังเกี่ยวพันกันอยู่, ยังรักษาอยู่ก่อน.

แต่เมื่อเธอสาางแล้วยกขึ้น แม้เพียงปลายเส้นผม, ถ้าวัตถุปาราชิกครบ, เป็นปาราชิก.

สามิเกหิ ปน ลายิตวา ฐูปิตํ สกุสํ ภา อกุสํ ภา กตวา คณหโต, เยน **วตถุ** ปุริติ, ตสมี คหิตเต, **ปาราชิก** ฯ

ก็แล เมื่อภิกษุถือเอาข้าวเปลือกที่เจ้าของเกี่ยววางไว้ พร้อมทั้งฟาง^๒ หรือทำให้หมดฟาง,^{๓๑๘}
 วัตถุ(ปาราชิก)จะครบด้วย(รวง)ใด, ครั้นเมื่อ(รวง)นั้นอันเธอถือเอาแล้ว, เป็นปาราชิก.

สเจ ปริกูปเตติ “อิหํ มหุติตวา ปปิโณฎฐุตวา สารเมว คณหิสสามิติ รกขติ ตาว ฯ

ถ้าเธอกำหนดหมายไว้ว่า “เราจักนวดข้าวเปลือกนี้ แล้วจักฝัด ธ้อเอาแต่ข้าวสารเท่านั้น” ดังนี้, ยังรักษาอยู่ก่อน.

มททนปโปณฺเณสุ ฐานา จาเวนตสสาปี, **ปาราชิก** นตฺถิ ฯ

แม้เมื่อเธอให้เคลื่อนจากฐาน ในการนวดและฝัด, ยังไม่เป็นปาราชิก,

ปจฉา ภาชนคเต กตมตเต **ปาราชิก** ฯ

ภายหลัง เมื่อพอทำให้เข้าไปในภาชนะ ก็เป็นปาราชิก.

อภิโยโค ปเนตถ วุตตนโยเอว ฯ

ส่วนการตุ้เอา ใน(ทรัพย์สินที่ตั้งอยู่ในนา)นี้ มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

ชิลสงกมนาทีสุ

ในการปักหลักรุกกล้าเป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ปฐวี นาม อนคฺชา.

ตสฺมา สเจ เอเกเนว ชีเลน เกสคคตมปี ปฐวีปฺปเทสํ, สามิกานํ ปสฺสนตานํ ภา อปสฺสนตานํ ภา, อตตโน สนตํ กโรติ,
 ตสมี ชีเล นามํ ฉินหิตวา ภา อจฉินหิตวา ภา สงกามิตมตเต, ตสส จ, **เย** จสส เอกจฉนฺทา, สพเพสํ **ปาราชิก** ฯ

ขึ้นชื่อว่าแผ่นดิน เป็นของหาค่ามิได้. เพราะเหตุนั้น พวกเจ้าของจะเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม,
 ถ้าวาภิกษุทำประเทศแห่งแผ่นดิน แม้เพียงปลายเส้นผม ให้เป็นของของตน ด้วยหลักเพียงอันเดียวเท่านั้น,
 เมื่อหลักนั้นจะจารึกชื่อหรือไม่จารึกก็ตาม พอเธอรุกกล้าเสร็จ, ก็เป็นปาราชิก แก่เธอด้วย แก่ภิกษุทั้งปวงผู้ร่วมฉันทะด้วย.

สเจ ปน ทวีหิ ชีเลหิ คเหตุพพํ โหติ. ปฐฺเม ชีเล **ถุลลจจย**. ทฺติเย **ปาราชิก** ฯ

แต่(ที่นานั้น) เป็นของที่จะพึงถือเอาได้ด้วยหลัก ๒ อัน. เป็นถุลลจจยเพราะหลักอันที่ ๑. เป็นปาราชิกเพราะหลักอันที่ ๒.

สเจ ตีหิ คเหตุพพํ โหติ. ปฐฺเม **ทุกกฏ**. ทฺติเย **ถุลลจจย**. ตติเย **ปาราชิก** ฯ

ถ้า(ที่นานั้น) เป็นของที่จะพึงถือเอาได้ด้วยหลัก ๓ อัน. เป็นทุกกฏเพราะหลักอันที่ ๑.

เป็นถุลลจจย เพราะหลักอันที่ ๒. เป็นปาราชิกเพราะหลักอันที่ ๓.

๑ สกกฏํ อูปนิธาย สพฺสํ ภเวยฺย ฯ

๒ กุสํ แปรกันว่า แกลบ, ข้าวสับ แต่ฎีกาแก้ สกุสํ ว่า ปลาสรสีหิต. แก้อกุสํว่า ปลาสรสีหิต.

เอวี พุกกุสปี อวसानะ เทว ฐเปตวา ปุริเมหิ **ทุกกฏ** อวसानะ ทวินัน อเเกน **ถุลลัจฉัย** อิตเรน **ปาราชิก** เวทิตัพพ ๓
แม้ใน(หลัก)มากอัน ก็พึงทราบว่าเป็นทุกกฏ เพราะหลักต้นๆ เว้น ๒ หลักตอนท้ายสุด,
บรรดา ๒ หลักตอนท้ายสุด เป็นถุลลัจฉัย เพราะหลักอันหนึ่ง,
เป็นปาราชิก เพราะหลักอีกอันหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้.

ตถจโจ สามิกานัน ฐุนิกเขเปน ๓

ก็ปาราชิกนั้นแล ย่อมมี เพราะความทอดธุระของพวกเจ้าของ.

เอวี สัพพตถ ๓

ใน(การรูกล้ำด้วยเชือกเป็นต้น) ทั้งหมด (ก็มีนัย)อย่างนี้.

“รชชูป วาติ “มม สนตกั **อิทนต์** ญาเปตูกาโม รชชูป วา ปสาเรติ ยญฐี วา ปาเตติ [413] **ทุกกฏ**,

“อิทานิ ทวีหิ ปโยเคหิ อตตโน สนตกั กริสสามิติ เตสั ปฐมเ **ถุลลัจฉัย**, ทุตเต **ปาราชิก** ๓

บทว่า **รชชูป** วา มีความว่า

ภิกษุมีความประสงค์จะให้ผู้อื่นรู้ว่า “นานี้เป็นของเรา” จึงเชือกก็ตาม ทอดไม้มัด^๑ลงก็ตาม ต้องทุกกฏ,

(เมื่อเธอทำในใจ)ว่า “บัดนี้เรารู้จักทำให้เป็นของของตนด้วย ๒ ประโยค”

บรรดา(สองประโยค)นั้น เป็นถุลลัจฉัย เพราะประโยคที่ ๑, เป็นปาราชิกเพราะประโยคที่ ๒.

“วตี วาติ ปรสส เขตตัม ปริกเขปวเสน อตตโน กาคูกาโม ทารุนิ นิชนติ.

ปโยเค ปโยเค **ทุกกฏ**, เอกสมิ อนาคเต **ถุลลัจฉัย**, ตสมิ อาคเต **ปาราชิก** ๓

บทว่า **วตี** วา มีความว่า

ภิกษุประสงค์จะทำนาของผู้อื่นให้เป็นของของตน ด้วยอำนาจแห่งการล้อม จึงปักหลักกระทุ้ง^๒ลง.

ต้องทุกกฏ ทุกๆ ประโยค. เมื่อ(ประโยค)หนึ่งยังไม่สำเร็จ, เป็นถุลลัจฉัย. เมื่อ(ประโยค)นั้นสำเร็จแล้ว, เป็นปาราชิก.

สเจ ตตตเกน อสกุโกนโต สาขาปริวาเรเนว อตตโน กาคู สกุโกนติ, สาขาปาตเนปิ เอสเว **นโย** ๓

ถ้าเธอไม่อาจ(ทำ)ด้วย(ประโยค)มีประมาณเท่านั้น, แต่อาจทำให้เป็นของของตนได้ ด้วยล้อมไว้ด้วยกิ่งไม้เท่านั้น.

แม้ในการทอดกิ่งไม้ลง ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

เอวี เยน เกนจิ ปริกขิปิตวา อตตโน กาคู สกุโกติ. ตตถ ตตถ ปฐมปโยเคหิ **ทุกกฏ**.

อวसानะ ทวินัน อเเกน **ถุลลัจฉัย**. อิตเรน **ปาราชิก** เวทิตัพพ ๓

ภิกษุอาจเพื่อจะล้อมด้วย(วัตถุ)อย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้เป็นของของตนได้ ด้วยประการอย่างนี้.

ใน(วัตถุ)นั้นๆ พึงทราบว่าเป็นทุกกฏ เพราะ(ประโยค)ต้นๆ.

เป็นถุลลัจฉัย เพราะ(ประโยค)อันหนึ่ง บรรดา(สองประโยค)ในที่สุด. เป็นปาราชิก เพราะ(ประโยค)นอกจากนี้.

“มรียาห์ วาติ

ปรสส “เขตตัม มม **อิทนต์** ญาเปตูกาโม อตตโน เขตตมรียาห์, เกทาราปาลี ยถา ปรสส เขตตัม อติกกมติ, เอวี สงกาเมติ,

๑ ฎีกาแก้ ยญฐี ว่า มานทณห์.

๒ กระทุ้ง คือ หลัก, เสารั้ว

ปัสุมตติกาที่หิ วา วชฺสเมตฺวา วิตถตฺ กโรติ, อกฺกฺ วา ปน ปติณฺฐเปติ,
ปุริมปโยเคสุ **ทุกกฺกฺ**, ทฺวินนํ ปจฺฉิมาณํ เอเกน **ถุลลจฺจยํ**, อิตฺเรณ **ปาราชิกนฺติ** ฯ

บทว่า มรียาทำ วา มีความว่า

ภิกษุประสงค์จะให้เขารู้นาของผู้อื่นว่า “นี่เป็นนาของเรา” จึงทำเขตแดนนาของตนให้รุกล้ำเข้าไป โดยให้คั่นนาเลนนาของผู้อื่น หรือเอาดินร่วนและดินเหนียวเป็นต้น มาขยายทำให้กว้างออกไป หรือว่าจัดตั้ง(เขตแดน)ที่ยังไม่ได้ทำ ต้องทุกกฏในประโยคต้นๆ, เป็นถุลลัจจัยเพราะประโยคอันหนึ่ง บรรดาสองประโยคสุดท้าย, เป็นปาราชิกเพราะประโยคนอกจากนี้ ฉะนั้นแล.

เขตตมฺฐกฺกา นิณฺฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยทรัพย์สินที่ตั้งอยู่ในนา.

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่

วตถุฎฐูปิ ฯ

(พึงทราบวินิจฉัย)แม่(ในทรัพย์)ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ (ต่อไป):-

วตถุ ตาว ทสเสนโต “วตถุ นาม อารามวตถุ วิหารวตถุติ อาห ฯ

(พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงแสดงพื้นที่ก่อน จึงตรัสว่า

วตถุ นามอารามวตถุ วิหารวตถุ (ที่ชื่อว่าพื้นที่ ได้แก่พื้นที่สวน พื้นที่วิหาร) ดังนี้.

ตตถ พิชฺช วา อุโปโรเปเก วา อโปโรเปตวา ว เกวลํ ภูมि โสเขตวา

ติณณํ ปาการานํ เยน เณจํ ปริกขิปิตวา วา

ปุพฺพารามาทีนํ อตถาย ฐูปิต ภูมิภาโค อารามวตถุ นาม ฯ

บรรดา(พื้นที่สวนเป็นต้น)นั้น ภูมิภาคที่เขาไม่ได้ปลูกพืช หรือต้นไม้ที่ควรปลูกได้เลย แผลวถางพื้นดินได้อย่างเดียว หรือล้อมด้วยกำแพง ๓ ชนิด ชนิดใดชนิดหนึ่ง จัดวางไว้เพื่อประโยชน์แก่สวนดอกไม้เป็นต้น ชื่อว่า พื้นที่สวน.

เอเตเนว นเยน เอกวิหารบริเวณอาวาสานํ อตถาย ฐูปิต ภูมิภาโค วิหารวตถุ นาม ฯ

ภูมิภาคที่เขาจัดไว้ เพื่อประโยชน์แก่วิหารบริเวณและอาวาสแห่งหนึ่ง โดยนัยนั้นแหละ ชื่อว่า พื้นที่วิหาร.

โยปิ ปุพฺเพ อารามโ จ วิหารโร จ หุตวา ปจฉา วินสสิตวา ภูมิภาคมตโต ฐูปิต อารามวิหารกิจจํ น กโรติ,

[414] โสปี อารามวตถุวิหารวตถุสงคฺเคนเนว สงคฺหิตโต ฯ

(ภูมิภาค)แม่ใด ในกาลก่อน เป็นสวน หรือเป็นวิหาร ภายหลังร้างไป ตั้งอยู่เพียงภูมิภาค ไม่สำเร็จกิจแห่งสวนและวิหาร,

(ภูมิภาค)แม่นั้น ก็สงเคราะห์ โดยการรวมเข้าในอารามวตถุและวิหารวตถุเหมือนกัน.

วินิจฉัยโย ปนตถ เขตเต วุตตสทิสเวยวาติ ฯ

ส่วนวินิจฉัย ใน(ทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สวนและพื้นที่วิหาร)นี้ เป็นเช่นกับที่กล่าวไว้ในนัยนั้นเอง ฉะนั้นแล.

วตถุฎฐูกถา นิฎฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่.

คามฎฐเฐ ยํ วตตพพํ, ตํ วุตตเมว ฯ

คำที่ควรจะกล่าวในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในบ้าน ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วทั้งนั้น.

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในป่า

อรณัญญู ๖

(วินิจฉัยในทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในป่า (พึงทราบดังนี้):-

อรณัญญู ดาว ทสเสนโต “อรณัญญู นาม ยัม มนุสสานัม ปรีคคหิตัม โหติ ตัม อรณัญญุนติ อาห ๖

พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงป่าก่อน จึงตรัสว่า

อรณัญญู นาม ยัม มนุสสานัม ปรีคคหิตัม โหติ, ตัม อรณัญญู (ที่ชื่อว่าป่า ได้แก่สถานที่ใดเป็นสถานที่มีมนุษย์หวนแหวน สถานที่นั้นชื่อว่าป่า) ดังนี้.

ตตถ ยสฺมา อรณัญญู นาม มนุสสานัม ปรีคคหิตมปิ อตถิ อปรีคคหิตมปิ,

อิธ ปน ยัม ปรีคคหิตัม สารกขัม, ยโต น วินา มฺulen กฺมฺมฺลตาทินิ คเหตุํ ลพฺพนติ, ตัม อธิปเปตัม.

ตสฺมา “ยัม มนุสสานัม ปรีคคหิตัม โหตีติ วุตวา ปุน “อรณัญญุนติ วุตตัม ๖

ในคำว่า อรณัญญู นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

เพราะขึ้นชื่อว่าป่า แม้ที่พวกมนุษย์หวนแหวนก็มี แม้ที่ไม่หวนแหวนก็มี,

แต่ใน(อธิการ)นี้ ทรงประสงค์เอาป่าที่เขาหวนแหวน มีการอารักขา

เป็นแดนที่ไม่และเถาว์ลัยเป็นต้น อันใครๆ ไม่ได้เพื่อจะถือเอาเว้นจากมูลค่า.

เพราะฉะนั้น (พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสว่า “สถานที่ใดเป็นสถานที่มีมนุษย์หวนแหวน” แล้วตรัสอีกว่า “ชื่อว่าป่า” ดังนี้.

เตน อิมมตถํ ทสฺเสติ “น ปรีคคหิตภาโว อรณัญญุสส ลกขณัม,

ยัม ปน อตตโน อรณัญญุลกขณเณน อรณัญญู มนุสสานมฺยจ ปรีคคหิตัม, ตัม อิมสฺมี อตเถ อรณัญญุนติ ๖

ด้วยคำว่า ป่า นั้น ย่อมทรงแสดงความหมายนี้ไว้ ดังนี้ว่า “ความเป็นที่หวนห้าม ไม่(จัด)เป็นลักษณะของป่า,

แต่สถานที่ใด เป็นป่าโดยลักษณะแห่งป่าของตน และพวกมนุษย์หวนแหวน, สถานที่นั้น จึงชื่อว่าป่า ในความหมายนี้.”

ตตถ วินิจฺฉโย อารามกฺมฺมฺฐาทิสฺสุ วุตตาสทิสฺโส ๖

วินิจฉัยใน(ทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในป่า)นั้น ก็เป็นเช่นกับที่กล่าวแล้วในทรัพย์ตั้งอยู่ในสวนเป็นต้น.

ตตถ ชาตเกสฺสุ ปเนตถ เอกสฺมีปิ มหคฺฆรฺกฺเข ฉินฺนมตฺเต, ปาราชิกัม ๖

ก็บรรดา(ทรัพย์ที่เกิดในป่านี้)เหล่านั้น, เมื่อต้นไม้ที่มีราคามาก แม้เพียงต้นเดียว ในป่านี้ สักว่าภิกษุตัดแล้ว, ก็เป็นปาราชิก.

“ลตํ วาติ เอตถ จ เวตฺโตปิ ลตานิ ลตานิ เอว ๖

อนึ่ง ในบทว่า ลตํ วา นี้ หวายก็ดี เถาว์ลัยก็ดี ก็ชื่อว่าเถาว์ลัยทั้งนั้น.

ตตถ โย เวตฺโต วา ลตานิ วา ทิฆมา โหตี มหารฺกฺเข จ คจฺเณ จ วินิวิชฺฉิตฺวา วา เวฐุตฺวา วา คตา,

สา มฺุเล ฉินฺนานิ อวหารัน ขเนติ อคฺเค ฉินฺนานิ ๖

ยทา ปน อคฺเคปิ มฺุเลปิ ฉินฺนานิ โหตี, ตทา อวหารัน ขเนติ สเจ น เวฐุตฺวา ลิตฺวา โหตี ๖

บรรดา(หวายและเถาว์ลัย)เหล่านั้น หวายหรือเถาว์ลัยใด เป็นของยาว ทางทะลุหรือพันต้นไม้ใหญ่และกอไม้เลื้อยไป,

เถาว์ลัยนั้น ภิกษุตัดที่โคนก็ดี หรือตัดที่ปลายก็ดี ไม่ยั้งอาหารให้เกิดขึ้นได้.

แต่เมื่อใดภิกษุตัดทั้งที่ปลายทั้งที่โคน, เมื่อนั้น ย่อมยังอาหารให้เกิดได้ ถึงหากเถาว์ลัยไม่พัน(ต้นไม้) อยู่ก็ตาม.

เวฐตฺวา ฐิตา ปน รุกฺขโต โมจิตมตฺตา อวหารํ ชเนติ ฯ

ส่วนที่ฟัน (ต้นไม้) อยู่ พอภิกษุให้ฟันจากต้นไม้ ย่อมยังอาหารให้เกิด.

“ติณฺ วาติ เอตถ ติณฺ วา โหตุ ปณฺณ วา สพฺพํ ตินฺคฺคฺหณฺน [415] สงฺคฺหิตํ ฯ

หญ้าก็ตาม ใบไม้ก็ตาม ทรงสงเคราะห์ด้วยศัพท์ว่าหญ้า ในบทว่า ติณฺ วา นี้ทั้งหมด

ตัด เหวจหนาทินมตถาย ปเรหิ ฉินฺนํ วา อตฺตนา ฉินฺนิตฺวา วา คณฺหนโต ภณฺชคฺเคน กาเรตฺตโพ ฯ

ภิกษุถือเอา(หญ้า)นั้นที่ผู้อื่นตัดไว้เพื่อประโยชน์แก่เครื่องมุงเรือนเป็นต้น หรือตัดด้วยตนเองถือเอา (พระวินัยธร)พึงปรับอาบัติตามราคาสิ่งของ.

น เกวลยจ ตินฺปณฺณเมว, อณฺญมฺปิ ยงฺกิลฺลิจิ วากจฉลฺลิตฺวาที ฯ

และจะปรับอาบัติแต่เฉพาะถือเอาหญ้าและใบไม้อย่างเดียวเท่านั้นหามิได้,

ถือเอาเปลือกและสะเก็ดเป็นต้นแม้อย่างอื่น ชนิดใดชนิดหนึ่ง (ก็พึงปรับอาบัติตามราคาสิ่งของเหมือนกัน).

ยตถ สามิกา สาလာ, ตํ คณฺหนโต ภณฺชคฺเคน กาเรตฺตโพ ฯ

เมื่อภิกษุถือเอาวัตถุมิเปลือกไม้เป็นต้น ซึ่งพวกเจ้าของยังมีความอาลัยอยู่ พึงปรับอาบัติตามราคาสิ่งของ.

ตจฺเจตฺวา ฐฺปิโต อทฺธคฺโตปิ รุกฺโข น คเหตุโพ ฯ

แม้ต้นไม้ที่เขาถากทิ้งไว้นานแล้ว ก็ไม่ควรถือเอา.

โย ปน อคฺเค จ มฺลฺล จ ฉินฺโน โหติ. สาขาปิสฺส ปุตฺติกา ชาตา. ฉลฺลียปิ คฺลิตฺตา. “อโย สามิเกหิ ฉชฺชิตฺตติ คเหตุํ ฏฺฐฏฺฐิติ ฯ

ส่วน(ต้นไม้)ใด ซึ่งเขาตัดที่ปลายและโคนแล้ว. กิ่งของต้นไม้ที่นั้นแล้วบ้าง. สะเก็ดทั้งหลายกะเทาะออกแล้วบ้าง.

จะถือเอาด้วยคิดว่า “ต้นไม้นี้ พวกเจ้าของทิ้งแล้ว” ดังนี้ ควรอยู่.

ลกฺขณจฉินฺนสฺสาปิ, ยทา ลกฺขณํ ฉลฺลียา ปริโยนทฺธํ โหติ, ตทา คเหตุํ ฏฺฐฏฺฐิติ ฯ

แม้(ต้นไม้)ที่สลักเครื่องหมายไว้, เมื่อใดเครื่องหมายถูกสะเก็ดหุ้มปิด, เมื่อนั้น จะถือเอา ก็ควร.

เคหาทีนํ อตถาย รุกฺเข ฉินฺนิตฺวา, ยทา ตานิ กตานิ อชฺฌมาวุฏฺฐานิ จ โหหนฺติ,

ทารุณีปิ อรณฺญเว วสุเสน จ อาตเปน จ วินสฺสนฺติ ฯ

มนุษย์ทั้งหลายตัดต้นไม้เพื่อประโยชน์แก่เรือนเป็นต้น, เมื่อใด เขาสร้าง(เรือนเป็นต้น)นั้นเสร็จแล้ว และอาศัยแล้ว,

(เมื่อนั้น) แม้ไม้ทั้งหลาย (ที่เหลือใช้) ก็จักเสียหายไปเพราะฝนและแดดในป่า.

อียิสานิปิ ทิสฺวา “ฉชฺชิตานีติ คเหตุํ ฏฺฐฏฺฐิติ ฯ

ภิกษุพบเห็นไม้แม้เช่นนั้นแล้ว จะถือเอาด้วยคิดว่า “เขาทอดทิ้งแล้ว” ดังนี้ ควรอยู่.

กสฺมา ฯ ยสฺมา อรณฺญสฺสามิกา เอเตสํ อนิสฺสรา ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า ไม้เหล่านั้น เจ้าของป่า มิได้เป็นใหญ่.

เยหิ อรณฺญสสามิกานํ เทยยธมฺมํ ทตฺวา ฉินฺนานิ, เตเว อีสฺสรฺวา. เตหิ จ ตานิ ฉพฺพิตานิ. นิราลยา ตตฺถ ชาตาทิ ฯ
(ไม้ทั้งหลาย)ที่(ชน)เหล่านี้ให้ไทยธรรม^๑ แก่เจ้าของป่าแล้วจึงตัด, (ชน)เหล่านั้นนั่นเอง เป็นใหญ่.

อนึ่ง (ชน)เหล่านั้นก็ทิ้งไม้เหล่านั้นแล้ว. เขาเหล่านั้นมิได้มีอาลัย(ในไม้เหล่านั้น)แล้ว^๒ เพราะเหตุนี้ (ภิกษุจะถือเอาก็ควร).

โยปิ ภิกฺขุ ปฐฺมมฺเยว อรณฺญ ปาลานํ เทยยธมฺมํ ทตฺวา อรณฺญํ ปวิสิตฺวา ยถารุจฺเจต รุกฺเข คาหาเปตฺติ,
ตสฺส เตสํ อารกฺขณฺฐานํ อคนฺตฺวาปิ ยถารุจฺเจตฺน มคฺเคน คนฺตุํ วมฺภูตฺติ ฯ

แม้ภิกษุรูปใด ให้ไทยธรรมแก่พนักงานผู้รักษาป่าไม้ก่อนที่เดียวแล้วเข้าป่า ให้ถือเอาไม้ทั้งหลายตามที่พอใจ,
การที่ภิกษุรูปนั้น แม้จะไม่ไปยังที่อารักขาของผู้รักษาป่าไม้เหล่านั้น ไปโดยทางตามที่ตนชอบใจ ก็ควร.

อลาปิ ปวิสฺนโต อทตฺวา “นิภฺขมฺนโต ทสฺสามิตฺติ รุกฺเข คาหาเปตฺวา นิภฺขมฺนโต เตสํ ทาทพฺพํ ทตฺวา คจฺฉติ, วมฺภูตฺติเอว ฯ
แม้ถ้าเธอเมื่อเข้าไป ยังไม่ได้ให้ไทยธรรม แต่ทำในใจว่า “เมื่อออกมาจักให้” ดังนี้ ให้ถือเอาไม้ทั้งหลาย
แล้วขณะออกมา ให้ไทยธรรมที่ควรให้ แก่พวกผู้รักษาป่าไม้เหล่านั้นแล้วไป, สมควรแท้.

อลาปิ อาโณคํ กตฺวา คจฺฉติ, “เทหิตฺติ วุตฺเต, “ทสฺสามิตฺติ, “เทหิตฺติ วุตฺเต ทาทพฺพเมว ฯ

แม้ถ้าเธอทำความผูกใจไว้แล้วจึงไป, เมื่อผู้รักษาป่าไม้กล่าวว่า “ท่านจงให้”, ตอบว่า “อาตมาจักให้”,
เมื่อเขากล่าวอีกว่า “จงให้” ฟังให้ทีเดียว.

สเจ โภจฺจि อตฺตโน ธนํ ทตฺวา “ภิกฺขุสฺส คนฺตุํ เทถาทิ วทฺติ, [416] สทฺธกปฺปเมว, คนฺตุํ วมฺภูตฺติ ฯ

ถ้าใครๆ ให้ทรัพย์ของตนแล้วพูด (กับเจ้าพนักงาน) ว่า “พวกท่านจงให้ภิกษุไปเถิด” ดังนี้,
เป็นอันเธอได้ข้ออ้างแล้วทีเดียว, จะไปก็ควร.

สเจ ปน โภจฺจิ อีสฺสรฺชาติโก ธนํ อทตฺวา “ภิกฺขุณิ ภาคํ มา คนฺหาถาทิ วาเรติ ฯ

แต่ถ้าบางคน มีปกติเป็นใหญ่ ไม่ได้ให้ทรัพย์เลย ห้ามว่า “พวกท่านอย่าได้ถือเอาส่วนของพวกภิกษุเลย” ดังนี้.

อรณฺญปาลา จ “มยฺ ภิกฺขุณิ ตาปฺसानญจ อคฺคณฺหนฺตา กุโธ ลจฺฉาม. เทถ ฆนฺเตติ วทฺนฺติ, ทาทพฺพเมว ฯ

แต่พวกเจ้าพนักงานผู้รักษาป่าไม้ พูดว่า

“เมื่อพวกเราไม่ถือเอาส่วนของพวกภิกษุและพวกดาบสแล้ว จักได้จากที่ไหนเล่า? ให้เถิดขอรับ!” ดังนี้, ภิกษุฟังให้เดียว.

โย ปน, อรณฺญปาเลสฺสุ นิทฺทายนฺเตสฺสุ วา กีฬาปฺสุเตสฺสุ วา กตฺถจิ ปกฺกนฺเตสฺสุ วา, อาคนฺตฺวา

“กุหิ อรณฺญปาลาติ ปกฺโกสิตฺวาปิ อทิสฺวา คจฺฉติ, ฆนฺนฺทเทยฺยํ ฯ

ส่วนภิกษุรูปใด, เมื่อเจ้าพนักงานผู้รักษาป่าไม้บนอนหลับ หรือขลุกขลู่ในการเล่น หรือหลีกไปในที่ไหนๆ เสีย,
มาแล้ว แม้เรียกหาอยู่ว่า “เจ้าพนักงานผู้รักษาป่าไม้ อยู่ที่ไหนกัน” ดังนี้ ก็ไม่พบ จึงไปเสีย, ภิกษุรูปนั้น เป็นภิกษุไทย.

โยปิ อารกฺขณฺฐานํ ปตฺวา กมฺมณฺฐานานาทีนํ มนฺสิกโรนฺโต วา อญฺญาวิทฺติ วา อสฺติยา อติภฺกมฺติ, ฆนฺนฺทเทยฺยเมว ฯ

ฝ่ายภิกษุรูปใด ครั้นไปถึงสถานที่อารักขาแล้ว แต่มนสิการพระกรรมฐานเป็นต้นอยู่ หรือส่งจิตไปที่อื่นเสีย
จึงเดินเลยไป เพราะระลึกไม่ได้, ภิกษุรูปนั้นก็เป็นภิกษุไทยเหมือนกัน.

๑ สิ่งที่จะพึงให้ตอบแทน

๒ แปลตามโยชนาภาค ๑/๓๒๘. จะแปลว่า เขาเหล่านั้นมิได้มีอาลัยในไม้เหล่านั้นแล้ว ก็น่าจะได้.

ยสสาปิ ตัมฐานํ ปตตสส โจโร वा हत्ति वा वापमीको वा महामेखे वा अग्गुह्ठी,
โส ตมหา อุपททวา มุจ्जित्तुगामตาย सहसा ตัมฐานํ อติกกมตี, รกขตี ตาว. ภาณตเทย्यं ปน โหตี ฯ

แม้ภิกษุรูปใด ไปถึงสถานที่นั้นแล้ว เกิดมีโจร ช้าง เนื้อร้าย หรือมหาเมฆขึ้น,
ภิกษุรูปนั้น จึงรีบเดินเลยสถานที่นั้นไป เพราะต้องการจะพ้นจากอุปัทวะนั้น, ยังรักษาอยู่ก่อน, แต่ก็ยังเป็นภิกษุไทย.

อิหํ ปน อรณญเ อารกขภูฐานํ นาม สุกขมาภูโตปี ครุกตรํ ฯ

ก็ขึ้นชื่อว่า สถานที่อารักขาในป่านี้ หนักมาก แม้กว่าด่านภาษี.

सुकखामागुसस ति परिजेत्तं ओन्नกกमित्त्वा तुरतो परिहरन्तो तुक्कภูमेव आपच्छती ฯ

จริงอยู่ ภิกษุเมื่อไม่ก้าวเข้าไปสู่เขตกำหนดของด่านภาษี หลบหลีกเลี่ยงแต่ที่ไกล จะต้องเพียงทุกกฎเท่านั้น.

อิหํ ปน เถยยจิตเตน परिหรตสส อากาเสน คจฉโตปี ปาราชิกमेव ฯ

แต่เมื่อเธอหลบหลีกเลี่ยงที่อารักขาในป่านี้ไปด้วยจิต แม้จะไปทางอากาศ ก็เป็นปาราชิกทีเดียว.

ตस्มา ऐत्थ ओपपमतเตन ภาวิตพพนตี ฯ

เพราะเหตุนั้น ภิกษุพึงเป็นผู้ไม่ประมาทใน(สถานที่อารักขาในป่า)นี้ ฉะนั้นแล.

อรณญภูฏกา นิฏฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในป่า.

กล่าวด้วยน้ำ

อุทเก ปน ฯ

(ก็ผู้ศึกษาพึงทราบวินิจฉัยในน้ำ(ดังนี้):-

“ภาชนคตติ อุทกั พุทธกกาเล อุทกมณิกาทิสฺส ภาชนนฺสุ สงฺโคปิตฺวา ฐูปิตํ ฯ

บทว่า ภาชนคตติ ได้แก่ น้ำที่เขาเก็บรักษาไว้ ในภาชนะทั้งหลายมีไหใส่น้ำเป็นต้น ในเวลาที่หาน้ำได้ยาก.

ตํ ยสมิ ภาชน ฐูปิตํ โหติ ตํ ภาชนํ อวิชฌิตฺวา วา ฉิทฺทํ วา กตฺวา

ตตถ โปกฺขรณิตฺตทาเกสุ จ อตฺตโน ภาชนํ ปเวเสตฺวา วา คณฺหนตฺตสฺส, [417] สปิเตเลสุ วุตตนเยเนว วิวินิจฉัยโย เวทิตพฺโพ ฯ

น้ำนั้นเขาเก็บไว้ในภาชนะใด เมื่อภิกษุเอียงภาชนะนั้น หรือทำให้เป็นช่องทะลุ (ถือเอา)

หรือทำ(น้ำที่มีอยู่)ใน(ภาชนะ)เหล่านั้น และในสระโบกขรณีและบ่อ ให้เข้าไปยังภาชนะของตน แล้วถือเอา

ก็พึงทราบวินิจฉัยโดยนัยดังที่กล่าวไว้ ในเนยใสและน้ำมันนั้นแล.

มรียาทจเฉทเน ปน ตตถ

ชาตภูตคาเมน สหฺธิมปี มรียาทํ ฉินฺทนตฺตสฺส, อทินฺนาทานปโยคตฺตา ทุกฺกมฺมิ ฯ

ส่วนในการทำลายคั้นกันน้ำ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

เมื่อภิกษุทำลายคั้นกันน้ำ^๑ แม้พร้อมทั้งภูตคามซึ่งเกิดที่คั้นนั้น, เป็นทุกกมฺมิ เพราะเป็นประโยคแห่งอทินนาทาน.

ตถจ ปน ปหาเร ปหาเร โหติ ฯ

ก็แล (ทุกกมฺมิ)นั้น ย่อมเป็นทุกๆ ครั้งที่ทำลาย.

อนฺโต ฐุตฺวา พหิมฺโข ฉินฺทนฺโต พหิอนฺเตน กาทเรตพฺโพ ฯ

ภิกษุยืนอยู่ข้างใน แล้วหันหน้าออกข้างนอกทำลายอยู่ (พระวินัยธร) พึงปรับอาบัติด้วยส่วนสุดข้างนอก.

พหิ ฐุตฺวา อนฺโตมฺโข ฉินฺทนฺโต อนฺโตอนฺเตน กาทเรตพฺโพ ฯ

เมื่อยืนอยู่ข้างนอก แล้วหันหน้าเข้าข้างในทำลายอยู่ พึงปรับอาบัติด้วยส่วนสุดข้างใน.

อนฺโต จ พหิ จ มฺโข ฉินฺทนฺโต มชฺเฌ ฐุตฺวา ตํ ภินฺทนฺโต มชฺเฌน กาทเรตพฺโพ ฯ

เมื่อเธอทำลายหันหน้าเข้าข้างในและออกข้างนอก ยืนอยู่ที่ตรงกลาง พังคั้นนั้นอยู่ พึงปรับอาบัติด้วยส่วนตรงกลาง.

มรียาทํ พุพฺพลํ กตฺวา คาโว ปกฺโกสตี คามทารเกหิ วา ปกฺโกสาเปตี ฯ

ภิกษุทำคั้นให้ชำรุดแล้ว จึงร้องเรียกฝูงโคมา(เอง) หรือใช้ให้พวกเด็กชาวบ้านร้องเรียกมาก็ตาม.

เต อาคนฺตฺวา ชุเรหิ มรียาทํ ฉินฺทนฺติ ฯ เตเนว ฉินฺนา โหติ ฯ

(ฝูงโค)เหล่านั้นพากันเอาค้ำเท้าทำลายคั้น. (คั้นกันน้ำ)ย่อมเป็น(อันภิกษุ)นั้นแหละทำลายแล้ว.

๑ อรรถกถาตอนนี้แก้คำว่า มรียาทํ ฉินฺทติ ในพระบาลีวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ๑/๕๕.

มรียาทํ ในที่นี้ หมายถึงเอา คนหรือเชือกกันน้ำ (embankment) ในที่อื่น หมายถึงเอาเขตแดน (boundary)

ส่วน ฉินฺทติ จะแปลว่า ตัด ตามศัพท์ หรือจะแปลตามความหมายว่าทำลาย ก็น่าจะได้ทั้งนั้น.

มรียาห์ ทูพพล์ กตวา คาโว อุทเก ปเวเสติ คามทารเกหิ วา ปเวสาเปติ ฯ

(ภิกษุ)ทำคันให้ชำระแล้ว ต้อนฝูงโคเข้าไปในน้ำ หรือสั่งพวกเด็กชาวบ้านให้ต้อนเข้าไปก็ตาม.

เตหิ อฏฐาปตวิจิโย มรียาห์ ภินทิตวา คจจนติ ฯ

ระลอกคลื่นที่โคเหล่านั้นทำให้เกิดขึ้น ทำลายคันไป.

คามทารเก วา “อุทเก กิฬถาติ วทติ กิฬนเต วา อุตตาเสติ ฯ

(ภิกษุ)พูดชวนพวกเด็กชาวบ้านว่า “จงพากันเล่นน้ำเถิด” หรือตวาด(พวกเด็ก)ผู้เล่นอยู่ให้สะดุ้งตกใจ.

เตหิ อฏฐาปตวิจิโย มรียาห์ ภินทิตวา คจจนติ ฯ

ระลอกคลื่นที่(เด็ก)เหล่านั้นทำให้ตั้งขึ้น ทำลายคันไป.

อนโตอุทเก ชาตรุกขิ ฉินทติ อถญเณ วา ฉินทาเปติ ฯ

(ภิกษุ)ตัดต้นไม้ที่เกิดอยู่ภายในน้ำ(เอง) หรือใช้ให้ผู้อื่นตัดก็ตาม.

เตนปิ ปตนเตน อฏฐาปตวิจิโย มรียาห์ ภินทิตวา คจจนติ ฯ

ระลอกคลื่นแม่ที่(ต้นไม้)ซึ่งล้มลงนั้นทำให้ตั้งขึ้น ทำลายคันไป.

เตเนว ฉินนา โหติ ฯ

(คันกั้นน้ำ)ย่อมเป็น(อันภิกษุ)นั้นแหละทำลายแล้ว.

มรียาห์ ทูพพล์ กตวา ตสากรกขณตถาย ตสาโกโต นิพพหนอุทกั วา นิทมนตุมพั วา ปิทหติ,

อถญโต คจจนติ อุทกั ยถา เอตถ ปวิสติ, เอว ปาลี วา พนธติ มาติกั วา อุชุกั กโรติ

ตสส อุปริภาเค ฐิตัง อตตโน ตสาโก วา ภินทติ ฯ

ภิกษุทำคันให้ชำระแล้ว ปิดน้ำที่เขาไหลออกไป หรือปิดท่อ สำหรับไขน้ำออกจากบ่อเพื่อประโยชน์รักษาบ่อที่ดี ก่อคันหรือแต่งลำรางให้ตรง โดยอาการที่ น้ำซึ่งไหล(บ่า)มาจากที่อื่น จะไหลเข้าไปใน(บ่อ)นี้ได้ก็ดี พังบ่อของตนซึ่งอยู่ตอนบน(บ่อของคนอื่น)นั้นก็ดี.

อุสสนนัง อุทกั มรียาห์ คเหตุวา คจจติ. เตเนว ฉินนา โหติ ฯ

น้ำที่(เอ่อ)สูงขึ้น ไหล(บ่า)พัดเอาคันไป. (คันกั้นน้ำ)ย่อมเป็นอัน(ภิกษุ)นั้นแหละทำลายแล้ว.

สพพตถ นิกขนตอุทกคฆานูรูปเณ อวหาเรน กาเรตพโพ ฯ

ในที่ทุกๆ แห่ง (พระวินัยธร)พึงปรับด้วยอวหาร ตามควรแก่ราคาน้ำที่ไหลออกไป.

นิทมนนาหิ อุกฆาญตวา นีหรนตสสาปิ [418] เอเสว นโย ฯ

แม้เมื่อภิกษุเปิดท่อ สำหรับไขน้ำ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

สเจ ปน, เตน มรียาทาย ทูพพลาเย กตาย,

อตตโนเยว รมมตาย อาคนตวา วา อนาณตเตหิ คามทารเกหิ อโรปีตา วา คาวิโย ชุเรหิ มรียาห์ ฉินทหติ

อตตโนเยว รมมตาย อนาณตเตหิ วา คามทารเกหิ อุทเก ปเวสิตา วิจิโย อฏฐาเปนติ

คามทารกา วา สยเมว ปวิสิตวา กิพนตา อฏฐาเปนติ.

อนโตอุทเทก วา รุกโข อณฺเฎหิ ฉิซุขมาโน ปติตวา อฏฐาเปติ, ตา วิจิโย มริยาหิ ฉินฺทนฺติ ฯ

อนึ่ง เมื่อภิกษุนั้นทำคั้นน้ำให้ชำระแล้ว,

ถ้าฝูงโคซึ่งเดินมาตามธรรมดาของตนนั่นเอง หรือที่พวกเด็กชาวบ้านผู้ไม่ได้ถูกบังคับ ช่วยกันต้อนรับเข้าไป เอากีบเท้าทำลายคั้นก็ดี

ฝูงโคที่พวกเด็กชาวบ้านผู้ไม่ได้ถูกบังคับ ช่วยกันขับต้อนรับให้เข้าไปในน้ำตามธรรมดาของตนเอง ทำให้ระลอกคลื่นตั้งขึ้นก็ดี,

พวกเด็กชาวบ้านพากันเข้าไปเล่นน้ำเอง ทำให้ระลอกคลื่นตั้งขึ้นก็ดี,

ต้นไม้ (ซึ่งเกิด)ภายในน้ำ ที่ถูกชนเหล่าอื่นตัดขาดล้มลงแล้ว ทำระลอกคลื่นให้ตั้งขึ้น, ระลอกคลื่นนั้นๆ ตัดคั้นนาขาดไปก็ดี.

สเจปิ มริยาหิ ทุพฺพลํ กตวา สุขุตฺตพากสฺส อุทกนิพพหนฺนฏฺฐานํ อุทกนิทฺตมนฺตุมพํ วา ปิพฺพติ

อณฺเฎโต คมนมคฺเค วา ปาลี พนฺธติ สุขุขมาติกํ วา อุชุกํ กโรติ

ปจฺฉา เทเว วุฏฺฐู, อุทกํ อาคนฺตวา มริยาหิ ภินฺทติ สพฺพตฺถ ฅณฺฑทฺทฺยํ ฯ

แม้หากว่า (ภิกษุ)ทำคั้นน้ำให้ชำระแล้ว ปิดที่ที่เขาไขน้ำ หรือท่อสำหรับไขน้ำ แห่งบ่อที่แห่ง ก็ดี

ก่อกันหรือแต่งลำรางที่แห่ง ให้ตรงทางน้ำเดินจากที่อื่น ก็ดี,

ภายหลังในเมื่อฝนตก, น้ำไหล(ป่า)มา(เขา)ทำลายคั้น, เป็นภันฑทฺทฺยในทีทุกๆ แห่ง.

โย ปน นิทาเม สุขุขวาปิยา มริยาหิ ยาวตลํ ปาเปตฺวา ภินฺทติ

ปจฺฉา เทเว วุฏฺฐู, อาคตาคตํ อุทกํ ปลายติ, ฅณฺฑทฺทฺยํ ฯ

ส่วน(ภิกษุ)ใด ทำลายคั้นบึงแห่งในฤดูแล้ง ให้พังลงจนถึงพื้น,

ภายหลังในเมื่อฝนตก, น้ำที่ไหลมาครั้งแล้วครั้งเล่า ก็ไหลไปหมด, เป็นภันฑทฺทฺย(แก่ภิกษุรูปนั้น).

ยตตํ ตปปจฺฉายา สสฺสํ อุปฺปชฺชติ, ตโต ปาทมตตคฺชนกปิ อเทฺนโต สามิกานํ ฐุณฺนิเกเปน อสฺสมโณ โหติ ฯ

ข้าวกล้ามีประมาณเท่าใด ที่เกิดขึ้นเพราะ(น้ำ)นั้นเป็นปัจจัย,

(ภิกษุ)เมื่อไม่ใช้(ค่าทดแทน) แม้เท่าราคาบาทหนึ่ง จาก(ข้าวกล้าที่เสียไป) นั้น จัดว่าไม่เป็นสมณะ เพราะพวกเจ้าของทอดธุระ.

ยํ ปน สพฺพสาธาณํ ตพากํ โหติ, ตพากे อุทกสฺส สพฺเพปิ มนุสฺสา อิสฺสรา ฯ

อนึ่ง บึงใด เป็นของสาธารณะแก่คนทั้งปวง, มนุษย์ทั้งหมด ย่อมเป็นใหญ่แห่งน้ำในบึงนั้น.

เหฏฐโต ปนสฺส สสฺซานิ กโรนฺติ ฯ

ก็(เขา)เหล่านั้น) ย่อมทำข้าวกล้าทั้งหลายไว้ภายใต้แห่ง(บึง)นั้นด้วย.

สสฺสपालนตฺถิ ตพากโต มหามาติกา นิทฺทมิตฺวา เขตตมฺชฅเมน ยาติ ฯ สาปี สทา สนฺทนฺกาลे สพฺพสาธาณา ฯ

ลำรางใหญ่ ออกจากบึงไปทางกลางนา เพื่อหล่อเลี้ยงข้าวกล้า.

แม้(ลำรางใหญ่)นั้น ก็เป็นของสาธารณะแก่(ชน)ทั้งปวง ในเวลาที่น้ำไหลไป ทุกเมื่อ.

ตโต ปน ชุทฺทกมาติกา นิทฺทิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน เกทาเรสุ อุทกํ ปเวเสนฺติ ฯ ตํ อณฺเฎสิ คเหตุนฺ เทนฺติ ฯ

ส่วนพวกชนชกัลารางเล็ก ๆ ออกจาก(ลารางใหญ่)นั้น แล้วไขน้ำให้เข้าไปในนาของตนๆ
ไม่ยอมให้คนอื่นถือเอา(น้ำในลารางเล็กของตน)นั้น.

นิทาสสมเยว อุทเก มนทภูเต, [419] วาเรน อุทกั เทนติ ฯ

เมื่อมีน้ำน้อย ในฤดูแล้ง, จึงแบ่งปันน้ำให้กัน ตามวาระ.

โย, อุทกวาเร สมปตเต, น ลภติ, ตสส สสุธานี มิลายนติ ฯ

ผู้ใด, เมื่อถึงวาระน้ำ, ไม่ได้น้ำ, ข้าวกล้าของผู้นั้น ย่อมเหี่ยวแห้งไป.

ตสมา อญญะสั วาเร อญญโย คเหตุ น ลภติ ฯ

เพราะเหตุนี้ คนอื่นยอมไม่ได้เพื่อจะถือเอาในวาระของคนทั้งหลายอื่น .

ตตล โย ภิกขุ ปเรสั ขุททกมาติกโต วา เกทาร์โต วา อุทกั เถยยจิตเตน อตตโน วา ปเรสส วา มาติกั วา เกทาร์ วา ปเวเสติ,
อฏฐิมุขั วา วาเทติ, อวหาโรวสส โหติ ฯ

บรรดา(ลารางเป็นต้น)นั้น

ภิกษุใด ไขน้ำจากลารางเล็กหรือจากนา ของคนอื่น ให้เข้าไปยังเหมืองหรือนา ของตนหรือของคนอื่น ด้วยโดยจิต กดี,
ให้น้ำไหลเข้าไปยังปากดงไปก็ดี, ภิกษุนั้น เป็นอาหารแท้.

โยปิ “จิเรณ เม อุทกวาโร ภวิสสติ อิทถจ สสุสั มิลายตีติ

ปเรสั เกทาเร ปวิสณตสส อุทกสส ปวิสณมคคั ปททิตวา อตตโน เกทาร์ ปเวเสติ, อวหาโรเอว ฯ

ฝ่าย(ภิกษุ)ใด คิดว่า “นานๆ เราจึงจักมีน้ำสักคราวหนึ่ง และข้าวกล้านี้ก็เหี่ยวแห้ง”

จึงปิดทางเข้าไปของน้ำที่ก้างไหลเข้าไปในนาของคนอื่นเสีย แล้วให้ไหลเข้าไปยังนาของตน, ภิกษุนั้นเป็นอาหารเหมือน
กัน.

สเจ ปน, ตพากโต อนิคคเต ปเรสั มาติกามุขั อสมปตเต วา อุทเก,

สุกขมาติกัเยว, ยถา อากจจนตั อุทกั อญญะสั เกทาเร อปปริสิตวา อตตโนเยว เกทาเร ปวิสติ, เอวั ตตล ตตล พนธติ,

อนิกขนเต, พพธา สุปพธา, นิกขนเต, พพธา, ภณฺฑเทยฺยั ฯ

ก็ถ้าว่า, เมื่อน้ำยังไม่ไหลออกจากบึง หรือยังไม่ถึงปากลารางของคนอื่น,

ภิกษุก่อ (คัน) ลารางแห่งนั้นเหี่ยว ไว้ในที่นั้นๆ

โดยอาการที่น้ำซึ่งก้างไหลมา จะไม่ไหลเข้าไปในนาของคนอื่น ไหลเข้าไปแต่ในนาของตนเท่านั้น,

เมื่อ(น้ำ)ยังไม่ได้ออกมา, (แต่)ภิกษุได้ก่อ(คัน)ไว้ก่อนแล้ว ก็เป็นอันเธอก่อไว้ดีแล้ว,

เมื่อ(น้ำ)ไหลออกมาแล้ว, (ถ้า)ภิกษุก่อ(คัน)ไว้ เป็นภณฺฑไทย.

ตพากั คนตวา สยเมว นิทรมนนาฬิ อุกฺขมาฏฺฐวา อตตโน เกทาร์ ปเวเสนตสสาปิ นตถิ อวหาโร ฯ

แม้เมื่อภิกษุไปยังบึงแล้ว เปิดท่อสำหรับไขน้ำเอง ให้น้ำไหลเข้าไปยังนาของตน ไม่เป็นอาหาร.

กสฺมา ฯ ตพากั นิสฺสาย เขตตสส กตตตา ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะต่างก็อาศัยบึงนั้นทำนากัน

กรุนทิวาทีสุ ปน “อวหาโรติ วุตตั ฯ ตั “วตฺถุ กาลถจ เทสญจาทิ อิมินา ลกฺขณเณน น สเมติ ฯ

แต่ใน(อรรถกถา)กฐนที่เป็นต้น กล่าวว่่า “เป็นอาหาร”.

(คำที่ท่านกล่าวไว้)นั้น ย่อมไม่สมด้วยลักษณะนี้ว่า “วัตถุ กาละ และเทศะ”^๑ เป็นต้น.

ตสฺมา มหาอภฺรฺฐกถาย วุคฺตเมว ยุตฺตนฺติ ฯ

เพราะเหตุ นั้น คำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถานั้นแหละ ชอบแล้ว ฉะนั้นแล.

อุทกฺกถา นิฎฺฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยน้ำ.

กล่าวด้วยไม้ชำระฟัน

ทนต์โปนี อารามภูฏกวิวินิจฉัยเยน วินิจฉัยนิตพพ์ ฯ

ไม้ชำระฟัน อัน(ผู้ศึกษา)พึงวินิจฉัย ตามข้อที่วินิจฉัยกัณฑ์ตั้งอยู่ในสวน.

อัย ปเนตถ วิเสโส ฯ

ส่วนความแปลกกันในไม้ชำระฟันนี้ มีดังต่อไปนี้:

โย สงฆสส เวตตนภโฏ หุตวา เทวสิกั วา ปกขมาสวาเรน วา ทนตกภูฏั อหารติ.

โส ตั อหาริตวา ฉินทิตวาปี [420] ยาว ภิกขุสงฆ์ น ปฏิจจาเปติ, ตาว ตสเสว โหติ ฯ

(ไวยาวัจกร)ใด เป็นผู้ซึ่งสงฆ์เลี้ยงไว้ด้วยค่าบำเหน็จ ย่อมนำไม้ชำระฟันมาถวายทุกวัน หรือตามวาระปักษีและเดือน, (ไวยาวัจกร)นั้นนำไม้ชำระฟันนั้นมา แม้ตัดแล้ว ยังไม่ให้ภิกษุสงฆ์รับเพียงใด, ไม้ชำระฟันนั้น ก็ยังเป็นของไวยาวัจกรผู้นำนั่นเองเพียงนั้น.

ตสมา ตั เถยยจิตเตน คนหนโต ฆณชคเขน กาทเรตพโพ ฯ

เพราะเหตุนี้ ภิกษุเมื่อถือเอา(ไม้ชำระฟัน)นั้น ด้วยโถยจิต พึงปรับอาบัติตามราคาสั่งของ.

ตตถ ชาตกั ปน ครุภณทั. ตมปี ภิกขุสงเขน รกขิตั โคปีตั คนหนโต ฆณชคเขน กาทเรตพโพ ฯ

อนึ่ง (มีของ)ครุภณทัซึ่งเกิดขึ้นใน(อาราม)นั้น.

ภิกษุเมื่อถือเอาของครุภณทันั้น ที่ภิกษุสงฆ์รักษาคุ้มครอง ก็พึงปรับอาบัติ ตามราคาสั่งของ.

เอเสว นโย คนปุกคคคิหิมนุสสสนตเกปี ฉินนเก อจฉินนเก จ เตสั อารามุทยานภูมีสุ ชาเต ฯ

แม้ในไม้ชำระฟันที่ตัดแล้วและยังมิได้ตัด ซึ่งเป็นของคณะบุคคลและมนุษย์คฤหัสถ์

ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ยุทยานเป็นต้น ของ(คณะบุคคลและมนุษย์คฤหัสถ์)เหล่านั้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

สามเณรา วาเรน ภิกขุสงฆสส ทนตกภูฏั อหารนตา อัจริยอุปชฌายานมปี อหารนติ ฯ

สามเณรทั้งหลาย เมื่อนำไม้ชำระฟันมาถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ตามวาระ ย่อมนำมาถวายแม้แก่พระอาจารย์และอุปชฌายะ (ของตน).

ตั ยาว ฉินทิตวา สงฆ์ น ปฏิจจาเปติ, ตาว สพพั เตสัเยว โหติ ฯ

(เธอเหล่านั้น)ตัด(ไม้ชำระฟัน)นั้นแล้ว ยังไม่ให้สงฆ์รับเพียงใด,

(ไม้ชำระฟันนั้น)แม้ทั้งหมด ก็ยังเป็นของ(เธอ)เหล่านั้นนั่นเอง เพียงนั้น.

ตสมา ตมปี เถยยจิตเตน คนหนโต ฆณชคเขน กาทเรตพโพ ฯ

เพราะเหตุนี้ (ภิกษุ)เมื่อถือเอา(ไม้ชำระฟัน)นั้น ด้วยโถยจิต ก็พึงปรับอาบัติตามราคาสั่งของ.

ยทา ปน เต ฉินทิตวา สงฆสส ปฏิจจาเปตวา ทนตกภูฏัมาลเก นิกขิปนติ

“ยถาสุขั ภิกขุสงโฆ ปริภุชชตุติ ตโต ปฏฐาย อวหารโ นตติ ฯ วตตั ปน ชานิตพพ์ ฯ

แต่เมื่อใด (สามเณร)เหล่านั้น ตัดไม้ชำระฟันแล้ว ได้มอบถวายสงฆ์แล้ว แต่ยังไม่รับไว้ในโรงไม้ชำระฟัน ด้วยคิดในใจอยู่ว่า

“ภิกษุสงฆ์จะใช้สอยตามสบายเถิด” ดังนี้, ตั้งแต่(กาล)นั้นไป ไม่เป็นอาหาร. แต่ก็ควรทราบธรรมเนียม.

๑ แต่โยชนาให้เอา ชาเต เป็นวิเสสนะของ ฆณเท.

โย ทิ เทวสิกั สงฆมชฌเณ โอสรติ, เตน ทิวเส ทิวเส เอกเมว **ทนต์กฐณี** คเหตุพพิ ฯ

คือว่า (ภิกษุ)รูปใด เข้าไปในท่ามกลางสงฆ์ทุกวัน, ภิกษุรูปนั้น ควรถือเอาไม้ชำระฟันได้เพียงวันละอันเท่านั้น.

โย ปน เทวสิกั น โอสรติ, ปธานฆเร วสิตวา ฌมมสสวเน วา อุโปสถคเค วา ทิสฺสติ,
เตน ปมาณิ สลลกเขตวา จตตาริ ปญจ **ทนต์กฐณานิ** อตตโน วสนกฺฐาเน ฐเปตวา ขาทิตพพานิ ฯ

ส่วน(ภิกษุ)รูปใด ไม่เข้าไปในท่ามกลางสงฆ์ทุกวัน อยู่ในเรือนที่บำเพ็ญเพียร จะปรากฏตัวแต่ในที่ฟังธรรมหรือในโรงอุโบสถ, (ภิกษุ)รูปนั้นควรกำหนดประมาณ แล้วเก็บไม้ชำระฟัน ๔-๕ อันไว้ในที่อยู่ของตน เคี้ยวเถิด.

เตสุ ชีเณสุ, สเจ ปน ทนต์กฐณมัลเก พหุณี โหนติเยว, ปุน อหริตวา ขาทิตพพานิ ฯ

เมื่อไม้ชำระฟันเหล่านั้น หหมดไปแล้ว, แต่ถ้าในโรงไม้ชำระฟัน ยังมีอยู่มากทีเดียว, ก็ควรนำมาเคี้ยวได้อีก.

ยทิ ปมาณิ อสลลกเขตวา อหริติ, เตสุ อุกชีเณสุเยว, มัลเก ชียติ,
ตโต เกจิ **เถรา** “เยทิ คหิตานิ, **เต** ปฏิอาหฺรณตุติ วเทยฺยุ.

ถ้าเธอไม่กำหนดประมาณ นำมาชำระ, เมื่อ(ไม้ชำระฟัน)เหล่านั้นยังไม่หมดสิ้นไปเลย, แต่ในโรงหมดไป, คราวนั้น พระเถระบางพวกจะพึงพูดว่า “ภิกษุเหล่าใดถือเอาไม้สีฟันทั้งหลายไป ขอให้ภิกษุเหล่านั้นนำมาคั้นเสียเถิด”

เกจิ “ขาทนต์, ปุน **สามเณรา** อหริสฺสนตฺติติ ฯ

พระเถระบางพวก(จะพึงพูด)ว่า “จงเคี้ยวเถิด, พวกสามเณรจะขมมาอีก.”

ตสฺมา วิวาทปฺริหารตถิ **ปมาณิ** สลลกเขตพพิ ฯ คหเณ ปน **โทโส** นตฺถิ ฯ

เพราะเหตุนี้ จึงควรกำหนดประมาณ เพื่อหลีกเลี่ยงการวิวาทกัน. แต่ไม่มีโทษในการถือเอา.

[421] **ทนต์กฐณกถา** นิฎฐิตา ฯ

จบถ้าวาด้วยไม้ชำระฟัน.

มคฺคํ คจฺจนเตนปี เอกํ วา เทว วา ถวิกาย ปกฺขิปิตวา คนฺตพฺพนติ.

แม้ภิกษุผู้จะเดินทาง ควรใส่ไม้ชำระฟันอันหนึ่งหรือสองอันในถุงย่าม แล้วจึงไป ฉะนั้นแล.

กล่าวด้วยต้นไม้

“วนปตติ วนสส ปติ วนปตติ ฯ”

บทว่า วนปตติ ความว่า (ต้นไม้)เป็นเจ้าของแห่งป่า ชื่อ วนปตติ.

วนเขฎฐกรุกขสเสถ อธิวงนํ ฯ”

คำว่า วนปตติ นี้ เป็นชื่อของต้นไม้เจริญที่สุดในป่า.

อิธ ปน สัพโพปิ มนุสเสหิ ปรีคหิตรูกโข อธิเบโต อมพลพุชปนสาทิโก ฯ”

ก็ต้นไม้ที่พวกมนุษย์แหวงแหนแม่ทั้งหมด มีมะม่วง ขนุนสำมะลอ และขนุนหนึ่งเป็นต้น ท่านประสงคเอาใน(อธิการ)นี้.

ยตถ วา ปน มริจวลลิตาทีนิ อาโรปนติ, โส ฉิขชมาโน, สเจ เอกายปิ ฉลลิตา วา วาเคน วา สกลิกาย วา เผคคฺคา วา สมพทโรเว หุตฺวา ภูมียํ ปตติ, รุกขติ ตาว ฯ”

ก็หรือว่า (พวกมนุษย์)ปลูกพริกไทยและเถาว์วัลย์^๑เป็นต้น ไว้ที่(ต้นไม้)ใด, (ต้นไม้)นั้น เมื่อถูกภิกษุตัด ถ้าเปลือกก็ดี ใบก็ดี สะเก็ดก็ดี กระพี้ก็ดี แม้อันเดียวยังติดเนื้ออยู่เที่ยว, ล้มลงบนพื้นดิน, ก็ยังรักษาอยู่ก่อน,

โย ปน ฉินฺโนปิ วลลิตี วา สามนฺตรุกขสาขาหิ วา สนฺธาโรตฺตตา อชุกเมว ติฏฐติ

ปตฺนโต วา ภูมึ น ปาปุณาติ. นตฺถิ ตตฺถ ปรีหาโร, อวหาโรเว โหติ ฯ”

ส่วน(ต้นไม้)ใด แม้อันถูกตัดแล้ว ก็ยังตั้งอยู่ตรงๆ ได้เที่ยว เพราะเถาว์วัลย์หรือกิ่งไม้ใกล้เคียงรับไว้ ก็ดี, หรือเมื่อล้มลงไป ยังไม่ถึงพื้นดิน ก็ดี. ใน(ต้นไม้)นั้น ไม่มีการหลีกเลียง, เป็นอาหารทีเดียว.

โยปิ กกเจณ ฉินฺโน อจฉินฺโน วีย หุตฺวา ตตฺถเว ติฏฐติ, ตสมิมฺปิ เอเสว นโย ฯ”

แม้(ต้นไม้)ใด ภิกษุเอาเลื่อยตัดขาดแล้ว ก็ยังตั้งอยู่ในที่นั้นนั่นเอง เป็นเหมือนยังไม่ขาด, แม้ใน(ต้นไม้)นั้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

โย ปน รุกฺโข หุพฺพลํ กตฺวา ปจฺฉา จาเลตฺวา ปาเตติ อญฺเญน วา จาลาเปติ

อญฺญํ วาสส สนฺติเก รุกฺโข ฉินฺทิตฺวา อชฺโหมตฺตรติ ปเรน วา อชฺโหมตฺตราเปติ

มกฺกกุสิโย วา ปรีปาเปตฺวา ตตฺถ อาโรเปติ อญฺเญน วา อาโรปาเปติ

วคฺคฺกุสิโย วา ตตฺถ อาโรเปติ ปเรน วา อาโรปาเปติ

ตา ตํ รุกฺโข ปาเตนฺติ ตสฺเสว อวหาโร ฯ”

ส่วน(ภิกษุ)รูปใด ทำต้นไม้ให้หย่อนกำลัง ภายหลังจึงเขย่าให้ล้มลงก็ดี ให้ผู้อื่นเขย่าก็ดี

ตัดไม้ต้นอื่นใกล้(ต้นไม้)นั้นทับก็ดี ให้ผู้อื่นตัดทับก็ดี

ต้อนพวกลิงให้มารวมกันขึ้นบนต้นไม้ที่นั้นก็ดี สั่งคนอื่นให้ต้อนขึ้นไปก็ดี

ต้อนพวกค่างควาให้มารวมกันขึ้นบนต้นไม้ สั่งคนอื่นให้ต้อนขึ้นไปก็ดี

พวก(ลิงและค่างควา)เหล่านั้น^๒ ทำ(ต้นไม้)นั้นให้ล้มลง, อาหารย่อมมีแก่ภิกษุรูปนั้นเหมือนกัน.

๑ แปลว่าเถาพริกไทยจะได้หรือไม่ เพราะ ผคคววลลิต ก็แปลกันว่า เถาบอระเพ็ด.

๒ โยชนาให้อา ตา ศัพท์ โยค วคฺคฺกุสิโย แต่น่าจะโยค มกฺกกุสิโย.

สเจ ปน เตน รุกฺเข ทฺพฺพล กเต,

อญฺเณ อนาณตโตเอว ตํ จาเลตฺวา ปาเตติ รุกฺเขน วา อชฺโฌตฺถรติ

อตฺตโน รมฺมตาย มกฺกฺกา วา วคฺคฺลียो วา อารโหฺนติ. ปโร วา อนาณตโต อโรเปติ.

สยํ วา เอส วาตมุขํ โสเธติ [422] พลววาโต อาคนฺตฺวา รุกฺขํ ปาเตติ สพฺพตฺถ ฅณฺทเทยฺยํ ฯ

แต่ถ้าเมื่อเธอทำต้นไม้ให้หย่อนกำลังแล้ว

ผู้อื่นซึ่งเธอมีได้สั่งบังคับเลย เขย่าต้นไม้ให้ล้มลงก็ตาม เอาต้นไม้ทับก็ตาม

พวกลิงหรือค่างควขึ้นไปตามธรรมชาติของตนก็ตาม ผู้อื่นซึ่งเธอมีได้สั่งบังคับขึ้นไปเองก็ตาม

เธอแผ้วถางทางมาของลมเอง ลมแรงพัดมาทำต้นไม้ให้ล้มลงก็ตาม, เป็นภณฺทไทยในที่ทุกแห่ง,

วาทมุขฺโสธฺนํ ปเนตฺถ อสมฺปตฺเต วาเต สุขฺขมาติกาย อชฺชุกรณาทิหิ สเมติ, โน อญฺญถา ฯ

ก็ใน(อธิการ)นี้ การแผ้วถางทางลมในเมื่อลมยังไม่พัดมาถึง ย่อมสมด้วยกิจทั้งหลาย มีการแต่งลำรางที่แห้งให้ตรงเป็นต้น, หาสมโดยประการอื่นไม่.

รุกฺขํ อวชิชฺฌิตฺวา สตเถน วา อโฏฏฺเณติ อคฺคํ วา เทติ มณฺฑกฺกณฺฏกํ วา วิสํ อโฏฏฺเณติ

เยน โส มรติ สพฺพตฺถ ฅณฺทเทยฺยเมวาทิ ฯ

(ภิกษุ)เจาะต้นไม้แล้วเอาศัสตราตอกก็ตี จุดไฟเผาก็ตี ตอกเจ็ยงกระเบนที่เป็นพิษไว้ก็ตี

เป็นเหตุให้(ต้นไม้)นั้นตาย เป็นภณฺทไทยทั้งนั้น ในที่ทุกแห่ง ฉะนี้แล.

วนปฺปติกฺขา นิฏฺฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยต้นไม้เจ้าป่า.

กล่าวด้วยทรัพย์ที่ผู้อื่นนำไป

พรรณเก ๑

ใน(ภณฑะ)ที่ผู้อื่นนำไป (มีวินิจฉัยดังนี้):-

อณูสุส พรรณกั ภณฑ์ ๑

ภณฑะที่คนอื่นกำลังนำไป (ชื่อว่าทรัพย์ที่ผู้อื่นนำไป^๑)

“เถยยจิตโต อามสตีติ ปริ สีสภาราทีหิ ภณฑ์ อาทาย คจจนต์ ทิสวา “เอตฺ หริสสามีติ เวเคน คนตวา อามสตี, เอตตาวตาสส **ทุกกภู** ๑

สองบทว่า เถยยจิตโต อามสตี ความว่า ภิกษุเห็นคนอื่นใช้สีสภาระเป็นต้นทุนสิ่งของเดินไป

แล้วคิดอยู่ในใจว่า “เราจักแย่งเอาสิ่งของนั้น” จึงรีบไปแล้วลูบลำ, ด้วยการลูบลำเพียงเท่านี้ เธอเป็นทุกกภู.

“พฺนทาเปตีติ อากทฺฒนวิกทฺฒนํ กโรติ. **สามิโก** น มฺญจติ. เตนสฺส อุลลจฺจยํ ๑

บทว่า พฺนทาเปตีติ ความว่า ภิกษุทำการฉุดลากมาและฉุดลากไป. (แต่)เจ้าของยังไม่ปล่อย. เธอเป็นอุลลัจจย เพราะทำให้ไฉนนั้น.

“ฐานา จาเวตีติ อากทฺฒิตวา สามิสฺส หตฺถโต โมเจติ. เตนสฺส **ปาราชิก** ๑

สองบทว่า ฐานา จาเวตีติ ความว่า ภิกษุฉุดลากมาให้พ้นจากมือเจ้าของ. เพราะเหตุที่ให้พ้นนั้น เธอเป็นปาราชิก.

สเจ ปน ตํ **ภณฑสามิโก** อญฺฐทิตวา โปเถตวา ปุณ นํ ภณฑ์ โมจาเปตวา คณฺเหยย. **ภิกษุ** ปฐมคฺคเณเนว ปาราชิก ๑

แต่ถ้าเจ้าของภณฑะลุกขึ้นแล้วโบยตี(ภิกษุ)นั้น ให้(ภิกษุ)ปล่อยภณฑะนั้น แล้วจึงเอาคืนมาอีก,

ภิกษุเป็นปาราชิก เพราะการถือเอาคราวแรกนั่นเอง.

สีสโต วา กณฺณโต วา คีวโต วา หตฺถโต วา อลงฺการํ ฉินฺทิตวา วา โมเจตวา วา คณฺหนตฺสส, สีสาทีหิ โมจิตมตฺเต, **ปาราชิก** ๑

เมื่อภิกษุตัดหรือปลดเครื่องอลังการจากศีรษะ หู คอ หรือจากมือ ถือเอา,

พอสักว่าเธอทำให้พ้นจากอวัยวะมีศีรษะเป็นต้น, ก็เป็นปาราชิก.

หตฺถे ปน วลยํ วา กฏฺกํ วา อนิหริตวา อคฺคพาหํ ฆสฺสนโถว อปฺราปรํ วา สาเรติ อากาสคตํ วา กโรติ, รกฺขติ ตาว ๑

แต่เธอไม่ได้นำกำไลมือ หรือทองปลายแขน^๒ที่มีมือออก เป็นแต่รู้ตไปทางปลายแขน ให้เลื่อนไปๆ มาๆ

หรือทำให้ลอยอยู่ในอากาศ, ก็ยังรักษาอยู่ก่อน.

รูกฺขมฺลจิวรวสฺสุ วลยมิว น ปาราชิกํ ชเนติ ๑

(เครื่องประดับมีกำไลมือเป็นต้น) ให้เกิดเป็นปาราชิกไม่ได้ ดุจห่วงที่โคนต้นไม้และราวจิวระนั้น.

กสฺมา ๑ สฺวิญญานกตฺตา ๑

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า (มือที่สวมเครื่องประดับ)มีวิญญาน.

๑ ประโยคนี้กล่าวลอยๆ จึงขอเพิ่มความตามพระบาลีวินัยปิฎก มหาวีรังค์ ภาค ๑/๕๕ ที่ว่า

พรรณกั นาม อณูสุส พรรณกั ภณฑ์ ๑ เถยยจิตโต อามสตี อาปตติ ทุกกภูสฺส.

๒ วलयํ กิติ กฏฺกํ กิติ เป็นเครื่องประดับแขนตอนใต้ข้อศอกลงมา แต่รูปร่างน่าจะต่างกัน.

สวิญญานกโกฏฐาสคตฺ ทิ ยาว ตโต น นินฺหฺมฺ, ตาว ตตเถว โหติ ฯ

จริงอยู่ (เครื่องประดับมีกำไลมือเป็นต้น) ซึ่งสวมอยู่ในส่วนแห่งอวัยวะที่มีวิญญาน
ยังนำออกจากมือนั้นไม่ได้เพียงใด, ก็ยังอยู่ในมือนั้นนั่นเองเพียงนั้น.

เอเสว นโย องคฺสิมฺหฺทิกเก ปาทุปก กฏปคฺปิสนฺธเนสุ ฯ

ในแหวนที่สวมนิ้วมือ ในเครื่องประดับสำหรับเท้าและเครื่องประดับสำหรับสะเอว ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

[423] โย ปน ปรสฺส นิวตฺตสากฺกํ อจฺฉินฺทติ ปโร จ สลชฺชตฺยา สหสา น มฺลจฺติ.

เอเกนฺนเตน โจรโร กชฺฌตฺติ, เอเกนฺนเตน ปโร, รกฺขติ ตาว ฯ

ส่วนภิกษุรูปใด แย่งชิงเอาผ้าสาฎกที่ผู้อื่นนุ่ง และผู้นั้นนั้น ก็ไม่ยอมให้หลุดไปทันที เพราะมีความละอาย,
ภิกษุโจรตั้งชายข้างหนึ่ง, ผู้นั้น (คือเจ้าของผ้า) ก็ตั้งทางชายอีกข้างหนึ่ง. ยังรักษาอยู่ก่อน.

ปรสฺส หตฺถโต มุตฺตมตฺเต, ปาราชิกํ ฯ

เมื่อ(ผ้า)นั้น) สักว่าพ้นจากมือของผู้อื่น, ภิกษุนั้นต้องปาราชิก.

อลาปิ อากชฺฌนฺตสฺส, ฉิขฺชิตฺวา เอกเทโส หตฺถคฺโต โหติ. โส จ ปาหิ อคฺชตฺติ, ปาราชิกเมว ฯ

แม้ถ้าเมื่อกำลังดึงมา ขาดไปอยู่ในมือส่วนหนึ่ง. และส่วนหนึ่งนั้นได้ราคาถึงบาท ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

“สหณฺฑทฺหารกฺนฺติ “สหณฺฑทฺหารกํ ฆณฺฑํ เนสฺสามิตฺติ จินฺเตตฺวา “อิโต ยาหิตฺติ ฆณฺฑทฺหารกํ ตชฺเชติ ฯ

บทว่า สหณฺฑทฺหารกํ ความว่า ภิกษุคิดว่า “เราจักนำภัณฑะพร้อมกับคนผู้ขนภัณฑะไป” ดังนี้แล้ว
จึงคุกคามผู้ขนภัณฑะไปว่า “เอ็งจงไปจากที่นี่.”

โส ภีโต โจรเณ อธิปฺเปตฺทิสานิกฺโข หุตฺวา เอกํ ปาหิ สงกาเมตฺติ, โจรสฺส ฤตฺถจฺจยฺ, หุติเย, ปาราชิกํ ฯ

(บุคคลผู้ขนภัณฑะไป) นั้นกลัว จึงได้หันหน้าไปยังทิศตามที่ภิกษุโจรประสงค์ ก้าวเท้าข้างหนึ่งไป เป็นฤตฺถจฺจยฺแก่ภิกษุโจร,
เป็นปาราชิกเพราะก้าวที่ ๒.

“ปาตาเปตฺติติ อลาปิ โจรโร ฆณฺฑทฺหารกสฺส หตฺถเอ อวฺรุํ ทิสฺวา สาสงฺโก หุตฺวา ปาตาเปตฺวา ตํ คเหตุกาโม

เอกมนฺตํ ปฏิกฺกมฺม สนฺตชฺเชตฺวา ปาตาเปติ. ปรสฺส หตฺถโต มุตฺตมตฺเต, ปาราชิกํ ฯ

บทว่า ปาตาเปติ ความว่า

แม้ถ้าภิกษุโจร เห็นอาวุธในมือของบุคคลผู้ขนภัณฑะไป เป็นผู้มีความหวาดระแวง ใครจะทำให้(อาวุธ)ตกไป แล้วถือ(อาวุธ)นั้น
จึงถอยออกไปอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้วชูงู ทำให้อาวุธตกไป พอสักว่าอาวุธหลุดจากมือของผู้อื่นแล้ว ก็ต้องปาราชิก.

“ปาตาเปติ อापตฺติ ทุกกฏฺฐสฺสาคฺคาทิ ปน ปริกฺกปฺวาเสน วุตฺตํ ฯ

ส่วนคำว่า “ทำทรัพย์ให้ตกไป ต้องอาบัติทุกกฏ” เป็นต้น (พระองค์)ตรัสไว้แล้วด้วยอำนาจการกำหนด.

โย ทิ “ฆณฺฑํ ปาตาเปตฺวา, ยํ มม รุจฺจติ, ตํ คเหตุสามิตฺติ ปริกฺกเปตฺวา ปาตาเปติ.

ตสฺส ปาตาปเน จ อามเสเน จ ทุกกฏฺ. ฆนฺทปาเน ฤตฺถจฺจยฺ. ปาทคฺชนกสฺส ฐานา จาวเน ปาราชิกํ ฯ

จริงอยู่ ภิกษุรูปใด กำหนดใจไว้ว่า “เราจักทำให้สิ่งของตกไป แล้วจักถือเอาสิ่งที่เราชอบใจ” ดังนี้แล้วจึงทำให้ตกไป,
เธอรูปลนั้น ต้องทุกกฏ เพราะทำให้สิ่งของนั้นตกไป และเพราะการจับต้องสิ่งของนั้น,
ต้องฤตฺถจฺจยฺ เพราะทำให้ไหว, ต้องปาราชิก เพราะทำให้สิ่งของที่มีราคาถึงบาทให้เคลื่อนจากฐาน.

ดี ปจฺฉา ปริปาติยมานสฺส มฺลจฺโตปิ, นตฺถิเยว **สมณภาโว** ฯ

แม้เมื่อ(ภิกษุ)ถูก(บุคคลผู้ขโมย)ลักให้ล้มลง ในภายหลัง จึงปล่อยสิ่งของนั้น, ความเป็นสมณะไม่มีเลย.

โยปิ ภณฺฑทฺหารกํ อติกฺกมฺนตํ ทิสฺวา อนุพฺนธฺนโต “ติฏฺฐฺสฺส ติฏฺฐฺสฺส, ภณฺฑํ ปาเตหิตฺติ วตฺวา ปาตาเปตี, ตสฺสาปิ เตน หตฺถโต มุตฺตมฺเตเต, **ปาราชิกํ** ฯ

ฝ่ายภิกษุรูปใด เห็นบุคคลผู้ขโมยสิ่งของเดินเลยไป จึงติดตามไป พลาดพูดว่า “หยุด หยุด, วางสิ่งของลง” ทำให้เขาวางสิ่งของลง, แม้ภิกษุรูปนั้น ก็เป็นปาราชิก ในเมื่อสักว่าสิ่งของพ้นไปจากมือของผู้ขโมยไป เพราะคำกล่าวนั้นเป็นเหตุ.

โย ปน “ติฏฺฐฺสฺส ติฏฺฐฺสฺสวติ วทตี “ปาเตหิตฺติ น วทตี, อิตโร จ น โอลฺเกตฺวา “สเจ **เอส** มํ ปาปุณฺเณยฺย, ฆาเตยฺยาปิ มนฺติ สาลโยว หุตฺวา ตํ ภณฺฑํ คหณฺฐฺฐาเน ปกฺขิปีตฺวา [424] “ปุณฺ นินฺวตฺติตฺวา คหฺเสสฺสามิตฺติ ปกฺกมฺติ,

ปาตนปจฺจยา **ปาราชิกํ** นตฺถิ ฯ อาคนฺตฺวา ปน เถยฺยจิตฺเตน คณฺหโต, อุทฺธาเร **ปาราชิกํ** ฯ

ส่วนภิกษุรูปใด พูดว่า “หยุด หยุด” แต่ไม่ได้พูดว่า “วางสิ่งของลง”, และ(บุคคลผู้ขโมยสิ่งของไป)นอกนี้ เหลียวดู(ภิกษุ)โจรนั้น แล้วคิดว่า “ถ้าภิกษุโจรรูปนี้ ฟังมาทันเรา จะฟังฆ่าเราเสียก็ได้” ยังเป็นผู้มีความห่วงใยอยู่ จึงซ่อนของสิ่งนั้นไว้ในที่รกซัง ด้วยคิดในใจว่า “จักกลับมาถือเอา” ดังนี้แล้ว หลีกไป, ยังไม่เป็นปาราชิก เพราะมีการทำให้ตกเป็นปัจจัย, แต่เมื่อภิกษุมาถือเอาด้วยโดยจิต, เป็นปาราชิกในขณะยกขึ้น.

อถ ปนสฺส เอวํ โหตี “มยา ปาตาเปเนเตเนว **อิหํ** มม สนฺตํ กตฺนตี ตโต นํ สกฺสณฺญาเย คณฺหาตี. คหฺเณ รกฺขตี. **ภณฺฑทฺเหยยํ** ปน โหตี ฯ

ก็ถ้า(ภิกษุ)โจรนั้น มีความรำพึงอย่างนี้ว่า “สิ่งของนี้เมื่อเราทำให้ตกไปเท่านั้น ชื่อว่า ได้ทำให้เป็นของเราแล้ว” ต่อจากนั้น จึงถือเอา(สิ่งของ)นั้น ด้วยความสำคัญว่าเป็นของตน, ยังรักษาอยู่ในเพราะการถือเอา, แต่เป็นภณฺฑไทย.

“เทหิตฺติ วุตเต, อเทนตสฺส สามิกานํ ชฺรณิกฺเขเป **ปาราชิกํ** ฯ

ครั้นเมื่อเจ้าของพูดว่า “ท่านจงคืนให้”, เมื่อไม่คืนให้, เป็นปาราชิกในเมื่อเจ้าของทอดธุระ.

โส “อิมํ ฉทฺเตตฺวา คโต, อนขฺมาวุฏฺฐกํ ทานี **อิทฺนตี** ปิสฺสุกุลฺสณฺญาเย คณฺหโตปิ, เอเสว **นโย** ฯ

แม้เมื่อภิกษุถือเอาด้วยบังสุกุลสัญญาว่า “(เจ้าของ)ภณฺฑะนั้น) ก็ทิ้งสิ่งของนี้ไปแล้ว, บัดนี้ ของนี้ไม่มีใครหวงแหนแล้ว” ดังนี้ ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

อถ ปน **สามิโก** “ติฏฺฐฺสฺส ติฏฺฐฺสฺสวติ วุตฺตมฺเตเนว โอลฺเกนฺโต ตํ ทิสฺวา “น ทานี **อิหํ** มยฺहनฺตี ชฺรณิกฺเขเป กตฺวา นีราลโย ฉทฺเตตฺวา ปลาเยตี, ตํ เถยฺยจิตฺเตน คณฺหโต, อุทฺธาเร **ทุกฺกมฺ**. อหฺราเปเนเต, ทาทพฺพิ. อเทนตสฺส, **ปาราชิกํ** ฯ

กสฺมา ฯ ตสฺส ปโยเคน ฉทฺทิตฺตตฺตาตี มหาอุฏฺฐกฺกาเย วุตฺตํ ฯ

ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า

“แต่ถ้าเจ้าของ (หันมา) มองดู ด้วยเหตุเพียง(คำที่ภิกษุ)โจรพูดว่า “หยุด หยุด” เท่านั้น

เห็นภิกษุโจรนั้น แล้วทอดธุระเสีย ด้วยคิดว่า “บัดนี้ ของนี้ไม่เป็นของเรา” หมดความห่วงใย ทิ้งหนีไป,

เมื่อภิกษุถือเอาสิ่งของนั้นด้วยโดยจิต เป็นทุกฺกมฺในเมื่อยกขึ้น, เมื่อเจ้าของให้นำมาคืน ฟังคืนให้, เมื่อไม่คืนให้ เป็นปาราชิก.

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า เขาทิ้งสิ่งของนั้นด้วยประโยชน์ของ(ภิกษุ)นั้น.”

อญญสุ ปน **วิจรณา**เอว นตฺถิ ฯ

แต่ในอรรถกถาทั้งหลายอื่น ไม่มีคำวิจารณ์ไว้เลย.

ปุริมมยเนนว สกสญญาย วา ปัสสูกุสญญาย วา คณฺหนตฺตปิ อยเมว **วิจจโย**ติ ฯ

วิจจยฺแมในภิกษุผู้ถือเอาด้วยควมสำคัญว่าเป็นของตนก็ดี ด้วยบังสุกุลสญญาก็ดี โดยนัยก่อนนั่นเอง ก็อย่างนี้เหมือนกันแล.

ทรณกถา นิฎฐิตา ฯ

จบถกว่าด้วยผู้นำทรัพย์ไป.

กล่าวด้วยสิ่งของที่เขาฝากไว้

อุปนิธิมิท ๖

(พึงทราบวินิจฉัย)ในของฝาก(ต่อไป):-

“นาหิ คณหามีติ สมปชานมุสาวาเทปี อทินนาทานสส ปุพพปโยคตตา **ทุกกฏ** ๖

แม้ในเพราะการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ตัวอยู่ว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้รับไว้” ดังนี้ เป็นทุกกฏ เพราะเป็นบุพพปโยคแห่งอทินนาทาน.

“ก็ **ตุมเห** ภณถ, **เนวิท** มยหิ อนุรูป, น ตุมหากนติอาทีนิ วทนตสสาปี **ทุกกฏเมว** ๖

คงเป็นทุกกฏเหมือนกัน แม้แก่ภิกษุผู้กล่าวคำเป็นต้นว่า “ท่านพูดอะไร? คำนี้ไม่สมควรแก่ข้าพเจ้า, ทั้งไม่สมควรแก่ท่านด้วย”

“รโห มยา เอตสส หตเถ ฐูปิต, น **อณฺเญ** โภจิ ชานาติ, ทสสตี นุ โข เม โนติ **สามิโก** วิมตี อุปปาเทติ, ภิกขุสส **ถุลลจจย** ๖

(เจ้าของ)ยังความสงสัยให้เกิดขึ้นว่า

“เราได้มอบ(ทรัพย์)ไว้ในมือของ(ภิกษุ)นี้ ในที่ลับ, คนอื่นไม่มีใครรู้, เธอจักให้แก่เราหรือไม่หนอ?” เป็นถุลลจจยแก่ภิกษุ.

ตสส ฆรฺรสาทิภาวํ ทิสวา **สามิโก** “น มยหิ ทสสตีติ [425] ฐุริ นิกฺขิปีติ ๖

เจ้าของเห็นความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้หยาบคายเป็นต้น จึงทอดธุระว่า “ภิกษุรูปนี้ จักไม่คืนให้แก่เรา.”

ตตถ สจายํ **ภิกขุ** “กิลเมตวา นํ ทสสามีติ ทาเน สอุสสาโห รกฺขติ ตาว ๖

สเจปี **โส** ทาเน นิสฺรฺรสาโห, **ภณฺทสามิโก** ปน คหณฺเน สอุสสาโห รกฺขเตว ๖

ใน(ภิกษุโจรและเจ้าของภณฑะ)นั้น

ภิกษุนี้ ถ้ายังมีความอุตสาหะในการให้อยู่ว่า “เราจักทำให้เขาลำบาก แล้วจักให้” ยังรักษาอยู่ก่อน.

แม้ถ้าเธอไม่มีความอุตสาหะในการให้, แต่เจ้าของภณฑะยังมีความอุตสาหะในการเอาคืน ยังรักษาอยู่เหมือนกัน.

ยทิ ปน ตสฺมี ทาเน นิสฺรฺรสาโห, **ภณฺทสามิโก** “น มยหิ ทสสตีติ ฐุริ นิกฺขิปีติ, เอว อุกฺกิณฺนํ ฐุริ นิกฺเขเปน ภิกขุโน **ปาราชิก** ๖

แต่ถ้า(ภิกษุ)ไม่มีอุตสาหะในการให้, เจ้าของภณฑะก็ทอดธุระว่า “(ภิกษุนี้) จักไม่ให้แก่เรา”,

เป็นปาราชิกแก่ภิกษุ เพราะทอดธุระของทั้งสองฝ่าย ด้วยประการฉะนี้.

ยทิปี มุเขน “ทสสามีติ วทติ จิตฺเตน ปน อทาตุกาโม, เอวมปี สามิกสฺส ฐุริ นิกฺเขเป **ปาราชิก** ๖

แม้ถ้าว่า(ภิกษุ)พูดแต่ปากว่า “จักให้” แต่จิตใจไม่ยอมให้, แม้เมื่อเป็นเช่นนี้, ก็เป็นปาราชิก ในเพราะเจ้าของทอดธุระ.

ตํ ปน อุปนิธิ นาม สงฺโกปนตถาย อตตโน หตเถ ปเรทึ ฐูปิตํ ภณฺทํ

อคุตฺตเทสโต ฐานา จาเวตวา คุตฺเต ฐาเน ฐูปนตถาย หรโต **อนาปัตติ** ๖

ถยยจิตฺเตนปี ฐานา จาเวตสส **อวหาโร** นตฺถิ ๖

แต่ไม่เป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้ยังภณฑะ ชื่อว่าของฝากไว้ นั้น ที่ชนเหล่าอื่นมอบไว้ในมือของตน เพื่อประโยชน์แก่การคุ้มครอง ให้เคลื่อนไปจากฐาน จากประเทศที่ตนไม่ได้คุ้มครอง นำไปเพื่อต้องการเก็บไว้ในที่คุ้มครอง.

อวหารย่อมน่าไม่มีแก่ภิกษุผู้ให้เคลื่อนจากฐาน แม้ด้วยโดยจิต.

กสฺมา ๖ อตตโน หตเถ นิกฺขิตตตตา. **ภณฺทเทยย** ปน โหติ ๖

เพราะเหตุไร? เพราะเป็นของที่เขาฝากไว้ในมือของตน. แต่เป็นภณฑะไทย.

เถยยจิตเตน ปริภุชโตปิ เอเสว นโย ฯ

แม้เมื่อภิกษุใช้สอยด้วยเถยยจิต ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

ดาวากาลิกคหณปิ ตเถว ฯ

ถึงในการถือเอาเป็นของยืม ก็เหมือนกันแล,

“ธมมํ จรณโตติปิอาทิ วุตตนยเมว ฯ

แม้คำว่า ธมมํ จรณโต เป็นอาทิ ก็มีนัยดังกล่าวแล้วเหมือนกัน.

อัย ดาว ปาลีวณณนา ฯ

พรรณนาพระบาลี เท่านั้นก่อน.

पालิมุตตกวินิจจโย ปเนตถ ปตตจตุกกาทิวเสน เอวํ วุตโต ฯ

ส่วนวินิจฉัยนออกพระบาลี ใน(ของฝาก)นี้ ท่านกล่าวไว้แล้ว ด้วยอำนาจแห่งจตุกกะมีปตตจตุกกะเป็นต้น อย่างนี้ :-

เอโก กิร ภิกขุ ปรสส มหคฆเ ปตเต โลภํ อูปปาเทตวา ตํ หิริตุกาโม

ฐูปิตถุชานมสส สุภุจ สลลกเขตวา อตตโนปิ ปตตํ ตสเสว สนตike ฐูปสิ ฯ

ได้ยินว่า ภิกษุรูปหนึ่ง ยังความโลภให้เกิดขึ้นในบาตรที่มีราคามากของผู้อื่น ใครจะลักบาตรนั้น จึงกำหนดที่ซึ่งเขาวางบาตรนั้นไว้ได้อย่างดี แล้วจึงวางบาตรแม่ของตนไว้ใกล้บาตรนั้นทีเดียว.

โสปี ปจจุสมเม อาคนตวา ธมมํ วาจาเปตวา นิททายมานํ มหาเถรํ เอวมาห “วณทามิ ภนเตติ ฯ

แม่(ภิกษุ)นั้นมาแล้วในสมัยใกล้รุ่ง บอกธรรม^๑ แล้วเรียนพระมหาเถระผู้กำลังหลับอยู่ อย่างนี้ว่า “กระผมไหว้ ขอรับ!”.

“โก เอโสติ ฯ

พระเถระถามว่า “นั่นใคร?”.

“อหํ ภนเต อาคนตุกภิกขุ กาลสเสวมหิ คนตูกาโม

อสุกสมิมญจ เม ฐานะ อีทิสเน นาม อัสวทถเคน อีทิสาย ปตตตถวิกาย ปตโต ฐูปิตโต. สาธาหํ ภนเต. ตํ ลภยยนติ ฯ

เธจึงตอบว่า “กระผมเป็นภิกษุอาศัยนาคะ ขอรับ! อยากจะไปแต่เช้านี้แหละ

แต่บาตรมีสายโยกเช่นนี้ มีถลกบาตรเช่นนี้กระผมวางไว้ที่โน้น. ขอโอกาสเถิด ขอรับ! กระผมพึงได้(บาตร)นั้น.”

[426] เถโร ปวีสิตวา ตํ คนนทิ ฯ อุทธาเรเวว โจรสส ปาราชิกํ ฯ

พระเถระเข้าไปหยิบบาตรนั้น. เป็นปาราชิกแก่ภิกษุโจร ในขณะที่ยกขึ้นทีเดียว.

สเจ, อาคนตวา “โกสิ ตวํ, อเวลายํ อาคโตติ วุตเต, ภีโต ปลายติ, ปาราชิกํ ปตวาว ปลายติ ฯ

เถรสส ปน สุทฐจิตตตตตา อนาปตติ ฯ

ถ้าว่า, เมื่อพระเถระมาแล้ว ถามว่า “คุณเป็นใคร, มาผิดเวลา”, เธอกลับแล้วหนีไป ต้องปาราชิกแล้วเทียว จึงหนีไป.

แต่ไม่เป็นอาบัติแก่พระเถระ เพราะท่านมีจิตบริสุทธิ์.

๑ แปลตามโยชนาซึ่งสัมพันธ์ วาจาเปตวา เป็นบุพพกาลกิริยาใน อาห.

แต่จะเอา วาจาเปตวา เป็นบุพพกาลกิริยา ใน นิททายมานํ ก็น่าจะได้ แปลว่า พระมหาเถระผู้บอกธรรมแล้วหลับอยู่.

เถโร “ ต่ คณหิสสามิติ อญญ คณฺหิ.

ตตถาปิ เอสว นโย ฯ

พระเถระ(ทำในใจ)ว่า “เราจักหิบบาตรไบนั้น” แล้วหิบบาตรไบนอื่น.
แม้ใน(บาตร)ไบนั้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

อัย ปน อญญ ตาทิสเมว คณฺหนเต ยุชฺชติ มนุสฺสสวิคฺคเห อาณตตสทิสวตฺถุ วีย ฯ
แต่(นัย)นี้ ย่อมควรในเมื่อพระเถระหิบบาตรไบนอื่น แต่เหมือนไบนั้น
ตั้งเรื่องคนที่เหมือนกันกับคนที่ถูกสั่งบังคับ ในมนุสสวิคคหสิกขาบทขณะนั้น.

กฺรุณฺหิยํ ปน “ปทวารณ การตพฺโพติ วุตฺตํ ฯ ตํ อตาทิสเมว คณฺหนเต, ยุชฺชติ ฯ
ส่วนในกฺรุณฺหิ ทานกล่าวไว้ว่า “พึงปรับอาบัติด้วยวาระอย่างเท่าไป”.

(คำที่กล่าวไว้ในกฺรุณฺหิ)นั้น ย่อมใช้ได้ ในเมื่อ(พระเถระ)หิบบาตรอื่น แต่ไม่เหมือนไบนั้นเลย.

ตํ มญฺญมาโน อตฺตโน ปตฺตํ คณฺหิตฺวา อทาสี ฯ

(พระเถระ)สำคัญว่าเป็น(บาตร)นั้น แต่ได้หิบบาตรของตนให้ไป.

โจรสฺส สามิเกน ทินฺนตฺตา ปาราชิกํ นตฺถิ ฯ อสุทฺถจิตฺเตน คหิตตฺตา ทุกฺกฏํ ฯ

ไม่เป็นปาราชิกแก่ภิกษุโจร เพราะบาตรนั้นเจ้าของให้. แต่เป็นทุกกฏ เพราะตนถือเอาด้วยจิตไม่บริสุทธิ์.

ตํ มญฺญมาโน โจรสฺสเสว ปตฺตํ คณฺหิตฺวา อทาสี ฯ

(พระเถระ)สำคัญว่าเป็น(บาตร)นั้น แต่ได้หิบบาตรของภิกษุโจรนั่นเองให้ไป.

อิธปิ โจรสฺส อตฺตโน สนตกตฺตา ปาราชิกํ นตฺถิ ฯ อสุทฺถจิตฺเตน ปน คหิตตฺตา ทุกฺกฏเมว ฯ

แม้ใน(อิธการ)นี้ ไม่เป็นปาราชิกแก่ภิกษุโจร เพราะบาตรไบนั้นเป็นของของตน.

แต่เพราะตนถือเอาด้วยจิตไม่บริสุทธิ์ จึงเป็นแต่ทุกกฏ.

สพฺพตฺถ เถรสฺส อนาปตฺติ ฯ

ไม่เป็นอาบัติแก่พระเถระในที่ทั้งปวง.

อปโร “ปตฺตํ โจรสฺสสามิติ ตเถว นิทฺทายมานํ เถโร วุนฺหิ ฯ

ภิกษุรูปอื่นอีก คิดว่า “จักลักบาตร” แล้วไหว้พระเถระผู้กำลังหลับอยู่ อย่างนั้นเหมือนกัน.

“โก อญฺญติ จ วุตฺโต “อหํ ภาเนต คิลานภิกฺขุ เอกํ ตาว เม ปตฺตํ เทถ, คามทวารํ คนฺตฺวา เกสชฺชํ อหริสฺสามิติ ฯ

และถูกพระเถระถามว่า “นี่ใคร?” จึงเรียนว่า “กระผมเป็นภิกษุไข้ ขอรบ! ได้โปรดให้บาตรใบหนึ่งแก่กระผมก่อน,
กระผมไปยังประตูบ้านแล้ว จักนำเภสัชมา”.

เถโร “อิธ คิลาน นตฺถิ, โจโร อัย ภาวิสฺสตีติ สลลฺกเขตฺวา “อิมํ หฺรตฺตุน อตฺตโน เวนฺริภิกฺขุสฺส ปตฺตํ นิหริตฺวา อทาสี ฯ

พระเถระกำหนดว่า “ในที่นี้ ไม่มีภิกษุไข้, นี้ จักเป็นโจร”

จึงคิดว่า “เอาบาตรใบนี้ไปเถิด” แล้วได้นำบาตรของภิกษุผู้เฒ่าของตนให้ไป.

ทวิณนมปิ อุทธารเวยว ปาราชิกิ ฯ

เป็นปาราชิกแก่ทั้ง ๒ รูป ในขณะที่ยกขึ้นนั่นเอง.

“เวริภิกขุสส ปตโตติ สณญาย อณญุสส ปตตํ อุทธรนเตปิ, เอเสว นโย ฯ

แม้เมื่อพระเถระจำได้ดีว่า “เป็นบาตรของภิกษุผู้คูเวร” แล้วยกบาตรของรูปอื่นขึ้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

สเจ ปน “เวริสสายนติ สณญาย โจรสเสว ปตตํ อุทธริตวา เทติ, วุตตนเยเนว เถรสส ปาราชิกิ, โจรสส ทุกกฺกั” ฯ

ก็ถ้าพระเถระจำได้ดีว่า “บาตรใบนี้ ของภิกษุผู้คูเวร” แต่ได้ยกเอาบาตรของภิกษุผู้เป็นโจรนั่นเองให้ไป, เป็นปาราชิกแก่พระเถระ, เป็นทุกกฏแก่ภิกษุโจร โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั่นเอง.

อล[“]สส เเวริสสายนติ มณญฺมาโน อตตโน [427] ปตตํ เทติ, วุตตนเยเนว อุภินนมปิ ทุกกฺกั” ฯ

ถ้าพระเถระสำคัญอยู่ว่า “บาตรใบนี้ ของภิกษุผู้คูเวร” จึงให้บาตรของตน (แก่ภิกษุโจรนั้น), เป็นทุกกฏทั้ง ๒ รูป โดยนัยดังที่กล่าวแล้วนั่นเอง.

เอโก มหาเถโร อุปฺภุฏฺฐากิ ทหฺรภิกฺขุ “ปตตจิวริ คณฺห. อสุกฺขนาม คามิ คนฺตวา ปิณฺทาย จริสฺสามาติ อาห ฯ

พระมหาเถระรูปหนึ่ง พุดกะภิกษุหนุ่มผู้อุปฺภุฏฺฐากิว่า “คุณจงถือเอาบาตรและจิวร, เราจักไปยังบ้านชื่อนั่นที่วิวบิณฑบาต”.

ทหฺโร คเหตุวา เถรสส ปจฉโต คจฉนฺโต เถยยจิตฺตํ อุปฺปาเทตวา สเจ สีเส ภาริ ขนฺธ กโรติ, ปาราชิกิ นตฺถิ ฯ

ภิกษุหนุ่มถือเอาแล้วเดินไปข้างหลังพระเถระ ยังโดยจิตให้เกิดขึ้น ถ้าเลื่อนภาระบนศีรษะลงมาที่คอ ไม่เป็นปาราชิก.

กสฺมา ฯ อาณตฺตียา คหิตฺตตา ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า(บาตรและจิวรนั้น) เธอถือตามคำสั่ง.

สเจ ปน มคฺคโต โอกกมฺม อฏฺวี ปวิสติ, ปทวาเรน การตพฺโพ ฯ

แต่ถ้าเธอแะออกจากทาง เข้าดงไป, พึงปรับอาบัติด้วยวาระอย่างเท่า.

อล นิวตฺติตฺวา วิหาราภิมฺโข ปลายิตฺวา วิหาริ ปวิสิตฺวา คจฉนฺติ, อุปฺจาราติทุกฺกเม ปาราชิกิ ฯ

ถ้าเธอกลับบ่าหน้าไปทางวิหาร หนีเข้าวิหารแล้วจึงไป, เป็นปาราชิกในขณะที่ก้าวล่วงอุปจารไป.

อลापิ มหาเถรสฺส นิวาสนปฺริวตฺตนฐฺฐานโต คามาภิมฺโข ปลายติ, คามฺอุปฺจาราติทุกฺกเม ปาราชิกิ ฯ

ถ้าแม้เธอบ่าหน้าสู่บ้าน หนีไปจากสถานที่พระมหาเถระผลัดเปลี่ยนผ้าถุง, เป็นปาราชิกในขณะที่ก้าวล่วงอุปจารบ้านไป.

ยทิ ปน อุโภปิ ปิณฺทาย จริตฺวา ภูตฺวา วา คเหตุวา วา นิภขมนฺติ,

เถโร จ ปฺนปิ ตํ วเทติ “ปตตจิวริ คณฺห, วิหาริ คมิสฺสามาติ.

แต่ถ้า ๒ รูปที่วิวบิณฑบาต ฉันแล้ว หรือถือเอาแล้วออกไป,

และพระเถระพุดกะภิกษุรูปนั้นแม้ชื่อว่า “คุณจงถือเอาบาตรและจิวร, เราจักไปยังวิหาร”.

ตตถ เจโส ปุริมฺนเยเนว สีเส ภาริ ขนฺธ กโรติ, รกฺขติ ตาว ฯ

ก็(ภิกษุหนุ่ม)รูปนั้น เลื่อนภาระบนศีรษะลงมาที่คอ ในสถานที่นั้น โดยนัยก่อนนั่นเอง, ยังรักษาอยู่ก่อน.

อภิวี ปวิสติ ปทวารณ การถพโพ ฯ

ถ้าแฉะออกทางเข้าดงไป พึงปรับอาบัติด้วยวาระอย่างเท่า.

นิวตติตวา คามาภิมุโขเยว ปลายติ, คามุปจาราติกกเม ปาราชิกิ ฯ

เธอกลับแล้ว มุ่งหน้าไปสู่นั่นแล หนีไป, เป็นปาราชิก ในขณะที่ก้าวล่วงอุจารบ้านไป.

ปุโรโต วิหาราภิมุโข ปลายิตวา วิหารเอ อฏฐตวา อนิสิติตวา อวุปสนเตเนว เถยยจิตเตน คจจติ, อุปจาราติกกเม ปาราชิกิ ฯ

เธอมุ่งหน้าไปยังวิหารข้างหน้า หนีไป แต่ไม่ยืนไม่นั่งในวิหาร ไปเสียด้วยโดยจิตยังไม่สงบทีเดียว, เป็นปาราชิกในขณะที่ก้าวล่วงอุจารบ้านไป.

โย ปน อนาณตโต คณหาติ, ตสส สีเส ภาริ ขนฺธเ กรณาทีสุ ปาราชิกิ ฯ

ฝ่ายภิกษุรูปใด ท่านมิได้สั่ง ถือเอา(เอง) เป็นปาราชิกแก่ภิกษุรูปนั้น ในเพราะเลือนภาระที่ศีรษะลงมาที่คอเป็นต้น.

เสสิ ปุริมสทิสเมว ฯ

คำที่เหลือเหมือนกับคำก่อนนั้นแล.

โย ปน “อสุกนนาม วิหาริ คนฺตวา จีวรํ โธวิตวา รชิตวา วา เอหิติ วุตโต “สาธฺตติ คเหตุวา คจจติ,

ตสสปิ อนฺตรามคฺเค เถยยจิตฺตํ อุปฺปาเทตวา สีเส ภาริ ขนฺธเ กรณาทีสุ, ปาราชิกิ [428] นตฺถิ ฯ

ส่วนภิกษุใด อันพระเถระสั่งว่า “คุณจงไปยังวิหารชื่อนั้น แล้วชักหรือย้อมจีวร แล้วจงมา” ดังนี้ รับคำว่า “สาธ” แล้วถือเอาไป, ไม่เป็นปาราชิกแม้แก่ภิกษุรูปนั้น ในเพราะยังโดยจิตให้เกิดขึ้น แล้วเลือนภาระบนศีรษะลงมาที่คอเป็นต้นในระหว่างทาง.

มคฺคา โอกกมเน ปทวารณ การถพโพ ฯ

ในเพราะแฉะออกจากทาง พึงปรับเธอด้วยวาระอย่างเท่า.

ตํ วิหาริ คนฺตวา ตตฺถเวว วสนฺโต เถยยจิตเตน ปริภุญฺชนฺโต ชิราเปติ ฯ โจรา วาสส ตํ หรนฺติ ฯ

เธอไปยังวิหารนั้นแล้ว พักอยู่ในวิหารนั้นนั่นเอง ใช้สอยให้คร่ำคร่าไปด้วยโดยจิต หรือว่าพวกโจรลักเอาจีวรนั้นของพระเถระนั้นไป.

อวหารो นตฺถิ, ฆณฺชเทยฺยํ ปน โหติ ฯ

ไม่เป็นอาหาร, แต่เป็นภัณฑไทย.

ตโต นิกฺขมิตวา อาคจฺจนฺโตปิ เอสเว นโย ฯ

แม้เมื่อเธอออกจากวิหารนั้นมา ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

โย ปน อนาณตโต เถเรน นิมิตฺเต วา กเต สยเมว วา กิลิฏฺฐํ สลฺลภฺเขตฺวา

“เทถ ฆนฺเต จีวรํ, อมฺกนฺนาม คามิ คนฺตวา รชิตวา อหริสฺสามิตี คเหตุวา คจจติ,

ตสส อนฺตรามคฺเค เถยยจิตฺตํ อุปฺปาเทตวา สีเส ภาริ ขนฺธเ กรณาทีสุ, ปาราชิกิ ฯ

ฝ่ายภิกษุใด ท่านมิได้สั่ง, เมื่อพระเถระทำนิมิตแล้ว, หรือตนเองกำหนดได้ เห็นจีวรเศร้าหมองแล้ว จึงกล่าวว่า

“โปรดมอบจีวรเถิด ขอรับ! ผมจักไปยังบ้านชื่อนั้น ย้อมแล้วจักนำมา” ดังนี้ แล้วถือเอาไป,

เป็นปาราชิกแก่ภิกษุรูปนั้น ในเพราะยังโดยจิตให้เกิดขึ้น แล้วเลือนภาระบนศีรษะลงมาที่คอเป็นต้นในระหว่างทาง

กสฺมา ฯ อนุตตติยา คหิตตฺตา ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะจิวรนั้น ตนถือเอาโดยท่านมิได้สั่ง.

มคฺคา โอกมโตปิ ปฏินิวตติตฺวา ตเมว วิหารํ อาคนฺตฺวา วิหารสึมํ อติกกมโตปิ วุตตนยเมว **ปาราชิก** ฯ

เมื่อเธอแหวะออกจากทางก็ดี กลับมายังวิหารนั้นนั่นเอง แล้วก้าวล่วงแดนวิหารไปก็ดี, ก็เป็นปาราชิก ซึ่งมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

ตตฺถ คนฺตฺวา รชิตฺวา ปจฺจาคจฺฉโตปิ, เถยยจิตฺเต อุปฺปนฺเน, เอเสว **นโย** ฯ

แม้เมื่อเธอไปแล้วที่(บ้าน)นั้น ย่อมจิวรแล้วกลับมาอยู่, เมื่อไถยจิตเกิดขึ้น, ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

สเจ ปน ยตฺถ คโต ตตฺถ วา อนุตรามคฺเค วิหาเร วา

ตเมว วิหารํ ปจฺจาคนฺตฺวา ตสฺส เอกปสฺเส วา อุปจารสึมํ อนติกกมิตฺวา วสนฺโต

เถยยจิตฺเตน ปริภุญฺชนฺโต ชิราเปตี, **โจรา** วาสส ตํ หรฺนตี, ยถา วา ตถา วา นสฺสติ, **ภณฺชฺเตยฺย** ฯ

แต่ถ้าเธอ อยู่ในวิหารที่ตนไป หรืออยู่ในวิหารในระหว่างทาง

หรือกลับมาวิหาร (เดิม) นั้นนั้นแล แล้วไม่ล่วงแดนอุปจาร อยู่ในข้างข้างหนึ่งแห่งวิหารนั้น

ใช้สอยให้คร่ำคร่าไปด้วยไถยจิตก็ดี, พวกโจรลักจิวรนั้นของภิกษุรูปนั้นไปก็ดี,

(จิวรนั้น)ฉิบหายไปด้วยประการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี, เป็นภณชฺเตย.

อุปจารสึมํ อติกกมโต, ปน **ปาราชิก** ฯ

แต่เมื่อเธอก้าวล่วงแดนอุปจารไป เป็นปาราชิก.

โย ปน, เถเรน นิमितฺเต กรียมาเน, “เทถ ภนฺเต, **อิห** รชิตฺวา อาหาริสฺสามิตี วตฺวา “กตฺถ คนฺตฺวา” ๑ ภนฺเต รชามิตี ปุจฺฉตี ฯ

ฝ่ายภิกษุใด เมื่อพระเถระทำนimitอยู่ จึงเรียนท่านว่า “โปรดให้เกิด ขอรับ! ผมจักย้อมมาถวาย” ดังนี้

แล้วเรียนถามว่า “ผมจะไปย้อมที่ไหน ขอรับ?”

เถโร ปน นํ “ยตฺถ อิจฺฉสิ, ตตฺถ คนฺตฺวา รชชาติ วทตี ฯ

ส่วนพระเถระกล่าวกะภิกษุรูปนั้นว่า “คุณจงไปย้อมในที่ซึ่งคุณปรารถนาเถิด.”

อัย วิสฺสุทฺตฺวโต นาม ฯ

ภิกษุรูปนี้ ชื่อว่า ทูตที่เขามอบหมายแล้วไป.

[429] เถยยจิตฺเตน ปลายนฺโตปิ น อวหาเรน การตพฺโพ ฯ

ภิกษุนี้ แม้เมื่อหนีไปด้วยไถยจิต ก็ไม่ควรปรับด้วยอาหาร.

เถยยจิตฺเตน ปน ปลายนฺโตปิ ปริโกเคน วา อณฺญถา วา นาสยฺโตปิ, **ภณฺชฺเตยฺยเมว** โหตี ฯ

แต่เมื่อเธอหนีไปด้วยไถยจิตก็ดี ทำจิวรให้ฉิบหายเสียด้วยการใช้สอย หรือด้วยประการอื่นก็ดี ย่อมเป็นภณชฺเตยเหมือนกัน.

ภิกฺขุ ภิกฺขุสฺส หตฺถे กณฺจि ปริกขารํ ปหิณฺวาตี “อสุกฺวิหาเร อสุกฺภิกฺขุสฺส เทหิตี ฯ

๑ อิห ปทํ อติเรกํ ขายตี ฯ ตสฺมี อสนฺเต ภนฺเตตี ปทํ ยุตฺตมฺภฺตฺวาเน ลิชิตํ โหตี ฯ อยฺยตฺตมฺภฺตฺวาเน วา ฯ

ตถาหิ กตฺถ ภนฺเต คนฺตฺวา รชามิตี ลิชิตพฺพํ ฯ

ภิกษุฝากบริหารบางอย่างไว้ในมือของภิกษุ ด้วยสั่งว่า “ท่านจงให้แก่ภิกษุชื่อนั้น ในวิหารชื่อนั้น.”

ตสส เถยยจิตเต อุปปนเน สพพภูฏาเนสสุ “อสุกนนาม วิหาริ คนตวา จีวรํ โหวิตวา รชิตวา วา เอหิติ เอตถ วุตตสทิสเ วิวินิจฉัยโย ฯ
สำหรับภิกษุนั้น เมื่อเกิดโดยจิตขึ้น,
ก็มีวินิจฉัยในที่ทุกแห่ง เช่นกับที่กล่าวไว้แล้วในคำนี้ว่า “คุณจงไปยังวิหารชื่อนั้นแล้ว ชักหรือย้อมจีวรแล้วจงมา” ดังนี้.

อปโร ภิกษุ ปหิณิตุกาโม นิमितตํ กโรติ “โก อนุ โข คเหตุวา คมิสสตีติ ฯ

ภิกษุอีกรูปหนึ่ง ใครจะส่ง (บริหาร) ไป จึงทำนิมิตโดยนัยว่า “ใครหนอ จักรับไป.”

ตตร เจโก “เทถ ภานเต, อหิ คเหตุวา คมิสสามิติ คเหตุวา คจจติ ฯ

ก็ใน(สถานที่)นั้น มีภิกษุรูปหนึ่งกล่าวว่า “โปรดให้เถิด ขอรับ! ผมจักรับไป” ดังนี้แล้ว ก็รับเอา (บริหารนั้น) ไป.

ตสส เถยยจิตเต อุปปนเน, สพพภูฏาเนสสุ “เทถ ภานเต จีวรํ อสุกนนาม คามิ คนตวา รชิตวา อาหาริสสามิติ เอตถ วุตตสทิสเ วิวินิจฉัยโย ฯ
ฯ

สำหรับภิกษุนั้น เมื่อเกิดโดยจิตขึ้น,
ก็มีวินิจฉัยในที่ทุกแห่ง เช่นกับที่กล่าวไว้แล้วในคำนี้ว่า “โปรดให้จีวรเถิด ขอรับ! ผมไปยังบ้านชื่อนั้นย้อมแล้วจักนำมา” ดังนี้.

เถเรน จีวรตถาย วตถํ ลภิตวา อุภูฏากกุเล ฐูปิตํ โหติ ฯ

พระเถระได้ผ้าเพื่อประโยชน์แก่จีวรแล้ว ก็ฝากเก็บไว้ในตระกูลอุปัฏฐาก.

อถสส อนนตวาสสิโก วตถํ หริตูกาโม ตตถ คนตวา “ตํ กิร วตถํ เทถาติ เถเรน เปสสิโต วिय วทติ ฯ

ถ้าอันเตवासสิกของพระเถระนั้น ใครจะลักเอาผ้าไป จึงไปใน(ตระกูล)นั้น
แล้วพูดเหมือนตนถูกพระเถระใช้ให้ไปว่า “นัยว่าพวกท่านจงให้ผ้าฉันเถิด.”

ตสส วจัน สททหิตวา อุปาสเกน ฐูปิตํ อุปาสิกา วา อุปาสิกาย ฐูปิตํ อุปาสโก วา อญโญ วา โภจิจิ นีหริตวา เทติ ฯ

อุบาสิกาชื่อคำของภิกษุรูปนั้นแล้ว ได้นำเอาผ้าที่อุบาสกเก็บไว้มาถวายก็ดี
อุบาสกหรือใครๆ อื่น (ชื่อคำของภิกษุรูปนั้นแล้ว) ได้นำเอาผ้าที่อุบาสิกาเก็บไว้มาถวายก็ดี.

อุทธาระเววสส ปาราชิกิ ฯ

ภิกษุรูปนั้นเป็นปาราชิก ในขณะที่ยกขึ้นเท่านั้น.

สเจ ปน เถรสส อุภูฏากาเทหิ “อิมิ เถรสส ทสสามาติ อตตโน วตถํ ฐูปิตํ โหติ ฯ

แต่ถ้าพวกอุปัฏฐากของพระเถระพูดว่า “พวกเราจักถวายผ้านี้แก่พระเถระ” แล้วก็เก็บผ้าของตนไว้,

อถสส อนนตวาสสิโก ตํ หริตูกาโม ตตถ คนตวา “เถรสส กิร วตถํ ทาตุคามตถ, นํ เทถาติ วทติ ฯ

ถ้าอันเตवासสิกของ(พระเถระ)นั้น ใครจะลักเอา(ผ้า)นั้น จึงไปใน(ตระกูล)นั้น
แล้วพูดว่า “นัยว่า พวกท่านใครจะถวายผ้าแก่พระเถระ, จงให้ผ้าฉันเถิด.”

เต จสส สททหิตวา “มยิ ภานเต โภเชตวา ทสสามาติ ฐูปยิมหา, หนท คณหาหิติ เทนติ ฯ

และ(อุปัฏฐาก)เหล่านั้น เชื้ออันเตवासิกรูปนั้น แล้วพูดว่า

“ท่านผู้เจริญ! พวกข้าพเจ้าตั้งใจว่า ‘นิมนต์ให้ท่านฉันแล้วจักถวาย’ จึงได้เก็บไว้, นิมนต์ท่านรับเอาไปเถิด” แล้วก็ถวายไป.

สามิเกหิ ทินนตตวา ปาราชิกํ นตฺถิ ฯ อสุทฺถจิตฺเตน ปน คหิตตตวา ทุกกฺกั ภูณฺทเทยฺยญจ [430] โหติ ฯ

ไม่เป็นปาราชิก เพราะผ้านั้นพวกเขาของถวายแล้ว. แต่เป็นทุกกฏ เพราะเธอถือเอาด้วยจิตไม่บริสุทธิ์ และเป็นภัณฑไทยด้วย.

ภิกฺขุ ภิกฺขุสฺส วตฺวา คามํ คจฺจติ “อิตฺถนนาโม มม วสฺสาวาสิกิ ทสฺสติ, ตํ คเหตุวา ฐุเปยฺยาสีติ ฯ

ภิกษุเดินไปยังบ้าน บอกแก่ภิกษุว่า “ผู้มีชื่อนี้ จักถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ผม, ท่านพึงรับเอาผ้าผืนนั้น แล้วเก็บไว้ด้วย.”

“สาธูติ โส ภิกฺขุ เตน ทินนํ มหคฺขสาฎกํ อตฺตนา ลทฺธเรน อปฺปคฺขสาฎกเณ สหฺธิ ฐุเปตฺวา

เตน อาคเตน อตฺตโน มหคฺขสาฎกสฺส ลทฺธภาวํ ญตฺวา วา อยฺยตฺวา วา “เทหิ เม วสฺสาวาสิกินฺติ วุตฺโต

“ตว ภูลสาฎโก ลทฺโธ, มยหํ ปน สาฎโก มหคฺโฆ, เทวปิ อสุกฺสมิ นาม โอกาเส ฐูปิตา, ปวิสิตฺวา คณฺหาหิติ วทฺติ ฯ

ภิกษุรูปนั้นรับว่า “ดีละ” แล้วเก็บผ้าสาฎกที่มีราคามากที่ภิกษุนั้นให้ไว้ กับผ้าสาฎกที่มีราคาน้อยซึ่งตนได้แล้ว

อันภิกษุนั้นมาแล้ว จะรู้ว่าผ้าที่ตนได้มีราคามากหรือไม่รู้จักก็ตาม พูตว่า “ท่านจงให้ผ้าอาบน้ำฝนแก่ผมเถิด”

จึงตอบว่า “ผ้าสาฎกที่ท่านได้มา มีเนื้อหยาบ, ส่วนผ้าสาฎกของผม มีราคามาก, ทั้งสองผืน ผมได้เก็บไว้ในโอกาสที่อื่นแล้ว, โปรดเข้าไปเอาเถิด.”

เตน ปวิสิตฺวา ภูลสาฎเก คหิตฺเต, อิตฺรสฺส อิตฺรํ คณฺโหโต, อุทฺธาเร ปาราชิกํ ฯ

เมื่อภิกษุรูปที่ทวงนั้น เข้าไปเอาผ้าสาฎกเนื้อหยาบแล้ว, ภิกษุรูปนอกนี้ถือเอาผ้าสาฎกอีกผืนหนึ่ง, เป็นปาราชิกในขณะยกขึ้น.

อถาปิ ตสฺส สาฎเก อตฺตโน นามํ อตฺตโน จ สาฎเก ตสฺส นามํ ลิจฺจิตฺวา “คจฺฉ, นามํ วาเจตฺวา คณฺหาหิติ วทฺติ ฯ

แม้ถ้าภิกษุที่เก็บผ้าไว้แล้ว ได้จารึกชื่อของตนไว้ในผ้าสาฎกของภิกษุที่มาทวงนั้น และชื่อของภิกษุที่มาทวงนั้นไว้ในผ้าสาฎกของตน แล้วกล่าวว่า “ท่านจงไป, อ่านดูชื่อ แล้วถือเอาไปเถิด” ดังนี้.

ตตฺราปิ เอสฺว นโย ฯ

แม้ใน(ผ้าสาฎก)นั้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

โย ปน อตฺตนา จ เตน จ ลทฺธสาฎเก เอกโต ฐุเปตฺวา ตํ เอวํ วทฺติ

“ตยา จ มยา จ ลทฺธสาฎกา เทวปิ อนฺโตคฺพเก ฐูปิตา, คจฺฉ, ยํ อิจฺฉสิ, ตํ วิจฺจิตฺวา คณฺหาหิติ ฯ

ส่วน(ภิกษุเจ้าถิ่น)รูปใด เก็บผ้าสาฎกที่ตนเองและภิกษุอาคันตุกะนั้น ได้มารวมกันไว้แล้ว พุตกะภิกษุอาคันตุกะนั้นอย่างนี้ว่า

“ผ้าสาฎกที่ท่านและผมได้ ทั้งสองผืนเก็บไว้ภายในห้อง, ท่านจงไปเลือกเอาผ้าที่ท่านปรารถนาเถิด.”

โส จ ลชฺชาย อาวาสิกเณ ลทฺธํ ภูลสาฎกเมว คณฺเหยฺย ฯ

และ(ภิกษุอาคันตุกะ)นั้น ถือเอาผ้าสาฎกเนื้อหยาบที่ภิกษุเจ้าถิ่นได้มานั้นแล เพราะความเกรงใจ.

ตตฺราวาสิกสฺส วิจฺจิตฺวา คหิตาวเสสฺส อิตฺรํ คณฺโหโต อนาปตฺติ ฯ

บรรดา(ภิกษุอาคันตุกะและภิกษุเจ้าถิ่น)นั้น,

เมื่อภิกษุเจ้าถิ่นถือเอา(ผ้าสาฎก)นอกนี้ เหลือจากที่(อาคันตุกภิกษุ)เลือกเอาแล้ว, ไม่เป็นอาบัติ.

อาคนตุโก ภิกฺขุ, อาวาสิกานํ จีวรกมฺมํ กโรนฺตานํ, สมิเป ปตฺตจิวริ ฐุเปตฺวา

“เอเต สจฺโคปิสฺสนฺตฺติ มณฺญมาโน นหายิตฺตุ วา อณฺญตฺร วา คจฺจติ ฯ

ภิกษุอาคันตุกะ เมื่อพวกภิกษุเจ้าถิ่นทำจีวรกรรมอยู่ เก็บบาตรและจีวรไว้ในที่ใกล้

เข้าใจว่า “(พวกภิกษุเจ้าถิ่น)เหล่านั้น จักช่วยดูแลให้” จึงไปอาบน้ำหรือไปในที่อื่น.

สเจ นั อวาสิกา สงโคเปนติ, อิจเจต กุสล, โน เจ, นฏฐ, คีวา น โหติ ฯ

ถ้าภิกษุเจ้าถิ่นดูแล(บาตรและจีวร)นั้นไว้, (การช่วยดูแล)อย่างนี้นั้นเป็นการดี,
ถ้าไม่(ดูแลให้ไว้), (เมื่อบาตรและจีวรนั้น)สูญหายไป, ก็ไม่เป็นสินใช้.

สเจปิ โส “อิหิ ภนเต ฐเปถาติ วตวา คจฉติ, อิตโร จ กิจจปฺปสุตตตนา น ชานนติ, เอเสว นโย ฯ”

แม้ถ้า(ภิกษุเจ้าถิ่น)นั้นกล่าวว่า “จงเก็บบาตรและจีวรนี้ไว้ด้วยเถิด ขอรับ!” แล้วไป,
และ(ภิกษุเจ้าถิ่น)นอกนี้ไม่ทราบ เพราะมัวชวนชวายนอกอยู่, ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

อลาปิ เต “อิหิ ภนเต ฐเปถาติ วตวา “มยฺ [431] พยาฎาติ ปฏิกฺขิปนติ.

อิตโร จ “อวสสํ ฐเปสสนฺติตติ อนาถิตฺตวา คจฉติ เอเสว นโย ฯ”

แม้ถ้า(ภิกษุเจ้าถิ่น)เหล่านั้น (อันภิกษุเจ้าถิ่น)กล่าวว่า “จงเก็บ(บาตรและจีวร)นี้ไว้ด้วยเถิด ขอรับ!”

ได้ปฏิเสธว่า “พวกข้าพเจ้ากำลังยุ่ง” และ(ภิกษุเจ้าถิ่น)นอกนี้ ก็คิดว่า “ท่านเหล่านี้จักเก็บไว้ให้แน่นอน” ไม่ตั้งใจ แล้วไปเสีย,
ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

สเจ ปน เตน ยาจิตา วา อยาจิตา วา “มยฺ ฐเปสสาม, ตฺวํ คจฉาติ วทนติ, ตํ สงโคปิตพฺพํ ฯ”

แต่ถ้า(ภิกษุเจ้าถิ่น) ถูก(พระเจ้าถิ่น)รูปนั้น ขอร้องหรือไม่ขอก็ตาม พูดว่า “พวกข้าพเจ้าจักเก็บไว้ให้เอง, ท่านจงไปเถิด”
ดังนี้. (ภิกษุเจ้าถิ่น)ต้องดูแล(บาตรและจีวร)นั้น.

โน เจ สงโคเปนติ, นฏฐ, คีวา ฯ

ถ้าไม่ดูแลให้ไว้, (เมื่อบาตรและจีวรนั้น) สูญหายไป, ย่อมเป็นสินใช้.

กสฺมา ฯ สมฺปฏฺิจฉิตตตฺตา ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า (บาตรและจีวรนั้นพวกเธอ)รับรองเอาไว้.

โย ภิกฺขุ ภณฺฑาคาริกโก หุตวา ปจฺจสสมเยว ภิกฺขุณํ ปตฺตจิวฺรานิ เหมฐฺฐาปาสาทํ โอรฺเปตฺวา ทฺวารํ อปิทฺติวา

เตสํปิ อนาโรเจตฺวา ทฺเร ภิกฺขาจารํ คจฉติ. ตานิ เจ โจรา หรฺนติ, ตสฺเสว คีวา ฯ

ภิกษุรูปใดเป็นภณฑาคาริก^๑ เวลาจวนรุ่งสางนั่นเอง ได้ขนบาตรและจีวรของภิกษุทั้งหลาย ลงไปไว้ยังปราสาทชั้นล่าง ไม่ได้ปิด
ประตู ทั้งไม่ได้บอกแม่แก่ภิกษุเหล่านั้น ไปเที่ยวภิกขาจารในที่ไกล,
ถ้าพวกโจรลักเอาบาตรและจีวรเหล่านั้นไปให้, ย่อมเป็นสินใช้แก่เธอแท้.

โย ปน ภิกขุทิว “โอโรเปถ ฆนเต ปตตจีวรานิ, กาล สลากคคณสสาติ วุตโต “สมาคตตถาติ ปุจฉิตวา
“อาม สมาคตมมหาติ วุตเต, ปตตจีวรานิ นิหริตวา นิภชิปิตวา ฆณฑาคารทวาริ พนริตวา
“ตุมเห ปตตจีวรานิ คเหตุวา ฆณฐาปาสาททวาริ ปภิชคคิตวา คจเฉยยาถาติ วตวา คจฉติ.
ตตร เจโก อลสชาติโก ภิกขุ, ภิกขุสุ คเตสุ, ปจฉา อกขินี ปุณณโต อฏฐทิตวา อุกทฏฐานัน วา มุขโฆวนฏฐานัน วา คจฉติ ฯ
ส่วน(ภิกษุภิกษุศาการิก)รูปใด อันพวกภิกษุกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ! ท่านยกบาตรและจีวรลงมาเถิด บัดนี้ ได้เวลาจับสลาก”
จึงถามว่า “พวกท่านมาประชุมพร้อมกันแล้วหรือ?” เมื่อท่านเหล่านั้นเรียนว่า “มาประชุมพร้อมแล้ว ขอรับ!”
จึงได้ขนเอาบาตรและจีวรออกมาวางไว้ แล้วผูกประตุ (ใส่กุญแจ) ฆณฑาคาร (เรือนคลัง) แล้วสั่งว่า
“พวกท่านถือเอาบาตรและจีวรแล้ว ช่วยดูแลประตุปราสาทชั้นล่างด้วย แล้วจึงไป” ดังนี้แล้วไป.
ก็ใน(พวกภิกษุ)เหล่านั้น ภิกษุรูปหนึ่งมีชาติขี้เกียจ, เมื่อภิกษุทั้งหลายไปกันแล้ว, มัวเข็ดขยันทา ลูกขึ้นทีหลัง
เดินไปยังที่อาบน้ำ หรือที่ล้างหน้า.

ติ ขณ ทิสวา โจรา ตสส ปตตจีวร หรณติ, สุหณฺ ๑

ขณะนั้นพวกโจรเห็นเข้า จึงลักบาตรและจีวรของภิกษุนั้นไป, (เป็นอันพวกโจร)ลักไปง่ายๆ.

ฆณฑาคาริกสส คีวา น โหติ ๑

ไม่เป็นสินใช้แก่ภิกษุฆณฑาคาริก (รูปนั้น).

สเจปิ โกจิ ฆณฑาคาริกสส อนาโรเจตวา ว ฆณฑาคาราเร อตตโน ปริกขาริ ฐเปติ ๑

แม้ถ้า(ภิกษุ)บางรูป ไม่ได้แจ้งแก่ภิกษุฆณฑาคาริกเลย เก็บบริวารของตนไว้ในฆณฑาคาร.

ตสมิมปิ นฏฐเฐ ฆณฑาคาริกสส คีวา น โหติ ๑

แม้เมื่อ(บริวาร)นั้นสูญหายไป, ก็ไม่เป็นสินใช้แก่ภิกษุฆณฑาคาริก.

สเจ ปน ฆณฑาคาริกโก ตํ ทิสวา “อฏฐาเน ฐปิตนติ คเหตุวา ฐเปติ, นฏฐเฐ, ตสส คีวา ๑

แต่ถ้าภิกษุฆณฑาคาริก เห็นบริวารนั้นแล้ว คิดว่า “เขาเก็บไว้ในที่ไม่ควร” จึงเอาไปเก็บไว้ให้,
(เมื่อบริวารนั้น)สูญหายไป, เป็นสินใช้แก่(ภิกษุฆณฑาคาริก)รูปนั้น.

สเจ ฐปิติกขุณา^๑ “มยา ฆนเต อีทิสเฐ นาม ปริกขาริ ฐปิโต, [432] อุปชาเรยยาถาติ วุตโต “สาธติ สมปฏิจฉติ,
ทุนนิกขิตตํ วา มณญมาโน อณญสมิ ฐาเน ฐเปติ, ตสเสว คีวา ๑

ถ้าภิกษุฆณฑาคาริก อันภิกษุผู้เก็บไว้กล่าวว่า “ผมเก็บบริวารชิ้นนี้ไว้แล้ว ขอรับ! โปรดช่วยดูให้ด้วย” รับว่า “ได้”
หรือรู้ว่าเก็บไม่ดี จึงเก็บไว้ในที่อื่นเสีย, (เมื่อบริวารนั้นสูญหายไป) เป็นสินใช้แก่(ภิกษุฆณฑาคาริก)นั้นเหมือนกัน.

“นาหิ ชานามิติ ปภิกขิปนตสส ปน, นตถิ คีวา ๑

แต่เมื่อเธอปฏิเสธว่า “ข้าพเจ้าไม่รับรู้”, ไม่เป็นสินใช้.

โยปิ, ตสส ปสสนตสเสว, ฐเปติ, ฆณฑาคาริกญจ น สมปฏิจฉาเปติ. นฏฐเฐ สุนฏฐเมว ๑

ฝ่ายภิกษุใด เมื่อ(ภิกษุฆณฑาคาริก)เห็นอยู่นั่นเอง เก็บไว้, ทั้งไม่ให้ภิกษุฆณฑาคาริกรับรอง,
(บริวารของภิกษุนั้น)หายไป เป็นอันสูญหายไปด้วยดีแล.

๑ ฐปนภิกขุณา ๑

สเจ ตั ภัณฑาคาริก โณณตฺร ฐเปติ, นฎฐ, คีวา ๑

ถ้าภิกษุภัณฑาคาริก เก็บบริขารนั้นไว้ในที่แห่งอื่น, เมื่อสูญหายไป, เป็นสินใช้.

[โจรลักของสงฆ์ในเรือนคลัง ปรับสินไหมภิกษุผู้รักษา]

สเจ ภัณฑาคารี สุกคตฺ, สพโพ สงฆสส จ เจตยสส จ ปริกขารो ตตเถว ฐปิยติ.

ถ้าภัณฑาคารเขาคุ้มครองเป็นอย่างดี, บริขารทั้งปวงของสงฆ์และของเจตีย์ เขาก็เก็บไว้ในภัณฑาคารนั้นแล.

ภัณฑาคาริก จ พาลो อพยตโต ทวาริ วิวริตฺวา ธมมกถิ วา โสตุํ อณฺญิ วา กิลฺยจิ กาทุํ กตฺถจฺจि คจฺฉติ.

ตํขณิ ทิสฺวา ยตฺตกํ โจรา หฺรณฺติ, สพฺพนตฺสส คีวา ๑

แต่ภิกษุภัณฑาคาริกเป็นคนโง่ ไม่ฉลาด เปิดประตูทิ้งไว้ แล้วไปไหนๆ เสีย เพื่อฟังธรรมกถา หรือเพื่อทำกิจอะไรๆ อื่น ขณะนั้นพวกโจรเห็นแล้ว ลักภัณฑาคารไปเท่าใด, ภัณฑาคารเท่านั้น เป็นสินใช้แก่เธอทั้งหมด.

ภัณฑาคารโต นิภขมิตฺวา พหิ จงฺกมนตฺสส วา ทวาริ วิวริตฺวา สริริ อุตฺตุ คาทาเปนตฺสส วา

ตตเถว สมณธมฺมานุโยเคน นิสินฺนสส วา ตตเถว นิสิตฺติวา เกนจิ กมฺเมน พยาเวฏฺฐสส วา

อุจฺจารปสฺสาวปีฬิตฺสสาปี สโต, ตตเถว อุปะจาเร วิชฺขมาเน, พหิ คจฺฉโต วา

อณฺเณน วา เกนจิ อากาเรน ปมตฺตสส สโต

ทวาริ วิวริตฺวา วา วิวฏฺเฆว ปวิสิตฺวา วา สนฺธิ ฉินฺทิตฺวา วา ยตฺตกํ ตสฺส ปมาทปจฺจยา โจรา หฺรณฺติ, สพฺพํ ตสฺเสว คีวา ๑

เมื่อ(ภัณฑาคาริก)ออกไปจากภัณฑาคาร จงกรมอยู่ภายนอก

หรือเปิดประตูไว้เพื่อให้ร่างกายรับอากาศ หรือนั่งอยู่ด้วยการตามประกอบสมณธรรมใน(ภัณฑาคาร)นั่นเอง

หรือนั่งใน(ภัณฑาคาร)นั่นเอง ขวนขวายด้วยกรรมบางอย่าง

หรือเป็นผู้แม่ปวดอุจจาระปัสสาวะ เมื่ออุจจารในที่นั้นเองมีอยู่ แต่ไปเสียข้างนอก หรือเป็นผู้เล่นเล่ด้วยอาการอื่นบางอย่าง, พวกโจรเปิดประตู หรือเข้าทางประตูที่เปิดไว้นั่นเอง หรือตัดที่ต่อ ลัก(ภัณฑาคาร)ไปเท่าใด เพราะความเลินเล่อของเธอเป็นปัจจัย (ภัณฑาคาร)เท่านั้น เป็นสินใช้แก่เธอนั้นแลทั้งหมด.

“อุณฺหสมเย ปน วาตปานิ วิวริตฺวา นิปะชฺชิตุํ วมฺภูตฺตีติ วทฺนฺติ ๑

ฝ่าย(พระอาจารย์บางพวก)กล่าวว่า “ในฤดูร้อน จะเปิดหน้าต่างนอน ก็ควร”.

อุจฺจารปสฺสาวปีฬิตฺสส ปน, ตสฺมี อุปะจาเร อสฺติ, อณฺญตฺถ คจฺฉนตฺสส, คิลานปฺกฺเข ฐิตตฺตา อวิสโย, ตสฺมา คีวา น โหติ ๑

แต่เมื่อปวดอุจจาระปัสสาวะแล้ว ไป(ใน)ที่อื่น ในเมื่ออุจจารนั้นไม่มี ไม่ใช่วิสัย เพราะเธอตั้งอยู่ในฝ่ายภิกษุใช้.

เพราะเหตุนี้ จึงไม่เป็นสินใช้.

โย ปน อนฺโต อุณฺหปีฬิตอ ทวาริ สุกคตฺ กตฺวา พหิ นิภขมฺติ ๑

ฝ่าย(ภิกษุ)ใดถูกความร้อนภายในเบียดเบียน จึงทำประตูให้เป็นของรักษาดี แล้วออกไปข้างนอก.

โจรา จ นํ คเหตฺวา “ทวาริ วิวราติ วทฺนฺติ ๑ ยาวตฺตियํ น วิวริตฺพํ ๑

และพวกโจรจับภิกษุนั้นแล้ว สั่งว่า “จงเปิดประตู”. เธอไม่ควรเปิด จนถึงครั้งที่ ๓.

[433] ยทิ ปน เต โจรา “สเจ น วิวรสิ, ตลจ มาเรสสาม ทวารณจ ภินทิตวา ปริกขาริ หริสสามาติ ผรสูอาทิ นิ อุกุขิปนติ ฯ
แต่ถ้าพวกโจรนั้นชู้ว่า “ถ้าท่านไม่ยอมเปิด, พวกเราจักฆ่าท่านเสีย และจักทำลายประตูลักบิหารไป” แล้วเงื้อขวานเป็นต้นขึ้น.

“มยิ จ มเต, สงขสส จ เสนาสนเ วินญฐู, **คุโณ** นตถิติ **วิริตุ** วญญติ ฯ

เธอจะเปิดให้ ด้วยทำในใจว่า “เมื่อเราตายแล้ว และเมื่อเสนาสนะของสงฆ์เสียหายแล้ว, ไม่มีคุณงามความดีเลย” ดังนี้ สมควรอยู่.

อิธาปิ “อวิสยตตา **คิ**วา นตถิติ วทนติ ฯ

แม้ใน(อธิการ)นี้ (พระอาจารย์บางพวก) กล่าวว่า “ไม่มีสินใช้ เพราะไม่ใช่วิสัย”.

สเจ โกจิ อาคนตุโก กุลจิกิ วา เทติ ทวาริ วา วิวรติ, ยตตกั **โจรา** หรนติ, **สพพิ** ตสส **คิ**วา ฯ

ถ้าภิกษุอาคันตุกะบางรูป ไขกุญแจ หรือเปิดประตูไว้, พวกโจรลัก(ภัณฑะ)ไปเท่าใด, (ภัณฑะ)เท่านั้น เป็นสินใช้แก่อาคันตุกะนั้นทั้งหมด.

สงเขน ภณฑาคารคุดตถาย **สุจियนต**กั จ **กุลจิกมูททิกา** จ โยเชตวา ทินนา โหติ ฯ

สลักยันต์และห่วงกุญแจ เป็นของที่สงฆ์จัดให้ไว้ เพื่อประโยชน์แก่การรักษาภัณฑาคาร.

ภณฑาคาริกโก ฆฎิกมตตัม ทตวา นิปชชติ ฯ

ภัณฑาคาริกใส่เพียงลิ่มสลัก แล้วนอน.

โจรา วิวริตวา ปริกขาริ หรนติ ฯ ตสเสว **คิ**วา ฯ

พวกโจรเปิดเข้าไป ลักบิหาร. เป็นสินใช้แก่เธอแท้.

สุจियนตกุลจ กุลจิกมูททิกกุลจ โยเชตวา นิปนนิ ปนตัม. สเจ **โจรา** อาคนตวา “วิวรติ วทนติ, ตตถ ปุริมเนเยเนว ปฏิปชชิตพพิ ฯ

แต่ภัณฑาคาริกนั้น ใส่สลักยันต์และห่วงกุญแจแล้วนอน,

ถ้าพวกโจรมา ชู้ว่า “จงเปิด” เธอพึงปฏิบัติ ใน(คำขู่)ของพวกโจรนั้น ตามนัยก่อนนั้นแล.

เอวี่ คุดตี กตวา นิปนเน, ปน สเจ ภิตตี วา ฉทนิ วา ภินทิตวา อุมมจเคน วา ปวิสิตวา หรนติ. น ตสส **คิ**วา ฯ

ก็เมื่อ(ภัณฑาคาริก)นั้นทำการคุ้มครองอย่างนั้นแล้ว จึงนอน,

ถ้า(พวกโจร)ทำลายฝาหรือหลังคา หรือเข้าไปทางอุโมงค์ ลักของไป, ไม่เป็นสินใช้แก่เธอ.

สเจ ภณฑาคารเ อญญเยปี **เถรา** วสนติ, วิวญู ทวาเร, อตตโน ปริกขาริ คเหตุวา คจจนติ.

ภณฑาคาริกโก, เตสุ คเตสุ, ทวาริ น ชคคติ. สเจ ตตถ **กิลยจิ** อวหริยติ, ภณฑาคาริกสส อีสสรตาย ภณฑาคาริกสเสว **คิ**วา ฯ

ถ้าพระเถระแม้เหล่าอื่นอยู่ในภัณฑาคาร. เมื่อประตูเปิดแล้ว, ท่านจึงถือเอาบิหารของตนๆ ไป.

ภัณฑาคาริก ไม่ระวังประตู ในเมื่อพระเถระเหล่านั้นไปแล้ว.

ถ้าของอะไรๆ ใน(ภัณฑาคาร)นั้นถูกลักไป, เป็นสินใช้แก่ภัณฑาคาริกเท่านั้น เพราะภัณฑาคาริกเป็นใหญ่ (ในการดูแล).

เถเรหิ ปน สหาเยหิ ภวิตพพิ ฯ **อัย** ตตถ สามิจิ ฯ

แต่พวกพระเถระต้องเป็นสหายช่วยเหลือ. นี้เป็นสามิจิ(กรรม)ใน(ภัณฑาคาร)นั้น.

ยทิ ปน ภณฑาคาริกโก “ตุมเห พหิ ฐตฺวาว ตุมหากํ ปริกฺขารํ คณฺหาถ, มา ปวิสถาติ วทติ.

เตสฺยจ เอโก โลกฺมฺหาเถโร สามเณเรหิ เจว อุปฺภุจฺจเกหิ จ สหฺธิ ภณฑาคารํ ปวิสฺตวา นิสฺสิตฺติ เจว นิปฺชชฺติ จ.

ยตฺตํ ภาณฺฑํ นสฺสตี, สพฺพนฺตสฺส คีวา ฯ

แต่ถ้าภณฑาคาริกบอกว่า “ขอพวกท่านจงยืนอยู่ข้างนอกนั่นแหละ แล้วรับบริขารของพวกท่านเถิด อย่าเข้ามา”.

ก็บรรดา(ภิกษุ)เหล่านั้น พระมหาเถระเหล่าหลวงรูปหนึ่ง พร้อมด้วยสามเณรและอุปัฏฐากทั้งหลาย

เข้าไปยังภณฑาคาร นิ่งและนอน. (ภณฑะ)หายไปเท่าใด เป็นสินใช้แก่(พระเถระ)นั้นทั้งหมด.

[434] ภณฑาคาริกเนน ปน อวเสสฺตเถเรหิ จ สหาเยหิ ภวิตพฺพํ ฯ

ฝ่ายภณฑาคาริกและพระเถระที่เหลือ ต้องเป็นสหายช่วยเหลือ.

อถ ภาณฺฑาคาริกโว โลกฺสามเณเร จ อุปฺภุจฺจเก จ คเหตฺวา ภณฑาคารเ นิสฺสิตฺติ เจว นิปฺชชฺติ จ.

ยํ ตตฺถ นสฺสตี สพฺพนฺตสฺเสว คีวา ฯ

ถ้าภิกษุภณฑาคาริกนั่นเอง พาเอาพวกสามเณรเหล่าหลวงและพวกอุปัฏฐาก ไปนั่งและนอนอยู่ในภณฑาคาร.

(สิ่งของ)ใดในภณฑาคารนั้น หายไป, ของทั้งหมดนั้น เป็นสินใช้ แก่(ภิกษุภณฑาคาริก)นั้นเท่านั้น.

ตสฺมา ภณฑาคาริกเนน ตตฺถ วสฺตีพฺพํ ฯ

เพราะเหตุนั้น ภิกษุภณฑาคาริกเท่านั้น พึ่งอยู่ในภณฑาคารนั้น.

อวเสสฺสเห มณฺชปเ จ รุกฺขมุเล จ วสฺตีพฺพํ, น จ ภณฑาคารเถตี ฯ

ที่เหลือ ควรอยู่ที่มณฑป หรือโคนต้นไม้ ไม่ควรอยู่ในภณฑาคารเลย ด้วยประการฉะนี้.

เย ปน อตฺตโน อตฺตโน สภาคภิกฺขุโน วสนคฺพฺเภสุ ปริกฺขารํ ฐฺเปเนติ. ปริกฺขารเ นฏฺฐเ, เยหิ ฐฺปิโต, เตสฺเยว คีวา ฯ

อนึ่ง ภิกษุเหล่าใด เก็บบริขารของพวกภิกษุผู้เป็นสภาคกันไว้ในห้องที่อยู่ของตนๆ.

เมื่อบริขารหายไป, ก็เป็นสินใช้แก่พวกภิกษุที่เก็บไว้เท่านั้น.

อิตฺเรหิ ปน สหาเยหิ ภวิตพฺพํ ฯ

ฝ่ายภิกษุนอกนี้ ต้องเป็นสหายช่วยเหลือ.

ยทิ ปน สงฺโฆ ภณฑาคาริกสฺส วิหารเเวว ยาคุกฺกตฺตํ ทาเปติ. โส จ ภิกฺขาจารตถาย คามํ คจฺฉติ นฏฺฐนฺตสฺเสว, คีวา ฯ

แต่ถ้าสงฆ์สั่งให้ถวายข้าวยาคุและภัตร แก่ภิกษุภณฑาคาริก ในวิหารนั่นเอง.

แต่(ภิกษุภณฑาคาริก)รูปนั้น (ยัง)เข้าไปสู่บ้าน เพื่อต้องการภิกษาจาร.

(สิ่งของ)หายไป, ย่อมเป็นสินใช้ แก่(ภิกษุภณฑาคาริก)รูปนั้นนั่นเทียว.

ภิกษาจารํ ปวิสฺนเตหิ อติเรกจีวรํ รุกฺขณตถาย ฐฺปิวิหารวาริกสฺสาปิ ยาคุกฺกตฺตํ วา นิวาปํ วา ลภฺมานสฺเสว ภิกษาจารํ คจฺฉโต

ยํ ตตฺถ นสฺสตี, สพฺพํ คีวา ฯ

แม้เมื่อภิกษุผู้อยู่แหว่วิหาร ที่พวกภิกษุผู้เข้าไปภิกษาจารตั้งไว้ เพื่อต้องการให้รักษาติเรกจีวร

ทั้งๆ เมื่อได้ยาคุและภัตร หรือค่าภัตตาหาร (ก็ยัง)เข้าไปภิกษาจาร,

สิ่งของใด ใน(วิหาร)นั้น หายไป, สิ่งของนั้นทั้งหมด เป็นสินใช้ (แก่เธอ).

น เกวลยจ เอตเมว, ภณฑาคาริกสส วิย ยํ ตสส จ ปมาทปจฺจยา นสฺสติ, สพฺพํ คีวา ฯ

และ(สิ่งของ)นั้นเท่านั้น (จะเป็นสินไหม)อย่างเดียวก้หามิได้,

กึ่งสิ่งของใดหายไป เพราะความเลินเล่อของภิกษุผู้อยู่เวรเฝ้าวิหารนั้นเป็นปัจจัย,

สิ่งของนั้นทั้งหมด เป็นสินไหมแก่เธอ ดุจเป็นสินไหมแก่ภิกษุภัณฑาคาริกณันั้น^๑

สเจ วิหาโร มหา โหติ, อณฺเฏ ปเทสฺ รกฺขิตฺตุํ คจฺจนตสฺส, อณฺเฏสฺมี ปเทเส นิกฺขิตตํ หรณฺติ, อวิสยตฺตา คีวา น โหติ ฯ

ถ้าเป็นวิหารใหญ่, เมื่อเธอเดินไปเพื่อรักษาส่วนอื่น, (พวกโจร)ลักเอาสิ่งของที่เก็บไว้ในที่อีกส่วนหนึ่ง,

ย่อมไม่เป็นสินไหมเพราะเป็นเหตุเหลือวิสัย.

อิตฺธิเส ปน วิหารเวมฺขณฺเม สพฺเพสฺส โอสรรณฺภูฏานฺเน ปริกฺขาเร ฐูปेतฺวา นิสิตฺตพฺพํ ฯ

กึ่งใน(วิหารใหญ่)เช่นนี้ (อันภิกษุผู้อยู่เวรเฝ้าวิหาร) ควรเก็บบริขารทั้งหลายไว้ ในที่ประชุมแห่ง(ภิกษุ)ทั้งปวง

แล้วนั่ง (เฝ้า) อยู่ในท่ามกลางวิหาร.

วิหารวาริกา วา เทว ตโย ฐูปेतฺวา ฯ

อนึ่ง พึงตั้งภิกษุอยู่เวรเฝ้าวิหารไว้ ๒-๓ รูป.

สเจ เตสมฺปิ อปฺมตฺตานํ อิตฺถิจิตฺเตจ รกฺขตฺตเยว ภิกฺขุ นสฺสติ คีวา น โหติ ฯ

ถ้าแม้เมื่อเธอเหล่านั้น มิได้เป็นผู้เลินเล่อเลย (คอยระวัง)รักษาอยู่ข้างโน้นและข้างนี้ทีเดียว,

สิ่งของอะไรๆ หายไป, ก็ไม่เป็นสินไหมแก่เธอเหล่านั้น.

วิหารวาริกเ พนฺธิตฺวา หริตฺถณฺตํปิ โจรานํ ปฏฺฐิปลํ คเตสฺส อณฺเฏน มคฺเคน หริตฺถณฺตมฺปิ น เตสํ คีวา ฯ

สิ่งของที่พวกโจรมัดภิกษุอยู่เวรเฝ้าวิหารไว้แล้ว ลักเอาไปก็ดี

สิ่งของที่ถูกโจรลักไปโดยทางอื่น ในเมื่อภิกษุอยู่เวรเฝ้าวิหารเดินสวนทางพวกโจรก็ดี ไม่เป็นสินไหมแก่เธอเหล่านั้น.

สเจ วิหารวาริกานํ วิหาเร ทาทพฺพํ ยาคฺกุตฺตํ วา นิวาโป วา [435] น โหติ,

เตหิ ปตฺตพฺพลาภโต อติเรกา เทว ติสฺโส ยาคฺกุสลากา เตสํ ปิโหนกภตฺตสลากา จ, ฐูปेतฺตุํ วมฺภูติ ฯ

ถ้าข้าวยาคุและภัตร หรือค่าภัตตาหารที่จะพึงถวายในวิหาร ไม่มีแก่ภิกษุอยู่เวรเฝ้าวิหาร,

จะตั้งสลากข้าวยาคุ ๒-๓ ที่ ซึ่งเหลือเพื่อจากลาภที่(ภิกษุ)เหล่านั้นพึงได้ และสลากภัตรอันเพียงพอแก่เธอเหล่านั้น ก็ควร.

นิพฺพธิ กตฺวา ปน น ฐูปेतฺวา ฯ

แต่ไม่ควรตั้งให้เป็นประจำ.

มนุสฺสา หิ วิปฏิสาริโน โหนฺติ “วิหารวาริกาเยว อมหากํ ภตฺตํ ภฺยชนฺตีติ ฯ

ตสฺมา ปริวตเตตฺวา ปริวตเตตฺวา ฐูปेतฺวา ฯ

เพราะว่า พวกชาวบ้าน จะมีความร้อนใจว่า “พวกภิกษุอยู่เวรเฝ้าวิหารเท่านั้น ย่อมฉนภัตรของพวกเรา”.

เพราะเหตุนี้ จึงควรตั้งผลัดเปลี่ยนเวียนกันไป.

๑ เหมือนสิ่งของที่หายไปเพราะความประมาทของภิกษุภัณฑาคาริก เป็นสินไหมแก่ภิกษุภัณฑาคาริกณันั้น

สเจ เตส สภาคา สลากภตตานิ อหริตฺวา เทนฺติ, อิจฺเจตํ กุสลํ. โน เจ เทนฺติ, วารํ คาคาเปตฺวา นิหฺราเปตฺพพานิ ฯ
ถ้าพวกภิกษุที่เป็นสภาคันของ(ภิกษุอยู่เเวรเฝ้าวิหาร)เหล่านี้ นำสลากภัตรมาถวาย, การถวายอย่างนั้นนั้น เป็นการดี.
ถ้าไม่ถวาย, ควรให้ภิกษุทั้งหลายรับวาระ แล้วให้นำมาถวายเถิด.

สเจ วิหารวาริโก เทว ติสโส ยาคุสลากา จตตาริ ปณฺจ สลากภตตานิ จ ลมฺมาโนว ภิกฺขาจารํ คจฺฉติ,
ภณฺฑาคาริกสฺส วีย สพฺพํ นนฺนํ คีวา โหติ ฯ

ถ้าภิกษุอยู่เเวรเฝ้าวิหาร เมื่อได้รับสลากข้าวยาคุ ๒-๓ ที่และสลากภัตร ๔-๕ ที่อยู่เที่ยว (ก็ยังขึ้น) ไปภิกขาจาร,
(สิ่งของหายไป), ทั้งหมดเป็นสินใช้แก่เธอ เหมือนเป็นสินใช้แก่ภิกษุภัณฑาคาริกจะนั้น.

สเจ สงฺฆสฺส วิหารपालานํ ทาทพฺพํ ภตฺตํ วา นิวาโป วา นตฺถิ,

ภิกฺขุ วิหารวาริ คเหตุวา อตฺตโน อตฺตโน นิสฺสิตเก ชคคฺคฺคฺติ^๑ สมฺปตฺตํ วารํ อคฺคเหตุํ น ลภนฺติ.

ยถา อณฺเวย ภิกฺขุ กโรนฺติ, ตเถว กาทพฺพํ ฯ

ถ้าภัตรหรือค่าภัตตาหารของสงฆ์ ที่จะพึงถวายแก่ภิกษุผู้เฝ้าวิหารไม่มี,
ภิกษุทั้งหลายรับวาระเฝ้าวิหารแล้ว จึงให้นิสิตของตนๆ ช่วยปฏิบัติ จะไม่รับเอาวาระที่มาถึงไม่ได้,
ควรทำเหมือนอย่างภิกษุเหล่าอื่นทำอยู่จะนั้น.

ภิกฺขุหิ ปน, อสหายสฺส วา อตฺตตฺตฺตฺยสฺส วา ยสฺส สภาโค ภิกฺขุ ภตฺตํ อาเนตฺวา ทาทา นตฺถิ, เอวรฺูปสฺส วาโร น ปาเปตฺพโป ฯ

แต่ถ้าภิกษุใด ไม่มีสหายหรือไม่มีเพื่อน ไม่มีภิกษุผู้ขอบพอกันที่จะนำภัตรมาให้,

ภิกษุทั้งหลาย ไม่ควรให้วาระถึงแก่ภิกษุเห็นปานนั้น.

ยมฺปิ ปากวณฺณตฺถาย วิหารเ รฐฺเพนฺติ, ตํ คเหตุวา อฺุปชิวฺนเตน ฐฺฐาทพฺพํ ฯ

(ภิกษุทั้งหลาย) ตั้งแม่(ส่วน)ใด ไว้ในวิหาร เพื่อประโยชน์เป็นเสปียง, ภิกษุผู้ถือเอา(ส่วน)นั้นเลี้ยงชีพ ต้องดำรงหน้าที่.

โย ตํ น อฺุปชิวฺติ, วารํ น คาคาเปตฺพโป ฯ

(ภิกษุ)ใด มิได้(รับเอาส่วน)นั้นเลี้ยงชีพ, ไม่ควรให้ภิกษุนั้นรับวาระ.

ผลาผลตฺถายปิ วิหารเ ภิกฺขุ ฐฺฐเพนฺติ ชคคฺคิตฺวา โคเปตฺวา ผลวาเรน ภาเชตฺวา ขาทนฺติ ฯ

ภิกษุทั้งหลายแต่งตั้งภิกษุไว้ในวิหาร แม้เพื่อต้องการให้รักษาผลไม้ไม่น้อยใหญ่.

ครั้งดูแลคุ้มครองแล้ว ก็แจกกัน ขบฉัน ตามคราวแห่งผลไม้.

โย ตานิ ขาทนฺติ เตน ฐฺฐาทพฺพํ ฯ อฺนุปชิวฺนโต น คาคาเปตฺพโป ฯ

ภิกษุที่ขบฉันผลไม้เหล่านั้น ต้องรับหน้าที่, ภิกษุผู้ไม่ได้อาศัย(ผลไม้เหล่านั้น)เลี้ยงชีพ ไม่ควรให้รับวาระ.

เสนาสน มณฺจปฐฺฐุ ปจฺจจฺตฺถรณฺ รกฺขณตฺถายปิ ฐฺฐเพนฺติ ฯ

(ภิกษุทั้งหลาย)ย่อมแต่งตั้งภิกษุไว้ แม้เพื่อต้องการให้รักษาเสนาสนะ เติง ตั้ง และเครื่องปูลาด,

อาวาเส วสนเตน ฐฺฐาทพฺพํ ฯ

ภิกษุผู้อยู่ในอาวาสต้องปฏิบัติหน้าที่.

อพโภกาสิโก ปน [436] รุกขมุสิโก วา น คาคาหาเปตพโพ ฯ

ส่วนภิกษุผู้ถืออพโภกาสิกัตถุคคกัฏฐิ ผู้ถือรุกขมุสิกัตถุคคกัฏฐิ ไม่ควรให้รับวาระ.

“เอโโก นวโก โหติ. พหุสสุโต ปน พหุณ ฐมมึ วาเจติ ปริปุจฉิ เทติ ปาลี วณเณติ ฐมมกถิ กเถติ.

สงฆสส ภาริ นิตถรติ. อัย ลามิ ปริภุชชชโตปิ อาวาเส วสนโตปิ วาริ น คาคาหาเปตพโพ ปริสวีสเสโส นาม ญฺาตพโพติ วทนติ ฯ

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า “ภิกษุรูปหนึ่งยังเป็นพระนวกะอยู่. แต่เธอเป็นพหุสสุต สอนธรรม ให้การสอบถาม พรรณนาบาลี แสดงธรรมกถา แก่ภิกษุเป็นอันมาก ทั้งช่วยภาระของสงฆ์ด้วย, ภิกษุนี้ ปริภุชชชลาภอยู่ก็ดี อยู่ในอาวาสก็ดี ไม่ควรให้รับวาระ, ฟังรู้ว่าชื่อว่าเป็นคนพิเศษ.”

อุโปสถาคาร ปฎิมาฆรชคคกสส ปน เทวคณิ ยาคุกตติ เทวสิกิ ตณฺฑุลนาฬิ สวัจจเร ติจิวัริ

ทสวีสคชนกิ กปิยภณฺฑยจ ทาทพพิ ฯ

แต่ภิกษุผู้รักษาโรงอุโบสถและเรือนพระปฎิมา ควรให้ข้าวยาและภัตรเป็นทวีคูณ

ข้าวสารทะนานหนึ่งทุกวัน ไตรจิวรประจำปี และกปิยภณฺฑที่มีราคาถึง ๑๐ หรือ ๒๐ กหาปณะ.

สเจ ปน ติ ลภมานสเสว, ปมาเทน ตตถ กิณฺจิ นสฺสติ, สพพิ คีวา ฯ

ก็ถ้าเมื่อเธอได้รับข้าวยาและภัตรนั้นอยู่นั่นเอง,

สิ่งของอะไรๆ ใน(โรงอุโบสถและเรือนพระปฎิมา)นั้น หายไป เพราะความเลินเล่อ, เป็นสินใช้แก่เธอทั้งหมด.

พนธิตวา พลกกาเรน อจฉินฺนํ ปน น คีวา ตสฺส ฯ

แต่(สิ่งของ)ที่ถูก(พวกโจร)ผูกมัดตัวเธอไว้แล้ว แยกชิงเอาไป โดยพลการ ย่อมไม่เป็นสินใช้แก่เธอ.

ตตถ เจติยสฺส วา สงฆสฺส วา สนฺตเกน เจติยสฺส สนฺตกิ รุกขาเปตุํ วมฺภูติ ฯ

การที่จะให้เธอรักษาสมบัติของเจติย์ พร้อมด้วยสมบัติของเจติย์ (ด้วยกัน) หรือ (พร้อมด้วยสมบัติ) ของสงฆ์ ใน(โรงอุโบสถเป็นต้น)นั้น สมควรอยู่.

เจติยสฺส สนฺตเกน สงฆสฺส สนฺตกิ รุกขาเปตุํ น วมฺภูติ ฯ

แต่การที่จะให้เธอรักษาสมบัติของสงฆ์ พร้อมด้วยสมบัติของเจติย์ ไม่ควร.

ยํ ปน เจติยสฺส สนฺตเกน สหฺธิ สงฆสฺส สนฺตกิ ฐปิตี โหติ,

ตี เจติยสฺส สนฺตเก รุกขาปิเต รุกขิตเมว โหตีติ เอว วมฺภูติ ฯ

แต่(สิ่งของ)อันใด ที่เป็นของสงฆ์ เก็บไว้กับตัวของเจติย์,

(สิ่งของ)ของสงฆ์นั้น เมื่อให้รักษาของเจติย์แล้ว ก็เป็นอันรักษาไว้แล้วเหมือนกัน เพราะฉะนั้น (การรักษาไว้)อย่างนั้น ควรอยู่.

ปกฺขวาเรน อุโปสถาคาราทีนึ รุกขโตปิ, ปมาทวเสน นมฺภูติ คีวาเยวาติ ฯ

แม้เมื่อภิกษุรักษา(สถานที่ทั้งหลาย)มีโรงอุโบสถเป็นต้น ตามวาระแห่งปักษ,

(สิ่งของ)ที่หายไป เพราะอำนาจความเลินเล่อ ย่อมเป็นสินใช้เหมือนกัน ฉะนั้นแล.

อุปนธิกถา นิมฺภูติตา ฯ

จบกล่าวด้วยของที่เขาฝากไว้.

กล่าวด้วยด้านภาษา

สูงกั ตโต หนนตีตี^๑ สูงกขากุ ๖

(ชนทั้งหลาย) ย่อมตระบัดภาษา จาก(ที่)นั้น เหตุ(ที่)นั้น (ที่)นั้น ชื่อว่าสูงกขากุ (ที่เป็นแดนตระบัดภาษา).

สูงกขากุฐานเสต อธิวงน ๖

คำว่า สูงกขากุ นั้น เป็นชื่อของด้านภาษา.

ต^๒ หิ ยสมา ตโต สูงการหิ ฌนทํ สูงกํ อทตวา นีหรนตา รณโณ สูงกํ หนนตี วินาเสนตี ตสฺมา “สูงกขากุณตี วุตตํ ๖

จริงอยู่ (ด้านภาษา)นั้น ท่านเรียกว่า สูงกขากุ

เพราะเหตุที่ ชนทั้งหลาย เมื่อไม่เสียภาษี นำภันชะอันควรแก่ภาษี ออกไปจากที่นั้น ชื่อว่าตระบัดภาษา

คือยังภาษีของพระราชาให้พินาศ.

“ตตร ปวิสิตวาตี ตตร ปพพตขณชาทีสุ รณญา ปริจเฉทํ กตวา ฐูปิตะ สูงกขากุเน ปวิสิตวา ๖

สองบทว่า ตตร ปวิสิตวา^๒ มีความว่า เข้าไปในด้านภาษา ที่พระราชาทรงกำหนดเขตตั้งไว้ ในที่ทั้งหลายมีเขาขาดเป็นต้นนั้น.

“ราชคฺหม ฌนทนตี ราชาเรหิ [437] ฌนทํ ๖

สองบทว่า ราชคฺหม ฌนทํ ได้แก่ ภันชะที่ควรแก่พระราชา.

ยโต รณโณ ปณจมาสกํ วา อติเรกปณจมาสกํ วา อคฺชนกํ สูงกํ ทาทพพิ โหตี, ตํ ฌนทนตี อตโธ ๖

อธิบายว่า “ภาษีมียราคาถึง ๕ มาสก หรือเกินกว่า ๕ มาสก เป็นของที่ตนควรถวายแด่พระราชา จาก(ภันชะ)ใด, ซึ่ง(ภันชะ)นั้น.”

“ราชกนตีปี ปาโฐ ๖ อยเมวตโธ ๖

ปาฐะว่า ราชกํ บ้าง. เนื้อความก็อย่างนี้เหมือนกัน.

เถยยจิตโต “อิต รณโณ สูงกํ น ทสสามิตี เถยยจิตตํ อูปาเทตวา ตํ ฌนทํ อามสติ ทุกกภู ๖

ภิกษุเป็นผู้มีเถยยจิต คือยังเถยยจิตให้เกิดขึ้นว่า “เราจะไม่เสียภาษีแก่พระราชาจาก(ภันชะ)นี้”

แล้วอุบคฺลาจับต้องภันชะนั้น ต้องทุกกภู.

ฐูปิตฐฐานโต คเหตุวา ถวิกาย วา ปกฺขิปตี ปฏิจฺจนนฐฐานเน วา อูรฺนา สทฺธี พนฺธตี อุลลจจยํ ๖

หยิบจากที่ที่วางไว้ ใสในยาม หรือผูกติดไว้กับขาอ่อนในที่ปกปิด ต้องอุลลจจย.

สูงกขากุเนน ปริจฉินนตตา ฐานา จาวนํ น โหตี ๖

การที่ให้เคลื่อนจากฐาน ชื่อว่าย่อมไม่มี เพราะอาหารนี้ พระผู้มีพระภาคทรงกำหนดด้วยด้านภาษา.

สูงกขากุฐานปริจเฉทํ ทุติยํ ปาหํ อติกกุมาเมตี ปราชิกํ ๖

ภิกษุยังเท้าที่ ๒ ให้ก้าวล่วงเขตกำหนดด้านภาษาไป ต้องปราชิก.

๑ สูงกํ ฆฏฐานตี อาหจจ คณหนตี เอตถาตีตี อมหากํ มตี ๖

๒ บาลิมหาวิภังค์ตรงนั้นว่า ตตร ปวิสิตวา ราชคฺหม ฌนทํ ปณจมาสกํ วา อติเรกปณจมาสกํ วา อคฺชนกํ เถยยจิตโต อามสติ.

กาเชปี เอกาพทฺธ กตฺวา ฐฺปิเต เอเสว นโย ฯ

แม้ในเครื่องหาบที่ภิกษุทำให้เนื่องเป็นอันเดียวกันวางไว้ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

สเจ ปน อพฺนธิตฺวา กาชโกฏฺฐิํ ฐฺปิตมตฺตเมว โหติ ปาราชิกํ ฯ

แต่ถ้าภณฑะนั้น เป็นของไม่ได้ผูก สักว่าพาดไว้บนปลายเครื่องหาบเท่านั้น เป็นปาราชิก.

คจฺจนเต ยานเ ว อสฺสปิฎฺฐิอาทิสฺ วา ฐฺปิเต “พฺทิ นีหฺริยิสฺสตีติ. นีหฺเรปิ, อวหาโร นตฺถิ, ภณฺทเทยฺยมปิ น โหติ ฯ

ภิกษุตั้งภณฑะไว้ในยานซึ่งกำลังไป หรือบนหลังม้าเป็นต้น ด้วยทำในใจว่า “ภณฑะนี้ จักถูกนำออกไปในภายนอก”. เมื่อภณฑะนั้นถูกนำออกไปแล้ว, อวหารย่อมไม่มี, แม้ภณฑะไทยก็ไม่มี.

กสฺมา ฯ “อตร ปวิฏฺฐสฺส สฺวกํ คณฺหนตฺตติ วุตตตฺตา

เพราะเหตุไร? เพราะพระราชชาตรัสไว้ว่า “จงเก็บภาษีแก่คนผู้เข้ามาในที่นี้,”

อิทฺยจ สฺวกฏฺฐานสฺส พฺทิ ฐฺติํ น จ เตน นีตํ. ตสฺมา เนว ภณฺทเทยฺยํ น ปาราชิกํ ฯ

จริงอยู่ ภณฑะนี้ ภิกษุตั้งไว้นอกด่านภาษี และเธอก็มิได้นำไป. เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นภณฑะไทย ไม่เป็นปาราชิก.

ฐิตฺยานาทิสฺ ฐฺปิเตปิ เตสุ วินา ตสฺส ปโยคํ คเตสุ, เถยฺยจิตฺเตปิ สติ, เนวตฺถิ อวหาโร ฯ

แม้ใน(ภณฑะ)ที่วางไว้ในยานที่หยุดแล้วเป็นต้น, ครั้นเมื่อยานเป็นต้นนั้นไป เว้นประโยชน์ของภิกษุนั้น, แม้เมื่อมีไทยจิต, อวหารย่อมไม่มีเหมือนกัน.

ยฺทิ ปน ฐฺเปตฺวา ยานาทินิ ปาเซนโต อตฺติกกเมติ

หตฺถิสฺสุตฺตาทิสฺ วา กตฺปริจยตฺตา ปฺรโต ฐฺตฺวา “เอหิ เรติ ปกฺโกสตี, สีมฺมาตฺติกกเม ปาราชิกํ ฯ

แต่ถ้าภิกษุตั้งภณฑะแล้ว ขับยานเป็นต้นไป ให้ก้าวล่วง(ด่านภาษี)ก็ดี

ยืนข้างหน้า แล้วเรียกว่า “มาเถิดไว้ย” ดังนี้ เพราะความที่ตนมีการสั่งสมอบรมอันทำแล้วในการศึกษาเกี่ยวข้องกับเรื่องข้างเป็นต้น^๑ ก็ดี, ต้องปาราชิก ในขณะที่ก้าวล่วงแดนไป.

เอพฺกโลมฺสฺสิกขาบฺเท อิมสฺมิ ฐฺวาน “อณฺญํ หราเปตีติ อนาปตฺติ, อธิ ปาราชิกํ ฯ

ในเอพฺกโลมฺสฺสิกขาบฺท ไม่เป็นอาบัติในฐานะนี้ ที่ว่า “ภิกษุใช้ผู้อื่นให้นำ(ขนเจียม)ไป”.^๓ ใน(สิกขาบ)นี้เป็นปาราชิก.

ตฺตร อณฺญสฺส ยานเ ว ภณฺทเ ว อชานนฺตสฺส ปกฺขิปิตฺวา ตโยชนํ อตฺติกกเมติ. นิสฺสคฺคิยานิ โหนตีติ ปาจิตฺตียํ. อธิ อนาปตฺติ ฯ

ใน(เอพฺกโลมฺสฺสิกขาบ)นั้น (ภิกษุ)ใส่(ขนเจียม)ในยาน หรือในภณฑะของผู้อื่นผู้ไม่รู้ ให้ก้าวล่วง ๓ โยชนไป.

ขนเจียมเป็นนิสสัคคีย์ เพราะเหตุนั้น ภิกษุต้องปาจิตตีย์. ใน(สิกขาบ)นี้หาเป็นอาบัติไม่.

สฺวกฏฺฐานเ สฺวกํ ทตฺวา ว คณฺตุํ วฏฺฐตี ฯ

การที่ภิกษุเสียภาษีที่ด่านภาษีก่อนแล้วเที่ยว จึงไป ย่อมควร.

๑ ฐฺปิเต ฯ

๒ แปลตามฎีกาสารัตถทีปนี ภาค ๒/๒๓๕ ที่ว่า หตฺถิสฺสุตฺตาทิสฺ หตฺถิสฺสิกขาทิสฺ.

๓ มาในอนาปตติวารแห่งเอพฺกโลมฺสฺสิกขาบ วินยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๒/๘๔ และตรงนี้แปลตามนัยโยชนา.

เอโก อาโมค กตวา คจจติ “สเจ ‘สูงกั เทหิติ วกขนติ, ทสสามิ. โน เจ วกขนติ ‘คมิสสามิติ ๑

(ภิกษุ)รูปหนึ่ง ทำความผูกใจไว้ว่า “ถ้าเขาจักบอกว่า ‘ท่านจงเสียภาชี,’ เราก็จักให้, ถ้าพวกเขาไม่บอก เราก็จักไป” ดังนี้แล้วจึงไป.

ติ ทิสวา เอโก **สูงกโก** “เอโส **ภิกษุ** คจจติ. คณหาถ นั สูงกนติ^๑ วทติ ๑

เจ้าหน้าที่ศุลกากรคนหนึ่ง ได้เห็นภิกษุรูปนั้น จึงกล่าวว่า “ภิกษุนั้น กำลังไป, พวกท่านจงเก็บภาชีภิกษุนั้น.”

[439] **อปโร** “กุโต ปพพชิตสส **สูงกั**, คจจตุติ วทติ. **ลทรกปปิ** โหติ, คนตพพ ๑

เจ้าหน้าที่ศุลกากรอีกนายหนึ่ง พูดขึ้นว่า “บรรพชิตจักมีค่าภาชีแต่ที่ไหนเล่า นิมนต์ไปเถิด” ดังนี้.

เป็นอันได้ข้ออ้าง, ภิกษุนั้นฟังไป.

“ภิกษุณั สูงกั อทตวา คนตุ น วฏฐตีติ คณหาถ อุปาสกาติ วุตเต, ปน

ภิกษุสส สูงกั คณหนเตหิ **ปตตจิวริ** คเหตุพพ ภาวิสสติ, **กิน**เตน, คจจตุติ วุตเตปิ, **ลทรกปปเมว** ๑

แต่เมื่อภิกษุกล่าวว่า การไม่เสียภาชีแล้วไป ไม่ควรแก่ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้จึงเก็บภาชีเถิด อุบาสก!” ดังนี้ ก็ดี

เมื่อเจ้าหน้าที่พูดว่า “เมื่อเราจะเก็บค่าภาชีของภิกษุ ก็ต้องเอาได้แต่บาตรและจีวร,

จะมีประโยชน์อะไรด้วยบาตรและจีวรนั้น, นิมนต์ไปเถิด” ดังนี้ ก็ดี, เป็นอันได้ข้ออ้างเหมือนกัน.

สเจ **สูงกิกา** นิทหายนติ วา ชุตฺต วา กีพนติ กตถจิ วา คตา **อญจ** “กุหิ สูงกิกาติ ปกโกสิตวาปิ น ปสสติ, **ลทรกปปเมว** ๑

ถ้าพวกเจ้าหน้าที่ศุลกากรนอนหลับอยู่ก็ดี เล่นการพนันกันอยู่ก็ดี หรือไปในที่ไหนๆ เสียก็ดี,

และภิกษุนี้ แม้ร้องเรียกว่า “พวกเจ้าหน้าที่ศุลกากรอยู่ที่ไหนกัน?” ก็ไม่พบ, เป็นอันได้ข้ออ้างเหมือนกัน.

สเจปิ สูงกฐานัน ปตวา อญญาวิทิต กิจจิจิ จินเตนโต วา สชฌายนโต วา มนสิการัน อญญุชฌนโต วา

โจรหตถิสีหพคฆาเทหิ สหสา วฏฐาย สมนุพพโร วา มหาเมฆัน อญฺฐิตฺ ทิสวา ปุโรโต สาลัน ปวิสติกามो วา หุตวา

ตฺ ฐานัน อติกกมติ, **ลทรกปปเมว** ๑

แม้ถ้า(ภิกษุ)ไปถึงท่านภาชีแล้ว ส่งใจไปในที่อื่น คิดอะไรๆ อยู่ก็ดี สารยายอยู่ก็ดี ตามประกอบมนสิการอยู่ก็ดี

ถูกโจรและสัตว์ร้าย มีช้าง ราชสีห์ และเสือโคร่ง เป็นต้น ลุกลัดติดตามไปโดยเร็วก็ดี

เห็นมหาเมฆตั้งขึ้นแล้ว ประสงค์จะเข้าไปยังศาลาข้างหน้าก็ดี จึงก้าวล่วงเลยสถานที่นั้นไป, ก็เป็นอันได้ข้ออ้างเหมือนกัน.

“สูงกั ปริหริตีติ เอตถ อุปจารัน โอกกมิตวา กิจจจาปิ ปริหริติ **อวหาโร**เววาติ กรุณฺทฎฐกถาย วุตตํ ๑

ในคำว่า **สูงกั ปริหริติ** นี้ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถากรุณทที่ว่า

“ถึงภิกษุก้าวลงสู่อุปจาร^๒ แล้วหลบเลี่ยงภาชีไป ก็จริงแล ก็เป็นอาหารที่เดียว.”

มหาอฏฐกถาย ปน “ปิริหรนตฺ ราชปุริสา วิเหฐนตีติ เกวลัน อาทินัน ทสเสตวา อุปจารัน โอกกมิตวา ปิริหโร, **ทุกกภู**.

อนอกกมิตวา ปิริหโร **อนาปตตีติ** วุตตํ ๑

แต่ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า “เมื่อ(ภิกษุ)เห็น^๓โทษอย่างเดียวว่า ‘พวกราชบุรุษ ย่อมเบียดเบียนผู้หลบเลี่ยงภาชี’ ดังนี้

จึงก้าวลงสู่อุปจารก่อน แล้วหลบเลี่ยงไป, เป็นทุกกภู. เมื่อไม่ได้ก้าวลงแล้ว หลบเลี่ยงไป, ไม่เป็นอาบัติ.”

๑ คณหาถ นนติ วา คณหาถ สูงกนติ วา วตตพพ ๑

๒ ฎีกาอธิบายว่า ได้แก่ภายใน ๒ เลทพุบาท รอบนอกเขตท่านภาชี.

๓ โยชนาแก ทสเสตวา ว่า ปสสิตวา ญตวา.

อิทํ ปาเลีย สเมติ ฯ

(คำในมหาอรรถกถา)นี้ ย่อมสมด้วยพระบาลี^๑

เอตถ ทวีติ เลทตฺตปาเตหิ อูปจาโร ปริจฉินทิตฺตพฺโพติ ฯ

ใน(ด้านภาษี)นี้ พึงกำหนดอุปจารด้วย ๒ เลทตฺตปาเต ณะนี้แล.

สูงกฆาฏกถา นิฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยด้านภาษี.

๑ พระบาลีวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๒/๙๖ ที่ว่า สูงกํ ปริหริตฺติ, อาปตฺติ ทุกกฺกฺสส.

กล่าวด้วยสัตว์มีชีวิต

อิโต พรสมิ เอก์เสน อวหารปโหนกั ปาณิ ทสเสนโต “มนุสสุปาโณติ อาห ๗

ถัดจากกล่าวด้วยดำนภาษีนีไป (พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงแสดงสัตว์ที่มีชีวิต ซึ่งพอแก่อาหารโดยส่วนเดียว จึงตรัสว่า มนุสสุปาโณ เป็นต้น.

ตมปิ ภูชิสส์ หรุตสส อวหาโร นตติ ๗

เมื่อ(ภิกษุ)ลัก(สัตว์มีชีวิตคือมนุษย์)เมื่อนั้น ซึ่งเป็นไท (มิใช่ทาส) ไป ย่อมไม่เป็นอาหาร.

โยปิ ภูชิสโส มาตรา วา ปิตรา วา อาฐูปิตโต โหติ อตตนา วา อตตโน อูปริ กตวา ปญญาสั วา สญญั วา อคคหสิ [440] ตมปิ หรุตสส, อวหาโร นตติ ๗

แม้บุคคลใดเป็นไท ถูกมารดาหรือบิดาเอาไปจำนำไว้ หรือตัวเองเอาตัวเป็นประกันไว้ แล้วได้ถือเอาทรัพย์ ๕๐ หรือ ๖๐ กหาปณะไป, เมื่อภิกษุลักเอาบุคคลเมื่อนั้นไม่ก็เป็นอาหาร.

ธน์ ปน คตฎฐาเน วฑตติ ๗

ส่วนทรัพย์ย่อมเพิ่ม(ดอกเบี้ย) ในสถานที่(เขา)ไปแล้ว.

อนโตชาตกธนุกิตกกรมรานีตก ปุเปทัง ปน ทาสเวย หรุตสส อวหาโร โหติ ๗

แต่เมื่อภิกษุลักทาสนั้นแล ต่างโดยเป็นทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย ทาสสินไถ่ และทาสที่ถูกนำมาเป็นเชลย ย่อมเป็นอาหาร.

ตเมว हि สนธาย อิทิ วุตตัง “ปาโณ นาม มนุสสุปาโณ วุจจตีติ ๗

จริงอยู่ (พระผู้มีพระภาค)ทรงหมายเอา(ทาสผู้เกิดในเรือนเบี้ยเป็นต้น)นั้นแล จึงตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “สัตว์มีชีวิตคือมนุษย์ เราเรียกให้ชื่อว่า สัตว์มีชีวิต” ดังนี้.

เอตถ จ เคหทาสिया กุจฉิมहि ชาโต “อนโตชาตโก” ธเนน กิตโต “ธนุกิตโก”

ปรเทศโต อหริตวา อานตวา ทาสพย อูปคมิโต “กรมรานีโตติ เวทิตพโพ ๗

ก็บรรดา(ทาส)เหล่านี้ ทาสที่เกิดในท้องของนางทาสีในเรือน ฟังทราบว่าเป็นชื่อว่า “ทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย”

ทาสที่ถูกซื้อด้วยทรัพย์ ฟังทราบว่าเป็นชื่อว่า “ทาสสินไถ่”

บุคคลที่ถูกกวาดต้อนมาจากต่างประเทศแล้วเข้าถึงความเป็นทาส ฟังทราบว่าเป็นชื่อว่า “ทาสที่ถูกนำมาเป็นเชลย”.

[บุคคลผู้เป็นทาส ๓ จำพวก]

“เอวรूपิ ปาณิ หริสสามิติ อามสตี ทุกุกกุ ๗

ภิกษุคิดว่า “เราจักลักสัตว์มีชีวิตเห็นปานนี้ไป” แล้วลูบคลำ ต้องทุกุกกุ.

หตเถ วา ปาเท วา คเหตุวา อุกชิปนโต ผนทาเปติ ฤลลจจยิ ๗

เมื่อเธอจับที่มือหรือเท้ายกขึ้น ทำให้ไหว ต้องฤลลจจยิ.

อุกชิปิตวา ปลายิตุกาโม เกสคคมตมปิ ฐิตฎฐานโต อติกาเมติ ปาราชิกิ ๗

เธอใคร่จะยกหนีไป ให้ก้าวล่วงจากสถานที่ที่ยืนอยู่ แม้เพียงปลายเส้นผมไป ต้องปาราชิก.

เกเสสุ วา ทตเถสุ วา คเหตุวา กพตติ. ปทวาเรน กาเรตพโพ ฯ

เธอจับที่ผมหรือที่มือ อดคร่าไป. ฟังปรับด้วยวาระอย่างเท่า.

“ปทสา เนสสามิติ ตชเชนโต วา ปหรนโต วา “อโต คจฉาหิติ วทติ ฯ

ภิกษุคิดว่า “เราก็นำให้เดินไป” ชูหรือตี พลาทพูดว่า “แกจงไปทางนี้.”

เตน วุตติ ทิสากาคิ คจฉนตสส, พุติยปทวาเร ปาราชิกิ ฯ

เมื่อเขาไปยังทิสากาคตามที(ภิกษุ)นั้นสั่ง, เธอต้องปาราชิกในวาระอย่างเท่าที่ ๒.

เยปี เตน สทธิ เอกจฉนทา โหนติ, สพเพส อุกขณ ปาราชิกิ ฯ

แม้ภิกษุเหล่าใด มีฉันทะร่วมกับภิกษุนั้น ก็เป็นปาราชิกในขณะเดียวกันแก่ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด.

ภิกษุ ทาสี ทิสวา สุขทุกขิ ปุจฉิตวา วา อปุจฉิตวา วา “คจฉ ปลายิตวา สุขิ ชีวาติ วทติ ฯ

ภิกษุเห็นทาสแล้ว ถ้ามถึงสุขทุกข์ หรือไม่ถ้ามก็ตาม พุดว่า “แกจงไป จงหนีไปอยู่เป็นสุขเถิด”.

โส เจ ปลายติ, พุติยปทวาเร ปาราชิกิ ฯ

ถ้าทาสคนนั้นหนีไปไซ้, เธอต้องปาราชิกในวาระอย่างเท่าที่ ๒.

ต อตตโน สมิปี อาคติ อมโณ “ปลาหิติ วทติ ฯ สเจ ภิกษุสตี ปฏิปาฎิยา อตตโน อตตโน สมิปาคติ วทติ, สพเพส ปาราชิกิ ฯ

(ภิกษุ)รูปอื่น พุดกะ(ทาส)คนนั้น ผู้มาสู่ที่ใกล้ตนว่า “แกจงหนีไป.”

ถ้าภิกษุตั้งร้อยรูป พุด(กะทาส)ผู้มาสู่ที่ใกล้ตนๆ ตามลำดับ, ก็เป็นปาราชิกด้วยกันทั้งหมด.

โย ปน เวคสา ปลายนตีเยว “ปลาย, ยาว ตี สามิกา น คนหนตีติ ภาณติ, อนาปตติ ปาราชิกสส ฯ

ส่วน(ภิกษุ)รูปใด พุดกะ(ทาส)ผู้กำลังวิ่งหนีไปโดยเร็วนั้นเที่ยว ว่า “แกจงหนีไป トラบที่เจ้าของยังจับแแก้ไม่ได้.”

ไม่เป็นอาบัติปาราชิกแก่เธอรูปนั้น.

สเจ ปน สนิกิ คจฉนตี ภาณติ โส จ ตสส วจเนน สีฆิ คจฉติ, ปาราชิกิ ฯ

แต่ถ้าเธอพุดกะทาสผู้ค่อยๆ เดินไป และทาสคนนั้นก็เดินไปเร็วตามคำของภิกษุนั้น, เป็นปาราชิก.

ปลายิตวา อณญิ คามิ วา เทสึ วา คติ [441] ทิสวา ตโตปี ปลาเปนตสส, ปาราชิกเมว ฯ

เมื่อภิกษุเห็นทาส หนีไปยังบ้านหรือประเทศอื่น แล้วให้หนีไป แม้(จากบ้านหรือจากประเทศ)นั้น, ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

อทินนาทานนนาม ปริยาเยน มุจจติ ฯ

ชื่อว่า อทินนาทาน ย่อมพ้นได้ด้วยคำพุดเป็นปริยาย.

โย ทิ เอวิ วเทติ “ตวิ อธิ กิ โรสิ, กิเนเต ปลายิตุ น วฏฏตีติ วา

“ก็ กตถจิ คนตวา สุขิ ชีวิตุ น วฏฏตีติ วา

“ทาสาทาสโย ปลายิตวา อมุกขนาม ปเทสึ คนตวา สุขิ ชีวนตีติ วา,

โส จ ตสส วจนิ สุตวา ปลายติ อวหาโร นตถิ ฯ

จริงอยู่ (ภิกษุ)รูปใด พุดอย่างนี้

ว่า “เธอทำอะไรอยู่ในที่นี้? เธอหนีไปเสียไม่ควรหรือ?” ก็ดี

ว่า “การที่เธอไปในที่ไหนๆ แล้วเป็นอยู่อย่างสบาย ไม่ควรหรือ?” ก็ดี

ว่า “พวกทาสและพวกทาสี (พากัน)หนีไปยังประเทศชื่อนั้นแล้ว ย่อมเป็นอยู่กันอย่างสบาย” ก็ดี, และ(ทาส)นั้นได้คำพูดของ(ภิกษุ)นั้นแล้ว ก็หนีไป, ย่อมไม่เป็นอาหาร.

โยปี “มย อสุกนนาม เทส คจฉาม, ตตร คตา สุขิ ชีวนติ,

อมเหติ จ สหธิ คจฉนตานิ, อนตรามคเคปิ ปาเถยยาทีหิ **กิลมโถ** นตถิติ วตวา

อตตนา สหธิ อาคจฉนต คเหตวา คจฉติ มคคมนวเสน, น เถยยจิตเตน, เนวตถิ **อวหาโร** ฯ

ฝ่าย(ภิกษุ)ใดพูดว่า “พวกอาตมา จะไปยังประเทศชื่อนั้น, พวกคนที่ไปในประเทศนั้นแล้ว ย่อมเป็นอยู่อย่างสบาย, และเมื่อพวกท่านไปพร้อมกับพวกอาตมาจะไม่มี ความลำบากด้วยเสบียงทางเป็นต้น แม้ในระหว่างทาง” ดังนี้แล้ว พาเอาทาสผู้มากับตนไป ด้วยอำนาจการเดินทาง, มิใช่ไปด้วยใจจิต ไม่เป็นอาหารเลย.

อนตรามคเค จ โจเรสุ อุกฺกุฏิตฺเตสุ, “อเร โจรา อุกฺกุฏิตา, เวเคน ปลาหิ, เอหิ ยาหิติ วทนตฺตสสาปี,

โจรฺนตฺตรายโมจนตฺตาย วุตตตฺตตา อวหารํ น วทนตฺตติ ฯ

และเมื่อพวกโจรปรากฏขึ้นแล้วในระหว่างทาง,

แม้เมื่อภิกษุกล่าวว่ “เฮ้ย! พวกโจรปรากฏขึ้นแล้ว, แกจกรรีบหนีไป จงรีบมาไปกัน” ดังนี้

(พระอาจารย์ทั้งหลาย)ก็ไม่ปรับเป็นอาหาร เพราะเธอกล่าวเพื่อต้องการให้พ้นจากโจรนั้นด้วยประการฉะนี้.

ปาณกถา นิฏฐิตา ฯ

จบกถาว่าด้วยสัตว์มีชีวิต.

กถาวาด้วยสัตว์ไม่มีเท้า

อปเทส อหิ นาม สสสามิโก อหิตุณฐิกาทิหิ* คหิตสโป

ย ก็หาเปนตา อพตมปิ ปาทมปิ กหาปณมปิ ลภนติ, มุณจนตาปิ หิรณญ วา สุวณณ วา คเหตุวาว มุณจนติ ฯ

บรรดา(สัตว์ไม่มีเท้าทั้งหลาย) ชื่อว่างู คือ งูที่พวกหมองเป็นต้นจับไว้ เป็นงูมีเจ้าของ. เมื่อให้มันเล่น ย่อมได้ค่าคู่กิ่งบาทบ้าง บาทหนึ่งบ้าง กหาปณะหนึ่งบ้าง, แม้เมื่อจะปล่อยมันไป ก็รับเอาเงินและทองแล้วแล จึงปล่อยไป.

เต กสสจิจิ ภิกขุโน นิสินโนกาสิ คนตวา สปปกรณชกั ฐเปตวา นิททายนติ วา กตถจิจิ วา คจณนติ ฯ

(เจ้าของงู)เหล่านั้น ไปยังโอกาสที่ภิกษุบางรูปนั่ง แล้ววางกะโปรง*ซึ่งงูไว้ นอนหลับไป หรือไปในที่ไหนๆ เสีย.

ตตร เจ โส ภิกขุ เถยยจิตเตน ตั กรณชั อามสติ, ทุกกภู. ฆนทาเปติ, ฤลลจจย. ฐานา จาเวติ, ปาราชิกั ฯ

ถ้าภิกษุนั้นจับต้องกะโปรงนั้นใน(สถานที่)นั้น ด้วยใจต้องทุกกภู. ทำให้ไหว, ต้องฤลลจจย.

ให้เคลื่อนจากฐาน, ต้องปาราชิก.

สเจ ปน กรณชั อุกขมาเถตวา สปปิ คิวายั คณหาติ, ทุกกภู. อุทธรติ, ฤลลจจย.

อุขุ กตวา อุทธรนตสส, กรณชตลโต สปปสส นงคฺกุฐ [442] เกสคคตต มุตเต, ปาราชิกั ฯ

แต่ถ้าเธอเปิดกะโปรงแล้วจับงูที่คอ ต้องทุกกภู. ยกสูงขึ้น, ต้องฤลลจจย.

เมื่อเธอยกขึ้นตรงๆ พอหางงูพ้นจากพื้นกะโปรง เพียงปลายเส้นผม, ก็ต้องปาราชิก.

ฆิสิตวา กทณนตสส, นงคฺกุฐ มุขวภูฏิต มุตตมตเต, ปาราชิกั ฯ

เมื่อเธอดึงครูดออกไป, พอหางงูพ้นจากขอบปาก, ต้องปาราชิก.

กรณชมุขั อีสกั วิวริตวา ปหารั วา ทตวา “เอหิ เรติ นามเนน ปกโกสิตวา วา นิททาเมติ, ปาราชิกั ฯ

เธอเปิดปากกะโปรงออกนิดหน่อย แล้วตี หรือร้องเรียกออกชื่อว่า “เฮ้ย! จงออกมา” แล้วให้ออกไป, ต้องปาราชิก.

ตเถว วิวริตวา มณชุกสทท วา มุสิกสทท วา ลาชวิกีรณั วา กตวา นามเนน ปกโกสติ วา อจจรร วา ปหริติ

เอว นิททเนติ, ปาราชิกั ฯ

เธอเปิดออกเหมือนอย่างนั้นแล้ว จึงทำเสียงกรร้อง หรือเสียงหนูร้อง หรือโพรยข้าวตอกลงก็ตาม

แล้วร้องเรียกออกชื่อ หรือตีนิ้วมือก็ตาม, แม้เมื่องูออกไป (ด้วยกิริยาที่ทำให้เสียงเป็นต้น)อย่างนั้น, ก็ต้องปาราชิก.

มุขั อวิวริตวา เอว กเต, ฉาโต สปปิ สีสเนน กรณชปฏั อาหจจ โโอกาสั กตวา ปลายติ, ปาราชิกเมว ฯ

เมื่อเธอไม่ได้เปิดปากออก (แต่)ได้ทำกิริยาอย่างนั้น, งูไหว จึงเอาศีรษะดันฝากะโปรง ทำโอกาส (ช่องทาง) แล้วหนีไป, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

สเจ ปน มุเช วิวริเต, สยเมว สปปิ นิททมิตวา ปลายติ, ฆนชเตยยั ฯ

แต่เมื่อเธอเปิดปากกะโปรงไว้, งูออกแล้วหนีไปเองนั้นเที่ยว, ย่อมเป็นภันชไทย.

๑ อหิตุณฐิกโก อหิตุณฐโกติ เทว ปาฐา เภภยเนน วลนชัยติ ฯ อหิตุณฐิกโกติปิ ทิสสติ ฯ

๒ กรณชก ในที่นี้แปลกันมาว่า กะโปรง แต่จะแปลว่า ข้อง ก็ได้.

อถาปี มุขั ววิริตวา วา อวิริตวา วา เกวลั มณชุกมุสิกสหท ลาชวิกิรณเมว วา กโรติ, น นามั คเหตุวา ปกโกสติ น อจจรั วา ปหารติ. สปิโป ฉาตตตา “มณชุกาทินิ ขาทิสสามิติ นิภขมิตวา ปลายติ, ภณชเทยเมว ๑

แม้ถ้าเธอเปิดปากก็ตาม ไม่ได้เปิดก็ตาม แต่ได้ทำเป็นเสียงกบและเสียงหนูร้องหรือไปรยข้าวตอกลงเท่านั้นอย่างเดียว ไม่ได้ร้องเรียกระบุงชื้อ หรือไม่ได้ตีดนิ้วมือ, งูคิดว่า “จักกินกบเป็นต้น” เพราะหิว จึงออกหนีไป, เป็นภณฑไทยเหมือนกัน.

มจโณ เกวลั อธิ อปทคคหณน อาคโต ๑

ปลามาแล้วใน(อธิการ)นี้อย่างเดียว ด้วยศัพท์ว่าสัตว์ไม่มีเท้า.

ยั ปเนตถ วตตพพิ ตั อุทกฐฐู วุตตเมวาติ ๑

ก็คำที่จะพึงกล่าวในปลานี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้ว ในภณฑะตั้งอยู่ในน้ำนั้นเทียว ฉะนั้นแล.

อปทถา นิฐฐิตา ๑

จบกถากว่าด้วยสัตว์ไม่มีเท้า.

กถาว่าด้วยสัตว์ ๒ เท้า

ทวิปเทศุ, เย อวหริตุ สุกกา, เต ทสเสนโต “มนุสสา ปกขชาตาทิ อาห ฯ

บรรดาสัตว์ ๒ เท้าทั้งหลาย (พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงแสดงจำพวกสัตว์ ๒ เท้า ซึ่งใครๆ อาจลักเอาไปได้ จึงตรัสคำว่า “พวกมนุษย์ พวกปักษาชาติ” เป็นต้น.

เทวดา ปน อวหริตุ น สุกกา ฯ

ส่วนพวกเทวดา ใครๆ ไม่อาจลักเอาไปได้.

ปกขา ชาตา เอเตสนติ ปกขชาตา ฯ

ที่ชื่อว่า พวกปักษาชาติ เพราะอรรถว่า มีปีกเกิดแล้ว.

เต “โลมปกขา จมมปกขา อฏฐิปกขชาติ ติวธา ฯ

พวกปักษาชาติเหล่านั้น มี ๓ จำพวก คือ “พวกมีขนเป็นปีก พวกมีหนังเป็นปีก พวกมีกระดูกเป็นปีก”.

ตตถ โมรกกุกกุทโทโย “โลมปกขา” วคคูลิอาทโย “จมมปกขา” ฆมราทโย^๑ “อฏฐิปกขชาติ เวทิตพพา ฯ

บรรดา(ปักษาชาติ)เหล่านั้น นกยูงและไก่ เป็นต้น ฟังทราบว่า “พวกมีขนเป็นปีก”,

ค่างคาว เป็นต้น ฟังทราบว่า “พวกมีหนังเป็นปีก”, แมลงภู่ เป็นต้น ฟังทราบว่า “พวกมีกระดูกเป็นปีก”.

เต สพเพ มนุสสา จ [443] ปกขชาตา จ เกวลี อธิ ทวิปทคคหณน อาคตา ฯ

พวกมนุษย์และ(พวกปักษาชาติ)เหล่านั้นทั้งหมด มาแล้วใน(อริการ)นี้อย่างเดียว ด้วยศัพท์ว่าสัตว์ ๒ เท้า.

ยํ ปเนตถ วตตพพิ, ตํ อากาสนฐฐุ จ ปาณ จ วุตตเมวาติ ฯ

ส่วน(คำที่จะพึงกล่าวในสัตว์ ๒ เท้า)นี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้ว ในภณณะที่อยู่ในอากาศและสัตว์มีชีวิตนั้นเทียว ฉะนั้นแล.

ทวิปทกถา นิฐฐิตา ฯ

จบกถาว่าด้วยสัตว์ ๒ เท้า.

กล่าวด้วยสัตว์ ๔ เท้า

จตุปปเทสุ

(พึงทราบวินิจฉัย)ในสัตว์ ๔ เท้า(ต่อไป):-

“ปสุกาทิ ปาลีย์ อาคตาวเสสา สพพา **จตุปปทชาติ** เวทิตพพา ฯ

ชนิดแห่งสัตว์ ๔ เท้าทั้งหมด ที่เหลือจากที่มาในพระบาลี พึงทราบว่า “สัตว์ของเลี้ยง”.

หตฺถิอาทโย ปากฎาเยว ฯ

(สัตว์ทั้งหลาย)มีข้างเป็นต้น ปรากฏชัดแล้วแล.

ตตถ เถยยจิตเตน หตฺถิ อามสนตสส, ทุกกภู. ฆนทาปนตสส, ฤลลจจยํ ฯ

บรรดา(สัตว์มีข้างเป็นต้น)เหล่านั้น เมื่อภิกษุลูบคลำข้างด้วยโดยจิต, เป็นทุกกภู. ทำให้ไหว, เป็นฤลลจจย.

โย ปน มหาพล พลมเทน ตฺรณํ ภิกจจาปี นาภิมุเล สีเสน อุจจาเรตวา คนฺหนโต

จตฺตารอ ปาเท โสณฺทลฺลจ ภูมิโต เกสคฺคมตฺตมปี โมเจติ, ปาราชิกํ ฯ

ส่วน(ภิกษุ)รูปใด มีกำลังมาก ใช้ศีรษะทวนเอาลูกข้างรุ่มๆ ที่ใกล้สะดือ ขึ้น เพราะความเมากำลัง ให้เท้าทั้ง ๔ และงวงพ้นจากพื้นดิน แม้เพียงปลายเส้นผม, ภิกษุรูปนั้น ต้องปาราชิก.

หตฺถิ ปน โภจิ หตฺถิสาลายํ พนฺธิตวา ฐูปิตโต โหติ. โภจิ อพฺทโรเว ติฏฺฐติ. โภจิ อนฺโตวตฺตุมฺหิ ติฏฺฐติ. โภจิ ราชงคเณ ฯ

ก็ข้างบางเขือก เขาลำมั้งไว้ในโรงข้าง. บางเขือกยื่นอยู่ ไม่ได้ล้ำไว้เลย.

บางเขือกยื่นอยู่ในที่อยู่. บางเขือกยื่นอยู่ที่พระลานหลวง.

ตตถ หตฺถิสาลายํ คีวายํ พนฺธิตวา ฐูปิตสส “คีวาพนฺธณฺจ จตฺตารอ ปาทา จาติ **ปญฺจภูฏานานิ** โหนฺติ ฯ

บรรดา(ข้าง)เหล่านั้น ข้างเขือกที่เขาล้ำคอ ข้างไว้ในโรงข้าง มีฐาน ๕ คือ “เครื่องผูกที่คอ และเท้าทั้ง ๔”.

คีวาย จ เอกสมฺมิลฺลจ ปาเท อยสงฺขลิกาย พทฺธสส **ณฺฎฐานานิ** ฯ

(สำหรับข้าง)เขือกที่เขาเอาโซ่เหล็ก ล้ำไว้ที่คอและที่เท้าข้างหนึ่ง มีฐาน ๖.

คีวายณฺจ ทฺวิสุ จ ปาเทสุ พทฺธสส **สตฺตณฺฎฐานานิ** ฯ

(ข้าง)เขือกที่เขาล้ำไว้ที่คอและที่เท้าทั้ง ๒ มีฐาน ๗.

เตสํ วเสน **ฆนฺททาปนณฺฎฐานาจาวันานิ** เวทิตพฺพานิ ฯ

พึงทราบการทำให้ไหว และทำให้เคลื่อนจากฐาน ด้วยอำนาจแห่งฐานเหล่านั้น.

อพฺทฺธสส **สกลหตฺถิสาลา** ฐานํ ฯ ตโต อติกมฺเน **ปาราชิกํ** ฯ

โรงข้างทั้งสิ้น เป็นฐานของข้างที่เขาไม่ได้ล้ำไว้. เป็นปาราชิก ในเมื่อให้ก้าวล่วงจากโรงข้างนั้นไป.

อนฺโตวตฺตุมฺหิ ฐิตสส สกลํ **อนฺโตวตฺตุมฺหา** ฐานํ ฯ ตสฺส วตฺตุมฺหาเวทิตกมฺเน **ปาราชิกํ** ฯ

ภายในที่อยู่ทั้งสิ้นนั้นแล เป็นฐานของข้างที่ยื่นอยู่ในที่อยู่. เป็นปาราชิกในเมื่อให้ล่วงเลยประตูที่อยู่ของข้างนั้นไป.

ราชวงศเถ สุตตส สกลนคร ฐานัน ๑ ตสส นครทวารวาทิกุมเน ปาราชิก ๑

พระนครทั้งสี่ เป็นฐานของช้างที่ยืนอยู่ที่พระลานหลวง. เป็นปาราชิก ในเมื่อให้ลวงเลยประตูประนครไป.

พหินคร สุตตส วิตุฐานเมว ฐานัน ๑ ต หรนต์ ปทวาเรน การถพโพ ๑

สถานที่ยืนอยู่นั้นเอง เป็นฐานของช้างที่ยืนอยู่ภายนอกพระนคร. ภิษุเมื่อลักช้างนั้นไป ฟังปรับตัววาระอย่างเท่า.

นิปนุสส เอกเมว ฐานัน ๑ เถยยจิตเตน อุฐาเปนตสส, อุฐิต[444]มตเต, ปาราชิก ๑

สำหรับช้างที่นอนอยู่มีฐานเดียวเท่านั้น. เมื่อภิษุให้ช้างนั้นลุกขึ้น ด้วยไถยจิต, พอช้างลุกขึ้น, ก็เป็นปาราชิก.

อสเสปี อยเมว วินิจโย ๑

ถึงในม้า ก็มีวินิจัยอย่างนี้เหมือนกัน.

สเจ ปน โส จตุสุ ปาเทสุ พทโรว โหติ. อฏฐฐานานนิ เวทิตพพานิ ๑

แต่ถ้า(ม้า)นั้นเขาล่ามไว้ที่เท้าทั้ง ๔ เทียว. ฟังทราบว่ามีฐาน ๘.

เอส นโย โอฏฐेषปี ๑

ถึงในอูฐก็มีนัยเช่นนี้.

โคโณปี โกจิ เคเห พนธิตวา ฐปีโต โหติ. โกจิ อพทโรว ติฏฐติ.

โคจิ ปน เวช พนธิตวา ฐปีโต โหติ. โกจิ อพทโรว ติฏฐติ ๑

แม้โคบางตัวเป็นสัตว์ที่เขาผูกขังไว้ในเรือน, บางตัวยืนอยู่ไม่ได้ล่ำมไว้เลย,

แต่บางตัวเขาล่ามไว้ในคอก, บางตัวก็ยืนอยู่ไม่ได้ล่ำมไว้เลย.

ตตถ เคเห พนธิตวา ฐปีตสส “จตตารอ ปาธา พนธณญจาติ ปญจฐานานนิ ๑

บรรดา(โค)เหล่านั้น โคที่เขาผูกขังไว้ในเรือน มีฐาน ๕ คือ “เท้าทั้ง ๔ และเครื่องผูก”.

อพทธสส สกล เคห ๑

เรือนทั้งสี่ เป็นฐานของโคที่ไม่ได้ล่ำม.

วเซปี พทธสส ปญจฐานานนิ ๑

โคที่เขาผูกขังไว้ในคอก ก็มีฐาน ๕.

อพทธสส สกล วโซ ๑ ต วชทวาร อติกกาเมติ, ปาราชิก ๑ วช ภิษิตวา หรนต์ ชนทวาร อติกกาเมติ, ปาราชิก ๑

คอกทั้งสี่ เป็นฐานของโคที่ไม่ได้ล่ำม. ภิษุให้โคนั้นลวงเลยประตูกอกไป, ต้องปาราชิก.

เมื่อเธอทำลายคอกลักไป ให้ลวงเลยช่องทางที่ตนทำลายแล้วไป^๑ เป็นปาราชิก.

ทวาร วา วิวริตวา วช ภิษิตวา วา พหิ ฐีโต นามาเนน ปกโกสิตวา นิษาเมติ, ปาราชิก ๑

เธอเปิดประตูออก หรือทำลายคอกแล้ว ยืนอยู่ข้างนอก แล้วร้องเรียกออกชื่อ ให้โคออกไป, ต้องปาราชิก.

๑ ฎีกาสารตลทีปนีเป็นต้น ชนทวาร และแก้ว่า “อตตนา ชนทวาร”.

สาขาภงค์ ทสเสตวา ปกโกสนตสสาปิ เอสเว **นโย** ๑

แม้สำหรับภิกษุผู้แสดงกิ้งไม้ที่หัก แล้วเรียกมา ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

ทวารั อวิริตวา วชั อภินทิตวา สาขาภงค์ จาเลตวา ปกโกสติ ๑ **โคโณ** ฉาดตาย ลงฆตวา นิกขมติ, **ปราชิกเมว** ๑

ภิกษุไม้ได้เปิดประตู คอกก็ไม่ได้ทำลาย เป็นแต่ทำกิ้งไม้ที่หักแล้วให้ไหวเรียกมา.

โคกระโดดออกมาเพราะความหว เป็นปราชิกเหมือนกัน.

สเจ ปน ทวาเร วิวิริเต วเซ วา ภินเน, สยเมว นิกขมติ, **ภณชเทยย์** ๑

แต่ถ้าเมื่อเปิดประตูออก หรือทำลายคอกแล้ว, โคก็ออกไปเอง, เป็นภณชไทย.

ทวารั วิวิริตวา วา อวิริตวา วา วชั ภินทิตวา วา อภินทิตวา วา เกวลั สาขาภงค์ จาเลติ น ปกโกสติ ๑

โคโณ ฉาดตาย ปทสา วา ลงฆตวา วา นิกขมติ **ภณชเทยย์เมว** ๑

เธอปิดประตู หรือไม้ได้เปิดก็ตาม ทำลายคอก หรือไม้ได้ทำลายก็ตาม เป็นแต่ทำกิ้งไม้ที่หักแล้วให้ไหวอย่างเดียว ไม้ได้เรียกโค.

โคเดินออกไปหรือกระโดดออกไป เพราะความหว, เป็นภณชไทยเหมือนกัน.

เอโก มชฆเมคาเม^๑ พทโร จูโต เอโก นิปนโน ๑ จูโตโคณสส **ปณจฐานานิ** โหนติ ๑ นิปนนสส เทว ๑

โคที่เขาล่ามไว้กลางบ้าน ยืนอยู่ตัวหนึ่ง นอนอยู่ตัวหนึ่ง. โคตัวที่ยืนอยู่มีฐาน ๕. ตัวที่นอนอยู่มีฐาน ๒.

เตสั วเสน **ผนทาปนฐานาจาวนานิ** เวทิตพพานิ ๑

พึงทราบการทำให้ไหวและทำให้เคลื่อนจากฐาน ด้วยอำนาจแห่งฐานเหล่านั้น.

โย ปน นิปนนั อนุฐาเปตวา [445] ตตเลว ฆาเตติ, **ภณชเทยย์** ๑

ก็ภิกษุรูปใด ไม้ได้ให้โคที่นอนอยู่ลุกขึ้น แต่ฆ่าเสียในที่นั่งนั้นเอง, เป็นภณชไทยแก่ภิกษุรูปนั้น.

สุปริกขิตเต ปน ทวารยุตเต คาเม จูโตโคณสส **สกลคาโม** ฐานั ๑

ก็บ้านทั้งสี่ เป็นฐานของโคที่ยืนอยู่ในบ้านที่ได้ประกอบประตูล้อมได้เป็นอย่างดี

อปริกขิตเต จูตสส วา จรนต์สส วา ปาเทหิ **อกกนตากกนตฐานเมว** ฐานั ๑

สำหรับโคตัวที่ยืนอยู่ หรือที่เหยี่ยวไป ในบ้านซึ่งไม้ได้ล้อม, สถานที่ที่มันเหยียบด้วยเท้าทั้งหลายนั้น เป็นฐาน.

คทรภ ปสุกาทีสุปิ อยเมว **วินิจจโยติ** ๑

แม้ในสัตว์ทั้งหลาย มีลา และสัตว์ของเลี้ยงเป็นต้น ก็มีวินิจจยตั้งนี้เหมือนกัน ฉะนั้นแล.

จตุบัพทถา นิฐฐิตา ๑

จบกล่าวด้วยสัตว์ ๔ เท้า.

กถว่าด้วยสัตว์มีเท้ามาก

พหุประเทศุ ฯ

(พึงทราบวินิจฉัย)ในสัตว์มีเท้ามาก(ต่อไป):-

สเจ เอกาย สตปทียา วตถุ ปุริติ, ตํ ปทสา เนนตสส, นวนนุติ **กถลจยานิ** เอกํ **ปราชิกํ** ฯ

ถ้าวัตถุปราชิก จะเต็มด้วยตะขาบตัวเดียว เมื่อภิกษุลัก(ตะขาบ)ตัวนั้นไปด้วยเท้า เป็นกถลจจัย ๙๙ ตัว, เป็นปราชิก ๑ ตัว.

เสสิ วุตตนยเมวาทิ ฯ

คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

พหุพทถา นิฎฐิตา ฯ

จบกถว่าด้วยสัตว์มีเท้ามาก.

กล่าวด้วยภิกษุผู้เป็นสาย

โอรตตี โอรโก ฯ “ตตถ ตตถ อนโต อนุปริสตีติ วุตต์ โหติ ฯ

ภิกษุชื่อว่าผู้เป็นสาย เพราะอรรถว่า เทียวดูลาดเลา. ท่านกล่าวอธิบายว่า “คอยเข้าไปโดยลำดับในภายใน ในสถานที่นั้นๆ.”

“โอรจิตวาติ สลลภเขตวา อุปธาเรตวาติ **อตโถ** ฯ

บทว่า **โอรจิตวา** ความว่า คอยกำหนด คือใคร่ครวญดูแล้ว.

“อาจิกขตีติ ปรุกเสสุ วา วิหาราทีสุ วา พุฏฐูปิต อสวี่หิตารกขิ ภณพ อณญสส โจกรมม กาคู ปฏิพลสส อาโรเจติ ฯ

บทว่า **อาจิกขตี** ความว่า บอกทรัพย์ที่เก็บไว้ไม่ดี ในตระกูลของชนอื่นหรือในวิหารเป็นต้น ซึ่งมีได้จัดการอารักขาไว้ แก่ภิกษุรูปอื่น ผู้สามารถจะทำโจรกรรมได้.

“อาปตติ อุกินนึ ปาราชิกสชาติ

อวสสึ หาริเย ภณพ, “โอรกสส อาณตติภณ, อิตรสส ฐานา จาเวเนติ เอเว **อาปตติ** อุกินนึ ปาราชิกสส ฯ

หลายบทว่า **อาปตติ** อุกินนึ ปาราชิกสส ความว่า ครั้นเมื่อทรัพย์จะต้องลักได้แน่นอน ก็เป็นอาบัติปาราชิกทั้ง ๒ รูป คือ “รูปที่เป็นสายในขณะที่ รูปที่ลักนอกนี้ ในขณะที่ทำให้เคลื่อนจากฐาน”.

โย ปน **ภิกขุ** “**ปุริโส** เคเห นตถิ, ภณพ อมุกนนาม ปเทเส ฐูปิต อสวี่หิตารกขิ, ทวาริ อสวู้ต, คตมคเคเนว สกกา หริตุ.

นตถิ นาม **โกจิ** ปุริสการูปชีวี, **โย** ตั คนตวา หเรยยาติอาทินา นเยน ปริยายิ กโรติ ฯ

ส่วนภิกษุรูปใด ทำปริยายโดยนัยเป็นต้นว่า “ในเรือนไม่มีผู้ชาย เขาเก็บทรัพย์ซ่อนไว้ในส่วนหนึ่ง ไม่ได้จัดการอารักขาไว้ ทั้งประตูก็ไม่ได้ปิด. อาจจะมีลักเอาไปได้ ตามทางที่ไปแล้วนั้นแหละ.

“ไม่มีบุคคลใดๆ ชื่อว่าเป็นอยู่ด้วยความพยายามอย่างลูกผู้ชาย จะพึงไปลัก(ทรัพย์)นั้นได้เลย”

ตถจ สุตวา **อญโถ** “**อหิ** ทานิ หริสสามิติ คนตวา หริติ ฯ

ก็(ภิกษุ)รูปอื่น ได้ฟังคำนั้นของ(ภิกษุ)นั้นแล้ว คิดว่า “บัดนี้ เราจักลักเอา (ทรัพย์นั้น)” จึงเดินไปลัก.

ตสส ฐานา จาเวเน **ปาราชิกิ** ฯ อิตรสส ปน **อนาปตติ** ฯ ปริยาเยน หิ อทินนาทานโต มุจจตีติ ฯ

เป็นปาราชิกแก่ภิกษุรูปที่ลักนั้น ในขณะที่ทำให้เคลื่อนจากฐาน. ส่วนภิกษุนอกนี้ไม่เป็นอาบัติ.

เพราะว่า (ภิกษุ)ยอมพ้นจากอทินนาทาน ด้วย(คำพูด)เป็นปริยาย ฉะนั้นแล.

โอรกกา นิฎฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยภิกษุผู้ส่ง.

กล่าวด้วยภิกษุผู้รับของฝาก

[446] โอนี รกขตีติ โอนีรกโข ฯ

ภิกษุผู้ชื่อว่า ผู้รับของฝาก เพราะอรรถว่า รักษาทรัพย์ที่เขานำมาฝากไว้.

โย ปเรน อตตโน วสนภูฏาเน อาภฏี ภณท์

“อิหิ ตาว ภนเต มุหุตต์ โอลิเกถ, ยาว **อหิ** อิทนนาม กิจจํ กตวา อาคจณามิติ วุตโต รกขติ, ตสเสตํ อธิวณํ ฯ

ภิกษุใด อันคนอื่น กล่าวว่ “ท่านผู้เจริญ! ช่วยดูแลทรัพย์นี้สักครู่ จนกว่ากระผมจะทำกิจชื่อนี้ แล้วกลับมา” ได้รักษาทรัพย์ที่เขานำมาในสถานที่อยู่ของตนไว้, (คำว่า “ภิกษุผู้รับของฝาก”) นั้น เป็นชื่อของ(ภิกษุ)นั้น.

เตเนวหา “โอนีรกโข นาม อาภฏี ภณท์ โคปนโตติ ฯ

เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล (พระผู้มีพระภาค) จึงตรัสว่ “ภิกษุผู้ชื่อว่า ผู้รับของฝาก ได้แก่ ผู้รักษาทรัพย์ที่เขานำมาฝากไว้” ดังนี้.

ตตถ **โอนีรกโข** เยภุเยน พนธิตวา ลญเจตวา ฐปีตภณท์ อโม่เจตวาว เหมฐฐา ปสิพพกั วา ปุฏกั วา ฉินทิตวา

กิญจิมตต์ คเหตุวา สิพพนาทึ ปุน ปากติกั กโรติ ฯ

ใน(เรื่อง)นั้น ภิกษุผู้รับของฝาก ไม่ได้แก้ห่อสิ่งของที่เจ้าของเขาผูกแล้วตีตราไว้โดยมาก ตัดแต่กระสอบหรือห่อข้างล่างออกแล้ว ถือเอาแต่เพียงเล็กน้อย ทำการเย็บเป็นต้นให้เป็นปกติตามเดิมอีก.

“เอวํ คณหิสสามิติ อามสนาทีนิ กโรนตสส, อนุรูปา **อาปตติโย** เวทิตพพาติ ฯ

สำหรับภิกษุผู้คิดว่ “เราจักถือเอาด้วยวิธีอย่างนี้” แล้วทำการจับต้องเป็นต้น พึงทราบว่ เป็นอาบัติตามสมควร ฉะนั้นแล.

โอนีรกขกถา นิฎฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยภิกษุผู้รับของฝาก.

กล่าวด้วยการชักชวนกันลัก

สรีธาย อวหารุ สรีธาวหารุ ฯ “อณฺณมณฺญํ สณฺณตฺติยา กตาวหารุติ วุตฺตํ โหติ ฯ

การชักชวนกันลัก ชื่อว่า สักขวิธาวหารุ. มีคำอธิบายว่า “การลักที่ทำด้วยความสมรู้ร่วมคิด กะกันและกัน.”

“สรีทหิตฺวาติ เอกจฺจนฺทตฺยา เอกชฺมาสยตฺยา สมนฺนตฺยิตฺวาติ อตฺถโถ ฯ

บทว่า สรีทหิตฺวา มีความว่า ปรีกษาหารือกัน ด้วยความเป็นผู้ร่วมฉันทะกัน คือด้วยความเป็นผู้ร่วมอภัยภัยด้วยกัน.

[ภิกษุหลายรูปชวนกันไปลักทรัพย์ ต้องอาบัติหมดทุกรูป]

ตตฺรรายํ วินิจฺฉโย ฯ

วินิจฉัยใน(สักขวิธาวหารุ)นั้น ดังต่อไปนี้:-

สมพหุลา ภิกฺขุ “อสุกนฺนาม เคหํ คนฺตฺวา ฉทฺนํ วา ภิตฺตี วา ภินฺทิตฺวา สฺนฺธี วา ฉินฺทิตฺวา ภณฺฑํ หริสฺสามาติ สรีทหิตฺวา คจฺจนฺติ ฯ

ภิกษุหลายรูปด้วยกันชักชวนกันว่า “พวกเราจักไปเรือนชื่อนั้น ทำลายหลังคาหรือฝา หรือตัดที่ต่อ ลักของ” แล้วพากันไป.

เตสุ เอโก ภณฺฑํ อวฺหริติ ฯ ตสฺสุทฺธาเร สพฺเพสํ ปาราชิกํ ฯ

ใน(ภิกษุ)เหล่านั้น รูปหนึ่งลักของได้. เป็นปาราชิกแก่ภิกษุทั้งหมด ในขณะที่ภิกษุเหล่านั้นขึ้น.

ปริวารเป เจตํ วุตฺตํ

จตุโร ชฺนา สรีธาย ครุภณฺฑํ อวฺหริ

ตโย ปาราชิกา เอโก น ปาราชิโก

ปญฺหา เมสา กุสฺเลหิ จินฺติตฺวาติ

จริงอยู่ แม้นในคัมภีร์ปริวาร (พระผู้มีพระภาค)ได้ตรัสคำนี้ว่า

“ภิกษุ ๔ รูป ได้ชวนกันลักครุภณฺฑ์.

๓ รูปเป็นปาราชิก. รูปหนึ่งไม่เป็นปาราชิก.

ปัญหานี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว”

ตสฺสายํ อตฺถโถ.

เนื้อความแห่งคำนั้น พึงทราบดังต่อไปนี้.

จตฺตารุ ชฺนา อจฺริยนฺตฺเววาสิกา ฉมฺมาสกํ ครุภณฺฑํ อวฺหริตฺกามา ชาตา ฯ

ภิกษุ ๔ รูป คือ อาจารย์กับอันตฺเววาสิก เป็นผู้ใคร่จะลักครุภณฺฑ์ ราคา ๖ มาสก.

ตตฺถ อจฺริโย “ตฺวํ เอกํ มาสกํ หร, [447] ตฺวํ เอกํ, ตฺวํ เอกํ, อหํ ตโย หริสฺสามีติ อาห ฯ

ใน (๔ รูป)นั้น อาจารย์สั่งว่า “คุณจงลัก ๑ มาสก, คุณจงลัก ๑ มาสก, คุณจงลัก ๑ มาสก, ฉันจักลัก ๓ มาสก.”

อนุตเววาสิกเสสุ ปน **ปฐมโม** “ตุเมเห ภนเต ตโย ทรธ ตวั เอกัง ทร ตวั เอกัง ทร อหัง เอกัง ทริสสามิติ อาห ๑
ฝ่ายบรรดาอันตเววาสิกทั้งหลาย อันตเววาสิกรูปที่หนึ่งกล่าวว่า
“ท่านจงลัก ๓ มาสก นะครับ! คุณจงลัก ๑ มาสก, คุณจงลัก ๑ มาสก, ผมจักลัก ๑ มาสก”.

อิเตรปิ เทว เอวเมว อาหุสุ ๑

แม้อันตเววาสิก ๒ รูปนอกจากนี้ก็ได้กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน.

ตตถ อนุตเววาสิกเสสุ เอกเมกสส เอโก **มาสกโก** สาหตถิกโก โหติ ๑

บรรดา(ภิกษุ ๔ รูป)นั้น มาสกหนึ่งของอันตเววาสิกรูปหนึ่งๆ ในพวกอันตเววาสิก เป็นสาหัตถิกออาหาร.

เตน เตสึ **ทุกกฏาปตติโย** ๑

เป็นอาบัติทุกกฏแก่(อันตเววาสิกทั้ง ๓ รูป)นั้น ด้วย(มาสกหนึ่ง)นั้น.

ปญจ อาณตติกา ๑ เตหิ ตินณมปิ **ปาราชิก** ๑

๕ มาสกเป็นอาณัตติกออาหาร. เป็นปาราชิกแก่อันตเววาสิกทั้ง ๓ รูป ด้วย ๕ มาสกนั้น.

อาจารย์สส ปน **ตโย** สาหตติกา ๑ เตหิสส **ถุลลจจัย** ๑

ส่วน ๓ มาสก ของอาจารย์ เป็นสาหัตถิกะ. เป็นถุลลัจจัยแก่อาจารย์นั้น ด้วย ๓ มาสกนั้น.

ตโย อาณตติกา ๑ เตหิปี **ถุลลจจัยเมว** ๑

๓ มาสกเป็นอาณัตติกะ. แม้ด้วย ๓ มาสกนั้นก็เป็ถุลลัจจัยเหมือนกัน.

อิมสมิ ติ อทินนาทานสิกขาปเท **สาหตถิก** วา อาณตติยสส **อาณตติย** วา สาหตถิกสส องคัง น โหติ ๑

จริงอยู่ในอทินนาทานสิกขาบทนี้ สาหัตถิกะไม่เป็นองค์ของอาณัตติยะ หรืออาณัตติยะก็ไม่เป็นองค์ของสาหัตถิกะ.

สาหตถิยมปน สาหตถิเยเนว การตพพ ๑ **อาณตติย** อาณตติเยเนว ๑

แต่สาหัตถิยะ พึงปรับรวมกับสาหัตถิยะด้วยกันได้. อาณัตติยะพึงปรับรวมกับอาณัตติยะด้วยกันได้.

เตเนว วุตตัง “จตุโร ชนา สวีธาย ๑เปฯ ปญหา เมสา กุสเลหิ จินติตาติ ๑

เพราะเหตุนั้นแล ท่านจึงกล่าวว่า

“ภิกษุ ๔ รูป ได้ชวนกันลักครุภัณฑ์.

๓ รูปเป็นปาราชิก. รูปหนึ่งไม่เป็นปาราชิก.

ปัญหานี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว”

อปิจ สวีธาวาเร อสมโมหตถิ “เอกภณฺฑํ เอกภูฏานํ, เอกภณฺฑํ นานาภูฏานํ, นานาภณฺฑํ เอกภูฏานํ, นานาภณฺฑํ นานาภูฏานนติ

อิหิปี **จตุกก** อตถโต สลลกเขตพพ ๑

อีกอย่างหนึ่ง เพื่อความไม่พัวพันเพื่อนในสังฆวิธาวาร พึงกำหนดจตุกกะแม้นี้ โดยเนื้อความว่า

“ของสิ่งเดียว มีฐานเดียว, ของสิ่งเดียวมีหลายฐาน, ของหลายสิ่ง มีฐานเดียว, ของหลายสิ่ง มีหลายฐาน”.

ตตถ “เอกภณฺฑํ เอกฐานนฺติ

เอกกุลสฺส อาปณฺผลเก ปญฺจมาสกํ ภณฺฑํ ทุฏฐปิโต ทิสฺวา สมพฺพฺลา เอกํ อาณาเปนฺติ “คจฺเจตํ อหฺราติ ฯ ตสฺสุทฺธาเร สพฺเพสํ, ปาราชิกํ ฯ”

ใน(จตุกกะ)เหล่านั้น

ชื่อว่า ของสิ่งเดียว มีฐานเดียว นั้น คือ ภิกษุหลายรูป เห็นของมีราคา ๕ มาสก ซึ่งเขาวางไว้ไม่ตีที่แผ่นกระดานร้านตลาด ของสกุลหนึ่ง จึงบังคับภิกษุรูปหนึ่งว่า “คุณจงไปลักของสิ่งนั้นมา.” เป็นปาราชิกแก่ภิกษุทั้งหมด ในขณะที่ยกภณฺฑะนั้นขึ้น.

“เอกภณฺฑํ นานาฐานนฺติ เอกกุลสฺส ปญฺจสุ อาปณฺผลเกสุ เอเกกํ มาสกํ ทุฏฐปิโต ทิสฺวา สมพฺพฺลา

เอกํ อาณาเปนฺติ “คจฺเจเต อหฺราติ ฯ ปญฺจมสฺส มาสกสฺส อุทฺธาเร สพฺเพสํ, ปาราชิกํ ฯ”

ชื่อว่า ของสิ่งเดียว มีหลายฐาน นั้น คือ ภิกษุหลายรูปเห็นมาสกซึ่งเขาวางไว้ไม่ตี

บนแผ่นกระดานร้านตลาดห้าแผ่นๆ ละมาสกของสกุลหนึ่ง จึงสั่งบังคับภิกษุรูปหนึ่งว่า “คุณจงไปลักมาสกเหล่านั้นมา.” เป็นปาราชิกแก่ทุกรูป ในขณะที่ยกมาสกที่ ๕ ขึ้น.

“นานาภณฺฑํ เอกฐานนฺติ

พฺพุนํ สนฺตํ ปญฺจมาสกํ วา อติเรกปญฺจมาสกํ วา อคฺชนกํ ภณฺฑํ เอกสฺมี [448] ฐานเ ทุฏฐปิโต ทิสฺวา สมพฺพฺลา เอกํ อาณาเปนฺติ “คจฺเจตํ อหฺราติ ฯ ตสฺสุทฺธาเร สพฺเพสํ, ปาราชิกํ ฯ”

ชื่อว่า ของหลายสิ่ง มีฐานเดียว นั้น คือ ภิกษุหลายรูป เห็นของมีราคา ๕ มาสก หรือเกินกว่า ๕ มาสก เป็นของของคนหลายคนซึ่งวางไว้ไม่ตีในที่เดียวกัน จึงสั่งบังคับภิกษุรูปหนึ่งว่า “คุณจงไปลักของนั้นมา”. เป็นปาราชิกแก่ทุกรูป ในขณะที่ยกภณฺฑะนั้นขึ้น.

“นานาภณฺฑํ นานาฐานนฺติ ปญฺจนฺนํ กุลานํ ปญฺจสุ อาปณฺผลเกสุ เอเกกํ มาสกํ ทุฏฐปิโต ทิสฺวา สมพฺพฺลา

เอกํ อาณาเปนฺติ “คจฺเจเต อหฺราติ ฯ ปญฺจมสฺส มาสกสฺส อุทฺธาเร สพฺเพสํ, ปาราชิกนฺติ ฯ”

ชื่อว่า ของหลายสิ่ง มีหลายฐาน นั้น คือภิกษุหลายรูปเห็นมาสกของห้าสกุลๆ ละหนึ่งมาสก ซึ่งวางไว้ไม่ตี

บนแผ่นกระดานร้านตลาดห้าแผ่นๆ ละหนึ่งมาสก จึงสั่งบังคับภิกษุรูปหนึ่งว่า “คุณจงไปลักมาสกเหล่านั้นมา”. เป็นปาราชิกแก่ทุกรูป ในขณะที่ยกมาสกที่ ๕ ขึ้นด้วยประการฉะนี้.

สฺวิธวาทฺรภา นินฺนฺริตา ฯ

จบกล่าวด้วยการชักชวนกันลัก.

กล่าวด้วยการนัดหมาย

สงเกตกมมนติ สยชานนคมม ๖ “กาลปริจเฉทวเสน สยญญานกรณนติ **อตถ** ๖

การทำคามหมายรู้กัน ชื่อว่า การนัดหมาย. อธิบายว่า “การทำคามหมายรู้กัน ด้วยอำนาจกำหนดเวลา.”

เอตถ จ “ปุเรกตตํ อวหราติ วุตเต, อชช วา ปุเรกตตํ อวหระ เสว วา อนาคเต วา สัจฉเร. นตถิ **วิสุงเกโต**.

อุภินนมิปิ โอรเกก วุตตนเยเนว, **ปาราชิก** ๖

ก็ใน(การทำการนัดหมาย)นี้ (เมื่อภิกษุผู้ใช้)สั่งว่า “คุณจงลักในเวลาก่อนอาหาร”,

(ภิกษุผู้รับใช้) จะลักในเวลาก่อนอาหาร วันนี้ หรือพรุ่งนี้ หรือในปีหน้าก็ตามที,

ความผิดนัดหมาย ย่อมไม่มี, เป็นปาราชิกแม้แก่เธอทั้ง ๒ รูป ตามนัยที่กล่าวแล้ว ในภิกษุผู้เป็นสายนั่นแล.

สเจ ปน “อชช ปุเรกตตํ อวหราติ วุตเต, เสว หรติ. “อชชชาติ นิยามิตํ ตํ สงเกตํ อติกกมม ปจฉา อวหฺม โหติ ๖

แต่เมื่อ(ภิกษุผู้สั่ง)ใช้ว่า “คุณจงลักในเวลาก่อนอาหาร วันนี้”, (ภิกษุผู้รับใช้) ลักในวันพรุ่งนี้.

(สิ่งของนั้น)ย่อมเป็นอัน(ภิกษุผู้รับใช้)ลักมาภายหลัง ล่วงเลยการนัดหมายนั้น ที่(ผู้ใช้)กำหนดไว้ว่า “วันนี้”.

สเจ “เสว ปุเรกตตํ อวหราติ วุตเต, อชช ปุเรกตตํ หรติ. “เสวติ นิยามิตํ ตํ สงเกตํ อปฺปตฺวา ปุเร อวหฺม โหติ ๖

ถ้าเมื่อ(ภิกษุผู้สั่ง)สั่งว่า “จงลักในเวลาก่อนอาหาร พรุ่งนี้”, (ภิกษุผู้รับใช้)ลักในเวลาก่อนอาหารวันนี้,

(สิ่งของนั้น)ย่อมเป็นอัน(ผู้รับใช้)ลักมาเสียก่อน ยังไม่ทันถึงการนัดหมายนั้น ที่ผู้ใช้กำหนดว่า “พรุ่งนี้”.

เอวํ อวหรนตสส อวารกสเสว **ปาราชิก**. มุลลฐุสส **อนาปัตติ** ๖

เป็นปาราชิกเฉพาะภิกษุผู้ลัก ซึ่งลักอย่างนั้นเท่านั้น, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ตั้งต้น.

“เสว ปุเรกตตฺนติ วุตเต, ตทเหว วา เสว ปจฉากตตํ วา หรนโตปิ “ตํ สงเกตํ ปุเร จ ปจฉา จ หรตีติ เวทิตพฺโพ ๖

เมื่อ(ผู้ใช้)สั่งว่า “จงลักในเวลาก่อนอาหาร พรุ่งนี้”, ฝ่าย(ภิกษุผู้รับใช้)ลักในวันนั้นนั่นเอง หรือในเวลาหลังอาหารพรุ่งนี้

พึงทราบว่ “ลักมาเสียก่อน และหลังแห่งการนัดหมายนั้น.”

เอเสว **นโย** ปจฉากตตรตฺนติเวสุปี ๖

แม้ในเวลาหลังอาหารกลางคืนและกลางวัน ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

ปุริมยาม มชฺฉิมยาม ปจฉิมยาม กาลชฺฉนฺทมาสอุตุสัจฉราทิวเสนปิ เจตถ **สงเกตวิสุงเกตตา** เวทิตพฺพา ๖

ก็ใน(การทำการนัดหมาย)นั้น พึงทราบความถูกต้องการนัดหมายและความผิดการนัดหมาย

แม้ด้วยอำนาจแห่งเวลา มีปุริมยาม มชฉิมยาม ปจฉิมยาม กาศปักข์ ชฺฉนหปักข์ เตือน ฤดู และปี เป็นต้น.

“ปุเรกตตํ หราติ วุตเต, ‘ปุเรกตตเมว หริสสามิติ วายมนตสส, ปจฉากตตํ โหติ. เอตถ กถนติ ๖

ถามว่า “เมื่อภิกษุผู้สั่งสั่งว่า ‘จงลักในเวลาก่อนอาหาร’,

ภิกษุผู้รับใช้ พยายามอยู่ ด้วยอันคิดว่า ‘จักลักในเวลาก่อนอาหารนั่นเอง’,

แต่(สิ่งของ)นั้น ย่อมเป็น(อันเธอลักมาได้) ในเวลาหลังอาหาร. ใน(อาหาร)ข้อนี้ เป็นอย่างไร?

“มหาสมุทรเถโร ตาว อาท ‘ปุเรกตตปโยโคว เอโส [449] ตสมา มุถุญโฐ น มุจจตีติ ฯ
มหาปทุมเถโร ปนาท ‘กาลปริจเฉทํ อติกนตตตทา วิสงเกตํ ตสมา มุถุญโฐ มุจจตีติ ฯ

แก้วว่า “พระมหาสมุทรเถระ กล่าวไว้ก่อนว่า

‘ประโยชน์นั้นเป็นประโยชน์ในเวลาก่อนอาหารแท้ เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้ตั้งต้น ย่อมไม่พิน.’

ส่วนพระมหาปทุมเถระ กล่าวว่า

‘(ข้อนั้น)เป็นการผิดการนัดหมาย เพราะล่วงเลยกำหนดกาลไป เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้ตั้งต้นจึงรอดตัวไป.

สงเกตกมมกกา นิฎฐิตา ฯ

จบกล่าวด้วยการนัดหมาย.

กถาว่าด้วยการทำนิมิต

นิมิตตกมมนติ สญญุปปาหนตถิ กสสจจิ นิมิตตสส กรณิ ฯ

การทำนิมิตบางอย่าง เพื่อให้เกิดความหมายรู้ ชื่อว่า การทำนิมิต.

ติ “อกุชชี วา นิภขนิสสามิตีอาทินา นเยน ติธา วุตติ ฯ

(การทำนิมิต)นั้น (พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ ๓ อย่าง โดยนัยเป็นต้นว่า “เราจักขยิบตา กิติ.”

อญญุมปิ ปเนตถ หตถลงขน ปาณิปุฬหาร องคูลิปถน คิวูปนามน จิปิต อุกุสสนาติมเนกูปการิ สงคเหตุพพิ ฯ

ก็(การทำนิมิต)แม้อย่างอื่น มีเป็นอนุเนกประการเป็นต้นว่า แกวงไกวมือ พรบมือ ดิดนิ้วมือ เอียงคอ จาม และไอ ฟังสงเคราะห์เข้าใน(การทำนิมิต)นี้.

เสสเมตถ สงเกตกมเม วุตตนยเมวาติ ฯ

ส่วนคำที่เหลือ ใน(การทำนิมิต)นี้ มีนัยดังกล่าวแล้ว ในการทำการนัดหมายฉะนี้.

นิมิตตกมมกถา นิฏฐิตา ฯ

จบกถาว่าด้วยการทำนิมิต.

กล่าวด้วยการสั่ง

อิทานิ เอเตเสว สงเกตกมมิมิตตกมเมสุ อสมโมหตถ์ ภิกขุ อาณาเปตติอาทิมาห ฯ

บัดนี้ เพื่อความไม่พัวพันในการทำการนัดหมายและการทำนimitเหล่านี้เอง

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ภิกขุ อาณาเปติ ดังนี้ เป็นต้น.

ตตถ “โส ตมฺ มณฺญมาโนติ โส อวารทโก, ยํ อาณาปกเณ นิมิตตสญญํ กตวา วุตตมฺ, ตํ “เอตนติ มณฺญมาโน ตเมว อวารทติ.

อุภินันฺ ปาราชิกํ ฯ

บรรดาเหล่านั้น หลายบทว่า โส ตมฺ มณฺญมาโน ความว่า

ภิกษุผู้ลัคนั้น เข้าใจ(ทรัพย์) ที่ภิกษุผู้สั่งบอกทำนimitเครื่องหมายไว้ว่า “เป็น(ทรัพย์)นั้น” จึงลัก(ทรัพย์)นั้นนั่นเอง.

เป็นปาราชิกทั้ง ๒ รูป.

“โส ตมฺ มณฺญมาโน อญฺญนติ ยํ “อวารทติ วุตตมฺ”, ตํ “เอตนติ มณฺญมาโน อญฺญํ ตสมฺมึเยว ฐาเน ฐูปิตํ อวารทติ.

มุลกฺกุสฺส อณาปตฺติ ฯ

หลายบทว่า โส ตมฺ มณฺญมาโน อญฺญํ ความว่า (ภิกษุผู้ลัคนั้น)เข้าใจ(ทรัพย์) ที่ถูก(ภิกษุผู้สั่ง)สั่งให้ลัก ว่า “เป็น(ทรัพย์)นั้น”

แต่ลัก(ทรัพย์)อื่นที่เขาวางไว้ในที่นั้นนั่นเอง. ภิกษุผู้ตั้งต้น ไม่เป็นอาบัติ.

“อญฺญํ มณฺญมาโน ตนติ อาณาปกเณ นิมิตตสญญํ กตวา วุตตมฺ ภาณํ “อปฺปคฺโข อิหํ, อญฺญํ ตสเสว สมิเป ฐูปิตํ สารภณชฺชนติ

เอวํ อญฺญํ มณฺญมาโน ตเมว อวารทติ. อุภินันฺ ปาราชิกํ ฯ

หลายบทว่า อญฺญํ มณฺญมาโน ตมฺ ความว่า (ภิกษุผู้ลัคนั้น)เข้าใจทรัพย์อื่น ที่ภิกษุผู้สั่ง ทำนimitเครื่องหมายบอกไว้ว่า

“ทรัพย์นี้มีราคาน้อย, แต่ทรัพย์อย่างอื่น ที่เขาวางไว้ในที่ใกล้ทรัพย์นั้นนั่นเอง เป็นทรัพย์ที่มีคุณค่า” ดังนี้

จึงลักทรัพย์นั้นนั่นเอง. เป็นปาราชิกทั้ง ๒ รูป.

“อญฺญํ มณฺญมาโน อญฺญนติ ปุริมเนเยเนว “อิทฺมณฺญํ ตสเสว สมิเป ฐูปิตํ สารภณชฺชนติ มณฺญนติ.

ตยฺเจ อญฺญเมว โหติ, ตสเสว ปาราชิกํ ฯ

หลายบทว่า อญฺญํ มณฺญมาโน อญฺญํ ความว่า (ภิกษุผู้ลัคนั้น)ยอมเข้าใจ โดยนัยก่อนนั้นแล้วว่า

“ทรัพย์นี้เป็นทรัพย์อย่างอื่น ที่เขาเก็บไว้ในที่ใกล้ทรัพย์นั้นนั่นเอง เป็นทรัพย์ที่มีคุณค่า” ดังนี้.

ถ้า(ทรัพย์ที่ลักมา)นั้น เป็นทรัพย์อย่างอื่นนั่นเอง, เป็นปาราชิกแก่เธอผู้ลักเท่านั้น.

[450] อิตถนนามสฺส ปาวทาติอาทิสฺสุ

ในคำว่า อิตถนนามสฺส ปาวท เป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

เอโก อาจารย์โย ตโย พุทฺธรักฺขิต ธรรมรักฺขิต สงฺฆรักฺขิต นามกา อนฺเตวาสิกา ทฎฺฐพฺพา ฯ

พึงเห็น อาจารย์รูปหนึ่ง อันเตวาสิกา ๓ รูป มีชื่อว่า พุทฺธรักฺขิต ธรรมรักฺขิต สงฺฆรักฺขิต.

ตตถ “ภิกฺขุ ภิกฺขุ อาณาเปตฺติ อาจารย์โย ภิกฺขุ ภาณํ กตถจิ สลลกฺเขตฺวา ตสฺส หรมฺตถาย พุทฺธรักฺขิตํ อาณาเปตฺติ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า ภิกฺขุ ภิกฺขุ อาณาเปตฺติ” ความว่า

อาจารย์กำหนดทรัพย์บางอย่าง ในสถานที่บางแห่ง แล้วสั่งพระพุทฺธรักฺขิตเพื่อต้องการลักทรัพย์นั้น.

“อิตถนนามสส ปาวทาติ คจฉ **ตฺวํ** พุทธธรรมาชิต, เอตมตถํ ธมมธรรมาชิตสส ปาวท ๑

สองบทว่า อิตถนนามสส ปาวท ความว่า (อาจารย์สั่งว่า) “ดูก่อนพุทธธรรมาชิต! คุณจงไปบอกเนื้อความนั้นแก่พระธรรมธรรมาชิต.”

“อิตถนนาโม อิถนนามสส ปาวทตฺติ **ธมมธรรมาชิต** สงฆธรรมาชิตสส ปาวทตฺ ๑

หลายบทว่า อิถนนาโม อิถนนามสส ปาวทตฺ ความว่า แม้พระธรรมธรรมาชิต จงบอกแก่พระสังฆธรรมาชิต.

“อิถนนาโม อิถนนามํ ภาณํ อวหตฺติ “เอวํ ตยา อาณตฺเตน ธมมธรรมาชิตเณ อาณตฺโต **สงฆธรรมาชิต** อิถนนามํ ภาณํ อวหตฺ, **โส** หิ อมฺเหสุ วีรชาติโก ปฎิพโล อิมสฺมี กมฺเมติ ๑

หลายบทว่า อิถนนาโม อิถนนามํ ภาณํ อวหตฺ ความว่า

“พระสังฆธรรมาชิต อันพระธรรมธรรมาชิต ผู้ที่ คุณ (หมายถึงพระพุทธธรรมาชิต) สั่งแล้วอย่างนี้ สั่งแล้ว จงลักขของชื่อนี้. จจริงอยู่ บรรดาพวกเรา (ท่านสังฆธรรมาชิต) นั้น เป็นคนมีชาติแก่กล้าแล้ว สามารถ ในกรรมนี้ ดังนี้.”^๒

“อาปตฺติ ทุกฺกกุสฺสาติ เอวํ อาณาปนตฺสส อัจฉริยสส ตาว **ทุกฺกกุ** ๑

สองบทว่า อาปตฺติ ทุกฺกกุสฺส ความว่า เป็นทุกฺกกุแก่อาจารย์ผู้สั่งอย่างนี้ก่อน.

สเจ ปน สา **อาณตฺติ** ยถาธิปายํ คจฉติ, ยํ ปโรต **อุลลจฺจย** วุตฺตํ, อาณตฺติกฺขเณ ตเวท โหติ.

อด ตํ **ภาณํ** อวสฺสํ หาริยํ โหติ, ยํ ปโรต “สพฺเพสํ **อาปตฺติ** ปาราชิกฺกุสฺสาติ วุตฺตํ, ตโต อิมสฺส ตํขณเวยว **ปาราชิก** โหติตี อัย **ยุตฺติ** สพฺพตฺถ เวทิตฺตพฺพา ๑

แต่ถ้าคำสั่งนั้น ดำเนินไปตามความประสงค์ ย่อมเป็นอุลลัจจัยที่ตรัสไว้ข้างหน้านั้นเทียว ในขณะที่สั่ง.

ถ้าสิ่งของนั้นเป็นของจะพึงลักมาได้แน่นอน, (อาจารย์)นี้ย่อมเป็นปาราชิกในขณะที่นั้นนั่นเอง

เพราะพระดำรัสที่ตรัสไว้ข้างหน้าว่า “ทุกรูปต้องปาราชิก” ดังนี้ ยุติตัวอย่างนี้ บัณฑิตพึงทราบในที่พึงปวง.

“โส อิตฺรสฺส อาโรเจตฺติ **พุทธธรรมาชิต** ธมมธรรมาชิตสส **ธมมธรรมาชิต** จ สงฆธรรมาชิตสส

“อมฺหากํ **อจารย์** เอวํ วทติ “อิถนนามํ กิร ภาณํ อวห, **ตฺวํ** กิร อมฺเหสุ วีรปุริโสติ อาโรเจติ. เอวํ เตสฺมปิ **ทุกฺกกุ** ๑

หลายบทว่า โส อิตฺรสฺส อาโรเจติ ความว่า พระพุทธธรรมาชิตบอกแก่พระธรรมธรรมาชิต และพระธรรมธรรมาชิตบอกแก่พระสังฆธรรมาชิตว่า

“อาจารย์ของพวกเรา กล่าวอย่างนี้ว่า ‘ได้ยินว่า คุณจงลักทรัพย์ชื่อนี้’. ได้ยินว่า บรรดาพวกเรา คุณเป็นบุรุษผู้กล้าหาญ” ดังนี้ (ด้วยอาการ)อย่างนี้ เป็นทุกฺกกุแม้แก่เธอเหล่านั้น.

“อวหารโก ปฎิคฺคณฺหาตฺติ “สาธฺ หริสฺสามีติ **สงฆธรรมาชิต** สมฺปฎิฉฺฉติ ๑

สองบทว่า อวหารโก ปฎิคฺคณฺหาติ ความว่า พระสังฆธรรมาชิตรับว่า “ดีละ ผมจักลัก.”

“มุลฺลฐฺสส อาปตฺติ **อุลลจฺจย**สฺสาติ สงฆธรรมาชิตเณ ปฎิคฺคหิตมตฺเต, อัจฉริยสส **อุลลจฺจย**. **มหาชน** หิ เตน ปาเป นิโยชิตฺติ ๑

หลายบทว่า มุลฺลฐฺสส อาปตฺติ **อุลลจฺจย**สฺส ความว่า

พอพระสังฆธรรมาชิตรับ(คำสั่ง), เป็นอุลลัจจัยแก่อาจารย์. จจริงอยู่ มหาชนถูกอาจารย์นั้นชักจูงแล้วในบาป ฉะนั้นแล.

๒ บาลีวินัยปิฎกมหาราชิกังค ๑/๔๙ ว่า ภิกขุ ภิกขุ อามาเปติ อิถนินนามาสส ปาวท อิถนนาโม อิถนนามสส ปาวทตฺติ อิถนนาโม อิถนนามํ ภาณํ อวหารตฺติ อาปตฺติ ทุกฺกกุสฺส.

๒ โยชนา ภาค ๑/๓๔๓ ท่านประกอบความไปอีกอย่างหนึ่ง เห็นจะถือตามสามนัตถบัพของท่าน.

[451] “โส ตั ภณฑนติ โส เจ สงฆรชชิตโต ตั ภณฑั อวหริติ, สพเพสั จตุนนมปิ ขนานัน ปาราชิกั ๑

หลายบทว่า โส ตั ภณฑั ความว่า ถ้าภิกษุ นั้น คือ พระสังฆรักชิต ลักสิ่งของนั้นมาได้ไซ้, เป็นปาราชิกทั้งหมด คือ ทั้ง ๔ รูป น เกวลจจ จตุนัน, เอเตน อุปาเยน วิสุงเกตั ออกตวา ปรมปราย อาณาเปนต์ สมณสตั วา สมณสหสสั วา โหตุ. สพเพสั ปาราชิกเมว ๑

และไม่ใช่แต่ ๔ รูปเท่านั้น, สมณะตั้งร้อย หรือสมณะตั้งพันก็ตาม ที่สั่งโดยสืบต่อกันตามลำดับ ไม่ทำให้ผิดการนัดหมาย โดยอุบายอย่างนี้ ก็เป็นปาราชิกทั้งหมดทีเดียว.

ทุติยวาเร ๑

ในทุติยวาร (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):

“โส อณญั อาณาเปตติ โส อจาริเยน อาณตโต พุทธรชชิตโต ธมมรชชิตั อทิสวา วา อวตตุกาโม วา พุตวา สงฆรชชิตเมว อุปสงกมิตวา “อมหากั อจาริโย เอวมาท ‘อิถนนามิ กิร ภณฑั อวหริติ อาณาเปติ ๑

หลายบทว่า โส อณญั อาณาเปติ ความว่า

ภิกษุ นั้น คือ พระพุทธรักชิต อันอาจารย์สั่งไว้แล้ว แต่ไม่พบพระธรรมรักชิต หรือเป็นผู้ไม่อยากจะบอก

จึงเข้าไปหาพระสังฆรักชิตทีเดียว แล้วสั่งว่า “อาจารย์ของพวกเราสั่งไว้อย่างนี้ว่า ‘ได้ยินว่า คุณจงลักสิ่งของชิ้นนี้’”.

“อาปตติ ทุกกกุสสาติ อาณตติยา ตาว พุทธรชชิตสส ทุกกกุ ๑

สองบทว่า อาปตติ ทุกกกุสส ความว่า พระพุทธรักชิต เป็นทุกกกุก่อน เพราะสั่ง.

“ปฏิคคณาติ อาปตติ ทุกกกุสสาติ สงฆรชชิตเณ สมปฏิจฉิเต, มูลกกุสเสว ทุกกกุณติ เวทิตัพพิ ๑

หลายบทว่า ปฏิคคณาติ อาปตติ ทุกกกุสส ความว่า

เมื่อพระสังฆรักชิตรับคำแล้ว, พึงทราบว่ “เป็นทุกกกุ แก่ภิกษุผู้ตั้งต้นนั้นเทียว”.

สเจ ปน โส ตั ภณฑั อวหริติ, “อาณาปกสส จ พุทธรชชิตสส อวารกสส จ สงฆรชชิตสสาติ อุภินนมปิ ปาราชิกั ๑

ก็ถ้า(พระสังฆรักชิต)นั้น ลักทรัพย์นั้นมาได้, เป็นปาราชิกแม้ทั้ง ๒ รูป คือ พระพุทธรักชิตผู้สั่ง และพระสังฆรักชิตผู้ลัก.

มุลกกุสส ปน อจาริยสส วิสุงเกตตวา ปาราชิเกน อนาปตติ ๑

แต่สำหรับอาจารย์ผู้ตั้งต้น ไม่เป็นอาบัติปาราชิก เพราะผิดการนัดหมาย.

ธมมรชชิตสส อชานนตตวา สพเพน สัพพิ อนาปตติ ๑

ไม่เป็นอาบัติทุกอย่างแก่พระธรรมรักชิต เพราะไม่ทราบ.

พุทธรชชิตโต ปน ทวินัน โสตถิภาวึ กตวา อตตนา นญุโฐ ๑

ส่วนพระพุทธรักชิตทำความสวัสดีแก่ท่านทั้ง ๒ รูปแล้ว ตนเองพินาศแล้ว.

อิโต ปเรสุ จตุสุ อาณตติวาเรสุ ปฐเม ตาว ๑

บรรดาวาระแห่งการสั่งทั้ง ๔ ถัดจาก(ทุติยวาร)นี้ไป (พึงทราบวินิจฉัย)ใน(วาระแห่งการสั่ง)ข้อแรกก่อน.

“โส คนตวา ปุน ปจจาจจจตีติ ฆณฆฎฐานํ คนตวา อนโต จ พหิ จ อารกขํ ทิสวา อวหริตุํ อสโกโกนโต อาคจจติ ฯ”
หลายบทว่า โส คนตวา ปุน ปจจาจจจตีติ ความว่า

(ภิกษุผู้รับสังฆกรรม) ไปยังที่ทรัพย์ตั้งอยู่แล้ว เห็นการอารักขา ทั้งภายในและภายนอก ไม่อาจลักเอาได้ จึงกลับมา.

“ยथा สกโกสิ ตทาติ “ก็ อชเชว ฆฎฺ ฆฎฺ โหติ. คจจ. ยथा สกโกสิ, ตทา ตํ อวหราติ ฯ”

หลายบทว่า ยथा สกโกสิ ตทา ความว่า (ภิกษุผู้สังฆกรรมใหม่)

“ทรัพย์ที่ท่านลักมาแล้วในวันนี้เท่านั้นหรือ จึงเป็นอันลัก. ไปเถิดท่าน ท่านอาจจะลักมาได้ เมื่อใด, ก็จงลักทรัพย์นั้นมา เมื่อนั้น.”

“อาปตติ ทุกกฏสชาติ เอวํ ปุน อาณตติยาปิ ทุกกฏเมว โหติ ฯ”

สองบทว่า อาปตติ ทุกกฏสส ความว่า แม้เพราะสิ่งอีกอย่างนั้น ก็เป็นทุกกฏเท่านั้น

สเจ ปน ตํ ฆณฆํ อวสสํ หาริยํ โหติ, [อตตสาธิกเจตนา](#) นาม [452] มคคานนตรผลสทิสสา,
ตสมา [อัย](#) อาณตติกขณเยว ปาราชิกํ ฯ”

แต่ถ้าทรัพย์นั้น ย่อมเป็นของที่พึงลักมาได้แน่นอน, ชื่อว่าเจตนาที่ให้สำเร็จประโยชน์ ก็เป็นเช่นกับผลที่เกิดในลำดับแห่งมรรค, เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้สังฆกรรมนี้ จึงเป็นปาราชิกในขณะสิ่งทีเดียว.

สเจปิ [อาหารโก](#) สฎฐิวสชาติกุกเมน ตํ ฆณฆํ อวหริติ,

[อาณาปโก](#) จ อนตราเยว กาลํ กโรติ หีนาย วา อวตตติ, อสสมโณว หุตวา กาลํ กริสสติ หีนาย วา อวตตติสสติ.
อาหารกสส ปน อาหารกขณเยว [ปาราชิก](#) ฯ”

แม้ถ้าภิกษุผู้ลัก จะลักทรัพย์นั้นมาได้ โดยล่วงไป ๖๐ ปี

และภิกษุผู้สังฆกรรม จะทำกาลกิริยา หรือสึกไปเสียในระหว่างนั้นเทียว ก็จักเป็นผู้ไม่ใช่สมณะเลย ทำกาลกิริยา หรือสึกไป, แต่สำหรับภิกษุผู้ลัก ย่อมเป็นปาราชิกในขณะลักนั่นเอง.

ทุติยวาเร ยสมา ตํ สณิกํ วา ฆณนโต ตสส วา พริตตาย “มา อวหริติ เอตํ วจันนํ สาเวติ ตสมา [มุฏฐโฐ](#) น มุตโต ฯ”

ในทุติยวาร เพราะ(ภิกษุผู้ตั้งต้น)พูดเบาไป ทำให้(ภิกษุผู้ลัก)ไม่ได้ยินคำนี้ว่า “อย่าลัก”

หรือทำให้ได้ยินคำนี้ไม่ได้ เพราะภิกษุผู้ลักนั้นเป็นคนหูหนวก^๑ ฉะนั้น ภิกษุผู้ตั้งต้น จึงไม่พ้น.

ตติยวาเร ปน สาวิตตตา มุตโต ฯ”

ส่วนในตติยวาร ชื่อว่าพ้น เพราะพูดให้ภิกษุผู้ลักได้ยิน.

จตุตถวาเร เตน จ สาวิตตตา อิตเรน จ “สาธูติ สมปฏิจฉิตวา โอรमितตตา [อุโปปิ](#) มุตตาทิ ฯ”

ในจตุตถวาร แม้ทั้ง ๒ รูปพ้นได้

เพราะ(ภิกษุผู้ตั้งต้น)นั้นพูดให้ได้ยิน และเพราะ(ภิกษุผู้รับสังฆกรรม)นอกนี้ รับคำว่า “ดีละ” แล้วก็งดเว้นเสีย ด้วยประการฉะนี้.

[อาณตติกตา](#) นิฎฐิตา ฯ”

จบถกเถียงด้วยการศึกษา.

๑ แปลตามรูปความที่ควรจะเป็น แต่ในโยชนาว่า ตสส มุฏฐฐสส พริตตาย น สาเวติ.

พรรณนาบทภาษณีย์

อิทานิ ตตถ ตตถ ฐานา จาวนวเสน วุตตสส อทินนาทานสส องคณจ วตุฎเณเทน จ อาปตติเกทธิ ทสเสนโต
“ปลงหากาเรหิติอาทิมหา ฯ

บัดนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดง

องค์แห่งอทินนาทาน ที่ตรัสไว้ ด้วยอำนาจการทำให้เคลื่อนจากฐาน ใน(ทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในพื้นดินเป็นต้น)นั้นๆ
และความต่างแห่งอาบัติ ด้วยความต่างกันแห่งวัตถุ จึงตรัสคำเป็นต้น ปลงหากาเรหิติ ดังนี้.

ตตถ “ปลงหากาเรหิติ ปลงหิ การณหิ ฯ “ปลงจงเคหิติ วุตตํ โหติ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปลงหากาเรหิติ ได้แก่ ด้วยเหตุ ๕ อย่าง. มีคำอธิบายว่า “ด้วยองค์ ๕”.

ตตรายํ สงเขปโตโถ.

ใน(คำว่า ปลงหากาเรหิติ เป็นต้น)นั้น มีเนื้อความย่อ ดังต่อไปนี้:-

อทินนํ อาทियุตตสส “ปรปริคคหิตถจ โหตีติอาทินา นเยน วุตเตหิ ปลงหากาเรหิ ปาราชิกํ โหติ, น ตโต อุเนหิติ ฯ

คือ “ปาราชิก ย่อมมีแก่ภิกษุผู้ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยอาการ ๕ อย่างที่ตรัสไว้โดยนัยเป็นต้นว่า
‘เป็นทรัพย์อันผู้อื่นหวงแหน’. (ด้วยอาการ)หย่อนกว่า(อาการ ๕) อย่างนั้น ไม่เป็นปาราชิก.”

ตตริเม ปลง อาการา “ปรปริคคหิตํ, ปรปริคคหิตสณญา, ปริกขารสส ครุกภาโว, เถยยจิตตํ, ฐานา จาวนนติ ฯ

ใน(คำว่า ด้วยอาการ ๕ อย่าง) นั้น อาการ ๕ อย่าง เหล่านี้ คือ (๑) ทรัพย์อันผู้อื่นหวงแหน

(๒) ความสำคัญว่าทรัพย์อันผู้อื่นหวงแหน (๓) ความที่บริหารเป็นครุภัณฑ์ (๔) มีไถยจิต (๕) การทำให้เคลื่อนจากฐาน.

อิโต เปรหิ ปน ทวีหิ วาเรหิ ลหุเก ปริกขาราเร วตุฎเณเทน อุลลจยญจ ทุกกญญจ ทสสิตํ ฯ

ส่วนในบริหารที่เป็นลหุภัณฑ์ ทรงแสดงอุลลัจจัยและทุกกญไว้ โดยความต่างกันแห่งวัตถุ
ด้วยวาระทั้ง ๒ อื่นจากอาการ ๕ อย่างนี้.

[อาการ ๖ อย่างที่ให้ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก]

“ฉหากาเรหิติอาทินา นเยน วุตตวารตตเยปิ

น สกสณญิตา, น วิสสาสคคาหิตา, น ตาวกาลิกตา, ปริกขารสส ครุกภาโว, เถยยจิตตํ, ฐานา จาวนนติ
เอว [453] ฉ อาการา เวทิตพพา ฯ

แม้ในวาระทั้ง ๓ ที่ตรัสไว้ โดยนัยเป็นต้นว่า ฉหากาเรหิติ ก็ควรทราบอาการ ๖ อย่างนี้ คือ

(๑) มิใช่มีความสำคัญว่าเป็นของตน (๒) มิใช่ถือเอาด้วยวิสาสะ (๓) มิใช่ของยืม

(๔) ความที่บริหารเป็นครุภัณฑ์ (๕) มีไถยจิต (๖) การทำให้เคลื่อนจากฐาน.

วตุฎเณเทน ปเนตถาปิ ปฐุมวาเร ปาราชิกํ ทุตติยเตเส อุลลจยญจทุกกญนิ วุตตานิ ฯ

ก็บรรดา(วาระทั้ง ๓) แม่นี้ ตรัสปาราชิกในวาระแรก ตรัสอุลลัจจัยและทุกกญ ในวาระที่สองและที่สาม โดยความต่างกันแห่งวัตถุ.

ตโต ประสู ปน ตีส วาเรสุ วิชขมานะปิ วตฺถุเกเท วตฺถุสฺส ปเรหิ อปริคฺคหิตตตา **ทุกกฏเมว** วุตฺตํ ฯ
 ส่วนในความต่างกันแห่งวัตถุ แม้ที่มีอยู่ในวาระ(อีก) ๓ อื่นจาก (๓ วาระ)นั้น
 ตรีสทุกกฏอย่างเดียว เพราะเป็นวัตถุอันชนเหล่าอื่นไม่ได้หวงแหน.

ตตฺร ยเทตฺน จ “ปรปริคฺคหิตนฺติ วุตฺตํ

ตํ อนชฌาวตฺถุํ วา โหตุ ฌทฺทิตฺตํ ฉินฺนมุลฺกํ อสสามิกํ **วตฺถุ** อตตโน สนตฺกํ วา
อุภยปิ “น จ ปรปริคฺคหิตนฺเตว ว สงฺขยํ คจฺจติ ฯ

วัตถุที่ตรีสไว้ใน (๓ วาระ)นั้นว่า “มิใช่ของอันผู้อื่นหวงแหน”

จะเป็นของไม่มีใครครอบครอง เป็นของที่เขาทิ้งแล้ว มีมูลอันเจ้าของตัดแล้ว หากเจ้าของมิได้ หรือจะเป็นของของตนก็ตาม,
 วัตถุแม้ทั้ง ๒ ย่อมถึงความนับว่า “มิใช่ของอันผู้อื่นหวงแหน.”

ยสฺมา ปเนตฺถ **ปรปริคฺคหิตสญฺญา** จ อตฺถิ เถยยจิตฺเตน จ คหิตํ ตสฺมา **อนาปัตติ** น วุตฺตาทิ ฯ

ก็เพราะใน(ทรัพย์ ๒ อย่าง)นี้ ยังมีความสำคัญว่าทรัพย์อันผู้อื่นหวงแหนไว้

และ(ทรัพย์ ๒ อย่างนั้น) ภิกษุถือเอาด้วยโดยจิต เพราะเหตุนั้น จึงไม่ตรีสอาบัติไว้ ฉะนั้นแล.

[อรรถาธิบายในอนาปัตติวาร]

เอวํ วตฺถุวเสน จ จิตฺตวเสน จ อาปัตติเกทํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ อนาปัตติ ทสฺเสนโต “อนาปัตติ สกฺสญฺญิสฺสาติอาทิมาห ฯ

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงความต่างแห่งอาบัติ ด้วยอำนาจแห่งวัตถุและด้วยอำนาจแห่งจิต อย่างนี้แล้ว

บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงอนาปัตติ จึงตรัสคำว่า อนาปัตติ สกฺสญฺญิสฺส ดังนี้ เป็นต้น.

ตตฺถ “สกฺสญฺญิสฺสาติ สกฺสญฺญิสฺส “มยฺหํ สนตฺกํ **อิทํ** ภาณฺชนฺติ เอวํ สญฺญิสฺส ปรมณฺทมปิ คณฺหโต คหฺเณ **อนาปัตติ** ฯ

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า สกฺสญฺญิสฺส ได้แก่ ภิกษุผู้มีความสำคัญว่าเป็นของตน คือ

ผู้มีความสำคัญอย่างนี้ว่า “ภณฺชนฺตีเป็นของเรา” เมื่อถือเอาแม้ซึ่งภณฺชนฺตีของผู้อื่น ก็ไม่เป็นอาบัติเพราะการถือเอา.

คหิตํ ปุน ทาทพฺพํ, สเจ สามิเกหิ “เทหิตฺติ วุตฺโต ฯ น เทติ, เตสํ ฐุณฺนิเกเป **ปาราชิก** ฯ

ควรให้ทรัพย์ที่ตนถือเอาแล้วนั้นคืน ถ้าถูกพวกเจ้าของทวงว่า “จงให้.”

เธอไม่ยอมคืนให้ เป็นปาราชิก เพราะเจ้าของทรัพย์เหล่านั้นทอดธุระ.

“วิสฺสาสคฺคาเหติ วิสฺสาสคฺคหฺเณ **อนาปัตติ** ฯ

บทว่า วิสฺสาสคฺคาเหติ ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติ เพราะการถือเอาด้วยวิสาสะ.

วิสฺสาสคฺคาหฺลคฺขณฺ ปน อิมินา สุตฺเตน ชานิตพฺพํ “อนุชานามิ ภิกฺขเว ปณฺจหฺงคฺเคหิ สมฺนฺนาคตฺสฺส วิสฺสาสํ คเหตฺ

สนฺทิกฺกุญฺโฐ จ โหติ, สมภโต จ, อาลปีโต จ, ซีวติ จ, คหิตฺเต จ อตฺตมโนติ ฯ

แต่ควรรู้ลักษณะแห่งการถือเอาด้วยความวิสาสะ โดยสูตร^๒นี้ว่า

“ตฺถุํอนภิกฺขุทฺถํหลาย! เรานุญาตให้ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ถือวิสาสะได้ คือ

(๑) เคยเห็นกันมา (๒) เคยคบกันมา (๓) เคยพูดกันไว้ (๔) ยังมีชีวิตอยู่ (๕) เมื่อถือเอาแล้ว ก็พอใจ.”

๑ มูล คือความอาลัย

๒ วิ. มห. ๕/๒๑๘.

ตตถ “สนทสิฏฐิตี ฏิสฐมตตกมิตโต ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนทสิฏฐิตี ได้แก่ เป็นเพื่อนด้วยเหตุสักว่าเห็นกันมา.

“สมภตโตติ ทพหิมิตโต ฯ

บทว่า สมภตโต ได้แก่ เป็นเพื่อนสนิท.

“อาลปิโตติ “มม สนตัง ยิ อิจฉสิ, ตัง คนฺเหยยาสิ. อาปุจฉิตฺวา คหณ การณํ นตฺถิตี วุตโต ฯ

บทว่า อาลปิโต ได้แก่ (อันเพื่อนภิกษุ)พูดไว้ว่า

“ท่านต้องการสิ่งใด ซึ่งเป็นของผม ท่านพึงถือเอาสิ่งนั้นเถิด, ไม่มีเหตุในการที่ท่านจะขออนุญาตแล้ว ถือเอา”.

“ชีวิตติ อนุภูฐานเสยยาย สยิตฺปิ, ยาว ชีวิตินฺทริยฺอุปจเฉทํ น ปาปุณาติ ฯ

บทว่า ชีวิติ ได้แก่ แม้นอนแล้วด้วยการนอนที่ไม่ลุกขึ้นอีกต่อไป トラบเท่าที่ยังไม่ถึงความขาดเต็ดแห่งชีวิตินทรีย์.

“คหิตะ จ อตตมโนติ [454] คหิตะ ตฺถุฏฐิจิตโต โหติ ฯ

หลายบทว่า คหิตะ จ อตตมโน ความว่า เมื่อเราถือเอาแล้ว เขาก็จะพอใจ.

เอวรुปลสฺส สนตัง “คหิตะ, อตตมโน ภาวิสสตีติ ชานนเต คเหตุํ วฏฺฐิติ ฯ

การที่ภิกษุเมื่อรู้ว่า “เมื่อเราถือเอาแล้ว เขาก็พอใจ” จึงถือเอาของมีอยู่ของบุคคลเห็นปานนี้ ย่อมสมควร.

อวเสสปริยาทานวเสน เจตานิ ปณฺจ อญฺคานิ วุตตานิ ฯ

ก็พระผู้มีพระภาค ตรัสองค์ ๕ เหล่านี้ไว้ ด้วยอำนาจแห่งการรวบรวมไว้ไม่มีส่วนเหลือ^๑

วิสสาสคคาโห ปน ตีหิ อญฺเคหิ รุหติ

“(๑) สนทสิฏฐิตี, ชีวิติ, คหิตะ อตตมโน (๒) สมภตโต, ชีวิติ, คหิตะ อตตมโน (๓) อาลปิโต, ชีวิติ, คหิตะ อตตมโนติ ฯ

แต่การถือเอาด้วยวิสาสะ ย่อมขึ้นด้วยองค์ ๓ คือ

(๑) เคยเห็นกันมา ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อถือเอาแล้ว ก็พอใจ

(๒) เคยคบกันมา ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อถือเอาแล้ว ก็พอใจ

(๓) เคยบอกกันไว้ ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อถือเอาแล้ว ก็พอใจ

โย ปน ชีวิติ น จ คหิตะ อตตมโน โหติ, ตสฺส สนตัง วิสสาสคคาเหน คหิตมปิ ปุน ทาทพฺพํ ฯ

ททมาเนน จ มตฺกธนฺนฺตาว, เย ตสฺส ธเน อิสฺสรา คหณฺฐา วา ปพฺพชิตา วา, เตสํ ทาทพฺพํ ฯ

ส่วนเพื่อนคนใด ยังมีชีวิตอยู่ แต่เมื่อถือเอาแล้วเขาไม่พอใจ,

สิ่งของของเพื่อนคนนั้น แม้ภิกษุถือเอาแล้วด้วยการถือวิสาสะ ก็ควรคืนให้.

และเมื่อจะคืนให้ ทรัพย์ของผู้ตาย ควรคืนให้แก่พวกคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ผู้เป็นใหญ่ในทรัพย์ของ(ภิกษุ)นั้นก่อน,

อนตตมณฺสสฺส สนตัง ตสฺเสว ทาทพฺพํ ฯ

ทรัพย์ของเพื่อนผู้ไม่พอใจ ก็ควรคืนให้แก่เขานั้นเทียว.

๑ ศัพท์นี้น่าจะถูกตามอรรถโดยชื่อว่า อเสส ... จึงได้แปลไว้อย่างนั้น.

โย ปน ปฐมเมว “สุภุญฺญ กตํ ตยา มม **สนตํ** คณฺหนฺเตนาติ วจีเฑเทน วา จิตฺตฺตฺปาทมตฺเตเนว วา อนุโมทิตฺวา
ปจฺฉา เกนจิ การณฺน กุปีโต ปจฺจาทฺธาเปตฺตํ น ลภตี” ๑

ส่วน(ภิกษุ)ใด อนุโมทนาแล้วแต่แรกนั้นเที่ยว ด้วยการเปล่งวาจาว่า “ท่านเมื่อถือเอาของของผมนั้นชื่อว่าทำชอบแล้ว”
หรือด้วยเพียงจิตตฺตฺปาทเท่านั้น, ภิกษุนั้น ภายหลังโกรธด้วยเหตุบางอย่าง ย่อมไม่ได้เพื่อจะให้นำมาคืน.

โยปี อทาตุกาโม จิตฺเตน ปน อธิวาเสติ น กิลฺลิจิ วทตี, โสปี ปุณฺ ปจฺจาทฺธาเปตฺตํ น ลภตี ๑

แม้เธอรูปใด ไม่ประสงค์จะให้ แต่รับคำไว้ด้วยจิต ไม่พูดอะไรๆ แม้เธอรูปนั้น ก็ย่อมไม่ได้เพื่อจะให้นำมาคืน.

โย ปน “มยา ตุมหากํ **สนตํ** คหิตํ วา ปริภุตฺตํ วาตี วุตเต,

“คหิตํ วา โหตุ ปริภุตฺตํ วา. มยา ปน ตํ เกนจิเทว กรณฺเณน ฐปิตํ. ตํ ปากตํ **กาตุํ** วภูฏตีติ วทตี. อโย ปจฺจาทฺธาเปตฺตํ ลภตี ๑

ส่วน(ภิกษุ)ใด เมื่อเพื่อนภิกษุพูดว่า “สิ่งของของท่าน ผมถือเอาแล้ว หรือใช้สอยแล้ว” จึงพูดว่า
“(สิ่งของนั้น) ท่านถือเอาหรือใช้สอยแล้วก็ตามเถิด. แต่ว่าสิ่งของนั้น ผมเก็บไว้ด้วยกรณีบางอย่างนั้นเที่ยว
ท่านควรทำสิ่งของนั้นให้เป็นปกติอย่างเดิม” ดังนี้. ภิกษุนั้น ย่อมได้เพื่อให้นำมาคืน.

“ดาวกาลิเกติ “ปฏิทฺทสสามิ ปฏิทฺทิสสามิตี เอวํ คณฺหนฺตสฺส ดาวกาลิเกปี คหณ **อนาปัตติ** ๑

บทว่า ดาวกาลิเก ความว่า สำหรับภิกษุผู้ถือเอา ด้วยคิดอย่างนี้ว่า “เราจักให้คืน จักทำคืน”,
ไม่เป็นอาบัติ เพราะการถือเอาแม้เป็นการขอยืม.

คหิตมฺปน, สเจ ภนฺตสฺสามิโก **ปุคฺคโล** วา คโณ วา “ตฺยเหเวตํ โหตุติ อนุชานาติ, อิจฺเจตํ กุสลํ.

โน เจ อนุชานาติ, อาทฺธาเปเนเต, ทาทพฺพํ ๑

แต่สิ่งของที่ภิกษุถือเอาแล้ว,

ถ้าบุคคลหรือคณะผู้เป็นเจ้าของสิ่งของ อนุญาตให้ว่า “ของสิ่งนั้นจงเป็นของท่านนั้นแหละ”, การอนุญาตอย่างนี้นั้นเป็นการดี.
ถ้าไม่อนุญาตไซ้, เมื่อเขาให้นำมาคืนควรคืนให้.

สงฆสนตํ ปน ปฏิทาทฺตฺเมว วภูฏตี ๑

ส่วนของสงฆ์ ควรให้คืนทีเดียว.

[455] เปตฺตปริคฺคเหติ เอตฺถ ปน ปิตฺติวิสเย อฺปปนฺนาปี กาลํ กตฺวา ตสฺมีเยว อตฺตภาเว นิพฺพตฺตาปี

จาทุมฺมหาราชิกาทโยปี **เทวา. สพฺเพ** “เปตาเตว สงฺขยํ คตา, เตสํ ปริคฺคเห **อนาปัตติ** ๑

ก็ (สัตว์)ที่เกิดในเปรตวิสัยก็ดี ที่ทำกาลแล้ว เกิด (เป็นเปรต) ในอรรถภาพนั้นนั่นเองก็ดี”

เทวดาทั้งหลาย มีเทวดาชั้นจาทุมหาราชิกเป็นต้นก็ดี, ทั้งหมดถึงความนับว่า “เปรต” ทั้งนั้น ในคำว่า เปตฺตปริคฺคเห นี้.
ไม่เป็นอาบัติ ในเพราะของหวงแหนของเปรตเหล่านั้น.

๑ โย ปน ปฐมเมว ... อนุโมทิตฺวา โส ปจฺฉา ... น ลภตีติ ปริภุณฺณวากฺเณน ภวิตพฺพํ ๑

๒ ฎีกาสารัตถทีปนีว่ เกิดแล้วในสรีระที่ตายแล้วนั้นนั่นเอง อ้างเรื่องเปรตหวงผ้าสาฎก ในวินิตฺตวตฺถุ วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑/๑๐๘.

สเจปิ ทิ สกโก เทวราชา อาปณิ ปสาเรตวา นิสินโน โหติ.

ทิพพจกขุโก จ ภิกขุ ตั ญตวา อตตโน จีวรตถาย สตสทสคณนภปิ สาฎกั,
ตสส “มา คณห มา คณหาติ วิรวนตสสาปิ, คเหตุวา คจจติ. วฏฏติ ฯ”

จริงอยู่ ถ้าแม้ท้าวสักกเทวราชประทับนั่งออกร้านขายของ,
และภิกษุผู้ได้ทิพยจักขุ รู้ว่าเป็นท้าวสักกะ, แม้เมื่อท้าวสักกะนั้นทรงร้องห้ามอยู่ว่า “อย่าถือเอาๆ”,
ก็ถือเอาผ้าสาฎกแม้มีราคาตั้งแสน เพื่อประโยชน์แก่จีวรของตนไป. (การถือเอาของภิกษุนั้น) ย่อมควร.

เทวดา ปน อุททิสส พลิกมมึ กโรนเตหิ รุกขาทีสุ ลคคิตสาฎเก วตตพพเมว นตถิ ฯ

ส่วนในผ้าสาฎก ที่คนทั้งหลายทำพิธีกรรมอุทิศพวกเทวดา คล้องไว้ที่ต้นไม้เป็นต้น ไม่มีคำที่จะพึงพูดถึงเลย.

“ติรจฉานคตปริคคเหติ ติรจฉานคตानภปิ ปริคคเห อนาปัตติ ฯ”

บทว่า ติรจฉานคตปริคคเห ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติ ในเพราะของหวงแหนแม้ของพวกสัตว์ดิรัจฉาน,

สเจปิ ทิ นาครราชา वा सुภณम्मामวโก वा มนุสสรูปेन อาปณิ ปสาเรติ.

ตโต จสส สนตกั กอจि ภิกขุ ปุริมเนยเนว คเหตุวา คจจติ. วฏฏติ ฯ

ก็แม้ถ้าพญานาค หรือสุบรรณมาณพ จำแลงกายเป็นมนุษย์ ออกร้านขายของอยู่,
และมีภิกษุบางรูปถือเอา(สิ่งของของพญานาคหรือของสุบรรณมาณพ)นั้น จาก(ร้านขายของ)นั้นไป โดยนัยก่อนนั้นแล,
การถือเอาของภิกษุนั้น ย่อมควร.

สีโห वा पयको वा मिमहिसाथो वचित्वा अथात्नोत् ชิञ्जयापीहितो आतिट्ठो न वारेत्तपो. อนตถมปิ ทิ กเรय ฯ

ราชสีห์ หรือเสือโคร่ง ฆ่าสัตว์มีเนื้อและกระปือเป็นต้นแล้ว ยังไม่เคี้ยวกิน ถูกความหิวเบียดเบียน ไม่พึงห้ามในตอนต้นทีเดียว,
เพราะว่ามันจะพึงทำแม้ความฉิบหายให้.

ยทิ ปน โถเก ขายิเต, วาเรตุ สกโกติ. วาเรตวา คเหตุว วฏฏติ ฯ

แต่ถ้าเมื่อมันเคี้ยวกินไปได้สักหน่อยหนึ่งแล้ว, ภิกษุก็สามารถห้ามได้. จะห้ามแล้วถือเอา ก็ควร.

เสนาทโยปิ आमिसं कहेत्वा कज्जनते पातापेट्वा कन्थितु वฏฏति ฯ

แม้จำพวกนกมีเหยี่ยวเป็นต้น คาบเอาเหยื่อแล้วบินไปอยู่ จะทำให้มันทิ้งเหยื่อให้ตกไป แล้วถือเอา ก็ควร.

“ปิสกุลสณฺญิสสาติ “ออสสามิกั อิหิ ปิสกุลนติ เอวิ สณฺญิสสาปิ คหणे อนาปัตติ ฯ”

สเจ ปน ตั สสสามิกั โหติ, อาหาราเปนเต, ทาทพพิ ฯ

บทว่า ปิสกุลสณฺญิสส ความว่า

แม้สำหรับภิกษุผู้มีความสำคัญอย่างนี้ว่า “สิ่งของนี้ ไม่มีเจ้าของ เป็นของบังสุกุล” ไม่เป็นอาบัติเพราะการถือเอา.^๑
แต่ถ้าสิ่งของนั้นมีเจ้าของไซ้, เมื่อเขาให้นำมาคืน, ก็ควรคืนให้,

“อุมมตตกสสาติ ปุพเพ วุตตปการสส อุมมตตกสสาปิ อนาปัตติ ฯ”

บทว่า อุมมตตกสส ความว่า ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุเป็นบ้า ซึ่งมีประการดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น.

๑ ถ้าถือตามโยชนาก็แปลว่า ไม่เป็นอาบัติในเพราะการถือเอาแม้ของภิกษุผู้ ...

“อาทิมมิกสชาติ อธิ ธนโย อาทิมมิโก, ตสส **อนาปัตติ** ๑

บทว่า อาทิมมิกสส ความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่พระธนะผู้เป็นอาทิมมิโก (ผู้เป็นต้นบัญญัติ) ใน(สิกขาบท)นี้.

อวเสสนํ ปน รชกณชิกาทิโจรานํ ฉพคคิยาทีนํ **อาปัตติ**เยวาติ ๑

แต่สำหรับภิกษุผู้พักคิยเป็นต้น ผู้ลักห่อผ้าของช่างย้อมเป็นต้นที่เหลือ เป็นอาบัติทั้งนั้น ฉะนี้แล.

ปทกวียวณณา นิฐิตา ๑

จบการพรรณนาบทกวี.

กล่าวด้วยปกิณณกะ

[456]

สมุฏฐานนวจ กิริยา	อโถ สญญา สจิตตกั
โลกวชชนวจ กम्मนวจ	กุสล เวทนา จาติ

อิมสมิ ปน ปกิณณเก

กัในปกิณณกะนี้ว่า

สมุฏฐาน ๑ กิริยา ๑ สญญา ๑ สจิตตกะ ๑ โลกวัชชะ ๑ กรรม ๑ กุศล ๑
พร้อมด้วยเวทนา ๑

อิทํ ติสมุฏฐานั

สาหตถิกิ กายโต จ จิตตโต จ สมุฏฐาติ. อาณตติกั วาจโต จ จิตตโต จ สมุฏฐาติ.

สาหตถิกาณตติกั กายโต จ วาจโต จ จิตตโต จ สมุฏฐาติ.

กิริยาสมุฏฐานนวจ. กโรนโตเยว หิ เอตํ อาปชชติ น, อกโรนโต.

‘อทินนั อาทิยามิติ สญญาเย อภาเวน มุจจนโต สญญาวิโมกข์.

สจิตตกั โลกวชช กายกम्मํ วจิกम्मํ อกุสลจิตตํ.

ตุฏฐุ วา ภีโต วา มชฌตโต วา ตํ อาปชชตติติ ติวทนิกนติ

สพพํ ปฐมสิกขาปเท วุตตนเยเนว เวทิตพพํ ฯ

บัตติตพิงทราปคํทั้งหมด โดยนัยดังที่กล่าวไว้แล้วในปฐมสิกขาบทนั่นเอง ว่า

“(สิกขาบท)นี้ มีสมุฏฐาน ๓ คือ

เป็นสาหตถิกะ เกิดทางกายและทางจิต, เป็นอาณตติกะ เกิดทางวาจาและทางจิต,

เป็นสาหตถิกะและอาณตติกะ เกิดทางกาย ทางวาจา และทางจิต,

และเกิดเพราะทำ. จริงอยู่ เมื่อทำเท่านั้น จึงต้องอาบัตินั้น. เมื่อไม่ทำก็ไม่ต้อง.

เป็นสญญาวิโมกข์ เพราะพ้นด้วยไม่มีสำคัญว่า ‘เราจะถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้,

เป็นสจิตตกะ, เป็นโลกวัชชะ, เป็นกายกรรม, เป็นวจีกรรม, เป็นอกุสลจิต,

ภิกษุอินดี หรือกลัว หรือวางใจเป็นกลางๆ ย่อมต้องอาบัตินั้น. เพราะเหตุนี้ สิกขาบทนี้ จึงชื่อว่า มีเวทนา ๓.”

“ทวาร ฤกษ์ดี ฤกษ์สุส สุสานสมิเปเยว **วิหาร** ตสมา ฤกษ์ชาติโก **ภิกษุ** ขิปปเมว ตตถ ปวิสิตวา ทวาร ฤกษ์ดี ฯ
 สอนบพว่า ทวาร ฤกษ์ดี ความว่า วิหารของภิกษุ มีอยู่ในที่ใกล้ป่าช้านั้นเอง
 เพราะเหตุนั้น ภิกษุเป็นคนฉลาดโดยปกติ จึงรีบเข้าไปในวิหารนั้นทันที แล้วปิดประตู.

“ตตเถว ปริปติ ทวาร ฤกษ์ดี, **เปโต** สาฎเก นิราลโย หุตวา ต สรรี ปหาย ยถากมม คโต ฯ
 สอนบพว่า ตตเถว ปริปติ ความว่า
 เมื่อภิกษุปิดประตูแล้ว เปรตเป็นผู้หมดความอาลัยในผ้าสาฎก จึงละทิ้งสรีระนั้น แล้วไปตามยถากกรรม.”

ตสมา ต สรรี ตตเถว ปริปติ ฯ “ปติตติ วุตโต โหติ ฯ
 เพราะเหตุนั้น สรีระนั้นจึงล้มลง. มีคำอธิบายว่า “ตกไปในที่นั้นนั่นแล.”

“อภินเน สรีเรติ อพภูณเห อลลสรีเร **ปสุกุล** น คเหตุพพิ ฯ
 สอนบพว่า อภินเน สรีเร ความว่า ภิกษุไม่พึงถือเอาผ้าบังสุกุลที่สรีระ (ศพ) สด ยั่งอุ้งๆ อยู่.

คณหนตสส, เอวรูปา **อุปททา** โหนติ, ทุกกภูณจ อาปชชติ ฯ
 เมื่อภิกษุถือเอา อุปททาเห็นปานนี้ย่อมมี และภิกษุย่อมต้องทุกกภู.

ภินเน ปน **คเหตุ** วภูณติ ฯ
 แต่จะถือเอาที่สรีระ (ศพ) ซึ่งแตกแล้ว ควรอยู่.

กิตดาวตา ปน ภินน โหติ ฯ
 ถามว่า “ก็ศพ จะจัดว่า แตกแล้ว ด้วยเหตุเพียงไร?

กาก กุลล โสณสิคาลาทีหิ มุขตุณชเคน วา ทาฌาย วา อีสกั ฝาลิตมตเตนาปี ฯ
 แก้วว่า “แม้ด้วยเหตุเพียงถูกสัตว์ทั้งหลาย มีกา นกตะกรุม สุนัขบ้าน และสุนัขจิ้งจอก เป็นต้น
 เอาจะงอยปากหรือเขี้ยวทำให้ฉีกขาดแล้วนิดหน่อย.”

ยสส ปน ปโตโต ฆัสเนน ฉวิมตต ฉินน โหติ. จมม อจฉินน. เอต อภินเนว ฯ
 ส่วนอวัยวะของศพใด ที่ล้มลง เพียงผิวหนังขาดไปด้วยการครูดสี, หนัวยังไม่ขาด, ศพนั้น นับว่ายังไม่แตกนั้นเทียว.

จเม ปน ฉินเน, ภินน ฯ
 แต่เมื่อหนังขาด จัดว่าเป็นศพที่แตก.

ยสสาปี สชิวาเลเยว ปภินนา **คณทกภูณฐิปปกา** วา **วโณ** วา โหติ, **อิทมิ** ภินน ฯ
 แม้ศพใด ในเวลายังมีชีวิตนั้นแล มีฝีโรครื้อนและต่อม หรือแผลแตกปะไปทั่ว, แม้ศพนี้ ชื่อว่าแตกแล้ว.

ตติย[458]ทิวสโต ปภูติ อุทฐมาตกาทีภาเวน กุณปภาว อุกตมปี ภินเนว ฯ
 (สรีระ) แม้ที่ถึงความเป็นซากศพ โดยเป็นศพที่ขึ้นพองเป็นต้น ตั้งแต่วันที่ ๓ ไป จัดว่าเป็นศพที่แตกแล้วเหมือนกัน.

สพเพน สพพิ ปน อภินเนปี สุสานโคปกเหที วา อณญเหที วา มนุสเสหิ คาหาเปตุ วภูณติ.
 โน เจ อณญ ลภติ, สตุถเคน วา เกนจิ วา วณิ กตวา คเหตุพพิ ฯ

อนึ่ง ในศพแม้ที่ยังไม่แตกโดยประการทั้งปวง จะให้คนเฝ้าป่าช้า หรือมนุษย์เหล่าอื่น ถือเอา^๑ (ให้) ควรอยู่.
ถ้าไม่ได้ผู้อื่น, ควรจะใช้ศัสตรา หรือวัตถุบางอย่างทำให้เป็นแผลแล้ว จึงถือเอา.

วิสภาคสรีเร ปน สติ อุปลฐุเปตฺวา สมณสณฺญํ อุปปาเทตฺวา สีเส วา หตฺถปาทปิฎฺฐิยํ วา วณฺํ กตฺวา **คเหตุํ** วณฺฺฏิติ ๓

แต่ในศพเพศตรงกันข้าม ภิกษุควรเข้าไปตั้งสติไว้ ยังสมณสัญญาให้เกิดขึ้น ทำให้เป็นแผลที่ศีรษะ หรือที่หลังมือและหลังเท้า แล้วถือเอาสมควรอยู่.

๑ แปลตามนัยโยชนาที่สอนให้เอา สุสานโคปเกติ และ มนุสเสติ เป็นกรรมใน คาหาเปตุ.

กล่าวด้วยการสับเปลี่ยนสลาภ

ตทนนตเร วตถุสมี ฯ

ในเรื่องอันเป็นลำดับแห่ง(เรื่องสระที่ยังไม่แตก)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

“กุสฺ สงกามาตวา จิวฺ อคคเหสีติ ปุพเพ “อาทียะยาติ อิมสฺส ปทสฺส อตถวณณนาย นามมตเตน ทสฺสีเตสุ
 เถยยาวหาร ปสยหาวหาร ปริกปาวหาร ปฏิจฉนฺนาวหาร กุสาวหาเรสุ กุสาวหาเรน อวหริติ **อตโถ** ฯ

หลายบทว่า กุสฺ สงกามาตวา จิวฺ อคคเหสีติ มีความว่า

ภิกษุลักด้วยกุสาวหาร ในบรรดาเถยยาวหาร ปสยหาวหาร ปริกปาวหาร ปฏิจฉนฺนาวหาร และกุสาวหาร
 ซึ่งได้แสดงไว้แล้วแต่โดยเพียงชื่อ ในการพรรณานี้ความแห่งบทนี้ว่า อาทียะยาติ ในเบื้องต้น.

อิมสฺ ปน อวารานํ เอว **นानตติ** เวทิตัพโพ ฯ

และพึงทราบความต่างกันแห่งอวารเหล่านี้ ดังต่อไปนี้:

[อรรถาธิบายอวาร ๕ อย่าง]

โย ทิ **โกจิ** สสฺสามิกํ ฌณฺฑํ รัตติภาเค วา ทิวสภาเค วา สนฺธิจฺเจตนาทีนํ กตฺวา อทิสฺสมาโน อวหริติ
 กุฏฺฏมานกุฏฺฏหาปณาทีนํ วา วญฺเจตฺวา คณฺหาติ. ตสฺเสว ตํ คณฺหโต **อวหาโร** “เถยยาวหาโรติ เวทิตัพโพ ฯ
 ก็ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ทำโจรกรรมมีการตัดที่ต่อเป็นต้น ในเวลากลางคืนหรือกลางวัน มิให้ใครเห็น ลักทรัพย์ซึ่งมีเจ้าของ
 หรือหลอกลวงด้วยเครื่องนับโก่งและกหาปณะปลอมเป็นต้นถือเอา.
 อวารของภิกษุรูปนั้นนั่นแล ผู้ถือเอาทรัพย์นั้น พึงทราบว่าเป็นเถยยาวหาร”.

โย ปน ปเร ปสยห พลสา^๑ อภิภุชฺช อถวา ปน สนฺตชฺเชตฺวา ฌยํ ทสฺเสตฺวา เตสํ สนฺตกํ คณฺหาติ
 ปนถขาตคามฆาตาทีนํ กโรนฺตา ทามริกโจรา วิย
 โกรวเสน ปรมฺหวิโลปํ กโรนฺตา อตฺตโน ปตฺตพฺลิตฺโต จ อธิกํ พลกฺกาเรน คณฺหนฺตา ราชราชมหามตฺตาทโย วิย
 ตสฺเสว คณฺหโต **อวหาโร** “ปสยหาวหาโรติ เวทิตัพโพ ฯ

ฝ่ายภิกษุใด ช่มชู้ผู้อื่น คือ กดชู้เอาด้วยกำลัง, หรือคุกคาม, คือแสดงภัย ถือเอาทรัพย์เป็นของชนเหล่านั้น
 เหมือนพวกโจรภิกษุ^๒ ทำประทุษกรรม มีฆ่าคนเดินทางและฆ่าชาวบ้านเป็นต้น (และ)
 เหมือนอิสรชน มีพระราชอาและมหาอมาตย์ของพระราชเป็นต้น ทำการริบเอาเรือนของผู้อื่น ด้วยอำนาจความโกรธ
 และใช้พลการเก็บพลี เกินกว่าพลีที่ถึงแก่ตน, อวารของภิกษุนั้น ผู้ถือเอาอยู่อย่างนั้น พึงทราบว่าเป็นปสยหาวหาร”.

ปริกปเปตฺวา [459] คณฺหโต ปน **อวหาโร** “ปริกปาวหาโรติ วุจฺจติ ฯ

ส่วนอวารของภิกษุผู้กำหนดหมายแล้วถือเอา ท่านเรียกว่า “ปริกปาวหาร.”

โส ฌณฺฑปริกปโปโอกาสปริกปวเสน พุริโธ ฯ

ปริกปาวหารนั้น มี ๒ อย่าง ด้วยสามารถกำหนดหมายสิ่งของ และกำหนดหมายโอกาส.

๑ พลสาติ พเลนาติ ฎีกายํ ทิสฺสติ ฯ

๒ ฎีกาสารตถทีปนี ภาค ๒/๔๒๗ แก่น้ำนี้ไว้ว่า ทามริกโจรสสาติ รชชํ ปฏฺฐมฺยานสฺส ปากฺกโจรสฺส.

[อรรถาธิบายกัณฑ์ปริกัป]

ตตรายิ ภณฑปริกัปไป ฯ

ใน (๒ อย่าง) นั้น การกำหนดสิ่งของ (พึงทราบดังนี้):-

อิเรกจโจ สาธุกตลโก อนโศคพภ วิวิสิตวา “สเจ สาธุโก ภวิสสตี, คณหิสสามิ. สเจ สุตตัง, น คณหิสสามิตี ปริกัปปเตตวา
อนธกาเร ปสิพพกั คณหาตี ฯ

ภิกษุบางรูปในศาสนา นี้ มีความต้องการด้วยผ้าสาฎก จึงเข้าไปภายในห้อง หมายถึงไว้ว่า

“ถ้าจักเป็นผ้าสาฎก, เราจักถือเอา. ถ้าจักเป็นด้าย, เราจักไม่ถือเอา” แล้วถือเอากระสอบในที่มืด.

สาธุโก เจ ตตโร โหตี, อุทธาระเวว ปาราชิกั ฯ

ถ้าใน(กระสอบ)นั้น มีผ้าสาฎก, เป็นปาราชิก ในขณะที่ยกขึ้นนั่นเอง.

สุตตัง เจ โหตี รกขตี ฯ

ถ้ามีด้ายยังรักษาอยู่.

พหิ นิหริตวา มุญจิตวา “สุตตุนตี ญุตวา ปุน อหริตวา ยถาสฺวาเน รฐเปตี, รกขตีเยว ฯ

เธอนำออกไปข้างนอก แก้ออก รู้ว่า “เป็นด้าย” จึงนำมาวางไว้ยังที่เดิมอีก, ยังรักษาอยู่เหมือนกัน.

“สุตตุนตี ญุตวาปี “ยั ลหธัง, ตัง คเหตุพพุนตี คจจตี. ปทวารเณ กาเรตพโพ ฯ

แม้รู้ว่า “เป็นด้าย” แล้วเดินไปด้วยคิดว่า “ได้สิ่งใด ก็ต้องถือเอาสิ่งนั้น”. พึงปรับอาบัติด้วยวาระอย่างเท่า.

ภุมิยั รฐเปตวา คณหาตี, อุทธาระ ปาราชิกั ฯ

วางไว้บนภาคพื้นแล้ว ถือเอา, ต้องปาราชิก ในขณะที่ยกขึ้น.

“โจโร โจโรตี สามิเกหิ ปริยฎฐิตโต ฉชเตตวา ปลายตี, รกขตี ฯ

เธอถูกพวกเจ้าของติดตาม” ร้องว่า “ขโมย ขโมย” จึงทิ้งแล้วหนีไป, ยังรักษาอยู่.

สามิก้า ทิสวา คณหนตี, อิจเจตัง กุสลัง. อญญเญ เจ โภจิ คณหาตี ภณฑเทยยั ฯ

พวกเจ้าของพบแล้วถือเอา การถือเอาอย่างนี้นั้นเป็นการดี. ถ้าคนอื่นบางคนถือเอา, เป็นกัณฑ์ไทยแก่เธอ.

อถ นินวตเตสสุ สามิเกสสุ, สยเมว ตัง ทิสวา “ปเคเวตัง มยา นิหณัง. มม ทานิ สนตคณตี คณหาตี, รกขตี. ภณฑเทยยั ปน โหตี ฯ

ถ้าเมื่อพวกเจ้าของกลับไปแล้ว เธอเห็นของนั้นเข้าเอง จึงถือเอาด้วยคิดว่า

“ของนี้ เรานำออกมาก่อน, บัดนี้ เป็นของของเราละ” ดังนี้, ยังรักษาอยู่. แต่เป็นกัณฑ์ไทย.

“สเจ สุตตัง ภวิสสตี, คณหิสสามิ. สเจ สาธุโก, น คณหิสสามิ,

สเจ สปปิ ภวิสสตี, คณหิสสามิ. สเจ เตลลัง, น คณหิสสามิตีอาทินา นเณน ปริกัปปเตตวา คณหนตสสาปี, เอเสว นโย ฯ

แม้เมื่อภิกษุกำหนดหมายไว้ แล้วถือเอา โดยนัยเป็นต้นว่า

“ถ้าจักเป็นด้าย, เราจักถือเอา. ถ้าจักเป็นผ้าสาฎก, เราจักไม่ถือเอา.

ถ้าจักเป็นเนยใส, เราจักถือเอา. ถ้าจักเป็นน้ำมัน, เราจักไม่ถือเอา” ดังนี้ ก็นัยนี้นั้นเทียว.

มหาปจจริยาทีสุ ปน “สาฎกตถิโกปี สาฎกปสิพพกเมว คเหตุวา นิกชนโต พหิ ฐตฺวา มุญจิตฺวา
‘สาฎโก **อายนฺติ** ทิสฺวา คจฺจนโต ปทุทฺธาเรเนว กาทเรตพโพติ วุตฺตํ ฯ”

ส่วนในอรรถกถาหาปจจริเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ว่า “แม้ภิกษุมีความต้องการด้วยผ้าสาฎก ถือเอากระสอบผ้าสาฎกนั้นแหละ ออกไปวางไว้ข้างนอก แก้ออกแล้ว เห็นว่า ‘นี่ เป็นผ้าสาฎก’ แล้วไป พึงปรับด้วยการยกเท้าขึ้นนั้นเทียว”.

เอตถ ปน “สเจ สาฎโก ภวิสฺสติ, คณทิสฺสามิติ ปริกปิตตฺตา **ปริกปโป** ทิสฺสติ.

ทิสฺวา ฆฏตฺตา **ปริกปฺปาวหาโร** [460] น ทิสฺสติ ฯ

ก็ใน(อรรถกถาหาปจจริเป็นต้น)นี้ การกำหนด ย่อมปรากฏ เพราะเธอได้กำหนดหมายสิ่งของไว้ว่า “ถ้าจักเป็นผ้าสาฎก, เราจักถือเอา” ปริกปฺปาวหาโร ไม่ปรากฏเพราะเห็นแล้วจึงลัก.

มหาอฏฐกถาย ปน, **ยํ** ปริกปิตฺตํ, ตํ อธิฏฐํ ปริกปิตฺตภาเว ฐิตฺเยว อุตฺตรนตฺสส **อวหาโร** วุตฺโต ฯ

แต่ในมหาอรรถกถา ท่านปรับอวหาโรแก่ภิกษุผู้ยกขึ้นซึ่งภณทที่กำหนดไว้ ตนยังไม่ได้เห็น แต่ก็คงตั้งอยู่ในความเป็นของอันตนกำหนดไว้แล้วนั่นเอง.

ตสฺมา ตตถ **ปริกปฺปาวหาโร** ทิสฺสติ ฯ

เพราะเหตุนั้น ปริกปฺปาวหาโร จึงปรากฏใน(มหาอรรถกถา)นั้น.

“ตํ มณฺญมาโน ตํ อวหริตี ปาลิยาว สมเมตีตี ฯ”

(อวหาโรที่กล่าวไว้ในมหาอรรถกถา)นั้น สมด้วยพระบาลีว่า ตํ มณฺญมาโน ตํ อวหริตี สำคัญว่า เป็นสิ่งนั้น ลักสิ่งนั้นฉะนี้แล.

ตตถ ยวายํ “สเจ สาฎโก ภวิสฺสติ, คณทิสฺสามิตฺตาทินา นเยน ปวตฺโต **ปริกปโป**, **อโย** ภณทปริกปโป นาม ฯ”

บรรดา(ปริกปทั้ง ๒) นั้น การกำหนดนี้ที่ เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า “ถ้าจักเป็นผ้าสาฎก, เราจักถือเอา” ดังนั้น การกำหนดนี้ชื่อว่า ภณทปริกป (การกำหนดสิ่งของ).

[อรรถาธิบายโอกาสปริกป]

โอกาสปริกปโป ปน เอว เวทิตพโพ ฯ

ส่วนการกำหนดโอกาส พึงทราบอย่างนี้:-

อิเธกัจจ **โลลภิกฺขุ** ปฺรปริเวณํ วา กุลฆริ วา อรณฺเญ กมฺมนตฺสาลํ วา ปวิสิตฺวา ตตถ กถาสลลาเปน นิสินฺโน

ภิกฺขุจ โลกเนยฺยํ ปริกฺขารํ โอลเกตี ฯ

ภิกษุโลเลบางรูปใน(ศาสนา)นี้ เข้าไปยังบริเวณของผู้อื่น หรือเรือนของตระกูล หรือโรงซึ่งเป็นที่ทำการงานในป่าก็ดี แล้วนั่งใน(ที่)นั้น ด้วยการสนทนาปราศรัย มองดูบริวารอันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภบางอย่าง,

โอลเกนโต จ ปน ทิสฺวา ทวาร ปมุขเหฏฐาปาสาท ปริเวณทวารโกฏฐก รุกขมุลาทิวเสน ปริกฺเขตํ กตฺวา

“สเจ มํ เอตถนตฺเร ปสฺสิสฺสนติ, ทฏฺฐกามตฺยา คเหตุวา วิจฺรนโต วิย เอเตสฺสเยว ทสฺสามิ. โน เจ ปสฺสิสฺสนติ, ทริสฺสามิติ ปริกปเปตี ฯ”

ก็แล เมื่อมองดู พบเห็นแล้ว จึงได้ทำความกำหนด

ด้วยอำนาจ(สถานที่)มีประตูหน้ามุข ภายใต้ปราสาทบริเวณ ชุ่มประตู และโคนไม้ เป็นต้น แล้วกำหนดหมายไว้ว่า

๑ บาลีเป็น อวหริตี.

“ถ้าพวกเจ้าของจักเห็นเราในระหว่างนี้, เราจะทำที่เป็นหยิบ เพื่อต้องการจะดูเที่ยวไป จักคืนให้แก่เขาเหล่านั้นแหละ, ถ้าพวกเขาจักไม่เห็นไซ้, เราก็จักลักเอา” ดังนี้.

ตสเสต์ อาทาย ปริกปิตปริจเฉท อติกณตมตเต, **ปาราชิก** ฯ

พอภิกษุขึ้นถือเอาทรัพย์นั้น ล้วงเลยแดนกำหนดที่หมายไว้ไป, เป็นปาราชิก.

สเจ อุปจารสีมฺ ปริกเปติ ตทมิโข ว คจณฺโต กมฺมฐฺฏานาทีนิ มนสิ กโรนฺโต วา อญฺญาวิทฺโต วา
อสติยา อุปจารสีมฺ อติกมฺติ, **ภณฺชฺเทยฺย** ฯ

ถ้าเธอกำหนดหมายแดนอุปจารไว้ เดินมุ่งหน้าไปทางนั้นเอง มนสิการพระกรรมฐานเป็นต้นอยู่ที่ดี ส่งใจไปทางอื่นก็ดี ก้าวล่วงแดนอุปจารไปด้วยทั้งไม่มีสติ, เป็นภณชฺเทยฺย.

อถาปิสฺส ตํ ฐฺฏานํ ปตตสฺส, **โจโร** วา **หตฺถิ** วา **วาหฺมิโค** วา **มหาเมโฆ** วา อญฺฐฺหฺติ,
โส จ ตมฺหา อุปทฺทวา มุจฺจิตฺกมฺยตาย สหฺสา ตํ ฐฺฏานํ อติกมฺติ, **ภณฺชฺเทยฺยเมว** ฯ

แม้ถ้าเมื่อเธอไปถึงที่นั่นแล้ว โจร ช้าง เนื้อร้าย หรือมหาเมฆตั้งขึ้น

และเธอก้าวล่วงสถานที่นั้นไปโดยเร็ว เพราะใครจะพ้นจากอุปัทวะนั้น, เป็นภณชฺเทยฺยเหมือนกัน.

เกจิ ปเนตถ “ยสฺมา มฺเฬว เถยฺยจิตฺเตน คหิตํ ตสฺมา น รกฺชติ, **อวหาโร**เยวาติ วทฺนติ ฯ

ก็ในคำนี้ (อาจารย์บางพวก)กล่าวว่า “เพราะในเบื้องต้นนั้นเอง เธอถือเอาด้วยโถยจิต. ฉะนั้น จึงรักษาไม่ได้, เป็นอวหารที่เดียว.”

อัย ตาว มหาอญฺฐฺกถานโย ฯ

นี่เป็นนัยในมหาอรรถกถาก่อน.

มหาปจฺจริยํ ปน [461] “สเจปิ **โส** อนฺโตปริจเฉท หตฺถิ วา อสฺสํ วา อภิริหิตฺวา ตํ เนว ปาเซติ, น ปาชาเปติ.
ปริจเฉท อติกณฺเตปิ, **ปาราชิก** นตฺถิ, **ภณฺชฺเทยฺยเมว**วาติ วุตฺตํ ฯ

ส่วนในมหาปัจจรี ท่านกล่าวไว้ว่า

“แม้ถ้าเธอรูปล้นขึ้นซึ่งข้างหรือม้าภายในแดนกำหนดแล้ว ยังไม่ขับช้าง หรือม้านั้นไปเอง ทั้งไม่ให้ผู้อื่นขับไป.

แม้เมื่อล่วงเลยแดนกำหนดไป, ย่อมไม่เป็นปาราชิก, เป็นเพียงภณชฺเทยฺยเท่านั้น.”

ตตร ยวายํ “สเจ มํ เอตถนฺตเร ปสฺสิสฺสนฺติ, ทญฺจุกมฺตาย คเหตุวา วิจฺรณฺโต วิย เอเตสฺสเยว ทสฺสามิตี ปวตฺโต ปริกปโป.
อัย โอกาสปริกปโป นาม ฯ

ใน(ปริกัป ๒ อย่าง)นั้น การกำหนดที่เป็นไปว่า “ถ้าพวกเจ้าของ จักเห็นเราในระหว่างนี้, เราจะทำที่เป็นหยิบ เพื่อต้องการจะดูเที่ยวไป จักคืนให้แก่เขาเหล่านั้นแหละ” นี้ ชื่อว่าโอกาสปริกัป.

เอวมิเมสํ ทฺวิณฺนมฺปิ ปริกปปานํ วเสน ปริกเปตฺวา คณฺหโต **อวหาโร** “ปริกปปาวหาโรติ เวทิตฺโพ ฯ

อวหารของภิกษุผู้กำหนดไว้แล้วถือเอา ด้วยอำนาจแห่งการกำหนด แม้ทั้ง ๒ เหล่านี้ ดังพรรณนามาอย่างนี้ ฟังทราบว่าเป็นปริกัปปาวหาร”.

[อรรถาธิบายปฏิจันนาวาหาร]

ปฏิจณาเทตวา ปน **อวหรณ** ปฏิจณนาวาหาโร ฯ

ส่วนการปกปิดไว้แล้วจึงลักเอา ชื่อว่าปฏิจันนาวาหาร.

โส เอว เวทิตโพ ฯ

(ปฏิจันนาวาหาร)นั้น พึงทราบอย่างนี้:-

โย ปน **ภิกขุ**, มนุสสานํ อุตยานาทีสุ ก็พินตานํ วา, ปวิสนตานํ วา, มุญจิตวา ฐูปิตํ อลงการภณํ ทิสวา

“สเจ โอนมิตวา คนทิสสามิ” ก็ **สมโณ** คนหาตีติ มํ ชานิตวา วิเหฐยุณติ

ปัสนา วา ปณณน วา ปฏิจณาเทติ “ปจฉา คนทิสสามิติ. ตสส เอตตาวตา **อุทธาโร** นตถิติ น ตาว **อวหาโร** โหติ ฯ

ก็ภิกขุรูปใด เมื่อพวกมนุษย์กำลังเล่นอยู่ หรือกำลังเข้าไปในสวนเป็นต้น เห็นเครื่องอลังการซึ่งเขาถอดวางไว้ คิดว่า

“ถ้าเราจักก้มลงถือเอา, พวกมนุษย์จะพึงรู้เราว่า ‘สมณะถือเอาอะไร?’ แล้วจะเบียดเบียนเรา”

จึงเอาดินร่วน หรือใบไม้ปกปิดไว้ (ด้วยทำในใจ)ว่า “ภายหลังเราจักถือเอา” ดังนี้,

เพียงเท่านั้น การยกสิ่งของขึ้น ยังไม่มีแก่ภิกขุรูปนั้น. เพราะเหตุนั้น จึงยังไม่เป็นอวหารก่อน.

ยทา ปน เต **มนุสสา** อนโตะคามํ ปวิสิตุกามา ตํ ภณํ วิจिनตูปิ อปสสิตวา “อิทานิ **อนธกาโร**. เสว ชานิสสามาติ

สาละยา เอว คตา โหนติ. อถสส ตํ อุทธรโต, อุทธาเร **ปาราชิก** ฯ

แต่เมื่อใด พวกมนุษย์เหล่านั้น ประสงค์จะเข้าไปภายในบ้าน แม้ค้นหาสิ่งของนั้น ก็ไม่เห็น จึงคิดว่า

“บัดนี้ ค่ำมืดแล้ว, พรุ่งนี้ก่อนเกิด พวกเราจึงจักรู้” แล้วก็ไปทิ้งที่ซึ่งมีความอาลัยอยู่นั้นเทียว.

เมื่อนั้น เมื่อภิกษุนั้น ยกสิ่งของนั้นขึ้น, เป็นปาราชิกในขณะที่ยกขึ้น,

ปฏิจณนกาเลเยว

“มม สนตกนติ สกสณญาย วา “คตา ทานิ. เต เตหิ ฉชชิตํ **ภณ**ํ อิทนติ ปัสกุลสณญาย วา คนหนตสส ปน, **ภณชเทย** ํ”

แต่เมื่อภิกษุถือเอา ในเวลาที่ปกปิดไว้แล้วนั่นเอง ด้วยสกุสณญายว่า “เป็นของเรา”

หรือด้วยบังสกุสณญายว่า “บัดนี้ มนุษย์เหล่านั้นไปแล้ว. พวกเขาได้ทิ้งสิ่งของนี้แล้ว”, เป็นภณชไทย.

เตสุ ทุตยทิวเส อาคนตวา วิจินิตวา อทิสวา ฐุนิกเขปี กตวา คเตสุปี, คหิตํ **ภณชเทย**เมว ฯ

เมื่อมนุษย์เหล่านั้น แม้มาในวันที่ ๒ ตรวจค้นดูแล้ว ก็ไม่เห็น จึงทำการทอดธุระกลับไป,

สิ่งของที่เธอถือเอาแล้ว ก็เป็นภณชไทยเหมือนกัน.

กสมา ฯ ยสมา ตสส ปโยเคน เตหิ น ทิฏฐิ ํ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่าพวกเขาไม่เห็นสิ่งของ ด้วยความพยายามของ(ภิกษุ)นั้น.

โย ปน ตถารูปํ ภณํ ทิสวา ยถาฐาเน ฐิตเวยว อปฏิจณาเทตวา เถยยจิตโต [462]

ปาเทน อุกกมิตวา กททเม วา วาลิกาย วา ปเวเสติ. ตสส ปเวสิตมตเตเยว, **ปาราชิก** ํ

อนึ่ง ภิกษุใด พบเห็นสิ่งของเห็นปานนั้น ยังคงตั้งอยู่ในที่เดิมนั่นเอง ไม่ได้ปกปิด แต่มีไถยจิต

เอาเท้าเหยียบให้เข้าไปในเปือกตมหรือในทราย. พอภณชะนั้นอันเธอให้เข้าไปแล้วเท่านั้น, ก็เป็นปาราชิก.

[อรรถาธิบายกุสาวหาร]

กุสั สงกาเมตวา **อวหรณั** “กุสาวหาโรติ วุจจติ ฯ

การสับเปลี่ยนสลาก แล้วลักเอา ท่านเรียกว่า “กุสาวหาร”.

โสปี เอว เวทิตโพ ฯ

แม้กุสาวหารนั้น พึงทราบดังนี้:-

โย **ภิกษุ**, กุสั ปาเตตวา จิวเร ภาชียมาเน, อตตโน โภฏฐาสส สมิเป ฐิตัม มหคฆตรี^๑ ปรสส โภฏฐาสั หริตุกาโม
อตตโน โภฏฐาเส ปติตัม กุสทณทกั ปรสส โภฏฐาเส ปาเตตุกาโม อุทธรติ. รกขติ ตาว ฯ

ภิกษุรูปใด, เมื่อภิกษุทั้งหลายกำลังจัดวางสลากแจกจีวร,

ใครจะลักส่วนของภิกษุรูปอื่น ซึ่งมีราคา(น้อยกว่า หรือ)มากกว่า (หรือเท่าๆ กัน โดยราคาแห่งส่วนของตน)^๒ ที่ตั้งอยู่ใกล้ส่วนของตนไป
ใครจะทำไม้สลากที่ตกไปในส่วนของตน ให้ตกลงไปในส่วนของภิกษุรูปอื่น จึงยกขึ้น. ยังรักษาอยู่ก่อน.

ปรสส โภฏฐาเส ปาเตติ, รกขเตว ฯ

เธอให้ตกลงไปในส่วนของภิกษุรูปอื่น, ก็ยังรักษาอยู่เหมือนกัน.

ยทา ปน, ตสมี ปติเต, ปรสส โภฏฐาสโต ปรสส กุสทณทกั อุทธรติ, อุทธรมตเต, ปาราชิกโก โหติ ฯ

แต่เมื่อใด เมื่อไม้สลากนั้นตกไปแล้ว เธอยกไม้สลากของภิกษุรูปอื่นขึ้นจากส่วนของภิกษุรูปอื่น,
เมื่อนั้น พอเธอสักว่ายกขึ้น, ก็เป็นปาราชิก.

สเจ ปฐมตรี ปรโภฏฐาสโต กุสทณทกั อุทธรติ อตตโน โภฏฐาเส ปาเตตุกามตาย. อุทธาเร รกขติ. ปาตเน รกขติ.
อตตโน โภฏฐาสโต ปน^๓ อตตโน กุสทณทกั อุทธรติ. อุทธาเรเวร รกขติ.

ตัม อุทธริตวา ปรโภฏฐาเส ปาเตนตสส, หตถโต มุตตมตเต, **ปาราชิกั** ฯ

ถ้าเธอยกไม้สลากขึ้นจากส่วนของภิกษุรูปอื่น ก่อนกว่า เพราะใครจะให้ตกลงไปในส่วนของตน.

ในขณะที่ยกขึ้น ยังรักษาอยู่. ในขณะที่ให้ตกลงไป ก็ยังรักษาอยู่.

อนันึ ยกไม้สลากของตนขึ้นจากส่วนของตน. ในขณะที่ยกขึ้นนั่นเอง ยังรักษาอยู่.

เมื่อยกไม้สลากนั้นขึ้นแล้ว ให้ตกลงไปในส่วนของภิกษุรูปอื่น, พอพ้นจากมือ, ก็เป็นปาราชิก.

สเจ ปน ทวีสุ โภฏฐาเสสุ **ปติตกุสทณทโก** อทสสนั คเมติ ฯ

แต่ถ้าไม้สลากที่ตกไปในส่วนทั้ง ๒ มองไม่เห็น.

ตโต, อวเสสภิกษุสุ คเตสุ, **อิตโร** “มยหึ ฆนเต **กุสทณทโก** ปน ปณญายตติ ฯ

ภายหลัง เมื่อภิกษุที่เหลือไปแล้ว (นวกภิกษุ)รูปนอกรันึ ถามว่า “ท่านขอรับ! ไม้สลากของผมย่อมไม่ปรากฏ”.

๑ อิมสมึ ฐาเน สมคฆตรี วา มหคฆตรี วา สมสมั วา อคฆนาติ สพเพสุ โปตถเกสุ ทิสสตี ฯ ตัม อาลุลั โหติ อตถโต อามะชิตถญจ ฯ
กุสสงกมนถญจ อตตโน อปปคฆเนน โภฏฐาเสเนน ปรสส มหคฆสเสว โภฏฐาสสส คหณตถาย กตนต์ติ ทิสสตี ฯ

๒ ประโยควรรคนี้ ตามเชิงอรรถไว้ก็ดี ในอรรถโดยนาก็ดี และสารัตถทีปนีก็ดี มีตกหล่นอยู่หลายศัพท์ แปลตามเชิงอรรถดังนี้:-
“ภิกษุรูปใด ... ใครจะนำเอาส่วนของภิกษุรูปอื่น ซึ่งมีราคาน้อยกว่าหรือมากกว่า หรือเท่าๆ กัน โดยราคาแห่งส่วนของตน
ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ส่วนของตนไป” ดังนี้. สามานต์ฉบับที่เราใช้อยู่นั จะลอกคัดตกไปกระมัง เพราะในอรรถโดยนาคและสารัตถทีปนีก็มีแก้ไว้.

๓ ปิสทโท ฆเวยย ฯ

“มยหมปิ อาวุโส น ปณญายตีติ ฯ

ภิกษุผู้เฒ่าจึงพูดว่า “คุณ! แม่ของข้าพเจ้า ก็ไม่ปรากฏ.”

“กตโม ปน ภนเต มยหิ **ภาโค**ติ ฯ

นวกภิกษุถามว่า “ท่านขอรับ! ก็ส่วนของผมส่วนไหน!”

“**อัย** ตูยหิ **ภาโค**ติ อตตโน **ภาคั** ทสเสติ ฯ

ภิกษุผู้เฒ่าจึงแสดงส่วนของตนว่า “นี่ส่วนของคุณ.”

ตสมี วิวิทิตวา วา อวิทิตวา วา ตั คณหิตวา คเต, **อิตโร** ตสส [463] **ภาคั** อุทธรติ. อุทธาระ **ปาราชิกั** ฯ

เมื่อนวกภิกษุรูปนั้น ได้แย้ง หรือไม่โต้แย้งก็ตาม ถือเอาส่วนนั้นไป, ภิกษุนอกนี้ ยกส่วนของนวกภิกษุนั้นขึ้น. ต้องปาราชิกในขณะที่ยกขึ้น.

สเจปิ เตน “**อหิ** มม **ภาคั** ตูยหิ น เทมิ. **ตวั** ปน อตตโน **ภาคั** ญตวา คณหาติ วุตเตปิ,

“**นายั** มมาติ ซานนโตปิ ตสเสว **ภาคั** คณหาติ. อุทธาระ **ปาราชิกั** ฯ

แม้หากว่า เมื่อ(นวกภิกษุ)นั้น ถึงจะเรียนว่า “ผมจะไม่ยอมให้ส่วนของผมแก่ท่าน และถ้าท่านรู้ส่วนของตนแล้ว จงถือเอาเถิด”. (ภิกษุผู้เฒ่า) ถึงแม้รู้ชื่อว่า “นี่ไม่ใช่ส่วนของเรา” ก็ยังถือเอาส่วนของ(นวกภิกษุ)รูปนั้นเอง เป็นปาราชิกในขณะที่ยกขึ้น.

สเจ ปน **อิตโร** “**อัย** ตูยหิ **ภาโค**, **อัย** มยหิ **ภาโค**ติ **กิ** อิมินา วิวาเทนาคิ จินเตตวา

“มยหิ วา ปตโต โหตุ ตุมหากั วา, โย วโร **ภาโค**, ตั **ตุมहे** คณหาถาติ วหติ. ทินนัง นาม คหิตั โหติ นตเถตถ **อวหาโร** ฯ

แต่ถ้า(นวกภิกษุ)นอกนี้คิดว่า “จะมีประโยชน์อะไรด้วยการวิวาทนี้ว่า ‘นี่ส่วนของท่าน, นี่ส่วนของผม’

จึงพูดว่า “จะเป็นส่วนที่ถึงแก่ผมก็ตาม ถึงแก่ท่านก็ตาม. ส่วนใดดี, ท่านจงถือเอาส่วนนั้นเถิด” ดังนี้.

ยอมเป็นอันภิกษุผู้เฒ่า ถือเอาส่วนที่ชื่อว่าเขาให้แล้ว. จึงไม่มีอาหารในการถือเอานี้.

สเจ โส วิวาทสิรุกโก **ภิกษุ** “**อัย** ตูยหิ รุจจติ, ตั คณหาติ วุตโต อตตโน ปตตัม วรภาคั ฐูเปตวา ลามกัเยว คเหตุวา คจจติ.

ตโต อิตรสส วิจิตาวเสส คณหนตสสาปิ, **อวหาโร** นตเถวาติ ฯ

ถ้าภิกษุนั้นกลัวต่อความถกเถียงกัน (อันพวกภิกษุ)เตือนว่า “คุณจงถือเอาส่วนที่คุณชอบใจเถิด”

จึงเว้นส่วนที่ดีซึ่งถึงแก่ตนเสียแล้ว ถือเอาส่วนที่เลวนั้นแลไป,

ภายหลัง แม้เมื่อภิกษุนอกนี้ ถือเอาส่วนที่ยังเหลือจากที่เลือกแล้ว, ก็ไม่เป็นอาหารเหมือนกัน ฉะนั้นแล.

กุสสงกมวตถุกถา นิฎฐิตา ฯ

จบกล่าวว่าการสับเปลี่ยนสลาก.

กถาปรารภเรื่องทั่วไป

อภฺรภูทกาสฺ ปน วุตฺตํ “อิมสมิ ฐาเน กุสสงกมนวเสน จีวรภษณียเมว เอกํ อาคตํ.

จตุณฺณมปิ ปน ปจฺจยानิ อุปฺปตฺติยจ ภษณียยจ นิหริตฺวา ทสเสตพฺพนติ ฯ

ก็(พระอรธกถาจารย์ทั้งหลาย) กล่าวไว้ในอรธกถาทั้งหลายว่า

“การแจกจีวรอย่างเดียวกันเท่านั้น มาแล้วในที่นี้ ด้วยอำนาจการสับเปลี่ยนสลาภ,
แต่ควรนำเรื่องเกิดขึ้นแห่งปัจจัยทั้ง ๔ และการแจกมา แสดงไว้ด้วย.”

เอวญจ วตฺวา

(๑) จีวรภษณียเมว “ปฏิคคณฺหาตุ เม ภนฺเต ภควา สีเวยฺยํ ทุสฺสยฺยํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ คหฺปติจีวรํ อนุชานาตุติ
อิทํ ชีวฺกตฺถุํ อาทิ กตฺวา อุปฺปนฺนจีวรกถา

(๒) เสนาสนภษณียเมว “เตน โข ปน สมเยน ราชคหํ พุทฺธิกํ โหติ. มนุสฺสา น สกโกณฺติ สงฺฆมตฺตํ กาคฺตุํ
อิจฺจนฺติ อุทฺเทสฺมตฺตํ นิมนฺตณิํ สลาภมตฺตํ ปกฺขิกํ อุโปสฺถิกํ ปาฎิปปทิกํ กาคฺตุณฺติ อิทํ สุตฺตมาทิํ กตฺวา ปิณฺทปาทกถา

(๓) เสนาสนภษณียเมว “เตน โข ปน สมเยน สตฺตรสวคฺคิยา ภิกฺขุ อญฺญตรํ ปจฺจนฺติมี วิหารํ [464] ปฏิสงฺขโรณฺติ
‘อิธ มยิํ วสฺสํ วสิสฺสามาติ. อทฺทสฺสํ โข ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขุ สตฺตรสวคฺคิเย ภิกฺขุ วิหารํ ปฏิสงฺขโรณฺเตติ
อิทํ ฉพฺพคฺคิยวตฺถุํ อาทิ กตฺวา อาคตฺเสนาสนกถา

(๔) ตทฺวาเสนา จ สปิปีอาทิภษณียกถา วิตุถาเรน กถิตา ฯ

ก็แล ครั้นกล่าวไว้อย่างนี้แล้ว จึงกล่าว

(๑) กถาปรารภจีวรที่เกิดขึ้น ตั้งต้นแต่เรื่องหมอชิวนี้ว่า “พระเจ้าข้า! ขอพระผู้มีพระภาคทรงรับคู่ผ้าที่ทอในแคว้นสีพี
ของข้าพระองค์เถิด, และขอทรงอนุญาตคฤหบดีจีวร แก่ภิกษุสงฆ์ด้วยเถิด.”^๑ ดังนี้ (อันมาแล้ว)ในจีวรชั้นธกะ,

(๒) กล่าวปิณทปาทกถา ตั้งต้นแต่สูตรนี้ว่า “ก็โดยสมัยนั้นแล กรุงราชคฤห์ มีภิกษาผิดเคือง.
มนุษย์ทั้งหลายไม่อาจทำสังฆภัต จึงปรารภจะทำอุเทศภัต นิมนตณภัต สลาภภัต ปกขิกภัต อุโปสถิกภัต
ปาฎิปปทิกภัต”^๒ ดังนี้ (อันมาแล้ว)ในเสนาสนชั้นธกะ,

(๓) กล่าวเสนาสนกถา ตั้งต้นแต่เรื่องภิกษุฉัพคคิยนี้ว่า “ก็โดยสมัยนั้นแล พวกภิกษุสัตตรสวัคคิย
ซ่อมแซมวิหารแห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ชายแดน ด้วยหมายใจว่า ‘พวกเราจักอยู่จำพรรษาในวิหารนี้’.
พวกภิกษุฉัพคคิยได้เห็นพวกภิกษุสัตตรสวัคคิย กำลังซ่อมแซมวิหารแล”^๓ ดังนี้
อันมาแล้ว ในเสนาสนชั้นธกะเหมือนกัน,

(๔) และ กล่าวกถาปรารภเสขมิเนยใสเป็นต้น ในที่สุดแห่งเสนาสนกถานั้น โดยพิสดาร.

๑ วิ. มหา. ๕/๑๙๑.

๒ วิ. จุลล. ๗/๑๔๖.

๓ วิ. จุลล. ๗/๑๒๔.

ยทิ เจต ปาราชิกวตถุ สียา, ยถา อารามายิกุณฺชน **ทุกกภู**, เหว **ทุกกภูเมว** ภเวยยาติ ฯ

แต่ถ้าข้อนั้นจะพึงเป็นวัตถุแห่งปาราชิกไซ้, ก็พึงเป็นทุกกภูเท่านั้น เช่นเดียวกันกับเป็นทุกกภู ในเพราะการต่ออาสวน ฉะนั้นแล.

ออยเมตถ **สงเขปตโถ** ฯ อัย ปน **วิตถาโร** ฯ

ความสังเขปในเรื่องนี้มีเท่านี้. ส่วนความพิสดาร พึงทราบดังนี้:-

ย ปน สงฆสเสว สนตํ โหติ, ตสมิ สมมเตน วา อสมมเตน วา ภาชียมานเ,

“อปรสส ภาค เทหิติ วตวา เหว อสนตํ ปุคคํ อุททิสิตวา เกวลํ มุสาวาเทน คณฺหโต” **ปาจิตติยํ ภณฺทเทยยํ** โหติ ฯ

ก็สิ่งใดเป็นของมีอยู่แห่งสงฆ์นั้นเทียว, เมื่อสิ่งนั้น อันภิกษุซึ่งสงฆ์สมมติ หรือมิได้สมมติก็ตาม แจกอยู่,

เมื่อภิกษุกล่าวว่า “ท่านจงให้ส่วนของภิกษุรูปอื่นอีก” อ่างบุคคลที่ไม่ได้อยู่อย่างนั้น ถือเอาด้วยการกล่าวเท็จอย่างเดียว, เป็นปาจิตติยด้วย เป็นภิกษุไทยด้วย.

[465] เถยยจิตเตน คณฺหโต, เอเสว **นโย** ฯ

เมื่อภิกษุถือเอาด้วยโดยจิต ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

โย ปุคคํ อนุททิสิตวา “อปริปี ภาค เทหิติ วตวา วา ภูฏาสสํ วา คณฺทวา คณฺหนโต ภณฺทคฺเขน กาทเรตพุโพ ฯ

ภิกษุใด ไม่ได้อ่างบุคคล กล่าวว่า “ท่านจงให้ส่วนแม่อื่นอีก” หรือนับพรรษาโกง ถือเอา (พระวินัยธร) พึงปรับตามราคาของ.

ย ปน คิหิํ สนตํ เตสํ ชเว วา อารามเ วา สงฆสส ภาชียติ,

ตสมิ สามิเกน วา สามิเกน “อิมสส เทหิติ เหว อาณตเตน วา ทียมานเ,

“อปริปี ภาค เทหิติ เถยยจิตเตน คณฺหโตปี, เนว **ปาราชิกํ**, น **ภณฺทเทยยํ** ฯ ภูฏาสเสน ปน คณฺหโต, **ภณฺทเทยยํ** ฯ

ส่วนสิ่งของใด เป็นของพวกคฤหัสถ์ ที่เขาแจกถวายสงฆ์ ในเรือนหรือในอาราม ของคฤหัสถ์เหล่านั้น,

ครั้งเมื่อสิ่งของนั้น อันเจ้าของก็ดี ชนอื่นซึ่งเจ้าของสิ่งอย่างนี้ว่า “ท่านจงถวายแก่ภิกษุนี้” ก็ตี ถวายอยู่,

แม้เมื่อภิกษุกล่าวว่า “ท่านจงให้ส่วนแม่อื่นอีก” แล้วถือเอา ด้วยโดยจิต, ไม่เป็นทั้งปาราชิก ไม่เป็นทั้งภิกษุไทย.

แต่เมื่อถือเอาด้วยโกงพรรษา, เป็นภิกษุไทย.

“อิมสส เทหิติ เหว อนาณตเตน ทียมานเ, ปุริมเนยเนว ปุคคํ อุททิสิตวา คณฺหโต, **ปาจิตติยญจ ภณฺทเทยยญจ** ฯ

(เมื่อสิ่งของนั้น) อันชนอื่นซึ่งเจ้าของมิได้สั่งอย่างนี้ว่า “ท่านจงถวายแก่ภิกษุนี้” ถวายอยู่,

เมื่อภิกษุอ่างบุคคล ถือเอา ตามนัยก่อนนั้นแล, เป็นปาจิตติยด้วย เป็นภิกษุไทยด้วย.

เถยยจิตเตน “อปริ โภฏฐาสํ เทหิติ วตวา วา ภูฏาสสคณฺนาย วา คณฺหนโต ภณฺทคฺเขน กาทเรตพุโพ ฯ

ภิกษุมีโดยจิตกล่าวว่า “ท่านจงให้ส่วนอื่นอีก” แล้วถือเอาที่ดี ถือเอาด้วยนับพรรษาโกงก็ดี พึงปรับตามราคาของ.

อัย ปน **วินิจจโย** กุรฺนทฐุกถายํ สกกา ซานิตุํ, อณฺญตถ ทูวิญญูโย เจว วิรุทุโธ จ ฯ

ก็วินิจฉัยนี้ใครๆ ก็อาจรู้ได้ ในอรรถกถาชื่อกรุงนที, แต่ในอรรถกถาอื่นๆ รู้ได้ยาก ทั้งพิรุชด้วย.

“อมุลกํ อคคฺหเสติ สามิเกสุ เทนเตสุ, อคคฺหเสติ ฯ

สองบทว่า **อมุลกํ อคคฺหเสติ** ความว่า เมื่อพวกเจ้าของถวายอยู่ ภิกษุได้ถือเอาแล้ว.

“อนาปตติ ภิกขุ ปาราชิกสชาติ สามิเกหิ ทินนํ อคฺคเหสิ, เตนสฺส **อนาปตติ** วุตฺตา ฯ

หลายบทว่า อนาปตติ ภิกขุ ปาราชิกสส ความว่า ภิกษุได้ถือเอาส่วนที่เจ้าของถวายแล้ว, เพราะเหตุนี้ (พระผู้มีพระภาค) จึงตรัสอนาปัตติ แก่ภิกษุนั้น.”

“อาปตติ สมฺปชานมฺสาวาทเ ปาจิตฺตียสชาติ โย เตน **สมฺปชานมฺสาวาทเ** วุตฺโต, ตสมิ ปาจิตฺตีย อาท ฯ

ปุโรโต เตภฺภูลยาควตฺตุมหิ วิย ฯ

หลายบทว่า อาปตติ สมฺปชานมฺสาวาทเ ปาจิตฺตียสส ความว่า เพราะสัมปชานมฺสาวาทที่ภิกษุรูปนั้นกล่าวแล้ว (พระผู้มีพระภาค) จึงปรับเป็นปาจิตตีย์ ดุจในเรื่องข้าวยาคุที่ปรุงด้วยของ ๓ อย่าง ข้างหน้า.

คหณ ปน อัย **วินิจฺฉโย** ฯ

ส่วนในการถือเอา (พึงทราบ)วินิจฉัยดังนี้:-

สงฺฆสฺส สนตํ สมฺมเตน วา อาณตฺเตหิ วา อารามิกาทีหิ ทิยมานํ

คิหิณญจ สนตํ สามิเกน วา อาณตฺเตน วา ทิยมานํ,

“อปรสฺส ภาคํ เทหิตี วตฺวา คณฺหโต, **ภณฺฑทฺเทยํ** ฯ

(อาหารมีข้าวสุกเป็นต้น)ของสงฆ์ (อันภิกษุ)ซึ่งสงฆ์สมมติ หรือชนทั้งหลายมีคณงานวัดเป็นต้น ซึ่งภิกษุสั่งไว้ กำลังถวาย และ(อาหารมีข้าวสุกเป็นต้น) เป็นของพวกคฤหัสถ์ อันเจ้าของ หรือชนอื่นซึ่งเจ้าของสั่งไว้ กำลังถวาย เมื่อภิกษุกล่าวว่า “ท่านจงให้ส่วนของภิกษุอื่นอีก” แล้วถือเอา, เป็นภณฺฑทฺเทย.

อญฺเณน ทิยมานํ คณฺหโต ภณฺฑทฺเชน กาทเรตฺทโพ ฯ

เมื่อภิกษุถือเอา(อาหารมีข้าวสุกเป็นต้น) ที่ชนอื่นกำลังถวาย พึงปรับตามราคาสั่งของ.

อสมฺมเตน วา อนาณตฺเตน วา ทิยมานเ, “อปรมฺปิ ภาคํ เทหิตี วตฺวา [466] วา ภูฏวสฺसानิ คณฺเตวา วา คณฺหโต

ปตฺตจตุกเก วิย ตสฺส อุตฺธาเรเวว ภณฺฑทฺเชน กาทเรตฺทโพ ฯ

เมื่อ(อาหารมีข้าวสุกเป็นต้น) อันภิกษุซึ่งสงฆ์ได้สมมติ หรือคนที่เจ้าของมิได้สั่ง ถวายอยู่,

ภิกษุกล่าวว่า “ท่านจงให้ส่วนแม้อื่นอีก” แล้วถือเอาที่ดี นับพรรษาโง่งถือเอาที่ดี

พึงปรับตามราคาสั่งของ ในขณะที่ยก(ส่วน)นั้นขึ้นทีเดียว ดุจในหมวด ๔ ว่าด้วยเรื่องบาตรฉะนั้น.

อิตฺเรหิ ทิยมานํ เอวํ คณฺหโต, **ภณฺฑทฺเทยํ** ฯ

(อาหารมีข้าวสุกเป็นต้น) ที่เหล่าชนนอกนี้ถวายอยู่, เมื่อภิกษุถือเอาด้วยการอย่างนั้น, เป็นภณฺฑทฺเทย.

สามิเกน ปน “อิมสฺส เทหิตี ทาปิตํ วา สยํ ทินนํ วา สุตินฺนนฺติ ฯ

ส่วน (สิ่งของ) ที่เจ้าของเขาวานให้ถวาย ด้วยสั่งว่า “ท่านจงถวายแก่ภิกษุนี้” ก็ดี

เจ้าของเขาถวายเองก็ดี ก็เป็นอันถวายดีแล้ว ฉะนั้นแล.

อยมตฺถ สพฺพภฺรูกฺกถาวินิจฺฉยโต **สาโร** ฯ

ใน(อธิการว่าด้วยวัตถุมีข้าวสุกเป็นต้น)นี้ มีสาระจากคำวินิจฉัยในอรรถกถาทั้งปวง เพียงเท่านี้.

โธทฺถนิยฺฆราทิวตฺตฺตฺส ฯ

ในเรื่องทั้งหลายมีเรื่องร้านขายข้าวสุกเป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

โธทนิยฆรณนาม วิกุกายิกภตตปจนฆริ ฯ

ร้านหุงข้าวขาย ชื่อโธทนิยฆระ (ร้านขายข้าวสุก).

สุนาฆรณนาม วิกุกายิกภตตปจนฆริ ฯ

ร้านต้มแกงเนื้อขาย ชื่อสุนาฆระ^๑ (ร้านขายแกงเนื้อ).

ปวุฆรณนาม วิกุกายิกภตตปจนฆริ ฯ

ร้านหุงต้มของขบเคี้ยวขาย ชื่อปวุฆระ (ร้านขายขนม) .

เสสเมตถ ปริกขารวตถุสุ ปากฎาเมว ฯ

คำที่เหลือ ใน(เรื่องร้านขายข้าวสุกเป็นต้น)นี้ มีปรากฏชัดแล้ว ในเรื่องบริขารนั้นแล.

ปฐิวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องตั้ง (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โส ภิกขุ ปริกปเปตวา “เอตฺ ฐานํ สมปตตํ คณหิสสามีติ สงกาเมติ ฯ เตนสุส สงกมเน อวหาโร นตฺติ ฯ

ภิกขุรูปนั้น กำหนดหมายแล้ว จึงให้ถุงเลื่อนไป (พร้อมกับตั้ง) ด้วยคิดว่า “เราจักถือเอาถุง ซึ่งมาที่นี่” เพราะเหตุนั้น ในเพราะการเลื่อนไป อวหารจึงไม่มีแก่ภิกขุรูปนั้น.

สงกาเมตวา ปน ปริกปิโตะกาลโต คหณ ปาราชิกิ วุตฺตํ ฯ

แต่พระองค์ปรับเป็นปาราชิก ในเพราะการให้เลื่อนไปแล้วถือเอา จากโอกาสที่กำหนดหมายไว้.

เอวํ ฆรณโต จ ยถิ ปฐิเก เถยยจิตฺตํ นตฺติ ฅวิกิ อคฺขมาเปตวา กาทเรตพฺโพ ฯ

ก็ภิกษุเมื่อนำไปอย่างนั้น ถ้าไม่มีเถยจิตในตั้ง (พระวินัยธร)พึงให้ตีราคาถุง แล้วปรับอาบัติ.

อถ ปฐิเกปิ อตฺถิ, อุโภ อคฺขมาเปตวา กาทเรตพฺโพ ฯ

ถ้ามีเถยจิตแม้ในตั้ง ควรให้ตีราคาทั้ง ๒ อย่างแล้วปรับอาบัติ.

ภิสีอาทีนิ ตีณิ วตฺถุณิ ปากฎาเนว ฯ

๓ เรื่อง มีเรื่องผูกเป็นต้น ปรากฏชัดแล้วทีเดียว.

วิสสาสคคาหาทีสุ ตีสุ วตฺถุสุ.

ใน ๓ เรื่อง มีเรื่องการถือเอาด้วยวิสาสะเป็นต้น (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):-

คหณ อนาปตฺติ. อาหาราเปนเตสุ, ภณฺทเทยฺยํ ฯ

ไม่เป็นอาบัติในเพราะการถือเอา. เมื่อพวกเจ้าของให้นำมาคืน, เป็นภณฺทไทย.

ปิณฺฑาย ปวิภุสฺส ปฏิวีโส อนฺโตอุปจารสีมาย ฐิตฺสเสว คเหตุํ วมฺภูติ ฯ

ส่วนของภิกษุผู้เข้าไปบิณฑบาต ย่อมควรเพื่อจะถือเอา เฉพาะรูปที่ยังอยู่ภายในอุปจารสีมาเท่านั้น.

ยทิ ปน **ทายกา** พหิอุปะการฐานมปิ “ภนเต คณหาถ, อาคนตวา ปริภุชชิสสนตติ วทนติ.

เอว โอนโตคามฐานมปิ **คเหตุ** วฏฐติ ฯ

แต่ถ้าพวกทายก เผด็จแม่แก่พวกภิกษุผู้อยู่นอกอุปัชฌาย์ว่า “พวกท่านรับเอาเถิด ขอรับ! ภิกษุทั้งหลายมาแล้ว จักฉัน” (ด้วยคำเผด็จ)อย่างนี้ แม้พวกภิกษุผู้อยู่ในบ้าน จะถือเอา ก็ควร.

เสสมตถ อุตตทานตถเมว ฯ

คำที่เหลือในเรื่องทั้ง ๓ นี้ มีเนื้อความต้นทั้งนั้น.

สตตสุ อมพโจราทีสุ **วตถุสุ** ฯ

ใน ๗ เรื่อง มีเรื่องขโมยลักมะม่วงเป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ปัสกุลลสญญา **คหณ** **อนาปัตติ**. อาหาราเปเนตสุ, **ภณชเทยย์** ฯ **เถยยจิตเตน** **ปริโภาค** **ปาราชิก** ฯ

ไม่เป็นอาบัติ เพราะถือเอาด้วยบังสุกุลสัญญา. เมื่อพวกเจ้าของให้นำมาคืน, เป็นภณฑไทย.

เพราะบริโภคด้วยไถยจิต เป็นปาราชิก.

ตตฺตฺรายํ **วินิจฺฉโย** ฯ

ใน(เรื่องทั้งหลาย มีเรื่องขโมยลักมะม่วงเป็นต้น)นั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

สามิกปิ **สาละยา**, **โจรา**ปิ [467] **สาละยา**. ปัสกุลลสญญา **ชาทนต์สสุ**, **ภณชเทยย์** ฯ

แม้พวกเจ้าของก็มีความอาลัย, แม้พวกโจรก็มีความอาลัย. เมื่อภิกษุฉันด้วยบังสุกุลสัญญา, เป็นภณฑไทย.

เถยยจิตเตน **คณหโต**, อุทฺธาเรเวว **อวหาโร**. **ภณช** อคฺชวาเปตฺวา **กาเรตพฺโพ** ฯ

เมื่อถือเอาด้วยไถยจิต เป็นอาหารในขณะที่ยกขึ้นนั่นเอง. ภิกษุนั้น (อันพระวินัยธร)พึงให้ตีราคาสิ่งของ แล้วปรับอาบัติ.

สามิก **สาละยา**, **โจรา** **นिरาลยา**. **เอเสว** **นโย** ฯ

พวกเจ้าของยังมีความอาลัย, แต่พวกโจรหมดความอาลัย ก็นัยเหมือนกันนี้.

สามิก **นिरาลยา**, **โจรา** **สาละยา** “ปุณ คณหิสสามาติ กิสมิถจิวเว **คหณฐานเน** **ชิปีตวา** **คตา**. **เอเสว** **นโย** ฯ

พวกเจ้าของหมดความอาลัย,

พวกโจรยังมีความอาลัย ซ่อนไว้ในที่รกชัฏแห่งใดแห่งหนึ่ง ด้วยคิดว่า “จักถือเอาอีก” ดังนี้ แล้วไป มีนัยเหมือนกันนี้.

อุโ **นिरาลยา**. ปัสกุลลสญญา **ชาทโต** **อนาปัตติ** ฯ **เถยยจิตเตน** **ทุกกภู** ฯ

ทั้ง ๒ ฝ่ายหมดความอาลัย, เมื่อภิกษุขบฉันด้วยบังสุกุลสัญญา, ไม่เป็นอาบัติ. เมื่อขบฉันด้วยไถยจิต, เป็นทุกกภู.

สงฆสส **อมพาทิสู** **ปน** ฯ

ส่วนในมะม่วงเป็นต้นของสงฆ์ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

สงฆาราม **ชาต** **วา** **โหตุ** **อาเนตฺวา** **ทินน** **วา**. **ปญจมาสก** **วา** **อติเรก** **ปญจมาสก** **วา** **อคชนก** **อวหรนต์สสุ**, **ปาราชิก** ฯ

(ผลไม่มีมะม่วงเป็นต้น) ซึ่งเกิดในสังฆาราม หรือที่เขานำมาถวายก็ตามที่.

เมื่อภิกษุลักเอาผลที่มีราคา ๕ มาสก หรือเกินว่า ๕ มาสก, เป็นปาราชิก.

ปัจจุบันเต โจรูปททเวณ คามะสุ วุณฺณหนเตสุ,

ภิกขุ วิหาระ ฉชเตตวา “ปุณ อวสนเต ชนปะเท, อาคมิสสามาติ สอุสสาหา คจฉนติ ฯ”

ในปัจจุบันชนบท เมื่อพวก(ชาวบ้าน)อพยพหนีไป^๑ เพราะอุปัทวะคือโจร,

พวกภิกษุก็ละทิ้งวัดไป ทั้งที่ยังมีความอดสาหะอยู่นั้นเทียว ว่า “เมื่อชาวชนบทกลับมาอยู่ พวกเราก็จักกลับมา.”

ภิกขุ ตาหิส วิหาริ ปตวา “อมพปุกกาทีนิ ฉชชิตกานิติ ปัสสุกุลสมณาย ปริภุชชติ, **อนาปัตติ** ฯ”

พวกภิกษุไปถึงวัดเช่นนั้นแล้ว คิดว่า “ผลไม้ทั้งหลายมีมะม่วงสุกเป็นต้น เป็นของที่เขาละทิ้งแล้ว” จึงฉันทด้วยบังสุกุลสัญญา. ไม่เป็นอาบัติ.

เถยยจิตเตน ปริภุชชโต, **อวหาโร** โหติ. ภณฺฑิ อคฺฆาเปตวา กาทเรตพฺโพ ฯ

เมื่อภิกษุฉันทด้วยเถยยจิต, เป็นอาหาร. ภิกษुरुบนั้น (อันพระวินัยธร)ฟังให้ตีราคาของ แล้วปรับอาบัติ.

มหาปัจจจริยํ ปน สงฺเขปฏฺฐกถายฉจ อวิเสเสน วุตฺตํ

“ฉชชิตวิหาระ ผลาผลํ เถยยจิตเตน ปริภุชชโต, น **ปาราชิก**. กสฺมา. อาคตาคตานํ สนตกตตาคี ฯ”

ส่วนในมหาปัจจจริและในสังเขปอรรถกถา ท่านกล่าวไว้โดยไม่แปลกกันว่า

“เมื่อภิกษุฉันทผลไม้ในวัดร้าง ด้วยเถยยจิต ไม่เป็นปาราชิก เพราะเหตุไร?

เพราะเหตุว่า (ผลไม้ทั้งหลายในวัดร้าง)เป็นของของพวกภิกษุที่มาแล้ว.”

คณสนตเก ปน ปุคฺคฺลิกเก จ **สอุสสาหมตตเมว** ปมาณํ ฯ

ก็เหตุสักว่ามีความอดสาหะเท่านั้นเป็นประมาณ ในผลไม้ที่เป็นของของคณะ และที่เป็นของจำเพาะบุคคล.

สจเจ ปน ตโต อมพปุกกาที กุลสงฺคณฺหนตฺถาย เทติ. กุลทฺฐกทุกกฺกํ ฯ

แต่ถ้าภิกษุให้ผลมะม่วงสุกเป็นต้น จาก(ผลไม้ที่เป็นของคณะและของบุคคล)นั้น เพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ตระกูล.

ย่อมต้องทุกกฎเพราะกุลทฺฐกสิกขาบท.

เถยยจิตเตน เทนฺโต อคฺฆเณ กาทเรตพฺโพ ฯ

ภิกษุเมื่อให้ด้วยเถยยจิต ฟังปรับอาบัติตามราคา (สิ่งของ).

สงฺฆิกเกปิ เอเสว **นโย** ฯ

แม้ในผลไม้ที่เป็นของสงฆ์ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

เสนาสนตถาย นิยมิตฺถํ กุลสงฺคณฺหนตฺถาย ททโต, **ทุกกฺกํ**. อีสฺสรวตฺถาย, **ถุลลจจฺย**. เถยยจิตเตน, **ปาราชิก** ฯ

(ผลมะม่วงสุกเป็นต้น) ที่เขากำหนดไว้ เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะ เมื่อภิกษุให้ เพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ตระกูล เป็นทุกกฎ, เมื่อให้ด้วยความที่ตนเป็นใหญ่, เป็นถุลลจจย. เมื่อให้ด้วยเถยยจิต, เป็นปาราชิก.

โน เจ **วตฺถุ** ปโหติ, อคฺฆเณ [468] กาทเรตพฺโพ ฯ

ถ้าวตฺถุ(แห่งปาราชิก)ยังไม่พอ, ฟังปรับอาบัติตามราคา (สิ่งของ).

๑ ฎีกาสารัตถทีปนีแก้ว่า วุณฺณหนเตสุติ คามิ ฉชเตตวา ปลายนเตสุ.

พหิอุปะการสีมายํ นิสิติตวา อัสสรวตาย ปริภุชชโต, **คิวา** ๑

เมื่อภิกษุนั่งฉันอยู่ภายนอกอุปะการสีมา เพราะความที่ตนเป็นใหญ่, ก็เป็นสินใช้.

คณทึ ปหริตวา กาลํ โขเสตวา “มยหํ ปาปุณชาติติ ขาทิตํ สุขาทิตํ ๑

(ผลไม้) ที่ภิกษุเคาะระฆัง ประกาศเวลา แล้วขบฉัน ด้วยทำในใจว่า “ของนี้ถึงแก่เรา” ดังนี้ ก็เป็นอันขบฉันดีแล้ว.

คณทึ อปหริตวา กาลเมว โขเสตวา คณทึเมว ปหริตวา กาลํ อโฆเสตวา

คณทึมปิ อปหริตวา กาลมปิ อโฆเสตวา อญญเณสํ นตถิถาวํ ญตวา “มยหํ ปาปุณชาติติ ขาทิตํปิ สุขาทิตเมว ๑

(ผลไม้) ที่ภิกษุไม่เคาะระฆัง เป็นแต่ประกาศเวลาอย่างเดียว แล้วฉันก็ดี เคาะระฆังอย่างเดียว แต่ไม่ประกาศ ฉันก็ดี แม้ระฆังก็ได้เคาะ แม้เวลาก็ได้ประกาศ ฉันก็ดี

รู้ว่าไม่มีภิกษุเหล่าอื่น แล้วฉัน ด้วยคิดว่า “ผลไม้ถึงแก่เรา” ดังนี้ก็ดี เป็นอันขบฉันดีแล้วเหมือนกัน.

ปุปะผารามวตถุทวํ ปากฎเมว ๑

เรื่องสวนดอกไม้ ๒ เรื่อง ปรากฏชัดแล้วทีเดียว.

วุตตวาทิกวตถุตเตเย ๑

ในเรื่องของภิกษุผู้บอกตามคำบอก ๓ เรื่อง (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“วุตโต วชเชมิติ ตยา วุตโต หุตวา ตว วจเนน วทามิติ **อตุโถ** ๑

สองบทว่า วุตโต วชเชมิ ความว่า ผมเป็นผู้อันท่านบอกแล้ว จะบอกตามคำของท่าน.

“อนาปัตติ ภิกษุ ปาราชิกสสาติ สามิเกหิ ทินนา **อนาปัตติ** ๑

หลายบทว่า อนาปัตติ ภิกษุ ปาราชิกสส ความว่า เพราะผ้าสาฎกนั้น อันพวกเจ้าของถวายแล้ว จึงไม่เป็นอาบัติ.

“น จ ภิกขเว วุตโต วชเชมิติ วตตพโพติ

“อหํ ตยา วุตโต หุตวา ตว วจเนน วทามิติ เอวํ อญญเณ **ภิกษุ** อญญเณน ภิกษุณา น วตตพโพติ **อตุโถ** ๑

หลายบทว่า น จ ภิกขเว วุตโต วชเชมิติ วตตพโพ ความว่า

ภิกษุรูปอื่น อันภิกษุรูปหนึ่ง ไม่พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ผมเป็นผู้อันท่านบอกแล้ว จะบอกตามคำของท่าน.”

ปริจเฉทํ ปน กตวา “อิทํ นาม ตว วจเนน คณทิสสามิติ **วตตุ** วฏฏติ ๑

แต่จะทำความกำหนดแล้วพูดว่า “ผมจักถือเอาของซึ่งนี้ ตามคำของท่าน” ควรอยู่.

“วุตโต วชเชหิติ มยา วุตโต หุตวา มม วจเนน วเทหิติ **อตุโถ** ๑

สองบทว่า วุตโต วชเชหิ ความว่า ท่านเป็นผู้อันผมบอกแล้ว จึงบอกตามคำของผม.

เสส วุตตนยเมว ๑

คำที่เหลื่อมินัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

อิเมสุปิ ทวีสุ วตถุสุ ปริจเฉทํ กตวา **วตตุ** วฏฏติ ๑

ใน ๒ เรื่องแม้นี้ ภิกษุจะทำความกำหนด แล้วพูด ควรอยู่.

เอตตาวตาทิ อุปรามภา มุตโต โหตีติ ฯ

ภิกษุยอมเป็นผู้พ้นจากการค่อนขอด (หรือตำหนิโทษ) ด้วย(เหตุ)เพียงเท่านี้แล.

มณิวตตุตตยสส มชฌิเม วตถุสมิ ฯ “นาหิ อกฺกฺลโกติ นานํ คีลาโนติ อตฺถโ” ฯ

ในเรื่องซึ่งมีอยู่ท่ามกลาง แห่งเรื่องแก้วมณี ๓ เรื่อง (มีวินิจฉัยดังนี้):-

สองบทว่า นานํ อกฺกฺลโก ความว่า ผมหาได้เป็นผู้อาพาธไม่.

เสสํ ปากฺกฺกเมว ฯ

คำที่เหลือปรากฏชัดแล้วทีเดียว.

สุกรวตถุทเว ฯ

ในเรื่องสุกร ๒ เรื่อง (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):-

ภิกษาปี ปฐมสส ภิกฺขุโน ฉาตชฌตฺตํ ทิสฺวา การุญญเณ โมจิตตตทา อนาปตฺติ. สามิเกสุ ปน อสมปฏฺิจฉนเตสุ, ภาณฺชเทยฺยิ ฯ

ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุรูปที่ ๑ เพราะเธอเห็นมันถูกความหิวเผา^๑แล้ว จึงปล่อยไปด้วยความกรุณา แม้โดยแท้, ถึงกระนั้น เมื่อพวกเจ้าของไม่ยินยอม ย่อมเป็นภณชไทย.

ตวามหนโต วา มตฺตสุโร อหริตฺวา [469] ทาทพฺโพ ฯ ตทคฺชนกํ วา ภาณฺชํ ฯ

ควรจะนำสุกรที่ตาย ที่ใหญ่เท่านั้น มาใช้ให้ หรือให้สิ่งของที่มีราคาเท่าสุกรนั้นก็ได้.

สเจ ปาสสามิเก กุหิณฺจิปิ น ปสฺสตี,

ปาสสามนฺดา ตทคฺชนกํ^๒ กาสาวํ วา ถาลกํ วา, ยถา เต อาคตา ปสฺสนตี, อีทิสฺเส ฐฺานเ ฐฺูเปตฺวา คนฺตพฺพํ ฯ

ถ้าเธอไม่เห็นพวกเจ้าของบ่วง แม้ในที่ไหนๆ พึงวางผ้ากาสาวะ หรือไอน้ำ ซึ่งมีราคาเท่าสุกรนั้น ไว้ใกล้ๆ บ่วง ในที่ ซึ่งพวกเจ้าของนั้นมาแล้ว จะเห็นได้ แล้วจึงไป.

เถยฺยจิตฺเตน ปน โมเจนตสฺส, ปาราชิกเมว ฯ

แต่เมื่อปล่อยไปด้วยไถยจิต เป็นปาราชิกทีเดียว.

เอตถ จ โภจิ สฺสุโร ปาสํ ปาเทน กทฺถมิตฺวา, ฉินฺนมนตฺเต ปาเส, ฐฺานาจาวันธมฺเมน ฐฺานเณ ฐฺูโต โหตี จณฺชโสตพฺทฐนา วา วีย ฯ

ก็บรรดา(สุกร)เหล่านั้น สุกรบางตัว เอาเท้าตึงบ่วง พอบ่วงขาดแล้ว, ยืนอยู่ ด้วยการยืน ซึ่งมีอันให้เคลื่อนจากฐานได้เป็นธรรมดา เหมือนเรือที่ผูกไว้ที่กระแสน้ำเชี่ยวฉะนั้น.

โภจิ อตฺตโน ธมฺมตยา ฐฺูโต ฯ โภจิ นิปนโน ฯ โภจิ กุญฺปาเสน พทฺโธ โหตี ฯ

บางตัวยืนอยู่ตามธรรมดาของตน. บางตัวนอน. บางตัวเป็นสัตว์ติดแล้ว.

๑ ผู้กาสารัตถที่ปนิแกว่า ฉาตชฌตตฺตนิ ชิขจฉาทุกฺเขน ปีฬิตํ อตตสนฺตนิ.

ส่วนผู้กาวิมตฺวิโนทนิแกว่า ฉาตชฌตตฺตนิ เตน ฉาเตน ชิขจฉาย อุทรคฺคินา ฉตฺตํ ททฺธํ ปีฬิตนฺติ อตฺถโ. งามดีกว่า.

๒ อิตฺ ปรี กตถจิ สาฏฺกํ วาติ อตฺถิ ฯ

กฐาปาโส นาม, ยสส อนเต **ธนุก** วา **องกุสโก** วา อญโญ วา โภจิ **ทณทโก** พทฺโธ โหติ,
โย ตตถ ตตถ รุกขาทีสุ ลคคิตวา สุกรสส คมนํ นิวาเรติ ฯ

บ่วง ที่มีไม้คั่นธนูน้อย^๑ หรือขอ หรือท่อนไม้อื่นบางอย่าง ติดที่ปลาย
ซึ่งคล้องไว้ใน(ที่)นั้นๆ มีต้นไม้เป็นต้น แล้วห้ามสุกรไป ชื่อว่า แร้ว.

ตตร ปาส์ กทตติวา ฐิตสส เอกเมว **ฐานัน** ปาสพณฺชนํ ฯ

ใน(สุกร)เหล่านั้น สุกรที่ตั้งบ่วงยืนอยู่ มีฐานเดียวเท่านั้น ได้แก่เครื่องผูกคือบ่วง.

โส หิ, ปาเส มุตตมตเต วา ฉินนตเต วา, ปลายติ ฯ

จริงอยู่ สุกรนั้น, เมื่อบ่วงหลุด หรือพอบ่วงขาด, ย่อมหนีไปได้.

อุตตโน ฆมมตาย ฐิตสส “พณฺณจจ จตตารโ จ ปาทาติ **ปยจฐานานิ** ฯ

(สุกร)ที่ยืนอยู่ตามธรรมดาของตน มีฐาน ๕ คือ เครื่องผูก และเท้าทั้ง ๔.

นิปนฺนสส “พณฺณจจ สยณฺจจาติ เทว **ฐานานิ** ฯ

(สุกร)ที่นอนอยู่ มีฐาน ๒ คือ เครื่องผูก ๑ ที่นอน ๑,

กฐาปาสพทฺสส, ยตถ ยตถ คจจติ, **ตํ** ตเทว **ฐานัน** ฯ

(สุกร)ที่ติดแล้ว มันไปในที่ใดๆ ที่นั้นๆ แลเป็นฐาน.

ตสฺมา ตํ ตโต ตโต โมเจนตา ทสฺปิ วิสตีปิ สตมฺปิ **ภิกฺขุ** ปาราชิกํ อापชฺชนติ

ตตถ ตตถ อาคตํ ทิสฺวา เอกเมว ทาสํ ปลาเปนฺตา วีย ฯ

เพราะเหตุนั้น ภิกษุ ๑๐ รูปก็ดี ๒๐ รูปก็ดี ๑๐๐ รูปก็ดี เมื่อปล่อย(สุกร)นั้น พ้นไป จาก(ฐาน)นั้นๆ ย่อมต้องปาราชิก
เหมือนเห็นทาสคนเดียวเท่านั้น มาแล้วในที่นั้นๆ แล้วให้หนีไป (ต้องปาราชิก)ฉะนั้น.

ปุริมานํ ปน ตินฺณํ จตฺตปทกถายํ วุตฺตนเยน **ผณฺหาปนฐานาจาจวานานิ** เวทิตพฺพานิ ฯ

ส่วนการทำสุกรทั้ง ๓ ข้างต้น ให้ตื่นและเคลื่อนจากฐาน พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้ว ในกว่าด้วยสัตว์ ๔ เท้า.

สุนฺชทฐฺฐสุกรํ วิสชฺชาเปนตสฺสปี การุณฺญาธิปฺปาเยน **ภณฺชทเทยฺยํ**. เถยฺยจิตฺเตน **ปาราชิกํ** ฯ

แม้เมื่อภิกษุให้ปล่อยสุกรที่สุนัขกัดไปด้วยประสงค์จะช่วยเหลือ เป็นภณชไทย. เมื่อให้ปล่อยไปด้วยโดยจิต, เป็นปาราชิก.

ปาสฐานํ ปน สุนฺชสมฺปี วา อสมปตฺตํ ปฏฺฐิปลํ [470] คนฺตวา ปฐฺมเมว ปลาเปนตสฺส **อวหาโร** นตฺถิ ฯ

แต่ไม่เป็นอาหารแก่ภิกษุผู้เดินสวนทางไป แล้วยังสุกรซึ่งยังไม่ทันถึงที่ตั้งบ่วง หรือที่ใกล้สุนัข ให้หนีไปเสียก่อน.

โยปิ พทฺธสุกรสส ฆาสยจ ปานียยจ ทตฺวา พลํ คาหาเปตฺวา อุกฺกุฏฺฐิ กโรติ “อุตฺตราโสต” ปลายิสฺสตีติ.

โส เจ ปลายติ, ปาราชิกํ. ฯ

แม้ภิกษุรูปใด ให้อาหารและน้ำแก่สุกรที่ติดแล้ว ให้มันได้กำลัง แล้วทำเสียงโห่ร้อง ด้วยตั้งใจว่า “มันจกตกใจ แล้วหนีไปเสีย”,
ถ้ามันหนีไป, ภิกษุนั้น ต้องปาราชิก.

๑ ฎีกาสารัตถทีปนีแก้ว่า ธนุกนติ ขุททกธนุ แต่ฎีกาวิมตฺติวินทนีแก้ว่า ธนุกนติ ขุททกธนุสมณฺฐานํ ลคคณกทณฺฑ.

๒ อุตตนาโส มีความหวาดสะดุ้ง

ปาส์ ทุพพล์ กตวา อุกกุฏฐิสทเทน ปลาเปนต์สสาปิ เอสเว นโย ๑

แม้เมื่อภิกษุทำบ่วงให้ชำรุด แล้วทำให้หนีไป ด้วยเสียงโห่ร้อง ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

โย ปน ฆาสถจ ปานียถจ ทตวา คจจติ “พล์ คเหตุวา ปลายิสสตีติ, โส เจ ปลายติ, ฌณฑเทยย์ ๑

ฝ่ายภิกษุใด ให้อาหารและน้ำแล้วไปเสีย ด้วยทำในใจว่า “มันจักได้กำลังแล้วหนีไป”, ถ้ามันหนีไป, เป็นภณฑไทยแก่ภิกษุรูปนั้น.

ปาส์ ทุพพล์ กตวา คจจนต์สสาปิ เอสเว นโย ๑

แม้เมื่อภิกษุทำบ่วงให้ชำรุดแล้วไปเสีย ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

ปาสสนติเก สตถ์ วา อคคิ วา ฐเปติ “ฉินเน วา ทตฺเต วา ปลายิสสตีติ ๑

สุกโร ปาส์ จาเลนโต ฉินเน วา ทตฺเต วา ปลายติ, ฌณฑเทยยมเว ๑

(ภิกษุ)วางศัสตราหรือก่อไฟไว้ใกล้บ่วง ด้วยคิดว่า “เมื่อบ่วงขาด หรือถูกไฟไหม้ มันจักหนีเอง.” สุกกรทำบ่วงให้ไหว หนีไปได้ ในเมื่อบ่วงขาดหรือถูกไฟไหม้, เป็นภณฑไทยแก่ภิกษุรูปนั้นโดยแท้.

ปาส์ ยญฐิยา สห ปาเตติ. ปจฉา สุกโร ตัมททนต์ คจจติ, ฌณฑเทยย์ ๑

ภิกษุทำให้บ่วงพร้อมทั้งเสาค้ำล้มลง. ภายหลังสุกรเหยียบย่ำบ่วงนั้นไป, เป็นภณฑไทย.

สุกโร อททุหลปาสาณเท อุกกนต์ โหติ ๑

ตัม ปลาเปตุกามสส อททุหล การุณญเณ อุกชิปโต, ฌณฑเทยย์. เถยยจิตเตน, ปาราชิกิ ๑

สุกรเป็นสัตว์ถูกหินที่ฟ้าทับเหว^๒ทับแล้ว.

เมื่อภิกษุใครจะให้สุกรนั้นหนีไป จึงยกฟ้าทับเหว^๓ขึ้นด้วยความกรุณา, เป็นภณฑไทย. ยกขึ้นด้วยโถยจิต, เป็นปาราชิก.

สเจ, อุกชิตตมตเต, อคนตวา ปจฉา คจจติ, ฌณฑเทยยมเว ๑

ถ้าเมื่อฟ้าทับเหวนั้น พอภิกษุยกขึ้นแล้ว, สุกรยังไม่ไป ภายหลังจึงไป, เป็นภณฑไทยเท่านั้น.

อุกชิปิตวา ฐปีตัม อททุหล ปาเตติ. ปจฉา สุกโร ตัมททนต์ คจจติ, ฌณฑเทยย์ ๑

ภิกษุยังฟ้าทับเหวที่เขายกขึ้นตั้งไว้ ให้ตกลง. ภายหลังสุกรเหยียบฟ้าทับเหวนั้นไป, เป็นภณฑไทย.

โอปาเต บติตัม สุกรมปิ การุณญเณ อุตฺตรโต, ฌณฑเทยย์. เถยยจิตเตน ปาราชิกิ ๑

เมื่อภิกษุช่วยยกขึ้น แม้ซึ่งสุกรที่ตกหลุมพรางแล้ว ด้วยความกรุณา, เป็นภณฑไทย. ยกขึ้นด้วยโถยจิต, เป็นปาราชิก.

โอปาตัม ปุเรตวา นาเสติ. ปจฉา สุกโร ตัมททนต์ คจจติ, ฌณฑเทยย์ ๑

ภิกษุถมหลุมพรางให้เต็ม ให้อาศัยไม่ได้. ภายหลังสุกรเหยียบย่ำหลุมพรางนั้นไป เป็นภณฑไทย.

๒ ยญฐิ ไม่เท่า, หลักเสา

๓ อททุหล ฟ้าทับเหว เป็นเครื่องมือจับตาย ที่ใช้จับ(ฆ่า)หนูตามบ้าน มีไม้แผ่นบนทรงสี่เหลี่ยมที่หนาและหนัก เหมือนเป็น “ฟ้า” และไม้แผ่นล่างที่เป็นฐานรอง มีฝาประกบ ๒ ด้าน เหมือนเป็น “เหว” เมื่อหนูเข้าไปกินอาหารที่วางเสียไว้ในเหว ฟ้าจะหล่นมาทับหนูทันที พร้อมๆ กับเสียงกระแทกดัง ซึ่งเป็นการบอกให้คนดักรู้ด้วย. [Link](#)
น่าจะจะเป็นเครื่องดักสัตว์ชนิดเดียวกันกับ อททุหล ฟ้าถล่ม ในหัวข้อ ว่าด้วยการใช้ฟ้าถล่มดักสัตว์ของภิกษุ (คลิก)

๔ ฎีกาวิมติวินทนีวา อททุหลนติ ยนต์ปาสาโณ เยน อชโณตถฏฏตฺตา มิคา ปลายิตุ น สกโกนติ.

สุเลน วิฑู การุณเณน อุฑธติ, **ภณชเทยย์**. เถยยจิตเตน, **ปาราชิก** ฯ

ภิกษุช่วยยกสุกรที่ถูกลาวแทงขึ้น ด้วยความกรุณา, เป็นภณชไทย. ยกขึ้นด้วยโดยจิต, เป็นปาราชิก.

สุลล์ อุฑธริตวา ฉชเทติ, **ภณชเทยย์** ฯ

ภิกษุถอนลาวทิ้งเสีย, เป็นภณชไทย.

วิหารภูมิย์ ปน ปาเส วา อทุทหล วา โอเทนตา วาเรตพพา “มิครูปานํ ปฐิสสรณภูฐานเมตํ. มา อิศ เอวั กโรธาติ ฯ

อนึ่ง เมื่อ(มนุษย์ทั้งหลาย) ดักบ่วงหรือฟ้าทับเหว ไว้ในพื้นที่วัด ภิกษุควรห้ามว่า

“ที่นี่เป็นสถานที่พึ่งอาศัยของพวกเขาเนื้อ, พวกท่านอย่าทำอย่างนี้ในที่นี้เลย”.

[471] สเจ “หฺราเปถ ภณเตติ วทนติ, **หฺราเปตุ** วฏฺฐติ ฯ อถ สยํ หฺรณติ, สุนฺทรเมว ฯ

ถ้าพวกเขาบอกว่า “ท่านจงให้นำออกไปเสียขอรับ!”, ภิกษุจะให้นำออกไปเสีย ก็ควร.

ถ้าพวกเขาให้นำออกไปเสียเอง, ก็เป็นการดีแท้.

อถ เนว หฺรณติ น หฺราเปตุ เทนติ. รกขํ ยาจิตวา **หฺราเปตุ** วฏฺฐติ ฯ

ถ้า(เจ้าของ)ไม่ให้นำออกไปเอง ทั้งไม่ยอมให้ผู้อื่นนำออกไป, จะขออารักขา แล้วให้นำออกไปเสีย ก็ควร.

มนุสสา สสสรกขณกาเล เขตเตสุ ปาเส จ อทุทหลาทีนิจ กโรนติ “มสิ ขาทนตา สสธานี รกขิสสามาติ ฯ

ในเวลารักษาข้าวกล้า มนุษย์ทั้งหลายยอมทำบ่วง และเครื่องดักสัตว์ทั้งหลาย มีฟ้าทับเหวเป็นต้น ไว้ในนา

ด้วยพูดว่า “พวกเราจักเคี้ยวกินเนื้อไปปลารักษาข้าวกล้า.”

วิตีวตเต สสสกาเล, เตสุ อนาลเยสุ ปกณเตสุ, ตตถ พทฺธํ วา ปติตํ วา **โมเจตุ** วฏฺฐติ ฯ

ครั้นฤดูข้าวกล้าผ่านไปแล้ว เมื่อพวกเขาไม่มีความอาลัย หลีกไป,

ภิกษุจะปล่อยสุกรที่ติดหรือที่ตกไปแล้ว ใน(บ่วงและฟ้าทับเหว)นั้น ควรอยู่.

มิตฺวตฺถุทฺเวปี สุกรวตฺถุสุ วุตตสทิสฺเสว **วินิจฺฉโย** ฯ

วินิจฉัยแม้ในเรื่องเนื้อ ๒ เรื่อง ก็เป็นเช่นกับที่กล่าวไว้แล้วในเรื่องสุกรนั่นเอง.

มจฉวตฺถุทฺเวปี เอเสว **นโย** ฯ อยํ ปน **วิเสโส** ฯ

แม้ในเรื่องปลา ๒ เรื่อง ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ส่วนความแปลกกัน (มีดังต่อไปนี้):-

กุมินมุขํ วิวริตวา ปจฉา ปุณฺณํ มุณฺจติวา วา ปสเส ฉิทฺทํ กตฺวา วา กุมินโต มจฉเอ โปเถตฺวา ปลาเปนตฺสส, **ปาราชิก** ฯ

เมื่อภิกษุเปิดปากไซออก ภายหลังจึงแกักระพุงออก หรือทำเป็นช่องไว้ที่ข้าง แล้วตีปลาให้หนีออกไปจากไซ, เป็นปาราชิก.

ภตฺตสิตฺถานิ ทสเสตฺวาเอว ปลาเปนตฺสสาปี, **ปาราชิก** ฯ สห กุมินเนน อุฑธโรโต, **ปาราชิก** ฯ

เป็นปาราชิก แม้แก่ภิกษุผู้แสดงเมตตานั้นแล แล้วล่อปลาให้หนีไป. เมื่อยกปลาขึ้นพร้อมทั้งไซ ก็เป็นปาราชิก.

เกวลํ กุมินมุขํ วิวริตติ ปจฉา ปุณฺณํ มุณฺจติ ฉิทฺทํ วา กโรติ. **มจฉา** ปน อตฺตโน ฐมฺมตฺยา ปลาณติ, **ภณชเทยย์** ฯ

ภิกษุเปิดปากไซออกอย่างเดียว ภายหลังจึงแกักระพุงออก หรือทำเป็นช่องไว้.

ส่วนปลาทั้งหลายก็หนีไปตามธรรมชาติของตน, เป็นภณชไทย.

เอวี่ กตวา กตตลิตถานิ ทสเสติ. มจฉา โคจรตถาย นิกขมิตวา ปลายนติ, ฅณชฅเทยยเมว ๑

ภิกษุทำไว้อย่างนี้แล้ว จึงแสดงเม็ดข้าวล่อปลา ปลาทั้งหลายหนีออกไป เพื่อต้องการเหยื่อ, เป็นภันชฅไทยเหมือนกัน.

มุขั วิวริตวา ปจฉา ปุณฺณั อมฺฤจิตวา ปสเส ฉิทฺทั อกตวา เกวลั กตตลิตถานิ ทสเสติ.

มจฉา ปน ฉาตชฅตตวา สีเสน ปหริตวา โอกาสั กตวา โคจรตถาย นิกขมิตวา ปลายนติ, ฅณชฅเทยยเมว ๑

ภิกษุเปิดปาก (ไซ) ออกแล้ว ภายหลังไม่ได้แกักระพุงออก ทั้งไม่ได้ทำเป็นช่องไว้ที่ข้าง แสดงแต่เม็ดข้าวล่ออย่างเดียว, ส่วนปลาทั้งหลาย ถูกความหิวเผาแล้ว จึงเอาศีรษะกระแทกทำช่อง แล้วหนีออกไป เพื่อต้องการเหยื่อ, เป็นภันชฅไทยเหมือนกัน.

ตฺวจฉณฺมึนสฺส มุขั วา วิวริติ ปจฉา ปุณฺณั วา มฺฤจติ ฉินฺทั วา กโรติ.

อาคตาคตวา มจฉา ทวารปปตตวา ปุณฺณกฺขิทฺเทหิ ปลายนติ, ฅณชฅเทยยเมว ๑

ภิกษุเปิดปากไซเปล่าไว้ หรือภายหลังแกักระพุงออก หรือทำเป็นช่องไว้.

ปลาทั้งหลายที่ว่ายมาแล้วๆ ถึงประตูแล้วก็หนีไปทางกระพุงและช่อง, เป็นภันชฅไทยเหมือนกัน.

ตฺวจฉณฺมึนั คเหตุวา คุมเพ จิปติ, ฅณชฅเทยยเมวาทิ ๑

ภิกษุจับไซเปล่า โยนไปไว้บนพุ่มไม้, เป็นภันชฅไทยเหมือนกัน ฉะนี้แล.

[472] ยานะ ฅณชฅ ปิฐฺฐะ ถวิกาย สทิสั ๑

ภันชฅะบนยาน ก็เป็นเช่นกับถุงบนตั้ง.

มัสเปสึวตถุมหิ ๑

ในเรื่องขึ้นเนื้อ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

สเจ อากาเส คณฺหาติ, คหิตถฐานเมว ฐานั ๑

ถ้าภิกษุถือเอา (ขึ้นเนื้อ) ในอากาศ, ที่ที่ภิกษุถือเอานั้นเอง เป็นฐาน.

ตั ฉหากาเรหิ ปริจฉินฺทิตวา ฐานา จาวนั เวทิตพฺพั ๑

พึงกำหนดฐานนั้นด้วยอาการ ๖ แล้วทราบการทำให้เคลื่อนจากฐาน.

เสสเมตถ ทารุโคपालกรชกสภาฏกวตถุสุ จ อมพโจรกาทิวตถุนเยน วินิจฉินิตพฺพั ๑

คำที่เหลือ ใน(เรื่องขึ้นเนื้อ)นี้ และในเรื่องไม้ (แพแตก) และเรื่องผ้าสาฎกของคนเลี้ยงโคและของช่างย้อม พึงวินิจฉัย โดยนัยแห่งเรื่องมีเรื่องขโมยลักมะม่วงเป็นต้น.

กุมภิวตถุสมึ ๑

ในเรื่องหม้อ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โย สปิเตลาทีนึ อปาทคชนกานิ คเหตุวา “น ปุน เอวี่ กริสสามิติ สัวเร ฐตฺวา

ทุดิยทิวสาทีสุปิ, ปุน จิตเต อูปปนเน, เอวเมว ฐุรนิกฺเขปปี กตวา

ปริภุณฺชนโต สพพมปิ ตั ปริภุณฺชติ. เนวตถึ ปาราชิกั, ทุกกภูั วา ถุลลจจยั วา อาปชชติ, ฅณชฅเทยยั ปน โหติ ๑

ภิกษุใด ถือเอาเนยใสและน้ำมันเป็นต้น ซึ่งมีราคาไม่ถึงบาทแล้ว ตั้งอยู่ในสังวร ด้วยทำใจว่า “เราจักไม่ทำอย่างนี้อีก” แม้ในวันที่ ๒ เป็นต้น, เมื่อเกิดความคิดขึ้นอีก, ก็ทำการทอดธุระอย่างนั้นนั่นแล เมื่อฉัน ก็ฉันเนยใสและน้ำมันเป็นต้นนั้นแม่ทั้งหมด, ไม่เป็นปาราชิกเลย, เธอย่อมต้องทุกกฏหรืออุลลัจจัย และเป็นภณฑไทยด้วย.

อยมปี ภิกษุ เอวเมว อกาสิ ฯ

ภิกษุแม่นี้ ก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกัน.

เตน วุตตํ “อนาปัตติ ภิกษุ ปาราชิกสสาติ ฯ

เพราะเหตุนั้น (พระผู้มีพระภาค) จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุ! เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก.”

ธรมุขิเภป ปน ออกตวา “ทิวเส ทิวเส ปริภุณชิสสามิติ ตํ โลกํ โลกมปิ ปริภุณชโต, ยสมิ ทิวเส ปาทคชนกํ ปุรติ, ตสมิ ปาราชิกํ ฯ

ก็เมื่อภิกษุไม่ทำการทอดธุระ แต่ฉันเนยใสและน้ำมันเป็นต้นนั้น แม่ทีละน้อยๆ ด้วยตั้งใจว่า “เราจักฉันทุกวันๆ” ดังนี้, ในวันใด ราคาเต็มบาท, ในวันนั้น ก็เป็นปาราชิก.

สัริชาวหารวตฺถุณี สัริชาวาเร, มุฏฐิวตฺถุณี โอนิยฆราทิวตฺถุสุ, เทว วิฆาสวตฺถุณี อมพโจราทิวตฺถุสุ วุตตวินิจฉยนเยน เวทิตพฺพานิ ฯ

เรื่องชักชวนกันลัก (พึงทราบตามนัยแห่งการวินิจฉัยที่กล่าวแล้ว)ในสังฆวิหาร, เรื่องกำมือ (พึงทราบตามนัยแห่งการวินิจฉัยที่กล่าวแล้ว)ในเรื่องทั้งหลาย มีเรื่องร้านขายข้าวสุก เป็นต้น, เรื่องเนื้อเดน ๒ เรื่อง พึงทราบตามนัยแห่งการวินิจฉัยที่กล่าวแล้ว ในเรื่องทั้งหลายมีเรื่องขโมยลักมะม่วง เป็นต้น.

เทว ตินวตฺถุณี อุตตานตฺถาเนว ฯ

เรื่องหย้า ๒ เรื่อง มีเนื้อความตั้งทั้งนั้น.

อมพภาษาปนาทิวตฺถุสุ ฯ

ในเรื่องทั้งหลาย มีเรื่องให้แบ่งมะม่วง เป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):

เต ภิกษุ เอกํ คามกาวาสํ ปริฉฉินนภิกษุกํ อคมสิ ฯ

ภิกษุเหล่านั้น ได้ไปยังอาวาสใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งมีกำหนดจำนวนภิกษุไว้.

ตตเถว ภิกษุ ผลาผลํ ปริภุณชมานาปี, เตสุ อากเตสุ, “เถรานํ ผลานิ เทถาติ กปฺปิยการเก น อโวจํ ฯ

พวกภิกษุ(ผู้อยู่)ใน(อาวาส)แห่งนั้นนั่นแหละ” แม้เมื่อฉันผลไม้ไม่ใหญ่, ครั้นเมื่อพระอาคันตุกะเหล่านั้นมาแล้ว, ไม่ได้บอกกับปิยการกว่า “พวกเธอจงถวายผลไม้แก่พระเถระทั้งหลาย”.

อถ เต ภิกษุ “กึ สงฆิกํ อมหากํ น ปาปุณาตตี คณตี ปหริตวา ภาชาเปตวา

เตสมปิ วสสคฺเคน ภาคํ ทตฺวา อตตนาปี ปริภุณชิสฺสุ ฯ

ลำดับนั้น ภิกษุ (อาคันตุกะ) เหล่านั้น จึงกล่าวว่า “ผลไม้ของสงฆ์ ไม่ถึงแก่พวกกระผมหรือ?”

จึงเคาะระฆังแจกกัน ได้ถวายส่วน(ของภิกษุเจ้าถิ่น)แม่เหล่านั้น ตามลำดับพรรษา แล้วฉันแม่ด้วยตนเอง.

เตน เตสั กถา “อนาปัตติ ภิกขเว ปรีโภคตถายาติ อาห ฯ”

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสแก่พระอัครคันตกะเหล่านั้นว่า
“ภิกษุทั้งหลาย! ไม่เป็นอาบัติ ในเพราะการถือเอา” เพื่อประโยชน์แก่ฉัน”

ตสฺมา อิทานิ ยตถ อวาสิกา อคฺคตฺกานํ น เหนติ. [473]

ผลวเร จ สมฺปตฺเต, อณฺเณสํ อภาวํ ทิสฺวา โจริกาย อตฺตนา วา ทนฺติ,
ตตถ อคฺคตฺเกหิ คณฺท์ ปหริตฺวา ภาเชตฺวา ปริภุชิตฺุํ วมฺภูติ ฯ

เพราะเหตุนี้ ที่นี้ ในอวาสใด ภิกษุเจ้าถิ่นไม่ถวายแก่พวกภิกษุอัครคันตกะ
และเมื่อถึงหน้าผลไม้ เห็นว่า(ภิกษุอัครคันตกะ)เหล่าอื่นไม่มี ก็ขบฉันด้วยตนเอง ด้วยกิริยาของโจร,
ในอวาสเช่นนั้น พวกภิกษุอัครคันตกะจะเคาะระฆังแล้ว แจกกันฉัน ย่อมควร.

ยตถ ปน อวาสิกา รุกฺเข รุกฺขิตฺวา, ผลวเร สมฺปตฺเต, ภาเชตฺวา ทนฺติ. จตุสฺส ปจฺจเยสฺส สมฺมา อุปฺเนตฺติ.

อนิสฺสรา ตตถ อคฺคตฺกา ฯ

ส่วนบรรดา(ต้นไม้)เหล่าใด พวกเจ้าถิ่นรักษาต้นไม้ทั้งหลายแล้ว, เมื่อถึงหน้าผลไม้, ก็แจกกันฉัน
แล้วน้อมเข้าไปโดยชอบในปัจจัย ๔. พวกภิกษุอัครคันตกะ ไม่เป็นใหญ่ใน(ต้นไม้)เหล่านั้น.

เยปิ รุกฺขา จิวรตถาย นียเมตฺวา ทินฺนา, เตสฺสปี อคฺคตฺกา อนิสฺสรา ฯ

ต้นไม้แม้เหล่าใด ที่(ทายก)กำหนดถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่จีวร, พวกภิกษุอัครคันตกะ ก็ไม่เป็นใหญ่ใน(ต้นไม้)แม้เหล่านั้น.

เอเสว นโย เสสฺส ปจฺจยตถาย นียเมตฺวา ทินฺเนสฺสปี ฯ

แม้ในต้นไม้ทั้งหลายที่(ทายก)กำหนดถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่ปัจจัยที่เหลือ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

เย ปน ตถา อนนิมิตฺตา อวาสิกา จ เน รุกฺขิตฺวา โคปิตฺวา โจริกาย ปริภุชฺชนฺติ. น เตสฺส อวาสิกานํ กตติกาย ฐาตพฺพํ ฯ

ส่วน(ต้นไม้)เหล่าใด ที่(ทายก)ไม่ได้กำหนดไว้อย่างนั้น
และพวกภิกษุเจ้าถิ่น ก็รักษาคุ้มครอง(ต้นไม้)เหล่านั้นไว้แล้ว ทั้งฉันอยู่ด้วยกิริยาของโจร,^๒
ใน(ต้นไม้)เหล่านั้น (พระอัครคันตกะทั้งหลาย) ไม่ควรตั้งอยู่ในชอกติกาของพวกภิกษุเจ้าถิ่น.

เย ผลปรีโภคตถาย ทินฺนา อวาสิกา จ เน รุกฺขิตฺวา โคปิตฺวา สมฺมา อุปฺเนตฺติ. เตสฺสเยว เตสํ กตติกาย ฐาตพฺพํ ฯ

(ต้นไม้)เหล่าใด ทายกถวายไว้ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การบริโภคผล
และพวกภิกษุเจ้าถิ่น ก็รักษาคุ้มครอง(ต้นไม้)เหล่านั้นไว้แล้วน้อมเข้าไปโดยชอบ,
ใน(ต้นไม้)เหล่านั้นนั้นแหละ (พระอัครคันตกะทั้งหลาย) ควรตั้งอยู่ในชอกติกาของ(พวกภิกษุเจ้าถิ่น)เหล่านั้น.

มหาปจฺจริยํ ปน วุตฺตํ “จตุณฺํ ปจฺจยานํ นียเมตฺวา ทินฺนํ เถยยจิตฺเตน ปริภุชฺชนฺโต ภณฺท์ อคฺขมาเปตฺวา การตพฺโพ.
ปรีโภควเสน ภาเชตฺวา ปริภุชฺชนตฺสส, ภณฺทฺเทยฺยํ.

ยํ ปเนตถ เสนาสนตถาย นียมิตฺ, ตํ ปรีโภควเสน ภาเชตฺวา ปริภุชฺชนตฺสส, ฤคฺคจฺจยญฺจ ภณฺทฺเทยฺยญฺจติ ฯ

๑ ฎีกาสารัตถทีปนี สอนให้เดิม คหณ.

๒ ประโยคนี้ อรรถโยชนา ๑/๓๕๔ ว่า ถ้าเป็น ... เนว รุกฺขิตฺวา น โคปิตฺวา โจริกาย ปริภุชฺชนฺติ
แปลว่า ... ทั้งไม่ได้รับรักษาไม่ได้คุ้มครองแล้ว ฉันด้วยกิริยาของโจร จะสมควร.

ส่วนในมหาปัจจุรี ท่านกล่าวไว้ว่า

“ภิกษุ เมื่อฉัน(ผลไม้) ที่ทายกกำหนดถวายไว้เพื่อปัจจัย ๔ ด้วยเถยจิต พึงให้ตีราคาสิ่งของ ปรับอาบัติ.

เมื่อแจกกันฉัน ด้วยอำนาจการบริโภค, เป็นภณฑไทย.

ก็บรรดา(ผลไม้)เหล่านี้ เมื่อภิกษุแจกกันฉันผลไม้ที่ทายกกำหนดไว้เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะ ด้วยอำนาจการบริโภค, เป็นถุลัจจัยด้วย เป็นภณฑไทยด้วย.”

อุททิสส จีวรตถาย ทินนํ จีวรเวว อุปเนตพพํ ฯ

(ผลไม้)ที่ทายกอุทิศถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่จีวร ควรน้อมเข้าไปในจีวรเท่านั้น.

สเจ ทุพภิกขุ โหติ, ภิกขุ ปิณฑปาเตน กิลมนติ ฯ

ถ้ามีภิกษาหาได้โดยยาก, ภิกษุทั้งหลายย่อมลำบากด้วยบิณฑบาต.

จีวรํ ปน สุตทธํ, สงฆสสุฏฐตถาย อปโลกนกกมมํ กตวา ปิณฑปาเต อุปเนตํ วฏฐติ ฯ

ส่วนจีวรหาได้ง่าย. จะทำอปโลกนกรรม เพื่อความเห็นชอบแห่งสงฆ์ แล้วน้อมเข้าไปในบิณฑบาต ก็ควร.

เสนาสนเนน คิลานปจฺจเยน วา กิลมนเตสุ, สงฆสสุฏฐตถาย อปโลกนกกมมํ กตวา ตทตถายปิ อุปเนตํ วฏฐติ ฯ

เมื่อภิกษุทั้งหลายลำบากอยู่ด้วยเสนาสนะ หรือคิลานปัจจัย,

จะทำอปโลกนกรรม เพื่อความเห็นชอบแห่งสงฆ์ แล้วน้อมเข้าไป เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะและคิลานปัจจัยนั้น ก็ควร.

อุททิสส ปิณฑปาตตถาย คิลานปจฺจยตถาย จ ทินเนปิ เอสเว นโย ฯ

แม้ใน(ผลไม้)ที่ทายกอุทิศถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่บิณฑบาต และเพื่อประโยชน์แก่คิลานปัจจัย ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

อุททิสส เสนาสนตถาย ทินนํ ปน ครุภณฺฑํ โหติ. ตํ [474] รกฺขิตวา โคเปตฺวา ตทตถเมว อุปเนตพพํ ฯ

ส่วน(ผลไม้)ที่ทายกอุทิศถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะ ย่อมเป็นครุภณฺฑํ,

ควรรักษาคุ้มครองผลไม้ชิ้นไว้ แล้วน้อมเข้าไปเพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะนั้นเท่านั้น.

สเจ ปน ทุพภิกขุ โหติ, ภิกขุ ปิณฑปาเตน น ยาเปเนติ.

เอตถ ราชโรคฺโจรภยาทีหิ อณฺเฑตถ คจฺจนฺตานํ วิหารา ปฺลุชฺชนติ. ตาลนาพิเกราทีเก วินาเสเนติ.

เสนาสนปจฺจยํ ปน นิสฺสาย ยาเปตฺ สุกกา โหติ

เอวรูปู กาเล เสนาสนํ วิสฺสชฺเชตฺวาปิ เสนาสนชฺคฺคนตถาย ปรีโภโค ภควตา อนฺุณฺญาโต ฯ

ก็ถ้ามีภิกษาหาได้โดยยาก, ภิกษุทั้งหลายจะยังอึดอัดภาพให้เป็นไปด้วยบิณฑบาตไม่ได้,

ใน(วัดหรือรัฐ)นี้ วิหารของมนุษย์ทั้งหลายผู้อพยพไปในที่อื่น เพราะราชภัย โรคภัย และโจรภัยเป็นต้น ย่อมทรุดโทรม.

(ชนเหล่าอื่น) ย่อมทำต้นตาลและต้นมะพร้าวเป็นต้น ให้เสียหายไป.

ส่วน(ภิกษุ)อาศัยเสนาสนะปัจจัยแล้ว^๑ ย่อมอาจยังอึดอัดภาพให้เป็นไปได้,

ในกาลเห็นปานนี้ แม้การจำหน่ายเสนาสนะแล้วบริโภค เพื่อประโยชน์แก่การรักษาเสนาสนะ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้แล้ว.

๑ ฎีกาสารตลทีปนีแก้ว่า ได้แก่เสนาสนะและผลไม้ที่เขากำหนดตั้งไว้ เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะนั้น.

ตสมา เอกิ วา เทว วา วรเสนาสนานิ ฐเปตฺวา อิตฺราณี ลามกโกภฺยิยา ปิณฺฑปาตตถาย วิสฺสชฺเชตฺถุ วมฺมุตฺติ ฯ

เพราะฉะนั้น เว้นเสนาสนะที่ดีไว้ ๑ หลังหรือ ๒ หลัง

เสนาสนะนอกนี้ ตั้งตั้งแต่เสนาสนะแล้ว จะจำหน่ายเพื่อประโยชน์แก่บิณฑบาต ก็ควร.

มูลวตฺถุจฺเจทฺ ปน กตฺวา น อุปเนตฺพพิ ฯ

แต่ไม่พึงทำการตัดรากเหง้าที่อยู่ (หรือที่ทาง*) แล้วน้อมเข้าไป.

โย ปน อาราโม จตฺบุปฺปจฺยตถาย นิยมตฺวา ทินฺโน, ตตถ อปฺโลกนฺกมฺมํ น กาทพฺพิ ฯ

ส่วนในสวนที่ทายกำหนดถวายไว้ เพื่อประโยชน์แก่ปัจจัย ๔ ไม่ควรทำอปโลกนกรรม,

เยน ปน ปจฺจเยน อุนฺ, ตตถตฺถิ อุปเนตฺถุ วมฺมุตฺติ ฯ

แต่จะน้อมเข้าไป เพื่อประโยชน์แก่ปัจจัยที่ยังพร้อมอยู่ ย่อมสมควร,

อาราโม ชคฺคิตฺตพฺโพ, เวตตณฺ ทตฺวาปิ ชคฺคาเปตฺถุ วมฺมุตฺติ ฯ

สวนควรดูแลรักษาไว้. แม้จะให้ค่าจ้างแล้วให้คนอื่นรักษาไว้ ก็ควร.

เย ปน เวตตณฺ ลภิตฺวา อาราเมเยว เคหิ กตฺวา วสนฺตา รกฺขณฺติ.

เต เจ อาคตฺตานํ ภิกฺขุณฺ นานิเฏริ วา ตาลปฺกํ วา เทนฺติ.

ยํ เตสํ สงฺเขน อนฺุณฺญาตํ โหติ ทิวเส ทิวเส เอตตกนฺนาม ชาทถาติ ตเทว เต ทาทฺถุ ลภณฺติ ฯ

ส่วนชนเหล่าใด ได้รับค่าจ้าง สร้างบ้านเรือน อยู่รักษาในสวนนั่นเอง,

ถ้าชนเหล่านั้น ถวายมะพร้าวหรือผลตาลสุก แก่ภิกษุทั้งหลายผู้มาแล้ว,

ชนผู้รักษาสวนเหล่านั้น ย่อมได้เพื่อถวายผลไม้ เฉพาะที่สงฆ์อนุญาตแก่พวกเขาว่า “พวกเธอจะกินผลไม้มีประมาณเท่านั้นได้ทุกวัน” ดังนี้.

ตโต อุตฺตริ เตสํ ททฺนตฺตานมฺปิ คเหตุํ น วมฺมุตฺติ ฯ

การที่ภิกษุจะรับเอาผลไม้ของชนเหล่านั้น แม้ถวายมากยิ่งขึ้นไป กว่าผลไม้ที่สงฆ์อนุญาตนั้น ย่อมไม่ควร.

โย ปนารามํ เกณฺยิยา คเหตุวา สงฺขสฺส จตฺบุปฺปจฺยตถาย กปฺปิยภณฺฑเมว เทติ, อยํ พหุภุมฺปิ ทาทฺถุ ลภติ ฯ

ส่วนผู้ใดถือเอาสวนด้วยการซื้อ*แล้ว ย่อมถวายกบปิยภณฑนั้นเทียวแก่สงฆ์ เพื่อประโยชน์แก่ปัจจัย ๔.

ผู้นี้ย่อมได้เพื่อถวายผลไม้แม้มาก

เจติยสฺส ปทีปตถาย วา ขณฺฑพฺลลปฺภิสฺสขรณฺตถาย วา ทินฺโน อาราโมปิ ชคฺคิตฺตพฺโพ เวตตณฺ ทตฺวาปิ ชคฺคาเปตฺพโพ ฯ

แม้สวนที่ทายถวาย ได้แก่พระเจดีย์ เพื่อประโยชน์แก่ประทีป หรือเพื่อต้องการปฏิสังขรณ์สิ่งที่หักพัง ควรดูแลรักษาไว้, ถึงจะให้ค่าจ้างไปบ้างก็ควรให้คนอื่นดูแลรักษาไว้.

๑ ฎีกาวิมตฺติโนทนิแก้วว่า เสนาสนสงฆาตวตฺถุโน มูลจฺเจทฺ กตฺวา สพฺพานิ เสนาสนานิ น วิสฺสชฺเชตฺถุพฺพานีติ อตฺถโ. หมายความว่า มิให้จำหน่ายเสนาสนะเสียจนหมดจนสิ้น และยังกล่าวมติเกจิจาจารย์ว่า อย่าจำหน่ายเสียจะกระทั่งพื้นที่เสนาสนะด้วย.

๒ บางท่านตีความหมายว่า เขาสวนก็มี แต่โยชนาแก้วว่า เกณฺยิยาติ กเยน. ทางสัสสกฤตเป็น เกรณฺิ หรือ เกรณฺิ ก็แปลว่า การซื้อ. จึงแปลอย่างนี้.

เวตตณญจ ปนตถ เจตียสนตกมปิ สงขสนตกมปิ ทาตุ วฏฏติ ฯ

ก็แล ในสวนที่หายกถวายไว้แก่พระเจดีย์นี้จะให้ค่าจ้างแม่ที่เป็นของเจดีย์ แม่ที่เป็นของสงฆ์ ควรอยู่.

เอตมปิ อาราม เวตตเนน ตตถเว วสิตวา รกขณตณญจ เกณียา [475] คเหตุวา กปิปยภณชทายากณญจ ตตถ ชาตคผลทานิ
วุตตณเยเนว เวทิตพพิ ฯ

การถวายผลไม้ที่เกิดขึ้นในสวนนั้น (แก่ภิกษุทั้งหลายผู้มาแล้ว) ของพวกชนผู้อยู่ในสวนนั้นนั่นเอง รักษาสวนนั้นอยู่ด้วยค่า
จ้าง และของพวกชนถือเอาสวนนั้นด้วยการซื้อ แล้วถวายกบปิยภณช (แก่สงฆ์) พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

อมพปาลกาทิวตลสุ “อนาปตติ ภิกขเว โคปกสส ทาเนติ เอตถ

ในค่านีว่า” “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ไม่ต้องอาบัติ เพราะคนเฝ้าสวนถวาย”

ซึ่งมีอยู่ในเรื่องทั้งหลาย มีเรื่องคนรักษามะม่วงเป็นต้น (มีวินัจฉัยดังนี้):

กตริ โคปกสส ทานิ วฏฏติ, กตริ น วฏฏติ ฯ

ถามว่า “การถวาย ของคนเฝ้าสวน อย่างไรจึงควร? อย่างไรไม่ควร?”

“มหาสมุตเถโร ตาว อาห

“ย โคปกสส ปริจฉินทิตวา ทินน โหติ “เอตตกั ทิวเส ทิวเส คณหาติ, ตเทว วฏฏติ, ตโต อุตตริ น วฏฏติติ ฯ

แก้ว่า “พระมหาสมุตเถระ กล่าวก่อนว่า ‘ผลไม้ใด เป็นของที่เจ้าของกำหนดให้ไว้แก่คนรักษา
ด้วยคำว่า ‘จงถือเอาผลไม้มีประมาณเท่านี้ทุกวันๆ’, ผลไม้เช่นนั้นแหละ ย่อมควร, เกินไปกว่านั้น ไม่ควร.’”

มหาปทุมตเถโร ปนาห “กั โคปกานิ ปณณิ आरोเปตวา นิमितตสญญิ वा กตวา ทินน อตถิ.

เตสึ หตเถ วิสญญกสส เอเต อีสสร. ตสมา ยนเต เทนติ, ตั พหุกมปิ วฏฏติติ ฯ

ส่วนพระมหาปทุมตเถระ กล่าวไว้ว่า ผลไม้ที่(เจ้าของ)เขียนหนังสือหรือทำนิมิตหมายให้แก่พวกคนรักษา จะมีประโยชน์อะไร?
คนรักษาเหล่านั้น ย่อมเป็นใหญ่แห่งผลไม้ที่(เจ้าของ?)สละแล้วในมือของพวกเขา.
เพราะเหตุานั้น ผลไม้ซึ่ง(คนรักษา)เหล่านั้นถวายแม้มาก ก็ควร.”

กुरुทญญกถายิ ปน วุตติ “มนุสสานิ อารามิ वा अण्णु वा फलफलि तारका रकखुत्ति. เตहि तिन्नि वฏ्ठति.

आहरापेत्वा पन न कहेत्तपि.

संमिगे जेतियसुत्ते जे केणिया कहेत्तवा रकखुत्तसेव तानि वग्ठति.

वेत्तनेन रकखुत्तसे अत्तโน णाकमतु वग्ठतिติ ฯ

ส่วนในอรรถกถากรุท ที่ท่านกล่าวว่า “พวกเด็กๆ ของคนทั้งหลาย ย่อมรักษาสวนหรือผลไม้เล็กน้อยใหญ่อย่างอื่น,
ผลไม้ที่(พวกเด็กๆ)เหล่านั้นถวาย ย่อมควร, แต่ภิกษุไม่ควรใช้ให้(พวกเด็กๆ)เหล่านั้นนำมา แล้วจึงรับ,
การถวายผลไม้ ของชนผู้ถือเอา (สวน) ของสงฆ์และของเจดีย์ ด้วยการซื้อ รักษาอยู่ ย่อมควร.
(การถวายผลไม้) ของชนผู้รักษา เพียงส่วนของตน ด้วยค่าจ้าง จึงควร.”

มหาปจจิริยิ “ยั คิหิन्นิ อารามรกขกา ภิกขุन्นิ เทนติ, เอตติ วग्ठति.

ภิกขุสงขสส อารามโคปกายิ ยั อत्तโน ภาติยา ขณเทตวา เทนติ, เอตติ วग्ठति.

โยปี อุพทุมาราม วา เกจิเทว รุกเข วา ภาตี ลภิตวา รุกขติ. ตสสาปี อตตโน สมปตตรกขโตเยว ทาตุ วฏฏติ.
เกณียา คเหตุวา รุกขนตสส ปน สพพมปี วฏฏติตี วุตตี ฯ

ในมหาปจจรี ท่านกล่าวว่า

“พวกคนรักษาสวนของคฤหस्थ्य ถวายผลไม้ได้ แก่ภิกษุทั้งหลาย, ผลไม้นั้น ย่อมควร.
พวกคนรักษาสวนของภิกษุสงฆ์ หักส่วนผลไม้ได้ จากค่าจ้างของตน แล้วถวาย, ผลไม้นั้น ก็สมควร.
แม้ผู้ใด ได้รับค่าจ้างแล้ว จึงรักษาสวนเพียงกิ่งหนึ่งหรือต้นไม้บางต้นเท่านั้น.
การถวายผลไม้จากต้นที่ถึงแก่ตนนั้นแหละ แม้ของผู้นั้น ก็ควร.
แต่สำหรับผู้ถือเอาด้วยการซื้อ จะถวายผลไม้แม้ทั้งหมด ก็ควร”.

เอต ปน สพพ พุณชนโต นานี อตตโต เอกเมว ตสมา อธิปายั ญตุวา คเหตุพพิ ฯ

ก็คำทั้งหมดนี้ ต่างกันแต่โดยพยัญชนะ โดยอรรถก็เป็นอันเดียวกันนั่นเอง,
เพราะฉะนั้น (ผู้ศึกษา) ควรทราบความอธิบายแล้วถือเอาเถิด.

ทารูตถุมหิ ฯ

ในเรื่องไม้ (มีวินิจัยดังนี้):

“ดาวกาลิก โห อหิ ภควาตี “ดาวกาลิกจิตโต [476] อหิ ภควาตี วตตุกาเมน วุตตี ฯ
ภิกษุนั้นต้องการจะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์คิดขอยืม” ดังนี้
จึงได้กราบทูลคำว่า ดาวกาลิก โห อหิ ภนเต ดังนี้.

“ดาวกาลิกจิตโตตี “ปุณ อหริตวา ทสสามิติ เอว จิตโต อหนติ วุตตี โหตี ฯ

คำว่า ดาวกาลิกจิตโต นี้ มีคำกล่าวอธิบายว่า “ข้าพระองค์ มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘จักนำมาคืนให้อีก’”.

ภควา “ดาวกาลิกเ อนาปตตีตี อาห ฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เธอไม่เป็นอาบัติ เพราะ (คิด) ขอยืม.”

อัย ปเนตถ ปาลิมุตตกวินิจโย ฯ

ก็ในเรื่องไม้นี้ มีวินิจัยที่พ้นจากบาลี ดังต่อไปนี้:-

สเจ สงโฆ สงฆิกัม กम्म การะตี อุโปสถาคารี วา โภชนสาละ วา, ตโต อาปุจฉิตวา ดาวกาลิกั หริตพพิ ฯ

ถ้าสงฆ์ใช้ให้ภิกษุทำการงานของสงฆ์ จะเป็นโรงอุโบสถหรือหอนั้นก็ตาม,
ภิกษุต้องบอกกล่าว(การกสงฆ์)เสียก่อน จึงควรขอยืมเอาไป จากไม้ที่พหุสัมภาระ ซึ่งเก็บไว้เพื่อสร้างอุโบสถเป็นต้นนั้น.

โย ปน สงฆิกโก ทพพสมภาริ อคฺคฺโต, เทเว วสสนเต, เตเมติ อาตเปน สุขขติ.

ตี สพพมปี อหริตวา อตตโน อาวาส กาคู วฏฏติ ฯ

ส่วนที่พหุสัมภาระที่เป็นของสงฆ์อันใด ไม่ได้คุ้มครองไว้ เมื่อฝนตกย่อมเปียก, ทั้งแห้งเพราะแดดเผา,
ภิกษุจะนำที่พหุสัมภาระแม้ทั้งหมดนั้น มาสร้างเป็นที่อยู่ของตน ก็ควร,

สงโฆ อหาราเปนโต อยญเณน วา ทพพสมภारेณ มูเลน วา สญญาเปตพโพ ฯ

สงฆ์ให้นำมาคืน พึ่งตกลงกันด้วยที่พหุสัมภาระ หรือด้วยมูลค่าอย่างอื่น.

น สกกา เจ โหติ สยญาเปตุ “สงฆิเกน ฆนเต กตฺ. สงฆปริโภเคน วลฺยเขธาติ วตตพฺพํ ๑

ถ้าไม่อาจตกลงกันได้, เธอควรจะกล่าวว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ! (เสนาสนะ) ผมสร้างด้วยทัฬหสัมภาระของสงฆ์. ขอท่านทั้งหลายจงใช้สอยด้วยการบริโภคเป็นของสงฆ์เถิด”.

เสนาสนสฺส ปน อยเมว ภิกฺขุ อีสฺสโรติ ๑

แต่ภิกษุนี้เท่านั้น เป็นใหญ่แห่งเสนาสนะ ฉะนั้นแล.

สเจปิ ปาสาณตมฺโฆ वा रुक्खตมฺโฆ वा กวาวฺถฺวํ वा วตปानํ वा นปฺปโหติ, สงฺฆิกํ ตาวากาลิกํ อหริตฺวา ปากตฺกํ กาคฺตุํ วมฺมุตฺติ ๑

แม้ถ้าเสาหินก็ดี เสาไม้ก็ดี บานประตูก็ดีหน้าต่างก็ดี ไม่เพียงพอไซ้, จะขอยืมของสงฆ์มา ทำให้เป็นปรกติ ก็ควร.

เอเสว นโย อญฺเญสุปิ ทพฺพสมฺภาเรสุ ๑

ในทัฬหสัมภาระแม้อย่างอื่น ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

อุทกวดตุสมิ ๑

ในเรื่องน้ำ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ยทา อุทกํ ทูลลภํ โหติ, โยชนโตปิ อทฺตโยชนโตปิ อหริยติ. เอวรูเป ปรีคฺคหิตอุทฺเท อวหาโร ๑

ในกาลใด น้ำย่อมเป็นของหาได้ยาก,

ในกาลนั้น ภิกษุทั้งหลายย่อมนำน้ำมาจากที่ไกล โยชนหนึ่งบ้างกึ่งโยชนบ้าง ในน้ำที่เขาหวนแหนเห็นปานนั้น ย่อมเป็นอาหาร.

ยโตปิ อหริมโต वा โปกฺขรณฺโอาทิสฺส ลฺหิตโต वा เกวลํ ยาคุฏฺถตฺตํ สมฺปาเทนติ. ปานียปริโภคญจ กโรนฺติ น อญฺญํ มหาปริโภคํ, ตมฺปิ เถยฺยจิตฺเตน คณฺหโต อวหาโร ๑

(พวกชน)ย่อมยังข้าวต้มและข้าวสวยให้สำเร็จแม้ด้วยน้ำใด ที่เขานำมา หรือที่ซึ่งอยู่ในชلالย์ทั้งหลายมีสระโบกขรณีเป็นต้น และย่อมทำเป็นน้ำใช้ดื่มอย่างเดียว หาได้ทำเป็นน้ำสำหรับใช้สอยอย่างมากมายอื่นไม่, เมื่อภิกษุถือเอาน้ำเช่นนั้น ด้วยไถยจิต, ย่อมเป็นอาหาร.

ยโต ปน เอกํ वा เทว वा ฆญฺญุ คเหตุวา อาสนํ โหวิตุํ โปธิรุกฺเข สิญฺจิตฺตุํ อุทกปฺพุชฺชํ กาคฺตุํ รชนํ ปจฺจิตฺตุํ ลภติ ๑

ตตฺถ สงฺฆสฺส กตฺติกาเวเนว [477] ปฏฺธิปชฺชิตพฺพํ ๑

ส่วนภิกษุถือเอาน้ำ ๑ หม้อ หรือ ๒ หม้อ จากน้ำใด

ย่อมได้เพื่อล้างอาสนะ เพื่อร์ดตันโพธิ์ เพื่อทำการบูชาด้วยน้ำ (คือรดพระเจดีย์) เพื่อต้มน้ำย้อม.

ควรปฏิบัติในน้ำนั้น ด้วยอำนาจแห่งข้อกติกาของสงฆ์ทีเดียว.

อติเรกํ คณฺหฺนโต มตฺตติกาทีนํ वा เถยฺยจิตฺเตน ปกฺขิปนฺโต ฆณฺฑํ อคฺชฺมาเปตฺวา กาทเรตพฺโพ ๑

ภิกษุผู้ถือเอาน้ำมากเกินไป หรือใส่วัตถุทั้งหลายมีดินเหนียวเป็นต้นลงไป ด้วยไถยจิต (พระวินัยธร)พึงให้ตีราคาสิ่งของปรับอาบัติ.

สเจ อวาสิกา กตฺติกวตฺตํ ทพฺพํ กโรนฺติ, อญฺเญสฺส ฆณฺฑกํ โหวิตุํ वा รชิตฺตุํ वा น เทนติ,

อตตนา ปน อญฺเญสฺส อปฺสสนฺตานํ, คเหตุวา สพฺพํ กโรนฺติ.

ถ้าพวกภิกษุเจ้าของถัน ทำข้อกติกาวัตรไว้อย่างแข็งแรง ไม่ยอมให้ภิกษุเหล่าอื่น ใช้ล้างสิ่งของ หรือใช้ย้อมผ้า.

แต่เมื่อภิกษุเหล่าอื่นไม่เห็น ตนก็เอามาทำทุกอย่าง.

เตลี กติกา ย นฐาตพพิ ฯ ยตตคิ เต โธวณติ, ตตตคิ โธวิทพพิ ฯ

(พวกภิกษุอาคันตุกะ)ไม่ต้องตั้งอยู่ในข้อกติกาของภิกษุเจ้าถิ่นเหล่านั้น.

(พวกภิกษุเจ้าถิ่น)เหล่านั้น ล้าง(ของเครื่องใช้)เท่าใด, ก็พึงล้าง(ของ)เท่านั้น.

สเจ สงขสส เทว ติสโส โปกขรณโย อุทกโสณติโย วา โหนติ.

กติกา จ กตา “เอตถ นหายิตพพิ, อีโต ปานีโย คเหตุพพิ, อิส สพพปริโกโค กาดพโพติ,

ถ้าสงฆ์มีสระโปกขรณิ หรือสระพังน้ำอยู่ ๒-๓ แห่ง.

และสงฆ์ก็ทำข้อกติกาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ควรสงน้ำในสระโปกขรณิและสระพังน้ำนี้,

ควรถือเอาน้ำดื่มจากสระโปกขรณิและสระพังน้ำนี้, ควรทำการใช้สอยทุกอย่าง ในสระโปกขรณิและสระพังน้ำนี้” ไซรั

กติกาวตเตเนว สพพิ กาดพพิ ฯ

(พวกภิกษุอาคันตุกะ) ก็พึงทำกิจทั้งหมด ตามข้อกติกาวัตรนั้นแล.

ยตถ กติกา นตถิ, ตตถ สพพปริโกโค วภูตตีติ ฯ

ใน(สระโปกขรณิเป็นต้น)ใด ไม่มีข้อกติกา, การใช้สอยทุกอย่าง ในสระโปกขรณิเป็นต้นนั้น ย่อมควร ฉะนั้นแล.

มตติกาตตุสมิ ฯ

ในเรื่องดินเหนียว (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ยตถ มตติกา ทุลลภา โหติ นานปการา วา วณณมตติกา อหริตวา ฐปีตา

ตตถ โถกาปิ ปญจมาสกํ อคฺขติ ตสมา ปาราชิกํ ฯ

ในที่ใด ดินเหนียวเป็นของหาได้ยาก หรือดินเหนียวมีสี มีประการต่างๆ อันสงฆ์นำมากองไว้,

ในที่นั้น ดินเหนียวแม้นิดหน่อย ก็มีราคาถึง ๕ มาสก เพราะเหตุนี้จึงเป็นปาราชิก.

สงฺฆิเก ปน กมฺเม เจตियกมฺเม จ นิฏฐิตฺเต, สงฺฆิ อปุจฺฉิตฺวา วา ตาวกาลิกิ วา คเหตุํ วภูตตีติ ฯ

อนึ่ง เมื่อการงานของสงฆ์ และการงานในพระเจดีย์สำเร็จแล้ว,

การที่ภิกษุบอกกล่าวสงฆ์เสียก่อน จึงถือเอา หรือขอยืมเอามาควรอยู่.

สุธายปี จิตตกมฺมวณฺเณสุปี เอสเว นโย ฯ

ในปูนขากี้ติ ในสีสำหรับเขียนภาพกี้ติ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ติณวตตุสุ ฯ

ในเรื่องหญ้าทั้งหลาย (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ฉापิตติเณ ฐานา จาวนสส อภาเวน ทุกฺกภู. ภณฺทเทยโย ปน โหติ ฯ

ในหญ้าที่ถูกละเป็นทุกกภู เพราะไม่มีการทำให้เคลื่อนจากฐาน, แต่เป็นภณฺทไทย.

สงฺโฆ ติณวตตุสุ ชคฺคิตฺวา สงฺฆิกิ อวาสิ ฉาเทติ ฯ ปุน กทาจิ ชคฺคิตฺตุน สกโกติ ฯ

สงฆ์รักษาพื้นที่ปลูกหญ้าไว้ แล้วใช้หญ้านั้นมุงที่อยู่ของสงฆ์. บางคราว สงฆ์ยอมไม่อาจดูแลรักษาได้อีก.

อดณโณ เอโก ภิกขุ วตตสีเสน ชคคตติ ฯ สงฆสเสเวตฺติ ฯ

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง รักษาไว้ ด้วยมุงวัตรเป็นใหญ่. หย้านี้ก็เป็นของสงฆ์เหมือนกัน.

โน เจ ชคคตติ, สงฆเนโก ภิกขุ วตตพโพ “ชคคิตวา เทหิตติ ฯ

ถ้าไม่มี(ใคร)ดูแลรักษา, สงฆ์ควรสั่งภิกษุรูปหนึ่งว่า “ท่านจงช่วยดูแลรักษาให้ที,”

โส เจ ภาคํ อิจฉตติ, ภาคํ ทตวาปี ชคคาเปตพพํ ฯ

ถ้าเธอรูปนั้นปรารถนาส่วนแบ่งไซ้, สงฆ์แม้จะต้องเสียส่วนแบ่งให้ ก็ควรให้เธอรูปนั้นดูแลรักษา.

สเจ ภาคํ วทตเตติ, ทาทพพเมว ฯ

ถ้าเธอขอเพิ่มส่วนแบ่งไซ้, (สงฆ์)ควรให้โดยแท้.

วทตเตติเยว “คจฉ ชคคิตวา สพพํ คเหตุวา อตตโน เสนาสนํ [478] ฉาเทหิตติ วตตพโพ ฯ

ภิกษุขอเพิ่มเติมขึ้นอีก. สงฆ์ควรพูดว่า “ท่านจงไป, จงดูแลรักษา แล้วเอา(หย้า)ทั้งหมด มุงเสนาสนะของตนเถิด”.

กสมา ฯ นฏฐู, อตโถ นตติ ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า เมื่อหย้าเสียหายแล้ว ก็ไม่มีประโยชน์.

ททนเตหิ ปน สวตถุกํ น ทาทพพํ. ครุภณฺฑํ โหติ ฯ ตินมตฺตํ ปน ทาทพพํ ฯ

แต่ภิกษุทั้งหลายเมื่อจะให้ ไม่ควรให้พร้อมทั้งพื้นที่ (เพราะ) พื้นที่เป็นครุภณฺฑํ จึงควรให้เพียงหย้าเท่านั้น.

ตสมิ เจ ชคคิตวา อตตโน เสนาสนํ ฉาเทเนเต, ปุน สงโฆ ชคคิตฺตํ ปโหติ “ตฺวํ มา ชคคิ. สงโฆ ชคคิสสตีติ วตตพโพ ฯ

เมื่อภิกษุรูปนั้นดูแลรักษาแล้ว มุงเสนาสนะของตน, ถ้าสงฆ์พอจะดูแลรักษาได้(เอง)อีก,

สงฆ์พึงพูดกะภิกษุรูปนั้นว่า “ท่านอย่าดูแลรักษาเลย, สงฆ์จักดูแลรักษา(เอง)” ดังนี้

มณฺจาทีนํ สตต วตถุณิ ปากฺกานเว ฯ

เรื่อง ๗ เรื่อง มีเรื่องเดียวเป็นต้น ปรากกฺขชฺตแล้วแล.

ปาลียา ปน อนาคตมปี ปาสาณตถมภํ วา รุกขตถมภํ วา อณฺณํ วา กิลฺยจิ ปาทคฺชนกํ หรณตสฺส, ปาราชิกเมว ฯ

ก็เมื่อภิกษุลักเสาหินก็ดี เสาไม้ก็ดี หรือสิ่งของอะไรๆ อย่างอื่น แม้ที่ไม่ได้มาในบาฬี ซึ่งมีราคาถึงบาท, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

ปธานฆรทิสฺสุ ฯ

ในเรือนสำหรับทำความเพียรเป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ฉทฺทิตตปตฺติตานํ ปรีเวณาทินํ กุทฺททมปี ปากการมปี ภินทิตวา อิกฺกุฐาทินิ อวหฺรณตสฺสาปี เอสเว นโย ฯ

แม้เมื่อภิกษุพังฝาก็ดี กำแพงก็ดี แห่งสถานที่มีบริเวณเป็นต้น ซึ่งถูกทอดทิ้งเรี่ยราดไว้ แล้วลักเอาอิฐเป็นต้นไป ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

กสมา ฯ สงฺฆิกนฺนาม กทาจิ อชฺฌมาวสนฺติ กทาจิ น อชฺฌมาวสนฺติ ฯ

เพราะเหตุไร?

เพราะเหตุว่า ภิกษุทั้งหลายบางคราวย่อมอยู่ครอบครองเสนาสนะ ที่ชื่อว่าเป็นของสงฆ์ บางคราวก็ไม่อยู่ครอบครอง.

ปัจจุบันเต โจรภยเนน ชนปเท วุฏฐหนเต, ฉชชิตติวิหาราทิสฺส กณฺจิ ปริกฺขาริ ทรนตฺสสาปิ, เอเสว **นโย** ๑
 แม้เมื่อภิกษุลักเอาบริขารบางอย่าง ในสถานที่ทั้งหลาย มีวัดที่ถูกทอดทิ้งแล้วเป็นต้น
 ในเมื่อชาวชนบทอพยพหนีไป เพราะโจรภัยในชายแดน ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

เย ปน ตโต ตาวกาลิกิ ทรนติ, ปุณ อวาสิเตสุ จ วิหาเรสุ, ภิกฺขุ อหฺราเปนฺติ, ทาทพฺพิ ๑
 ส่วนภิกษุเหล่าใดนำทัฬหสัมภาระไปใช้ชั่วคราว จาก(วัดที่ถูกทอดทิ้งแล้ว)นั้น
 และครั้งเมื่อวัดอันภิกษุกลับมาอยู่อีก, ภิกษุทั้งหลายให้ภิกษุเหล่านั้นนำมาคืน, ต้องให้คืน.

สเจปิ ตโต อหฺริตฺวา เสนาสนํ กตฺ โหติ, ตํ วา ตทคฺชนกํ วา ทาทพฺพเมว ๑
 แม้ถ้าเธอทั้งหลาย นำสัมภาระไม่เป็นต้น จาก(วัดที่ถูกทอดทิ้งแล้ว)นั้น มาสร้างเป็นเสนาสนะ,
 ก็พึงให้สิ่งของ ที่พวกเธอนำมานั้น หรือ(เสนาสนะ)ที่มีราคาเท่ากับสิ่งของนั้นนั้นเทียว.

“ปุณ อวาสิสฺสามาติ อาลยํ อจฺฉินฺทิตฺวา วุฏฺฐิตฺเตสุ ชนปเทสุ, คณฺสนตฺกํ วา ปุคฺคฺลิกํ วา คหิตํ โหติ ๑
 เมื่อชาวชนบทยังไม่ตัดความอาลัย อพยพไป ด้วยคิดว่า “พวกเราจักอยู่ครองครองอีก.”
 สิ่งของที่เป็นของคณะหรือเป็นของบุคคล เป็นของอันภิกษุถือเอาแล้ว.

เต เจ อนุชานนฺติ, ปฏฺฐิกมฺเมน **กิจจํ** นตฺถิ ๑
 ถ้าคณะและบุคคลเหล่านั้นอนุญาตให้, ก็ไม่มีกิจด้วยการทำคืน.

สงฺฆิกิ ปน ครุภณฺฑํ, ตสฺมา **ปฏฺฐิกมฺมํ** กตฺตพฺพเมว ๑
 ส่วนที่เป็นของสงฆ์ จัดเป็นครุภณฺฑ, เพราะฉะนั้น ต้องการทำคืนทีเดียว.

วิหารปริโภควตฺถุ อุตฺตานตถเมว ๑
 เรื่องเครื่องใช้สอยในวิหารมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

“อนุชานามิ ภิกฺขเว ตาวกาลิกิ ทรินฺตฺติ เอตถ
 ในคำนี้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราอนุญาตให้ยืมไปใช้ได้ชั่วคราว” ดังนี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โย **ภิกฺขุ** สงฺฆิกิ มณฺจํ วา ปีฐํ วา ตาวกาลิกิ ทริตฺวา อตฺตโน ฆาสุกฺกุฏฺฐาเนสุ เอกมฺปิ เทวปิ มาเส สงฺฆปริโภเคน [479] ปริกฺฤชฺชติ.
 อาคตานิ พุทฺทมฺตรานํ เทติ, น ปฏิพาหติ.

ภิกษุใดยืมเตียงหรือตั้งของสงฆ์ไปใช้สอย โดยการใช้สอยอย่างสงฆ์ ๑ เดือนบ้าง ๒ เดือนบ้าง ในสถานที่ที่ฆาสุกของตน
 เมื่อภิกษุทั้งหลายผู้แก่กว่ามาแล้ว ก็ถวาย, ไม่ห้ามกัน.

ตสฺส, ตสฺมิ นฺนฺฐเรฺปิ ชินฺนเณปิ เถยฺยาย อวหฺเนฺปิ, **คฺวี** น โหติ ๑
 เมื่อเตียงและตั้งนั้นเสียหายไปก็ดี เก่าไปก็ดี ถูกคนอื่นลักไปด้วยความเป็นขโมยก็ดี ย่อมไม่เป็นสินไหมแก่ภิกษุรูปนั้น.

วสิตฺวา ปน คจฺจนฺเตน ยถารฺฐาเน ฐเปตพฺพิ ๑
 แต่เมื่อเธออยู่แล้วจะไป ต้องเก็บไว้ในที่เดิม.

โย ปน บุคคลิกปริโกเคน ปริภุชชติ, อาคตาคตานิ พุชตตรานัน น เทติ, ตสส **คิวา** โหติ ฯ

ส่วนภิกษุใดใช้สอย โดยการให้สอยเป็นของบุคคล ไม่ได้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายผู้แก่กว่า ซึ่งมาแล้วๆ (เมื่อเตียงและตั้งนั้นเสียหายไปก็ดี เก่าไปก็ดี ถูกคนอื่นลักไปด้วยความเป็นขโมยก็ดี) ย่อมเป็นสินใช้แก่ภิกษุรูปนั้น.

“อณฺณมปน อาวาสํ หริตฺวา ปริภุชชเตน, สเจ ตตถ พุชตตรโ อาคนตฺวา วุฏฺฐาเปติ,
‘มยา อิหํ อสุกฺวาสโต นาม อาหฺมํ, คจฺฉามิ, ตํ ปากตํกํ กโรมีติ วตตพฺพํ ฯ
สเจ โส ภิกฺขุ “อิหํ ปากตํกํ กริสสามิติ วตติ, ตสส ภารํ กตฺวาปี **คณฺตุ** วุฏฺฐตีติ สงฺเขปญฺญุสสกาเย วุตตํ ฯ

ในสังเขปอรรถกถาท่านกล่าวไว้ว่า

“ก็ภิกษุเมื่อนำไปสู่อาวาสอื่นแล้วใช้สอย, ถ้าภิกษุผู้แก่กว่าในอาวาสนั้นมาแล้ว ให้ภิกษุนั้นออกไปเสีย, ก็พึงพูดว่า ‘ผมนำเตียงและตั้งนี้มาจากอาวาสชื่อนั้น, ผมจะไป, ผมจะจัดเตียงและตั้งนั้นให้เป็นปรกติ’. ถ้าภิกษุผู้แก่กว่านั้น พูดว่า ‘ข้าพเจ้าจักจัดให้เป็นปรกติ(เอง)’. แม้จะทำให้เป็นภาระของ(ภิกษุผู้เฒ่า)นั้น แล้วจึงไป ก็ควร.’”

จมปาวตถุมหิ ฯ

ในเรื่องเมืองจัมปา (มีวินิจัยดังนี้):-

“เตกตุลาติ ติลตณฺขุลมุคเคหิ วา ติลตณฺขุลมาเสหิ วา ติลตณฺขุลกุลตเถหิ วา
ติลตณฺขุเลหิ สหฺธิ ยงฺกิลฺลิจิ เอตํ อปรนฺนํ ปกฺขิปิตฺวา ตีหิ กตา ฯ

(ข้าวยาคุ)ที่เขาใส่่อปรัณณชาตอย่างใดอย่างหนึ่ง *อย่างเดียว* กับด้วยงาและข้าวสาร แล้วทำด้วยวัตถุ ๓ อย่าง คือ งา ข้าวสาร และถั่วเขียว, หรือด้วยงา ข้าวสาร และถั่วราชมาส, หรือด้วยงา ข้าวสาร และถั่วพู ชื่อว่า **เตกฏุลยาคุ**”

เอตํ กิร อิเมหิ ตีหิ จตฺพภาคอุทกสมฺภินเน ชิเร สปิมีธฺสกุกราทีหิ โยเซตฺวา กโรนฺติ ฯ

ได้ยินว่า (ชนทั้งหลาย)ย่อมทำ(เตกฏุลยาคุ)นี้ ด้วยวัตถุ ๓ อย่าง เหล่านี้

ในนมสดที่เจือด้วยน้ำเป็นส่วนที่ ๔ ปรงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวดเป็นต้น

ราชคหวตถุมหิ ฯ

ในเรื่องเมืองราชคฤห์ (มีวินิจัยดังนี้):-

“มธฺโคพโกติ **อติรสฺสุโว** วุจฺจติ, “มธฺสีสกันฺติปี วทฺนติ ฯ

ขนมที่มีรสดียิ่ง ท่านเรียกว่า **มธฺโคพกะ**, ชนทั้งหลายเรียกกันว่า **มธฺสีสีกะ** บ้าง.

เสสเมตถ วตฺถุทวเยปี โอิทฺนภาชนียวตฺถุสฺมี วุตตฺนเยน เวทิตพฺพํ ฯ

คำที่เหลือแม้ใน ๒ เรื่องนี้ ก็พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้ว ในเรื่องแจกข้าวสุกนั้นแล.

อชฺชุกวตฺถุสฺมี ฯ

ในเรื่องพระอชฺชุกะ (มีวินิจัยดังนี้):

๑ ข้าวยาคุปรงด้วยของเผ็ดร้อน ๓ ชนิด เห็นจะอย่างที่เรียกว่า **ตรีภุก** คือ พริกไทย ดีปลี ชিংแห้ง.

๒ บาลีวินัยแปล ฉบับต่างประเทศว่า a honey-ball.

“เอตทโวจาติ คิลานो หุตฺวา อโวจ ฯ

บทว่า เอตทโวจ ความว่า (คฤหบดีนั้น)เป็นไข้ ได้กล่าวแล้ว.

“อายุสฺมา อุปาลี อายุสฺมโต อชฺชุกสฺส ปกฺโขติ

น อคติคฺมนวเสณ ปกฺโข, อปิจ โข อนาปตฺติสณฺณิตฺตาย ลชฺชิตฺตคฺคเหณ วินยานุคฺคเหณ จ เถโร ปกฺโขติ เวทิตฺตพฺโพ ฯ

หลายบทว่า อายุสฺมา อุปาลี อายุสฺมโต อชฺชุกสฺส ปกฺโข ความว่า

(ท่านพระอุบาลี) หาใช่เป็นฝักฝ้าย (ของท่านพระอชชุกะนั้น) ด้วยอำนาจถึงความลำเอียงไม่,

โดยที่แท้ บัณฑิตพึงทราบว่ “พระเถระเป็นฝักฝ้าย (ของท่านพระอชชุกะนั้น)

ด้วยความอนุเคราะห์ภิกษุผู้เป็นลัทธิ และด้วยอนุเคราะห์พระวินัย เพราะมีความสำคัญว่าไม่เป็นอาบัติ.”

เสสเมตถ อุตฺตานตฺถเมว ฯ

คำที่เหลือในเรื่องพระอชชุกะนี้ มีเนื้อความต้นทั้งนั้น.

พาราณสีวตฺถุมหิ ฯ

ในเรื่องเมืองพาราณสี (มีวินิจฉัยดังนี้):

“โจเรหิ อุปฺปทฺตุนฺติ โจเรหิ วิลฺลุตฺตํ ฯ

สองบทว่า โจเรหิ อุปฺปทฺตฺ ความว่า ถูกพวกโจรปล้นแล้ว.

“อิทธิยา อาเนตฺวา ปาสาทฺเต ฐฺเปสฺสิตฺติ เถโร [480] กิร ตํ กุลํ โสภสฺสลลสมฺปปีตํ อวภูฏฺฏนฺตํ วิวภูฏฺฏนฺตํ ทิสฺวา

ตสฺส กุลสฺส อญฺกมฺบาย ปสาทานุรฺกขณตฺถาย ฆมฺมานุคฺคเหณ อตฺตโน อิทธิยา เตสฺสเยว ปาสาทํ “ทารกานํ สมิเป โหตุตฺติ อธิฏฺฐาสฺสิ ฯ

หลายบทว่า อิทธิยา อาเนตฺวา ปาสาทฺเต ฐฺเปสฺสิตฺติ ความว่า ได้ยินว่า

พระเถระได้เห็นสกุลนั้น เพียงพร้อมด้วยลูกศรคือความโศกวนเวียนไปมาอยู่ จึงได้อธิษฐานปราสาทของคนเหล่านั้นแล

ด้วยฤทธิ์ของตนว่า “จงมีในทีใกล้เด็กทั้งหลาย” โดยความอนุเคราะห์ธรรม

เพื่อความเอ็นดูแก่ตระกูลนั้น เพื่อประโยชน์แก่การตามรักษาความเลื่อมใสแห่งตระกูลนั้น.

ทารกา “อมฺหากํ ปาสาทฺโหติ สณฺขานิตฺวา อภิรฺุทฺธิสุ ฯ

เด็กทั้ง ๒ จำได้ว่า “ปราสาทของพวกเรา” จึงได้ขึ้นไป.

ตโต เถโร อิทธิํ ปฏฺิสฺสฺหริ ฯ ปาสาทฺโหปี สกฺกฺฐานเยว อฏฺฐาสฺสิ ฯ

ลำดับนั้น พระเถระก็คลายฤทธิ์. แม้ปราสาทก็ได้ตั้งอยู่ในที่ของตนตามเดิม.

โวหารวเสณ ปน วุตฺตํ “เต ทารเก อิทธิยา อาเนตฺวา ปาสาทฺเต ฐฺเปสฺสิตฺติ ฯ

แต่(พระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลาย) กล่าวไว้ด้วยสามารถโวหารว่า “พระเถระนำเด็ก ๒ คนนั้นมา พักไว้ในปราสาทด้วยฤทธิ์”.

“อิทธิวิสฺเสติ อิทิสาย อธิฏฺฐานิทฺธิยา อนาปตฺติ ฯ

บทว่า อิทธิวิสฺเสติ คือ ไม่เป็นอาบัติ เพราะฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยการอธิษฐานเช่นนี้.

วิภูพฺพนอิทธิ ปน น วภูฏฺฏิตฺติ ฯ

ส่วนฤทธิ์ที่นิรมิตบิดเบือนเป็นต่างๆ ย่อมไม่ควรฉะนี้แล.

อวसानะ **วตฺตทฺทวํ** อุตฺตทานตฺถเมวาทิ ฯ

เรื่อง ๒ เรื่องในที่สุด มีเนื้อความตื้นทั้งนั้นแล.

สมนตปาสาทิกาย วินยสังฆณนนาย **ทฺติยปาราชิกวณฺณนา** นิฎฐิตา ฯ

จบทฺติยปาราชิกวณฺณนา ในวินยสังฆวณฺณนาชื่อสมนตปาสาทิกา.

คาถาอนุศาสนี

ตตฺตฺรายํ **อนุศาสนี**

ในทฺติยปาราชิกสิกขาบทนี้ มีอนุศาสนี ดังต่อไปนี้

ทฺติยํ อทฺติเยน	ยํ ชินฺเนน ปกาสิคํ
ปฺราชิติกิเลเสน	ปฺราชิทมิทํ อธิ

“ทฺติยปาราชิกสิกขาบทนี้ใด อันพระชินเจ้าผู้ไม่มีผู้ใดเป็นที่ ๒ มีกิเลสพ่ายแพ้แล้ว ทรงประกาศแล้ว ในพระศาสนานี้.

สิกขาบทํ สมฺนเตน	อณฺเณญํ กิณฺณํ น วิชฺชติ
อเนกนยโวกิณฺณํ	คฺมกิริตถวินิจฺฉยํ ฯ

สิกขาบทอื่นใดๆ ที่เคลื่อนกล่นด้วยนัยเป็นอนเก มีเนื้อความและวินิจฉัยลิกซึ่งเสมอด้วยทฺติยปาราชิกสิกขาบทนั้นย่อมไม่มี.

ตสฺมา วตฺตุมฺหิ โอตฺถิณฺเณ,	ภิกฺขุณา วินยณฺณนา
วินยานุคฺคเหเนตถ	กโรนฺเตน วินิจฺฉยํ

เพราะเหตุนั้น เมื่อเรื่องหยั่งลงแล้ว ภิกษุรู้พระวินัย จะทำการวินิจฉัยในเรื่องที่หยั่งลงแล้วนี้ ด้วยความอนุเคราะห์พระวินัย

ปาลี อญฺฐกถณฺเจว	สาธิปฺปายมฺเสสโต
โอบคฺยห อปฺปมตฺเตน	กรณฺเณญํ วินิจฺฉโย ฯ

พึงตรวจตราพระบาลี และอรรถกถาพร้อมทั้งอธิบาย โดยไม่เหลือแล้วเป็นผู้ไม่ประมาททำการวินิจฉัยเถิด.

อาปตฺติทสฺสนุสฺสาโห	น กตฺตพฺโพ กุทาจนํ
[481] ปสฺสีสฺสามิ อนาปตฺติ	มิตฺติ กยิราถ มานสิ

ไม่พึงทำความอุตสาหะในการเห็นอาบัติในกาลไหนๆ เลย, ควรทำใจไว้ว่า ‘เรายังไม่เห็นอนาบัติ.’

ปสฺสีตฺวาปิ จ อาปตฺตี	อวตฺวาว ปุณฺนปุณฺนํ
วิมฺสีตฺวาถ วิญญูทฺติ	สิสฺสนฺทิตฺวา จ ตํ วเท ฯ

อนึ่ง แม้เห็นอาบัติแล้ว ก็อย่าเพ่อพูดพร่ำเพื่อไปก่อน พึงสอบสวนและหารือ
กับท่านผู้รู้ทั้งหลายแล้ว จึงค่อยปรับอาบัตินั้น.

กบปิเยปิ จ วตถุสมิ	จิตตสส ลหุตติโน
วเสน สามณญคณา	จวนติธ ปุถุชชนา ฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นปุถุชนในศาสนานี้
ย่อมเคลื่อนจากคุณคือความเป็นสมณะ ในเพราะผัสдукแม่ที่ควร
ด้วยอำนาจแห่งจิต อันเป็นไปรวดเร็ว.

ตสฺมา ปรปริกขาริ	อาสีวิสมิโวรคิ
อคคิ วิย จ สมปสฺสํ	อามเสยย วิจกฺขโณติ ฯ

เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ เล็งเห็นอยู่ซึ่งบริหารของผู้อื่น
เป็นเหมือนนุอสรพิษ และเป็นเหมือนไฟ พึงจับต้องเถิด” ดังนี้.

ตติยปาราชิกวณณา

ตติยปาราชิก วรรณา

ตติยนตี สุกุเณ	ยํ พุทเธน วิภาวิตํ
ปาราชิกนตสสีทานิ	ปตโต สํวณนากโม.
ยสฺมา ตสฺมา สุวิญญฺเยยํ	ยํ ปุพฺเพ จ ปกาสิตํ,
ตํ วชฺชยิตฺวา อสฺสาปิ	โหติ สํวณฺณา อยนฺติ ฯ

ตติยปาราชิกใด ซึ่งพระพุทธรเจ้าผู้หมดจดทางไตรทวารทรงประกาศแล้ว,
บัดนี้ ถึงลำดับสังวรณาแห่งตติยปาราชิกนั้นแล้ว.

เพราะเหตุนั้น คำใดที่จะพึงรู้ได้ง่าย และคำใดที่ข้าพเจ้าได้ประกาศไว้แล้ว
ในก่อน สังวรณานี้แม้แห่งตติยปาราชิกนั้นจะเว้นคำนั้นๆ เสียฉะนี้แล.

[อธิบายเรื่องเมืองไพศาลี]

“เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวสาลียํ วิหฺรติ มหาวเน ภูฏาคารสาลาณฺติ

“เวสาลียนฺติ เอวํนามเก อิตถิลิงควเสน ปวตฺตโหวหาเร นฺครํ ฯ

(พระบาลีอุกเขปพจน์)ว่า เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา เวสาลียํ วิหฺรติ มหาวเน ภูฏาคารสาลาณฺติ เป็นต้น
(ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปนี้):-

บทว่า เวสาลียํ มีความว่า ไกลนครที่มีชื่ออย่างนั้น คือมีโหวหารเป็นไป ด้วยอำนาจแห่งอิถิลิงค์.

ตถฺยํ นฺครํ ติกฺขตฺตํ ปาการปริกเขปวทฺตมฺเนน วิสาลีภูตตฺตา “เวสาลีติ วุจฺจติ ฯ

จริงอยู่ นครนั้น เรียกว่า เวสาลี เพราะเป็นเมืองที่กว้างขวาง ด้วยขยายเครื่องล้อมคือกำแพง ถึง ๓ ครั้ง.

อยเมตถ สฺงฺเขโป ฯ

ความสังเขปในตติยปาราชิกนี้ มีเท่านี้.

วิทถารํ ปนสฺส อนฺนุพฺพุทฺธิ อิจฺฉนฺเตหิ ปรมตฺถโชติกา ยชฺชทกฺกฺกุฏกถาย รตนสฺสุตฺตวณฺณนาโต คเหตุตฺตพฺโพ ฯ

ส่วนความพิสดารแห่งบทว่า เวสาลี นั้น อันผู้ปรารถนาอนุพพุทฺธิ

พึงถือเอาจากวรรณาแห่งรัตนสูตร ในอรรถกถาแห่งชุตทกปาฐะชื่อปรมตฺถโชติกาเกิด.

อิทฺมปิ จ นฺครํ, สพฺพญฺญตฺตปตฺเตเวว สมฺมาสมฺพุทฺเธ, “สพฺพการเวปฺพลตฺตํ ปตฺตฺนฺติ เวทิตฺตพฺพิ ฯ

ก็แล นครนี้ พึงทราบว่าเป็นเมืองถึงความไพบูรณ์โดยอาการทั้งปวง”

ในเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้วเท่านั้น.

เอวํ โคจรคามํ ทสฺเสตฺวา นิวาสนฺนุฏฺฐานมาห “มหาวเน ภูฏาคารสาลาณฺติ ฯ

(ท่านพระอุบาลีเถระ) ครั้นแสดงโคจรคามอย่างนั้นแล้ว

จึงกล่าวที่เสด็จประทับไว้ว่า มหาวเน ภูฏาคารสาลาณฺติ (ที่ภูฏาคารศาลา ในป่ามหาวน).

ตตถ มหาวนํ นาม สยํ ชาตมโรปิมี สปริจเฉทํ มหนตํ **วนํ** ๑

บรรดา(ป่ามหาวนและกุฎาคารศาลา)นั้น ป่าใหญ่ มีโอกาสเป็นที่กำหนด เกิดเอง ไม่ได้ปลูก ชื่อว่าป่ามหาวน.

กปิลวตฺถุสามนฺตา ปน **มหาวนํ** ทิมวณฺเตน สห เอกาพทฺธํ อปฺริจเฉทํ หุตฺวา มหาสมุทฺทํ อาหจฺจ ฐิตํ ๑

ส่วนป่ามหาวนใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ เนื่องเป็นอันเดียวกันกับป่าหิมพานต์ ไม่มีโอกาสเป็นที่กำหนด ตั้งจดมหาสมุทร.

อิทํ ตาทิสํ น โทติ สปริจเฉทํ มหนตํ วณฺติ มหาวนํ ๑

ป่ามหาวนนี้ ไม่เป็นเช่นนั้น คือเป็นป่าใหญ่ มีโอกาสเป็นที่กำหนด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าป่ามหาวน.

กุฎาคารศาลา ปน มหาวนํ นิสาย กเต อารามे गुणकारि ओन्तो कत्वा हि स्वगुणगज्जत्थेन कदा सपवाकस्मपन्ना

पुत्रसुस ग्वात् [483] कन्ठगुणै वेतिदत्तपा ๑

ส่วนกุฎาคารศาลา อันถึงพร้อมด้วยอาการทั้งปวง ซึ่งสร้างให้มีหลังคาคาลายทรวดทรงแห่งหงส์ ทำเรือนยอดไว้ข้างใน ณ อารามที่สร้างไว้อาศัยป่ามหาวน พึงทราบว่า “เป็นพระคันธกุฎีสำหรับพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า”.

[พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอสุกกรรมฐานแก่พวกภิกษุ]

“อเนกปริยาเยน อสุกถํ กเถตีติ อเนเกติ การเณติ อสุกาการสนทสนนปฺวตฺตํ กายวิจฺจนฺตนิยถํ กเถติ ๑

หลายบทว่า อเนกปริยาเยน อสุกถํ กเถติ มีความว่า พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงถาเป็นที่ตั้งแห่งความเบื่อหน่ายในกาย ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจแห่งความเล็งเห็นอาการอันไม่งาม ด้วยเหตุมากมาย.

เสยฺยถิทํ ๑ “อตฺถิ อิมสมิ กายे เกสา โลมา ฯเปฯ มุตฺตฺตฺนติ ๑

ทรงแสดงอย่างไร? ทรงแสดงว่า “มีอยู่ในกายนี้ คือ ผม ขน ฯลฯ มุตร”.

ก็ วุตฺตํ โทติ ๑

มีคำอธิบายอย่างไร?

| “ภิกขเว อิมสมิ พยามมตฺเต กเลวเร สพพาทเรนปิ วิจินฺนโต น **โกจิ** กิณฺจि มุตฺตํ วา มณฺี วา เวทฺฐริยํ วา อคฺคํ วา จนฺทํ วา กุกฺกมํ วา กปฺปํ วา วาสจฺจนฺนาทินํ วา อณฺุมตฺตมปิ^๑ สุจฺจิกาวํ ปสฺสตี

อลโข ปรมทฺตคฺคณฺ์ เซคฺคจฺจนฺตสิริกทสฺสนํ เกสโลมาทินานปฺปการมสุจฺจิเยว ปสฺสตี ตสฺมา น เอตฺถ ฉนฺโท วา ราโค วา กรณฺีโย.

มีคำอธิบายอย่างไรว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บางคน เมื่อค้นหา แม้ด้วยความเอาใจใส่ในทุกอย่าง ในกเลวระมีประมาณวาหนึ่ง นี้ จะไม่เห็นสิ่งอะไรๆ จะเป็นแก้วมุกดา หรือแก้วมณี แก้วไพฑูรย์ หรืออภษณา แก่นจันทน์ หรือกำยาน การบูร หรือบรรดาเครื่องหอมมีจุณสำหรับอบเป็นต้น *อย่างใดอย่างหนึ่ง* ก็ตามที ซึ่งเป็นของสะอาด แม้มาตรวาน้อย. โดยที่แท้ จะเห็นแต่ของไม่สะอาดมีประการต่างๆ มีผมและขนเป็นต้นเท่านั้น ซึ่งมีกลิ่นเหม็นอย่างยิ่ง น่าเกลียด มีการเห็นไม่เป็นมิ่งขวัญ. เพราะเหตุนั้น จึงไม่ควรทำความพอใจ หรือความรักใคร่ในกายนี้.

๑ อณุมตมปิ ๑

“อสุภภาวนาภิกษุโต ภิกษเว ภิกษุ เกสาทีสุ วา วตถุสุ อุทฐมาตกาทีสุ วา วตถุสุ
 ปญจกวีปปหิณี ปญจกสมนนาคตฺติ วิธกถยาณํ ทสลกขณสมปนฺนญจ ปฐฺมํ ฌานํ ปฏิลภติ.

โส ตํ ปฐฺมชฌานสงฺขาตํ จิตตมถฺขุสํ นิสฺสาย วิปสฺสนํ วทฺตเมตฺวา อุตฺตมตถฺถํ อรหตฺตํ ปาปุณาตีติ ฯ

ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุผู้ประกอบเฉพาะซึ่งอสุภภาวนา ในวัดอุมีผมเป็นต้น หรือในวัดอุมีอุทฐมาตกาอสุภะเป็นต้น
 ย่อมได้เฉพาะซึ่งปฐมฌาน อันละองค์ ๕ ประกอบด้วยองค์ ๕ มีความงาม ๓ อย่าง และถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๑๐,
 ภิกษุนั้น อาศัยหิใจ กล่าวคือปฐมฌานนั้น เจริญวิปัสสนา ย่อมบรรลุพระอรหัต ซึ่งเป็นประโยชน์สูงสุด”.

[ปฐมฌานมีลักษณะ ๑๐ และความงาม ๑๐]

ตตริมาณี ปฐฺมสฺส ฌานสฺส ทสลกขณานิ “

๑) ปารีปนถิกโต จิตตวิสุทฺธิ	๖) เอกคฺคูปฐฺมฐานสฺส อชฺฌเปกฺขณํ
๒) มชฺฌิมสฺส สมารินิมิตตสฺส ปฏิปตฺติ	๗) ตตฺถ ชาตานิ ฌมานํ อนตฺตวตฺตนญฺเฐน สมฺปหํสฺนา
๓) ตตฺถ จิตตปฏฺกขณทฺนํ	๘) อินฺทริยานํ เอกรสญฺเฐน [สมฺปหํสฺนา]
๔) วิสุทฺธสฺส จิตตสฺส อชฺฌเปกฺขณํ	๙) ตทฺนรूपคิริยวาทนญฺเฐน [สมฺปหํสฺนา]
๕) สมถปฏิปนฺนสฺส อชฺฌเปกฺขณํ	๑๐) อาเสวนญฺเฐน สมฺปหํสฺนาตี ฯ

บรรดา(ความงาม ๓ และลักษณะ ๑๐) เหล่านั้น

ลักษณะ ๑๐ แห่งปฐมฌานเหล่านี้ คือ

- ๑) ความหมดจดแห่งจิต จากธรรมที่เป็นอันตราย
- ๒) ความปฏิบัติสมาธินิมิต อันเป็นท่ามกลาง
- ๓) ความแล่นไปแห่งจิตใน(สมาธินิมิต)นั้น
- ๔) ความเพิกเฉยแห่งจิตที่หมดจด
- ๕) ความเพิกเฉยแห่งจิตที่ดำเนินถึงความสงบ
- ๖) ความเพิกเฉยแห่งจิตที่ปรากฏด้วยอารมณ์อันเดียว
- ๗) ความผูกมัดด้วยอรรถคือความไม่กลับกลาย แห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดใน(ฌานจิต)นั้น
- ๘) ความผูกมัดด้วยอรรถคือความที่อินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอันเดียวกัน
- ๙) ความผูกมัดด้วยอรรถคือความเป็นไปแห่งความเพียร
 อันสมควร(แก่สมาธิปัญญาและอินทรีย์ซึ่งเป็นธรรมไม่กลับกลาย และมีรสเป็นอันเดียวกัน)นั้น
- ๑๐) ความผูกมัดด้วยอรรถคือความเสพคู้

ตตรายํ ปาลี

ปฐฺมสฺส ฌานสฺส โโก อาทิ, กิ มชฺฌ, กิ ปรีโยสฺยานํ ฯ

บาลี ใน(วิสัยเป็นที่เปิดเผยลักษณะ ๑๐) นั้น^๑ ดังนี้:-

อะไรเป็นเบื้องต้น, อะไรเป็นท่ามกลาง, อะไรเป็นที่สุด แห่งปฐมฌาน?

๑ ขุ. ปฎิ. ๓๑/๒๕๒-๓.

ปฐมสส ฌานสส ปฏิปทาวิสุทธิ อาทิ, อุเบกขานุพुरुหนา มชฌเม, สมบหฺสนา ปริโยสานํ ฯ

ความหมจดจตแห่งปฏิปทา เป็นเบื้องต้น, ความเพิ่มพูนอุเบกขา เป็นท่ามกลาง, ความผูกฝอง เป็นที่สุด แห่งปฐมฌาน.

ปฐมสส ฌานสส ปฏิปทาวิสุทธิ อาทิ. อาทิสส กติลกขณานิ ฯ

ความหมจดจตแห่งปฏิปทา เป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน. เบื้องต้นมีลักษณะเท่าไร?

อาทิสส ตีณิ ลกขณานิ ฯ

เบื้องต้นมีลักษณะ ๓.

โย ตสส ปริปนฺโถ^๑ ตโต จิตตํ วิสุขมฺติ. วิสุทฺตตฺตา จิตตํ มชฌมฺมี สมารินิมิตตํ ปฏิปชฺชติ. ปฏิปนฺนตฺตา ตตถ จิตตํ ปกฺขนฺนทติ ฯ

(ธรรม)ใดเป็นอันตรรายของจิตนั้น จิตย่อมหมจดจตจาก(ธรรม)นั้น.

จิตย่อมดำเนินไปสู่สมารินิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะความเป็นธรรมชาติหมจดจต.

จิตแล่นไปใน(สมารินิมิต) (ซึ่งเป็นโคจรแห่งอัปนา) นั้น เพราะความเป็นธรรมชาติดำเนินไปแล้ว.

ยถจ ปริปนฺนโต จิตตํ วิสุขมฺติ

ยถจ วิสุทฺตตฺตา จิตตํ มชฌมฺมี สมารินิมิตตํ ปฏิปชฺชติ

ยถจ ปฏิปนฺนตฺตา ตตถ จิตตํ [485] ปกฺขนฺนทติ

ปฐมสส ฌานสส ปฏิปทาวิสุทธิ อาทิ. อาทิสส อิมานิ ตีณิ ลกขณานิ ฯ

จิตหมจดจตจาก(ธรรม)ที่เป็นอันตรราย ๑

จิตดำเนินไปสู่สมารินิมิตอันเป็นท่ามกลาง เพราะความเป็นธรรมชาติหมจดจต ๑

จิตแล่นไปในสมารินิมิตนั้น เพราะเป็นธรรมชาติดำเนินไป ๑

เป็นปฏิปทาวิสุทธิ ซึ่งเป็นเบื้องต้นแห่งปฐมฌาน. เบื้องต้น มีลักษณะ ๓ เหล่านี้.

เตน วุจฺจติ ปฐมํ ฌานํ “อาทิกฺลยาณญฺเจว โหติ ติลกขณสมฺปนฺนญฺจาติ ฯ

เพราะเหตุานั้น ปฐมฌาน ท่านจึงกล่าวว่า “เป็นคุณชาตงามในเบื้องต้น และถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๓”.

ปฐมสส ฌานสส อุเบกขานุพुरुหนา มชฌเม, มชฌสส กติลกขณานิ ฯ

ความเพิ่มพูนอุเบกขา เป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน, ท่ามกลางมีลักษณะเท่าไร?

มชฌสส ตีณิ ลกขณานิ ฯ

ท่ามกลางมีลักษณะ ๓.

วิสุทฺธํ จิตตํ อชฌญฺเปกฺขติ. สมถปฏิปนฺนํ อชฌญฺเปกฺขติ. เอกคฺคฺกุปฺปฐฺฐานํ อชฌญฺเปกฺขติ ฯ

จิตหมจดจต ย่อมเพิกเฉย. (จิต)ดำเนินถึงความสงบ ย่อมเพิกเฉย. (จิต)ปรากฏด้วยอารมณ์อันเดียว ย่อมเพิกเฉย.

๑ ปริปนฺนโฐติ ปุราณปฺกรณฺสฺ ทิสฺสติ ฯ

ยลจ วิสุทฺธ จิตฺตํ อชฺฌเปกฺขติ ยลจ สมถปฏิปนฺนํ อชฺฌเปกฺขติ ยลจ เอกคฺคูปุณฺณํ อชฺฌเปกฺขติ
ปฐมสฺส ฌานสฺส อูเปกฺขานุปุรุหฺนา มชฺฌเ. มชฺฌสฺส อิมานิ ติณฺณิ ลกฺขณานิ ฯ

จิตฺตมตฺตเจกฺกเณย ๑ (จิต)ดำเนนถึงความสงบเพิกเฉย ๑ (จิต)ปรากฏด้วยอารมณ์อันเดียวเพิกเฉย ๑
เป็นความเพิ่มพูนอุเบกขา ซึ่งเป็นท่ามกลางแห่งปฐมฌาน. ท่ามกลางมีลักษณะ ๓ เหล่านี้.

เตน วุจฺจติ ปุณฺณํ ฌานํ “มชฺฌเกกลยาณญเจะว โหติ ติลกฺขณสมฺปนฺนญฺจาติ ฯ

เพราะเหตุนี้ ปฐมฌาน ท่านจึงกล่าวว่า ‘เป็นคุณชาตงามในท่ามกลาง และถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๓.’

ปฐมสฺส ฌานสฺส สมฺปหฺสฺนา ปริโยสานํ. ปริโยสานสฺส กตฺติลกฺขณานิ ฯ

ความผุดผ่อง เป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน. ที่สุดมีลักษณะเท่าไร?

ปริโยสานสฺส จตตาริ ลกฺขณานิ ฯ

ที่สุดมีลักษณะ ๔.

ตตฺถ ชาตานิ ฌมฺมานํ อนตฺวิตฺตตฺนญฺญเณน สมฺปหฺสฺนา. อินฺทฺริยานํ เอกรสฺสญฺญเณน สมฺปหฺสฺนา.

ตทฺนุรูปคฺิริยวาทนญฺญเณน สมฺปหฺสฺนา. อาเสวนญฺญเณน สมฺปหฺสฺนา ฯ

ความผุดผ่องด้วยอรรถคือความไม่กลับกลายเป็นหลาย ที่เกิดใน(ฌานจิต)นั้น ๑

ความผุดผ่องด้วยอรรถคือความที่อินทรีย์ทั้งหลายมีรสเป็นอันเดียวกัน ๑

ความผุดผ่องด้วยอรรถคือความเป็นไปแห่งความเพียรอันสมควรแก่(สมาธิปัญญาและอินทรีย์ซึ่งเป็นธรรมไม่กลับกลายเป็นและ มีรสเป็นอันเดียวกัน)นั้น ๑

ความผุดผ่องด้วยอรรถคือความเสพคุ่น ๑.

ปฐมสฺส ฌานสฺส สมฺปหฺสฺนา ปริโยสานํ. ปริโยสานสฺส อิมานิ จตตาริ ลกฺขณานิ ฯ

ความผุดผ่อง เป็นที่สุดแห่งปฐมฌาน. ที่สุดมีลักษณะ ๔ เหล่านี้.

เตน วุจฺจติ ปุณฺณํ ฌานํ “ปริโยสานกฺลยาณญเจะว โหติ จตฺตลกฺขณสมฺปนฺนญฺจาติ ฯ

เพราะเหตุนี้ ปฐมฌาน ท่านจึงเรียกว่า ‘เป็นคุณชาตงามในที่สุด และถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๔.’

เอวํ ติวริตฺตคคฺตํ จิตฺตํ ติวริชฺกฺลยาณกํ ทสฺสลกฺขณสมฺปนฺนํ วิตฺกสมฺปนฺนญเจะว โหติ วิจารปิตฺติสุขสมฺปนฺนญจ

จิตฺตสฺส อธิญฺญานสมฺปนฺนญจ สทฺธาสมฺปนฺนญจ วิริยสตีสมฺมาธิปญฺญาสมฺปนฺนญฺจาติ ฯ

จิตที่ถึงความเป็นธรรมชาติ ๓ อย่าง มีความงาม ๓ อย่าง ถึงพร้อมด้วยลักษณะ ๑๐

ย่อมเป็นจิตถึงพร้อมด้วยวิตก ถึงพร้อมด้วยวิจาร์ ปิติ และสุข ถึงพร้อมด้วยการตั้งมั่นแห่งจิต

ถึงพร้อมด้วยศรัทธา และเป็นจิตที่ถึงพร้อมวิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ด้วยประการฉะนี้.

“อาทิสฺส อาทิสฺส อสุภสมฺมาปตฺติยา วณฺณํ ภาสตีติ

“เอวมปิ อิตฺถมฺปิตฺติ ปุณฺนปุณฺนํ ววญฺญานํ กตฺวา อาทิสฺนโต อสุภสมฺมาปตฺติยา [486] วณฺณํ ภาสตี อานิสฺสํ กเถติ คุณฺณํ ปริกิตฺเตติ ฯ

ชื่อว่า อาทิสฺส อาทิสฺส อสุภสมฺมาปตฺติยา วณฺณํ ภาสตี มีความว่า (พระผู้มีพระภาค)ตรัสสรรเสริญ คือตรัสอานิสงส์
ทรงประกาศคุณแห่งอสุภสมาบัติ เพราะทรงทำการกำหนดอ้างอิงบ่อยๆ ว่า “เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างนี้บ้าง.”

เสยยลัพท์ ๆ

ตรัสอย่างไร?

อสุภสณญาปริจิตน ภิกขเว ภิกขุโน เจตสา พหุล วิหโรโต,
เมถุนธมมสมาปตติยา จิตต์ ปฏิลียติ ปฏิกุณฺณติ ปฏิวณฺณติ น สมปสารียติ อุเปกขา วา ปฏิกุลยตา วา สณฺฐาติ.
เสยยลัพท์ ภิกขเว กุกกุฏปตต์^๑ วา นหารุททล^๒ วา อคคิมหิ ปกขิตตํ ปฏิลียติ ปฏิกุณฺณติ ปฏิวณฺณติ น สมปสารียติ.
เอวเมว โข ภิกขเว อสุภสณญาปริจิตน ภิกขุโน เจตสา พหุล วิหโรโต,
เมถุนธมมสมาปตติยา จิตต์ ปฏิลียติ ปฏิกุณฺณติ ปฏิวณฺณติ น สมปสารียตีติ ฯ

ตรัสอย่างไรว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อภิกษุ มีจิตอบรมด้วยอสุภสณญาอยู่เนืองๆ, จิต ย่อมงอ หดเข้า หวนกลับ
จากความเข้าประชิดด้วยเมถุนธรรม คือไม่ฟังชานไป ย่อมตั้งอยู่โดยความวางเฉย หรือโดยความเป็นของปฏิกุณ,
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนปีกไก่ หรือท่อนเอ็น ที่บุคคลใส่เข้าไปในไฟ ย่อมงอ หดเข้า ม้วนเข้า คือไม่แผ่ออกแม้ฉันใด
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เมื่อภิกษุ มีจิตอบรมด้วยอสุภสณญาอยู่เนืองๆ, จิต ย่อมงอ หดเข้า หวนกลับ
จากความเข้าประชิดด้วยเมถุนธรรม คือไม่ฟังชานไป ฉะนั้นเหมือนกันแล。”

“อิจฉามหิ ภิกขเว อพฺทมมาสํ ปฏิสฺสลิยิตฺตุนฺติ อหํ ภิกขเว เอกํ อพฺทมมาสํ ปฏิสฺสลิยิตฺตุนฺติ นิลิยิตฺตุนฺติ เอโกว หุตฺวา วิหริตฺตุนฺติ อิจฉามิตี อตฺโถ
ฯ

ชื่อว่า อิจฉามหิ ภิกขเว อพฺทมมาสํ ปฏิสฺสลิยิตฺตุนฺติ ความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราปรารภจะหลีกเลี่ยง คือหลีกเลี่ยงอยู่โดดเดี่ยวลำพังผู้เดียว ตลอดถึงเดือนหนึ่ง.

“นมฺหิ เกนจิ อุปฺสงฺกมิตพฺโพ อณฺญตร เอเกน ปิณฺชปาทนีนหารเกนาติ

โย อตตนา ปยุตฺตวาจํ อกฺตวา มมตถาย สทเธสุ กุเลสุ ปฏิยตฺตํ ปิณฺชปาทํ นีหริตฺวา มยฺหํ อุปฺนาเมติ,
ตํ ปิณฺชปาทนีนหารกํ เอกํ ภิกขุ ฐเปตฺวา นมฺหิ อณฺญเณน เกนจิ ภิกขุณา วา คหฺนฺธุเรว วา อุปฺสงฺกมิตพฺโพตีติ ฯ

ชื่อว่า นมฺหิ เกนจิ อุปฺสงฺกมิตพฺโพ อณฺญตร เอเกน ปิณฺชปาทนีนหารเกน มีความว่า

ภิกษุรูปใด ไม่ทำปยุตวาจา^๓ ด้วยตน นำบิณฑบาตที่เขาตกแต่งเพื่อประโยชน์แก่เรา ในตระกูลมีศรัทธา น้อมเข้ามาแก่เรา,
ยกเว้นภิกษุผู้นำบิณฑบาตเข้าไปให้นั้นรูปเดียว ใครๆ คนอื่นจะเป็นภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ตาม อย่าเข้าไปหาเรา.

[พระผู้มีพระภาคไม่ทรงห้ามภิกษุฆ่ากัน เพราะทรงเห็นกรรมเก่า]

กสฺมา ปน เอวมาหาติ ฯ

ถามว่า “ก็เพราะเหตุไร (พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสอย่างนี้?”

อตีเต กิร ปณฺจสตา มิคฺลฺทฺธกา มหตีหิ ทณฺทวาคฺคฺราหิ อรณฺญํ ปริกฺขิปิตฺวา หฺนฺธุเรว
เอกโตเยว ยาวชีวี มิคฺปกฺขิชาตมฺเมเนน ชีวิตํ กปเปตฺวา นิริเย อุปฺปนา ฯ

๑ อจ. สตตก. ๒๗/๔๘ ฯ ปาฬิมปน นหารุททลนฺติ ทิสฺสติ ฯ

๒ วาจาเนื่องด้วยปัจจัย

แก้วว่า “ได้ยินว่า ในครั้งศึกดาบรพ นายพรานเนื้อประมาณ ๕๐๐ คนเอาท่อนไม้และข้ายเครื่องจับสัตว์เป็นอันมาก ล้อมป่าไว้ พากันหัวเราะรื่นเริง รวมเป็นพวกเดียวกันนั้นแล สำเร็จการเลี้ยงชีวิตด้วยกรรมคือการฆ่าเนื้อและนก จนตลอดชีวิต แล้วเกิดในนรก”.

เต ตตถ ปจิตวา ปุพเพ กเตน เกนจิเทว กุสลกมเมณ มนุสเสสุ อุปปนฺนา
กลยาณูปนิสฺสยวเสน สพเพปิ ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชณฺจ อุปสมฺปทณฺจ ลภิสฺส ฯ

พรานเนื้อเหล่านั้น หมกไหม้ในนรกนั้นแล้ว เกิดในหมู่มนุษย์ เพราะกุศลกรรมบางอย่าง ที่ตนทำไว้แล้วในหนหลังนั้นแล จึงได้บรรพชาและอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคแม่ทั้งหมด ด้วยอำนาจแห่งอุปนิสัยแห่งกรรมอันงาม.

เตสํ ตโต มฺลากุสลกมฺมโต อวิปกฺกวิปกา [487] **อปฺราปรเจตนา**

ตสมิ อพฺตมาสพฺภนฺตเร อตฺตูปกฺกเมณ จ ปฺรुปกฺกเมณ จ ชีวีตฺตฺยเจตฺยา โองาสํ อกาสิ ฯ

อปฺราปรเจตนาของพรานเนื้อเหล่านั้น ที่ยังไม่ได้ผลัดผล เพราะอกุศลกรรมที่เป็นรากเหง้า นั้น ได้กระทำโอกาส เพื่อเข้าไปตัดรอนชีวิตเสีย ด้วยความพยายามของตนเอง และด้วยความพยายามของผู้อื่น ในภายในกึ่งเดือนนั้น.

ตํ **ภควา** อทฺทส ฯ **กมฺมิปาโก** นาม น สกฺกา เกนจิ ปฏฺิพาหิตฺุ ฯ

พระผู้มีพระภาค ได้ทรงเห็น(ความขาดไปแห่งชีวิต)นั้นแล้ว. ขึ้นชื่อว่ากรรมวิบาก ใดๆ ไม่สามารถจะห้ามได้.

เตสุ จ ภิกฺขุสุ ปุถุชฺชนาปิ อตฺถิ โสตาปนฺนสฺกทาคามิอนาคามิชีณาสวาปิ ฯ

ก็บรรดา(ภิกษุ)เหล่านั้น ภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชนก็มี เป็นพระโสตาบัน พระสภากามี พระอนาคามี และพระชีณาสพก็มี

ตตถ **ชีณาสวา** อปฺปฏิสนฺธิกา, อิตฺเร **อริยสาวกา** นียตคฺคิกา สุกฺคิปรายนา. ปุถุชฺชนานํ **คฺติ** อนิยตา ฯ

ในภิกษุเหล่านั้น ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระชีณาสพ ไม่มีการถือปฏิสนธิ.

พระอริยสาวกทั้งหลายนอกนี้ เป็นผู้มีความคิดแน่นอน คือมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

คติของพวกภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชน ไม่แน่นอน.

อถ **ภควา** จินฺเตสิ “**อิม** อตฺตภาเว ฉนฺทราเคน มรณภยภีตา น สกฺกิสฺสนฺติ คฺติ วิโสเธตุ,

หนฺท เนสํ ฉนฺทราคปฺทานาย อสุภกถํ กเถมิ,

ตํ **สุตฺวา** อตฺตภาเว วิคตฺจฉนฺทราคตฺยา คฺติวิโสธนํ กตฺวา สคฺเค ปฏฺิสนฺธิ คณฺหิสฺสนฺติ

เอวํ เนสํ มม สนฺติเก **ปพฺพชฺชา** สาตฺถิกา ภวิสฺสตีติ ฯ

คราวนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงดำริว่า

“ภิกษุเหล่านี้ กลัวต่อมรณภัย เพราะความรักด้วยอำนาจความพอใจในอิตตภาพ จักไม่อาจชำระคติให้บริสุทธิ์ได้.

เอาเถิด! เราจะแสดงอสุภกถาเพื่อละความรักด้วยอำนาจความพอใจ แก่เธอเหล่านั้น

เธอเหล่านั้น ครั้นได้ฟังอสุภกถานั้นแล้ว จักทำการชำระคติให้บริสุทธิ์ได้ เพราะเป็นผู้ปราศจากความรักด้วยอำนาจความพอใจ

ในอิตตภาพแล้ว จักถือเอาปฏิสนธิในสวรรค์,

การบรรพชาในสำนักของเรา จักเป็นคุณชาติมีประโยชน์แก่เธอเหล่านั้น ด้วยอาการอย่างนี้.”

ตโต เนสํ อนุคฺคทาย อสุภกถํ กเถสิ กมฺมกฺุณฺฐานสีเสน, โน มรณวณฺณสํวณฺณนาธิปฺปาเยน ฯ

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงอสุภกถา ด้วยหัวข้อพระกรรมฐาน เพื่ออนุเคราะห์แก่เธอเหล่านั้น,

หาได้แสดงด้วยความประสงค์ในการพรรณนาถึงคุณแห่งความตายไม่.

กเถตวา จ ปนสส เอตทโหสิ

“สเจ มํ อิมํ อพฺพมาสี ภิกฺขุ ปสฺสิสฺสนฺติ ‘อชฺช เอโก ภิกฺขุ มโต, อชฺช เทว ๆเปฯ อชฺช ทสาติ อาคนฺตวา อารโจะสฺสนฺติ. อยญจ กम्मวิปาโก น สกฺกา มยา วา อญฺเญน วา ปฏฺิพาหิตฺุ.

สวาหนตํ สุตฺวาปิ ก็ กริสฺสามิ. กิเม อนตฺถเกน อนนยพฺยสเนน สุตฺเตน. หนทาหิ ภิกฺขุณิ อทสฺสนิ อูปคฺจณามิติ

ก็แล ครั้นทรงแสดงแล้ว พระองค์ได้มีความดำริอย่างนี้ว่า

“ถ้าภิกษุทั้งหลาย จักพบเห็นเราตลอดทั้งเดือนนี้ไซ้, เธอเหล่านั้นจักมาบอกเราว่า

‘วันนี้ภิกษุฆมนรณภาพไปรูปหนึ่ง วันนี้ฆมนรณภาพไป ๒ รูป ฯลฯ วันนี้ฆมนรณภาพไป ๑๐ รูป’ ดังนี้,

ก็แล กรรมวิบากนี้ เราหรือใครคนอื่นก็ไม่สามารถจะห้ามได้, เรานั้น แม้ได้ฟังเหตุนี้แล้วจักทำอะไรได้เล่า?

จะมีประโยชน์อะไรแก่เรา ด้วยการฟังที่หาประโยชน์มิได้ มีแต่ความฉิบหายไซ้ประโยชน์,

เอาเถิด! เราจะเข้าไปยังสถานที่ภิกษุทั้งหลายจะเห็นไม่ได้”

ตสมฺมา เอวมาท ‘อิจฺฉามหิ ภิกฺขเว อพฺพมาสี ปฏฺิสลฺลียิตฺุ,

นมหิ เกนจิ อูปสงกมิตฺุโพ อญฺญตรฺ เอเกน ปิณฺทปาตนิหฺารเกนาติ ฯ

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอย่างนี้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย!

เราปรารถนาจะหลีกออกเร้นอยู่ตลอดทั้งเดือน ใครๆ อย่าเข้าไปหาเรา นอกจากภิกษุผู้นำบิณฑบาตเข้าไปให้รูปเดียว.”

อปฺเร ปนาหุ “ปฺรูปาทวิทฺวชฺชนตฺถิ เอวํ วตฺวา ปฏฺิสลฺลีนฺติ ฯ

ส่วน(อาจารย์)เหล่านั้นก็กล่าวว่า “พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสอย่างนั้นแล้ว จึงได้หลีกออกเร้นอยู่ เพื่อจะเว้นความติเตียนของผู้อื่น”.

ปฺเร กิร ภควนฺตํ อูปาทิสฺสนฺติ “อํย สพฺพญฺญ ‘อํหิ สทฺธมฺมปฺปวฺร[๔๘๘]จกฺกวตฺติติ ปฏฺิขานมาโน

อตฺตโนปี สวาเก อญฺญมญฺญํ ฆาเตนเต นิวาเรตฺุ น สกโกติ, กิเมญฺญํ สกฺกิสฺสตีติ.

นัยว่าชนพวกอื่น จักกล่าวติเตียนพระผู้มีพระภาคว่า

“พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้ เป็นผู้ทรงรู้สิ่งทั้งปวง ทั้งปฏิญาณอยู่ว่า ‘เราเป็นผู้ยังจักรคือพระสัทธรรมอันบวรให้เป็นไป’

ไม่ทรงสามารถจะห้ามพระสาวกทั้งหลายแม่ของพระองค์ ผู้วานกันและกันให้ฆ่ากันอยู่, โฉนจักทรงอาจห้ามบุคคลอื่นได้เล่า?”

ตตฺถ ปณฺชิตา วกฺชนฺติ “ภควา ปฏฺิสลฺลานมนฺยุตฺโต. นยิมิ ปวฺตุตี ฆานาติ. โกจิสฺส อารโจะยิตาปี นตฺถิ.

สเจ ฆาเนยฺย, อทฺธา นิวาเรยยาติ ฯ

ใน(ข้อที่ผู้อื่นกล่าวติเตียน)นั้น บัณฑิตทั้งหลาย จักกล่าวแก้ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงประกอบการหลีกออกเร้นอยู่

หาได้ทรงทราบความเป็นไปนี้ไม่. แม้ผู้จะทูลบอกพระองค์บางคนก็ไม่มี. ถ้าฟังทราบไซ้, ก็ะฟังทรงห้ามแน่นอน”.

อิทํ ปน อิจฺฉามตฺตํ ปฐฺมเมเวตฺถ การณํ ฯ

แต่เพียงข้อที่ทรงมีความปรารถนา เป็นข้อแรกนั้นนั่นเอง ย่อมเป็นเหตุใน(คำ)นี้ได้.”

“นาสฺสุธาติ เอตฺถ “อสฺสุธาติ ปทปฺรูณมตฺเต อวฺหารณตฺถเว วา นิปาโต “เนว โกจิ ภควนฺตํ อูปสงกมิติ ฯ

ศัพทํวํ อสฺสุธฺ ในคำวํ นาสฺสุธฺ เป็นนิบาต ลงในอรรถสักว่าทำบทให้เต็ม

หรือในอรรถคือการห้ามว่า “ใครๆ อย่าเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเลย.”

อนเภาทิ วณณสนฺฐานาทีหิ การเภาทิ โวภาโร อสฺสาติ อนเภาการโวภาโร ฯ

“อนเภาการโวภินฺโณ อนเภาการณสมมิสฺโสติ วุตฺตํ โหติ ฯ

อสุภภาวนานุโยค^๑ นั้น มีกระบวนการทำต่างๆ ด้วยเหตุทั้งหลายมีสี่และสัณฐานเป็นต้นมากมาย.

เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อนเภาการโวการ (มีกระบวนการทำต่างๆ มากมาย).

มีคำอธิบายว่า “เคล้าคละปะปนกันด้วยอาการมากมาย คือเจือปนกันด้วยเหตุหลายอย่าง.”

โก โส ฯ อสุภภาวนานุโยค ฯ ตํ อนเภาการโวการอสุภภาวนานุโยคํ ฯ

(อนเภาการโวการ)นั้น ได้แก่อะไร?

ได้แก่ อสุภภาวนานุโยค. ซึ่งความหมั่นประกอบเนื่องๆ ในการเจริญอสุภกรรมฐานมีกระบวนการทำต่างๆ มากมาย นั้น.

“อนฺยุตฺตา วิหรนฺตีติ ยุตฺตา ปยุตฺตา วิหรนฺติ ฯ

สองบทว่า อนฺยุตฺตา วิหรนฺติ ความว่า (ภิกษุเหล่านั้น) ประกอบ คือ ขวนขวายอยู่.

“อภฺภูยฺยนฺตีติ เตน กาเยน อภฺภูวา ทุกฺขิตา โหนฺติ ฯ

บทว่า อภฺภูยฺยนฺติ ความว่า ย่อมเป็นผู้ยึดอัด คือ มีความลำบากด้วยกายนั้น.

“หฺรายนฺตีติ ลขฺชนฺติ ฯ “ชฺิจฺจณฺตีติ สยฺชาตชฺิจฺจณา โหนฺติ ฯ

บทว่า หฺรายนฺติ แปลว่า ย่อมระอา. บทว่า ชฺิจฺจณฺตีติ แปลว่า เป็นผู้เกิดความเกลียดชังขึ้นเอง.

“ทฺทโรติ ตฺรุโณ ฯ “ยุวาทิ โยพฺพเนน สมฺนนาโคโต ฯ

บทว่า ทฺทโร แปลว่า เด็กุ่นหนุ่ม. บทว่า ยุว แปลว่า ผู้ประกอบด้วยความเป็นหนุ่ม.

“มณฺฑนกชาตีโยติ มณฺฑนปกฺติโก ฯ “สีสํ นหาโตติ สีเสน สทฺธิ นหาโต ฯ

บทว่า มณฺฑนกชาตีโย แปลว่า ผู้ชอบแต่งตัวเป็นปกติ. สองบทว่า สีสํ นหาโต แปลว่า ผู้อาบน้ำพร้อมทั้งศีรษะ.

“ทฺทโร ยุวาทิ เอตถ ทฺทรวจเนน ปฐฺมโยพฺพนภาวํ ทสฺเสติ ฯ

ในสองคำว่า ทฺทโร ยุวา นี้ ท่านพระอุบาลีเถระ แสดงความเป็นผู้แตกเป็นหนุ่ม ด้วยคำว่าทฺทระ.

ปฐฺมโยพฺพนเ ทิ สตฺตา วิเสเสน มณฺฑนกชาตียา โหนฺติ ฯ

จริงอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ในคราวแรกเป็นหนุ่ม ย่อมมีปกติเป็นผู้ชอบแต่งตัวโดยพิเศษ.

“สีสํ นหาโตติ อิมินา มณฺฑนนานุโยคกาลํ ฯ

ท่านพระอุบาลีเถระ แสดงถึงเวลาขวนขวายการแต่งตัว ด้วยคำทั้งสองว่า สีสํ นหาโต นี้.

ยุวปิ หิ กิณฺจิกมมํ กตฺวา สงฺกิลิฏฺฐสฺรีโร น มณฺฑนนานุยุตฺโต โหติ ฯ

แท้จริง แม้คนหนุ่ม ทำการงานบางอย่าง แล้วมีร่างกายเศร้าหมอง ก็หาเป็นผู้ขวนขวายการแต่งตัวไม่.

สีสํ นหาโต ปน โส มณฺฑนเมวานุยุตฺติ อหิภฺณปาทีนํ ทฏฺฐุมปิ น อิจฺฉติ ฯ

แต่เขาอาบน้ำสระเกล้าเสร็จแล้ว จึงตามประกอบการแต่งตัวทีเดียว ย่อมไม่ปรารถนาแม้ที่จะเห็นของสกปรกมีซากงูเป็นต้น.

๑ ความหมั่นประกอบเนื่องๆ ในการเจริญอสุภกรรมฐาน

[พวกภิกษุฆ่ากันเองและวานให้ผู้อื่นฆ่า]

โส ตสฺมี ขณ อหิถุณเปเน วา กุกุรกุณเปเน วา [489] มนุสฺสกุณเปเน วา กณฺฐุ อาลคฺเคน
เกนจิวเท ปจฺจตฺถิเกน อาเนตฺวา กณฺฐุ พทฺเธเน ปฏฺิฏฺเฏเกเน ยถา อฏฺิฏฺเฏเยยฺย หราเยยฺย ชิคฺฉุเจยฺย.

ขณะนั้น (บุรุษหนุ่ม) นั้น พึงอึดอัด สะอิดสะเอียน เกลียดชัง ด้วยชาวกุ ชากสุนัข หรือชากศพนมนุษย์ อันคลั่งอยู่ก็คือ
คือมีบุคคลผู้เป็นข้าศึกบางคนนั้นเองนำมาผูกไว้ คือสวมไว้ที่คอ ฉนั้นใด,

เอวมเว เต ภิกฺขุ สเกน กาเยน อฏฺิฏฺเฏยฺนตา หรายฺนตา ชิคฺฉุฉนฺตา

โส วีย บุริโส ตํ กุณฺปิ วิคตฺจณฺทรากตฺตาย อตตโน กายํ ปริจฺจชิตฺตฺกามา หุตฺวา

สตถิ อาทาย อตตนาปิ อตตนาํ ชีวิตา โวโรเปเนติ “ตฺวํ มํ ชีวิตา โวโรเปหิ, อหิ ตนฺติ เอวํ อณฺญมณฺญมฺปิ ชีวิตา โวโรเปเนติ ฯ

ภิกษุเหล่านั้น ก็อึดอัด ระอา เกลียดชังด้วยร่างกายของตน ฉนั้นเหมือนกัน

เป็นผู้ใคร่จะสละร่างกายของตนเสีย เพราะเป็นผู้ปราศจากความรักด้วยอำนาจความพอใจ

ดูบุรุษคนนั้นผู้ใคร่จะสละทั้งชากศพนนั้นเสียฉนั้น จึงถือเอาศัสตรา แล้วปลงชีวิตตนเองบ้าง วานกันและกันให้ปลงชีวิต
ด้วยพูดอย่างนี้ว่า “ท่านจงปลงกระผมเสียจากชีวิต กระผมจะปลงท่านเสียจากชีวิต.”

“มิลลณฺทิกมฺปิ สมณกุตฺตกนฺติ “มิลลณฺทิกโกติ ตสฺส นามํ ฯ

คำว่า มิลลณฺทิกะ ในสองบทว่า มิลลณฺทิกมฺปิ สมณกุตฺตกํ นี้ เป็นชื่อของเขา.

“สมณกุตฺตโกติ สมณเวสธารโก ฯ

บทว่า สมณกุตฺตโก ได้แก่ ผู้ทรงเพศสมณะ.

โส กิร สีขามตฺตํ ฐฺเปตฺวา สีสํ มฺณฺฑเทตฺวา เอกํ กาสาวํ นิวาเสตฺวา เอกํ อํเส กตฺวา วิหารํเยว อฺปนฺนิสสาย วิฆาสาทภาเวเน ชีวติ ฯ

ได้ยินว่า (มิลลณฺทิกะ) นั้น โจนศรัษะ ไว้เพียงจุก นุ่งผ้ากาสาแหว่ผืนหนึ่ง อีกผืนหนึ่ง พาดไว้บนไหล่

เข้าอาศัยวิหารนั้นแล เป็นอยู่โดยความเป็นคนกินเดน.

ตมฺปิ มิลลณฺทิกํ สมณกุตฺตกํ อฺปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทนฺติ ฯ

ภิกษุทั้งหลายเข้าไปหามิลลณฺทิกะ ผู้ทรงเพศสมณะแม่นั้น แล้วกล่าวอย่างนั้น.

“สาธฺติ อายาจนฺตเถ นิปาโต ฯ

ศัพท์ว่า สาธฺ เป็นนิบาต ลงในอรรถว่าขอร้อง.

“โนติ อฺปโยคพฺหฺวจณํ ฯ “สาธฺ อาวุโส อมฺเห ชีวิตา โวโรเปหิตฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

บทว่า โน เป็นเหตุยิววิภตฺติ พหฺวจนะ. มีคำอธิบายว่า “พ่อคุณ! ดีละ เธอจงช่วยปลงชีวิตพวกฉันที.”

เอตถ จ อริยา เนว ปาณาติปาตํ กิริสฺสู น สมทาเปสฺสู น สมฺนุญฺญาเปสฺสู ฯ ปุถุชฺชนา ปน สพฺพมกฺสู ฯ

ก็บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้เป็นอริยะไม่กระทำปาณาติบาต ไม่ชักชวนบุคคลอื่น ทั้งไม่อนุญาตด้วย.

ส่วนภิกษุผู้เป็นปุถุชน กระทำได้แทบทุกอย่าง.

“โลहितกนฺติ โลहितมกฺขิตํ ฯ

บทว่า โลहितกํ แปลว่า เปื้อนเลือด.

“เยน วคฺคฺมุทาติ วคฺคฺมตา โลกสฺส ปุณฺณสมมตา นที ฯ

แม่น้ำที่เขาสมมติกันว่าเป็นบุญของชาวโลก เรียกว่าวัคฺค ในคำว่า เยน วคฺคฺมุทา นี้.

โสปี กิร “ตํ ปาปํ ตตฺถ ปวาหฺสสามิติ สยฺญาย คโต ฯ

ได้ยินว่า แม้มิคลั่นทิกะนั้น ไปยังแม่น้ำนั้น ด้วยความสำคัญว่า “จักลอยบาปในแม่น้ำนั้น.”

[มิลั่นทิกะฆ่าภิกษุแล้วเกิดความเสียใจ]

“อหุทฺเว กุกฺกจฺจนฺติ เตสุ กิร ภิกฺขุสุ เกนจิ กายวิกาโร वा วจีวิกาโร वा न कटो.

สหฺเพ สตา สมฺปชานา ทกฺขิเณน ปสฺเสน นิปชฺชิสฺสุ ฯ

สองบทว่า อหุทฺเว กุกฺกจฺจํ ความว่า ได้ยินว่า บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุใดๆ ไม่ได้ทำกายวิการ หรือวจีวิการ.

ทั้งหมดทุกรูป มีสติ รู้สึกตัวอยู่ นอนลงโดยตะแคงขวา.

ตํ อนุสฺสรโต [490] ตสฺส, กุกฺกจฺจํ อโหสิเยว ฯ

เมื่อมิลั่นทิกะนั้น ตามระลึกถึง(ความไม่กระทำกายวิการและวจีวิการ)นั้น, ได้มีความรำคาญใจแล้วนั้นเทียว.

นทียา อานูภาเวน อปฺมตฺตกมฺปิ ปาปํ ปหีนฺนนาม นตฺถิ ฯ

บาปแม้มีประมาณน้อย ชื่อว่าเขาละได้แล้ว ด้วยอานูภาพแห่งแม่น้ำย่อมไม่มี.

“อหุ วิปฏิสฺสโรติ ตสฺเสว กุกฺกจฺจสฺส สภาวนิยมนตฺถเมตํ วุตฺตํ ฯ

คำว่า อหุ วิปฏิสฺสโร นั้น ท่านกล่าวไว้ เพื่อกำหนดสภาพแห่งความรำคาญนั้นนั้นแล.

วิปฏิสฺสาร์กุกฺกจฺจํ อโหสิ, น วินยฺกุกฺกจฺจนฺติ ฯ

ได้มีความรำคาญ เพราะความวิปฏิสฺสาร์ มิใช่ความรำคาญทางพระวินัยแล.

“อลาภา วต เมตฺถิอาทิ กุกฺกจฺจสฺส ปวตฺติอาการทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ ฯ

ท่านกล่าวคำว่า อลาภา วต เม เป็นต้น เพื่อแสดงอาการคือความเป็นไป แห่งความรำคาญ.

ตตฺถ “อลาภา วต เมตฺถิ “อายุตี ทานิ มม หิตฺสุขลาภา นาม นตฺถิตฺติ อนฺุตฺถนาติ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า อลาภา วต เม ความว่า (มิลั่นทิกะนั้น) ทอดถอนใจอยู่ว่า

“บัดนี้ ชื่อว่าลาภคือประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ของเรา ย่อมไม่มีต่อไป”.

“น วต เม ลาภาติ อิมินา ปน ตเมวตฺถํ ทพฺพํ กโรติ ฯ

ก็เขานั้นเนื้อความนั้นนั่นเอง ให้หนักแน่น ด้วยคำว่า “ลาภของเราไม่มีหนอ” นี้.

อัยฺ เหตุถ อธิปฺปาโย “สเจปิ โภจฺจิ ‘ลาโภ เตติ วทฺเตย, ตํ มิจฺฉา. นตฺถเวว เม ลาภาติ ฯ

แท้จริง ในคำว่า น วต เม ลาภา นี้ มีอธิบายตั้งนี้ว่า

“แม้ถ้ามีใครๆ ฟังกล่าวว่า ‘เป็นลาภของท่าน’, คำนั้นผิด. ลาภของเรา ย่อมไม่มีเลย”.

“ทุลลทธี วัต เมติ กุสลาณุกาเวณ ลททมปิ อิทิ มนุสฺสสตฺตํ ทุลลทธี วัต เม ฯ”

ชื่อว่า ทุลลทธี วัต เม มีความว่า ความเป็นมนุษย์นี้ แม้ที่เราได้แล้วด้วยกุสลาณุกาภาพ ก็เป็นอันเราได้ไม่ดีหนอ.

“น วัต เม สุตทฺธนฺติ อิมินา ปน ตเมว อตถํ ทพฺพํ กโรติ ฯ”

ก็เขาย่อมเน้นเนื้อความนั้นนั่นเอง ให้หนักแน่น ด้วยคำนี้ว่า “เราได้ไม่ดีหนอ”.

อัย เหตุถ อธิปาโย “สเจปิ โภจฺจि สุตทฺธนฺเตติ วทฺเขย, ตํ มิจฺฉา, น วัต เม สุตทฺธนฺติ ฯ”

จริงอยู่ในคำว่า น.วัต.เม.สุตทธี นี้ มีอธิบายดังนี้ว่า “แม้ถ้าใครๆ ฟังกล่าวว่า ‘ท่านได้ดีแล้ว’, คำนั้นผิด. เราได้ไม่ดีหนอ.”

“อปุณฺณํ ปสุตฺตนิ อปุณฺณํ อุกฺกิตํ ชนิตํ วา ฯ”

สองบทว่า อปุณฺณํ ปสุตฺตํ ความว่า สิ่งมิใช่บุญ เราสั่งสมหรือก่อให้เกิดขึ้นแล้ว.

“กสฺมา อิติ เจ ฯ” “ยวาทํ ภิกฺขุ ฯเปฯ โวรโรเปสฺสินฺติ ฯ”

หากจะพึงมีผู้ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

พึงเฉลยว่า “เพราะเหตุที่เราได้ปลงภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม เสียจากชีวิต.”

ตสฺสตฺถโธ “โย อหํ สีลวฺนตฺเต ตาย เอว สีลวฺนตฺตตาย กฺลยฺยานธฺมเม อุตฺตมธฺมเม เสฏฺฐธฺมเม ภิกฺขุ ชีวิตา โวรโรเปสฺสินฺติ ฯ”

คำนี้มีอธิบายว่า “เพราะเหตุที่เราได้ปลงภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม คือผู้มีอุตมธรรม มีธรรมอันประเสริฐ เพราะความเป็นผู้มีศีลนั้นแล จากชีวิต”.

[เทวดาช่วยปลอบโยนมิลลันทิกะให้ฆ่าภิกษุต่อไป]

“อณฺณุตฺรา มารกาธิกาติ นามวเสณ อปากฺกฺวา เอกา ภูมฺมเทวตา มิจฺฉาทิภฺฐิภา มารปฺกฺขิกา มารสฺส อนฺนุตฺติกา

“เอวํ อัย มารเธยฺยํ มารวิสฺยํ นาทิกฺกมิสฺสสตฺติจิ นินฺเตตฺวา สพฺพาทฺถนวิภูสิตา หุตฺวา อตฺตโน อานุกาวิ ทสฺสยมานา อภิขฺชมาเน อุกฺเท ปฐฺวีตฺเล จงฺกมมานา วิย อาคฺนตฺวา มิคฺลณฺทิกํ สมณฺกุตฺตํ เอตทโวจ ฯ”

สองบทว่า อณฺณุตฺรา มารกาธิกา มีความว่า ภูมฺมเทวตาตนหนึ่ง ไม่ปรากฏชื่อ เป็นมิจฉาทิภฺฐิ เป็นฝักฝ่ายแห่งมาร ประพฤติตามมารคิดว่ “มิลลันทิกะนี้ จักไม่กล้าล่วงบ่วงของมาร คือวิสัยของมารไปได้ ด้วยอุบายอย่างนี้” ดังนี้แล้ว จึงประดับด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวง เมื่อจะแสดงอานุกาภาพของตน จึงเดินมาบนน้ำ อันไม่แตกแยก ดุจเดินไปมาอยู่บนพื้นดินฉะนั้น ได้กล่าวคำนั้น กะมิลลันทิกะสมณฺกุตฺตํ.

“สาธฺ สุสาธฺติ สมปฺหํสนตฺเถ นิปาโต ฯ [491] ตสฺมา เอวญฺเจตฺถ ทฺวิวจนํ” ฯ”

ศัพท์ว่า สาธฺ สาธฺ เป็นนิบาต ลงในอรรถ คือความร่าเริง. เพราะเหตุนั้น ใน(พระบาลี)นี้ จึงกล่าวย้า ๒ ครั้ง อย่างนี้แล.

“อติณฺเณ ตาเรสฺสิตี สํสารโต อติณฺเณ อิมินา ชีวิตาโวรโรเปเนน ตาเรสฺสิ ปรีโมเจสฺสิตี ฯ”

สองบทว่า อติณฺเณ ตาเรสฺสิ ความว่า

ท่านช่วยส่งพวกคนที่ยังข้ามไม่พ้น ให้ข้ามพ้น คือช่วยเปลื้อง ให้พ้นจากสงสาร ด้วยการปลงเสียจากชีวิตนี้.

อัย กิร เอติสสา เทวดาย พาลาย ทุมเมธาย **ลทธิ** “**เย** น มตา, **เต** สัสสารโต น มุตตา. **เย** มตา, **เต** มุตตาติ ฯ”
ได้ยินว่า เทวดาผู้เป็นพาลทรมานปัญญาตนนั้น มีลัทธิดังนี้ว่า
“บุคคลทั้งหลาย ผู้ยังไม่ตาย ชื่อว่ายังไม่พ้นจากสงสาร. ผู้ที่ตายแล้วจึงพ้น.”

ตสฺมา สัสสารโมจกมิลกฺขุ^๑ วีย เอวฺลทฺธิกา หุตฺวา ตมปิ ตตถ นโยเชนตี เอวมหา ฯ
เพราะเหตุานั้น เทวดาผู้มึลลทธิอย่างนั้น ก็เป็นเหมือนชนชาวป่า^๒ ผู้จะเปลื้องตนจากสงสารฉะนั้น
ได้ประกอบแม้มิลลันทิกะนั้นไว้ ในการให้ช่วยปลงเสียจากชีวิตนั้น จึงกล่าวอย่างนั้น.

[มิลลันทิกะฆ่าภิกษุต่อไป วันละ ๑ รูปถึง ๕๐๐ รูป]

อถโข **มิลกฺขุโก** สมณกุตโตโก ตาวรฺกฺสํ อุปฺปนฺนวิปฏิสาโรปิ ตํ เทวดาย อานุกาโร ทิสฺวา
“อัย **เทวดา** เอวมหา, อหฺธา อิมินา อตเถน เอวเมว ภวิตพฺพนฺติ นิฏฺฐึ ฺคนฺตฺวา “**ลาภา** กิร เมตฺวาทีนึ ปรีกิตฺตยฺนโต
วิหาเรณ วิหารํ ปรีเวเณน ปรีเวณํ อุปสงกมิตฺวา เอวํ วเทตี
ตตํ วิหารณฺจ ปรีเวณณฺจ อุปสงกมิตฺวา ทฺวารํ วิวริตฺวา อนโต ปวิสิตฺวา ภิกฺขุ เอวํ วเทตี “**โก** อติณฺโณ, กนฺตารเมตี ฯ”
ครั้งนั้นแล มิลลันทิกะสมณกุตก ถึงแม้เป็นผู้มีความเดือดร้อนเกิดขึ้นกล้าแข็งเพียงนั้นก็ตาม
ครั้นเห็นอานุกาพของเทวดานั้น ก็ถึงความตกลงใจว่า “เทวดาตนนี้ ได้กล่าวอย่างนี้, ประโยชน์นี้ พึงเป็นอย่างนี้ทีเดียว แน่แท้”
แล้วกล่าวคำเป็นต้นว่า “นัยว่าเป็นลาภของเรา” จึงจากวิหารเข้าไปสู่วิหาร จากบริเวณเข้าไปสู่บริเวณ แล้วกล่าวอย่างนี้
คือ เข้าไปยังวิหารและบริเวณนั้นๆ แล้วเปิดประตู เข้าไปภายใน กล่าวกะภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ว่า
“ใครยังข้ามไม่พ้น, ข้าพเจ้าจะช่วยส่งให้ข้ามพ้น.”

“โหตีเยว ภยฺนฺติ มรณํ ปฏิจฺจ จิตฺตฺตฺราโส โหตี ฯ”
สองบทว่า **โหตีเยว** ภูยฺ ความว่า มีจิตสะดุ้ง เพราะอาศัยความตาย.

“ณฺมกิตฺตตฺนฺติ หทยมฺสํ อาที กตฺวา สรฺริจลนํ โหตี ฯ” “อติภเยน ญทฺธสรฺริตฺตตฺนฺติปิ เอเก ฯ”
บทว่า **ณฺมกิตฺตตฺ** ความว่า มีร่างกายสิ้นเทา ตั้งแต่เนื้อหัวใจเป็นต้นไป.
อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า “ความมีร่างกายแข็งที่อ เพราะกลัวจิต” ดังนี้บ้าง.

“ณฺมกิตฺตตฺ ฺหิ “ณฺมกิตฺตตฺนฺติ วุจฺจตี ฯ”
จริงอยู่ ความมีร่างกายแข็งดุจเสา ท่านเรียกว่า “ความหวาดเสียว”

“โลมทฺโสตี อุทฺธฐิตฺโลมตา ฯ”
ความมีขนตั้งชูขึ้นข้างบน ชื่อว่าความมีขนชูชัน.

ชีณาสฺวา ปน สตตฺสฺลยฺตฺตาย สฺทฺธิฏฺฐตฺตา มรณกสฺตตฺเมว น ปสฺสนฺติ ฯ
ส่วนพระชีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่เห็นสัตว์ตายเลย เพราะท่านเห็นดีแล้ว โดยความเป็นของว่างจากสัตว์.

๑ มิลกฺขุ ฯ

๒ มิลกฺขุ มิลกฺโข คนชาวป่า, คนป่า, ผู้พูดอย่างเสียงสัตว์ร้อง, เป็นคนมิได้รับการศึกษาเลย.

ตสฺมา “เตสํ สพฺพมเปตํ นาโหสีติ เวทิตพฺพํ ฯ

เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่ “(อันตรรายมีความกลัวเป็นต้น)นั่นแม่ทั้งหมด หาได้มีแก่(พระชินาสพ)เหล่านั้นไม่.”

“เอกมปิ เทวปิ ฯเปฯ สภฺฐีปิ ภิกฺขุ เอกาเหเนว ชีวิตา โวรฺโรเปสีติ

เอวํ คณฺนวเสน สพฺพานิปี ตานิ ปญจ ภิกฺขุสตานิ ชีวิตา โวรฺโรเปสี ฯ

(มิลลันทิกะนั้น) ได้ปลงภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูป แม่ทั้งหมดเหล่านั้น เสียจากชีวิต ด้วยอำนาจการคำนวณอย่างนี้คือ

“เขาได้ปลงภิกษุจากชีวิตเสีย วันละ ๑ รูปบ้าง ๒ รูปบ้าง ฯลฯ ๖๐ รูปบ้าง”.

[พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่าภิกษุสงฆ์เบาบางไป]

[492] “ปฐิสลลานา วุภฺฐิตฺติ เตสํ ปญฺจนํ ภิกฺขุสตานํ ชีวิตกฺขยปฺปตฺติภาวํ ญตฺวา ตโต เอกิภาวโต วุภฺฐิตฺติ

ชานนฺโตปี อชานนฺโต วีย กถาสมฺภูฏฺฐาปนตถํ อายสมฺมตํ อานนฺทํ อามฺนเตสี ฯ

สองบทว่า ปฐิสลลานา วุภฺฐิตฺติ ความว่า (พระผู้มีพระภาค) ทรงทราบข้อที่ภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ รูปเหล่านั้นถึงมรณภาพ

จึงเสด็จออกจากความเป็นผู้โดดเดี่ยวนั้น ถึงแม้จะทรงทราบ ก็เป็นเหมือนไม่ทรงทราบ

จึงได้ตรัสเรียกท่านพระอานนทมา เพื่อให้ตั้งเรื่องขึ้น.

“กินฺนุ โข อานนฺท ตนฺนุโต วีย ภิกฺขุสงฺฆมฺติ

“อานนท อีโต ปุพฺเพ พหุ ภิกฺขุ เอกโต อุภฺฐานํ อากจฺฉนฺติ อุทฺเทสํ ปริปุจฺฉํ คณฺหนฺติ สขฺมายนฺติ,

เอกปฺปชฺโชโต วีย อารามํ ทิสฺสตี,

อิทานิ ปน อพฺทมมาสมตฺตสฺส อจฺจเยน ตนฺนุโต วีย ตนฺนุโก มนฺโท อปฺปโก วิรโล วีย ชาโต ภิกฺขุสงฺฆมฺ.

กินฺนุ โข การณํ. ก็ ทิสาสู ปกฺกนฺตา ภิกฺขุติ ฯ

ข้อว่า กินฺนุ โข อานนฺท ตนฺนุโต วีย ภิกฺขุสงฺฆมฺ มีความว่า พระองค์ทรงรับสั่งว่า

“ดูก่อนอานนท! ในกาลก่อนแต่จะไป พวกภิกษุเป็นจำนวนมาก ย่อมมาสู่ที่อุปัฏฐาก โดยรวมเป็นพวกเดียวกัน

เรียนเอาอุเทศ ปริปุจฉา สาธยายอยู่, อารามย่อมปรากฏดุจรุ่งเรืองเป็นอันเดียวกัน,

แต่บัดนี้ โดยล่วงไปเพียงกึ่งเดือน ภิกษุสงฆ์ดูเหมือนน้อยไป คือเป็นประหนึ่งว่าเบาบาง เล็กน้อย ร่อยหรอ ไหรงเหรงไป.

มีเหตุอะไรหรือ? พวกภิกษุหลีกไปในทิศทั้งหลายหรือ?”

[พระอานนทูลให้ตรัสบอกกรรมฐานอย่างอื่นแก่พวกภิกษุ]

อถายสฺมา อานนฺโท กมฺมวิปาเคน เตสํ ชีวิตกฺขยปฺปตฺตี อสฺลลกฺเขนโต อสุภกมฺมฐฺฐานานุโยคปจฺจยา ปน สลลกฺเขนโต

“ตถาหิ ปน ฆนฺเต ภควาติอาทึ วตฺวา ภิกฺขุณฺ อรหตฺตปฺปตฺติยา อณฺเณ กมฺมฐฺฐานํ ยาจนฺโต “สาธู ฆนฺเต ภควาติอาทึมาท ฯ

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท เมื่อไม่กำหนดเหตุที่ภิกษุเหล่านั้นถึงมรณภาพไป เพราะผลแห่งกรรม

แต่มากำหนดเพราะความหมั่นประกอบในอสุภกรรมฐานเป็นปัจจัย จึงได้กราบทูลคำเป็นต้นว่า ตถาหิ ปน ฆนฺเต ภควา ดังนี้

เมื่อจะทูลขอพระกรรมฐานอย่างอื่น เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายบรรลुरुหัตตผล จึงได้กราบทูลคำเป็นต้นว่า สาธู ฆนฺเต ภควา ดังนี้

ตสสโต “สาธุ ฆนเต ภควา อณฺเฏ การณํ อาจิกขตุ, เยน ภิกขุสงฺโฆ อรหตฺเต ปตฺติภฺรฺรฺเหยฺย” ๑

คำนั้นมีใจความว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ดั่งข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดตรัสบอกกรรมฐานอย่างอื่น ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุสงฆ์ดำรงอยู่ในพระอรหัตตผล.”

มหาสมุทฺทโอรโหณตฺติภฺรฺรฺรณานิ วีย หิ อณฺเฏยานิปี ทสฺนุสฺสตีทสฺสลิณ จตุทฺธาตุวฺวภฺรฺรฺรณาน พุทฺทมวิหาร อานาปานสฺสตีปฺปเกทานิ พุทฺธา นิพฺพานโรหณมฺมภฺรฺรฺรณานิ สนฺติ, เตสุ ภควา ภิกขุ สมสฺสาเสตฺวา อณฺเฏตฺรํ กมฺมภฺรฺรฺรณานํ อาจิกขตุติ อธิปฺปาโย ๑

อธิบายว่า “จริงอยู่ พระกรรมฐานที่เป็นคุณชาติหยั่งลงสู่พระนิพพาน ดุจท่าเป็นที่หยั่งลงสู่มหาสมุทร แม้เหล่าอื่นก็มีมาก ต่างโดยประเภท คือ อนุสสติ ๑๐ กสิณ ๑๐ จตุธาตวภฺรฺรฺรณาน ๔ พรหมวิหาร ๔ และอานาปานัสสติ.

ขอพระผู้มีพระภาค ทรงปลอบภิกษุทั้งหลายให้เบาใจใน(พระกรรมฐาน)เหล่านั้น แล้วตรัสบอกพระกรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งเกิด.”

อถ ภควา ตถา กาคุกาโม เถรํ อุกฺโขยเชนโต “เตนหิ อานนฺทาทิอาทิมาท ๑

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค มีพระประสงค์จะทรงทำเช่นนั้น เมื่อจะส่งพระเถระไป จึงทรงรับสั่งว่า เตนหิ อานนฺท ดั่งนี้เป็นต้น.

ตตถ “เวสาลี อุนิสฺสายาติ เวสาลี อุนิสฺสาย สมฺนตา คาวุเตปี [493] อพฺพมโยชเนปี ยาวติกา วิหรนฺติ.

เต สพฺเพ สนฺนิปาเตหิติ อตฺถโถ ๑

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า เวสาลี อุนิสฺสาย ความว่า (ภิกษุ)มีประมาณเท่าใด ซึ่งอาศัยเมืองไพศาลีอยู่ โดยรอบ ในที่คาวุตหนึ่งบ้าง กังโยชนบ้าง. เธอจงเผด็จภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดให้ประชุมกัน.

“สพฺเพ อุกฺภฺรฺรณสาลาเย สนฺนิปาเตตฺวาติ

อตตนา คนฺตุํ ยุตฺตภฺรฺรณานํ สยํ คนฺตฺวา อณฺเฏตฺถ ทหรภิกขุํ ปหิณฺตีวา มุทฺตเตเนว อนวเสเส ภิกขุ อุกฺภฺรณสาลาเย สมฺมํ กตฺวา ๑

ชื่อว่า สพฺเพ อุกฺภฺรณสาลาเย สนฺนิปาเตตฺวา ความว่า ไปสู่ที่ที่ตนควรจะไปเองแล้ว ในที่อื่นส่งภิกษุหนุ่มไปแทน จัดพวกภิกษุให้ประชุมกันไม่ให้เหลือ ที่อุปัฏฐานศาลา โดยครู่เดียวเท่านั้น.

“ยสฺสิทานิ ฆนเต ภควา กาลํ มณฺเฏตีติ เอตถ อยมธิปฺปาโย “ภควา ภิกขุสงฺโฆ สนฺนิปตีโต.

เอส กาลโถ ภิกขุณํ ฆมฺมกถํ กาคุํ อุนฺสาสนี ทาคุํ. อิทานิ ยสฺส ตุมฺहे กาลํ ชานาถ, ตํ กตฺตพฺพนฺติ ๑

ในคำว่า ยสฺสิทานิ ฆนเต ภควา กาลํ มณฺเฏตีติ นี้มีอธิบายดังนี้ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค! ภิกษุสงฆ์ประชุมพร้อมกันแล้ว, นี่เป็นกาลเพื่อทรงทำธรรมกถา เพื่อประทานพระอนุสาสนีแก่ภิกษุทั้งหลาย, ขอพระองค์ทรงทราบกาลแห่งกิจที่ควรทรงกระทำในบัดนี้เกิด.”

[พระผู้มีพระภาคตรัสบอกอานาปานัสสติแก่พวกภิกษุ]

“อถ โข ภควา ๑เปฯ ภิกขุ อามนฺเตสิ อยมปิ โข ภิกขเวติ อามนฺเตตฺวา จ ปน

ภิกขุณํ อรหตฺตปฺปตฺติยา ปุพฺเพ อาจิกขิตฺตอสฺสภมฺมภฺรฺรณานโต อณฺเฏ ปฺริยาโย อาจิกขนฺโต “อานาปานสฺสตีสมฺมาธิติ อาห ๑

ชื่อว่า อถ โข ภควา ๑เปฯ ภิกขุ อามนฺเตสิ อยมปิ โข ภิกขเว มีความว่า

ก็แล พระผู้มีพระภาค ครั้นรับสั่งตักเตือนแล้ว เมื่อจะตรัสบอกปริยายอย่างอื่นจากอสุภกรรมฐานที่ตรัสบอกแล้วในก่อน เพื่อบรรลुพระอรหัต แก่ภิกษุทั้งหลาย จึงตรัสว่า อานาปานสฺสตีสมฺมาธิ เป็นต้น.

อิทานิ ยสฺมา ภควตา ภิกฺขุณฺ สนตฺตปณฺเฑิตกมฺมภูฏานทสฺสนตฺถเมว อัยํ ปาลี วุตฺตา

ตสฺมา อปริหาเปตฺวา อตฺถโยชนากุภํ เอตฺถ วณฺณนํ กริสฺสามิ ฯ

บัดนี้ เพราะว่า พระผู้มีพระภาคตรัสบาลีนี้ เพื่อทรงแสดงพระกรรมฐาน ที่เป็นคุณสมบัติและประณีตจริงๆ แก่ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักทำการพรณาในพระบาลี ตามลำดับบรรดโยชนา ไม่ละทิ้งให้เสียไป.

ตตฺร “อยมฺปิ โข ภิกฺขเวติ อิมสฺส ตาว ปทสฺส อัยํ โยชนา

“ภิกฺขเว น เกวลํ อสฺสภาวนาเยว กิเลสฺปพหฺนายนํ สํวตฺตติ. อปิจ อยมฺปิ โข อานาปานสฺสตีสมาริ ฯ เปฯ วุปฺสเมตีติ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อยมฺปิ โข ภิกฺขเว เป็นต้นนี้ มีโยชนาดังต่อไปนี้ก่อนว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อสฺสภาวนาอย่างเดียวก่อนนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อละกิเลส หามิได้.

อีกอย่างหนึ่ง อานาปานัสสติสมาธิแม้มีแล้ว อันภิกษุอบรมทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นคุณสมบัติ เยือกเย็น อยู่เป็นสุข และยังบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วๆ ให้อันตรธานสงบไปโดยฉับพลัน.”

อัยํ ปเนตฺถ อตฺถวณฺณา ฯ

ก็ในคำว่า อานาปานัสสติสมาธิ เป็นต้นนี้ มีอรรถวรรณาดังต่อไปนี้:-

“อานาปานสฺสตีติ อสฺสาสฺปสฺสาสฺปริคฺคาหิกา สตี ฯ

สติกำหนดลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ชื่อว่า อานาปานัสสติ.

วุตฺตํ เหนฺตํ ปฏฺฐิสฺมภิกฺขาเย “อานนฺติ อสฺสาโส, โน ปสฺสาโส. ‘ปานนฺติ ปสฺสาโส, โน อสฺสาโส.

อสฺสาสฺวเสน อุปฺภูฏานํ สตี. ปสฺสาสฺวเสน อุปฺภูฏานํ สตี. โย อสฺสสตี ตสฺส อุปฺภูฏาติ. โย ปสฺสสตี ตสฺส อุปฺภูฏาตีติ ฯ

สมจริงดังคำที่พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าวไว้ในปฏิสัมภิทาว่า

“ลมหายใจเข้า ชื่อว่า ‘อานะ’, ไม่ใช่ปัสสาสะ. ลมหายใจออก ชื่อว่า ‘ปานะ’^๑, ไม่ใช่อัสสาสะ.

สติเข้าไปตั้งอยู่ ด้วยอำนาจลมหายใจเข้า สติเข้าไปตั้งอยู่ ด้วยอำนาจลมหายใจออก

ย่อมปรากฏแก่บุคคลผู้หายใจเข้า ย่อมปรากฏแก่บุคคลผู้หายใจออก^๒.”

[494] “สมาธิตี ตาย อานาปานปริคฺคาหิกาย สตียา สหฺริ อูปฺปนฺนา จิตฺเตกคฺคตา ฯ

ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับสติที่กำหนดลมหายใจเข้าและหายใจออกนั้น ชื่อว่า “สมาธิ”.

สมาริสฺสีเสน จายํ เทสนา, น สตีสีเสน ฯ

ก็เทศนานี้ ท่านกล่าวไว้ด้วยหัวข้อคือสมาธิ, หาใช่ด้วยหัวข้อคือสติไม่.

ตสฺมา “อานาปานสฺสตีตา ยุตฺโต สมาริ อานาปานสฺสตียํ วา สมาริ อานาปานสฺสตีสมาริตี เอวเมตฺถ อตฺถโถ เวทิตฺตพฺโพ ฯ

เพราะฉะนั้น ในบทว่า อานาปานสฺสตีสมาริ นี้ พึงทราบใจความอย่างนี้ว่า

“สมาธิที่ประกอบด้วยอานาปานัสสติ หรือสมาธิในอานาปานัสสติ ชื่อว่า อานาปานัสสติสมาธิ.”

“ภาวิโตติ อูปฺปาทีโต วจฺฉิตฺโต วา ฯ

บทว่า ภาวิโต แปลว่า ให้เกิดขึ้น หรือให้เจริญแล้ว.

๑ อปานนฺติ ปาลี.

๒ ขุ. ปฎิ. ๓๑/๒๕๘.

“พหุสิกโตติ ปุณฺณปุณฺณ กโต ฯ”

บทว่า พหุสิกโต แปลว่า กระทำบ่อยๆ.

“สนฺโต เจว ปณฺโฑ จาติ สนฺโต เจว ปณฺโฑ เจว ฯ อุภยตถ เอวสทฺเทน นิยม เวทิตฺตพฺโป ฯ”

สองบทว่า สนฺโต เจว ปณฺโฑ จ คือ เป็นคุณสงบด้วยนันทิย เป็นคุณประณีตด้วยทีเดียว.

ในบททั้งสอง พึงทราบความแน่นอนด้วยเอาศัพท์.

ก็ วุตฺตํ โหติ ฯ

ท่านกล่าวอธิบายไว้อย่างไร?

“อํ ติ, ยถา อสุกฺกมมฺภูฐานํ เกวลํ ปฏฺวีเวธวเสน สนฺตญจ ปณฺโฑตฺถจ”

โอฬาริการมมตฺตา ปน ปฏฺวีการมมตฺตา จ อารมมณฺวเสน เนว สนฺตํ น ปณฺโฑ, น เอวฺ เกนจฺ ปรียาเยน อสนฺโต วา อปฺปณฺโฑ วา. อปฺจ โข อารมมณฺสนตฺตตายปิ สนฺโต วุสฺสนฺโต นิพฺพุโต ปฏฺวีเวธสงฺขาตองฺคสนตฺตตายปิ อารมมณฺปฺปณฺโฑตฺตตายปิ ปณฺโฑ อกิตฺติกโร องฺคปฺปณฺโฑตฺตตายปิติ ฯ

ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า “จริงอยู่ อานาปานัสสติสมาธินี้ จะเป็นธรรมไม่สงบ หรือไม่ประณีต โดยปริยายอะไรๆ

เหมือนอสุกกรรมฐานซึ่งเป็นกรรมฐานสงบ และประณีต ด้วยอำนาจการแทงตลอดอย่างเดียว

แต่ไม่สงบไม่ประณีตด้วยอำนาจอารมณ์ เพราะมีอารมณ์หยาบและเพราะมีอารมณ์ปฏิกูลฉนั้นนั้น หามิได้,

อนึ่งแล (อานาปานัสสติสมาธินี้) สงบ คือระงับ ดับสนิท เพราะมีอารมณ์สงบบ้าง เพราะมีองค์คือการแทงตลอดสงบบ้าง

ประณีต คือไม่กระทำให้เสียเกียรติ เพราะมีอารมณ์ประณีตบ้าง เพราะมีองค์ประณีตบ้าง,

เตน วุตฺตํ “สนฺโต เจว ปณฺโฑ จาติ ฯ”

เพราะเหตุนั้น (พระผู้มีพระภาค) จึงตรัสคำว่า “สงบและประณีต.”

“อเสจนโก จ สุโข จ วิหาโรติ เอตถ ปน”

ก็ในคำว่า อเสจนโก จ สุโข จ วิหาโร นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

นาสส เสจนนฺติ อเสจนโก อนาสิตฺตโก อพฺโพกิณฺโณ เปฏฺฐากโก อาเวณิกโก ฯ

อานาปานัสสติสมาธินั้น ไม่มีเครื่องรัด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเอือกเย็น คือไม่มีเครื่องรัด ไม่เจือปน แผนกหนึ่งต่างหาก ไม่ทั่วไป.

นตฺถิ เจตถ ปริกมฺเมน วา อุปฺจาเรน วา สนฺตฺตา ฯ”

อนึ่ง ความสงบโดยบริกรรม หรือโดยอุปจาร ใน(อานาปานัสสติสมาธินี้) ไม่มี.

“อาทิมฺนสิการโต ปฏฺฐิต อตฺตโน สภาเวเนว สนฺโต จ ปณฺโฑ จาติ อตฺถโก ฯ”

อธิบายว่า “เป็นธรรมสงบและประณีต โดยสภาพของตนที่เดียว จำเดิมแต่เริ่มต้นใส่ใจ.”

เกจฺจ ปน “อเสจนโกติ อนาสิตฺตโก โอลฺชนฺโต สภาเวเนว มธฺโรติ วทฺนติ ฯ”

แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า “บทว่า อเสจนโก ความว่า ไม่มีเครื่องรัด คือมีโอชะ มีรสอร่อยโดยสภาพที่เดียว.”

ตโต ปรี วุตตนยเมว ฯ

ถัดจาก(คำว่า เอวเมว โข) นั้นไป มีนัยดังกล่าวมาแล้วนั้นแล.

อิทานิ “กถิ ภาวีโต จ ภิกขเว อานาปานัสสติสมาธิ เอตถ ฯ

บัดนี้ ในคำว่า กถิ ภาวีโต จ ภิกขเว อานาปานัสสติสมาธิ นี้ (พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้):-

“กถนติ อานาปานัสสติสมาธิภาวนิ นานุปการโต วิตถาเรตุมยตาปุจจา ฯ

คำว่า กถิ เป็นคำถามคือความเป็นผู้ใคร่จะยังอานาปานัสสติสมาธิภาวนาให้พิสดาร โดยประการต่างๆ.

“ภาวีโต จ ภิกขเว อานาปานัสสติสมาธิ นานุปการโต วิตถาเรตุมยตาย ปุจฺจามนิทฺสนํ ฯ

คำว่า ภาวีโต จ ภิกขเว อานาปานัสสติสมาธิ เป็นคำแสดงไขข้อธรรมที่ถูกลถาม เพราะความเป็นผู้ใคร่จะยังอานาปานัสสติสมาธินั้นให้พิสดาร โดยประการต่างๆ.

เอส นโย ทุตติยเพปิ ฯ

แม้บทที่สอง ก็นัยนั้น.

อยมฺปนฺตถ สงฺเขปตฺโต

“ภิกขเว เกน ปกาเรน เกนากาเรน เกน วิธินา ภาวีโต อานาปานัสสติสมาธิ เกน ปกาเรน พหุสิกฺโข สนฺโต เจว ฯเปฯ วูปสมตฺติติ ฯ

ก็ในคำว่า กถิ ภาวีโต จ เป็นต้นนี้ มีความสังเขปดังนี้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! อานาปานัสสติสมาธิ อันภิกษุอบรมแล้วด้วยประการไร ด้วยอาการไร ด้วยวิธีไร? ทำให้มากแล้ว ด้วยประการไร? จึงเป็นคุณสมบัติ ประณีต เยือกเย็น อยู่เป็นสุข และยังบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วๆ ให้อันตรายกันไปโดยฉับพลัน.”

อิทานิ ตมตถ วิตถาเรนโต “อิธ ภิกขเวติอาทิมหา ฯ

บัดนี้ (พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงยังเนื้อความนั้นให้พิสดารจึงตรัสว่า อิธ ภิกขเว เป็นต้น.

ตถถ “อิธ ภิกขเว ภิกขุติ ภิกขเว [496] อิมสฺมี สาสเน ภิกขุ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น ข้อว่า อิธ ภิกขเว ภิกขุ มีความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในศาสนานี้.

อโย เหตุถ อิธสทฺโท สพฺพูปการอานาปานัสสติสมาธินิพพตฺตกสฺส ปุคฺคสฺส นิสฺสยภูตสฺสสนปริทฺธิโป

อณฺญสฺสสนสฺส ตถาภาวปฏิเสธโน จ ฯ

จริงอยู่ อิธศัพท์นี้ ใน(บทว่า ภิกขเว) นี้ แสดงศาสนาซึ่งเป็นที่อาศัยของบุคคลผู้ให้อานาปานัสสติสมาธิเกิดขึ้นโดยประการทั้งปวง และปฏิเสธความไม่เป็นเช่นนั้นแห่งศาสนาอื่น.

วุตฺตํ เหตุถ “อิเธว ภิกขเว สมนฺโน ฯเปฯ สฺยญา ปรปฺปวาทา สมณฺณิ อณฺเณหิตฺติ ฯ

สมจริงดังพระดำรัสที่(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สมณะ (ที่ ๑) มีในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๒ มีในธรรมวินัยนี้, สมณะที่ ๓ มีในธรรมวินัยนี้, สมณะที่ ๔ มีในธรรมวินัยนี้. ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้ง ๔.”

เตน วุตตํ “อิมสมิ สาสเน ภิกขุติ ฯ”

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ว่า “ภิกษุในศาสนานี้.”

“อรรถกถา ภา ๒๒๒ สุญญาคารคโต วาติ อิทมสส อานาปานัสสติสมาธิภาวนานุรูปเสนาสนปริคคหปริทีปนี ฯ”

คำว่า อรรถกถา ภา ๒๒๒ สุญญาคารคโต วา นี้แสดงการที่ภิกษุนั้นเลือกหาเสนาสนะที่เหมาะสมแก่การเจริญอานาปานัสสติสมาธิ.

อิมสส ทิ ภิกขุโน ทิฆรตตํ รูปาทิสฺส อารมมณฺสฺส อนุวิสฺสุํ จิตตํ

อานาปานัสสติสมาธิอารมณํ อภิรหิตุํ น อิจฺฉติ ภูฏาโคณยฺตตรโถ วีย อุปฺพลเมว ธาเวติ ฯ

เพราะว่า จิตของภิกษุนั้นเคยชานไปในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้นเสียนาน จึงไม่อยากจะก้าวขึ้นสู่อารมณ์ของอานาปานัสสติสมาธิ คอยแต่จะเล่นไปนอกทางอย่างเดียว ดุจรถที่เขาเทียมด้วยโคโงงฉะนั้น.

ตสฺมา เสยฺยถาปี นาม โคโป ภูฏาเนยฺยา สพฺพํ ชิรมปิวิตฺวา วทตฺติ ภูฏวจฺฉํ ทเมตฺถกาโม

ธะนุโต อปเนตฺวา เอกมฺนเต มหฺนตํ ฌมฺภํ นิชนิตฺวา ตตฺถ โยตเตน พนฺธะยฺย

อถสฺส โส วจฺเจ อิตฺถิจิโตจ วิปฺพนทิตฺวา ปลายิตฺถุ อสฺสโกนฺโต ตเมว ฌมฺภํ อุปฺนีสึเทยฺย วา อุปฺนิปฺชเชยฺย วา.

เอวเมว อิมินาปี ภิกขุณา ทิฆรตตํ รูปาทิอารมมณฺสฺส ปานวทตฺติ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

อรรถกถา ภา ๒๒๒ สุญญาคารคโต วา ปเวเสตฺวา ตตฺถ อสฺสาสปฺปสฺสาสตฺถมฺเภ สติโยตเตน พนฺธิตพฺพํ ฯ

เพราะฉะนั้น คนเลี้ยงโคต้องการจะฝึกลูกโคโงง ตัวค่อม น้ำนมทั้งหมดของแม่โคโงง เต็มโตแล้ว พึงพรากรออกจากแม่โคนม ปักหลักใหญ่ไว้ส่วนหนึ่ง แล้วเอาเชือกผูกไว้ที่หลักนั้น,

คราวนั้นลูกโคค่อมของเขา ดิ้นรนไปทางโน้นทางนี้ ไม่อาจหนีไปได้ พึงยื่นพิงหรืออนอนอิงหลักนั้นนั้นแล ชื่อแม่ฉันไค.

ภิกษุแม้รูปนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ประสงค์จะฝึกฝนจิตที่ถูกโทษประทุษร้าย ซึ่งเจริญด้วยการตั้งมรสแห่งอารมณ์มีรูปเป็นต้นมานาน พึงพรากรออกจากอารมณ์มีรูปเป็นต้น แล้วเข้าไปสู่ป่า หรือโคนไม้ หรือเรือนว่างเปล่า

แล้วพึงเอาเชือกคือสติ ผูกไว้ที่หลัก คือลมอัสสาสะและปัสสาสะนั้น

เอวมสฺส ตํ จิตตํ อิตฺถิจิโตจ วิปฺพนทิตฺวาปี ปุพฺเพ อัจฺฉณารมมณํ อลภฺมานํ สติโยตฺตํ ฉินฺทิตฺวา ปลายิตฺถุ อสฺสโกนฺโต

ตเมว อารมมณํ [497] อุปจารบฺปนาวเสน อุปฺนีสึทติ เจว อุปฺนิปฺชชติ จ ฯ

เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตของเธอนั้น แม้จะกวัดแกว่งไปทางโน้นและทางนี้ก็ตาม เมื่อไม่ได้รับอารมณ์ที่เคยชินมาในกาลก่อน ไม่สามารถจะตัดเชือกคือสติหนีไปได้ ย่อมจذبอและแนบสนิทอารมณ์นั้นแล ด้วยอำนาจอุปจาระและอัปปนา.

เตนาหุ โปราณา

ยถา ฌมฺเภ นิพฺนธะยฺย วจฺฉํ ทมฺมํ นโร อธิ

พฺนธะยฺยเอวํ สกํ จิตตํ สติยารมมณ ทพฺพหนฺติ ฯ

เพราะเหตุนี้ พระโหราณาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

“นรชน เมื่อจะฝึกลูกโค พึงผูกติดไว้ที่หลัก ฉันไค

ภิกษุในศาสนานี้ พึงเอาสติผูกจิตของตนไว้ที่อารมณ์ให้มั่น ฉันนั้น”.

๑ เยภุยฺเยน รูปารมมณาทิสฺส ปานวทตฺติ ฯ ตถจจ รูปาทิอารมมณโถติ วุขฺมานปฺเทน น สมเมติ ฯ

๒ ทมฺ ฯ

เอวมสส ตั **เสนาสน** ภาวนานรูป โหติ ฯ

เสนาสนะนั้น ย่อมเป็นสถานที่เหมาะแก่การเจริญอานาปานัสสติสมาธินั้น ด้วยประการฉะนี้.

เตน วุตตัม “**อิทมสส อานาปานัสสติสมาธิภาวนานรูปเสนาสนปริคคหปริทีปนนติ** ฯ

เพราะเหตุนั้น (ข้าพเจ้า) จึงกล่าวว่า “คำนี้แสดงการที่ภิกษุนั้น เลือหาเสนาสนะที่เหมาะสมแก่การเจริญอานาปานัสสติสมาธิ.”

อลวา ยสมา อิหิ กम्मภูฐานปปเภเท มุทธภูตัม สพพณฺณพุทฺธปัจเจกพุทฺธสาวกานํ วิเสสาธิคม ทิฏฐธมฺมสุขวิหาร ปทภูฐานํ **อานาปานัสสติกम्मภูฐานํ** อิตถิปุริสทตฺถิสสาทิสททสมากุลํ คามนตํ อปริจฺจชิตฺวา น สุกรํ สมปาเทตฺถุ สททกณฺณกตฺตา ฌานสส, อคามเก ปน อรณฺเณ สุกรํ โยคาวจรณ อิหิ กम्मภูฐานํ ปริคคเหตฺวา อานาปานจตุตถชฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา ตเวท ปาทกํ กตฺวา สงฺขารे สมมสิตฺวา อคคผลํ อรหตฺตํ สมปาปุณฺณิตฺุ. ตสฺมาสส อนฺรูปเสนาสนํ ทสฺเสนโต **ภควา** “อรณฺญคโต วาตีอาทิมาท ฯ

อีกอย่างหนึ่ง เพราะอานาปานัสสติกรรมฐานนี้เป็นยอดในประเภทแห่งกรรมฐาน เป็นปทัฏฐานแห่งการบรรลุคุณพิเศษและเป็นสุขวิหารธรรมในปัจจุบัน ของพระสัมพันธูปุญฺ์พุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวก (อันพระโยคาวจร) ไม่ละชายบ้านที่อื้ออึงด้วยเสียงสตรี บุรุษ ช้าง และม้า เป็นต้น จะเจริญให้ถึงพร้อม ทำไม่ได้ง่าย เพราะเสียงเป็นข้าศึกต่ออาน., แต่ในป่า ซึ่งไม่ใช่บ้าน พระโยคาวจรกำหนดกรรมฐานนี้แล้ว ยังจตุตถฌานอันมีลมหายใจเข้าและหายใจออกเป็นอารมณ์ให้เกิดแล้ว ทำอานนั้นนั่นเองให้เป็นบาท พิจารณาสังขารทั้งหลาย ได้บรรลุพระอรหัตอันเป็นผลที่เลิศ จะทำได้ง่าย. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงเสนาสนะที่เหมาะสมแก่ภิกษุนั้น จึงตรัสพระดำรัสมีอาทิว่า **อรณฺญคโต วา** ดังนี้.

วตฺถุวิขจจริโย วิย ทิ **ภควา**. โส, ยถา **วตฺถุวิขจจริโย** นครภูมึ ปสฺสิตฺวา สฺกุญฺจ อนุปริจฺจชิตฺวา “เอตถ นครํ มาเปถาตี อุปทิสฺสติ, โสตถินา ว นครเ นิฏฐิตฺเต, ราชกุลโต มหาสกุการํ ลภติ,

เอวเมว โยคาวจรสส อนฺรูปเสนาสนํ อนุปริจฺจชิตฺวา “เอตถ กम्मภูฐานํ อนุยฺยุชิตฺวา อุปทิสฺสติ, ตโต ตตฺถ กम्मภูฐานมนฺยุตฺเตน โยคินา กเมน อรหตฺเต ปตฺเต, “สมมาสมพุทฺโธ วต โส **ภควา**ติ มนฺตํ [498] สกุการํ ลภติ ฯ

ด้วยว่า พระผู้มีพระภาค เป็นประจจุอาจารย์ผู้ทรงวิद्याคุณรู้ชั้ญุมิพื้นที่, อาจารย์ผู้ทรงวิद्याรู้พื้นที่ เห็นพื้นที่ที่จะสร้างนครแล้ว พิจารณาโดยตระหนัก แล้วชี้ว่า “ขอพระองค์จงโปรดสร้างพระนครในที่นี้”, เมื่อนครสำเร็จแล้วโดยสวัสดิ์, ย่อมได้มหาสักการะจากราชตระกูล ฉันท, (พระผู้มีพระภาค) นั้น ทรงพิจารณาเสนาสนะอันสมควรแก่พระโยคาวจรแล้ว ย่อมทรงชี้ว่า “กรรมฐาน (อันกุลบุตรผู้มีความเพียร) พึงพากเพียรพยายามในที่นี้”, แต่นั้น เมื่อพระโยคาวจรประกอบกรรมฐานอยู่ใน(เสนาสนะ)นั้นแล้ว บรรลุพระอรหัตโดยลำดับ, ย่อมทรงได้มหาสักการะว่า “พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าแท้แล” ฉันทนั้นเหมือนกัน.

อโย ปน **ภิกฺขุ** “ทีปิสทิสฺสติ วุจจติ ฯ

ส่วนภิกษุนี้ ท่านว่า “เช่นกับพยัคฆ์”.

ยถา ทิ **มหาทีปราช** อรณฺเณ ตินคหนํ วา วนคหนํ วา ปพฺพตคหนํ วา นิสฺสาย นิลิยิตฺวา วนมหิสฺสโคกณฺณสุกราทโย มิเค คณฺหาตี,

เอวเมวายํ อรณฺญาทีสุ กम्मภูฐานํ อนุยฺยุชนฺโต **ภิกฺขุ**

“ยถากุเมน โสตาปตฺติสททาคามิอนาคามิอรหตฺตมคฺเค เจว อริยผลยจ คณฺหาตีตี เวทิตฺวา ฯ

เหมือนอย่างพญาเสือใหญ่ แอบอาศัยพงหญ้า ช้างป่า หรือเทือกเขา อยู่ในไพร
ย่อมจับหมุ่มฤค มีกระปือป่า ชะมด (หรือกวาง) และสุกรเป็นต้น (เป็นรักษา) ฉันทไค,
ภิกษุนี้ พากเพียรกรรมฐาน อยู่ในเสนาสนะมีป่าเป็นต้น ก็ฉันทนั้น
บัณฑิตพึงทราบว่ “ย่อมยึดไว้ได้ซึ่งโสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตมรรค และอริยผลโดยลำดับ”.

เตนาคู โปราณ

เพราะฉะนั้น พระโบราณจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่

ยถาปี ทิปิโก นาม	นินิยิตวา ^๑ คนหตี มิเค
ตเถวายิ พุทธบุตโต	ยุตโตโยโค วิปสสโก
อรณญิ ปวิสิตวาน	คนหาตี ผลมุตตมนตี ฯ

“ขึ้นชื่อว่า พยัคฆ์ ย่อมแอบจับหมุ่มฤค (เป็นรักษา) แม้ฉันทไค
พุทธบุตรผู้ประกอบความเพียร บำเพ็ญวิปัสสนานี้ ก็เหมือนกัน
เข้าไปสู่ป่าแล้ว ย่อมยึดไว้ได้ซึ่งผลอันอุดม.”

เตนสส ปรกกมชวโยคคภูมิ อรณญเสนาสนนิ ทสเสนโต ภควา “อรณญคโต วาตีอาทิมาห ฯ

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงเสนาสนะป่า อันเป็นภูมิควรแก่การประกอบเขาวนปัญญาเพื่อความเจริญก้าวหน้า
แก่พระโยคาวจรนั้น จึงตรัสพระพุทธพจน์มีอาทิว่า อรณญคโต วา ดังนี้.

ตตถ “อรณญคโต วาตี “อรณญิ นาม นิภขมิตวา พหิอินทชิลลา สพพเมตติ อรณญนตี จ

“อรณญิกิ นาม เสนาสนนิ ปณจธนุสติกิ ปจฉิมนตี จ เอว วุตตลภขณเสสุ อรณญเสสุ ยงกิลลิจิ ปวิเวกสุขมรณญิ คโต ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อรณญคโต วา ความว่

ไปสู่ป่า อันสะดวกแก่ความสงบ แห่งใดแห่งหนึ่ง ในบรรดาป่าซึ่งมีลักษณะที่กล่าวไว้แบบนี้ว่

“ที่ชื่อว่าป่า ได้แก่ (สถานที่) ภายนอกจากเสาคีอนออกไป นั้นทั้งหมด ชื่อว่ ปา^๒” และว่

“เสนาสนะที่สุด โกลประมาณ ๕๐๐ ชั่ววัน ชื่อว่ เสนาสนะป่า.”^๓

“รุกขมุลคโต วาตี รุกขสมิปี คโต ฯ

บทว่า รุกขมุลคโต วา ความว่ ไปสู่ที่ใกล้ต้นไม้.

“สุญญาคารคโต วาตี สุญญ วิวิตโตกาสิ คโต ฯ

บทว่า สุญญาคารคโต วา ความว่ ไปสู่โอกาสที่สงบ ซึ่งว่างเปล่า.

เอตถ จ ฐเปตวา อรณญญจ รุกขมุลญจ อวเสสสตตวิธเสนาสนนิ คโตปี “สุญญาคารคโตตี วตตุ วฏฏตี ฯ

แต่ใน(อธิการ)นี้ แม้(ภิกษุ)จะเว้นป่าและโคนต้นไม้เสีย ไปยังเสนาสนะ ๗ อย่างที่เหลือ ก็ควรเรียกได้ว่ “ไปสู่เรือนว่างเปล่า”.

๑ นินิยิตวาตีปี ทิสสติ ฯ

๒ ชุ. ปฎิ. ๓๑/๒๖๔. อภิ. วิ. ๓๕/๓๓๘.

๓ วิ. มหา. ๒/๑๔๖.

เอวมสฺส อุตฺตตยานุกุลํ ธาตุจริยานุกุลญจ อานาปานัสสติภาวนานุกรูปํ เสนาสนํ อุปทิสิตวา
อลีนานุทฺตจฺจปฺกขิกํ สมนตฺมิริยาปถํ อุปทิสนฺโต “นิสฺสิตฺติ อาท ๑

(พระผู้มีพระภาค) ครั้นทรงชี้เสนาสนะ อันสมควรแก่การเจริญอานาปานัสสติ
ซึ่งเหมาะแก่ฤดูทั้ง ๓ และเหมาะแก่ธาตุและจิริยา แก่ภิกษุนั้น อย่างนั้นแล้ว
เมื่อจะทรงชี้อิริยาบถที่สงบ ซึ่งเป็นฝ่ายแห่งความไม่ท้อแท้และไม่ฟุ้งซ่าน จึงตรัสว่า นิสฺสิตฺติ ดังนี้,

อถสฺส นิสฺสชฺชาย ทพฺพทวารํ อสฺสสสฺสปฺปสฺสสสฺสํ ปวตฺตตฺนสฺสขฺตํ อารมฺมณฺณปฺริคฺคหุปฺพายญจ [499] ทสฺเสนฺโต
“ปลฺลงฺกํ อากฺขิตฺวาติอาทิมาท ๑

ภายหลัง เมื่อจะทรงแสดงภาวะแห่งการนั่งเป็นของมั่นคง ข้อที่ลมอัสสาสะปัสสาสะเป็นไปสะดวก
และอุบายเครื่องกำหนดจับอารมณ์ แก่เธอนั้น จึงตรัสพระพุทฺพทพฺพจฺนมีอาทิวา ปลฺลงฺกํ อากฺขิตฺวา ดังนี้.

ตตฺถ “ปลฺลงฺกนฺติ สมนตฺโต อูรฺพทฺทธานํ ๑

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปลฺลงฺกํ ได้แก่ การนั่งพับขาทั้ง ๒ โดยรอบ (คือนั่งขัดสมาธิ).

“อากฺขิตฺวาติ อาพนฺธิตฺวา ๑

บทว่า อากฺขิตฺวา แปลว่า คู้เข้าไว้.

“อุขุํ กายํ ปณฺธิธฺยาติ อุปริมํ สริริํ อุขุํ ฐฺฐเปตฺวา อฏฺฐารส ปิฏฺฐิกฺกณฺณเก โภภฺยิยา โภภฺยิ ปฏฺฐิปาเทตฺวา ๑

ชื่อว่า อุขุํ กายํ ปณฺธิธฺยา มีควมว่า ตั้งร่างกายส่วนบนให้ตรง คือให้กระดูกสันหลัง ๑๘ ท่อน จดที่สุดต่อที่สุด.

เอวํ หิ นิสฺสินฺนสฺส, จมฺมมฺสฺนหารุณิ น ปณฺมณฺติ ๑

จริงอยู่ เมื่อภิกษุนั่งด้วยอาการอย่างนั้นแล้ว, หน้า เนื้อ และเส้นเอ็น ย่อมไม่หึงงอ.

อถสฺส ยา เตสํ ปณฺมณฺนปฺจฺจยาเอว ขณฺณ ขณฺณ เวทฺนา อุปฺปชฺเชยฺยํ, ตา น อุปฺปชฺชนฺติ ๑

เวลานั้น เวทนาทั้งหลาย ที่จะพึงเกิดขึ้นแก่เธอในขณะๆ

เพราะความหึงงอ แห่ง(หนังเนื้อและเอ็น)เหล่านั้นเป็นปัจจัยนั้นแล ย่อมไม่เกิดขึ้น.

ตาสฺส อุนฺนปฺปชฺชมานาสฺส, จิตฺตํ เอกคฺคํ โหติ.

เมื่อเวทนาเหล่านั้นไม่เกิดขึ้น, จิตก็มีอารมณ์เป็นอันเดียว.

กมฺมกฺกฺขณํ น ปฺริปตฺติ วุชฺฐตี ผาตี อุปฺคจฺจติ ๑

กรรมฐานไม่ตกไป ย่อมเข้าถึงความเจริญรุ่งเรือง.

“ปฺริมุขํ สติ อุปฺภูตฺตฺวาติ กมฺมกฺกฺขณานาภิมุขํ สติ ฐฺฐปฺยิตฺวา ๑

ชื่อว่า ปฺริมุขํ สติ อุปฺภูตฺตฺวา มีความว่า ตั้งสติมุ่งหน้าต่อกรรมฐาน.

อถวา “ปริติ ปริคคหฺนุสฺส, ‘มุขนติ นิยยานุสฺส, ‘สตีติ อุกฺกุฏานุสฺส. เตน วุจฺจติ ‘ปริมุขํ สตินติ’
เอวํ ปฏิสมฺภิกายํ วุตฺตนเยเนว เจตถ **อตฺถ** ทฺถสฺสทฺทโพ ๖

อีกอย่างหนึ่ง ก็ใน(คำว่า ปริมุขํ สตีติ อุกฺกุฏเปตฺวา) นี้ พึงเห็นใจความ ตามนัยที่(พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร)กล่าวไว้
ในปฏิสัมภิกานั้นแล อย่างนี้ว่า “ศัพท์ว่า ปริ มีความกำหนดถือเอาเป็นอรรถ, ศัพท์ว่า มุข มีความนำออกเป็นอรรถ,
ศัพท์ว่า สตี มีความเข้าไปตั้งไว้เป็นอรรถ. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ‘ตั้งสติไว้เฉพาะหน้า’.”

ตตฺรารยํ **สงฺเขโป** “ปริคคหิตนิยยานํ สตี กตฺวาติ ๖

ใน(บทว่า ปริมุขํ สตี) นั้น มีความย่อตั้งนี้ว่า “ทำสติเป็นเครื่องนำออกที่ตนกำหนดถือเอาแล้ว”.

[อรรถาธิบายวิธีอบรมสติ ๓๒ อย่าง]

“โส สโตว อสฺสสตีติ โส **ภิกฺขุ** เอวํ นิสีทิตฺวา เอวญจ สตี อุกฺกุฏเปตฺวา ตํ สตี อวิชฺชนโต สโตเอว อสฺสสตี สโต ปสฺสสตี ๖
“สโตการี โหตีติ วุตฺตํ โหติ ๖

ข้อว่า โส สโตว อสฺสสตี มีความว่า

ภิกษุนั้นนั่งอย่างนั้น และตั้งสติไว้อย่างนั้นแล้ว เมื่อไม่ละสตินั้น ชื่อว่า มีสติหายใจเข้า ชื่อว่า มีสติหายใจออก.
มีคำอธิบายว่า “เป็นผู้อบรมสติ”.

อิทานิ, เยหากาเรหิ สโตการี โหติ, เต ทสฺเสนโต “ทีฆิ วา อสฺสสนฺโตติอาทิมหา ๖

บัดนี้ (พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงแสดงอาการเป็นเครื่องอบรมสติเหล่านั้น จึงตรัสพระดำรัสว่า **ทีฆิ วา อสฺสสนฺโต** เป็นต้น.

วุตฺตํ เหนฺตํ ปฏิสมฺภิกายํ “โส สโตว อสฺสสตี สโต ปสฺสสตีติ เอตฺสเสว วิภงฺเก

“พตฺตีสาย อากาเรหิ สโตการี โหติ

ทีฆิ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต **สตี** อุกฺกุฏิตฺวา โหติ, ตาย สติยา เตน ญฺยาเณน สโตการี โหติ.

ทีฆิ ปสฺสาสวเสน ๖เปฯ

ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี [500] อสฺสาสวเสน ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สตี อุกฺกุฏิตฺวา โหติ,
ตาย สติยา เตน ญฺยาเณน สโตการี โหตีติ ๖

สมจริงดังคำที่(พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร)กล่าวไว้ในวิภังค์ เฉพาะแห่ง(๒ คำ)นี้ว่า **โส สโตว อสฺสสตี สโต ปสฺสสตี** ในปฏิสัมภิกาว่า
“ภิกษุ ย่อมเป็นผู้อบรมสติ โดยอาการ ๓๒ อย่าง คือ

สติของภิกษุผู้รู้ความที่มีจิตอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว ย่อมตั้งมั่น,

เธอชื่อว่าเป็นผู้อบรมสติ ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น,

สติของภิกษุผู้รู้ความที่มีจิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว ย่อมตั้งมั่น,

เธอชื่อว่าเป็นผู้อบรมสติ ด้วยสตินั้นด้วยญาณนั้น ฯลฯ

สติของภิกษุผู้รู้ความที่มีจิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่านด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืน หายใจเข้า

ด้วยอำนาจความเป็นผู้พิจารณาเห็นความสละคืน หายใจออก ย่อมตั้งมั่น, เธอชื่อว่าเป็นผู้อบรมสติ ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น.”

๑ ปริมุขํ สตี อุกฺกุฏเปตฺวาติ ปริติ ปริคคหฺนุสฺส มุขนติ นิยยานุสฺส สตีติ อุกฺกุฏานุสฺส เตน วุจฺจติ ปริมุขํ สตี อุกฺกุฏเปตฺวาติ ๖

๒ ขุ. ปฏฺ. ๓๑/๒๖๔-๕.

๓ ขุ. ปฏฺ. ๓๑/๒๖๔-๕.

[มติลมหายใจเข้าและออกตามอรรถกถาวินัยและพระสูตร]

ตตถ “ทีฆิ วา อสสสนโตติ ทีฆิ วา อสสาส ปวตเตนโต ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า ทีฆิ วา อสสสนโต ได้แก่ เมื่อให้ลมหายใจเข้ายาวเป็นไปอยู่.

“อัสสาโสติ พหิ นิขมนวาโต ‘ปัสสาโสติ อนโต ปวิสสนวาโตติ วินยญฺฐกถาย วุตฺตํ ฯ

ในอรรถกถาวินัย ท่านกล่าวไว้ว่า

“ลมที่ออกไปข้างนอก ชื่อว่า อัสสาสะ คือลมหายใจออก.^๑ ลมที่เข้าไปข้างใน ชื่อว่า ปัสสาสะ คือลมหายใจเข้า.”

สุตตตฺถกถาสฺส ปน อุปปฏิปาฏิยา อาคตฺติ ฯ

ส่วนในอรรถกถาแห่งพระสูตรทั้งหลาย มาโดยกลับลำดับกัน.

ตตถ สพเพสมปี คพฺภเสยยกานํ มาตุกฺจฺฉิตฺติ นิขมนกาลเ

ปฺฐมํ คพฺภนฺตรววาโต พหิ นิขมตฺติ. ปจฺฉา พหฺนฺตรววาโต สุขุมํ รชฺ คเหตฺวา อพฺภนฺตรํ ปวิสสนโต ตาลุ อหจฺจ นิพฺพายติ ฯ

บรรดา(ลมทั้งสอง)นั้น ในเวลาที่สัตว์ผู้นอนอยู่ในครรภ์แม่ทุกชนิด ออกมาจากท้องแม่,

ลมภายในครรภ์ย่อมออกไปข้างนอกก่อน, ภายหลัง ลมข้างนอกพาเอาละอองที่ละเอียดเข้าไปข้างใน กระทบเพดานแล้วดับไป.

เอวณฺตาว อสสาสฺสปัสสาสา เวทิตพฺพา ฯ

พึงทราบลมอัสสาสะและปัสสาสะอย่างนี้ก่อน.

ยา ปน เตสํ ทีฆรสฺสตา, สา อทฺธานวเสน เวทิตพฺพา ฯ

ส่วนความที่(ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก)เหล่านั้น (มีระยะ)ยาวและสั้น พึงทราบด้วยอำนาจแห่งกาล.

ยถา ทิ โอกาสทฺธานํ ฝริตฺวา ฐิตฺติ อุกฺกํ วา วาลิกา วา “ทีฆมุกฺกํ, ทีฆา วาลิกา, รสฺสมุกฺกํ, รสฺสา วาลิกาติ วุจฺจติ.

เอวํ จุณฺณนฺวิจฺจณฺณปปี อสสาสฺสปัสสาสา หตฺถิสฺรีเร อหิสฺรีเร จ เตสํ อตฺตภาวสฺงขาตํ ทีฆํ อทฺธานํ สณฺนิกํ ปุเรตฺวา

สณฺนิกเมว นิขมฺนตฺติ. ตสฺมา “ทีฆาติ วุจฺจนฺติ ฯ

เหมือนอย่างว่า น้ำหรือทราย เมื่อออกไปตลอดระยะคือโอกาสตั้งอยู่ เขาเรียกว่า “น้ำยาว ทรายยาว น้ำสั้น ทรายสั้น” ฉนั้นใด,

ลมหายใจเข้าและหายใจออก แม้ที่ละเอียดจนยับ ก็ฉนั้นนั้น ยังประเทศอันยาวในตัวข้างและตัวง

กล่าวคืออรรถภาพของข้างและงเหล่านั้น ให้ค่อยๆ เต็มแล้วก็ค่อยๆ ออกไป. เพราะฉนั้น ท่านจึงเรียกว่า “ยาว”.

๑ ศัพท์ว่า อสสาโส และ ปัสสาโส หรือ อสสสติ และ ปัสสสติ ทั้ง ๒ ศัพท์นี้ บางท่าน แปล อสสาโส หรือ อสสสติ ว่า หายใจออก,

ปัสสาโส หรือ ปัสสสติ ว่า หายใจเข้า, ส่วนในหนังสือเล่มนี้ตั้งแต่ต้นมาได้แปล อสสาโส หรือ อสสสติ ว่า หายใจเข้า,

ปัสสาโส หรือ ปัสสสติ ว่า หายใจออก, ที่แปลเช่นนี้ ก็เพราะอาศัยนัยอรรถกถาแห่งพระสูตรเป็นหลัก เช่น

อรรถกถามหาหัตถิปโทปมสูตรในปัญญาสุทนี ทุติยภาค หน้า ๓๐๘ เป็นต้น ซึ่งท่านอธิบายไว้ดังนี้คือ:-

อสสาโสติ อนโต ปวิสสนวาติ ลมที่จุกเข้าไปข้างใน ชื่อว่าอัสสาสะ คือ ลมหายใจเข้า,

ปัสสาโสติ พหิ นิขมนนาสิกวาโต ลมที่ออกไปภายนอก ชื่อว่าปัสสาสะ คือ ลมหายใจออก,

ส่วนในอรรถกถาวินัย ท่านก็อธิบายไว้กลับกันดังที่ปรากฏอยู่ข้างบนนี้

แม้ในปกรณ์วิสุทธีมรรค ภาค ๒ หน้า ๑๖๕ ท่านก็ยกอรรถกถามหาหัตถิปโทปมสูตรนั่นเองมาอธิบายไว้.

เรื่อง ศัพท์ว่า อัสสาสะ และ ปัสสาสะ นี้ ความจริงท่านผู้แต่งอรรถกถาทั้งพระวินัยและพระสูตรก็คนเดียวกัน คือท่านพระพุทโธสะ และกั

ค้านกันอยู่ทั้งสองแห่ง คือทั้งอรรถกถาพระวินัย และพระสูตร ถึงในอรรถกถาอภิธรรมก็แก้อธิบายไว้เหมือนพระสูตร ขอได้พิจารณาอุเกิด.

สุนขสชาติน์ อตตภาวสงขาตฺ รสสํ อทธานํ สีขิ ปุเรตวา สีขเมว นิกุมมนติ. ตสฺมา “รสฺสาติ วุจฺจนฺติ ฯ (ลมหายใจเข้าและหายใจออก) ยังประเทศอันสั้น กล่าวคืออรรถภาพแห่งสุนัขและกระต่ายเป็นต้น ให้เต็มเร็ว แล้วก็ออกเร็วเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า “สั้น”.

มนุสฺเสสุ ปน เกจิ หตฺถิอฺทฺทโย วิย กาลทฺธานวเสน ทีขิ อสฺสสนฺติ จ ปสฺสสนฺติ จ. เกจิ สุนขสชาติโย วิย รสสํ. ตสฺมา เตสํ กาลวเสน ทีขมทฺธานํ นิกุมมนฺตา จ ปวิสฺนฺตา จ เต ทีขมา อิตฺตรมทฺธานํ นิกุมมนฺตา จ ปวิสฺนฺตา จ รสฺสาติ เวทิตฺตพฺพา ฯ

แต่บรรดาหมู่มนุษย์ (มนุษย์)บางจำพวกหายใจเข้าและหายใจออกยาว ด้วยอำนาจระยะเวลา ดุจช้างและงูเป็นต้น, บางจำพวกหายใจเข้าและหายใจออกสั้น ดุจสุนัขและกระต่ายเป็นต้น เพราะฉะนั้น (ลมหายใจเข้าและหายใจออก)เหล่านั้น ของ(มนุษย์)เหล่านั้น ด้วยอำนาจกาลที่ออกและเข้าอยู่กินเวลานาน พึงทราบว่าเป็น “ยาว” ที่ออกและเข้าอยู่ชั่วเวลาน้อย พึงทราบว่าเป็น “สั้น”

[ผู้เจริญอานาปานัสสติกรรมฐานย่อมได้ความปรโมทย์เป็นต้น]

ตตรายํ ภิกฺขุ นวหาการเหติ ทีขิ อสฺสสนฺโต [501] จ ปสฺสสนฺโต จ “ทีขิ อสฺสสามิ ปสฺสสามิติ ปชานาติ ฯ

ใน(ลมหายใจเข้าและออก)นั้น ภิกษุนี้ เมื่อหายใจเข้าและหายใจออกยาว โดยอาการ ๙ อย่าง ย่อมรู้ชัดว่า “เราหายใจเข้าหายใจออกยาว.”

เอวํ ปชานฺโต จสฺส, “เอเกนาการเณ กายานุปัสสนาสติปฏฺฐานภาวนา สมฺปชฺชตีติ เวทิตฺตพฺพา ฯ

ก็เมื่อเธอรู้ชัดอย่างนี้, พึงทราบว่าเป็น “การเจริญกายานุปัสสนาสติปฏฺฐาน ย่อมสำเร็จ ด้วยอาการอันหนึ่ง.”

| ยถาห ปฏฺิสฺมภิกฺขาย “กถํ ‘ทีขิ อสฺสสนฺโต ทีขิ อสฺสสามิติ ปชานาติ ฯ’เปฯ รสสํ ปสฺสสนฺโต รสสํ ปสฺสสามิติ ปชานาติ ฯ

เหมือนอย่างที่ท่าน(พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร)กล่าวไว้ในปฏิสัมภิทาวา

“ถามว่า ‘ภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้ายาว’” ฯลฯ เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกสั้น’ อย่างไร?”

ทีขิ อสฺสสํ, อทฺธานสงขาเต อสฺสสนฺติ,

ทีขิ ปสฺสสํ, อทฺธานสงขาเต ปสฺสสนฺติ,

ทีขิ อสฺสสํปสฺสสํ, อทฺธานสงขาเต อสฺสสนฺติปิ ปสฺสสนฺติปิ,

ทีขิ อสฺสสํปสฺสสํ, อทฺธานสงขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ฉนฺโท อฺปฺปชฺชติ ฯ

“แก่ว่า ‘ภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาว ย่อมหายใจเข้าในขณะที่นับว่ายาว,

เมื่อหายใจออกยาว ย่อมหายใจออกในขณะที่นับว่ายาว,

เมื่อหายใจเข้าและหายใจออกยาว ย่อมหายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้าง ในขณะที่นับว่ายาว,

ฉันทะยอมเกิดแก่ภิกษุ ผู้เมื่อหายใจเข้าและหายใจออกยาว หายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้าง ในขณะที่นับว่ายาว,

๑ ชุ. ปฎิ. ๓๑/๑๖๕.

๒ ชุ. ปฎิ. ๓๑/๒๒๔.

ฉนทวเสน ตโต สุขุมตรึ ทิฆิ อสสาสิ อทธานสงขาเต อสสสติ

ฉนทวเสน ตโต สุขุมตรึ ทิฆิ ปสสาสิ อทธานสงขาเต ปสสสติ

ฉนทวเสน ตโต สุขุมตรึ อสสาสปสสาสิ อทธานสงขาเต อสสสติปิ ปสสสติปิ

ฉนทวเสน ตโต สุขุมตรึ ทิฆิ อสสาสปสสาสิ อทธานสงขาเต อสสสโตปิ ปสสสโตปิ ปามุชชึ อุปปชชติ ฯ

ภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจฉันทะ ย่อมหายใจเข้าในขณะที่นับว่ายาว,
เมื่อหายใจออกยาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจฉันทะ ย่อมหายใจออกในขณะที่นับว่ายาว,
เมื่อหายใจเข้าและหายใจออกละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจฉันทะ ย่อมหายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้าง ในขณะทีนับว่ายาว,
ความปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ผู้เมื่อหายใจเข้าและหายใจออกยาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจฉันทะ
หายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้าง ในขณะทีนับว่ายาว,

ปามุชชวเสน ตโต สุขุมตรึ ทิฆิ อสสาสิ อทธานสงขาเต อสสสติ

ปามุชชวเสน ตโต สุขุมตรึ ทิฆิ ปสสาสิ ฯเปฯ ทิฆิ อสสาสปสสาสิ อทธานสงขาเต อสสสติปิ ปสสสติปิ

เมื่อหายใจเข้ายาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจความปราโมทย์ ย่อมหายใจเข้าในขณะที่นับว่ายาว,
เมื่อหายใจออกยาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจความปราโมทย์ ย่อมหายใจออกในขณะที่นับว่ายาว ฯลฯ
เมื่อหายใจเข้าและหายใจออกยาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจความปราโมทย์ ย่อมหายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้าง
ในขณะที่นับว่ายาว,

ปามุชชวเสน ตโต สุขุมตรึ ทิฆิ อสสาสปสสาสิ อทธานสงขาเต อสสสโตปิ ปสสสโตปิ ทิฆิ อสสาสปสสาสา **จิตตํ** วิภูฏติ,
อุเบกขา สณฺฐาติ ฯ

จิตของภิกษุผู้เมื่อหายใจเข้าและหายใจออกยาวละเอียดกว่านั้น ด้วยอำนาจความปราโมทย์
หายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้าง ในขณะทีนับว่ายาว ย่อมหลีกเลี่ยงจากการหายใจเข้าและหายใจออกยาว,
อุเบกขาย่อมดำรงอยู่.

อิเมหิ นวหากาเรหิ ทิฆิ อสสาสปสสาสา **กาโย** อุปฺภูฏานํ,

สติ อนุปสสนา ญาณํ, **กาโย** อุปฺภูฏานํ, โน สติ, **สติ** อุปฺภูฏานญฺเจว สติ จ,

ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ กายํ อนุปสสตีติ

เตน [502] วุจฺจติ ‘กายเ กายานุปสสนาสติปฺภูฏานภาวนาติ ฯ’

กายคือลมหายใจเข้าและหายใจออกยาว ด้วยอาการ ๙ อย่างเหล่านี้ ย่อมปรากฏ,

สติเป็นอนุปสสนาญาณ, กายปรากฏ ไม่ใช่สติ, สติปรากฏด้วย เป็นตัวสติด้วย.

ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายนั้น ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น.

เพราะเหตุดังนั้นนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ‘การเจริญสติปฺภูฏาน คือการพิจารณาเห็นกายในกาย’” ดังนี้.

เอเสว **นโย** รสสปเทปิ ฯ

แม้ในบทที่กำหนดด้วยลมสั้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

อัย ปน วิเสโส ฯ

ส่วนความแปลกกันมีดังต่อไปนี้:-

ยถา เอตถ “ทีฆิ อสสาสิ อทธานสงขาเตติ วุตตํ, เหว อธิ “รสสิ อสสาสิ อิตตรสงขาเต อสสตีติ อาคตํ ฯ

ใน(บทที่กำหนดด้วยลมยาว)นั้น ท่านกล่าวไว้ว่า “เมื่อลมหายใจยาว ย่อมหายใจเข้าในขณะที่นั้นว่ายาว” ดังนี้ ฉนฺได,
ใน(บทที่กำหนดด้วยลมสั้น)นี้ ก็มีคำที่มาในบาลีว่า “เมื่อหายใจเข้าสั้น ย่อมหายใจเข้าในขณะที่นั้นว่าเล็กน้อย” ฉนฺนํ.

ตสฺมา ตสฺส วเสน ยาว “เตน วุจจติ กาเย กายานุปัสสนาสติปฏฺฐานานาภาวนาติ ตาว โยเชตพฺพํ ฯ

เพราะฉะนั้น พึงประกอบด้วยสามารถแห่งบทที่กำหนดว่าสั้นนั้น จนถึงคำว่า

“เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ‘การเจริญสติปฏฺฐาน คือการพิจารณาเห็นกายในกาย’.

เอวมยํ อทธานวเสน อิตตรวเสน จ อิมเหติ นวหิ อากาเรหิ อสสาสปปสสาเส ปชานนฺโต

“ทีฆิ วา อสสสนฺโต ‘ทีฆิ อสสสามีติ ปชานาติ ฯเปฯ รสสิ วา ปสสสนฺโต ‘รสสิ ปสสสามีติ ปชานาติติ เวทิตพฺโพ ฯ

ภิกษุนี้ เมื่อรู้ชัดลมหายใจเข้าและหายใจออกโดยอาการ ๙ อย่างเหล่านี้ ด้วยอำนาจกาลยาวและด้วยอำนาจกาลนิดหน่อย
ดังพรรณนามาฉะนี้ บัณฑิตพึงทราบว่

“ภิกษุเมื่อหายใจเข้ายาวย่อมรู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้ายาว’ ฯลฯ หรือเมื่อหายใจออกสั้นย่อมรู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกสั้น’ ดังนี้.

เอวํ ปชานนฺโต จสฺส ทีฆิ รสสิ จ อสสาสิ ปสสาโสปี จ ตาทีโส จตตารโ วณฺณา วตตฺนฺติ นาสิกคฺเคว ภิกฺขุโนติ ฯ

อนึ่ง เมื่อภิกษุนั้นรู้อย่างนี้ วรรณะ (คืออาการ) ทั้ง ๔ คือ ลมหายใจเข้ายาวและสั้น แม้ลมหายใจออกก็เช่นนั้น
ย่อมเป็นไปเฉพาะที่ปลายจมูกของภิกษุ ฉะนี้แล.

“สพฺพกายปฏฺิสฺสเวที อสสสิสสามีติ ฯเปฯ ปสสสิสสามีติ สิกฺขตีติ

สกลสฺส อสสาสกายสฺส อาทิมชฺมปริโยसानํ วิทิตํ กโรนฺโต ปากฺกํ กโรนฺโต อสสสิสสามีติ สิกฺขตี

สกลสฺส ปสสาสกายสฺส อาทิมชฺมปริโยसानํ วิทิตํ กโรนฺโต ปากฺกํ กโรนฺโต ปสสสิสสามีติ สิกฺขตี ฯ

ชื่อว่า สพฺพกายปฏฺิสฺสเวที อสสสิสสามีติ ฯเปฯ ปสสสิสสามีติ สิกฺขตี มีอธิบายว่า

เธอย่อมสำเนียงว่า “เราจักทำเบื้องต้นท่ามกลาง และที่สุด แห่งกองลมหายใจเข้าทั้งสิ้น ให้รู้แจ้ง คือทำให้ปรากฏหายใจเข้า”
(และ) ย่อมสำเนียงว่า “เราจักทำเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุด แห่งกองลมหายใจออกทั้งสิ้น ให้รู้แจ้ง คือทำให้ปรากฏหายใจ
ออก”

เอวํ วิทิตํ กโรนฺโต ปากฺกํ กโรนฺโต ญานสมฺปยุตฺตจิตฺเตน อสสสติ เจว ปสสสติ จ

ตสฺมา “อสสสิสสามิ ปสสสิสสามีติ สิกฺขตีติ วุจจติ ฯ

เมื่อเธอทำให้รู้แจ้ง คือทำให้ปรากฏด้วยอาการอย่างนั้น ย่อมหายใจเข้าและหายใจออก ด้วยจิตที่สัมปยุตต์ด้วยญาณ.

เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า “ย่อมสำเนียงว่า ‘เราจักหายใจเข้าจักหายใจออก’.

เอกสฺส หิ ภิกฺขุโน จุณฺณวิคเต^๑ อสสาสกาเย วา ปสสาสกาเย วา **อาทิ** ปากฺกํ โหติ น มชฺมปริโยसानํ.

โส อาทิเมว ปริคฺคเหตุํ สกโกติ มชฺมปริโยसानเ กิลมตี ฯ

๑ วิสุทฺธิมคฺเค ปน จุณฺณวิสฺสฺสตีติ ทิสฺสติ ฯ

จริงอยู่ เบื้องต้นในกองลมหายใจเข้าหรือในกองลมหายใจออกที่แล่นไปอย่างละเอียด^๑ ย่อมปรากฏแก่ภิกษุรูปหนึ่ง, แต่ท่ามกลางและที่สุดไม่ปรากฏ, เธอสามารถกำหนดได้เฉพาะเบื้องต้นเท่านั้น ย่อมลำบากในท่ามกลางและที่สุด.

เอกสส มชฌัม ปากฏุ โหติ น อาทิปริโยสานัง โส [503] มชฌมเมว ปริคคเหตุ สุกโกติ อาทิปริโยसानเ กิลมตี ฯ

อีกรูปหนึ่ง ย่อมปรากฏแต่ท่ามกลาง, เบื้องต้นและที่สุด ไม่ปรากฏ, เธอสามารถกำหนดได้เฉพาะท่ามกลางเท่านั้นย่อมลำบากในเบื้องต้นและที่สุด,

เอกสส ปริโยสานัง ปากฏุ โหติ น อาทิมชฌัม โส ปริโยसानเมว ปริคคเหตุ สุกโกติ อาทิมชฌเ กิลมตี ฯ

อีกรูปหนึ่ง ย่อมปรากฏแต่ที่สุด, เบื้องต้นและท่ามกลางไม่ปรากฏ, เธอสามารถกำหนดได้เฉพาะที่สุดเท่านั้น ย่อมลำบากในเบื้องต้นและท่ามกลาง.

เอกสส สพพมปิ ปากฏุ โหติ โส สพพมปิ ปริคคเหตุ สุกโกติ น กตถจิจิ กิลมตี ฯ

อีกรูปหนึ่ง ย่อมปรากฏได้แม้ทั้งหมด, เธอสามารถกำหนดได้แม้ทั้งหมด ย่อมไม่ลำบากในส่วนไหนๆ.

ตาทีเสน ภวัตพพนติ ทสเสนโต อาห สพพกายปฏิสัเวที อสสสิสสามีติ ฯเปฯ ปสสสิสสามีติ สิกขตีติ ฯ

พระผู้มีพระภาคจะทรงชี้ว่า “อันภิกษุพึงเป็นผู้เช่นนั้น” จึงตรัสว่า

“ภิกษุย่อมสำเนียงกว่า ‘เราจักรู้แจ้งซึ่งกองลมทั้งปวงหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า ‘เราจักรู้แจ้งซึ่งกองลมทั้งปวงหายใจออก’ ดังนี้.

ตตถ สิกขตีติ เอว ฆฎติ วายมตี ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สิกขตีติ ความว่า ย่อมพากเพียร คือพยายามอย่างนั้น.

“โย วว ตถาภูตสส สัโร, อยเมตถ อธิสสิลสิกขา. โย ตถาภูตสส สมာธิ, อโย อธิจิตตสิกขา.

ยา ตถาภูตสส ปญญา, อโย อธิปัญญาสิกขาติ อีมา ติสโส สิกขาโย

ตสมิ อารมมเณ ตาย สติยา เตน มนสิการเณ สิกขตี อาเสวติ ภาเวติ พหุสิโรตีติ เอวเมตถ อตถเณ ทฎฐัพโพ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ใน(บทว่า สิกขตี) นี้ พึงเห็นใจความอย่างนี้ว่า

“ความสำเร็จของภิกษุผู้เป็นอย่างนั้น นี้ชื่อว่าอธิสสิลสิกขา ในอธิการว่าด้วยอานาปานัสสติภาวนานี้, สมာธิของเธอผู้เป็นอย่างนั้น นี้ชื่อว่า อธิจิตตสิกขา, ปัญญาของเธอผู้เป็นอย่างนั้นนี้ ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา, เธอย่อมสำเนียง คือย่อมส้องเสพ เจริญกระทำให้มาก ซึ่งสิกขา ๓ อย่าง ดังพรรณนามานี้ ด้วยสตินั้น ด้วยมนสิการนั้น ในอารมณนั้น.

ตตถ ยสมา ปุริมนเณ เกวลั อสสสิตัพพั ปสสสิตัพพเมว จ น อญญุ กิญจิจิ กาทัพพั.

อิโต ปฏฐาย ปน ญานูปปาตนาทีสุ โยโค กรณียो

ตสมา “ตตถ อสสสามีติ ปชานาติ ปสสสามีติ ปชานาตีเตว วตตมานกาลวเสน ปาลี วตวา

อิโต ปฏฐาย กตตัพพสส ญานูปปาตนาทีโน อาการสส ทสสนตถ สพพกายปฏิสัเวที อสสสิสสามีติ สิกขตีติอาทีนา นเณ อนาคตวจนวเสน ปาลี อาโรปีตาติ เวทิตัพพา ฯ

เพราะว่า โดยนัยก่อน บรรดา(สองนัย)นั้น ภิกษุพึงหายใจเข้าและหายใจออกอย่างเดียวเท่านั้น ไม่ต้องทำกิจอะไรอื่น, แต่จำเดิมแต่เวลาที่รู้ชัดลมหายใจเข้าและหายใจออกนี้ไป ควรทำความพากเพียรในอาการที่ให้ญาณเกิดขึ้นเป็นต้น:

๑ วิสุทธิมรรค. ๒/๖๑ เป็น จุณณวิสสุ. สารัตถทีปนี ๒/๒๙๕ แก้วา จุณณวิคเตติ อนนกกลาปตตาย จุณณวิจุนณภาเวเน วิสสุ.

เพราะฉะนั้น (ผู้ศึกษา)พึงทราบว่

“ในนัยก่อน พระผู้มีพระภาคตรัสบาลีไว้ด้วยอำนาจเป็นวัตตมานาวิปถิตีว่า
‘ย่อมรู้ซัดว่า เราหายใจเข้า, ย่อมรู้ซัดว่า เราหายใจออก’ เท่านั้น
แล้วยกพระบาลีขึ้นด้วยอำนาจคำที่เป็นอนาคตกาลโดยนัยมีอาทิวา
‘เธอย่อมสำเนียงกว่า ‘เราจักรู้แจ้ง ซึ่งกองลมทั้งปวงหายใจเข้า’ ดังนี้
เพื่อจะทรงแสดงอาการที่ให้อาณเกิดขึ้นเป็นต้น ซึ่งควรทำจำเดิมแต่กาลนี้ไป.

[ภิกษุกำหนดกรรมฐานแล้ว กายสังขารจึงสงบ]

“ปัสสมภย กายสังขาร อสสสิสสามิติ ฯเปฯ ปัสสสิสสามิติ ลิกขติติ

โอฬาริก กายสังขาร ปัสสมภนโต ปฏิปัสสมภนโต นิโรเรนโต วุสสมนโต อสสสิสสามิ ปัสสสิสสามิติ ลิกขติ ฯ

ชื่อว่า ปัสสมภย กายสังขาร อสสสิสสามิติ ฯเปฯ ปัสสสิสสามิติ ลิกขติ ความว่า

เธอย่อมสำเนียงกว่า “เราจักเป็นผู้สงบคือ ระงับ ดับ ได้แก่ ให้กายสังขารที่หยาบสงบไป หายใจเข้าหายใจออก”.

[504] "ตเตรว โอฬาริกสุขุมตา จ ปัสสทธิ จ เวทิตพพา ฯ

ในคำว่า จักเป็นผู้ระงับกายสังขารที่หยาบ นั้น พึงทราบความที่ลมเป็นของหยาบและละเอียด และความระงับอย่างนี้ คือ:-

อิมสส ทิ ภิกขุโน ปุพเพ อปริคคหิตกาเล กาโย จ จิตตมจ สทธธา โหนติ.

โอฬาริกาน กายจิตตาน โอฬาริกเต อวุปสนเต, อสสาสปปุสสาสาปิ โอฬาริกา โหนติ พลวตธา หุตวา ปวตตนติ.

นาสิกา นปโปหติ. มุเขน อสสสนโตปิ ปัสสสนโตปิ ติฏฐติ ฯ

ก็ในกาลก่อน คือในเวลาทีภิกษุนี้ ยังไม่ได้กำหนดกรรมฐาน กายและจิตยังมีความกระวนกระวาย ยังหยาบ.^๑

เมื่อกายและจิตซึ่งเป็นของหยาบ ยังไม่สงบ, แม้มหายใจเข้าและลมหายใจออก ก็เป็นของหยาบ

คือเป็นไปเกินกำลัง จมูกไม่พอหายใจ ต้องยื่นหายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้าง ทางปาก.

ยथा ปนสส กาโยปิ จิตตมปิ ปริคคหิตา โหนติ, ตथा เต สนตา โหนติ วุสสนตา ฯ

ต่อเมื่อใด กายก็ดี จิตก็ดี เป็นของอันเรอกำหนดแล้ว, เมื่อนั้น (กายและจิต)นั้นจึงเป็นของสงบระงับ.

เตสุ สนเตสุ, อสสาสปปุสสาสา สุขุมา หุตวา ปวตตนติ “อตถิ นุโข, นตถิติ วิเจตพพาการปตตธา โหนติ ฯ

ครั้นเมื่อ(กายและจิต)นั้นสงบแล้ว, ลมหายใจเข้าและหายใจออกย่อมเป็นไปละเอียด

คือเป็นสภาพถึงอาการที่จะต้องค้นหาว่า “มีอยู่หรือไม่หนอ”.

เสยยถาปิ ปุริสสส ธาวิตวา ปพพตา วา โอโรหิตวา มหาภาร วา สีสโต โอโรเปตวา ฐิตสส โอฬาริกา อสสาสปปุสสาสา โหนติ.

นาสิกา นปโปหติ. มุเขน อสสสนโตปิ ปัสสสนโตปิ ติฏฐติ ฯ

เปรียบเหมือนลมหายใจเข้าและหายใจออก ของบุรุษผู้วิ่งลงจากภูเขา หรือผู้ปลงของหนักลงจากศิระษะ แล้วยืนอยู่

ย่อมเป็นของหยาบ. จมูกไม่พอหายใจ. ต้องยื่นหายใจเข้าบ้าง หายใจออกบ้างทางปาก.

ยथा ปเนส ตํ ปุริสสมํ วิโนเทตวา นหตวา จ ปวิตวา จ อลลสาฎกํ ทหเย กตวา สิตาย ฉายาย นิปนโน โหติ

อถสส เต อสสาสปปุสสาสา สุขุมา โหนติ “อตถิ นุโข นตถิติ วิเจตพพาการปตตธา ฯ

๑ ศัพท์ว่า โอฬาริกาน ให้แก่เป็น โอฬาริกา เป็นบทคุณของกายและจิต. วิสุทธีมรรคภาค ๒/๖๒ ก็เป็นอย่างนี้.

ต่อเมื่อใด เขาบรรเทาความกระวนกระวายนั้นเสีย อาบและตี่มน้ำแล้ว เอาผ้าเปียกคลุมที่หน้าอก นอนพักที่ริมไม้ไผ่เย็นๆ, เมื่อนั้น ลมหายใจเข้าและหายใจออกนั้นของเขา จึงเป็นของละเอียด คือถึงอาการที่จะต้องค้นหาว่า “มีอยู่หรือไม่หนอ” แม้ฉันใด.

เอวเมว อิมสฺส ภิกฺขุโน ปุพฺเพ อปริคฺคหิตกาลเก กาโย จ ๑เปฯ วิเจตพฺพาการปฺตตฺตา โหนฺติ ฯ

ในกาลก่อน คือในเวลาที่ยังไม่ได้กำหนดกรรมฐาน กายและจิต ฯลฯ คือถึงอาการที่ต้องค้นหาว่า “มีอยู่หรือไม่หนอ” ฉะนั้นเหมือนกัน.

ตํ กิสฺส เหตุ ฯ

ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร?

ตถาหิสฺส ปุพฺเพ อปริคฺคหิตกาลเก โອฬาริโกฬาริเก กายสงฺขารे ปสฺสมเมหิตี อาโภคสมนฺนาหารมนสิการ ปจฺจเวกฺขณา นตฺติ ฯ
ปริคฺคหิตกาลเก ปน อตฺถิ ฯ

เพราะความจริงเป็นอย่างนั้น ในกาลก่อน คือในเวลาที่ยังไม่ได้กำหนดกรรมฐาน การค้ำนั่ง การประมวณมา การมนสิการ และการพิจารณาว่า “เราจะระงับกายสังขารส่วนหยาบๆ” ดังนี้ หามิแก่เธอนั้นไม่. แต่ในเวลาที่ยังกำหนดแล้ว จึงมีได้.

เตนสฺส อปริคฺคหิตกาลโต ปริคฺคหิตกาลเก กายสงฺขารो सुखो मो होति ฯ

เพราะเหตุนี้ ในเวลาที่กำหนดกรรมฐาน กายสังขารของเธอนั้น จึงเป็นของละเอียด กว่าเวลาที่ยังไม่ได้กำหนด.

เตนาหุ โปราธนา [505] “सारथे गये जिते ज, अधिमत्तं पवत्तदि. असारथमहि गायमहि, सुखं सम्पवत्तदिती”

เพราะเหตุนี้ พระโหราณาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า
“เมื่อกายและจิต ยังระส่ำระสายอยู่ (กายสังขาร) ย่อมเป็นไปเกินประมาณ,
เมื่อกายและจิต ไม่ระส่ำระสาย (กายสังขาร) ย่อมเป็นไปละเอียด.”

[กายสังขารในฉานชั้นสูงขึ้นไปย่อมละเอียดไปตามลำดับ]

ปริคฺคเหปิ ओฬारिगे. पृष्ठमणानुपजारे सुखो मो ฯ

(กายสังขาร) แม้ในเวลากำหนด ก็ยังหยาบ. (แต่) ในอุปัชฌาแห่งปฐมฉาน ละเอียด.

ตสมิมปิ ओฬारिगे. पृष्ठमणाने सुखो मो ฯ

ถึงแม้ในอุปัชฌาแห่ง(ปฐมฉาน) นั้น ก็ยังหยาบ. ในปฐมฉาน ละเอียด.

पृष्ठमणाने ज तृतीयमणानुपजारे ज ओฬारिगे. तृतीयमणाने सुखो मो ฯ

ในปฐมฉานและในอุปัชฌาแห่งทุติยฉานยังหยาบ. ในทุติยฉาน ละเอียด.

तृतीयमणाने ज त्तियमणानुपजारे ज ओฬारिगे त्तियमणाने सुखो मो ฯ

ในทุติยฉานและในอุปัชฌาแห่งตติยฉาน ยังหยาบ. ในตติยฉานละเอียด.

त्तियमणाने ज जत्तुत्तमणानुपजारे ज ओฬारिगे. जत्तुत्तमणाने अत्तिसुखो अपवत्तदिमेव पापुणाति ฯ

ในตติยฉานและอุปัชฌาแห่งจตุตถฉาน ยังหยาบ. ในจตุตถฉานละเอียดยิ่งนัก ถึงความไม่เป็นไปทีเดียว.

อิहिं त्वाव त्थिमाणकस्युत्तमाणगानं मत्तिं ฯ

คำนี้ เป็นมติของพระอาจารย์ผู้กล่าวที่ขนิมกายและสังขัตตนิมกายก่อน.

มชฌิมภานกา ปน “ปฐมชฌาเน โหฬาริโก. ทุตติยชฌานูปจาเร สุขุโมติ
เอวํ ฌณฺฐิมฺหณฺฐิมชฌานโต อูปรูปริชฌานูปจาเรปิ สุขุมตรํ อิจฺฉนฺติ ฯ

ส่วนพระอาจารย์ทั้งหลายผู้กล่าวมชฌิมนิกาย

ย่อมปรารถนาความละเอียดกว่ากัน แม้ในอุچارแห่งฌานชั้นสูงๆ ขึ้นไปกว่าฌานชั้นต่ำๆ อย่างนี้ คือ
“กายสังขารที่เป็นไปในปฐมฌาน ยังเป็นของหยาบ. ในอุچارแห่งทุตติยฌาน จึงจัดว่าละเอียด” ดังนี้ เป็นต้น.

สพเพสฺสเยว ปน มเตน “อปริคคหิตกาเล **ปวัตตกายสงขารโ** ปริคคหิตกาเล ปฏิปปสสมภติ.

ปริคคหิตกาเล **ปวัตตกายสงขารโ** ปฐมชฌานูปจาเร ฯ เปฯ

จตุตถชฌานูปจาเร **ปวัตตกายสงขารโ** จตุตถชฌาเน ปฏิปปสสมภติ ฯ

ก็ตามมติของพระอาจารย์ทั้งหมดนั้นแล (ควรทราบ) ดังนี้ว่า

“กายสังขารที่เป็นไปในเวลาที่ยังมิได้กำหนด (กรรมฐาน) ย่อมระงับไปในเวลาที่กำหนดแล้ว,

กายสังขารที่เป็นไปในเวลาที่ได้กำหนด ย่อมระงับไปในอุچارแห่งปฐมฌาน ฯลฯ

กายสังขารที่เป็นไปในอุچارแห่งจตุตถฌาน ย่อมระงับไปในจตุตถฌาน”.

อัยํ ตาว สมเถ **นโย** ฯ

ในสมถะมีนัยเท่านั้นก่อน.

วิปัสสนายํ ปน

อปริคคเห ปวัตโต กายสงขารโ โหฬาริโก มหาภูตปริคคเห สุขุโม โสปิ โหฬาริโก อูปาหารูปปริคคเห สุขุโม,

โสปิ โหฬาริโก สกลรูปปริคคเห สุขุโม โสปิ โหฬาริโก อรูปปริคคเห สุขุโม,

โสปิ โหฬาริโก รูปารูปปริคคเห สุขุโม โสปิ โหฬาริโก ปจฺจยปริคคเห สุขุโม,

โสปิ โหฬาริโก สปจฺจยนามรูปทสฺสเน สุขุโม โสปิ โหฬาริโก ลกฺขณารมฺมณิกวิปัสสนาย สุขุโม,

โสปิ ทุพฺพลวิปัสสนาย โหฬาริโก พลววิปัสสนาย สุขุโม ฯ

ส่วนในวิปัสสนา พึงทราบนัยดังนี้:-

กายสังขารที่เป็นไปในเมื่อยังมีได้กำหนด ยังหยาบ ในการกำหนดมหาภูตรูปละเอียด,

แม้การกำหนดมหาภูตรูปนั้น ก็ยังหยาบ, ในการกำหนดอูปาหารูปละเอียด,

แม้การกำหนดอูปาหารูปนั้น ก็ยังหยาบ, ในการกำหนดรูปทั้งสี่ละเอียด,

แม้การกำหนดรูปทั้งสี่นั้น ก็ยังหยาบ, ในการกำหนดอรูปละเอียด,

แม้การกำหนดอรูปนั้น ก็ยังหยาบ, ในการกำหนดรูปและอรูปละเอียด,

แม้การกำหนดรูปและอรูปนั้น ก็ยังหยาบ, ในการกำหนดปัจจยละเอียด,

แม้การกำหนดปัจจยนั้น ก็ยังหยาบ, ในการเห็นนามรูปพร้อมทั้งปัจจยละเอียด,

แม้การเห็นนามรูปพร้อมทั้งปัจจยนั้น ก็ยังหยาบ, ในวิปัสสนาที่ประกอบด้วยลักษณะและอารมณ์ ละเอียด,

แม้นั้นก็ยังหยาบในวิปัสสนาที่มีกำลังเพลา, ในวิปัสสนาที่มีกำลังจึงจัดว่าละเอียด,

ตตถ [506] ปุพเพ วุตตนเยเนว ปุริมสส ปุริมสส ปจฉิเมน ปจฉิเมน **ปสฺสทฺธิ** เวทิตพฺพา ฯ

ใน(วิปัสสนานัย)นั้น พึงทราบความสงบไป แห่ง(ลมอัสสาสะและปัสสาสะ)ก่อนๆ

ด้วย(ลมอัสสาสะและปัสสาสะ)หลังๆ โดยนัยกล่าวแล้วในก่อนนั้นแล.

เอวเมตถ **โอาหาริกสุขุมตา** จ **ปสฺสทฺธิ** จ เวทิตพฺพา ฯ

ใน(คำว่า ระวังกายสังขารที่หยาบ) นี้ พึงทราบความที่ลมหยาบละเอียดและสงบไป โดยนัยดังพรรณนามาฉะนี้แล.

ปฏิสมฺภิทายํ ปนสฺส สทฺธิ โจนฺทาโสธนาทิ เอวเมตถ **โ** วุตโต ฯ

ส่วนในปฏิสัมภิตา (พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร) กล่าวเนื้อความแห่งบทนั้น พร้อมกับคำท้วงและคำแก้ให้กระจ่าง อย่างนี้:-

| “กถิ ฯ

ปสฺสสมภฺยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามิ ฯเปฯ ปสฺสสิสฺสามิตี สิกฺขติ ฯ

“ภิกษุยอมสำเหนียกอย่างไร?

ยอมสำเหนียก (อย่างนี้) ว่า “เราจักระวังกายสังขารหายใจเข้า, ยอมสำเหนียกว่า ‘เราจักระวังกายสังขารหายใจออก.’”

กตเม **กายสงฺขารา** ฯ

ทีฆิ อสฺสาสา กายิกา. เอเต **ธมฺมา** กายปฏิพฺพธา กายสงฺขารา. เต กายสงฺขारे ปสฺสมเณโต นิโรเธโต วุปฺสเมเนโต สิกฺขติ.

ทีฆิ ปสฺสาสา กายิกา เอเต ธมฺมา ฯเปฯ

รสฺสี อสฺสาสา รสฺสี ปสฺสาสา. สพฺพกายปฏิสฺสเวที อสฺสาสา สพฺพกายปฏิสฺสเวที **ปสฺสาสา** กายิกา.

เอเต **ธมฺมา** กายปฏิพฺพธา กายสงฺขารา. เต กายสงฺขारे ปสฺสมเณโต นิโรเธโต วุปฺสเมเนโต สิกฺขติ ฯ

กายสังขารเป็นไฉน?

ลมหายใจเข้ายาว เป็นไปทางกาย. ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยกาย เป็นกายสังขาร.

ภิกษุระงับ คือดับ สงบกายสังขารเหล่านั้น สำเหนียกอยู่.

ลมหายใจออกยาวเป็นไปทางกาย. ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยกาย เป็นกายสังขาร.

ภิกษุระงับ คือดับ สงบกายสังขารเหล่านั้น สำเหนียกอยู่.

ลมหายใจเข้าสั้น ลมหายใจออกสั้น.

ลมที่ภิกษุรู้แจ้งซึ่งกองลมทั้งปวงหายใจเข้า ลมที่ภิกษุรู้แจ้งซึ่งกองลมทั้งปวงหายใจออก เป็นไปทางกาย.

ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยกาย เป็นกายสังขาร. ภิกษุระงับ คือดับ สงบกายสังขารเหล่านั้น สำเหนียกอยู่.

ยถารูเปทฺติ กายสงฺขาราเรหิ ยา กายสฺส **อานมฺนา วินมฺนา สนฺมมฺนา ปณฺมฺนา อิณฺชฺนา ฝนฺทฺนา จลฺนา กมฺปนา**

“ปสฺสสมภฺยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามิตี สิกฺขติ “ปสฺสสมภฺยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามิตี สิกฺขติ ฯ

ความอ่อนไป ความนุ่มไป ความเอนไป ความโอนไป ความห้วนไป ความตื้นร่น ความโยก ความโคลง แห่งกาย

เพราะกายสังขารเห็นปานใด, ภิกษุยอมสำเหนียกว่า ‘เราจักระวังกายสังขารเห็นปานนั้น หายใจเข้า’.

ยอมสำเหนียกว่า ‘เราจักระวังกายสังขารเห็นปานนั้น หายใจออก.’

ยถารูเปทฺติ กายสงฺขาราเรหิ ยา กายสฺส น **อานมฺนา** น **วินมฺนา** น **สนฺมมฺนา** น **ปณฺมฺนา** **อนิณฺชฺนา** **อฝนฺทฺนา** **อจลฺนา** **อกมฺปนา**.

“สนฺตํ สุขุมํ ปสฺสสมภฺยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามิตี สิกฺขติ ฯ

ความไม่อ่อนไป ความไม่น้อมไป ความไม่เอนไป ความไม่โอนไป ความไม่หวั่นไหว ความไม่ดิ้นรน ความไม่โยก ความไม่โคลงแห่งกาย เพราะกายสังขารเห็นปานใด, ภิกษุย่อมสำเหนียกว่า 'เราจักรงับกายสังขารที่ละเอียดสุขุมเห็นปานนั้น หายใจเข้า หายใจออก'.

อิติ กิร "ปัสสมภยํ กายสงขารํ อสสสิสสามิตี สิกขติ. "ปัสสมภยํ กายสงขารํ ปัสสสิสสามิตี สิกขติ ฯ

หากว่าภิกษุสำเหนียกอยู่อย่างนี้ว่า 'เราจักรงับกายสังขารหายใจเข้า' ย่อมสำเหนียกว่า 'เราจักรงับกายสังขารหายใจออก.'

เอวํ สนฺเต, วาตฺตฺพลฺลทฺธิยา จ ปภาวนา น โหติ. อสฺสาสฺสปฺปสฺสาสฺสานญฺจ ปภาวนา น โหติ. อานาปานสฺสตียา จ ปภาวนา น โหติ.

[507] อานาปานสฺสตีสมาธิสฺส จ ปภาวนา น โหติ. น จ ตํ สมาปตฺตี ปณฺฑิตา สมาปชฺชนตีปิ วุฏฺฐุหนฺตีปิ ฯ

เมื่อเป็นอย่างนั้น ความได้ลม^๑ (อัสสาสะและปัสสาสะ) ก็ไม่เป็นไป (คือไม่เกิดขึ้น).

ลมอัสสาสะและปัสสาสะ ก็ไม่เป็นไป, อานาปานัสสติก็ไม่เป็นไป, อานาปานัสสติสมาธิ ก็ไม่เป็นไป, และสมาบัตินั้น บัณฑิตทั้งหลายจะเข้าบ้าง จะออกบ้าง ก็หาไม่.

อิติ กิร "ปัสสมภยํ กายสงขารํ อสสสิสสามิ ปัสสสิสสามิตี สิกขติ ฯ

ถ้าหากว่าภิกษุ สำเหนียกอยู่อย่างนี้ว่า 'เราจักรงับกายสังขารหายใจเข้า หายใจออก.'

เอวํ สนฺเต, วาตฺตฺพลฺลทฺธิยา จ ปภาวนา โหติ. อสฺสาสฺสปฺปสฺสาสฺสานญฺจ ปภาวนา โหติ. อานาปานสฺสตียา จ ปภาวนา โหติ.

อานาปานสฺสตีสมาธิสฺส จ ปภาวนา โหติ. ตถญฺจ นํ สมาปตฺตี ปณฺฑิตา สมาปชฺชนตีปิ วุฏฺฐุหนฺตีปิ ฯ

เมื่อเป็นอย่างนี้, ความได้ลม^๒ (อัสสาสะและปัสสาสะ) ย่อมเป็นไป (คือเกิดขึ้น), ลมอัสสาสะและปัสสาสะ ย่อมเป็นไป, อานาปานัสสติ ย่อมเป็นไป, อานาปานัสสติสมาธิ ย่อมเป็นไป, และสมาบัตินั้น บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมเข้าบ้าง ย่อมออกบ้าง.

ยถากถํ วียิ ฯ

(ข้อนั้น) เปรียบเหมือนอะไร?

เสยฺยถาปิ กัเส อาโกฏฺฐิตฺเต, ปฐฺมํ โอิฬาริกา สทฺธา ปวตฺตฺนตี ฯ

เปรียบเหมือนเมื่อบุคคลตีกังสดาล, เสียงดัง (เสียงหยาบ) ย่อมกระจายไปก่อน.

โอิฬาริกานํ สทฺธานํ นิमितฺตํ สุกฺคหิตฺตตฺตา สุมฺนสิกิตฺตตฺตา สุปฺชาริตฺตตฺตา,

นิริฎฺเธปิ โอิฬาริกเ สทฺเท, อถ ปจฺฉา สุกฺขมกา สทฺธา ปวตฺตฺนตี.

สุกฺขมกานํ สทฺธานํ นิमितฺตํ สุกฺคหิตฺตตฺตา สุมฺนสิกิตฺตตฺตา สุปฺชาริตฺตตฺตา,

นิริฎฺเธปิ สุกฺขมเก สทฺเท, อถ ปจฺฉา สุกฺขมสทฺทนิमितฺตารมฺมณตฺตาปิ จิตฺตํ ปวตฺตตี ฯ

เพราะกำหนด ใส่ใจ จำไว้ด้วยดี ซึ่งนิमितแห่งเสียงดัง, แม้เมื่อเสียงดังดับไปแล้ว,

ต่อมา เสียงละเอียด (เสียงครวญ) ย่อมกระจายไปภายหลัง.

เพราะกำหนด ใส่ใจ จำไว้ด้วยดีซึ่งนิमितแห่งเสียงครวญ, แม้เมื่อเสียงครวญดับไปแล้ว,

ต่อมา จิตย่อมเป็นไปภายหลัง แม้เพราะมีนิमितแห่งเสียงครวญเป็นอารมณ์.

๑ วาตพลลทธิ ความสำเหนียก, กำหนดหมายลม.

๒ วาตพลลทธิ ความสำเหนียก, กำหนดหมายลม.

เอวเมว ปฐม โอฟาริกา อสสาสปปสสาสา ปวตตุนติ.

โอฟาริกานํ อสสาสปปสสาसानํ นิमित्तํ สุกคหิตตตทา สุมนสิกตตตทา สูปราริตตตทา, นิรุทเธปี โอฟาริกเก อสสาสปปสสาเส,
อถ ปจฉา สุขุมกา อสสาสปปสสาสา ปวตตุนติ.

สุขุมกานํ อสสาสปปสสาसानํ นิमित्तํ สุกคหิตตตทา สุมนสิกตตตทา สูปราริตตตทา, นิรุทเธปี สุขุมเก อสสาสปปสสาเส,
อถ ปจฉา สุขุมอสสาสปปสสาสนิมิตตารมมตปิ จิตตํ น วิกเขปํ คจจติ ฯ

ข้อนี้ก็เหมือนกันฉะนั้น ลมหายใจเข้าและหายใจออกที่หยาบ ย่อมไปก่อน,
เพราะกำหนด ใส่ใจ จำไว้ด้วยดี ซึ่งนิमितแห่งลมหายใจเข้าและหายใจออกที่หยาบ,
เมื่อลมหายใจเข้าและหายใจออกที่หยาบ แม้ดับไปแล้ว, ต่อมาลมหายใจเข้าและหายใจออกที่ละเอียดย่อมเป็นไปภายหลัง.
เพราะกำหนดใส่ใจจำไว้ด้วยดี ซึ่งนิमितแห่งลมหายใจเข้าและหายใจออกที่ละเอียดย,
เมื่อลมหายใจเข้าและลมหายใจออกที่ละเอียดยแม้ดับไปแล้ว, ต่อมาจิตไม่ถึงความฟุ้งซ่านในภายหลัง
แม้เพราะมีนิमितแห่งลมหายใจเข้าและหายใจออกที่ละเอียดยเป็นอารมณ์.

เอวํ สนเต, วาตุพลทธิยา จ ปภาวนา โหติ. อสสาสปปสสาसानญจ ปภาวนา โหติ. อานาปานัสสติยา จ ปภาวนา โหติ.

[508] อานาปานัสสติสมาธิสส จ ปภาวนา โหติ. ตถจ นํ สมาปตตี ปณฺทิตา สมาปชฺชนตีปี วุฏฺฐหนตีปี ฯ

เมื่อเป็นอย่างนี้ ความได้ลม (อัสสาสะและปัสสาสะ) ย่อมเป็นไป, ลมอัสสาสะและปัสสาสะ ย่อมเป็นไป,
อานาปานัสสติ ย่อมเป็นไป, อานาปานัสสติสมาธิ ย่อมเป็นไป, และสมาบัตินั้น บัณฑิตทั้งหลายย่อมเข้าบ้าง ย่อมออกบ้าง.

ปสฺสมภยํ กายสงขารํ อสสาสปปสสาสา กาโย อุฏฺฐานํ. สติ อนุปสฺสนา ญาณํ, กาโย อุฏฺฐานํ, โน สติ.

สติ อุฏฺฐานญฺเจว สติ จ. ตาย สติยา เตน ญาณेन ตํ กายํ อนุปสฺสตีติ เตน วุจฺจติ “กายเ กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนาติ ฯ |

กาย คือ ความที่บุคคลระงับกายสังขารหายใจเข้าและหายใจออก ย่อมปรากฏ.
สติเป็นอนุปัสสนาญาณ, กายย่อมปรากฏ, ไม่ใช่สติ. สติปรากฏด้วย เป็นตัวสติด้วย.
ภิกษุยอมพิจารณาเห็นกายนั้นด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น, เพราะเหตุดังนี้
ท่านจึงกล่าวว่า “การเจริญสติปัฏฐานคือการพิจารณาเห็นกายในกาย”^๑ ดังนี้.

อยํ ตาเวตถ กายานุปสฺสนาวเสน วุตตสส ปฐมจตุกกสส อนุปฺพุพพทวณณา ฯ

ใน(บทว่า ปสฺสมภยํ กายสงขารํ) นี้ มีการพรรณนาตามลำดับบท แห่งปฐมจตุกกะ
ซึ่งตรัสไว้ด้วยสามารถแห่งกายานุปัสสนาเพียงเท่านี้ก่อน.

ยสฺมา ปเนตถ อิทเมว จตุกกํ อาทิกมมิกสส กम्मฏฺฐานวเสน วุตตํ.

อิตรานิ ปน ตีณิ จตุกกานิ เอตถ ปตตชฺฌานสส เวทนาจิตตธมฺมานุปสฺสนาวเสน วุตตานิ.

ตสฺมา อิทํ กम्मฏฺฐานํ ภาเวตวา อานาปานจตุตถชฺฌานปทฏฺฐานาย วิปสฺสนาย สห ปฏฺฐิสฺมภิทาหิ อรหตตํ ปาปฺุณฺตีกาเมน
พุทฺธปุตเตน, ยํ กาทพฺพํ, ตํ สพฺพํ อิเธว ตาว อาทิกมมิกสส กุลฺปุตตสส วเสน อาทิตฺโต ปฏฺุติ เอวํ เวทิตพฺพํ ฯ

แต่เพราะใน(อธิการ)นี้ จตุกกะนี้เท่านั้น ตรัสไว้ด้วยสามารถแห่งกรรมฐานของกุลบุตรผู้เริ่มทำ,
ส่วนอีก ๓ จตุกกะนอกนี้ ตรัสไว้ด้วยสามารถแห่งเวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา
ของกุลบุตรผู้บรรลุมานแล้ว ใน(ปฐมจตุกกะ)นี้.

ฉะนั้น พุทธบุตร ผู้ปรารถนาจะเจริญกรรมฐานนี้ แล้วบรรลุพระอรหัต พร้อมกับปฏิสัมภิตา ด้วยวิปัสสนา

๑ พ. ปฎิ. ๓๑/๒๗๘-๒๘๐.

อันมีอานาปานจตุตถฌานเป็นปทัฏฐาน ควรทราบกิจที่ตนควรทำก่อนทั้งหมด ตั้งแต่ต้น
ใน(อธิการแห่งอานาปานัสสติกรรมฐาน)นี้แล ด้วยสามารถแห่งกุลบุตรผู้เริ่มทำ.

[กุลบุตรจะเรียนกรรมฐาน ต้องบำเพ็ญศีลให้บริสุทธิ์ก่อน]

จตุพพิธ ดาว สีล วิโสธตพพิ ๑

กุลบุตรควรชำระศีล ๔ อย่างให้หมดจดก่อน.

ตตถ ตวิธา วิโสธนา อนาปชชน, อาปนนวุฏฐาน, กิเลเสหิ จ อปฏิปิพน ๑

ใน(ศีล)นั้น มีวิธีชำระให้หมดจด ๓ อย่าง คือ ไม่ต้องอาบัติ, ออกจากอาบัติที่ต้องแล้ว, และ ไม่เศร้าหมองด้วยกิเลสทั้งหลาย.

เอว วิสุทฺธสีลสส หิ ภาวนา สมปชชติ ๑

จริงอยู่ ภาวนาย่อมสำเร็จแก่กุลบุตรผู้มีศีลอย่างนั้น.

ยมิท “เจตยงคณวตตํ โพรยงคณวตตํ อูชฌายวตตํ อางริยวตตํ ชนตาฆรวตตํ อูโปสถาคารวตตํ

เทวอสตีทกษณกวตตานิ จุททสวริ มหาวตตุนติ อิมสํ วเสน อภิสมจาริกสีลํ วุจจติ, ตมปิ สาธุกํ ปริปุเรตพพิ ๑

กุลบุตรควรบำเพ็ญ แม้ศีลที่ท่านเรียกว่าอภิสมจาริกศีล ให้บริบูรณ์เสียก่อน ด้วยอำนาจ(วัตร)เหล่านี้ คือ
“วัตรที่ลานพระเจดีย์ วัตรที่ลานต้นโพธิ์ อูชฌายวัตร อางริยวัตร วัตรที่เรือนไฟ วัตรที่โรงอุโบสถ ชั้นชกวัตร ๘๒ มหาววัตร ๑๔”.

โย หิ “อหํ สีลํ รกขามิ, กิ อภิสมจาริกเกน กมมนติ [509] วเทย, “ตสส สีลํ ปริปุริสสตีติ เนตฺ ฐานํ วิชชตี ๑

จริงอยู่ กุลบุตรใด พึงกล่าวว่า “เรารักษาศีลอยู่, กรรมด้วยอภิสมจาริกวัตรจะมีประโยชน์อะไร?”

ข้อที่ศีลของกุลบุตรนั้น จักบริบูรณ์ได้ นั้นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้.

อภิสมจาริกวตเต ปน ปริปุเร, สีลํ ปริปุริติ ๑ สีเล ปริปุเร, สมานิ คพภํ คณหาติ ๑

แต่เมื่ออภิสมจาริกวัตรบริบูรณ์, ศีลก็จะบริบูรณ์. เมื่อศีลบริบูรณ์, สมานีย่อมถือเอาห้อง.

วตตํ เหนตฺ ภควตา “โส วต ภิกขเว ภิกขุ อภิสมจาริกิ ฌมมํ อปริปุเรตวา สีลานิ ปริปุเรสสตีติ เนตฺ ฐานํ วิชชตีติ ๑

สมจริงดังพระดำรัส ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ข้อที่ภิกษุนั้นหนอ ไม่บำเพ็ญธรรม

คือ อภิสมจาริกวัตร ให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์ได้ นั้นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้”

วิตถาเรตพพิ ๑

เรื่องนี้ควรให้พิสดาร.

ตสมานเนน ยมปิท เจตยงคณวตตาทิ อภิสมจาริกิ วุจจติ, ตมปิ สาธุกํ ปริปุเรตพพิ ๑

เพราะเหตุฉะนั้น กุลบุตรนี้ควรบำเพ็ญแม้วัตร มีเจตยงคณวัตรเป็นต้น ที่ท่านเรียกว่า อภิสมจาริกวัตร ให้บริบูรณ์ด้วยดีเสียก่อน.

ตโต

“อาวาโส จ กุลฺลาโณ คณฺโณ กมฺเมน ปญฺจมนํ
อหฺตธานํ ญฺาติ อาพาโธ คณฺโฐ อิทฺธิเต เต ทสาติ ฯ”

เอวํ วุตฺเตสุ ทสฺสุ ปลฺลิโพเธสุ โย ปลฺลิโพโธ อตฺถิ, โส อุกฺกฉินฺนิตฺตพฺโพ ฯ

(เบื้องหน้า)แต่(การชำระศีลให้หมดจด)นั้น ก็ควรตัดปิลิโพธ (ความกังวล) (อย่างใดอย่างหนึ่ง) ซึ่งมีอยู่ในบรรดาปิลิโพธ ๑๐ อย่างที่(พระอาจารย์ทั้งหลาย)กล่าวไว้ อย่างนี้ว่า

“ปิลิโพธ (ความกังวล) ๑๐ อย่างนั้น คือ ‘อาวาส, ตระกูล, ลาภ (คือปัจจัย ๔),
คณะ (คือหมู่), การงาน (คือการก่อสร้าง) เป็นที่เคารพหว่า,
อหฺตธานะ (คือเดินทางไกล), ญฺาติ, อาพาธ, คณฺฐะ (คือการเรียนรู้ปริยัติ), และอิทธิ”

เอวํ อุกฺกฉินฺนปลฺลิโพเธน กมฺมกฺกฺฐานํ อุกฺกเหตุพฺพํ ฯ

กุลบุตรผู้ตัดปิลิโพธได้อย่างนี้แล้ว จึงควรเรียนกรรมฐาน.

[กรรมฐาน ๒ พร้อมทั้งอธิบาย]

ตํ ทุพฺพิธํ โหติ สพฺพตถกมฺมกฺกฺฐานญจ ปาริหาริกมฺมกฺกฺฐานญจ ฯ

กรรมฐานนั้น มีอยู่ ๒ อย่าง คือ

สัพฺพตถกมฺมกฺกฺฐาน (กรรมฐานมีประโยชน์ในทุกุศลธรรมทั้งปวง) ๑ ปาริหาริกมฺมกฺกฺฐาน (กรรมฐานควรบริหารรักษา) ๑.

ตตถ สพฺพตถกมฺมกฺกฺฐานนนาม ภิกฺขุสงฺฆาทีสุ เมตฺตา มรณสฺสตี จ ฯ “อสุภสฺสญฺาติปี เอกะ ฯ

บรรดา(กรรมฐาน ๒ อย่าง)นั้น ที่ชื่อว่าสัพฺพตถกมฺมกฺกฺฐาน ได้แก่

เมตฺตา (ที่เจริญไป) ในหมู่ภิกษุเป็นต้น และมรณสฺสตี (การระลึกถึงความตาย).

(พระอาจารย์)พวกหนึ่งกล่าวว่า “อสุภสฺสญฺา” บ้าง.

กมฺมกฺกฺฐานิเกน ทิ ภิกฺขุณา ปฐฺมํ ตาว ปริจฉินฺนิตฺตวา สีมฺกฺกฺฐกภิกฺขุสงฺฆเ เมตฺตา ภาเวตฺตพฺพา.

ตโต สีมฺกฺกฺฐกเทวตาสุ. ตโต โคจรคาเม อีสฺสรชเน. ตโต ตตถ มนุสฺเส อุกฺพาทาย สพฺพสฺตเตสุ. ฯ

จริงอยู่ ภิกษุผู้จะเจริญกรรมฐาน ครั้งแรกต้องตัดปิลิโพธเสียก่อน แล้วจึงเจริญเมตตาไปในหมู่ภิกษุผู้อยู่ในสีมา.

ลำดับนั้น (พึงเจริญไป)ในเหล่าเทวดาผู้อยู่ในสีมา. ถัดจากนั้น (พึงเจริญไป)ในอิสรชนในโคจรคาม.

ต่อจากนั้น (พึงเจริญไป)ในเหล่าสรรพสัตว์ กระทั่งถึงชาวบ้านใน(โคจรคาม)นั้น.

โส ทิ ภิกฺขุสงฺฆเ เมตฺตตาย สหฺวาสินํ มุฑฺจิตตตํ ชเนติ ฯ อถสฺส สุขสํวาสตา โหติ ฯ

แท้จริง ภิกษุผู้นั้น ทำพวกชนผู้อยู่ร่วมกันให้เกิดมีจิตอ่อนโยน เพราะเมตตาในหมู่ภิกษุ. เวลานั้น เธอจะมีความสุขอยู่เป็นสุข.

سیمกฺกฺฐกเทวตาสุ เมตฺตตาย มุฑฺจิตติตฺตาทิ เทวตาหิ ธมฺมิกาย รุกฺขาย สฺสูวิทฺตารุกฺโข [510] โหติ ฯ

(เธอ)ย่อมเป็นผู้อันเหล่าเทวดามีจิตอ่อนโยน เพราะเมตตา ในเหล่าเทวดาผู้อยู่ในสีมา

จัดการอารักขาไว้อย่างดี ด้วยการรักษาที่ชอบธรรม.

โคจรคามเม อิสสรชน เมตตาย มุกตจิตตสนดาเนหิ อิสสรเหติ ธมมิกาย รุกขาย สุรกุชิตปริกาโร โหติ ฯ
 ทั้งเป็นผู้อันอิสสรชนทั้งหลาย ผู้มีจิตสันดานอันอ่อนโยนเพราะเมตตา ในอิสสรชน ในโคจรคาม
 จัดรักษาระแวงระวังไว้อย่างดี ด้วยการรักษาที่ชอบธรรม.

ตตถ มนุสเสสุ เมตตาย ปสาทิตจิตเตหิ เตหิ อปริภูโต หุตวา วิจรติ ฯ

และเป็นผู้นับชาวบ้านเหล่านั้น ผู้มีจิตถูกอบรมให้เลื่อมใส เพราะเมตตา ในพวกชาวบ้าน ในโคจรคามนั้น ไม่ดูหมิ่นเที่ยวไป.

สพพตเตสุ เมตตาย สพพตถ อปฏิหตจาโร โหติ ฯ

เป็นผู้เที่ยวไปไม่ถูกอะไรๆ กระทบกระทั่ง ในที่ทุกสถาน เพราะเมตตาในเหล่าสรรพสัตว์.

มรณสสติยา ปน “อวสสํ มริตพพนติ จินเตนโโต อนเนสนํ ปหาย อปรูปริวทฆมานสํเวโค อนโณลีนวุตติโก โหติ ฯ

อนึ่ง (เธอ) เมื่อคิดว่า “เราจะต้องตายแน่แท้” ด้วยมรณัสสติ ละการแสวงหาที่ไม่สมควรเสีย

เป็นผู้มีความสลัดใจสูงขึ้นเป็นลำดับ ย่อมเป็นผู้มีความประพฤตินิยามย่อมน.

อสุกสณญาย ทิพเพสุปี อารมมณเส ตณฺหา น อูปปชชติ ฯ

ตัณหาย่อมไม่เกิดขึ้น แม้อันอารมณ์ที่เป็นทิพย์ เพราะอสุกสณญาย.

เตนสเสตํ ตยํ เอวํ “พหุปรการตตา สพพตถ อตถยิตพพํ อิจฉิตพพนติ กตวา อธิปเปตสส จ โยคานุกมมมสส ปทภูฏานตต
 ๑ “สพพตถกมมภูฏานนติ วุจจติ ฯ

เพราะเหตุนั้น คุณธรรมทั้ง ๓ (คือ เมตตา มรณัสสติ อสุกสณญาย) นั้น ของภิกษุผู้นั้น ท่านเรียกว่า “สัพพัตถกัมมภูฏาน”

เพราะทำ(อธิบาย)ว่า “เป็นกรรมฐานอันกุลบุตรพึงปรารถนา คือ พึงต้องการ ในที่ทุกสถาน เพราะเป็นธรรมมีอุปการะมาก”
 และเพราะความเป็นปทัฏฐาน แห่งการหมั่นประกอบเนื่องๆ ซึ่งความเพียร ตามที่ประสงค์ไว้ (โดยนัย)ตั้งพรรณนามาฉะนี้.

อภูฏตตีสารมมณเส ปน ยํ ยสส จริตานุกุลิ, ตํ ตสส นิจจํ ปิริหิตพพตตาย ยถาวุตเตเนว นเยน “ปาริหาริกมมภูฏานนติ วุจจติ
 ๑

ก็บรรดาอารมณ์ ๓๘ ประการ (กรรมฐานใด ที่คล้อยตามจริตของกุลบุตรใด, (กรรมฐาน)นั้น ท่านเรียกว่า “ปาริหาริกกรรมฐาน”
 เพราะเป็นกรรมฐานที่กุลบุตรนั้น ควรบริหารไว้เป็นนิตย์ โดยนัยตามที่กล่าวแล้วนั่นเอง.

อิธ ปน อิทเมว อานาปานกมมภูฏานํ “ปาริหาริกมมภูฏานนติ วุจจติ ฯ

แต่ในตติยปาราชิกนี้ อานาปานกรรมฐานนี้แล ท่านเรียกว่า “ปาริหาริกกรรมฐาน”.

ออยเมตถ สงฺเขโป ฯ

ในอธิการว่าด้วยอานาปานกัมมภูฏานนี้ มีความสังเขปเท่านี้.

วิทถาโร ปน สีลวิโสธนถํ ปลิโพฐปจเฉทกถถจ อิจฉนเตน วิสุทฺธิมคฺคโต คเหตุพโพ ฯ

ส่วนความพิสดาร (นักศึกษา)ผู้ต้องการกล่าวว่าการชำระศีลให้หมดจด และกล่าวว่าการตัดปิลิโพธ
 พึงถือเอาจากปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทฺธิมรรคเกิด.

[ควรเรียนกรรมฐานในสำนักพุทธโอรส กระทั่งถึงท่านผู้ได้มาน]

เอวี วิสุทธีสีเลน ปน อุปจฉินนปติโพธเณ จ อิทํ **กมมภูฐานํ** อุกคณนเตน

อิมินาว กมมภูฐานเนน จตุตถชฌมานํ นิพพตเตตวา วิปัสสนํ วพตเตตวา อรหตตํ ปตตสส พุทฺธปุตตสส สนตติเก อุกคเหตุพพิ ฯ

อนึ่ง กุลบุตรผู้มีศีลบริสุทธี และตัดปติโพธได้แล้วอย่างนั้น เมื่อจะเรียนกรรมฐานนี้

ควรเรียนเอา ในสำนักพุทธบุตร ผู้ให้จตุตถฌมานเกิดขึ้นด้วยกรรมฐานนี้แล แล้วเจริญวิปัสสนา ได้บรรลุความเป็นพระอรหันต์.

ตํ อลภนเตน, อนาคามิสฺส. ตมปิ อลภนเตน, สกทาคามิสฺส.

ตมปิ อลภนเตน, โสตาปนนสฺส. ตมปิ อลภนเตน, อานาปานจตุตถชฌมานลาภิสฺส.

ตปิ อลภนเตน, ปาเลีย อภูฏกาย จ อสมมุพฺหสฺส วินิจฺฉยาจฺริยสฺส สนตติเก [511] อุกคเหตุพพิ ฯ

เมื่อไม่ได้พระชีณาสพนั้น, ควรเรียนเอาในสำนักพระอนาคามี.

เมื่อไม่ได้แม้ในพระอนาคามีนั้น, ก็ควรเรียนเอาในสำนักพระสกทาคามี.

เมื่อไม่ได้แม้พระสกทาคามีนั้น, ก็ควรเรียนเอาในสำนักพระโสตาบัน.

เมื่อไม่ได้แม้พระโสตาบันนั้น, ก็ควรเรียนเอาในสำนักของท่านผู้ได้จตุตถฌมานซึ่งมีอานาปานะเป็นอารมณ์.

เมื่อไม่ได้ท่านผู้ได้จตุตถฌมานแม้นั้น, ก็ควรเรียนเอาในสำนักของพระวินิจฉยาจารย์ ผู้ไม่เลอะเลือนทั้งในบาสิและอรรคถา.

อรหตาทโย หิ อตตนา อธิคตมคฺคเมว อาจิกฺขนฺติ ฯ

จริงอยู่ พระอริยบุคคลทั้งหลาย มีพระอรหันต์เป็นต้น ย่อมบอกเฉพาะมรรคที่ตนได้บรรลุแล้วเท่านั้น.

อัย ปน คหนปฺปเทเส มหาหตฺถิปถํ นีหฺรนฺโต วิย สพฺพตถารมฺมเณ อสมมุพฺโห สบฺปายาสบฺปายํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา กเถติ ฯ

ส่วน(พระวินิจฉยาจารย์)นี้ เป็นผู้ไม่เลอะเลือน กำหนดอารมณ์เป็นที่สบายและไม่สบาย ในอารมณ์ทั้งปวงแล้ว จึงบอกให้เหมือนผู้นำไปสู่ทางช้างใหญ่ ในป่าที่รกชัฏ ฉะนั้น.

[กรรมฐานมีสนธิคือที่ต่อ ๕ อย่าง]

ตตฺรายํ **อนุปุพฺพิกา** ฯ

ในอธิการว่าด้วยการเรียนกรรมฐานนั้น มีอนุพุพิกาดังต่อไปนี้:-

เตน ภิกฺขุณา สลลหฺกฺวตฺตินา วินยาจารสมฺปนเนน วุตตปฺปการมาจฺริยํ อุปสงกมิตฺวา

วตตปฺปิตฺติยา อาราริตฺตจิตตสฺส ตสฺส สนตติเก ปญฺจสนธิกํ **กมมภูฐานํ** อุกคเหตุพพิ ฯ

ภิกษุนี้ควรเป็นผู้มีความประพฤติเบา สมบูรณ์ด้วยวินัยและมรรยาท เข้าไปหาอาจารย์ซึ่งมีประการดังกล่าวแล้ว

ฟังเรียนกรรมฐาน มีสนธิ ๕ ในสำนักของอาจารย์นั้น ผู้มีจิตอันตนให้ยินดี ด้วยวัตรและข้อปฏิบัติ.

ตตฺริมา ปญฺจ สนธิโย อุกคโห ปริปฺุจฺฉา อุกฺภูฐานํ อปฺปนา ลกฺขณนฺติ ฯ

ใน(คำว่า กรรมฐาน มีสนธิ ๕) นั้น สนธิมี ๕ อย่างเหล่านี้ คือ

อุคคหะ (การเรียน), ปริปุจฉา (การสอบถาม), อุปุภูฐานะ (ความปรากฏ), อปฺปนา (ความแน่นแฟ้น), ลักษณะ (ความกำหนดหมาย).

ตตถ อุกคโห นาม กมมภูฐานสฺส **อุคคณฺห** ฯ ปริปฺุจฺฉา นาม กมมภูฐานสฺส **ปริปฺุจฺฉา** ฯ

ใน(อุคคหะเป็นต้น)นั้น การเรียนกรรมฐาน ชื่อว่า อุคคหะ. การสอบถามกรรมฐาน ชื่อว่า ปริปุจฉา.

อุปัฏฐาน นาม กมมฏฐานสส **อุปัฏฐาน** ฯ อปปนา นาม กมมฏฐานสส **อปปนา** ฯ

ความปรากฏแห่งกรรมฐานชื่อว่า อุปัฏฐานะ. ความแน่วแน่แห่งกรรมฐาน ชื่อว่าอปปนา.

ลกขณฺ์ นาม กมมฏฐานสส **ลกขณฺ์** ฯ “เอวํ ลกขณฺ์มิตํ **กมมฏฐานนติ** กมมฏฐานสภาวูปารณฺ์นติ วุตตํ โหติ ฯ

ลักษณะแห่งกรรมฐาน ชื่อว่า ลกขณะ. มีคำอธิบายว่า “ความใคร่ครวญแห่งสภาพกรรมฐานว่า ‘กรรมฐานนี้ มีลักษณะอย่างนี้’”

เอวํ ปญจสนธิกํ กมมฏฐานํ อุกคฺคณฺ์หนโต อตตนาปิ น กิลมฺติ อจฺจริยมฺปิ น วิเหฐฺติ ฯ

(ภิกษุ)เมื่อเรียนกรรมฐาน ซึ่งมีสนธิ ๕ อย่างนี้ แม้ตนเองก็ไม่ลำบาก ทั้งไม่ต้องรบกวนอาจารย์ให้ลำบาก.

ตสฺมา โถกํ อุกฺกทิสาเปตฺวา พหุํ กาลํ สขฺมายิตฺวา เอวํ ปญจสนธิกํ กมมฏฐานํ อุกคฺคเหตฺวา, สเจ ตตถ สปปายํ โหติ, ตตฺถเว วสิต พหุํ. โน เจ ตตถ สปปายํ โหติ, อจฺจริยํ อปุจฺจิตฺวา, สเจ มนทปฺลโย, โยชนปรมํ คนฺตฺวา, สเจ ติกฺขปฺลโย, ทูรมฺปิ คนฺตฺวา อฏฺฐารสเสนาสนทิสววิซฺชิตํ ปญจเสนาสนงคสมนฺนาคตํ เสนาสนํ อุปคฺคม ตตถ วสนฺเตน อปุจฺฉินฺนชฺุททุกปฺลิวฺเทเน กตภตตทิกฺจเณ ภตตสมมทํ ปฏฺวิโนเทตฺวา [512] รตนตตยคฺคณานุสฺสรเณน จิตฺตํ สมฺปทํเสตฺวา อจฺจริยคฺคทโต เอกปทฺมฺปิ อปปฺมุสฺสนฺเตน อิมํ อานาปานสสติกมมฏฐานํ มนสิกาตพฺพํ ฯ

เพราะฉะนั้น ควรเรียนอาจารย์ให้บอกแต่น้อย สาธยายตลอดเวลาเป็นอันมาก

ครั้งเรียนกรรมฐาน ซึ่งมีสนธิ ๕ อย่างนั้นแล้ว,

ถ้าในอวาสนั้น มีเสนาสนะเป็นต้นเป็นที่สบายไซ้, ควรอยู่ในอวาสนั้นนั้นแล.

ถ้าในอวาสนั้น ไม่มีเสนาสนะเป็นที่สบายไซ้, ควรบอกลาอาจารย์,

ถ้าเป็นผู้มีปัญญาอ่อน ควรไปสิ้นระยะโยชน์หนึ่งเป็นอย่างยิ่ง,

ถ้าเป็นผู้มีปัญญากล้า ก็ควรไปแม่ไกล (กว่านั้น) ได้ แล้วเข้าไปยังเสนาสนะที่ประกอบด้วยองค์แห่งเสนาสนะ ๕ อย่าง

เว้นเสนาสนะที่มีโทษ ๑๘ อย่าง แล้วพักอยู่ในเสนาสนะนั้น ตัดป्लीโพทหุยมหิมเสีย ฉันทดาอาหารเสร็จแล้ว

บรรเทาความเมาอาหาร ทำจิตให้ร่าเริงด้วยการอนุสรณ์ถึงคุณพระรัตนตรัย

ไม่หลงลืมกรรมฐานแม้บทหนึ่งแต่ที่เรียนเอาจากอาจารย์ ฟังมนสิการอานาปานัสสติกรรมฐานนี้.

อฺยเมตถ **สงฺเขโป** ฯ

ในวิสัยแห่งตติยปาราชิกนี้ มีความสังเขปเท่านี้.

วิตถาโร ปน อิมํ กถามคฺคํ อิจฺฉนฺเตน วิสุทฺธิมคฺคโต คเหตุพฺโพ ฯ

ส่วนความพิสดาร (นักศึกษา)ผู้ต้องการถามรณนี้ ฟังถือเอาจากปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทธิมรรคเกิด.

[วิธีมนสิการอานาปานัสสติกรรมฐาน ๘ อย่าง]

ยํ ปน วุตตํ “อิมํ **อานาปานัสสติกมมฏฐานํ** มนสิกาตพฺพนฺติ, ตตฺตฺรายํ **มนสิการวฺธิ**

“คณนา อนุพฺพณฺา พุสฺสนา ฐปฺนา สลลฺกขฺณา วิวฏฺฏณฺา ปาริสฺสุทฺธิ เตสฺสจ ปฏฺิปฺสฺสนาติ ฯ

ก็ในคำที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า “ฟังมนสิการอานาปานัสสติกรรมฐานนี้” มีมนสิการวิธีดังต่อไปนี้:-

คือ “การนับ การตามผูก การถูกต้องการหยุดไว้ การกำหนด การเปลี่ยนแปลง ความหมจด และการเห็นธรรมเหล่านั้นแจ่มแจ้ง”.

คณนาติ คณนาเยว ฯ อนุพฺพณฺาติ อนุพฺพณฺา ฯ

การนับนั้นแล ชื่อว่า คณนา. การกำหนดตามไป ชื่อว่า อนุพันธนา.

มุสนาติ ฌกฏฐฐานิ ๑ ฐูปนาติ อปปนา ๑

ฐานที่ลมถูกต้อง ชื่อว่า มุสนา. ความแน่วแน่ ชื่อว่า ฐูปนา.

สลลภขณาติ วิปัสสนา ๑ วิวัญญาติ มคโค ๑ ปาริสุทธิติ ผลิ ๑

ความเห็นแจ้ง ชื่อว่า สลลภขณา. มรรค ชื่อว่า วิวัญญา. ผลชื่อว่า ปาริสุทธิ.

เตสสจ ปฏิปัสสนาติ ปจจเวกขณา ๑

การพิจารณา ชื่อว่า เตสสจจะ ปฏิปัสสนา.

[อธิบายวิธีนับลมหายใจเข้าออก]

ตตถ อิมินา อาทิกมมิกกุลปุตเตน ปฐุมิ คณนาย อิมิ กम्मฐฐานิ มนสิกาตพพิ ๑

บรรดา(มนสิการวิธีมีการนับเป็นต้น)นั้น กุลบุตรผู้เริ่มบำเพ็ญนี้ควรมนสิการกรรมฐานนี้โดยการนับก่อน.

คณนเตน จ ปถจณนํ เภฐฐา น ฐูปเตพพิ. ทสนนํ อุปริ น เนตพพิ. อนนฺตเร ขณนํ ทสเสตพพิ ๑

และเมื่อจะนับไม่ควรหยุดนับต่ำกว่า ๕. ไม่ควรนับให้เกินกว่า ๑๐. ไม่ควรแสดง (การนับ) ให้ขาดในระหว่าง.

ปถจณนํ เภฐฐา ฐูปเนตสส, ทิ สมพาธะ โอภาเส จิตตูปปาโท วิปผนทติ สมพาธะ วเช สนนินรุทธโคโณ วีย ๑

เพราะเมื่อหยุดนับต่ำกว่า ๕ จิตตูปปาทย่อมคืนรนในโอกาสคับแคบ ดุจฝูงโคที่รวมขังไว้ในคอกที่คับแคบฉะนั้น.

ทสนนํ อุปริ เนตสส, คณนานิสสิโตว จิตตูปปาโท โทติ ๑

เมื่อนับเกินกว่า ๑๐ ไป จิตตูปปาทก็พะวงอยู่ด้วยการนับเท่านั้น.

อนนฺตรา ขณนํ ทสเสนตสส, “สิขาปปตติ นุโข เม กम्मฐฐานิ โนติ จิตติ วิกมปติ ๑

เมื่อแสดง (การนับ) ให้ขาดในระหว่าง, จิตย่อมหวนไปว่า “กรรมฐานของเราถึงที่สุดหรือไม่หนอ.”

ตสฺมา เอเต โทเส วชเชตฺวา คณตพพิ ๑

เพราะฉะนั้น ต้องเว้นโทษเหล่านี้เสียแล้ว จึงค่อยนับ.

คณนเตน ปฐุมิ ทนฺตคณนาย ธณฺญมาปกคณนาย คณตพพิ ๑

เมื่อจะนับ ครั้งแรก ควรนับโดยวิธีนับซ้ำๆ คือนับอย่างวิธีคนดวงข้าวเปลือก.

ธณฺญมาปกิ ทิ นาฬิ ปุเรตฺวา “เอกนฺติ วตฺวา โอกิริติ. ปุณ ปุเรนฺโต กณฺจิจิ” [513] กจจวริ ทิสฺวา ตํ อจฺจเทนฺโต “เอกํ เอกนฺติ วทติ ๑

จริงอยู่ คนดวงข้าวเปลือก ดวงเต็มทะนานแล้วบอกว่า “๑” จึงเทลง,

เมื่อดวงเต็มอีก พบหยากเยื่อบางอย่าง เก็บมันทิ้งเสียจึงบอกว่า “๑-๑”.

เอส นโย “เทว เทวติอาทิสฺ ๑

ในคำว่า ๒-๒ เป็นต้น ก็นัยนี้.

เอวเมว อิมินาปิ, อสสาสปปสสาเสสุ โย อุกุฐฐาติ,

ตํ คเหตุวา “เอกํ เอกนตฺวาที กตฺวา ยาว “ทส ทสชาติ ปวตตมานํ ปวตตมานํ อุกุปลกเขตฺวา คณตพฺพํ ฯ

(กุกุบุตร)แม่นี้ ก็ฉนั้นเหมือนกัน, บรรดาลมหายใจเข้าและหายใจออก ส่วนใดปรากฏ,

ฟังจับเอาส่วนนั้น แล้วฟังกำหนดลมที่กำลังผ่านไปๆ ตั้งแต่ต้นว่า “๑-๑” ไป จนถึงว่า “๑๐-๑๐”.

ตสส เอวํ คณยโต, นิกขมนตฺวา จ ปวิสฺนตฺวา จ อสสาสปปสสาสสา ปากฺกฺวา โหนฺติ ฯ

เมื่อ(กุกุบุตร)นั้นนับอยู่ (โดยวิธี)อย่างนี้, ลมอัสสาสะและปัสสาสะ ที่กำลังผ่านออกและผ่านเข้า ย่อมปรากฏ.

อถาเนน ตํ ทนฺธคณฺนํ ธณฺญมาปกคณฺนํ ปหฺวย สีสฺมคณฺนาย โคปาลคณฺนาย คณตพฺพํ ฯ

ลำดับนั้น (กุกุบุตร)นี้ควรละวิธีนับซ้ำๆ คือนับอย่างวิธีคนดวงข้าวเปลือกนั้นเสีย

แล้วฟังนับโดยวิธีนับเร็วๆ คือนับอย่างวิธีนายโคบาล.

เอโก ทิ โคปาลโก สกฺขรฺยาโย อุจฺจณฺเคน คเหตุวา รชฺชฺทณฺททโต ปาโตว วขฺํ คนฺตฺวา

คาโว ปิฏฺฐุยฺยํ ปหฺริตฺวา ปลฺลิตฺตมฺภมฺตลเก นิสฺสินฺโน ทฺวารํ ปตฺตํ ปตฺตํเยว คาวี “เอกา เทวติ สกฺขรํ ขิปีตฺวา คณตฺติ ฯ

แท้จริง นายโคบาลผู้ฉลาด เอาก้อนกรวดใส่พก มือถือเชือกและไม้ตะพด ไปสู่คอกแต่เข้าประตู

ตีคอกที่หลังแล้ว นั่งอยู่บนเสาไม้สลัก นับแม็คโคตัวมาถึงประตูแล้วๆ ใส่ก้อนกรวดลงไปว่า “๑-๒” เป็นต้น.

ติยามรตฺตี สมฺพาธเ อโอกาสฺ ทุกฺขํ วุฏฺฐุโคคฺโคณิ นิกขมนโต อณฺญมณฺญํ อุปฺนิขฺมฺเสนโต เวคฺเวเคน ปุญฺชฺปุญฺโส หุตฺวา นิกขมฺติ ฯ

ฝูงโคที่อยู่ลำบากในโอกาสที่คับแคบ ตลอดราตรี ๓ ยาม เมื่อออก (จากคอก) เบียดเสียดกันและกันรีบออกเป็นหมู่ๆ.

โส เวคฺเวเคน “ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจ ทสชาติ คณตฺติเยว ฯ

นายโคบาลนั้นย่อมนับอย่างรวดเร็วที่เดียวว่า “๓-๔-๕-๑๐” เป็นต้น.

เอวํ อิมฺสฺสาปิ ปุริมนฺเยน คณยโต, อสสาสปปสสาสสา ปากฺกฺวา หุตฺวา สีสฺมํ สีสฺมํ ปุณฺปฺปุณฺํ สณฺจจฺรฺนฺติ ฯ

แม้เมื่อกุกุบุตรนี้ นับอยู่โดยนัยก่อนอย่างว่ามาแล้วนี้ ลมอัสสาสะและปัสสาสะ ย่อมปรากฏสัญญาจริงไปมา อย่างรวดเร็ว.

ตโต เตน “สีขฺมํ สีสฺมํ ปุณฺปฺปุณฺํ สณฺจจฺรฺนฺตฺติ ญฺตฺวา อนฺโต จ พฺหิ จ อคฺคเหตุวา ทฺวารปฺปตฺตํ ทฺวารปฺปตฺตํเยว คเหตุวา

“เอโก เทว ติณิ จตฺตาริ ปญฺจ, เอโก เทว ติณิ จตฺตาริ ปญฺจ ฉ, เอโก เทว ติณิ จตฺตาริ ปญฺจ ฉ สตฺต, ... อุกุฐฺ, ... นว, ... ทสชาติ

สีขฺมํ สีสฺมํ คณตพฺพเมว ฯ

ลำดับนั้นเธอรู้อยู่ว่า “(ลมอัสสาสะและปัสสาสะ) ย่อมสัญญาจริงไปมา อย่างรวดเร็ว”

แล้วไม่ถือเอาลมภายในและภายนอก ฟังกำหนดเอาเฉพาะลมที่มาถึงช่องๆ เท่านั้น นับอย่างเร็วๆ ที่เดียวว่า

“๑-๒-๓-๔-๕, ๑-๒-๓-๔-๕-๖, ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗, ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗-๘, ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙, ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙-๑๐”

คณนปฏฺิพฺพธเ ทิ กมฺมฏฺฐานเ คณนพลเเนว จิตฺตํ เอกคฺคํ โหติ อริตฺตฺตฺตฺตมฺภนฺวเสน [514] จณฺทฺโสเต นาวารุณฺปณฺมิว ฯ

เพราะว่า ในกรรมฐานที่เนื่องด้วยการนับ จิตย่อมมีอารมณ์เป็นหนึ่งได้ ด้วยกำลังแห่งการนับเท่านั้น

ดูการหยุดเรือไว้ในกระแสน้ำเชี่ยว ด้วยอำนาจที่เอาถ่อค้ำไว้ฉนั้น.

ตสฺเสวํ สีสฺมํ สีสฺมํ คณยโต, กมฺมฏฺฐานํ นินฺนตฺรปฺปวตฺตํ วิย หุตฺวา อุกุฐฺฐาติ ฯ

เมื่อเธอนับอยู่เร็วๆ อย่างนี้กรรมฐานย่อมปรากฏเป็นดูจว่า ดำเนินไปไม่ขาดสาย.

ถถ “นิรนตรี ปวตตตีติ ญตวา อนโต จ พหิ จ วาต อปริคคเหตุวา ปริมนเยเนว เวคเวเคน คณตพพิ ๑

เวลานั้น ครั้นเธอรู้อว่า “กรรมฐานดำเนินไปไม่ขาดสาย” แล้ว อย่างกำหนดลมทั้งภายในและภายนอก ฟังนับเร็วๆ ตามนัยก่อนนั้นแล.

อนโตปวิสวาทะที สหิ จิตตํ ปเวสยโต, อพณตริ วาตพภาหตี เมทปุริตํ วิย โหติ ๑

เมื่อเธอส่งจิตเข้าไปพร้อมกับลมที่เข้าไปภายใน (ฐาน) ภายใน ถูกลมกระทบแล้ว ย่อมเป็นเหมือนเต็มด้วยมันชันฉะนั้น.

พหิสิกขมนวาทะเตน สหิ จิตตํ นีหระโต พหิทธา ปุถุตตารมมณ จิตตํ วิกชิปติ ๑

เมื่อนำจิตออกมาพร้อมกับลมที่ออกมาภายนอก, จิตย่อมส่ายไปในอารมณ์มากหลายในภายนอก.

พุกุฏฐกาเส ปน สตี ฐเปตวา ภาเวตสเสว ภาวนา สมปะชชติ ๑

แต่ภาวนาย่อมสำเร็จแก่ผู้ตั้งสติไว้ ในโอกาสที่ลมถูกต้อง เจริญอยู่เท่านั้น.

เตน วุตตํ “อนโต จ พหิ จ วาต อปริคคเหตุวา ปริมนเยเนว เวคเวเคน คณตพพหติ ๑

เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า “อย่างกำหนดลมทั้งภายในและภายนอก ฟังนับเร็วๆ ตามนัยก่อนนั้นแล”.

“กิวจิริ ปเนตํ คณตพพหติ ๑

ถามว่า “จะฟังนับลมอัสสาสะและปัสสาสะนั้น นานเท่าไร?”

ยาว วินา คณนาย อสสาสะปัสสาสะรอมมณ สติ สนตัญญูติ ๑

พหิวิสุทวิตทกวิจเจทํ กตวา อสสาสะปัสสาสะรอมมณ สติสนัญญูปนตถิเยว ติ คณนาติ ๑

แก้ว่า “ฟังนับไปจนกว่าสติที่เว้นจากการนับ จะตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ คือลมอัสสาสะและปัสสาสะ.

เพราะว่าการนับ ก็เพื่อจะตัดวิตกที่พล่านไปในภายนอก แล้วตั้งสติไว้ ในอารมณ์คือลมอัสสาสะและปัสสาสะเท่านั้น.”

[อธิบายเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุตลมหายใจเข้าออก]

เอว คณนาย มนสิกตวา อนุนุณนาย มนสิกาตพพิ ๑

(พระโยคาวจร) ครั้นมนสิการโดยการนับอย่างนั้นแล้ว ฟังมนสิการโดยการตามผูก.

อนุนุณา นาม คณนํ ปฐิสหริตวา สติยา นิรนตรี อสสาสะปัสสาสะนํ อนุคณนํ ๑

(กิริยา) ที่หยุดพักการนับ แล้วส่งสติไปตามลมอัสสาสะและปัสสาสะติดต่อกันไป ชื่อว่าการตามผูก.

ตถจ โข น อาทิมชฌปริโยसानุคณนวเสน ๑

ก็แล (การส่งสติไปตาม) นั้น หาใช่ด้วยอำนาจการไปตามเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด (แห่งลมอัสสาสะและปัสสาสะ) ไม่.

พหิสิกขมนวาทะสส ติ นาภิ อาทิ, หทยํ มชฌม, นาสิกา ปริโยसानํ ๑

จริงอยู่ นาภิ (สะดือ) เป็นเบื้องต้นแห่งลมออกไปภายนอก, หทัย (หัวใจ) เป็นท่ามกลาง, นาสิก (จมูก) เป็นที่สุด.

อพณตริ ปวิสวาทะสส นาสิกคคํ อาทิ, หทยํ มชฌม, นาภิ ปริโยसानํ ๑

ปลายนาสิก เป็นเบื้องต้น แห่งลมเข้าไปภายใน, หทัย เป็นท่ามกลาง, นาภิ เป็นที่สุด.

ตถจสส อนุคจจโต, วิกเขปคต จิตต์ สารมกาย เจว โหติ อัญนาย จ ฯ

ก็เมื่อพระโยคาวจรนั้น ไปตาม(เบื้องต้นท่ามกลางและที่สุท) (แห่งลมอัสสาสะและปัสสาสะ) นั้น จิตที่ถึงความฟุ้งซ่าน ย่อมเป็นไป เพื่อความกระวนกระวาย และเพื่อความหวั่นไหว.

ยถา “อัสสาสะทิมชมปริโยสานํ สติยา อนุคจจโต,
อชมตตํ วิกเขปคเตน จิตเตน กาโยปิ จิตตมปิ สารทธา จ [515] โหนติ อัญชิตา จ ผนทิตา จ.
ปัสสาสะทิมชมปริโยสานํ สติยา อนุคจจโต,
พหิทธา วิกเขปคเตน จิตเตน กาโยปิ จิตตมปิ สารทธา จ โหนติ อัญชิตา จ ผนทิตา จาติ ฯ

เหมือนอย่างที่ว่า(ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร)กล่าวไว้ว่า

“เมื่อพระโยคาวจรส่งสติไปตามเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุท แห่งลมหายใจเข้า,
กายก็ดี จิตก็ดี ย่อมมีความระส่ำระสาย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความฟุ้งซ่านไปภายใน,
เมื่อพระโยคาวจรส่งสติไปตามเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุท แห่งลมหายใจออก
กายก็ดี จิตก็ดี ย่อมมีความระส่ำระสาย หวั่นไหว และดิ้นรน เพราะจิตถึงความฟุ้งซ่านไปภายนอก”.

ตสมา อนุพณฺณาย มนสิกาโรเตน น อาทิมชมปริโยสานวเสน มนสิกาตพฺพํ ฯ

เพราะฉะนั้น (พระโยคาวจร) เมื่อมนสิการโดยการตามผู้ ไม่พึ่งมนสิการด้วยอำนาจแห่งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุท.

อปิจ โข ฝุสนาวเสน จ ฐปนาวเสน จ มนสิกาตพฺพํ ฯ

อนึ่งแล พึ่งมนสิการ ด้วยอำนาจการถูกต้อง และด้วยอำนาจการหยุดไว้.

คณนานุพณฺณวเสน วิย ทิ ฝุสนารูปนาวเสน วิสุํ มนสิกาโร นตถิ ฯ

เพราะว่า ไม่มีการมนสิการเป็นแผนกหนึ่ง ด้วยอำนาจแห่งการถูกต้องและหยุดไว้

เหมือนกับด้วยอำนาจแห่งการนับและการตามผู้.

ฝุฏฐฝุฏฐฐฐานเนเวว ปน คณนโต คณนาย จ ฝุสนาย จ มนสิกาโรติ ฯ

แต่(พระโยคาวจร) เมื่อนับอยู่ในฐานที่ลมถูกต้องแล้วๆ นั้นแหละ ชื่อว่ามนสิการด้วยการนับและการถูกต้อง.

ตตเถว คณนํ ปฏิสํหริตฺวา เต สติยา อนุพณฺณโต อปฺปนาวเสน จ จิตตํ ฐเปเนโต

“อนุพณฺณาย จ ฝุสนาย จ ฐปนาย จ มนสิกาโรตฺติ วุจจติ ฯ

(พระโยคาวจร) เมื่อหยุดพักการนับ ใน(ฐานที่ลมถูกต้องแล้วๆ) นั้นนั่นแล ใช้สติตามผู้ลมอัสสาสะและปัสสาสะนั้น และตั้งจิตไว้ด้วยอำนาจอัปปนา ท่านเรียกว่า “มนสิการด้วยการตามผู้ การถูกต้อง และการหยุดไว้”.

สวายมตฺโถ อฏฺฐกถายํ วุตตปงฺคฺลโทวาริโกปมาหิ ปฏิสมภิทายํ วุตตกกฺโขปมาย จ เวทิตพฺโพ ฯ

ใจความนี้ นั่น พึ่งทราบด้วยข้ออุปมาเหมือนคนง่อยและคนรักษาประตุ ที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา และด้วยข้ออุปมาเหมือนเลื้อย ที่ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรกล่าวไว้ในปฏิสัมภิตา.

[ข้ออุปมาเหมือนคนง่อยไล่ชิงช้า]

ตตรายย์ ปงคฺโลปมา

เสยฺยถาปิ ปงคฺโล โทลาย ก็หตฺ มาตาปุตตานํ โทลํ ชิปีตวา ตตเถว โทลตถมฺภุมฺเเล นิสินฺโน,
กเมน อาคจฺจนตสฺส จ คจฺจนตสฺส จ โทลาผลกสฺส, อุโภ โกฏิโย มชฺฌณฺจ ปสฺสตี.
น จ อุโภโกฏิมชฺฌานํ ทสฺสนตฺถํ พยาเวณฺโณ โหตี.

เอวเมวายํ ภิกฺขุ สตีวเสน อุปนิพนฺธตถมฺภุมฺเเล ฐเปตวา อสฺสาสปฺปสฺสาสโทลํ ชิปีตวา ตตเถว นิมิตฺเต สตียา นิสินฺโน,
กเมน อาคจฺจนตฺตานณฺจ คจฺจนตฺตานณฺจ ผุฏฺฐฐฺฐานเณ อสฺสาสปฺปสฺสาसानํ อาทิมชฺฌปรีโยสานํ สตียา อณุกจฺจนฺโต,
ตตถ จ จิตฺตํ ฐเปนฺโต ปสฺสตี น จ เตสํ ทสฺสนตฺถํ พยาเวณฺโณ โหตี ฯ

บรรดา(ข้ออุปมา ๓ อย่าง)นั้น ข้ออุปมาเหมือนคนง่อยไล่ชิงช้า มีดังต่อไปนี้:-

เปรียบเหมือนคนง่อย ไกวชิงช้า ให้แก่มารดาและบุตรผู้เล่นชิงช้าอยู่ แล้วนั่งอยู่ที่โคนเสาชิงช้าในที่นั้นนั่นเอง
เมื่อกระดานชิงช้าไกวมาและไกวไปอยู่โดยลำดับ, ย่อมเห็นที่สุดทั้งสองข้างและตรงกลาง,
แต่มิได้ชวนชวายเป็นจะแลดูที่สุดทั้งสองข้างและตรงกลาง แม้ฉันใด,

ภิกษุนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ยืนที่ใกล้โคนเสาอันเข้าไปผูกไว้ ด้วยอำนาจสติ แล้วไล่ชิงช้าคือลมหายใจเข้าและลมหายใจออก
นั่งอยู่ด้วยสติในนิมิตนั้นนั่นเอง ส่งสติไปตามเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งลมหายใจเข้าและลมหายใจออก
ในฐานะที่(ลม)ถูกต้องแล้ว ซึ่งพัดผ่านมาและผ่านไปอยู่โดยลำดับ
และตั้งจิต(เฉย)ไว้ ใน(นิมิต)นั้น และไม่ชวนชวายเป็นจะแลดู(ลม)เหล่านั้น.

[516] อัย ปงคฺโลปมา ฯ

นี้เป็นข้ออุปมาเหมือนคนง่อย.

[ข้ออุปมาเหมือนคนรักษาประตู]

อยมฺปน โทวาริโกปมา

เสยฺยถาปิ โทวาริโก นครสฺส อนฺโต จ พหิ จ ปุริเส “โก ตวํ, กุโธ วา อาคโต, กุหิ วา คจฺฉตี, กิ วา เต หตฺเถตี น วิมฺสตี.
น หิ ตสฺส เต ภารา. ทวารปฺปตฺตํ ทวารปฺปตฺตํเวย ปน วิมฺสตี.

เอวเมว อิมสฺส ภิกฺขุโน อนฺโต ปวิฏฺฐวาทา จ พหิ นิกฺขนฺตวาทา จ น ภารา โหนตี, ทวารปฺปตฺตา ทวารปฺปตฺตาเวย ภาราตี ฯ

ส่วนข้ออุปมาเหมือนคนรักษาประตู มีดังต่อไปนี้:-

คนรักษาประตู จะไม่สอบสวนบุรุษทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอกพระนครว่า

“ท่านเป็นใคร? มาจากไหน? จะไปไหน? หรือว่า ในมือของท่านมีอะไร?”

ความจริง (พวกมนุษย์ผู้เดินไปทั้งภายในและภายนอกพระนคร) เหล่านั้น ไม่ใช่หน้าที่ ของ(คนรักษาประตู)นั้น.

แต่เขาย่อมสอบสวน เฉพาะคนผู้มาถึงประตูแล้วๆ เท่านั้น แม้ฉันใด,

ลมที่เข้าไปข้างในและลมที่ออกไปข้างนอก ย่อมไม่เป็นหน้าที่ของภิกษุนี้ ฉันนั้นเหมือนกัน,

จะเป็นหน้าที่ ก็เฉพาะแต่(ลม)ที่มาถึงช่องแล้วๆ เท่านั้น.

อัย โทวาริโกปมา ฯ

นี้เป็นข้ออุปมาเหมือนคนรักษาประตู.

[การกำหนดลมหายใจเปรียบเหมือนเลื่อย]

กโจิตปมา ปน อาทิตโต ปฎติ เวทิตพพา ฯ

ส่วนข้ออุปมาเหมือนเลื่อย ควรทราบจำเดิมแต่ต้นไป.

วุตต์ เหตุ

สมดังคำที่(ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร)กล่าวไว้ว่า

นิมิตต์ อสสาสปปสสาสา อนารมมณเมกจิตตสส.
อชานโต จ ตโย ฌมเม, ภาวนา นุปลพภติ ฯ

“นิมิต ลมหายใจเข้า และลมหายใจออก มิใช่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว.
และเมื่อบุคคลไม่รู้ธรรมทั้ง ๓ ประการ ย่อมไม่ได้ภาวนา (ภาวนาย่อมไม่สำเร็จ).

นิมิตต์ อสสาสปปสสาสา อนารมมณเมกจิตตสส.
ชานโต จ ตโย ฌมเม, ภาวนา อุปลพภตตีติ ฯ

นิมิต ลมหายใจเข้า และลมหายใจออก มิใช่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว.
และเมื่อบุคคลรู้ซึ่งธรรม ๓ ประการ ย่อมได้ภาวนา.”

กถั อิม ตโย ฌมมา เอกจิตตสส อารมมณ น โหนติ,

น จีเม ตโย ฌมมา อวิทิตา โหนติ. น จ จิตตํ วิกเขปํ คจจติ, ปชานนจ ปญญาติ, ปโยคณจ สาเชติ วิเสสมชคจจติ ฯ

ถามว่า “ธรรม ๓ ประการเหล่านี้ จะไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว และธรรม ๓ ประการเหล่านี้ จะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้.
จิตจะไม่ถึงความฟุ้งซ่าน ประชาน (ความเพียร) ย่อมปรากฏ และ(พระโยคาวจร)จะทำประโยชน์ให้สำเร็จ ได้บรรลุคุณวิเศษ
อย่างไร?

เสยยถาปี รุกโข สเม ภูมิภาเค นิกขิตโต, ตเมณํ ปุริโส กกเจน ฉินเทยย,

รุกเข ฌุฏฐกจทนต์านํ วเสน ปุริสสส สติ อุปฏฐิตา โหติ,

น จ อาคเต วา คเต วา กกจทนต์ มนสิโกโรติ,

น จ อาคตา วา คตา วา กกจทนต์อ อวิทิตา โหนติ,

ปชานนจ ปญญาติ. ปโยคณจ สาเชติ ฯ

แก้ว่า “เปรียบเหมือนต้นไม้ที่เขาวางไว้บนภาคพื้นที่ยเรียบเสมอ บุรุษเอาเลื่อยเลื่อยต้นไม้ขึ้น,
สติของบุรุษ ย่อมปรากฏ ด้วยอำนาจแห่งพื้นเลื่อยที่ถูกต้นไม้,

และเขาย่อมไม่ได้ใส่ใจถึงพื้นเลื่อยที่ผ่านมาหรือผ่านไป, ทั้งพื้นเลื่อยที่ผ่านมาหรือผ่านไป จะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้,
ประชาน (ความเพียรในการตัดต้นไม้) ย่อมปรากฏ และเขาย่อมให้ประโยชน์ (กิริยาที่ตัดไม้ขึ้น) สำเร็จได้.”

ประชาน (ความเพียรในการตัดต้นไม้) ย่อมปรากฏ และเขาย่อมให้ประโยชน์ (กิริยาที่ตัดไม้ขึ้น) สำเร็จได้.”

ถาปี รุกโข สเม ภูมิภาเค นิกขิตโต, [517] เอวํ อุปนิพนธนนิมิตต์ ฯ

นิมิต(คือสติ)เป็นเครื่องเข้าไปผูกไว้ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่เขาวางไว้บนภาคพื้นที่ยเรียบเสมอ.

๑ บาลีที่มาเดิม มีศัพท์ว่า วิเสสมชคจจติ. ขุ. ปฎิ. ๓๒/๒๕๗.

ยถา กกจทนต์ตา, เอว อสสาสปปสสาสา ฯ

ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก เปรียบเหมือนฟันเปลือย.

ยถา รุกเข พุฏฐกกจทนต์ตานัน วเสน บุริสสส สติ อุပ္ภุจฐิตา โหติ

น อาคเต วา คเต วา กกจทนต์เต มนสิกโรติ. น อาคตา วา คตา วา กกจทนต์ตา อวิทิตา โหนติ

ปธานญจ ปญญาติ ปโยคญจ สาเธติ,

เอวเมว ภิกขุ นาสิกคเค วา มุขนิมิตเต วา สติ อุပ္ภุจฐิตวา นิสินโน โหติ

น อาคเต วา คเต วา อสสาสปปสสาเส มนสิกโรติ. น อาคตา วา คตา วา อสสาสปปสสาสา อวิทิตา โหนติ

ปธานญจ ปญญาติ ปโยคญจ สาเธติ วิเสสมธิคจจติ ฯ

ภิกษุที่ตั้งสติไว้มั่น ที่ปลายจมูกหรือที่ริมฝีปาก ย่อมไม่ใส่ใจถึงลมหายใจเข้าและหายใจออกที่ผ่านมาหรือที่ผ่านไป,

ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกที่ผ่านมาหรือผ่านไป จะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้,

ประธานย่อมปรากฏ และภิกษุนั้นย่อมให้ประโยชน์สำเร็จได้ ทั้งได้บรรลุคุณพิเศษด้วย

เหมือนบุรุษตั้งสติไว้ ด้วยอำนาจแห่งฟันเปลือยซึ่งถูกที่ต้นไม้.

เขาย่อมไม่ได้ใส่ใจถึงฟันเปลือยที่ผ่านมาหรือที่ผ่านไป. ทั้งฟันเปลือยที่ผ่านมาหรือที่ผ่านไป จะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้,

ประธานย่อมปรากฏ, และเขาย่อมทำประโยชน์ให้สำเร็จได้ฉะนั้น.

“ปธานนติ. กตมํ ปธานํ.

อาร์ททวิริยสส กาโยปิ จิตตมปิ กมมนิยํ โหติ. อิทํ ปธานํ ฯ

คำว่า ประธาน. ประธานเป็นไฉน?

กายก็ดี จิตก็ดี ของภิกษุผู้ปรารถนาคความเพียร ย่อมควรแก่การงาน. นี้เป็นประธาน.

กตโม ปโยโค?

อาร์ททวิริยสส อุปกภิเลสา ปหิยนติ. วิตกกา วุปสมนติ. อयํ ปโยโค ฯ

ประโยชน์เป็นไฉน?

ภิกษุผู้ปรารถนาคความเพียร ย่อมละอุปกิเลสได้, วิตกย่อมสงบไป. นี้เป็นประโยชน์.

กตโม วิเสโส?

อาร์ททวิริยสส สโยชชา ปหิยนติ, อนุสยา พยนต์ โหนติ. อयํ วิเสโส ฯ

คุณพิเศษเป็นไฉน?

ภิกษุผู้ปรารถนาคความเพียรย่อมละสังโยชน์ได้, อนุสัยย่อมหมดสิ้นไป. นี้เป็นคุณพิเศษ.

เอวํ อิม เตโย ธมมา เอกจิตตสส อารมมณํ น โหนติ.

น จิเม เตโย ธมมา อวิทิตา โหนติ. น จ จิตตํ วิกเขปี คจจติ, ปธานญจ ปญญาติ,

ปโยคญจ สาเธติ. วิเสสมธิคจจติ ฯ

ธรรม ๓ ประการเหล่านี้ ย่อมไม่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว

และธรรม ๓ ประการเหล่านี้ จะไม่ปรากฏก็หาไม่ได้, จิตย่อมไม่ถึงความฟุ้งซ่าน, ประธาน (ความเพียร) ย่อมปรากฏ,

และพระโยคาวจร ทำให้ประโยชน์ (การหมั่นประกอบภาวนา) สำเร็จได้. ทั้งได้บรรลุคุณพิเศษด้วย.

อานาปานัสสติ ยสส ปริปัญญา สุภาวิตา
อนุพุพพมปริจิตา ยถา พุทฺธเณ เทสิตา,
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภามุตฺโตว จนฺทิมาทิ ฯ

ภิกษุใด เจริญอานาปานัสสติให้บริบูรณ์ดี อบรมมาโดยลำดับ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว, ภิกษุนั้นย่อมทำให้โลกนี้ให้สว่างได้ เหมือนพระจันทร์พ้นแล้วจากหมอกฉะนั้นแล^๑.

อัย กกโจปมา ฯ

ข้อนี้อุปมาเหมือนเลื่อย.

อิธ ปนสส อาคตาคตวเสน อมนสิการมตฺตเมว [518] ปโยชนนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

ก็ใน(ข้ออุปมาเหมือนเลื่อย)นี้ พึงทราบว่

“เหตุเพียงไม่ใส่ใจด้วยอำนาจลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ที่ผ่านมาแล้วๆ เท่านั้น เป็นประโยชน์แก่ภิกษุนั้น.”

อิทํ กมฺมกฺกฺขณํ มนสิการโรโต กสฺสจฺจ, น จิเรเนว นิมิตฺตญฺจ อุปฺปชฺชติ.

อวเสสชฺชฌานํคปฏิมณฺชิตา อปฺปนา สงฺขาทา รูปนา จ สมฺปชฺชติ ฯ

กรรมฐานนี้ เมื่อภิกษุขารูปมนสิการ นิมิตย่อมเกิดขึ้นโดยไม่ชักช้าเลย และรูปนา กล่าวคืออปปนา ซึ่งประกอบด้วยองค์ฌานที่เหลือ ก็ย่อมสำเร็จ.

กสฺสจฺจ ปน คณฺนาวเสเนว มนสิการกาลโต ปญฺติ,

ยถา สารทฺทกายสฺส มยฺเจ วา ปีเรฐฺ วา นิสีทโต มยฺจปีฐฺ โอนมตี วิกฺกฺกฺกฺกฺติ. ปจฺจตฺถรณฺ วลี คณฺนหาตี.

อสารทฺทกายสฺส ปน นิสีทโต, เนว มยฺจปีฐฺ โอนมตี น วิกฺกฺกฺกฺกฺติ. น ปจฺจตฺถรณฺ วลี คณฺนหาตี. ตฺถลปฺจฺจปฺปฺริตํ วีย มยฺจปีฐฺ โทตี.

กสฺมา. ยสฺมา อสารทฺทกาโย ลหฺโก โทตี.

เอวเมว คณฺนาวเสน มนสิการกาลโต ปญฺติ อนุกฺกมโต โอฟาริกอสฺสาสปฺสสาสนิโรธวเสน กายทฺรเถ วูปสนฺเต,

กาโยปิ จิตฺตมปิ ลหฺโก โทตี. สรีโร อากาเส ลงฺฆนาการปฺตตํ วีย โทตี.

แต่สำหรับภิกษุขารูป มีจำเดิมแต่เวลามนสิการโดยอำนาจการนับนั้นแล,

คือตั้งแต่เวลาทำไว้ในใจด้วยอำนาจการนับ

เมื่อความกระวนกระวายทางกายสงบไป ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าและลมหายใจออกที่หยาบดับไปโดยลำดับ, กายก็ดี จิตก็ดี ย่อมเป็นของเบา. ร่างกายย่อมเป็นดุจถึงอาการลอยขึ้นไปในอากาศ.

เหมือนภิกษุผู้มีกายกระสับกระส่าย เมื่อนั่งลงบนเตียงหรือตั้ง, เตียงและตั้งย่อมโอนเอนคองไป. เครื่องปูลาดย่อมเย็นเป็นเกลียว, แต่เมื่อเธอมีกายไม่กระสับกระส่าย นั่งลง เตียงและตั้งย่อมไม่โอนเอน ไม่คอง. เครื่องปูลาดก็ไม่เย็นเป็นเกลียว, เตียงตั้งเป็นเหมือนเต็มด้วยปุยนุ่น, เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า กายไม่กระสับกระส่าย ย่อมเป็นของเบาฉะนั้น.

๑ พ. ปฎิ. ๓๑/๒๕๗-๒๕๘.

ตสส, โอรุทเท อสสาสสปสสาเส นิรุทเธ, สุขุมสสาสสปสสาสนิมิตตารมมณิ **จิตต์** ปวตตติ.

ตสมิมปิ นิรุทเธ, อปราปริ ตโต สุขุมตรสุขุมตรนิมิตตารมมณิ ปวตตติเยว ฯ

เมื่อลมอัสสาสะและปัสสาสะที่หยาบดับไปแล้ว,

จิตของ(ภิกษุ)นั้น มีนิมิตคือลมอัสสาสะและปัสสาสะที่ละเอียดเป็นอารมณ์ ย่อมเป็นไป.

แม้เมื่อจิตดวงนั้นดับไปแล้ว, (จิต)ดวงต่อๆ ไป ซึ่งมีอารมณ์คือนิมิตที่ละเอียดจนละเอียดกว่าจิตนั้น ย่อมเป็นไปนั้นเทียว.

กถิ ฯ

ถามว่า “(จิตดวงต่อๆ ไป ย่อมเป็นไป)อย่างไร?”

ยถา **ปุริโส** มหิตยา โลหสลากาย กัสตาลิ อากโฏฏเยย. เอกปปหาเรน **มหาสทโท** อุปปชเชย.

ตสส โอรุทเทสททารมมณิ **จิตต์** ปวตเตย. นิรุทเธ โอรุทเท สทเท, อถ ปจฉา สุขุมสททนิมิตตารมมณิ.

ตสมิมปิ นิรุทเธ, อปราปริ ตโต สุขุมตรสุขุมตรสททนิมิตตารมมณิ ปวตตเตว เอวณติ เวทิตัพพิ ฯ

แก้ว่า “เปรียบเหมือนบุรุษ ฟังเอาซีเหล็กท่อนใหญ่ตีกังสตาล. ด้วยการตีเพียงครั้งเดียว เสียงดัง ฟังเกิดขึ้น.

จิตของ(บุรุษ)นั้น ซึ่งมีเสียงดัง (หยาบ) เป็นอารมณ์ ฟังเป็นไป,

เมื่อเสียงดังดับไป, ต่อจากนั้นภายหลัง จิตซึ่งมีเสียงละเอียดเป็นอารมณ์ (ฟังเป็นไป).

แม้เมื่อจิต(ซึ่งมีนิมิตคือเสียงละเอียดเป็นอารมณ์)นั้น ดับไปแล้ว,

(จิต)ดวงต่อๆ ไปซึ่งมีอารมณ์คือนิมิตที่ละเอียดจนละเอียดกว่าจิต ซึ่งมีนิมิตคือเสียงละเอียดเป็นอารมณ์นั้น ย่อมเป็นไปทีเดียว ฉันไต,

(จิตซึ่งมีนิมิตคือลมอัสสาสะและปัสสาสะเป็นอารมณ์นั้น) บัณฑิตพึงทราบว่าย่อมเป็นไปฉันนั้น.”

วุดตมปิ **เจต** “เสยยถาปิ กัสเส อากโฏฏิตเตติ ฯ

แม้ข้อนี้ สมจริงดังคำที่(พระธรรมเสนาบดีสารีบุตร)กล่าวไว้ว่า

“เปรียบเหมือนบุคคลตีกังสตาล (เสียงดังคือเสียงหยาบ ย่อมกระจายไปก่อน^๑)” ดังนี้ เป็นต้น.

วิตถาโร ฯ

ควรให้พิสดาร.

ยถา ทิ อถญานิ **กมมฏฐานานิ** อุปรูปริ วิภตานิ โหนติ, [519] น ตถา อิทธิ ฯ

เหมือนอย่างว่า กรรมฐานเหล่าอื่น ย่อมปรากฏชัดในชั้นสูงๆ ขึ้นไป ฉันไต,

(อานาปานัสสติกรรมฐาน)นี้ (จะเป็น)ฉันนั้น ก็หาไม่ได้.

อิทมปน, อุปรูปริ ภาเวตสส ภาเวตสส, สุขุมต คจจติ อุฏฐานมปิ น อุปคจจติ ฯ

แต่อานาปานัสสติกรรมฐานนี้, เมื่อภิกษุเจริญฯ ในชั้นสูงขึ้นไป, ย่อมถึงความเป็นของละเอียด คือจะไม่ถึงแม้ความปรากฏ.

เอวี่ อนุปฏฐหนเต ปน ตสมิ, น เตน ภิกษุณา อุฏฐายาสนา จมมขณชั ปโปฏฐตวา คนตพพิ ฯ

ก็เมื่อกรรมฐานนั้น ไม่ปรากฏอยู่อย่างนั้น, ภิกษุนั้นไม่ควรลุกขึ้นจากอาสนะ ตบที่นอนหนึ่งไปเสีย.

“ก็ กาทพพิ, อจริยิ ปุจฉิสสามิติ วา “นฏฐั ทานิ เม **กมมฏฐานน**ติ วา น วุฏฐาตพพิ ฯ

๑ ข. ปฎิ. ๓๑/๒๗๙.

ไม่ควรลุกขึ้นด้วยคิดว่า “จะพึงทำอะไร? เราจักถามพระอาจารย์” หรือว่า “บัดนี้กรรมฐานของเราเสื่อมแล้ว.”

อิริยาปลั วิโกเปตวา คจฉโต, **หิ กम्मภูฐานัน** นว นวเมว โหติ. ตสฺมา ยถานิสินเนเนว เทสโต อหริตพฺพํ ฯ

จริงอยู่ เมื่อเธอให้อิริยาปลักำเริบเดินไป กรรมฐานย่อมปรากฏเป็นของใหม่ๆ เรื่อยไป เพราะเหตุฉะนั้น ควรนั่งอยู่ตามเดิมนั้นแหละ นำกรรมฐานมาจากที่ถูกต้องตามปกติ.

[อุบายเป็นเหตุนำอานาปานัสสติกรรมฐานมา]

ตตฺตฺรายํ **อาหารูปาโย** ฯ

ใน(อธิการว่าด้วยอานาปานัสสติกรรมฐาน)นั้น มีอุบายเป็นเครื่องนำมา ดังต่อไปนี้:-

เตน **หิ ภิกษุณา** กम्मภูฐานัสส อนุปุญฺสฺสหนภาวํ ญตฺวา อิติ ปฏิสลฺยจิกฺขิตพฺพํ

“อิมเ **อสุสาสปฺปสุสาสา** นาม กตถ อตฺถิ, กตถ นตฺถิ, กสฺส วา อตฺถิ, กสฺส วา นตฺถิตฺติ.

อเถวํ ปฏิสลฺยจิกฺขโต “อิมเ อนฺโตมาตุกฺจฉิยํ นตฺถิ. อุทฺเท นิมุคฺคานํ นตฺถิ. ตถา อสฺลยญฺญิตานํ มตฺตานํ จตฺตถชฺฆมานสมฺมาปฺนฺนํ นนฺ

นโรธสมฺมาปฺนฺนํ นนฺ นโรธสมฺมาปฺนฺนํ นนฺ ญตฺวา เอวํ อตฺตนา ว อตฺตา ปฏฺวิจฺเจตฺตพฺโพ

จริงอยู่ ภิกษุนั้นรู้ว่า กรรมฐานไม่ปรากฏ ควรพิจารณาสำเนียงอย่างนี้ว่า

“ชื่อว่า ลมหายใจเข้าและหายใจออกนี้ มีอยู่ในที่ไหน? ไม่มีในที่ไหน? ของใครมี? ของใครไม่มี?”

ภายหลัง เมื่อภิกษุนั้น พิจารณาอยู่อย่างนี้ ก็รู้ได้ว่า

“(ลมหายใจเข้าและหายใจออก)นี้ (ของทารกผู้อยู่) ภายในท้องของมารดา ไม่มี, พวกชนผู้ดำนาก็ไม่มี, พวกอสุญญิสต์

คนตายแล้ว ผู้เข้าจตุตถฌาน ท่านผู้พร้อมเพรียงด้วยรูปภพและอรุภพ ท่านผู้เข้านิโรธ ก็ไม่มีเหมือนกัน” แล้วพึงตั้งเตือนตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า “แน่ะบัณฑิต! ตัวเธอไม่ใช่ผู้อยู่ในท้องมารดา ไม่ใช่ผู้ดำน่า ไม่ใช่เป็นอสุญญิสต์ ไม่ใช่คนตาย ไม่ใช่ผู้เข้าจตุตถฌาน ไม่ใช่ผู้พร้อมเพรียงด้วยรูปภพและอรุภพ ไม่ใช่ผู้เข้านิโรธ มิใช่หรือ? ตัวเธอยังมีลมหายใจเข้าและหายใจออกอยู่แท้ๆ, แต่(ตัวเธอ)ก็ไม่สามารถจะกำหนดได้ เพราะยังมีปัญญาอ่อน.”

อถาเนน ปกฺติญฺญูฐฺวเสเนว จิตฺตํ ฐฺเปตฺวา **มนสิกาโร** ปวตฺเตตฺตพฺโพ ฯ

ภายหลัง เธอนั้น ควรตั้งจิตไว้ ด้วยอำนาจที่ลมถูกต้องโดยปกตินั่นเอง ให้มนสิการเป็นไป.

อิมเ **หิ ทีฆนาสิกสฺส** นาสาปฺภูํ ฆญฺญเณตฺตา ปวตฺตตฺนติ. รสฺสนาสิกสฺส อุตฺตโรญฺฐํ ฯ

จริงอยู่ (ลมหายใจเข้าและหายใจออก)นี้ กระทบโคร่งจุกของผู้มีจมูกยาวผ่านไป.

กระทบริมฝีปากข้างบน ของผู้มีจมูกสั้น (ผ่านไป).

ตสฺมาเนน “อิมํ นาม ฐฺวานํ ฆญฺญเณตฺตํ **นิमित्तํ** ฐฺเปตฺตพฺพํ ฯ

เพราะฉะนั้น เธอนั้น จึงควรตั้งนิมิตไว้ว่า “(ลมหายใจเข้าและหายใจออก) ย่อมกระทบฐานชื่อนี้.”

อิมเมว **หิ [520] อตถวสํ** ปฏฺวิจฺจ วุตฺตํ ภควตฺตา “**นาหํ** ภิกฺขเว มฺภูฐฺสสตีสฺส อสมฺปชานสฺส อานาปานัสสติภาวนํ วทามิตฺติ ฯ

ความจริง พระผู้มีพระภาค ทรงอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล จึงตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เราไม่กล่าวการเจริญอานาปานัสสติ แก่ภิกษุผู้หลงลืมสติ ไม่รู้สึกตัวอยู่。”

กิลยาปิ หิ ยงกิลยจิ **กมมภูฐานัน** สตสส สมปะชานสเสว สมปะชชติ, **อิโต อณฺญ** ปน มนสิกรโณตสส ปากฺกั โหติ ฯ
 จริงอยู่ กรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมสำเร็จแก่ผู้มีสติ มีความรู้ตัวเท่านั้น แม้ก็จริง,
 ถึงกระนั้น (กรรมฐาน)อย่างอื่น นอกจาก(อานาปานัสสติกรรมฐาน)นี้ ย่อมปรากฏได้ แก่ผู้ที่มีมนสิการอยู่.

อิทํ ปน **อานาปานัสสติกมมภูฐานัน** ครุกํ ครุกภาวนัน
 พุทฺธปะจเจกพุทฺธพุทฺธปุตฺตานัน มหาปุริส้านเวยว มนสิการภูมิจุตํ, น เจว อิตฺตรํ, น อิตฺตรสตฺตสมาเสวิตํ.
 ยถา ยถา มนสิกรียติ, ตถา ตถา สนฺตญฺเจว โหติ สุขุมญฺจ. ตสฺมา เอตถ พลวตี **สติ จ ปรณฺญา** จ อิจฺฉิตฺตพฺพา ฯ
 แต่อานาปานัสสติกรรมฐานนี้เป็นภาระหนัก เจริญสำเร็จได้ยาก,
 ทั้งเป็นภูมิแห่งมนสิการ ของมหาบุรุษทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพุทธบุตรเท่านั้น,
 ไม่ใช่เป็นกรรมฐานต่ำต้อย, ทั้งมิได้เป็นกรรมฐานที่สัตว์ผู้ต่ำต้อยต้องเสพ,
 เป็นกรรมฐานสงบและละเอียด โดยประการที่มหาบุรุษทั้งหลายยอมทำไว้ในใจ.
 เพราะฉะนั้น ใน(อานาปานัสสติกรรมฐาน)นี้ จำต้องปรารภนาสติและปัญญาอันมีกำลัง.

ยถา หิ มฺหุสฺสาฎกสฺส ตุนนกรณกาลे **สุจิปิ** สุขุมา อิจฺฉิตฺตพฺพา. สุจิปาสเวรณมปิ ตโต สุขุมตรํ,
 เอวเมว มฺหุสฺสาฎกสทิสสฺส อิมสฺส กมมภูฐานสฺส ภาวนากาเล
 สุจิปิภาวคา **สติปิ** สุจิปาสเวรณปฏิภาวคา ตํ สมปะยุตฺตา **ปรณฺญาปิ** พลวตี อิจฺฉิตฺตพฺพา ฯ
 เหมือนอย่างว่า ในเวลาซุนผ้าสาฎกเนื้อเกลี้ยง แม้เข็มก็จำต้องปรารภอย่างเล็ก.
 แม้ด้ายซึ่งร้อยในบ่วงเข็ม ก็จำต้องปรารภเส้นละเอียดกว่านั้นฉนั้นใด,
 ในเวลาเจริญกรรมฐานนี้ ซึ่งเป็นเช่นกับผ้าสาฎกเนื้อเกลี้ยงก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน
 สติมีส่วนเปรียบด้วยเข็มก็ดี ปัญญาที่สัมปะยุตด้วยสตินั้น มีส่วนเปรียบด้วยด้ายร้อยบ่วงเข็มก็ดี จำต้องปรารภให้กำลัง.

ตาทิ จ ปน สติปรณฺญาหิ สมนฺนาคเตน ภิกฺขุณา น เต **อสุสสาสปปสุสสาสา** อณฺญตร ปกฺติมุฏฺฐฏฺฐากาสา ปรีเยสิตฺตพฺพา ฯ
 ก็แล ภิกษุผู้ประกอบด้วยสติและปัญญานั้นแล้ว ไม่จำต้องแสวงหาลมหายใจเข้าและหายใจออกนั้น
 นอกจากโอกาสที่ลมถูกต้องโดยปกติ.

ยถา ปน **กสโก** กสิตฺวา พลิวทฺเท มุญฺจิตฺวา โคจราภิมุখে กตฺวา ฉายาย นิสินฺโน วิสเมยฺย,
 อถสฺส เต **พลิวทฺทา** เวเคน อฏฺฐวี ปวีเสยฺยํ ฯ
 เปรียบเหมือนชาวนาไถนา แล้วปล่อยพวกโคถึกให้บ่ายหน้าไปสู่ที่หากิน แล้วพึงนั่งพักที่ร่มไม้,
 คราวนั้นพวกโคถึกเหล่านั้นของเขา ก็เข้าดงไปโดยเร็ว.

โย โหติ ฉเโก **กสโก**, **โส** ปุน เต คเหตุวา โยเชตฺกามา น เตสํ อนุปะทํ คนฺตฺวา อฏฺฐวี อาหิณฺพฺติ,
 อถโข รสฺมิญฺจ ปิฎฺฐทฺถยฺจ คเหตุวา อุชุกเมว เตสํ นิปาตติฏฺฐันฺติ คนฺตฺวา นิสิตฺติ วา นิปชชติ วา ฯ
 ชาวนาผู้ฉลาด ประสงค์จะจับโคถึกเหล่านั้นมาเทียมไถอีก จะไม่เดินตามรอยเท้าโคถึกเหล่านั้นเข้าไปยังดง,
 โดยที่แท้ เขาจะถือเอาเชือกและประดัก เดินตรงไปยังทำนน้ำซึ่งโคถึกเหล่านั้นลงที่เดียว นั่งหรือนอนคอยอยู่.

อด เต โคนเณ ทิวสภาค จริตวา อุทปานติภูฏ โอตริตวา นหาตวา จ ปวีตวา จ [521] ปจจุตฺตริตวา ฐิตเต ทิสฺวา
รสมิยา พนธิตวา ปฏฺเณท วิชณฺนโต อาเนตวา โยเซตวา ปุน กมฺม กโรติ ฯ

เวลานั้น เขาได้เห็นโคเหล่านั้น ซึ่งเที่ยวไปสิ้นทั้งวัน แล้วลงไปสู่น้ำที่ตม้อบและกินน้ำแล้ว ขึ้นมายืนอยู่
จึงเอาเชือกผูก แล้วเอาประตักทิมแทง นำไปเหยียบ (ไล) ทำการงานอีก ฉับไฉน.

เอวเมว เตน ภิกฺขุณา น เต อณฺฺยตร ปกฺติภฺภูฏฺฐกาสา ปรีเยสฺตีพฺพา ฯ

สฺตริสฺมี ปน ปณฺญาปฏฺเณทจ คเหตฺวา ปกฺติภฺภูฏฺฐกาเส จิตฺตํ ฐเปตฺวา มนสิกาโร ปวตเตตฺตพฺโป ฯ

ภิกษุ นั้น ก็ฉับนั้นเหมือนกัน ไม่จำต้องแสวงหา(ลมหายใจเข้าและหายใจออก)นั้น นอกจากโอกาสที่ลมถูกต้องโดยปกติ,
แต่พึงถือเอาเชือกคือสติ และประตักคือปัญญาแล้ว ตั้งจิตไว้ในโอกาสที่ลมถูกต้องโดยปกติ ยังมนสิการให้เป็นไป.

เอวํ ทิสฺส มนสิกาโรโต, น จิริสเสว เต อุปฺภูฏฺฐนฺติ นิปาตติภฺภูฏฺฐ วีย โคนา ฯ

เพราะว่า เมื่อเธอมนสิการอยู่อย่างนั้น,

ต่อกาลไม่นานเลย ลมหายใจเข้าและหายใจออกนั้น จะปรากฏ ดุจพวกโคปรากฏที่ท่าลงตม้อบนั้น.

ตโต เตน สฺตริสฺมียา พนธิตวา ตสฺมีเยว ฐานเณ โยเซตฺวา ปณฺญาปฏฺเณท วิชณฺนเตน ปุน กมฺมฏฺฐานํ อณฺฺยอุชิตฺตพฺโป ฯ

ในลำดับนั้น เธอพึงเอาเชือกคือสติ ผูกประกอบไว้ในที่นั้นนั่นแหละ แล้วแทงด้วยประตักคือปัญญา ตามประกอบกรรมฐานอีก.

ตสฺเสวมนฺฺยอุชิตฺโต, น จิริสเสว นิमितฺตํ อุปฺภูฏฺฐาติ ฯ

เมื่อเธอหมั่นประกอบอยู่อย่างนั้น, ต่อกาลไม่นานเลย นิมิตจะปรากฏ.

“ตํ ปเนตํ น สพฺเพสํ เอกสทิสํ โหติ ฯ

อปิจ โข กสฺสจฺจิ สุขสมฺพสฺสํ อุปฺปาทยมาโน ตฺวลปิจฺ วีย กปฺปาตปิจฺ วีย วาตธารา วีย จ อุปฺภูฏฺฐาตีติ เอกจฺเจ อาหุ ฯ

(อาจารย์บางพวก)กล่าวไว้ว่า “กัณนิมิตนั้นนั้น ย่อมไม่เป็นเช่นเดียวกัน แก่(พระโยคาวจร)ทุกรูป.

อนึ่งแล (นิมิตนั้น) ย่อมปรากฏแก่พระโยคาวจรบางรูป ดุจปุยนุ่น ดุจปุยฝ้าย และดุจสายลม ให้เกิดสุขสัมผัส.

อโย ปน อภฺภูฏฺฐกาวินิจฺฉโย ฯ

ส่วนวินิจฉัยในอรรถกถา มีดังต่อไปนี้:-

อิทํ ทิ กสฺสจฺจิ ตารกรูปี วีย มณฺฺนิคฺพิกา วีย มุตฺตาคฺพิกา วีย จ

กสฺสจฺจิ ขรสมฺพสฺสํ หุตฺวา กปฺปาสภฺภูฏฺฐ วีย สารทารูสูจฺจิ วีย จ

กสฺสจฺจิ ทิฆปามจฺคสฺสุตฺตํ วีย กุสุมทามํ วีย ฐุมสิขา วีย จ

กสฺสจฺจิ วิตถตมกภฺภูฏฺฐสฺสุตฺตํ วีย พลาหกภฺภูฏฺฐ วีย ปทุมปุปฺผํ วีย รถจกฺกํ วีย จนฺทมนฺทลํ วีย สุริยมณฺทลํ วีย จ อุปฺภูฏฺฐาติ ฯ

จริงอยู่ นิมิตนี้ ย่อมปรากฏแก่พระโยคาวจรบางรูป ดุจดวงดาว ดุจพวงแก้วมณี และดุจพวงแก้วมุกดา

บางรูปปรากฏเป็นของมีสัมผัสหยาบ ดุจเมล็ดฝ้ายและดุจเส้นไม้แก่น,

บางรูปปรากฏเป็นดุจสายสังวาลที่ยาว ดุจพวงแห่งดอกคำ และดุจเปลวควันไฟ.

บางรูปปรากฏดุจใยแมลงมุมที่กว้าง ดุจช่อกลีบเมฆ ดุจดอกปทุม ดุจล้อรถ ดุจมณฑลพระจันทร์ และดุจมณฑลพระอาทิตย์ฉะนั้น.

ตถจ ปนต,

ยถา สมพหุเลส ภิกขุสุ สุตตนต สขมายิตวา นิสินเนสฺ, เอเกน ภิกขุณา “ตุมหากิ กิทิสึ หุตฺวา อิหิ สุตตํ อุปฏฐาตีติ วุตฺเต,

เอโก “มยหิ มหตี ปพฺพเตยฺยา นที วีย หุตฺวา อุปฏฐาตีติ อาห ๑

อปโร “มยหิ เอกวนราชิ [522] วีย”

อณโณ “มยหิ สีตจฺฉาโย สาขาสมฺปนโน ผลการภริตรุกฺโข วียาติ ๑

เตสึ หิ เอกเมว สุตตํ สณฺญานานตาย นานโต อุปฏฐาสิ ๑

ก็แล ธรรมฐานนี้นั้นเป็นอันเดียวกันแท้ๆ (แต่ปรากฏโดยความต่างกัน เพราะมีสัญญาต่างกัน),

เหมือนบรรดาภิกษุหลายรูปด้วยกัน เมื่อนั่งสาธยายพระสูตรอยู่,

เมื่อภิกษุรูปหนึ่งพูดว่า “พระสูตรนี้ ย่อมปรากฏแก่พวกท่านเป็นเช่นไร?”,

รูปหนึ่งพูดว่า “(ย่อมปรากฏ)แก่ผม เป็นเหมือนแม่น้ำไหลตกจากภูเขาใหญ่”.

อีกรูปอื่นพูดว่า “ย่อมปรากฏแก่ผม เป็นเหมือนแนวป่าอันเดียว”.

รูปอื่นพูดว่า “ย่อมปรากฏแก่ผม เป็นเหมือนรุกขชาติที่เพียบพร้อมด้วยภาระคือผลไม้ ซึ่งมีร่มเงาเย็น สมบูรณ์ด้วยกิ่ง”.

เอว เอกเมว กมฺมฐฺฐานํ สณฺญานานตาย นานโต อุปฏฐาสิ ๑

จริงอยู่ พระสูตรของ(เธอ)เหล่านั้นก็เป็นสูตรเดียวกันนั่นเอง แต่ปรากฏโดยความเป็นของต่างกัน เพราะมีสัญญาต่างกันฉะนั้น.

สณฺญาขิ หิ เอตํ สณฺญานิทานํ สณฺญาปภาวํ ตสฺมา “สณฺญานานตาย นานโต อุปฏฐาตีติ เวทิตพฺพ ๑

ความจริง (กรรมฐาน)นี้ เกิดแต่สัญญา มีสัญญาเป็นต้นเหตุ มีสัญญาเป็นแดนเกิด

เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ “ย่อมปรากฏโดยความต่างกัน เพราะมีสัญญาต่างกัน”.

เอตถ จ อณฺณเมว อสฺสาสารมณฺณํ จิตตํ. อณฺณํ ปสฺสาสารมณฺณํ. อณฺณํ นิमितตารมณฺณํ ๑

ก็บรรดา(ลมหายใจเข้า หายใจออก และนิมิต)นี้

จิตที่มีลมหายใจเข้าเป็นอารมณ์ ก็อย่างหนึ่งต่างหาก

(จิต)ที่มีลมหายใจออกเป็นอารมณ์ ก็อย่างหนึ่ง

(จิต)ที่มีนิมิตเป็นอารมณ์ ก็อย่างหนึ่ง.

[ธรรม ๓ อย่างมีปริบูรณ์ ธรรมฐานจึงถึงอัปปนา]

ยสฺส หิ อิมเ ตโย ฐมฺมา นตฺถิ, ตสฺส กมฺมฐฺฐานํ เนว อปฺปนํ น อุปจารํ ปาปุณาติ ๑

จริงอยู่ ธรรมฐานของภิกษุผู้ไม่มีธรรม ๓ อย่างนี้ ย่อมไม่ถึงอัปปนา ไม่ถึงอุปจาระ.

ยสฺส ปณีเม ตโย ฐมฺมา อตฺถิ, ตสฺเสว กมฺมฐฺฐานํ อปฺปนณฺจ อุปจารณฺจ ปาปุณาติ ๑

ส่วนธรรมฐานของภิกษุผู้มีธรรม ๓ อย่างนี้ ย่อมถึงอัปปนาและอุปจาระด้วย

วุตฺตํ เหน็ด

สมจริงดังคำที่(ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร)กล่าวไว้ว่า

นิมิตต์ อสสาสปปสสาสา^๑ อนารมมณเมกจิตตสส.
 อชานโต จ ตโย ธมเม, ภาวนา นุปลพทติ ฯ
 นิมิตต์ อสสาสปปสสาสา^๑ อนารมมณเมกจิตตสส.
 อชานโต จ ตโย ธมเม, ภาวนา อุปลพทตีติ ฯ

“นิมิต ลมหายใจเข้า และลมหายใจออก มิใช่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว,
 และเมื่อภิกษุไม่รู้ธรรม ๓ ประการ ย่อมไม่ได้ภาวนา (ย่อมไม่สำเร็จ),
 นิมิต ลมหายใจเข้า และลมหายใจออก มิใช่เป็นอารมณ์แห่งจิตดวงเดียว,
 และเมื่อภิกษุรู้ซึ่งธรรม ๓ ประการ ย่อมได้ภาวนา^๒.”

| “เอว อุกุญฐิต ปน นิมิตเต, เตน ภิกขุณา อจริยสส สนตีกิ คนตวา อโรเจตพพิ ‘มยหิ ภนเต เอวรูปนนาม อุกุญฐาตีติ ฯ
 (พระอาจารย์ทั้งหลาย) ผู้กล่าวทมิณิกาย ได้กล่าวไว้ก่อนว่า
 “ก็เมื่อนิมิตปรากฏแล้วอย่างนั้น, ภิกษุนั้นควรไปสำนักของอาจารย์แล้วบอกว่า ‘(นิมิต)ชื่อเห็นปานนี้ ย่อมปรากฏแก่ผมครับ!’

อจริเยน ปน ‘เอต นิมิตตุนติ วา น วา ‘นิมิตตุนติ น วตตพพิ ฯ
 ‘เอว โหติ อวุโสติ วตวา ‘ปุนปปุณ มนสิกรโรหิตี วตตพโพ ฯ
 ส่วนอาจารย์ไม่ควรพูดว่า ‘นั่นเป็นนิมิต’ หรือว่า ‘ไม่ใช่นิมิต’
 ควรพูดว่า ‘ยอมเป็นอย่างนั้นละคุณ!’ แล้วจึงพูดว่า ‘คุณจงมนสิการบ่อยๆ’.

‘นิมิตตุนติ หิ วุตเต, โวसानิ อปชเชย. ‘น นิมิตตุนติ วุตเต, นิราโส วิสีเทย.
 จริงอยู่ เมื่ออาจารย์พูดว่า ‘เป็นนิมิต’, เธอจะพึงถึงความถอยหลัง.
 เมื่ออาจารย์พูดว่า ‘ไม่ใช่นิมิต’, เธอก็จะเป็นผู้หมดหวังจมอยู่.

ตสมา ตทุกมปี อวตวา มนสิกาเรเว นิโยเซตพโพติ เอวนตวา **ทิมภานกา** ฯ |
 เพราะเหตุนั้น ไม่ควรพูดแม้ทั้งสองอย่างนั้น ควรประกอบเธอนั้นไว้ในมนสิการนั้นแล”.

มชฉิม[523]ภานกา ปนาหุ “นิมิตตมิหิ อวุโส, กมมกฐานัน ปุนปปุณ มนสิกรโรหิตี สปปุริสชาติ วตตพโพติ ฯ
 ส่วน(อาจารย์ทั้งหลาย)ผู้กล่าวมชฉิมนิกาย ได้กล่าวไว้ว่า
 “เธออันอาจารย์พึงพูดว่า ‘นี่เป็นนิมิต คุณ! ขอให้คุณจงมนสิการกรรมฐานบ่อยๆ เกิดสัสตบุรุษ!’”

อถาเนน นิมิตเตเว **จิตต์** ฐูปตพพิ ฯ
 ภายหลัง เธอรูปนั้น พึงตั้งจิตไว้ในนิมิตนั่นเอง.

เอวมสสายิ อิต ปกุติ ฐูปนาวเสน **ภาวนา** โหติ ฯ
 จำเดิมแต่ปฏิภาคนิมิตเกิดขึ้นนี้ ภาวนานี้ของเธอรูปนั้น ย่อมมีได้ ด้วยอำนาจการตั้งไว้ ด้วยประการอย่างนี้.

๑ วิสุท. ๒/๗๑ อสสาสปปสสาสา ฯ เอวมปริปี ฯ
 ๒ ขุ. ปฎิ. ๓๑/๒๕๗.

วุดต์ เหน้ โปราณเหทิ

“นิมิตเต รุပ္ยํ จิตตํ นานาการํ วิภาวย
ธโร อสสาสปปสสาเส สกํ จิตตํ นิพนธตตี ฯ

สมจริงตั้งคำที่พระโบราณจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า

“(พระโยคี)ผู้เป็นธีรชน เมื่อตั้งจิตไว้ในนิมิต เจริญลมหายใจเข้าและหายใจออก
ซึ่งมีอาการต่างๆ อยู่ ชื่อว่า ย่อมผูกจิตของตนไว้”.

ตสเสว นิมิตตูปุฏฐานโต ปกฺกิตฺติ นีวรณานิ วิภวณฺณิตานเวย โทหนฺติ. กิลเสสา สนฺนินฺนินฺนาเว. สติ อุกฺกุฏฺฐิตาเยว. จิตฺตํ สมหิตฺตเมว ฯ
จำเดิมตั้งแต่ นิมิตปรากฏ โดยนัยดังกล่าวแล้วนั้น นีวรณทั้งหลายย่อมเป็นอันพระโยคินั้นชมได้โดยแท้.
กิลเสทั้งหลายสงบนิ่ง. สติเข้าไปตั้งมั่นทีเดียว. จิตก็ตั้งมั่นเช่นกัน.

[จิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิด้วยองค์ ๒]

อิทํ ทิ ทวีหากาเรหิ จิตฺตํ สมหิตตฺตนาเมว โทหนฺติ อุกฺกาธมฺมิมิ วา นีวรณปฺปหาเนน ปฏฺฐิตาธมฺมิมิ วา องฺคปาตฺตกาเวเนน ฯ
จริงอยู่ จิตนี้ ย่อมชื่อว่าเป็นธรรมชาติตั้งมั่น ด้วยองค์ ๒ คือ
ด้วยการละนิวรณ์ในอุچارณภูมิ หรือด้วยความปรากฏแห่งองค์ในปฏฐิตาธมฺมิ.

ตตถ “อุچارณมฺมิตฺติ อุกฺกาธมฺมาธิ ฯ

บรรดา(ภูมิ ๒ อย่าง)นั้น ที่ชื่อว่า อุกฺกาธมฺมิ ได้แก่ อุกฺกาธมฺมาธิ.

“ปฏฺฐิตาธมฺมิตฺติ อปฺปนาสมฺมาธิ ฯ

ที่ชื่อว่า ปฏฺฐิตาธมฺมิ ได้แก่ อปฺปนาสมฺมาธิ.

เตสํ กิ นานากรณํ ฯ

ถามว่า “สมาธิทั้งสองนั้น มีการทำต่างกันอย่างไร?”

| อุกฺกาธมฺมาธิ กุสลวิธิยํ ชวิตฺวา ภาวคํ โอตฺตติ ฯ

แก้ว่า “อุچارณสมาธิ เล่นไปในกุศลวิธแล้ว ก็หยั่งลงสู่ภวังค์”.

อปฺปนาสมฺมาธิ, ทิวสกาเค อปฺเปตฺวา นินฺนินฺนสฺส ทิวสกาคมฺปิ กุสลวิธิยํ ชวิตฺวา, ภาวคํ น โอตฺตติ ฯ

อัปนาสมาธิ, เมื่อพระโยคินั่งแนบสนิทตลอดทั้งวัน เล่นไปในกุศลวิธแม้ตลอดทั้งวัน, ก็ไม่หยั่งลงสู่ภวังค์.

อิเมสุ ทวีสุ สมฺมาธิสุ นิมิตตปาตฺตกาเวเนน อุกฺกาธมฺมาธินา สมหิตฺตํ จิตฺตํ โทหนฺติ ฯ |

บรรดาสมาธิ ๒ อย่างเหล่านี้ จิตย่อมเป็นธรรมชาติตั้งมั่น ด้วยอุچارณสมาธิ เพราะนิมิตปรากฏ”.

อถาเนน ตํ นิมิตตํ เวย วณฺณโต มนฺสิกาทพฺพํ น ลกฺขณโต ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ ฯ

ภายหลัง (ภิกษุ)นี้ ไม่พึงมนสิการนิมิตนั้นโดยสี ทั้งไม่พึงพิจารณาโดยลักษณะ.

อปิจ โข ขตติยมหเสฐยา จกกวตตติคพโภ วีย กสเกน สาลิยวคพโภ วีย จ อปฺมตเตน รกฺขิตพฺพํ ฯ

ก็อีกอย่างหนึ่งแล เธออย่าประมาท ควรรักษานิมิตไว้ ดุจพระมเหสีของกษัตริย์ ทรงรักษาครรรภ์แห่งพระเจ้าจักรพรรดิ และดุจขานารักษารวงแห่งข้าวสาลีและข้าวเหนียวฉะนั้น.

รกฺขิตํ หิสฺส ผลทํ โทติ ฯ

จริงอยู่ (นิมิต) ที่รักษาไว้ได้ ย่อมจะอำนวยผลแก่เธอ.

นิมิตต์ รกฺขโต, ลทฺธ ^๑	ปริหานิ น วิชฺชติ.
อารกฺขมฺหิ อสนตมฺหิ	ลทฺธํ ลทฺธํ วินสฺสตีติ ฯ

เมื่อ(พระโยคี)รักษานิมิตไว้ได้ จะไม่มีความเสื่อมจาก(อุปจารฌาน)ที่ตนได้แล้ว, เมื่อไม่มีการอารักขา(นิมิต), (ฌาน)ที่ตนได้แล้วๆ ก็จะมีพินาศไปฉะนั้นแล.

[อุบายสำหรับรักษาอานาปานัสสติกรรมฐานไม่ให้เสื่อม]

[524] ตตฺรารยํ รกฺขณฺุปาโย ฯ

ใน(อธิการแห่งอานาปานัสสติกรรมฐาน)นั้น อุบายสำหรับรักษาดังต่อไปนี้:-

เตน ภิกฺขุณา “อาวาส โคจร ภสฺสํ ปุคฺคโล โภชนํ อุตฺตํ อิริยาบถติ อิมานิ สตฺต อสฺปายานิ วชฺเชตฺวา ตาเนว สตฺต สฺปายานิ เสวนเตน ปุณฺฺปฺนํ ตํ นิมิตฺตํ มนสิกาตพฺพํ ฯ”

ภิกษุทั้งหลาย ควรเว้นอัสปายะ ๗ อย่างเหล่านี้ คือ “อาวาส โคจร การสนทนา บุคคล โภชนะ ฤดู อิริยาบถ” แล้วเสพอัสปายะ ๗ อย่างเหล่านั้นนั้นแล มนสิการนิมิตนั้นบ่อยๆ.

| เอรํ สฺปายเสวเนน นิมิตฺตํ ธิรํ กตฺวา วุฑฺฒิ วิรุฬฺหิ เวปุลฺลํ คมยิตฺวา

(พระโยคี)นั้น ครั้นทำนิมิตให้มั่นคงด้วยการเสพอัสปายะอย่างนั้นแล้ว ควรรอคอยความเจริญงอกงามไพบูลย์ บำเพ็ญความเพียรไม่ละทิ้งอัปนาโกศล ๑๐ อย่างเหล่านี้ คือ

๑) “วตฺถุวิสทกิริยา	๘) อสมาทิตฺตปุคฺคลปรีวชฺชนา
๒) อินฺทฺริยสมตฺตปฏฺิปาทนา	๙) สมหาทิตฺตปุคฺคลเสวนา
๓) นิมิตฺตกุสลตา	๑๐) ตทธิมุตฺตตาทิ
๔) ยสฺมี สมเย จิตฺตํ นิคฺคเหตุพฺพํ ตสฺมี สมเย จิตฺตํ นิคฺคณฺุ	๑) “ทำวตฺถุให้สละสลวย
หนา	๒) ประคองอินฺทฺริยให้เป็นไปเสมอ
๕) ยสฺมี สมเย จิตฺตํ ปคฺคเหตุพฺพํ ตสฺมี สมเย จิตฺตปคฺคณฺุ	๓) ฉลาดในนิมิต
หนา	๔) ช่มจิตใจสมัยที่ควรช่ม
๖) ยสฺมี สมเย จิตฺตํ สมปทํเสตพฺพํ ตสฺมี สมเย จิตฺตสมปทํ	๕) ประคองจิตให้สมัยที่ควรประคอง
สนา	๖) ปลอดภัยให้ร่าเริงในสมัยที่ควรปลอดภัยให้ร่าเริง
๗) ยสฺมี สมเย จิตฺตํ อชฺฌนฺุเปกฺขิตพฺพํ ตสฺมี สมเย จิตฺตอชฺฌนฺุเปกฺ	๗) พังจิตใจในสมัยที่ควรพังจิต
ชฺชนา	๘) เว้นบุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น

๑ ลทฺธโต

๙) เสพบุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น

๑๐) น้อมไปใน(สมาธิ)นั้น”

อิมานิ ทส อปฺปนาโกสลลานิ อวิชฺชนเตน โยโค กรณียะ ฯ |

ตสเสวมนุญฺญชนตสส วิหโรโต, “อิทานิ อปฺปนา อูปฺชฺชิสสตีติ ภวํคํ วิจฺฉินฺทิตฺวา นิमितฺตารมฺมณํ มโนทวาราวชฺชนํ อูปฺชฺชตี ฯ
เมื่อ(พระโยคี)นั้น หมั่นประกอบ (โดยนัยดังกล่าวมา)อย่างนี้ อยู่,
มโนทวาราวชชนะ ซึ่งมีนิमितเป็นอารมณ์ ตัดภวังค์แล้วก็เกิดขึ้น (ในขณะที่ควรกล่าว)ว่า “อัปฺปนา จักเกิดขึ้นในบัดนี้”.

ตสมิยฺจ นินฺรุทฺเธ, ตทวารมฺมณํ คเหตฺวา จตตาริ ปญฺจ วา ชวนานิ ชวนตี.

เยสํ ปฐฺมํ ปริกมฺมํ, ทุตฺติยํ อูปฺจารี, ตตฺติยํ อนฺุโลมํ, จตฺตุถํ โคตฺตรฎฺ, ปญฺจมํ อปฺปนาจิตฺตํ.

ปฐฺมํ วา ปริกมฺมณฺเจว อูปฺจารณฺจ ทุตฺติยํ อนฺุโลมํ ตตฺติยํ โคตฺตรฎฺ จตฺตุถํ อปฺปนาจิตฺตณฺตี วุจฺจตี ฯ

ก็ เมื่อ(มโนทวาราวชชนะ)นั้นดับไป, บรรดาชวณะทั้งหลาย ๔ หรือ ๕ ดวง ยึดเอาอารมณ์นั้นนั้นนั้นแลแล่นไป

ซึ่ง (ชวณะ)ดวงแรก ชื่อบริการ, ที่ ๒ ชื่ออุปจาระ, ที่ ๓ ชื่ออนุโลม, ที่ ๔ ชื่อโคตตรฎ, ที่ ๕ ชื่ออัปฺปนาจิต.

อีกอย่างหนึ่ง ดวงแรกเรียกว่า บริการและอุปจาระ, ที่ ๒ เรียกว่า อนุโลม, ที่ ๓ เรียกว่า โคตตรฎ, ที่ ๔ เรียกว่า อัปฺปนาจิต.

จตฺตุถเมว ทิ ปญฺจมํ วา อปฺเปตี น ฉนฺุฏฺฐํ สตตมํ วา อาสนนภวํคปาทตฺตา ฯ

จริงอยู่ ชวณะดวงที่ ๔ เท่านั้น บางทีที่ ๕ ย่อมเป็นไป^๑ ไม่ถึงดวงที่ ๖ หรือที่ ๗ เพราะอาสนนภวังค์ (ภวังค์ใกล้อัปฺปนา) ตกไป.

อาภิธมฺมิกโคทตฺตเถโร ปนาท “อาเสวนปจฺจเยน กุสลา ธมฺมา พลวณฺโต โทหนตี ตสฺมา ฉนฺุฏฺฐํ สตตมํ วา อปฺเปตีตี ฯ

ส่วนพระโคทัตเถระ ผู้ชำนาญอุภิสธรรม กล่าวไว้ว่า

“กุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมเป็นธรรมมีกำลัง โดยอาเสวนปัจจย เพราะฉะนั้น ชวณะย่อมถึงที่ ๖ หรือที่ ๗”.

ติ [525] อญฺุฏฺฐกถาสฺ ปฏฺฐิกขิตฺตํ ฯ

คำนั้นถูกคัดค้านในอรรถกถาทั้งหลาย.

ตตฺถ ปุพฺพภาคจิตฺตานิ กามาวจรานิ. อปฺปนาจิตฺตํ ปน รูปาวจรํ ฯ

ใน(ชวนจิต)เหล่านั้น จิตที่เป็นบุรพภาค เป็นกามาวจร, ส่วนอัปฺปนาจิตเป็นรูปาวจร.

เอวมนเนน ปญฺจกฺวิปฺพิหนิ ปญฺจกฺสมนฺนาคตํ ทสสฺกฺขณสมฺปนฺนํ ติวริชฺคฺกลยาณํ ปฐฺมชฺฆานมฺริคตํ โหตี ฯ

ปฐฺมชฺฆาน ซึ่งละองค์ ๕ ประกอบด้วยองค์ ๕ สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ๑๐ มีความงาม ๓

ย่อมเป็นอันพระโยคีนี้บรรลุแล้ว โดยนัยดังกล่าวมาดังนี้.

โส ตสฺมีเยว อารมฺมณเ วิตฺกาทโย วุสฺสเมตฺวา ทุตฺติยตฺติยจตฺตุถชฺฆานานิ ปาปุณฺนาตี ฯ

เธอ ยัง(องค์ฌานทั้งหลาย)มีวิตกเป็นต้น ให้สงบราบคาบ ใน(อารมณ์)นั้นนั้นเอง ย่อมบรรลุฌานที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔.

เอตตฺวาตฺตา จ ฐฺปนฺวเสน ภาวนาย ปรีโยสานปฺปโต โหตี ฯ

และ(ด้วยเหตุ)มีประมาณเพียงนี้ เธอย่อมเป็นผู้ถึงที่สุดแห่งภาวนา ด้วยอำนาจแห่งการหยุดไว้.

ออยเมตฺถ สขฺเขปกฺกา ฯ วิตฺถารํ ปน อิจฺฉนฺเตน วิสุทฺธิมคฺคโต คเหตฺพพิ ฯ

ในอธิการนี้ มีสังเขปกภาเท่านั้น, ส่วน(นักศึกษา)ผู้ต้องการความพิสดาร ฟังถือเอาจากปกรณ์วิเสส ชื่อวิสุทฺธิมรรคเถิด.

๑ โยชนา ๑/๓๓๘ แก้อปฺเปตี เป็น ปวตฺตตี.

เอร์ ปตตจตุตถขมาโน ปเนตถ ภิกขุ สลลภขณาวิภูฏานาวเสน กम्मภูฏานัน วทเตตวา ปาริสุทธิ ปตตกาโม ตเทว ฌานัน อวาชชน สมาปชชนา อธิฏฐานา วุฏฐานา ปจจเวกขณ สงขาเตหิ ปณจหากาเรหิ วสิปปตตี ปคณั กตวา “อรูปปุพพคมั วา รูปี รูปปุพพคมั วา อรูปนติ รูปรูปี ปริคคเหตวา วิปัสสนั ปฏฐเปติ ฯ”

ส่วนใน(กายานุปัสสนา)นี้ ภิกษุผู้บรรลุจตุตถฌานแล้วอย่างนั้น

ประสงค์จะเจริญกรรมฐาน ด้วยอำนาจการกำหนดและการเปลี่ยนแปลง แล้วบรรลุความหมดจด กระทำมานั้นนั่นแล ให้ถึงความชำนาญ (วสี) ด้วยอาการ ๕ อย่าง กล่าวคือ อาวัชชนะ (การรำพึง) สมาปชชนะ (การเข้า) อธิฏฐานะ (การตั้งใจ) วุฏฐานะ (การออก) และ ปัจจเวกขณะ (การพิจารณา) แล้วกำหนดรูปและอรูปรู ว่า “รูป มีรูปเป็นหัวหน้า หรืออรูปรู มีรูปเป็นหัวหน้า” แล้วเริ่มตั้งวิปัสสนา.

ถึ ๖

ถามว่า “เริ่มตั้งวิปัสสนาอย่างไร?”

| โส ติ ฌานา วุฏฐหิตวา ฌานงคานิ ปริคคเหตวา เตสั นิสสยั ททยวัตถุ ตนนิสสยานิ จ ภูตานิ เตสณจ นิสสยั สกลมปิ กรชกายั ปสสติ ฯ

แก้ว่า “จริงอยู่ (พระโยคี)นั้น ครั้นออกจากฌานแล้ว กำหนดองค์ฌาน ย่อมเห็นหทัยวัตถุ ซึ่งเป็นที่อาศัยแห่ง(องค์ฌาน)เหล่านั้น ย่อมเห็นภูตรูป ซึ่งเป็นที่อาศัยแห่ง(หทัยวัตถุ)นั้น และ ย่อมเห็นภรัชกายแม้ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นที่อาศัยแห่ง(ภูตรูป)เหล่านั้น.

ตโต ‘ฌานงคานิ อรูปั วตถาทินิ รูปนติ รูปรูปี ววภูฏเปติ ฯ’

ใน(ลำดับแห่งการเห็น)นั้น เธอย่อมกำหนดรูปและอรูปรูว่า ‘องค์ฌานจัดเป็นอรูปรู, (หทัย)วัตถุเป็นต้นจัดเป็นรูป’.

อถวา สมาปตตีโต วุฏฐหิตวา เกสาทีสุ โภฏฐาสสุ ปฐวีธาตุอาทิวเสน จตตาริ ภูตานิ ตนนิสสิตรูปานิ จ ปริคคเหตวา ยถาปริคคหิตรูปารมณณิ ยถาปริคคหิตรูปวตถุทวารารมณณิ วา สสมปยุตตธมมึ วิญญานณิ ปสสติ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง เธอนั้นครั้นออกจากสมาบัติแล้ว

กำหนดภูตรูปทั้ง ๔ ด้วยอำนาจปฐวีธาตุเป็นต้น ในบรรดาส่วนทั้งหลายมีผมเป็นอาทิ และรูปซึ่งอาศัยภูตรูปนั้น ย่อมเห็นวิญญานพร้อมทั้งสัมปยุตธรรม ซึ่งมีรูปตามที่ตนกำหนดแล้วเป็นอารมณ์ หรือมีรูปวัตถุและทวารตามที่ตนกำหนดแล้วเป็นอารมณ์.

ตโต ‘ภูตาทินิ รูปี สสมปยุตตธมมึ วิญญานมรูปปนติ ววภูฏเปติ ฯ’

ลำดับนั้น เธอย่อมกำหนดว่า ‘ภูตรูปเป็นต้น จัดเป็นรูป, วิญญานที่มีสัมปยุตธรรม จัดเป็นอรูปรู’.

อถวา สมาปตตีโต วุฏฐหิตวา ‘อสสาสปปสสาसानัน สมุทโย กรชกาโย [526] จ จิตตญจาทิ ปสสติ ฯ’

อีกอย่างหนึ่ง เธอครั้นออกจากสมาบัติแล้ว ย่อมเห็นว่า ‘ภรัชกายและจิต เป็นที่เกิดขึ้นแห่งลมอัสนาสะและปัสสาสะ’.

ธยา ที กมมารคคฺคิริยา ฐมมานาย, ภูสฺตลจ ปุริสฺสฺส จ ตชฺชํ วายามํ ปฏิจฺจ วาโต สลฺยจฺรติ
เอวเมว กายลฺยจ จิตฺตลฺยจ ปฏิจฺจ อสฺสาสปฺปสฺสาสฺสตี ฯ

เหมือนอย่างว่า เมื่อสูบของข้างทองยังสูบอยู่,
ลมย่อมสัญฺจโรไปมา เพราะอาศัยการสูบ และความพยายามอันเกิดจากการสูบนั้นของบุรุษ ฉันทใด,
ลมหายใจเข้าและหายใจออก (ย่อมเข้าออก) เพราะอาศัยกายและจิต ฉันทนั้นเหมือนกันแล.

โตโต อสฺสาสปฺปสฺสาเส จ กายลฺยจ ‘รูป’ จิตฺตลฺยจ ตํ สมฺปยุตฺตธมฺเม จ ‘อรูปนฺติ ววฺภูทฺตเปติ ฯ

ลำดับนั้น เธอกำหนดลมหายใจเข้าหายใจออกและกายว่า ‘เป็นรูป’

กำหนดจิตนั้นและธรรมที่สัมปยุตด้วยจิตว่า ‘เป็นอรูป’.

เอวํ นามรูปํ ววฺภูทฺตเปตฺวา ตสฺส ปจฺจยํ ปริเยสฺสตี ฯ

ครั้นเธอกำหนดนามรูป (ด้วยอาการ)อย่างนั้นแล้ว ย่อมแสวงหาปัจจัยแห่ง(นามรูป)นั้น.

ปริเยสฺสนโต จ ตํ ทิสฺวา ติสฺสุปิ อทฺธาสุ นามรูปสฺส ปวตฺตี อารพฺภ กงฺขํ วิตรฺรติ ฯ |

และเธอเมื่อแสวงหาอยู่ ก็ได้เห็น(ปัจจัยมีอวิชชาและตัณหาเป็นต้น)นั้นแล้ว

ย่อมข้ามความสงสัย ประารถความเป็นไปแห่งนามรูปในกาลทั้ง ๓ เสียได้.”

วิตีณฺณกฺโข กฺลาปสมฺมสนฺวเสณ ติลกฺขณํ อารฺเปตฺวา

อุทฺทพฺพยานุปฺปสฺสนาย ปุพฺพภาเค อุปฺปนเน โธภาสาทโย ทสฺวิปฺสฺสนูปฺกิกิเลเส ปหาย

อุปฺกิกิเลสฺวิมุตฺตํ ปฏิปทาญฺญํ ‘มคฺโคติ ววฺภูทฺตเปตฺวา อุทฺทํ ปหาย ฆงฺคานุปฺปสฺสนํ ปตฺวา

นิรฺนตรํ ฆงฺคานุปฺปสฺสนเนน ภายโต อุปฺภูทฺตเตสฺสุ สพฺพสงฺขาเรสุ นิพฺพินฺทฺนโต วิรชฺชนโต วิมฺุจฺจนฺโต

ยถากมํ จตฺตาโร อริยมคฺเค ปาปฺณิตฺวา อรหฺตผล เปรตฺตญฺญาย เอกฺกนวิสฺสตีภทฺตสฺส ปจฺจเวกฺขณญฺญานสฺส ปริยฺนตปฺตโต

สทฺเวกฺสฺส โลกสฺส อคฺคทกฺขิณฺเอยโย โหติ ฯ

เธอนั้น ข้ามความสงสัยได้แล้ว ยกไตรลักษณ์ขึ้นด้วยอำนาจพิจารณาภิภา

ละวิปฺสฺสนูปฺกิเลส ๑๐ อย่างมีโธภาสเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นแล้วในส่วนเบื้องต้น ด้วยอุทฺทพฺพยานุปฺปสฺสนา^๑

กำหนดปฏิบัติภาณที่พ้นจากอุปฺกิเลสว่า ‘เป็นมรรค’ ละความเกิดเสีย ถึงฆงฺคานุปฺปสฺสนา^๒

เพื่อหน่ายคลายกำหนดพ้นไปในสรรพสังขาร ซึ่งปรากฏโดยความเป็นของน่ากลัว ด้วยพิจารณาเห็นความดับติดต่อกันไป

ได้บรรลุอริยมรรคทั้ง ๔ ตามลำดับ แล้วตั้งอยู่ในพระอรหฺตผล ถึงที่สุดแห่งปัจจเวกฺขณญฺญาน ๑๙ อย่าง

เป็นอัครทักขิณฺเอยแห่งโลก พร้อมทั้งเทวดา.

เอตฺตาวตฺตา จสฺส คณฺณํ อาที กตฺวา ปฏิปฺสฺสนาปริโยสํนา อานาปานสฺสตีสมฺมาธิภาวนา สมตฺตา^๓ โหตีตี ฯ

ก็การเจริญอานาปานัสสติสมาธิ ของ(ภิกษุผู้ประกอบในอานาปานกรรมฐาน)นั้น

ตั้งต้นแต่การนับ จนถึงความเห็นแจ้งเป็นที่สุด^๔ จบบริบูรณ์เพียงเท่านั้นแล.

๑ การพิจารณาเห็นความเกิดและความดับ

๒ การพิจารณาเห็นความดับ

๓ สมตฺต จบ, บริบูรณ์

๔ ปฏิปฺสฺสนาปริโยสํนา ในหนังสือแปลว่า “จนถึงมรรคผลเป็นที่สุด”

อัย สัพพการโต ปฐมจตุกกวณณา ฯ

นี้พรรณนาปฐมจตุกกะ โดยอาการทุกอย่าง.

อิตเรสุ ปน ตีสุ จตุกเสสุ ยสมา วิสุ กम्मภูฐานภาวนาโย นาม นตฺถิ ตสฺมา อนุปทวณณานเยเนว เตสํ อตฺถโถ เวทิตพฺโพ ฯ
ก็เพราะใน (๓ จตุกกะ) นอกนี้ ขึ้นชื่อนัยแห่งการเจริญกรรมฐานแผนกหนึ่งย่อมไม่มี
เพราะฉะนั้น (ผู้ศึกษา) ควรทราบเนื้อความแห่ง (๓ จตุกกะ) เหล่านั้น โดยนัยแห่งการพรรณนาตามบทนั้นแล.

[527] “ปีติปฏิสเวทิตี ปีติ ปฏิสวิติตํ กโรนโต ปากฺกํ กโรนโต อสสสิสสามิ ปสสสิสสามิติ สิกฺขติ ฯ

บทว่า ปีติปฏิสเวทิตี ความว่า เธอย่อมสำเหนียกว่า “เราจักทำปีติให้รู้แจ้ง คือทำให้ปรากฏหายใจเข้า หายใจออก.”

ตตฺถ ทฺวิหการเอหิ ปีติ ปฏิสวิติตา โหติ อารมฺมณโต จ อสมฺโมหโต จ ฯ

บรรดา(ปีติและสุข)เหล่านั้น ปีติ ย่อมเป็นอันภิกษุรู้แจ้งแล้วโดยอาการ ๒ อย่าง คือโดยอารมณ์ และโดยความไม่มกมาย.

กถิ อารมฺมณโต ปีติ ปฏิสวิติตา โหติ ฯ

ถามว่า “ปีติ ย่อมเป็นอันภิกษุรู้แจ้งแล้ว โดยอารมณ์อย่างไร?”

สปีติเก เทว ฌาเน สมาปชฺชติ.

ตสฺส สมาสตติกฺขณ ฌานปฏิลาเภณ อารมฺมณโต ปีติ ปฏิสเวทิตา โหติ อารมฺมณสฺส ปฏิสวิติตตฺตา ฯ

แก้ว่า “ภิกษุยอมเข้าฌานทั้ง ๒ (ปฐมฌานและทุติยฌาน) ซึ่งมีปีติ,

ปีติ ชื่อว่าเป็นอันภิกษุนั้นรู้แจ้งแล้วโดยอารมณ์ ด้วยการได้ฌาน ในขณะที่เข้าสมาบัติ

เพราะอารมณ์เป็นธรรมชาติอันภิกษุนั้นรู้แจ้งแล้ว.”

กถิ อสมฺโมหโต ฯ

ถามว่า “(ปีติ ย่อมเป็นอันภิกษุรู้แจ้งแล้ว) โดยความไม่มกมายอย่างไร?”

สปีติเก เทว ฌาเน สมาสฺสิจฺฉิตฺวา วุฏฺฐาย ฌานสมฺปยุตฺตกปีติ ขยโต วยโต สมนฺนสฺติ.

ตสฺส วิปสฺสนากฺขณ ลกฺขณปฏิเวธเณ อสมฺโมหโต ปีติ ปฏิสวิติตา โหติ ฯ

แก้ว่า “ภิกษุนั้นเข้าฌานทั้ง ๒ ซึ่งมีปีติ ออก(จากฌาน)แล้ว ย่อมพิจารณาปีติที่สัมปยุตด้วยฌาน โดยความสิ้น ความเสื่อม.

ปีติชื่อว่าเป็นอันภิกษุรูปนั้นรู้แจ้งแล้ว โดยความไม่มกมาย เพราะแห่งตลอดลักษณะ ในขณะที่หวังวิปัสสนา.

| วุตตถเจตํ ปฏิสมภิกายํ

“ทีฆิ อสสาสวเสน จิตตสส เอกคคตํ อวิกเขปํ ปชานโต, สติ อุပ္ภูฐิตา โหติ.

ตาย สติยา เตน ญาณน สา ปีติ ปฏิสวิทิตา โหติ.

ทีฆิ ปสสาสวเสน, รสสํ อสสาสวเสน, รสสํ ปสสาสวเสน,

ข้อนี้ สมจริงดังคำที่(ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร)กล่าวไว้ในปฏิสัมภิกายว่า

‘เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียวไม่ฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจลมหายใจเข้ายาว, สติย่อมตั้งมั่น.

ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเรอแน่นรู้แจ้งแล้ว ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น.

(เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน) ด้วยอำนาจลมหายใจออกยาว, (สติย่อมตั้งมั่น),

(ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเรอแน่นรู้แจ้งแล้ว ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น),

(เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน) ด้วยอำนาจลมหายใจเข้าสั้น, (สติย่อมตั้งมั่น),

(ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเรอแน่นรู้แจ้งแล้ว ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น),

(เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน) ด้วยอำนาจลมหายใจออกสั้น, (สติย่อมตั้งมั่น),

(ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเรอแน่นรู้แจ้งแล้วด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น),

สพพกายปฏิสเวที อสสาสปปสสาสวเสน,

ปสสมภยํ กายสงขารํ อสสาสปปสสาสวเสน จิตตสส เอกคคตํ อวิกเขปํ ปชานโต สติ อุပ္ภูฐิตา โหติ.

ตาย สติยา เตน ญาณน สา ปีติ ปฏิสวิทิตา โหติ.

(เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน) ด้วยอำนาจความเป็นผู้รู้แจ้งกองลมทั้งปวง หายใจเข้าและหายใจออก, (สติย่อมตั้งมั่น. ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเรอแน่นรู้แจ้งแล้ว ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น).

(เมื่อภิกษุรู้ความที่จิตมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน) ด้วยอำนาจความเป็นผู้ระงับกายสังขาร หายใจเข้าและหายใจออก, สติย่อมตั้งมั่น. ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเรอแน่นรู้แจ้งแล้ว ด้วยสตินั้น ด้วยญาณนั้น.

อวชชยโต, สา ปีติ ปฏิสวิทิตา โหติ.

ชานโต, ปสสโต, ปจจเวกขโต, จิตตํ อธิฐฐโต, สทธาย อธิมุจจโต, วิริยํ ปคคณโต, สตี อุပ္ภูฐาปโต, จิตตํ สมหาทโต,

ปณณาย ปชานโต, อภิญญะยํ, ปริณญะยํ, ปหาตพพํ, ภาเวตพพํ, สจจิกาทพพํ สจจิกโรโต,

สา ปีติ ปฏิสวิทิตา โหติ, เหวํ สา ปีติ ปฏิสวิทิตา โหตตีติ ฯ |

เมื่อรำพึงถึง, ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเรอแน่นรู้แจ้งแล้ว.

เมื่อรู้, เมื่อเห็น, เมื่อพิจารณา, เมื่ออธิษฐานจิต, เมื่อน้อมใจไปด้วยศรัทธา,

เมื่อระงับความเพียร, เมื่อเข้าไปตั้งสติไว้, เมื่อตั้งจิตไว้มั่น, เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา,

เมื่อรู้ยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง, เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้, เมื่อละธรรมที่ควรละ, เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ,

เมื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง, ปีตินั้น ย่อมเป็นอันเรอแน่นรู้แจ้งแล้ว.

ปีตินั้น ย่อมเป็นอันภิกษุรู้แจ้งแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้.”

[528] เอเตเนว นเยน อวเสสพทานิปี อตถโต เวทิตพพานิ ฯ

แม้บทที่เหลือ ก็พึงทราบโดยเนื้อความตามนัยนี้นั่นแล.

อิทํ ปเนตถ วิเสสมุตฺตํ ๑

แต่ใน(สองบท)นี้ มีความสั้กว่าแปลกกัน ดังต่อไปนี้:-

ติณฺณํ ฆานานํ วเสน สุขปฏิสฺสเวทิตา, จตฺตุนมปิ วเสน จิตตสงฺขารปฏิสฺสเวทิตา เวทิตพฺพา ๑

พึงทราบความเป็นผู้รู้แจ้งสุข ด้วยอำนาจแห่งฌาน ๓,

พึงทราบความเป็นผู้รู้แจ้งจิตตสังขาร ด้วยอำนาจแห่งฌานทั้ง ๔.

“จิตตสงฺขารโธติ เวทนาทโย เทว ขนฺธา ๑

ชั้น ๒ มีเวทนาเป็นต้น ชื่อว่าจิตตสังขาร.

สุขปฏิสฺสเวทิตฺเต เจตถ วิปัสสนาญฺมิตฺตสนตฺถ “สุขนฺติ เทว สุขานิ กายิกญจ สุขํ เจตสิกญจจติ ปฏิสมภิตายํ วุตฺตํ ๑
ก็บรรดา(สองบท)นี้ ในสุขปฏิสสังเวทิตบ (ท่านพระสารีบุตรเถระ)กล่าวไว้ในปฏิสสัมภิตา เพื่อแสดงภูมิแห่งวิปัสสนาว่า
“คำว่า สุข ได้แก่ สุข ๒ อย่าง คือ กายิกสุข และเจตสิกสุข.”

“ปสฺสมภฺยํ จิตตสงฺขารนฺติ โอพาริกํ โอพาริกํ จิตตสงฺขารํ ปสฺสมภฺนโต นิโรเธนฺโตติ อตฺถโ ๑

สองบทว่า ปสฺสมภฺยํ จิตตสงฺขารํ ความว่า ระวัง คือดับจิตตสังขารที่หยาบๆ เสีย.

โส วิตถารโต กายสงฺขารเ วุตตนเยเนว เวทิตพฺโพ ๑

(ความดับจิตตสังขารนั้น) พึงทราบโดยพิสดาร ตามนัยดังที่กล่าวแล้ว ในกายสังขารนั้นแหละ.

อปิเจตถ ปิตฺตบเท ปิตฺตีสเสน เวทนา วุตตา. สุขปฏิสฺสเวทิตฺเต สรุเปเนว เวทนา.

ทวีสฺสุ จิตตสงฺขารปเทสฺสุ “สณฺญา จ เวทนา จ เจตสิกกา, เอเต ธมฺมา จิตตปฏิพฺพธา จิตตสงฺขารธาติ วจนฺโต
สณฺญาสมปยุตฺตา เวทนาติ ๑

อีกอย่างหนึ่ง บรรดา(บท)เหล่านั้น ในปิตฺตบ ท่านกล่าวเวทนาไว้ด้วยปิตฺตเป็นประธาน.

ในสุขปฏิสสังเวทิตบ (ท่านกล่าว)เวทนาไว้ โดยสรุบทันเดียว.

ในจิตตสังขารบทั้งสอง เป็นอันท่านกล่าวเวทนาที่สัมปยุตด้วยสัญญาไว้

เพราะพระบาลีว่า “สัญญา และเวทนา เป็นเจตสิก. ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิต เป็นจิตตสังขาร”^๒ ดังนี้.

“เอวํ เวทนานุปัสสนานเณน อิทํ จตฺตูกํ ภาสิตนฺติ เวทิตพฺพํ ๑

จตฺตูกะนี้ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นผู้มีพระภาคตรัสโดยเวทนานุปัสสนานัย ด้วยประการอย่างนี้.

ตติยจตฺตูกะเป

จตฺตุนํ ฆานานํ วเสน จิตตปฏิสฺสเวทิตา เวทิตพฺพา ๑

แม้ในจตฺตูกะที่ ๓ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

บัณฑิตพึงทราบความเป็นผู้รู้แจ้งจิต ด้วยอำนาจแห่งฌาน ๔.

๑ ขุ. ปฎิ. ๓๑/๒๘๓-๔.

๒ ขุ. ปฎิ. ๓๑/๒๘๓-๔.

“อภิปปโมทโย จิตตุนติ จิตต์ โมเทนโต หาเสนโต ปหาเสนโต อสสสิสสามิ ปสสสิสสามิติ สิกขติ ฯ”

สองบทว่า อภิปปโมทโย จิตต์ ความว่า ภิกษุยอมสำเหนียกว่า

“เราจักยังจิตให้บันเทิง คือให้รำเริง ได้แก่ ให้เบิกบาน หายใจเข้าหายใจออก.”

ตถ ทวีหากาเรหิ อภิปปโมโท โหติ สมาธิวเสน วิปสสนาวเสน จ ฯ

ใน(สองบท)นั้น ความบันเทิง ย่อมมีได้ด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ ด้วยอำนาจสมาธิ และด้วยอำนาจวิปัสสนา.

กถิ สมาธิวเสน ฯ

ถามว่า “(ความบันเทิง ย่อมมีได้) ด้วยอำนาจสมาธิ อย่างไร?”

สปปีติเก เทว ฌาเน สมาปชชติ. โส สมาปตติกขณเณ สมပ္ပุตตาย ปีติยา จิตต์ อาโมเทติ ปโมเทติ ฯ

แก้ว่า “ภิกษุยอมเข้าฌานทั้ง ๒ (ปฐมฌานและทุติยฌาน) ซึ่งมีปีติ.

เธอนั้น ย่อมให้จิตรื่นเริง บันเทิง ด้วยปีติที่สัมปยุตในขณะแห่งสมาบัติ.”

กถิ วิปสสนาวเสน ฯ

ถามว่า “(ความบันเทิง ย่อมมีได้) ด้วยอำนาจวิปัสสนา อย่างไร?”

สปปีติเก เทว ฌาเน สมาปชชิตวา วุฏฐาย ฌานสมပ္ပุตต์ ปีตี ขยโต วยโต [529] สมมสตี ฯ

เอว วิปสสนากขณเณ ฌานสมပ္ပุตตี ปีตี อารมมณิ กตวา จิตต์ อาโมเทติ ปโมเทติ ฯ

แก้ว่า “ภิกษุครั้นเข้าฌานทั้ง ๒ ซึ่งมีปีติ ออก(จากฌาน)แล้ว พิจารณาอยู่ซึ่งปีติที่สัมปยุตด้วยฌาน โดยความสิ้น ความเสื่อม.

เธอทำปีติที่สัมปยุตด้วยฌานให้เป็นอารมณ์ ในขณะแห่งวิปัสสนาอย่างนั้นแล้ว ให้จิตรื่นเริง บันเทิงอยู่.

เอว ปฏิปนโน “อภิปปโมทโย จิตต์ อสสสิสสามิ ปสสสิสสามิติ สิกขตีติ วุจจติ ฯ”

ผู้ปฏิบัติอย่างนั้น ท่านเรียกว่า “ยอมสำเหนียกว่า ‘เราจักยังจิตให้บันเทิง หายใจเข้าหายใจออก.’”

“สมาทหิ จิตตุนติ ปฐมชฌานาทิวเสน อารมมณเณ จิตต์ สมํ อาทหนโต สมํ ฐูปเนโต ฯ”

สองบทว่า สมาทหิ จิตต์ ความว่า ดำรงจิตไว้เสมอ คือตั้งจิตไว้เสมอในอารมณ์ ด้วยอำนาจแห่งฌานมีปฐมฌานเป็นต้น.

ตานิ วา ปน ฌานานิ สมาปชชิตวา วุฏฐาย ฌานสมပ္ပุตต์ จิตต์ ขยโต วยโต สมมสโต

วิปสสนากขณเณ ลกขณปฏิเวธเณ อุปปชชติ **ขณิกจิตเตกคคตา.**

เอว อุปปนนาย ขณิกจิตเตกคคตาย วเสนปี อารมมณเณ จิตต์ สมํ อาทหนโต สมํ ฐูปเนโต

“สมาทหิ จิตต์ อสสสิสสามิ ปสสสิสสามิติ สิกขตีติ วุจจติ ฯ”

ก็หรือว่า เมื่อเธอเข้าฌานเหล่านั้นแล้ว ออกจากฌาน พิจารณาอยู่ซึ่งจิตที่สัมปยุตด้วยฌาน โดยความสิ้น ความเสื่อม,

ความที่จิตมีอารมณ์เดียวชั่วขณะ (ขณิกสมาธิ) ย่อมเกิดขึ้น เพราะการแทงตลอดลักษณะในขณะแห่งวิปัสสนา.

(ภิกษุ)ผู้ดำรงจิตไว้เสมอ คือตั้งจิตไว้เสมอในอารมณ์ แม้ด้วยอำนาจแห่งความที่จิตมีอารมณ์เดียวชั่วขณะ

ซึ่งเกิดขึ้นแล้วอย่างนั้น ท่านก็เรียกว่า “ยอมสำเหนียกว่า ‘เราจักตั้งจิตไว้มั่น หายใจเข้าหายใจออก’”.

“วิโมจย จิตตุนติ ปฐมชฌาเนน นีวรณเหติ จิตตํ โมเจนโต วิโมเจนโต

หุตติเยน วิตทกวิจาเรหิ ตติเยน ปีติยา จตฺตเถน สุขทุกฺเขหิ จิตตํ โมเจนโต วิโมเจนโต ฯ

สองบทว่า วิโมจย จิตตํ ความว่า เมื่อเปลื้อง เมื่อปล่อยจิต ให้พ้นจากนิรรมทั้งหลาย ด้วยปฐมฌาน

คือ เมื่อเปลื้อง ปล่อยจิตให้พ้น จากวิตกวิจารณ์ ด้วยหุตติเยน จากปีติ ด้วยตติเยน จากสุขและทุกข์ ด้วยจตฺตเถน.

ตานิ วา ปน ฌานานิ สมาปชชิตวา วุฏฺฐาย ฌานสมปยุตตํ จิตตํ ขยโต วยโต สมมสฺติ.

โส วิปสฺสนากุณเณ อนิจฺจานุปสฺสนาย นิจฺจสฺสญฺญาโต จิตตํ โมเจนโต วิโมเจนโต

ทุกฺขานุปสฺสนาย สุขสฺสญฺญาโต อนตฺตานุปสฺสนาย อตฺตสฺสญฺญาโต นิพพิทานุปสฺสนาย นนฺทิตโต วิราคานุปสฺสนาย รากโต

นิโรธานุปสฺสนาย สมุทฺยโต ปฏฺินิสฺสคคานุปสฺสนาย อาทานโต จิตตํ โมเจนโต วิโมเจนโต อสฺสสฺติ เจว ปสฺสสฺติ จ ฯ

ก็หรือว่า เธอเข้าฌานเหล่านั้นแล้ว ออกมา พิจารณาอยู่ซึ่งจิตที่สัมปยุตด้วยฌาน โดยความสิ้น ความเสื่อม.

ในขณะที่แห่งวิปัสสนา

เธอนั้นเปลื้อง คือปล่อยจิตให้พ้นจากนิจฺจสฺสญฺญา (ความสำคัญว่าเที่ยง) ด้วยอนิจฺจานุปสฺสนา (ความพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง)

เปลื้อง คือปล่อยจิตให้พ้นจากสุขสฺสญฺญา (ความสำคัญว่าเป็นสุข) ด้วยทุกฺขานุปสฺสนา (ความพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง)

จากอตฺตสฺสญฺญา (ความสำคัญว่าเป็นตัวตน) ด้วยอนตฺตานุปสฺสนา (ความพิจารณาเห็นว่าไม่ใช่ตัวตน)

จากนนฺทิตโต (ความเพลิดเพลน) ด้วยนิพพิทานุปสฺสนา (ความพิจารณาเห็นความเบื่อหน่าย)

จากรากะ (ความกำหนัด) ด้วยวิราคานุปสฺสนา (ความพิจารณาเห็นธรรมเครื่องคลายกำหนัด)

จากสมุทฺย (ตัณหาที่ยังทุกข์ให้เกิด) ด้วยนิโรธานุปสฺสนา (ความพิจารณาเห็นธรรมเป็นเครื่องดับ)

จากอาทาน (ความยึดถือ) ด้วยปฏฺินิสฺสคคานุปสฺสนา (ความพิจารณาเห็นธรรมเป็นเครื่องละคืนซึ่งอุปธิ) หายใจเข้าและหายใจออกอยู่.

เตน วุตตํ “วิโมจย จิตตํ อสฺสสฺสึสสามิ ปสฺสสฺสึสสามิติ สิกฺขตฺติ ฯ

เพราะเหตุนี้ (พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสว่า “ย่อมสำเหนียกว่า ‘เราก็จักปล่อยจิตหายใจเข้าหายใจออก.’”

เอวํ จิตตานุปสฺสนาย วเสน อิทํ [530] จตฺกํ ภาสิตุนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

จตฺกณฺเนี้ บัณชิตพิงฺทราบวํ (พระผู้มีพระภาค) ตรัสด้วยอำนาจ แห่งจิตตานุปสฺสนา อย่างนี้.

จตฺตจตฺกเก ปน

“อนิจฺจานุปสฺสึติ เอตถ ดาว อนิจฺจํ เวทิตพฺพํ อนิจฺจตา เวทิตพฺพา อนิจฺจานุปสฺสนา เวทิตพฺพา อนิจฺจานุปสฺสึ เวทิตพฺโพ ฯ

ส่วนในจตฺกเกที่ ๔ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ในบทว่า อนิจฺจานุปสฺสึติ นี้ พึงทราบอนิจฺจํ (ของไม่เที่ยง) พึงทราบอนิจฺจตา (ความเป็นของไม่เที่ยง)

พึงทราบอนิจฺจตานุปสฺสนา (การพิจารณาเห็นของไม่เที่ยง) พึงทราบอนิจฺจานุปสฺสึ (ผู้พิจารณาเห็นของไม่เที่ยง) เสียก่อน.

ตตถ “อนิจฺจุนฺติ ปญฺจกฺขนธา ฯ

ใน(ลักษณะ ๔ อย่างมีอนิจฺจํเป็นต้น)นั้น ที่ชื่อว่า อนิจฺจํ ได้แก่ เบญจขันธ์.

กสฺมา ฯ อุปฺปาทวยญฺญตฺตภาวํ ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า (เบญจขันธ์) มีความเกิดขึ้น มีความเสื่อมไป และมีความเป็นไปโดยประการอื่น.

“อนิจจตาติ เตสเวยว **อุปฺปาทวยญฺญตฺตํ** หุตฺวา **อภาโว** วา.

“นิพฺพตฺตานํ เตเนวากาเรน อภฺฐตฺวา ขณฺภงฺเคน **เกโทติ** อตฺถโ ๑

ที่ชื่อว่า อนิจจตา ได้แก่ ข้อที่(เบญจขันธ์)เหล่านั้นนั่นเอง มีความเกิดขึ้น มีความเสื่อมไป และมีความเป็นไปโดยอาการอื่น หรือ มีแล้วกลับไม่มี.

อธิบายว่า “(เบญจขันธ์เหล่านั้น) เกิดขึ้นแล้ว ไม่ตั้งอยู่โดยอาการนั้นนั่นแล แตกดับเพราะความแตกดับไปชั่วขณะ.”

“อนิจฺจานุสฺสนาติ ตสฺสา อนิจฺจตาย วเสน รูปาทีสุ “อนิจฺจนาติ อนุสฺสนา ๑

ที่ชื่อว่า อนิจฺจานุสฺสนา ได้แก่ การพิจารณาเห็น ในเบญจขันธ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ว่า “ไม่เที่ยง” ด้วยอำนาจแห่งความเป็นของไม่เที่ยงนั้น.

“อนิจฺจานุสฺสีติ ตาย อนุสฺสนาย สมฺนาคโ ๑

ที่ชื่อว่า อนิจฺจานุสฺสี ได้แก่ พระโยคาวจรผู้ประกอบด้วยอนุสฺสนานั้น.

ตสฺมา เอวํภูโต อสฺสสนฺโต ปสฺสสนฺโต จ อธิ “อนิจฺจานุสฺสี อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามิตี สิกฺขตฺติติ เวทิตฺตโพ ๑

เพราะเหตุนั้น (พระโยคาวจร) ผู้เป็นแล้วอย่างนี้ หายใจเข้าและหายใจออกอยู่ บัณฑิตพึงทราบในอธิการนี้ว่า “ย่อมสำเนียงกว่า ‘เราจักพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจเข้า หายใจออก’”.

“วิราคานุสฺสีติ เอตถ ปน เทว วิราคา ขยวิราโค จ อจฺจนฺตวิราโค จ ๑

ส่วนวิราคะ ในบทว่า วิราคานุสฺสี นี้ มี ๒ อย่าง คือ

ขยวิราคะ (คลายความกำหนัด คือความสิ้นไป) และ อจฺจนฺตวิราคะ (คลายความกำหนัดโดยส่วนเดียว).

ตตถ “ขยวิราโคติ สงฺขารานํ **ขณฺภงฺโค** ๑

บรรดา(วิราคะ ๒ อย่าง)นั้น ความแตกดับไปชั่วขณะ แห่งสังขารทั้งหลาย ชื่อว่า ขยวิราคะ.

“อจฺจนฺตวิราโคติ **นิพฺพานํ** ๑

พระนิพพานชื่อว่า อจฺจนฺตวิราคะ.

“วิราคานุสฺสนาติ ตทฺถกฺยทสฺสนวเสน ปวตฺตา **วิปฺสฺสนา** จ **มคฺโค** จ ๑

วิปฺสฺสนาและมรรค ที่เป็นไปด้วยอำนาจแห่งการเห็น(วิราคะ)ทั้ง ๒ อย่างนั้น

ชื่อว่า วิราคานุสฺสนา (การพิจารณาเห็นการคลายความกำหนัด).

ตาย ทฺวิธายปิ อนุสฺสนาย สมฺนาคโ หุตฺวา อสฺสสนฺโต จ ปสฺสสนฺโต จ

“วิราคานุสฺสี อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามิตี สิกฺขตฺติติ เวทิตฺตโพ ๑

(พระโยคาวจร) เป็นผู้ประกอบด้วยอนุสฺสนาแม้ทั้ง ๒ อย่างนั้น หายใจเข้าและหายใจออกอยู่

บัณฑิตพึงทราบว่า “ย่อมสำเนียงกว่า ‘เราจักพิจารณาเห็นวิราคะ หายใจเข้า หายใจออก.’”

นิโรธานุสฺสีปเทปิ **เอเสว นโย** ๑

แม้ในบทว่านิโรธานุสฺสี ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

“ปฏินิสสัคคานุปัสสีติ เอตถापि เทว **ปฏินิสสัคคา** ปริจจาคปฏินิสสัคโค จ ปกขนฺทนปฏินิสสัคโค จ ฯ

ปฏินิสสัคคะ (ความสละคืนอุปธิ) แม้ในบทว่า **ปฏินิสสัคคานุปัสสี** นี้ก็มี ๒ อย่างคือ

ปริจจาคปฏินิสสัคคะ (ความสละคืนคือความเสียสละ) ปกขนฺทนปฏินิสสัคคะ (ความสละคืน คือความแล่นไป).

ปฏินิสสัคโคเยว **อนุปัสสนา** ปฏินิสสัคคานุปัสสนา ฯ

การพิจารณาเห็น คือความสละคืนนั่นเอง ชื่อว่า ปฏินิสสัคคานุปัสสนา.

วิปัสสนามคคานํ **เอตํ** อธิวจนํ ฯ

คำว่า **ปฏินิสสัคคานุปัสสนา** นั้น เป็นชื่อแห่งวิปัสสนาและมรรค.

วิปัสสนา หิ ตทงควเสณ สหฺธิ ขนฺธาภิสงฺขาราเรหิ [531] กิเลสฺส ปริจฺจขติ

สงฺขตโทสทสฺสเนน จ ตพฺพีปริเต นิพฺพานे ตนฺนินฺนตยา ปกฺขนฺทตีติ

ปริจจาคปฏินิสสัคโค เจว **ปกขนฺทนปฏินิสสัคโค** จาติ วุจฺจติ ฯ

จริงอยู่ วิปัสสนา (พระผู้มีพระภาค)ตรัสเรียกว่า

“การสละคืนคือการละ” เพราะยอมละกิเลสทั้งหลายพร้อมทั้งชั้นธาตุสังขาร ด้วยอำนาจตทังคปหาน และว่า

“การสละคืนคือการแล่นไป” เพราะยอมแล่นไปในพระนิพพาน ซึ่งผิดจากสังขารนั้น เหตุที่นั่น้อมไปในพระนิพพานนั้น

เพราะเห็นโทษแห่งสังขตธรรม.”

มคโค สมฺมุจฺเจทวเสณ สหฺธิ ขนฺธาภิสงฺขาราเรหิ กิเลสฺส ปริจฺจขติ อารมฺมณกรณเณน จ นิพฺพานे ปกฺขนฺทตีติ

ปริจจาคปฏินิสสัคโค เจว **ปกขนฺทนปฏินิสสัคโค** จาติ วุจฺจติ ฯ

มรรค (พระผู้มีพระภาค)ตรัสเรียกว่า

“การสละคืนคือการละ” เพราะยอมละกิเลสพร้อมทั้งชั้นธาตุสังขาร ด้วยสามารถสมุจเฉทปหาน และว่า

“การสละคืนคือการแล่นไป” เพราะยอมแล่นไปในพระนิพพาน ด้วยการกระทำให้เป็นอารมณ์.

อุภยมปิ ปน บุริมบุริมญฺญาณานํ อนุปัสสนโต “อนุปัสสนาติ วุจฺจติ ฯ

ก็(วิปัสสนาญาณและมรรคญาณ)แม้ทั้ง ๒ (พระผู้มีพระภาค)ตรัสเรียกว่า “อนุปัสสนา” เพราะเล็งเห็นญาณต้นๆ ในภายหลัง.

ตาย ทูวิธาย ปฏินิสสัคคานุปัสสนาย สมฺนฺนาคโต หุตฺวา อสฺสสนฺโต จ ปสฺสสนฺโต จ ปฏินิสสัคคานุปัสสี อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺ

สามีติ สิกฺขตีติ เวทิตพฺโพ ฯ

ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยปฏินิสสัคคานุปัสสนาทั้ง ๒ อย่างนั้น หายใจออกและหายใจเข้าอยู่

บัณฑิตพึงทราบว่ “สำเหนียกอยู่ว่า ‘เราจักเป็นผู้มีปกติเล็งเห็นญาณชื่อปฏินิสสัคคะ ในภายหลัง หายใจออก หายใจเข้า’ ดังนี้.

“เอวํ ภาวิตฺติ เอวํ โสฬสฺหิ อากาเรหิ ภาวิตฺติ ฯ

คำว่า **เอวํ ภาวิตฺติ** ความว่า เจริญแล้วด้วยการอาการอย่างนี้ คือ ด้วยอาการ ๑๖ อย่าง.

เสสํ วุตฺตณฺยเมว ฯ

คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

อานาปานัสสติสมาธิกา นิฐิตฺตา ฯ

กล่าวว่ด้วยอานาปานัสสติสมาธิ จบ.

ประชุมสงฆ์ ทรงบัญญัติตติยปาราชิกสิกขาบท

“อลโข ภควาติอาทิมหิ ปน อย์ สงเขปโต โย ฯ”

ก็ในคำว่า อลโข ภควา เป็นต้น มีความสังเขปดังต่อไปนี้:-

เอว ภควา อานาปานสสติสมาธิกาย ภิขุ สมสสาเสตวา

อล, ยนต์ ตติยปาราชิกปญญุตติยา นิทานญเจว ปกรณญจ อูปปนัน ภิขุณ อณญมณญู ชีวิตา โวโรปน,

เอตสมี นิทานเอตสมี ปกรณ ภิขุสงฆ์ สนนิปาตาเปตวา ปฏิจุจิตวา วิครหิตวา จ,

ยสมา ตตถ อตตนา อตตานิ ชีวิตา โวโรปน มิคลนชิกเณ จ โวโรปน ปาราชิกวตถุ น โหติ,

ตสมา ตํ ฐเปตวา ปาราชิกสส วตถุญต อณญมณญู ชีวิตา โวโรปนเมว คเหตุวา ปาราชิก ปญญาเปนโต

“โย ปน ภิขุ สลจิจจ มนุสสวิคคหนติ[532]อาทิมาท ฯ”

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงปลอบภิกษุทั้งหลายให้เบาใจ ด้วยอานาปานสสติสมาธิกายอย่างนี้แล้ว

ในลำดับนั้น ตรัสให้ประชุมภิกษุสงฆ์ เพราะเกิดเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายปลงชีวิตซึ่งกันและกัน อันเป็นเหตุก่อให้เกิดผล

และเป็นเหตุเริ่มแรกแห่งการบัญญัติตติยปาราชิกสิกขาบทนี้แล้ว

ตรัสสอบถาม และทรงติเตียนแล้ว

เพราะใน(การปลงชีวิต)นั้น การปลงชีวิตตนเอง และการใช้ให้มิคลนชิกสมณกุตกรปลงชีวิตตน ย่อมไม่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก.

ฉะนั้น จึงทรงเว้น(การปลงชีวิต ๒ อย่าง)นั้นเสีย ทรงถือเอาการปลงชีวิตซึ่งกันและกัน อันเป็นวัตถุแห่งปาราชิกอย่างเดียว

ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบท ตรัสพระพุทฺพวจน มีคำว่า “อนึ่งภิกษุใด แก่ล้างพรากกายมนุษย์จากชีวิต” ดังนี้ เป็นต้น.^๑

อริยกุคคณิมิสสกตตา ปเนตถ “โมฆปริสาติ อวตวา “เต ภิขุติ วุตตํ ฯ”

ก็ใน(พระบาลี)นี้ (พระผู้มีพระภาค) ไม่ตรัสว่า “โมฆปริสา” ตรัสว่า “เต ภิขุ” เพราะภิกษุเหล่านั้น เจือด้วยพระอริยกุคคณ.

[ภิกษุฉัพพัคคีย์พรรณนาคุณแห่งความตาย]

เอว มุลจเฉชชวเสน ทพหิ กตวา ตติยปาราชิก ปญญุตเต, อปรมปี อนุปปญญุตตถาย มรณวณณสัณณนาตถ อุตปาติ ฯ”

ครั้นเมื่อตติยปาราชิก อันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติให้มันด้วยอำนาจแห่งความขาดมูล ด้วยประการฉะนี้แล้ว,

เรื่องพรรณนาคุณแห่งความตายแม้อื่นอีก ก็ได้เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์แก่อนุบัญญัติ.

ตสสุปตติทีปนตถ “เอวญจิท ภควตาทิ วุตตํ ฯ”

เพื่อแสดงความเกิดขึ้นแห่งเรื่องนั้น (ท่านพระอุบาลีเถระ) จึงกล่าวว่า เอวญจิท ภควตาทิ เป็นอาทิ.

ตตถ “ปฏิพทจิตตาทิ ฉนทราเคน ปฏิพทจิตตาทิ. “สารตตาทิ อเปกขวนโตติ อโต โย ฯ”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปฏิพทจิตตาทิ มีความว่า ผู้มีจิตรักใคร่ด้วยฉันทราคะ,

อธิบายว่า “เป็นผู้มีความรักมาก คือมีความเพ่งเล็ง.”

“มรณวณณ สัณณมาติ ชีวิตเอ อาทีนวิ ทสเสตวา มรณสส คุณ วณณเม อานิสส์ ทสเสมาติ ฯ”

สองบทว่า มรณวณณ สัณณมาติ มีความว่า เราจะชี้โทษในความเป็นอยู่ แล้วพรรณนาคุณ คือแสดงอานิสงส์แห่งความตาย.

“กตกลยาโณติอาทีสุ อัย ปทตโธ ฯ”

ในบทว่า กตกลยาโณ เป็นอาทิ มีเนื้อความเฉพาะบทดังต่อไปนี้:-

กल्याณํ สุจิกมมํ กตํ ตยาติ ตวั โข อสิ กตกลยาโณ ฯ

กรรมอันงาม คือสะอาด อันท่านทำแล้ว เพราะเหตุนี้ ท่านย่อมเป็นผู้ซึ่งว่ามีกรรมงามอันทำแล้วแล.

ตถา กุสลํ อนวชชกมมํ กตํ ตยาติ กตกุสโล ฯ

อนึ่ง กุศล คือกรรมอันหาโทษมิได้ อันท่านทำแล้ว เพราะเหตุนี้ ท่านชื่อว่าผู้มีกุศลอันทำแล้ว.

มรณกาลे สมฺปตเต ยา สตตานํ อุปฺปชฺชติ ภัยสงฺขาตา ภีรुตา

ตโต ตายนํ รกฺขณกมมํ กตํ ตยาติ กตภีรุตตาโณ ฯ

ความเป็นผู้ฉลาด กล่าวคือความกลัว อันใด ย่อมเกิดขึ้นแก่สัตว์ทั้งหลาย ในเมื่อมรณกาลมาถึงเข้า.

เครื่องต้านทาน คือกรรมเครื่องป้องกัน จาก(ความเป็นผู้ฉลาด)นั้น อันท่านทำแล้ว

เพราะเหตุนี้ ท่านชื่อว่าผู้มีเครื่องต้านทานจากความเป็นผู้ฉลาดอันกระทำแล้ว.

ปาปี ลามกํ กมมํ อกตํ ตยาติ อกตปาโป ฯ

กรรมที่เป็นบาป คือลามก อันท่านมิได้ทำแล้ว เพราะเหตุนี้ ท่านชื่อว่าผู้มิได้ทำบาป.

ลฺหุทํ ทารุณํ ทุสฺสีลยกมมํ อกตํ ตยาติ อกตลฺหุโธ ฯ

กรรมของผู้ละโมบ คือกรรมทารุณ ได้แก่กรรมเครื่องเป็นผู้ทุศีล อันท่านมิได้ทำไว้

เพราะเหตุนี้ ท่านชื่อว่าผู้มิได้ทำกรรมของผู้ละโมบ.

กิปฺพิสํ สาหสิยกมมํ โลภาทิกฺกิลฺลสุสฺสทํ อกตฺนตยาติ อกตกิปฺพิโส ฯ

กรรมหยาบช้า คือกรรมเลวทราม เป็นที่หนาขึ้นแห่งกิเลสมีโลภะเป็นต้น อันท่านมิได้ทำไว้

เพราะเหตุนี้ ท่านชื่อว่าผู้มิได้ทำกรรมที่หยาบช้า.

กสฺมา อิทํ วุจฺจติ ฯ

(คำว่า ท่านมีกรรมงามได้ทำแล้ว เป็นต้น)นี้ เราทั้งหลายย่อมกล่าว เพราะเหตุไร?

ยสฺมา สพฺพปฺปการมฺปิ กตํ ตยา กल्याณํ, อกตํ ตยา ปาปี, เตน ตํ วทาม

“กั ตฺยหํ อิมินา โรคาภิกฺกุตตฺตา ลามเกน ปาปกเณ ทฺกฺขพฺพหฺลตฺตา ทฺกฺเขน.

ชีวิเตน มตฺนเต ชีวิตา เสยโยติ ตว มรณํ ชีวิตา สฺนุทฺตรํ ฯ”

เพราะกรรมงามแม้ทุกประการอันท่านทำแล้ว, กรรมอันเป็นบาป(แม้ทุกประการ)อันท่านมิได้ทำแล้ว

เพราะเหตุนี้ เราทั้งหลาย จึงกล่าวกะท่านว่า

“จะมีประโยชน์อะไรของท่านด้วยชีวิต อันชื่อว่าเลวทราม คือต่ำช้า เพราะถูกโรคครอบงำ อันชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะมากไปด้วยทุกข์
นี้, ความตายของท่านประเสริฐกว่าความเป็นอยู่” เพราะฉะนั้น (จึงมีอธิบายว่า) “ความตายของท่าน ดีกว่าความเป็นอยู่.”

กสฺมา ฯ

เพราะเหตุไร?

ยสฺมา อีโต ตฺวํ กาลกโต กตกาโล หุตฺวา, “กาลํ กตฺวา มริตฺวาติ อตฺโถ, กายสฺส เกทา ฯเปฯ อุปฺปชฺชิสฺสตี [533] เอวํ อุปฺปนฺโน จ ตตฺถ ทิพฺเพหิ เทวโลเก อุปฺปนฺเนหิ ปญฺจหิ กามคฺเณหิ มนาปิยฺรฺูปาทีเกหิ ปญฺจหิ วัตฺถุกามโกฏฺฐาเสหิ สมฺปปีโต สมํสฺคิภูโต ปริจาเรสฺสตีติ

“สมฺปยุตฺโต สโมธานคฺโต หุตฺวา อีโตจฺโงโต จ จริสฺสตี วิหริสฺสตี อภิรมิสฺสตี วาติ อตฺโถ ฯ

เพราะเหตุว่า ท่านเป็นผู้ทำกาลแล้ว คือมีกาละอันทำแล้ว, อธิบายว่า ทำกาลกิริยา คือตายแล้วจาก(โลก)นี้, ต่อจากตายเพราะกายแตก จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์, และท่านเข้าถึงแล้วอย่างนั้น จักเอิบอิมพร้อมด้วยกามคุณ ๕ คือส่วนแห่งวัตถุกาม ๕ มีรูปเป็นที่น่าชอบใจเป็นต้น อันเป็นทิพย์ ซึ่งเกิดขึ้นใน(เทวโลก)นั้น ยังอัตตภาพให้เที่ยวไป. อธิบายว่า “จักเป็นผู้ประกอบพร้อม คือถึงความพร้อมพร้อม (ด้วยกามคุณ ๕ คือส่วนแห่งวัตถุกาม ๕ อันเป็นทิพย์ ซึ่งเกิดขึ้นในเทวโลกนั้น) จักเที่ยวไปข้างนี้และข้างนี้ คือจักอยู่ หรือจักอภิรมย์”.

“อสนฺปายานีติ อหิตานิ อวฺุฑฺฒิกฺรานิ, ยานิ จิปปเมว ชีวิตกฺขยํ ปาเปเนติ ฯ

บทว่า อสนฺปายานิ ความว่า (โภชนาหารเหล่าใด) ยังตนให้ถึงความสิ้นไปแห่งชีวิต อย่างเร็วพลัน, โภชนาหารเหล่านั้น จัดว่าไม่เกื้อกูลคือไม่ทำความเจริญให้.

[อธิบาย สัจจิจจ คัพท์]

“สจฺจิจฺจจาติ อโย” “สจฺจิจฺจ มนุสฺสสวิคฺคหนฺติ มาตีกาย วุตฺตสฺส สจฺจิจฺจปทสฺส อุตฺธาโร ฯ

ศัพท์ว่า สจฺจิจฺจ นี้ เป็นศัพท์หนุณสัจจิจฺจบท ที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วในมติกาวา สจฺจิจฺจ มนุสฺสสวิคฺคหิ.

ตตฺถ “สนฺติ อุปฺสคฺโค.

ศัพท์ว่า สํ ในบทว่า สจฺจิจฺจ นั้น เป็นอุปสัค.

เตน สทฺธี อุตฺสฺสุกฺกวจนเมตฺ” “สจฺจิจฺจจาติ ฯ

คำว่า สจฺจิจฺจ นี้ เป็นคำบ่งถึงบุพพกาลกิริยา รวมกับ (สํ อุปสัค)นั้น.

ตสฺส “สจฺเจเตตฺวา สฺสุฏฺฐุ เจเตตฺวาติ อตฺโถ ฯ

ใจความแห่งบทว่า สจฺจิจฺจ นั้น ว่า “จงใจ คือแกล้ง.”

ยสฺมา ปน, โย สจฺจิจฺจ โวโรเปติ, โส ชานนฺโต สยชานนฺโต โหติ. ตถจฺจสฺส โวโรปนํ เจจฺจ อภิวิตฺติตฺวา วิตฺติกโม โหติ.

ตสฺมา พยฺยชฺเณ อาหารํ อกตฺวา อตฺถเมว ทสฺเสตฺ” “ชานนฺโต สยชานนฺโต เจจฺจ อภิวิตฺติตฺวา วิตฺติกโมติ เอวมนสฺส ปทภาชนํ วุตฺตํ ฯ

ก็ภิกษุใดแกล้งปลง, ภิกษุนั้นเป็นผู้รู้ที่อยู่ คือรู้พร้อมอยู่, และการปลงนั้นของ(ภิกษุ)นั้นเป็นความแกล้ง คือฝ่าฝืนละเมิด.

เพราะเหตุนั้น เพื่อจะไม่ทำความเอื้อเฟื้อในพยัญชนะ แสดงแต่ใจความเท่านั้น

(ท่านพระอุบาลีเถระ)จึงกล่าวบทภาชนะแห่งบทว่า สจฺจิจฺจ นั้น อย่างนี้ว่า “รู้อยู่รู้พร้อมอยู่ แกล้ง คือฝ่าฝืนละเมิด.”

ตตฺถ “ชานนฺโตติ “ปาโณติ ชานนฺโต ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชานนฺโต คือ รู้ที่อยู่ว่า “สัตว์มีปรมาณ.”

“สฺยชานนฺโตติ ชีวิตา โวรโเปมิตี สฺยชานนฺโต ฯ “เตเนว ปาณชานนากาเรน สหฺริ ชานนฺโตติ **อตฺโถ** ฯ
บทว่า สฺยชานนฺโต คือ รู้พร้อมอยู่ว่า “เราจะปลงเสียจากชีวิต.”
อธิบายว่า “รู้พร้อมทั้งอาการที่รู้ว่า สัตว์มีปรมาณนั้นนั่นเอง.”

“เจจฺจาติ วรฺกเจตนาเวสเสน เจเตตฺวา ปกฺกเปตฺวา ฯ

บทว่า เจจฺจ ความว่า จงใจ คือปักใจ ด้วยอำนาจเจตนาจะฆ่า.

“อภิวิตฺตริตฺวาติ อุปกฺกมวเสน มหฺทหนฺโต นิราสงฺกจิตฺตํ เปเสตฺวา ฯ

บทว่า อภิวิตฺตริตฺวา ความว่า ส่งจิตที่หมดความระแวงสงสัยไปอย่ายี้ ด้วยอำนาจความพยายาม.

“วิทิกฺกโมติ เอวํ ปวตฺตสฺส โย **วิทิกฺกโม**, **อโย** สยฺยจิจฺจสทฺทสฺส สิชฺขาปฺปตฺโต อตฺโถติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ด้วยบทว่า วิทิกฺกโม มีคำอธิบายที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“ความล่องละเมิด(แห่งจิตหรือบุคคล) ซึ่งเป็นไปแล้วอย่างนั้น นี้ เป็นความอธิบายสุดยอดแห่ง สัจจิจจ ศัพท์.”

[อธิบายปฐมจิตของมนุษย์ผู้เริ่มลงสู่ครรภ์]

อิทานิ “มนุสฺสวિકฺคหํ ชีวิตา โวรโเปยฺยาติ เอเตถ วุตฺตํ [534] มนุสฺสตตภาวํ อาทิตฺโต ปฏฺฐาย ทสเสตฺตุ

“มนุสฺสวિકฺคโห นามาติอาทิมาย ฯ

บัดนี้ (ท่านพระอุบาลีเถระ)กล่าวคำเป็นต้นว่า “ชื่อว่ากายมนุษย์”

เพื่อจะแสดงอรรถภาพของมนุษย์ ที่(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ในคำว่า ปลงกายมนุษย์เสียจากความเป็นอยู่ นี้ ตั้งแต่แรก.

ตตถ คพฺภเสยฺยกานํ วเสน สพฺพสุขุมอตตภาวทสฺสนตฺถํ “ยํ มาตฺถุ กุจฺฉิสฺมินฺติ วุตฺตํ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า (ปฐมจิต) อันใด (เกิดขึ้นแล้ว) ในท้องแห่งมารดา

(ท่านพระอุบาลีเถระ)กล่าวเพื่อแสดงอรรถภาพอันละเอียดที่สุด ด้วยอำนาจแห่งเหล่าสัตว์ผู้นอนในครรภ์.

“ปฐมํ จิตฺตฺนฺติ **ปฏฺฐิสฺนฺธิจิตฺตํ** ฯ

ปฏฺฐิสฺนฺธิจิตฺตํ ชื่อ จิตดวงแรก.

“อุปฺปนฺนฺติ ชาตํ ฯ

บทว่า ผุดขึ้น ได้แก่ เกิด.

“ปฐมํ วิณฺญาณํ ปาตฺถุตฺนฺติ **อิทฺหนฺตฺสฺเสว** เวจฺจํ ฯ

คำว่า วิณฺญาณดวงแรก มีปรากฏ นี้ เป็นคำไข ของ(คำว่า จิตดวงแรก ที่ผุดขึ้น) นั้นนั่นแหละ.

“มาตฺถุ กุจฺฉิสฺมี ปฐมํ จิตฺตฺนฺติ วจฺเนเนเวตฺถ สกฺลาปิ **ปณฺจโวการปฏฺฐิสฺนฺธิ** ทสฺสีตา โหติ ฯ

บรรดาคำเหล่านี้ ด้วยคำว่า จิตดวงแรก (ที่ผุดขึ้น) ในท้องมารดา นั้นแหละ

เป็นอันท่านแสดงปฏฺฐิสฺนฺธิของสัตว์ผู้มีชันส์ ๕ แม่ทั้งสิ้น.

ตสฺมา “ตยฺยจ ปฐมํ **จิตฺตํ** ตฺสมฺปยุตฺตา จ ตโย **อรูปกฺขนฺธา** เตเน สหฺนินฺนพฺพตฺตยฺจ **กฺลลฺรูปฺนฺติ** อโย สพฺพปฏฺฐิม มนุสฺสวિકฺคโห ฯ

เพราะเหตุนี้ กายมนุษย์อันเป็นที่แรกที่สุดนี้ คือ

“จิตดวงแรกนั้น, อรูปชันส์ ๓ ที่เกี่ยวเกาะด้วยจิตนั้น, และกมลละรูปที่เกิดพร้อมกับจิตนั้น”.

ตตถ “กลลรูปนติ อิตถิปุริสานิ กายวตถุภาวทสกวเสณ สมตติสรูปานิ นปุสกันนิ กายวตถุทสกวเสณ วิสตี ฯ
บรรดา(อรูปลักษณ์ และกลลรูปแห่งจิตดวงแรก)นั้น

รูป ๓๐ ถ้วน ด้วยอำนาจแห่งกาย ๑๐ วัตถุ ๑๐ และภาวะ ๑๐ แห่งสตรีและบุรุษ, (และ)
รูป ๒๐ ด้วยอำนาจแห่งกาย ๑๐ และวัตถุ ๑๐ แห่งพวกกะเทย ชื่อว่ากลลรูป.

ตตถ อิตถิปุริสานิ กลลรูปุ ชาติอุณณาย เอเคน อัสฺนา อุทฐฏเตลพิณฺทุมตฺตํ โทติ อจฺฉํ วิปฺปสนฺนํ ฯ
บรรดา(สตรี บุรุษ และกะเทย)นั้น

กลลรูป ของสตรีและบุรุษ มีขนาดเท่าหยาดน้ำมันที่ซ้อนขึ้นด้วยปลายข้างหนึ่ง แห่งขนแกะแรกเกิด เป็นของใส กระจ่าง.

วุตตถเจตํ อฏฺฐกถายํ

จริงอยู่ในอรรถกถาท่านกล่าวคำนี้ว่า

ติลเตลสส ยถา พินฺทุ สปิมนฺโต อนาวิโล
เอวํ วณฺณปฏิภาคํ “กลลรูปนติ ปุจฺจตีติ ฯ

“หยาดน้ำมันงา หรือสปิปิไล ไม่ชุ่มมัว ฉันใด,
รูปมีส่วนเปรียบด้วยสี ฉันนั้น เรียกว่า ‘กลลรูป’”.

เอวํ ปริตตํ วัตถุ อาทิ กตฺวา ปกตฺยา วิสฺวสฺสสตฺยาอุกฺสส สดตฺสส ยาว มรณกาลา
เอตถนตฺเร อนุปฺพุเพน วุฑฺฒิปปโต อตฺตภาโว เอโส มนุสฺสวิคฺคโห นาม ฯ

อัตรภาพของสัตว์มีอายุ ๑๒๐ ปีตามปกติ ที่ถึงความเติบโตโดยลำดับในระหว่างนี้
คือตั้งต้นแต่เป็นวัตถุเล็กนิตอย่างนั้น จนถึงเวลาตาย นี้ชื่อว่ากายมนุษย์.

“ชีวิตา โวรโรเปยยาติ

กลลกาเลปิ ตาปนมทฺทเนหิ วา เกสซฺสมปาทเนน วา ตโต วา อุทฺธมปิ ตทฺนุรูปเณ อุปฺกุกฺเมเน ชีวิตา วิโยเชยยาติ อตฺถโถ ฯ
สองบทว่า ปลงเสียจากชีวิต ความว่า พึงพราภเสียจากชีวิต ด้วยการ نابและริด หรือด้วยการวางยา ในกาลที่ยังเป็นกลลก็ตี
หรือด้วยความพยายามที่เหมาะสมแก่(รูป)นั้นๆ ในกาลถัดจาก(เป็นกลล)นั้นไปก็ตี.

ยสฺมา ปน ชีวิตา โวรโรปนํ นาม อตฺถโต ชีวิตินฺทริยฺปุจฺเจทฺนเมว โทติ

ตสฺมา เอตสฺส ปทฺภาชเณ “ชีวิตินฺทริยํ อุปฺจฉินฺทติ [535] อุปฺโรเธติ สนฺตตี วิโกเปตีติ วุตฺตํ ฯ

ก็ขึ้นชื่อว่าปลงเสียจากชีวิต โดยความ ก็คือการเข้าไปตัดอินทรีย์คือชีวิตเสียนั่นเอง.

เพราะฉะนั้น ในวาระจำแนกบท แห่ง(สองบทว่า ปลงเสียจากชีวิต) นั้น

(ท่านพระอุบาลี) จึงกล่าวว่า “เข้าไปตัด คือเข้าไปบัง อินทรีย์คือชีวิตเสีย (ไขความว่า!) ทำความสืบทอให้ขาดสาย.”

ตตถ ชีวิตินฺทริยฺสส ปเวณิฆฺฆานํ อุปฺจฉินฺทนฺโต อุปฺโรเธนฺโต จ “ชีวิตินฺทริยํ อุปฺจฉินฺทติ อุปฺโรเธตีติ วุจฺจติ ฯ

เมื่อเข้าไปตัด และเข้าไปบัง ความสืบทอเชื้อสายแห่งอินทรีย์คือชีวิตเสีย ท่านกล่าวว่า

“ยอมเข้าไปตัด เข้าไปบังอินทรีย์คือชีวิตเสีย” ใน(บทภาชนะ)นั้น.

สฺวามตฺถโถ “สนฺตตี วิโกเปตีติ ปเทเน ทสฺสีโต ฯ

เนื้อความนี้ ท่านแสดงด้วยบทว่า “ทำความสืบทอให้ขาดสาย”.

“วิโกเปตตี วิโยเซตี ฯ

บทว่า ให้ขาดสาย คือพรากเสีย.

ตตล ทูริชฺ ชีวิตินทริยํ รูปชีวิตินทริยณจ อรูปชีวิตินทริยณจ ฯ

ใน(บทว่า อินทริยคือชีวิต) นั้น อินทริยคือชีวิต มี ๒ อย่าง คือ รูปชีวิตินทริย และ อรูปชีวิตินทริย.

เตสุ อรูปชีวิตินทริเย อูปกโกโม นตถิ. ตํ โวโรเปตุํ น สกกา ฯ

ใน (๒ อย่าง)นั้น ในอรูปชีวิตินทริย ไม่มีความพยายาม ใครๆ ไม่สามารถปลงอรูปชีวิตินทริยนั้นได้.

รูปชีวิตินทริเย ปน อตถิ. ตํ โวโรเปตุํ สกกา ฯ

แต่(ความพยายาม) ในรูปชีวิตินทริย มี. บุคคลอาจปลงได้.

ตํ ปน โวโรเปนโต อรูปชีวิตินทริยมปิ โวโรเปตี ฯ

ก็เมื่อปลง(รูปชีวิตินทริย)นั้น ชื่อว่าปลงอรูปชีวิตินทริยด้วย.

เตเนว ทิ สหฺชิตี ตํ นิรุชฺฌตี ตทหายตตวุตตีโต ฯ

จริงอยู่ (อรูปชีวิตินทริย)นั้น ย่อมดับพร้อมทั้ง(รูปชีวิตินทริย)นั้นนั่นเอง เพราะความเป็นไปเนื่องด้วย(รูปชีวิตินทริย)นั้น.

“ตํ ปน โวโรเปนโต ก็ อตตีโต โวโรเปตี อนาคตํ ปจฺจุปปนฺนตี ฯ

ถามว่า “ก็เมื่อปลง(ชีวิตินทริย)นั้น ย่อมปลงที่เป็นอดีต หรือเป็นอนาคต หรือปัจจุบัน?”

เนว อตตีโต น อนาคตํ ฯ

ตอบว่า “ไม่ใช่อดีต ไม่ใช่อนาคต”.

เตสุ ทิ เอกํ นิรุชฺฌเมกมฺนุปปนฺนตี อุกฺกมฺปิ อสนตํ.

อสนตตตตา อูปกโกโม นตถิ, อูปกฺกมฺสฺส นตถิตาย เอกมฺปิ โวโรเปตุํ น สกกา ฯ

ก็ใน(ชีวิตินทริย ๒ ประการ)นั้น ประการหนึ่งดับไปแล้ว ประการหนึ่งยังไม่เกิดขึ้น. เพราะฉะนั้น ชื่อว่าไม่มีทั้ง ๒ ประการ. เพราะเป็นสิ่งที่ไม่มี ความพยายามจึงไม่มี, เพราะความพยายามไม่มี จึงไม่อาจปลงได้ แม้ประการหนึ่ง.

วุตฺตมฺปิ เจตํ “อตีเต จิตฺตกฺขณฺเน ชีวิตถ น ชีวตี น ชีวีสฺสตี, อนาคเต จิตฺตกฺขณฺเน ชีวีสฺสตี น ชีวิตถ น ชีวตี,

ปจฺจุปปนฺเน จิตฺตกฺขณฺเน ชีวตี น ชีวิตถ น ชีวีสฺสตีติ” ฯ ตสฺมา ยตถ ชีวตี, ตตถ อูปกโกโม ยุตฺโตตี ปจฺจุปปนฺนํ โวโรเปตี ฯ

จริงอยู่ แม้คำนี้(ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร)ก็ได้กล่าวไว้ว่า

‘(สัตว์)เป็นอยู่แล้วในขณะที่เป็นอดีต ไม่ใช่กำลังเป็นอยู่ ไม่ใช่จักเป็นอยู่,

จักเป็นอยู่ในขณะที่เป็นอนาคต ไม่ใช่เป็นอยู่แล้ว ไม่ใช่กำลังเป็นอยู่

กำลังเป็นอยู่ ในขณะที่เป็นปัจจุบัน ไม่ใช่เป็นอยู่แล้ว ไม่ใช่จักเป็นอยู่’

เพราะฉะนั้น (ชีวิต)ย่อมเป็นอยู่ ใน(ขณะจิต)ใด, ความพยายามเป็นของสมควร ใน(ขณะจิต)นั้น.

เพราะเหตุนี้ (บุคคล) ชื่อว่าย่อมปลง(ชีวิตินทริย)ที่เป็นปัจจุบัน.”

๑ ข. มหา. ๒๙/๔๘.

๒ ข. มหา. ๒๙/๔๘.

[ชีวิตินทรีย์ปัจจุบัน มี ๓ ขณะ]

ปัจจุบันนณณจ นามเต “ขณะปัจจุบัน สันตติปัจจุบัน อหธาปัจจุบัน ติวิธึ ๗

ก็ขึ้นชื่อว่า ชีวิตินทรีย์เป็นปัจจุบันนี้ มี ๓ อย่าง คือ “ขณะปัจจุบัน ๑ สันตติปัจจุบัน ๑ อหธาปัจจุบัน ๑”.

ตถถ ขณะปัจจุบัน นาม อุปาทชราภคสมงคิ. ตั โวโรเปตุ น สกกา ๗

ใน (๓ อย่าง) นั้น (ปัจจุบัน) ที่พร้อมเพรียงด้วยความเกิด ความเสื่อม และความสลาย ชื่อขณะปัจจุบัน.

ใครๆ ไม่สามารถจะปลงขณะปัจจุบันนั้นได้.

กสมมา ๗ สยเมว นิรุชฌนโต ๗

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า ดับไปเองที่เดียว.

สันตติปัจจุบันนาม [536] สตตมฺหฺนฺนววมตฺต สภาคสันตติวเสน ปวตติตวา นิรุชฌนโก.

ยาวตา อุณฺโหโต อาคนตวา โอรกํ ปวิสิตวา นิสินฺนสส, อนฺธการํ โหติ,

สีตโต วา อาคนตวา โอรเก นิสินฺนสส, ยาว วิสภาคอุตฺตปาตุภาเวน ปุริมโก อุตฺต น ปฏิปสสมภติ,

เอตถนตเร “สันตติปัจจุบันนติ วุจจติ ๗

(ขณะจิต) ชั่วโมง ๗-๘ ขณวาระ ที่เป็นไปด้วยอำนาจสภาพสันตติ แล้วดับไป ชื่อสันตติปัจจุบัน.

เมื่อบุคคลมาจากที่ร้อน เข้าสู่ห้องน้อยแล้วนั่ง, อันธการยังมีเพียงใด.

หรือว่าเมื่อบุคคลมาจากที่เย็น นั่งในห้องน้อย, ฤดูที่มีอยู่ก่อน ยังไม่ระงับไป ด้วยความปรากฏแห่งฤดูที่เป็นวิสภาคกันเพียงใด, ในระหว่างนี้ ท่านเรียกว่า “สันตติปัจจุบัน” เพียงนั้น.

ปฏิสนธิโต ปน ยาว จุติ เอตํ อหธาปัจจุบัน นาม ๗

ส่วน ตั้งแต่ปฏิสนธิไปจนถึงจุติ นี้ชื่อว่าอหธาปัจจุบัน.

ตทฺภยมปิ โวโรเปตุ สกกา ๗

บุคคลอาจปลงหมวดสอง(แห่งชีวิตินทรีย์ที่เป็นสันตติปัจจุบันและอหธาปัจจุบัน)นั้นได้บ้าง.

กลั ๗

ถามว่า “อาจปลงได้อย่างไร?”

ตสมึ หิ อุปกุกเม กเต, ลทฺฐกุกมึ ชีวิตทสกํ นิรุชฌมานํ ทพฺพลสส ปรีหีนเวคสส สนนานสส ปจฺจโย โหติ.

ตโต สันตติปัจจุบันนํ วา อหธาปัจจุบันนํ วา ยถา ปรีจฉินฺนํ กาลํ อปฺตวา อนฺตราว นิรุชฌนติ,

เอวํ ตทฺภยมปิ โวโรเปตุ สกกา ๗

แก้ว่า “จริงอยู่ เมื่อ(บุคคล)ทำความพยายามใน(หมวด ๒ แห่งสันตติปัจจุบันและอหธาปัจจุบัน)นั้น,

หมวดแห่งรูป ๑๐ ซึ่งกำหนดด้วยชีวิต ได้ความพยายามแล้ว เมื่อดับ ย่อมเป็นปัจจัยแห่งสันดานที่ทุพพล มีกำลังเสื่อมสิ้นไปแล้ว.

ต่อจากนั้น สันตติปัจจุบัน หรืออหธาปัจจุบัน ยังไม่ทันถึงกาลที่กำหนดไว้ ย่อมดับไปในระหว่างเที่ยว ด้วยประการใด,

(บุคคล)อาจปลง แม้ซึ่งหมวดสอง(แห่งชีวิตินทรีย์ที่เป็นสันตติปัจจุบันและอหธาปัจจุบัน)นั้นได้บ้าง ด้วยประการนั้น.

ตสมมา ตเทว สนธาย “สันตติ วิโกเปตติ อิทํ วุตตนติ เวทิตพฺพํ ๗

เพราะเหตุนี้ บัณฑิตพึงทราบสันนิษฐานว่า “คำว่า ทำความสืบทอดให้ขาดสาย นี้ ท่านกล่าวหมายเอา(หมวดสอง ปัจจุบัน)นั่นเอง”.

อิมสส ปนตถสส อวภิภาตถึ **ปาโณ** เวทิตัพโพ, **ปาณาติปาโต** เวทิตัพโพ, **ปาณาติปาตี** เวทิตัพโพ, ปาณาติปาตสส **ปิโยโค** เวทิตัพโพ ฯ

ก็แล เพื่อประกาศเนื้อความนี้ ควรทราบปาณะ, ควรทราบปาณาติบาต, ควรทราบปาณาติปาตี, ควรทราบประโยคแห่งปาณาติบาต.

ตตถ “ปาโณติ โวหารโต สตโต ปรมตถโต ชีวิตินทรีย์ ฯ

บรรดา(ปาณะเป็นต้น)เหล่านั้น ที่ชื่อว่า ปาณะ โดยโวหาร ได้แก่สัตว์ โดยปรมาตถ์ ได้แก่ชีวิตินทรีย์.

ชีวิตินทรีย์ หิ อติปาเตนโต “ปาณมติปาเตตติ วุจจติ ฯ

จริงอยู่ บุคคลผู้ยังชีวิตินทรีย์ให้ตกลงไป ท่านกล่าวว่า “ยังสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป.”

ตี วุตตปการเมว ฯ

(ชีวิตินทรีย์)นั้น มีประการดังกล่าวแล้วนั้นแล.

“ปาณาติปาโตติ ยาย เจตนา ยชีวิตินทรีย์อุจเฉทกั ปโยคั สมภูฏาเปติ **สา** วรกเจตนา “ปาณาติปาโตติ วุจจติ ฯ

ปาณาติบาต (นั้น) คือ (บุคคล)ยังประโยคอันเข้าไปตัดเสีย ซึ่งชีวิตินทรีย์ ให้ตั้งขึ้นด้วยเจตนาใด เจตนาอันชื่อว่า วรกเจตนา ท่านเรียกว่า ปาณาติบาต (เจตนาธรรมเป็นเหตุล้างผลาญชีวิตสัตว์มีปราณ).

“ปาณาติปาตีติ **วุตตเจตนาสมงคิบุคคล** ภูฏาโพ ฯ

บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยเจตนาดังกล่าวแล้ว พึงเห็นว่า “ผู้ล้างผลาญสัตว์มีปราณ.”

[ประโยคแห่งการฆ่า ๖ อย่าง]

“ปาณาติปาตสส ปโยโคติ ปาณาติปาตสส อูปโยคา “สาหตถิโก อาณตติโก นิสสคคิโย ถาวโร วิชขามโย อิทิมโยติ ฯ

ที่ชื่อว่า ประโยคแห่งปาณาติบาตนั้น ได้แก่ ประโยคแห่งปาณาติบาต ๖ อย่าง คือ

“สาหตถิกประโยค อาณตติกประโยค นิสสคคิยประโยค ถาวรประโยค วิชขามยประโยค อิทิมยประโยค”.

ตตถ “สาหตถิโกติ สยั มาเรตสส กาเยน วา กายปฏิพทเธน วา [537] **ปหรมั** ฯ

บรรดาประโยคเหล่านั้น การประหารด้วยกาย หรือของที่เนื่องด้วยกาย แห่งบุคคลผู้ฆ่าให้ตายเอง ชื่อว่า สาหตถิกประโยค.

“อาณตติโกติ อณญั อาณาเปตสส เอวั วิชมิตวา วา ปหริตวา วา มาเรหิติ **อาณาปนั** ฯ

การสั่งบังคับว่า “ท่านจงแทง หรือประหาร ให้ตาย ด้วยวิธีอย่างนี้” ของบุคคลผู้ใช้คนอื่น ชื่อว่า อาณตติกประโยค.

“นิสสคคิโยติ ทูเร ฐิตั มาเรตูกามสส กาเยน วา กายปฏิพทเธน วา อุสสุตติยนตปาสาณาทินั **นิสสชชนั** ฯ

การซัดเครื่องประหาร มีลูกศร หอกยนต์ และหินเป็นต้นไป ด้วยกาย หรือของที่เนื่องด้วยกาย แห่งบุคคลผู้มุ่งหมายจะฆ่าบุคคลซึ่งอยู่ในที่ไกล ชื่อว่า นิสสคคิยประโยค.

“ถาวโรติ อสิหาริเมน อูปกรณเณ มาเรตูกามสส **โอปาต อปสเสน อุนิกขิปน เกสชชสิริวานั** ฯ

การขุดหลุมพรางวางกระดานหก วาง (เครื่องประหาร) ไว้ใกล้ และการจัดยา (พิษ) แห่งบุคคลผู้มุ่งหมายจะฆ่า ด้วยเครื่องมืออันไม่เคลื่อนที่ ชื่อว่า ถาวรประโยค.

เต จตตารูปิ โปรโต ปาลิวัฒนนายเมว วิตถารโต อาวิภวิสสนติ ฯ

ประโยคแม้ทั้ง ๔ นั้น จักมีแจ้งโดยพิสดาร ในอรรถกถาแห่งบาลีข้างหน้านั้นแล.

วิชขามยอิทธิมยา ปน ปาลิยํ อนาคตา ฯ

ส่วนวิชขามยประโยค และอิทธิมยประโยค ไม่ได้มาในบาลี.

เต เอวํ เวทิตพพา ฯ

พึงทราบประโยคทั้ง ๒ นั้นอย่างนี้.

สงเขปโต หิ มารณตถํ วิชชาปริชุปปนํ วิชขามโย ปโยโค ฯ

ก็โดยสังเขป การร่ำยมนต์เพื่อจะให้เขาตาย ชื่อว่า วิชขามยประโยค.

อภฺฐกถาสฺ ปน “กตโม วิชขามโย ปโยโค.

อาถพพนิกา อถพพนิ ปโยเชนติ. นครเ วา รุทุเธ, สงคาเม วา ปจฺจุปฺภฺฐิตเ, ปฏฺฐิสฺเสธย ปจฺจตฺถิกฺเส, ปจฺจามิตฺเตสฺ อีตี อฺอุปฺปาเทนติ อฺอุปฺทหฺว อฺอุปฺปาเทนติ โรคฺ อฺอุปฺปาเทนติ ปชฺชเรกํ อฺอุปฺปาเทนติ สฺสุจิกํ กโรนฺติ ปกฺขณฺทียํ กโรนฺติ.

เอวํ อาถพพนิกา อถพพนิ ปโยเชนติ.

วิชชาธรา วิชฺชํ ปรีวตเตตฺวา นครเ วา รุทุเธ ฯเปฯ ปกฺขณฺทียํ กโรนฺตีติ เอวํ วิชขามยํ ปโยคํ ทสฺเสตฺวา

อาถพพนิเกหิ จ วิชชาธเรหิ จ มาริตานํ พฺพุนิ วตฺถุนิ วุตฺตานิ ฯ กิณฺเตหิ ฯ

แต่ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านแสดงวิชขามยประโยคไว้อย่างนี้ว่า

“วิชขามยประโยคเป็นไฉน? พวกหม้ออาถรรพณ์ ย่อมประกอบอาถรรพณ์. เมื่อเมืองถูกล้อม หรือเมื่อสงครามเข้าประชิดกัน, ย่อมก่อความจััญไร ความอุบาทว์ โรค ความไข้ ให้เกิดขึ้น ในพวกปัจจามิตรผู้เป็นข้าศึก

ย่อมทำให้เป็นโรคจุกเสียด ให้เป็นโรคป่วง เพื่อจะป้องกัน. พวกหม้ออาถรรพณ์ย่อมประกอบอาถรรพณ์อย่างนี้.

พวกทรงวิชาคุณ ร่ายเวทแล้ว, เมื่อเมืองถูกล้อม หรือ ฯลฯ ย่อมทำให้เป็นโรคป่วง” ดังนี้แล้ว

กล่าวเรื่องเป็นอันมากของคนทั้งหลายที่ถูกพวกหม้ออาถรรพณ์และพวกทรงวิชาคุณฆ่าเสีย.

จะมีประโยชน์อะไร ด้วยเรื่องเหล่านั้น?

อิทํ เหตุถ ลกฺขณํ

“มารณตถํ วิชชาปริชุปปนํ วิชขามโย ปโยโคติ ฯ

ก็ลักษณะ ใน(วิชขามยประโยค)นี้ มีดังนี้:-

คือการร่ำยมนต์เพื่อจะให้เขาตาย ชื่อว่าวิชขามยประโยค.

กมฺมวิปากชาย อิทธิยา ปโยชนํ อิทธิมโย ปโยโค ฯ

การประกอบฤทธิ์อันเกิดแต่ผลแห่งกรรม ชื่อว่าอิทธิมยประโยค.

กมฺมวิปากชฺธิ จ นามเสสา

“นาคานํ นาคิทธิ, สฺสุภฺณณานํ สฺสุภฺณณิทธิ, ยกฺขานํ ยกฺขิทธิ, เทวานํ เทวิทธิ, ราชนํ ราชฺธิริติ พฺพุริธา ฯ

จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่าฤทธิ์อันเกิดแต่ผลแห่งกรรมนี้ มีมากอย่าง เป็นต้นว่า “ฤทธิ์นาคของพวกนาค ฤทธิ์สุบรรณของพวกสุบรรณ ฤทธิ์ยักษ์ของพวกยักษ์ เทวฤทธิ์ของพวกเทพ ราชฤทธิ์ของพวกพระราชา.”

ตตถ ทิณฺฐทณฺฺณพฺฺณวิสาณํ นาคานํ ทิสฺวา ทิสฺตฺวา [538] ผุสฺตฺวา ปฺรฺุชฺชาตฺกรณฺเ นาคิทธิ เวทิตฺพฺพา ฯ
บรรดา(ฤทธิ์นาคเป็นต้น)นั้น ฟังทราบฤทธิ์นาคของพวกนาค ซึ่งมีพิษในขณะเห็น ขบกัด และถูกต้อง ขณะทำการเบียดเบียนสัตว์อื่น เพราะเห็น ขบกัด ถูกต้อง.

สุปฺณณานํ มหาสมุทฺทโต ทฺวตฺตีสพฺยามสตปฺปมาณนาคูทฺรณฺเ สุปฺณณิทธิ เวทิตฺพฺพา ฯ
ฟังทราบฤทธิ์สุบรรณของพวกสุบรรณ ในการอุคนาคยาวประมาณ ๑๓๒ วา ขึ้นจากมหาสมุทร.

ยฺกฺขา ปน เนว อาคจฺจนฺดา น ปฺหรนฺดา ทิสฺสนฺติ, เตหิ ปฺทสฺตฺตา ปน ตสมฺมึเยว ฐฺาเน มรณฺติ. ตตฺร เตสํ ยฺกฺจิทธิ เวทิตฺพฺพา ฯ
ส่วนพวกยักษ์ เมื่อมาไม่ปรากฏ เมื่อประหารก็ไม่ปรากฏ, แต่สัตว์ที่(พวกยักษ์)เหล่านั้นประหารแล้ว ย่อมตายในที่นั้นนั่นเอง, ฟังทราบฤทธิ์ยักษ์ ของ(พวกยักษ์)เหล่านั้น ในเพราะ(เหตุ)นั้น.

เวสฺสวณฺสส โสตาปนฺนกาลโต ปุพฺเพ นยนาวุเรน^๑ โอลฺกิตกฺุมภณฺชานํ มรณฺเ
อณฺเญสฺลจฺ เทวานํ ยถาสกํ อิทฺธานุภาเว เทวิทธิ เวทิตฺพฺพา ฯ

ฟังทราบเทวฤทธิ์ ในเพราะความตายของพวกกุมภัณฑ์ ที่ท้าวเวสสุวรรณมองดูด้วยนัยนาวุธ ในกาลก่อนแต่กาลเป็นพระโสตาบัน และในเพราะฤทธาานุภาพของตนๆ แห่งพวกเทวดาเหล่านี้.

รณฺโณ จกฺกวตฺติสฺส สปริสฺสส อากาสคฺมนาทิสฺสู โอลฺกสฺส เหมฐฺา อูปริ จ โยชเน อาณปฺวตฺตนาทิสฺสู
ปิตรฺณโณ จ สีหลนรินฺทสฺส ทาผาโกภฺภูณฺเนน จุพฺสมนฺกฺุมพฺยมารณฺเ ราชิทธิ ทณฺฺฐพฺพาติ ฯ

ฟังทราบราชฤทธิ์ ในเพราะความเหาะไปได้ ในอากาศเป็นต้น ของพระเจ้าจักรพรรดิพร้อมทั้งบริษัท ในเพราะความแผ่พระราชอำนาจไปเป็นต้น ในที่โยชนหนึ่ง ทั้งเบื้องต่ำและเบื้องบนของพระเจ้าอโศก และในเพราะการฆ่าเสียซึ่งกุมภีที่ชื่อว่าจุพสมณะ ด้วยการตอกเขี้ยวแห่งจอมนระชาวสิงหลพระนามว่าปิตุราช ดังนี้แล.

เกจิ ปน “ปฺน จปริ ภิกฺขเว สมฺโณ วา พฺราหฺมโณ วา อิทธิมา เจโตวสิปฺตโต
อณฺเญสฺสา กุจฺฉิตฺ คพฺภํ ปาปกฺเนน มนฺसानุเปกฺขิตา โหติ “อโห วตฺยา ตํ กุจฺฉิตฺ คพฺภํ น โสตฺถินา อภินิภฺขเมยฺยาติ
เอวมฺปิ ภิกฺขเว กุลฺมภสฺส^๒ อูชฺชาโต โหตฺตีตาทิกานิ สุตฺตานิ ทสฺเสตฺวา ภาวนามยฺธิยาปิ ปฺรฺุชฺชาตฺกมฺมํ วทฺนติ
สฺห ปฺรฺุชฺชาตฺกรณฺเณน จ อาทิตฺตชฺรฺุปริกฺขิตตฺสส อุกทฺกขฺณฺสส เกทฺนมิว อิทธิวินาสนฺนจฺ อิจฺฉนฺติ ฯ

ส่วน(พระอาจารย์)บางพวก แสดงพระสูตรทั้งหลายเป็นต้นว่า
“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! (เรื่อง)อื่น(ยังมีอยู่)อีก สมณะหรือพราหมณ์ ผู้มีฤทธิ์ ถึงความเป็นผู้มีความชำนาญแห่งจิต ย่อมเป็นผู้พึงเล็งทารกที่อยู่ในท้องของหญิงอื่น ด้วยใจอันลามกกว่า
'ทำไฉนหนอ หญิงคนนี้ไม่พึงคลอดทารกที่อยู่ในท้องนั้นโดยความสวัสดิ'
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! แม้อย่างนี้ก็เป็น การเบียดเบียนสัตว์ที่อยู่ในครรภ์” ดังนี้

๑ วิจาเรตพฺพมิทฺ ํ สกฺกสฺส วชิราวูรํ เวสฺสวณฺสส คทาวูรํ
ยมฺสส นยนาวุรํ อาพวกสฺส ทุสฺสาวูรณฺติ วุตตตฺตา ฯ

๒ กุลฺมภสฺสาติ คพฺภสฺส กุลฺสเสว วา. กณฺมพฺสสาติ วุตฺตํ โหตฺตี ฎีกา.

แล้วกล่าวถึงกรรมคือการเบียดเบียนสัตว์อื่น แม้ด้วยภวานามยฤทธิ และปรารถนาความพินาศไปแห่งฤทธิ
พร้อมกับการเบียดเบียนสัตว์อื่น เหมือนการแตกแห่งหม้อน้ำ ที่เขาโยนขึ้นไปบนเรือนที่ถูกไฟไหม้ฉะนั้น.

ตี เตสั อิจฺฉามตฺตเมว ฯ

(คำที่กล่าวมานั้น)นั้นเป็นแต่เพียงความปรารถนา ของ(เกจิอาจารย์)เหล่านั้นเท่านั้น.

กสฺมา ฯ ยสฺมา กุสลเวทนาวิตกกปฏิบัติตติเกหิ น สเมติ ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะไม่สมด้วย กุสลัตติเก เวหนัตติเก วิตกัตติเก และปริตตัตติเก.

กถิ ฯ

อัยฺ หิ ภาวนามยฺหฺริ นาม กุสลตติเก กุสลา เจว อพฺยากตา จ.

ปาณาติปาโต อุกุสโล เวหนตติเก [539] อทุกขมสุขสมปยุตฺตา. ปาณาติปาโต ทุกขสมปยุตฺโต วิตกกตติเก อวิตกกาวิจฺจารา.

ปาณาติปาโต สวิตกโก สวิจฺจโร ปริตตตติเก มหคฺคตา ปาณาติปาโต ปริตฺโตติ ฯ

ข้อนี้อย่างไร?

ก็ชื่อว่าภาวนามยฺหฺรินี้ ในกุสลัตติเก เป็นทั้งกุศลด้วย เป็นทั้งอภัยกถด้วย, ปาณาติบาตเป็นอกุศล.

ในเวหนตติเก สัมปยุตด้วยอทุกขมสุข. ปาณาติบาตสัมปยุตด้วยทุกข์, ในวิตกัตติเก เป็นอวิตกกอวิจฺจระ,

ปาณาติบาตเป็นสวิตกกสวิจฺจระ, ในปริตตัตติเก เป็นมหคฺคตะ, ปาณาติบาต เป็นปริตตะ.

[อธิบายวัตถุที่เป็นเครื่องประหาร]

“สตถุหารกั วาสฺส ปฺริเยเสยฺยาติ เอตฺถ ฯ

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า สตถุหารกั วาสฺส ปฺริเยเสยฺย นี้ ดังต่อไปนี้:-

หฺรตีติ หารกั ฯ กิ หฺรติ ฯ ชีวิตฺ ฯ

เครื่องประหารใด ย่อมนำเสีย เหตุนั้น เครื่องประหารนั้น ชื่อว่า สิ่งนำเสีย.

ถามว่า “นำเสียซึ่งอะไร?” ตอบว่า “นำเสียซึ่งชีวิต.”

อลฺวา หฺริตพฺพนฺติ หารกั ฯ “อุปฺนิกฺขิปิตพฺพนฺติ **อตฺโถ** ฯ

อีกอย่างหนึ่ง เครื่องประหารใด อันบุคคลพึงนำไป. เหตุนั้นเครื่องประหารนั้น ชื่อว่าสิ่งอันบุคคลพึงนำไป.

อธิบายว่า “เครื่องประหารอันบุคคลพึงจัดเตรียมไว้”

สตถฺถฺจ ตํ หารกฺญจฺจติ สตถุหารกั ฯ

ศีศฺตรานันด้วย เป็นสิ่งนำเสียด้วย เหตุนั้น ชื่อ ศีศฺตราอันนำเสีย.

“อสุสฺสตี มนุสฺสสวิคฺคหฺสฺส ฯ

บทว่า อสุสฺส ได้แก่ กายของมนุษย์.

“ปฺริเยเสยฺยาติ ยถา ลภฺติ, ตถา กรเยยฺ ฯ “อุปฺนิกฺขิปเยยฺยาติ **อตฺโถ** ฯ

บทว่า ปฺริเยเสยฺย มีความว่า พึงทำโดยประการที่ตนจะได้. อธิบายว่า “พึงจัดเตรียมไว้.”

เอเตน ถาวรปฺปโยคํ ทสฺเสตี ฯ

ด้วย(คำว่า สตถุหารกั วาสฺส ปฺริเยเสยฺย) นี้ (พระผู้มีพระภาค)ทรงแสดงถาวรประโยค.

อิตรถาปิ ปริยัญญมตเตเนว ปาราชิกโก ภเวยฺย ฯ

(เมื่อจะถือเอาเนื้อความ)แม้(โดยประการ)อื่นจากนี้แล้ว

ภิกษุจะพึงเป็นปาราชิกด้วยเหตุสักว่าศีลตราอันตนแสวงหามาแล้วเท่านั้น.

น เจตฺ ยุตฺตํ ฯ

อันที่จริง ข้อนั้นไม่ถูก.

पालิยมน สพฺพํ พยฺยชนํ อนาทิยิตฺวา, ยํ เอตถ ภาวรูปโยคสงฺกหิตํ สตฺถํ,

ตทฺเวทฺ ทสฺเสตฺถุ “อสี วา ฯเปฯ รชฺชํ วาติ ปทฺภาชเน วุตฺตํ ฯ

แต่ในพระบาลี (ท่านพระอุบาลีเถระ) ไม่เอื้อเพื่อพยัญชนะทั้งปวง เพื่อจะแสดงเฉพาะศีลตราที่สงเคราะห์เข้าในถาวรประโยค ในคำว่า สตถหารกํ นี้เท่านั้น จึงกล่าวไว้ในบทภาชนะว่า อสี วา ฯเปฯ รชฺชํ วา ดังนี้.

ตตถ “สตถฺนติ วุตฺตาวเสสํ ยงฺกิลฺลิจิ สมฺมุขํ เวทิตพฺพํ ฯ

บรรดา(เครื่องประหาร)เหล่านั้น เครื่องประหารที่มีมชนิตใดชนิดหนึ่ง ซึ่งนอกจากที่กล่าวแล้ว พึงทราบว่าเป็นศีลตรา.”

ลคฺคฺพปาสานวิสสรชฺชุนญจ ชีวิตวินาสนภาวโต สตถฺสงฺกโห เวทิตพฺโพ ฯ

และพึงทราบว่า สงเคราะห์ไม้ค้อน ก้อนหิน ยาพิษ และเชือกเข้าเป็นศีลตราด้วย เพราะเป็นเครื่องผลาญชีวิตให้พินาศ.

“มรณวณฺณํ วาติ เอตถ ฯ

(พึงทราบวินิจฉัย)ในคำว่า มรณวณฺณํ วา นี้ (ดังต่อไปนี้):-

ยสฺมา “กิํ ตฺยหํ อิมินา ปาปเกน ทฺยชฺชิวิตฺเตน, โย ตฺวํ น ลภฺสิ ปณฺเฑตานิ โภชนานิ ญฺญชฺชิตฺตฺนตฺวาทินา

นเยน ชีวิตฺเต อาทินวํ ทสฺเสนโตปิ

“ตฺวํ ไซสิ อฺุปาสก กตฺกฺลยาโณ ฯเปฯ อกตฺนตฺยา ปาปํ, มตฺนเต ชีวิตา เสยฺโย, อิตฺโต ตฺวํ กาลกฺโต ฯเปฯ ปริจาริสฺสสิ”

อจฺฉราปริวฺโต นนฺทวเน สฺขุปฺตโต วิหริสฺสสิตฺวาทินา นเยน มรณวณฺณํ ฆณฺเฑตฺตํ มรณวณฺณเมว [540] สํวณฺเฑติ ฯ

ภิกษุแม้แสดงโทษในความเป็นอยู่ โดยนัยมีคำว่า

“จะมีประโยชน์อะไรด้วยความเป็นอยู่อันชั่วช้าลามกเช่นนี้ ของท่านผู้ไม่ได้เพื่อบริโภคโภชนะอันดี” ดังนี้ เป็นต้น

แม้กล่าวสรรเสริญคุณแห่งความตาย โดยนัยมีคำว่า

“อุบาสก! ท่านแล เป็นผู้ทำกรรมงามไว้แล้ว ฯลฯ บาบท่านไม่ได้ทำเลย, ความตายของท่านดีกว่าความเป็นอยู่,

ท่านทำกาละจากอดีตภาพนี้แล้ว ฯลฯ จักยังตนให้เที่ยวไป คือจักมีนางอัปสรแวดล้อม ถึงความสุขอยู่ในสวนนั้นทุกวัน”

ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่าพรรณนาคุณแห่งความตายที่เดียว.

ตสฺมา ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ปทฺภาชเน วุตฺตํ “ชีวิตฺเต อาทินวํ ทสฺเสตฺติ, มรณวณฺณํ ฆณฺเฑตฺติ”

ฉะนั้น (ท่านพระอุบาลีเถระ)จึงกล่าวบทภาชนะแยกออกเป็น ๒ ส่วนว่า

“ชี้โทษในความเป็นอยู่ ๑, สรรเสริญคุณในความตาย ๑”

“มรณาย วา สฺมาทเปยฺยชาติ มรณตฺถาย อฺุปายํ คาทาเปยฺย ฯ

คำว่า มรณาย วา สฺมาทเปยฺย มีความว่า พึง(แนะนำ)ให้ฉวยเอาอุบาย เพื่อประโยชน์แก่ความตาย.

“สตถึ วา อาหาราติอาทิสฺ จ ยมฺปิ น วุตฺตํ,

“โสฬสฺส วา ปตฺต นรเก วา ปปาตาทิอาทิสฺ สฬสฺสํ ปโรตฺต วุตฺตณฺยตฺตา อตฺถโต วุตฺตเมวาทิ เวทิตพฺพํ ฯ

ส่วนคำว่า ท่านจงตกบ่อตาย หรือว่าจงตกเหวตาย เป็นต้น แม้ที่(พระอุบาลีเถระ)มิได้กล่าวไว้ ในคำมีอาทิว่า สตถึ วา อาหาร ดังนี้ ทั้งหมด ก็พึงทราบว่าเป็นคำซึ่งมีนัยดังกล่าวแล้วข้างหน้า.

น หิ สกฺกา สฬสฺสํ สรุเปเนว วตฺตุ ฯ

จริงอยู่ ใครๆ ก็ไม่สามารถกล่าวคำชักชวนทุกอย่างโดยสิ้นเชิงได้.

“อิตฺติ จิตฺตมโนติ อิตฺติ จิตฺโต อิตฺติ มโน ฯ “มตฺนเต ชีวิตา เสยฺโยติ เอตฺถ วุตฺตมรณจิตฺโต มรณมโนติ อตฺถโถ ฯ

บทว่า อิตฺติ จิตฺตมโน มีความว่า เธอมีจิตอย่างนี้ มีใจอย่างนี้.

อธิบายว่า “เธอมีจิตหมายความว่า มีใจหมายความว่า ดังกล่าวแล้ว ในคำนี้ว่า “ความตายของท่านดีกว่าความเป็นอยู่”.

ยสฺมา ปเนตฺถ มโน จิตฺตสฺส อตฺถทีปนตฺถํ วุตฺโต

ก็เพราะใน(บทว่า จิตฺตมโน) นี้ มนศัพทํ ท่านกล่าวแล้ว เพื่อแสดงใจความแห่งจิตตศัพทํ.

อตฺถโต ปเนตฺ อุกฺกมฺปิ เอกเมว,

ตฺสฺมา ตสฺส อตฺถโต เอกํ ทสฺเสตฺถุ “ยํ จิตฺตํ ตํ มโน, ยํ มโน ตํ จิตฺตณฺติ วุตฺตํ ฯ

แต่(จิตและใจ) แม้ทั้ง ๒ นี้ โดยใจความ ก็เป็นอันเดียวกันนั่นเอง.

เพราะฉะนั้น เพื่อแสดงความไม่ต่างกันโดยใจความ แห่ง(จิตและใจ)นั้น (ท่านพระอุบาลีเถระ)จึงกล่าวไว้ว่า

“ธรรมชาติอันใด เป็นจิต ธรรมชาติอันนั้น ก็คือใจ, ธรรมชาติอันใด เป็นใจ ธรรมชาติอันนั้น ก็คือจิต.”

อิตฺติสทฺทํ ปน อุกฺกธฺริตฺวาปิ น ตาว อตฺถโถ วุตฺโต ฯ

ส่วนเนื้อความยังไม่ได้กล่าวก่อน แม้เพราะถอนอิตฺติศัพทํออกเสีย.

“จิตฺตสงฺกปฺโปติ อิมสฺมึ ปเท อธิการวเสน อิตฺติสทฺโท อาหริตพฺโพ ฯ

อิตฺติศัพทํพึงชักมาด้วยอำนาจเป็นเจ้าหน้าที่ในบทว่า จิตฺตสงฺกปฺโป นี้.

อิทํ หิ “อิตฺติ จิตฺตสงฺกปฺโปติ เอวํ อวุตฺตมฺปิ “อธิการโต วุตฺตเมว โหตีติ เวทิตพฺพํ ฯ

จริงอยู่ (บทว่า จิตฺตสงฺกปฺโป) นี้ แม้ไม่ได้ตรัสอย่างนี้ว่า อิตฺติ จิตฺตสงฺกปฺโป

ก็พึงทราบว่าเป็นอันตรัสแล้วโดยความเป็นเจ้าหน้าที่นั่นเอง”.

ตถา หิสฺส ตเมว อตฺถํ ทสฺเสนโต “มรณสฺสญฺญิตฺติอาทิมาท ฯ

จริงอย่างนั้น เมื่อท่านจะแสดงเฉพาะ(เนื้อความ)นั้น แห่งบทว่า จิตฺตสงฺกปฺโป นั้น

จึงกล่าวคำว่า มรณสฺสญฺญี (มีความหมายในอันตาย) เป็นอาทิ.

ยสฺมา เจตถ “สงกฺกโปติ น อิทํ วิตฺถกฺกสฺส นามิ.

อถโฆ สวิทหนมตฺตสเสตฺ อธิวจนฺนิ.

ตถจฺ สวิทหนํ อิมสฺมี อตฺเถ สญฺญา เจตนาธิปฺปาเยหิ สงฺคหํ คจฺจติ.

ตสฺมา จิตฺโต นานปฺปการโก **สงกฺกโป** อสฺสาติ จิตฺตสงกฺกโปติ เอวมตฺโถ ทฎฺฐุโพ ๑

แต่คำว่า **สงกฺกโป** นี้ ใน(บทว่า จิตฺตสงกฺกโป) นั้น มิได้เป็นชื่อของวิตก.

อันที่แท้ คำนั้น เป็นคำเรียกกรรมเพียงการจัดแจง.

และการจัดแจงนั้น ย่อมถึงความสงเคราะห์ด้วยความหมาย ความจงใจ และความประสงค์ ในอรรถนี้.

เพราะเหตุนี้ (ผู้ศึกษา)พึงเห็นเนื้อความอย่างนี้ว่า

“ชื่อว่าผู้มีจิตตสังกัปปะ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เธอมีความจัดแจงแปลก คือมีประการต่างๆ.”

ตถา หิสฺส **ปทฺทาจณมฺปิ** สญฺญา เจตนาธิปฺปาเยวเสน วุตฺตํ ๑

จริงอย่างนั้น แม้บทาจนะ แห่ง(บทว่า จิตฺตสงกฺกโป) นั้น

(ท่านพระอุบาลีเถระ) ก็กล่าวด้วยอำนาจแห่งความหมาย ความจงใจ และความประสงค์.

เอตถ จ “อธิปฺปาโยติ **วิตกฺโก** เวทิตฺตโพ ๑

แต่ใน(อธิการ)นี้ วิตก พึงทราบว่าเป็นความประสงค์.”

[541] “อุจฺจาวเจหิ อากาเรหิตฺติ มหนฺตามหนฺเตหิ อุปาเยหิ ๑

สองบทว่า **อุจฺจาวเจหิ อากาเรหิ** มีความว่า ด้วยอุบายทั้งหลาย ที่ใหญ่และใหญ่โดยลำดับ.

ตถถ มรณวณฺณสํวณฺณเน ตาว ชีวีเต อาทินวทสฺสนวเสน **อวจาการตา**. มรณวณฺณภณฺนวเสน **อุจฺจการตา** เวทิตฺตพฺพา ๑

บรรดา(การพรรณนาคุณความตายและการชักชวนในความตาย)เหล่านั้น ในการพรรณนาคุณความตายก่อน

อวจาการตา พึงทราบด้วยอำนาจการชี้โทษในความเป็นอยู่.

อุจฺจการตา พึงทราบด้วยอำนาจการสรรเสริญคุณแห่งความตาย.

สมาทปเน ปน มุฏฺฐิขานฺนุบิโผฏฺฐนาทิตฺติ มรณสมาทปนวเสน **อุจฺจการตา**

เอกโต ภูณฺชนตฺสส นเช วิสํ ปกฺขิปิตวา มรณาทิสมาทปนวเสน **อวจาการตา** เวทิตฺตพฺพา ๑

ส่วนในการชักชวน

อุจฺจการตา พึงทราบด้วยอำนาจการชักชวนในความตาย เพราะเหตุทั้งหลายมีกำมือและปรบเข้าเป็นต้น,

อวจาการตา พึงทราบด้วยอำนาจการใส่ยาพิษเข้าไปในเล็บมือ ของบุคคลผู้บริโภคร่วมกัน แล้วชักชวนในความตายเป็นต้น.

“โสพฺเภ วา นรเก วา ปปาเต วาติ เอตถ

โสพฺโถ นาม สมฺนตโต ฉินฺนตโฏ คมภีโร **อวาโฏ** ๑

ในคำนี้ว่า **โสพฺเภ วา นรเก วา ปปาเต วา** นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

บ่อที่ลึก ซึ่งมีตลิ่งชันโดยรอบ ชื่อว่า **โสพฺพะ**.

นรโก นาม, ตตถ ตตถ ผลนฺติยา ภูมียา, สยเมว นิพพตฺตา มหาทรี, ยตถ ทตฺถิปิ ปตฺนติ. โจราปิ นิลีนา ติฏฐนฺติ ฯ
ที่ชื่อว่า นรกะ ได้แก่ ซอกใหญ่ที่เกิดเองโดยแท้ ในเมื่อพื้นดินแตกกระแหงในที่นั้นๆ
อันเป็นที่ซึ่งข้างตกไปบ้าง พวกโจรแอบซ่อนอยู่บ้าง.

“ปปาโตติ ปพพตฺนตฺเร วา ถลนฺตฺเร วา เอกโต ฉินฺโน โหติ ฯ

ที่ชื่อว่า ปปาตตะ ได้แก่ (ประเทศ)ที่ขาดแหงข้างเดียว ในระหว่างภูเขา หรือในระหว่างบนบก.

“ปุริเม อุปาทายาติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏฺฐิสฺสวิตฺวา อทินฺนญจ อาทิจิตฺวา ปาราชิกํ อาปตฺตี อาปนฺเน ปุคฺคเล อุปาทาย ฯ
สงบทว่า ปุริเม อุปาทาย ความว่า

ทรงเทียบเคียงบุคคลผู้เสพเมถุนธรรม และผู้ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ แล้วต้องอาบัติปาราชิก.

เสลํ ปุพฺเพ วุตฺตนยตฺตา อุตฺตานตฺถตฺตา จ ปากฺกเมวาทิ ฯ

คำที่เหลือ ปรากฏชัดแล้วแล เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในก่อน และเพราะมีเนื้อความต้น ฉะนั้นแล.

[อธิบายมาติกาในบทภาษณีย์]

เอวํ อุทฺธิฏฺฐสิทฺธิกาปํ ปทานุกฺกเมว วิภิจิตฺวา อิทานิ

ยสฺมา เภฏฐา ปทภาษณียมฺหิ สงฺเขเปเนว มนุสฺสสวิคฺคหปาราชิกํ ทสฺสิตํ, น วิตถาเรน อาปตฺตี อาโรเปตฺวา ตฺนติ ฐูปิตา,
สงฺเขปทสฺสิตฺเต จ อตฺถे น สพฺพากาเรนฺว ภิกฺขุ นยํ คเหตุํ สกฺโกนฺติ, อนาคเต จ ปาปปุคฺคลานมฺปิ โอภาโส โหติ,
ตสฺมา ภิกฺขุนญจ สพฺพากาเรน นยคฺคหณตฺถํ อนาคเต จ ปาปปุคฺคลานํ โอภาสปฏิพาหนตฺถํ

ปุณ “สามํ อธิฏฺฐายาติ [542] อาทินา นยเน มาตํ ฐูเปตฺวา วิตถารโต มนุสฺสสวิคฺคหปาราชิกํ ทสฺเสนโต “สามนฺติ สยํ หนตฺติอาทิมาท ฯ

(ท่านพระอุบาลีเถระ) ครั้นจำแนกสิกขาบทที่(พระผู้มีพระภาค)ทรงอุเทศไว้แล้วตามลำดับทอย่างนี้ บัดนี้

เมื่อจะตั้งมาติกาแสดงมนุสสวิคคหปาราชิกโดยพิสดารไว้ โดยนัยมีอาทิว่า สามํ อธิฏฐาย ดังนี้อีก

เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายถือเอานัยโดยอาการทุกอย่าง และเพื่อป้องกันโอกาสของบาปบุคคลทั้งหลายในอนาคต

เพราะเหตุว่า มนุสสวิคคหปาราชิก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงในบทภาษณีย์ในหนหลังโดยสังเขปเท่านั้น

ไม่ได้ทรงยกอาบัติขึ้น(ปรับ)แล้ววางแบบแผนไว้โดยพิสดาร

และภิกษุทั้งหลาย ไม่สามารถจะถือเอานัยได้โดยอาการทั้งปวงในเนื้อความที่ทรงแสดงไว้โดยสังเขป

ทั้งแม้บาปบุคคลทั้งหลาย ในอนาคต ก็มีโอกาส จึงกล่าวคำว่า สามนฺติ สยํ หนติ ดังนี้ เป็นต้น.

ตฺตฺรายํ อนุตฺตานปทวณฺณนย สทฺธิ วิวินิจฉัยถา ฯ

ใน(คำ)เหล่านั้น มีถ้อยคำสำหรับวินิจฉัย พร้อมด้วยการพรรณนาบทที่ยังไม่ง่าย ดังต่อไปนี้:-

“กาเยนาติ หตฺถेเน วา ปาเพเน วา มฺภูฏฺฐินา วา ชานฺนา วา เยนเกนจि องคปจฺจเคน ฯ

บทว่า กาเยน ความว่า ด้วยมือ เท้า กำมือ หรือเข่า หรือด้วยอวัยวะน้อยใหญ่ ใดๆอย่างหนึ่ง.

“กายปฏิพทฺเธนาติ กายโต อโมจิตฺเตน อสืออาทินา ปหฺรณฺเน ฯ

บทว่า กายปฏิพทฺเธน ความว่า ด้วยเครื่องประหารมีตาบเป็นต้นที่ไม่พ้นจากกาย.

“นิสสัคคิเยนาติ กายโต จ กายปฏิพัฑฺโธโต จ โมจิเตน อสุสฺสตีอาทินา ฯ”

บทว่า นิสสัคคิเยน ความว่า ด้วยเครื่องประหารมีลูกศรและหอกเป็นต้น ที่พ้นจากกาย หรือจากของที่เนื่องด้วยกาย.

เอตตาวตฺตา “สาหตฺถิโก จ นิสสัคคิโย จาติ เทว ปโยคา วุตฺตา โหนฺติ ฯ”

ด้วย(ลำดับแห่งคำ)เพียงเท่านี้ ประโยคทั้ง ๒ คือ “สาหตฺถิโกปโยค และนิสสัคคิโยปโยค” เป็นอันท่านกล่าวแล้ว.

ตตถ เอกเมโก^๑ อุกฺกิสฺसानุกฺกิสฺสเกทฺโต ทฺวิโร ฯ

ใน(ประโยคทั้ง ๒) นั้น แต่ละประโยคมี ๒ อย่าง โดยจำแนกเป็นประโยคเจาะจงและไม่เจาะจง.

ตตถ อุกฺกิสฺสเก ยํ อุกฺกิสฺส ปหฺรติ, ตสฺเสว มรณฺน กมฺมฺนา พชฺชติ ฯ

บรรดา(ประโยคเจาะจงและไม่เจาะจง)นั้น (พึงทราบวินิจฉัย)ในประโยคเจาะจง (ดังต่อไปนี้):-

ภิกษุประหารเจาะจงผู้ใด ด้วยการตายของผู้นั้นนั่นแล ภิกษุนั้นย่อมถูกรวมผูกพัน.

“โยโกจิ มรตฺติ เอวํ อุกฺกิสฺสเก

ปหารปจฺจยา ยสฺส กสฺสจฺจ มรณฺน กมฺมฺนา พชฺชติ ฯ”

ใน(ประโยค)ที่ไม่เจาะจง อย่างนี้ว่า “ผู้ใดผู้หนึ่ง จงตาย” ดังนี้

ด้วยการตายของผู้ใดผู้หนึ่ง เพราะการประหารเป็นปัจจัย ภิกษุย่อมถูกรวมผูกพัน.

อุภยถาปิ ปหฺรติมตฺเต วา มรตฺุ ปจฺจวา วา เตเนว โรเคน มรตฺุ ปหฺรติมตฺเตเวว กมฺมฺนา พชฺชติ ฯ

ทั้ง ๒ ประโยค (ผู้ถูกประหาร)จะตายในขณะที่พอถูกประหาร หรือจะตายในภายหลังด้วยโรคนั้นก็ตามที,

ภิกษุย่อมถูกรวมผูกพัน ในขณะที่ผู้ตายถูกประหารนั่นเอง.

มรณฺนิปาเยน จ ปหาริ ทตฺวา, เตน อมตฺสส, ปฺน อญฺญจิตฺเตน ปหาเร ทินฺเน,

ปจฺจวาปิ ยถิ ปฐฺมปฺปหารเเนว มรติ, ตทาเอว กมฺมฺนา พทฺโธ. อถ ทฺติยปฺปหารเณ มรติ, นตฺถิ ปาณาติปาโต ฯ”

แต่เมื่อ(ภิกษุ)ให้ประหาร ด้วยความประสงค์เพื่อการตาย,

เมื่อ(ผู้ถูกประหาร)ไม่ตายด้วยการประหารนั้น, จึงให้การประหารด้วยจิตดวงอื่นต่อไป

ถ้า(ผู้ถูกประหาร)ตายด้วยการประหารครั้งแรก แม้ในภายหลัง, (ภิกษุ)ถูกรวมผูกพันในเวลาประหารครั้งแรกเท่านั้น,

ถ้าตายด้วยการประหารครั้งที่ ๒, ไม่มีปาณาติบาต.

อุภยเอหิ มเตปิ, ปฐฺมปฺปหารเเนว กมฺมฺนา พทฺโธ ฯ”

แม้เมื่อ(ผู้ถูกประหาร)ตายด้วยการประหารทั้ง ๒ ครั้ง, ภิกษุก็ถูกรวมผูกพันแท้ ด้วยการประหารครั้งแรกนั่นเอง.

อุภยเอหิ อมเต, เเนวตฺถิ ปาณาติปาโต ฯ”

เมื่อไม่ตายด้วยการประหารทั้ง ๒ คราว, ก็ไม่มีปาณาติบาตเหมือนกัน.

เอส นโย พหฺหิปี เอกสฺส ปหาเร ทินฺเน ฯ”

ในการที่คนเฝ้ามาก ให้การประหารแก่บุคคลผู้เดียว ก็นัยนี้.

ตตฺราปี หิ ยสฺส ปหาเรน มรติ, ตสฺเสว กมฺมฺนา พนฺโธ [543] โหตีติ ฯ

ถึงใน(การที่คนหลายคนให้การประหาร)เมื่อนั้น

(ผู้ถูกประหาร)ตายด้วยการประหารของผู้ใด, กรรมพันธ์ย่อมมีแก่ผู้นั้นเท่านั้น ฉะนั้นแล.

[ภิกษุฆ่าพ่อแม่เป็นต้น เป็นอนันตริยกรรมและปาราชิก]

กมฺมาปตฺติพฺยตฺติภาวตฺถเจตฺถ เอพฺภจตุกฺกมฺปิ เวทิตพฺพํ ฯ

อนึ่ง ใน(อธิการแห่งตติยปาราชิก)นี้ เพื่อความฉลาดในกรรมและอาบัติ พึงทราบแม่หมวด ๔ ว่าด้วยเรื่องแพะ.

โย หิ เอพฺภํ เอกสฺมี ฐฺาเน นิปนฺนํ อุปรารเถติ “รตฺตี อาคนฺตฺวา วชิสฺสามีติ ฯ

จริงอยู่ ภิกษุรูปใดสำรวจดูแพะซึ่งนอนอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ด้วยคิดในใจว่า “เรจักฆ่ามันในเวลากลางคืน.”

เอพฺภกฺสฺส จ นิปนฺโนกาเส ตสฺส มาตา วา ปิตา วา อรฺหา วา ปณฺฑุกาสาวิ ปารุปีตฺวา นิปนฺโน โหตี ฯ

และมารดาหรือบิดาของ(ภิกษุ)นั้น หรือพระอรหันต์ ห่มผ้ากาสาвањеสีเหลือง แล้วนอนอยู่ในโอกาสที่แพะนอน.

โส รตฺติภาเค อาคนฺตฺวา “เอพฺภํ มาเรมีติ มาตริ วา ปิตริ วา อรฺหนตฺติ วา มาเรตี ฯ

เธอมาเวลากลางคืน (ทำในใจ)ว่า “เราจะฆ่าแพะให้ตาย” ดังนี้ จึงฆ่ามารดาบิดาหรือพระอรหันต์ตาย.

“อิมํ วตฺถุ มาเรมีติ เจตฺนาย อตฺถิภาวโต ฆาตโก จ โหตี อานนฺตริยมมฺลจฺ จ ผุสฺตี ปาราชิกฺกจฺ อาปชฺชตี ฯ

เพราะมีเจตนาอยู่ว่า “เราจะฆ่าตัวนี้ให้ตาย” เธอจึงเป็นผู้ฆ่าด้วย ถูกต้องอนันตริยกรรมด้วย ต้องปาราชิกด้วย.

อญฺญโณ โกจฺิ อาคนฺตฺโก นิปนฺโน โหตี ฯ

มีคนอาคันตุกะอื่นบางคนนอนอยู่.

“เอพฺภํ มาเรมีติ ตํ มาเรตี, ฆาตโก จ โหตี ปาราชิกฺกจฺ อาปชฺชตี อานนฺตริยํ น ผุสฺตี ฯ

เธอ(ทำในใจ)ว่า “เราจะฆ่าแพะให้ตาย” จึงฆ่า(คนอาคันตุกะ)นั้นตาย,

จัดเป็นฆาตกรด้วย ต้องปาราชิกด้วย แต่ไม่ถูกต้องอนันตริยกรรม.

ยฺกโข วา เปโต วา นิปนฺโน โหตี ฯ

มียักษ์หรือเปรตนอนอยู่.

“เอพฺภํ มาเรมีติ ตํ มาเรตี, ฆาตโก จ โหตี น จ อานนฺตริยํ ผุสฺตี น จ ปาราชิกํ อาปชฺชตี. กุลลจฺจยํ ปน โหตี ฯ

เธอนั้น(ทำในใจ)ว่า “เราจะฆ่าแพะให้ตาย” จึงฆ่ายักษ์หรือเปรตนั้นตาย.

เป็นเฉพาะฆาตกร ไม่ถูกต้องอนันตริยกรรม และไม่ต้องปาราชิก, แต่เป็นกัลลัจจัย.

อญฺญโณ โกจฺิ นิปนฺโน นตฺถิ. เอพฺภโถว โหตี ฯ

ไม่มีใครๆ อื่นนอนอยู่. มีแต่แพะเท่านั้น.

ตํ มาเรตี, ฆาตโก จ โหตี ปาจิตฺตียญฺจ อาปชฺชตี ฯ

เธอฆ่าแพะตัวนั้นตาย, เป็นฆาตกรด้วย ต้องปาจิตตีย์ด้วย.

“มาตาปิตุรฆตานิ อญฺญตรี มาเรมีติ

เตสฺยเว อญฺญตรี มาเรติ, ฆาตโก จ โหติ อานนฺตริยญจ มุสฺติ ปาราชิกญจ อาปชฺชติ ฯ

ภิกษุใดทำในใจว่า “เราจะฆ่ามารดาบิดาและพระอรหันต์ คนใดคนหนึ่งให้ตาย” ดังนี้แล้ว

ก็ฆ่าบรรดาท่านเหล่านั้นนั้นแหละ คนใดคนหนึ่งให้ตาย,

ภิกษุนั้น เป็นฆาตกรด้วย ถูกต้องอนันตริยกรรมด้วย ต้องปาราชิกด้วย.

เตสฺยเว อญฺญตรี มาเรสสามิติ อญฺญํ อาคนฺตุกํ มาเรติ ยกฺขํ वा เปตํ वा มาเรติ เอฬกํ वा มาเรติ ฯ

ปุพฺเพ วุตตนเยเนว เวทิตพฺพิ ฯ

เธอทำในใจว่า “เราจักฆ่ามารดาบิดาและพระอรหันต์เหล่านั้นนั้นแหละ คนใดคนหนึ่งให้ตาย” แล้ว

ก็ฆ่าอาคันตุกะคนอื่นตาย หรืออำภักษ เปรต หรือแพะ ตาย.

(ผู้ศึกษา)พึงทราบ (อาบัติคือปาราชิก ฤกษ์จัญและปาจิตตีย์) โดยนัยดังกล่าวแล้วในก่อนนั้นแล.

อิธ ปน เจตนา ทารุณา โหตีติ ฯ

แต่ใน(วิสัยแห่งการฆ่าสัตว์มีอาคันตุกะเป็นต้น)นี้ เจตนาย่อมเป็นของทารุณ แล.

[ภิกษุฆ่าพ่อแม่เป็นต้นในกองฟาง ไม่ต้องปาราชิก]

อญฺญานิปี เอเตถ ปลาสฺปุณฺชาทีนิ วตฺถุณี เวทิตพฺพานิ ฯ

ใน(วิสัยแห่งตติยปาราชิก)นี้ (ผู้ศึกษา)ควรทราบเรื่องทั้งหลายแม่เหล่าอื่น มีกองฟางเป็นต้น.

โย ทิ “โลหิตกํ อสี वा สตตี वा [544] ปุณฺฉิสสามิติ ปลาสฺปุณฺเช ปเวเสนโต

ตตถ นิปนฺนํ มาตริ वा ปิตริ वा อรหนฺตํ वा อาคนฺตุกปฺริสํ वा ยกฺขํ वा เปตํ वा ตिरจฺฉานคตํ वा มาเรติ,

โวหารวเสน “ฆาตโกติ วุจจติ, วรฺกเจตนาย ปน อภาวโต เนว กम्मํ มุสฺติ น อาปตตี อาปชฺชติ ฯ

จริงอยู่ (ภิกษุ)ใด (ทำในใจ)ว่า “เราจักเซ็ดตาบหรือหอกที่เปื้อนเลือด” แล้วสอดเข้าไปในกองฟาง

ฆ่ามารดาก็ดี บิดาก็ดี พระอรหันต์ก็ดี คนอาคันตุกะก็ดี ยักษก็ดี เปรตก็ดี สัตว์ดิรัจฉานก็ดี ซึ่งนอนอยู่ในกองฟางนั้นตาย,

ภิกษุนั้น ด้วยอำนาจแห่งโวหาร เรียกว่า “ฆาตกร” ได้, แต่เพราะไม่มีวรฺกเจตนา เธอจึงไม่ถูกต้องกรรม ทั้งไม่ต้องอาบัติ.

โย ปน เอวํ ปเวเสนโต สิริสมฺพสฺสํ สลลฺกเขตฺวา “สโตโต มณฺเญ อพฺภนฺตรคโต มรตฺตติ ปเวเสตฺวา มาเรติ ฯ

ส่วนภิกษุใด เมื่อกำลังสอด (ดาบหรือหอกนั้น) เข้าไปด้วยอาการอย่างนั้น

กำหนดได้ว่าสัมผัสกับร่างกาย ก็สอดเข้าไปฆ่าให้ตาย ด้วยคิดว่า “ชะรอยจะมีสัตว์อยู่ภายใน จงตายเสียเถอะ.”

ตสฺส เตสํ วตฺถุณี อนฺรูเปน กम्मพฺนโร จ อาปตตี จ เวทิตพฺพา ฯ

กรรมพันธ์ (ข้อผูกพันทางกรรม) และอาบัติ ของ(เธอ)นั้น พึงทราบโดยสมควร แก่(เรื่อง)เหล่านั้น.

เอส นโย ตตถ นิทหนตถํ ปเวเสนตสฺสาปิ, วนปฺปคฺคุมพาทิสฺสุ ชิปนตสฺสาปิ ฯ

เมื่อภิกษุสอด (ดาบหรือหอกนั้น) เข้าไปเพื่อเก็บไว้ใน(กองฟาง)นั้นก็ดี โยนเข้าไปที่พุ่มไม้ในป่าเป็นต้นก็ดี ก็นัยนี้.

[ภิกษุฆ่าพ่อในสนามรบ เป็นทั้งปาราชิกและปิตุฆาต]

โยปี “โจร มาเรมีตี โจรเวเสน คจจนต์ ปิตร มาเรตี, อานนตริยญจ ผุสตี ปาราชิโก จ โหตี ฯ

(ภิกษุ)ใด (คิด)ว่า “เราจะฆ่าโจรให้ตาย” แล้วก็ฆ่าบิดาซึ่งกำลังเดินไปด้วยเพศเหมือนโจร ตาย, ภิกษุนั้น ย่อมถูกต้องอนันตริยกรรมด้วย เป็นปาราชิกด้วย.

โย ปน พรเสนาย อญญญจ โยธ ปิตรญจ กम्म กโรนเต ทิสวา โยธสส อสุ จิปตี

“เอต วิชฌิตวา มม ปิตร วิชฌิสสตีติ, ยถาธิปปาย คเต ปิตุฆาตโก โหตี ฯ

ส่วน(ภิกษุ)ใด เห็นนักรบคนอื่นและบิดาซึ่งกำลังทำงาน (ทำการรบ) อยู่ในสนามฝ่ายข้าศึก จึงยิงลูกศรไปเฉพาะตัวนักรบ (ด้วยคิดในใจ)ว่า “ลูกศรแทงนักรบคนนั้นแล้วจักแทงบิดาของเรา” (ภิกษुरुบนั้น) ย่อมชื่อว่าปิตุฆาต (ผู้ฆ่าบิดา) ในเมื่อ(ลูกศร)พุ่งไปตามความประสงค์.

“โยเธ วิทุเธ, มม ปิตา ปลายิสสตีติ จิปตี, อสุ น ยถาธิปปาย คนตวา ปิตร มาเรตี,

โวหารวเสน “ปิตุฆาตโกตี วุจติ, อานนตริย ปน นตถิติ ฯ

เธอ(คิดอยู่ในใจ)ว่า “เมื่อนักรบถูก(ลูกศร)แทงแล้ว บิดาของเราก็จักหนีไป” ดังนี้แล้ว จึงยิง(ลูกศร)ไป, ลูกศรไม่พุ่งไปตามความประสงค์ กลับทำให้บิดาตาย, เธอรูปนั้น ท่านเรียก ปิตุฆาต (ผู้ฆ่าบิดา) ด้วยอำนาจแห่งโวหาร, แต่ไม่เป็นอนันตริยกรรม ด้วยประการฉะนี้แล.

“อธิฏฐหิตวาตี สมิเป ฐตวา ฯ

บทว่า อธิฏฐหิตวา ได้แก่ ยืนอยู่ในที่ใกล้.

“อาณาเปตีติ อุททิสส วา อนุททิสส วา อาณาเปตี ฯ

บทว่า อาณาเปตี ได้แก่ (ภิกษุผู้สั่ง) สั่งเจาะตัวหรือไม่เจาะตัว.

ตตถ, พรเสนาย ปจจุปฏฐิตาย, อนุททิสเสว “เอว วิชฌ เอว ปหเร เอว ชาเตหีติ อาณตเต,

ยตตเก อาณตโต ชาเตตี, ตตตกา อุภินัน ปาณาติปาตา ฯ

บรรดา(การสั่งเจาะจงตัว ไม่เจาะจงตัว)นั้น, ครั้นหมู่สนามฝ่ายข้าศึก ปรากฏขึ้นเฉพาะแล้ว, เมื่อภิกษุผู้สั่ง สั่งไม่เจาะตัวเลย ว่า “เธอจงแทงอย่างนี้ จงประหารอย่างนี้ จงฆ่าอย่างนี้”, เป็นปาณาติบาตแก่เธอทั้ง ๒ รูป มีประมาณเท่าจำนวนข้าศึกที่ภิกษุผู้รับสั่งฆ่า.

สเจ ตตถ อาณาปกสส มาตาปิตโร โหนตี, อานนตริยมปิ [545] ผุสตี ฯ

สเจ อรหา โหตี, อุโภปี อานนตริย ผุสนตี ฯ

บรรดา(ภิกษุผู้สั่งและผู้รับสั่ง)นั้น ถ้าภิกษุผู้สั่งมีมารดาและบิดาอยู่ด้วย, (เธอผู้สั่ง) ย่อมต้องอนันตริยกรรมด้วย, ถ้ามีพระอรหันต์อยู่ด้วย, เธอแม่ทั้ง ๒ รูป ย่อมต้องอนันตริยกรรมด้วย.

สเจ อาณตตเสว มาตาปิตโร, โสว อานนตริย ผุสตี ฯ

ถ้าภิกษุผู้รับสั่งเท่านั้น มีมารดาและบิดาอยู่ (ในสนามรบ), (ภิกษุผู้รับสั่ง)เท่านั้นแล ย่อมต้องอนันตริยกรรม.

อุททิสิตวา ปน “เอตํ ทีฆํ รสสํ รตตกณฺจุกํ นิลกณฺจุกํ หตฺถิกฺขนฺธํ นิสินฺนํ, มขฺเฒ นิสินฺนํ วิขฺม ปฺหฺร ฆาเตหิตฺติ อาณตฺเต, สเจ โส ตเมว ฆาเตติ, อุภินนฺปิ ปาณาติปาโต, อานนฺตริยวตฺถุมหิ จ อานนฺตริยํ ฯ”

แต่เมื่อภิกษุผู้สั่ง สั่งเจาะตัวว่า “เธอจงแหง จงประหาร จงฆ่านักรบคนนั้น ผู้สูง ต่ำ มีเสื้อสีแดง มีเสื้อสีเขียว ซึ่งนั่งอยู่บนคอช้าง (หรือ) นั่งอยู่ตรงกลาง (หลังช้าง)”, ถ้าภิกษุผู้รับสั่งนั้นฆ่า(นักรบ)คนนั้นนั่นเอง, เป็นปาณาติบาตแม้ด้วยกันทั้ง ๒ รูป, และในเรื่องแห่งอนันตริยกรรม (ย่อมต้อง)อนันตริยกรรมด้วยกัน(ทั้ง ๒ รูป).

สเจ อญฺญํ มาเรติ, อาณาปกสฺส นตฺถิ ปาณาติปาโต ฯ

ถ้าภิกษุผู้รับสั่งฆ่าคนอื่นตาย, ปาณาติบาต ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้สั่ง.

เอเตน อาณตฺติโก ปโยโค วุตฺโต โหติ ฯ

อาณตฺติกประโยค ย่อมเป็นอันท่านกล่าวไว้แล้ว ด้วยคำว่า อธิกฺกุหิตฺวา อาณาเปติ เป็นต้นนั้น.

[ฐานะ ๕ และ ๖ พร้อมทั้งอรรถาธิบาย]

ตตฺถ

วตฺถุ กาลญจ โอกาส	อาวุธํ อิริยาปถํ
ตุลยิตฺวา ปณฺจ ฐานานิ	ธาเรยยตฺถํ วิจกฺขโณ ฯ

ในอาณตฺติกประโยคนั้น:-

ผู้พิจารณาที่ฉลาด พึงสอบสวนฐานะ ๕ ประการ คือ
วตฺถุ กาล โอกาส อาวุธ และอิริยาบถ แล้วพึงทรงไว้ซึ่งอรรถคดี.

อปโร นโย ฯ

อีกนัยหนึ่ง:-

เหตุทำให้การสั่งแน่นอน (สำเร็จได้) มี ๖ อย่างนี้ คือ
วตฺถุ กาล โอกาส อาวุธ อิริยาบถ และกิริยาพิเศษ.

วตฺถุ กาล จ โอกาส	อาวุธํ อิริยาปถํ
กิริยาวิเสโสติ อิเม	ฉ อาณตฺตินิยามกา ฯ

ตตฺถ “วตฺถุนฺติ มาเรตฺทโพ สตฺโต ฯ”

บรรดา(ฐานะมีวตฺถุเป็นต้น)นั้น ฐานะว่า วตฺถุ ได้แก่ สัตว์ที่จะพึงถูกฆ่าให้ตาย.

“กาลโสติ ปุพฺพณฺหสายนฺหาทิกาลโ จ โยพฺพนตฺถามวิริยาทิกาลโ จ ฯ”

ฐานะว่า กาล ได้แก่ กาลมีกาลเช้าและเย็นเป็นต้น และกาลมีวัยเป็นหนุ่มสาวมีเรี่ยวแรงและมีความเพียรเป็นต้น.

“โอกาโสติ “คาโม วา วนํ วา เคหทวารํ วา เคหมฺขณฺมํ วา รติกา วา สีมฺภาวกํ วาติ เอวมฺภาทิ ฯ”

ฐานะว่า โอกาส ได้แก่ (สถานที่) มีอาทิอย่างนี้ คือ “(หมู่)บ้าน ป่า ประตู่เรือน ท่ามกลางเรือน ถนนรถ^๑ หรือทาง ๓ แพร่ง”.

๑ ถนนสำหรับรถแล่น, ทางเดินรถ

“อาวุธุนติ อสิ วา อสุ วา สตติ วาติเอวมาทิ ฯ”

ฐานะว่า อาวุธ ได้แก่ (อาวุธ) มีอาทิอย่างนี้ คือ “ดาบลูกศร หรือหอก”.

“อิริยาปโถติ มาเรตพพสส คมนิ วา นิสชชา วาติ เอวมาทิ ฯ”

ฐานะว่า อิริยาบล ได้แก่ (อิริยาบล) มีอาทิอย่างนี้ คือ “การเดิน หรือนั่ง ของผู้ที่เพิ่งถูกฆ่าให้ตาย”.

“กิริยาวิโสธติ วิชฌณิ วา เฉทนิ วา เกทนิ วา สงขมฺมฺชกํ วาติเอวมาทิ ฯ”

ฐานะว่า กิริยาพิเศษ ได้แก่ (กิริยาที่ทำ) มีอาทิอย่างนี้ คือ “แทง ตัด ทำลาย (ถลกหนังศีรษะทำให้)เกลี้ยงเหมือนสังข์”.^๒

[อธิบายวัตถุที่จะพึงถูกฆ่า]

ยทิ ทิ วตฺถุ วิสฺวาเตตฺวา ยํ “มาเรหิติ อาณตฺโต ตโต อณฺญํ มาเรติ,

“ปุโรโต ปหริตฺวา มาเรหิติ วา อาณตฺโต ปจฺฉโต วา ปสฺสโต วา อณฺญสฺมี วา ปเทเส ปหริตฺวา มาเรติ,

อาณาปกสฺส นตฺถิ กมฺมพฺนโธ, อาณตฺตสฺเสว [546] กมฺมพฺนโธ ฯ”

ก็ ถ้าหากว่า (ภิกษุผู้รับสั่ง)ทำให้วัตถุพลาดไป ไพล่ไปฆ่าคนอื่นจากบุคคลที่ผู้สั่ง สั่งให้ฆ่า, หรือถูกสั่งว่า “ท่านจงประหารข้างหน้าฆ่าให้ตาย” ไพล่ไปประหารข้างหลัง หรือข้างๆ หรือที่อวัยวะแห่งใดแห่งหนึ่ง ให้ตายไป, ข้อผูกพันทางกรรมย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้สั่ง, ข้อผูกพันทางกรรม ย่อมมีแก่ภิกษุผู้รับสั่งเท่านั้น.

อลฺวา วตฺถุ อวิสฺวาเตตฺวา ยถาอาณตฺติยา มาเรติ,

“อาณาปกสฺส อาณตฺติกฺขณฺเ อาณตฺตสฺส ปหฺรณฺกฺขณฺเต อุกฺเขสมฺปิ กมฺมพฺนโธ ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง (ภิกษุผู้รับสั่ง)ไม่ทำวัตถุให้พลาดไป ฆ่าผู้นั้นตายตามที่สั่งไว้,

ข้อผูกพันทางกรรมย่อมมีแก่เธอทั้ง ๒ รูป คือ แก่ผู้สั่งในขณะที่สั่ง ผู้รับสั่งในขณะที่ประหาร.

วตฺถุวิเสเสน ปเนตฺถ กมฺมิวิโส จ อาปตฺติวิโส จ โหติ ฯ”

ก็ในเรื่องวัตถุนี้ ความแปลกกันแห่งกรรม และความแปลกกันแห่งอาบัติ ย่อมมี เพราะความแปลกกันแห่งวัตถุ.

เอวํ ตาว วตฺถุมฺหิ สงฺเกตฺวิสงฺเกตฺตา เวทิตฺพฺพา ฯ”

บัณฑิตพึงทราบความถูกต้องที่หมายและผิดที่หมาย ในวัตถุอย่างนี้ก่อน.

[อธิบายกาลที่สั่งให้ทำการฆ่า]

กาเล ปน ฯ”

ส่วนในกาล (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โย “อชฺช เสวติ อนิยเมตฺวา “ปุพฺพพฺนฺเห มาเรหิติ อาณตฺโต ยทา กทาจิ ปุพฺพพฺนฺเห มาเรติ. นตฺถิ วิสงฺเกโต ฯ”

(ภิกษุ)รูปใด ได้รับคำสั่งว่า “ท่านจงฆ่าให้ตายในเวลาเช้า” ไม่กำหนดว่า “วันนี้ หรือพรุ่งนี้”

(ภิกษุผู้รับสั่งนั้น) ฆ่าเขาตายเวลาเช้า ในกาลใดกาลหนึ่ง. ความผิดที่หมายย่อมไม่มี.

^๒ ความหมายของศัพท์นี้ ในสารัตถที่ปณี ๒/๔๐๕ อธิบายไว้ว่า ต้องตัดหนังออก (จากศีรษะ) กำหนดเพียงหมวกหู และหลุมคอ แล้วเอาก้อนกรวดขัดกะโหลกศีรษะให้มีสีขาวเหมือนสังข์.

โย ปน “อชช ปุพฺพณฺเหติ วุตฺโต, “มชฺฌณฺเห วา สายณฺเห วา เสว วา ปุพฺพณฺเห มาเรติ. วิสฺสเกโต โหติ. อาณาปกสฺส นตฺถิ กมฺมพฺนโร ๑

ส่วน(ภิกษุ)รูปใด ได้รับสั่งว่า “ท่านจงฆ่าให้ตายในเวลาเช้าวันนี้”, (ภิกษุผู้รับสั่งนั้น) ฆ่าเขาตายในเวลาเที่ยงวัน หรือเวลาเย็น หรือเวลาเช้าพรุ่งนี้. ย่อมผิดที่หมาย. สำหรับภิกษุผู้สั่ง ไม่มีความผูกพันทางกรรม.

ปุพฺพณฺเห มาเรตุํ วายมนตฺสส มชฺฌณฺเห ชาเตปิ, เอเสว นโย ๑

แม้ในเมื่อภิกษุพยายามจะฆ่าให้ตายในเวลาเช้า แต่กลายเป็นเที่ยงวันไป, ก็มีนัยเหมือนกัน.

เอเตน นเยน สพฺพกาลปฺปเภเทสุ สงฺเกตฺวิสฺสเกตฺตา เวทิตพฺพา ๑

บัณฑิต พึงทราบถูกที่หมายและผิดที่หมาย ในประเภทแห่งกาลทั้งปวง โดยนัยนี้.

[อธิบายโอกาสที่สั่งให้ทำการฆ่า]

โอภาเสปี ๑

แม้ในโอกาส (มีวินัจฉัยดังนี้):-

โย “เอตํ คาเม ฐิตํ มาเรหิติ อาณตฺโต, ตํ ยตฺถกตฺถจฺจิ มาเรติ. นตฺถิ วิสฺสเกโต ๑

(ภิกษุ)รูปใด ถูกสั่งว่า “ท่านจงฆ่าบุคคลนั้น ผู้ยืนอยู่ในบ้านให้ตาย” (แต่ภิกษุผู้รับสั่งนั้น) ฆ่า(บุคคล)นั้นตายในที่ใดที่หนึ่ง. ย่อมไม่ผิดที่หมาย.

โย ปน “คาเมเยวาติ นียเมตฺวา อาณตฺโต วเน มาเรติ.

ตถา “วเนติ อาณตฺโต คาเม มาเรติ.

“อนฺโตเคหทฺวาเรติ อาณตฺโต เคหฺมชฺฌเณ มาเรติ. วิสฺสเกโต ๑

ส่วนภิกษุรูปใด ถูกสั่งกำหนดไว้ว่า “(จงฆ่าให้ตาย)ในบ้านเท่านั้น” แต่ภิกษุผู้รับสั่งนั้นฆ่าเขาตายในป่า.

อนึ่ง เธอถูกสั่งว่า “(จงฆ่าให้ตาย)ในป่า” แต่เธอฆ่าเขาตายในบ้าน.

ถูกสั่งว่า “(จงฆ่าให้ตาย)ที่ประตูภายในบ้าน” ฆ่าเขาตายตรงท่ามกลางเรือน”. ย่อมผิดที่หมาย.

เอเตน นเยน สพฺพโอกาสเภเทสุ สงฺเกตฺวิสฺสเกตฺตา เวทิตพฺพา ๑

บัณฑิตพึงทราบความถูกที่หมายและผิดที่หมาย ในความต่างกันแห่งโอกาสทั้งปวง โดยนัยนี้.

[อธิบายอาวุธที่เป็นเครื่องมือใช้ให้ฆ่า]

อาวุธเปี ๑

แม้ในอาวุธ (มีวินัจฉัยดังนี้):-

โย “อสิฺนา วา อฺสุนา วาติ อนฺนิยเมตฺวา “อาวุธเณ มาเรหิติ อาณตฺโต เยนเกณฺจฺจิ อาวุธเณ มาเรติ. นตฺถิ วิสฺสเกโต ๑

(ภิกษุ)รูปใด ถูกสั่งว่า “ท่านจงเอาอาวุธฆ่าให้ตาย” ไม่ได้กำหนดไว้ว่า “ดาบ หรือ ลูกศร”

ภิกษุผู้รับสั่งนั้น เอาอาวุธชนิดใดชนิดหนึ่งฆ่าให้ตาย. ย่อมไม่ผิดที่หมาย.

โย ปน “อสินาติ วุตโต อสุนา,

“อิมินา วว อสินาติ วุตโต อญญเณน อสินา,

“เอกสเสว วว อสิสสุ อิมาย ธาราย มาเรหิติ วุตโต อิตราย วา ธาราย ตเลน วา ตุนเพน วา ธรุณา [547] วา มาเรติ.

วิสุงเกโต ฯ

ส่วน(ภิกษุ)รูปใด ถูกสั่งว่า “(จงใช้ดาบ(ฆ่า)” (แต่ภิกษุผู้รับสั่งนั้น) ใช้ลูกศร(ฆ่า),

หรือถูกสั่งว่า “จงใช้ดาบเล่มนี้ฆ่า” (ผู้รับสั่งใช้ดาบเล่มอื่น(ฆ่า),

หรือถูกสั่งว่า “จงเอาคมดาบเล่มเดียวนี้เท่านั้นฆ่า” (แต่ภิกษุผู้รับสั่ง) (ใช้คมดาบ)นอกนี้ หรือใช้ฝ่ามือ หรือใช้จะงอยปาก หรือใช้ด้ามกระบี่ฆ่า. ย่อมผิดที่หมาย.

เอเตน นเยน สพพอาวุรภเวสุ **สงเกตวิสุงเกตตา** เวทิตพพา ฯ

บัณฑิตพึงทราบความถูกที่หมายและผิดที่หมายในความแตกต่างกันแห่งอาวุรทั้งปวง โดยนัยนี้.

[อธิบายอิริยาบถที่สั่งให้ทำการฆ่า]

อิริยาปเถ ปน ฯ

ส่วนในอิริยาบถ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โย “เอตํ คจจนตํ มาเรหิติ อาณตโต ปน สเจปี คจจนตํ มาเรติ. นตถิ **วิสุงเกโต** ฯ

(ภิกษุ)รูปใด ถูกสั่งว่า “ท่านจงฆ่าบุคคลผู้นั้นซึ่งกำลังเดิน ให้ตาย”

แต่แม้ถ้าภิกษุผู้รับสั่งนั้น ฆ่าบุคคลผู้กำลังเดินไปตาย. ย่อมไม่ผิดที่หมาย.

“คจจนตเมว มาเรหิติ วุตเต, ปน สเจ นิสินนํ มาเรติ,

“นิสินนเมว วา มาเรหิติ วุตเต, คจจนตํ มาเรติ. **วิสุงเกโต** โหติ ฯ

เมื่อภิกษุผู้สั่ง สั่งว่า “ท่านจงฆ่าบุคคลผู้กำลังเดินอยู่เท่านั้น ให้ตาย”, (แต่ถ้าภิกษุผู้รับสั่ง ฆ่าบุคคลผู้นั่งอยู่ตาย,

หรือภิกษุผู้สั่ง สั่งว่า “ท่านจงฆ่าบุคคลผู้นั่งอยู่เท่านั้นให้ตาย,” (แต่ภิกษุผู้รับสั่ง) ฆ่าบุคคลผู้กำลังเดินไปตาย.

ย่อมผิดที่หมาย.

เอเตน นเยน สพพอิริยาปเถภเวสุ **สงเกตวิสุงเกตตา** เวทิตพพา ฯ

บัณฑิตพึงทราบความถูกที่หมายและผิดที่หมาย ในความต่างแห่งอิริยาบถทั้งปวง โดยนัยนี้.

[อธิบายกิริยาพิเศษที่สั่งให้ทำการฆ่า]

กิริยาวิเสเสปี ฯ

แม้ในกิริยาพิเศษ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โย “วิชฌิตวา มาเรหิติ วุตโต วิชฌิตวา มาเรติ. นตถิ **วิสุงเกโต** ฯ

(ภิกษุ)รูปใด ถูกสั่งว่า “ท่านจงแทงให้ตาย” (ภิกษุผู้รับสั่งนั้น) แทงให้ตาย. ย่อมไม่ผิดที่หมาย.

โย ปน วิชฌิตวา มาเรหิติ วุตโต ฉินทิตวาว มาเรติ. **วิสุงเกโต** ฯ

ส่วน(ภิกษุ)รูปใด ถูกสั่งว่า “จงแทงให้ตาย” (แต่ภิกษุผู้รับสั่งนั้น) ตัด (ฟัน) ให้ตายเทียว. ย่อมผิดที่หมาย.

เอเตน นเยน สพพกิริยาวิเสสเสถสุ **สงเกตวิสุงเกตตา** เวทิตพพา ฯ

บัณฑิตพึงทราบความถูกที่หมายและผิดที่หมาย ในความต่างกันแห่งกิริยาพิเศษที่สั่งให้ทำการฆ่าโดยนัยนี้.

โย ปน ลิงควเสน “ทีฆิ รสสิ กาฬิ โอทาทิ กิสสิ ญูลิ มาเรหิตติ อนนิยเมตวา อาณาเปติ,
อาณตโต จ ยงกิลลิจิ ตาทิสสิ มาเรติ. นตถิ **วิสุงเกตโต**, อุภินัน **ปาราชิกิ** ฯ

ส่วนภิกษุรูปใด สั่ง ไม่กำหนด ด้วยอำนาจเพศว่า “ท่านจงฆ่าคนผู้ที่ สูง ต่ำ ดำ ขาว ผอม อ้วน ให้ตาย” และภิกษุผู้รับสั่งฆ่าคนใดคนหนึ่ง เช่นนั้นตาย. ย่อมไม่ผิดที่หมาย, เป็นปาราชิกด้วยกันทั้ง ๒ รูป.

อถ ปน **โส** อตตานัน สนุชาย อาณาเปติ, อาณตโต จ “ออยเมว อิติโสติ อาณาปกเมว มาเรติ,
อาณาปกสส **ทุกกภู**, วรกสส **ปาราชิกิ** ฯ

แต่ถ้า(ภิกษุผู้สั่ง)นั้น สั่งหมายเอาตนเอง, และภิกษุผู้รับสั่ง ฆ่าภิกษุผู้สั่งนั่นเองตาย ด้วยคิดว่า “(ท่านผู้สั่ง)นี้แหละ เป็นเช่นนี้” สำหรับภิกษุผู้สั่ง เป็นทุกกภู, ภิกษุผู้ฆ่าเป็นปาราชิก.

อาณาปโก อตตานัน สนุชาย อาณาเปติ, **อิโตโร** อญญิ ตาทิสสิ มาเรติ.

อาณาปโก มุจจติ, วรกสเสว **ปาราชิกิ** ฯ

ภิกษุผู้สั่งสั่งหมายเอาตนเอง, ภิกษุผู้รับสั่งนอกนี้ ฆ่าคนอื่นเช่นนั้นตาย.

ภิกษุผู้สั่ง ย่อมพ้น (จากอาบัติ), เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้ฆ่าเท่านั้น.

กสมา ฯ โอกาสสส อนนิยमितตตา ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร?” แก้วว่า “เพราะไม่ได้กำหนดโอกาสไว้.”

สเจ ปน อตตานัน สนุชาย อาณาเปโตปิ **โอกาสสิ** นนิยเมติ

“อสุกสมิ นาม รตติภูฏาเน वा तिवाग्गुणा ने वा ऐरासने वा मखिमिमासने वा निसिनि आवुरुपुनाम माเรहिदि
ตตถ ज **อญโย** นิสินโน [548] โหติ, สเจ อาณตโต ตं มาเรติ,
เนว **วโรโก** มุจจติ, न आणापिको.

แต่ถ้า(ภิกษุผู้สั่ง) แม้เมื่อสั่งหมายเอาตนเอง ก็กำหนดโอกาสไว้ว่า “ท่านจงฆ่าบุคคลชื่อเห็นปานนี้
ซึ่งนั่งอยู่บนอาสนะพระเถระ หรือบนอาสนะพระมัชฌิมะ ในที่พักกลางคืนหรือที่พักกลางวัน ชื่อโน้นให้ตาย”
แต่ใน(โอกาส)นั้น มีภิกษุรูปอื่นนั่งแทนอยู่, ถ้าภิกษุผู้รับสั่ง ฆ่าภิกษุผู้มานั่งอยู่นั้นตาย,
ภิกษุผู้ฆ่า ย่อมไม่พ้น (จากอาบัติ) แน่, ภิกษุผู้สั่งก็ไม่พ้น.

กสมา ฯ โอกาสสส นนิยमितตตา ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร?” แก้วว่า “เพราะได้กำหนดโอกาสไว้”.

สเจ ปน นนิยमितอกาสโต อญญุตระ มาเรติ, **आणापिको** मुज्जति

อายนนโย महाอรुक्कणाय सुग्गु ทพฺหํ กตฺวา วุตฺโต. ตสฺมา เอตฺถ न **अनाथरियं** कात्तपुण्णदि ฯ

แต่ถ้า(ภิกษุผู้รับสั่ง) ฆ่าเขาตาย เว้นจากโอกาสที่กำหนดไว้, ภิกษุผู้สั่งย่อมพ้น (จากอาบัติ).

นัยดังอธิบายมานี้ พระอรุทธกถาจารย์กล่าวไว้เป็นหลักฐานดี ในมหาอรุทธกถา.

เพราะฉะนั้น ความไม่เอื้อเพื่อใน(นัย)นี้ (บัณฑิต)จึงไม่ควรทำ ฉะนั้นแล.

“อธิฏฐายาติ มาติกาเสน **อาณตติกปโยคกถา** นิฏฐิตา ฯ

อาณตติกปโยคกถา ด้วยอำนาจมาติกาว่า อธิฏฐาย จบ.

ถ้าวาดด้วยการสังฆุต

อิทานิ, เย “ทุเตนาติ อิมสส มาติกาปทสส นิตฺเทสถลํ “ภิกฺขุ ภิกฺขุ อานาเปตฺติอาทโย จตฺตารโ วารว วุตฺตา, เตสุ ฯ

บัดนี้ (พึงทราบวินิจฉัย)ใน ๔ วาระมีว่า ภิกษุ ภิกษุ อานาเปติ เป็นต้น

ที่(พระอุบาลีเถระ)กล่าวไว้ เพื่อแสดงไขบทมาติกาว่า ทุเตน นี้.

“โส ตํ มณฺญมาโนติ โส อาณตฺโต, โย อานาปเกน “อิตถนนาโมติ อกขาโต,

ตํ มณฺญมาโน ตเมว ชีวิตา โวโรเปติ, อุภินนํ ปาราชิกํ ฯ

ชื่อว่า โส ตํ มณฺญมาโน ความว่า (ภิกษุ)รูปใด อันภิกษุผู้สั่งบอกว่า “บุคคลชื่อนี้”

ภิกษุผู้รับสั่งรูปนั้น เข้าใจว่าบุคคลนั้นแน่ จึงปลงบุคคลนั้นนั่นเองเสียจากชีวิต, เป็นปาราชิกด้วยกันทั้ง ๒ รูป.

“ตํ มณฺญมาโน อณฺญนฺติ ยํ “ชีวิตา โวโรเปตฺติ วุตฺโต, ตํ มณฺญมาโน อณฺญํ ตาทิสํ ชีวิตา โวโรเปติ, มุลฺลภูทฺตส อนาปตฺติ ฯ

ชื่อว่า ตํ มณฺญมาโน อณฺญํ ความว่า ภิกษุผู้รับสั่ง เข้าใจบุคคลที่ภิกษุผู้สั่ง สั่งให้ปลงเสียจากชีวิต

แต่ไปปลงบุคคลอื่นเช่นนั้นจากชีวิตเสีย, ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมไม่เป็นอาบัติ.

“อณฺญํ มณฺญมาโน ตนฺติ โย อานาปเกน วุตฺโต ตสส พลวสหายํ สมิเป ฐิตํ ทิสวา

“อิมสส พเลนายํ ตชฺชติ, อิมนฺตาว ชีวิตา โวโรเปตฺติ ปหฺรนฺโต อิตฺรเมว ปริวตฺติตฺวา ตสฺมิ ฐานํ ฐิตํ สหาโยติ มณฺญมาโน ชีวิตา

โวโรเปติ. อุภินนํ ปาราชิกํ ฯ

ชื่อว่า อณฺญํ มณฺญมาโน ตํ ความว่า (ภิกษุ)รูปใด อันภิกษุผู้สั่งสั่งไว้แล้ว, เธอเห็นบุคคลผู้เป็นสหายที่มีกำลังของภิกษุผู้สั่งนั้น

ซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ จึงคิดว่า “บุคคลผู้นี้ ย่อมอยู่ด้วยกำลังของ(ภิกษุผู้สั่ง)นี้, เราจะปลงบุคคลนี้จากชีวิตเสียก่อน”

เมื่อจะประหาร เข้าใจว่าเป็นบุคคลที่สั่งให้ฆ่าอันนั้นแน่นอน ซึ่งเปลี่ยนกันมายืนอยู่ในที่นั้นแทนว่า “เป็นสหาย”

จึงได้ปลงเสียจากชีวิต, เป็นปาราชิกด้วยกันทั้ง ๒ รูป.

“อณฺญํ มณฺญมาโน อณฺญนฺติ ปุริมนเยเนว “อิมํ ตาวสส สหายํ ชีวิตา โวโรเปตฺติ สหายเมว ชีวิตา โวโรเปติ. ตสฺเสว ปาราชิกํ ฯ

ชื่อว่า อณฺญํ มณฺญมาโน อณฺญํ ความว่า (ภิกษุผู้รับสั่ง) คิดโดยนัยก่อนนั้นแหละว่า

“เราจะปลงบุคคลผู้เป็นสหายคนนี้ ของ(ภิกษุผู้สั่ง)นั้นจากชีวิต เสียก่อน” แล้วก็ปลงบุคคลผู้เป็นสหายนั้นแลจากชีวิต.

เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้รับสั่งนั้นเท่านั้น.

ทุตฺตปรมฺปราชฺส นิตฺเทสวาเร “อิตถนนามสฺส ปาวทาติอาทิสฺสุ ฯ

ในคำเป็นต้นว่า อิตถนนามสฺส ปาวท ในนิตเทสวาร แห่งบทว่าด้วยการนำคำสั่งสืบๆ กันมาแห่งทุต (มีวินิจฉัยดังนี้):-

เอโก อารจฺริโย ตโย พุทฺธรฺกฺขิต ฐมฺมรฺกฺขิต สงฺฆรฺกฺขิต นามกา [549] อนฺเตวาลิกา ทมฺมฐพฺพา ฯ

พึงเห็นอาจารย์รูปหนึ่ง อันเตวาลิก ๓ รูป มีชื่อว่า พุทธรักขิต ธรรมรักขิต และสังฆรักขิต.

ตตฺถ “ภิกฺขุ ภิกฺขุ อานาเปตฺติติ อารจฺริโย กฺลยจิ ปุคฺคํ มาราเปตฺตกาโม เอตมตฺถ อัจจิกฺขิตฺวา พุทฺธรฺกฺขิตํ อานาเปติ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า ภิกษุ ภิกษุ อานาเปติ ความว่า อาจารย์ประสงค์จะให้ฆ่าบุคคลบางคน

จึงบอกเนื้อความนั้น แล้วสั่งพระพุทธรักขิต.

[อาณัติกประโยคเรื่องสั่งทูตต่อ]

“อิตถนนามสส ปาวทาติ คจจ **ตัว** พุทธรกชิต เอตมตถิ ฌมมรกชิตสส ปาวท ๗

สองบทว่า อิตถนนามสส ปาวท ความว่า (อาจารย์สั่งว่า) “ดูก่อนพุทธรักชิต! คุณจงไปบอกเนื้อความนั้นแก่พระธรรมรักชิต.”

“อิตถนนาโม อิถนนามสส ปาวทตฺติ **ฌมมรกชิตฺปิ** สงฆรกชิตสส ปาวทตฺ ๗

ชื่อว่า อิถนนาโม อิถนนามสส ปาวทตฺ ความว่า แม้พระธรรมรักชิต ก็บอกแก่พระสังฆรักชิต (ต่อไป).

“อิถนนาโม อิถนนามํ ชีวิตา โวโรเปตฺติ เอวํ ตยา อาณตฺเตน ฌมมรกชิตฺเตน อาณตฺโต **สงฆรกชิตฺ**

“อิถนนามํ ปุคฺคํ ชีวิตา โวโรเปตฺ. **โส** หิ อมฺหเสสุ วีรชาติโก ปฎิพฺโล อิมสฺมี กมฺเมติ ๗

ชื่อว่า อิถนนาโม อิถนนามํ ชีวิตา โวโรเปตฺ ความว่า พระธรรมรักชิตถูกท่านสั่งไว้อย่างนั้นแล้ว ก็สั่งท่านพระสังฆรักชิต (ต่อไป) ว่า “จงปลงบุคคลชื่อนี้เสียจากชีวิต, เพราะว่าบรรดาเราทั้ง ๒ ตัวท่านเป็นคนผู้มีชาติกล้าหาญ สามารถในกรรมนี้.”

“อาปตฺติ ทุกฺกกุสฺสาติ เอวํ อาณาเปนตฺสส อัจจิสฺส ตาว **ทุกฺกภู** ๗

ชื่อว่า อาปตฺติ ทุกฺกกุสฺส ความว่า เป็นอาบัติทุกกฏแก่อาจารย์ผู้สั่งอยู่อย่างนั้นก่อน.

“โส อิตฺรสฺส อารโจะตฺติ **พุทฺธรกชิตฺ** ฌมมรกชิตฺส. **ฌมมรกชิตฺ** สงฆรกชิตฺสส “อมฺหากํ **อาจารย์** เอวํ วทตี

‘อิถนนามํ กิร ชีวิตา โวโรเปตี, **ตัว** กิร อมฺหเสสุ วีรปุริโสติ อารโจะติ ๗ เอวํ เตสฺปิ **ทุกฺกภู** ๗

ชื่อว่า โส อิตฺรสฺส อารโจะติ ความว่า พระพุทธรักชิตบอกพระธรรมรักชิต. พระธรรมรักชิตบอกพระสังฆรักชิตว่า

“อาจารย์ของพวกเราสั่งอย่างนี้ว่า ‘ได้ยินว่า คุณจงปลงบุคคลชื่อนี้เสียจากชีวิต, ได้ยินว่า บรรดาเราทั้ง ๒ ตัวท่านเป็นบุรุษผู้กล้าหาญ’. เป็นทุกกฏแม้แก่เธอเหล่านั้น (ด้วยการบอกต่อกันไป) อย่างนั้น(เป็นปัจจัย).

“วรโก ปฎิคฺคณฺหาตฺติ “สาธฺ วโรเปสฺสามิตฺติ **สงฆรกชิตฺ** สมฺปฎิจฺจติ ๗

สองบทว่า วรโก ปฎิคฺคณฺหาติ ความว่า พระสังฆรักชิตรับว่า “ดีละ ผมจักปลง”.

“มุลฺลฐฺสส อาปตฺติ ฤคฺฉจฺยสฺสาติ สงฆรกชิตฺเตน ปฎิคฺคหิตฺมตฺเต, อัจจิสฺส **ฤคฺฉจฺย** ๗ **มหาชิน** หิ เตน ปาเป นีโยชิตฺติ ๗

ชื่อว่า มุลฺลฐฺสส อาปตฺติ ฤคฺฉจฺยสฺส มีความว่า ครั้นเมื่อคำสั่งนั้น พอพระสังฆรักชิตรับแล้ว, เป็นฤคฉจยแก่อาจารย์.

แต่มหาชนอันอาจารย์นั้นชักนำในความชั่วแล้วแล.

“โส ตนฺติ **โส** เจ สงฆรกชิตฺ ตํ ปุคฺคํ ชีวิตา โวโรเปตี, สพฺเพสํ จตฺนฺนํปิ ชนฺนํ **ปาราชิกํ** ๗

น เกวลญจ จตฺนํ, เอเตน อุปาเยน วิสฺสเกตํ อกฺตฺวา ปรมฺปราย อาณาเปนตํ **สมณฺสํ** วา **สมณฺสทสฺส** วา โทตฺ, สพฺเพสํ **ปาราชิกเมว** ๗

สองบทว่า โส ตํ ความว่า ถ้าภิกษุ นั้น คือพระสังฆรักชิต ปลงบุคคลนั้นเสียจากชีวิตไซ้, เป็นปาราชิกทั้งหมด คือทั้ง ๔ คน.

และไม่ใช่เพียง ๔ คนอย่างเดียว, เมื่อทำไม่ให้กลับ สั่งตามลำดับโดยอุบายนี้ สมณะตั้งร้าย หรือสมณะตั้งพันก็ตาม เป็นปาราชิกด้วยทั้งหมด.

วิสฺกยียทูตฺปนฺนิตฺเตเส ๗

ในนิเทศแห่งบทวิสกยียทูต (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“โส อณฺเฐ อาณาเปตตี โส อจาริเยน [550] อาณตโต พุทธรกฺขิตโต ธมฺมรกฺขิตโต อทิสฺวา วา อวตฺตกาโม วา หุตฺวา สงฺฆรกฺขิตเมว อุปสงฺกมิตฺวา “อมหากํ อจาริโย เอวมาห ‘อิตถนนามํ กิร ชิวิตา โวโรเปหิตี วิสฺงเกตํ กโรนโต อาณาเปตี ฯ”

ชื่อว่า โส อณฺเฐ อาณาเปตี ความว่า (ภิกษุ) นั้น คือพระพุทธรักขิต ที่อาจารย์สั่งไว้ ไม่พบพระธรรมรักขิต หรือเป็นผู้ไม่ยอมบอก จึงเข้าไปหาพระสังฆรักขิตทีเดียว แล้วทำให้ลঙ্กลัน สั่งว่า

“อาจารย์ของเราสั่งไว้แบบนี้ว่า ‘ได้ยินว่า คุณจงปลงบุคคลชื่อนี้เสียจากชีวิต’”.

“วิสฺงเกตกรณเนว หิ เอส “วิสฺกยิทฺตโต วุจฺจติ ฯ”

จริงอยู่ ภิกษุนี้ ท่านเรียกว่า วิสฺกยิทฺตโต เพราะทำให้ลঙ্กลันนั่นเอง.

“อาปตตี ทุกฺกฐสฺสาตี อาณตติยา ตาว พุทธรกฺขิตสฺส ทุกฺกฐํ ฯ”

ชื่อว่า อาปตตี ทุกฺกฐสฺส คือ เป็นทุกกฐ แก่พระพุทธรักขิต เพราะสั่งก่อน.

“ปฏิคฺคณฺหาตี อาปตตี ทุกฺกฐสฺสาตี สงฺฆรกฺขิตเณ สมฺปฺภิจฺฉิตฺเต, “มฺลฐฐสฺเสว ทุกฺกฐนฺตี เวทิตพฺพํ ฯ”

ชื่อว่า ปฏิคฺคณฺหาตี อาปตตี ทุกฺกฐสฺส นั้น พึงทราบว่ “เป็นทุกกฐแก่ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมทีเดียว” ในเมื่อพระสังฆรักขิตรับ.

เอวํ สนฺเต, ปฏิคฺคณฺหาตี อาปตตีเยว น สฺยา. สยฺยจฺริตฺตปฏิคฺคณฺมรณานินฺนทเนสุปิ จ อาปตตี โหตี.

มรณปฏิคฺคณฺหาตี น สฺยา. ตสฺมา ปฏิคฺคณฺหนตฺสเสวเต ทุกฺกฐํ ฯ”

เมื่อเป็นอย่างนั้น อาบัติในเพราะรับ ไม่พึงมี. แต่แม้ในการรับชั่งสี่ และพอใจในการตาย ก็ยังเป็นอาบัติ.

อย่างไร จะไม่พึงเป็นอาบัติ เพราะรับฆ่าแล้ว? เพราะเหตุนั้น ทุกกฐนี้ มีแก่ภิกษุผู้รับนั่นเอง.

เตเนเวตถ “มฺลฐฐสฺสาตี น วุตฺตํ ฯ”

ด้วยเหตุนี้แล (พระผู้มีพระภาค) จึงไม่ตรัสคำว่า มฺลฐฐสฺส ใน(นัย)นี้.

ปุริมฺนเยปิ เจตํ ปฏิคฺคณฺหนตฺส เวทิตพฺพเมว ฯ โอกาสภาเวน ปน น วุตฺตํ ฯ”

และแม้ในนัยก่อน ก็พึงทราบ(ทุกกฐ)นี้ แก่ภิกษุผู้รับเหมือนกัน. แต่เพราะไม่มีโอกาส จึงไม่ตรัส(ทุกกฐนี้)ไว้.

ตสฺมา โย โย ปฏิคฺคณฺหาตี, ตสฺส ตสฺส ตปฺปจฺจยา อาปตตีเยวาตี อยฺเมตถ อมหากํ ขนฺตี ฯ”

เพราะฉะนั้น ภิกษุใดๆ รับ เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้นๆ เพราะมีการรับนั้นเป็นปัจจัยแท้.

นี่เป็นความชอบใจของเราทั้งหลาย ใน(เรื่อง)นี้แล.

ยถา เจตถ เอวํ อทินฺนาทานเปตี ฯ”

เหมือนอย่างว่า ใน(มนุสสวิคคหะ)นี้ฉันใด แม้อทินนาทาน ก็ฉันนั้นแล.

สเจ ปน โส ตํ ชิวิตา โวโรเปตี, อาณาปกสฺส พุทธรกฺขิตสฺส โวโรปกสฺส จ สงฺฆรกฺขิตสฺสาตี อุภินฺนํปิ ปาราชิกํ ฯ”

ก็ถ้า(พระสังฆรักขิต)นั้นปลงบุคคลนั้นจากชีวิตได้ไซ้, เป็นปาราชิกทั้ง ๒ รูป คือ “พระพุทธรักขิตผู้สั่ง และพระสังฆรักขิตผู้ฆ่า”.

มฺลฐฐสฺส ปน อจาริยสฺส วิสฺงเกตฺตตา ปาราชิเกน อนาปตตี ฯ”

ไม่เป็นอาบัติปาราชิก แก่พระอาจารย์ผู้เป็นต้นเดิม เพราะการสั่งลঙ্กลัน.

ธมฺมรกฺขิตสฺส อชานนตฺยา สพฺเพน สพฺพํ อนาปตตี ฯ”

ไม่เป็นอาบัติโดยประการทั้งปวงแก่พระธรรมรักขิต เพราะไม่รู้.

พุทธรกชิต ปน ทวินัน โสติภาว กตวา อตตนา นฏฐิติ ฯ

ส่วนพระพุทธรักชิตทำความสวัสดิ์แก่ภิกษุทั้ง ๒ รูป แล้วพินาศด้วยตนเอง ฉะนั้นแล.

คตปัจจาคตทุตนิทเทเส ฯ

ในนิเทศแห่งคตปัจจาคตทุต (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“โส คนตวา ปุน ปจจาคจตตีติ

ตสส ชีวิตา โวโรเปตพพสส สมปี คนตวา สุตวิหิตารกขตตวา ตํ ชีวิตา โวโรเปตํ อสกุโกนโต [551] อาคจตตีติ ฯ

ชื่อว่า โส คนตวา ปุน ปจจาคจตตีติ ความว่า (ภิกษุผู้รับสั่งนั้น) ไปสู่ที่ไกลแห่งบุคคลซึ่งตนจะพึงปลงเสียจากชีวิตนั้น เมื่อไม่อาจปลงบุคคลนั้นจากชีวิต เพราะเขาที่การอารักขาจัดไว้ดีแล้ว จึงกลับมา.

“ยथा สกุโกสิ ตथा ตนตี “ก็ อชเชว มาริโต มาริโต โหติ. คจจ. ยथा สกุโกสิ, ตथा นํ ชีวิตา โวโรเปหิติ ฯ

ชื่อว่า ยथा สกุโกสิ ตथा ตํ มีความว่า (ภิกษุผู้สั่งนั้น) สั่งใหม่ว่า “ต้องฆ่าในวันนี้ทีเดียวหรือ จึงเป็นอันฆ่า? ไปเถิด. ท่านอาจเมื่อใด, จงปลงเขาเสียจากชีวิตเมื่อนั้น.”

“อาปตติ ทุกกกุสสาติ เอวํ ปุน อาณตติยา ทุกกกุเมว โหติ ฯ

สองบทว่า อาปตติ ทุกกกุสส มีความว่า เพราะสิ่งอีกอย่างนั้น ย่อมเป็นทุกกกุเหมือนกัน.

สเจ ปน โส อวสสํ ชีวิตา โวโรเปตพโพ โหติ, อตตสาธกเจตนา มคคานนตรผลสทิสสา. ตสมา อยํ อาณตติกขณเวยว ปาราชิกโก ฯ

ก็ถ้าบุคคลนั้น เป็นผู้จะพึงถูกปลงจากชีวิตแน่นอนไซ้, เจตนาที่ยังอรรถให้สำเร็จ ย่อมเป็นเช่นกับผลที่เกิดในลำดับแห่งมรรค. เพราะฉะนั้น (ภิกษุผู้สั่ง) นี้ จึงเป็นปาราชิกในขณะสั่งทีเดียว.

สเจปิ วรโก สฎฐิวสสาตีกกเมน ตํ วเรติ, อาณาปโก จ อนตราว กาลํ กโรติ. หีนาย วา อาวตตติ,

อสสมณเณว หุตวา กาลํ กริสสตี หีนาย วา อาวตตีสสตี ฯ

ถ้าแม่(ภิกษุ)ผู้ฆ่า จะฆ่าบุคคลนั้นได้ โดยล่วงไป ๖๐ ปีไซ้, และ(ภิกษุ)ผู้สั่ง จะทำกาลกิริยา หรือสึกเสียในระหว่างนั้น, จักเป็นผู้ไม่ใช่สมณะทำกาลกิริยาหรือสึกแท้.

สเจ อาณาปโก คิหิกาลเ มาตริ วา ปิตริ วา อรหนตํ วา สนธาย เอวํ อาณาเปตวา ปพพชติ.

ตสมิ ปพพชิตะ, อาณตโต ตํ มาเรติ. อาณาปโก คิหิกาลเวยว มาตุฆาตโก ปิตุฆาตโก อรหนตฆาตโกว โหติ.

ตสมา เนวสส ปพพชชา น อุปสมปทา รุหตี ฯ

ถ้าผู้สั่ง หมายเอามารดาบิดา หรือพระอรหันต์ สั่งอย่างนั้นในเวลาเป็นคฤหัสถ์ แล้วจึงบวช,

คนผู้รับสั่งฆ่าบุคคลนั้นได้ ในเมื่อผู้สั่งนั้นบวชแล้ว, ผู้สั่ง ย่อมเป็นผู้ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์แต่ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ทีเดียว. เพราะเหตุนั้น บรรพชา อุปสมบท ของเขา ย่อมไม่ขึ้นเลย.

สเจปิ **มาเรตพพบุคคล** อาณตติกขณ ปุณฺณชโน, ยथा ปน นํ **อาณตโต** มาเรติ, ตथा อรหา โหติ.

อาณตโต วา ปหาริ ลภิตวา ทุกขมุลิกิ สหฺธิ นิสสาย วิปสสนฺโต อรหตฺติ ปตฺวา เตเนวาพาเรน กาลิ กโรติ,

อาณابโก อาณตติกขณเยว อรหนตฆาตโก, **วโ** ปน สพฺพตถ อุปกมฺภกรณกขณเยว ปาราชิกโถติ ฯ

ถ้าแม้บุคคลที่จะพึงถูกฆ่า ในขณะที่ยังเป็นปุณฺณชอยู่, แต่เป็นพระอรหันต์ในเวลาที่ถูกผู้รับสั่งฆ่า.

อีกอย่างหนึ่ง (บุคคลที่จะพึงถูกฆ่า) นั้น ได้การประหารจากผู้รับสั่งแล้ว อาศัยศรัทธามีทุกข์เป็นมูล เจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต แล้วทำกาลกิริยาไปเพราะอาหารนั้นนั่นเอง.

ผู้สั่ง ย่อมเป็นผู้ฆ่าพระอรหันต์ในขณะที่นั้นเอง, ส่วนผู้ฆ่าย่อมเป็นปาราชิกในขณะที่ทำความพยายามในที่ทั้งปวงทีเดียวแล.

อิทานิ เย จ สพฺเพสุปีเมสุ ทูตวเสน วุตตมาติกาปเทสุ สงเกตวิสงเกตทสสนตถิ วุตตา ตโย **วารา**, เตสุ ปฐฺมวาระ ตาว ฯ

ก็ในบรรดาวาระทั้ง ๓ ที่(พระอุบาลีเถระ)กล่าวไว้ เพื่อแสดงความถูกที่หมายและผิดที่หมาย

ในบทมาติกาที่ตรัสด้วยอำนาจทูตทั้งหมดนี้ นั่น บัดนี้ (พึงทราบวินิจฉัย) ในปฐมวาระก่อน.

ยสฺมา ตํ สณฺนิกํ วา ภณฺนโต ตสฺส วา พริชฺตาย “มา ขมาเตหิตี เอตํ วจฺนํ [552] น สาเวติ ตสฺมา **มุฏฺฐโ** น มุตโต ฯ

(ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม) พูด(คำ)นั้นเบาๆ หรือเพราะ(ภิกษุผู้รับสั่ง)นั้นเป็นคนหูหนวก จึงประกาศให้ได้ยินคำสั่งนี้ว่า

“เธอจงอย่าฆ่า” ไม่ได้. เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้ต้นเดิมจึงไม่ฟัง.

ทฺติยวาระ สาวิตตฺตา มุตโต ฯ

ในทฺติยวาระ ฟันได้ เพราะท่านประกาศให้ได้ยิน.

ตฺติยวาระ ปน เตน จ สาวิตตฺตา อิตฺเรน จ “สาธฺฐติ สมฺปฺภิจฺฉิตฺวา โอรมิตตฺตา **อุโ**ปิ มุตฺตาติ ฯ

ส่วนในตฺติยวาระ แม้ทั้ง ๒ รูป ก็ฟันได้ เพราะพระภิกษุที่เป็นต้นเดิมนั้น ประกาศให้ (ภิกษุผู้รับสั่ง) ได้ยิน

และเพราะภิกษุผู้รับสั่งนอกนี้ ก็รับคำว่า “ดีละ” แล้วดเว้นเสีย ฉะนั้นแล

ทูตถา นิฏฺฐิตา ฯ

ทูตถา จป.

เรื่องที่ไม่ลับ สำคัญว่าที่ลับ

อรโห รโหสณญินิทเทศาที่สุ ฯ

ใน อรโห รโหสณญินิทเทศ เป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“อรโหติ สมมุเข ฯ “รโหติ ปรมมุเข ฯ

บทว่า อรโห ได้แก่ ต่อหน้า. บทว่า รโห ได้แก่ ลับหลัง.

ตตล โย อุปลุฏฐานกาเล เวรริกขุมหิ ภิกขุหิ สหธิ อาคนตวา ปุโรโต นิสินเนเยว อนธการโทเสน ตสส อาคตภาวํ อชานนโต
“อโห วต อิตถนนาโม หโต อสส. โจราปิ นาม ตํ น หนนติ. สปิโป น หัสติ. น โภจิ สตถํ วา วิสํ วา อาหระตีติ
ตสส มรณํ อภินนทนโต อีทิสานิ วจนานิ อุลลปติ.

บรรดาชน ๒ คน (คือ ผู้มีความสำคัญต่อหน้าว่าลับหลัง และผู้มีความสำคัญลับหลังว่าต่อหน้า) นั้น
ภิกษุใด, เมื่อภิกษุผู้มีเวรกัน มาพร้อมกับภิกษุทั้งหลาย แล้วนั่งอยู่ข้างหน้านั้นเอง ในเวลาอุปลุฏฐาก,
ไม่ทราบความที่เธอมา เพราะโทษคือความมืด พอใจความตายของภิกษุผู้มีเวรกันนั้น จึงพูดจาถ้อยคำเช่นนี้ขึ้นมา
“เจ้าพระคุณ! ขอให้ภิกษุมีชื่ออย่างนี้ถูกฆ่า, ทำไมพวกโจรจึงไม่ฆ่ามันเสีย, งูจึงไม่กัดมันเสีย,
ใครๆ จึงไม่เอาศัสตราหรือยาพิษมาวางมันเสีย,”

อัย อรโห รโหสณญี อุลลปติ นาม ฯ “สมมุเข จ ตสมี ปรมมุขสณญีติ อตโถ ฯ

ภิกษุนี้ ชื่อว่าผู้มีความสำคัญต่อหน้าว่าลับหลังพูดจา. อธิบายว่า “ผู้มีความสำคัญในที่ต่อหน้านั้นว่าลับหลัง.”

โย ปน ตํ ปุโรโต นิสินนํ ทิสวา, ปุน อุปลุฏฐานํ กตวา คเตหิ ภิกขุหิ สหธิ คเตปิ ตสมี, “อิเชว โส นิสินนโณติ สณญี หุตวา
ปุริมเนเยเนว อุลลปติ.

ฝ่ายภิกษุใด เห็น(ภิกษุผู้มีเวรกัน)นั้นนั่งอยู่ข้างหน้า, เมื่อเธอแม่ไป พร้อมกับภิกษุทั้งหลายผู้ทำอุปลุฏฐากแล้วกลับไป,
เป็นผู้มีความสำคัญว่า “เธอยังนั่งอยู่ที่นี้เอง” พูดจาขึ้นตามนัยก่อนนั้นแล.

อัย รโห อรโหสณญี อุลลปติ นาม ฯ

ภิกษุนี้ ชื่อว่าผู้มีความสำคัญลับหลังว่าต่อหน้าพูดจา.

เอเตเนว อุปาเยน อรโห อรโหสณญี รโห รโหสณญี จ เวทิตัพโพ ฯ

บุคคลผู้มีความสำคัญต่อหน้าว่าต่อหน้า และบุคคลผู้มีความสำคัญในลับหลังว่าลับหลัง (ผู้ศึกษา)พึงทราบโดยอุบายนี้แล.

จตุณนมปิ เจเตสํ “วาจาย วาจาย ทุกกฏนติ เวทิตัพพํ ฯ

และพึงทราบว่า เป็นทุกกฏทุกๆ คำพูด แก่ภิกษุเหล่านั้นแม่ทั้ง ๔ รูป.

[อธิบายการพรรณนาความตายด้วยกาย]

อิทานิ มรณสัณณนาย วิภาคทสสนตถั วุตเตสุ ปณจสุ กาเยน สัณณนาทิมาทิกานิทุเทเสสุ ฯ

บัดนี้ (พึงทราบวินิจฉัย)ในนิเทศแห่งมาติกา ๕ มีพรรณนาด้วยกายเป็นต้น ที่(ท่านพระอุบาลี)กล่าวไว้ เพื่อแสดงวิภาคแห่งการพรรณนาความตาย.

“กาเยน วิการั ทสเสตีติ ยถา โส ชานาติ “สตถั วา อหริตวา วิสั วา ขาทิตวา [553] รชชยา วา อุพพนธิตวา โสพาทิสู วา ปตติตวา โย มรติ, โส กิร ธนั วา ลภติ ยสั วา ลภติ สคคั วา คจฉตีติ อยมตโต เอเตน วุตโตติ ตถา หตถมุตธาทีหิ ทสเสตีติ ฯ

ชื่อว่า กาเยน วิการั ทสเสตีติ มีความว่า เขาจะได้อัน (บุคคล)นี้กล่าวว่า ‘ผู้ใดใช้ศัสตราฆ่าตัวตาย หรือเคียวกินยาพิษตาย หรือเอาเชือกผูกคอตาย หรือกระโดดบ่อเป็นต้นตาย, ได้ยินว่า ผู้นั้น จะได้ทรัพย์ จะได้ยศ หรือจะไปสวรรค์’” ดังนี้ ด้วยประการใด, ภิคุแสดงด้วยประการนั้น ด้วยอวัยวะทั้งหลายมีหัวแม่มือเป็นต้น.

“วาจาย ภณตีติ ตเมวตถั วากุญเภาท กตวา ภณติ ฯ

ชื่อว่า วาจาย ภณตีติ ความว่า (ภิคุ)ล้นวาจา กล่าวเนื้อความนั้นนั่นแล.

ตติยวโร อุกยวเสน วุตโต ฯ

วาระที่ ๓ เป็นอันกล่าวแล้ว ด้วยอำนาจแห่ง(วาระ)ทั้ง ๒.

สพพตถ สัณณนาย ปโยเค ปโยเค ทุกกภู ฯ

ทุกๆ (วาระ) ปรับเป็นทุกกภู ทุกๆ ประโยค แห่งการพรรณนา.

ตสส ทุกขุปตติยั สัณณนทสส อุลลจจยั ฯ

เป็นอุลลัจจยัแก่ภิคุผู้พรรณนา ในเพราะทุกข์เกิดขึ้นแก่เขา.

ยั อุกทิสส สัณณนา กตา ตสมี มเต, สัณณนากุขณเยว สัณณนทสส ปาราชิกั ฯ

เมื่อบุคคลที่ตนเจาะจงทำการพรรณนา ตายไป เป็นปาราชิกแก่ภิคุผู้พรรณนา ในขณะที่พรรณนาทีเดียว.

โส ตั น ชานาติ, อมโณ ญตวา “ลทโธ วต เม สุขุปตติอุปาโยติ ตาย สัณณนาย มรติ, อนาปตติ ฯ

ผู้นั้น ย่อมไม่รู้(ข้อความ)นั้น, ผู้นั้นรู้แล้วคิดว่า “เราได้อุบายเป็นเหตุเกิดความสุขแล้วหนอ” ดังนี้ ตายไปเพราะการพรรณนานั้น ไม่เป็นอาบัติ.

ทวินนั อุกทิสส สัณณนาย กตตาย, เอโก ญตวา มรติ, ปาราชิกั, เทวปี มรณติ, ปาราชิกญจ อกุสลราสี จ ฯ

เมื่อภิคุเจาะจงทำการพรรณนาแก่คน ๒ คน, รู้คนเดียวแล้วตายไป เป็นปาราชิก, ทั้ง ๒ คนตายเป็นปาราชิกด้วย เป็นกองอกุศลด้วย.

เอส นโย สมพทุเลสุ ฯ

ในบุคคลมากมาย ก็นัยนี้.

อนุททิสส มรณํ สัณฺเณนโต อาหิณฺชติ. โย โย ตํ สัณฺเณนํ ญตฺวา มรติ. สพุโพ เตน มาริโต โหติ ฯ

(ภิกษุ)เที่ยวพรรณนาความตายไม่เจาะจง. บุคคลใดๆ รู้การพรรณนานั้นแล้วตายไป.

บุคคลนั้นๆ ทั้งหมด เป็นอภิกษุรูปนั้น ชำแล้ว.

[อธิบายพรรณนาความตายด้วยทนต์และหนังสือ]

ทุเตน สัณฺเณนาย ฯ

ในการพรรณนาด้วยทนต์ (มีวินัยฉัยดังนี้):-

“อสุกนฺนาม เคหํ วา คามํ วา คนฺตฺวา อิตถนฺนามสฺสเอว มรณฺวณฺณํ สัณฺเณหิตี สาสเน อาโรจิตมตฺเต, ทุกกภูํ ฯ

เป็นทูกกภู เมื่อภิกษุเพียงแต่บอกข่าว่า

“ท่านจงไปสู่เรือน หรือบ้านชื่อนั้น แล้วพรรณนาคุณความตาย แก่บุคคลมีชื่อนั้นนั่นแล.”

ยสฺสตถาย ปหิโต, ตสฺส ทุกฺขุปฺตติยา มุลฺลฐุสฺส ฤลลจฺจยํ, มรเณ ปาราชิกํ ฯ

(ทนต์)อันตนส่งไปเพื่อประโยชน์แก่บุคคลใด เพราะทุกข์เกิดแก่บุคคลนั้น เป็นฤลลจัจจยแก่ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม, เพราะเขาตาย เป็นปาราชิก.

ทุโต “ญาโต ทานิ อัย สคฺคมคฺโคติ ตสฺส อนาโรเจตฺวา อตฺตโน ญาตกสฺส วา สาโลหิตสฺส วา आरोเจติ.

ตสฺมิ มเต, วิสฺงเกโต โหติ. มุลฺลฐุ มุจฺจติ ฯ

ทนต์ (คิด)ว่า “บัดนี้เรารู้ทางสวรรค์นี้แล้ว” ไม่บอกแก่บุคคลนั้น บอกแก่ญาติหรือสายโลหิตของตน.

เมื่อเขาตาย, ย่อมผิดที่หมาย. ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมรอดตัวไป.

ทุโต ตเถว จินฺเตตฺวา สยํ สัณฺเณนาย วุตฺตํ กตฺวา มรติ. วิสฺงเกโตว ฯ

ทนต์คิดอย่างนั้นแล ทำกิจที่กล่าวไว้ในการพรรณนาเสียเอง ตายไป. ผิดที่หมายเหมือนกัน.

อนุททิสส [554] ปน สาสเน आरोเจते, ยตตกา ทุตฺตส สัณฺเณนาย มรณฺติ, ตตตกา ปาณาติปาตา ฯ

แต่เมื่อภิกษุบอกข่าไม่เจาะจง, เป็นปาณาติบาต ประมาณเท่าจำนวนมนุษย์ที่ตายไป ด้วยการพรรณนาของทนต์.

สเจ มาตาปิโตร มรณฺติ, อานนฺตริยมฺปิ โหติ ฯ

ถ้ามารดาและบิดาตายไป, เป็นอนันตริยกรรมด้วย.

เลขา สัณฺเณนาย ฯ

ในเลขาสังวรณนา (มีวินัยฉัยดังนี้):-

“เลขํ ฉินฺหิตีติ ปณฺเณ วา โปตฺถเก วา อกฺขรานิ ลิขติ “โย สตถํ วา อหริตฺวา ปปาเต วา ปปิตฺตฺวา

อญฺเณหิ วา อคฺคิปปเวสนอุทกฺกปเวสนาที่หิ อุปาเยหิ มรติ โส อิทฺถจฺิทยจฺ ลกฺกิตฺติ วา ตสฺส รมฺโม โหตีติ วา ฯ

ชื่อว่า เลขํ ฉินฺหิตี มีความว่า ภิกษุเขียนหนังสือลง ที่ไปไม้หรือที่ใบลานว่า “ผู้ใด ใช้ศัสตราฆ่าตัวตาย

หรือกระโดดเหวตตาย หรือตายด้วยอุบายอย่างอื่น มีการกระโดดเข้าไฟและกระโดดน้ำเป็นต้น, ผู้นั้น จะได้สิ่งนี้ และสิ่งนี้”

หรือว่า “... เป็นความชอบของผู้นั้น.”

เอตถาปิ **ทุกกฏถุลลจยปาราชิก** วุตตนเยเนว เวทิตพพา ฯ

แม้ใน(การเขียนหนังสือที่ไม่เจาะจง)นี้ บัณฑิตก็พึงทราบว่าเป็นทุกกฏ ถุลลัจจัย และปาราชิก โดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

อุททิสส ลิขิตะ ปน, ยํ อุททิสส ลิขิตํ, ตสเสว มรณเณ **ปาราชิก** ฯ

แต่เมื่อภิกษุเขียนหนังสือเจาะจง, ตนเขียนเจาะจงบุคคลใด, เพราะผู้นั้นนั้นแลตาย เป็นปาราชิก.

พหู อุททิสส ลิขิตะ, ยตตกา มรณติ, ตตตกา **ปาณาติปาตา** ฯ

เมื่อเขียนหนังสือเจาะจงบุคคลหลายคน, เป็นปาณาติบาต มีประมาณเท่าจำนวนคนที่ตายไป.

มาตาปิตุณํ มรณเณ **อานนตริย** ฯ

เพราะมารดาและบิดาตาย เป็นอนันตริยกรรม.

อนุกุททิสส ลิขิตะปิ, เอเสว **นโย** ฯ

แม้ในหนังสือที่เขียนไม่เจาะจง ก็นัยนี้แล.

“พหู มรณตีติ วิปฏิสาเร อุปปนเน, ตํ โปตถกํ ฆาเปตวา วา, ยถา วา **อฆราณี** น ปญญาณติ, ตถา กตวา มุจจติ ฯ

ภิกษุ, เมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้นว่า “(คนสัตว์)เป็นอันมากจะตาย”, จึงเผาใบลานนั้นเสีย หรือทำโดยประการที่อักษรทั้งหลายจะไม่ปรากฏ ย่อมพ้นได้.

สเจ โส ปรสส **โปตถโก** โหติ, อุททิสส ลิขิตो वा โหตุ, อนุกุททิสส ลิขितो वा, คหิตถุฐาเน รฐเปตวา มุจจติ ฯ

ถ้าใบลานนั้น เป็นของคนอื่น, ภิกษุจะเขียนหนังสือเจาะจงก็ตาม หรือเขียนไว้ไม่เจาะจงก็ตาม, วางไว้ในที่ที่ตนถือเอามา ย่อมพ้น.

สเจ มุเลน กิโตะ โหติ, โปตถกสสามิกานํ โปตถกํ, เยสํ หตถโต **มุล** คหิตํ, เตสํ มุลํ ทตวา มุจจติ ฯ

ถ้าใบลานนั้น ย่อมเป็นของที่เขาสั่งมาด้วยมูลค่า, เธอให้ใบลานแก่เจ้าของใบลานแล้ว ให้มูลค่าแก่เหล่าชนผู้ที่ตนรับเอามูลค่าจากมือแล้ว ย่อมพ้นได้.

สเจ **สมพหุลา** “มรณวณณํ ลิขิสสามาติ เอกขมาสยา หุตวา, **เอโก** ตาลรูกข์ อาโรหิตวา ปณณํ ฉินทติ, **เอโก** อาหริติ,

เอโก โปตถกํ กโรติ, **เอโก** ลิขิติ, **เอโก**, สเจ **กณฏกเลขา** โหติ, มสี มกเขตติ. มสี มกเขตวา ตํ โปตถกํ สชเขตวา

สพเพว สภายํ วา อาปณเณ วา ยตถ วา [555] ปน, **เลขาทสสนโกตุลลกา** พหู สนนิปตติ, ตตถ รฐเปตติ ฯ

ถ้าภิกษุมารูปด้วยกัน เป็นผู้อัยยัคยร่วมกันว่า “พวกเราจักเขียนพรรณนาคุณความตาย ดังนี้ รูปหนึ่งขึ้นต้นตาลแล้ว ตัดใบตาล, รูปหนึ่งนำมา, รูปหนึ่งทำให้เป็นใบลาน, อีกรูปหนึ่งเขียน, อีกรูปหนึ่ง, ถ้าเป็นการเขียนด้วยเหล็กจาร, ก็เอาเขม่าทา. ครั้นทาเขม่าแล้ว จัดใบลานนั้นเข้าเป็นผูก, เธอทั้งหมดเที่ยว เอาไปวางไว้ที่สภา หรือที่ร้านตลาด หรือในสถานที่ที่ประชาชนเป็นอันมากผู้แตกตื่นเพื่อดูหนังสือประชุมกัน.

ตํ วาจาเปตวา^๑ สเจ **เอโก** มรติ, สพเพสํ **ปาราชิก** ฯ

ประชาชนอ่านหนังสือนั้นแล้ว, ถ้าตายไปคนเดียวไซ้, เป็นปาราชิกแก่ภิกษุทั้งหมด.

สเจ พหุภา มรณติ, วุตตสทิสว นโย ฯ

ถ้าตายไปมากคนไซ้, ก็มีนัยเช่นเดียวกันกับที่กล่าวแล้วนั้นแล.

วิปฏิสาเร ปน อุปปนเน, ตโปตถก สเจ มณชุสาย โคปนติ, **อณโณ** จ น ทิสวา นีหริตวา ปุน พหุณ ทสเสติ, เนว มุจจนติ ฯ

แต่เมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้น ถ้าภิกษุเหล่านั้น เอาใบลานนั้นเก็บไว้ในหีบ, และมีผู้อื่นพบเห็นใบลานนั้น แล้วนำออกมาแสดงแก่ชนเป็นอันมากอีก, (เธอทั้งหมดนั้น) จะไม่พ้นเลย.

ติฏฐตุ **มณชุสา**. สเจปิ ตโปตถก นทिया วา สมุทเท วา ชิปนติ วา โธวณติ วา ขณชาขณชํ วา ฉินทนต์ อคคิมหิ วา ฉาปนติ ยาว สงฆฏีเตปิ ทุทโธเต ทุชฌาปิเต วา ปณณ **อกุขรานิ** ปณญายนติ, ตาว น มุจจนติ ฯ

หีบจยักไว้, ถ้าแม้พวกเธอเหวี่ยงใบลานนั้นลง หรือล้าง ในแม่น้ำหรือทะเล หั้นเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ หรือใส่ไฟเผา ก็ยังไม่พ้น ตราบเท่าที่ตัวหนังสือยังปรากฏอยู่ในใบลาน แม้ที่ยังเชื่อมต่อกันได้ซึ่งล้างไม่ดี หรือเผาไม่ดี.

ยถา ปน **อกุขรานิ** น ปณญายนติ, ตเถว กเต, มุจจนตติ ฯ

แต่เมื่อกระทำโดยประการที่อักษรทั้งหลายจะไม่ปรากฏเลย, จึงพ้นได้ แล.

[อธิบายชุดหลุมพรางให้คนตกตาย]

อิทานิ ถาวรปโยคสส วิภาคทสสนตถ วุตเตสุ โอปาตาทิมาทิกานิทเทเสสุ ฯ

บัดนี้ (จะวินิจฉัย) ในนิเทศแห่งมัทิกามีหลุมพรางเป็นต้น ที่(ท่านพระอุบาลี)กล่าวไว้ เพื่อแสดงวิภาคแห่งถาวรประโยค.

“มนุสส์ อุกทิสส โอปาตํ ขนตติ

“อิตถนนาโม ปตติตวา มริสสตีติ กณจิ มนุสส์ อุกทิสิตวา, ยตถ **โส** เอกโก วิจรติ, ตตถ อวาภูํ ขนติ ฯ

ชื่อว่า มนุสส์ อุกทิสส โอปาตํ ขนติ ความว่า

ภิกษุชุดหลุมจะจงคนบางคนด้วยตั้งใจว่า “ผู้มีชื่อนี้ จะตกไปตาย” ในที่ที่ผู้นั้นเที่ยวไปแต่ลำพัง.

ขนนตสส, ตาว สเจปิ ชาตปฐวี ขนติ, ปาณาติปาตสส ปโยคตตา ปโยเค ปโยเค **ทุกกฏํ** ฯ

ก่อนอื่น ถ้าแม้ชุดชาตปฐวี, เป็นทุกกฏทุกๆ ประโยคแก่ภิกษุผู้ชุด เพราะเป็นประโยคแห่งปาณาติบาต.

ยํ อุกทิสส ขนติ, ตสส ทุกขุปตติยา **ถุลลจจยํ**, มรณ **ปาราชิกํ** ฯ

เป็นถุลลจจย เพราะก่อให้เกิดทุกข์แก่คนผู้ที่ตนจะจงชุดไว้, เป็นปาราชิก เพราะเขาตาย.

อณญสมิ ปตติตวา มเตปิ, **อนาปตติ** ฯ

เมื่อผู้อื่น แม้ตกไปตาย, ไม่เป็นอาบัติ.

สเจ อนุกทิสส “โยโกจิ มริสสตีติ ขนนโต โหติ, ยตตกา ปตติตวา มรณติ, ตตตกา **ปาณาติปาตา**.

อานนตริยวตถุส จ **อานนตริยํ**, ถุลลจจยปาจิตติยวตถุส **ถุลลจจยปาจิตติยานิ** ฯ

ถ้าชุดไว้ไม่จงด้วยคิดว่า “ผู้ใดใครผู้หนึ่งจักตาย” เป็นปาณาติบาตเท่าจำนวนสัตว์ที่ตกไปตาย,

เป็นอนันตริยกรรม ในเพราะวัตถุแห่งอนันตริยกรรม เป็นถุลลจจยและปาจิตติย ในเพราะวัตถุแห่งถุลลจจยและปาจิตติย.

พหู [556] ตตถ **เจตนา**. กตมา ย **ปาราชิกํ** โหตติ ฯ

ถามว่า “เจตนาในการชุดหลุม)นั้นมีมาก. เป็นปาราชิกด้วยเจตนาไหน?”

“มหาอภิญญาจารย์ ดาว วุฒติ “อวาภา คมภริโรโต จ อายามวิตถารโต จ ขนิตวา ปมาณ ฐเปตวา ตจเฉตวา ปุณชิตวา
ปีสุปัจฉิ อุทธรัตนตสส, สนนิฏฐापिका **อตตสาธิกเจตนา** มคคานนตรสทิสสา ๗
สเจปี วสสสตสส อจจเยน ปติตวา อวสส **มรณกสโตโต** โหติ. สนนิฏฐापิกเจตนาเยว **ปาราชิกนติ** ๗

แก้วว่า “ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรถกถาก่อนว่า

‘เมื่อภิกษุชุดหลุม พังโดยส่วนเล็ก พังโดยส่วนยาวและกว้าง ได้ประมาณ^๑ แล้วหากเขาจะกองไว้ ใช้ปิ้งก็สำหรับใส่ฝุ่นโกยขึ้น,
เจตนาที่ยังอรรถให้สำเร็จซึ่งเป็นเหตุให้ตั้งขึ้น เป็นเช่นเดียวกันกับผลในลำดับแห่งมรรค.

ถ้าแม้ว่า โดยล่วงไปถึงร้อยปี จะมีสัตว์ตกลงตายแน่นอน. เป็นปาราชิกด้วยเจตนาซึ่งเป็นเหตุให้ตั้งขึ้นนั่นเอง.”

มหาปัจจจริย ปน สงเขปญญกถายญจ “อิมสมิ อวาภา ปติตวา มริสสตีติ เอกสมิมปิ กุททาลปปหาเร ทินเน,
สเจ **โกจิ** ตตถ ปกขลิโต ปติตวา มรติ, **ปาราชิกเมว. สุตตุนตีกตเถรา** ปน สนนิฏฐापิกเจตเน คณหนตีติ วุฒติ ๗

ส่วนในมหาปัจจจริและในสังเขปอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า

“เมื่อภิกษุใช้จอบประหาร (ฟัน) แม้ครั้งเดียว ด้วยคิดว่า ‘บุคคลจักตกที่หลุมนั้นตาย’ ดังนี้, ถ้ามีใครๆ พลัดตกลงไปที่หลุมนั้น
ตาย, เป็นปาราชิกเหมือนกัน. ส่วนพวกพระเถระผู้ชำนาญในพระสูตร ยังยึดเอาเจตนาซึ่งเป็นเหตุให้ตั้งขึ้น (เป็นหลัก).”

เอโก โอปาต ขนิตวา “อสุกนนาม อาเนตวา อิธ ปาเตตวา มาเรตีติ อณญ์ อาณาเปติ ๗

ภิกษุรูปหนึ่งชุดหลุมพราง แล้วสั่งภิกษุรูปอื่นว่า “จงนำคนชื่อนั้นมาแล้ว ผลักให้ตกตาย ใน(หลุมพราง)นี้.”

โส ตํ ปาเตตวา มาเรตี, อุภินัน **ปาราชิก** ๗

ภิกษุอื่นนั้น ยังผู้นั้นให้ตกตาย, เป็นปาราชิกทั้ง ๒ รูป.

อณญ์ ปาเตตวา มาเรตี. สยํ ปติตวา มรติ. **อณญ์** อตตโน ฐมมตตาย ปติตวา มรติ ๗ สพพตถ **วิสุงเกโต** โหติ. **มุลญฺฐ** มุจจติ ๗

ยังผู้อื่นให้ตกตาย. ตัวเองตกไปตาย. คนอื่นตกไปตายตามธรรมดาของตน.

ในทุกกรณีมีการผิดที่หมาย. ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมรอดตัวไป.

“**อสูก** อสูกํ อาเนตวา อิธ มาเรสสตีติ ขเตปี เอเสว **นโย** ๗

แม้ใน(หลุมพรางที่ภิกษุขุดไว้ ด้วยคิดว่า “ภิกษุชื่อนั้น จักนำคนชื่อนั้นมา ให้ (ตก) ตายในหลุมพรางนี้” ก็นัยนี้เหมือนกัน.

“**มริตุกามา** อิธ มริสสนตีติ ขนติ ๗

(ภิกษุ)ขุดไว้ (ด้วยคิด)ว่า “(คนทั้งหลาย)ผู้อยากจะตาย จักตายใน(หลุมพราง)นี้.”

เอกสส มรณ **ปาราชิก** ๗ พหุณนํ มรณ **อกุสลราสี** ๗ มาตาศิปิณฺณํ มรณ **อานนฺตริย** ๗

ถุลลจจยปาจิตติยวตถุส **ถุลลจจยปาจิตติยานิ** ๗

เป็นปาราชิก เพราะ(คน)คนเดียวตาย. เป็นกองอกุศล เพราะ(คน)มากคนตาย. เป็นอนันตริยกรรม เพราะมารดาและบิดาตาย.

เป็นถุลลจจยและปาจิตติย ในเพราะวัตถุแห่งถุลลจจยและปาจิตติย.

“**เย เกจิ** มาเรตุกามา เต อธิ ปาเตตวา มาเรสสนตีติ ขนติ ฯ ตตถ ปาเตตวา มาเรนติ ฯ
 เอกสมิ มเต, **ปาราชิก** ฯ พหุสุ, **อกุลลราสี** ฯ

(ภิกษุ) ขุดไว้(ด้วยคิด)ว่า “ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งประสงค์จะฆ่าเขาให้ตาย จักผลักชนเหล่านั้น ให้ตกตายใน(หลุมพราง)นี้” ดังนี้
 พวกเขาผลัก ให้ตกตายในหลุมพรางนั้น. เมื่อตายคนเดียว เป็นปาราชิก. เมื่อมากคนตาย เป็นกองอกุศล.

อานนตริยาทิวตถุสุ **อานนตริยาทีนิ** ฯ

เป็นอนันตริยกรรมเป็นต้น ในเพราะวัตถุแห่งอนันตริยกรรมเป็นต้น.

อิธ จ **อรหนตาปี** สงคหํ คจฉนติ ฯ

และแม้พระอรหันต์ทั้งหลาย ก็ถึงความสงเคราะห์เข้าไปใน(นัยหลัง)นี้ด้วย.

ปุริมินเย ปน เตสํ [557] มริตุกามาตาย **ปตน์** นตถิติ น สงคยหนติ ฯ

แต่ในนัยแรก กิริยาที่พระอรหันต์เหล่านั้นจะตกไปเพราะความเป็นผู้ใคร่จะตาย ย่อมไม่มี.

เพราะเหตุนั้น (พระอรหันต์ทั้งหลาย) ท่านจึงไม่สงเคราะห์เข้าด้วย.

ทวิสุปี นเยสุ อตตโน รัมมตาย ปติตวา มเต, **วิสุงเกโต** ฯ

แม้ในนัยทั้งสอง เมื่อบุคคลตกไปตายตามธรรมดาของตน ย่อมมีการผิดที่หมาย.

“**เย เกจิ** อตตโน เวริเก เอตถ ปาเตตวา มาเรสสนตีติ ขนติ ฯ ตตถ จ **เวริกา** เวริเก ปาเตตวา มาเรนติ ฯ

ภิกษุคิดว่า “ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จักผลักคนผู้มีเวรของตนให้ตกตาย ใน(หลุมพราง)นี้” แล้วขุดไว้.

และเหล่าชนผู้มีเวรกัน ก็ผลักคนมีเวร ให้ตกตายใน(หลุมพราง)นั้น.

เอกสมิ มาริเต, **ปาราชิก** ฯ พหุสุ, **อกุลลราสี** ฯ

เมื่อถูกฆ่าตายคนเดียว, เป็นปาราชิก. เมื่อถูกฆ่าตายมากคน, เป็นกองอกุศล.

มาตริ วา ปิตริ วา อรหนเต วา เวริเกหิ อาเนตวา ตตถ มาริเต, **อานนตริย** ฯ

เมื่อมารดาหรือบิดา หรือพระอรหันต์ ถูกเหล่าชนผู้มีเวร นำมาฆ่าให้ตายใน(หลุมพราง)นั้น, เป็นอนันตริยกรรม,

อตตโน รัมมตาย มเตสุ, **วิสุงเกโต** ฯ

เมื่อมารดาเป็นต้นเหล่านั้น ตายตามธรรมดาของตน, ย่อมมีการผิดที่หมาย.

โย ปน “มริตุกามา วา อมริตุกามา วา มาเรตุกามา วา อมาเรตุกามา วา **เย เกจิ** เอตถ ปติตวา วา ปาติตวา วา มริสสนตีติ

สพพถาปี อนุททิสเสว ขนติ, **โย โย** มรติ, ตสส ตสส มรณเณ, ยถานรูปี กมมณจ ผุสติ อาปตติณจ อาปชชติ ฯ

ส่วนภิกษุรูปใด ขุดไว้มิได้เจาะจง แม้โดยประการทั้งปวงเลยว่า

“ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ผู้อยากจะตายก็ดี ไม่อยากจะตายก็ดี ผู้ประสงค์จะฆ่าเขาก็ดี ไม่ประสงค์จะฆ่าก็ดี

จักตกไปตาย หรือถูกผลักให้ตกไปตาย ใน(หลุมพราง)นี้,” ภิกษุนั้นย่อมถูกต้องกรรม และย่อมต้องอาบัติ ตามสมควร

เพราะความตายของบุคคลผู้ที่ตายไปนั้นๆ.

สเจ คพภินี ปติตวา สคพภา มรติ, เทว ปาณาติปาตา ฯ

ถ้าสตรีมีครรภ์ ตกไป ตายทั้งกลม^๑ เป็นปาณาติปาต ๒ กระทง.

คพโภเยว วินสสติ, เอโก. คพโภ น วินสสติ มาตา มรติ, เอโกเยว ฯ

เฉพาะสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์เท่านั้นพินาศไป, เป็นปาณาติปาตกระทงเดียว.

สัตว์เกิดในครรภ์ไม่พินาศ แต่มารดาตาย, เป็นปาณาติปาตกระทงเดียวเหมือนกัน.

โจเรหิ อนุพทโธ ปติตวา มรติ, โอปาตชนกสเสว ปาราชิก^๑ ฯ โจรา ตตถ ปาเตตวา มาเรณติ, ปาราชิกเมว ฯ

คนถูกพวกโจรไล่ติดตาม ตกไปตาย, เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้ชุดหลุมพรางเช่นกัน.

พวกโจรตกลงไปตายในหลุมพรางนั้น เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

ตตถ ปติตฺ พหิ นีหริตวา มาเรณติ, ปาราชิกเมว ฯ

พวกโจรนำผู้ตกไปในหลุมพรางนั้นออกไปภายนอก แล้วฆ่าให้ตาย, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

กสฺมา ฯ โอปาเต ปติตปโยเคน คหิตตฺตา ฯ

ถามว่า “เพราะเหตุไร?” แก้วว่า “เพราะเขาถูกพวกโจรจับได้ ก็เพราะประโยคที่ตกไปในหลุมพราง.”

โอปาตโต นิคมิตวา เตเนวาพาเณ มรติ, ปาราชิกเมว ฯ

ผู้ที่ตกหลุมพราง ออกมาจากหลุมพรางได้แล้วตายไป ด้วยความเจ็บไข้นั้นนั่นแล, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

พหุณี วสฺสานิ อติกกมิตวา ปุน กุปิเตน เตเนวาพาเณ มรติ, ปาราชิกเมว ฯ

ครั้นล่วงเลยมาหลายปีแล้ว จึงตายเพราะความเจ็บไข้นั้นนั่นเองซึ่งกำเริบขึ้นอีก, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

โอปาเต ปตนปจฺจยา อุปนฺนโรเคน คิลานสเสว อญฺญ โรโค อุปนฺนชฺชติ.

โอปาตโรโค พลวตโร โหติ. เตน มเตปิ, โอปาตชนโก น มุจฺจติ ฯ

โรคชนิดอื่นเกิดแทรกขึ้นแก่บุคคลผู้ป่วยไข้ ด้วยโรคที่เกิดขึ้นเพราะมีการตกไปในหลุมพรางนั้นเป็นปัจจัยนั้นนั่นแล.

แต่โรคที่เกิดขึ้นเพราะหลุมพราง เป็นของมีกำลังกว่า. แม้เมื่อเขาตายเพราะโรคที่เกิดขึ้นนั้น, ภิกษุชุดหลุมพราง ย่อมไม่พ้น.

[558] สเจ ปจฺฉา อุปนฺนโรโค พลวา โหติ, เตน มเต, มุจฺจติ ฯ อุโภหิ มเต, น มุจฺจติ ฯ

ถ้าโรคที่เกิดขึ้นภายหลัง เป็นของมีกำลังไซ้, เมื่อผู้นั้นตายเพราะโรคที่เกิดขึ้นภายหลัง, เเธรอดตัว.

เมื่อผู้นั้นตายด้วยโรคทั้ง ๒ ชนิด, ไม่พ้น.

โอปาเต อุปฺปาติกมนุสฺโส นิพพตฺติตวา อุตฺตริตฺตํ อสฺกโกนฺโต มรติ, ปาราชิกเมว ฯ

มนุษย์ผู้ผุดเกิด ในหลุมพราง ครั้นเกิดแล้วไม่สามารถจะขึ้นได้ ก็ตายไป, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

[มติพระเถระสองรูป ในการชุดหลุมพราง]

| “มนุสฺสํ อุทฺทิสฺส ขเต ยกฺขาทีสุ ปติตวา มเตสุ, อนาปตฺติ ฯ

พระอุบาสกเถระ กล่าววว่า “เมื่อยกขึ้นเป็นต้น ตกไปตายในหลุมพรางที่ภิกษุชุดไว้เจาะจงมนุษย์ ไม่เป็นอาบัติ.

๑ กร่อนมาจากคำว่า “ตายทั้งกลม” คือ ตายพร้อมทั้งครรภ์ คือลูกในท้อง.

ยกขาทย โขทิสส ขเต มนุสสาทิสฺ มรณเตสุปี เอสเว นโย ฯ

ในมนุษย์เป็นต้น แม้ตายอยู่ในหลุมพราง ที่ภิกษุขุดไว้เจาะจงยักข์เป็นต้น ก็นัยนั้นแล.

ยกขาทย โขทิสส ขนตสส ปน ขนเนปี เตสํ ทุกขุปตติยมีปี ทุกกฺกเมว. มรณเว วตถุเสเนว อุลลัจจยํ วา ปาจิตติยํ วา ฯ

แต่เป็นทุกกฏทีเดียว แก่ภิกษุผู้ขุดเจาะจงยักข์เป็นต้น เพราะการขุดบ้าง เพราะก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น แก่(ยักข์เป็นต้น)เหล่านั้นบ้าง. เพราะ (ยักข์เป็นต้น) ตาย เป็นอุลลัจจยหรือปาจิตติย ตามอำนาจแห่งวัตถุทีเดียว.

อนุททิสส ขเต โอปาเต ยกขรูเปเน วา เปตรูเปเน วา ปตติ ติริจฉานรูเปเน มรติ.

ปตนรูปลจ ปมาณํ ตสมา อุลลัจจยนติ อุปติสสตเถโร ฯ |

(สัตว์)ตกลงในหลุมพรางที่ภิกษุขุดไว้มิได้เจาะจง โดยรูปยักข์ หรือรูปเปรต ตายไป โดยรูปสัตว์ศิริจฉาน. ก็รูปที่ตกไป ย่อมเป็นประมาณ เพราะฉะนั้น จึงเป็นอุลลัจจย.”

“มรณรูปี ปมาณํ ตสมา ปาจิตติยนติ ปุสสเทวตเถโร ฯ

พระปุสสเทวเถระ กล่าวว่า “รูปที่ตายเป็นประมาณ เพราะฉะนั้น จึงเป็นปาจิตติย.”

ติริจฉานรูเปเน ปตติวา ยกขรูเปเนตรูเปเน มเตปี เอสเว นโย ฯ

แม้ในสัตว์ที่ตกไปด้วยรูปสัตว์ศิริจฉาน แล้วตายด้วยรูปยักข์และรูปเปรต ก็นัยนั้นเหมือนกัน.

โอปาตชนโก โอปาตํ อณฺญสฺส วิกุกฺกิตฺติ วา มุธา วา เทติ.

โย โย ปตติวา มรติ, ตปฺปจฺจยา ตสเสว อาปตติ จ กम्मพฺนโร จ. เยน ลทฺโธ, โส นิทฺโทโสติ ฯ

ภิกษุผู้ขุดหลุมพราง ชายหรือให้เปล่า ซึ่งหลุมพราง แก่ภิกษุอื่น.

ภิกษุนั้นแลยังต้องอาบัติ และมีข้อผูกพันทางกรรม เพราะมีผู้ตกตายเป็นปัจจัย. ผู้ที่ได้หลุมพราง ไม่มีโทษแล.

“เอวํ ปตติวา อุตฺตริตุํ สกโกณฺตา น นสฺสิสฺสนฺติ สุอฺุทฺธา ภาวิสฺสนฺตีติ

ตํ โอปาตํ คมภีรตฺโร วา อุตฺตานตฺโร วา ทีฆตฺโร วา รสฺสตฺโร วา วิตถตฺโร วา สมฺพาตฺโร วา กโรติ.

อุภินฺนมีปี อาปตติ จ กम्मพฺนโร จ ฯ

ภิกษุผู้ได้ (หลุมพราง) แล้วคิดว่า “สัตว์ผู้ตกไปอย่างนี้ ยังอาจขึ้นได้ จักไม่พินาศ จักทรงตัวขึ้นได้ง่าย”

จึงทำหลุมพรางนั้น ให้ลึกลงไป หรือให้ตื้นขึ้น ให้ยาวออกไป หรือให้สั้นเข้า ให้กว้างออกไป หรือให้แคบเข้า, ต้องอาบัติ และมีข้อผูกพันทางกรรมด้วยกัน แม้ทั้ง ๒ รูป.

“พหู มรณตีติ วิปฺปฏิสฺสारे อุบฺปนฺเน, โอปาตํ ปิสฺสุนา ปุเรตี ฯ

เมื่อเกิดวิปปฏิสสารขึ้นว่า “(คนสัตว์)จะตายกันมาก”, จึงกลบหลุมพรางให้เต็มด้วยดิน.

สเจ โกจิ ปิสฺสมฺหิ ปตติวา มรติ, ปุเรตฺวาปี น มุจฺจติ ฯ

ถ้าสัตว์ใดๆ ยังตกไปในดินตายได้, แม้กลบให้เต็มแล้ว ก็ไม่พ้น.

เทเว วสุสนเต, กททโม โหติ. ตตถ ลคคิตวา มเตปิ,

รุกโข วา ปตฺนโต วาโต วา วสุโสทกั วา ปัสสุ หริติ [559]

กนทมูลตถั วา ปฐวี ขนฺนตา ตตถ อวาวาภู กโรนฺติ. ตตถ สเจ โภจึ ลคคิตวา วา ปติตวา วา มรติ, มุลฺลภู ฐน มุจฺจติ ฯ

เมื่อฝนตก, มีโคลน, แม้เมื่อสัตว์ใดๆ ตีตกตายใน(โคลน)นั้น, ต้นไม้ล้มก็ตี ลมพัดก็ตี น้ำฝนตกก็ตี พัดพาเดินไป.

หรือพวกขุดแผ่นดินเพื่อแหงมั้น ขุดเป็นหลุมบ่อไว้ใน(ที่)นั้น.

ถ้าสัตว์ใดๆ ตีตกหรือตกไปตายในหลุมนั้น, ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมยังไม่พ้น.

ตสมึ ปน โอภาเส มหนตฺ ตพากั วา โปกฺขรณึ วา การตฺวา เจตยึ วา ปติภูฐาเปตฺวา โโพธิ วา โรเปตฺวา

อวาวาสึ วา สกฺกมคฺคั วา การาเปตฺวา มุจฺจติ ฯ

แต่ในโอกาสนั้น ภิกษุให้ทำบึงหรือสระบัวใหญ่ให้ประดิษฐานเจดีย์

ปลูกต้นโพธิ์หรือให้สร้างวัด หรือให้ทำทางเกวียนแล้ว จึงพ้นได้.

ยทาปิ ธิรึ กตฺวา ปุริเต โอบาเต รุกฺขาทีนึ มุลานึ มุเลทึ สสิพิพิตานึ โหนฺติ. ชาตปฐวี ชาตา, ตทาปิ มุจฺจติ ฯ

แม้ในกาลใด ต้นไม้เป็นต้น ในหลุมพรางอันถูกกลบเต็มทำให้แน่นแล้ว รากต่อรากเกี่ยวพันกัน. เกิดชาตปฐวี,

แม้ในกาลนั้นก็พ้นได้.

สเจปิ นที อาคนฺตฺวา โอบาตํ หริติ. เอวมปิ มุจฺจติตี

ถ้าแม้แม่น้ำหลากมาลบล้างหลุมพรางเสีย. แม้อย่างนั้น จึงพ้นได้แล.

อัย ตาว โอบาตกา ฯ

กล่าวด้วยหลุมพรางเท่านั้นก่อน.

[ว่าด้วยการดักบ่วงของภิกษุ]

โอบาตสเสว ปน อนุโลเมสุ ปาสาทิสฺสุปิ

โย ตาว ปาสึ โอบเตติ “เอตถ พชฺฉิตฺวา สตฺตา มริสฺสนตฺติ,

อวสฺสั พชฺฉนกสฺตฺตานัน วเสน หตฺถา มุตฺตมตฺเต, ปาราชิกานนฺตริยถุลลจฺยปาจิตฺตียานึ เวทิตพฺพานึ ฯ

ก็(พึงทราบวินิจฉัย) แม้ในบ่วงเป็นต้น อันอนุโลมแก่หลุมพรางนั้นแล (ดังต่อไปนี้):-

ภิกษุรูปใด ดักบ่วงไว้ก่อน ด้วยคิดว่า “สัตว์ทั้งหลายจักติดในบ่วงนี้ตาย” เมื่อบ่วงพอฟันไปจากมือ พึงทราบว่าเป็นปาราชิก

อนันตยกรรม ถุลลัจฉัย และปาจิตตีย์ แก่ภิกษุรูปนั้นแน่นอน ด้วยอำนาจสัตว์ที่ติด (บ่วง).

อุทฺทิสฺส กเต

ยั อุทฺทิสฺส โอบทิตฺ, ตโต อณฺเณสฺ พนฺธเน อนาปตฺติ ฯ

ใน(บ่วง)ที่ภิกษุทำเจาะจงไว้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

(บ่วง)ที่ภิกษุดักเจาะจงสัตว์ตัวใดไว้ เพราะสัตว์เหล่าอื่นจากสัตว์ตัวนั้นมาติด ไม่เป็นอาบัติ.

ปาเส มุเลน วา มุธา วา ทินฺเนปิ, มุลฺลภูสเสว กम्मพฺนโร ฯ

แม้เมื่อภิกษุจำหน่ายบ่วงไป ด้วยมูลค่าหรือให้เปล่าก็ตาม, ข้อผูกพันทางกรรม ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมเช่นกัน.

สเจ, เยน ลทโธ, โส อุกคฺลิตฺ ภาสํ สณฺฐเปติ, ปสฺเสน วา คจฺจนเต ทิสฺวา วตี กตฺวา สมฺมุเข ปเวเสติ,
ถทฺตรํ ภาสยภฺนุสฺสึ ฐฺเปติ, ทพฺพทฺตรํ ภาสฺรชฺชํ พนฺธติ, ถิตฺตรํ ภาสณฺกํ อภิโกภฺนุสฺสึ, อุโภปี น มุจฺจติ ฯ

ถ้าภิกษุผู้ได้บ่วงไป ดักบ่วงเคลื่อนที่ได้ไว้, หรือเห็นพวกสัตว์เดินไปข้างๆ จึงทำรั้วกันไว้ ต้อนสัตว์ให้เข้าไปตรงหน้า,
หรือจัดคันบ่วงไว้ให้แข็งแรง, หรือผูกเชือกบ่วงไว้ให้มันขึ้น, หรือตอกหลักไว้ให้มันคง, เธอทั้ง ๒ รูป ไม่พ้น.

สเจ วิปฏิสาเร อุปฺปนฺเน, ปาสํ อุกคฺลาเปตฺวา คจฺจติ.

ตํ ทิสฺวา ปุณฺ อภฺยเย สณฺฐเปตฺติ. พทฺธา พทฺธา มรณฺติ. มุลฺลฺโฐ [560] น มุจฺจติ ฯ

ถ้าเมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้น, เธอจึงรูดบ่วงให้หลุดออก แล้วไปเสีย.

คนเหล่าอื่นพบเห็น(บ่วงที่รูดออกแล้ว)นั้น เอาดักไว้อีก. (สัตว์ทั้งหลาย)ที่ติด (บ่วง) แล้วๆ ตายไป. ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ไม่พ้นไปได้.

สเจ ปนฺ เตน ปาสยภฺนุสฺสึ สยํ อกฺตา โหติ, คหิตฺถฺฐานเณ ฐฺเปตฺวา มุจฺจติ ฯ

แต่ถ้าคันบ่วง อันเธอผู้เป็นต้นเดิมนั้น ไม่ได้ทำไว้เอง, เธอวางไว้ในที่ที่ตนรับมา ย่อมพ้น.

ตตฺถ ชาตกยภฺนุสฺสึ ฉินฺทิตฺวา มุจฺจติ ฯ สยํ กตฺยภฺนุสฺสึ ปนฺ โคเปนฺโตปี น มุจฺจติ ฯ

เธอตัดไม้คันบ่วงซึ่งเกิดอยู่ในสถานที่นั้นเสีย ย่อมพ้น. แต่แม้เมื่อเธอเก็บรักษาไม้คันบ่วงที่ตนทำเองไว้ ย่อมไม่พ้น.

ยทิ ทิ ตํ อภฺยโย คณฺหิตฺวา ปาสํ สณฺฐเปติ, ตปฺปจฺจยา มรณฺเตสุ, มุลฺลฺโฐ น มุจฺจติ ฯ

จริงอยู่ ถ้าภิกษุรูปอื่นถือเอา(ไม้คันบ่วง)นั้น ไปดักบ่วงไว้อีกไซ้,

เมื่อสัตว์ทั้งหลายตายไป เพราะมีการดักบ่วงนั้นเป็นปัจจัย, ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ย่อมไม่พ้น.

สเจ ตํ ฆาเปตฺวา อลาตํ กตฺวา ฉทฺเขตฺติ, เตน อลาเตน ปหาริํ ลทฺธา มรณฺเตสุปี, น มุจฺจติ ฯ

สพฺพโส ปนฺ ฆาเปตฺวา วา นาสเตตฺวา วา มุจฺจติ ฯ

ถ้าเธอเผาคันบ่วงนั้น ทำให้เป็นคุ่นไฟแล้วทิ้งเสีย, แม้เมื่อสัตว์ทั้งหลาย ได้การประหารด้วยคุ่นไฟนั้นตายไป, ย่อมไม่พ้น.

แต่เผาหรือทำให้เสียหายไป โดยประการทั้งปวง ย่อมพ้น.

ปาสฺรชฺชมุปี อภฺยเย ทิ วฏฺฐิตํ คหิตฺถฺฐานเณ ฐฺเปตฺวา มุจฺจติ ฯ

เธอวางแม่เชือกบ่วงที่คนเหล่าอื่นพันเสร็จแล้วไว้ในที่ที่ตนรับมา ย่อมพ้น.

รชฺชุกเณ ลภิตฺวา สยํ วฏฺฐิตํ อพฺพภฺนุสฺสึ วาเก ลภิตฺวา วฏฺฐิตํ หิราหิรี กตฺวา มุจฺจติ ฯ

เธอได้เชือกมาแล้ว คลีเกลิยวที่เขาพันไว้เองเสียเอง

(หรือ) ทำเชือกที่ตนได้ปอมาแล้วพันไว้ ให้เป็นชิ้นน้อยและชิ้นใหญ่ ย่อมพ้น.

อรณฺญโต ปนฺ สยํ วาเก อหริตฺวา วฏฺฐิตํ โคเปนฺโตปี น มุจฺจติ ฯ สพฺพโส ปนฺ ฆาเปตฺวา วา นาสเตตฺวา วา มุจฺจติ ฯ

แต่แม้เมื่อเธอเก็บรักษาเชือกที่ตนเองนำปอมาจากป่าพันไว้ ย่อมไม่พ้น.

แต่เผาหรือทำให้เสียหายไปโดยประการทั้งปวง ย่อมพ้น.

[ว่าด้วยการใช้ฟาล์มดักสัตว์ของภิกษุ]

อหุหล สขเขนโต จตุสุ ปาเทสุ อหุหลมณฺจ ฐฺเปตฺวา ปาสาณ อโรเปติ, ปโยเค ปโยเค **ทุกกฺกั** ฯ
ภิกษุเมื่อจัดแจงฟาล์ม^๑ วางเตียงฟาล์มไว้บนเท้าทั้ง ๔ ยกหินขึ้น เป็นทุกกฏทุกๆ ประโยค.

สพฺพสขฺช กตฺวา, หตฺถโต มุตฺตมตฺเต,
อวสฺส อชฺโหมตฺถริตฺตพฺกสฺตตฺตานํ วเสน อหุทิสฺसानุทิสฺसानุรูปเณ **ปาราชิกาทีนึ** เวทิตฺตพฺพานิ ฯ
เมื่อทำการเตรียมทุกอย่างแล้ว, พอฟาล์มพ้นไปจากมือ, พึงทราบว่าเป็นปาราชิกเป็นต้น
ตามสมควรแก่ประโยคที่ทำเจาะจงและไม่เจาะจง ด้วยอำนาจแห่งพวกสัตว์ที่จะพึงถูกทับแน่นอน.

อหุหล มฺเณน วา มฺธฺธา วา ทินฺเนปิ, มฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล **กมฺมพฺนโร** ฯ
แม้เมื่อภิกษุจำหน่ายฟาล์ม ด้วยมูลค่า หรือให้เปล่าก็ตาม, ข้อผูกพันทางกรรม ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมทีเดียว.

สเจ, เยน ลหฺธํ, **โส** ปติตํ วา อุกฺขิปติ อญฺเญปิ ปาสาณ อโรเปตฺวา ครุกฺตรํ วา กโรติ
ปสฺเสน วา คจฺจนเต ทิสฺวา วตฺติ กตฺวา อหุหล ปเวเสติ, **อุโภ**ปิ น มฺจฺจฺนติ ฯ
ถ้าภิกษุผู้ได้ฟาล์มไป ยกฟาล์มที่ตกขึ้นไว้ หรือยกหินแม้อ่อนขึ้น ทำให้มีน้ำหนักกว่า
หรือเห็นพวกสัตว์เดินไปข้างๆ ทำรั้วกันไว้ตอนสัตว์ให้เข้าไปที่ฟาล์ม, เธอทั้ง ๒ รูป ย่อมไม่พ้น.

สเจ วิปฏิสาเร อฺปฺปนฺเน, อหุหล ปาเตตฺวา คจฺจติ, ตํ ทิสฺวา **อญฺโญ** สณฺฐเปติ, **มฺลฺลฺลฺล** [561] น มฺจฺจฺนติ ฯ
ถ้าเมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้น, เธอจึงทำฟาล์มให้ตกแล้ว ไปเสีย, ภิกษุรูปอื่นพบเห็นฟาล์มที่ตกแล้วนั้น ก็ตั้งดักไว้อีก,
ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ไม่พ้น.

ปาสาณ ปน คหิตฺตฺถฺฐาน ฐฺเปตฺวา อหุหลปาเท จ ปาสยฺญฺญิํ วุตฺตนฺเยน คหิตฺตฺถฺฐาน วา ฐฺเปตฺวา ฌาเปตฺวา วา มฺจฺจฺนติ ฯ
ภิกษุวางก้อนหินไว้ในที่ที่ตนรับมา และวางขาฟาล์มไว้ในที่ที่ตนรับมา หรือเผลอเสียโดยนัยดังกล่าวไว้แล้วในคัมภีร์ ย่อมพ้น.

สุลฺลํ โรเปนฺตฺตฺสฺสาปิ, สพฺพสขฺช กตฺวา, หตฺถโต มุตฺตมตฺเต,
สุลฺลฺลฺล ปติตฺวา อวสฺส มรณกสฺตตฺตานํ วเสน อหุทิสฺसानุทิสฺसानุรูปโต **ปาราชิกาทีนึ** เวทิตฺตพฺพานิ ฯ
แม้เมื่อภิกษุปักหลาว, พอทำการเตรียมทุกอย่างเสร็จแล้ว, พ้นจากมือ, พึงทราบว่าเป็นปาราชิกเป็นต้น
โดยสมควรแก่ประโยคที่ทำเจาะจงและไม่เจาะจง ด้วยอำนาจแห่งพวกสัตว์ที่จะตกไปตายบนคมหลาวแน่นอน.

สุเล มฺเณน วา มฺธฺธา วา ทินฺเนปิ, มฺลฺลฺลฺลฺลฺล **กมฺมพฺนโร** ฯ
แม้เมื่อภิกษุจำหน่ายหลาว ด้วยมูลค่า หรือให้เปล่าก็ตาม, ข้อผูกพันทางกรรม ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เป็นต้นเดิมเช่นกัน.

๑ ดู ฟ่าทับแหว (คลิก)

สเจ, เยน ลหฺรฺ, โส “เอกปฺปหาเรเนว มริสฺสนตฺติ ติจฺฉินฺตรํ วา กโรติ.

“ทุกฺขํ มริสฺสนตฺติ กุณฺฐตรํ วา กโรติ. “อุจฺจนฺติ สลลฺกฺเขตฺวา นิจฺจรํ วา “นิจฺจนฺติ สลลฺกฺเขตฺวา อุจฺจตรํ วา ปฺนุ โรเปติ. วรฺกํ วา อุชฺชํ อติอุชฺชํ วา อีสํ โปณฺณํ กโรติ, อุโภปิ น มุจฺจนฺติ ฯ”

ถ้าภิกษุผู้ได้หลาวไป แต่งหลาวให้คมกริบ ด้วยคิดว่า “สัตว์ทั้งหลาย จักตายด้วยการประหารครั้งเดียวเท่านั้น”

หรือแต่งหลาวให้ทื่อเข้า ด้วยคิดว่า “สัตว์ทั้งหลาย จักตายเป็นทุกข”

หรือกำหนดว่า “หลาวสูงไป” ปักให้ต่ำลง หรือกำหนดว่า “หลาวต่ำไป” ปักให้สูงขึ้นอีก

หรือตัดที่คอดให้ตรง หรือตัดที่ตรงเกินไปให้โค้งนิดหน่อย, เธอทั้ง ๒ รูปไม่พ้น.

สเจ ปน “อภฺฐาเน รุทฺถนฺติ อณฺญสฺมี ฐาเน ฐเปติ.

ตฺถเจ มารณตฺถาย อาทิตฺโต ปฏฺติ ปริเยสิตฺวา กตํ โทติ, มุลฺลฺโฐ น มุจฺจติ ฯ

ก็ถ้าเธอ(เห็น)ว่า “ไว้ในที่ไม่เหมาะ แล้วเอาไปปักไว้ในที่อื่น,

ถ้าหลาวนั้น ย่อมเป็นของที่เธอแสวงหามาทำไว้ตั้งแต่ต้นเพื่อต้องการฆ่าให้ตาย, ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ไม่พ้น.

อปฺริเยสิตฺวา ปน กตฺเมว ลภิตฺวา อาโรปิเต, มุลฺลฺโฐ มุจฺจติ ฯ

แต่เมื่อมิได้แสวงหา ได้ของที่เขาทำไว้แล้วนั้นแล ยกขึ้นไว้, ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ย่อมพ้น.

วิปฺปฏิสฺสारे อุปฺปนฺเน, ปาสยญฺญิยํ วุตฺตนฺเยน คหิตฺถฺฐาเน วา ฐเปตฺวา ฉาเปตฺวา วา มุจฺจติ ฯ

เมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้น, เธอวางหลาวไว้ในที่ที่ตนรับมา หรือเผาเสีย โดยนัยดังกล่าวไว้แล้วในคัมภีร์ ย่อมพ้น.

[ลอบวางศัสตราไว้ในวัดอุสำหรับฟัง]

“อปฺสฺเสเน สตฺถํ วาติ เอตฺถ

ในคำว่า อปฺสฺเสเน สตฺถํ วา นี้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

อปฺสฺเสนนฺนาม นิจฺจปริโหโค มฺยโง วา ปิรฺฐํ วา อปฺสฺเสนผลํ วา ทิวาญฺฐาเน นิสฺสีทฺนตฺสส อปฺสฺเสนกตฺถมโห วา ตตฺถ ชาตฺกรุกฺโข วา จงกมฺ อปฺสฺสาย ติฏฺฐนฺตฺสส อาลมฺพนรฺกฺโข วา อาลมฺพนผลํ วา.

สพฺพมฺเปตํ อปฺสฺสนิยฺญฺฐเน อปฺสฺเสนํ นาม ฯ

ชื่อว่า ที่ฟัง ได้แก่ เตียง หรือตั่ง หรือกระดานสำหรับฟัง ที่ใช้เป็นนิจ หรือเสาสำหรับฟัง ของภิกษุผู้นั่งพักอยู่ในที่พักกลางวัน

หรือต้นไม้ซึ่งเกิดอยู่ในที่นั้น หรือต้นไม้สำหรับยึดเหนี่ยว ของภิกษุผู้ยืนฟังอยู่ในที่จงกรม หรือกระดานสำหรับยึดเหนี่ยว.

วัตถุมีเตียงเป็นต้นนั้นแม้ทั้งหมด ชื่อว่าที่ฟัง เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งแห่งการฟัง (เป็นที่ตั้งแห่งการมองไม่เห็น).

ตฺสมี อปฺสฺเสเน, ยถา [562] อปฺสฺสยฺนตํ วิชฺชติ วา ฉินฺหติ วา,

ตถา กตฺวา วาสิมฺรสฺสตฺติอาร กณฺณกาทินํ อณฺญตรํ สตฺถํ ฐเปติ, ทุกฺกฏํ ฯ

ภิกษุทำเหมือนอย่างคนแทงหรือฟันบุคคลที่ไม่เห็น

วางบรรดาศัสตราชนิดใดชนิดหนึ่ง มีมีด ขวาน หอก เหล็กแหลม และหนามเป็นต้นไว้ในที่สำหรับฟังนั้น เป็นทุกกฎ.

ธวัชปริโณคณฐาเน นิราสงกสส นิสิตโต วา นิปชชโต วา อปสสยนตสส วา,
สตถสมมผลสปลจยา ทุกขูปตติยา **ถุลลจจยิ**. มรณ **ปาราชิกิ** ๑

เมื่อผู้หมดความสงสัย นั่ง หรือนอน หรือพิงอยู่ในสถานที่ใช้ประจำ,
เป็นถุลลจจยิ เพราะก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น ซึ่งมีความถูกต้องศัสตราเป็นปัจฉัย. เป็นปาราชิก ในเพราะเขาตาย.

ตยเจ อณโณปิ ตสส เจริ **ภิกขุ** วิหารจาริกถนจรนโต ทิสวา

“อิมสส มณเณ มารณตถาย **อิมิ** นิกขิตต. สาธุ สุกฺก มรตฺติ อภินนทนโต คจจติ, **ทุกกฺก** ๑

ถ้าภิกษุผู้มีเวรของเธอนั้น แม้อรูปอื่น เทียวจาริกไปในวิหาร พบเห็นศัสตรานั้นแล้ว
ยินดีอยู่ว่า “ชะรอยศัสตรานี้เป็นของที่เธอรูปร่างไว้ เพื่อเป็นเครื่องสังหาร, ดีละ จงตายให้สนิทเถิด” เดินไปเป็นทุกกฏ.

สเจ ปน **โสปี** “ตตถ เอวิ กเต, สุกตํ ภวิสสตีติ ติจินตฺราทิกฺรณน กิจฺจิกิ กมมํ กโรติ, ตสฺสปี **ปาราชิกิ** ๑

แต่ถ้าภิกษุผู้มีเวรแม้อรูปนั้น คิดว่า “เมื่อเธอทำศัสตรานั้น ไว้อย่างนั้น ในที่นั้นแล้ว จักเป็นอันเธอทำไว้ดีแล้ว”
จึงทำกรรมบางอย่าง ด้วยการทำศัสตราให้คมกริบเป็นต้น, เป็นปาราชิกแม้แก่เธอผู้มีเวรรูปนั้น.

สเจ ปน “อณฺฐาเน จิตฺนติ อพฺุทธิตฺวา อณฺยสมิ ฐาเน ฐเปติ, ตทตถเมว กตฺวา ฐปีเต, **มุลฺกฺก** น มุจจติ ๑

แต่ถ้าภิกษุผู้มีเวร(เห็น)ว่า “เธอรูปร่างวางศัสตราไว้ในที่ไม่เหมาะ” จึงยกขึ้นมาวางไว้ในที่อื่น,
เมื่อเธอทำแล้ววางไว้ เพื่อประโยชน์นั้นๆ เอง, ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ย่อมไม่พ้น.

ปากติกิ ลภิตฺวา ฐปีตํ โหติ, มุจจติ ๑

ภิกษุได้ศัสตราแล้ววางไว้ตามปกติเดิม, ย่อมพ้น.

ตํ อปนตฺวา อณฺญํ ติจินตฺรํ ฐเปติ, **มุลฺกฺก** มุจจเตว ๑

ภิกษุนำศัสตรานั้นออกไปเสีย แล้วจึงเอาศัสตราอย่างอื่นที่คมกว่ามาวางไว้แทน, ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ย่อมพ้นทีเดียว^๑.

[ลอบวางยาพิษแทรกไว้ในเภสัช]

วิสมกฺขเนปี ๑

แม้ในการทายาพิษไว้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ยาว มรณภินนทเน **ทุกกฺก** ตาว เอเสว **นโย** ๑

เป็นทุกกฏ เพราะเขายินดีความตาย จนกระทั่งถึงขั้นนี้เหมือนกัน.

สเจ ปน **โสปี** “ขุทฺทกํ วิสมณฺชฺลนฺติ สลฺลกฺเขตฺวา มหนตํ กโรติ “มหนตํ วา อติตฺนุกํ” โหตีติ ขุทฺทกํ กโรติ
ตฺนุกํ วา พหฺลํ พหฺลํ วา ตฺนุกํ กโรติ อคฺคินา ตาเปตฺวา เหมณฺฐา วา อฺุปริ วา สยจาเรติ, ตสฺสปี **ปาราชิกิ** ๑

ก็ ถ้าภิกษุแม้อรูปนั้นกำหนดได้ว่า “ก่อนยาพิษเส็กไป” จึงทำให้เชื้องขึ้น
หรือกำหนดได้ว่า “ก่อนยาพิษเชื้องไป หรือเชื้องเกินไป” จึงทำให้เส็กลง หรือบางไปจึงทำให้หนา หรือหนาไป จึงทำให้บางลง
แล้วลนให้ร้อนด้วยไฟ ทำให้แล่นไปข้างล่างหรือข้างบน, เป็นปาราชิกแม้แก่ภิกษุรูปนั้น.

๑ ในหนังสือแปลว่า “ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ย่อมไม่พ้นเหมือนกัน”

๒ อติมหนตํ ๑

อิท “อภฺรฐาเน รฐิตนฺติ สพพเมว ตจฺเจตฺวา ปุณฺณิตฺวา อณฺญสฺมี ฐาเน ฐฺเปติ ฯ”

เธอเห็นว่า “ก่อนยาพิษนี้ วางไว้ในที่ไม่เหมาะ จึงตกใส่ให้บางทุกส่วนทีเดียว แล้วเซ็ดถู (ให้เกลี้ยง) เอาวางไว้ในที่อื่น.

อตตนา เกสฺซุชานิ โยเซตฺวา กเต, มุฏฺฐุโฐ น [563] มุจฺจติ. อตตนา อกเต, มุจฺจติ ฯ”

เมื่อภิกษุปรุงเภสัชด้วยตนเอง แล้วแทรกยาพิษเข้าด้วย, ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ย่อมไม่พิน. เมื่อตนเองไม่ได้ทำ, ย่อมพิน.

สเจ ปน โส “อิมิ วิสฺ อติปริตฺตฺนฺติ อณฺญมฺปิ อาเนตฺวา ปกฺขิปติ, ยสฺส วิเสน มรติ, ตสฺส ปาราชิกิ ฯ”

แต่ถ้าภิกษุรูปนั้นเห็นว่า “ยาพิษนี้มีน้อยเกินไป” จึงนำเอายาพิษแม่อื่นมาเติมใส่ไว้,

เป็นปาราชิกแก่ภิกษุเจ้าของยาพิษซึ่งเป็นเหตุให้เขาตาย.

สเจ อุภินฺนมฺปิ สนฺตเคน มรติ, อุภินฺนมฺปิ ปาราชิกิ ฯ”

ถ้าเขาตายไปเพราะยาพิษซึ่งเป็นของภิกษุแม่ทั้ง ๒ รูป, ก็เป็นปาราชิกแก่เธอแม่ทั้ง ๒ รูป.

“อิมิ วิสฺ นิพฺพิริยนฺติ ตํ อปเนตฺวา อตฺตโน วิสเมว ฐฺเปติ, ตสฺเสว ปาราชิกิ. มุฏฺฐุโฐ มุจฺจติ ฯ”

ภิกษุเห็นว่า “ยาพิษนี้ หมดฤทธิ์กล้าแล้ว” จึงนำยาพิษนั้นออกเสีย แล้ววางยาพิษของตนเองไว้แทน,

เป็นปาราชิกแก่ภิกษุนั้นเท่านั้น. ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม รอดตัวไป.

[ลอบวางอาวุธไว้ใต้เตียงหรือตั่ง]

“ทุพฺพลํ วา กโรตฺติ มณฺจปฺฐิ อฏฺฐินิยา เหมฐฺฐาภาเค ฉินฺทิตฺวา

วิทฺเลหิ วา รชฺชุกฺเกหิ วา เยหิ วิตํ โหติ, เต วา ฉินฺทิตฺวา อปฺปาวเสสเมว กตฺวา เหมฐฺฐา อาวุธํ นิภฺขิปติ ฯ”

สองบทว่า ทุพฺพลํ วา กโรตฺติ ความว่า ภิกษุตัดเตียงและตั่ง ภายใต้แม่แคร่

หรือตัดหวายและเชือกที่เขาร้อยไว้ ทำให้เหลือไว้นิดหน่อยเท่านั้น จึงสอดอาวุธไว้ภายใต้.

“เอตฺถ ปตฺติตฺวา มริสฺสตีติ อปฺสเสนผลกาทีนฺมฺปิ จงฺกเม อาลมฺพนรฺกฺขผลกปริโยสานานํ ปฺรภาคํ ฉินฺทิตฺวา เหมฐฺฐา อาวุธํ นิภฺขิปติ ฯ”

เธอตัดส่วนอื่น แม่แห่งวัดผู้มีกระดานสำหรับพิงเป็นต้น ซึ่งมีต้นไม้และกระดานสำหรับยึดเหนี่ยวในที่จรงกรมเป็นที่สอดออก

แล้วเอาอาวุธสอดไว้ภายใต้ ด้วยหวังว่า “คนจักตกตายที่อาวุธนี้.”

โสภภาทีสุ มณฺจํ วา ปฐฺฐิ วา อปฺสเสนผลกํ วา อาเนตฺวา ฐฺเปติ, ยถา ตตฺถ นิสินฺนมตฺโต วา อปฺสเสนมตฺโต วา, ปตฺติ ฯ”

ภิกษุนำเตียง ตั่ง หรือกระดานสำหรับพิง มาวางไว้ใกล้บ่อเป็นต้น โดยประการที่คนพอนั่งหรือพิงที่เตียงเป็นต้นนั้น ก็จะถูกตกลงไป.

โสภภาทีสุ วา สณฺจจรณเสตฺถ โหติ, ตํ ทุพฺพลํ กโรติ ฯ”

หรือทำสะพานสำหรับเดินไปมาบนบ่อเป็นต้น ให้ชำรุดไว้.

เอวํ กโรนฺตสฺส, กรณฺเน ทุกฺกฏฺ. อิตฺรสฺส ทุกฺขุปฺตติยา ภูลฺลจฺจยิ. มรณฺเน ปาราชิกิ ฯ”

เมื่อภิกษุทำอยู่อย่างนั้น เป็นทุกกฏ เพราะทำ, เป็นภูลลจจย เพราะก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่คนนอกนี้, เป็นปาราชิก ในเพราะเขาตาย.

ภิกษุ อาเนตวา โสภภาทินิ ตเถว ฐเปติ “ทิสวา ภเยน กมเปนโต ปติตวา มริสสติ, **ทุกกภู** ๑
โส ตเถว ปตติ, **ทุกขุปตติยา** **ถุลลจจย**. มรณ **ปาราชิก** ๑

ภิกษุนำเอาภิกษุด้วยกันไป แล้วพักไว้บนริมปากบ่อเป็นต้น

ด้วยคิดว่า “เธอเห็นแล้ว สะทกสะท้าน เพราะกลัว จักตกตาย” ดังนี้ เป็นทุกกภู.

เธอตกไปอย่างนั้นจริงๆ, เป็นถุลลจจย เพราะก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น. เป็นปาราชิก ในเพราะเขาตาย.

สย ปาเตติ. อญญเนน ปาตาเปติ. **อญญ** อวุตโต ว อตตโน ธรรมตาย ปาเตติ. **อมนุสโส** ปาเตติ. วาตปปหาเรน ปตติ
อตตโน ธรรมตาย ปตติ. สพพตถ มรณ **ปาราชิก** ๑

ตนเองผลักภิกษุรูปนั้นให้ตกไป, ให้ผู้อื่นให้ผลักตกไป, ผู้อื่นมิได้สั่งเลยผลักให้ตกไปตามธรรมดาของตน,

อมนุษย์ผลักให้ตกลงไป, ตกไปเพราะถูกลมพัด, ตกไปตามธรรมดาของตน. เป็นปาราชิก ในเพราะผู้้นตายทุกกรณี.

[564] กสมา ๑ ตสส ปโยเคน โสภภาทิตเถ ฐิตตตา ๑

เพราะเหตุไร. เพราะผู้ตายอยู่ใกล้ริมปากบ่อเป็นต้น ด้วยประโยชน์ของภิกษุผู้เป็นต้นเดิมนั้น.

[ว่าด้วยการลอบวางดาบไว้]

อุปนิกชิปนํ นาม สมิเป **นิกชิปนํ** ๑

การวาง (ดาบเป็นต้น) ไว้ในที่ใกล้ ชื่อว่า การลอบวาง.

ตถ “โย อมินา อสิना มโต, **โส** ธนํ วา ลกตีตอาทินา นเยน มรณวณณํ วา สํวณเณตวา

“อมินา **มรณตถิกา** มรณตุ. **มรณตถิกา** มาเรณตฺติ วา วตวา อสี อุปนิกชิปติ, ตสส อุปนิกชิปเน **ทุกกภู** ๑

ในการลอบวางนั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

(ภิกษุใด) พรรณนาคุณแห่งความตายโดยนัยเป็นต้นว่า “ผู้ใด ตายด้วยดาบนี้, ผู้นั้น จะได้ทรัพย์” ก็ดี
พูดว่า “ผู้ต้องการตาย จงตายด้วยดาบนี้” ก็ดี พูดว่า “ผู้ต้องการตาย จงให้เขาฆ่าด้วยดาบนี้” ก็ดี
แล้วลอบวางดาบไว้, เป็นทุกกภูแก่ภิกษุรูปนั้น ในการลอบวางไว้.

มริตฺกาโม วา เตน อตตानํ ปหฺรตุ. มาเรตฺกาโม วา อญญํ ปหฺรตุ.

อุยกยาปิ ปรสส **ทุกขุปตติยา** **อุปนิกเขปกสส** **ถุลลจจย**. มรณ **ปาราชิก** ๑

บุคคลผู้อยากจะตาย จะใช้ดาบนั้นประหารตนเองก็ตาม. ผู้มีความประสงค์จะใช้ให้คนอื่นฆ่า จะเอาดาบนั้นประหารคนอื่นก็ตาม.

แม้ด้วยการประหารทั้ง ๒ วิธี เป็นถุลลจจยแก่ภิกษุผู้ลอบวาง เพราะก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่บุคคลอื่น, เป็นปาราชิก ในเพราะเขา
ตาย.

อนุททิสส นิกขิตเต, พหุณํ มรณ **อกุสราสี**. ปาราชิกาทิวตฺถุสุ **ปาราชิกาทินิ** ๑

เมื่อภิกษุวางไว้ไม่เจาะจง เป็นกองอกุศล ในเพราะคนสัตว์เป็นอันมากตาย,

เป็นปาราชิกเป็นต้น ในเพราะวัตถุแห่งปาราชิกเป็นต้น.

วิปฏิสาเร อุปนเน, อสี คหิตฺถุฐาเน ฐเปตวา มุจฺจติ ๑

ภิกษุนั้น เมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้น, จึงเก็บดาบไว้ในที่ที่ตนรับมา ย่อมพ้น.

๑ ผู้ต้องการตาย จง ให้เขา/ยังเขาให้ ยังตนให้ตาย ด้วยดาบนี้

กัณฐิศา คหิตโต โหติ. อสสิสสามิกานัง อสสิ, เยสั หตถโต **มุลลั** คหิตัง, เตสั มุลลั ทตฺวา มุจฺจติ ฯ

ดาบเป็นของที่เธอรับซื้อมา, เธอคืนดาบให้แก่เจ้าของดาบ ให้มูลค่าแก่เหล่าชนผู้ที่ตนรับเอามูลค่ามาจากมือของเธอแล้ว ย่อมพ้น.

สเจ โลหปิณฺฑทึ วา ผาลั วา กุฑฺทาลั วา คเหตุวา **อสิ** การิปิตโต โหติ, ยั ฅณฺฑทึ คเหตุวา การิปิตโต ตเทว กตฺวา มุจฺจติ ฯ

ถ้าภิกษุเอาแท่งโลหะ ผาล ไถ หรือจอบ ไปให้ช่างทำเป็นดาบไซ้,
ถือเอาภณฺฑะใดมาให้ทำดาบ ครั้นทำกลับให้เป็นภณฺฑะนั้นอย่างเดิมแล้วจึงจะพ้น.

สเจ กุฑฺทาลั คเหตุวา การิปิตโต วินาเสตฺวา ผาลั กโรติ, ผาเลน ปหารั ลภิตฺวา มรณฺเตสฺสปี, ปาณาติปาตา น มุจฺจติ ฯ

ถ้าภิกษุยัง(ดาบ)ที่เอาจอบมาให้ช่างทำ ให้เสียหายไป แล้วทำให้เป็นผาลไซ้,
แม้เมื่อสัตว์มากหลาย ได้การประหารด้วยผาลตายไป, ภิกษุนั้น ย่อมไม่พ้นจากปาณาติบาต.

สเจ ปน โลหั สมฺภูฏฐาเปตฺวา อุปนิกฺขิปนตฺถเมว การิปิตโต โหติ, อาเรน ฆสิตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ กตฺวา วิปฺปกิณฺเณ, มุจฺจติ ฯ

แต่ถ้าเธอให้หลอมโลหะขึ้นมาแล้วให้ช่างทำเป็นดาบ เพื่อการลอบวางนั่นเอง,
เมื่อดาบที่เธอเอาปลายเหล็กครูดุแล้วทำให้แหลกละเอียดกระจัดกระจายไป, เธอจึงจะพ้น.

สเจปิ สัณฺณนาโปตฺถโก วิย พฺพุทฺธิ เอกฺขมาสเยหิ กโต โหติ, โปตฺถเก วุตฺตนเยเนว **กมฺมพนฺธวินิจฺฉโย** เวทิตฺวาปิ ฯ

แม้ถ้าเป็นดาบที่ภิกษุมากรูปร่วมอธฺยาศัยกันทำไว้ เป็นเหมือนใบลานที่เขียนพรรณนา (คุณความตาย) ไว้ฉะนั้น,
วินิจฉัยถึงข้อผูกพันทางกรรม พึงทราบโดยนัยดังที่กล่าวแล้วในใบลานนั้นแล.

เอส **นโย** สตฺติภินทิสฺสุ ฯ สุลลคฺุเสสฺสุ ปาสยญฺฐิสฺสทิสฺ **วินิจฺฉโย** ฯ ตถา ปาสาเณ ฯ สตฺเถ อสสิทิสฺโสว ฯ

ในหอกและฉมวกก็เช่นนี้. ในหลาวและไม้ค้อน มีวินิจฉัยเช่นกับที่กล่าวแล้วในไม้คันทอง.
ในหินก็อย่างนั้น. ในศัสตราก็มีวินิจฉัยเหมือนดาบนั่นเอง.

[ว่าด้วยการลอบวางยาพิษไว้เป็นต้น]

“วิสิ วาติ [565] วิสิ อุปนิกฺขิปนตฺสส, วตฺถวเสน อุทฺทิสฺसानุทฺทิสฺसानุรูปโต ปาราชิกาทิวตฺถุสฺ **ปาราชิกาทินี** เวทิตฺวาปิ ฯ

บทว่า วิสิ วา ความว่า เมื่อภิกษุลอบวางยาพิษไว้ พึงทราบว่าเป็นปาราชิกเป็นต้น
ในวัตถุแห่งปาราชิกเป็นต้น โดยควรแก่การเจาะจงและไม่เจาะจง ด้วยอำนาจแห่งวัตถุ.

กัณฐิศา ฐฺปิเต, ปุริมฺนเยน ปฏิปากตฺกั กตฺวา มุจฺจติ ฯ

ในยาพิษที่ภิกษุซื้อเข้ามาเก็บไว้, เธอทำให้เป็นปกติเดิมโดยนัยก่อนแล้ว จึงจะพ้น.

สยั เภสชฺเชหิ โยชิตฺเต, อวิสิ กตฺวา มุจฺจติ ฯ

เมื่อภิกษุผสมยาพิษเข้ากับเภสัชเสียเอง, เธอทำให้เป็นยาพิษแล้วจึงจะพ้นได้.

รชชฺชยา ปาสรชชฺชทิสฺโสว **วินิจฺฉโย** ฯ

ในเชือกมีวินิจฉัยเช่นกับด้วยเชือกบ่วงนั้นแล.

เภสชฺเช ฯ

ในเภสัช (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โย ภิกขุ, เจริภิกขุสส ปชชเรเก วา วิสภาคโรเค วา อุปปนเน, อสปปายานิปิ “สปปิอาทีนิ สปปายานิติ มรณาธิปปาโย เทติ
อณญ์ วา กิณจิ กนทมูลผล์ ฯ

ภิกขุใด, เมื่อภิกขุผู้มีเวร เกิดเป็นไข้เชื่อม หรือโรคมมีส่วนเป็นพิษขึ้น, ประสงค์จะให้ตาย เรียนว่า “วัตถุมิเนยโสเป็นต้น เป็นที่
สบาย” (แต่) ถวายเภสัชแม้อันเป็นที่ไม่สบาย หรือเหง้าบัวรากไม้และผลไม้ชนิดอื่นบางอย่าง.

ตสส เอว เภสชชทานน **ทุกกฏ**. ปรสส ทุกขุปตติยั มรณเ จ **อุลลัจจยปาราชิกานิ**. อานนตริยวัตถุมหิ **อานนตริยุนติ** เวทิตพพั ฯ
พึงทราบว่าเป็นทุกกฏแก่ภิกษุนั้น ในเพราะถวายเภสัชอย่างนั้น. เป็นอุลลัจจยและปาราชิก
ในเพราะก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น และในเพราะเขาตาย, เป็นอนันตริยกรรม ในวัตถุแห่งอนันตริยกรรม.

[การนำรูปและเสียงเป็นต้นเข้าไป]

รูปูปุหาเร ฯ

ในการนำรูปเข้าไป (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“อุปสรรหิตติ ปรี วา อมนาปรูปิ ตสส สมิเป ฐเปตี^๑ อตตนา วา ยุกขเปตาทีเวสั คเหตุวา ติฏฐติ ฯ
ตสส, อุปสัหารมตเต, **ทุกกฏ** ฯ

บทว่า อุปสรรหิตติ ความว่า ภิกษุพักคนอื่นผู้มีรูปไม่น่าพอใจ ไว้ในที่ใกล้ๆ บุคคลนั้น
หรือเธอแปลงเพศเป็นยักษ์และเปรตเป็นต้น ด้วยตนเองแล้วยืนอยู่. พอเมื่อนำรูปเข้าไป, เป็นทุกกฏแก่ภิกษุนั้น.

ปรสส ตั รูปิ ทิสวา ภยูปตติยั **อุลลัจจย**. มรณเ **ปาราชิก** ฯ

เป็นอุลลัจจย ในการก่อภัยให้เกิดขึ้นแก่คนอื่น เพราะเห็นรูปนั้น. เป็นปาราชิก ในเพราะเขาตาย.

สเจ ปน ตเทว รูปิ เอกจจสส มนาปี โหติ, อลาภเกน จ สุตติตวา มรติ วิสงเกโต ฯ

แต่ถ้ารูปนั่นเอง ย่อมเป็นที่ชอบใจของคนบางคนไซ้, และเขาย่อมชুবอมตายเพราะไม่ได้ (รูปนั้น), ย่อมผิดที่หมาย.

มนานิเยปิ เอสว **นโย** ฯ

แม้ในรูปซึ่งเป็นที่ชอบใจ ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

ตตถ ปน วิเสเสน อิตถินั **ปรีสรูปิ** ปรีสานนจ **อิตถิรูปิ** มนาปี ฯ

ก็บรรดา(รูปซึ่งเป็นที่ชอบใจ)เหล่านั้น ว่าโดยพิเศษ

รูปบุรุษ ย่อมเป็นที่ชอบใจของเหล่าสตรี และรูปสตรี ย่อมเป็นที่ชอบใจของเหล่าบุรุษ.

ตอ ลงกริตวา อุปสรรหิตติ ทิฏฐมตตกเมว กโรติ อติจิริ ปสสิตุมปิ น เทติ ฯ

อิตโร อลาภเกน สุตติตวา มรติ, **ปาราชิก** ฯ

ภิกษุตกแต่งรูปนั้นแล้วก็นำเข้าไป คือทำเพียงให้เขาเห็นเท่านั้น, แต่ไม่ยอมให้แม่เพื่อจะดูนานๆ.

คนนอกนี้ย่อมชুবอมตาย เพราะไม่ได้(รูปนั้น), ภิกษุเป็นปาราชิก.

สเจ อุตตติตวา มรติ, **วิสงเกโต** ฯ

ถ้าเขาตกใจตาย, ย่อมผิดที่หมาย.

๑ ฐปาเปติ ฯ

อด ปน “อุตตสิตวา วา อลาภเกน วาตี อวิจาเรตวา เกวลี” “ปสฺสสิตวา มริสฺสตีติ อุปสฺสฺหริตี.

อุตตสิตวา [566] วา สฺสสิตวา วา มเต, [ปาราชิกเมว](#) ฯ

แต่ถ้าภิกษุไม่พิจารณาเลยว่า “(เขาจัก)ตกใจ(ตาย) หรือ(จัก)ชুবผอมตาย) เพราะไม่ได้”

นำเข้าไป ด้วยคิดอย่างเดียวว่า “เขาเห็นแล้ว จักตาย” ดังนี้, เมื่อเขตกใจตาย หรือชুবผอมตาย, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

เอเตเนว อุปาเยน [สทฺทูปสฺสฺหาราทโยปิ](#) เวทิตพฺพา ฯ

แม้กิจทั้งหลาย มีการนำเสียงเข้าไปเป็นต้น ก็พึงทราบโดยอุบายนี้นั้นแล.

เกวลี เหตุอ [อมนุสฺสสทฺทาทโย](#) อุตฺราสชนกา อมนาปสทฺทา,

ปุริสํ [อิตฺถิสทฺทมจรฺรคณฺพสทฺทาทโย](#) จิตตสฺสาทฺทรา มนาปสทฺทา,

หิมวเนต วิสฺรุทฺทขานํ [มูลาทิกฺคนธา](#) จ [กฺุณปคฺคนธา](#) จ [อมนาปคฺคนธา](#), [กาฬานุสฺสริยาทิมูลคฺคนธา](#)โย มนาปคฺคนธา,

[ปฏิกฺกุลมฺลรสาทโย](#) อมนาปฺรสา, [อปฏิกฺกุลมฺลรสาทโย](#) มนาปฺรสา,

[วิสผลสมหากุจฺจุผลสาทโย](#) อมนาปโฆฏฐพฺพา, [จินฺปฏฺหฺสฺปุผลตฺถิกผลสาทโย](#) มนาปโฆฏฐพฺพาตี เวทิตพฺพา ฯ

จริงอยู่ ใน(เสียงเป็นต้น)นี้ (มีความแปลกกัน) อย่างเดียว คือ

(อารมณฺเฌน) มีเสียงของอมนุษย์เป็นต้น พึงทราบว่า เป็นเหตุให้เกิดความสะดุ้ง เป็นสิ่งที่ไม่ชอบใจ,

เสียงสตรีและเสียงของนักฟ้อนที่ไพเราะเป็นต้น พึงทราบว่า ทำความชื่นจิตให้ เป็นเสียงที่ชอบใจ แก่เหล่าบุรุษ,

กลิ่นแห่งรากไม้เป็นต้น ของต้นไม้ที่มีพิษ ในป่าหิมพานต์ และกลิ่นแห่งซากศพ พึงทราบว่า เป็นกลิ่นที่ไม่ชอบใจ,

กลิ่นอันเกิดแต่รากไม้ไม่มีกฤษณาและกำยานเป็นต้น พึงทราบว่า เป็นกลิ่นที่ชอบใจ,

รสอันเกิดแต่รากไม้ที่ปฏิกุลเป็นต้น พึงทราบว่า เป็นรสที่ไม่ชอบใจ,

รสอันเกิดแต่รากไม้ที่ไม่ปฏิกุลเป็นต้น พึงทราบว่า เป็นรสที่ชอบใจ,

ความสัมผัสยาพิษ และสัมผัสหามั่วใหญ่เป็นต้น พึงทราบว่า เป็นโฆฏฐัพพะที่ไม่ชอบใจ,

ความสัมผัสผ้าที่ทอในเมืองจีน ขนปีกหงส์และนุ่นสำลีเป็นต้น พึงทราบว่า เป็นโฆฏฐัพพะที่ชอบใจ.

[การนำธรรมารมณฺ์เข้าไป]

ธมฺมูปหาเร “ธมฺโมติ [เทสนาธมฺโม](#) เวทิตพฺโพ ฯ

ในการนำธรรมเข้าไป (มีวินิจฉัยดังนี้):-

เทศนาธรรม พึงทราบว่า [ธรรม](#).

[เทสนาวเสน](#) วา [นิริเย](#) จ [สคฺเค](#) จ [วิปตฺติสมปตฺติเกทฺ](#) ธรรมารมณฺเฌนเมว ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมารมณฺ์แล อันต่างกันด้วยความวิบัติในนรก และสมบัติในสวรรค์ ด้วยอำนาจแห่งเทศนา (ก็พึงทราบว่า [ธรรม](#))

“[เนรยิกฺกสฺสาตี](#) [ภินฺนสํวรสฺส](#) [กตปาปสฺส](#) [นิริเย](#) [นิพฺพตฺตนารหสฺส](#) [สตตสฺส](#) [ปญฺจวิธพฺนชนกมฺมกรณาทิเนรยิกฺกถํ](#) [กเถตี](#) ฯ

บทว่า [เนรยิกฺกสฺส](#) ได้แก่

กล่าวถกพยากรณ์เรื่องนรก มีเครื่องจองจำ ๕ อย่าง และเครื่องกรรมกรรมเป็นต้น แก่สัตว์ผู้เสียสังวร ทำบาปไว้ ซึ่งควรเกิดในนรก.

ตฺถเย [สุตฺวา](#) [โส](#) [อุตฺตสิตฺวา](#) [มรตี](#), [กถิกฺกสฺส](#) [ปาราชิกํ](#) ฯ

ถ้าเขาฟังนิรยถณานั้นตกใจตาย, เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้กล่าว.

สเจ ปน สุตวาปิ อตตโน ธรรมตาย มรติ, **อนาปัตติ** ฯ

แต่ถ้าแม้เขาฟังแล้ว ตายไปตามธรรมดาของตน, ไม่เป็นอาบัติ.

“อิมิ สุตวา เอวรูปิ น กริสสตี โอรมิสสตี วิรมิสสตี นิรยถณิ กเถติ ฯ” ตํ สุตวา **อิติโร** อุตตสิตวา มรติ, **อนาปัตติ** ฯ

ภิกษุแสดงนิรยถณาดำรงใจว่า “ผู้นี้ได้ฟังนิรยถณานี้แล้ว จักไม่ทำกรรมเห็นปานนี้ จักงด จักเว้น”.

บุคคลนอกนี้ฟังนิรยถณานั้นตกใจตาย, ไม่เป็นอาบัติ.

“สคคกถนติ เทวนาฎกาทีนํ นนทวนาทีนญจ สมปตติถํ”

บทว่า **สคคกถ** ได้แก่

กล่าวกถาพรรณนามบัตติแห่งของมีวิญญาณมีเทพนาฎกาเป็นต้น และแห่งของไม่มีวิญญาณมีสวณนันทวันเป็นต้น.

ตํ สุตวา **อิติโร** สคคาธิมุตโต สีฆิ ตํ สมปตติ ปาปุณิตุกาโม

สตาถรรณ วิสาขาทน อหารูปจเฉท อสสาสปปสสาสนนิรจนนาทีหิ ทุกขํ อุปปาเทติ, กถิสส **อุลลัจฉยิ**. มรติ, **ปาราชิกิ** ฯ

บุคคลนอกนี้ได้ฟังสคคกถานั้น น้อมใจไปในสวรรค์ ต้องการได้สมบัตินั้นเร็วๆ

ยังทุกข์ให้เกิดขึ้น ด้วยใช้ศัสตราประหาร กินยาพิษอดอาหาร และกลั่นลมอัสนาสะปัสสาสะเป็นต้น,

เป็นอุลลัจฉยิแก่ภิกษุผู้กล่าว. เขาตายไป เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้กล่าว.

สเจ ปน **โส** สุตวาปิ ยาวตายุกั ฐตวา อตตโน ธรรมตาย มรติ, **อนาปัตติ** ฯ

แต่ถ้าแม้เขาฟังแล้ว ตั้งอยู่ตลอดอายุ แล้วจึงตายตามธรรมดาของตน, ไม่เป็นอาบัติ.

“อิมิ สุตวา ปุณญานิ [567] กริสสตีติ กเถติ ฯ” ตํ สุตวา **อิติโร** อธิมุตโต กาลิ กโรติ, **อนาปัตติ** ฯ

ภิกษุกล่าวด้วยตั้งใจว่า “ผู้นี้ได้ฟังสคคกถานี้แล้ว จักทำบุญ”.

บุคคลนอกนี้ฟังสคคกถานั้นแล้ว กลั่นใจทำกาลกิริยา, ไม่เป็นอาบัติ (แก่ผู้กล่าว).

อากิจขนาย ฯ

ในการบอก (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“ปุฎฐุ ภูณตีติ “ภนเต กถํ มโต ฐนํ วา ลภตี สคเค วา อุปปชชตีติ เอวํ ปุจฉิตโต ภูณตี”

สองบทว่า **ปุฎฐุ ภูณตี** มีความว่า

ภิกษุถูกเขาถามอย่างนี้ว่า “ท่านขอรับ บุคคลตายอย่างไร จึงจะได้ทรัพย์ หรือจะเกิดขึ้นในสวรรค์?” ดังนี้ จึงบอก.

อนุสาสนียิ ฯ

ในการพร่ำสอน (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“อปุฎฐุติ เอวํ อปุจฉิตโต สามญญิว ภูณตี”

บทว่า **อปุฎฐุติ** ได้แก่ ไม่ถูกเขาถามอย่างนั้น บอกเสียเองนั้นแล.

สงเกตกมมิมิตตกมมานิ อทินนาทานกถายํ วุตตนเยน เวทิตพพานิ ฯ

สังเกตกรรมและนิमितกรรม ฟังทราบตามนัยที่กล่าวมาแล้ว ในอทินนาทานกถา.

[ว่าด้วยอนาปัตติวาร]

เอวี่ นานุปการโศ อาปตติเกท หสเสตวา อิทานิ อนาปัตตี หสเสนโต “อนาปัตติ อสณัจจจาตีอาทิมาห ๖ (พระอุบาลีเถระ) ครั้นแสดงประเภทของอาบัติโดยประการต่างๆ อย่างนั้นแล้ว บัดนี้ เมื่อจะแสดงอนาบัติ จึงกล่าวคำว่า อนาปัตติ อสณัจจ เป็นอาทิ.

ตตถ “อสณัจจจาตี “อิมินา อุปกุกเมน อิมิ มาเรมิตี อเจเตตวา ๖ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสณัจจ ได้แก่ ไม่ได้คิดว่า “เราจักฆ่าผู้นี้ ด้วยความพยายามนี้.”

เอวี่ หิ อเจเตตวา กเตน อุปกุกเมน ปเร มเตปิ, อนาปัตติ ๖
จริงอยู่ เมื่อผู้อื่นฆ่าตายไป ด้วยความพยายามที่ตนไม่ได้คิดทำอย่างนั้น ไม่เป็นอาบัติ.

วุกขติ จ “อนาปัตติ ภิกขุ อสณัจจจาตี ๖
ประหนึ่ง(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุ! ไม่เป็นอาบัติเพราะไม่แก้ง.”

“อชานนตสสาตี “อิมินา อัย มริสสตีตี อชานนตสส ๖ อุปกุกเมน ปเร มเตปิ, อนาปัตติ ๖
บทว่า อชานนตสส ได้แก่ ไม่รู้ว่า “ผู้นี้ จักตายด้วย(ความพยายาม)นี้.” เมื่อผู้อื่นฆ่าตายไปด้วยความพยายาม, ไม่เป็นอาบัติ.

วุกขติ จ วิสปีณชปาตวตตุสมิ “อนาปัตติ ภิกขุ อชานนตสสาตี ๖
ตั้ง(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ในเรื่องบิณฑบาตเจ็ดด้วยยาพิชว่า “ดูก่อนภิกษุ! ไม่ต้องอาบัติแก่เธอผู้ไม่รู้.”

“น มรณาริปปายสสาตี มรณิ อนิจจนตสส ๖
ชื่อว่า น มรณาริปปายสส ได้แก่ ไม่ปรารถนาจะให้ตาย.

เยน หิ อุปกุกเมน ปโร มรติ, เตน อุปกุกเมน ตสมิ มาริตะปิ, น มรณาริปปายสส อนาปัตติ ๖
วุกขติ จ “อนาปัตติ ภิกขุ น มรณาริปปายสสาตี ๖

จริงอยู่ ผู้อื่นจะตายด้วยความพยายามใด, ครั้นเมื่อผู้นั้น แม้ถูกฆ่าตายด้วยความพยายามนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่ประสงค์จะให้ตาย.

ตั้ง(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุ! ไม่เป็นอาบัติแก่เธอผู้ไม่ประสงค์จะให้ตาย”.

อุมมตตกาทโย ปุพเพ วุตตนยาเอว ๖
ภิกษุบ้าเป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วในก่อนนั้นแล.

อิธ ปน อาทิกมมิกา อญญมญญู ชีวิตา โวโรปิตภิกขุ. เตสึ อนาปัตติ ๖
อวเสสานิ มรณวณณสัณณกาทีนึ อาปตติเยวาตี ๖

ก็แล ภิกษุทั้งหลายผู้ฆ่ากันและกัน เป็นต้นบัญญัติ ใน(สิกขาบท)นี้. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุเหล่านั้น.
แต่คงเป็นอาบัติแก่ภิกษุทั้งหลายที่เหลือ มีภิกษุผู้พรรณนาคุณความตาย เป็นต้นแล.

ปทภาชนียวณณา นิฐฐิตา ๖

ปทภาชนียวณณา จบ.

[ตติยปาราชิกสิกขาบท มีสมุฏฐาน ๓]

[568] สมุฏฐานาทีสุ ฯ

ในสมุฏฐานเป็นต้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

อิทํ **สิกขาปทํ** ติสมุฏฐานํ กายจิตตโต จ วาจาจิตตโต จ กายวาจาจิตตโต จ สมุฏฐาติ.

กิริยา สณฺญาวิโมกข์ สจิตตกํ โลกวชฺชํ กายกมมํ วจิกมมํ อกุศลจิตต์ํ ทุกฺขเวทนํ ฯ

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ คือ เกิดแต่กายกับจิต ๑ เกิดแต่วาจากับจิต ๑ เกิดแต่กายวาจากับจิต ๑,

เป็นกิริยา เป็นสณฺญาวิโมกข์ เป็นสจิตตกะ เป็นโลกวชฺชชะ เป็นกายกรรม วจกรรม เป็นอกุศลจิต เป็นทุกฺขเวทนา.

สเจปิ ทิ สิริสยนํ อารุหฺโห รชชสมปตฺติสุขํ อนุภวนฺโต **ราชา**, “**โจโร** เทว อานีโตติ วุตฺเต,

“คจฺฉถ, นํ มาเรธาติ หสมานโนว ภณฺติ, “โทมณฺสสจิตฺเตเนว ภณฺตีติ เวทิตพฺโพ ฯ

จริงอยู่ ถ้าแม่พระราชาเสด็จขึ้นสู่พระที่บรรทมอันทรงสิริ เสวยสุขในราชสมบัติอยู่,

เมื่อราชบุรุษกราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ! โจรูกนำมาแล้ว”, ตรัสทั้งที่ทรงรื่นเริงแล้วว่า “จงไปฆ่ามันเสียเถิด”,

(พระราชานั้น) บัณฑิตพึงทราบว่ “ตรัสด้วยพระหทัยอิงโทมณฺสนั้นแล”.

สุขโวภินฺนตฺตา ปน อนุปฺปนฺธาภาวา จ พุชฺชาน**เมตํ** ปุณฺณชเนหีติ ฯ

แต่(พระหทัยที่อิงโทมณฺสนั้น อัน(ปุณฺณชนทั้งหลาย)รู้ได้ยาก

เพราะเจือด้วยความสุข และเพราะไม่ติดต่อกัน (ในวิถีแห่งโทมณฺส) ด้วยประการฉะนี้แล.

วินิตวัตถุในตติยปาราชิก

[เรื่องพรรณนาคุณความตาย]

วินิตวัตถุคาถาสุ ปฐมวัตถุสมิ ฯ

ในเรื่องแรก (ซึ่งมีอยู่) ในคาถาแห่งวินิตวัตถุทั้งหลาย (มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้):-

“การุณเณนาติ เต **ภิกขุ** ตสฺส มหนต์ฺ เกลณฺญทุกฺโข ทิสฺวา การุณญฺ อุปฺปาเทตฺวา

“สีลฺวา **ตฺวํ** กตฺกฺสโล. กสฺมา มียมาโน ภายสิ. นนุ สีลฺวโต **สคฺโค** นาม มรณฺมตฺตปฏิพฺพโธเยวาทิ เอวํ มรณฺตฺถิกาว หุตฺวา
มรณฺตฺถิกาวํ อชานนฺตา มรณฺวณฺณํ สํวณฺเณสุ ฯ”

บทว่า การุณเณน ความว่า ภิกษุเหล่านั้น เห็นความทุกข์เพราะความเป็นไข้อย่างมากของเธอแล้ว เกิดความกรุณาขึ้น ทั้งเป็นผู้มีความต้องการจะให้ตายด้วย แต่ไม่ทราบว่ามีความต้องการจะตาย จึงได้พรรณนาคุณความตายอย่างนี้ว่า

“ท่านเป็นผู้มีศีล ได้ทำกุศลไว้แล้ว. เพราะเหตุไร เมื่อจะตายจึงกลัวเล่า?

ขึ้นชื่อว่า สวรรค์ของผู้มีศีล เป็นของเนื่องด้วยเหตุเพียงความตายเท่านั้น มิใช่หรือ?”

โสปี **ภิกขุ** เตสํ สํวณฺณนํ อาหารุปฺจเฉทํ กตฺวา อนฺตราว กาลมกาสิ ฯ ตสฺมา อาปตฺตี อาปนฺนา ฯ

ภิกษุแม้ขึ้น ก็ตัดอาหาร เพราะการพรรณนา (คุณความตาย) ของภิกษุเหล่านั้น แล้วก็มรณภาพไปในระหว่างนั้นเอง. เพราะเหตุนี้ภิกษุเหล่านั้น จึงต้องอาบัติ.

โวหารวเสน ปน วุตฺตํ “การุณเณน มรณฺวณฺณํ สํวณฺเณสนฺติ ฯ”

แต่(ท่านพระอุบาลีเถระ)กล่าวไว้ด้วยอำนาจโวหารว่า “ภิกษุเหล่านั้น ได้พรรณนาคุณความตายด้วยความกรุณา,”

ตสฺมา อิทานิปี ปณฺตฺเตน **ภิกษุ**นา คิลานสฺส **ภิกษุ**โน เอวํ **มรณฺวณฺโณ** น สํวณฺเณตฺพโโพ ฯ

เพราะฉะนั้น ถึงในบัดนี้ ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต ก็ไม่ควรพรรณนาคุณความตายอย่างนั้น แก่ภิกษุผู้อาพาธ.

สเจ ทิ ตสฺส สํวณฺณํ สุตฺวา อาหารุปฺจเฉทาทีนา อุปฺกุกฺกเมน เอกชวณฺวาราวเสเสปี อายุสมิ อนฺตรา กาลํ กโรติ,
อิมินาว มาริตฺโต โหติ ฯ

จริงอยู่ ถ้า(ภิกษุผู้อาพาธนั้น)ได้ฟังการพรรณนาของภิกษุนั้นแล้ว มรณภาพลงในระหว่าง ในเมื่ออายุแม้ยังเหลืออยู่ ชั่วชวณวรรณะเดียว ด้วยความพยายามมีการอดอาหารเป็นต้นไซ้, เธอเป็นผู้ชื่อว่าอันภิกษุนี้แลแล้ว.

อิมินา ปน นยฺน **อนุสฺมจฺฉิ** ทาทพฺพา “สีลฺวโต นาม อนจฺฉริยา **มคฺคผลฺรูปฺตฺติ**,

ตสฺมา วิหาราทีสุ [๕๖๙] อาสตฺตี อกตฺวา พุทฺธคตฺ ฌมฺมคตฺ สงฺฆคตฺ กายคตฺยจ สตี อุปฺปฏฺฐเปตฺวา มนสิกาเร **อปฺปมาโท** กาทพฺโพติ ฯ

แต่ควรให้คำพร่ำสอนโดยนัยนี้ว่า “ความเกิดขึ้นแห่งมรรคและผลของท่านผู้มีศีล เป็นของไม่น่าอัศจรรย์เลย.

เพราะฉะนั้น ท่านไม่ควรทำความเกี่ยวข้องในสถานที่มิวิหารเป็นต้น

ควรตั้งสติให้ไปในพระพุทธรเจ้า พระธรรมพระสงฆ์ และในกาย ทำความไม่ประมาทในมนสิการ.

มรณวณเณ จ สัณณตีเตปิ, โย ตาย สัณณณนาย กณจิ อุกกมฺ อกตวา อตตโน ฐมมตาย ยถายุณา ยถานุสนธินา จ มรติ.
ตปปัจจยา สัณณโก อาปตติยา น การตพโพติ ฯ

และแม้เมื่อภิกษุพรรณาคุณความตายแล้ว, ภิกษุใดไม่ทำความพยายามอะไรๆ เพราะการพรรณานั้น
มรณภาพไปตามธรรมชาติของตนตามอายุ และตามความสืบทอด (แห่งอายุ),
ภิกษุผู้พรรณา (อันพระวินัยธร)ไม่ควรปรับอาบัติ เพราะความตายของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ฉะนั้นแล.

[เรื่องภิกษุนั่งทับเด็กตาย]

ทุติยวตฺถุสมิ “น จ ภิกขเว อปฺภิเวกขิตฺวาติ เอตถ ฯ

ในคำว่า น จ ภิกขเว อปฺภิเวกขิตฺวา เป็นต้นนี้ (ซึ่งมีอยู่) ในเรื่องที่ ๒ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

กิตฺติสํ อาสนํ ปฺภิเวกขิตฺพฺพํ กิตฺติสํ น ปฺภิเวกขิตฺพฺพํ ฯ

ถามว่า “อาสนะ เช่นไรต้องพิจารณา? เช่นไรไม่ต้องพิจารณา?”

ยํ สุทฺธํ อาสนเมว โหติ อปฺจจตฺถรณํ ยลฺยจ อากนฺตวา ฐิตานํ ปสฺสตีเยว อตฺถริยตี, ตํ น ปจฺจเวกขิตฺพฺพํ. นิสิตฺตํ วฏฺฏตี ฯ
แก้ว่า “อาสนะล้วนๆ ไม่มีเครื่องปูลาดข้างบน และอาสนะที่เขาปูลาดต่อหน้าพวกภิกษุผู้มาเฝ้าอยู่ ไม่ต้องพิจารณา.
ควรนั่งได้.

ยมปิ มนุสฺสา สยํ หตฺเถน อุกกมิตฺวา “อิธ ภนฺเต นิสิตฺถาติ เทนตี. ตสฺมิมปิ วฏฺฏตี ฯ

แม้บนอาสนะที่ชาวบ้านเขาเอามือปรบๆ เองแล้วถวายว่า ‘ขอนิมนต์นั่งบนอาสนะนี้เถิดขอรับ ดังนี้ ก็ควรนั่งได้.

สเจปิ ปฐฺมเมว อากนฺตวา นิสินฺนา ปจฺฉา อุกฺกํ วา อโร วา สงกมฺนตี, ปฺภิเวกขณกิจฺจํ นตฺถิ ฯ

ถ้าแม้ว่า (ภิกษุหลายรูป)มานั่งอยู่ก่อนแล้ว, ภายหลังจึงขยับขึ้นไปข้างบนหรือถอยร่นลงมาข้างล่าง, ไม่มีกิจที่จะต้องพิจารณา.

ยมปิ ตฺนุเกน วตฺเถน, ยถา ตลฺลํ ทิสฺสตี, เอวํ ปฺภิจฺฉนฺนํ โหติ, ตสฺมิมปิ ปฺภิเวกขณกิจฺจํ นตฺถิ ฯ

แม้บนอาสนะที่เขาเอาผ้าบางๆ คลุมไว้ให้มองเห็นพื้น (อาสนะ) ได้ ไม่มีกิจที่จะต้องพิจารณา.

ยมฺปน ปฏิกฺกเจว ปาวารโกชวกาทีหิ อตฺถตฺตํ โหติ, ตํ หตฺเถน ปรามสิตฺวา สลฺลกฺเขตฺวา นิสิตฺตพฺพํ ฯ

ส่วนอาสนะใด ซึ่งเป็นของที่เอาผ้าปวารและผ้าโกเชวเป็นต้น ปูลาดไว้ก่อนทีเดียว,
ภิกษุควรเอามือลูบคลำกำหนดดูอาสนะนั้นเสียก่อนจึงนั่ง.

มหาปจฺจริยํ ปน “ชนฺสาฎฺฐเกนาปิ อตฺถเต ยสมิ วลฺลํ น ปณฺญาติ, ตํ น ปฺภิเวกขิตฺพฺพนตี วุตฺตํ ฯ

แต่ในมหาปัจจรี ท่านกล่าวไว้ว่า

“ในอาสนะใด แม้ที่เขาเอาผ้าสาฎกที่หนาปูลาดไว้ รอยย่นย่อมไม่ปรากฏ, อาสนะนั้น ไม่ต้องพิจารณา.”

[เรื่องภิกษุทำสากล้ม ฟาดลูกเด็กตาย]

มุสฺสวตฺถุสมิ ฯ

ในเรื่องสาก (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“อสนฺจิจฺจโถ อวธกเจตโน ฯ”

บทว่า อสนฺจิจฺจโถ ได้แก่ ผู้ไม่มีเจตนาจะฆ่า.

วิรทฺธปโปโยโค ทิ โส เตนาท “อสนฺจิจฺจโถ อหนฺติ ฯ”

จริงอยู่ ภิกษุนั้นมีความประกะอบผิดพลาดไป เพราะฉะนั้น เธอจึงกราบทูลว่า “ข้าพระองค์มิได้แก้ง”

อุทฺทกขลวตฺถุ อุตฺตทานตฺถเมว ฯ

เรื่องครกมีเนื้อความชัดเจนแล้วแล.

[เรื่องภิกษุผู้บุตรผลักภิกษุผู้บิดาล้มตาย]

วฺจฺจตฺตปพฺพชิตวตฺถุสฺส ปฐฺมวตฺถุสฺสมี ฯ

ในเรื่องแรก (ซึ่งมีอยู่) ในเรื่องพวกพระขรรค์ตา (มีวินิจฉันต์นี้):-

“ภิกษุสงฆสฺส ปฺลิตฺพุทฺธํ มา อกาสิตี ปณฺนาเมสิ ฯ”

(ภิกษุผู้บุตรได้กล่าวกะภิกษุผู้บิดา) ว่า “ท่านอย่าได้ทำให้ภิกษุสงฆ์เป็นกังวล” ดังนี้ จึงผลัก (ภิกษุผู้บิดา) ไป.

ทฺตฺติยวตฺถุสฺสมี ฯ

ในเรื่องที่ ๒ (มีวินิจฉันต์นี้):-

สงฆมฺขณฺเนปิ [570] คณฺมฺขณฺเนปิ “มฺหลลกตฺเถรสฺส ปุตฺโตตี วฺจฺจมาโน เตน วจฺเนน อภฺภิมาโน “มรตฺถุ อยนฺติ ปณฺนาเมสิ ฯ”

(ภิกษุผู้บุตรถูกเพื่อนพรหมจารี) กล่าว(ล้อเลียน)อยู่ ทั้งในท่ามกลางสงฆ์บ้าง ในท่ามกลางคณะบ้างว่า “บุตรของพระเถระแก่”

อิตฺถํอยู่ด้วยคำพูดนั้น จึงได้ผลัก (ภิกษุผู้บิดา) ไป ด้วยคิดว่า “(พระขรรค์ตา)นี้ จงตายเสียเถิด”.

ตฺตฺติยวตฺถุสฺสมี ฯ

ในเรื่องที่ ๓ (มีวินิจฉันต์นี้):-

ตฺสส ทฺกฺกฺขุปฺปาทเนน ทฺลลจฺจยํ ฯ

เป็นถูลัจจยแก่ภิกษุผู้บุตร เพราะก่อทุกข์ให้เกิดแก่ภิกษุผู้บิดานั้น.

ตฺโต ปฺรานิ ตฺธิณี วตฺถุณี อุตฺตทานตฺถาเนว ฯ

๓ เรื่องถัดจากนั้นไป มีเนื้อความชัดเจนทั้งนั้น.

[เรื่องภิกษุฉันทบิณฑบาตเจือยาพิษตาย]

วิสคตฺปิณฺฑปาทวตฺถุสฺสมี ฯ

ในเรื่องบิณฑบาตเจือด้วยยาพิษ (มีวินิจฉันต์นี้):-

สํราณียธมฺมปฺรูโก โส ภิกฺขุ อคฺคปิณฺฑํ สฺพฺรหมฺจารีณํ ทตฺวา ว ภูณฺชติ ฯ

ภิกษุผู้บ่าเพื่อสราณียธรรมนั้น ถวายบิณฑบาตส่วนเล็กแก่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายเสียก่อนจึงฉัน.

เตน วุตต์ “อคคการิกิ อทาสิตี ฯ”

เพราะเหตุนั้น (ท่านพระอุบาลีเถระ) จึงกล่าวไว้ว่า “ได้ถวาย(บิณฑบาตนั้น) ทำให้เป็นส่วนเลิศ.”

“อคคการิกนติ อคคการิกิ ปฐมมทฐิพินทปาต “อคคคคฺ วา ปณิตปฺปณิตํ ปินทปาตนติ **อตโถ** ฯ”

บทว่า **อคคการิกิ** ได้แก่ บิณฑบาตที่ตนได้มาครั้งแรก ซึ่งทำให้เป็นส่วนเลิศ,

อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า “บิณฑบาตที่ยอดเยี่ยม คือที่ประณีตๆ.”

ยา ปน ตสฺส ทานสงฺขาตา **อคคกริยา**, **สา** น สกฺกา ทาตุํ ฯ

ก็กริยาที่ทำให้เป็นส่วนเลิศ กล่าวคือ การให้ของภิกษุนั้น ใครๆ ไม่อาจถวายได้.

ปิณฑปาตมปิ ทิ โส เถราสนโต ปญฺญา อทาสิ ฯ

จริงอยู่ ถึงบิณฑบาต (ตามปกติ) เธอก็ได้ถวายตั้งต้นแต่อาสนะพระเถระลงไป.

“เต ภิกฺขุติ เต เถราสนโต ปญฺญา ปริภุตฺตปิณฑปาตา ภิกฺขุ ฯ”

สองบทว่า **เต ภิกษุ** ได้แก่ ภิกษุเหล่านั้น คือ ผู้ฉันทบิณฑบาต ตั้งต้นแต่อาสนะพระเถระลงไป,

เต กิร สทฺเพปิ กาลมกํสุ ฯ

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น ได้มรณภาพทั้งหมดทุกรูป.

เสสเมตถ อุตฺตานเมว ฯ

คำที่เหลือในเรื่องนี้ ชัดเจนทั้งนั้น.

อสทฺเธสุ ปน มิจฺฉาทิภฺภูทิกุเลสุ สกฺกจฺจ **ปณิตโภชน** ลภิตฺวา อนุปปริกฺขิตฺวา เวน อตฺตนา ปริภุชิตฺตพฺพํ, น ปเรสํ ทาทพฺพํ ฯ

อันภิกษุได้บิณฑบาตที่ประณีตโดยเคารพ ในตระกูลพวกมิจฉาทิภฺภู ผู้ไม่มีศรัทธา ยังไม่ได้พิจารณา ตนเองไม่ควรฉันด้วย, ทั้งไม่ควรถวายแก่ภิกษุเหล่าอื่นด้วย.

ยปิ อาภิโทสิกํ ภตฺตํ วา ขชชกํ วา ตโต ลภติ, **ตมปิ** น ปริภุชิตฺตพฺพํ ฯ

อปิทวัตตมฺปิ ทิ สปฺปวิจฺฉิกาทิหิ อธิสยิตํ ฉชฺชนิยธมฺมํ ตานิ **กุลานิ** เทนติ ฯ

ภิกษุได้ภัตตาหาร หรือของควรขบฉัน แม้สิ่งใด ที่เป็นของค้ำจืนมาจากตระกูลมิจฉาทิภฺภูนั้น, ภัตตาหารเป็นต้นแต่นั้น ไม่ควรฉัน.

เพราะว่า ตระกูลเหล่านั้น ย่อมถวายแม้วัตถุที่เขาไม่ได้เอาอะไรปิดไว้ อันมีงูและแมลงป่องเป็นต้นนอนทับอยู่ เป็นของที่จะต้องทิ้งเป็นธรรมดา.

คนฺธลิตฺทาทิมกฺขิโตปิ ตโต **ปิณฑปาโต** น คเหตุพฺโพ ฯ

ภิกษุไม่ควรรับบิณฑบาตแม้ที่เปื้อนด้วยวัตถุ มีของหอมและขมื่นเป็นต้นจากตระกูลมิจฉาทิภฺภูนั้น.

สรีเร โรคฺคฺฐานานิ ปุณฺณิตฺวา ฐฺปิตภตฺตมฺปิ ทิ **ตานิ** ทาทพฺพํ มณฺญุนฺตีติ ฯ

จริงอยู่ (ตระกูลมิจฉาทิภฺภู)เหล่านั้น ย่อมสำคัญซึ่งภัตตาหารอันตนเองเช็ดถูซึ่งมีโรคในร่างกายแล้วเก็บไว้ว่า เป็นของควรถวายแล.

[เรื่องภิกษุทดลองยาพิษ]

วิมฺสนวตถุสมี ฯ

ในเรื่องทดลองยาพิษ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

วิมฺสมานโน เทว วิมฺสติ “สกุโกติ นุโข อิทฺ มาเรตุํ โนติ วิสฺ วา วิมฺสติ,

“มเรยฺย นุโข อโย อิมํ วิสฺ ขาทิตฺวา โนติ ปุคฺคลํ วา ฯ

ภิกษุเมื่อจะทดลองจึงทดลองทั้ง ๒ อย่าง (ทดลองยาพิษและบุคคล) คือ

ทดลองยาพิษ ด้วยคิดว่า “ยาพิษ(ขนานนี้) จะสามารถฆ่าบุคคลคนนี้ตายหรือไม่หนอ?”

หรือทดลองบุคคล ด้วยคิดว่า “บุคคลคนนี้ ต้มยาพิษขนานนี้แล้วจะพึงตายหรือไม่หนอ?”

อุภยถาปิ วิมฺสาธิปฺปาเยน ทินฺเน, มรตฺ วา มา วา, ฤลลจฺจโย ฯ

เมื่อภิกษุให้ยาพิษด้วยความประสงค์จะทดลองแม่ทั้ง ๒ อย่าง, เขาจะตายหรือไม่ก็ตาม, เป็นฤลลัจฉัย.

“อิมํ วิสฺ เอตฺ มาเรตุติ [571] วา “อิมํ วิสฺ ขาทิตฺวา อโย มรตฺติ วา เอวํ ทินฺเน,

ปนฺ สเจ มรติ, ปาราชิกํ. โน เจ, ฤลลจฺจโย ฯ

แต่เมื่อภิกษุให้ยาพิษด้วยคิดอย่างนี้ว่า “ยาพิษขนานนี้ จงฆ่าบุคคลนี้ให้ตาย”

หรือว่า “บุคคลคนนี้ ต้มยาพิษขนานนี้แล้ว จงตาย” ดังนี้, ถ้าบุคคลนั้นตาย, เป็นปาราชิก. ถ้าไม่ตาย เป็นฤลลัจฉัย.

อิโต ปฺรานิ ติณฺสิ สิลาทมฺมวตฺถุณิ ติณฺสิ อิมฺฐกฺวาสิโคปานสิวตฺถุณิ จ อุตฺตฺตานตฺถาเนว ฯ

เรื่องการสงฆ์ ๓ เรื่อง ถัดจาก(เรื่องทดลองยาพิษ)นี้ไป และ

เรื่องก้อธิฐ เรื่องสงฆ์ และเรื่องสงฆ์อย่างละ ๓ เรื่อง มีเนื้อความชัดเจนทั้งนั้น.

น เกวลญฺจ สิลาทีนฺเวย วเสน อโย อาปตฺตานาปตฺติเกโท โหติ ฯ ทณฺช มุคฺคร นิชาทฺน เวมาทีนฺมปิ วเสน โหติเวย ฯ

ก็ความแตกต่างแห่งอาบัติและอนาปัตตินี้ หมายด้วยอำนาจแห่งศีลาเป็นต้นอย่างเดียวกันเท่านั้นไม่.

แต่ย่อมนำได้ ด้วยอำนาจแม่แห่งวัดภูมิไม้พลอง ค้อน สีว และพิน เป็นต้นเหมือนกัน.

ตสฺมา ปาลิโย อฺนาคตฺมปิ อาคตฺนเยเนว เวทิตฺพํ ฯ

เพราะฉะนั้น (วัดภูมิไม้พลอยเป็นต้นนั้น) แม้นำได้มาในพระบาลี ก็พึงทราบโดยนัยที่มาแล้วนั่นเอง.

[เรื่องภิกษุผูกไร่]

อภฺภูทกฺวตฺถุสฺ ฯ

ในเรื่องผูกไร่ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“อภฺภูทโกติ เวหาสมญฺโจ วุจฺจติ โย เสตกมฺม มาลากรมฺม ลตฺกมฺมาทีนํ อตฺถาย พนฺธฺนติ ฯ

เตยฺงเหินฟ้า^๑ ซึ่งเป็นของที่พวกชนผูกไว้ เพื่อประโยชน์แก่การงาน

มีเสตกรรม (ฉาบทาสีขาว) มาลากรรม (เขียนลายดอกไม้) และลตกรรม (เขียนลายเถาวัลย์) เป็นต้น เขาเรียกว่า “ไร่ไร่” .

๑ เตยที่ผูกไว้บนอากาศ หรือขัดห้างที่เขาทำไว้บนต้นไม้สำหรับพักเพื่อตักยุงสัตว์ เรียกว่าเตยเหินฟ้า หรือขัดห้าง.

ตตถ “อาวุโส อตฺร ฐิตฺต พนฺธาหิตฺติ มรณฺนิปฺปาโย,
ยตฺร ฐิตฺต ปตฺติวาทา ขาณฺณนา วา ภิกฺขุเชยฺย โสภณฺนปฺปาตาทิสฺสุ วา มรฺยฺย, ตาทิสฺสุ ฐานํ สนฺธายาท ๗
ใน(เรื่องผู้ร่ำรายน)นั้น ภิกษุผู้มีความประสงค์จะให้ตาย กล่าวหมายเอาสถานที่ซึ่งภิกษุผู้ยืนอยู่แล้ว
จะพึงพลัดตกลงกระทบตอ หรือจะพึงมรณภาพไปในบ่อและเหวเป็นต้นว่า “อาวุโส คุณจงยืนอยู่ที่ตรงนี้”.

เอตถ จ โภจฺจึ อฺปฺริฎฺฐานํ นิยมฺเมติ “อิโต ปตฺติวาทา มรฺยฺยสฺสตีติ. โภจฺจึ เหมฎฺฐานํ “อิธ ปตฺติวาทา มรฺยฺยสฺสตีติ.
โภจฺจึ อฺภฺยํปิ “อิโต อิธ ปตฺติวาทา มรฺยฺยสฺสตีติ ๗

ก็บรรดา(สถานที่)เหล่านี้ ภิกษุบางรูป ย่อมกำหนดที่ข้างบนไว้ด้วยคิดว่า “เขาจักพลัดตกจากที่นี่ตาย”.
บางรูป ย่อมกำหนดที่ข้างล่างไว้ด้วยคิดว่า “เขาจักพลัดตกตายจากที่นี่”.
บางรูป ย่อมกำหนดที่แม่ทั้ง ๒ แห่ง ด้วยคิดว่า “เขาจักพลัดตกตายจากที่นี่ แล้วตายในที่นี้”.

ตตฺร โย อฺปฺริณฺยมิตฺถฎฺฐานา อปตฺติวาทา อณฺญโต ปตฺติ, เหมฎฺฐานิณฺยมิตฺถฎฺฐานเณ วา อปตฺติวาทา อณฺญตถ ปตฺติ,
อฺภฺยนิยเม วา ยงฺกิลฺลิจิ เอกํ วิราเชตฺวา ปตฺติ, ตสฺมี มเต, วิสงฺเกตตฺตา **อนาปตฺติ** ๗

บรรดา(สถานที่ที่ภิกษูกำหนดไว้)นั้น ผู้ใดไม่พลัดตกไปจากที่ที่ภิกษูกำหนดข้างบน พลัดตกไปจากที่อื่นก็ดี,
ไม่พลัดตกไปในที่ภิกษูกำหนดไว้ข้างล่าง พลัดตกไปในที่อื่นก็ดี.
พลัดตกพลาดไปในบรรดาที่กำหนดไว้ทั้ง ๒ แห่ง แห่งใดแห่งหนึ่งก็ดี, เมื่อผู้นั้นตาย ชื่อว่าไม่เป็นอาบัติเพราะมีความลักลั่น.

วิหารจฉาทนวตถุสฺมีปิ เอเสว **นโย** ๗
แม้ในเรื่องมุ่งวิหารกัณยนี้.

[เรื่องภิกษุโจนลงเหวทับข้างसानตาย]

อนภฺริตฺวตถุสฺมี ๗

ในเรื่องภิกษุกระแสน (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โส กิร **ภิกฺขุ** กามวิตกฺกาทีนํ สมฺมาจาร์ ทิสฺวา นิวาเรตุ อสฺกโกนฺโต สาสเน อนภฺริโต คิทธิภาวาภิมุโข ชาโต
ตโต จินฺตเสสิ “ยาว สีสฺสเกทํ น ปาปุณฺนามิ, ตาว มรฺยฺยสฺสามีติ ๗

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเห็นความฟุ้งขึ้นแห่งอกุศลวิตกทั้งหลาย มีกามวิตกเป็นต้น เมื่อไม่อาจห้ามได้ ทั้งไม่ยินดีในพระศาสนา
จึงเป็นผู้มุ่งหน้าไปเพื่อเป็นคฤหัสถ์ แต่ภายหลังคิดได้ว่า “เราจักตาย トラบเท่าที่เราจะไม่เสียศีล.”

อถ นํ ปพฺพตฺติ อภฺริทิตฺวา ปปาเต ปตฺนโต [572] อณฺญตฺร วิลิวการํ โอตถริตฺวา มาเรสิ ๗
ครานั้นเธอจึงขึ้นภูเขานั้น แล้วโจนลงไปในเหว ทับข้างसानคนใดคนหนึ่งตาย.

“วิลิวการนฺติ เวนฺนการํ ๗

บทว่า วิลิวการํ แปลว่า ซ่างसानไม้ไผ่.

“น จ ภิกฺขเว อตฺตทานํ ปาเตตฺตพฺพนฺติ น **อตฺตา** ปาเตตฺตพฺโพ ๗

หลายบทว่า น จ ภิกษเว อตฺตทานํ ปาเตตฺตพฺพํ ความว่า ตนอันภิกษุไม่พึงให้ตกลงไป.

วิภตติพยุตเตยน **ปนนต์** วุตุตฺ ๑

ก็บพว่า **อุตตทาน** นั้น (พระผู้มีพระภาค)ตรัสด้วยวิภตติเปลี่ยนแปลงไป.

เอตถ จ น เกวลํ น ปาเตตพพํ, อถเณนปี เยนเกนจิ อุปกกเมน อนตมโส อาหารูปจเฉทเนนปี น มาเรตพพํ ๑

แต่ใน(อธิการว่าด้วยการยังตนให้ตกไป)นี้ (ภิกษุ)ไม่ควรยังตนให้ตกไปอย่างเดียวกัหาไม่, ถึงบุคคลอื่นก็ไม่ควรฆ่า (ตนเอง) ด้วยความพยายามอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่สุตแม้ด้วยการอดอาหาร.

โยปี ทิ คิลานโน, วิชขมานเณ เกสชเช อุปฐฐาเกสุ จ, มริตุกาโม อาหารํ อุปจฉินทติ, **ทุกกฐเมว** ๑

จริงอยู่ แม้ภิกษุใด อापาท มีความประสงค์จะตาย เมื่อเกสชและผู้อุปฐฐากมีอยู่ ก็ตัดอาหารเสีย, ภิกษุต้องทุกกฐทีเดียว.

ยสส ปน **มหาอาพาโร** จิรานุพนโร, **ภิกขุ** อุปฐฐหนตา กิลมนติ ชิคฺฉณนติ “กทา นุโข คิลานโต มุจฺจิสสามาติ อฏฺฐิยนติ ๑

ส่วนภิกษุใดอาพาทหนักเป็นเครื่องผูกพันอยู่นาน (ต้องรักษาพยาบาลอยู่นาน), ภิกษุทั้งหลาย ผู้อุปฐฐากอยู่ ย่อมลำบาก เกลียดชัง คืออึดอัดอยู่ ด้วยคิดว่า “เมื่อไรหนอ? พวกเราจักพ้นจากภิกษุอาพาท”.

สเจ โส “อโย **อุตตภาโว** ปฏฺชคคิยาโนปี น ติฏฺฐนฺติ, **ภิกขุ** จ กิลมนตฺติติ อาหารํ อุปจฉินทติ เกสชชฺ น เสวติ, **วฏฺฐนฺติ** ๑

ถ้าภิกษุนั้น คิดว่า “อิตตภาพนี้ แม้ถูกประคัมประคองไว้ก็ไม่ดำรงอยู่, และภิกษุทั้งหลายก็ลำบาก”

แล้วตัดอาหารเสีย ไม่เสพเกสช, ข้อที่เธอตัดอาหารเสียนั้นย่อมควร.

โย ปน “อโย **โรโค** ชโร. **อายุสงขารา** น ติฏฺฐนฺติ. อยถจ เม **วิเสสาธคโม** หตถปตฺโต วิย ทิสสตีติ อุปจฉินทติ, **วฏฺฐนฺติ** เวย ๑

ส่วนภิกษุใดคิดว่า “โรคนี้น่าร้ายแรง. อายุสังขาร ย่อมไม่ดำรงอยู่, และการบรรลุคุณวิเศษของเรานี้ ย่อมปรากฏ เหมือนอยู่ในเงื้อมมือแล้ว” จึงตัดอาหารเสีย, ข้อที่เธอตัดอาหารเสียนั้น ย่อมควรเหมือนกัน.

อคิลานสสาปี อุปนฺนสฺสเวคสส “**อาหารปริเยสนน**นาม ปปถฺโจ. กมมฏฺฐานเมว อนฺนุยฺยชิสสามิติ

กมมฏฺฐานสีเสน อุปจฉินทนตสส, **วฏฺฐนฺติ** ๑

แม้เมื่อภิกษุผู้ไม่อาพาท เกิดความสังเวชขึ้นแล้ว ตัดอาหารเสียด้วยห้วงข้อกรรมฐาน เพราะคิดได้ว่า

“ชื่อว่า การแสวงหาอาหารเป็นที่เนินช้า. เราจักตามประกอบกรรมฐานเท่านั้น” ดังนี้, ข้อที่เธอตัดอาหารเสียนั้น ย่อมควร.

วิเสสาธคัม พยากริตวา อาหารํ อุปจฉินทติ, น **วฏฺฐนฺติ** ๑

ภิกษุพยากรณ์การบรรลุคุณวิเศษ แล้วตัดอาหารเสีย, ข้อนั้น ย่อมไม่ควร.

สภากานํ ทิ ลชชฺภิกขุณํ **กเถตุ** **วฏฺฐนฺติ** ๑

แต่จะบอกแก่ลชชฺภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสภากันควรอยู่.

[เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์กัลลิสลาเล่นทับคนเลี้ยงโคตาย]

สึลาวตฺถุสมิ ๑

ในเรื่องศิลา (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“ทวายาติ ทเวน หสเสน. “**จิตฺททวายาติ** **อตฺโต** ๑

บพว่า **ทวาย** แปลว่า ด้วยการเล่น คือด้วยการหัวเราะ. อธิบายว่า “ด้วยการเล่นคะนอง”.

“สิลาติ ปาสาโณ ฯ

ที่ชื่อว่า ศิลา ได้แก่ก้อนหิน.

น เภวลณจ ปาสาโณ, อณฺณมปิ ยงฺกิลฺลิจิ ทารุขณฺฑํ ฺวา อิกฺกุชฺฌขณฺฑํ ฺวา หตฺเถน ฺวา ยนฺเตน ฺวา ปวิชฺฌิตฺตํ ฺน ฺวณฺณุตติ ฯ
และไม่ใช้แต่หินอย่างเดียว, ถึงท่อนไม้หรือก้อนอิฐอย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่น ภิกษุจะใช้มือหรือเครื่องยนต์กลิ้ง ย่อมไม่ควร.

เจติยาทีนํ อดฺตถาย ปาสาณาทโย หสนฺตา หสนฺตา ปวณฺณฺณตฺติปิ อุกฺขิปนฺตฺติปิ. กมฺมสมฺมโยติ, ฺวณฺณุตติ ฯ

(พวกภิกษุ)พากันหัวเราะเสสรวลกลิ้งอยู่ที่ติ, ยกขึ้นอยู่ที่ติ ซึ่งวัตถุมีหินเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่พระเจดีย์เป็นต้น
จัดเป็นคราวทำการงาน, เพราะเหตุนั้น (กิจมีการกลิ้งเป็นต้น) จึงควร.

[573] อณฺณมปิ อีหิสํ นวกมฺมํ ฺวา กโรฺนตา ฺภณฺฑกํ ฺวา โรฺนตา รุกฺขํ ฺวา โรฺนทณฺฑกํ ฺวา อุกฺขิปีตฺวา ปวิชฺฌนฺติ, ฺวณฺณุตติ ฯ

(พวกภิกษุ) เมื่อจะทำนวักรรมเป็นอย่างอื่นเช่นนี้ หรือจะชักสิ่งของ ยกต้นไม้หรือท่อนไม้สำหรับชักขึ้นแล้ว กลิ้งไป,
ข้อนั้น ย่อมควร.

ภตฺตวิสคฺคกาลาทีสุ กากฺเก ฺวา โสเณ ฺวา กณฺณฺฐํ ฺวา กถลํ ฺวา ชิปีตฺวา ปลาเปติ, ฺวณฺณุตติ ฯ

ในเวลาทำภักตกิจเป็นต้น (ภิกษุ) ขว้างท่อนไม้หรือกระเบื้องถ่วง ไปไล่ฝูงกาหรือเหล่าสุนัข ให้หนีไป, ข้อนั้นย่อมควร.

เสทนาทิวตฺถุณี สพฺพาเนว อดฺตทานตฺถานิ ฯ

เรื่องทั้งหลายมีเรื่องหนึ่งตัวเป็นต้น มีเนื้อความชัดเจนทั้งหมดแล้วแล.

เอตถ จ “อหํ กุกฺกุจฺจโกติ คิลาณุปฺปณฺฐานํ ฺน กาทพฺพํ ฯ

อนึ่ง ใน(วิสัยแห่งเรื่องหนึ่งตัวเป็นต้น)นี้ อันภิกษุไม่ควรทำคิลาณุปปฐาก ด้วยคิดว่า “เรามีความรังเกียจ”.

หิตกามตาย สพฺพํ คิลาณสฺส พลาพลณฺจ รุจฺฉิณฺจ สปฺปายณฺจ อุกฺพลฺกเขตฺวา กาทพฺพํ ฯ

พึงเข้าไปกำหนดกำลังหรือไม่มีกำลัง ความพอใจ และความสบาย ทุกอย่าง ของภิกษุอาพาธ
แล้วทำโดยความเป็นผู้หวังประโยชน์เกื้อกูล.

[เรื่องภิกษุทำยาให้หญิงมีครรภ์กับชู้ตกไปเป็นต้น]

ชาเรคฺคพฺภินิวตฺถุสฺมี ฯ

ในเรื่องหญิงมีครรภ์กับชู้ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“ปวณฺณฺฐปตฺติกาติ ปวาสงฺคตฺตปตฺติกา ฯ

บทว่า ปวณฺณฺฐปตฺติกา แปลว่า หญิงผู้มีสามีหย่าร้างไปนานแล้ว.

“คพฺพปาตฺนนฺติ เยน ปรีกฺฤตฺเตน คพฺโภ ปตฺติ, ตาทิสํ เภสชฺชํ ฯ

บทว่า คพฺพปาตฺนํ ได้แก่ ภรรยาเช่นกับขานานที่หญิงปริโศกแล้ว เป็นเหตุให้ครรภ์ตกไป.

ทฺวิปชาปตฺติกวตฺถุณี อดฺตทานตฺถานเว ฯ

เรื่องหญิงร่วมผัว ๒ คน มีเนื้อความชัดเจนแล้วแล.

คพภมณฑนตถุสมิ ฯ

ในเรื่องริตลูก (มีวินิจัยดังนี้):-

“มททิตวา ปาเตหิติ วุตเต, อถญเณ มททาเปตวา ปาเตติ, วิสุงเกตฺ ฯ

(หญิงมีครรภ์นั้น), เมื่อภิกษุบอกว่า “จงริตให้ตกไป(เอง)เถิด”, วานให้ผู้อื่นริต ทำให้ตกไป, เป็นผิดความมุ่งหมาย.

มททาเปตวา ปาตาเปหิติ วุตเตปิ, สยฺ มททิตวา ปาเตติ, วิสุงเกตฺเมว ฯ

แม้เมื่อภิกษุบอกว่า “จงวานผู้อื่นริตให้ตกไปเถิด”, แต่นางริตทำให้ตกไปเสียเอง, เป็นผิดความมุ่งหมายเหมือนกัน.

มนุสฺสวคคเห ปริยาโย นาม นตฺถิ.

ชื่อว่าปริยาย ในมนุสสวิคคหะ ย่อมไม่มี.

ตสฺมา “คพฺโถ นาม มททิตโต ปตตฺติติ วุตเต, สฺยา สยฺ วา มททตฺตฺ อถญเณ วา มททาเปตวา ปาเตติ, วิสุงเกโต นตฺถิ, ปาราชิกเมว ฯ

เพราะเหตุนั้น เมื่อภิกษุพูดว่า “ขึ้นชื่อว่าครรภ์ถูกริตแล้ว จะตกไป(เอง)”,

(หญิงมีครรภ์นั้น) จงริตเองหรือจงวานให้ผู้อื่นริตให้ตกไปก็ตาม, ไม่มีความลักลั่น เป็นปาราชิกทีเดียว.

ตาปนวตถุสมิมปิ เอสฺว นโย ฯ

แม้ในเรื่องนาบครรภ์ให้ร้อน ก็นัยนี้เหมือนกัน.

[เรื่องภิกษุทำยาให้หญิงหมั้นมีบุตรตาย]

วณณิตถิวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องหญิงหมั้น (มีวินิจัยดังนี้):-

วณณิตถิ นาม, ยา คพฺภํ น คณฺหาติ ฯ

หญิงผู้ไม่ตั้งครรภ์ ชื่อว่าหญิงหมั้น.

คพฺภอคณฺหนกิตถิ นาม นตฺถิ. ยสฺสา ปน คหิตโตปิ คพฺโถ น สณฺฐาติ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตตํ ฯ

ธรรมดาหญิงไม่ตั้งครรภ์ ย่อมไม่มี, แต่ว่าครรภ์แม้ที่หญิงคนใดตั้งขึ้นแล้ว ไม่ดำรงอยู่, ข้อนี้ ท่านกล่าวหมายเอาหญิงนั้น.

อตุสมเย กิร สพฺพิตฺถิโย คพฺภํ คณฺหนติ. ยา ปนายํ “วณณฺมาติ วุจฺจติ, ตสฺสา กุจฺฉิยํ นิพฺพตฺตสฺตตฺตานํ อกุสลวิปาโก สมฺปาปุณฺณาติ ฯ

ได้ยินว่า ในคราวมีระดู หญิงทุกจำพวก ย่อมตั้งครรภ์.

แต่กุสลวิบากมาประจวบเข้า แก่พวกสัตว์ผู้เกิดในท้องของหญิงที่เรียกกันว่า “เป็นหมั้น” นี้.

เต ปรีตตกุสลวิปาเกน คหิตปฏฺฐิสฺนธิกา อกุสล[๕๗๔]วิปาเกน อภิภูตา วินสฺสนฺติ ฯ

สัตว์เหล่านั้น ถือปฏฺฐิสฺนธิมาด้วยกุสลวิบากเพียงเล็กน้อย ถูกอกุสลวิบากครอบงำ จึงพินาศไป.

อภินวปฏฺฐิสฺนธิยฺเยว ทิ กมฺมานุภาเวน ทวีหาคาเรหิ คพฺโถ น สณฺฐาติ วาเตน วา ปาณฺเกหิ วา ฯ

จริงอยู่ ในขณะที่ปฏฺฐิสฺนธิใหม่ๆ นั้นเอง ครรภ์ตั้งอยู่ไม่ได้ ด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ ด้วยลมหรือสัตว์เล็กๆ เพราะกรรมานุภาพ.

วาโต โสเสตฺวา อนฺตรธาเปติ ฯ ปาณฺกา ขาทิตฺวา ฯ

ลมพัด (ครรภ์) ให้แห้งแล้ว ทำให้อันตรธานไป. สัตว์เล็กๆ ทั้งหลาย กัดกิน(ครรภ์) ทำให้อันตรธานไป).

ตสส ปน วาตสส ปาณกานํ วา ปฏิฆาตาย เกสชเช กเต, **คพโภ** สณฺฐเหยย ฯ

แต่เมื่อแพทย์ประกอบเภสัช เพื่อกำจัดลมและพวงสัตว์เล็กนั้นแล้ว ครรภ์จึงตั้งอยู่ได้.

โส **ภิกษุ** ตํ อทฺวา อญฺญํ ชรี เกสชชํ อทาสี ฯ เตน **สา** กาลมกาสี ฯ

ภิกษุนั้น ไม่ได้ปรุงเภสัชขนานนั้น ได้ให้เภสัชที่ร้ายแรงขนานอื่น. นางได้ตายไป เพราะเภสัชขนานนั้น.

ภควา เกสชชสส กตตฺตา ทุกฺกภูํ ปญฺญาเปสึ ฯ

พระผู้มีพระภาคได้ทรงบัญญัติทุกกฎไว้ เพราะภิกษุปรุงเภสัช.

ทุติยวตฺตฺสุมิมปิ เอสฺว **นโย** ฯ

แม้ในเรื่องที่ ๒ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

[ภิกษุไม่ควรทำยาแก่คนอื่น แต่ควรทำให้สหธรรมิกทั้ง ๕]

ตสฺมา อาคตาคตสส ปฺรชนสส **เกสชชํ** น กาทพฺพํ ฯ กโรนฺโต ทุกฺกภูํ อาปชฺชติ ฯ

เพราะฉะนั้น ภิกษุไม่ควรทำเภสัชแก่คนอื่นผู้มาแล้วๆ. เมื่อทำต้องทุกกฎ.

ปญฺจนนํ ปน สหฺมมิกานํ กาทพฺพํ **ภิกษุสส** **ภิกษุณียา** สิกขมานาย สามเณรสส สามเณรียา ฯ

แต่ควรทำให้แก่สหธรรมิกทั้ง ๕ คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานาสามเณร สามเณรี.

สมสึลสฺสทฺธาปญฺญานํ **หิ** เอสฺสํ **ตีสฺสุ** สิกฺขาสฺสุ ยุตฺตานํ **เกสชชํ** อกาตุํ น ลภติ ฯ

จริงอยู่ สหธรรมิกทั้ง ๕ เหล่านั้นเป็นผู้มีศีล ศรัทธา และปัญญาเสมอกัน ทั้งประกอบในไตรสิกขาด้วย ภิกษุจะไม่ทำเภสัชให้ย้อมไม่ได้.

กโรนฺเตน **จ**, **สเจ** **เตสํ** อตฺถิ, **เตสํ** สนฺตํ **ค**เหตฺวา **โย**เซตฺวา **ทาทพฺพํ** ฯ

และเมื่อจะทำ, ถ้าสิ่งของของสหธรรมิกเหล่านั้นมีอยู่, พึงถือเอาสิ่งของของสหธรรมิกเหล่านั้น ปรุงให้.

สเจ นตฺถิ, **อตฺตโน** สนฺตํ **กาทพฺพํ** ฯ

ถ้าไม่มี, ควรเอาของของตนทำให้.

สเจ อตฺตโนปิ นตฺถิ, **ภิกขา**จารวตฺเตน **วา** **ญฺจ**ตกปวาริตฺตฺฐานโต **วา** **ปฺริเย**สิตพฺพํ ฯ

ถ้าแม้ของของตนก็ไม่มี พึงแสวงหาด้วยภิกขาจารวัตร หรือจากที่แห่งญาติและคนปวารณา (ของตน).

อลภนฺเตน **คิลาน**สฺสตฺถาย **อกต**วิญญุตฺติยาปิ **อาหริ**ตฺวา **กาทพฺพํ** ฯ

เมื่อไม่ได้ ควรนำสิ่งของมาทำให้ แม้ด้วยการไม่ทำวิญญูติ (คือขอในที่ที่เขาไม่ได้ทำปวารณาไว้) เพื่อประโยชน์แก่คนไข้.

อปรสึปิ **ปญฺจน**นํ **กาตุํ** **วฏฺฐ**มฺหิติ **มาตา**ปิตุณํ, **ตพฺพ**ฏฺฐากานํ, **อตฺต**โน **เว**ยยา**ว**จฺจกรสฺส, **ปณฺช**ุ**ป**ลา**ส**สฺสา**ติ** ฯ

ควรทำยาให้แก่คน ๕ จำพวก แม้อื่นอีกคือ มารดา บิดา คนบำรุงมารดาบิดานั้น ไวยาวัจกรของตน (และ) คนปณชูปลาส.

ปณฺชุ**ป**ลา**โส** **นาม** **โย** **ปพฺพ**ชฺชา**เปกฺโข**, **ย**าว **ปตฺต**จิวฺรํ **ปฏฺิ**ยา**ท**ิ**ย**ติ, **ต**าว **วิ**หา**เร** **ว**ส**ติ** ฯ

คนผู้ที่ชื่อว่าปณชูปลาส ได้แก่ คนผู้พึ่งบรรพชา ยังอยู่ในวิหารตลอดเวลาที่ยังเตรียมบาตรและจีวร.

เตสฺ สเจ มาตาปิโตร อัสสรา โหนติ น ปจจาสิสฺสนติ, **อากาตุ** วฏฺฏติ ฯ สเจ ปน รชเช ฐิตา ปจจาสิสฺสนติ, **อากาตุ** น วฏฺฏติ ฯ
บรรดา(ชน ๕ จำพวก)เหล่านั้น ถ้ามารดาและบิดาเป็นใหญ่ ไม่หวังตอบแทนไซ้, จะไม่ทำให้ ก็ควร.
แต่ถ้าท่านทั้ง ๒ ดำรงอยู่ในราชสมบัติ ยังหวังตอบแทนอยู่, จะไม่ทำ ไม่ควร.

เภสขุ [575] ปจจาสิสฺสนตานํ, เภสขุ ทาทพฺพํ ฯ โยเซตุ อชานนฺตานํ, โยเซตฺวา ทาทพฺพํ ฯ
เมื่อท่านทั้ง ๒ หวังเภสข, ควรให้เภสข. เมื่อท่านทั้ง ๒ ไม่รู้วิธีประกอบยา, ควรประกอบยาให้.

สพฺเพสํ อตถาย สหธมฺมิเกสุ วุตฺตนเยเนว ปริเยสิตพฺพํ ฯ

ควรแสวงหาเภสขเพื่อประโยชน์แก่ชน ๕ จำพวก มีมารดาเป็นต้นแม้ทั้งหมด โดยนัยดังที่กล่าวแล้วในสหธรรมิกานันแล.

สเจ ปน มาตฺริ วิหาเร อาเนตฺวา ปฏฺิขคฺคติ, สพฺพํ **ปริกมฺมิ** อนามสนฺเตน กาทพฺพํ ฯ

ก็ถ้าภิกษุนำมารดาปรนนิบัติอยู่ในวิหาร, อย่าถูกต้อง ฟังกิจกรรมทุกอย่าง.

ชาทนีโยชนีโย สหตถา ทาทพฺพํ ฯ

พึงให้ของเคี้ยวของบริโภคด้วยมือตนเอง.

บิดา ปน ยถา สามเณโร เอวํ สหตเถน นหาปนสมฺพาหนาทีนึ กตฺวา อุปฏฺฐาตพฺโพ ฯ

ส่วนบิดา พึงบำรุงทำกิจทั้งหลายมีการให้อาบน้ำและการนวดเป็นต้นด้วยมือตนเอง เหมือนอย่างสามเณรฉะนั้น.

เย มาตาปิโตร อุปฏฺฐุหนฺติ ปฏฺิขคฺคนฺติ, เตสมปิ เอวเมว กาทพฺพํ ฯ

ชนเหล่าใดยอมบำรุง ประคับประคองมารดาและบิดา, ภิกษุควรทำเภสขแม่แก่ชนเหล่านั้น อย่างนั้นเหมือนกัน.

เวยฺยาวจฺจโร นาม **โย** เวตฺตนิ คเหตุวา อรณฺญเญ ทารุณึ วา ฉินฺทติ อญฺญึ วา กิลฺยจิ กมฺมิ กโรติ ฯ

คนผู้ซึ่งว่า ไวยาจกร ได้แก่ ผู้รับเอาค่าจ้างแล้วตัดฟันในป่า หรือทำกรงานอะไรๆ อย่างอื่น.

ตสฺส โรเค อุปฺปนฺเน, ยาว **ญาตกา** ปสฺสนฺติ, ตาว เภสขุ กาทพฺพํ ฯ

เมื่อเกิดเป็นโรคขึ้นแก่เขา ภิกษุควรทำเภสขให้จนกว่าพวกเขาจะพบเห็น.

โย ปน ภิกฺขุณิสฺสิตโกว หุตฺวา สพฺพกมฺมานิ กโรติ, ตสฺส **เภสขุ** กาทพฺพเมว ฯ

ส่วนผู้ใดเป็นเพียงคนอาศัยภิกษุ ทำกรงานทุกอย่าง, ภิกษุควรทำเภสขให้แก่คนคนนั้นเหมือนกัน.

ปณฺฑุปลาเสปิ สามเณเร วีย ปฏฺิพฺขชิตพฺพํ ฯ

แม้ในปณฺฑุปลาเส ก็ควรปฏิบัติเหมือนในสามเณร ฉะนั้น.

[ภิกษุควรทำยาให้คน ๑๐ จำพวก]

อปรเสปี ทสนนํ **กาตุ** วฏฺฏติ

“เชฏฺฐกาตุ กนิฏฺฐกาตุ เชฏฺฐกคินิยา กนิฏฺฐกคินิยา จุฬมาตุยา มหามาตุยา จุฬปีตุโน มหาปีตุโน ปีตุจฺฉาย มาตุลสฺสาติ ฯ

ภิกษุควรทำยาให้แก่ชน ๑๐ จำพวก แม้อื่นอีก คือ

พี่ชาย, น้องชาย, พี่หญิง, น้องหญิง, น้ำหญิง, ป้า, อาชาย, ลุง, อาหญิง, น้าชาย.

เตสมปน สพเพสมปิ กโรนเตน เตสเวย สนตัม **ภสชช** คเหตุวา เกลล โยเซตวา ทาทพพิ ฯ

ก็เมื่อจะทำให้แก่(ชนมีพี่ชายเป็นต้น)นั้นแม้ทั้งหมด ควรเอาเภสัชอันเป็นของของคนเหล่านั้นนั้นแล ประจุให้อย่างเดียว.

สเจ ปน นปโปหนติ, ยาจนติ จ “เทถ โน ภนเต, ตุมหากัม ปฏิสสามาติ, ตาวกาลิกัม ทาทพพิ ฯ”

แต่ถ้าสิ่งของของคนเหล่านั้น ไม่เพียงพอ และคนเหล่านั้นก็ขอร้องอยู่ว่า

“ท่านขอรับ! โปรดให้พวกกระผมเถิด, พวกกระผมจักถวายคืนแก่พระองค์ท่าน,” ควรให้เป็นของยืม.

สเจปิ น ยาจนติ, “อมหากัม ภสชช อตถิ, ตาวกาลิกัม คณหาถาติ วตวา วา,

ยทา เตสั ภวิสสตี, ตทา ทสสนตีตี **อาโภค** วา กตวา ทาทพพิ ฯ”

ถึงหากพวกเขาไม่ขอร้อง, ภิกษุควรพูดว่า “อาตมา มีเภสัชอยู่. พวกท่านจงถือเอาเป็นของยืมเถิด”

หรือควรทำความผูกใจไว้ว่า “สิ่งของของคนเหล่านั้นจักมีเมื่อใด เขาก็ให้เมื่อนั้น” ดังนี้ แล้วพึงให้ไป.

สเจ ปฏิเทนตี, คเหตุพพิ. โน เจ เทนตี”, น โจเทตพพา ฯ

ถ้าเขาคืนให้, ควรรับเอา. ถ้าไม่คืนให้, ไม่ควรทวง.

เอเต ทส ญาตเก ฐเปตวา [576] อญญีส น ทาทพพิ ฯ

เว้นญาติ ๑๐ จำพวกเหล่านั้นเสีย ไม่ควรให้เภสัชแก่ชนเหล่าอื่น.

เอเตสั ปุตตปรมปราย ปน, ยาว สตตโม กุลปริวภูโฏ, ตาว จตตารโ ปจเจเย ออาหาราเปนตสส, **อกตวิญญูตติ** วา.

ภสชช กโรนตสส, **เวชชกมม** วา **กุลทุสกาปตติ** วา น โหตี ฯ

ก็เมื่อภิกษุใช้ให้ญาตินำปัจจัย ๔ มา トラบเท่าจนถึง ๗ ชั่วโมง

โดยสลับๆ กันมาแห่งบุตรของ(ญาติ ๑๐ จำพวก มีพี่ชายเป็นต้น)เหล่านั้น, ไม่เป็นการทำวิญญูติ.

เมื่อทำเภสัช (แก่ชนเหล่านั้น) ก็ไม่เป็นเวชกรรม หรือไม่เป็นอาบัติเพราะประทุษร้ายสกุล.

สเจ **ภาตุชชายา ภคินีสามิโก** วา **คิลานา** โหนตี, ญาตกา เจ เตสมปิ วญญูตี ฯ

ถ้าพี่สะใภ้ น้องสะใภ้ หรือพี่เขย น้องเขย เป็นไข้, ถ้าเขาเป็นญาติ, จะทำเภสัชแก่ญาติแม้เหล่านั้น ก็ควร.

อญาตกา เจ, **ภาตุ จ ภคินิยา จ** กตวา ทาทพพิ “ตุมหากัม ชคคณฐฐาน เทถาตี ฯ”

ถ้าเขามีไข้ญาติ, พึงทำให้แก่พี่ชายและพี่หญิงด้วยสั่งว่า “จงให้ในที่ปฏิบัติของพวกท่าน.”

อลวา เตสั ปุตตานัม กตวา ทาทพพิ “ตุมหากัม มาตาปิตูนัม เทถาตี ฯ”

อีกอย่างหนึ่ง พึงทำให้แก่บุตรของเขา ด้วยสั่งว่า “จงให้แก่มารดาและบิดาของพวกเจ้าเถิด.”

เอเตน อุกาเยน สพพปะเทสุ **วินิจฉโย** เวทิตพโพ ฯ

พึงทราบวินิจฉัยในบททั้งปวงโดยอุบายนี้.

เตส อตถาย สามณเระหิ อรณญโตะ เกสชชํ ออาหาราเปเนเตน ญาตีสามณเระหิ วา ออาหาราเปตพพํ.

อตตโน อตถาย วา ออาหาราเปตวา ทาทพพํ ฯ

อันภิกษุเมื่อจะใช้สามณเระทั้งหลาย ให้นำเภสัชมาจากป่า เพื่อประโยชน์แก่(พี่สะใภ้ น้องสะใภ้ เป็นต้น)เหล่านั้น ควรใช้พวกสามณเระที่เป็นญาติให้นำมา หรือพึงให้นำมาเพื่อประโยชน์แก่ตนแล้วจึงให้ไป.

เทหิปี “อุปัชฌายสสุ ออาหารามาติ วุตตสีเสน ออาหาริตพพํ ฯ

แม้(พวกสามณเระผู้ไม่ใช่ญาติ)เหล่านั้น ก็ควรนำมาด้วยหัวข้อว่า “พวกเราจะนำมาถวายพระอุปัชฌายะ.”

อุปัชฌายสสุ มาตาศิปิตโร คิลานา วิหารํ อากจณนติ ฯ อุปัชฌายโย จ ทิสายุกกนโต โหติ ฯ

โยมมารดาและบิดาของพระอุปัชฌายะ เป็นไข้ มายังวิหาร. และพระอุปัชฌายะหลีกไปสู่ทิศเสีย.

สทธิวิหาริกเกน อุปัชฌายสสุ สนตํ เกสชชํ ทาทพพํ ฯ โน เจ อตถิ, อตตโน เกสชชํ อุปัชฌายสสุ ปริจจชิตวา ทาทพพํ ฯ

สทธิวิหาริก ควรให้เภสัชอันเป็นของของพระอุปัชฌายะ. ถ้าไม่มี, ควรบริจาคเภสัชของตน ถวายพระอุปัชฌายะให้ไป.

อตตโนปี อสนเต, วุตตนเยน ปริเยสิตวา อุปัชฌายสสุ สนตํ กตวา ทาทพพํ ฯ

แม้เมื่อของของตน ก็ไม่มี ควรแสวงหาทำให้เป็นของของพระอุปัชฌายะแล้วให้ไป โดยนัยดังกล่าวแล้ว.

อุปัชฌายเณปี สทธิวิหาริกสสุ มาตาศิปิตุสุ เอวเมว ปฏิปชชิตพพํ ฯ

ในโยมมารดาและบิดาของสทธิวิหาริก แม้พระอุปัชฌายะ ก็ควรปฏิบัติเหมือนอย่างนั้นเหมือนกัน.

เอส นโย อัจฉริยเนตวาสิเกสุ ฯ

ในอาจารย์และอันเตวาสิกก็เช่นนี้.

[ภิกษุควรทำยาให้แก่คน ๕ จำพวก]

อณโณปิ โย อากนตฺโก วา โจโร วา ยุตฺตปราชิตฺโต วา อีสฺสโร วา ญาตเกหิ ปริจจตโต คมฺมยมนุสฺโส วา

คิลานो หุตวา วิหารํ ปวิสฺติ ฯ

บุคคลแม้อื่นใด คือ คนจรมา, โจร, นักรบแพ้, ผู้เป็นใหญ่, คนที่พวกญาติสละเตรียมจะไป เป็นไข้ เข้าไปสู่วิหาร.

สพเพสํ อปจจาสิสนเตน เกสชชํ กาทพพํ ฯ

ภิกษุผู้ไม่หวังตอบแทน ควรทำเภสัชแก่คนทั้งหมดนั้น.

สทฺธํ กุลํ [577] โหติ จตฺตฺหิ ปจฺจเยหิ อุกฺกุฏายกํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส มาตาศิปิตฺตฺตฺถานินิํ ฯ

ตระกูลที่มีศรัทธา บำรุงด้วยปัจจัย ๔ ย่อมตั้งอยู่ในฐานะเป็นมารดาและบิดาของภิกษุสงฆ์.

ตตร เจ โภจฺจि คิลานो โหติ, “ตสฺสตถาย วิสฺสาเสน เกสชชํ กตวา ฆนเต เทถาติ วทฺนติ, เนว ทาทพพํ น กาทพพํ ฯ

ถ้าใน(ตระกูล)นั้น มีคนบางคนเป็นไข้, (ชนทั้งหลาย)เรียนขอเพื่อประโยชน์แก่ผู้เป็นไข่นั้นว่า

“ท่านขอรับ! ขอพระคุณท่านทำเภสัชให้ด้วยความวิสาสะเถิด.” ไม่ควรให้ ทั้งไม่ควรทำเลย.

อด ปน กปิยั ญตวา เอว ปุจณนติ “ภนเต อสุกสส นาม โรคสส ก็ เกสชชั กโรนตติ,
“อิทญจิทถจ คเหตุวา กโรนตติ วตตุ วฏฐติ ฯ”

ก็ถ้า(พวกเขา)รู้สิ่งที่ควร เรียนถามอย่างนี้ว่า “ท่านขอรับ! เขาปรุงเภสัชอะไรแก่โรคชื้อโน้น?,
ภิกษุจะตอบว่า “เขาเอาสิ่งนี้และสิ่งนี้ ทำ (เภสัช)” ดังนี้ ก็ควร.

“ภนเต มยหิ มาตา คิลานา. เกสชชั ตาว อาจิกขถาติ เอว ปุจณนเตน ปน น อาจิกขิตัพพิ ฯ”

ก็ภิกษุถูกกฤหัสถ์เรียนถามอย่างนี้ว่า “ท่านขอรับ! มารดาของกรรมเป็นไข้ ขอได้โปรดบอกเภสัชด้วยเถิด” ดังนี้ ไม่ควรบอก.

อณญมณญั ปน กถา กาทพพา “อาวุโส อสุกสส นาม ภิกขุโน อิมสมิ โรคเ ก็ เกสชชั กรีสสูติ.

แต่ควรสนทนากั้อยคำกะกันและกันว่า “อาวุโส ในโรคชนิดนี้ของภิกษุชื้อโน้น เขาปรุงเภสัชอะไรแก่?”

“อิทญจิทถจ ภนเตติ ฯ”

(ภิกษุทั้งหลาย)เรียนว่า “เขาเอาสิ่งนี้และนี้(ปรุงเภสัช) ขอรับ!”.

ตัสสุตวา อิตโร มาตุ เกสชชั กโรติ, วฏฐติ ฯ”

(ฝ่ายชาวบ้าน) นอกนี้ ฟังคำสนทนานั้นแล้ว ย่อมปรุงเภสัชแก่มารดา. (ข้อที่ภิกษุสนทนากันนั้น) ย่อมสมควร.

[เรื่องพระมหาปทุมเถระสนทนาเรื่องยาแก้โรค]

มหาปทุมเถโรปิ กิร, วสภรณโณ เทเวีย โรคเ อุปปนเน, เอกาย อิตถียา อาคนตวา ปุจณนโต

“น ชานามิติ อวตวา เอวเมว ภิกขุหิ สหธิ สมุลลเปสิ ฯ”

ได้ยินว่า แม้พระมหาปทุมเถระ, เมื่อพระเทวีของพระเจ้าวสภะเกิดประชวรพระโรคขึ้น,

ถูกนางนัคนมคนหนึ่งมาเรียนถาม ก็ไม่พูดว่า “ไม่รู้” ได้สนทนากับพวกภิกษุเหมือนอย่างที่กำลังมาแล้วนั้นแล.

ตัสสุตวา ตสสา เกสชชมกัสุ ฯ”

(ข้าราชการบริพาร)ฟัง(คำสนทนา)นั้นแล้ว ได้ปรุงเภสัช ถวายแต่(พระเทวี)พระองค์นั้น.

วูปสนเต จ โรคเ, ติจิวเรน ตีหิ จ กหาปณสเทหิ สหธิ เกสชชจงโกฏฐกั ปุเรตวา อาหาริตวา เภรสส ปาทุมเล ฐูปेतวา

“ภนเต ปุผปุชั กโรถาติ อาหุสุ ฯ”

และเมื่อพระโรคสงบลงแล้ว, ข้าราชการบริพารได้บรรจุมอบเภสัชให้เต็ม พร้อมทั้งไตรจีวรและกหาปณะ ๓๐๐

นำไปวางไว้ใกล้เท้าของพระเถระ แล้วเรียนว่า “ท่านเจ้าข้า! โปรดทำการบูชาด้วยดอกไม้เถิด.”

เถโร “อาจริยาภาโค นาม อยณติ กปิยวเสน คาหาเปตวา ปุผปุชั อกาสิ ฯ”

พระเถระคิดว่า “นี่ชื้อว่าเป็นส่วนของอาจารย์” แล้วให้(ไวยาวัจกร)รับไว้ ด้วยอำนาจเป็นของกปิยะ

ได้ทำการบูชาด้วยดอกไม้แล้ว.

เอว ตาว เกสชชเช ปฏิปชชิตัพพิ ฯ”

(ภิกษุ)ควรปฏิบัติในเภสัชอย่างนี้ก่อน.

[เรื่องสวดพระปริตร]

ปริตเต ปน

“คิลานสส ปริตต์ กโรถ ภนเตติ วุตเตน น กาทพพ์ ฯ “ภณเถติ วุตเต, ปน กาทพพ์ ฯ

ก็ในพระปริตร (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ภิกษุถูกชาวบ้านอาราธนาว่า “โปรดทำพระปริตรแก่คนไข้เถิด ขอรับ!” ดังนี้ ไม่ควรทำ.

แต่เมื่อเขาอาราธนาว่า “โปรดสวดเถิด”, ควรทำ.

สเจปิสส โหติ “มนุสสา นาม น ชานนติ อกรียมาเน วิปฏิสสาริโน ภวิสสนตติ กาทพพ์ ฯ

ถ้าแม้ภิกษุนั้น มี(ความวิตก)ว่า “ธรรมตามนุษย์ทั้งหลาย ย่อมไม่รู้, เมื่อเราไม่ทำ จักเป็นผู้เดือดร้อน” ดังนี้, ก็ควรทำ.

“ปริตโตทกั ปริตตสสุตต์ กตวา เทถาติ วุตเตน ปน [578] เตสเวย อุทกั ทถเถน จาเลตวา สุตต์ ปริมชเชตวา” ทาทพพ์ ฯ

ส่วนภิกษุถูกอาราธนาว่า “โปรดทำน้ำพระปริตร เส้นด้ายพระปริตร ให้เถิด”

ควรเอามือ (ของตน) กวนน้ำลูบลำเส้นด้าย ของมนุษย์เหล่านั้นนั้นแลให้ไป.

สเจ วิหารโต อุทกั อตตโน สนตกั วา สุตต์ เทติ, ทุกกภู” ฯ

ถ้า(ภิกษุ)ให้น้ำจากวิหารหรือเส้นด้ายซึ่งเป็นของของตน เป็นทุกกภู.

มนุสสา อุทกถจ สุตตถจ คเหตุวา นิสีทิตวา “ปริตต์ ภณเถติ วทนติ, กาทพพ์ ฯ โน เจ ชานนติ, อัจจิจิตพพ์ ฯ

พวกชาวบ้านนั่งถือน้ำและเส้นด้าย กล่าวอยู่ว่า “ขอนิมนต์สวดพระปริตร” ดังนี้ ควรทำ. ถ้าเขาไม่รู้, ควรบอกให้.

ภิกษุณี นิสินน่านัน ปาเทสุ อุทกั อากิริตวา สุตตถจ ฐเปตวา คจจนติ “ปริตต์ กโรถ, ปริตต์ ภณเถติ. น ปาทา อปนตพพา ฯ

พวกชาวบ้านกรวดน้ำ(ทักษิณาท)ลง และวางเส้นด้ายไว้ ไกล่ทำทั้งหลายของพวกภิกษุผู้นั่งอยู่แล้ว ก็ไป ด้วยเรียนว่า

“ขอนิมนต์ทำพระปริตร สวดพระปริตรเถิด” ดังนี้. ภิกษุไม่พึงชักเท้าออก.

มนุสสา หิ วิปฏิสสาริโน โหนติ ฯ

เพราะว่าพวกชาวบ้านจะเป็นผู้มีความเดือดร้อน.

อนโตคาเม คิลานสสตถาย วิหาริ เปเสนติ “ปริตต์ ภณนตุติ. ภณิตพพ์ ฯ

(พวกชาวบ้าน)ส่งคนไปยังวิหาร เพื่อประโยชน์แก่คนไข้ภายในบ้าน ด้วยสั่งว่า

“ขอ(ภิกษุทั้งหลาย)โปรดสวดพระปริตร” ดังนี้. (ภิกษุ)ควรสวด.

อนโตคาเม ราชเคหาทิสู โรเค วา อุปททเว วา อุปปนเน ปกโกสาเปตวา ภณาเปนติ ฯ

เมื่อโรคหรือความจำเริญ เกิดขึ้นในพระราชาสมณเถียรเป็นต้น ภายในบ้าน,

(อิสฺรชนมีกษัตริย์เป็นต้น) รับสั่งให้อาราธนา(ภิกษุ)มาแล้ว นิมนต์ให้สวด (พระปริตรเป็นต้น).

อากุณานาภิสสุตตาทินี ภณิตพพานิ ฯ

ภิกษุพึงสวดพระสูตรทั้งหลาย มีอากุณานาภิสสูตรเป็นต้น.

๑ ปริมชชิตวา ฯ

๒ อุทกนติ ทกฺชิโนทกั. บทว่า อุทกั ได้แก่ น้ำทักษิณาท. สารตถทีปนี ๒/๔๒๗.

“อาคนตุวา คิลานสสุ สิกขาปทานิ เทนตุ, ธมฺมํ กเถนตุ.

“ราชนเตปุเร วว อมจจเคเห วา อาคนตุวา สิกขาปทานิ เทนตุ, ธมฺมํ กเถนตุติ เปสึเตปิ,
คนตุวา สิกขาปทานิ ทาทพพานิ ธมฺโม กเถตพฺโพ ฯ”

แม้เมื่อพวกเขาบ้านส่งคนไปนิมนต์ว่า “ขอภิกษุทั้งหลายจงมาให้สิกขาบท แสดงธรรมแก่คนไข้เถิด”
หรือว่า “จงมาให้สิกขาบท แสดงธรรมที่พระราชวังหลวง หรือที่เรือนของอมาตย์เถิด” ดังนี้
ภิกษุควรไปให้สิกขาบท ควรกล่าวธรรม.

“มทานํ ปริวารตถํ อากจณฺตฺตฺติ ปกโกสนฺติ, น คนตพฺพํ ฯ”

(พวกเขาบ้าน)นิมนต์ว่า “ขอ(ภิกษุทั้งหลาย)จงมา เพื่อเป็นบริวาร (เพื่อน) ของคนตาย”, ไม่ควรไป.

“สิวญฺฐิกทสฺสเน^๑ อสุภทสฺสเน จ มรณสฺสตี ปฏฺฐิภิสฺสามาติ กมมญฺฐานสึเสน คนฺตุํ วญฺญฺติ ฯ”

(ภิกษุ)จะไปด้วยมุ่งกรรมฐานเป็นหลักว่า

“เราจักกลับได้มรณสติ เพราะเห็นกระดูกในป่าช้า และเพราะเห็นอสุภ” ดังนี้ ควรอยู่.

เอวํ ปริตเต ปฏิปชฺชิตพฺพํ ฯ”

(ภิกษุ)ควรปฏิบัติในปริตร ดังพรรณนามาฉะนี้.

[ว่าด้วยเรื่องอนากัมมฺวิภินทบาท]

ปิณฑปาเต ปน ฯ”

ส่วนในบิณฑบาต (มีวินัจฉัยดังนี้):-

อนามญฺฐูปิณฑปาโต กสฺส ทาทพฺโพ, กสฺส น ทาทพฺโพ ฯ มาตาปิตูนํ ตาว ทาทพฺโพ ฯ”

ถามว่า “อนามญฺฐูปิณฑบาตควรให้แก่ใคร ไม่ควรให้แก่ใคร?”. แก้วว่า “ควรให้แก่มารดาและบิดาก่อน”.

สเจ ปน กหาปณคฺชนโก โหติ, สทฺธาเทยฺยวินิปาตํ นตฺถิ ฯ”

ก็หากว่า บิณฑบาตนั้น จะเป็นของมีราคาตั้งหาปณะ, ก็ไม่จัดว่าเป็นการศรัทธาไทยให้ตกไป.

“มาตาปิตุอฺปญฺญากานํ เวยฺยาวจจกรสฺส ปณฺฑุปลาตสฺสชาติ เอเตสฺปิ ทาทพฺโพ ฯ”

ควรให้แม่แก่คนเหล่านี้ คือ “พวกคนบำรุงมารดาบิดา ไวยาวัจกร คนป็นฑุปลาต”.

[579] ตตฺถ ปณฺฑุปลาตสฺส ถาลเก นิกฺขิปิตฺวา ทาทฺตุํ วญฺญฺติ ฯ”

บรรดา(คน)เหล่านั้น สำหรับคนป็นฑุปลาต จะใส่ในภาชนะให้ ก็ควร.

ตํ ฐฺเปตฺวา อณฺเณสํ อากาโรกานํ มาตาปิตูนํปิ น วญฺญฺติ ฯ”

เว้น(คนป็นฑุปลาต)นั้นเสีย จะใส่ในภาชนะให้แก่คฤหัสถ์เหล่านี้ แม้เป็นมารดาบิดา ก็ไม่ควร.

ปพฺพชิตปริโกโค ทิ อากาโรกานํ เจตฺตฺยญฺฐานํปิโย ฯ”

เพราะว่าเครื่องปริโกคของบรรพชิต ตั้งอยู่ในฐานเป็นเจตีย์ของพวกคฤหัสถ์.

๑ สิวถิกา ... อิติ เขญฺยเยน ทิสฺสติ ฯ”

อปัจ อนามภูมิตบพาทโต นามส สมปตตสส ทามริกโจรสสาปิ อีสสรสสาปิ ทาทพโพ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าอนามภูมิตบพาทนี้ พึงให้แก่โจรสลือชื่อบ้าง ทั้งแก่อิสสรชนบ้าง ผู้มาถึงเข้า.

กสมา ฯ เต ทิ, อเทียมานะปิ, “น เทนตตี, อามสิตวา ทียมานะปิ, “อุจฉินฺนุทกั เทนตตี กุชณนติ ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า ชนเหล่านั้น, แม้เมื่อไม่ให้, ก็โกรธว่า “ไม่ให้”, แม้เมื่อจับต้องให้, ก็โกรธว่า “ให้ของเป็นเดน”.

กุกุธา ซีวิตา โวโรเพนติ. สาสนสสาปิ อนฺตรายั กโรนติ ฯ

ชนเหล่านั้น โกรธแล้ว ย่อมปลงจากชีวิตเสียบ้าง ย่อมทำอันตรายแก่พระศาสนาบ้าง.

รชชั ปญฺญมมานสส วิจโรโต โจรนาคสส วตฺถุ เจตถ กเถตพพิ ฯ

ก็ใน(ข้อ)นี้ พึงแสดงเรื่องพระเจ้าโจรนาคนผู้เที่ยวปรารณาราชสมบัติ (เป็นอุทาหรณ์).

เอวํ ปิณฺฑพาทเต ปฏิปชฺชิตพพิ ฯ

(ภิกษุ)ควรปฏิบัติในบิณฑพาท ดังพรรณนามาฉะนี้.

[ว่าด้วยเรื่องปฏิสังการ]

ปฏิสังการเ ปน ฯ

ส่วนในปฏิสังการ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ปฏิสังการโร กสส กาทพโพ, กสส น กาทพโพ ฯ

ถามว่า “ปฏิสังการควรทำแก่ใคร ไม่ควรทำแก่ใคร.

ปฏิสังการโร นาม วิหารั สมปตตสส ยสส กสสจิจิ อากนฺตูกสส วา ทลิตทสส วา โจรสส วา อีสสรสส วา กาทพโพเวว ฯ

แก้ว่า “ชื่อว่าปฏิสังการ อันภิกษุควรทำทั้งนั้น

แก่ผู้ใดผู้หนึ่งที่มาถึงวิหาร จะเป็นคนจรมา คนเชษฐใจ เป็นโจรหรือเป็นอิสสรชนก็ตาม.”

กถั ฯ

ถามว่า “พึงทำอย่างไร.”

อากนฺตูกั ตาว ชีณปริพพยั วิหารสมปตตตี ทิสวา ปานีโย “ปีวาติ ทาทพพิ ฯ ปาทมกฺขนเตลลั ทาทพพิ ฯ

แก้ว่า “เห็นอาคันตุกะหมดเสบียงลง มาถึงวิหาร พึงให้น้ำดื่มก่อน ด้วยกล่าวว่า “เชษฐดื่ม(น้ำ)เถิด.”

พึงให้น้ำมันทาเท้า.

กาเล อากตสส ยาคูกุตตี ฯ

อาคันตุกะมาในกาล พึงให้ข้าวยาคุและภัต.

วิกาเล อากตสส สเจ ตณฺฑูลา อตถิ, ตณฺฑูลา ทาทพพา ฯ

“อเวลาย สมปตโตสิ, คจฉาหิตี น วตตพโพ ฯ สยณฺฐานัน ทาทพพิ ฯ

(อาคันตุกะมา)ในเวลาวิกาล ถ้าข้าวสารมี พึงให้ข้าวสาร.

ไม่ควรพูดว่า ‘ท่านมาถึงในคราวมีเวลา, จงไปเสีย’ พึงให้ที่นอน.

สหพ อัจจาสิสนเตเนว กาทพพ์ ฯ

ไม่หวังความตอบแทนเลย ควรทำกิจทุกอย่าง.

“มนุสสา นาม จตูปัจจยทายกา เอว สงคเท กรียมาเน, ปุนปฺปุนิ ปสฺสิตฺตวา อุปการํ กริสฺสนตฺติ จิตฺตํ น อุปปาเทตพพ์ ฯ

ไม่ควรให้ความคิดเกิดขึ้นว่า ‘ธรรมตามนุษย์ผู้ให้ปัจจัย ๔, เมื่อเราทำการสงเคราะห์อยู่อย่างนี้ จักเลื่อมใสทำอุปัการะบ่อยๆ.’”

โจรานํ ปน สงฺฆิกมปิ ทาทพพ์ ฯ

ถึงแม้วัตถุของสงฆ์ ก็ควรให้แก่พวกโจรได้.

ปฏิสังขารานิสฺสที่ปนตถณจ

“โจรนาควตฺถ, ภาตฺรา สทฺธิ ชมพฺพิที่ปคตสฺส มหานาค[๕๘๐]รณฺโณ วตฺถ, ปิตฺราชสฺส รชฺเช จตฺนุนํ อมจฺจานํ วตฺถ, อภยโจรวตฺถูติ เอวมาทีนํ พหุณี วตฺถุณี มหาอภฺฐกฺกถายํ วิตถารโต วุตฺตานํ ฯ

และเพื่อแสดงอานิสงส์ปฏิสังขาร (พระอรรถกถาจารย์) จึงกล่าวเรื่องไว้หลายเรื่อง ในมหาอรรถกถา โดยพิสดาร มีอาทิอย่างนี้ คือ “เรื่องพระเจ้าโจรนาค, เรื่องพระเจ้ามahanาคผู้เสด็จไปชมพหูวิปพร้อมกับพระราชภาดา, เรื่องอมตย์ ๔ นาย ในรัชสมัยแห่งพระเจ้าปิตุราช, เรื่องอภัยโจร”.

[เรื่องพระอภัยเถระทำปฏิสังขารกับอภัยโจร]

ตตฺรายํ เอกวตฺถูทีปนา ฯ

บรรดาเรื่องเหล่านั้น จะแสดงเรื่องหนึ่งดังต่อไปนี้:-

สีหลทีเป กิร อภโย นาม โจโร ปณฺจสฺตปรีวาโร เอกสฺมี ฐาเน ชนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา สมฺนตา ตฺโยชนํ อุพฺพาเสตฺวา วสตี ฯ

ตั้งได้สดับมา ในเกาะสีหล โจรชื่ออภัย มีบริวารประมาณ ๕๐๐ คน ตั้งค่ายอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง

ทำประชาชนให้อพยพไปตลอด (ที่มีประมาณ) ๓ โยชนโดยรอบ.

อนุรารปฺรวาสิโน กพฺพพฺพที น อุตฺตรนฺติ ฯ เจตฺยคิริมคฺเค ชนฺสณฺจาโร อุปจฉินฺโน ฯ

ชาวเมืองอนุรารบุรี ข้ามแม่น้ำกพพพที่ไม่ได้. ในทางไปเจตยคีรีวิหาร ขาดการสัญจรไปมาของประชาชน.

อถกทิวสํ โจโร “เจตฺยคิริ วิลุมฺปิสฺสามิตฺติ อคฺมาสี ฯ

ต่อมาวันหนึ่ง โจรได้ไปด้วยหมายใจว่า “จักปล้นเจตยคีรีวิหาร.”

อารามิกา ทิสฺวา ที่ฆภานกภยตเถรสฺส อาโรเจสฺสุ ฯ

พวกคนวัดเห็น จึงบอกแก่พระที่ฆภานกอภัยเถระ.

เถโร “สฺบปิผาณิตาทีนํ อตฺถิตฺติ ปุจฉินฺติ ฯ

พระเถระถามว่า “เนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้น มีไหม?”

“อตฺถิ ภนฺเตติ ฯ

พวกคนวัด. มี ขอรับ!

“โจรานั เทถ ๑

พระเอระ. พวกท่านจงให้แก่พวกโจร.

“ตณขุลา อตถิติ ๑

พระเอระ. ข้าวสาร มีไหม?

“อตถิ ฆนเต สงฆสสตาย อาหญา ตณขุลา จ ปกุกสาถจ โครโส จาติ ๑

พวกคนวัด. มี ขอรับ! ข้าวสาร ผักดอง และโครส ที่เขานำมาเพื่อประโยชน์แก่สงฆ์.

“ภตตัม สมปาเทตวา โจรานั เทถาติ ๑

พระเอระ. พวกท่านจงจัดภัตให้แก่พวกโจร

อารามิกา ตถา กรีสสุ ๑

พวกคนวัด ทำตามพระเอระสั่งแล้ว.

โจรา ภตตัม ภุชิตวา “เกนาย ปฏิสนถาโร กโตติ ปุจฉิสสุ ๑

พวกโจรบริโภคมัตแล้วจึงถามว่า “ใครทำการต้อนรับ!”

“อมหากั อยเยน อภยตเถเรนาติ ๑

พวกคนวัด. พระอภัยเอระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา.

โจรา เถรสส สนตีกั คนตวา วนทิตวา อาหุสุ “มยั สงฆสส จ เจตยิสส จ สนตีกั อจฉินทิตวา คเสสสามาติ อาคตา, ตุมหากั ปน อมิณา ปฏิสนถาเรนมหา ปสนนา. อชชโต ปฏฐาย วิหารเ ธมมิกา รุกขา อมหากั อายตตา โทตุ.

นาครา อาคนตวา ทานั เทนตุ เจตยั วนทนต์ูติ ๑

พวกโจรไปยังสำนักของพระเอระ ไหว้แล้ว กราบเรียนว่า “พวกกระผมมาด้วยหมายใจว่า ‘จักปล้นเอาของสงฆ์และของเจดีย์’ แต่กลับเลื่อมใสด้วยปฏิสนธการนี้ของพวกท่าน, ตั้งแต่วันนี้ไป การรักษาที่ขอบธรรมในพระวิหาร จงเป็นหน้าที่ของพวกกระผม, พวกชาวเมืองจงมาถวายทาน จงไหว้พระเจดีย์เถิด.”

โตโต ปฏฐาย จ นาคเร ทานั ทาตุ อาคจฉนเต, นทิตีเรเวว ปจจุคนตวา รุกขนตา วิหารั เนนติ.

วิหารเปปี ทานั เทนทานั, รุกขั กตวา ติฏฐนติ ๑

และตั้งแต่นั้นมา เมื่อชาวเมืองมาถวายทาน (พวกโจร) ก็ไปต้อนรับถึงริมฝั่งแม่น้ำทีเดียว คอยรักษานำไปพระวิหาร.

เมื่อพวกชาวเมืองกำลังถวายทานอยู่แม้ในพระวิหาร, ก็พากันยืนทำการรักษาอยู่.

เตปี ภิกขุณั ภุตดาวเสสั โจรานั เทนติ ๑

แม้(ชาวเมือง)เหล่านั้น ก็ให้ภัตที่เหลือจากภิกษุทั้งหลายฉันแล้ว แก่พวกโจร.

คมนาเลปี เต โจรา [581] นทิตีร์ ปาเปตวา นีวตตนติ ๑

แม้ในเวลากลับไป พวกโจรเหล่านั้น ก็ช่วยส่งชาวเมืองถึงริมฝั่งแม่น้ำ แล้วจึงกลับ.

[พระเถระถูกพวกภิกษุโพนทะนา]

อเถกทิวส ภิกษุสงฆะ ชียนกถา อุปปenna “เถโร อีสสรวตาย สงฆสส สนตโก โจรานัน อทาสิตี ฯ

ต่อมาวันหนึ่ง เกิดคำค่อนข้างอดขึ้นในหมู่ภิกษุว่า “พระเถระได้ให้ของๆ สงฆ์แก่พวกโจร เพราะถือว่าตัวเป็นใหญ่.”

เถโร สนนิปาตํ การาเปตวา อาห “โจรา สงฆสส ปกตวิภูฏญจ เจตยสนตกญจ อจฉินทิตวา คณทิสสามาติ อากมัสสุ, อถ, เนสํ มยา “เอวํ น ทริสสนตตีติ เอตตโก นาม ปฏิสนธารो กโต.

ตี สพพมปี เอกโต สมปิณเตตวา อคฆาเปถ. เตน การณน อวิลุตตี ภาณนี เอกโต สมปิณเตตวา อคฆาเปถาติ ฯ

พระเถระสั่งให้ทำการประชุม (สงฆ์) แล้ว กล่าวว่า

“พวกโจรพากันมา ด้วยหมายใจว่า ‘จักปล้นเอาทรัพย์ค่าอาหารตามปกติของสงฆ์ และของเจติย์.

เมื่อเป็นเช่นนั้น, เราจึงได้ทำปฏิสันถารแก่พวกโจรนั้น ซึ่งมีประมาณเท่านี้ ด้วยคิดเห็นว่า ‘พวกโจรจักไม่ปล้นด้วยอาการอย่างนี้’.

พวกท่านจงประมวณ(สิ่งของ)นั้นแม้ทั้งหมด รวมกันเข้า แล้วให้ตีราคา.

จงประมวณสิ่งของที่พวกโจรไม่ปล้นไป ด้วยเหตุนี้ รวมกันเข้า แล้วให้ตีราคา (เทียบกันดู).”

โตโต สพพมปี เถเรน ทินนัง เจตยฆเร เอกัง วรโปตถกจิตตตถกรัง น อคฺขี ฯ

(ทรัพย์)ที่พระเถระให้ไปแม้ทั้งหมดจาก(ทรัพย์ของสงฆ์)นั้น

มีราคาไม่เท่าเครื่องลาดอันวิจิตรด้วยรูปภาพอันงามผืนหนึ่ง ในเรือนพระเจติย์.

โตโต อาหฺสู “เถเรน กตปฏิสนธารो สุกโต. โจเทตุํ วา สาเรตุํ วา น ลภติ. คีวา วา อวหารो วา นตฺถิติ ฯ

ลำดับนั้น (ภิกษุทั้งหลาย)กล่าวว่า

“ปฏิสันถารที่พระเถระทำแล้วเป็นอันทำชอบแล้ว, (ใครๆ) ไม่ได้เพื่อจะโจทหรือเพื่อทำให้ท่านให้การ, ไม่มีสินใช้ หรืออวหาร”.

เอวํ มหานิสฺสึ ปฏิสนธารोติ สลลภเขตวา กตตพฺโพ ปณฺชิตฺเตน ภิกฺขุนาติ ฯ

ปฏิสันถารมีอันสงฆ์มากอย่างนี้. ภิกษุผู้บัณฑิต กำหนดตั้งกล่าวมานี้แล้ว ควรทำ(ปฏิสันถาร) ฉะนั้นแล.

[เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์จักภิกษุสัตรสวัคคีย์เป็นต้น]

องคฺคฺลปิโฏทวตฺถุสมฺมึ ฯ

ในเรื่องจัดด้วยนิ้วมือ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“อุตฺตสนฺโตติ กิลนฺโต ฯ

บทว่า อุตฺตสนฺโต ได้แก่ ผู้เหน็ดเหนื่อย.

“อนสฺสาสโกติ นิสฺสาสโส ฯ

บทว่า อนสฺสาสโก ได้แก่ ผู้หายใจออกไม่ทัน.

อิมสมฺมญจ ปน วตฺถุสมฺมึ ยาย อาปตฺติยา ภวิตพฺพํ, สฺวา ขุทฺทเกสฺสุ นิตฺถิภูฏาติ อิชฺ น วุตฺตา ฯ

ก็แล อาบัติที่จะพึงมีในเรื่องนี้ ทรงแสดงไว้แล้ว ในพวกขุททกสิกขาบท. เพราะเหตุนี้ จึงไม่ตรัสไว้ในสิกขาบทนี้.

ตทนนฺตเร วตฺถุสมฺมึ ฯ

ในเรื่องอันมีในลำดับ(แห่งเรื่องจัดด้วยนิ้วมือ)นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“โอดถริตวาติ อุกกมิตวา ฯ

บพว่า โอดถริตวา แปลว่า เหยียบแล้ว.

โส กิร เตหิ อากทตฺถิมานโน ปติโต ฯ

ได้สดับมาว่า ภิกษุรูปนั้นล้มลง ถูก(พวกภิกษุสังฆตตรสวัคคีย์)เหล่านั้น ฆุดลากไปอยู่.

เอโก ตสส อุทฺธํ อารุหิตวา นิสีหิ ฯ

ภิกษุรูปหนึ่งขึ้นนั่งทับท้องเธอ.

เสสาปิ ปณฺณรส ขนา ปฐฺวิยํ อชฺโฆตถริตวา อหุทฺทปาสานา วิย มิคํ มาเรสุ ฯ

ภิกษุ ๑๕ รูปแม่ที่เหลือ ก็(ช่วยกัน)ทับลงไปแผ่นดิน จนตาย เหมือนหินฟ้าถล่มทับมฤคตายฉะนั้น.

ยสฺมา ปน เต กมฺมาธิปายา น มรณาธิปายา ตสฺมา ปาราชิกํ น วุตฺตํ ฯ

ก็เพราะภิกษุสังฆตตรสวัคคีย์เหล่านั้น มีความประสงค์จะลงโทษ หามีความประสงค์จะฆ่าให้ตายไม่.

ฉะนั้น (พระผู้มีพระภาค) จึงไม่ปรับเป็นปาราชิก.

[เรื่องภิกษุฆ่ายักษต้องถูกล้างใจ]

ภุตเวชชกวัตถุสมิ ฯ

ในเรื่องภิกษุหมอมผี (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“ยกฺขํ มาเรสีติ ภุตเวชชกปาฐฺฐกา ยกฺขตฺทิตกํ โมเจตฺกามา ยกฺขํ อาวาเหตฺวา “มฺฤจฺจาติ วทฺนฺติ ฯ

สองบพว่า ยกฺขํ มาเรสี ความว่า

พวกอาจารย์ผู้ขับไล่ภูตผี ต้องการจะปลดเปลื้องบุคคลผู้ถูกยักษเข้าสิง จึงเรียกกษัยให้ออกมา แล้วพูดว่า “จงปล่อย,”

[582] โน เจ มฺฤจฺจาติ, ปิฏฺฐฺฐนฺ วา มตฺติกาย วา รูปิ กตฺวา หตฺถปาทาทีนึ ฉินฺทฺนฺติ ฯ

ถ้ายักษไม่ปล่อย, อาจารย์หมอมผี ก็เอาแป้งหรือดินเหนียว ทำเป็นรูปหุ่น แล้วตัดอวัยวะมือและเท้าเป็นต้นเสีย.

ยํยํ ตสฺส ฉิขฺชติ, ตตฺตํ ยกฺขสฺส ฉินฺนเมว โทหิ ฯ

(อวัยวะ)ใดๆ ของรูปหุ่นนั้นขาดไป, (อวัยวะ)นั้นๆ ของยักษ ย่อมชื่อว่าเป็นอัน(หมอมผี)ตัดแล้วเช่นกัน.

สีเส ฉินฺเน, ยกฺโขปี มรฺติ ฯ

เมื่อศีรษะ (ของรูปหุ่นนั้น) ถูกตัด, แม้ยักษก็ตาย.

เอวํ โสปี มาเรสี ฯ ตสฺมา ถุลลจฺจยํ วุตฺตํ ฯ

(ภิกษุหมอมผี)เมื่อนั้นได้ฆ่า(ยักษ)ตาย ด้วยวิธีดังกล่าวมานี้. เพราะเหตุนี้ (พระผู้มีพระภาค)จึงปรับเป็นถูกล้างใจ.

น เกวลญจ ยกฺขเมว ฯ โยปี หิ สกฺกํ เทวราชานํ มาเรยฺ, โสปี ถุลลจฺจยเมว อาปชฺชติ ฯ

(เป็นถูกล้างใจแก่ภิกษุผู้ฆ่า)ยักษอย่างเดียวเท่านั้นก็หาไม่.

จริงอยู่ แม้(ภิกษุ)ใด พึงฆ่าท้าวสักกเทวราชตาย, (ภิกษุ)เมื่อนั้นก็ต้องถูกล้างใจเหมือนกัน.

[เรื่องส่งภิกษุไปสู่ที่มีสัตว์ร้ายและยักษ์]

วาฬยกขวิดอุสมิ ฯ

ในเรื่องยักษ์ดุร้าย (มีวินัจฉัยดังนี้):-

“วาฬยกขวิดหารนติ ยสมิ วิหารเว วาฬ โจนุ โย วสติ, ตัม วิหารัง ฯ

บทว่า วาฬยกขวิดหาริ ความว่า (ส่งไป) สู่วิหารที่มียักษ์ดุร้ายอยู่,

โย หิ เอวรूपิ วิหารัง อชานนโต เกวลี วสนตถาย เปเสติ, อนาปตติ ฯ

จริงอยู่ ภิกษุใด เมื่อไม่ทราบวิหารเห็นปานนั้น จึงส่ง (ภิกษุบางรูป) ไป เพื่อต้องการให้พักอยู่อย่างเดียว, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น.

โย มรณาธิปปาโย เปเสติ, โส อิตรสส มรณ ปาราชิกิ, อมรณ ฤทธจจยิ อापชชติ ฯ

ภิกษุใด มีความประสงค์จะให้ตาย จึงส่งไป, ภิกษุนั้นต้องปาราชิก ในเพราะภิกษุนอกนี้ตาย, ต้องฤทธจจยิ เพราะไม่ตาย.

ยถา จ วาฬยกขวิดหาริ, เอว ยถล วาฬสีหพยคฆาติมิกา วา อชครกณหสปปาโท ทิมชาติกา วา วสนติ,

ตัม วาฬิหารัง เปเสนตสสาปิ อापตตานापตติเกโท เวทิตพโพ ฯ

บัณฑิตพึงทราบความต่างกันแห่งอาบัติและอนาบัติ แม้ของภิกษุผู้ส่ง (ภิกษุอีกรูปหนึ่ง) ไปสู่วิหารที่ดุร้าย

ซึ่งมีพวกมฤคมีราชสีห์และเสือโคร่งที่ดุร้ายเป็นต้น หรือมีทิมชาติทั้งหลายมีงูเห่าและงูเห่าเป็นต้นอยู่อาศัย

เหมือนอย่างภิกษุส่งภิกษุอีกรูปหนึ่งไปสู่วิหารที่ยักษ์ดุร้ายฉะนั้น.

อัย ปาลิมุตตกนโย ฯ

นัยที่พ้นจากบาลี มีดังต่อไปนี้:-

ยถา จ ภิกขุ วาฬยกขวิดหาริ เปเสนตสส เอว วาฬยกขมปิ ภิกขุสนติกิ เปเสนตสส อापตตูปตติเกโท เวทิตพโพ ฯ

บัณฑิตพึงทราบความต่างแห่งอาบัติและอนาบัติ ของภิกษุผู้ส่งแม้ยักษ์ที่ดุร้ายไปสู่สำนักของภิกษุ

เหมือนอย่างภิกษุส่งภิกษุไปสู่วิหารที่มียักษ์ดุร้ายฉะนั้น.

เอเสว นโย วาฬกนตาราทีสุ วตถุสุ ฯ

ในเรื่องทั้งหลายมีทางกันดารด้วยสัตว์ร้ายเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

เกวลี เหตุล “ยสมิ กนตาเร วาฬมิกา วา ทิมชาติกา วา อตถิ, โส วาฬกนตาโร.

ยสมิ โจรา อตถิ, โส โจรกนตาโรติ เอว ปทตถมตตเมว นามิ ฯ

จริงอยู่ในเรื่องทางกันดารมีสัตว์ร้ายเป็นต้นนี้ มีเพียงใจความเฉพาะบทย่างเดียวเท่านั้นเป็นชื่อ (ที่ต่างกัน) อย่างนี้ คือ

“ทางกันดารที่มีพวกมฤคที่ดุร้าย หรือมีทิมชาติอยู่ ชื่อว่าพกันดาร. ทางกันดาร ที่มีพวกโจรอยู่ ชื่อโจรกันดาร.

มนุสสวิคคหปาราชิกญจ นามเต สณห์ ปริยายกถาย น มุจจติ ฯ

อันธรรมดาว่า มนุสสวิคคหปาราชิกนี้ ละเอียด ย่อมไม่พ้นด้วยปริยายกถา (กถาโดยทางอ้อม).

ตสฺมา โย วเทยฺย “อสุกฺสมิ นาม โอกาเส โจโร นิสฺสินโน. โย ตสฺส สีสํ ฉินฺทิตฺวา อหฺรติ, โส ราชโต สกฺกาโรวเสสํ ลภฺตีติ. ตสฺส เจ วจฺนํ [583] สุตฺวา โกจิ นํ คนฺตฺวา มาเรติ, อโย ปาราชิกโก โหตีติ ฯ”

เพราะฉะนั้น ภิกษุใด พึงกล่าวว่

“ผู้ใดตัดศีรษะของโจร ผู้นั่งอยู่ในโอกาสที่นอนแล้วนำมา, ผู้นั้นย่อมได้สักการะพิเศษจากพระราชา” ดังนี้. ถ้ามีใครๆ ได้ฟังคำของภิกษุนั้นแล้วไปฆ่าโจรนั้นเสีย, ภิกษุนั้นย่อมเป็นปาราชิกแล.

[เรื่องสำคัญว่าเป็นภิกษุผู้เผลอฆ่าเสีย]

“ตํ มณฺญมาโนติอาทิสฺสุ ฯ”

ในคำมีอาทิว่า ตํ มณฺญมาโน (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โส กิโร ภิกฺขุ อตฺตโน เวรภิกฺขุ มาเรตุกาโม จินฺตฺสึ

“อิมํ เม ทิวา มาเรตฺสส, น สุกรํ ภเวยฺย โสตฺถินา คนฺตุ. รตฺตี นํ มาเรสฺสามิตี สลฺลภฺเตตฺวา รตฺตี อาคมฺม พฺหุณฺ สยิตฺถฺฐาเน ตํ มณฺญมาโน ตเมว ชีวิตา โวรโรเปสิ,

อปโร ตํ มณฺญมาโน อณฺญํ,

อปโร อณฺญํ ตสฺเสว สหายํ มณฺญมาโน ตํ,

อปโร อณฺญํ ตสฺเสว สหายํ มณฺญมาโน อณฺญํ ตสฺส สหายเมว ชีวิตา โวรโรเปสิ. สพฺเพสฺมปิ ปาราชิกเมว ฯ”

ได้ยินว่าภิกษุนั้น ใครจะฆ่าภิกษุผู้มีเผลอของตน จึงคิดว่า

“การที่เราจะฆ่าภิกษุผู้เผลอนี้ในกลางวัน หนีไปโดยความปลอดภัย ไม่พึงเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย เราจักฆ่าภิกษุนั้นในกลางคืน,” ครั้นกำหนดไว้แล้ว มาในกลางคืน (๑) สำคัญว่าภิกษุผู้เผลอนั้นแน่ ในสถานที่ภิกษุมารูปจำวัด จึงปลงภิกษุรูปนั้นนั่นเองจากชีวิต, (๒) อีกรูปหนึ่ง สำคัญว่าภิกษุผู้เผลอนั้นแน่ แต่ ปลงภิกษุรูปอื่นจากชีวิต, (๓) อีกรูปหนึ่ง สำคัญว่าภิกษุอื่นแน่ ซึ่งเป็นสหายของภิกษุผู้เผลอนั้นนั่นเอง แต่ ก็ปลงภิกษุผู้เผลอนั้นจากชีวิต, (๔) อีกรูปหนึ่ง สำคัญว่าภิกษุอื่นแน่ ซึ่งเป็นสหายของภิกษุผู้เผลอนั้นนั่นเอง ปลงภิกษุอื่น ซึ่งเป็นสหายของภิกษุผู้เผลอนั้นนั่นเองจากชีวิต. เป็นปาราชิกแก่เธอทั้งหมดเหมือนกัน.^๒

[เรื่องผีเข้าสิงภิกษุ]

อมฺนุสฺสคฺหิตฺวตฺถุสฺสุ ฯ”

ในเรื่องของภิกษุผู้ถูกผีเข้าสิง (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“ยภฺขํ ปลาเปสฺสามิตี ปหารํ อทาสึ ฯ”

(ภิกษุอีกรูปหนึ่ง) ได้ให้การประหาร (แก่ภิกษุผู้ถูกผีเข้าสิงนั้น) ด้วยคิดว่า “จักขับไล่ยักษ์ให้หนีไป.”

อิตรโ “น ทานายํ วิรชฺฌิตุ สมตฺถเ. มาเรสฺสามิ นนฺตี ฯ”

ภิกษุนอกนี้ คิดว่า “คราวนี้ ยักษ์นี้ ไม่สามารถจะทำพิรุณได้, เราจักฆ่ามันเสีย” (ได้ให้การประหาร).

๑ ตสฺเสว สหายนฺตี ปทฺทวํ นนฺตฺสุ ชายตี ฯ”

๒ คิดว่าเป็นผู้เผลอ แล้วฆ่าผู้เผลอ, คิดว่าเป็นผู้เผลอ แต่ฆ่าคนอื่น, คิดว่าเป็นคนอื่น แต่ฆ่าผู้เผลอ, คิดว่าเป็นคนอื่น แล้วฆ่าคนอื่น.

เอตถ จ “นมนรณธิปายสส **อนาปตติ** วุตตาคติ น เอตตเกเนว อมนุสสคหิตสส **ปหาโร** ทาทพโพ.
तालपन्नि ปน **ปริตตสุตต์** वा हत्ते वा पाते वा पणित्थप्पि. रत्नसुत्तात्थि **ปริตตานि** णित्थपानि.
“มา สีสนวนต์ ภิกขุ วิहेฐ्हีติ **ธम्मกถา** กาทพพา ฯ”

และใน(เรื่องของภิกษุผู้ถูกผีเข้าสิงเรื่องแรก)นี้ (พระผู้มีพระภาคตรัส)ว่า “ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ ผู้ไม่มีความประสงค์จะให้ตาย”.
เพราะเหตุนี้ ด้วยพระพุทธรักษาเพียงเท่านั้นนั้นแล ภิกษุจึงไม่ควรให้การประหารแก่ภิกษุผู้ถูกผีสิง.
แต่พึงเอาใบตาลหรือเส้นด้ายพระปริตร ผูกไว้ที่มือหรือเท้า. พึงสวดพระปริตรทั้งหลายมีรัตนสูตรเป็นต้น.
พึงทำกรรมกถาว่า “ท่านอย่าเบียดเบียนภิกษุผู้มีศีล” ดังนี้.

सुककगतिनि उददानतुगानि ฯ

เรื่องพรรณนาสวรรค์เป็นต้น มีเนื้อความชัดเจนแล้ว.

यि हेतुव वत्तत्थप्पि, **त्ति** वत्तत्तमेव ฯ

ก็คำที่จะพึงกล่าวในเรื่องพรรณนาสวรรค์เป็นต้นนี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วแล.

[เรื่องภิกษุตัดต้นไม้]

रुक्खज्जेत्थनवत्तु अणुणपन्नवत्तुसत्थิสि ฯ

เรื่องตัดต้นไม้ ก็เช่นเดียวกับเรื่องผู้ร่ำรำน.

อัย ปน **วิเสโส** ฯ

แต่มีความแปลกกันดังต่อไปนี้:-

โย रुक्खेन ओद्धोत्थिपि न मरति, सक्का ज होति ऐकेन पससेन रुक्खं जेतवा पणुवी वा चนित्वा निकขमित्तं
हतत्ते जसस **वासि** वा **गुजारि** वा अत्थि. तेनपि **ชีวิत्** परिज्जचित्थप्पि, [584] न ज **रुक्खो** वा चนित्थत्थप्पो. न **पणुवी** वा चनित्थत्थप्पो

ภิกษุใด แม้ถูกต้นไม้ล้มทับแล้ว ยังไม่มรณภาพ และเธอสามารถจะตัดต้นไม้ หรือขุดแผ่นดินแล้วออกไปโดยข้างๆ หนึ่งได้,
และในมือของเธอก็มีมัดและจอบอยู่, ภิกษุแม้นั้นควรสละชีวิตเสีย, และไม่ควรถัดต้นไม้ หรือไม่ควรขุดดิน.

กสมา ฯ

เอวี่ กโรนโต หิ ปาจิตติย อปาชชติ. พุทฺธสส อานั ญชฺชติ. น ชีวิทปริยญตฺ สิลฺล กโรติ.

ตสมา อปิ **ชีวิत्** परिज्जचित्थप्पि न ज **सिलन्ति** परिक्खेतฺวา न เอวี่ กาทพप्पि ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่าภิกษุเมื่อทำอย่างนั้น ย่อมต้องปาจิตติย. ย่อมห้กรานเสียซึ่งพุทฺธอาณา.

ย่อมไม่ทำศีลให้มีชีวิตเป็นที่สุด. เพราะเหตุนี้ ถึงแม้ชีวิตก็ควรสละเสีย, แต่ไม่ควรสละศีล.

ครั้นภิกษุคำนวณได้รอบคอบดังกล่าวมาแล้วนี้ ไม่พึงทำ **(การตัดต้นไม้และขุดดิน)** ด้วยอาการอย่างนี้.

อณฺญสส ปน ภิกฺขุโน रुक्खं वा चनित्थत्थप्पो पणुवी वा चนित्वा **त्ति** **นิหริत्** ग्गฺงฺกति ฯ

การตัดต้นไม้ หรือขุดดิน แล้วนำภิกษุนั้นออก ย่อมควรแก่ภิกษุรูปอื่น.

สเจ อุทฺทขลยนตเคน รุกฺโข ปวณฺณตฺวา นิหริตฺตโป โหติ, ตํเยว รุกฺโข ฉินฺทิตฺวา **อุทฺทขลํ** คເຫດພຸພນຕີ ຯ
 ถ้าเธอจะพึงถูกเขากิ่งต้นไม้ไปด้วยครกยนต์นำออก, ควรตัดเอาต้นไม้ที่นั่นนั้นเองใช้เป็นครกแล.

มหาสมตเถโร อาห “อณฺญมปิ ฉินฺทิตฺวา **คเหตุํ** วณฺณตฺตีติ ຯ
 พระมหาสมตเถระกล่าวว่า “จะตัดเอาต้นไม้แม้อื่นก็ควร.”

มหาปทุมตเถโร “โสฬภาทีสุ ปติตฺสสาปิ นิสฺเสถนี พนฺธิตฺวา อุตฺตารเณ เอเสว **นโย**.
 อุตฺตนา ภูตคามํ ฉินฺทิตฺวา **นิสฺเสถนี** น กาทพฺพา. อณฺเญสํ กตฺวา **อุทฺทริตฺตํ** วณฺณตฺตีติ ຯ
 พระมหาปทุมเถระกล่าวว่า “ในการผูกพะอง (บันได) ช่วยคนแม้ผู้ตกลงไปในบ่อเป็นต้นให้ขึ้นได้ ก็นัยนี้เหมือนกัน,
 ภิกษุไม่ควรตัดภูตคามทำพะองด้วยตนเอง. การทำ (พะอง) แล้วยกขึ้น ย่อมสมควรแก่ภิกษุเหล่าอื่น.

[เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์เผาป่า]

ทนายาลิมปนวดตฺตฺสู ຯ

ในเรื่องเผาป่า (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“ทนาย ลิมเปสนฺติ วเน อคฺคิ อทฺสู ຯ

สองบพว่า ทนาย ลิมเปสฺ ความว่า (พวกภิกษุฉัพพัคคีย์) ได้จุดไฟในป่า.

เอตถ ปน อุทฺทิสฺसानุทฺทิสฺสวเสน ปาราชิกานนฺตริยถุลลจฺจยปาจิตฺตियวตฺถุณิ อนฺรูโปโต **ปาราชิกาทินิ อกุลฺลราสีภาโว** จ
 ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว เวทิตฺตโป ຯ

ก็ในเรื่องเผาป่านี้ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นปาราชิกเป็นต้น โดยสมควรแก่วัตถุแห่งปาราชิก อนันตริยกรรม ถุลลัจจัย
 และปาจิตตีย์ ด้วยอำนาจประโยชน์ที่เจาะจงและไม่เจาะจง และความเป็นกองกุศล โดยนัยดังกล่าวแล้วในก่อนนั้นแล.

“**อลลตฉนวนปตโย** ทยฺหตฺตฺติ อาลิมเปนฺตฺสส จ, **ปาจิตฺตีย์**. “**ทพฺพุปกรณานิ** วินสฺสนตฺตฺติ อาลิมเปนฺตฺสส, **ทุกฺกฏ**.
จิตฺตาทิปฺปาเยนาปิ **ทุกฺกฏนฺติ** สงฺเขปฺภูตฺถุถายํ วุตฺตํ ຯ

(พระอรธกถาจารย์)กล่าวไว้ในสังเขปอรธกถาว่า

“ก็เมื่อภิกษุเผาด้วยคิดว่า ‘หญ้าสดและไม่เจ้าป่าทั้งหลาย จงถูกไฟไหม้’ เป็นปาจิตตีย์,
 เมื่อเผาด้วยคิดว่า ‘เครื่องอุปกรณไม้ทั้งหลาย จงพินาศไป’ เป็นทุกกฏ,
 เมื่อเผาแม้ด้วยความประสงค์จะเล่น ก็เป็นทุกกฏ”.

“**ยงกิลฺยจิ** **อลลสฺกฺโข** สอนฺทฺริยานินฺทฺริยํ ทยฺหตฺตฺติ อาลิมเปนฺตฺสส, วตฺถุวเสน **ปาราชิกถุลลจฺจยปาจิตฺตियทุกฺกฏานิ** เวทิตฺตพานิ ຯ
 เมื่อเผาด้วยคิดว่า “ไม้สดและไม่แห้งชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งมีอินทรีย์และไม่มีอินทรีย์ก็ตามจงถูกไฟไหม้”,
 พึงทราบว่าเป็นปาราชิก ถุลลัจจัย ปาจิตตีย์ และทุกกฏ ด้วยอำนาจแห่งวัตถุ.

ปฏฺคฺคิทานํ ปน **ปฺริตฺตกรณญจ** ภควตา อนฺนุญฺจาตํ ຯ

ก็การจุดไฟรับและทำการป้องกัน พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้แล้ว.

ตสฺมา อรณฺเณ วณกมฺมิเกหิ ทินฺนํ สยํ วา อุฏฺฐิตํ อคฺคิ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา [585]

“ติณฺณภูมฺมีย มา วินสฺสนฺตฺตฺติ ตสฺส อคฺคิโน ปฏฺฐิอคฺคิ ทาตุํ ฏฺฐิตฺติ, เยน สทฺธิ อาคจฺฉนฺโต อคฺคิ เอกโต หุตฺวา นิรุปาทาโน นิพฺพาติ ฯ
เพราะฉะนั้น การที่ภิกษุเห็นไฟที่พวกวณกรมิกชนจุด หรือเกิดขึ้นเองในป่า กำลังลุกลามมา แล้วจุดไฟรับไฟซึ่งจะเป็นเหตุให้ไฟลุกลามมาบรรจบกันเข้าใหม่เชื้อหมดแล้วดับไป ด้วยตั้งใจว่า “กระท่อมหญ้าทั้งหลาย จงอย่าพินาศ” ดังนี้ ย่อมควร.

ปริตฺตมฺปิ กาทุํ ฏฺฐิตฺติ ติณฺณภูมิกานํ สมฺนตฺตา ภูมิตจฺฉนฺนํ ปริกฺขาขณฺนํ วา, ยถา อากโต อคฺคิ อุปาทานํ อลภิตฺวา นิพฺพาติ ฯ

การที่ภิกษุจะทำแม้เครื่องป้องกัน คือการถากพื้นดิน หรือขุดคูไว้โดยรอบกระท่อมหญ้า โดยประการที่ไฟซึ่งลุกลามมา ไม่ได้เชื้อแล้วจะดับไปเอง ก็ควร.

เอตฺตญฺจ สทฺพฺ, อุฏฺฐิตฺเตยฺว อคฺคิสมฺมึ, กาทุํ ฏฺฐิตฺติ ฯ

และเมื่อไฟลุกลามขึ้นแล้วเท่านั้น จึงควรทำ(กิจมีจุดไฟรับเป็นต้น)ทั้งหมดนั้น.

อนฺุฏฺฐิตฺเต, อนฺุสฺมปฺนเนหิ กปฺปิยโวหารเณ กาทฺตทฺพฺ ฯ

เมื่อไฟยังไม่ลุกลามขึ้น, ฟังใช้อนุสัมบันให้ทำ ด้วยกับปิยโวหาร.

อุทฺเทน จ นิพฺพาเปเนเตหิ อปฺปาณกเมว อุทฺกํ อาสิณฺจิตฺทฺพฺ ฯ

และเมื่อจะให้ดับด้วยน้ำ ควรใช้น้ำที่ไม่มีตัวสัตว์เท่านั้นรด.

[เรื่องภิกษุสั่งนายเพชรฆาตให้ประหารคนเดียว]

อาฆาตนาถตฺถสฺมึ ฯ

ในเรื่องตะแลงแกง (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ยถา เอกปฺปหารวจนฺ, เอว “ทฺวิหิ ปหาเรหิตฺติอาทิวจฺเนสฺสปี ปาราชิกํ เวทิตฺทฺพฺ ฯ

(เป็นปาราชิก) เพราะว่าสั่งประหารครั้งเดียว ฉนฺได,

แม้ในคำสั่งเป็นต้นว่า ทฺวิหิ ปหาเรหิ ก็พึงทราบว่าเป็นปาราชิก ฉะนั้น.

“ทฺวิหิตฺติ วุตฺเต, จ เอกเณ ปหาเรณ มาริตฺเตปิ, เขตฺตเมว โอตินฺณตฺตา ปาราชิกํ ฯ

ก็เมื่อภิกษุสั่งว่า ทฺวิหิ ดังนี้ แม้เมื่อ(นักโทษถูกนายเพชรฆาต)ฆ่าตาย ด้วยการประหารครั้งเดียว ชื่อว่าเป็นปาราชิก เพราะยังลงสู่เขตแล้วนั่นเอง.

ตีหิ มาริตฺเต, ปน วิสฺสเกตฺ ฯ

แต่เมื่อ(นักโทษถูกนายเพชรฆาต)ฆ่าตาย ด้วยการประหาร) ๓ ครั้ง, เป็นผิดที่หมาย.

อิตฺติ ยถาปริจฺเฉทฺเต วา ปริจฺเฉทฺทพฺภนฺตเร วา อวิสฺสเกตฺ ฯ

เมื่อ(ถูกฆ่าตาย) ในเขตตามที่กำหนดไว้ หรือในร่วมในที่ที่กำหนดไว้ ย่อมไม่ผิดที่หมาย ด้วยประการฉะนี้.

ปริจฺเฉทฺทาทิกฺกเม ปน สทฺพฺตถ วิสฺสเกตฺ โหติ. อาณาบโถ มุจฺจติ. วรฺกสฺเสว โทโส ฯ

แต่ (เมื่อถูกฆ่าตาย) ในเมื่อล่วงเลยที่กำหนดไว้ ย่อมผิดที่หมาย ในที่ทุกแห่ง. ภิกษุผู้สั่งยอมพ้น, เพชรฆาตผู้ฆ่าเท่านั้น มีโทษ.

ยถา จ ปหาเรสุ, เอวํ

“ปุริเสสุปิ **เอโก** เอกํ มาเรตฺติ วุตเต, เอเกเนว มาริตะ **ปาราชิกํ**. ทวีหิ มาริตะ, **วิสุงเกตํ**.

‘**เทว** มาเรตฺติ วุตเต, เอเกน วา ทวีหิ วา มาริตะ, **ปาราชิกํ**. ตีหิ มาริตะ, **วิสุงเกตฺติ** เวทิตพฺพํ ๑

เหมือนอย่างว่า (นัยที่กล่าวไว้แล้ว)ในการประหารหลายครั้ง เป็นฉันท, ข้อนี้ก็ฉันทนั้น บัณฑิตพึงทราบว่

“เมื่อภิกษุสั่งว่า ‘แม้บรรดาบุรุษทั้งหลาย บุรุษนายหนึ่ง จงฆ่าบุคคลคนหนึ่งให้ตาย’ ดังนี้

เมื่อบุคคลนั้น ถูกบุรุษนายหนึ่งนั่นเอง ฆ่าตาย, ภิกษุต้องปาราชิก. เมื่อบุคคลนั้น ถูกบุรุษสองนายฆ่าตาย เป็นผิดที่หมาย.

เมื่อภิกษุสั่งว่า ‘บุรุษสองคน จงพากันฆ่าบุรุษคนหนึ่งให้ตาย’ ดังนี้

เมื่อบุคคลนั้นถูกบุรุษนายหนึ่ง หรือสองนายฆ่าตาย ภิกษุต้องปาราชิก. เมื่อถูกบุรุษสามนายฆ่าตาย เป็นผิดที่หมาย.”

“**เอโก** สงคามะ เวเคน ชาวโต ปุริสสส อสิณา สีสิ ฉินฺทิ. **อสีสกพฺนธํ**^๑ ชาวติ.

ตมฺถญฺญ ปหริตฺวา ปาเตสิ. กสฺส ปาราชิกนฺติ วุตเต, **อุปฺจตฺตเถว** “คฺมฺนุปฺจเจทกฺสสาติ อาหํสุ ๑

เมื่อ(มีผู้ถาม) กล่าวว่า

“ภิกษุรูปหนึ่ง เอาดาบตัดศีรษะของบุรุษผู้วิ่งไปโดยเร็วในสนามรบขาด. ตัวกพันธไม่มีศีรษะ ย่อมวิ่งพล่านไป.

ภิกษุรูปอื่น จึงประหารตัวกพันธไม่มีศีรษะนั้นให้ตกไป. ภิกษุรูปไหนเล่า เป็นปาราชิก? ดังนี้,

พระเถระจำนวนครึ่งกล่าวแก่ว่า “เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้ตัดการไป.”

อาภิธมฺมิกโคทตฺตเถโร “สีสฺจเจทกฺสสาติ ๑

พระโคทตเถระผู้ชำนาญพระอภิธรรม (กล่าวแก่)ว่า “เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้ตัดศีรษะ.”

เอวฺรฺพานิปี **วตฺถุณี** อิมสฺส วตฺถุสฺส อตฺถทีปเน วตฺตพฺพานิตี ๑

ในการแสดงเนื้อความแห่งเรื่องนี้ บัณฑิตควรกล่าวเรื่องทั้งหลาย แม้เห็นปานฉะนี้แล.

[เรื่องภิกษุสั่งให้บุรุษตัวนตีมเปรียงตาย]

[586] ตกฺกวตฺถุสฺมี

อนิยเมตฺวา “ตกฺกํ ปาเยถาติ วุตเต, ยํ วา ตํ วา ตกฺกํ ปาเยตฺวา มาริตะ, ปาราชิกํ ๑

ในเรื่องเปรียง (มีวินิจฉัยดังนี้):-

เมื่อภิกษุสั่งไม่กำหนดว่า “พวกท่านจงให้(บุรุษผู้มีมือและเท้าตัวนั้น)ตีมเปรียง” ดังนี้,

เมื่อบุรุษนั้น (ถูกพวกญาติ)ให้ตีม(เปรียง)ชนิดใดชนิดหนึ่งตายไป, ภิกษุต้องปาราชิก.

นียเมตฺวา ปน “โคตกฺกํ มหิสตกฺกํ อชิกาตฺกนฺติ วา “สีตํ อุณฺหํ ฐูปิตํ อฐูปิตนฺติ วา วุตเต,

ยํ วุตฺตํ, ตโต อญฺญํ ปาเยตฺวา มาริตะ, **วิสุงเกตํ** ๑

แต่เมื่อภิกษุสั่งกำหนดไว้ว่า “จงให้ตีมเปรียงโค เปรียงกระบือ เปรียงแพะ”

หรือสั่งไว้ว่า “จงให้ตีมเปรียงที่เย็น เปรียงที่ร้อน เปรียงที่รมควัน ที่ไม่ไ้รมควัน”,

เมื่อบุรุษนั้น (ถูกพวกญาติ)ให้ตีม(เปรียง)ชนิดอื่นจาก(เปรียง)ที่ภิกษุสั่งไว้ นั้น ตายไป, เป็นผิดที่หมาย.

๑ กพฺนธ ร้างอันไร้ศีรษะ, ผีหัวขาด.

[เรื่องยาตองพิเศษชื่อโฌนโสจิริกะ]

โฌนโสจิริกวัตตสุมี ฯ

ในเรื่องยาตองโฌนโสจิริกะ (มีวินัจฉัยดังนี้):-

โฌนโสจิริกนนาม สัพพสสุสาภิสงขตํ เอกํ **เภสัชชํ** ฯ

เภสัชชานานหนึ่งซึ่งปรุงด้วยข้าวทุกชนิด ชื่อว่า โฌนโสจิริกะ.

ตํ กิร กโรนโต หริตคามลวิกฤษิตกกาเว^๑, สัพพธณฺญานิ, สัพพอปฺรณฺณานิ, สตฺตณฺณมฺปิ ธณฺญานํ โอทนํ,
กทลีสลาทีนํ สัพพผลานิ, เวตฺตเกตฺตกขชฺชुरีกสิราทโย, สัพพกลีเร มจฺจมฺสขณฺฑานํ อเนกานํ จ มธฺฆาณิตฺตสินฺธวโฌนตฺติกฺกุภาทีนํ
เภสัชชานํ ปกฺขิปิตฺวา กุมฺภิมุขํ วิลิมฺปิตฺวา เอกํ วา เทว วา ตีณิ วา สํวจฺฉรานิ ฐฺฐเปนฺติ ฯ

ตํ ปริปฺจิตฺวา ชมฺพุรฺสวณฺณํ โทติ วาต กาส กุณฺฐ ปรณฺฑุกนฺทราทีนํ^๒ สินฺนิทฺธโรชนํ ภูตฺตานณฺจ อุตฺตรปารํ ฯ

เมื่อเขาจะทำ(เภสัช)ชานานั้น เอาน้ำฝาดแห่งผลสมอ มะขามป้อม และสมอพิเภก, ธัญชาติทุกชนิด, อปรันชาติทุกชนิด, ข้าวสุกแห่งธัญชาติทั้ง ๗ ชนิด, ผลทุกชนิดมีผลกล้วยเป็นต้น, (ผลไม้ซึ่งงอกในหัวทุกชนิด) มีผลแห่งหวายกระเถก และเป้งเป็นต้น, ขึ้นปลาและเนื้อ, และเภสัชหลายอย่าง มีน้ำผึ้ง น้ำอ้อย เกลือสินเธาว์ เกลือธรรมดา และเครื่องเผ็ดร้อน ๓ ชนิดเป็นต้น

แล้วใส่(รวมกัน)ลง (ในหม้อ) (ปิดฉาบ) ไล่ปากหม้อไว้อย่างดี แล้วเก็บไว้ ๑ ปี ๒ ปี หรือ ๓ ปี.

(ยาโฌนโสจิริกะ)นั้น กลั่นให้มีสีเหมือนรสน้ำชมพู เป็นเครื่องบริโภคนอย่างสนิท (เป็นยาแก้โรคอย่างสงัด) แห่งบุคคลผู้เป็นโรคลมโรคไอ โรคเรื้อน โรคผอมเหลือง และบานทะโรคเป็นต้น และเป็นเครื่องดื่มภายหลัง แห่งบุคคลผู้รับประทานอาหารแล้ว.

ภตฺตชีรณฺกเภสัชชํ ตาทิสํ นตฺถิ ฯ

เภสัชเป็นเครื่องย่อยอาหารที่บริโภคแล้ว เช่นยาชานานนั้นย่อมไม่มี.

ตํ ปเนตํ ภิกฺขุณฺ ปจฺฉาภตฺตมฺปิ วฏฺฏนฺติ ฯ

ก็ยาโฌนโสจิริกะนี้นั้น ย่อมควรแก่ภิกษุทั้งหลายแม้ในปัจฉาภต.

คิลาณานํ ปากตฺติกเมว, อคิลาณานํ ปน อุกทสมฺภินฺนํ ปานปริโฆเคนาติ ฯ

สำหรับภิกษุผู้อาพาธ จัดเป็น(ยา)ตามปกติทีเดียว.

แต่ผู้ไม่อาพาธ ต้องผสมกับน้ำ จึงควร โดยความเป็นเครื่องดื่มและเครื่องบริโภคแล.

สมนฺตปาสาทิกาย วินยสํวณฺณนาย **ตติยปาราชิกวณฺณนา** นิฎฺฐิตา ฯ

ตติยปาราชิกวณฺณนา ในอรรถกถาพระวินัยชื่อสมันตปาสาทิกา จป.

[587]

๑ วิภิกโกติ วา วิเภทก อติ วา ลิชฺยติ ฯ

๒ ภคฺนทลาตฺปิ ลิชฺยติ ฯ

จตุตถปาราชิกกถา

จตุตถปาราชิก วรรณา

จตุตถจวิทู สดธา	จตุตถ ยี่ ปกาสิ
ปาราชิก ตสส ทานี	ปโต สำนวนากกโม.
ยสมา ตสมา สุวิญญูย	ยี่ ปุพเพ จ ปกาสิ,
ตี วชชิตวา อสสาปี	โหติ สำนวนา อัย ฯ

พระศาสดา ผู้ทรงรู้แจ้งจะทั้ง ๔ ทรงประกาศจตุตถปาราชิกไว้แล้ว,
บัดนี้ มาถึงลำดับสังฆวรรณาแห่งจตุตถปาราชิกนั้นแล้ว.

เพราะเหตุนี้ คำใดที่จะพึงรู้ได้ง่าย และคำที่ข้าพเจ้าได้ประกาศแล้วในเบื้องต้น,
สังฆวรรณานี้ แห่ง(จตุตถปาราชิก)เมื่อนั้น จะเว้นคำนั้นๆ เสีย.

[เรื่องภิกษุพวกจำพรรษาริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมหา]

“เตน สมเยน พุทโธ ภควา เวสาลีโย วิหริติ ฯเปฯ คิหิโน กมมนตฺ อธิญฺเฐมาติ
คิหิโน เขตเตสุ เจว อารามาทีสุ จ กตตพพิจจํ อธิญฺฐาม ฯ

คำว่า เตน สมเยน พุทโธ ภควา เวสาลีโย วิหริติ ฯเปฯ คิหิโน กมมนตฺ อธิญฺเฐมาติ ความว่า
พวกเราจงช่วยกันอำนวยความสะดวกที่ควรทำ ในนาและในสวนเป็นต้น ของพวกคฤหัสถ์เถิด.

“เอวํ กาทพฺพํ, เอวํ น กาทพฺพนฺติ อจิกขาม เจว อนุสาสาม จาติ วุตตํ โหติ ฯ

มีคำอธิบายว่า “พวกเราจงบอก และจงพรั่สอนว่า ‘พวกท่านควรทำอย่างนี้ ไม่ควรทำอย่างนี้.’”

“ทฺเตยฺยนฺติ ทฺตกมมํ ฯ

บทว่า ทฺเตยฺยํ ได้แก่ การงานของทฺต.

“อฺตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺสาติ มนุสฺเส อฺตฺตดิณฺณธมฺมสฺส ฯ

มนุสฺเส อติกกมิตฺวา พรหมตตฺ วา นิพฺพานํ วา ปาปนกธมฺมสฺสาติ อตฺถโธ ฯ

บทว่า อฺตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส ได้แก่ ธรรมที่ล่วงเลยพวกมนุษย์ไป.

อธิบายว่า “ธรรมที่ล่วงเลยพวกมนุษย์ไป ให้ลุถึงความเป็นพรหม หรือพระนิพพาน.”

อฺตฺตริมนุสฺसानํ วา เสฎฺฐบุริสสานํ ฌายีนฺนเจว อริยานนฺจ ธมฺมสฺส ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ ธรรมของมนุษย์ผู้วยดยิ่ง คือบุรุษผู้ประเสริฐสุด ซึ่งเป็นผู้ได้ฌาน และเป็นพระอริยเจ้า.

“อสุโก ภิกษุติอาทิสู

อตตนา เอวี มนตยิตวา ปจฉา คิหิณี ภาสนตา

“พุทธรชิตโต นาม ภิกษุ ปฐมสส ฌานสส ลาภี. **ธมมรชิตโต** ทุติยสสาติ เอวี นามวเสนเว วณณิ ภาสีสูติ เวทิตพพา ฯ

ในคำว่า อสุโก ภิกษุ เป็นต้น (มีวินิจัยดังนี้):-

ภิกษุทั้งหลาย ปรีชากั้บตันอย่างนั้นแล้ว ภายหลัง เมื่อกล่าวแก่พวกคฤหัสถ์ พึงทราบว่า

“ได้กล่าวสรรเสริญด้วยอำนาจแห่งชื่อที่เดียว อย่างนี้ว่า

‘ภิกษุชื่อพุทธรชิต ได้ปฐมฌาน, ชื่อว่าธมมรชิต ได้ทุติยฌาน’ ดังนี้ เป็นต้น.

ตตถ “เอโสเยว โข อาวุโส เสยโยติ

กมมนตยิฏฐานัน ทูตยยหรรณจ พหุสพตต์ มหาสมารมภัน จ สมณสารูปปี.

ตโต ปน อุกยโต **เอโสเยว** ปาสัสโตร อนุตโตร สุนทรโตร, โย อมหากั คิหิณี อลญมณญสส [588] อุตตริมนุสสธมมสส **วณโณ** ภาสีโต

ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น ชื่อว่า **เอโสเยว โข อาวุโส เสยโย** มีความว่า

การช่วยอำนวยความสะดวก และการนำข่าวสาสน์ไปด้วยความเป็นเหตุ มีข้าศึกมาก มีการแข่งดีกันมาก ทั้งเป็นของไม่สมควรแก่สมณะ,

ส่วนข้อที่พวกเราพากันกล่าวชมอุตตริมนุสสธรรมของกันและกันแก่พวกคฤหัสถ์นี้แล เป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญกว่า

คือยอดเยี่ยมกว่า ได้แก่ดีกว่ากิจทั้งสองนี้เป็นไฉนฯ

ก็ วุตตโต โหติ ฯ

ท่านกล่าวอธิบายไว้อย่างไร?

อิริยาปลั สณฐเปตวา นิสินัน วา จงกมนตฺ วา ปุจฉนตฺ น วา อปุจฉนตฺ น วา คิหิณี,

“**อัย** อสุโก นาม ภิกษุ ปฐมสส ฌานสส ลาภีติเอวมาทินา นเยน

โย อมหากั อลญมณญสส อุตตริมนุสสธมมสส **วณโณ** ภาสีโต ภาวิสสติ, **เอโสเยว** เสยโยติ ฯ

กล่าวไว้ว่า “ข้อที่พวกเราจักพากันกล่าวชมอุตตริมนุสสธรรมของกันและกัน

แก่พวกคฤหัสถ์ผู้ถามถึง หรือผู้มิได้ถามถึงภิกษุผู้หนึ่งพักอิริยาบถอยู่ หรือจงกรมอยู่

โดยนัยมีอาทิตยนี้ว่า ‘ภิกษุชื่อโน้นนี้ ได้ปฐมฌาน’ นี้แลประเสริฐที่สุด.”

[อธิบายศัพท์กริยาอนาคต]

อนาคตสมพนฺธ ปน อสตี, น^๑ เอเตหิ **โส** ตสฺมี ขณ ภาสีโตว ตสฺมา น ยุชชติ

ก็เมื่อความสัมพันธ์ด้วยกริยาอนาคต ไม่มี, ภิกษุเหล่านั้นจักกล่าวชม(คุณ)นั้น ในขณะนั้นไม่ได้เลย,

เพราะเหตุนั้น (เนื้อความที่ท่านมิได้แต่งปาฐะที่เหลือ กล่าวไว้ว่า **ภาสีโต ภาวิสสติ**) จึงไม่ถูก.

ตสฺมา อนาคตสมพนฺธ กตฺวา “**โย** เอว ภาสีโต ภาวิสสติ, **โส** เสยโยติ เอวเมตถ **อตโต** เวทิตพโพ ฯ

เพราะฉะนั้น ใน(บทว่า **ภาสีโต**) นี้ บัณฑิตควรทำให้มีความสัมพันธ์ด้วยกริยาอนาคต แล้วพึงทราบบรรดอย่างนี้ว่า

“(คุณ)อย่างไร จักเป็นสิ่งที่พวกเรากล่าวชมเชยอย่างนั้น, (คุณ)อย่างนั้นต้องประเสริฐกว่า.”

ลักษณ ปน สททสตุโต ปริเยสิตัพพ์ ฯ

แต่(นักศึกษ) ควรแสวงหาลักษณะ จากคัมภีร์ศัพท์ศาสตร์.

“วณณา อเหตุยเต อญญเยว เตส อภินโว สรรวณโณ อุปชชติ. เตน วณเณน วณณวโนโต อเหตุ ฯ

สองบทว่า วณณา อเหตุ ความว่า

วณณะแห่งสรณะที่ใหม่เอี่ยมอย่างอื่นแล เกิดขึ้นแก่ภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุเหล่านั้น ได้เป็นผู้มีน้ำนวล ด้วยวณณะนั้น.

“ปีนินทริยาติ ปญจติ ปสาเทหิ อภินวิภูสฺสกาสสส ปริปุณณตตมา มนณฺฐฐานํ อินทริยานํ อมิลาทภาเวน ปีนินทริยา ฯ

บทว่า ปีนินทริยา ความว่า ชื่อว่าเป็นผู้มีอินทริย์อิม โดยความที่อินทริย์ทั้งหลายมีใจเป็นที่ ๖ ไม่เที่ยวแห่ง

เพราะโอกาสที่ประสาททั้ง ๕ ตั้งมั่น เป็นของบริบูรณ์.

“ปสนนฺมุขวณณาติ กิจจาปิ อวิเสเสน วณณวโนโต, สรรวณโณโต ปน เนสํ มุขวณโณ อธิคตฺรํ ปสนโน,

“อจโณ อนาวิโล ปริสุทฺโธติ อตโธ ฯ

บทว่า ปสนนฺมุขวณณา มีความว่า

เป็นผู้มีน้ำนวลโดยไม่แปลกกัน แม้ก็จริง, ถึงกระนั้น สีหน้าของภิกษุเหล่านั้น ก็ผ่องใสเกินไปกว่าวณณะแห่งสรณะ.

อธิบายว่า “ผ่องใสไม่หม่นหมอง คือบริสุทธิ.”

“วิปฺปสนนจจวิวณณาติ เยน จ เต กณณิกการุปฺปสทฺธิเสน วณเณน วณณวโนโต, ตาทิสฺส สยญฺเฐสฺปิ มนุสฺसानํ วณโณ อตฺถิ.

ยถา ปน อิมสํ, เอวํ น. เตสํ จวิวณโณ วิปฺปสนโน ฯ

บทว่า วิปฺปสนนจจวิวณณา มีความว่า ก็ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้มีน้ำนวลด้วยวณณะใด ซึ่งเป็นเช่นกับดอกกรรมนิการ์,

วณณะเช่นนั้นของมนุษย์ทั้งหลายแม้เหล่าอื่น ก็มีอยู่.^๑

เหมือนอย่างว่า (วณณะเช่นนั้น) ของมนุษย์เหล่านี้ เป็นฉันใด, ของภิกษุเหล่านั้น ไม่เป็นฉันนั้น,

คือ ผิพรรณของภิกษุเหล่านั้น ผุดผ่อง.

เตน วุตตํ “วิปฺปสนนจจวิวณณาติ ฯ

เพราะเหตุนี้ (พระธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลาย) จึงกล่าวไว้ว่า “มีผิพรรณผุดผ่อง” ด้วยประการอย่างนี้แล.

อิตฺติ เต ภิกฺขุ เวน อุตฺเทศปริปุจฺฉนํ กมฺมณฺฐฐานํ อนุญฺญชฺชตา,

อถฺโข กุหฺกตฺยา [๕๘๗] อภฺตฺตฺคุณสฺสวณณนฺยา ลทฺธานิ ปณฺธิตโกชนานิ ญฺญชฺชิตฺวา

ยถาสุขํ นินฺทาทรามตํ สงคณิการามตยจ อนุญฺญชฺชตา อิมํ สรรีโสภํ ปาปุณฺสีสุ. ยถา ตํ พาลา ฆนฺตมิกปฏิกฺภาคาติ ฯ

ภิกษุเหล่านั้น ไม่หม่นประกอบอุเทศและปริปุจฉาเลย ทั้งไม่หม่นประกอบพระกรรมฐานด้วย,

โดยที่แท้ ครั้นฉันโกชนะที่ประณีต ซึ่งได้มาด้วยการพรรณาคุณที่ไม่เป็นจริง เป็นการหลอกลวงแล้ว

ตามประกอบอยู่ซึ่งความเป็นผู้ยินดีในความหลับตามสบาย และความเป็นผู้ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่

จึงถึงความโสภาทงสรณะนี้ มีส่วนเปรียบเหมือนพวกพาลมฤคคิกะนอง ฉะนั้นแล.

๑ น่าจะเป็น นตฺถิ ตามในอรรถโยชนา ๒/๔๑๔. เพราะรูปเรื่องก็เป็นเช่นนั้น

คือพวกภิกษุมีสีหน้าผ่องใส แต่พวกมนุษย์ไม่ผ่องใสเหมือนพวกภิกษุ.

[พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุที่อยู่ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา]

“วัคคุมุทาตีรียาติ วัคคุมุทาตีรวาสีโน ๗

บพว่า วัคคุมุทาตีรียา ได้แก่ พวกภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา.

“กจฺจิ ภิกฺขเว ชมนียนฺติ

“ภิกฺขเว กจฺจิ ตุมหากํ อิทํ จตฺตจฺจกํ นวทวารํ สรรีรยนฺตํ ชมนียํ. สกกา ชมิตุํ สหิตฺตุํ ปริหริตุํ. น กิณฺจิ ทุกฺโข อุปฺปาเทตฺติติ ๗

ชื่อว่า กจฺจิ ภิกฺขเว ชมนียํ ความว่า (พระผู้มีพระภาค)ตรัสถามว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สรรีรยนต์นี้ของพวกเธอ ซึ่งมีจักร ๔ มีทวาร ๙ ยังพอนทนได้แลหรือ?

คือพวกเธอยังอาจเพื่ออดทนอดกลั้น เพื่อบริหารได้ละหรือ? (สรรีรยนต์ของพวกเธอ) ไม่ให้ทุกข้ออะไรๆ เกิดขึ้นบ้างหรือ?”

“กจฺจิ ยาปนียนฺติ “กจฺจิ สพฺพกิจฺเจสุ ยาเปตุํ คเมตุํ สกกา. น กิณฺจิ อนฺตรายํ ทสเสตฺติติ ๗

ชื่อว่า กจฺจิ ยาปนียํ ความว่า (พระผู้มีพระภาค)ตรัสถามว่า “พวกเธอยังอาจเพื่อให้สรรีรยนต์เป็นไป

คือให้ดำเนินไป ในกิจทั้งปวงบ้างหรือ? สรรีรยนต์ของพวกเธอไม่แสดงอันตรายอะไรๆ บ้างหรือ?”

“กฺจฺจิ ปริกฺกนฺโตติ กฺจฺจิ ปริกฺกนฺติโต วรํ ภเวยฺย ๗

สองบพว่า กฺจฺจิ ปริกฺกนฺโต ความว่า ท้องอันพวกเธอคว้านแล้วพึงเป็นของดีกว่า.

“กฺจฺจิ ปริกฺกโตติปิ^๑ ปาฐฺฐุ ยฺชชติ ๗

ปาฐฺฐุว่า กฺจฺจิ ปริกฺกโต บ้าง ก็ใช้ได้.

[โจรภายนอกศาสนาเที่ยวปล้นบ้านชายแดนเป็นต้น]

เอวํ วัคคุมุทาตีรียเ อเนกปริยาเยน วิครหิตฺวา อิทานิ,

ยสฺมา เตหิ กตกมฺมํ โจรกมฺมํ โหติ, ตสฺมา आयตี อญฺเญสมฺปิ เอวรูปสฺส กมฺมสฺส อกรณตฺถิ

อถโข ภควา ภิกฺขุ อามนเตสฺสิ. อามนเตตฺวา จ ปน “ปญฺจิเม ภิกฺขเว มหาโจราติอาทิมาย ๗

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงติเตียนพวกภิกษุผู้อยู่ริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา โดยอเนกปริยายอย่างนี้แล้ว

บัดนี้ จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมา, ก็แล ครั้นตรัสเรียกมาแล้ว จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! มหาโจร ๕ จำพวกเหล่านี้”

เป็นต้น เพื่อมิให้ภิกษุแม่เหล่าอื่นกระทำการกรรมเห็นปานนั้นต่อไป

เพราะกรรมที่ภิกษุผู้อยู่ริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทาเหล่านั้นกระทำ จัดเป็นโจรกรรม.

ตตฺถ “สนฺโต สฺวิชชมานาติ “อตฺถิ เจว อุปลพฺภนฺติ จาติ วุตฺตํ โหติ ๗

บรรดาบทเหล่านั้น สองบพว่า สนฺโต สฺวิชชมานา มีคำอธิบายว่า “มีอยู่ และหาได้อยู่.”

“อิธาคิ อิมสฺมี สตฺตโลเก ๗

บพว่า อิธ คือ ในสัตว์โลกนี้.

“เอวํ โหตฺติติ เอวํ ปุพฺพภากฺเค อิจฺฉา อุปฺปชชติ ๗

สองบพว่า เอวํ โหติ ความว่า ความปรารถนาในส่วนเบื้องต้นย่อมเกิดขึ้นอย่างนี้.

๑ ปริกฺกโตติ มณฺเญ ๗

“กุทาสู นามานติ เอตถ “สูติ นิปาโต ฯ “กุทาสู นามานติ **อตโธ** ฯ

ศัพท์ว่า **สู** ในคำว่า **กุทาสู นามาน** นี้ เป็นนิบาต. ความว่า “ชื่อ เมื่อไรหนอ?”

“โส อปรณ สมเยนาติ **โส** ปุพฺพภาเค เอวํ จินฺตตฺวา อนุกฺกเมน ปริสํ

วทฺตฺเวนโต “ปนฺนทฺทฺนทฺมมํ ปจฺจนฺตมคฺคาโมวิโลปนฺตเวยฺมาทีนํ กตฺวา เวปุลฺลปฺตตฺปุริโส หุตฺวา

คฺคาเมปิ อคฺคาเม ชนฺนปเทปิ อชนฺนปเท กโรนฺโต หนฺนโต ฆาเตนฺโต ฯเปฯ ปจฺนโต ปาเจนฺโต ฯ

ชื่อว่า **โส อปรณ สมเยน** ความว่า มหาโจรนั้น ครั้นคิดในส่วนเบื้องต้นอย่างนั้นแล้ว. ก็เพิ่มพูนบริษัทขึ้นโดยลำดับ

กระทำการมีอาทิต่างนี้ คือ “กรรมเป็นเหตุประทุษร้ายคนเดินทาง ปล้นสะดมชาวบ้านที่อยู่ชายแดน”

เป็นบุรุษผู้ถึงความเจริญไพบูลย์ขึ้นแล้ว ทำบ้านมิให้เป็นบ้านบ้าง ทำชนบทมิให้เป็นชนบทบ้าง

ฆ่าเอง ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ให้ผู้อื่นตัด เผาผลาญเอง ให้ผู้อื่นเผาผลาญ.

[มหาโจรในพระศาสนาเที่ยวย่ำยีสิกขาบหน้อยใหญ่]

อิตฺติ พาทฺริกโจโร ทสฺเสตฺวา เตนํ [590] สทฺธิเส สาสเน ปณฺจ มหาโจเร ทสฺเสตฺถุ “เอวเมว โขติอาทิมานํ ฯ

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงโจรภายนอกอย่างนี้แล้ว จึงตรัสพระดำรัสว่า **เอวเมว โข** เป็นต้น

เพื่อทรงแสดงมหาโจร ๕ จำพวกในพระศาสนา ผู้เช่นกับโจรภายนอกนั้น.

ตตฺถ “ปาปภิกฺขุโนติ อณฺเญสุ ฐฺวานเส มุลจฉินฺโน ปาราชิกปฺตโต “ปาปภิกฺขุติ วุจฺจติ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปาปภิกขุโน** ความว่า ในที่อื่นๆ ภิกษุต้องปาราชิก มีมูลขาดแล้ว ท่านเรียกว่า “ภิกษุผู้เลวทราม.”

อิธ ปน ปาราชิกํ อนาปนโน อิจฺฉาจาเร ฐฺวโต ชุทฺททานุชฺชทฺทานิ สิกฺขาปทานิ มทฺทิตฺวา จรฺนโต “ปาปภิกฺขุติ อธิปฺเปโต ฯ

ส่วนในสิกขาบหนี้ ภิกษุผู้มิได้ต้องปาราชิก แต่ตั้งอยู่ในอิจฉาจาร เที่ยวย่ำยีสิกขาบหน้อยใหญ่

ท่านประสงค์เอาว่า “ภิกษุผู้เลวทราม.”

ตสฺสาปิ พาทฺริกมฺหาโจรสฺส วิย ปุพฺพภาเค เอวํ โหติ “กุทาสู นามานํ ฯเปฯ ปริกฺขารานนฺติ” ฯ

(ความปรารถนา)ในส่วนเบื้องต้น ย่อมเกิดขึ้นแก่(ภิกษุผู้เลวทราม)นั้น เหมือนเกิดขึ้นแก่มหาโจรภายนอก อย่างนี้ว่า

“เมื่อไรหนอ เราจึงจักเป็นผู้อันภิกษุร้อยหนึ่งหรือพันหนึ่งแวดล้อมแล้ว เที่ยวจาริกไปในคามนิคมและราชธานี

อันคฤหัสถ์และบรรพชิตสักการะ เคารพ นับถือ บูชายำเกรง ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร?”.

ตตฺถ “สกกฺโตติ สกฺการปฺตโต ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สกกโต** ได้แก่ ผู้ประสพสักการะ.

“ครุคฺโตติ ครุคฺปฺตโต ฯ

บทว่า **ครุคโต** ได้แก่ ผู้ได้รับความเคารพ.

“มานิโตติ มนฺสา ปิยาโยติ ฯ

บทว่า **มานิต** ได้แก่ ผู้อันเขารักด้วยน้ำใจ.

“ปูชิตโต จตฺตปจฺจยาภิหารปูชาย ปูชิตโต ฯ

บทว่า ปูชิตโต ได้แก่ ผู้อันเขาบูชาแล้ว ด้วยการบูชา คือนำมาเฉพาะซึ่งปัจจัยทั้ง ๔.

“อปจฺิตโต อปจฺิตตปตฺโต ฯ ตตถ ยสฺส จตฺตารโ ปจฺจเย สกฺกริตฺวา สุภฺฐุ อภิสงฺขเต^๑ ปณฺีตปณฺีเต กตฺวา เทนฺติ, โส สกฺกโต ฯ

บทว่า อปจิตโต ได้แก่ ผู้ลุถึงความยำเกรง. บรรดาบุคคลเหล่านั้น คนทั้งหลายสักการะปัจจัย ๔ คือ ทำปัจจัย ๔ ที่ตกแต่งไว้
 อย่างดีให้ประณีตๆ แล้วจึงถวายแก่ท่านผู้ใด, ท่านผู้นั้น ชื่อว่าอันเขาสักการะแล้ว.

ยสฺมี ครุภาวํ ปจฺจปฺภุสฺสเปตฺวา เทนฺติ, โส ครุโกโต ฯ

คนทั้งหลายให้ความเคารพเข้าไปตั้งอยู่เฉพาะในท่านผู้ใด แล้วจึงถวาย, ท่านผู้นั้น ชื่อว่าอันเขาเคารพแล้ว.

ยํ มนฺสา ปิยายนฺติ, โส มานิตฺโต ฯ ตสฺส สพฺพเปตํ กโรนฺติ, โส ปูชิตโต ฯ

คนทั้งหลาย ย่อมรักใคร่ท่านผู้ใด ด้วยน้ำใจ, ท่านผู้นั้น ชื่อว่าอันเขานับถือแล้ว.

คนทั้งหลาย ย่อมทำกิจ มีการสักการะเป็นต้นนั้น แม้ทั้งหมด แก่ท่านผู้ใด, ท่านผู้นั้น ชื่อว่า อันเขาบูชาแล้ว.

ยสฺส อภิวาทนปจฺจภูสฺฐานอนฺุชลิภฺมาทิวเสน ปรมฺนิปจฺจการํ กโรนฺติ, โส อปจฺิตโต ฯ

คนทั้งหลายย่อมทำความนบอบอย่างยิ่ง ด้วยอำนาจแห่งจิต มีการกราบไหว้ ลูกรับและประณมมือไหว้เป็นต้น แก่ท่านผู้ใด,
 ท่านผู้นั้น ชื่อว่า อันเขายำเกรงแล้ว.

อิมนฺสฺส ปน สพฺพมฺปิ อิมํ โลกามิสํ ปภุสฺสยมานสฺส เอวํ โหติ ฯ

ก็(ความปรารถนา)อย่างนี้ ย่อมมีแก่(ภิกษุผู้เลวทราม)นี้ ผู้ปรารถนาอยู่ซึ่งโลกามิส แม้ทั้งหมดนี้.

“โส อปฺเรน สมฺเยนาติ โส ปุพฺพภาเค เอวํ จินฺเตตฺวา

อนุกฺกเมน สิกฺขาย อติพฺพคารเว อุทฺเต อุนฺนเพ จปเล มฺขเร วิกิณฺณาเจ มฺภุสฺสสฺตี อสมฺปชานเ ปากฺกฺนฺทริเย
 อารฺยอุพฺชมาเยหิ ปริจฺจตฺเตเก ลาภครุเก ปาปภิกฺขุ สงฺคณฺหิตฺวา อิริยาปถสณฺฐปนาทีนึ กุหฺกวดฺตานึ สิกฺขาเปตฺวา

“ออยฺ เถโร อมฺกสฺมี นาม เสนาสนเ [591] วสฺสํ อุกฺคมม วตฺตปฺปฏิวตฺตํ ปุรยมาโน วสฺสํ วสิตฺวา นิคฺโคตติ

โลกสมฺमतเสนาสนสํวณฺณาทีหิ อุปาเยหิ โลกํ ปริปาเจตฺุ ปฺปฏิพลฺลหิ ชาตกาทีสุ กตฺปริจฺจเยหิ สรสมฺปนฺเนหิ ปาปภิกฺขุหิ
 สํวณฺณิยมานคฺุณฺ หุตฺวา สเตน วา สหสฺเสน วา ปริวฺโต ฯเปฯ เกสฺซชฺชปฺริกฺขารานํ ฯ

ชื่อว่า โส อปฺเรน สมฺเยน มีความว่า ภิกษุผู้เลวทรามนั้น ครั้นคิดในส่วนเบื้องต้น อย่างนั้นแล้ว

สงเคราะห์พวกภิกษุเลวทรามผู้ไม่มีความเคารพกล้าในสิกขา ฟุ้งซ่าน จองหอง หลุกหลิก ปากจัด พูดพร้าเพื่อ หลงลืมสติ
 ไม่มีสัมปชัญญะ มีอินทรีย์เป็ด (คือไม่สำรวมอินทรีย์) ที่พระอาจารย์และอุปัชฌาย์ละทิ้งแล้ว ผู้นั้นในลาภ โดยลำดับ
 แล้วให้สำเหนียก ธรรมเนียมของคนหลอกหลวงทั้งหลายมีการวางกิริยาทำทางเป็นต้น

เป็นผู้มีคุณอันพวกภิกษุเลวทราม ผู้ทำความสังสม ในนิทานชาดกเป็นต้น สมบูรณ์ด้วยกระแสเสียง

สามารถเพื่อลวงต้มชาวโลก สรรเสริญอยู่ ด้วยอุบายทั้งหลาย มีการพรรณนาถึงเสนาสนะที่ชาวโลกสมมติเป็นต้น อย่างนี้ว่า

“พระเถระรูปนี้ เข้าจำพรรษาอยู่ในเสนาสนะชื่อโน้น บำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่ ออกพรรษาแล้วก็จะออกไป”

เป็นผู้อันภิกษุร้อยหนึ่ง หรือพันหนึ่ง แวดล้อม เทียวจาริกไปในคามนิคม และราชธานี

อันคฤหัสถ์และบรรพชิต สักการะเคารพ นับถือ บูชา ยำเกรง ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร.

๑ กตฺถจึ สงฺขมฺเหติ ลีขียติ ฯ

[มหาโจรในพระศาสนา ๕ จำพวก]

“อัย ภิกขเว ปฐโม มหาโจโรติ

อัย สนธิจเฉทกาทิโจรโก วีย น เอกํ กุลํ น เทว อลโข มหาชนํ วญเจตวา จตุปจจยคคหมโต “ปฐโม มหาโจโรติ เวทิตพโพ ๗

ชื่อว่า อัย ภิกขเว ปฐโม มหาโจโร มีความว่า

ภิกษุผู้เลวทราม เป็นเหมือนโจรผู้ตัดที่ต่อเป็นต้น นี้ พึงทราบว่าเป็นมหาโจรจำพวกที่ ๑”

เพราะมิใช่(จะหลอกลวง)ตระกูลหนึ่ง หรือสองตระกูลเท่านั้น ก็หาไม่, โดยที่แท้ ยังหลอกลวงมหาชน ถือเอาปัจจัย ๔ ด้วย.

เย ปน สุตตุนตिका वा आगिष्मिका वा विनयरा वा **ภิกขु** ภิกขาจาเร อสมปชขมานे पाळी वा जेनुता अणुण्णुत्ति कण्णुता अनुमो
ทนาย ธรรมกาย อิริยาปถสมปตติยา จ โลกํ ปสาเทनुता ชนปทจารिकं जرنति,

สกุกตา ครุกตา มานิตา पुचिता अपजिता ते “ตุนตีปเวณิฆण्णกา सासनโชटकาทि वेทितพपा ๗

ส่วนภิกษุเหล่าใด ผู้เชี่ยวชาญในพระสูตร เชี่ยวชาญในพระอภิธรรม หรือทรงพระวินัย, เมื่อภิกษาจารย์ไม่สมบูรณ์,

เที่ยวจาริกไปตามชนบท บอกบาป กล่าวอรรถกถา ยังชาวโลกให้เลื่อมใสด้วยอนุโมทนา ด้วยธรรมกถา

และด้วยความเรียบร้อยแห่งกิริยาท่าทาง, ภิกษุเหล่านั้น เขาสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ยำเกรงแล้ว

พึงทราบว่าเป็นผู้ยังพระศาสนาให้รุ่งเรือง สืบต่อแบบแผนและประเพณีไว้.”

“ตถาคตปเวทิตนติ ตถาคเตน ปฏิวิทธิํ ปจจกขกตํ ชานาปีตํ वा ๗

บทว่า ตถาคตปเวทิตํ ความว่า อันพระตถาคตแห่งตลอดแล้วคือ กระทำให้ประจักษ์แล้ว หรือยังผู้อื่นให้รู้แล้ว.

“อตตโน ททตีติ ปริสมขณเ ปาฬियจ อणुण्णกถญจ สันเนเตตวา มธุเรณ สทเทเน ปสาทนียํ สุตตุนตํ กเถตวา

ธมมกถาวसाने अण्णरियणुत्तञ्चाने विणुण्णनेन “ओहो गण्णते **पालि** ज **अणुण्णक** ज सुप्रिसुत्तञ्च. कसुसु सन्दिगे अकुकुण्हितकति पुञ्जिते

“โก อมหาทิสเ อคคณฺหาเปตुํ สมตโถติ อาจริยํ อนุททิสิตวา อตตนา ปฏิวิทธิํ สยมนุญญาณาธิตตํ ธมมวินยํ ปเวเทติ ๗

สองบทว่า อตตโน ททตีติ มีความว่า ภิกษุผู้เลวทราม เทียบเคียงบาปและอรรถกถา อยู่ในท่ามกลางบริษัท กล่าวพระสูตรอัน

เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ด้วยเสียงอันไพเราะ ถูกวิญญูชน ผู้เกิดมีความอัศจรรย์ใจ ไต่ถาม ในที่สุดแห่งธรรมกถาว่า

“โอ! ท่านผู้เจริญ บาปและอรรถกถา บริสุทธินัก, พระคุณเจ้าเรียนเอาในสำนักของใคร?” ดังนี้ กล่าววว่า

“ใครจะสามารถให้คนเช่นเราเรียน” แล้วไม่แสดงอาจารย์ ประกาศธรรมวินัยที่ตนแห่งตลอดเอง คือ ที่ตนได้บรรลุด้วยสัมมญ

ญาณ.

อัย ตถาคเตन สตสทสสกาปปาธิกานิ จตตาริ อสงฺเขยยานิ ปารมิโย ปุเรตวา กิจฺเจเน กสิเรน ปฏิวิทธิธมฺมตฺเถนโก

ทฺติโย มหาโจโร ๗

ภิกษุผู้ขโมยธรรมที่พระตถาคตทรงบำเพ็ญบารมีสิ้น ๔ อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัป ได้ตรัสรู้โดยแสนยากลำบาก นี้

จัดเป็นมหาโจรจำพวกที่ ๒.

“สุทฺธิํ พุทฺทมจารินติ ชีณาสวํ ภิกขุํ ๗

ชื่อว่า สุทฺธิํ พุทฺทมจาริ ได้แก่ ภิกษุผู้สิ้นอาสวะแล้ว.

[592] “ปริสุทฺธิํ พุทฺทมจริยํ จรณฺตุนติ นิรุปกกิลเสสํ เสฏฺฐจฺริยํ จรณฺตํ ๗

ชื่อว่า ปริสุทฺธิํ พุทฺทมจริยํ จรณฺตํ ได้แก่ (เพื่อนพรหมจარი)ผู้ประพตฺติจริยาที่ประเสริฐ อันหาอุปกิลเสสมิได้.

อณฺเฐปิ วา อนาคามี อาทิ กตฺวา ยาว สีลวन्दํ ปุณฺณชฺชนํ อวิปฏิสาราทิวตฺตํกํ ปริสุทฺธํ พรหมจิริยํ จรณตํ ฯ
อีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ที่บริสุทธิ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เดือดร้อนเป็นต้นแม่อื่น
ตั้งต้นแต่พระอนาคามี トラบเท่าถึงปุณฺณชฺชนํผู้มีศีล.

“อมฺลเกณ อพรหมจิริเยน อนฺนุทฺธเสตีติ ตสฺมี ปุคฺคเล อวิชฺชมาเนน อนฺติมวตฺตนา อนฺนุทฺติ โจเทติ ฯ
ชื่อว่า อมฺลเกณ อพรหมจิริเยน อนฺนุทฺธเสตีติ มีความว่า
ภิกษุผู้เลวทราม ย่อมกล่าวหา คือโจท ด้วยอันติมวัตตฺตํ ซึ่งไม่มีอยู่ในบุคคลนั้น.

อัย วิชฺชมาณคฺคณมฺกฺขี อริยคฺคณตฺเถนโก ตติโย มหาโจโร ฯ

ภิกษุผู้ลบหลู่คุณที่มีอยู่ ขโมยอริยคุณ นี้ จัดเป็นมหาโจรจำพวกที่ ๓.

| “ครุณฺฑชานี ครุปริกฺขารานีติ

(ในสองบท)ว่า ครุณฺฑชานี ครุปริกฺขารานี (นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้) :-

“ยถา อทินฺนาทานเน ‘จตุโร ชนา สวีธาย ครุณฺฑชํ อวาทฺรณฺติ เอตถ **ปฺลจฺมาสกคฺคณกํ** ‘ครุณฺฑชานี วุจฺจติ, อีธ น เหว.

“ในอทินนาทานสิกขาบท (ภณฺฑชะ)มีราคา ๕ มาสก ท่านจัดว่า ครุณฺฑชํ ในคำว่า ชน ๔ คน ชวนกันลักครุณฺฑชํ ๑ นี้ฉนฺได,
ใน(สิกขาบท)นี้ (จะได้จัด)ฉนฺนํ ห้ามได้.

อลฺลโช ‘ปฺลจฺมานี ภิกฺขเว อวิสสชฺชนียานี น วิสสชฺเขตฺตพฺพานี,

สงฺเขน วา คเณน วา ปุคฺคเลน วา วิสสชฺชิตานีปิ อวิสสชฺชิตานี โหนฺติ. โย วิสสชฺเชยฺย, **อาปตฺติ** ฤตฺถจฺยสฺส.

กตฺมานี ปฺลจ, อารามํ อารามวตฺตฺตํ ฯเปฯ ทารุณฺฑชํ มตฺติกาภณฺฑชานี^๑ วจฺนโต อวิสสชฺชิตพฺพตฺตา ครุณฺฑชานี.

โดยที่แท้ (ภณฺฑชะ)ที่จัดเป็นครุณฺฑชํ ก็เพราะเป็นของที่ไม่ควรจำหน่าย โดยพระบาลีว่า

‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! (ภณฺฑชะ) ๕ หมวดนี้ ไม่ควรจำหน่าย อย่างจำหน่าย.

สงฆ์ หรือคณะ หรือบุคคล แม้จำหน่ายไป ก็ไม่เป็นอันจำหน่าย. ภิกษุใดพึงจำหน่าย ปรับอาบัติฤตฺถจฺยสฺสแก่ภิกษุนั้น.

(ภณฺฑชะ) ๕ หมวด คืออะไรบ้าง? คือ อาราม อารามวตฺตฺตํ ฯลฯ ภณฺฑชะไมํ ภณฺฑชะดิน^๒”

๑ วิ. ปรีวาร. ๘/๕๓๐.

๒ อารามํ อารามวตฺตฺตํ วิหารโร วิหารวตฺตฺตํ มณฺโজ ปิฐุํ ภิสิํ พิมโพหนํ โลหกฺกมฺภี โลหภานกํ โลหวารโก โลหกฺกฺกาหํ วาสี ผรสุ กุฐารี กุพฺทาโล
นิขาหนํ วลฺลิตฺตํ เวฬุ มุณฺขํ ปพฺพชฺชํ ตินฺนํ มตฺติกา ทารุณฺฑชํ มตฺติกาภณฺฑชํ
อารามํ พื้นทึ่อาราม วิหาร พื้นทึ่วิหาร เตยฺย ตัง พุก หมอมน หม้อโลหะ อ่างโลหะ กะถางโลหะ กะทะโลหะ มีด ขวาน ผึ่ง จอบ ส่วน
เถววัลลย์ ไม้ไผ่ หล้ามุงกะต่าย หล้าปล้อง หล้าสามัญ ดินเหนียว เครื่องไม้ เครื่องดิน

๓ วิ. จุล. ๗/๑๓๓-๔.

‘ปลงจิมานี ภิกขเว อเวงกคิยานิ น วิภชิตัพพานิ.

สงเขน วา คณน วา ปุคฺคเลน วา วิภตตานปิ อวิภตตานิ โหนติ. โย วิภเขยย, อาปตติ อุลลจจยสส.

กตมานิ ปลงจ, อาราโม อารามวตฺถุ ๆเปฯ ทารุณฺหํ มตติกาณฺฑนฺติ

วจนฺโต อเวงกคิกตฺตา สาธารณปริกฺขารภาเวน ครุปริกฺขารานิ” ๆ |

(บริขาร)ที่จัดเป็นครุบริขาร โดยความเป็นบริขารสาธารณะ เพราะเป็นของไม่ควรแจก โดยพระบาลีว่า

‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บริขาร ๕ หมวดนี้ ก็ไม่ควรแจก อย่าแจก.

สงฆ์ หรือคณะ หรือบุคคล แม้แจกไปแล้ว ไม่เป็นอันแจก. ภิกษุใดพึงแจก, ปรับอาบัติอุลลัจจัยแก่ภิกษุนั้น.

(บริขาร) ๕ หมวด คืออะไรบ้าง? คืออาราม อารามวตฺถุ ๆลฯ ภัณฑะไม้ ภัณฑะดิน”.

“อาราโม อารามวตฺถุติอาทิสฺสึ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ สพฺพํ “ปลงจิมานี ภิกขเว อวิสฺสขฺชียนฺติ ขนฺธเก อาคตฺสฺตฺตวณฺณนายเมว ภณิสฺสาม ๆ

คำใดที่ควรกล่าวในบทธว่า อาราโม อารามวตฺถุ เป็นต้น

ข้าพเจ้าจักกล่าวคำนั้นทั้งหมด ในวรรณนาแห่งสูตรซึ่งมา ในชั้นธกะว่า ปลงจิมานี ภิกขเว อวิสฺสขฺชียานิ นั้นเทียว.

“เตหิ คิหิ สงคฺคณาตฺติ ตานิ ทตฺวา คิหิ สงคฺคณาติ อนุคฺคณาติ ๆ

ชื่อว่า เตหิ คิหิ สงคฺคณาติ มีความว่า ให้ครุภณฺฑํ ครุบริขาร (มีอาราม เป็นต้น)เหล่านั้น สงเคราะห์ คืออนุเคราะห์ พวกคฤหัสถ์.

[593] “อุปฺปลาเปตฺติติ “อโห อมหากํ อโยยติ เอวํ ลปนเก อนุพฺนชนเก สินเนหํ” กโรติ ๆ

บทธว่า อุปฺปลาเปติ มีความว่า ทำให้พวกคฤหัสถ์บ่นถึง คือให้เป็นผู้ติดใจ ได้แก่ ให้มีความรักใคร่ อย่างนี้ว่า

“ดีจริง! พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา.”

อัย อวิสฺสขฺชียํ อเวงกคิยญจ ครุปริกฺขารํ ตถากาวโต เถเนตฺวา คิหิสงคฺคณฺหนโก จตฺตฺโต มหาโจโร ๆ

ภิกษุผู้ลักครุบริขาร ที่ไม่ควรจำหน่าย และไม่ควรแจก โดยความเป็นอย่างนั้น สงเคราะห์คฤหัสถ์ นี้ จัดเป็นมหาโจรพวกที่ ๔.

โส จ ปนายํ อิมํ ครุณฺฑํ กุลสงคฺคณฺหนตฺถํ วิสฺสขฺเขนฺโต กุลทฺฐสฺสทกฺกภูํ อาปชฺชติ ปพฺพาชนียกมมารโห จ โหติ.

ภิกษุสงฆ์ อภิภวิตฺวา อีสฺสรวตฺยา วิสฺสขฺเขนฺโต อุลลจจยํ อาปชฺชติ. เถยยจิตฺเตน วิสฺสขฺเขนฺโต ภาณํ อคฺขาเปตฺวา กาทฺตพฺโพติ ๆ

ก็แล ภิกษุนั้น เมื่อจำหน่ายครุภณฺฑํนี้ เพื่อสงเคราะห์สกุล ย่อมต้องกุลทฺฐสฺสทกฺกภูด้วย ย่อมเป็นผู้ควรแก้ปพฺพาชนียกรรมด้วย.

เมื่อจำหน่ายด้วยความเป็นผู้มีความเป็นใหญ่เหนือภิกษุสงฆ์ ย่อมต้องอุลลัจจัย.

เมื่อจำหน่ายด้วยโดยจิต พึงให้ตีราคาสิ่งของ ปรับอาบัติแล.

“อัย อคฺโค มหาโจโรติ

อัย อิมสฺมหาโจรานํ เขมฺมฺมฺโจโร, อิมินา สทิสฺโส โจโร นาม นตฺถิ, โย ปลงจินฺทริยคฺคณฺหาตฺติ อตฺตสณฺหา สุกฺขุมํ โลกุตฺตรธมฺมํ เถเนติ ๆ

ชื่อว่า อัย อคฺโค มหาโจโร มีความว่า ภิกษุที่ลักฉ้อโลกุตฺตรธมฺมซึ่งสุขุมละเอียตนัก เป็นไปล่วงการถือเอาด้วยอินทรีย์ ๕ นี้

จัดเป็นโจรใหญ่ที่สุดของมหาโจรเหล่านี้, ขึ้นชื่อว่าโจรผู้เช่นกับภิกษุนี้ ย่อมไม่มี.

“กิ ปน สกฺกา โลกุตฺตรธมฺโม ทิริณฺญสฺสุณฺณาทีนึ วีย วญฺเจตฺวา เถเนตฺวา คเหตฺนฺติ ๆ

ถามว่า “ก็โลกุตฺตรธมฺม บุคคลอาจล่วง คือลักฉ้อเอา เหมือนทรัพย์มีเงินและทอง เป็นต้นหรือ?”

๑ วิ. จุล. ๗/๑๓๓-๔.

๒ สตินเนหํ ๆ

น สกกา ฯ

แก้ว่า “ไม่อาจ.”

เตเนวาท “โย อสนตฺ อภุตฺ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลลปตีติ ฯ

ด้วยเหตุที่นั่นแหละ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุใด กล่าวอวดอุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ ที่ไม่มีอยู่ ไม่เป็นจริง.”

อัยฺยํ อุตฺตนิ อสนตฺ ธมฺมํ เกวลํ “อติ มยํ เอโสติ อุลลปติ. น ปน สกโกติ ฐานา จาเวตฺ อุตฺตนิ วา สวิชชมานํ กาคฺตุํ ฯ

แท้จริง ภิกษุนี้ ย่อมกล่าวอวดธรรมที่ไม่มีอยู่ในตนอย่างเดียวว่า “ธรรมนี้ของเรา มีอยู่.”

แต่ไม่อาจให้อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ นั้น เคลื่อนไปจากที่ได้ หรือไม่อาจทำให้มีอยู่ในตนได้.

“อถ กสฺมา “โจโรติ วุตฺโตติ ฯ

ถามว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร จึงกล่าวว่า ‘เป็นโจร’ เล่า?”

ยสฺมา ตํ อุลลปิตฺวา อสนตฺสมภาวนาย อูปนเน ปจฺจเย คณฺหาติ.

เอวํ ทิ คณฺหาเต เต ปจฺจยา สุขฺเมเน อูปาเยน วญฺเจตฺวา เณตฺวา คหิตา โหนติ ฯ

แก้ว่า “เพราะว่าภิกษุนี้ กล่าวอวด(อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ)นั้น แล้วถือเอาปัจจัยที่เกิดขึ้น เพราะการอวดคุณที่ไม่มีอยู่.

เพราะเหตุที่นั่น ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมเป็นอันเธอผู้ถือเอา (ด้วยการอวดธรรมที่ไม่มีอยู่) อย่างนั้น ล่องลง คือลึกลง เอาด้วยอุบายอัน สุขุม.”

เตเนวาท “ตํ กิสฺส เหตุ เถยฺยาย โว ภิกฺขเว รมฺมฺปิณฺโฑ ภูตฺโตติ ฯ

ด้วยเหตุที่นั่นแหละ (พระผู้มีพระภาค) จึงตรัสว่า

“ข้อนี้เพราะเหตุไร? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุที่ก่อนข่าวของชาวแวนแคว้น อันภิกษุนั้นฉันแล้ว ด้วยความเป็นขโมย.”

อัยฺยํ อุตฺตนิ อุตฺโต.

อัยฺยํ อโวจฺจุมา “อัยฺยํ อคฺโค มหาโจโร โย อสนตฺ อภุตฺ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลลปตีติ,

‘ตํ กิสฺส เหตุ [594] เณ การเณน เอตํ อโวจฺจุมาติ เจ.

“เถยฺยาย โว ภิกฺขเว รมฺมฺปิณฺโฑ ภูตฺโตติ ภิกฺขเว ยสฺมา โว เตน รมฺมฺปิณฺโฑ เถยฺยจิตฺเตน ภูตฺโต โหติ ฯ

อันเนื้อความในคำว่า ตํ กิสฺส เหตุ นี้ (พึงทราบ)ดังต่อไปนี้:-

เราได้กล่าวคำใดว่า ‘ภิกษุใด กล่าวอวดอุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ ที่ไม่มีจริง, ภิกษุนี้ เป็นยอตนมหาโจร’,

ถ้า(จะมีผู้ใจทักท้วง)ว่า ‘ข้อนี้เพราะเหตุไร? คือ เราได้กล่าวคำนั้น ด้วยเหตุอะไร?’

เราพึงเฉลยว่า “เพราะเหตุที่ก่อนข่าวของชาวแวนแคว้น อันภิกษุนั้นฉันแล้วด้วยความเป็นขโมยแล ภิกษุทั้งหลาย!”

อธิบายว่า ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะก่อนข่าวของชาวแวนแคว้น เป็นอันภิกษุนั้นฉันแล้วด้วยใจจิต

(เพราะเหตุที่นั่น เราจึงได้กล่าวคำนั้น).”

เอตฺถ ทิ วัฏฺฐาโร “เย ทิ โว อริยา อรณฺญวนปฏฺฐานีติอาทิสฺสุ วีย ปทฺปุรณฺมตฺเต นิปาโต ฯ

จริงอยู่ โว ศัพท์ ใน(คำว่า เถยฺยาย โว) นี้ เป็นนิบาต ลงในอรรถสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม

เหมือน โว ศัพท์ ใน(คำว่า เย ทิ โว อริยา อรณฺญวนปฏฺฐานี) (จริงอยู่ พระอริยเจ้าทั้งหลายแล ย่อมเสพราวไพรในป่า) เป็นอาทิ.

ตสฺมา “ตุมเหติ ภูตโตติ เอวมสฺส อตฺถิ น^๑ ทฏฺฐพฺโพ ฯ

เพราะเหตุฉนั้น (ผู้ศึกษา)ไม่พึงเห็นเนื้อความแห่ง โว ศัพท์นั้น อย่างนี้ว่า ตุมเหติ ภูตโต (อันท่านทั้งหลายฉนั้นแล้ว) ดังนี้.

[แก้อรณนิคมคาถา]

อิทานิ ตเมวตฺถลํ คาถาหิ วิภูตตรํ กโรนฺโต “อณฺญา สนนฺตฺวาติมาห ฯ

บัดนี้ (พระผู้มีพระภาค) เมื่อจะทรงทำเนื้อความนั้นนั้นแลให้แจ่มแจ้งขึ้นโดยคาถา จึงตรัสพระคาถาว่า อณฺญา สนนฺตฺวา เป็นต้น.

ตตฺถ “อณฺญา สนนฺตฺวา อปริสฺสุทฺทกายสมาจาราทีเกน อณฺเญน อากาเรน สนนฺตฺวา ฯ

บรรดาเหล่านั้น สองบทว่า อณฺญา สนนฺตฺวา ความว่า อันมีอยู่โดยอาการอื่น ซึ่งมีกายสมาจารไม่บริสุทธิ์เป็นต้น.

“อณฺญา โย ปเวทเยติ ปริสฺสุทฺทกายสมาจาราทีเกน อณฺเญน อากาเรน โย ปเวทเยย

“ปรมปริสฺสุทฺโธ อหํ อตฺถิ เม อพฺภนฺตเร โลกุตฺตรธมฺโมติ เอวํ ชานาเปยฺย ฯ

ปเวเทตฺวา จ ปน ตาย ปเวทนาย อูปฺปนฺนํ โภชนํ อรหา วีย ภูตฺชติ ฯ

บาทคาถาว่า อณฺญา โย ปเวทเย ความว่า ภิกษุรูปใด พึงประกาศด้วยอาการอย่างอื่น ซึ่งมีกายสมาจารบริสุทธิ์เป็นต้น

คือให้คนอื่นเข้าใจอย่างนี้ว่า “เราเป็นผู้บริสุทธิ์อย่างยิ่ง โลกุตตรธรรมมีอยู่ในภายในของเรา.”

ก็แล ครั้นประกาศแล้ว (แสดงตน) ดุจพระอรหันต์ฉนั้น โภชนะที่เกิดขึ้นเพราะการประกาศนั้น.

“นิกฺกจฺจ กิตฺตวสฺเสว ภูตฺตํ เถยฺเยน ตสฺส ตนฺตฺวา “นิกฺกจฺจาติ วญฺเจตฺวา อณฺญา สนนฺตํ อณฺญา ทสฺเสตฺวา

อคมฺพาคจฺฉนฺตฺเมว สาขापฺลาสฺพลลวาทิจฉาพฺเพน คุมฺพมिव คจฺฉมिव จ อตฺตानํ ทสฺเสตฺวา ฯ

บทว่า นิกฺกจฺจ (ในสองบาทคาถา)ว่า นิกฺกจฺจ กิตฺตวสฺเสวภูตฺตํ เถยฺเยน ตสฺส ตํ (นี้)

แปลว่า ล่องลง คือแสดง(ตน)อันมีอยู่ โดยอาการอื่น ด้วย(อาการ)อย่างอื่น

ได้แก่ แสดงตน ซึ่งไม่ใช่พุ่มไม้และไม่ใช่กอไม้เลย ให้เป็นเหมือนพุ่มไม้และให้เหมือนกอไม้

เพราะเอากิ่งไม้ ใบไม้ และใบอ่อนเป็นต้น ปิดบังไว้.

“กิตฺตวสฺเสวติ วญฺจกสฺส เกรวฏฺฐิกสฺส คุมฺพคจฺฉนฺตฺวาย อรณฺเญน อาคตาคเต สกฺุณฺเน คเหตฺวา ชีวิตกปฺปกสฺส สากฺุณฺนิกฺกสฺเสว ฯ

บทว่า กิตฺตวสฺเสว ความว่า

ดุจพราณนกผู้ลวง คือลอก จับนกตัวที่มาแล้วๆ ในป่า ด้วยมีความสำคัญว่า เป็นพุ่มไม้และกอไม้ แล้วเลี้ยงชีวิตฉนั้น.

“ภูตฺตํ เถยฺเยน ตสฺส ตนฺตฺวา ตสฺสาปิ อนรหนฺตสฺเสว สโต อรหนฺตภาวํ ทสฺเสตฺวา ลทฺธํ โภชนํ ภูตฺชติ,

ยํ ตํ ภูตฺตํ, ตํ ยถา สากฺุณฺนิกิตฺตวสฺส นิกฺกจฺจ วญฺเจตฺวา สกฺุณฺนคฺคหฺนํ เอวํ มนุสฺเส วญฺเจตฺวา ลทฺธสฺส โภชนสฺส ภูตฺตตฺตา

เถยฺเยน ภูตฺตํ [595] นาม โหติ ฯ

บาทคาถาว่า ภูตฺตํ เถยฺเยน ตสฺส ตํ ความว่า

เมื่อภิกษุแม้นั้น ผู้ไม่ใช่พระอรหันต์เลย แสดงว่าเป็นพระอรหันต์ ฉนั้น โภชนะที่ตนได้มา,

โภชนะที่เรอฉนั้น ชื่อว่าเป็นอันเรอฉนั้นแล้ว ด้วยความเป็นขโมย เพราะเรอฉนั้น โภชนะที่ตนล่องลงมนุษย์ทั้งหลายแล้วได้มา

เปรียบเหมือนนายพราณนกผู้มีเครื่องปกปิด ล่อ คือ ลวงจับนกฉนั้น.

อิมิ ปน อตถวส อชานนตา **เย** เอวิ ภูชชติ กาสาวกณฐา ฯเปฯ นิรยิ **เต** อุปปชเช ฯ
ก็ภิกษุเหล่าใด เมื่อไม่รู้อำนาจแห่งประโยชน์นี้ ย่อมฉันทด้วยอาการอย่างนั้น,
ภิกษุเป็นอันมาก มีผ้ากาสาვეพันคอ มีกรรมเลวทราม ไม่สำรวมแล้ว,
ภิกษุผู้เลวทรามเหล่านั้น ย่อมเข้าถึงซึ่งนรกเพราะกรรมทั้งหลายที่เลวทราม.

“กาสาวกณฐาติ กาสาเวน เวฐิตกณฐา ฯ “เอตตกเมว อริยทชชารณมตฺตํ, **เยสํ สามณญฺ** อณฺญํ นตฺถิติ วุตตํ โหติ ฯ
บพว่า กาสาวกณฐา ได้แก่ ผู้มีคอที่พันด้วยผ้ากาสาვე.

มีคำอธิบายว่า “คุณเครื่องเป็นสมณะ คือ พระอรหัตตผล ย่อมไม่มีแก่บุคคลเหล่าใด,
บุคคลเหล่านั้น มีแต่การทรงไว้ซึ่งธงชัยแห่งพระอริยะเพียงนี้เท่านั้น.”

“ภวิสสนติ โข ปนानนท อนาคตมทธานิ **โคตฺรภู** กาสาวกณฐาติ เอวิ วุตตทุสสีลานิ **เอตํ** อธิวจฺนิ ฯ
(คำว่า ผู้มีผ้ากาสาვეพันคอ) นี้ เป็นชื่อ แห่ง(บรรพชิต)ผู้ทุศีล ที่(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้เป็นอย่างนี้ว่า
“ดูก่อนอานนท์! ก็แล โคตฺรภู(สงฆ์)ทั้งหลาย ผู้มีผ้ากาสาვეพันคอ จักมีในกาลอนาคต.”

“ปาปธมมาติ ลามกธมมา ฯ

บพว่า ปาปธมมา ได้แก่ ผู้มีธรรมลามก.

“อสนญฺจตาติ กายาที่หิ อสนญฺจตา ฯ

บพว่า อสนญฺจตา ได้แก่ ผู้ไม่สำรวมทางกายเป็นต้น

“ปาปาติ ลามกปุกุคฺลา ฯ

บพว่า ปาปา ได้แก่ บุคคลลามก.

“ปาเปหิ กมฺเมหิติ เตหิ กรณกาลเ อาทินว อทิสฺวา กเตหิ ปรวณฺจนาที่หิ ปาปกมฺเมหิ ฯ

สองบพว่า ปาเปหิ กมฺเมหิ ความว่า

เพราะกรรมที่เลวทรามทั้งหลาย มีการล่องลอยผู้อื่นเป็นต้นเหล่านั้น อันตนทำแล้ว เพราะไม่เห็นโทษในเวลากระทำ.

“นิรยฺนเต อุปปชเชเรติ นิรฺสสาหิ ทฺคคฺติ เต อุปปชชฺชติ ฯ

บาทคาถาว่า นิรยฺนเต อุปปชเชเร ความว่า ภิกษุผู้เลวทรามเหล่านั้น ย่อมเข้าถึงทุกคติ ที่หมดความแช่มชื่น.

ตสฺมา “เสยโย อโยคุโหติ คาถา ฯ

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสพระคาถาว่า เสยโย อโยคุโห เป็นต้น.

ตสสตุโถ^๑

“สจายํ ทุสสีโล อสณญโต อิจจาจาเร ฐิตอ กุหนาย โลกวณจโก **ปุคฺคโล** ตตฺตํ อคฺคิสฺสึขุปมํ อโยคฺหํ ภูณเชยฺย อขฺโหมหเรยฺย.

ตสฺส ยถเจตฺตํ รมฺมฐูปิณฺฑํ ภูณเชยฺย ยถเจตฺตํ อโยคฺหํ, เตสุ ทวีสุ **อโยคฺหาว** ภูตโต เสยโย สุนทรตโร ปณฺีตโร จ ภเวยฺย,
น หิ อโยคฺหสฺส ภูตตตฺตา สมปราเย สพฺพญฺญตฺตญฺญาณนาปิ ทุขฺขานปริจฺเจทํ ทุกฺขํ อนุภาตฺติ

เอวํ ปฏฺิลทฺธสฺส ปน รมฺมฐูปิณฺฑสฺส ภูตตตฺตา สมปราเย วุตฺตปฺปการํ ทุกฺขํ อนุภาตฺติ. **อโย** หิ โภภฺยิปฺตโต มิจฺฉาชีโวติ ฯ

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคานานี้ว่า “ถ้าบุคคลผู้ทุศีล ไม่สำรวม ตั้งอยู่ในอิจจาจาร เป็นผู้หลงโลก ด้วยกิริยาหลอกลวงนี้ พึงบริโภค คือพึงกลืนกิน ก้อนเหล็กแดงดังเปลวไฟ,

การที่ผู้ทุศีล พึงฉันทก่อนข้าวของชาวแคว้นนี้ ๑ การที่บุคคลพึงกินก้อนเหล็กแดงนี้ ๑

ใน ๒ อย่างนั้น ก้อนเหล็กเทียว อันภิกษุนั้นบริโภคแล้ว พึงเป็นของประเสริฐกว่า คือ ดีกว่า และประณีตกว่า,

เพราะว่า ภิกษุนั้นจะไม่เสวยทุกข์ซึ่งมีการกำหนดรู้ได้ยาก แม้ด้วยสัพพัญญุตญาณ ในสัมปรายภพ เพราะบริโภคก้อนเหล็กแดง, แต่จะได้เสวยทุกข์มีประการดังกล่าวแล้วในสัมปรายภพ เพราะเธอบริโภคก่อนข้าวของชาวแคว้นซึ่งตนได้มาแล้ว

ด้วยอาการอย่างนั้น. จจริงอยู่ อาชีพนี จัดเป็นมิจฉาชีพชั้นสุดยอด.

[ปฐมบัญญัติจตตปาราชิก]

เอวํ ปาปกิริยาย อนาทีนวทสฺสาวิเน อาทินวํ ทสฺเสตฺวา อถโข **ภควา** วคฺคฺมุทาตีริเย ภิกฺขุ อนเนกปริยาเยน วิครหิตฺวา

ทฺพฺภรตฺตาย ทฺพโปสฺตาย ฯเปฯ อิมํ สิกฺขาบทํ อุทฺทิสฺเสยฺยาถาติ วตฺวา

จตฺตุถํ [596] ปาราชิกํ ปญฺญาเปเนโต “โย ปน ภิกฺขุ อนภิขานนฺติอาทิมาท ฯ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงโทษแก่พวกภิกษุผู้ไม่เห็นโทษในการกระทำความชั่วอย่างนั้นแล้ว จึงทรงติเตียน

พวกภิกษุผู้อยู่ริมฝั่งแม่น้ำวัคคฺมุทา โดยอเนกปริยาย แล้วตรัสโทษแห่งความเป็นผู้เลี้ยงยาก ความเป็นบารุงยาก ฯลฯ แล้วทรงรับสั่งว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ก็แล พวกเธอพึงแสดงสิกขาบทนี้ขึ้นอย่างนี้ ...” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงบัญญัติจตตปาราชิก จึงตรัสว่า โย ปน ภิกฺขุ อนภิขานํ (อนึ่ง ภิกษุใดไม่รู้เฉพาะ) ดังนี้ เป็นต้น”.

[อนุบัญญัติจตุตถปาราชิก]

เอวี่ มุลจเฉชชวเสน ทพหิ กตวา จตุตถปาราชิกเ ปณญุตเต, อปรมปี อนุปปณญุตตถาย อธิมานวตุ อุทปาที ฯ
ครั้นเมื่อ(พระผู้มีพระภาค) ทรงบัญญัติจตุตถปาราชิก ทำให้หนักแน่นขึ้นด้วยอำนาจความขามูลอย่างนั้นแล้ว,
เรื่องสำคัญว่าได้บรรลุแม้อื่นอีก ก็เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์แก่อนุบัญญัติ.

ตสสุปปตติทีปนตถึ เอวี่ วุตตึ “เอวณจิทิ ภควตา ภิกขุณิ สีกขาปทึ ปณญุตตึ โหตีตี ฯ

เพื่อแสดงความเกิดขึ้นแห่งเรื่องสำคัญว่าได้บรรลุ นั้น (พระธรรมสังคาคหกเถระทั้งหลาย) จึงได้กล่าวไว้แบบนี้ว่า
“ก็สิกขาบทนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแล้วแก่ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการอย่างนี้.”

ตถล “อทิฏฐเฐ ทิฏฐัสสณฺเณตี อรหตเต ญาณจกขุณา อทิฏฐเฐเยว “ทิฏฐัน อมเหตี อรหตตณฺตี ทิฏฐัสสณฺเณตี หุตวา ฯ
บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า อทิฏฐเฐ ทิฏฐัสสณฺเณตี ความว่า (ภิกษุทั้งหลาย) เป็นผู้มีความสำคัญในพระอรหัตตผล
อันตนยังมิได้เห็นด้วยญาณจักขุเลย ว่าได้เห็น ด้วยคำว่า “พระอรหัตตผล อันเราทั้งหลายเห็นแล้ว.”

เอส นโย อปฺปตฺตาทีสุ ฯ

ในพระอรหัตตผลที่ตนยังมิได้ถึงเป็นต้น ก็นัยนี้.

อัย ปน วิเสโส ฯ

แต่มีความแปลกกันดังต่อไปนี้:-

“อปฺปตฺเตตี อตฺตโน สนฺตานิ อฺปฺปตฺตีวเสน อปฺปตฺเตเต ฯ

บทว่า อปฺปตฺเตเต ความว่า ที่ตนยังมิได้ถึง ด้วยอำนาจความเกิดขึ้น ในสันดานของตน.

“อนนฺคเตตี มคฺคภาวนาย อนนฺคเตเต ฯ “อปฺปฏฺฐิตฺเตตีปี อตฺถโถ ฯ

บทว่า อนนฺคเตเต ได้แก่ ที่ตนยังมิได้บรรลุ ด้วยมรรคภาวนา. ความว่า “อันตนยังไม่ได้” บ้าง.

“อสจฺฉิกเตตี อปฺปฏฺฐิตฺเตเต ปจฺจเวกฺขณวเสน วา อปฺปจฺจกฺขเตเต ฯ

บทว่า อสจฺฉิกเตเต ได้แก่ ที่ตนยังมิได้แทงตลอด หรือยังมิได้ทำให้ประจักษ์ ด้วยอำนาจการพิจารณา.

“อธิมานนาตี อธิคตมานเนน ฯ “อธิคตา มยฺนตี เอวี่ อฺปฺปนฺนมานนาตี อตฺถโถ ฯ “อธิกมานเนน วา ฤทฺธมานนาตี อตฺถโถ ฯ

บทว่า อธิมานเนน ได้แก่ ด้วยความสำคัญว่าตนได้บรรลุ. อธิบายว่า “ด้วยความสำคัญที่เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ‘เราได้บรรลุแล้ว’
อีกอย่างหนึ่ง ความว่า “ด้วยความถือตัวยิ่ง คือ ด้วยมานะที่แข็งกระด้าง.”

“อณฺเฐ พฺยากรีสฺสูตี อรหตฺตี พฺยากรีสฺสุ ฯ “ปตฺตี อาวูโส อมเหตี อรหตฺตี. กตึ กรณียนฺตี ภิกขุณิ อาโรเสสุ ฯ

สองบทว่า อณฺเฐ พฺยากรีสฺสูตี ความว่า ได้พยากรณ์พระอรหัตตผล คือ ได้บอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“อาวูโส! พวกเราได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว. กิจที่ควรทำ พวกเราได้ทำเสร็จแล้ว.”

เตส มคเคน อปฺพหีนกิเลสตทา เกวลํ สมณวิปัสสนาวเสน วิภขมกิตกิเลสานํ

อปฺเรน สมเยน ตถารูปจฺจยสมายเเค รากายปิ จิตฺตํ นมตี. “รากตถาย นมตีติ อตฺโถ ๗

เพราะยังละกิเลสไม่ได้ด้วยมรรค จิตของเธอเหล่านั้น ผู้ข่มกิเลสไว้ได้ ด้วยอำนาจสมณะและวิปัสสนาอย่างเดียว โดยสมัยต่อมา คือ ในเวลาประกอบพร้อมด้วยปัจจัยเห็นปานนั้น ย่อมโน้มไปเพื่อความกำหนดบ้าง.

อธิบายว่า “ย่อมโน้มไปเพื่อต้องการความกำหนด.”

เอส นโย อิตเรสุ ๗

ในบททั้งหลายนอกนี้ ก็นัยนี้.

“ตถจ โข เอตํ อพฺโพหาริกนตี ตถจ โข เอตํ เตสํ อณฺเณ พฺยากรณํ อพฺโพหาริกํ อาปตฺติปฺปญฺญาปเน โวหารํ น คจฺฉตี.

“อาปตฺติยา องคํ น โหตีติ อตฺโถ ๗

ชื่อว่า ตถจ โข เอตํ อพฺโพหาริกํ มีความว่า ก็แล การพยากรณ์พระอรหันต์นั้น ของเธอเหล่านั้นนั้น เป็นอพฺโพหาริก ยังไม่ถึง โวหารในการเป็นเหตุให้บัญญัติอาบัติ. อธิบายว่า “ยังไม่เป็นองค์แห่งอาบัติ.”

“กสฺส ปนายํ อธิมาโน อฺปฺปชฺชตี, กสฺส นฺปฺปชฺชตีติ ๗

ถามว่า “ก็ ความสำคัญว่าได้บรรลุนี้ ย่อมเกิดขึ้นแก่ใคร? ไม่เกิดขึ้นแก่ใคร?”

| อริยสาวกสฺส ตาว นฺปฺปชฺชตี ๗

แก้ว่า “ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกก่อน”.

โส ทิ มคฺคผลนิพฺพานปฺหีนกิลฺเสสวสิญฺญุกิลฺเสส[๕๗]ปจฺจเวกฺขเณน สยฺชาตฺโสมนสฺโส อริยคุณปฏิเวธ นิทุกงฺโข ตสฺมา โสตาปนาทานิ อหํ สกทาคามิตฺวาทิวเสน มาโน นฺปฺปชฺชตี ๗

จริงอยู่ (พระอริยสาวก) นั้น มีโสมนัสเกิดขึ้นแล้ว ด้วยญาณเป็นเครื่องพิจารณา มรรคผล นิพพาน กิเลสที่ละได้แล้ว และกิเลสที่ยังเหลือ เป็นผู้ไม่มีความสงสัยในการแทงตลอดอริยคุณ, เพราะเหตุนั้น มานะ (ความถือตัว) จึงไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกทั้งหลาย มีพระโสดาบันเป็นต้น ด้วยอำนาจความถือว่า “เราเป็นพระสกทาคามี” เป็นต้น.

ทฺสฺสึลลสฺส นฺปฺปชฺชตี ๗ โส ทิ อริยคุณาธิคเม นิราโสว ๗

และไม่เกิดขึ้นแม้แก่บุคคลผู้ทศิล. เพราะว่า บุคคลผู้ทศิลนั้น เป็นผู้หมดความหวังในการบรรลุอริยคุณทีเดียว.

สีลวโตปิ ปริจฺจตฺตมมฺภฺฐานสฺส นิตฺทารามตาทิมนฺยุตฺตสฺส นฺปฺปชฺชตี ๗

ทั้งไม่เกิดขึ้นแม้แก่ผู้มีศีล ซึ่งสละกรรมฐานเสีย

แล้วตามประกอบเหตุแห่งความเกียจคร้าน มีความเป็นผู้ยี่นตีในความหลับนอน เป็นต้น.

สุปริสุทฺทสีลสฺส ปน กมฺมภฺฐานเณ อปฺปมตฺตสฺส นามรूपิ ววฺภูฏเปตฺวา ปจฺจยปริคฺคเณน วิติณฺณกขสฺส ติลกขณิ อโรเปตฺวา สงฺขาเร สมฺมสนฺตสฺส อารทฺทวิปฺสสกสฺส อฺปฺปชฺชตี ๗

แต่จะเกิดขึ้นแก่ท่านผู้เริ่มเจริญวิปัสสนา มีศีลบริสุทธิ์ดี ไม่ประมาทในกรรมฐาน

ข้ามพ้นความสงสัยแล้ว เพราะกำหนดนามรูป จับปัจจัยได้ ยกไตรลักษณ์ขึ้นพิจารณาสังขารทั้งหลายอยู่.

อุปปณโน จ สุทฺธสมถลาภี สุทฺธวิปสฺสนาลาภี วา อนฺตรา ฐฺเปติ ฯ

และ(ความสำคัญว่าได้บรรลุ)เกิดขึ้นแล้ว ย่อมพักบุคคลผู้ได้สมณะล้วนๆ หรือผู้ได้วิปัสสนาล้วนๆ เสียในกลางคัน.

โส ทิ ทสมปิ วิสฺติมปิ ตีสมปิ วสฺसानิ กิเลสฺสมฺทาจารี อปสฺสนนฺโต

“อหํ โสตาปนฺโนติ วา “สกทาคามิตี วา “อนาคามิตี วา มณฺญูตี ฯ

จริงอยู่ บุคคลนั้น เมื่อไม่เห็นความฟุ้งขึ้นแห่งกิเลส ตลอด ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง

ย่อมเข้าใจว่า “เราเป็นพระโสดาบัน” หรือว่า “เราเป็นพระสกทาคามี” หรือว่า “เราเป็นพระอนาคามี.”

สมถวิปสฺสนาลาภี ปน อรหฺตเตยฺว ฐฺเปติ ฯ

แต่(ความสำคัญว่าได้บรรลุ)นั้น ย่อมตั้งบุคคลผู้ได้ทั้งสมณะและวิปัสสนา ไว้ในพระอรหัตผลทีเดียว.

ตสฺส ทิ สฺมาธิเพลน กิเลสฺสา วิภฺขมภิตา, วิปสฺสนาพฺเลน สงฺขารา สุปริคฺคหิตา.

ตสฺมา สฺมูฏฺฐิมปิ วสฺसानิ อสฺตีติปิ วสฺसानิ วสฺสตมปิ กิเลสฺสา น สฺมฺทาจรนฺติ. ชีณาสวสฺเสว จิตฺตจาโร โทติ ฯ

จริงอยู่ บุคคลนั้นข่มกิเลสทั้งหลายได้ด้วยกำลังสมาธิ, กำหนดสังขารทั้งหลายได้ดีด้วยกำลังวิปัสสนา.

เพราะฉะนั้น กิเลสทั้งหลายจึงไม่ฟุ้งขึ้น ตลอด ๖๐ ปีบ้าง ๘๐ ปีบ้าง ๑๐๐ ปีบ้าง.

ความเที่ยวไปแห่งจิต เป็นเหมือนของพระชีณาสพณะนั้น.

โส เอวํ ทิฆรตฺตํ กิเลสฺสมฺทาจารี อปสฺสนนฺโต อนฺตรา อฏฺฐตฺวาว “อรหา อหฺนตี มณฺญูตีตี ฯ |

บุคคลนั้น เมื่อไม่เห็นความฟุ้งขึ้นแห่งกิเลสตลอดราตรีนานด้วยอาการอย่างนั้น ไม่หยุดในกลางคันเลย

จึงสำคัญว่า “เราเป็นพระอรหันต์” ฉะนั้นแล.

“อนภิกขานนฺติ น อภิกขานํ ฯ

บทว่า อนภิกขานํ ได้แก่ ไม่รู้เฉพาะ.

ยสฺมา ปนํยํ อภิกขานํ สฺมฺทาจรนฺติ. สฺวาสฺส สนฺตानเณ อปฺปนฺโน ญฺาเณน จ อสจฺจิกโต อฏฺโฏ.

ก็เพราะเหตุที่ภิกษุนี้ไม่รู้จริง กล่าวอวดอยู่.

(อุตฺตริมนุสฺสธรรม)นั้น ไม่เกิดขึ้นในสันดานของเธอ, ทั้งเธอก็มิได้ทำให้แจ้งด้วยญาณ จึงชื่อว่าไม่มีจริง.

เตนสฺส ปทภาชเณ “อสนฺตํ อฏฺฏํ อสฺสวิขฺมานนฺติ วตฺวา “อชานนฺโต อปสฺสนนฺโตติ วุตฺตํ ฯ

เพราะฉะนั้น ในวาระแจกบท แห่ง(บทว่า อนภิกขานํ) นั้น

(ท่านพระอุบาลี)กล่าวว่า “(อุตฺตริมนุสฺสธรรม) ไม่มีจริง ไม่เป็นจริง ไม่มีอยู่” แล้วจึงกล่าวว่า “(ภิกษุ) ไม่รู้ ไม่เห็น” ดังนี้.

“อุตฺตริมนุสฺสธมฺมณฺติ อุตฺตริมนุสฺसानํ ฌายีนญฺเจว อริยานญฺจ ธมฺมํ ฯ

บทว่า อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ แปลว่า ธรรมของมนุษย์ผู้ยวดยิ่งคือ ท่านผู้ได้ฌาน และพระอริยเจ้าทั้งหลาย.

“อตฺตฺปนฺนํ อตฺตนิ ตํ อฺปนฺเนติ อตฺตานิ วา ตตฺถ อฺปนฺเนตีติ อตฺตฺปนฺนํ อตฺตฺปนฺนํ โก ฯ

บทว่า อตฺตฺปนฺนํ มีอรรถวิเคราะห์ว่า

ภิกษุยอมอ่อนอุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้นเข้ามาในตน หรือว่า ย่อมอ่อนตนเข้าไปในอุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้น

เพราะเหตุฉะนั้น อุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้น จึงชื่อว่า อตฺตฺปนฺนํ อตฺตฺปนฺนํ.

[598] ตี อตฺตูปนากิกิ ฯ

(ภิกษุกล่าวอวด อุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้น เป็นที่น้อมเข้ามาในตน หรือว่าเป็นที่น้อมเข้าไปหา.

เอวํ กตฺวา สมุทาจเรยยาติ สมพฺนโร ฯ

เชื่อมความว่า “ภิกษุทำอย่างนี้ กล่าวอวด”.

ปทภาชเน ปน ยสฺมา “อุตฺตริมนุสฺสธมฺโม นาม ฌานํ วิโมกฺข์ สมาธิ สมาปตฺติ ญาณทสฺสนํ ฯเปฯ สุณฺญาคารเ อภิริตฺติ เอวํ ฌานาทโย อเนกธมฺมา วุตฺตา,

แต่ในวาระแจกบท เพราะเหตุที่ท่านพระอุบาลีกล่าวธรรมหลายประการ มีฌานเป็นต้นไว้ อย่างนี้ว่า

“ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาปตฺติ ญาณทสฺสนะ ฯฯ (การยังมรรคให้เจริญ การทำให้แจ้งซึ่งผล การละกิเลส ความที่จิตปราศจากนิวรณ์) ความยินดียิ่งในเรือนว่างเปล่า ชื่อว่าอุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้น” ดังนี้.

ตสฺมา เตสํ สพฺเพสํ วเสน อตฺตูปนากิกภาวํ ทสฺเสนโต “เต วา กุสลธมฺเม อตฺตนิ อุปเนตฺติ พหฺวจนฺนิทฺเทสํ อกาสิ ฯ

เพราะฉะนั้น เมื่อท่านจะแสดงความเป็นธรรมที่น้อมเข้ามาในตน ด้วยอำนาจแห่งธรรมเหล่านั้นทั้งหมด จึงได้กระทำนิเทศเป็นพหฺวจนะว่า “ภิกษุยอมน้อมกุศลธรรมเหล่านั้นเข้ามาในตน ก็ดี”.

ตตฺถ “เอเต ธมฺมา มยิ สนฺทิสฺสนตฺติ สมุทาจรฺนโต อตฺตนิ อุปเนติ

“อหํ เอเตสุ สนฺทิสฺสามิตฺติ สมุทาจรฺนโต “อตฺตานิ เตสุ อุปเนตฺติ เวทิตฺตฺโพ ฯ

ใน(บรรดาการน้อม ๒ อย่าง)นั้น

เมื่อภิกษุอวดว่า “ธรรมเหล่านี้ ย่อมปรากฏในข้าพเจ้า” พึงทราบว่าเป็นที่น้อม (ธรรมเหล่านั้น) เข้ามาในตน”

เมื่ออวดว่า “ข้าพเจ้า ย่อมปรากฏในธรรมเหล่านี้” พึงทราบว่าเป็นที่น้อมตนเข้าไปในธรรมเหล่านั้น.”

| “อลมฺริยญาณทสฺสนนฺติ เอตถ

“โลกิยโลกุตฺตรา ปญฺญา ชานนญฺเฐน ญาณํ จกฺขุณา ทิฏฺฐมฺมิว ธมฺมํ กรณฺโต ทสฺสนญฺเฐน ทสฺสนนฺติ ญาณทสฺสนํ ฯ

พึงทราบความเชื่อมอรรถแห่งบท ในคำว่า อลมฺริยญาณทสฺสนํ นี้ อย่างนี้ คือ

“ปัญญาทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตฺตระ ชื่อว่า ญาณ เพราะอรรถว่ารู้

ชื่อว่า ทสฺสนะ เพราะอรรถว่า เห็น เพราะกระทำซึ่งธรรมให้เป็นประจักษ์เห็นด้วยจักขุ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ญาณทสฺสนะ.

อริยํ วิสุทฺธํ อุตฺตมํ ญาณทสฺสนนฺติ อริยญาณทสฺสนํ ฯ

ญาณทสฺสนะ อย่างประเสริฐ คือ อย่างบริสุทธิ์ อย่างสูงสุด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อริยญาณทสฺสนะ.

อลํ ปริยตฺตํ กิเลสวิทฺธสฺสนสมตฺถํ อริยญาณทสฺสนเมตถ ฌานาทิเกเท อุตฺตริมนุสฺสธมฺเม

อลํ วา อริยญาณทสฺสนมฺสสาติ อลมฺริยญาณทสฺสนโน ฯ

ญาณทสฺสนะอย่างประเสริฐ อย่างสามารถ คือ แก่กล้า สามารถกำจัดกิเลส มีอยู่ในอุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้น หรือว่าญาณทสฺสนะอย่างประเสริฐ อย่างสามารถ เป็นของแห่งอุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้น.

เพราะเหตุนี้ (อุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้น) จึงชื่อว่า มีความรู้เห็นอย่างประเสริฐ อย่างสามารถ.

ตี อลมฺริยญาณทสฺสนํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมนฺติ เอวํ ปทตฺถสมพฺนโร เวทิตฺตฺโพ ฯ |

(ภิกษุไม่รู้จริง กล่าว)อวดอุตฺตริมนุสฺสธรรมนั้นมีความรู้เห็นอย่างประเสริฐอย่างสามารถนั้น.”

ตตถ เยน ญาณทสสนเนน โส “อลมริยญาณทสสนโนติ วุจจติ,

ตเทว ทสเสตุ “ญาณนติ ติสโส วิชชา, ทสสนนติ ยัม ญาณัม ตัม ทสสนัม, ยัม ทสสนัม ตัม ญาณนติ วิชชาสีเสเน ปทภาชนั วุตตัม ฯ

ใน(บทภาชนะ)นั้น (อุตตริมนุสสรธรรม)นั้น ท่านเรียกว่า “อลมริยญาณทสสนะ” ด้วยญาณทสสนะใด,

เพื่อแสดงญาณทสสนะนั้นนั่นแล (ท่านอุบาลี)จึงกล่าวบทภาชนะ ด้วยวิชาเป็นใหญ่ว่า

“ญาณ (นั้น) ได้แก่ วิชชา ๓, ทสสนะ (นั้น) คือ ญาณอันใด ทสสนะก็อันนั้น, ทสสนะอันใด ญาณก็อันนั้น.”

มหคคตโลกุตตรา ปเนตถ สพพาปิ ปญญา “ญาณนติ เวทิตพพา ฯ

แต่ใน(บทว่า ญาณ) นี้ ปัญญาแม้ทั้งหมด ที่เป็นมหคคตและโลกุตตระ พึงทราบว่าเป็น “ญาณ” .

“สมุทาจเรยยาติ วุตตปการเมตัม อุตตริมนุสสรธมมัม อตตูปนายิกัม กตวา อาโรเจยย ฯ

บทว่า สมุทาจเรยย ความว่า พึงอวดอุตตริมนุสสรธรรม มีประการดังกล่าวแล้วนี้ ทำให้น้อมเข้ามาในตน.

“อิตถียา วาติอาทิ ปน อาโรเจตพพบุคคลนิทสสนัม ฯ

ส่วนบทว่า อิตถียา วา เป็นต้น ซึ่งถึงบุคคลที่ภิกษุจะพึงอวด.

เอเตสํ ทิ อาโรจิต, อาโรจิตํ โหติ.

จริงอยู่ เมื่ออวดอุตตริมนุสสรธรรมแก่บุคคลเหล่านั้น, ย่อมเป็นอันอวด.

[599] น เทวมารพหุमानัม นาปิ เปตยภขติรจฉานคตानนติ ฯ

เมื่ออวดแก่เทวดา มาร พรหม หรือแม้แก่เปรต ยักษ์ และสัตว์ดิรัจฉาน หา(เป็นอันอวด)ไม่ แล.

“อิตติ ชานามิ อิตติ ปสสามิติ สมุทาจธนาการทสสนเมตัม ฯ

คำว่า อิตติ ชานามิ อิตติ ปสสามิ นี้ แสดงอาการอวด.

ปทภาชเน ปนสส “ชานามัม เอเต ธมเม, ปสสามัม เอเต ธมเมติ อิทัม เตสุ ฆานาทีสุ ธมเมสุ ชานนปสสนานัม ปวตติทีปนี ฯ

แต่ในบทภาชนะแห่ง(บทว่า อิตติ ชานามิ อิตติ ปสสามิ) นั้น คำว่า “ข้าพเจ้ารู้ธรรมเหล่านี้ ข้าพเจ้าเห็นธรรมเหล่านี้” นี้

แสดงถึงความเป็นไปแห่งความรู้และความเห็น ในธรรมมีมานเป็นต้นเหล่านั้น.

“อตถิ จ เม เอเต ธมมาติอาทิ อตตูปนายิกภาวทีปนี ฯ

คำว่า และธรรมเหล่านี้ มีแก่ข้าพเจ้า เป็นต้น แสดงความน้อมเข้ามาในตน.

“ตโต อปเรน สมเยนาติ อาปตติปฏิชานนสมยทสสนเมตัม ฯ

คำว่า โดยสมัยอื่นแต่สมัยนั้น นี้ แสดงถึงสมัยที่ปฏิญาณว่าเป็นอาบัติ.

อัย ปน อาโรจิตกขณเยว ปาราชิกัม อาปชชติ ฯ

แต่ภิกษุนี้ต้องปาราชิกในขณะที่อวดทีเดียว.

อาปตติ ปน อาปนโน ยสฺมา ปเรน โจทิตฺวา อโจทิตฺวา ปฏิชานาติ

ตสฺมา “สมนุคคาหิยมาโน วา อสมนุคคาหิยมาโน วาติ วุตตัม ฯ

และเธอต้องอาบัติแล้ว ถูกภิกษุอื่นโจทก์ก็ตาม ไม่ถูกโจทก์ก็ตาม ย่อมปฏิญาณ.

เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เธออันผู้ใดผู้หนึ่ง เชื่อก็คตาม ไม่เชื่อก็คตาม.

[เหตุที่ให้เชื่อถือมีฐานะ ๖ อย่าง]

ตตถ สมณคคาหนาย ตาว

“**กิณเต** อธิคตฺตติ อธิคมปฺจฉา ฯ “ฉมานวิโมกฺขาทีสุ โสตาปตฺติมคฺคาทีสุ วา **กิณตยา** อธิคตฺตติ ฯ

บรรดา(ความเชื่อและไม่เชื่อ)นั้น ในความเชื่อ พึงทราบวินิจฉัยก่อน คือ:-

(๑) ข้อว่า “ท่านได้บรรลุอะไร?” คือ เป็นคำถามถึงธรรมที่ได้บรรลุ.

มีคำอธิบายว่า “บรรดาคุณธรรมมีฉานและวิโมกข์เป็นต้น หรือบรรดามรรค มีโสตปาตติมรรคเป็นต้น ท่านได้บรรลุอะไร?”

“**กิณตี** เต อธิคตฺตติ อูปายปฺจฉา ฯ

(๒) ข้อว่า “ท่านได้บรรลุด้วยวิธีอะไร?” คือ เป็นคำถามถึงอุบาย.

อัยฺ หิ เอตถ **อธิปฺปาย** “**กิณตยา** อนิจฺจลกฺขณํ ฐุํ กตฺวา อธิคตฺติ ทุกฺขานตตลกฺขณฺสุ อณฺเณตฺริ

กී วา สมာธิวเสน อภินิวิสิตฺวา อุทาทุ วิปัสสนาวเสน ตถา กิ ฐูเป อภินิวิสิตฺวา อุทาทุ อรูปฺ,

กී วา อชฺมตฺตํ อภินิวิสิตฺวา อุทาทุ พหิทฺธาติ ฯ

ความจริง ในข้อนี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้ คือ ท่านทำอนิจจลักษณะให้เป็นฐานะ แล้วจึงได้บรรลุ?

หรือ(ท่านทำ)บรรดาทุกขลักษณะและอนัตตลักษณะ อย่างไรอย่างหนึ่ง (ให้เป็นฐานะแล้ว จึงได้บรรลุ)?

ท่านตั้งมั่นแล้วด้วยอำนาจสมาธิ หรือ(ตั้งมั่นแล้ว)ด้วยอำนาจวิปัสสนา (จึงได้บรรลุ)?

อนึ่ง ท่านตั้งมั่นแล้วในรูปธรรม หรือ(ตั้งมั่นแล้ว)ในอรูปธรรม (จึงได้บรรลุ)?

ท่านตั้งมั่นแล้วในกายเป็นภายใน หรือ(ตั้งมั่นแล้ว)ในกายเป็นภายนอก (จึงได้บรรลุ)?

“**กทา** เต อธิคตฺตติ กาลปฺจฉา ฯ “**ปุพฺพพฺนหมชฺชนฺติกาทีสุ** กตฺรสมฺมึ กาลฺเลติ วุตฺตํ โหติ ฯ

(๓) ข้อว่า “ท่านได้บรรลุเมื่อไร?” คือ เป็นคำถามถึงกาล.

มีคำอธิบายว่า “ในบรรดากาลเช้าและเที่ยงเป็นต้น กาลใดกาลหนึ่ง?”

“**กตถ** เต อธิคตฺตติ **โอภาส**ปฺจฉา ฯ “**กสมฺมึ** โอภาเส กิ รตฺติฏฺฐาเน ทิวาฏฺฐาเน รุกฺขมฺมุเล มณฺชปฺเป กตฺรสมฺมึ วา วิหารฺเรติ วุตฺตํ โหติ ฯ

(๔) ข้อว่า “ท่านได้บรรลุที่ไหน?” คือ เป็นคำถามถึงโอกาส.

มีคำอธิบายว่า “ในโอกาสไหน? คือในที่พักกลางคืน ในที่พักกลางวัน ที่โคนต้นไม้ ที่มณฑป หรือในวิหารหลังไหน?”

“**กตเม** เต **กิเลส**า ปหีนฺนํ ปหีนํ กิเลสฺปฺจฉา ฯ “**กตฺรสมฺมึ** คฺวชฺฉา ตว **กิเลส**า ปหีนฺนํ วุตฺตํ โหติ ฯ

(๕) ข้อว่า “ท่านละกิเลสเหล่าไหนได้?” คือ เป็นคำถามถึงกิเลสที่ละได้แล้ว.

มีคำอธิบายว่า “กิเลสทั้งหลายมีมรรคจำพวกไหนฆ่า ท่านละได้แล้ว.”

“**กตเม** สํ **ตฺว** ฐมฺมานํ ลากิตี [600] ปฏฺฐิตฺตมฺมปฺจฉา ฯ “**ปฐฺมมคฺคาทีสุ** กตฺเม สํ ฐมฺมานํ **ตฺว** ลากิตี วุตฺตํ โหติ ฯ

(๖) ข้อว่า ท่านได้ธรรมเหล่าไหน? คือ เป็นคำถามถึงธรรมที่ได้แล้ว.

มีคำอธิบายว่า “บรรดามรรคมีปฐมมรรคเป็นต้น ท่านได้ธรรมเหล่าไหน?”

[อรรถาธิบายฐานะ ๖ อย่าง]

ตสฺมา อิทานิ เจปิ โภจิกิ ภิกฺขุ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมาธิคฺมํ พยากรเวยย, น โส เอตตาวตาว สกฺกาตพฺโพ ฯ
เพราะฉะนั้น ในบัดนี้ ถ้าแม้ภิกษุรูปใดๆ ฟังพยากรณ์การบรรลุอุตฺตริมนุสฺสธมฺม,
เธออันใครๆ ไม่ควรสักการะ (ด้วยคำพยากรณ์)มีประมาณเพียงเท่านี้ก่อน.

อิมสฺส ปน ฉสฺส ฐาเนสฺส โสธนตถํ วตตพฺโพ “กิณฺเต อธิคตํ. กิ ฌานํ อุทาทุ วิโมกฺขาทิสฺส อณฺฺยตรนฺติ ฯ
แต่เธอควรถูกทักท้วง เพื่อสอบสวนให้ชาวสะอาด ในฐานะทั้ง ๖ เหล่านี้ว่า
“ท่านได้บรรลุอะไร? คือว่าท่านได้บรรลุฌาน หรือได้บรรลุบรรดาวิโมกข์เป็นต้น อย่างไรอย่างหนึ่งหรือ?”

โย หิ เยน อธิคโต ฌมฺโม, โส ตสฺส ปากโฏ โหติ ฯ

จริงอยู่ ธรรมที่บุคคลใด ได้บรรลุแล้ว ย่อมเป็นของปรากฏแก่บุคคลนั้น.

สเจ “อิทฺหนาม เม อธิคตฺนติ วทติ ตโต “กิณฺติ เต อธิคตฺนติ ปุจฺฉิตพฺโพ

“อนิจจลกฺขณาทิสฺส กิ ฐุํ กตฺวา อภฺภูตตีสาย วา อารมฺมเณสฺส รูปารูปอชฺฌตตพฺพิทฺธาภิเษเสฺส วา ฌมฺเมสฺส เณ มุขเณ อภินิวิสิตฺวาติ
ฯ

โย หิ ยสฺสาภินิเวโส โส ตสฺส ปากโฏ โหติ ฯ

ถ้าเธอกล่าวว่า “ข้าพเจ้าได้บรรลุธรรมชื่อนี้,” ลำดับนั้น ควรสอบถามเธอว่า “ท่านได้บรรลุด้วยวิธีไร?”

คือควรซักถามว่า “ท่านทำอะไร ในบรรดาไตรลักษณ์ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น ให้เป็นฐระ

หรือตั้งมั่นอยู่ด้วยหัวข้ออะไร ในบรรดาอารมณ์ ๓๘ อย่าง หรือในบรรดาธรรมอันต่างด้วยรูปธรรม อรูปธรรม

กายเป็นภายในและกายเป็นภายนอกเป็นต้น จึงได้บรรลุ?”

แท้จริง ความตั้งมั่นใดของบุคคลใดมี ความตั้งมั่นนั้นย่อมปรากฏแก่บุคคลนั้น.

สเจ “อยนฺนาม เม อภินิเวโส เอวํ มยา อธิคตฺนติ วทติ ตโต “กทา เต อธิคตฺนติ ปุจฺฉิตพฺโพ

“กิ ปุพฺพณฺहे อุทาทุ มชฺฌนฺติกาทิสฺส อณฺฺยตรสมฺมิ กาลเถติ ฯ สพฺเพสํ หิ อตตนา อธิคตกาโล ปากโฏ โหติ ฯ

ถ้าภิกษูกล่าวว่า “ความตั้งมั่นชื่อนี้ของข้าพเจ้ามีอยู่, ข้าพเจ้าได้บรรลุด้วยวิธีอย่างนี้” ดังนี้, ลำดับนั้นควรสอบถามเธอว่า

“ท่านได้บรรลุเมื่อไร?” คือ ควรซักถามเธอว่า “ท่านได้บรรลุในเวลาเช้า หรือในเวลาเที่ยงเป็นต้น เวลาใดเวลาหนึ่งหรือ?”

ความจริง กาลที่ตนได้บรรลุ ย่อมเป็นของปรากฏแก่ชนทุกจำพวก.

สเจ “อมุกสมฺมิ นาม กาลे อธิคตฺนติ วทติ ตโต “กตถ เต อธิคตฺนติ ปุจฺฉิตพฺโพ

“กิ ทิวาภูฏาเน อุทาทุ รตฺติภูฏานาทิสฺส อณฺฺยตรสมฺมิ โอกาเสติ ฯ สพฺเพสํ หิ อตตนา อธิคโตกาโส ปากโฏ โหติ ฯ

ถ้าภิกษูกล่าวว่า “ข้าพเจ้าได้บรรลุในกาลชื่อนั้น,” ลำดับนั้น ควรสอบถามเธอว่า “ท่านได้บรรลุที่ไหน?”

คือ ควรซักถามเธอว่า “ท่านได้บรรลุในที่พักกลางวัน หรือในบรรดาที่พักกลางคืนเป็นต้น โอกาสใดโอกาสหนึ่งหรือ?”

ความจริง โอกาสที่ตนได้บรรลุย่อมปรากฏแก่ชนทุกจำพวก.

สเจ “อมุกสมิ นาม เม โอกาส อธิคตติ วทติ ตโต “กตเม เต กิเลส ปหีนาคติ ปุจฉิตโพ

“ก็ ปฐมมคควชมา อุทาทุ ทุตติยาทิมคควชมาติ ฯ สพเพสํ หิ อตตนา อธิคตมคเคน ปหีนกกิเลส ปากฎา โหนติ ฯ

ถ้าภิกษุกล่าวว่า “ข้าพเจ้าได้บรรลุในโอกาสข้อโน้น,” ลำดับนั้น ควรสอบถามเธอว่า “ท่านละกิเลสเหล่าไหนได้?”

คือ ควรซักถามเธอว่า “กิเลสทั้งหลาย ที่ปฐมมรรคพึงฆ่าหรือที่ทุติยมรรคเป็นต้นพึงฆ่า ท่านละได้แล้ว?”

ความจริง กิเลสอันมรรคที่ตนได้บรรลุละได้แล้ว ย่อมปรากฏแก่ชนทุกจำพวก.

สเจ “อิเม นาม เม กิเลส ปหีนาคติ วทติ ตโต “กตเมสํ [601] ตวิ ฐมมานํ ลากิตติ ปุจฉิตโพ

“ก็ โสตาปัตติมคคสส อุทาทุ สกทาคามิมคคาคาทิสู อณฺญตรสสาติ ฯ สพเพสํ หิ อตตนา อธิคตมโม ปากฎา โหติ ฯ

ถ้าภิกษุกล่าวว่า “กิเลสชื่อเหล่านี้ ข้าพเจ้าละได้แล้ว,” ลำดับนั้น ควรสอบถามเธอว่า “ท่านได้ธรรมเหล่าไหน?”

คือ ควรซักถามเธอว่า “ท่านได้โสตาปัตติมรรค หรือได้บรรตามรรคมีสกทาคามิมรรคเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งหรือ?”

ความจริง ธรรมที่ตนได้บรรลุแล้ว ย่อมปรากฏแก่ชนทุกจำพวก.

สเจ “อิเมสํ นามาทํ ฐมมานํ ลากิตติ วทติ เอตตวตตปิสส วจันํ น สทฐตทพฺพํ ฯ

ถ้าภิกษุกล่าวว่า “ข้าพเจ้าได้ธรรมชื่อเหล่านี้,” ไม่ควรเชื่อถือคำพูดของเธอ แม้ด้วยคำพยากรณ์มีประมาณเพียงเท่านี้.

พหุสสุตา หิ อุกคหปริปุจฉากุสลา ภิกขุ อิมานิ ฉนฺฐานานิ โสเธตุํ สกโกนฺติ ฯ

จริงอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ผู้พหุสสุต เป็นผู้ฉลาดในการเรียนและการสอบถาม ย่อมสามารถสอบสวนฐานะทั้ง ๖ เหล่านี้ ให้ชาวสะอาดได้.

[เรื่องสอบสวนดูปฏิบัติของภิกษุผู้อ้างตนว่าได้บรรลุธรรม]

อิมสส ปน ภิกขุโน อาคมนปฏิปทา โสเธตทพฺพา ฯ

ส่วนอาคมนปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเป็นเหตุมาแห่งมรรค) ของภิกษุนี้ ควรสอบสวนให้ชาวสะอาด.

ยถิ อาคมนปฏิปทา น สุขมฺติ, “อิมาย ปฏิปทาย โลกุตฺตรมโม นาม น ลพฺภตีติ อปเนตทโพ ฯ

ถ้าอาคมนปฏิปทา ไม่บริสุทธิ์,

(ภิกษุทั้งหลาย)ควรกล่าวว่า “ขึ้นชื่อว่าโลกุตตรธรรม ท่านจะไม่ได้ด้วยปฏิปทานี้” แล้วนำเธอออกไปเสีย.

ยถิ ปนสส อาคมนปฏิปทา สุขมฺติ.

“ที่ฆรตตํ ติสฺสุ สิกฺขาสฺสุ อปฺมตโต ชาครियมนฺยุตโต จตฺตฺส ปจฺจเยสฺสุ อลฺลโค อากาเส ปาณิสเมน เจตฺสา วิหฺรตีติ ปญฺญาติ ตสฺส ภิกขุโน พฺยากรณํ ปฏิปทาย สทฺธี สํสฺนทติ

“เสยฺยถาปี นาม คจฺโคทกํ ยมฺโนทเกน สทฺธี สํสฺนทติ สมฺติ, เอวเมว สฺสฺปญฺญตฺตา เตน ภควฺตา สวากานํ นิพฺพานคามินี ปฏิปทา. สํสฺนทติ นิพฺพานญจ ปฏิปทา จาติ วุตตสทิสํ โหติ ฯ

แต่ถ้าอาคมนปฏิปทาของภิกษุนี้บริสุทธิ์. (ภิกษุ) นั้น) ปรากฏในปฏิปทานั้นว่า “เป็นผู้ไม่ประมาทในไตรสิกขา

ทั้งหมด ประกอบธรรมเป็นเครื่องตั้งอยู่ ตลอดราตรีนาน ไม่ช้อยู่ในปัจจัยทั้ง ๔ อยู่ด้วยใจเสมอด้วยฝ่ามือในอากาศ”,

คำพยากรณ์ของ(ภิกษุ)นั้น ย่อมเทียบเคียงกับข้อปฏิบัติได้

คือ เป็นเช่นกับพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “น้ำแม่น้ำคงคากับน้ำแม่น้ำยมุนา เทียบเคียงกันได้ เข้ากันได้ ชื่อแม่ฉันใด,

ปฏิบัติที่ไปถึงพระนิพพานอันพระผู้มีพระภาคนั้นทรงบัญญัติดีแล้วแก่สาวกทั้งหลาย ก็ฉันนั้นเหมือนกัน, ทั้งพระนิพพานและปฏิบัติเทียบเคียงกันได้.”

อปิจ โข น เอตตเคนาปิ สกกาโร กตตพโพ ฯ

อีกอย่างหนึ่งแล สักการะอันใครๆ ไม่ควรทำ แม้(ด้วยคำพยากรณ์)มีประมาณเพียงเท่านี้.

กสมา ฯ เอกจจสส ทิ ปุถุชชนสสาปิ สโต ชีณาสวปฏิบัติสทิสสา ปฏิปทา โหติ ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะว่ามีภิกษุผู้เป็นปุถุชนบางรูปก็มีปฏิบัติเป็นเหมือนข้อปฏิบัติของพระชีณาสพ.

ตสมา โส ภิกขุ เตหิ เตหิ อุปาเยหิ อุตตาเสตพโพ ฯ

เพราะฉะนั้น ภิกษุรูปนั้น อันใครๆ พึงทำให้หวาดสะดุ้งได้ด้วยอุบายนั้นๆ.

ชีณาสวสส นาม อสนิยาปิ มตถเก ปตมานาย, ภยฺ วา ฉมกิตตตฺตฺ วา โลมหฺโส วา น โหติ ฯ

ธรรมดาพระชีณาสพ แม้เมื่ออสนิบาตผ่าลงมาบนกระหม่อม, ก็หามีความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือขนพองสยองเกล้าไม่.

สจสส ภยฺ วา ฉมกิตตตฺตฺ วา โลมหฺโส วา อุปฺปชฺชติ, “น ตวฺ อรหติ อปเนตพโพ ฯ

ถ้าความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น, เธออันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวเตือนว่า “ท่านไม่ใช่เป็นพระอรหันต์” แล้วพึงนำออกเสีย.

สเจ ปน อภีรุ อจฉมกฺ อุนฺตราสี หุตฺวา สีโห วิย นิสิตฺติ,

อຍฺ ภิกขุ สมฺปนฺนเวยยากรโณ [602] สมฺนฺตา ราชฺราชมหามตฺตาทีหิ เปสิตฺ สกฺกาโร อรหฺตฺติ ฯ

แต่ถ้าภิกษุนั้น เป็นผู้ไม่กลัว เป็นผู้ไม่หวาดเสียว เป็นผู้ไม่สะดุ้ง ย่อมนั่งนิ่งเหมือนราชสีห์ฉะนั้น, ภิกษุนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีการพยากรณ์อย่างสมบูรณ์ ย่อมควรรับสักการะ ที่พระราชาราชมาตย์เป็นต้น ส่งไปถวายโดยรอบฉะนี้แล.

“ปาปิจฺฉโณติ ยา สา “อิเธจฺจโจ หุสฺสีโลว สมานโน “สีลฺวาติ มํ ชโน ชานาตุติ อิจฺฉตีติอาทีนา นเยน วุตฺตา ปาปิจฺฉตา, ตาย สมฺนฺนาคโตะ ฯ

บทว่า ปาปิจฺฉโณ ได้แก่ ภิกษุผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้ปรารถنالามก ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ โดยนัยเป็นต้นว่า “ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ เป็นผู้พิสดาร ย่อมปรารถนาว่า ‘ขอชนจงรู้เราว่า ‘เป็นผู้มีศีล’ ดังนี้.”

“อิจฺฉาปกโตะติ ตาย ปาปิกาย อิจฺฉาย ปกโตะ อภีภูโต ปาราชิกโก หุตฺวา ฯ

บทว่า อิจฺฉาปกโตะ ได้แก่ ภิกษุผู้เป็นปาราชิก ถูกความปรารถنالามกนั้นครอบงำ คืออย่ายี้.

“วิสุทฺธาเปกฺโขติ อตฺตโน วิสุทฺธี อเปกฺขมานโน อิจฺฉมานโน ปญฺญมานโน ฯ

บทว่า วิสุทฺธาเปกฺโข ได้แก่ ผู้มุ่ง คือต้องการ ปรารถนาความบริสุทธิ์เพื่อตน.

อຍฺ หิ ยสมฺมา ปาราชิกํ อาปนฺโน ตสฺมา ภิกขุภาเว ฐุตฺวา อภพฺโพ ฌานาทีนํ อธิคฺนฺตุํ ฯ

จริงอยู่ เพราะเหตุที่ภิกษุนี้ ต้องปาราชิกแล้ว ฉะนั้น เธอยังดำรงอยู่ในความเป็นภิกษุ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อบรรลุนิพพานมีฌานเป็นต้น.

ภิกขุภาโว หิสฺส สคฺคฺนฺตราย เจา โหติ มคฺคฺนฺตราย จ ฯ

แท้จริง ความเป็นภิกษุของเธอ ย่อมเป็นอันตรายต่อสวรรค์ด้วย เป็นอันตรายต่อมรรคด้วย.

วุดตลยเหตุ “สามณญ์ ทุปปรามญ์ นิรยาอุปกทตตีติ ฯ

สมจริงตั้งพระดำรัสที่(พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ว่า “คุณเครื่องเป็นสมณะ ที่บุคคลลบล้างไม่ได้ ย่อมอุคคร่าเขาไปในนรก^๑.”

อปริปี วุดต “สลิโล หิ ปริพพาโซ ภิกขุโย อากิเรต รชนติ ฯ

แม้พระดำรัสอื่นอีกก็ตรัสว่า “เพราะว่า (สมณธรรม)เครื่องละเว้นที่ย่อหย่อน ยิ่งเกลี้ยยลึง^๒” ดังนี้.

อิจจสส ภิกขุภาโว วิสุทฺธิ นาม น โหติ ฯ

ความเป็นภิกษุของเธอ ย่อมชื่อว่าเป็นของไม่บริสุทธิ์ ณะนี้แล.

ยสฺมา ปน คิหิ วา อุปาสโก วา อารามิโก วา สามณโร วา หุตฺวา

ทานสฺรณสึลลสํวราทีหิ สคคฺคํ วา ฌานวิโมกฺขาทีหิ โมกฺขมคฺคํ วา อาราเธตุ ภาโว โหติ

ตสฺมาสฺส คิหิอาทิภาโว วิสุทฺธิ นาม โหติ ฯ

อนึ่ง (ภิกษุผู้ต้องปาราชิกนั้น) (ละภิกษุภาวะ) เป็นคฤหัสถ์ หรือเป็นอุบาสก เป็นอารามิกะ หรือเป็นสามเณร ย่อมเป็นผู้ควร เพื่อยังทางสวรรค์ให้สำเร็จ ด้วยคุณธรรมทั้งหลายมี ทาน สรณะ ศีล และสังวรเป็นต้น หรือยังทางพระนิพพานให้สำเร็จ ด้วยคุณธรรมทั้งหลายมีฌานและวิโมกข์เป็นต้น เพราะเหตุนั้น ความเป็นคฤหัสถ์เป็นต้นของเธอ จึงชื่อว่าเป็นความบริสุทธิ์.

ตสฺมา ตํ วิสุทฺธิ อเปกฺขณโต “วิสุทฺธาเปกฺโขติ วุจฺจติ ฯ

เพราะฉะนั้น (พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสเรียกเธอว่า “ผู้มุ่งความบริสุทธิ์” เพราะเพ่งถึงความบริสุทธิ์นั้น.

เตเนว จสฺส ปทภาชเน “คิหิ วา โหตุกาโมติอาทิ วุดตํ ฯ

ก็ด้วยเหตุนี้แหละ ในบทภาชนะแห่ง(บทว่า วิสุทฺธาเปกฺโข) นั้น

ท่านพระอุบาลีเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า “ประสงค์จะเป็นคฤหัสถ์”.

“เอวํ วเทยยาติ เอวํ ภณฺเวย ฯ

สองบทว่า เอวํ วเทยฺย แปลว่า ฟังกล่าวอย่างนี้.

กถํ ฯ “อชานเมวํ อาวุโส อวจํ ‘ชานามิ’. อปสฺสํ ‘ปสฺสามิติ ฯ

ถามว่า “ฟังกล่าวอย่างไร?”

แก้ว่า “ฟังกล่าววว่า แน่ะท่าน! ข้าพเจ้าไม่รู้เช่นนั้น ได้กล่าวว่า ‘รู้’. ไม่เห็น(อย่างนั้น ได้กล่าวว่า) ‘เห็น’.”

ปทภาชเน ปน เอวํ วเทยยาติ อิหํ ปทํ อนฺนุทฺตริตฺวา, ยถา วทฺโนโต อชานเมวํ อาวุโส อวจํ ชานามิ อปสฺสํ ปสฺสามิติ วทติ นาม วุจฺจติ ตํ อาการํ ทสฺเสตุํ นาหํ เอเต ฌมฺเม ชานามิตีอาทิ วุดตํ ฯ [603]

ส่วนในบทภาชนะ (ท่านพระอุบาลีเถระ)มิได้ยกบทว่า เอวํ วเทยฺย นี้ขึ้นเลยได้กล่าวคำเป็นต้นว่า

“ข้าพเจ้าไม่รู้ธรรมเหล่านั้น” ดังนี้ เพื่อแสดงอาการที่ภิกษุผู้กล่าวเป็นเหตุให้ท่านเรียกชื่อว่า ย่อมกล่าวว่า

“แน่ะท่าน! ข้าพเจ้าไม่รู้เช่นนั้น ได้กล่าวว่ารู้ ไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวว่าเห็น.”

๑ พ. ฐ. ๒๕/๖๕.

๒ พ. ฐ. ๒๕/๖๕.

“ตัจฉิ มุสา วิลปิณติ “อหิ วจนตถวิหโรต ตัจฉิ วณจนาธิปายโต มุสา วิลปิ อภณินติ วุตตํ โหติ ฯ

ชื่อว่า ตัจฉิ มุสา วิลปิ มีคำอธิบายว่า

“ข้าพเจ้าได้พูด คือได้กล่าวพล่อยๆ โดยเว้นจากประโยชน์แห่งคำพูด เป็นเท็จเปล่าๆ โดยความประสงค์จะลวง.”

ปทภาชเน ปนสส อณฺเณน ปทพยณฺชเนน อตถมตตํ ทสเสตฺถ “ตัจฉกํ มया ภณิตฺตนาทิสฺส วุตตํ ฯ

ส่วนในบทภาชณะแห่งบทนั้น (ท่านพระอุบาลี)กล่าวคำเป็นต้นไว้ว่า “ข้าพเจ้าพูดพล่อยๆ” ดังนี้ ก็เพื่อแสดงเพียงเนื้อความ ด้วยบทและพยัญชนะอย่างอื่น.

“ปุริเม อุปาทายติ ปุริมานิ ตีณิ ปาราชิกานิ อาปนเน ปุคฺคเล อุปาทาย ฯ

สองบทว่า ปุริเม อุปาทาย ความว่า เทียบบุคคลผู้ต้องปาราชิกทั้ง ๓ ก่อนๆ.

เสสํ ปุพฺเพ วุตตนยตฺตา อุตฺตานตถตฺตา จ ปากฺกเมวาทิ ฯ

คำที่เหลือ ชื่อว่าปรากกษัตแล้วแล เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น และเพราะมีเนื้อความชัดเจน ฉะนั้นแล.

[อธิบายบทภาชณีย์]

เอวํ อุกฺทิสฺส ภิกฺขุสาปทํ ปทานุกฺกเมเนน วิภิชิตฺวา อิทานิ

ยสฺมา เหนฏฐาปทภาชณียมฺหิ “ฌานํ วิโมกฺขํ สมาริ สมาริตฺติ ญาณทสฺสนํ ฯ เปฯ สุณฺญาคารเ อภริตฺติ เอวํ สงฺขิตฺเตเนว

อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺโม ทสฺสโต, น วิตถาเรน อาปตฺติ อโรเปตฺวา ตฺนติ ฐูปิตา,

สงฺเขปทสฺสิตฺเต จ อตฺถ, น สพฺเพ สพฺพากาเรน นยํ คเหตุํ สกฺโกณตฺติ

ตสฺมา สพฺพากาเรน นยคฺคหณตฺถํ ปุณฺ ตเวท ปทภาชณํ มาติกาฐาเน ฐูปेतฺวา

วิทถารโต อุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมํ ทสฺเสตฺวา อาปตฺติเกทํ ทสฺเสตฺกาโม “ฌานนฺติ ปฐฺมํ ฌานํ ทุตฺติยํ ฌานนฺติอาทิมาทิ ฯ

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงจำแนกสิกขาบทที่ทรงอุเทศไว้ตามลำดับบทอย่างนั้นแล้ว บัดนี้

ทรงประสงค์จะทรงตั้งบทภาชณะนั้นแล ในฐานะเป็นมาติกาอีก แล้วแสดงอุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมโดยพิสดาร

แสดงประเภทอาบัติ เพื่อถือเอาใจความโดยอาการทั้งปวง จึงตรัสคำว่า “ฌาน (นั้น) ได้แก่ ปฐฺมฌาน ทุตฺติยฌาน” เป็นอาทิ

เพราะเหตุว่า ในบทภาชณีย์ในหนหลัง ได้ทรงแสดงอุตฺตริมฺนุสฺสธมฺมไว้แต่โดยย่ออย่างนี้ว่า

“ฌาน วิโมกฺขํ สมาริ สมาริตฺติ ญาณทสฺสนะ ฯลฯ ความยินดีเฉพาะในสุณฺญาคาร” ไม่ได้ทรงยกอาบัติตั้งเป็นแบบไว้โดยพิสดาร

และเมื่อแสดงเนื้อความไว้แต่โดยย่อแล้ว (ผู้ศึกษา)ทั้งหลายไม่อาจถือเอาใจความได้โดยถี่ถ้วน.

ตตถ “ปฐฺมชฺฌานาทิ เมตฺตตามานาทินิปี อสุกฺขฌานาทินิปี อานาปานสฺสติสมาริชฺฌานมฺปิ

โลกิยชฺฌานมฺปิ โลกุตฺตรฌานมฺปิ สงฺคหิตเมว ฯ

ใน(คำว่า ปฐฺมชฺฌานํ เป็นต้น) นั้น (มีวินิจฉัยดังนี้):-

อัปมัญญฌาน มีเมตตามาน เป็นต้นก็ดี อสุกฺขฌาน เป็นต้นก็ดี อานาปานสฺสติสมาริชฺฌานก็ดี

โลกิยฌานก็ดี โลกุตฺตรฌานก็ดี สงฺเคราะห์เข้าด้วยปฐฺมฌาน เป็นต้นนั้นแล.

ตสมา “ปฐมขุณฺหาณํ สสมาปชชินฺติปิ, จตุตถํ ฆานํ^๑ เมตตตามานํ ฯเปฯ อุเปกขามานํ อสุภขุณฺหาณํ
อานาปานสสตีสมานิชุณฺหาณํ โลกียขุณฺหาณํ โลกุตตรขุณฺหาณํ สสมาปชชินฺติปิ ฆณฺโณโต ปาราชิกโฆว โหตีติ เวทิตพฺโพ ฯ
เพราะเหตุนี้ เมื่อภิกษุอวดว่า “ข้าพเจ้าเข้าปฐมฆานแล้วก็ดี ...
ข้าพเจ้าเข้าจตุตถฆานแล้วก็ดี” อวดว่า “ข้าพเจ้าเข้าเมตตตามานก็ดี ...
ข้าพเจ้าเข้าอุเปกขามานก็ดี ข้าพเจ้าเข้าอสุภฆานแล้วก็ดี ข้าพเจ้าเข้าอานาปานสสตีสมานิชุณฺหาณแล้วก็ดี
ข้าพเจ้าเข้าโลกียฆานแล้วก็ดี ข้าพเจ้าเข้าโลกุตตรฆานแล้วก็ดี” ฟังทราบว่าเป็นปาราชิกทั้งนั้น.”

สุภุจฺ มุตโต [๕๐๔] วิเวเทหิ วา กิเลสฺหิ มุตโตติ วิโมกฺโข ฯ

(อริยมรรค) ที่พ้นด้วยดี หรือที่พ้นจากกิเลสมีอย่างต่างๆ เพราะฉะนั้น อริยมรรคนั้น จึงชื่อว่าวิโมกข์.

โส ปนายํ รากฺโหสโมเหติ สฺญญตตฺตา สฺญญโต,
รากฺโหสโมหนิมิตฺเตหิ อนิมิตฺตตฺตา อนิมิตฺโต,
รากฺโหสโมหปณฺธิณํ อภาวโต อปฺปณฺธิตีติ วุจฺจติ ฯ

ก็แล (วิโมกข์)นี้ ท่านเรียกว่า “สฺญญตวิโมกข์” เพราะเปลื้องจากราคะ โทสะ และโมหะ,
ท่านเรียกว่า “อนิมิตตวิโมกข์” เพราะไม่มีนิมิต ด้วยนิมิต คือ ราคะ โทสะ และโมหะ,
ท่านเรียกว่า “อัปปณฺธิตวิโมกข์” เพราะไม่มีที่ตั้ง คือ ราคะ โทสะ และโมหะ.

จิตฺตํ สมนํ อาทหตี อารมฺมณฺเฐ รุเปตีติ สฺมาธิ ฯ

(ธรรมชาติ)ที่ชื่อว่า สมาธิ เพราะอรรถว่า ตั้งจิตไว้เสมอ คือ ตั้งจิตไว้ในอารมณ์.

อริเยหิ สสมาปชชินฺตพฺพโต สสมาปตฺติ ฯ

ที่ชื่อว่า สมาบัติ เพราะเป็นธรรมชาติ ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายพึงเข้า.

เสสฺเมตถ วุตฺตณฺยเมว ฯ

บทที่เหลือในคำเหล่านี้ มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

เอตถ จ วิโมกฺขตฺติเกณ สฺมาธิตฺติเกณ จ อริยมคฺโคว วุตฺโต ฯ

ก็อริยมรรคเทียว (พระผู้มีพระภาค)ตรัสไว้ใน(ติกะ)เหล่านี้ ด้วยหมวด ๓ แห่งวิโมกข์ และด้วยหมวด ๓ แห่งสมาธิ.

สสมาปตฺติตฺติเกณ ผลสฺมาปตฺติ ฯ

ผลสมาบัติ (ตรัสไว้) ด้วยหมวด ๓ แห่งสมาบัติ.

เตสุ ยงฺกิลฺลิจิ เอกปิ ปทํ คเหตุวา “อหํ อิมสฺส ลากฺกิตฺติ ฆณฺโณโต ปาราชิกโฆว โหตี ฯ

ในบทเหล่านั้น ภิกษุถือเอาบทอันใดอันหนึ่งเพียงบทเดียว กล่าวว่า “ข้าพเจ้ามีปกติได้ธรรมนี้” ย่อมเป็นปาราชิกแท้.

ติสฺโส วิชฺชาติ ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติ ทิพฺพจกฺขุ อาสวานํ ขยฺยญฺญาณฺนติ ฯ

ที่ชื่อว่า วิชชา ๓ ได้แก่ ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติ ทิพฺพจักฺขุ อาสวักขยฺญาณฺนแล.

๑ อีโต ปุพฺเพ ทฺติยํ ฆานํ วา เปยฺยาโล วา ภาเวยฺย ฯ

ตตล เอกีสสาปิ นาม คเหตุวา “**อหิ อิมิสสา วิชชา ยลาภิติ ภณนโต ปาราชิกโก ว โหติ** ๓

ใน(วิชา ๓) นั้น เมื่อภิกษุถือเอาชื่อแม่แห่งวิชาอันหนึ่งชื่อว่า “ข้าพเจ้ามีปกติได้วิชานี้” ย่อมเป็นปาราชิกแท้.

สงเขปฏฐกถาย ปน “**วิชานํ ลลาภิติ ภณนโตปิ ติสสนนํ วิชานํ ลลาภิติ ภณนโตปิ ปาราชิกโกติ วุตตํ** ๓

แต่ในสังเขปอรรถกถา ท่านกล่าวว่า “เมื่อภิกษุกล่าวว่า ‘ข้าพเจ้ามีปกติได้วิชาทั้งหลาย’ ดังนี้ก็ติ กล่าวว่ ‘ข้าพเจ้ามีปกติได้วิชา ๓ ดังนี้ก็ติ ย่อมเป็นปาราชิกเหมือนกัน.’”

มคคภาวนา ปทภาชเน วุตตา ๓

มรรคภาวนา ได้กล่าวแล้วในบทกวี.

สตุตตตีส **โพธิปักขิยธมมา** มคคสมปยุตตา โลกุตตราว อธิ อธิเปตตา ๓

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ที่สัมปยุตด้วยมรรค เป็นโลกุตตระแท้ ท่านประสงค์เอา ใน(บทว่า **มรรคภาวนา**) นี้

ตสมา “**โลกุตตรานํ สติปฏฐานานํ สมมปธานานํ อิทธิบาทานํ อินทริยานํ พลานํ โพชฌงค์านํ**

อริยสส อภิญญํคิกสส มคคสส ลลาภิมหิติ วทโต ปาราชิกนติ มหาอภิญญกถาย วุตตํ ๓

เพราะเหตุนั้น ในมหาอรรถกถา ท่านจึงกล่าวว่า “เป็นปาราชิกแก่ภิกษุผู้กล่าวว่า ‘ข้าพเจ้ามีปกติได้สติปฏฐานที่เป็นโลกุตตระ ข้าพเจ้ามีปกติได้สัมปธาน ... อิทธิบาท ... อินทริย ... พละ ... โพชฌงค์ ... อริยมรรค มีองค์ ๘ ที่เป็นโลกุตตระ.’”

มหาปัจจจริยาทีสุ ปน “**สติปฏฐานํ ลลาภิมหิติ เอว เอเกกโกภุจาสวเสนาปิ กายานุปัสสนาสติปฏฐานสส ลลาภิมหิติ**

เอว ตตล เอเกกธมมวเสนาปิ วทโต ปาราชิกเมวาติ วุตตํ ๓

ส่วนในมหาปัจจจริเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ว่า “เมื่อภิกษุกล่าวด้วยอำนาจส่วนอันหนึ่งๆ อย่างนี้ว่า

‘ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้สติปฏฐาน’ ดังนี้ก็ติ ด้วยอำนาจธรรมอย่างหนึ่งๆ ในส่วนเหล่านั้น อย่างนี้ว่า

‘ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้กายานุปัสสนาสติปฏฐาน’ ดังนี้ก็ติ เป็นปาราชิกเหมือนกัน.”

ตีปี สเมติ ๓

แม้(คำที่ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจจริเป็นต้น)นั้น ย่อมสมกัน.

กสมา ๓ มคคชณุปนเนเยว สนธาย วุตตตตา ๓

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุที่ท่านกล่าวหมายเอาสติปฏฐาน ที่เกิดขึ้นในขณะแห่งมรรคเหมือนกัน.

ผลสจฉิกริยายปี **เอเกกผลวเสน ปาราชิกิ** [605] เวทิตัพพิ ๓

แม้ในการทำให้แจ้งซึ่งผล ก็พึงทราบว่ เป็นปาราชิก ด้วยอำนาจแห่งผลอันหนึ่งๆ.

“**ราคะสส ปหานนติอาทิตติเก กิเลสปปหานเมว** วุตตํ ๓

เฉพาะความละกิเลส พระผู้มีพระภาคตรัสในหมวด ๓ มีคำว่ **ราคะสส ปหานิ** เป็นต้น.

ตี ปน ยสมา มคเคน วินา นตติ. ตติยมคเคน ทิ รากโทसानิ **ปหานิ**. จตุตเถน โมหสส.

ตสมา “**ราโค** เม ปหิโนติอาทินิ **วทโตปิ ปาราชิกิ** ๓

ก็(การละกิเลส)นั้น เว้นมรรคเสียแล้ว ย่อมไม่มี, จริงอยู่ การละราคะและโทสะ ย่อมมีด้วยมรรคที่ ๓,

(การละ)โมหะ (ย่อมมี)ด้วยมรรคที่ ๔. เพราะเหตุนี้ จึงเป็นปาราชิกแม่แก่ภิกษุผู้กล่าวคำเป็นต้นว่า “ราคะ ข้าพเจ้าละได้แล้ว.”

“ราคา จิตต์ วินีวรณตาทิอาทิตติเก สห สมาปตติยา **โลกุตตรจิตตเมว** วุตตํ ๑

เฉพาะโลกุตตรจิต กับสมาบัติ พระผู้มีพระภาคตรัสในหมวด ๓ มีคำว่า ราคา จิตต์ วินีวรณตา เป็นอาทิ.

ตสมา “ราคา เม **จิตต์** วินีวรณตาทินิ วทโตปิ, **ปาราชิกเมว** ๑

เพราะเหตุนั้น แม้เมื่อภิกษุกล่าวคำเป็นต้นว่า “จิตของข้าพเจ้า พรากออกจากราคา” ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

สุญญาคารปทภาชเน ปน ยสมา ฌาเนน อฆฎตวา “สุญญาคาเร อภิรมามิตี วจนมตเตน **ปาราชิก** นาธิเปตติ

ตสมา “ปฐมเนน ฌาเนน สุญญาคาเร อภิรมามิตีอาทิ วุตตํ ๑

ส่วนในบทภาษณะแห่งบทสุญญาคาร ท่านไม่ประสงค์ปาราชิก ด้วยเพียงคำที่ไม่เนื่องด้วยฉนวนว่า

“ข้าพเจ้ายินดีเฉพาะในสุญญาคาร” เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวคำเป็นต้นไว้ว่า

“ข้าพเจ้ายินดีเฉพาะในสุญญาคาร ด้วยปฐมฉนวน.”

ตสมา โย ฌาเนน อฆฎตวา “อิมินา นาม ฌาเนน สุญญาคาเร อภิรมามิตี วทติ, **อยเมว** ปาราชิกโก โหตติ เวทิตัพโพ ๑

เพราะเหตุนั้น ภิกษุใด กล่าวเนื่องด้วยฉนวนว่า “ข้าพเจ้ายินดีเฉพาะในสุญญาคาร ด้วยฉนวนชื่อนี้”

ภิกษุนั้นแหละ พึงทราบว่าเป็นปาราชิก.”

ยา จ “ญาณนติ อิมสส ปทภาชเน อมพณฺฐสุตฺตาทิสฺส วุตฺตาสฺส อณฺฐสฺส วิชชาสฺส

วิปัสสนาญาณ มโนมยิทธีวิธิทัพพโสต เจโตปริยญาณเกทา ปยจ **วิชชา** น อาคตา.

ตาสฺส เอกา **วิปัสสนา**ว ปาราชิกวตฺถุ น โหติ. **เสสา** โหนตติ เวทิตพฺพา ๑

ก็ บรรดาวิชา ๘ ที่ตรัสไว้ในพระสูตรทั้งหลาย มีอัมพณฺฐสูตรเป็นต้น

วิชา ๕ เหล่าใด ต่างโดยวิปัสสนาญาณ มโนมยิทธีวิธิทัพพโสต และเจโตปริยญาณ ไม่ได้มาแล้วในบทภาษณะ แห่งบทว่า ญาณ นี้,

บรรดา(วิชา ๕) เหล่านั้น เฉพาะวิปัสสนาอย่างเดียว ย่อมไม่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก,

(วิชา)ที่เหลือ พึงทราบว่าเป็น(วัตถุแห่งปาราชิก).

ตสมา “วิปัสสนาย ลาภิมหิตีปิ “วิปัสสนาญาณสส ลาภิมหิตีปิ วทโต **ปาราชิก** นตติ ๑

เพราะเหตุนั้น เมื่อภิกษุกล่าวว่า “ข้าพเจ้า เป็นผู้มียกได้วิปัสสนา” ก็ดี ว่า

“ข้าพเจ้าเป็นผู้มียกได้วิปัสสนาญาณ” ก็ดี ยังไม่เป็นปาราชิก.

ปุสสเทวตเถโร ปน ภณฺติ “อิตราปิ จตฺสโส **วิชชา** ญาเนน อฆฎิตวา ปาราชิกวตฺถุ น โหนติ.

ตสมา “มโนมยสส ลาภิมหิ อิทธีวิธิสส ทิพฺพาย โสตธาตฺยา เจโตปริยสส ลาภิมหิตี วทโตปิ **ปาราชิก** นตติ ๑

แต่พระปุสสเทวเถระกล่าวว่า “วิชา ๔ แม้นนอกจากนี้ไม่สืบเนื่องด้วยญาณ ย่อมไม่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก.

เพราะเหตุนี้ จึงไม่เป็นปาราชิกแม้แก่ภิกษุผู้กล่าวอยู่ว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้มียกได้มโนมัย, ข้าพเจ้าเป็นผู้มียกได้อิทธิวิธี,

ข้าพเจ้าเป็นผู้มียกได้ทิพพโสตธาตฺ, ข้าพเจ้าเป็นผู้มียกได้เจโตปริยาย’.”

๑ เจโตปริยาโย การกำหนดใจ/วาระจิต. เจโตปริยญาณ ญาณกำหนดรู้จิต.

ตนตสฺส อนเตวาสิกเกหฺว ปฏิกฺขิตฺตํ “อาจารย์ น อภิธมฺมิโก ภูมฺมนฺตรํ น ชานาติ.

อภิธฺญา นาม จตุตถชฺฆาน[606] ปาทโกว มหคฺคตธฺมโม ฌาเนเนว อิชฺมติ.

ตสฺมา “มนมยสฺส ลาภิมฺหิตี วา มโนมยญฺญาณสฺส ลาภิมฺหิตี วา ยถา ตถา วา วทตุ **ปาราชิกเมว**าติ ฯ

(คำ)นั้น ถูกพวกอันเตวาสิกของท่านนั้นนั่นเอง คำนแล้วว่า

“ท่านอาจารย์ ไม่ใช่ผู้ชำนาญในอภิธรรม ย่อมไม่ทราบธรรมเป็นภูมิอื่น,

ขึ้นชื่อว่าอภิธฺญามีจตุตถฌานเป็นบาท ทั้งเป็นมหคคตธรรมด้วย ย่อมสำเร็จได้ด้วยฌานเท่านั้น.

เพราะเหตุนั้น ภิกษุจะกล่าวว่ “ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้มนมย, หรือว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้มนมยญฺญาณ’

หรือจะกล่าวโดยประการตามที่ตนมุ่งจะกล่าวก็ตามที, เธอย่อมต้องปาราชิกเหมือนกัน.”

เอตถ จ ภิกฺขจาปี **นิพฺพานํ** ปาลิยา นาคตฺ. อถโย “**นิพฺพานํ** เม ปตฺตฺนติ วา “สจฺฉิกตฺนติ วา วทโต, **ปาราชิกเมว** ๓

จริยังอยู่ ใน(จตุตถปาราชิก)นี้ พระนิพพานไม่ได้มาในพระบาลี แม้โดยแท้,

ถึงกระนั้น เมื่อภิกษุกล่าวว่า “พระนิพพาน ข้าพเจ้าบรรลุแล้ว”

หรือว่า “พระนิพพานข้าพเจ้าทำให้แจ้งแล้ว.” ย่อมเป็นปาราชิกเหมือนกัน.

กสฺมา ๓ นิพฺพานสฺส นิพฺพญฺญิตฺตโลเกตฺตรตฺตา ๓

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า พระนิพพานเป็นโลกุตตรธรรม ซึ่งมีวิญญูอันปลี่ยนออกแล้ว.

ตถา “จตฺตารี สจฺจจาปี ปฏฺวิชฺฌิ. ปฏฺวิทฺธานิ มยาติ วทโตปี, **ปาราชิกเมว** ๓

อนึ่ง แม้เมื่อภิกษุกล่าวว่า “ข้าพเจ้าแทงตลอดสัจจะ ๔, (หรือว่า) (สัจจะ ๔) อันข้าพเจ้าแทงตลอดแล้ว”

คงเป็นปาราชิกเหมือนกัน.

กสฺมา ๓ ยสฺมา สจฺจปฏฺวิเวโรติ มคฺคสฺส ปรียายวจฺนํ ๓

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า คำว่า แทงตลอดสัจจะ เป็นคำยักเรียกมรรค.

ยสฺมา ปน “ติสฺโส **ปฏฺิสมฺภิทา** กามาวจรกุสฺลโต จตฺตุสฺ ญฺญาณสมฺปยุตฺเตสฺ จิตฺตูปปาเทสฺ อุปฺปชฺชนติ

กิริยโต จตฺตุสฺ ญฺญาณสมฺปยุตฺเตสฺ จิตฺตูปปาเทสฺ อุปฺปชฺชนติ

อตถปฏฺิสมฺภิทา เอเตสฺ เจว อุปฺปชฺชติ จตฺตุสฺ มคฺเคสฺ จตฺตุสฺ ผลสฺ จ อุปฺปชฺชตีติ วิภงฺเก วุตฺตํ.

ตสฺมา “ธมฺมปฏฺิสมฺภิทาย ลาภิมฺหิตี วา “นิรุตฺติปฏฺิสมฺภิทาย ลาภิมฺหิตี วา “ปฏฺิภาณปฏฺิสมฺภิทาย ลาภิมฺหิตี วา

“โลกิยอตถปฏฺิสมฺภิทาย ลาภิมฺหิตี วา วุตฺเต, **ปาราชิกํ** นตฺถิ ๓ “ปฏฺิสมฺภิทานํ ลาภิมฺหิตี วุตฺเตปี น ตาว สีสํ โอตฺรติ ๓

อนึ่ง ท่านกล่าวไว้ในวิภังค์ว่า

“ปฏฺิสมฺภิทา ๓ ย่อมเกิดขึ้นในจิตตูปบาทที่สัมปยุตด้วยญาณ ฝ่ายกามาวจรกุส ๔ ดวง, ย่อมเกิดขึ้นในจิตตูปบาทที่สัมปยุตด้วยญาณฝ่ายกิริยา ๔ ดวง, อตถปฏฺิสมฺภิทาย่อมเกิดขึ้นในจิตตูปบาทเหล่านั้นด้วย ย่อมเกิดขึ้นในมรรค ๔ ผล ๔ ด้วย^๑,”

เพราะเหตุนั้น เมื่อภิกษุกล่าวคำว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้ธมฺมปฏฺิสมฺภิทา” หรือว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้นิรุตฺติปฏฺิสมฺภิทา”

หรือว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้ปฏฺิภาณปฏฺิสมฺภิทา” หรือว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้โลกิยอตถปฏฺิสมฺภิทา” ดังนี้

ยังไม่เป็นปาราชิก. แม้เมื่อภิกษุกล่าวคำว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้ปฏฺิสมฺภิทาทั้งหลาย” อาบัติยังไม่ถึงที่สุดก่อน.

“โลกุตตรอรรถปฏิสมภิกาย ลากิมหิติ วุตเต, ปน **ปาราชิก** โหติ ฯ

แต่เมื่อเธอกล่าวว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้โลกุตตรอรรถปฏิสมภิกาย” ย่อมเป็นปาราชิก.

สงเขปภูฏกถาย ปน “อรรถปฏิสมภิกายปตโตมหิติ อวิเสเสนาปี วทโต, **ปาราชิก** นติ วุตต์ ฯ

ส่วนในสังเขปอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า

“เมื่อภิกษุกล่าวแม้ด้วยความไม่แปลกกันว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้ได้บรรลุอรรถปฏิสมภิกาย’ ก็เป็นปาราชิก.

กฐนทียมปี “น มุจจตีติ วุตต์ ฯ

แม้ในกฐนที ท่านก็กล่าวว่า “ย่อมไม่พ้น.”

มหาอฏฐกถาย ปน “เอตตาวตา **ปาราชิก** นตฺถิ. เอตตาวตา สีสี น โอตฺตติ.

“เอตตาวตา น ปาราชิกนติ วิจาริตตฺตา น สกฺกา อญฺญ ปมาณํ กาทฺตฺนติ ฯ

“นิโรธสมาปตฺตี สฺมาปชฺชามิตฺวา “ลาภี วาหนตฺตฺสชาติ วทโตปี [607] **ปาราชิก** นตฺถิ ฯ

แต่ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า “ปาราชิก ย่อมไม่มีด้วยเหตุเพียงเท่านั้น. (อาบัติ)ยังไม่ถึงที่สุดด้วยเหตุเพียงเท่านั้น, ใครๆ ไม่อาจทำอรรถกถาอื่นให้เป็นการมาได้ เพราะท่านได้วิจารณ์ไว้แล้วว่า ‘ภิกษุยังไม่ต้องปาราชิกด้วยเหตุเพียงเท่านั้น.’” แม้เมื่อภิกษุกล่าวว่า “ข้าพเจ้าเข้านิโรธสมาบัติ” หรือว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้นิโรธสมาบัตินั้น” ก็ไม่เป็นปาราชิก.

กสฺมา ฯ นิโรธสมาปตฺติยา เนว **โลกียตฺตา** น **โลกุตฺตรตฺตา** ตี ฯ

เพราะเหตุไร? เพราะเหตุว่า นิโรธสมาบัติไม่ใช่โลกียะ ทั้งไม่ใช่โลกุตระ ฉะนั้นแล.

“สเจ ปนสฺส เอว โหติ ‘นิโรธํ นาม **อนาคามี** วา **ชีณาสโว** วา สฺมาปชฺชติ. ‘เตสํ มํ อญฺญตโรติ ชาณิสฺสนตฺติ พฺยากโรติ

โส จ นํ ตถา ชาชาติ, **ปาราชิก** นติ มหาปจฺจริสงเขปภูฏกถาสฺ วุตต์ ฯ **ติ** วิมฺสิตฺวา คเหตุพฺพํ ฯ

ในมหาปัจจรีและสังเขปอรรถกถา (ท่าน)กล่าวไว้ว่า “ก็ถ้าบุคคลนั้นมีความร่าเริงอย่างนี้ว่า

‘พระอนาคามี หรือพระชีณาสพ ย่อมเข้านิโรธได้. ชนจากรู้เราว่าเป็นผู้ใดผู้หนึ่งแห่งบรรดาพระอนาคามีและพระชีณาสพเหล่านั้น’ จึงพยากรณ์. และเขาก็เข้าใจเธออย่างนั้น, เป็นปาราชิก”^๑

คำนั้น ควรพิจารณาเสียก่อน จึงถือเอา.

“อติเต ภาเว กสฺสสฺปสมมาสมพฺพทฺธกาเล โสตาปนโนมฺหิติ วทโตปี, **ปาราชิก** นตฺถิ. อติตฺกฺชนฺธาณํ ทิ ปฺรามภฺภูตฺตา สีสี น โอตฺตตีติ

ฯ

แม้เมื่อภิกษุกล่าวว่า “ในภพที่ล่วงไปแล้ว คือ ในกาลแห่งพระกัสมมาสสัมมาสัมพุทธเจ้า ข้าพเจ้าเป็นพระโสตาบัน”

ไม่เป็นปาราชิก. จจริงอยู่ (อาบัติ)ยังไม่ถึงที่สุด เพราะเธออ้างถึงขั้นที่ล่วงไปแล้วแล.

สงเขปภูฏกถาย ปน

“อติเต อฏฐสฺมาปตฺติลาภิมหิติ วทโต, **ปาราชิก** นตฺถิ กุปฺปมฺมตฺตา. ‘อิธ’ ปน, อตฺถิ อกุปฺปมฺมตฺตาติ เกจิ วทนตีติ วุตต์ ฯ

๑ ... ย่อมเข้านิโรธได้. จึงพยากรณ์ด้วยทำไว้ในใจว่า ‘ชนจากรู้เราว่าเป็นผู้ใดผู้หนึ่งแห่งบรรดาพระอนาคามีและพระชีณาสพเหล่านั้น,’ และเขาก็ ...

ส่วนในสังเขปอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า “อาจารย์บางพวกกล่าวว่า

‘เมื่อภิกษุกล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้สมาบัติ ๘ ในอดีต, ไม่เป็นปาราชิก เพราะ(สมาบัติ ๘ ในอดีต)เป็นกุศลธรรม, แต่(เมื่อกล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้สมาบัติ ๘) ในภพนี้’ (ดังนี้,)เป็น(ปาราชิก) เพราะ(สมาบัติ ๘ ในภพนี้)เป็นอกุศลธรรม.’”

ตมปิ ตตเถว “อดีตตตถาว์ สนธาย กเถนตสส, ปาราชิกิ น โหติ. ปจฺจุปฺนฺนตตถาว์ สนธาย กเถนตสเสว, โหตีติ ปฏิกฺกิตฺตํ ฯ
แม้(คำที่กล่าวไว้ในสังเขปอรรถกถา)นั้น ท่านก็ค้านไว้ ใน(สังเขปอรรถกถา)นั้นนั่นเองว่า

“เมื่อภิกษุกล่าวหมายเอาอดีตภาพในอดีต, ไม่เป็นปาราชิก. ต่อเมื่อกล่าวหมายเอาอดีตภาพในปัจจุบันนั้นแหละ, จึงเป็น.”

เอวํ ฆานาทีนํ ทส มาติกาปทานิ วิตถาเรตฺวา อิทานิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลลปฺนฺโต ยํ สมฺปชานมุสฺสาวาทํ ภณฺติ,
ตสฺส อํกํ ทสเสตฺวา ตสฺเสว วิตถารสฺส วเสน จกฺกเปยฺยาลํ พนฺธนฺโต อุลลปฺนการณฺจ อาปตฺติเกทณฺจ ทสเสตฺ
“ตีหากาเรหิตีอาทิมายา ฯ

(พระผู้มีพระภาค) ครั้นทรงยังบทมาติกา ๑๐ มีฉานเป็นต้นให้พิสดาร อย่างนี้แล้ว

บัดนี้ ภิกษุผู้รอดอุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ ย่อมกล่าวสัมปชานมุสฺสาวาทํใด, เมื่อจะทรงแสดงอํกํแห่งสัมปชานมุสฺสาวาทํนั้น
แล้วผู้จกฺกเปยฺยาล ด้วยอำนาจแห่งความพิสดารนั้นนั่นเอง เพื่อแสดงอาการแห่งการรอด และประเภทแห่งอาบัติ จึงตรัสว่า
ตีหากาเรหิ ดังนี้ เป็นอาทิ.

[กล่าวด้วยสุทธิกมหารว]

ตตถ “สุทธิกวโร วตฺตูกามวโร ปจฺจยปฺภิสฺสยุตฺตวโรติ ตโย มหาวารา ฯ

ในคํานั้น มีวินิจฉัย ดังต่อไปนี้:-

มหาวาร ๓ คือ สุทธิกวาร (วารกำหนดด้วยการรอดล้วน) ๑ วตฺตูกามวาร (วารกำหนดด้วยภิกษุผู้ประสงค์จะรอด) ๑

ปจฺจยปฺภิสฺสยุตฺตววาร (วารกำหนดด้วยการรอดอันเกี่ยวด้วยปัจจัย) ๑

เตสุ สุทธิกวारे ปฐฺมํ ฆานํ อาที กตฺวา ยาว โมหา จิตฺตํ วินีวรณฺตปทํ^๑ ตาว เอกเมกฺกสมิ^๒ ปเท

“สมาปชฺชี่ สมาปชฺชามิ สมาปนฺโน ลาภิมหิ วสิมหิ สจฺฉิกตํ [๖๐๘] มยาติ อิเมสุ ญฺสุ ปเทสุ เอกเมกํ ปทํ

“ตีหากาเรหิ จตฺตุหิ ปญฺจหิ ฉหิ สตฺตหากาเรหิตี เอวํ ปญฺจกฺขตฺตํ โยเซตฺวา สุทธิกนโย นาม วุตฺโต ฯ

บรรดา(มหาวาร ๓) เหล่านี้ ในสุทธิกวาร ใน ๖ บทเหล่านี้ คือ สมาปชฺชี่ สมาปชฺชามิ สมาปนฺโน ลาภิมหิ วสิมหิ สจฺฉิกตํ มยา

ทรงประกอบ(บทอันหนึ่งๆ) ๕ ครั้ง อย่างนี้ว่า “ด้วยอาการ ๓ ด้วยอาการ ๔ ด้วยอาการ ๕ ด้วยอาการ ๖ ด้วยอาการ ๗”

ในบทอันหนึ่งๆ ตั้งต้นแต่ปฐมฆาน จนถึงบทว่า “เปลื้องจิตจากโมหะ” ตรัสชื่อว่า สุทธิกนโย.

ตโต “ปฐฺมํ ฆานํ ทุตฺติยํ ฆานนฺติ เอวํ ปฐฺมชฺชฆานเนน สหฺธิ อิกเมกํ ปทํ ชฆฺณฺเตน

สพฺพปทานิ ชฆฺณฺตฺวา เตเนว วิตถาเรน ชนฺทจกฺกนฺนาม วุตฺตํ ฯ

ตํ หิ ปุณฺ อาเนตฺวา ปฐฺมชฺชฆานาทีหิ สหฺธิ น โยชิตํ ตสฺมา “ชนฺทจกฺกนฺติ วุจฺจติ ฯ

ลำดับนั้น เมื่อทรงตอบท่อนหนึ่งๆ กับด้วยปฐมฆาน อย่างนี้ว่า “ซึ่งปฐมฆาน ซึ่งทุติยฆาน” ดังนี้

ทรงต่อทุกๆ บท ตรัสชื่อว่า ชนฺทจกฺก โดยอรรถอันพิสดารนั้นเทียว.

จริงอยู่ ชนฺทจกฺกนั้น ตรัสว่า “ชนฺทจกฺก” เพราะไม่ทรงนำมาประกอบกับฆานมีปฐมฆานเป็นต้นอีก.

๑ เอตถ อิติสทโท อิจฉิตฺตโพ ฯ

๒ เอกเมกสมิ ฯ

ตโต “ทุติย ฆานนํ ตติย ฆานนติ เอวํ ทุติยฆาเนน สหธิ เอกเมกํ ปทํ ฆฎฏตวา

ปุณ อาเนตวา ปฐมฆาเนน สหธิ สมพนธิตวา เตเนว วิตถาเรน พทจกุกนนาม วุตตํ ฯ

ลำดับนั้น ทรงตอบท่อนหนึ่งๆ กับด้วยทุติยฆาน อย่างนี้ว่า “ซึ่งทุติยฆาน ซึ่งตติยฆาน” ดังนี้ แล้วทรงนำมาเชื่อมกับปฐมฆานอีก ตรัสชื่อว่าพัทธจักร โดยอรรถอันพิสดารนั้นเทียว.

ตโต ยถา ทุติยฆาเนน สหธิ เอวํ ตติยฆานาทีหิ สหธิ เอกเมกํ ปทํ ฆฎฏตวา ปุณ อาเนตวา ทุติยฆานาทีหิ สหธิ สมพนธิตวา

เตเนว วิตถาเรน อถญานิปิ เอกุณตติสํ พทจกุกานิ วตวา เอกมุลกนโย นิฎฐาปิโต ฯ

ลำดับนั้น ทรงตอบท่อนหนึ่งๆ กับด้วยฆานมีตติยฆานเป็นต้น อย่างเดียวกับตอบท่อนหนึ่งๆ กับทุติยฆาน แล้วทรงนำมาเชื่อมกับฆานมีทุติยฆานเป็นต้นอีก ตรัสพัทธจักร ๒๙ แม้อัน โดยอรรถอันพิสดารนั้นเทียว ให้สำเร็จเป็นเอกมุลกนัยแล้ว.

ปาฐุ ปน สงเขเปน ทสสิโต ฯ

อนึ่ง ปาฐะ พระองค์ก็ทรงแสดงไว้โดยสังเขป.

โส อสมมุยหนเตน วิตถารโต เวทิตพโพ ฯ

ปาฐะนั้น อัน(นักศึกษา)ผู้ไม่หลงมงาย ควรทราบโดยพิสดาร.

ยถา จ เอกมุลโก, เอวํ ทุมุลกาทโยปิ. สพพมุลปรีโยसानา จตุนนํ สตานํ อุปริ ปญจตติส นยา วุตตา ฯ

แม้ทุมุลกนัยเป็นต้น พระองค์ก็ตรัสเหมือนเอกมุลกนัย แล้วได้ตรัสนัย ๔๓๕ นัย ซึ่งมีมูลทุกอย่างเป็นที่สุด.

เสยยถิทํ ฯ ทวิมุลกา เอกุณตติส, ติมุลกา อฏฐวิส, จตุมุลกา สตตวิส ฯ

คืออย่างไร? คือ ตรัสทวิมุลกนัยไว้ ๒๙ ตรัสติมุลกนัยไว้ ๒๘ ตรัสจตุมุลกนัยไว้ ๒๗.

เอวํ ปญจมุลกาทโยปิ เอกเกกํ อุนํ กตวา ยาว ตีสมุลกา ตาว เวทิตพพา ฯ

แม้ปัญจมุลกนัยเป็นต้น (ผู้ศึกษา) ก็ควรลดอย่างละหนึ่งนัย แล้วทราบจนกระทั่งถึงตติสมุลกนัยอย่างนี้.

ปาฐุ ปน เตสํ นามมปิ สงขิปิตวา “อิทํ สพพมุลกนติ ตีสมุลกนโย เอโก ทสสิโต ฯ

แต่ในปาฐะ ท่านย่อแม้ชื่อของนัยเหล่านั้นเข้าแล้ว แสดงเฉพาะตติสมุลกนัยอันเดียวว่า “นี้เป็นมูลนัยทั้งหมด.”

ยสฺมา จ สุลญาคารปทํ ฆาเนน อฆฎิตํ, สีสํ น โอตฺรติ.

ตสฺมา ตํ อนามสิตวา โมะหา จิตตํ [609] วินีวรณปทปรีโยसानาเยว สพพตถ โยชนา “ทสสิตาติ เวทิตพพา ฯ

ก็เพราะภิกษุไม่ตอบทสุญญาคารเข้ากับฆาน, (อาบัติ) จึงไม่ถึงที่สุด.

เหตุนั้น การประกอบความ ใน(บท)ทั้งปวง มีบทว่าเปลื้องจิตจากโมหะเป็นที่สุดแล พึงทราบว่า “ท่านแสดงแล้ว” เพราะไม่แต่จะต้อง(บทสุญญาคาร)นั้น.

เอวํ ปฐมฆานาทีหิ ปฏิปาทิยา วา อุปปฏิปาทิยา วา ทุติยฆานาทีหิ ฆฎฏตวา วา อฆฎตวา วา

“สมาปชชินติอาทินา นเยน อุลลปโต โมกโข นตถิ. ปาราชิกํ อาปชชติเยวาติ อิมสฺส อตถสฺส ทสฺสนวเสน วุตเต จ ปเนกสมิํ สุทธิกมหารวारे อัย สงเขปโต อตถวณณา ฯ

ก็แล ในสุทธิกมหาวารตอนหนึ่งที่(ท่านพระอุบาลี)กล่าวไว้ ด้วยอำนาจการแสดงเนื้อความนี้ว่า
“เมื่อภิกษุต่อกัฏฐิ ไม่ต่อกัฏฐิ ซึ่งปฐมณานเป็นต้น กับพุทธิยณานเป็นต้น ตามลำดับกัฏฐิ ผิดลำดับกัฏฐิ
อวดอยู่ โดยนัยว่า ‘เราเข้าแล้ว’ เป็นต้น อย่างนี้, ความพินยอมไม่มี. ย่อมต้องปาราชิกแท้ทีเดียว”
นี่เป็นการพรรณนาเนื้อความโดยสังเขป.

“ตีหากาเรหิตี สมปชานมุสาวาทสส องคภูเตหิ ตีหิ การณหิ ฯ

บทว่า ตีหากาเรหิ คือ ด้วยเหตุ ๓ อย่าง อันเป็นองค์แห่งสัมปชานมุสาวาท.

“ปุพฺพเวสส โหตีติ ปุพฺพภาเคเยว อสส ปุคฺคสฺส เอว โหติ “มุสา ภณิสฺสนฺติ ฯ

คำว่า ปุพฺพเวสส โหติ ความว่า ในส่วนเบื้องต้นทีเดียว บุคคลนั้น ย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจักกล่าวเท็จ.”

“ภณฺนตฺสส โหตีติ ภณฺมานสฺส, โหติ ฯ

คำว่า ภณฺนตฺสส โหติ ความว่า (บุคคลนั้น) กำลังกล่าว, ย่อมมี(ความรู้)อย่างนี้ว่า “เรากำลังกล่าวเท็จ.”)

“ภณิตฺสส โหตีติ ภณิตฺ, อสส โหติ ฯ “ยํ วตตพฺพํ, ตสฺมี วุตเต, โหตีติ อตฺถโถ ฯ

คำว่า ภณิตฺสส โหติ ความว่า เมื่อกล่าว(เท็จ)แล้ว (บุคคลนั้น) ย่อมมี(ความรู้)อย่างนี้ว่า “เรากล่าวเท็จแล้ว.”)

อธิบายว่า “เมื่อเรากล่าวคำที่ฟังกล่าวนั้นแล้ว ย่อมมีความรู้แบบนี้.”

อถวา “ภณิตฺสสาติ วุตตวโต นิฏฐิตฺวจนฺตสส โหตีติ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ภณิตฺสส ความว่า (ความรู้)อย่างนั้น) ย่อมมีแก่บุคคลนั้น ผู้มีคำพูดอันพูดแล้ว คือมีคำพูดสำเร็จแล้ว.

“เอว โย ปุพฺพภาเคปิ ชานาติ, ภณฺนโตปิ ชานาติ, ปจฺฉาปิ ชานาติ “มุสา มยา ภณิตฺนฺติ,

โส “ปฐฺมํ ฆานํ สมฺปาชฺชินฺติ ภณฺนโต ปาราชิกํ อปาชฺชตีติ อยเมตฺถ อตฺถโถ ทสฺสีโต ฯ

ใน(องค์แห่งสัมปชานมุสาวาท)นี้ ท่านแสดงอรรถไว้ดังนี้ว่า

“ภิกษุใด แม้ในเบื้องต้นก็รู้อย่างนี้, แม้กำลังกล่าว ก็รู้อยู่, แม้ในภายหลัง ก็รู้ยู่ว่า ‘เรากล่าวเท็จแล้ว,’

ภิกษุนั้น เมื่อกล่าววว่า ‘เราเข้าปฐมณาน’ ดังนี้ ย่อมต้องปาราชิก.”

ภิกฺขจาปิ ทสฺสีโต, อถโฆ อยเมตฺถ วิเสโส ฯ

แม้ท่านแสดง(อรรถ)ไว้แล้วก็จริง, ถึงอย่างนั้น ใน(องค์แห่งสัมปชานมุสาวาท)นี้ ยังมีความแปลกกัน ดังนี้:-

ปุจฺฉา ตาว โหติ “มุสา ภณิสฺสนฺติ ปุพฺพภาโค อตฺถิ, “มุสา มยา ภณิตฺนฺติ ปจฺฉาภาโค นตฺถิ.

วุตตมตฺตเมว หิ โภจฺจि ปมุสฺสตี, กิณฺตสฺส ปาราชิกํ โหติ น โหตีติ ฯ

มีคำถามก่อนว่า “ส่วนเบื้องต้นว่า ‘เราจักพูดมุสา’ มีอยู่, ส่วนภายหลังว่า ‘เราพูดมุสาแล้ว’ ไม่มี.

จริงอยู่ คนบางคนยอมลืมนำพูดที่พูดออกไปทีเดียว, ภิกษุนั้น จะเป็นปาราชิกหรือไม่เป็น?”

สา เอว อฏฺฐกฺกาสุ วิสฺสชฺชิตา

“ปุพฺพภาเค ‘มุสา ภณิสฺสนฺติ จ, ภณฺนตฺสส ‘มุสา ภณามิตฺติ จ ชานโต,

ปจฺฉาภาเค ‘มุสา มยา ภณิตฺนฺติ น สกฺกา น ภวิตฺตุ. สเจปิ น โหติ, ปาราชิกเมว ฯ

คำถามนั้น ท่านแก้ไขแล้วในอรรถกถาทั้งหลาย อย่างนี้ว่า

“ภิกษุคิดว่า ‘เราจักพูดเท็จ’ ในขั้นต้น, และเมื่อพูดอยู่, ก็รู้ว่า ‘เรากำลังพูดเท็จ’, การไม่รู้ว่า ‘เราพูดเท็จแล้ว’ ในขั้นหลัง ไม่อาจจะไม่มี. ถึงหากจะไม่มี, ก็เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

ปริมเมว ทิ [610] **องค์ทวย** ปมาณิ ฯ

เพราะ ๒ องค์เบื้องต้นนั้นแลเป็นสำคัญ.

ยสสาปิ ปุพฺพภาเค ‘มุสา ภณิสฺสนฺติ **อาโภโค** นตฺถิ, ภณฺนโต ปน ‘มุสา ภณามิตฺติ ชานาติ, ภณิตฺเตปิ, ‘มุสา มยา ภณิตฺนฺติ ชานาติ, **โส** อาปตฺตียา น กาเรตฺตฺวา ฯ

แม้ภิกษุใด ในขั้นต้น ไม่มีความผูกใจว่า “เราจักกล่าวเท็จ” แต่เมื่อกล่าว ย่อมรู้ว่า “เรากล่าวเท็จ,” แม้เมื่อกล่าวแล้ว ก็รู้ถือว่า “เรากล่าวเท็จแล้ว”, ภิกษุนั้น พระวินัยธรไม่พึงปรับอาบัติ.

ปุพฺพภาโค ทิ ปมาณตรฺ. ตสฺมี อสฺติ, **ทวาภณิตฺ** วา **รวาภณิตฺ** วา โหตีติ ฯ

เพราะส่วนเบื้องต้นสำคัญกว่า. เมื่อเบื้องต้นนั้นไม่มี, ย่อมเป็นอันพูดเล่นหรือพูดปลั่งไปได้ ดังนี้แล.

เอตฺถ จ **ตํญาณตา** จ **ญาณสโมธานญ** ปริจฺจชิตฺตฺวา ฯ

ก็แล ใน(คำว่า มุสา ภณิสฺสํ เป็นต้น)นี้ ควรละความมีความรู้อันนั้น และความประชุมพร้อมแห่งความรู้เสีย.

“ตํ ญาณตา ปริจฺจชิตฺตฺวาติ “เณน จิตฺเตน ‘มุสา ภณิสฺสนฺติ ชานาติ, เตเนว ‘มุสา ภณามิตฺติ จ ‘มุสา มยา ภณิตฺนฺติ จ ชานาตีติ เอวํ เอกจิตฺเตเนว ตีสุ ขณฺเส ชานาตีติ อโย ตํ ญาณตา ปริจฺจชิตฺตฺวา ฯ

ชื่อว่า ควรละความมีความรู้อันนั้นเสีย ได้แก่ พึงละความมีความรู้อันนั้นนี้ว่า

“ย่อมรู้ได้ใน ๓ ขณะ ด้วยจิตดวงเดียวเท่านั้นอย่างนี้ว่า ‘ภิกษุรู้ถือว่า ‘เราจักกล่าวเท็จ’ ดังนี้ ด้วยจิตดวงใด, ย่อมรู้ว่า ‘เรากำลังกล่าวเท็จ’ และว่า ‘เรากล่าวเท็จแล้ว’ ดังนี้ ด้วยจิตดวงนั้นนั้นแล.”

น ทิ สกฺกา เตเนว จิตฺเตน จิตฺตํ ชานิตฺตุ, ยถา น สกฺกา เตเนว อสิเนว **โส** อสิ ฉินฺทิตฺตฺวา ฯ

จริงอยู่ ใครๆ ไม่อาจจะรู้จิตด้วยจิตดวงนั้นนั้นเองได้ เหมือนบุคคลไม่อาจเอาดาบเล่มนั้นตัดดาบเล่มนั้นนั้นเองได้ ฉะนั้นแล.

ปริมฺมิ ปริมฺมิ ปน **จิตฺตํ** ปจฺฉิมสฺส ปจฺฉิมสฺส จิตฺตสฺส ตถา อฺปฺปตฺตียา ปจฺจโย หุตฺวา นิรุชฺชติ ฯ

ก็จิตดวงที่เกิดขึ้นก่อนๆ เป็นปัจจัยแห่งความเกิดขึ้นอย่างนั้น ของจิตดวงหลังๆ แล้วย่อมดับไป.

เตเนตํ วุจฺจติ

ด้วยเหตุนี้ บัณฑิตจึงกล่าวคำนี้ไว้ว่า

“ปมาณิ **ปุพฺพภาโค**. ตสฺมี สติ, ‘น เหสฺสติ
เสสทฺวยนฺติ นตฺถตฺ. อิติ **วจา** ติวฺงคิกาทิ ฯ

“ส่วนเบื้องต้นเท่านั้น เป็นประมาณ.

เมื่อ(ส่วนเบื้องต้น)นั้นมีอยู่, คำว่า ‘สองบทที่เหลือ จักไม่มี’ ดังนี้ นั้น ย่อมไม่มี.

เพราะฉะนั้น วจา จึงชื่อว่า มีองค์ ๓.”

“ญาณสโมธานํ ปริจฺจชิตฺตฺวาติ เอตานิ ตีณิ **จิตฺตานิ** “เอกกฺขณ อฺปฺปชฺชนฺตีติ น คเหตุพฺพานิ ฯ

ชื่อว่า คุรละความประชุมพร้อมแห่งความรู้ ความว่า จิต ๓ ดวงเหล่านี้ ไม่ควรถือเอาว่า “เกิดขึ้นขณะเดียวกัน.”

อิทิ ทิ จิตต์ นาม

จริงอยู่ ธรรมดาจิตนี้

อนิรุทมฺหิ ปฐฺเม, น อุปฺพชฺชติ ปจฺฉิมิ.
นิรนฺตรฺรฺปฺชฺชนโต เอกํ วิย ปกาสตีติ ฯ

ย่อมปรากฏเหมือนเป็นดวงเดียว เพราะเกิดขึ้นติดต่อกัน.
เมื่อดวงแรกยังไม่ดับ, ดวงหลังก็ยังไม่เกิดขึ้น ดังนี้แล.

| อิโต ปรี ปน

ก็แล (ข้าพเจ้าจักกล่าวคำ)ที่ถัดจากนี้(ต่อไป):-

ยุวาย “ปฐฺมํ ฌานํ สฺมาปฺชฺชินฺติ สฺมปฺชานมฺสา ฌณฺติ, ยสฺมา โส “นตฺถิ เม ปฐฺมํ ฌานนฺติ เอวํ ทิฏฺฐิโก โหติ.
ตสฺส ทิ อตฺถเว อยํ ลทฺธิ.

บุคคลนี้ใด ย่อมกล่าวสัมปชานมฺสาวาทว่า “ข้าพเจ้าเข้าปฐมฌาน”

บุคคลนั้น ย่อมเป็นผู้มีความเห็นอย่างนี้ว่า “ปฐมฌานของเรา ย่อมไม่มี” จริงอยู่ ลัทธินี้ ของบุคคลนั้น มีอยู่แท้.

ตถา “นตฺถิ เม ปฐฺมํ ฌานนฺติ [611] เอวมนสฺส ขมฺติ เจว รุจฺจติ จ, เอวํสภาวเมว จสฺส “จิตฺตํ นตฺถิ เม ปฐฺมํ ฌานนฺติ.

อนึ่ง ลัทธิต่างนี้ว่า “ปฐมฌานของเรา ย่อมไม่มี” ดังนี้ ย่อมพอใจ และชอบใจแก่บุคคลนั้น,
และบุคคลนั้น มีจิตมีสภาพอย่างนั้นนี้เห็นว่า “ปฐมฌานของเรา ย่อมไม่มี”.

ยทา ปน มฺสา วตฺตุกาโม โหติ, ตทา ตํ ทิฏฺฐิ วา ทิฏฺฐิยา สห ขนฺตี วา ทิฏฺฐิขนฺตีทิสฺส ทฺธิ รุจฺจิ วา ทิฏฺฐิขนฺตฺรฺจฺจิทิสฺส ทฺธิ ภาวํ วา
วินิชาย นิกฺขิปปิตฺวา ปฏิจฺฉาเทตฺวา อภฺยตํ กตฺวา ฌณฺติ.

ก็แล ในกาลใด ตนเป็นผู้ใคร่จะกล่าวเท็จ, ในกาลนั้น บุคคลนั้น ละ คือ ทั้ง ปิดบัง ความเห็นนั้น หรือความพอใจกับความเห็น
หรือความชอบใจกับความเห็นและความพอใจ หรือความเป็นกับความเห็นความพอใจและความชอบใจ
แล้วกล่าวทำให้เป็นคำเท็จ.

ตสฺมา เตสฺมปิ วเสน องฺคเกทํ ทสฺเสตฺถุ “จตุทฺธิ อากาเรทิตฺถาทิ” วุตฺตํ ฯ |

เพราะเหตุนั้น (พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสคำว่า จตุทฺธิ อากาเรทิตฺถาทิ เป็นอาทิ
เพื่อแสดงความต่างแห่งองค์ด้วยอำนาจ(ความเห็นเป็นต้น)แม้เหล่านั้น.

ปริวารे ज “अणुज्जङ्को मुसुवातो वुत्तत्ता तत्तद अविपेतय सण्णाय सत्थि अणुपि अि “अणुहाकारेति ऐगे नयो योเซत्तपो ฯ
ก็เพราะในคัมภีร์ปริวาร ท่านกล่าวว่า “มุสุวาทม้องค์ ๘”

ใน(อธิการ)นี้ จึงควรประกอบนัยอันหนึ่งว่า อणुहाकारेति เป็นอีกนัยหนึ่ง(ผสม)กับสัญญาที่ท่านประสงค์ ใน(คัมภีร์ปริวาร)นั้น.

เอตฺถ จ “วินิชาย ทิฏฺฐินฺติ พลวณฺณวินิชานวเสน วุตฺตํ ฯ

ก็แล บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า วินิชาย ทิฏฺฐิ ตฺริสฺสด้วยอำนาจการละธรรมอันมีกำลังเสีย.

“วินิชาย ขนดินติอาทีนิ ตโต ทุพฺพทุพฺพลาณํ วินิชานวเสน ฯ”

บทว่า วินิชาย ขนติ เป็นอาทิ ตรัสด้วยอำนาจการละ(ธรรมทั้งหลาย)ที่ทราบกำลังและที่หย่อนกำลังกว่า(ธรรมที่มีกำลัง)นั้น.

“วินิชาย สลฺยญฺติ อิทํ ปเนตถ สพฺพทุพฺพลธมฺมวินิชาณสลฺยญฺมตตมปี นาม ฯ”

ส่วนบทว่า วินิชาย สลฺยญฺ นี้ ชื่อว่า แม้เป็นเพียงสลฺยญาที่เป็นไปด้วยอำนาจการละธรรมที่ทราบกำลังกว่าธรรมทั้งปวง ในที่นี้.

“อวินิชาย สมฺปชานมุสา ภณิสฺสตีติ เนตํ ฐาณํ วิชชติ ฯ”

ฐาณะว่า “ไม่ละ จักกล่าวสมฺปชานมุสาวาท” นี้จะไม่มี.

ยสฺมา ปน “สมาปชฺชิสฺสามีติอาทีนา อนาคตวจนน ปาราชิกํ น โหติ,

ตสฺมา “สมาปชฺชินฺติอาทีนิ อตีตวตฺตมานปทาเนว “ปาฐุ วุตตานิตี เวทิตพฺพานิ ฯ”

ก็เพราะไม่เป็นปาราชิก ด้วยคำที่บ่งอนาคตเป็นต้นว่า “ข้าพเจ้าจักเข้า”,

เหตุฉะนั้น บทที่บ่งอดีตและปัจจุบันว่า “ข้าพเจ้าเข้าแล้ว” เป็นต้นเท่านั้น พึงทราบว่า “ตรัสไว้ในพระบาลี.”

อิโต ปรี สพฺพมฺปิ อิมสฺมี สุทฺธิกมฺมทวารเ อุตฺตานตฺถเมว ฯ”

เบื้องหน้าแต่ขึ้นไป (คำ)แม้ทั้งหมด ในสุทธกัมมทวารนี้ มีเนื้อความขึ้นทั้งนั้น.

น เหตุถ อตฺถิ, ยํ อิมินา วินิจฺจนน น สกฺกา ภเวยฺย วิญญาตุํ.

ฐฺเปตฺวา กิเลสฺปฺพานปทสฺส ปทภาชเน “ราโค เม จตฺโต วนฺโตติอาทีนํ ปทานํ อตฺถิ ฯ”

จริงอยู่ ใน(สุทธกัมมทวาร)นี้ ไม่มีคำที่ไม่อาจรู้ได้ด้วยวินิจฉัยนี้.

เว้นแต่เนื้อความแห่งบทว่า ราโค เม จตฺโต วนฺโต เป็นต้น ในบทภาชนะ แห่งบทว่าการละกิเลส.

สวายํ วุจฺจติ ฯ”

เนื้อความนี้ขึ้น ข้าพเจ้าจักกล่าวต่อไป:-

เอตถ ทิ “จตฺโตติ อิทํ สกฺกาวปริจฺจจนวเสน วุตฺตํ ฯ”

ก็บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า จตฺโต นี้ พระผู้มีพระภาค ตรัสด้วยอำนาจการสละภาวะแห่งตน.

“วนฺโตติ อิทํ ปุณฺ อนาทิยนภาวทสฺสนวเสน ฯ”

บทว่า วนฺโต นี้ ตรัสด้วยอำนาจแสดงภาวะที่ระคายถือไม่ได้อีก.

“มุตฺโตติ อิทํ สนตฺตโต วิโมจนวเสน ฯ”

บทว่า มุตฺโต นี้ ตรัสด้วยอำนาจความพ้นจากสันตติ.

“ปทีโนติ อิทํ [612] มุตตสฺสาปิ กวฺจ อนวฏฺฐานทสฺสนวเสน ฯ”

บทว่า ปทีโน นี้ ตรัสด้วยอำนาจแสดงความตั้งลงไม่ได้ ในที่ไหนๆ แม้แห่งระคายที่หลุดไปแล้ว.

“ปฏฺนิสฺสญฺญโรตฺติ อิทํ ปุพฺเพ อาทีนฺนปุพฺพสฺส ปฏฺนิสฺสคฺคทสฺสนวเสน ฯ”

บทว่า ปฏฺนิสฺสญฺญโรตฺติ นี้ ตรัสด้วยอำนาจแสดงความสละคืนระคายที่เคยยึดถือไว้ในหนหลังเสีย.

“อุกฺเขยฺยิตฺติ อิทํ อริยมคฺเคน อุตฺตาสิตตฺตา ปุณฺ อนาลิยนภาวทสฺสนวเสน ฯ”

บทว่า อุกเขฎฐิตี นี้ ตรีสไว้ด้วยอำนาจแสดงภาวะที่กลับแอบแนบไม่ได้อีก เพราะถูกอริยมรรคถอนขึ้นเสียแล้ว.

สวายมตโถ สททสตุโต ปริเยสิตัพโพ ฯ

เนื้อความนั้น (ผู้ศึกษาทั้งหลาย) พึงคั่นดูจากคัมภีร์ศัพทศาสตร์.

“สมุกเขฎฐิตี อิทิ สฎฐุ อุตตาเสตวา อณฺสทคตฺสสาปิ ปุณฺ อนุสสิณภาวทสฺสนวเสน วุตฺตุนฺติ ฯ

บทว่า สมุกเขฎฐิตี นี้ ตรีสไว้ด้วยอำนาจแสดงภาวะที่กลับแอบแนบไม่ได้อีก แม้แห่งราคะที่สทรคตเพียงเล็กน้อย เพราะถอนขึ้นเด็ดขาด ด้วยประการฉะนี้.

สุทธิกวารกถา นิฎฐิตา ฯ

สุทธิกวารกถา จบ.

[กล่าวด้วยผู้มีความประสงค์จะกล่าว]

วตฺตูกามวารเปิ “ตีหากาเรหิตีอาทีนํ อตฺโถ วารเปยฺยาลปฺภโท จ สพฺโพ อธิ วุตฺตุนฺเยเนว เวทิตฺตฺพโพ ฯ

เนื้อความแห่งบทว่า ตีหากาเรหิตี เป็นอาทิ และประเภทแห่งวารเปยฺยาลทั้งปวง แม้ในวตฺตูกามวาร พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในสุทธิกวารนี้แล.

เกวลํ ทิ “ยํ อิทํ, มยา วิรชมิตฺวา อณฺญํ วตฺตูกาเมน อณฺญํ วุตฺตํ. ตสฺมา นตฺถิ มยฺหิ อापตฺติตฺติ เหวํ โโอกาสเวสกานํ ปาปปฺคฺคฺคานํ โโอกาสนิเสธนตฺถํ วุตฺโต ฯ

ก็ (วตฺตูกามวารนี้) (พระผู้มีพระภาค) ตรีสไว้เพื่อกันโอกาสของบาปบุคคลทั้งหลายอย่างเดียว ผู้แสวงหาช่องอย่างนี้ว่า “คำนี้ใดเล่า, เราประสงค์จะกล่าวคำอื่น กล่าวผิดเป็นคำอื่นไป. เพราะฉะนั้น อาบัติจึงไม่มีแก่เรา.”

ยเถว ทิ “พฺพุธํ ปจฺจกฺขามิตฺติ วตฺตูกาโม “ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิตีอาทีสุ สิกฺขาปจฺจกฺขานปฺเทสุ ยํ วา ตํ วา วทฺนฺโต เขตเต โอตินฺณตฺตา สิกฺขาปจฺจกฺขาทโกว โหติ, เหวํ ปฐฺมชฺฌานาทีอฺตฺตริมนุสฺสธมฺมปฺเทสุ ยงฺกิลฺยจฺจิ เอกํ วตฺตูกาโม ตโต อณฺญํ ยํ วา ตํ วา วทฺนฺโตปิ เขตเต โอตินฺณตฺตา ปาราชิโกว โหติ, สเจปิ ยสฺส วทฺติ, โส ตมตฺถํ ตํขณฺเวยว ชานาติ ฯ

เหมือนอย่างว่า ภิกษุปรารธนาจะกล่าวว่า พุทธํ ปจฺจกฺขามิ

เมื่อกล่าววทใดบทหนึ่ง บรรดาบทสำหรับบอกลาสิกขามีว่า ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ เป็นต้น

ย่อมเป็นผู้บอกลาสิกขาแล้วแท้ เพราะบทเหล่านั้นหยั่งลงในเขต ฉันใดแล,

ข้อนี้ก็ฉันนั้น ภิกษุผู้ใคร่จะกล่าววทใดบทหนึ่งบทเดียว บรรดาบทอฺตฺตริมนุสฺสธมฺมปฐฺมชฺฌาน เป็นต้น

แม้เมื่อกล่าววทใดบทหนึ่งอย่างอื่นจากบทนั้น ย่อมเป็นปาราชิกทีเดียว เพราะบทนั้นหยั่งลงในเขต.

แม้ถ้าเธอกล่าวแก่ผู้ใด, ผู้นั้น ย่อมรู้ความนั้นในขณะนั้นทันที.

ชานนลกฺขณฺณเจตฺถ สิกฺขาปจฺจกฺขานเ วุตฺตุนฺเยเนว เวทิตฺตฺพโพ ฯ

ก็แล ลักษณะแห่งการรู้ ใน(การอวตฺตริมนุสฺสธมฺมที่ไม่มีจริง)นี้ พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ในการบอกลาสิกขานั้นแล.

อโย ปน วิเสโส ฯ

แต่ความแปลกกัน มีดังต่อไปนี้:-

ศึกษาปัจจกขาน หตถมฺทชาย สีสํ โน อโตรติ ฯ **อิทํ อฏฺฐาโรจนํ** หตถมฺทชายปิ อโตรติ ฯ

การบอกลาสิกขาอย่าย่อไม่ถึงความสำเร็จด้วยหัตถมฺทชยา. (การกระดิกหัวแม่มือ)

การอวดอุตตริมนุสสรรมที่ไม่มีจริงนี้ ย่อมหยั่งลง (สู่ความสำเร็จ) แม้ด้วยหัตถมฺทชยา.

โย ทิ หตถวึการาทิทิ อญคปจจกโจปเนทิ อญคฺ อุตตริมนุสสรรมํ วิญญุตติเปเถ ฐิตสส ปุคคสส อาโรเจติ,

โส จ ตํ อตถํ ชานาติ. ปาราชิกโกว [613] โหติ ฯ

จริงอยู่ ภิกษุใดอวดอุตตริมนุสสรรมที่ไม่มีจริง ด้วยความเคลือบไหวแห่งอวัยวะน้อยใหญ่ มีหัตถวึการ (แกว่งมือ) เป็นต้น แก่บุคคลผู้ยืนอยู่ในคลองแห่งวิญญูติ, และบุคคลนั้น รู้ใจความนั้นได้, ภิกษุนั้น เป็นปาราชิกแท้.

อด ปน ยสส อาโรเจติ, **โส** น ชานาติ วา “ก็ **อัย** ภณตติ สํสยํ วา อาปชชติ จิริ วิมสิตวา วา ปจฺฉา ชานาติ

“อปฏิวิชานนโต อิจเจว สงฺขํ คจฺฉติ ฯ”

แต่ถ้าเธอบอกแก่ผู้ใด, ผู้นั้นไม่เข้าใจ หรือถึงความสงสัยว่า “ภิกษุนี้ พูดอะไร?” หรือพิจารณานานจึงรู้ในภายหลัง, ย่อมถึงความนับว่า ผู้ไม่เข้าใจ ทันทิเหมือนกัน.

เอวํ อปฏิวิชานนตสส วุตเต, **ถุลลจฺจยํ** โหติ ฯ

เมื่อภิกษุบอกแก่บุคคลผู้ไม่เข้าใจทันทิอย่างนั้น เป็นถุลลจฺจย.

โย ปน ฆานาทีนิ อตตนา อธิคมนวเสน วา อุกคหปริปฺจฉาทิวเสน วา น ชานาติ,

เกวลํ “ฆานนติ วา “วิโมกฺโขติ วา วจนมตฺตเมว สุตํ โหติ,

โสปิ, เตน วุตเต, ““ฆานํ กิริ สมาปชชินติ **เอส** วทตติ ยทิ เอตตกมตฺตมปิ ชานาติ “ชานาติจเจว สงฺขํ คจฺฉติ.

ตสส วุตเต, **ปาราชิกเมว** ฯ”

ส่วนบุคคลใดไม่รู้จักอุตตริมนุสสรรมมีฆานเป็นต้นด้วยตนเอง ด้วยอำนาจการได้บรรลุ

หรือด้วยอำนาจการเรียนและการสอบถามเป็นต้น ได้ยินแต่เพียงคำว่า “ฆาน” หรือว่า “วิโมกข์” อย่างเดียวเท่านั้น, แม้บุคคลนั้น, เมื่อภิกษุนั้นบอกแล้ว, ถ้ารู้ได้แม้เพียงเท่านั้นว่า “ได้ยินว่า ภิกษุนี้กล่าวว่า ‘เราเข้าฆานแล้ว’” ดังนี้ ย่อมถึงความนับว่า “รู้” เหมือนกัน, เมื่อภิกษุบอกแก่บุคคลนั้น เป็นปาราชิกแท้.

โส เอกสส วา ทวินนํ วา พหุนํ วา นิยมิตานิยมิตวเสน **วิเสโส** สฟโปปิ สิกขาปัจจกขานถายํ วุตตนเยเนว เวทิตพฺโพติ ฯ

ความแปลกกันด้วยอำนาจบุคคลผู้เดียว สองคน หรือหลายคน ที่ภิกษุกำหนดไว้หรือมิได้กำหนดไว้แม้ทั้งหมดนั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ในถาว่าด้วยการบอกลาสิกขานั้นแล ด้วยประการฉะนี้.

วตฺตูกามวารกถา นิฎฐิตา ฯ

วตฺตูกามวารกถา จบ.

[กล่าวด้วยปัจจัยปฏิสังขตตวาร]

ปัจจยปฏิสังขตตวาเรปิ สฟพํ วารเปยยาปปเภทํ ปุพฺเพ อาคตปทานญจ อตถํ วุตตนเยเนว ญตฺวา

ปาลิกโกโม ตาว เอวํ ชานิตพฺโพติ ฯ

แม้ในวาระการอวดเกี่ยวข้องกับปัจจัย พึงทราบประเภทแห่งวารเปยยาลทั้งหมด และอรรถแห่งบทที่มาในเบื้องต้น
โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ แล้วทราบลำดับพระบาลี อย่างนี้ก่อน.

เอตถ ทิ “โย เต วิหารเว วสิ, โย เต จีวรํ ปริภุณฺชิ, โย เต ปิณฺฑปาตํ ปริภุณฺชิ, โย เต เสนาสนํ ปริภุณฺชิ,
โย เต คิลานปจฺจยเภสชฺชปริภุณฺชิ ปริภุณฺชิติ อิมํ ปญฺจ **ปจฺจตตวณฺวาร**

“เยน เต **วิหาร**โร ปริภุณฺโตติอาทโย ปญฺจ **กรณวณฺวาร**

“ยํ **ตว** อากมฺม วิหารํ อทาสิติอาทโย ปญฺจ **อุปโยควณฺวาร** วุตตา

ก็ใน(ปัจจัยปฏิสังขตตวาระ)นี้ ท่านกล่าววาระกำหนดด้วยปฐมาวิภัตติ ๕ เหล่านี้ว่า

“ภิกษุใด อยู่ในวิหารของท่าน. ภิกษุใด บริโภคจีวรของท่าน. ภิกษุใด ฉนฺบิณฺฑปาตของท่าน.

ภิกษุใด ใช้สอยเสนาสนะของท่าน. ภิกษุใด บริโภคคิลานปัจจัยเภสชฺชบริขารของท่าน” ดังนี้,

กล่าววาระกำหนดด้วยตติยาวิภัตติ ๕ มีว่า “วิหารของท่าน อันภิกษุใดใช้สอยแล้ว” เป็นต้น,

กล่าววาระกำหนดด้วยหุตติยาวิภัตติ ๕ มีว่า “ท่านอาศัยภิกษุใด จึงได้ถวายวิหาร” ดังนี้ เป็นต้น.

เตสํ วเสน อิศ วุตเตน สุณฺญาคารปเทน สทฺธิ ปุพฺเพ วุตเตสุ ปุณฺณชฺฌานาทีสุ สพฺพปเทสุ [614] **วารเปยฺยาลเกโท** เวทิตพฺโพ ฯ

พึงทราบประเภทแห่งวารเปยฺยาล ในทุกๆ บท มีปฐมฌานเป็นต้น ที่ท่านกล่าวไว้ในเบื้องต้นพร้อมกับบทสุณฺญาคาร
ที่กล่าวแล้วใน(ปัจจัยปฏิสังขตตวาระ)นี้ ด้วยอำนาจแห่ง(วาระ)เหล่านั้น.

“โย เต วิหารเว, เยน เต **วิหาร**โร, ยํ **ตว** อากมฺม วิหารนฺติ เอวํ ปริยาเยน วุตตตตฺตา ปน “**อหนฺติ** อวุตตตตฺตา จ
ปฏฺวิขานนฺตสฺส วุตเตปี, อิศ **ถุลลจฺจย**ํ, อปฏฺวิขานนฺตสฺส, **ทุกฺกณฺนฺติ** อยเมตถ **วินิจฺฉโย**” ฯ

ในปัจจัยปฏิสังขตตวาระนี้ (พึงทราบ)วินิจฉัยดังนี้ว่า “ก็เพราะภิกษุกล่าวโดยอ้อมอย่างนี้ว่า ‘ภิกษุใด อยู่ในวิหารของท่าน,

วิหารของท่านอันภิกษุใดอยู่แล้ว, ท่านอาศัยภิกษุใด จึงได้ถวายวิหาร,’ และเพราะเธอไม่ได้กล่าวว่า ‘เรา’

ใน(ปัจจัยปฏิสังขตตวาระ)นี้ แม้เมื่อกล่าวอวตฺตตฺตริมนุสฺสธรรม แก่บุคคลผู้เข้าใจทันที, จึงเป็นถุลลจฺจย.

กล่าวอวตแก่บุคคลผู้ไม่เข้าใจทันที, จึงเป็นทุกฺกณฺ.

เอวํ วิตถารวเสน อาปตฺติเกทํ ทสฺเสตฺวา อิทาณิ อนาปตฺตี ทสฺเสนฺโต “อนาปตฺติ อธิมาเนนาติอาทิมาท ฯ

(พระผู้มีพระภาค) ครั้นทรงแสดงประเภทแห่งอาบัติ ด้วยอำนาจความพิสดารอย่างนี้แล้ว

บัดนี้ จะทรงแสดงอนาบัติ จึงตรัสคำว่า อนาปตฺติ อธิมาเนน เป็นอาทิ.

ตตถ “อธิมาเนนาติ อธิมาเนน สมฺทาจรนฺตสฺส **อนาปตฺติ** ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อธิมาเนน มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้เวยวต ด้วยสำคัญว่าตนได้บรรลุ.

“อนุคฺลปนาธิปฺปายสฺสาติ

โกหฺมณฺเณ อิจฺฉาจาเร อญฺฐตฺวา อนุคฺลปนาธิปฺปายสฺส สพฺรหฺมจารีนํ สนฺติเก อณฺเฏ พฺยากรโณนฺตสฺส **อนาปตฺติ** ฯ

บทว่า อนุคฺลปนาธิปฺปายสฺส มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้มิได้ตั้งอยู่ในอิจฉาจาร ด้วยความเป็นผู้หลอกลวง

ไม่ประสงค์จะอวตพฺยากรณฺ์พระอรหฺตผล ในสำนักของเพื่อนพรหฺมจารีทั้งหลาย.

อุมมตฺตกาทโย ปุพฺเพ วุตตนยาเอว ฯ

ภิกษุบ้าเป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วในเบื้องต้นนั้นนั่นแล.

อิธ ปน อาทิกมมิกา วคฺคฺมุทาตีรียา ภิกฺขุ เตสํ อนาปตฺติตฺติ ฯ

อนึ่ง พวกภิกษุผู้จำพรรษาใกล้ฝั่งแม่น้ำวคฺคฺมุทา ผู้เป็นต้นบัญญัติ ใน(สิกขาบท)นี้, ไม่เป็นอาบัติแก่เธอเหล่านั้น ฉะนี้แล.

ปทภาษนียวณณา นิฎฐิตา ฯ

ปทภาษนียวณณา จบ.

[จตุตถปาราชิกสิกขาบทมีสมุฏฐาน ๓]

สมุฏฐานาทีสุ ฯ

ในสมุฏฐานเป็นต้น (มีวินิจฉันดังนี้):-

อิทํ สิกขาบทํ ติสมุฏฐานํ “(๑) หตฺถมฺพุทฺธา ย อาโรเจนตฺตสส กายจิตฺตโต, (๒) วจีเกเทน อาโรเจนตฺตสส วาจาจิตฺตโต, (๓) อุกฺกมฺ โกรเนตฺตสส กายวาจาจิตฺตโต สมฺภูตฺติ กิริยา สณฺญาวิโมกฺข์ สจิตฺตํ โลกวัชฺชํ กายกมฺมํ วจีกมฺมํ อุกฺกสฺสจฺจิตฺตํ ติวาทนิกํ ฯ

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ คือ (๑) (เกิด)แต่กายกับจิต ของภิกษุผู้เฝ้าอยู่ด้วยห้วแม่มือ

(๒) (เกิด)แต่วาจากับจิต ของภิกษุผู้เฝ้าอยู่ด้วยการเปล่งวาจา (๓) เกิดแต่กายวากับจิต ของภิกษุผู้ทำอยู่ทั้ง ๒

เป็นกิริยา เป็นสัญญาวิโมกข์ เป็นสจิตตกะ เป็นโลกวัชชะ เป็นกายกรรม วจกรรม เป็นอกุศลจิต มีเวทนา ๓.

หสนโตปิ หิ โสมนีสฺสฺสโต อุลลปฺติ ภายนโตปิ มชฺฌตโตปิ ฯ

จริงอยู่ ภิกษุผู้เฝ้าอยู่เฝ้าอวด ทั้งที่มีโสมนัสรื่นเริงใจก็มี กล่าวอวดก็มี มีตนเป็นกลางอวดก็มี.

วินีตวัตถุในจตุตถปาราชิก

[เรื่องสำคัญว่าได้บรรลุ]

วินีตวัตถุสุ อธิมานวตถุ อนุปปณญตติยํ วุตตนยเมว ฯ

เรื่องสำคัญว่าได้บรรลุ ในวินีตวัตถุทั้งหลาย มีนัยดังกล่าวแล้วในอนุบัญญัตินั้นแล.

พุทธิยวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องที่ ๒ (มีวินิจัยดังนี้):-

“ปณิธายาติ ปฏฐันนํ กตวา ฯ

บทว่า ปณิธาย ได้แก่ ทำความปรารถนาไว้.

“เอวํ มํ ชโน สมภาเวสสติติ “เอวํ อรรถญเญ วสนตํ มํ ชโน อรรถเต [615] วา เสกขญมียํ วา สมภาเวสสติ, ตโต โลกสส สกโกโต ภวิสสามิ ครุกโต มานิตโต ปุชิตโต ฯ

ข้อว่า เอวํ มํ ชโน สมภาเวสสติ มีความว่า (ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง อยู่ในป่าด้วยตั้งใจว่า

“ชนจักยกย่องเราผู้อยู่ในป่า ในความเป็นพระอรหันต์ หรือในภูมิแห่งพระเสขะ ด้วยวิธีอย่างนี้, แต่กาลนั้นไป เราจักเป็นผู้อันชาวโลกสักการะ เคารพ นับถือ บูชา.”

“อาปตติ ทุกกภูสสาติ เอวํ ปณิธาย อรรถญเญ วสิสสามิติ คจฉนตสส, ปทวาเร ปทวาเร ทุกกภู ฯ

สองบทว่า อาปตติ ทุกกภูสส ความว่า เมื่อเธอ เดินไปด้วยตั้งใจอย่างนี้ว่า “เราจักอยู่ในป่า”, เป็นทุกกภูทุกๆ อย่างเท่า.

ตถา อรรถญเญ ภูฏิกกรณจกมนนีสัททนิวาสนปารุพนาทิสสุ สพพกิจเจสุ ปโยเค ปโยเค ทุกกภู ฯ ตสฺมา เอวํ อรรถญเญ น วสิตพพ ฯ

ในกิจทั้งปวง มีการสร้างกุฏิ เดินจงกรม นั่ง และนุ่งห่มเป็นต้นในป่า เป็นทุกกภูทุกๆ ประโยค เหมือนอย่างนั้น.

เพราะเหตุนั้น ภิกษุไม่ควรอยู่ในป่า ด้วยความตั้งใจอย่างนั้น.

เอวํ วสนโต ทิ สมภาวนํ ลภตุ วา มา วา ทุกกภู อาปชชติ ฯ

จริงอยู่ เมื่ออยู่ด้วยความตั้งใจอย่างนั้น จะได้รับความยกย่องหรือไม่ก็ตาม ย่อมต้องทุกกภู.

โย ปน สมาทินนรุตฺตจฺโค “รุตฺตคํ รุกขิสสามิติ วา “คามนเต เม วสโต, จิตตํ วิกขิปติ. อรรถญํ สปปายนติ วา จินเตตวา

“อหุธา อรรถญเญ ตินณฺณํ วิเวกานํ อณฺญตรํ ปาปุณิสสามิติ วา “อรรถญํ ปวิสิตวา อรรถตตํ อปาปุณิตวา น นิขมิสสามิติ วา

“อรรถญฺวาโส นาม ภควตา ปสฺตโถ. มยิ จ อรรถญเญ วสนเต, พหุ สพฺรหมจารีโน คามนตํ หิตวา อรรถญฺภา ภวิสสนตฺติติ วา

เอวํ อนวชชวาสํ วสิตฺกาโม โหติ. เตน วสิตพพ ฯ

ส่วนภิกษุใดสมาทานรุตตจค์แล้ว คิดว่า “เราจักรักษารุตตจค์” หรือว่า “เมื่อเราพักอยู่ในแดนบ้าน จิตย่อมฟุ้งซ่าน, ป่าเป็นที่สบาย”

จึงเป็นผู้ประสงค์จะอยู่ป่าอันหาโทษมิได้ ด้วยทำความปรารถนาอย่างนี้

ว่า “เราจักบรรลุบรรดาวิเวกทั้ง ๓ อย่างใดอย่างหนึ่งในป่าแน่แท้” ดังนี้ ก็ดี

ว่า “เราเข้าไปสู่ป่ายังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว จักไม่ออกมา” ดังนี้ ก็ดี

ว่า “ชื่อว่า การอยู่ป่า พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญ และเมื่อเราพักอยู่ในป่า เพื่อนพรหมจรรย์มากมาย จักละทิ้งแดนบ้าน แล้วอยู่ป่าเป็นวัตร” ดังนี้ก็ดี. ภิกษุนั้น ควรอยู่ในป่า.

| ตติยวตถุสมี ฯ

ในเรื่องที่ ๓ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“อภิกขมาทีนิ สณฺฐเปตวา ปิณฺฑทาย จริสฺสามีติ นิวาสนปรุปนกิจจโต ปฎฺติ ยาว โภชนปรีโยसानํ ตาว ปโยเค ปโยเค **ทุกกฏ**.
สมภวานํ ลมฺตุ วา มา วา **ทุกกฏ**เมว ฯ

เป็นทุกกฏทุกๆ ประโยค ตั้งต้นแต่กิจคือการนุ่งห่ม ด้วยตั้งใจว่า “เราจักวางอิริยาบถ มีการก้าวไปเป็นต้น เทียบบิณฑบาต” จนกระทั่งถึงการขบฉันเป็นที่สุด, เธอจะได้รับความยกย่องหรือไม่ก็ตาม เป็นทุกกฏทั้งนั้น.

ขนธกวตตเสขียวตตปริปุรณตถํ ปน สพรหมจารีนิ ทิฏฐานุกติอาปชชนตถํ วา
ปาสาทิเกหิ อภิกขมปฏิกขมาทีหิ ปิณฺฑทาย ปวิสฺสนโต อนุปวชฺโซ วิญญฺณนฺติ ฯ |

แต่ภิกษุผู้เข้าไปบิณฑบาต ด้วย(อิริยาบถ)ที่น่าเลื่อมใส มีการก้าวไปและถอยกลับเป็นต้น

เพื่อบำเพ็ญขันธวัตรและเสขียววัตรให้บริบูรณ์ หรือเพื่อถึงความเป็นทิฏฐานุกติ แก่เพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย เป็นผู้อันวิญญูชนทั้งหลายไม่พึงติเตียนแล.

จตุตถปณฺจมวตถุสฺ “โย เต วิหาเร วสีติ เอตถ วุตฺตนเยเนว “อหนฺติ อวุตฺตตฺตา **ปาราชิก** นฺตฺถิ ฯ

ในเรื่องที่ ๔ และที่ ๕

เพราะภิกษุมิได้กล่าวว่า “เรา” โดยนัยดังกล่าวไว้แล้วในคำนี้ว่า “ภิกษุใด อยู่ในวิหารของท่าน” จึงไม่เป็นปาราชิก.

อตฺตูปนายิกเมว หิ สมฺพุทฺทจรณฺตสฺส, **ปาราชิก** วุตฺตํ ฯ

จริงอยู่ เมื่อภิกษุออกอุตตริมนุสสรธรรมเป็นที่น้อมเข้ามาในตนเท่านั้น ท่านจึงปรับเป็นปาราชิก.

“ปณฺธาย จงฺกมิตฺตาทินิ [616] เหมฐฺฐา วุตฺตนยาเนว ฯ

คำเป็นต้นว่า “(ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง) เเดินจงกรมด้วยตั้งใจว่า ...” ดังนี้ มีนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

สํโยชนวตถุสมี ฯ

ในเรื่องละสังโยชน (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“**สํโยชนา** ปหีนฺนตฺถิปี “ทส **สํโยชนา** ปหีนฺนตฺถิปี “เอกํ **สํโยชน** ปหีนฺนตฺถิปี วทโต,

กิลสฺสปฺพานเมว อาโรจิตํ โหติ, ตสฺมา **ปาราชิก** ฯ

เมื่อภิกษุกล่าวว่า “สังโยชนทั้งหลาย เราละได้แล้ว” ก็ดี, ว่า “สังโยชนทั้ง ๑๐ เราละได้แล้ว” ก็ดี,

ว่า “สังโยชนข้อหนึ่ง เราละได้แล้ว” ก็ดี การละกิลสนั้นแหละเป็นอันเธอบอกแล้ว. เพราะเหตุนี้ จึงเป็นปาราชิก.

รโหตถุสฺ ฯ

ในเรื่องธรรมในที่ลับ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“รโห อุลลปตฺติ รโหคโต “อรหา **อหนฺติ** วทติ, น มนฺสา จินฺติตฺตเมว กโรติ, เตเนตถ **ทุกกฏ** วุตฺตํ ฯ

ชื่อว่า รโห **อุลลปตฺติ** ความว่า ภิกษุอยู่ในที่ลับ พุดว่า “เราเป็นพระอรหันต์” ดังนี้,

แต่ไม่ได้ทำการคิดด้วยใจเลย” เพราะเหตุนี้ ใน(เรื่อง)นี้ ท่านจึงปรับเป็นทุกกฏ.

วิหารวตถุ อฏฐฐานวตถุ จ วุตตนยเมว ฯ

เรื่องวิหาร และเรื่องบำรุง มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

น ทุกกรวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องทำได้ไม่ยาก (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ตสส ภิกขุโน อัย ลทธิ “อริยบุคคลาว ภควโต สาวกาติ ฯ

ลัทธิของภิกษุณั้น(มี)ดังนี้ว่า “พระอริยบุคคลทั้งหลายแล ผู้เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาค (พึงพูดอย่างนั้น).”

เตนาห “เอ โข เต ภควโต สาวกา, เต เอว วเทยยุนติ ฯ

เพราะเหตุนี้ เธอจึงกล่าวว่า “เฉพาะท่านที่เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเท่านั้น พึงพูดอย่างนั้น.”

ยสฺมา จสฺส อัย อธิปปาโย “สีลวตา อารทวิปัสสเกน น ทุกกร อณฺเฏ พยาภาตุ, ปฎิพโล โส อรหตฺตํ ปาปุณฺณิตฺตุนติ

ตสฺมา อนุลลปนาธิปปาโย อหนติ อาท ฯ

ก็แล ความประสงค์ของเธอ มีดังนี้ว่า

“การที่ภิกษุผู้มีศีล เจริญวิปัสสนา พยากรณ์พระอรหัตตผล ทำได้ไม่ยากเลย, เธอสามารถบรรลุพระอรหัตได้”

เพราะเหตุนี้ ภิกษุรูปนั้น จึงกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ มิได้มีความประสงค์จะพูดอวด.”

วิริยวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องความเพียร (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“อาราธนีโยติ สกกา อาราเธตุ สมปาเปตุ. “นิพพตเตตฺตุนติ อตฺโถ ฯ

บทว่า อาราธนีโยติ ความว่า สามารถเพื่อยังกรรมให้สัมฤทธิ์ผลได้ คือยังตนให้บรรลุได้. ความว่า “เพื่อให้เกิดได้”.

เสส วุตตนยเมว ฯ

คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล.

มจฺจวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องความตาย (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โส ภิกขุติ ยสฺส วิปฏิสฺสโร อูปฺพชติ โส ภาเยย. มยหํ ปน อวิปฏิสฺสรวตฺตูกานิ ปริสุทฺธานิ สีลานิ. สฺวาทํ ก็ มรณสฺส ภายิสฺสामीติ

เอตมตฺตวสํ ปฎิจฺจ “นาหํ อาวุโส มจฺจโน ภายามิตี อาท ฯ เตนสฺส อนาปตติ ฯ

ภิกษุณั้น อาศัยอำนาจแห่งประโยชน์นี้ว่า “ท่านผู้มีความเดือดร้อนใจเกิดขึ้น ต้องกลัวแน่,

แต่ศีลของเราบริสุทธิ์ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อนใจเลย. เรานั้นจักต้องกลัวต่อความตายทำไม” ดังนี้

จึงตอบว่า “ดูก่อนอาวุธทั้งหลาย! ผมยอมไม่กลัวต่อความตาย.” เพราะเหตุนี้ จึงไม่มีอาบัติแก่ภิกษุณั้น.

วิปฏิสฺสรวตฺตูกานิปิ เอเสว นโย ฯ

แม้ในเรื่องความเดือดร้อนใจ ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

๑ ไม่ใช่เป็นบทตั้ง เพราะในบาลีไม่มี ควรแก้ไขให้มี อิติ ศัพท์ จึงจะถูก.

โต ไตรนิ ตินิ วตฺถุณี วิริยวตฺถุสทิสานเว ฯ

๓ เรื่องถัดจากเรื่องความเดือดร้อนใจนั้นไป เป็นเหมือนเรื่องความเพียรนั่นเอง.

เทศนาวตฺถุส ปฐมวตฺถุสมิ ตาว ฯ

บรรดาเรื่องเวทนา^๑ทั้งหลาย (พึงทราบวินิจฉัย)ในเรื่องที่แรกก่อน:-

โส ภิกฺขุ ปฏิสงฺขานพเลน อธิวาสนชนฺตีย์ รุทฺธา “นาวุโส สกฺกา เยน วา เตน วา อธิวาเสตฺถุนฺติ อาห ฯ เตนสฺส อนาปตฺติ ฯ

ภิกษุ นั้นตั้งอยู่ในอธิวาสนชนฺตีย์ ด้วยกำลังแห่งความพิจารณาจึงตอบว่า

“ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย! อันคนพอดิพอร้าย ไม่สามารถจะอดกลั้นได้.” เพราะเหตุ นั้น จึงไม่มีอาบัติแก่เธอ.

ทฺติเย ปน อตฺตูปนายิกิ อกฺตวา “นาวุโส สกฺกา ปุชฺชชนฺนาติ ปรียาเยน วุตฺตตฺตา อุลลจฺจยิ ฯ

ส่วนในเรื่องที่ ๒ เป็นอุลลจฺจยิ เพราะภิกษุ นั้นไม่ได้ทำการอวดอุตตริมนุสสรธรรมที่เป็นที่น้อมเข้ามาในตน

กล่าวโดยอ้อมว่า “ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย! อันปุชฺชนไม่สามารถ (จะอดกลั้นได้).”

[617] พราหมณวตฺถุส ฯ

ในเรื่องพราหมณ์ทั้งหลาย (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โส กิร พราหมโณ น เภวลิ “อายนฺตุ โภณโต อรหฺนโตติ อาห. ยยิ ปนสฺส วจฺนํ มฺขโต นิคฺคจฺจติ,

สพฺพิ “อรหฺนทานิ อาสนานิ ปญญาเปถ ปาโททกํ เทถ. อรหฺนโต ปาเท โธวฺนตฺติ อรหฺนตฺวาทปฏิสยฺตฺเตเยว ฯ

ได้ยินว่า พราหมณ์คนนั้น ได้กล่าวว่า “นิมนต์พระอรหันต์ทั้งหลาย จงมาเถิดเจ้าข้า!” ดังนี้ อย่างเดียวก็หาไม่ได้,

(โดยที่แท้) คำพูดทั้งหมดที่เปล่งออกจากปากของพราหมณ์นั้น ประกอบด้วยวาทะว่าอรหันต์ทั้งนั้น ดังนี้ว่า

“ท่านทั้งหลาย จงปลุกตาสนนะ จงถวายน้ำล้างเท้าแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย, ขอพระอรหันต์ทั้งหลาย จงล้างเท้าเถิด.”

ติ ปนสฺส ปสาทภณฺญํ สทฺธาจริตฺตตา อตฺตโน สทฺธาพเลน สมุสฺสาหิตสฺส วจฺนํ ฯ

ก็คำพูดนั้นของพราหมณ์นั้น เป็นการกล่าวด้วยความเลื่อมใส คือ เป็นคำกล่าวของพราหมณ์

ผู้ถูกกำลังศรัทธาของตนให้ชะมกเขม้นแล้ว เพราะความเป็นผู้สัทธาจริต.

ตสฺมา ภควา “อนาปตฺติ ภิกฺขเว ปสาทภณฺญเอติ อาห ฯ

เพราะเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! ไม่เป็นอาบัติ เพราะการกล่าวด้วยความเลื่อมใส.”

เอวํ วุจฺจมาเนน ปน ภิกฺขุณา น ฆฺฏฐฺตฺถุญฺญเณว ปจฺจยา ปริภุชิตพฺพา.

“อรหฺตตสมปาปิกิ ปน ปฏฺธิปํ ปริปุเรสสามิตี เอวํ โยโค กรณิโยติ ฯ

อันภิกษุผู้ถูกเขากล่าวอย่างนั้น ไม่ควรเป็นผู้ร้ายเรงยินดีเลยบริโภคปัจจัยทั้งหลาย.

ควรทำความเพียร ด้วยคิดอย่างนี้ว่า “ก็เราจักบำเพ็ญข้อปฏิบัติ อันจะยังตนให้ถึงความเป็นพระอรหันต์” ดังนี้แล.

อญฺญากรณวตฺถุณี สยฺชนวตฺถุสทิสานเว ฯ

เรื่องพยากรณ์อรหฺตผล เป็นเหมือนเรื่องละสังโยชนั้นแล.

๑ เทศนาวตฺถุส น่าจะผิด เพราะพูดถึงเรื่องอดกลั้นเวทนา ฉะนั้น จึงควรแก้เป็น เวทนาวตฺถุส ดังที่แปลไว้แล้วนั้น.

อคารวตฤตสุมี ฯ

ในเรื่องครองเรือน (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โส ภิกษุ คิทธิกาเว อนตลิกตยา อนเปกขตยา “อภพโพ โข อาวุโส มาทีโสติ อาห, น อุลลปนาธิปปาเยน. เตนสสุ **อนาปตติ** ฯ”
 ภิกษุ นั้น ได้กล่าวว่า “ดูก่อนผู้มีอายุ! คนอย่างฉัน ไม่ควรแล” ดังนี้ เพราะเธอไม่มีความต้องการ
 ไม่มีความเยื่อใยในความเป็นคฤหัสถ์, หาได้กล่าวด้วยความประสงค์จะอวดไม่. เพราะเหตุนี้ จึงไม่เป็นอาบัติแก่เธอ.

อาวฏคามวตฤตสุมี ฯ

ในเรื่องห้ามกาม (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โส ภิกษุ วตตุกาเมสุ จ กิเลสกาเมสุ จ โลเกเกเนว อาทีนทสเสน นีรเปกโข.

ตสมา “อาวฏา เม อาวุโส กามาติ อาห. เตนสสุ **อนาปตติ** ฯ”

ภิกษุ นั้น เป็นผู้หมดความเยื่อใยในวัตตุกามและกิเลสกาม เพราะเล็งเห็นโทษที่เป็นโลกีย์นั่นเอง.
 เพราะฉะนั้น เธอจึงกล่าวว่า “ดูก่อนคุณ! กามทั้งหลาย ฉันห้ามได้แล้ว” ดังนี้. เพราะเหตุนี้ จึงไม่เป็นอาบัติแก่เธอ.

เอตถ จ “อาวฏาติ อวาริตา นีวาริตา ปฏิกขิตตาทิ **อตโต** ฯ”

ก็คำว่า อาวฏา ใน(คำว่า อาวฏา เม) นี้ มีใจความว่า “ฉันป้องกันได้แล้ว คือ ห้ามเสียแล้ว ปฏิเสธแล้ว.”

อภริตวตฤตสุมี ฯ

ในเรื่องความอภริมย์ (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โส ภิกษุ สาสเน อนุกกณฐิตภาเวณ อุทเทสปริปุจฉาทิสฺสุ จ อภริตภาเวณ “อภริโต **อห** อาวุโส ปรมาย อภริตยาติ อาห,
 น อุลลปนาธิปปาเยน. เตนสสุ **อนาปตติ** ฯ”

ภิกษุ นั้น กล่าวว่า “ดูก่อนคุณ ฉันยังยินดียิ่ง ด้วยความยินดีอย่างเยี่ยม” ดังนี้
 เพราะเธอเป็นผู้ไม่กระสัน และเพราะยังมีความยินดีในอุเทศและปุจฉาเป็นต้น ในศาสนา,
 หาได้กล่าวด้วยความประสงค์จะอวดไม่. เพราะเหตุนี้ จึงไม่เป็นอาบัติแก่เธอ.

[เรื่องตั้งกติกาลแล้วหลีกไป]

ปกกมนวตฤตสุมี ฯ

ในเรื่องหลีกไป (มีวินิจฉัยดังนี้):-

“โย อิมมหา อาวาสา ปฐมํ ปกกมิสฺสตีติ เอวํ อาวาสํ วา มณฑลํ วา สิมํ วา ยงฺกยฺจ ฐานํ ปริจฉินฺทิตฺวา กตยา กติกา,
โย “มํ อรหติ ขานนฺตฺติ ตมฺหา ฐานา ปฐมํ [618] ปกกมติ, ปาราชิก โหติ ฯ”

ชื่อว่า ภิกษุใด จักหลีกไปจากอาวาสก่อน มีอธิบายว่า เมื่อสงฆ์กำหนดอาวาส มณฑลสีมา หรือสถานที่ใดที่หนึ่ง แล้วตั้งกติกาก
 ไว้, ภิกษุใดหลีกไปจากสถานที่นั้นก่อนด้วยคิดว่า “ภิกษุทั้งหลาย จงเข้าใจเราว่าเป็นพระอรหันต์”, ภิกษุ นั้นเป็นปาราชิก.

โย ปน อาจารย์อุปัชฌายานัน วา กิจเจเน มาตาปิตุณั วา เกนจิเทเว กรณีเยน

ภิกขุอาจารย์ตถั วา อุทเทสปริปุจฉานัน วา อตถาย อดญเณน วา ตาทีเสน กรณีเยน ตั ฐานัน อติกกมิตวา คจฉติ, **อนาปัตติ** ๑

ส่วนภิกษุใด เดินเลยสถานที่นั้นไป ด้วยกิจธุระของอาจารย์และอุปัชฌายะก็ดี ด้วยกรณียะบางอย่างนั้นแลของมารดาและบิดาก็ดี ด้วยกรณียะเช่นนั้นอย่างอื่น เพื่อภิกขาจารย์ หรือเพื่อประโยชน์แก่อุเทศและปริปุจฉาก็ดี, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น.

สเจปิสส เอวั คตสส, ปจฉา **อิฉฉาจาโร** อุปุชชติ “น ทานาหัง ตตถ คมิสสามิ. เอวั มั ‘อรหติ สมภาเวสสนตติ, **อนาปัตติ**เยว ๑

ถ้าแม้เมื่อภิกษุนั้น เดินไปด้วยกิจอย่างนั้น, ภายหลังอิฉฉาจารย์เกิดขึ้นว่า “บัดนี้ เราก็จักไม่ไปในสถานที่นั้น.

(เพราะว่า) คนทั้งหลายจักยกย่องเราว่า ‘เป็นพระอรหันต์’ ด้วยอาการอย่างนี้” ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน.

โยปิ เกนจิเทเว กรณีเยน ตั ฐานัน ปตวา สชฌายมนสิการาทิวเสน อดญาวาวิโต วา หุตวา โจราทีหิ วา อนุพพโธ

เมฆัง วา อญฐิตัง ทิสวา อนโนสสกัง ปริสิตุกาโม ตั ฐานัน อติกกมิต, **อนาปัตติ** ๑

ฝ่ายภิกษุใด ลุถึงสถานที่นั้น ด้วยกรณียะบางอย่างแล้ว เป็นผู้สงใจไปในที่อื่น ด้วยอำนาจการใส่ใจในการสาธยายเป็นต้น หรือถูกโจรเป็นต้นไล่ติดตาม หรือเห็นเมฆตั้งเค้าขึ้นแล้ว มีประสงค์จะเข้าไปหลบฝน จึงลวงเลยสถานที่นั้นไป, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น.

ยานเนน วา อิทธิยา วา คจฉนโตปิ ปาราชิกัน อาปชชติ, ปทคเมนเนว อาปชชติ ๑

แม้ภิกษุผู้ไปด้วยยานหรือด้วยฤทธิ์ ก็ไม่ต้องปาราชิก, แต่ยอมต้อง(อาบัติ) ด้วยการเดินไปด้วยเท่านั้น.

ตปี, เยหิ สห **กติก**า กตา, เตหิ สหธิ อปุพพ อจรัม คจฉนโต น อาปชชติ ๑

ภิกษุผู้เดินไปถึงสถานที่เมื่อนั้น ไม่ก่อนไม่หลัง พร้อมด้วยพวกภิกษุผู้ร่วมกันตั้งข้อกติกาวไว้ ไม่ต้องอาบัติ.

เอวั คจฉนตา หิ สพเพปิ อดญมณญั รกขณติ ๑

เพราะว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเดินไปอย่างนั้น ยังรักษากันและกันได้แม้ทั้งหมด.

สเจปิ มณฑปรุกขมูลาทีสุ กิณจิ ฐานัน ปริฉฉินทิตวา “โย เอตถ นิสิตติ วา จงกมิต วา, ตั ‘อรหติ ซานิสสามาติ

ปุพพานิ วา ฐเปตวา “โย อิมานิ คเหตุวา ปุชั กริสสติ, ตั ‘อรหติ ซานิสสามาติอาทินา นเยน **กติก**า กตา โหติ ๑

แม้ถ้า(ภิกษุทั้งหลาย) กำหนดสถานที่บางแห่ง บรรตามณฑปและโคนต้นไม้เป็นต้น แล้วตั้งข้อกติกาวไว้โดยนัยเป็นต้นว่า

“พวกเราจักรู้ภิกษุผู้หนึ่งหรือเดินจงกรมอยู่ในที่นี้ว่า ‘เป็นพระอรหันต์’

หรือวางดอกไม้ไว้ (แล้วตั้งข้อกติกาวไว้) โดยนัยเป็นต้นว่า

“พวกเราจักทราบภิกษุผู้ถือเอาดอกไม้เหล่านี้แล้วทำการบูชาว่า ‘เป็นพระอรหันต์.’”

ตตราปิ อิฉฉาจารย์วเสน ตถา กโรนตสส, **ปาราชิก**เมว ๑

แม้ใน(ข้อกติกาวัตร)นั้น เมื่อภิกษุทำอยู่เหมือนอย่างนั้น ด้วยอำนาจอิฉฉาจารย์, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

สเจปิ อุปาสเกน อนตรามคเค **วิหาโร** วา กโต โหติ. **จีวร**าทินิ วา ฐูปิตานิ โหนติ.

“เย อรหนโต, **เต** อิมสมิ วิหาเร วสนตุ จีวราทินิ จ คณหนตุติ ๑

ตตราปิ อิฉฉาจารย์วเสน วสนตสส วา ตานิ วา คณหนตสส, [619] **ปาราชิก**เมว ๑

แม้ถ้าอุบาสกสร้างวิหารไว้ในระหว่างทางก็ดี ตั้งปัจจัยมีจีวรเป็นต้นไว้ก็ดี ด้วยกล่าวว่า

“ขอภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ทั้งหลาย จงพักอยู่ในวิหารหลังนี้ และจงถือเอาปัจจัยมีจีวรเป็นต้น.”,

แม้ใน(ข้อกติกาวัตรที่อุบาสกตั้งไว้)นั้น เมื่อภิกษุพักอยู่ หรือถือเอาปัจจัยมีจีวรเป็นต้นเหล่านั้นด้วยอำนาจอิจฉาจารย์, เป็นปาราชิกเหมือนกัน.

เอตํ ปน อธมมิกํ กติกาวัตตํ. ตสฺมา น กาทพฺพํ ฯ

แต่ว่านั้น เป็นกติกาวัตรที่ไม่ชอบธรรม, เพราะเหตุนี้ จึงไม่ควรทำ.

อถฺยํ วา เอวรูปี อิมสฺมี เตมาสพฺพนฺตเร สพฺเพ อารณฺญิกา โหนตุ ปิณฺฑปาติงคาคาทิวเสสฺสรุตฺตจฺจระ วา
อถฺวา สพฺเพว ชีณาสฺวา โหนตุติเอวมาทึ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง (วัตร)อื่นเห็นปานนี้ มีอาทิอย่างนี้ว่า

“ในภายในไตรมาสนี้ ภิกษุทั้งหมดจงเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร หรือว่าทรงไว้ซึ่งธุดงค์ที่เหลือ มีองค์แห่งภิกษุผู้เกี่ยว
บิณฑบาตเป็นวัตรเป็นต้น, หรือว่า จงเป็นผู้สิ้นอาสวะหมดทุกรูปด้วยกัน,” ดังนี้ (ชื่อว่าวัตรที่ไม่ชอบธรรม).

นนานาเวรชกกา ทึ ภิกฺขุ สนฺนิปตฺนติ ฯ ตตถ เภจึ ทุพฺพลา อปฺปตฺตามา เอวรูปี วัตตํ อนฺุปาเลตฺนํ สกฺโกณฺติ ฯ
ตสฺมา เอวรูปฺมปี วัตตํ น กาทพฺพํ ฯ

แท้จริง ภิกษุทั้งหลาย ผู้อยู่ในชนบทต่างๆ ย่อมประชุมกัน.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุบางพวกทูลพลภาพมีกำลังน้อย ย่อมไม่สามารถจะตามรักษาข้อวัตรเห็นปานนั้นได้.

เพราะเหตุนี้ ข้อวัตรแม้เห็นปานนั้น จึงไม่ควรทำ.

“อิมํ เตมาสํ สพฺเพเหว น อุทฺทิสฺสิตพฺพํ น ปริปุจฺฉิตพฺพํ น ปพฺพาเชตพฺพํ มุควตฺตํ คณฺหิตพฺพํ
พทึ สีมฺภูรสฺสาปี สงฺขลาโภ ทาทพฺโพติเอวมาทึกํ ปน น กาทพฺพเมว ฯ

และ(ข้อวัตร)มีอาทิอย่างนี้ว่า “ตลอดไตรมาสนี้ ภิกษุหมดทุกรูปด้วยกัน ไม่พึงแสดง(ธรรม) ไม่พึงเรียน(ธรรม) ไม่พึงให้บรรพชา,
แต่ควรเรียนเอามุควัตร ควรให้ลาภสงฆ์แก่ภิกษุผู้อยู่ภายนอกสีมาด้วย” ดังนี้ ก็ไม่ควรทำเหมือนกัน.

[เรื่องพระมหาโมคคัลลานะเห็นอัฐฐิกสังขลิกเปรต]

ลกฺขณสํยุตฺเต ยวายํ “อายสฺมา จ ลกฺขโณติ ลกฺขณตฺเถโร วุตฺโต, เอส “ชฺฐิลสทฺสสฺส อพฺภนฺตโร
เอทึภิกฺขุอุปสมฺปทาย อุปสมฺปนฺโน อาทิตฺตปริยายาวสาเน อรหฺตตํ ปตฺโต เอโก มหาสวโกติ เวทิตฺตพฺโพ ฯ

พระลักษณะณะ (พระธรรมสังคากาจารย์)กล่าวไว้ในลักษณะสังยุตว่า “อายสฺมา จ ลกฺขโณ^๑,” เป็นต้นนี้
บัณฑิตพึงทราบว่ “มีอยู่ภายในแห่งภิกษุชฺฐิลพันธงค์ อุปสมบทด้วยเอทึภิกฺขุอุปสมฺปทา
ได้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ ในที่สุดแห่งอาทิตตปริยายสูตร เป็นพระมหาสาวกองค์หนึ่ง.”

ยสฺมา ปเนส ลกฺขณสมฺปนฺเนน สพฺพการปริปุเรน พฺรหฺมสเมเน อตฺตภาเวเน สมณนาโคโต ตสฺมา “ลกฺขโณติ สงฺขยํ โคโต ฯ
ก็เพราะท่านองค์นี้ ประกอบด้วยอรรถภาพเหมือนพรหม สมบูรณ์ด้วยลักษณะ เต็มเปี่ยมด้วยอาการทุกอย่าง
ฉะนั้น ท่านจึงถึงความนับว่า “ลักษณะ”.

มฺหาโมคฺคฺลลนตฺเถโร ปน ปพฺพชิตฺติวสโต สตฺตเม ทิวเส อรหฺตตํ ปตฺโต ทฺติโย อคฺคสวโก ฯ

ส่วนพระมหาโมคคัลลานเถระ เป็นพระอัครสาวกที่ ๒ ได้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ ในวันที่ ๗ แต่วันที่ท่านบวชแล้ว.

“สิตฺ ปาตวากาสีติ มนุทหสิกํ ปาตุํ อกาสิ ฯ “ปกาสยิ ทสฺเสสีติ วุตฺตํ โหติ ฯ

สองบทว่า สิตฺ ปาตวากาสีติ ความว่า พระมหาโมคคัลลานเถระได้ทำการข่มน้อยๆ ให้ปรากฏ.

มีคำอธิบายว่า “ประกาศ คือแสดง.”

“กํ ปน ทิสฺวา เถโร สิตฺ ปาตวากาสีติ ฯ

ถามว่า “ก็พระเถระเห็นอะไร จึงได้ทำการข่มให้ปรากฏ?”

“อุปริ ปาลิยํ อาคตํ อญฺจิกสงฺขลิกํ เอกํ เปตฺโลกเณ นิพฺพตฺตสฺส ตํ ทิสฺวา ฯ

แก้ว่า “(พระเถระ)เห็นสัตว์ผู้เกิดอยู่ในเปตโลกตนหนึ่ง มีแต่ร่างกระดูก ซึ่งมาแล้วในบาฬีข้างหน้า.”

ตถจ โข ทิพฺเพน จกฺขุณา น ปสาทจกฺขุณา ฯ

ก็แล (การเห็นสัตว์ตน)นั้น เห็นได้ด้วยทิพยจักขุ ไม่ใช่เห็นด้วยจักขุประสาท.

ปสาทจกฺขุสฺส ทิ เอเต อตฺตภาวา น อาปาถํ อาคจฺจนฺติ ฯ

จริงอยู่ อตฺตภาพเหล่านั้นหาได้มาสู่คลองแห่งจักขุประสาทไม่.

เอวรूपํ ปน อตฺตภาวํ [620] ทิสฺวา, การุญฺเณ กตฺตพฺเพ, กสฺมา สิตฺ ปาตวากาสีติ ฯ

ถามว่า “ก็พระเถระเห็นอตฺตภาพมีรูปร่างนั้นแล้ว เพราะเหตุไรจึงได้ทำการข่มให้ปรากฏ ในเมื่อควรทำความกรุณาเล่า?”

อตฺตโน จ พุทฺธญาณสฺส จ สมฺปตฺติสมนุสฺสรณโถ ฯ

แก้ว่า “เพราะท่านอนุสรณ์ถึงสมบัติของตน และพระญาณของพระพุทธเจ้าด้วย.”

ตํ ทิ ทิสฺวา เถโร “อทิฏฺฐสฺสจฺเณ นาม ปุคฺคเลน ปฏิลภิตพฺพา เอวรูปา อตฺตภาวา. มุตฺโต อหํ. ลาภา วต เม. สุลทฺธํ วต เมติ
อตฺตโน จ สมฺปตฺติํ อนุสฺสริตฺวา “โอโห พุทฺธสฺส ภควโถ ญาณสมฺปตฺติ, โย กมฺมวิปาโก ภิกฺขเว อจินฺเตยโย น จินฺเตตฺตพฺโพติ เทเสสิ.

ปจฺจกฺขํ วต กตฺวา พุทฺธา เทเสนฺติ. สุปฺปฏิวิทฺธา พุทฺธานํ รมฺมธาดูติ เอวํ พุทฺธญาณสมฺปตฺติยจฺ สริตฺวา สิตฺ ปาตวากาสีติ ฯ

แท้จริง พระเถระเห็นเปรตตนนั้นแล้ว ได้อนุสรณ์ถึงสมบัติของตนว่า “อตฺตภาพเห็นปานนี้ อันบุคคลผู้ช้อย่างไม่เห็นสักจะพึง
ได้. เราพ้นแล้ว(จากอตฺตภาพเช่นนั้น). เป็นลาภของเราหนอ! เราได้ดีแล้วหนอ!”

และได้ระลึกถึงสมบัติแห่งพระพุทธญาณอย่างนี้ว่า “ญาณสมบัติของพระผู้มีพระภาค ผู้ทรงแสดงว่า ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย!
กรรมวิบาก เป็นอจินไตย อันบุคคลไม่พึงคิด’. น้าอัศจรรย์, พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงแสดงธรรมให้ประจักษ์หนอ!
ธรรมธาคู อันพระพุทเจ้าทั้งหลาย ทรงแห่งตลอดดีแล้ว” ดังนี้ จึงได้ทำการข่มพรายให้ปรากฏ.”

ยสฺมา ปน ชีณาสฺวา นาม น อการณา สิตํ กโรนฺติ

ตสฺมา ตํ ลกฺขณตฺเถโร ปุจฺฉิ “โก นฺโห อวฺสุโส โมคคฺลลาน เหนฺตุ โโก ปจฺจโย สิตฺสฺส ปาตุกมฺมายาติ ฯ

ก็ธรรมดาว่า พระชีณาสพทั้งหลาย ไม่ทำการข่มพรายให้ปรากฏเพราะไม่มีเหตุ

เพราะฉะนั้น พระลักขณเถระจึงถาม(พระมหาโมคคัลลานเถระ)นั้นว่า

“ดูก่อนอวสุโส โมคคัลลานะ! อะไรหนอเป็นเหตุ? อะไรหนอเป็นปัจจัย แห่งการทำการข่มพรายให้ปรากฏ?”

เถโร ปน ยสฺมา, เยหิ อโย อปุปฺตติ สามํ อธิฏฺฐา, เต ทุสฺสทฺธาปยา โหนติ
ตสฺมา ภควนฺตํ สกฺขี กตฺวา พฺยาภาตฺตกาตฺยา “อกาโล โข อาวุโสติอาทิมหา ฯ”

แต่พระเถระกล่าวตอบว่า “อาวุโส ลักษณะ! ยังไม่เป็นกาลสมควรแล” เป็นต้น
โดยเหตุที่ท่านมีความประสงค์จะให้พระผู้มีพระภาคเป็นพยานเสียก่อน จึงพยากรณ์
เพราะเหตุว่า (ภิกษุทั้งหลาย) ผู้ที่ยังมิได้เห็นความอุบัติขึ้นนี้ด้วยตนเองแล้ว จะบังคับให้เชื่อได้โดยยาก.

ตโต ภควโต สนฺติเก ปุณฺโณ “อิธํ อาวุโสติอาทินา นเยน พฺยาภาสิ ฯ”

ภายหลังแต่นั้น พระมหาโมคคัลลานเถระ ถูกพระลักษณะเถระถามในสำนักพระผู้มีพระภาค จึงได้พยากรณ์ โดยนัยมีอาทิว่า
อิธํ อาวุโส.

ตตฺถ “อฏฺฐิกสงฺขลิกนฺติ เสตํ นิมนฺโสโลหิตํ อฏฺฐิกสงฺฆาภูํ ฯ”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อฏฺฐิกสงฺขลิกํ ได้แก่ ผู้มีแต่ร่างกระดูก ซึ่งมีสีขาว ไม่มีเนื้อและโลหิต.

“คิขฺมาปิ กงฺกปิ กุสฺลาปฺติ เอเตปิ ยกฺขคิขฺมา เจเว ยกฺขกงฺกา จ ยกฺขกุสฺลา จ ปจฺเจตฺตพฺพา ฯ”

แร้งยักษ์ เหยี่ยวยักษ์ และนกกตะกรุมยักษ์ แม้เหล่านี้ พึงทราบว่าเป็นแร้งบ้าง เหยี่ยวบ้าง นกตะกรุมบ้าง.”

ปากติกานํ ปน คิขฺมาทินํ อาปาถมฺปิ เอตํ รูปํ นาจฺจจฺติ ฯ”

ก็รูปนั้น ไม่มาแม้สู่คลอง(แห่งจักษุ) ของฝูงแร้งเป็นต้นตามปกติ.

“อนฺุปฺติตฺวา อนฺุปฺติตฺวาติ อนฺุพฺนฺธิตฺวา อนฺุพฺนฺธิตฺวา ฯ”

สองบทว่า อนฺุปฺติตฺวา อนฺุปฺติตฺวา ได้แก่ พวกมันติดตามไปแล้วๆ.

“วิทฺตฺเทตฺติ วินิวิชฺฌิตฺวา จจฺจนฺติ ฯ” “วิทฺตฺเทตฺติ วา ปาโฐ ฯ” อสฺสึหารูปรเมหิ ตฺติชฺฌเนหิ โลหตฺตฺตฺเทหิ วิชฺฌนฺตฺติ อตฺถโธ ฯ”

บทว่า วิทฺตฺเทตฺติ ได้แก่ จิกแล้วบินไป. อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า วิทฺตฺเทตฺติ ก็มี.

อธิบายว่า “ย่อมสับจิก ด้วยจะงอยปากซีโลหะที่คมกริบ เปรียบด้วยคมดาบ.”

“สา สุทฺถํ อฏฺฐสฺสรํ [621] กโรตฺติ เอตฺถ “สุทฺถนฺติ นิปาโต ฯ” “สา อฏฺฐิกสงฺขลิกา อฏฺฐสฺสรํ อาตฺตฺตฺสฺสรํ กโรตฺติ อตฺถโธ ฯ”

ศัพท์ว่า สุทฺถํ ในคำว่า สา สุทฺถํ อฏฺฐสฺสรํ กโรตฺติ นี้ เป็นนินาต.

อธิบายว่า “อัฐิสังขลิกเปเรตตนั่น ย่อมทำเสียงร้องครวญคราง คือ เสียงโอดครวญ.

อกุสฺลวิปากานฺุณฺนคฺคํ กิร โยชนปฺปมาณาปิ ตาทิสฺสา อตฺตภาวา นิพฺพตฺตนฺติ ปสาทฺตฺสฺสา จ โหนติ ปกฺกคณฺทสฺทิสฺสา ฯ”

ตสฺมา สา อฏฺฐิกสงฺขลิกา พลวเวทฺนาตฺตรา ตาทิสฺสํ สรมฺกาสีติ ฯ”

ได้ยินว่า อตฺตภาพเช่นนั้น แม้มีประมาณตั้งโยชน์หนึ่ง ย่อมเกิดขึ้น และมีประสาทที่พองขึ้น เป็นเช่นกับหัวฝีที่งอมแล้ว

เพื่อตามเสวยผลแห่งอกุศล เพราะฉะนั้น อัฐิสังขลิก(เปเรต)ตนั่น เตือดร้อนเพราะเวทนาที่มีกำลัง จึงได้ทำเสียงเช่นนั้นแล.

เอวณจ วตวา ปุน อายสฺมา **มหาโมคคัลลาโน**

“**วฏฏคามิสตตะ** นาม เอวรูปา อตตภาวา น มุจจนตีติ สตเตสุ การุณญ์ ปฏิจจ อุปปนน์ ธมมส์เวคิ ทสเสนโต
“ตสฺส มยหิ อวฺสุโส **เอตทโหสิ** “อจฺฉริยํ วต โภติอาทิมาห ฯ”

ก็แล ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว เมื่อจะแสดงย้าธรรมสังเวชซึ่งเกิดขึ้น
เพราะอาศัยความกรุณา ในสัตว์ทั้งหลายว่า “ขึ้นชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายผู้ไปในวิภูฏะ ย่อมไม่พ้นจากอัตตภาพเห็นปานนี้ไปได้”
จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า “ดูก่อนอวสุโส! เรานั้นได้มีความคิดเช่นนี้ว่า ‘ท่านผู้เจริญ! น้าอัศจรรยจริงหนอ’ ดังนี้.

“ภิกขุ อชฺฌายนตีติ เยสฺ สภา **เปตฺตูปตฺติ** อปจจกฺขา, **เต** อชฺฌายนตี ฯ”

สองบทว่า ภิกขุ อชฺฌายนตี ความว่า
ความอุบัติขึ้นแห่งเปรตนั้น ไม่เห็นประจักษ์แก่ภิกษุเหล่าใด, ภิกษุเหล่านั้นพากันโพนทะนา.

ภควา ปน เถรสฺส อานุกาเว ปกาเสนโต “จกฺขุภูตา วต ภิกฺขเว **สาวกา** วิหรนตีติอาทิมาห ฯ”

ส่วนพระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงประกาศอานุภาพของพระเถระ จึงตรัสพระดำรัสว่า
“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สาวกทั้งหลายเป็นผู้มีจักขุอยู่หนอ” เป็นต้น.

ตตถ **จกฺขุ** ภูติ ชาตมฺอุปปนน์ เตสนตี **จกฺขุภูตา** ฯ”

ในบทเหล่านั้น (สาวกทั้งหลาย) ชื่อว่าเป็นผู้มีจักขุ เพราะอรรถว่าสาวกเหล่านั้นมีจักขุเป็นแล้ว เกิดแล้ว อุบัติแล้ว.

ภูตจกฺขุกา อุปฺปนฺนจกฺขุกา **จกฺขุ** อุปฺปาเทตฺวา วิหรนตีติ **อตฺถโ** ฯ”

ความว่า “เป็นผู้มีจักขุเป็นแล้ว คือมีจักขุเกิดแล้ว ยังจักขุให้เกิดขึ้นแล้วอยู่.”

ทฺติเย ปเทปิ **เอเสว นโย** ฯ”

แม้ในบทที่ ๒ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

“ยตฺร หิ นามาติ **เอตถ** “ยตฺราติ การณฺวจฺนํ ฯ”

คำว่า ยตฺร ซึ่งมีอยู่ในคำว่า ยตฺร หิ นาม นี้ เป็นคำระบุงถึงเหตุ.

ตตฺรายมตฺถโยชนา “ยสฺมา นาม **สาวโก**ปิ เอวรูปิ ญฺสุสตี วา ทกฺขิสฺสตี วา สกฺขี วา กริสฺสตี

ตสฺมา อโวจฺมฺหา ‘จกฺขุภูตา วต ภิกฺขเว **สาวกา** วิหรนตี. ญฺยานภูตา วต ภิกฺขเว **สาวกา** วิหรนตีติ ฯ”

ใน(คำว่า จกฺขุภูตา เป็นต้น)นั้น มีการประกอบเนื้อความดังต่อไปนี้ :-

เพราะเหตุว่า แม้สาวกจักกรู้ หรือจักเห็น หรือจักทำอัตตภาพเห็นปานนี้ ให้เป็นพยานได้. ฉะนั้น เราจึงได้กล่าวว่า
‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สาวกทั้งหลาย เป็นผู้มีจักขุอยู่หนอ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สาวกทั้งหลายเป็นผู้มีญาณอยู่หนอ’ ดังนี้.

“ปุพฺเพว เม โส ภิกฺขเว สตฺโต ทิฏฺฐิตฺติ “โพธิมณฺเฑ สพฺพญฺญตฺตญฺญาณปฏิเวธเณ อปฺปมาเณสุ จกฺกฺวาเฟสุ อปฺปมาเณ
สตฺตนิกาเย ภวคฺติฐิตินิวาเส จ ปจจกฺขํ กโรนฺเตน มया ปุพฺเพว โส **สตฺโต** ทิฏฺฐิตฺติ วทตี ฯ”

ชื่อว่า ปุพฺเพว เม โส ภิกฺขเว สตฺโต ทิฏฺฐิตฺติ มีความว่า (พระผู้มีพระภาค) ตรัสว่า “เราได้แทงตลอดสัพพัญญุตญาณ
ณ โพธิมณเฑ ทำหมู่สัตว์ และภพ คติ ฐิติ และนิวาส หาประมาณมิได้ ในจักรวาลทั้งหลายหาประมาณมิได้ ให้ประจักษ์อยู่
ได้เห็นสัตว์นั้นแล้วในกาลก่อนแล.”

“โคฆาตโกติ คาโว วธิตวา อภิวุทธิโต มंस [622] โมเจตวา วิภิกิณิตวา **ชีวิตกบปณกสโตโต** ๑

บทว่า **โคฆาตโก** ความว่า เป็นสัตว์ผู้ฆ่าโคทั้งหลาย แล้วปล่อนเนื้อออกจากกระดูกขายเลี้ยงชีวิต.

“ตสเสว กम्मสส วิปากาวเสเสนาติ ตสเสว นานาเจตนาหิ อายุหิตสส อปราปริยกम्मสส ๑

หลายบทว่า **ตสเสว กम्मสส วิปากาวเสเสนา** ความว่า แห่งอปราปรเวทนียกรรมอันเจตนาต่างๆ ประมวลมาแล้วนั้นแล.

ตตร หิ ยาย เจตนาหิ นรเก **ปฏิสนธิ** ชนิตา, ตสสา วิปาเก ปริกชีเณ,

อวเสสกมมံ วา กम्मนิमितตฺ วา อารมมณํ กตวา ปุณ เปตาทิสฺส **ปฏิสนธิ** นิพพตฺตติ.

ตสมา สา **ปฏิสนธิ** กम्मสภาคตาย วา อารมมณสภาคตาย วา “ตสเสว กम्मสส วิปากาวเสเสติ วุจจติ ๑

จริงอยู่ บรรดา(เจตนา)เหล่านั้น ปฏิสนธิในนรกอันเจตนาใดให้เกิดขึ้นแล้ว เมื่อวิปากแห่งเจตนาดวงนั้น สิ้นไปแล้ว, ปฏิสนธิในเปรตเป็นต้น ย่อมบังเกิดอีก. เพราะทำกรรมที่เลื้อ หรือกรรมนิमितให้เป็นอารมณ. เพราะเหตุนั้น ปฏิสนธินั้น ท่านจึงเรียกว่า “วิปากที่เลื้อแห่งกรรมนั้นนั่นเอง” เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรม หรือเพราะมีส่วนเสมอด้วยอารมณ.

ออยญจ **สตโต** เอว อูปุปนโน ๑

ก็สัตว์นี้เกิดขึ้นแล้วอย่างนี้.

เตนาห **“ตสเสว กम्मสส วิปากาวเสเสนาติ ๑**

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ด้วยวิปากยังเหลืออยู่แห่งกรรมนั้นนั่นเอง.”

ตสส กิร นรกา จวนกาลे นิมมัสกตานํ Cunนํ อภิวุทธิราสิ เอว **นิमितต** อโหสิ.

โส ปฏิจจนนปิ ตํ กम्मํ วิญญุนํ ปากภูํ วิย กโรนโต อภิวุทธิกสังขลิกเปโต ชาโต ๑

ได้ยินว่า ในเวลาเคลื่อนจากนรก สัตว์นั้น ได้มีนิमित คือกองกระดูกแห่งโคทั้งหลายอันถูกทำไม่ให้มีเนื้อ.

สัตว์นั้น เมื่อจะทำกรรมนั้น แม้ที่ปกปิด ให้เป็นจุจปรากฏแก่วิญญูชนทั้งหลาย จึงเกิดเป็นอภิวุทธิกสังขลิกเปรต.

[เรื่องมังสเปสีเปรต]

มंसเปสีวตฺตสุมี ๑

ในเรื่องมังสเปสีเปรต (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โคฆาตโก มंसเปสีโย กตวา สุขขาเปตวา วลลुरुวิกุกเยน อนกานิ วสฺसानิ ชีวิตํ กปเปสิ ๑

(มังสเปสีเปรตนั้น) เป็นคนฆ่าโค นำชิ้นเนื้อตากให้แห้งแล้ว เลี้ยงชีวิตด้วยการขายเนื้อแห้งหลายปี.

เตนสส นรกา จวนกาลे มंसเปสีเยว **นิमितต** อโหสิ ๑ **โส** มंसเปสีเปโต ชาโต ๑

ด้วยเหตุนั้น เวลาเคลื่อนจากนรก เขาจึงได้มีนิमित คือชิ้นเนื้อนั่นเอง. เขาจึงเกิดเป็นมังสเปสีเปรต.

[เรื่องมังสปินทเปรต]

มंसปินทวตฺตสุมี ๑

ในเรื่องมังสปินทเปรต (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โส สาकुณิโก สกุณเณ คเหตวา วิภิกขณกาลเณ นิปปกขจมเม มังสปีณฑมตเตเต กตวา วิภิกขณโต ชีวิติ กปเปสิ ฯ
มังสปีณฑเปรตนั้นเป็นนายพรานนก จับนกได้แล้ว

เวลาชาย ได้ทำการถอนขนปีกและหนังออกหมด ให้เป็นเพียงก้อนเนื้อแล้ว ชายเลี้ยงชีวิต.

เตนสส นรกา จวนกาลเณ มังสปีณฑเณ นิमितติ อโหสิ ฯ โส มังสปีณฑเปโต ชาโต ฯ

ด้วยเหตุที่เวลานั้นเวลาเคลื่อนจากนรก เขาจึงได้มีนิมิต คือก้อนเนื้อเท่านั้น. เขาจึงเกิดเป็นมังสปีณฑเปรต.

[เรื่องนิจฉวีเปรต]

นิจฉวีวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องนิจฉวีเปรต (มีวินิจฉัยดังนี้):-

ตสส ออรพภิกสส เอพเพ เวธิตวา นิจจมเม กตวา กปิตชีวิตสส ปุริมเนยเนว นิจจมมิ เอพเพสสิริ นิमितติ อโหสิ ฯ

(นิจฉวีเปรตนั้น) เป็นคนฆ่าแพะ ฆ่าแพะแล้วถลกหนัง เลี้ยงชีวิต จึงได้มีนิมิตคือร่างแพะปราศจากหนัง ตามนัยก่อนนั้นแล.

โส นิจฉวีเปโต ชาโต ฯ

เขาจึงได้เกิดเป็นนิจฉวีเปรต.

[เรื่องอสิโลมเปรต]

อสิโลมวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องอสิโลมเปรต (มีวินิจฉัยดังนี้):-

โส สุกริโก^๑ ทีฆรตติ นินาปวุญฐเณ สุกเร [623] อสิเนวา เวธิตวา ทีฆรตติ ชีวิติ กปเปสิ ฯ

(อสิโลมเปรต) นั้น เป็นคนฆ่าสุกร ใช้ดาบฆ่าสุกรทั้งหลายอันตนปรนปรือด้วยเหยื่อสิ้นกาลนานแล้วเลี้ยงชีวิตมาตลอดราตรีนาน.

ตสส อุกขิตตาสิกกาโว นิमितติ อโหสิ ฯ ตสสมา อสิโลมเปโต ชาโต ฯ

เขาจึงได้มีนิมิต คือภาวะของคนที่เงือดดาบขึ้น. ฉะนั้น เขาจึงเกิดเป็นอสิโลมเปรต.

[เรื่องสัตติโลมเปรต]

สัตติโลมวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องสัตติโลมเปรต พึงทราบวินิจฉัยต่อไป:-

โส มาควิโก เอกมิคณจ สตติณจ คเหตวา วณิ คนตวา ตสส มิคสส สมิปปิ อากตาคเต มิเค สตติยา วิชมิตวา มาเรสิ ฯ

(สัตติโลมเปรต) นั้น เป็นคนล่าเนื้อ พาเอาเนื้อตัวหนึ่งและถือหอกเล่มหนึ่ง

ไปป่าแล้ว ใช้หอกแทงเนื้อที่พากันมาสู่ที่ใกล้เนื้อนั้นให้ตาย.

ตสส สตติยา วิชมนภาโวเยว นิमितติ อโหสิ ฯ ตสสมา สัตติโลมเปโต ชาโต ฯ

เขาจึงได้มีนิมิตคือภาวะที่ใช้หอกแทง. ฉะนั้น เขาจึงเกิดเป็นสัตติโลมเปรต.

[เรื่องอุสุโลมเปรต]

อุสุโลมวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องอุสุโลมเปรต พึงทราบวินิจฉัยต่อไป:-

“การณโกติ ราชูปราธิเก อนเนกาหิ การณาหิ ปิเพตวา อวसानะ กณเทนะ วิชฌิตวา **มารณปุโรโส** ฯ

บทว่า การณโกติ ความว่า เป็นบุรุษผู้เบียดเบียนพวกคนผู้ผิดต่อพระราชา ด้วยเหตุทั้งหลายเป็นอันมาก ลงท่ายใช้ลูกศรยิงให้ตาย.

โส กิร “อมุกสมิ ปเทเส วิทโธ มรตติถิ ญตวา ว วิชฌติ ฯ

ได้ยินว่า เขาทราบก่อนว่า “คนถูกยิงส่วนโน้น จึงจะตาย” ดังนี้ แล้วจึงยิง.

ตสเสว ชีวิติ กปะเตตวา นรเก อุปปนุสส ตโต วิปากาวเสเสน อธิปปตติกาเล อสุนา วิชฌนภาโวเยว **นิมิตตํ** อโหสิ ฯ

เขานั้นเองเลี้ยงชีวิตแล้วบังเกิดในนรก ในเวลาเกิดในเปรตวิสัยนี้ ได้มีนิมิต คือภาวะที่ใช้ศรยิง ด้วยวิปากที่ยังเหลือจากนรกนั้น.

ตสมา อสุโลมเปโต ชาโต ฯ

ฉะนั้น เขาจึงเกิดเป็นอุสุโลมเปรต.

[เรื่องสุจิโลมเปรต]

สุจิโลมวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องสุจิโลมเปรต พึงทราบวินิจฉัยต่อไป:-

“สารถิติ อสสทมโก ฯ “โคทมโกติปิ กุรุณทฐฎกถายิ วุตตํ ฯ

บทว่า สารถิติ คือ เป็นคนฝึกม้า. ในอรรถกถากุรุณที่ ท่านกล่าวว่า “เป็นคนฝึกโค” ดังนี้บ้าง.

ตสส ปญฺเฐสุจิตฺติยา วิชฌนภาโวเยว **นิมิตตํ** อโหสิ ฯ ตสมา สุจิโลมเปโต ชาโต ฯ

เขาได้มีนิมิต คือภาวะที่แทงด้วยเข็มปัก. เขาเกิดเป็นสุจิโลมเปรต.

[เรื่องสุจิโลมเปรตที่ ๒]

หุตติยสุจิโลมวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องสุจิโลมเปรตเรื่องที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยต่อไป:-

“สุจิโกติ เปสฺสุญญการโก ฯ

บทว่า สุจิโกติ คือ เป็นคนทำการส่อเสียด.

โส กิร มนุสฺเส อญฺญมญฺญจ ภินฺทิ ราชกุเล จ “อิมสฺส อิมิ^๑ นาม อตถิ. อิมินา **อิทฺท**นาม กตฺนติ สฺวจตวา

สุเจตวา อนนฺยพฺยสนฺ ปาเปสฺสิ ฯ

ได้ยินว่า เขาทำลายมนุษย์ทั้งหลายและพวกเดียวกัน และยุยงในราชตระกูลว่า “คนนี่ มีความผิดชื่อนี้. คนนี่ทำผิดชื่อนี้” ดังนี้, ครั้นยุยงแล้ว ทำให้ถึงความพินาศอวตวาย.

ตสฺมา, ยถา เตน สุเจตฺวา มนุสฺสา ภินฺนา, ตถา สุจฺจิทฺติ เภทฺนทุกฺโข ปจฺจฺนุโกตฺถุ กมฺมเมว นิमितฺตํ กตฺวา สุจฺจิโลมเปโต ชาโต ฯ
ฉะนั้น เขาจึงเกิดเป็นสุจิโลมเปรต เพราะทำนิमित คือ กรรมเพื่อการเสวยทุกข์จากการทำลายด้วยเข็มทั้งหลาย เหมือนอย่างที่เขาทิ่มแทงทำลายพวกมนุษย์ฉะนั้น.

[เรื่องอันทการเปรต]

อันทการวตฺถุสฺมี ฯ

ในเรื่องเปรตแบกลูกอันทะ พึงทราบวินิจฉัยต่อไป:-

“คามกุโฏติ วิจิฉยามจฺโจ ฯ

บทว่า คามกุโฏติ คือ เป็นอมตย์ผู้ตัดสินใจ.

ตสฺส กมฺมสภาคตฺยา กุมฺภมตฺตา [624] มหาฆฺมุปฺปมาณา อณฺธา อหฺลฺสิ ฯ

สัตว์นั้นได้มีอันทะเท่าหม้อ คือ มีขนาดเท่าหม้อใหญ่ เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรม.

โส ทิ ยสฺมา โรหิปฏิฉนฺเน ฐาเน ลลฺยํ คเหตฺวา กุณฺวิจิฉเยน ปากฺกั โทสํ กโรนฺโต สามิเก อสฺสามิเก อกาสิ
ตสฺมาสฺส รหฺสฺสํ อจฺกํ ปากฺกั นิพฺพตฺตํ ฯ

ด้วยว่า สัตว์นั้น เพราะเหตุที่รับสินบนในสถานที่ลับปกปิด เมื่อจะทำโทษให้ปรากฏ ด้วยการตัดสินใจ โกง ได้กระทำพวกเจ้าของไม่ให้เป็นเจ้าของ. เพราะฉะนั้น อวัยวะลับของสัตว์นั้น จึงบังเกิดปรากฏ.

ยสฺมา ทณฺฑํ ปฏฺฐุเปนฺโต ปเรสํ อสฺยหารํ อโรเปสิ ตสฺมาสฺส รหฺสฺสํ อจฺกํ อสฺยหารโร หุตฺวา นิพฺพตฺตํ ฯ

เพราะเหตุที่สัตว์นั้น เมื่อเริ่มตั้งอาญา ได้ยกของหนักอันไม่ควรจะทนได้ ให้แก่ชนเหล่าอื่น.

เพราะฉะนั้น อวัยวะลับของสัตว์นั้น จึงบังเกิดเป็นของหนักอันไม่ควรจะทน.

ยสฺมา, ยสฺมี ฐาเน ฐิตฺเตน สเมน ภาวิตฺตํ, ตสฺมี ฐุตฺวา วิสโม อโหสิ ตสฺมาสฺส รหฺสฺสจฺเค วิสฺมา นิสฺชฺชา อโหสิตี ฯ

เพราะเหตุที่สัตว์นั้นดำรงอยู่ในตำแหน่งใด ควรจะเป็นผู้สม่าเสมอ, แต่ดำรงอยู่ในตำแหน่งนั้นแล้ว หาได้เป็นผู้สม่าเสมอไม่. ฉะนั้นสัตว์นั้น จึงได้มีการนั่งไม่สม่าเสมอบนอวัยวะลับ.

[เรื่องปรทาริกเปรต]

ปรทาริกวตฺถุสฺมี ฯ

ในเรื่องเปรตผิดเมียท่าน (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):-

โส สโตโต ปฺรสุส รกฺขิตโคปิโต สฺสฺสามิกํ ผสฺสํ ผุสนฺโต มีพฺหฺสุเชน กามสุเชน จิตฺตํ รมยิตฺวา
กมฺมสภาคตฺยา คุณฺผสฺสํ ผุสนฺโต ทุกฺขมนุภาวิตฺตํ ตถฺถ นิพฺพตฺโต ฯ

สัตว์นั้นเมื่อสัมผัสผัสสะที่มีเจ้าของที่เขาคุ้มครองรักษาแล้วของคนอื่น

ยังจิตให้รื่นรมย์ด้วยความสุขในกามอันเป็นความสุขในอุจจาระ

จึงบังเกิดในเปรตวิสัยนั้น เพื่อจะสัมผัสผัสสะ เป็นคุณ เสวยทุกข์ เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรม.

[เรื่องปรตพราหมณ์ชั่ว]

ทฎฐพราหมณวตถุสมิ ฯ

ในเรื่องพราหมณ์ชั่ว (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้)^๑:-

ยสฺมา มาตุคาม นาม อตตโน ผสเส อนิสฺสโร. **สา** จ ตํ สามิกสฺส สนฺตํ ผสฺสํ เถเนตฺวา ปเรสํ อภริตี อุปฺปาเทสิ, ตสฺมา กมฺมสภากตฺยา สุขสมฺผสฺสํ ธีสิตฺวา ทุกฺขสมฺผสฺสํ อนุภฺวิตฺตุํ นิจฺฉวิตฺถิ หุตฺวา อุปฺปนฺนา ฯ

เพราะชื่อว่า มาตุคาม ไม่เป็นอิสระในผัสสะของตน, แต่หญิงนั้นขโมยผัสสะของสามีนั้น ยังความอภิรมย์ให้เกิดแก่คนเหล่านี้. ฉะนั้น จึงได้บังเกิดเป็นหญิงปรตปราศจากผิว เพื่อกำจัดสัมผัสเป็นสุขนั้นเสียแล้ว เสวยสัมผัสเป็นทุกข์ เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรม.

[เรื่องมั่งคูลิหญิงปรต]

มงฺคฺพิตถิวตถุสมิ ฯ “มงฺคฺพินฺติ วิรูปํ ทุทฺทสิกํ วิภจฺฉํ ฯ”

ในเรื่องมั่งคูลิหญิงปรต (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):- บทว่า มงฺคฺหิ ได้แก่ มีรูปผิดไป คือ มองดูน่าชัง น่าเกลียด.

สา กิร อิกฺขณิกากมฺมํ ยกฺขทาสิกมฺมํ กโรนฺติ “อิมินา จ อิมินา จ เอวํ พฺลิกมฺเม กเต, อยฺยนา มฺมํ หากํ **วฺจฺฉิ** ภวิสฺสตีติ มหาชนสฺส คนฺธปฺปผาทีนํ วญฺจนาย คเหตฺวา มหาชนํ ทุทฺทสิกฺขิ มิจฺฉาทิสฺสิ คณฺหาเปสิ ฯ”

ได้ยินว่า หญิงนั้นทำหน้าที่เป็นแม่มด คือหน้าที่เป็นทาสของยักษ์ กล่าวว่ “เมื่อทำพิธีกรรมอย่างนี้ ด้วยสิ่งนี้และสิ่งนี้ ความเจริญของพวกท่าน ชื่อนี้จักมี” ดังนี้ แล้วถือเอาของหอมและดอกไม้เป็นต้น ของมหาชนด้วยการล่อลวงยังมหาชนให้ยึดถือมิจฉาทิสฺสิ อันเป็นทิสฺสิชั่ว.

ตสฺมา ตาย กมฺมสภากตฺยา คนฺธปฺปผาทีนํ เถนิตตฺตา ทฺตฺคนฺธา ทุทฺทสฺสนสฺส คาทิตตฺตา ทุทฺทสิกา วิรูปา วิภจฺฉา หุตฺวา นิพฺพตฺตา ฯ

เพราะฉะนั้น หล่อนจึงเกิดเป็นนางปรตมีกลิ่นเหม็น เพราะขโมยของหอมและดอกไม้เป็นต้น เป็นนางปรตมองดูน่าชัง ผิดรูป น่าเกลียด เหตุให้มหาชนยึดถือความเห็นชั่ว เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรมนั้น.

[เรื่องโอกิลินิหญิงปรต]

โอกิลินิตถิวตถุสมิ ฯ

เรื่องโอกิลินิหญิงปรต (พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้):-

“อุปฺปกํ โอกิลินิ อภิรณฺตี **สา** กิร [625] อองฺคารจิตฺตเก นิปนฺนา วิปฺนฺทมานา ปริวตฺตมานา ปจฺจติ ตสฺมา อุปฺปกกา เจว โหติ ขเรณ อคฺคินา ปกฺกสรีรา จ โอกิลินิ จ กิลินฺนสรีรา จ **พินฺทุพินฺทุนิสฺสา** สรีโรตฺ ปคฺฆรณฺตี อภิรณฺตี จ อองฺคารปริกฺกณฺนา ฯ”

ชื่อว่า อุปฺปกโอกิลินิ อภิรณฺตี มีความว่า ได้ยินว่า นางปรตนั้น นอนอยู่บนเชิงตะกอน ถ่านเพลิง ดันพลิกไปมาถูกไฟไหม้. เพราะฉะนั้น นางจึงเป็นผู้ถูกไฟคลอก มีสรีระสุกด้วยไฟกรด มีน้ำเหลืองหยด มีสรีระเปื่อย คือ หยาดน้ำเหลืองทั้งหลาย ย่อมหลั่งออกจากสรีระของนางปรตนั้น และมีถ่านเพลิงเกลื่อนกล่น คือ เกลื่อนกล่นด้วยถ่านเพลิง.

๑ ในเรื่องนี้ ไม่มีอธิบาย อาจจะตกไปก็เป็นได้, เลยไปอธิบายเรื่องหญิงปรตถัดไป.

ตสสา ทิ เหมฐโตปิ กิสุกุปฺพวณณา **องคารา**. อุภยปสฺเสสุปิ อากาสโตปิสฺสา อุปริ **องคารา** ปตฺนติ ฯ
ด้วยว่า ถ่านเพลิงทั้งหลาย มีสีแดงดอกทองกวาว ย่อมตกแม้จากเบื้องล่างของนางเปรตนั้น
ถ่านเพลิงทั้งหลาย ย่อมตกแม้ในข้างทั้ง ๒ แม้จากอากาศในเบื้องบนของนางเปรตนั้น.

เตน วุตฺตํ “อุปฺปกกั อ็อกิลินี โอกีรณฺนติ ฯ”

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “ถูกไฟคลอก น้ำเหลืองหยด มีถ่านเพลิงเคลื่อนกล่น.”

สา อิสฺสาปกฺตา สปตฺตี อดฺการกฺฎาเณ โอกีรติ ฯ

นางนั้นเป็นคนขี้หึง เอากระทะถ่านเพลิง ราวหญิงร่วมฟัว.

ตสส กิร รมฺโณ เอกา **นาฏกินี** อดฺการกฺฎาหํ สมิเป รุเปตฺวา คตฺตโต อุทกฺยจ ปุณฺณติ ปาณินา จ เสทํ กโรติ ฯ
ได้ยินว่า นางระบำคนหนึ่งของพระราชานั้น วางกระทะถ่านเพลิงไว้ในที่ใกล้ เช็ดน้ำจากตัวและอบด้วยฝ่ามือ.

ราชา ตาย สทฺธี กถฺยจ กโรติ อุปริ ตฺฎฐาการฺยจ ทสฺเสติ ฯ

พระราชาทรงสนทนากับนางระบำนั้น และทรงแสดงอาการโปรดปรานมากไป.

อคฺคมฺหเส ตํ อสฺหมานา อิสฺสาปกฺตา หุตฺวา, อจิรปุกฺกนตสฺส รมฺโณ, ตํ อดฺการกฺฎาหํ คเหตุวา ตสฺสา อุปริ อดฺคาเร โอกีริ ฯ

พระอัคมหเสทรงทนดูเหตุการณ์นั้นไม่ไหว ทรงหึง เมื่อพระราชาสด็จออกไปไม่ทันนาน
ก็ทรงหยิบกระทะถ่านเพลิงนั้น ราวถ่านเพลิงลงเบื้องบนนางระบำนั้น.

สา ตํ กมฺมํ กตฺวา ตาทิสฺสเยว วิปากํ ปจฺจนฺนุภฺวิตุํ เปตฺโลเก นิพฺพตฺตา ฯ

พระนางทำกรรมนั้นแล้ว บังเกิดในเปตโลก เพื่อเสวยวิบากเช่นนั้นนั่นแล.

[เรื่องโจรฆาตเปรต]

โจรฆาตวตฺตฺสุมี ฯ

ในเรื่องโจรฆาตเปรต (ฟังทราบวินิจฉัยดังนี้):-

โส รมฺโณ อาณาย ทีฆรตฺตํ โจรานิ สีสานิ ฉินฺทิตฺวา เปตฺโลเก นิพฺพตฺตนฺโต อสฺสีกพฺนธํ หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ

(เพชฌฆาตโจร)นั้นตัดศีรษะพวกโจรมาช้านาน ตามคำสั่งของพระราชานี้ เมื่อบังเกิดในเปตโลก จึงได้บังเกิดเป็นตัวกพันธุ์ไม่มีศีรษะ.

[เรื่องพระภิกษุเปรตเป็นต้น]

ภิกฺขุวตฺตฺสุมี ฯ

ในเรื่องภิกษุ (ฟังทราบวินิจฉัยดังนี้):-

“ปาปภิกฺขุติ ลามกภิกฺขุ ฯ”

บทว่า ปาปภิกษุ คือเป็นภิกษุลามก.

โส กิร โลกสฺส สทฺธาเทยเย จตฺตารุ ปจฺจเย ปริภุชชิตฺวา กายวชิทฺวาเรหิ อสฺมณฺญโต ภินฺนาชีโว จิตฺตเกหิ กิพฺนุโต วิจิริ ๑
 ได้ยินว่า ภิกษุหนึ่งบริโภคปัจจัย ๔ ที่เขาถวายเป็นศรัทธาของชาวโลก เป็นผู้ไม่สำรวมทางกายทวารและวจีทวาร
 มีอาชีพนันทำลายแล้ว เที่ยวเล่นสนุกสนานตามชอบใจ.

ตโต เอกํ พุทฺธนฺตรํ นิรเย ปจฺจิตฺวา เปตฺตโลกํ นิพฺพตฺตนฺโต ภิกฺขุสฺสทิสฺเสนว อตฺตภาเวน นิพฺพตฺติ ๒
 ภายหลังถูกไฟไหม้อยู่ในนรก ตลอดพุทธันดรหนึ่ง เมื่อเกิดในเปตโลก ก็บังเกิดด้วยอัตตภาพเช่นกับภิกษุหนึ่งแหละ.

ภิกฺขุนี้สิกฺขมานาสามเณรสามเณรวิฑฺฒสุปี อยมเว วินิจฺฉโย ๓
 แม้ในเรื่องภิกษุณี เรื่องสิกขมานา เรื่องสามเณรเรื่องสามเณรีเปรต ก็วินิจฉัยนี้เหมือนกัน.

[เรื่องแม่น้ำตโปทา]

ตโปทาวตฺถุสฺมี ๑
 ในเรื่องแม่น้ำตโปทา (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):-

“อจฺโฆทโกติ ปสนฺโนทโก ๑ “สีโตทโกติ [๖๒๖] สีตลฺลทโก ๑ “สาโตทโกติ มรฺุโรทโก ๑
 บทว่า อจฺโฆทโก แปลว่า มีน้ำใส. บทว่า สีโตทโก แปลว่า มีน้ำเย็น. บทว่า สาโตทโก แปลว่า มีน้ำรสอร่อย.

“เสโตทโกติ ปริสุทฺโธทโก นิสฺเสวาลปณฺกทฺทโม ๑
 บทว่า เสโตทโก แปลว่า มีน้ำบริสุทธิ์ คือไม่มีสาหร่าย แหนและเปือกตม.

“สุตฺถิโฐติ^๑ สฺนทฺเรหิ ติฏฺฐุเห^๒ อุปฺปนฺโน ๑
 บทว่า สุตฺถิโฐ คือ เข้าถึงแล้วด้วยท่าทั้งหลายที่ดี.

“รมณฺโงติ รติชนโก ๑
 บทว่า รมณฺโง แปลว่า นำให้เกิดความยินดี.

“จกฺกมตฺตานิติ รตฺจกฺกปฺปมาณานิ ๑
 บทว่า จกฺกมตฺตานิ แปลว่า มีประมาณเท่าล้อรถ.

“กฺกุณฺฐิตา” สฺนทฺตีติ ตตฺตา สฺนตฺตฺตา หุตฺวา สฺนทฺติ ๑
 ข้อว่า กฺกุณฺฐิตา สฺนทฺติ ความว่า เป็นแม่น้ำร้อนจัด เดือดพล่านไหลไปอยู่.

“ยตฺตายํ ภิกฺขเวติ ยโต อยํ ภิกฺขเว ๑
 บทว่า ยตฺตายํ ภิกฺขเว (ตัดบทเป็น) ยโต อยํ ภิกฺขเว (ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! แม่น้ำตโปทานี้ ไหลมาแต่ที่ใด...?)

“โส ทโหติ โส รทฺโห ๑
 บทว่า โส ทโห แปลว่า ห้วงน้ำนั้น.

๑ ปาลิยมฺปน สฺปตฺตโถติ ทิสฺสตี ๑
 ๒ ติตฺถเหตีติ ภเวยฺย ๑
 ๓ ปาลิยมฺปน กฺกุณฺฐิตาติ ทิสฺสตี ๑

“กูโต ปนาย สนทติ ๑

ถามว่า “ก็แม่น้ำโตพานี้ ไหลมาแต่ที่ไหน?”

“เวการปพพตสส กิร เภฐฐา ภูมมภูฐฐกนาคานํ ปญจโยชนสติกํ นาคกวนํ เทวโลกสทิสํ
มณิมเยน ตเลน อารามุยยาเนหิ จ สมณนาคตํ ๑ ตตถ นาคานํ กิพนภูฐฐาเน โส อุกททโท ๑ ตโต อัย ตโปทา สนทติ ๑
แก้วว่า “ได้ยินว่า ภายใต้อุเขาเวการบรรพต มีภพนาคประมาณ ๕๐๐ โยชน์ ของพวกนาคผู้อยู่บนภาคพื้น เช่นกับเทวโลก
ประกอบด้วยพื้นอันสำเร็จด้วยแก้วมณี และด้วยอาราม และอุทยาน. ห้วงน้ำนั้น(อยู่)ในที่เล่นของพวกนาคในภพนาคนั้น.
แม่น้ำโตพานี้ ไหลมาแต่ห้วงน้ำนั้น.”

“ทวิณนํ มหานิรยานํ อนตริกาย อากจจตติ ราชคหนครํ กิร อาวิชฌิตวา มหาเปตโลกํ,
ตตถ ทวิณนํ มหาโลหกุมภินิรยานํ อนตเรน อัย ตโปทา อากจจติ. ตสมา กุญฐิตา สนทติ ๑

ชื่อว่า ทวิณนํ มหานิรยานํ อนตริกาย อากจจติ ความว่า ได้ยินว่า มหาเปตโลกผ่านเมืองราชคฤห์มา,
แม่น้ำโตพานี้มาจากระหว่างมหาโลหกุมภินร ๒ ชุมในมหาเปตโลกนั้น. ฉะนั้น จึงเดือดพล่านไหลไปอยู่.

[เรื่องการรบ]

ยุทธรตฤสมิ ๑

ในเรื่องการรบ (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):-

“นนทิจรตติ วิชยเณริ อาหิณชติ ๑

ชื่อว่า นนทิจรตติ ได้แก่ ตีกลองพิชัยเณรเที่ยวประกาศไป.

“ราชา อาวุโส ลิจฉวีหิติ เณโร กิร อตตโน ทิวาฐฐาเน จ รตติฐฐาเน จ นิสิติตวา
“ลิจฉวีโย กตพตถา กตูปาสนา, ราชา จ เตหิ สทธี สมปหารํ เทตติ อาวชเชนโต
ทิพเพน จกขุนา ราชานํ ปราชิตํ ปลายมานํ อททส ๑

ชื่อว่า ราชา อาวุโส ลิจฉวีหิติ ความว่า ได้ยินว่า พระเถระนั่งในที่พักกลางวันและที่พักกลางคืนของตน
เมื่อค้ำหนึ่งว่า “พวกเจ้าลิจฉวีผู้มีฝีมือชำนาญ ยิ่งได้แม่นยำ, ก็พระราชาทรงก่อสร้างกับพวกเจ้าลิจฉวีเหล่านั้น”
ได้เห็นพระราชาทรงปราศัย หนีไปอยู่ ด้วยทิพยจักขุ.

ตโต ภิกขุ อามนเตตวา “ราชา อาวุโส ตุมหากํ อูปฐฐาโก ลิจฉวีหิติ ปภคโคติ อาห ๑

ลำดับนั้น พระเถระจึงเรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย! พระราชาผู้เป็นอุปฐฐากของพวกท่าน ทรงปราศัยพวกเจ้าลิจฉวีแล้ว.”

“สจจํ ภิกขเว โมคคัลลาโน อาหาติ ปราชิตกาเล อาวชชิตวา, ยํ ทิณฺฐํ, ตํ ภณนโต สจจํ อาห ๑

คำว่า สจจํ ภิกขเว โมคคัลลาโน อาห ความว่า

(โมคคัลลานะ) เมื่อค้ำหนึ่งในเวลาพระราชาทรงปราศัย กล่าวสิ่งที่ตนเห็น ชื่อว่ากล่าวจริง.

[เรื่องข้างลงน้ำ]

นาโคคาหวตฤสมิ ฯ

ในเรื่องข้างลงน้ำ (พึงทราบวินิจฉัยดังนี้):-

“สปปินิกายาติ เอว์นามิกาย ฯ

บทว่า สปปินิกาย คือ แม่น้ำที่มีชื่ออย่างนี้.

“อาเนณฺหิ สมานินฺติ อาเนณฺหฺมจลฺลํ กายวาจาวิปฺพนฺทฺนวิริหิตํ [627] จตุตฺถชฺฌมานสมานิ ฯ

บทว่า อเนณฺหิ สมานิ ได้แก่ จตุตถชฺฌมานสมานิ อันเป็นอเนนฺหฺชะคือไม่หวั่นไหว เว้นจากความดิ้นรนทางกายและวาจา.

“นาคานนฺติ หตฺถินิ ฯ

บทว่า นาคานํ แปลว่า แห่งข้างทั้งหลาย.

“โอคาคํ อุตฺตรนฺตานนฺติ โอคาคิทฺวา ปุณฺ อุตฺตรนฺตานํ ฯ

ชื่อว่า โอคาคํ อุตฺตรนฺตานํ ความว่า ลงน้ำแล้ว ขึ้นอีก.

เต กิร คมภีรํ อุทกํ โอตฺริตฺวา ตตฺถ นหฺตฺวา จ ปิวิตฺวา จ โสณฺทฺชย อุทกํ คเหตฺวา อณฺณมณฺณํ อาโลเลตฺวา อุตฺตรนฺติ ฯ

“เตสํ เอวํ โอคยฺห อุตฺตรนฺตานนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ได้ยินว่า (ข้าง)เหล่านั้นลงน้ำลึกแล้ว อาบและดื่มในน้ำนั้น เองวงดูคนน้ำแล้วพ่นใส่กันและกันจึงขึ้นไป.

มีคำอธิบายว่า “แห่งข้างเหล่านั้น ตัวลงน้ำแล้วขึ้นอยู่อย่างนี้.”

“โกณฺจํ กโรนฺตานนฺติ นทิตฺเร ฐุตฺวา โสณฺทํ มุเช ปกฺขิปิตฺวา โกลฺยจนาทํ กโรนฺตานํ ฯ

ชื่อว่า โกลฺยํ กโรนฺตานํ ความว่า ยืนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ สอดวงงเข้าไปในปากแล้ว ทำเสียงดังนกกกระเรียน.

“สทฺทํ อสฺโสสินฺติ ตํ โกลฺยจนาทสทฺทํ อสฺโสสี ฯ

คำว่า สทฺทํ อสฺโสสี ความว่า เราได้ยินเสียงโกลยจนาทนั้น.

“อตฺเตโส ภิกฺขเว สมานิ โส จ โข อปริสุทฺโธติ อตฺถิ เอโส สมานิ โมคคฺลลานสฺส, โส จ โข ปริสุทฺโธ น โหติ ฯ

ชื่อว่า อตฺเตโส ภิกฺขเว สมานิ โส จ โข อปริสุทฺโธ ความว่า สมานินั้นของโมคคฺลลานะ มีอยู่, แต่สมานินั้นแล เป็นของไม่บริสุทธิ์.

เถโร กิร ปพฺพชิตฺโต สตฺตเม ทิวเส ตทฺหุ อรหฺตฺตปฺตโต

อภฺรุตฺสฺส สมฺปาตฺตีสฺส ปญฺจหากาเรหิ อจฺฉินฺนวลฺลิกาโว สมานิปาริปนฺนิกเก ธมฺเม น สฺสุทฺถุ ปริโสเธตฺวา

อวชฺชน สมฺปาชฺชน อธิภฺรุตฺวาน วุทฺถฺวาน ปจฺจเวกฺขณานํ สณฺณมตฺตกเมว กตฺวา จตุตฺถชฺฌมานํ อปฺเปตฺวา นิสินฺโน

ฉานนฺจเคหิ วุทฺถฺวาย นาคานํ สทฺทํ สุตฺวา “อนฺโตสมฺปาตฺตฺยํ อสฺโสสินฺติ เอวํสณฺณํ อโหสิ ฯ

ได้ยินว่า พระเถระ ในวันที่ ๗ แต่เวลาบวช ได้บรรลุพระอรหัตผลในวันนั้น

ยังไม่มีวสี (ความชำนาญ) อันประพฤติแล้วด้วยอาการ ๕ อย่าง ในสมาบัติ ๘ ยังมีได้ยังธรรมอันเป็นข้าศึกต่อสมาธิให้บริสุทธิ์ด้วยดี

นั่งเข้าจตุตถชฺฌมานแน่วแน่ กระทำให้มีเพียงแต่สัญญาแห่งการนึก การเข้า การตั้งใจ การออก และการพิจารณาเท่านั้น

ออกจากองค์ฌานแล้ว ได้ยินเสียงแห่งข้างทั้งหลาย ได้มีความสำคัญอย่างนี้ว่า “เราได้ยินเสียงภายในสมาบัติ” ดังนี้.

เตน วุตต์ “อตเถโส ภิกขเว สมานิ, โส จ โข อปริสุทฺโธติ ฯ”

ด้วยเหตุนี้ (พระผู้มีพระภาค)จึงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! สมานินั้น มีอยู่, แต่สมานินั้นแล ไม่บริสุทธิ์.”

[เรื่องพระโสภิตะ]

โสภิตวตฺถุสมิ ฯ

ในเรื่องพระโสภิตะ (พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้):-

“อหิ อวฺโส ปญจกปฺสตานิ อนุสฺสรามิติ “เอกาชฺชเนน อนุสฺสรามิติ อาท ฯ”

ชื่อว่า อหิ อวฺโส ปญจกปฺสตานิ อนุสฺสรามิ ความว่า (พระเถระ)กล่าวว่า “เราระลึกชาติได้ ด้วยอาวัชชนจิตเดียว.”

อิตรถา หิ อนุจฺฉริยํ อริยสาวกานํ ปฏิปาฏิยา นานาวชฺชเนน ตสฺส ตสฺส อตีตนิवासสฺส อนุสฺสรณฺฺนฺติ น ภิกฺขุ อชฺชมาเยยฺยํ ฯ

ก็(เมื่อถือเอาความ)อีกอย่างหนึ่ง การระลึกถึงขั้นที่เคยอาศัยอยู่ในอดีตนั้นๆ ด้วยอาวัชชนจิตต่างๆ กัน โดยลำดับของพระสาวกทั้งหลาย ไม่น่าอัศจรรย์. เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงไม่ยกโทษ.

ยสมมา ปเนส “เอกาชฺชเนน อนุสฺสรามิติ อาท ตสมมา ภิกฺขุ อชฺชมาเยยฺยํ ฯ”

แต่เพราะ(พระโสภิตะ)นั้นกล่าวว่า “เราระลึกชาติได้ด้วยอาวัชชนจิตเดียว” ดังนี้ เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย จึงยกโทษ.

อตเถสา ภิกขเว [๖๒๘] โสภิตสฺส สา จ โข เอกาเยว ชาตฺติติ ยํ โสภิตํ “ชาติ อนุสฺสรามิติ อาท, อตเถสา ชาตฺติ โสภิตสฺส.

สา จ โข เอกาเยว. “อนนฺตรา น อุปฺปฏิปาฏิยา อนุสฺสริตาติ อธิปฺปาโย ฯ”

ชื่อว่า อตเถสา ภิกขเว โสภิตสฺส สา จ โข เอกาเยว ชาตฺติ ความว่า ชาตฺติที่โสภิตะกล่าวว่า “เราระลึกชาติได้” ดังนี้ ของโสภิตะมีอยู่. ก็แล ชาตฺตินั้นมีเพียงชาติเดียวเท่านั้น. อธิบายว่า “โสภิตะ มิได้ระลึกโดยผิดลำดับ ไม่ติดต่อกัน.”

“กถํ ปนํยํ เอตํ อนุสฺสรตีติ ฯ”

ถามว่า “(พระโสภิตะ)นี้ระลึกชาติได้อย่างไร?”

“อํยํ กิร ปญจณนํ กปฺสตานํ อูปริ ติตถายตเน ปพฺพชิตฺวา อสฺสญฺญิสมฺมาปตฺตี นิพฺพตฺเตตฺวา อปริหีนชฺฌาโน กาลํ กตฺวา อสฺสญฺญิภเว นิพฺพตฺติติ ฯ”

แก้ว่า “ได้ยินว่า (พระโสภิตะ)นี้ บวชในลัทธิเดียรฉัตรย์ ยังสัญญาสมบัติให้บังเกิดแล้ว

เป็นผู้มีมานไม่เสื่อม ทำกาลแล้ว บังเกิดในอัสัญญาภพกว่า ๕๐๐ กัป.

ตตถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา อวสานเน มนุสฺสโลเก อูปฺปนฺโน สาสเน ปพฺพชิตฺวา ติสฺโส วิชฺชา สจฺจกาสิ ฯ”

ท่านอยู่ในอัสัญญาภพนั้นตราบเท่าชนมายุ ในที่สุดอุบัติในมนุษย์โลก แล้วบวชในพระศาสนา ได้ทำวิชชา ๓ ให้แจ้ง.

โส ปุพฺพเพนิวาสํ อนุสฺสรมาโน อิมสมิ อตตภาเว ปฏิสฺสนฺธิ ทิสฺวา ตโต ปริ ตติเย อตตภาเว จุตฺติเมว อทฺทส ฯ”

ท่านเมื่อระลึกถึงขั้นที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อน เห็นปฏิสนธิในอตตภาพนี้ต่อจากนั้น ได้เห็นเฉพาะจตุตภาพในอตตภาพที่ ๓.

อล อุกฺกนิมนฺตรา อจิตตํ อตตภาวํ อนุสฺสริตํ อสฺสโกนฺโต นยฺโต สลฺลภฺเชสิ “อทฺธาหํ อสฺสญฺญิภเว นิพฺพตฺโตติ ฯ”

ลำดับนั้น ท่านไม่อาจจะระลึกถึงอตตภาพอันไม่มีจิตในระหว่างจตุตภาพและปฏิสนธิทั้ง ๒ ได้

จึงได้กำหนดโดยนัยว่า “เราบังเกิดในอัสัญญาภพแน่นอน.”

เอวี่ สลลฺกฺเขนฺเตน เตน **ทุฏฺฏริ** กตฺ, สตฺตธา ภินฺนสฺส วาลสฺส โภภฺยิยา โภภฺยิ ปภฺยิวิทา, อากาเส ปทํ ทสฺสิตํ
ตสฺมา นํ **ภควา** อิมสฺมีเยว วตฺถุสฺมี เอตทคฺเค รุเปสิ

“**เอตทคฺคํ** ภิกฺขเว มม สวากานํ ภิกฺขุณฺํ ปุพฺเพนิวาสํ อานุสฺสรณฺตานํ **ยทิทํ** โสภิตฺโตติ ฯ

(พระโสภิตเถระ)นั้น กำหนดได้อยู่อย่างนี้ ได้กระทำสิ่งที่ทำได้ยาก

เหมือนกับแยงปลายแห่งขนทรายที่ผ่าเป็น ๗ ส่วนเข้าก็บปลาย เหมือนกับการแสดงรอยเท้าในอากาศ.

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ในเพราะเรื่องนี้นั้นแหละว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! บรรดาภิกษุทั้งหลายผู้สาวกของเรา ผู้ระลึกถึงขั้นที่เคยอาศัยในกาลก่อน โสภิตะนี้ เป็นเลิศ^๑” ดังนี้.

[บทสรุปปาราชิก]

“อุทฺทมิฏฐา โข อายสมฺมนโต จตฺตารो ปาราชิกา ๓๓ มาติ อิทฺ อธิ อุทฺทมิฏฐปาราชิกปริทีปนเมว ฯ”

คำว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรม คือ ปาราชิก ๔ ข้าพเจ้ายกขึ้นสวดแล้วแล” นี้ เป็นคำแสดงถึงปาราชิกที่ยกขึ้นแสดงในปาราชิกุเทศนั้นนั่นแล

สโมธานตฺวา ปน สพฺพานเว จตุวิสติ ปาราชิกานิ เวทิตฺพพานิ ฯ

แต่ประมวลกันเข้าแล้ว พึงทราบปาราชิกทั้งหมดทีเดียว ว่ามี ๒๔ อย่าง.

กตมานิ จตุวิสติ ฯ

๒๔ อย่าง คืออะไรบ้าง?

ปาลิอาคตานิ ตาว “ภิกฺขุโน จตฺตาริ ภิกฺขุณินฺ อสาธารณานิ จตฺตาริตฺติ อฏฺฐุ ฯ”

คือที่มาในพระบาลี ๘ อย่างก่อน คือ “ของพวกภิกษุ ๔ เฉพาะของพวกนางภิกษุณี ๔”.

เอกาทส อภัพฺพบุคคลา ฯ

อภัพฺพบุคคล ๑๑ จำพวก.

เตสุ ปณฺทก [๖๒๙] ติรจฺฉานคตอุภโตพฺยญฺชนโก ตโย วตฺถุวิปฺนนา อเหตุกปฏิสฺสนธิกา ฯ เตสํ สคฺโค อวาริตฺโต, มคฺโค ปน วาริตฺโต ฯ

บรรดา(อภัพบุคคล ๑๑ จำพวก)เหล่านั้น บัณเฑาะก์ สัตว์ดิรัจฉาน และอุภโตพยฺชนก ๓ จำพวก

เป็นพวกอเหตุกปฏิสสนธิ จัดเป็นพวกวัตถุวิบัติ. (พวกวัตถุวิบัติ)เหล่านั้น ไม่ถูกห้ามสวรรค์, แต่ถูกห้ามมรรค.

อภัพฺพา ทิ เต มคฺคปฏฺฐิลาภาย วตฺถุวิปฺนนตฺตา ฯ

จริงอยู่ (บัณเฑาะก์เป็นต้น)เหล่านั้น จัดเป็นอภัพบุคคลสำหรับการได้มรรค เพราะเป็นพวกวัตถุวิบัติ.

ปพฺพชฺชาปิ เนสํ ปฏิกฺขิตฺตา ฯ

ถึงการบรรพชาสำหรับพวกเขา ก็ทรงห้ามไว้.

ตสฺมา เตปิ ปาราชิกา ฯ

เพราะฉะนั้น บัณเฑาะก์เป็นต้นแม้เหล่านั้น จึงจัดเป็นผู้พ่ายแพ้ (เป็นปาราชิก).

“เถยฺยสํวาสโก ติตฺถียปกฺกนฺตโก มาตฺตฺฆาตโก ปิตฺตฺฆาตโก อรหนฺตฆาตโก ภิกฺขุณีทฺฐโก รุหฺริรูปาทโก สงฺฆเภทโกติ อิมเ อฏฺฐุ
อตฺตโน กิริยาย วิปฺนนตฺตา อภัพฺพภูฏานํ ปตฺตาทิ ปาราชิกา จ ฯ”

(บุคคล) ๘ จำพวกเหล่านี้ คือ “คนลักเพศ (ภิกษุ)เข้ารีตเดียรฉีย์ คนฆ่ามารดา คนฆ่าบิดา คนฆ่าพระอรหันต์

(สามเณร)ผู้ประทุษร้ายนางภิกษุณี คนทำโลหิตุปบาท (ภิกษุ)ผู้ทำสังฆเภท”

ชื่อว่าถึงฐานะเป็นอภัพบุคคล เพราะเป็นผู้วิบัติด้วยการกระทำของตน เพราะฉะนั้น จึงจัดเป็นผู้พ่ายแพ้ด้วย.

เตสุ “เถยฺยสํวาสโก ติตฺถียปกฺกนฺตโก ภิกฺขุณีทฺฐโกติ อิมสํ ตินฺณํ สคฺโค อวาริตฺโต, มคฺโค ปน วาริตฺโต ฯ”

บรรดา(บุคคล ๘ จำพวก)นั้น สำหรับบุคคล ๓ จำพวกเหล่านี้ คือ

“คนลักเพศ (ภิกษุ)เข้ารีตเดียรฉีย์ (สามเณร)ผู้ประทุษร้ายนางภิกษุณี” ไม่ถูกห้ามสวรรค์ แต่ถูกห้ามมรรคแท้.

อิตเรสํ ปญจนํ อุกยมิ วาริตํ ฯ เต หิ อนนตรา นรเก นิพพตตนกสตุตา ฯ

อีก ๕ จำพวก ถูกห้ามแม้ทั้ง ๒ อย่าง. เพราะว่าบุคคลเหล่านั้น เป็นจำพวกสัตว์ที่จะต้องเกิดในนรก ไม่มีระหว่าง.

อิติ อิเม จ เอกาทส ปุริมา จ อฏฐ เอกุนวิสติ ฯ

(อภัพบุคคล) ๑๑ จำพวกเหล่านี้ และ(บุคคลผู้เป็นปาราชิก) ๘ ข้างต้น (จึงรวม)เป็น ๑๙ ด้วยประการฉะนี้.

เตปิ คิหิลิงเค รุจี อุปปาเทตวา คิหินิวาสํ นินวตถาย ภิกขุณิยา สหฐี วิสติ ฯ

แม้บุคคลเหล่านั้น รวมกับนางภิกษุณีผู้ยังความพอใจให้เกิดในเพศคฤหัสถ์ แล้วนุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์ (จึงรวม)เป็น ๒๐.

สา หิ อชมาจารวติกัมมํ อกตวาปิ เอตดาวตา อสสมณินิ อิมานิ ตาว วิสติ ปาราชิกานิ ฯ

จริงอยู่ นางภิกษุณีนั้น ถึงจะไม่ได้กระทำการล่วงละเมิดด้วยอชมาจาร ก็จัดว่า ไม่เป็นสมณิ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ เพราะเหตุนี้ ปาราชิกเหล่านี้ จึงมี ๒๐ ก่อน.

“อปรานปิ “ลมพี มุทุปฏิฐิโก ปรสส องคชาตํ มุเชน คนหาติ ปรสส องคชาเต อภินิสิตติ

อิเมสํ จตุนนํ วเสน จตตาริ อนุโลมปาราชิกานินิ วทนติ ฯ

(อาจารย์บางพวก)กล่าวว่า “อนุโลมปาราชิกแม้เป็นอย่างอื่น ยังมีอีก ๔ ด้วยอำนาจภิกษุ ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ

ภิกษุมือองค์กำเนิดยาว (ปรารถนาจะเสพเมถุนธรรม จึงสอดองค์กำเนิดเข้าไปทางวังจมรรคของตน) ๑

ภิกษุมือหลังอ่อน (ปรารถนาจะเสพเมถุนธรรม ก้มลงมององค์กำเนิดของตน) ๑

ภิกษุเอาปากอมององค์กำเนิดของผู้อื่น ๑ ภิกษุหนึ่งสวมองค์กำเนิดของผู้อื่น ๑.”

เอตานิ, หิ ยสฺมา อุกินนํ ราวเสน สทิสภาวูปคตานิ ธมฺโม “เมถุนธมฺโมติ วุจจติ,

ตสฺมา เอเตน ปரியายน เมถุนธมฺมํ อปฏิเสวิตวาเยว เกวลํ มคเคน มคคปฺปเวสนวเสน อาปชชิตพพตฺตา

เมถุนธมฺมปาราชิกสฺส อนุโลเมนตีติ “อนุโลมปาราชิกานินิ วุจจนตีติ ฯ

ก็เพราะเหตุที่ธรรมของคน ๒ คน ผู้เข้าถึงความเป็นเช่นเดียวกัน ด้วยอำนาจราคาะ ตรีสเรียกว่า “เมถุนธรรม”

ฉะนั้น (ปาราชิก ๔) เหล่านี้ ชื่อว่าย่อมอนุโลมแก่เมถุนธรรมปาราชิก โดยปริยายนี้

เพราะภิกษุ ๔ จำพวกนั้น ถึงจะไม่ได้เสพเมถุนธรรมเลย ก็พึงต้องอาบัติได้ ด้วยอำนาจการยังมรรคให้เข้าไปทางมรรคอย่างเดียว

เพราะเหตุนี้ จึงเรียกว่า “อนุโลมปาราชิก” ฉะนี้แล.

อิติ อิมานิ จตตาริ ปุริมานิ จ วิสติ สโมธานตฺวา สพฺพาเนว จตฺวิสติ ปาราชิกานิ [630] เวทิตพฺพานิ ฯ

พึงประมวลอนุโลม(ปาราชิก) ๔ เหล่านี้ และ(ปาราชิก) ๒๐ ประการข้างต้น เข้าด้วยกันแล้ว

ทราบปาราชิกทั้งหมดทีเดียว ว่ามี ๒๔ อย่าง ด้วยประการฉะนี้.

“น ลกฺติ ภิกขุหิ สหฐี สํวาสนฺติ อุโปสถ ปฺปวารณา ปาฎิโมกฺขทุทเทส สงฆกมฺมปฺปเกทํ ภิกขุหิ สหฐี สํวาสํ น ลกฺติ ฯ

ชื่อว่า น ลกฺติ ภิกขุหิ สหฐี สํวาสํ มีความว่า

ย่อมไม่ได้สังวาส ต่างโดยประเภท มีอุโปสถ ปวารณา ปาฎิโมกฺขทุทเทส และสังฆกรรม กับด้วยภิกษุทั้งหลาย.

“ยถา ปุเร ตถา ปจฺฉาติ ยถา ปุพฺเพ คิหิกาเล จ อนุปสมฺปนฺนกาเล จ ปจฺฉา ปาราชิกํ อาปนโนปิ ตเถว อสํวาสो โหติ ฯ

ชื่อว่า ยถา ปุเร ตถา ปจฺฉา มีความว่า ในกาลก่อน คือในเวลาเป็นคฤหัสถ์และเวลาที่ยังมิได้อุปสมบท (ย่อมเป็นผู้ไม่มีสังวาส)

ฉันใด, ภายหลังแม้ต้องปาราชิกแล้ว ก็เป็นผู้ไม่มีสังวาส ฉันนั้นเหมือนกัน.

นตฺถิ ตสฺส ภิกฺขุหิ สหฺธิ อูโปสถ ปวารณา ปาฏิโมกฺขทุทฺเทส สงฺฆมม ปโปภโท **สฺวาโส**ติ ภิกฺขุหิ สหฺธิ สฺวาสํ น ลภติ ฯ
สังวาสต่างโดยประภท มีอุโปสถ ปวารณา ปาฏิโมกขทุทเทส และสังฆกรรม กับด้วยภิกษุทั้งหลาย ของภิกษุนั้น ไม่มี
เพราะเหตุ นั้น ภิกษุนั้น ชื่อว่า ย่อมไม่ได้สังวาสกับด้วยภิกษุทั้งหลาย.

“ตตถายสมนเต ปุจฺฉามิตี เตสุ จตุสุ ปาราชิกสุ อายสมนเต “กจฺจิตถ ปริสุทฺธาติ ปุจฺฉามิ ฯ

ชื่อว่า ตตถายสมนเต ปุจฉามิ มีความว่า ข้าพเจ้าขอถามท่านทั้งหลาย ในปาราชิก ๔ เหล่านี้ว่า “ท่านเป็นผู้บริสุทธิ์แลหรือ?”

“กจฺจิตถาติ กจฺจิ เอตถ. “เอเตสุ จตุสุ ปาราชิกสุ กจฺจิ ปริสุทฺธาติ **อตฺโถ** ฯ

บทว่า กจจิตถ (ตัดบทว่า) กจจิ เอตถ. มีความว่า “ในปาราชิก ๔ เหล่านี้ ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์แลหรือ?”

อถวา “กจฺจิตถ ปริสุทฺธาติ “กจฺจิ ปริสุทฺธา ภาวธาติ **อตฺโถ** ฯ

อีกประการหนึ่ง สองบทว่า กจจิตถ ปริสุทธา มีความว่า “ท่านทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์แลหรือ?”

เสสฺ สพฺพตถ อุตฺตานตถเมวาทิ ฯ

บทที่เหลือทุกๆ แห่งมีเนื้อความต้นทั้งนั้น ฉะนั้นแล.

สมนตปาสาทิกาย วินยสํวณฺณาย **จตุตถปาราชิกวณฺณนา** นิฎฺฐิตา ฯ

จตุตถปาราชิกวณฺณนา ในอรรถกถาพระวินัยชื่อสมนตปาสาทิกา จบ.

[อธิษฐานคาถาของท่านผู้รจนานา]

จิริ ตัญญุต สทรมโม.

กาเล วสุสิ จิริ ปช

ตปเปตุ เทโว. ธมเมน

ราชา รกขตุ เมทนนติ

ขอพระสัทธรรม จงดํารงอยู่สิ้นกาลนาน

ขอฝนจงตกต้องตามฤดูกาล ยังหมู่สัตว์ให้เอิบอิม สิ้นกาลนาน

ขอพระราชารักษาปกครองแผ่นดิน โดยธรรมเทอญ.

450 กลาง	ยถา_อธิปายั	ยถาอธิปายั
456 ต้น	มฺจุจฺนฺโต	มฺจุจฺนฺโต
486 ท้าย	มหตฺตี	มหตฺตี
494 กลาง	อติตติโกโร	อกิตติโกโร
532 ต้น	ตสฺสุปฺตติ_ทีปนตถั	ตสฺสุปฺตติ_ทีปนตถั
599 ท้าย	ตฺตถ เต อธิคตฺนฺติ	กตฺถ เต อธิคตฺนฺติ
589 ต้น	นินฺนทฺรามตฺ	นินฺนทฺรามตฺ
598 กลาง	อัยฺ เอเตสฺ สฺนฺทิสฺสามีติ	อหฺ เอเตสฺ สฺนฺทิสฺสามีติ
603 กลาง	สฺสฺญาคาเร อภิรตฺตี	สฺสฺญาคาเร อภิรตฺตี
617 ต้น	โภณฺโต อรฺหนฺโต_อาห	โภณฺโต อรฺหนฺโต_อาห
618 ท้าย	จีวราทีนิจ คณฺหนฺตฺติ	จีวราทีนิจ คณฺหนฺตฺติ
629 กลาง	เตหิ	เต หิ

ปฐมสมนต์ปาสาทิกา แปล เล่ม ๑

หน้า/ตอน	ข้อความ แก้เป็น	บาลี
4 ท้าย	จักพรรณนาพระวินัยนั้น (ข้อความตก)	
8 ต้น	พระธรรมวินัยยังตั้งอยู่ตราบใด (ข้อความตก)	ธมฺมวินโย ติฏฺฐติ
17 กลาง	แต่ท่านยังเป็นเสขบุคคลอยู่ แต่ท่านยังเป็นเสขบุคคล มีกิจจำต้องทำอยู่	เสกฺโข สกฺรณฺนโย
18 กลาง	ได้บรรลุประอรหันต์ ได้บรรลุประอรหัต	อรฺหตฺตํ ปตฺโตติ
27 กลาง	พระวินัยนี้ (ข้อความตก)	อัยฺ วินโย
38 กลาง	อันตามรักษาซึ่งวงศ์ อย่างเดียว (ข้อความตก)	เกวลี ... วัสฺสํนุรกฺขณฺตถาย
60 ต้น	มีประมาณหกแสน มีประมาณหกหมื่น	สฺกฺกฺขิสฺสฺสฺสฺมตฺตํ
77 กลาง	หกแสน หกหมื่น (ผิด 2 แห่ง)	สฺกฺกฺขิสฺสฺสฺสฺนํ
77 ท้าย	หกแสน หกหมื่น	สฺกฺกฺขิสฺสฺสฺสฺนํ
78 ต้น	หกแสน หกหมื่น	สฺกฺกฺขิสฺสฺสฺสฺสฺงฺขยฺสฺส
95 ท้าย	เข้าจตุตถฌานซึ่งมีอภิญญาเป็นบาท เข้าจตุตถฌานอันเป็นบาทแห่งอภิญญา	อภิญญาปาทกํ จตฺตถฌานํ สฺมาปฺชฺชิตฺวา

หน้า/ตอน	ข้อความ แก้เป็น	บาลี
101 ท้าย	อริฏฐณเฑาะ อริฏฐเฑระ	
112 ต้น	พระกัสสปะโคตตเถระ พระกัสสปโคตตเถระ	กสสปโคตตเถเรน
132 ต้น	มีอภิญาเป็นบาท อันเป็นบาทแห่งอภิญา	อภิญาบาทกั จตุตถชฌานัน สมาปชชิตวา
150 ต้น	เมื่อการบูชาพระธาตุ (และ) พระธาตุเจดีย์สำเร็จแล้ว เมื่อการบูชาพระธาตุสำเร็จแล้ว (และ) พระธาตุเจดีย์ประดิษฐานแล้ว	นิฏฐิตาย ปน ธาตุปุชาย, ปติฏฐิตเฐ ธาตุเว,
151 กลาง	ในส่วนหนึ่งแห่งพระนคร (ข้อความตก)	นครสส เอกเทเส
159 ท้าย	เสด็จไปถึงท่าซื้อตามพลิตตี ตลอด ๗ วัน เสด็จไปถึงท่าซื้อตามพลิตตี โดย ๗ วัน	สตตหิ ทิวเสหิ ตามพลิตตี อนุปตโต
162 ต้น	ผู้แวดล้อมต้นมหาโพธิ์มา (ข้อความตก)	ปริวารेतวา อากเตหิ
180 กลาง	ด้วยตติยาวิภัตติและสัตตมีวิภัตติ ด้วยทุติยาวิภัตติและสัตตมีวิภัตติ	อุโปยเคน ภูมเมน
181 ต้น	คำว่า “เวรณชาธิ” นี้	“เวรณชาติ
181 กลาง	บัณฑิตพึงทราบว่ “เสด็จประทับอยู่ทั้งนั้น.” บัณฑิตพึงทราบว่ “เสด็จประทับอยู่” ทั้งนั้น.	“วิหริจเจว เวทิตพโพ
182 ต้น	อาทิเช่นว่า	
189 ท้าย	เพราะเป็นผู้ไกล และทรงทำลายข้าศึกทั้งหลาย และทรงหักกัจจกร ... เพราะเป็นผู้ไกล เพราะทรงทำลายข้าศึกทั้งหลาย และทรงหักกัจจกร ...	อารกตตา อรินิ อรานญจ หตตตา
190 ต้น	ข้าศึกคือกิเลสทั้งหลายเหล่านั้น (ข้อความตก)	เต ... กิเลสาร์โย
231 ท้าย	ไม่ลุกจากอาสนะ(รับ) (ข้อความตก)	นาสนา วุฏฐหติ
239 กลาง	ต่อไปอีกเป็นต้นว่า “พระโคตม (ข้อความตก)	ภวนตืออาทิมาท
239 ท้าย	เป็นผู้รู้โรคะ เป็นผู้รู้โรคะ	นิพโภโคติ
241 ท้าย	รังเกียจคุณะนั้น เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงพิจารณาเห็นความ เป็นผู้รังเกียจนั้น (มีอยู่) ในพระองค์ จึงทรงรับรองบรรยายอื่นอีก.” (ข้อความตก)	ตสฺมา ตํ เซคุจฉิตํ อตตนิ สมปสฺสมาโน อปริ ปริยายํ อนุชานาติ
247 ต้น	๘ ฟอง ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง (ข้อความตก)	อฏฐ วา ทส วา ทฺวาทส วา
247 กลาง	สงบทว่า สมมา ปริเสวิตานิ สงบทว่า สมมา ปริภาวิตานิ	สมมา ปริภาวิตานีติ
250 ต้น	ซึ่งความตรัสรู้โดยชอบและด้วยพระองค์เอง. อีกอย่างหนึ่ง แปลว่า ซึ่งความตรัสรู้โดยชอบและด้วยพระองค์เอง.	

หน้า/ตอน	ข้อความ แก้เป็น	บาลี
260 ต้น	ส่วนในฝ่ายกิเลส กาม (ข้อความตก)	กิเลสกามปกฺเข
277 ต้น	จ ศัพท์ นั้น (ข้อความตก)	
278 ต้น	ละโอรัมภาคียสังโยชน์ทั้ง ๒ ละโอรัมภาคียสังโยชน์ทั้ง ๕	ปถจนฺนํ โอรรมภาคียานํ
280 ท้าย	ชื่อว่า สโต ชื่อว่า สตะ	
282 ท้าย	ย่อมสรรเสริญว่า “อย่างไร ?” “ ย่อมสรรเสริญว่าอย่างไร? ”	กินฺติ ฯ
293 ท้าย	มือภิญญาเป็นบาท อันเป็นบาทแห่งภิญญา	อภิญญาปาทํ ฌานํ
318 ต้น	ก็เพื่อประกาศข้อที่การด่าเป็นกรรมที่หนัก นั้นให้แจ้งชัด (ข้อความตก)	ตสฺส จ อาวิภาวตุถํ
340 ต้น	ก็จะไม่ฟัง ทราบ ถึงพระพุทธ ก็จะไม่ฟัง กล่าว ถึงพระพุทธ	วเพยฺยนฺติ
390 ต้น	แต่มีความสำคัญว่าเป็นสมณะ แต่ ปฏิญญา ว่าเป็นสมณะ	สมณปฏิญฺญตฺยา

ปฐมสมันตปาสาทิกา แปล เล่ม ๒

หน้า	ข้อความ แก้เป็น	บาลี
6 ต้น	แล้วหวนกลับมาอีก แล้วหวน กลับ มาอีก	ปุน ... นินฺวตฺติตฺวา
22 กลาง	ในบทว่า “อติถาย อติถิน” นี้ ในบทว่า “ อติถาย อติถิน” นี้	
24 ท้าย	ได้หญิงคนที่สอง ได้ แก่ หญิงคนที่สอง	
26 ท้าย	เจ้า ลัจฉ วิผู้เป็นคณราช เจ้า ลิจฉ วิผู้เป็นคณราช	
53 ต้น	ญาณและมรรค กล่าวคือสิกขาอื่นจากเมถุนสังวร นั้น ฌาน และมรรค กล่าวคือ สิกขา อื่นจากเมถุนสังวร นั้น	
57 กลาง	ที่ตนจะ พ ยบรรลุ ที่ตนจะ พ ยบรรลุ	
58 ต้น	ฐานะหรือโอกาส นี้ ไม่มี. ชื่อว่า “อํ ตถาคโต” คือ มิใช่โอกาส— ความว่า ฐานะหรือโอกาส นี้ ไม่มี.	
71 กลาง	ด้วยการถือเอานัย <u>ด้วยการถือเอาใจความ</u> . ด้วยการถือเอานัย (คือ ด้วยการถือเอาใจความ).	
76 กลาง	และ วินย วินิจฉัยทั้งสิ้น (ข้อความตก)	วินยวินิจฉเย
83 ต้น	มีแต่ภิกษุผู้เป็นอันเตวาสิก นั้น ด้วยสั่งว่า มีแต่ภิกษุ บัณฑิต ผู้เป็นอันเตวาสิก, พึงส่งเธอไปยังสำนักของภิกษุ นั้น	

หน้า	ข้อความ แก้เป็น	บาลี
	ด้วยสั่งว่า	
84 ต้น	เธอมาแล้ว ฟัง ถามว่า (ข้อความตก)	
94 ต้น	จักไม่ข่มขืนบัญญัติ โดยกดขี่” จึงตรัสคำว่า สงฆสภุจฺจตาย เป็นต้น. (ข้อความตก)	
95 ต้น	อันจะพึงทำด้วยอนุสาวนา ๒ ครั้ง อันจะพึงทำด้วยอนุสาวนา ๓ ครั้ง	ตีหิ อนุสาวนาหิ
112 ต้น	อนึ่ง ถ้าว่าภิกษุผู้ถูกความไม่ยินดียิ่ง (คือความกระสัน) บีบคั้น (ข้อความตก)	
142 เชิงอรรถ	หมาไม้ Yhellow Throated Marten MarTes flavigula. เป็นสัตว์กินเนื้อ อยู่ในตระกูลเดียวกับ นาค ... หมาไม้ Yellow-throated Marten (Martes flavigula). เป็นสัตว์กินเนื้อ อยู่ในตระกูลเดียวกับ นาค ...	
154 ท้าย	ในเขตแห่งปาราชิก เป็นปาราชิก, ในเขตแห่งอุลลัจจัย เป็นอุลลัจจัย, ในเขตแห่งทุกกฏ เป็นทุกกฏ. (ข้อความตก)	มเต อลลสรีเร ปาราชิกเขตเตเต ปาราชิกิ อุลลจจยเขตเตเต อุล ลจจยิ ทุกกฏเขตเตเต ทุกกฏิ ฯ
172 ท้าย	ทรง ความ กำหนดนั้น ทรง ทราบความ กำหนดนั้น	ตี รากิ ญุตวา
185 กลาง	ทราบเท่าที่ยังถึงกิจที่สุด ทราบเท่าที่ยัง ไม่ถึง ที่สุด	ยาว สีสี น ปาปุณาติ
186 ท้าย	เป็นภิกษุของคเณศหนึ่งในบรรดาภิกษุที่เป็นกัลยาณปุถุชน เป็นภิกษุ รูป ใดรูปหนึ่งในบรรดาภิกษุที่เป็นกัลยาณปุถุชน	
193 ท้าย	ความต่างแห่ง วินัย ในวิมังค์	
201 ต้น	ลักษณะแห่งการกล่าวกริยานาคตกลงในอรรถอดีต นั้น (ข้อความตก)	
205 ต้น	การเย็บ ด้วย เข็ม การเย็บ ด้วย เข็ม	ปกติสูจิกมมเมว
223 ต้น	นิคมก็ดี บ้าน ก็ดี นิคมก็ดี เมือง ก็ดี	นิคโมปิ นครมปิ
226 ท้าย	วิภาคนี ... ย่อมไม่ปะปนกัน	เอส วิภาโค สงกรียติ
228 สุดท้าย	ด้วยกิจมีอันยังไม่ละทิ้ง ยังรักษาคุ้มครองไว้ เป็นต้น นี้ชื่อว่า ของที่เขาไม่ได้ ให้. (ข้อความตก)	อปริจจาครกขณโคปนาทีหิ ... เอต อทินนํ นาม ฯ
240 กลาง	ในวันหนึ่ง ผมใช้ตัดไม้สีฟันบ้าง (ข้อความตก)	

หน้า	ข้อความ แก้เป็น	บาลี
240 ท้าย	ภระวินัยธร พระ วินัยธร	
243 กลาง	จึงทรงตั้งมาติกา โดย นัย เป็นต้นว่า (ข้อความตก)	
244 ท้าย	เดินไปยังสำนักของสหายบางรูป เปิดประตู ก็ต้องทุกกฎทุก ๆ อย่างเท่า ต้องการ ไปยังสำนักของสหายบางรูป เปิดประตู ออกไป ก็ต้องทุกกฎทุก ๆ อย่างเท่า	สหายสส สนตีกั คนตุคาโม ทวารั วิวรรติ ปทวาเร
251 คาถา	และมनुชย์ ทั้งหลาย ย่อมประกาศโทษนั้นว่า ‘ทุกกฎ’ ย่อมประกาศ กรรม นั้นว่า ‘ทุกกฎ’	
253 กลาง	พระวินัยธร	
258 กลาง	เมื่อเนย ใส เป็นต้นนั้น (ข้อความตก)	
258 กลาง	และเนยใสเป็นต้นที่เข้าไปในลำคอ ถ้า เนยใสเป็นต้นที่เข้าไปในลำคอ	
264 ต้น	แต่เมื่อเจ้าของให้นำมาให้, มีกัณฑไทย แต่เมื่อเจ้าของให้นำมาให้, เป็น กัณฑไทย	
265 ต้น	โดยอรรถว่า ‘เท รวด อูจจาระ หรือปัสสาวะ โดยอรรถว่า ‘เท อาเจียน อูจจาระ หรือปัสสาวะ (ในหนังสือใช้คำเก่าว่า “ราก” และพิมพ์ผิดเป็น รวด)	
267 กลาง	หรือให้ปลายปีก ซ้าย ซ้าย หรือให้ปลายปีก ข้าง ซ้าย	
273 ท้าย	พึงทราบวินิจฉัย	วินิจฉัยนิตพพ์
276 กลาง	หรือปลายร้ายก็ตาม	
276 ท้าย	ในภทว่าด้วยกัณฑะอยู่ในน้ำบรรคานี้	
279 ต้น	มีบิงเป็นต้น เป็น ฐานของปลาและเต่า (ข้อความตก)	
279 กลาง	ปลางบางตัวเมื่อถูกจับ วิ่ง ไปทางโน้นและทางนี้ ปลางบางตัวเมื่อถูกจับ ว่าย ไปทางโน้นและทางนี้	
283 กลาง	สำหรับ หรือ ที่ผูกไว้ริมตลิ่ง สำหรับ เรือ ที่ผูกไว้ริมตลิ่ง	
291 ท้าย	*เมื่อภิกษุมิโดยจิตเห็นที่รกชัฏเช่นนั้น (ข้อความตก)	
302 กลาง	ภูมิภาคที่เขา ไม่ ได้ปลูกพืช หรือต้นไม้ที่ควรปลูกไว้เลย (ข้อความตก)	อปโรเปตวา ว
308 ล่าง	ต้นไม้ (ซึ่งเกิดอยู่ภายในน้ำ) ต้นไม้ (ซึ่งเกิด)ภายใน น้ำ	
319 กลาง	ภิกษุนี้ ถ้า ยังมีความอุตสาหะ (ข้อความตก)	

หน้า	ข้อความ แก้เป็น	บาลี
321 ต้น	... แต่ไม่เหมือนใบนั้นเลย. พระเถระสำคัญว่าเป็นบาตรนั้น แต่ได้หยิบเอา บาตรของตนให้ไป. ไม่เป็นปาราชิกแก้... (ข้อความตก)	ตัม ฌณฺญมาโน อตตโน ปตฺตํ คณฺหิตฺวา อทาสิ ฯ
321 ท้าย	จึงเรียนว่า “กระผมเป็นภิกษุไซ้ (ข้อความตก)	
329 กลาง	หรือเป็นผู้เลินเล่อด้วยอาการอื่นบางอย่าง (ข้อความตก)	
329 กลาง	หรือตัดที่ต่อ ลักของ” แล้วพากันไป. (ข้อความตก)	สฺวีทฺทิตฺวา คจฺจนฺติ
356 ต้น	ภาพปักข์ ชุมหปักข์ (ข้อความตก)	
356 กลาง	เพราะล่วงเลยกำหนดการไป เพราะล่วงเลยกำหนดกาลไป	กาลปริจฺเจทํ อติกฺกนฺตตฺตา
362 ต้น	ในทุติยวาร เพราะภิกษุผู้ตั้งต้นพูดเบาไป (ข้อความตก)	
363 ท้าย	ที่ท่านตรัสไว้	
369 ต้น	กล่าวว่าด้วยปกิณณกะ กล่าวว่าด้วยปกิณณกะ (หัวข้อเรื่อง)	
401 กลาง	*ก็ภิกษุเมื่อนำไปสู่อาวาสอื่นแล้วใช้สอย (ข้อความตก)	อณฺญมฺปน อาวาสํ หริตฺวา

ปฐมสมันตปาสาทิกา แปล เล่ม ๓

หน้า	ข้อความ แก้เป็น	บาลี
21 กลาง	บัดนี้ ในคำว่า “ถลั ภาวิโต ... (ข้อความตก)	
24 ท้าย	ย่อมทรงได้มหาสักการะ (ข้อความตก)	
24 ท้าย	ภิกษุนี้ พากเพียรกรรมฐาน (ข้อความตก)	
57 กลาง	ไหลตกจากภูเขาใหญ่”. อีกรูปอื่นพูดว่า “ย่อมปรากฏแก่ผม เป็นเหมือน แนวป่าอันเดียว”. (ข้อความตก)	อปโร มยฺหํ เอกวนราชิ วีย
63 กลาง	ตั้งต้นแต่การนับ จนถึงมรรคผลเป็นที่สุด ตั้งต้นแต่การนับ จนถึงความเห็นแจ้งเป็นที่สุด	ปฏฺิปปสฺสนาปริโยสํนา
66 ท้าย	ย่อมให้จิตรื่นเริง บันเทิง (ข้อความตก)	อาโมเทติ ปโมเทติ
71 ท้าย	เมื่อแสดงความเกิดขึ้นแห่งเรื่องนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ เพื่อแสดงความเกิดขึ้นแห่งเรื่องนั้น ท่านพระอุบาลีเถระ	
75 กลาง	อติภาพของสัตว์มีอายุ ๑๒๐ ปี อติภาพของสัตว์มีอายุ ๑๒๐ ปี	วีรสฺสสฺสตาบุกฺสฺส สฺตตฺสฺส
98 ต้น	ทุกกฎนี้ มีแก้ภิกษุผู้รับนั่นเอง. (ข้อความตก)	

หน้า	ข้อความ แก้เป็น	บาลี
99 กลาง	บรรลุประอรหัตต์ บรรลุประอรหัต	
106 ต้น	แม้ครั้งเดียว ด้วยคิดว่า ‘บุคคลจักตกที่หลุมนั้นตาย’ (ข้อความตก)	
106 สุดท้าย	แต่ ใน นัยแรก (ข้อความตก)	ปุริมมเย
113 กลาง	เมื่อเธอทำศีลตรา นั้น ไว้อย่าง นั้น ในที่นั้น แล้ว (ข้อความตก)	ตตถ เอวํ กเต
113 ท้าย	ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ย่อมไม่พัวพันเหมือนกัน ภิกษุผู้เป็นต้นเดิม ย่อมพัวพันทีเดียว.	มุลกุโฐ มุจจติ
118 กลาง	เป็นเสียงที่ชอบใจ แก่เหล่าบุรุษ (ข้อความตก)	ปุริสานํ อิตถีสทท...
126 ท้าย	ภัตตอาหารอันตนเอาเช็ดถูที่มีโรค ภัตตอาหารอันตน เอง เช็ดถูซึ่งที่มีโรค	
130 ต้น	*หรือจะซักสิ่งของ ยกต้นไม้หรือท่อนไม้สำหรับซักขึ้นแล้ว กลับไปหรือจะซักสิ่งของ ยกต้นไม้หรือท่อนไม้สำหรับซักขึ้นแล้ว กลับไป	ภณทกํ วา โธวนตา รุกขํ วา โธวนทณทกํ วา
130 กลาง	ไปไล่ฝูงกา และเหล่าสุนัข ไปไล่ฝูงกา หรือ เหล่าสุนัข	
135 ท้าย	บรรทุก ผอบเภสัชให้เต็ม บรรจุ ผอบเภสัชให้เต็ม	
150 กลาง	นั่งพักอิริยาบถอยู่ หรือ จงกรมอยู่ โดย... (ข้อความตก)	
150 ท้าย	คุณอย่างนั้นต้องประเสริฐ ที่สุด คุณอย่างนั้นต้องประเสริฐ กว่า	เสยโย
166 ท้าย	“ภิกษุย่อมน้อมกุศลธรรมเหล่านั้นเข้ามาในตน” ก็ดี. “ภิกษุย่อมน้อมกุศลธรรมเหล่านั้นเข้ามาในตน ก็ดี ”.	
168 ท้าย	เหมือนตั้งมั่นแล้วด้วยอำนาจวิปัสสนา หรือ ตั้งมั่นแล้วด้วยอำนาจวิปัสสนา	
169 ต้น	มีมณฑป ที่ มณฑป	
180 ต้น	และเพื่อแสดงอาการแห่งการรอด และประเภทแห่งอาบัติ	อุลลปนาการณจ อาปตติเกทณจ ทสเสตุํ
180 กลาง	ในสุทธิกวาร ใน ๖ บทเหล่านี้ (ข้อความตก)	
182 ต้น	กล่าวคำเท็จแล้ว (2 แห่ง)	
182 กลาง	มีคำถามก่อนว่า “ ส่วน เบื้องต้นว่า (ข้อความตก)	
197 ต้น	ด้วยกิจธุระของอาจารย์และอุปัชฌายะก็ดี ด้วย กรณียะบางอย่างนั้น แล ของ มารดาและบิดาก็ดี (ข้อความตก)	
197 ท้าย	หรือวางดอกไม้ไว้ (แล้วตั้งชอกติกาไว้) โดยนัยเป็นต้นว่า (ข้อความตก)	

หน้า	ข้อความ แก้เป็น	บาลี
199 ต้น	ได้บรรล ุ ความเป็นพระอรหันต์	
210 ต้น	เห็นพวกเจ้าลิจฉวีผู้มีฝีมือ ... แม่นยำ เมื่อค้ำึงว่า “ก็พระราชา ... เมื่อค้ำึงว่า “พวกเจ้าลิจฉวีผู้มีฝีมือ ... แม่นยำ, ก็พระราชา ...	
213 กลาง	คนฆ่ามารดา คนฆ่าบิดา (ข้อความตก)	มาตุฆาตโก
214 ต้น	จึงจะไม่ได้กระทำ ถึง จะไม่ได้กระทำ	